

Visit

Dwarkadheeshvastu.com

For

FREE

Vastu Consultancy, Music, Epics, Devotional Videos
Educational Books, Educational Videos, Wallpapers

****

All Music is also available in **CD** format. **CD Cover** can also be print with your Firm Name

****

We also provide this whole Music and Data in **PENDRIVE** and **EXTERNAL HARD DISK**.

Contact : Ankit Mishra (+91-8010381364, dwarkadheeshvastu@gmail.com)

Valmiki-Ramayan

Telugu - Part - 1

విషయానుక్రమణిక

క్రమ సంఖ్య	విషయము	పుట సంఖ్య	క్రమ సంఖ్య	విషయము	పుట సంఖ్య
1)	శ్రీరామాయణ మహిమ	12	18)	శ్రీరామావతారపుట్టము - విశ్వామిత్రుని ఆగమనము.	129
2)	ప్రస్తావన	15	19)	యజ్ఞసంరక్షణార్థమై శ్రీరాముని పంపుమని విశ్వామిత్రుని అభ్యర్థనము.	136
3)	శ్రీరామాయణ పారాయణవిధి:	34	20)	దశరథుడు విశ్వామిత్రుని వెంట శ్రీరాముని పంపుటకు తన అశక్తతను ప్రకటించుట.	138
4)	శ్రీరామాయణ మాహాత్మ్యమ్	39	21)	విశ్వామిత్రుడు క్రుద్ధుడగుట - వసిష్ఠుని ఉపదేశము - దశరథుని అంగీకారము.	140
బాలకాండము			22)	రామలక్ష్మణులు విశ్వామిత్రుని వెంటనడచుట - ఆయననుండి 'బల' 'అతిబల' విద్యలను గ్రహించుట.	142
1)	నారదుడు వాల్మీకిమహర్షికి రామాయణమును సంక్షిప్తముగా తెలుపుట.	69	23)	విశ్వామిత్రునితో గూడి రామలక్ష్మణులు గంగాసరయూసంగమప్రదేశమున గల పవిత్రాశ్రమమునందు ఒక రాత్రి గడపుట.	145
2)	రామాయణకావ్యము యొక్క ఆవిర్భావము.	79	24)	గంగాసరయూనదుల సంగమప్రదేశమును గూర్చియు, మలద కరూశ ప్రదేశముల ఆవిర్భావమును గుఱించియు, అచట తాటకనివాసమును గూర్చియు, విశ్వామిత్రుడు రామలక్ష్మణులకు తెలుపుట.	147
3)	రామాయణకావ్యకథాసంగ్రహము.	83	25)	తాటకజన్మవృత్తాంతము, వివాహము, ఆమె శాపమునకు గుఱియగుట - 'లోకకంటకురాలైన ఆ తాటకను చంపుము' - అని శ్రీరామునకు విశ్వామిత్రుని ఆదేశము.	150
4)	కుశలపులు రామాయణమును గానము చేయుట.	87	26)	శ్రీరాముడు తాటకను పఠించుట.	152
5)	అయోధ్యానగరవర్ణనము.	91	27)	విశ్వామిత్రుడు శ్రీరామునకు వివిధములగు దివ్యాస్త్రములను సంగుట.	155
6)	దశరథుని పాలనలో అయోధ్యానగరవైభవము.	93	28)	విశ్వామిత్రుడు శ్రీరామునకు అస్త్రముల ఉపసంహారమంత్రములను ఉపదేశించుట.	158
7)	దశరథుని మంత్రులు - వారి గుణగణములు.	97	29)	సిద్ధాశ్రమవృత్తాంతము - విశ్వామిత్రుడు యజ్ఞదీక్షను గైకొనుట.	160
8)	దశరథుడు సంతానము లేనందులకు విచారపడుట - అశ్వమేధయాగము చేయుటకు సంకల్పించుట.	100	30)	రామలక్ష్మణులు సుబాహుమారీచాది రాక్షసులను నిగ్రహించుట - విశ్వామిత్రయోగమును సంరక్షించుట.	163
9)	పుత్రసంతానప్రాప్తికై ఋశ్యశృంగమహర్షిని పిలిపించుట అవసరము - అని సలికి సుమంత్రుడు రోమపాదుని వృత్తాంతమును దశరథునకు తెల్పుట.	102	31)	విశ్వామిత్రుడు - రామలక్ష్మణులు - ఇతరమహర్షులు మిథిలకు బయలుదేరుట.	165
10)	అంగదేశమునకు ఋశ్యశృంగుని ఆగమనము.	103	32)	కుశనాభునికుమార్తెలవృత్తాంతము.	168
11)	అయోధ్యకు ఋశ్యశృంగుని రాక.	106	33)	బ్రహ్మదత్తుని జన్మవృత్తాంతము - కుశనాభుని పుత్రికలతో ఆయన వివాహము.	170
12)	అశ్వమేధయాగమునకు ఏర్పాట్లు చేయుటకై దశరథుని ఆదేశము.	109			
13)	అశ్వమేధయాగమునకు సన్నాహములు - దశరథుడు సరివివారముగా యజ్ఞశాలలో ప్రవేశించి, దీక్షను గైకొనుట.	111			
14)	దశరథుడు అశ్వమేధయాగమును చేయుట.	114			
15)	రావణసంహారమునకై దేవతలు విష్ణువును ప్రార్థించుట.	120			
16)	యజ్ఞపురుషునిచే దశరథునకు పాయసప్రదానము, దానిని భుజించి కౌసల్య, సుమిత్ర, కైకేయి గర్భములను దొల్పుట.	123			
17)	బ్రహ్మయొక్క ప్రేరణప్రభావమున దేవతల అంశలతో భల్లూక, వానరనీరులు జన్మించుట.	126			

క్రమ సంఖ్య	విషయము	పుట సంఖ్య	క్రమ సంఖ్య	విషయము	పుట సంఖ్య
34)	విశ్వామిత్రునిజన్మవృత్తాంతము.	173	55)	విశ్వామిత్రుడు పరమశివునిఅనుగ్రహముచే అస్త్రబలమును సంపాదించి, వసిష్ఠాశ్రమమును ద్వంసము గావించుట - వసిష్ఠమహర్షి తన బ్రహ్మాదండముతో ఆయనను ఎదుర్కొనుట.	224
35)	గంగాపార్యతులవృత్తాంతములు.	175			
36)	పార్యతీదేవిమహిమ.	177			
37)	కుమారస్వామియొక్క జన్మవృత్తాంతము.	179	56)	విశ్వామిత్రుడు ప్రయోగించిన అస్త్రములను అన్నింటిని వసిష్ఠుడు వమ్ముగావించుట.	226
38)	సగరునకు పుత్రప్రాప్తి.	182	57)	విశ్వామిత్రుడు రాజర్షియగుట - త్రిశంకుమహారాజు సశరీరస్వర్గప్రాప్తికై వసిష్ఠమహర్షిని ప్రార్థించుట - అందులకు ఆయన నిరాకరించుట - పిదప ఆ రాజు ఆయన కుమారులను అభ్యర్థించుట.	228
39)	సగరునియజ్ఞము - యజ్ఞాశ్రమమును వేదకుట.	184			
40)	కపిలునిక్రోధాగ్నిలో సగరునికుమారులు భస్మమగుట.	187	58)	వసిష్ఠునిపుత్రులశాపకారణముగా త్రిశంకువు చండాలత్వమును పొందుట - పిమ్మట అతడు విశ్వామిత్రుని జేరి, మొఱపెట్టుకొనుట.	230
41)	అంశుమంతుడు యజ్ఞాశ్రమమును తీసికొనివచ్చుట.	189	59)	త్రిశంకుని ప్రార్థనపై విశ్వామిత్రుడు 'నిన్ను సశరీరముగా స్వర్గమునకు పంపెదను' - అని అతనికి మాటఇచ్చుట - శిష్యులద్వారా మునులను అందఱిని అహ్వనించుట - తన అహ్వనమును తిరస్కరించినందులకు అతడు వసిష్ఠుని సుతులను, మహాదయుని శపించుట.	233
42)	భగీరథుడు గంగానదిని దివినుండి భువికి గొనివచ్చుటకై యత్నించుట.	192	60)	విశ్వామిత్రుడు త్రిశంకువును స్వర్గమునకు పంపుట, ఇంద్రాదులు అతనిని స్వర్గమున ప్రవేశింపనీయక త్రోసెనేయుట, విశ్వామిత్రుడు త్రిశంకువుకొలకు మఱియొకస్వర్గమును సృష్టించి, అందు అతనిని నిలుపుట.	235
43)	గంగావతరణము.	194	61)	విశ్వామిత్రుడు పుష్కరతీర్థమున తపమొనరించుట - అంబరీషుడు శునశ్శేపుని యజ్ఞపశువుగా గొనివచ్చుట.	238
44)	భగీరథుడు సవిత్రగంగాజలములతో సగరపుత్రులకు (తన ముత్తాతలకు) పుణ్యలోకములను ప్రాప్తింపజేయుట	197	62)	శునశ్శేపుడు విశ్వామిత్రునిఅనుగ్రహముతో ప్రాణప్రమాదమునుండి బయటపడుట - ఇంద్రునివలన దీర్ఘాయువగుట.	240
45)	క్షీరసాగరమథనము - శివునిచే హాహలభక్షణము - అమృతముకొఱకై దేవాసురులసంగ్రామము.	199	63)	విశ్వామిత్రుడు మేనకనుజూచి మరులుగొనుట - ఫలితముగా ఆయన తపస్సు భంగమగుట - అతడు మఱల తీవ్రముగా తపస్సుచేసి, మహర్షి యగుట.	242
46)	ఇంద్రుని సంహరింపగల పుత్రునిబడయుటకై దితి తపమొనరించుట - ఇంద్రుడు ఆమె గర్భస్థశిశువును ఏడుముక్కలుచేయుట.	204	64)	విశ్వామిత్రునితపస్సును భంగపఱచుటకై ఇంద్రుడు రంభను పంపుట - విశ్వామిత్రుడు ఆమెను శపించి, మఱల తపోదీక్షలో నిమగ్నుడగుట.	245
47)	సప్తమరుత్తులవృత్తాంతము - విశాలానగరప్రభువైన 'సుమతి' విశ్వామిత్రునకు ఆదరసత్కారములను ఒనర్చుట.	206			
48)	అహల్యాశాపవృత్తాంతము.	208			
49)	అహల్యాశాపవిముక్తి.	211			
50)	విశ్వామిత్రుడు రామలక్ష్మణులను వెంటనిడుకొని మిథిలకు ఏతెంచుట - జనకమహారాజుతో సంభాషించుట.	213			
51)	శతానందుడు శ్రీరామునిజూచి పరవశుడగుట - అతడు విశ్వామిత్రునిపూర్వచరిత్రమును తెలుపుట.	216			
52)	వసిష్ఠమహర్షి తన ఆతిథ్యమును స్వీకరింపుమని విశ్వామిత్రుని ఆహ్వానించుట.	218			
53)	వసిష్ఠమహర్షి విశ్వామిత్రునకు ఆతిథ్యమును ఒసంగుట - కామధేనువును ఇమ్ముని విశ్వామిత్రుడు కోరుట - వసిష్ఠుడు అందులకు నిరాకరించుట.	220			
54)	కామధేనువును తీసికొనిపోవుటకై విశ్వామిత్రుడు తన సేనలను ప్రయోగించుట - వాటిని ఎదుర్కొనుటకై కామధేనువు వసిష్ఠుని అనుమతితో బలములను సృష్టించుట.	222			

క్రమ సంఖ్య	విషయము	పుట సంఖ్య	క్రమ సంఖ్య	విషయము	పుట సంఖ్య
65)	తూర్పుదిశయందు విశ్వామిత్రునితపశ్చర్య - అతడు బ్రహ్మర్షియగుట.	247	77)	దశరథుడు నవవధూవరులతో, పరివారములతో అయోధ్యకు చేరుట - భరతుడు శత్రుఘ్నునితోగూడి మేనమామవెంట తాతగారిఇంటికి వెళ్లుట - రామలక్ష్మణులు మాతాపితరులను, గురువులను సేవించుచు అయోధ్యలో విలసిల్లుచుండుట.	279
66)	జనకుడు శివధనుస్సుచరిత్రమును తెల్పుట, సీతాదేవిని వివాహమాడగోరివచ్చిన రాజకుమారులతీరుతెన్నులను వివరించుట.	251	అయోధ్యాకాండము		
67)	శ్రీరాముడు శివధనుర్బంగమొనర్చుట - దశరథుని ఆహ్వానించుటకై జనకుడు మంత్రివర్యులను అయోధ్యకు పంపుట.	253			
68)	దశరథుడు జనకునిఆహ్వానమును అందుకొనుట - ఆ శుభవార్తను విని, అందఱును ఆనందించుట.	256	1)	దశరథుడు శ్రీరాముని యువరాజపట్టాభిషిక్తుని గావించుటకై సంకల్పించుట.	283
69)	జనకునిఆహ్వానముమేరకు దశరథమహారాజు ససరివారముగా మిథిలానగరమునకు చేరుట.	258	2)	శ్రీరాముని యువరాజుగా చేయుటకు ప్రజలు సమ్మతించుట.	290
70)	జనకమహారాజు తనసోదరుడగు కుశధ్వజుని పిలిపించుట - వసిష్ఠుడు ఇక్ష్వాకువంశ చరిత్రమును వివరించుట.	260	3)	మహారాజుఅజ్ఞమేరకు వసిష్ఠుడు సుమంత్రాదులను ఆదేశించుట - దశరథుడు శ్రీరామునకు సూచనలను ఇచ్చుట.	295
71)	జనకమహారాజు దశరథునిసమక్షమున వసిష్ఠునకు తనవంశస్మృతాంతమును పూర్తిగా దెల్పుట -	263	4)	శ్రీరాముడు కౌసల్యమాతను దర్శించుట. ఆమె తనకుమారుని ఆశీర్వాదించుట.	300
72)	శ్రీరామలక్ష్మణ భరత శత్రుఘ్నులకు వరుసగా సీతా - ఊర్మిళా మాండవీ శ్రుతకీర్తులను ఇచ్చి వివాహములనొనర్చుటకు నిశ్చయించుట - వివాహములకుముందు నాందీప్రభృతి శుభకార్యములను నిర్వర్తించుట.	265	5)	వసిష్ఠమహర్షి సీతారాములచే ఉపవాసవ్రతదీక్షలను స్వీకరింపజేయుట.	304
73)	రామలక్ష్మణ భరతశత్రుఘ్నుల వివాహమహోత్సవములు.	268	6)	శ్రీరామునిపట్టాభిషేకవార్తను వినినంతనే ప్రజలు సంబరముతో సాంగిసోపుట, పురమంతయును అలంకారములతో మిఱుమిట్లు గొల్పుట.	307
74)	వివాహమహోత్సవములు ముగిసిన పిమ్మట దశరథుడు ససరివారముగా అయోధ్యకు బయలుదేలుట - మార్గమధ్యమున పరశురాముడు ఎదురగుట.	272	7)	కైకేయుకి మంథరదుర్బోధ.	309
75)	వైష్ణవధనుస్సును ఎక్కుపెట్టుమని పరశురాముడు శ్రీరాముని ప్రేరేపించుట.	274	8)	'శ్రీరాముడు యువరాజైనచో నీవు, భరతుడు ఇక్కట్లపాలు అయ్యెదరు' అని మంథర కైకకు పెక్కువిధముల నూటిసోయుట.	313
76)	శ్రీరాముడు వైష్ణవధనుస్సును ఎక్కుపెట్టుట - వైష్ణవతేజము ఆయనను చేరుట - అతని బాణప్రయోగముతో పరశురామునిపుణ్యరాసులు నశించుట - పరశురాముడు మహేంద్రగిరికి వెళ్లిపోవుట.	277	9)	'శ్రీరాముని వనవాసమునకు పంపుట, భరతుని పట్టాభిషిక్తునిజేయుట' అను రెండువరములను సాధించుకొనుటకై - మంథర ప్రేరణచే కైక కోపగృహమున ప్రవేశించుట.	317
			10)	కోపగృహమున నేలపైబడి దొర్లుచున్న కైకనుజూచి, దశరథుడు మిగుల పరితపించి, ఆమెను పలువిధముల ఓదార్చుట, ఎట్టకేలకు ఆమె కొంత ఊరడిల్లుట.	323
			11)	కైక దశరథమహారాజును ప్రతిజ్ఞబద్ధునిగావించి, తన రెండు వరములను కోరుట.	326
			12)	శ్రీరాముని వనములకు పంపెడివిషయమున దశరథుడు మిగుల పరితపించుచు కైకముందర తనఆవేదనను ప్రకటించుట.	329

క్రమ సంఖ్య	విషయము	పుట సంఖ్య
13)	'శ్రీరాముని వనవాసమునకుపంపెడి యోచనను మానుము' - అని దశరథుడు కైకను నేడుకొనుట.	341
14)	'ఇచ్చినమాటను నిలబెట్టుకొనుము' - అని కైకేయి దశరథమహారాజును ఒత్తిడిచేయుట. వసిష్ఠాదులు రాజదర్శనమునకై విచ్చేయుట - శ్రీరాముని తీసికొనివచ్చుటకై కైకేయి సుమంత్రుని ఆదేశించుట.	344
15)	సుమంత్రుడు శ్రీరామునిమందిరమున ప్రవేశించుట.	349
16)	శ్రీరాముడు రథముపై దశరథుని మందిరమునకు బయలుదేలుట.	354
17)	శ్రీరాముడు రాజపీఠులను చాటుచు మహారాజప్రాసాదమున ప్రవేశించుట.	358
18)	శ్రీరాముడు తన తండ్రియైన దశరథుని దైన్యస్థితికి కారణమడుగుట. కైక తనకుమహారాజు ఇచ్చిన రెండు వరములనుగూర్చి వివరించుట.	361
19)	శ్రీరాముని వనగమనమునకై కైక ఆయనను తొందరపెట్టుట, దశరథునకును, తల్లి కైకేయికిని ప్రణమిల్లి, శ్రీరాముడు కౌసల్యామాతమందిరమునకు చేరుట.	364
20)	శ్రీరాముడు తనవనవాసవార్తను కౌసల్యామాతకు చెప్పుట - అంతట ఆమె తీరని దుఃఖమునకుగుఱియై, ఆక్రందించుచు తన వేదనను శ్రీరామునకు వివరించుట.	368
21)	'వనములకు వెళ్లవలదు' - అని లక్ష్మణుడును, కౌసల్యాదేవియు శ్రీరాముని ఒత్తిడిచేయుట - 'పితృవాక్య పరిపాలనము పరమధర్మము' అని శ్రీరాముడు వారికి నచ్చజెప్పి, తాను వనములకు వెళ్లుటకే నిశ్చయించుకొనుట.	373
22)	'యువరాజు పట్టాభిషేకము ఆగిపోవుట - వనవాసము ప్రాప్తించుట - అనునవి దైవికములే - ఈ రెండును నాకు సమానములే' అని శ్రీరాముడు లక్ష్మణునితో పల్కుట - మఱియు కైకేయియొడ గౌరవభావమును ప్రకటించుట.	380
23)	శ్రీరామునిపైగల అపారమైన భక్తికారణముగా లక్ష్మణుడు సాహసవచనములను పలుకుట - రాముడు తనదృఢసంకల్పమును వెల్లడించుట.	383

క్రమ సంఖ్య	విషయము	పుట సంఖ్య
24)	"నన్నును నీవెంట తీసికొనిపోము" - అని కౌసల్య శ్రీరాముని కోరుట - "నీవు మహారాజునకు సేవలు చేయుచు ఇచట ఉండుటయే ధర్మము" - అని అతడు ఆమెకు నచ్చజెప్పుట.	387
25)	వనవాసమునకు బయలుదేలునున్న శ్రీరామునకు కౌసల్యాదేవి శుభాశీస్సులను ఒసంగుట.	391
26)	శ్రీరాముడు రాజలోచనములు లేకుండవచ్చుటకుగల కారణములను సీతాదేవి అడుగుట - శ్రీరాముడు తనవనవాసవిషయములను వివరించి, పిదప రాజకుటుంబసభ్యులతో ఆమె మసలుకొనవలసినరీతిని చెప్పుట.	395
27)	'నేనును మీవెంట అరణ్యములకు వచ్చెదను' - అని సీతాదేవి శ్రీరాముని పలువిధములుగా ప్రార్థించుట.	398
28)	వనవాసమునందలి కష్టములనుగూర్చి శ్రీరాముడు సీతాదేవికి వివరించుట.	401
29)	'అన్ని సరిస్థితులలోను భార్య భర్తను అనుసరించుటయే యుక్తము' - అని సలికి సీతాదేవి పతివెంట వనములకు వెళ్లుటకు సిద్ధపడుట.	404
30)	సీతాదేవి తనవెంట వనములకు వచ్చుటకు శ్రీరాముడు సమ్మతించుట, అతడు మాతాపితృసేవలప్రాముఖ్యమును, పరమార్థమును ఆమెకు వివరించుట.	406
31)	'మీవెంట వనములకు నన్నును అనుమతింపుము.' అని లక్ష్మణుడు శ్రీరాముని ప్రార్థించుట - ఎట్లకేలకు శ్రీరాముడు అందులకు అనుమతించుట - అన్న సూచనపై లక్ష్మణుడు వసిష్ఠుని ఆశ్రమముననున్న దివ్యాయుధములను తీసికొనివచ్చుట.	410
32)	శ్రీరాముడు వసిష్ఠునికుమారుడైన సుయజ్ఞునకును, ఇతర బ్రాహ్మణోత్తములకును సంతృప్తికరముగా కానుకలనొసంగుట - గర్భవంశమువాడైన త్రిజటునకు కోరుకొనిన రీతిగా గౌరవపదను ఇచ్చుట.	414
33)	శ్రీరాముడు తనతండ్రియగు దశరథుని దర్శించుటకై సీతాలక్ష్మణులతోగూడి బయలుదేలుట - నగరవాసులు వారినిజూచి దుఃఖితులగుట.	417

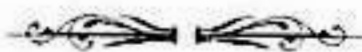
క్రమ సంఖ్య	విషయము	పుట సంఖ్య	క్రమ సంఖ్య	విషయము	పుట సంఖ్య
34)	వనవాసమునకు సిద్ధపడిన శ్రీరామునివిషయమున దశరథుడు కడుదుఃఖితుడగుట - శ్రీరాముడు తండ్రిని పలువిధముల ఓదార్చి, ఆయననుండి సెలవుగైకొనుట.	420	44)	శోకభారముతో మిగుల కుమిలిపోవుచున్న కౌసల్యాదేవిని సుమిత్రాదేవి యుక్తియుక్తములైన తన చల్లని మాటలతో ఓదార్చుట-ఆమె ఊరడిల్లుట.	454
35)	సుమంత్రుడు కైకేయిని హెచ్చరించుచు ఆమెకు హితబోధచేయుట.	426	45)	"మీరు అయోధ్యకు మఱలిసాండు." అని శ్రీరాముడు తనను అనుసరించినచున్న ప్రజలకు హితవుపలుకుట - మీరే అయోధ్యకు మఱలిరండు. లేదా మేము మీనెంట వచ్చుటకు అనుమతింపుడు" - అని విప్రోత్తములు శ్రీరాముని వేడుకొనుట.	457
36)	శ్రీరాముడు వనవాసమును సుఖముగా గడపుటకై, ఆయనవెంట పరివారమును, పదార్థములను పంపుమని దశరథుడు సుమంత్రుని ఆదేశించుట. అందులకు కైకేయి అభ్యంతరము చెప్పుట - వృద్ధమంత్రి సిద్ధార్థుడు కైకేయికి హితము పలుకుట.	429	46)	సీతారామలక్ష్మణులు ప్రజలతోగూడి తమసానదీతీరమున ఒకరాత్రి విడిదిచేయుట, ప్రజలకు తెలియకుండా వారు రథమునెక్కి, తమసానదిని దాటినెళ్లుట.	460
37)	కైకేయి స్వయముగా తెచ్చియిచ్చిన నల్కలములను రామలక్ష్మణులు ధరించుట, సీతాదేవి నారచీరలను ధరించునప్పుడు అచటనున్న అంతఃపురస్త్రీలు దుఃఖపడుట, ఈ సందర్భమున వసిష్ఠుడు కైకేయిని మందలించుట.	432	47)	ప్రజలు నిద్రనుండి మేల్కొనిన పిమ్మట శ్రీరాముడు కన్పింపకపోవుటచే కొంతసేపు తికమకపడుట - ఎట్టకేలకు వారు అయోధ్యకు చేరుట - వెలవెలబోవుచున్న ఆ నగరమును జూచి, వారు మిగుల దుఃఖపడుట.	464
38)	సీతాదేవిచే నారచీరలను ధరింపజేసినందులకు దశరథుడు కైకను మందలించుట - శ్రీరాముడు తండ్రిని ఊరడించుట.	435	48)	శ్రీరామునివీడి అయోధ్యకు తిరిగివచ్చిన పురుషులను వారిపత్నులు నిందించుట - ఆ నగరస్త్రీలు సీతారాములకై విలపించుట.	466
39)	దశరథునిపరితాపము - ఆయనఅజ్ఞునై పరివారకులు సీతాదేవికి ఆభరణాదులను తెచ్చియిచ్చుట - కౌసల్యాదేవి సీతమ్మకు పతివ్రతాధర్మములను దెల్పుట.	437	49)	సీతారాములను వనములపాలుచేసినందులకు పల్లెప్రజలు కైకేయీదశరథులను తప్పుపట్టుట - సీతారామలక్ష్మణులు గోమతీనదిని దాటి, స్యందికా (సఈ) నదియొక్క ఆవలితీరమునకు చేరుట.	469
40)	సీతారామలక్ష్మణులు మాతాపితరులకు నమస్కరించుట - సుమిత్రాదేవి లక్ష్మణునకు హితోక్తులు పలుకుట - వారు అందఱును రథమును ఎక్కిగా సుమంత్రుడు ఆ రథమును అడవులవైపుగా వేగముతో నడుపుట.	441	50)	కౌసలదేశపు పొలిమేరలకు చేరినపిమ్మట శ్రీరాముడు అయోధ్యకు నమస్కరించుట, అనంతరము వారు గంగాతీరమునగల శృంగిబేరపురమును చేరుట-గుహుడు వారికి సేవలొనర్చుట, సీతారామలక్ష్మణులు గారచెట్టును ఆశ్రయించి, ఆ రాత్రిని అచట గడుపుట.	471
41)	శ్రీరామునివనగమనమునకు మిగుల దిగులుపడి, అయోధ్యానగరమంతయును ఆర్తనాదములతో నిండిపోవుట.	446	51)	నిషాదరాజుసమక్షమున లక్ష్మణునిపరితాపము.	476
42)	దుఃఖితుడైన దశరథుడు తనభవనమునకు చేరుట - అనంతరము అతడు కౌసల్యానుందిరమున ప్రవేశించి, పరితపించుట.	448	52)	శ్రీరామునిసూచనపై గుహుడు నావను సిద్ధముచేయుచుట - పిమ్మట రఘువరుడు సుమంత్రునకు నచ్చజెప్పి అతనిని వీడ్కొనుట - వారు నావను ఎక్కి గంగనుదాటునప్పుడు సీతాదేవి గంగను పూజించుట - వారు ఆవలితీరమునకుచేరి, వత్సదేశమున ప్రవేశించుట.	478
43)	పుత్రునియెడబాటునకు గుఱియైన కౌసల్యాదేవి తనపతిసమక్షమున విలపించుట.	451			

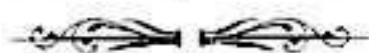
క్రమ సంఖ్య	విషయము	పుట సంఖ్య	క్రమ సంఖ్య	విషయము	పుట సంఖ్య
76)	భరతుడు తనతండ్రియగు దశరథునకు అంత్యక్రియలొనర్చుట.	569	88)	మహారాజసుఖములకు అర్చులైన సీతారాములు కటికినేలమీద, తృణశయ్యపై శయనించినారని విని, భరతుడు మిగుల భిన్నుడగుట.	596
77)	భరతశత్రుఘ్నులు తమతండ్రికి అగ్నిసంస్కారములుచేసిన ప్రదేశమునకుచేరి విలపించుట.	571	89)	భరతుడు గుహునిసహకారముతో సపరివారముగా గంగానదిని దాటుట -	599
78)	శత్రుఘ్నుడు మంథరను శిక్షించుట.	574	90)	భరతుడు భరద్వాజుని దర్శించుట -	601
79)	మంత్రులు మొదలగువారు రాజ్యాధికారమును చేపట్టుమని భరతుని ప్రార్థించుట - 'ఈ రాజ్యమునకు శ్రీరాముడే ప్రభువు' - అని భరతుడు ప్రకటించుట.	576	91)	భరతునకును, ఆయనసరివారములకును భరద్వాజుడు దివ్యములగు పదార్థములతో ఆతిథ్యమునొసంగుట - అందఱును పరమానందభరితులగుట.	603
80)	భరతునిఆదేశానుసారము శ్రీరామునికడకు వెళ్లుటకై సచివులు చక్కని మార్గములను, ఇంకను వలసిన ఏర్పాట్లను పూర్తిచేయుచుట.	578	92)	భరద్వాజునుహర్షి అనుమతితో భరతుడు సపరివారముగా చిత్రకూటమునకు బయలుదేలుట.	610
81)	వసిష్ఠమహర్షి పిలుపుపై భరతశత్రుఘ్నులు, మంత్రులు మొదలగు ప్రముఖులు సభాభవనమునకు విచ్చేయుట.	580	93)	భరతుడు తనసరివారముతోగూడి, వనప్రదేశముల అందచందములను దర్శించుచు ముందునకు సాగుట - సాగులపైకి లేచుచున్న ప్రదేశమును గమనించుట.	614
82)	శ్రీరాముని అయోధ్యకు గొనివచ్చుటకై భరతుడు తననిర్ణయమును నిండుసభలో ప్రకటించుట. ఆయనఆదేశముప్రకారము సచివులు ప్రయాణసన్నాహములు గానించుట.	582	94)	శ్రీరాముడు సీతాదేవితోగూడి చిత్రకూటపర్వతప్రదేశమున విహరించుచు ఆ వనశోభలను వర్ణించి చెప్పుట.	616
83)	శ్రీరామునిగొనివచ్చుటకై భరతుడు తనసరివారములతో, అయోధ్యావాసులతో బయలుదేలుట - వారు గంగాతీరమునగల శృంగిబేరపురమునకు చేరుట.	585	95)	శ్రీరాముడు సీతాదేవికి మందాకినీనదీతీరముల మనోహరదృశ్యములను చక్కగా వివరించుట.	619
84)	గుహుడు భరతునిరాకలోని ఆంతర్యము తెలియక 'యుద్ధసన్నద్ధులైయుండుడు' అని తనవారిని ఆదేశించుట. భరతుని భావమును గ్రహించుటకై అతడు కానుకలతో ఎదురేగి, వారిని తనపురమునకు ఆహ్వానించుట.	587	96)	అడవిమృగములఅలజడులనుజూచిన శ్రీరాముడు 'అందులకు కారణముతెలిసికొనుము' అని లక్ష్మణుని ఆదేశించుట. భరతుడు సైన్యములతో అచటకువచ్చినట్లు గమనించి, లక్ష్మణుడు అతనిపై కారాలు మిరియాలు నూలుచు అన్నతో పల్కుట.	621
85)	భరతగుహులఆత్మీయసంభాషణము - దుఃఖమగ్నుడైన భరతుని గుహుడు ఓదార్చుట.	589	97)	భరతునియొడ కుపితుడైయున్న లక్ష్మణుని శ్రీరాముడు చల్లబఱచుట.	624
86)	శ్రీరామునిపై లక్ష్మణునకుగల భక్తిభావమును గూర్చి గుహుడు భరతునకు వివరించుట.	591	98)	భరతుడు శ్రీరామునిదర్శనమునకై ఆరాటపడుట - ఆ మహాత్మునిఆశ్రమము కనబడినంతనే ఆనందించుట.	627
87)	సీతారామలక్ష్మణులు వనవాసదీక్షను స్వీకరించినతీరును విని భరతుడు దుఃఖితుడై మూర్ఛిల్లుట. కౌసల్యాదిమాతలు ఆయనను ఓదార్చుట - గంగాతీరమున గారణెట్లుక్రింద సీతారామలక్ష్మణులు ఒక రాత్రిని గడపిన విధానమును గుహుడు భరతునకు దెల్పుట.	594	99)	శ్రీరామభరతులసమాగమము.	628
			100)	కుశలప్రశ్నలరూపములో శ్రీరాముడు భరతునకు రాజనీతిదర్శములను బోధించుట.	632

క్రమ సంఖ్య	విషయము	పుట సంఖ్య	క్రమ సంఖ్య	విషయము	పుట సంఖ్య
101)	దశరథమహారాజు స్వర్గస్థుడైనట్లు భరతుడు తన అన్నయగు శ్రీరామునకు తెల్పుట, 'అయోధ్యకువచ్చి రాజ్యాధికారమును చేపట్టుము' అని అతడు తనఅన్నను అభ్యర్థించుట.	642	111)	'అయోధ్యకు తిరిగిరమ్ము' - అని వసిష్ఠుడు ఎంతగా చెప్పినను - శ్రీరాముడు తండ్రియాజ్ఞను పాలించుటకే దృఢముగా నిలబడుట - ఆ కారణముగా భరతుడు నిరాహారదీక్షకు సిద్ధపడుట - శ్రీరాముడు అతనిని సముదాయించుట.	672
102)	శ్రీరాముడు తనతండ్రిమ్మరికి నిలపించుట - ఆయనకు పిండోదకములను సమర్పించుట. జనులందఱును త్వరత్వరగా ఆశ్రమమునకువచ్చి శ్రీరాముని దర్శించుట.	643	112)	శ్రీరామభరతులకలయికను జూచి ఋషీశ్వరులందఱును పొంగిపోవుట - భరతునిప్రార్థనపై శ్రీరాముడు తనపాదుకలను ఆయనకు ఒసంగుట - పిమ్మట అతడు అందఱికిని వీడ్కోలు పలుకుట.	674
103)	కౌసల్యాదేవి వసిష్ఠునితో. తోడి రాజవత్సులు మున్నగువారితోగూడి మందాకినీరీరమునకు జేరుట. అచట రాముడొనర్చిన పితృశ్రాద్ధక్రియలచిహ్నములను గాంచి దుఃఖించుట - అందఱును చిత్రకూటము నందలి ఆశ్రమమున సీతారామాదులను కలిసికొనుట.	647	113)	చిత్రకూటమునుండి ససరివారముగా బయలుదేరిన భరతుడు మార్గమధ్యమున భరద్వాజమహర్షి ఆశీస్సులనుగొని, తిన్నగా అయోధ్యకు చేరుట.	677
104)	'అయోధ్యకు విచ్చేసి, రాజ్యపాలనమును స్వీకరింపుము' - అని భరతుడు శ్రీరాముని అభ్యర్థించుట - తండ్రియాజ్ఞను పాలించుటయే తనకు శ్రేయస్కరము, కర్తవ్యము - అని శ్రీరాముడు అతనికి తెల్పుట.	651	114)	భరతుడు అయోధ్యానగరమున ప్రవేశించి, దానిదుఃస్థితినిజూచి, కన్నీరుగార్చుట.	679
105)	'అన్నా! అయోధ్యను పాలించుటకు నీవే అర్హుడవు' అని భరతుడు శ్రీరామునకు విన్నవించుకొనుట - 'జననమరణములు అనివార్యములు' కావున తండ్రిమ్మరికి చింతింపకుము - అని పలుకుచు శ్రీరాముడు "మనకు తండ్రిఆజ్ఞ శిరోధార్యము" - అని హితవు పలుకుట.	653	115)	భరతుడు తల్లలకు నమస్కరించి, నందిగ్రామమునకు చేరుట - పాదుకలకు పట్టాభిషేకమొనర్చుట - సమస్తకార్యములను వాటికి నివేదించుచు రాజ్యపాలనము చేయుచుండుట.	683
106)	అయోధ్యకు విచ్చేయుమని భరతుడు శ్రీరాముని పరిపరివిధముల వేడుకొనుట.	658	116)	ఋషులందఱును కులపతితోగూడి చిత్రకూటమును వీడి వెళ్లుట.	686
107)	'మనతండ్రిని సత్యసంధునిజేయుటయే మనకర్తవ్యము'. కనుక నీవు రాజ్యపాలన గావింపుము - నేను వనవాసము చేసెదను.' - అని శ్రీరాముడు భరతునితో పలుకుట.	661	117)	శ్రీరాముడు సీతాలక్ష్మణసహితుడై ఆశ్రమమహర్షి ఆశ్రమమునకు చేరుట - ఆ మహాముని వారికి స్వాగతమర్యాదలను నెఱపి, అనసూయాదేవి తపఃప్రభావమును దెల్పుట - అనసూయాదేవి సీతాదేవికి స్త్రీ దర్శములనుగూర్చి వివరించుట.	689
108)	జాబాలి శ్రీరామునకు నాస్తికవాదమును వినిపించుట - రాజ్యపాలనము చేయుమనినుడువుట.	663	118)	అనసూయాదేవి సీతాదేవికి దివ్యములైన అంగరాగములను వస్త్రాభరణాదులను కానుకలుగా సమర్పించుట - ఆ ఋషిపత్నికోరికపై సీతాదేవి తనవివాహగాథను ఆమెకు వివరించుట.	691
109)	జాబాలియొక్క నాస్తికవాదమును ఖండించుచు శ్రీరాముడు సత్యముయొక్క వైశిష్ట్యమును పేర్కొనుట.	665	119)	అనసూయాదేవి కోరికపై ఆమె ఇచ్చిన వస్త్రాభరణాదులను సీతాదేవి దరించుట - అలంకృతయై తనకడకు వచ్చిన సీతాదేవినిజూచి శ్రీరాముడు సంతోషించుట - మునిశ్వరుల ఆశీస్సులనుగొని శ్రీరాముడు సీతాలక్ష్మణులతో	697
110)	వసిష్ఠుడు శ్రీరామునినంశముయొక్క పుట్టుపూర్వోత్తరములను వివరించి, కౌసలరాజ్య పరిపాలనను చేపట్టుమని ఆ ప్రభువును కోరుట.	669		దండకారణ్యమున ప్రవేశించుట. దాశరథి శతకము	699

క్రమ సంఖ్య	విషయము	పుట సంఖ్య	క్రమ సంఖ్య	విషయము	పుట సంఖ్య
101)	దశరథమహారాజు స్వర్గస్థుడైనట్లు భరతుడు తన అన్నయగు శ్రీరామునకు తెల్పుట, 'అయోధ్యకువచ్చి రాజ్యాధికారమును చేపట్టుము' అని అతడు తనఅన్నను అభ్యర్థించుట. 642	642	111)	'అయోధ్యకు తిరిగిరమ్ము' - అని వసిష్ఠుడు ఎంతగా చెప్పినను - శ్రీరాముడు తండ్రియాజ్ఞను పాలించుటకే దృఢముగా నిలబడుట - ఆ కారణముగా భరతుడు నిరాహారదీక్షకు సిద్ధపడుట - శ్రీరాముడు అతనిని సముదాయించుట. 672	672
102)	శ్రీరాముడు తనతండ్రిమృతికి నిలపించుట - ఆయనకు పిండోదకములను సమర్పించుట, జనులందఱును త్వరత్వరగా ఆశ్రమమునకువచ్చి శ్రీరాముని దర్శించుట. 643	643	112)	శ్రీరామభరతులకలయికను జూచి ఋషీశ్వరులందఱును పొంగిపోవుట - భరతునిప్రార్థనపై శ్రీరాముడు తనపాదుకలను ఆయనకు ఒసంగుట - ఏమ్మట అతడు అందఱికిని నీడ్కోలు పలుకుట. 674	674
103)	కౌసల్యాదేవి వసిష్ఠునితో, తోడి రాజవత్సవులు మున్నగువారితోగూడి మందాకినీతీరమునకు జేరుట, అవట రాముడొనర్చిన పితృశాస్త్రక్రియలచిహ్నములను గాంచి దుఃఖించుట - అందఱును చిత్రకూటము నందలి ఆశ్రమమున సీతారామాదులను కలిసికొనుట. 647	647	113)	చిత్రకూటమునుండి సపరివారముగా బయలుదేరిన భరతుడు నూర్లమధ్యమున భరద్వాజనుహర్షి ఆశీస్సులనుగొని, తిన్నగా అయోధ్యకు చేరుట. 677	677
104)	'అయోధ్యకు విచ్చేసి, రాజ్యపాలనమును స్వీకరింపుము' - అని భరతుడు శ్రీరాముని అభ్యర్థించుట - తండ్రియాజ్ఞను పాలించుటయే తనకు శ్రేయస్కరము, కర్తవ్యము - అని శ్రీరాముడు అతనికి తెల్పుట. 651	651	114)	భరతుడు అయోధ్యానగరమున ప్రవేశించి, దానిదుఃస్థితినిజూచి, కన్నీరుగార్చుట. 679	679
105)	'అన్నా! అయోధ్యను పాలించుటకు నీవే అర్హుడవు' అని భరతుడు శ్రీరామునకు విన్నవించుకొనుట - 'జననమరణములు అనివార్యములు' కావున తండ్రిమృతికి చింతింపకుము - అని పలుకుచు శ్రీరాముడు "మనకు తండ్రిఆజ్ఞ శిరోధార్యము" - అని హితవు పలుకుట. 653	653	115)	భరతుడు తల్లులకు నమస్కరించి, నందిగ్రామమునకు చేరుట - పాదుకలకు పట్టాభిషేకమొనర్చుట - సమస్తకార్యములను వాటికి నివేదించుచు రాజ్యపాలనము చేయుచుండుట. 683	683
106)	అయోధ్యకు విచ్చేయునుని భరతుడు శ్రీరాముని పరిపరివిధముల వేడుకొనుట. 658	658	116)	ఋషులందఱును కులపతితోగూడి చిత్రకూటమును నీడి వెళ్లుట. 686	686
107)	'మనతండ్రిని సత్యసంధునిజేయుటయే మనకర్తవ్యము'. కనుక నీవు రాజ్యపాలన గావింపుము - నేను వనవాసము చేసెదను.' - అని శ్రీరాముడు భరతునితో పలుకుట. 661	661	117)	శ్రీరాముడు సీతాలక్ష్మణసహితుడై అత్రిమహర్షి ఆశ్రమమునకు చేరుట - ఆ మహాముని వారికి స్వాగతమర్యాదలను నెఱసి, అనసూయాదేవి తపఃప్రభావమును దెల్పుట - అనసూయాదేవి సీతాదేవికి స్త్రీ ధర్మములనుగూర్చి వివరించుట. 689	689
108)	జాబాలి శ్రీరామునకు నాస్తికవాదమును వినిపించుట - రాజ్యపాలనము చేయుమనినుడువుట. 663	663	118)	అనసూయాదేవి సీతాదేవికి దివ్యములైన అంగరాగములను వస్త్రాభరణాదులను కానుకలుగా సమర్పించుట - ఆ ఋషిపత్నికోరికపై సీతాదేవి తనవివాహగాథను ఆమెకు వివరించుట. 691	691
109)	జాబాలియొక్క నాస్తికవాదమును ఖండించుచు శ్రీరాముడు సత్యముయొక్క వైశిష్ట్యమును పేర్కొనుట. 665	665	119)	అనసూయాదేవి కోరికపై ఆమె ఇచ్చిన వస్త్రాభరణాదులను సీతాదేవి ధరించుట - అలంకృతయై తనకడకు వచ్చిన సీతాదేవినిజూచి శ్రీరాముడు సంతోషించుట - మునీశ్వరుల ఆశీస్సులనుగొని శ్రీరాముడు సీతాలక్ష్మణులతో దండకారణ్యమున ప్రవేశించుట. 697	697
110)	వసిష్ఠుడు శ్రీరామునివంశముయొక్క పుట్టుపూర్వోత్తరములను వివరించి, కౌసలరాజ్య పరిపాలనను చేపట్టుమని ఆ ప్రభువును కోరుట. 669	669		దాశరథి శతకము 699	699

శ్రీసీతారామాభ్యాం నమః

శ్రీమద్రామాయణ మహిమ

బ్రహ్మలీన - శ్రీ జయదయాల్ గోయండ్కర్

శ్లో || ఇతిహాసపురాణాభ్యాం వేదం సముపబంహయేత్ ।
చిత్రేత్యల్పక్రుతాద్యేద్ మామయం ప్రహరిష్యతి ॥

వేదవిజ్ఞానరహస్యములవగాహనమునకు ఇతిహాసపురాణములను అధ్యయనముచేయుట ఎంతయు అవశ్యకము - ఇతిహాసపురాణములను లోతుగా అధ్యయనముచేయని ఆల్పజ్ఞుడు వేదములను (వేదరహస్యములను) గూర్చి ప్రస్తావించుటకు పూనుకొనినప్పుడు వానిని జూచి, "వేదములకు విపరీతార్థములను కల్పించి చెప్పుచు యధార్థములను భ్రష్టుపట్టించును" - అని వేదములు భీతిల్లును.

వాస్తవముగా వేదములను అధ్యయనముచేయుటకు కొంతమంది మాత్రమే అర్హులు. వేదభాష మిక్కిలి ప్రాచీనమైనది. వేదార్థములు మిగుల గంభీరములు, ఊహలకు అందనివి. అందువలన వేదములను అందఱును సులభముగా అర్థము చేసికొనజాలరు. యుగధర్మమునుబట్టి వేదమును పరంపరగా పఠించుటయు (అధ్యయనముచేయుటయు) బోధించుటయు ఈ కాలమున క్రమముగా సన్నగిల్లుచున్నది. బ్రాహ్మణులలోస్తోత్రము ఎంతగా నెదకినను ఆతికష్టముమీద అరుదుగా మాత్రమే వేదపండితులు లభించురు. ఏలననగా వేదములను సాంగోపాంగముగా అధ్యయనము చేయుటకు అధికసమయము, సూక్ష్మబుద్ధి ఈ రెండును అవశ్యకములు. ఈ కాలమున ఈ రెండును లోపించుచున్నట్లు కనబడుచున్నది. రానురాను మానవుల ఆయుర్దాయము, బుద్ధి తగ్గిపోవుచున్నవి. వేదములను అధ్యయనము చేయుటకు బ్రహ్మచర్యముగూడ చాల ముఖ్యము. బ్రహ్మచర్యదీక్షను పాటించుటగూడ జనులలో లోపించుచున్నది. ఈ విషయములను దృష్టిలో ఉంచుకొనియే త్రికాలజ్ఞులైన మనమహర్షులు వేదవిజ్ఞానము సామాన్యజనులకు అందుబాటులోనుండునట్లుగా సరళమైన, సుబోధకమైన భాషలో ఆకర్షణీయమైనవైలిలో ఇతిహాసములను, పురాణములను రచించిరి.

ఇతిహాసగ్రంథములలో శ్రీమద్రామాయణము, మహాభారతము అను రెండుమాత్రమే ప్రస్తుతము లభించుచున్నవి. ఈ రెండుగ్రంథములు భారతీయవాఙ్మయమునకు తలమానికములు, ఆర్యసభ్యతకు పట్టుగొమ్మలు. ఇవి భారతీయగౌరవమును ఇనుమడింపజేయునవి. ఈ రెండింటిలో భక్తి, జ్ఞాన, వైరాగ్యములు, సదాచారములు, నీతినియమములు, ధర్మము మున్నగువాని ప్రబోధములు అడుగడుగునను కన్పట్టుచుండును. రామాయణమునందు మర్యాదాపురుషోత్తముడైన శ్రీరామచంద్రప్రభువుయొక్క దీవ్యలీలలు వర్ణింపబడినవి. మహాభారతమున మణిమాలలో దారమువలె లీలాపురుషోత్తముడైన శ్రీకృష్ణభగవానునిమహిమలు అవిచ్ఛిన్నముగా ప్రస్తావించబడినవి. ఈ రెండింటియందును చైతన్యవంతమైన భారతీయసంస్కృతియొక్క సజీవరూపము తోణికిసలాడుచుండును. సంస్కృతసాహిత్యమునందు వెలువడిన దృశ్య, శ్రవ్య కావ్యములన్నింటికిని (నాటకములు, ప్రబంధములు, సంకీర్తనలు మున్నగువానికన్నింటికిని) దాదాపు ఈ రెండు ఇతిహాసగ్రంథములే ఆధారములు.

ఋషిప్రణీతములై, ఆర్యసంస్కృతికి మూలములైన ఈ రెండుగ్రంథములును నిత్యసత్యములైన ఇతిహాసములుగా చిరస్థిరకీర్తిని ఆర్జించినవి. అట్లే కవితాదృష్టితోగూడ వాఙ్మయరంగమున అత్యున్నతస్థానమును అలంకరించినవి. ఐనను మహాభారతమునకు ఇతిహాసముగా వచ్చిన గుర్తింపు కావ్యముగా రాలేదు. వాల్మీకి ప్రణీతమైన శ్రీమద్రామాయణమునకు మాత్రము ఇతిహాసముగానేగాక 'ఆదికావ్యము'గా గూడ ఎనలేని గౌరవము దక్కినది. ఈ మహాకావ్యము కాంతవలె ఆనందింపజేయుచు⁽¹⁾ కర్తవ్యమును ఉపదేశించును. ఇదియే ఈ రామాయణముయొక్క విశేషము.

'సత్యంవద, ధర్మంచర, అచారాన్మాప్రమదః, ప్రజాతంతం మావ్యవచ్ఛేత్తిః' - మున్నగు విధివాక్యములద్వారా వేదములు గురువువలె ఉపదేశించును. ఇతిహాసపురాణములు మాత్రము 'రామవత్ వర్తితవ్యం న రావణవత్' అను విధముగా మిత్రునివలె హితబోధ చేయును. కావ్యములైతే కాంతవలె ప్రేమానురాగములను రంగరించుచు ఆకర్షణీయములైన మృదుమధురవచనములతో మనలను కర్తవ్యపథమునకు మఱల్పును. రామాయణమునందలి శ్రీరామచంద్రుని 'మాతృభక్తి, పితృభక్తి' కావ్యరూపవర్ణనలప్రభావము మనపై ఉన్నట్లు "మాతృదేవోభవ, పితృదేవోభవ" అను వేదవాక్యములప్రభావము అంతగా ఉండదు. కాంతాసమ్మితములై ఉపదేశములనందించు కావ్యములలో వాల్మీకిరామాయణమహాకావ్యముయొక్క స్థానము సర్వోన్నతమైనది. రచనాకౌశలము, కావ్యవస్తు గౌరవము - అను ఈ రెండింటినిబట్టి రామాయణము ప్రపంచమునందలి సమస్తకావ్యములకును మకుటాయమానము.

వాల్మీకిరామాయణము (1) 'ఆయా పరిస్థితులలో వ్యక్తులు ఎవరెవరితో ఎట్లు ప్రవర్తించవలెను?' - అను సామాజిక విషయములను నొక్కిచెప్పును. (2) ప్రతివ్యక్తియు తన కుటుంబసభ్యులకును, లోకములోని ఇతరులకును సుఖములను చేకూర్చుటకై పాటుపడుట తనవిధిగా భావింపవలెనని తెలుపును. అందులకై అవసరమగుచో తనవ్యక్తిగతమైన సుఖములను త్యజించుటకును, ఎట్టి కష్టములనైనను సహనముతో భరించుటకును సిద్ధపడవలెను-' అను నైతికబాధ్యతను వక్కాణించును. (3) అంతేగాక సత్యము, న్యాయము, సదాచారము, ప్రతిజ్ఞాపాలనము మొదలగు ఉదాత్తధర్మములను పాటించుచు, ఆదర్శజీవనమును గడిపెడివిధానములను ప్రబోధించును. ఈ విధముగా వాల్మీకిరామాయణము వివిధములైన సామాజిక, నైతిక, దార్మిక విషయముల ప్రబోధములకు పెన్నిధి. ఇందు అవతారపురుషుడైన శ్రీరామచంద్రునియొక్క దివ్యములైన మానుషలీలలు సర్వాంగసుందరముగా చిత్రింపబడినవి. ఇంకను ఇందు జగజ్జననియైన సీతాదేవియొక్క ఆదర్శవంతమైన పాతివ్రత్యము, భరతునినిరుపమానమైన భ్రాతృభక్తి, త్యాగగుణము, దశరథమహారాజుయొక్క అపూర్వమైన వాత్సల్యము, కౌసల్యాదేవియొక్క మహోన్నతసౌజన్యము, ఆదర్శప్రాయమైన శ్రవణకుమారునిపితృభక్తి, హనుమంతునియొక్క సాటిలేని స్వామిభక్తి, విలీషణునియొక్క అసాధారణమైన న్యాయదృష్టి, శ్రీరామునియెడ ప్రజలయొక్క స్వాభావికములైన గాఢానురాగములు సందర్భానుసారముగా చక్కగా వర్ణితములు. అంతేగాక పురుషోత్తముడైన శ్రీరామచంద్రప్రభువునకు అందఱియెడలనుగల సంపూర్ణమైన దయ, చక్కని శ్రద్ధాదరములు, ప్రేమానురాగములు, వీటన్నింటితోగూడిన యోగ్యమైన వ్యవహారసరళి ఇందు సాంగోపాంగముగా

(1) 1) ప్రభుసమ్మితో వేదః = వేదము ప్రభువువలె కర్తవ్యమును శాసించును.

2) మిత్రసమ్మితం పురాణమ్ = పురాణము మిత్రునివలె కర్తవ్యమును సూచించును.

3) కాంతాసమ్మితం కావ్యమ్ = కావ్యము కాంతవలె ఆనందింపజేయుచు కర్తవ్యపథమునకు మఱలించును.

ప్రతిపాదించబడినవి. ఇందలి శ్లోకములన్నియును మిక్కిలి మధురములు, రుచిరములు. ఇవి మహాకావ్యోచితములైన గుణములతో, శబ్దార్థాలంకారములతో సుశోభితములు, రాగతాళయుక్తముగా గానముచేయుటకు అనువైనవి, గంభీరార్థయుక్తములు. సమయోచితముగా ఇందు శృంగార, వీరకరుణాద్భుతాదినవరసములు పరిపుష్టములైనవి. రసములన్నింటికీని ఇది కుదురేయైనను కరుణరసముమాత్రము దీనికి ప్రాణము. ఏ దృష్టితో చూచినను ఇది అందఱును అదరింపదగిన (అందఱి అభిరుచులను తీర్చగల) ఉత్తమగ్రంథము.

'వాల్మీకిరామాయణము సర్వోత్కృష్టమైన ఒక మహాకావ్యము. అంతేగాక ఇది శ్రీరామచంద్రప్రభువుయొక్క అవతారలీలావిశేషములను తెలుపునట్టి చక్కని ఇతిహాసము' - అను విషయము విస్మరింపరానిది. 'స్వయంభువు' ఐన బ్రహ్మదేవుడే వాల్మీకిమహామునికి సాక్షాత్కరించి, రామాయణమును రచించుటకు ఆ మునిని ప్రోత్సహించెను. మఱియు అతడు "శ్రీరామునివృత్తాంతమునకు సంబంధించిన విశేషములన్నియును నీకు సహజముగనే కరతలామలకములగును." అని ఆ మహర్షికి వరమును ప్రసాదించెను. ఆ వరప్రభావమున కథావిషయములన్నియును ఆ మునీశ్వరునిమనస్సునకు స్పష్టముగా గోచరించెను. కావ్యనాయకుడైన శ్రీరామచంద్రుని అవతారకాలమునందే వాటిని ఆ మహర్షి శ్లోకబద్ధమొనర్చెను. అంతేగాదు శ్రీరామచంద్రుని కుమారులైన అవకుశులచే వాటిని కంఠస్థముచేయించెను. వారిచేతనే రాబోవు సంఘటనలతోసహా ఆ వృత్తాంతమును సంపూర్ణముగా శ్రీరామునిసమక్షముననే నిండుసభలో వినిపింపజేసెను. ఈ విధముగా ఈ ఇతిహాసగాథకు శ్రీరామునిఆమోదము లభించినట్టినది. దీనిప్రామాణికవిషయమున ఇంతకంటె చెప్పవలసినదేమియుండును? శ్రీరామునిఆమోదముద్రకు నోచుకొనిన ఈ మహాకావ్యమునందు అసత్యములుగాని, దోషములుగాని, అతిశయోక్తులుగాని ఉండునని ఊహించుటకు ఏమాత్రమును వీలులేదు. ఇది సకలజనులకు ఆదరణీయము, మిగుల ప్రయోజనకరము ఈ రామాయణమహాకావ్యమును (ఈ రామగాథను) ప్రచారముచేయుటవలన అనంతమైన లోకకల్యాణము సిద్ధించును.

ప్రపంచమునందలి అన్ని జాతులవారును, అన్ని వర్గములవారును (మానవులెల్లరును) దీనిని పఠించుటకును, వినుటకును అర్హులే. ప్రతివ్యక్తియు దీనిని శ్రద్ధగా పఠించి, అవగాహనచేసికొని, ఇందలి ఉత్తమోత్తమ-ఉపదేశములను యథాశక్తి అచరించినచో అతనిజీవితము ఆదర్శప్రాయమై సఫలమగును.

ప్రస్తావన

శ్రీరామావతారపరమార్థము

పరిత్రాణాయ సాధనాం వినాశాయ చ దుష్కృతామ్ ।
ధర్మసంస్థాపనార్థాయ సంభవామి యుగేయుగే ॥

"దుష్టులను శిక్షించుటద్వారా సత్పురుషులను రక్షించుటకును, ధర్మమును సుస్థిరమొనర్చుటకును ప్రతియుగమునందును నేను అవతరించుచుందును." - అని గీతాచార్యుడు తెలిపెను.

త్రేతాయుగమునందు రావణుడు కఠోరమైన తపస్సొనర్చి బ్రహ్మదేవునినుండి గొప్పవరములనుపొందెను. తదాది అతడు వరగర్వితుడై చేయుచున్న ఆగడములకు అంతులేకుండెను. పలితముగా తపోజీవనులైన ఋషీశ్వరులును, వేదతల్లెల్లరును లోకకంటకుడైన రావణుడుపెట్టెడి అంతులేని బాధలకు తట్టుకొనలేకుండిరి. వారితపస్సులు బంగమగుచుండెను, యజ్ఞయాగాదులకు విఘ్నములు ఎదురుకాసాగెను. కడకు వారి జీవితములే దుర్భరములయ్యెను. ఇంతయేల దేవతలకేగాక దేవేంద్రునకును దిక్కులేనిస్థితి దాపురించెను. చేయునదిలేక బ్రహ్మదేవతలు అందఱును శ్రీమన్నారాయణుని శరణుజొచ్చి, ఆయనకు తమ కష్టగాథలను తెలుపుకొని, తమను రక్షింపవలసినదిగా పలునిధముల మొఱపెట్టుకొనిరి. అప్పుడు ఆ శ్రీహరి వారికి అభయమొసంగెను.

రావణుడు బ్రహ్మదేవుని వరములను అడుగుచు 'యక్షగంధర్వలవలనగాని, దేవదానవులవలనగాని, రాక్షసులవలనగాని తనకు మరణములేకుండునట్లు కోరియుండెను. కాని మానవులయెడగల చులకనభావముచే అతడు వారివలన తనకు మృత్యువు కలుగకుండునట్లు ఆడుగలేదు. కావున దేవతలసూచనననుసరించి శ్రీమహావిష్ణువు "మానవుడై" 'శ్రీరాముడు'గా అవతరించెను. దుర్మార్గములకు ఒడిగట్టిన రావణుడు మిక్కిలి తపశ్శక్తిగలవాడు. అట్టివానిని సంహరించుటకు శ్రీరాముడుగూడ గొప్ప తపఃఫలములను సంపాదించెను. పిమ్మట అతడు ఆ దుష్టుని తుదముట్టించి, సమస్తలోకములవారిని పరిరక్షించెను. 'రామాయణము'గా వాసికెక్కిన శ్రీరామునివృత్తాంతము అంతయును మహాతపస్సునకు ఫలరూపముగా దర్శనమిచ్చును.

తైత్తిరీయ-ఉపనిషత్తు తపస్సునుగూర్చి ఇట్లు పేర్కొనినది. 'ఋతం తపః, సత్యం తపః, శ్రుతం తపః, శాంతం తపః, దమస్తపః, శమస్తపః, దానం తపః, యజ్ఞం తపః ----- ఏతద్బ్రహ్మ'. ఋజునర్తనము, సత్యవాక్పరిపాలనము, వేదశాస్త్రముల అధ్యయనము, శాంతస్వభావము, బాహ్యేంద్రియములను అదుపుచేయుట, అంతరింద్రియనిగ్రహము, దానధర్మములను ఆచరించుట, యజ్ఞములను నిర్వహించుట మున్నగు పవిత్రకార్యములన్నియును తపశ్చర్యలే - ఇవి దివ్యశక్తిప్రదాయకములు.

దుష్టరావణుని సంహరించుటయే శ్రీరాముని ప్రధానలక్ష్యము. అందులకై శ్రీరాముడు అతని తపోనిష్ఠను మించిన తపశ్శక్తిని కలిగియేయుండవలెను. ఆ రాఘవుడు సాధించిన తపఃప్రభావములు ఈ రామాయణమునందు మొదటినుండి తుదవఱకు శ్రద్ధగా పరికించినచో చక్కగా గోచరమగును.

అశ్వమేధాది మహాయజ్ఞములను ఆచరించిన దశరథుడు సత్యసంధుడు. సత్త్వగుణసంపన్నురాలైన కౌసల్యాదేవి మహాపతివ్రత. ఆమె నోచిననోములకును, చేసిన దానధర్మములకును లెక్కయేలేదు. ఆ పుణ్యాదంపతులతపఃఫలముగా వారికి పుత్రుడై ఈ బూలోకమున అవతరించిన మర్యాదాపురుషోత్తముడు శ్రీరాముడు. 'బ్రహ్మర్షి'యైన వసిష్ఠునికడ వేదములను, వేదాంగములను, సకలశాస్త్రములను అభ్యసించుట, మహాతపస్వయైన విశ్వామిత్రునినుండి అస్త్రశస్త్రములను గ్రహించుట, వనవాసదీక్షలో భరద్వాజనుహర్షి, అత్రిమహాముని, అగస్త్యమునీశ్వరుడు, సుతీక్షణునిపుంగవుడు మొదలగువారి ఆశీస్సులతో వారి మహాతపఃఫలములను సమకూర్చుకొనిన శ్రీరామచంద్రుడు ఆ దీవ్యతపశ్చక్తులకు ప్రతిరూపమై

భాసిల్లెను. శ్రీమద్రామాయణము లోకమున అవతరించుటకు మూలపురుషుడైన వాల్మీకి ఒకమహాతపస్వి. ఆ మునికి శ్రీరామగాథను అనుగ్రహించిన నారదుడు వేదశాస్త్రములను అభ్యసించినవాడు, గొప్పయోగిపుంగవుడు, దివ్యతపస్వి, వారు పూజ్యులు, చిరస్మరణీయులు

వాల్మీకి నారద సంవాదము

శ్లో || తపఃస్వాధ్యాయనిరతం తపస్వీ వాగ్విదాం వరమ్ । నారదం పరిపత్రచ్చ వాల్మీకిర్మునిపుంగవమ్ ॥

తపశ్శీలుడును, వేదాధ్యయననిరతుడును, వాక్పతురులలో అగ్రేసరుడును, మునిశేఖరుడును ఐన నారదుడు ఒకనాడు వాల్మీకిమహర్షియొక్క ఆశ్రమమునకు నిచ్చేసెను. అప్పుడు గొప్ప తాపసియైన వాల్మీకిముని జిజ్ఞాసతో ఆ దేవర్షిని ఇట్లు ప్రశ్నించెను. "ఓ మహర్షీ! సకలసద్గుణ సంపన్నుడును, ఎట్టి విపత్కరపరిస్థితిలోను తొణకనివాడును, సామాన్య-విశేష (లోకాలోకిక) దర్శములను వివేకినవాడును, శరణాగతవత్సలుడును, ఎట్టి క్లిష్టపరిస్థితులయందును ఆడితప్పనివాడును, నిశ్చలమైన సంకల్పముగలవాడును, సదాచారసంపన్నుడును సకలప్రాణులకును హితమునుగూర్చెడివాడును, సకలశాస్త్రకుశలుడును, సర్వకార్యధురందరుడును, తన దర్శనముచే ఎల్లరను సంతసింపజేయువాడును, ధైర్యశాలియును, అరిషద్వర్గమును జయించినవాడును, చక్కని రూపలావణ్యములతో శోభిల్లుచుండెడివాడును, ఎవ్వరిపైనను అసూయలేనివాడును, రణరంగమున కుపితుడైనచో దేవాసురులనుసైతము బయకంపితులనుజేయువాడును అగు మహాపురుషుడు ఎవరు? ఓ దేవర్షీ! మీరు సర్వజ్ఞులు. ఇట్టి మహాపురుషునిగుఱించి తెల్పుగల సమర్థులు మీరే." అంతట త్రిలోకజ్ఞుడైన నారదుడు వాల్మీకిపలుకులకు సంతసించి, "ఓ మహామునీ! నీవు ప్రస్తావించిన ఈ ఉదాత్తగుణములు ఒక్కరియందే కుదురుకొనియుండుట దుర్లభము. ఐనను అట్టి విశిష్టగుణములుగల ఉత్తమపురుషునిగూర్చి తెల్పెదను వినుము" - అని పల్కి నారదమహర్షి శ్రీరామునిగుణగణములను వివరించెడి రామాయణగాథను సంక్షిప్తముగా చెలిపి బ్రహ్మలోకమునకేగెను.

రామాయణకావ్యవతరణము

అదికవీ చతురాస్యా కమలజపల్మికజా వందే । లోకశ్లోకవిధాలోః యయోర్చిదా లేశమాత్రేణ ॥

కమలోద్భవుడైన బ్రహ్మముఖమునుండి వేదము, వల్మీకిసంభవుడైన వాల్మీకిమహర్షిగంటమునుండి శ్రీమద్రామాయణము జాలువాటినవి. ఇరువురును చతురాస్యులు- అనగా ఒకరు చతుర్ముఖులు, మఱియొకరు చతుర వచనులు, బ్రహ్మ లోకవిదాత, వాల్మీకి శ్లోకవిదాత. ఆయుభయుల మధ్యగల భేదము లేశమాత్రమే. కావుననే వేదసారమైన రామాయణము వాల్మీకి మహర్షి వ్యాదయమునుండి ఆవిర్భవించినది.

మహర్షి వాల్మీకి అదికనియే గాక వేదాంతి, దార్శనికుడు, తపస్వి, ప్రజలకు మార్గదర్శకుడు.

వాల్మీకి మహర్షి శిష్యులతోగూడి తమసానదీతీరమున వెళ్లుచుండగా ఒక వేటగాడు క్రౌంచపక్షులజంటలో మగపక్షిని బాణముతో కొట్టెను. అప్పుడది నేలకొరిగి, విలవిలలాడుచు అసువులు నీడెను. ఆ దృశ్యమును జూచి, వాల్మీకిమునిహృదయము ద్రవించెను. మనస్సు ఆర్తమయ్యెను, నయనములు అశ్రువులతో నిండెను. కంఠము గద్గదమయ్యెను. పలితముగా అతడు శోకాకులుడయ్యెను. ఆ శోకప్రభావమున వెంటనే ఆయన ముఖమునుండి ఈ మాటలు వెలువడెను.

"మానిషాద ప్రతిష్ఠాం త్వమగమః శాశ్వతీస్సమాః । యత్ క్రౌంచమిథునాదేకమవధీః కామమోహితమ్ ॥"

"ఓరీ! కిరాతుడా! క్రౌంచదంపతులలో కామమోహితమగు ఒక దానిని చంపి, నీవు శాశ్వతమగు అపకీర్తిని పొందితివి." శోకపరితప్తహృదయముతో వాల్మీకిముని తన ఆశ్రమమునకు చేరెను. కాని కరుణాపూరితమైన ఆ దృశ్యమునుండి అతడు తనమనస్సును మఱల్చుకొనలేకపోయెను. అతని మానసిక కల్లోలస్థితినిగాంచి బ్రహ్మ ఇట్లు పలికెను.

"మహర్షీ! శోకముతో నీవు ఉచ్చరించినది చందోబద్ధమైన శ్లోకమే. శ్రీరామచరిత్రమును నీవు ఒక కావ్యరూపమున రచింపుము. ఈ రామాయణమహాకావ్యము లోకములయందు పర్వతములు నదులు ఉన్నంతకాలము విరాజిల్లుచు శాశ్వతకీర్తిని సంపాదించును.

"యావత్ స్థాస్యంతి గిరయః సరితశ్చ మహీతలే । తావత్ రామాయణకథా లోకేషు ప్రచరిష్యతి ॥

బ్రహ్మదేవుని ఈ పలుకులు వాల్మీకికి కావ్యరచనకై ప్రేరణనొసగెను. అనంతరమతడు యోగాసీనుడై రామచరిత విజ్ఞములను, దృశ్యములను తన మనోనేత్రమున గాంచగలిగెను. పిమ్మట అదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణరచనకు అంకురార్పణ జరిగెను.

"కావ్యం రామాయణం కృత్స్నమ్, సీతాయాశ్చరితం మహత్ ।

పౌలస్త్యవధమిత్యేవ చకార చరితవ్రతః ॥ బాల ॥4/7

ఈ కావ్యమున 'రామకథ, సీతాచరిత్రము, రావణవధ వర్ణింపబడినట్లు బాహ్యముగ గన్పట్టును- కాని లోతుగా చరిత్రించినచో ఇందు 'బ్రహ్మకథ' మనోవిజయము వర్ణితమైనట్లు గోచరించును.

రామస్య అయనమ్ = రామాయణమ్, అనగా రాముని యొక్క చరిత్రము రామాయణము- రామః అయ్యతే ఆనేన - ఇతి రామాయణమ్ - అనగా దీనిని పఠించిన వారు రామునివలె ధర్మశీలురై కడకు బ్రహ్మసాయుజ్యమును పొందుదురని భావము-

రామాయః (సీతాయాః) అయనమ్ = రామాయణమ్, అనగా ఇది సీతాదేవి చరిత్రము

శ్రీరాముడు, సీతాదేవియు లోకమునకు ఆదర్శమూర్తులు, ఆరాధ్యులు.

శ్రీరాముడు మానవాళికి ఆవశ్యకములగు పుత్రధర్మము, పిత్రధర్మము, భ్రాతృధర్మము, భర్తృధర్మము, శిష్యధర్మము, శత్రుధర్మము మొదలగు ధర్మములను అన్నింటిని స్వయముగా ఆచరించి, లోకమునకు మార్గదర్శకుడయ్యెను. సీతామాతయు స్త్రీలకు ఆచరణీయములగు సమస్తధర్మములను నిజజీవితముద్వారా లోకమునకు ప్రకటించెను. ఇట్లు రామాయణము కావ్యమగుటయే గాక ఒక ధర్మశాస్త్ర గ్రంథమైనది.

మానవునిజీవితములో ధర్మము, అర్థము, కామము అను మూడు పురుషార్థములును సాధింపదగినవి. ఈ త్రివర్గమునకు ధర్మము మూలము. ధర్మబద్ధములు గాని అర్థకామములు రెండును ఆనర్థహేతువులు. ధర్మమునకు విరుద్ధముగా పచ్చిస్వార్థముతో భరతునకు రాజ్యమును (అర్థమును) కట్టబెట్టజూచిన కైక నలుగురిలో నవ్వలసాలై. లోకనిందకు గుఱియైనది. అట్లే ధర్మమును వీడి కామాతురుడై, పరసతులను ఆసించిన దుష్టరావణుడు లోకమున అపకీర్తిపాలయ్యెను, సవరివారముగా నశించెను. ధర్మబద్ధుడై, రాజ్యమునే పరిత్యజించిన శ్రీరాముడు లోకారాధ్యుడయ్యెను. కావుననే 'రామో విగ్రహవాన్ ధర్మః' (శ్రీరాముడు మూర్తీభవించిన ధర్మము) అని వాల్మీకి మహర్షి పేర్కొనెను. అందువలననే 'ధర్మో రక్షతి రక్షితః' (ధర్మమును ఆశ్రయించిన వానిని ఆ ధర్మమే కాపాడును.) అను మాక్తి ఏర్పడినది.

బాలకాండము - కథా సంగ్రహము - విశేషాంశములు

పుత్రకామేష్టి - సంతానప్రాప్తి - నామకరణము: అయోధ్యాధిపతియైన దశరథమహారాజు తనకు ఎంతకాలమునకును సంతానము కలుగకుండుటచే పరితపించుచుండెను. పాపపరిహారార్థమై అతడు అశ్వమేధయాగముచేయుటకు సంకల్పించెను. తన సంకల్పమును వసిష్ఠాది మహర్షులకు ఇట్లు తెల్పెను.

మమ లాలప్యమానస్య పుత్రార్థం నాస్తి వై సుఖమ్ । తదర్థం హయమేధేన యజ్ఞామీతి మతిర్మమ ॥

"పుత్రులులేక తపనపడుచున్న నాకు మనశ్శాంతి కలనైనది. అందులకై అశ్వమేధయాగము చేయవలయునని నా సంకల్పము." అని పల్కెను. వసిష్ఠాదులసూచనమేరకు ఋశ్యశృంగమహామునిని ఆహ్వానించి, ఆయనపర్యవేక్షణలో ఆ మహాయాగమును నిర్వహించెను. అనంతరము సంతానప్రాప్తికై శాస్త్రోక్తముగా 'పుత్రకామేష్టి' అను క్రతువును ఆచరించెను. యజ్ఞపురుషుడు అనుగ్రహించిన పాయసమును అతడు కౌసల్య, సుమిత్ర, కైకేయి అను తన మువ్వురు భార్యలకును పంచెను. పాయసప్రభావమున ఆ ముగ్గురును సంతానవతులైరి.

భవిష్యద్దృష్టయైన వసిష్ఠమహర్షి ఆ నలువురు బాలకులకు నామకరణమొనర్చెను. తన సద్గుణములచే అందఱిని ఆనందింపజేయువాడుగావున 'కౌసల్యా'తనయునకు 'రాముడు' అను పేరిడెను. మున్ముందు రాజ్యభారమును వహించెడి వాడగుటచే కైకేయిపుత్రునకు 'భరతుడు' అను పేరు పెట్టెను. సుమిత్రకు కలిగిన ఇరువురు కుమారులలో సర్వశుభలక్షణసంపన్నుడైన ఒకనికి 'లక్ష్మణుడు' అనియు, శత్రువులను హతమొనర్చుటలో ఘటికుడగు రెండవానికి 'శత్రుఘ్నుడు' అనియు నామకరణముగావించెను. ఇదియే వారి పేర్లలోని వైశిష్ట్యము. వారు సార్థకనామధేయులు. ఆ నలుగురు రాజకుమారులును వసిష్ఠమహర్షియొద్ద వేదవేదాంగములను, సకలశాస్త్రములను అభ్యసించిరి. దశరథును, ఆయన ముగ్గురు పత్నులును ఆ చిన్నారులగుణగణములకు ఎంతయో మురిసిపోవుచుండిరి.

యాగరక్షణకై విశ్వామిత్రునివెంట రామలక్ష్మణుల ప్రయాణము-

ఇట్లు కొంతకాలము గడిచినపిమ్మట తపస్సంపన్నుడైన విశ్వామిత్రమహర్షి దశరథునిసభకేతెంచెను. దశరథుడు ఆయనకు అతిథిసత్కారములనొనర్చి, ఆయనకోరికను నెఱవేర్చెదనని మాటఇచ్చెను. తన యజ్ఞసంరక్షణార్థమై శ్రీరాముని తనవెంట పంపుమని ఆ మహర్షి కోరెను. అల్లారుముద్దుగా పెంచుకొనుచున్న తన చిన్నారి రాముని ఆ మునివెంట పంపుటకు దశరథుడు తటపటాయంపసాగెను. అప్పుడు విశ్వామిత్రమహర్షి

శ్లో || అహం వేద్మి మహాత్మానం రామం సత్యపరాక్రమమ్ । వసిష్ఠోఽపి మహాతేజా యే చేమే తపసి స్థితాః ॥

ఓ దశరథా! శ్రీరాముడు సత్యమే పరాక్రమముగా (ఆయుధముగా) గలవాడు. తన సత్యప్రభావముచే ముల్లోకములను ఆక్రమింపగలవాడు. అంతేగాదు అతడు మహాత్ముడు. అనగా మహాపురుషుడు, పరమాత్ముడు, అహం వేద్మి = నేను ఇతనిని విష్ణువుగా ఎఱుగుదును. (అహః = విష్ణువు. విష్ణువుయొక్క నేయి నామములలో 'అహః' అనునది ఒకటి. అహస్సంవర్తకో వహ్నిః అనిగదా!) ఈ విషయములను అన్నింటిని నేనేగాదు మీ కులపురోహితుడైన మహాతేజస్వియగు వసిష్ఠుడును, తపస్సంపన్నులైన ఈ మహర్షులెల్లరును ఎఱుగుదురు.

వసిష్ఠుని సూచనపై దశరథుడు రామలక్ష్మణులను విశ్వామిత్రునివెంట పంపెను. పదునాఱు సంవత్సరములుగూడ నిండని ఆ చిన్నారులకు ఆకలిదప్పులు మొదలగు బాధలులేకుండుటకై విశ్వామిత్రుడు 'బల-అతిబల' అను విద్యలను నేర్పెను. మున్ముందు శ్రీరాముడు చేయవలసిన రాక్షససంహారమును దృష్టిలో ఉంచుకొని విశ్వామిత్రుడు వారికి వివిధములగు అస్త్రశస్త్రములను ప్రయోగ-ఉపసంహారపూర్వకముగా అందించెను. శ్రీరాముని మేలుకొలుపుచు విశ్వామిత్రుడు 'కౌసల్యాసుప్రజారామ!' అని సంబోధించెను. ఏలనన తల్లినిమించిన దైవము లేదు, (నమాతుఃపరదైవతమ్) తండ్రికంటె తల్లి వందరెట్లు గొప్పది. (పితుః శతగుణం మాతా గౌరవేణ అతిరిచ్యతే) అని గదా! ఆర్యోక్తి. నేటికిని భగవంతుని సుప్రభాతసేవలు ఈ సంబోధనతోడనే ప్రారంభమగుచున్నవి.

మార్గమధ్యమున శోణనదీవృత్తాంతమును దెల్పుచు విశ్వామిత్రుడు కుశనాభునికథను ప్రస్తావించెను. వనమున విహరించుచున్న కుశనాభుని కుమార్తెలను వాయుదేవుడు తనను పెండ్లియాడుడని కోరెను. అప్పుడు వారు "మేము తండ్రిచాటు బిడ్డలము. ఈ విషయమును అడుగవలసినది వారినే" - అని పలికిరి- ఇది భారతీయ సంస్కృతికి ఒక మచ్చుతునక. రామలక్ష్మణులు రాక్షసులబాధను తొలగింపగా విశ్వామిత్రుని యజ్ఞము నిర్విఘ్నముగా ముగిసెను. పిమ్మట వారు ధనుర్వాగమును తిలకించుటకై మిథిలకు బయలుదేరిరి.

అహల్యా శాపవిమోచనము: అహల్యా బ్రహ్మమానసపుత్రిక - అయోనిజ. ఈమె మహాతపస్వియైన గౌతమమహర్షి ధర్మపత్ని. గౌతముడు తీవ్రమైన తపము ఆచరించుచుండెను. తాపసులను కామక్రోధములకు వశులను గావించుచు వారి తపశ్శక్తిని భంగపఱచుట ఇంద్రుని లక్షణము. తన (ఇంద్ర) పదనికి ఎట్టి ప్రమాదమూలేకుండ దానిని నిల్పుకొనుటకై అతడు అట్లు చేయుచుండును. ప్రస్తుతము ఇంద్రుడు గౌతమునితపస్సును భంగపఱచుటకై సిద్ధపడెను. జితేంద్రియుడైన ఆ మహర్షి కామమునకు లొంగడని గ్రహించి, అతనిలో క్రోధమును కల్గించుటకై ఒక పన్నాగమును

వచ్చెను. వెంటనే గౌతముడు ఆశ్రమమునలేని సమయమును జూచుకొని ఇంద్రుడు గౌతమమునివేషములో ఆ ఆశ్రమమునకుచేరి, తనను సుఖపెట్టునుని అహల్యను కోరెను. అంతట ఆమె

“అథాబ్రహ్మీన్ సురశ్రేష్ఠం కృతార్థేనాంతరాత్మనా ।
కృతార్థాస్మి సురశ్రేష్ఠ! గచ్ఛ శీఘ్రమితఃప్రభో ।
అత్యానం మాం చ దేవేశ సర్వథా రక్ష మానద ॥

“ఓ సురశ్రేష్ఠా! నా దాంపత్యజీవనమున నేను సంతృప్తురాలను. నీవు ఇచటినుండి వెంటనే వెళ్లిపోము. నీ, నా గౌరవములను నిల్పుము”. అని ఇంద్రునితో పల్కినది. ఇంతలో గౌతముడు తన ఆశ్రమమునకు వచ్చుచు ఆ సమీపముననే తనరూపమున నిలిచియున్నవాడు ఇంద్రుడని గ్రహించెను. ఇంద్రునిదుష్టసంకల్పమును విడిచివేసి ఆ మహర్షి ఆ సురపతిని శపించెను. పిమ్మట అతడు క్రోధావేశముతో అహల్యనుగూడ ‘వేలకొలది సంవత్సరములు అన్యసానములను వీడి, నాయుభక్తగణముతో తపించుచు, భస్మశాయినైనై ఈ యాశ్రమమునందే పడియుండుము. శ్రీరామునిరాకతో నీకు నీ నిజరూపము ప్రాప్తించును’-అని శపించెను. ఫలితముగా గౌతమమునితపశ్శక్తి క్షీణించెను. ఇంద్రుని పన్నాగము ఫలించెను. శ్రీరామునిదర్శనముతో అహల్యకు శాపవిముక్తి కలిగెను. పరమపునీతయైన ఆమె శ్రీరామునకు అతిథిమర్యాదలను నెఱపి, తన తపఃఫలములను ఆయనకు ధారపోసెను. శ్రీరాముడు ఆ మునిదంపతులకు నమస్కరించి ముందునకు పోయెను.

ధిక్! బలం క్షత్రియబలం - బ్రహ్మలేజోబలం బలం: విశ్వామిత్రుడు రామలక్ష్మణులను వెంటబెట్టుకొని మిథిలానగరమునకుచేరెను. జనకమహారాజు తన కులపురోహితుడైన శతానందమహర్షి మొదలగువారితోగూడి వారికి స్వాగతమర్యాదలను నెఱపెను. సందర్శనశమున శతానందుడు రామలక్ష్మణులకు విశ్వామిత్రునికథను వివరించెను. గాదినందనుడైన విశ్వామిత్రుడు క్షత్రియవంశమువాడు. అతడొకపర్యాయము తనసైన్యములతో భూమండలమును చుట్టినప్పుడు వసిష్ఠుని ఆశ్రమమునకేగెను. ఆ మహర్షి తన కానుదేనుపుప్రభావమున వారందఱిని షడసోపేతభోజనములతో సత్కరించెను. కానుదేనుమహిమనెఱింగిన విశ్వామిత్రుడు ఆ గోవును తనకిమ్మని ఆ మహర్షిని కోరెను. అతడందులకు ఆమోదింపలేదు. అంతట ఆ గాదిసుతుడు ఆ గోవును కొనిపోవుటకై బలప్రయోగమునకు దిగెను. వసిష్ఠుని అనుమతితో ఆ దేనుపు సైన్యమును సృజించి విశ్వామిత్రబలములను నిర్వీర్యమొనర్చెను. అనంతరము విశ్వామిత్రుడు తీవ్రమైన తపమొనర్చి పరమేశ్వరునినుండి దివ్యాస్త్రములను పొంది, బలగర్వితుడై మఱల వసిష్ఠునిపై వాడిచేసి, ఆయనఆశ్రమమును ద్వంసముచేసెను. కుపితుడైన వసిష్ఠుడు తనబ్రహ్మదండముచే విశ్వామిత్రునియొక్క దివ్యాస్త్రములనన్నింటిని నమ్ముగావించెను. అప్పుడు ఆ గాదిసుతుడు-

ధిక్! బలం క్షత్రియబలం బ్రహ్మలేజోబలం బలమ్ । ఏకేన బ్రహ్మదండేన సర్వాస్త్రాణి హతాని మే ॥

“ఛీ! క్షత్రియబలమూ ఒక బలమేనా? బ్రహ్మలేజోబలమే నిజమైన బలము. ఒకే ఒక్క బ్రహ్మదండము నా అస్త్రములను ఆన్నింటిని చిత్తుచేసెను”. పిమ్మట ఆ కౌశికుడు ‘బ్రహ్మర్షి’యగుటకై తీవ్రమైన తపస్సునకు దిగెను.

విశ్వామిత్రుడు అవరోధములను అధిగమించి “బ్రహ్మర్షి” అగుట

పిదప విశ్వామిత్రుడు దక్షిణదిశకువెళ్లి, అచట నేయి సంవత్సరములు తీవ్రముగా తపమొనర్చెను. బ్రహ్మప్రత్యక్షమై అతనిని ‘రాజర్షి’ గా గుర్తించెను. ‘బ్రహ్మర్షి’ కానందులకు చింతించుచు అతడు ఇంకను ఘోరతపమాచరించెను. అంతట ఇక్ష్వాకువంశజుడైన ‘త్రిశంకు’ మహారాజును సశరీరముగా స్వర్గమునకు పంపుటకైచేసిన ప్రయత్నములతో ఆయన తపశ్శక్తియంతయు మిగుల క్షీణించెను. పిమ్మట అతడు సశ్చిమదిశకుచేరి పుష్కరతీర్థమునందు అచంచలదీక్షతో తపమొనరించెను. అంబరీషునియజ్ఞమునకు బలిపశువుకానున్న తనమేనల్లుడగు శునశ్శేషుని రక్షించుటకును, అంబరీషునకు యజ్ఞఫలమును ప్రసాదించుటకును ఆ కౌశికుడు మఱల తనతపస్సునంతయును ధారపోసెను. అనంతరము ఆ పుష్కరతీర్థమునందే అతడు మఱియొక నేయిసంవత్సరములు తపస్సుచేసెను. బ్రహ్మ ప్రత్యక్షమై ఆయనకు ‘ఋషిత్వము’ను అనుగ్రహించెను.

అంతటితో తృప్తిచెందక విశ్వామిత్రుడు ఇంకను దీక్షతో తపమాచరింపసాగెను. ఈ స్థితిలో దేవతలు పంపగావచ్చిన మేనకవలపులలో చిక్కుకొని, అతడు తన తపశ్శక్తిని మఱల వమ్ముచేసికొనెను. తనజితేంద్రియత్వమును కోల్పోయిన విశ్వామిత్రుడు మిగుల పశ్చాత్తాపపడి ఉత్తరదిశకుచేరి హిమగిరిపై మఱల కడు దీక్షవహించి, తపస్సొనర్చెను. అంతట బ్రహ్మ ప్రసన్నుడై ఆయనకు 'మహర్షిత్వము'ను అనుగ్రహించి, 'ఇంతమాత్రమునకే నీవు జితేంద్రియుడవైనట్లు తలంపవలదు. ఇంకను ప్రయత్నింపుము.' అని పలికెను. తదుపరి ఆ గాధిసుతుడు ఊర్ధ్వబాహువై, వాయువును ఆహారముగా గొనుచు, వేసవికాలమున పంచాగ్నిమధ్యమునను, చలికాలమున జలములయందును ఉండి, వేయి సంవత్సరములు కఠోరముగా తపస్సుచేసెను. అంతట దేవతలు రంభను పంపి ఆయనను కామపరవశునిజేయుటకు యత్నించిరి. అందులకు అగ్రహించిన ఆ గాధిసుతుడు 'శిలవైసామ్ము' అని ఆమెను శపించెను. క్రోధకారణముగా మరల ఆయనతపస్సు కుంటుపడెను. వెంటనే ఆయన తూర్పుదిశకుచేరి, తీవ్రతపోదీక్షకుదిగెను. ముల్లోకములు అల్లకల్లోలములయ్యెను. అప్పుడు బ్రహ్మసాక్షాత్కరించి, ఆయనకు 'బ్రహ్మర్షిత్వము'ను అనుగ్రహించెను. అనంతరము వసిష్ఠమహర్షియు ఆయనను 'బ్రహ్మర్షి'గా పేర్కొనుటతో విశ్వామిత్రుడు మిగుల తృప్తిచెందెను." శతానందులవారి ద్వారా 'బ్రహ్మర్షి' విశ్వామిత్రుని వృత్తాంతమునువిని, రామలక్ష్మణులు, జనకమహారాజు ఎంతయు సంతోషితులైరి.

'ఇయం సీతా మమసుతా': యుక్తవయస్కురాలైన సీతాదేవికి జనకమహారాజు వివాహముచేయసంకల్పించెను. తనఇంటనున్న శివదనుస్సును ఎక్కువెట్టినవానికే తనకూతురును ఇచ్చి పెండ్లిచేసెదనని ఆ మహారాజు ప్రకటించెను. ఆమెను పెండ్లియాడగోరి, పెక్కుమంది రాజకుమారులు మిథిలకువచ్చి, వింటిని సందింపలేక విఫలులై ఇంటిముఖముపట్టిరి. ఈ స్థితిలో రామలక్ష్మణులు అచటికి విచ్చేసిరి. విశ్వామిత్రమహర్షికోరికపై జనకుడు ఆ శివదనుస్సును వారికి చూపించెను. వెంటనే శ్రీరాముడు ఆ ధనుస్సును చేతిలోనికిదీసికొని ఎక్కువెట్టునంతలో అది 'పెళ్లు'మని వింటిగి రెండు ముక్కలాయెను. అప్పుడు జనకుడుమాత్రమేగాక సదస్యులెల్లరును సంతోషముతో పొంగిపోయిరి. జనకునిఅహ్వనముపై దశరథమహారాజు సపరివారముగా మిథిలకు విచ్చేసెను. కల్యాణవేదిక చక్కగా అలంకృతమై, సదస్యులతో కలకలలాడుచుండెను. సీతారాములు (వధూవరులు) వేదికను అలంకరించిరి. అంతట మిథిలాధిపతి (జనకుడు) శ్రీరామునకు కన్యాదానమొనర్చుచు ఇట్లు నుడివెను.

ఇయం సీతా మమ సుతా సహధర్మచరీ తవ । ప్రతీచ్ఛ చైనాం భద్రం తే పాణిం గృహ్నిష్య పాణినా ॥

సౌందర్యరాశి, సౌకుమార్యనిధి, లావణ్యవతి - ఐన ఈ కన్యకామణియే సీత. ఈమె అయోనిజ, మహాతపస్సంపన్నులైన రాజర్షులకు అలవాలము, కీర్తిప్రతిష్ఠలకు నిలయమువన మా వంశమునకు ప్రతీక. నా పుత్రికయైన ఈ సీత నేటినుండి నీకు సహధర్మచారిణి, ధర్మార్థకామ (పురుషార్థ)ముల అచరణానుభవములలోను, కష్టసుఖములలోను సర్వదా నీకు తోడుగానుండును. విద్యుక్తముగా ఈమెను పాణిగ్రహణమొనర్చి, ప్రేమానురాగములతో నీవు స్వీకరింపుము. నీకు శుభమగును. (ఉద్దండమైన సందితులు ఈ శ్లోకమును వినిధకోణములలో దర్శించి, పలురీతుల వ్యాఖ్యానించి, సహృదయపాఠకులను సంతరింపజేసిరి.) లోక కల్యాణదాయకమైన సీతారాముల వివాహమహోత్సవము వైభవోపేతముగా జరిగెను. ఆ సమయముననే జనకుని సోదరుడైన కుశధ్వజుని కుమార్తెలగు ఊర్మిళ, మాండవి, శ్రుతకీర్తులతో క్రమముగా లక్ష్మణభరతశత్రుఘ్నులకును వివాహములు జరిగెను.

పరశురామునినుండి వైష్ణవతేజము శ్రీరాముని జేరుట

పెండ్లివేడుకలు ముగియగనే దశరథమహారాజు నవవధూవరులతో సపరివారముగా అయోధ్యకు బయలుదేరినెను. మార్గమధ్యమున పరశురాముడు వారికి ఎదురై, వైష్ణవధనుస్సును ఎక్కువెట్టుమని శ్రీరాముని ప్రేరేపించెను. అంతట శ్రీరాముడు ఆ ధనుస్సుతోపాటు పరశురామునిలోని దివ్యమైన వైష్ణవతేజమును, ఆయనయొక్క తపశ్శక్తిని గ్రహించెను. పిదప వారు అందఱును అయోధ్యకుచేరిరి.

లోకకంటకుడైన రావణుని సంహరించుటకై ఈ భూలోకమున శ్రీరాముడు అవతరించెను. అతడు వసిష్ఠునికడ వేదవేదాంగములను, సకలశాస్త్రములను, ధనుర్విద్యలనునేర్చెను. విశ్వామిత్రునివలన వివిధ అస్త్రశస్త్రములను

సముపార్జించెను. తాటకాది రాక్షసులను సంహరించి దుష్టశిక్షణమునకు నొందిపలికెను, విశ్వామిత్రుని ఆశీర్వాదరూపమున ఆయన తపశ్శక్తిని సంపాదించెను. తపశ్శక్తిసంపన్నులైన అహల్యాగౌతముల ఆశీస్సులనుపొందెను. ఇంకను ఆ రాఘవుడు కిషధనుర్భంగముగావించి తనశక్తిసామర్థ్యములను లోకమునకు చాటెను. శక్తిస్వరూపిణియైన సీతాదేవిని తనకు సహదర్మచారిణిగా జేసికొనెను. పరశురామునినుండి వైష్ణవధనుస్సును, దివ్యలేజమును స్వీకరించెను. ఈ విధముగా బాలకాండము శ్రీరామునిని సర్వసన్నద్ధునిగావించుటద్వారా రావణసంహారమహాయజ్ఞమునకు పూర్వరంగమును సిద్ధమునర్పెను.

అయోధ్యాకాండము - కథాసంగ్రహము - విశేషాంశములు

ప్రజామోదముతో శ్రీరాముని యువరాజపట్టాభిషేకమునకై దశరథమహారాజు నిర్ణయము.

యశ్చ రామం న పశ్యేత్తు యం చ రామో న పశ్యతి । నిందితస్స జన్ లోకే స్సౌఽత్యాప్యేనం విగర్హతే ॥

శ్రీరాముని దర్శింపనివాడును, ఆయన దృష్టికి రానివాడును తనను ఒక దురదృష్టవంతునిగా భావించుకొనును, తనను రాను నిందించుకొనును. ఇది శ్రీరాముని ప్రజాభిమానమునకును, ఆయనపై ప్రజలకుగల ఆదరాభిమానములకును ఒక చక్కని నిదర్శనము. ఆ రఘురాముని 'రామా! రామభద్రా! రామచంద్రా! దేవా! రఘునాథా!' అని తల్లిదండ్రులు మొదలుకొని సామాన్యప్రజలవరకు అస్థాయముగా పిలువసాగిరి. సీతాదేవిమాత్రము 'నాథా!' అని పిలుచుచుండెను. ఎవరిముద్దుమురిపెములు వారివిగదా! ఈ విధముగా శ్రీరాముడు అబాలగోపాలముయొక్క ప్రేమానురాగములను చూపగొనెను.

అంతట దశరథమహారాజు శ్రీరామునివయోనైభవములను గమనించెను. ఆ మహారాజు తనవార్తకృమునుగూడ దృష్టిలోపెట్టుకొని, కోసలదేశమునకు శ్రీరాముని యువరాజపట్టాభిషిక్తునిగా చేయదలచెను. అతడు నిండుసభలో ప్రజాభిప్రాయమునకై తనసంకల్పమును ప్రకటించెను. మంత్రులెల్లరును తమఆమోదమును తెలిపిరి. వసిష్ఠాదిమహర్షులందఱును అందులకు తమఆశీర్వాదములనందించిరి. సామంతరాజులు, పౌరులు, జానపదులు మున్నగువారందఱును ఏకగ్రీవముగా తమసమ్మతిని తెలుపుచు శ్రీరామునియొక్క ఉత్తమగుణములను శ్లాఘించిరి.

ప్రజలఆమోదమును పొందినపిమ్మట దశరథుడు ఆ మఱునాడే శ్రీరామునకు యువరాజపట్టాభిషేకముచేయుటకు నిర్ణయించెను. వెంటనే మహారాజు రామచంద్రుని తనకడకుపిలిపించుకొని ఆయనతో ఇట్లు వచించెను. "నాయనా! మంత్రులు మొదలగువారు అందఱును నీవు అయోధ్యకు యువరాజుపుకావలెనని కోరుకొనుచున్నారు. ఈమధ్య నాకు కలలో దుఃస్వప్నములు కనబడుచున్నవి. పట్టసగలే మహాధ్వనులనుగావించుచు పిడుగులతోగూడిన ఉల్కలు (లోకచుక్కలు) నేలపై రాలుచున్నవి. నా జన్మరాశియందు క్రూరగ్రహములుచేరినవట. సాధారణముగా ఇట్టి దుర్నిమిత్తములు ఏర్పడినప్పుడు రాజు మరణించుటయో లేక అపదలపాలగుటయో జరుగునని దైవజ్ఞులు నుడువుచున్నారు. నాబుద్ధి మాఱకముందే నీవు యువరాజువు కమ్ము. మానవులకు బుద్ధిచాంచల్యము సహజముగదా! రేపు చంద్రుడు పుష్యమీనక్షత్రమున ఉన్నప్పుడు పట్టాభిషేకము జరుపుట యుక్తమని శాస్త్రజ్ఞులు తెలుపుచున్నారు. నా మనస్సు నన్ను తొందరపెట్టుచున్నది. రేపే నీవు పట్టాభిషిక్తుడవు కమ్ము.

తతః పుష్యేఽభిషేచన్య మనన్త్యరయతీవ మామ్ । శ్వస్త్వాఽహమ్ అభిషేక్త్యామి యౌవరాజ్యే పరంతప ॥

'రామా! నీవును, నీ భార్యయగు సీతాదేవియు దీక్షలను స్వీకరింపుడు' - అని రాజు ఆయనను ఆదేశించెను. పిదప రాముడు తనభవనమునకేగెను.

కైకేయి వరములను గోరుట: "మానవునిగా అవతరించి, రావణుని వధింతును" - అని శ్రీ మహావిష్ణువు దేవతలకు అభయమిచ్చియుండెను. శ్రీరాముడు యువరాజై రాజ్యపాలనచేపట్టి, అయోధ్యలోనేయున్నచో రావణవధ జరుగదు. కనుక

యువరాజుపట్టాభిషేకమునకు భంగమువాటిల్లుట అవసరము. ఈ పట్టాభిషేకము భంగమగుటకు మంతరయు, కైకేయుయు నిమిత్తముమాత్రమే. ఇది విధినిర్ణయము. అందువలన కైక (1) శ్రీరాముడు 14 సంవత్సరములు వనవాసముచేయుట, (2) భరతుని యువరాజు పట్టాభిషిక్తునిచేయుట - అను రెండు వరములను దశరథమహారాజును కోరెను. దశరథుడు తనసంతిజ్ఞకు కట్టుపడి, విధిలేని పరిస్థితులలో అందులకు తలయూపెను. తండ్రిని సత్యసంధునిగావించుటకై శ్రీరాముడు 'పితృవాక్య' పరిపాలనముకావించును' అని కైకేయిదశరథులయెదుట ప్రకటించెను. కైకేయిశంకను దీర్చుటకై ఆ రాఘవుడు "రామో ద్విర్నాఽభిభాషతే" (శ్రీరాముడు ఆడినమాట తప్పుడు) అని ఆమెకు మాట ఇచ్చెను.

మానవశక్తి - దైవబలము: 'ఒక స్త్రీమూలముగా మహారాజు తనజ్యేష్ఠకుమారుని వనములకు పంపుట అధర్మము' - అని లక్ష్మణుడు హుంకరింపగా 'విధి నిర్ణయము' అని రాముడు అతనికి సమాధానమిచ్చెను. అప్పుడు లక్ష్మణుడు 'పిఱికివారు, పరాక్రమహీనులుమాత్రమే దైవమును ఆశ్రయింతురు. సరాక్రమశాలురును, లోకముచే గౌరవింపదగినవీరులును దైవముమీద ఆధారపడరు. వారు స్వప్రయత్నములకే ప్రాముఖ్యమిత్తురు.

విక్లబ్ధో వీర్యహీనో యః స దైవమ్ అనువర్తతే । వీరాః సంభావితాత్మానో న దైవం పర్యుపాసతే ॥

అంతట శ్రీరాముడు లక్ష్మణుని కన్నీరుతుడిచి "నాయనా! లక్ష్మణా! తల్లిదండ్రులఆజ్ఞలను త్రికరణశుద్ధితో పాటించువానినిగా నన్నెఱుంగుము. ఇదియే సత్పురుషులమార్గము" అని పలుకుచు వనములకు వెళ్లుటకే తాను దృఢముగా నిశ్చయించుకొనినట్లు తెల్పెను. ఈ సందర్భమున ఈ ఇరువురిమధ్య జరిగిన చర్చ ఆసక్తికరముగను, విజ్ఞానదాయకముగాను ఉన్నది. దీనివలన మానవశక్తియొక్క సరిమితి స్పష్టమైనది. దైవబలముయొక్క ప్రాబల్యము బోధపడినది.

శ్రీరాముడు సీతాలక్ష్మణులతోగూడి వనములకేగుట:

తల్లియజ్ఞానుగొనుటకై శ్రీరాముడు కౌసల్యాదేవికడకు వెళ్లెను. శ్రీరాముని వనవాసవార్తనువిని ఆమె దిగ్భ్రమించెదెను. తట్టుకొనలేని దుఃఖముతో తల్లడిల్లెను. "నాయనా! రామా! నీ యెడబాటును నేను భరింపజాలను. కనుక నేనును నీవెంటనత్తును" అని పల్కెను. అప్పుడు ఆ రఘువరుడు 'పతిసేవయే సతికి పరమధర్మము' - కనుక మాతండ్రికి సేవలుచేయుచు నీవు ఇచటనేయుండుము' అని పలువిధముల ఓదార్చి, ఆమెనుండి శుభాశీస్సులనుపొందెను.

అంతట సీతాదేవి శ్రీరామునితో "నాథా! నేనును నీవెంట వనములకు వచ్చెదను. వనములలో మీముందుభాగమున నడుచుచు, కంటకములను తొలగించుచు మీమార్గమును సుగమమొనర్చెదను.

అగ్రతస్తే గమిష్యామి మృద్ధంతీ కుశకంటకాన్ ॥

(ఇందలి విశేషము - 'స్వామీ! మీకంటెను ముందుగా నేను లంకకుజేరి, లోకకంటకుడైన రావణాసురుని తుదముట్టించుటకై మీకు మార్గమును సుగమమొనర్చెదను) అని విన్నవించెను. ఇనను శ్రీరాముడు ఆమెపలుకులను అమోదింపక 'ఓ కోమలీ! వనవాసజీవితము దుర్భరము-కనుక నీవు అచటికిరావలదు' అని వచించి, ఆమెను నివారింపజూచెను. ఇంకను పలురీతులుగా మైథిలి ప్రార్థించుచు ప్రాణత్యాగమునకు సిద్ధముకాగా అప్పుడు రాఘవుడు తనతో ఆమెప్రయాణమునకు సమ్మతించెను. తదుపరి లక్ష్మణుడును ఎంతయువేడుకొనగా అతడును తనవెంట వనములకు వచ్చుటకు శ్రీరాముడు అంగీకరించెను.

అంతట లక్ష్మణస్వామి తన తల్లిఆశీస్సులకొఱకై సుమిత్రాదేవి కడకేగెను. అందులకు తనఅంగీకారమునుదెలుపుచు ఆ తల్లి తనకుమారునితో - "నాయనా! కుమారా! హాయిగా వనములకు వెళ్లుము - నీవు అచట సీతారాములను తల్లిదండ్రులనుగా తలంచి నిత్యము వారిని సేవించుచుండుము. అరణ్యమును అయోధ్యగాతలంచి చక్కగా మసలు కొనుము"- అని పలికి, పుత్రుని ఆశీర్వాదించెను.

రామం దశరథం విద్ధి మాం విద్ధి జనకాత్మజామ్ । అయోధ్యామ్ అటవీం విద్ధి గచ్ఛ తాత యథాసుఖమ్ ॥

(దీని విశేషార్థములు - 40వ సర్గములో వివరింపబడినవి.)

కైకేయిఇచ్చిన వల్కలములను రామలక్ష్మణులు ధరించిరి. సీతాదేవి దశరథుడు తెప్పించిన వస్త్రాభరణములను వాల్చెను. పిదప ఆ మువ్వరు రథముపైనెక్కి వనవాసమునకు బయలుదేరిరి. రామునియెడబాటునకు తట్టుకొనలేక ప్రజలందఱును ఆ రథమును కొంతదూరము అనుసరించిరి. దశరథుడును, కౌసల్యాదులును మూర్ఛిల్లిరి. శృంగిబేరపురమున గుహునిసహకారముతో రామలక్ష్మణులు మట్టిపాలతో జటాజూటములను ధరించి, ఆ రాత్రి తృణశయ్యలపై అచట గడిపిరి. వారు గంగానదీనిదాటి, తిన్నగా భరద్వాజాశ్రమముచేరిరి. భరద్వాజమహర్షినుండి ఆతిథిసత్కారములను, ఆశీస్సులను గైకొనినపిమ్మట వారు చిత్రకూటమునకు అరిగి, అచట వనవాసమును నడుపసాగిరి.

పుత్రదుఃఖముతో దశరథునిమృతి - అరాజకమున ఏర్పడు విపరీతములు

శృంగిబేరపురమున గుహునివీడ్కొని, సునుంతుడు తిన్నగా అయోధ్యను చేరెను. శ్రీరామునియెడబాటుబాధను దరింపలేక దశరథుడు పుత్రదుఃఖముతో ప్రాణములను కోల్పోయెను. కళేబరమును తైలద్రోణిలోనుంచిరి.

దశరథమహారాజు కన్నుమూసిన సమయమున రామలక్ష్మణులు వనములపాలైయుండిరి. భరతశత్రుఘ్నులు కేకయ రాజ్యమున తాతగారిఇంటనుండిరి. నలుగురు కొడుకులుండియు సమయమునకు ఉత్తరక్రియలు ఆచరించుటకు ఒక్క పుత్రుడుగూడ దగ్గరలేకుండుట మిగులశోచనీయము. ఒక మహారాజునంతటివానికి పట్టిన దుఃస్థితి ఇది. ఇక రాజ్యము సంగతి సరేసరి. దానిని పాలించుటకు (పట్టాభిషిక్తుడైన) ప్రభువులేడు. రాజులేని రాజ్యమున ఏర్పడెడి అల్లకల్లోలపరిస్థితులనుగూర్చి మార్కేండేయాది మహర్షులు నసిష్ఠమహామునితో ఇట్లు పేర్కొనిరి.

"ఓ మహర్షీ! రాజులేని రాజ్యమున ధర్మము గతి తప్పను. కొడుకులు తల్లిదండ్రులమాటలను వినరు. సతులు సతులజ్జలను పాటింపరు. దంపతులఅన్యోన్యానురాగములు సన్నగిల్లును. నీతినిజాయితీలు అడుగంటును. సత్యమునకు నిలుననిడయుండదు. పాపభీతియుండదు. చెట్లను నటికినేయుదురు. విఘ్నభయముచే యజ్ఞములు ఆగిపోవును. పోషించువారులేక లలితకళలు మఱుగునబడును. సామాజికకార్యక్రమములు కుంటుపడును. దొంగలభయము మితిమీలును. స్త్రీలకు రక్షణ కఱవగును. సైనికులలో క్రమశిక్షణ లోపించును. బలవంతులు బలహీనులను దోచుకొందురు. ప్రజలు జాతిమర్యాదలను వర్ణాశ్రమధర్మములను పాటింపరు. నాస్తికులు చెలరేగుదురు. దేశమునకు ఆరిష్టములు చుట్టుకొనును. ఈతిబాధలు పెల్లుబుకును". మహర్షులు భవిష్యత్తును దర్శింపగలవారుగావున వారు తెలిసిన ఈ విషయములు ఏ కాలములయందైనను, ప్రభువు (సమర్థుడైన పాలకుడు) లేని ఏ దేశమునకైనను నర్తించును.

భరతునిరాక - అతనిశవధము: ఋషులమాటలను ఆలకించిన నసిష్ఠమహర్షి వెంటనే దూతలనుపంపి, భరతశత్రుఘ్నులను కేకయరాజ్యమునుండి అయోధ్యకు రప్పించెను. అంతట భరతుడు తండ్రి మృతిచెందిన సంఘటనను, సీతారామలక్ష్మణులవనవాసవిషయములను ఎఱింగి తల్లడిల్లిపోయెను. తనతల్లి కైకేయి ఘోరమైన అకృత్యములకు పాల్పడి, ఇట్టి దురవస్థలను తెచ్చిపెట్టినందులకు అతడు ఆమెను దూసిపోసెను. పిమ్మట అతడు కౌసల్యామాతకడకేగి జరిగిన సంఘటనలకు మిగుల రోదించుచు, తన నిర్దోషిత్వమును ఋజువుపఱచుటకై ఇట్లు శపథవచనములను పలికెను.

"అమ్మా! శ్రీరాముడు సత్యనిరతుడు, పూజ్యుడు. అట్టి మహాత్ముని అడవులపాలుచేయువారి బుద్ధి దుష్టమైనది. నాకు అందు ఆనంతయును ప్రమేయములేదు. నాకు ఆ విషయమున ఏమాత్రము జోక్యము ఉన్నను నాకు పాపాత్మునకు సేవచేయవలసిన గతిపట్టును. సూర్యునకు ఎదురుగానుండి మలమూత్రములను నిసర్జించినవానిపాపములు అంటుకొనును. గోవును కాలితో తన్నినవానిపాపము చుట్టుకొనును. భృత్యునకు కూలిధనమును ఎగగొట్టిన యజమానిదుర్గతి నాకు

ప్రాప్తించును. ఉత్తముడైన రాజునకు ద్రోహముతలపెట్టినవానిచుఃస్థితి నాకు పట్టును. ప్రజలనుండి 'పన్నులను' స్వీకరించి, వారియోగక్షేమములను విస్మరించిన పాలకునకు పట్టెడి దుర్గతి నాకు దాపురించును. ఋత్విజులకు యజ్ఞదక్షిణలను ఎగవేసిన యజ్ఞకర్తకు చుట్టుకొనెడి పాపము, శస్త్రాదులన్నియును ఉన్నను వీరధర్మమును విస్మరించి, రణరంగమున వెన్నుచూపెడి యోధునకు పట్టెడి దుర్గతియు, గురువులను అవమానించెడివానికిని, తల్లిదండ్రులను నిందించెడి మూర్ఖునకును, మిత్రద్రోహమునకు ఒడిగట్టునట్టి నీచునకును చుట్టుకొను పాపము నాకు ప్రాప్తించును. కుటుంబసభ్యులకును, పరిజనులకును పెట్టక తానొక్కడే సుష్టుగా భుజించెడివానిపాపము నాకు అంటును. రాజును, స్త్రీలను, బాలబాలికలను, వృద్ధులను చంపినవాని పాపము నాకు చుట్టుకొనును. విశ్వాసపాత్రులైన సేవకులను మధ్యలోనే తొలగించినవానిపాపము, కామక్రోధములకువశుడై, మద్యపానము, పరస్త్రీసంగమము, ద్యూతక్రీడలు సల్పెడివానికి పట్టెడు దుర్గతి నాకు ప్రాప్తించును. సూర్యభగవానుడు ఉదయించునప్పుడును, అస్తమించునమయమునను నిద్రించుచుండు సోమరికివలె నాకు మహాపాపములు అంటును. సత్పురుషులను దర్శింపనివానికివలెను, సాధువర్తనులను శ్లాఘింపనివానికివలెను, సజ్జనులను సేవింపనివానికివలెను దుర్గతులు, నరకయాతనలు, నాకు ప్రాప్తించును. నిర్మలజలములను ముటికిచేసినవానికిని, దైవ, బ్రాహ్మణపూజలను భంగపరచెడివానికిని, లేగదూడలకు మిగులకుండ తల్లియాపులపాదుగులనుండి పూర్తిగా సాలు పిండుకొనెడివానికిని పట్టెడు దుర్గతులు నాకు ప్రాప్తించును." ఇట్లు తీవ్రమైన శపథవచనములను భరతుడు పలికెను. పుత్రునియెడబాటుతో శోకార్తయైయున్న కౌసల్యామాతను పరిసరివిధముల ఓదార్చుచు, అతడు దుఃఖమునకు తట్టుకొనలేక మూర్చిలైను. కొంతతడవునకు అతడు మూర్చనుండి లేటుకొనెను. అప్పుడు కౌసల్యాదేవి సాదరముగా ఆయనను ఊరడించెను.

శ్రీరామునిగొనివచ్చుటకై భరతుడు సపరివారముగా చిత్రకూటమునకు చేరుట

పిమ్మట భరతుడు వసిష్ఠమహర్షికడకేగెను. ఋషులయొక్క ఆమోదముతో అతడు శ్రీరామునిగొనివచ్చుటకై చిత్రకూటమునకు వెళ్లుటకు నిశ్చయించుకొనెను. చతురంగబలములతో, సపరివారముగా బయలుదేలుటకై అనునగు మార్గములను నిర్మింపజేయుటకు అతడు ఆజ్ఞయిచ్చెను. వెంటనే ఆయా పనులవారందఱును 'అదియొక శ్రీరామసేవగా తలంచి' భక్తిశ్రద్ధలతో మార్గనిర్మాణ కార్యక్రమములను పూర్తిచేసిరి. చతురంగబలములతో వచ్చుచున్న భరతునిజూచి 'అతడు దురుద్దేశముతో' వచ్చుచున్నాడేమోయని అపోహపడి, శృంగిబేరపురాధిపతి గుహుడు తనవారిని యుద్ధమునకు సర్వసన్నద్ధులగువానించెను. తాను ముందుగా భరతునకు ఎదురేగి, నాస్తనవిషయములు తెలియగా సంతోషపడి వారినాదరించెను. పిమ్మట వారినందఱిని పడవలపై గంగానదిని దాటించెను.

పిదప భరతుడు తనవారితో ప్రయాగచేరి. భరద్వాజమునిని దర్శించి ఆయనఆశీస్సులనుపొందెను. భరద్వాజుడు వారందఱికిని చక్కని విందునొసంగెను. ఆ మహర్షి రామావతారముయొక్క సరమప్రయోజనమును ఎఱిగిననాడగుటచే కైకేయినిర్దోషిత్వమును తెలుపుచు ఇట్లు నుడివెను. "ఓ భరతా! మీతల్లి కైకేయిని తప్పుపట్టవద్దు. ఆమెదోషము ఏమియునులేదు. శ్రీరామునివనవాసము భవిష్యత్తులో ఎల్లరకును సుఖకాంతులను వర్తిల్లజేయును. శ్రీరాముడు దండకారణ్యములకు చేరుటవలన దేవతలకును, దానవులకును, భగవద్ద్యాననిరతులైన మహర్షులకును, ఈ జగత్తునకును హితమే జరుగును.

స దోషేణావగంతవ్యా కైకేయీ భరత త్వయా । రామప్రవాజనం హ్యేతత్ సుఖోదర్శం భవిష్యతి॥

దేవానాం దానవానాంచ ఋషీణాం భావితాత్మనామ్ । హితమేవ భవిష్యద్ధి రామప్రవాజనాదిహ॥

అంతట భరతుడు శ్రీరాముని నినాసప్రదేశమును, అచటికి వెళ్లుమార్గమును ఆమహర్షివలన ఎఱింగి, ఆయన ఆశీస్సులనుగైకొని, తనవారితోగూడి అచటనుండి బయలుదేలి చిత్రకూటమునకు చేరెను.

శ్రీరాముడు భరతునకు రాజధర్మములను ఉపదేశించుట

భరతుడు శ్రీరామునిసన్నిధికిచేరి, ఆయనకు ప్రణమిల్లెను. పిమ్మట శ్రీరాముడు భరతునితో కుశలప్రశ్నలుగానించుచు, రాజధర్మములను, పరిపాలనవిషయమున పాలకుడు వీసికొనవలసిన మెలకువలను సమగ్రముగా సేర్వీనెను. "ఓ భరతా! శ్వాన, శీల, వయోవృద్ధులైన ఋత్విజులచే యజ్ఞములను నిర్వహింపజేయుచున్నావుగదా? విశ్వాసపాత్రులు, దీరులు, రాజనీతినిపుణులు, ప్రలోభములకు లొంగనివారు, ఉత్తమవంశమున పుట్టినవారు ప్రభువుమనస్సును ఎఱిగి ప్రవర్తించెడివారు ఐన సత్పురుషులను మంత్రులుగా నియమించితివా? రాజ్యతంత్రములనుగూర్చి నీవు ఒక్కడవే ఆలోచించుటలేదుగదా? అట్లని పెక్కుమందితో మంత్రాంగమును నెఱపుట లేదుగదా? పెక్కుమంది మూర్ఖులకంటెను మేధావియు, సమర్థుడును ఐన అమాత్యుడు ఒక్కడైనను ప్రయోజనమును చేకూర్చగలడుసుమా!

రాజసత్కారములతో సంతుష్టుడైయుండువాడును, శత్రువులను నిగ్రహింపసమర్థుడును, సేనావ్యూహములయందు ధతురుడును, విసత్కరపరిస్థితులలో ధైర్యముగా ఉండువాడును, పవిత్రముగా ఉండెడివాడును, సద్వంశమున జన్మించినవాడును, రాజభక్తిగలవాడును, యుద్ధకార్యకుశలుడును ఐన వానిని సేనాపతిగా నియమించితివి గదా! సేనలోని ప్రముఖయోధులందఱును మిగుల బలశాలురు, పరాక్రమవంతులుఐనవారేనా? వారు బలపరీక్షలలో నెగ్గినవారేనా? సరియగు పారితోషికములతోను, సకాలములో జీతబత్తెములతోను వారిని తృప్తిపఱచుచున్నావుగదా?

స్వదేశీయులును, ఇతరులభావములగ్రహింపగలవారును, కార్యదక్షులును, సమయస్ఫూర్తిగలవారును, రాజసందేశములను యథాతథముగ తెల్పగలవారును, యుక్తాయుక్తవిచక్షణగలవారునుఐన పురుషులనే విదేశములకు మాతలుగా నియమించుచున్నావుగదా? స్వదేశములయందును, విదేశములలోను రాజకార్యములను నిర్వహించెడివారి కార్యకలాపములను గూఢచారులద్వారా నిప్పటికప్పుడు పర్యవేక్షించుచున్నావా? నాస్తికులు, పండితమృన్ములు, వితండవాదులుఐన వారిని చేరదీయుటలేదుగదా చతుర్వర్ణములవారును, అన్నివృత్తులవారును తమతమధర్మకర్మలలో నిరతులైయున్నారు గదా? వారికి సరియగు రక్షణ కల్పించుచున్నావుగదా?

రాజోద్యోగులకు మిక్కిలి చనువును ఇచ్చుటగాని, వారిని పూర్తిగా దూరముగానుంచుటగాని తగదుసుమా! వ్యయము రాజ్యాదాయపరిమితికి లోబడియున్నదా? దోషులను ధనలోభముచే విడిచిపెట్టుటగాని, నిర్దోషులను శిక్షించుటగాని నీ రాజ్యమున లేదుగదా? ధర్మాచరణమును, అర్థార్థనమును, కామానుభవములను ఒకదానికి మఱియొకటి హానికరముగాకుండ సకాలములో నడుపుచున్నావుగదా? పెక్కుమంది శత్రువులపై ఒకే సమయములో దండెత్తుట మొదలగు దోషములను పరిత్యజించుచున్నావుగదా?

నాస్తిక్యమ్ అన్యతం క్రోధం ప్రమాదం దీర్ఘసూత్రతామ్ । అదర్శనం జ్ఞానవలామ్ అలస్యం పంచవృత్తితామ్ ॥
ఏకచింతనమర్థానామ్ అసర్వజ్ఞైశ్చమంత్రణమ్ । విశ్చితానామ్ అనారంభం మంత్రస్యాశ్చ పరిరక్షణమ్ ॥
మంగళస్యాశ్చ ప్రయోగంచ ప్రత్యుత్తానంచ సర్వతః । కచ్చిత్ త్వం వర్జయస్యేతాన్ రాజదోషాశ్చతుర్దశ ॥

రాజనీతిధర్మజ్ఞుడైన మహారాజు ఆత్మజ్ఞునియై, న్యాయమార్గమును అనుసరించి, ప్రజలను ధర్మబద్ధముగా పరిపాలించినచో సమస్తభూమండలము అతనికి నశమగును సుమా!" శ్రీరాముడు ప్రస్తావించిన ఈ రాజనీతివిషయములు అన్నియును నిల్లకాలములయందును సకలదేశపరిపాలకులకును అచరణీయములు.

శ్రీరాముడు భరతుని ప్రార్థనను, జాబాలినాస్తికవాదమును త్రోసిపుచ్చుట - సత్యస్వరూపమును వివరించుట

అంతట భరతుడు "అన్నా! నిన్ను సేవించుటయే నాకు పరమధర్మము. దానికి దూరమైనప్పుడు ఇతర రాజధర్మములతో నాకు పనియేమి?" అని నుడివి శ్రీరాముని అయోధ్యకురమ్మని ప్రార్థించెను. పిమ్మట అతడు తమతండ్రి మరణవార్తను ఎఱింగించెను. అందులకు శ్రీరాముడు దుఃఖితుడై, శాస్త్రోక్తముగా తండ్రికి శ్రాద్ధకర్మలను

నిర్వహించెను. "పుట్టిన ప్రతిప్రాణియు గిట్టుట సహజము. కనుక తండ్రిమ్మతికి వగవక ఆయన అజ్ఞనుపాటించుటయే మనలందఱి కర్తవ్యము. కావున నీవు రాజ్యభారమును వహింపుము. నేను పదునాలుగుసంవత్సరములు వనవాసము ముగించుకొని అయోధ్యకు మఱలినట్లును" - అని శ్రీరాముడు భరతునకు హితవు పలికెను.

"ఈ లోకముతప్ప మఱియొక లోకములేదు. పరోక్షములైన పారలౌకికలాభములను నిశ్చసింపక, ప్రత్యక్షముగానున్న రాజ్యములను (భౌతిక సుఖములను) అనుభవించుటయే ముఖ్యకర్తవ్యము" మున్నగు సాగిన జాబాలినాస్తికవాదమును తీవ్రముగా ఖండించి, శ్రీరాముడు 'తండ్రిని సత్యసంధునిగాజేయుటయే' తన ముఖ్యకర్తవ్యమని నొక్కివక్కాణించెను. ఈ సందర్భమున ఆ రఘురాముడు సత్యస్వరూపమునుగూర్చియు, దాని ప్రభావపరమార్థములనుగుఱించియు లోకమునకు తేటతెల్లముగావించెను. రాజు సత్యప్రవర్తనచేనచో ప్రజలందఱును సత్యమార్గముననే ప్రవర్తించుదురు.

(యద్వైతాః సంతి రాజాః తద్వైతాః సంతి హి ప్రజాః)

లోకమంతయును సత్యముమీదనే ఆధారపడియున్నది. ("సత్యే లోకః ప్రతిష్ఠితః")

ఋషిశ్రులును, దేవతలును సత్యమే మిగుల శ్రేష్ఠమైనదని తలంతురు. (సత్యప్రవర్తనలనే గౌరవించుదురు) ఈ లోకమున సత్యవాదియే పరమదామమును (ఉన్నతస్థితికి) చేరును.

ఋషయశ్చైవ దేవాశ్చ సత్యమేవ హి మేనిరే । సత్యవాదీ హి లోకేఽస్మిన్ పరమం గచ్ఛతి క్షయమ్ ॥

ఈ లోకమున ధర్మమునకు సత్యమే పరాకాష్ఠ. స్వర్గప్రాప్తికి అదియేమూలము.

'ధర్మః సత్యం పరో లోకే మూలం స్వర్గస్యచోచ్యతే'

లోకమున సత్యమే బగవత్స్వరూపము. సంసదలన్నియును సత్యముమీదనే ఆధారపడియుండును. అన్నింటికిని సత్యమే ఆధారము. సత్యముకంటెను శ్రేష్ఠమైనది మఱియొకటిలేదు.

సత్యమేవేశ్వరో లోకే సత్యం పద్మాశ్రితా సదా । సత్యమూలాని సర్వాణి సత్యాన్నాస్తి పరంపదమ్ ॥

వేదములు మున్నగునవి అన్నియును సత్యముపైననే ఆధారపడియున్నవి. కావున లోకమంతయును సత్యమార్గమునే ఆశ్రయింపవలెను. 'వేదాః సత్యప్రతిష్ఠానాః తస్మాత్ సత్యపరోభవేత్' ।

భరతునకు పాదుకలనొసంగి, శ్రీరాముడు సీతాలక్ష్మణులతో దండకవనమున ప్రవేశించుట

పిమ్మట భరతునిప్రార్థనపై రఘువరుడు తనపాదుకలను అతనికి న్యాసముగా ఇచ్చెను. అనంతరము భరతుడు శ్రీరామునిపాదుకలను తనశిరసున ధరించి, పరివారములతోగూడి, అయోధ్యకు బయలుదేరినాడు. మార్గమధ్యమున భరద్వాజమహామునియొక్క ఆశీస్సులనుగొని, క్రమముగా అయోధ్యకు చేరెను. తదుపరి భరతుడు ఆ నగరసమీపమునగల 'నందిగ్రామము'న శ్రీరామునకు ప్రతినిధులుగానున్న ఆ పాదుకలకు పట్టాభిషేకమొనర్చి, వాటికి నివేదించుచు రాజ్యకార్యములను నిర్వహింపసాగెను.

భరతాదులసమాగమస్మృతులను కొంతమేరకు తగ్గించుకొనుటకై శ్రీరాముడు సీతాలక్ష్మణులతోగూడి చిత్రకూటమును నిడిచి, అత్రిమహాముని ఆశ్రమమునకు చేరెను. అంతటవారు అత్రిమహర్షిని, ఆయన ధర్మపత్నియగు అనసూయాదేవిని దర్శించి వారిని పేనించిరి. అదట అనసూయాదేవి సీతాదేవికి పతివ్రతాధర్మములను ఉపదేశించెను. ఆమె కోరికపై జానకి ఆమెకు తన కల్యాణగాథను వివరించెను. పిమ్మట ఆ అత్రిపత్ని ఆ రామపత్నిని వస్త్రాభరణములతో ఆదరించి, ఆశీర్వదించెను. మఱునాటి ఉదయమున సీతారామలక్ష్మణులు అచటినుండి బయలుదేరి దండకారణ్యమున ప్రవేశించిరి.

పాత్రలు - వాటి జైన్మతములు

శ్రీరాముడు : శ్రీమద్రామాయణమునకు శ్రీరామచంద్రుడు కథానాయకుడు. ధర్మపరిరక్షణకై భగవంతుడే రఘువంశమున కౌసల్యాదశరథులపుణ్యఫలముగా వారికి పుత్రుడై ఆవతరించెను. ఆయన భగవదవతారమేయైనను లోకమునకు ఆదర్శప్రాయుడైన ఒక మహాపురుషుడుగా తనలీలలను స్రవర్ణించెను. ఆయనలీలావిలాసములు వినినవారికిని, చదివినవారికిని, స్మరించినవారికిని వారివారిహృదయములయందు పవిత్రభావములను కలిగించును. శ్రీరామచంద్రుడు సద్గుణసిద్ధి, ఆయనప్రతిచర్యయు లోకమునకు అనుసరణీయము. మాతాపితరులయెడ భక్తి, గురువులయెడ వినయవిధేయతలు, ఏకపత్నీవ్రతనియమము, భ్రాతృప్రేమ, మిత్రులయెడ అనురాగము, శరణాగతవాత్సల్యము, ప్రజానురాగము ఆయనకు సహజలక్షణములు.

శ్రీరామునిపితృవాక్యసరిపాలనము నిరుపమానమైనది. బాల్యమునందు తల్లిదండ్రులమాటలను పాటించుచు, వారికి ముద్దుమురిపెములగూర్చుచు పెరిగి పెద్దయైనవాడు మన చిన్నారి రాముడు. అతడు తండ్రియాజ్ఞను తలచాల్చి, తల్లి ఆశీస్సులనుగైకొని, యాగసంరక్షణమునకై విశ్వామిత్రమహర్షివెంట బయలుదేరినను, 'తాటకను సంహరింపుము' - అని ఆ మహర్షి పలికినప్పుడు శ్రీరాముడు ఆయనకు అంజలిపూటించి ఇట్లు నుడివెను.

"గురువర్యా! 'ఈ విశ్వామిత్రులమాటలను తు, చ తప్పక పాటించుము.' అనునది మా తండ్రిగారి ఆజ్ఞ - వారి ఆజ్ఞలను అవశ్యము గౌరవించును. మహాత్ముడును, మా తండ్రియు ఐన దశరథుడు అయోధ్యలో వసిస్తాడులసమక్షమున నన్ను అట్లు ఆజ్ఞాపించియుండెను. ఆ మాట నాకు ఉల్లంఘింపరానిది. తండ్రిగారిఆజ్ఞప్రకారము బ్రహ్మవాదులైన మీ ఆనతిని శిరసావహించి, నిస్సంశయముగా తాటకను వధించితిరెదను."

పితుర్వచననిర్దేశాత్ పితుర్వచనగౌరవాత్ । పచనం కౌశికోస్యేతి కర్తవ్యమ్ అవిశంకయా ॥

అనుశిష్టోఽస్త్వయోధ్యాయాం గురుమధ్యే మహాత్మనా । పిత్రా దశరథేనాఽహం నావజ్ఞేయం హి తద్రచః ॥

సోఽహం పితుర్వచః శ్రుత్వా శాసనాత్ బ్రహ్మవాదినః । కరిష్యామి న సందేహః తాటకావధముత్తమమ్ ॥

దశరథునిసమక్షమున కైక తనరెండువరములగూర్చి ప్రస్తావించినప్పుడు శ్రీరాముడు ఆమెతో ఇట్లు వచించెను.

"అమ్మా! నాకు రాజ్యకాంక్షలేదు. నేను ఇచటనేయుండిపోవలెనని ఆసించుటయును లేదు. కేవలము ధర్మమునే ఆశ్రయించియున్న నన్ను ఋషితుల్యునిగా ఎఱుంగుము. పూజ్యుడైన మాతండ్రికి ఏకొంచెముగానైనను ప్రేయమునుచేయగల్గియున్నచో ప్రాణములనొడ్డియైనను అన్నివిధములుగా దానిని చేసియే తీరెదను. తండ్రికి శుశ్రూషచేయుట, ఆయనఆజ్ఞలను పాటించుట అనువాటికంటెమించిన ధర్మాచరణము మానవులకు మఱియొకటి లేనేలేదు." -

నాఽహమ్ అర్థపరో దేవి! లోకమావస్తుముత్సహే । విద్ధి మామ్ ఋషిభిస్తుల్యమ్ కేవలం ధర్మమాస్థితమ్ ॥

యదత్ర భవతః కించిత్ శక్యం కర్తుం ప్రియం మయా । ప్రాణానపి పరిత్యజ్య సర్వథా కృతమేవ తత్ ॥

న హ్యతో ధర్మచరణం కించిదస్తి మహత్తరమ్ । యథా పితరి శుశ్రూషా తస్య వా వచనక్రియా ॥

శ్రీరాముని అరణ్యములకు సంపెడినిషయమున సామిత్రి కోసముతో ఊగిపోయెను. అప్పుడు ఆ లక్ష్మణుని శాంతపటచుచు రఘురాముడు అతనితో ఇట్లనెను. "నాయనా! లక్ష్మణా! తల్లిదండ్రులఆజ్ఞలను త్రికరణశుద్ధితో పాటించువానినిగా నన్నెఱుంగుము. ఇదియే సత్పురుషులమార్గము." -

ఈ సందర్భముననే దైన్యముతో విలపించుచున్న కౌసల్యానూతను ఊరడించుచు ధర్మాత్ముడైన శ్రీరాముడు "అమ్మా! తండ్రిఆజ్ఞను జవదాటుటకు నేను అశక్తుడను. శిరసా నీకు ప్రణమిల్లుచున్నాను. నేను వనములకు వెళ్ళుటకే

సిద్ధముగా ఉన్నాను. నన్ను అనుమతింపుము. జననీ! ఈ లోకమున ప్రతివ్యక్తియు పితృవాక్యపరిపాలనచేసియే తీరవలెను. తండ్రిమాటను శిరసావహించిన వాడెప్పుడును ధర్మమునుండి సతనముకాడు."

చిత్రకూటమున భరతుడు శ్రీరాముని దర్శించి, 'అయోధ్యకు తిరిగిరమ్ము' - అని ఆయనను ప్రార్థించెను. అప్పుడు ఆ రఘురాముడు అతనితో "నాయనా! భరతా! తండ్రియాజ్ఞకు బద్ధుడనై నేను ఈ నిర్జనవనములకు వచ్చితిని. ఈ విషయమున నన్ను ఎవ్వరును నివారింపజాలరు. నీవును తండ్రిమాటను తలదాల్చి శీఘ్రముగా రాజ్యాభిషిక్తుడవు కమ్ము. తండ్రిని సత్యసంధునిగానింపుము." అని నుడివెను. ఆ తరువాత జాబాలియు, వసిష్ఠుడును ఎంతగా నచ్చజెప్పినను శ్రీరాముడు పిత్రాజ్ఞను పాలించుటకే కటిబద్ధుడాయెను. ఇవియన్నియు శ్రీరామునిపితృవాక్యపరిపాలనకు పరమనిదర్శనములు.

భరతునియెడలను, లక్ష్మణశత్రుఘ్నులపైనను శ్రీరామునకు గల 'భ్రాతృప్రేమ' అపారము. నేను ఆడినమాట తప్పను' - అని కైకతో పలుకుచు "నా సోదరుడైన భరతునికొరకై నేను రాజ్యమును, సమస్తసంపదలను, కడకు అత్యంత ప్రీతికరములైన ప్రాణములనుపైతము స్వయముగా సంతోషముతో ఇచ్చినేయుదును" అని శ్రీరాముడు నుడివెను.

భరతుడు సైన్యములతోగూడి చిత్రకూటమునకు వచ్చుచుండుటను లక్ష్మణుడు ముందుగా గమనించెను. అప్పుడు అతడు భరతునియెడ అపోహపడి కుపితుడై నిష్ఠురోక్తులుపల్కినను, అంతట శ్రీరాముడు అతనితో "ఓ లక్ష్మణా! భరతునిసోదరప్రేమ నిరుపమానమైనది. అతడు నాకు ప్రాణములకంటెను ఎక్కువ ప్రీతిపాత్రుడు. భరతుడు ఇక్కడికి వచ్చినప్పుడు నీవు అతనితో పరుషముగాగాని, అస్రియముగాగాని పలుకరాదు. అట్లు పలికినచో ఆ మాటలను నీవు నన్నుగూర్చి పలికినట్లే భావించును." అని వచించెను. ఈ వచనములన్నియును శ్రీరామునిభ్రాతృప్రేమకు మచ్చుతునకలు.

'(1) పితృవాక్యపరిపాలనము (2) భ్రాతృప్రేమ' అను శ్రీరాముని ఈ సద్గుణములు లోకమునకే ఆదర్శప్రాయములు. వీటిని అనుసరించినచో మానవాళినునుగడ ఎల్లవేళల సుఖశాంతులతో వర్దిల్లగలదు.

లక్ష్మణుడు : శ్రీరామునినెన్నంటివచ్చిన ఆదిశేషునిఅవతారమే శ్రీలక్ష్మణస్వామి. ధర్మస్వరూపుడైన శ్రీరామచంద్రప్రభువుయొక్క పాదపద్మములను సర్వదా సేవించుటయే తనకు కర్తవ్యమని భావించి, అతడు ఆయన సేవలలోనే పరవశుడగుచుండును. విశ్వామిత్రునియాగసంరక్షణసమయమునను, శ్రీరామునివనవాసకాలమునను లక్ష్మణుడు నిరంతరము అంకితభావముతో భ్రాతృసేవలోనర్చినతీరు ఆత్యద్భుతము. రామలక్ష్మణుల పరస్పరప్రేమానురాగములు అపూర్వములు. వనవాసమునకు సన్నద్ధుడగుచున్న శ్రీరాముని అనుసరించుటకై లక్ష్మణుడు ఆయనతో విన్నవించుకొనినతీరు కొనియాడదగినది. "స్వామీ! నేను సర్వదా నీవెంటనే ఉండును. నిన్ను సేవించెడిభాగ్యమునకు దూరమైనచో త్రిలోకాదిపత్యము లభించినను నాకు అక్కఱయేలేదు. జననమరణరాహిత్యమునుగూడ నేను కోరుకొనను. అంతేగాదు పరమపదప్రాప్తినిపైతము నేను వాంఛింపను."

న దేవలోకాక్రమణం నామరత్నమహం వృణే । ఐశ్వర్యం వాపి లోకానాం కామయే న త్వయా వినా ॥

అనునది లక్ష్మణుని భ్రాతృభక్తికి పరాకాష్ఠ. అతడు క్షణముగూడ శ్రీరాముని చూడకుండ ఉండలేదు. ఆయనఅనుగ్రహమునకు దూరమైనచో అతడేమాత్రమును తట్టుకొనలేదు. వాల్మీకి పేర్కొనిన ఈ శ్లోకము లక్ష్మణస్వామియెడ పూర్తిగావర్తించును.

యశ్చ రామం న పశ్యేత్తు యం చ రామో న పశ్యతి । నిందితః స వసేల్లోకే స్వాఽత్యాపీనం విగర్హతి ॥

భరతుడు : శ్రీరామునకు భరతుడు ప్రేయసోదరుడేగాక, పరమభక్తుడుగూడ. తల్లి కైకేయియొక్క మోహకారణముగ కోసలరాజ్యాధికారము తనచేతికి అందినను అతడు దానిని తృణప్రాయముగా త్యజించెను. కొసల్యామాతసమక్షమునను, నిండుసభలో వసిష్ఠాదిమహర్షులయెదుటను అతడు ప్రకటించిన పరితాపవచనములు ఆయనహృదయస్వచ్ఛతను

వెల్లడించుచున్నవి. ఇంకను చిత్రకూటమున రామునిముందు అతడుపడిన వేదన, శ్రీరామునిపాదుకలకు పల్లముగట్టినతీరు శ్రీరామునియెడగల భరతునిఅనన్యభక్తికిని, నిస్వార్థబుద్ధికిని నిదర్శనములు. నందిగ్రామమున ఆయన ఆదరించిన నిష్ఠానియమజీవనములు మహామునులకును ఆదర్శప్రాయములు.

శత్రుఘ్నుడు : సుమిత్రాదేవి సుతులలో శత్రుఘ్నుడు ద్వితీయుడేయైనను సుగుణగణసంపదచే అద్వితీయుడు. ఇతని హృత్పథక్తియు, సేవానిరతియు సాటిలేనివి. లక్ష్మణుడు శ్రీరామునకు నిరంతరము తోడునిడకాగా, ఇతడు భరతునకు అనవరతము అనుయాయుడయ్యెను. అన్నయగు లక్ష్మణునకువలె ఈయనలోను ధర్మాభినివేశము మెండు. మువ్వచకులకు బుద్ధిచెప్పునప్పుడు ఇతని అవేశము కట్టలు త్రెంచుకొనును. కుటిలభావములకు ప్రతిరూపమై, కైకేయిని పైచిహారికి మల్లించి, అయోధ్యలోనికల్లోలములకు కారకురాలైన మంథర కనబడినంతనే శత్రుఘ్నుడు పల్లరానికోసమునకు లోనై, ఆమె జుట్టుపట్టుకొని చావమోదెను. చిత్రకూటమునుండి శ్రీరాముని అయోధ్యకుగొనివచ్చుటకై ఇతడు భరతుని వెంటనడిచెను. ఇతడు మితభాషి, స్మితభాషి క్రియాశూరుడు.

సీతాదేవి : అవనిజాత సీత మహాసాధ్వి, నిస్సంగనిష్ఠానియమజీవనవిధానములతో వాసికెక్కిన జనకునియొక్క గారాలబిడ్డ. ఆమె మహాలక్ష్మీదేవిఅవతారము. శివధనుర్చంగముగావించిన శ్రీరామునియెడలో వరమాలవేసి, రామపత్నియై వాసిగావించిన వనితామణి. కనిపెంచిన తల్లిదండ్రులకును, ఆశీర్వాదించి, ఆదరించిన అత్తమామలకును ప్రేమపాత్రురాలై అందఱిమన్ననలను చూరగొనిన ఉత్తమురాలు. శ్రీరామునిఅనుమతిని, కౌసల్యాదేవిఅమోదమునుసొంది, ప్రాణనాథునివెంట వనములకు నడిచిన పతిసేవాపరాయణ. మునిశ్వురులసేవలతో, మునిపత్నులఆశీస్సులతో ఒరమపునీతయైన సీత ఆదర్శనారీశిరోమణి.

సీతాదేవియొక్క స్వభావసౌశీల్యములనుగూర్చియు వ్యక్తిత్వవైభవములనుగుఱించియు ఆమెనోటనే వెలువడిన చార్మికీవాణిని ఇచట గుర్తునకు తెచ్చుకొనుట ఎంతేనియుక్తము.

“నాథా! భర్తతోగూడి మసలుకొనువిషయమున మాతల్లిదండ్రులు నాకు చక్కనిబోధచేసిరి. అట్లే అత్తమామలయెడలను, తోడివారితోడను, తదితరులవిషయమునను ప్రవర్తించుటను గూర్చి వారికడ నేను ముశిక్షితురాలను. సమస్తసుఖములకును నిలయమైన రాజభవనములలో నివసించుటకంటెను, స్వర్గాదిలోకములలో విమానములలో విహరించుటకంటెను, అష్టైశ్వర్యసంపదలతో అంబరమున హాయిగా సంచరించుటకంటెను ఎన్ని కష్టములు అనుభవింపవలసివచ్చినను పతిఅడుగుజాడలలో సాగిపోవుటయే సతికి సుఖప్రదము, శుభప్రదము, దర్శనమృతము.

అనుశిష్టాఽస్మి మాత్రాచ పిత్రాచ వివిధాశ్రయమ్ । ప్రాసాదాగైర్విమానైర్వా వైహాయస గతేన వా ॥

సర్వావస్థాగతా భర్తః పాదచ్ఛాయా విశిష్యతే । నాఽస్మి సంక్రంతి వక్తవ్యా వర్తితవ్యం యథా మయా ॥

పతివెంట వనములకు వెళ్లుచున్న సీతాదేవికి కౌసల్యాదేవి పతివ్రతాధర్మములను నుడువగా ఆమెతో జానకి పలికిన మాటలు ఆణిముత్యములు. ఇవి వనితా రత్నములకు ఒరవడిపెట్టునవి.

“దేవీ! చంద్రునినుండి వెన్నెలవేటుకానట్లు నేనును ధర్మపథమునకు దూరముకాబోను. తంత్రులు లేనిదే పీణమ్రోగదు. చక్రములులేనిదే రథము కదలదు. అట్లే వందమంది కుమారులతల్లియైనను ఆపడతి పతికి దూరముగానున్నచో నిజమైన సుఖములకు నోచుకొనదు. ఏ సతికైనను తండ్రిగాని తల్లిగాని కడకు తనకడుపునబుట్టిన పుత్రులుగాని పరిమితముగామాత్రమే తోడ్పడగలరు. కాని భర్తమాత్రము ఆమెకు అసరిమితముగా ఐహికములైన సుఖసంతోషములను గూర్చుటయే గాక పారమార్థికలాభములనుగూడ పంచియిచ్చును. కనుక ఏ సతి తనపతిని గౌరవింపదు?

స మామసజ్జనేనాఽఽర్యా సమానయితమర్హతి । ధర్మాద్విచలితం నాహమ్ అలం చంద్రాదివ ప్రభా ॥
 నాఽతంత్రీ వాద్యతే వీణా నాఽచక్రో వర్తతే రథః । నాఽవతిస్సుఖమేధేతయా స్యాదపి శతాత్మజా ॥
 మితం దదాతి హి పితా మితం మాతా మితం సుతః । అమితస్య చ దాతారం భర్తారం కా స పూజయేత్ ॥

సీతాసాధ్వీ వెల్లడించిన 'స్వాభావికములును, ఆమె మనోభావములకు అద్దముపట్టుచున్నవియు' అగు ఈ అమృతవచనములు ఆమె సహజ-ఔన్నత్యమునకు వెలుగులను నింపుచున్నవి. వనితాలోకగౌరవప్రతిష్ఠలకు నీరాజనములెత్తుచున్నవి.

దశరథుడు : సూర్యవంశమునకుచెందిన దశరథమహారాజు అయోధ్యకు ప్రభువు. ఇక్ష్వాకువంశపురాజులలో ప్రముఖుడు. ఇతనితండ్రి అజమహారాజు. పరాక్రమమునను, రణకౌశలమునను సాటిలేనివాడు ఈ కోసలదేశాధిపతి. ఇతడు ఇంద్రునకును సాయపడగలిగిన సమరవీరుడు, సత్యసంధుడు. పెద్దలమాటలను, గురువచనములను గౌరవించెడివాడు. దేశమును సుదీర్ఘకాలము ప్రజానురంజకముగా పరిపాలించిన ఉత్తమప్రభువు. లేకలేక కలిగిన కుమారులపై, ముఖ్యముగా శ్రీరామచంద్రునియెడ ఆయనకుగల వాత్సల్యము అపూర్వము. ఆ కారణముననే విశ్వమిత్రునివెంట శ్రీరాముని సంపుటకు వెతచెందెను. కడకు వసిష్ఠునిసూచనపై రఘువరుని ఆ కౌశికునివెంటపంపి, యజ్ఞరక్షణమునకు తోడ్పడెను. వివాహితులైన తనకుమారులను వెంటబెట్టుకొని, దశరథుడు మిథిలనుండి అయోధ్యకు వచ్చునప్పుడు మార్గమధ్యమున పరశురాముడు ఉగ్రరూపమున తారసపడెను. ఆయనవలన తనసుతులకు ఏమి ప్రమాదమువచ్చిపడునోయని ఆ మహారాజు మిగులకలవరపడెను. ఆయన మమకారములు అట్టివి.

విదివశమున కైకేయి కుతంత్రములకు బలియై, విలవిలలాడినను అతడు అడినమాట తప్పని సత్యసంధుడు, మునీశ్వరుని శాసనలితముగ అంతులేని పుత్రశోకమునకుగుఱియై, స్వర్గమునలంకరించిన పుణ్యపురుషుడతడు. అవతారమూర్తియైన శ్రీరామచంద్రప్రభువునకు తండ్రియైన దశరథుడు సుచరిత్రుడు.

కౌసల్యాదేవి : కోసలదేశపురాజైన భానుమంతునికూతురు కౌసల్యాదేవి. ఈమె దశరథమహారాజునకు పెద్దభార్య. శ్రీహరి అవతారమైన శ్రీరాముని తనబంగారు కడుపునగన్న ధన్యాత్మురాలు. ముద్దులుమూటగట్టు శిశువై, తనయొడిసిజేరిన శ్రీరామునిలీలానిలాసములను దర్శించి ఆ తల్లి మురిసిపోయెను. వచ్చియురాని బుడిబుడినడకలతో తన ముందు తారాడు ఆ బాలరామునకు తన చల్లనిచేతులతో గోరుముద్దలు తినిపించుచు, అల్లారుముద్దుగా ఆయనను లాలించి పాలించిన కృతార్థురాలు ఆ కౌసల్యామాత. తూగుటుయ్యెలలో తన చిన్నారి రామన్నను పరుండబెట్టి, కమ్మని జోలలుపాడుచు, జోకొట్టుచు పరవశించిపోయిన అదృష్టవంతురాలు ఆ రామజనని.

యాగరక్షణ నిమిత్తముగా తనవెంటవచ్చిన శ్రీరాముని మేల్కొలుపుచు విశ్వమిత్రుడు 'కౌసల్యాసుప్రజారామ!' అని సంబోధించెను. ఆ కమ్మని పిలుపు నేటికిని ఇంటింటా మాటుమ్రోగుచు కౌసల్యామాతకీర్తిని సకలలోకములలో చిరస్థిరముగావించుచున్నది. శ్రీరామునివనగమనసమయమున ఆమెపడిన మనోవేదన వర్ణనాతీతము. వెళ్లవలదన్నచో సతియాజ్ఞను మీఱినట్లగును. దానివలన పాపములంటును. 'వెళ్లుము' అనుటకు పుత్రవాత్సల్యము అడ్డువచ్చును. ఎట్టకేలకు ఈ డోలాయమానస్థితినుండి బయటపడి, సతియాజ్ఞను తలదాల్చి, ఆమె తనరామునివనగమనమునకు అనుమతించెను. ఈ సందర్భమున తనఆశీస్సులకై తన్నుజేరిన సీతాదేవికి ఆమె సతీధర్మములను ఉపదేశించెను. మచ్చునకు

"సీతా! సాధ్వీమణులపద్ధతి సాధారణస్త్రీలకు భిన్నముగానుండును. వారు తమవంశమర్యాదలకు తగినట్లుగా ప్రవర్తించురు. గురువుల (పెద్దల) ఉపదేశములను అనుసరించి నడచుకొందురు. శాంతస్వభావము కలిగియుందురు. వారికి పతియేదైనము. వారి జీవితములు పరమసన్మిత్రములు"-

సాధ్వీనాం హి స్త్రీతానాం య శీలే సత్యే శ్రుతే శమే । స్త్రీణాం పవిత్రం పరమం పతిరేకో విశిష్యతే ॥

సీతాదేవిపై అమెకుగల వాత్సల్యము లోకమునకే అదర్శప్రాయము.

భరతుడు కౌసల్యమాతముందు నిలిచి తననిర్దోషిత్వమును నిరూపించుకొనుచు శ్రీరామునికై పరిపరివిధముల విచారించుచుండెను. అప్పుడు ఆ తల్లి తనగుండెను దిటవుచేసికొని, విజ్ఞతతో అతనిని ఓదార్చిన తీరు అతిశయోన్మీయము. వేయేల? సర్వదా సర్వథా మన రామజననిజన్మ ధన్యము -

సుమిత్రాదేవి : వాల్మీకిరామాయణమునందలి పాత్రలలో సుమిత్రాదేవి పాత్రపరిధినిబట్టి చిన్నది. కాని రాజగుణప్రభావమున మిన్నయైనది. లక్ష్మణశత్రుఘ్నులకన్నతల్లియైన ఈ రాజపత్ని తనసాధుస్వభావముచేతను, పితృవర్తనకారణమునను లోకములనున్నవలనుపొందిన మహితాత్మురాలు. సీతారాములను సేవించుటకై మహామనమునకు అనుమతినిగోరిన లక్ష్మణస్వామికి ఈ సుమిత్రామాత ఒసంగిన ఉపదేశములు అత్యద్భుతములు, ఆచార్యములు, ఆదర్శప్రాయములు.

"కుమారా! లక్ష్మణా! శ్రీరాముని దశరథునిగా (మీ తండ్రినిగా) భావింపుము. సీతాదేవిని నన్నుగా (తల్లినిగా) భావింపుము. అడవిని అయోధ్యనుగా భావింపుము. వారి సేవలలోనే ఆనందమును అనుభవింపుము. నాయనా! ఇక నీవు వాముగా వెల్లిరమ్ము.

రామం దశరథం విద్ధి, మాం విద్ధి జనకాత్మజామ్ । అయోధ్యామ్ ఆటవీం విద్ధి గచ్ఛ తాత! యథాశుభమ్ ॥

అను ఈ పలుకులు ఆమె సహనసౌశీల్యములకు మచ్చుతునకలు. తనఇరువురుసుతులలో లక్ష్మణస్వామిని శ్రీరామునిసేవలకును, శత్రుఘ్నుని భరతునిసేవలకును నియోగించిన త్యాగమూర్తి మనసుమిత్రామాత.

కైకేయి : భరతునియందువలె శ్రీరామునియందును కైకేయికి ఎనలేని ప్రీతి. శ్రీరాముడును ఆమెకడ చనవుగలిగి మనలుకొనును. కైక మంథరవలన శ్రీరాముని పట్టాభిషేకవార్తను వినినప్పుడు ఎంతయు సంతసించెను.

ఓ మంతరా! నీవు తెల్పిన ఈ పట్టాభిషేకవార్త నాకు మిక్కిలి ప్రీతికరమైనది. రామభరతులిద్దఱును నాకు సమానులే. నాకు ఆ ఇరువురిలో ఏమాత్రమును హెచ్చుతగ్గులు గోచరింపవు. కావున మహారాజా శ్రీరాముని పట్టాభిషిక్తునిజేయుచున్నందులకు నేను ఎంతయు సంతోషపడుచుంటిని.

ఇదం తు మంథరే! మహ్యం ఆఖ్యాసి పరమం ప్రయమ్ ।

రామే వా భరతే వాఽహం విశేషం నోపలక్షయే ।

తస్మాత్ తుష్టాఽస్మి యద్రాజా రామం రాజ్యేఽభిషిక్యతి ॥

కాని మంథర దుర్బోధలతో ఆమెమనసు మాటిసోయెను. భరతునిపైగల ప్రేమకారణముగ ఆమెలో స్వార్థము వికరలువిప్పుకొనెను. అహంకారము బుసలుకొట్టెను. ఆమెలోని రజోగుణము విజృంభించెను. ఆమె మాయమాటలతో దశరథునిచే వాగ్దానము చేయించుకొనెను. శ్రీరామునివనవాసముమాటను విన్నంతనే దశరథమహారాజు భ్రష్టుడగుచుకొల్పోయెను. కైక రాజాజ్ఞపేరుతో శ్రీరాముని పిలిపించి, ఆయనను వనవాసమునకు సిద్ధమగునట్లుచేసెను. ఆమెకు తృప్తినిగూర్చుచు తండ్రిని సత్యసంధునిగావించుటకై శ్రీరాముడు సీతాలక్ష్మణులతో వనములకేగెను.

ఈ సందర్భమున కైకేయి నిర్వహించిన పాత్ర ప్రజలయొక్క అగ్రహవేశములకు గుఱియయ్యెను. వసిష్ఠాదుల మందలింపులకు లోనయ్యెను. ఆమె వ్యవహరించిన తీరునకు భరతుని హృదయము విలనిలలాడెను. సలితముగా కైక పలుగురిలో నిందాపాత్రురాలయ్యెను. కాని భరద్వాజమహర్షి తన ఆశ్రమమున భరతుడు, వసిష్ఠాదిమహామునులు మున్నగువారిసమక్షమునందు "శ్రీరాముని వనవాసాదిసంఘటనలు విధినిలాసములోని బాగములే. ఇందు కైకేయి సమిత్తమాత్రురాలు. వీటివలన మునీశ్వరులకును, దేవతలకును కష్టములు తొలగుటయేగాక లోకమునకు మహాసేకారము జరుగును." అని వచించెను. ఈ మహామునిపలుకులు ఆందఱిలోను కనువిప్పు కలిగించెను. కైకేయికి నిందావిముక్తిని ప్రసాదించెను. ఆ కారణముగా అందఱినునస్సులును కుదుటపడెను. రామావతారలక్ష్మము హరిచితమయ్యెను.

వసిష్ఠుడు : సూర్యవంశమునకు కులగురువైన వసిష్ఠమహర్షి ఋషిపరంపరలో జగద్విఖ్యాతినందినవాడు. ఈయనకు అన్నివిధములుగా తగిన ఇల్లాలు అరుంధతీదేవి. నూతనవధూవరులకు ఈ పవిత్రదంపతులు కలకాలము ఆరాధ్యులు. వసిష్ఠుడు వేదపురాణధర్మమర్మజ్ఞుడు. రామలక్ష్మణభరతశత్రుఘ్నులకు విద్యాగురువు. సందర్భోచితముగా ధర్మప్రబోధముచేయుటలో సర్వసమర్థుడు. పుత్రప్రేమచే వెనుకముందాడుచున్న దశరథునకు హితవచనములను పలికి, రామలక్ష్మణులను విశ్వామిత్రునివెంట పంపుటలో ప్రముఖపాత్రవహించినవాడు. సీతారామకల్యాణమహోత్సవమున గురుస్థానమును అలంకరించి, ఆ నవదంపతులకు ఆశీస్సులను అందించిన ఋషిపుంగవుడు. దశరథుడు స్వర్గస్థుడై విపత్కరపరిస్థితులు ఏర్పడగా సమయోచితముగా వ్యవహరించి, కార్యములను చక్కబఱచినవాడు. శోకవిహ్వలుడైన భరతునకు హితోపదేశమునుగావించి, ఆయనను ఓదార్చినవాడు. భరతునివెంట చిత్రకూటమునకువెళ్లి, శ్రీరామునిపిత్రాజ్ఞాపరిపాలనదీక్షకును, భరతునిఅనన్యభక్తితత్పరతకును భంగమురాకుండ సమన్వయమార్గమును సూచించి, సమస్యాపరిష్కారమునకు తోడ్పడిన ఋషిసత్తముడు.

విశ్వామిత్రమహర్షి : కుశికునివంశమున జన్మించినందున విశ్వామిత్రుడు కొశికుడయ్యెను. ఇతడుగాధిపుత్రుడు. కృశాశ్వనికడ అస్త్రవిద్యలను అభ్యసించెను. తండ్రియనంతరము ఇతడు రాజ్యమునేలెను. నందినీదేనుపుయొక్క సామర్థ్యముచేతను, వసిష్ఠమహర్షిబ్రహ్మదండముయొక్క శక్తిచేతను ప్రభావితుడై ఆ మహామునివలె తానును బ్రహ్మర్షిని కావలెనని దీక్షవహించెను. వేలకొలది సంవత్సరములు తీవ్రముగా తపమొనరించి, బ్రహ్మర్షియయ్యెను.

ఈ మహర్షి యాగసంరక్షణనెపముతో రామలక్ష్మణులకు 'బల' 'అతిబల' అను విద్యలను ఉపదేశించుటయేగాక, వారికి వివిధములగు దివ్య శస్త్రాస్త్రములను ప్రయోగ-ఉపసంహారపూర్వకముగా అందించి, రాక్షససంహారమునకు నాంది పలికెను. ఇతడు మార్గమధ్యమున ఆ రాకుమారులకు పెక్కు దివ్యగాథలను వినిపించెను. శివధనుర్పంగమొనర్చుటకు శ్రీరాముని ప్రోత్సహించుటద్వారా ఆయనశౌర్యపరాక్రమములు లోకమున నెల్లడియగుటకు కారకుడయ్యెను. సీతారాముల కల్యాణమహోత్సవమును జరిపించి, మిథిలా-అయోధ్యావాసుల మన్ననలను పొందిన మహామహర్షి ఇతడు. ఈ విధముగా తన దివ్యకర్తవ్యములను ముగించుకొని, మఱల తపోవనముకు చేరిన మహాయోగిపుంగవుడితడు.

సుమంత్రుడు : దశరథమహారాజుకడనున్న మంత్రులలో సుమంత్రుడు ప్రముఖుడు. ఇతడు మిక్కిలి ప్రజ్ఞాశాలి. సద్గుణసంపన్నుడు, అంతఃపురప్రవేశమున అడ్డులేనివాడు, మహారాజునకు ఆంతరంగికుడు, రథసారథి, మహారాజునకు సంతానప్రాప్తికై పుత్రకామేష్టియజ్ఞమునుగూర్చి ముందుగా సూచించినవాడు. కుతంత్రములను పన్ని శ్రీరాముని వనములకు పంపుటకై సిద్ధపడిన కైకేయుని మందలించినవాడు. రాముడు వనములకు వెళ్లునప్పుడు రథసారథ్యము నెఱపినవాడు. ఆ రామచంద్రప్రభువు వనములపాలైనందులకు విలవిలలాడినవాడు. గంగాతీరమునకు చేరినపిమ్మట 'నీవు ఇంక అయోధ్యకు మఱిసాము' అని రాముడు తనను ఆదేశించినప్పుడు, ఆ ప్రభువును వీడి వెళ్లలేక సుమంత్రుడు తీవ్రమైన మనోవేదనకు లోనై ఇట్లునుడివెను.

"ఓ పుణ్యపురుషా! నీవు లేకుండ నేను అయోధ్యకు వెళ్లజాలను. నీవెంట వనములకు వచ్చుటకు నన్ను అనుమతించుము. స్వామీ! వనమునందు మీతోగూడి నివసించుచు, మీ ఆజ్ఞలను తలదాల్చి మీకు ఉపచారములు చేయగలను. ఆ భాగ్యమునకై అయోధ్యనేగాదు ఆ దేవలోకమునుగూడ, పరిత్యజించుటకు నేను సిద్ధమే. ఇంతగా ప్రార్థించుచున్నను నన్ను మీవెంటరానీయనిచో, మీరు నన్ను వీడివెళ్లిన మఱుక్షణముననే ఇచట రథముతోగూడ నేను అగ్నిలో ప్రవేశించెదను.

తం న శక్త్యామృహం గంతుమ్ అయోధ్యాం త్వద్భలేనఘ । వనవాసాసుయానాయ మామ్ అనుజ్ఞాతు మర్హసి ॥
తవ శుశ్రూషణం మూర్ధ్నా కరిష్యామి వనే వసన్ । అయోధ్యాం దేవలోకం వా సర్వథా ప్రజహామ్యహమ్ ॥
యది మే యాచమానస్య త్యాగమేవ కరిష్యసి । సరథోఽగ్నిం ప్రవేశ్యామి త్వక్తమాత్ర ఇహ త్వయా ॥

ఈ వచనములు సుమంత్రునకు శ్రీరామునియొడగల భక్తిప్రపత్తులకును, ఆతనిసేవానిరతికిని మచ్చుతునకలు.

శ్రీరామునియొడబాటునకు తట్టుకొనలేనిసుమంత్రునియొక్క ఈ తీవ్రపరితాపవచనములు సహృదయులహృదయములను స్పృహపఱచుచును. అందఱిచేతను కంటతడిపెట్టించును. సుమంత్రుడు తిరిగి అయోధ్యకుచేరుట మొదలుకొని రామకాపట్టాభిషేకమునకు ఇతడు నిర్వహించిన పాత్ర ప్రభుభక్తిపరాయణులైన సచివులకెల్లరకును ఆదర్శప్రాయము.

గుహుడు : శృంగిబేరపురమునకుచేరిన సీతారామలక్ష్మణులను గుహుడు వినయవిధేయతలతో సేవించెను. అతడు వారికి అనుగుణములగు అతిథిమర్యాదలను నిండుగుండెతో నెఱపెను. వారిని గంగానదిని దాటించి, రామానుగ్రహమునకుపాత్రుడై, అతడు పరమానందభరితుడయ్యెను. సహజముగా ఆతడొకనిషాదుడేయైనను ఇరువోత్తముడైన ఆ ప్రభువుయొక్క కృపకు నోచుకొనిన కారణముగా గుహుడు శ్రీరామభక్తులలో మేలుబంతిగా వసిగాంచెను.

భరద్వాజుడు : మహర్షులలో భరద్వాజనుహాముని సుప్రసిద్ధుడు. వనవాసమయమున సీతారామలక్ష్మణులకు పాదరముగా అతిథి సత్కారములను అందించిన అదృష్టవంతుడు. వారిచిత్రకూటప్రయాణమునకు తోడ్పడిన ధన్యజీవి అతడు. వనవాసముననున్న శ్రీరాముని అయోధ్యకు గొనివచ్చుటకై భరతుడు సర్వసన్నద్ధుడై తనఆశ్రమునకువచ్చినప్పుడు ఆ మహర్షి భరతునకును, అతనిఅసంఖ్యాకసైన్యమునకును, వసిష్ఠాదులకును నెఱపిన అతిథిమర్యాదలు అపూర్వములు. శ్రీరాముని వనవాసము ఒక విధినిలాసము. కైకేయి నిమిత్తమాత్రురాలు. దీనివలన లోకకల్యాణము జరుగును - అని ప్రకటించి, ఆ త్రికాలవేది ఆచటివారిహృదయపరితాపములను ఉపశమింపజేసెను. ఈ ఘట్టమున కీలకపాత్రవహించిన భరద్వాజమహర్షి సుచరిత్రుడు.

అత్రి - అనసూయాదేవి : చిత్రకూటమునుండి దండకారణ్యమునకు బయలుదేరిన సీతారామలక్ష్మణులు తమ ఆశ్రమమునకుచేరినప్పుడు, అత్రిమహర్షియు, అనసూయాదేవియు వారికిఒనర్చినమర్యాదలు, చూసిన ఆచరాభిమానములు, చేసిన ఉపదేశములు మఱువరానివి. అనసూయాదేవి సీతమ్మకు సతివ్రతాధర్మములను బోధించెను. అమెకోరికపై సీతాదేవి తన కల్యాణగాథను వినిపింపగా ఆమె ఎంతయు సంతసించెను. పిమ్మట ఆ మునిపత్ని రామపత్నికి ఎన్నటికిని చెక్కుచెదరని, వన్నెతగ్గని వస్త్రాభరణములను బహూకరించెను.

ముక్తాయింపు : బాల-అయోధ్యకాండములలో చిన్నారులైన లవకుశులయొక్క రామాయణగానమాదుర్యము చనిచూపబడినది. అయోధ్య, మిథిల మున్నగు నగరముల అందచందములు వర్ణింపబడినవి. రాజకుటుంబమర్యాదారీతులు, నాటి ప్రజల జీవనవిధానములు తెలుపబడినవి. వైదికధర్మములు, సంప్రదాయరీతులు, అశ్వమేదాదీయజ్ఞములనిర్వహణములు, రాజకుమారులవిద్యాభ్యాసములు పేర్కొనబడినవి. రామాదులజననసమయమునందును, తదితరసందర్భములయందును జ్యోతిషశాస్త్రము ప్రస్తావింపబడినది. సీతాదేవిజీవితవిషయమున సాముద్రికశాస్త్రప్రస్తావన జరిగినది. సందర్భానుసారముగా వివిధదేశములగాథలు, నదీతీరములవైభవములు, ప్రకృతిసౌందర్యములు, రాజుల వంశచరిత్రలు, మహాపురుషులపూర్వగాథలు, మహర్షులతపఃప్రభావములు వర్ణింపబడినవి.

వాస్తుశాస్త్రము, మార్గనిర్మాణపద్ధతి, రాజసీతిశాస్త్రము మున్నగునవి విపులముగా వివరింపబడినవి. నారీధర్మములు, దంపతులఅన్యోన్యానురాగములు, పుత్రులకర్తవ్యములు, తల్లిదండ్రులవాత్సల్యములు, భ్రాతృప్రేమలు మొదలగు సామాజికవిశేషములు అన్నియును ఇందు తెలుపబడినవి. మొత్తముమీద రామాయణమహాకావ్యమునకు ఈ బాల-అయోధ్యకాండములు నాందీప్రస్తావనలు పల్కి, కావ్యగౌరవమునుపెంచి పోషించినవి.

శ్రీసీతారామాభ్యాం నమః
పారాయణవిధిః
(శ్రీమద్రామాయణ పూజాక్రమః)

ఓమ్ - శుక్లాంబరధరం విష్ణుం శశివర్ణం చతుర్భుజమ్ ।
ప్రసన్నవదనం ధ్యాయేత్ సర్వవిఘ్నోపశాంతయే ॥

ఓం భూర్భువస్సువః- ఓమ్ । మమోపాత్త సమస్త దురితక్షయద్వారా శ్రీ పరమేశ్వరప్రీత్యర్థం శ్రీ సీతాలక్ష్మణభరతశత్రుఘ్నహనుమత్సమేత శ్రీ రామచంద్రప్రసాద సిద్ధ్యర్థం శ్రీరామచంద్రప్రసాదేన ధర్మార్థకామమోక్ష చతుర్విధపురుషార్థఫలసిద్ధ్యర్థం ఇష్టకామ్యార్థసిద్ధ్యర్థం సర్వపాపక్షయార్థం శ్రీవాల్మీకిరామాయణపారాయణం కరిష్యే ॥

తదర్థం శ్రీరామచంద్రపూజాం కరిష్యే - అస్మిన్ పుస్తకే శ్రీరామచంద్రం ధ్యాయామి, ఆవాహయామి, ఆసనం సమర్పయామి, పాద్యం సమర్పయామి, అర్ఘ్యం సమర్పయామి, ఆచమనీయం సమర్పయామి, పంచామృతేన, శుద్ధోదకేన స్పృశయామి, వస్త్రం సమర్పయామి, యజ్ఞోపవీతం సమర్పయామి, ఆభరణాని సమర్పయామి, శ్రీ గంధాన్ ధారయామి, అక్షతాన్ సమర్పయామి, పుష్పైః పూజాయామి.

ఓం కేశవాయ నమః ఓం నారాయణాయ నమః ఓం మాధవాయ నమః
ఓం గోవిందాయ నమః ఓం విష్ణవే నమః ఓం మధుసూదనాయ నమః
ఓం త్రివిక్రమాయ నమః ఓం వామనాయ నమః ఓం శ్రీధరాయ నమః
ఓం హృషీకేశాయ నమః ఓం పద్మనాభాయ నమః ఓం దామోదరాయ నమః
ఓం శ్రీరామాయ నమః ఓం శ్రీరామభద్రాయ నమః ఓం శ్రీరామచంద్రాయ నమః
ఓం శ్రీ వేదాసే నమః ఓం శ్రీ దాశరథయే నమః ఓం శ్రీ రఘునాథాయ నమః
ఓం శ్రీనాథాయ నమః ఓం శ్రీ సీతాయాఃపతయే నమః

శ్రీ రామచంద్రాయ నమః ధూపమాఘ్రూపయామి, దీపం దర్శయామి, ధూపదీపానంతరం (క్షీరాది) నైవేద్యం సమర్పయామి, శుద్ధ-ఆచమనీయం సమర్పయామి, తాంబూలం సమర్పయామి, కర్పూర - అనంద నీరాజనం దర్శయామి, ఛత్రం ధారయామి, చామరం వీజయామి, గీతం శ్రావయామి, నృత్యం దర్శయామి, వాద్యం ఘోషయామి, సువర్ణదివ్య మంత్రపుష్పం సమర్పయామి, సమస్తరాజోపచార - దేవోపచారాన్ సమర్పయామి. ప్రదక్షిణనమస్కారాన్ సమర్పయామి. సర్వం శ్రీ పరమేశ్వరార్పణమస్తు.

శ్రీమద్రామాయణ పారాయణ - ఉపక్రమః

అంగన్యాసకరన్యాసాదయః

అస్య శ్రీమద్వాల్మీకిరామాయణ మహామంత్రస్య నారదో భగవాన్ ఋషిః, అనుష్టుప్ ఛందః, శ్రీ సీతాలక్ష్మణ భరత శత్రుఘ్న హనుమత్సమేత శ్రీరామచంద్రో దేవతా, ఓం చీజమ్, ధర్మాత్మా సత్యసంధశ్చ రామో దాశరథిర్యది ఇతి శక్తిః, పౌరుషే చాప్రతిద్వంద్వః శరైనం జహి రావణిమ్ ఇతి కీలకమ్, శ్రీ సీతారామచంద్ర ప్రసాద సిద్ధ్యర్థే జపే వినియోగః.

ధర్మాత్మా - అంగుష్ఠాభ్యాం నమః, సత్యసంధశ్చ - తర్జనీభ్యాం నమః రామః మధ్యమాభ్యాం నమః, దాశరథిర్యది - అనామికాభ్యాం నమః, పౌరుషే చాప్రతిద్వంద్వః - కనిష్ఠికాభ్యాం నమః, శరైనం జహి రావణిమ్ - కరతల కరపృష్ఠాభ్యాం నమః ధర్మాత్మా - హృదయాయ నమః, సత్యసంధశ్చ - శిరసే స్వాహా, రామః - శిఖాయై వషట్, దాశరథి ర్యది- కవచాయ హుం, పౌరుషే చాప్రతిద్వంద్వః - నేత్రత్రయాయ వాషట్ - శరైనం జహి రావణిమ్ - అస్త్రాయ ఫట్, భూర్భువస్సువరోమ్ ఇతి - దిగ్బంధః.

ధ్యానమ్

శుక్లాంబరధరం విష్ణుం శశివర్ణం చతుర్భుజమ్ । ప్రసన్నవదనం ధ్యాయేత్ సర్వవిఘ్నేశశాంతయే । 1
అగజాననపద్మార్కం గజాననమహర్నిశమ్ । అనేకదం తం భక్తానామ్ ఏకదంతమ్ ఉపాస్మహే । 2
వాగీశాద్యాః సుమనసః సర్వార్తానామ్ ఉపక్రమే । యం నత్వా కృతకృత్యాః స్యుః తం నమామి గజాననమ్ । 3
శారదా శారదాంభోజవదనా వదనాంబుజే । సర్వదా సర్వదాఽస్మాకం సన్నిధిస్సన్నిధిం క్రియాత్ । 4

యా కుందేందు తుషారహారధవళా యా శుభ్రవస్త్రావృతా

యా వీణావరదండమండితకరా యా శ్వేతపద్మాసనా ।

యా బ్రహ్మోఽచ్యుత శంకరప్రభృతిభిః దేవైః సదా పూజితా

సా నూం పాతు సరస్వతీ భగవతీ నిశ్శేషజాడ్యాసహా । 5

దోర్నిర్యుక్తా చతుర్భిః స్ఫటికమణిసుయీమ్ అక్షమాలాం దధానా

హస్తేనైవేనపద్మం సితమసి చ శుకం పుస్తకం చాఽపరేణ ।

భాసా కుందేందుశంఖస్ఫటికమణినిభా భాసమానాఽసమానా

సా మే వాగ్దేవతేయం నివసతు వదనే సర్వదా సుప్రసన్నా । 6

జ్ఞానానందమయం దేవం నిర్మలస్ఫటికాకృతిమ్ । ఆధారం సర్వవిద్యానాం హయగ్రీవముపాస్మహే । 7

కూజంతం రామరామేతి మధురం మధురాక్షరమ్ । ఆరుహ్య కవితాశాఖాం వందే వాల్మీకికోకిలమ్ । 8

- వాల్మీకేర్మునిసింహస్య కవితావనచారిణః । శృణ్వన్ రామకథానాదం కో న యాతి పరాం గతిమ్ । 9
- యః పిబన్ సతతం రామచరితామృతసాగరమ్ । అత్యుత్తమం మునిం వందే ప్రాచేతసమకల్మషమ్ । 10
- గోష్పదీకృతవారాశిం మశకీకృతరాక్షసమ్ । రామాయణమహామాలారత్నం వందేఽనిలాత్మజమ్ । 11
- అంజనానందనం వీరం జానకీకోకనాశనమ్ । కపీశమ్ అక్షహంతారం వందే లంకాభయంకరమ్ । 12
- అమిషీకృతమార్తాండం గోష్పదీకృతసాగరమ్ । తృణీకృతదశగ్రీవమ్ ఆంజనేయం సమామృహమ్ । 13
- ఉల్లంఘ్య సింధోః సలిలం సలీలం, యశ్శోకవహ్నిం జనకాత్మజాయాః ।
ఆదాయ తేనైవ దదాహ లంకాం, సమామి తం ప్రాంజలిరాంజనేయమ్ । 14
- ఆంజనేయమతిపాటలాననం, కాంచనాద్రికమనీయవిగ్రహమ్ ।
పారిజాతతరుమూలవాసినం, భావయామి పవమాననందనమ్ । 15
- యత్రయత్ర రఘునాథకీర్తనం, తత్రతత్ర కృతమస్తకాంజలిమ్ ।
బాష్పవారిపరిపూర్ణలోచనం, మారుతిం సమత రాక్షసాంతకమ్ । 16
- మనోజవం మారుతతుల్యవేగం, జితేంద్రియం బుద్ధిమతాం వరిష్ఠమ్ ।
వాతాత్మజం వానరయూథముఖ్యం, శ్రీరామదూతం శిరసా సమామి । 17
- యః కర్ణాంజలిసంపుటైః అహరహః సమ్యక్ పిబత్యాదరాల్
వాల్మీకేర్వదనారవిందగళితం రామాయణాఖ్యం మధు ।
జన్మవ్యాధిజరావిపత్తిమరణైః అత్యంతసోపద్రవమ్
సంసారం స విహాయ గచ్ఛతి పుమాన్ విష్ణోః పదం శాశ్వతమ్ । 18
- తదుపగత సమాస సంధియోగం, సమమధురోపనతార్థవాక్యబద్ధమ్ ।
రఘువరచరితం మునిప్రణీతం, దశశిరసశ్చ వధం నిశామయధ్వమ్ । 19
- వాల్మీకిగిరిసంభూతా రామసాగరగామినీ । పునాతు భువనం పుణ్యా రామాయణమహాసదీ । 20
- శ్లోకసారసమాకీర్ణం సర్గకల్లోలసంకులమ్ । కాండగ్రాహమహామీనం వందే రామాయణార్ణవమ్ । 21
- వేదవేద్యే పరే పుంసి జాతే దశరథాత్మజే । వేదః ప్రాచేతసాదాసీత్ సాక్షాద్రామాయణాత్మనా । 22
- వైదేహీసహితం సురద్రుమతలే హైమే మహామండపే
మధ్యే పుష్పకమాసనే మణిమయే వీరాసనే సుస్థితం ।
అగ్రే వాచయతి ప్రభంజనసుతే తత్త్వం మునిభ్యః పరమ్
వ్యాఖ్యాంతం భరతాదిభిః పరివృతం రామం భజే శ్యామలమ్ । 23

వామే భూమిసుతా పురశ్చ హనుమాన్ పశ్చాత్ సుమిత్రాసుతః

శత్రుఘ్నో భరతశ్చ పార్శ్వదళయోః వాయాదికోణేషు చ
సుగ్రీవశ్చ విభీషణశ్చ యువరాట్ తారాసుతో జాంబవాన్

మధ్యే నీలసరోజకోమలరుచిం రామం భజే శ్యామలమ్ | 24

మాలా రామో మత్పితా రామభద్రో భ్రాతా రామో మత్పత్రా రాఘవేశః

సర్వస్యం మే రామచంద్రో దయాళుః నాఽన్యం దేవం నైవ జానే న జానే | 25

సాక్షేతే శరదిందుకుందధవళే సాధే మహామండపే | పర్యస్తాగరుధూపదీపలలితే కర్పూరదీపోజ్జ్వలే |

సుగ్రీవాంగదజాంబవత్పరివృతం సామిత్రిణా సేవితమ్ | లీలామానుషవిగ్రహం రఘువరం రామం భజే శ్యామలమ్ | 26

నమోఽస్తు రామాయ సలక్షణాయ దేవ్యై చ తస్యై జనకాత్మజాయై

నమోఽస్తు రుద్రేంద్రయమాఽనిలేభ్యో నమోఽస్తు చంద్రార్కమరుద్గణేభ్యః | 27

రామాయణపారాయణసమాపనశ్లోకాః

స్వస్తి ప్రజాభ్యః పరిపాలయంతాం న్యాయ్యేన మార్గేణ మహీం మహీశః |

గోబ్రాహ్మణేభ్యః శుభమస్తు నిత్యం లోకాస్సమస్తాః సుఖినో భవంతు | 1

కాలే వర్షతు పర్జన్యః పృథివీ సస్యశాలినీ | దేశోఽయం క్షోభరహితో బ్రాహ్మణాస్సంతు నిర్భయాః | 2

అపుత్రాః పుత్రిణాస్సంతు పుత్రిణాస్సంతు పౌత్రిణః | అధనాః సధనాస్సంతు జీవంతు శరదాం శతమ్ | 3

చరితం రఘునాథస్య శతకోటిప్రవిస్తరమ్ | ఏకైకమక్షరం ప్రోక్తం మహాపాతకనాశనమ్ | 4

శృణ్వన్ రామాయణం భక్త్వా యః పాదం పదమేవ వా | స యాతి బ్రహ్మణః స్థానం బ్రహ్మణా పూజ్యతే సదా | 5

రామాయ రామభద్రాయ రామచంద్రాయ వేదసే | రఘునాథాయ నాథాయ సీతాయాఃపతయే నమః | 6

మంగళం కోసలేంద్రాయ మహనీయగుణాబ్జయే | చక్రవర్తితనూజాయ సార్వభౌమాయ మంగళమ్ | 7

దేదవేదాంతవేద్యాయ మేఘశ్యామలమూర్తయే | పుంసాం మోహనరూపాయ పుణ్యశ్లోకాయ మంగళమ్ | 8

విశ్వామిత్రాంతరంగాయ మిథిలానగరీపతేః | భాగ్యానాం పరిపాకాయ భవ్యరూపాయ మంగళమ్ | 9

పితృభక్తాయ సతతం భ్రాతృభిస్సహసీతయా | నందితాభిలలోకాయ రామభద్రాయ మంగళమ్ | 10

త్యక్తసాక్షేతనాసాయ చిత్రకూటవిహారిణే | సేవ్యాయ సర్వయమినాం ధీరోదారాయ మంగళమ్ | 11

సామిత్రిణా చ జానక్యా చాపబాణాసిధారిణే | సంసేవ్యాయ సదా భక్త్వా స్వామినే మమ మంగళమ్ | 12

దండకారణ్యవాసాయ ఐండితామరశత్రవే | గృధ్రరాజాయ భక్తాయ ముక్తిదాయాఽస్తు మంగళమ్ | 13

సాదరం శబరీదత్తఫలమూలాభిలాషిణీ । సౌలభ్యపరిపూర్ణాయ సత్వోద్రిక్తాయ మంగళమ్ । 14
 హనుమత్సమవేతాయ హరీశాభీష్టదాయినే । వారిప్రమథనాయాఽస్తు మహాధీరాయ మంగళమ్ । 15
 శ్రీసుతే రఘువీరాయ సేతూల్లంఘితసింధవే । జితరాక్షసరాజాయ రణధీరాయ మంగళమ్ । 16
 ఆసాద్య నగరీం దివ్యామ్ అభిషిక్తాయ సేతయా । రాజాధిరాజరాజాయ రామభద్రాయ మంగళమ్ । 17
 మంగళాశాసనపరైః మదాచార్యపురోగమైః । సర్వైశ్చ పూర్వైరాచార్యైః సత్కృతాయాఽస్తు మంగళమ్ । 18
 కామేన వాచా మనసేంద్రియైర్వా బుద్ధ్యాత్మనా వా ప్రకృతేః స్వభావాత్
 కరోమి యద్యత్ సకలం పరస్మై నారాయణాయేతి సమర్పయామి । 19
 యదక్షరపదభ్రష్టం మూత్రాహీనం చ యదృచేత్ । తత్సర్వం క్షమ్యతాం దేవ శ్రీరాఘవ నమోఽస్తుతే । 20
 ఆత్మా త్వం క్షీతిజా మతిః ప్రాణాః శరీరం గృహమ్ ।
 పూజా తే విషయోపభోగరచనా నిద్రా సమాధిస్థితిః ।
 సంచారః పదయోః ప్రదక్షిణవిధిః స్తోత్రాణి సర్వాగిరో
 యద్యత్ కర్మ కరోమి తత్తదభిలం రామాఽస్తు తే పూజనమ్ । 21

* * *

శ్రీసీతారామాభ్యాం నమః

స్కందపురాణాంతర్గత శ్రీమద్రామాయణ మాహాత్మ్యమ్

1. ప్రథమోఽధ్యాయః

శ్రీరామః శరణం సమస్తజగతాం రామం వినా కా గతి
రామేణ ప్రతిహన్యతే కలిమలం రామాయ కార్యం నమః ।
రామాల్ త్రస్యతి కాలభీమభుజగో రామస్య సర్వం వశే
రామే భక్తిరఖండితా భవతు మే రామ! త్వమేవాశ్రయః । 1

చిత్రకూటాలయం రామమ్ ఇందిరానందమందిరమ్ ।
వందే చ పరమానందం భక్తానామభయప్రదమ్ । 2

బ్రహ్మవిష్ణుమహేశాద్యా యస్యాంశా లోకసాధకాః ।
తమాదిదేవం శ్రీరామం విశుద్ధం పరమం భజే । 3

ఋషయః డీమః

భగవన్ సర్వమాఖ్యాతం యత్ పృష్టం విదుషా త్వయా ।
సంసారపాశబద్ధానామ్ దుఃఖాని సుఖహరాని చ । 4

చిత్రత్సంసారపాశస్య చ్ఛేదకః కతమః స్మృతః ।
కలా వేదోక్తమార్గాశ్చ నశ్యంతితి త్వయోదితాః । 5

అధర్మనిరతానాం చ యాతనాశ్చ ప్రకీర్తితాః ।
భవోరే కలియుగే ప్రాప్తే వేదమార్గబహిష్కృతే । 6

పాపందత్వం ప్రసిద్ధం వై తత్ సర్వం పరికీర్తితమ్ ।
కమార్తా హ్రస్వదేహాశ్చ యుజ్ఞా అన్యోఽన్యతత్పరాః । 7

ఈ సమస్తజగత్తునకు శ్రీరాముడే శరణుడు. ఇహసర
లాభములకు మనకు రాముడే గతి. శ్రీరామునిస్మరణమునలననే
కలిదోషములన్నియు నశించును. సమస్తకార్యములును
సిద్ధించుటకై ఆయనకు నమస్కరింతును. భయంకరమైన
కాలసర్పము శ్రీరామునకు భీతిల్లును. సమస్తజగత్తు శ్రీరాముని
అదీనముననేయుండును. శ్రీరామునియందే నాలో అచంచలమైన
భక్తి కుదురుకొనియుండుగాక. ఓరామా! నీవే నాకు దిక్కు. (1)

శ్రీరామచంద్రుడు చిత్రకూటానివాసి, సీతాదేవియొక్క
అనందమునకు నెలనైనవాడు, భక్తులకు అభయమునిచ్చు వాడు,
పరమానందస్వరూపుడు, అట్టి స్రభువునకు ప్రణమిల్లెదను. (2)

లోకసాధకులైన (సృష్టి, స్థితి, లయకారకులైన) బ్రహ్మ
విష్ణుమహేశ్వరులు (త్రిమూర్తులు) శ్రీరామునియొక్క అంశలే.
పరమపవిత్రుడు, సచ్చిదానందస్వరూపుడు, ఆదిదేవుడువన
శ్రీరాముని నేను సర్వదా భజింతును. (3)

ఋషులు సూతునితో ఇట్లు పలికిరి

ఓ పూజ్యుడా! నీవు గొప్పవిద్వాంసుడవు. మేము అడిగిన
విషయములను అన్నింటినీ చక్కగా విశదపఱచితివి. సంసార
బంధములలో చిక్కుకొనినవారికి దుఃఖములు అనంతములు. ఈ
సంసారబంధములనుండి విముక్తి కలిగించువారెవరు?
వైదికధర్మములన్నియును కలియుగమున నిరాదరణమునకు
గుఱియగునని నీవు తెల్పియుంటివి. అధర్మమార్గములను
అనుసరించెడివారికి సంభవించు తీవ్రవేదనలనుగూర్చి నీవు
పూర్తిగా తేటతెల్లముగావించితివి. 'పరోరమైన కలియుగము
ప్రారంభమైనంతనే వైదికధర్మములు లుప్తములగును.
నాస్తీకత్వము పెచ్చుపెఱుగును' అని పెద్దలందఱును పేర్కొని
యుండిరి. కలియుగమునందలి జనులు కానూతురులు,
పొట్టివారు, లోదులువయుందురు. వారు ధర్మమును, అట్లే
భగవంతునిగూడా ఆశ్రయింపక, తమలోతాము ఒకరిపైనొకరు
ఆధారపడియుందురు. కలియుగమున అందఱును
ఆల్చాయుమ్ములును, అధికసంతానముగలవారును అగుదురు.
స్త్రీలు తమశరీరసౌందర్యపోషణలకై ప్రాధాన్యమిత్తురు.

కలౌ సర్వే భవిష్యంతి స్వల్పాయుర్భహుపుత్రకాః ।
స్త్రీయః స్వపోషణపరా వేశ్యా లావణ్యశాలినః । 8

పతివాక్యమనాదృత్య సదాఽన్యగృహతత్పరాః ।
దుశ్శీలా దుష్టశీలేషు కరిష్యంతి సదా స్పృహమ్ । 9

అసంవృత్తా భవిష్యంతి పురుషేషు కులాంగనాః ।
పరుషాన్యతభాషిణ్యో దేహసంస్కారవర్జితాః । 10

వాచాలాశ్చ భవిష్యంతి కలౌ ప్రాప్తే చ యోషితః ।
భిక్షవశ్చాపి మిత్రాదిస్నేహసంబంధయంత్రితాః । 11

అన్యోపాధినిమిత్తేన శిష్యానుగ్రహలోలుపాః ।
పాఖండాలాపనిరతాః పాఖండజనసంగినః । 12

యదా ద్విజా భవిష్యంతి తదావృద్ధిగతః కలిః ।
విప్రవంశోద్భవశ్రేష్ఠ ఉపవీతం శిఖాం త్యజేత్ । 13

కథం తన్నిష్క్రుతిం యాతి వద సూత మహామతే ।
రాక్షసాః కలిమాశ్రిత్య జాయంతే బ్రహ్మయోనిషు । 14

పరస్పరం విరుధ్యంతి భగవద్దర్శబంధకాః ।
ద్విజానుష్ఠానరహితా భగవద్దర్శవర్జితాః । 15

కలౌ విప్రా భవిష్యంతి కంచుకోష్ఠిషధారిణః ।
ఘోరే కలియుగే బ్రహ్మన్ జనానాం పాపకర్మణామ్ । 16

మనశ్శుద్ధివిహీనానాం నిష్క్రుతిశ్చ కథం భవేత్ ।
శూద్రహస్తోదకం పక్వం శూద్రైశ్చ సహభోజనం । 17

శూద్రమన్షం తథాశ్నీయాత్ కథం శుద్ధిమవాప్నుయాత్ ।
యథా తుష్యతి దేవేశో దేవదేవో జగద్గురుః । 18

తన్నో వదస్య సర్వజ్ఞ సూత కారుణ్యవారిధే । 19

వారు స్వార్థితముమీద ఆధారపడిజీవించుటకై ప్రాకులాడుచుందురు. లావణ్యమును సాధనముగాజేసికొని వేశ్యావృత్తిని ఆవలంబించుటకును సిద్ధపడుచుందురు. (4-8)

స్త్రీలు పతియాజ్ఞను లక్ష్యపెట్టక ఇతరులఇంద్రియ స్వేచ్ఛగా తిరిగినచుచుందురు. వారు స్వయముగా శీలములేనివారై, దుశ్శీలులైన పురుషులను కాంక్షించుచుందురు. (9)

కొందఱు కులసతులుగూడ పరపురుషులసమక్షమున అసంబద్ధములైన పరుషవచనములను పలుకుచుందురు, అసత్యములాడుచుందురు. వారివస్త్రధారణాదులు సంస్కారరహితముగానుండును. (10)

కలియుగమున వనితలు తమచుగా వ్యర్థసంభాషణలు చేయుచుందురు. భిక్షాజీవనులైన సన్న్యాసులుగూడ బంధు మిత్రులసంబంధములలో చిక్కుకొనియుందురు. వారు సుఖ జీవనమునకై శిష్యులనుగ్రహమును పొందుటకు ప్రాకులాడుచుందురు. ద్విజులు నాస్తికులతోకూడితిరుగుచు, అదేసనిగా నాస్తిక వాదములను చేయుచుందురు. అది కలియుగ లక్షణవిజ్ఞానభాగము. శ్రేష్ఠమైన బ్రాహ్మణ కుటుంబములలో పుట్టినవారు సైతము శిఖా, యజ్ఞోపవీతములను పరిత్యజించుచుందురు. (11-13)

ఓ ప్రతిభాశాలీ! సూతా! రాక్షసులు కలియుగమున బ్రాహ్మణకుటుంబములలో జన్మించుచుందురు. వారు ఆస్థితి నుండి (రాక్షసలక్షణములనుండి) ఎట్లు విముక్తులగుదురు? (14)

భగవంతునిసేవించు విధానములయందు (మత సంస్థదాయముల విషయమున) జనులు పరస్పరము విరోధములను కలిగియుందురు. ద్విజులు స్నానసంధ్యాది- అనుష్ఠానములను ఉల్లంఘించుచుందురు. చైవ్యసేవలను మానివేయుదురు. (15)

కలియుగమున బ్రాహ్మణులు కంచుకములను (చొక్కాలు మున్నగువానిని) తలపాగలను (టోపీలు మొదలగువానిని) ధరించుదురు. ఓ బ్రహ్మజ్ఞానీ! ఘోరమైన ఈ కలియుగము నందు పాపాత్ములకును, మనశ్శుద్ధిలేనివారికిని నిష్క్రుతి (విముక్తి) యెట్లు లభించును? ద్విజులు శూద్రులు ఇచ్చిన జలములను త్రాగుదురు, వారు నండిన అన్నమును వారితో గూడి భుజింతురు. అట్లు శూద్రులసాంగత్యముతో ఆహార వ్యవహారములు నడిపెడివారు పవిత్రులగు మార్గమేమి? ఓదయానిధీ! సర్వజ్ఞ! సూతా! దేవేశ్వరుడు, దేవదేవుడు, జగన్నాథుడు ఐన శ్రీరాముని సంతృప్తిపఱచు ఉపాయమును తెల్పుము. (16-19)

౨౨ సూత మునిశ్రేష్ఠ సర్వమేతదశేషతః ।
౨౩ న జాయతే తుష్టిః సూత త్వద్వచనామృతాత్ । 20

సూత ఉవాచ

శృణుధ్వం ఋషయః సర్వే యదిష్టం వో వదామ్యహమ్ ।
సేతం సనత్కుమారాయ నారదేన మహాత్మనా । 21

రామాయణమహాకావ్యం సర్వవేదార్థసమ్మతమ్ ।
సర్వపాపప్రశమనం దుష్టగ్రహనివారణమ్ । 22

దుఃస్వప్ననాశనం ధన్యం భుక్తిముక్తిఫలప్రదమ్ ।
రామచంద్రగుణోపేతం సర్వకల్యాణసిద్ధిదమ్ । 23

దర్శార్థకామమోక్షాణాం హేతుభూతం మహాఫలమ్ ।
అపూర్వపుణ్యఫలదం శృణుధ్వం సుసమాహితాః । 24

మహాపాతకయుక్తో వా యుక్తోవా సర్వపాతకైః ।
ఋతైతదార్థం దివ్యం హి కావ్యం శుద్ధిమవాప్నుయాత్ । 25

రామాయణే ప్రవర్తంతే సజ్జనా యే జగద్ధితాః ।
తఏవ కృతకృత్యాశ్చ సర్వశాస్త్రార్థకోవిదాః । 26

దర్శార్థకామమోక్షాణాం సాధనే చ ద్విజోత్తమాః ।
శ్లోతవ్యంచ సదా భక్త్యా రామాభ్యాసం సదా నృభిః । 27

పురార్చితాని పాపాని నాశమాయాంతి యస్య వై ।
రామాయణే మహాప్రీతిః తస్య వై భవతి ధ్రువమ్ । 28

రామాయణే వర్తమానే పాపపాశేన యంత్రితః ।
అనాదృత్యాన్యథా గాథాసక్తబుద్ధిః ప్రవర్తతే । 29

తస్మాత్తు రామాయణనామధేయమ్
పరంతు కావ్యమ్ శృణుత ద్విజేంద్రాః ।
యస్మిన్ శ్రుతే జన్మజరాదినాశో
భవత్యదోషః స సరోఽచ్యుతస్సౌత్ । 30

మహానుభావా! ఓసూతా! ఈ విషయములను అన్నింటినీ
తేటతెల్లముగావింపుము. నీవచనామృతము ఎవరికీ తృప్తిని
గూర్చదు? (ఎల్లరకును తప్పక తృప్తినికలిగించును). (20)

సూతుడు ఇట్లనెను

ఓ ఋషీశ్వరులారా! మీరుకోరిన ఈ విషయములను
అన్నింటినీ పూర్వము మహాత్ముడైన నారదమహర్షి
సనత్కుమారునకు తెల్పియుండెను. వాటిని మీకు ఇప్పుడు
వివరించెదను, సావధానముగా వినుడు. (21)

శ్రీమద్రామాయణము ఒక మహాకావ్యము. అది సర్వ
వేదములసారము. మహాపాపములనుసైతము అది రూపుమాపును,
దుష్టగ్రహబాధలను తొలగించును. (22)

రామచంద్రునిగుణగణములను వర్ణించునట్టి ఈ
కావ్యము దుఃస్వప్నములను తొలగించును. దుఃఖములను
ఆంతరింపజేయును. ఇది ఐహికములైన భోగభాగ్యములనేగాక
మోక్షఫలములనుగూడ ప్రాప్తింపజేయును, సకలశుభములను
సిద్ధింపజేయును. ఇది ప్రశంసాపహమైనది. ఓ మునులారా!
ఇది దర్శార్థకామమోక్షములనేడి చతుర్విధపురుషార్థ
మహాఫలములను ప్రసాదించునట్టి పెన్నిధి. సాటిలేని ఈ
కావ్యము పుణ్యఫలములను ఒసంగును. మీరు ఈ
విషయములను ఏకాగ్రచిత్తులై వినుడు. (23-24)

గోవాత్యాదిమహాపాతకములనుజేసినవారుగాని, అట్టి
పాపాత్ములలో సాంగత్యముచేసినవారుగాని ఋషిప్రోక్షమైన
ఈ కావ్యమును వినినచో పవిత్రులగుదురు. (25)

రామాయణవిషయమున భక్తిశ్రద్ధలుగలవారు నమస్తము లైన
శాస్త్రార్థములయందు ఆణితేఱుదురు. వారివలన లోకమునకు
మేలుకలుగుచుండును. ఈ విధముగా వారు కృతార్థులగుదురు. (26)

ఓ ద్విజోత్తములారా! శ్రీమద్రామాయణము దర్శార్థకామ
మోక్షఫలప్రాప్తికి సాధనము. ఇందలి వృత్తాంతము పవిత్రమైనది,
మానవులెల్లరును భక్తినిరతులై వినదగినది. (27)

పూర్వజన్మలలో చేసికొనిన పాపములనుండి విముక్తులైన వారికి
ఈ జన్మలో రామాయణమునందు ప్రీతి జనించును. ఇది
తథ్యము. (28)

పాపబంధములలో చిక్కుకొనినవాడు రామాయణ
వృత్తాంతము ప్రారంభముకాగానే దానియేడ నిరాదరణచూపుచు
నిన్నుశ్రేణికిచెందిన ఇతరగాథలను వినుటలో ఆసక్తుడగును.
తత్ఫలితముగా ఆ మార్గములోనే ప్రవర్తించును. (29)

కనుక ఓ బ్రాహ్మణోత్తములారా! 'రామాయణము' అను
పేరుగల సర్వశ్రేష్ఠమైన ఆ కావ్యమును వినుడు. దానిని వినుట వలన
మనుజునకు జననమరణభయములు దూరమగును. వార్ధక్యభీతియు
ఉండదు. అతడు పాపరహితుడై ముక్తిని పొందును. (30)

వరం వరేణ్యం వరదం తు భావ్యమ్
 నిజప్రభాభాసితసర్వలోకమ్ ।
 సంకల్పితార్థప్రదమాదికావ్యమ్
 శ్రుత్వా ప్రజ్ఞేన్మోక్షపదం మనుష్యః । 31

బ్రహ్మేశ విష్ణుః శరీరభేదైః
 విశ్వం సృజత్యత్తి చ పాతి యశ్చ ।
 తమాదిదేవం పరమం పరేశమ్
 ఆధాయ చేతస్యపయాలి ముక్తిమ్ । 32

యో నామజాత్యాది వికల్పహీనః
 పరః పరాణాం పరమః పరస్పాల్ ।
 వేదాంతవేద్యః స్వరుచా ప్రకాశః
 స వీక్ష్యతే సర్వపురాణవేదైః । 33

ఊర్జే మాఘే సితే పక్షే చైత్రే చ ద్విజసత్తమాః ।
 నవమ్యహని శ్రోతవ్యం రామాయణకథామృతమ్ । 34

ఇత్యేవం శృణుయాద్యస్తు శ్రీరామచరితం శుభమ్ ।
 సర్వాన్ కామానవాప్నోతి పరత్రాముత్ర చోత్తమాన్ । 35

త్రిసప్తకులసంయుక్తః సర్వపాపవివర్జితః ।
 ప్రయాలి రామభవనం యత్ర గత్వా స శోచ్యతే । 36
 చైత్రే మాఘే కార్తికే చ సితే పక్షే చ వాచయేత్ ।
 నవమ్యహని తస్మాత్తు శ్రోతవ్యం చ ప్రయత్నతః । 37

రామాయణం చాదికావ్యం స్వర్గమోక్షప్రదాయకమ్ ।
 తస్మాత్ కలియుగే ఘోరే సర్వధర్మఙ్గహిష్కృతే । 38

నవమ్యహని శ్రోతవ్యం రామాయణకథామృతమ్ ।
 రామాయణపరా యే తు ఘోరే కలియుగే ద్విజాః । 39

ఆ రామబ్రహ్మనిష్కల్మాంతము ప్రముఖమైనది. సర్వశ్రేష్ఠమైనది. వరములను ఇచ్చునది. తనయొక్క ప్రభావముచే సమస్త లోకములను వికసింపజేయునది. ఆ ఆదికావ్యము కోరిన కోర్కెలనుదీర్చు కల్పవృక్షము. కావున ఆ కావ్యగాథను విన్న మానవులు పరమపదమును జేరుదురు. (31)

ఆపరమాత్మ బ్రహ్మవిష్ణుమహేశ్వరులరాసములలో సృష్టిస్థితిలయములను నెఱపుచున్నాడు. సర్వశ్రేష్ఠుడును, పరాత్పరుడునువన ఆ ఆదిదేవుని మనసున నిలుపుకొనిన మానవుడు ముక్తినిబడయును. (32)

ఆ పరమాత్మ కార్యకారణములకు అతీతుడు. నామ, రూప, జాతి బేదములులేని సర్వోత్కృష్టుడు, వేదశాస్త్రముల ద్వారా ఎఱుగ దగినవాడు. స్వయంప్రకాశుడు, పురాణములు, వేదములు ఆయననే వర్ణించును. (ఈరామాయణ కావ్య పఠనముద్వారా అతడులభ్యుడు). (33)

ఓ మహర్షులారా! కార్తికమునందును, మాఘమునందును, చైత్రమాసమునందును శుక్లపక్షమునందలి పాడ్యమి మొదలుకొని తొమ్మిది దినములు పగటిపూట అమృతతుల్యమైన రామాయణ గాథను శ్రవణముచేయుటమంచిది. శుభదాయకమైన శ్రీరామ నృత్తాంతమును ఈ విధముగా ఆస్వాదించినవానికి ఉత్తమము లైన మనోరథములన్నియును ఈడేరును. అతడు సకలపాపముల నుండియు ముక్తుడగును. మఱియు అతనితోపాటు అతనికి పూర్వులైన పదితరముల వారును, తరువాతిపదితరముల వారును పరంధామమును చేరుదురు. అట్లుచేరినవారికి ఇక ఎన్నడును దుఃఖములే యుండవు. (34-36)

చైత్ర, కార్తిక, మాఘమాసములయందుగల శుక్లపక్షముల యందు (పాడ్యమి మొదలుకొని) తొమ్మిదిదినములలో రామాయణమును పారాయణముచేయుట మిగులఫలప్రదము. అట్లే దీక్షతో దానిని శ్రవణముచేయుటవలనగూడ తత్ఫలితము లభించును. (37)

ఆదికావ్యమైన రామాయణము స్వర్గసుఖములను ప్రసాదించును. మోక్షమును ప్రాప్తింపజేయును. ఘోరమైన కలియుగమునందు వర్ణాశ్రమాదిధర్మములన్నియు అడుగంటును. అందువలన జనులు ఇహపరలాభములకై వరుసగా తొమ్మిది దినములు రామాయణకథాశ్రవణము చేయవలెను. ఓ మహర్షులారా! దుర్బరమైన ఈ కలియుగమున రామనామజపతత్పరులైన వారు తత్ప్రభావమున కృతార్థులగుదురు. వారిని కలియుగ

తే నరాః కృతకృత్యాశ్చ న కలిర్బాధతే హి తాన్ ।
కథారామాయణస్యాపి నిత్యం భవతి యద్భూహి ।
చవృహం తీర్థరూపం హి దుష్టానాం పాపనాశనమ్ । 40

రావత్ పాపాని దేహేఽస్మిన్ నివసంతి తపోధనాః ।
యావన్నశూయతే సమ్యక్ శ్రీమద్రామాయణం నరైః । 41

మర్లభైవ కథాలోకే శ్రీమద్రామాయణోద్భవా ।
కోటిజన్మనముత్తేన పుణ్యేనైవ తు అభ్యతే । 42

హిర్యే మాఘే సితే పక్షే చైత్రే చ ద్విజనత్తమాః ।
యస్య శ్రవణమాత్రేణ సాదాసోఽపి విమోచితః । 43

గౌతమశాపతః ప్రాప్తః సాదాసో రాక్షసేం తమమ్ ।
రామాయణప్రభావేణ విముక్తిం ప్రాప్తవాన్ పునః । 44

యస్మైతత్ శృణుయాదృక్త్వా రామభక్తిపరాయణః ।
స ముచ్యతే మహాపాపైః ఉపపాతకరాశిభిః । 45

బాధలు అంటవు. రామాయణకథాపఠనశ్రవణములు జరిగిడి గృహము ఒక పుణ్యతీర్థమై ఒప్పును. దుష్టులు సైతము ఆయింట ఆడుగిడినచో వారిపాపములు అంతరించును. (38-40)

ఓ తపోధనులారా! శ్రీమద్రామాయణమును భక్తిశ్రద్ధలతో శ్రవణముచేయనంతనటకును జనులయొక్క దేహములు పాపభూయిష్టములైయుండును. (41)

రామాయణగాథను పఠనశ్రవణములుచేసెడిబుద్ధి కలుగుట దుర్లభము. కోట్లకొలది జన్మలపుణ్యఫలప్రభావముననే జనులకు ఆ అదృష్టము పట్టును. (42)

ఓ ద్విజోత్తములారా! చైత్ర కార్తిక మాఘమాసముల యందు శుక్లపక్షమున క్రమముగా తొమ్మిదిదినములు రామాయణ గాథను వినుటవలననే సాదాసుడు శాపవిముక్తుడయ్యెను. (43)

గౌతమహర్షిని అనమానించుటచే కలిగిన శాపమువలన 'సాదాసుడు' అనువానికి రాక్షసరూపముప్రాప్తించెను. రామాయణ శ్రవణప్రభావమున అతనికి ఆ శాపమునుండి విముక్తి లభించెను. (44)

రామభక్తితత్పరుడై ఈగాథను సావధానముగా వినిన మనుజుడు మహాపాపములనుండియేగాక, ఉపపాతకముల నుండియు విముక్తుడగును. (45)

ఇతి శ్రీస్కందపురాణే ఉత్తరఖండే నారదసనత్కుమారసంవాదే రామాయణమాహాత్మ్యే
'కల్పానుకీర్తనం' నామ ప్రథమోఽధ్యాయః

శ్రీ స్కందపురాణాంతర్గత - ఉత్తర ఖండమునందలి నారదసనత్కుమారసంవాదమునందు
రామాయణమాహాత్మ్యమున 'కల్పానుకీర్తనము' అను మొదటి అధ్యాయము సమాప్తము (1)

- * * * -

2. ద్వితీయోఽధ్యాయః

ఋషయః ఊచుః

కథం ననత్కుమారాయ దేవర్షిర్నారదో మునిః ।
హోక్తవాన్ సకలాన్ ధర్మాన్ కథం చ మిళితాపుభా । 1

కస్మిన్ క్షేత్రే స్థితౌ తాత తాపుభౌ బ్రహ్మవాదినౌ ।
యదుక్తం నారదేనాస్మై తన్నో బ్రూహి మహామునే । 2

ఋషులు వచించిరి

పూజ్యుడవైన ఓ మహామునీ! మహాత్ముడైన నారదమహర్షి రామాయణమునందలి సమస్తమైన ధర్మములను సనత్-కుమారునకు ఎట్లు వివరించెను? ఆ ఇద్దరు బ్రహ్మవాదులును ఏక్షేత్రమున ఎట్లు కలిసికొనిరి? నారదమహర్షి ఆయనకు తెలిపిన విశేషములేమి? వాటిని అన్నింటిని మాకు విశదపఱచుము. (1-2)

సూత ఉవాచ

సనకాద్యా మహాత్మానో బ్రహ్మణస్తనయా స్మృతాః ।
నిర్మమా నిరహంకారాః సర్వే తే హ్యర్హ్యరేతసః ॥ 3

తేషాం నామాని వక్ష్యామి సనకశ్చ సనందనః ।
సనత్కుమారశ్చ తథా సనాతన ఇతి స్మృతః ॥ 4

విష్ణుభక్తా మహాత్మానో బ్రహ్మధ్యానపరాయణాః ।
సహస్రసూర్యసంకాశాః సత్యవంతో ముముక్షవః ॥ 5

ఏకదా బ్రహ్మణః పుత్రాః సనకాద్యా మహాజనః ।
మేరుశృంగం సమాజగ్ముః ఏక్షితుం బ్రహ్మణస్సభామ్ ॥ 6

తత్ర గంగాం మహాపుణ్యాం విష్ణుపాదోద్భవాం నదీమ్ ।
నిరీక్ష్య స్నాతుముద్యుక్తాః సీతాభ్యాం ప్రథితౌజసః ॥ 7

వీతస్మిన్నంతరే విప్రాః దేవర్షిః నారదోమునిః ।
అజగామోచ్చరన్ నామ హరేర్నారాయణాదికమ్ ॥ 8

నారాయణాచ్యుతానంత వాసుదేవ జనార్దన ।
యజ్ఞేశ యజ్ఞపురుష రామ విష్ణో నమోఽస్తుతే ॥ 9

ఇత్యుచ్చరన్ హరేర్నామ పావయన్ నిఖిలం జగత్ ।
అజగామ స్తువన్ గంగాం మునిః లోకైకపావనీమ్ ॥ 10

అథాయాంతం సముద్రీక్ష్య సనకాద్యా మహాజనః ।
యథార్తామర్షణం చక్రుః వవందే సోఽపి తాన్ మునీన్ ॥ 11

అథ తత్ర సభామధ్యే నారాయణపరాయణమ్ ।
సనత్కుమారః ప్రోవాచ నారదమ్ మునిపుంగవమ్ ॥ 12

సనత్కుమార ఉవాచ

సర్వజ్ఞోఽసి మహాప్రాజ్ఞ మునిమానద నారద ।
హరిభక్తిపరో యస్మాత్ త్వత్ నాస్త్వపరోఽధికః ॥ 13

యేనేదమఖిలం జాతం జగత్ స్థావరజంగమమ్ ।
గంగా పాదోద్భవా యస్య కథం స జ్ఞాయతే హరిః ।

అనుగ్రాహ్యోఽస్మి యది తే తత్సతో వక్తుమర్హసి ॥ 14

సూతమహర్షి పలికెను

మహాత్ములైన సనకాదులు స్వస్థికర్తయైన బ్రహ్మదేవునకు మానసపుత్రులు. వారు అహంకార మనుకారములు ఏమాత్రమును లేనివారు. వారు జితేంద్రియులు. సనక, సనందన, సనత్కుమార, సనాతనులు అనునవి వారిపేర్లు. ఆ మహాత్ములు విష్ణుభక్తులు, సర్వదాబ్రహ్మధ్యానమునందే నిరతులైయుండువారు. వారు సత్యవచనులు, మోక్షకాంక్షగలవారు. సహస్రసూర్యకాంతులతో వెలుగొందుచుండురు. (3-5)

మహాతేజోమూర్తులు. బ్రహ్మదేవునికుమారులునైన సనకాదులు ఒకానొకప్పుడు బ్రహ్మదేవునిసభను ఏక్షించుటకై మేరుశృంగమునకు వెళ్లిరి. అచట వారు విష్ణుపాదమునుండి జన్మించిన పవిత్రగంగానదిని చూచిరి. ఏదవ తేజోనిదులైన ఆ మునులు 'సీత' అను నామాంతరముగల ఆ నదిలో స్నానముచేయుటకు సిద్ధపడిరి. (6-7)

ఓ విప్రోత్తములారా! ఇంతలో దేవర్షియైన నారదమహాముని శ్రీమహావిష్ణువుయొక్క నారాయణాది నామములను కీర్తించుచు అచటికి చేరినను. (8)

'నారాయణా! అచ్యుతా! అనంతా! వాసుదేవా! జనార్దనా! యజ్ఞేశా! యజ్ఞపురుషా! రామా! విష్ణూ! నీకు నానమస్కారములు.' అని హరినామములను ఉచ్చరించుచు, సమస్తజగత్తును పావనమొనర్చుచు. అముని లోకపావనియైన గంగానదిని స్తుతించుచు అచటికి విచ్చేసెను. (9-10)

ఆవిదముగా అచటికి విచ్చేసిన ఆమునిని జూచి తేజోమూర్తులైన ఆ సనకాదులు యథోచితముగా ఆయనను సత్కరించిరి. అంతట నారదుడు వారికి అభినందనమునర్పెను. (11)

వారు బ్రహ్మసభలో సుఖాసీనులైనపిమ్మట, నారాయణ నామస్మరణమునందే నిమగ్నుడైయున్న నారదమహామునిని జూచి సనత్కుమారుడు ఇట్లు నుడివెను. (12)

సనత్కుమారుడు వచించెను

సర్వజ్ఞుడనైన ఓ నారదమహర్షీ! నీవు నేదనేదాంగములను బాగుగా ఎఱింగినవాడవు, మునిలోకమునకే వన్నెదెచ్చెడివాడవు. నీవు హరిభక్తులలో అగ్రేసరుడవు, నిస్సమించిన విష్ణుభక్తుడు మఱియొకడు లేడు. (13)

ఆ శ్రీమహావిష్ణువునుండియే ఈ సమస్తచరాచరజగత్తు వెలువడినది. ఆయనపాదమునుండియే ఈ గంగానది ఆవిర్భవించినది. అట్టిహరినిగూర్చిన జ్ఞానము ఎట్లుకలుగును? మాపై దయయుంచి ఈ విషయములను అన్నింటినీ సమగ్రముగా వివరింపుము. (14)

నారద ఉవాచ

నమః పరాయ దేవాయ పరాత్పరతరాయ చ । 15

పరాత్పరనివాసాయ సగుణాయాగుణాయచ ।
జ్ఞానాజ్ఞానస్వరూపాయ ధర్మాధర్మస్వరూపిణే । 16

విద్యా విద్యాస్వరూపాయ స్వస్వరూపాయ తే నమః 17

మో దైత్యహంతా నరకాంతకశ్చ భుజాగ్రములేణ దధార గోత్రం ।
భూభారవిచ్ఛేదవిరోధకామం తమాదిదేవం రఘునంశదీపమ్ । 18

అవిరూపః చతుర్థా యః కపిభిః పరివారితః ।
హతవాన్ రాక్షసానీకం రామం దాశరథిం భజే । 19

ఏవమాదీన్యనేకాని చరితాని మహాత్మనః ।
తేషాం నామాని సంఖ్యాతుం శక్యతే నాబ్జకోటిభిః । 20

మహిమానం తు యన్నామ్నః పారం గంతుం న శక్యతే ।
మనవోఽపి మునీంద్రాశ్చ కథం తం క్షుల్లకో భజే । 21

యన్నామశ్రవణేనాఽపి మహాపాతకీనోఽపి యే ।
పాపనత్వం ప్రపద్యంతే కథం స్తోష్యామి క్షుద్రధీః । 22

రామాయణపరా యే తు ఘోరే కలియుగే ద్విజాః ।
త ఏవ కృతకృత్యాశ్చ తేషాం నిత్యం నమోనమః । 23

ఊర్జేమాసే సితే పక్షే చైత్రే మాఘే తతైవ చ ।
నవాహ్నాకిల శ్రోతవ్యం రామాయణ కథామృతమ్ । 24

గౌతమశాపతః ప్రాప్తః సాదాసో రాక్షసీం తనుమ్ ।
రామాయణ ప్రభావేణ విముక్తిం ప్రాప్తవాన్ పునః । 25

నారదుడు మడివెను.

ఆ శ్రీమహావిష్ణువు దేవదేవుడు, పరాత్పరుడు, ఆయన నివాసస్థానమైన పరంధామము సర్వోత్కృష్టమైనది. అతడు సగుణస్వరూపుడు, నిర్గుణస్వరూపుడు, జ్ఞానము, అజ్ఞానము, ధర్మము, అధర్మము, విద్య, అవిద్య - ఇవియున్నాయును ఆయనస్వరూపములే. సకలజీవులకును అతడు ఆత్మస్వరూపుడు. అట్టి మహావిష్ణువునకు అనుక్షణము నమస్కరింతును. (15-17)

త్రేతాయుగమున, ఈలోకమునందు రఘునంశమున అవతరించిన శ్రీరాముడు ఆ శ్రీమహావిష్ణువే. అతడు రాక్షసులను సంహరించెను, పాపములను రూపుమాపెను. తన భుజబలముచేతనే ధర్మమును రక్షించెను. భూభారమును తొలగించుట ఆయనకు వినోదము. అట్టి ఆ ఆదిదేవునకు (శ్రీరామునకు) నమస్కరించుచున్నాను. (18)

అతడు ఒక్కడే నాలుగు (రామ, లక్ష్మణ, భరత, శత్రుఘ్నుల) రూపములలో అవతరించెను, వానరోత్తములతో గూడి రాక్షసులసమూహములను హతమార్చెను, దశరథ కుమారుడైన అట్టి శ్రీరాముని భజింతును. (19)

మహాత్ముడైన శ్రీరామునియొక్క చరిత్రములు అనేకములు. ఆయననామములను లెక్కించుటకు ఎన్ని సంవత్సరములకాలమైనను చాలదు. ఆయననామమహిమను పూర్తిగా ఎఱుంగుటకు మనువులకును, మహర్షులకును అసాధ్యము. ఇకనానంటి అల్పనివిషయము చెప్పనేల? ఆయన పవిత్రనామములను విన్నంతనే మహాసాపాత్ములును పునీతులు అగుదురు. ఇక అట్టి మహాత్మునిగూర్చి అల్పబుద్ధిడైన నేను ఎట్లు స్తుతింపగలను? (20-22)

ఓ బ్రాహ్మణోత్తములారా! పోరమైన ఈ కలియుగమున రామాయణపఠనశ్రవణములయందు నిరతులైనవారు మాత్రమే ధన్యాత్ములగుదురు. వారికి నేను నిత్యము నమస్కరించు చుందును. (23)

భగవన్నామమహిమను ఎఱుంగగోరువారు చైత్ర, కార్తిక, మాఘమాసములయందు శుక్లపక్షపాద్యమినుండి నవమినఱకు తొమ్మిది దినములు రామాయణకథామృతమును ఆస్వాదింప వలెను. (24)

గౌతమమహర్షిని అవమానించిన కారణమున శపింపబడిన సాదాసుడు రాక్షసరూపమును పొందెను. మఱల రామాయణమహిమచే అతడు ఆ రాక్షసత్వమునుండి విముక్తుడాయెను. (25)

సనత్కుమార ఉవాచ

రామాయణం కేన ప్రోక్షం సర్వధర్మఫలప్రదమ్ ।
శస్త్రః కథం గౌతమేన సౌదాసు మునిసత్తమ । 26

రామాయణప్రభావేణ కథం భూయో విమోచితః ।
అనుగ్రాహ్యోఽస్మి యది తే చేదస్తకరుణా మయి । 27

సర్వమేతదశేషేణ మునే నో వక్తుమర్హసి ।
శృణుతాం వదతాం చైవ కథా పాపప్రణాశినీ । 28

నారద ఉవాచ

శృణు రామాయణం విప్ర యద్వాల్మీకిముఖోద్భవమ్ ।
నవాహ్నం ఐదు శ్రోతవ్యం రామాయణకథామృతమ్ । 29

ఆస్తే కృతయుగే విప్రో ధర్మకర్మవిశారదః ।
సోమదత్త ఇతి ఖ్యాతో నామ్నా ధర్మపరాయణః । 30

విప్రస్తు గౌతమాభ్యేన మునినా బ్రహ్మవాదినా ।
శ్రుతవాన్ సర్వధర్మాన్ వై గంగాతీరే మనోరమే । 31

పురాణశాస్త్రకథనైః తేనాసౌ బోధితోఽపిచ ।
శ్రుతవాన్ సర్వధర్మాన్ వై తేనోక్తాన్ అభితానపి । 32

కదాచిత్ పరమేశ్వర్య పరిచర్యాపరోఽభవత్ ।
ఉపస్థితాయాపి తస్మై ప్రణామం న హ్యకారిచ । 33

స తు శాంతో మహాబుద్ధిః గౌతమస్తేజసాం నిధిః ।
మయోదితాని కర్మాణి కరోతీతి ముదం యయౌ ।
యస్త్వర్చితో మహాదేవః శివః సర్వజగద్గురుః । 34

గౌతమశ్చాగతస్తత్ర న చోత్తాపత్ తతోద్విజః ।
గుర్వపజ్ఞాకృతం పాపం రాక్షసత్వేన చోక్తవాన్ । 35

భగవాన్ సర్వధర్మజ్ఞః సర్వదర్శి సురేశ్వరః ।
ఉవాచ ప్రాంజలిర్భూత్వా వినయాత్ నయకోవిదమ్ । 36

సనత్కుమారుడు నుడివెను

ఓ మునిసత్తమా! సమస్తధర్మములఫలములను ప్రసాదించు నట్టి రామాయణమును ఎవరు రచించిరి? గౌతముడు సౌదాసుని ఎందులకు శపించెను? రామాయణప్రభావముచే అతడు మఱల ఎట్లు శాపవిముక్తుడయ్యెను? ఓ మునీశ్వరా! మీకు నాపై దయయున్నచో నన్ను అనుగ్రహింపుడు. ఈ విషయములను అన్వీంటిని మాకు సమగ్రముగా దెల్పుడు. ఏలనన ఈ రామాయణకథ తెల్పడివారియొక్క, వినెడివారి యొక్క సమస్తపాపములను రూపుమాపునట్టిదిగదా! (26-28)

నారదుడు పలికెను

ఓ విప్రోత్తమా! శ్రద్ధగా వినుము. ఈ రామాయణము వాల్మీకిమహర్షిముఖమునుండి వెలువడినది. మహిమాన్వితమైన ఈ కథామృతమును తొమ్మిది దినములు ఆస్వాదించుట ఎంతయు శ్రేయోదాయకము. (29)

కృతయుగమునందు ఒకానొక విప్రుడుకలడు. అతని పేరు సోమదత్తుడు. అతడు ధర్మకర్మలను ఆచరించుటలో గొప్పవాడు, ధర్మనిరతుడు. (30)

'సోమదత్తుడు' అనుబ్రాహ్మణుడు బ్రహ్మవాదియైన గౌతమమునివలన మనోహరమైన గంగానదీతీరమునందు సకలధర్మములను వినెను (నేర్చెను) మరియు గౌతముడు అతనికి పురాణములను, శాస్త్రములను బోధించెను. ఇంకను ఆ సోమదత్తుడు వివిధములగు ధర్మరహస్యములనుగూర్చి ఆ మహర్షినుండి తెలిసికొనెను. (31-32)

ఒకానొక సమయమున ఆ సోమదత్తుడు (ఇతడే సౌదాసుడు) పరమేశ్వరునిసేవలలో నిమగ్నుడైయుండెను. ఆ సమయమున అతనిగురువైన గౌతమమహర్షి అచటికి విచ్చేసెను. కాని సౌదాసుడు దైవసేవలో మునిగియున్నందున లేచి ఆయనకు నమస్కరింపలేదు. (33)

శాంతస్వభావుడును, మహాబుద్ధిశాలియు, తేజోనిధియు ఐన గౌతముడు సౌదాసునిజూచి, 'ఇతడు నేను బోధించిన రీతిగా ధర్మకార్యములనే (దైవార్చననే) చేయుచున్నాడు' అని సంతోషించెను. 'జగద్గురువు, మహాదేవుడుఐన శివుని ఉపాసించి నట్టి గౌతముడు (గురువు) అచటికి వచ్చినప్పటికిని ఆసౌదాసుడు లేచి నిలబడి తనగురువును గౌరవింపలేదు' ఇట్లుచేయుటమహాపచారము' అని తలంచి సర్వధర్మజ్ఞుడు, సర్వదర్శి, దేవదేవుడుఐన పరమశివుడు 'గురువును అవమానించిన పాపమునకు ఇతనికి రాక్షసత్వము ప్రాప్తించును గాక.' అని శపించెను. అంతట సౌదాసుడు పశ్చాత్తాపముతో

క్షమస్య భగవన్ సర్వమ్ అపరాధం మయాకృతమ్ । 37

గౌతమ ఉవాచ

షిరే మాసే సితే పక్షే రామాయణకథామృతమ్ ।
సవాహ్నికేల శ్రోతవ్యం భక్తిభావేన సాదరం ।
వాత్యంతికం భదేదేతత్ ద్వాదశాబ్జం భవిష్యతి । 38

విప్ర ఉవాచ

కేస రామాయణం ప్రోక్షం చరితాని తు కస్య వై ।
మనసా ప్రీతిమాపన్నో వనందే చరణం గురోః ।
ఏతత్ సర్వం మహాప్రాజ్ఞ సంక్షేపాద్యత్తుమర్హసి 39

గౌతమ ఉవాచ

శ్రుణు రామాయణం విప్ర వాల్మీకిమునినా కృతమ్ ।
తస్మత్వా ముచ్యతే పాపాల్ స్యం రూపం పునరేతి సః ।
యేన రామావతారేణ రాక్షసా రావణాదయః । 40
పాతాస్తు దేవకార్యార్థం చరితం తస్య వై శృణు । 41

కార్తికేచ సితే పక్షే కథా రామాయణస్య తు । 42

నవమ్యహని శ్రోతవ్యా సర్వపాపప్రణాశినీ ।
శత్యత్వా సర్వసంపన్నో గౌతమః స్వాశ్రమం యయా । 43

విప్రోఽపి దుఃఖమాపన్నో రాక్షసేం తమమాశ్రితః ।
కుత్సిపాసాతివేగార్తో నిత్యం క్రోధపరాయణః । 44

కృష్ణసర్పద్యుతిర్భిమో బ్రహ్మ విజనే వనే ।
మృగాంశ్చ వివిధాం స్తత్ర మనుష్యాంశ్చ సరీసృపాన్ ।
విహగాన్ ప్లవగాంశ్చైవ ప్రశస్తాంస్తాన్ అభక్షయత్ । 45

అస్తిభిర్బహుభిర్విప్రాః పీతరక్తకళేబరైః ।
రక్తాదప్రేతకైశ్చైవ తేనాసీద్భూర్భయంకరీ । 46

అంజలిఘటించి, నయకోనిదుడైన గౌతమునితో "ఓ పూజ్య మహర్షీ! గురుదేవా! మీయెడ నేన"నర్చిన మహాపరాదముల నన్నింటిని క్షమింపుడు" - అని వేడుకొనెను. (34-37)

గౌతముడు పలికెను

'ఓ విప్రా! కార్తికమాసమునందలి శుక్లపక్షమున పాద్యమి నుండి తొమ్మిదిదినములు భక్తిశ్రద్ధలతో సాదరముగా రామాయణకథామృతమును గ్రోలుము. నేటినుండి పండ్రెండు సంవత్సరములకాలము ముగియగనే ఈ రాక్షసత్వమునుండి నీకు విముక్తి కల్గును. అంతనఱకును ఈశాసఫలితము అనుభవింపవలసినదే' - అని (38)

విప్రుడు వచించెను

వెంటనే విప్రుడైన ఆ సాధుడు గురువుసలికిన అనుగ్రహ వచనములకు సంప్రీతుడై, ఆయనపాదములకు నమస్కరించి, ఇట్లు విన్నవించెను. "ఓ గురువరా! ఈ రామాయణమును రచించిన మహాత్ముడెవరు? ఇందలి వృత్తాంతము ఎవరిది? మొదలగు విషయములను అన్నింటిని సంగ్రహముగా దెల్పుము." (39)

గౌతముడు పలికెను

"ఓవిప్రుడా! వినుము. రామాయణమహాకావ్యమును వాల్మీకిమహర్షి రచించెను. ఆరామవృత్తాంతమును శ్రద్ధాదరములతో విన్నవాడు తనపాపములనుండి విముక్తుడై, మఱల తనరూపమును పొందును. దేవకార్యార్థమై శ్రీమహావిష్ణువు శ్రీరాముడుగా ఈలోకమున అవతరించెను. అతడు రావణాది రాక్షసులను హతమార్చెను. ఆ మహాత్మునిచరిత్రమును వినుము. మహిమాన్వితమైన ఆ రామాయణము సమస్త పాపములను రూపుమాపును. దానిని కార్తికశుద్ధపాద్యమినుండి నవమివఱకు విన్నచో మహాపుణ్యఫలము లభించును." అని పలికి, తపోబల సంపన్నుడైన గౌతమముని తనఆశ్రమమునకు వెళ్లెను. (40-43)

రాక్షసశరీరము ప్రాప్తించిన కారణముగా ఆ విప్రుడు మిగుల దుఃఖితుడయ్యెను. అతడు నిత్యము అమితమైన ఆకలిదప్పులతో అలమటించుచుండెను. అందువలన అతనిలో కోపము మెండయ్యెను. (44)

అతడు నల్లత్రాచుపామువలె భయంకరుడై, నిర్జనములైన వనప్రదేశములలో తిరుగసాగెను. వివిధములగు వ్రసిద్ధములైన త్రొరమృగములు, మనుష్యులు, సర్పములు, పక్షులు, వానరములు మొదలగుప్రాణులనన్నింటిని అతడు భక్షించుచుండెను. (45)

ఓ విప్రులారా! ఆ రాక్షసునికారణముగా అనేకములైన ఎముకలతోడను, పసుపు ఎఱుపు కళేబరములతోను, రక్తమును ద్రాగిడి భూతప్రేతములతోడను నిండి, అచటి ప్రదేశములన్నియును భయంకరముగా ఉండెను. (46)

ఋతుత్రయే స పృథివీం శతయోజనవిస్తరాం । 47

కృత్వాఽతిదూషితాం పశ్చాత్ పనాంతరమగాత్ పునః ।

తత్రాపి కృతవాన్ నిత్యం నరమాంసాశనం తదా । 48

జగామ నర్మదాతీరే సర్వలోకభయంకరః ।

ఏతస్మిన్నంతరే ప్రాప్తః కశ్చిద్విప్రోఽతిధార్మికః । 49

కలింగదేశసంభూతో నామ్నా గర్గ ఇతి శ్రుతః ।

వహన్ గంగాజలం స్కంధే స్తువన్ విశ్వేశ్వరం ప్రభుమ్ ।

గాయన్ నామాని రామస్య సమాయాతోఽతిహర్షితః । 50

తమాగతం మునిం దృష్ట్వా సుదాసోనామ రాక్షసః ।

ప్రాప్తః సః పారణేత్యుత్వా భుజాపుద్యమ్య తం యయౌ । 51

తేన కీర్తితనామాని శ్రుత్వాదూరే వ్యవస్థితః ।

అశక్తః తద్విజం హంతుమ్ ఇదమూచే స రాక్షసః । 52

రాక్షస ఉవాచ

అహో భద్ర మహాభాగ నమస్తుభ్యం మహాత్మనే । 53

నామస్మరణమాహాత్మ్యాత్ రాక్షసా అపి దూరగాః ।

మయా ప్రభక్షితాః పూర్వం విప్రాః కోటిసహస్రశః । 54

నామప్రావరణం విప్ర రక్షతి త్వాం మహాభయాత్ ।

నామస్మరణమాత్రేణ రాక్షసా అపి భో వయమ్ । 55

పరాం శాంతిం సమాపన్నా మహిమానోఽచ్యుతస్య కః ।

సర్వథా త్వం మహాభాగ రాగాదిరహితో ద్విజ ।

రామకథాప్రభావేణ పాహ్యస్మాత్ పాతకాథమాత్ । 56

గుర్వవజ్ఞా మయా పూర్వం కృతా చ మునిసత్తమ ।

కృతశ్చానుగ్రహః పశ్చాత్ గురుణాప్రోక్షవానిదమ్ । 57

అతడు నూలుయోజనముల వైశాల్యముగల ఆభాభాగము నంతయును ఆఋమాసములలోనే మిగుల కలుషితమొనర్చి (పాడుచేసి) పిమ్మట మఱియొకవనముకేగెను. అక్కడగూడ అతడు నిత్యము నరమాంసమునే భక్షింపదొడంగెను. (47-48)

సకలప్రాణులకు భయంకరుడైయున్న ఆరాక్షసుడు క్రమముగా నర్మదానదీతీరమునకు చేరెను. ఇంతలోపల మిగుల ధార్మికుడైన ఒకానొకవిప్రుడు అచటికి ఏతెంచెను. (49)

అచటికివచ్చిన ఆ బ్రాహ్మణునిపేరు గర్గడు. అతడు సుప్రసిద్ధుడు. కలింగదేశమునకుచెందినవాడు. అతడు తన భుజముపై గంగాజలములతోనిండినపాత్రను మోయుచు, విశ్వేశ్వరుని స్తుతించుచు, శ్రీరామునినామములను గానము చేయుచు, మిగుల సంతోషముతో అచటికి చేతెను. (50)

రాక్షసుడుగా మాణియున్న ఆ సుదాసుడు అచటికి విచ్చేసిన ఆ మునీశ్వరునిజూచి, 'నాకు నేటికి కావలసిన ఆహారము లభించినది' - అని అనుకొనుచు, అతడు చేతులుపైకెత్తి, అమునిని సమీపించెను. (51)

ఆ గర్గమహర్షి కీర్తించుచున్న దైవనామములను విని, అతడు దూరముననే నిలబడిపోయెను. ఆ బ్రాహ్మణోత్తముని చంపుటకు అశక్తుడై ఆ రాక్షసుడు ఆయనతో ఇట్లు పలికెను. (52)

రాక్షసుడు ఇట్లు పలికెను

'ఏమాశ్చర్యము! ఓ భద్రుడా! ఓ మహాభాగా! మహాత్ముడవైన నీకు నమస్కారము. మీ దైవనామస్మరణ ప్రభావమున నావంటి రాక్షసులుగూడ దూరముననే నిలిచిపోవుచున్నారు. నేను ఇదివఱలో లెక్కలేనంతమంది బ్రాహ్మణులను భక్షించియుంటిని. (53-54)

ఓ బ్రాహ్మణుడా! దివ్యనామము ఆను ఆయుధమే నీకు భద్రకవచమై మహాభయమునుండి నిన్ను కాపాడుచున్నది. అయ్యా! భగవంతునినామమును స్మరించినంత మాత్రముననే రాక్షసులమైన మేముగూడ పరమశాంతినిపొందుచుంటిమి. భగవంతునిమహిమ నిజముగా ఎంతగొప్పది! ఓ మహాత్మా! నీవు ఆన్నివిధములుగా రాగద్వేషములు లేనట్టి బ్రాహ్మణోత్తముడవు. కనుక నీవు రామకథనుదెలిసి, దానిప్రభావముతో మహాపాపినైన నన్ను ఈ రాక్షసరూపమునుండి విముక్తునిగావింపుము. (55-56)

ఓ మునీశ్వరా! నేనిదివఱలో నాగురువును అవమానించితిని. తత్ఫలితముగా "రాక్షసశరీరమును పొందుము" - అని శపింపబడితిని. పిమ్మటగురువు నన్ను అనుగ్రహించి, నాతో ఇట్లు వచించెను. (57)

వాల్మీకి మునినా పూర్వం కథా రామాయణస్య చ । 58

ఃరే మాసి సితే పక్షే శ్రోతవ్యాచ ప్రయత్నతః ।
పుణ్యాపి పునః ప్రోక్షం రమ్యంతు శుభదం వచః । 59

వచమ్యహని శ్రోతవ్యం రామాయణకథామృతమ్ ।
తస్మాద్ బ్రహ్మన్ మహాభాగ సర్వశాస్త్రార్థకోవిద ।
కథాశ్రవణమాత్రేణ పాహ్యస్మాత్ పాపకర్మణః । 60

శ్రీ నారద ఉవాచ

ఇత్యాఖ్యాతం రాక్షసేన రామమాహాత్మ్యముత్తమం ।
విశమ్య విస్మయావిప్లవో బభూవ ద్విజసత్తమః । 61
తతో విప్రః కృపావిష్టః రామనామపరాయణః ।
సాదాసం రాక్షసం నామ చేదం వాక్యమథాబ్రవీత్ । 62

విప్ర ఉవాచ

రాక్షసేంద్ర మహాభాగ మతిస్తే విమలాగతా । 63
అస్మిన్నార్ధే సితే పక్షే రామాయణకథాం శృణు ।
శృణు త్వం రామమాహాత్మ్యం రామభక్తిపరాత్మనా । 64
రామధ్యానపరాణాం చ కః సమర్థః ప్రబాధితుమ్ ।
రామభక్తిపరా యత్ర బ్రహ్మ విష్ణుః పదాశివః । 65
అత్ర దేవాశ్చ సిద్ధాశ్చ రామాయణపరా నరాః ।
తస్మాద్వార్ధే సితే పక్షే రామాయణకథాం శృణు ।
నవాహ్నో ఖలు శ్రోతవ్యం సావధానః సదా భవన్ । 66
కథాశ్రవణమాత్రేణ రాక్షసత్వమపాకృతమ్ । 67
విస్మయ రాక్షసం భావమ్ అభవద్దేవతోపమః ।
కోటిసూర్యప్రతీకాశమ్ అపన్నో విబుధర్షభః । 68
శంఖచక్రగదాపాణీ రామభద్రః సమాగతః ।
స్తువంస్తు బ్రాహ్మణం సమ్యక్ జగామ హరిమందిరమ్ । 69

"పూర్వకాలమున వాల్మీకిమహర్షి శ్రీరామగాథను ఒక మహాకావ్యముగా రచించెను. కార్తికమాస శుక్లపక్షమునందు తొమ్మిదిదినములు ప్రయత్నపూర్వకముగా దీనిని వినుటవలన మహాపుణ్యఫలము లభించును." - ఇంకను ఆ మహాత్ముడు మనోహరమైన శుభప్రదమైన వచనములను ఇట్లు నుడివెను. "సాధ్యమినుండి తొమ్మిది దినములు రామాయణకథామృతమును గ్రోలవలెను." - అని - అప్పుడు ఆ రాక్షసుడు ఆ మునితో "సర్వశాస్త్రార్థకోవిదా! మహాత్మా! పూజ్యుడవైన ఓ గర్గమహర్షీ! అందువలన ఆ పవిత్రకథను వినిపించి, సాపాత్ముడవైన నన్ను శాపవిముక్తునిగావించి రక్షింపుము." - అని విన్నవించెను. (58-60)

శ్రీ నారదమహర్షి వచించెను

శ్రీమద్రామాయణమహిమనుగూర్చి రాక్షసుడు ఇట్లు పలుకగా వినినపిమ్మట ఆ గర్గమహర్షి మిగుల ఆశ్చర్యమున మునింగెను. అనంతరము రామనామస్మరణమునందే నిమగ్నమైయుండెడి ఆ బ్రాహ్మణుడు సాదాసుడు అను రాక్షసునితో ఇట్లు వచించెను. (61-62)

విప్రుడు నుడివెను

"మహాత్ముడవైన ఓ రాక్షసోత్తమా! నీబుద్ధి పవిత్రమైనది. ఈ కార్తికమాసమునందలి శుక్లపక్షమున రామాయణపుణ్య కథను శ్రద్ధగా వినుము. రామభక్తినిరతుడవై రామనామ మాహాత్మ్యమును భక్తితో ఆలకింపుము. (63-64)

శ్రీరామునిధ్యానమునందే నిరతులైనవారిని ఎవ్వరును బాధింపజాలరు. రామభక్తిపరులు ఉన్నచోట త్రిమూర్తులైన బ్రహ్మ, విష్ణు, మహేశ్వరులు ఉందురు. రామాయణశ్రవణము, శ్రవణముచేయుచుండెడి నరులున్నచోట దేవతలు, సిద్ధులు మొదలగు దివ్యజాతులవారును ఉందురు. అందువలన కార్తిక మాసమునందలి శుక్లపక్షమునందు తొమ్మిదిదినములు అనుక్షణము సావధానుడవై రామాయణగాథను వినుము". (65-66)

ఆ పవిత్రరామాయణవృత్తాంతమును విన్నంతమాత్రముననే ఆ సాదాసునిరాక్షసత్వము తొలగిపోయెను. అంతట అతడు రాక్షసస్వభావములనుండి బయటపడి, దేవతాసముదయ్యెను. సీదస అబ్రాహ్మణోత్తముడు కోటిసూర్యకాంతులతో తేజరిల్లెను. (67-68)

అంతట శ్రీరామచంద్రుడు శంఖచక్రములను, గదను దరించి. అభయహస్తముతో అచట ప్రత్యక్షమై, విప్రోత్తముడైన సాదాసుని కొనియాడినపిమ్మట ఆ ప్రభువు పరందామమునకు చేరెను. (69)

నారద ఉవాచ

తస్మాద్భుగుభ్యం విప్రేంద్రా రామాయణకథామృతమ్ ।
 నవమ్యహని శ్రోతవ్యమ్ ఊర్జై మాసి చ కీర్త్యతే । 70
 యన్నామ స్మరణాదేవ మహాపాతకకోటిభిః ।
 విముక్తః సర్వపాపేభ్యో నరో యాతి పరాంగతిమ్ ।
 రామాయణేతి యన్నామ సకృదభ్యుచ్యతే యదా । 71
 తదైవ పాపనిర్ముక్తే విష్ణులోకం స గచ్ఛతి ।
 యే పఠంతేదమాఖ్యానం భక్త్యా శృణ్వంతి వా నరాః ।
 గంగాస్నానఫలం పుణ్యం తేషాం సంజాయతే నవమ్ । 72

నారదుడు వచించెను

ఓ విప్రులారా! అందువలన కార్తిక శుద్ధపాడ్యమినుండి
 తొమ్మిదిదినములు ప్రవచింపబడు రామాయణకథామృతమును
 ఆస్వాదింపుడు. ఆ రామనామస్మరణప్రభావముననే మానవులు
 సమస్తమహాపాతకములనుండియు విముక్తులై పరమగతిని
 పొందుదురు. రామాయణనామమును ఒక్కసారియైనను
 ఉచ్చరించినవారు వెంటనే పాపవిముక్తులై, నైకుంతమునకు
 చేరుదురు. ఈ రామాయణగాథను భక్తితో పఠించెడివారును,
 వినెడివారును శీఘ్రముగా గంగాస్నానపుణ్యఫలములను
 పొందెదరు. (70-72)

ఇతి శ్రీస్కందపురాణే ఉత్తరఖండే నారద సనత్కుమార సంవాదే రామాయణమాహాత్మ్యే
 రాక్షసమోక్షణంనామ ద్వితీయోఽధ్యాయః

శ్రీ స్కందపురాణాంతర్గత - ఉత్తర ఖండమునందలి నారదసనత్కుమారసంవాదమునందు
 రామాయణమాహాత్మ్యమున 'రాక్షసనిమోచనము' అను రెండవ అధ్యాయము సమాప్తము (2)

- * * * -

3. తృతీయోఽధ్యాయః

సనత్కుమార ఉవాచ

అహో! చిత్రమిదం ప్రోక్షం మునిమానద నారద ।
 రామాయణస్య మాహాత్మ్యం పునస్త్యం వద విస్తరాత్ । 1
 అన్యమాసస్య మాహాత్మ్యం కథయస్య ప్రసాదతః ।
 కథం నో జాయతే తుష్టిః మునే త్వద్వచనామృతాత్ । 2

నారద ఉవాచ

సర్వే యూయం మహాభాగాః కృతార్థా నాఽత్రసంశయః ।
 యతః ప్రభావం రామస్య భక్తితః శ్రోతుముద్యతాః । 3
 మాహాత్మ్యశ్రవణం యస్య రాఘవస్య కృతాత్మనామ్ ।
 దుర్లభం ప్రాపంతి త్యేతత్ మునయో బ్రహ్మవాదినః । 4
 శ్రుగుభ్యం ఋషయః చిత్రమ్ ఇతిహాసం పురాతనమ్ ।
 సర్వపాపప్రశమనం సర్వరోగవినాశనమ్ । 5

సనత్కుమారుడు పలికెను

మునిలోకమునకే వన్నెదెచ్చిన ఓ నారదమహర్షీ! నీవు
 నుడివిన ఈ గాథ మిగుల ఆశ్చర్యమును గొలుపుచున్నది. రామాయణ
 మాహాత్మ్యమును ఇంకను విపులముగా వివరింపుము. మఱియు
 ఇతరమాసములలో రామాయణ పఠనశ్రవణములఫలితములను
 గూడ దయతో తెలుపుము. ఓ మునీశ్వరా! ఆ విశేషములను
 మీనోట విన్నప్పుడే మాకు నిజమైన తృప్తికలుగును. (1-2)

నారదుడు నుడివెను

ఓ మహర్షులారా! శ్రీరామునిమహిమను భక్తితో వినుటకు
 ఉద్యుక్తులైన మీరందఱును యథార్థముగా భవ్యాత్ములు.
 ఇందుసందేహములేదు. "వివరంతగా ప్రయత్నించినను శ్రీరాముని
 మాహాత్మ్యమునుగూర్చి వినెడిభాగ్యము అబ్బుట దుర్లభము"-
 అని బ్రహ్మవాదులైన మునులు పేర్కొనిరి. ఓ ఋషులారా!
 వినుడు. చిత్రమైన ఈ రామాయణేతిహాసము ఆతిప్రాచీనమైనది,
 సమస్తపాపములను పాఞ్డ్రోలునది, సమస్త క్షేణములను⁽¹⁾
 నిర్మూలించునది. (3-5)

1) ఆవిద్య, అస్మిత, (అహంకారము) దాగి (అసత్య) ద్వేష-అభినివేశములు - అమనవి వందనక్షేణములు.

ఆసీల్ పురా ద్వాపరేచ సుమతిర్నామ భూపతిః ।
హేమవంశోద్భవః శ్రీమాన్ సప్తద్వీపైకనాయకః । 6

ధర్మాత్మా సత్యసంపన్నః సర్వసంపద్విభాషితః ।
సదా రామకథాసేవీ రామపూజాపరాయణః । 7

రామపూజాపరాణాం చ శుశ్రూషుః నిరహంకృతిః ।
పూజ్యేషు పూజానిరతః సమదర్శి గుణాన్వితః ।
సర్వభూతహితః శాంతః కృతజ్ఞః కీర్తిమాన్ నృపః । 8

తస్య భార్యా మహాభాగా సర్వలక్షణసంయుతా ।
పతివ్రతా పతిప్రాణా నామ్నా సత్యవతి శుభా । 9

రాపుభౌ దంపతీ నిత్యం రామాయణపరాయణౌ । 10

అన్నదానరతో నిత్యం జలదానపరాయణౌ ।
తటాకారామవాప్యోదీన్ అసంఖ్యాకాన్ విలేనయః । 11

సోఽపి రాజా మహాభాగో రామాయణపరాయణః ।
వాచయేత్ శృణుయాద్వాపి భక్తిభావేన భావితః । 12

ఏవం రామపరం నిత్యం రాజానం ధర్మకోవిదమ్ ।
తస్య ప్రియాం సత్యవతీం దేవా అపి సదాఽస్తుతన్ । 13

త్రిలోకే విశ్రుతో తౌ చ దంపత్యత్యంతధార్మికౌ ।
ఆయయౌ బహుభిః శీఘ్రైః ద్రష్టుకామౌ విభాండకః । 14

విభాండకమునిం దృష్ట్వా సమాష్నాతో జనేశ్వరః ।
ప్రత్యుద్యయౌ సపత్నీకః పూజాభిః బహువిస్తరమ్ । 15

కృతాతిథ్యక్రియం శాంతం కృతాననపరిగ్రహమ్ ।
నీచాననగతో భూషః ప్రాంజలిర్మునిమబ్రవీత్ । 16

పూర్వకాలమున ద్వాపరయుగమున 'సుమతి' అను ఒక మహారాజు గలడు. అతడు చంద్రవంశమునబుట్టినవాడు. సద్గుణసంపన్నుడు. ఏడుద్వీపములకు ఏకైకప్రభువు. ధర్మాత్ముడు, సత్యసంధుడు. సకలసంపదలతో తులతూగుచున్నవాడు. అనుక్షణము రామకథలను వినుటయందే నిమగ్నుడై యుండెడి వాడు. అహంకారములేనివాడు. అతడు నిరంతరము స్వయముగా శ్రీరాముని పూజించుచుండుటయేగాక రామపూజాపరాయణులను భక్తిశ్రద్ధలతో సేవించుచుండెడివాడు. పూజ్యులను పూజించుటలో నిరతుడు, ఎట్టి తారతమ్యములను చూసక అందఱిని సమానముగా గౌరవించుచుండెడివాడు. ఉదారబుద్ధిగలవాడు. ఆ రాజు అందఱికిని (సమస్తప్రాణులకును) మేలుచేయు చుండెడివాడు. తనకు ఇతరులు చేసినమేలును మఱువని వాడు. అతడు చక్కని కీర్తిప్రతిష్ఠలుగలవాడు. (6-8)

ఆ సుమతిప్రభువుయొక్క భార్య మిగుల గుణవంతురాలు. ఆమెపేరు సత్యవతి. ఆమె సర్వశుభలక్షణములుగలది. పతివ్రత. ఆమె తనసతిని ప్రాణములతో సమానముగా చూచుకొనును. (9)

ఆ దంపతులు ఇరువురును నిరంతరము రామాయణ పఠనశ్రవణములయందే నిమగ్నులైయుందురు. వారు నిత్యము అన్నదానములతో, జలదానములతో భూతత్వప్తి గలిగించుచుందురు. వారు చెఱువులను, ఉద్యానవనములను, దిగుడుబావులను అసంఖ్యాకములుగా నిర్మించజేసిరి. (10-11)

మహాత్ముడైన ఆ మహారాజు వ్రనచనసమయమునందును శ్రవణసమయమునను భక్తిశ్రద్ధలతో రామాయణమునందే నిమగ్నుడైయుండును. ఇట్లు సంతతము రామసేవాతత్పరుడును, ధర్మాచరణమునందు కుశలుడును ఐన ఆ ప్రభువును, ఆయనప్రియపత్నియైన సత్యవతీదేవిని, దేవతలు సైతము అనవరతము ప్రశంసించుచుందురు. (12-13)

ముల్లోకములలోను మిక్కిలి ధార్మికులుగా వాసిగాంచిన ఆ దంపతులను చూడగోరినవాడై 'విభాండక' మహర్షి పెక్కుమంది శిష్యులతోగూడి అచటికి విచ్చేసెను. (14)

ఆ మహామునిరాకను వింటిగి ఆ మహారాజు భార్యాసమేతుడై పూజాద్రవ్యములను సమృద్ధిగాగొని, నిదురేగి ఆయనను దర్శించెను. (15)

పిమ్మట ఆ మహారాజు ఆతిథిసత్కారములతో ఆమునిని సంతృప్తునిగావించి, ఉన్నతాసనముపై ఆయనను ఆసీనుని గావించెను. అతడు అంతకంటెను ఎత్తుతక్కువగానున్న ఒక ఆసనమున కూర్చుండి, అంజలి ఘటించి, వినన్ముడై ఆ మహర్షితో ఇట్లునెను. (16)

రాజోవాచ

భగవన్ కృతకృత్యోఽస్మి తవాత్రాగమనేన భోః ।
సతామాగమనం సంతః ప్రశంసంతి సుఖావహమ్ । 17

యత్ర స్యాన్మహతాం ప్రేమ తత్ర స్యుః సర్వసంపదః ।
తేజః కీర్తిః ధనం పుత్రా ఇతి ప్రాహుర్విపశ్చితః । 18

తత్ర వృద్ధిం గమిష్యంతి శ్రేయాంస్యనుదినం మునే ।
యత్ర సంతః ప్రకుర్వంతి మహతీం కరుణాం ప్రభో । 19

యో మూర్ధ్ని ధారయేత్ బ్రహ్మన్ విప్రపాదతలోదకమ్ ।
స స్నాతః సర్వతీర్థేషు పుణ్యవాన్ నాఽత్రసంశయః । 20

మమ పుత్రాశ్చ దారాశ్చ సంపత్ త్వయి సమర్పితాః ।
సమాజ్ఞాపయ శాంతాత్మన్ బ్రహ్మన్ కిం కరవాణి తే । 21

వినయావనతం భూషం తం నిరీక్ష్య మునీశ్వరః ।
స్పృశన్ కరేణ రాజానం ప్రత్యువాచాతిహర్షితః । 22

ఋషిః ఉవాచ

రాజన్ యదుక్షం భవతా తత్ సర్వం త్వయ్యులోచితమ్ ।
వినయావనతాః సర్వే పరం శ్రేయో భజంతి హి । 23

ప్రీతోఽస్మి తవ భూపాల! సన్మార్గే పరివర్తినః ।
స్వస్తి తేఽస్తు మహాభాగ యత్ ప్రక్ష్యామి తదుచ్యతామ్ । 24

పురాణా బహవస్సంతి హరిసంతుష్టికారకాః ।
మాఘే మాస్యప్యద్యతోఽసి రామాయణసరాయణః । 25

తవ భార్యాఽపి సాధ్వీయం నిత్యం రామసరాయణా ।
కిమర్థమేతద్వృత్తాంతం యథావత్ వక్తుమర్హసి । 26

రాజోవాచ

శ్రూయతాం భగవన్ సర్వం యత్ పృచ్ఛసి వదామి తత్ ।
ఆశ్చర్యభూతం లోకానాం అవయోశ్చరితం మునే । 27

అహమానం పురా శూద్రో మాలినిర్నామ సత్తమ ।
కుమార్గనిరతో నిత్యం సర్వలోకాహితే రతః । 28

రాజు నుడివెను

"అయ్యా! పూజ్యమహర్షీ! మీ ఆగమనముతో నేను దన్యాత్ముడను ఐతిని. సత్పురుషులరాక సుఖసంతోషములను గూర్చునని పెద్దలు పలుకుదురు. మహాత్ముల అనుగ్రహము ప్రసరించెడిచోట సమస్తసంపదలును, కీర్తిప్రతిష్ఠలును, అంతులేని ఆనందము, ధనధాన్యములును, సంతానసమృద్ధియు వెల్లివిరియు చుండునని ప్రాజ్ఞులు వచింతురు. (17-18)

ఓ మహామునీ! సత్పురుషులకరుణ ప్రసరించెడిచోట ఆనందము సకలశ్రేయోభివృద్ధులును సమకూరుచుండును. (19)

ఓ బ్రహ్మర్షీ! విప్రోత్తములయొక్క పవిత్రపాదోదకములను శిరసున దరించినవానికి సకలతీర్థములయందును మునిగిన సత్పురుషులు లభించును. ఇందులకు సందేహము లేదు. (20)

ఓ బ్రహ్మర్షీ! శాంతాత్మా! నాసమస్తసంపదలను, భార్యాపుత్రులను మీపాదములచేత సమర్పించుచున్నాను. ఈ సేవకుడు ఇంకను మీకు ఏమి చేయవలయునో ఆజ్ఞాపింపుడు." (21)

వినయముతో నమస్కరించుచున్న ఆభూషణినిజూచి, నిభాండకమహాముని ఆయనను తనకరతలముతో స్పృశించి, మిగుల సంతోషముతో ఇట్లునుడివెను. (22)

మహర్షి వచించెను

"ఓ మహారాజా! నీవు పలికిన వచనములన్నియును మీనంశోన్ముతికి తగినట్లుగా ఉన్నవి. ఇట్టి వినయశీలురు అందఱును పరమ శ్రేయస్సును పొందుదురు. (23)

ఓ భూపాల! సన్మార్గములో సాగిపోవుచున్న నీయెడ నేను ప్రసన్నుడనైతిని. ఓ మహాత్మా నీకు శుభపరంపర ప్రాప్తించు గాక. నేను అడిగిన విషయములను విశదపఱచుము. (24)

శ్రీమహావిష్ణువును సంతృప్తిపఱచెడి పురాణములు పెక్కుగలవు. మామమాసమునందును రామాయణప్రవచన శ్రవణములకు పూనుకొంటివి. పరమసాద్వియైన నీ ధర్మసత్త్వియు ఈ రామ కార్యమున నీకు సహధర్మచారిణియై నిలిచినది. ఇట్టి మీసేవా కార్యక్రమములకు కారణమేమో సవిస్తరముగా తెల్పుడు." (25-26)

రాజు నుడివెను

"ఓ పూజ్యమహర్షీ! మీరడిగిన విషయములను అన్నింటిని తెలిపెదను వినుడు. మాదంపతులచరిత్రము సమస్త లోకములకును ఆశ్చర్యమును గొలుపునది. (27)

ఓ సాధుశిరోమణీ! పూర్వజన్మలో నేను 'మాలిని' అను పేరు గల శూద్రుడను. సమస్తప్రాణులకును హానిగూర్చుట యందే నిరతుడనై, నిత్యము చెడుమార్గములలో మసలు చుండెడివాడను. (28)

పిశునో ధర్మవిద్యేషీ దేవద్రవ్యపహారకః ।
మహాపాతకిసంసర్గీ దేవద్రవ్యోపజీవితః । 29

గోఘ్నశ్చ బ్రహ్మహా చౌరో నిత్యం ప్రాణివధే రతః ।
నిత్యం నిష్కరవక్తా చ పాపీ వేశ్యాపరాయణః । 30

కించిత్ కాలం స్థితో హ్యేవమ్ అనాదృత్యమహద్యచః ।
సర్వబంధుపరిత్యక్తో దుఃఖీ వనముపాగమమ్ । 31

మృగమాంసాశనో నిత్యం తథా మార్గవిరోధకృత్ ।
ఏకాకీ దుఃఖబహుళో హ్యేవసం నిర్జనే వనే । 32

ఏకదా క్షుత్పరిశ్రాంతో నిదాఘాతః పిపాసితః ।
వసిష్ఠస్యాశ్రమం దైవాత్ అపశ్యం విజనే వనే । 33

హంసకారండవాకీర్ణం తత్సమీపే మహాత్ సరః ।
పర్యంతే వనపుష్పామైః ఛాదితం తన్మునీశ్వరైః । 34

అపిబం తత్రపానీయం తత్తటే విగతశ్రమః ।
ఉన్మాద్య పృక్షమూలాని మయా క్షుచ్ఛ నివారితా । 35

వసిష్ఠస్యాశ్రమే తిష్ఠన్ నివాసం కృతవానహమ్ ।
శీర్ణస్ఫటికసంధానం తత్ర చాహమకారిషమ్ ।
పల్లెస్త్వైశ్చ కాష్ఠైశ్చ గృహం సమ్యక్ ప్రకల్పితమ్ । 36

తత్రాహం వ్యాధసత్త్వస్తో హత్వా బహువిధాన్ మృగాన్ ।
అజీనం వర్తనం కృత్వా ప్రతారాణాం చ వింశతిమ్ । 37

అథేయమ్ అగతా సాధ్వీ వింధ్యదేశసముద్భవా ।
నిషాదకులసంభూతా నామ్నా కాళీ తు విశ్రుతా । 38

ఇతరులపై కొండెములను చెప్పుచుండెడివాడను. ధర్మ మార్గములకు న్యతిరేకినై, దేవద్రవ్యములను అపహరించుచుండెడి వాడను. మహాపాపులతో కలిసితిరుగుచు దేవద్రవ్యములతో జీవించుచుండెడివాడను. గోహత్యలకును, బ్రాహ్మణహత్యలకును ఒడిగట్టుచుండెడివాడను. నిత్యము దొంగతనములకును ప్రాణివధలకును పాల్పడుచుండెడివాడను. ఎల్లప్పుడును పరుషముగా మాటాడుచుండెడివాడను. పాపాత్ముడనై, నేశ్యలోలుడనై జీవించుచుంటిని. (29-30)

ఇట్లు కొంతకాలము గడచిన పిమ్మట పెద్దలమాటలను పెడచెవినబెట్టినకారణమున నాబంధువులందఱును నాకు దూరమైరి. అంతట దుఃఖములకు లోనై వనములసాలైతిని. (31)

అనుదినము మృగములమాంసములను భక్షించుచు నేను అకలిదీర్చుకొనుచుంటిని. ఆ అరణ్యములలో బాటసారులను అడ్డగించుచు, వారిని దోచుకొనసాగితిని. ఆ నిర్జనవనములలో అంతులేని కష్టములకు ఓర్చుకొనుచు ఒంటరిగా జీవింప దొడంగితిని. (32)

ఇట్లుండగా ఒకనాడు గ్రీష్మతాపమునకులోనై, అకలి దస్సులబారలకుతట్టుకొనలేక మిగుల అలసిపోయితిని. ఇంతలో ఆ నిర్జనారణ్యమునందు దైవవశమున నాకు వసిష్ఠనిఆశ్రమము గోచరమయ్యెను. (33)

ఆ ఆశ్రమసమీపముననే ఒక మహాసరస్సు ఉండెను. అది హంసలతోడను, బెగ్గురుపక్షులతోడను ఒప్పుచుండెను. అడవిపూవులతో అది వ్యాప్తమైయుండెను. పెక్కుమంది మునీశ్వరులు అచట చేరియుండిరి. (34)

ఆ సరస్సులోని జలములనుద్రాగి దానియొడ్డున సేద దీర్చుకొంటిని. పిమ్మట చెట్లను పెకలించి, వాటిమూలములతో అకలిదీర్చుకొంటిని. (35)

నేను ఆ వసిష్ఠనిఆశ్రమమునకు సమీపముననే సగిలి పోయిన స్ఫటికశిలలనుసేర్చి, గోడలను నిర్మించితిని. అగోడలపై కట్టలను సఱచి, వాటిపై అకులను, గడ్డిని కప్పి, ఒక చక్కని గృహమును ఏర్పఱచుకొని, అందు నివసింపసాగితిని. (36)

అచ్చట వేటగానివృత్తిని అవలంబించితిని. చాటుమాటుగా పొంచియుండి, బహువిధములైన మృగములను చంపుచు వాటిమాంసములను భక్షించుచు ఇరువది సంవత్సరములపాటు అక్కడనే గడపితిని. (37)

ఈ సాధ్వీ పూర్వజన్మలో వింధ్యపర్వతప్రాంతమున నిషాదవంశమున జన్మించినది. అప్పుడు ఈమెసేరు కాళి. నేను వసిష్ఠాశ్రమసమీపమున నివసించుచుండగా ఈమె నాకడకు వచ్చెను. (38)

బంధువర్తైః పరిత్యక్తా దుఃఖితా జీర్ణవిగ్రహాః 39

బ్రహ్మన్ క్షుత్తృట్పరిశ్రాంతా శోచంతీ సుక్రియాం క్రియాం ।
దైవయోగాత్ సమాయాతా భ్రమంతీ విజనే వనే 40

మాసి గ్రీష్మే చ తాపారా హ్యంతస్తాపప్రపీడితా ।
ఇమాం దుఃఖవతీం దృష్ట్వా జాతా మే విపులా ఘృణా 41

మయా దత్తం జలం చాస్యే మాంసం వన్యఫలం తథా ।
గతశ్రమా తు తుష్టా సా మయా బ్రహ్మన్ యథాతథమ్ ।
న్యవేదయత్ స్వకర్మాణి శృణు తాని మహామునే 42

ఇయం కాళీ తు నామ్నైవ నిష్ఠాదకులసంభవా 43

దావికన్య సుతా విద్వన్ న్యవసత్ వింధ్యపర్వతే ।
పరస్వహారిణీ నిత్యం సదాపైశున్యవాదినీ 44

బంధువర్తైః పరిత్యక్తా యతో హతవతీ పతిమ్ ।
కాంతారే విజనే బ్రహ్మన్ మత్సమిప ఉపాగతా 45

ఇత్యేవం స్వకృతం కర్మ సా చ మహ్యం న్యవేదయత్ ।
వసిష్ఠస్యాశ్రమే పుణ్యే హ్యహం చేయం చ నై మునే ।
దంపతీభావమాశ్రిత్య స్థితౌ మాంసాశనౌ తదా 46

ఉచ్చిష్టార్థం గతౌ చైవ వసిష్ఠస్యాశ్రమే తదా ।
సమాజం తత్ర దృష్ట్వాపి దేవర్షిణాంచ సత్రకం 47

రామాయణపరా విప్రా మాఘే దృష్టా దినేదినే 48

నిరాహారౌ చ విశ్రాంతౌ క్షుత్ప్రిపాసాప్రపీడితౌ ।
యదృచ్ఛయా గతౌ తత్ర వసిష్ఠస్యాశ్రమం ప్రతి 49

రామాయణకథాం శ్రోతుం సవాహ్నీ చైవ భక్తితః ।
తత్కాల ఏవ పంచత్వం ఆవయోరభవన్మునే 50

కర్మణా తేన హృష్ట్యాత్మా భగవాన్ మధుసూదనః ।
స్వదూతాన్ ప్రేషయామాస మదాహరణకారణాత్ 51

బంధువులందఱును దూరమైపోవుటచే ఈమె కడు దుఃఖితురాలై మిగుల కృశించియుండెను. ఓ బ్రహ్మర్షీ! ఈమె ఆకలిదప్పలతో ఆలమటించుచు, అన్నపానములకై ఎంతయు వెదకుకొనుచుండెను. అట్లునిర్జనవనములయందు సంచరించుచు దైవానుగ్రహమున ఈమె నాయొద్దకుచేరెను. (39-40)

గ్రీష్మ-ఋతువునందలి సూర్యతాపమునకుతోడుగా ఎదురైన కష్టములకారణముగా మనస్తాపము ఈమెను సీల్చిపిప్పించెననిది. అట్లు దుఃఖములతో కృశించియున్న యీమెనుజూచి, నాకు మిగుల జాలికలెను. (41)

ఓ బ్రహ్మర్షీ! వెంటనే ఈమెకు జలములను, మాంసమును, అడవిపండ్లను ఒసంగితివి. వాటిని స్వీకరించుటతో శ్రమ యంతయును తొలగిపోగా ఈమె మిగులసంతోషురాలయ్యెను. పిమ్మట ఈమె తనవృత్తాంతమునంతయును యథాతథముగా నాకు నివరించెను. ఓ మహామునీ! ఆ విశేషములను తెల్పెదను వినుము. (42)

ఓ విద్వాంసుడా! నిష్ఠాదకులమున బుట్టిన ఈమెపేరు కాళీ. దావికుడు ఈమెతండ్రి. ఈమె వింధ్యపర్వతప్రాంతమున నివసించునది. ఈమె నిత్యము పరులసాత్తును అపహరించు చుండెడిది. నిరంతము ఇతరులపై చాడీలు చెప్పుచుండుట ఈమెకు సహజము. పతిని చంపిన హంతకురాలగుటచే ఈమెను బంధువులు అడవులసాలుచేసిరి. క్రమముగా ఈమె నాచెంతచేరినది. (43-45)

ఓ మునీశ్వరా! ఈవిధముగా ఈమె తనజీవితవిశేషముల నన్నింటిని నాకు తెలిపెను. పవిత్రమైన వసిష్ఠాశ్రమసమీపమున నేనును, ఈమెయును దంపతులముగా జీవించుచుంటిమి. ప్రతి దినము మేము మాంసాహారముతో కాలము గడుపు చుంటిమి. (46)

మేము ఇద్దఱుము ఋషులు తనగా మిగిలిన ప్రసాదమునకై వసిష్ఠాశ్రమమునకు వెల్లివచ్చుచు ఉంటిమి. ఇట్లుండగా ఒకనాడు పవిత్రమైన ఆశ్రదేశమున దేవర్షులసమూహము ఉన్నప్పటికిని ఆకలితోందరచే అచటికి చేరితిమి. మామ మాసమున ప్రతిదినము రామాయణపారాయణమునందు నిరతులైన విప్రులు అచట మాకు కనబడిరి. (47-48)

నిరాహారమైయుండుటచేత ఆకలిదప్పల బాధతో మేము మిగుల అలసిపోయి, కృశించియుంటిమి. ఆ వసిష్ఠాశ్రమమునకు మేము అప్రయత్నముగా చేరితిమి. నూలో ఏర్పడిన భక్తి కారణముగా రామాయణగాథను వరుసగా తొమ్మిది దినములు నింటిమి. ఆ సమయమునందే మేము ఉభయులము మృత్యుచెందితిమి. (49-50)

మా రామాయణశ్రవణకారణముగా శ్రీమహావిష్ణువు సంతసించి, మమ్ములను తీసికొనిపోవుటకై తనదూతలను పంపెను. ఆ దూతలు మా ఇరువురిని విమానముపై

అరోప్యావాం విమానే తే యయుశ్చ వరమం పదమ్ ।
ఆవాం సమీపమాపన్నౌ దేవదేవస్య చక్రిణః । 52

భుక్తవంతౌ మహాభోగాన్ యావత్కాలం శృణుష్వ మే ।
యుగకోటిసహస్రాణి యుగకోటిశతాని చ । 53

ఉషిత్వా రామభవనే బ్రహ్మలోకముపాగతౌ ।
తావత్కాలం చ తత్రాపి స్థిత్యేషపదమాగతౌ । 54

తత్రాపి తావత్కాలం చ భుక్త్వా భోగాననుత్తమాన్ ।
తతః పృథ్వీశతాం ప్రాప్తౌ క్రమేణ మునిసత్తమః । 55

అత్రాపి సంపదతులా రామాయణప్రసాదతః ।
అనిచ్ఛయా కృతేనాఽపి ప్రాప్తమేవం విధం మునే । 56

సవాహ్నీ కిల శ్రోతవ్యం రామాయణకథామృతమ్ ।
భక్తిభావేన ధర్మాత్మన్ జన్మమృత్యుజరాపహమ్ । 57

అవశేనాఽపి యత్కర్మ కృతం తు సుమహాఫలమ్ ।
వదాతి న్మాణాం విప్రేంద్ర రామాయణప్రసాదతః । 58

నారద ఉవాచ

ఏతత్ సర్వం నిశమ్యాసౌ విభాండకమునీశ్వరః ।
అభివంద్య మహీపాలం ప్రయయా స్వం తపోవనమ్ । 59

రస్మాత్ శృణుధ్వం విప్రేంద్రా దేవదేవస్య చక్రిణః ।
రామాయణకథా చైషా కామధేనూపమా స్మృతా । 60

మాఘే మాసే సితే పక్షే రామాఖ్యానం ప్రయత్నతః ।
సవాహ్నీ కిల శ్రోతవ్యం సర్వధర్మఫలప్రదమ్ । 61

య ఇదం పుణ్యమాఖ్యానం సర్వపాపప్రణాశనమ్ ।
వాచయేత్ శృణుయాద్వాఽపి రామే భక్తిశ్చ జాయతే । 62

చేర్చుకొని, సరమపదమునకు చేరిరి. ఆ విధముగా మేము ఇద్దఱము ఆ దేవదేవుని సన్నిధికి చేరితిమి. (51-52)

ఓ మహర్షీ! మేము అచట ఎంతకాలము ఉంటిమో? ఏయే సుఖభోగములను అనుభవించితిమో? తెలిపెదను వినుము. అనేకవేలసంవత్సరములు ఆ శ్రీరామధామమున ఉండి, పిదప బ్రహ్మలోకమునకు చేరితిమి. ఆ సత్యలోకమునందును కొంతకాలము ఉండి, పిదప ఇంద్రలోకమునకు (స్వర్గమునకు) వచ్చితిమి. (53-54)

ఆ స్వర్గమునందును కొంతకాలము ఉండి, అచట దివ్య భోగములను అనుభవించితిమి. ఓ మునీశ్వరా! అనంతరము క్రమముగా మేము ఇరువురము భూలోకమున రాజ కుటుంబములలో జన్మించితిమి. రామాయణమహిమా ప్రభావమున ఈలోకమునందును అపూర్వసంపదలను పొందితిమి. మేము అప్రయత్నముగనే రామాయణశ్రవణమును జేసినను ఇట్టివైభవము మాకులభించినది. (55-56)

ఓ ధర్మాత్మా! జననమరణభయములను, వార్తకృభీతిని పాఞ్డ్రోలునట్టి రామాయణకథామృతమును వరుసగా తొమ్మిదిదినములు భక్తిశ్రద్ధలతో సేవింపవలెను. (57)

ఓ విప్రోత్తమా! అప్రయత్నముగానైనను రామాయణ శ్రవణముచేసినచో తత్ప్రభావమున మానవులకు అనంత పుణ్యఫలములు లభించును." (58)

నారదుడు సుడివెను

అంతట విభాండకమహర్షి ఈ సమస్తగాథను విని, మహారాజునకు నమస్కరించి, తనతపోవనమునకు వెళ్లెను. ఓ విప్రోత్తములారా! అందువలన వినుడు - 'చక్రధరుడు దేవదేవుడు ఐన శ్రీరామునిఈ కథ సకలమనోరథములను సిద్ధింపజేసెడి కామధేనువునంటిది. (59-60)

రామాయణమహాకావ్యము సమస్తధర్మఫలములను ప్రసాదించును. కావున ఈరామగాథను మామమాసమునందు శుక్లపక్షమున క్రమముగా తొమ్మిది దినములు ప్రయత్న పూర్వకముగా వివవలెను. శ్రీమద్రామాయణము అతిపవిత్రమైనది. సమస్తపాపములను రూపుమాపునది. దీనిని ప్రవచించిన వారికిని, వినినవారికిని శ్రీరామునియందు గాఢమైన భక్తి కుదురుకొనును. (61-62)

ఇతి శ్రీస్కందపురాణే ఉత్తరఖండే నారదసనన్యూమారసంవాదే రామాయణమాహాత్మ్యే
మాఘఫలానుకీర్తనంనామ తృతీయోఽధ్యాయః

శ్రీ స్కందపురాణాంతర్గత - ఉత్తరఖండమునందలి నారదసనన్యూమారసంవాదమునందు రామాయణమాహాత్మ్యమున
'మాఘఫలానుకీర్తనము' అను మూడవ అధ్యాయము సమాప్తము (3)

- * * * -

4. చతుర్థోఽధ్యాయః

నారద ఉవాచ

అన్యమాసే ప్రవక్ష్యామి శృణుధ్వం సుసమాహితాః ।
సర్వపాపహరం పుణ్యం సర్వదుఃఖనివారణమ్ । 1

బ్రాహ్మణక్షత్రియవిశాం శూద్రాణాం చైవ యోషితామ్ ।
సమస్తకామఫలదం సర్వవ్రతఫలప్రదమ్ । 2

దుఃస్వప్ననాశనం ధన్యం భుక్తిముక్తిఫలప్రదమ్ ।
రామాయణస్య మాహాత్మ్యం శ్రోతవ్యంచ ప్రయత్నతః । 3

అత్రైవోదాహరంతీమమ్ ఇతిహాసం పురాతనమ్ ।
పఠతాం శృణ్వతాం చైవ సర్వపాపప్రణాశనమ్ । 4

వింధ్యాటవ్యామభూదేకః కలికోనామ యుబ్ధకః ।
పరదారపరద్రవ్యహరణే సతతం రతః । 5

పరనిందాపరో నిత్యం జంతుపీడాకరస్తథా ।
హతవాన్ బ్రాహ్మణాన్ గాశ్చ శతశోఽథ సహస్రశః । 6

దేవస్వహరణే నిత్యం పరస్వహరణే తథా ।
తేన పాపాస్యనేకాని కృతాని సుమహంతి చ । 7

న తేషాం శక్యతే వక్తుం సంఖ్యావత్సరకోటిభిః ।
స కదాచిన్మహాపాపో జంతూనామంతకోపమః । 8

సౌవీరనగరం ప్రాప్తః సర్వైశ్వర్యసమన్వితమ్ ।
యోషిద్భిర్భూషితాభిశ్చ సరోధిర్వినులోదకైః । 9

నారదుడు పలికెను

ఓ విప్రోత్తములారా! ఇతరమాసములలో రామాయణ ప్రవచనమును, శ్రవణమును చేయుటవలన కలిగెడి మహా ఫలములనుగూర్చి వివరించెదను. సౌవధానముగా వినుడు. తత్త్వభావమున అనంతపుణ్యము లభించును. సమస్తపాపములును అంతరించును. దుఃఖములన్నియును తొలగిపోవును. (1)

బ్రాహ్మణులు, క్షత్రియులు, వైశ్యులు, శూద్రులు, అట్లే స్త్రీలు- వీరందఱును రామాయణశ్రవణమువలన తమ మనోహారఫలములను పొందుదురు. ఇది మహావ్రతఫలములను గూడ ప్రసాదించును. (2)

ఇది దుఃస్వప్నములను నశింపజేయును, దీనివలన ఇహ పరలాభములు సిద్ధించును. కనుక రామాయణమాహాత్మ్యమును ప్రయత్నపూర్వకముగా వినవలెను. అట్టివారు ఎల్లరును ధన్యులగుదురు. (3)

ఈ రామాయణమాహాత్మ్యవిషయమున నిజ్ఞులు ప్రాచీనమైన ఒక ఇతిహాసమును ఉదాహరింతురు. దీనిని పఠించువారియొక్క, వినెడివారియొక్క సమస్తపాపములును రూపుమాయును. (4)

పూర్వకాలమున వింధ్యారణ్యమునందు 'కలికుడు' అను ఒక వేటగాడు కలడు. అతడు నిరంతరము పరస్త్రీలను, పరులద్రవ్యములను ఆపహరించుచుండువాడు. ఎల్లప్పుడును ఇతరులను నిందించుచుండెడివాడు. జంతువులను పీడించు చుండుట అతనికి వినోదము. అతడు వందలకొలది బ్రాహ్మణులను వేలకొలది గోవులను హతమార్చెను. (5-6)

అతడు పరులసొత్తులను ఆపహరించుచుండుటయేగాక ప్రతిదినము దేవతల ఆభరణాదులనుగూడ కాజేయుచుండెడి వాడు. అతడొనర్చుచుండెడి మహాపాపములకును, నేరములకును అంతే లేకుండెడిది. (7)

అతడు చేసిన పాపములను లెక్కించుటకు ఎంతకాలమైనను చాలదు. మహాహంతకుడైన అతనిని చూచినవెంటనే ప్రాణులన్నియును మృత్యుదేవతనుగాంచినట్లు గడగడవణకి పోవుచుండెడివి. అతడు ఒకానొకసమయమున సౌవీర నగరమునకుజేరినను, ఆ నగరము సకలైశ్వర్యములతో యలతాగు చుండెను. అందలి స్త్రీలు అమూల్యములైన వస్త్రాభరణములతో

అలంకృతం విపణిభిః యయౌ దేవపురోపమమ్ ।
తస్యోపవనమధ్యస్తం రమ్యం కేశవమందిరమ్ । 10

వాదితం హేమకలశైః దృష్ట్య వ్యాఘో ముదం యయౌ ।
హిరముక్తానువర్ణాని బహూనీతి వినిశ్చితః । 11

జగామ రామభవనం విత్తాశః చౌర్యలోలుపః ।
తత్రాపశ్యత్ ద్విజవరం శాంతం తత్త్వార్థకోవిదమ్ । 12

పరిచర్యాపరం విష్ణోః ఉత్తంకం తపసాం నిధిమ్ ।
ఏకాకినం దయాళుం చ నిఃస్పృహం ధ్యానలోలుపమ్ । 13

వృష్ట్యై సౌ లుబ్ధకో మేనే తం చౌర్యస్యాంతరాయినమ్ ।
దేవస్య ద్రవ్యజాతం తు సమాదాతుమనా నిశి । 14

ఉత్తంకం హంతుమారేభే విధృతాసిః మదోద్ధతః ।
పాదేనాక్రమ్య తద్వక్షో జటాః సంగృహ్య పాణినా ।
హంతుం కృతమతిం వ్యాఘం ఉత్తంకః ప్రేక్ష్య చాబ్రవీత్ । 15

ఉత్తంక ఉవాచ

భోభోసాధో వృథా మాం త్వం హనిష్యసి నిరాగసమ్ ।
మయా కిమపరాధంతే తద్వద త్వం చ లుబ్ధక । 16

కృతాపరాధినో లోకే హింసాం కుర్వంతి యత్నతః ।
న హింసంతి వృథా సౌమ్య సజ్జనా అప్యపాపినమ్ । 17

విరోధిష్యసి మూర్ఛేషు నిరీక్ష్వావస్థితాన్ గుణాన్ ।
విరోధం నాధిగచ్ఛంతి సజ్జనాః శాంతచేతసః । 18

శోభిల్లుచుండిరి. అచటి సరస్సులు స్వచ్ఛములైన జలములతో దర్శనీయముగా ఉండెను. అందున్న అంగడులన్నియును చూడముచ్చటగా ఉండెను. అమరావతి (ఇంద్రుని రాజధాని) వంటి ఆ సుందరనగరమున అతడు ఆడుగిడెను. ఆ నగరము నందలి ఉద్యానవనములనుద్య ఒక రామమందిరము గలదు. అది మిగుల రమ్యమైనది. (8-10)

ఆ దైవమందిరముపైగల బంగారుకలశములు ధగధగలాడు చుండెను. తస్కరుడైన ఆ వ్యాధుడు ఆ కలశములను గాంచి చాలసంతోషపడెను. అందలి ముత్యములను, మణులను పొదిగిన బంగారునగలనుజూచి, వాటిసన్నింటిని దొంగిలించవలెనని నిశ్చయించుకొనెను. (11)

దొంగతనమునకు అలవాటుపడిన ఆ వ్యాధుడు ధనాశతో ఆ రామమందిరమున ప్రవేశించెను. అచట అతనికి ఒక విప్రోత్తముడు కనబడెను. అతడు శాంతస్వభావుడు, గొప్పతత్త్వవేత్త. (12)

ఆ బ్రాహ్మణునిపేరు ఉత్తంకుడు. అతడు మహాతపస్వి, దైవసేవలలో నిరతుడు, అతడు సరమదయాళువు. అతడు అచట ఒంటరిగానుండి, దైవధ్యానమున నిమగ్నుడై తన్నుతాను మఱచియుండెను. అట్టిస్థితిలోనున్న ఆ బ్రాహ్మణుని కిరాతుడు చూచెను. అర్థరాత్రివేళ ఆ దైవద్రవ్యమును అపహరింప దలచినవాడై, తనదొంగతనమునకు ఆ విప్రుడు అడ్డువచ్చునని అతడు తలంచెను. అంతట ఆ మదోన్మత్తుడు ఖడ్గమును చేతబట్టి ఆ ఉత్తంకుని చంపుటకు సిద్ధపడెను. పిమ్మట కిరాతుడు ఆ బ్రాహ్మణుని సడద్రోసి, అతనివక్షః స్థలమున కాలుమోపి, తనచేతితో అతనిజుట్టును పట్టుకొనెను. తనను చంపివేయుటకు ఉద్యుక్తుడైన ఆ వ్యాధునిజూచి, ఉత్తంకుడు అతనితో ఇట్లనెను. (13-15)

ఉత్తంకుడు పలికెను

అయ్యా! ఓ సాధూ! నిరపరాధినైన నన్ను నిష్కారణముగా ఏల చంపబోవుచున్నావు? ఓ లుబ్ధకా! నేను నీకు చేసిన అపకారమేమి? తెలుపుము. అపరాధము చేసినవారిని లోకమున తప్పక శిక్షింతురు. ఓ సౌముదా! సజ్జనులు నిర్దోషిని అకారణముగా బాధింపరు. (16-17)

శాంతచిత్తులైన సత్పురుషులు తమయెడ నిరోధభావమును వహించెడి మూర్ఖులయందును సద్గుణములనేచూచి, వారియెడ శత్రుభావమును వహింపరు. (18)

బహుధా వాచ్యమానోఽపి యో నరః క్షమయాన్వితః ।
తముత్తమం నరం ప్రాహుః విష్ణోః ప్రియతరం తథా । 19

సుజనో న యాతి వైరం పరహితనిరతో వినాశకాలేఽపి ।
భేదేఽపి చందనతరుః సురభయతి ముఖం కుశారస్య । 20

అహో విధిర్యై బలవాన్ బాధతే బహుధా జనాన్ ।
తత్రాఽపి సాధూన్ బాధంతే లోకే వై దుర్జనా జనాః । 21

మృగమీన సజ్జనానాం తృణజలసంతోషవిహితవృత్తీనామ్ ।
టుబ్ధక ధీవర పిశునా నిష్కారణవైరిణో జగతి । 22

అహోబలవతీ మాయా మోహయత్యభిలం జగత్ ।
పుత్రమిత్రకళత్రాద్వైః సర్వదుఃఖేన మోఽజ్యతే । 23

పరద్రవ్యాపహరేణ కళత్రం పోషితం చ తత్ ।
అంతే తత్సర్వముత్సృజ్య ఏకఏవ ప్రయాతి వై । 24

మమ మాతా మమ పితా మమ భార్యా మమాత్మజాః ।
మమేదమితి జంతూనాం మమతా బాధతే వృథా । 25

యావద్దర్శయతి ద్రవ్యం తావదేవ హి బాంధవాః ।
ధర్మాధర్మౌ సహైవాస్తాం ఇహాముత్ర చ నాపరః । 26

క్షమాశీలుడు ఇతరులదోషములనుగూర్చి ఎంతగావిన్నను నాటిని ఏమాత్రము పట్టించుకొనడు. అట్టివానిని ఉత్తమ పురుషునిగా పెద్దలు పేర్కొనిరి. అట్టివాడే భగవంతుని అనుగ్రహమునకు పాత్రుడగును. (19)

ఎల్లప్పుడును ఇతరులకు హితమొనర్చుటయందే నిరతుడైయుండెడి సజ్జనుడు తనకు హానితలపెట్టుచున్న వారియందుగూడ కించిత్తైనను వైరభావమును కలిగియుండడు. గొడ్డలి చందనవృక్షమును నఱకివేయుచున్నను ఆ తరువు ఆ గొడ్డలిముఖమున(అంచున) సువాసనలనే నింపుచుండును. (20)

విధి బలీయమైనది. అది జనులకు అనేకవిధములుగా కష్టములను తెచ్చిపెట్టుచుండును. ఎంత ఆశ్చర్యము! లోకమున నిస్సంగులైన సాధువులకుగూడ దుర్జనులవలన బాధలు వచ్చిపడుచుండుటయే ఇందులకు ప్రబలనిదర్శనము. (21)

గడ్డితిని హాయిగా జీవించుచుండెడి లేళ్లను కిరాతులు, నీటిలో ప్రళాంతముగా బ్రతుకుచుండెడి చేపలను బెస్తవారు. ఎల్లప్పుడును సంకల్పితమొందెడి సజ్జనులను దుష్టులు ఈలోకమున నిష్కారణముగా బాధించుచుండురు. (22)

మాయా ఎంతయో బలీయమైనది. ఈ సమస్తజగత్తును అది మోహములో ముంచివేయుచుండును. ఆలుబిడ్డల అనుబంధమును, బంధుమిత్రులసంబంధమును ఏర్పఱచి, వారిద్వారా ఈమాయా జనులకు పెక్కుకష్టములను తెచ్చి పెట్టుచుండును. (23)

మానవుడు భార్యాపుత్రాదులను పోషించుటకై పరుల సొమ్ములను అపహరించుటకైనను పాల్పడుచుండును. ఆ విధముగా సంపదలను ప్రోగుచేయుచుండును. కాని చివరకు ఆ భార్యాపుత్రాదులను, ఈ సంపదలను అన్నింటిని వదలి, తానొక్కడే పరలోకములకేగును. (24)

'ఈమె నాతల్లి. ఇతడు నాతండ్రి. ఈమె నాభార్య. వీరందఱును నాపిల్లలు. ఈ సంపదయంతయు నాదే' - అనెడి మనుకారమే జనులను పిచ్చిగా బాధించుచుండును. వాస్తవముగా ఈ మనుకారమంతయును వృథా. (25)

దనమును సంపాదించిపెట్టుచున్నంతవఱకే జనులచుట్టును బంధుమిత్రులు చేరుచుండురు. వారివలన తమకేమియు లాభము లేదనుకొన్నప్పుడు ఆ బంధుమిత్రులు అందఱును క్రమముగా వారికి దూరమగుదురు. ఈ లోకమునందును పరలోకమునందును వారినెంబడించియుండునని ధర్మాధర్మములు మాత్రమే. (26)

అర్చితం తు ధనం సర్వే భుంజంతే బాంధవాస్సదా ।
సర్వేష్వేకతమో మూఢః తత్పాపఫలమత్నుతే । 27

ఇతి బ్రువాణం తమ్ ఋషిం విమృశ్య భయవిహ్వలః ।
కలికః ప్రాంజలిః ప్రాహ క్షమస్వేతి పునఃపునః । 28

తత్సంగస్య ప్రభావేణ హరిసన్నిధిమాత్రతః ।
గతపాపో యుజ్జకశ్చ సానుతాపోఽభవద్భువమ్ । 29

మయా కృతాని కర్మాణి మహాంతి సుజహాని చ ।
తాని సర్వాణి నష్టాని విప్రేంద్ర తవ దర్శనాత్ । 30

అహం వై పాపకృన్నిత్యం మహాపాపం సమాచరం ।
కథం మే నిష్క్రుతిర్యుయాత్ కం యామి శరణం విభో! । 31

పూర్వజన్మార్జితైః పాపైః యుజ్జకత్వమవాప్నువమ్ ।
అత్రాపి పాపజాలాని కృత్వా కాం గతిమాప్నుయామ్ । 32

ఇతివాక్యం సమాకర్ణ్య కళికస్య మహాత్మనః ।
ఉత్తంకోనామ విప్రర్షిః వాక్యం చేదమథాబ్రవీత్ । 33

ఉత్తంక ఉవాచ

సాధు సాధు మహాప్రాజ్ఞ మతిస్తే విమలోజ్జ్వలా ।
యస్మాత్ సంసారదుఃఖానాం నాశోపాయమభిషసి । 34

చైత్రే మాసే పితే పక్షే కథా రామాయణస్య చ ।
సవాహ్నికిల శ్రోతవ్యా భక్తిభావేన సాదరమ్ ।
యస్య శ్రవణమాత్రేణ సర్వపాపైః ప్రముచ్యతే । 35

తస్మిన్ క్షణేఽసౌ కలికో యుజ్జకో వీతకల్మషః ।
రామాయణకథాం శ్రుత్వా సద్యః పంచత్వమాగతః । 36

కూడబెట్టిన సంపదలనన్నింటిని బంధువులందఱును ఎల్లకాలము అనుభవించుచుందురు. తానుచేసిన పాపములయొక్క ఫలితములను మాత్రము ఆమూఢుడు ఒక్కడే అనుభవించును. వారెవ్వరును అందు పాలుపంచుకొనరు." (27)

ఇట్లు నుడువుచున్న ఆ ఋషియొక్క పలుకులను అవగాహన చేసికొని, కలికుడు యథార్థమును గ్రహించి, భయముతో వణకుచు ఆయనను వదలివేసెను. పిమ్మట అతడు చేతులు జోడించి, 'స్వామీ! నన్ను క్షమింపుము' అని - ఆయనను సదే సదే వేడుకొనెను. (28)

ఉత్తంకనుహర్షియొక్క సాంగత్యప్రభావముచేతను, ఆ మందిరమున భగవత్సన్నిధిలో ఉండుటవలనను ఆయుజ్జకునిపాపములు అన్నియును పటాపంచలైపోయెను. పిమ్మట అతడు మిగుల సత్పాత్రుడై అఋషితో ఇట్లు పలికెను. (29)

"ఓ విప్రత్తమా! నేనొనర్చిన మహాపాపకార్యములకు అంతమే లేదు. నీదర్శనప్రభావముచే వాటిసన్నింటినుండియు నేను విముక్తుడనైతిని. నేను అనుదినము పాపములనే ఆచరించుచు చెప్పనలవికాని మహాపరాధములకు ఒడిగట్టితిని. ఇక నాకు విముక్తి ఎట్లు లభించును? ఓ స్వామీ! నేను ఇప్పుడు ఎవరిని శరణుపొందదగును? (30-31)

పూర్వజన్మలో చేసికొనిన పాపములకారణముగా ఈ జన్మలో నేను యుజ్జకుడనైతిని. ఈ జన్మలోగూడ నేనొనర్చిన పాపములకు నాకు ఇంక ఎట్టి గతి ప్రాప్తింపనున్నదోగదా!" (32)

మహాత్ముడైన కళికుడు పలికిన వచనములను వినిన పిమ్మట ఆ ఉత్తంకనుహర్షి మజల ఆతనితో ఇట్లనెను. (33)

ఉత్తంకుడు నుడివెను

"ఓ ప్రాజ్ఞడా! నీవు ధన్యుడవు. నీబుద్ధి నిర్మలమైనది. వదునైనది. కనుక నీవు నీబుద్ధిబలముతో ఈ సంసారదుఃఖముల నుండి బయటపడు ఉపాయమును పొందగలవు. (34)

చైత్రమాసశుక్లపక్షమునందు పాడ్యమి మొదలుకొని తమ్మిది దినములు భక్తిశ్రద్ధలతో రామాయణగాథను సాదరముగా వినవలెను. ఎవ్వరైనను ఈ కథను విన్నంతమాత్రముననే పాపములనుండి విముక్తులగుదురు. " (35)

పాపరహితుడైన ఆ కలికుడు ఆ క్షణమునందే రామాయణవృత్తాంతమును వినెను. పిమ్మట అతడు తనువును చాలించెను. (36)

ఉత్తంకః పతితం వీక్ష్య లుబ్ధకం తం దయాపరః ।
వీతల్ దృష్ట్వా విస్మితశ్చ అస్తాషీల్ కనులాపతిమ్ । 37

కథాం రామాయణస్యాపి శ్రుత్వా తాం వీతకల్మషః ।
దివ్యం విమానమారుహ్య మునిమేతదథాబ్రవీత్ । 38

కలిక ఉవాచ

ఉత్తంక మునిశార్దూల గురుస్త్వం మమ సువ్రత ।
విముక్తః త్వత్ప్రసాదేన మహాపాతకసంకటాత్ । 39

జ్ఞానం త్వదుపదేశాన్మే సంజాతం మునిసత్తమ ।
తేన మే పాపజాలాని వినష్టాన్యతివేగతః । 40

రామాయణకథాం శ్రుత్వా మమత్వాన్ముక్తవాన్ మునే ।
ప్రాపిత్ ఓస్మి త్వయా యస్మాల్ తద్విజ్ఞః పరమంపదమ్ । 41

త్వయాఽహం కృతకృత్యోఽస్మి గురుణా కరుణాత్మనా ।
తస్మాన్మతోఽస్మి తే విద్యన్ యత్ప్రళం తల్ క్షమస్య మే । 42

సూత ఉవాచ

ఇత్యుక్త్వా దేవకుసుమైః మునిశ్రేష్ఠమవాకిరల్ ।
ప్రదక్షిణత్రయం కృత్వా నమస్కారం చకార సః । 43

తతో విమానమారుహ్య సర్వకామసమన్వితమ్ ।
అప్సరోగణసంకీర్ణం ప్రపేదే హరిమందిరమ్ । 44

తస్మాల్ శృణుధ్వం విప్రేంద్రాః కథా రామాయణస్య చ ।
చైత్రమాసే సితే పక్షే శ్రోతవ్యం చ ప్రయత్నతః । 45

నవాహ్నికీల రామస్య రామాయణకథామృతమ్ ।
తస్మాల్ ఋతుషు సర్వేషు హితకృల్ హరిపూజకః । 46

జాలిగుండెగలవాడగు ఉత్తంకుడు నేలకొటిగిన ఆ
లుబ్ధకునిజూచి, మిగుల విస్మితుడయ్యెను. పిమ్మట అతడు
శ్రీమహావిష్ణువును స్తుతించెను. (37)

రామాయణకథాశ్రవణముతో పాపరహితుడైన లుబ్ధకుడు
(విష్ణుదూతలు తీసికొనివచ్చిన) దివ్యవిమానమును అదిరోహించి,
ఉత్తంకమహర్షిలో ఇట్లు నుడివెను. (38)

కలికుడు పలికెను

దీక్షతో వ్రతములను ఆచరించిన ఓ ఉత్తంకమహామునీ!
నాపరమగురువువు నీవే. నీ అనుగ్రహమువలననే మహాపాతక
ప్రమాదములనుండి నేను విముక్తుడనైతిని. (39)

ఓ మునీశ్వరా! నీ యుపదేశమువలననే నాలో కనువిప్పు
కల్గినది. అందువలన నేనొనర్చిన మహాపాపములన్నియును
అతి శీఘ్రముగా అంతరించిపోయినవి. (40)

ఓ మునీ! రామాయణవృత్తాంతమును విని, దాని
మహిమచే మమకారబంధములనుండి బయటపడితిని. నీ
కృపచే ఆ కథాప్రభావమువలననే విష్ణుదామమైన పరమ
పదమునకుచేరితిని. (41)

ఓ గురుదేవా! నీవు దయాసముద్రుడవు. నీవలననే నేను
కృతార్థుడనైతిని. ఓ తత్త్వజ్ఞానీ! అందువలన నేను నీకు
సాదాభివందనమును ఒనర్చుచున్నాను. నాతప్పులను
మన్నింపుము. (42)

సూతుడు నుడివెను

ఇట్లు పలికిన పిదప ఆ లుబ్ధకుడు దివ్యకుసుమములతో
ఆ ఉత్తంకమునికి పుష్పాభిషేకమొనర్చెను. అనంతరము
అతడు గురువునకు మూడుపర్యాయములు ప్రదక్షిణ
పూర్వకముగా నమస్కరించెను. (43)

అనంతరము అతడు ఆ దివ్యవిమానమునెక్కి, సకల
బోగానుభవములకు నెలనైనదియు, ఆస్పరసలతో విలసిల్లినదియు
ఐన సరంధామమునకు చేరెను. (44)

ఓ విప్రులారా! వినుడు. అందువలన చైత్రమాసపుక్షపక్షము
నందు దీక్షతో రామాయణకథాశ్రవణము చేయవలెను. హరిభక్తి
గలవాడు సంపూర్ణముగా ఇహపరలాభములను గూర్చునట్టి
రామాయణకథామృతమును నవాహ్నికదీక్షతో అన్ని ఋతువుల
యందును తనివిదీర గ్రోలవలెను. (45-46)

ఈస్థితం మనసా యద్యత్ తదాప్నోతి స సంచయః ।
సనత్కుమారైః యత్ పృష్టం తత్సర్వం గదితం మయా । 47

రామాయణస్య మాహాత్మ్యం కిమన్యత్ శ్రోతుమర్హసి । 48

ఈ కథామృతమునుగ్రోలిన వారియొక్క మనోరథములు అన్నియును తప్పక ఈడేరును. సనత్కుమారాదులు అడిగిన విషయములనన్నింటిని సమగ్రముగా వివరించితిని. మహిమాన్వితమైన ఈ రామాయణమును కాదని ఎవ్వరైనను మఱియొక్క గాథను వినుటకు ఎట్లు యత్నింతురు? (47-48)

ఇతి శ్రీస్కందపురాణే ఉత్తరఖండే నారద సనత్కుమారసంవాదే రామాయణమాహాత్మ్యే
చైత్రమాసఫలానుకీర్తనం నామ చతుర్దశ ధ్యాయః

శ్రీ స్కందపురాణాంతర్గత - ఉత్తర ఖండమునందలి నారద సనత్కుమార సంవాదరూపమైన రామాయణమాహాత్మ్యమునందు చైత్రమాసఫలానుకీర్తనమనెడి నాల్గవ అధ్యాయము సమాప్తము (4)

- * * * -

5. పంచమోఽధ్యాయః

నూత ఉవాచ

రామాయణస్య మాహాత్మ్యం శ్రుత్వా ప్రీతో మునీశ్వరః ।
సనత్కుమారః పప్రచ్ఛ నారదం మునిసత్తమమ్ । 1

సనత్కుమార ఉవాచ

రామాయణస్య మాహాత్మ్యం కథితం వై మునీశ్వర ।
ఇదానీం శ్రోతుమిచ్ఛామి విధిం రామాయణస్య చ । 2

ఏతచ్ఛాపి మహాభాగ మునే తత్త్వార్థకోవిద ।
కృపయా పరయావిష్ణో యథావత్ వక్తుమర్హసి । 3

నారద ఉవాచ

రామాయణవిధిం చైవ శృణుధ్వం సుసమాహితాః ।
సర్వలోకేషు విఖ్యాతం స్వర్గమోక్షవివర్తనమ్ । 4

విధానం తస్య వక్ష్యామి శృణుధ్వం గదితం మయా ।
రామాయణకథాం కుర్వన్ భక్తిభావేన భావితః । 5

నూతుడు వచించెను

శ్రీమద్రామాయణమాహాత్మ్యమును విని, సనత్కుమార మహాముని ఎంతయు సంతోషుడాయెను. పిమ్మట అతడు నారదమహర్షిని ఇంకను ఇట్లు ప్రశ్నించెను. (1)

సనత్కుమారుడు పలికెను

ఓ దేవర్షి! మీరు రామాయణమహాత్మ్యమును దయతో మాకు విశదీకరించియుంటిరి. ఇప్పుడు శ్రీరామాయణపారాయణ విధానమును వినగోరుచున్నాము. ఓ మహానుభావా! మీరు తత్త్వార్థములను వివరించుటలో సర్వసమర్థులు. కనుక మాయందు మిగుల అనుగ్రహముంచి, ఆ విశేషములను సమగ్రముగా వివరింప ప్రార్థన. (2-3)

నారదుడు నుడివెను

ఓ మహర్షులారా! రామాయణపారాయణాది విధివిధానములను చక్కగా వివరింతును. సానధానముగా వినుడు. ఇది ముల్లోకములయందును ఖ్యాతికెక్కినది. ఇది స్వర్గసుఖ లాభములకును, మోక్షప్రాప్తికిని పరమసాధనము. రామాయణ కథాశ్రవణవిధానమును, పారాయణ (పఠన) పద్ధతిని తెలిపెదను. శ్రద్ధగా ఆలకింపుడు. దీనిని మిగులభక్తిశ్రద్ధలతో అనుష్ఠించుట ఎంతేని ముఖ్యము. (4-5)

యేన చీర్ణేన పాపానాం కోటికోటిః ప్రణశ్యతి ।
చైత్రే మాఘే కార్తికే చ పంచమ్యామపి చారభేత్ । 6

సంకల్పంతు తతః కుర్యాత్ స్వప్తివాచనపూర్వకమ్ ।
నవస్వహస్సు శ్రోతవ్యం రామాయణ కథామృతమ్ । 7

అద్యప్రభృత్యహం రామ శృణోమి త్వత్కథామృతమ్ ।
ప్రత్యహం పూర్ణతామేతు తవ రామప్రసాదతః । 8

ప్రత్యహం దంతసంకుద్ధిం హ్యపామార్గస్య శాఖయా ।
కృత్వా స్నాయాత్తు విధివత్ రామభక్తిపరాయణః ।
స్వయం చ బంధుభిఃసార్థం శృణుయాత్ ప్రయతేంద్రియః । 9

స్నానం కృత్వా యథాచారం దంతధావన పూర్వకమ్ ।
శుక్లాంబరధరః శుద్ధో గృహమాగత్య వాగ్యతః । 10

ప్రక్షాళ్య పాదావాచమ్య స్మరన్ నారాయణం ప్రభుమ్ । 11

నిత్యదేవార్చనం కృత్వా పశ్చాత్ సంకల్పపూర్వకమ్ ।
రామాయణపుస్తకంచ అర్చయేత్ భక్తిభావతః । 12

ఆవాహనాసనాద్వైశ్చ గంధపుష్పాదిభిర్వ్రతీ ।
ఓమ్ నమో నారాయణాయేతి పూజయేత్ భక్తితత్పరః । 13

ఏకవారం ద్వివారంచ త్రివారం వాఽపి శక్తితః ।
హోమం కుర్యాత్ ప్రయత్నేన సర్వపాపనివృత్తయే । 14

ఏవం యః ప్రయతః కుర్యాత్ రామాయణవిధిం తథా ।
స యాతి విష్ణుభవనం పునరావృత్తివర్జితమ్ । 15

రామాయణవ్రతధరో ధర్మకారీ చ సత్తమః ।
చాండాలాన్ పతిలాంశ్చైవ వాణ్మాత్రేణాపినాలపేత్ । 16

ఈ పారాయణాదివిధులను ఆచరించిన వారియొక్క వివిధములగు పాపములు అన్నియును పూర్తిగా నశించును. ఈ అనుష్ఠానమును చైత్రమాసమునగాని, కార్తికమాసము నందుగాని, మాఘమాసమునగాని శుక్లపక్షమునందలి పంచమి నుండియైనను ప్రారంభింపవచ్చును. స్వప్తివాచనపూర్వకముగా ఈ కార్యక్రమమును సంకల్పింపవలెను. పిమ్మట శ్రీరామాయణ కథాశ్రవణమును తొమ్మిదిదినములు దీక్షతో నడుపవలెను. (6-7)

"ఓ రామా! నేటినుండి ప్రతిదినము నీ కథామృతమును భక్తిశ్రద్ధలతో గ్రోలెదను. రామాయణపారాయణ, కథాశ్రవణ పూర్వకమైన ఈ నవరాత్రదీక్ష నిర్విఘ్నముగా నెఱవేఱునట్లు అనుగ్రహింపుము" - అని భగవంతుని ప్రార్థింపవలెను. (8)

ప్రతిదినము ఉషఃకాలముననే మేల్కొని, ఉత్తరేణుపుల్లలతో దంతకుద్ధిచేసికొని, స్నానాదికములను ముగించుకొనవలయును. పిమ్మట రామభక్తితత్పరులై అనుష్ఠానమునకు సిద్ధముకావలెను. అనంతరము సంయమనముతో ఏకాగ్రతవహించి, బంధు మిత్రులతోగూడి రామవృత్తాంతమును వినవలెను. (9)

ఇట్లే ప్రతిదినము సంప్రదాయానుసారము స్నానాది కృత్యములను ముగించుకొని, శుభ్రవస్త్రములను ధరించి, పవిత్రభావనతో మౌనముగా ఇంటికి చేరవలెను. పిదప పాద ప్రక్షాళనమొనర్చుకొని, ఆచమించి, జగద్రక్షకుడైన శ్రీమన్నారాయణుని స్మరింపవలెను. (10-11)

తరువాత నిత్యదేవతార్చనను ముగించుకొని, సంకల్ప పూర్వకముగా శ్రీమద్రామాయణగ్రంథమును భక్తిశ్రద్ధలతో పూజింపవలెను. (12)

వ్రతదీక్షను వహించి, ఆవాహన-ఆసన-అభిషేక-గంధ పుష్పాదులతో 'ఓంనమో నారాయణాయ' అను మంత్రమును పఠించుచు స్వామికి భక్తితో షోడశోపచారములను నెఱపవలెను. (13)

భక్తిశ్రద్ధలుగలవారు ఈ పూజాదికములకు అనుబంధముగా ఒకపర్యాయముగాని, రెండుపర్యాయములుగాని, శక్తిని అనుసరించి మూడు పర్యాయములుగాని హోమకార్యములను నిర్వర్తింపవలెను. దీక్షతో అట్లు హోమములను ఒనరించినచో వారిపాపములన్నియును తొలగిపోవును. (14)

ఇట్లు రామాయణపారాయణాదివిధులను సావధానులై ఆచరించినవారు దైవానుగ్రహమునకు పాత్రులై, వారు పరమ పదమునకు చేరుదురు. వారికి పునర్జన్మయుండదు. (15)

చండాలురు, పతితులు, వైదికధర్మములను, మర్యాదలను నిందించునట్టి నాస్తికులు, దుర్పాషలాడువారు మొదలగు

వాస్తికాన్ భిన్నమర్యాదాన్ నిందకాన్ పిశునాంస్తథా ।
రామాయణవ్రతధరో వాఙ్మాత్రేణాపి నాలపేత్ । 17

మందాశినం తాపకంచ తథాదేవలకాశినమ్ ।
భిషజం కావ్యకర్తారం దేవద్విజవిరోధినమ్ । 18

పరాన్నలోలుపం చైవ పరస్త్రినిరతం తథా ।
రామాయణవ్రతధరో వాఙ్మాత్రేణాపి నార్చయేత్ । 19

ఇత్యేవమాదిభిః శుద్ధో వసన్ సర్వహితేరతః ।
రామాయణపరో భూత్వా పరాం సిద్ధిం గమిష్యతి । 20

వాస్తీ గంగాసమం తీర్థం నాస్తీ మాత్యసమో గురుః ।
వాస్తీ విష్ణుసమో దేవో నాస్తీ రామాయణాత్ పరమ్ । 21

వాస్తీ వేదసమం శాస్త్రం నాస్తీ శాంతిసమం సుఖమ్ ।
వాస్తీ సూర్యసమం జ్యోతిః నాస్తీ రామాయణాత్ పరమ్ । 22

వాస్తీ క్షమాసమం సారం నాస్తీ కీర్తిసమం ధనమ్ ।
వాస్తీ జ్ఞానసమో లాభో నాస్తీ రామాయణాత్ పరం । 23

తదంతే వేదవిదుషే గాం దద్యాచ్చ సదక్షిణామ్ ।
రామాయణపుస్తకం చ వస్త్రాణ్యాభరణాని చ । 24

రామాయణ పుస్తకం యో వాచకాయ ప్రదాపయేత్ ।
స యాలి విష్ణుభవనం యత్ర గత్వా నశోచతి । 25

నవాహ్నికఫలం కర్తుః శృణు ధర్మవిదాంవర ।
పంచమ్యహని చారభ్య రామాయణకథామృతమ్ ।
కథాశ్రవణమాత్రేణ సర్వపాపైః ప్రముచ్యతే । 26

వారినిగూర్చి రామాయణవ్రతదీక్షలోనున్న దర్శనీరతులు మాటవరుసకైనను ఏమాత్రము ప్రస్తావించరాదు. (16-17)

కుండునిచేతిబోజనముచేసినవాడు, (కుండుడు=బర్హ జీవించియుండగా ల స్త్రీకి పరపురుషునివలన జన్మించినవాడు) దుష్టుడు, దేవలకునిచేతిబోజనమును చేసినవాడు (దేవలకుడు= దేవునిసొమ్మును అక్రమముగా తినువాడు) కపటనైద్యుడు, పాటకూటికై అనర్హులను పాగడుచు కవిత్వమువ్రాయువాడు, దేవతలను బ్రాహ్మణులను నిందించువాడు, ఎల్లప్పుడును పరులసొత్తుకై ఆశపడుచుండువాడు, పరస్త్రిలంపటుడు నెదుదలగువారిని రామాయణవ్రతదీక్షలోనున్నవాడు ఏవిధముగనూ ఆదరింపరాదు. (18-19)

ఇట్లు అన్నివిధములుగా సన్నిత్రుడైన పురుషుడు ఎల్లరకును హితమును గోరుచుండువాడై, శ్రీమద్రామాయణము నందు చక్కని శ్రద్ధాదరములను కలిగియున్నచో అట్టివానికి ఐహికసుఖలాభములేగాక కడకు మోక్షసిద్ధియు కలుగును. (20)

గంగాజలమువలె సన్నిత్రమైన తీర్థము, తల్లితో సమానమగు గురువు, విష్ణువుతో తుల్యమగుదైనము, రామాయణముకంటె సన్నిత్రమైన గ్రంథము లేవు. (21)

వేదమునంటి శాస్త్రము, శాంతినిమించినసుఖము, సూర్య కిరణములతో సమానమగుశాంతిమండలము, రామాయణమునకు సాటిరాగల ఉదాత్తకావ్యము ఈ లోకమున లేనేలేవు. (22)

సహనమే అన్నింటిని మించినబలము, కీర్తియే నిరుపమానమైన సంపద. జ్ఞానమే అపూర్వమైన ఒకపిన్నిది. శ్రీమద్రామాయణమే సర్వోత్కృష్టమైన మహాకావ్యము. (23)

రామాయణవ్రతదీక్ష ముగిసిన తరుపరి వేదశాస్త్రసంధితులకు దక్షిణపూర్వకముగా గోవులను, రామాయణగ్రంథములను, అమూల్యములైన వస్త్రములను, ఆభరణములను, దానము చేయవలెను. (24)

రామాయణప్రవచనముచేసినవారికి ఆ మహాకావ్యములను కానుకలుగా సమర్పింపవలెను. అట్లైనర్చిన వారి క్షేణములన్నియును తొలగిపోవుటయేగాక వారికి ఆనందధామమైన విష్ణుసాన్నిధ్యము గూడ ప్రాప్తించును. (25)

దర్శవేత్తలలో శ్రేష్ఠుడనైన ఓ సనత్కుమారా! నవాహ్నికదీక్షతో కథాశ్రవణముచేసినవారికి లభించు మహా ఫలమునుగూర్చి వినుము. పంచమినాటినుండి ప్రారంభించి ఈ రామాయణకథామృతమును గ్రోలినవారిపాపములు అన్నియును పటాపంచలగును. (26)

యది ద్వయం కృతం తస్య పుండరీకఫలం లభేత్ ।
వ్రతధారీ తు శ్రవణం యః కుర్యాత్ స జితేంద్రియః । 27

అశ్వమేధస్య యజ్ఞస్య ద్విగుణం ఫలమశ్నుతే ।
చతుఃకృత్యః శ్రుతం యేన కథితం మునిసత్తమాః । 28

స లభేత్ పరమం పుణ్యమ్ అగ్నిష్టోమాష్టసంభవమ్ ।
పంచకృత్వోవ్రతమిదం కృతం యేనమహాత్మనా । 29

అత్యగ్నిష్టోమజం పుణ్యం ద్విగుణం ప్రాప్నుయాన్మరః ।
ఏవం వ్రతం చ షట్కృత్యః కుర్యాద్యస్తు సమాహితః । 30

అగ్నిష్టోమస్య యజ్ఞస్య ఫలమష్టగుణం భవేత్ ।
వ్రతధారీతు ధర్మాత్మా సప్తకృత్యః తథా లభేత్ । 31

అశ్వమేధస్య యజ్ఞస్య ఫలమష్టగుణం లభేత్ ।
నారీ వా పురుషః కుర్యాత్ అష్టకృత్వో మునీశ్వరాః । 32

అశ్వమేధస్య యజ్ఞస్య ఫలం పంచగుణం లభేత్ ।
సరో రామపరో వాఽపి నవరాత్రం సమాచరేత్ । 33

గోమేధయజ్ఞజం పుణ్యం స లభేత్ త్రిగుణం సరః ।
రామాయణం తు యః కుర్యాత్ శాంతాత్మా నియతేంద్రియః । 34

స యాతి పరమానందం యత్ర గత్వా సశోచతి ।
రామాయణపరో నిత్యం గంగాస్నానపరాయణః । 35

ధర్మమార్గప్రవక్తారో ముక్తా ఏవ స సంశయః ।
యతీనాం బ్రహ్మచారీణాం ఆచారీణాం చ సత్తమాః । 36

జితేంద్రియుడై, వ్రతదీక్షతో రెండుమాటులు కథాశ్రవణము చేసినవానికి పుండరీకయాగముచేసిన ఫలము చేకూరును. (27)

ఓ మునీశ్వరులారా! ఈ కథాశ్రవణమును నాలుగు పర్యాయములుచేసినవారికి రెండుమార్లు అశ్వమేధయజ్ఞముచేసిన ఫలము లభించును. (28)

శ్రీరామస్వత్తాంతమును విధివిధానముగా ఐదు పర్యాయములు విన్ననుహోతునకు అగ్నిష్టోమయాగఫలమునకు ఎనిమిదితెట్లు పుణ్యలాభములు కలుగును. (29)

ఏకాగ్రచిత్తముతో వ్రతనియమములను పాటించుచు ఆటుసార్లు ఈ కథాశ్రవణముచేసినవారికి రెండు తడవలు 'అత్యగ్నిష్టోమము' ఆచరించినఫలము దక్కును. (30)

ధర్మాత్ముడై, వ్రతదీక్షనుపూని ఏడుమాటులు కథాశ్రవణము చేసిన పురుషునకు 'అగ్నిష్టోమము' ఎనిమిదిసార్లుచేసినఫలము ప్రాప్తించును. (31)

ఓ మునివ్రతరులారా! స్త్రీపురుషులలో ఎవరైనను ఎనిమిది పర్యాయములు ఈ రామగాథను శ్రద్ధగా విన్నచో వారికి అశ్వమేధఫలమునకు ఎనిమిదితెట్లు ఫలము లభించును. (32)

మానవుడు రామభక్తితత్పరుడై నవరాత్రదీక్షతో ఈ వ్రతమును ఆచరించినచో వానికి అశ్వమేధయజ్ఞఫలమునకు ఐదుతెట్లు ఫలము ప్రాప్తించును. (33)

ఇంద్రియనిగ్రహముతో ప్రశాంతచిత్తుడై ఈ రామాయణ వ్రతమును ఆచరించిన పురుషునకు 'గోమేధయజ్ఞ'⁽¹⁾ పుణ్యఫలమునకు మూడుతెట్లు ఫలము కలుగును. (34)

వ్రతదినము పవిత్రగంగాజలములలో స్నానములను ఆచరించుచు రామాయణవ్రతమును పాటించునరుడు శోకరహితుడై, పరమానందదామమును చేరును. (35)

ధర్మమార్గములయందు నడచుచు, వాటినిగూర్చి ప్రవచించువారు యతీశ్వరులకంటెను, బ్రహ్మచారులకంటెను, జితేంద్రియులకంటెను శ్రేష్టులు. వారును తప్పక ముక్తిని పొందుదురు. ఇందు సందేహములేదు. (36)

1) గోమాతను ప్రక్కనచేర్చుకొని, విధివిధానముగా హోమకార్యములను నిర్వర్తించవలెను. పిమ్మట ఆ గోవును పూజించి, యోగ్యుడైన (గోసేవచేయునట్టి) బ్రాహ్మణునకు దానము చేయవలెను. జీవితాంతము ఆ గోమాతను పోషించుటకై ఏర్పాటుచేయవలెను. కనీసము ఒక సంవత్సరహోమమునకైనను తగు వ్యవస్థను ఏర్పఱచవలెను. ఇట్లు చేయుటను 'గోమేధము' అని యందురు. కృష్ణావతారమున భగవంతుడే స్వయముగా గోసేవ చేసెను. గోసేవ చేసినచో భగవంతుడు ఎంతయు ప్రసన్నుడగును.

वाल्मीकिका शोक

Vālmīki aggrieved

सुवर्ण, गोखर

Supreme Brahma Sri Rāma in the lap of Kausalyā

माता कौसल्याकी गोदमें परब्रह्मा श्रीराम

जनकद्वारा विश्वामित्रका स्वागत

Janaka hails Visvamitra

श्रीरामा द्वारा धनुष उठाना

Śrī Rāma lifts the bow

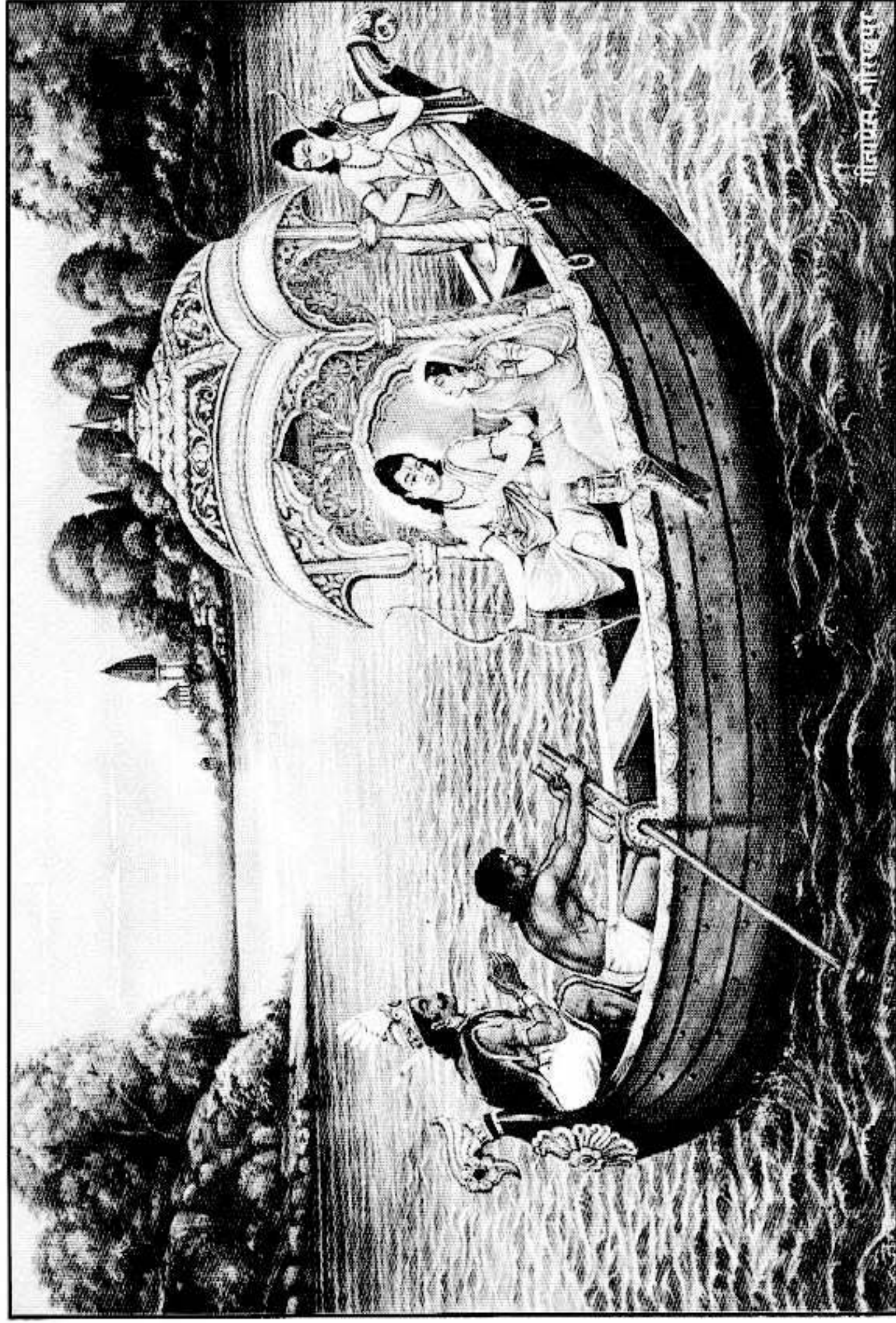

गीताप्रेस, गोरखपुर

चारों भाई वर वेशमें

Four brothers in bridal apparel

गंगा संतरण

गंगा संतरण

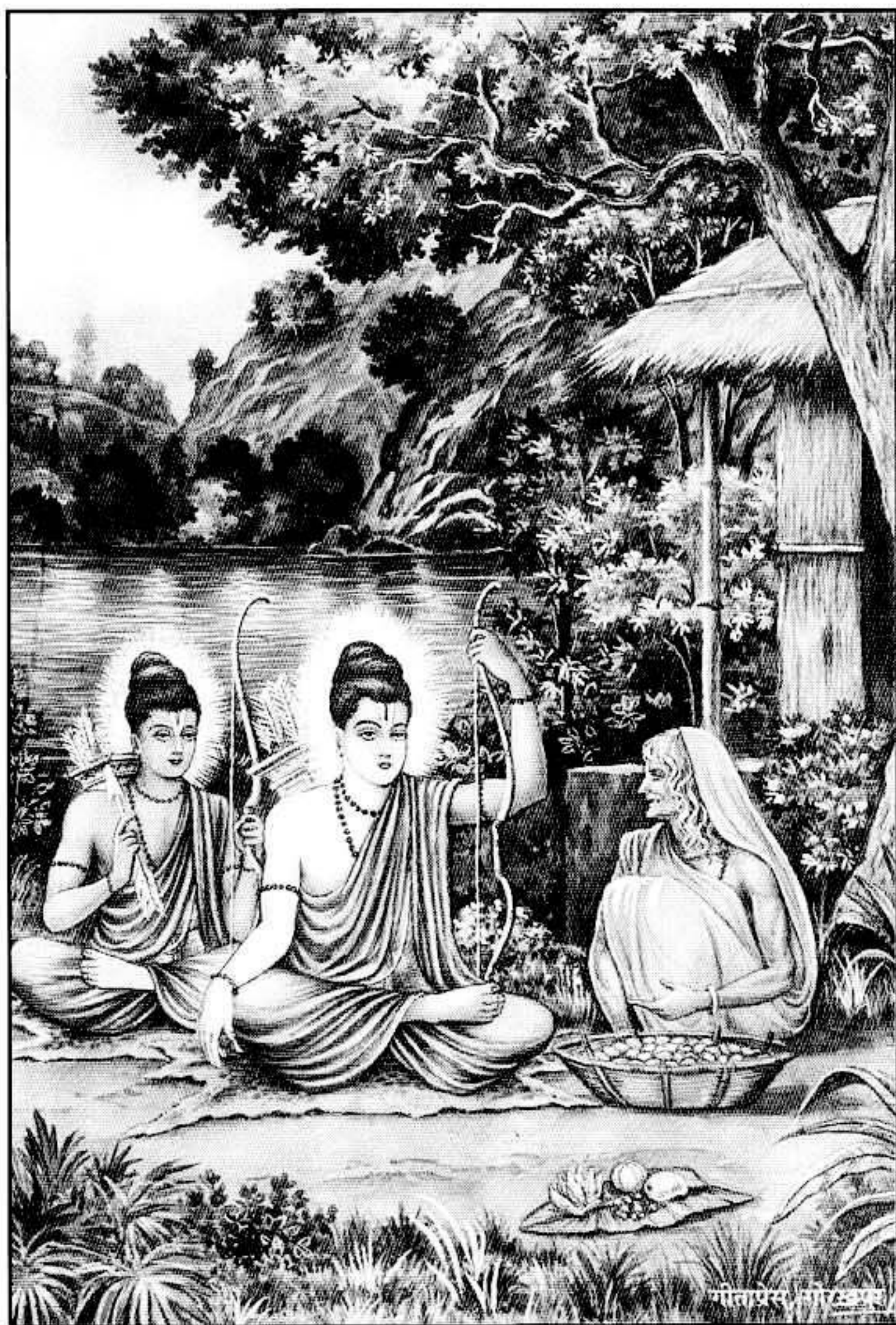
Crossing Ganga

चित्रकूटमें भरतका प्रणिपात

Bharata prostrating at Citrakūṭa

शवरीके अतिथि

Guests to Śabarī

నవాహ్నికిల శ్రోతవ్యా కథా రామాయణస్యచ ।
శ్రుత్వా నరో రామకథామ్ అతిదీప్తోఽతిభక్తితః ।
బ్రహ్మణః పదమాసాద్య తత్రైవ పరిముచ్యతే । 37

శ్రావ్యాణాం పరమం శ్రావ్యం పవిత్రాణామ్ అనుత్తమమ్ ।
దుఃస్వప్ననాశనం ధన్యం శ్రోతవ్యం యత్నతస్తతః । 38

నరోఽత్ర శ్రద్ధయా యుక్తః శ్లోకం శ్లోకార్థమేవ వా ।
పఠతే ముచ్యతే సద్యో హ్యపపాతకకోటిభిః । 39

సతామేవ ప్రయోక్తవ్యం గుహ్యత్ గుహ్యతమం యతః ।
వాచయేత్ రామభావేన పుణ్యక్షేత్రే చ సంసది । 40

బ్రహ్మద్వేషరతానాంచ దంభాచారరతాత్మనామ్ ।
లోకానాం బకవృత్తీనాం స బ్రూయాదిదముత్తమమ్ । 41

త్యక్తకామాదిదోషాణాం రామభక్తిరతాత్మనామ్ ।
గురుభక్తిరతానాంచ నక్తవ్యం మోక్షసాధనమ్ । 42

సర్వదేవమయో రామః స్మృతశ్చార్తిప్రణాశనః ।
సద్భక్తవత్సలో దేవో భక్త్యా యష్యతి నాన్యథా । 43

అవశేనాఽపి యన్నాన్నా కీర్తితోవా స్మృతోఽపి వా ।
విముక్తపాతకస్సోఽపి పరమం పదమశ్నుతే । 44

సంసారఘోరకాంతారదావాగ్నిర్మధుసూదనః ।
స్మర్తॄణాం సర్వపాపాని వాశయత్యాశు సత్తమాః । 45

తదర్థకమిదం పుణ్యం కావ్యం సుశ్రావ్యముత్తమమ్ ।
శ్రవణాత్ పఠనాద్వాపి సర్వపాపవినాశకృత్ । 46

మానవుడు భక్తితత్పరుడై రామాయణగాథను తొమ్మిది దినములు దీక్షతో విన్నచో అతడు మిగుల తేజస్వయై, శాశ్వతముగా బ్రహ్మపదమును పొందును. (37)

వినదగిన గాథలలో రామాయణము మిగుల శ్రేష్ఠమైనది, పవిత్రమైన వృత్తాంతములలో అత్యుత్తమమైనది. దీనిని వినుట వలన దుఃస్వప్నములు నశించును. శ్రోతలు ధన్యులగుదురు. కనుక ఎల్లరును దీనిని ప్రయత్నపూర్వకముగా వినవలెను. (38)

మానవుడు ఈ రామాయణమునందలి ఒక్క శ్లోకమును గాని శ్లోకములోని సగభాగమునుగాని భక్తిశ్రద్ధలతో పఠించినచో అతడు తన సర్వపాపములనుండియు వెంటనే విముక్తుడగును. (39)

అత్యంతరహస్యమైన ఈ వృత్తాంతమును, తద్విశేషములను పుణ్యక్షేత్రమునగాని, సత్పురుషులసదస్సునగాని రామభక్తి తత్పరులై పూనికతో ప్రవచింపవలెను. (40)

అతి పవిత్రమైన ఈ రామాయణమును బ్రాహ్మణులను ద్వేషించువారికిని, దంభాచారులకును (కపటప్రవర్తనగలవారికిని) దొంగజనముచేయువారికిని ఉపదేశింపరాదు. (41)

ఈ రామచరితము మోక్షప్రాప్తికి ప్రముఖసాధనము. కావున దీనిని పొందుటకు కామక్రోధాది-అరిషడ్వర్గములను జయించినవారును, దైవభక్తితత్పరులును, గురుభక్తి పరాయణులును అర్హులు. (42)

శ్రీరాముడు సకలదేవతలకును అధినాథుడు. ఆ దయామయుని స్మరించినంతమాత్రముననే అర్చలదుఃఖములు దూరమగును. అతడు పతితపావనుడు. పరమభక్తులకు దయానిధి. అనన్యభక్తితోమాత్రమే ఆయనఅనుగ్రహము ప్రాప్తించును. (43)

భగవన్నామమును అప్రయత్నముగానైనను కీర్తించినచో, స్మరించినచో ఆ వ్యక్తియొక్క పాపములన్నియును అంతరించి పోవుటయేగాక అతనికి పరమపదముగూడ లభించును. (44)

ఓ మహాత్ములారా! శ్రీరాముడు సంసారమనెడి భయంకరవనమును కాలినేయుటలో దావాగ్నివంటివాడు. ఆ ప్రభువు తనను స్మరించినవారిపాపములనన్నింటిని వెంటనే రూపుమాపును. (45)

శ్రీరామునిహృత్ప్రమును ప్రతిపాదించు ఈ రామాయణము మిగుల పవిత్రమైనది. వినుటకు విందుగావించునది, సర్వ శ్రేష్ఠమైనది. ఈ వృత్తాంతమును శ్రద్ధగా పఠించినను, విన్నను వారి సమస్తపాపములను అది నిర్మూలించును. (46)

యస్య రామరసే ప్రీతిః పర్వతే భక్తిసంయుతా ।
స ఏవ కృతకృత్యశ్చ సర్వశాస్త్రార్థకోవిదః । 47

తదర్జితం తపః పుణ్యం తత్సత్యం సఫలం ద్విజాః ।
యదర్థే శ్రవణే ప్రీతిః అన్యథా నహి పర్వతే । 48

రామాయణపరా యే తు రామనామపరాయణాః ।
త ఏవ కృతకృత్యాశ్చ ఘోరే కలియుగే ద్విజాః । 49

నవమృహని శృణ్వంతి రామాయణకథామృతమ్ ।
తే కృతార్థా మహాత్మానః తేభ్యో నిత్యం నమోనమః । 50

రామనామైవ నామైవ నామైవ మమ జీవనమ్ । 51

సంసార విషయాంధానాం సరాణాం పాపకర్మణామ్ ।
కలౌ నాస్త్వేవ నాస్త్వేవ నాస్త్వేవ గతిరన్యథా । 52

సూత ఉవాచ

ఏవం సనత్కుమారస్తు నారదేన మహాత్మనా ।
సమ్యక్ ప్రబోధితః సద్యః పరాం నిర్వృతిమాప హ । 53

తస్మాత్ శ్రుత్వాతు విప్రేంద్రా రామాయణకథామృతమ్ ।
ప్రయాతి పరమం స్థానమ్ పునరావృత్తివర్జితమ్ । 54

ఘోరే కలియుగే ప్రాప్తే రామాయణపరాయణాః ।
సమస్తపాపనిర్ముక్తా యాస్యంతి పరమం పదమ్ । 55

తస్మాత్ శృణుధ్వం విప్రేంద్రా రామాయణకథామృతమ్ ।
నవమృహని శ్రోతవ్యం సర్వపాపప్రమోచకమ్ । 56

శ్రుత్వా చైతన్మహాకావ్యం వాచకం యస్తుపూజయేత్ ।
తస్య విష్ణుః ప్రసన్నస్త్వాత్ శ్రియాసహ ద్విజోత్తమాః । 57

శ్రీరామునియందును, రామాయణకావ్యమునందును భక్తి విశ్వాసములతోగూడిన ప్రీతిగలవాడు నిజముగా చరితార్హుడే. నాస్తవముగా అతడు సర్వశాస్త్రార్థములయందును అతీతతీన వాడు. (47)

ఓ బ్రాహ్మణోత్తములారా! రామాయణశ్రవణమునందు చక్కని కుతూహలముగలవాడు చేసినతపస్సు సవిశ్రమగును, అప్పుడే అది సఫలమగును. ఇది సత్యము. లేనిచో నానికి తపఃఫలాదులు అసంభవములు. (48)

ఓ ద్విజులారా! ఈ ఘోరమైన కలియుగమున రామాయణకథాశ్రవణమునందు అదరాభిమానములుగలవారు, రామనామమును జపించుటయందు నిరతులైనవారు మాత్రమే కృతకృత్యులగుదురు. వారిజన్మమే సఫలము. (49)

నరుసగా తొమ్మిదిదినములు రామాయణకథామృతమును గ్రోలినవారు యదార్థముగా ధన్యులు. అట్టి మహాత్ములకు నేను నిత్యము ప్రణమిల్లుదును. (50)

రామనామజపమే నాజీవితపరమార్థము. ఇది ముమ్మాటికిని సత్యము. సంసారవిషయలంపటులై, పాపాత్ములైన నరులకు రామనామజపమే తరణోపాయము. కనుక ఈ సంసారమనెడి ఊబినుండి బయటపడుటకు మఱియొక మార్గమేలేదు. ఇది ముమ్మాటికిని నిజము. (51-52)

సూతుడు పలికెను

మహాత్ముడైన నారదునినుండి చక్కని ఈ ప్రబోధమును పొందినవెంటనే సనత్కుమారుడు పరమానందభరితుడయ్యెను. (53)

కనుక ఓ విశ్రోత్తములారా! రామాయణకథామృతమును గ్రోలినచో ప్రతివ్యక్తియు పునరావృత్తిరహితమైన పరమపదమును పొందును. (54)

ఘోరమైన కలియుగమున జన్మించినవారు రామాయణము నందు నిరతులైనచో వారు సమస్తపాపములనుండి విముక్తులగుటయే గాక కడకు కైవల్యమునుగూడ పొందుదురు. (55)

కావున ఓ ద్విజోత్తములారా! పాపములను రూపుమాపునట్టి రామాయణకథామృతమును నరుసగా తొమ్మిదిదినములు గ్రోలుట ఎంతెని యుక్తము. (56)

ఓ బ్రాహ్మణోత్తములారా! మహిమాన్వితమైన ఈ రామాయణమహాకావ్యమును వినినపిదప, ప్రవచనముచేసిన సజ్జనుని భక్తిశ్రద్ధలతో పూజింపవలెను. అట్టివారికి శ్రీమహావిష్ణువు ప్రసన్నుడై, సకలైశ్వర్యములను అనుగ్రహించును. ఈ విధముగా

వాచకే ప్రీతిమాపన్నే బ్రహ్మవిష్ణుమహేశ్వరాః ।
 శ్రీరా భవంతి విప్రేంద్రా నాత్రకార్యా విచారణా ॥ 58

రామాయణవాచకాయ గావో వాసాంసి కాంచనమ్ ।
 రామాయణపుస్తకం చ దద్యాత్ విత్తానుసారతః ॥ 59

తస్య పుణ్యఫలం వక్ష్యే శృణుధ్వం సుసమాహితాః ।
 ఽ బాధంతే గ్రహస్తస్య భూతభేతాశకాదయః ॥ 60

తస్యైవ సర్వశ్రేయాంసి వర్తంతే చరితే శ్రుతే ।
 ఽ చాగ్నిర్బాధతే తస్య చారాదేర్భయం తథా ॥ 61

కోటిజన్మార్జితైః పాపైః సద్య ఏవ విముచ్యతే ।
 సప్తవంశసమేతస్తు దేహాంతే మోక్షమాప్నుయాత్ ॥ 62

శత్యేతద్వః సమాఖ్యాతం నారదేన ప్రభాషితమ్ ।
 సనత్కుమారమునయే పృచ్ఛతే భక్తితః పురా ॥ 63

రామాయణమ్ ఆదికావ్యమ్ సర్వవేదార్థసమ్మతమ్ ।
 సర్వపాపహరం పుణ్యం సర్వదుఃఖనిబర్హణమ్ ॥ 64

సమస్తపుణ్యఫలదం సర్వయజ్ఞఫలప్రదమ్ ।
 యే పఠంత్యత్ర విబుధాః శ్లోకం శ్లోకార్థమేవవా ॥ 65

న తేషాం పాపబంధస్తు కదాచిదపిజాయతే ।
 రామార్చితమిదం పుణ్యం కావ్యం తు సర్వకామదమ్ ॥ 66

భక్త్యా శృణ్వంతి గాయంతి తేషాం పుణ్యఫలం శృణు ।
 శతజన్మార్జితైః పాపైః సద్య ఏవ విమోచితాః ॥ 67

రామాయణప్రచననముచేసిన సత్పురుషుని సంతోషపెట్టినచో
 బ్రహ్మవిష్ణుమహేశ్వరులు (త్రిమూర్తులు) సైతము ప్రసన్నులగుదురు
 (సంతుష్టులగుదురు). ఇందు సందేహమునకు తావులేదు. (57-58)

రామాయణప్రచననముచేసినవారికి గోవులను, వస్త్రములను,
 సువర్ణాభరణములను, రామాయణకావ్యమును యథాశక్తి
 సమర్పింపవలెను. అట్లొనర్చినవారికి ప్రాప్తించెడి ఫలమునుగూర్చి
 వివరించెదను. సావధానులై వినుడు. ఆ సత్పురుషుని పూజించిన
 వారిని భూతభేతాశాదిదుష్టశక్తులుగాని, అరిష్టస్థానముల
 యందున్నగ్రహములుగాని బాధింపజాలవు. (59-60)

శ్రీరామచరితమును విన్నవారికి సకలశ్రేయస్సులును
 చేకూరును. అట్టిసత్పురుషులకు అగ్నిబాధలుగాని, చోరాది
 భయములుగాని ఉండవు. పూర్వజన్మలలో చేసికొనిన సమస్త
 పాపములనుండియు వారికి వెంటనే విముక్తి లభించును.
 మఱియు మరణానంతరము వారికి మోక్షముగూడ ప్రాప్తించును.
 అంతేగాక వారినంశములకు చెందిన ఏదుతరములవారును
 తరింతురు. (61-62)

లోగడ సనత్కుమారమహర్షి అడుగగా నారదమహాముని
 చెప్పిన విశేషములను అన్నింటిని ఈవిధముగా నేను మీకు
 వివరించితిని. (63)

శ్రీమద్రామాయణము సంస్కృతనాజ్ఞయమునకే శ్రీకారము
 చుట్టిన ఆదికావ్యము. ఇందు సర్వవేదార్థములును వ్రతిపాదించ
 బడినవి. ఇది నానావిధములైన పాపములను అంతరింపజేయగల
 పవిత్రగ్రంథము. దీనిని పఠించినను, శ్రవణముచేసినను
 వారిదుఃఖములన్నియును తొలగిపోవును. (64)

ఈ రామాయణమునందలి ఒక్క శ్లోకమునుగాని, ఆ
 శ్లోకములోని సగభాగమునుగాని పఠించిన వండితులకు సమస్త
 పుణ్యఫలములును, సకలయజ్ఞఫలములును ప్రాప్తించును.
 అట్టివారికి ఎట్టి పరిస్థితులలోను పాపబంధములస్పర్శయే
 యుండదు. ఈ రామాయణము శ్రీరామమహాత్మ్యమును
 ప్రకటించునదియగుటచే పరమపునీతమైనది. ఇది
 సమస్తమైన మనోరథములను ఈడేర్చునది. (65-66)

రామాయణపుణ్యచరితమును భక్తితో కీర్తించినవారును,
 వినినవారును అమోఘఫలములను పొందుదురు. వందల
 కొలదిజన్మలలో చేసికొనిన మహాపాపములనుండియు
 వెంటనే వారు విముక్తులగుదురు. వారికి సంబంధించిన నేయి

సహస్రకులసంయుక్తాః ప్రయాంతి పరమం పదమ్ ।
కిం తీర్తైః గోప్రదానైర్వా కిం తపోభిః కిమధ్వరైః । 68

అహస్యహని రామస్య కీర్తనం పరిశృణ్వతామ్ ।
చైత్రే మాఘే కార్తికే చ రామాయణకథామృతమ్ । 69

సవమ్యహని శ్రోతవ్యమ్ సర్వపాపైః ప్రముచ్యతే ।
రామప్రసాదజనకమ్ రామభక్తివివర్ధనమ్ ।
సర్వపాపక్షయకరం సర్వసంపద్వివర్ధనమ్ । 70

యస్మైతత్ శృణుయాద్వాపి పఠేద్వా సుసమాహితః ।
సర్వపాపవినిర్ముక్తో విష్ణులోకం స గచ్ఛతి । 71

వంశములవారును పరమపదమును పొందుదురు. ఒకే ఒక్క ఈ రామాయణమును శ్రద్ధాభక్తులతో సేవించినవారికి తీర్థయాత్రలతోగాని, గోదానములతోగాని, తపశ్చర్యలతోగాని, యజ్ఞచరణములతోగాని పనియేలేదు. ఆ తీర్థసేవాదులవలన కలుగు ఫలములన్నియును ఈ పవిత్రగ్రంథసేవవలననే లభించును. (67-68)

ప్రతిదినము రామనామమును కీర్తించినచో లభించెడి ఫలమును వినుడు. చైత్ర, కార్తిక, మాఘమాసములలో, నవరాత్రదీక్షతో ఈ రామాయణ కథామృతమునుగ్రోలుట ఎంతేని ఫలప్రదము. అట్లనర్చినవారిపాపములన్నియు నశించును. ఇది రామానుగ్రహమును ప్రసాదించును, రామభక్తిని పెంపొందించును, సకలపాపములను నిర్మూలించును. సమస్త సంపదలను పుష్కలముగా అనుగ్రహించును. (69-70)

శ్రీమద్రామాయణమును భక్తిశ్రద్ధలతో ఏకాగ్రచిత్తులై, పఠించినవారును (పారాయణమొనర్చినవారును) శ్రవణము చేసినవారును సమస్తపాపములనుండి విముక్తులగుదురు. కడకు వారు విష్ణులోకమునుగూడ పొందుదురు. (71)

ఇతి శ్రీస్కందపురాణే ఉత్తరఖండే శ్రీమద్రామాయణమాహాత్మ్యే నారదసనత్కుమారసంవాదే
ఫలానుకీర్తనం నామ పంచమోఽధ్యాయః

శ్రీ స్కందపురాణాంతర్గత - ఉత్తర ఖండమునందలి నారద సనత్కుమార సంవాదరూపమున రామాయణమాహాత్మ్యమునందు 'ఫలానుకీర్తనము' అను ఐదవ అధ్యాయము సమాప్తము (5)

ఇతి శ్రీవాల్మీకిరామాయణమాహాత్మ్యం సంపూర్ణమ్
శ్రీవాల్మీకిరామాయణ మాహాత్మ్యము సంపూర్ణము

- * * * -

శ్రీసీతారామాభ్యాం నమః శ్రీమద్వాల్మీకి రామాయణము బాలకాండము

1. మొదటి సర్గము - సంక్షిప్తరామాయణము

నారదుడు వాల్మీకిమహర్షికి రామాయణమును సంక్షిప్తముగా తెలుపుట.

ఓమ్ తపస్వీభ్యాం నిరతం తపస్వీ వాగ్విదాం వరమ్ ।
వారదం పరిపత్రచ్చ వాల్మీకిర్మునిపుంగవమ్ । 1

కో నృసిన్ సాంప్రతం తోకే గుణవాన్ కశ్చ వీర్యవాన్ ।
చర్యజ్ఞశ్చ కృతజ్ఞశ్చ సత్యవాక్యో దృఢవ్రతః । 2

చారిత్రేణ చ కో యుక్తః సర్వభూతేషు కో హితః ।
విద్వాన్ కః కస్యమర్తశ్చ క్షైకప్రియదర్శనః । 3

ఆత్మవాన్ కో జితక్రోధో ద్యుతిమాన్ కో నసూయకః ।
కస్య బిభ్యతి దేవాశ్చ జాతరోషస్య సంయుగే । 4

ఏతద్విద్యామ్యహం శ్రోతుం పరం కౌతూహలం హి మే ।
మహర్షే త్వం సమర్థోసి జ్ఞాతుమేవంవిధం నరమ్ । 5

శ్రుత్వా చైతత్ త్రిలోకజ్ఞో వాల్మీకేర్నారదో వచః ।
శ్రూయతామితి చామంత్ర్య ప్రహృష్టో వాక్యమబ్రవీత్ । 6

బహవో దుర్లభాశ్చైవ యే త్వయా కీర్తితా గుణాః ।
మునే వక్ష్యామ్యహం బుద్ధ్యా తైర్యుక్తః శ్రూయతాం నరః । 7

తపశీలుడును, వేదాధ్యయననిరతుడును, వాక్యతురులలో
అగ్రేసరుడును, మునిశేఖరుడును, ఐన నారదుని గొప్ప
తపస్వీయైన వాల్మీకిమహర్షి జిజ్ఞాసతో ఇట్లు ప్రశ్నించెను. (1)

"ఓ మహర్షీ! సకలసద్గుణసంపన్నుడును, ఎట్టి విపత్కర
పరిస్థితులలోను తొణకనివాడును, సామాన్య విశేష (లోకాలోకిక)
ధర్మములను ఎఱిగినవాడును, శరణాగతవత్సలుడును, ఎట్టి
క్షిప్తపరిస్థితులయందును ఆడితప్పనివాడును, నిశ్చలమైన
సంకల్పము గలవాడును అగు పురుషుడు ఇప్పుడు ఈ
భూమండలమున ఎవడు? (2)

సదాచారసంపన్నుడును, సకలప్రాణులకును (తనయెడ
విముఖులైన వారికిని) హితమును గూర్చువాడును సకలశాస్త్ర
కుశలుడును, సర్వకార్య ధురంధరుడును, తనదర్శనముచే ఎల్లరకును
సంతోషమును గూర్చువాడును ఐన మహాపురుషుడెవడు? (3)

ధైర్యశాలియు, క్రోధమును (అరిషడ్వర్గమును) జయించిన
వాడును, శోభలతో విలసిల్లువాడును, ఎవ్వరిపైనను అసూయ
లేనివాడును, రణరంగమున కుపితుడైనచో, దేవాసురులను
సైతము భయకంపితులను జేయువాడును అగు మహాపురుషుడు
ఎవడు? (4)

ఈ విషయములనుగూర్చి తెలిసికొనుటకు నేను మిక్కిలి
కుతూహలపడుచున్నాను. ఓ మహర్షీ! మీరు సర్వజ్ఞులు, ఇట్టి
మహాపురుషునిగుఱించి తెలుసగల సమర్థులు మీరే." (5)

త్రిలోకజ్ఞుడైన నారదుడు వాల్మీకిపలుకులను ఆలకించి,
ఎంతయు సంతోషించెను. పిమ్మట అతడు "ఓ మహర్షీ!
సరే! వినుము" అని వాల్మీకితో ఇట్లనెను. (6)

"ఓ మునీ! నీవు ప్రస్తుతించిన బహువిధములైన ఆ ఉదాత్త
గుణములు ఒక్కరియందే కుదురుకొనియుండుట సాధారణముగ
దుర్లభము. ఐనను స్మృతికి దెచ్చుకొని, అట్టి గుణములు
గల ఉత్తమపురుషునిగూర్చి తెలిపెదను వినుము. (7)

ఇక్ష్వాకువంశప్రభవో రామో నామ జనైః శ్రుతః ।
నియతాత్మా మహావీర్యో ద్యుతిమాన్ ధృతిమాన్ వశీ ॥ 8

బుద్ధిమాన్ నీతిమాన్ వాగ్మీ శ్రీమాన్ శత్రునిబర్హణః ।
విపులాంసో మహాబాహుః కంబుగ్రీవో మహాహనుః ॥ 9

మహోరస్కో మహేష్వాసో గూఢజత్రుః అరిందనుః ।
అజానుబాహు స్సుశిరాః సులలాటః సువిక్రమః ॥ 10

సమః సమవిభక్తాంగః స్ఫిగ్దవర్ణః ప్రతాపవాన్ ।
పీనవక్షా విశాలాక్షో లక్ష్మీవాన్ శుభలక్షణః ॥ 11

ధర్మజ్ఞః సత్యసంధశ్చ ప్రజానాం చ హితే రతః ।
యశస్వీ జ్ఞానసంపన్నః శుచి ర్వశ్యః సమాధిమాన్ ॥ 12

ప్రజాపతినమః శ్రీమాన్ ధాతా రిపునిషాదనః ।
రక్షితా జీవతోకస్య ధర్మస్య పరిరక్షితా ॥ 13

రక్షితా స్వస్య ధర్మస్య స్వజనస్య చ రక్షితా ।
వేదవేదాంగతత్త్వజ్ఞో ధనుర్వేదే చ నిష్ఠితః ॥ 14

సర్వశాస్త్రార్థతత్త్వజ్ఞః స్మృతిమాన్ ప్రతిభానవాన్ ।
సర్వలోకప్రియః సాధుః అదీనాత్మా విచక్షణః ॥ 15

ఇక్ష్వాకువంశము మిక్కిలి వాసిగాంచినది. లోకోత్తరపురుషుడైన శ్రీరాముడు అందవతరించి, ఎంతయు జగత్ప్రసిద్ధుడాయెను. అతడు మనోనిగ్రహము గలవాడు, గొప్ప పరాక్రమవంతుడు, మహాతేజస్వి, ధైర్యశాలి, జితేంద్రియుడు, ప్రతిభామూర్తి, నీతిశాస్త్ర కుశలుడు, చిటునవ్వుతో మితముగా మాటాడుటలో నేర్పరి, షడ్గుణైశ్వర్యసంపన్నుడు. శత్రువులను సంహరించువాడు, ఎత్తైన భుజములు గలవాడు. బలిష్ఠమైన బాహువులు గలవాడు, శంఖమునలె నునుపైన కంఠముగలవాడు, ఉన్నతమైన హనువులు (చెక్కిలి పైభాగములు) గలవాడు, విశాలమైన వక్షఃస్థలము గలవాడు, బలమైన ధనుస్సుగలవాడు, పుష్టిగా గూఢముగానున్న సంధియెముకలుగలవాడు, అంతశ్శత్రువులను అదుపుచేయగలవాడు, అజానుబాహువు, అందమైన గుండ్రని శిరస్సు గలవాడు, అర్థచంద్రాకారములో ఎత్తైన నొసలు గలవాడు, గజాదులకు వలె గంభీరమైన నడక గలవాడు. (8-10)

శ్రీరాముడు అంతగా పొడవుగాని, పొట్టిగాని గాక ప్రమాణమైన దేహము గలవాడు, సమానమైన కరచరణాది- అవయవ సౌష్ఠవము గలవాడు, కనువిందుగావించు దేహకాంతి గలవాడు, పరాక్రమశాలి, పరిపుష్టమైన వక్షఃస్థలము గలవాడు, విశాలమైన కన్నులుగలవాడు, పొంకమైన అవయవములపొందిక గలవాడు, సాటిలేని శుభ లక్షణములు గలవాడు. ఆశ్రయించిన వారిని ఆదుకొనుటయే పరమధర్మముగా గలవాడు. ఆడిన మాటను తప్పనివాడు, ప్రజలకు హితమొనర్చు స్వభావము గలవాడు, ఆ విధముగా భ్యాతికెక్కిన వాడు, సకలశాస్త్ర పారంగతుడు, స్వయముగా పనిత్రుడు, ప్రాణికోటిని పనిత్ర మొనర్చువాడు, భక్త (ఆశ్రిత) పరాధీనుడు, ఏకాగ్రచిత్తుడు, త్రిమూర్తి స్వరూపుడై, ప్రజాపతి బ్రహ్మవలె జనులను సృష్టించువాడు, విష్ణువువలె అఖండైశ్వర్య సంపన్నుడై పోషించువాడు, సాధుపురుషులను బాధించువారిని పరిమార్చుటలో హరునివంటివాడు. స్వ-పర భేదములులేక అందఱిని రక్షించువాడు, ధర్మమును స్వయముగా ఆచరించుచు, లోకులచే ఆచరింప జేయుచు దానిని కాపాడు వాడు, స్వధర్మమును పాటించువాడు. తనను ఆశ్రయించిన వారు ఎట్టివారైనను వారిని రక్షించువాడు, వేదవేదాంగముల పరమార్థములను ఎఱిగినవాడు, ధనుర్వేదము నందును (యుద్ధ విద్యలయందు) ఆరితేరినవాడు, సకలశాస్త్రములను సాకల్యముగా ఎఱిగినవాడు. శాస్త్రాదివిషయములయందు ఏమరుసాటు లేని వాడు, సమస్త వ్యవహారములయందు చక్కని స్ఫూర్తిగలవాడు, సమస్తజనులకును ప్రీతి పాత్రుడు, సౌమ్య స్వభావము గలవాడు, ఉదారస్వభావుడు. సదసద్వివేక సంపన్నుడు. (11-15)

సర్వదాభిగతః సద్భిః సముద్ర ఇవ సింధుభిః ।
ఆర్యః సర్వసమశ్చైవ సదైవప్రియదర్శనః । 16

చ సర్వగుణోపేతః కౌసల్యానందవర్తనః ।
సముద్ర ఇవ గాంధీర్యే ధైర్యేణ హిమవానివ । 17

విష్ణునా సదృశో వీర్యో సోమవత్ ప్రియదర్శనః ।
కాలాగ్నిసదృశః క్రోధో క్షమయా పృథివీసమః ।
చంద్రేన సమ స్వాగే సత్యే ధర్మ ఇవాపరః । 18

తమేవం గుణసంపన్నం రామం సత్యపరాక్రమమ్ ।
క్షేప్తం శ్రేష్ఠగుణై ర్యుక్తం ప్రియం దశరథస్సుతమ్ । 19

ప్రకృతీనాం హితై ర్యుక్తం ప్రకృతిప్రియకామ్యయా ।
మౌవరాజ్యేన సంయోక్తుమ్ ఐచ్ఛత్ ప్రీత్యా మహీపతిః । 20

తస్యాభీషేకసంభారాన్ దృష్ట్వా భార్యాఽథ కైకయా । 21

పూర్వం దత్తవరా దేవీ వర మేనమ్ అయాచత ।
వివాసనం చ రామస్య భరతస్యాభీషేచనమ్ । 22

స సత్యవచనాద్రాజా ధర్మపాశేన సంయతః ।
వివాసయామాస సుతం రామం దశరథః ప్రియమ్ । 23

స జగామ వనం వీరః ప్రతిజ్ఞామ్ అనుపాలయన్ ।
పితౄచన నిర్దేశాత్ కైకేయ్యాః ప్రియకారణాత్ । 24

తం ప్రజంతం ప్రియో భ్రాతా లక్ష్మణోఽనుజగామ హ ।
స్నేహోద్వీయసంపన్నః సుమిత్రానందవర్తనః ।
భ్రాతరం దయితో భ్రాతః సాభ్రాత్ర మనుదర్శయన్ । 25

నదులు సముద్రమునుగలిసినట్లు సత్పురుషులు నిరంతరము శ్రీరాముని చేరుచుందురు. అతడు అందఱికిని పూజ్యుడు. ఎవరి యెడలను వైషమ్యములుగాని తారతమ్యములు గాని లేక మెలగువాడు. ఎల్లవేళల అందఱికిని ఆయన దర్శనము ప్రీతిని గొల్పుచుండును. కౌసల్యానందమైన ఆ రాముడు సర్వ సద్గుణవిలసితుడు. అతడు సముద్రుని వలె గంభీరుడు. ధైర్యమున హిమవంతుడు. సరాక్రమమున శ్రీమహావిష్ణువు. చంద్రునివలె అహ్లాదకరుడు. సుతిమెత్తని హృదయము గలవాడై యెనను తన ఆశ్రితులకు అపకారము చేసినవారియెడల ప్రళయాగ్నివంటివాడు. సహనమున భూదేవి వంటివాడు. కుబేరునివలె త్యాగస్వభావముగలవాడు. సత్యపాలనమున ధర్మదేవత వంటివాడు. (1) (16-18)

అమోమపరాక్రమశాలియైన శ్రీరాముడు ఇట్టి సద్గుణములతో ఒప్పుచుండువాడు. సోదరులలో పెద్దవాడు. దశరథునకు ప్రీయపుత్రుడు. ప్రజలకు హితమును గూర్చుటలో నిరతుడు. అట్టి సకలగుణాభిరాముడు ఐన శ్రీరామచంద్రుని తన మంత్రులవిజ్ఞప్తిమేరకు ప్రజల క్షేమము గోరి దశరథుడు మిక్కిలి ప్రసన్నుడై యువరాజపట్టాభిషిక్తునిగా చేయుటకు సిద్ధపడెను. (19-20)

శ్రీరామునియువరాజపట్టాభిషేకమునకై బరుగుచున్న ఏర్పాట్లను దశరథుని ప్రీయభార్యయైన కైకేయి (తన దాసియైన మంధర ద్వారా) ఎఱింగెను. పూర్వము (శంబరాసురుని జయించిన సందర్భమున) దశరథుడు ఆమెకు రెండు వరములను ఇచ్చియుండెను. రాముని వనములకు పంపుమనియు, భరతుని యువరాజ పట్టాభిషిక్తునిగా జేయుమనియు - ఆ రెండు వరములను ఇప్పుడు ఆమె తన భర్తనుకోరెను. (21-22)

సత్యసంధుడైన ఆ దశరథమహారాజు ధర్మ(పాశ)మునకు కట్టుబడి, ప్రీయతమసుతుడైన శ్రీరాముని వనములకు పంపవలసి వచ్చెను. వీరుడైన శ్రీరాముడు కైకేయికి ప్రీయమును గూర్చుటకై తాను చేసిన ప్రతిజ్ఞను అనుసరించి, సత్యవాక్య పరిపాలనకై వనవాసమునకు బయలుదేరెను (23-24)

సుమిత్రాసుతుడైన లక్ష్మణుడు శ్రీరామునకు ప్రీయసోదరుడు. మిక్కిలి వినయసంపన్నుడు. రామునియందు భక్తితత్పరుడు. అన్న అడవులకు బయలుదేరుచుండగా స్నేహాతిరేకముతో లక్ష్మణుడును ఆయనను అనుగమించెను. (25)

1). ఇక్ష్వాకువంశప్రభవః - అను ప్రయోగముచే శ్రీరాముని ఆవతారము. మహావీర్యః - అను ప్రస్తావనతో తాటకాది రాక్షస సంహారము భనుర్వేదేచనిష్ఠితః - అను వదముల ద్వారా రామ లక్ష్మణులకు విశ్వామిత్రునివలన కలిగిన శస్త్రాస్త్ర లాభములు. 'శ్రీమాన్' అను పద ప్రయోగముచే సీతారామకల్యాణము మొదలగు బాలకాండ పుట్టములు సూచితములు - ఇక్కడినుండి 'ఆయోధ్యాకాండ' గాత ప్రస్తావనంబడును.

రామస్య దయితా భార్యా నిత్యం ప్రాణసమాహితా।
జనకస్య కులే జాతా దేవమాయేవ నిర్మితా। 26

సర్వలక్షణసంపన్నా నారీణామ్ ఉత్తమా వధూః।
సీతాఽప్యనుగతా రామం శశినం రోహిణీ యథా। 27

పౌరై రనుగతో దూరం పిత్రా దశరథేన చ। 28

శృంగిభేరపురే సూతం గంగాకూలే వ్యసర్జయత్।
గుహ మాసాద్య ధర్మాత్మా నిషాదాధిపతిం ప్రియమ్। 29

గుహేన సహితో రామో లక్ష్మణేన చ సీతయా।
తే వనేన వనం గత్వా నదీ స్తీర్వా బహూదకాః। 30

చిత్రకూట మనుప్రాప్య భరద్వాజస్య శాసనాత్।
రమ్య మావసథం కృత్వా రమమాణా వనే త్రయః।
దేవగంధర్వసంకాతాః తత్ర తే న్యవసన్ సుఖమ్। 31

చిత్రకూటం గతే రామే పుత్రశోకాతురస్తదా।
రాజా దశరథః స్వర్గం జగామ విలపన్ సుతమ్। 32

మృతే తు తస్మిన్ భరతో వసిష్ఠప్రముఖై ర్ద్విజైః।
నియుజ్యమానో రాజ్యాయ నైచ్చద్రాజ్యం మహాబలః। 33

స జగామ వనం వీరో రామపాదప్రసాదకః। 34

గత్వా తు సుమహాత్మానం రామం సత్యసరాశ్రమమ్।
అయాచత్ భ్రాతరం రామమ్ ఆర్యభావపురస్కృతః।
త్వమేవ రాజా ధర్మజ్ఞ ఇతి రామం వచోబ్రవీత్। 35

రామోఽపి పరమోదారః సుముఖః సుమహాయశాః।
న చైచ్చత్ పితురాదేశాత్ రాజ్యం రామో మహాబలః। 36

పాదుకే చాస్య రాజ్యాయ న్యాసం దత్త్వా పునః పునః।
నివర్తయామాస తతో భరతం భరతాగ్రజః। 37

జనకునివంశమున పుట్టిన సీతాదేవి శ్రీరామునకు దర్మసత్త్వి-
ఆమెపై ఆయనకుగల ప్రేమ అపారము, ప్రాణసమానురాలు, దేవ-
మాయ వలె (దేవతలను సైతము మోహింపజేసిన మోహినివలె)
అపూర్వమైన సౌందర్యము గలది, సర్వ కుభలక్షణ శోభిత,
దశరథుని కోడలు, స్త్రీలలో ఉత్తమురాలు. ఆమెయు చంద్రుని
రోహిణీవలె శ్రీరాముని అనుగమించెను. (26-27)

దశరథుడును ద్వారమువలకు వారిని అనుసరించెను-
పొరులును (ఆయనను విడిచియుండలేక) చాల దూరము ఆయనను
అనుగమించిరి. ధర్మాత్ముడైన శ్రీరాముడు గంగాతీరమున
గల శృంగిభేరపురమున తనకు భక్తుడు, నిషాదులకు రాజు
ఐన గుహుని గలిసికొనెను. పిమ్మట రథసారథిని (రథమును)
వెనుకకు పంపివేసెను. (28-29)

శ్రీరాముడు సీతాలక్ష్మణులతోడను, గుహునితోడను గూడి
వనములలో సాగిపోవుచు, గుహుని సాయముతో జలసమ్మర్దిగల
గంగానదిని దాటెను. పిమ్మట భరద్వాజమహర్షిఆదేశమును
అనుసరించి, సీతారామలక్ష్మణులు నుందాకినీ నదీతీరమునగల
చిత్రకూటమునకు చేరిరి. అచట చక్కనిపర్వతాలను నిర్మించుకొని
ఆ ముగ్గురును దేవగంధర్వసదృశులై సుఖముగా ప్రశాంతముగా
నివసింపసాగిరి. (30-31)

సీతారామలక్ష్మణులు చిత్రకూటమునకు చేరగా (అయోధ్యలో)
దశరథమహారాజు పుత్రశోకకారణముగా సుతునికై విలపించుచు
స్వర్గస్థుడాయెను. (32)

దశరథుడు మృత్యువెందిన పిమ్మట వసిష్ఠుడు మొదలగు
బ్రాహ్మణోత్తములు రాజ్యాధికారమును స్వీకరింపునుని భరతుని
కోరిరి. అందులకు ఆ మహావీరుడు సమ్మతించలేదు. రాజ్యకాంక్ష
లేని ఆ భరతుడు పూజ్యుడైన రామునిఅనుగ్రహమును
పొందగోరినవాడై, వనములకు బయలుదేటెను. (33-34)

ప్రసన్నహృదయుడు, సత్యసంధుడు ఐన శ్రీరాముని జేరి,
భరతుడు మిక్కిలిపూజ్యభావముతో 'ఓ దర్మజ్ఞ! జ్యేష్ఠుడవు,
శ్రేష్ఠుడవు ఐన నీవే అయోధ్యకు రాజు కాదగినవాడవు'.⁽¹⁾ అని
పలుకుచు సోదరుడైన శ్రీరాముని వేడుకొనెను. (35)

మిక్కిలి ఔదార్యము గలవాడును, ఎల్లప్పుడూ ప్రసన్నముగా
ఉండువాడును, వాసిగాంచినవాడును ఐన శ్రీరాముడు అర్జుల
ప్రార్థనలను మన్నించువాడే ఐనప్పటికిని తండ్రిఆదేశమును
అనుసరించి రాజ్యాధికారమును చేపట్టుటకు ఇష్టపడలేదు. (36)

అనంతరము రాముడు తనకు ప్రతినిధిగా తన పాదుకలను
న్యాసముగా భరతునకు ఒసంగి, పలువిధములుగా నచ్చబెప్పి,
అతనిని అయోధ్యకు పంపెను. (37)

1) సోదరులలో జ్యేష్ఠుడు ఉండగా కనిష్ఠుడు రాజ్యార్హుడు కాదు- అనునది రాజదర్మము.

౧ కామమ్ అనవాప్యైవ రామపాదాపుసస్పృశన్ ।
౨ చిగ్రామే౧ కరోత్ రాజ్యం రామాగమనకాంక్షయా । 38

౩ తే తు భరతే శ్రీమాన్ సత్యసంధో జితేంద్రియః । 39

౪ రామస్తు పునరాలక్ష్మ నాగరస్య జనస్య చ ।
౫ రాగమనమేకాగ్రో దండకాన్ ప్రవివేశ హ । 40

౬ విశ్వ తు మహారణ్యం రామో రాజీవలోచనః ।
౭ వాథం రాక్షసం హత్వా శరభంగం దదర్శ హ ।
౮ పక్షిం చాప్యగస్త్యం చ అగస్త్యభ్రాతరం తథా । 41

౯ అగస్త్యవచనాచ్చైవ జగ్రాహైంద్రం శరాసనమ్ ।
౧౦ ధం చ పరోమప్రీతః తూణీచాక్షయసాయకౌ । 42

౧౧ వసతస్తస్య రామస్య వనే వనచరైః సహ ।
౧౨ ఋషయో౧ భ్యాగమన్ సర్వే వధాయాసురరక్షసామ్ । 43

౧౩ తేషాం ప్రతిశుశ్రావ రాక్షసానాం తథా వనే । 44

౧౪ ప్రతిజ్ఞాతశ్చ రామేణ వధః సంయతి రక్షసామ్ ।
౧౫ ఋషీణామగ్నికల్పానాం దండకారణ్యవాసినామ్ । 45

౧౬ తేన తత్రైవ వసతా జనస్థాననివాసినీ ।
౧౭ విరూపితా శూర్పణఖా రాక్షసీ కామరూపిణీ । 46

౧౮ తతః శూర్పణఖావాక్యాదుద్యుక్తాన్ సర్వరాక్షసాన్ ।
౧౯ ఐరం త్రిశిరసం చైవ దూషణం చైవ రాక్షసమ్ ।
౨౦ నిజఘాన రణే రామః తేషాం చైవ పదానుగాన్ । 47

౨౧ వనే తస్మిన్ నివసతా జనస్థాననివాసినామ్ ।
౨౨ రక్షసాం నిహతాన్యాసన్ సహస్రాణి చతుర్దశ । 48

'అయోధ్యకు శ్రీరాముని తీసుకొని రావలెను' - అను తన లక్ష్మణుని నెరవేరికొన్నను, భరతుడు రాజప్రతినిధిగా రామ పాదాలను సంహాసనమున ప్రతిష్ఠించి, వాటిని సేవించుచు నందిగ్రామముననే యుండి, రామునికై ఎదురుతెన్నులు చూచుచు రాజ్యపాలన చేయసాగెను. (38)

భరతుడు అయోధ్యకు మఱి వెళ్ళెను. సత్యసంధుడు, జితేంద్రియుడు ఐన శ్రీరాముడు తన దర్శమునకై తమచుగా పౌరులు జానపదులు అచటికి వచ్చుచుండుట గమనించి, ఆ కారణముగా అచటి మునులతపశ్చర్యలకు విఘ్నములు ఏర్పడుననిభావించెను. పిమ్మట అతడు దండకారణ్యము చేరుటకు నిశ్చయించుకొనెను. సావధానముగా సీతా లక్ష్మణులతో గూడి దండకారణ్యమును జేరెను. (39-40)

దండకవనమున ప్రవేశించిన పిమ్మట రాజీవలోచనుడైన శ్రీరాముడు 'విరాధుడు' అను రాక్షసుని సంహరించెను. శరభంగమహర్షిని దర్శించెను. అట్లే సుతీక్ష్ణుని, అగస్త్యమునిని, ఆయనసోదరుని⁽¹⁾ దర్శించెను. (41)

శ్రీరాముడు అగస్త్యుని ఆదేశానుసారము ఆయననుండి ఇంద్రచాపమును, ఖడ్గమును, అక్షయములైన బాణములుగల తూణీరములను గ్రహించి పరమప్రీతుడాయెను. (42)

వనవాసులతోగూడి, సీతాలక్ష్మణులతో శ్రీరాముడు దండకారణ్యమున నివసించుచుండగా పెరిసరములలోనున్న ఋషీశ్వరులందఱును తమను బాధించుచున్న రాక్షసులను వధింపుమని కోరుటకై శ్రీరామునికడకు విచ్చేసిరి. (43)

శ్రీరాముడు దండకారణ్యమున నివసించుచున్న ఆ మునుల యొక్క ప్రార్థనను ఆలకించెను. అగ్నితుల్యులైన ఆ ఋషీశ్వరుల యెదుట "ఆ వనములలోని రాక్షసులను అందఱిని యుద్ధమున మట్టుపెట్టెదను"- అని ఆతడు ప్రతినబూనెను. (44-45)

ఆ దండకారణ్యమున రావణునిసేనానివేశస్థానమున 'శూర్పణఖ' అను రక్కసి నివసించుచుండెను. శ్రీరాముడు లక్ష్మణునివే కామరూపిణీయైన ఆ రాక్షసి యొక్క ముక్కుచేవులను కోయించి, ఆమెను వికృతరూపను గావించెను. (46)

అనంతరము శూర్పణఖచే రెచ్చగొట్టబడిన ఖరుడు, దూషణుడు, త్రిశిరుడు అను రాక్షసప్రముఖులు అసంఖ్యాక రాక్షసులతోగూడి, యుద్ధసన్నద్ధులై వచ్చిరి. అంతట శ్రీరాముడు ఒక్కడే జనస్థాన నివాసులైన పదునాలుగు వేలమంది రాక్షసయోధులను, ఖరదూషణ త్రిశిరులను రణభూమికి బలిగావించెను. (47-48)

1). 'అగస్త్యసోదరుని పేరు 'సుదర్శనుడు' - అని సనత్కుమార సంహితలో పేర్కొనబడినది.

"యవీయాన్ విష మే బ్రాతా సుదర్శన" ఇతి స్మృతః".

సనత్కుమారసంహిత

తతో జ్ఞాతేవధం శ్రుత్వా రావణః క్రోధమూర్ఛితః ।
సహాయం వరయామాస మారీచం నామ రాక్షసమ్ । 49

వార్యమాణ స్ఫుటమశో మారీచేన స రావణః ।
న విరోధో బలవతా క్షమో రావణ తేన తే । 50

అనాదృత్య తు తద్వాక్యం రావణః కాలచోదితః ।
జగామ సహమారీచః తస్యాశ్రమపదం తదా । 51

తేన మాయావినా దూరమ్ అపవాహ్య నృపాత్మజా ।
జహర భార్యాం రామస్య గృధ్రం హత్వా జటాయుషమ్ । 52

గృధ్రం చ నిహతం దృష్ట్వా హృతాం శ్రుత్వా చ మైథిలీమ్ ।
రాఘవః శోకసంతప్తో విలలాపాకులేంద్రియః । 53

తత స్తేనైవ శోకేన గృధ్రం దగ్ధ్వా జటాయుషమ్ । 54

మార్గమాణో వనే సీతాం రాక్షసం సందదర్శ హ ।
కబంధం నామ రూపేణ వికృతం ఘోరదర్శనమ్ ।
తం నిహత్య మహాబాహు ర్దదాహ స్వర్గతశ్చ సః । 55

స చాస్య కథయామాస శబరీం ధర్మచారిణీమ్ ।
శ్రమణీం ధర్మనిపుణామ్ అభిగచ్ఛేతి రాఘవః । 56

సోఽభ్యగచ్ఛన్మహాతేజాః శబరీం శత్రుసూదనః ।
శబర్యా పూజితః సమ్యగ్రామో దశరథాత్మజః । 57

సంపాతీరే హనుమతా సంగతో వానరేణ హ ।
హనుమద్వచనా చైవ సుగ్రీవేణ సమాగతః । 58

రావణుడు తన దాయాదులైన ఖరదూషణ (త్రిశిరులను శ్రీరాముడు వధించిన వార్తను శూర్యుణః ద్వారా విని, క్రోధముతో ఉడికిపోయెను. పిమ్మట అతడు మారీచుడు అను రాక్షసుని కడకు వెళ్ళి, (సీతావహరణ విషయమై) అతని సహాయమును అర్థించెను. (49)

అప్పుడామారీచుడు "శ్రీరాముడు నీకంటెను శక్తిమంతుడు, అంతటివానితో విరోధము నీకు తగదు." అని పలికి, రావణుని పెక్కువిధముల వారించెను. వాని హెచ్చరికలను పెడచెవిన బెట్టి, ఆయువుమూడిన రావణుడు మారీచుని వెంటబెట్టుకొని, శ్రీరాముని ఆశ్రమ (పంచవటి) సమీపమునకు చేరెను. (50-51)

పిమ్మట రావణుడు మాయావియైన మారీచునిసహకారముతో రామలక్ష్మణులను వారి ఆశ్రమమునుండి దూరముగా పంపి, సీతాదేవిని అపహరించుకొని పోయెను. దారిలో తనకు అడ్డుతగిలిన 'జటాయువు' అను గృధ్రమును ప్రాణములు అన్నబట్టునట్లుగా గాయపఱచెను. పిమ్మట శ్రీరాముడు ప్రాణావసానదశలోనున్న జటాయువును చూచెను. ఆగృధ్రము రావణుడు సీతాదేవిని అపహరించుకొని పోయిన వార్తను దెలిసి, రామునిపాదసన్నిధిలో కన్నుమూసెను. జటాయువుమృతికి శ్రీరాముడు వ్యాకులపాటుతో శోకసంతప్తుడై విలవిలలాడెను. అట్లు శోకమున మునింగియు శ్రీరాముడు జటాయువునకు అంత్యసంస్కారములను నిర్వహించెను. (52-54)

శ్రీరాముడు సీతాదేవికై అడవులలో అన్వేషించుచు కబంధుడను పేరుగల రాక్షసుని గాంచెను. అతడు వికృతాకారముతో చూడ బయంకరుడైయుండెను. మహాబాహువైన శ్రీరాముడు ప్రాణులను హింసించుచున్న ఆ దానవుని హతమార్చి, అతని కోరికమేరకు ఆ కళేబరమును దహింపజేసెను. ఫలితముగా అతనికి స్వర్గప్రాప్తికలిగెను. (55)

శాపవిముక్తుడైన కబంధుడు దివ్యరూపముతో స్వర్గమునకు వెళ్ళునప్పుడు అకాశమున కొంతతడవాగి, శ్రీరామునితో "ఓ రామా! ఈ సమీపముననే నీ భక్తురాలైన శబరీ గలదు. గురువులను సేవించుట ఆమెస్వభావము, అతిథిసత్కారముల యందు ఆమె నిరతురాలు, ఆమె సన్న్యాసిని, నీవు ఆ శబరీ యొద్దకు వెళ్ళము" - అని పలికెను. (56)

శత్రువులను రూపుమాపువాడును, మహాతేజశ్శాలియు ఐన శ్రీరాముడు శబరీకడకు వెళ్లెను. శబరీ భక్తిశ్రద్ధలతో కొసరి కొసరి ఫలములను అర్పించి, ఆయనను పూజించెను. (57)

పంపాసరస్సుతీరమున శ్రీరాముడు వానరుడైన హనుమంతుని కలిసికొనెను. ఆ వానరోత్తమునిసూచనను అనుసరించి, రాముడు సుగ్రీవుని కడకు వెళ్లెను. (58)

సుగ్రీవాయ చ తత్సర్వం శంస ద్రామో మహాబలః ।
ఆచితస్తద్ యథావృత్తం సీతాయాశ్చ విశేషతః ॥ 59

సుగ్రీవ శ్వాపి తత్సర్వం శ్రుత్వా రామస్య వానరః ।
ఏకాఽ సఖ్యం రామేణ ప్రీతశ్చైవాగ్నిసాక్షికమ్ ॥ 60

తతో వానరరాజేన వైరానుకథనం ప్రతి ।
రామాయావేదితం సర్వం ప్రణయాద్దుఃఖితేన చ ॥ 61

ప్రతిజ్ఞాతం చ రామేణ తదా వాలివధం ప్రతి ।
వాలినశ్చ బలం తత్ర కథయామాస వానరః ॥ 62

సుగ్రీవ శృంకిత శ్వాసీన్నిత్యం వీర్యేణ రాఘవే ॥ 63

రాఘవప్రత్యయార్థం తు దుందుభేః కాయ ముత్తమమ్ ।
వచ్చయామాస సుగ్రీవో మహాపర్వతసన్నిభమ్ ॥ 64

ఋశ్మయిత్వా మహాబాహుః ప్రేక్ష్య చాస్తి మహాబలః ।
పాదాంగుష్ఠేన చిక్షేప సంపూర్ణం దశయోజనమ్ ॥ 65

దిధేద చ పునస్తాలాన్ సప్తకేన మహేషుణా ।
సరిం రసాతలం చైవ జనయన్ ప్రత్యయం తదా ॥ 66

తతః ప్రీతమనాస్తేన విశ్వస్తః స మహాకపిః ।
కిష్కింధాం రామసహితో జగామ చ గుహం తదా ॥ 67

తతోఽగర్జత్ హరివరః సుగ్రీవో హేమపింగళః ।
లేన వాదేన మహతా నిర్జగామ హరీశ్వరః ॥ 68

అనుమాన్య తదా తారాం సుగ్రీవేణ సమాగతః ।
నిజభూన చ తత్రైనం శరేణైకేన రాఘవః ॥ 69

తతః సుగ్రీవవచనాత్ హత్వా వాలినమాహవే ।
సుగ్రీవమేవ తద్రాజ్యే రాఘవః ప్రత్యపాదయత్ ॥ 70

మహావీరుడైన శ్రీరాముడు సుగ్రీవునకు తనవృత్తాంతమును అంతయును దెలిపెను. మఱియు సీతాపహరణగాథను గూడ ఆయనకు పూర్తిగా వివరించెను. (59)

సుగ్రీవుడును శ్రీరాముడు చెప్పిన విశేషములను అన్నింటిని విన్నెను. శ్రీరామునకు తోడ్పడుటవలన తనకు ప్రయోజనము కలుగునని భావించి, అతడు శ్రీరామునితో అగ్నిసాక్షిగా మైత్రిని నెఱపెను. పిమ్మట సుగ్రీవుడు దుఃఖితుడై యుండుట గమనించి, శ్రీరాముడు "నీ దుఃఖకారణమేమి?" అని అతనిని అడిగెను. అప్పుడు సుగ్రీవుడు తనపై మొదట వాలికిగల ప్రేమ విశ్వాసములను, పిదప వాలితో తనకు ఏర్పడిన వైరగాథను (తనదురవస్థను) అంతయును రామునకు మిక్కిలి దుఃఖముతో విపులముగా దెలిపెను. (60-61)

అనంతరము రాముడు "వాలిని వధింతును" అని ప్రతిజ్ఞ చేసెను. పిమ్మట సుగ్రీవుడు వాలియొక్క (అసాధారణ) బలపరాక్రమములను గూర్చి శ్రీరామునకు వివరించెను. (62)

వాలిని హతమార్చుటకు శ్రీరామునకుగల పరాక్రమ విషయమున సుగ్రీవునిమనస్సులో సందేహము మెదలుచుండెను. ఆయన బలపరాక్రమములను తెలిసికొనుటకొరకు వాలిచే హతుడైన 'దుందుభి'యను రాక్షసునికళేబరమును సుగ్రీవుడు ఆయనకు చూపెను. మహాపర్వతసదృశమైన ఆ అస్థిపంజరమును జూచి, మహాబాహుడైన రాముడు ఒక విటునవ్వు నవ్వి, 'ఇంతేనా' అనియనుచు దానిని తనకాలిబొటనద్రేలికొనతో అవలీలగా చిమ్మెను. అప్పుడా కళేబరము పూర్తిగా పదియోజనముల దూరమున పడిపోయెను. (63-65)

సుగ్రీవునకు పూర్తిగా విశ్వాసము కలిగించుటకై రాముడు ప్రయోగించిన బాణము రిప్పున సాగి, వరుసగానున్న ఏడు మద్దిచెట్లను, ఆ సమీపముననే ఉన్న ఒకపర్వతమును, రసాతలమును భేదించి, అదేనేగముతో వచ్చి ఆయన తూణీరమున జేరెను. (66)

అప్పుడుసుగ్రీవుడు లోకోత్తరమైన శ్రీరాముని పరాక్రమమును జూచి, ఎంతయు సంతోషించెను. సుగ్రీవునకు అతనిపరాక్రమముపై పూర్తిగా నమ్మకము కుదురుకొనెను. పిమ్మట అతడు రామునితో గూడి కొండలమధ్య గుహవలెనున్న కిష్కింధను సమీపించెను. బంగారు పింగళవర్ణములు గలవాడు, కపిశ్రేష్ఠుడు ఐన సుగ్రీవుడు బిగ్గరగా గర్జించెను. ఆ మహావాదమును విని, వానరప్రభువైన వాలి తనగృహమునుండి బయటికి వచ్చెను. 'సుగ్రీవునితో యుద్ధము చేయుటకు వెళ్లవలదు-' అని వారించుచున్న తారను సమాధానపఱచి, వాలి సుగ్రీవునితోతలపడెను. అప్పుడు రామవుడు వాలిని ఒకే ఒక్క బాణముతో వధించెను. సుగ్రీవుని ప్రార్థనను అనుసరించి వాలిని వధించిన పిమ్మట శ్రీరాముడు సుగ్రీవుని కిష్కింధకు రాజునుగా జేసెను. (67-70)

స చ సర్వాన్ సమానీయ వానరాన్ వానరర్షభః ।
దిశః ప్రస్తాపయామాస దిదృక్షుర్జనకాత్మజామ్ ॥ 71

తతో గృధ్రస్య వచనాత్ సంపాతేర్హనుమాన్ బలి ।
శతయోజనవిస్తీర్ణం పుష్పవే అవణార్ణవమ్ ॥ 72

తత్ర లంకాం సమాసాద్య పురీం రావణపాలితామ్ ।
దదర్శ సీతాం ధ్యాయంతీమ్ అశోకవనికాం గతామ్ ॥ 73

నివేదయిత్వాభిజ్ఞానం ప్రవృత్తిం చ నివేద్య చ ।
సమాశ్వాస్య చ వైదేహీం మర్దయామాస తోరణమ్ ॥ 74

పంచ సేనాగ్రగాన్ హత్వా నప్త మంత్రిసుతానపి ।
తూరమక్షం చ నిష్పిష్య గ్రహణం సముపాగమత్ ॥ 75

అస్త్రేణోన్ముక్త మాత్మానం జ్ఞాత్వా పైలామహాద్యరాత్ ।
మర్షయన్ రాక్షసాన్ వీరో యంత్రిణస్తాన్ యదృచ్ఛయా ॥ 76

తతో దగ్ధా పురీం లంకాం ఋతే సీతాం చ మైథిలీమ్ ।
రామాయ ప్రియమాఖ్యాతుం పునరాయాన్మహాకపిః ॥ 77

సోఽభిగమ్య మహాత్మానం కృత్వా రామం ప్రదక్షిణమ్ ।
న్యవేదయదమేయాత్మా దృష్ట్వా సీతేతి తత్త్వతః ॥ 78

తతః సుగ్రీవసహితో గత్వా తీరం మహాదధేః ।
సముద్రం క్షోభయామాస శరైరాదిత్యసన్నిభైః ॥ 79

దర్శయామాస చాత్మానం సముద్రః సరితాం పతిః ।
సముద్రవచనాచ్చైవ నశం సేతుమకరాయత్ ॥ 80

అనంతరము వానరప్రభువైన సుగ్రీవుడు వివిధ ప్రదేశముల
యందున్న వానరులనందఱిని రప్పించి, సీతాన్వేషణకై వారిని
నలుదెసలకు పంపెను. (71)

పిమ్మట (సీతాదేవిని వెదకుటకై జాంబవదాదులతో
దక్షిణదిశకు వెళ్లిన) మహాబలసంపన్నుడైన హనుమంతుడు
గృధ్రరాజైన సంపాతి సూచన మేరకు నూలు యోజనముల
విస్తీర్ణముగల అవణసముద్రమును ఒక్కగంతులో దాటెను. (72)

అంతట ఆ రామబంటు రావణునిచే పాలింపబడుచున్న
లంకకు చేరెను. క్రమముగా సీతాదేవికొఱకు వెదకుచు
అతడు అశోక వనమున అడుగిడి, అచట రామధ్యానమున
నిమగ్నయైయున్న జానకిని కనుగొనెను. (73)

పిదప ఆంజనేయుడు సీతాదేవికి 'రామసుగ్రీవుల మైత్రిని
దెలిపి, రామనామాంకితమైన ఉంగరమును అమెకు అవనాలుగా
సమర్పించెను. అమెకై శ్రీరాముడు పరితపించుచున్న తీరును
వివరించి, ఆమెను ఓదార్చెను. పిమ్మట అశోకవనమును
ధ్వంసము చేసెను. (74)

వాయుసుతుడు ఐదుగురు సేనాపతులను అంతమొందించెను,
ఏడుగురు మంత్రిపుత్రులను మట్టిగఱపించెను. శూరుడైన
అక్షకుమారుని హతమార్చెను. ఇంద్రజిత్తు ప్రయోగించిన
బ్రహ్మాస్త్రమునకు బుద్ధిపూర్వకముగా కట్టుబడెను. నిరుపమాన
పరాక్రమశాలియైన వాయునందనుడు బ్రహ్మచరప్రభావమున
బ్రహ్మాస్త్రమునుండి అస్రయత్నముగా తాను విముక్తుడైనట్లు
తెలిసికొనెను. ఐనప్పటికిని హనుమంతుడు రామకార్యమును
సాధించుటకై బ్రహ్మాస్త్రమునకు బద్ధుడైయున్నట్లు నటించుచు,
రాక్షసులుపెట్టు బాధలను సహించెను. (75-76)

(రావణాజ్ఞనుసరించి, రాక్షసులు తనతోకకు నిప్పంటింపగా)
మారుతి తనవారాగ్నితో సీతాదేవి ఉన్న స్థలమునుదప్ప లంకను దగ్ధము
గావించెను. సీతాదేవికుశలవార్తను దెలిపి, శ్రీరామునకు ప్రీతినిగూర్చుటకై
ఆ హనుమంతుడు అతి శీఘ్రముగా ఆ ప్రభువుసమీపమునకు
మఱివచ్చెను. మహాబుద్ధిశాలియైన పనససుతుడు 'కనుగొంటిని
సీతమ్మను' అని పలికి, రామునకు ప్రదక్షిణమొనర్చెను. సీతాదేవి
యెడబాటునకు లోనయ్యెను. నిశ్చలుడై యున్న ఆ ప్రభువునకు
ఆ వాయుసుతుడు యావద్వృత్తాంతమును వివరించెను. (77-78)

హనుమంతుడు తెలిపిన సమాచారమును గ్రహించిన పిమ్మట,
శ్రీరాముడు సుగ్రీవాదులతోగూడి, మహాసముద్ర తీరమునకుచేరెను.
అనంతరము అతడు సూర్యకిరణములవలె తీక్షణములైన
బాణములతో సముద్రమును అల్లకల్లోలమొనర్చెను. అంతట
సముద్రుడు రామునకు నిజరూపమును ప్రదర్శించెను. సముద్రుని
సూచనలను అనుసరించి, శ్రీరాముడు సముద్రముపై నలునిద్వారా
సేతువును నిర్మింపజేసెను. (79-80)

తే॥ గత్వా పురీం లంకాం హత్వా రావణమాహవే ।
రామస్సీతామనుప్రాప్య పరాం వ్రీడాముపాగమత్ ॥ 81

రామువాచ తతో రామః పరుషం జనసంసది ।
అమృష్యమాణా సా సీతా వివేశ జ్వలనం సతి ॥ 82

అతోఽగ్నివచనాత్ సీతాం జ్ఞాత్వా విగతకల్మషామ్ ।
అహ రామః సంప్రహృష్టః పూజితః సర్వదైవతైః ॥ 83

అమృణా తేన మహతా త్రైలోక్యం సచరాచరమ్ ।
అదేవర్సిగణం తుష్టం రాఘవస్య మహాత్మనః ॥ 84

అభీషచ్య చ లంకాయాం రాక్షసేంద్రం విభీషణమ్ ।
అతకృత్యస్తదా రామో విజ్వరః ప్రముమోద హ ॥ 85

వేనతాభ్యో వరం ప్రాప్య సముత్తాప్య చ వానరాన్ ।
అయోధ్యాం ప్రస్థితో రామః పుష్పకేణ సుహృద్వృతః ॥ 86

భరద్వాజాశ్రమం గత్వా రామః సత్యపరాక్రమః ।
భరతస్యాంతికం రామో హనూమంతం వ్యసర్జయత్ ॥ 87

పునరాఖ్యాంకికాం జల్పన్ సుగ్రీవసహితశ్చ సః ।
పుష్పకం తత్ సమారుహ్య నందిగ్రామం యయౌ తదా ॥ 88

నందిగ్రామే జటాం హిత్వా భ్రాతృభిః సహితోఽనఘః ।
రామః సీతా మనుప్రాప్య రాజ్యం పునరవాప్తవాన్ ॥ 89

ప్రహృష్టోముదితో లోకః తుష్టః పుష్టః సుధార్మికః ।
నిరామయో హ్యరోగశ్చ దుర్భిక్షభయవర్జితః ॥ 90

ఆ సేతువుద్వారా లంకను జేరి, శ్రీరాముడు రావణుని రణరంగమున హతమార్చెను. తదనంతరము సీతను సమీపించి, పరుల పంచననున్న ఆమెను స్వీకరించుటకు (లోకాపవాదశంకతో) వెనుకాడెను. (సీతాదేవి సాశీల్యమునుగూర్చి ఎల్లరకును విశ్వాసము కలిగించుటకై) అందఱియెదుట శ్రీరాముడు పరుష వచనములను పలికెను. సాధ్వియైన ఆ సీతాదేవి ఆకరినోక్తులను భరింపజాలక అగ్నిలో ప్రవేశించెను. (81-82)

పీదప అగ్నిదేవుడు ప్రత్యక్షమై "సీతాదేవి త్రికరణశుద్ధిగా పరమసాధ్వి, దోషరహిత" అని ప్రకటించెను. అంతట శ్రీరాముడు పరమసంతుష్టుడాయెను. రామునిధర్మనిరతిని దేవతలందఱును కొనియాడిరి. (83)

మహాత్ముడైన శ్రీరాముడు అదుష్టరావణుని అంతమొందింపగా దేవతలతో, ఋషులతో, సకలచరాచరములతోగూడిన ముల్లోకములును సంతసించినవి. (84)

పీదప శ్రీరాముడు రాక్షసశ్రేష్ఠుడైన విభీషణుని లంకా రాజ్యమునకు పట్టాభిషిక్తునిగావించెను. అట్లు కృతకృత్యుడైన రాముడు ప్రసన్నమనస్కుడయ్యెను. (85)

తననిజయమును శ్లాఘించుటకై వచ్చిన దేవతలనుండి వరమును పొంది, శ్రీరాముడు ఆ వరప్రభావముతో రణరంగమున మృతులై పడియున్న వానరులను పునర్జీవీతులను గావించెను. పిమ్మట శ్రీరాముడు సుగ్రీవవిభీషణాదిమిత్రులతో, వానరులందఱితోగూడి పుష్పకవిమానముపై అయోధ్యకు బయలుదేఱెను. (86)

శ్రీరాముడు తననారిలో భరద్వాజాశ్రమమునకు చేరెను. "పదునాలుగునవత్సరములు పూర్తియైన వెంటనే అయోధ్యకు తప్పక తిరిగి వత్తును" అని భరతునకు తాను ఇచ్చిన మాటను నిలబెట్టుకొనుటకై శ్రీరాముడు ముందుగా హనుమంతుని భరతునియొద్దకు పంపెను. (87)

సుగ్రీవాదులతో పుష్పకవిమానమును అధిరోహించి, శ్రీరాముడు ప్రయాణసమయమున భరతునిగూర్చిన విశేషగాథలను వారికి తెలుపుచు నందిగ్రామమునకు చేరెను. (88)

చక్కగా పితృవాక్యపరిపాలనమొనర్చినచిన్న మహానుభావుడగు శ్రీరాముడు నందిగ్రామమున తనసోదరులను కలిసికొని, జటాదీక్షను పరిత్యజించెను. పిమ్మట సీతాదేవితోగూడి పట్టాభిషిక్తుడై రాజ్యాధికారమును చేపట్టెను. (89)

శ్రీరాముడు రాజైనందులకు ప్రజలెల్లరును సంతోషముతో పొంగిపోవుచు, ఆయనపాలనలో సుఖసౌభాగ్యములతో విలసిల్లుదురు. ప్రభుభక్తితత్పరులై ధర్మమార్గమున ప్రవర్తించుదురు, ఆరోగ్యభాగ్యములతో హాయిగానుందురు, కఱవు కాటకములు లేకుండా నిర్భయముగా జీవించుచుందురు. (90)

న పుత్రమరణం కించిత్ ద్రక్ష్యంతి పురుషాః క్వచిత్ |
నార్యశ్చైవిధవా నిత్యం భవిష్యంతి పత్రివతాః | 91

న చాగ్నిజం భయం కించిత్ నాపు మజ్జంతి జంతపః |
న వాతజం భయం కించిత్ నాపి జ్వరకృతం తథా |
న చాపి క్షుద్భయం తత్ర న తస్కరభయం తథా | 92

నగరాణి చ రాష్ట్రాణి ధనధాన్యయుతాని చ |
నిత్యం ప్రముదితాః సర్వే యథా కృతయుగే తథా | 93

అశ్వమేధశలైరిష్ట్యా తథా బహుసువర్ణకైః | 94

గవాం కోట్యయుతం దత్వా విద్వద్భ్యో విధిపూర్వకమ్ |
అసంభేయం ధనం దత్వా బ్రాహ్మణేభ్యో మహాయశాః | 95

రాజవంశాన్ శతగుణాన్ స్థాపయిష్యతి రాఘవః |
చాతుర్వర్ణ్యం చ తోకేఽస్మిన్ స్వే స్వే ధర్మే నియోజ్యతి | 96

దశవర్షసహస్రాణి దశవర్షశతాని చ |
రామో రాజ్య ముపాసిత్యా బ్రహ్మలోకం ప్రయాస్యతి | 97

ఇదం పవిత్రం పాపఘ్నం పుణ్యం వేదైశ్చ సమ్మితమ్ |
యః పఠేద్రామచరితం సర్వపాపైః ప్రముచ్యతే | 98

ఏతదాఖ్యానమాయుష్యం పఠన్ రామాయణం సరః |
సపుత్రపాత్రః సగణః ప్రేత్య స్వర్గే మహీయతే | 99

పఠన్ ద్విజో వాగ్మషభత్వమీయాత్
స్యాత్ క్షత్రియో భూమిపతిత్వమీయాత్ |
పణిగ్జనః పణ్యఫలత్వ మీయాత్
జనశ్చ శూద్రోఽపి మహత్త్వమీయాత్ | 100

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే బాలకాండే ప్రథమస్కంధః (1)

వాల్మీకిమహర్షి నిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీ మద్రామాయణమునందలి బాలకాండమునందు మొదటిస్కంధము సమాప్తము

-- * * * --

రామరాజ్యమున పుత్రమరణములు లేకుండును, స్త్రీలు పాతిన్రత్యధర్మములను పాటించుచు నిత్యసుమంగళులై వర్తిల్లుచు ఉండురు. అగ్నిప్రమాదములు గాని, జలప్రమాద (మరణ)ములు గాని, వాయుభయములుగాని లేకుండును. జ్వరాదిబాధలు, అట్లే ఆకలిదప్పుల బాధలు, చోరభయములు మచ్చునకైనను ఉండవు - (అధ్యాత్మిక-అధిదైవిక-అధి బౌతిక బాధలు లేకుండును.) రాజ్యములోని నగరములు, ఇతర ప్రదేశములు ధనధాన్యములతో పాడిపంటలతో తులతాగుచుండును. జనులు కృతయుగమునందువలె విల్లవేళల సుఖశాంతులతో వర్తిల్లుచుండురు. (91-93)

అనేకములైన అశ్వమేదాదిక్రతువులను, సువర్ణక యాగములను⁽¹⁾ శ్రీరాముడు నిర్వహించును. బ్రాహ్మణోత్తములకును పండితులకును కోట్లకొలది గోవులను దానము చేయును, అతడు అపరిమితమైన ధనధాన్యములను దానమొనర్చి, వాసికెక్కును. (94-95)

రాఘవుడు క్షత్రియనంశములను నూరురెట్లు వృద్ధిపఱచును. నాలుగువర్ణముల వారిని ఈ లోకమున తమతమ వర్ణధర్మముల ప్రకారము నడిపించును, ఆ ప్రభువు పదునొకండువేల సంవత్సరములకాలము ప్రజాసురంజకముగా పరిపాలన సాగించి, అనంతరము వైకుంఠమునకు చేరును. (96-97)

ఈ శ్రీరామచరితము అంతఃకరణమును పవిత్రమొనర్చును, సర్వపాపములను రూపూహును, పుణ్యసాధనము, వేదార్థమును ప్రతిపాదించునదియు గావున ఇది సర్వవేదసారము. నిత్యము దీనిని నిష్ఠతో పఠించువారి పాపములు అన్నియును పటాపంచలై పోవును. ఈ రామాయణమును పఠించినవారికి ఆయుష్యాభివృద్ధి కలుగును, నారిపుత్రస్తాత్మ్యములు, పరివారములకును క్షేమలాభములు ప్రాప్తించును. మఱియు అంత్యకాలమున మోక్షప్రాప్తియు కలుగును. (98-99)

ఈ రామాయణమును పఠించిన ద్విజులు వేదవేదాంగముల యందును, శాస్త్రములయందును పండితులు అగుదురు. క్షత్రియులు రాజ్యాధికారమును పొందుదురు. వైశ్యులకు వ్యాపారలాభములు కలుగును. శూద్రులు తోడివారిలో శ్రేష్ఠులు అగుదురు. ఈ రామాయణమును పఠించినవారును, వినిన వారును సాందేడి ఫలము అనంతము, అద్వితీయము. (100)

1). శ్లో " సుబహుని మనర్థాని యత్రోపకరణత్వతః । విందతే స క్రతుస్సద్భిః స్మృతో బహు సువర్ణకః ॥

అనేకములైన వెండి బంగారు ఉపకరణములతో నిర్వహింపబడు క్రతువులను 'సువర్ణకయాగములు' అనియందురు.

2. రెండవసర్గము

రామాయణకావ్యముయొక్క ఆవిర్భావము.

నారదస్య తు తద్వాక్యం శ్రుత్వా వాక్యవిశారదః |
పూజయామాస ధర్మాత్మా సహశిష్యో మహామునిః | 1

యథావత్ పూజితస్తేన దేవర్షిఃనారద స్తదా |
అప్యస్త్యైవాభ్యనుజ్ఞాతః స జగామ విహాయసమ్ | 2

స ముహూర్తం గతే తస్మిన్ దేవలోకం ముని స్తదా |
జగామ తమసాతీరం జాహ్నువ్యాస్త్యవిదూరతః | 3

స తు తీరం సమాసాద్య తమసాయా మునిస్తదా |
శిష్యమాహ స్థితం పార్శ్వే దృష్ట్వా తీర్థమకర్తమమ్ | 4

అకర్తమమిదం తీర్థం భరద్వాజ నిశామయ |
రమణీయం ప్రసన్నాంబు సన్మనుష్యమనో యథా | 5

న్యన్యతాం కలశస్తాత దీయతాం వల్కలం మమ |
ఇదమేవావగాహిష్యే తమసాతీర్థముత్తమమ్ | 6

ఏవముక్తో భరద్వాజో వాల్మీకేన మహాత్మనా |
ప్రాయచ్చత మునే స్తస్య వల్కలం నియతో గురోః | 7

స శిష్యహస్తాదాదాయ వల్కలం నియతేంద్రియః |
విచచార హ పశ్యంస్తత్ సర్వతో విపులం వనమ్ | 8

తస్యాభ్యాశే తు మిథునం చరంతమనపాయినమ్ |
దదర్శ భగవాంస్తత్ర క్రౌంచయోః చారునిస్సనమ్ | 9

తస్మాత్తు మిథునాదేకం పుమాంసం పాపనిశ్చయః |
జఘాన వైరనిలయో నిషాదస్తస్య పశ్యతః | 10

తం శోణితపరీతాంగం వేష్టమానం మహీతలే |
భార్యా తు నిహతం దృష్ట్వా రుదావ కరుణాం గిరమ్ | 11

రథాత్ముడును, శబ్దార్థవిశేషములను బాగుగా నెఱిగి, వివరించుటయందు నేర్పరియు ఐన వాల్మీకిమహర్షి నారదుడు ఉపదేశించిన (తెలిపిన) సంక్షిప్తరామాయణవిశేషములను గ్రహించి, శిష్యసహితుడై అదేవర్షిని విరివిదానముగా పూజించెను. దేవమునియైన నారదుడు వాల్మీకినుండి పూజలను అందుకొని, ఆయనఅనుజ్ఞను గైకొని, గగనమార్గమున వెళ్ళిపోయెను. (1-2)

నారదుడు బ్రహ్మ (దేవ) లోకమునకు వెళ్ళిన పిమ్మట వాల్మీకి మహాముని గంగానదీతీరమునకు సమీపమునగల తమసానదీతటమునకు చేరెను. (3)

ఆ మహర్షి తమసానదీతీరమునకు చేరి, నిర్మలములైన ఆ జలములలోనికి దిగుచు ప్రక్కననున్న శిష్యునితో ఇట్లనెను. (4)

"ఓ భరద్వాజా ! ఏ మాత్రము బురదలేని ఈ తీర్థము నిష్కల్మషమైన సత్పురుషునిమనస్సువలె స్వచ్ఛమై రమణీయముగా నున్నది. దీనిని చూడుము. నాయనా! ఉదకపాత్రను ఒడ్డున ఉంచి, నా స్నానవస్త్రమును ఇమ్ము. గంగాజలములవలె పవిత్రమైన ఈ తమసాతీర్థమునందు స్నానము చేసెదను. నీవును ఇచ్చటనే స్నానమాచరింపుము." (5-6)

మహామనస్వీయైన వాల్మీకి ఇట్లు ఆదేశింపగా గురుసేవా నిరతుడైన భరద్వాజుడు ఆ మహర్షికి వల్కలమును అందించెను. జితేంద్రియుడైన ఆ ముని శిష్యునినుండి తనవస్త్రమును గ్రహించి, విశాలమైన ఆ వనమును తిలకించుచు దివ్యమైన దానిరామణీయకమునకు మిక్కిలి అబ్బురపడెను. (7-8)

శాపానుగ్రహసమర్థుడైన వాల్మీకి ఆ వనసమీపమున క్షణ కాలమైనను ఎడబాటును సహింపజాలని క్రౌంచ పక్షులజంటను చూచెను. అన్యోన్యానురాగములతో మసలుచున్న వాటిమధుర ధ్వనులను వినెను. (9)

సమస్తప్రాణులను నిష్కారణముగా హింసించు స్వభావము గల క్రూరాత్ముడైన ఒక కిరాతుడు వాల్మీకిముని చూచుచుండగనే ఆ క్రౌంచపక్షులజంటలో మగపక్షిని బాణముతో కొట్టెను. కిరాతునిబాణపు దెబ్బకు నేలపైబడి, రక్తసిక్తమైన అంగములతో గిలగిల కొట్టుకొనుచున్న ఆ మగపక్షిని అదుపక్షి చూచెను. అనుక్షణము తనపై అనురాగముతో మసలుకొనునదియు, బలమైన టెక్కలుగలదియు, రతిపారవశ్యమున మత్తిల్లి

వియుక్తా పతినా తేన ద్విజేన సహచారిణా।
తామ్రశీర్షేణ మత్తేన పత్రిణా సహితేన వై। 12

తథా తు తం ద్విజం దృష్ట్వా నిషాదేన నిపాతితమ్।
ఋషేఃధర్మాత్మనస్తస్య కారుణ్యం సమపద్యత। 13

తతః కరుణవేదిత్వాత్ అధర్మోఽయ మితి ద్విజః।
నిశామ్య రుదతీం క్రౌంచీమ్ ఇదం వచనమబ్రవీత్। 14

మా నిషాద ప్రతిష్ఠాం త్వ మగమః శాశ్వతీః సమాః।
యత్ క్రౌంచమిభునాదేకమ్ అవధీః కామమోహితమ్। 15

తస్యైవం బ్రువత శ్చింతా బభూవ హృది వీక్షతః।
శోకార్తేనాస్య శకునేః కిమిదం వ్యాహృతం మయా। 16

చింతయన్ స మహాప్రాజ్ఞః చకార మతిమాన్ మతిమ్।
శిష్యం చైవాబ్రవీద్వాక్యమ్ ఇదం స మునిపుంగవః। 17

పాదబద్ధోఽక్షరసమః తంత్రీలయసమన్వితః।
శోకార్తస్య ప్రవృత్తో మే శ్లోకో భవతు నాన్యథా। 18

యున్నదియు, ఐన తనభర్తయుగు మగపక్షి నెత్తురోడుచున్న తలతో, అట్లు విలవిలలాడుచుండగా దాని నియోగమునకు తట్టుకొనలేక జాలిగొలుపు ద్వనితో క్రౌంచి (అడుపక్షి) ఏడువసాగెను. (10-12)

క్రూరుడైన కిరాతునిహింసకు గురియై, నెత్తురోడుచు పడియున్న ఆ క్రౌంచపక్షిని చూచి, ధర్మశీలుడైన వాల్మీకిమహర్షి హృదయమున కరుణరసము పొంగి పొరలెను. (13)

మిక్కిలి జాలిగొలిపెడి ఆక్రౌంచపక్షులదురవస్థను జూచి, సుతిమెత్తని హృదయముగలవాడైన ఆ వాల్మీకిముని 'ఇట్లు రతిక్రీడలోనున్న పక్షులను హింసించి, విడదీయుట' కటిక కసాయితనము అధర్మము అని భావించుచు ఇట్లు పలికెను. (14)

ఓ కిరాతుడా! క్రౌంచ పక్షులజంటలో కామ పరవశమైయున్న ఒక (మగ) పక్షిని చంపితివి. అందువలన నీవు ఎక్కువకాలము జీవించి యుండవు. (శాశ్వతముగా అసకీర్తి సాలగుదువు.) (1)(2) (15)

క్రౌంచపక్షులదుఃస్థితిని గాంచుచు పలికిన ఆ మునీశ్వరుని మనస్సున "ఈ పక్షివిషయమున శోకాతురుడనై నేను పలికినదేమి?" అను ఆలోచన మొదలెను. (16)

మిక్కిలి ప్రజ్ఞాశాలియు, శాస్త్రకోవిదుడును ఐన ఆ వాల్మీకి ఇట్లాలోచించుచు, ఒక నిర్ణయమునకు వచ్చెను. పిమ్మట ఆ మహర్షి తన శిష్యునితో ఇట్లు వచించెను. "నేను పలికిన మాటలసమూహము సమానాక్షరములుగల నాలుగుపాదములతో ఒప్పుచున్నది. లయబద్ధమై వాద్యయుక్తముగ గానము చేయుటకు తగియున్నది. కనుక ఇది చందోబద్ధమైన శ్లోకమే. (17-18)

- 1) ఇది శ్రీ మద్రామాయణమునకు మంగళాచరణ శ్లోకముగా (నాందిగా) పేర్కొనబడుచున్నది - "ఓ శ్రీనివాసా! కామాతురుడైన (పరమసాధ్యుడుగు సీతాదేవిని అపహరించిన) దుష్టరావణుని చంపి, నీవు చిరస్థిర కీర్తిని పొందితివి." అని పండితులవివరణము.
- 2) ఈ శ్లోకమునందు రామాయణమునందలి ఏడుకాండల కథాంశములు సూచించబడుచున్నట్లు - పండితులు విశ్లేషించురు.
  - (1) మా + నిషాద = లక్ష్మీదేవి అవతారమైన సీతాదేవిని చెట్టబట్టిన ఓరామా! ఈ పదముద్వారా శ్రీ సీతారాముల కల్యాణమట్టము (బాలకాండకథ) సూచితము అగుచున్నది.
  - (2) ప్రతిష్ఠాం, త్వం, అగమః = పితృవాక్య పరిపాలనమొనర్చి, నీవు జగద్విఖ్యాతిని పొందితివి. ఈ పదముద్వారా అయోధ్యాకాండ కథ వెల్లడియగుచున్నది.
  - (3) శాశ్వతీః సమాః = అడినమాట తప్పకుండుటకై (ఓరామా! నీవు) పెక్కు (14) సంవత్సరములు వనవాసమొనర్చితివి- ఈ పలుకులవలన అరణ్యకాండ వృత్తాంతము ప్రకటింపబడుచున్నది.
  - (4) క్రౌంచమిదునాత్ = కుటీల (దుష్టు) ప్రవర్తనగల తారావాలిదంపతులలో వాలివధ-దీనివలన కిష్కింధకాండ కథ సూచితము.
  - (5) ఏకమ్ = అసహాయభూరుడు, ఏకైకనీరుడు హనుమంతుడు-దీనివలన సుందరకాండ, గాథ సూచితము.
  - (6) అవధీః = లోకకంటకడైన దుష్టరావణుని వదించితివి-దీనిద్వారా రావణవధ. అనగా యుద్ధకాండ సూచించబడినది.
  - (7) కామమోహితమ్ = సబ్బాటిపేకానంతరము సీతాదేవియొక్క వనవిహార కుతూహలస్థితి - అనగా ఉత్తరకాండవృత్తాంతము సూచితము.

శిష్యుః తస్య బ్రువతో మునే ర్వాక్యమ్ అనుత్తమమ్ ।
ప్రతిజగ్రాహ సంహృష్టః తస్య తుష్టోఽభవద్గురుః । 19

పోఽభిషేకం తతః కృత్వా తీర్థే తస్మిన్ యథావిధి ।
తమేవ చింతయన్నర్థమ్ ఉపావర్తత వై మునిః । 20

ధర్మద్వాజస్తతః శిష్యో వినీతః శ్రుతవాన్ గురోః ।
కలశం పూర్ణమాదాయ పృష్టతోఽనుజగామ హ । 21

స ప్రవిశ్యాశ్రమపదం శిష్యేణసహ ధర్మవిత్ ।
ఉపవిష్టః కథాశ్చాన్యః చకార ధ్యానమాస్థితః । 22

అజగామ తతో బ్రహ్మ లోకకర్తా స్వయం ప్రభుః ।
చతుర్ముఖో మహాతేజా ద్రష్టుం తం మునిపుంగవమ్ । 23

వాల్మీకిరథ తం దృష్ట్వా సహసోత్తాయ వాగ్మతః ।
ప్రాంజలిః ప్రయతో భూత్వా తస్మా పరమవిస్మితః । 24

పూజయామాస తం దేవం పాద్యార్చ్యాననపండనైః ।
ప్రణమ్య విధివచ్చైనం పృష్ట్వా నామయమవ్యయమ్ । 25

అథోపవిశ్య భగవాన్ ఆసనే పరమార్చితే ।
వాల్మీకయే చ ఋషయే సందిదేశాసనం తతః । 26

బ్రహ్మణా సమనుజ్ఞాతః సోఽప్యుపావిశదాసనే ।
ఉపవిష్టే తదా తస్మిన్ సాక్షాల్లోకపితామహే । 27

తద్గతేనైవ మనసా వాల్మీకిర్ద్యానమాస్థితః ।
పాపాత్మనా కృతం కష్టం వైరగ్రహణబుద్ధినా । 28

ఆ విధముగా పలికిన ముని వచనములను (శ్లోకమును) శిష్యుడు సంతోషముతో స్వీకరించెను. దానిని కంఠస్థము చేసికొనెను. ఆ శిష్యునివిషయమున మహర్షియు సంతుష్టుడాయెను. అనంతరము ఆ మహర్షి తమసానదీజలములలో యథావిధిగా మార్చాహ్నికస్నానమాచరించి, ⁽¹⁾ అప్రయత్నముగా తననోటి నుండి వెలువడిన 'మానిషాద' శ్లోకార్థనిశేషములనే స్మరించుచు తనఆశ్రమమునకు చేరెను. (19-20)

వినయసంపన్నుడు, వేదశాస్త్రములను అభ్యసించినవాడు, 'మానిషాద' శ్లోకమును ధారణ చేసినవాడు ఐన ధర్మద్వాజుడను పేరుగల అశిష్యుడు కలశమున నీరు నింపుకొని, గురువుగారి వెంట ఆశ్రమమునకు వచ్చెను. (21)

ఆ మహర్షి శిష్యునితోగూడి, ఆశ్రమమున ప్రవేశించి దేవ పూజాదికధర్మములను నిర్వర్తించెను. పిదప సుఖాసీనుడై నదీతీరమున జరిగిన సంఘటనలనే తలపోయుచు ఇతర కథాప్రసంగములను పురాణ పారాయణాది కార్యక్రమములను నిర్వర్తించెను. (22)

స్వస్థికర్తయు, లోకములకు అధిపతియు, మహాతేజశ్శాలియు ఐన చతుర్ముఖబ్రహ్మ ఆ వాల్మీకిమహర్షిని చూచుటకై స్వయముగా ఆయన ఆశ్రమమునకు విచ్చేసెను. (23)

అంతట వాల్మీకి ఆ బ్రహ్మదేవుని జూచి, పరమాశ్చర్యముతో కుశలప్రశ్నలు గావించెను. శాస్త్రేక్షముగా క్రమముగా సర్వోపచారముల నొనర్చి, సాష్టాంగ దండప్రణామము చేసెను. లేచి నిలబడి, ఏకాగ్ర చిత్తుడై మోసముగా ఆయనకు అంజలిఘటించెను. పిమ్మట ఆ బ్రహ్మదేవునకు సాద్యమును, అర్ఘ్యమును సమర్పించి, ఆయనను సుఖాసీనుని గావించి స్తుతించెను. (24-25)

అనంతరము బ్రహ్మోపదేశమునకు అర్హమగునట్లుగా పూజింపబడిన ఆసనముపై ఆసీనుడై, బ్రహ్మదేవుడు వాల్మీకి మహర్షిని కూర్చోనుటకు ఆజ్ఞాపించెను. బ్రహ్మయొక్క అనుజ్ఞతో వాల్మీకియు (కొంచెము నిత్తు తక్కువగానున్న) ఆసనముపై కూర్చొనెను. బ్రహ్మాయంతటివాడు (సాక్షాత్తుగా బ్రహ్మయే) ఎదుట కూర్చొని యున్నప్పటికిని వాల్మీకి క్రొంచపక్షి కిరాతునిచే చంపబడినదృశ్యమునే మనస్సున చింతించుచుండెను. "క్రొంచపక్షిని వేటాడవలెననెడి దుర్బుద్ధితో పాపాత్ముడైన కిరాతుడు ఎంతటి క్రూరకార్యము చేసినాడు! రత్తిక్రిడలో మునిగి, మదురద్వనిచేయుచున్న క్రొంచపక్షిని ఆ కిరాతుడు

1) నదీను దేవభాతేషు తటాకేషు సరస్సున , స్నానం సమాచరేన్నిత్యం నదీ ప్రసవణేషుచ ॥

నదులలోను, పుష్కరిణులయందును, చెరువులలోను, సరస్సులలోను, సెలయేలులలోను నిత్యము స్నానము చేయుట యుక్తము- వ్యాసస్మృతి.

సమాక్షైః చతుర్విధైః పాదై ర్గీతో మహర్షిణాః ।
సోఽనువ్యాపారణాద్భూయః శోకః శ్లోకత్వమాగతః ॥ 40

తస్య ఋద్ధిరియం జాతా వాల్మీకేః భావితాత్మనః ।
కీర్త్యం రామాయణం కావ్యమ్ ఈదృశైః కరవాణ్యహమ్ ॥ 41

పదారవృత్తార్థపదైర్మనోరమైః
తదాస్య రామస్య చకార కీర్తిమాన్
సమాక్షైః శ్లోకశతైర్వశస్వినో
యశస్కరం కావ్యముదారధీర్మునిః ॥ 42

తదుపగత సమాససంధియోగం
సమనుధురోపనతార్థవాక్యబద్ధమ్
చఘ్నువరచరితం మునిప్రణీతం
దశశిరసశ్చ వధం నిశామయధ్యమ్ ॥ 43

వాల్మీకిమహర్షి శోకాతిరేకమున కారుణ్యముతో సమానాక్షరములు గల నాలుగుపాదములశ్లోకమును పలికెను. దానినే శిష్యులు పలుమాఱులు వెంటవెంట పఠించుటవలన ఆ శ్లోకము మిక్కిలి ప్రసిద్ధికెక్కినది. శోకమే శ్లోకరూపమును పొందినది. అందువలన రామాయణము కరుణారసభరితమైనది. (40)

అంతట ఆ వాల్మీకి పరమాత్మను ధ్యానించినవాడై "ఈ రామాయణకావ్యమును పూర్తిగా ఇట్టి శ్లోకములలోనే రచించెదను" అని సంకల్పము చేసెను. (41)

మిక్కిలి ధీశాలియు, ఋషులలో సుప్రసిద్ధుడును ఐన వాల్మీకి వాసికెక్కిన శ్రీరామునియొక్క కీర్తిపరిమళములను ముల్గ్లకములలో గుబాళింపజేయునట్లు 'రామాయణకావ్యము'ను సమానాక్షరములుగల పాదములతో, విశేషవృత్తములతో, అర్థవంతములైన చక్కనిపదములతో వందలకొలది (ఇరువది నాలుగువేల) శ్లోకములతో మనోహరముగా రచించెను. వాల్మీకిమహర్షిప్రణీతమైన ఈ మహాకావ్యము రఘువంశోత్థముడైన శ్రీరామునిచరితమును, దశకంఠుడైన రావణునినధను వర్ణించు చున్నది. ఇందలి సమాసములు, సంధులు శాస్త్రానుకూలములై చక్కగా కుదురుకొనినవి. రసస్ఫూరకములై, మధురములై అర్థవంతములైన వాక్యములతో ఇది కూర్చబడినది. అట్టి ఈ 'రామాయణకావ్యమును వినుడు' - అని వాల్మీకి శిష్యులకును, లోకమునకును వెల్లడించెను. (42-43)

ఇత్యార్షే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే బాలకాండే ద్వితీయస్సర్గః (2)

వాల్మీకిమహర్షి నిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీ మద్రామాయణమునందలి బాలకాండమునందు రెండవసర్గము సమాప్తము

-- * * * --

3. మూడవసర్గము

రామాయణకావ్యకథాసంగ్రహము.

ఋత్వా వస్తుసమగ్రం తత్ ధర్మాత్మా ధర్మసంహితమ్ ।
వృక్షమన్వేషతే భూయో యద్వృత్తం తస్య ధీమతః ॥ 1

పిపస్సుశ్యోదకం సమ్యక్ మునిః స్థిత్వా కృతాంజలిః ।
ప్రాచీనాగ్రేషు దర్శేషు ధర్మేణాన్వేషతే గతిమ్ ॥ 2

దర్శాత్ముడైన వాల్మీకిముని ఇదివరలో నారదమహర్షివలన ధర్మసంహితమైన రామకథను వినియుండెను. మహానుభావుడైన శ్రీరామచంద్రుని వృత్తాంతములో ఇంకను విశేషాంశములు ఏవైనను కలవేమోయని ఆలోచింపసాగెను. (1)

ఆ మునీశ్వరుడు తూర్పువైపు కొనలుగల దర్బలపై కూర్చొని, విద్యుక్తముగా ఆచమనము చేసి, భగవంతుని స్మరించుచు నమస్కరించెను. సిదప తనతపశ్శక్తిచే (దివ్యదృష్టితో) రామకథారీతినిగూర్చి ఆలోచన చేయసాగెను. (2)

రామలక్ష్మణసీతాభి రాజ్ఞా దశరథేన చ।
సభార్యేణ సరాష్ట్రేణ యత్ ప్రాప్తం తత్ర తత్త్వతః। 3

హసితం భాషితం చైవ గతిర్యా యచ్చ చేష్టితమ్।
తత్సర్వం ధర్మవీర్యేణ యథావత్ సంప్రపశ్యతి। 4a

స్త్రీతృణీయేన చ తథా యత్రాప్తం చరతా వనే।
సత్యసంధేన రామేణ తత్సర్వం చాన్వవైక్షత। 5

తతః పశ్యతి ధర్మాత్మా తత్సర్వం యోగమాస్థితః।
పురా యత్ తత్ర నిర్భుత్తం పాణావామలకం యథా। 6

తత్సర్వం తత్త్వతో దృష్ట్వా ధర్మేణ స మహాద్యుతిః।
అభిరామస్య రామస్య చరితం కర్తుముద్యతః। 7

కామార్థగుణసంయుక్తం ధర్మార్థగుణవిస్తరమ్।
సముద్రమివ రత్నాఢ్యం సర్వశ్రుతిమనోహరమ్। 8

స యథా కథితం పూర్వం నారదేన మహర్షిణా।
రఘువంశస్య చరితం చకార భగవాన్ ఋషిః। 9

జన్మ రామస్య సుమహత్ వీర్యం సర్వానుకూలతామ్।
లోకస్య ప్రీయతాం క్షాంతిం సౌమ్యతాం సత్యశీలతామ్। 10

నానాచిత్రకథాశ్చన్యాః విశ్వామిత్రనమాగమే।
జానక్యాశ్చ వివాహం చ ధనుషశ్చ విభేదనమ్। 11

రామరామవివాదం చ గుణాన్ దాశరథే స్తథా।
తథాభిషేకం రామస్య కైకేయ్యా దుష్టభావతామ్। 12

సీతారామలక్ష్మణులు, దశరథమహారాజు, ఆతని భార్యలు, ఆయనరాజ్యప్రజలు (రాజ్యము) మొదలగు వారినిగూర్చియు, వారిప్రసన్నదరహాసములు, మధుర భాషణములు, గంభీర గమనములు, కార్య కలాపములు మున్నగువాటినిగూర్చియు బ్రహ్మనరప్రభావముచేత యోగదృష్టితో యథాతథముగ కన్నులగట్టినట్లు ఆ మునికి విదితమాయెను. (3-4)

సత్యసంధుడైన శ్రీరాముడు సీతలక్ష్మణులతోగూడి దండకారణ్యమునకు వెళ్లుటను, జరిగినసంఘటనను అన్నింటినీ ఆ తపస్వి దర్శించెను. అంతట ధర్మాత్ముడైన వాల్మీకికి యోగశక్తి ప్రభావమున రామాయణసంఘటనములన్నియును ఆ మూలాగ్రముగ కరతలామలకములయ్యెను (విశదమాయెను). (5-6)

శ్రీరామునిగుణములను యోగదృష్టితో దర్శించి, సంతోషమున వెలుగొందుచున్న వాల్మీకి మిక్కిలి మనోహరుడైన శ్రీరాముని యొక్క చరిత్రమును రచించుటకు పూనుకొనెను. శంఖములు, ముత్యపుచిప్పలు మొదలగు సాధారణనస్తువులు కలిగియున్నను సముద్రము ముఖ్యముగా రత్నాకరమేయైనట్లు రామాయణము కామార్థగుణములను అప్రధానముగా కలిగియున్నను ప్రధానముగా ధర్మమోక్షములనే ప్రతిపాదించును. ఇంకను అది వీనులకు విందోనర్చునది, మనస్సునకు ఆనందమును గూర్చునది - వేదసార సంగ్రహము. (7-8)

నారదమహర్షి ఇదివరలో చెప్పినరీతిగా పరమపూజ్యుడైన వాల్మీకిముని రఘువంశమున అవతరించిన శ్రీరామునియొక్క చరిత్రమును రచించెను. (9)

దశరథునితపఃఫలముగా శ్రీమహావిష్ణువు రఘువంశమున శ్రీరాముడుగా అవతరించుట, తాటకాది రాక్షసులను వధింపగల ఆయనపరాక్రమము, అందఱికిని అనుకూలముగానుండు సత్ప్రవర్తన, అందఱిప్రేమలను చూడగొనుట, ఇతరుల అపరాధములను మన్నించుట, ఎల్లరను అనుగ్రహించులక్షణము, సత్యస్వభావము మొదలగు విషయములను ఈ కావ్యమున ముని వర్ణించెను. (10)

శ్రీరామగాథకు అనుగుణమగు తదితరములైన విచిత్ర కథలను, రామలక్ష్మణులు విశ్వామిత్రునివెంటవెళ్లి, యోగసంరక్షణ చేయుటను, రామపుడు శివధనుర్బంగముగావించుటను, జానకీ-ఊర్మిళా మాండవీశ్రుతకీర్తులతో జరిగిన రామలక్ష్మణ భరత శత్రుఘ్నుల వివాహములను, శ్రీరామపరశురాముల సంవాదమును, అట్లే శ్రీరాముని ఉదాత్తగుణములను కవి వర్ణించెను. రామునకు యువరాజుపట్టాభిషేకప్రయత్నములను, కైకేయి పన్నాగమువలన పట్టాభిషేకమునకు విఘ్నము ఏర్పడుటను,

విఘాతం చాభిషేకస్య రాఘవస్య వివాసనమ్ ।
రాజ్ఞః శోకవిలాపం చ పరలోకస్య చాశ్రయమ్ । 13

ప్రకృతీనాం విషాదం చ ప్రకృతీనాం విసర్జనమ్ ।
నిషాదాధిపసంవాదం సూతోపావర్తనం తథా । 14

గంగాయాశ్చాపి సంతారం భరద్వాజస్య దర్శనమ్ ।
భరద్వాజాభ్యనుజ్ఞానాత్ చిత్రకూటస్య దర్శనమ్ । 15

వాస్తుకర్మనివేశం చ భరతాగమనం తథా ।
ప్రసాదనం చ రామస్య పితృశ్చ సలిలక్రియామ్ ।
పాదుకాగ్రాభిషేకం చ నందిగ్రామనివాసనమ్ । 16

దండకారణ్యగమనం విరాధస్య వధం తథా ।
దర్శనం శరభంగస్య సుతీక్ష్ణేన సమాగమమ్ । 17

అనసూయాసహస్యామప్యంగరాగస్యచార్పణమ్ ।
అగస్త్యదర్శనం చైవ జటాయోరభిసంగమమ్ ।
పంచవట్యాశ్చ గమనం శూర్పణఖ్యాశ్చ దర్శనమ్ । 18

శూర్పణఖ్యాశ్చ సంవాదం విరూపకరణం తథా ।
వధం ఖరత్రిశిరసోః ఉత్థానం రావణస్య చ । 19

మారీచస్య వధం చైవ వైదేహ్య హరణం తథా ।
రాఘవస్య విలాపం చ గృధ్రరాజనిబర్హణమ్ । 20

కబంధదర్శనం చైవ పంపాయాశ్చాపి దర్శనమ్ । 21

శబర్యా దర్శనం చైవ హనుమద్దర్శనం తథా ।
విలాపం చైవ పంపాయాం రాఘవస్యమహాత్మనః । 22

ఋశ్యమూకస్య గమనం సుగ్రీవేణ సమాగమమ్ ।
ప్రత్యయోత్పాదనం సఖ్యం వాలిసుగ్రీవవిగ్రహమ్ । 23

శ్రీరాముడు సీతాలక్ష్మణులతోగూడి వనవాసమునకు బయలుదేటుటను, దశరథుడు పుత్రకోకనిహ్వలుడై స్వర్గస్థుడగుటను మహర్షి వివరించెను. (11-13)

పురజనులు దుఃఖించుట, శ్రీరాముడు వారికన్నుగప్పి వెడలిపోవుట, నిషాదరాజైన గుహునితో సంభాషించుట, రథసారథిగానున్న సుమంతుడు అయోధ్యకు మలుచుట, మున్నగు విషయములను ఆ ముని వివరించెను. (14)

సీతారామలక్ష్మణులు గంగానదిని దాటుట, వారు భరద్వాజ మహామునిని దర్శించుట, ఆయనఅనుజ్ఞతో చిత్రకూటమునకు చేరుట, వాస్తుశాస్త్రప్రకారము అచట పర్లశాలను నిర్మించుట, అందువసించుట, భరతుడు వసిష్ఠాదులతోగూడి శ్రీరాముని దర్శించుట, ప్రసన్నునిజేసికొనుట, శ్రీరాముడు స్వర్గస్థుడైన తండ్రికి తర్పణములను అర్పించుట, భరతుడు శ్రీరాముని పాదుకలను తీసికొని వచ్చి, వాటికి పట్టాభిషేకమునర్చుట, పిమ్మట అతడు నందిగ్రామమున నివసించుట మొదలగు ఘట్టములను ముని వివరించెను. (15-16)

శ్రీరాముడు సీతాలక్ష్మణులతో దండకారణ్యమున ప్రవేశించుట, విరాధుని వధించుట, శరభంగుని దర్శించుట, సుతీక్ష్ణుని గలిసికొనుట, అత్రిమహర్షి ఆశ్రమమునకు చేరుట, (1) అచ్చట అనసూయాదేవి సీతాదేవికి దివ్య చందనాదులను సమర్పించుట, అగస్త్య మహామునిని దర్శించుట, ఆయననుండి దనుర్పాణములను గైకొనుట, జటాయువుతో సమాగమము, పంచవటిలో నివాసము శూర్పణఖరాక మున్నగు విషయములు తెలుపబడినవి. (17-18)

శూర్పణఖతో సంవాదము, ఆమెముక్కుచెవులను ఖండించుట, రాముడు ఖరదూషణత్రిశిరులను సంహరించుట, రావణుడు మారీచునితోగూడి పంచవటికి చేరుట, శ్రీరామునిచే మారీచ సంహారము, రావణునిచే సీతాసహరణము, శ్రీరాముడు సీతాదేవికై విలసించుట, జటాయుమరణము, మొదలగు ఆంశములు వివరింపబడినవి. (19-20)

కబంధుని, శబరిని దర్శించిన పిమ్మట, శ్రీరాముడు దుఃఖముతో పంపాతీరమునకు చేరుట, హనుమంతుని గలిసికొనుట, ఋశ్యమూకపర్వతమునకు చేరి, సుగ్రీవుని గలియుట, రామసుగ్రీవమైత్రి, పరస్పర ప్రతిజ్ఞలు, సుగ్రీవునకు రాముడు తనపై నిశ్వాసము కల్గించుట, వాలిసుగ్రీవులయుద్ధము, రామునిచే వాలినధ, సుగ్రీవుని కిష్కింధకు రాజును జేయుట,

1) సీతారామలక్ష్మణులు విరాధుని వధింపకముందే అత్రిమునిఆశ్రమమునకు చేరిరి. ఇచట కథను సంక్షిప్తముగా తెలుపుటయే ప్రధానముగా భావించబడుటచే సంఘటనలక్రమము పొందింపబడలేదు. "అత్ర సర్వత్ర క్రమో న వివక్షితః, రామాయణ ప్రతిపాద్యసంక్షేపమాత్రే తాత్పర్యాత్" - గోవిందరాజీయ వ్యాఖ్య.

వాలిప్రమథనం చైవ సుగ్రీవప్రతిపాదనమ్ ।
తారావిలాసం సమయం వర్షరాత్రనివాసనమ్ । 24

కోపం రాఘవసింహస్య బలానామ్ ఉపసంగ్రహమ్ ।
దిశః ప్రస్తాపనం చైవ పృథివ్యాశ్చ నివేదనమ్ । 25

అంగులీయకదానం చ ఋక్షస్య చిలదర్చనమ్ ।
ప్రాయోపవేశనం చాపి సంపాతే శ్చాపి దర్శనమ్ । 26

పర్వతారోహణం చైవ సాగరస్య చ లంఘనమ్ ।
సముద్రవచనాచ్చైవ మైనాకస్య చ దర్శనమ్ । 27

రాక్షసీతర్జనం చైవ ఛాయాగ్రాహస్య దర్శనమ్ ।
సింహికాయాశ్చ నిధనం లంకామలయదర్శనమ్ ।
రాత్రౌ లంకాప్రవేశం చ ఏకస్యాపి విచింతనమ్ । 28

అపానభూమిగమనమ్ అవరోధస్య దర్శనమ్ ।
దర్శనం రావణస్యాపి పుష్పకస్య చ దర్శనమ్ । 29

అశోకవనికాయానం సీతాయాశ్చాపి దర్శనమ్ ।
అభిజ్ఞాన ప్రదానం చ సీతాయాశ్చాభిభాషణమ్ । 30

రాక్షసీతర్జనం చైవ త్రిజటాస్వప్నదర్శనమ్ ।
మణిప్రదానం సీతాయాః స్వక్షభంగం తథైవ చ । 31

రాక్షసీవిద్రవం చైవ కింకరాణాం నిబర్హణమ్ ।
గ్రహణం వాయుసూనోశ్చ లంకాదాహాభిగర్జనమ్ । 32

ప్రతిష్ఠనమేవాథ మధానాం హరణం తథా ।
రాఘవాశ్వాసనం చాపి మణినిర్యాతనం తథా । 33

సంగమం చ సముద్రేణ నళసేతోశ్చ బంధనమ్ ।
ప్రతారం చ సముద్రస్య రాత్రౌ లంకావరోధనమ్ । 34

విభీషణేన సంసర్గం వధోపాయనివేదనమ్ ।
కుంభకర్ణస్య నిధనం మేఘనాదనిబర్హణమ్ । 35

రావణస్య వినాశం చ సీతావాప్తిమ్ అరేః పురే ।
విభీషణాభిషేకం చ పుష్పకస్య చ దర్శనమ్ । 36

తారావిలాసము, రామలక్ష్మణులు వర్షకాలములో ప్రవ్రవణ
గిరిపై గడుపుట, మొదలగు మట్టములు వివరింపబడెను. (21-24)

సుగ్రీవునిఉపేక్షకు శ్రీరాముడు కుపితుడగుట, సేనల
సమీకరణము, సుగ్రీవుడు నలుదిక్కులకును వానరయోధులను
పంపుచువారికి భౌగోళికాంశములను దెలుపుట, శ్రీరాముడు
హనుమంతునకు అంగులీయకమును ఇచ్చుట, జాంబవదాదులు
స్వయంప్రభను దర్శించుట, ప్రాయోపవేశమునకు సిద్ధపడిన
అంగదాదులు సంపాతినీ దర్శించుట మున్నగు అంశములు
వర్ణితములు. (25-26)

మహేంద్రగిరినుండి హనుమంతుని సముద్రలంఘనము,
సముద్రునిప్రేరణతో మైనాకునిఆతిథ్యప్రయత్నము, సురసను
జయించుట, సింహికను వధించుట, లంకామలయపర్వతముల
దర్శనము, రాత్రియందు మారుతి లంకలో ప్రవేశించి,
ఒంటరిగా ఆలోచించుట, సానభూమిని, అంతఃపురమును
గాలించుట, రావణుని దర్శించుట, పుష్పకమును పరిశీలించుట
మున్నగు మట్టములు చక్కాణింపబడినవి. (27-29)

మారుతి అశోకవనమునకు చేరుట, రావణుడు సీతను
భయపెట్టుట, హనుమంతుడు సీతమ్మను దర్శించుట, ఆమెకు
అంగులీయకమును సమర్పించుట, ఆమెతో సంభాషించుట,
రాక్షసస్త్రీలు సీతాదేవిని భయపెట్టుట, త్రిజటాస్వప్నవృత్తాంతము,
సీతాదేవి చూడామణిని హనుమంతునకు ఇచ్చుట, మారుతి
అశోకవనమును ధ్వంసమొనర్చుట - అను విషయములు
వర్ణితములు. (30-31)

హనుమంతునకు భయపడి రాక్షసస్త్రీలు పాతీపోవుట,
కింకరనామకరాక్షసులను, తదితరరాక్షసయోధులను మారుతి
మట్టుపెట్టుట, బ్రహ్మాస్త్రముచే బందితుడైన వాయుసుతుడు
రావణసభకు చేరుట, లంకను గాల్చుట, సముద్రముపై తిరుగు
ప్రయాణము, వానరులచే మధుభక్షణము, ఆంజనేయుడు
రాముని ఓదార్చుట చూడామణిని సమర్పించుట మొదలగు
అంశములు తెలుపబడినవి. (32-33)

శ్రీరాముడు సైన్యములతో సముద్రతీరమునకు చేరుట,
నలుడు సముద్రముపై సేతువును నిర్మించుట, సముద్రమును
దాటి, రాత్రివేళ లంకను ముట్టడించుట, విభీషణశరణాగతి,
రాక్షసయోధులను వధించు ఉపాయములను విభీషణుడు
శ్రీరామునకు తెల్పుట, కుంభకర్ణమేఘనాదులసంహారము
మున్నగు విషయములు వర్ణితములు. (34-35)

శ్రీరాముడు రావణుని పరిమార్చుట, సీతాదేవిని చేరదీయుట,
విభీషణుని లంకాధిపతిని గావించి, పుష్పకమును అదిరోహించుట-
వినానముపై ఆయోధ్యకు బయలుదేరుట, భరతుని గలియుట,

అయోధ్యాయాశ్చ గమనం భరతేన సమాగమమ్ ।
రామాభిషేకాభ్యుదయం సర్వసైన్యవిసర్జనమ్ । 37

స్వరాష్ట్రరంజనం చైవ వైదేహ్యాశ్చ విసర్జనమ్ ।
అనాగతం చ యత్కించిత్ రామస్య సనుధాతలే ।
తచ్చకారోత్తరే కావ్యే వాల్మీకిర్యగవాన్ ఋషిః । 38

శ్రీరాముడు రాజ్యాభిషిక్తుడగుట, వానరసైన్యములను వారివారి ప్రదేశములకు పంపివేయుట, ప్రజానురంజకముగా శ్రీరాముని సరిపాలనము, మున్నగు ముట్టములు వర్ణింపబడినవి. ఇంతవరకునుగల రామాయణకావ్యవిశేషములన్నియును ఆఱు కాండములుగా వాల్మీకి మునిచే రచింపబడినవి. 'సీతా సరిత్యాగము'ను, తదనంతర ముట్టములను పూజ్యుడైన వాల్మీకి మహర్షి ఉత్తరకాండమున వివరించెను. (36-38)

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే బాలకాండే తృతీయస్సర్గః (3)

వాల్మీకిమహర్షినిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీ మద్రామాయణమునందలి బాలకాండమునందు మూడవసర్గము సమాప్తము

-- * * * --

4. నాల్గవసర్గము

కుశలపులు రామాయణమును గానము చేయుట.

ప్రాప్తరాజ్యస్య రామస్య వాల్మీకి ర్యగవాన్ ఋషిః ।
చకార చరితం కృత్స్నం విచిత్రపద మాత్మవాన్ । 1

చతుర్వింశత్ సహస్రాణి శ్లోకానామ్ ఉక్తవాన్ ఋషిః ।
తథా సర్గశతాన్ పంచ షట్కాండాని తథోత్తరమ్ । 2

కృత్వాఽపి తస్మహాస్రాజ్ఞః సభవిష్యం సహోత్తరమ్ ।
చింతయామాస కో న్వేతత్ ప్రయుంజీయాదితి ప్రభుః । 3

తస్య చింతయమానస్య మహర్షేర్భావితాత్మనః ।
అగృహ్ణీతాం తతః పాదౌ మునివేషో కుశీలవౌ । 4

కుశీలవౌ తు ధర్మజ్ఞౌ రాజపుత్రౌ యశస్వినౌ ।
భ్రాతౌ స్వరసంపన్నౌ దదర్శాశ్రమవాసినౌ । 5

బ్రహ్మదేవునిఅనుగ్రహమువలన దివ్యజ్ఞానమును పొందిన వాడును, మహాకావ్యనిర్మాణచతురుడును ఐన వాల్మీకిమహర్షి కోసలాధీశుడైయున్న శ్రీరామునిచరితమును మనోజ్ఞములైన శబ్దార్థాలంకారశోభలతో లోకకల్యాణమునకై అద్భుతముగా రచించెను. (1)

వాల్మీకిమహర్షి రామాయణమును ఆఱుకాండములుగా ఐదునందల సర్గములలో ఇరువదినాలుగువేల శ్లోకములతో రచించెను. పదప ఉత్తరకాండమునకు రూపుదిద్దెను. (2)

మిక్కిలి ప్రజ్ఞాశాలియు కడుసమర్థుడు ఐన వాల్మీకి శ్రీరామ పట్టాభిషేకానంతరగాథను, అశ్వమేధయాగమునకు పిమ్మట జరుగనున్న వృత్తాంతమునుగూడ (ఉత్తరకాండమునుగూడ) రచించెను. ఇక 'ఈ రామాయణమును కంఠస్థము చేసి గానము చేయగలవారు ఎవరు? అని అతడు ఆలోచింపసాగెను. (3)

ఇట్లు చింతించుచు ఆ మహర్షి అట్టి (కావ్య శ్లోకములను కంఠస్థమొనర్చి గానముచేయగల) శిష్యప్రాప్తికై భగవంతుని ధ్యానించుచుండగా మునివేషములలోనున్న కుశలపులు అచటికి వచ్చి, ఆయనపాదములను అశ్రయించిరి. గురుశుశ్రూష చేయుటలో నిరతులును, ఆధ్యయనము పూర్తియగునఱకును స్థిరమైన నిష్ఠగలిగిన రాజకుమారులును మంచి విద్యార్థులుగా ప్రసిద్ధికెక్కినవారును, సమానస్థాయిలో గానము చేయగల సోదరులును (కంఠములు కలిసినవారును) చక్కని గాత్రము గలవారును, తనఅశ్రమవాసులును ఐన ఆ లవకుశులను మహర్షి చూచెను. "వీరు రామాయణమును గానము చేయుటకు సమర్థులు" అని తలంచెను. (4-5)

స తు మేధావినౌ దృష్ట్వా వేదేషు పరినిష్ఠితౌ ।
వేదోపబృంహణార్థాయ తావగ్రాహయత ప్రభుః । 6

కావ్యం రామాయణం కృత్త్వం సీతాయాశ్చరితం మహత్ ।
పౌలస్త్యవధమిత్యేవ చకార చరితవ్రతః । 7

పాత్యే గేయే చ మధురం ప్రమాణైస్త్రిభిరన్వితమ్ ।
జాతిభిః సప్తభిర్బద్ధం తంత్రీలయనమన్వితమ్ । 8

రౌః శృంగార కారుణ్య హాస్య వీర భయానకైః ।
రౌద్రాదిభిశ్చ సంయుక్తం కావ్యమేతదగాయతామ్ । 9

తౌ తు గాంధర్వతత్త్వజ్ఞౌ మూర్ఖవాస్తానకోవిదౌ ।
భ్రాతరౌ స్వరసంపన్నౌ గంధర్వావివ రూపిణౌ । 10

రూపలక్షణసంపన్నౌ మధురస్వరభాషిణౌ ।
చింబాదివోద్భుతౌ చింబౌ రామదేహాత్ తథాపరౌ । 11

తౌ రాజపుత్రౌ కార్త్యేయస ధర్మ మఖ్యాన ముత్తమమ్ ।
వాచోవిధేయం తత్సర్వం కృత్వా కావ్యమనిందితౌ । 12

ఋషీణాం చ ద్విజాతీనాం సాధూనాం చ సమాగమే ।
యథోపదేశం తత్త్వజ్ఞౌ జగతుస్తా సమాహితౌ । 13

వేదతుల్యమైన (వేదప్రతిరూపమైన) రామాయణమును గానము చేయుటద్వారా వేదార్థములను వ్యక్తపఱచుటకై (వేదధర్మములకు ప్రసిద్ధిని గూర్చుటకై) సర్వసమర్థుడైన వాల్మీకి విషయములను గ్రహించుటలోను వాటిని దారణ చేయుటలోను గట్టిశక్తిగలవారును, వేదవేదాంగములను అధ్యయనము చేసినవారును ఐన లవకుశులను స్వీకరించెను. ఈ రామాయణమహాకావ్యమున ముఖ్యముగా శ్రీరామస్వత్వంతము, సీతాచరితము, రావణవధ వర్ణింపబడినందున దీనిని 'రామాయణము' అనియు, 'సీతాచరిత్రము' అనియు, 'పౌలస్త్య వధము' అనియు పేర్కొనవచ్చునని అపారజ్ఞానసంపన్నుడైన వాల్మీకి కుశలవులకు ఉపదేశించెను. (6-7)

ఈ రామాయణము చక్కగా పఠించుటకును, మధురముగా గానము చేయుటకును అనువైనది. తీవ్ర, చతురశ్ర, మిశ్ర ప్రమాణములతో లేదా ద్రుత, మధ్య, విలంబిత ప్రమాణములతో అలరారునది. స, రి, గ, మ, ప, ద, ని అను సప్తస్వరములతో కూర్చబడినది. వీణాది తంత్రీవాద్యములపైనను, మృదంగాదిలయ వాద్యములతోడను పలికించుటకు అనువైనది. శృంగార, వీర, కరుణ, హాస్య, రౌద్ర, భయానకాది నవరసములతో పరిపుష్టమైనది. అట్టి రామాయణకావ్యమును ఆ లవకుశులు గానము చేసిరి. (8-9)

కవలలైన ఆ లవకుశులు సంగీతశాస్త్రమున అరితేటినవారు, వీణాదివాదనమున నేర్పరులు, మంద్ర మధ్యమ తార స్థాయులలో గానము చేయుటయందు నిపుణులు, కమ్మని కంఠము గలవారు, మనుష్య వేషములలోనున్న గంధర్వులవలె ఒప్పుచున్నవారు, అభినయించుచు పాడుటలో కుశలురు, మృదుమధురముగా భాషించుటలో చతురులు, రాముని రూపమునకు అచ్చగ్రుడ్డినట్లుగా (రామునకు ప్రతిబింబములుగా) ఉన్నవారు. ఇట్టి లవకుశులు రామాయణమును గానము చేసిరి. (10-11)

ఏమాత్రమును లోపము లేకుండా గురూపదేశము ప్రకారము గానముచేయగలవారును, మునిబాలురవేషములలోనున్న వారును ఐన ఆ రాజకుమారులు సకలధర్మములను తెలుపునట్టి ఉత్తమమైన ఆ రామాయణకావ్యమును పూర్తిగా కంఠస్థ మొనర్చిరి. వారు అర్థవంతముగా చక్కగా పఠింపగలవారు, ఏ విషయమునందును మఱపులేక సావధానచిత్తులైయుండు వారు, మిక్కిలి ప్రజ్ఞాశాలురు, ఉత్తమ గుణములకు కుదురైన వారు, సమస్తశబ్దలక్షణములను ఏఱిగినవారు. మహర్షులు, బ్రాహ్మణోత్తములు, సాధుపురుషులు చేరియున్నభలో ఆ సోదరులు రామాయణకావ్యగానము చేసిరి. (12-13)

మహాత్మానా మహాభాగా సర్వలక్షణలక్షితాః।
తా కదాచిత్ సమేతానామ్ ఋషీణాం భావితాత్మనామ్।
అసీనానాం సమీపస్థా ఇదం కావ్యమ్ అగాయతామ్। 14

తచ్ఛ్రుత్వా మునయస్సర్వే బాష్పపర్యాకులేక్షణాః।
సాధు సాద్భితి తాపూచుః పరం విస్మయమాగతాః। 15

తే ప్రీతమనసః సర్వే మునయో ధర్మవత్సలాః।
ప్రశశంసుః ప్రశస్తవ్యా గాయమానా కుశీలవాః। 16

ఆహో గీతస్య మాధుర్యం శ్లోకానాం తు విశేషతః।
చిరనిర్వృత్తమప్యేతత్ ప్రత్యక్షమివ దర్శితమ్। 17

ప్రవిశ్య తాపుభౌ సుమ్య భావం నమ్యగగాయతామ్।
సహితా మధురం రక్తం సంపన్నం స్వరసంపదా। 18

ఏవం ప్రశస్యమానా తా తపః శ్లాఘ్యైః మహాత్మభిః।
సంరక్తతరమత్యర్థం మధురం తావగాయతామ్। 19

ప్రీతః కశ్చిన్మునిస్తాభ్యాం సంస్థితః కలశం దదౌ।
ప్రసన్నో వల్కలం కశ్చిద్దదౌ తాభ్యాం మహాయశాః। 20

అన్యః కృష్ణాజినం ప్రాదాత్ మౌంజీమన్యో మహామునిః।
కశ్చిత్ కమండలుం ప్రాదాత్ యజ్ఞసూత్రం తథాపరః। 21

దౌదుంబరీం బ్రుసీమన్యో జపమాలామ్ అథాపరః।
బ్రుసీమన్యత్తదా ప్రాదాత్ కౌషీనమ్ అపరోమునిః। 22

తాభ్యాం దదౌ తదాహృష్టః కుతారమపరోమునిః।
కాషాయమపరోవస్త్రం చీరమన్యో దదౌ మునిః। 23

జటాబంధనమన్యస్తు కాష్ఠరజ్జం ముదాన్వితః।
యజ్ఞభాండమ్ ఋషిః కశ్చిత్ కాష్ఠభారం తథాపరః। 24

ఆయుష్యమపరేస్రాహుః ముదా తత్రమహర్షయః।
దదుశ్చైవ వరాన్ సర్వే మునయః సత్యవాదినః। 25

అశ్వర్యమిదమాభ్యానం మునినా సంప్రకీర్తితమ్।
పరం కవీనామాధారం సమాప్తం చ యథాక్రమమ్। 26

అధిగీతమిదం గీతం సర్వగీతేషు శోవిదౌ।
ఆయుష్యం పుష్టిజనకం సర్వశ్రుతిమనోహరమ్। 27

ఒకానొకప్పుడు వాల్మీకిమహర్షిఅశ్రమమునకు స్థితప్రజ్వలైన ఋషులెల్లరును విచ్చేసిరి. వారు అందఱును అచట సుఖాసీనులై యుండిరి. అప్పుడు మిగుల బుద్ధిశాలురు, రూపసౌభాగ్యముగల వారు, సర్వ కుటిలక్షణ సంపన్నులు ఐన ఆ కుశలపులు వారి సమక్షమున ఈ కావ్యమును గానము చేసిరి. (14)

ఆ సభలోని మునులు అందఱును ఆ కావ్యగానమును విని, పరమాశ్చర్యధరితులైరి, వారు అనందాశ్రువులతో 'బాగుబాగు' అనుచు ఆ లవకుశులపై ప్రశంసలజల్లు కురిపించిరి. ఏ మాత్రము మాతృర్యము లేనివారు, గానానందమున పొంగిపోయినవారు, అయిన ఆ మునులు అందఱును, గానమదురిమలచే ప్రశంసార్పిల్లైన కుశలపులను "ఆహో! ఈ గాన మాధుర్యము అత్యద్భుతము. అని మెచ్చుకొనుచు "శ్లోకముల రచనానైశిష్ట్యము ఇంకను ప్రశంసనీయము, ఇది మున్నెన్నడో జరిగిన వృత్తాంతమేయైనను నేడు కన్నులకు గట్టినట్లున్నది" అని కొనియాడసాగిరి. (15-17)

ఆ లవకుశులు ఇద్దఱును శ్లోకములలోని భావములు, రసములు చక్కగా వ్యక్తమగునట్లుగా అయబద్ధముగా సప్తస్వర సంపదతో రాగయుక్తముగా మధురముగా గానముచేసిరి. తపోధనులు, మహాత్ములుఐన ఆ మునులఅనందసారవశ్యములను గాంచి, ఆ లవకుశులు భావరాగతాళయుక్తముగా ఇంకను మధురముగా గానము చేయసాగిరి. (18-19)

వారిగానమునకు ఆనందించిన అచటి మునులలో ఒకరు వారికి కలశమును బహూకరించెను. వాసికెక్కిన మఱియొక మహర్షి ప్రసన్నుడై వల్కలమును, ఇంకొకరు జింకచర్మమును, వేటొకరు మౌంజిని (దర్ప మొలత్రాడును) మఱియొకరు కమండలువును, యజ్ఞోపవీతమును వేటొకరును బహుమతిగా ఇచ్చిరి. ఒకరు మేడిపీతమును, దానిపై అందమైన మెత్తని అసనమును, మఱియొకరు జపమాలను, వేటొకరు కౌషీనమును బహూకరించిరి. అట్లే ప్రసన్నమైన మనస్సుతో ఒకరు గొడ్డలిని, వేటొకరు కాషాయవస్త్రములను, ఉత్తరీయమును, మఱియొకరు జటాబంధనమును, ఇంకొకరు కాష్ఠరజ్జువును, యజ్ఞసూత్రము, వేటొకరు సమిధలను కాసుకలుగా సమర్పించిరి. ఏమృట సభలోని మహర్షులు అందఱును స్వస్తివాచనములతో వారిని ఆశీర్వదించిరి, వరములను ఇచ్చిరి. (20-25)

వాల్మీకి మహర్షి విరచించిన ఈ మహాకావ్యము మిక్కిలి అద్భుతావహముగా ఉన్నది. మొదటినుండియు చివరివఱకు ఏమాత్రము కుంటుపడక పూర్తిగా రచింపబడిన ఈ కావ్యము కవీశ్వరులకు అందఱికిని మిక్కిలి ఆదర్శప్రాయమైనది. (26)

"ఓ గానకోవిదులారా! మీ కావ్యగానము అద్భుతముగా ఉన్నది. ఇది ఆయుర్వృద్ధికరమైనది, పుష్టిని గూర్చునది,

ప్రశస్యమానౌ సర్వత్ర కదాచిత్ తత్ర గాయకౌ ।
రథ్యాసు రాజమార్గేషు దదర్శ భరతాగ్రజః । 28

స్వవేశ్మచానీయ తదా భ్రాతరౌ చ కుశీలవౌ ।
పూజయామాస పూజార్హౌ రామ శృత్రునిబర్హణః । 29

ఆసీనః కాంచనే దివ్యే స చ సింహాసనే ప్రభుః ।
ఉపోపవిష్టః సచివైః భ్రాతృభిశ్చ పరంతపః । 30

దృష్ట్వా తు రూపసంపన్నౌ తాపుభౌ నియత స్తదా ।
ఉవాచ లక్ష్మణం రామః శత్రుఘ్నం భరతం తథా । 31

శ్రూయతా మిద మాఖ్యానమ్ అనయో ర్దేవవర్చసేః ।
విచిత్రార్థ పదం సమ్యగ్ గాయకౌ తావచోదయత్ । 32

తౌ చాపి మధురం రక్షం స్వంచితాయత నిస్సనమ్ ।
తంత్రీలయవదత్యర్థం విశ్రుతార్థమగాయతామ్ । 33

హ్లాదయత్ సర్వగాత్రాణి మనాంసి హృదయాని చ ।
శ్రోత్రాశ్రయసుఖం గేయం తదృభౌ జనసంసది । 34

ఇమౌ మునీ పార్థివలక్షణాన్వితౌ
కుశీలవౌ చైవ మహాతపస్వినౌ ।
మమాపి తద్భూతికరం ప్రవక్ష్యతే
మహానుభావం చరితం నిబోధత । 35

తతస్తు తౌ రామవచః ప్రచోదితౌ
ఆగాయతాం మార్గవిధాన సంపదా ।
స చాపి రామః పరిషద్గతః శనైః
బుభూషయాసక్తమనా బభూవ హ । 36

నిల్లరకును కర్ణపేయమైనది. ఈ కావ్యమును మీరు మధురముగా ఆలపించితీరి" అని అచటివారు అందఱును వారిని ప్రశంసించిరి. ఒకానొకప్పుడు వీధులయందును, రాజమార్గముల యందును గానము చేయుచున్న ఆ లవకుసులను భరతాగ్రజుడైన శ్రీరాముడు తిలకించెను. (27-28)

అంతట రామాయణమును మధురముగా గానము చేయుచు అందఱి ప్రశంసలకు పాత్రులైన, ఆ లవకుశసోదరులను అరివీరభయంకరుడైన శ్రీరాముడు తనభవనమునకు రప్పించి, వారిని ప్రశంసించెను. (29)

శ్రీరామచంద్రప్రభువు దివ్యమైన బంగారు సింహాసనముపై ఆసీనుడై యుండెను. ఆ మహావీరుని సమీపమున మంత్రులు, సోదరులు చేరియుండిరి. (30)

అశ్వమేధయాగదీక్షలోనున్న శ్రీరాముడు ముద్దులొలుకుచున్న ఆ ఇద్దఱు చిన్నారులను జూచి, లక్ష్మణ భరత శత్రుఘ్నులతో "దివ్యమైన వర్చస్సుగల ఈ చిరంజీవులు గానము చేసెడి విచిత్రార్థపద విలసితమైన ఈ వృత్తాంతమును వినుడు" అని పలికి, ఆ మధుర గాయకులను పాడుటకై ప్రోత్సహించెను. (31-32)

ఆ బాలకులిద్దఱును ప్రసీద్ధికెక్కిన ఆ రామాయణ గాథను మధురముగా, రాగరసయుక్తముగా, వీణాతంత్రులను మీటుచు లయబద్ధముగా శ్రావ్యమైన కంఠస్వరములతో గానము చేసిరి. ఆ మహాజనసభలో వీనులవిందు గావించుచు వారు హాయిగా గానము చేసిన ఆ పాట సదస్సుల శరీరములను పులకింపజేసెను, మనస్సులను ఆహ్లాదపఱచెను, హృదయములను ధ్రువపఱచెను. అది సభకే ఒక వెలుగు దివ్యయై విలసిల్లెను. (33-34)

"ఈ బాలురు ఇద్దఱును మునివేషములలో ఉన్నను రాజ లక్షణములు గలవారు, వీరు గాయకులు, మహాతపస్సంపన్నులు, వీరికావ్యగానము నాకును ఆనందమును గూర్చుచున్నది. కనుక నాకును శ్రేయస్కరమైన ఈ మహాచరితమును వినుడు." అంతట వారు శ్రీరాముని ప్రోత్సాహముతో సర్వజనామోదకమైన మార్గపద్ధతిలో గానము⁽¹⁾ చేసిరి. శ్రీరాముడును సభలోని వారితో పాటు ఆ గానానందమును తానును అనుభవించదలచివాడై ఆ గానమును వినుటలోనే నిమగ్నుడాయెను. దానిని ఎంతగా విన్నను వారికి తననితీరకుండెను. (35-36)

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే ఆదికావ్యే వాల్మీకీయే బాలకాండే చతుర్దశ్యర్గః (4)

వాల్మీకిమహర్షినిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి బాలకాండమునందు నాల్గవసర్గము సమాప్తము

-- * * * --

1) సంగీతము(గానము) 'మార్గము, దేశ' అని రెండువిధములు. వేర్వేలు ప్రాంతములయందలి ప్రాకృతభాషలలో గానముచేయుటకు సంగీతమును 'దేశ' అనియుందురు. సంప్రదాయబద్ధముగా సంస్కృతభాషను అనుసరించి గానముచేయుటకుదానిని 'మార్గసంగీతము' అనియుందురు. శాస్త్రీయసంగీతము మార్గము, లలితసంగీతము 'దేశ'

5. ఐదవసర్గము

అయోధ్యానగరవర్ణనము.

సర్వాపూర్వమియం యేషామ్ ఆసీత్ కృత్స్నా వసుంధరా ।
ప్రజాపతిముపాదాయ నృపాణాం జయశాలినామ్ । 1

యేషాం స సగరో నామ సాగరో యేన భానితః ।
షష్ఠిః పుత్రసహస్రాణి యం యాంతం పర్యవారయన్ । 2

ఇక్ష్వాకూణామిదం తేషాం రాజ్ఞాం వంశే మహాత్మనామ్ ।
మహదుత్పన్నమాఖ్యానం రామాయణమితి శ్రుతమ్ । 3

తదిదం వర్తయిష్యామి సర్వం నిఖిలమాదితః ।
ధర్మకామార్థసహితం శ్రోతవ్యమ్ అనసూయయా । 4

కోసలో నామ ముదితః స్ప్రితో జనపదో మహాన్ ।
నివిష్టః సరయాతీరే ప్రభూతధనధాన్యవాన్ । 5

అయోధ్యా నామ నగరీ తత్రాసీల్లోకవిశ్రుతా ।
మనునా మానవేంద్రేణ యా పురీ నిర్మితా స్వయమ్ । 6

ఆయతా దశ చ ద్వే చ యోజనాని మహాపురీ ।
శ్రీమతీ త్రిణివిస్తీర్ణా సువిభక్తమహాపథా । 7

రాజమార్గేణ మహతా సువిభక్తేన శోభితా ।
ముక్తపుష్పావకీర్ణేన జలసీతేన నిత్యశః । 8

తాం తు రాజా దశరథో మహారాష్ట్రవివర్తనః ।
పురీమావాసయామాస దివం దేవపతి ర్యథా । 9

కవాటతోరణవలీం సువిభక్తాంతరావణామ్ ।
సర్వయంత్రాయుధవలీమ్ ఉపేతాం సర్వశిల్పిభిః । 10

సప్తద్వీపములతోగూడిన ఈ సమస్త భూమండలమును మనుప్రజాపతి మొదలుకొని జయశీలులైన పెక్కుమంది రాజులు పరిపాలించిరి. ఈ వంశమున సగరుడనువాడు సుప్రసిద్ధుడు. ఈ సగరునిఅటువదివేలమంది కుమారులును యజ్ఞాశ్వనిమిత్రమై సముద్రమును త్రవ్వెరి. కావున దానికి సాగరము అని పేరు వచ్చెను. ఈ ఇక్ష్వాకువంశమున మహానుభావులైన ఎందరో రాజులు జన్మించి, వంశమునకు వన్నెదెచ్చిరి. అట్టి మహావంశమున జన్మించిన శ్రీరాముని చరిత్రమే రామాయణము. బ్రహ్మనుగ్రహప్రభావమున రూపు దీర్చుకొనిన ఈ రామాయణమును లోకమున ప్రవర్తింపజేయుదును. ఇది ధర్మకామార్థములను ప్రతిపాదించును. దీనిని ఎట్టి దోష దృష్టియు లేకుండ వినవలసినది, పఠింపవలసినది. (1-4)

సరయానదీతీరమున 'కోసల' అను సుప్రసిద్ధదేశము గలదు. అది దనధాన్యసంపదలతో తులతూగుచున్నది. కనుక అచటి జనులు మిక్కిలి సంతోషులైయుండిరి. (5)

ఆ కోసలదేశమున 'అయోధ్య' అను పేరుగల ఒక మహానగరము గలదు. ఆ పురమును మానవేంద్రుడైన మనువు స్వయముగా నిర్మింపజేసెను. ఆ కారణముగా అది లోకప్రసిద్ధి వహించెను. ఆ మహానగరము పండ్రెండు యోజనముల పొడవును, మూడు యోజనముల వెడల్పును గలిగి మిక్కిలివిశాలమై అపూర్వశోభలతో విలసిల్లుచున్నది. అచటినీధులు ఇరువైపుల వృక్షములతో విరాజిల్లుచు విశాలములై యున్నవి. ఆ పురియందలి రాజమార్గము సువిశాలమై ఇరువంకల పూలవృక్షములతో శోభిల్లుచున్నది. జలములచే తడుపబడిన ఆ రాజమార్గము చెట్లనుండి రాలిన పుష్పములతో నిండి, చూడముచ్చటగా నున్నది. (6-8)

కోసలదేశమును ధర్మమార్గమున పరిపాలించుచున్న దశరథమహారాజు దేవేంద్రుడు అమరావతినెనలె అయోధ్యాపుర నైభవమును ఇనుమడింపజేసెను. (9)

ఆ పురము ప్రశస్తమైన ద్వారములతోడను, ద్వారబంధముల తోడను అలరారుచుండెను, నగర మధ్యభాగమున వరుసలు దీరియున్న అంగళ్లతో అది మనోహరముగానుండెను. అచ్చట వివిధములగు యంత్రములు, ఆయుధములు అమర్చబడి యుండెను. అన్ని కళలయందును నిపుణులైన శిల్పులు

సూతమాగధసంబాధాం శ్రీమతీమ్ అతులప్రభామ్ ।
ఉచ్చాట్టలధ్వజవతీం శతఫ్నిశతసంకులామ్ । 11

వధూనాటక సంఘైశ్చ సంయుక్తాం సర్వతః పురీమ్ ।
ఉద్యానానువణోపేతాం మహతీం సాలమేఖలామ్ । 12

దుర్గగంధీరపరిఘాం దుర్గామ్ అన్యైః దురాసదామ్ ।
వాణివారణసంపూర్ణాం గోభిరుష్టైః ఖరైస్తథా । 13

సామంతరాజసంఘైశ్చ బలికర్మభిరావృతామ్ ।
నానాదేశనివాసైశ్చ వణిగ్నిరుపశోభితామ్ । 14

ప్రాసాదై రత్నవికృతైః పర్వతైరుపశోభితామ్ ।
కూటాగరైశ్చ సంపూర్ణామ్ ఇంద్రస్యేవామరావతీమ్ । 15

చిత్రామ్ అష్టాపదాకారాం పరనారీగణైర్యుతామ్ ।
సర్వరత్నసమాకీర్ణాం విమానగృహశోభితామ్ । 16

గృహగాఢా మవిచ్ఛిద్రాం సమభూమౌ నివేశితామ్ ।
శాలితండులసంపూర్ణామ్ ఇక్షుకాండరసోదకామ్ । 17

దుందుభీభిః మృదంగైశ్చ వీణాభిః పణవై స్తథా ।
నాదితాం భృశమత్యర్థం పృథివ్యాం తామనుత్తమామ్ । 18

విమానమివ సిద్ధానాం తపసాధిగతం దివి ।
సునివేశితవేశ్మాంతాం నరోత్తమసమాప్యతామ్ । 19

యే చ బాణైర్న విధ్యంతి వివిక్తమ్ అపరాపరమ్ ।
శఙ్ఖవేధ్యం చ వితతం లఘుహస్తా విశారదాః । 20

సింహవ్యాఘ్రవరాహాణాం మత్తానాం నర్దతాం వనే ।
హంతారో నిశితైః శస్త్రైః బలాద్భామబలాదపి । 21

ఆ నగరమున ఉండిరి. అందు వాసిగాంచిన స్తుతిపాఠకులు, వందిమాగధులు గలరు, అది ధనధాన్య సంపదలతో శోభిల్లుచుండెను. ఎత్తైన కోటబురుజులతోను, ధ్వజములతోను, వందలకొలది శతఘ్నులతోను ఆ పురి రాజిల్లుచుండెను. (10-11)

ఆ పురి నృత్యకళాకుశలులైన నటీనటులతో శోభిల్లుచుండెను. అందు చూడముచ్చటైన మామిడి తోపులు గలవు. మట్టునుగల విశాలమైన ప్రాకారము ఆ పురికి ఒడ్డాణమువలె మనోజ్ఞముగా నుండెను. దాని చుట్టును విశాలమైన లోతైన అగడ్తయు, శత్రువులకు దుర్భేద్యమైన కోటయు గలవు. అందు మేలు జాతికి చెందిన గుఱ్ఱములు, వేగముగాసాగి పోగల ఏనుగులు, వృషభములు, ఒంటెలు, అసంఖ్యాకముగా గలవు. (12-13)

కప్పములను చెల్లించుటకై వచ్చెడి సామంతరాజులనందడితో ఆ నగరము కలకలలాడుచుండెను. క్రయవిక్రయములకై ఏతెంచెడి వివిధదేశవాసులైన వ్యాపారులతో అది క్రిక్కిరిసి యుండెను. రత్నములు పొదిగిన రాజగృహములతోడను, క్షీడాపర్వతములతోడను, అంతస్తులతోగూడిన మేడలతోను ఒప్పుచు అది ఇంద్రుని అమరావతినగరమువలె నిరాజిల్లుచుండెను. (14-15)

జౌదపుపలకవలె 'అష్టాపదాకారములో'నున్న చిత్ర విచిత్రములైన రాజగృహములతో అది యొప్పుచుండెను. అది అందమైన సుందరీమణులతో అలరారుచుండెను, నానావిధ రత్నశోభలతో కలకలలాడుచుండెను. ఆకాశమును తాకుచుండెడి ఎత్తైన భవనములతో శోభిల్లుచుండెను. అచటి గృహస్థుల ఇండ్లు ఎట్టి దోషములును లేకుండ సమతలముపై నిర్మింపబడి క్రిక్కిరిసియుండెను. ఆ పురము మేలైన వరిబియ్యముతో, చెఱకురసమువంటి మధురజలములతో సమృద్ధమై యుండెను. (16-17)

దుందుభులమ్రోతలతో, మృదంగధ్వనులతో, వీణావాదములతో, మద్దెలరనములతో ఆ సుహానగరము ఎంతయు మాటునొగు చుండెను. సిద్ధపురుషులకు తపఃఫలముగా లభించిన దివ్య భవనములవలె ఆ నగరమునందలి గృహములు బారులుదీటి, విద్వాంసులతో నిండియుండెను. (18-19)

ఆ నగరమునందలి యోధులు, శస్త్రాస్త్రవిద్యలలో ఆరితేటినవారు, సమర్థులు, శబ్దభేది విద్యానిపుణులు. కాని వారు సహాయపడువారులేక ఒంటరిగానున్నవారినిగాని, పాటిపోవుచున్నవారిని గాని చంపెడువారు గారు. వనమునందు మత్తిల్లి గర్వముతో గర్జించెడి సింహములను, గాండ్రించు పెద్దపులులను, ముర్ఖురించు అడవి పందులను ఆ యోధులు

తాదృశానాం సహస్రైస్తామ్ అభిపూర్ణాం మహారథైః ।
పురీష్ ఆవాసయామాస రాజా దశరథస్తదా ॥ 22

తామగ్నిమద్భిః గుణవద్భి రావృతాం
ద్విజోత్తమైః వేదషడంగపారగైః ।
సహస్రదై స్సత్యరత్నైర్మహాత్మభిః
మహర్షికల్పైః ఋషిభిశ్చ కేవలైః ॥ 23

దీరులై వాడియైన శస్త్రములతో, బాహుబలముతో సంహరించు
చుండెడివారు. అట్టి వేలకొలదిమహారథులతో⁽¹⁾ సిండియున్న
ఆ అయోధ్యానగరమును దశరథమహారాజు పరిపాలించు
చుండెను. (20-22)

అచటి ద్విజోత్తములు అందఱును నిత్యాగ్నిహోత్రులు,
శమదమాది గుణసంపన్నులు, వేదవేదాంగములయందు
పారంగతులు, సత్యమును పట్కుటయందు నిరతులు,
మిక్కిలి ప్రజ్ఞావంతులు, కొల్లలుగా దానములు చేయువారు,
మహర్షులతో సమానులు. అంతేగాదు వారు సాక్షాత్తుగా మహర్షులే.
అట్టి అయోధ్యానగరమును రాజధానిగా జేసికొని, దశరథ
మహారాజు కోసలదేశమును పరిపాలించుచుండెను. (23)

ఇత్యార్దే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే బాలకాండే పంచమస్కంధః (5)

వాల్మీకిమహర్షినిరచితమైన ఆదికావ్యమైన శ్రీ మద్రామాయణమునందలి బాలకాండమునందు ఐదవస్కంధము సమాప్తము

-- * * * --

6. ఆటవసర్గము

దశరథునిపాలనలో అయోధ్యానగరవైభవము.

తస్యాం పుర్యామ్ అయోధ్యాయాం వేదవిత్ సర్వసంగ్రహః ।
దీర్ఘదర్శి మహాతేజాః పౌరజానపదప్రియః ॥ 1

ఇక్ష్వాకురాజామ్ అతిరథో యజ్ఞా ధర్మపరో వశీ ।
మహర్షికల్పో రాజర్షిః త్రిషు లోకేషు విశ్రుతః ॥ 2

బలవాన్ నిహతామిత్రో మిత్రవాన్ విజితేంద్రియః ।
ధనైశ్చ సంగ్రహైశ్చాన్యైః శక్రవైశ్రవణోపమః ॥ 3

యథా మనుర్మహాతేజా లోకస్య పరిరక్షితా ।
తథా దశరథో రాజా వసన్ జగదపాలయత్ ॥ 4

దశరథమహారాజు వేదార్థములను బాగుగా ఎఱిగినవాడు,
ధనదానాదులచే శూరులను, పండితులను ఆదరించి,
తనవశమునందు ఉంచుకొనెడివాడు, భావిపరిణామములను
ముందుగా గుర్తించువాడు, మిక్కిలి స్రతాపశాలి,
పురజనులకును, గ్రామప్రజలకును ప్రీయమునుగూర్చువాడు,
ఇక్ష్వాకువంశజులలో అతిరథుడు, విద్యుక్తముగా యజ్ఞములను
చేయువాడు, ధర్మకార్యములయందు నిరతుడు,
ప్రజలనందఱిని అదుపులోనుంచగలవాడు, మహర్షితుల్యుడు,
రాజర్షి, ముల్లోకములయందును సుప్రసిద్ధుడు, చతురంగ
బలములు గలవాడు, శత్రువులను తుదముట్టించెడువాడు,
సుప్రసిద్ధులైన మిత్రులు గలవాడు, నిషిద్ధ విషయములయందు
మనసుపెట్టనివాడు, ధనకనక వస్తువాహనములను, తదితర
నిధులను కల్గియుండుట యందు ఇంద్రునితో, కుబేరునితో
సమానుడు. అట్టి దశరథమహారాజు లోకపరిరక్షణయందు
మహా తేజశ్శాలియైన నైవస్వతమనువువలె తనకోసల రాజ్యమును
పరిపాలించెను. (1-4)

1) శ్లో ॥ ఆత్మానం సారథిం చాశ్వాన్ రక్షన్ యుభ్యేత యో నరః । స మహారథ సంజ్ఞః స్యాత్ ॥

తనను, తనసారథిని, అశ్వములను రక్షించుకొనుచు యుద్ధము చేయువాడు 'మహారథుడు' అనబడును.

తేన సత్యాభినందేన త్రివర్గమ్ అనుతిష్ఠతా ।
పాలితా సా పురీ శ్రేష్ఠా ఇంద్రేణీవామరావతి । 5

తస్మిన్ పురవరే హృష్టా ధర్మాత్మానో బహుశ్రుతాః ।
నరాస్తష్టా ధన్యైః సైన్యైః అలుబ్ధాః సత్యవాదినః । 6

నాల్పసన్నివయః కశ్చిత్ ఆసీత్తస్మిన్ పురోత్తమే ।
కుటుంబీ యో హ్యసిద్ధార్థో గవాశ్వధనధాన్యవాన్ । 7

కామీ వా న కదర్యో వా నృశంసః పురుషః క్వచిత్ ।
ద్రష్టుం శక్యమ్ అయోధ్యాయాం నావిద్యాన్ న చ నాస్తికః । 8

సర్వే నరాశ్చ నార్యశ్చ ధర్మశీలాః సుసంయతాః ।
ఉదితాశ్శీలవృత్తాభ్యాం మహర్షయ ఇవామలాః । 9

నాకుండలీ నామకుటీ నాన్రగ్వీ నాల్పభోగవాన్ ।
నామృష్టో నామలిప్తాంగో నానుగంధశ్చ విద్యతే । 10

నామృష్టభోజీ నాదాలా నాప్యనరేగదనిష్కృఢృక్ ।
నాహస్తాభరణో వాపి దృశ్యతే నాప్యనాత్మవాన్ । 11

సత్యసంధుడును, ధర్మమును, ధర్మమునకు లోబడి అర్థకామములను పరిరక్షించువాడును ఐన దశరథుడు ఇంద్రుడు అమరావతిని వలె అయోధ్యను పాలించెను. (5)

శ్రేష్ఠమైన ఆ అయోధ్యానగరమునందలి జనులు సుఖశాంతులతో సంతోషముగా జీవించుచుండిరి. వారు ధర్మాత్ములు, అనేకశాస్త్రములను అధ్యయనము చేసినవారు, తాము కష్టపడి సంపాదించిన ధనముతోడనే తృప్తిపడువారు, లోభగుణము లేనివారు, సత్యమును పలికెడువారు. (6)

ఆ మహానగరమునందలి గృహస్థులలో⁽¹⁾ ఏ ఒక్కడును సంపన్నుడు కానివాడుగాని, గోవులు, అశ్వములు, ధనధాన్య సమృద్ధియు లేనివాడుగాని లేడు. వారందఱును తమ సంపదలను ధర్మకార్యములకును, ధర్మబద్ధముగా అర్థ, కామపురుషార్థములను సాధించుటకును వినియోగించెడి వారే. (7)

ఆ పురమునందలిజనులలో కామాతురుడుగాని, కదర్ముడు (లోభి) గాని, క్రూరుడుగాని, విద్యా హీనుడుగాని, నాస్తికుడు గాని ఎంతగా వెదికినను కానరాడు. (8)

అయోధ్యయందలి స్త్రీపురుషులు ధర్మప్రవర్తనచే శ్రేష్ఠులు, ఇంద్రియనిగ్రహముగలవారు, సత్స్వభావము గలవారు, సదాచార సంపన్నులు, మహర్షులవలె నిర్మలహృదయులు. (9)

ఆ అయోధ్యలో చెవులకు ఆభరణములు లేనివాడు లేడు, శిరస్త్రాణమును, తలపాగ మొదలగువానిని ధరింపని వాడులేడు, తనసంపదకు తగినట్లుగా భోగములను అనుభవింపనివాడు లేడు, అభ్యంగనస్నానములను చేయని వాడు లేడు, చందనాదికములను అలదుకొననివాడు లేడు, నుదుట తిలకమునుగాని, కస్తూరిని గాని బొట్టుగా ధరింపని వాడు లేడు. (10)

ఆ అయోధ్యయందు ఆకలితో అలమటించువారు లేరు, అందఱును తనివిదీర భుజించువారే, అతిథి - అభ్యాగతులను ఆదరించెడివారే, అర్జులకు దానములను చేయువారే, బాహుభూషణములను, కంఠాభరణములను, కంకణములను, ఉంగరములను ధరించెడివారే, అందఱును అంతఃకరణ శుద్ధిగలవారే. (11)

1) కుటుంబీ = గృహస్థుడు, యజమాని

శ్లో॥ మాలా పీతా స్పృషే పుత్రౌ పుత్రీ సత్యుతిథిఃస్వయమ్ । దశసంఖ్యః కుటుంబీతి విష్ణునోక్తం ద్విజోత్తమ । ॥

ఓ బ్రాహ్మణోత్తమా ! తల్లి, తండ్రి, ఇద్దరు కొడుకులు, ఇద్దరు కోడండ్లు, కూతురు, తన ధర్మపత్ని, తాను, అతిథి అను సరిమందితో గూడియుండువాడు 'కుటుంబీ'.

2) శ్లో॥ ఆత్మానం ధర్మకృత్యం చ పుత్రదారాంశ్చ వీడయేత్ । లోభాద్యః పితరౌ బ్రాతృనౌ న కదర్య ఇతిస్మృతః ॥

లోభమువలన ఆలుబిడ్డలను, తల్లిదండ్రులను, సోదరులను వీడించువాడు, ధర్మకార్యచరణమునకు వెనుకాడుచు నిలవలరాదు వాడు, కడకు తానుగూడ అనుభవింపక కృశించుచు కూడబెట్టువాడు కదర్ముడు. - గోవిందరాజేయవ్యాఖ్య.

నానాహితాగ్నిః నాయజ్ఞా న క్షుద్రో వా న తస్కరః।
కశ్చిదాసీదయోధ్యాయాం న చ నిర్వృత్తసంకరః। 12

స్వకర్మనిరతా నిత్యం బ్రాహ్మణా విజితేంద్రియాః।
దానాధ్యయనశీలాశ్చ సంయతాశ్చ ప్రతిగ్రహే। 13

న నాస్తికో నాన్యతకో న కశ్చిదబహుశ్రుతః।
నాసూయకో న చాశక్తో నావిద్వాన్ విద్యతే తదా। 14

నాషడంగవిదత్రాసీత్ నావ్రతో నాసహస్రదః।
న దీనః క్షిప్తచిత్తో వా వ్యథితో వాపి కశ్చన। 15

కశ్చి స్వరో వా నారీ వా నాశ్రీమాన్ నావ్యరూపవాన్।
ద్రష్టుం శక్యమ్ అయోధ్యాయాం నాపి రాజన్యభక్తిమాన్। 16

వర్ణేష్వగ్ర్యచతుర్థేషు దేవతాతిథిపూజకాః।
కృతజ్ఞాశ్చ వదాన్యాశ్చ శూరా విక్రమసంయుతాః। 17

దీర్ఘాయుషో నరా స్పర్శ్యే ధర్మం సత్యం చ సంశ్రితాః।
సహితాః పుత్రపౌత్రైశ్చ నిత్యం స్త్రీభిః పురోత్తమే। 18

క్షత్రం బ్రహ్మముఖంచాసీత్ వైశ్యాః క్షత్ర మనువ్రతాః।
శూద్రాః స్వధర్మనిరతాః త్రిన్ వర్ణానుపచారిణాః। 19

సా తేనేక్ష్యాకునాథేన పురీ సుపరిరక్షితా।
యథా పురస్తాన్మనునా మానవేంద్రేణ ధీమతా। 20

యోధానామ్ అగ్నికల్పానాం పేశలానామ్ అమర్షిణామ్।
సంపూర్ణా కృతవిద్వానాం గుహా కేసరిణా మివ। 21

ఆ అయోధ్యానగరమునందు అగ్నికార్యములను చేయని వాడుగాని, సోమయాగమును ఆచరింపని వాడుగాని, విద్యలను అరగారగా నేర్చినవాడు గాని, చాలియు చాలని సంపదగలవాడు గాని లేడు. దొంగలుగాని, వర్ణసంకరులుగాని అవట లేనేలేరు. (12)

అయోధ్యయందలి బ్రాహ్మణులు సర్వదా విద్యుక్తములైన స్వకర్మలయందు నిరతులు, ఇంద్రియములను జయించినవారు, దానశీలురు, జపము, వేదాధ్యయనము చేసెడిస్వభావముగల వారు, దానములను స్వీకరించుటయందు నిముఖులు. (13)

దశరథునిపరిపాలనకాలమునందు జానపదులలో నాస్తికులు గాని, అసత్యవాదులుగాని, శాస్త్రములను అభ్యసించనివారుగాని, అసూయాపరులుగాని, ఇహపర సాధనయందు అశక్తులుగాని, అజ్ఞానులుగాని లేరు. (14)

ఆ నగరమున వేదాంగములు (శిక్ష, న్యాయకరణము, చందస్సు, నిరుక్తము, జ్యోతిషము, కల్పము) తెలియనివారు గాని, వ్రతములను ఆచరింపనివాడుగాని లేడు, వేలకొలది ద్రవ్యములను దానము చేయనివాడుగాని, దీనుడుగాని, వ్యాకులచిత్తుడుగాని, రోగపీడుతుడుగాని లేడు. (15)

అచటి స్త్రీపురుషులలో కాంతిరహితులుగాని, సౌందర్యహీనులు గాని, రాజభక్తి లేనివారుగాని ముచ్చనకైనను కనబడరు. (16)

ఆ నగరమునందలి బ్రాహ్మణులు మొదలగు నాలుగు వర్ణములవారు దేవతలను, అతిథులను పూజించుచుండెడి వారు, చేసిన మేలును మఱువనివారు, ప్రీతితో దానములను చేసెడివారు, బ్రాహ్మణులు పాండిత్యమునందును, శాస్త్ర వాదములయందును శూరులు, సరాక్రమవంతులు, ఇతరులు తమతమరంగములలో వీరులు, శూరులు, ఆ మహానగరమునందలి జనులు ఎల్లరును ధర్మములను ఆచరించువారు, సత్యమార్గమును వీడనివారు. అందువలన వారు దీర్ఘాయుష్ముంతులు. భార్యాపుత్ర పౌత్రాదులతో కూడియుండువారు. (17-18)

క్షత్రియులు బ్రాహ్మణులయెడ గౌరవముగలిగి రాజ్యపాలన చేయుచుండెడివారు. వైశ్యులు క్షత్రియులఆజ్ఞలను పాటించెడివారు, శూద్రులు తమతమ ధర్మములనాచరించుచు ఈ మూడువర్ణములవారిని సేవించుచుండెడివారు. (19)

ఇక్ష్వాకువంశజుడైన దశరథమహారాజు ఆ అయోధ్యా నగరమును పూర్వము ప్రతిభామూర్తియు, మానవేంద్రుడును ఐన మనువునలె చక్కగా రక్షించుచుండెను. (20)

అచటి యోధులు సరాక్రమమున అగ్నివంటివారు, కుటిలత్వము లేనివారు, సరాభవములను ఏ మాత్రము సహించనివారు, శస్త్రాస్త్రాదియుద్ధవిద్యలయందు అతీతేతనవారు. అట్టి యోధులచే నిండి, ఆ నగరము సింహములచే గుహవలె దుర్బేద్యమై యుండెను. (21)

కాంభోజవిషయే జాతైః బాహ్నికైశ్చ హయోత్తమైః ।
వనాయుజైః నదీజైశ్చ పూర్ణా హరిహయోత్తమైః ॥ 22

వింధ్యపర్వతజై ర్మతైః పూర్ణా హైమవతైరపి ।
మదాన్వితైరతిబలైః మాతంగైః పర్వతోపమైః ॥ 23

ఐరావతకులీనైశ్చ మహాపద్మకులైస్తథా ।
అంజనాదపి నిష్పన్నైః వామనాదపి చ ద్విజైః ॥ 24

భద్రై ర్మంద్రై ర్మృగై శ్చైవ భద్రమంద్రమృగై స్తథా ।
భద్రమంద్రైర్భద్రమృగైః మృగమంద్రైశ్చ సా పురీ ।
నిత్యమతైః సదా పూర్ణా నాగై రచలసన్నిభైః ॥ 25

సా యోజనే చ ద్వే భూయః సత్యనామా ప్రకాశతే ।
యస్యాం దశరథో రాజా వసన్ జగదపాలయత్ ॥ 26

తాం పురిం స మహాతేజా రాజా దశరథో మహాన్ ।
శశాస శమితామిత్రో నక్షత్రాణీవ చంద్రమాః ॥ 27

తాం సత్యనామాం దృఢతోరణార్గళాం
గృహై ర్విచిత్రైః ఉపశోభితాం శివామ్ ।
పురీమ్ అయోధ్యాం నృసహస్రసంకులాం
శశాస వై శక్రసమో మహీపతిః ॥ 28

కాంభోజదేశపు జాతిగుట్టములతోడను, బాహ్నిక దేశమునకు చెందిన ఉత్తమాశ్వములతోడను, వనాయురాజ్యమున బుట్టిన మేలుజాతిహయములతోడను, సింధుదేశమున జన్మించిన శ్రేష్ఠములైన గుట్టములతోడను ఉచ్చైశ్రవమునంటి ఉత్తమోత్తమహయములతోడను ఆ పురము విలసిల్లుచుండెను. వింధ్యపర్వతమున బుట్టిన మదపుటేనుగులతోడను, హిమవన్నగమున జన్మించిన మహాగజములతోడను, బాగుగా బలిసి, మిక్కిలి మదించి, పర్వతముల వలెనున్న మాతంగములతోడను, ఐరావతవంశమున జన్మించినట్టివియు, పుండరీకమును పేరుగల మహాపద్మజాతికి చెందినవియు, వరుణదిగ్గజమైన అంజనజాతికి చెందినవియు, దక్షిణ దిగ్గజమైన వామనజాతిలో ఉద్భవించినవియు అగు భద్రగజములతోడను ఆ పురము నిండియుండెను. (22-24)

భద్రజాతిగజములతోడను, మంద్రజాతిపినుగులతోడను, మృగజాతివారణములతోడను, అట్లే, భద్రమంద్ర, భద్రమృగ, మృగమంద్ర - అను రెండేసిజాతులసాంకర్యముగల ఏనుగులతోడను, భద్ర మంద్ర మృగ - అను మూడేసి జాతులసంకర గజములతోడను, ఎల్లప్పుడు మదించియుండి, పర్వత సమానములైన ఏనుగులతోడను ఆ అయోధ్య విలసిల్లుచుండెను. (25)

ఆ నగరము వెలుపలగూడ రెండుయోజనముల మేరకు వ్యాపించియుండెను. సార్థకనామధేయము గల ఆ అయోధ్యను (యోద్ధుం అశక్యా, ఇతరులకు జయించుటకు సాధ్యముగానిది) దశరథమహారాజు పరిపాలించుచుండెను. (26)

రాజశిరోమణియు, మహాతేజశ్శాలియు ఐన ఆ దశరథ మహారాజు చంద్రుడు నక్షత్రములనువలె శత్రువులను తేజోవిహీనులను గావించుచు పరిపాలించుచుండెను. (27)

ఆ నగరము పేరుకు తగినట్లుగా దృఢమైన గడియలుగల కవాటములతోడను, చిత్రములైన గృహములతోడను, శోభిల్లుచుండెను. వేలకొలది పురజనులతో కలకలలాడుచు శుభప్రదమైన ఆ పురిని ఇంద్రసమానుడైన ఆ దశరథమహారాజు పరిపాలించుచుండెను. (28)

ఇత్యార్షే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే, బాలకాండే షష్ఠస్సర్గః (6)

వాల్మీకిమహర్షినిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి బాలకాండమునందు అజననస్సర్గము సమాప్తము

7. ఏడవసర్గము

దశరథునిమంత్రులు - వారిగుణగణములు.

తస్యామాత్యా గుణై రాసన్ ఇక్ష్వాకోఽస్తు మహాత్మనః ।
మంత్రజ్ఞాశ్చేంగితజ్ఞాశ్చ నిత్యం ప్రియహితే రతాః । 1

అష్టౌ బభూవు ర్వీరస్య తస్యామాత్యా యశస్వినః ।
శుచయశ్చానురక్తాశ్చ రాజకృత్యేషు నిత్యశః । 2

భృష్టి ర్జయంతో విజయ సిద్ధార్థో హ్యర్థసాధకః ।
అశోకో మంత్రపాలశ్చ సుమంత్ర శ్చాష్టమోఽభవత్ । 3

ఋత్విజౌ ద్వావభిమతౌ తస్యాస్తామ్ ఋషినత్తమా ।
వసిష్ఠో వామదేవశ్చ మంత్రిణశ్చ తథాఽపరే । 4

విద్యావినీతా హ్రీమంతః కుశలా నియతేంద్రియాః ।
శ్రీమంతశ్చ మహాత్మానః శాస్త్రజ్ఞా దృఢవిక్రమాః । 5

కీర్తిమంతః ప్రణిహితా యథావచనకారిణః ।
తేజః క్షమాయశః ప్రాప్తాః స్మితపూర్వాభిభాషిణః । 6

శ్రోథాల్ కామార్థహితోర్వా న బ్రూయురన్యతం వచః ।
తేషామవిదితం కించిత్ స్వేషు నాస్తి పరేషు వా ।
క్రియమాణం కృతం వాపి చారేణాపి చిక్షీర్షిత్ । 7

కుశలా వ్యవహరేషు సౌహృదేషు పరీక్షితాః ।
ప్రాప్తకాలం తు తే దండం ధారయేయుః సుతేష్యపి । 8

ఇక్ష్వాకువంశజుడును, మిక్కిలి ప్రజ్ఞాశాలియు ఐన ఆ దశరథ మహారాజు యొక్క అమాత్యులు కార్యవిచారణలో దక్షులు, ఇతరులఅభిప్రాయములను గుర్తించుటలో సమర్థులు. ఎల్లప్పుడును రాజునకు ప్రియమును గూర్చుట (మేలుచేయుట) యందే నిరతులు, సద్గుణ సంపన్నులు. (1)

వీరుడును, గొప్ప కీర్తిప్రతిష్ఠలు గలవాడును ఐన దశరథుని యొక్క ఆస్థానమున ఎనిమిదిమంది మంత్రులు గలరు. వారు సర్వవ్యవహారములయందు ఎట్టి దోషములకును తానీయనివారు, సర్వదా రాజకార్యములను నిర్వహించుట యందు తత్పరులు, భృష్టి, జయంతుడు, విజయుడు, సిద్ధార్థుడు, అర్థసాధకుడు, అశోకుడు, మంత్రపాలుడు, సుమంత్రుడు అనువారు ఆ ఎనిమిది మంది మంత్రులు. (2-3)

వసిష్ఠుడు, వామదేవుడు అను మహర్షులు ఇద్దఱును ఆ ఆస్థానమున ప్రధాన పురోహితులుగా ఉండిరి. ఇంకను జాబాలి మొదలగు పురోహితులును, మంత్రులును ఉండిరి. వారు న్యాయశాస్త్రము, దండనీతి మొదలగు రాజవిద్యలలో నిపుణులు, అకృత్యములకు పాల్పడనివారు, నీతికుశలురు, విద్యుక్తముగాని కార్యములయెడ విముఖులు, సంపన్నులు, మిక్కిలి ప్రజ్ఞావంతులు, రాజనీతిని ఎఱిగినవారు, తిరుగులేని ఐరాక్రమముగలవారు, మంత్రాంగమునందు ఖ్యాతీకెక్కినవారు, రాజకార్యములయందు ఏమిటుపాటు లేనివారు, త్రికరణశుద్ధి గలవారు, తేజోమూర్తులు, క్షమాగుణముగలవారు, కీర్తిప్రతిష్ఠలుగలవారు, చిటునవ్వుతో ముందుగా మాట్లాడు వారు, కోపమువలన గాని, కోరికలవలనగాని, స్వార్థచింతన వలనగాని అసత్యమునకు ఒడిగట్టనివారు. స్వరాష్ట్రములయందు గాని, పరరాష్ట్రములయందుగాని జరిగిన, జరుగుచున్న, జరుగబోవు విషయములన్నియును ఆ మంత్రులకు చారుల ద్వారా తెలియుచునే యుండును. (4-7)

ఆ మంత్రులు, సమస్త వ్యవహారములయందును సమర్థులు. మిత్రులయెడ తమప్రవర్తనకు సంబంధించి రాజపరీక్షలలో నెగ్గినవారు. అసరాధము చేసినవారు తమసుతులైనప్పటికిని నిష్పక్షపాతముగా దండించెడివారు. వారు కోశాగారమును

కోశసంగ్రహణే యుక్తా బలస్య చ పరిగ్రహే ।
అహితం చాపి పురుషం న విహింస్యః అదూషకమ్ । 9

వీరాశ్చ నియతోత్సాహో రాజశాస్త్రమనుష్ఠితాః ।
శుచీనాం రక్షితారశ్చ నిత్యం విషయవాసినామ్ । 10

బ్రహ్మక్షత్రమ్ అహింసంతః తే కోశం సమపూరయన్ ।
సుతీక్షణ దందాః సంప్రేక్ష్య పురుషస్య బలాబలమ్ । 11

శుచీనామ్ ఏకబుద్ధీనాం సర్వేషాం సంప్రజానతామ్ । 12

వాసీత్ పురే వా రాష్ట్రే వా మృషివాదీ నరః క్వచిత్ ।
కచ్ఛిన్న దుష్టస్త్రాసీత్ పరదారరతో నరః । 13

ప్రశాంతం సర్వమేవాసీత్ రాష్ట్రం పురవరం చ తత్ ।
సువాసస స్పృవేషాశ్చ తే చ సర్వే సుశీలినః । 14

హితార్థం చ నరేంద్రస్య జాగ్రతో నయచక్షుషా ।
గురౌ గుణగృహీతాశ్చ ప్రభ్యాతాశ్చ పరాక్రమే । 15

విదేశేష్వపి విజ్ఞాతాః సర్వతో బుద్ధినిశ్చయాత్ ।
సంధి విగ్రహతత్త్వజ్ఞాః ప్రకృత్యా సంపదాన్వితాః । 16

మంత్ర సంవరణే శక్తాః శ్లక్షాః సూక్ష్మాసు బుద్ధిషు ।
నీతిశాస్త్రవిశేషజ్ఞాః సతతం ప్రియవాదినః । 17

నింపుటకై ధనమును సమకూర్చుటయందును, యోగ్యతలను బట్టి వేతనములను ఒసంగుచు చతురంగబలములను సంరక్షించుటయందును జాగరూకులై యుందురు. ఇంకను, వారు శత్రువులను ఎదుర్కొనగల వీరులు, సర్వదా శత్రువులను జయించుటకు ఉత్సాహపడుచుండువారు. ఐనను శత్రువు నిరపరాధియైనచో అతనిని దండించెడివారు కారు. రాజనీతిని అనుసరించి శాసనములను ఆచరణలోనుంచెడివారు. ఆందువలన స్వదేశవాసులైన సాధువులను రక్షించువారు, అసాధువులను శిక్షించువారు. మఱియు వారు బ్రాహ్మణులకును, క్షత్రియులకును బాధ కలుగకుండ ధనాగారమును నింపెడివారు, అపరాధుల యొక్క దోషముల తారతమ్యములను బట్టియు, (అపరాధ రుసుము చెల్లించు విషయమున) వారి శక్తిసామర్థ్యములను బట్టియు దండనలను విధించెడివారు. (8-11)

మంత్రులందఱును త్రికరణశుద్ధితో ఏకగ్రీవముగా రాజ్యవ్యవహారములను నడుపుచుండువారు. ఆ పురమునందు గాని, రాజ్యమునందుగాని అబద్ధమాడువాడు ఎవ్వడును లేడు. అయోధ్యానగరమునందును, కోసలదేశమునందును ఏ ఒక్కడును నంచకుడు గాని, పరిస్థిరతుడుగాని లేకుండెను. కనుక అంతటను ప్రశాంతి నెలకొనియుండెను. ఆ మంత్రులందఱును శుభ్రవస్త్రములను, సముచితములైన వేషభూషణములను ధరించుచుండెడివారు. వారు సచ్చీలురు, రాజహితమునందే దృష్టిని నిలిపి, జాకరూకులై రాజ్య తంత్రములను నడిపెడివారు. వారు తల్లిదండ్రులు, గురువులు మొదలగు పెద్దలలోగల మంచిగుణములనే గ్రహింతురు. తమసద్గుణములకారణముగా పెద్దలఅదరాధిమానములకు పాత్రులైనవారు. వారు పరాక్రమమునందు ప్రసిద్దులు. (12-15)

వారు తమబుద్ధిబలముచే భూత భవిష్యద్వర్తమాన విషయ పరిజ్ఞానము గలవారుగా విదేశములయందును భ్యాతినహించిన వారు. ఆ అమాత్యులందఱును ఇతరరాజులతో దేశకాల సరిస్థితులకు అనుగుణముగా సందిచేసికొనుటను, యుద్ధమును నడిపించుటను ఎఱిగినవారు⁽¹⁾ కలిగిన సంపదతోడనే తృప్తిపడువారు, మంత్రాలోచనలను రహస్యముగానుంచుటలో సమర్థులు, సున్నితమైన విషయములను సూక్ష్మబుద్ధితో ఆలోచనచేయుటలో ప్రతిభగలవారు. రాజనీతిశాస్త్రపురోతులను

1) శ్లో॥ యదాల్వేవాల్పికా సీదా తదా సంధిం సమాశ్రయేత్ । అభ్యుచ్చయో యదాత్మానం తదా మన్యేత విగ్రహమ్ ॥

పరరాజులతో సంపర్కణ అల్పముగా ఉన్నప్పుడు వారితో సంధి చేసికొనుట యుక్తము, మితిమీరినప్పుడు యుద్ధమునకే సిద్ధము కావలెను. (మనుస్మృతి)

ఈదృశై స్తై రమాత్యైస్తు రాజా దశరథోఽనఘః ।
ఉపపన్నో గుణోపేతైః అన్యశాసద్యమంధరామ్ ॥ 18

అవేక్షమాణశ్చారేణ ప్రజా ధర్మేణ రంజయన్,
ప్రజానాం పాలనం కుర్వన్ అధర్మం పరివర్జయన్ ॥ 19

విశ్రుతస్త్రీషు లోకేషు వదాన్యః సత్యసంగరః ।
స తత్ర పురుషవ్యాఘ్రుః శశాస పృథివీమిమామ్ ॥ 20

నాధ్యగచ్ఛద్విశిష్టం వా తుల్యం వా శత్రు మాత్మనః ।
మిత్రవాన్ నతసామంతః ప్రతాపహతకంటకః ।
స శశాస జగద్రాజా దివం దేవపతిర్యథా ॥ 21

తై ర్మంత్రిభి ర్మంత్రహితే నియుక్తైః
వృతోఽనురక్తైః కుశలైః సమైక్తైః
స పార్థివో దీప్తి మహాప యుక్తః
తేజోమయై ర్గోభి రివోదితోఽర్కః ॥ 22

బాగుగా ఎఱిగినవారు, రాజునకు హితము కలుగునట్లు ప్రయముగా మాటాడువారు. ఇట్టి సద్గుణసంపన్నులైన అమాత్యులతో గూడి ఎట్టి వ్యసనములు⁽¹⁾ లేని దశరథ మహారాజు కోసలరాజ్యమును పరిపాలించెను. (16-18)

దశరథ మహారాజు గూఢచారుల ద్వారా స్వదేశ పరదేశ పరిస్థితులను గమనించుచు అధర్మమునకు తావు లేకుండ ధర్మయుక్తముగా ప్రజలను రంజింపజేయుచు దేశమును పాలించుచుండెను. మహాదాతగా, సంత్యసంధుడుగా ముల్లోకములయందును ఖ్యాతికెక్కినవాడై ఆ నరేంద్రుడు ఈ పృథివిని పరిపాలించుచుండెను. (19-20)

దశరథునకు పెక్కుమంది రాజులు మిత్రులుగా ఉండిరి. సామంతరాజులందఱును ఆయనకు పాదాక్రాంతులై యుండిరి. అతడు తనప్రతాపముచే ఖైదులైన శత్రువుల నందఱిని రూపుమాపెను. శత్రువులలో ఆయనకంటె అధికుడు గాని ఆయనతో సమానుడుగాని ఎవ్వడునులేడు - ఇంద్రుడు దేవలోకమునువలె ఆ దశరథుడు ఈ భూలోకమును పరిపాలించుచుండెను. (21)

రాజునకు హితమును గూర్చుటకై, తగినవిధముగా మంత్రాలోచనలు చేయుటకు నియమింపబడినవారును, ప్రభుభక్తి పరాయణులును, బుద్ధికుశలురును, కార్యదక్షులును ఐనట్టి మంత్రులతోగూడిన దశరథమహారాజు తేజోమయములైన కిరణములతో ఒప్పుచున్న ఉదయభాసుని వలె ప్రకాశించుచుండెను. (22)

ఇత్యార్దే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే బాలకాండే సప్తమస్సర్గః (7)

వాల్మీకిమహర్షివిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి బాలకాండమునందు ఏడవసర్గము సమాప్తము

-- * * * --

1) శ్లో " దశకామ సముత్థాని తథాష్టాక్రథజానినః । వ్యసనాని దురంతాని ప్రయత్నేన విసర్జయేత్ " (మనుస్మృతి)
కామజములైన వ్యసనములు పది, క్రోధజములైన వ్యసనములు ఎనిమిది - ఈ దుర్వ్యసనములకు లోనుగాకుండ ప్రయత్నపూర్వకముగా వీటిని వర్జింపవలెను.

శ్లో " మృగయాక్తో దివాస్యాపః పరివాదప్రియోమదః । తౌర్యత్రికం వృథాభ్యాచ కామజో దశకోగణః ॥

సైకున్యం సాహసంద్రోహ ఈర్ష్యాసూయార్థ దూషణే । వాగ్దండనంచ పారుష్యమ్ క్రోధజోఽపి గణో ఽష్టకః ॥ మనుస్మృతి
వేట, పాచికల ఆట (జూదము) పగలు నిద్రించుట, నిందించుట, స్త్రీలౌల్యము, గర్వపడుట, నృత్య, గీత, వాద్యములయందు విపరీతమైన ఆసక్తి, వ్యర్థముగా తిరుగుచుండుట - ఈ పదియును కామజములైన వ్యసనములు. చాడీలు చెప్పుట, దుస్సాహసము, ద్రోహచింత, అసహనము, ఇతరుల గుణములయందు దోషములను ఆరోపించుట, ధనముకొరకై నీచముగా మాటాడుట, తిట్టుట, కఠినముగా మాట్లాడుట అను ఈ ఎనిమిదియును క్రోధజములైన వ్యసనములు.

8. ఎనిమిదవసర్గము

దశరథుడు సంతానము లేనందులకు విచారపడుట - అశ్వమేధయాగముచేయుటకు సంకల్పించుట.

తస్యత్వేవంప్రభావస్య ధర్మజ్ఞస్య మహాత్మనః ।
సుతార్థం తప్యమానస్య నాసీద్వంశకరః సుతః । 1
చింతయానస్య తస్యేవం బుద్ధిరాసీన్మహాత్మనః ।
సుతార్థం హయమేధేన కిమర్థం న యజామ్యహమ్ । 2
స నిశ్చితాం మతిం కృత్వా యష్టవ్యమితి బుద్ధిమాన్ ।
మంత్రిభిః సహ ధర్మాత్మా సర్వై రేవ కృతాత్మభిః । 3
తతోఽబ్రవీదిదం రాజా సుమంత్రం మంత్రిసత్తమమ్ ।
శీఘ్రమానయ మే సర్వాన్ గురూం స్తాన్ సపురోహితాన్ । 4
తతస్సుమంత్రస్త్వరితం గత్వా త్వరితవిక్రమః ।
సమానయత్ స తాన్ సర్వాన్ సమస్తాన్ వేదపారగాన్ । 5
సుయజ్ఞం వామదేవం చ జాబాలిమథ కాశ్యపమ్ ।
పురోహితం వసిష్ఠం చ యే చాన్యే ద్విజసత్తమాః । 6
తాన్ పూజయిత్వా ధర్మాత్మా రాజా దశరథ స్తదా ।
ఇదం ధర్మార్థసహితం శ్లక్ష్యం వచనమబ్రవీత్ । 7
మమ లాలప్యమానస్య పుత్రార్థం నాస్తి వై సుఖమ్ ।
తదర్థం హయమేధేన యజ్ఞ్యామితి మతిర్మమ । 8
తదహం యష్టుమిచ్ఛామి శాస్త్రదృష్టేన కర్మణా ।
కథం ప్రాప్స్యన్యహం కామం బుద్ధిరత్ర విచార్యతామ్ । 9
తతః సాధ్వీతి తద్వాక్యం బ్రాహ్మణాః ప్రత్యపూజయన్ ।
వసిష్ఠప్రముఖాః సర్వే పార్థివస్య ముఖాచ్యుతమ్ । 10
ఊచుశ్చ పరమస్రీతాః సర్వే దశరథం వచః ।
సంభారాః సంభ్రయంతాం తే తురగశ్చ విముచ్యతామ్ । 11
సర్వథా ప్రాప్స్యసే పుత్రాన్ ఆభిప్రేతాంశ్చ పార్థివ ।
యస్య తే ధార్మికీ బుద్ధిః ఇయం పుత్రార్థమాగతా । 12
తతః ప్రీతోఽభవద్రాజా శ్రుత్వా తద్ద్విజభాషితమ్ ।
అమాత్యాంశ్చాబ్రవీద్రాజా హర్షపర్యాకులేక్షణః । 13

ఇంతటి ప్రభావశాలియు, ధర్మజ్ఞుడును, మహాత్ముడును
ఐన ఆ దశరథునకు వంశోద్ధారకుడైన పుత్రుడు లేకుండుటచే
అతడు సంతానముకొరకై సరితపించుచుండెను. (1)

ఈ విధముగా చింతించుచున్న ఆ మహారాజునకు
"సంతానప్రాప్తికై అశ్వమేధయాగము చేయుట యుక్తముగదా"
అను ఆలోచన తట్టెను. ప్రజ్ఞాశాలియు ధార్మికుడును ఐన
ఆ మహారాజు మిక్కిలి బుద్ధికుశలుడైన మంత్రులందఱితో
గూడ సమాలోచనచేసి, 'యాగము చేయుటయే తగును'
అను నిశ్చయమునకు వచ్చెను. (2-3)

అంతట దశరథుడు "పురోహితులతోగూడ గురువులందఱిని
తోడ్కొనిరమ్ము" అని మంత్రి సత్తముడైన సుమంత్రుని
ఆదేశించెను. పిమ్మట సుమంత్రుడు తత్క్షణమే త్వరత్వరగా వెళ్లి,
వేదపారంగతులైన సుయజ్ఞుని, వామదేవుని, జాబాలిని, కాశ్యపుని,
పురోహితముఖ్యుడైన వసిష్ఠుని, అట్లే ఇతరబ్రాహ్మణోత్తములను
రాజభవనమునకు తోడ్కొనివచ్చెను. (4-6)

ధార్మికోత్తముడైన దశరథమహారాజు అచటికి విచ్చేసిన
వసిష్ఠాది బ్రాహ్మణోత్తములనందఱిని పూజించి, ధర్మార్థ
సహితములైన వచనములను మదురముగా ఇట్లు సలికెను.
"పుత్రులులేనందున తపనపడుచున్న నాకు మనఃశాంతి
కలవైనది. అందులకై అశ్వమేధయాగము చేయవలయునని
నా సంకల్పము. అందువలన విధివిధానముగా యజ్ఞదీక్షను
గైకొనదలచితిని. నేను కోరుకొనుచున్న ఈ అశ్వమేధయాగము
నిర్విఘ్నముగా కొనసాగు ఉపాయమును ఆలోచింపుడు." (7-9)

వసిష్ఠుడు మొదలగు బ్రాహ్మణోత్తములందఱును రాజుగారి
నోట వెలువడిన ఆ పలుకులకు 'బాగు బాగు' అనుచు మిక్కిలి
సంతోషించిరి. వారందఱును సరమస్రీతులై దశరథునితో
ఇట్లనిరి. "యజ్ఞమునకు అనసరమైన యూపసాత్రాది -
ఉపకరణములన్నింటిని తెప్పింపుడు, యజ్ఞాశ్వమును
విడుపుడు. ఓ రాజా! పుత్ర సంతానముకొరకై మీకు కలిగిన
ఈ దర్మసంకల్పము ఉత్తమమైనది - కావున మీరు ఆభిలషించిన
రీతిగా పుత్రులను బడయగలరు". (10-12)

దశరథుడు ఆద్విజోత్తములఅమృతవాక్కులను విని,
మిక్కిలి ప్రీతిచెందెను. పిమ్మట ఆ రాజు ఆనందాశ్రువులను
రాలుచు అమాత్యులతో ఇట్లనెను. "మా గురువులు ఆదేశించిన

సంభారాస్సంధియంతాం మే గురూణాం వచనాదిహ ।
సమర్థాధిష్ఠితశ్చాశ్వః సోపాధ్యాయో విముచ్యతామ్ । 14

సరయాశ్చోత్తరే తీరే యజ్ఞభూమిః విధీయతామ్ ।
శాంతయశ్చాభివర్తంతాం యథాకల్పం యథావిధి । 15

శక్యః ప్రాప్తుమయం యజ్ఞః సర్వేణాపి మహీక్షితా ।
నాసరాధో భవేత్ కష్టో యద్యస్మిన్ క్రతుసత్తమే । 16

భిద్రం హి మృగయంతే త్ర విద్వాంసో బ్రహ్మరాక్షసాః ।
నిహతస్య చ యజ్ఞస్య సద్యః కర్తా వినశ్యతి । 17

తద్యథా విధిపూర్వం మే క్రతురేష సమాప్యతే ।
తథా విధానం క్రియతాం సమర్థాః కరణే ష్విహ । 18

తథేతి చాబ్రువన్ సర్వే మంత్రిణః ప్రత్యపూజయన్ ।
పార్థివేంద్రస్య తద్వాక్యం యథాజ్ఞప్తం నిశమ్య తే । 19

తథా ద్విజా స్తే ధర్మజ్ఞా వర్తయంతో నృపోత్తమమ్ ।
అనుజ్ఞాతాస్తత స్సర్వే పునర్జగ్ముః యథాగతమ్ । 20

విసర్జయిత్వా తాన్ విప్రాన్ సచివానిదమబ్రవీత్ ।
ఋత్విగ్నిః ఉపదిష్టో యం యథావత్ క్రతురాప్యతామ్ । 21

ఇత్యుక్త్వా నృపశార్తూలః సచివాన్ సముపస్థితాన్ ।
విసర్జయిత్వా స్వం వేశ్మ ప్రవివేశ మహాద్యుతిః । 22

తతః స గత్వా తాః పత్నీః సరేంద్రో హృదయప్రియాః ।
ఉవాచ దీక్షాం విశత యక్ష్యే హం సుతకారణాత్ । 23

తాసాం తేనాతికాంతేన వచనేన సువర్చసామ్ ।
ముఖపద్మాన్యశోభంత పద్మానీవ హిమావ్యయే । 24

రీతిగా యజ్ఞమునకు వలయువస్తువులను సమకూర్చుడు. అధ్వర్యుడు (యజర్వేదమును పఠించువాడు) మొదలగు ఋత్విక్కులు వెంటనడచుచుండగా సమర్థులైన యోధులచే రక్షింపబడు యజ్ఞాశ్వమును విడిచిపెట్టుడు. (13-14)

సరయానదికి ఉత్తరతీరమున యజ్ఞభూమిని సిద్ధపఱచుడు. విఘ్ననివారకములైన శాంతికార్యములను క్రమముగా శాస్త్రోక్తముగా జరిపింపుడు. (15)

ఈ అశ్వమేధమహాయజ్ఞమును ఆచరించుటలో కష్టములు గాని అపచారములుగాని సంభవించు అవకాశమే లేకున్నచో సామాన్యులైన రాజులు ఆందఱును ఈ యజ్ఞమును చేయుటకు పూనుకొనేడివారే. విద్వాంసులైన (అశ్వమేధ యాగవిషయములను బాగుగా ఎఱిగిన) బ్రహ్మరాక్షసులు⁽¹⁾ యజ్ఞకార్యమునందలి దోషములను వెదకుచుందురు. వారు యజ్ఞమును భంగపఱచుటకు యత్నించుచుందురు. యజ్ఞము పాడైనచో కర్త వెంటనే నశించును. నేను సంకల్పించిన ఈ అశ్వమేధ యాగము ఎట్టిలోప(దోష)ములు లేకుండా యథావిధిగా పరిసమాప్తమగునట్లు చూడుడు. మీరు కార్యనిర్వహణదక్షులు గదా! (16-18)

ఆ మంత్రులందఱును మహారాజుయొక్క ఆజ్ఞలను విని, ఆయనను ప్రశంసించుచు "ప్రభువులు ఆదేశించినట్లే చేయుదుము" అని పలికిరి. (19)

ధర్మజ్ఞులైన ఆ బ్రాహ్మణులందఱును రాజును అశీర్వదించి ఆయన అనుజ్ఞను గైకొని, తమతమనివాసములకు వెళ్లిరి. (20)

బ్రాహ్మణోత్తములను వీడ్కోలిపిన పిదప మహారాజు "ఋత్విజులు ఆదేశించిన విధముగా యజ్ఞద్రవ్యములను సిద్ధపఱచుడు" అని సచివులతో పలికెను. (21)

మహారాజు ఈ విధముగా పలికి, అచట చేరియున్న అమాత్యులను సంపిన్నెచి, సంతోషముతో తన మందిరమున ప్రవేశించెను. పిమ్మట ఆ మహారాజు తనప్రియపత్నులైన కౌసల్యాదులకడకేగి, "పుత్రప్రాప్తికై యజ్ఞమును చేయదలచితిని. మీరును దీక్షగైకొనుడు", అని పలికెను. మిక్కిలి సంతోషకరములైన ఆ సలకులకు సుందరీమణులైన ఆ రాణులముఖపద్మములు మంచు తొలగిన పిమ్మట వికసించు కమలములవలె శోభిల్లెను. (22-24)

ఇత్యార్చే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే బాలకాండే అష్టమస్తర్గః (8)

వాల్మీకిమహర్షినిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి బాలకాండమునందు ఎనిమిదవస్తర్గము సమాప్తము

-- * * * --

1) అశ్వతస్రాయశ్చిత్రాః, అప్రతిగ్రాహ్యప్రతిగ్రహాః, ఆయాభ్యయాబనాదిపాపైః రాక్షసత్వం ప్రాప్తాః బ్రాహ్మణాః బ్రహ్మరాక్షసాః. యజ్ఞకార్యముల యందు మంత్రలోపక్రియాలోపములకు ప్రాయశ్చిత్తములను చేసికొననివారు, గ్రహింపగూడనివస్తువులను దానముగా పుచ్చుకొనువారు, అనర్హులచే యజ్ఞములను చేయించువారు ఐన బ్రాహ్మణులు బ్రహ్మరాక్షసులు అయ్యెదరు. - గోవిందరాజేంద్రవ్యాఖ్య

9. తొమ్మిదవసర్గము

‘పుత్రసంతానప్రాప్తికై ఋష్యశృంగమహర్షిని పిలిపించుట అవసరము’ - అని పలికి సుమంత్రుడు రోమపాదుని నృతాంతమును దశరథునకు తెల్పుట.

ఏత చ్చుత్వా రహస్యాతో రాజానమ్ ఇదమబ్రవీత్ |
ఋష్యశృంగుపదిష్టోఽయం పురావృత్త మయా శ్రుతః | 1

సనత్కుమారో భగవాన్ పూర్వం కథితవాన్ కథామ్ |
ఋషీణాం సన్నిధౌ రాజన్ తవ పుత్రాగమం ప్రతి | 2

కాశ్యపస్య తు పుత్రోఽస్తి విభండక ఇతి శ్రుతః |
ఋష్యశృంగ ఇతి ఖ్యాతః తస్య పుత్రో భవిష్యతి | 3

స వనే నిత్యసంవృద్ధో మునిర్వనచరన్సదా |
నాన్యం జానాతి విప్రేంద్రో నిత్యం పిత్రనువర్తనాత్ | 4

ద్వైవిధ్యం బ్రహ్మచర్యస్య భవిష్యతి మహాత్మనః |
లోకేషు ప్రథితం రాజన్ విప్రైశ్చ కథితం సదా | 5

తస్యైవం వర్తమానస్య కాలస్సమభివర్తత |
అగ్నిం శుశ్రూషమాణస్య పితరం చ యశస్వినమ్ | 6

ఏతస్మిన్నేవ కాలే తు రోమపాదః ప్రతాపవాన్ |
అంగేషు ప్రథిలో రాజా భవిష్యతి మహాబలః | 7

తస్య వ్యతిక్రమాద్రాజ్యో భవిష్యతి సుదారుణా |
అనావృష్టిస్సుఖోరా వై సర్వభూతభయావహా | 8

అనావృష్ట్యం తు వృత్తాయాం రాజా దుఃఖసమన్వితః |
బ్రాహ్మణాన్ శ్రుతవృద్ధాంశ్చ సమానీయ ప్రవక్ష్యతి | 9

భవంతః శ్రుతధర్మాణో లోకచారిత్రవేదినః |
సమాదిశంతు నియమం ప్రాయశ్చిత్తం యథా భవేత్ | 10

వక్ష్యంతి తే మహీపాలం బ్రాహ్మణా వేదపారగాః |
విభండకసుతం రాజన్ సర్వోపాయైరిహనయ | 11

మంత్రీయు సారథీయు ఐన సుమంత్రుడు, మహారాజు రాణులతో పలికిన మాటలను విని, ఏకాంతముగా ఆయనతో ఇట్లనెను. “పుత్రప్రాప్తికై వసిష్ఠాదిమహర్షులు మీకుపదేశించిన ఆశ్వమేధయాగవిషయమును నేను ఇదివరలో ఇతిహాసరూపమున వినియుంటిని. ఓ రాజా! భవిష్యత్ సంఘటనలు దర్శింపగల సనత్కుమారమహర్షి మీకు పుత్రప్రాప్తినిగూర్చి ఋషుల సమక్షమున ఈ కథను తెలిపియుండెను. (1-2)

కశ్యపమహర్షిపుత్రుడు విభండకుడు. అతనికి ఋష్యశృంగుడు అను పుత్రుడు కలిగి ఖ్యాతికెక్కును. ఆ ఋష్యశృంగమహర్షి నిరంతరము తండ్రియైన విభండకుని అనుసరించి, వనములలోనే సంచరించుటవలన ఆయనకు ఆ వనములు, అచటికి నచ్చినెల్ల ఋషులు తప్ప మఱియొక ప్రపంచమే తెలియదు. ఓ రాజా! ధర్మశాస్త్రజ్ఞులచే తెలుపబడి, లోకప్రసిద్ధమైన బ్రహ్మచర్యము రెండు విధములు.⁽¹⁾ ఋష్యశృంగుడు ఈ రెండువిధములైన బ్రహ్మచర్యములను నడుపగలడు. అగ్నికార్యములను ఒనర్చుచు ప్రసిద్ధుడైన తండ్రిని, గురువులను సేవించుచు మొదటి బ్రహ్మచర్యమును పాటించుట ద్వారా ఋష్యశృంగుడు కొంతకాలమును గడుపును. (3-6)

ఈ కాలమునందే పరాక్రమవంతుడు, మహాబలశాలియైన రోమపాదుడు అంగరాజ్యమునకు ప్రభువు అగును. ఆ రాజు ఒకప్పుడు ధర్మము తప్పినందువలన ఆ రాజ్యమునందు అంతటను చాలాకాలము అనావృష్టి ఏర్పడును. అది సమస్త ప్రాణులకు భీతిగొల్పునదియగును. తీవ్రమైన ఆ క్షామ పరిస్థితులకు రాజు మిక్కిలి ఖిన్నుడై వేదశాస్త్ర పండితులైన బ్రాహ్మణులను పిలిపించి, ఇట్లు పల్కును. (7-9)

“మీరందఱును సమస్తధర్మములను తెలిసినవారు. లోకవృత్తాంతములను ఎఱిగినవారు. ఈ అనావృష్టికి కారణమైన నా పాపములు తొలగుటకై తగుప్రాయశ్చిత్తములను, వాటి నియమములను దయతో తెలుపుడు.” వేదపండితులైన ఆ బ్రాహ్మణులు ఇట్లు చెప్పెదరు. “ఓ రాజా! విభండక సుతుడైన ఋష్యశృంగ మహర్షిని ఏ విధముగనైనను ఇచటికి రప్పింపుడు. (10-11)

1) స్మృతికారులచే చెప్పబడి, లోకప్రసిద్ధమైన బ్రహ్మచర్యము రెండు విధములు - వివాహోత్సాహము మేఖలాజిన దండారులను దరించుచు నియమ జీవనమును నడుపుట యొకటి - వివాహానంతరము నిషిద్ధదినములలో భార్యతో కలియకుండుట రెండవది.

అనాయు చ మహిషాల ఋశ్యశృంగం సుసత్కృతమ్ |
ప్రయచ్ఛ కన్యాం శాంతాం వై విధినా సుసమాహితః | 12

తేషాం తు వచనం శ్రుత్వా రాజా చింతాం ప్రపత్స్వతే |
కేనోపాయేన వై శక్యమ్ ఇహనేతుం స వీర్యవాన్ | 13

తతో రాజా వినిశ్చిత్వ సహమంత్రిభిరాత్మవాన్ |
పురోహితమూర్త్యాంశ్చ తతః ప్రేష్యతి సత్కృతాన్ | 14

తే తు రాజ్ఞో వచః శ్రుత్వా వ్యధితా వినతాననాః |
స గచ్ఛేమ ఋషే ర్హితా అనునేష్యంతి తం నృపమ్ | 15

వక్ష్యంతి చింతయిత్వా తే తస్యోపాయాంశ్చ తత్క్షమాన్ |
ఆనేష్యామో వయం విప్రం స చ దోషో భవిష్యతి | 16

ఏవమంగాధిపేనైవ గణికాభిః ఋషేః సుతః |
ఆనీతోఽవర్తయద్దేవ శాంతా చాస్మై ప్రదీయతే | 17

ఋశ్యశృంగం జామాలా పుత్రాంతవ విధాస్యతి |
సనత్కుమార కథితమ్ ఏతావ ద్వాహ్నాతం మయా | 18

అథ హృష్టో దశరథః సుమంత్రం ప్రత్యభాషత |
యథర్హ్యశృంగ స్త్వానీతో విస్తరేణ త్వయోచ్యతామ్ | 19

అట్లు ఋశ్యశృంగుని పిలిపించి, బాగుగా సత్కరించి, ఆయనకు మీకుమార్తెయైన శాంతనిచ్చి నిర్విచారముగా వివాహము చేయుడు" అని - అప్పుడు రాజు బ్రహ్మచర్య వ్రతనిష్ఠలోనున్న ఆ మహర్షిని ఇచ్చటికి రప్పించుట యెట్లు? అను ఆలోచనలోపడును. (12-13)

అంతట ధీమంతుడగు ఆరాజు మంత్రులతో ఆలోచించి "ఋశ్యశృంగుని తీసికొనివచ్చుటకై బ్రాహ్మణులను పంపుటయే తగును" అని భావించి, పురోహితుని, మంత్రులను సత్కరించి పంపుటకు నిశ్చయించును. (14)

వారు రాజుమాటలను విని, కలవరపడి, వినములై "రాజా! విభండకమహర్షి యనిన మాకు భయము. కావున మేము అచటికి వెళ్లజాలము. కాని ఋశ్యశృంగుని రప్పించు ఉపాయమును తెల్పెదము" అని రాజునకు నచ్చజెప్పుదురు. (15)

వారు ఆయనను తీసికొని వచ్చుటకు తగిన ఉపాయములను ఆలోచించి, ఆ రాజుతో ఇట్లు చెప్పెదరు. "మనకు ఎట్టి దోషమూ అంటకుండ ఆ బ్రాహ్మణుని ఇచటికి రప్పింతుము" అని - అంతట అంగరాజైన రోమపాదుడు గణికలద్వారా ఋశ్యశృంగుని రప్పించును. ఆయనరాకతో వర్షములు కురిసి, అనావృష్టి తొలగును. అనంతరము రాజు తన కుమార్తెయైన శాంతను ఆయనకు ఇచ్చి వివాహము జరిపించును. (16-17)

ఋశ్యశృంగుడు మీకును అల్లుడే⁽¹⁾ ఆ పుణ్యాత్ముని రాకతో మీకు పుత్రులు కలుగుదురు. సనత్కుమారుడు తెల్పిన వృత్తాంతమునంతయు మీకు తెల్పితిని." అందులకు దశరథుడు సంతసించినవాడై "రోమపాదుడు ఋశ్యశృంగుని అంగదేశమునకు రప్పించినరీతిని వివరింపుము" అని సుమంత్రునితో పలికెను. (18-19)

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే బాలకాండే నవమస్కంధః (9)

వాల్మీకిమహర్షినిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి బాలకాండమునందు తొమ్మిదవసర్గము సమాప్తము

-- * * * --

10. పదియవసర్గము

అంగదేశమునకు ఋశ్యశృంగుని ఆగమనము.

సుమంత్రశ్చోదితో రాజ్ఞా ప్రోవాచేదం వచస్తథా |
యథర్హ్యశృంగస్త్వానీతః శృణు మే మంత్రిభిః సహ | 1

రాజుకోరికపై సుమంత్రుడు ఇట్లు చెప్పదొడంగెను. "మహారాజా! రోమపాదునిమంత్రులు ఋశ్యశృంగుని రప్పించిన రీతిని తెల్పుదును నినుడు." (1)

(1) శాంత దశరథునిదొరసపుత్రిక. అమె రోమపాదునకు దత్తపుత్రిక. అందువలన రోమపాదునకునలె దశరథునకును ఋశ్యశృంగుడు అల్లుడే.

రోమపాదమువాచేదం సహమాత్యః పురోహితః ।
 ఉపాయో నిరపాయోఽయమ్ అస్మాభిరభిచింతితః । 2
 ఋశ్యశృంగో వనచరః తపస్వీధ్యా యనే రతః ।
 అనభిజ్ఞః స నారీణాం విషయాణాం సుఖస్య చ । 3
 ఇంద్రియారైరభిమతైః సరచిత్తప్రమాథిభిః ।
 పురమ్ ఆనాయయిష్యామః క్షీప్రం చాధ్యవసీయతామ్ । 4
 గణికా స్తత్ర గచ్ఛంతు రూపవత్యః స్వలంకృతాః ।
 ప్రలోభ్య వివిధోపాయైః అనేష్యంతిహ సత్పుత్రాః । 5
 శ్రుత్వా తథేతి రాజా చ ప్రత్యువాచ పురోహితమ్ ।
 పురోహితో మంత్రీణశ్చ తథా చక్రుశ్చ తే తదా । 6
 వారముఖ్యాశ్చ తచ్ఛ్రుత్వా వనం ప్రవివిశుర్మహాత్ ।
 ఆశ్రమస్యావిదూరేఽస్మిన్ యత్నం కుర్వంతి దర్శనే । 7
 ఋషిపుత్రస్య ధీరస్య నిత్యమాశ్రమవాసినః ।
 పితుస్య నిత్యసంతుష్టో నాతిచక్రామ చాశ్రమాత్ । 8
 న తేన జన్మప్రభృతి దృష్టపూర్వం తపస్వినా ।
 స్త్రీ వా పుమాన్ వా యచ్ఛాన్యత్ సర్వం నగరరాష్ట్రజమ్ । 9
 తతః కదాచిత్ తం దేశమ్ ఆజగామ యదృచ్ఛయా ।
 విభండకసుతస్తత్ర తాశ్చాపశ్యద్వరాంగనాః । 10
 తా శ్చిత్రవేషాః ప్రమదా గాయంత్యో మధురస్వరాః ।
 ఋషిపుత్రమ్ ఉపాగమ్య సర్వా వచనమబ్రువన్ । 11
 క స్త్యం కిం వర్తసే బ్రహ్మన్ జ్ఞాతుమిచ్ఛామహే వయమ్ ।
 ఏకస్యం విజనే ఘోరే వనే చరసి శంస నః । 12
 అదృష్టరూపాః తాస్తేన కామ్యరూపా వనే స్త్రియః ।
 హృద్యతస్య మతిర్దాతా హ్యఖ్యాతం పితరం స్వకమ్ । 13
 పితా విభాండకోఽస్మాకం తస్యాహం సుత ఔరసః ।
 ఋశ్యశృంగ ఇతి ఖ్యాతం నామ కర్మ చ మే భువి । 14

అనాత్మ్యులతోగూడియున్న పురోహితుడు రోమపాదునితో
 ఇట్లనెను. "మేము తెల్పిన ఈ ఉపాయమువలన ఎట్టి
 అపాయము జరుగదు. ఋశ్యశృంగుడు వనమున నివసించు
 వాడు. అతడు తపస్సునందును, వేదాధ్యయనమునందును
 నిమగ్నుడై యుండువాడు. అతడు స్త్రీలస్వరూపములనుగూర్చి
 గాని, ఇంద్రియసుఖములనుగూర్చిగాని ఎఱుగడు. మానవుల
 చిత్తములను ఆకర్షించునట్టి ఇష్టముగు విషయములద్వారా
 ఆయనను పురమునకు శీఘ్రముగా రప్పింతుము, నిశ్చయింపుడు.
 చక్కగా అలంకరించుకొనిన అందమైన గణికలకు
 బహుమానములను ఇచ్చి, వారిని పెంపుదము. వారు అచటికి
 వెళ్లి, వివిధోపాయములతో ఋశ్యశృంగుని ఆకర్షించి తీసికొని
 వచ్చెదరు." (2-5)

రోమపాదుడు పురోహితునిసూచనలను ఆమోదించెను.
 పిమ్మట పురోహితుడు, మంత్రులు ఆ నిధముగనే చేసిరి.
 వారిఆదేశములప్రకారము వారాంగనలును ఆ మహావనమున
 ప్రవేశించిరి. ఆ ఆశ్రమ సమీపమునకు చేరి, వారు నిత్యము
 ఆశ్రమవాసియు, జితేంద్రియుడును, ఋషిపుత్రుడును
 ఐన ఋశ్యశృంగమహర్షిదర్శనమునకై ప్రయత్నము
 చేయుచుండిరి. (6-7)

పితృసేవలలోనే సదా సంతుష్టుడైయుండు ఋశ్యశృంగుడు
 ఆశ్రమమును దాటి బయటికి రాలేదు. ఆ తపస్వి పుట్టినది
 మొదలు ఇంతవఱకును స్త్రీనిగాని, పురుషునిగాని,
 నగరములకును, గ్రామములకును సంబంధించిన మఱివిప్రాణిని
 చూచియెఱుగడు. అనంతరము ఋశ్యశృంగుడు ఒకసారి
 తలవని తలంపుగా ఆగణికలున్న ప్రదేశమునకు వచ్చి,
 వారిని చూచెను. (8-10)

చిత్రనిచిత్రములైన వేషములను ధరించియున్న ఆ
 సుందరీమణులందఱును మధురస్వరములతో గానము
 చేయుచు ఋషిపుత్రుని సమీపించి, ఇట్లు పలికిరి. (11)

"ఓ బ్రాహ్మణోత్తమా! నీవు ఎవరు? ఎవరి కుమారుడవు?
 ఇచ్చట ఉండుటకు కారణమేమి? ఈ నిర్జనమైన ఘోరారణ్యమున
 ఒంటరిగా సంచరించుటకు హేతువేమి? తెల్పుము. మేము
 వినగోరుచున్నాము." (12)

ఆ ఋశ్యశృంగుడు ఇదివరలో ఎన్నడును అట్టి
 ఆకర్షణీయములైన రూపములుగల స్త్రీలను చూచియెఱుగడు.
 కనుక వారిని చూచిన సంతోషముతో తనతండ్రినిగూర్చి
 వారితో చెప్పదలచెను. (13)

"మాతండ్రి నిభాండకమహర్షి. నేను ఆయనయొక్క ఔరస
 పుత్రుడను. నా పేరు ఋశ్యశృంగుడు. ఈ వనమున నా
 తపోజీవనము సుప్రసిద్ధము. ఓ సౌందర్యమూర్తులారా! ఇదిగో

ఇహాశ్రమపదోఽస్మాకం సమీపే శుభదర్శనాః।
కరిష్యే వోఽత్ర పూజాం వై సర్వేషాం విధిపూర్వకమ్। 15

ఋషిపుత్రవచః శ్రుత్వా సర్వాసాం మతిరాస వై।
తదాశ్రమపదం ద్రష్టుం జగ్ముస్సర్వాశ్చ తేన తాః। 16

ఆగతానాం తతః పూజామ్ ఋషిపుత్రశ్చకార హ।
ఇదమర్చ్యమ్ ఇదం పాద్యమ్ ఇదం మూలం ఫలం చ నః। 17

ప్రతిగృహ్య చ తాం పూజాం సర్వా ఏవ సముత్పత్తాః।
ఋషీర్భీలాశ్చ శీఘ్రం తా గమనాయ మతిం దధుః। 18

అస్మాకమపి ముఖ్యాని ఫలానీమాని వై ద్విజ।
గృహాణ ప్రతి భద్రం తే భక్షయస్వ చ మా చిరమ్। 19

తతస్తాః తం సమాలింగ్య సర్వా హర్షసమన్వితాః।
మోదకాన్ ప్రదదుస్తస్మై భక్ష్యాంశ్చ వివిధాన్ జహూన్। 20

తాని చాస్వాద్య తేజస్వీ ఫలానీతి స్మ మన్యతే।
అనాస్వాదితపూర్వాణి వనే నిత్యనివాసినామ్। 21

అపృచ్ఛ్య చ తదా విప్రం వ్రతచర్యాం నివేద్య చ।
గచ్ఛంతి స్మాపదేశాత్తతాః భీతా స్తస్య పితుః స్త్రియః। 22

గతాసు తాసు సర్వాసు కాశ్యపస్యాత్మజో ద్విజః।
అస్వస్తహృదయశ్చాసీత్ దుఃఖం స్మ పరివర్తతే। 23

తతోఽపరేద్యుః తం దేశమ్ ఆజగామ స ఏర్యవాన్।
మనోజ్ఞా యత్ర తా దృష్టా వారముఖ్యాస్స్వలంకృతాః। 24

దృష్టైవ తా స్తదా విప్రమ్ ఆయాంతం హృష్టమానసాః।
ఉపసృత్య తత స్సర్వాః తా స్తమూచురిదం వచః। 25

ఏహాశ్రమపదం సౌమ్య హృస్మాకమితిచాబ్రువన్।
తత్రాప్యేషవిధిశ్రీమాన్ విశేషేణ భవిష్యతి। 26

శ్రుత్వా య వచనం తాసాం సర్వాసాం హృదయంగమమ్।
గమనాయ మతిం చక్రే తం చ నిన్యుస్తదా స్త్రియః। 27

ఈ సమీపముననే మా ఆశ్రమము గలదు. ఈ ఆశ్రమమున విధివిధానముగా మీ అందరిని పూజింతును. కనుక మా ఆశ్రమమునకు విచ్చేయుడు." - ఆయనవచనములను విని, వారందఱికిని ఆశ్రమమును చూడవలెనని బుద్ధిపుట్టెను. అంతట వారు ఆయనతో గూడి ఆశ్రమమునకు వెళ్లిరి. (14-16)

ఆశ్రమమునకు విచ్చేసిన వారికందఱికిని అతడు అర్ఘ్యపాద్యములను, కందమూల ఫలములను సమర్పించి వారిని ఆదరించెను. (17)

వారు ఆయనతో సల్లాసములొనర్చుటకు ఉత్సాహ పడుచున్నవారై, ఆయనపూజలను స్వీకరించిరి. పిదప అచటికి విభండకముని వచ్చునను భయముతో శీఘ్రముగా అచటినుండి వెళ్లిపోదలచిరి. (18)

"ఓ ద్విజోత్తమా! మేము ఒసంగుచున్న ముఖ్యములైన ఈ ఫలములనుగూడ స్వీకరింపుడు. నీకు మేలు జరుగును. ఆలసింపక ఆరగింపుడు." పిదప వారందఱును ఆయనను కౌగిలించుకొని, మిక్కిలి ఆనందించిరి. మధురములైన లడ్డాలను, వివిధములగు భక్ష్యములను సమర్పించిరి. (19-20)

తేజోమూర్తియైన ఆ ఋశ్యశృంగుడు వాటిని భక్షించి, 'ఎల్లప్పుడును వనములలో నివసించువారు ఇంతకుముందెన్నడును రుచిచూడని ఫలములివి' అని భావించెను. (21)

ఆ గణికలు 'విభండకమహర్షి ఏక్షణములో వచ్చి పడునోయని భయపడుచున్నవారై, మేము ఒక వ్రతమును ఆచరింపవలసియున్నది'. అని చెప్పి, ఋశ్యశృంగునినుండి సెలవుగైకొని, ఆ సాకుతో వారు ఆ ఆశ్రమమునుండి వెళ్లసాగిరి. (22)

వారందఱును వెళ్లిపోవుచుండగా విభండకసుతుడైన ఋశ్యశృంగుడు వ్యాకులచిత్తుడై మిక్కిలి దుఃఖపడెను. జితేంద్రియుడైన ఆ ఋశ్యశృంగుడు అస్వస్థచిత్తుడైనందు వలన మఱునాడు, మనోహరముగా అలంకరించుకొని యున్న ఆ గణికలును ప్రదేశమునకు వచ్చెను. తమకడకు వచ్చుచున్న ఆ విప్రుని చూచినవెంటనే వారు సంతోషముతో సాంగిసోయిరి. పిమ్మట ఆయనను సమీపించి, వారు అందఱును ఇట్లు పలికిరి. (23-25)

"ఓ మహాత్మా! మా ఆశ్రమమునకు విచ్చేయుము. అచట ఇచ్చటికంటెను మనముగా మీకు సత్కారము జరుగును". అని వారు ఆయనతో పలికిరి. హృదయంగమములైన వారిమాటలను విని, అతడు వారివెంట పోదలచెను. ఆవారాంగనలును ఆయనను తమవెంట దీసికొని అంగదేశమునకు వెళ్లిరి. (26-27)

తత్ర చానీయమానే తు విప్రే తస్మిన్ మహాత్మని ।
వవర్ష సహసా దేవో జగత్ ప్రహ్లాదయంస్తదా ॥ 28

వర్షేణైవాగతం విప్రం విషయం స్యం నరాధిపః ।
ప్రత్యుద్గమ్య మునిం ప్రహ్లాః శిరసా చ మహీం గతః ॥ 29

అర్జ్యం చ ప్రదదౌ తస్మై న్యాయతస్సుసమాహితః ।
వప్రే ప్రసాదం విప్రేంద్రాత్ మా విప్రం మన్యురావిశేత్ ॥ 30

అంతఃపురం ప్రవిశ్యాస్మై కన్యాం దత్వా యథావిధి ।
శాంతాం శాంతేన మనసా రాజా హర్షమవాప సః ॥ 31

ఏవం స న్యవసత్ తత్ర సర్వకామైః సుపూజితః ।
ఋశ్య శృంగో మహాతేజా శాంతయా సహభార్యయా ॥ 32

మహాత్ముడైన ఆ బ్రాహ్మణోత్తముడు అంగదేశమున
కాలుమోపినంతనే వరుణదేవుడు లోకమునకు ఆహ్లాదమును
గూర్చుచు వర్షముగురిపించెను. (28)

అంతట రోమపాదమహారాజు తనదేశమునకు వర్షమును
తీసికొనివచ్చిన మునికి ఎదురేగి, భువిపై సాగిలపడి
వినమ్రతతో నమస్కరించెను. (29)

"ఆ రాజా భక్తిశ్రద్ధలతో ఆ మునికి అర్ఘ్యపాద్యదులను
సమర్పించెను. పిమ్మట ఓ మునీశ్వరా ! వారాంగనలద్వారా
ఆకర్షించి, మిమ్ము ఇక్కడికి రప్పించినందులకు ఆగ్రహపడక
మమ్ము అనుగ్రహింపుడు" ("మిమ్ము ఇచ్చటికి రప్పించినందులకు
మీ తండ్రియైన నిభండకమహర్షి మమ్ము ఆగ్రహింపకుండునట్లు
మీరు అనుగ్రహింపుడు") అని రాజు ఋశ్యశృంగుని
వేడుకొనెను. (30)

మునితోగూడ అంతఃపురమున ప్రవేశించిన పిదప ఆ
రోమపాదుడు ప్రసన్నమనస్కుడై, తనకూతురైన శాంతను
ఆయనకిచ్చి యథావిధిగా వివాహమొనర్చి, అనందభరితుడాయెను.
మహాతేజశ్శాలియైన ఆ ఋశ్యశృంగ మహర్షి గౌరవాదరముల
నందుకొనుచు, భార్యయైన శాంతతోగూడి రాజాంతఃపురమున
సర్వసుఖములతో నివసింపసాగెను. (31-32)

ఇత్యార్షే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే బాలకాండే దశమస్కంధః (10)
వాల్మీకిమహర్షివిరిచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి బాలకాండమునందు పదియవస్కంధము సమాప్తము
-- * * * --

11. పదునొకొండవసర్గము

అయోధ్యకు ఋశ్యశృంగునిరాక.

భూయ ఏవ హి రాజేంద్ర శృణు మే వచనం హితమ్ ।
యథా స దేవప్రవరః కథాయామ్ ఏవమబ్రవీత్ ॥ 1

ఇక్ష్వాకుజాం కులే జాతో భవిష్యతి సుధార్మికః ।
రాజా దశరథో నామ్నా శ్రీమాన్ సత్యవ్రతిశ్రవః ॥ 2

అంగరాజేన సఖ్యం చ తస్య రాజ్ఞో భవిష్యతి ।
కన్యా చాన్య మహాభాగా శాంతా నామ భవిష్యతి ॥ 3

"ఓ రాజేంద్రా! ఆసనత్కుమారమహర్షి తనకథాప్రసంగము
నందు ఇంకను ఇట్లు చెప్పెను. అది మీకు హితకరమైనది.
దానిని చెప్పెదను వినుము. (1)

ఇక్ష్వాకుమహారాజవంశమున దశరథుడు అను పేరుగల
ఒక మహాపురుషుడు ఉదయింపగలడు. అతడు ధార్మికుడై
సర్వపుణ్యములతో సత్యసంధుడుగా ప్రసిద్ధి వహించును.
అంగరాజైన దర్మరథునితో⁽¹⁾ అతనికి మైత్రి యేర్పడును.
దశరథునకు 'శాంత' అను కూతురు కలుగగలదు. అంగరాజైన
దర్మరథుని కుమారుడైన చిత్రరథుడు రోమపాదుడుగా

1) అంగదేశమునకు రాజా దివిరథుడు. అతనికుమారుడు దర్మరథుడు, అతనికుమారుడు రోమపాదుడు. ఇతని మొదటిపేరు
చిత్రరథుడు. ఇతనికి సంతానము లేకపోవుటచే దశరథునిబొరసపుత్రుడయిన 'శాంత'ను ఇతడు దత్తు తీసికొనెను.

పుత్రస్తు సోఽంగరాజస్య రోమపాద ఇతి శ్రుతః ।
తం స రాజా దశరథో గమిష్యతి మహాయశాః । 4

అనపత్యోఽస్మి ధర్మాత్మన్ శాంతాభర్తా మమ క్రతుమ్ ।
అహరేత త్వయాఽఽజ్ఞప్తః సంతానార్థం కులస్య చ । 5

శ్రుత్వా రాజ్ఞోఽథ తద్వాక్యం మనసా స విచింత్య చ ।
ప్రదాస్యతే పుత్రవంతం శాంతాభర్తారమాత్మవాన్ । 6

ప్రతిగృహ్య చ తం విప్రం స రాజా విగతజ్వరః ।
అహరిష్యతి తం యజ్ఞం ప్రహృష్టే నాంతరాత్మనా । 7

తం చ రాజాదశరథో యష్టుకామః కృతాంజలిః ।
ఋష్యశృంగం ద్విజశ్రేష్ఠం వరయిష్యతి ధర్మవిత్ । 8

యజ్ఞార్థం ప్రసవార్థం చ స్వర్గార్థం చ నరేశ్వరః ।
లభతే చ స తం కామం ద్విజముఖ్యాద్విశాంపతిః । 9

పుత్రా శ్చాస్య భవిష్యంతి చత్వరోఽమితవిక్రమాః ।
వంశ ప్రతిష్ఠానకరాః సర్వలోకేషు విశ్రుతాః । 10

ఏవం స దేవప్రవరః పూర్వం కథితవాన్ కథామ్ ।
సనత్కుమారో భగవాన్ పురా దేవయుగే ప్రభుః । 11

స త్వం పురుషశార్దూల తమానయ సుసల్పతమ్ ।
స్వయమేవ మహారాజ గత్వా సబలవాహనః । 12

అనుమాన్య వసిష్ఠం చ సూతవాక్యం నిశమ్య చ ।
(వసిష్ఠేనాభ్యసు జ్ఞాతో రాజా సంపూర్ణమానసః) ।
సాంతఃపుర స్సహామాత్యః ప్రయయా యత్ర స ద్విజః । 13

వనాని సరితశ్చైవ వృతిక్రమ్య శనైః శనైః ।
అభిచక్రామ తం దేశం యత్ర వై మునిపుంగవః । 14

ఆసాద్య తం ద్విజశ్రేష్ఠం రోమపాద సమీపగమ్ ।
ఋషిపుత్రం దదర్శాద్ దీప్యమానమివానలమ్ । 15

ప్రసేద్ధికృన్ము. ఆ రోమపాదునికడకు సుప్రసేద్ధుడైన దశరథ మహారాజు వెళ్లును. పిమ్మట అతడు" ఓ ధర్మాత్ముడా! నాకు పుత్రసంతానము లేదు. నాకు సంతానప్రాప్తికిని, వంశాభివృద్ధికిని శాంతభర్తయైన ఋష్యశృంగుడు మీ అనుమతియైనచో నా కొఱకై యజ్ఞమును ఆచరించును." అని రోమపాదునితో పలుకును. దశరథ మహారాజు పలికిన ఆ వాక్యములను విని, ఉదారగుణముగల ఆ రోమపాదుడు మనస్సులో తర్కించుకొనిన పిమ్మట దశరథునకు పుత్రప్రాప్తికై పుత్రకామేష్ఠి యజ్ఞమును నిర్వహింప సమర్థుడగు ఋష్యశృంగుని ఆయనకడకు సంపించును. (2-6)

దశరథుడు మనస్తానము తీరినవాడై, ఆ బ్రాహ్మణోత్తముని వెంటబెట్టుకొనివచ్చి, సంతోషముతో మనస్ఫూర్తిగా ఆ యజ్ఞమును ఆచరించును. (7)

యజ్ఞము చేయగోరినవాడును, ధర్మజ్ఞుడును ఐన ఆ దశరథమహారాజు ద్విజోత్తముడైన ఆ ఋష్యశృంగునకు దోసిలోగ్గి నమస్కరించి, యజ్ఞ నిర్వహణకును, తత్ఫలితముగా తనకు పుత్రలాభము, స్వర్గప్రాప్తి కలుగుటకును ఆయనను కోరుకొనును. ఆ మహారాజు ఆ విప్రోత్తమునిసహాయముతో యజ్ఞమును నిర్వహించుట ద్వారా తనకోరికలను ఈడేర్చుకొనును. ఆయనకు అమితపరాక్రమశాలుడైన నలుగురు కుమారులు కలుగుదురు. వారు సంశ్లేషతిష్ఠను ఇనుమడింప జేయుదురు. అన్నిలోకములయందును వారు ఖ్యాతివహింతురు. (8-10)

మహర్షులలో శ్రేష్ఠుడు, పూజ్యుడు, సర్వసమర్థుడు ఐన సనత్కుమారమహర్షి పూర్వకాలమున కృతయుగమునందు ఈ కథను తెల్చియుండెను. (11)

ఓ నరోత్తమా! మహారాజా! పుత్రార్థినైన నీవు పురోహితుల ద్వారాగాక స్వయముగా పరివారములతో వాహనములతో వెళ్లి, పూజ్యార్థుడైన ఆ ఋష్యశృంగ మునిని సాదరముగా తీసికొనిరందు." (12)

సునుండు తెల్పిన ఈ కథను విని వసిష్ఠుని, అనుమతిని గైకొని, దశరథమహారాజు రాణులతో, అమాత్యులతోగూడి ఋష్యశృంగుడు ఉన్న రోమపాద నగరమునకు బయలుదేరినాడు. వనదృశ్యములను, నదీతీరములను తిన్నగా దర్శించుచు క్రమముగా ఆ మహారాజు ముని పుంగవుడున్న ప్రదేశమునకు చేరినాడు. (13-14)

రోమపాదనగరమునకు చేరిన దశరథుడు ద్విజోత్తముడును, విభండకునికుమారుడును, అగ్నివలె తేజశ్శాలియును ఐన ఋష్యశృంగుని రోమపాదునిసమీపమున ఉండగా చూచెను. (15)

తతో రాజా యథాన్యాయం పూజాం చక్రే విశేషతః ।
సభిత్వాత్ తస్య వై రాజ్ఞః ప్రహృష్టేనాంతరాత్మనా । 16

రోమపాదేన చాభ్యాతమ్ ఋషిపుత్రాయ ధీమతే ।
సఖ్యం సంబంధకం చైవ తదా తం ప్రత్యపూజయత్ । 17

ఏవం సుసత్కృతస్తేన సహోషిత్వా నరర్షభః ।
సప్తాష్టదివసాన్ రాజా రాజానమ్ ఇదమబ్రవీత్ । 18

శాంతా తవ సుతా రాజన్ సహభర్తా విశాంసతే ।
మరీయం నగరం యాతు కార్యం హి మహదుద్యతమ్ । 19

తథేతి రాజా సంశ్రుత్య గమనం తస్య ధీమతః ।
ఉవాచ వచనం విప్రం గచ్ఛ త్వం సహ భార్యయా । 20

ఋషిపుత్రః ప్రతిశ్రుత్య తథేత్యాహ నృపం తదా ।
స సృపేణాభ్యనుజ్ఞాతః ప్రయయౌ సహభార్యయా । 21

తా వన్యోన్య్యాంజలిం కృత్వా స్నేహాత్ సంశ్లిష్య వోరసా ।
ననందతుర్జశరథో రోమపాదశ్చ వీర్యవాన్ । 22

తత స్సుహృదమాపుచ్ఛ్య ప్రస్థితో రఘునందనః ।
పారేభ్యః ప్రేషయామాస దూలాన్ వై శీఘ్రగామినః । 23

క్రియతాం నగరం సర్వం క్షిప్రమేవ స్వలంకృతమ్ ।
ధూపితం సిక్తసమ్మృష్టం పతాకాభిరలంకృతమ్ । 24

తతః ప్రహృష్టాః పౌరా స్తే శ్రుత్వా రాజానమాగతమ్ ।
తథా ప్రచక్రుః తత్సర్వం రాజ్ఞా యత్రేషితం తదా । 25

తతః స్వలంకృతం రాజా నగరం ప్రవివేశ హ ।
శంఖదుందుభినిర్హోస్తైః పురస్కృత్య ద్విజర్షభమ్ । 26

తతః ప్రముదితాః సర్వే దృష్ట్వా తం నాగరా ద్విజమ్ ।
ప్రవేశ్యమానం సత్కృత్య నరేంద్రేణేంద్రకర్మణా । 27

అంతట రోమపాదుడు దశరథమహారాజుతో తనకుగల మైత్రిని పురస్కరించుకొని, ప్రసన్నమనస్కుడై సముచితముగా ఆయనకు విశేషపూజలను గావించెను. (16)

దీశాలియైన ఋశ్యశృంగునకు రోమపాదుడు తనకు దశరథునితోగల మైత్రిని, బంధుత్వమును గూర్చి తెల్పెను. అప్పుడు ఆ ముని దశరథుని పూజించెను. (17)

ఇట్లు సత్కారములను పొందిన దశరథమహారాజు రోమ పాదునికడ ఏడెనిమిది దినములు గడిపి, సీదస ఆయనతో ఇట్లనెను. (18)

"ఓ మహారాజా! నీ కూతురైన శాంతను, అల్లుడైన ఋశ్య శృంగుని నా నగరమునకు పంపుము. అచట ఒక మహాత్కార్యము జరుగనున్నది. రోమపాదుడు ప్రతిభామూర్తియైన ఋశ్యశృంగునిప్రియాణమునకు తన ఆమోదమును తెలిపెను. సీమృట ఋశ్యశృంగునితో "ఓ విప్రోత్తమా! నీ భార్యయైన శాంతతో ఆయోధ్యా నగరమునకు వెళ్లుము" అని పలికెను. (19-20)

ఋషిపుత్రుడు ఆ మాటలను విని, రాజుగారితో 'అట్లే' అని పలికి రాజుగారిఅనుమతితో భార్యతోగూడి బయలుదేరినెను. (21)

పరాక్రమవంతులైన దశరథుడు, రోమపాదుడు ఇద్దరును పరస్పరసమస్కారములతో, స్నేహపూర్వకములైన ఆలింగనములతో ఆనందించిరి. (22)

అనంతరము దశరథుడు రోమపాదునికడ సెలవుగైకొని, బయలుదేరినెను. సీమృట అతడు త్వరగా వెళ్లునట్టి దూతల ద్వారా తమరాకను దెలుపుచు పౌరులకు తనఆదేశమును పంపెను. (23)

"నగరమునందు అంతటను పూలదండలతో, అరటి స్తంభములతో అలంకరింపుడు, కస్తూరికలాపితో, సుగంధ దూపసరిమళములతో వీధులను గుబాళింపజేయుడు, పతాకములను ఎగురవేయుడు. " (24)

పౌరులు రాజుగారిశుభాగమనవార్తను విని, మిక్కిలి సంతోషించిరి. రాజుగారిసందేశముప్రకారము పూర్తిగా నగరమును అలంకరించిరి. (25)

సీమృట దశరథుడు శంఖదుందుభులధ్వనులమధ్య విప్రోత్తముడైన ఋశ్యశృంగుని ముందుంచుకొని, బాగుగా అలంకరింపబడిన నగరమున సపరివారముగా ప్రవేశించెను.

ఇంద్రునివలె పరాక్రమశాలియైన దశరథుడు అదర సత్కారములతో నగరమునకు తీసికొనివచ్చుచున్న బ్రాహ్మణోత్తముని జూచి, ఆ నగరవాసులెల్లరును మిక్కిలి సంతోషపడిరి. (26-27)

అంతఃపురం ప్రవేశ్యేనం పూజాం కృత్వా చ శాస్త్రతః।
కృతకృత్యం తదాత్మానం మేనే తస్యోపవాహనాత్। 28

అంతఃపురస్త్రియః సర్వాః శాంతాం దృష్ట్వా తథాగతామ్।
సహభర్త్రా విశాలాక్షీం ప్రీత్యాఽఽనందమ్ ఉపాగమన్। 29

పూజ్యమానా చ తాభిః సా రాజ్ఞా చైవ విశేషతః।
ఉవాస తత్ర సుఖితా కంచితకాలం సహర్షిణా। 30

దశరథుడు ఋశ్యశృంగుని తనఅంతఃపురమునకు తీసికొని వచ్చి, శాస్త్రోక్తముగా పూజించెను. ఇంకను ఆయన రాకతో తాను కృతార్థుడైనట్లు తలంచెను. (28)

భర్తతోగూడి ఆ విధముగా నిచ్చేసిన విశాలాక్షియగు శాంతను జూచి అంతఃపురకాంతలందఱును ఎంతగానో సంబరపడిరి. (29)

అంతఃపుర స్త్రీలును, జనకుడైన దశరథరాజు ఆ శాంతాదేవిని బంధుమర్యాదలతో గౌరవించిరి. ఆమెయు తనభర్తయగు ఋశ్యశృంగునితో అచట కొంతకాలము గడిపెను. (30)

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే బాలకాండే ఏకాదశస్కంధః (11)

వాల్మీకిమహర్షివిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి బాలకాండమునందు ఏడునాకొండవసర్గయు సమాప్తము

-- * * * --

12. పన్నెండవసర్గము

అశ్వమేధయాగమునకు నిర్వాట్లు చేయుటకై దశరథునిఆదేశము.

తతః కాలే బహుతిథే కస్మింశ్చిత్ సుమనోహరే।
వసంతే సమనుప్రాప్తే రాజ్ఞో యజ్ఞం మనోఽభవత్। 1

తతః ప్రసాద్య శిరసా తం విప్రం దేవవర్ణినమ్।
యజ్ఞాయ వరయానాస సంతానార్థం కులస్య వై। 2

తథేతి చ స రాజానమ్ ఉవాచ చ సుసత్కృతః।
సంభారాః సంభ్రయంతాం తే తురగశ్చ విముచ్యతామ్। 3

తతో రాజాఽబ్రవీద్వాక్యం సుమంత్రం మంత్రిసత్తమమ్।
సుమంత్రావాహయ శ్రీప్రమ్ ఋత్విజో బ్రహ్మవాదినః। 4

సుయజ్ఞం వామదేవం చ జాబాలిమ్ అథ కాశ్యపమ్।
పురోహితం వసిష్ఠం చ యే చాన్యే ద్విజసత్తమాః। 5

తతః సుమంత్ర స్త్వరితం గత్వా త్వరితవిక్రమః।
సమానయత్ స తాన్ విప్రాన్ సమస్తాన్ వేదపారగాన్। 6

ఋశ్యశృంగుడు అయోధ్యకు వచ్చిన పిమ్మట చాలా కాలమునకు మనోహరమైన ఒకానొక వసంత - ఋతు ప్రారంభమున (చైత్రశుద్ధపూర్ణిమనాడు) దశరథమహారాజు అశ్వమేధయాగమును ప్రారంభించుటకై సంకల్పించెను. (1)

పిమ్మట దశరథమహారాజు దివ్యతేజశ్శాలియైన ఋశ్యశృంగమహామునికి శిరసావ్రణమిల్లి, ఆయన అనుగ్రహమును పొందెను. పుత్రసంతానప్రాప్తిద్వారా వంశాభివృద్ధి కొఱకై (చేయబడు) యజ్ఞమునకు వ్రథాన - ఋత్విజునిగా ఉండుటకై ఆయనను అభ్యర్థించెను. (2)

ఋత్విజునిగా అభ్యర్థింపబడిన ఋశ్యశృంగుడు అందులకు సమ్మతించి, "యజ్ఞద్రవ్యములను సిద్ధము చేయింపుడు. యాగాశ్వమును నిడిచిపెట్టుడు" అని రాజుతో పలికెను. (3)

అంతట దశరథుడు మంత్రిముఖ్యుడైన సుమంత్రుని ఇట్లు ఆదేశించెను. "సుమంత్రా! వేదపండితులును, ఋత్విజులును ఐన సుయజ్ఞుని, వామదేవుని, జాబాలిని, కాశ్యపుని, పురోహితుడైన వసిష్ఠుని, అట్లే తదితర ద్విజోత్తములను శీఘ్రముగా వెంటగొని రమ్ము." అని (4-5)

అనంతరము శీఘ్రగమనముడైన సుమంత్రుడు త్వరత్వరగా వెళ్లి, వేదపారంగతులైన ఆ బ్రాహ్మణోత్తములను అందఱిని వెంటబెట్టుకొని వచ్చెను. (6)

తాన్ పూజయిత్వా ధర్మాత్మా రాజా దశరథ స్తదా ।
ధర్మార్థసహితం యుక్తం శ్లక్ష్యం వచన మబ్రవీత్ । 7

మమ లాలప్యమానస్య పుత్రార్థం నాస్తి వై సుఖమ్ ।
తదర్థం హయమేధేన యక్ష్యామితి మతిర్మమ । 8

తదహం యష్టు మిచ్ఛామి శాస్త్రదృష్టేన కర్మణా ।
ఋషిపుత్రప్రభావేన కామాన్ ప్రాప్స్యామి చాప్యహమ్ । 9

తతః సాధ్యతి తద్వాక్యం బ్రాహ్మణాః ప్రత్యపూజయన్ ।
వసిష్ఠప్రముఖాః సర్వే పార్థివస్య ముఖాచ్ఛృతమ్ । 10

ఋశ్యశృంగపురోగాశ్చ ప్రత్యాచుః స్పృహతిం తదా ।
సంభారాః సంధ్రియంతాం తే తురగశ్చ విముచ్యతామ్ । 11

సర్వథా ప్రాప్స్యసే పుత్రాం శ్చతురోఽమితవిక్రమాన్ ।
యస్య తే ధార్మికే బుద్ధిః ఇయం పుత్రార్థమాగతా । 12

తతః ప్రేతోఽభవద్రాజా శ్రుత్వా తద్విజభాషితమ్ ।
అమాత్యాం శ్చాబ్రవీద్రాజా హర్షేణేదం శుభాక్షరమ్ । 13

గురూణాం వచనాచ్ఛ్రుం సంభారాః సంధ్రియంతు మే ।
సమర్థాధిష్ఠితశ్చాశ్వః సోపాధ్యామో విముచ్యతామ్ । 14

సరయ్యాశ్చోత్తరే తీరే యజ్ఞభూమి ర్విధీయతామ్ ।
శాంతయశ్చాభివర్తంతాం యథాకల్పం యథావిధి । 15

శక్యః ప్రాప్తుమ్ అయం యజ్ఞః సర్వేణాపి మహీక్షితా ।
నాపరాధో భవేత్ కష్టో యద్యస్మిన్ క్రతుసత్తమే । 16

ఛిద్రం హి పృగయంతేఽత్ర విద్వాంసో బ్రహ్మరాక్షసాః ।
నిహతస్య చ యజ్ఞస్య సద్యః కర్తా వినశ్యతి । 17

తద్యథా విధిపూర్వం మే క్రతురేష సమాప్యతే ।
తథా విధానం క్రియతాం సమర్థాః కరణేష్యహ । 18

ధర్మాత్ముడైన దశరథమహారాజు వారిని పూజించి, ధర్మార్థసాధనకు ఉపయుక్తములగు మధురవచనములను పలికెను. (7)

“పుత్రుల కొఱకై తపనతో తహతహలాడుచున్న నాకు మనశ్శాంతియే కఱవైనది. అందులకై అశ్వమేధ యాగమును చేయుటకు సంకల్పించితిని. ఆ యజ్ఞమును విధినిధానముగా చేయగోరుచున్నాను. ఋశ్యశృంగుని ప్రభావముచేత నా కోరికలు సిద్ధించును.” (8-9)

పిమ్మట వసిష్ఠుడుమొదలగు బ్రాహ్మణోత్తము లందఱును రాజు పలికిన మాటలను విని, ‘బాగు బాగు’ అని, అభినందించిరి. ఋశ్యశృంగుడుమొదలగు విప్రులు రాజుగారితో “యాగమునకు అవసరమైన వస్తువులను తెప్పింపుడు, యజ్ఞాశ్వమును విడిచి పెట్టుడు. పుత్రప్రాప్తికై అశ్వమేధయాగమును చేయవలెనను సత్సంకల్పము నీకు కలిగినందువలన అమితపరాక్రమశాలురైన నలుగురు కుమారులను నీవు పొందగలవు.” అని సాదరముగా పలికిరి. (10-12)

బ్రాహ్మణులు పలికిన ఆ మాటలను విని దశరథుడు మిక్కిలి సంతసించెను. పిమ్మట మహారాజు ఆనందముతో మంత్రులను ఉద్దేశించి, ఈ శుభవచనములను పలికెను. “గురువుల ఆదేశానుసారము యజ్ఞసామగ్రిని తెప్పింపుడు. నలుగురు ఋత్విజులు ముందుసాగిపోవుచుండగా, సమర్థులైన (నాలుగువందలమంది)యోధులరక్షణలో యజ్ఞహయమును విడిచిపెట్టుడు. (13-14)

సరయూనదికి ఉత్తరతీరమున యజ్ఞభూమిని సిద్ధపఱచుడు. క్రమము తప్పకుండా శాస్త్రోక్తముగా విఘ్ననివారకములైన శాంతికర్మలను జరిపింపుడు. ఈ అశ్వమేధమహాయజ్ఞమును ఆచరించుటలో కష్టములుగాని, అపచారములుగాని సంభవించు అవకాశమే లేకున్నచో సామాన్యులైన రాజులు అందఱునూ ఈ యజ్ఞమును చేయుటకు పూనికొనియుండెడివారే. విద్వాంసులైన బ్రహ్మరాక్షసులు యజ్ఞకార్యమునందలి దోషములను వెదకుచుందురు. వారు యజ్ఞమును భంగపఱచుటకు యత్నించుచుందురు. యజ్ఞమునకు విఘ్నము కలిగినచో వెంటనే కర్త నశించును. నేను సంకల్పించిన ఈ అశ్వమేధయాగము ఎట్టిలోపములు (దోషములు) లేకుండా యథావిధిగా పరిసమాప్తమగునట్లు చూడుడు. కార్యనిర్వహణము నందు మీరు మిక్కిలి సమర్థులు గదా! (15-18)

తథేతి చ తతః సర్వే మంత్రిణః ప్రత్యపూజయన్.
పార్థివేంద్రస్య తద్వాక్యం యథాజ్ఞప్తమ్ అకుర్యత. 19

తతో ద్విజాస్తే ధర్మజ్ఞమ్ అస్తువన్ పార్థివర్షభమ్.
అనుజ్ఞాతాస్తతః సర్వే పునర్జగ్ముః యథాగతమ్. 20

గతేష్వథ ద్విజాశ్చైషు మంత్రిణస్తాన్ సరాధిపః.
విసర్జయిత్వా స్వం వేశ్మ ప్రవివేశ మహాద్యుతిః. 21

ఆ మంత్రులందఱును మహారాజు యొక్క ఆజ్ఞలను విసి.
“సభువులు ఆదేశించినట్లే”. అని ఆయనను ప్రశంసించుచు
తదాజ్ఞలను నిర్వర్తించిరి. ఆ బ్రాహ్మణోత్తములందఱును
ధర్మజ్ఞుడైన మహారాజును కొనియాడిరి. ఆయన అనుజ్ఞను గైకొని
వారు అందఱును తమతమనివాసములకేగిరి. (19-20)

నిస్సృలందఱును వెళ్లినపిమ్మట మిక్కిలి తేజశ్శాలియైన
దశరథుడు మంత్రులనందఱిని పంపివైచి, తాను తన
ప్రాసాదమునకు వెళ్లెను. (21)

ఇత్యార్తే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే బాలకాండే ద్వాదశస్కంధః (12)

వాల్మీకిమహర్షినిరిచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి బాలకాండమునందు పన్నెండవసర్గము సమాప్తము

-- * * * --

13. పదుమూడవసర్గము

అశ్వమేధయాగమునకు సన్నాహములు - దశరథుడు సవరివారముగా యజ్ఞశాలలో ప్రవేశించి, దీక్షను గైకొనుట.

పునః ప్రాప్తే వసంతే తు పూర్ణః సంవత్సరోభవత్.
ప్రసవార్థం గతో యష్టుం హయమేధేన వీర్యవాన్. 1

అభివాద్య వసిష్ఠం చ న్యాయతః పరిపూజ్య చ.
అబ్రవీత్ ప్రశ్రితం వాక్యం ప్రసవార్థం ద్విజోత్తమమ్. 2

యజ్ఞో మే క్రియతాం బ్రహ్మన్ యథోక్తం మునిపుంగవ.
యథా న విఘ్నః క్రియతే యజ్ఞాంగేషు విధీయతామ్. 3

భవాన్ స్నిగ్ధః సుహృన్మహ్యం గురుశ్చ పరమో మహాన్.
వోధవ్యో భవతాచైవ భారో యజ్ఞస్య చోద్యతః. 4

తథేతి చ స రాజానమ్ అబ్రవీద్విజసత్తమః.
కరిష్యే సర్వ మేవైతత్ భవతా యత్ సమర్థితమ్. 5

యజ్ఞాశ్శమును వదలిన ఒకసంవత్సరముతరువాత మఱల
వసంతఋతువు ప్రారంభమాయెను. అంతవఱకును
యజ్ఞమునకుముందు నిర్వహింపవలసిన విధులనన్నింటిని⁽¹⁾
దశరథుడు పూర్తిచేసెను. పిదప కార్యదక్షుడైన ఆ మహారాజు
సంతానార్థము యజ్ఞము చేయుటకై యాగశాలలో
ప్రవేశించెను. (1)

ఆ రాజు వసిష్ఠమహర్షికి అభివాదనమొనర్చి, విధి విధానముగా
ఆయనకు పూజలు సలిపెను. పిమ్మట ఆ విప్రోత్తమునితో
సవినయముగా ఇట్లు పలికెను. “ఓ బ్రహ్మర్షీ! మాకు సంతానమును
ప్రసాదించునట్టి యజ్ఞమును విధ్యుక్తముగా నిర్వహింపజేయుడు.
రాక్షసులచే విఘ్నములు కలుగకుండునట్లుగా ఎట్టిలోపము
లేకుండునట్లుగా చూడగలరు. పూజ్యులైన మీరు మాకు
ఆప్తమిత్రులు, శ్రేయోభిలాషులు, ఋషిసత్తములు, అంతే
గాదు పరమగురువులు. కావున ఈ యజ్ఞ నిర్వహణభారము
అంతయును మీదే. (2-4)

అంతట ఆ వసిష్ఠమహాముని మహారాజుతో “అట్లే మీరు
కోరినరీతిగనే యజ్ఞకార్యములనన్నింటిని నిర్వహించెదను.”
అని నుడివెను. (5)

1) దీక్షకుదిగిన మొదటివైత్రవృత్తినునాడు ‘సాంగ్రహణోష్ఠి’ నిర్వహింపబడును. మఱవాడు బ్రహ్మదన, మేధ్యాశ్చబంధన, స్పృశన, ప్రోక్షణ,
విమోచనాదీకృత్యములు నలుగురు ఋషిజాలచే అచరింపబడును- అఋషిమ్మట నిత్యము సావిత్రాది కర్మలు అనుష్ఠింపబడుచుండును.

తతోఽబ్రవీద్విజాన్ వృద్ధాన్ యజ్ఞకర్మసు నిష్ఠితాన్ ।
స్తాప్యతే నిష్ఠితాం శ్రేష్ఠ వృద్ధాన్ పరమధార్మికాన్ । 6

కర్మాంతికాన్ శిల్పకరాన్ వర్తకీన్ ఖనకానపి ।
గణకాన్ శిల్పినశ్రేష్ఠ తతైవ నటనర్తకాన్ । 7

తథా శుచీన్ శాస్త్రవిదః పురుషాన్ సుబహుశ్రుతాన్ ।
యజ్ఞకర్మ సమీహంతాం భవంతో రాజశాసనాత్ । 8

ఇష్టకా బహుసాహస్రీ శీఘ్రమ్ ఆనీయతామితి ।
దౌషకార్యాః క్రియంతాం చ రాజ్ఞాం బహుగుణాన్వితాః । 9

బ్రాహ్మణావసథా శ్రేష్ఠ కర్తవ్యాశ్చతశశ్శుభాః ।
భక్ష్యాన్నపానైః బహుభిః సముపేతాః సునిష్ఠితాః । 10

తథా పౌరజనస్యాపి కర్తవ్యా బహువిస్తరాః ।
ఆవాసా బహుభక్ష్యా వై సర్వకామైః ఉపస్థితాః । 11

తథా జానపదస్యాపి జనస్య బహుశోభనమ్ ।
దాతవ్యమన్నం విధివత్ సత్కృత్య స తు లీలయా । 12

సర్వవర్గా యథా పూజాం ప్రాప్నువంతి సుసత్కృతాః ।
న చావజ్ఞా ప్రయోక్తవ్యా కామక్రోధవశాదపి । 13

యజ్ఞకర్మసు యే వ్యగ్రాః పురుషాశ్శిల్పినస్తథా ।
తేషామపి విశేషేణ పూజా కార్యా యథాక్రమమ్ । 14

తే చ స్యుః సంభృతాః సర్వే వసుధిర్భోజనేన చ ।
యథా సర్వం సువిహితం న కించిత్ పరిహీయతే । 15

తథా భవంతః కుర్వంతు ప్రీతిస్సిగ్ధేన చేతసా ।
తత సర్వే సమాగమ్య వసిష్ఠమ్ ఇదమబ్రువన్ । 16

యథోక్తం తత్ సువిహితం న కించిత్ పరిహీయతే ।
యథోక్తం తత్ కరిష్యామో న కించిత్ పరిహాస్యతే । 17

తతః సుమంత్రనూహూయ వసిష్ఠో వాక్యమబ్రవీత్ ।
నిమంత్రయస్వ నృపతీన్ పృథివ్యాం యే చ ధార్మికాః । 18

పిమ్మట వసిష్ఠుడు యజ్ఞకర్మలయందు రాజుచే నియుక్తులైన బ్రాహ్మణోత్తములను, వాస్తుశాస్త్రమునందు సమర్థులైనవారిని, ధార్మికోత్తములైన పెద్దలను, యజ్ఞపరిసమాప్తినటుకు కార్యనిర్వహణలో నిమగ్నులై యుండువారిని, ఇటుకలుమున్నగు వాటిని సిద్ధపఱచు వారిని, స్రుక్ స్రువాది-ఉపకరణములను చేయు వడ్రంగులను, బావులను త్రవ్వవారిని, లేఖకులను, శిల్పులను, చిత్రకారులను, రసభావములను చక్కగా అభినయించు నటులను, నర్తకులను, సచ్చరిత్రగల శాస్త్రజ్ఞులను, శాస్త్రములలోను, అనుభవమునందును ఆరితేటిన వారిని పిలిపించి, వారితో ఇట్లనెను. "మీరందఱును రాజాజ్ఞను శిరసావహించి యజ్ఞకార్యములలో నిమగ్నులు కండు. వేలకొలది ఇటుకలను వెంటనే తెప్పింపుడు. యజ్ఞమునకు వచ్చెడి రాజులకై మిక్కిలి ఎత్తైన విశాలమైన భవనములను నిర్మింపుడు. బ్రాహ్మణులకై వందలకొలది చక్కని గృహములను ఏర్పఱచుడు. అవి గాలులకును, వానలకును తట్టుకొనునట్లు దృఢముగా ఉండవలెను, అందు వివిధములైన భక్ష్యాన్నపానములను సమకూర్చుడు. (6-10)

అట్లే పురజనులకును, జానపదులకును నివాస యోగ్యములైన గృహములను నిర్మించి, అనేకవిధములైన తినుబండారములను, సర్వసౌకర్యములను విస్తారముగా సమకూర్చవలెను. ఏ మాత్రమూ అనాదరమును చూపక మర్యాదగా వారికి భోజనసత్కారములను చేయవలెను. (11-12)

అన్నివర్గములవారికిని తగువిధముగా ఆదరసత్కారములను చేయవలెను. కామక్రోధములకు లోనై ఎవ్వరిని చిన్నబుచ్చరాదు. యజ్ఞమునకు సంబంధించినపనులలో నిరతులైన శిల్పులను, తదితరులను వయస్సును, అర్హతలను పాటించుచు గౌరవింప వలెను. వారిని అందఱిని ధనముతో మృష్టాన్నభోజనములతో సంతృప్తిపఱచవలెను. అన్ని కార్యములను చక్కగా అనుష్ఠింపవలెను. ఏ విషయమునందనూ ఎట్టిలోపమూ రారాదు. మఱొక్క మాట-ఈ పనులను అన్నింటిని మీరందఱును నిండు మనస్సుతో ప్రేమతో ఆచరింపుడు." (13-15)

వారందఱును కలిసి ముక్తకంఠముతో వసిష్ఠునితో ఇట్లు పలికిరి. "ఇంతవఱకును ఎట్టిలోటును రానీయక మీ ఆదేశముల ప్రకారమే చేసితిమి. ఇక మీదటగూడ మీ ఆజ్ఞలను ఏ లోపమూ వాటిల్లకుండా పాటించెదము." (16-17)

పిమ్మట వసిష్ఠునివారి సుమంత్రుని పిలిపించి ఇట్లు పలికెను. "ఈభూమండలమునగల ధార్మికులైన రాజులను పెద్దసంఖ్యలో బ్రాహ్మణులను, క్షత్రియులను, వైశ్యులను,

బ్రాహ్మణాన్ క్షత్రియాన్ వైశ్యాన్ శూద్రాంశ్చైవ సహస్రశః |
సమానయస్వ సత్కృత్య సర్వదేశేషు మానవాన్ | 19

మిథిలాధిపతిం శూరం జనకం సత్యవిక్రమమ్ |
నిష్ఠితం సర్వశాస్త్రేషు తథా వేదేషు నిష్ఠితమ్ | 20

తమానయ మహాభాగం స్వయమేవ సుసత్కృతమ్ |
పూర్వసంబంధినం జ్ఞాత్వా తతః పూర్వం బ్రవీమి తే | 21

తథా కాశీపతిం స్నిగ్ధం సతతం ప్రియవాదినమ్ |
వయస్యం రాజసింహస్య స్వయమేవానయస్వ హ | 22

తథా కేకయరాజానం వృద్ధం పరమధార్మికమ్ |
శ్వశురం రాజసింహస్య సపుత్రం త్వమిహానయ | 23

అంగేశ్వరం మహాభాగం రోమపాదం సుసత్కృతమ్ |
వయస్యం రాజసింహస్య సమానయ యశస్వినమ్ | 24

ప్రాచీనాన్ సింధుసౌవీరాన్ సౌరాష్ట్రీయాంశ్చ పార్థివాన్ |
దాక్షిణాత్యాన్ నరేంద్రాంశ్చ సమస్తానానయస్వ హ | 25

సంతి స్నిగ్ధాశ్చ యే చాన్యే రాజానః పృథివీతలే |
తానానయ యథా క్షీప్రం సానుగాన్ సహబాంధవాన్ | 26

వసిష్ఠవాక్యం తచ్ఛ్రుత్వా సుమంత్రః త్వరితస్తదా |
వ్యాదిశత్ పురుషింస్తత్ర రాజ్ఞామ్ ఆనయనే శుభాన్ | 27

స్వయమేవ హి ధర్మాత్మా ప్రయయౌ మునిశాసనాత్ |
సుమంత్రః త్వరితో భూత్వా సమానేతుం మహీక్షితః | 28

తే చ కర్మాంతికాః సర్వే వసిష్ఠాయ చ ఫీమతే |
సర్వం నివేదయంతి స్మ యజ్ఞే యదుపకల్పితమ్ | 29

తతః ప్రీతో ద్విజశ్రేష్ఠః తాన్ సర్వాన్ ఇదమబ్రవీత్ |
అవజ్ఞయా న దాతవ్యం కస్యచిల్లీలయాఽపి వా |

అవజ్ఞయా కృతం హన్యాత్ దాతారం నాత్ర సంశయః | 30

తతః కైశ్చిదహోరాత్రైః ఉపయాతా మహీక్షితః |
బహూని రత్నాన్యాదాయ రాజ్ఞో దశరథస్య వై | 31

శూద్రులను ఆహ్వానింపుము. అన్ని దేశములనుండియు
జనులను సౌదరముగా ఆహ్వానింపుము. (18-19)

మిథిలాదిపతి ఐన జనకమహారాజు శూరుడు, సత్యసంధుడు,
సర్వశాస్త్రములయందును వేదములలోను నిష్ఠాగరిష్ఠుడు,
మహాపురుషుడు, కనుక స్వయముగా వెళ్లి, ఆయనను
సగౌరవముగా ఆహ్వానింపుము. ఇంతకుముందు ఆయనతో
గల అనుబంధమునుబట్టి, మొట్టమొదట ఆయననుగూర్చి
తెలుపుచుంటిని. (20-21)

అట్లే సంతతము మదురభాషియు, రాజుగారికి ఆస్త
మిత్రుడును ఐన కాశీరాజును స్వయముగా పిలుపుము. పరమ
ధార్మికుడును, పెద్దవాడును, రాజుగారికి మామయు ఐన
కేకయరాజును ఆయన సుతుని స్వయముగా ఆహ్వానింపుము.
అంగదేశాధిపతియు, సత్పురుషుడును, పూజ్యుడును, గొప్ప
క్షీర్తిప్రతిష్ఠలు గలవాడును, దశరథునకు మిత్రుడును ఐన
రోమపాదుని సౌదరముగా ఆహ్వానింపుము. ప్రాచీనులైన సింధు,
సౌవీర, సౌరాష్ట్ర దేశాధిపతులను, దక్షిణదేశములప్రభువులను
అందఱిని దూతలద్వారా ఆహ్వానింపుము. ఇంకను ఈ
బాసుండమున దశరథునకు మిత్రులైన రాజులను అందఱిని
పరివారములతో బంధువులతోగూడి వచ్చునట్లు వీలైనంత
త్వరగా ఆహ్వానింపుము. (22-26)

వసిష్ఠుని ఆదేశమును అనుసరించి సుమంత్రుడు సమస్త
రాజులను ఆహ్వానించుటకై అంతరంగికులైన పురుషులను
వెంటనే ఆయాదేశములకు పంపెను. (27)

బుద్ధిశాలియైన సుమంత్రుడు వసిష్ఠమహర్షి ప్రత్యేకముగా
పేర్కొనిన మహిపాలురను అందఱిని ఆయనసూచనమేరకు
స్వయముగా తీసికొనివచ్చుటకై వెంటనే బయలు దేఱెను. (28)

యజ్ఞమునకు సంబంధించిన పనులను నిర్వహించెడి
వారందఱును (శిల్పకారాదులు) అంతవఱకును తాము
పూర్తిచేసిన కార్యములను అన్నింటినిగూర్చి దీశాలియైన
వసిష్ఠమునికి నివేదించిరి. అందులకు ఆ విశ్రాంతముడు
సంతుష్టుడై వారందఱితో ఇట్లు పలికెను. "ఎవ్వరికైనను ఏదైనను
ఇచ్చునపుడు అనాదరమును చూపరాదు, పరిహాసము చేయరాదు.
చులకనభావముతో చేసిన దానమువలన దాతకు హాని
కలుగును. ఇందులకు సందేహము లేదు." (29-30)

అంతట కొన్ని దినములసిమ్మట రాజులందఱును
శ్రేష్ఠములైన రత్నములను, మణులను, ముత్యములను,
పగడములను, అమూల్యములైన వస్త్రాభరణములను,
చందనాదిపరిమళద్రవ్యములను దశరథమహారాజునకు
కానుకలుగా ఇచ్చుటకై తీసికొని వచ్చిరి. (31)

తతో వసిష్ఠః సుప్రీతో రాజానమిదమబ్రవీత్. 32

ఉపయాతా నరవ్యాఘ్రు రాజానస్తవ శాసనాత్.
మయాఽపి సత్కృతాః సర్వే యథార్థం రాజసత్తమాః. 33

యజ్ఞీయం చ కృతం రాజన్ పురుషైస్సుసమాహితైః.
నిర్యాతు చ భవాన్ యజ్ఞం యజ్ఞాయతనమంతికాత్. 34

సర్వకామైరుపహృతైః ఉపేతం వై సమంతతః.
ద్రష్టుమర్హసి రాజేంద్ర మనసేవ వినిర్మితమ్. 35

తథా వసిష్ఠవచనాత్ ఋశ్యశృంగస్య చోభయోః.
శుభే దివసనక్షత్రే నిర్యాతో జగతీషతిః. 36

తతో వసిష్ఠప్రముఖాః సర్వ ఏవ ద్విజోత్తమాః.
ఋశ్యశృంగం పురస్కృత్య యజ్ఞకర్మారభంస్తదా. 37

యజ్ఞవాటగతా సర్వే యథాశాస్త్రం యథావిధి.
శ్రీమాంశ్చ సహపత్నీభి రాజాదీక్షాముపావిశత్. 38

వసిష్ఠుడు రాజులరాకకు సంతుష్టుడై దశరథునితో ఇట్లు పల్కెను. "ఓ మహారాజా! మీ ఆహ్వానమును అనుసరించి, రాజులు అందఱును నిచ్చేసిరి. ఆ మహారాజులందఱికిని తగినరీతిగా అతిథిసత్కారములను జరిపితిని. నియుక్తులైన కార్యకర్తలందఱును యజ్ఞమునకు అవసరమైన సమస్త వస్తువులను సమకూర్చిరి. తీసికొని రాబడిన ఆ యజ్ఞోప కరణములన్నియును యాగశాలలో తగిన ప్రదేశములలో ఉంచబడినవి. సమీపముననే యున్న ఈశాలకు యజ్ఞమును ఆచరించుటకై నిచ్చేయుదు. ఓ రాజేంద్ర! సంకల్పమాత్రమున అతిశీఘ్రముగా నిర్మింపబడిన ఈ శాలను తిలకింపుడు". (32-35)

ఋశ్యశృంగవసిష్ఠులఆదేశానుసారము మంగళకరమైన తిథివారనక్షత్రములతోగూడిన సుముహూర్తమున దశరథ మహారాజు శంఖదుందుభి మృదంగాది మంగళవాద్యములు మ్రోగుచుండగా వేదపండితులస్వస్తివాచనములతో రాజభవనము నుండి యజ్ఞశాలకు బయలుదేఱెను. (36)

అంతట వసిష్ఠుడు మొదలైన బ్రాహ్మణోత్తముల్లెరును ఋశ్యశృంగుని ముందుంచుకొని యజ్ఞవాటికకు చేరిరి. పిమ్మట యజ్ఞకర్తయైన దశరథుడు, ఋత్విక్కులు మొదలగు వారందఱును శాస్త్రోక్తముగా యథాక్రమముగా యజ్ఞకర్మలను ఆరంభించిరి. (37)

సకలైశ్వర్యసంపన్నుడైన దశరథమహారాజు దర్మపత్నులతో గూడి, యజ్ఞవాటికను ప్రవేశించెను. పిమ్మట అతడు శాస్త్ర ప్రకారము విధివిధానముగా యజ్ఞదీక్షను స్వీకరించెను. (38)

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే బాలకాండే త్రయోదశస్సర్గః (13)

వాల్మీకీమహర్షినిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి బాలకాండమునందు ఏడుమూడవసర్గము సమాప్తము

-- * * * --

14. పదునాల్గవసర్గము

దశరథుడు అశ్వమేదయాగమును చేయుట.

అథ సంవత్సరే పూర్ణే తస్మిన్ ప్రాప్తే తురంగమే.
సరయ్యాశ్చోత్తరే తీరే రాజ్ఞో యజ్ఞోఽభ్యవర్తత. 1

యజ్ఞాశ్వమును విడిచిపెట్టిన పిమ్మట అది ఒక సంవత్సరకాలమునకు తిరిగివచ్చెను. అనంతరము సరయూనదికి ఉత్తరతీరమున రాజు యజ్ఞమును ప్రారంభించెను. (1)

ఋశ్యశృంగం పురస్కృత్య కర్మ చక్రుః ద్విజర్షభాః ।
అశ్వమేధే మహాయజ్ఞే రాజ్ఞోఽస్య సుమహాత్మనః । 2

కర్మ కుర్వంతి విధివత్ యాజకా వేదపారగాః ।
యథావిధి యథాన్యాయం పరిక్రామంతి శాస్త్రతః । 3

ప్రవర్త్యం శాస్త్రతః కృత్వా తథైవోపసదం ద్విజాః ।
చక్రుశ్చ విధివత్ సర్వమ్ అధికం కర్మ శాస్త్రతః । 4

అభిపూజ్య తతో హృష్టాః సర్వే చక్రుః యథావిధి ।
ప్రాతస్సవనపూర్వాణి కర్మాణి మునిపుంగవాః । 5

ఐంద్రశ్చ విధివద్ధత్తే రాజా చాభిష్టుతోఽసఘః ।
మాధ్యందినం చ సవనం ప్రావర్తత యథాక్రమమ్ । 6

తృతీయసవనం చైవ రాజ్ఞోఽస్య సుమహాత్మనః ।
చక్రుస్తే శాస్త్రతో దృష్ట్వా తథా బ్రాహ్మణపుంగవాః । 7

స చాహుతమభూత్ తత్ర స్థలితం వాపి కించన ।
దృశ్యతే బ్రహ్మవత్ సర్వం క్షేమయుక్తం హి చక్రిరే । 8

స తేష్వహస్సు శ్రాంతో వా క్షుధితో వాపి దృశ్యతే ।
నావిద్వాన్ బ్రాహ్మణస్తత్ర నాశతానుచరస్తథా । 9

బ్రాహ్మణా భుంజతే నిత్యం నాథవంతశ్చ భుంజతే ।
తాపసా భుంజతే చాపి శ్రమణా భుంజతే తథా । 10

వృద్ధాశ్చ వ్యాధితాశ్చైవ స్త్రీయో బాలాస్తథైవ చ ।
అనిశం భుంజమానానాం న తృప్తిరుపలభ్యతే । 11

దీయతాం దీయతా మన్నం వాసాంసి వివిధాని చ ।
ఇతి సంహోదితాస్తత్ర తథా చక్రురనేకశః । 12

ఋశ్యశృంగుని ప్రధాన - ఋత్విజునిగా చేసికొని, బ్రహ్మ స్థానమున ఆయనను ఆసీనునిగావించి, ఆయన పర్యవేక్షణమున ద్విజోత్తములు ప్రజ్ఞాశాలియైన దశరథుని అశ్వమేధయాగమునకు సంబంధించిన కార్యములను నిర్వర్తించసాగిరి. (2)

వేదములయందును, వేదార్థములయందును అరితేటిన ఋత్విజులు విద్యుక్తముగా, యజ్ఞవిధులను ఆచరించుచుండిరి. వేదోక్తరీతిగా మీమాంసాశాస్త్రమును, కల్పసూత్రములను, అనుసరించి వారు యజ్ఞకార్యములను నిర్వహించుచుండిరి. (3)

ఋత్విజులు ప్రవర్త్యబ్రాహ్మణమున చెప్పబడిన 'ప్రవర్త్య కర్మలను' అట్లే 'ఉపసదము' అను 'ఇష్టి' కార్యములను వేద, మీమాంసా, కల్పసూత్రములను అనుసరించి ఆచరించిరి. ఇంకను ఉపదేశశాస్త్రముకంటె అధికమైన 'అతిదేశ' శాస్త్రమువలన లభ్యమైన సమస్త కర్మలను శాస్త్రోక్తముగా నిర్వహించిరి. (4)

ఆ ఋత్విజులెల్లరును మిక్కిలిసంతోషముతో విద్యుక్తముగా బహిష్పవమానాది సూక్తములతో ఆయా కర్మాధిష్ఠాన దేవతలను పూజించిరి. పిమ్మట వారు ప్రవర్త్య- ఉపసదనకార్యముల ముగింపుసమయమున ప్రాతస్సవన- మాధ్యందినసవన తృతీయసవన కర్మలను అనుష్ఠించిరి. (5)

ఇంద్రునకు విద్యుక్తములైన హవిస్సులు సమర్పించబడినవి- సోమలతను కల్పమునందుంచి, దానికి నలుదిక్కుల బ్రహ్మ, అద్యర్యపు, హోత, ఉద్గాత అను నలుగురు ఋత్విజులును చేరి, మంత్రములను పఠించుచు సోమరసమును సిద్ధపఱచిరి. పిమ్మట యథాక్రమముగా మాధ్యందినసవనము ఆచరింపబడెను.

అట్లే మిక్కిలి ధర్మాత్ముడైన దశరథుని తృతీయసవనమును గూడ ఆ బ్రాహ్మణోత్తములు శాస్త్రోక్తముగా ఆచరించిరి. (6-7)

ఆ యజ్ఞకార్యములలో ఏ హోమమూ విడిచిపెట్టబడలేదు. ఒక హోమమునకు మాఱుగా మఱియొక హోమము చేయుట జరుగలేదు. హోమప్రక్రియలో ఏ మాత్రమూ దోషగులు దొర్లలేదు. హోమాధికము అంతయు మంత్రపూర్వకముగా నిర్విఘ్నముగా ఆచరింపబడినది. (8)

ఆ యజ్ఞము జరిగిన దినములలో అచట ఆకలి దప్పులతో బాధపడినవారు లేనేలేరు. అక్కడికి వచ్చిన ప్రతి బ్రాహ్మణుడును నిద్వాంసుడే. ప్రతి బ్రాహ్మణునకును (గురువునకును) శిష్యులు గాని, అనుచరులును గాని, వంద మందికి తక్కువ గాకుండా ఉండిరి. ప్రతిదినము బ్రాహ్మణులు మొదలుకొని అగ్నివర్ణములవారును తృప్తిగా భుజించుచుండిరి. ఇంకను తాపసులును, సన్యాసులును అచట ఆతిథ్యమును స్వీకరించుచుండిరి. వృద్ధులును, రోగగ్రస్తులును, స్త్రీలును, బాలబాలికలును అచటికి వచ్చి భుజించుచుండిరి. తాను

అన్నకూటాశ్చ బహవో దృశ్యంతే పర్వతోపమాః ।
దివసే దివసే తత్ర సిద్ధస్య విధివత్తదా ॥ 13

నానాదేశా దనుప్రాప్తాః పురుషాః స్త్రీగణా స్తథా ।
అన్నపానై స్సువిహితాస్తస్మిన్ యజ్ఞే మహాత్మనః ॥ 14

అన్నం హి విధివత్ స్వాదు ప్రశంసంతి ద్విజర్షభాః ।
అహో తృప్తాః స్మ భద్రం తే ఇతి శుశ్రావ రాఘవః ॥ 15

స్వలంకృతాశ్చ పురుషా బ్రాహ్మణాన్ పర్యవేషయన్ ।
ఉపాసతే చ తానన్యే సుమృష్టమణికుండలాః ॥ 16

కర్మాంతరే తదా విప్రా హేతువాదాన్ బహునపి ।
ప్రాహుః స్మ వాగ్మిన్ ధీరాః పరస్పరజిగీషయా ॥ 17

దివసే దివసే తత్ర సంస్తరే కుశలా ద్విజాః ।
సర్వకర్మాణి చక్రుస్తే యథాశాస్త్రం ప్రచోదితాః ॥ 18

నాషడంగవిద్రాసీన్నావ్రతో నాబహుశ్రుతః ।
సదస్యాస్తస్య వై రాజ్ఞో నావాదకుశలా ద్విజాః ॥ 19

ప్రాప్తే యూహోచ్చయే తస్మిన్ షడ్వైల్వాః ఖాదిరా స్తథా ।
తావంతో చిల్వసహితాః వర్ణినశ్చ తథాపరే ॥ 20

శ్లేష్మాతకమయస్త్వేకో దేవదారుమయస్తథా ।
ద్వావేవ విహితౌ తత్ర బాహువ్యస్తపరిగ్రహౌ ॥ 21

అనుకొన్నంత మంది అతిథులు రాలేదేయని భావించుచు దశరథుడు తృప్తిచెందకుండెను. "అందఱికిని భోజన పదార్థములను వడ్డింపుడు, వడ్డింపుడు, వివిధములగు వస్త్రములను దానము చేయుడు" అని మంత్రులు ఆజ్ఞలను ఇచ్చుచుండగా అచటివారు ఎల్లరకును అన్నవస్త్రములను ఒసంగుచుండిరి. పాకశాస్త్రప్రకారము ప్రతిదినము సిద్ధపఱచబడిన భక్ష్య, భోజ్య, లేహ్య, చోష్యాదులతో గూడిన అన్నరాసులు పర్వతప్రమాణములో అచట కన్పట్టుచుండెను. ఆ మహారాజుగారియజ్ఞమును చూచుటకై వివిధప్రదేశముల నుండి స్త్రీలు, పురుషులు విచ్చేసిరి. వారందఱికిని షడ్వసోపేతము లైన భోజనములను ఏర్పాటు చేసిరి. 'మధురమైన భోజన పదార్థములు, అపూర్వమైన అతిథిమర్యాదలు మమ్ము ఎంతగానో సంతృప్తిపఱచినవి. మీకు శుభమగు గాక.' - అని బ్రాహ్మణోత్తములప్రశంసావచనములను దశరథుడు వినెను. (9-15)

చక్కగా వస్త్రాభరణములనుధరించి పురుషులు బ్రాహ్మణులకు భక్ష్యాన్నపానాదులను వడ్డించిరి. ప్రకాశించుచున్న మణి కుండలములనుదాల్చిన మఱి కొందఱు అతిథిసేవలో వారికి సహాయపడుచుండిరి. (16)

వాక్పతురులును, ప్రజ్ఞాశీలురును వన బ్రాహ్మణులు హోమకార్యములమధ్య విరామసమయములలో ఒకరినొకరు జయింపవలెనను ఉత్సాహముతో హేతుబద్ధములైన అనేకవైదికచర్చలను గావించుచుండిరి. (17)

ఆ యజ్ఞమునందు ప్రతిదినము సమర్పణైన బ్రాహ్మణులు సననత్రయాదిసర్వకర్మలను వసిష్ఠాదిమహర్షులప్రేరణచే శాస్త్రోక్తముగా ఆచరించుచుండిరి. (18)

ఆ దశరథమహారాజుగారియజ్ఞసభలో అసీనులైయున్న బ్రాహ్మణోత్తములందఱును శిక్షావ్యాకరణాది షడంగములలో ఆరితేఱిన వారే, వ్రతనిష్ఠాపరులే, పెక్కు శాస్త్రములలో పారంగతులే, శాస్త్రచర్చలలో సమర్థులే. (19)

ఆ యజ్ఞమునందు యూపస్తంభములను నిలబెట్టవలసిన సమయము రాగా ఆఱు మారేడు యూపస్తంభములు, చంద్ర స్తంభములు ఆఱు, అట్లే ఆఱు మోదుగస్తంభములు, సిద్ధప విరిగి చెట్టు స్తంభమొకటి, దేవదారు వృక్షస్తంభములు రెండు నిలబెట్ట బడినవి. ప్రతి రెండు యూపస్తంభముల మధ్య బారడేసి దూరము ఉండును. (20-21)

1) ప్రాతస్సవమునకును, మాధ్యాహ్నిక సవనమునకును, తృతీయ సవనమునకును మధ్య విరామసమయములుండును. అప్పుడు వైదిక చర్చలు జరుగుచుండును.

కారితా: సర్వ ఏవైతే శాస్త్రజ్ఞైర్యజ్ఞకోవిదైః।
శోభార్థం తస్య యజ్ఞస్య కాంచనాలంకృతాభవన్ ॥ 22

ఏకవింశతియూపాస్తే ఏకవింశత్యరత్నయః।
వాసోభరేకవింశద్భిః ఏకైకం సమలంకృతాః ॥ 23

విన్యస్తా విధివత్ సర్వే శిల్పిభిః సుకృతా దృఢాః।
అష్టాశ్రయస్సర్వ ఏవ శ్లక్ష్యరూపసమన్వితాః ॥ 24

అచ్ఛాదితా స్తే వాసోభిః పుష్పైర్గంధైశ్చ భూషితాః।
సప్తర్షయో దీప్తిమంతో విరాజంతే యథా దివి ॥ 25

ఇష్టకాశ్చ యథాన్యాయం కారితాశ్చ ప్రమాణతః।
చిత్తోగ్నిర్బ్రాహ్మణై స్తత్ర కుశలైః శుల్పకర్మణి ॥ 26

స చిత్తో రాజసింహస్య సంచితః కుశలై ర్ద్విజైః।
గరుడో రుక్మపక్షో వై త్రిగుణోఽష్టాదశాత్మకః ॥ 27

నియుక్తాస్తత్ర పశవః తత్రదుద్దిశ్య దైవతమ్।
ఉరగాః పక్షిణశ్చైవ యథాశాస్త్రం ప్రచోదితాః ॥ 28

శామిత్రే తు హయస్తత్ర తథా జలచరాశ్చ యే।
ఋత్విగ్నిస్సర్వమేవైతన్నియుక్తం శాస్త్రతస్తదా ॥ 29

పశూనాం త్రిశతం తత్ర యూపేషు నియతం తదా।
అశ్వరత్నోత్తమం తత్ర రాజ్ఞో దశరథస్య చ ॥ 30

ఈ యూపస్తంభములన్నియును యజ్ఞశాస్త్రజ్ఞులచే (యజ్ఞములను నడిపించగల అనుభవజ్ఞులచే) యజ్ఞశోభలను ఇనుమడింపజేయుటకై బంగారు తొడుగులతో అలంకరింప జేయబడినవి. (22)

నిల్పబడిన యూపస్తంభములు ఇరువదియొక్కటి - స్రతి యూపస్తంభము ఇరువదియొక్క మూరల పొడవున (అరత్తి=మూర) రూపొందింపబడినది. స్రతి స్తంభమును వేర్వేరుగా వస్త్రములతో అలంకరించిరి. (23)

ఈ యూపస్తంభములన్నింటిని హెచ్చుతగ్గులు లేకుండ చక్కగా, దృఢముగా, చిల్లులు మొదలగు లోపములు లేకుండా, ఎనిమిదేసి అంచులతో నునుపుగా, చూడముచ్చటగా శిల్పులు సిద్ధపఱచిరి. అవి శాస్త్రోక్తముగా స్థాపింపబడెను. అవి వస్త్రములచే కప్పబడెను, పూవులచే గంధములచే అలంకరింపబడెను. ఆకాశమున సప్తర్షులవలె అవి దేదీప్యమానములై విరాజిల్లుచుండెను. (24-25)

ఇటుకలు శాస్త్రోక్తప్రమాణములో సిద్ధపఱచబడినవి. యజ్ఞవేదికల నిర్మాణములయందు దక్షులైన బ్రాహ్మణులచే అగ్నివేదికలు నిర్మింపబడినవి. (26)

దశరథమహారాజు ఆచరించుచున్న యజ్ఞమునందు యజ్ఞనిర్వహణదక్షులైన బ్రాహ్మణులు శాస్త్రోక్తముగా అగ్ని వేదికను నిర్మించిరి. ఇది రెండుతిక్కలను, తోకనుచాచి, తూర్పుముఖముగా క్రిందికి చూచుచున్న గరుత్మంతుని ఆకృతిలోనుండెను. బంగారు ఇటుకలతో నిర్మింపబడుటవలన అది గరుడునిసువర్ణమయమైన తిక్కలవలె శోభిల్లుచుండెను. సాధారణముగా ఈ హోమవేదిక ఆఱువరుసలు కలిగి యుండును, కాని అశ్వమేధయాగములో ఇది మూడురెట్లు అనగా పదునెనిమిది వరుసలు కల్గియుండును. కనుక ఈ గరుడాకృతిగల అగ్నివేదిక పదునెనిమిది వరుసలతో ఒప్పుచుండెను. (27)

అచట శాస్త్రప్రకారము పశువులు, పాములు, పక్షులు ఆయా దేవతలను ఉద్దేశించి యూపస్తంభములకు కట్టి వేయబడినవి. (పాములు, పక్షులు పంజరములలో ఉంచబడినవి.) (28)

యజ్ఞముయొక్క శాంతికర్మయందు హయమును, తాబేలు మొదలగు జలజంతువులను, ఋత్విజులు శాస్త్రనిధిని అనుసరించి యూపస్తంభములకు బంధించిరి. ఆ స్తంభములకు మూడువందల పశువులు కట్టివేయబడినవి. ఆ దశరథుని ఉత్తమాశ్వముగూడ స్తంభమునకు బంధింపబడినది. (29-30)

కౌసల్యా తం హయం తత్ర పరిచర్య సమంతతః ।
కృపాశైర్విశశాసైనం త్రిభిః పరమయా ముదా । 31

పతత్త్రిణా తదా సార్థం సుస్థితేన చ చేతసా ।
అవసద్రజనీమేకాం కౌసల్యా ధర్మకామ్యయా । 32

హోతాధ్వర్యస్తథోద్గాతా హస్తేన సమయోజయన్ ।
మహిష్యా పరివృత్త్యా చ వావాలాం చ తథాపరామ్ । 33

పతత్త్రిణస్తస్య నపాముద్వృత్య నియతేంద్రియః ।
ఋత్విక్ పరమసంపన్నః శ్రవయామాస శాస్త్రతః । 34

ధూమగంధం నపాయాస్తు జిఘ్రంతి స్మ నరాధిపః ।
యథాకాలం యథాన్యాయం నిర్బుధన్ పాపమాత్మనః । 35

హయస్య యాని చాంగాని తాని సర్వాణి బ్రాహ్మణాః ।
అగ్నౌ ప్రాప్యంతి విధివత్ సమంత్రాః షోడశర్త్విజః । 36

ప్లక్షశాఖాసు యజ్ఞానామ్ అన్యేషాం క్రియతే హవిః ।
అశ్వమేధస్య యజ్ఞస్య వైతసో భాగ ఇష్యతే । 37

త్ర్యహోఽశ్వమేధ స్సంఖ్యతః కల్పసూత్రేణ బ్రాహ్మణైః ।
చతుష్టోమమ్ అపాస్తస్య ప్రథమం పరికల్పితమ్ । 38

ఉక్త్యం ద్వితీయం సంఖ్యతమ్ అతిరాత్రం తథోత్తరమ్ ।
కారితాస్తత్ర బహవో విహితాః శాస్త్రదర్శనాత్ । 39

జ్యోతిష్టోమాయుషీ చైవమ్ అతిరాత్రా వినిర్మితా ।
అభిజిద్విశ్వజిచ్చైవమ్ అష్టోర్యామో మహాక్రతుః । 40

కౌసల్య, సుమిత్ర, కైకేయి అను దశరథుని భార్యలు మువ్వురు ఆ యజ్ఞాశ్వమునకు పూర్తిగా పరిచర్యలు చేసి, దానికి సవ్యాపసవ్యములుగా ప్రదక్షిణమొనర్చి, సంతోషముతో దానిపై బంగారుసూదులతో మూడు గుర్తులు పెట్టిరి. పట్టమహిషియైన కౌసల్యాదేవి ధర్మసిద్ధికోశకు స్థిరమైన చిత్తముతో అశ్వసమీపమున ఒక రాత్రి నివసించెను. (31-32)

దశరథమహారాజు శాస్త్రవిధిననుసరించి దక్షిణగా పట్టమహిషిని బ్రహ్మాయను ఋత్విజునకు, వానాతను హోతకును, పరివృత్తిని ఉద్గాతకును, పాలాకలిని అధ్వర్యునకును ఇచ్చెను.¹⁾ పిమ్మట ఆ నలుగురు ఋత్విజులు వారిని పతులవలె చేతులతో తాకిరి, అనంతరము రాజు ఆ ఋత్విజులకు ప్రత్యామ్నాయ ద్రవ్యములను ఇచ్చి, పట్టమహిషి మొదలగు నలుగురిని తిరిగి గ్రహించెను. (33)

జితేంద్రియుడును, ప్రయోగనిపుణుడును ఐన ఋత్విజుడు అశ్వకందమును (పెన్నేరు గడ్డను) గైకొని శాస్త్రప్రకారము దానిని చండెను. దశరథుడు హోమసమయమున శాస్త్రోచితముగా తనపాపములను తొలగించుకొనుటకై దానియొక్క పొగను వాసన చూచెను. (34-35)

బ్రాహ్మణోత్తములైన పదునాఱుమంది ఋత్విజులు ఆ అశ్వమేధయాగమునకు సమకూర్చబడిన హవ్యద్రవ్యములను మంత్రములను పఠించుచు అగ్నిలో వేల్చిరి. (36)

అశ్వమేధేతరయజ్ఞములయందు 'హవిస్సును' జువ్వెట్ల శాఖలయందు కుద్దిచేయుదురు. కాని అశ్వమేధ యజ్ఞము యొక్క హవిస్సులను ప్రబృలి చెట్లయందుంచి సంస్కరించెదరు. (37)

వేదభాగములైన బ్రాహ్మణములలోని, కల్పసూత్రముల ననుసరించి అశ్వమేధయజ్ఞము మూడు దినములలో నిర్వర్తించవలసి యున్నది. మొదటి దినమున చేయబడు కార్యక్రమము 'చతుష్టోమము' అనబడును. రెండవ దినమున చేయబడు యజ్ఞకార్యమును 'ఉక్త్యము' అనియు, మూడవ దినమున ఆచరింపబడు హోమకలాపమును 'అతిరాత్రము' అనియు పేర్కొనిరి. ఇంకను ఈ అశ్వమేధమున శాస్త్రోక్తములైన పెక్కు ఇతరక్రతువులనుగూడ దశరథుడు జరిపించెను. (38-39)

శాస్త్రోక్తముగా దశరథుడు జ్యోతిష్టోమము, ఆయుర్యాగము అతిరాత్రములు రెండు, అభిజిత్తు, విశ్వజిత్తు, అష్టోర్యామము అను ఆఱు విధములగు క్రతువులను ఆచరించెను. (40)

1) మహిషి = పట్టపురాణి, వానాత = హోగిని, పరివృత్తి = ఉపేక్షిత, పాలాకలి = పాత్రప్రద.

ప్రాచీం హోత్రే దదౌ రాజా దిశం స్వకులవర్తనః ।
అధ్వర్యవే ప్రతీచీం తు బ్రహ్మణే దక్షిణాం దిశమ్ ॥ 41

ఉద్గాత్రే చ తథోదీచీం దక్షిణైశా వినిర్మితా ।
అశ్వమేధే మహాయజ్ఞే స్వయంభూవిహితే పురా ॥ 42

క్రతుం సమాప్య తు తదా న్యాయతః పురుషర్షభః ।
ఋత్విగ్యో హి దదౌ రాజా తాం ధరాం క్రతువర్తనః ॥ 43

ఋత్విజ స్త్యబ్రువన్ సర్వే రాజానం గతకల్మషమ్ ।
భవానేవ మహీం కృత్స్నా మ్ ఏకో రక్షితుమర్హతి ॥ 44

న భూమ్యా కార్య మస్మాకం న హి శక్తాః స్మ పాలనే ।
రతాః స్వాధ్యాయకరణే వయం నిత్యం హి భూమిష ॥ 45

నిష్క్రియం కించిదేవేహ ప్రయచ్ఛతు భవానితి ।
మణిరత్నం సువర్ణం వా గావో యద్వా సముద్యతమ్ ।
తత్రయచ్ఛ నరశ్రేష్ఠ ధరణ్యా న ప్రయోజనమ్ ॥ 46

ఏవ ముక్తే నరపతిః బ్రాహ్మణై ర్వేదపారగైః ॥ 47

గవాం శతసహస్రాణి దశ తేభ్యో దదౌ సృషః ।
దశకోటీ స్సువర్ణస్య రజతస్య చతుర్గుణమ్ ॥ 48

ఋత్విజశ్చ తతః సర్వే ప్రదదు స్సహితా వసు ।
ఋశ్యశృంగాయ మునయే వసిష్ఠాయ చ ధీమతే ॥ 49

తతస్తే న్యాయతః కృత్వా ప్రవిభాగం ద్విజోత్తమాః ।
సుప్రీతమససః సర్వే ప్రత్యాచుః ముదితా భృశమ్ ॥ 50

తతః ప్రసర్పకేభ్యస్తు హిరణ్యం సుసమాహితః ।
జాంబూనదం కోటిసంఖ్యం బ్రాహ్మణేభ్యో దదౌ తదా ॥ 51

దరిద్రాయ ద్విజాయాథ హస్తాభరణముత్తమమ్ ।
కస్మైచిద్వాచమానాయ దదౌ రాఘవనందనః ॥ 52

దశరథమహారాజ తనవంశాభివృద్ధికై 'హోత' అను ఋత్విజునకు తూర్పుదిశనున్న భూమిని, 'అధ్వర్యువు' అను ఋత్విజునకు సడమరనున్నభూమిని, 'బ్రహ్మ' స్థానముననున్న ఋత్విజునకు దక్షిణముననున్న భూమిని, 'ఉద్గాత' అను ఋత్విజునకు ఉత్తర దిశయందున్నభూమిని దక్షిణలుగా ఇచ్చెను. అశ్వమేధ యజ్ఞమునకు సంబంధించిన ఈ విధులను పూర్వము స్వయంభువు ఐన బ్రహ్మయే తెలిసియుండెను. (41-42)

దశరథమహారాజ క్రతువు ముగిసినపిమ్మట శాస్త్రప్రకారము క్రతుపలాభివృద్ధికై ఈ విధముగా ఋత్విజులకు భూదానములను ఒసంగెను. అంతట ఋత్విజులు అందఱును యజ్ఞముద్వారా పవిత్రుడైన ఆ రాజుగారితో "ఈ సమస్త భూమండలమును పరిరక్షించుటకు నీవే సమర్థుడవు. మాకు భూమితో పనిలేదు. దానిని పండించుటలో గాని, రక్షించుటలో గాని మేము ఆశక్తులము. నిత్యము నిరంతరము మేము వేదశాస్త్రములను అధ్యయనము చేయుటయందే నిరతులము. ఓ రాజా! ఈ దానభూములకుమాటుగా కొంతదనమును మీరే ఇప్పింపుడు. ఓ మహారాజా! శ్రేష్ఠములైన మణులను గాని, బంగారమును గాని, గోవులను గాని లేక సిద్ధముగా ఉన్న ఏ వస్తువులనైనను మాకు దయచేయుము. భూమివలన మాకు ప్రయోజనమేమి ?" అని పలికిరి. (43-46)

వేదనేత్రులైన బ్రాహ్మణులు ఇట్లు పలుకగా మహారాజు వారికి పదిలక్షల గోవులను, పదికోట్ల బంగారునాణెములను, మఱియు దక్షిణలకు ప్రత్యామ్నముగా నలుబది కోట్ల వెండి నాణెములను ఒసంగెను. (47-48)

ఆ ఋత్విజులందఱును కూడీ తమకు దక్షిణలుగా లభించిన సంపదలను ధీశాలురైన వసిష్ఠునకును, ఋశ్యశృంగ మహర్షికిని సమర్పించిరి. ఆ ఇరువురును ఆ దక్షిణలను ఋత్విజులకు యథోచితముగా పంచియిచ్చిరి- అప్పుడాబ్రాహ్మణోత్తము లందఱును ప్రసన్నచిత్తులై "మేమెంతయు సంతృప్తులము ఐతిమి " అని వచించిరి. (49-50)

అనంతరము దశరథుడు యాగమును చూచుటకై వచ్చిన బ్రాహ్మణులకు మేలైన కోటి బంగారునాణెములను శ్రద్ధాదరములతో సమర్పించెను. (51)

ఇట్లు కోశాగారమునగల ద్రవ్యమునంతయును పూర్తిగా దానముచేసిన పిమ్మట నిర్దనుడైన ఒక బ్రాహ్మణుడు అచటికి అర్థియై విచ్చేయగా దశరథుడు ఆయనకు తన ముంజేతి కంకణమును దానము చేసెను. (52)

తతః ప్రీతేషు నృపతిః ద్విజేషు ద్విజవత్సలః ।
ప్రణామమ్ అకరోత్ తేషాం హర్షపర్యాకులేక్షణః । 53

తస్యాశిషోఽథ విధివత్ బ్రాహ్మణైః సముదీరితాః ।
ఉదారస్య నృవీరస్య ధరణ్యాం ప్రణతస్య చ । 54

తతః ప్రీతమనా రాజా ప్రాప్య యజ్ఞమనుత్తమమ్ ।
పాపాపహం స్వర్ణయనం దుష్కరం పార్థివర్షభైః । 55

తతోఽబ్రవీత్ ఋశ్యశృంగం రాజా దశరథ స్తదా ।
కులస్య వర్తనం త్వం తు కర్తుమ్ అర్హసి సువ్రత । 56

తథేతి చ స రాజానమ్ ఉవాచ ద్విజసత్తమః ।
భవిష్యంతి సుతా రాజం శ్చత్వార స్తే కులోద్వహాః । 57

స తస్య వాక్యం మధురం నిశమ్య
ప్రణమ్య తస్మై ప్రయతో నృపేంద్రః ।
జగామహర్షం పరమం మహాత్మా
తమ్ఋశ్యశృంగం పునరప్యవాచ । 58

సమృద్ధిగా దక్షిణలు లభింపగా బ్రాహ్మణులు మిక్కిలి సంతోషించెదిరి. బ్రాహ్మణులయెడ భక్తితత్పరుడైన ఆ రాజు ఆనందబాష్పములను రాల్చుచు వారికి నమస్కరించెను. (53)

బ్రాహ్మిపై సాగిలబడి నమస్కరించుచున్న ఉదారుడైన ఆ మహారాజును బ్రాహ్మణోత్తములు సంప్రదాయ బద్ధముగా వేదమంత్రములతో ఆశీర్వదించిరి. (54)

పుత్రప్రాప్తికి స్రవణంధకములైన పాపములను తొలగించునదియు, పుత్రలాభముద్వారా స్వర్గమును ప్రాప్తింపజేయునదియు, సామాన్యులైన రాజులు చేయుటకు అసాధ్యమైనదియు ఐన ఉత్తమోత్తమమైన అశ్వమేదయజ్ఞమును ఆచరించి, దశరథుడు మిక్కిలి సంతోషుడాయెను. (55)

పుత్రప్రాప్తికై సుమంత్రుడు తెలిసిన క్రతువును మనస్సునందుంచుకొని, దశరథమహారాజు ఋశ్యశృంగునితో "ఓ తపోధనా! వంశాభివృద్ధినిగూర్చు పుత్రులను పొందుటకై చేయవలసిన క్రతువును నిర్వహించుటకు మీరే సమర్థులు" అని అభ్యర్థించెను. (56)

అందులకు ఋశ్యశృంగుడు సమ్మతించి "రాజా! నీకు వంశోద్ధారకులైన పుత్రులు నలుగురు కలుగుదురు" అని వచించెను. (57)

ఋశ్యశృంగుడు పలికిన మధురవచనములను విని, మహారాజు ప్రశాంతచిత్తుడై పరమానందముతో ఆయనకు ప్రణమిల్లెను. పుత్రప్రాప్తికై క్రతునిర్వహణమునకు ఆ తపస్విని మఱల అభ్యర్థించెను. (58)

ఇత్యార్షే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే బాలకాండే చతుర్దశస్సర్గః (14)

వాల్మీకిమహర్షినిరచితమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి బాలకాండమునందు నదునాల్గవసర్గము సమాప్తము

-- * * * --

15. పదునైదవ సర్గము

రావణసంహారమునకై దేవతలు విష్ణువును ప్రార్థించుట.

మేధావీ తు తతో ధ్యాత్వా స కించిదిదముత్తరమ్ ।
లబ్ధసంజ్ఞః తత స్తం తు వేదజ్ఞో నృపమబ్రవీత్ । 1

ప్రజ్ఞావంతుడును, అధర్వణాదివేదములయందు పండితుడును ఐన ఋశ్య శృంగమహర్షి దశరథునకు మాట ఇచ్చిన పిమ్మట తనభావికార్యమునుగూర్చి ఒక్క క్షణమలోచించెను. పిదప కర్తవ్యము స్ఫురింపగా ఆయన ఆ మహారాజునకు ఇట్లు ప్రత్యుత్తరమునిచ్చెను. (1)

ఇష్టం తేహం కరిష్యామి పుత్రీయాం పుత్రకారణాత్।
అధర్వశిరసి ప్రోక్తైః మంత్రైః సిద్ధాం విధానతః। 2

తతః ప్రాక్రమదిష్టిం తాం పుత్రీయాం పుత్రకారణాత్।
జహౌవ చాగ్నౌ తేజస్వీ మంత్రదృష్టేన కర్మణా। 3

తతో దేవా సృగంధర్వాః సిద్ధాశ్చ పరమర్షయః।
భాగప్రతిగ్రహార్థం నై సమవేతా యథావిధి। 4

తాస్యమేత్య యథాన్యాయం తస్మిన్ సదసి దేవతాః।
అబ్రువన్ లోకకర్తారం బ్రహ్మణం వచనం మహత్। 5

భగవన్ త్వత్ప్రసాదేన రావణోనామ రాక్షసః।
సర్వాన్ నో బాధతే వీర్యాత్ శాసితం తం న శక్నుమః। 6

త్వయా తస్మై వరో దత్తః ప్రీతేన భగవన్ పురా।
మానయంతశ్చ తం నిత్యం సర్వం తస్య క్షమామహే। 7

ఉద్యేజయతి లోకాం స్త్రీన్ ఉచ్చితాన్ ద్వేష్టి దుర్మతిః।
శక్రం త్రిదశరాజానం ప్రధర్షయితుమిచ్ఛతి। 8

ఋషీన్ యక్షాన్ సగంధర్వాన్ అసురాన్ బ్రాహ్మణాం స్తథా।
అతిక్రామతి దుర్దర్శో వరదానేన మోహితః। 9

నైనం సూర్యః ప్రతపతి పార్శ్వే వాతి న మారుతః।
చలోర్మిమాలీ తం దృష్ట్వా సముద్రోఽపి న కంపతే। 10

తన్మహన్నో భయం తస్మాత్ రాక్షసాద్దోరదభృనాత్।
వధార్థం తస్య భగవన్నుపాయం కర్తుమర్హసి। 11

వీవముక్త స్ఫురై స్ఫురైః చింతయిత్వా తతోఽబ్రవీత్।
హంలాయం విదితస్తస్య వధోపాయో దురాత్మనః। 12

తేన గంధర్వయక్షాణాం దేవదానవరక్షసామ్।
అవధ్యోఽస్మీతి వాగుత్తా తథేత్యుక్తం చ తన్మయా। 13

"ఓ రాజా! నీకు పుత్రులు కలుగుటకై 'అధర్వశిరస్సు' అను వేదభాగమునందు పేర్కొనబడిన మంత్రములతో విద్యుక్తముగా 'పుత్రకామేష్టి' అను క్రతువును నిర్వహించెదను." (2)

అనంతరము ఆ ఋషి 'పుత్రకామేష్టి' యాగమును ప్రారంభించెను. ఆ తేజశ్శాలి వేదమంత్రములను పఠించుచు అగ్నికి ఆహుతులను సమర్పించెను. (3)

పిమ్మట బ్రహ్మదేవతలు, గంధర్వులు, సిద్ధులు, మహర్షులు తమతమ హవిర్యాగములను గ్రహించుటకై యథాక్రమముగా యజ్ఞశాలయందు ప్రత్యక్షమైరి. (4)

దేవతలు అందఱును క్రమముగా సదస్సునకు చేరి, సృష్టికర్తయైన బ్రహ్మదేవునితో ఇట్లు విన్నవించుకొనిరి. (5)

ఓ దేవా! నీవు అనుగ్రహించిన వరప్రభావమున రావణుడు అను రాక్షసుడు తనపరాక్రమముచే మమ్ములను చిత్రహింసలపాలు చేయుచున్నాడు. అతనిని అదుపుచేయుటకు మేము శక్తులము, హే భగవన్! పూర్వము అతనితపస్సునకు మెచ్చి, నీవు ఆయనకు వరమును ప్రసాదించితివి. దానిని గౌరవించుచు అతడొనర్చు దుండగములను అన్నింటిని మేము ఓర్చుకొనుచున్నాము. ఆ దుర్మార్గుడు వరగర్వముతో ముల్లోకములను బాధించుచున్నాడు. ఉష్ణతులైన దిక్పాలురను ద్వేషించుచున్నాడు. స్వర్గాధిపతియైన ఇంద్రుని సైతము రాజ్యభ్రష్టుని గావింపజూచుచున్నాడు. అతడు వరగర్వముచే కన్నుమిన్ను గానక ఎదురులేనివాడై ఋషులను, యక్షులను, గంధర్వులను, అసురులను, అట్లే బ్రాహ్మణులను మిక్కిలి హింసించుచున్నాడు. (6-9)

రావణుడు క్రీడాపర్వతమున విహరించునపుడు అతనికి భయపడి, సూర్యుడు తనకిరణములవేడిని తగ్గించుచున్నాడు. వాయువుగూడ భయముతో అతనిసమీపమున తీవ్రముగా వీచుటలేదు. ఉవ్వెత్తుతరంగములతోనుండు సముద్రుడు అతనికి భయపడి చలించుట లేదు - ఓ మహాత్మా! భయంకరాకారుడైన ఆరాక్షసునకు బీతిల్లి, మేము గడగడలాడు చున్నాము. కావున వానిని హతమొనర్చునుపాయమును మీరే ఆలోచింపుడు." (10-11)

దేవతలు తనను ఇట్లు ప్రార్థింపగా బ్రహ్మదేవుడు కొంత తడవు ఆలోచించి వారితో ఇట్లనెను. "భూ! ఆ దుర్మార్గుని చంపునుపాయము సుపరిచినది. (12)

"గంధర్వులచేగాని, యక్షులచేగాని, దేవతలచేగాని. దానవులచేగాని, రాక్షసులచేగాని నాకు చావు లేకుండునట్లు వరమిమ్ము." అని రావణుడు అర్థించెను. నేను "అట్లే" అని యంటిని.

నాకీర్తయదవజ్ఞానాత్ తద్రక్షో మానుషాంస్తదా ।
తస్మాత్ స మానుషాద్యభ్యో మృత్యుర్నాన్యోఽస్య విద్యతే । 14

ఏతచ్ఛ్రుత్వా ప్రేయం వాక్యం బ్రహ్మణా సముదాహరమ్ ।
సర్వే మహర్షయో దేవాః ప్రహృష్టా స్తేఽభవం స్తదా । 15

ఏతస్మిన్నంతరే విష్ణుః ఉపయాలో మహాద్యుతిః ।
శంఖచక్రగదాపాణిః పీతవాసా జగత్పతిః । 16

బ్రహ్మణా చ సమాగమ్య తత్ర తస్మా సమాహితః ।
తమబ్రువన్ సురాః సర్వే సమభిష్టాయ సన్నతాః । 17

త్వాం నియోజ్యామహి విష్ణో లోకానాం హితకామ్యయా ।
రాజ్ఞో దశరథస్య త్వమ్ అయోధ్యాధిపతేః ప్రభోః । 18

ధర్మజ్ఞస్య వదన్యస్య మహర్షినమతేజసః ।
తస్య భార్యాసు తిస్సమ హ్రీశ్రీకీర్త్యపమాసు చ । 19

విష్ణో పుత్రత్వ మాగచ్ఛ కృత్వాఽఽత్మానం చతుర్విధమ్ ।
తత్ర త్వం మానుషో భూత్వా ప్రవృద్ధం లోకకంటకమ్ ।
అవధ్యం దైవతై ర్విష్ణో సమరే జహి రావణమ్ । 20

స హి దేవాంశ్చ గంధర్వాన్ సిద్ధాంశ్చ మునిసత్తమాన్ ।
రాక్షసో రావణో మూర్ఖో వీర్యోత్సేకేన బాధతే । 21

ఋషయశ్చ తతస్తేన గంధర్వాప్సరసస్తథా ।
క్రీడంతో నందనవనే క్రూరేణ కిల హింసితాః । 22

వధార్థం వయ మాయాతాః తస్య వై మునిభిః సహ ।
సిద్ధగంధర్వయశ్చాశ్చ తత స్త్వాం శరణం గతాః । 23

త్వం గతిః పరమా దేవ సర్వేషాం నః పరంతప ।
వధాయ దేవశత్రూణాం నృణాం లోకే మనః కురు । 24

ఏవ ముక్తస్తు దేవేశో విష్ణుస్తేదశపుంగవః । 25

పితామహపురోగాం స్తాన్ సర్వలోకనమస్కృతః ।
అబ్రవీత్ త్రిదశాన్ సర్వాన్ సమేతాన్ ధర్మసంహితాన్ । 26

భయం త్యజత భద్రం వో హితార్థం యుధి రావణమ్ ।
సపుత్రపౌత్రం సామాత్యం సమిత్ర జ్ఞాతి బాంధవమ్ ।
హత్వా క్రూరం దురాత్మానం దేవర్షిణాం భయావహమ్ । 27

ఆ రావణుడు వరమునుకోరెడి సమయమున మనుష్యుల యెడ వానికిగల చులకన భావముచే వారివలన చావు లేకుండునట్లు అడుగలేదు. కావున మానవుని చేతిలోనే అతని మరణము సంభవము - ఇతరులవలన కాదు." (13-14)

బ్రహ్మదేవుడు వలికిన ప్రీతికరమైన ఈ పలుకులను విని, దేవతలు, మహర్షులు అందఱును ఆనందముతో పొంగిపోయిరి. (15)

ఇంతలో జగన్నాథుడైన శ్రీమహావిష్ణువు శంఖచక్ర గదాపాణియై, పీతాంబరధారియై దివ్యతేజస్సుతో నిరాజిల్లుచు యజ్ఞశాలకు అరుదెంచెను. (16)

అంతట మహావిష్ణువు బ్రహ్మతోగూడి అచట ఉపస్థితుడాయెను. పిమ్మట దేవతలందఱును ఆదేవదేవుని సంస్తుతించి, సాగిలబడి మ్రొక్కి ఇట్లు ప్రార్థించిరి. (17)

"ఓ మహావిష్ణూ! లోకకల్యాణకాంక్షతో నిన్ను మేము ఇట్లు వేడుకొనుచున్నాము. అయోధ్యాదిపతియైన దశరథమహారాజు సర్వసమర్థుడు, ధర్మజ్ఞుడు, ఉదారస్వభావము గలవాడు, మహర్షితో సమానమైన తేజస్సుగలవాడు, అతని ముగ్గురు భార్యలును దక్షకన్యలైన ప్రీ, శ్రీ, కీర్తి అను వారితో సమానలు. వారికి నాలుగురూపములలో పుత్రుడవు కమ్ము. రావణుడు వరప్రభావమున లోకకంటకుడాయెను. అతనిని దేవతలు ఎవ్వరును చంపజాలరు. నీవు మానవుడుగా అవతరించి, యుద్ధమున అతనిని హతమార్చుము (18-20)

రాక్షసుడైన ఆ మూర్ఖరావణుడు సరాక్రమగర్వముతో దేవతలను, గంధర్వులను, సిద్ధులను, మునిశ్వరులను యుక్తాయుక్త విచక్షణ లేకుండ మిక్కిలి బాధించుచున్నాడు. ఆ క్రూరుడు ఋషులను అట్లే నందనవనమున విహరించుచున్న గంధర్వులను, అప్సరసలను హింసించుచున్నాడు. (21-22)

సిద్ధగంధర్వయశ్వులును, మేమును ముసులతోగూడి ఆక్రూర రావణునిసంహారముకొఱకై ఇచటికి వచ్చి, మిమ్ము శరణు బొందుచున్నాము. ఓ శత్రుభయంకరా! ఓ మహావిష్ణూ! మా అందఱికిని నీవే దిక్కు. కావున దేవతలకు శత్రువులైన రాక్షసులను వధించుటకై మానవుడనై అవతరించుటకు సంకల్పింపుము." (23-24)

బ్రహ్మదేవతలు ఇట్లు ప్రార్థింపగా సకలలోకారాధ్యుడు, దేవదేవుడు ఐన ఆ శ్రీమహావిష్ణువు తనను శరణుజొచ్చిన ఆ బ్రహ్మదేవతలందఱితో ఇట్లు నుడివెను. (25-26)

"భయమును వీడుడు. మీకు భద్రత చేకూరును. క్రూరుడు, దురాత్ముడు, దేవర్షులను బాధించుచున్న వాడు అగు రావణుని, అతనిపుత్రులను, పౌత్రులను, అమాత్యులను, బంధువులను,

దశవర్షసహస్రాణి దశవర్షశతాని చ ।
వత్సామి మానుషే లోకే పాలయన్ పృథివీ మిమామ్ । 28

ఏవం దత్త్వా వరం దేవో దేవానాం విష్ణు రాత్మవాన్ ।
మానుషే చింతయామాస జన్మభూమిమ్ అథాత్మనః । 29

తతః పద్మపలాశాక్షః కృత్వాత్మానం చతుర్విధమ్ ।
పితరం రోచయామాస తదా దశరథం నృపమ్ । 30

తదా దేవర్షిగంధర్వాః సరుద్రాః సాప్సరోగణాః ।
స్తుతిభిర్దివ్యరూపాభిః తుష్టువుర్మధుసూదనమ్ । 31

త ముద్దతం రావణముగ్రతేజసం
ప్రవృద్ధదర్పం త్రిదశేశ్వరద్విషమ్ ।
విరావణం సాధు తపస్వికంటకం
తపస్వినాముద్దర తం భయావహమ్ । 32

త మేవ హత్వా సబలం సబాంధవం
విరావణం రావణముగ్రపౌరుషమ్ ।
స్వర్లోకమాగచ్ఛ గతజ్వరశ్చిరం
సురేంద్రగుప్తం గతదోషకల్మషమ్ । 33

ఇత్యార్షే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే బాలకాండే పంచదశస్సర్గః (15)

వాల్మీకిమహర్షివిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి బాలకాండమునందు పదునైదవసర్గము సమాప్తము

-- * * * --

16. పదునాఱవసర్గము

యజ్ఞపురుషునిచే దశరథునకు పాయసప్రదానము, దానిని భుజించి కౌసల్య, సుమిత్ర, కైకేయి గర్భములను దాల్చుట.

తతో నారాయణో దేవో నియుక్తః సురసత్తమైః ।
జానన్షపి సురానేవం శ్లక్ష్యం వచనమబ్రవీత్ । 1

ఉపాయః కో వధే తస్య రావణస్య దురాత్మనః ।
యమహం తం సమాస్థాయ నిహన్యామ్ ఋషికంటకమ్ । 2

మిత్రులను, జ్ఞాతులను అందఱిని లోకహితార్థమై యుద్ధమున హతమార్చితీరిదను. పిమ్మట పదునొకండు నేల సంవత్సరముల కాలము ఈ మానవలోకమున నివసించి ఈ భూమండలమును పరిపాలించెదను." (27-28)

అని, సకల ప్రాణులకును ఆధారమైన దేవదేవుడైన శ్రీమహావిష్ణువు దేవతలకు 'వరమును' అనుగ్రహించి, మానవ లోకమున తాను అవతరింపదగు స్థానమును గూర్చి ఆలోచించెను. (29)

పిమ్మట ఆ రాజీపలోచనుడు తాను దశరథమహారాజునకు నాలుగు రూపములలో పుత్రులుగా జన్మించుటకు సంకల్పించెను. (30)

బ్రహ్మరుద్రాదిదేవతలు, ఋషులు, గంధర్వులు, అష్టరసలు దివ్యస్తుతులతో ఆ శ్రీమహావిష్ణువును స్తుతించిరి. (31)

"ఆ రావణుడు సహజముగనే గర్వితుడు, వరప్రభావముచే కన్నుమిన్నగానక యున్నవాడు, ధర్మవిరుద్ధముగా ప్రతాపమును చూపువాడు, దేవేంద్రునకు శత్రువు, లోకములను బాదించు వాడు, సత్పురుషులను, మునులను హింసించువాడు, తాపసులకు భయంకరుడు. అట్టి దుష్టుని సంహరింపుము. (32)

క్రూరరాక్షసుడైన ఆ రావణుని, అతనిబంధు మిత్రులను, సైన్యములను, పరివారములను తుదముట్టించి, ఆర్తుల వెతలను బాపుము. పిదప ఓ దేవదేవా! మా బోటినారికి అందరానిదియు, రాగద్వేషములకు తావులేనిదియు ఐన నైకుంఠమునకు చేరుము." (33)

బ్రహ్మాదిదేవతలు ఇట్లు ప్రార్థింపగా దేవాదిదేవుడైన శ్రీమన్నారాయణుడు తాను సర్వజ్ఞుడయ్యును వారితో మధురముగా ఇట్లు వచించెను. (1)

"ఓ దేవతలారా! దురాత్ముడైన ఆ రావణుని చంపుటకు ఉపాయమును తెలుపుడు. దానిని అనుసరించి, ఆ ఋషికంటకుని హతమార్చెదను. (2)

ఏవ ముక్తాః సురాః సర్వే ప్రత్యూచుః విష్ణు మవ్యయమ్ ।
మానుషీం తను మాస్తాయ రావణం జహి సంయుగే । 3

స హి తేపే తపస్తీవ్రం దీర్ఘకాలమ్ అరిందమ ।
యేన తుష్టోభవద్భూహ్ లోకకృల్లోకపూర్వజః । 4

సంతుష్టః ప్రదదౌ తస్మై రాక్షసాయ వరం ప్రభుః ।
నానావిధేభ్యో భూతేభ్యో భయం నాన్యత్ర మానుషాత్ ।
అవజ్ఞాతాః పురా తేన వరదానే హి మానవాః । 5

ఏవం పితామహాత్ తస్మాత్ వరం ప్రాప్య స దర్శితః । 6

ఉత్సాదయతి లోకాన్ స్త్రీన్ స్త్రీయశ్చాప్యపకర్తతి ।
తస్మాత్ తస్య వధో దృష్టో మానుష్యేభ్యః పరంతపః । 7

ఇత్యేతద్వచనం శ్రుత్వా సురాణాం విష్ణురాత్మవాన్ ।
పితరం రోచయామాస తదా దశరథం నృపమ్ । 8

స చాప్యపుత్రో నృపతిః తస్మిన్ కాలే మహాద్యుతిః ।
అయజత్ పుత్రాయా మిష్టిం పుత్రేష్చ రరిసూదనః । 9

స కృత్వా నిశ్చయం విష్ణుః ఆమంత్రిత్య చ పితామహమ్ ।
అంతర్ధానం గతో దేవైః పూజ్యమానో మహర్షిభిః । 10

తతో వై యజమానస్య పావకాదతులప్రభమ్ ।
ప్రాదుర్భూతం మహద్భూతం మహావీర్యం మహాబలమ్ । 11

కృష్ణం రక్తాంబరధరం రక్తాస్యం దుందుభిస్సనమ్ ।
స్నిగ్ధపార్యక్షతనుజశ్మశ్రుప్రవరమూర్ధజమ్ । 12

శుభలక్షణసంపన్నమ్ దివ్యాభరణభూషితమ్ ।
శైలశృంగసముత్సేధం దృష్టశార్దూలచిక్రమమ్ । 13

దివాకరసమాకారం దీప్తానలశిఖోపమమ్ ।
తప్తజాంబూనదమయీం రాజతాంతపరిచ్ఛదమ్ । 14

నిత్యుదైన శ్రీమహావిష్ణుపు యొక్క వచనములకు దేవతలు ఎల్లరును ఇట్లు ప్రత్యుత్తరమిచ్చిరి. "ఓ శత్రుసంహారకా! నీవు మానవుడుగా అవతరించి, యుద్ధమున ఆ రావణుని రూపుమాపుము. పూర్వము అతడు దీర్ఘకాలము తీవ్రముగా తపమొనరించెను. సృష్టికర్తయు, దేవతలలో పెద్దవాడును వన బ్రహ్మ వానితనమునకు సంతృప్తుడాయెను. సంతృప్తుడై యున్న బ్రహ్మనుండి 'ఆ రాక్షసుడు' మానవునివలనతప్ప ఏ ఇతరప్రాణినుండియు తనకు మృత్యుభయము లేకుండునట్లు వరమును సొందెను. మానవులయెడ వానికిగల మలకనభావమే అందులకు కారణము. (3-5)

ఈ విధముగా పితామహునివరమువలన గర్వితుడై, ఆ రాక్షసుడు ముల్లోకములను పీడించుచున్నాడు. స్త్రీలను గూడ కించపఱచుచున్నాడు. కావున ఓ అరిసూదనా! మానవుల వలననే అతడు మరణించుట సంభవము. (6-7)

సమస్తప్రాణులకును ఆధారభూతుడైన శ్రీమహావిష్ణువు దేవతల ఈ మాటలను ఆలకించి, దశరథ మహారాజునకు పుత్రుడై జన్మించుటకు నిశ్చయించుకొనెను. (8)

అదే సమయమున మహాపరాక్రమవంతుడు, శత్రుసంహారకుడు వన దశరథుడు పుత్రులులేక తపనపడుచుండెను. పుత్రప్రాప్తికై అతడు 'పుత్రకామేష్టి' అను యాగమును ఆచరించెను. (9)

విష్ణుమూర్తి మానవుడుగా అవతరించుటకు నిశ్చయించు కొనెను. పిమ్మట దేవతల, మహర్షుల పూజలను అందుకొని, బ్రహ్మదేవుని వీడ్కొని అంతర్ధానమయ్యెను. (10)

దశరథుని యొక్క ఆ యజ్ఞకుండమునుండి సాటిలేని తేజస్సులతోగూడిన ఒక దివ్యపురుషుడు ప్రత్యక్షమాయెను. అతడు మహాబలపరాక్రమసంపన్నుడు. కృష్ణవర్ణముతో విరాజిల్లుచున్నవాడు. అతడు ఎఱుపు వస్త్రములను ధరించి యుండెను. అతనిముఖము ఎఱ్ఱగానుండెను. అతనికంఠస్వరము దుందుభిద్వనివలె గంభీరమైనది, అతనిశరీరముపైగల రోమములు, మీసములు, కేశములు సింహపుజాలువలె మృదువుగానుండెను. అతడు శుభలక్షణసంపన్నుడు. దివ్యాభరణభూషితుడు, గిరిశిఖరమువలె ఉన్నతమైనవాడు, మదించిన పెద్దపులివలె భయంకరుడు, సూర్యతేజస్సుతో ప్రకాశించుచున్నవాడు, వ్రజ్యలించుచున్న అగ్నిశిఖలవలె వెలుగొందుచున్నవాడు, అట్టి దివ్యపురుషుడు నిపులమై, అశ్రర్యమును గొలుపు ఒక బంగారు పాత్రను న్యయముగా

దివ్యపాయససంపూర్ణాం పాత్రీం పత్నీమివ ప్రియామ్ ।
ప్రగృహ్య విపులాం దోర్భ్యాం స్వయం మాయామయా మివ । 15

సమవేక్ష్యాబ్రవీద్వాక్యమ్ ఇదం దశరథం నృపమ్ ।
ప్రాజాపత్యం నరం విద్ధి మామిహాభ్యాగతం నృప । 16

తతః పరం తదా రాజా ప్రత్యువాచ కృతాంజలిః ।
భగవన్ స్వాగతం తేఽస్తు కిమహం కరవాణి తే । 17

అథో పునరిదం వాక్యం ప్రాజాపత్యో నరోఽబ్రవీత్ ।
రాజన్సర్చయతా దేవాన్ అద్య ప్రాప్తమ్ ఇదం త్వయా । 18

ఇదం తు నృపశార్దూల పాయసం దేవనిర్మితమ్ ।
ప్రజాకరం గృహాణ త్వం ధన్యమ్ ఆరోగ్యవర్తనమ్ । 19

భార్యాణామ్ అనురూపాణామ్ అశ్వీలేతి ప్రయచ్ఛ వై ।
తాసు త్వం ప్రాప్స్యసే పుత్రాన్ యదర్థం యజసే నృప । 20

తథేతి నృపతిః ప్రీతః శిరసా ప్రతిగృహ్యతామ్ ।
పాత్రీం దేవాన్సంపూర్ణాం దేవదత్తాం హిరణ్మయామ్ । 21

అభివాద్య చ తద్భూతమ్ అద్భుతం ప్రియదర్శనమ్ ।
ముదా పరమయా యుక్తః చకరాభిప్రదక్షిణమ్ । 22

తతో దశరథః ప్రాప్య పాయసం దేవనిర్మితమ్ ।
బభూవ పరమప్రీతః ప్రాప్య విత్తమివాధనః । 23

తతస్తదద్భుతప్రఖ్యం భూతం పరమభాస్వరమ్ ।
సంవర్తయిత్వా తత్కర్మ తత్రైవాంతరథీయత । 24

హర్షరశ్మిభిరుద్వ్యోతం తస్యాంతఃపురమాబభౌ ।
శారదస్యాభిరామస్య చంద్రస్యేవ నభోఽంకుభిః । 25

సోఽంతఃపురం ప్రవిశ్యైవ కౌసల్యామ్ ఇదమబ్రవీత్ ।
పాయసం ప్రతిగృహ్నిష్య పుత్రీయం త్వదమాత్మనః । 26

కౌసల్యాయై నరపతిః పాయసార్థం దదౌ తదా ।
అర్థాదర్థం దదౌ చాపి సుమిత్రాయై నరాధిపః । 27

కైకేయ్యై చావశిష్టార్థం దదౌ పుత్రార్థకారణాత్ ।
ప్రదదౌ చావశిష్టార్థం పాయసస్యామృతోపమమ్ । 28

ప్రియపత్నీనివలె ప్రేమతో రెండుచేతులతో పట్టుకొనియుండెను. వెండిమూతగల ఆ బంగారుపాత్ర దివ్యమైన పాయసముతో నిండియుండెను. (11-15)

ఆ దివ్యపురుషుడు దశరథమహారాజుతో "ఓ రాజా! నేను బ్రహ్మదేవుడు వంపగా ఇచ్చటికి వచ్చితిని" - అని నుడివెను. తదనంతరము ఆ రాజు అంజలి పుటించి "ఓ మహాత్మా! నీకు స్వాగతము. నా కర్తవ్యమును దెలుపుము" అని పలికెను. (16-17)

పిమ్మట బ్రహ్మపంపున వచ్చిన ఆ దివ్యపురుషుడు మఱల ఇట్లు వచించెను. "ఓ రాజా! అశ్వమేధయాగము, పుత్రకామేష్టి అను వాటిద్వారా నీవు దేవతలను సంతుష్టులను గావించితివి. వారిలనుగ్రహముతో ఇది లభించినది. ఓనరేంద్రా! ఇది దివ్యమైన పాయసము, సంపత్కరము, ఆరోగ్యమును వృద్ధి చేయునది, అంతేగాదు, ఇది సంతానమును గూడ ప్రసాదించును, దీనిని స్వీకరింపుము. ఈ పాయసమును నీ ప్రియపత్నులకిచ్చి, భుజింపవలసినదిగా వచింపుము. దీనిని సేవించుటవలన యజ్ఞ ఫలముగా నీ భార్యలకు పుత్రసంతానము కలుగును." (18-20)

అనంతరము రాజు 'అట్లే' అని పలికి, పరమప్రీతుడై, దివ్య పాయసముతో నిండి, దేవదత్తమైన ఆ బంగారు పాత్రను వీనముడై గ్రహించెను. అద్భుతముగా దర్శనీయుడైయున్న ఆ దివ్యపురుషునకు పరమానందముతో ప్రదక్షిణనమస్కారములనొనర్చెను. (21-22)

దశరథమహారాజు దేవతలు అనుగ్రహించిన ఆ దివ్య పాయసమునుపొంది, నిర్తనుడు ఒక నిధిని సొందినట్లుగా మహానందభరితుడాయెను. (23)

పాయసప్రదానకార్యమును ముగించుకొని, అద్భుతాకారముతో దివ్యతేజస్సుతో విరాజిల్లుచున్న ఆ మహాపురుషుడు వెంటనే అంతర్ధానమాయెను. (24)

సంతానదాయకమైన దివ్యపాయసము లభించుటవలన అంతఃపురస్త్రీలందఱును మిక్కిలి సంతోషముతో ప్రసన్న ముఖకాంతులతో, శరత్కాలమునందు ఆహ్లాదకరమైన చంద్రకిరణములతో ప్రకాశించు అకాశమువలె తేజరిల్లిరి. (25)

దశరథుడు అంతఃపురమున ప్రవేశించి, కౌసల్య మొదలగు రాణులతో "మనకు పుత్రులను ప్రసాదించు ఈ పాయసమును స్వీకరింపుడు" అని నుడివెను. (26)

ఆ మహారాజు కౌసల్యదేవికి అమృతతుల్యమగు ఆ పాయసములో సగభాగమును ఇచ్చెను - మిగిలిన సగములో అర్థభాగమును (1/4) సుమిత్రాదేవికి ఇచ్చెను. మిగిలిన పావు (1/4) భాగములో సగభాగమును (1/8) కైకేయికి ఒసగెను-

అనుచింత్య సుమిత్రాయై పునరేవ మహీపతిః ।
 ఏవం తాసాం దదౌ రాజా భార్యాణాం పాయసం పృథక్ ॥ 29
 తా స్వేతత్ పాయసం ప్రాప్య నరేంద్రస్యోత్తమాః స్త్రియః ।
 సమ్మానం మేనిరే సర్వాః ప్రహర్షోద్దితచేతనః ॥ 30
 తతస్తు తాః ప్రాశ్య తదుత్తమస్త్రీయో
 మహీపతేః ఉత్తమపాయసం పృథక్ ॥
 హుతాశనాదిత్యసమానలేజసోఽ
 చిరేణ గర్భాన్ ప్రతిపేదిరే తదా ॥ 31
 తతస్తు రాజా ప్రసమీక్ష్య తాః స్త్రియః
 ప్రరూఢగర్భాః ప్రతిలబ్ధమానసః ॥
 బభూవ హృష్ట స్త్రీదివే యథా హరిః
 సురేంద్ర సిద్ధర్షి గణాభిపూజితః ॥ 32

మిగిలిన పరక (1/8) భాగమును మఱల సుమిత్రకు ఇచ్చెను- ఈ విధముగా పుత్రసంతానప్రాప్తికై పాయసమును ముగ్గురు రాణులకు విడివిడిగా పంచెను. (27-29)

ఆ ముగ్గురు రాణులును దశరథునినుండి పాయసమును స్వీకరించి, అది తమకు జరిగిన సమ్మానమని (మహా భాగ్యముగా) భావించి, సంతోషముతో పొంగిపోయిరి. (30)

పిమ్మట దశరథమహారాజయొక్క ప్రియపత్నులు ముగ్గురును ఆ దివ్యపాయసమును ఎవరిభాగమును వారు భుజించి, అగ్నినలె, సూర్యునివలె తేజోమూర్తులై విరాజిల్లిరి. అచిరకాలముననే వారు గర్భవతులైరి. తదనంతరము దశరథుడు గర్భవతులైన తనభార్యలను జూచి, స్వస్థచిత్తుడై, స్వర్గమునందు ఇంద్రాదిదేవతలచే, సిద్ధులచే, ఋషిగణములచే పూజింపబడిన విష్ణువువలె సంతోషపడెను. (31-32)

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే బాలకాండే షోడశస్కంధః (16)

వాల్మీకీమహర్షినిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి బాలకాండమునందు పదునాఱవసర్గము సమాప్తము

-- * * * --

17. పదునేడవసర్గము

(బ్రహ్మయొక్క ప్రేరణప్రభావమున దేవతలఅంశలతో భల్లూక, వానరవీరులు జన్మించుట.

పుత్రత్వం తు గతే విష్ణౌ రాజైస్తస్య మహాత్మనః ।
 ఉవాచ దేవతాః సర్వాః స్వయంభూర్యగవానిదమ్ ॥ 1

సత్యసంధస్య వీరస్య సర్వేషాం నో హితైషిణః ।
 విష్ణోః సహాయాన్ బలినః సృజధ్వం కామరూపిణః ॥ 2

మాయావిదశ్చ శూరాంశ్చ వాయువేగసమాన్ జవే ।
 సయజ్ఞాన్ బుద్ధిసంపన్నాన్ విష్ణుతుల్యపరాక్రమాన్ ॥ 3

అసంహార్యానుపాయజ్ఞాన్ దివ్యసంహసనాన్విలాన్ ।
 సర్వాస్త్రగుణసంపన్నాన్ అమృతప్రాశనానివ ॥ 4

మహాత్ముడైన దశరథమహారాజునకు పుత్రుడుగా అవతరించుటకు శ్రీ మహావిష్ణువు సంకల్పించిన పిమ్మట భవిష్యత్పరిణామములను ఎఱింగిన బ్రహ్మదేవుడు దేవతలందఱికో ఇట్లునుడినెను. (1)

"ఓ దేవతలారా! సత్యసంధుడు, మహావీరుడు, మన అందఱికిని హితాబిలాషియు ఐన విష్ణువునకు కామరూపులును, బలశాలురును ఐన సహాయకులను సృజింపుడు. (2)

అద్భుతమైన శక్తిగలవారును, మహావీరులును, వాయువువలె మిక్కిలి వేగముగలవారును, యుక్తిశాలురును, ప్రజ్ఞాశాలురును, పరాక్రమమున విష్ణువుతో సమానులును, అనధ్యులును, సామదానభేదదండోపాయములను ఎఱిగినవారును, సింహపరాక్రమముగలవారును, సమస్తమైన అస్త్రశస్త్రములను ప్రయోగించుటలో నిపుణులును, అమృతపానము చేసిన వారివలె మరణము లేనివారును, మీనలె పరాక్రమవంతులును అగు పుత్రులను అప్పరసలు, ముఖ్యగంధర్వ స్త్రీలు, యక్షవనితలు,

అస్పృశ్యు చ ముఖ్యాసు గంధర్వీణాం తనూషు చ
(యక్షపన్నగకన్యాసు ఋక్షవిద్యాధరీషుచ |
కిన్నరీణాంచ గాత్రేషు వానరీణాం తనూషుచ)
సృజధ్వం హరిరూపేణ పుత్రాంస్తుల్యపరాక్రమాన్ | 5

పూర్వమేవ మయా సృష్టే జాంబవాన్ ఋక్షపుంగవః |
జృంభమాణస్య సహసా మమ వక్త్రాదజాయత | 6

తే తథోక్తా భగవతా తత్ప్రతిశ్రుత్య శాసనమ్ |
జనయామాసురేవంతే పుత్రాన్ వానరరూపిణః | 7

ఋషయశ్చ మహాత్మానః సిద్ధవిద్యాధరోరగాః |
చారణాశ్చ సుతాన్ వీరాన్ సస్పృజః వనచారిణః | 8

వానరేంద్రం మహేంద్రాభమ్ ఇంద్రో వాతినమూర్ఛితమ్ |
సుగ్రీవం జనయామాస తపసః తపతాం వరః | 9

బృహస్పతి స్త్వజనయత్ తారం నామ మహాహరిమ్ |
సర్వవానరముఖ్యానాం బుద్ధిమంతమ్ అనుత్తమమ్ | 10

ధనదస్య సుతః శ్రీమాన్ వానరో గంధమాదనః |
విశ్వకర్మాత్వజనయత్ నళం నామ మహాహరిమ్ | 11

పాదకస్య సుతః శ్రీమాన్ నీలోఽగ్ని సదృశప్రభః |
తేజసా యశసా వీర్యాత్ అత్యరిచ్యత వానరాన్ | 12

రూపద్రవిణసంపన్నా అశ్వినౌ రూపసమ్మతౌ |
మైందం చ ద్వివిదం చైవ జనయామాసయః స్వయమ్ | 13

వరుణో జనయమాస సుషేణం వానరర్షభమ్ |
శరభం జనయామాస పర్జన్యస్తు మహాబలమ్ | 14

మారుత స్యాత్మజః శ్రీమాన్ హనుమా న్నామ వీర్యవాన్ |
వజ్రసంహననోపేతో వైనతేయసమో జవే |
సర్వవానరముఖ్యేషు బుద్ధిమాన్ బలవానపి | 15

తే సృష్ట్యా బహుసాహస్రా దశగ్రీవవధే రతాః | 16

అప్రమేయబలావీరాః విక్రాంతాః కామరూపిణః |
మేరుమందరసంకాశా వపుష్మంతో మహాబలాః |
ఋక్షవానరగోపుచ్ఛాః క్షీప్రమేవాభిజణ్ణరే | 17

నాగకన్యలు, ఋక్ష, విద్యాధరయువతులు, కిన్నరమహిళలు, వానరస్త్రీలు మున్నగు వారియందు వానర రూపములతో సృజింపుడు. (3-5)

పూర్వమే జాంబవంతుడను ఋక్షరాజును నేను సృష్టించి యుంటిని. నేను ఒకవరి ఆవులించినప్పుడు అతడు నా నోటి నుండి వెలువడెను. బ్రహ్మదేవుడు ఇట్లు పలుకగా ఆయన ఆజ్ఞ మేరకు దేవతలు వానరరూపములతో పుత్రులను బడసిరి. మహాత్ములైన ఋషులు సిద్ధులు, విద్యాధరులు, నాగులు, చారణులు, వానర భిల్లాకపిరులను పుత్రులనుగా పొందిరి. (6-8)

ఇంద్రుడు మహేంద్రసర్వతమువలె మిక్కిలి దృఢమైన (బలమైన) దేహముగలవాడును, వానరశ్రేష్ఠుడును ఐన వారికి జన్మనిచ్చెను. తపింపజేయువారిలో శ్రేష్ఠుడైన సూర్యుడు సుగ్రీవునిజన్మకు కారణమయ్యెను. (9)

వానరులందఱిలో ముఖ్యుడును, ప్రజ్ఞాశాలియు, మిక్కిలి ఉత్తముడును ఐన 'తారుడు' అను కపివరుడు బృహస్పతి వలన కలిగెను. (10)

శ్రీమంతుడైన 'గంధమాదనుడు' అను వానరుడు కుబేరుని వలన కలిగెను. విశ్వకర్మవలన 'నలుడు' అను వానర్షముడు జన్మించెను. అతడు సర్వకార్యములను నిర్వహించుటలో దక్షుడు. ఉత్తమ లక్షణములు గల 'నీలుడు' అను వానరుడు అగ్నిదేవుని వలన కలిగెను. అతడు అగ్నివలె బాసిల్లువాడు, వానరులందఱిలోను మిక్కిలి తేజస్వి, కీర్తిప్రతిష్ఠలుగలవాడు, పరాక్రమశాలి. (11-12)

ప్రశస్తమైన రూపములుగల మైందుడు, ద్వివిదుడు అను వానరులు సౌందర్యసంపన్నులైన అశ్వినీదేవతల మానసపుత్రులు. వరుణుడు సుషేణుడను వానరునకును, పర్జన్యుడు (వర్షాధి దేవత) మహాబలశాలియైన శరభునకును జన్మనిచ్చిరి. (13-14)

సర్వశుభలక్షణసంపన్నుడును, వానరప్రముఖుడును ఐన హనుమంతుడు వాయుదేవునికిమారుడు. అతడు వజ్రము వలె అభేద్యమైన శరీరముగలవాడు, గరుత్మంతునివలె వేగగమనుడు. వానర ప్రముఖులలో గొప్పప్రజ్ఞాశాలి, మిక్కిలి బలవంతుడు. (15)

ఈ విధముగా వేలకొలది వానరులు, భిల్లాక (పిలుగుబంటి) జాలివారు, గోవుచ్చ (కొండముచ్చు) జాలివారు వివిధదేవతల సంతానమై జన్మించిరి. వారు రావణసంహారమునందు ఆసక్తి గలవారు, సాటిలేని బలపరాక్రమములుగలవారు, మహావీరులు, కామరూపులు, మేరుమందరసర్వతములవలె దృఢమైన విశాల శరీరములు గలవారు. (16-17)

యస్య దేవస్య యద్రూపం వేషో యశ్చ పరాక్రమః ।
అజాయత సమస్తేన తస్య తస్య సుతః ఘృథక్ ॥ 18

గోలాంగూలీషు చోత్పన్నాః కేచిత్ సమ్మతవిక్రమాః ।
ఋక్షీషు చ తథా జాతా వానరాః కిన్నరీషు చ ॥ 19

దేవా మహర్షిగంధర్వాః తార్క్ష్యా యక్షా యశస్వినః ।
నాగాః కింపురుషాశ్చైవ సిద్ధవిద్యాధరోరగాః ॥ 20

బహవో జనయామాసుః హృష్టా స్తత్ర సహస్రశః ।
వానరాన్ సుమహాకాయాన్ సర్వాన్ వై వనచారిణః ॥ 21

అస్పరస్సు చ ముఖ్యాసు తథా విద్యాధరీషు చ ।
నాగకన్యాసు చ తథా గంధర్వీణాం తనూషు చ ॥ 22

కామరూపబలోపితా యథాకామం విచారిణః ।
సింహశార్దూలసదృశా దర్శేణ చ బలేన చ ॥ 23

శిలాస్రహరణాః సర్వే సర్వే పాదపయోధినః ।
సఖదంష్ట్రాయుధాః సర్వే సర్వే సర్వాస్త్రకోవిదాః ॥ 24

విచాలయేయుః శైలేంద్రాన్ భేదయేయుః స్థిరాన్ ద్రుమాన్ ।
క్షోభయేయుశ్చ వేగేన సముద్రం సరితాం సతిమ్ ॥ 25

దారయేయుః క్షీలిం పద్భ్యామ్ అప్లవేయుర్మహార్ణవమ్ ।
సఖఃస్తలం విశేయుశ్చ గృహ్నియూరపి తోయదాన్ ॥ 26

గృహ్నియూ రపి మాతంగాన్ మత్తాన్ ప్రవ్రజతో వనే ।
నర్జమానాశ్చ నాదేన పాతయేయుర్విహంగమాన్ ॥ 27

ఈదృశానాం ప్రసూతాని హరీణాం కామరూపిణామ్ ।
శతం శతసహస్రాణి యూథపానాం మహాత్మనామ్ ॥ 28

తే ప్రధానేషు యూథేషు హరీణాం హరియూథపాః ।
బభూవుర్యూథపశ్రేష్ఠా వీరాంశ్చౌజనయన్ హరీన్ ॥ 29

అన్యే ఋక్షవతః ప్రస్థాన్ ఉపతస్తుః సహస్రశః ।
అన్యే నానావిధాన్ శైలాన్ భేజిరే కాననాని చ ॥ 30

ఈ వానరాది ప్రముఖులందఱును తమకు జన్మలనిచ్చిన దేవతల యొక్క విలక్షణమైన రూపములను, వేషములను, పరాక్రమములను కలిగియుండిరి. (18)

గోవుచ్చ (కొండముచ్చ) జాతియందును, భల్లూక (ఎలుగుబంటి) జాతియందును, కిన్నర జాతియందును జన్మించిన వానరాది ప్రముఖులు ప్రసిద్ధ పరాక్రమశాలురు. (19)

వాసిగాంచిన దేవతలు, మహర్షులు, గంధర్వులు, గరుడ జాతివారు, యక్షులు, ఐరావతాది గజజాతివారు, వాసుకిప్రభృతి సర్పజాతివారు, కింపురుషులు, సిద్ధులు, విద్యాధరులు, రామావతారమునకు మిక్కిలి సంబంధించినవారై, ఆ సమయమున ప్రసిద్ధమైన అస్పరసలయందును, విద్యాధరస్త్రీలయందును, నాగకన్యలయందును, అట్లే గంధర్వకాంతలయందును వేలకొలది వానరులను సృజించిరి. వారందఱును మహాకాయులు, వనసంచారులు, వన్యఫలములను కందమూలములను భుజించువారు. (20-22)

ఈ వానరవీరులందఱును తాము కోరుకొనిన రూపములను బలములను పొందగలవారు, స్వేచ్ఛగా ఎచ్చటికైనను సంచరింప గలవారు, సింహశార్దూలములవలె గంభీరులు, బలసంపన్నులు. వారు శత్రువులపై కొండజాళ్లను నిసరివేయగలరు, మహా వృక్షములను పెకలించి ప్రయోగింపగలరు. వారికి గోళ్లు కోటలు ఆయుధములు. దైవాంశసంభూతులగుటవలన వారు వివిధాస్త్రములను ప్రయోగించుటలోను ఎదుర్కొనుటలోను దక్షులు. మహాపర్వతములను సైతము చరింప జేయగలరు. స్థిరమైన పెనువృక్షములనుగూడ పెకలించి వేయగలరు. నదులకు భర్తయైన సముద్రునిసైతము తమబలముచే కల్లోలపరిచగలరు. పాదమట్టనలతో భూమండలమును బ్రద్దలుగావింపగలరు. మహాసముద్రములనుగూడ లంఘింప గలరు, ఆకాశమునకు ఎగురగలరు, మేఘములను పట్టుగలరు. వనమునందు వేగముగా సాగిపోవుచున్న మదపుటేనుగులను గూడ పట్టుకొనగలరు. ఆకాశమున విహరించుచున్న పక్షులను సైతము తమ గర్జనలతో పడగొట్టుగలరు. (23-27)

కామరూపులును, మహాత్ములును, సేనానాయకులును ఐన ఇట్టివానరులసంఖ్య కోట్లకు చేరెను. (28)

ఆ వానరులలో ప్రముఖులైనవారు వానరప్రధానసేనలకు నాయకశ్రేష్ఠులైరి. వారును వానరవీరులను సృజించిరి. (29)

వేలకొలదివానరులు కొంతమంది 'ఋక్షవంతము' అను పర్వతముయొక్క సానువులయందు నివసించసాగిరి. మిఱికికొంతమంది నానావిధములగు కొండలను, అడవులను ఆశ్రయించిరి. (30)

సూర్యపుత్రం చ సుగ్రీవం శక్రపుత్రం చ వాలినమ్ ।
భ్రాతరాపుపతస్త్వస్తే సర్వ ఏవ హరీశ్వరాః । 31

నశం నీలం హనుమంతమ్ అన్యోశ్చ హరియూథపాన్ ।
తే తార్క్ష్యబలసంపన్నాః సర్వే యుద్ధవిశారదాః ।
విచరంతో ధర్మయన్ దర్పాత్ సింహవ్యాఘ్రమహోరగాన్ । 32

తాంశ్చ సర్వాన్ మహాబాహుః వాలీ విపులవిక్రమః ।
జుగోప భుజవీర్యేణ ఋక్షగోపుచ్చవానరాన్ । 33

తైరియం పృథివీ శూరైః సపర్వతవనార్ణవా ।
కీర్ణా వివిధసంస్థానైః నానావ్యంజనలక్షణైః । 34

తై ర్మేఘబృందాచలకూటకల్పైః
మహాబలైః వానరయూథపాతైః
బభూవ భూ ర్భీమశరీరరూపైః
సమాప్యతా రామసహాయహేతోః । 35

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే బాలకాండే సప్తదశస్సర్గః (17)

వాల్మీకిమహర్షినిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీ మద్రామాయణమునందలి బాలకాండమునందు పదునేడవసర్గము సమాప్తము

-- * * * --

18. పదునెనిమిదవసర్గము

శ్రీరామావతారమట్టము - విశ్వామిత్రునిఆగమనము.

నిర్వృత్తే తు క్రతౌ తస్మిన్ హయమేథే మహాత్మనః ।
ప్రతిగృహ్య సురా భాగాన్ ప్రతిజగ్ముః యథాగతమ్ । 1

సమాప్తదీక్షానియమః పత్నీగణసమన్వితః ।
ప్రవివేశ పురీం రాజా సభృత్యబలవాహనః । 2

యథార్హం పూజితాస్తేన రాజ్ఞా వై పృథివీశ్వరాః ।
ముదితాః ప్రయయుర్దేశాన్ ప్రణమ్య మునిపుంగవమ్ । 3

సూర్యునిఅంశతో బుట్టిన సుగ్రీవుడు, ఇంద్రునిఅంశతో జన్మించిన వాలీ అను ఇరువురును సోదరులు (ఋక్షరజుని కుమారులు). వానర వీరులందఱును ఈ ఇరువురు సోదరులను, నలుని, నీలుని, హనుమంతుని, మఱియు ఇతరవానర స్రముఖులను ఆశ్రయించియుండిరి. వారందఱును గరుత్మంతునితో సమానమైన బలముగలవారు, యుద్ధవిశారదులు. వారు వనములలో సంచరించుచు తమ బలవరాక్రమములచే సింహములను, పెద్దపులులను, మహా సర్పములను సైతము పీడింపగల సమర్థులు. (31-32)

దృఢమైన బాహువులుగలవాడును, అమిత వరాక్రమశాలియు ఐన వాలీ ఆ భల్లూకములకును కొండముచ్చులకును, వానరులకును ప్రభునై, తన భుజబలముచేత వారిని పాలించు చుండెను. వివిధములైన ఆకారములతోనున్న శరీరములు గలవారును, పలువిధములైన లక్షణములుగలవారును ఐన ఆ వానరవీరులు పర్వతములతో, అడవులతో, సముద్రములతో గూడిన భూమండలమందంతటను వ్యాపించి యుండిరి. మేఘ సమూహములవలెను, పర్వతశిఖరములవలెను మిక్కిలి ఉన్నతులైన వారును, మిగుల బలశాలురును, భయంకరములైన రూపములు, శరీరములు గలవారును ఐన ఆ వానరోసానాయకులు శ్రీరామునకు సహాయపడుటకై ఈ భూమండలమునందు అంతటను నిండియుండిరి. (33-35)

మహాత్ముడైన దశరథమహారాజు ప్రారంభించిన అశ్వమేధ, పుత్రకామేష్ఠి క్రతువులు ముగిసినవి - దేవతలు అందఱును తమ తమ హవిర్పాగములను స్వీకరించి, స్వస్థానములకు చేరిరి. (1)

యజ్ఞదీక్షానియమములు పూర్తికాగానే సేవకులు, సైనికులు, వాహనములు వెంటరాగా రాజు రాణులతోగూడి పురమున ప్రవేశించెను. (2)

యజ్ఞమునకు విచ్చేసిన దేశాధిపతులందఱిని దశరథుడు వారివారి యోగ్యతలనుపరించి సమ్మానించెను. వారును మిక్కిలి సంతోషించి, వసిష్ఠమహర్షికి నమస్కరించి, తమ తమ దేశములకు బయలుదేరిరి. (3)

శ్రీమలాం గచ్ఛలాం తేషాం స్వపురాణి పురాతనః ।
బలాని రాజ్ఞాం శుభ్రాణి ప్రహృష్టాని చకాశరే । 4

గతేషు పృథివీశేషు రాజా దశరథస్తదా ।
ప్రవివేశ పురీం శ్రీమాన్ పురస్కృత్య ద్విజోత్తమాన్ । 5

శాంతయా ప్రయయా సార్థమ్ ఋశ్యశృంగస్సపూజితః ।
అన్వీయమానో రాజ్ఞాథ సానుయాత్రేణ ధీమతా । 6

ఏవం విస్మజ్య తాన్ సర్వాన్ రాజా సంపూర్ణమానసః ।
ఉవాస సుఖితస్తతః పుత్రోత్పత్తిం విచింతయన్ । 7

తతో యజ్ఞే సమాప్తే తు ఋతూనాం షట్ సమత్యయుః ।
తతశ్చ ద్వాదశే మాసే చైత్రే నావమిశే తిథౌ । 8

సక్షత్రేఽదితిదైవత్యే స్వోచ్ఛసంస్థేషు పంచసు ।
గ్రహేషు కర్కటే లగ్నే వాక్పతావిందునా సహ । 9

ప్రోద్యమానే జగన్నాథం సర్వలోకనమస్కృతమ్ ।
కౌసల్యాఽజనయద్రామం సర్వలక్షణ సంయుతమ్ । 10

విష్ణోరర్చం మహాభాగం పుత్రమ్ ఐక్ష్వాకువర్జనమ్ ।
కౌసల్యా శుశుభే తేన పుత్రేణామితతేజసా ।
యథా వరేణ దేవానామ్ అదితిర్వజ్రపాణినా । 11

భరతో నామ కైకేయ్యాం జజ్ఞే సత్యపరాక్రమః ।
సాక్షా ద్విష్ణో శృతుర్దాంశః సర్వైః సముదితో గురైః । 12

అథ లక్ష్మణశత్రుఘ్నౌ సుమిత్రాఽజనయత్ సుతా ।
వీరా సర్వాస్త్రకుశతా విష్ణోరర్చసమన్వితా । 13

అయోధ్యనుండి తమనగరములకు వెళ్లుచున్న శ్రీమంతులైన ఆ రాజులయొక్క సైనికులు దశరథుడొసంగిన వస్త్రాభరణములకు సంతసించినవారై చక్కగా భాసిల్లిరి. (4)

రాజులందఱును వెళ్లినపిమ్మట శుభలక్షణసంపన్నుడైన దశరథుడు వశిష్టాదిమహర్షులు ముందునకు సాగి సోపుచుండగా పురమున ప్రవేశించెను. (5)

నగరప్రవేశానంతరము దశరథుడు ఋశ్యశృంగుని సాదరముగా పూజించెను. పిమ్మట ఆ మహర్షి తన భార్యయైన శాంతతోగూడి ప్రయాణమయ్యెను. ధీశాలియైన రోమపాదుడు ఆయనను సపరివారముగా అనుసరించెను. వారినందఱిని దశరథుడు కొంత దూరము అనుసరించి, వీడ్చిలిపెను. (6)

దశరథమహారాజు వచ్చినవారినందఱిని వీడ్చిలిపి, మిక్కిలి ఆనందించెను. అనంతరము పుత్రప్రాప్తిని గూర్చి ఆలోచించుచు హాయిగా నివశింపసాగెను. (7)

యజ్ఞము ముగిసిన పిమ్మట ఒక సంవత్సరకాలము గడచెను. పండ్రెండవ మాసమున చైత్రమధ్య నవమినాడు పునర్వసు నాల్గవపాదమున కర్కాటక లగ్నమున కౌసల్యాదేవియందు శ్రీరామచంద్రప్రభువు ఉదయించెను. ఆ సమయమున సూర్యుడు, అంగారకుడు, గురుడు, శుక్రుడు, శని అను ఐదు గ్రహములును తమ ఉచ్చస్థానములయందు అసగా క్రమముగా మేష మకర, కర్కాటక, మీన, తులారాసులయందు ఉండిరి. కర్కాటక రాశియందు గురుచంద్రులు కలిసియుండిరి. బుధాదిత్యులు మేషమునందుండిరి. జగన్నాథుడును, అన్ని లోకములవారిచే నమస్కరింపబడువాడును, సర్వశుభలక్షణ సంపన్నుడును, మహాభాగ్యశాలియు విష్ణుంశసంభూతుడును, ఇక్ష్వాకువంశవర్తనుడు ఐన శ్రీరాముని పుత్రునిగాగన్న కౌసల్యాదేవి ఎంతయు దన్యురాలు. (8-10)

కౌసల్యాదేవి తనతపఃఫలముగా, చేతియందు వజ్రరేఖలు గలవాడును, మహాతేజశ్శాలియు ఐన శ్రీరాముని పుత్రునిగా పొందెను. దేవతలలో శ్రేష్ఠుడును, వజ్రాయుధమును చేతియందు ధరించువాడును ఐన ఇంద్రుని పుత్రునిగా పొందిన అదితివలె ఆమె ఎంతయు శోభిల్లెను. (11)

సత్యనాకృతిపాలకుడును, సర్వసద్గుణసంపన్నుడును, విష్ణువు యొక్క చతుర్దాంశయైన వాడును అగు భరతుడు కైకేయి యందు జన్మించెను. (12)

భరతజననానంతరము వీరులును, వివిధములైన అస్త్ర ప్రయోగములయందు నిపుణులును, విష్ణుంశలతో ఒప్పెడి వారును ఐన లక్ష్మణశత్రుఘ్నులు అను కవలలను సుమిత్రాదేవి కనెను. (13)

శ్రీరాముని జన్మలగ్నకుండలి

మేష	వృషభ	మిథున
శు	ర, బు	
	చైత్ర శుద్ధ నవమి, పునర్వసు 4వ పాదము కర్కాటక లగ్నము	గు, చం ల
కు		
		శ

- 1) శ్లోకములు 8,9
- 2) రాజ్య(10వ)స్థానమున పాపగ్రహములు -
- 3) రవి, కుజ, గురు, శుక్ర, శనిలు ఉచ్చస్థానములలో గలరు.⁽¹⁾
- 4) బుధాదిత్యయోగము.
- 5) గురుచంద్రయోగము.
- 6) సుఖ(4వ) స్థానమున శని, చంద్రుడు స్వక్షేత్రములో

భరతుని జన్మలగ్నకుండలి

మేష	వృషభ	మిథున
శు ల	ర, బు	
	చైత్రశుద్ధ దశమి, పుష్యమి మీన లగ్నము	చం, గు
కు		
		శ

- 1) శ్లోకము. 14
- 2) కుటుంబ (2వ) స్థానమున పాపగ్రహములు
- 3) రవి, కుజ, గురు, శుక్ర, శనిలు ఉచ్చస్థానములలో
- 4) బుధాదిత్య యోగము
- 5) గురు చంద్రయోగము
- 6) అష్టమ శని, చంద్రుడు స్వక్షేత్రములో

లక్ష్మణ శత్రుఘ్నుల జన్మలగ్నకుండలి

మేష	వృషభ	మిథున
శు	ర, బు	
	చైత్రశుద్ధ దశమి, ఆశ్లేష కర్కాటక లగ్నము	గు, చం ల
కు		
		శ

- 1) శ్లోకము 15
- 2) రాజ్య(10వ) స్థానమున పాపగ్రహములు
- 3) రవి, కుజ, గురు, శుక్ర, శనిలు ఉచ్చస్థానములలో-
- 4) బుధాదిత్య యోగము
- 5) గురు చంద్రయోగము
- 6) సుఖ(4వ) స్థానమున శని.
చంద్రుడు స్వక్షేత్రములో

(1) రామలక్ష్మణ భరతశత్రుఘ్నుల జన్మకాలములయందు రవి, కుజ, గురు, శుక్ర, శనిలు వారివారి ఉచ్చ రాసులలో ఉండిరి. తత్ఫలమ్ - "పంచోచ్చే లోకనాయకః -" అని జ్యోతిషశాస్త్ర ప్రమాణము - కనుక శ్రీరాముడు లోకనాయకుడు - అనగా 'జగత్ప్రభువు'గా వాసిగాంచెను. తక్కిన వారును జగత్ప్రసిద్దులైరి.

పుష్పే జాతస్తు భరతో మీనలగ్నే ప్రసన్నధీః 14

సార్వే జాతౌ తు సామిత్రి కుశీరేఽభ్యుదితే రవా,
రాజాః పుత్రా మహాత్మానః చత్వారో జజ్జిరే పృథక్ 15

గుణవంతోనురూపాశ్చ రుచ్యా ప్రోష్ఠపదోపమాః,
జగుః కలం చ గంధర్వా నన్యతుశ్చాప్సరోగణాః 16

దేవదుందుభయో నేదుః పుష్పవృష్టిశ్చ భాచ్ఛ్చుతా 17

ఉత్పవశ్చ మహా నాసీల్ అయోధ్యాయాం జనాకులః,
రథ్యాశ్చ జనసంబాధా నటనర్తక సంకులాః,
గాయనైశ్చ విరావిణ్యో వాదనైశ్చ తథాఽపరైః 18

ప్రదేయాంశ్చ దదౌ రాజా సూతమాగధవందినామ్,
బ్రాహ్మణేభ్యో దదౌ విత్తం గోధనాని సహస్రశః 19

అతిత్యైకాదశాహం తు నామకర్మ తథాఽకరోత్,
జ్యేష్ఠం రామం మహాత్మానం భరతం కైకయీసుతమ్ 20

సామిత్రిం లక్ష్మణమితీశత్రుఘ్నమ్ అపరం తథా,
వసిష్ఠః పరమస్త్రితో నామాని కృతవాంస్తదా 21

బ్రాహ్మణాన్ భోజయామాస పౌరాన్ జానపదానపి,
అదదాత్ బ్రాహ్మణానాం చ రత్నైఃపుష్ప అమితం బహు,
తేషాం జన్మక్రియాదీని సర్వకర్మాణ్యకారయత్ 22

భరతుడు పుష్పమీ నక్షత్రయుక్త మీనలగ్నము నందు
చైత్రశుద్ధ దశమినాడు జన్మించెను. అతడు గురువు యొక్క
క్షేత్రమైన మీన లగ్నమునందు జన్మించుటవలన ప్రసన్నమైన
బుద్ధిగలవాడయ్యెను. లక్ష్మణశత్రుఘ్నులు ఆశ్లేషానక్షత్రయుక్త
కర్కాటకలగ్నమునందు చైత్రశుద్ధ దశమి గడియలలో
జన్మించిరి. ఐదు (రవి, కుజ, గురు, శుక్ర, శని) గ్రహములు
ఉచ్చరాసులలో ఉన్నప్పుడు ఈ నలుగురి జననములు
సంభవించెను. (14-15)

దశరథునకు కలిగిన నలుగురు కుమారులును అన్ని
విధములుగను ఆయునకు తగినవారు. వారిలో ప్రతి
యొక్కరును వేర్వేరుగా విశిష్టములైన గుణములు గలవారు.
పూర్వాభాద్ర, ఉత్తరాభాద్ర నక్షత్రములవలె వారు భాసిల్లు
చుండిరి. రామాదులజననకాలమున గంధర్వలు ఆవ్యక్త
మధురముగా గానముచేసిరి, అస్పరసలు కనులసండువుగా
నృత్యములు చేసిరి, చక్కగా దేవదుందుభులు మ్రోగెను,
అకాశమునుండి పుష్పవృష్టి కురిసెను. (16-17)

దశరథమహారాజునకు పుత్రులుకలిగిన సంతోష
సమయమున అయోధ్యయందంతటను ఉత్సవములు
జరిగినవి. అందు ప్రజలెల్లరును అత్యుత్సాహముతో పాల్గొనిరి.
రాజవీధులన్నియును కోలాహలముతో నిండిపోయెను,
నటీనటులలభినయప్రదర్శనముతోడను, నర్తకులయొక్క
నృత్యవినోదములతోడను నిలసిల్లెను, గాన వాద్య గోష్ఠులతోడను
వందిమాగధుల స్త్రోత్రపాఠములతోడను ప్రతిధ్వనించెను. (18)

రాజు పౌరాణికులకును, వందిమాగధులకును
పారితోషికములను ఇచ్చెను. బ్రాహ్మణోత్తములకు వేలకొలది
గోవులను, ధనకనకనస్తువాహనములను దానము చేసెను. (19)

పుత్రులు జన్మించిన పదకొండు దినముల పిమ్మట
దశరథుడు వారికి జాతకర్మనామకరణోత్సవములను
నిర్వహించెను. కులపురోహితుడైన వసిష్ఠుడు ఉత్తమ గుణములు
గల జ్యేష్ఠకుమారునకు 'రాముడు' అనియు, కైకీయీసుతునకు
'భరతుడు' అనియు, సుమిత్రా పుత్రులకు లక్ష్మణుడు,
శత్రుఘ్నుడు అనియు నామకరణములు చేసెను. (20-21)

రాజు బ్రాహ్మణులను, పురజనులను, గ్రామవాసులను
మృష్టాన్నభోజనములతో సంతృప్తిపఱచెను. ఇంకను
బ్రాహ్మణోత్తములకు బహువిధములగు రత్నములను
పుష్పలముగా బహూకరించెను. పిమ్మట దశరథుడు తన
నలుగురు పుత్రులకును అన్నప్రాశన చోలోపనయనాది
సంస్కారములను సకాలమున జరిపించెను. (22)

1) తననద్గుణములచే అందఱిని ఆనందింపజేయువాడు రాముడు. శ్రీరాముని వనవాసకాలమున రాజ్యభారమును వహించువాడు
భరతుడు. రాముని సేవించుటను గొప్పసంపదగా భావించువాడు లక్ష్మణుడు. శత్రువులను హతమునర్చువాడు శత్రుఘ్నుడు.
వారిపేర్లలోగల వైశిష్ట్యము ఇదియే.

తేషాం కేతు రివ జ్యేష్ఠో రామో రతికరః పితుః ।
బభూవ భూయో భూతానాం స్వయంభూ రివ సమ్మతః । 23

సర్వే వేదవిదః తూరాః సర్వే లోకహితే రతాః ।
సర్వే జ్ఞానోపసంపన్నాః సర్వే సముదితా గుణైః । 24

తేషామపి మహాలేజా రామస్పృత్యపరాక్రమః ।
ఇష్టః సర్వస్య లోకస్య శశాంక ఇవ నిర్మలః । 25

గజస్కంధేఽశ్వప్యష్టే చ రథచర్యాసు సమ్మతః ।
ధనుర్వేదేచ నిరతః పితృశుశ్రూషణే రతః । 26

బాల్యాత్ ప్రభృతి సుస్థిగ్ధో లక్ష్మణో లక్ష్మీవర్ధనః ।
రామస్య లోకరామస్య భ్రాతృర్జ్యేష్ఠస్య నిత్యశః । 27

సర్వప్రియకరస్తస్య రామస్యాపి శరీరతః ।
లక్ష్మణో లక్ష్మీసంపన్నో బహిఃప్రాణ ఇవాపరః । 28

స చ తేన వినా నిద్రాం లభతే పురుషోత్తమః ।
మృష్ట మన్న ముపాసీతమ్ అశ్నాతి స చ తం వినా । 29

యదా హి హయమారూఢో మృగయాం యాతి రాఘవః ।
తదైనం పృష్టతోఽన్వేతి సథనుః పరిపాలయన్ । 30

భరత స్యాపి శత్రుఘ్నో లక్ష్మణావరజో హి సః ।
ప్రాణైః ప్రియతరో నిత్యం తస్య చాసీత్ తథా ప్రియః । 31

స చతుర్విర్రూపాభాగైః పుత్రైః దశరథః ప్రియైః ।
బభూవ పరమప్రీతో దేవైరివ పితామహాః । 32

ఆ రాజకుమారులలో పెద్దవాడైన రాముడు ద్వజపతాకము వలె వంశప్రతిష్ఠను ఇనుమడింపజేయుచు తండ్రికి మిక్కిలి సంతోషమును గూర్చుచుండెను. మఱియు సమస్తప్రాణులకు శ్రీమహావిష్ణువువలె ఎంతయు ప్రేమపాత్రుడయ్యెను. (23)

ఆ రాజకుమారులందఱును వేదశాస్త్రములను అభ్యసించిరి. ధనుర్విద్యయందు ఆరితేటిరి. ప్రజలహితమునందే ఆసక్తి గలవారైరి. వారందఱును విజ్ఞానఖనులు, సకలసద్గుణ సంపన్నులు. (24)

రఘువంశజులలో మహాలేజశ్శాలియైన శ్రీరాముడు అమోఘమైన పరాక్రమముగలవాడు. సమస్తప్రజలకును పూర్ణచంద్రునివలె అష్టాదకరుడు. రాముడు ఏనుగునెక్కియు, ఆశ్వమును అధిరోహించియు, రథమునందుండియు యుద్ధ మొనర్చుటలో కుశలుడు. ధనుర్విద్యయందు నిరతుడు. సర్వదా తల్లిదండ్రుల సేవలలో నిమగ్నుడై యుండెడివాడు. (25-26)

ప్రజలను ఆనందింపజేయునట్టి అన్నయగు రామునియందు లక్ష్మణుడు బాల్యమునుండియు భక్తితత్పరుడు- నిత్యమూ ఆయనను సేవించుటయే ఒక మహాభాగ్యముగా తలంచువాడు. రామసేవలయందే నిరతుడగు లక్ష్మణుడు తనసుఖములను ఏమాత్రము పట్టించుకొనక త్రికరణశుద్ధిగా ఆ రామునకు అంకితబావముతో అన్నివిధములుగ ప్రియమును గూర్చు చుండువాడు. అతడు రామునకు బహిఃప్రాణము. (27-28)

పురుషోత్తముడైన శ్రీరాముడును లక్ష్మణుడు తనచెంత లేనిచో నిద్రపోయెడివాడు కాదు, తల్లి కొసల్య తీసికొనివచ్చిన కమ్మనిభోజనపదార్థములను అతడు తోడుగాలేనిచో భుజించెడివాడుగాదు. అనగా రాముడు క్షణకాలమైనను లక్ష్మణుని విడిచియుండెడివాడు కాదు. (29)

రాముడు ఆశ్వమునెక్కి వేటకు వెళ్లునప్పుడు లక్ష్మణుడు ధనుస్సును చేబూని, అతనిని కాపాడుచు వెంటనడిచెడి వాడు. (30)

లక్ష్మణునకు తమ్ముడైన శత్రుఘ్నుడును అతనివలె సేవా స్వభావము గలవాడు. అతడు భరతునకు ప్రాణములకంటెను ప్రియమైనవాడు. అట్లే శత్రుఘ్నుడును భరతునిపై ఎనలేని ప్రేమను కలిగియుండెను. (31)

చక్కనిశుభలక్షణసంపన్నులగు తననలుగురు ప్రియ పుత్రులతోగూడిన దశరథుడు ఇంద్ర, యమ, వరుణ, కుబేరులు అను నలుగురు దిక్పాలురతోగూడిన బ్రహ్మదేవుని వలె పరమానందభరితుడాయెను. (32)

తే యదా జ్ఞానసంపన్నాః సర్వే సముదితా గుణైః ।
హ్రీమంతః కీర్తిమంతశ్చ సర్వజ్ఞా దీర్ఘదర్శినః । 33

తేషామేవంప్రభావాణాం సర్వేషాం దీప్తతేజసామ్ ।
పితా దశరథో హృష్టో బ్రహ్మ లోకాధిపో యథా । 34

తే చాపి మనుజవ్యాఘ్రా వైదికాధ్యయనే రతాః ।
పితృశుక్రావణరతా ధనుర్వేదే చ నిష్ఠితాః । 35

అథ రాజా దశరథః తేషాం దారక్రియాం ప్రతి ।
చింతయామాస ధర్మాత్మా సోపాధ్యాయః సబాంధవః । 36

తస్య చింతయమానస్య మంత్రమధ్యే మహాత్మనః ।
అభ్యాగచ్ఛన్ మహాతేజా విశ్వామిత్రో మహామునిః । 37

స రాజ్ఞో దర్శనాకాంక్షీ ద్వారాధ్యక్షాన్ ఉవాచ హ ।
శీఘ్రమాఖ్యాత మాం ప్రాప్తం కౌశికం గాధినస్పృతమ్ । 38

తచ్ఛ్రుత్వా నచసం త్రాసాత్ రాజ్ఞో వేశ్మ ప్రదుద్రుపుః ।
సంభ్రాంతమనసః సర్వే తేన వాక్యేన చోదితాః । 39

తే గత్వా రాజభవనం విశ్వామిత్రమ్ ఋషిం తదా ।
ప్రాప్తమావేదయామాసుః సృషాయైక్షాకవే తదా । 40

తేషాం తద్వచనం శ్రుత్వా సపురోధాః సమాహితాః ।
ప్రత్యుజ్జగామ తం హృష్టో బ్రహ్మణమివ వాసవః । 41

తం దృష్ట్వా జ్వలితం దీప్త్యా తాపనం సంశితవ్రతమ్ ।
ప్రహృష్టవదనో రాజా తతోఽర్చ్యమ్ ఉపహరయత్ । 42

స రాజ్ఞః ప్రతిగృహ్యోర్ఘ్యం శాస్త్రదృష్టేన కర్మణా ।
కుశలం చావ్యయం చైవ పర్యప్రచ్ఛన్ నరాధిపమ్ । 43

ఆ నలుగురు రాజకుమారులును వివిధశాస్త్రజ్ఞాన సంపన్నులై సకలసద్గుణములతో అలరారుచు మిక్కిలి వాసిగాంచిరి. ఎట్టి పరిస్థితులయందును పొరపాటునైనను అకృత్యములకు పాల్పడెడువారు కారు, లౌకిక ప్రజ్ఞానిదులు, దూరదృష్టిగలవారు. ఇట్లు ప్రతిభాశాలురు, తేజోమూర్తులు ఐన తనకుమారులను జూచి, దశరథుడు జగత్సృష్టికర్తయైన బ్రహ్మవలె ఆనందించెను. (33-34)

పురుషశ్రేష్ఠులైన ఆరాజకుమారులు వేదవేదాంగస్మృతి పురాణేతిహాసదులను శ్రద్ధగా అధ్యయనము చేయుచుండిరి. తల్లిదండ్రులను పరమప్రీతితో సేవించుచుండిరి. ధనుర్వేదము నందు నిష్ఠగలిగియుండిరి. (35)

దర్మాతుడైన దశరథమహారాజు యుక్తవయస్కులైన తనపుత్రులకు అన్నివిధముల ఈడుజోడైన కన్యలతో వివాహములు జరిపించుటకై గురువులతోను, బంధువులతోను బాగుగా ఆలోచింపసాగెను. (36)

మహాత్ముడైన దశరథుడు మంత్రులు మొదలగువారితో గూడి పుత్రులవివాహవిషయములను ఆలోచించుచుండగా మహా తేజశ్శాలియైన విశ్వామిత్ర మహర్షి అచటికి విచ్చేసెను. (37)

రాజును దర్శింపగోరినవాడై ఆ ముని ద్వారపాలకులతో "నేను గాధిరాజుకుమారుడను, కుశికుని వంశమువాడను. నాపేరు విశ్వామిత్రుడు, నారాకను మీ రాజుగారికి వెంటనే తెల్పుడు" - అని పలికెను. (38)

విశ్వామిత్రునిమాటలను విని, ఆ ద్వారపాలకులు కలవరపడి, భయముతో రాజభవనమునకు పరుగెత్తిరి. (39)

వారు రాజప్రాసాదమునకు చేరి, విశ్వామిత్రమహర్షి రాకనుగూర్చి ఇక్ష్వాకువంశజుడైన దశరథమహారాజునకు నివేదించిరి. (40)

ఆ ద్వారపాలకులు తెలిపిన వార్తను విని, దశరథుడు సంతసించినవాడై, పురోహితులను వెంటదీసికొని, బ్రహ్మకడకు ఇంద్రునివలె ఆ మహర్షికి ఎదురేగెను. (41)

కఠోరనియమములను పాటించుచు బ్రహ్మతేజస్సుతో వెలుగొందుచున్న ఆ విశ్వామిత్రమహర్షిని గాంచి రాజు మిక్కిలి సంతోషించెను. పిమ్మట ఆయనకు అర్ఘ్యపాద్యాది సత్కారములను జరిపెను. (42)

ఆ మహర్షి శాస్త్రోక్తవిధులతో రాజుగారు సమర్పించిన అర్ఘ్యపాద్యాది సత్కారములను స్వీకరించెను. పిదప అతడు మహారాజుతో కుశలప్రశ్నలు గావించెను. (43)

పురే కోశే జనపదే బాంధవేషు సుహృత్సు చ।
కుశలం కౌశికో రాజుః పర్యప్యచ్ఛత్ సుధార్మికః। 44

అపి తే సన్నతాః సర్వే సామంతా రిపవో జితాః।
దైవం చ మానుషం చాపి కర్మ తే సాధ్యసుష్టితమ్। 45

వసిష్ఠం చ సమాగమ్య కుశలం మునిపుంగవః।
ఋషీంశ్చాన్యన్ యథాన్యాయం మహాభాగానువాచ హ। 46

తే సర్వే హృష్టమనసః తన్య రాజ్ఞో నివేశనమ్।
వివిశుః పూజితాస్త్రత నిషేదుశ్చ యథార్హతః। 47

అథ హృష్టమనా రాజా విశ్వామిత్రం మహామునిమ్।
ఉవాచ పరమోదారో హృష్టస్తమభిపూజయన్। 48

యథాఽమృతస్య సంప్రాప్తిః యథా వర్షమనూదకే।
యథా సదృశదారేషు పుత్రజన్మాఽప్రజస్య చ। 49

ప్రణస్తస్య యథా లాభో యథా హర్షో మహోదయే।
తథైవాగమనం మన్యే స్వాగతం తే మహామునే। 50

కం చ తే పరమం కామం కరోమి కిము హర్షితః।
పాత్రభూతోఽసి మే బ్రహ్మన్ దిష్ట్యా ప్రాప్తోఽసి కౌశిక। 51

అద్య మే సఫలం జన్మ జీవితం చ సుజీవితమ్।
పూర్వం రాజర్షిశబ్దేన తపసా ద్యోతితప్రభః। 52

బ్రహ్మర్షిత్వ మనుప్రాప్తః పూజ్యోఽసి బహుధా మయా।
త దద్యుత మిదం బ్రహ్మన్ పవిత్రం పరమం మమ। 53

శుభక్షేత్రగతశ్చాహం తప సందర్శనాత్ ప్రభో।
బ్రూహి యత్ ప్రార్థితం తుభ్యం కార్య మాగమనం ప్రతి। 54

ఇచ్ఛామ్యనుగృహీతోఽహం త్వదర్థపరివృద్ధయే। 55

కార్యస్య న విమర్శం చ గంతుమర్హసి కౌశిక।
కర్తా చాహమశేషేణ దైవతం హి భవాన్ మమ। 56

మమ చాయమనుప్రాప్తో మహానభ్యుదయో ద్విజ।
తవాగమనజః కృత్స్నో ధర్మశ్చానుత్తమో మమ। 57

దార్మికోత్తముడైన విశ్వామిత్రుడు "ఓ రాజా! నీ పురము, ధనాగారము, కోసలదేశము, బంధుమిత్రులు కుశలమే గదా? సామంతరాజులందఱును నీ అదుపులో ఉన్నారా? శత్రువులనందఱిని జయించితివా? యజ్ఞాదిదైవకార్యములు, అతిథిసత్కారాదులు చక్కగా సాగుచున్నవి గదా?" అని దశరథుని పరామర్శించెను. (44-45)

పిమ్మట ఆ మునీశ్వరుడు వసిష్ఠుని సమీపించి, ఆయనలో కుశలప్రశ్నలు గావించెను. ఇంకను మహాత్ములైన వామదేవాది మునులనుగూడ అతడు యథోచితముగా పరామర్శించెను. ఈ విధముగా విశ్వామిత్రునిచే గౌరవింపబడినవారై వారందఱును ఎంతగానో సంతసించిరి. పిమ్మట అందఱును రాజసభా భవనమున ప్రవేశించి, తమతమ యోగ్యతల ప్రకారము అచట ఆసీనులైరి. (46-47)

మిక్కిలి ఉదారస్వభావముగల దశరథమహారాజు పులకితగాత్రుడై, ఉప్పొంగినమనస్సుతో విశ్వామిత్ర మహర్షిని స్తుతించుచు ఇట్లనెను. "ఓ మహర్షీ! అమృతము లభించునట్లును, నీళ్లు లేనిచోట వర్షము కురిసినట్లును, సంతానములేని వానికి ధర్మవత్త్వముందు పుత్రులు కలిగినట్లును, నష్టపోయిన వానికి నిధులు లభించినట్లును, పుత్రులవివాహాది మహోత్సవముల యందు సంతోషము పెల్లుబికినట్లును మీ ఆగమనము మాకు మహానందమును గూర్చినది. మీకు స్వాగతము. (48-50)

ఓ ధర్మాత్మా! బ్రహ్మర్షీ! మీరు ఇచ్చటికి వచ్చుట మా అదృష్టము - ధన్యుడనైతిని. మీ అభీష్టమేమి? అందులకై నేనేమి చేయవలెను? దానమును గొనుటకు మీరెంతయు పాత్రులు. నేడు నాజన్మ సఫలమైనది - నా జీవితము చరితార్థమైనది. పూర్వము రాజర్షిగా వాసిగాంచితిరి - అనంతరము తపఃసభావమున బ్రహ్మర్షిత్వమును సాధించితిరి - కనుక మీరు మాకు బహుధా పూజ్యులు. ఓ బ్రహ్మర్షీ! అదృతమైన మీ ఆగమనము నన్ను అబ్బురపఱచినది. మా గృహము పావనమైనది - ప్రభూ! మీ శుభసందర్శనము వలన నేను కృతార్థుడనైతిని. మీరు ఏ కార్యనిమిత్తమై ఇచ్చటికి వచ్చితిరో తెల్పుడు. మీ కార్యమును నెరవేర్చుటకై సిద్ధముగా ఉన్నాను. అనుగ్రహింపుడు. (51-55)

ఓకౌశిక! కార్యవిషయమున సందేహమును పెట్టుకొనవలదు. మీరు పూజ్యులైన అతిథులు, కావున గృహస్థుడనైన నాకు దైవసమానులు - మీ కార్యమును నేను నెరవేర్చెదను. ఓ బ్రహ్మర్షీ! మీ ఆగమనమువలన నేను అచరించిన సమస్త ధర్మములును పఠించినవి - నేను అదృష్టవంతుడను." (56-57)

ఇతి హృదయసుఖం నిశమ్య వాక్యం
 శ్రుతిసుఖమాత్మవతా వినీతముక్తమ్ ।
 ప్రథితగుణయశా గుణైర్విశిష్టః
 పరమఋషిః పరమం జగము హర్షమ్ । 58

అర్థవంతములైన దశరథుని మృదుమదురవచనములు
 విశ్వామిత్రునకు నీనులవిందొనర్చినవి, హృదయమునకు
 ఆహ్లాదమును గూర్చినవి. అంతట ఉత్తమోత్తమగుణములచే
 బ్యాధికెక్కినవాడును, శమదమాదివిశిష్టగుణసంపన్నుడును
 ఐన విశ్వామిత్రమహర్షి పరమానందభరితుడాయెను. (58)

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే బాలకాండే అష్టాదశస్సర్గః (18)

వాల్మీకిమహర్షినిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి బాలకాండమునందు పదునెనిమిదవసర్గము సమాప్తము

-- * * * --

19. పందొమ్మిదవసర్గము

యజ్ఞసంరక్షణార్థమై శ్రీరాముని పంపుమని విశ్వామిత్రునిఅభ్యర్థనము.

తస్మై రాజసింహస్య వాక్యమ్ అద్భుతవిస్తరమ్ ।
 హృష్టరోమా మహాతేజా విశ్వామిత్రోఽభ్యభాషత । 1
 సదృశం రాజశార్దూల తవైతద్భువి నాన్యథా ।
 మహావంశప్రసూతస్య వసిష్ఠవ్యవదేశినః । 2
 యత్తు మే హృద్గతం వాక్యం తస్య కార్యస్య నిశ్చయమ్ ।
 కురుష్వ రాజశార్దూల భవ సత్యప్రతిశ్రవాః । 3
 అహం నియమమాతీష్ఠే సిద్ధ్యర్థం పురుషర్షభ ।
 తస్య విఘ్నకరో ద్వౌ తు రాక్షసా కామరూపిణౌ । 4
 వ్రతే మే బహుశశ్చిర్థే సమాప్త్యాం రాక్షసావిమౌ ।
 మారీచశ్చ సుబాహుశ్చ వీర్యవంతౌ సుశిక్షితౌ । 5
 సమాంసరుధిరోఘేణ వేదిం తా మభ్యవర్షతామ్ ।
 అవధూతే తథాభూతే తస్మిన్ నియమనిశ్చయే । 6
 కృతశ్రమో నిరుత్సాహః తస్మాద్దేశాదపాక్రమే ।
 న చ మే క్రోధముత్రష్ణం బుద్ధిర్భవతి పార్థివ ।
 తథాభూతా హి సా చర్యా న శాపస్తత్ర ముచ్యతే । 7
 స్వపుత్రం రాజశార్దూల రామం సత్యపరాక్రమమ్ । 8
 కాకపక్షధరం శూరం జ్యేష్ఠం మే దాతుమర్హసి ।
 శక్తో హ్యేష మయా గుప్తో దివ్యేన స్వేన తేజసా । 9

మహాతేజస్వీయైన విశ్వామిత్రుడు దశరథమహారాజు
 యొక్క అద్భుతమైన ఆ వినమ్రవచనములను విని, పులకిత
 గాత్రుడై ఆయనతో ఇట్లు నుడివెను. (1)

"ఓ రాజశేఖరా! నీవు ప్రసిద్ధమైన ఇక్ష్వాకువంశమున జన్మించిన
 వాడవు. వసిష్ఠమహర్షియొక్క ఉపదేశములను అందినవాడవు.
 కనుక నీవు ఇట్లు మాట్లాడుటయే యుక్తము. నేను సంకల్పించిన
 కార్యమును తెల్పెదను. దానిని ఆచరింపుము. నీవు
 ఆడినమాట తప్పుకుము. (2-3)

ఓక లక్ష్మసీద్ధికై నేను యజ్ఞదీక్షను చేపట్టితిని. కామరూపులైన
 ఇద్దరు రాక్షసులు దానికి విఘ్నములు కలిగించుచున్నారు-
 నేను ఆచరించుచున్న యజ్ఞము దాదాపు పూర్తియగుచుండగా
 సుశిక్షితులై, పరాక్రమవంతులైన మారీచుడు, సుబాహువు
 అను ఇరువురు రాక్షసులు మాంసఖండములను రక్తములను
 యజ్ఞవేదికపై వర్షించుచున్నారు. నియమనిష్ఠలతో నేను
 ఆచరించుచున్న యజ్ఞము ఆ విధముగా విఘ్నములకు
 గురియగుచున్నది- నా శ్రమయంతయు వృథాయగుచున్నది.
 కనుక ఉత్సాహమును కోల్పోయి, నా ఆశ్రమమునుండి నేను
 ఇచటికి వచ్చితిని. ఓ బ్రాహ్మణ! అట్లు విఘ్నములను కల్గించు
 చున్నను వారిపై కోపమును ప్రకటించుటకు గాని, వారిని
 శపించుటకు గాని యజ్ఞదీక్షలోనున్న నాకు యుక్తము
 కారుగదా! (4-7)

ఓ నరేంద్రా! సత్యపరాక్రమముడు, కాకపక్షధరుడు (జలసాల
 జాట్లు గలవాడు), శూరుడు, నీ కుమారులలో పెద్దవాడు
 ఐన శ్రీరాముని నావెంట పంపుము. ఈ రాముడు నా
 అండదండలతో తనదివ్యమైన తేజఃప్రభావమున యాగమునకు
 విఘ్నములను కలిగించు ఆ రాక్షసులను సంహరించుటకు

రాక్షసా యే వికర్తారః తేషామపి వినాశనే ।
శ్రేయశ్చాస్మై ప్రదాస్యామి బహురూపం న సంశయః ॥ 10

త్రయాణామపి లోకానాం యేన భ్యాతిం గమిష్యతి ।
న చ తౌ రామమాసాద్య శక్తౌ స్థాతుం కథంచన ॥ 11

న చ తౌ రాఘవా దన్యో హంతుమ్ ఉత్సహతే పుమాన్ ।
వీర్యోత్పితౌ హి తౌ పాపౌ కాలపాశవశంగతౌ ॥ 12

రామస్య రాజశార్దూల న పర్యాప్తౌ మహాత్మనః ।
న చ పుత్రకృతస్నేహం కర్తుమ్ అర్హసి పాత్నిన ॥ 13

అహం తే ప్రతిజానామి హతౌ తౌ విద్ధి రాక్షసా ।
అహం వేద్ధి మహాత్మానం రామం సత్యపరాక్రమమ్ ।
వసిష్ఠోఽపి మహాతేజా యేచేమే తపసి స్థితాః ॥ 14

యది తే ధర్మలాభం చ యశశ్చ పరమం భువి ।
స్థితమ్ ఇచ్ఛసి రాజేంద్ర రామం మే దాతుమర్హసి ॥ 15

యది హ్యనుజ్ఞాం కాకుత్స్థ దదతే తవ మంత్రిణః ।
వసిష్ఠప్రముఖాః సర్వే తతో రామం విసర్జయ ॥ 16

అభిప్రేతమ్ అసంసక్తమ్ ఆత్మజం దాతుమర్హసి ।
దశరాత్రం హి యజ్ఞస్య రామం రాజీవలోచనమ్ ॥ 17

నాత్యేతి కాలో యజ్ఞస్య యథాఽయం మమ రాఘవ ।
తథా కురుష్వ భద్రం తే మా చ శోకే మనః కృథాః ॥ 18

ఇత్యేవముక్త్వా ధర్మాత్మా ధర్మార్థసహితం వచః ।
విరరామ మహాతేజా విశ్వామిత్రో మహామునిః ॥ 19

స తన్నిశమ్య రాజేంద్రో విశ్వామిత్రవచః శుభమ్ ।
శోకమ్ అభ్యగమత్ తీవ్రం వ్యషీదత భయాన్వితః ॥ 20

ఇతి హృదయమనోవిదారణం
మునివచనం తదతీవ శుశ్రువాన్ ॥

సరపతిరభవస్మహాన్ మహాత్మా
వ్యధితమనాః ప్రచచాల చాసనాత్ ॥ 21

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే బాలకాండే ఏకోనవింశస్సర్గః (19)

వాల్మీకీమహర్షినిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి బాలకాండమునందు పందొమ్మిదవసర్గము సమాప్తము

-- * * * --

సమర్థుడు- నా వెంటవచ్చి యాగమును సంరక్షించుటవలన రామునకు పెక్కువిధములగు శ్రేయస్సులు సమకూరును. అందులకు సందేహము లేదు. (8-10)

ఈయనభ్యాతి ముల్లోకముల యందును వ్యాపించును. ఏ విధముగనైనను ఆ రాక్షసులు రాముని ఎదుర్కొని నిలువ జాలరు. శ్రీరాముడుతప్ప మఱియొకడు ఎవ్వడును వారిని చంపజాలడు. ఓ మహారాజా! ఆ రాక్షసులు బలగర్వముచే పెక్కు పాపకృత్యములను చేసియున్నారు - అందువలన వారికి చావు దగ్గరపడినది. వారు ఏ విధముగను రామునిముందు నిలువజాలరు. (11-12)

ఓ రాజా! పుత్రనాత్మల్యకారణముగ రామునిశక్తి సామర్థ్యములను నీవు తక్కువగా పరిగణింపవలదు. నేను ప్రతిజ్ఞాపూర్వకముగ చెప్పుచున్నాము- ఆ మారీచసుబాహువులు రామునిచేతిలో మరణించినట్లే భావింపుము- మహాత్ముడైన శ్రీరాముడు సాటిలేని పరాక్రమముగలవాడు. ఆ విషయమును నేను బాగుగా ఎఱుగుదును. నేనేగాదు మీ పురోహితుడును, మహాతేజస్వీయు ఐన వసిష్ఠమహర్షియు ఎఱుగును - అంతేగాదు తపోధనులైన ఈ వామదేవాదిమహర్షులును ఎఱుగుదురు. ఓ రాజేంద్రా! ఈ లోకమున స్థిరమైన కీర్తి ప్రతిష్ఠలను, ధర్మవృద్ధిని నీవు కోరుకొనుచున్నచో శ్రీరాముని నావెంట పంపుము. ఓ కాకుత్స్థా! నీ మంత్రివర్గులు, వసిష్ఠుడు మొదలగు మునీశ్వరులును సమ్మతించిన ఏమొకడైన శ్రీరాముని నాతో పంపించుము. (13-16)

రాజీవలోచనుడైన నీ ప్రియపుత్రుడగు శ్రీరాముని పది దినములపాటు యాగరక్షణార్థమై వెంటనే నాతో పంపుము- ఇదియే నా అభీష్టము. ఓ దశరథ మహారాజా! ఏ మాత్రము విలంబములేకుండా నాయజ్ఞము సకాలములో పూర్తి యగునట్లు చూడుము- నీకు మేలగుగాక- మనస్సున కలత చెందకుము. (17-18)

ధర్మాత్ముడును, మహాతేజశ్శాలియు ఐన విశ్వామిత్రమహర్షి ఇట్లు ధర్మార్థసహితములైన వచనములను పలికి మిన్నకుండెను. ఆ మహారాజు విశ్వామిత్రుడు పలికిన శ్రేయస్కర వచనములను విని, తీవ్రమైన శోకమునకు గురియై, భయముతో క్రుంగిపోయెను. (19-20)

విశ్వామిత్రునివచనములు దశరథునిహృదయమును, మనస్సును మిక్కిలికలచివేసెను. అస్పృహతడు అంతులేని మనస్తాపమునకు లోనై, తన ఆసనమునందే మిగుల చలించిపోయెను. (21)

20. ఇరువదియవసర్గము

దశరథుడు విశ్వామిత్రునివెంట శ్రీరాముని పంపుటకు తనఅశక్తతను ప్రకటించుట.

తచ్చుల్వా రాజశారదాలో విశ్వామిత్రస్య భాషితమ్ |
ముహూర్త మివ నిస్సంజ్ఞః సంజ్ఞావానిదమబ్రవీత్ | 1

ఊసషోడశవర్షో మే రామో రాజీవలోచనః |
న యుద్ధయోగ్యతామస్య పశ్యామి సహ రాక్షసైః | 2

ఇయ మక్షాహిణీ పూర్ణా యస్యాహం పతిరీశ్వరః |
అనయా సంవృతో గత్వా యోద్ధాహం తైర్నిశాచరైః | 3

ఇమే శూరాశ్చ విక్రాంతా భృత్యా మేఽస్త్ర విశారదాః |
యోగ్యా రక్షోగణైర్యోద్ధుం న రామం నేతుమర్హసి | 4

అహమేవ ధనుష్పాణిః గోప్తా సమరమూర్తని |
యావత్ ప్రాణాన్ ధరిష్యామి తావద్యోత్యే నిశాచరైః | 5

నిర్విఘ్నా వ్రతచర్యా సా భవిష్యతి సురక్షితా |
అహం తత్రాగమిష్యామి న రామం నేతుమర్హసి | 6

బాలో హ్యకృతవిద్యశ్చ న చ వేత్తి బలాబలమ్ |
న చాస్త్రబలసంయుక్తో న చ యుద్ధ విశారదః | 7

న చాసౌ రక్షసాం యోగ్యః కూటయుద్ధా హి తే ధ్రువమ్ |
విప్రయుక్తో హి రామేణ ముహూర్తమపి నోత్సహే |
జీవితం మునిశార్దూల న రామం నేతు మర్హసి | 8

యది వా రాఘవం బ్రహ్మన్ నేతుమిచ్ఛసి సువ్రత |
చతురంగ సమాయుక్తం మయా చ సహితం నయ | 9

షష్టిర్వర్తసహస్రాణి మమ జాతస్య కౌశిక |
దుఃఖేనోత్పాదితశ్చాయం న రామం నేతుమర్హసి | 10

చతుర్థా మాతృజానాం హి ప్రీతిః పరమికా మమ |
జ్యేష్ఠం ధర్మప్రధానం చ న రామం నేతుమర్హసి | 11

దశరథమహారాజు ఆ విశ్వామిత్రునిమాటలను విని, క్షణకాలముపాటు నిశ్చేష్టుడయ్యెను. సీమృట అతడు స్పృహను పొంది మునితో ఇట్లనెను. (1)

“రాజీవలోచనుడైన నా రాముడు పదునాడేండ్ల వయస్సు గూడ నిండనివాడు. కనుక ఇట్టి చిటుతప్రాయమున ఆ క్రూర రాక్షసులతో ఇతడు యుద్ధముచేయగలడని నేను అనుకొనను. ఇదిగో! ఈ అక్షాహిణీసేనకు నేను అదిపతిని, ఈ సైన్యముతో వచ్చి, నేను ఆ నిశాచరులతో పోరాడుదును. ఈ నా భటులు శూరులు, మొక్కపోని పరాక్రమశాలురు. వివిధాస్త్రములను ప్రయోగించుటలో నేర్పరులు, రాక్షసులతో యుద్ధముచేయగల సమర్థులు. దయచేసి శ్రీరామునిమాత్రము కోరవలదు. (2-4)

నేనే ధనుర్పాణములను చేతబట్టి నీ యాగనంరక్షణము చేయగలను. యుద్ధరంగమున సేనలకు నాయకత్వము వహించి, నా బొందిలో ప్రాణములున్నంతవఱకును ఆ రాక్షసులతో పోరుసల్పెదను. నేనే అచటికి వచ్చెదను. నీ యజ్ఞవ్రతదీక్ష సురక్షితముగా నిర్విఘ్నముగా పూర్తియగునట్లు చేయుదును. కనుక రాముని పంపవలసినదిగా అడుగవలదు. (5-6)

రాముడు పసివాడు, ఇంకను ధనుర్విద్యను పూర్తిగా నేర్వలేదు. శత్రువులబలాబలములను గుర్తింపజాలడు. అస్త్రములను ప్రయోగించుట అంతగా ఎఱుగడు. యుద్ధములలో ఆరితేఱినవాడుకాదు. ఆ రాక్షసులందఱును కపటయుద్ధమున నిగ్గుదేలినవారు. కనుక వారితో యుద్ధము చేయుటకు ఇతడు చాలడు. ఓ మునీశ్వరా! శ్రీరామునిసంగతి ఆట్లుండనిండు. రామునినెడబాసి ఒక్క క్షణకాలమైనను నేను బ్రతుకజాలను. కనుక ఆ పసివానిని కోరవద్దు. (7-8)

యజ్ఞవ్రతమును చేపట్టిన ఓ బ్రహ్మర్షి! తప్పనిసరిగా రాముని వెంటగొనిపోదలచినచో నేనును చతురంగబలములతో వచ్చెదను. అనుమతింపుడు. నాకు అటువదివేల సంవత్సరముల వయస్సు నిండిన సీమృట ఉపవాసదీక్షాదిక్షేతములకోర్చి (అశ్వమేధ, పుత్రకామేష్టి) యజ్ఞములను ఆచరించిన ఫలితముగా మా నోములపంటగా ఈ రాముడు మాకు కలిగెను. కనుక ఈ పసిబాలుని మీరు కోరవలదు. (9-10)

నా నలుగురు కుమారులలో రాముడనిన నాకు ఆత్యంతమైన ప్రేమ - పైగా అతడు జ్యేష్ఠుడు - కనుక ధర్మాత్ముడైన రాముని తీసికొని వెళ్లవలదు. (11)

కిం వీర్యా రాక్షసా స్తే చ కస్య పుత్రాశ్చ కే చ తే ।
కథంప్రమాణాః కేచైతాన్ రక్షంతి మునిపుంగవ । 12

కథం చ ప్రతికర్తవ్యం తేషాం రావణేణ రక్షసామ్ ।
మానుజైర్వా బలైః బ్రహ్మన్ మయా వా కూటయోధినామ్ । 13

సర్వం మే శంస భగవన్ కథం తేషాం మయా రణే ।
స్థాతవ్యం దుష్టభావానాం వీర్యోత్పిక్తా హి రాక్షసాః । 14

తస్య తద్వచనం శ్రుత్వా విశ్వామిత్రోఽభ్యభాషత । 15

పాలస్త్యవంశప్రభవో రావణోనామ రాక్షసః ।
స బ్రహ్మణా దత్తవరః త్రైలోక్యం బాధతే భృశమ్ । 16

మహాబలో మహావీర్యో రాక్షసైః బహుభిర్వృతః ।
శ్రూయతే హి మహావీర్యో రావణో రాక్షసాధిపః । 17

సాక్షాద్దైత్రవణభ్రాతా పుత్రోవిశ్రవసోమునేః ।
యదా స్వయం స యజ్ఞస్య విఘ్నకర్తా మహాబలః । 18

తేన సంహృదితో ద్వా తు రాక్షసా సుమహాబలా ।
మారీచశ్చ సుబాహుశ్చ యజ్ఞవిఘ్నం కరిష్యతః । 19

ఇత్యుక్తో మునినా తేన రాజోవాచ మునిం తదా ।
స హి శక్తోఽస్మి సంగ్రామే స్థాతుం తస్య దురాత్మనః । 20

స త్వం ప్రసాదం ధర్మజ్ఞ కురుష్వ మమ పుత్రకే ।
మమ చైవాల్పభాగ్యస్య దైవతం హి భవాన్ గురుః । 21

దేవదానవగంధర్వా యక్షాః పతంగపన్నగాః ।
స శక్తా రావణం సోధుం కిం పునర్మానవా యుధి । 22

స హి వీర్యవతాం వీర్యమ్ అదత్తే యుధి రాక్షసః ।
తేన చాహం స శక్తోఽస్మి సంయోద్ధుం తస్య వా బలైః ।
సబలో వా మునిశ్రేష్ఠ సహితో వా మనూత్మజైః । 23

కథమస్యమరప్రభ్యం సంగ్రామాణామ్ అకోవిదమ్ ।
బాలం మే తనయం బ్రహ్మన్ నైవ దాస్యామి పుత్రకమ్ । 24

ఓ మునీశ్వరా ! ఆ రాక్షసులెవరు? వారిపరాక్రమము ఎట్టిది? వారు ఎవరికుమారులు? వారిలకారములేట్టివి? వారికి ఎవరిఅండగలదు? ఓ బ్రహ్మర్షి! కపటయుద్ధములో దిట్టలైన ఆ రాక్షసులను నేను గాని, నా సేనలుగాని, రాముడుగాని ఎట్లు ఎదుర్కొనవలెను? ఓ మహాత్మా! ఆ రాక్షసులు పరాక్రమముచే విజ్ఞప్తిగించున్నవారుగదా! ఆ దుష్టాత్ములను నేను ఎట్లు నిలుపవలెను? అంతయును నాకు విశదపఱచుము." (12-14)

దశరథునివచనములను విని, విశ్వామిత్రుడు ఇట్లు పలికెను. (15)

"రావణుడు అను రాక్షసుడు పాలస్త్యవంశమున జన్మించెను. అతడు మిక్కిలి బలవంతుడు, గొప్ప పరాక్రమశాలి. అతనికి పెక్కు రాక్షసబలములు గలవు. పైగా అతడు బ్రహ్మనుండి అసాధారణ వరములను పొందెను. అతడు ఆ వరగర్వముచే ముల్లోకములను బాధించుచున్నాడు. రాక్షసరాజైన ఆ రావణుడు 'విశ్రవసుడు' అను ముని యొక్క పుత్రుడు, కుబేరుని సోదరుడు, మహావీరుడు - అని ప్రతీతి. యజ్ఞమునకు విఘ్నములను కల్గించుట చిన్న పనిగా భావించి, అందు అతడు స్వయముగా పాల్గొనుట లేదు. కాని అతనిచే ప్రేరితులైన మారీచుడు సుబాహువు అను మహాబలశాలురైన రాక్షసులు యజ్ఞమునకు విఘ్నములను కలిగించుచున్నారు." (16-19)

విశ్వామిత్ర మహర్షి ఇట్లునుడువగా దశరథుడు ఆ మునితో ఇట్లనెను. "రణరంగమున ఆ దుర్మార్గుని ప్రతిఘటించి నిలుచుట నా వలన కాని పని. ఓ మునీశ్వరా! మీ ఆజ్ఞను పాలింపలేని దురదృష్టవంతుడను నేను. నాకు గురువు, దైవము మీరే. కనుక పసినాడైన నా పుత్రుని మీరే అనుగ్రహింపవలెను. (20-21)

దేవతలు, దానవులు, గంధర్వులు, యక్షులు, గరుత్మంతుడు, నాగులు మొదలగు వారెవ్వరును సంగ్రామరంగమున రావణుని ఎదుర్కొనలేరు - ఇంక మానవుల నిషయము చెప్పనేల? ఆ రావణుడు రణభూమియందు ప్రతీవీరుల యొక్క బలపరాక్రమములను హరించినేయును. కావున ఓ మునిపుంగవా! నేను నా సైన్యములతో కూడిగాని, పుత్ర సహితుడనై గాని అతనిని, అతని బలములను ఎదుర్కొనుటకు అశక్తుడను. (22-23)

ఓ బ్రహ్మర్షి! నా కుమారుడు దైవసమానుడు (పూర్తిగా అమాయకుడు) యుద్ధవిద్యలయందు ఆరితేఱినవాడు కాదు, పైగా బాలుడు - కావున అతనిని నేను సంపజాలను. (24)

అథ కాలోపమౌ యుద్ధే సుతౌ సుందోపసుందయోః ।
యజ్ఞవిఘ్నకరో తౌ తే నైవ దాస్యామి పుత్రకమ్ ॥ 25

మారీచశ్చ సుబాహుశ్చ వీర్యవంతౌ సుశిక్షితౌ ।
తయోరన్యతరేణాహం యోద్ధా స్వాం ససుహృద్గణః ॥ 26

ఇతి సరపతిజల్పనాత్ ద్విజేంద్రం
కుశికసుతం సుమహాన్ వివేశ మన్యుః ।
సుహుత ఇవ సమిద్ధిరాజ్యసిక్తః
సమభవదుజ్జ్వలితో మహర్షివహ్నిః ॥ 27

యజ్ఞమునకు విఘ్నములను కలిగించుచున్న ఆ మారీచ సుబాహువులు సుందోపసుందుల కుమారులు, యుద్ధమున వారు యమునితో సమానులు. కనుక నా ముద్దులబిడ్డను మీవెంట పంపజాలను. మారీచసుబాహువులు మిక్కిలి పరాక్రమశాలురు, కదనరంగమున కాకలుదీతినవారు. వారిలో ఒక్కనితో సైతము నా మిత్రులతో కూడియైనను నేను యుద్ధము చేయజాలను." (25-26)

బ్రాహ్మణోత్తముడును, కుశికునివంశమువాడును, మహాపురుషుడునువన విశ్వామిత్రుడు అసంగతములైన దశరథునిమాటలకు ఆగ్రహోదగ్రుడాయెను - సమీధలతో, అజ్ఞాహుతులతో ప్రజ్వరిల్లిన అగ్నివలె ఆ మహర్షి మండిపడెను - (27)

ఇత్యార్తే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే బాలకాండే వింశస్సర్గః (20)

వాల్మీకిమహర్షినిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి బాలకాండమునందు ఇరువదియవసర్గము సమాప్తము

-- * * * --

21. ఇరువదియొకటవసర్గము

విశ్వామిత్రుడు క్రుద్ధుడగుట - వసిష్ఠుని ఉపదేశము - దశరథుని అంగీకారము.

తచ్చుత్వా వచనం తస్య స్నేహపర్యాకులాక్షరమ్ ।
సమన్యుః కౌశికో వాక్యం ప్రత్యువాచ మహీపతిమ్ ॥ 1

పూర్వమర్థం ప్రతిశ్రుత్య ప్రతిజ్ఞాం హోతుమిచ్ఛసి ।
రాఘవాణామ్ అయుక్తోఽయం కులస్యాస్య విపర్యయః ॥ 2

యదీదం లే క్షమం రాజన్ గమిష్యామి యథాగతమ్ ।
మిథ్యాప్రతిజ్ఞః కాకుత్స్థ సుభీ భవ సబాంధవః ॥ 3

తస్య రోషపరీతస్య విశ్వామిత్రస్య ధీమతః ।
చచాల వసుధా కృత్స్నా వివేశ చ భయం సురాన్ ॥ 4

త్రస్తరూపం తు విజ్ఞాయ జగత్ సర్వం మహాన్ ఋషిః ।
నృపతిం సుద్రతో ధీరో వసిష్ఠో వాక్యమబ్రవీత్ ॥ 5

దశరథుడు ఎటూ దిక్కుతోచని వాడై పుత్రవాత్సల్యముతో తడబడుచు సరికిన మాటలను విశ్వామిత్రుడు విని, కుపితుడై రాజుతో ఇట్లు నుడివెను. (1)

"ఓ రాజా! నా అభ్యర్థనను నెరవేర్చునని మాట ఇచ్చితివి. ఇప్పుడు ఆ మాట తప్పుటకు సిద్ధపడుచున్నావు - ఇట్లు ప్రతిజ్ఞాభంగమునకు ఒడిగట్టుట రఘువంశజులకు తగదు - ఇట్లు చేయుట మీ వంశమునకే కళంకము. ఓ దశరథా! ఇట్లు మాటతప్పుట నీకు యుక్తముగా అనిపించినచో నేను వచ్చిన దారినే (రిక్తహస్తములతో) వెళ్లెదను. కకుత్స్థవంశమున బుట్టిన నీవు మాట తప్పితివి. సరే! నీవు నీ వారితో గూడి సుఖముగానుండుము." (2-3)

సృష్టికీ ప్రతిసృష్టిచేయగల ప్రజ్ఞాశాలియైన ఆ విశ్వామిత్రుడు కోపోద్రిక్తుడు కాగా భూమండలమంతయు కంపించెను. దేవతలు భయగ్రస్తులైరి. (4)

నిష్ఠాగరిష్ఠుడును, ధీరుడును, మహానుభావుడును వన వసిష్ఠమహర్షి జగత్తంతయు భయముతో చలించుటను గమనించి దశరథునితో ఇట్లనెను. (5)

ఇక్ష్వాకుణాం కులే జాతః సాక్షాద్ధర్మభవాపరః ।
ధృతిమాన్ సువ్రతః శ్రీమాన్ న ధర్మం హతుమర్హసి ॥ 6

త్రిషు లోకేషు విఖ్యాతో ధర్మాత్మా ఇతి రాఘవ ।
స్వధర్మం ప్రతిపద్యస్య నాధర్మం వోఘుమర్హసి ॥ 7

సంశ్రుత్యైవం కరిష్యామి త్వకుర్యాణస్య రాఘవ ।
ఇష్టాపూర్తవధో భూయాత్ తస్మాద్ద్రామం విసర్జయ ॥ 8

కృతాస్త్రమ్ అకృతాస్త్రం వా నైనం శక్ష్వంతి రాక్షసాః ।
గుప్తం కుశికపుత్రేణ జ్వలనేనామృతం యథా ॥ 9

ఏష విగ్రహవాన్ ధర్మ ఏష వీర్యవలాం పరః ।
ఏష ఋద్ధ్యాఽధికో లోకే తపసశ్చ పరాయణమ్ ॥ 10

ఏషోఽస్త్రాన్ వివిధాన్ వేత్తి తైలోక్యే సచరాచరే ।
నైవమన్యః పుమాన్ వేత్తి న చ వేత్స్వంతి కేచన ॥ 11

న దేవా నర్తయః కేచిత్ నాసురా న చ రాక్షసాః ।
గంధర్వయక్షప్రవరాః సకీన్సరమహోరగాః ॥ 12

సర్వాస్త్రాణి కృశాశ్వస్య పుత్రాః పరమధార్మికాః ।
కౌశికాయ పురాదత్తా యదారాజ్యం ప్రశాసతి ॥ 13

తేఽపి పుత్రాః కృశాశ్వస్య ప్రజాపతిసులాసులాః ।
నైకరూపా మహావిర్యా దీప్తిమంతో జయావహాః ॥ 14

జయా చ సువ్రభా చైవ దక్షకన్యే సుమధ్యమే ।
తే సువాతేఽస్త్రశస్త్రాణి శతం పరమభాస్వరమ్ ॥ 15

పంచాశతం సులాన్ లేభే జయా నామ పరాన్ పురా ।
వధాయాసురసైన్యానామ్ అమేయాన్ కామరూపిణః ॥ 16

సువ్రభాఽజనయచ్ఛాపి పుత్రాన్ పంచాశతం పునః ।
సంహరాన్ నామ దుర్ధర్షాన్ దురాక్రామాన్ బలీయసః ॥ 17

"ఓ రాజా! నీవు వాసికెక్కిన ఇక్ష్వాకువంశమున జన్మించితివి, ధర్మమూర్తివి, ధైర్యశాలివి, సత్యవ్రతమును పాలించువాడవు, సర్వకుభలక్షణములు గలవాడవు. కనుక నీవు ధర్మహానికి తలపడవలదు- ఓ రఘువంశజా! ముల్లోకముల లోను నీవు ధర్మాత్ముడవుగా వాసిగాంచిన వాడవు. స్వధర్మమును (ఆడినమాట తప్పకుండుటను) ఆచరింపుము. అధర్మమునకు పాల్పడవలదు. (6-7)

ఓ రఘువంశోద్భవా! 'మికోర్కె'ను నెరవేర్చును' అని ప్రతిజ్ఞ చేసి, ఆ మాటను నిలబెట్టుకొననివానికి అశ్వమేధయాగవలయు, బావులు, చెలువులు త్రవ్వించుట మొదలగు ధర్మకార్యములను ఆచరించిన ఫలమూ నశించును. కావున విశ్వామిత్రమహర్షి వెంట శ్రీరాముని పంపుము. రాముడు అస్త్రవిద్యలలో ఆరితేటిన వాడైనను కాకున్నను విశ్వామిత్రునిరక్షణలో ఉన్నంతవఱకును అగ్నిరక్షణలోనున్న అమృతమునువలె ఆయనను రాక్షసులేమియు చేయజాలరు. (8-9)

ఈ విశ్వామిత్రమహర్షి అకృతిదాల్చిన ధర్మము, గొప్ప శక్తిసామర్థ్యములు గలవాడు, మిక్కిలి ప్రజ్ఞాశాలి, ఈ లోకము నందలి తాపసులలో మేటియైనవాడు. (10)

వివిధాస్త్రప్రయోగములను ఎఱిగినవాడితడు, చరాచరాత్మకములైన ఈ మూడు లోకములయందును ఈయనతో సాటియైన అస్త్రప్రయోగకులకుడు మఱియొకడు లేనేలేడు, ఇకముందు ఎవ్వరును ఉండబోరు. దేవతలు, ఋషులు, అసురులు, రాక్షసులు, గంధర్వులు, యక్షులు, కిన్నరులు, నాగులు మొదలగువారిలో ఎవ్వరును విశ్వామిత్రునితో సమానమైన అస్త్రప్రయోగనిపుణులు లేరు. (11-12)

పూర్వము విశ్వామిత్రుడు రాజ్యమును పరిపాలించుచుండగా కృశాశ్వుడను ప్రజాపతి పరమధార్మికులైన తనకుమారులను అస్త్రరూపములలో ఆయనకు (విశ్వామిత్రునకు) ఇచ్చివేసెను. కృశాశ్వుని యొక్క కొడుకులు దక్షప్రజాపతియొక్క దౌహిత్రులు. వారు పెక్కురూపములుగలవారు, నుహావీరులు, తేజశ్శాలురు, జయమును గూర్చువారు. (13-14)

జయ, సువ్రభా అను దక్షకన్యలు సుందరాంగులు. వారు ప్రకాశవంతములైన, శత్రుసంహారకములైన నూలు అస్త్ర, శస్త్రములను, స్పష్టించిరి. అసురసైన్యములను సంహరించుటకై 'జయ' అనునామె మిక్కిలి శక్తిసంపన్నులు, కామరూపులు, శ్రేష్ఠులు ఐన ఏబది మంది కుమారులను కనెను. 'సువ్రభా' అనునామెయు 'సంహారులు' అను పేరుగల ఏబదిమంది పుత్రులనుగనెను. వారు జయింపశక్యముగానివారు. అమోఘ పరాక్రమశాలురు, మిక్కిలి బలవంతులు. (15-17)

తాని చాస్త్రాణి వేత్వేష యథావత్ కుశికాత్మజః ।
అపూర్వాణాం చ జననే శక్తో భూయస్పథర్మవిత్ । 18

ఏవంవీర్యో మహాతేజా విశ్వామిత్రో మహాయశాః ।
న రామగమనే రాజన్ సంశయం కర్తుమర్హసి । 19

తేషాం నిగ్రహణే శక్తః స్వయం చ కుశికాత్మజః ।
తవ పుత్రహితార్థాయ త్వామ్ ఉపేత్యాభియాచతే । 20

ఇతి మునివచనాత్ ప్రసన్నచిత్తో
రఘువృషభస్తు ముమోద భాస్వరాంగః ।
గమనమభిరురోచ రాఘవస్య
ప్రథితయశాః కుశికాత్మజాయ బుద్ధ్యా । 21

కుశికుని పుత్రుడైన ఈ విశ్వామిత్రుడు ఆ అస్త్రముల నన్నింటిని పూర్తిగా ఎఱుగును. అంతేగాదు, దర్మాత్ముడైన ఇతడు అపూర్వములైన అస్త్రములనుగూడ సృష్టింపగలడు. ఇట్టి ప్రతిభామూర్తియైన విశ్వామిత్రుడు గొప్పవీరుడు, మిక్కిలి వాసికెక్కినవాడు. కావున ఓ రాజా! ఈయనవెంట శ్రీరాముని పంపుటకు సందేహింపవలదు. విశ్వామిత్రుడు స్వయముగనే ఆ రాక్షసులను నిగ్రహింపగలసమర్థుడు. నీ కుమారునకు మేలుచేకూర్చుటకై నీకడకువచ్చి, నిన్ను ఇట్లు అభ్యర్థించుచున్నాడు." (18-20)

వసిష్ఠమహర్షి యొక్క హితవచనములకు రఘువంశజుడైన దశరథుడు ప్రసన్నచిత్తుడై, మిక్కిలి పొంగిపోయెను- సూక్ష్మ బుద్ధియైన ఆ రాజు విశ్వామిత్రునివెంట శ్రీరాముని పంపుటకు మనస్ఫూర్తిగా అంగీకరించెను. (21)

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే బాలకాండే ఏకవింశస్సర్గః (21)

వాల్మీకిమహర్షివరచిత్తమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి బాలకాండమునందు ఇరువదియొకటవసర్గము సమాప్తము

-- * * * --

22. ఇరువదిరెండవసర్గము

రామలక్ష్మణులు విశ్వామిత్రునివెంటనడచుట - ఆయననుండి 'బల' 'ఆతిబల' విద్యలను గ్రహించుట.

తథా వసిష్ఠే బ్రువతి రాజా దశరథస్సుతమ్ ।
ప్రహృష్టవదనో రామమ్ ఆజుహావ సలక్షణమ్ । 1

కృతస్వస్త్వయనం మాత్రా పిత్రా దశరథేన చ ।
పురోధసా వసిష్ఠేన మంగళైరభిమంత్రితమ్ । 2

స పుత్రం మూర్ఖ్యుపాశ్రూయ రాజా దశరథః ప్రియమ్ ।
దదౌ కుశికపుత్రాయ సుప్రీతేనాంతరాత్మనా । 3

తతో వాయుః సుఖస్పర్శో విరజస్కో వవౌ తదా ।
విశ్వామిత్రగతం దృష్ట్వా రామం రాజీవలోచనమ్ । 4

పుష్పవృష్టి ర్మహా త్యాసీత్ దేవదుందుభి నిస్సృజైః ।
శంఖదుందుభినిర్దోషః ప్రయాతే తు మహాత్మని । 5

వసిష్ఠునిహితవచనములకు దశరథునిముఖము వికసించెను. పిమ్మట అతడు తనకుమారులైన రామలక్ష్మణులను పిలిపించెను. (1)

తల్లి కౌసల్యయు, తండ్రి దశరథుడును శ్రీరాముని ఆశీర్వాదించిరి. పురోహితుడైన వసిష్ఠుడు వేదోక్తముగా మంగళాశీస్సులను పలికెను. దశరథమహారాజు తన ముద్దుబిడ్డడైన రాముని మూర్ఖమును ఆప్రాణించి ప్రసన్నమైన మనస్సుతో అతనిని విశ్వామిత్రునకు అప్పగించెను. (2-3)

ఆ సమయమున విశ్వామిత్రునిస్రక్కన చేరియున్న రాజీవలోచనుడైన రామునిజూచి, వాయువు వారికి సుఖస్పర్శ గలిగించుచు దుమ్ములేకుండ వీచెను. మహాత్ముడైన శ్రీరాముడు విశ్వామిత్రునితోగూడి వెళ్లుచుండగా చక్కగా పూలవాన గురిసెను. దేవదుందుభులు, శంఖములు మధురముగా ధ్వనించెను. (4-5)

విశ్వామిత్రో యయావగ్రే తతో రామో ధనుర్దరః ।
కాకపక్షభరో ధన్వీ తం చ సామిత్రరన్వగాత్ ॥ 6

కలాపినౌ ధనుష్పాణీ శోభయానౌ దిశో దశ ।
విశ్వామిత్రం మహాత్మానం త్రిశీర్షావివ పన్నగౌ ॥ 7

అనుజగ్మతురక్షుద్రౌ పితామహమివాశ్వినౌ ।
తదా కుశికపుత్రం తు ధనుష్పాణీ స్వలంకృతౌ ॥ 8

బద్ధగోధాంగుళిత్రాణౌ ఖడ్గవంతౌ మహాద్యుతీ ।
కుమారౌ చారువపుషౌ భ్రాతౌ రామలక్ష్మణౌ ॥ 9

అనుయాతౌ శ్రియా దీప్త్యా శోభయేతామ్ అనిందితౌ ।
స్థాణుం దేవమివాఽచింత్యం కుమారావివ పావకీ ॥ 10

అధ్యర్తయోజనం గత్వా సరయ్యా దక్షిణే తదే ।
రామేతి మధురాం వాణీం విశ్వామిత్రోఽభ్యభాషత ॥ 11

గృహాణ వత్స సలిలం మాఽభూత్ కాలస్య పర్యయః ।
మంత్రగ్రామం గృహాణ త్వం బలామ్ అతిబలాం తథా ॥ 12

న శ్రమో న జ్వరో వా తే న రూపస్య విపర్యయః ।
న చ సుప్తం ప్రమత్తం వా ధర్మయశ్యంతి నైర్మలాః ॥ 13

న బాహ్యోః సదృశో వీర్యే పృథివ్యామ్ అస్తి కశ్చన ।
త్రిషు లోకేషు వై రామ న భవేత్ సదృశస్తవ ॥ 14

న సాభాగ్యే న దాక్షిణ్యే న జ్ఞానే బుద్ధినిశ్చయే ।
నోత్తరే ప్రతిపక్త్యే సమో లోకే తవానఘ ॥ 15

విశ్వామిత్రుడు ముందు సాగిపోవుచుండగా జలపాలజాట్లు గల శ్రీరాముడు ధనుర్దారియై ఆయనను అనుసరించెను.⁽¹⁾ లక్ష్మణుడును ధనువును చేబట్టి రామునివెంట నడిచెను - ఆ రామలక్ష్మణులు అమ్ముల పొదులను, ధనుస్సులను దరించి, తమ తమ శోభలతో అన్నిదిక్కులకును వెలుగులను విరజిమ్ముచుండిరి. అటునిటు తూణీరములను, ధనుస్సును దాల్చి, వారు మూడు తలల పన్నగములవలె బాసెల్లుచుండిరి. చక్కని సౌందర్యముతో పరాక్రమముతో ఒప్పుచు వారు అశ్వినీ దేవతలు బ్రహ్మనువలె మహాత్ముడైన విశ్వామిత్రుని అనుసరించిరి. ఆ రామలక్ష్మణులు చక్కగా అలంకృతులై ధనుర్దారులైయుండిరి. (6-8)

వారు ఉడుముచర్మముతో నిర్మితములైన తోడుగులను చేతులకు దరించెయిండిరి. ఖడ్గదారులై, అపూర్వశోభలతో నిలసిల్లుచుండిరి. రాజకుమారులు, సోదరులు, సద్గుణశోభితులు అగు ఆ రామలక్ష్మణులు విశిష్టకాంతులతో, అగ్నిసంభవులైన స్కంద, విశాఖులు వాఙ్మనస్సులకు అందని శివునిని వలె కుశికపుత్తుడైన విశ్వామిత్రుని అనుసరించుచు ఆయనను శోభిల్లజేసిరి. (9-10)

విశ్వామిత్రుడు రామలక్ష్మణులతో గూడి సరయూనదికి దక్షిణతీరమున ఒకటిన్నరయోజనములదూరము ప్రయాణము చేసిన పిమ్మట 'రామా! అని మధురముగా సంబోధించి ఇట్లనెను. "నాయనా! ఈ నీటిని గ్రహించి, అలసింపక ఆచమనమొనర్చుము. 'బల' 'అతిబల' అను మంత్రములను ఉపదేశించెదను, స్వీకరింపుము.⁽²⁾ ఈ మంత్రప్రభావమున నీకు అలసటగాని, అకలిదప్పులబాధలుగాని ఉండవు. నీ రూపకాంతులు తలుగవు. నీవు నిదురించుచున్నను, ఏమటుపాటున ఉన్నను రాక్షసులు నిన్నేమియు చేయజాలరు. ఈ మంత్రప్రభావమున నీ బాహుబలమును ఎదుర్కొన గలవాడు ఈ భూమండలమున ఎవ్వడును ఉండడు. ఈ భూలోకముననేగాదు ముల్లోకములయందును నీకెవ్వరును సాటిరారు. (11-14)

ఓ పుణ్యాత్ముడా! సౌందర్యమునగాని, సామర్థ్యమునగాని, విషయగ్రహణమునందుగాని, చక్కగా కార్యనిశ్చయమును చేయుటలోగాని, ప్రత్యుత్తరమును ఇచ్చుటలోగాని, లోకము నందు నీతో సమానుడు ఎవ్వడును లేడు - 'బల' 'అతిబల'

1) వెదలెను కోదండపాణి - - - - - ॥ త్యాగరాజ ॥

- సంకీర్తనావళి - పుట - 69.

2) విశ్వామిత్రుడు చిన్నారులైన రామలక్ష్మణులకు అలసట, అకలిదప్పులు కలుగకుండుటకై 'బల' 'అతిబల' అను మంత్రములను ఉపదేశింపదలచెను.

ఏత ద్విద్యాద్వయే లభే భవితా నాస్తి తే సమః ।
బలాత్పతిబలా చైవ సర్వజ్ఞానస్య మాతరౌ ॥ 16

క్షుత్ప్రిపాసే న తే రామ భవిష్యేతే నరోత్తమః ।
బలామ్ అతిబలాం చైవ పతతః పథి రాఘవః ।
గృహాణ సర్వలోకస్య గుప్తయే రఘునందన ॥ 17

విద్యాద్వయమధీయానే యశశ్చా ప్యతులం త్వయి ।
పితామహసుతే హ్యేతే విద్యే తేజ స్సమన్వితే ।
ప్రదాతుం తవ కాకుత్స్థ సదృశ స్త్వం హి ధార్మికః ॥ 18

కామం బహుగుణాః సర్వే త్వయ్యేతే నాత్ర సంశయః ।
తపసా సంభృతే చైతే బహురూపే భవిష్యతః ॥ 19

తతో రామో జలం స్ప్రుష్ట్వా ప్రహృష్టవదనశ్శుచిః ।
ప్రతిజగ్రాహ తే విద్యే మహార్జేర్చావితాత్మనః ॥ 20

విద్యాసముదితో రామః శుశుభే భూరివిక్రమః ।
సహస్రరశ్మిర్చగవాన్ శరదీవ దివాకరః ॥ 21

గురుకార్యాణి సర్వాణి నియుజ్య కుశికాత్మజే ।
ఊసుస్తాం రజనీం తత్ర సరయ్యాం సుసుఖం త్రయః ॥ 22

దశరథన్యససూనుసత్తమాభ్యాం
తృణశయనేన నుచితే సహోషితాభ్యామ్ ।
కుశికసుతవచోనులాలితాభ్యాం
సుఖమివ సా విబభౌ విభావరీ చ ॥ 23

ఆను ఈ మహామంత్రములు సమస్తజ్ఞానమునకును మాతృకలు-
ఈ రెండు విద్యలును లభించినచో ఇకముందు నీకు దీటైన
వాడెవ్వడును ఉండడు. ఓ పురుషోత్తమా! రఘురామా!
మార్గమునందు 'బల' 'అతిబల' అను మంత్రములను జపించుచు
పయనించినచో నీకు ఆకలిదప్పులబాధలుండవు లోక
కల్యాణమునకై ఈ విద్యలను స్వీకరింపుము. ఈ రెండు
విద్యలను అభ్యసించినచో నీకు సాటిలేని యశస్సు అబ్బును.
ప్రభావాన్వితములైన ఈ రెండు విద్యలును బ్రహ్మదేవుని
నుండి ఆవిర్భవించినవి. ధార్మికుడవైన ఓ కాకుత్స్థా! ఈ
విద్యలను పొందుటకు వీనే అర్హుడవు. (15-18)

పూర్వోక్తములైన ఉత్తమగుణములన్నియును నీలో సమృద్ధిగా
గలవు. ఇందు సందేహము లేదు. తపస్సుద్వారా లభించిన
ఈ మంత్రములను నీకు ఉపదేశించుటవలన అవి లోకమున
వివిధరూపములలో విస్తృతములగును. (19)

అంతట శ్రీరాముడు ప్రసన్నవదనుడై అచమించి, శుచియై.
భగవద్ధ్యానవరాయణుడైన విశ్వామిత్రునినుండి 'బల'
'అతిబల' అను విద్యలను గ్రహించెను. (20)

అమితసరాక్రమశాలియైన శ్రీరాముడు ఆ రెండువిద్యలను
పొంది, శరత్కాలమునందు సహస్రకీరణుడైన సూర్యభగవానుని
వలె విరాజిల్లెను. (21)

రాముడు గురువైన విశ్వామిత్రునకు 'పాదములోత్తుట'
మొదలగు నేవలొనర్చెను. పిమ్మట ఆ ముగ్గురును సరయానదీ
తీరమునందే ఆ రాత్రి గడపిరి. (22)

దశరథమహారాజుకుమారులైన ఆ రామలక్ష్మణులు తమకు
అలవాటులేని తృణశయ్యపై కలిసిపరుండిరి. ఐనను విశ్వామిత్రుని
మధురమైన లాలింపు మాటలతో(2) వారికి ఆ రాత్రి హాయిగా
గడచెను. (23)

ఇత్యార్షే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే బాలకాండే ద్వావింశస్సర్గః (22)

వాల్మీకిమహర్షినిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి బాలకాండమునందు ఇరువదిరెండవసర్గము సమాప్తము

-- * * * --

1) 'బల' 'అతిబల' అను విద్యలను రామునితోబాటు లక్ష్మణుడును గ్రహించినట్లు ఎఱుంగవలెను.

2) తనవెంట - - - - సంకీర్తనావళి - పుట - 49

23. ఇరువదిమూడవసర్గము

విశ్వామిత్రునితోగూడి రామలక్ష్మణులు గంగాసరయూసంగమప్రదేశమునగల

పవిత్రాశ్రమమునందు ఒకరాత్రి గడపుట.

ప్రభాతాయాం తు శర్వర్యాం విశ్వామిత్రో మహామునిః ।
అభ్యభాషత కాకుత్స్థా శయానౌ పర్లసంస్తరే । 1

కౌసల్యాసుప్రజా రామ పూర్వా సంధ్యా ప్రవర్తతే ।
ఉత్తిష్ఠ నరశార్దూల కర్తవ్యం దైవమాహ్నికమ్ । 2

తస్యర్థేః పరమోదారం వచః శ్రుత్వా నృపాత్మజౌ ।
స్నిహ్య కృతోదకౌ వీరా జేపతుః పరమం జపమ్ । 3

కృతాహ్నికౌ మహావీర్యౌ విశ్వామిత్రం తపోధనమ్ ।
అభివాద్యాభిసంహృష్టౌ గమనాయాభితస్తతుః । 4

తౌ స్రయాతౌ మహావీర్యౌ దివ్యాం త్రిపథగాం నదీమ్ ।
దదృశాతే తత స్తత్ర సరయ్యాః సంగమే శుభే । 5

తత్రాశ్రమపదం పుణ్యం ఋషీణామగ్ర్యతేజసామ్ ।
బహువర్చసహస్రాణి తప్యతాం పరమం తపః । 6

తం దృష్ట్వా పరమప్రీతౌ రాఘవౌ పుణ్యమాశ్రమమ్ ।
ఊచతుస్తం మహాత్మానం విశ్వామిత్రమ్ ఇదం వచః । 7

కస్యాయమాశ్రమః పుణ్యః కోన్యస్మిన్ వసతే పుమాన్ ।
భగవన్ శ్రోతు మిచ్ఛావః పరం కౌతూహలం హి నౌ । 8

తయోస్తద్వచనం శ్రుత్వా ప్రహస్య మునిపుంగవః ।
అబ్రవీచ్ఛాయతాం రామ యస్యాయం పూర్వ ఆశ్రమః । 9

రాత్రి గడచిన పిమ్మట ప్రభాతనేళ విశ్వామిత్ర మహర్షి తృణశయ్యపై సవళించియున్న రామలక్ష్మణులతో ఇట్లు వచించెను. (1)

"కౌసల్యాదేవి నోములపంటగా ఆమెకు పుత్తుడవై జన్మించిన ఓ రామా! తూర్పు దిక్కున ఉషఃకాంతులు నిలసిల్లుచున్నవి. ఓ పురుషశ్రేష్ఠా! లేమ్ము స్నానసంధ్యానందనాది విత్యకర్మలను ఆచరింపుము." (2)

విశ్వామిత్ర మహర్షినుడివిన గంభీరవచనములను పాటించి, వీరులైన ఆ రాజకుమారులు స్నానమొనర్చి, సూర్యునకు అర్ఘ్యప్రదానములను అర్పించిరి, దేవతలకును, ఋషులకును తర్పణములనిచ్చిరి. మంత్రరాజమైన గాయత్రిని జపించిరి. మిక్కిలి సరాశ్రమశాలులైన రామలక్ష్మణులు ఈవిధముగా ప్రాతఃకాలకృత్యములైన సంధ్యోపాసనాదులను నిర్వర్తించిరి. పిదప తపోదనుడైన విశ్వామిత్రునకు నమస్కరించి, మిక్కిలి సంతోషముతో ప్రయాణమునకు సన్నద్ధులై ఆయనముందు నిలబడిరి. (3-4)

పిమ్మట గురువుగారివెంట ప్రయాణము చేయుచున్న ఆ మహావీరులు పవిత్రమైన సరయూనది దివ్యమైన గంగా నదిలో సంగమించు పుణ్యప్రదేశమును జూచిరి. వారు ఆ నదీసంగమ ప్రదేశమున పవిత్రమైన ఒక ఆశ్రమమును చూచిరి. అచ్చట దివ్యతేజస్సుగల ఋషులు వేలకొలది సంవత్సరములు తీవ్రమైన తపస్సును ఆచరించియుండిరి. (5-6)

రామలక్ష్మణులు ఆ పవిత్రాశ్రమమును జూచి ఎంతయు సంతసించినవారై, మహాత్ముడైన ఆ విశ్వామిత్రునితో ఇట్లు పలికిరి. (7)

"ఓ మహాత్మా ! ఈ పుణ్యాశ్రమము ఎవరిది? ఇక్కడ నివసించు మహాపురుషుడెవరు ? ఈ విషయములను అన్నింటిని వినుటకై (తెలిసికొనుటకై) మేము మిక్కిలి కుతూహలముతోనున్నాము." (8)

మునీశ్వరుడు వారి మాటలను విని, "ఓ రామా! పూర్వము ఈ ఆశ్రమము ఎవరిదో ? తెలిపెదను వినుడు" - అని చిఱునవ్వుతో పలికెను. (9)

కందర్పో మూర్తిమా నాసీత్ కామ ఇత్యుచ్యతే ఋతైః ।
తపస్యంతమిహ స్థాణుం నియమేన సమాహితమ్ । 10

కృతోద్వాహం తు దేవేశం గచ్ఛంతం సమరుద్గణమ్ ।
ధర్మయామాస దుర్మేధా హుంకృతశ్చ మహాత్మనా । 11

అవదగ్గస్య రాద్రేణ చక్షుషా రఘునందన ।
వ్యశీర్యంత శరీరాత్ స్వాత్ సర్వగాత్రాణి దుర్మతేః । 12

తస్య గాత్రం హతం తత్ర నిర్దగ్గస్య మహాత్మనా ।
అశరీరః కృతః కామః క్రోధాద్దేవేశ్వరేణ హి । 13

అనంగ ఇతి విఖ్యాతః తదా ప్రభృతి రాఘవ ।
స చాంగవిషయః శ్రీమాన్ యంత్రాంగం ప్రముమోచ హి । 14

తస్యాయమాశ్రమః పుణ్యః తస్యేమే మునయః పురా ।
శిష్యా ధర్మపరా నిత్యం తేషాం పాపం న విద్యతే । 15

ఇహోద్య రజనీం రామ వసేమ శుభదర్శన ।
పుణ్యయోః సరితోర్మధ్యే శ్వస్తరిష్యామహే నయమ్ । 16

అభిగచ్ఛామహే సర్వే శుచయః పుణ్యమాశ్రమమ్ ।
స్నాతాశ్చ కృతజప్యాశ్చ హుతహవ్యా నరోత్తమ । 17

తేషాం సంవదతాం తత్ర తపోదీర్ఘేణచక్షుషా ।
విజ్ఞాయ పరమప్రీతా మునయో హర్షమాగమన్ । 18

అర్ఘ్యం పాద్యం తథాతిథ్యం నివేద్య కుశికాత్మజే ।
రామలక్ష్మణయోః పశ్చాత్ అకుర్వన్నతిథిక్రియామ్ । 19

సత్కారం సమనుప్రాప్య కథాభిరభిరంజయన్ ।
యథార్హ మజపన్ సంధ్యామ్ ఋషయ స్తే సమాహితాః । 20

తత్ర వాసిభిరానీతా మునిభి స్సువ్రతైః సహ ।
న్యవసన్ సుసుఖం తత్ర కామాశ్రమపదే తదా । 21

"సుందరమైన శరీరము గల 'కందర్పుడు' అను వాడు గలడు. అతనిని సండితులు 'కాముడు' అని పిలుతురు. ఒకానొకప్పుడు పరమేశ్వరుడు ఇచ్చట సమాధినిష్ఠుడై అవిచ్ఛిన్నముగా తపమాచరించుచుండెను. ఆ సమయమున దుర్బుద్ధియైన కాముడు (మన్మథుడు) ఆయనతపస్సునకు భంగము కలిగించెను. అంతట మహాత్ముడైన శివుడు ఆ కామునిపై హుంకరించెను. ఓ రఘునందనా! కుపితుడైన శివునియొక్క కంటిమంటలకు ఆ దుర్మతియొక్క శరీరావయవములు పూర్తిగా దగ్ధములైపోయెను. (10-13)

మహాత్ముడైన పరమేశ్వరునిక్రోధాగ్నికి అతనిశరీరమంతయు భస్మముకాగా అంతట కాముడు అశరీరుడయ్యెను. అది మొదలుకొని మన్మథుడు 'అనంగుడు' అను పేరుతో ప్రసిద్ధుడయ్యెను. మన్మథుడు తనఅంగములను త్యజించిన కారణముగా శ్రీమంతంబగు ఈ దేశము 'అంగదేశము' అని ప్రసిద్ధి వహించెను. ఈ ఆశ్రమప్రదేశమున శివుడు తపస్సు చేసినందున ఇది పవిత్రమైనది. ఈ మునులు శివభక్తులు, నిరంతరము ధర్మపరాయణులు, వారికి ఎట్టి పాపములును ఆంటవు. (14-15)

పుణ్యాత్ముడైన ఓ రామా! పవిత్ర గంగాసరయూనదుల సంగమస్థానమునగల ఈ ఆశ్రమమునందే మనము ఈ రాత్రి గడుపుదము. గంగానదిని రేపు దాటుదము. (16)

ఓ నరోత్తమా! మనమందరము శుభ్రముగా స్నానాదికములను నిర్వర్తించి, జనధ్యానములను ముగించుకొని, హోమకార్యములను పూర్తి చేసికొని, ఈ పవిత్రాశ్రమమున ప్రవేశించుదము." (17)

విశ్వామిత్రుడును, రామలక్ష్మణులును ఇట్లు సంభాషించు కొనుచుండగా ఆ ఆశ్రమమునగల మునులు తమతపఃప్రభావమున దూరదృష్టితో వారిఆగమనమును ఎఱింగి, పరమప్రీతితో పులకితులై ఆచటికి ఏతెంచిరి. (18)

ఆ మునులు విశ్వామిత్రమహర్షికి అర్ఘ్యపాద్యాది - అతిథి సత్కారములను ఆచరించిరి. అనంతరము వారు రామలక్ష్మణులకును అట్లే ఆతిథిమర్యాదలను కావించిరి. (19)

విశ్వామిత్రుడును ఆ మునులను కుశలప్రశ్నలతో ఆదరించెను. పిమ్మట వారును కథలతో విశ్వామిత్రులను రంజింపజేసిరి. వారందఱును ఏకాగ్రతతో నియమపూర్వకముగా సంధ్యోపాసన గావించిరి. (20)

స్థానికులును, నియమనిష్ఠులతో జీవించువారును ఐన ఆ మునులతోగూడి విశ్వామిత్రరామలక్ష్మణులు ఆ కామాశ్రమమునకు జేరి, ఆ రాత్రిని ఆక్కడనే హాయిగా గడపిరి. (21)

కథాభిరభిరామాభిః అభిరామౌ నృపాత్మజౌ ।
రమయామాస ధర్మాత్మా కౌశిక్ పునిపుంగవః । 22

ధర్మాత్ముడైన విశ్వామిత్రమహాముని ముద్దులు
మూటగట్టు రాజకుమారులను మనోహరములైన కథలతో
రంజింపజేసెను. (22)

ఇత్యార్షే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే బాలకాండే త్రయోవింశస్సర్గః (23)

వాల్మీకిమహర్షివిరచితమైన ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి బాలకాండమునందు ఇరువదిమూడవసర్గము సమాప్తము

-- * * * --

24. ఇరువదినాల్గవసర్గము

గంగాసరయూనదుల సంగమప్రదేశమునుగూర్చియు, మలద కరూశప్రదేశముల ఆనిర్భావమును గుఱించియు, అచట
తాటకనివాసమునుగూర్చియు, విశ్వామిత్రుడు రామలక్ష్మణులకు తెలుపుట.

తతః ప్రభాతే విమలే కృత్వాహ్నికమ్ అరిందమౌ ।
విశ్వామిత్రం పురస్కృత్య నద్యాస్తీరముపాగతౌ । 1

శత్రువులనుపరిమార్చగల రామలక్ష్మణులు స్వచ్ఛమైన
సూర్యకాంతులతో నిర్మలముగానున్న ప్రాతఃకాలమునందు
సంధ్యోపాసనాది కార్యక్రమములను ముగించుకొనిన వారై,
విశ్వామిత్రుని అనుసరించుచు గంగానదీ తీరమునకు
చేరిరి. (1)

తే చ సర్వే మహాత్మానో మునయ స్సంశితవ్రతాః ।
ఉపస్తాప్య శుభాం నావం విశ్వామిత్రమ్ అథాబ్రువన్ । 2

వ్రతనిష్ఠాపరులును, మహాత్ములును ఐన ఆ మునులు
అందఱును ఒక చక్కని నావను తెప్పించి, విశ్వామిత్ర
మహామునితో ఇట్లనిరి. (2)

ఆరోహతు భవాన్ నావం రాజపుత్రపురస్కృతః ।
అరిష్టం గచ్ఛ పంథానం మాభూత్ కాలవిపర్యయః । 3

"ఓ మహామునీ! ఈ రాజకుమారులును, మీరును
ఈ నావను ఆధిరోహింపుడు, కాలవిలంబముగాకుండా శుభముగా,
సుఖముగా ప్రయాణము చేయుడు." (3)

విశ్వామిత్రస్తథేత్యుక్త్వా తాన్ ఋషీనభిపూజ్య చ ।
తతార సహితస్తాభ్యాం సరితం సాగరంగమామ్ । 4

విశ్వామిత్రుడు 'అట్లే' అని పలికి సాదరముగా ఆ మునులను
వీడ్కొనెను. అనంతరము అతడు రామలక్ష్మణులతోగూడి
సాగరమునగలిసెడి గంగానదిని దాటెను. (4)

తతః శుశ్రావ వై శబ్దమ్ అతిసంరంభవర్జితమ్ ।
మధ్యమాగమ్య తోయస్య సహ రామః కనీయసా । 5

నాన నదియొక్క మధ్యభాగమునకు చేరగనే అలలతాకిడికి
చెలరేగిన ఒక మహాధ్వని రామలక్ష్మణులకు వినబడెను. అప్పుడు
శ్రీరాముడు "ఈనదీమధ్య భాగమున (గంగాసరయూనదుల)
జలతరంగముల మర్దణవలన ఉత్పన్నమైన ఈ మహాధ్వనికి
కారణమేమి?" అని విశ్వామిత్రమహర్షిని అడిగెను. (5-6)

అథ రామస్సరిన్మధ్యే పత్రచ్చ మునిపుంగవమ్ ।
వారిణో భిద్యమానస్య కిమయం తుములో ధ్వనిః । 6

అంతట ధర్మాత్ముడైన విశ్వామిత్రుడు శ్రీరాముని మాటలను
విని, కుతూహలముతో ఆ శబ్దముయొక్క కారణమును
తెలుపసాగెను. (7)

రాఘవస్య వచః శ్రుత్వా కౌతూహలసమన్వితః ।
కథయామాస ధర్మాత్మా తస్య శబ్దస్య నిశ్చయమ్ । 7

"సరశ్రేష్ఠుడైన ఓ రామా! బ్రహ్మదేవుడు కైలాస పర్వతము
నందు తనమనస్సంకల్పముతో ఒక సరస్సును సృష్టించెను.
ఆయనమనస్సుచేత నిర్మింపబడినది గాన ఇది 'మానససరస్సు'
అను పేరుతో ప్రసిద్ధిపొందినది. దీనికి 'బ్రహ్మసరస్సు'

కైలాసపర్వతే రామ మనసా నిర్మితం సరః ।
బ్రహ్మణా నరశార్దూల తేనేదం మానసం సరః । 8

తస్మాత్ సుస్థావ సరసః సాయోధ్యాముపగూహతే ।
సరః ప్రవృత్తా సరయూః పూణ్యా బ్రహ్మసరశ్చుతా । 9

తస్యాయమతులః శబ్దో జాహ్నవీమ్ అభివర్తతే ।
వారిసంక్షోభజో రామ ప్రణామం నియతః కురు । 10

తాభ్యాం తు తా పుభౌ కృత్వా ప్రణామమ్ అతిధార్మికౌ ।
తీరం దక్షిణమాసాద్య జగ్మత్సర్వమువిక్రమౌ । 11

స వనం ఘోరసంకాశం దృష్ట్వా నృపవరాత్మజః ।
అవిప్రహతమైక్వాకః పప్రచ్ఛ మునిపుంగవమ్ । 12

అహో వన మిదం దుర్గం రిఖల్లికాగణనాదితమ్ ।
భైరవైః శ్వాపదైః పూర్ణం శకుంతైర్దారుణారుతైః । 13

నానాః ప్రకారైః శకునై వాశ్యద్భిః భైరవస్వనైః ।
సింహవ్యాఘ్రవరాహైశ్చ వారణైశ్చోపశోభితమ్ । 14

ధవాశ్యకర్ణకకుభైః చిల్వతిందుకపాటలైః ।
సంకీర్ణం బదరీభిశ్చ కిన్నేతద్దారుణం వనమ్ । 15

తమునాచ మహాతేజా విశ్వామిత్రో మహామునిః ।
శ్రూయతాం వత్స కాకుత్స్థ యస్యైతద్దారుణం వనమ్ । 16

ఏతా జనపదౌ స్ఫీతౌ పూర్వమాస్తాం నరోత్తమ ।
మలదాశ్చ కరూశాశ్చ దేవనిర్మాణనిర్మితౌ । 17

పురా వృత్రవధే రామ మతేన సమభిప్లుతమ్ ।
క్షుధా చైవ సహస్రాక్షం బ్రహ్మహత్యా సమావిశత్ । 18

తమింద్రం స్నాపయన్ దేవా ఋషయశ్చ తపోధనాః ।
కలశైః స్నాపయామాసుః మలం చాస్య ప్రమోచయన్ । 19

ఇహ భూమ్యాం మలం దత్వా దత్వా కరూశమేవ చ ।
శరీరజం మహేంద్రస్య తతో హర్షం ప్రపేదిరే । 20

అనియు పేరు. మానస సరస్సు నుండి బయలుదేరి అయోధ్యను కొంతవఱకు చుట్టుకొని ప్రవహించుచున్నది ఈ సరయూనది. సరస్సునుండి పుట్టినదిగాన దీనికి 'సరయూనది' అని పేరు వచ్చినది. బ్రహ్మసరస్సునుండి ఉద్భవించుటవలన ఇది యెంతయు పవిత్రమైనది. ఈ సరయూనది గంగానదిలో సంగమించునప్పుడు నీటి తరంగములసంఘర్షణవలన సాటిలేని ఈ మహాద్వని కలిగినది. ఓ రామా! ఈ నదీద్వయ సంగమమునకు శ్రద్ధాదరములతో నమస్కరింపుము. (8-10)

ధర్మవర్తనులైన ఆ రామలక్ష్మణులు ఇరువురును ఆ రెండునదులసంగమమునకు నమస్కరించిరి. పిమ్మట గంగానది యొక్క దక్షిణ తీరమునకు జేరి వేగముగా ముందునకు నడువసాగిరి. ఇక్ష్వాకువంశమున జన్మించిన శ్రీరామచంద్రుడు జనసంచారములేని దట్టముగానున్న ఆ అడవిని గాంచి, మునీశ్వరుని ఇట్లు ప్రశ్నించెను. (11-12)

'అహో! ఈ అడవి చోరరానిదిగానున్నది. కీచుజాళ్ల రొదలతో నిండినది, భయంకరములైన క్రూరమృగములతో వ్యాప్తమైనది, దారుణములైన భాసపక్షులద్వనులతో ప్రతిధ్వనించుచున్నది. ఈ అరణ్యమునందు భయంకరముగా కూయుచున్న వివిధపక్షులును, సింహ, వ్యాఘ్ర, వరాహములును, ఏనుగులును స్వేచ్ఛగా తిరుగుచున్నవి. చంద్ర, నల్లమద్ది, ఏలుమద్ది చెట్లతోడను, మారేడువృక్షములతోను, తుమ్మి, కలిగొట్టు చెట్లతోను, రేగు చెట్లతోడను సంకీర్ణమై భయంకరముగానున్న ఈ కాననముపేరేమి ?" (13-15)

మిక్కిలి తేజస్వయైన విశ్వామిత్రమహాముని శ్రీరామునితో ఇట్లు పలికెను. "నాయనా! ఈ కాఅడవి ఎవరిదో తెల్పెదను వినుము. ఓ నరోత్తమా! పూర్వకాలమున ఇచట 'మలదము' 'కరూశము' అను రెండు దేశములు దేవనిర్మితములై యుండెను. అవి దనధాన్యసంపదలతో తులతూగుచు జనులతో కలకలలాడుచు ఉండెను. (16-17)

ఓ రామా! పూర్వము ఇంద్రుడు వృత్రాసురుని వధించిన కారణముగా ఆయనకు బ్రహ్మహత్యాపాతకము చుట్టుకొనెను. తత్ఫలితముగా అతడు అపవిత్రుడయ్యెను. ఆయనను ఆకలిదప్పులు బాధింపసాగెను. (18)

దేవతలు, తపోధనులైన ఋషులు ఇంద్రుని గంగా తీర్థోదకముల చేతను, మంత్రపూతములైన కలశోదకములచేతను స్నానము చేయించిరి. దానివలన అతని అపవిత్రతయు, ఆకలిబాధయు తొలగెను. దేవతలు, ఋషులు ఈ ప్రదేశము నందు ఇంద్రుని శరీరమునకు ఏర్పడిన అశుచిత్వమును, ఆయన ఆకలి బాధను పోగొట్టి మిక్కిలి ఆనందించిరి. (19-20)

నిర్మలో నిష్కరూపశ్చ శుచిరింద్రో యదాభవత్.
దదా దేశస్య సుప్రీతో వరం ప్రభురనుత్తమమ్ | 21

ఇమౌ జనపదౌ స్సీతా భ్యాశిం లోకే గమిష్యతః |
మలదాశ్చ కరూశాశ్చ మమాంగమలధారిణౌ | 22

సాధు సాధ్వీతి తం దేవాః పాకశాసనమబ్రువన్ |
దేవస్య పూజాం తాం దృష్ట్వా కృతాం శక్తేణ ధీమతా | 23

ఏతా జనపదౌ స్సీతా దీర్ఘకాలమరిందమ |
మలదాశ్చ కరూశాశ్చ ముదితో ధనధాన్యతః | 24

కస్యచిత్త్వథ కాలస్య యక్షీ నై కామరూపిణీ |
బలం నాగసహస్రస్య ధారయంతీ తదాహ్యాభూత్ | 25

తాటకా నామ భద్రం తే భార్యా సుందస్య ధీమతః |
మారీచో రాక్షసః పుత్రో యస్యాః శక్రపరాక్రమః | 26

వృత్తబాహురహావీర్యో విపులాస్యతనుర్మహాన్ |
రాక్షసో భైరవాకారో నిత్యం త్రాసయతే ప్రజాః | 27

ఇమౌ జనపదౌ నిత్యం వినాశయతి రాఘవ |
మలదాంశ్చ కరూశాంశ్చ తాటకా దుష్టచారిణీ | 28

సేయం పంథాన మావార్య వసత్యధ్వర్జయోజనే |
అత ఏవ చ గంతవ్యం తాటకాయా వనం యతః | 29

స్వబాహుబలమాశ్రిత్య జహీమాం దుష్టచారిణీమ్ |
మన్నియోగాదిమం దేశం కురు నిష్క్రంటకం పునః | 30

న హి కశ్చిదిమం దేశం శక్నోత్యాగంతుమిదృశమ్ |
యక్షిణ్యా ఘోరయా రామ ఉత్పాదితమసహ్యయా | 31

ఏతత్ తే సర్వమాఖ్యాతం యదైతద్దారుణం వనమ్ |
యక్ష్యా చోత్పాదితం సర్వమ్ అద్యాపి న నివర్తతే | 32

అపవిత్రతయు, అకలిబాధయు తొలగి, శుచియగుటచే ఇంద్రుడు సంతసించి, వెంటనే ఈ దేశమునకు అత్యుత్తమమైన ఒక వరమును ప్రసాదించెను. "నా శరీరమాలిన్యములను గ్రహించిన ఈ రెండు ప్రదేశములు 'మలద' 'కరూశ' అను పేర్లతో ఖ్యాతికెక్కి, ధనదాన్య సంపదలతో తులతూగు చుండును." (21-22)

శక్తిసంపన్నుడైన ఇంద్రుడు ఆ దేశమునకు ఉత్తమ వరమునిచ్చి, ఆదరించుటను (పూజించుటను) జూచి, దేవతలెల్లరును ఆ ఇంద్రుని 'బాగు, బాగు' అని ప్రశంసించిరి. (23)

ఓ శత్రుసంహారకా! రామా! 'మలద' 'కరూశ' అను ఈ ప్రదేశములు ధనదాన్య సంపదలతో, సంతోషముతో చిరకాలము వర్తిల్లినవి. (24)

కొంతకాలము తరువాత పుట్టినప్పుడే వేయి యేనుగుల బలము గలదియు, కామరూపిణీయు ఐన 'తాటక' యను యక్షిణీ ఇచట వసించెను. ఆమె బలశాలియైన 'సుందుడు' అనువానికి భార్యయ్యెను. రామా! భయపడకుము. నీకు క్షేమమగును. ఆ తాటకకు 'మారీచుడు' అను రాక్షసుడు పుత్తుడుగా కలిగెను. అతడు ఇంద్రుని యంతటి సరాక్రమశాలి. (25-26)

అతనిబాహువులు బలిష్ఠములైనవి. అతడు మహావీరుడు. అతనిశరీరము, ముఖము విశాలములైనవి. భయంకరుడైన ఆ మహారాక్షసుడు నిరంతరము ప్రజలను బాధింపసాగెను. (27)

ఓ రామా! దుర్మార్గురాలైన తాటక 'మలద' 'కరూశ' అను ఈ రెండు జనపదములను నిత్యము ద్వంసమొనర్చుచున్నది. ఇచటికి ఒకటిన్నర యోజనములదూరమున ఆ తాటక ఈ దారిని ఆక్రమించి నివసించుచున్నది. కనుక ఆ తాటకా వనమున్న దారిననే మనము వెళ్లవలెను. నా మాటను పాటించి, నీ బాహుబలముతో దుర్మార్గురాలైన ఆ తాటకను వధింపుము. ఈ దేశమున మునుపటివలె ఎట్టి ఉపద్రవములు లేకుండ జేయుము. సామాన్యులకు ఎదిరింప సాధ్యముగాని ఈ ఘోరరాక్షసి ద్వంస మొనర్చిన ఈ పుణ్యప్రదేశమునకు ఎవ్వరును రాజాలకున్నారు. కలకలలాడుచున్న ఈ దేశమును తాటక ద్వంసముగావించిన తీరును, తత్ఫలితముగా ఇది నిర్జనముగా మారిన విధమును పూర్తిగా తెలిపితిని. ఆ తాటక ఇప్పటికిని ఈ అడవిని విడిచిపెట్టలేదు. (28-32)

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే బాలకాండే చతుర్వింశస్సర్గః (24)

వాల్మీకిమహర్షివీరచింతమై ఆదికావ్యమైన శ్రీ మద్రామాయణమునందలి బాలకాండమునందు ఇరువదినాల్గవసర్గము సమాప్తము

25. ఇరువదిఐదవసర్గము

తాటకజన్మన్యత్నాంతము, నివాహము, ఆమెశాపమునకు గుఱియగుట - 'లోకకంటకురాలైన ఆ తాటకను చంపుము' - అని శ్రీరామునకు విశ్వామిత్రునిఅదేశము.

అథ తస్యాప్రమేయస్య మునేర్వచనముత్తమమ్ ।
శ్రుత్వా పురుషశార్దూలః ప్రత్యువాచ శుభాం గిరమ్ । 1

అల్పవీర్యా యదా యక్షాః శ్రూయంతే మునిపుంగవ ।
కథం నాగసహస్రస్య ధారయత్యబలా బలమ్ । 2

ఇత్యుక్తం వచనం శ్రుత్వా రాఘవస్యామితోజసః ।
హర్షయన్ శక్త్యయా వాచా సలక్ష్మణమరిందమమ్ । 3

విశ్వామిత్రో ఓ బ్రవీద్వాక్యం శృణు యేన బలోత్తరా ।
వరదానకృతం వీర్యం ధారయత్యబలా బలమ్ । 4

పూర్వమాసీన్మహాయక్షః సుకేతుర్నామ వీర్యవాన్ ।
అనవత్యః శుభాచారః స చ తేషే మహత్ తపః । 5

పితామహంతు సుప్రీతః తస్య యక్షపతేస్తదా ।
కన్యారత్నం దదౌ రామ తాటకాం నామ నామతః । 6

దదౌ నాగసహస్రస్య బలం చాస్యాః పితామహః ।
నత్యేవ పుత్రం యక్షాయ దదౌ బ్రహ్మ మహాయశః । 7

తాం తు జాతాం వివర్జంతీం రూపయౌవనశాలినీమ్ ।
జంభపుత్రాయ సుందాయ దదౌ భార్యాం యశస్వినీమ్ । 8

కన్యచిత్త్యథ కాలస్య యక్షీ పుత్రమ్ అజాయత ।
మారీచం నామ దుర్ధర్షం యశ్శాపాద్రాక్షసోఽభవత్ । 9

సుందే తు నిహతే రామ సాఽగస్త్యమ్ ఋషిసత్తమమ్ ।
తాటకా సహపుత్రేణ ప్రధర్షయితుమిచ్ఛతి । 10

భక్షార్థం జాతసంరంభా గర్జంతీ సాభ్యధావత ।
ఆపతంతీం తు తాం దృష్ట్వా అగస్త్యో భగవాన్ ఋషిః । 11

సాటిలేని ప్రభావశాలియైన విశ్వామిత్రమహాముని పలికిన ఉత్తమవచనములను విని, పురుషశ్రేష్ఠుడైన రాముడు సముచిత రీతిలో ఇట్లు ప్రశ్నించెను. (1)

"ఓ మునీశ్వరా ! యక్షులు అంతగా పరాక్రమవంతులు కారని ప్రతీతి. అబలయైన ఆ తాటక (యక్షిణి) వేయి ఏనుగుల బలము కలిగియుండుట ఎట్లు సంభవము?" (2)

అంతట మిగుల తేజశ్శాలియైన శ్రీరామునివచనములను విని, సంతోషముతో విశ్వామిత్రుడు శత్రుభయంకరుడైన రాఘవునితో మధురముగా ఇట్లు నుడివెను. "రామా! ఆ అబల అంతటి బలవంతురాలగుటకుగల కారణమును వినుము. వరప్రభావమున ఆమె వేయిఏనుగుల బలమును పొందినది. పూర్వము 'సుకేతుడు' అను ఒక మహాయక్షుడు ఉండెను. అతడు గొప్ప పరాక్రమవంతుడు, సత్సవర్తనగలవాడు, సంతానము లేనివాడు, కావున అతడు తీవ్రమైన తపస్సును ఆచరించెను. (3-5)

అతనితపస్సునకు సంతృప్తుడైన బ్రహ్మదేవుడు ఆ సుకేతునకు ఒక కన్యారత్నమును ప్రసాదించెను. ఆమె పేరు తాటక. కాని సృష్టికర్తగా ప్రసిద్ధికెక్కిన బ్రహ్మ ఆ యక్షునకు పుత్రుని మాత్రము అనుగ్రహింపలేదు. అయితే పితామహుడు ఆ కన్యారత్నమునకు మాత్రము వేయి ఏనుగుల బలమును ఒసంగెను. (6-7)

ఆట్లు జన్మించిన ఆ తాటక క్రమక్రమముగా పెరిగి పెద్దదై యుక్తవయస్కురాలై, చక్కని రూపశోభలతో విలసిల్లెను. తండ్రియైన సుకేతుడు ఆమెను జంభాసురుని కుమారుడైన సుందునకు ఇచ్చి నివాహము చేసెను. కొంత కాలము తరువాత ఆమె ఒక కుమారుని గనెను. అతని పేరు మారీచుడు. అతడు ఎదిరింపశక్యము గానివాడు. అగస్త్యముని శాపమునకు గుఱియై రాక్షసుడయ్యెను. (8-9)

ఓ రామా ! సుందుడు అగస్త్యునివలన మృతిచెందెను. అప్పుడు తాటక తనకుమారుడైన మారీచునితోగూడి అగస్త్య మహామునిని చంపుటకు పూనుకొనెను. తనభర్తమృతికి కారకుడైన అగస్త్యునియెడ క్రుద్ధురాలై, ఆయనను తినివేయుటకు గర్జించుచు ముందుకు ఉరికెను. కుమారునితో గూడి తన

రాక్షసత్వం భజస్వేతి మారీచం వ్యాజహార సః।
అగస్త్యః పరమక్రుద్ధః తాటకామపి శప్తవాన్ ॥ 12

పురుషోదీ మహాయక్షీ విరూపా వికృతాననా।
ఇదం రూపం విహాయాథ దారుణం రూప మస్తు తే ॥ 13

సైషా శాపకృతామర్తా తాటకా క్రోధమూర్చితా।
దేశమ్ ఉత్పాదయత్యేనమ్ అగస్త్యచరితం శుభమ్ ॥ 14

ఏనాం రాఘవ దుర్వృత్తాం యక్షీం పరమదారుణామ్।
గోబ్రాహ్మణహితార్థాయ జహి దుష్టపరాక్రమామ్ ॥ 15

న హ్యేనాం శాపసంస్పృష్టాం కశ్చిదుత్సహతే పుమాన్।
నిహంతుం త్రిషు లోకేషు త్వామ్ ఋతే రఘునందన ॥ 16

న హి తే స్త్రీవధకృతే ఘ్నణా కార్యా నరోత్తమ।
చాతుర్వర్ణ్యహితార్థాయ కర్తవ్యం రాజసూనునా ॥ 17

నృశంసమనృశంసం వా ప్రజారక్షణకారణాత్।
పాతకం వా సదోషం వా కర్తవ్యం రక్షతా సతా ॥ 18

రాజ్యభారనియుక్తానామ్ ఏష ధర్మః సనాతనః।
అధర్మాం జహి కాకుత్స్థ ధర్మో హ్యస్యా న విద్యతే ॥ 19

శ్రూయతే హి పురా శక్రో విరోచనసులాం నృప।
పృథివీం హంతు మిచ్ఛంతీం మంథరామభ్యసూదయత్ ॥ 20

విష్ణునాపి పురా రామ భృగుపత్నీ దృఢవ్రతా।
అనింద్రం లోకమిచ్ఛంతీ కావ్యమాతా నిషూదితా ॥ 21

మీదికి విజృంభించి వచ్చుచున్న తాటకను జూచి, మహర్షి అగస్త్యభగవానుడు మిక్కిలి క్రుద్ధుడాయెను. 'రాక్షసత్వమును సాందుము' అని ముందుగా మారీచుని శపించెను. సీమ్మట "ఓ తాటకా! నీకు ఈ రూపము సోయి. భయంకర రూపము ప్రాప్తించును. వికారమైన రూపముతో, వికృతమైన ముఖముతో నరమాంస భక్షకురాలివగుము." అని అతడు తాటకనుగూడ శపించెను. (10-13)

అట్లు అగస్త్యుని శాపమునకు గురియైన తాటక అందులకు తట్టుకొనలేక క్రోధముతో ఉడికిపోయెను. ఆ కారణముగా తాటక అగస్త్యుడు సంచరించిన ఈ పవిత్ర ప్రదేశమునంతయును ద్వంసమొనర్చుచున్నది. కనుక ఓ రామనా! దుష్ప్రవర్తన గలదియు, మిక్కిలి భయంకరమైనదియు, తన పరాక్రముముచే లోకమునకు ఉపద్రవములను కలిగించు చున్నదియు ఐన ఈ తాటకను హతమార్చి గోవులను కాపాడుము. బ్రాహ్మణులకు హితమును గూర్చుము. ఓ రఘునందనా! శాపమునకు లోనైన ఈ తాటకను చంపుటకు నీవు తప్ప ఈ ముల్లోకములయందెవ్వడును సమర్థుడు కాడు. (14-16)

ఓ నరోత్తమా! 'స్త్రీని చంపుట యెట్లు?' అని అమెయెడ కనికరము చూపవద్దు. నాలుగువర్ణముల వారికిని (ప్రజలందఱికిని) మేలు చేకూర్చుట రాజకుమారుని కర్తవ్యము. (17)

ధర్మపరిరక్షకుడైన రాజు ప్రజలహితమునకై చేయుకార్యము- అది క్రూరమైనదా! తద్విస్తమైనదా? అని చూడరాదు. అది పాపకృత్యమైనను, దోషయుక్తమే యైనను దానిని అవశ్యము ఆచరింపవలసినదే - రాజ్యభారమును మోయు వారికి ఇది విద్యుక్త (నిత్య) ధర్మము. కనుక ఓ కాకుత్స్థా! అదర్మమునకు ఒడిగట్టిన ఈ తాటకను నదింపుము. ఈమెకృత్యములలో 'ధర్మము' అను మాటకు చోటే లేకున్నది గదా! (18-19)

ఓ రామా! పూర్వము విరోచనుని సుతయైన మంథర యనునామె భూదేవిని చంపుటకు పూనుకొనగా ఆమెను ఇంద్రుడు చంపెను. అని విందుము. అంతేగాక పూర్వము భృగువత్నీయు, శుక్రాచార్యునితల్లియు ఐన 'ఉశన' అనునామె ఇంద్రుని దేవతలను సంహరించుటకు దృఢవ్రతమును చేపట్టగా విష్ణువు ఆమెను చంపివేసెను. (1) (20-21)

1) 'ఉశన' అను నామె భృగుమహర్షిభార్య. శుక్రాచార్యునకు తల్లి. రాక్షసగురువైన శుక్రుడు దేవతలను శిక్షించుటకై శంకరునిగూర్చి తపస్సు చేయుచుండెను. అదే సమయమున దేవతలచే నీడింపబడిన అసురులు శుక్రుని తల్లియైన 'ఉశన' ను శరణుజొచ్చిరి. ఆమె అసురరక్షణార్థము దేవతలను చంపదలచి దృఢవ్రతమును బూనెను. అప్పుడు దేవతల ప్రార్థనపై విష్ణువు ఆమెశిరస్సును ఖండించెను.

ఏతైశ్చాన్యైశ్చ బహుభిః రాజపుత్ర మహాత్మభిః।
అధర్మసహితా నార్యో హతాః పురుషసత్తమైః।
తస్మాదేనాం ఘృణాం త్యక్త్వా జహి మచ్ఛాసనాన్ఘ్రిపః ॥ 22

ఓ రాజకుమారా! ఈ విధముగా పెక్కుమంది మహానుభావులు, సత్పురుషులు అధర్మములకు ఒడిగట్టిన స్త్రీలను వధించిరి. (దీనిని బట్టి అధర్మమునకు పాల్పడినప్పుడు స్త్రీలనుగూడ చంపుట దోషముగాదని స్పష్టమగుచున్నది.) కావున ఓ రామా! కనికరము చూపక నా మాటను పాటించి, దుర్మార్గురాలైన తాటకను వధింపుము." (22)

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే బాలకాండే పంచవింశస్సర్గః (25)

వాల్మీకిమహర్షివిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీ మద్రామాయణమునందలి బాలకాండమునందు ఇరువదిఐదవసర్గము సమాప్తము

-- * * * --

26. ఇరువదిఆఱవసర్గము

శ్రీరాముడు తాటకను వధించుట.

మునేర్వచనమక్లీబం శ్రుత్వా నరవరాత్మజః।
రాఘవః ప్రాంజలిర్యుత్వా ప్రత్యువాచ దృఢవ్రతః ॥ 1

పితుర్వచననిర్దేశాత్ పితుర్వచనగౌరవాత్,
వచనం కౌశికీస్యేతి కర్తవ్యమ్ అవిశంకయా ॥ 2

అనుశిష్టోన్యయోధ్యాయాం గురుమధ్యే మహాత్మనా।
పిత్రా దశరథేనాహం నావజ్ఞేయం హి తద్వచః ॥ 3

సోఽహం పితుర్వచః శ్రుత్వా శాసనాత్ బ్రహ్మవాదినః।
కరిష్యామి న సందేహః తాటకావధముత్తమమ్ ॥ 4

గోబ్రాహ్మణ హితార్థాయ దేశస్యాస్య సుఖాయ చ।
తవచైవాప్రమేయస్య వచనం కర్తుముద్యతః ॥ 5

ఏవ ముక్త్వా ధనుర్మధ్యే బద్ధ్వా ముష్టిమ్ అరిందమః।
జ్యాశబ్దమ్ అకరోత్ తీవ్రం దిశశ్శబ్దేన నాదయన్ ॥ 6

తేన శబ్దేన విత్రస్తాః తాటకావనవాసినః।
తాటకా చ సుసంకృద్ధా తేన శబ్దేన మోహితా ॥ 7

మహారాజకుమారుడైన శ్రీరాముడు విశ్వామిత్రమహర్షి యొక్క ధైర్యమును గొలుపునట్టి మాటలను విని, దృఢనిశ్చయము గలవాడై, అంజలి పుటించి, ఆ మునితో ఇట్లనెను. (1)

"గురువర్యా! ఈ విశ్వామిత్రులమాటలను నిస్సంశయముగా పాటించుము" అనునది మా తండ్రిగారి ఆదేశము. వారిఆజ్ఞలను అవశ్యము గౌరవించును. మహాత్ముడును, మా తండ్రియు వన దశరథుడు అయోధ్యలో వసిష్ఠాదిగురువులసమక్షమున నన్ను అట్లు ఆజ్ఞాపించియుండెను. ఆ మాట నాకు ఉల్లంఘింప రానిది. మా తండ్రిగారిఆజ్ఞప్రకారము బ్రహ్మవాదులైన మీశాసనమును తలదాల్చి, నిస్సందేహముగా తాటకను వధించితిరెదను. గోరక్షణమునకును, బ్రాహ్మణులహితము కొఱకును, ఈ దేశముయొక్క సౌఖ్యమునకును మహా మహిమాన్వితులైన మీ వచనమును పాటించుటకు పూనుకొనుచున్నాను." (2-5)

శత్రుమర్దనుడైన శ్రీరాముడు ఇట్లు పలికి, ధనుస్సును పిడికిటబట్టి దిక్కులు పిక్కటిల్లునట్లు ధనుష్ఠంకారమును గావించెను. ఆ వింటినారియొక్క మహాధ్వనికి తాటకా వనవాసులందఱును ఎంతయు భయకంపితులైరి. తాటకయు ఆ భీకరధ్వనికి మిక్కిలి క్రుద్ధురాలై దిక్కుతోచనిదాయెను. అయోమయస్థితికి లోనైన ఆ రాక్షసి ఆ శబ్దమును విని, ఆలోచించుచు నలుదిక్కులను పరికించి చూచెను.

తం శబ్దమభినిధ్యాయ రాక్షసీ క్రోధమూర్చితా ।
శ్రుత్వాభ్యాద్రవద్యేగాత్ యతశ్శబ్దో వినిస్ఫుటః । 8

తాం దృష్ట్వా రాఘవః కృద్ధాం వికృతాం వికృతాననామ్ ।
ప్రమాణేనాతివృద్ధాం చ లక్ష్మణం సోభ్యభాషత । 9

పశ్య లక్ష్మణ యక్షిణ్యా భైరవం దారుణం వపుః ।
భిద్యేరన్ దర్శనాదస్యా భీరూణాం హృదయాని చ । 10

ఏనాం పశ్య దురాధర్షాం మాయాబలసమన్వితామ్ ।
వినివృత్తాం కరోమ్యద్య హృతకర్ణాగ్రనాసికామ్ । 11

స హ్యేనాముత్సహే హంతుం స్త్రీస్వభావేన రక్షితామ్ ।
వీర్యం చాస్యాగతిం చాపి హనిష్యామీతి మే మతిః । 12

ఏవం బ్రువాణే రామే తు తాటకా క్రోధమూర్చితా ।
ఉద్యమ్య బాహూ గర్జంతీ రామమేవాభ్యధావత । 13

విశ్వామిత్రస్తు బ్రహ్మర్షిః హంకారేణాభిభర్త్యతామ్ ।
స్వస్తి రాఘవయోరస్తు జయం చైవాభ్యభాషత । 14

ఉద్ధృన్వానా రజో ఘోరం తాటకా రాఘవానుభౌ ।
రజోమోహేన మహతా ముహూర్తం సా వ్యమోహయత్ । 15

తతో మాయాం సమాస్తాయ శిలావర్షేణ రాఘవౌ ।
అవాకిరత్ సుమహతా తతశ్చక్రోధ రాఘవః । 16

శిలావర్షం మహత్ తస్యాః శరవర్షేణ రాఘవః ।
ప్రతిహత్యోపధావంత్యాః కరౌ చిచ్ఛేద పత్రిభిః । 17

తతశ్చిన్నభుజాం శ్రాంతామ్ అభ్యాశే పరిగర్జితమ్ ।
సామిత్రికరోత్ క్రోధాత్ హృతకర్ణాగ్రనాసికామ్ । 18

ఏమ్మట ఆమె సట్టరాని ఆవేశముతో ఆ శబ్దమువచ్చినదిక్కునకు
మిక్కిలి వేగముగా పరుగులు దీసెను. (6-8)

వికారమైన రూపము, వికృతమైన ముఖము గలిగి, మిక్కిలి
లానైన, ఎత్తైన శరీరముతో క్రోధోద్వేగముతో వచ్చుచున్న ఆ
తాటకను జూచి, ఆ రాముడు లక్ష్మణునితో ఇట్లు పలికెను. (9)

"ఓ లక్ష్మణా! ఈ యక్షిణీయొక్క భయంకరమైన
వికృతాకారమును చూడుము. ఈమెను చూచినంతటనే
పిటికివారిగుండెలు బ్రద్దలగును. మాయలమారియు, ఎదిరింప
శక్యముగాని బలముగలదియు ఐన ఈ తాటక యొక్క ముక్కు
చెవులు ఖండించి, ఈమె వెనుదిరిగి పాతపోవునట్లు చేసెదను,
చూడుము. స్త్రీయగుటవలన ఈమెను చంపుటకు నేను ఇష్టపడుట
లేదు. కనుక బ్రతికిపోయినది. ఈమె కాలు, సేతులను నటకేసే,
ఈమెసామర్జ్యమును, గమనశక్తిని నశింపజేయుట యుక్తమని
నాకు తోచుచున్నది." (10-12)

శ్రీరాముడు ఇట్లు పలుకుచుండగా క్రోధముతో ఒడలు
మఱచిన తాటక తనభుజములను పైకెత్తి గర్జించుచు రాముని
మీదికి విజృంభించెను. (13)

వెంటనే బ్రహ్మర్షియైన విశ్వామిత్రుడు హంకారముతో
తాటకను భయపెట్టి, 'రామలక్ష్మణులకు శుభమగుగాక,
జయము కలుగుగాక' అని ఆశీర్వచనము పలికెను. (శ్రీరాముని
దివ్యశక్తిని ఎఱింగియు, తాటకయొక్క క్రోధాతిశయమును
గమనించి, ఆముని రాఘవులకు ఇట్లు ఆశీస్సులు
పలికెను.) (14)

అంతట తాటక రామలక్ష్మణుల పైకి భయంకరముగా
ధూళిని ఎగజిమ్ముచు, తీవ్రమైన ఆ దుమ్ము ప్రభావముతో
క్షణకాలముపాటు వారికి తోచనిస్థితిని కలిగించెను. ఇంకను
ఆ తాటక తనమాయాశక్తిచే వారికి కనబడకుండ ఆ
రామలక్ష్మణులపై తీవ్రముగా జాళ్లవాసను కురిపించెను. అంతట
శ్రీరాముడు క్రుద్ధుడై, తనశరపరంపరచే ఆ శిలావర్షమును
భగ్గుమొనరెను. రాఘవుడు తనమీదికి విజృంభించుచున్న
తాటకయొక్క చేతులను తనబాణములచే ఖండించెను.
ఆ విధముగా చేతులు తెగి, డస్సియున్న తాటక గర్జించుచు
తమపైకి వచ్చుచుండగా లక్ష్మణుడు మండిపడినవాడై ఆమె
ముక్కు చెవులను కోసివేసెను. (15-18)

కామరూపధరా సద్యః కృత్వా రూపాణ్యనేకశః।
అంతర్దాసం గతా యక్షీ మోహయంతీష మాయయా।
అశ్వవర్షం విముంచంతీ భైరవం విచచార హః। 19

తతస్తావశ్వవర్షేణ కీర్యమాణౌ సమంతతః।
దృష్ట్వా గాధిసుతః శ్రీమాన్ ఇదం వచనమబ్రవీత్। 20

అలం తే ఘృణయా రామ పాపైషా దుష్టచారిణీ।
యజ్ఞవిఘ్నకరీ యక్షీ పురా వర్తతి మాయయా। 21

సద్యతాం తావదేవైషా పురా సంధ్యా ప్రవర్తతే।
రక్షాంసి సంధ్యాకాలేషు దుర్దర్శాణి భవంతి వై। 22

ఇత్యుక్తస్తు తదా యక్షీమ్ అశ్వవృష్ట్యాభివర్తతీమ్।
దర్శయన్ శబ్దవేధిత్యం తాం రురోధ స సాయకైః। 23

సా రుద్ధా శరజాలేన మాయాబలసమన్వితా।
అధిదుద్రావ కాకుత్స్థం లక్ష్మణం చ వివేదుషీ। 24

తామాపతంతీం వేగేన విక్రాంతామ్ అశనీమివ।
శరేణోరసి వివ్యాధ సా పపాత మమార చ। 25

తాం హతాం భీమసంకాశాం దృష్ట్వా సురపతిస్తదా।
సాధు సాధ్వితీ కాకుత్స్థం సురాశ్చ సమపూజయన్। 26

ఉవాచ పరమప్రీతః సహస్రాక్షః పురందరః।
సురాశ్చ సర్వే సంహృష్టా విశ్వామిత్ర మథాబ్రువన్। 27

మునే కాశిక భద్రం తే సేంద్రా స్సర్వే మరుద్గణాః।
తోషితాః కర్మణానేన స్నేహం దర్శయ రాఘవే। 28

కామరూపిణీయైన ఆ యక్షిణి బహురూపములను పొంది, తనమాయచే వారిని భ్రమపెట్టుటకై యత్నించెను. మఱియు ఆమె వారికి కనబడకుండ ఉండి, భయంకరమైన జాళ్లవానను కురిపించుచు అటు నిటు తిరుగసాగెను. (19)

అన్నివైపులనుండి కురియుచున్న జాళ్లవానలో చిక్కుపడిన రామలక్ష్మణులను జూచి శక్తిమంతుడైన విశ్వామిత్రుడు వారితో ఇట్లు పలికెను. (20)

"ఓ రామా! ఇంతవఱకును ఆమెపై చూసిన జాలి చాలును. ఇక నీకనికరమును చాలింపుము. పాపాత్మురాలైన ఈ యక్షిణి కటికిదుర్మార్గురాలు. ఇదివరలో ఈమె యజ్ఞమునకు విఘ్నములను కలిగించుచువచ్చినది, తనమాయచేత ఈమె బలపడును. ఇదిగో సంధ్యాకాలము సమీపించుచున్నది. ఈ లోపలనే ఈమెను హతమార్చుము. ఏలనన రాక్షసులు సంధ్యాకాలములయందు బలోపేతులగుదురు, అప్పుడు వారిని ఎదుర్కొనుట కష్టము." (21-22)

విశ్వామిత్రమునిసూచనను అనుసరించి, రాముడు తన శబ్దవేధి⁽¹⁾ విద్యను ప్రదర్శించుచు బాణములను ప్రయోగించెను. ఎడతెగకుండా తమపై జాళ్లవర్షమును కురిపించుచున్న ఆ యక్షిణిని అతడు ఆవిధముగా నిలువరించెను. (23)

ఆ విధముగా రామబాణములచే అడ్డగింపబడిన తాటక గర్జించుచు తనమాయాబలముతో రామలక్ష్మణులపై దాడి చేయుటకు పరుగులుదీసెను. అట్లు విక్రమించి, పిడుగువలె వేగముగా తమమీదికి దూసికొని వచ్చుచున్న ఆ తాటక వక్షఃస్థలముపై రాముడు బాణముతో కొట్టెను. వెంటనే ఆ యక్షిణి నేలపైబడి ప్రాణములను కోల్పోయెను. రాముడు ఈ విధముగా ఆమెకు ముక్తిని ప్రసాదించెను. (24-25)

భయంకరమైన ఆకారముగల తాటక ఆ విధముగా మరణించుట చూచి, ఇంద్రాదిదేవతలు 'బాగు, బాగు' అనుచు శ్రీరాముని మిక్కిలి కొనియాడిరి. (26)

సహస్రాక్షుడైన ఇంద్రుడును, ఇతరదేవతలు అందఱును పరమప్రీతులై విశ్వామిత్రమహర్షితో ఇట్లనిరి. (27)

"ఓ విశ్వామిత్రమునీ! నీకు శుభమగుగాక ఈ తాటక వధనలన ఇంద్రునితోసహా దేవతలందఱును సంతసించిరి. రామలక్ష్మణులపై ప్రేమజూపుము. (28)

1) 'శబ్దవేధివిద్య' యనగా శబ్దము చేయుచున్నవారు కనబడకున్నను, ఆ శబ్దము వచ్చుచున్న దిశను బట్టి వారిని బాణముతో కొట్టగల శక్తి.

ప్రజాపతే ర్భుశాశ్వస్య పుత్రాన్ సత్యపరాక్రమాన్।
తపోబలభృతాన్ బ్రహ్మాన్ రాఘవాయ నివేదయ। 29

పాత్రభూతశ్చ తే బ్రహ్మాన్ తవానుగమనే ధృతః।
కర్తవ్యం చ మహత్ కర్మ సురాణాం రాజసూనునా। 30

ఏవ ముక్త్యా సురాః సర్వే హృష్టా జగ్ముర్యథాగతమ్।
విశ్వామిత్రం పురస్కృత్య తతస్సంధ్యా ప్రవర్తతే। 31

తతో మునివరః ప్రీతః తాటకావధతోషితః।
మూర్ధ్ని రామముపాస్థ్రాయ ఇదం వచనమబ్రవీత్। 32

ఇహోద్య రజనీం రామ వసేమ శుభదర్శన।
శ్వః ప్రభాతే గమిష్యామః తదాశ్రమపదం మమ। 33

విశ్వామిత్రవచః శ్రుత్వా హృష్టో దశరథాత్మజః।
ఉవాచ రజనీం తత్ర తాటకాయా వనే సుఖమ్। 34

ముక్తశాపం వనం తచ్చ తస్మిన్నేవ తదాఽహని।
రమణీయం విబుభ్రాజ యథా చైత్రరథం వనమ్। 35

నిహత్య తాం యక్షసుతాం స రామః
ప్రశస్యమానః సురసిద్ధసంఘైః ।
ఉవాచ తస్మిన్ మునినా సహౌష
ప్రభాతవేలాం ప్రతిబోధ్యమానః । 36

ఓ బ్రహ్మర్షీ! ప్రజాతియైన⁽¹⁾ భృశాశ్వనికుమారులు సత్యపరాక్రములు. వారు తపోబలసంపన్నులు. అస్త్రరూపములలో ఉన్నవారిని రాఘవునకు సమర్పింపుము. ఓ మునీ! శ్రీరాముడు స్థిరసంకల్పముతో నీ సేవలోనర్చుచున్నాడు. కావున ఇతడు ఆ అస్త్రములను పొందుటకు పాత్రుడు. ఈ రాజకుమారుడు దేవతలకొఱకై ఒక మహాకార్యమును నిర్వహింపవలసి యున్నది." (29-30)

దేవతలందఱును ఈ విధముగా పలికి, విశ్వామిత్రుని పూజించి, సంతోషముతో తమతమనివాసముల కరిగిరి. ఇంతలో సంధ్యాసమయమాయెను. (31)

అంతట ఆ మహర్షి తాటకావధకు సంతుష్టుడయ్యెను. ప్రేమతో రామునిశిరమును మూర్కొనెను. పిదప ఆ రాఘవునితో ఇట్లనెను. "చూడముచ్చటగానున్న ఓ రామా! ఈ రాత్రికి ఇచటనే నివసంతము. రేపు ఉదయముననే బయలుదేఱి మనఆశ్రమమునకు వెళ్లుదము." (32-33)

రాముడు విశ్వామిత్రుని మాటలకు సంతసించెను. వారందఱును తాటకావనమునందే ఆ రాత్రి గడపిరి. (34)

అంతట ఆ వనము శాపవిముక్తమై, ఆనాటినుండియే కుబేరునిఉద్యానవనమైన చైత్రరథమువలె మనోహరముగా నిరాజిల్లెను. (35)

రాముడు యక్షుడగు సుకేతుని కూతురైన తాటకను చంపి, దేవతలయొక్క, సిద్ధులయొక్క ప్రశంసలను అందుకొనెను. మునీశ్వరునితో, తమ్మునితోగూడి ఆ రాత్రి అచటనే గడిపెను. ప్రాతఃకాలమున మునీశ్వరుడు వారిని మేలుకొల్పెను. (36)

ఇత్యార్చే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే బాలకాండే షడ్వింశస్సర్గః (26)

వాల్మీకిమహర్షినిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి బాలకాండమునందు ఇరువదిఆఱవసర్గము సమాప్తము

-- * * * --

27. ఇరువదిఏడవసర్గము

విశ్వామిత్రుడు శ్రీరామునకు వివిధములగు దివ్యాస్త్రములనుసంగుట.

అథ తాం రజనీముష్య విశ్వామిత్రో మహాయశాః।
ప్రహస్య రాఘవం వాక్యమ్ ఉవాచ మధురాక్షరమ్। 1

మహాయశస్వయైన విశ్వామిత్రుడు రామలక్ష్మణులతో ఆ రాత్రిని అచటనే గడిపెను. సంతోషముతో మందహాస మొనర్చి, శ్రీరామునితో మృదుమధురముగా ఇట్లు పలికెను. (1)

1) ఈ భృశాశ్వనకు 'కృశాశ్వడు' అనియుపేరుగలదు-ఇతడు విశ్వామిత్రుని అస్త్రగురువు.

పరితుష్టోఽస్మి భద్రం తే రాజపుత్ర మహాయశః ।
 ప్రీత్యా పరమయా యుక్తో దదామ్యస్త్రాణి సర్వశః । 2
 దేవాసురగణాన్ వాపి సగంధర్వోరగానపి ।
 యై రమిత్రాన్ ప్రసహ్యజౌ వశీకృత్య జయిష్యసి । 3
 తాని దివ్యాని భద్రం తే దదామ్యస్త్రాణి సర్వశః ।
 దండచక్రం మహద్విద్యం తవ దాస్యామి రాఘవ । 4
 ధర్మచక్రం తతో వీర కాలచక్రం తథైవ చ ।
 విష్ణుచక్రం తథాత్యుగ్రమ్ బంద్రమస్త్రం తథైవ చ । 5
 వజ్రమస్త్రం నరశ్రేష్ఠ శైవం శూలవరం తథా ।
 అస్త్రం బ్రహ్మశిరశ్చైవ ఐషీకమపి రాఘవ । 6
 దదామి తే మహాబాహో బ్రాహ్మమస్త్రమనుత్తమమ్ ।
 గదే ద్వే చైవ కాకుత్స్థ మోదకీ శిఖరీ ఉభే । 7
 ప్రదీప్తే నరకార్జుల ప్రయచ్ఛామి నృపాత్మజ ।
 ధర్మపాశమహం రామ కాలపాశం తథైవ చ । 8
 పాశం వారుణ మస్త్రం చ దదామ్యహమనుత్తమమ్ ।
 అశనీ ద్వే ప్రయచ్ఛామి శుష్కార్ద్రే రఘునందన । 9
 దదామి చాస్త్రం పైనాకమ్ అస్త్రం నారాయణం తథా ।
 ఆగ్నేయమస్త్రం దయితం శిఖరం నామ నామతః । 10
 వాయవ్యం ప్రథనం నామ దదామి చ తవానఘ ।
 అస్త్రం హయశిరోనామ క్రౌంచమస్త్రం తథైవ చ ।
 శక్తిద్వయం చ కాకుత్స్థ దదామి తవ రాఘవ । 11
 కంకాళం ముసలం ఘోరం కాపాలమథ కంకణమ్ ।
 ధారయంత్యసురా యాని దదామ్యేతాని సర్వశః । 12
 వైద్యాధరం మహాస్త్రం చ నందనం నామ నామతః ।
 అసిరత్నం మహాబాహో దదామి చ నృపాత్మజ । 13
 గాంధర్వ మస్త్రం దయితం మానవం నామ నామతః ।
 ప్రస్వాపసప్రశమనే దద్మి సౌరం చ రాఘవ । 14
 వర్షణం శోషణంచైవ సంతాపననిలాపనే ।
 మదనంచైవ దుర్ధర్షం కందర్పదయితం తథా । 15

"లోక ప్రశంసలను అందుకొనుచున్న ఓ రాకుమారా!
 తాటకవదలో నేను మిక్కిలి సంతుష్టుడనైతిని. నీకు భద్రమగు గాక.
 వివిధములగు అస్త్రములను నీకు సరమప్రీతితో ఒసంగెదను." (2)

యుద్ధమున నిన్నెదిరించెడివారు ఎంతటి వారైనను, కడకు
 దేవతలు, ఆసురులు, గంధర్వులు, నాగులు మొదలగువారు
 ఎవ్వరైనను నేను ఇచ్చెడి ఈ అస్త్రములచే నీకు వశమగుదురు.
 వారిని నీవు అవలీలగా జయింపగలవు. నీకు భద్రమగును. ఓ
 రఘువీరా! దివ్యమైన దండచక్రమును, ధర్మచక్రమును,
 కాలచక్రమును, తీక్షణమైన విష్ణుచక్రమును, ఇంద్రాస్త్రమును
 ఒసంగెదను. (3-5)

ఓ నరనరా! మహాబాహూ! వజ్రాస్త్రమును, శివునకు
 సంబంధించిన మహాశూలమును, బ్రహ్మశిరోనామకాస్త్రమును,
 ఐషీకాస్త్రమును, ఉత్తమోత్తమమైన బ్రహ్మస్త్రమును ఇచ్చెదను.
 ఓ నరశ్రేష్ఠా! రాజకుమారా! మీ ఉభయులకును 'మోదకీ'
 'శిఖరీ' అను దివ్యములైన గదలను అందింతును. (6-7)

ఓ రామా! ధర్మపాశమును, కాలపాశమును, వారుణపాశమును,
 శక్తిసంపన్నమైన వారుణాస్త్రమును సమకూర్చెదను. 'శుష్కార్ద్రే'
 'అశ్రాశనీ' అను రెండు దివ్యాస్త్రములను, శివునకు సంబంధించిన
 మహాస్త్రమును, నారాయణాస్త్రమును ఇచ్చెదను. ఓ పుణ్యపురుషా!
 అగ్నిదేవునకు ప్రీయమైన 'శిఖరము' అను పేరుగల
 ఆగ్నేయాస్త్రమును సమకూర్చెదను. (8-10)

ఓ కాకుత్స్థా! 'ప్రథనము' అను పేరుగల వాయువాస్త్రమును
 'హయశిరస్సు' అను పేరుగల అస్త్రమును, క్రౌంచాస్త్రమును,
 'విష్ణుశక్తి', 'శివశక్తి' అను శక్తి ద్వయమును నీ కొసంగెదను. (11)

రాక్షసులు దరించునట్టి భయంకరమైన కంకాళము,
 ముసలము, కాపాలము, కంకణము అను ఈ అస్త్రములను
 అన్నింటిని ఇచ్చెదను. మహాబాహుడనైన ఓ రాజకుమారా!
 విద్యాధరులు ప్రయోగించునట్టి 'నందనము' అను మహాస్త్రమును,
 ఖడ్గరాజమును ఒసంగెదను. ఓ రాఘవా! గంధర్వులకు ప్రీయమైన
 మానవాస్త్రమును, నిద్రను కలిగించునదియు, నిద్రను పోగొట్టునదియు
 ఐన అస్త్రములను, సౌరాస్త్రమును నీకిచ్చెదను. (12-14)

సుప్రసిద్ధ రాజకుమారుడనైన ఓ నరోత్తమా! వర్షణము,
 శోషణము, సంతాపనము, విలాపనము అను అస్త్రములను,
 మఱియు మన్మథునకు ప్రీతికరమైనదియు, ఎవ్వరికిని ఎదిరింప

పైశాచమస్త్రం దంబుతం మోహనం నామ నామతః।
ప్రతీచ్ఛ నరశార్దూల రాజపుత్ర మహాయశః। 16

తామసం నరశార్దూల సామనం చ మహాబల।
సంవర్తంచైవ దుర్దర్శం మౌసలం చ నృపాత్మజ। 17

సత్యమస్త్రం మహాబాహో తథా మాయాధరం పరమ్।
సౌరం లేజఃప్రభం నామ పరతేజోఽపకర్షణమ్। 18

సామ్యాస్త్రం శిశిరం నామ త్వష్టరస్త్రం సుదామనమ్।
దారుణం చ భగస్యాపి శీతేషు మథమానవమ్। 19

వీలాన్ రామ మహాబాహో కామరూపాన్ మహాబలాన్।
గృహాణ పరమోదారాన్ క్షీప్రమేవ నృపాత్మజ। 20

స్థితస్తు ప్రాజ్ఞుభోభూత్వా శుచిర్మునివరస్తదా।
దదౌ రామాయ సుప్రీతో మంత్రగ్రామమ్ అనుత్తమమ్। 21

సర్వసంగ్రహణం యేషాం దైవతైరపి దుర్లభమ్।
తాన్యస్త్రాణి తదా విప్రో రాఘవాయ న్యవేదయత్। 22

జపతస్తు మునేస్తస్య విశ్వామిత్రస్య ధీమతః।
ఉపతస్తుర్మహార్థాణి సర్వాణ్యస్త్రాణి రాఘవమ్। 23

ఊచుశ్చ ముదితాః సర్వే రామం ప్రాంజలయస్తదా।
ఇమే స్మ పరమోదారాః కింకరాస్తవ రాఘవ। 24

ప్రతిగృహ్య చ కాకుత్స్థః సమాలభ్య చ పాణినా।
మానసా మే భవిష్యధ్యమ్ ఇతి తానభ్యచోదయత్। 25

తతః ప్రీతమనా రామో విశ్వామిత్రం మహామునిమ్।
అభివాద్య మహాతేజా గమనాయోపచక్రమే। 26

శక్యముగానిదియు అగు 'మదనము' అను అస్త్రమును, అట్టి పైశాచములకు ఇష్టమైన 'మోహన' నామకాస్త్రమును గైకొనుము. (15-16)

నరశ్రేష్ఠుడవైన ఓ రాజకుమారా! తామసము, సామనము, సంవర్తము, తిరుగులేని మౌసలము అను అస్త్రములను, ఓ మహాబాహూ! సత్యాస్త్రము, శ్రేష్ఠమైన మాయాధరము, శత్రుపరాక్రమమును నిర్వీర్యమొనర్చు సూర్యసంబంధమైన 'లేజఃప్రభ' నామకాస్త్రమును స్వీకరింపుము. (17-18)

మహాబాహూ! ఓ రాకుమారా! సోమదేవతకు సంబంధించిన 'శిశిరము' అను పేరుగల అస్త్రము, విశ్వకర్మ నిర్మితమైన 'సుదారుణాస్త్రము' భగదేవతకు సంబంధించిన దారుణాస్త్రము, మనువునకు చెందిన 'శీతేషువు' అను అస్త్రము మొదలగు ఈ అస్త్రములన్నియును కామరూపశక్తి గలవి, మహాబల సంపన్నములు, మిక్కిలి శ్రేష్ఠమైనవి. వీటిని నీవు నానుండి వెంటనే గ్రహింపుము. (19-20)

అంతట విశ్వామిత్రమహర్షి శుచియై, పూర్వాభిముఖుడై, ఆయాఅస్త్రములను వాటికి సంబంధించిన అధిష్ఠాన దేవతామంత్రపూర్వకముగా రామునకు ఇచ్చెను. ఈ అస్త్రములను అన్నింటిని పొందుట దేవతలకు సైతము అసాధ్యము. అట్టి మహాస్త్రములనన్నింటిని ఆ మహాముని శ్రీరామునకు అందించెను. (21-22)

సర్వసమర్థుడైన విశ్వామిత్రమహర్షి అస్త్రమంత్రములను రామునకు ఉపదేశించి, తదధిష్ఠాన దేవతలు ఆయనఆజ్ఞలను అనుసరించునట్లు చేయుటకై వారిని స్మరించుచు జపించు చుండెను. అంతట ఆ మహాస్త్రములన్నియు శ్రీరాముని జేరెను. పిమ్మట ఆ మంత్రాధిష్ఠాన దేవతలందఱును సంతోషముతో శ్రీరామునకు అంజలిఘటించి, ఇట్లనిరి. "ఓ రామవా! నిన్ను చేరిన మేమందఱమును త్రికరణశుద్ధిగా నీసేవకులమై యుందుము." (23-24)

శ్రీరాముడు తనకరస్పర్శతో వారిని స్వీకరించి, "స్మరించినంత మాత్రముననే మీరు నన్ను చేరుదు." అని ఆదేశించి వారిని పంపినైచెను. (25)

మిక్కిలి తేజస్వీయైన శ్రీరాముడు ప్రసన్నచిత్తుడై లక్ష్మణునితో గూడి విశ్వామిత్రమహామునికి అభివాదనమొనర్చి, ఆ ముని వెంట ప్రయాణమయ్యెను. (26)

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే బాలకాండే సప్తవింశస్సర్గః (27)

వాల్మీకిసుహర్షినిరవితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి బాలకాండమునందు ఇరువదిఏడవసర్గము సమాప్తము

28. ఇరువదివినిమిదవసర్గము

విశ్వామిత్రుడు శ్రీరామునకు అస్త్రముల ఉపసంహారమంత్రములను ఉపదేశించుట.

ప్రతిగృహ్య తతోఽస్త్రాణి ప్రహృష్టవదన శ్శుచిః।
గచ్ఛన్నేవ చ కాకుత్స్థో విశ్వామిత్ర మథాబ్రవీత్। 1
గృహీతాస్త్రోఽస్మి భగవన్ దురాధర్మః సురాసురైః।
అస్త్రాణాం త్వహమిచ్ఛామి సంహారం మునిపుంగవ। 2
ఏవం బ్రువతి కాకుత్స్థో విశ్వామిత్రో మహామునిః।
సంహారం వ్యాజహరాథ ధృతిమాన్ సువ్రతశ్శుచిః। 3
సత్యవంతం సత్యకీర్తిం ధృష్టం రభసమేవ చ।
ప్రతిహారతరం నామ పరాజ్ఞుభిమవాజ్ఞుభిమ్। 4
లక్ష్మణవిషమౌ చైవ దృఢనాభసునాభకౌ।
దశాక్షశతవక్త్రై చ దశశీర్షశతోదరౌ। 5
పద్మనాభమహానాభౌ దుందునాభసునాభకౌ।
జ్యోతిషం కృశనం చైవ నైరాశ్యవిమలాపుభౌ। 6
యోగంధరహరిద్రౌ చ దైత్యప్రశమనౌ తథా।
(శుచిబాహుర్మహాబాహుః నిష్కులిర్విరుచిస్తథా)।
సార్పిర్మాళీ ధృతిర్మాళీ వృత్తిమాన్ రుచిరస్తథా। 7
పితృసామనసం చైవ విధూతమకరాపుభౌ।
కరవీరకరం చైవ ధనధాన్యౌ చ రాఘవ। 8
కామరూపం కామరుచిం మోహమావరణం తథా।
జ్వంభకం సర్వనాభం చ సంతానవరణౌ తథా। 9
భృశాశ్వతనయాన్ రామ భాస్కరాన్ కామరూపిణః।
ప్రతీచ్ఛ మమ భద్రం తే పాత్రభూతోఽసి రాఘవ। 10
బాధ మిత్యేవ కాకుత్స్థః ప్రహృష్టే నాంతరాత్మనా।
జగ్రాహ మంత్రగ్రామం తేఽప్యపతస్త్వశ్చరాఘవమ్। 11
దివ్యభాస్వర దేహోశ్చ మూర్తిమంతః సుఖప్రదాః।
కేచిదంగారసదృశాః కేచిద్దూమోపమాస్తథా।
చంద్రార్కసదృశాః కేచిత్ ప్రహ్వంజలిపుటాస్తథా। 12

శ్రీరాముడు శుచియై అస్త్రములను స్వీకరించి మిగుల సంతసించినవాడై, మార్గమధ్యమున వెళ్లుచు విశ్వామిత్రునితో ఇట్లనెను. (1)

"ఓ పూజ్యమహర్షీ! మీ అనుగ్రహమువలన అస్త్రములను బడసితిని. ఇప్పుడు సురాసురులు సైతము నన్నెదుర్కొనజాలరు. ఓ మునీశ్వరా! ఈ అస్త్రములను ఉపసంహరించు విద్యలను గూడ ఉపదేశింపుము. (2)

శ్రీరాముడిట్లు పలుకగా వ్రతనిమ్మడు, పవిత్రుడు మహామునియు ఐన విశ్వామిత్రుడు ఎంతయు సంతసించి, ఆయనకు అస్త్రములను ఉపసంహరించు విద్యనులగూడ ఉపదేశించెను. (3)

ఓ రామవా! సత్యవంతము, సత్యకీర్తి, ధృష్టము, రభసము, ప్రతిహారతరము, పరాజ్ఞుభిము, అవాజ్ఞుభిము, లక్ష్మణము, విషమము, దృఢనాభము, సునాభకము, దశాక్షము, శతవక్త్రము, దశశీర్షము, శతోదరము, పద్మనాభము, మహానాభము, దుందునాభము, సునాభకము, జ్యోతిషము, కృశనము, నైరాశ్యము, విమలము, యోగంధరము, హరిద్రము, దైత్యము, ప్రశమనము, శుచిబాహువు, మహాబాహువు, నిష్కులి, విరుచి, సార్పిమాలి, ధృతిమాలి, వృత్తిమంతము, రుచిరము, పితృసామనసము, విధూతము, మకరము, కరవీరకరము, ధనము, ధాన్యము, కామరూపము, కామరుచి, మోహము, ఆవరణము, జ్వంభకము, సర్వనాభము, సంతానము, వరణము-ఇవియన్నియును ఉపసంహారక విద్యలు. ఓ రామా! ఇంతకు ముందు భృశాశ్వతనయుల అస్త్రరూపమంత్రములను నీకు ఉపదేశించియుంటిని. ఈ సత్యవంతము సత్యకీర్తి మొదలగునవి లోగడ ఉపదేశించిన దండచక్రాది మంత్రాస్త్రములను ఉపసంహరింపజేయును. వీటిని పొందుటకు నీవు అర్హుడవుగాన గైకొనుము. నీకు భద్రమగుగాక. (4-10)

అంతట రాముడు "అట్లే" అని ప్రసన్నచిత్తుడై ఉపసంహారక మంత్రములను స్వీకరించెను. అవియును శ్రీరాముని జేరెను. (11)

మంత్రస్వీకారానంతరము ఆ మంత్రముల అధిదేవతలు రామునియెదుట సాక్షాత్కరించిరి. వారిదేహములు ఆ దివ్యతేజస్సులతో విలసిల్లుచు కాలిన్యముగలిగియుండెను. అవి అహోదకరములు, వారిలో కొందఱు అగ్నివలెను, కొందఱు, పొగవలెను, మఱికొందఱు సూర్యచంద్రులను బోలెయు

రామం ప్రాంజలయో భూత్వాఽ బ్రువన్ మధురభాషిణః ।
ఇమే స్మ నరశార్దూల శాధి కిం కరవామ తే । 13

మానసాః కార్యకాలేషు సాహాయ్యం మే కరిష్యథ ।
గమ్యతామితి తానాహ యథేష్టం రఘునందనః । 14

అథ తే రామమామంత్ర్య కృత్వాచాపి ప్రదక్షిణమ్ ।
ఏవమస్త్వేతి కాకుత్స్థమ్ ఉక్త్వా జగ్ముర్యథాగతమ్ । 15

తతస్తు రామః కాకుత్స్థః శాసనాద్బ్రహ్మవాదినః ।
లక్ష్మణాయచ తాన్ సర్వాన్ పరాస్రాన్ రఘునందనః ।
సంహారాన్ స చ సంహృష్టః శ్రీమాంస్తస్మైన్యవేదయత్ । 16

స చ తాన్ రాఘవో జ్ఞాత్వా విశ్వామిత్రం మహామునిమ్ ।
గచ్ఛన్నేవాథ మధురం శ్లక్ష్యం పచనమబ్రవీత్ । 17

కిన్వేతస్మేఘసంకాశం పర్వతస్యావిదూరతః ।
వృక్షషండమిత్ భాతి పరం కౌతూహలం హి మే । 18

దర్శనీయం మృగాకీర్ణం మనోరమమతీవ చ ।
నానాప్రకారైః శకునైః పల్లనాదైరలంకృతమ్ । 19

నిస్సృతాః స్మ మునిశ్రేష్ఠ కాంతారాద్రోమహర్షణాత్ ।
అనయాత్వవగచ్ఛామి దేశస్య సుఖవత్తయా ।
సర్వం మే శంస భగవన్ కస్యాశ్రమపదంత్యదమ్ । 20

సంప్రాప్తా యత్ర తే పాపా బ్రహ్మఘ్నా దుష్టచారిణః ।
తవ యజ్ఞస్య విఘ్నాయ దురాత్మానో మహామునే ।
భగవన్ తస్య కో దేశః సా యత్ర తవ యాజ్ఞికీ । 21

రక్షితవ్యా క్రియా బ్రహ్మన్ మయా వధ్యాశ్చ రాక్షసాః ।
ఏతత్ సర్వం మునిశ్రేష్ఠ శోతు మిచ్ఛా మ్యహం ప్రభో । 22

భాసిల్లుచుండిరి. వారు అందఱును అంజలిఘటించి, వినఁములై శ్రీరామునితో మధురముగా ఇట్లు భాషించిరి. “ఓ నరోత్తమా! ఇచటనున్న మేమందఱము నీ దాసులము. నీకు ఏమి చేయవలెనో అదేశింపుము.” (12-13)

అంతట రఘునందనుడు “మీరు నాస్మృతిపథమున మసలుచు కార్యావసరములయందు సహాయపడు చుండుడు. ఇక మీరు మీ అభీష్టస్థానములకు స్వేచ్ఛగా వెళ్లుడు.” అని వారితో అనెను. (14)

అంతట వారు ‘అట్లే’ యని పలికి, శ్రీరామునకు ప్రదక్షిణమొనర్చి, ఆయననుండి సెలవుగైకొని, తమ యథా స్థానములకు చేరిరి. (15)

సర్వ శుభలక్షణశోభితుడైన శ్రీరాముడు బ్రహ్మర్షియైన విశ్వామిత్రునిఅదేశముననుసరించి, సర్వశ్రేష్ఠములైన ఆ అస్త్రమంత్రములను, వాటిఉపసంహారమంత్రములను తమ్ముడైన లక్ష్మణునకు బోధించెను. ఆ రామచంద్రుడు ఉపసంహార మంత్రములను చక్కగా గ్రహించి, పయనించుచునే విశ్వామిత్రమహామునితో మృదుమధురముగా ఇట్లనెను. (16-17)

“ఓ మునీశ్వరా! ఈ ప్రదేశమున సర్వతపమీపమునందు మేఘమండలముమబోలిన వృక్షసమూహము విలసిల్లుచున్నది. దీనినిగూర్చి తెలిసికొనవలెనని నాకు మిక్కిలి కుతూహలముగా నున్నది. ఇది నివిదమృగములతోగూడి మిక్కిలి మనోహరమై, చూడముచ్చటగొలుపుచున్నది. ఇచట నానావిధములైన పక్షుల కిలకిలారావములు వీనులనిందు గావించుచున్నవి. ఈ ప్రదేశము ప్రశాంతమై మిక్కిలి హాయినిగూర్చుచున్నది. కనుక భయంకరమైన తాటకావనమునుండి బయటపడినట్లు తలంచుచున్నాను. ఓ మహాత్మా! ఈ ఆశ్రమము ఎవరిదో వినరముగా తెలుపుడు. (18-20)

ఓ మహాముని! పాపాత్ములును, బ్రహ్మహత్యలు చేయు వారును, దుర్మార్గులును, దురాత్ములును ఐన ఆ రాక్షసులు మీ యజ్ఞకార్యమునకు విఘ్నము కల్గించుటకై వచ్చెడి ప్రదేశమేది? (21)

పూజ్యుడైన ఓ బ్రహ్మర్షీ! ఆ రాక్షసులను వధించి, మీ యజ్ఞకార్యమును రక్షింపవలసిన ప్రదేశమేది? ఓ మునీశ్వరా! ఈ విషయములను అన్నింటిని వినగోరుచున్నాను. దయతో తెలుపుడు.” (22)

ఇత్యార్షే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే బాలకాండే అష్టావింశస్సర్గః (28)

వాల్మీకిమహర్షినిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీ మద్రామాయణమునందలి బాలకాండమునందు ఇరువదిఏనిమిదవసర్గము సమాప్తము

29. ఇరువదితొమ్మిదవసర్గము

సిద్ధాశ్రమవృత్తాంతము - విశ్వామిత్రుడు యజ్ఞదీక్షనుగైకొనుట.

అథ తస్యాప్రమేయస్య తద్వనం పరిష్కచ్ఛతః।
విశ్వామిత్రో మహాతేజా వ్యాభ్యాతుమ్ ఉపచక్రమే। 1

ఇహ రామ మహాబాహో విష్ణుర్దేవవరః ప్రభుః।
వర్షాణి సుబహున్యేన తథా యుగశతాని చ। 2

తపశ్చరణయోగార్థమ్ ఉవాస సుమహాతపాః।
వీష పుర్వాశ్రమో రామ వామనస్య మహాత్మనః।
సిద్ధాశ్రమ ఇతి భ్యాతః సిద్ధో హ్యత్ర మహాతపాః। 3

ఏతస్మిన్నేవ కాలే తు రాజా వైరోచనిర్బలిః।
నిర్జిత్య దైవతగణాన్ సేంద్రాంశ్చ సమరుద్ధణాన్।
కారయామాస తద్రాజ్యం త్రిషు లోకేషు విశ్రుతః। 4

బలేస్తు యజమానస్య దేవాః సాగ్నిపురోగమాః।
సమాగమ్య స్వయం చైవ విష్ణుమ్ ఊచురిహశ్రమే। 5

బలి ర్వైరోచనిర్విష్ణో యజతే యజ్ఞముత్తమమ్।
అసమాప్తే క్రతౌ తస్మిన్ స్వకార్యమభిపద్యతామ్। 6

యే చైవమభివర్తంతే యాచితార ఇతస్తతః।
యచ్చ యత్ర యథావచ్చ సర్వం తేభ్యః ప్రయచ్ఛతి। 7

స త్వం సురహితార్థాయ మాయాయోగముపాశ్రితః।
వామనత్వం గతో విష్ణో కురు కల్యాణ ముత్తమమ్। 8

సాటిలేని వైభవములుగల శ్రీరామచంద్రుడు ఒక సామాన్యమానవునివలె ఆ వనమునుగూర్చి ఇట్లు ప్రశ్నింపగా, మహాతేజస్వీయైన విశ్వామిత్రుడు సమగ్రముగా ఇట్లు తెలుపసాగెను. (1)

మహాబాహునైన ఓ రామా! దేవాదిదేవుడైన శ్రీమహావిష్ణువు వందలకొలదియుగములకాలము లోకకల్యాణమునకై తపమాచరించుచు తత్ఫలసిద్ధికై ఇచట నివసించెను. వామనావతారమునకు ముందు మహాత్ముడైన విష్ణువు తపసిద్ధిని పొందుటవలనను, మహాతపస్వి కాశ్యపుడు తనతపశ్చర్యకు ఫలసిద్ధినందుట వలనను దీనికి 'సిద్ధాశ్రమము' అని ప్రసిద్ధి యేర్పడెను. (2-3)

విష్ణుతపశ్చర్యకాలమునందే ప్రహ్లాదునిమనుమడును విరోచనునికుమారుడును ఐన 'బలి చక్రవర్తి' మరుద్గణములను, ఇంద్రాదిదేవతలను జయించి, ముల్లోకములకును రాజై పరిపాలించుచు ప్రసిద్ధికెక్కెను. (4)

'బలి' యజ్ఞము చేయుచుండగా అగ్నిదేవుని ముందుంచుకొని⁽¹⁾ దేవతలు అందఱును ఈ ఆశ్రమమున తపమొనరించుచున్న విష్ణుమూర్తిని చేరి, స్వయముగా ఇట్లు విన్నవించుకొనిరి. (5)

"ఓ మహావిష్ణా! విరోచనుని పుత్రుడైన బలిచక్రవర్తి గొప్ప ప్రభావముగల ఒక యజ్ఞమును చేయుచున్నాడు. అది ముగియకముందే ఈ దేవ (మా) కార్యమును నెరవేర్చ వలసినదిగా ప్రార్థన. యజ్ఞముచేయుచున్న బలిచక్రవర్తికడకు అర్ఘ్యము (యాచకులు) అన్ని దిక్కులనుండి ప్రవాహముగా వచ్చుచున్నారు. వారు కోరినరీతిగా ధనకనకవస్తువాహనాదుల నెల్లను ఏ మాత్రము వెనుకాడక వెంటనే అతడు వారికి దానముచేయుచున్నాడు. ఓ మహావిష్ణా! మహామహితాత్ముడైన నీవు దేవతలహితముకొఱకై మాయాయోగమును ఆశ్రయించి, వామనుడనై అవతరింపుము. మాకు శుభలాభములను చేకూర్పుము." (వామనుడనై బలికడకు వెళ్లి, దానము పేరుతో అతని రాజ్యమును గైకొని, మాకు ఇమ్ము.) (6-8)

1) "అగ్నిముఖా వై దేవాః"

(శులివాక్యమ్ -

(1) దేవతలు అందఱును అగ్నిదేవునిద్వారా తమహవిర్యాగములను అందుకొనుచుందురు.

(2) దేవతలందఱును అగ్నిని ముందుంచుకొని సాగిపోవుచుందురు.

ఏతస్మిన్నంతరే రామ కాశ్యపోఽగ్నిసమప్రభః ।
అదిత్యాసహితో రామ దీప్యమాన ఇవౌజసా ॥ 9

దేవీసహాయో భగవాన్ దివ్యం వర్తసహస్రకమ్ ।
వ్రతం సమాప్య వరదం తుష్టావ మధుసూదనమ్ ॥ 10

తపోమయం తపోరాశిం తపోమూర్తిం తపాత్మకమ్ ।
తపసా త్వాం సుతస్తేన పశ్యామి పురుషోత్తమమ్ ॥ 11

శరీరే తవ పశ్యామి జగత్ సర్వమిదం ప్రభో ।
త్వమనాదిరనిర్దేశ్యః త్వామహం శరణం గతః ॥ 12

త మువాచ హరిః ప్రీతః కాశ్యపం ధూతకల్మషమ్ ।
వరం వరయ భద్రం తే వరాహ్నోఽసి మతో మమ ॥ 13

తచ్ఛ్రుత్వా వచనం తస్య మారీచః కాశ్యపోఽబ్రవీత్ ।
అదిత్యా దేవతానాం చ మమ చైవానుయోచతః ॥ 14

వరం వరద సుప్రీతో దాతుమర్హసి సువ్రత ।
పుత్రత్వం గచ్ఛ భగవ న్నదిత్యా మమ చానఘ ॥ 15

భ్రాతా భవ యవీయాం స్త్వం శక్రస్యాసురసూదన ।
శోకార్తానాం తు దేవానాం సాహాయ్యం కర్తుమర్హసి ॥ 16

అయం సిద్ధాశ్రమో నామ ప్రసాదాత్ తే భవిష్యతి ।
సిద్ధేకర్మణి దేవేశ ఉత్తిష్ఠ భగవన్నితః ॥ 17

అథ విష్ణు ర్మహాతేజా అదిత్యాం సమజాయత ।
వామనం రూపమాస్థాయ వైరోచని ముపాగమత్ ॥ 18

త్రీన్ క్రమానథ భిక్షిత్యా ప్రతిగృహ్య చ మానదః ।
అక్రమ్య లోకాన్ లోకాత్మా సర్వభూతహితే రతః ॥ 19

“ఓ రామా! ఇంద్రాదిదేవతలు తపోనిష్ఠలోనున్న విష్ణుమూర్తిని ప్రార్థించునమయముననే అగ్నివలె తేజస్వయైన కశ్యపమహర్షి తనదర్శనమిచ్చిన అదితితోగూడి తేజోరాశియై వెలుగొందుచుండెను. కశ్యపమహర్షి పత్నీసహితుడై వేయిదివ్యసంవత్సరములు వ్రతమాచరించి, వరప్రదుడైన శ్రీమహావిష్ణువును సంతుష్టునిగావించి ఇట్లు స్తుతించెను. (9-10)

ఓ పురుషోత్తమా! నీవు తపస్సుద్వారా ఆరాధింపదగిన వాడవు, తపఃఫలమును ప్రసాదించువాడవు, జ్ఞానస్వరూపుడవు, సమస్తకల్యాణగుణములు గలవాడవు, అట్టి నిన్ను ఒక పరమవ్రతయోజననిమిత్తమై, తపస్సుచే ఆరాధించి, దర్శించుచున్నాను. (11)

ఓ మహాప్రభూ! చేతనాచేతనాత్మకమైన ఈ సమస్త జగత్తును నీయందుజూచుచున్నాను. నీవు ఆద్యంత రహితుడవు, అనిర్వచనీయుడవు, అట్టి నిన్ను శరణుజొచ్చుచున్నాను. (12)

మిగులసన్నితరుడైన ఆ కశ్యపమహర్షితో శ్రీహరి ప్రీతితో ఇట్లనెను. “నీకు శుభమగుగాక, వరమును కోరుకొనుము. అందులకు నీవు అర్హుడవు.” (13)

మరీచికుమారుడైన కశ్యపుడు శ్రీహరివచనములను విని, ఇట్లనెను. “వరములను ప్రసాదించు ఓ శ్రీహరి! అదితియు, నేను, దేవతలును నిన్ను అర్థించుచుంటిమి. సంప్రీతుడనై మాకు వరమును ప్రసాదింపుము. మమ్ము ఆదుకొనగలవాడవు నీవే. ఓ మహాత్మా! ఓ దేవా! నీవు మాకు పుత్రుడనై జన్మింపుము. (14-15)

ఓ అసురసూదనా! ఇంద్రునకు తమ్ముడవు (ఉపేంద్రుడవు) కమ్ము. శోకార్తులైన దేవతలను ఆదుకొనగల శక్తిమంతుడవు నీవే. ఓ దేవదేవా! నీ అనుగ్రహమువలన మా తపస్సులు ఫలించును. నీ సంకల్పమూ నెరవేలును. కనుక ఈ ప్రదేశము ‘సిద్ధాశ్రమము’గా ప్రసిద్ధిపొందును. ఇక వామనావతారమునెత్తుటకై సిద్ధము కమ్ము.” (16-17)

అంతట మహాశక్తిశాలియైన విష్ణువు అదితియందు పుత్రుడై జన్మించెను. వామనరూపమున బలిచక్రవర్తి కడకు చేరెను. (18)

సమస్తలోకములకును హితమునుగూర్చు ప్రభువైన శ్రీమహావిష్ణువు అతులప్రబావశాలియయ్యును వామనుడై అభిమానమును పెట్టుకొనక మూడడుగుల మేరకు ధర్మాత్ముడైన బలిని యాచించి, దానముగా స్వీకరించెను.

మహేంద్రాయ పునః ప్రాచాత్ నియమ్య బలిమోజసాః।
త్రైలోక్యం స మహాతేజాః చక్రే శక్రవశం పునః। 20

తేనైష పూర్వమాక్రాంత ఆశ్రమః శ్రమనాశనః।
మయాఽపి భక్త్వా తస్యైష వామనస్యోపభుజ్యతే। 21

ఏతమాశ్రమమాయాంతి రాక్షసా విఘ్నకారిణః।
అత్రైవ పురుషవ్యాఘ్రు హంతవ్యా దుష్టచారిణః। 22

అద్య గచ్ఛామహే రామ సిద్ధాశ్రమమ్ అనుత్తమమ్।
తదాశ్రమపదం తాత తవాప్యేతద్యథా మమ। 23

ప్రవిశన్నాశ్రమపదం వ్యరోచత మహామునిః।
శశీవ గతనీహరః పునర్వసునమన్వితః। 24

తం దృష్ట్వా మునయః సర్వే సిద్ధాశ్రమనివాసినః।
ఉత్పత్యోత్పత్య సహసా విశ్వామిత్రమ్ అపూజయన్। 25

యథార్హం చక్రీరే పూజాం విశ్వామిత్రాయ ధీమతే।
తత్రైవ రాజపుత్రాభ్యామ్ అకుర్వన్ అతిథిక్రియామ్। 26

ముహూర్తమథ విశ్రాంతౌ రాజపుత్రావరిందమౌ।
ప్రాంజలీ మునిశార్దూలమ్ ఊచతూ రఘునందనౌ। 27

అద్యైవ దీక్షాం ప్రవిశ భద్రం తే మునిపుంగవః।
సిద్ధాశ్రమోఽయం సిద్ధః స్యాత్ సత్యమస్తు వచస్తవ। 28

ఏవ ముక్తో మహాతేజా విశ్వామిత్రో మహాన్ ఋషిః।
ప్రవివేశ తదా దీక్షాం నియతో నియతేంద్రియః। 29

కుమారావపి తాం రాత్రిమ్ ఉషిత్వా సుసమాహితౌ।
ప్రభాతకాలేచోత్తాయ పూర్వాం సంధ్యామ్ ఉపాస్య చ। 30

పిమ్మట త్రివిక్రముడై ముల్లోకములను వ్యాపించెను. అతడు తనప్రభావముచేత బలిని అదుపుచేసి, వాటిని దేవేంద్రునకు ఇచ్చెను. ఈ విధముగా ఆ దివ్యతేజోమూర్తి (విష్ణువు) ముల్లోకములకుమ మజల ఇంద్రుని అధిపతిని గావించెను. (19-20)

మహాత్ముడైన వామనునిపాదస్పర్శతో పవిత్రమైన ప్రదేశమిది. అందువలన ఇచట అడుగిడినవారియొక్క సాంసారికబాధలను ఇది దూరమొనర్చును. నేనైతే త్రివిక్రముడైన వామనునియెడగల భక్తిశ్రద్ధలకారణముగ (స్థాణ్యాశ్రమమును వీడి) ఈ ప్రదేశమును ఆశ్రయించితిని. ఓ నరోత్తమా! విఘ్నకారకులైన రాక్షసులు ఈ ఆశ్రమమునకు వచ్చుచుందురు. ఆ దుర్మార్గులను హతమార్చవలసినది ఈ ప్రదేశముననే. (21-22)

ఓ రామా! పవిత్రమైన ఆ సిద్ధాశ్రమమునకు నేడే వెళ్లుదము. నాయనా! ఆ ఆశ్రమము నాది మాత్రమే గాదు, నీది కూడ. (23)

విశ్వామిత్రమహాముని రామలక్ష్మణులతోగూడి ఆశ్రమమున ప్రవేశించుచు మంచుతోలగి, పునర్వసు నక్షత్రముతోగూడిన చంద్రునివలె విరాజిల్లెను. (24)

ఆ సిద్ధాశ్రమనివాసులైన మునులందఱును విశ్వామిత్ర మహర్షిని జూచి, వెంటనే లేచి, ఆనందముతో సంబరపడిరి. పిమ్మట వారు ముందునకు వచ్చి, వారికి స్వాగత పత్కారములను గావించిరి. (25)

వారు ప్రతిభావంతుడైన విశ్వామిత్రమహామునిని తగిన విధముగా పూజించిరి. అట్లే ఆ రామలక్ష్మణులకును అతిథి మర్యాదలనొనర్చిరి. (26)

శత్రుభయంకరులును, రాజకుమారులును ఐన రామ లక్ష్మణులు క్షణకాలముపాటు విశ్రాంతి గైకొనిన పిమ్మట, విశ్వామిత్రమహర్షికి అంజలి పుటించి ఇట్లు పలికిరి. (27)

"ఓ మునీశ్వరా! నేడే దీక్షను స్వీకరింపుడు, మీ సంకల్పము నెఱవేఱును. రాక్షససంహారము జరిగి తీరును, యజ్ఞము నిర్విఘ్నముగా జరిగి ఫలసిద్ధి కలుగును. దీనికి 'సిద్ధాశ్రమము' అను పేరు సార్థకము అగును. అంతయు ఖభమేయగును." (28)

మహాతేజస్వయైన విశ్వామిత్రమహర్షి శ్రీరాముడు సుడివిన ఉత్సాహపూరితవచనములను విని, నిశ్చలచిత్తుడై నియమ నిష్ఠలతో యజ్ఞదీక్షను స్వీకరించెను. (29)

రామలక్ష్మణులును ప్రశాంతచిత్తులై ఆ రాత్రిని గడపిరి. ఉషఃకాలమునే మేల్కొని, స్నానాదికములనాచరించి, సూర్యునకు అర్ఘ్యప్రదానములనొనర్చిరి. నియమపూర్వకముగా

స్పృష్టోదకౌ శుచీ జప్యం సమాప్య నియమేన చ ।
హుతాగ్నిహోత్రమాసీనం విశ్వామిత్రమవండతామ్ । 31

గాయత్రీ మంత్రమును జపించి, స్రాతఃకాలసంధ్యోపాసనను ముగించుకొనిరి, ఇంతలో విశ్వామిత్రుడు ఔపాసనాది - అగ్ని కార్యములను ఆచరించి, ఆసీనుడైయుండగా వారు ఆయన కడకు వచ్చి నమస్కరించిరి. (30-31)

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే బాలకాండే ఏకోనత్రింశస్సర్గః (29)

వాల్మీకిమహర్షివిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీ మద్రామాయణమునందలి బాలకాండమునందు ఇరువదితొమ్మిదవసర్గము సమాప్తము

-- * * * --

30. ముప్పదియవసర్గము

రామలక్ష్మణులు సుబాహుమారీచాదిరాక్షసులను నిగ్రహించుట - విశ్వామిత్రయాగమును సంరక్షించుట.

అథ తౌ దేశకాలజ్ఞౌ రాజపుత్రావరిందవౌ ।
దేశే కాలే చ వాక్యజ్ఞావబ్రూతాం కౌశికం వచః । 1

భగవన్ శ్రోతుమిచ్ఛావో యస్మిన్ కాలే నిశాచరా ।
సంరక్షణీయౌ తౌ బ్రహ్మాన్ నాతివర్తేత తత్క్షణమ్ । 2

ఏషం బ్రువాణౌ కాకుత్స్థా త్వరమాణౌ యుయుత్సయా ।
సర్వే తే మునయః ప్రీతాః ప్రశశంసుః స్పృహత్మజౌ । 3

అద్యప్రభృతి షడ్రాత్రం రక్షతం రాఘవౌ యువామ్ ।
దీక్షాం గతో హ్యేష మునిః మౌనిత్వం చ గమిష్యతి । 4

తౌ తు తద్యచనం శ్రుత్వా రాజపుత్రౌ యశస్వినౌ ।
అనిద్రౌ షడహోరాత్రం తపోవనమరక్షతామ్ । 5

ఉపాసాంచక్రతుర్వీరౌ యత్తై శరమథన్వినౌ ।
రరక్షతుర్మునివరం విశ్వామిత్రమరిందవౌ । 6

అథ కాలే గతే తస్మిన్ షష్ఠే హని సమాగతే ।
సౌమిత్రిమ్ అబ్రవీద్రామౌ యత్తో భవ సమాహితః । 7

శత్రుసంహారదక్షులును, దేశకాలములను గుర్తించి, తదనుగుణముగ మాటాడగలవారును ఐన ఆ రామలక్ష్మణులు విశ్వామిత్రునితో ఇట్లనిరి. (1)

“పూజ్యుడనైన ఓ బ్రహ్మర్షీ! ఆ రాక్షసులు యజ్ఞమునకు విఘ్నములను కల్గించుటకై ఎప్పుడు వత్తురో దయతో తెల్పుడు. యజ్ఞసంరక్షణార్థము వారిని నిలువరించుటకై మేము సావధానులమై యుందుము.” (2)

ఈ విధముగా పలుకుచు రామలక్ష్మణులు రాక్షసులతో యుద్ధమొనర్చుటకై త్వరపడుచుండిరి. అందులకు అచటి మునులు అందఱును ఎంతయు సంతసించి, ఆ రాకుమారులను ప్రశంసించుచు ఇట్లనిరి, “నేటినుండి ఆఱుదినముల వఱకు విశ్వామిత్రమహర్షి మౌనదీక్షలోనుండును. ఓ రాజకుమారులారా! మీరు సావధానులై ఈ ఆఱుదినములును యజ్ఞమును రక్షించుచుండవలెను.” (3-4)

రాజకుమారులలో సుప్రసిద్దులైన ఆ రామలక్ష్మణులు వారి మాటలను విని, ఆ ఆఱుదినములును రాత్రింబవళ్లు జాగరూకులై తపోవనమును రక్షించుచుండిరి. మహాదనుర్థారులైన ఆ వీరులు సావధానులై ఆ నమీషముననే నిలిచి, విఘ్నకారకులైన రాక్షసులయొక్క బాధనుండి విశ్వామిత్రమహామునిరక్షణ కార్యములో నిమగ్నులై యుండిరి. (5-6)

ఐదుదినములు క్రమముగా యజ్ఞకార్యక్రమములు జరిగెను. పిమ్మట ఆఱవనాడు శ్రీరాముడు లక్ష్మణునితో “నిమఱుపాటులేక సర్వసన్నద్ధుడవై యుండుము.” అని పలికెను. (7)

రామస్యైవం బ్రువాణస్య త్వరితస్య యుయుత్సయా ।
ప్రజజ్వాల తతో వేదిః సోపాధ్యాయపురోహితా । 8

సదర్పచమసస్రక్కా ససమిత్కుసుమోచ్చయా ।
విశ్వామిత్రేణ సహితా వేదిర్జజ్వాల సర్విజా । 9

మంత్రవచ్చ యథాన్యాయం యజ్ఞో సా సంప్రవర్తతే ।
అకాశే చ మహాన్ శబ్దః ప్రాదురాసీ ద్భయానకః । 10

అవార్య గగనం మేఘో యథా ప్రావృషి నిర్గతః ।
తథా మాయాం వికుర్వాణో రాక్షసావభ్యధావతామ్ । 11

మారీచశ్చ సుబాహుశ్చ తయోరనుచరాశ్చ యే ।
అగమ్య భీమసంకాశా రుధిరాఘవే అవాస్పజన్ । 12

సా లేన రుధిరాఘేణ వేదిర్జజ్వాల మండితా ।
సహసాభిద్రుతో రామః తానపశ్యత్ తతో దివి । 13

తావాపతంతౌ సహసా దృష్ట్వా రాజీవలోచనః ।
లక్ష్మణం చాథ సంప్రేక్ష్య రామో వచనమబ్రవీత్ । 14

పశ్య లక్ష్మణ దుర్వుల్లాన్ రాక్షసాన్ పిశితాశవాన్ ।
మానవాస్త్రసమాధూతాన్ అనిలేన యథా ఘనాన్ । 15

కలిష్టామి న సందేహో నోత్సహే హంతు మీదృశాన్ ।
ఇత్యుక్త్వావచనమ్ రామః చాపే సంధాయవేగవాన్ । 16

మానవం పరమోదారమ్ అస్త్రం పరమభాస్వరమ్ ।
చిక్షేప పరమక్రుద్ధో మారీచోరసి రాఘవః । 17

స లేన పరమాస్త్రేణ మానవేన సమాహతః ।
సంపూర్ణం యోజనశతం క్షిప్త స్సాగర సంప్లవే । 18

విచేతనం విఘూర్ణంతం శీతేషుబలతాడితమ్ ।
నిరస్తం దృశ్య మారీచం రామో లక్ష్మణమబ్రవీత్ । 19

యుద్ధముచేయుటకు త్వరితమున శ్రీరాముడు ఇట్లు నుడువుచుండగానే విశ్వామిత్రునితో, బుట్టిజాలతో గూడిన యజ్ఞవేదికనుండి అగ్నిజ్వాలలు ఒక్కొక్కటిగా పైకెగసెను. (వేదికనుండి అగ్నిజ్వాలలు పైకెగయుట రాక్షసులరాకను సూచించు ఉత్పాతము.) (8)

యజ్ఞవేదికసమీపమున విశ్వామిత్రుడు, బుట్టిజాలు ఆసీనులై హోమకార్యక్రమములను నిర్వర్తించుచుండిరి. అచట దర్పలు, చమసములు (పానపాత్రలు) సుక్కులు (అజ్య హోమముచేయుటకు ఉపయోగించు పాదసములు) సమిదలు, అలంకరణకై పుష్పములు మొదలగునవి ఉండెను. ఇంతలో యజ్ఞవేదికనుండి 'అహవనీయాగ్ని' జ్వాలలు ఒక్కసారిగా ప్రజ్వరిల్లెను. (9)

యజ్ఞము వేదమంత్రపూర్వకముగా యథాక్రమముగా కొనసాగుచుండెను. ఇంతలో ఆకాశమునుండి భయంకరమైన ఒక మహాశబ్దము బయలుదేరినది. వర్షాకాలమున ఆకాశమును క్రమ్ముకొనుచువచ్చెడి మేఘములవలె రాక్షసులు తమ మాయలను ప్రయోగించుచు పరుగుపరుగున వచ్చిరి. (10-11)

భయంకరులైన మారీచసుబాహువులు, వారి అనుచరులు అచటికి చేరి, కుండపోతగా రక్తమును వర్షించిరి. ఆ రక్త వృష్టితో వేదికయొక్క పరిసరములన్నియును తడిసిపోయెను. తమ్మునితోగూడిన శ్రీరాముడు అట్టివేదికను జూచి క్రుద్ధుడై, వెంటనే ముందుకు దూసికొని వచ్చి, ఆకాశమున నున్న రాక్షసులను గాంచెను. (12-13)

రాజీవలోచనుడైన శ్రీరాముడు ఆ విధముగా వచ్చి పడుచున్న రాక్షసులను గాంచి, లక్ష్మణునినైపు మఱి సాధిప్రాయముగా జూచి ఇట్లనెను. (14)

"ఓ లక్ష్మణా! వాయువు మేఘములనువలె మాంసభక్తకులు, దుర్మార్గులు ఐన ఆ రాక్షసులను మానవాస్త్రముతో చెల్లాచెదరుగావించెదను. చూడుము." ఇట్టి పిఱికిపందలను సంహరించుటకు ఏమాత్రమూ ఇష్టపడను. అని పలికి శ్రీరాముడు తనచాపమునందు శరమును సంధించెను. మిక్కిలి క్రుద్ధుడైన రాఘవుడు మిగుల శక్తిమంతమై, కాంతులను విరజిమ్ముచున్న మానవాస్త్రమును మారీచుని వక్షస్థలముపై ప్రయోగించెను. (15-17)

ఆ మారీచుడు అమోఘమైన మానవాస్త్రముదెబ్బకు నూలు యోజనముల దూరమున సముద్రజలములలో పడిపోయెను. (18)

'శీతేషువు' అను బలమైన శరాఘాతమునకు గురియైన మారీచుడు స్పృహను కోల్పోయి, గిరగిర దిరుగుచు దూరమునకు కొట్టుకొనిపోవుచుండెను. అట్టి మారీచుని జూచి శ్రీరాముడు

పశ్య లక్ష్మణ శీతేషుం మానవం ధర్మసంహితమ్ ।
మోహయిత్వా నయత్యేనం న చ ప్రాణైర్వ్యయుజ్యత ॥ 20

ఇమానపి వధిష్యామి నిర్భణాన్ దుష్టచారిణః ।
రాక్షసాన్ పాపకర్మస్థాన్ యజ్ఞఘ్నాన్ రుధిరాశనాన్ ॥ 21

సంగృహ్యస్త్రం తతో రామో దివ్యమాగ్నేయమదృతమ్ ।
సుబాహురసి చిక్షేప స విద్రుః ప్రాపతద్భువి ॥ 22

శేషాన్ వాయవ్య మూదాయ నిజఘాన మహాయశాః ।
రాఘవః పరమోదాలో మునీనాం ముద మావహాన్ ॥ 23

స హత్వా రాక్షసాన్ సర్వాన్ యజ్ఞఘ్నాన్ రఘునందనః ।
ఋషిభిః పూజిత స్తత్ర యథేంద్రో విజయే పురా ॥ 24

అథ యజ్ఞే సమాప్తే తు విశ్వామిత్రో మహామునిః ।
నిరీతికా దిశో దృష్ట్వా కాకుల్స్థమిదమబ్రవీత్ ॥ 25

కృతార్థోఽస్మి మహాబాహో కృతం గురువచస్త్యయా ।
సిద్ధాశ్రమమిదం సత్యం కృతం రామ మహాయశః ॥ 26

లక్ష్మణునితో ఇట్లనెను. "ఓ లక్ష్మణా! ధర్మసహితమైన 'శీతేషు' అను పేరు గల ఈ మానవాస్త్రమును చూడుము. ఇది మారీచుని ప్రాణములను తీయక, స్పృహలేకుండా చేసి వానిని తీసికొని పోవుచున్నది. (19-20)

ఈ రాక్షసులు కఠినాత్ములు, పాపకర్ములు, యజ్ఞములను ధ్వంసముచేయువారు, రక్షమును ద్రాగువారు. అట్టి ఈ దుర్మార్గులనుగూడ వధించెదను." (21)

పిమ్మట శ్రీరాముడు అదృతము, దివ్యము ఐన ఆగ్నేయాస్త్రమును సంధించి, సుబాహువు యొక్క వక్షఃస్థలమున గొట్టెను. దానిదెబ్బకు అతడు నేలగూలెను. (22)

మిక్కిలి సరాక్రమశాలియు, సద్వర్తనుడును ఐన శ్రీరాముడు మిగిలిన రాక్షసులను సైతము వాయవ్యాస్త్రముతో తుద ముట్టించి, మునులకు ముదము చేకూర్చెను. ఈ విధముగా ఆ రఘునందనుడు యజ్ఞమునకు విఘ్నములనొనరించు రాక్షసులనందఱిని హతమార్చెను. పూర్వము రాక్షసులను జయించిన ఇంద్రుని వలె శ్రీరాముడు మునీశ్వరులచే పూజలనందుకొనెను. (23-24)

యజ్ఞము నిర్విఘ్నముగా సమాప్తమయ్యెను. అన్నివైపుల నుండియు బాధలు తొలగిపోయెను. అప్పుడు విశ్వామిత్ర మహర్షి శ్రీరామునితో ఇట్లనెను. "ఓ మహాబాహూ! నీవలన నేను కృతార్థుడనైతిని.⁽¹⁾ నీవు మీ నాయనగారికి ఇచ్చినమాటను నిలబెట్టితిని. నీ చర్యతో 'సిద్ధాశ్రమము' అను పేరు ఈ ప్రదేశమునకు సార్థకమైనది. నీ ఖ్యాతి ఇనుమడించినది. (25-26)

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే బాలకాండే త్రింశస్సర్గః (30)

వాల్మీకిమహర్షినిరచితమైన ఆదికావ్యమైన శ్రీ మద్రామాయణమునందలి బాలకాండమునందు ముప్పదియవసర్గము సమాప్తము

-- * * * --

31. ముప్పదియొకటవసర్గము

విశ్వామిత్రుడు - రామలక్ష్మణులు - ఇతరమహర్షులు మిథిలకు బయలుదేరుట.

అథ తాం రజనీం తత్ర కృతార్థౌ రామలక్ష్మణౌ ।
డింషతుర్ముదితౌ వీరౌ ప్రహృష్టేనాంతరాత్మనా ॥ 1

మహావీరులైన రామలక్ష్మణులు విశ్వామిత్రునియజ్ఞ కార్యమును నిర్విఘ్నముగా సఫలమొనర్చి, మిగుల సంతసించిరి. అట్లు సంతుష్టాంతరంగులై, వారు ఆ రాత్రి హాయిగా అచటనే విశ్రాంతి గైకొనిరి. (1)

1) ఆలకలల్లలాడగగని ఆ రాణ్ముని యెటుపోగెనో ॥ ఆ ॥
చెలుపుమీటగను మారీచునిమదమణచెడునేళ ॥ ఆ ॥

ప్రభాతాయాం తు శర్వర్యాం కృతపౌర్వాహ్నికక్రియౌ ।
విశ్వామిత్రమ్ ఋషీం శ్చాన్యాన్ సహితావధిజగ్మతుః । 2

అభివాద్య మునిశ్రేష్ఠం జ్వలంతమివ పావకమ్ ।
ఊచతుర్మధురోదారం వాక్యం మధురభాషణౌ । 3

ఇమౌ స్మ మునిశార్దూల కింకరౌ సముపస్థితౌ ।
అజ్ఞాపయ యథేష్ఠం వై శాసనం కరవావ కిమ్ । 4

ఏవ ముక్తా తత స్తాభ్యాం సర్వ ఏవ మహర్షయః ।
విశ్వామిత్రం పురస్కృత్య రామం వచనమబ్రువన్ । 5

మైథిలస్య నరశ్రేష్ఠ జనకస్య భవిష్యతి ।
యజ్ఞః పరమధర్మిష్ఠః తత్ర యాస్యామహే వయమ్ । 6

త్వం చైవ నరశార్దూల సహస్మాభిర్గమిష్యసి ।
అద్భుతం ధనురత్నం చ తత్ర తద్దష్టమర్హసి । 7

తద్ధి పూర్వం నరశ్రేష్ఠ దత్తం సదసి దైవతైః ।
అప్రమేయబలం ఘోరం మఖే పరమభాస్వరమ్ । 8

నాస్య దేవా న గంధర్వా నాసురా న చ రాక్షసాః ।
కర్తుమారోపణం శక్తా న కథంచన మానుషాః । 9

ధనుష స్తస్య వీర్యం తు జిజ్ఞాసంతో మహీక్షితః ।
న శేకు రారోపయితుం రాజపుత్రా మహాబలాః । 10

తద్దనుర్వరశార్దూల మైథిలస్య మహాత్మనః ।
తత్ర ద్రక్ష్యసి కాకుత్స్థ యజ్ఞం చాద్భుతదర్శనమ్ । 11

తద్ధి యజ్ఞఫలం తేన మైథిలేనోత్తమం ధనుః ।
యాచితం నరశార్దూల సునాథం సర్వదైవతైః । 12

ఆయాగభూతం నృపతేః తస్య వేశ్మని రాఘవ ।
అర్చితం వినితైర్గంధైః ధూపై శ్చాగరుగంధిభిః । 13

తెల్లవాటిన పిమ్మట వారు ఉదయకాలస్నానసంధ్యావందనాది క్రియలను ఆచరించిరి, పిమ్మట ఆ ఇరువురును ఋషులతో గూడియున్న విశ్వామిత్రునియెదుట నిలిచిరి. (2)

అగ్నిదేవునివలె వెలుగొందుచున్న ఆ మునివరునకు వారు అభివాదనమొనర్చిరి. మృదుమదురముగా బాషించునట్టి ఆ రామలక్ష్మణులు మహామునితో హృద్యముగా ఇట్లునుడివిరి. "ఓ మునీశ్వరా! మేము మీ సేవకులము, ఎదుట నిలిచి యుంటిమి. ఇంకను ఏమి చేయవలెనో అజ్ఞాపింపుడు. మీ ఆనతిని తలదాల్చెదము. (3-4)

ఆ చిన్నారుల పలుకులను విని, విశ్వామిత్రాది మహర్షులు ఇట్లు నవించిరి. " ఓ నరోత్తమా! మిథిలానగరప్రభువైన జనకమహారాజు ఒక యజ్ఞమును సంకల్పించినాడు. అతడు పరమధార్మికుడు. మనమందఱము ఆ యజ్ఞమును జూచుటకై వెళ్ళుదము. (5-6)

ఓ నరశ్రేష్ఠా! నీవుగూడ తమ్మునితోగూడి మాతో రమ్ము. అచ్చట అద్భుతమైన ఒక మహాధనుస్సు గలదు. దానిని నీవును చూడవచ్చును. ఆ ధనువు సాటిలేని శక్తిగలది. శత్రు బియంకరిమైనది, మిగుల తేజోవిరాజమానమైనది, ఓ నరశ్రేష్ఠా! దానిని ఒక యజ్ఞసభలో దేవతలు మిథిలాధిపతియైన దేవరాతునకు ఇచ్చిరి. (7-8)

ఈ శివధనుస్సును గంధర్వులు, అసురులు, రాక్షసులు అంతేగాదు దేవతలు సైతము ఎక్కుపెట్టుజాలరు - ఇక మానవుల విషయము నుడువవలసిన పనియేమి? ఆ ధనుస్సు యొక్క శక్తిని తెలిసికొనగోరి, మహాబలశాలురైన రాజులును, రాజకుమారులును దానిని ఎక్కుపెట్టుటకు ప్రయత్నించియు విఫలమైరి. (9-10)

కకుత్స్థవంశమున అవతరించిన ఓ మహానుభావా! మిథిలాపతియు, మహాత్ముడును ఐన జనకుని యొక్క చాపమును అచట నీవు చూడగలవు. అద్భుతమైన ఆ యజ్ఞమునుగూడ దర్శింపవచ్చును. మిథిలాధిపతియైన దేవరాతుడు పూర్వము యజ్ఞము చేసినప్పుడు అతడు యజ్ఞఫలమును కోరగా, అప్పుడు దేవతలు బలమైన ముష్టిబంధముగల (సునాభమైన) ఈ శివధనుస్సును ఆయనకు అనుగ్రహించిరి. (11-12)

ఓ రామా! జనకమహారాజభవనమునందు ధనుర్వాగ (ధనురుత్సవ) సమయమున వివిధములైన గంధములతోడను, పుష్పములతోడను, సువాసనగల అగరు ధూపములతోడను ఈ ధనుస్సు అర్చింపబడెను. (13)

1) దేవరాతుడు 'నిమి' వంశమువాడు. కేతునికుమారుడు. దక్షయజ్ఞమును ధ్వంసము చేయునప్పుడు తానుపయోగించిన చాపమును శివుడు దేవతలకిచ్చెను. వారు దానిని దేవరాతునకిచ్చిరి. ఇతడును, ఇతని సంతతివారును దానిని పూజించుచునవిరి. ఈ శివధనుస్సునే శ్రీరాముడు విరిచెను.

వీవ ముక్త్యా మునివరః ప్రస్తానమకరోత్ తదా ।
సర్వసంఘః సకాకుత్స్థ ఆమంత్ర్య వనదేవతాః ॥ 14

స్వస్తి వోఽస్తు గమిష్యామి సిద్ధ సిద్ధాశ్రమాదహమ్ ।
ఉత్తరే జాహ్నువీతీరే హిమవంతం శిలోచ్ఛయమ్ ॥ 15

ప్రదక్షిణం తతః కృత్వా సిద్ధాశ్రమమనుత్తమమ్ ।
ఉత్తరాం దిశముద్దిశ్య ప్రస్తాతుముపచక్రమే ॥ 16

తం ప్రయాంతం మునివరమ్ అన్వయాదనుసారిణమ్ ।
శకటీశతమాత్రం తు ప్రాయేణ బ్రహ్మవాదినామ్ ॥ 17

మృగపక్షిగణాశ్చైవ సిద్ధాశ్రమనివాసినః ।
అనుజగ్ముర్మహాత్మానం విశ్వామిత్రం మహామునిమ్ ।
నివర్తయామాస తతః పక్షిసంఘాన్ మృగానపి ॥ 18

తే గత్వా దూరమధ్వానం లంబమానే దివాకరే ।
వాసం చక్రుర్మునిగణాః శోణాకూలే సమాహితాః ॥ 19

తేఽస్తంగతే దినకరే స్నాత్వా హుతహుతాశనాః ।
విశ్వామిత్రం పురస్కృత్య నిషేదురమితోజసః ॥ 20

రామోఽపి సహ సౌమిత్రిః మునీం స్తానభిపూజ్య చ ।
అగ్రతో నిషసాదాథ విశ్వామిత్రస్య ధీమతః ॥ 21

అథ రామో మహాతేజా విశ్వామిత్రం మహామునిమ్ ।
పప్రచ్ఛ నరశార్దూలః కౌతూహలసమన్వితః ॥ 22

భగవన్ కో న్వయం దేశః సమృద్ధవనశోభితః ।
శ్రోతు మిచ్ఛామి భద్రం తే వక్తుమర్హసి తత్త్వతః ॥ 23

చోదితో రామవాక్యేన కథయామాస సువ్రతః ।
తన్యదేశస్య నిధిలమ్ ఋషిమధ్యే మహాతపాః ॥ 24

విశ్వామిత్రమహర్షి ఈ విదముగా వచించి, మునులతోడను, రామలక్ష్మణులతోడను గూడి మిథిలానగరమునకు బయలుదేఱుచు వనదేవతలను ఉద్దేశించి, ఇట్లనెను. "ఓ వనదేవతలారా! మీకుశుభమగుగాక, యజ్ఞమొనర్చి ఫలసిద్ధి నొందితిని. ఈ సిద్ధాశ్రమమునుండి బయలుదేఱి గంగానదికి ఉత్తరతీరమునగల హిమాలయమునకు వెళ్ళుచున్నాను." అని. (హిమాలయమునకు వెళ్ళు దారిలోనే మిథిలా నగరము గలదు.) (14-15)

సిమ్ముట ఆ మహాముని మహిమాన్వితమైన సిద్ధాశ్రమమునకు ప్రదక్షిణమొనర్చి, ఉత్తరదిశగా ప్రయాణమును సాగించెను, ఉత్తరదిశగా వెళ్ళుచున్న ఆ మునివరునివెంట బ్రహ్మవేత్తల యొక్క అగ్నిహోత్ర సంభారములతోగూడిన వందశకటములు సాగిపోవుచుండెను. (16-17)

సిద్ధాశ్రమమునందు నివసించుచున్న మృగములు, పక్షులు సైతము మహాత్ముడైన విశ్వామిత్రమహామునిని అనుసరింపగా ఆయన వాటిని నెనుకకు పంపివైచెను. (18)

వారందఱును కొంతదూరము ప్రయాణింపగా సూర్యుడు అస్తమించుసమయమాయెను. అంతట ఆ మునులందఱును శోణనదతీరమునకు చేరి ఆ రాత్రికి అచట బసచేసిరి. (19)

సూర్యుడస్తమించుచుండగా వారు శోణనదజలములలో స్నానములొనర్చి, అగ్నికార్యములను పూర్తిచేసిరి. అనంతరము తేజశ్శాలురైన ఆ మునులు విశ్వామిత్రునితోగూడ ఆసీనులైరి. (20)

రామలక్ష్మణులును ఆ మునులందఱికిని నమస్కరించి, దీశాలియైన విశ్వామిత్రునియెదుట కూర్చుండిరి. అంతట తేజోమూర్తియైన శ్రీరాముడు కుతూహలముతో విశ్వామిత్ర మహర్షిని ఇట్లు ప్రశ్నించెను. "ఓ మహాత్మా! శోణనదతీరమున దట్టమైన వృక్షములతో శోభిల్లుచున్న ఈ ప్రదేశము ఎవరిది? ఈ విషయమును వినగోరుచున్నాను. దయతో సవిస్తరముగా తెల్పుడు." (21-23)

వ్రతవిష్ణుగలవాడును, మహాతపస్వీయు ఐన విశ్వామిత్రుడు శ్రీరాముని ప్రశ్నకు సమాధానముగా ఆ ప్రదేశము యొక్క వృత్తాంతమును మునులందఱును వినుచుండగా ఇట్లు నుడువసాగెను. (24)

ఇత్యార్షే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే బాలకాండే ఏకత్రింశస్సర్గః (31)

వాల్మీకిమహర్షినిరచితమైన ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి బాలకాండమునందు ముప్పదియొకటవసర్గము సమాప్తము

32. ముప్పదిరెండవసర్గము

కుశనాభునికుమారైలవృత్తాంతము.

బ్రహ్మయోనిర్మహానాసీత్ కుశో నామ మహాతపాః ।
ఆక్లిష్టవ్రతధర్మజః సజ్జనప్రతిపూజకః । 1

స మహాత్మా కులీనాయాం యుక్తాయాం సుగుణోల్పణాన్ ।
వైదర్యాం జనయామాస చతుర సృదృశాన్ సుతాన్ । 2

కుశాంబం కుశనాభం చ ఆధూర్తరజసం వసుమ్ ।
దీప్తియుక్తాన్ మహాత్పాహాన్ క్షత్రధర్మచిక్రీర్షయా । 3

తానువాచ కుశః పుత్రాన్ ధర్మిష్ఠాన్ సత్యవాదినః ।
క్రియతాం పాలనం పుత్రా ధర్మం ప్రాప్యత పుష్కలమ్ । 4

కుశస్య వచనం శ్రుత్వా చత్వారో లోకసమ్మతాః ।
వివేశం చక్రీరే సర్వే పురాణాం నృపరాస్తదా । 5

కుశాంబం మహాలేజాః కౌశాంబీమ్ అకరోత్ పురీమ్ ।
కుశనాభం ధర్మాత్మా పురం చక్రే మహాదయమ్ । 6

ఆధూర్తరజసో రామ ధర్మారణ్యం మహీపతిః ।
చక్రే పురవరం రాజా వసుశ్చక్రే గిరివ్రజమ్ । 7

ఏషా వసుమతీ రామ వసోస్తస్య మహాత్మనః ।
ఏతే శైలవరాః పంచ ప్రకాశంతే సమంతతః । 8

సుమాగధీ నదీ రమ్యా మగధాన్ విశ్రుతా యయౌ ।
పంచానాం శైలముఖ్యానాం మధ్యే మాలేవ శోభతే । 9

సైషా హి మాగధీ రామ వసోస్తస్య మహాత్మనః ।
పుర్యాభిచరితా రామ సుక్షేత్రా సన్యమాలినీ । 10

"కుశుడు" అను మహానుభావుడు మా వంశమునకు మూలపురుషుడు. అతడు ఆయోనిజుడు, (బ్రహ్మమానస పుత్రుడు) గొప్పతపస్వి, నియమనిష్ఠులతో వ్రతములనాచరించు వాడు, ధర్మములను బాగుగా ఎఱిగిన వాడు, సత్పురుషులను నిత్యము పూజించుచుండువాడు. ఆ మహాత్మునిభార్య పేరు వైదర్భి, ఆమె ఉత్తమవంశసంజాతురాలు, భర్తకు మిక్కిలి అనుకూలవతి, ఆ దంపతులకు కుశాంబుడు, కుశనాభుడు, ఆధూర్తరజసుడు, వసువు అను నలుగురు కుమారులు కలిగిరి. వారు సద్గుణసంపన్నులు, అన్నివిధముల యోగ్యులు, తల్లిదండ్రులకు దీటైనవారు. (1-3)

అంతేగాదు. ఇంకను వారు మిగులతేజశ్శాలురు, మిక్కిలి ఉత్సాహముగలవారు, ధర్మతత్పరులు, సత్యవచనులు, అట్టి కుమారులను ఉద్దేశించి కుశుడు క్షత్రియధర్మములను బోధించుకోరికతో ఇట్లనెను. "ఓ పుత్రులారా! ధర్మమును గూర్చి సమగ్రముగా ఎఱింగి, ప్రజాపాలనచేయుడు." పిమ్మట నరవరులును, ప్రజాభిమానమును మారగొన్నవారును ఐన ఆ నలుగురుకుమారులును వెంటనే నాలుగుపురములను ఏర్పాటు చేసికొనిరి. (4-5)

మహాలేజస్వియైన కుశాంబుడు 'కౌశాంబీ' పురమును ధర్మాత్ముడైన కుశనాభుడు 'మహాదయము' అను పట్టణమును, రాజకుమారుడైన 'ఆధూర్తరజసుడు' 'ధర్మారణ్యము' అను నగరమును, 'వసువు' అను రాజకుమారుడు 'గిరి వ్రజము' అను మహానగరమును నిర్మింపజేసిరి. ఓ రామా! వ్రస్తుతము మనమున్న ఈ ప్రదేశము మహాత్ముడైన 'వసురాజు' పరిపాలనలోనిది. దీనిచుట్టును ఐదు పెద్ద పర్వతములు విరాజిల్లుచున్నవి. (6-8)

'సుమాగధి' యను నామాంతరము గల 'శోణ' నదము మిక్కిలి రమ్యమైనది. ఇది మగధదేశమునందు అన్నిప్రాంతములలో ప్రవహించుచు ఈ ఐదు పర్వతములనుధ్య మాలవలె శోభిల్లుచున్నది. ఓ రామా! ఈ శోణనదమే మహానుభావుడైన వసురాజు (మగధ) రాజ్యమున తూర్పునుండి పడమరకు ప్రవహించుచు తనకు ఇరుపార్శ్వములయందుగల పంటపొలములను సస్యశ్యామలమొనర్చుచున్నది. (9-10)

కుశనాభస్తు రాజర్షిః కన్యాశతమనుత్తమమ్ ।
జనయామాస ధర్మాత్మా ఘృతాఞ్డాం రఘునందన । 11

తాస్తు యౌవనశాలిన్యో రూపవత్యః స్వలంకృతాః ।
ఉద్యానభూమిమాగమ్య ప్రావృషీవ శతప్రాదాః । 12

గాయంత్యో నృత్యమానాశ్చ వాదయంత్యశ్చ సర్వశః ।
అమోదం పరమం జగ్ముః పరాభరణభూషితాః । 13

అథ తాశ్చారుసర్వాంగ్యో రూపేణాప్రతిమా భువి ।
ఉద్యానభూమిమాగమ్య తారా ఇవ ఘనాంతరే । 14

తాః సర్వగుణసంపన్నా రూపయౌవనసంయుతాః ।
దృష్ట్వా సర్వాత్మకో వాయుః ఇదం వచనమబ్రవీత్ । 15

అహం వః కామయే సర్వా భార్యా మమ భవిష్యథ ।
మానుష స్త్యజ్యతాం భావో దీర్ఘమాయురవాప్స్యథ । 16

చలం హి యౌవనం నిత్యం మానుషేషు విశేషతః ।
అక్షయ్యం యౌవనం ప్రాప్తా అమర్యశ్చ భవిష్యథ । 17

తస్య తద్వచనం శ్రుత్వా వాయోరక్షిప్తకర్మణః ।
అపహస్య తతో వాక్యం కన్యాశతమథాబ్రవీత్ । 18

అంత శ్చరసి భూతానాం సర్వేషాం త్వం సురోత్తమ ।
ప్రభావజ్ఞాః స్మ తే సర్వాః కిమస్మానవమన్యసే । 19

కుశనాభసుతాః సర్వాః సమర్థాస్త్యాం సురోత్తమ ।
స్థానాత్ వ్యావయితుం దేవం రక్షామస్తు తపో వయమ్ । 20

మా భూత్ స కాలో దుర్మేధః పితరం సత్యవాదినమ్ ।
నావమన్యస్య ధర్మేణ స్వయంవరముపాస్మహే । 21

పితా హి ప్రభురస్మాకం దైవతం పరమం హి నః ।
యస్య నో దాస్యతి పితా స నో భర్తా భవిష్యతి । 22

తాసాం తద్వచనం శ్రుత్వా వాయుః పరమకోపనః ।
ప్రవిశ్య సర్వగాత్రాణి బభంజ భగవాన్ ప్రభుః । 23

ఓ రఘురామా! రాజర్షియైన కుశనాభుడు ధర్మాత్ముడైన తనభార్యయగు 'ఘృతాచి' యందు నూలునుంది కన్యా రత్నములను సంతానముగా పొందెను. (11)

ఆ కన్యకామణులు రూప, యౌవన, సౌభాగ్యవతులై, పూవులను, చందనములను, తిలకములుమొదలగువానిని చక్కగా అలంకరించుకొని, వర్షాకాలపు మెఱుపు తీగలవలె ఉద్యానవనమునకు విచ్చేసిరి. చక్కని ఆభరణములను ధరించినవారై, అందఱును గానములతో, నృత్యములతో, వీణాదివాదనములతో పరమానందభరితలైరి. (12-13)

సాటిలేని రూపసౌభాగ్యములుగల ఆ సర్వాంగసుందరులు ఉద్యానవనమునకు వచ్చి, మేఘములమధ్య తారలవలె విరాజిల్లుచుండిరి. సర్వసద్గుణ సంపన్నులైన వారియొక్క రూపవైభవములను, లావణ్యములమీసమీసలను గాంచి, సర్వత్ర సంచరించు వాయుదేవుడు ముగ్ధుడై వారితో ఇట్లనెను. (14-15)

"నేను మిమ్ము కోరుకొనుచున్నాను. మీరందఱును నన్ను భర్తగా స్వీకరింపుడు. మానవరూపముపై మమకారమును వీడుడు. దీర్ఘాయువును పొందుడు. సహజముగా యౌవనము అస్థిరమైనది. మానవులలో ఇది మిగుల చంచలమైనది. (నన్ను నివాహమాడినచో) మీ యౌవనము అక్షయమగును, మీరు దేవతలు అగుదురు." (16-17)

తిరుగులేనిసంచారశక్తిగల ఆ వాయుదేవుని వచనములను విని, ఆ నూలుగురు కన్యలు ఆయనను గేలిసేయుచు ఇట్లనిరి. (18)

"ఓ సురశ్రేష్ఠా! నీవు సమస్త ప్రాణులలో ప్రాణముల రూపమున సంచరించుచుందువు. నీ ప్రభావమును మేమందఱము ఎఱుగుదుము. ఏల మమ్ము అవమానించు చున్నావు? మేము అందఱము కుశనాభుని కుమార్తెలము. దివ్యశక్తిగల నిన్ను నీఅధికారమునుండి తొలగింపగల సామర్థ్యము మాకు గలదు. కాని మా తపశ్శక్తిని కాపాడుకొనుటకై మేము ఆ నిధముగా చేయము. (19-20)

ఓ దుర్బుద్ధి! మా తండ్రి సత్యవాది. నీవు ఆయనను అనమానింపరాదు. ఆయనవలన నీవు మృత్యుముఖమున పడరాదు. మా తండ్రిగారు నిశ్చయించిన వరుసే మేము భర్తగా సేవించెదము. మా తండ్రియే మాకు ప్రభువు, పరమ దైవము. ఆయన మమ్ము ఎవరికి దానము (కన్యాదానము) చేయునో ఆతడే మాకు భర్తయగును." (21-22)

వాయుదేవుడు వారిమాటలను విని, మిక్కిలి కుపితుడయ్యెను. ఆ ప్రభువు వారిదేహములలో ప్రవేశించి, వారిని గూనివారినిగా జేసెను. (23)

తా: కన్యా వాయునా భగ్నా వివిశు: స్పృహతేర్లహమ్ |
ప్రాపతన్ భువి సంభ్రాంతా: సలజ్జా: సాశ్రులోచనా: | 24

స చ తా దయితా దీనా: కన్యా: పరమశోభనా: |
దృష్ట్వా భగ్నా ప్రదా రాజా సంభ్రాంత ఇదమబ్రవీత్ | 25

కిమిదం కథ్యతాం పుత్ర్య: కో ధర్మ మవమన్యతే |
కుబ్జా: కేన కృతా: సర్వా: వేష్టంత్యో నాభిభాషథ |
ఏవం రాజా వినిశ్చస్య సమాధిం సందధే తత: | 26

ఆ కారణముగా వారిదేహములు మూరెడు స్రమాణమునకు కుదించుకొని పోయెను. వారిగర్వము దెబ్బతినెను. వారు భయవిహ్వలైరి. ఆ కన్యలు వాయుపువలన భంగపడి, రాజభవనమునకు చేరిరి. మఱియు వ్యాకులచిత్తలై, సిగ్గుతో కన్నీరుమున్నీరుగా విలపించుచు నేలపైబడిరి. (24)

అంతట ఆ కుశనాభమహారాజు సహజముగా సౌందర్యవతులైన తనముద్దుబిడ్డలు దీనవదనలై గూనివారై యుండుటను జూచి, ఆశ్చర్యచకితుడై ఇట్లు నుడివెను. (25)

“కుమార్తెలారా! ఇదియేమి? మిమ్మందఱిని కుబ్జలుగా చేసినవారెవరు? ధర్మమును అనమానించినది ఎవరు? తెల్పుడు - మాట్లాడకుండా ఏల నేలపైబడి దొర్లుచున్నారు?” అని పలికి రాజు బాధతో నిట్టూర్చి, వారి సమాధానమును వినుటకు సావధానుడై యుండెను. (26)

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే బాలకాండే ద్వాత్రింశస్సర్గ: (32)

వాల్మీకీమహర్షినిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి బాలకాండమునందు ముప్పదిరెండవసర్గము సమాప్తము

-- * * * --

33. ముప్పదిమూడవసర్గము

[బ్రహ్మదత్తుని జన్మవృత్తాంతము - కుశనాభునిపుత్రికలతో ఆయనవివాహము.

తస్య తద్వచనం శ్రుత్వా కుశనాభస్య ధీమత: |
శిరోధి శ్చరణౌ స్పృష్ట్వా కన్యాశతమభాషత | 1

వాయు స్సర్వాత్మకో రాజన్ ప్రథర్వయితుమిచ్ఛతి |
అశుభం మార్గమాస్థాయ న ధర్మం ప్రత్యవేక్షతే | 2

పితృమత్య: స్మ భద్రం తే స్వచ్ఛందే న వయం స్థితా: |
పితరం నో వృణోష్య త్వం యది నో దాస్యతే తవ | 3

తేన పాపానుబంధేన వచనం న ప్రతీచ్ఛతా |
ఏవం బ్రువంత్య స్సర్వా: స్మ వాయునా నిహతా భృశమ్ | 4

తాసాం తద్వచనం శ్రుత్వా రాజా పరమధార్మిక: |
ప్రత్యువాచ మహాతేజా: కన్యాశతమనుత్తమమ్ | 5

సర్వసమర్థుడైన కుశనాభునిమాటలను విని, ఆ నూఱు మంది కన్యలు తండ్రికి పాదాభివందనమొనర్చి ఇట్లు పలికిరి. (1)

“ఓ మహారాజా! సర్వత్ర సంచరించునట్టి వాయుదేవుడు అపమార్గమును అవలంబించి, మమ్ములను బలాత్కరింప దలచెను. అతడు ధర్మమును పూర్తిగా విస్మరించెను. ‘మేము తండ్రిచాటుబిడ్డలము.’ పతిని ఎన్నుకొనువిషయమున మేము స్వతంత్రముగా వ్యవహరింపము. మమ్ములను నీ కిచ్చి పెండ్లి చేయునేమో నెల్లి, మా తండ్రిగారినడుగుము.’ (అని మేము పలికితిమి.) (2-3)

మేమందఱము ఇట్లు పలుకుచుండగా మా మాటలను పట్టించుకొనక “ఆ పాపాత్ముడు మమ్ములను తీవ్రముగా కొట్టెను.” (4)

తేజస్వీయు, సరమదార్మికుడును ఐన కుశనాభుడు వారి మాటలను విని, సౌశీల్యవతులైన ఆ కన్యలతో ఇట్లనెను. (5)

క్షాంతం క్షమావతాం పుత్ర్యః కర్తవ్యం సుమహత్కృతమ్ ।
ఐకమత్యమ్ ఉపాగమ్య కులం చావేక్షితం మమ ॥ 6

అలంకారో హి నారీణాం క్షమా తు పురుషస్య వా ।
దుష్కరం తచ్చ యత్ క్షాంతం త్రిదశేష విశేషతః ।
యాదృశీ వః క్షమా పుత్ర్యః సర్వాసామవిశేషతః ॥ 7

క్షమా దానం క్షమా యజ్ఞః క్షమా సత్యం హి పుత్రికాః ।
క్షమా యశః క్షమా ధర్మః క్షమయా విస్థితం జగత్ ॥ 8

విస్సృజ్య కన్యాః కాకుల్స్త రాజా త్రిదశవిక్రమః ।
మంత్రజ్ఞో మంత్రయామాస ప్రదానం సహ మంత్రభిః ।
దేశకాలౌ ప్రదానస్య సదృశే ప్రతిపాదనమ్ ॥ 9

ఏతస్మిన్నేవ కాలే తు చూళీ నామ మహామునిః ।
ఊర్వరేతాః శుభాచారో బ్రాహ్మం తప ఉపాగమత్ ॥ 10

తస్యంతం తమ్ ఋషిం తత్ర గంధర్వీ పర్యుపాసతే ।
సోమదా నామ భద్రం తే ఊర్మిళాతనయా తదా ॥ 11

సా చ తం ప్రణతా భూత్వా శుశ్రూషణపరాయణా ।
ఉవాస కాలే ధర్మిష్ఠౌ తస్యాస్తుష్టోభవద్గురుః ॥ 12

స చ తాం కాలయోగేన ప్రోవాచ రఘునందన ।
పరితుష్టోఽస్మి భద్రం తే కిం కరోమి తవ ప్రియమ్ ॥ 13

పరితుష్టం మునిం జ్ఞాత్వా గంధర్వీ మధురస్వరా ।
ఉవాచ పరమస్రీతా వాక్యజ్ఞా వాక్యకోవిదమ్ ॥ 14

లక్ష్మ్యా సముదితో బ్రాహ్మ్య బ్రహ్మభూతో మహతపాః ।
బ్రాహ్మణతపసా యుక్తం పుత్ర మిచ్ఛామి ధార్మిక ॥ 15

"ఓ పుత్రికలారా! క్షమాశీలురు చేయదగిన పనిని మీరు చక్కగా చేసితిరి. ఐకమత్యముతో మెలగి, మన వంశ గౌరవమును నిలబెట్టితిరి. బిడ్డలారా! స్త్రీలకు గాని, పురుషులకు గాని అపరాధులను క్షమించుగుణము కలిగియుండుట యనునది గొప్ప భూషణము. క్షమాగుణమును కలిగియుండుట అరుదైన విషయము. మీరందఱును ఐకమత్యముతో ప్రదర్శించిన క్షమాగుణము దేవతలకును దుష్కరము. (6-7)

కుమార్తెలారా! పాత్రులకు దానము చేయుటవలనను, సత్యప్రవర్తనవలనను, యజ్ఞములను ఆచరించుట వలనను కలిగెడి మహాఫలములన్నియును క్షమాగుణము కలిగియుండుట వలన లభించును. క్షమయశస్కరము, పరమధర్మము, ఈ జగత్తంతయు క్షమపైననే నిలిచియున్నది. (8)

ఓ రామా! దివ్యసరాక్రమశాలియు, తగినవిధముగా నిశ్చయ బుద్ధిగలవాడును ఐన కుశనాభమహారాజు దేశకాలములకు అనుగుణముగా తనవంశమునకు దగినట్లుగా కన్యాదాన విషయమై మంత్రులతో బాగుగా ఆలోచించెను. (9)

ఈ కాలమునందే 'చూళీ' యను పేరుగల ఒక మహాముని యుండెడివాడు. అతడు ఊర్వరేతస్సుడు (ఇంద్రియ నిగ్రహము గలవాడు), సదాచారసంపన్నుడు. ఒకానొకప్పుడు అతడు బ్రహ్మను గూర్చి తపస్సు చేయుచుండెను. తపమొనరించుచున్న ఆ ఋషికి ఊర్మిళాతనయయైన 'సోమద' యను గంధర్వ స్త్రీ సపర్యలు చేయుచుండెను. రామా! ఈ కథను వినుట వలన నీకు శుభమగును. (10-11)

ఆ సోమద నిత్యము ఆ మహర్షికి నమస్కరించుచు పేవలొనర్చుచుండెను. కొంత కాలము పిమ్మట ధర్మదృష్టి గల ఆమెకుశ్రూషలకు ఆ మహాముని సంతుష్టుడాయెను. (12)

ఓ రఘునందనా! సోమద యొక్క సేవలు ఫలించిన సమయమున ఆ 'చూళీ' ముని ఆమెతో ఇట్లనెను. "నీ సపర్యలకు సంతసించితిని. నీకు శుభమగు గాక. నీకేమి కావలయునో కోరుకొనుము." (13)

తన శుశ్రూషలకు ముని సంతుష్టుడు కాగా ఆ గంధర్వస్త్రీ అనందముతో పొంగిపోయెను. పిమ్మట మాటలలోని ఆంతర్యమును గ్రహింపగల ఆ మునితో వాక్పాతుర్యము గల ఆమె, మృదు మధురముగా ఇట్లనెను. ఓ మహామునీ! నీవు తీవ్రమైన తపమొనరించి, బ్రహ్మవర్చస్సుతో వెలుగొందుచు బ్రహ్మతుల్యుడవైతివి. ఓ ధర్మబుద్ధీ! బ్రహ్మజ్ఞానము గల ఒక పుత్రుని నాకు ప్రసాదింపుము. (14-15)

అపతి శ్వాస్మి భద్రం లే భార్యా చాస్మి న కస్యచిత్.
బ్రాహ్మణోపగతాయాశ్చ దాతుమర్హసి మే సుతమ్. 16

తస్యాః ప్రసన్నో బ్రహ్మర్షిః దదౌ పుత్ర మనుత్తమమ్.
బ్రహ్మదత్త ఇతి భ్యాతం మానసం చూళినస్సుతమ్. 17

స రాజా సౌమదేయస్తు పురీమధ్యావసత్ తదా.
కాంపిల్యాం పరయా లక్ష్మ్యా దేవరాజో యథా దివమ్. 18

స బుద్ధిం కృతవాన్ రాజా కుశనాభస్సుధార్మికః.
బ్రహ్మదత్తాయ కాకుత్స్థ దాతుం కన్యాశతం తదా. 19

త మాహూయ మహాతేజా బ్రహ్మదత్తం మహీపతిః.
దదౌ కన్యాశతం రాజా సుప్రీతేనాంతరాత్మనా. 20

యథాక్రమం తతః పాణిన్ జగ్రాహ రఘునందన.
బ్రహ్మదత్తో మహీపాలః తాసాం దేవపతిర్యథా. 21

స్పృష్టమాత్రే తతః పాణౌ వికుఙ్గా విగతజ్వరాః.
యుక్తాః పరమయా లక్ష్మ్యా బభుః కన్యాశతం తదా. 22

స దృష్ట్వా వాయునా ముక్తాః కుశనాభో మహీపతిః.
బభూవ పరమప్రీతో హర్షం లేభే పునః పునః. 23

కృతోద్వాహం తు రాజానం బ్రహ్మదత్తం మహీపతిః.
సదారం ప్రేషయామాస సోపాధ్యాయగణం తదా. 24

నేను నిష్ఠతో బ్రహ్మచర్యమును ఆచరించుచున్న దానను. పవిత్రులను, నేను ఎవ్వరికిని భార్యను కాను, కాబోను. నిన్ను ఆశ్రయించితే నీ బ్రహ్మతేజస్సు యొక్క ప్రభావమున నాకు ఒక పుత్రుని అనుగ్రహింపుము. అందులకు నీవే సమర్థుడవు. నీకు పుణ్యముండును. (16)

ఆ బ్రహ్మర్షి ఆమెయొడ ప్రసన్నుడై ఉత్తమోత్తముడైన ఒక పుత్రుని ప్రసాదించెను. చూళి మహర్షి యొక్క ఆ మానస పుత్రుడు 'బ్రహ్మదత్తుడు' అని భ్యాతవహించెను. (17)

అప్పుడు (కుశనాభుడు తన కుమార్తెల వివాహ విషయమును గూర్చి మంత్రులతో సమాలోచన చేయుచున్న సమయమున) 'సోమద' యొక్క కుమారుడైన బ్రహ్మదత్తుడు అమరావతిని ఇంద్రుడువలె సిరిసంపదలతో తులతూగుచున్న కాంపిల్య నగరమును పరిపాలించుచుండెను. (18)

ఓ రామా! గొప్ప ధర్మబుద్ధిగల కుశనాభమహారాజు తననూలుగురు కుమార్తెలను బ్రహ్మదత్తునకు ఇచ్చి, వివాహము చేయుటకు నిశ్చయించెను. (19)

మహాతేజస్వియైన కుశనాభ మహారాజు ఆ బ్రహ్మదత్తుని ఆహ్వానించి, సంతుష్టాంతరంగుడై, తననూలుమంది కన్యలను (కుమార్తెలను) ఆయనకిచ్చి వివాహమొనర్చెను. (20)

ఓ రఘునందనా! అప్పుడు బ్రహ్మదత్తమహారాజు ఇంద్ర నైభవముతో విలసిల్లుచు విద్యుక్తముగా వరుసగా ఆ వధువుల హస్తములను గ్రహించెను. (వారిని పెండ్లాడెను). (21)

బ్రహ్మదత్తునికర (పాణి) స్పర్శ కలిగినంతనే ఆ నూలుమంది వధువులగూనిస్థితి మాయమయ్యెను. వారి మనోవ్యధలు తొలగిపోయెను. అంతట వారు నిరుపమాన సౌందర్యములతో విరాజిల్లిరి. (22)

తనపుత్రికలు వాయుదేవునిబాదలనుండి (గూని స్థితి నుండి) విముక్తిబొందుటను జూచి, ఆ కుశనాభమహారాజు ఎంతయు సంతసించెను. హర్షాతిరేకముతో పదే పదే పులకితగాత్రుడయ్యెను. (23)

బ్రహ్మదత్తునితో తనకుమార్తెల వివాహ మహోత్సవమును జరిపిన పిమ్మట, కుశనాభుడు ఆయనను సత్పులతోసహా కాంపిల్యనగరమునకు సంపెను. బ్రహ్మదత్తునివెంట పురోహితులనుగూడ సంపెనైచెను. బ్రహ్మదత్తునితల్లియైన 'సోమద' తనకుమారుడు కుశనాభునిపుత్రికలను పెండ్లియాడి నందులకును, వారి వైరూప్యములను తొలగించినందులకును

సోమదాఽపి సుసంహృష్టా పుత్రస్య సదృశీం క్రియామ్ ।
యథాన్యాయం చ గంధర్వీ స్పృషాస్తాః ప్రత్యసందత ।
స్పృష్ట్యా స్పృష్ట్యాచ లాః కన్యాః కుశనాభం ప్రశస్యచ । 25

మిగుల సంతోషపడెను. వరుసగా తనకోడండల్లను సుకుమారముగా నిమిరుచు వారిని ఆటనిందించెను. వారి తండ్రియైన కుశనాభుని ప్రశంసించెను. (24-25)

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే బాలకాండే వ్రయస్త్రింశస్సర్గః (33)

వాల్మీకీమహర్షినిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి బాలకాండమునందు ముప్పదిమూడవసర్గము సమాప్తము

-- * * * --

34. ముప్పదినాల్గవసర్గము

విశ్వామిత్రునిజన్మవృత్తాంతము.

కృతోద్వాహే గతే తస్మిన్ బ్రహ్మదత్తే చ రాఘవ ।
అపుత్రః పుత్రలాభాయ పాత్రీమ్ ఇష్టిమకల్పయత్ । 1

ఇష్ట్యాం య వర్తమానాయాం కుశనాభమహీపతిమ్ ।
ఉవాచ పరమోదారః కుశో బ్రహ్మసుతస్తదా । 2

పుత్రస్తే సదృశః పుత్ర భవిష్యతి సుధార్మికః ।
గాధిం ప్రాప్స్యసి తేన త్వం కీర్తిం లోకే చ శాశ్వతీమ్ । 3

ఏవ ముక్త్యా కుశో రామ కుశనాభం మహీపతిమ్ ।
జగామాకాశమావిశ్య బ్రహ్మలోకం సనాతనమ్ । 4

కన్యచిత్త్వథ కాలస్య కుశనాభస్య ధీమతః ।
జజ్ఞే పరమధర్మిష్ఠో గాధిరిత్యేవ నామతః । 5

స పితా మమ కాకుల్స్థ గాధిః పరమధార్మికః ।
కుశవంశ ప్రసూతోఽస్మి కాశికో రఘునందన । 6

పూర్వజా భగినీ చాపి మమ రాఘవ సువ్రతా ।
నామ్నా సత్యవతీ నామ ఋచీకే ప్రతిపాదితా । 7

సశరీరా గతా స్వర్గం భర్తారమ్ అనువర్తిన్ ।
కాశికీ పరమోదారా ప్రవృత్తా చ మహానదీ । 8

ఓ రామా! ఆ బ్రహ్మదత్తుడు వినాహము చేసికొని, కాంసిల్య నగరమునకు వెళ్ళినపిమ్మట అపుత్రుడైన కుశనాభుడు పుత్రప్రాప్తికై 'పుత్రకామేష్టి యాగమును' ఆచరించెను. (1)

బ్రహ్మమానసపుత్రుడును, మిక్కిలి ఉదారుడును ఐన కుశుడు తనకుమారుడైన కుశనాభుడు పుత్రకామేష్టిని చేయుచుండగా ఆయనతో ఇట్లనెను. (2)

ఓ కుమారా! సర్వసద్గుణములచేత నీకు దీలైన, మిక్కిలిధార్మికుడైన 'గాధి' యను పుత్రుడు నీకు కలుగును. అతనివలన నీకీర్తిప్రతిష్ఠలు ఈ లోకమున చిరస్థాయిగా నుండును. (3)

ఓ రామా! కుశుడు తనపుత్రుడైన కుశనాభునితో ఇట్లు పలికి, ఆకాశమార్గమున శాశ్వతమైన బ్రహ్మలోకమును జేరెను. (4)

కొంతకాలమునకు పిమ్మట జ్ఞానియైన కుశనాభునకు అతనిభార్యయైన 'మృతాచి' యందు 'గాధి' యను సుతుడు ఉదయించెను. అతడు మిక్కిలి ధార్మికుడు. (5)

ఓ రామా! మిక్కిలి ధర్మాత్ముడైన ఆ గాధియే నా తండ్రి. నేను 'కుశ' వంశమునబుట్టితిని. అందువలన నాకు 'కౌశికుడు' అను పేరు ఏర్పడెను. (6)

ఓ రామవా! 'సత్యవతి' అనునామె నాకుఅక్క. ఆమె చక్కని వ్రతనిష్ఠగలది. ఆమెకు ఋచీకునితో పెండ్లి జరిగెను. (7)

మా అక్కయు కుశునివంశమునందే జన్మించినందున ఆమెకు 'కౌశికీ' అను పేరుగూడగలదు. ఆమె ఎల్లప్పుడును పతికి అనుకూలనతియై వ్రవర్తించుచుండెడిది. కనుక ఆమె పతిని అనుసరించి సశరీరముగా స్వర్గమునకు చేరెను - పిమ్మట ఆ పరమోదార 'కౌశికీ' అను పేరుతో మహానదియై భూతలమున ప్రవహించుచుండెను. (8)

దివ్యా పుణ్యోదకా రమ్యా హిమవంతమ్ ఉపాశ్రితా ।
లోకస్య హితకామార్థం ప్రవృత్తా భగినీ మమ । 9

తతోహం హిమవత్పార్శ్వే వసామి నిరతః సుఖమ్ ।
భగిన్యాం స్నేహసంయుక్తః కౌశిక్యాం రఘునందన । 10

సా తు సత్యవతీ పుణ్యా సత్యే ధర్మే ప్రతిష్ఠితా ।
పతివ్రతా మహాభాగా కౌశికీ సరితాంవరా । 11

అహం హి నియమాద్రామ హిత్వా తాం సముపాగతః ।
సిద్ధాశ్రమమనుప్రాప్య సిద్ధోఽస్మి తవ తేజసా । 12

ఏషా రామ మమోత్పత్తిః స్వస్య వంశస్య కీర్తితా ।
దేశస్య చ మహాబాహో యన్మాం త్వం పరిపృచ్ఛసి । 13

గతోఽర్థరాత్రః కాకుత్స్థ కథాః కథయతో మమ ।
నిద్రామఘ్నేహి భద్రం తే మాభూద్విఘ్నోఽధ్వనీహ సః । 14

నిష్పందాః తరవస్సర్వే నిలీనా మృగపక్షిణః ।
నైశేన తమసా వ్యాప్తా దిశశ్చ రఘునందన । 15

శనై ర్వియుజ్యతే సంధ్యా నభో నేత్రైరివావృతమ్ ।
నక్షత్రతారాగహనం జ్యోతిర్చిరవభాసతే । 16

ఉత్తిష్ఠతి చ శీతాంశుః శశీ లోకతమోమదః ।
ప్లాదయన్ ప్రాణినాం లోకే మనాంసి ప్రభయా విభో । 17

నైతాని సర్వభూతాని ప్రచరంతి తతస్తతః ।
యక్షరాక్షససంఘాశ్చ రాద్రాశ్చ పిశితాశనాః । 18

ఏవముక్త్యా మహాలేజా విరరామ మహామునిః ।
సాధు సాధ్యతి తం సర్వే మునయో హ్యభ్యుపాజయన్ । 19

కుశికానామ్ అయం వంశో మహాన్ ధర్మపర స్సదా ।
బ్రహ్మోపమా మహాత్మానః కుశవంశ్యా నరోత్తమాః । 20

దివ్యమైన ఈ 'కౌశికీనది' రమ్యముగా పుణ్యోదకములతో హిమగిరిని ఆశ్రయించెను. నాసోదరి లోకహితార్థము నదియై ఇట్లు ప్రవర్తించెను. (9)

ఓ రఘునందనా! అందువలన నాసోదరియైన కౌశికీ పైగల ప్రేమతో హిమాలయప్రాంతమున నేను సుఖముగా నివసించుచున్నాను. (10)

ఆ సత్యవతి పవిత్రురాలు, సత్యము, ధర్మము ఆమెకు ప్రాణతుల్యములు, ఆమె గొప్పపతివ్రత, మహాత్మురాలు. ఆ కౌశికీ నదులలోశ్రేష్ఠమైనది. (11)

ఓ రామా! ఈ క్రతునిర్వహణనిమిత్తమై ఆ ప్రాంతము నుండి ఇచటికి వచ్చితిని. ఈ సిద్ధాశ్రమమునకు ఏతెంచి, నీ పరాక్రమముచే నేను కృతార్థుడనైతిని. (12)

భుజబలశాలినైన ఓ రామా! నీవడిగిన కారణముగా ఈ 'గిరిప్రజ' దేశమునుగూర్చి నీకు తెల్పితిని. ప్రసంగవశమున మా వంశముయొక్క పుట్టుపూర్వోత్తరములనుగూడ సంగ్రహముగా వివరించితిని. (13)

ఓ శ్రీరామా! నా కథాప్రసంగములతో రాత్రి కొంత గడిచినది. రేపటిమనస్రయాణమునకు ఇబ్బంది లేకుండుటకై ఇక నిద్రింపుము. నీకు శుభమగును. (14)

ఓ రఘునందనా! చెట్లు ఏమాత్రమును కదలుట లేదు. మృగములు, పక్షులు అన్నియును ఎక్కడివక్కడ నిద్రలో మునిగియున్నవి. రాత్రియగుటచే దిక్కుల యందంతటను చీకట్లు క్రమ్ముకొనినవి. తిన్నతిన్నగా సంధ్యాకాలము గలిగించినది. అశ్వినీ మొదలగు తారలతోడను, ఇతరనక్షత్రముల తోడను వ్యాప్తమైన ఆకాశము జ్యోతిర్మయములైన నేత్రములతో నిండిన దానివలె ప్రకాశించుచున్నది. ఓ రామచంద్రప్రభూ! తనచల్లనికిరణములచే లోకమునందలి చిమ్మచీకట్లను పాటద్రోలునట్టి చంద్రుడు వెన్నెలకాంతులతో సమస్తప్రాణుల మనస్సులను ఆహ్లాదపజుచు ఉదయించుచున్నాడు. (15-17)

రాత్రులయందు సంచరించునట్టి గ్రుడ్లగూబలు మొదలగు ప్రాణులు ఇటునటు తిరుగాడుచున్నవి. మాంసభక్షకులు, భయంకరులు ఐన యక్షరాక్షసులు సంచరించుచున్నారు. (18)

మహాలేజస్వియైన విశ్వామిత్రమహాముని ఈ విధముగా పలికి మిన్నకుండెను. పిమ్మట మునులందఱును 'బాగు, బాగు' అనుచు ఆయనను ఇట్లు ప్రస్తుతించిరి. (19)

"ఓ మునీ! ఈ కౌశికవంశము మిక్కిలి గొప్పది. ఇది ధర్మమునకు ఆటపట్టు. ఈ వంశమున పుట్టిన నరోత్తములందఱును మహానుభావులు, బ్రహ్మాతులులు, మహాయశస్వియైన ఓ

విశేషేణ భవానేవ విశ్వామిత్రో మహాయశాః।
కౌశికీ సరితాం శ్రేష్ఠా కులోద్యోతకరీ తవ। 21

ఇత తైర్మునిశార్దూలైః ప్రశస్తః కుశికాత్యజః।
నిద్రా ముపాగమప్రీమాన్ అస్తం గత ఇవాంశుమాన్। 22

రామోఽపిసహ సౌమిత్రః కించిదాగతవిస్మయః।
ప్రశస్య మునిశార్దూలం నిద్రాం తముషసేవతే। 23

విశ్వామిత్రా! కౌశికులందటిలో (మీనంశమువారిలో) నీవింకను గొప్పవాడవు. మీ నంశమునకే వన్నెతెచ్చిన 'కౌశికీ' నమస్త నదులలో శ్రేష్ఠమైనది." (20-21)

ఇట్లు ఆ మునీశ్వరులందఱును ప్రస్తుతించిన పిమ్మట మిక్కిలి సంతుష్టుడైన ఆ గాధిసుతుడు అస్తాద్రిని జేరిన సూర్యునివలె నిద్రకుపక్రమించెను. (22)

అంతట రామలక్ష్మణులు ఇరువురును విశ్వామిత్ర మహాముని యొక్క వైభవమునకు ఆశ్చర్యపడి, ఆ మహర్షిని మెచ్చుకొనిరి. పిమ్మట వారును నిద్రలోమునిగిరి. (23)

ఇత్యార్షే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే బాలకాండే చతుస్త్రింశస్సర్గః (34)

వాల్మీకిమహర్షినిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి బాలకాండమునందు ముప్పదిహల్గవసర్గము సమాప్తము

-- * * * --

35. ముప్పదిఐదవసర్గము

గంగాపార్యతుల వృత్తాంతములు.

ఉపాస్య రాత్రిశేషం తు శోణాకూలే మహర్షిభిః।
నిశాయాం సుప్రభాతాయాం విశ్వామిత్రోఽభ్యభాషత। 1

సుప్రభాతా నిశా రామ పూర్వా సంధ్యా ప్రవర్తతే।
ఉత్తిష్ఠోత్తిష్ఠ భద్రం తే గమనాయాభిరోచయ। 2

తస్మైర్వా వచనం తస్య కృత్వా పౌర్వాహ్నికేం క్రియామ్।
గమనం రోచయామాస వాక్యం చేద మువాచ హ। 3

అయం శోణః శుభజలో గాఢః పులినమండితః।
కలరేణ పథా బ్రహ్మన్ సంతరిష్యామహే వయమ్। 4

ఏవ ముక్తస్తు రామేణ విశ్వామిత్రోఽబ్రవీదిదమ్।
ఏష పంథా మయోద్దిష్ఠో యేన యాంతి మహర్షయః। 5

ఏవ ముక్తాశ్చ ఋషయో విశ్వామిత్రేణ ధీమతా।
పశ్యంతస్తే ప్రయాతా వై వనాని వివిధాని చ। 6

విశ్వామిత్రుడు మహర్షులతోను, రామలక్ష్మణులతోను గూడి మిగిలిన రాత్రిని శోణానదీ తీరమున గడిపెను. ప్రాతఃకాలమున ఆ మహర్షి శ్రీరామునితో ఇట్లనెను. 'ఓ రామా! రాత్రి గడచినది, ప్రాతస్సంధ్యా సమయమౌన్నమైనది నీకు శుభమగు గాక. మేల్కొనుము. ప్రయాణమునకు సిద్దము కమ్ము.' (1-2)

అంతట శ్రీరాముడు విశ్వామిత్రుని ప్రబోధమును అలకించి, క్రమముగా పూర్వాహ్నిక్రియలను (ప్రాతఃకాల సంధ్యావందనాది నిత్యకృత్యములను) ఆచరించి, ప్రయాణమునకు సిద్దమై ఇట్లు పల్కిెను. (3)

"ఓ బ్రహ్మరీ! ఈ శోణనదము స్వచ్ఛములైన జలములతో అటునిటు ఇసుక తిన్నెలతో విలసిల్లుచున్నది. నీరు తరిగి లోతు తక్కువగానున్నది. నావప్రయాణమునకు అనువుగా లేదు. మనము ఏ మార్గమున దీనిని దాటవలెను." (4)

శ్రీరాముడు ఇట్లు వచింపగా విశ్వామిత్రుడు "ఇట్టి పెరిస్థితులలో మునీశ్వరులు ప్రయాణించుమార్గమొకటి కలదు. దానిని నేను ఎఱుగుదును." అని నుడివెను. (5)

ప్రయాణమార్గములను బాగుగా ఎఱిగిన విశ్వామిత్రుని యొక్క మాటలను విని, ఋషులందఱును ఆయనచూసిన మార్గమున వివిధములగు వనములను దర్శించుచు ప్రయాణమును కొనసాగించిరి. (6)

తే గత్వా దూరమధ్యానం గతేఽర్థదివసే తదా।
జాహ్నువీం సరితాం శ్రేష్ఠాం దదృశు ర్మునిసేవిలామ్। 7

తాం దృష్ట్వా పుణ్యసలిలాం హంససారససేవిలామ్।
బభూవుర్ముదితాస్సర్వే మునయః సహరాఘవాః। 8

తస్యాస్తీరే తతశ్చక్రుః త ఆవాసపరిగ్రహమ్।
తతః స్నాత్వా యథాన్యాయం సంతర్ప్య పితృదేవతాః। 9

హుత్వాచైవాగ్నిహోత్రాణి ప్రాశ్య చామృతవద్దవిః।
వివిశుర్జాహ్నువీతీరే శుచౌ ముదితమానసాః। 10

విశ్వామిత్రం మహాత్మానం పరివార్య సమంతతః।
అథ తత్ర తదా రామో విశ్వామిత్రమథాబ్రవీత్। 11

భగవన్ శోతుమిచ్ఛామి గంగాం త్రిపథగాం నదీమ్।
త్రైలోక్యం కథమాక్రమ్య గతా నదనదీపతిమ్। 12

చోదితో రామవాక్యేన విశ్వామిత్రో మహామునిః।
వృద్ధిం జన్మ చ గంగాయా వక్తుమేవోపచక్రమే। 13

శైలేంద్రో హిమవాన్ నామ ధాతూనామాకరో మహాన్।
తస్య కన్యాద్వయం రామ రూపేణాప్రతిమం భువి। 14

యా మేరుదుహితా రామ తయోర్మాతా సుమధ్యమా।
మేనా మనోరమా దేవీ పత్నీ హిమవతః ప్రియా। 15

తస్యాం గంగేయమభవత్ జ్యేష్ఠా హిమవతస్సతా।
ఉమా నామ ద్వితీయాఽభూత్ నామ్నా తస్యైవ రాఘవ। 16

అథ జ్యేష్ఠాం సురాస్సర్వే దేవతార్తచిక్రీర్షయా।
శైలేంద్రం వరయామాసుః గంగాం త్రిపథగాం నదీమ్। 17

దదౌ ధర్మేణ హిమవాన్ తనయాం లోకపావనీమ్।
స్వచ్ఛందపథగాం గంగాం త్రైలోక్య హిత కౌమ్యయా। 18

ప్రతిగృహ్య తతో దేవాః త్రైలోకహితకారిణః।
గంగామాదాయ తేఽగచ్ఛన్ కృతార్థేనాంతరాత్మనా। 19

వారందఱును మధ్యాహ్నసమయమునఱకు చాల దూరము ప్రయాణముచేసి, మునులచే సేవింపబడు పవిత్ర గంగానదిని దర్శించిరి. (7)

హంసలతో, సారస (బెగ్గురు) పక్షులతో ఆలరారుచున్న ఆ పుణ్యనదినిజూచి విశ్వామిత్రాదిమహర్షులందఱును, రామలక్ష్మణులును ప్రసన్నచిత్తులైరి. (8)

అంతట వారు ఆ గంగాతీరమున ఒకప్రదేశమును శుభ్రపఱచుకొని, నివాసయోగ్యముగా చేసికొనిరి. పిమ్మట ఆ మునులు అందఱును స్నానములనాచరించి, విధుక్తముగా దేవతలకును, ఋషులకును, పితృగణములకును తర్పణములను అర్పించిరి. అగ్నులకు హవిస్సులను సమర్పించిరి. హవిషాన్నమును (యజ్ఞశిష్టాన్నమును) అమృతమునువలె సేవించిరి. పిమ్మట వారందఱును సంతుష్టచిత్తులై, ఆ గంగాతీరమునందే ఒక శుభ్రమైన ప్రదేశమున మహాత్ముడైన విశ్వామిత్రుని చుట్టును చేరి కూర్చుండిరి. పిమ్మట శ్రీరాముడు విశ్వామిత్రమహర్షిని ఇట్లడిగెను. (9-11)

"ఓ మహానుభావా! స్వర్గమర్త్యపాతాలలోకములలో ప్రవహించునట్టి గంగావృత్తాంతమునుగూర్చి వినగోరుచున్నాను. ఇది ముల్లోకములయందును ఎట్లు ప్రవహించినది? ఏ విధముగా సముద్రుని చేరినది?" (12)

శ్రీరాముని ప్రశ్నకు సమాధానముగా విశ్వామిత్ర మహాముని గంగానదియొక్క పుట్టుపూర్వోత్తరములనుగూర్చి ఇట్లు చెప్ప దొడంగెను. (13)

'హిమాలయము' అను ఒక మహాపర్వతము గలదు. అది గిరులలో శ్రేష్ఠమైనది. ఇనుము, రాగి మొదలగు లోహములకు నెలవైనది. ఓ రామా! ఆ హిమవంతునకు ఇద్దఱుకుమార్తెలు గలరు. వారు సాటిలేని సౌందర్యవతులు. మేరువు యొక్క కూతురైన 'మేన' అను సుందరి ఆ హిమవంతునిభార్య. ఆ ఇరువురు కన్యలకు తల్లి. ఓ రామవా! ఆ దంపతుల (మేనా హిమవంతుల) పెద్దకూతురు ఈ గంగాదేవి. వారి యొక్క రెండవకుమార్తెపేరు 'ఉమాదేవి' (సార్వభి) (14-16)

అంతట దేవతలందఱును తనుప్రయోజనార్థమై జ్యేష్ఠ కుమార్తెయగు గంగను తమకు అప్పగింపుమని హిమవంతుని వేడుకొనిరి. ధర్మాత్ముడైన హిమవంతుడు లోకపావనియు, నిరాటంకముగ సాగిపోవునదియు ఐన తనకూతురు గంగను ముల్లోకముల హితముకొఱకై వారికి అప్పగించెను. (17-18)

ముల్లోకములకును హితమొనర్చు ఆ దేవతలు గంగను స్వీకరించి, తాము కృతార్థులైనట్లు భావించుచు వెళ్ళిపోయిరి. (19)

యా చాన్యా శైలదుహితా కన్యాః సీద్రఘనందనః ।
ఉగ్రం సా వ్రతమాస్థాయ తపస్తేపే తపోధనా ॥ 20

ఉగ్రేణ తపసా యుక్తాం దదౌ శైలవరస్సుతామ్ ।
రుద్రాయాప్రతిరూపాయ ఉమాం లోకనమస్కృతామ్ ॥ 21

ఏతే తే శైలరాజస్య సుతే లోకనమస్కృతే ।
గంగా చ సరితాం శ్రేష్ఠా ఉమాదేవీ చ రాఘవ ॥ 22

ఏతత్తే సర్వమాఖ్యాతం యథా త్రిపథగా నదీ ।
ఖం గతా ప్రథమం తాత గతిం గతిమతాంవర ॥ 23

సైషా సురనదీ రమ్యా శైలేంద్రస్య సుతా తదా ।
సురలోకం సమారూఢా విపాపా జలవాహినీ ॥ 24

ఓ రఘునందనా! హిమవంతుని రెండవకూతురగు ఉమాదేవి కన్యగానుండియే తపస్వినియై, తీవ్రమైన వ్రతనిష్ఠతో తపమాచరించెను. అంతట హిమవంతుడు లోకవంద్యయు (శివుని పతిగాగారి) ఉగ్రమైన తపస్సును ఆచరించుచున్నదియు ఐన తన కుమార్తెయగు ఉమాదేవిని పరమేశ్వరునకిచ్చి వినాహము చేసెను. (20-21)

ఓ రాఘవా! హిమవంతుని ఇద్దఱు పుత్రికలును - నదీ శ్రేష్ఠయైన గంగయు, పరమశివునిపత్నియైన ఉమాదేవియు - లోక పూజ్యులైరి. (22)

ఓ సుందరగమనా! రామా! గంగానదీ మొదట ఆకాశమునకు చేరిన కథనంతయును తెల్పితిని. (23)

అనాడు హిమవంతునికుమార్తెగా జన్మించి, దివికి జేరిన ఆ సురనదియే రమ్యమై పుణ్యప్రదమైన ఈ గంగానది. (24)

ఇత్యార్దే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే బాలకాండే పంచత్రింశస్సర్గః (35)

వాల్మీకిమహర్షివిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి బాలకాండమునందు ముప్పదిఐదవసర్గము సమాప్తము

-- * * * --

36. ముప్పదిఆఱవసర్గము

పార్వతీదేవిమహిమ.

ఉక్తవాక్యే మునౌ తస్మిన్ ఉభౌ రాఘవలక్ష్మణౌ ।
ప్రతినంద్య కథాం వీరౌ ఊచతుర్మునిపుంగవమ్ ॥ 1

ధర్మయుక్తమిదం బ్రహ్మన్ కథితం పరమం త్వయా ।
దుహితః శైలరాజస్య జ్యేష్ఠాయా వక్తుమర్హసి ॥ 2

విస్తరం విస్తరజ్ఞోఽసి దివ్యమానుషసంభవమ్ ।
శ్రీన్ పథో హేతునా కేన ప్లావయేల్లోకపావనీ ॥ 3

కథం గంగా త్రిపథగా విశ్రుతా సరిదుత్తమా ।
త్రిషు లోకేషు ధర్మజ్ఞ కర్మభిః కైస్సమన్వితా ॥ 4

తథా బ్రువతి కాకుత్స్థే విశ్వామిత్రస్తపోధనః ।
నిఖిలేన కథాం సర్వామ్ ఋషిమధ్యే న్యవేదయత్ ॥ 5

విశ్వామిత్రుడు ఇట్లు గంగావృత్తాంతమును తెలిపిన పిమ్మట వీరులైన రామలక్ష్మణులు ఇరువురును ఆ కథావిశేషములను మెచ్చుకొనుచు ఆ మునీశ్వరునితో ఇట్లనిరి. (1)

"ఓ మహాత్మా! ఉత్తమోత్తమము, ధర్మయుక్తము ఐన వృత్తాంతమును మీరు తెల్పితిరి. హిమవంతుని పెద్దకూతురైన గంగాదేవియొక్క గాథను పూర్తిగా ఎఱిగిన వారు మీరే. కావున దివ్యలోకమునందును, మానవ లోకమునందును జరిగిన ఆ నదీ వృత్తాంత విశేషములను విపులముగా పచింపుడు. ఆ లోకపావని మూడు లోకములలో ప్రవహించుటకుగల కారణమేమి? (2-3)

ఓ ధర్మజ్ఞా! 'త్రిపథగా' అని ఖ్యాతికెక్కిన ఈ గంగ ఏయే కార్యములవలన ముల్లోకములలో "ఉత్తమనదిగా కీర్తిగాంచినది?" (4)

శ్రీరాముడు ఇట్లు ప్రశ్నింపగా తపోధనుడైన విశ్వామిత్రుడు గంగానదీగాథను రామలక్ష్మణులకును, మునీశ్వరులకును విపులముగా ఈ విధముగా వివరించెను. (5)

పురా రామ కృతోద్వాహో నీలకంఠో మహాతపాః ।
 దృష్ట్వా చ స్పృహయా దేవీం మైథునా యోపచక్రమే । 6
 శతీకంఠస్య దేవస్య దివ్యం వర్షశతం గతమ్ ।
 న చాపి తనయో రామ తస్యామాసీత్ పరంతప । 7
 తతో దేవాః సముద్విగ్నాః పిలామహపురోగమాః ।
 యదిహోత్పద్యతే భూతం కస్తత్ ప్రతిసహిష్యతే । 8
 అభిగమ్య సురాః సర్వే ప్రణిసత్యేదమబ్రువన్ ।
 దేవదేవ మహాదేవ లోకస్యాస్య హితేరత । 9
 సురాణాం ప్రణిపాతేన ప్రసాదం కర్తుమర్హసి ।
 న లోకా ధారయిష్యంతి తవ తేజః సురోత్తమ । 10
 బ్రాహ్మణ తపసా యుక్తో దేవ్యా సహ తపశ్చర ।
 త్రైలోక్యహితకామార్థం తేజస్తేజసి ధారయ । 11
 దేవతానాం వచః శ్రుత్వా సర్వలోకమహేశ్వరః ।
 బాఢమిత్యబ్రవీత్ సర్వాన్ పున శ్చేదమువాచ హ । 12
 ధారయిష్యామ్యహం తేజః తేజస్వేన సహామయా ।
 త్రిదశాః పృథివీచైవ నిర్వాణమధిగచ్ఛతు । 13
 యదిదం క్షుభితం స్థానాత్ మమ తేజోహ్యనుత్తమమ్ ।
 ధారయిష్యతి కస్తన్మే బ్రువంతు సురసత్తమాః । 14
 ఏవ ముక్తాః సురాః సర్వే ప్రత్యాచుః వృషభధ్వజమ్ ।
 యత్రేజః క్షుభితంహ్యేతత్ తద్దరా ధారయిష్యతి । 15
 ఏవ ముక్తాః సురపతిః ప్రముమోచ మహీతలే ।
 తేజసా పృథివీ యేన వ్యాప్తా సగిరికాననా । 16
 తతో దేవాః పునరిదమ్ ఊచుశ్చాథ హుతాశనమ్ ।
 ప్రవిశ త్వం మహాతేజో రాద్రం వాయుసమన్వితః । 17
 తదగ్నినా పున ర్వాప్తం సంజాతః శ్వేతపర్వతః ।
 దివ్యం శరవణం చైవ పావకాదిత్యసన్నిభమ్ ।
 యత్ర జాలో మహాతేజాః కార్తికేయోఽగ్నిసంభవః । 18
 అథోమాం చ శివం చైవ దేవాస్సర్పిగణాస్తదా ।
 పూజయామాసురత్యర్థం సుప్రీతమనస స్తతః । 19

ఓ రామా! పూర్వము నీలకంఠుడు పార్వతీ దేవిని
 వినాహమాడిన పిమ్మట అతడు మహాతపస్వియైనను తన్ను
 దరిజేరిన ఆ పార్వతీని జూచి, మన్మథ బాణప్రభావమున
 ఆమెపై మరులుగొని దాంపత్యసుఖమునకు దిగెను. ఈ విధముగా
 ఆనందముతో నూలు దివ్యసంవత్సరములు గడిపిరి. ఓ పరంతపా!
 శ్రీరామా! ఇనను వారికి తనయప్రాప్తి కలుగలేదు. (6-7)

అంతట బ్రహ్మాదీదేవతలు అందఱును 'ఇంత దీర్ఘకాలము
 పిమ్మట శివపార్వతులకు తనయుడు కలుగుచో ఆ
 మహాతేజోమూర్తి ప్రభావమునకు లోకము తట్టుకొనగలదా?'
 అని వీతిల్లిరి. (8)

వారందఱును ఆ మహాదేవునికడకు వచ్చి, ప్రణమిల్లి
 ఇట్లు పలికిరి. "ఓ దేవదేవా! పరమశివా! లోకహితంకరా!
 మేమందఱును నీ సాదములను ఆశ్రయించితిమి. మమ్ములను
 అనుగ్రహింపుము. ఓ సురోత్తమా! నీ తేజఃప్రభావమున
 కలిగినపుత్తుని ఈ లోకములు భరింపజాలవు. పార్వతీదేవితో
 గూడి విద్యుక్తముగా తపస్సు చేయుము. ముల్లోకములమేలు
 కొఱకై నీ తేజమును నీలోనేనిలుపుము. ఈ లోకములనన్నింటిని
 రక్షింపుము, అంతరింపజేయవద్దు." (9-11)

పరమశివుడు దేవతలమొర విని, "అట్లే" అని పలికి మఱల
 వారితో ఇట్లునుడివెను. "ఓ దేవతలారా! నేనును, పార్వతీయు
 మాతేజస్సులను మాలోనేనిలుపుకొందుము. లోకములన్నియును
 సుఖముగానుండుగాక. (12-13)

ఓ సురశ్రేష్ఠులారా! స్వస్థానమునుండి కదలిన, దుర్భరమైన
 నా తేజస్సును ఎవరు దరింపగలరో తెల్పుడు." (14)

అప్పుడు దేవతలు శంకరునితో "స్వస్థానమునుండి కదలిన
 మీ తేజస్సును భూదేవి దరింపగలదు" - అని పలికిరి. (15)

దేవతలపలుకులను వినిన మహేశ్వరుడు తన తేజస్సును
 భూమిపై వదలెను. ఆ శివతేజస్సు సర్వతములతో, వనములతో
 గూడియున్న భూమియందంతటను వ్యాపించెను. (16)

దేవతలు మఱల అగ్నిదేవునితో "నీవు వాయుదేవునితో
 గూడి, శివతేజస్సును భరింపుము" అని పలికిరి. (17)

అగ్నిచే వ్యాప్తమైన ఆ శివతేజస్సు శ్వేత పర్వతమాయెను.
 కొంతకాలమునకు అచ్చట అగ్నిసూర్యులతేజస్సుతో
 సమానమైన తేజస్సుగల టెల్లుగడ్డి ఏర్పడెను. అచట మహాతేజస్వి
 యైన కుమారస్వామి జన్మించెను. కృత్తికలు పాలిచ్చి
 పెంచుటచే 'కార్తికేయుడు' అనియు, అగ్నిచే దరింపబడుట
 వలన 'అగ్నిసంభవుడు' అనియు, అతడు ప్రసిద్ధిపహించెను. (18)

పిమ్మట దేవతలు, మహర్షులు ప్రసన్నచిత్తులై పార్వతీ
 పరమేశ్వరులను భక్తిశ్రద్ధలతో పూజించిరి. (19)

అథ శైలసుతా రామ త్రిదశాన్ ఇదమబ్రవీత్ |
సమన్యరశపత్ సర్వాన్ క్రోధసంరక్తతోచనా | 20

యస్మాన్నివారితాచైవ సంగతిః పుత్రకామ్యయా |
అపత్యం స్వేషు దారేషు తస్మాన్నోత్పాదయిష్యథ | 21

అద్య ప్రభృతి యుష్మాకమ్ అప్రజాః సంతు పత్నయః |
ఏవ ముక్త్యా సురాన్ సర్వాన్ శతాప పృథివీ మపి | 22

అవనే నైకరూపా త్వం బహుభార్యా భవిష్యసి | 23

స చ పుత్రకృతాం ప్రీతిం మత్కోధకలుషీకృతా |
ప్రాప్స్యసి త్వం సుదుర్మేధే మమ పుత్ర మనిచ్ఛతి | 24

తాన్ సర్వాన్ వ్రీడితాన్ దృష్ట్వా సురాన్ సురపతి స్తదా |
గమనాయోపచక్రామ దిశం వరుణపాలితామ్ | 25

స గత్వా తప ఆతిష్ఠత్ పార్శ్వే తస్యోత్తరే గిరేః |
హిమవత్ప్రభవే శృంగే సహ దేవ్యా మహేశ్వరః | 26

ఏష తే విస్తరో రామ శైలపుత్ర్యానివేదితః |
గంగాయాః ప్రభవం చైవ శృణు మే సహలక్ష్మణః | 27

ఓ రామా! అంతట పార్వతి దేవతలతో ఇట్లనెను. "ఓ దేవతలారా! నాకు అప్రియమైన పనిని చేసినందులకు తగిన ఫలమును అనుభవింపుడు." అని పలికి, సూర్యరేఖస్సుతో వెలుగొందుచున్న పార్వతీ దేవి జలమును చేతబట్టి, కోపముతో కన్నులెట్టు జేసినదై నారినీ అందఱిని శపించెను. (20)

"నా పతితోగూడి పుత్రుని పొందనలెననెడి నా కోరికకు అవరోధము కల్గించితిరి. కనుక మీ భార్యలయందు మీకు సంతానము కలుగకుండుగాక. నేటినుండి మీపత్నులు సంతానవతులు కాకుందురుగాక." ఈ విధముగా దేవతలతో నుడివి, భూదేవిని ఇట్లు శపించెను. (21-22)

"దుర్బుద్ధిగల ఓ భూదేవీ! నీవు చౌడునేల మొదలగు వివిధ రూపములను కలిగి యుందువు. నీవు పెక్కుమంది రాజులకు భార్యవు అయ్యెదవు. (పెక్కుమంది రాజులచే పరిపాలింపబడుదువు.) నాకు పుత్రుడు కలుగకుండ అడ్డుపడితివిగాన నా క్రోధమునకు గురియైతివి. నీకును సంతానసుఖసంతోషములు లేకుండుగాక." (23-24)

పార్వతీదేవిశాపమునకు గురియై, ఆ దేవతలు అందఱును సిగ్గుపడుచుండుట గమనించి, పరమేశ్వరుడు పశ్చిమదిశగా వెళ్లసాగెను. (25)

ఆ పరమశివుడు హిమవత్పర్వతమునకు ఉత్తరదిశ యందుగల ఒక శిఖరమును జేరి, అచట పార్వతీ దేవితోగూడి, తపస్సుచేయసాగెను. (26)

ఓ రామా! ఇంతవఱకును పార్వతీదేవియొక్క వృత్తాంతమును విపులముగా తెలిపితిని. ఇంక గంగాదేవి యొక్క ప్రభావమునుగూర్చి వివరించెదను. నీవును, లక్ష్మణుడును వినుడు. (27)

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే బాలకాండే షట్త్రింశస్సర్గః (36)

వాల్మీకిమహర్షినిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి బాలకాండమునందు ముప్పదిఆఠవసర్గము సమాప్తము

-- * * * --

37. ముప్పదిఏడవసర్గము

కుమారస్యామియొక్క జన్మవృత్తాంతము.

తప్యమానే తపో దేవే దేవాస్సర్విగణాః పురా |
సేనాపతిమ్ అభీష్మంతః పితామహముపాగమన్ | 1

పరమేశ్వరుడు ఇట్లు తపస్సు చేయుచుండగా పూర్వము దేవతలు ఋషులతోగూడి, సేనాపతిని గోరుకొనుచు బ్రహ్మదేవునికడకు వెళ్లిరి. (1)

తతోఽబ్రువన్ సురాస్పర్శే భగవంతం పితామహమ్ ।
ప్రణిపత్య సురాస్పర్శే సేంద్రాస్సాగ్ని పురోగమాః । 2

యో నసేనాపతిర్దేవ దత్తో భగవతా పురా ।
తపః పరమమాస్థాయ తప్యతే స్మ సహోసుయా । 3

యదత్రానంతరం కార్యం తోకానాం హితకామ్యయా ।
సంవిధత్స్వ విధానజ్ఞ త్వం హి నః పరమా గతిః । 4

దేవతానాం వచః శ్రుత్వా సర్వలోకపితామహాః ।
సాంత్యయన్ మధురైర్వాక్యైః త్రిదశానిదమబ్రవీత్ । 5

శైలపుత్రా యదుక్తం తత్ న ప్రజా స్సంయ పత్తిషు ।
తస్యా వచనమక్లిప్తం సత్యమేతన్న సంశయః । 6

ఇయమాకాశగా గంగా యస్యాం పుత్రం హుతాశనః ।
జనయిష్యతి దేవానాం సేనాపతిమరిందమమ్ । 7

జ్యేష్ఠా శైలేంద్రదుహితా మానయిష్యతి తత్సుతమ్ ।
ఉమాయాస్తద్భహుమతం భవిష్యతి న సంశయః । 8

తచ్ఛ్రుత్వా వచనం తస్య కృతార్థా రఘునందన ।
ప్రణిపత్య సురా స్పర్శే పితామహమపూజయన్ । 9

తే గత్వా పర్వతం రామ కైలాసం ధాతుమండితమ్ ।
అగ్నిం నియోజయామాసుః పుత్రార్థం సర్వదేవతాః । 10

దేవకార్యమిదం దేవ సంవిధత్స్వ హుతాశన ।
శైలపుత్ర్యాం మహాలేజో గంగాయాం తేజ ఉత్సృజ । 11

దేవతానాం ప్రతిజ్ఞాయ గంగామభ్యేత్య పావకః ।
గర్భం ధారయ వై దేవి దేవతానామ్ ఇదం ప్రియమ్ । 12

తస్య తద్వచనం శ్రుత్వా దివ్యం రూపమధారయత్ ।
దృష్ట్వా తన్మహిమానం స సమంతాదవకీర్యత । 13

సమంతతస్తదా దేవీమ్ అభ్యషించత పావకః ।
సర్వప్రోతాంసి పూర్ణాని గంగాయా రఘునందన । 14

ఇంద్రాదిదేవతలు అగ్నిని ముందుంచుకొని, బ్రహ్మదేవునకు ప్రణమిల్లి. ఆయనతో ఇట్లు విన్నవించుకొనిరి. (2)

"ఓ దేవా! పూర్వము మీరు పరమేశ్వరుని మాకు సేనాపతిగా నియమించియుంటిరి. ఆ శంకరుడు ఇప్పుడు పార్వతీదేవితోగూడి హిమవత్పర్వతమున తపమొనరించుచున్నాడు. (3)

కర్తవ్యవిధానమునెఱిగిన ఓ బ్రహ్మదేవా! ఈ (సేనాపతి) విషయమున లోకహితమును గోరి అనంతరకార్యమును గూర్చి ఆలోచింపుడు. ఇప్పుడు మాకు మీరే దిక్కు." (4)

దేవతలప్రార్థనను ఆలకించి, సర్వలోకస్వస్థికర్తయైన బ్రహ్మదేవుడు మృదుమధుర వచనములతో వారిని ఓదార్చుచు ఇట్లు పల్కెను. (5)

"పార్వతీదేవికాపకారణముగా మీకు మీసత్పులయందు సంతానము కలుగు అవకాశము లేదు. అమోవచనము తిరుగులేనిది. ఇది ముమ్మాటికిని సత్యము. ఇందు సందేహము లేదు. ఆకాశమున ప్రవహించు ఈగంగాదేనియందు అగ్నిదేవుడు ఒక పుత్రుని పొందగలడు. అతడు దేవసేనాపతియై శత్రుసంహారకుడు కాగలడు. (6-7)

హిమవంతుని పెద్దకూతురైన గంగ ఆ అగ్నిసుతుని (శివతేజఃప్రభావమున అగ్నివలన తనయందు జనించిన సుతుని) ఆదరింపగలడు. అతడు పార్వతీదేవికి నిక్కిలి ప్రీతిపాత్రుడగును. ఇందు సంశయము లేదు." (8)

ఓ రఘునందనా! బ్రహ్మదేవుడు పలికిన ఆ మాటలకు దేవతలందఱును సంతసించి, తాము కృతార్థులైనట్లు భావించిరి. అనంతరము వారు బ్రహ్మదేవునకు ప్రణమిల్లి, పూజించిరి. (9)

అంతట ఆ దేవతలందఱును గైరికాదిధాతువులతో విలసిల్లుచున్న కైలాసపర్వతమునకు చేరి, పుత్రోత్పత్తికై అగ్నిదేవుని నియమించిరి. (10)

"శివతేజమును భరించిన ఓ అగ్నిదేవా! ఈ దేవకార్యమును నెఱవేర్చుము. శైలపుత్రికయైన గంగయందు ఆ (శివ) తేజస్సును ఉంచుము." అని దేవతలు పలికిరి. (11)

అగ్నిదేవుడు దేవతలతో 'అట్లే' అని పలికి, గంగాదేవి కడకు వెళ్లి "ఓ దేవి! గర్భమును ధరింపుము. ఇది దేవతలకు హితమొనర్చు కార్యము." అని నుడివెను. (12)

అప్పుడు గంగ ఆయనమాటలను విని దివ్యమైన స్త్రీరూపమును ధరించెను. అగ్ని ఆమె సౌందర్యాతిశయమును జూచి, శివతేజమును ఆమెయందంతటను వ్యాపింపజేసెను. (13)

ఓ రఘునందనా! అగ్ని ఆమెపై వ్యాపింపజేసిన శివతేజముతో గంగాప్రవాహములన్నియును నిండిపోయెను. (14)

తమునాచ తతో గంగా సర్వదేవపురోహితమ్ ।
అశక్తా ధారణే దేవ తవ తేజస్సముద్భవమ్ ।
దహ్యామానాఽగ్నినా తేన సంప్రవ్యథితచేతనా । 15

అథాబ్రవీదిదం గంగాం సర్వదేవహుతాశనః ।
ఇహ హైమవలేపాదే గర్భోఽయం సన్నివేశ్యతామ్ । 16

శ్రుత్వా త్వగ్నివచో గంగా తం గర్భమతిభాస్వరమ్ ।
ఉత్పసర్జ మహాతేజః స్తోతోభ్యో హి తదానఘ । 17

యదస్యా నిర్గతం తస్మాత్ తప్తజాంబూనదప్రభమ్ । 18

కాంచనం ధరణీం ప్రాప్తం హిరణ్యమమలం తుభమ్ ।
తాన్రుం కార్ణాయసం చైవ తైశ్శ్చాదేవాభ్యజాయత । 19

మలం తస్యాభవత్ తత్ర త్రపుసీసకమేవ చ ।
తదేతద్ధరణీం ప్రాప్య నానాధాతురవర్తత । 20

నిక్షిప్తమాత్రే గర్భే తు తేజోభిరభిరంజితమ్ ।
సర్వం పర్వతసన్నద్ధం సౌవర్ణమభవద్వనమ్ । 21

జాతరూపమితి ఖ్యాతం తదాప్రభృతి రాఘవ ।
సువర్ణం పురుషవ్యాఘ్ర హుతాశనసమప్రభమ్ ।
తృణవృక్షలతాగుల్మం సర్వం భవతి కాంచనమ్ । 22

తం కుమారం తతో జాతం సేంద్రా స్సహమరుద్ధణాః ।
క్షీరసంభావనార్థాయ కృత్తికా స్సమయోజయన్ । 23

తాః క్షీరం జాతమాత్రస్య కృత్వా సమయముత్తమమ్ ।
దదుః పుత్రోఽయ మస్మాకం సర్వాసామితి నిశ్చితాః । 24

తతస్తు దేవతా స్సర్వాః కార్తికేయ ఇతి బ్రువన్ ।
పుత్రస్తైతోక్యవిఖ్యాతో భవిష్యతి స సంశయః । 25

తేషాం తద్వచనం శ్రుత్వా స్కన్నం గర్భపతిప్రవే ।
స్సౌవయన్ పరయా లక్ష్మ్య దీప్యమానం యథాఽనలమ్ । 26

ఆ అగ్నితేజస్సు యొక్క తాపమునకు తట్టుకొనలేకున్న గంగాదేవి సర్వదేవతలకును పురోహితుడైన అగ్నిదేవునితో "క్షణక్షణమునకును బలీయమగుచున్న నీ తేజస్సును దరింపలేకయున్నాను." అని పలికెను. (15)

సర్వదేవతలకొకటై సమర్పించెడి ఆహుతులను స్వీకరించు నట్టి అగ్నిదేవుడు గంగతో 'ఓ దేవీ! ఈ శ్వేత పర్వతప్రదేశమున నీగర్భమును ఉంచుము.' అని యనెను. (16)

మహాతేజస్వినైన ఓ పుణ్యపురుషా! రామా! గంగాదేవి అగ్నిదేవునిమాటలను పాటించి, మిక్కిలి తేజోరాశియైన ఆ గర్భమును తన ప్రవాహములనుండి అచట వదలెను. (17)

గంగానదిగర్భమునుండి వెడలిన తేజస్సు మేలిమి బంగారమువలె కాంతిమంతమై యుండెను. కనుక ఆ తేజస్సు ఉంచబడిన భూమియు, అచటి వస్తువున్నియును సువర్ణమయములాయెను. ఆ పరిసరములన్నియును రజత (వెండి) మయములై నిరుసమానమైన కాంతితో వెలుగొందెను. ఆ తేజస్సు యొక్క తీక్షణ్యమువలన (క్షారము నుండి) రాగి, ఇనుము పుట్టెను. ఆ రేతస్సు యొక్క మలము తగరము, సీసము ఆయెను. ఈ నిధముగా ఆ తేజస్సు భూమిని జేరి, వివిధ దాతువులుగా రూపొందెను. (18-20)

ఆ గర్భము భూమిపై ఉంచబడగానే దాని తేజఃప్రభావముచే అశ్వేతపర్వతమూ, అందలి శరవణమూ (టిల్లుగడ్డి) సువర్ణమయములై తేజరిల్లసాగెను. (21)

పురుషశ్రేష్ఠుడైన ఓ రామవా! అగ్నితో సమానమైన కాంతి గల ఆ బంగారము అప్పటినుండియు 'జాతరూపము' అను పేరుతో ప్రసిద్ధికెక్కినది. అచటి తృణములు, వృక్షములు, లతలు, పాదలు మొదలగునవి అన్నియును స్వర్ణమయములాయెను. (22)

తదనంతరము అచట జన్మించిన కుమారునకు పాలిచ్చి పోషించుటకై, ఇంద్రుడు, మరుద్గణములు మొదలగు దేవతలు ఆటుమందికృత్తికలను నియోగించిరి. (23)

"ఈ బాలుడు మా అందఱి యొక్క పుత్రుడగును." అని ఆ కృత్తికలు దేవతలతో ఒప్పందము చేసికొనిరి. పిమ్మట ఆ నిశ్చయముతో అప్పుడే పుట్టిన ఆ శిశువునకు పాలియ్యసాగిరి. (24)

అంత దేవతలందఱును "ఈ బాలకుడు కార్తికేయుడు అను పేరుతో ముల్లోకములయందును ఖ్యాతికెక్కును. ఇందు సంశయము లేదు." అని పలికిరి. (25)

గంగద్వారా అచటికి చేరిన శివతేజస్సుయొక్క ప్రభావమున పుట్టిన ఆ బాలుడు అగ్నివలె వెలుగొందుచుండెను. దేవతల మాటలను విని, వారిఅదేశమును అనుసరించి, కృత్తికలు

స్కంద ఇత్యబ్రువన్ దేవాః స్కన్ధం గర్భపరిశ్రవాత్ ।
కార్తికేయం మహాభాగం కాకుత్స్థ జ్వలనోపమమ్ । 27

ప్రాదుర్భూతం తతః క్షీరం కృత్తికానామనుత్తమమ్ ।
షణ్ణం షడాననో భూత్వా జగ్రాహ స్తనజం పయః । 28

గృహీత్వా క్షీరమేకాహ్నీ సుకుమారవపుస్తదా ।
అజయత్ స్వేన వీర్యేణ దైత్యపైన్యగణాన్ విభుః । 29

సురసేనాగణవతిం తతస్తమతులద్యుతిమ్ ।
అభ్యషించన్ సురగణాః సమేత్యాగ్ని పురోగమాః । 30

ఏష తే రామ గంగాయా విస్తరోఽభిహతో మయా ।
కుమారసంభవశ్చైవ ధన్యః పుణ్యస్తతైవ చ । 31

భక్తశ్చ యః కార్తికేయే కాకుత్స్థ భువి మానవః ।
ఆయుష్మాన్ పుత్రపౌత్రైశ్చ స్కందసాలోక్యతాం వ్రజేత్ । 32

ఇత్యార్ద్రే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే బాలకాండే సప్తత్రింశస్సర్గః (37)

వాల్మీకిమహర్షినిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి బాలకాండమునందు ముప్పదిఏడవసర్గము సమాప్తము

-- * * * --

38. ముప్పదివినిమిదవసర్గము

సగరునకు పుత్రప్రాప్తి.

తాం కథాం కౌశికో రామే నివేద్య కుశికాత్మజః ।
పున రేవాపరం వాక్యం కాకుత్స్థమ్ ఇద మబ్రవీత్ । 1

అయోధ్యాధిపతిః శూరః పూర్వమాసీన్నరాధిపః ।
సగరో నామ ధర్మాత్మా ప్రజాకామస్సచావ్రజః । 2

వైదర్భదుహితా రామ కేశినీ నామ నామతః ।
జ్యేష్ఠా సగరపత్నీ సా ధర్మిష్ఠా సత్యవాదినీ । 3

ఆ బాలకునకు స్నానము చేయించిరి. ఓ కాకుత్స్థా! (ఓ రామా!) గంగాదేవిగర్భమునుండి స్థలితుడైనందున దేవతలు అగ్నితుల్యుడై, కారణజన్ముడైన ఆ మహానుభావుని 'స్కందుడు' అని పిలువసాగిరి. కృత్తికలపోషణవలన అతనికి 'కార్తికేయుడు' అనియు పేరు ఏర్పడెను. (26-27)

అప్పుడు ఆ ఆఱుగురు కృత్తికల స్తనములలో సమ్మద్విగా పాలు ఏర్పడెను. ఆఱుముఖములుగలవాడై ఆ బాలుడు ఆ ఆఱుగురినుండి స్తన్యములను గ్రోలెను. (28)

సుకుమారశరీరుడైనను ఆ కుమారస్వామి ఒకదినము మాత్రమే వారినుండి పాలుద్రాగి, మహిమాన్వితుడై అతడు తనపరాక్రమముచేత రాక్షసపైన్యములను జయించెను. (29)

దేవతలు అగ్నిదేవుని నాయకత్వమున సాటితేని తేజస్వి యైన ఆ బాలునికడకు చేరి, అతనిని 'దేవసేనాపతి'గా అభిషేకించిరి. (30)

ఓ రామా! నేను నీకు గంగా వృత్తాంతమును, కుమార సంభవగాథను విపులముగా దెల్పితిని. పవిత్రమైన ఈ గాథను విన్నవారు ధన్యులగుదురు. (31)

ఓ రామా! కుమారస్వామిపై భక్తిగల మానవుడు ఈ లోకమున దీర్ఘాయుష్ముంతుడై, పుత్ర పౌత్రులతో వర్తిల్లును. తుదకు స్కందసాలోక్యఫలమునుగూడ పొందును. (32)

గాధిసుతుడైన విశ్వామిత్రుడు కుమారస్వామిజనన వృత్తాంతముతోగూడిన గంగాగాథను శ్రీరామునకు వివరించిన పిమ్మట 'ఇంకను ఆయనతో ఇట్లు చెప్పసాగెను. (1)

పూర్వము 'సగరుడు' అను మహారాజు ఆయోధ్యను సరిపాలించుచుండెను. అతడు మహావీరుడు, ధర్మాత్ముడు, ఆయనకు సంతానము లేకుండుటచే పిల్లలకొఱకై తపన పడుచుండెను. (2)

ఓ రామా! విదర్భరాజయొక్క కుమార్తెయైన 'కేశినీ' అనునామె ఆ సగరుని పెద్దభార్య. ఆమె ధర్మనిష్ఠగలది. సత్యవాదినీ. (3)

అరిష్టనేమిదుహితా రూపేణాప్రతిమా భువి।
ద్వితీయా సగరస్యాసీత్ పత్నీ సుమతిసంజ్ఞితా। 4

తాభ్యాం సహ తతో రాజా పత్నీభ్యాం తప్తవాం స్తపః।
హిమవంతం సమాసాద్య భృగుప్రస్రవణే గిరౌ। 5

అథ వర్షశలే పూర్ణే తపసారాధితో మునిః।
సగరాయ పరం ప్రాదాత్ భృగు స్సత్యవతాం వరః। 6

అపత్యలాభ స్సుమహాన్ భవిష్యతి తవానఘ।
కీర్తిం చాప్రతిమాం లోకే ప్రాప్స్యసే పురుషర్షభ। 7

ఏకా జనయితా తాత పుత్రం వంశకరం తవ।
షష్ఠిం పుత్ర సహస్రాణి అపరా జనయిష్యతి। 8

భాషమాణం మహాత్మానం రాజపుత్ర్యో ప్రసాద్య తమ్।
ఊచతుః పరమప్రీతే కృతాంజలిపుటే తదా। 9

ఏకః కస్యాస్సుతో బ్రహ్మన్ కా బహూన్ జనయిష్యతి।
శ్రోతుమిచ్ఛావహే బ్రహ్మన్ సత్యమస్తు వచ స్తవ। 10

తయో స్తద్వచనం శ్రుత్వా భృగుః పరమధార్మికః।
ఉవాచ పరమాం వాణీం స్వచ్ఛందోఽత్ర విధీయతామ్। 11

ఏకో వంశకరో వాస్తు బహవో వా మహాబలాః।
కీర్తిమంతో మహాత్మాహా కా వా కం వర మిచ్ఛతి। 12

మునేస్తు వచనం శ్రుత్వా కేశినీ రఘునందన।
పుత్రం వంశకరం రామ జగ్రాహ నృపసన్నిధౌ। 13

షష్ఠిం పుత్రసహస్రాణి నుపర్ణభగినీ తదా।
మహాత్మాహాన్ కీర్తిమతో జగ్రాహ సుమతిః సుతాన్। 14

ప్రదక్షిణమ్ ఋషిం కృత్వా శిరసాఽభి ప్రణమ్య చ।
జగామ స్వపురం రాజా సభార్యో రఘునందన। 15

అథ కాలే గతే తస్మిన్ జ్యేష్ఠా పుత్రం వ్యజాయత।
అసమంజ ఇతి భ్యాతం కేశినీ సగరాత్మజమ్। 16

'సుమతి' అనునామె సగరునిరెండవభార్య. ఆమె 'అరిష్టనేమి' అను పేరు గల కశ్యపుని కూతురు. గరుత్మంతుని సోదరి. నిరుపమానసౌందర్యవతి. (4)

ఆ సగరమహారాజు తన ఇద్దఱుభార్యలతోగూడి హిమవత్పర్వతమును జేరి, అవటి భృగుప్రస్రవణ గిరియందు తపమాచరించెను. (5)

సగరుడు అచట ఒక నూఱుసంవత్సరములపాటు భృగుమహర్షిని ఆరాధించుచు తపమొనర్చెను. ఆ తపస్సునకు మెచ్చి, సత్యవంతులలో శ్రేష్ఠుడగు ఆ ముని ఆయనకు ఒక వరమును ప్రసాదించెను. (6)

"పుణ్యాత్ముడవైన ఓ మహారాజా! నీకు పెక్కుమంది పుత్రులు కలుగుదురు, లోకమున నీ కీర్తి ఇనుమడించును. నాయనా! నీకు ఒక భార్యయందు వంశమునకు వన్నెదెచ్చునట్టి ఒక పుత్రుడు ఉదయించును, మఱియొక భార్యయందు అఱువది వేలమంది పుత్రులు జన్మింతురు. ఆ రాజపుత్రికలు (కేశిని, సుమతి అనువారు) ఆ మహాముని వచనములకు మిగుల సంతసించినవారై, అంజలి ఘటించి ఆయనను ప్రసన్నునిగా జేసికొని ఇట్లు నుడివెరి. (7-9)

"ఓ మహాత్మా! నూ ఇద్దఱిలో ఒక్క కుమారుడు కలుగునది ఎవరికి? పెక్కుమంది పుత్రులను కనునది ఎవరు? మేము వినగోరుచున్నాము. మీమాట జరిగితీరును." (10)

ఆ ఇద్దఱివినతినీ ఆలకించి, పరమధార్మికుడైన భృగుమహర్షి పుత్రప్రాప్తి నిషయమున మీ కోరికను ప్రకటింపుడు. వంశోద్ధారకుడైన కొడుకు మీలో ఎవరికి కావలెను? కీర్తిప్రతిష్ఠలుగలిగి మహాబలశాలురు, మహాత్పాహులు ఐన పెక్కుమందిపుత్రులను ఎవరు కోరుకొందురు? అని మదురముగా అడిగెను. (11-12)

ఓ రఘురామా! భృగుమహర్షియొక్క మాటలను విని, సగరమహారాజసమక్షమున పెద్దభార్యయైన కేశిని "వంశకర్తయైన ఒక కుమారుని కోరెను. సగరుని రెండవ భార్యయు, గరుత్మంతునిసోదరియు ఐన సుమతి మహాత్పాహులును, కీర్తిప్రతిష్ఠలుగలవారును ఐన అఱువది వేలమంది పుత్రులను కోరుకొనెను. (13-14)

ఓ రఘునందనా! అనంతరము సగరమహారాజు తన భార్యలతోగూడి భృగుమహర్షికి ప్రదక్షిణనమస్కారములను అచరించి, అయోధ్యాపురమునకు చేరెను. (15)

కొంతకాలమునకు సగరునిపెద్దభార్యయగు కేశిని ఒక కుమారుని గనెను. ఆ సగరపుత్రుడు 'అసమంజుడు' అను పేరుతో ప్రసిద్ధికెక్కెను. (16)

సుమతిస్తు నరవ్యాఘ్రు గర్భతుంబం వ్యజాయత |
షష్ఠిః పుత్రా స్సహస్రాణి తుంబభేదాద్వినిస్సృతాః | 17

ఘృతపూర్ణేషు కుంభేషు ధాత్ర్యస్తాన్ సమవర్తయన్ |
కాలేన మహతా సర్వే యౌవనం ప్రతిపేదిరే | 18

అథ దీర్ఘేణ కాలేన రూపయౌవనశాలినః |
షష్ఠిః పుత్రసహస్రాణి సగరస్యాభవంస్తదా | 19

స చ జ్యేష్ఠో నరశ్రేష్ఠః సగరస్యాత్మసంభవః |
బాలాన్ గృహీత్వా తు జలే సరయ్యా రఘునందన |
ప్రక్షిప్య ప్రహసన్ నిత్యం మజ్జతస్తాన్ నిరీక్ష్య వై | 20

ఏవం పాపనమాచారః సజ్జనప్రతిబాధకః |
పౌరాణామహితే యుక్తః పుత్రో నిర్వాసితః పురాత్ | 21

తస్య పుత్రోఽంశుమాన్ నామ అసమంజస్య వీర్యవాన్ |
సమ్మతః సర్వలోకస్య సర్వస్యాపి ప్రియంవదః | 22

తతః కాలేన మహతా మతి స్సమభిజాయత |
సగరస్య నరశ్రేష్ఠ యజేయమితి నిశ్చితా | 23

స కృత్వా నిశ్చయం రామ సోపాధ్యాయగణ స్తదా |
యజ్ఞకర్మణి వేదజ్ఞో యష్టుం సముపచక్రమే | 24

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే బాలకాండే అష్టత్రింశస్సర్గః (38)

వాల్మీకిమహర్షినిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి బాలకాండమునందు ముప్పదినిమిదనసర్గము సమాప్తము

-- * * * --

39. ముప్పదితొమ్మిదవసర్గము

సగరునియజ్ఞము - యజ్ఞాశ్రమును వెదకుట.

విశ్వామిత్రవచః శ్రుత్వా కథాంతే రఘునందనః |
ఉవాచ సరమప్రీతో మునిం దీప్తమివానలమ్ | 1

శ్రోతుమిచ్ఛామి భద్రం తే విస్తరేణ కథామిమామ్ |
పూర్వకో మే కథం బ్రహ్మన్ యజ్ఞం వై సముపాహరత్ | 2

ఓ నరోత్తమా! రామా! రెండవ భార్యయైన సుమతి గుండ్రని సొరకాయవంటి గర్భపిండమును ప్రసవించెను. ఆ పిండమునుండి అటువదినేలమందిపుత్రులు వెలువడిరి. ఆ కుమారులను దాదులు నేతితోనిండిన కుండలయందు పెంచిరి. కొంతకాలమునకు వారందఱిలో యౌవనము అంకురించెను. క్రమముగా సగరునియొక్క అటువదినేలమందిసుతులును రూపయౌవనసంపన్నులైరి. (17-19)

ఓ నరోత్తమా! రామా! సగరునిజ్యేష్ఠకుమారుడైన అసమంజుడు నిత్యము సగరములోనిబాలురను సరయూనదికి తీసికొనివెళ్లి, వారిని జలములలోనికి త్రోసెడివాడు. వారు మునకలు వేయుచుండుట చూచి నవ్వుచు ఆనందించుచుండెడివాడు. (20)

ఇట్లు అసమంజుడు పెక్కు చిలిపి (పాపపు) పనులు చేయుచుండెను, సజ్జనులను బాదించుచుండెను. పౌరులకు హానికలిగించుచుండెను. అందువలన సగరుడు ఆ కుమారుని సగరమునుండి వెదలగొట్టెను. (21)

అసమంజునికుమారుడైన అంశుమంతుడు గొప్ప సరాక్రమశాలి, అతడు ప్రజలందఱికిని ప్రీతిపాత్రుడు, ఆందఱితోడను ప్రీయముగా మాటాడుచుండెడివాడు. (22)

ఓ నరశ్రేష్ఠా! కొంతకాలమునకు పిమ్మట సగరమహారాజునకు యజ్ఞము చేయవలయునను సంకల్పము కలిగెను. ఓ రామా! వేదజ్ఞుడైన సగరుడు అట్లు నిర్ణయించుకొని, గురువులతో ఋత్విజులతో గూడి యజ్ఞకార్యమును ఆరంభించెను. (23-24)

విశ్వామిత్రుడు తెలిపిన యజ్ఞప్రారంభ విషయమును విని, రఘురాముడు మిక్కిలి సంతోషించెను. పిమ్మట అగ్నివలె తేజస్వియైన ఆ మునితో ఇట్లనెను. (1)

"ఓ మహాత్మా! మా వంశమున ప్రముఖుడైన సగరమహారాజు యజ్ఞమును చేసినవిధమును వినగోరు చున్నాను. దయతో విపులముగా వివరింపుడు. మీకు పుణ్యముండును." (2)

విశ్వామిత్రస్తు కాకుత్స్థమ్ ఉవాచ ప్రహసన్నివః ।
శ్రూయతాం విస్తరో రామ సగరస్య మహాత్మనః । 3

శంకరశృఙ్గరో నామ హిమవాన్ అచలోత్తమః ।
వింధ్యపర్వతమాసాద్య నిరీక్షేతే పరస్పరమ్ । 4

తయోర్మధ్యే ప్రవృత్తోఽభూత్ యజ్ఞస్య పురుషోత్తమః ।
స హి దేశో నరవ్యాఘ్ర ప్రశస్తో యజ్ఞకర్మణి । 5

తస్యాశ్వచర్యాం కాకుత్స్థ దృఢధన్వా మహారథః ।
అంశుమాన్అకరోత్ తాత సగరస్య మతే స్థితః । 6

తస్య పర్వణి తం యజ్ఞం యజమానస్య వాసవః ।
రాక్షసీం తనుమాస్తాయ యజ్ఞీయాశ్వమపాహరత్ । 7

హీయమాణే తు కాకుత్స్థ తస్మిన్నశ్వే మహాత్మనః ।
ఉపాధ్యాయగణాః సర్వే యజమానమథాబ్రువన్ । 8

అయం పర్వణి వేగేన యజ్ఞీయాశ్వోఽపనీయతే ।
హర్తారం జహి కాకుత్స్థ హయశ్చైవోపనీయతామ్ । 9

యజ్ఞచ్ఛిద్రం భవత్యేతత్ సర్వేషామశివాయ నః ।
తత్తథా క్రియతాం రాజన్ యథాఽచ్ఛిద్రః క్రతుర్యవేత్ । 10

ఉపాధ్యాయవచః శ్రుత్వా తస్మిన్ సదసి పార్థివః ।
షష్ఠిం పుత్రసహస్రాణి వాక్యమేతదువాచ హి । 11

గతిం పుత్రా న పశ్యామి రక్షసాం పురుషర్షభాః ।
మంత్రపూతై ర్మహాభాగై రాస్థితో హి మహాక్రతుః । 12

తద్గచ్ఛత విచిన్వధ్వం పుత్రకా భద్రమస్తు వః ।
సముద్రమాలినీం సర్వాం పృథివీమ్ అనుగచ్ఛత । 13

వీక్షైకయోజనం పుత్రా విస్తారమధిగచ్ఛత ।
యావ త్తురగ సందర్భః తావత్ ఖనత మేదినిమ్ । 14

అంతట విశ్వామిత్రుడు (సర్వజ్ఞుడైన రాముడు తెలియని వానివలె ఇట్లు అడుగుచున్నందులకు) చిరునవ్వు చిందించుచు "ఓ రామా! మహాత్ముడైన సగరునియజ్ఞవృత్తాంతమును వివరించెదను వినుము." అని పలికెను. (3)

హిమవంతుడను పర్వతరాజు శంకరునకు మాను. హిమనత్పర్వతమునకును వింధ్యపర్వతమునకును మధ్య ఎత్తైన గిరులు ఎవ్వయును లేకుండుటచే ఆ రెండును పరస్పరము చూచుకొనుచున్నట్లు ఉండెను. ఆ రెండు పర్వతములమధ్యగల ప్రదేశమునందు ఈ యజ్ఞము జరిగెను. ఓ పురుషోత్తమా! 'ఆర్యావర్తము' గా ప్రసిద్ధికెక్కిన ఈ ప్రదేశము యజ్ఞకర్మలకు అనువైనది. నాయనా! రామా! మహారథుడైన అంశుమంతుడు శక్తిమంతములైన ధనుర్పాణములను ధరించి, సగరుని ఆజ్ఞానుసారము ఆయనయజ్ఞాశ్వమును అనుసరించెను. (4-6)

ఇంద్రుడు మాయామయశరీరమును దాల్చి 'ఉక్త్వము' అను పర్వదినమునందు యజ్ఞమును ఆచరించుచున్న ఆ సగరుని యొక్క యజ్ఞాశ్వమును అపహరించెను. (7)

ఓ రాఘవా! ఆ యజ్ఞాశ్వము అట్లు దొంగిలించబడగా మహాత్ములైన ఋత్విజులు అందఱును సగరునితో ఇట్లు నుడివిరి. (8)

"కకుత్స్థనంశమునకు చెందిన ఓ సగరా! ఈ పర్వదినమున యజ్ఞాశ్వమును ఎవరో ఇప్పుడే తీసికొనిపోయినారు. ఆ హయమును అపహరించిన వానిని చంపి, దానిని తీసికొని రమ్ము. యజ్ఞమునకు భంగము కలిగినచో మన అందఱికిని అరిష్టము ప్రాప్తించును. కనుక ఓ రాజా! యజ్ఞము నిర్విఘ్నముగా కొనసాగునట్లు చూడుము." (9-10)

సగరమహారాజు ఆ సభలోని ఋత్విజులమాటలను విన్న సిమ్ముట, తన ఆటువదివేలమంది పుత్రులతో ఇట్లు నుడివెను. (11)

"ఉత్తములైన ఓ కుమారులారా! రాక్షసులయొక్క గమనమును నేను పసిగట్టలేదు. ఈ మహాక్రతువు మంత్రవేత్తలైన మహానుభావులచే నిర్వహింపబడుచున్నది. (అశ్వమును ఎవరు అపహరించిరో తెలియుటలేదు.) కావున ఓ కుమారులారా! (నేను యజ్ఞకార్యములలో నిమగ్నుడనై యున్నాను. అశ్వమును అపహరించిన వారు ఎటు వెళ్లిరో తెలియదు.) మీరు వెళ్లి దానిని అన్వేషింపుడు. మీకు శుభమగుగాక. సముద్రపర్యంతము వ్యాపించియున్న ఈ సమస్తభూమండలమును వెదకుడు. నాయనలారా! మీలో ఒక్కొక్కడు యోజనవిస్తారభూమిని పంచుకొని అన్వేషింపుడు. ఒక వేళ ఈ భూమండలమున ఆ యజ్ఞాశ్వముయొక్క జాడ తెలియనిచో భూమిని త్రవ్వయైనను అది కనబడునంతవఱకును వెదకుడు. (12-14)

తం చైవ హయహర్తారం మార్గమాణా మమాజ్ఞయా ।
 దీక్షితః పాత్రసహితః సోపాధ్యాయగణో హ్యహమ్ ।
 ఇహ స్థాస్యామి భద్రం వో యావత్తురగదర్శనమ్ । 15

ఇత్యుక్తా హృష్టమనసో రాజపుత్రా మహాబలాః ।
 జగ్ముర్యహీతలం రామ పితు ర్వచనయంత్రితాః । 16

యోజనాయామవిస్తారమ్ ఏకైకో ధరణీతలమ్ ।
 బిభిదుః పురుషవ్యాఘ్ర వజ్రస్పర్శపమైర్మఖైః । 17

శూలైరశనికల్పైశ్చ హలైశ్చాపి సుదారుణైః ।
 భిద్యమానా వసుమతీ ననాద రఘునందన । 18

నాగానాం వధ్యమానానామ్ అసురాణాం చ రాఘవ ।
 రాక్షసానాం చ దుర్దర్శః సత్త్వానాం నినదోఽభవత్ । 19

యోజనానాం సహస్రాణి షష్టిం తు రఘునందన ।
 బిభిదుర్దరణీం వీరా రసాతలమనుత్తమమ్ । 20

ఏవం పర్వతసంబాధం జంబూద్వీపం నృపాత్మజాః ।
 ఖనంతో నరశార్థూల సర్వతః పరిచక్రముః । 21

తతో దేవాస్సగంధర్వాః సాసురాస్సహపన్నగాః ।
 సంభ్రాంతమనసః సర్వే పితామహముపాగమన్ । 22

తే ప్రసాద్య మహాత్మానం విషణ్ణవదనాస్తదా ।
 ఊచుః పరమసంత్రస్తాః పితామహముపాగమన్ । 23

భగవన్ పృథివీ సర్వా ఖన్యతే సగరాత్మజైః ।
 బహవశ్చ మహాత్మానో హన్యంతే తలవాసినః । 24

అయం యజ్ఞహరోఽస్మాకమ్ అనేనాశ్శోఽపనీయతే ।
 ఇతి తే సర్వభూతాని నిఘ్నంతి సగరాత్మజాః । 25

యజ్ఞాశ్చమును అపహరించిన వానిని గూడ అన్వేషించి పట్టుకొనుడు. ఇది నా ఆజ్ఞ. నేను యజ్ఞదీక్షలో ఉన్నాను. కనుక నేనును, యజ్ఞనిర్వహణలో నాకు సహాయకులుగానున్న ఋత్విజులును, పాత్రుడైన అంకుమంతుడును ఈ యజ్ఞవాటిక యందే ఉండవలసియున్నది. అశ్వమునకై వెళ్లుడు. మీ ప్రయత్నము ఫలించుగాక." (15)

ఓ రామా! తండ్రి ఇట్లు పలుకగా మహాబలశాలురైన ఆ రాజకుమారులు మిక్కిలి సంతసించి, తండ్రిగారి ఆదేశమును అనుసరించి, భూమండలమును గాలించుటకు బయలుదేరిరి. మహాబలవంతులైన ఆ రాజకుమారులు భూమండలమంతయు గాలించినను గుట్టపుజాడ తెలియలేదు. అంతట ఓ పురుష శ్రేష్ఠా! వారిలో ఒక్కొక్కరు ఒక యోజనవిస్తీర్ణముగల భూతలమును పంచుకొని, వజ్రతుల్యములైన తమగోళ్లతో భూమిని త్రవ్వవేసిరి. (16-17)

ఓ రఘురామా! శూలములతోడను, బీకరములైన నాగళ్లతోడను భూమిని బ్రద్దలు గావించుచుండగా అందుండి ఒక మహానాదము వెలువడెను. ఓ రామా! వారు అట్లు త్రవ్వచుండగా పాతాళమునగల సర్పములు, అసురులు, రాక్షసులు, తదితరప్రాణులు భరింపరానంతగా గగ్గోలు పెట్టసాగెను. ఓ రఘునందనా! వీరులైన సగరపుత్రులు అటువదినేల యోజనముల విస్తీర్ణముగల భూమండలమును మిక్కిలి రోతుగా పాతాళమునకు త్రవ్వరి. (18-20)

ఓ నరోత్తమా! ఆ రాజకుమారులు పర్వతములతో నిండియున్న జంబూద్వీపమును ఇట్లు త్రవ్వచు అంతటను సంచరించిరి. (21)

అంతట దేవతలు, గంధర్వులు, అసురులు, నాగులు మొదలగు వారందఱును వికలమనస్కులై, బ్రహ్మదేవునికడకు వెళ్లిరి. వారు మిగుల భయకంపితులై దిగులు చెందిన వదనములతో మహాత్ముడైన బ్రహ్మను ప్రసన్నునిగా జేసికొని ఇట్లు విన్నవించుకొనిరి. (22-24)

ఓ పితామహా! సగరునికుమారులు ఈ భూమండలము నంతయును త్రవ్వచున్నారు. ఆ కారణముగా పాతాళవాసులైన మహాత్ములు పెక్కుమంది హతులగుచున్నారు. "వీడే మన యజ్ఞాశ్చమును అపహరించినవాడు, వీడే మనయజ్ఞమును చెడగొట్టిన వాడు" అని పలుకుచు ఆ సగరపుత్రులు సమస్త ప్రాణులను సంహరించుచున్నారు. (25)

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే బాలకాండే ఏకోనచత్వారింశస్సర్గః (39)

వాల్మీకిమహర్షినిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి బాలకాండమునందు ముప్పదితోమ్మిదవసర్గము సమాప్తము

40. నలుబదియవసర్గము

కపిలునిక్రోధాగ్నిలో సగరునికుమారులు భస్మమగుట.

దేవతానాం వచః శ్రుత్వా భగవాన్ వై పితామహః।
ప్రత్యువాచ సుసంత్రస్తాన్ కృతాంతబలమోహితాన్। 1

య స్యేయం వసుథా కృత్స్నా వాసుదేవస్య ధీమతః।
కాపిలం రూపమాస్తాయ ధారయత్యనిశం ధరామ్।
తస్య కోపాగ్నినా దగ్ధా భవిష్యంతి నృపాత్మాజాః। 2

పృథివ్యాశ్చాపి నిర్భేదో దృష్ట ఏవ సనాతనః।
సగరస్య చ పుత్రాణాం వినాశోఽదీర్ఘజీవినామ్। 3

పితామహవచః శ్రుత్వా త్రయస్త్రింశదరిందమ।
దేవాః పరమసంహృష్టాః పునర్నగ్మర్యథాగతమ్। 4

సగరస్య చ పుత్రాణాం ప్రాదురాసీన్మహాత్మానామ్।
పృథివ్యాం భిద్యమానాయాం నిర్జాతసమనిస్సనః। 5

తతో భిత్త్వా మహీం సర్వే కృత్వా చాపి ప్రదక్షిణమ్।
సహితా సాగరా స్సర్వే పితరం వాక్య మబ్రువన్। 6

పరిక్రాంతా మహీ సర్వా సత్త్వవంతశ్చ సూదితాః।
దేవదానవరక్షాంసి పిశాచోరగకిన్నరాః। 7

న చ పశ్యామహేఽశ్వం తమ్ అశ్వహర్తారమేవ చ।
కిం కరిష్యామ భద్రం తే ఋద్ధిరత్ర విచార్యతామ్। 8

తేషాం తద్వచనం శ్రుత్వా పుత్రాణాం రాజసత్తమః।
సమన్యరబ్రవీద్వాక్యం సగరో రఘునందన। 9

భూయః ఖనత భద్రం వో నిర్భిద్య వసుధాతలమ్।
అశ్వహర్తారమాసాద్య కృతార్థాశ్చ నివర్తథ। 10

ఎల్ల ప్రాణులను హింసించుచున్న సగరపుత్రులబలమునకు కలతచెంది, దేవతలు భయభ్రాంతులైరి. వారిమొఱను ఆలకించి, స్పష్టికర్తయైన బ్రహ్మదేవుడు వారితో ఇట్లనెను. (1)

"ఈ భూమండలమంతయును సర్వశక్తిమంతుడైన ఆ శ్రీమహావిష్ణుదేవునిది. ఆయన కపిలమహర్షిగా అవతరించి, నిరంతరము ఈ భూభారమును మోయుచున్నాడు. ఆయన కోపాగ్నికి ఈ సగరుకుమారులు భస్మమయ్యెదరు. (2)

భూమండలము ఈ విధముగా త్రవ్వబడుననియు, అల్పాయుష్కులైన సగరపుత్రులు నశింతురనియు ఏనాడో నిర్ణయింపబడినది." (3)

బ్రహ్మదేవునియొక్క ఈ అభయవచనములను విని, ముప్పదిమూడుమంది దేవతలు, (అష్టనసువులు, ఏకాదశరుద్రులు, ద్వాదశాదిత్యులు, ఇద్దఱు ఆశ్వినీ దేవతలు) గంధర్వులు మొదలగు వారు మిక్కిలి సంతసించినవారై తమతమ స్థానములకు వెళ్లిపోయిరి. (4)

మహాబలసంపన్నులైన సగరపుత్రులు భూమిని ఇట్లు త్రవ్వచుండగా వారివినాశమునకు సూచకముగా పిడుగుపాటు వంటి ఒక మహాధ్వని ఉద్భవించెను. వారందఱును భూమినంతయును త్రవ్వ, ప్రదక్షిణమొనర్చి, తండ్రికడకు వెళ్లి, ఆయనతో ఇట్లు పలికిరి. (5-6)

"సమస్త భూమండలమును గాలించితిమి. బలవంతులైన దేవదానవరాక్షసులను, పిశాచములను, నాగులను, కిన్నరులను నుట్టుపెట్టితిమి. అయితే యజ్ఞాశ్వమును గాని, దానిని అపహరించిన వానిని గాని కనుగొనలేక పోయితిమి. బాగుగా ఆలోచించి, మా కర్తవ్యమును తెలుపుడు, మీకు పుణ్యముండును." (7-8)

ఓ రఘునందనా! సగరమహారాజు తనపుత్రులమాటలను విని, వారు రిక్తహస్తములతో వచ్చినందులకు కుపితుడై ఇట్లు పలికెను. (9)

"మరల భూమిని త్రవ్వడు. మీకు శుభమగుగాక. ఈ భూమండలమును భేదించి, అశ్వమును, దానిని అపహరించిన వానిని పట్టుకొని, కృతార్థులై తిరిగిరండు." (10)

పితుర్వచనమాసాద్య సగరస్య మహాత్మనః।
షష్ఠిః పుత్రసహస్రాణి రసాతలమభిద్రవన్। 11

ఐన్యమానే తతస్తస్మిన్ దదృశుః పర్వతోపమమ్।
దిశాగజం విరూపాక్షం ధారయంతం మహీతలమ్। 12

సపర్వతవనాం కృత్వాం పృథివీం రఘునందన।
శిరసా ధారయామాస విరూపాక్షో మహాగజః। 13

యదా పర్వణి కాకుత్స్థ విశ్రమార్దం మహాగజః।
భేదాచ్ఛాలయతే శీర్షం భూమికంపస్తదా భవేత్। 14

తం తే ప్రదక్షిణం కృత్వా దిశాపాలం మహాగజమ్।
మానయంతో హి తే రామ జగ్ముర్భిత్వా రసాతలమ్। 15

తతః పూర్వాం దిశం భిత్వా దక్షిణాం చిభిదుః పునః।
దక్షిణస్యామపి దిశి దదృశుస్తే మహాగజమ్। 16

మహాపద్మం మహాత్మానం సుమహత్ పర్వతోపమమ్।
శిరసా ధారయంతం తే విస్మయం జగ్మురుత్తమమ్। 17

తతః ప్రదక్షిణం కృత్వా సగరస్య మహాత్మనః।
షష్ఠిః పుత్రసహస్రాణి పశ్చిమాం చిభిదుర్దిశమ్। 18

పశ్చిమాయామపి దిశి మహాంతమచలోపమమ్।
దిశాగజం సౌమనసం దదృశుస్తే మహాబలాః। 19

తం తే ప్రదక్షిణం కృత్వా పృష్ఠౌ చాపి నిరామయమ్।
ఐనంత స్సముపక్రాంతా దిశం హైమవతీం తతః। 20

ఉత్తరస్యాం రఘుశ్రేష్ఠ దదృశుర్దిమపాండరమ్।
భద్రం భద్రేణ వపుషా ధారయంతం మహీ మిమామ్। 21

సమాలభ్య తతః సర్వే కృత్వా చైనం ప్రదక్షిణమ్।
షష్ఠిః పుత్రసహస్రాణి చిభిదు ర్వసుధాతలమ్। 22

తతః ప్రాగుత్తరాం గత్వా సాగరాః ప్రథితాం దిశమ్।
రోషాదభ్యున్యన్ సర్వే పృథివీం సగరాత్మజాః। 23

తే తు సర్వే మహాత్మానో భీమవేగా మహాబలాః।
దదృశుః కపిలం తత్ర వాసుదేవం సనాతనమ్। 24

మహాత్ముడైన సగరునిమాటలను విని, ఆతనిఅటువది వేలమంది పుత్రులు పాతాళలోకమునకు పరుగులు దీసిరి. (11)

అట్లు త్రవ్వచు, వారు భూతలమును మోయుచున్న, పర్వతప్రమాణములోనున్న 'విరూపాక్షము' అను పేరు గల దిగ్గజమును చూచిరి. (12)

ఓ రఘునందనా! పర్వతములతో వనములతో విలసిల్లుచున్న సమస్త భూ భారమును 'విరూపాక్షము' అను ఆ మహాగజము తన శిరస్సుపై మోయుచుండెను. పర్వకాలములయందు అస్పదస్పదు ఆ మహాగజము అలసట దీర్చుకొనుటకై తలను కదలించినప్పుడు భూమి కంపించును. (13-14)

ఓ రామా! వారు ఆ మహాదిగ్గజమునకు ప్రదక్షిణమొనర్చి, పూజించిరి. పిదప వారు భూమిని చేదించుకొనుచు రసాతలమునకు బయలుదేరిరి. పూర్వదిశను త్రవ్విన పిమ్మట వారు దక్షిణదిశను బేదించిరి. దక్షిణదిశయందును వారు ఒక మహాగజమును దర్శించిరి. (15-16)

పర్వతప్రమాణమున మహాశరీరముగల 'మహాపద్మము' అను దిగ్గజము దక్షిణభూభారమును మోయుచుండగా దాని మహాస్వరూపమును జూచి వారు విస్మయమును పొందిరి. ఆ దిగ్గజమునకు ప్రదక్షిణ మొనర్చి మహాత్ముడైన సగరుని యొక్క అటువది వేలమంది పుత్రులు పశ్చిమ దిశను బేదించిరి. పశ్చిమ దిశయందు భూభారమును వహించుచున్న 'సౌమనసము' అను పర్వతప్రమాణ శరీరముగల మహాదిగ్గజమును ఆ మహాబలశాలురు చూచిరి. ఆ 'సౌమనస' మహాగజమునకును ప్రదక్షిణము చేసి, కుశలమడిగి, భూమిని త్రవ్వచు ఉత్తర దిశకు చేరిరి. (17-20)

ఓ రఘురామా! ఉత్తర దిశయందు మంచువలె తెల్లనైన 'బిద్రము' అను పేరుగల దిగ్గజము తనబలమైన శరీరముతో ఈ భూభారమును మోయుచుండగా వారు దానిని చూచిరి. ఆ అటువది వేలమంది రాజకుమారులు దానిని స్పృశించి, ప్రదక్షిణ మాచరించి, భూమిని త్రవ్వరి. పిమ్మట ఆ సగర కుమారులు ప్రసిద్ధమైన ఈశాన్య దిశకు పయనించి, రోషావేశములతో భూమిని త్రవ్వరి. (21-23)

మిక్కిలి వేగగమములు, మహాబలశాలురు, మహాకాయులు ఐన ఆ రాకుమారులు సనాతనుడును, మహావిష్ణువుయొక్క అవతారమూ ఐన కపిలమహర్షిని గాంచిరి. (24)

హయం చ తస్య దేవస్య చరంతమ్ అవిదూరతః ।
 ప్రహర్షమతులం ప్రాప్తాః సర్వే తే రఘునందన । 25
 తే తం హయహరం జ్ఞాత్వా క్రోధపర్యాకులేక్షణాః । 26
 ఖనిత్రలాంగలథరా నానావృక్షశిలాధరాః ।
 అభ్యధావంత సంక్రూర్దాః తిష్ఠ తిష్ఠేతి చాబ్రువన్ । 27
 అస్మాకం త్వం హి తురగం యజ్ఞేయం హృతవానసి ।
 దుర్మేధస్త్వం హి సంప్రాప్తాన్ విద్ధి నస్యగరాతృజాన్ । 28
 శ్రుత్వా తు వచనం తేషాం కపిలో రఘునందన ।
 రోషేణ మహతాః విష్టో హుంకారమకరోత్ తదా । 29
 తతస్తేనాప్రమేయేణ కపిలేన మహాత్మనా ।
 భస్మరాశీకృతా సర్వే కాకుత్స్థ సగరాతృజాః । 30

ఓ రఘునందనా! మహాత్ముడైన కపిలునిసమీపమున
 చరించుచున్న గుఱ్ఱమును చూచి, ఆ రాకుమారులందఱును
 ఎంతయు సంతోషపడిరి. ఆ కపిలుడే యజ్ఞాశ్వమును అపహరించి
 యుండునని భావించిరి. క్రోధముతో గ్రుడ్లురుముచు, గడ్డపారలను,
 నాగళ్లను, వివిధవృక్షములను, శిలలను పట్టుకొని “ఆగుము-
 ఆగుము” అని పలుకుచు క్రోధానేశములతో ఆ కపిలుని
 మీదికి పరుగులు దీసిరి. (25-27)

“ఓ దుర్మార్గుడా! ఇది నా యజ్ఞాశ్వము. దీనిని నీవే
 అపహరించి తెచ్చితివి. ఇక్కడికి వచ్చిన మేమందఱమును
 సగరపుత్రులమని - యెఱంగుము” అని పలికిరి. (28)

ఓ రఘురామా! వారిదురుసుమాటలను విని, కపిలుడు
 అప్పుడు మహారోషావేశముతో హుంకరించెను. (29)

ఓ కాకుత్స్థా! మిక్కిలి మహిమాన్వితుడైన ఆ కలపిలుని
 యొక్క హుంకారమునకు సగరకుమారులు అందఱును
 భస్మమైపోయిరి. (30)

ఇత్యార్తే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే బాలకాండే చత్వారింశస్సర్గః (40)

వాల్మీకీమహర్షినిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి బాలకాండమునందు నలుబదియవసర్గము సమాప్తము

-- * * * --

41. నలుబదియొకటవసర్గము

అంశుమంతుడు యజ్ఞాశ్వమును తీసికొనివచ్చుట.

పుత్రాంశ్చిరగతాన్ జ్ఞాత్వా సగరో రఘునందన ।
 నస్తారమబ్రవీద్రాజా దీప్యమానం స్వలేజసా । 1
 శూరశ్చ కృతవిద్యశ్చ పూర్వైస్తుత్యోఽసి లేజసా ।
 పితౄణాం గతిమన్విచ్ఛ యేన చాశ్వోఽపవాహితః । 2
 అంతర్భృమాని సత్త్వాని వీర్యవంతి మహాంతి చ ।
 తేషాం త్వం ప్రతిఘాతార్థం సాసిం గృహ్లాష్ట్ర కాచుకమ్ । 3
 అభివాద్యాభివాద్యాంస్త్యం హత్వా విఘ్నకరానపి ।
 సిద్ధార్థస్సన్ నివర్తస్య మమ యజ్ఞస్య పారగః । 4

ఓ రఘురామా! సగరమహారాజు తనపుత్రులు ఎంత
 కాలమునకును మఱి రాకుండుటచే దిగులుపడి, లేజస్వయై
 వెలుగొందుచున్న పాత్తుడగు అంశుమంతునితో ఇట్లు
 నుడివెను. (1)

“నాయనా! నీవు శూరుడవు, సమస్తవిద్యలను నేర్చినవాడవు.
 బలసరాక్రమములలో నీ పినతండ్రులతో సమానుడవు.
 యజ్ఞాశ్వమునకై వెళ్లిన నీ పినతండ్రులేమైరో తెలియదు. వారిని,
 అశ్వమును, దానిని అపహరించిన వానిని వెదకుము. (2)

భూమిలోపలనుండు ప్రాణులు మిక్కిలి శక్తిసానుర్జ్వములు
 గలవి, ఆకారములలో పెద్దవి. వాటిని హతమార్చుటకు ఇడ్లమును,
 ధనుస్సును తీసికొని వెళ్లుము. నాయనా! పూజ్యులకు
 నమస్కరింపుము. నీ ప్రయత్నమునకు అడ్డువచ్చువారిని
 చంపివేయుము. కృతార్థుడవై మఱి వచ్చి, నాయజ్ఞమును
 పూర్తి చేయుము.” (3-4)

ఏవ ముక్తోఽంశుమాన్ సమ్యక్ సగరేణ మహాత్మనా ।
ధనురాదాయ ఖడ్గం చ జగామ లఘువిక్రమః । 5

స భాతం పితృభిర్మార్గమ్ అంతర్భృతం మహాత్మభిః ।
ప్రాపద్యత సరశ్రేష్ఠ తేన రాజ్ఞాభిచోదితః । 6

దైత్యదానవరక్షోభిః పిశాచపతగోరగైః ।
పూజ్యమానం మహాతేజా దిశాగజమపశ్యత । 7

స తం ప్రదక్షిణం కృత్వా పృష్ఠ్వాచాపి నిరామయమ్ ।
పితౄన్ స పరిపత్రచ్చ వాజిహర్తారమేవ చ । 8

దిశాగజస్తు తత్రుత్వా ప్రత్యాహంశుమతో వచః ।
అసమంజ కృతార్తస్త్వం సహశ్వశ్శీఘ్రమేష్యసి । 9

తస్య తద్యచనం శ్రుత్వా సర్వానేవ దిశాగజాన్ ।
యథాక్రమం యథాన్యాయం ప్రష్ఠం సముపచక్రమే । 10

తైశ్చ సర్వైర్దిశాపాలైః వాక్యజ్ఞైర్వాక్యకోవిదైః ।
పూజితస్సహాయశ్చైవ గంతాసిత్యభిచోదితః । 11

తేషాం తద్యచనం శ్రుత్వా జగామ లఘువిక్రమః ।
భస్మరాశీకృతా యత్ర పితరస్తస్య సాగరాః । 12

స దుఃఖవశమాపన్నఃత్వసమంజసుతస్తదా ।
చుక్రోశ పరమార్తస్త్వ వధాత్ తేషాం సుదుఃఖితః । 13

యజ్ఞీయం చ హయం తత్ర చరంతమ్ అవిదూరతః ।
దదర్శ పురుషవ్యాఘ్రో దుఃఖశోకసమన్వితః । 14

స తేషాం రాజపుత్రాణాం కర్తుకామో జలక్రియామ్ ।
సలిలార్థీ మహాతేజా న చాపశ్యత్ జలాశయమ్ । 15

విసార్గ నిపుణాం దృష్టిం తతోఽపశ్యత్ ఖగాధిపమ్ ।
పితౄణాం మాతులం రామ సుపర్ణమ్ అనిలోపమమ్ । 16

స చైవమబ్రవీద్వాక్యం వైనతేయో మహాబలః ।
మా శుచః పురుషవ్యాఘ్ర వధోఽయం లోకపమ్మతః । 17

మహాత్ముడైన సగరునియొక్క చక్కని ఆదేశమును అనుసరించి, అంశుమంతుడు ధనుస్సు, ఖడ్గమును గ్రహించి, వేగముగా వెళ్లెను. (5)

ఓ నరోత్తమా! శ్రీరామా! సగరునిచే ఆదేశింపబడిన ఆ అంశుమంతుడు, మహాత్ములైన పినతండ్రులు త్రవ్విన భూగర్భమార్గమును అనుసరించెను. (6)

దైత్యులు, దానవులు, రాక్షసులు, పిశాచములు, పక్షులు, నాగులు మొదలగు వారిచే పూజింపబడుచున్న దిగ్గజమును మహాతేజస్వియైన అంశుమంతుడు చూచెను. (7)

అతడు దానికి ప్రదక్షిణమొనర్చి, కుశలమడిగి, తన పినతండ్రులజాడనుగూర్చియు, అశ్వమును అపహరించినవాని ఆచూకీని గుఱించియు వినయముతో ప్రశ్నించెను. (8)

అంతట దిగ్గజము అంశుమంతుడు సలికిన ఆ మాటలను విని, "ఓ అంశుమంతా! నీవు కృతార్థుడవై త్వరలోనే యజ్ఞాశ్వముతో వెళ్లగలవు." అని నుడివెను. (9)

ఆ దిగ్గజము పల్కిన మాటలను విని, అతడు క్రమముగా దిగ్గజములను ఆస్థింబిని వినయపూర్వకముగా ప్రశ్నించెను. (10)

దేశకాలములకు అనుగుణముగా భాషించువీరును, ఎదుటి వారి అభిప్రాయమును గుర్తించు ప్రతిభయుగల ఆ దిగ్గజములు అన్నియును అతనిని గౌరవించి, "నీవు యజ్ఞాశ్వముతో త్వరలోనే మీ తాతగారికడకు చేరగలవు" - అని నుడివెను. (11)

త్వరత్వరగా అంశుమంతుడు ఆ దిగ్గజములపలుకుల నాలించి, తనపినతండ్రులు భస్మరాశియై పడియున్న చోటికి వెళ్లెను. (12)

అంతట తనపినతండ్రులు కనబడకపోవుటచే అంశుమంతుడు మిగుల దుఃఖితుడాయెను. వారిమరణ వార్తను విని, మిక్కిలి పరితపించి ఏడువసాగెను. (13)

దుఃఖశోకములకు లోనైన ఆ సరశ్రేష్ఠుడు అచటికి సమీపముననే అటునిటు తిరుగుచున్న యజ్ఞాశ్వమును చూచెను. (14)

అతడు తనపినతండ్రులకు తర్పణములను ఇచ్చుటకు సంకల్పించెను. అందులకై ఆ తేజస్వి జలమునకై తిన్నగా అటు నిటు చూచెను. కాని జలాశయము మాత్రము కనబడలేదు. అతడు తననిశితదృష్టిని ప్రసరింపజేయుగా తనపినతండ్రులకు మేనమామయు, వాయునేగము గలవాడును, ఖగరాజా ఐన గరుత్మంతుడు కనబడెను. (15-16)

అంతట ఆ మహాబలశాలియైన వైనతేయుడు అతనితో ఇట్లనెను. "ఓ నరోత్తమా! శోకింపకుము. నీ పినతండ్రులమృతి లోకహితమునకే జరిగెను. మహాబలశాలురైన నీ పినతండ్రులు

కపిలే నాప్రమేయేణ దగ్ధా హిమే మహాబలాః ।
సలిలం నార్హసి ప్రాజ్ఞ దాతు మేషాం హి లోకకమ్ ॥ 18

గంగా హిమవతో జ్యేష్ఠా దుహితా పురుషర్షభ ।
తస్యాం కురు మహాబాహో పితౄణాం తు జలక్రియామ్ ॥ 19

భస్మరాశీకృతాన్ ఏతాన్ ప్లావయేత్లోకపావనీ ।
తయా క్షిన్నమిదం భస్మ గంగయా లోకకాంతయా ।
షష్ఠిం పుత్రసహస్రాణి స్వర్గలోకం నయిష్యతి ॥ 20

గచ్ఛచాశ్వం మహాభాగ తం గృహ్య పురుషర్షభ ।
యజ్ఞం పైలామహం వీర సంవర్తయితుమర్హసి ॥ 21

సుపర్ణవచనం శ్రుత్వా సోఽంశుమానతిదీర్యవాన్ ।
త్పరితం హయ మాదాయ పునరాయాన్మహాయశాః ॥ 22

తతో రాజానమాసాద్య దీక్షితం రఘునందన ।
న్యవేదయద్యథాపృత్యం సుపర్ణవచనం తథా ॥ 23

తచ్ఛ్రుత్వా ఘోరసంకాశం వాక్యమంశుమతో నృపః ।
యజ్ఞం నిర్వర్తయామాస యథాకల్పం యథావిధి ॥ 24

స్వపురం చాగమచ్ఛ్రీమాన్ ఇష్టయజ్ఞో మహిషతిః ।
గంగాయా శ్చాగమే రాజా నిశ్చయం నాధ్యగచ్ఛత ॥ 25

అకృత్వా నిశ్చయం రాజా కాలేన మహతా మహాన్ ।
త్రింశద్వర్షసహస్రాణి రాజ్యం కృత్వా దివంగతః ॥ 26

మహానుభావుడైన కపిలునికోసాగ్నికి దగ్ధమైరి. వీరికి లోక మర్యాదను అనుసరించి తర్పణములను నిడువదగదు. (17-18)

ఓనరోత్తమా! గంగానది హిమవంతుని జ్యేష్ఠపుత్రిక. ఓ మహాబాహూ! ఆ గంగాజలములయందు నీ పినతండ్రులకు తర్పణములను నిడుపుము. భస్మరాశిగా మాటిన నీ పినతండ్రులను లోకపావనియైన గంగ పవిత్రులను గావించును. పునీతమైన ఆ గంగోదకములచే ఈ భస్మము తడుపబడగా ఆ అఱువదివేలనుంది రాజకుమారులును స్వర్గమునకు చేరుదురు. (19-20)

వీరుడనైన ఓ మహానుభావా! నరోత్తమా! ఆ అశ్వమును తీసికొనిపొమ్ము. మీ తాతగారియజ్ఞమును పూర్తిచేయుము. (21)

మహాయశస్వి, మిక్కిలి పెదాక్రమనంతుడైన ఆ అంశుమంతుడు గరుత్మంతునిమాటలను పాటించి, వెంటనే యజ్ఞాశ్వమును తీసికొని, యజ్ఞభూమికి మఱలెను. (22)

ఓ రఘునందనా! అతడు యజ్ఞదీక్షలోనున్న సగర మహారాజుకడకీగి, నైనతేయునిమాటలను యథాతథముగా దెల్పెను. (23)

సగరమహారాజు అంశుమంతుడు తెల్పిన భయంకరమైన పుత్రమరణవార్తను విని దుఃఖించెను. పిమ్మట అతడు యథావిధిగా కల్పోక్షప్రకారము యజ్ఞమును నిర్వర్తించెను. (24)

ఉత్తమగుణములుగల ఆ మహారాజు యజ్ఞమును ముగించుకొని, తనసగరమునకు చేరెను. గంగాను తీసికొని వచ్చు విషయమున అతడు ఒక నిర్ణయమునకు రాలేక పోయెను. ఇట్లు చాలాకాలము గడచిపోయెను. ఎట్టి నిర్ణయమును చేయకుండగనే సగరమహారాజు ముప్పదివేలసంవత్సరములు రాజ్యమును పాలించి, దివంగతుడాయెను. (25-26)

ఇత్యార్షే శ్రీమద్రామాయణే ఆదికావ్యే బాలకాండే ఏకచత్వారింశస్సర్గః (41)

వాల్మీకిమహర్షినిరచితమైన ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి బాలకాండమునందు నలుబదియొకటవసర్గము సమాప్తము

-- * * * --

1) శ్లో " చందాలాదుదకాత్ సర్పాత్, వైద్యుతాత్ బ్రాహ్మణాదపి । దంష్ట్రభృశ్చ పశుభృశ్చ, మరణం పాపకర్మణామ్ ॥ (1)

ఉదకం పిండదానంచ, ఏతేభ్యోయద్విధీయతే । నోపతిష్ఠతి తత్పర్వమ్, అంతరిక్షే వినశ్యతి ॥ (2)

చందాలుడు, జలములు, సర్పములు, పిడుగుపాటు, బ్రాహ్మణుడు, కోటలుగల జంతువులు, పశువులు మున్నగు వానివలన మరణించిన పాపాత్ములకు ఒసంగిన తర్పణములు, పిండప్రదానములు వారికి చేరక ఆకాశముననే నశించును. (స్మృతి - గోవింద రాజేయ వ్యాఖ్య. 11) సగరపుత్రులు పాపాత్ములు. బ్రాహ్మణుడైన కపిలునివలన వారు మృత్యుచెందిరి. కనుక వారు తర్పణములకు అర్హులుకారు.

42. నలుబదిరెండవసర్గము

భగీరథుడు గంగానదిని దివినుండి భువికి గొనివచ్చుటకై యత్నించుట.

కాలధర్మం గతే రామ సగరే ప్రకృతీజనాః।
రాజానం రోచయామాసుః అంశుమంతం సుధార్మికమ్। 1

స రాజా సుమహానాసీత్ అంశుమాన్ రఘునందన।
తస్య పుత్రో మహానాసీత్ దిలీప ఇతి విశ్రుతః। 2

తస్మిన్ రాజ్యం సమావేశ్య దిలీపే రఘునందన।
హిమవచ్చిఖరే పుణ్యే తపస్తేపే సుదారుణమ్। 3

ద్వాత్రింశచ్చ సహస్రాణి వర్షాణి సుమహాయశాః।
తపోవనం గతో రాజా స్వర్గం లేభే తపోధనః। 4

దిలీపస్తు మహాలేజాః శ్రుత్వా సైతామహం వధమ్।
దుఃఖోపహతయా బుద్ధ్యా నిశ్చయం నాథ్యగచ్ఛతః। 5

కథం గంగావతరణం కథం లేషాం జలక్రియా।
తారయేయం కథంచైతాన్ ఇతి చింతాపరోభవత్। 6

తస్య చింతయతో నిత్యం ధర్మేణ విదితాత్మనః।
పుత్రో భగీరథో నామ జజ్ఞే పరమధార్మికః। 7

దిలీపస్తు మహాలేజా యజ్ఞైఃబహుభిరిష్టవాన్।
త్రింశద్వర్షసహస్రాణి రాజా రాజ్యమకారయత్। 8

అగత్వా నిశ్చయం రాజా లేషాముద్దరణం ప్రతి।
వ్యాధినా నరశార్దూల కాలధర్మమ్ ఉపేయివాన్। 9

ఇంద్రలోకం గతో రాజా స్వార్థితేనైవ కర్మణా।
రాజ్యే భగీరథం పుత్రమ్ అభిషిచ్య నరర్షభః। 10

భగీరథస్తు రాజర్షిః ధార్మికో రఘునందన।
అనపత్యో మహాలేజాః ప్రజాకామః స చాప్రజః। 11

ఓ రామా! సగరుడు స్వర్గస్థుడుకాగా మంత్రులందఱును న్యాయసమ్మతముగా ధర్మబుద్ధిగల అంశుమంతుడే రాజు కావలెను - అని కోరుకొనిరి. (1)

ఓ రఘునందనా! అంతట మిక్కిలిఉత్తముడైన అంశుమంతుడు రాజు అయ్యెను. అతని కుమారుడు దిలీపుడు. అతడు మిక్కిలి సుప్రసిద్ధుడు. (2)

అంశుమంతుడు తనకుమారుడైన దిలీపునకు రాజ్యభారమును అప్పగించి, (గంగావతరణార్థమై) పవిత్రమైన హిమవత్పర్వత శిఖరభాగమున తీవ్రమైన తపమును ఆచరించెను. (3)

ఖ్యాతకెక్కినవాడు, తపోధనుడు ఐన అంశుమంతుడు ముప్పదిరెండువేలసంవత్సరములకాలము తపమాచరించి, (గంగను పొందకయే) స్వర్గమును జేరెను. (4)

మిగుల తేజస్వీయైన దిలీపుడు తనతాతలయొక్క అకాల మరణవార్తను విని, భిన్నుడాయెను. వారికి సద్గతులు కలుగుటకై తనతండ్రి తీవ్రతపమొనర్చియు లక్ష్యము సిద్ధింపకముందే అతడు స్వర్గస్థుడైనందులకు మిక్కిలి చింతాక్రాంతుడై, కర్తవ్యమును నిర్ణయించుకొనలేక పోయెను. (5)

దివినుండి భువికి గంగావతరణమును సాదించుట యెట్లు? గంగోదకములతో పితామహులకు తర్పణములను సమర్పించుట యెట్లు? ఇక వారిని తరింపజేయుట ఎట్లు? అని అతడు తీవ్రముగా ఆలోచింపసాగెను. (6)

నిత్యము ధర్మకార్యనిరతుడై, సుప్రసిద్ధుడైన దిలీపుడు తాతలను తరింపజేయు ఆలోచనలలోనే మునిగి యుండెను. కొంత కాలమునకు ఆయనకు 'భగీరథుడు' అను కుమారుడు కలిగెను. అతడు పరమధార్మికుడుగా వాసిగాంచెను. (7)

మిక్కిలి బలసరాక్రమసంపన్నుడైన దిలీపమహారాజు పెక్కు యజ్ఞములను జేసెను. అతడు ముప్పదివేల సంవత్సరములు రాజ్యపరిపాలన చేసెను. ఓ రామా! అతడు తనఅఱువది వేలమంది ముత్తాతలను ఉద్ధరించుటకు తగు నిర్ణయమును తీసికొనలేక పోయెను. ఆ నరేంద్రుడు తనకుమారుడైన భగీరథునకు రాజ్యభారమును అప్పగించి, మనోవ్యాధితో కాల రర్మమునందెను. అతడు తనపుణ్యఫలముచే స్వర్గమునకు చేరెను. (8-10)

ఓ రఘురామా! ధార్మికుడును, రాజర్షియు, మిక్కిలి పరాక్రమశాలియు ఐన భగీరథునకు సంతానము లేకుండెను. అతడు పుత్తులకొరకై తపాతపా పడుచుండెను. కాని అతని కోరిక నెఱవేరలేదు. (11)

మంత్రిష్యాధాయ తద్రాజ్యం గంగావతరణే రతః ।
స తపో దీర్ఘమాతిష్ఠత్ గోకర్ణే రఘునందన । 12

ఊర్వబాహుః పంచతపా మాసాహో జితేంద్రియః ।
తస్య వర్చసహస్రాణి ఘోరే తపసి తిష్ఠతః । 13

అతీతాని మహాబాహో తస్య రాజ్ఞో మహాత్మనః ।
సుప్రీతో భగవాన్ బ్రహ్మ ప్రజానాం పతిరీశ్వరః । 14

తత స్సురగణై స్సార్థమ్ ఉపాగమ్య పితామహః ।
భగీరథం మహాత్మానం తప్యమానమథాబ్రవీత్ । 15

భగీరథ మహాభాగ ప్రీతస్తేహం జనేశ్వర ।
తపసా చ సుతస్తేన వరం వరయ సువ్రత । 16

తమువాచ మహాతేజాః సర్వలోకపితామహమ్ ।
భగీరథో మహాభాగః కృతాంజలిరుపస్థితః । 17

యది మే భగవన్ ప్రీతో యద్యస్తి తపసః ఫలమ్ ।
సగరస్యాత్మజా స్సర్వే మత్తస్సలిలమాప్నుయుః । 18

గంగాయాః సలిలక్లిన్నే భస్మవ్యేషాం మహాత్మనామ్ ।
స్వర్గం గచ్ఛేయురత్యంతం సర్వే మే ప్రపితామహః । 19

దేయా చ సంతతి ర్దేవ నావసీదేత్ కులం చ నః ।
ఇక్ష్వాకూణాం కులే దేవ వీష మేఽస్తు వరః పరః । 20

ఉత్తవాక్యం తు రాజానం సర్వలోకపితామహః ।
ప్రత్యువాచ శుభాం వాగేం మధురాం మధురాక్షరామ్ । 21

మనోరథో మహానేష భగీరథ మహారథ ।
వీవం భవతు భద్రం తే ఇక్ష్వాకుకులవర్ధన । 22

ఇయం హైమవతీ గంగా జ్యేష్ఠా హిమవత స్సృతా ।
తాం వై ధారయితుం శక్తో హరస్తత్ర నియుజ్యతామ్ । 23

ఓ రఘునందనా! అంతట భగీరథుడు గంగాను దివినుండి భువికి అవతరింపజేయు సంకల్పముతో తన రాజ్యభారమును మంత్రులకు అప్పగించి, తనమొనర్చుటకై హిమవత్పర్వత ప్రాంతమునగల గోకర్ణక్షేత్రమునకు వెళ్లెను. అతడు ఆ క్షేత్రమున మాసమునకు ఒక్కసారిమాత్రమే ఆహారమును దీసికొనుచు జితేంద్రియుడై, ఊర్వబాహువై, పంచాగ్నులమధ్య¹⁾ దీర్ఘకాలము తపోనిమగ్నుడాయెను. 'మహాబాహువైన ఓ రామా! మహాత్ముడైన ఆ భగీరథమహారాజు అట్లు తనతీవ్రమైన తపస్సును కొనసాగించుచుండగా నేలకొలదిసంవత్సరములు గడచిపోయెను. (12-13)

సృష్టికర్తయైన బ్రహ్మదేవుడు ఆయనతపస్సునకు మిక్కిలి సంప్రీతుడాయెను. పిమ్మట ఆ పితామహుడు దేవతలతోగూడి తపస్వియు, మహాత్ముడునుఐన భగీరథుని యెదుటనిల్చి ఇట్లునుడివెను. (14-15)

"మహానుభావా! ఓ భగీరథమహారాజా! తీవ్రమైన నీతపస్సునకు మెచ్చితిని. ఓ సువ్రతా! వరమును కోరుకొనుము." (16)

మహాభాగుడును, మహాతేజస్వియు ఐన భగీరథుడు అంజలి పుటించి, ఆ బ్రహ్మదేవునిసమీపమున నిలిచి, ఆయనతో ఇట్లనెను. (17)

"ఓ బ్రహ్మదేవా! నా తపస్సు మీకు తృప్తిని గూర్చినచో ఆ తపఃఫలముగా సగరపుత్రులందఱికినీ నా జలాంజలులు చేరునట్లు అనుగ్రహింపుడు. ఈ మహాత్ములయొక్క భస్మరాశి గంగాజలములతో తడిసిన పిమ్మట మా ముత్తాతలందఱును శాశ్వతముగా స్వర్గనివాసులగుదురుగాక. ఓ దేవా! మా ఇక్ష్వాకువంశమునకు సంతానమును ప్రసాదించుము. మావంశము ఇంతటితో అగిపోరాదు. ఇదియే నేను కోరు కొను రెండవ వరము." (18-20)

సమస్తలోకములను సృష్టించువాడైన బ్రహ్మ భగీరథుని మాటలను విని, శుభంకరములైన మధురవచనములను ఇట్లు నుడివెను. (21)

"ఓ ఇక్ష్వాకువంశవర్ధనా! మహారథా! భగీరథా! నీ మనోరథము మిక్కిలి ఉత్తమమైనది. అట్లేయగుగాక. నీకు శుభమగుగాక. (22)

ఈ గంగానది హిమవత్పర్వతమునుండి ఉద్భవించినది. ఈమె హిమవంతుని పెద్దకూతురు. ఈమెను ధరించుటకు పరమశివుడు మాత్రమే సమర్థుడు. కనుక ఆయనను

1) (గ్రీష్మ-ఋతువునందు తనమట్టును నాలుగుదిక్కులయందును ఆగ్నులను ఉంచుకొని, శిరమును పైకెత్తి, సూర్యతేజస్సును జూచుచు వేయు తపస్సును 'పంచాగ్ని మధ్య తపస్సు' అని యందురు. కాళిదాస మహాకవియు కుమారసంభవకావ్యమునందు- పార్వతీదేవి శివుని పతిగా గోరి, పంచాగ్ని మధ్య తపస్సును అవరించినట్లు వర్ణించెను.

గంగాయాః పతనం రాజన్ పృథివీ న సహిష్యతి ।
తాం వై ధారయితుం వీర నాన్యం పశ్యామి శూలినః । 24

తమేవముక్త్యా రాజానం గంగాం చాభాష్య తోకకృత్ ।
జగామ త్రిదివం దేవస్సహ దేవైః మరుద్గణైః । 25

ఆశ్రయింపవలెను. గంగాప్రవాహము యొక్క వేగదాటికి భూమి తట్టుకొనలేదు. ఆ గంగను ధరింపగల శక్తిమంతుడు పరిమేళ్యుడు మాత్రమే. ఇతరులకు అది అసాధ్యము." (23-24)

రాజుతో ఇట్లు పలికిన పిమ్మట బ్రహ్మదేవుడు గంగతో "బిడ్డా! ఈ రాజును అనుగ్రహింపుము" అని పలికి దేవతలతోడను, మరుద్గణములతోడను కూడి, స్వర్గమునకు వెళ్లెను. (25)

ఇత్యార్చే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే బాలకాండే ద్విచత్వారింశస్సర్గః (42)

వాల్మీకిమహర్షినిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి బాలకాండమునందు నలుబదిరెండవసర్గము సమాప్తము

-- * * * --

43. నలుబదిమూడవసర్గము

గంగావతరణము.

దేవదేవే గతే తస్మిన్ సోమస్తాగ్రనిపీడితామ్ ।
కృత్వా వసుమతీం రామ సంవత్సరముపాసత । 1

ఊర్ధ్వ బాహుర్నిరాలంబో వాయుభక్తో నిరాశ్రయః ।
అచలః స్థాణువత్ స్థిత్వా రాత్రిందివమరిందమ । 2

అథ సంవత్సరే పూర్ణే సర్వలోకనమస్కృతః ।
ఉమాపతిః పశుపతీ రాజానమ్ ఇదమబ్రవీత్ । 3

ప్రీతోస్తేహం నరశ్రేష్ఠ కరిష్యామి తవ ప్రియమ్ ।
శిరసా ధారయిష్యామి శైలరాజసుతామహమ్ । 4

తతో హైమవతీ జ్యేష్ఠా సర్వలోకనమస్కృతా ।
తదా సాతిమహాద్రూపం కృత్వా వేగం చ దుస్సహమ్ ।
ఆకాశాదపతత్ రామ శివే శివశిరస్సుత । 5

అచింతయచ్చ సా దేవీ గంగా పరమదుర్ధరా ।
విశామ్యహం హి పాతాళం సోతసా గృహ్య శంకరమ్ । 6

తస్యా వలేపనం జ్ఞాత్వా క్రుద్ధస్తు భగవాన్ హరః ।
తిరోభావయితుం బుద్ధిం చక్రే త్రిణయనస్తదా । 7

సా తస్మిన్ పతితా పుణ్యా పుణ్యే రుద్రస్య మూర్తని ।
హిమవత్ప్రతిమే రామ జటామండలగహ్వరే । 8

ఓ రామా! బ్రహ్మదేవుడు వెళ్లిపోయిన పిమ్మట భగీరథుడు భూమిపై బొటనలేలు మోపి నిలబడి ఒక సంవత్సర కాలము శివునిగూర్చి తపస్సు చేసెను. ఓ శత్రు సంహారకా! రామా! అతడు ఊర్ధ్వబాహువై, ఎట్టి ఆలంబనము, ఆశ్రయములేక నిశ్చలుడై, కదలక మెదలక వాయువును ఆహారముగా దీసికొనుచు రాత్రింబవళ్లు తపస్సును అచరించుచునే యుండెను. (1-2)

ఇట్లు ఒక సంవత్సరము గడచినపిమ్మట సర్వలోకపూజ్యుడైన శంకరుడు ఉమతోగూడి ప్రత్యక్షమై, ఆ భగీరథునితో ఇట్లు నుడివెను. (3)

"ఓ నరేంద్రా! నీ తపస్సునకు మెచ్చితిని. నీ కోరికను నెఱవేర్తును. గంగను నా శిరస్సున ధరించెదను." (4)

పిమ్మట హిమవంతునిపెద్దకూతురు, సర్వలోకములకును పూజ్యురాలు ఐన గంగానది మహారూపముతో దుస్సహమైన వేగముతో ఆకాశమునుండి పవిత్రమైన శివునిశిరస్సుపై పడెను. (5)

ఏ మాత్రము ధరింపశక్యముగాని ఆ గంగాదేవి "నా ప్రవాహముతో శంకరునిగూడ గైకొని, పాతాళమునకు చేరెదను" - అనియనుకొనెను. (6)

శంకరభగవానుడు గంగాదేవి (నది) యొక్క గర్వమును గమనించెను. పిమ్మట ఆ ముక్కంటి అమెగర్వమును అణచివేయుటకు సంకల్పించెను. (7)

ఓ రామా! హిమవత్ప్రతిమతో సమానమైనదియు, జటామండలమనెడి గుహలతో ఒప్పుచున్నదియు అగు ఆ శివుని యొక్క పవిత్రమైన శిరస్సున ఆ పుణ్యనది పడెను. (8)

సా కథంచినమహీం గంతుం నాశక్నోద్యత్సమాస్తితా ।
 నైవ నిర్గమనం లేభే జటామండలమోహితా । 9

తత్రైవాబంధమదేపి సంవత్సరగణాన్ బహూన్ ।
 తామపశ్యన్ పునస్తత్ర తపః పరమమాస్తితః । 10

అనేన తోషితశ్చాభూత్ అత్యర్థం రఘునందన ।
 వినసర్జ తతో గంగాం హరో బిందుసరః స్రతి । 11

తస్యాం విస్ఫుజ్యమానాయాం సప్త స్రోతాంసి జజ్జరే ।
 హ్లాదివీ పావనీ చైవ నశినీ చ తథాఽపరా । 12

తీవ్రః ప్రాచీం దిశం జగ్ముః గంగాశ్శివజలా శ్చుభాః ।
 సుచక్షుశ్చైవ సీతా చ సింధుశ్చైవ మహానదీ । 13

తీవ్రస్త్వేలా దిశం జగ్ముః స్రవీచీం తు శుభోదకాః ।
 సప్తమీ చాన్యగాత్ తాసాం భగీరథమథోన్యపమ్ । 14

భగీరథోఽపి రాజర్షిః దివ్యం స్యందనమాస్తితః ।
 ప్రాయాదగ్రే మహాతేజాః గంగా తం చాప్యనువ్రజత్ । 15

గగనాచ్ఛంకరశిరః తతో ధరణిమాశ్రితా ।
 వ్యసర్పత జలం తత్ర తీవ్రశబ్దపురస్కృతమ్ । 16

మత్స్య కచ్ఛప సంఘైశ్చ శింశుమారగణై స్తదా ।
 పతద్భిః పతితైశ్చాన్యైః వ్యరోచత వసుంధరా । 17

తతో దేవర్షిగంధర్వా యక్షాస్సిద్ధగణాస్తదా ।
 వ్యలోకయంత తే తత్ర గగనాద్గాం గతాం తథా । 18

విమానైర్నగరాకారైః హస్తైర్గజవరైస్తదా ।
 పారిప్లవగతైశ్చాపి దేవతాస్తత్ర విష్టితాః । 19

త దద్భుతతమం లోకే గంగాపతనముత్తమమ్ ।
 దిదృక్షవో దేవగణాః సమీయురమితోజసః । 20

సంపతద్భిస్సృరగణైః తేషాం చాభరణోజసా ।
 శతాదిత్యమివాభాతి గగనం గతతోయదమ్ । 21

శింశుమారోరగగణైః మీనైరపి చ చంచలైః ।
 విద్యుద్భిరివ విక్షిప్తమ్ ఆకాశమ్ అభవత్తదా । 22

ఆ గంగ ఎంతగా ప్రయత్నించినను భూమిని చేరుటకు
 అశక్తురాలయ్యెను. శివునిజటాజాటములో చిక్కుకొని, ఆమె
 అందుండి బయటికి రాలేకపోయెను. (9)

అంతట గంగానది పెక్కు సంవత్సరములపాటు శివుని
 జడలయందే తిరుగాడుచుండెను. అప్పుడు భగీరథుడు
 గంగకునికిని కనుగొనలేక మఱల పరమశివునిగూర్చి
 తపమాచరింపసాగెను. (10)

ఓ రఘునందనా! శంకరుడు ఆ భగీరథునితపస్సునకు
 మెచ్చి, గంగను హిమవత్పర్వతమునందలి బ్రహ్మానిర్మితమైన
 'బిందుసరోవరము'నందు విడిచెను. (11)

అట్లు విడువబడిన ఆ గంగాప్రవాహము ఏడు పాయలుగా
 ఏర్పడెను. పవిత్రజలములుగల 'హ్లాదిని' 'పావని' 'నశిని' అను
 మూడు గంగలు తూర్పుదిశగా ప్రవహించెను. 'సుచక్షువు'
 'సీత', 'సింధువు', అను మూడు మహానదులును (మూడు
 గంగలును) మంగళ ప్రదములైన జలములతో పశ్చిమదిశగా
 ప్రవహించినవి. ఆ గంగా ప్రవాహములలో ఏడవది భగీరథ
 మహారాజును అనుసరించెను. రాజర్షియైన భగీరథుడు ఒక
 దివ్యరథముపై ముందు ప్రయాణించుచుండగా మహానదులుగల
 గంగ ఆతని వెంట ప్రవహించుచుండెను. (12-15)

ఆ గంగాజలములు ఆకాశమునుండి శంకరుని శిరస్సును,
 అచటినుండి భూమిని చేరునప్పుడు మహా ధ్వనులతో మిక్కిలి
 వేగముగా ప్రవహించెను. (16)

గంగా ప్రవాహమున సాగివచ్చిన మత్స్యములతోడను
 తాబేళ్లతోడను, మొసళ్లతోడను, ఇతరజలజంతువులతోడను
 భూమి మిక్కిలి శోభిల్లెను. (17)

అట్లు దివినుండి భువికి చేరిన గంగను దేవతలు,
 ఋషులు, గంధర్వులు, సిద్ధులు మొదలగు వారు కనుల
 పండువుగా గాంచిరి. నగరములవలె విపులముగానున్న
 విమానములనుండియు, గుఱ్ఱములపైనుండియు, భద్రగజములపై
 నుండియు ఆ దేవతలుమొదలగు వారు ఆకాశమున నిలిచి,
 సంభ్రమాశ్చర్యములతో గంగను తిలకించిరి. భూలోకమునందు
 అత్యద్భుతమైన సర్వోత్తమమైన గంగావతరణదృశ్యమును
 చూడగోరిన వారై ప్రముఖ దేవతలు అచటికి చేరిరి. (18-20)

మేఘములుతొలగిన గగనము, అచటికివచ్చిచేరుచున్న
 దేవతాగణముల ఆభరణభోజితో దేదీప్యమానమై ప్రకాశించుచు
 వందలకొలది సూర్యులకాంతులతో సదృశమై విరాజిల్లు
 చుండెను. (21)

అటునిటు సంచరించుచున్న మొసళ్లతోడను, సర్పముల
 తోడను, మీనములతోడను వ్యాప్తమైన ఆకాశము విద్యుత్కాంతుల
 వలె మిఱుమిట్లు గొలుపుచుండెను. (22)

పాండరైన్సలిలోత్పిడైః కీర్యమాణైః సహస్రధా ।
 శారదాభైరివాకీర్ణం గగనం హంసనంశ్లవైః । 23
 క్వచిద్దుతతరం యాతి కుటిలం క్వచిదాయతమ్ ।
 వినతం క్వచిదుద్భూతం క్వచిద్యాతి శనైః శనైః । 24
 సలిలేనైవ సలిలం క్వచిదభ్యాహతం పునః ।
 ముహు రూర్ష్యముఖం గత్వా పపాత వసుధాతలమ్ । 25
 తచ్చంకరశిరోభ్రష్టం భ్రష్టం భూమితలే పునః ।
 వ్యరోచత తదా తోయం నిర్మలం గతకల్మషమ్ । 26
 తత్ర దేవర్షిగంధర్వా వసుధాతలవాసినః ।
 భవాంగపతితం తోయం పవిత్రమితి పస్పృశుః । 27
 శాపాత్ ప్రపతితా యే చ గగనాద్వసుధాతలమ్ ।
 కృత్వా తత్రాభిషేకం తే బభూవుర్గతకల్మషాః । 28
 భూతపాపాః పునస్తేన తోయేనాథ సుభాస్వతా ।
 పునరాకాశమావిశ్య స్వాన్ లోకాన్ ప్రతిపేదిరే । 29
 ముముదే ముదితో లోకః తేన తోయేన భాస్వతా ।
 కృతాభిషేకో గంగాయాం బభూవ విగతక్లమః । 30
 భగీరథోఽపి రాజర్షిః దివ్యం స్యందనమాస్థితః ।
 ప్రాయాదగ్రే మహాతేజాః తం గంగా పృష్ఠతోఽన్వగాత్ । 31
 దేవా స్పర్షిగణా స్పర్శ్యే దైత్యదానవరాక్షసాః ।
 గంధర్వయక్షప్రవరాః సకిన్నర మహోరగాః । 32
 సర్వాశ్చాప్సరసో రామ భగీరథరథానుగామ్ ।
 గంగామన్యగమన్ ప్రీతాః సర్వే జలచరాశ్చ యే । 33
 యతో భగీరథో రాజా తతో గంగా యశస్వినీ ।
 జగామ సరితాం శ్రేష్ఠా సర్వపాపవివాశినీ । 34
 తతో హి యజమానస్య జహోర్దద్భుత కర్మణః ।
 గంగా సంస్థావయామాస యజ్ఞవాటం మహాత్మనః । 35

పెక్కురీతుల చిమ్మబడుచున్న తెల్లని నీటినురుగులతో
 విలసిల్లుచున్న గగనము హంసలగుంపులతోడను, శరత్కాల
 మేఘములతోడను వ్యాప్తమైనట్లుండెను. (23)

ఆ గంగావాహిని కొన్నిప్రదేశములయందు అతివేగముగను,
 కొన్నితావులయందు నంకరగను, మఱికొన్నిచోట్ల విశాలముగను,
 వేటొకచో సల్లములకు దూకుచును, మఱియొకచో త్రుళ్లి
 పడుచును, వేటొకచో ప్రశాంత గంభీరముగను సాగిపోవు
 చుండెను. (1)

గాలితాకిడికి తరంగములు మాటిమాటికి ఎగిరి పడుచు
 నీటితో నీరు కొట్టుకొనుచు నేలపై బడుచుండెను. (25)

శంకరునిశిరస్సునుండి జాలువాటి భూమిపై దూకుచున్న
 నీరు మురికితోలగి నిర్మలముగా ప్రకాశించుచుండెను. (26)

దేవతలు, ఋషులు, గంధర్వులు, భూలోకవాసులు
 “ఈ జలము శివునిశిరస్సునుండి పడినది, కనుక అతి
 పవిత్రమైనది”- అని తలంచుచు ఆజలములను అదరముతో
 తమశిరములపై చల్లుకొని ఆచమించిరి. (27)

శాపోపహతులై, దివినుండి భువికి చేరినవారుగూడ
 ఈ గంగలో మునిగి, సాపరహితులైరి. పవిత్రములైన
 గంగాజలములస్పర్శచే వారు పునీతులై, మఱల ఆకాశ
 మార్గమున తమ తమ లోకములకు చేరిరి. (28-29)

పవిత్రగంగానదీజలములలో స్నానములొనర్చుటచే
 అలసటలు తొలగి, జనులు మిగుల సంతోషించిరి. (30)

మహాదేవస్వీయు, రాజర్షియు ఐన భగీరథుడు దివ్య
 రథమును అధిరోహించి, ముందునకు సాగి పోవుచుండగా
 గంగానది ఆయనను అనుసరించుచుండెను (31)

దేవతలు, ఋషులు, దైత్యులు, దానవులు, రాక్షసులు,
 గంధర్వులు, యక్షులు, కిన్నరులు, మహానాగులు, అస్పరసలు
 మొదలగువారందఱును, అట్లే జలచరములన్నియును
 భగీరథునిరథమును వెన్నంటి ప్రవహించుచున్నగంగానదిని
 మిక్కిలి ఆనందముతో వెంబడించినవి. సర్వపాపహారిణి
 యనియు, నదులలో శ్రేష్ఠయనియు వాసికెక్కిన గంగ భగీరథ
 మహారాజు వెల్లిన చోట్లకెల్లము తానును వెళ్లుచుండెను. (32-34)

అసాధారణకార్యములను నిర్వహించుటలో సమర్థుడును,
 మహాత్ముడును ఐన జహ్నుమహర్షి క్రతువును ఆచరించు
 చుండగా గంగానది ఆయన యజ్ఞవాటికను ముంచివేసెను. (35)

1) ఒక్కొక్కచో సాద్వివలె గంభీరముగను, వేటొకచో వెలయాలినలె వక్రమార్గమునను, మఱియొకచోట నర్తకినలె గంతులువేయుచును
 ఇంకొకచోట నితంబినినలె మందయానమునను ఆ గంగ ప్రవహించుచుండెను. ముందునకుసాగునీటిని వెనుకకు మఱలు నీరు
 తాకునప్పుడు నడమంత్రపుసిరి వచ్చినవానివలె అది మిడిసిపడుచుండెను, అని కొందఱు పండితులు వివరింతురు.

తస్యా వలేపనం జ్ఞాత్వా క్రుద్ధో యజ్ఞా తు రాఘవః ।
అపిబచ్చ జలం సర్వం గంగాయాః పరమాద్భుతమ్ ॥ 36

తతో దేవాః సగంధర్వా ఋషయశ్చ సువిస్మితాః ।
పూజయంతి మహాత్మానం జహ్నుం పురుషసత్తమమ్ ।
గంగాం చాపి నయంతి స్మ దుహితృత్వే మహాత్మనః ॥ 37

తత స్తుష్టో మహాలేజా శ్రోత్రాభ్యామ్ అస్పృజత్ పునః ।
తస్మాజ్జహ్నుసుతా గంగా ప్రోచ్యతే జాహ్నువీతి చ ॥ 38

జగామ చ పునర్గంగా భగీరథరథానుగా ।
సాగరం చాపి సంప్రాప్తా సా సరిత్రవరా తదా ।
రసాతల ముపాగచ్ఛత్ సిద్ధ్యర్థం తస్య కర్మణః ॥ 39

భగీరథోఽపిరాజర్చిః గంగామాదాయ యత్నతః ।
పితామహాన్ భస్మకృతాన్ అపశ్యత్ దీనచేతసః ॥ 40

అథ తద్భస్మనాం రాశిం గంగాసరిలముత్తమమ్ ।
ప్లావయద్భూతపాప్మానః స్వర్గం ప్రాప్తా రఘూత్తమ ॥ 41

ఓ రాఘవా! జహ్నుమహర్షి గంగయొక్క అహంకారపూరిత చర్యకు మిక్కిలి క్రుద్ధుడాయెను. పిమ్మట ఆ ముని గంగాజలములనన్నింటిని అత్యద్భుతముగా (అశ్చర్యకరముగా) పానము చేసెను. (36)

అంతట దేవతలు, గంధర్వులు, ఋషులు అబ్బురపడి, పురుషశ్రేష్ఠుడు, మహాత్ముడు ఐన జహ్ను మహర్షిని పూజించిరి. గంగాదేవినిగూడ ఆ మహాత్మునకు కుమార్తెనుగా జేసిరి. (37)

పిమ్మట ఆ మహాలేజస్వి పరమస్రీతుడై గంగాజలములను తనచెవులద్వారా నిడిచిపెట్టెను. అందువలన జహ్నుసుతయైన గంగ అప్పటినుండి 'జాహ్నువి'గా ప్రసిద్ధికెక్కెను. (38)

గంగ మఱల భగీరథునిరథమును అనుసరించుచు ప్రవహించెను. ఆ నదీమతల్లి సముద్రమునుగూడ చేరెను. అంతేగాక ఆ భగీరథునికార్యసిద్ధికై రసాతలమున (పాతాళమున) గూడ ప్రవేశించెను. (39)

రాజర్షియైన భగీరథుడు పట్టుదలతో గంగను గొని వచ్చి, భస్మరాశిగా మాయమున్న తనముత్తాతలను జూచి మిక్కిలి దైన్యమునకు లోనయ్యెను. ఓ రఘురామా! అప్పుడు ఆ భస్మరాశిని సరిత్రమైన గంగాజలములు ముంచివేసెను. అంతట సగరపుత్రులు పాపరహితులై స్వర్గమును పొందిరి. (40-41)

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే బాలకాండే త్రిచత్వారింశస్సర్గః (43)

వాల్మీకిమహర్షినిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి బాలకాండమునందు నలుబదిమూడవసర్గము సమాప్తము

-- * * * --

44. నలుబదినాల్గవసర్గము

భగీరథుడు సరిత్రగంగాజలములతో సగరపుత్రులకు (తన ముత్తాతలకు) పుణ్యలోకములను ప్రాప్తింపజేయుట.

స గత్వా సాగరం రాజా గంగయానుగత స్తదా ।
ప్రవివేశ తలం భూమేః యత్ర తే భస్మసాత్ కృతాః ॥ 1

భస్మస్యథాఘతే రామ గంగాయాస్సలిలేన వై ।
సర్వలోకప్రభుర్బ్రహ్మ రాజానమ్ ఇదమబ్రవీత్ ॥ 2

తారితా నరశార్దూల దివంయాతాశ్చ దేవవత్ ।
షష్ఠిః పుత్రసహస్రాణి సగరస్య మహాత్మనః ॥ 3

సాగరస్య జలం లోకే యావత్ స్థాస్యతి పార్థివ ।
సగరస్యాత్మజాస్తావత్ స్వర్గే స్థాస్యంతి దేవవత్ ॥ 4

ఆ విధముగా గంగ తనను అనుసరించుచుండగా భగీరథమహారాజు పాతాళమున తనముత్తాతలు భస్మరాశిగా పడియున్న ప్రదేశమునకు చేరెను. (1)

ఓ రామా! గంగాజలములు ఆ భస్మరాశిని ముంచెత్తినంతనే సృష్టికర్తయైన బ్రహ్మప్రత్యక్షమై ఆ మహారాజుతో ఇట్లనెను. (2)

"ఓ నరేంద్రా! మహాత్ముడైన సగరునిఅటువదివేలమంది కుమారులును ప్రేతత్వమునుండి విముక్తులైరి. వెంటనే వారు దేవతలవలె స్వర్గమును జేరిరి. ఓ రాజా! ఈ లోకమున సాగరజలములున్నంతవఱకును సగరుని పుత్రులు దేవతల వలె స్వర్గమున ఉందురు. (3-4)

ఇయం చ దుహితా జ్యేష్ఠా తవ గంగా భవిష్యతి ।
 త్వత్పుత్రేన చ నామ్నోఽథ లోకే స్థాస్యతి విశ్రుతా ॥ 5

గంగా త్రిపథగా రాజన్ దివ్యా భాగీరథీతి చ ।
 త్రీన్ పథో భావయంతీతి తతస్త్రిపథగా స్మృతా ॥ 6

పితామహానాం సర్వేషాం త్వమత్ర మనుజాధిప ।
 కురుష్య సలిలం రాజన్ ప్రతిజ్ఞామపవర్ణయ ॥ 7

పూర్వకేణ హి తే రాజన్ తేనాతియశసా తదా ।
 ధర్మిణాం ప్రవరేణాపి నైష ప్రాప్తో మనోరథః ॥ 8

తదైవాంశుమతా తాత లోకేఽప్రతిమతేజసా ।
 గంగాం ప్రార్థయతా నేతుం ప్రతిజ్ఞా నాపవర్ణితా ॥ 9

రాజర్షిణా గుణవతా మహర్షినమతేజసా ।
 మత్తుల్యతపసా చైవ క్షత్రధర్మస్థితేన చ ॥ 10

దిలీపేన మహాభాగ తవ పిత్రాఽతితేజసా ।
 పునర్న శంకితా నేతుం గంగాం ప్రార్థయతాఽనఘ ॥ 11

సా త్వయా సమత్రిక్రాంతా ప్రతిజ్ఞా పురుషర్షభ ।
 ప్రాప్తోఽపి పరమం లోకే యశః పరమసమ్మతమ్ ॥ 12

యచ్చ గంగావతరణం త్వయా కృతమరిందమ ।
 అనేన చ భవాన్ ప్రాప్తో ధర్మస్యాయతనం మహత్ ॥ 13

ష్లావయస్య త్వమాత్మానం నరోత్తమ సదోచితే ।
 సలిలే పురుషవ్యాఘ్ర శుచిః పుణ్యఫలో భవ ॥ 14

పితామహానాం సర్వేషాం కురుష్య సలిలక్రియామ్ ।
 స్వస్తి తేఽస్తు గమిష్యామి స్వం లోకం గమ్యతాం నృప ॥ 15

ఇత్యేవ ముక్త్యా దేవేశః సర్వలోకపితామహః ।
 యథాఽగతం తథాగచ్ఛత్ దేవలోకం మహాయశాః ॥ 16

భగీరథోఽపి రాజర్షిః కృత్వా సలిలముత్తమమ్ ।
 యథాక్రమం యథాన్యాయం సాగరాణాం మహాయశః ॥ 17

కృతోదకఘృచీ రాజా స్వపురం ప్రవివేశ హ ।
 సమృద్ధార్థో రఘుశ్రేష్ఠ స్వరాజ్యం ప్రశశాస హ ॥ 18

ఈ గంగ నీకు పెద్దకూతురు అగును. నీ సాహసకార్య ఫలితముగా నీ పేరుతో గంగ 'భాగీరథి' అనియు, స్వర్గ మర్త్య పాతాళ లోకములయందు (మూడు పథములలో) ప్రవహించుటవలన 'త్రిపథగ' అనియు వాసిగాంచును. (5-6)

ఓ మానవేంద్రా! నీ తాతముత్తాతలందఱికిని (పితృ దేవతలందఱికిని) తర్పణములను విడిచి, నీ ప్రతిజ్ఞను (పవిత్ర గంగాజలములతో తర్పణములను సమర్పించి, సగరపుత్రులను తరింపజేయుదును-అను ప్రతిజ్ఞను) నిలబెట్టుకొనుము. (7)

ఓ భగీరథమహారాజా! మీ వంశజులలో నీకు పూర్వదును, మహాయశస్వీయు, దార్మికులలో ప్రముఖుడును ఐన సగర చక్రవర్తికిని ఈ కోరిక నెరవేఱలేదు. నాయనా! అట్లే ఈ లోకమున నిరుపమాన పరాక్రమశాలియైన అంశుమంతుడు నేను గంగను ప్రార్థించి, తీసుకొని వచ్చెదను' అని చేసిన ప్రతిజ్ఞయును నెరవేఱలేదు. (8-9)

ఓ పుణ్యాత్మా! మహానుభావా! రాజర్షియు, సద్గుణ సంపన్నుడును, మహర్షులవలె దివ్యతేజస్వీయు, తపస్సునందు నాతో సమానుడును, క్షత్రియ ధర్మమునందు నిష్ఠగలవాడును, మిక్కిలి పరాక్రమశాలియును ఐన నీ తండ్రియగు దిలీపుడును గంగను దీసికొని వచ్చుటకై ఎంతయు యత్నించెను. ఐనను కృతకృత్యుడు కాలేక పోయెను. ఆ ఆలోచననే విరమించుకొనెను. (10-11)

ఓ నరేంద్రా! ఆ ప్రతిజ్ఞ నీవలన నెఱవేఱినది. ఆ మనకార్యమును సాదించి, నీవు ఈ లోకమున తిరుగులేని యశస్సును సంపాదించితివి. ఓ అరిసూదనా! ఈ గంగావతరణ మహత్కార్య కారణముగ నీవు గొప్ప ధర్మమును ఆచరించి, సాటిలేని ప్రతిష్ఠను పొందితివి. (12-13)

ఓ రాజశిరోమణీ! ఈ పరమపవిత్రగంగాజలములలో స్నానమాచరింపుము. పునీతుడవై పుణ్యఫలములను పొందుము. నీ పితృదేవతలందఱికిని తర్పణాది క్రియలను ఆచరింపుము. రాజా! నీకు శుభమగు గాక, నా సత్య లోకమునకు నేను వెళ్లుదును. ఇంక నీవును వెళ్లవచ్చును." (14-15)

సర్వలోకములకును సృష్టికర్తయు, మహాయశస్వీయు ఐన బ్రహ్మదేవుడు ఇట్లు పలికి, యథాప్రకారము దివ్యలోకమునకు వెళ్లెను. (16)

గొప్ప కీర్తిప్రతిష్ఠలుగలవాడును, రాజర్షియు ఐన భగీరథుడును యథాక్రమముగా శాస్త్రోక్తముగా సగరవంశజులందఱికిని జలాంజలులను సమర్పించెను. అట్లు పితృదేవతలముగమును దీర్చుకొని శుచియై, అతడు తనసగరమునకు విచ్చేసెను. ఓ రామనా! అనంతరము భగీరథుడు సర్వసంపదలతో తులతాగుచు తనరాజ్యమును పరిపాలించెను. (17-18)

ప్రముమోద హ లోకస్తం నృపమాసాద్య రాఘవః।
నష్టకోకః సమృద్ధార్థో బభూవ విగతజ్వరః। 19

ఏష తే రామ గంగాయా విస్తరోఽభిహితో మయా।
స్వస్తి ప్రాప్నుహి భద్రం తే సంధ్యాకాలోతివర్తతే। 20

ధన్యం యశస్య మాయుష్యం పుత్ర్యం స్వర్గమతీవ చ।
యశ్శావయతి విప్రేషు క్షత్రియేష్యతరేషు చ। 21

ప్రీయంతే పితరస్తస్య ప్రీయంతే దైవతాని చ।
ఇదమాఖ్యానమవ్యగ్రో గంగావతరణం శుభమ్। 22

య శ్శుణోతి చ కాకుత్స్థ సర్వాన్ కామానవాప్నుయాత్।
సర్వే పాపాః ప్రణశ్యంతి ఆయుః కీర్తిశ్చ వర్తతే। 23

ఓ రాఘవా! ఆ మహారాజువరిపాలనలో ప్రజలందఱును ఏమాత్రమును శోకసంతాపములను ఎఱుగక, కొల్లలుగా ఆరోగ్యభాగ్యములతో సంతోషాంతరంగులై వర్తిల్లిరి. (19)

ఓ రామచంద్రా! ఈ పవిత్ర గంగావతరణవృత్తాంతమును వినులముగా వివరించితిని. నీకు శుభవరంపర ప్రాప్తించుగాక. సంధ్యాకాలము మించుచున్నది. (20)

బ్రాహ్మణులు, క్షత్రియులు మొదలగు వారందఱికిని ఈ పవిత్రగాథను వివరించినచో వారిజీవితములును దన్యములగును, వారికి యశస్సు ప్రాప్తించును, ఆయువు పెఱుగును, పుత్రులు కలుగుదురు. కడకు స్వర్గప్రాప్తియు చేకూరును. వారియెడ పితృదేవతలు, దేవతలు ప్రసన్నులగుదురు. శుభకరమైన ఈ గంగావతరణగాథను ఏకాగ్రతతో విన్నవారి కోరికలన్నియును తీరును, వారిపాపములన్నియును నశించును, ఆయువు వృద్ధిచెందును, కీర్తిసత్తిష్ఠులు ఇనుమడించును. (21-23)

ఇత్యార్షే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే అధికావ్యే బాలకాండే చతుశ్చత్వారింశస్సర్గః (44)

వాల్మీకిమహర్షినిరచితమై అధికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి బాలకాండమునందు నలుబదిన్నాల్గవసర్గము సమాప్తము

-- * * * --

45. నలుబదిఐదవసర్గము

క్షీరసాగరమథనము - శివునిచే హోలాహలభక్షణము - అమృతముకొఱకై దేవాసురులసంగ్రామము.

విశ్వామిత్రవచః శ్రుత్వా రాఘవః సహలక్ష్మణః।
విస్మయం పరమం గత్వా విశ్వామిత్రమ్ అథాబ్రవీత్। 1

అత్యద్భుతమిదం బ్రహ్మన్ కథితం పరమం త్వయా।
గంగావతరణం పుణ్యం సాగరస్యాపి పూరణమ్। 2

తస్య సా శర్వరీ సర్వా సహసామిత్రిణా తదా।
జగామ చింతయానస్య విశ్వామిత్రకథాం శుభామ్। 3

తతః ప్రభాతే విమతే విశ్వామిత్రం మహామునిమ్।
ఉవాచ రాఘవో వాక్యం కృతాహ్నికమరిందమః। 4

విశ్వామిత్రుడు మృదువచనములతో వినిపించిన మథుర గాథను విని, లక్ష్మణునితోగూడిన రాముడు అమితాశ్చర్యమునకు లోనై, ఆ మహర్షితో ఇట్లనెను. (1)

"ఓ బ్రహ్మర్షీ! గంగ దీనినుండి భువికి అవతరించుట, సాగరమును నింపుట మొదలగు ఘట్టములతో గూడిన ఈ 'గంగావతరణ' కథ అత్యద్భుతమైనది, మిక్కిలి శ్రేష్ఠమైనది, పుణ్యప్రదమైనది." (2)

విశ్వామిత్రుడు వచించిన శుభప్రదమైన ఆ కథను లక్ష్మణునితోగూడి చర్చించుచుండగా రామునకు (వారికి) ఆ రాత్రి తెలియకయే గడచిపోయెను. (3)

అనంతరము ప్రకాంతమైన ప్రభాతసమయమున శత్రుసంహారకుడైన రామపుడు అహ్నికకార్యక్రమములను ముగించుకొనియున్న విశ్వామిత్రమహామునితో ఇట్లు నుడివెను. (4)

గతా భగవతీరాత్రిః శ్రోతవ్యం పరమం శ్రుతమ్ ।
క్షణభూతేన నౌ రాత్రిః సంవృత్తేయం మహాతపః ।
ఇమాం చింతయతః సర్వాం నిఖిలేన కథాం తవ । 5

తరామ సరితాం శ్రేష్ఠాం పుణ్యాంత్రిపథగాం నదీమ్ । 6

నౌ రేషా హి సుఖా స్తీర్ణా ఋషీణాం పుణ్యకర్మణామ్ ।
భగవంత మిహ ప్రాప్తం జ్ఞాత్వా త్వరిత మాగతా । 7

తస్య తద్వచనం శ్రుత్వా రాఘవస్య మహాత్మనః ।
సంతారం కారయామాస సర్వసంఘస్సరాఘవః । 8

ఉత్తరం తీరమాసాద్య సంపూజ్యర్షిగణం తదా ।
గంగాకూలే నివిష్టా స్తే విశాలాం దదృశుః పురీమ్ । 9

తతో మునివరస్తూర్థం జగామ సహ రాఘవః ।
విశాలాం నగరీం రమ్యాం దివ్యాం స్వర్గోపమాం తదా । 10

అథ రామో మహాప్రాజ్ఞో విశ్వామిత్రం మహామునిమ్ ।
పప్రచ్చ ప్రాంజలి ర్భూత్వా విశాలామ్ ఉత్తమాం పురీమ్ । 11

కతరో రాజవంశోఽయం విశాలాయాం మహామునే ।
శ్రోతుమిచ్ఛామి భద్రం తే పరం కౌతూహలం హి మే । 12

తస్య తద్వచనం శ్రుత్వా రామస్య మునిపుంగవః ।
ఆభ్యాతుం తత్సమాచేభే విశాలస్య పురాతనమ్ । 13

శ్రూయతాం రామ శక్రస్య కథాం కథయతశ్శుభామ్ ।
అస్మిన్ దేశే తు యద్వృత్తం తదపి శృణు రాఘవ । 14

పూర్వం కృతయుగే రామ దితేః పుత్రా మహాబలాః ।
అదితేశ్చ మహాభాగ వీర్యవంతః సుధార్మికాః । 15

తతస్తేషాం సరశ్రేష్ఠ బుద్ధిరాసీన్మహాత్మనామ్ ।
అమరా అజరా శ్రైవ కథం స్యామ నిరామయాః । 16

"వినితీరవలసిన ఉత్తమగాధను వింటిమి. రాత్రి పవిత్రముగా గడచినది. ఓ తపస్వీ! ఈ కథను పూర్తిగా మననము చేయుచుండుటతో మాకు రాత్రియంతయు క్షణమువలె గడచిపోయినది. (5)

ఓ మునీశ్వరా! నదులలో శ్రేష్ఠమైనదియు, త్రిపథగామినియు ఐన పవిత్రగంగానదిని మనము చాటుదము. నిరంతరము పుణ్యకార్యములయందే నిమగ్నులైయుండు ఋషులయొక్క నావ ఇచటనున్నది. ఇందు చక్కని అసనములు ఏర్పఱచబడి యున్నవి. పరమ పూజ్యులైన మీరు ఇచటికి వచ్చినట్లు గ్రహించి, వారు సంపాదించిన త్వరితగతిని ఇచటికి చేరియున్నది." (6-7)

అంతట విశ్వామిత్రుడు మహాత్ముడైన రామపునిపలుకులను విని, ఋషులందఱితోడను, రామలక్ష్మణులతోడనుగూడి నదిని దాటెను. (8)

అట్లు ఉత్తరతీరమునకు చేరిన పిమ్మట విశ్వామిత్రుడు తాము నదినిదాటుటకై తోడ్పడిన ఋషులను పూజించెను. పిమ్మట వారు గంగాతీరమున ఒక్క క్షణమాగి 'విశాల' అను నగరమును దర్శించిరి. (9)

అనంతరము విశ్వామిత్రమునీశ్వరుడు రామలక్ష్మణులతోగూడి వెంటనే 'విశాల' నగరమునకు చేరినను, రమ్యమైన ఆ నగరము ఆమరావతి వలె దివ్యముగా విరాజిల్లుచుండెను. (10)

మిక్కిలి ప్రజ్ఞాశాలియైన శ్రీరాముడు విశ్వామిత్రమహామునికి నమస్కరించి, ఉత్తమమైన విశాలానగరవైభవ విశేషములను గూర్చి తెలుపుడని అభ్యర్థించెను. (11)

"ఓ మహామునీ! ప్రస్తుతము ఈ విశాలానగరమును ఏ రాజవంశము పరిపాలించుచున్నది? దానిని గూర్చివినవలెనని కుతూహలపడుచున్నాను. దయతో తెల్పుడు. మీకు పుణ్యముండును." (12)

అంతట ఆ మునీశ్వరుడు శ్రీరాముని ప్రశ్నను విని, విశాలనగరముయొక్క ప్రాచీనవైభవమునుగూర్చి తెలుపుటకు ఉపక్రమించెను. (13)

"ఓ రామా! శుభకరమైన దేవేంద్రునికథను వివరించెదను వినుము. అట్లే ఈ దేశమున జరిగిన ఒక సంఘటనను గూర్చియు వినుము. (14)

ఓ రామా! మహానుభావా! పూర్వకాలమున కృతయుగము నందు దితిపుత్రులు బలశాలురుగను, అదితి కుమారులు దర్మబుద్ధిగలిగి మహా పరాక్రమశాలురుగను ఉండిరి. (15)

ఓ సరోత్తమా! మహాత్ములైన ఆ దేవతలకును, దైత్యులకును 'మనకు రోగములు, ముసలితనము, మరణము లేకుండుట యెట్లు?' అను ఆలోచన కలిగెను. (16)

తేషాం చింతయతాం రామ ఋద్ధిరాసీన్మహాత్మనామ్।
క్షీరోదమథనం కృత్వా రసం ప్రాప్స్వామ తత్ర వై। 17

తతో నిశ్చిత్య మథనం యోక్తం కృత్వాచ వాసుకిమ్।
మంథానం మందరం కృత్వా మమంథురమితోజసః। 18

అథవర్షసహస్రేణ యోక్తప్రసృశిరాంసీచ।
వమంత్యతివిషం తత్ర దదంశుర్దశనై శ్శిలాః। 19

ఉత్పపాతాగ్నిసంకాశం హోలాహలమహావిషమ్।
తేన దగ్ధం జగత్ సర్వం సదేవాసురమానుషమ్। 20

అథ దేవా మహాదేవం శంకరం శరణార్థినః।
జగ్ముః పశుపతిం రుద్రం త్రాహిత్రాహీతి తుష్టువుః। 21

ఏవముక్తస్తతోదేవైః దేవదేవేశ్వరః ప్రభుః।
ప్రాదురాసీత్ తతోఽత్రైవ శంఖచక్రధరోహరిః। 22

ఉవాచైనం స్మితం కృత్వా రుద్రం శూలభృతం హరిః।
దైవతైర్మథ్యమానే తు యత్పూర్వం సముపస్థితమ్। 23

తత్ త్వదీయం సురశ్రేష్ఠ సురాణామగ్రజోఽసి యత్।
అగ్రపూజామిమాం మత్వా గృహణేదం విషం ప్రభో। 24

ఇత్యుక్త్యాచ సురశ్రేష్ఠః తత్రైవాంతరధీయత।
దేవతానాం భయం దృష్ట్వా క్రుత్వా వాక్యంతు శార్థిణః। 25

హోలాహలం విషం ఘోరం స జగ్రాహామృతోపమమ్।
దేవాన్ విస్ఫుజ్య దేవేశో జగామ భగవాన్ హరః। 26

ఓ రామా ! ఆ మహాత్ములు ఇట్లు ఆలోచించుచుండగా 'క్షీరసాగరమును మధించి, దానినుండి అమృతమును పొందుదము' అను ఉపాయము వారికితట్టెను. (17)

మిక్కిలి శక్తిసంపన్నులైన ఆ దేవదానవులు మందర పర్వతమును కవ్వముగను, వాసుకిని త్రాడుగను జేసికొని, క్షీరసాగరమును చిలికిరి. (18)

ఇట్లు సముద్రమథనము వేయి సంవత్సరములు జరిగిన పిమ్మట కవ్వపు త్రాడుగానున్న వాసుకి విషమును గ్రక్కుచు తనకోటలచే శిలలను కాటువేయసాగెను. వాసుకికోటలనుండి అగ్నిజ్వాలలవలె భయంకరమైన హోలాహలమహావిషము బయల్పడెను. ఆ విషాగ్ని దేవతలలో, అసురులలో, మనుష్యులలో గూడిన సమస్త జగత్తును దగ్ధమొనర్చసాగెను. (19-20)

అంతట దేవతలందఱును మహాదేవుడైన శంకరుని శరణుజొచ్చి, 'రక్షింపుము, రక్షింపుము' అని వేడుకొనుచు ఆయనను స్తుతించిరి. దేవతలప్రార్థనలను అందుకొని దేవదేవుడైన పరమశివుడు అచట ప్రత్యక్షమాయెను. శంఖ చక్రధారియైన శ్రీహరియు అచటఆవిర్భవించెను. (21-22)

పిమ్మట శ్రీహరి దరహాసముచేయుచు శూలధారియైన శంకరునితో ఇట్లు నుడివెను. 'ఓ సురశ్రేష్ఠా! దేవతలలో నీవు ప్రప్రథముడవు. కావున దేవాసురులు సముద్రమును మధించునప్పుడు అందుండి పుట్టిన మొదటివస్తువు నీకే చెందవలయును. అందువలన ఓ ప్రభూ! అగ్రపూజగా భావించి, ఈ విషమును స్వీకరింపుము.' (23-24)

శ్రీహరి ఈ విధముగా పలికి, అచ్చటనే అంతర్హితుడయ్యెను. అంతట ఆ పరమేశ్వరుడు దేవతల భయమును గమనించి, శ్రీహరి యొక్క వాక్యములను ఆలకించి, ఘోరమైన హోలాహల విషమును అమృతమువలె భావించి, స్వీకరించెను. (ఆ గరళమును తనకంతమున నిల్పుకొని ఈశ్వరుడు గరళకంఠుడుగా వాసికెక్కెను.) పిమ్మట ఆయన దేవతలను వీడ్కొని కైలాసమునకేగెను. (25-26)

1) శ్లో॥ నాలం వా పరిమోషకారకమిదం త్వేకం పశునాంపతే, వశ్యన్ కుక్షిగతాన్, చరాచరగణాన్ బాహ్యాస్థితాన్ రక్షయమ్,
సర్వామర్త్యపలాయనోషధమతిజ్వాలాకరం భీకరమ్, నిక్షిప్తం గరళం గతే, న గిళితం, సోద్గిర్లమేవ త్వయా॥

ఓ పరమశివా! అమృతముకొరకై క్షీరసాగరమును మధించునప్పుడు అందుండి జ్వాలలను చిమ్ముచు భయంకరమైన హోలాహలవిషము ఆవిర్భవించినది. ఆ విషప్రభావమునకు తట్టుకొనలేక దేవదానవులు పారిపోసాగిరి. అప్పుడు నీవు ఆ భీకరగరళమును కంఠమున నిల్పుకొని, ఈ బాహ్యజగత్తునగల సమస్త చరాచరప్రాణులను కాపాడితివి. మఱియు ఆ విషమును మ్రింగక నీకుక్షిలోనున్న సకలజీవకోటిని రక్షించితివి. ఈ విధముగా నీవు సమస్తప్రాణికోటికిని మహాపకారమొనర్చితివి. నీ లోకరక్షణరీతికి ఈ యుదాహరణము చాలదా? - శివానందలహరి

తతో దేవాసురాస్పర్శే మమంధూ రఘునందనః ।
ప్రవివేశాథ పాతాళం మంథానః పర్వతోఽనఘః ॥ 27

తతో దేవాస్సగంధర్వాః తుష్టుపుర్యధునూదనమ్ ।
త్వం గతిస్సర్వభూతానాం విశేషిణ దివాకసామ్ ॥ 28

పాలయాస్మాన్ మహాబాహో గిరిముద్గర్తుమర్హసి ।
ఇతి శ్రుత్వా హృషీకేశః కామతం రూపమాస్థితః ॥ 29

పర్వతం పృష్ఠతః కృత్వా శిశ్యే తతోదథౌ హరిః ।
పర్వతాగ్రంతు లోకాత్మా హస్తేనాక్రమ్య కేశవః ।
దేవానాం మధ్యతః స్థిత్వా మఘంధ పురుషోత్తమః ॥ 30

అథ పర్వతహస్తేణ నదండః సకమండలుః ।
పూర్వం ధన్వంతరిర్నామ అప్సరాశ్చ సువర్చసః ॥ 31

అప్పు నిర్మథనాదేవ రసస్తస్మాద్వరస్త్రియః ।
ఉత్పేతుర్మనుజశ్రేష్ఠ తస్మాదప్సరసోఽభవన్ ॥ 32

షష్ఠిః కోట్యోఽభవంస్తాసామ్ అప్సరాణాం సువర్చసామ్ ।
అసంఖ్యేయాస్తు కాకుత్స్థ యా స్తాసాం పరిచారికాః ॥ 33

న తాః స్మ ప్రతిగృహ్లాంతి సర్వే తే దేవదానవాః ।
అప్రతిగ్రహణాత్ తాశ్చ సర్వాః సాధారణాః స్పృతాః ॥ 34

మహానుభావా! ఓ రఘురామా! ఆనంతరము దేవాసురులు అందఱును పాలసముద్రమును చిలుకుటలో నిమగ్నులైరి. ఇంతలో కవ్యముగానున్న మందరపర్వతము పాతాళమునకు దిగబడెను. (27)

అప్పుడు దేవదానవులు, గంధర్వులు శ్రీమహావిష్ణువును ఇట్లు స్తుతించిరి. 'ఓ మహాబాహూ! సమస్త ప్రాణులకు నీవే దిక్కు. విశేషించి దేవతలకు నీవే ఆధారము. ఈ మందరపర్వతమును ఉద్ధరించి మమ్ము కాపాడుము.' అంతట శ్రీహరి ఆ దేవాసురులమొనలకించి, లక్షయోజనముల విస్తృతిగల కూర్మరూపమును ధరించెను. (28-29)

అట్లు కూర్మావతారుడైన శ్రీహరి మందరపర్వతమును తనమూపున వహించియు, సముద్రముననే ఆనందముగా శయనించెను. (అప్పుడు ఆయనవీపుపై కవ్యముగాతిరుగుచున్న మందరగిరిస్పర్శ శిశువునకు నిద్రవేళ తల్లినిమురునప్పుడు కలుగుహాయివలె సుఖావహవయ్యెను.) పిమ్మట విశ్వాత్ముడైన కేశవుడు పర్వతమును తనచేతితో పట్టుకొని, దేవతలమధ్య తానొకడై సముద్రమును తానే చిలుకసాగెను. (30)

ఇట్లు ఇంకను వేయి సంవత్సరములు గడచిన పిమ్మట ధర్మాత్ముడు, ఆయుర్వేదస్వరూపుడు ఐన ఒక మహా పురుషుడు క్షీరసాగరమునుండి ఉద్భవించెను. ఆయన పేరు ధన్వంతరి. ఆయన ఒకచేతిలో దండమును, మఱియొకచేతిలో కమండలువును ధరించియుండెను. ఇంకను ఆ సాగరము నుండి చక్కని వర్చస్సుతో గూడిన అప్సరసలు ఆవిర్భవించిరి. ఓ పురుషశ్రేష్ఠా! రామా! అప్పు = జలములను అనగా క్షీరములను, మదించినప్పుడు ఆ రసము నుండి జన్మించుట వలన ఆ సుందరవనితలకు 'అప్సరసలు' అను ప్రసిద్ధి ఏర్పడెను. (31-32)

ఓ కాకుత్స్థా! రామా! ఆ క్షీరసముద్రమునుండి మందరాంగులైన అప్సరసలు అటువది కోట్లమంది ఆవిర్భవించిరి. ఇంకను వేలకొలది స్త్రీలు అందుండి పుట్టి వారికి పరిచారికలైరి. (33)

దేవదానవులలో ఎవ్వరును ఆ అప్సరసలను, వారి పరిచారికలను భార్యలుగా స్వీకరింపలేదు. అందువలన వారందఱును సాధారణస్త్రీలుగా ఉండిపోయిరి. (34)

1) పృష్ఠే భ్రామ్యదమంద మందరగిరిగ్రావాగ్ర కండూయనాత్. నిద్రాలోః కమరాకృతేర్చగవతః శ్వాసానిలాః పాంతు నః. యత్సంస్కార కళానువర్తనవశాత్ వేలానితేనాంభసాం, యాతాయాతమతంద్రితం జలనిదేర్వాద్యాపి విశ్రమ్యతి ॥
శ్రీమద్భాగవతము - ద్వాదశస్కంధము 13వ అధ్యాయము 2వ శ్లోకము -

వరుణస్య తతః కన్యా వారుణీ రఘునందనః।
ఉత్పాత మహాభాగా మార్గనూణా పరిగ్రహమ్। 35

దితేః పుత్రా న తాం రామ జగృహుర్వరుణాత్మజామ్।
అదితేస్తు సుతా వీర జగృహుస్తామనిందితామ్। 36

అసురాస్తేన దైతేయా సురాస్తేనాదితేస్సుతాః।
హృష్టాః ప్రముదితాశ్చాసన్ వారుణీగ్రహణాత్ సురాః। 37

ఉచ్చైశ్చైవా హయశ్రేష్ఠో మణిరత్నం చ కౌస్తుభమ్।
ఉదతిష్ఠత్సరశ్రేష్ఠ తథైవామృతముత్తమమ్। 38

అథ తస్యకృతే రామ మహానాసిత్ కులక్షయః।
అదితేస్తు తతః పుత్రా దితేః పుత్రాన్అసూదయన్। 39

ఏకతోఽభ్యాగమన్ సర్వే హ్యసురా రాక్షసైస్సహ।
యుద్ధమాసీన్మహాఘోరం వీర త్రైలోక్యమోహనమ్। 40

యదా క్షయం గతం సర్వం తదా విష్ణుర్మహాబలః।
అమృతం సోఽహరత్ తూర్ణం మాయామాస్థాయమోహనమ్। 41

యే గతాభిముఖం విష్ణుమ్ అక్షయం పురుషోత్తమమ్।
సంపిష్టాస్తే తదా యుద్ధే విష్ణునా ప్రభవిష్ణునా। 42

అదితేరాత్మజా వీరా దితేః పుత్రాన్ నిజఘ్నరే।
తస్మిన్ ఘోరే మహాయుద్ధే దైతేయాదిత్యయో ర్భృశమ్। 43

నిహత్య దితిపుత్రాంశ్చ రాజ్యం ప్రాప్య పురందరః।
శశాస ముదితో లోకాన్ సర్దిసంఘాన్ సచారణాన్। 44

ఓ రఘునందనా! జలాధిదేవతయైన వరుణుని యొక్క కూతురు వారుణి. ఆమె మధ్యదేవత, చక్కని చుక్క. ఆమె తనను చేపట్టుభర్తను వెదకికొనుచు సముద్రమునుండి బయటికి వచ్చెను. (35)

ఓ రామా! ఓ మహావీరా! దితిపుత్రులు (దైత్యులు) మాత్రము వరుణునికూతురైన ఆ వారుణిని స్వీకరింపలేదు. కాని అదితి పుత్రులు (దేవతలు) మాత్రము అనింద్యయైన (సవిత్తురాలైన) ఆమెను స్వీకరించిరి. (36)

సురను (వారుణిని) గ్రహింపకపోవుటచే దైత్యులు అసురులైరి. సురను (వారుణిని) పరిగ్రహించుటవలన దేవతలు సురలైరి. వారు వారుణిని గ్రహించి సంతృప్తులై మిగుల ఆనందించిరి. (37)

ఓ సరశ్రేష్ఠా! రామా! ఆ పాలసముద్రమునుండి 'ఉచ్చైశ్చైవా' అను ఉత్తమాశ్వము, 'కౌస్తుభము' అను దివ్యమైన మణి, అట్లే ఉత్తమమైన 'అమృతము' బహిర్గతమైనవి. (38)

ఓ రామా! అప్పుడు దేవతలు దైత్యులు ఆ అమృతమును పొందుటకై తీవ్రముగా పోట్లాడుకొనిరి. ఆ సందర్భమున దేవతలు పెక్కుమంది అసురులను సంహరించిరి. ఫలితముగా ఉభయపక్షముల వారును కొందఱు నశించిరి. (39)

ఓ మహావీరా! ఈ సందర్భముగా దైత్యులు, రాక్షసులు ఒక పక్షమున చేరిరి. దేవతలు మఱియొక పక్షమున నిలిచిరి. ఆ యుభయపక్షములవారికిని ముల్లోకములకును ఆశ్చర్యము గొల్పునట్లు ఘోరయుద్ధము జరిగెను. (40)

ఆ రణమున ఉభయపక్షములయందును పెక్కుమంది మృతులైరి. పిమ్మట సర్వశక్తిమంతుడైన శ్రీ మహావిష్ణువు తనమాయాప్రభావముచే జగన్మోహనమైన మోహనీయాపమును దాల్చి, క్షణములో ఆ అమృతకలశమును హస్తగత మొనర్చుకొనెను. (41)

శాశ్వతుడు, పురుషోత్తముడు ఐన శ్రీమహావిష్ణువునకు అభిముఖులై కొందఱు దైత్యులు ఆయనను ఎదిరించిరి. వారిని అతడు నుగ్గునుగ్గు గావించెను. (తనను శరణుజొచ్చిన దేవతలను ఆయన ఆదుకొనెను.) (42)

దేవతలకును దైత్యులకును మధ్యజరిగిన ఆ ఘోర యుద్ధములో వీరులైన అదితిపుత్రులు (దేవతలు) పెక్కుమంది దితిపుత్రులను (అసురులను) హతమార్చిరి. (43)

ఇంద్రుడు దైత్యులను సంహరించి, రాజ్యాధికారమును చేపట్టెను. ఋషులు, చారణులు మున్నగు వారితో గూడిన సమస్తలోకములను అతడు సంతోషముతో పరిపాలించెను. (44)

ఇత్యాద్యే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే బాలకాండే పంచచత్వారింశస్సర్గః (45)

వాల్మీకీమహర్షినిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి బాలకాండమునందు నలుబదిఐదవసర్గము సమాప్తము

46. నలుబదిఆటవసరము

ఇంద్రుని సంహరింపగల పుత్రునిబడయుటకై దీతి తపమొనరించుట -

ఇంద్రుడు ఆమెగర్భస్థశిశువును నీడుముక్కలుచేయుట.

హతేషు లేషు పుత్రేషు దితిః పరమదుఃఖితాః
మారీచం కాశ్యపం రామ భర్తారమ్ ఇదమబ్రవీత్. 1

హతపుత్రాఽస్మి భగవన్ తవ పుత్రైర్మహాబలైః
శక్రహంతారమిచ్ఛామి పుత్రం దీర్ఘతపోర్జితమ్. 2

సాహం తవ శృరిష్యామి గర్భం మే దాతుమర్హసి
ఈశ్వరం శక్రహంతారం త్వ మనుజ్ఞాతు మర్హసి. 3

తస్యాస్తద్వచనం శ్రుత్వా మారీచః కాశ్యప స్తదా
ప్రత్యువాచ మహాలేజా దితిం పరమదుఃఖితామ్. 4

ఏవం భవతు భద్రం తే శుచిర్భవ తపోభవే
జనయిష్యసి పుత్రం త్వం శక్రహంతారమాహవే. 5

పూర్ణే వర్తసహస్రే తు శుచిర్భది భవిష్యసి
పుత్రం త్రైలోక్యభర్తారం మత్తస్త్వం జనయిష్యసి. 6

ఏవ ముక్త్వా మహాలేజాః పాణినా సమమార్జితామ్
సమాలభ్య తతః స్వస్తీ త్యుక్త్వా స తపసే యయా. 7

గతే తస్మిన్ నరశ్రేష్ఠ దితిః పరమహర్షితా
కుశన్లవనమాసాద్య తవస్తేపే నుదారుణమ్. 8

తప స్తస్యాం హి కుర్వంత్యాం పరిచర్యాం చకార హః
సహస్రాక్షో నరశ్రేష్ఠ పరయా గుణసంపదా. 9

అగ్నిం కుశాన్ కాష్ఠ మపః ఫలం మూలం తదైవ చ
స్యవేదయత్ సహస్రాక్షో యచ్ఛాన్యదపి కాంక్షితమ్. 10

గాత్రసంవాహనైశ్చైవ శ్రమావనయనైస్తథా
శక్రస్సర్వేషు కాలేషు దితిం పరిచచార హః. 11

ఓరామా! (క్షీరసాగరమథనసమయమున దేవాసుర యుద్ధమునందు) తనపుత్రులు హతులు కాగా దితి మిక్కిలి దుఃఖితయై, మరీచిమహర్షి కుమారుడును, తనకు భర్తయు ఐన కాశ్యపమహర్షికడకేగి ఇట్లు మొఱపెట్టుకొనెను. (1)

"ఓ మహాత్మా! బలశాలురైన నీ కుమారులు (దేవతలు) నా పుత్రులను (దైత్యులను) వధించిరి. పుత్రశోకముచే నేను విలవిలలాడుచున్నాను. కనుక నేను గొప్పతపస్సు చేసి, ఇంద్రుని చంపగల బలిష్ఠుడైన కుమారుని పొందగోరుచున్నాను. (2)

అందువలన నేను తీవ్రముగా తపమొనర్చుటకు అనుజ్ఞనిండు. ఇంద్రుని సంహరించి, ముల్లోకములను నియంత్రింపగల పుత్రుని ప్రసాదింపుడు." (3)

పుత్రదుఃఖముతో పరితపించుచున్న దితియొక్క పలుకులను ఆలకించి, మరీచిపుత్రుడును, మహాలేజస్వీయు ఐన కాశ్యప మహాముని ఆమెతో ఇట్లు అభయవచనములను పల్కిెను. (4)

"ఓ తపోధనురాలా! అట్లే సుమా, నీకు శుభమగుగాక, పుత్రుడు కలుగువఱకు నీవవిత్రతను కాపాడుకొనుచుండుము. యుద్ధమున ఇంద్రుని చంపగల పుత్రుని నీవు పొందగలవు. (5)

నేయిసంవత్సరములు పవిత్రతను నీవు కాపాడు కొనగలిగినచో ముల్లోకములను శాసింపగల పుత్రుడు నావలన నీకు కలుగును." (6)

మహాలేజస్వీయైన కాశ్యపుడు తనభార్యయైన దితివిపును తట్టుచు ఆమెను ఓదార్చెను. పిమ్మట ఆమెజీదరమును స్పృశించి 'నీకు పుత్రులాలభము కలుగుగాక' అని పలికి ఆ మహర్షి తపస్సొనర్చుటకై వెళ్లెను. (7)

ఓ నరోత్తమా! ఆ కాశ్యపుడు అట్లు వెళ్లినతరువాత దితి మిక్కిలి సంతసించి, 'కుశన్లవనము' అను పేరుగల క్షేత్రమును జేరి, తీవ్రముగా తపమాచరించెను. (8)

ఓ నరశ్రేష్ఠా! దితి అట్లు తపమొనరించుచుండగా దేవేంద్రుడు ఆమెకు వినయవిధేయతలతో సపర్యలు చేయసాగెను. ఇంద్రుడు ఆమెకు అగ్నిని, కుశలను, సమిధలను, జలములను, కందమూల ఫలములను, ఇంకను వలసిన వాటినన్నింటిని సమయమును గుర్తించి సమకూర్చుచుండెను. అతడు మాతృభావముతో దితికి పాదములొత్తుట మొదలగు పరిచర్యలను, శ్రమను తొలగించుటకై చామరములతో వీచుట మొదలగు సేవలను ఎల్లవేళల ఆచరించుచుండెను. (9-11)

అథ వర్షసహస్రే తు దశోనే రఘునందనః ।
దితిః పరమసంప్రీతా సహస్రాక్షమ్ అథాబ్రవీత్ ॥ 12

యాచితేన సురశ్రేష్ఠ తవ పిత్రా మహాత్మనా ।
వరో వర్షసహస్రాంతే దత్తో మమ సుతం ప్రతి ॥ 13

తవ శ్చరంత్యా వర్షాణి దశ వీర్యవలాం వరః ।
అవశిష్టాని భద్రం తే భ్రాతరం ద్రక్ష్యసి తతః ॥ 14

తమహం త్వత్పుత్రే పుత్ర సమాధాస్యే జయోత్సుకమ్ ।
తైలోక్యవిజయం పుత్రం సహ భోక్ష్యసి విజ్వరః ॥ 15

ఏవ ముక్త్యా దితిశ్చక్రం ప్రాప్తే మధ్యం దివాకరే ।
నిద్రయాపహృతా దేవీ పాదౌ కృత్వాఽథ శీర్షతః ॥ 16

దృష్ట్వా తామశుచిం శక్రః పాదతః కృతమూర్ధజామ్ ।
శిరఃస్థానే కృతా పాదౌ జహాస చ ముమోద చ ॥ 17

తస్యాశ్చరీరవివరం వివేశ చ పురందరః ।
గర్భం చ సప్తధా రామ దిభేద పరమాత్మవాన్ ॥ 18

భిద్యమానస్తతో గర్భో వజ్రేణ శతపర్వణా ।
రురోద సుస్వరం రామ తతో దితిరబుధ్యత ॥ 19

మారుదో మారుదశ్చేతి గర్భం శక్రోఽభ్యభాషత ।
దిభేద చ మహాలేజా రుదంతమపి వాసవః ॥ 20

న హంతవ్యో న హంతవ్య ఇత్యేవం దితిరబ్రవీత్ ।
నిష్ప్రపాత తతశ్చక్రో మాతుర్వచనగౌరవాత్ ॥ 21

ప్రాంజలిర్వజ్రసహితో దితిం శక్రోఽభ్యభాషత ।
అశుచిర్దేవి సుప్తాసి పాదయోః కృతమూర్ధజా ॥ 22

ఓ రఘురామా! వేయిసంవత్సరముల తపఃకాలములో పది సంవత్సరములకాలము మిగిలియుండగా (అనగా తొమ్మిదినందల తొంబదిసంవత్సరముల కాలము గడిచినపిదప) దేవేంద్రుని సేవలకు దితి మిక్కిలి సంతోషురాలై ఆయనతో ఇట్లు నుడివెను. (12)

"ఓ దేవేంద్రా! మహాత్ముడైన నీ తండ్రియగు కశ్యపుని నేను ప్రార్థింపగా ఆయన వేయి సంవత్సరముల తపఃఫలముగా నీకొకపుత్తుడు కలుగును" - అని నాకు వరమిచ్చెను. ఓ పరాక్రమశాలీ! నా తపోదీక్షాకాలము ఇంకను పది సంవత్సరములు మిగిలియున్నది. అప్పుడు నీనొక తమ్ముని చూడగలవు. నీకు భద్రమగుగాక. కుమారా! నిన్ను హతమార్చగల ఒకపుత్తుని నాకు ప్రసాదించుమని కాశ్యపుని కోరియుంటిని. ఆ పుత్తుడు నిన్ను జయించుటకు ఉత్సుకుడైనప్పుడు నేనతనిని శాంతపఱతును. అప్పుడతడు నీ యేడల వైరభావమును వీడి భ్రాతృభావమును చూపును. అతడు సాధించిన ముల్లోకాధిపత్యమును అతనితోగూడి నీవును అనుభవింపగలవు." (13-15)

దితి ఇంద్రునితో ఈ విధముగా పలుకుచుండగా ఇంతలో మధ్యాహ్నాసమయమయ్యెను. అంతట నిద్రముంచుకొనినచ్చుటచే ఆమె వివశయై తూలిపోసాగెను. అప్పుడామెశిరస్సు పాదములకు తాకెను. ఆమె పగటిపూట నిద్రకు లోనగుట, ఆమె కేశములు పాదదూళిని స్పృశించుట అను దోషముల కారణముగా ఇంద్రుడు ఆమె అశుచియైనట్లు¹⁾ ఎఱింగి, సంతోషముతో దరహాసము చేసెను. (16-17)

శ్రీరామా! పిమ్మట ఇంద్రుడు ఆమెగర్భమున ప్రవేశించి, దైర్యము వహించి, గర్భస్థశిశువును ఏడు ముక్కలుగా జేసెను. (18)

ఓ రామా! ఇంద్రుడు నూజించులుగల తనవజ్రాయుధముతో చేదింపగా అది (ఆ శిశువు) బిగ్గరగా ఏడ్చెను. అంతట దితి మేల్కొనెను. అట్లు ఏడ్చుచు గర్భమందున్న శిశువుతో ఇంద్రుడు 'ఏడువకుము, ఏడువకుము' అని పలుకుచు మఱల దానిని చేదించెను. అంతట దితి ఇంద్రునితో 'శిశువును చంపకుము, చంపకుము' - అని పలికెను. పిమ్మట ఇంద్రుడు తల్లిమాటలపై గౌరవము ఉంచి గర్భమునందుండి బయటపడెను. (19-21)

వజ్రాయుధమును దరించియున్న ఇంద్రుడు అంజలి పుటించి దితితో ఇట్లు నుడివెను. "ఓ దేవీ! పాదములవైపు శిరస్సును

1) మధ్యాహ్నాసమయమున నిద్ర క్రమ్ముకొని నచ్చుటచే దితి శయ్యపై పాదములవైపు శిరస్సునుంచి నిద్రలో మునిగెను. అప్పుడు ఆమె కేశములు పాదస్థానమునందలి దూళిస్పర్శకు లోనయ్యెను. ఈ విధముగా దోషద్యయము వాటిల్లెను - అని కొంత మంది వ్యాఖ్యానించిరి.

తదంతర మహం లబ్ధ్వా శక్రహంతార మాహవే ।
అభిందం సప్తథా దేవి తస్మే త్వం క్షంతు మర్హసి ॥ 23

ఉంచి నిద్రించుటవలన నీవు అశుచివైతివి. ఈ అవకాశమును జూచుకొని, యుద్ధమున నన్ను చంపనున్న వానిని ఏడు ముక్కలుగా చేసితిని. అమ్మా నన్ను క్షమింపుము." (22-23)

ఇత్యార్తే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే బాలకాండే షట్పత్వారింశస్సర్గః (46)

వాల్మీకిమహర్షివిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి బాలకాండమునందు నలుబదిఆఠవసర్గము సమాప్తము

-- * * * --

47. నలుబదిఏడవసర్గము

సప్తమరుత్తుల వృత్తాంతము - విశాలానగరప్రభువైన 'సుమతి' విశ్వామిత్రునకు ఆదరసత్కారములను ఒనర్చుట.

సప్తథా తు కృతే గర్భే దితిః పరమదుఃఖితా ।
సహస్రాక్షం దురాధర్మం వాక్యం సానునయాబ్రవీత్ ॥ 1

మమాపరాధాద్గర్భోఽయం సప్తథా విఫలీకృతః ।
నాపరాధోఽస్తి దేవేశ తవాత్ర బలసాదన ॥ 2

ప్రియం తు కర్తు మిచ్ఛామి మమ గర్భవిపర్యయే ।
మరుతాం సప్త సప్తానాం స్థానపాలా భవంత్యిమే ॥ 3

వాతస్కంధా ఇమే సప్త చరంతు దివి పుత్రక ।
మారుతా ఇతి విఖ్యాతా దివ్యరూపా మమాత్మజాః ॥ 4

బ్రహ్మలోకం చరత్వేక ఇంద్రలోకం తథాపరః ।
దివి వాయురితి ఖ్యాతః తృతీయోఽపి మహాయశః ॥ 5

దితి తనగర్భస్థపిండము ఏడుముక్కలైనందులకు తీరనిదుఃఖమునకు లోనయ్యెను. అప్పుడు ఆమె దుర్జయుడైన సహస్రాక్షునితో ఇట్లు అనునయ వచనములను పల్కిెను. (1)

"బలాసురుని హతమార్చిన ఓ దేవేంద్రా! నా అపరాధము వలననే ఈ గర్భస్థపిండము ఏడు శకలములైనది. యథార్థముగా ఇందు నీ తప్పు ఏ మాత్రము లేదు. ఖండితమైన గర్భముయొక్క సప్తమూర్తులు ఏడు లోకములకును పాలకులగుదురు. దివ్య స్వరూపులైన నా కుమారులు ఏడుగురును సప్తవిదవాయువులకు అభిమానదేవతలై, 'మరుత్తులు' (1) అను పేర విఖ్యాతులై దివ్యలోకములయందు సంచరింతురు. (2-4)

వీరిలో ఒకడు బ్రహ్మలోకమునందును, మఱియొకడు ఇంద్రలోకమునందును, ఇంకొకడు మహాయశస్వియై 'వాయువు' అను పేరుతో ప్రసిద్ధుడై ఆంతరిక్షమునందును సంచరింతురు-

1) శ్లో॥ అవహప్రవాశ్చైవ సంవహశ్చేద్యహస్తదా । వివహఖ్యః పరివహః పరావహ ఇతిక్రమాత్ ॥

సప్తైతే మారుత స్కంధా మహర్షిభిరుదాహృతాః । ఆవహోవర్తయేద్వాయుః మేఘోల్కా వృష్టి విద్యుతః ॥

వర్తయేత్ ప్రవాశ్చైవ తథా మార్తాండ మండలమ్ । సంవహోమారుత స్కంధః తథాశీతాంశు మండలమ్ ॥

వర్తయేదుద్వహశ్చాసి తథా నక్షత్రమండలమ్ । సంవహో వివహఖ్యశ్చ తదైవ గ్రహమండలమ్ ॥

సప్తర్షి చక్రం స్వర్గంగాం షష్టః పరివహస్తదా । పరావహస్తదా వాయుఃవర్తయేత్ ద్రువమండలమ్ ॥ (గోవిందరాజీయవ్యాఖ్య)

1) ఆవహము 2) ప్రవాహము 3) సంవహము 4) ఉద్వహము 5) వివహము 6) పరివహము 7) పరావహము అను ఏడు మరుత్తులను 'వాతస్కంధములు' అనియు అందురు.

ఆవహము మేఘమండలమునకును, ప్రవాహము సూర్యమండలమునకును, సంవహము చంద్రమండలమునకును, ఉద్వహము నక్షత్ర మండలమునకును, వివహము గ్రహమండలమునకును, పరివహము సప్తర్షి మండలమునకును, పరావహము ద్రువమండలమునకును అర్పిస్తాన దేవతలు.

ఈ మండలక్రమమునే ఆంధ్రమహాభాగవతమునందు పోతనామాత్యుడు - ఇట్లు పేర్కొనెను -

శా ॥ ఇంతింతై వటుడింతయై మఱియు దానింతై నభోవీతిపై

నంతై తోయద మండలాగ్రమున కల్లంతై ప్రభారాశీపై

నంతై చంద్రునికంతయై ద్రువునిపైనంతై మహర్వాటిపై

నంతై సత్యసదోన్నతుండగుచు బ్రహ్మాండంత సంవర్తియై ॥

ఆంధ్రమహాభాగవతము. అష్టమస్కంధము-620

చత్వారస్తు సురశ్రేష్ఠ దిశో వై తవ శాసనాత్ ।
సంచరిష్యంతు భద్రం తే దేవభూతా మమాత్మజాః ।
త్వత్కృతే నైవ నామ్నా చ మారుతా ఇతి విశ్రుతాః । 6

తస్యాస్తద్వచనం శ్రుత్వా సహస్రాక్షః పురందరః ।
ఉవాచ ప్రాంజలిర్వాక్యం దితిం బలనిషాదనః । 7

సర్వమేతద్యథోక్తం తే భవిష్యతి న సంశయః ।
విచరిష్యంతి భద్రం తే దేవరూపాస్తవాత్మజాః । 8

ఏవం తా నిశ్చయం కృత్వా మాతాపుత్రౌ తపోవనే ।
జగ్ముఃస్త్రిదివం రామ కృతార్థావీతి నశ్చుతమ్ । 9

ఏష దేశః స కాకుత్స్థ మహేంద్రాధ్యక్షితః పురా ।
దితిం యత్ర తపస్విద్యామ్ ఏవం పరిచచార సః । 10

ఇక్ష్యాకోస్తు సరవ్యాఘ్రు పుత్రః పరమధార్మికః ।
అలంబుసాయామ్ ఉత్పన్నో విశాల ఇతి విశ్రుతః । 11

తేన చాసేదిహ స్థానే విశాలేతి పురీ కృతా । 12

విశాలస్య సుతో రామ హేమచంద్రో మహాబలః ।
సుచంద్ర ఇతి విఖ్యాతో హేమచంద్రాదనంతరః । 13

సుచంద్రతనయో రామ ధూమ్రాశ్వ ఇతి విశ్రుతః ।
ధూమ్రాశ్వతనయశ్చాపి స్పంజయ స్సమపద్యత । 14

స్పంజయస్య సుతశ్రీమాన్ సహదేవః ప్రతాపవాన్ ।
కుశాశ్వః సహదేవస్య పుత్రః పరమధార్మికః । 15

కుశాశ్వస్య మహాలేజాః సోమదత్తః ప్రతాపవాన్ ।
సోమదత్తస్య పుత్రస్తు కాకుత్స్థ ఇతి విశ్రుతః । 16

తస్య పుత్రో మహాలేజాః సంప్రత్యేష పురీ మిమామ్ ।
అవసత్యమరప్రఖ్యః సుమతిర్నామ దుర్జయః । 17

ఇక్ష్యాకోస్తు ప్రసాదేన సర్వే వైశాలికా నృపాః ।
దీర్ఘాయుషో మహాత్మానో వీర్యవంతస్సుధార్మికాః । 18

ఓ పురందరా! మిగిలిన వలుగురును నీ ఆజ్ఞానువర్తులై నాలుగు దిశలయందును సంచరింతురు. నీకు శుభమగు గాక. దివ్య స్వరూపులైన నా కుమారులను అందఱిని ఉద్దేశించి నీవు 'మారుదః (ఏడువకుము) మారుదః (ఏడువకుము)' అని పలుకుటచే వారు 'మరుత్తులు' అను పేర వాసికెక్కుదురు. " (5-6)

బలాసురసంహారియు, సహస్రాక్షుడును ఐన దేవేంద్రుడు దితియొక్క అర్జవచనములను విని అంజలి ఘటించి, ఆమెతో ఇట్లనెను. (7)

"తల్లీ! నీకు భద్రమగు గాక. నీవు చెప్పినదంతయును జరిగితీరును. నీ మనోరథము ఈడేరును. నీ కుమారులు దివ్య స్వరూపులై సంచరింతురు." (8)

ఓ రామా! ఇట్లు ఆ తల్లీకొడుకులు ఇరువురును తపోవనమునందు అట్లు నిశ్చయించుకొని, కృతార్థులై స్వర్గమునకు వెళ్లిరని వింటిమి. (9)

ఓ కాకుత్స్థా! రామా! ఈ ప్రదేశమునందే పూర్వము దేవేంద్రుడు నివసించి, తపస్విద్దురాలైన దితికి పరిచర్యలు సలిపెను. (10)

ఓ నరశ్రేష్ఠా! ఇక్ష్యాకుమహారాజునకు 'అలంబుస' అను పట్టపురాణి యందు ఒక పుత్రుడు కలిగెను. అతని పేరు విశాలుడు. అతడు పరమధార్మికుడుగా ప్రసిద్ధికెక్కినను. ఆయన పేరుతోనే ఈ ప్రదేశమున 'విశాల' యను నగరము నిర్మింపబడి ప్రఖ్యాతికెక్కినను. ఓ రామా! మిక్కిలి బలశాలియైన హేమచంద్రుడు ఈ విశాలుని కుమారుడు. హేమచంద్రుని అనంతరము అతని పుత్రుడైన సుచంద్రుడును ఘనతపహించెను. విఖ్యాతుడైన ధూమ్రాశ్వుడు ఈ సుచంద్రుని కుమారుడే. ధూమ్రాశ్వనకు కలిగిన తనయుడు స్పంజయుడు. పరాక్రమశాలియు, సర్వ శుభలక్షణ సంపన్నుడును ఐన సహదేవుడు స్పంజయుని సుతుడు. సహదేవుని పుత్రుడు కుశాశ్వుడు, అతడు పరమ ధార్మికుడు. (11-15)

కుశాశ్వని కుమారుడైన సోమదత్తుడు ప్రతాపశాలియే గాక మహాలేజస్వి. సోమదత్తుని పుత్రుడు కాకుత్స్థుడు. అతడు ప్రసిద్ధిగన్నవాడు. కాకుత్స్థునికుమారుడు సుమతి. అతడుమహాలేజస్వి, అమరతుల్యుడు, అజేయుడు ఐన 'సుమతి' ఇప్పుడు ఈ నగరమును పరిపాలించుచున్నాడు. (16-17)

'విశాల' నగరమును పరిపాలించిన రాజులందఱును ఈ వంశమునకు మూలపురుషుడైన ఇక్ష్యాకుమహారాజు యొక్క అనుగ్రహముచేతనే దీర్ఘాయుష్మంతులై నర్తిల్లిరి. వారు అందఱును మహాత్ములు, మిక్కిలి పరాక్రమశాలురు, పరమధార్మికులు. (18)

ఇహోద్య రజనీం రామ సుఖం వత్స్వామహే వయమ్ ।
శ్వః ప్రభాతే నరశ్రేష్ఠ జనకం ద్రష్టుమర్హసి । 19

సుమతిస్తు మహాతేజా విశ్వామిత్రమ్ ఉపాగతమ్ ।
శ్రుత్వా నరవరశ్రేష్ఠః ప్రత్యుద్గచ్ఛన్మహాయశాః । 20

పూజాం చ పరమాం కృత్వా సోపాధ్యాయస్సబాంధవః ।
ప్రాంజలిః కుశలం పృష్ట్యా విశ్వామిత్రమ్ అథాబ్రవీత్ । 21

ధన్యోఽస్మ్యసుగృహీలోఽస్మి యస్య మే విషయం మునిః ।
సంప్రాప్తో దర్శనంచైవ నాస్తి ధన్యతరో మయా । 22

ఓ నరోత్తమా! రామా! ఈ రాత్రిని ఇచటనే సుఖముగా గడిపి, రేపు ఉదయముననే జనకమహారాజును దర్శించుటకు వెళ్లుదము. (19)

మిగుల సరాక్రమవంతుడును, మహాయశస్వియు ఐన ఆ 'సుమతి' మహారాజు తననగరమునకు విశ్వామిత్ర మహర్షి వచ్చినట్లు ఎఱింగి, ఆయనకు స్వాగతమర్యాదలు నెరపుటకై పురోహితులతో, బంధువులతో గూడి ఎదురేగెను. పిమ్మట సకలమర్యాదలతో ఆయనను పూజించి, అంజలి సుటించి, కుశల ప్రశ్నలు కావించెను. పిదప విశ్వామిత్రమహర్షితో అతడు ఇట్లనెను. (20-21)

"ఓ మహాత్మా! నన్ను అనుగ్రహింపదలచి మీరు మా దేశమునకు దయతో విచ్చేసెతిరి. నేను ధన్యుడనైతిని. మీ దర్శన భాగ్యముగూడ గలిగెను. ఇక నాయంతటి ధన్యుడు ఎవ్వడుండును? (22)

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే బాలకాండే సప్తచత్వారింశస్సర్గః (47)

వాల్మీకిమహర్షినిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి బాలకాండమునందు నలుబదిఏడవసర్గము నమాప్తము

-- * * * --

48. నలుబదిఎనిమిదవసర్గము

అహల్యాశాపవృత్తాంతము.

పృష్ట్యా తు కుశలం తత్ర పరస్పరసమాగమే ।
కథాంతే సుమతిర్వాక్యం వ్యాజహర మహామునిమ్ । 1

ఇమౌ కుమారౌ భద్రం తే దేవతుల్యపరాక్రమౌ ।
గజసింహగతి వీరౌ శార్దూలవృషభోపమా । 2

సద్మపత్రవిశాలాక్షౌ ఖడ్గతూణీధనుర్ధరా ।
అశ్వినావివ రూపేణ సముపస్థితయౌవనౌ । 3

యద్యచ్ఛయైవ గాం ప్రాప్తౌ దేవలోకాదివామరౌ ।
కథం పథ్యామిహ ప్రాప్తౌ కిమర్థం కన్య వా మునే । 4

పరస్పరము ఆ ఇరువురి (విశ్వామిత్రమహర్షి, సుమతి మహారాజు) కుశలప్రశ్నలు ముగిసినపిమ్మట, రాజు ఆ మహా మునితో ఇట్లు నుడినెను. (1)

ఓ మునీశ్వరా! ఈ ఇరువురు చిన్నారులును సరాక్రమమున విష్ణుతుల్యులుగ కన్పట్టుచున్నారు. వీరు గాంభీర్యగమనమున గజేంద్రసదృశులు, శత్రుతిరస్కార గమనమునందు సింహ తుల్యులు, బయంకరగమనమున శార్దూలసమానులు, వృషభముల వలె తీవిగా నడచువారు, వీరు తామరరేకులవలె విశాలమైన కన్నులుగలవారు, ఖడ్గములను దనుర్పాణములను ధరించిన వారు, రూపసౌభాగ్యమున అశ్వినీదేవతలవంటివారు, వయసునకు దగినసాగుసులతో యౌవనమునందు అడుగిడుచున్నవారు, దివినుండి భువికి ఏతెంచిన దేవతలవలెనున్న వీరు మా భాగ్యవశమున ఇచటికి విచ్చేసిరి. ఓ మునీశ్వరా! తమ సుకుమారమైన పాదములతో ఈ కటికి నేలపై నడచినప్పుచున్న వీరు ఎవరి కుమారులు? సూర్యచంద్రులు ఆకాశమునవలె

భూషయంతావిమం దేశం చంద్రసూర్యావివాంబరమ్ ।
పరస్పరస్య సదృశౌ ప్రమాణేంగితచేష్టితైః । 5

కిమర్థం చ నరశ్రేష్ఠా సంప్రాప్తౌ దుర్గమే పథి ।
వరాయుధధరా వీరా శ్రోతుమిచ్ఛామి తత్త్వతః । 6

తస్య తద్వచనం శ్రుత్వా యథావృత్తం న్యవేదయత్ ।
సిద్ధాశ్రమనివాసం చ రాక్షసానాం వధం తథా । 7

విశ్వామిత్రవచః శ్రుత్వా రాజా పరమహర్షితః ।
అతిథీ పరమౌ ప్రాప్తౌ పుత్రౌ దశరథస్య తా ।
పూజయామాస విధివత్ సత్కారార్హౌ మహాబలా । 8

తతః పరమ సత్కారం సుమతేః ప్రాప్య రాఘవౌ ।
ఉప్య తత్ర నిశామేకాం జగ్ముతు ర్మిథిలాం తతః । 9

తాం దృష్ట్వా మునయః సర్వే జనకస్య పురీం శుభామ్ ।
సాధు సాధ్వితీ శంసంతో మిథిలాం సమపూజయన్ । 10

మిథిలోపవనే తత్ర ఆశ్రమం దృశ్య రాఘవః ।
పురాణం నిర్జనం రమ్యం పప్రచ్ఛ మునిపుంగవమ్ । 11

శ్రీమదాశ్రమసంకాశం కిన్న్విదం మునివర్జితమ్ ।
శ్రోతు మిచ్ఛామి భగవన్ కస్యాయం పూర్వ ఆశ్రమః । 12

తచ్ఛ్రుత్వా రాఘవేణోక్తం వాక్యం వాక్యవిశారదః ।
ప్రత్యువాచ మహాతేజా విశ్వామిత్రో మహామునిః । 13

హంత తే కథయిష్యామి శృణు తత్త్వేన రాఘవ ।
యస్మైతదాశ్రమపదం శస్త్రం కోపాస్మహాత్మనా । 14

గౌతమస్య నరశ్రేష్ఠ పూర్వమాసీన్మహాత్మనః ।
ఆశ్రమో దివ్యసంకాశః సురైరపి సుపూజితః । 15

వీరు మాదేశమున వెలుగులను విరజిమ్ముచున్నారు. శరీరావృత్యమునందును, దరహాసాదులతో తనులోనిభావములను ప్రకటించుటయందును గమనభాషణములయందును, చూపులయందును ఒకరికొకరు తీసిపోనివారు, శ్రేష్ఠములైన ఆయుధములను దరించిన ఈ వీరులు ఈ దుర్గమారణ్యములలో నడచినచుటకు కారణమేమి? ఇంతకును వీరెవరు? ఈ విషయములనన్నింటిని వినగోరుచున్నాను. తెలిపి పుణ్యము గట్టుకొనుడు." (2-6)

ఆ మహారాజుప్రశ్నలకు సమాధానముగా విశ్వామిత్రమహాముని సిద్ధాశ్రమనివాసము, తాటకా మారీచాదిరాక్షసులవధ మున్నుగా గల సమస్త వృత్తాంతములను పూసగ్రుచ్చినట్లు దెలిపెను. (7)

విశ్వామిత్రునివచనములను విని, దశరథునిపుత్రులగు రామలక్ష్మణులనంటి మహాత్ములు తనకు అతిదురుగా లభించినందులకు మహారాజు పరమానంద భరితుడాయెను. మహాసరాక్రమవంతులు, సత్కారార్హులు ఐన ఆ రాకుమారులకు విధ్యుక్తముగా పరమసంతోషముతో పూజలు సలిపెను. (8)

రామలక్ష్మణులు సుమతిమహారాజునుండి చక్కని గౌరవ సత్కారములను అందుకొని, ఒక రాత్రి అచట గడపిరి. మఱునాడు వారు విశ్వామిత్రునివెంట మునులతోగూడి మిథిలానగరమునకు బయలుదేరిరి. మునులందఱును మనోహరమైన జనకునిపురమును జూచి, 'బాగు బాగు' అని కొనియాడుచు ఆ మిథిలకు నమస్కరించిరి. (9-10)

అంతట శ్రీరాముడు మిథిలకు సమీపమునగల వనము నందు ఒక ఆశ్రమమును జూచెను. అది ప్రాచీనమైనదేయైనను మిక్కిలి రమ్యముగా ఉండెను. కాని అది నిర్జనముగా ఉండుటను జూచి శ్రీరాముడు ఆ మహామునితో ఇట్లునుడివెను. (11)

"ఓ మహాత్మా! ఇది పూర్తిగా ఆశ్రమలక్షణములతో కన్పట్టుచున్నది. కాని ఇందు మునులేవ్వరును కనబడుట లేదేమి? పురాతనమైన ఈ ఆశ్రమము ఎవరిదైయుండును? ఈ విషయములను వినగోరుచున్నాను." (12)

మిక్కిలి తేజస్వీయు, వాక్పతురుడును ఐన విశ్వామిత్ర మహాముని రాఘవునిప్రశ్నలకు ఇట్లు ప్రత్యుత్తరమిచ్చెను. (13)

'ఓ రామా! భలే! నీవడిగినప్రశ్న ఎంతయుసముచితముగా నున్నది. ఈ ఆశ్రమము ఒక మహాత్ముని కోపకారణముగా శాపమునకు గుఱియైనది. ఆ విషయములను అన్నింటిని తేటతెల్లము గావించెదను' వినుము. (14)

"ఓ నరశ్రేష్ఠా! ఇది మహాత్ముడైన గౌతమమహర్షిఆశ్రమము. ఇది ఒకానొకప్పుడు దివ్యశోభలతో విలసిల్లుచు దేవతల పూజలను సైతము అందుకొనినది. వాసిగాంచిన ఓ రామా!

స చేహ తస ఆతిష్ఠత్ అహల్యాసహితః పురా ।
 వర్షపూగాననేకాంశ్చ రాజపుత్ర మహాయశః । 16

తస్యాంతరం విదిత్వా తు సహస్రాక్షశ్చచిపతిః ।
 మునివేషధరోహల్యామ్ ఇదం వచనమబ్రవీత్ । 17

ఋతుకాలం ప్రతీక్షంతే నార్జినస్సుసమాహితే ।
 సంగమం త్వహ మిచ్ఛామి త్వయా సహ సుమధ్యమే । 18

మునివేషం సహస్రాక్షం విజ్ఞాయ రఘునందన ।
 మతిం చకార దుర్మేధా దేవరాజకుతూహలాత్ । 19

అథాబ్రవీత్ సురశ్రేష్ఠం కృతార్థేనాంతరాత్మనా ।
 కృతార్థాస్మి సురశ్రేష్ఠ గచ్ఛ శీఘ్ర మితః ప్రభో । 20

ఆత్మానం మాం చ దేవేశ సర్వథా రక్ష మానద । 21

ఇంద్రస్తు ప్రహసన్ వాక్యమ్ అహల్యామ్ ఇదమబ్రవీత్ ।
 సుశ్రోణి పరితుష్టోఽస్మి గమిష్యామి యథాగతమ్ । 22

ఏనం సంగమ్య తు తదా నిశ్చక్రామోటజాత్ తతః ।
 స సంభ్రమాత్ త్వరన్ రామ శంకితో గౌతమం ప్రతి । 23

గౌతమం సదదర్శాథ ప్రవిశంతం మహామునిమ్ ।
 దేవదానవదుర్దర్శం తపోబలసమన్వితమ్ । 24

తీర్థోదకపరిక్లిన్నం దీప్యమానమివానలమ్ ।
 గృహీతసమిధం తత్ర సకుశం మునిపుంగవమ్ ।
 దృష్ట్వా సురపతిః త్రస్తో వివర్ణవదనోభవత్ । 25

అథ దృష్ట్వా సహస్రాక్షం మునివేషధరం మునిః ।
 దుర్వుత్తం వృత్తసంపన్నో రోషాద్వచనమబ్రవీత్ । 26

మమ రూపం సమాస్థాయ క్షుణ్ణాన్ దుర్మతే ।
 అకర్తవ్యమిదం తస్మాత్ విఫలస్త్వం భవిష్యసి । 27

గౌతమేనైవముక్తస్య సరోషేణ మహాత్మనా ।
 పేతతుర్వషణౌ భూమౌ సహస్రాక్షస్య తత్క్షణాత్ । 28

తథా శప్త్యా స నై శక్రమ్ అహల్యామపి శప్తవాన్ ।
 ఇహ వర్షసహస్రాణి బహూని త్వం నివత్స్యసి । 29

పూర్వకాలమున ఆ గౌతమముని తనభార్యయగు అహల్యతోగూడి, ఈ ఆశ్రమమునందు వసించుచు, పెక్కు సంవత్సరములు తపస్సుచేసెను. గౌతమముని ఆశ్రమమున లేనిసమయమును జూచుకొని, శచీపతియైన దేవేంద్రుడు గౌతమమునివేషములో ఆ ఆశ్రమమునకు వచ్చి, అహల్యతో ఇట్లు వచించెను. (15-17)

"ఓ సుందరీమణీ! కామాతురులు ఋతుకాలమువలకు ఆగరు. ఓ తరుణీ! నీతో సంగమింపగోరుచున్నాను." (18)

"ఓ రఘునందనా! అహల్య గౌతమముని వేషములో వచ్చినవాడు ఇంద్రుడని తనతపశ్శక్తిచే గుర్తించెను. దేవతలకు ప్రభునైనను ఇంద్రుడు 'ఈ విధముగా పలుకుచున్నాడేమి?' అను విషయము ఆమెబుద్ధికితోచక పెక్కువిధముల ఆలోచించెను. (19)

పిమ్మట ఆమె ఆ అమరేంద్రునితో ఇట్లనెను. 'ఓ సురశ్రేష్ఠా! నా దాంపత్యజీవనమున నేను సంతుష్టురాలను. నీవు ఇచ్చటి నుండి వెంటనే వెళ్లుము. ఓ సురపతీ! అన్ని విధముల నీ-నాగౌరవములను నిలుపుము.' - పిదప ఇంద్రుడు నవ్వుచు "ఓ సుందరీ! నీవిశిష్టరీతికి సంతసించితిని. వచ్చినవిధముగనే వెళ్లెదను.- అని పలికెను. (20-22)

ఓ రామా! ఇట్లామెతో పలికిన పిదప 'గౌతమ ముని వచ్చునను శంకతో భయపడుచు అతడు ఆ పర్లశాలనుండి త్వరత్వరగా బయటికి వచ్చెను. (23)

ఇంతలో గౌతమమహర్షి పర్లశాలకు రానే వచ్చెను. తపో బలసంపన్నుడైన ఆ ముని దేవదానవులకును ఆజేయుడు. తీర్థజలములలో స్నానమొనర్చి, అతడు అగ్నితేజస్సుతో ప్రకాశించుచుండెను. అట్టి ఆ మహర్షి సమీధలను, కుశలను చేతబట్టుకొని, ఆశ్రమమున ప్రవేశించుచుండగా ఆయనను చూడగనే ఇంద్రునిముఖము భయముతో వెలవెలబోయెను. ఉత్తమశీలసంపన్నుడైన గౌతమమహర్షి తనరూపమును దరించినచ్చిన దుర్వుత్తనుడగు ఇంద్రుని చూచి, రోషముతో ఇట్లు పల్కిెను. (24-26)

"ఓ దుర్మతీ! నా రూపమును దరించినచ్చి, అనుచితముగా ప్రవర్తించితివి. అందువలన నీవు విగత వృషణుడవయ్యెదవు." - అని శపించెను. (27)

మహాత్ముడైన గౌతముడు రోషముతో ఇట్లు శపించిన వెంటనే ఇంద్రునివృషణములు నేలపై రాలిపడెను. (28)

అట్లు ఇంద్రునకు శాపము ఇచ్చిన పిమ్మట గౌతముడు అహల్యనుగూడ ఇట్లు శపించెను. "వేలకొలది సంవత్సరములు నీవు అన్నపానాదులు లేక వాయుభక్షణముతో తపించుచు

వాయుభక్షా నిరాహారా తప్యంతీ భస్మశాయినీ।
అదృశ్యా సర్వభూతానామ్ ఆశ్రమేఽస్మిన్ నివత్స్వసి। 30

యదాచైతద్వనం ఘోరం రామో దశరథాత్మజః।
ఆగమిష్యతి దుర్దర్శః తదా పూతా భవిష్యసి। 31

తస్యాతిథ్యేన దుర్వృత్తే లోభమోహవివర్జితా।
మత్సకాశే ముదా యుక్తా స్వం వపుర్దారయిష్యసి। 32

ఏవ ముక్త్యా మహాతేజా గౌతమో దుష్టచారిణీమ్।
ఇమమాశ్రమముత్స్రుజ్య సిద్ధచారణసేవితే।
హిమవచ్ఛిఖరే పుణ్యే తపస్తేపే మహాతపాః। 33

ఈ ఆశ్రమమునందే పడియుండును. భస్మశాయినీనై నివ్సరికిని కనబడకుండా ఉండెదను." (29-30)

దశరథుని కుమారుడైన అజేయుడగు శ్రీరాముడు ఈ ఘోరవనమునకు వచ్చినప్పుడు నీవు (రామసాద దూళిస్సర్వతో శాపవిముక్తిని పొంది) పవిత్రురాలవగుదువు, నిజస్వరూపమును పొందుదువు. ఓ దుర్వర్తనురాలా శ్రీరామునకు అతిథి సత్కారములను నెఱపిన పిమ్మట లోభమోహములు నశించి, సంతోషముతో నన్నుజేరెదను. (31-32)

మహాతేజస్వీయైన గౌతముడు అహల్యతో ఇట్లు పలికిన పిమ్మట ఈ ఆశ్రమమును వీడెను. అనంతరము ఆ మహాతపస్వి సిద్ధులు, చారణులు నివసించునట్టి పవిత్రమైన హిమవత్పర్వత శిఖరములపై (తాను ఇంద్రుని, అహల్యను శపించిన పాపము తొలగుటకై) తపమాచరించెను. (33)

ఇత్యార్చే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే బాలకాండే అష్టచత్వారింశస్సర్గః (48)

వాల్మీకిమహర్షినిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి బాలకాండమునందు నలుబదివినిమిదవసర్గము సమాప్తము

-- * * * --

49. నలుబదితొమ్మిదవసర్గము

అహల్యాశాపనిముక్తి.

అఫలస్తు తత శృక్రో దేవాన్ అగ్నిపురోధనః।
అబ్రవీత్ తస్తవదనః సర్వసంఘాన్ సచారణాన్। 1

కుర్వతా తపసో విఘ్నం గౌతమస్య మహాత్మనః।
క్రోధ ముత్పాద్య హి మయా సురకార్యమ్ ఇదం కృతమ్। 2

అఫలోఽస్మి కృత స్తేన క్రోధాత్ సా చ నిరాకృతా।
శాపమోక్షేణ మహతా తపోఽస్యాపహృతం మయా। 3

తస్మాత్ సురవరా స్సర్వే సర్వసంఘా స్సచారణాః।
సురసాహ్యకరం సర్వే సఫలం కర్తుమర్హథ। 4

వృషణములను కోల్పోయిన ఇంద్రుడు దీనవదనుడై మహర్షులతోడను, చారణులతోడను గూడియున్న అగ్ని మొదలగు దేవతలతో ఇట్లనెను. (1)

"మహాత్ముడైన గౌతమునకు కోపము తెప్పించి, ఆయన తపస్సును భంగపఱచితిని. ఆ విధముగా నేను దేవకార్యమును నెఱవేర్చితిని. గౌతమమునిశాపకారణముగ నేను అఫలుడనైతిని. అహల్య తనభర్తచే నిరాకరింపబడి, ఆకారమును కోల్పోయెను. క్రుద్ధుడైన ఆ ముని మమ్ములను శపించుటచే ఆయనతపశ్శక్తి నష్టమయ్యెను. అందువలన ఓ సమస్తదేవతలారా! మహర్షులారా! చారణులారా! గౌతమమునితపస్సును భంగపఱచి, దేవతలకు సహాయపడిన నాకు మీరందఱును వృషణములు వచ్చునట్లు చేయుడు." (2-4)

1) సాధారణముగా ఇంద్రుడు తన వదనినినిలుపుకొనుటకై తపమాచరించువారికి కామవికారములను కలిగించుటద్వారా వారితపస్సులను భంగపఱచుటకై అస్పృశ్యులను సంపునుండెడివాడు. కాని తపశ్శక్తి సంపన్నుడైన గౌతముడు జితేంద్రియుడగుటవలన అతనితపశ్శక్తిని క్షీణింపజేయుటకు అతనికి కోపము పుట్టించుటయుక్తమని ఆసురవతి భావించెను. అందులకై అతడు ఈసన్యాగమునకు దిగెను. ఐర్యనసానముగా గౌతముడు కుపితుడై, ఇంద్రుని, అహల్యను శపించుటచే అతని తపోబలముక్షీణించెను. ఇంద్రుని లక్ష్మ్యమునెఱవేఱెను.

శతక్రతోర్వచశ్రుత్వా దేవాస్సాగ్నిపురోగమాః ।
పితృదేవానుపేత్యాహుః సహ సర్వైర్మరుద్ధజైః ॥ 5

అయం మేషః సవృషణః శక్రో హ్యవృషణః కృతః ।
మేషస్య వృషణౌ గృహ్య శక్రాయాశు ప్రయచ్ఛత ॥ 6

అఫలస్తు కృతో మేషః పరాం తుష్టిం ప్రదాస్యతి ।
భవతాం హర్షణార్థాయ యే చ దాస్యంతి మానవాః ॥ 7

అగ్నేస్తు వచనం శ్రుత్వా పితృదేవాస్సమాగతాః ।
ఉత్పాట్య మేషవృషణౌ సహస్రాక్షే న్యవేశయన్ ॥ 8

తదా ప్రభృతి కాకుత్స్థ పితృదేవాః సమాగతాః ।
అఫలాన్ భుంజతే మేషాన్ ఫలై స్త్రైషామ్ అయోజయన్ ॥ 9

ఇంద్రస్తు మేషవృషణః తదాప్రభృతి రాఘవ ।
గౌతమస్య ప్రభావేన తపసశ్చ మహాత్మనః ॥ 10

తదాగచ్ఛ మహాలేజ ఆశ్రమం పుణ్యకర్మణః ।
తారయైనాం మహాభాగామ్ అహల్యాం దేవరూపిణీమ్ ॥ 11

విశ్వామిత్రవచః శ్రుత్వా రాఘవ స్సహ లక్ష్మణః ।
విశ్వామిత్రం పురస్కృత్య తమాశ్రమ మథావిశత్ ॥ 12

దదర్శ చ మహాభాగాం తపసా ద్యోతితప్రభామ్ ।
లోకైరపి సమాగమ్య దుర్నిరీక్ష్యాం సురాసురైః ॥ 13

ప్రయత్నాన్నిర్మితాం ధాత్రా దివ్యాం మాయామయా మివ ।
సతుషాదావృతాం సాభ్రాం పూర్ణచంద్రప్రభామివ ।
(ధూమేనాపి పరీతాంగీం దీప్తామ్ అగ్నిశిఖామివ) ॥ 14

మధ్యేఽంభసో దురాధర్షాం దీప్తాం సూర్యప్రభా మివ ।
సా హి గౌతమవాక్యేన దుర్నిరీక్ష్యా బభూవ హ ॥ 15

ఇంద్రునియొక్క విన్నపమును ఆలకించి, అగ్ని మొదలగు దేవతలందఱును మరుద్గణములతోగూడి పితృదేవతల కడకేగి, ఇట్లు నుడివిరి. (5)

"గౌతమునిశాసనలితముగా ఇంద్రుడు వృషణములు లేని వాడయ్యెను. ఈ యజ్ఞమున మీకు సమర్పింపబడిన మేషము (మేకపోతు) యొక్క వృషణములతో ఇంద్రుని సఫలుని గానింపుడు. మానవులు మీసంతోషమునకై అర్పించిన ఈ మేషము వృషణములు లేనిదయ్యును మీకు పూర్తిగా తృప్తిని కల్గింపగలదు." (6-7)

అగ్నిదేవునియొక్క అనునయవచనములను విని, ఆక్కడ చేరియున్న పితృదేవతలందఱును ఆ మేషవృషణములను ఇంద్రునకు అతికించిరి. (8)

ఓ రామా! అప్పటినుండి పితృదేవతలు వృషణహీనములైన మేషములను స్వీకరించుచు వారికి (కర్తలకు) ఫలమును అనుగ్రహించు చుండిరి. (9)

ఓ రాఘవా! మహాత్ముడైన గౌతమునితపఃప్రభావమున అప్పటినుండి ఇంద్రుడు మేషవృషణుడాయెను. (10)

ఓ మహావీరా! అందువలన (అహల్యశాప విమోచనసమయము ఆనన్వయై నందున) పుణ్యాత్ముడైన గౌతమమునియొక్క ఆశ్రమమున ఆడుగిడుము. దివ్యసుందరియు, మహాత్మురాలును ఐన ఈ అహల్యను తరింపజేయుము. (ఈమెకు శాపవిముక్తి కలిగింపుము.) (11)

విశ్వామిత్రుని ఆజ్ఞను అనుసరించి, రామపుడు లక్ష్మణునితో గూడి, ఆ మహర్షివెంట గౌతమాశ్రమమున ప్రవేశించెను. (12)

పిమ్మట శ్రీరాముడు వాయుభక్షణాది కఠోరదీక్షతో గూడి, తపఃప్రభావమున కాంతిమయముగానున్న ఆ మహాత్మురాలిని (ఆ అహల్యాదేవిని) చూచెను. సృష్టికర్తయైన బ్రహ్మచే ప్రయత్నపూర్వకముగా నిర్మింపబడుటచే ఆమెస్వరూపము దివ్యమై, మాయామయమై (దృశ్యాదృశ్యమై) ఒప్పుచుండెను. నృక్షములచే పుష్పములచే కప్పబడిన ఆమె మంచుచేతను, మేఘములచేతను ఆవరింపబడిన పూర్ణచంద్రప్రభవలె విలసిల్లుచుండెను. ఇంకను ఆమె నీళ్లలో ప్రతిబింబించుచున్న సూర్యకాంతులవలెను, పొగచే కప్పబడిన అగ్నితేజస్సువలెను తేజరిల్లుచుండెను. గౌతమముని ప్రభావమువలన ఆ అహల్య మానవులకుగాని, కడకు సురాసురులకుగాని దుర్నిరీక్ష్యయై యుండెను. (13-15)

త్రయాణామపి లోకానాం యావద్రామస్య దర్శనమ్ ।
శాపస్యాంతముపాగమ్య తేషాం దర్శన మాగతా ॥ 16

రాఘవో తు తత స్తస్యాః పాదౌ జగృహతు స్తదా ।
స్మరంతీ గౌతమవచః ప్రతిజగ్రాహ సా చ తౌ ॥ 17

పాద్యమర్ఘ్యం తథాతిథ్యం చకార సుసమాహితా ।
ప్రతిజగ్రాహ కాకుత్స్థో విధిదృష్టిన కర్మణా ॥ 18

పుష్పవృష్టి ర్మహాత్మాసీత్ దేవదుందుభినిస్సవైః ।
గంధర్వాప్సరసాం చాపి మహానాసీత్ సమాగమః ॥ 19

సాధు సాధ్వితీ దేవాస్తామ్ అహల్యాం సమపూజయన్ ।
తపోబలవిశుద్ధాంగీం గౌతమస్య వశానుగామ్ ॥ 20

గౌతమోఽపి మహాలేజా అహల్యాసహితస్సుభీ ।
రామం సంపూజ్య విధివత్ తపస్తేపే మహాతపాః ॥ 21

రామోఽపి సరమాం పూజాం గౌతమస్య మహామునేః ।
సకాశాద్విధివత్ ప్రాప్య జగామ మిథిలాం తతః ॥ 22

గౌతమమహర్షియొక్క శాపవచనప్రభావముచే అమెకు శ్రీరామునిదర్శనమగువఱకును ముల్లోకములకును అమె దుర్భిరీక్ష్యయై యుండెను. శ్రీరామునిదర్శనమైనంతనే అమెకు శాపవిముక్తి కల్గెను, పిమ్మట వారికి కనబడెను. (16)

అస్పృశ్యచటికి వచ్చిన రామలక్ష్మణులు గౌతమమహర్షిపత్ని యొక్కపాదములను సేవించిరి. పిదప అమెయు గౌతమముని (తనపతి) వచనములను స్మరించుచు రామలక్ష్మణులకు పాదాభివందన మాచరించెను. అనంతరము అహల్య ఆ రామలక్ష్మణులకు అర్ఘ్యపాద్యాది - ఆతిథిసత్కారములను నెఱపెను. వారును ఆ మర్యాదలను విధివిధానముగా స్వీకరించిరి. (17-18)

పిమ్మట దేవతలు దుందుభులను మ్రోగించుచు పుష్పవృష్టిని కురిపించిరి. గంధర్వులు గానమొనర్చిరి. అప్సరసలు నృత్యములు చేసిరి. (19)

తనఅశ్రమమునకు శ్రీరాముడు విచ్చేసిన విషయమును గ్రహించి, గౌతమమహర్షియు అచటికి చేరెను. తపోబలముచే పవిత్రురాలై పతిచెంతచేరిన ఆ అహల్యాదేవిని 'బాగు బాగు' అని ప్రశంసించుచు దేవతలు ఆమెను పూజించిరి. (20)

మహాతపస్వియు, తేజస్వియు ఐన గౌతముడును అహల్యాసహితుడై విధివిధానముగా భక్తిశ్రద్ధలతో శ్రీరాముని పూజించి, సరమానందభరితుడాయెను. పిమ్మట ఆ ముని ఆ అశ్రమమునందే తపోనిమగ్నుడయ్యెను. (21)

అంతట శ్రీరామచంద్రుడును శాస్తోక్తముగా గౌతమ మహామునియొనర్చిన పూజలను స్వీకరించి, (లక్ష్మణునితో గూడి విశ్వామిత్ర మహర్షి వెంట) మిథిలా నగరమునకు బయలుదేఱెను. (22)

ఇత్యార్షే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే బాలకాండే ఏకోనపంచాశస్సర్గః (49)

వాల్మీకిమహర్షివరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి బాలకాండమునందు నలుబది తొమ్మిదవ సర్గము సమాప్తము

-- * * * --

50. ఏబదియవసర్గము

విశ్వామిత్రుడు రామలక్ష్మణులను వెంటనిడుకొని మిథిలకు వీతెంచుట - జనకమహారాజుతో సంభాషించుట.

తతః ప్రాగుత్తరాం గత్వా రామస్సౌమిత్రిణౌ సహ ।
విశ్వామిత్రం పురస్కృత్య యజ్ఞవాటమ్ ఉపాగమత్ ॥ 1

రామస్తు మునిశార్దూలమ్ ఉవాచ సహ లక్ష్మణః ।
సాధ్వీ యజ్ఞసమృద్ధిర్ని జనకస్య మహాత్మనః ॥ 2

శ్రీరాముడు లక్ష్మణునితోగూడి విశ్వామిత్రమహర్షివెంట ఈశాన్యదిశగా పయనించి, జనకునియొక్క యజ్ఞవాటికకు చేరెను. (1)

లక్ష్మణునితోగూడియున్న రామచంద్రుడు విశ్వామిత్ర మహామునితో ఇట్లనెను. "మహాత్ముడైన జనకుని యజ్ఞ సంభారములు సమృద్ధిగా చక్కగానున్నవి. ఓ మహాత్మా!

బహునీహ సహస్రాణి నానాదేశనివాసినామ్ ।
బ్రాహ్మణానాం మహాభాగ వేదాధ్యయనశాలినామ్ । 3

ఋషివాటాశ్చ దృశ్యంతే శకటీశతసంకులాః ।
దేవో విధీయతాం బ్రహ్మన్ యత్ర వత్సామహే నయమ్ । 4

రామస్య వచనం శ్రుత్వా విశ్వామిత్రో మహామునిః ।
నివేశమకరోద్దేశే వివిక్తే సలిలాయుతే । 5

విశ్వామిత్రమ్ అనుప్రాప్తం శ్రుత్వా స నృపతిస్తదా ।
శతానందం పురస్కృత్య పురోహితమనిందితమ్ ।
ప్రత్యుజ్జగామ సహసా వినయేన సమన్వితః । 6

ఋత్విజోఽపి మహాత్మాన స్త్వర్తమాదాయ సత్వరమ్ ।
విశ్వామిత్రాయ ధర్మేణ దదుర్మంత్రపురస్కృతమ్ । 7

ప్రతిగృహ్య చ తాం పూజాం జనకస్య మహాత్మనః ।
పప్రచ్ఛ కుశలం రాజ్ఞో యజ్ఞస్య చ నిరామయమ్ । 8

స తాంశ్చాపి మునీన్ పృష్ట్య సోపాధ్యాయపురోధసః ।
యథాన్యాయం తతః సర్వైః సమాగచ్ఛత్ ప్రహృష్టవత్ । 9

అథ రాజా మునిశ్రేష్ఠం కృతాంజలిరభాషత ।
ఆసనే భగవానాస్తాం సహైభిర్మునిపుంగవైః । 10

జనకస్య వచః శ్రుత్వా నిషసాద మహామునిః ।
పురోధా ఋత్విజ శ్రేణ రాజా చ సహ మంత్రిభిః । 11

ఆసనేషు యథాన్యాయమ్ ఉపవిష్టాన్ సమంతతః ।
దృష్ట్వా స నృపతిస్తత్ర విశ్వామిత్రమ్ అథాబ్రవీత్ । 12

అద్య యజ్ఞసమృద్ధిర్మే సఫలా దైవతైః కృతా ।
అద్య యజ్ఞఫలం ప్రాప్తం భగవద్దర్శనాన్మయా । 13

ధన్యోఽస్మ్యనుగృహీతోఽస్మి యస్యమే మునిపుంగవ ।
యజ్ఞోపసదనం బ్రహ్మన్ ప్రాప్తోఽసి మునిభిస్సహ । 14

ద్వాదశాహం తు బ్రహ్మర్షే శేషమాహుర్మనీషిణః ।
తతో భాగార్థినో దేవాన్ ద్రష్టుమ్ అర్హసి కౌశిక । 15

నానాదేశనివాసులు, వేదపండితులు ఐన వేలకొలది బ్రాహ్మణులు ఇవట కలరు. ఈ ప్రదేశము ఋషినివాసముల తోడను, వందలకొలది బండ్లతోను నిండియున్నది. కావున ఓ బ్రహ్మర్షీ! మనము నివసింపదగు ప్రదేశమును నిర్ణయింపుడు." (2-4)

విశ్వామిత్రమహాముని శ్రీరామునిమాటలను ఆలకించి, జలసౌకర్యములుగల ఒక నిర్జనప్రశాంతప్రదేశమును తమకు 'బస' గా నిర్ణయించెను. (5)

అంతట జనకమహారాజు అచటికి విశ్వామిత్రుడు అరుదెంచినట్లుగా విని, వెంటనే తనకు పూజ్యుడు, పురోహితుడు ఐన శతానందమహర్షిని ముందిడుకొని, వినమ్రతతో ఆ ముని కడకు వీతెంచెను. వెంటనే మహాత్ములైన ఋత్విజులు విశ్వామిత్రమహర్షికి అర్ఘ్యపాద్యాదికములతో విద్యుక్తముగా అతిథి సత్కారములను నెఱపిరి. (6-7)

విశ్వామిత్రుడు జనకమహారాజుఒనర్చిన అతిథి మర్యాదలను స్వీకరించి, రాజుగారికుశలమును గూర్చియు, యజ్ఞము నిర్విఘ్నముగా జరుగుచున్న విషయమును గుఱించియు అడిగెను. (8)

పిమ్మట ఆ మహర్షి గురువులు, ఋత్విజులు, పురోహితులు మొదలగు వారితోగూడిన శతానందాది మునులతో కుశల ప్రశ్నలు గావించి, సంతోషముగా వారితో కలిసినెల్లెను. (9)

అంతట జనకుడు అంజలి పుటించి, విశ్వామిత్రునితో "మహాత్మా! ఈ మునీశ్వరులతోగూడి ఆసనమును అలంకరింపుడు"- అని పలికెను. (10)

విశ్వామిత్రుడు జనకుని వచనములను విని, ఆసీనుడయ్యెను. పిమ్మట రాజుగూడ పురోహితులతో, ఋత్విజులతో, మంత్రులతోగూడి ఉపవిష్టుడయ్యెను. (11)

అందఱును తమతమ యోగ్యతలనుసరించి ఆసీనులైన పిదప జనకమహారాజు వారినందితీని కలయజూచి, విశ్వామిత్ర మహర్షితో ఇట్లునుడివెను. (12)

ఓమహర్షీ! "దైవానుగ్రహముచే నేడు నా యజ్ఞమునకు సమగ్రత చేకూరినది. సాఫల్యము సిద్ధించినది. నేడు మహర్షి సత్తములైన మీ దర్శనము లభించుటయే నా యజ్ఞఫలముగా భావించును. ఓ మునీశ్వరా! ఓ బ్రహ్మర్షీ! మునీశ్వరులతోగూడి మీరు నన్ననుగ్రహించి ఈ యజ్ఞవాటికకు విచ్చేయుటవలన నేను ధన్యుడనైతిని. (13-14)

ఓ బ్రహ్మర్షీ! యజ్ఞవిదులైన ఋత్విజులు 'ఇక పండ్రెండు దినములకు యజ్ఞము పరిసమాప్తమగును' అని తెల్పిరి- అప్పుడు (యజ్ఞాంతసమయమున) హవిర్పాగములను స్వీకరించుటకై వచ్చెడి దేవతలను మీరును చూడవచ్చును." (15)

ఇత్యుక్త్వా మునిశార్దూలం ప్రహృష్టవదనస్తదా ।
పునస్తం పరిపప్రచ్ఛ ప్రాంజలిః ప్రణతో నృపః ॥ 16

ఇమౌ కుమారౌ భద్రం తే దేవతుల్యపరాక్రమౌ ।
గజసింహగతీ వీరౌ శార్దూలవృషభోపమౌ ॥ 17

పద్మపత్రవిశాలాక్షౌ ఖడ్గతూణీధనుర్తరౌ ।
అశ్వినావివ రూపేణ సముపస్థితయౌవనౌ ॥ 18

యద్యచ్ఛయైవ గాం ప్రాప్తౌ దేవలోకాదివామరా ।
కథం పద్భ్యామిహ ప్రాప్తౌ కిమర్థం కస్య వా మునే ॥ 19

వరాయుధధరా వీరౌ కస్య పుత్రౌ మహామునే ।
భూషయంతావిమం దేశం చంద్రసూర్యావివాంబరమ్ ॥ 20

పరస్పరస్య సదృశౌ ప్రమాణేంగితచేష్టితైః ।
కాకపక్షధరా వీరౌ శ్రోతుమ్ ఇచ్ఛామి తత్త్వతః ॥ 21

తస్య తద్వచనం శ్రుత్వా జనకస్య మహాత్మనః ।
స్యవేదయన్మహాత్మానౌ పుత్రౌ దశరథస్య తా ॥ 22

సిద్ధాశ్రమనివాసంచ రాక్షసానాం పథం తథా ।
తచ్ఛాగమన మవ్యగ్రం విశాలాయాశ్చ దర్శనమ్ ॥ 23

అహల్యాదర్శనం చైవ గౌతమేన సమాగమమ్ ।
మహా ధనుషి జిజ్ఞాసాం కర్తుమ్ ఆగమనం తథా ॥ 24

ఏతత్సర్వం మహాతేజా జనకాయ మహాత్మనే ।
నివేద్య విరరామాథ విశ్వామిత్రో మహామునిః ॥ 25

మునీశ్వరునితో ఇట్లు పలికిన పిమ్మట జనకమహారాజు
దోసిలోగ్గి నమస్కరించి, మిక్కిలి సంతోషముతో ఆయనను
మఱల ఇట్లు ప్రశ్నించెను. (16)

"మీ వెంటనున్న ఈ చిన్నారులు దేవతలతో సమానమైన
పరాక్రమముగలవారు, వీరులు, గజసింహ శార్దూలవృషభముల
వలె గంభీరగమనులు, తామర లేకులవలె విశాలమైన కన్నులు
గలవారు, ఖడ్గములను, తూణీరములను, ధనుర్పాణములను
ధరించియున్నవారు, అశ్వినీదేవతలవలె స్ఫురద్రూపులు,
యౌవనమున అడుగిడుచున్నవారు, దైవవశమున దివినుండి
భువికి దిగివచ్చిన దేవతలవలెనున్న వీరు కాలినడకతో
ఎట్లు వచ్చిరి? ఎందులకు విచ్చేసిరి? ఓ మహర్షీ! వీరు
ఎవరివారు? ఓ మహామునీ! ఉత్తమాయుధములను ధరించి
యున్న ఈ వీరులు ఎవరి కుమారులు? సూర్యచంద్రులు
ఆకాశమునవలె వీరు ఈ దేశమున⁽¹⁾ వెలుగులను నింపు
చున్నారు. ప్రమాణమునందును, మనోబావయులయందును,
చేష్టల యందును ఒకరినొకరి పోలియున్నారు. జాలుపాలతో
చూడముచ్చటగా నున్న ఈ చిరంజీవులెవరో తెలిసికొన
గోరుచున్నాను. దయతో తెలిపి పుణ్యము గట్టుకొనుడు." (17-21)

మహాతేజస్వయైన విశ్వామిత్ర మహాముని మహాత్ముడైన
జనకుని వచనములను విని, రామలక్ష్మణులను గూర్చి ఇట్లు
వినరించెను. "ఈ మహావీరులు దశరథమహారాజుకుమారులు,
సిద్ధాశ్రమమున రాక్షసులను వధించి యజ్ఞరక్షణమొనర్చిరి.
నిర్భయముగా ప్రయాణము చేసి 'విశాలనగరము'ను దర్శించిరి,
పిమ్మట అహల్యాకు శాపవిముక్తిని గల్గించి, గౌతముని సేవలను
స్వీకరించిరి, దివ్యశక్తి సంపన్నమైన శివధనుస్సును గూర్చి
తెలిసికొనగోరి ఇచ్చటికి వీరెంచిరి." ఆ మహాముని ఈ
విశేషములనన్నింటిని జనక మహారాజునకు ఎఱింగించి
మిన్నకుండెను. (22-25)

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే బాలకాండే పంచాశస్సర్గః (50)

మహర్షినిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి బాలకాండమునందు నీబదియవసర్గము సమాప్తము

-- * * * --

1) "స్వామీ! ఈ బాలకులు ఇద్దఱును మునికులబూషణుల! లేక రాజకులదీపకుల! లేదా వేదములచే నేతి, నేతి'అని పర్జింపబడిన
నిర్గుణ నిరాకార పరబ్రహ్మము యొక్క రెండు సగుణసాకార స్వరూపముల! పరబ్రహ్మస్వరూపుల! దయతో తెలుపుడు.
సహజముగా వైరాగ్యపూర్ణమైన నామనస్సుసైతము వీరిని జూచి 'చంద్రునిజూచినచకోరమువలె' ముగ్ధమగుచున్నది. "మునీశ్వరా!
నిండు మనస్సుతో అడుగుచున్నాను వీరెవరు? ఏమియు వాచక దయతో వివరముగా తెల్పుడు. వీరిని గాంచినపిమ్మట నామనస్సు
ప్రేమపరవశమై బ్రహ్మానందసుఖమును గూడ కోరుకొనుట లేదు." - అంతట మునివరుడు నవ్వి, ఇట్లు పలికిెను. "రాజా! మీరు
లెస్సపలికితిరి. మీ వచనములెన్నడును అసత్యములు కానేరవు. ప్రపంచములోని సమస్త ప్రాణులకును వీరు ప్రియతములు." -
మునిపల్కులు విని, శ్రీరాముడు మనస్సులోనే నవ్వుకొనెను. రహస్యమును విప్రులదనినట్లు సంజ్ఞచేసెను. అప్పుడు ముని వచించెను.
"వీరు రఘుకులశ్రేష్ఠులైన దశరథమహారాజు కుమారులు. వాకు సహాయముగా నుండటకై సంపబడిరి. రామచరితమానసము -
బా.కాం. దోహ 215 తరువాత చొసా-ఈ 1-4.

51. ఏబదియొకటవసర్గము

శతానందుడు శ్రీరామునిజూచి సరవతుడగుట - అతడు విశ్వామిత్రుని పూర్వచరిత్రమును తెలుపుట.

తస్య తద్వచనం త్రుత్వా విశ్వామిత్రస్య ధీమతః।
హృష్టరోమా మహాతేజాః శతానందో మహాతపాః। 1

గౌతమస్య సుతో జ్యేష్ఠః తపసా ద్యోతితప్రభః।
రామసందర్శనాదేవ పరం విస్మయమాగతః। 2

స తా నిషణ్ణా సంప్రేక్ష్య సుఖాసీనౌ వృషాత్మజౌ।
శతానందో మునిశ్రేష్ఠం విశ్వామిత్రమథాబ్రవీత్। 3

అపి తే మునిశార్దూల మమ మాతా యశస్వినీ।
దర్శితా రాజపుత్రాయ తపో దీర్ఘముపాగతా। 4

అపి రామే మహాతేజా మమ మాతా యశస్వినీ।
వన్యైరుపాహరత్ పూజాం పూజార్హేనర్వదేహినామ్। 5

అపి రామాయ కథితం యథావృత్తం పురాతనమ్।
మమ మాతృహారేణో దైవేన దురనుష్ఠితమ్। 6

అపి కౌశిక భద్రం తే గురుణా మమ సంగతా।
మమ మాతా మునిశ్రేష్ఠ రామసందర్శనాదితః। 7

అపి మే గురుణా రామః పూజితః కుశికాత్మజ।
ఇహగతో మహాతేజాః పూజాం ప్రాప్తో మహాత్మనః। 8

అపి శాంతేన మనసా గురుర్మే కుశికాత్మజ।
ఇహగతేన రామేణ ప్రయతేనాభివాదితః। 9

తచ్ఛ్రుత్వా వచనం తస్య విశ్వామిత్రో మహామునిః।
ప్రత్యువాచ శతానందం వాక్యజ్ఞో వాక్యకోవిదమ్। 10

నాతిక్రాంతం మునిశ్రేష్ఠ యత్కర్తవ్యం కృతం మయా।
సంగతా మునినా పత్నీ భార్గవేణైవ రేణుకా। 11

తచ్ఛ్రుత్వా వచనం తస్య విశ్వామిత్రస్య భాషితమ్।
శతానందో మహాతేజా రామం వచనమబ్రవీత్। 12

గౌతమమునిపెద్దకుమారుడును, తపశ్శోభలతో వెలుగొందుచున్నవాడును, తపోధనుడును, ప్రతిభామూర్తియు ఐన శతానందుడు ప్రజ్ఞాశాలియైన విశ్వామిత్రునిమాటలను విని, (తన తల్లియైన అహల్యాదేవికి శాపవిముక్తిని ప్రసాదించిన మహానుభావుడగు) శ్రీరామచంద్రునిదర్శనమునకు విస్మయముతో పులకితగావుడయ్యెను. (1-2)

ఆ శతానందుడు సమీపముననే సుఖాసీనులైయున్న రాజకుమారులను పరికించిచూచినపిదప, విశ్వామిత్ర మునీశ్వరునితో ఇట్లు నుడివెను. (3)

"ఓ మునీశ్వరా! చాలాకాలమునుండి తపమొనరించుచు శ్రీరామునిదర్శనమునకై నిరీక్షించుచున్న యశస్వినీయగు మాతల్లిని ఈ ప్రభువు చూచెనా? ఓ తేజస్వీ! పవిత్రురాలైన మాజనని సమస్త ప్రాణులకును పూజ్యుడైన శ్రీరామునకు కందమూల నలములతో అతిథిసత్కారములను కావించెనా? (4-5)

ఓ మహాతేజోమూర్తి! మాతల్లివిషయమున విధివశమున ఘటిల్లిన సంఘటననుగూర్చి శ్రీరామచంద్రునకు పూర్తిగా వివరించితిరా? (6)

ఓ కౌశికా! నీకు మంగళమగు గాక. ఓ విశ్వామిత్రా! మా జనని అహల్యాదేవి శ్రీరాముని దర్శించి, ఆయనకు ఆతిథ్యమిచ్చిన పిమ్మట పునీతయై, మాతండ్రిని జేరినదా? ఓ కౌశికమహర్షీ! మా తండ్రియైన గౌతమమహాముని శ్రీరామునకు పూజలొనర్చెనా? మా ఆశ్రమమునకు అరుదెంచిన శ్రీరామచంద్రుడు మా తండ్రిగారిని అనుగ్రహించెనా? ఓ కౌశికా! ఆశ్రమమునకు చనుదెంచిన శ్రీరాముడు మా నూతాపితరుల నుండి పూజలను స్వీకరించిన పిదప ప్రశాంతమనస్కుడై వారికి అభివాదనము చేసెనా?" (7-9)

వాక్పరుడైన విశ్వామిత్రమహాముని శతానందునిమాటలను విన్నపిమ్మట ఆ వాక్యకోవిదునితో ఇట్లు నుడివెను. (10)

"ఓ మునీశ్వరా! సమయమునకు అనువుగా నా కర్తవ్యమును నేను నిర్వహించితిని. జనుదగ్గి రేణుకనువలె గౌతమమహర్షి తనభార్యను (అహల్యను) స్వీకరించెను." (11)

తేజస్సంపన్నుడైన శతానందమహర్షి విశ్వామిత్రుడు పలికిన వచనములను విని, రామునితో ఇట్లనెను. (12)

స్వాగతం తే నరశ్రేష్ఠ దిష్ట్యా ప్రాప్తోఽసి రాఘవ ।
విశ్వామిత్రం పురస్కృత్య మహర్షిమ్ అపరాజితమ్ । 13

అచింత్యకర్మా తపసా బ్రహ్మర్షిరతులప్రభః ।
విశ్వామిత్రో మహాతేజా వేత్స్వేనం పరమాం గతిమ్ । 14

నాస్తి ధన్యతరో రామ త్వత్తోఽన్యో భువి కశ్యప ।
గోప్తా కుశికపుత్రస్తే యేన తప్తం మహత్తపః । 15

శ్రూయతాం చాభిధాస్యామి కౌశికస్య మహత్తపః ।
యథాబలం యథావృత్తం తన్నే నిగదతః శృణు । 16

రాజా భూదేష ధర్మాత్మా దీర్ఘకాలమరిందమః ।
ధర్మజ్ఞః కృతవిద్యశ్చ ప్రజానాం చ హితే రతః । 17

ప్రజాపతిసుతశ్చాసీత్ కుశో నామ మహీపతిః ।
కుశస్య పుత్రో బలవాన్ కుశనాభస్సుధార్మికః । 18

కుశనాభసుతస్త్యాసీత్ గాధిరిత్యేవ విశ్రుతః ।
గాధేః పుత్రో మహాతేజాః విశ్వామిత్రో మహామునిః । 19

విశ్వామిత్రో మహాతేజాః పాలయామాస మేదినిమ్ ।
బహువర్షసహస్రాణి రాజా రాజ్యమకారయత్ । 20

కదాచిత్తు మహాతేజా యోజయిత్వా వరూధినిమ్ ।
అక్షౌహిణీపరివృతః పరిచక్రామ మేదినిమ్ । 21

నగరాణి స రాష్ట్రాణి సరితశ్చ తథా గిరీన్ ।
అశ్రమాన్ క్రమశో రామ విచరన్నాజగామ హ । 22

వసిష్ఠస్యాశ్రమపదం నానావృక్షనమాకులమ్ ।
నానామృగగణాకీర్ణం సిద్ధచారణసేవితమ్ । 23

దేవదానవగంధర్వైః కిన్నరైరుపశోభితమ్ ।
ప్రశాంతహరిణాకీర్ణం ద్విజనంఘనిషేవితమ్ । 24

బ్రహ్మర్షిగణనంకీర్ణం దేవర్షిగణసేవితమ్ ।
తపశ్చరణనంసిద్ధైః అగ్నికల్పైర్మహాత్మభిః । 25

నరశ్రేష్ఠుడనైన ఓ రాఘవా! నీకు స్వాగతము. అజేయుడైన విశ్వామిత్రమహర్షివెంట నీవు ఇచటికి విచ్చేయుట మాభాగ్యఫలము. విశ్వామిత్రుడు మహాశక్తిమంతుడు, తపోబలముచే బ్రహ్మర్షియైనవాడు. నిరుపమానతేజశ్శాలి, ఆయనకార్యాలోచనలు ఊహింపనలవికానివి. నీకు పరమ హితకారి. అట్టి ఈ మహాత్మునిగూర్చి నీవు ఎఱుగుదువు గదా! ఓ రామా! నీయంతటి ధన్యుడు ఈ భూమండలమున మఱియొకడు లేడు. ఈ విశ్వామిత్రముని గొప్ప తపశ్శాలి, నీకు రక్షకుడు. మహాత్ముడైన కౌశికునియొక్క తపఃప్రభావమును, చరిత్ర వైభవములను సమగ్రముగా తెలిపెదను. సానధానుడనై వినుము. (13-16)

ఈ విశ్వామిత్రుడు ధర్మజ్ఞుడు, ధర్మాత్ముడు, సమస్తవిద్యలలో అతీతేతినవాడు, శత్రువులను అణచినవాడు, అనుక్షణము ప్రజాక్షేమమునుగోరుచు దీర్ఘకాలము రాజ్యపాలన చేసినవాడు. (17)

కుశుడు అను మహారాజు ప్రజాపతికుమారుడు. అతని పుత్రుడైన కుశనాభుడు ధార్మికుడు, మిక్కిలి బలశాలి. సుప్రసిద్ధుడైన 'గాధి' కుశనాభునిసుతుడు. ఆ గాధినందనుడే మహాతేజస్వయైన ఈ విశ్వామిత్ర మహాముని. (18-19)

మహాబలసంపన్నుడైన విశ్వామిత్రుడు ఈ భూమండలమునకు ప్రభువై వేలకొలదిసంవత్సరములు రాజ్యపాలన గావించెను. (20)

గొప్ప శక్తిశాలియైన విశ్వామిత్రుడు చతురంగ బలములను సమకూర్చుకొని, ఒకానొకప్పుడు ఒక అక్షౌహిణీ సైన్యముతో భూమండలమును చుట్టినట్టెను. (21)

ఓ రామా! అతడు నగరములను, రాష్ట్రములను, నదులను, సర్వతములను ఆశ్రమములను క్రమముగా చాటుచు వసిష్ఠుని ఆశ్రమమునకు విచ్చేసెను. ఆ ఆశ్రమము వినిధములగు వృక్షములతో కలకలలాడుచుండెను. అచట నానావిధములైన వన్యమృగములు తిరుగాడుచుండెను. అచట సిద్ధులు, చారణులు నివసించుచుండిరి. దేవదానవ గంధర్వులతో కిన్నరులతో అది శోభిల్లుచుండెను. ప్రశాంతముగానున్న ఆ ఆశ్రమమున లేళ్లగుంపులు హాయిగా మసలుచుండెను. పక్షుల కిలకిలారావములతో అది మనోహరముగానుండెను. (22-24)

బ్రహ్మర్షులు, దేవర్షులు అందు తమతపోజీవనవిధానములను కొనసాగించుచుండిరి. అక్కడి ఋషులందఱును తపస్సిద్ధి సంపన్నులు, అగ్నివలె తేజోమూర్తులు. ఆ మహాత్ములలో కొందఱికి జలములు మాత్రమే ఆహారము, మఱి కొందఱి ఆహారము వాయువు మాత్రమే. ఇంకను కొందఱు పండిరాలిన

అబ్బుకైర్వాయుభక్షైశ్చ శీర్లపర్లాశనైస్తథా ।
ఫలమూలాశనైర్దాంతైః జితరోష్ణైర్జితేంద్రియైః ॥ 26

ఋషిభిర్వాంఛితైశ్చ జపహోమపరాయణైః ।
అన్యైర్వైభానైశ్చైవ సమంతాదుపశోభితమ్ ॥ 27

వసిష్ఠస్యాశ్రమపదం బ్రహ్మలోకమివాపరమ్ ।
దదర్శ జయతాం శ్రేష్ఠో విశ్వామిత్రో మహాబలః ॥ 28

ఆకులనుమాత్రమే భుజించుచుందురు. పండ్లు, దుంపలు మాత్రమే కొందఱికి అహారము, వారు మనోనిగ్రహము గలవారు, రాగద్వేషములకు ఆతీతులు, జితేంద్రియులు. (25-26)

బ్రహ్మదేవుని పుత్రులైన వాలఖిల్యులు, వైభానసులు, అచట జపహోమతత్పరులైయుండిరి. ఆ వసిష్ఠాశ్రమము మఱియొక బ్రహ్మలోకమా అనునట్లు విరాజిల్లుచుండెను. విజేతలలో శ్రేష్ఠుడును, మహా బలశాలియు ఐన విశ్వామిత్రుడు దానిని దర్శించెను. (27-28)

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే బాలకాండే ఏకపంచాశస్సర్గః (51)

వాల్మీకిమహర్షినిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి బాలకాండమునందు ఏబదియొకటవ సర్గము సమాప్తము

-- * * * --

52. ఏబదిరెండవసర్గము

వసిష్ఠమహర్షి తన ఆతిథ్యమును స్వీకరింపుమని విశ్వామిత్రుని ఆహ్వానించుట.

స దృష్ట్వా పరమప్రీతో విశ్వామిత్రో మహాబలః ।
ప్రణతో వినయాద్వీరో వసిష్ఠం జపతాం వరమ్ ॥ 1

స్వాగతం తవ చేత్యుక్తో వసిష్ఠేన మహాత్మనా ।
ఆసనం చాస్య భగవాన్ వసిష్ఠో వ్యాదిదేశ హ ॥ 2

ఉపవిష్టాయ చ తదా విశ్వామిత్రాయ ధీమతే ।
యథాన్యాయం ఘనివరః ఫలమూలాన్యుపాహరత్ ॥ 3

ప్రతిగృహ్య తు తాం పూజాం వసిష్ఠాద్రాజసత్తమః ।
తపోఽగ్నిహోత్రశిష్యేషు కుశలం పర్యప్రచ్ఛత్ ॥ 4

విశ్వామిత్రో మహాలేజా వనస్పతిగణే తథా ।
సర్వత్ర కుశలంచాహ వసిష్ఠో రాజసత్తమమ్ ॥ 5

సుభోపవిష్టం రాజానం విశ్వామిత్రం మహాతపాః ।
పప్రచ్ఛ జపతాం శ్రేష్ఠో వసిష్ఠో బ్రహ్మణస్సుతః ॥ 6

కచ్ఛిత్రేకుశలం రాజన్ కచ్ఛిద్దర్మేణ రంజయన్ ।
ప్రజాః పాలయసే వీర రాజవృత్తేనధార్మిక ॥ 7

గొప్పబలసంపన్నుడైన విశ్వామిత్రుడు ఆ ఆశ్రమమును దర్శించి, ఎంతయు సంతసించెను. అనంతరము ఆ మహావీరుడు మహాతపస్వియైన వసిష్ఠునకు ప్రణమిల్లెను. (1)

మహాత్ముడైన వసిష్ఠుడు ఆయనకు స్వాగతసత్కారములను జరిపి, ఆయనను ఉచితాసనమున అలంకరింపజేసెను. (2)

ప్రజ్ఞాశాలియగు విశ్వామిత్రుడు ఆసనమును అధిష్ఠించిన పిమ్మట, శాస్త్రమర్యాదలను అనుసరించి, వసిష్ఠుడు ఆ మహా మునికి ఫలమూలాదులతో ఆతిథిపూజలను నిర్వహించెను. (3)

మహాపరాక్రమశాలియు, రాజశ్రేష్ఠుడును ఐన విశ్వామిత్రుడు వసిష్ఠునినుండి అతిథిసత్కారములను అందుకొనిన పిమ్మట "మితవశ్చర్యలు, అగ్నికార్యములు నిర్విఘ్నముగా కొనసాగుచున్నవా? మీ శిష్యులు కుశలమే గదా! మీవనవృక్షములు పుష్పఫల శోభితములే గదా!" అని ఆ మహర్షిని ప్రశ్నించెను. అంతట వసిష్ఠుడును ఆ 'అందఱును కుశలమే' అని మహారాజుతో నుడివెను. (4-5)

బ్రహ్మసుతుడును, జపతపస్సంపన్నుడును ఐన వసిష్ఠుడు సుఖాసీనుడైయున్న విశ్వామిత్రమహారాజును ఇట్లడిగెను. (6)

"ఓ మహారాజా! నీవు కుశలమే గదా! దార్మికుడనైన ఓ వీరా! రాజవృత్తిని⁽¹⁾ అనుసరించి ధర్మముగా ప్రజానురంజకముగా పరిపాలించుచున్నావా? నీ భృత్యులను చక్కగా పోషించుచున్నావా?

1) రాజవృత్తి నాలుగు విధములు. శ్లో ॥ న్యాయేనార్జనమర్హస్య వర్తనం పాలనంతథా । సత్పాత్రే ప్రతిపత్తిశ్చ రాజవృత్తం చతుర్విధమ్ ॥ న్యాయమార్గమున ధనాగారమును నింపుట, దానినివృద్ధిపఱచుట, రక్షించుట, పాత్రులైన వారికి దానమిచ్చుట - అను నాల్గును రాజవృత్తులు. గోవిందరాజీయ న్యాయ.

కచ్చిత్రే సంభృతా భృత్యాః కచ్చిత్ప్రసంగం శాసనే ।
 కచ్చిత్రే విజితాస్సర్వే రిషవో రిపునూదనః । 8
 కచ్చిద్భలేషు కోశేషు మిత్రేషు చ పరంతపః ।
 కుశలం తే సరవ్యాఘ్ర పుత్రపౌత్రే తవానఘః । 9
 సర్వత్ర కుశలం రాజా వసిష్ఠం ప్రత్యుదాహరత్ ।
 విశ్వామిత్రో మహాలేజా వసిష్ఠం విసయాన్వితః । 10
 కృత్వోభో సుచిరం కాలం ధర్మిష్ఠౌ తౌ కథాఘ్నభాః ।
 ముదా పరమయా యుక్తైః ప్రీయేతాం తౌ పరస్పరమ్ । 11
 తతో వసిష్ఠో భగవాన్ కథాంతే రఘునందనః ।
 విశ్వామిత్రమిదం వాక్యమ్ ఉవాచ ప్రహసన్నివః । 12
 ఆతిథ్యం కర్తుమిచ్ఛామి బలస్యాస్య మహాబలః ।
 తవ చైవాప్రమేయస్య యథార్థం సంప్రతీచ్ఛ మే । 13
 సత్క్రియాం తు భవానేతాం ప్రతీచ్ఛతు మయోద్యతామ్ ।
 రాజాత్వమతిథిత్రేష్ఠః పూజనీయః ప్రయత్నతః । 14
 వీరముక్తే వసిష్ఠేన విశ్వామిత్రో మహామతిః ।
 కృతమిత్యబ్రవీద్రాజా ప్రియవాక్యేన మే త్వయా । 15
 ఫలమూలేన భగవన్ విద్యతే యత్తవాశ్రమే ।
 పాద్యే నాచమనీయేన భగవద్దర్శనేన చ । 16
 సర్వథా చ మహాప్రాజ్ఞ పూజార్హేణ సుపూజితః ।
 గమిష్యామి నమస్తేఽస్తు మైత్రేణేక్షస్య చక్షుషా । 17
 వీరం బ్రువంతం రాజానం వసిష్ఠః పునరేవ హి ।
 న్యమంత్రయత ధర్మాత్మా పునః పునరుదారధీః । 18
 బాధ మిత్యేవ గాథేయో వసిష్ఠం ప్రత్యువాచ హః ।
 యథాప్రియం భగవతః తథాస్తు మునిపుంగవః । 19
 వీర ముక్తే మహాలేజా వసిష్ఠో జపతాం వరః ।
 ఆజుహోవ తతః ప్రీతః కల్మాషీం ధూతకల్మషః । 20
 వీర్యహి శబలే క్షీప్రం శృణు చాపి వచో మమ ।
 సబలస్యాస్య రాజర్షేః కర్తుం వ్యవసితోఽస్మహమ్ । 21

వారు రాజశాసనములను బాగుగా నడుపుచున్నారా?
 ఓ శత్రుమర్దనా! నీ శత్రువులనందఱిని జయించితివా?
 ఓ పరంతపా! సరశ్రేష్ఠా! పుణ్యమూర్తీ! నీ చతురంగబలములు
 దృఢముగా ఉన్నవా? నీ ధనాగారములు సురక్షితములేనా?
 నీ మిత్రులు, పుత్రులు, పౌత్రులు కుశలమే గదా!" (7-9)

మహాబలశాలియైన విశ్వామిత్రుడు వసిష్ఠమహర్షితో
 'అందఱును కుశలమే' అని సవినయముగా పలికెను. (10)

ఆ ధర్మమూర్తులిద్దఱును మిక్కిలి సంతోషులై, పరస్పర
 ప్రీతికరముగా చక్కని కథా ప్రసంగములతో చాల సమయము
 గడపిరి. ఫలితముగా వారిలో ఆత్మీయతపెంపొందెను. (11)

ఓ రఘునందనా! కథాప్రసంగముల అనంతరము వసిష్ఠ
 మహర్షి దరహాసముచేయుచు విశ్వామిత్రునితో ఇట్లనెను. (12)

"ఓ మహాబలశాలీ! సాటిలేనివాడనైన నీకును, నీ చతురంగ
 బలములకును తగువిధముగా అతిథ్యమును ఇయ్యదలచితిని.
 దయతో స్వీకరింపుడు. పూజ్యుడనైన ఓ మహానుభావా! నేను
 సంకల్పించిన ఈ అతిథి సత్కారములను గ్రహింపుడు.
 నీవు మహారాజువు, ఉత్తముడనైన అతిథివి. మాకు అనశ్యము
 పూజనీయుడవు." (13-14)

వసిష్ఠుడు ఇట్లు పలికినపిదప ప్రజ్ఞావంతుడగు విశ్వామిత్ర
 మహారాజు 'మీ ప్రీయవచనములే మాకు సంతృప్తిని గూర్చినవి.
 అవియే మాకు అతిథిసత్కారములు. - ఓ పూజ్యమహర్షీ!
 మీ దివ్యధర్మనముచేతను పాద్యములతోడను, అచమనీయముల
 తోడను మీ ఆశ్రమమున లభించు ఫలమూలాదులతోడను,
 పూజార్హుడనైన నీవు మమ్ము సత్కరించితివి. నీకు నా
 నమస్కారములు. నాయెడ మిత్రభావమును చూపుము.
 వెళ్లుటకు నాకనుజ్ఞనిమ్ము.' (15-17)

ఇట్లు పలుకుచున్న మహారాజును ధర్మాత్ముడు, ఉదార
 బుద్ధిగలవాడు ఐన వసిష్ఠుడు 'తన ఆతిథ్యమును స్వీకరించుటకై'
 పదే పదే విశ్వామిత్రుని అభ్యర్థించెను. (18)

అంతట ఆగాధినందనుడు వసిష్ఠమహర్షి యొక్క అభ్యర్థనను
 అమోదించుచు "ఓ మునీశ్వరా! మీ ఇష్టానుసారమే
 కానిండు"- అని పలికెను. (19)

విశ్వామిత్రుడు ఇట్లు పలుకగా తాపసశ్రేష్ఠుడును,
 మహాలేజస్వీయు, మిక్కిలి పుణ్యాత్ముడును ఐన వసిష్ఠుడు
 సంతసించినవాడై, పలువన్నెలుగల కామధేనువును
 సలిచెను. (20)

'చిత్రనల్లములుగల ఓ కామధేను! ఇచటికి త్వరగా రమ్ము.
 నామాట వినుము. సైన్యములతో, పరివారములతోగూడి
 విచ్చేసిన ఈ రాజర్షికి తగిన విధముగా బోజనసత్కారములను

భోజనేన మహర్షేణ సత్కారం సంవిధత్స్వ మే।
యస్య యస్య యథాకామం షడ్రసేష్వభిపూజితమ్। 22

తత్సర్వం కామధుక్ క్షీప్రమ్ అభివర్తకృతే మమ।
రసేనాన్నేన పానేన లేహ్యచోష్యేణ సంయుతమ్।
అన్నానాం నిచయం సర్వం సృజస్వ శబలే త్వర। 23

చేయదలచితిని. తగు ఏర్పాట్లు చేయుము. ఓ కామదేనూ!
నా మాటను నిలుపుటకై ఎవరెవరికి ఏది కావలయునో
తదనుగుణముగా షడ్రసోపేతభోజనపదార్థములను సమృద్ధిగా
శీఘ్రమే వర్షింపుము. (సమకూర్చుము.) ఓ శబలా! (కామదేనూ)
రుచికరములైన అన్నపానములతో, లేహ్య చోష్యములతోగూడిన
అహారపదార్థములను అన్నింటిని త్వరత్వరగా సృష్టించుము.
(సిద్ధపఱచుము) (21-23)

ఇత్యార్షే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే బాలకాండే ద్విపంచాశస్సర్గః (52)

వాల్మీకిమహర్షివిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి బాలకాండమునందు ఏబదిరెండవ సర్గము సమాప్తము

-- * * * --

53. ఏబదిమూడవసర్గము

వసిష్ఠమహర్షి విశ్వామిత్రునకు అతిథ్యమును ఒసంగుట - కామదేనువును తనకు ఇమ్మని విశ్వామిత్రుడు కోరుట -
వసిష్ఠుడు అందులకు నిరాకరించుట.

వీనముక్తా వసిష్ఠేన శబలా శత్రునూదన।
విదధే కామధుక్కామాన్ యస్య యస్య యథేష్పితమ్। 1

ఇక్షాన్ మథాం స్తథా లాజాన్ మైరేయాంశ్చ వరాసవాన్।
పానాని చ మహార్షాణి భక్ష్యాం శ్రోచ్చావచాం స్తథా। 2

ఉష్ణాఢ్యస్యాదనస్యాత్ర రాశయః పర్వతోపమాః।
మృష్టాన్నాని చ సూపాంశ్చ దధికుల్యాం స్తథైవ చ। 3

నానాస్వాదురసానాం చ షాడబానాం తథైవ చ।
భాజనాని సుపూర్ణాని గౌడాని చ సహస్రశః। 4

సర్వమాసీల్ సుసంతుష్టం హృష్టపుష్టజనాయుతమ్।
విశ్వామిత్రబలం రామ వసిష్ఠేనాభితర్పితమ్। 5

విశ్వామిత్రోఽపి రాజర్షిః హృష్టః పుష్టస్తదాఽభవత్।
సాంతఃపురవరో రాజా సబ్రాహ్మణపురోహితః। 6

సామాత్యో మంత్రసహితః సభృత్యః పూజిత స్తదా।
యుక్తః పరమహర్షేణ వసిష్ఠమ్ ఇదమబ్రవీత్। 7

ఓ శత్రుమర్దనా! రామచంద్రా! వసిష్ఠునిఅభ్యర్థనమేరకు
కామదేనువు విశ్వామిత్రునకును, ఆయన అనుచరులకును
వారివారిఅభిరుచులకు తగినట్లుగా భోజనపదార్థములను
సమకూర్చెను. (1)

ఆ కామదేనువు చెఱకుగడలను, రసములను, తేనెలను,
పేలాలను, మధురపానీయములను, ఆసనములను, శ్రేష్ఠమైన
పానకములను, నానావిధములైన భక్ష్యములను సమకూర్చెను.
పర్వతప్రమాణములో వేడివేడి అన్నపురాసులు, పాయసములు,
సూపములు, పెఱుగులు, పాలు, క్షణములో అచట సమృద్ధిగా
సిద్ధమాయెను. నానా విధములైన మధురరసములు,
షడ్రసములతోగూడిన భక్ష్యవిశేషములు, పాత్రలనిండా బెల్లపు
పాకములతోగూడిన పెక్కు విధములగు తినుబండారములు
మొదలగునవి యన్నియును కామదేనుమహిమతో అచట
ప్రత్యక్షమయ్యెను. ఓ రామా! వసిష్ఠుడు సాదరముగా సమర్పించిన
అతిథ్యముతో విశ్వామిత్రుని పరివారములన్నియును మిక్కిలి
సంతృప్తిపడెను. (2-5)

వసిష్ఠుని ఆదరాభిమానములకును, క్షణములో సమకూరిన
అత్యద్భుతభోజనములకును రాజర్షియైన విశ్వామిత్రుడును
ఎంతయు సంతుష్టుడాయెను. రాజగారిఅంతఃపురజనులు,
బ్రాహ్మణులు, పురోహితులు, అమాత్యులు, మంత్రులు,
భృత్యులు మొదలగు వారితోగూడిన విశ్వామిత్రప్రభువును
వసిష్ఠుడు ఆదరించెను. అంతట పరమానందభరితుడైన
విశ్వామిత్రుడు వసిష్ఠమహర్షితో ఇట్లు నుడివెను. (6-7)

పూజితోఽహం త్వయా బ్రహ్మన్ పూజార్హేణ సుసత్కృతః ।
శ్రూయతామభిధాస్యామి వాక్యం వాక్యవిశారదః । 8

గవాం శతసహస్రేణ దీయతాం శబలా మమ ।
రత్నం హి భగవన్నేతత్ రత్నహారీ చ పార్థివః । 9

తస్మాన్నే శబలాం దేహి మమైషా ధర్మతో ద్విజ ।
ఏవముక్తస్తు భగవాన్ వసిష్ఠో మునిసత్తమః । 10

విశ్వామిత్రేణ ధర్మాత్మా ప్రత్యువాచ మహీపతిమ్ ।
నాహం శతసహస్రేణ నాపి కోటిశతైర్లవామ్ । 11

రాజన్ దాస్యామి శబలాం రాశిభీ రజతస్య వా ।
న పరిత్యాగమర్హేయం మత్సకాశాదరిందమః । 12

శాశ్వతీ శబలా మహ్యం కీర్తిరాత్మనతో యథా ।
అస్యాం హవ్యం చ కవ్యం చ ప్రాణయాత్రా తథైవ చ । 13

ఆయత్తమగ్నిహోత్రం చ బలిర్హోమస్తథైవ చ ।
స్వాహాకార వషట్కారౌ విద్యాశ్చ వివిధాస్తథా । 14

ఆయత్తమత్ర రాజర్షే సర్వమేతన్న సంశయః ।
సర్వస్వమేతత్ సత్యేన మమ తుష్టికరీ సదా । 15

కారణైర్బహుభీ రాజన్ న దాస్యే శబలాం తవ ।
వషిష్ఠేనైవముక్తస్తు విశ్వామిత్రోఽబ్రవీత్ తతః ।
సంరబ్ధతరమత్యర్థం వాక్యం వాక్యవిశారదః । 16

హైరణ్యకశ్యప గైవేయాన్ సువర్ణాంకుశ భూషితాన్ ।
దదామి కుంజరాం స్తేఽహం సహస్రాణి చతుర్దశః । 17

హైరణ్యనాం రథానాం తే శ్వేతాశ్వానాం చతుర్యుగామ్ ।
దదామి తే శతావ్యష్టా కింకిణీకవిభూషితాన్ । 18

హయానాం దేశజాతానాం కులజానాం మహాజసామ్ ।
సహస్రమేకం దశ చ దదామి తవ సువ్రతః । 19

నానావర్ణవిభక్తానాం వయఃస్థానాం తథైవ చ ।
దదామ్యేకాం గవాం కోటిం శబలా దీయతాం మమ । 20

“వాక్పతురుడనైన ఓ బ్రహ్మర్షీ! పూజార్హుడనైన నీచేత అతిథిసత్కారములతో ఆదరింపబడితిని. ఇక నాదొక మనవి, ఆలకింపుడు. మీకు లక్షగోవులను సమర్పించెదను. మీ కామధేనువును నాకొసంగుడు. ఓ పూజ్యుడా! ఈ కామధేనువు ఒక గోరత్నము. రత్నములన్నియును రాజునకే చెందును, కనుక అది రాజునే చేరవలయును. అందువలన న్యాయముగా కామధేనువు నాదే. కనుక దీనిని నాకు ఇచ్చివేయుడు.” (8-10)

విశ్వామిత్రుడు ఇట్లు పలుకగా ధర్మాత్ముడు, పూజ్యుడు ఐన వసిష్ఠమహాముని ఆ రాజుతో ఇట్లు నుడివెను. “ఓ రాజా! లక్షగోవులనిచ్చినను - అంతేగాదు శతకోటిదేనువులను ఇచ్చినను, అంతమాత్రమే గాదు బంగారు రాసులనిచ్చినను కామధేనువును మాత్రము ఇయ్యజాలను. ఇది నానుండి వేరగుటకు వీలులేదు. (11-12)

ఏలనన మాన్యునకు కీర్తివలె ఈ కామధేనువుతో నాకు విడదీయరాని సంబంధము గలదు. నాహవ్యకవ్యములకును, అట్లే జీవనయాత్రకును ఇదియే ఆధారము. సాయంప్రాతఃకాలముల యందు చేయు హోమములకును, భూతబలికిని, అట్లే ‘దర్శపూర్ణమాసాది’ అగ్ని కార్యములకును ఇదియే మూలము. ఈ కామధేనువు యొక్క పాలు, పెరుగు, నేయి మున్నగు వానిని స్వీకరించుట (ఆరగించుట) వలన చిత్తశుద్ధి ఏర్పడును. ప్రాణతృప్తి కలుగును, మనోదేహములకు బలము చేకూరును, ‘స్వాహా’ ‘వషట్’ అను మంత్రములు దీని అధీనములోనున్నవి. వేదశాస్త్రాది వివిధవిద్యలకు ఇది పెన్నుది. నేయేల! ఓ రాజర్షీ! నా సకలకార్యములకును నిస్సంశయముగా ఇదియే ఆధారము. నిజముగా ఇదియే నా సర్వస్వము, ఆనందదాయిని. కనుక ఓ రాజా! ఇంకను పెక్కు కారణములవలన ఈ కామధేనువు నీకు ఇయ్యజాలను.” వసిష్ఠమహాముని ఈ విధముగా పలికిన పిమ్మట మాటలనేర్పరియైన విశ్వామిత్రుడు మిక్కిలి కోపోద్రిక్తుడై ఇట్లనెను. (13-16)

“ఓ నిష్ఠాగరిష్ఠుడా! నడుమునందు బంగారు త్రాళ్లతోడను, సువర్ణకంఠాభరణములతోడను, అంకుశములతోడను అలంకృతములైన పదునాలుగువేల ఏనుగులను ఇచ్చెదను. (17)

చిలుగంటలపట్టెడలతో అలంకరింపబడిన నాలుగేసి శ్వేతాశ్వుములను పూన్చిన ఎనిమిదివందల బంగారు రథములను సమర్పించెదను. కాంభోజ, బాహ్లిక దేశములలో పుట్టి గందర్వజాతికి చెందిన మిక్కిలి బలిష్ఠములగు పదునొకండు వేల గుఱ్ఱములను నీకు ఇచ్చెదను. పలువన్నెలతో ఒకదానికంటె మఱియొకటి మేలైన, వయసులోనున్న ఒకకోటి ఆవులను

యావదిచ్చసి రత్నం వా హిరణ్యం వా ద్విజోత్తమః ।
తావద్దదామి తత్సర్వం శబలా దీయతాం మమ । 21

ఏవ ముక్తస్తు భగవాన్ విశ్వామిత్రేణ ధీమతాః ।
న దాస్యామితి శబలాం ప్రాహ రాజన్ కథంచన । 22

ఏతదేవ హి మే రత్నమ్ ఏతదేవ హి మే ధనమ్ ।
ఏతదేవ హి సర్వస్వమ్ ఏత దేవ హి జీవితమ్ । 23

దర్శశ్చ పూర్ణమానశ్చ యజ్ఞాశ్చైవాప్తదక్షిణాః ।
ఏతదేవ హి మే రాజన్ వివిధాశ్చ క్రియాస్తథా । 24

అదోమూలాః క్రియా స్పర్శా మమ రాజన్ న సంశయః ।
బహునా కిం ప్రలాపేన న దాస్యే కామదోహినీమ్ । 25

నీకు సమర్పింతును. ఈ కామదేనువునుమాత్రము నాకిమ్ము. ఓ బ్రాహ్మణోత్తమా! నీవు కోరినంత బంగారమును, రత్నాల రాసులను ఇచ్చెదను. ఈ కామదేనువును నాకిమ్ము." (18-21)

దీశాలియైన విశ్వామిత్రుడు ఇట్లు మడువగా అంతట వసిష్ఠమహర్షి 'ఓ రాజా! ఎట్టి పరిస్థితిలోను ఈ కామదేనువును నీకు ఇయ్యజాలను' - అని పలికెను. (22)

"ఓ రాజా! ఇదియే నాకు రత్నాలగని, ధననిధి, నా సర్వస్వమూ ఇదియే, అంతేగాదు ఇది నా జీవనాధారము. ధర్మ, పూర్ణ మాసాది యాగములను, దక్షిణలతో గూడిన యజ్ఞములను, తదితరవివిధపుణ్యకార్యములను నిర్వహించుటకు ఈ గోవే నాకు ఆధారము. నా ఋషిజీవనసమస్తనిధులకును ఈ కామదేనువే జీవగట్టు. ఇక పెక్కుమాటలతో పనిలేదు. సకల మనోరథములను ఈదేర్చు ఈ దివ్యదేనువును ఇయ్యనే ఇయ్యను." (23-25)

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే బాలకాండే త్రిపంచాశస్సర్గః (53)

వాల్మీకిమహర్షినిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి బాలకాండమునందు ఏబదిమూడవ సర్గము సమాప్తము

-- * * * --

54. ఏబదినాల్గవసర్గము

కామదేనువును తీసికొనిపోవుటకై విశ్వామిత్రుడు తన సేనలను ప్రయోగించుట -

వాటిని ఎదుర్కొనుటకై కామదేనువు వసిష్ఠునిఅనుమతితో బలములను సృష్టించుట.

కామధేనుం వసిష్ఠోఽపి యదా న త్యజతే మునిః ।
తదాస్య శబలాం రామ విశ్వామిత్రోఽన్వకర్షత । 1

నీయమానా తు శబలా రామ రాజ్ఞా మహాత్మనా ।
దుఃఖితా చింతయామాస రుదంతీ శోకకర్చితా । 2

పరిత్యక్తా పషిష్ఠేన కిమహం సుమహాత్మనా ।
యాహం రాజభద్రైర్తీనా హ్రియేయం భృశదుఃఖితా । 3

కిం మయాపకృతం తస్య మహార్షేర్పావితాత్మనః ।
యన్మామ్ అనాగసం భక్తామ్ ఇష్టాం త్యజతి ధార్మికః । 4

ఓ రామా! వసిష్ఠమహాముని కామదేనువును తనకిచ్చుటకు నిరాకరింపగా, అంతట విశ్వామిత్రుడు ఆ దేనువును బలవంతముగా లాగుకొని పోసాగెను. ఓ రఘువరా! మిక్కిలి బలశాలియైన రాజా ఆ నిదముగా తీసికొని పోవుచుండగా ఆ కామదేనువు తనలో దుఃఖశోకములు పెల్లుబుకుటతో కన్నీరుగార్చుచు ఇట్లు చింతింపసాగెను. (1-2)

"మహనీయుడైన వసిష్ఠుడు నన్ను పరిత్యజించెనా యేమి? మిక్కిలి దుఃఖితనై దైన్యమునకు లోనైన నన్ను ఈ రాజభటులు బలవంతముగా ఈడ్చుకొని పోవుచున్నారు. ఈ ధర్మాత్ముని మిక్కిలిభక్తితో సేవించుచుంటిని. ఈయనకు నాపైగల ప్రేతి అపారము. నేను నిరపరాధను. ఐనను పవిత్రాత్ముడైన ఈ మహర్షి నన్ను త్యజించుచున్నాడు. నేను చేసిన దోషమేమి?

ఇతి సా చింతయిత్వాతు వినిశ్చస్య పునఃపునః ।
 నిర్భయ తాం ప్రదా భృత్యాన్ శతశశ్చతుశ్శూదన ।
 జగామానిలవేగేన పాదమూలం మహాత్మనః । 5

శబలా సా రుదంతి చ క్రోశంతిచేదమబ్రవీత్ ।
 వసిష్ఠస్యాగ్రతః స్థిత్వా మేఘదుందుభిరావిణీ । 6

భగవన్ కేం పరిత్యక్తా త్వయా హం బ్రహ్మణస్సుత ।
 యస్మాద్రాజభృతా మాం హి నయంతే త్వత్సకాశతః । 7

ఏవ ముక్తస్తు బ్రహ్మర్షిః ఇదం వచనమబ్రవీత్ ।
 శోకసంతప్తహృదయాం స్వసారమివ దుఃఖితామ్ । 8

న త్వాం త్యజామి శబలే నాపి మేఘ పక్షతం త్వయా ।
 ఏష త్వాం నయతే రాజా బలాన్మత్తో మహాబలః । 9

న హి తుల్యం బలం మహ్యం రాజా త్వద్య విశేషతః ।
 బలీ రాజా క్షత్రియశ్చ పృథివ్యాః పతిరేవ చ । 10

ఇయమక్షౌహిణీపూర్ణా సవాజిరథసంకులా ।
 హస్తీధ్వజసమాకీర్ణా తేనాసా బలవత్తరః । 11

ఏవ ముక్తా వసిష్ఠేన ప్రత్యువాచ విసీతవత్ ।
 వచనం వచనజ్ఞా సా బ్రహ్మర్షిమ్ అమితప్రభమ్ । 12

న బలం క్షత్రియస్యాహుః బ్రాహ్మణో బలవత్తరః ।
 బ్రహ్మన్ బ్రహ్మబలం దివ్యం క్షత్రాత్తు బలవత్తరమ్ । 13

అప్రమేయబలం తుభ్యం న త్వయా బలవత్తరః ।
 విశ్వామిత్రో మహావీర్యః తేజస్తవ దురాసదమ్ । 14

నియుంక్ష్వ మాం మహాభాగ త్వద్రహ్మబలసంభృతామ్ ।
 తస్య దర్శబలం యత్తన్నాశయామి దురాత్మనః । 15

ఇత్యుక్తస్తు తయా రామ వసిష్ఠ స్సమహాయశాః ।
 సృజస్వేతి తదోవాచ బలం పరబలారుజమ్ । 16

తస్య తద్వచనం శ్రుత్వా సురభిః సాఽసృజత్ తదా ।
 తస్యా హుంభారవోత్సృష్టాః పల్లవా శ్చితశో నృప ।
 నాశయంతి బలం సర్వం విశ్వామిత్రస్య పశ్యతః । 17

బలం భగ్నం తతో దృష్ట్వా రథేనాక్రమ్య కౌశికః । 18

ఇట్లు చింతించుచు ఆ దేనువు మాటిమాటికిని నిట్టూర్పులు విడుచుచుండెను. పిమ్మట ఓ రామా! వందల కొలదిగానున్న ఆ సైనికులను విదల్చుకొని, ఆదేనువువాయువేగముతో వెళ్లి, వసిష్ఠమహామునిపాదములనాశ్రయించెను. ఆ కామదేనువు వసిష్ఠునియెదుట నిలిచి ఆర్త స్వరముతో ఏడ్చుచు మేఘ దుందుభి ధ్వనితో ఇట్లు విన్నవించెను. (3-6)

"ఓ బ్రహ్మకుమారా! పూజ్యమహర్షీ! ఈ రాజభటులు నీనుండి నన్ను లాగికొని పోవుచున్నారు. నీవు నన్ను పరిత్యజించితివా ఏమి? (7)

శోకముతో అలమటించుచున్న ఆ దేనువుయొక్క మొఱవిని, ఆ బ్రహ్మర్షి దుఃఖితయైన ఒక సోదరితోవలె ఆశబలతో ఇట్లనెను. "ఓ శబలా! నిన్ను నేను త్యజించుటలేదు. నీవు నాకు ఇసుమంతయు అపకారము చేయలేదు. బలశాలియైన ఈ రాజే బలగర్వముతో మత్తిల్లి, నానుండి బలవంతముగా నిన్ను గొనిపోవుచున్నాడు. ఇతనితో సమానమైన బలము నాకు లేదు. పైగా ఇతడు బలశాలియైన రాజు, క్షత్రియుడు, మీదు మిక్కిలి భూమండలమునకు అధిపతి. (తపోబలముతో రాజును దండింపరాదు.) చతురంగబలసమన్వితమైన ఒక అక్షౌహిణి సేనతో గూడియున్న ఇతడు మిక్కిలి శక్తిశాలి." (8-11)

వసిష్ఠుని మాటలంతర్యమును గ్రహించి, ఆ కామదేనువు తేజోమూర్తియైన ఆ బ్రహ్మర్షిలో ససినయముగా ఇట్లనెను. (12)

"ఓ బ్రహ్మర్షీ! నిజముగా క్షత్రియునిబలము బలమే కాదు. బ్రాహ్మణునిబలమే బలము. అదిమిక్కిలిగొప్పది. అది దివ్యమైనది. క్షత్రియ బలముకంటెను మిన్నయైనది. విశ్వామిత్రుడు మహావీరుడే! కాదనను. కాని నీ తపశ్శక్తి తిరుగులేనిది. సాటిలేని బలశాలిని నీముందు అతడు బలహీనుడే. ఓ మహాత్మా! నీ బ్రహ్మబలము నన్ను పరిపుష్టమొనర్చినది. నాకు ఆజ్ఞనిమ్ము. ఆ దురాత్ముని బలగర్వమును నేను చిత్తుచేసెదను." (13-15)

ఓ రామా! కామదేనువు ఇట్లు సలుకగా మహాయశస్వియైన వసిష్ఠుడు 'శత్రుబలములను రూపుమాపగల సైన్యమును సృష్టింపుము' అని అదేశించెను. ఆ మహర్షి అదేశమును పాటించి ఆ దివ్యదేనువు సైన్యమును సృజించెను. ఆ దేనువుయొక్క 'హుంభారవము' నుండి వందలకొలది పల్లవులు (మేల్చుజాతి సైనికులు) బయల్పెడలి విశ్వామిత్రుడు చూచుచుండగనే అతనిబలములనన్నింటిని నశింపజేయసాగిరి. (16-17)

తన బలములన్నియును హతమగుట చూచి విశ్వామిత్రుడు మిక్కిలి క్రుద్ధుడై రథమునధిరోహించెను. పిమ్మట రోషముతో

స రాజా పరమక్రుద్ధో రోషవిస్ఫురితేక్షణః ।
 పల్లవాన్ నాశయామాస శస్త్రైరుచ్చావచైరపి । 19
 విశ్వామిత్రార్థితాన్ దృష్ట్వా పల్లవాన్ శతశస్త్రదా ।
 భూయ ఏవాస్పజత్ కోపాత్ శకాన్ యవనమిత్రితాన్ । 20
 తైరాసీత్ సంవృతా భూమిః శక్తైర్యవనమిత్రితైః ।
 ప్రభావద్విర్మహావీర్యైః హేమకేంజల్కసన్నిభైః । 21
 దీర్ఘాసిపట్టిశధరైః హేమవర్ణాంబరావృతైః ।
 నిర్జగ్గం తద్భులం సర్వం ప్రదీప్తైరివ పావకైః । 22
 తతోఽస్త్రాణి మహాతేజా విశ్వామిత్రో ముమోచ హ ।
 తైస్తైర్యవనకాంభోజాః పల్లవాశ్చాకులీకృతాః । 23

కన్నులెఱ్ఱజేయుచు వివిధములగు శస్త్రములతో పల్లవులను హతమార్చెను. నందలకొలది పల్లవులు విశ్వామిత్రునిచేతిలో మసియైపోగా చూచి, ఆ దేనువు క్రుద్ధయై, వెంటనే శకులను, యవనులను అసంఖ్యాకముగా సృజించెను. శకులతో యవనులతో ఆ ప్రదేశమంతయు నిండిపోయెను, వారు మహావీరులు, మిక్కిలి ప్రభావశాలురు, సంపెంగకేసరములవలె భాసిల్లుచుండిరి. పొడవైన ఖడ్గములను, కత్తులను దరించియుండిరి. బంగారువన్నెవస్త్రములను దాల్చియుండిరి. అట్టి ఆసైనికులు విశ్వామిత్రుని బలములనన్నింటిని మహాగ్నిజ్వాలలవలె భస్మమొనర్చిరి. అంతట మహాబలశాలియైన విశ్వామిత్రుడు గొప్ప శక్తిగల అస్త్రములను ప్రయోగింపగా యవనులు, కాంభోజులు, పల్లవులు అను మేల్చు జాతులవారు చెల్లాచెదరై పోయిరి. (18-23)

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే బాలకాండే చతుఃషంచాశస్పర్గః (54)

వాల్మీకిమహర్షినిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి బాలకాండమునందు ఏబదినాల్గవసర్గము సమాప్తము

-- * * * --

55. ఏబదిఐదవసర్గము

విశ్వామిత్రుడు సరమశివునిఅనుగ్రహముచే అస్త్రబలమును సంపాదించి, వసిష్ఠాశ్రమమును ధ్వంసము గావించుట -

వసిష్ఠమహర్షి తన బ్రహ్మాదండముతో ఆయనను ఎదుర్కొనుట.

తతస్తాన్ ఆకులాన్ దృష్ట్వా విశ్వామిత్రాస్త్రమోహితాన్ ।
 వసిష్ఠశ్చోదయామాస కామధుక్ సృజ యోగతః । 1

తస్యా హుంభారవాజ్ఞాతాః కాంభోజా రవిసన్నిభాః ।
 ఊధసస్త్యథ సంజాతాః పల్లవాఃశస్త్రపాణయః । 2

యోనిదేశాచ్చ యవనా శక్యదేశాత్ శకాస్తథా ।
 రోమకూపేషు చ మేల్లచ్చ హరీలాస్పకిరాతకాః । 3

తైస్తై ర్నిషాదితం సర్వం విశ్వామిత్రస్య తత్క్షణాత్ ।
 సపదాతిగజం సాశ్వం సరథం రఘునందన । 4

దృష్ట్వానిషాదితం సైన్యం వసిష్ఠేన మహాత్మనా ।
 విశ్వామిత్రసుతానాం చ శతం నానావిధాయుధమ్ ।
 అభ్యధావత్ సుసంక్రుద్ధం వసిష్ఠం జపతాం వరమ్ । 5

హుంకారేణైవ తాన్ సర్వాన్ దదాహ భగవాన్ ఋషిః । 6

విశ్వామిత్రుని అస్త్రప్రభావముచే వ్యాకులపాటునకు లోనైన ఆ సైనికులను జూచి, వసిష్ఠుడు, 'ఓ కామధేనూ! నీ యోగ మహిమచే వీరులైన సైనికులను సృష్టింపుము' అని ఆ దేనువును ప్రోత్సహించెను. (1)

ఆ దేనువు 'హుంభారవము' నుండి సూర్యలేజస్సు గల కాంభోజులు, పాదుగునుండి శస్త్రములను దరించిన పల్లవులు పుట్టుకొని వచ్చిరి. యోనిప్రదేశమునుండి యవనులు, పురీష ప్రదేశమునుండి శకులు, రోమకూపములనుండి మేల్చులు, హరీతులు, కిరాతులు ఉద్భవించిరి. (2-3)

ఓ రఘునందనా! ఆ పల్లవాదిసైనికులచే విశ్వామిత్రుని చతురంగబలములన్నియును తత్క్షణమే నేలపాలాయెను. (4)

మహాత్ముడైన వసిష్ఠునికారణముగా తమసైన్యములు అన్నియును మసియైపోగా, విశ్వామిత్రునివందమంది సుతులును మిక్కిలి క్రుద్ధులై వివిధములగు ఆయుధములను చేతబట్టి, తపోధనుడైన వసిష్ఠునిపై దాడిచేసిరి. (5)

పూజ్యుడైన ఆ మహర్షి ఒక్కహుంకారముతో వారిని అందఱిని భస్మమొనర్చెను. విశ్వామిత్రుని పుత్రులతోపాటు

తే సాశ్వరథపాదాతా వసిష్ఠేన మహాత్మనా ।
 భస్మీకృతా ముహూర్తేన విశ్వామిత్రసుతాస్తదా । 7
 దృష్ట్వా వివాశితాన్ పుత్రాన్ బలం చ సుమహాయశాః ।
 సప్రీడశ్చింతయావిష్టో విశ్వామిత్రోఽభవత్ తదా । 8
 సముద్ర ఇవ నిర్వేగో భగ్నదంష్ట్ర ఇవోరగః ।
 ఉపరక్త ఇవాదిత్యః సద్యో నిష్ప్రభతాం గతః । 9
 హతపుత్రబలో దీనో లూనపక్ష ఇవ ద్విజః ।
 హతదర్శో హతోత్సాహో నిర్వేదం సమపద్యత । 10
 స పుత్రమేకం రాజ్యాయ పాలయేతి నియుజ్య చ ।
 వృథివీం క్షత్రధర్మేణ వనమేవాన్వపద్యత । 11
 స గత్వా హిమవత్పార్శ్వం కిన్నరోరగసేవితమ్ ।
 మహాదేవప్రసాదార్జం తపస్తేపే మహాతపాః । 12
 కేనచిత్త్వథ కాలేన దేవేశో వృషభధ్వజః ।
 దర్శయామాస వరదో విశ్వామిత్రం మహాబలమ్ । 13
 కిమర్థం తప్యసే రాజన్ బ్రూహి యత్ తే వివక్షితమ్ ।
 వరదోఽస్మి వరో యస్తే కాంక్షితస్సోఽధిధీయతామ్ । 14
 ఏవముక్తస్తు దేవేన విశ్వామిత్రో మహాతపాః ।
 ప్రణీపత్య మహాదేవమ్ ఇదం వచనమబ్రవీత్ । 15
 యది తుష్టో మహాదేవ ధనుర్వేదో మమానఘ ।
 సాంగోపాంగోపనిషదః సరహస్యః ప్రదీయతామ్ । 16
 యాని దేవేషు చాస్త్రాణి దానవేషు మహర్షిషు ।
 గంధర్వ యక్ష రక్షస్సు ప్రతిభాంతు మమానఘ । 17
 తవ ప్రసాదాద్భవతు దేవదేవ మమేప్పితమ్ ।
 ఏవమస్త్యతి దేవేశో వాక్యముక్త్యా గతస్తదా । 18
 ప్రాప్యచాస్త్రాణి రాజర్షిః విశ్వామిత్రో మహాబలః ।
 దర్శేణ మహతా యుక్తో దర్శపూర్ణోఽభవత్ తదా । 19
 వివర్తమానో వీర్యేణ సముద్ర ఇవ పర్వణి ।
 హతమేన తదా మేనే వసిష్ఠమ్ ఋషిసత్తమమ్ । 20

వారిచతురంగబలములును మహాత్ముడైన వసిష్ఠునివలన
 క్షణకాలములో బుగ్గియైపోయెను. (6-7)

తనవందమందికుమారులును, సమస్తబలములును
 నశించిపోవుటను జూచి, సుప్రసిద్ధుడైన విశ్వామిత్రుడు సిగ్గుపడి
 మిగుల చింతాక్రాంతుడయ్యెను. సముద్రునివలె అతని
 వేగము చల్లారెను. అతడు కోఱలుదీసిన పామువలె శక్తి
 హీనుడాయెను, రాహుగ్రస్తసూర్యునివలె వెంటనే తేజోవిహీనుడయ్యెను.
 నూఱునుందిపుత్తులును, సమస్త బలములును నశింపగా
 టెక్కలుతెగిన పక్షివలె దీనుడయ్యెను. అతనిగర్వము అణగెను.
 ఉత్సాహము నీరుగారెను. నిర్వేదము ఆవరించెను. (8-10)

'క్షాత్ర దర్శమును అనుసరించి, ఈ పుడమిని పాలింపుము'
 అని విశ్వామిత్రుడు ఒక కుమారునకు రాజ్యభారమును అప్పగించి
 వనములకేగెను. (11)

కిన్నరులు, నాగులు, సంచరించునట్టి హిమవత్పర్వత
 ప్రాంతములకు చేరి, ఆ విశ్వామిత్రుడు పరమేశ్వరుని
 అనుగ్రహమును పొందుటకై తపస్సుచేయసాగెను. (12)

పిమ్మట కొంతకాలమునకు వృషభధ్వజుడు, వరదుడు
 ఐన పరమశివుడు మిక్కిలి పెట్టుదలగల విశ్వామిత్రునకు
 దర్శనమిచ్చి ఇట్లనెను. "ఓ రాజా! నీవు ఎందులకు తపస్సు
 చేయుచుంటివి? నీ కోరికను దెలుపుము. నీ యెడ
 ప్రసన్నుడనైతిని. నీ అభిమతమును ప్రకటింపుము." (13-14)

మహాతపస్వియైన విశ్వామిత్రుడు మహాదేవుని ప్రసన్ను
 వచనములను విని, ఆయనకు ప్రణామిల్లి, ఇట్లు విన్నవించు
 కొనెను. (15)

ఓ పరమేశ్వరా! నాతపస్సు మీ మెప్పుబడసినచో
 సాంగోపాంగముగా ధనుర్విద్యను, ఉపనిషద్ద్రహస్యములను
 నాకు ప్రసాదింపుడు. దేవతలు, దానవులు, మహర్షులు,
 గంధర్వులు, యక్షులు, రాక్షసులు మొదలగు వారియందుగల
 అస్త్రపటిమ నాకును అబ్బునట్లు అనుగ్రహింపుడు - ఓ దేవదేవా!
 ఇదియే నాకోరిక." - అంతట పరమశివుడు 'అట్లేయగుగాక'
 అని పలికి అంతర్ధానమాయెను. (16-18)

మహాబలశాలియు, రాజర్షియు ఐన విశ్వామిత్రుడు
 సహజముగనే గర్వముగలవాడు, దివ్యాస్త్రములను పొందుటవలన
 ఆయనగర్వము ఇంకను అధికమాయెను. (19)

పర్వకాలములయందు సముద్రమువలె పరాక్రమవృద్ధితో
 అతడు పొంగిపోయెను. అప్పుడతడు "ఇక ఋషీశ్వరుడైన
 వసిష్ఠుడు హతుడైనట్లే" అని తలపోసెను. (20)

తతో గత్యాఽశ్రమపదం ముమోహస్తాణి పార్థివః ।
యైస్తత్ తపోవనం సర్వం నిర్దగ్ధం చాస్త్రతేజసా ॥ 21

ఉదీర్యమాణమస్త్రం తత్విశ్వామిత్రస్య ధీమతః ।
దృష్ట్వా విప్రద్రుతాస్సర్వే మునయ శ్శతశో దిశః ॥ 22

వసిష్ఠస్య చ యే శిష్యాః తదైవ మృగపక్షిణః ।
విద్రవంతి భయాదృతా నానాదిగ్భ్యః సహస్రశః ॥ 23

వసిష్ఠస్యాశ్రమపదం శూన్యమాసీన్మహాత్మనః ।
ముహూర్తమివ నిశ్శబ్దమ్ ఆసీదిరిణసన్నిభమ్ ॥ 24

వదతో వై వసిష్ఠస్య మా భై రితి ముహు ర్ముహుః ।
నాశయామ్యద్య గాధేయం నీహారమివ భాస్కరః ॥ 25

నీవ ముక్త్యా మహాలేజా వసిష్ఠో జపతాం పరః ।
విశ్వామిత్రం తదా వాక్యం సరోషమ్ ఇదమబ్రవీత్ ॥ 26

అశ్రమం చిరసంవృద్ధం యద్విశాశితవానసి ।
దురాచారోఽసి తస్మాథ తస్మాత్ త్వం న భవిష్యసి ॥ 27

ఇత్యుక్త్వా పరమక్రూర్ధ్వో దండముద్యమ్య సత్పరః ।
విధూమమివ కాలాగ్నిం యమదండ మివాపరమ్ ॥ 28

సిమ్మట ఆ రాజు వసిష్ఠుని అశ్రమమునకు వెళ్లి, తన ఆస్త్రములను ప్రయోగించెను. ఆ ఆస్త్రములచాటికి ఆ తపోవనము పూర్తిగా దగ్ధమైపోయెను. శక్తిమంతుడైన విశ్వామిత్రుడు అట్లు ఆస్త్రములను ప్రయోగించుచుండుట చూచి, మునులందఱును, వసిష్ఠుని శిష్యులును, గుంపులు గుంపులుగా నలుదిక్కులకును పరుగులుదీసిరి. అట్లే వేలకొలది మృగములును, పక్షులును భయభ్రాంతులకు లోనై పారిపోయెను. మహాత్ముడైన వసిష్ఠుని అశ్రమమునందలి వృక్షములు, పౌదలు ద్వంసముకాగా అది శూన్యమయ్యెను. క్షణములో ఆ ప్రదేశమంతయును ఊషరక్షేత్రమును తలపింపజేసెను, అందు నిశ్శబ్దము తాండవించెను. (21-24)

అంతట వసిష్ఠమహాముని "భయపడుకుడు, భయపడుకుడు - సూర్యుడు మంచునువలె ఈ క్షణముననే విశ్వామిత్రుని అంతరింపజేసెదను." అని అభయవచనములను పలుకుచున్న నారు పాటి పోవుచునే యుండిరి. (25)

జపతస్సంపన్నుడును, మహాలేజస్వీయు ఐన వసిష్ఠుడు క్రుద్ధుడై విశ్వామిత్రునితో ఇట్లు పలికెను. (26)

"ఓ మూర్ఖడా! ఎంతో కాలమునుండి పూలమొక్కలతో, ఫలవృక్షములతో వృద్ధిపొందుచు కలకలలాడుచున్న ఈ వనవాటికను ద్వంసమొనర్చిన దురాచారుడవు నీవు. 'ఇక నీకు నూకలు చెల్లినట్లే' - అని పలికి, క్రోధావేశముతో వెంటనే - పొగలేని ప్రళయాగ్నివలెను, మఱియొక యమదండము వలెను ఒప్పుచున్న భయరంకరమైన తనబ్రహ్మదండమును చేబూని నిలిచెను. (27-28)

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే బాలకాండే పంచపంచాశస్సర్గః (55)

వాల్మీకిమహర్షినిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి బాలకాండమునందు ఏబదిఐదవ సర్గము సమాప్తము

-- * * * --

56. ఏబదిఆవసర్గము

విశ్వామిత్రుడు ప్రయోగించిన ఆస్త్రములను అన్నింటిని వసిష్ఠుడు వమ్ముగావించుట.

ఏవముక్తో వసిష్ఠేన విశ్వామిత్రో మహాబలః ।
ఆగ్నేయమస్త్రముల్క్షిప్య తిష్ఠ తిష్ఠేతిచాబ్రవీత్ ॥ 1

బ్రహ్మదండం సముల్క్షిప్య కాలదండమివాపరమ్ ।
వసిష్ఠో భగవాన్ క్రోధాత్ ఇదం వచనమబ్రవీత్ ॥ 2

ఇట్లు పలికిన వసిష్ఠునితో బలశాలియైన విశ్వామిత్రుడు ఆగ్నేయాస్త్రమును సంధించి 'నిలువుము నిలువుము' అని హెచ్చరించెను. (1)

అప్పుడు పూజ్యుడైన వసిష్ఠుడు మఱియొక యమదండమా యనునట్లున్న తనబ్రహ్మదండమును పైకెత్తి కోపముతో హుంకరించుచు ఇట్లు నుడివెను. (2)

క్షత్రబంధో స్థితోఽస్మేష యద్బలం తద్విదర్శయః ।
 నాశయామ్యద్య తే దర్శం శస్త్రస్య తవ గాధిజః ॥ 3
 క్వ చ తే క్షత్రియబలం క్వచ బ్రహ్మబలం మహత్ ।
 పశ్య బ్రహ్మబలం దివ్యం మమ క్షత్రియపాంసనః ॥ 4
 తస్యాస్త్రం గాధిపుత్రస్య ఘోరమాగ్నేయముద్యతమ్ ।
 బ్రహ్మదండేన తచ్చాంతమ్ అగ్నేర్వేగభివాంభసా ॥ 5
 వారుణం చైవ రౌద్రం చ ఐంద్రం పాశుపతం తథా ।
 ఐషీకం చాపి చిక్షేప కుపితో గాధినందనః ॥ 6
 మానవం మోహనం చైవ గాంధర్వం స్వాపనం తథా ।
 జృంభణం మాదనం చైవ సంతాపనవిలాపనే ॥ 7
 శోషణం దారణం చైవ వజ్ర మస్త్రం సుదుర్జయమ్ ।
 బ్రహ్మపాశం కాలపాశం వారుణం పాశమేవ చ ॥ 8
 సైనాకాస్త్రం చ దయితం శుష్కార్చే అశనీ ఉభే ।
 దండాస్త్రమథ సైశాచం క్రౌంచమస్త్రం తథైవ చ ॥ 9
 ధర్మచక్రం కాలచక్రం విష్ణుచక్రం తథైవ చ ।
 వాయవ్యం మథనం చైవ అస్త్రం హయశిరస్తథా ॥ 10
 శక్తిద్వయం చ చిక్షేప కంకాళం ముసలం తథా ।
 వైద్యాధరం మహాస్త్రం చ కాలాస్త్రమథ దారుణమ్ ॥ 11
 త్రిశూలమస్త్రం ఘోరం చ కాపాలమథ కంకణమ్ ।
 ఏతాన్యస్త్రాణి చిక్షేప సర్వాణి రఘునందనః ॥ 12
 వసిష్ఠే జపతాం శ్రేష్ఠే తతద్బుతమివాభవత్ ।
 తాని సర్వాణి దండేన గ్రసతే బ్రహ్మణస్సుతః ।
 తేషు శాంతేషు బ్రహ్మస్త్రం క్షిప్తవాన్ గాధినందనః ॥ 13
 తదస్త్ర ముద్యతం దృష్ట్వా దేవా స్సాగ్ని పురోగమాః ॥ 14
 దేవర్షయశ్చ సంభ్రాంతాః గంధర్వా స్సమహారగాః ।
 త్రైలోక్యమాసీత్ సంత్రస్తం బ్రహ్మస్త్రే సముదీరితే ॥ 15
 తదప్యస్త్రం మహాఘోరం బ్రాహ్మం బ్రాహ్మణ తేజసా ।
 వసిష్ఠో గ్రసతే సర్వం బ్రహ్మదండేన రాఘవః ॥ 16
 బ్రహ్మస్త్రం గ్రసమానస్య వసిష్ఠస్య మహాత్మనః ।
 త్రైలోక్యమోహనం రౌద్రం రూపమాసీత్ సుధారుణమ్ ॥ 17

"ఓ క్షత్రియాధమా! గాధిపుత్రా! ఇదిగో ఇక్కడనేయున్నాను. నీ బలమెంతటిదో చూపుము. నీ శస్త్రగర్వమును ఇప్పుడే అణచెదను. ఓ దుష్టక్షత్రియా! బ్రహ్మబలముముందు క్షత్రియ బలమెంత? దివ్యమైన నా బ్రహ్మబలమును చూడుము." (3-4)

విశ్వామిత్రుడు ప్రయోగించిన ఘోరమైన ఆ అగ్నేయాస్త్రము నీటిదెబ్బకు నిప్పువలె వసిష్ఠుని బ్రహ్మదండప్రభావమున నిస్తేజసుయ్యెను. అందులకు కుపితుడైన విశ్వామిత్రుడు క్రమముగా వారుణాస్త్రమును, రౌద్రాస్త్రమును, ఐంద్రాస్త్రమును, పాశుపతమును, ఇషీకాస్త్రమును ప్రయోగించెను. (5-6)

ఓ రామా! ఇంకను అతడు మానవము, మోహనము, గాంధర్వము, స్వాపనము, జృంభణము, మాదనము, సంతాపనము, విలాపనము, శోషణము, దారణము, అజేయమైన వజ్రాస్త్రము, బ్రహ్మపాశము, కాలపాశము, వారుణపాశము, సైనాకము, దయితము, శుష్కాశనీ, ఆర్ద్రాశనీ, దండము, సైశాచము, క్రౌంచము-అను అస్త్రములను ధర్మచక్రమును, కాలచక్రమును, విష్ణుచక్రమును, వాయవ్యము, మథనము, హయశిరము- అను అస్త్రములను ప్రయోగించెను. ఇంకను కంకాళము, ముసలము అను శక్తి ద్వయమును, వైద్యాధరమహాస్త్రమును, దారుణమైన కాలాస్త్రమును, ఘోరమైన త్రిశూలాస్త్రమును, కాపాలము, కంకణము మొదలగు సర్వాస్త్రములను జపనిష్ఠాగరిష్ఠుడైన వసిష్ఠ మహర్షిపై ప్రయోగించెను. బ్రహ్మపుత్రుడైన వసిష్ఠ మహామునియొక్కదండము ఆ అస్త్రములను అన్నింటిని అదృశానహముగా కబళించివేసెను. ఆ అస్త్రములన్నియును వమ్మైపోగా అప్పుడు విశ్వామిత్రుడు బ్రహ్మస్త్రమును ప్రయోగించెను. (7-13)

ఆ బ్రహ్మస్త్రవిజృంభణమును జూచి, అగ్నిమొదలగుదేవతలు, దేవర్షులు, గంధర్వులు, నాగులు మొదలగువారు భయభ్రాంతులైరి. ఇంకను ముల్లోకములును మిక్కిలి భయముతో వణకిపోయెను. ఓ రాఘవా! వసిష్ఠమహర్షి తన బ్రహ్మతేజఃప్రభావమున మిక్కిలి భయంకరమైన ఆ బ్రహ్మస్త్రమునుగూడ బ్రహ్మదండముచే నిర్వీర్యమొనర్చెను. (14-16)

బ్రహ్మస్త్రమును కబళించుచున్న మహాత్ముడైన వసిష్ఠుని రౌద్రరూపము చూడశక్యముగానిదై, స్మరించినంత మాత్రమున భయమును గొల్పునదై, ముల్లోకములను మూర్చిల్లజేయు చుండెను. మహానుభావుడైన వసిష్ఠుని యొక్క రోమకూసముల

రోమకూపేషు సర్వేషు వసిష్ఠస్య మహాత్మనః ।
మరీచ్య ఇవ నిష్ప్రేతుః అగ్నేర్మామాకులార్చిషః । 18

ప్రాజ్వలద్రృహ్మదండశ్చ వసిష్ఠస్య కరోద్యతః ।
విధూమ ఇవ కాలాగ్నిః యమదండ ఇవాపరః । 19

తతోఽస్తువన్ మునిగణా వసిష్ఠం జపతాం వరమ్ ।
అమోఘం తే బలం బ్రహ్మన్ తేజో ధారయ తేజసా । 20

నిగృహీతస్త్వయా బ్రహ్మన్ విశ్వామిత్రో మహాతపాః ।
ప్రసేద జపతాం శ్రేష్ఠ తోకాస్సంతు గతవ్యథాః । 21

ఏవముక్తో మహాతేజాః శమం చక్రే మహాతపాః ।
విశ్వామిత్రోఽపి నికృతో వినిత్యస్యేదమబ్రవీత్ । 22

'ధిగృహం క్షత్రియబలం బ్రహ్మతేజోబలం బలమ్' ।
ఏకేన బ్రహ్మదండేన సర్వాస్రాణి హతాని మే । 23

తదేతత్ సమవేక్ష్యాహం ప్రసన్నేంద్రియమానసః ।
తపో మహత్ సమాప్తాస్యే యద్వై బ్రహ్మత్వకారణమ్ । 24

నుండి పొగతోనిండిన జ్వాలలు గల అగ్నికిరణములు
బహిర్గతములగుచున్నట్లు ఉండెను. వసిష్ఠుడు చేతబట్టిన
బ్రహ్మదండము పొగలేనిప్రళయాగ్నివలెను, మఱియొక
యమదండమురీతిగను ప్రజ్వరిల్లెను. (17-19)

అనంతరము తపోధనుడైన వసిష్ఠుని స్తుతించుచు
మునీశ్వరులు ఇట్లు పలికిరి- "ఓ బ్రహ్మర్షీ! నీ బలము అమోఘము.
నీ మహిమతో ఈ బ్రహ్మాస్త్రతేజమును ఉపశమింపజేయుము.
ఓ పూజ్యుడా! మహాతపశ్శాలియైన విశ్వామిత్రుని నిగ్రహించితివి.
ఓ జపశ్రేష్ఠా! కాంతింపుము ప్రసన్నుడవగుము లోకములబాధలను
తొలగింపుము." (20-21)

మునులు ఇట్లు వేడుకొనగా మహాతపస్వియు, తేజశ్శాలియు
ఐన వసిష్ఠుడు ప్రశాంతచిత్తుడాయెను. వసిష్ఠునిచేతిలో
ఓటమిపాలైన విశ్వామిత్రుడు నిట్టూర్పుచు ఇట్లు పలికెను.
"ఛీ! క్షత్రియ బలముకూడా ఒక బలమా! బ్రహ్మతేజోబలమే
నిజమైన బలము. ఒకే ఒక్క బ్రహ్మదండము నా అస్త్రములను
అన్నింటిని వమ్ముగావించినది. ఇప్పుడు నాకు 'నిజమైన బలమేదో'
తేటతెల్లమైనది. బ్రహ్మత్వమును పొందుటకై (బ్రహ్మర్షినిగుటకై)
క్షత్రియరోషమును పరిత్యజించి, మనస్సును, ఇంద్రియములను
నిగ్రహించి, తీవ్రముగా తపస్సును చేసెదను." (22-24)

ఇత్యార్చే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే అధికావ్యే బాలకాండే షట్పంచాశస్సర్గః (56)

వాల్మీకిమహర్షినిరచితమై అధికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి బాలకాండమునందు ఏబదిఅఱవ సర్గము సమాప్తము

-- * * * --

57. ఏబదిఏడవసర్గము

విశ్వామిత్రుడు రాజన్దియగుట - త్రిశంకుమహారాజు సశరీరస్వర్గప్రాప్తి కై వసిష్ఠమహర్షిని ప్రార్థించుట
అందులకు ఆయన నిరాకరించుట - పేదన ఆ రాజు ఆయనకుమారులను అభ్యర్థించుట.

తత స్సంతప్తహృదయః స్మరన్ నిగ్రహమాత్మనః ।
వినిశ్చిస్య వినిశ్చిస్య కృతవైరో మహాత్మనా । 1

స దక్షిణాం దిశం గత్వా మహిష్యా సహ రాఘవ ।
తతాప పరమం ఘోరం విశ్వామిత్రో మహాత్ తపః ।
ఫలమూలాశనో దాంతః చకార సుమహత్ తపః । 2

అథాస్య జ్ఞజ్ఞిరే పుత్రాః సత్యధర్మపరాయణాః ।
హవిష్యందో మధుష్యందో దృఢనేత్రో మహారథః । 3

ఓ రాఘవా! మహాత్ముడైన వసిష్ఠునితో నైరము పూనుట
వలన తనకు కలిగిన పరాభవమును గుర్తుచేసికొనుచు
విశ్వామిత్రుడు మిక్కిలి పరితపింపసాగెను. పేదన అతడు
పదేపదే నిట్టూర్పుచు సట్టమహిషితోగూడి దక్షిణదిశకు వెళ్లి,
పలమూలములనుమాత్రమే ఆహారముగా గొనుచు, ఇంద్రియ
నిగ్రహముతో మిక్కిలి తీవ్రమైనతపస్సును అచరించెను. (1-2)

అక్కడ ఆయనకు హవిష్యందుడు, మధుష్యందుడు,
దృఢనేత్రుడు, మహారథుడు అను నలుగురు పుత్రులు
కల్గిరి. వారు సత్యవచనులు, ధర్మపరాయణులు. (3)

పూర్ణే వర్తసహస్రే తు బ్రహ్మ లోకపితామహః ।
అబ్రవీన్మధురం వాక్యం విశ్వామిత్రం తపోధనమ్ । 4
జితా రాజర్షిలోకాస్తే తపసా కుశికాత్మజ ।
అనేన తపసా త్వాం తు రాజర్షిరితి విద్మహే । 5
ఏవముక్త్యా మహాతేజా జగామ సహ దైవతైః ।
త్రివిష్టపం బ్రహ్మలోకం లోకానాం పరమేశ్వరః । 6
విశ్వామిత్రోఽపి తప్రుత్వా హియా కించిదవాఙ్ముఖః ।
దుఃఖేన మహతాఽఽవిష్టః సమన్యరిదమబ్రవీత్ । 7
తపశ్చ సుమహత్ తప్తం రాజర్షిరితి మాం విదుః ।
దేవాస్సర్షిగణాస్సర్వే నాస్తి మన్యే తపఃఫలమ్ । 8
ఇతి నిశ్చిత్య మనసా భూయ ఏవ మహాతపాః ।
తపశ్చకార కాకుల్స్త పరమం పరమాత్మవాన్ । 9
ఏతస్మిన్నేవ కాలే తు సత్యవాదీ జితేంద్రియః ।
త్రిశంకురితి విఖ్యాత ఇక్ష్వాకుకులవర్తనః । 10
తస్య బుద్ధిస్సముత్పన్నా యజేయమితి రాఘవ ।
గచ్ఛేయం సశరీరేణ దేవానాం పరమాం గతిమ్ । 11
స వసిష్ఠం సమాహూయ కథయామాస చింతితమ్ ।
అశక్యమితి చాప్యుక్తో వసిష్ఠేన మహాత్మనా । 12
ప్రత్యాఖ్యాతో వసిష్ఠేన స యయా దక్షిణాం దిశమ్ ।
తతస్తత్కర్మసిద్ధ్యర్థం పుత్రాంస్తస్య గతో నృపః । 13
వాసిష్ఠా దీర్ఘతపసః తపో యత్ర హి తేపిరే ।
త్రిశంకుస్సుమహాతేజాః శతం పరమభాస్వరమ్ । 14
వసిష్ఠపుత్రాన్ దదృశే తప్యమానాన్ యశస్వినః ।
సోఽభిగమ్య మహాత్మానః సర్వానేవ గురోః సుతాన్ । 15
అభివాద్యానుపూర్వేణ హియా కించిదవాఙ్ముఖః ।
అబ్రవీత్ సుమహాభాగాన్ సర్వానేవ కృతాంజలిః । 16

అతడు వేయి సంవత్సరములు తీవ్రముగా తపస్సొనర్చిన
సిమ్మట స్పష్టికర్తయైన బ్రహ్మ ప్రత్యక్షమై మహాతపస్వయైన
ఆ విశ్వామిత్రునితో ఇట్లు నుడివెను. (4)

“ఓ కొలికా! నీవు నీతపశ్శక్తిచే రాజర్షులుపొందెడి
లోకములను జయించితివి. నీవు ఆచరించిన ఈ తపశ్శ్రమబట్టి
నిన్ను ‘రాజర్షి’గా గుర్తించుచున్నాను.” (5)

లోకములను స్పష్టించువాడును, మహాతేజస్వీయు ఐన
బ్రహ్మదేవుడు ఇట్లు సలికినపిదప తనసత్యలోకమునకు
వెళ్లెను. ఆయనవెంటవచ్చిన దేవతలును దివికేగిరి. (6)

విశ్వామిత్రుడు బ్రహ్మచరణములను విని, సిగ్గుతో తలవంచుకొనెను.
మఱియు తీవ్రమైన దుఃఖమునకుల్లనై, కోపముతో ఇట్లునుకొనెను. (7)

నేనింతటి తీవ్రమైన తపస్సొనర్చినను సమస్తదేవతలును,
ఋషిశ్రులును నన్ను రాజర్షిగా మాత్రమే గుర్తించిరి. నా
తపస్సునకు తగినఫలితము దక్కలేదనియే తలంతును. (8)

ఓ రామా! మహాతపస్వయైన విశ్వామిత్రుడు ఇట్లు తలపోసి,
మునుపటికంటెను తీవ్రముగా తపస్సు చేయవారంభించెను. (9)

ఇదేకాలమున ఇక్ష్వాకువంశప్రముఖుడైన ‘త్రిశంకు’
మహారాజు వర్తిల్లుచుండెను. అతడు సత్యవాది, జితేంద్రియుడు,
అన్ని విధములుగా ఖ్యాతికెక్కినవాడు. ఓ రఘునరా! ‘గొప్ప
యజ్ఞములనొనర్చి తత్ప్రభావమున దేవతలకు నివాసభూమి
యైన స్వర్గమునకు సశరీరముగా వెళ్లెవలెను’-అని అతనికి
బుద్ధిపుట్టెను. వెంటనే అతడు వసిష్ఠమహర్షిని ఆహ్వానించి,
ఆయనకు తనసంకల్పమును తెలిపెను. అంతట మహాత్ముడైన
వసిష్ఠుడు ‘అది అసాధ్యము’-⁽¹⁾ అని వచించెను. (10-12)

వసిష్ఠుడు తనకోరికను నిరాకరింపగా ఆ రాజు దక్షిణ
దిశగా బయలుదేఱెను. తనమనోరథసిద్ధికై వసిష్ఠనిపుత్రుల
కడకు వెళ్లెను. అచట దీర్ఘకాలమునుండి తపయొనరించుచు
తేజోమూర్తులైయున్న పెక్కుమంది వసిష్ఠపుత్రులను మహా
తేజస్వీయగు త్రిశంకువు దర్శించెను. (13-14)

అతడు మహాత్ములైన గురుసుతులనందఱిని నమిపించి,
క్రమముగా వినయముతో వారికి ప్రణమిల్లెను. సిమ్మట లజ్జతో
తలవంచుకొని, అంజలి ఘటించి ఆ మహానుభావులతో
ఇట్లు విన్నవించుకొనెను. “మీరు అనన్యశరణ్యులు. ప్రపత్తితో

1) ‘అది అసాధ్యము’ అనగా-శరీరముతో స్వర్గమునకు వెళ్లుటకు వసిష్ఠమహర్షికి సామర్థ్యము లేదని కాదు, ఆ విధముగా స్వర్గమునకు
వెళ్లినవారు లేరనిగాదు - త్రిశంకువునకు అట్టి అర్హత లేదనియే దానిపరమార్థము. ‘సశరీర ఏన స్వర్గం లోకమేతి’ అని శ్రుతి
ప్రమాణము. గోవిందరాజీయ వ్యాఖ్య.

శరణం వః ప్రపద్యేహం శరణ్యాన్ శరణాగతః।
ప్రత్యాఖ్యాతోఽస్మి భద్రం వో వసిష్ఠేన మహాత్మనా। 17

యష్టుకామో మహాయజ్ఞం తదనుజ్ఞాతుమర్హథ।
గురుపుత్రానహం సర్వాన్ నమస్కృత్య ప్రసాదయే। 18

శిరసా ప్రణతో యాచే బ్రాహ్మణాంస్తపసి స్థితాన్।
తే మాం భవంతస్పిద్యర్థం యాజయంతు సమాహితాః।
సశరీరో యథాహం హి దేవలోకమవాప్నుయామ్। 19

ప్రత్యాఖ్యాతో వసిష్ఠేన గతిమన్యాం తపోధనాః।
గురుపుత్రాన్ ఋతే సర్వాన్ నాహం పశ్యామి కాంచన। 20

ఇక్ష్యాకుణాం హి సర్వేషాం పురోధాః పరమా గతిః। 21

పురోధసస్తు విద్వాంసః తారయంతి సదా నృపాన్।
తస్మాదనంతరం సర్వే భవంతో దైవతం మమ। 22

మిమ్ము శరణుజొచ్చుచున్నాను. నన్నాదుకొనుదు- మీకు
పుణ్యముండును. మహాత్ముడైన వసిష్ఠమహర్షిచే నేను
నిరాకరింపబడితిని. (15-17)

నేనొక మహాయజ్ఞమును చేయదలచితిని. దానికి మీరు
అనుజ్ఞయిండు. గురుపుత్రులైన మీ యందఱికిని నమస్కరించి,
(మిమ్ము) వేడుకొనుచున్నాను. తపమొనరించుచున్న
బ్రహ్మవేత్తలైన మీకు శిరసా ప్రణమిల్లి ప్రార్థించుచున్నాను.
నేను సశరీరముగా దేవలోకమును సాందగోరుచున్నాను.
నా మనోరథసిద్ధికై పూజ్యులైన మీరు విచ్చేసి, నాతో యజ్ఞమును
జరిపింపగలరు. (18-19)

ఓ తపోదనులారా! ఈ విషయమున వసిష్ఠమునిచేత నేను
తిరస్కరింపబడితిని. యజ్ఞకార్యసిద్ధికై గురుపుత్రులైన
మిమ్ములను ఆశ్రయించుటతప్ప నాకు మఱియొక మార్గము
కన్పించుటలేదు. (20)

ఇక్ష్యాకుప్రభువులందఱికిని పురోహితుడైన వసిష్ఠుడే వారికి
పరమగతి. విద్వాంసులైన పురోహితులు రాజులను సర్వదా
ఉద్ధరించుచుండురు. మీరు వసిష్ఠుని యంతటివారు. అందువలన
పూజ్యులైన మీరే మాకు రక్షకులు. (21-22)

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే అధికావ్యే బాలకాండే సప్తపంచాశస్సర్గః (57)

వాల్మీకిమహర్షినిరచితమై అధికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి బాలకాండమునందు ఏబదిఏడవసర్గము సమాప్తము

-- * * * --

58. ఏబదిఏనిమిదవసర్గము

వసిష్ఠునిపుత్రులశాసకారణముగా త్రిశంకువు చండాలత్వమును పొందుట -

పిమ్మట అతడు విశ్వామిత్రుని జేరి, మొఱపెట్టుకొనుట.

తత స్త్రిశంకోర్వచనం శ్రుత్వా క్రోధసమన్వితమ్।
ఋషిపుత్రశతం రామ రాజానమిదమబ్రవీత్। 1

ప్రత్యాఖ్యాతో హి దుర్బుద్ధే గురుణా సత్యవాదినా।
తం కథం సమతిక్రమ్య శాఖాంతరముపేయివాన్। 2

ఇక్ష్యాకుణాం హి సర్వేషాం పురోధాః పరమో గురుః।
స చాతిక్రమితుం శక్యం వచనం సత్యవాదినః। 3

ఓ శ్రీరామా! త్రిశంకువచనములను వినిన పిమ్మట
వసిష్ఠమహర్షిపుత్రులు నూలుగురును మిక్కిలి క్రుద్ధులై,
ఆ రాజుతో ఇట్లు నుడిచిరి. (1)

"ఓ దుర్బుద్ధీ! సత్యవ్రతుడైన వసిష్ఠుడు నిరాకరింపగా,
ఆయనమాటను పెడచెవినిబెట్టి, ఆయనపుత్రులమైన మమ్ము
ఎట్లు ఆశ్రయించుచుంటివి. ఇక్ష్యాకుప్రభువులందఱికిని
పురోహితుడైన వసిష్ఠుడే పరమగురువు. సత్యవాదియైన ఆ
మహర్షివచనము అతిక్రమింపరానిది. పరమపూజ్యుడైన ఆ
మహర్షి 'నీవు సశరీరముగా దివికేగుట అసాధ్యము'-అని
నుడివెనుగదా! అట్టి యజ్ఞమును నీచే మేము ఎట్లు

అశక్యమితిచోవాచ వసిష్ఠో భగవాన్ ఋషిః ।
తం వయం వై సమాహర్తుం క్రతుం శక్తాః కథం తవ । 4

బాలిశస్త్వం నరశ్రేష్ఠ గమ్యతాం స్వపురం పునః ।
యాజనే భగవాన్ శక్తః త్రైలోక్యస్యాపి పార్థివ ।
అవమానం చ తత్కర్తుం తస్య శక్త్యామహే కథమ్ । 5

తేషాం తద్యచనం శ్రుత్వా క్రోధపర్యాకులాక్షరమ్ ।
స రాజా పునరేవైతాన్ ఇదం వచనమబ్రవీత్ । 6

స్రవ్యాఖ్యాలోఽస్మి గురుణా గురుపుత్రై స్తతైవ చ ।
అన్యం గతిం గమిష్యామి నస్తస్తి వోఽస్తు తపోధనాః । 7

ఋషిపుత్రాస్తు తచ్ఛ్రుత్వా వాక్యం ఘోరాభిసంహితమ్ । 8

శేషుః పరమసంక్రుద్ధాః చండాలత్వం గమిష్యసి ।
ఏవ ముక్త్యా మహాత్మానో వివిశుస్తే స్వమాశ్రమమ్ । 9

అథ రాత్ర్యాం వ్యతీతాయాం రాజా చండాలతాం గతః ।
నీలవస్త్రధరో నీలః పరుషో ధ్వస్తమూర్తజః ।
చిత్తమాల్యానులేపశ్చ ఆయసాభరణోఽభవత్ । 10

తం దృష్ట్వా మంత్రిణస్సర్వే త్యజ్య చండాలరూపిణమ్ ।
ప్రాద్రవన్ సహితా రామ పౌరా యేఽస్యానుగామినః । 11

ఏకోహి రాజా కాకుత్స్థ జగామ పరమాత్మవాన్ ।
దహ్యామానో దివారాత్రం విశ్వామిత్రం తపోధనమ్ । 12

విశ్వామిత్రస్తు తం దృష్ట్వా రాజానం విఫలీకృతమ్ ।
చండాలరూపిణం రామ మునిః కారుణ్యమాగతః । 13

కారుణ్యాత్ స మహాతేజా వాక్యం పరమధార్మికః ।
ఇదం జగాద భద్రం తే రాజానం ఘోరరూపిణమ్ । 14

జరిపింసగలము? ఓ రాజా! నీవు మూర్ఖుడవు. ఇక నీవు నీ నగరము (ఇంటి) దారి పట్టవచ్చును. పూజ్యుడగు వసిష్ఠుడు ముల్లోకములలో ఎవరిచేనైనను యజ్ఞము చేయింపసమర్థుడు- ఆయన మాటను కాదని మేము నీచేయజ్ఞము జరిపించి, ఆయనను ఎట్లు అవమానింపగలము? (2-5)

క్రోధానేశముతోపలికిన వారిమాటలను విని, ఆ రాజు సుబల వారితో ఇట్లు నుడివెను. "గురువైన వసిష్ఠుడును, అట్లే ఆ గురువుగారిపుత్రులైన మీరును నన్ను తిరస్కరించితిరి. ఓ తపోదనులాదా! మీకు శుభమగుగాక. నేను మఱియొకదారి చూచుకొందును." (మఱియొకరిని ఆశ్రయింతును.) (6-7)

సాక్షాత్తు బ్రహ్మపుత్రుడును, కులగురువు ఐన వసిష్ఠుని మాటను త్రోసిపుచ్చుటయేగాక ఆరాజు దురహంకారపూరితుడై 'ఇతరులను ఆశ్రయించెదను' అని పలికిన మాటలను విని, ఆ మహర్షిపుత్రులు మిక్కిలి క్రుద్ధులై 'నీవు చండాలత్వమును పొందుదువుగాక' అని అతనిని శపించిరి. తదనంతరము ఆ మహాత్ములు తమఆశ్రమమునకు చేరిరి. (8-9)

ఋషిపుత్రులు నుడివిన ఘోరశాపవచనములను విని, మిక్కిలి భిన్నుడై, ఆ త్రిశంకుప్రభువు తననగరమునకు జేరి చింతింపసాగెను. ఇట్లు ఆ రాత్రి గడచినంతనే రాజు చండాల రూపమును పొందెను. అతడు ధరించిన పీతాంబరము నలుపు రంగుకు మాఱెను. అతని శరీరముగూడ నల్లనిదై తేజోవిహీన మయ్యెను, కణకుదనమును పొందెను. కేశములు కురుచవయ్యెను. అతడు శ్మశానమునందలి మాలలను, బూడిదను దాల్చియుండెను. అతని ఆభరణములన్నియును ఇనుపవయ్యెను. ఓ రామా! చండాలరూపమును పొందిన ఆ రాజును జూచి, మంత్రులు అందఱును భయపడి సాఱిసోయిరి. పురజనులును బీతితో వారిని వెన్నంటి పరుగులుదీసిరి. (10-11)

ఓ రాఘవా! ఆ రాజు (త్రిశంకువు) ఒంటరివాడై, రాత్రింబవళ్లు దుఃఖముతో కుమిలిపోవుచున్నను ధైర్యము వహించి, తపోదనుడును, వసిష్ఠునియొడ వైరభావముగలవాడును ఐన విశ్వామిత్రుని కడకు చేరెను. (12)

శ్రీరామా! వసిష్ఠపుత్రులశాపమువలన ఇహపరసుఖములకు దూరమై, చండాలరూపముననున్న ఆ త్రిశంకుని జూచి, విశ్వామిత్రముని అతనిపై జాలిపడెను. (13)

మిక్కిలి ధార్మికుడును, మహాతేజస్వయు ఐన ఆ ముని భయంకరరూపముతోనున్న ఆ రాజును జూచి, కనికరము చూపి, 'నీకు శుభమగుగాక' అనుచు ఇట్లు వచించెను. (14)

కిమాగమనకార్యం తే రాజపుత్ర మహాబలః ।
అయోధ్యాధిపతే వీర శాపాచ్ఛండాంతాం గతః ॥ 15

అథ తద్వాక్యమాజ్ఞాయ రాజా చండాలతాం గతః ।
అబ్రవీత్ ప్రాంజలిర్వాక్యం వాక్యజ్ఞో వాక్యకోవిదమ్ ॥ 16

ప్రత్యాఖ్యాతోఽస్మి గురుణా గురుపుత్రైస్తథైవ చ ।
అనవాప్యైవ తం కామం మయా ప్రాప్తో విపర్యయః ॥ 17

సశరీరో దివం యాయామ్ ఇతి మే సౌమ్య దర్శనమ్ ।
మయా చేష్టం క్రతుశతం తచ్చ నావాప్యతే ఫలమ్ ॥ 18

అన్యతం నోక్తపూర్వం మే న చ వక్ష్యే కదాచన ।
కృచ్ఛేష్వపి గత స్సౌమ్య క్షత్రధర్మేణ తే శపే ॥ 19

యజ్ఞైర్బహువిధై రిష్టం ప్రజా ధర్మేణ పాలితాః ।
గురవశ్చ మహాత్మానః శీలవృత్తేన తోషితాః ॥ 20

ధర్మే ప్రయతమానస్య యజ్ఞం చాహర్తుమిచ్ఛతః ।
పరితోషం న గచ్ఛంతి గురవో మునిపుంగవ ॥ 21

దైవమేవ పరం మన్యే పౌరుషం తు నిరర్థకమ్ ।
దైవేనాక్రమ్యతే సర్వం దైవం హి పరమా గతిః ॥ 22

తస్య మే పరమార్తస్య ప్రసాదమ్ అభికాంక్షతః ।
కర్తుమర్హసి భద్రం తే దైవోపహతకర్మణః ॥ 23

నాన్యం గతిం గమిష్యామి నాన్యశ్చరణమస్తి మే ।
దైవం పురుషకారేణ నివర్తయితుమర్హసి ॥ 24

మహాబలశాలినైన ఓ రాజా! నీవు వచ్చిన పనియేమి ?
వీరుడనైన ఓ అయోధ్యాపతి! ఎవరిశాపమువలన నీకు ఈ
చండాలత్వము దాపురించినది ? (15)

పెద్దలతో మాట్లాడుటలో కుశలుడైన ఆ రాజు మహర్షి
మాటలను విని, అంజలిపూటించి, తనకు చండాలత్వము
ప్రాప్తించుటకు కారణమైన శాపమునుగూర్చి వాక్యాత్మకము
గల విశ్వామిత్రునకు ఇట్లు వివరింపసాగెను. (16)

"సశరీర స్వర్గప్రాప్తి కలుగవలెనను నా కోరికను గురువైన
వసిష్ఠుడును, ఆయనకుమారులును తిరస్కరించిరి. ఆ
కోరిక నెఱవేఱలేదు సరిగదా! దానికి తోడు గురు
పుత్రులశాపకారణముగా నాకు ఈ చండాలరూపము
ప్రాప్తించినది- ఓ సౌమ్యుడా! ఈ శరీరముతో స్వర్గమును
పొందవలెననువాంఛతో నూఱుయజ్ఞములను అచరించితిని.
ఆ యజ్ఞఫలముగూడ నాకు దక్కలేదు. (17-18)

ఓ మహాత్మా! నా క్షత్రియధర్మముపై ఆన. ఎట్టి క్షిప్త
పరిస్థితులలోను ఇంతవఱకును నేను ఎన్నడును అసత్యమును
పలికియేఱుగను. ఇకముందు పలుకబోను. అనేకవిధములగు
యజ్ఞములను అచరించితిని. ప్రజలను ధర్మమును
ఆనుసరించి పరిపాలించితిని. గురువులును, మహాత్ములును,
నా సద్గుణములకును, సదాచారములకును ఎంతయు
సంతసించిరి. (19-20)

ఓ మునీశ్వరా! ధర్మమార్గమున సంచరించుచు నేను
యజ్ఞముచేయ సంకల్పించితిని. అందులకు వారు సుముఖత
చూపలేదు. దీనినిబట్టిచూచినచో 'ఈశ్వరీచ్ఛయే తిరుగు
లేనిది. దానిముందు పురుషస్వయత్నము తలవంచవలసినదే.
సమస్తమూ దైవాధీనమే. ఇహపర సుఖములన్నింటికిని దైవమే
శరణ్యము' అనితెలియుచున్నది. నేను మిక్కిలి ఆర్తుడను.
దురదృష్టవంతుడను, నాకు దైవము అనుకూలముగునట్లు
చేయుటకు మీరే సమర్థులు, మీకు పుణ్యముండును. ఇంక
నేను ఇతరులను ఎవ్వరినీ ఆశ్రయింపను. మీరుతప్ప నన్ను
ఆదుకొనగలవారు ఎవ్వరునూ లేరు. నాయెడ అనుగ్రహమును
చూపి, దైవమును నాకు అనుకూలముగా చేయుటకు అనగా
నా అదృష్టమును పండించుటకు మీరే తగుదురు." (21-24)

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే బాలకాండే అష్టపంచాశస్సర్గః (58)

వాల్మీకిమహర్షినిరచితమైన ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి బాలకాండమునందు ఏబది ఎనిమిదవ సర్గము సమాప్తము

59. ఏబదితొమ్మిదియవసర్గము

(త్రిశంకుని ప్రార్థనపై విశ్వామిత్రుడు 'నిన్ను సశరీరముగా స్వర్గమునకు పంపెదను' - అని అతనికి మాటఁబెట్టె - శిష్యులద్వారా మునులను అందఱిని ఆహ్వానించుట - తన ఆహ్వానమును తిరస్కరించినందులకు అతడు వసిష్ఠునిసుతులను, మహోదయుని శపించుట.)

ఉత్తవాక్యం తు రాజానం కృపయా కుశికాత్మజః ।
అబ్రవీన్మధురం వాక్యం సాక్షాచ్ఛండాలరూపిణమ్ ॥ 1

ఐక్యైక స్వాగతం వత్స జానామి త్వాం సుధార్మికమ్ ।
శరణం తే భవిష్యామి మా భైషిః నృపపుంగవ ॥ 2

అహమామంత్రయే సర్వాన్ మహర్షీన్ పుణ్యకర్మణః ।
యజ్ఞసాహ్యకరాన్ రాజన్ తతో యక్ష్యసి నిర్వృతః ॥ 3

గురుశాపకృతం రూపం యదిదం త్వయి వర్తతే ।
అనేప సహ రూపేణ సశరీరో గమిష్యసి ॥ 4

హస్తప్రాప్తమహం మన్యే స్వర్గం తవ సరాధిప ।
యస్త్యం కౌశికమాగమ్య శరణ్యం శరణాగతః ॥ 5

ఏవ ముక్త్యా మహాతేజాః పుత్రాన్ పరమధార్మికాన్ ।
వ్యాదిదేశ మహాప్రాజ్ఞాన్ యజ్ఞసంభారకారణాత్ ॥ 6

సర్వాన్ శిష్యాన్ సమాహూయ వాక్య మేతదువాచ హ ।
సర్వాన్ ఋషిగణాన్ వత్సా ఆనయధ్వం మమాజ్ఞయా ॥ 7

సశిష్యసుహృదశ్చైవ సర్వజన్మబహుశ్రుతాన్ ।
యదన్యో వచనం బ్రూయాత్ మద్వాక్యబలచోదితః ।
తత్సర్వమనిలేనోక్తం మమాభ్యేయమనాదృతమ్ ॥ 8

తస్య తద్వచనం శ్రుత్వా దిశో జగ్ము స్తదాజ్ఞయా ।
ఆజగ్మురథ దేశేభ్యః సర్వేభ్యో బ్రహ్మవాదినః ॥ 9

తే చ శిష్యాస్సమాగమ్య మునిం జ్వలితతేజసమ్ ।
ఊచుశ్చ వచనం సర్వే సర్వేషాం బ్రహ్మవాదినామ్ ॥ 10

శ్రుత్వా తే వచనం సర్వే సమాయాంతి ద్విజాతయః ।
సర్వదేశేషు చాగచ్ఛన్ వర్తయిత్వా మహోదయమ్ ॥ 11

వాసిష్ఠం తచ్ఛృతం సర్వం క్రోధపర్యాకులాక్షరమ్ ।
యదాహ వచనం సర్వం శృణు త్వం మునిపుంగవ ॥ 12

ఈ విధముగా అర్జునిని రాజాపై కౌశికునకు జాలి కలిగెను. తనయెదుట చండాలరూపముననున్న ఆ రాజుతో ఋషి ఇట్లు అనునయనచనములను పలికెను. (1)

"నాయనా! ఇక్ష్యాకువంశనరేంద్రా! భయపడకుము. నీవు ధర్మాత్ముడవని నేనెఱుగుదును. నీకు నేను అండగానుందును. ఓ రాజా! యజ్ఞనిర్వహణకు సహాయపడు పుణ్యాత్ములైన మహర్షులనందఱిని ఆహ్వానింతును. అనంతరము నీవు నిశ్చింతగా యజ్ఞము చేయుము. గురుపుత్రులశాపమువలన వచ్చిన నీ చండాలరూపము ఇట్లేయున్నచో ఈ రూపముననే నిన్ను సశరీరముగా స్వర్గమునకు చేర్చెదను. (2-4)

ఓ నరేంద్రా! నీవు ఈ కౌశికుని (నా) కడకు వచ్చి, శరణుజొచ్చితివి. కనుక 'ఇక స్వర్గము నీ చేజిక్కినట్లే' యని తలంతును." (5)

మహాతేజస్వియైన విశ్వామిత్రుడు త్రిశంకువుతో ఇట్లు పలికినపిమ్మట అముని మిక్కిలి బుద్ధిశాలురును, పరమ ధార్మికులును ఐన తనపుత్రులను పిలిచి, 'యజ్ఞమునకు కావలసిన సామగ్రిని సమకూర్చుడు' అని ఆదేశించెను. (6)

పిదప శిష్యులను పిలిచి, వారితో ఇట్లు పల్కెను. "నాయనా! సకల - ఋషిగణములను, వారి శిష్యులను, మిత్రులను, ఋత్విజులను, సకలవేదశాస్త్రపండితులను నా ఆజ్ఞగా తీసికొనిరండు. నా ఆహ్వానమును అందుకొనిన వారిలో ఎవ్వరైనను ఉపేక్షాభావముతో నిందాపూర్వకముగా పలికినచో వారిమాటలను అన్నింటిని నాకు తెల్పుడు". (7-8)

విశ్వామిత్రునిశిష్యులు ఆయనమాటలను విని, ఆజ్ఞను శిరసా వహించి, అన్ని దిక్కులకును వెళ్లెరి. ఆహ్వానమును అందుకొనిన బ్రహ్మవాదులు వెంటనే అచటికి విచ్చేసిరి. శిష్యులందఱును మిక్కిలి తేజస్వియైన మునికడకు వచ్చి, బ్రహ్మనేత్రులు పలికిన మాటలను ఆయనకు వినిపించిరి. (9-10)

మీ పిలుపునందుకొని, బ్రాహ్మణోత్తములందఱును నచ్చుచున్నారు. 'మహోదయుడు' - అను మునియు, వసిష్ఠుని కుమారులు వందమందియుతప్ప అందఱును విచ్చేయుచున్నారు. ఓ మునీశ్వరా! ఆ వసిష్ఠునికుమారులు కోపముతో పలికిన మాటలనన్నింటిని వినుడు. (11-12)

క్షత్రియో యాజకో యస్య చండాలస్య విశేషతః ।
కథం సదసి భోక్తాలో హవిస్తస్య సురర్చయః । 13

బ్రాహ్మణా వా మహాత్మానో భుక్త్వా చండాలభోజనమ్ ।
కథం స్వర్గం గమిష్యంతి విశ్వామిత్రేణ పాలితాః । 14

ఏతద్వచననైష్ఠ్యర్యమ్ డీచుః సంరక్తలోచనాః ।
వాసిష్ఠా మునిశార్దూల సర్వే తే సమహోదయాః । 15

తేషాం తద్వచనం శ్రుత్వా సర్వేషాం మునిపుంగవః ।
క్రోధసంరక్తనయనః సరోషమ్ ఇదమబ్రవీత్ । 16

యే దూషయంత్యదుష్టం మాం తప ఉగ్రం సమాస్థితమ్ ।
భస్మీభూతా దురాత్మానో భవిష్యంతి న సంశయః । 17

అద్య తే కాలపాశేన నీతా వైవస్వతక్షయమ్ ।
సప్తజాతిశతాన్యేష మృతపాస్పంతం సర్వశః । 18

శ్వమాంసనియతాహారా ముష్టికా నామ నిర్ఘ్నణాః ।
వికృతాశ్చ విరూపాశ్చ లోకాననుచరంత్యిమాన్ । 19

మహోదయస్తు దుర్బుద్ధిః మామదుష్యం హృదూషయత్ ।
దూషితస్సర్వలోకేషు నిషాదత్వం గమిష్యతి । 20

ప్రాణాతిపాతనిరతో నిరసుక్రోశతాం గతః ।
దీర్ఘకాలం మమ క్రోధాత్ దుర్గతిం వర్తయిష్యతి । 21

ఏతావదుక్త్వా వచనం విశ్వామిత్రో మహాతపాః ।
విరరామ మహాతేజా ఋషిమథ్యే మహామునిః । 22

"యజ్ఞమును చేయువాడు చండాలుడు, చేయించెడివాడు క్షత్రియుడు. అట్టి యజ్ఞమునకు చెందిన హవిస్సులను దేవతలును, ఋషులును ఎట్లు స్వీకరింతురు? విశ్వామిత్రుని ఆదేశమునకు తలయొగ్గి, సదాచారమును విస్మరించి, చండాల భోజనమును స్వీకరించినచో వారు బ్రాహ్మణులేయైనను మహాత్ములేయైనను స్వర్గమునకు ఎట్లు చేరగలరు? ఓ మునివరా! మహోదయుడు, వసిష్ఠునిసుతులు (మొదలగు) వారందఱును కన్నులెఱ్ఱుజేసి, ఇట్లు నిష్ఠూరముగా పలికిరి." (13-15)

అంతట విశ్వామిత్రమహర్షి వారిమాటలను విని, క్రోధముతో మండిపడుచు కన్నులెఱ్ఱుజేసి, ఇట్లునుడివెను. "తీవ్రముగా తపమునాచరించుచు పవిత్రముగానున్న నన్ను ఈ విధముగా దూషించిన ఆ దురాత్ములందఱును మసియైపోవుదురు. ఇందు సందేహములేదు. నేడే వారందఱును యమపాశముచే నరకమునకు ఈడ్వబడుదురు. ఇంకను ఏడువందలజన్మల పాపము వారు శవములను భక్షించుచు బ్రతుకుదురు. మఱియు వారు 'ముష్టికులు' అను హీనజాతికి చెందిన క్రూరాత్ములై, కుక్కమాంసమును తినుచు జీవింతురు, వికృతవేషధారులై, నీచములైన మాటలతో చేష్టలతో ఈ లోకమునందు సంచరించుచుందురు." (16-19)

దురాత్ముడైన మహోదయుడు సజ్జనుడనైన నన్ను దూషించెను. కనుక అతడు కిరాతుడై జనులందఱిచే దూషింపబడును. కఠినాత్ముడై, ఎల్లప్పుడు సకలప్రాణులను హింసించుచు, చంపుచు బ్రతుకుచుండును. అతడు నా శాపస్రభావమున చిరకాలము దుర్గతుల పాలగును." (20-21)

మహాతపస్వీయు, తేజస్వీయు ఐన విశ్వామిత్ర మహాముని ఋషులసమక్షమున ఇట్లు పలికి మిన్నకుండెను. (22)

ఇత్యార్చే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే అదికావ్యే బాలకాండే ఏకోనషష్ఠితమస్సర్గః (59)

వాల్మీకిమహర్షివరచితమై అదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి బాలకాండమునందు ఏబది తొమ్మిదియవసర్గము సమాప్తము

60. అఱువదియవసర్గము

విశ్వామిత్రుడు త్రిశంకువును స్వర్గమునకు సంపుట, ఇంద్రాదులు అతనిని స్వర్గమున ప్రవేశింపనీయక త్రోసినేయుట,
విశ్వామిత్రుడు త్రిశంకువుకొఱకు మఱియొకస్వర్గమును సృష్టించి, అందు అతనిని నిలుపుట.

తపోబలహతాన్ కృత్వా వాసిష్ఠాన్ సమహోదయాన్ ।
ఋషిమధ్యే మహాతేజా విశ్వామిత్రోఽభ్యభాషత । 1

అయ మిక్ష్యాకుదాయాదః త్రిశంకురితి విశ్రుతః ।
ధర్మిష్ఠశ్చ వదాన్యశ్చ మాం చైవ శరణం గతః । 2

తేనానేన శరీరేణ దేవలోకజిగీషయా ।
యథాయం స్వశరీరేణ స్వర్గలోకం గమిష్యతి ।
తథా ప్రవర్త్యతాం యజ్ఞో భవద్భిశ్చ మయా సహ । 3

విశ్వామిత్రవచః శ్రుత్వా సర్వ ఏవ మహర్షయః ।
ఊచుస్సమేత్య సహితా ధర్మజ్ఞా ధర్మసంహితమ్ । 4

అయం కుశికదాయాదో మునిః పరమకోపనః । 5

యదాహ వచనం సమ్యక్ వితత్కార్యం న సంశయః ।
అగ్నికల్పో హి భగవాన్ శాపం దాన్యతి రోషితః । 6

తస్మాత్ ప్రవర్త్యతాం యజ్ఞః సశరీరో యథా దివమ్ ।
గచ్ఛేదిక్ష్యాకుదాయాదో విశ్వామిత్రస్య తేజసా ।
తథా ప్రవర్త్యతాం యజ్ఞః సర్వే సమధితిష్ఠత । 7

ఏవముక్త్వా మహర్షయః చక్రుస్తాస్తాః క్రియాస్తదా ।
యాజకశ్చ మహాతేజా విశ్వామిత్రోఽభవత్ క్రతా । 8

ఋత్విజస్తామపూర్వేణ మంత్రవన్మంత్రకోవిదాః ।
చక్రుః కర్మాణి సర్వాణి యథాకల్పం యథావిధి । 9

తతః కాలేన మహతా విశ్వామిత్రో మహాతపాః । 10

చకరావాహనం తత్ర భాగార్థం సర్వదేవతాః ।
నాభ్యాగమం స్తదాహుతా భాగార్థం సర్వదేవతాః । 11

మహాతేజస్వీయగు విశ్వామిత్రుడు వసిష్ఠపుత్రులను, మహోదయుని తనతపోబలముచే దెబ్బతీసిన ఏమ్మట ఋషులందఱును వినుచుండగా ఇట్లునుడివెను. (1)

"త్రిశంకువు" అను పేరుతో సుప్రసిద్ధుడైన ఇతడు ఇక్ష్వాకు నంశజుడు, దార్మికుడు, దానశీలుడు. పూర్వము క్షత్రియ రూపమున ఉన్నవాడు. ప్రస్తుతము శాపకారణముగ చండాల రూపమును పొందియున్నవాడు. అట్టి ఇతడు సశరీరముగా స్వర్గమునకు జేరి, దానిని పశపఱచుకొనవలయునను కోరికతో నన్ను ఆశ్రయించెను. (2)

యజ్ఞప్రభావమున ఇతడు తన (ఈ) శరీరముతోడనే స్వర్గమునకు చేరునట్లుగా మనము ఒక క్రతువును నిర్వహింపవలెను." (3)

అచ్చట చేరియున్న దర్మజ్ఞులైన ఋషులందఱును విశ్వామిత్రుని మాటలను విని, తమలో తాము ఇట్లు అనుకొనిరి. (4)

కుశికవంశజుడైన ఈ విశ్వామిత్రముని ముక్కోసి. ఆయన చెప్పినట్లుగనే చేయుదము. వెనుకాడవలదు. పూజ్యుడైన ఆ మహర్షి నిష్ఠువంటివాడు, ఆయనకు కోపమువచ్చినచో శపింపగలడు. అందువలన యజ్ఞమును నిర్వహింతము. విశ్వామిత్రునితేజఃప్రభావమున ఇక్ష్వాకునంశమువాడైన ఈ త్రిశంకువు సశరీరుడై స్వర్గమునకు చేరునట్లు క్రతువును నడుపుదము. అందఱును తమతమపనులను ప్రారంభించుదురు గాక." (5-7)

మహర్షులందఱును తమలో తాము ఇట్లునుకొని, తమతమ పనులను చేయసాగిరి. మహాతేజస్వీయగు విశ్వామిత్రుడును ఆ క్రతువునకు యాజకత్వమును వహించెను. (8)

వేదమంత్రములను బాగుగానేర్చిన ఋత్విజులు క్రమముగా మంత్రయుక్తముగా కల్పోక్తప్రకారము విధ్యుక్తములైన సమస్త కర్మలను ఆచరించిరి. (9)

అంతట మహాతపస్వీయైన విశ్వామిత్రుడు చాలాకాలము మంత్రములను ఆవృత్తిచేయుచు, యజ్ఞహవిర్భాగములను స్వీకరించుటకై సకలదేవతలను ఆవాహనము చేసెను. కాని అప్పుడు అహూతులైన దేవతలెవ్వరును హవిర్భాగములకై రారేరె. (10-11)

తతః క్రోధసమావిష్టో విశ్వామిత్రో మహామునిః ।
సువముద్యమ్య సక్రోధః త్రిశంకుమ్ ఇదమబ్రవీత్ ॥ 12

పశ్య మే తపసో వీర్యం స్వార్జితస్య నరేశ్వర ।
ఏష త్వాం సశరీరేణ నయామి స్వర్గమోజసా ॥ 13

దుష్ప్రపం సశరీరేణ దివం గచ్ఛ నరాధిప ।
స్వార్జితం కించిదప్యస్తి మయా హి తపసః ఫలమ్ ।
రాజన్ స్వతేజసా తస్య సశరీరో దివం వ్రజ ॥ 14

ఉక్తవాక్యే మునా తస్మిన్ సశరీరో నరేశ్వరః ।
దివం జగామ కాకుత్స్థ మునీనాం పశ్యతాం తదా ॥ 15

దేవలోకగతం దృష్ట్వా త్రిశంకుం పాకశాసనః ।
సహ సర్వైస్సురగణైః ఇదం వచనమబ్రవీత్ ॥ 16

త్రిశంకో గచ్ఛ భూయస్త్యం నాసి స్వర్గకృతాలయః ।
గురుశాపహతో మూఢ పత భూమిమవాక్చిరాః ॥ 17

ఏవముక్తో మహేంద్రేణ త్రిశంకురపతల్ పునః ।
విక్రోశమానః త్రాహీతి విశ్వామిత్రం తపోధనమ్ ॥ 18

తచ్ఛ్రుత్వా వచనం తస్య క్రోశమానస్య కౌశికః ।
రోషమాహారయత్ తీవ్రం తిష్ఠ తిష్ఠేతి చాబ్రవీత్ ॥ 19

ఋషిమధ్యే స లేజస్వీ వ్రజాపతిరివాపరః ।
సృజన్ దక్షిణమార్గస్థాన్ సప్తర్షిన్ అపరాన్ పునః ॥ 20

నక్షత్రమాలామ్ అపరామ్ అసృజత్ క్రోధమూర్చితః ।
దక్షిణాం దిశమాస్తాయ మునిమధ్యే మహాయశాః ॥ 21

సృష్ట్వా నక్షత్రవంశం చ క్రోధేన కలుషీకృతః ।
అన్యమింద్రం కరిష్యామి లోకో వాస్యాదనింద్రకః ।
దైవతాన్యపి స క్రోధాల్ ప్రహ్లుం సముపచక్రమే ॥ 22

తతః పరమ సంభ్రాంతాః సర్విసంఘా స్ఫురాసురాః ।
విశ్వామిత్రం మహాత్మానమ్ ఊచు స్సానునయం వచః ॥ 23

అంతట విశ్వామిత్రమహాముని కోపముతో ఊగిపోవుచు
సువమును పైకెత్తి (దేవతలు రానందులకు) మండిపడుచు
త్రిశంకువుతో ఇట్లునుడివెను. (12)

“ఓ నరేంద్రా! నా తీవ్రతపశ్చక్తిని చూడుము. ఇదిగో నా
తపఃప్రభావమున సశరీరముగా నిన్ను స్వర్గమునకు పంపెదను.
ఓ రాజా! దుర్లభమైన స్వర్గమును సశరీరుడవై చేరుము.
రాజా! నేను పెక్కు కష్టములకోర్చి సంపాదించిన తపఃఫలము
ఏ మాత్రము ఉన్నను తత్ప్రభావమున నీవు సశరీరముగా
స్వర్గమును పొందగలవు.” (13-14)

ఓ రామా! ఆ మహర్షి అట్లు పలికిన వెంటనే త్రిశంకు
వ్రువు అక్కడి మునులందఱును చూచుచుండగా స్వర్గమునకు
వెళ్లెను. (15)

స్వర్గలోకమునకు వచ్చిన త్రిశంకువును జూచి, ఇంద్రుడు
సర్వదేవతలసమక్షమున ఆయనతో ఇట్లు వచించెను. (16)

“ఓ త్రిశంకు! మఱలిపాము. మూర్ఖుడా! నీవు గురువుచే
శపింపబడితివి. కనుక స్వర్గవాసమునకు అనర్హుడవు.
తలక్రిందులుగా భూమిపై పడిపోము.” (17)

దేవేంద్రుడు ఇట్లు తనస్వర్గప్రవేశమును నిరోధింపగా
త్రిశంకువు ‘రక్షింపుము రక్షింపుము’ అని తపోధనుడైన
విశ్వామిత్రునకు మొఱపెట్టుకొనుచు దివినుండి భువికి పడిపోవు
చుండెను. అంతట దైన్యముతో తనకు మొఱపెట్టుకొనుచున్న
త్రిశంకువచనములను విని కౌశికుడు మిక్కిలి క్రుద్ధుడై,
‘ఆగుము ఆగుము’ అని అతనితో పలికెను. (18-19)

పిమ్మట లేజస్వీయైన విశ్వామిత్రుడు తనచుట్టును ఋషులు
చేరియుండగా ‘మఱియొక సృష్టికర్తయా! ఆనునట్లు’ దక్షిణ
మార్గముననుండునట్లుగా మఱియొక సప్తర్షిమండలమును
సృజించెను. (20)

మహాయశస్యయు మునులచే పరివృతుడును ఐన
విశ్వామిత్రుడు క్రోధానేశురీతుడై దక్షిణదిశయందు మఱియొక
సప్తవింశతి నక్షత్రమండలమును ఏర్పఱచెను. (21)

ఆ విధముగా నక్షత్రమండలమును సృజించిన పిమ్మట
క్రోధాతరేకముతో బుద్ధివైపరీత్యమునకు లోనైన విశ్వామిత్రుడు
నేను సృష్టించిన ఈ స్వర్గమునకు మఱియొక ఇంద్రుని
సృజించెదను, లేదా ఆ స్వర్గమును ఇంద్రరహితముగా
జేసెదను’- అని పలుకుచు క్రోధోద్రేకముతో ఇతరదేవతలను
సృష్టించుటకు పూనుకొనెను. (ఈ కృత్రిమ స్వర్గమున త్రిశంకువే
ఇంద్రుడు, అతని పరివారమే (అనుచరులే) దేవతలు.) (22)

అప్పుడు సమస్త-ఋషులు, సురాసురులు సంభ్ర
మాశ్చర్యములకు లోనై, మహాత్ముడగు విశ్వామిత్రుని
శాంతపటచుచు ఇట్లు నుడివిరి. (23)

అయం రాజా మహాభాగ గురుశాపపరిక్షతః।
సశరీరో దివం యాయం నార్హత్యేవ తపోధనః। 24

తేషాం తద్వచనం శ్రుత్వా దేవానాం మునిపుంగవః।
అబ్రవీత్ సుమహద్వాక్యం కౌశిక స్సర్వదేవతాః। 25

సశరీరస్య భద్రం వః త్రిశంకోరస్య భూషతేః।
ఆరోహణం ప్రతిజ్ఞాయ నాస్యతం కర్తుముత్సహే। 26

స్వర్గోఽస్తు సశరీరస్య త్రిశంకోరస్య శాశ్వతః।
నక్షత్రాణి చ సర్వాణి మామకాని ధ్రువాణ్యథ। 27

యావత్లోకా ధరిష్యంతి తిష్ఠంత్యేతాని సర్వశః।
మత్స్మతాని సురాస్సర్వే తదనుజ్ఞాతుమర్హథః। 28

ఏవముక్తాస్సురా స్సర్వే ప్రత్యాచర్మునిపుంగవమ్।
ఏవం భవతు భద్రం తే తిష్ఠంత్యేతాని సర్వశః। 29

గగనే తాన్యనేకాని వైశ్వానరపథాచ్ఛహిః।
నక్షత్రాణి మునిశ్రేష్ఠ తేషు జ్యోతిష్సు జాఙ్మలన్। 30

అవాక్సేరాస్త్రీశంకుశ్చ తిష్ఠత్వమరసన్నిభః। 31

అనుయాస్యంతి చైతాని జ్యోతింషి నృపసత్తమమ్।
కృతార్థం కీర్తిమంతం చ స్వర్గలోకగతం యథా। 32

విశ్వామిత్రస్తు ధర్మాత్మా సర్వదేవైరభిష్టుతః।
ఋషిభిశ్చ మహాతేజా బాధమిత్యాహ దేవతాః। 33

తతో దేవా మహాత్మానో మునయశ్చ తపోధనాః।
జగ్ముర్యథాగతం సర్వే యజ్ఞస్యాంతే సరోత్తమః। 34

"ఓ తపోధనా! మహానుభావా! ఈ త్రిశంకుప్రభువు గురువుచే శపింపబడెను. కనుక ఇతడు సశరీరముగా స్వర్గమును చేరుటకు అనర్హుడు." (24)

ఆ దేవతలమాటలను విన్నపిమ్మట విశ్వామిత్రమహాముని వారితో ఒక ముఖ్యనిషయమును ప్రస్తావించెను. (25)

"ఓ దేవతలారా! మీకు శుభమగుగాక, 'ఈ త్రిశంకు మహారాజును సశరీరముగా స్వర్గమునకు పంపెదను'-అని ప్రతిజ్ఞచేసియుంటిని. ప్రతిజ్ఞాభంగమునకు ఒడికట్టజాలను. ప్రస్తుతము ఈ త్రిశంకువు సశరీరుడైయున్న అంతరిక్ష ప్రదేశమే ఆయనకు శాశ్వతస్వర్గమగుగాక. నేను సృష్టించిన నక్షత్రములన్నియును స్థిరముగానుండును. లోకములు అన్నియును నిలిచియున్నంతవఱకు నేను సృజించిన వస్తువులన్నియును శాశ్వతముగానుండును. అందులకు సమస్త దేవతలును అనుమతించురుగాక." (26-28)

విశ్వామిత్రుడు ఇట్లు పలుకగా దేవతలు ఆ మునితో ఈ నిధముగా నుడివిరి. "ఓ మునినదా! అట్లేకానిండు నీకు శుభమగుగాక. మీరు సృష్టించిన ఈ నక్షత్రములన్నియును ఆకాశమున జ్యోతిశ్చక్రమునకు వెలువల అంతటను ఉండుగాక - ఆ నక్షత్రములమధ్య ప్రకాశించుచు దేవతలతో సమానుడై, గురువునకు ఒనర్చిన అపచారఫలితముగా త్రిశంకువు అధోముఖుడై యుండుగాక. (29-31)

నక్షత్రములు ద్రువుని అనుసరించినట్లుగా మీచే సృజింపబడిన ఈ నక్షత్రములు స్వర్గమును పొంది, కృతార్థుడై భ్యాతవహించిన ఈ నరేంద్రుని అనుసరించును." (32)

పిమ్మట సమస్తదేవతలును, అచటనున్న ఋషులును మహాత్ముడైన విశ్వామిత్రుని ప్రస్తుతించిరి. అంతట ఆ తేజస్వి 'మంచిది, సరే!' అని దేవతలతో నుడివెను. (33)

ఓ రామా! విశ్వామిత్రుని యాజమాన్యమున యజ్ఞము పరిసమాప్తమయ్యెను. అనంతరము మహాత్ములైన దేవతలును, తపోధనులైన మునులును తమతమ స్థానములకు బయలుదేరిరి. (34)

ఇత్యార్తే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే బాలకాండే షష్టితమస్సర్గః (60)

వాల్మీకిమహర్షినిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి బాలకాండమునందు అఱువదియవసర్గము సమాప్తము

61. అఱువదియొకటవసర్గము

విశ్వామిత్రుడు పుష్కరతీర్థమున తపమునరించుట - అంబరీషుడు శునశ్శేపుని యజ్ఞపశువుగా గొనివచ్చుట.

విశ్వామిత్రో మహాత్మా ధ సస్తిలాన్ ప్రేక్ష్య తాన్ ఋషీన్ |
అబ్రవీన్నరశార్దూల సర్వాంస్తాన్ వనవాసినః | 1

మహాన్ విఘ్నః ప్రవృత్తైర్యం దక్షిణామాస్తితో దిశమ్ |
దిశమన్యం ప్రసర్త్వాసుః తత్ర తస్మాద్మహే తపః | 2

పశ్యిమాయాం విశాలాయాం పుష్కరేషు మహాత్మనః |
సుఖం తపశ్చరిష్యామః వరం తద్ది తపోవనమ్ | 3

ఏవముక్త్యా మహాతేజాః పుష్కరేషు మహామునిః |
తప ఉగ్రం దురాధర్షం తేపే మూలఫలాశనః | 4

ఏతస్మిన్నేవ కాలే తు అయోధ్యాధిపతిర్నృపః |
అంబరీష ఇతి ఖ్యాతో యుష్మం సముపచక్రమే | 5

తస్య వై యజమానస్య పశుమింద్రో జహోర హ |
ప్రణస్తే తు పశౌ విప్రో రాజానమ్ ఇదమబ్రవీత్ | 6

పశురద్య హ్యతో రాజన్ ప్రణస్తస్తవ దుర్నయాత్ |
అరక్షితారం రాజానం ఘ్నంతి దోషా నరేశ్వర | 7

ప్రాయశ్చిత్తం మహద్ద్యేతత్ నరం వా పురుషర్షభ |
అనయస్య పశుం శీఘ్రం యావత్ కర్మ ప్రవర్తతే | 8

ఉపాధ్యాయవచః శ్రుత్వా స రాజా పురుషర్షభః |
అన్వియేష మహాబుద్ధిః పశుం గోభిః సహస్రశః | 9

దేశాన్ జనపదాం స్తాం స్తాన్ నగరాణి వనాని చ |
అశ్రమాణి చ పుణ్యాని మార్గమాణో మహిషతిః | 10

స పుత్రసహితం తాత సభార్యం రఘునందన |
భృగుతుంగే సమాసేనమ్ ఋచీకం సందదర్శ హ | 11

ఓ నరనరా! రామా! మహాత్ముడైన విశ్వామిత్రుడు తన ఆజ్ఞను అనుసరించివచ్చిన ఋషులందఱును తమతమ నివాసములకు బయలుదేరివెళ్లగా, అచటి వనవాసులందఱితో ఇట్లనెను. (1)

"ఓ మహాత్ములారా! ఈ దక్షిణదిశయందు ప్రారంభించిన తపస్సునకు తీవ్రమైన విఘ్నము ఎదురైనది. కనుక మఱియొక దిశకు చేరి, అచట తపస్సును ఆచరింతము. విశాలమైన పశ్చిమ దిశయందు మూడు బ్రహ్మతీర్థములు గలవు. ఆ పుష్కర తీర్థములయందు చక్కని తపోవనములు గలవు. అచట నిశ్చింతగా తపస్సులను ఆచరింతము." (2-3)

మహాతేజశ్శాలియైన విశ్వామిత్రుడు ఇట్లు పలికి, పశ్చిమ దిశయందుగల పుష్కరతీరములకు చేరెను. అచట అతడు పలమూలములను ఆహారముగాగొనుచు, ఇతరులకు ఆశక్యమైన తీవ్రతపస్సును ఆచరించెను. (4)

ఇదే సమయమున అయోధ్యాధిపతిగా నిఖ్యతుడైన అంబరీష మహారాజు ఒకయజ్ఞమును ప్రారంభించెను. (5)

ఇంతలో ఆ అంబరీషుని యజ్ఞపశువును ఇంద్రుడు అపహరించుకొని పోయెను. యజ్ఞపశువు అపహరింపబడగా పురోహితుడు రాజుతో ఇట్లు పలికెను. (6)

"ఓ మహారాజా! మీ ఏనుఱుసాటువలన యజ్ఞపశువును ఎవరో దొంగిలించిరి. అది కనబడుట లేదు. యజ్ఞపశువును రక్షింపలేకపోవుటవంటివి మహాదోషములు. అవి యజమానిని హతమార్చును. ఓ నరేంద్రా! ఈ యజ్ఞమును కొనసాగింప నలెనన్న హరింపబడిన యజ్ఞపశువును వెంటనే తప్పింపుము, లేదా! గోవులను ప్రతిపలముగానిచ్చి, దానికి ప్రతినిధిగా ఒక నరుని ఏర్పాటుచేయుము. అందులకు ఇదియే ప్రాయశ్చిత్తము." (7-8)

ప్రజ్ఞాశాలియు, మహాపురుషుడును ఐన అంబరీషుడు పురోహితునివచనములను విని, వేలకొలదిగోవులను ప్రతి పలముగా ఇచ్చి, ఒక మానవుని యజ్ఞపశువుగా పొందుటకు వెదకనారంభించెను. (9)

క్రమముగా ఆ మహారాజు వివిధములగుదేశములు, గ్రామములు, నగరములు, వనములు, పవిత్రములగు అశ్రమములు, మొదలగు వాటియందు యజ్ఞపశుప్రతినిధికై అన్వేషింపసాగెను. (10)

నాయనా! రామా! ఆ రాజు తిన్నగా భృగుతుంగ పర్వతమునకు చేరెను. అచట భార్యపుత్రులతో సుఖాసీనుడై యున్న ఋచీకమహర్షిని దర్శించెను. (11)

తమువాచ మహాతేజాః ప్రణమ్యాభిప్రసాద్య చ ।
బ్రహ్మర్షిం తపసా దీప్తం రాజర్షిరమిత ప్రభః ॥ 12

భృష్టా సర్వత్ర కుశలమ్ ఋచీకం తమిదం వచః ।
గవాం శతసహస్రేణ విక్రీణీషే సుతం యది ॥ 13

పశోరథే మహాభాగ కృతకృత్యోఽస్మి భార్గవ ।
సర్వే పరిస్సృతా దేశా యాజ్ఞీయం న లభే పశుమ్ ।
దాతుమర్హసి మూల్యేన సుతమేకమితో మమ ॥ 14

ఏవముక్తో మహాతేజా ఋచీకస్త్యబ్రవీద్వచః ।
నాహం జ్యేష్ఠం నరశ్రేష్ఠ విక్రీణీయాం కథంచన ॥ 15

ఋచీకస్య వచః శ్రుత్వా తేషాం మాతా మహాత్మానామ్ ।
ఉవాచ నరశార్దూలమ్ అంబరీషం తపస్వినీ ॥ 16

అవిక్రేయం సుతం జ్యేష్ఠం భగవానాహ భార్గవః ॥ 17

మమాపి దయితం విద్ధి కనిష్ఠం శునకం నృప ।
తస్మాత్ కనీయసం పుత్రం న దాస్యే తవ పార్థివ ॥ 18

ప్రాయేణ హి నరశ్రేష్ఠ జ్యేష్ఠాః పితృషు వల్లభాః ।
మాతృగాం తు కనీయాంసః తస్మాద్దక్షే కనీయసమ్ ॥ 19

ఉక్తవాక్యే మునో తస్మిన్ మునిపత్న్యాం తదైవ చ ।
శునశ్శేఫః స్వయం రామ మధ్యమో వాక్యమబ్రవీత్ ॥ 20

పితా జ్యేష్ఠమ్ అవిక్రేయం మాతాచాహ కనీయసమ్ ।
విక్రీతం మధ్యమం మన్యే రాజన్ పుత్రం నయస్య మామ్ ॥ 21

గవాం శతసహస్రేణ శునశ్శేఫం నరేశ్వరః ।
గృహీత్వా పరమప్రీతో జగామ రఘునందన ॥ 22

అంబరీషన్తు రాజర్షీ రథమారోఽప్య సత్వరః ।
శునశ్శేఫం మహాతేజా జగామాశు మహాయశాః ॥ 23

మిక్కిలి తేజస్వీయు, ప్రతిభాశాలియు ఐన ఆ మహారాజు తపస్తేజస్సుతో ప్రకాశించుచున్న ఋచీకునకు నమస్కరించి, ఆయనను ప్రసన్నునిగా జేసికొనెను. కుశలప్రశ్నలన్నియును ముగిసినపిమ్మట రాజు ఆ బ్రహ్మర్షితో ఇట్లనెను. "భృగు వంశజుడవైన ఓ మహానుభావా! నీకు లక్షగోవులను సమర్పించెదను. వాటికి మాటుగా యజ్ఞపశువుగా నీ కుమారుని నాకు విక్రయించినచో నేను కృతార్థుడనగుదును. నేను దేశములనన్నింటిని గాలించితిని. కాని యజ్ఞపశువు లభింపలేదు. తగినమూల్యమును తీసికొని, నీ కుమారులలో ఒకనిని నాకిమ్ము." (12-14)

అంబరీషునిప్రార్థనను విని, మహాతేజస్వీయగు ఋచీకుడు "ఓ నరేంద్రా! నా పెద్దకుమారునిమాత్రము ఏట్టి పరిస్థితులలోనూ నేను అమ్మజాలను" - అని ప్రత్యుత్తరమిచ్చెను. (15)

ఆ ఋషీకుమారులకు జననియు, మహాతపస్వీనియు ఐన ఋచీకునిపత్ని ఆ ముని (తనభర్త) పలికిన మాటలను విని, మహారాజైన అంబరీషునితో ఇట్లనెను. (16)

"ఓ రాజా! పూజ్యుడైన భార్గవుడు (నా భర్త) పెద్దకుమారుని అమ్మజాలను" అని పలికెను. నాకయితే చిన్నకుమారుడైన శునకుడు ఆఱవప్రాణము" - కనుక నా బుజ్జీకుమారుని మాత్రము నీకు ఇయ్యజాలను. (17-18)

రాజా! సాధారణముగా లోకములో తండ్రులకు పెద్ద కుమారులపై ప్రీతిమెండు. తల్లులకు చిన్నకుమారులపై మక్కువ ఎక్కువ. కనుక నేను నా కనిష్ఠపుత్రుని ఇయ్యలేను. (19)

ఓ రామా! ఆమునియు, ఆయనపత్నియు ఇట్లు పలికిన పిమ్మట ఆ ఋషీకుమారులలో నడిమివాడైన 'శునశ్శేపుడు' స్వయముగా ఇట్లునుడినెను. (20)

"ఓ మహారాజా! మా తండ్రిగారేమో పెద్దకుమారుని అమ్మరు. మా జననియేమో చిన్నవానిని విక్రయింపదు. పరిశేష న్యాయమును అనుసరించి, వారు మధ్యముడవైన నన్ను ఆమ్మివేసినట్లు తలంతును. కనుక నన్ను గొనిపోమ్ము." (21)

ఓ రఘునందనా! మహారాజు ఋచీకునకు లక్షగోవులను సమర్పించి, పరమసంతోషముతో శునశ్శేపుని స్వీకరించి, గృహాన్ముఖుడయ్యెను. (22)

మహాతేజస్వీయు, సుప్రసిద్ధుడును, రాజర్షియు ఐన అంబరీషుడు రథముపై శునశ్శేపుని కూర్చుండబెట్టుకొని, శీఘ్రముగా తననగరమునకు బయలుదేరినెను. (23)

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే బాలకాండే ఏకషష్ఠిశమస్సర్గః (61)

వాల్మీకిమహర్షినిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి బాలకాండమునందు అఱువదియొకటవసర్గము సమాప్తము

62. అఱువదిరెండవసర్గము

శునశ్శేపుడు విశ్వామిత్రుని అనుగ్రహముతో ప్రాణప్రమాదమునుండి బయటపడుట - ఇంద్రునివలన దీర్ఘాయునగుట.

శునశ్శేఫం నరశ్రేష్ఠ గృహీత్వా తు మహాయశాః |
వ్యశ్రామ్యత్ పుష్కరే రాజా మధ్యాహ్నా రఘునందన | 1

తస్య విశ్రమమాణస్య శునశ్శేఫో మహాయశాః |
పుష్కరక్షేత్రమాగమ్య విశ్వామిత్రం దదర్శ హ | 2

తస్యంతమ్ ఋషిభి స్సార్థం మాతులం పరమాతురః |
వివర్ణవదనో దీనః తృప్తయా చ శ్రమేణ చ |
పపాతాంకే మునేరాశు వాక్యం చేద మువాచ హ | 3

న మేఽస్తి మాలా న పితా జ్ఞాతయో బాంధవాః కుతః | 4

త్రాతుమర్హసి మాం సౌమ్య ధర్మేణ మునిపుంగవ |
త్రాతా త్వం హి మునిశ్రేష్ఠ సర్వేషాం త్వం హి భావనః | 5

రాజా చ కృతకార్యః స్యాత్ అహం దీర్ఘాయురవ్యయః |
స్వర్గలోకముపాశ్చీయాం తవస్తప్త్యాహ్యనుత్తమమ్ | 6

త్వం మే నాథో హ్యనాథస్య భవ భవ్యేన చేతసా |
పితేన పుత్రం ధర్మాత్మన్ త్రాతుమర్హసి కిర్చిషాత్ | 7

తస్య తద్వచనం శ్రుత్వా విశ్వామిత్రో మహాతపాః |
సాంత్యయిత్వా బహువిధం పుత్రానిదమువాచ హ | 8

యత్కృతే పితరః పుత్రాన్ జనయంతి శుభార్జినః |
పరలోకహితార్థాయ తస్య కాలోఽయ మాగతః | 9

నరశ్రేష్ఠుడనైన ఓ రఘునందనా! సుప్రసిద్ధుడగు అంబరీష మహారాజు శునశ్శేపునివెంటబెట్టుకొని వెళ్లుచు మధ్యాహ్న సమయమగుటచే పుష్కరక్షేత్రమీవమున విశ్రమించెను. (1)

ఆ మహారాజు నిశ్రాంతిచీసికొనుచుండగా, వాసిగాంచిన తాను యజ్ఞపశువుగా కొనిపోబడు చున్నందులకు దుఃఖితుడై యున్న శునశ్శేపుడు పుష్కరక్షేత్రమునకు వచ్చెను. అచట ఋషీశ్వరులతోగూడి తపమాచరించుచున్న తనమేనమామయగు విశ్వామిత్రుని జూచెను. మార్గాయాసముచే, దాహముచే దీనుడై బిక్కుమొగముతోనున్న శునశ్శేపుడు బాపురుమనుచు మేనమామ యొడిలో వాలెను. ఆనంతరము అతడు ఇట్లనెను. (2-3)

"దయాళుడనైన ఓ మునిశ్వరా! నాకు ఆపదవచ్చినదీనది. తల్లిదండ్రులుగాని, జ్ఞాతులుగాని, బంధువులుగాని నన్ను ఆదుకొనువారుకారైరి. ఇప్పుడిక నాకు మీరే దిక్కు. ధర్మబుద్ధితో నన్ను కాపాడుదు. ఓ మహర్షీ! నీవు అందఱిహితమును గోరువాడవు, రక్షకుడవు. (4-5)

యజ్ఞము పూర్తియై, మహారాజుగారు కృతార్థుడగునట్లుగను, నేను దీర్ఘాయురారోగ్యములు కలవాడనై, ఉత్తమమైన తపస్సును ఆచరించి, స్వర్గలోకమును పొందునట్లుగను దయజూపుదు. ఓ దర్మాత్మా! నీస్వహాయస్థితిలోనున్న నన్ను పెద్దమనస్సుతో నీవే రక్షింపుము. తండ్రి కుమారునివలె నా పాపఫలితమైన ఈ ఆపదనుండి నన్ను కాపాడుము." (6-7)

మహాతపస్విమైన విశ్వామిత్రుడు శునశ్శేపునిమొఱును ఆలకించి, అతనిని పెక్కురీతుల ఓదార్చి, పిమ్మట తన పుత్రులతో ఇట్లనెను. (8)

"పుత్రులారా! తల్లిదండ్రులు తాము జీవించియున్నంత వఱకు తమమాటను పాటించుటకును, మరణానంతరము తమకు 'పున్నామ' నరకము లేకుండ చేయుటకును, మఱియు పరలోకహితములు చేకూర్చుటకును పుత్రులను బడయు చుందురు. ఇప్పుడు మీకు పుత్రదర్మమును⁽¹⁾ నిర్వహింప వలసిన సమయము ఆసన్నమైనది. (9)

1) శ్లో " జీవతోవాక్యకరణాత్, ప్రత్యజ్ఞంయారి భోజనాత్. గయాయాం పిండదానేన త్రిభిఃపుత్రస్య పుత్రతా ||

తల్లిదండ్రులు బ్రతికియున్నంతకాలము వారు చెప్పినట్లు నడచుకొనుట, మాలాపితరులు మరణించిన పిమ్మట పితృకర్మలనాచరించి, వారికి 'పున్నామ' నరకము లేకుండజేయుట, ప్రతిసంవత్సరము మాలాపితృ శ్రాద్ధములనాచరించుట, గయలో పితృదేవతలకు పిండప్రదానము చేయుట అనునవి పుత్రదర్మములు.

అయం మునిసుతో బాలో మత్తః శరణమిచ్ఛతి ।
అస్య జీవితమాత్రేణ ప్రీయం కురుత పుత్రకాః । 10

సర్వే సుకృతకర్మాణః సర్వే ధర్మపరాయణాః ।
పశుభూతా నరేంద్రస్య తృప్తిమగ్నేః ప్రయచ్ఛత । 11

నాథవాంశ్చ శునశ్శేఫో యజ్ఞశ్చావిఘ్నో భవేత్ ।
దేవతా స్తర్పితాశ్చ స్యుః మమచాపి కృతం వచః । 12

మునేస్తు వచనం శ్రుత్వా మధుష్యందాదయస్సుతాః ।
సాభిమానం సరశ్రేష్ఠ సలీలమిదమబ్రువన్ । 13

కథమాత్మసులాన్ హిత్వా త్రాయసేఽన్యసుతం విభో ।
అకార్యమివ పశ్యామః శ్వమాంసమివ భోజనే । 14

తేషాం తద్వచనం శ్రుత్వా పుత్రాణాం మునిపుంగవః ।
క్రోధసంరక్తనయనో వ్యాహర్తుముపచక్రమే । 15

నిస్సాధ్యసమిదం ప్రోక్తం ధర్మాదపి నిగర్తితమ్ ।
అతిక్రమ్య తు మద్వాక్యం దారుణం రోమహర్షణమ్ । 16

శ్వమాంసభోజనస్సర్వే వాసిష్ఠా ఇవ జాతిషు ।
పూర్ణం వర్షసహస్రం తు పృథివ్యామనువత్స్వథ । 17

కృత్వా శాపసమాయుక్తాన్ పుత్రాన్ మునివరస్తథా ।
శునశ్శేఫమ్ ఉవాచార్తం కృత్వా రక్షాం నిరామయమ్ । 18

పవిత్రపాశైరానక్తో రక్తమాల్యానులేపనః ।
వైష్ణవం యూపమాసాద్య వాగ్విరగ్నిముదాహర । 19

ఇమే తు గాథే ద్వే దివ్యే గాయేథా మునిపుత్రక ।
అంబరీషస్య యజ్ఞేఽస్మిన్ తతస్సిద్ధిమవాప్స్యసి । 20

కుమారులారా! ఈ ముని బాలకుడు నన్ను శరణుజొచ్చినాడు. ఇతనికి జీవనదానమిచ్చి, (ప్రాణదిక్ష పెట్టి) మేలు చేయుడు. (10)

నాయనాలారా! మీరు అందఱును సత్కర్మలను ఆచరించు వారు. ధర్మమార్గమును వీడనివారు. కనుక మీలో ఒకరు రాజగారియజ్ఞపశునై అగ్నిదేవునకు తృప్తినిగార్చుడు. తత్ఫలితముగా శునశ్శేపుడు సురక్షితుడగును, యజ్ఞము నిర్విఘ్నముగా పూర్తియగును, దేవతలు అందఱును తృప్తి చెందుదురు. అప్పుడు మీరు నా మాటను పాటించినవారును అగుదురు." (11-12)

నరశ్రేష్ఠుడవైన ఓ రామా! విశ్వామిత్రమునిమాటలను విని, ఆయనపుత్రులైన మధుష్యందుడు మొదలగువారు గర్వముతో పరిహాసముగా ఇట్లునుడివిరి. (13)

"ఓమహాత్మా! ఇదేమిన్యాయము? భోజనమునందు కుక్క మాంసము పడినచో దానిని భుజించుట అకార్యముగదా. అట్లే తన కుమారులప్రాణములను బలిగానిచ్చి, అన్యనిసుతుని రక్షింపబూనుట అకృత్యము." అని మేముతలంతుము. (14)

అంతట విశ్వామిత్రమహర్షి తనపుత్రుల నిరాదరవచనములను విని మిక్కిలి క్రుద్ధుడై, కన్నులెఱ్ఱజేయుచు ఇట్లనెను. (15)

"ఓ దురాత్ములారా! 'తండ్రి' యను గౌరవముగూడ లేకుండ మీరు మాట్లాడితిరి. నా మాటను కాదని ఇట్లు అమర్యాదగా ప్రవర్తించుట పుత్రధర్మమునకు విరుద్ధము, దారుణము. ఇది నాకు దిగ్భ్రమను కలిగించినది. వసిష్ఠ పుత్రులవలె మీరు అందఱును 'ముష్టిక' (చండాల) జాతులలో జన్మించి, కుక్కమాంసమునుదీసుచు పూర్తిగా వేయిసంవత్సరములు బామిపై పడియుండుడు." (16-17)

విశ్వామిత్రమహర్షి అట్లు తనకుమారులను శాపగ్రస్తులను జేసిన పిమ్మట, ఆర్తుడైయున్న శునశ్శేపునకు మంత్రపూతమైన భస్మముచే రక్షణయొసర్చి, అభయమిచ్చి ఇట్లు పలికెను. (18)

"ఓ మునికుమారా! అంబరీషుని యజ్ఞమునందు నిన్ను పవిత్రమైన దర్బలత్రాళ్లతో బంధింతురు. ఎఱ్ఱని పూలమాలలతో, చందనాదులతో నిన్ను అలంకరింతురు. అప్పుడు నీవు విష్ణుదేవతాసంబంధమైన యూప స్తంభముకడకు చేరుము. పిమ్మట అగ్నిదేవునకు అభిముఖుడనై నిలిచి, ఇంద్రుని, ఉపేంద్రుని స్తుతింపుము. పిదప వరుసగా నేను ఉపదేశింప బోవు ఇంద్ర-ఉపేంద్ర దివ్యగాథలను గానముచేయుము. అప్పుడు అంబరీషుని ఈ యజ్ఞమునందు నీ మనోరథము సిద్ధించును." (19-20)

శునశ్శేఫో గృహీత్వా తే ద్వే గాథే సుసమాహితః।
త్వరయా రాజసింహం తమ్ అంబరీషమ్ ఉవాచ హః। 21

రాజసింహ మహాసత్త్వ శీఘ్రం గచ్ఛావహే సదః।
నిర్వర్తయస్వ రాజేంద్ర దీక్షాం చ సముపావిశః। 22

తద్వాక్యమ్ ఋషిపుత్రస్య శ్రుత్వా హర్షసముత్సుకః।
జగామ సృపతిశీఘ్రం యజ్ఞవాటమ్ అతంద్రితః। 23

సదస్యానుమతే రాజా పవిత్రకృతలక్షణమ్।
పశుం రక్తాంబరం కృత్వా యూపే తం సమబంధయత్। 24

స బద్ధోవాగ్నిరగ్ర్యాభిః అభియష్టావ తా సురౌ।
ఇంద్రమ్ ఇంద్రానుజం చైవ యథావన్మునిపుత్రకః। 25

తతః ప్రీతస్సహస్రాక్షో రహస్యస్తుతతర్పితః।
దీర్ఘమాయుస్తదా ప్రాదాత్ శునశ్శేఫాయ రాఘవః। 26

స చ రాజా నరశ్రేష్ఠ యజ్ఞస్య చ సమాప్తవాన్।
ఫలం బహుగుణం రామ సహస్రాక్షప్రసాదజమ్। 27

విశ్వామిత్రోఽపి ధర్మాత్మా భూయ స్తేషే మహాతపాః।
పుష్కరేషు నరశ్రేష్ఠ దశవర్షశతాని చ। 28

శునశ్శేఫుడు ఆ రెండు మంత్రములను ఆ మహర్షినుండి శ్రద్ధాదరములతో గ్రహించి, వెంటనే అంబరీషుని కడకేగి, ఆ మహారాజుతో ఇట్లు నడివెను. "మహాబలశాలివైన ఓ రాజేంద్రా! యజ్ఞసభకు త్వరగా వెళ్లుదము. వెంటనే దీక్షను గైకొని యజ్ఞమును నిర్వర్తింపుము." (21-22)

అంతట మహారాజు ఋషికుమారునిచనములను విని, జాగుసేయక శీఘ్రముగా తనయజ్ఞవాటికకు చేరెను. (23)

సిమ్మట మహారాజు సదస్యులనుమతితో యజ్ఞపశువైన ఆ మునికుమారునకు దర్బలత్రాళ్లను చుట్టి, ఎఱ్ఱనిమాలల తోడను, చందనములతోడను అతనిని అలంకరింపజేసెను. సిమ్మట ఎఱ్ఱనివస్త్రములను ధరింపజేసి, ఆయనను యూప స్తంభమునకు కట్టివేసెను. (24)

దర్బలత్రాళ్లతో యూపస్తంభమునకు బంధింపబడియున్న ఆ మునికుమారుడు దేవతలైన ఇంద్రుని, ఉపేంద్రుని మహామంత్రములతో శాస్త్రోక్తముగా స్తుతించెను. (25)

ఓ రాఘవా! అంతట మంత్రరహస్యములుగల ఆ స్తుతులకు తృప్తిచెందిన ఇంద్రుడు శునశ్శేఫునకు మిక్కిలి సంతోషముతో దీర్ఘాయువును ప్రసాదించెను. (26)

నరోత్తముడవైన ఓ రామా! ఇంద్రునిఅనుగ్రహమువలన ఆ మహారాజు శుభకరములైన యజ్ఞఫలములను పెక్కింటిని పొందెను. (27)

ఓ నరనరా! మహాతపస్వియు, ధర్మాత్ముడును ఐన విశ్వామిత్రుడు పుష్కరశ్రేత్రమునందు మఱియుక వేయి సంవత్సరములు తపమాచరించెను. (28)

ఇత్యార్షే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే బాలకాండే ద్విషష్టితమసర్గః (62)

వాల్మీకిమహర్షివరచిత్తమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి బాలకాండమునందు అఱువదిరెండవసర్గము సమాప్తము

-- * * * --

63. అఱువదిమూడవసర్గము

విశ్వామిత్రుడు మేనకనుజూచి మరులుగొనుట-ఫలితముగా తపస్సు భంగమగుట -

అతడు మఱల తీవ్రముగా తపస్సు చేసి, మహర్షి యగుట.

పూర్ణే వర్షసహస్రే తు వ్రతస్నాతం మహామునిమ్।
అభ్యాగచ్ఛన్ సురాస్పర్శ్యే తపఃఫలచికిర్షవః। 1

విశ్వామిత్రుడు వేయిసంవత్సరములకాలము తపస్సొనర్చి, దీక్షాంతస్నానము చేయుగా ఆ మహామునికి తపఃఫలమును ప్రసాదించుటకై దేవతలందఱును అచటికి విచ్చేసిరి. (1)

అబ్రహీన్ మహాతేజా బ్రహ్మ సురుచిరం వచః ।
ఋషిస్త్యమసి భద్రం తే స్వార్జితైః కర్మభిః శుభైః । 2

తమేవముక్త్యా దేవేశః త్రిదివం పునరభ్యగాత్ ।
విశ్వామిత్రో మహాతేజా భూయస్తేషే మహాత్ తపః । 3

తతః కాలేన మహతా మేనకా పరమాప్సరాః ।
పుష్కరేషు నరశ్రేష్ఠ స్నాతుం సముపచక్రమే । 4

తాం దదర్శ మహాతేజా మేనకాం కుశికాత్మజః ।
రూపేణాప్రతిమాం తత్ర విద్యుతం జలదే యథా । 5

దృష్ట్వా కందర్పవశగో మునిస్తామిదమబ్రవీత్ ।
అప్సరః స్వాగతం తేఽస్తు వసచేహ మమాశ్రమే । 6

అనుగృహీష్వ భద్రం తే మదనేన సుమోహితమ్ ।
ఇత్యుక్తా సా వరారోహ తత్ర వాసమథాకరోత్ । 7

తస్యాం వసంత్యాం వర్షాణి పంచ పంచ చ రాఘవ ।
విశ్వామిత్రాశ్రమే రామ సుఖేన వ్యతిచక్రముః । 8

అథ కాలే గతే తస్మిన్ విశ్వామిత్రో మహామునిః ।
సప్రీడ ఇవ సంవృత్తః చింతాశోకపరాయణః । 9

ఋద్ధిర్మునేనముత్సన్నా సామర్థ్యా రఘునందన ।
సర్వం సురాణాం కర్మైతత్ తపోపహరణం మహాత్ । 10

అహోరాత్రాపదేశేన గతాన్సంవత్సరా దశ ।
కామమోహాభిభూతస్య విఘ్నేఽయం ప్రత్యుపస్థితః । 11

వినిశ్చనన్మునివరః పశ్చాత్తాపేన దుఃఖితః ।
భీతా మప్సరసం దృష్ట్వా వేపంతిం ప్రాంజలిం స్థితామ్ । 12

మేనకాం మధురైర్వాక్యైః విస్ఫుజ్య కుశికాత్మజః ।
ఉత్తరం పర్వతం రామ విశ్వామిత్రో జగామ హ । 13

పిమ్మట మహాతేజస్వీయైన బ్రహ్మదేవుడు 'ఓ విశ్వామిత్రా! నీకు శుభమగుగాక, నీవు నిష్ఠతో తపఃపరమైన శుభకర్మలను చక్కగా ఆచరించితివి. తత్సభావమున ఋషిని ఐతివి. (పూర్వము తపస్సు చేసి రాజర్షిని ఐతివి. ఇప్పుడు దానికంటెను శ్రేష్ఠమైన 'ఋషిత్వము'ను సాందితివి.) అని నుడిచి-ఆ పరమేష్ఠి మఱల తనలోకమునకు ఏగెను. అంతట తేజోమూర్తియైన విశ్వామిత్రుడు మఱల తీవ్రముగా తపమాచరించెను. (2-3)

ఓ శ్రీరామా! కొంతకాలమునకు పిమ్మట అప్సరసలలో మేటియైన 'మేనక' (దేవతలచే సంపదడినదై) అచటికి వచ్చి పుష్కరతీర్థములలో జలకములాడసాగెను. మేఘమండలము మధ్య తళుకులీనుచున్న మెఱుపుతీగవలె నిరుపమానమైన రూపసౌందర్యముతో ఒప్పుచున్న మేనకను మహాతేజస్వీయైన ఆ కౌశికుడుగాంచెను. (4-5)

మేనకలావణ్యమును జూచి మరులుగొన్న విశ్వామిత్రుడు ఆమెతో ఇట్లనెను. "ఓ సుందరీ! నీకు స్వాగతము. ఈ నా ఆశ్రమమున వసింపుము. కామపరవశుడనైన నన్ను అనుగ్రహింపుము. నీకు మేలగును." అతడిట్లు పలికిన పిమ్మట ఆ శోభనాంగి ఆ ఆశ్రమమున నివసింపసాగెను. (అమె రాకతో విశ్వామిత్రుని తపస్సు ఉట్టికెక్కినది.) ఆ మున్యాశ్రమమునందు మేనక పదినంవత్సరములపాటు సుఖముగా గడిపెను. (6-8)

ఇట్లు కొంతకాలము గడచిన పిమ్మట దివ్యాంగనా వ్యామోహమువలన తనతపస్సుభంగముకాగా అందులకు విశ్వామిత్రుడు మిక్కిలి సిగ్గుపడి, ఎంతయు చింతిల్లుచు శోకమునకులోనయ్యెను. (9)

ఓ రఘునందనా! అంతట విశ్వామిత్రుడు కోపోద్రిక్తుడై, 'ఇదియంతయును' తీవ్రమైన నాతపశ్శక్తిని నమ్ము చేయుటకై దేవతలు పన్నినపన్నాగము.' అని తలంచెను. 'కామమోహములకు దాసుడనైన నాకు పది సంవత్సరములును ఒక్క దినమువలె గడచిపోయినవి. నా తపస్సునకు తీరని నిఘ్నము వాటిల్లినది.' అని వగచెను. (10-11)

అట్లు మునీశ్వరుడు పశ్చాత్తాపముతో దుఃఖితుడయ్యెను పిమ్మట అతడు తనయెదుట భయముతో నణకుచు అంజలి ఘటించి, నిలిచియున్న మేనకను గాంచెను. అప్పుడు అతడు ఆ అప్సరసను మృదుమధురవచనములతో (ఇందు నీ తప్పేమియు లేదు, నేనే కామపరతంత్రుడనై ఈ అపరాధమునకు ఒడిగట్టితిని. అని పలికి) పంపినెచెను. అనంతరము ఆ కౌశికుడు ఉత్తరదిశయందున్న హిమవత్పర్వతమునకు వెళ్లెను. (12-13)

స కృత్వా నైష్ఠికీం బుద్ధిం జేతుకామో మహాయశాః ।
కౌశికీ తీరమాసాద్య తపస్తపే సుదారుణమ్ । 14

తస్య వర్షసహస్రం తు ఘోరం తప ఉపాసతః ।
ఉత్తరే పర్యలే రామ దేవతానామ్ అభూద్ధయమ్ । 15

ఆమంత్రయన్ సమాగమ్య సర్వే సర్విగణా స్సురాః ।
మహర్షిశబ్దం లభతాం సాధ్యయం కుశికాత్మజః । 16

దేవతానాం వచః శ్రుత్వా సర్వలోకపితామహాః ।
అబ్రవీన్మధురం వాక్యం విశ్వామిత్రం తపోధనమ్ । 17

మహర్షే స్వాగతం వత్స తపసోగ్రేణ తోషితః ।
మహత్త్వమ్ ఋషిముఖ్యత్వం దదామి తవ కౌశిక । 18

బ్రహ్మణస్స వచః శ్రుత్వా సర్వలోకేశ్వరస్య హ ।
న విషణ్ణో న సంతుష్టో విశ్వామిత్రస్తపోధనః । 19

ప్రాంజలిః ప్రణతో భూత్వా సర్వలోకపితామహమ్ ।
ప్రత్యువాచ తతో వాచం విశ్వామిత్రో మహామునిః । 20

మహర్షిశబ్దమతులం స్వార్థితైః కర్మభిశ్చుభైః ।
యది మే భగవానాహ తతోఽహం విజితేంద్రియః । 21

తమువాచ తతో బ్రహ్మ న తావత్ త్వం జితేంద్రియః ।
యతస్వ మునిశార్దూల ఇత్యుక్త్వా త్రిదివం గతః । 22

విప్రస్థితేషు దేవేషు విశ్వామిత్రో మహామునిః ।
ఊర్వబాహు ర్నిరాలంబో వాయుభక్త స్తపశ్చరన్ । 23

యశస్వియైన ఆ విశ్వామిత్రుడు వ్రతసమాపన పర్యంతము ఇంద్రియనిగ్రహము కలిగియుండుటకై (జితేంద్రియుడగుటకై) కౌశికీనదీతీరమునకు చేరి, విష్ణుతో వీధముగా తపస్సొనర్చెను. (14)

ఓ రామా! హిమవత్పర్వముపై విశ్వామిత్రుడు ఆ విధముగా ఘోరమైన తపస్సుచేయుచుండగా వేయి సంవత్సరములు గడచెను. అంతట ఆ తపస్విని జూచి దేవతలందఱును మిగుల కలతచెందిరి. (15)

అప్పుడు దేవతలెల్లరును ఋషీశ్వరులతోగూడి 'ఈ కౌశికుడు 'మహర్షి బిరుదము' ను పొందుటకు ఎంతయు అర్హుడు' అని భావించి, బ్రహ్మకడకేగి ఆ విషయమును ఆయనకు నివేదించిరి. (16)

సమస్తలోకములను సృజించువాడైన బ్రహ్మదేవుడు దేవతల వచనములను ఆలకించి, తపోధనుడైన విశ్వామిత్రుని ఆశ్రమమునకు విచ్చేసి, మృదుమధురముగా ఆయనతో ఇట్లనెను. (17)

"నాయనా! కౌశికమహర్షీ! నీకు స్వాగతము. నీ వీధ్ర తపస్సునకు మెచ్చితిని. నీవు ఋషులలో ముఖ్యుడవు. నీకు 'మహర్షిత్వము'ను ప్రసాదించుచున్నాను. (నీవు 'మహర్షి'ని పిలిచి.)" (18)

తపస్సంపన్నుడైన ఆ విశ్వామిత్రుడు సర్వలోకేశ్వరుడైన బ్రహ్మదేవునిపలుకులనాలకించెను. అందులకు అతడు పొంగిపోలేడు, క్రుంగిపోలేడు. పిమ్మట విశ్వామిత్రమహర్షి జగత్స్పృష్టికర్తయైన బ్రహ్మకు అంజలిఘటించి, నమస్కరించి ఇట్లు ప్రత్యుత్తరమిచ్చెను. (19-20)

"ఓ బ్రహ్మదేవా! నేను దీక్షతో చేసిన తపస్సునకు మెచ్చి, మీరు నాకు 'మహర్షిత్వము' ను అనుగ్రహించితిరి. కనుక నేను జితేంద్రియుడనైనట్లు తలంతును." (21)

అంతట బ్రహ్మదేవుడు విశ్వామిత్రునితో 'ఓ మహర్షీ! ఇంతమాత్రమునకే నీవు జితేంద్రియుడనైనట్లు భావించవలదు. (1) ఇంకను ప్రయత్నింపుము. ' అని పలికి తనలోకమునకు వెళ్లెను. (22)

దేవతలందఱును వెళ్లిపోయిన పిమ్మట విశ్వామిత్రమహర్షి ఊర్వబాహువై, అలంబనములేకయే వాయువును మాత్రమే ఆహారముగా గొనుచు తపస్సు చేయసాగెను. ఆ తపస్వి వేనవికాలమునందు (మండుటెండలలో) పంచాగ్ని మధ్యమునను, (అనగా నాలుగావైపుల అగ్నులను, శిరస్సుపై భాగమున సూర్యా

1) శ్లో॥ వికారహీతోనతి విక్రియంతే, యేషాం న చేతాంసి త ఏన ధీరాః॥ (కౌశికాసు శాకుంతలము.)

మనోవికారములను గూర్చు (మనస్సును చలంపజేయునట్టి) బలీయమైన పరిస్థితులెదురైనప్పుడును చలంపక ఉండువాడే జితేంద్రియుడు -

ఘర్మే పంచతపా భూత్వా వర్షాస్వాకాశసంశ్రయః ।
శిశిరే సలిలస్థాయీ రాత్ర్యహాని తపోధనః ।
ఏవం వర్షసహస్రం హి తపో ఘోరముపాగమత్ ॥ 24

తస్మిన్ సంతప్యమానే తు విశ్వామిత్రే మహామునా ।
సంభ్రమస్సుమహానాసీత్ సురాణాం వాసవస్య చ ॥ 25

రంభామప్సరసం శక్రః సహ సర్వైర్మరుద్ధజైః ।
ఉవాచాత్మహితం వాక్యమ్ అహితం కౌశికస్య చ ॥ 26

తపమును బరించుచు) వర్షాకాలమున ఎట్టి అచ్యుతనము లేకుండగను, చలికాలమున నీళ్లలో ఉండియు రాత్రింబనళ్లు తపస్సొనర్చును. ఈ విధముగా అతడు వేయిసంవత్సరములు ఘోరమైన తపమును ఆచరించెను. (23-24)

విశ్వామిత్రమహాముని కఠోరనియమములతో అట్లు కొనసాగించుచున్న తపస్సును చూచి, ఇంద్రాదిదేవతలు మిక్కిలి భయాందోళనలకు లోనైరి. (25)

అంతట దేవేంద్రుడు 'రంభ' యను అప్సరసను పిలిపించి, సకలదేవతలసమక్షమున తమహితము కొఱకును, విశ్వామిత్రుని తపస్సును భంగపఱచుటకును తగువిధముగా ఆమెతో ఇట్లనెను. (26)

ఇత్యార్షే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే బాలకాండే త్రిషష్టితమస్తర్గః (63)

వాల్మీకిమహర్షివిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి బాలకాండమునందు అఱువదిమూడవసర్గము సమాప్తము

-- * * * --

64. అఱువదినాల్గవసర్గము

విశ్వామిత్రుని తపస్సును భంగపఱచుటకై ఇంద్రుడు రంభను పంపుట -
విశ్వామిత్రుడు ఆమెను శసించి, మఱల తపోదీక్షలో నిమగ్నుడగుట.

సురకార్యమిదం రంభే కర్తవ్యం సునుహత్ త్వయా ।
లోభనం కౌశికస్యేహ కామమోహసమన్వితమ్ ॥ 1

తథోక్తా సాప్సరా రామ సహస్రాక్షేణ భీమతా ।
ప్రీతితా ప్రాంజలిర్వాక్యం ప్రత్యువాచ సురేశ్వరమ్ ॥ 2

ఆయం సురపతే ఘోరో విశ్వామిత్రో మహామునిః ।
ఘోరముత్సృజతే క్రోధం మయి దేవ న సంశయః ।
తతో హి మే భయం దేవ ప్రసాదం కర్తుమర్హసి ॥ 3

ఏవముక్త స్తయా రామ రంభయా భీతయా తదా ।
తా మువాచ సహస్రాక్షో వేషమానాం కృతాంజలిమ్ ॥ 4

మా భైషి రంభే భద్రం తే కురుష్వ మమ శాసనమ్ ॥ 5

ఓ రంభా! తపోదీక్షలోనున్న విశ్వామిత్రుడు కామ మోహములకు లోనగునట్లుగా ప్రలోభపెట్టవలసి యున్నది. దేవతలకు హితమునుగూర్చు ఈ మహాత్కార్యమును నిర్వహించుటకు నీవే సమర్థురాలవు. ఇది నీకు కర్తవ్యము. (1)

ఓ రామా! ప్రతిభాశాలియైన దేవేంద్రుడు ఇట్లు పలుకగా ఆ రంభ సురకార్యమును సాదించువిషయమున భయ సందేహములకు లోనై, సిగ్గుపడుచు అంజలిఘటించి, ఆ సురరాజునకు ఇట్లు ప్రత్యుత్తరము ఇచ్చెను. (2)

"ఓ దేవేంద్రా! ఈ విశ్వామిత్రమహాముని మిగుల ముక్కోసి. తపస్సును భంగపఱచుటకు పూనుకొనినచో నన్ను అతడు తనక్రోధాగ్నికి గుఱిచేయును- అందులకు సందేహమే లేదు. అందువలన నేను భయపడుచున్నాను. కనుక నన్ను మీరే అనుగ్రహింపగలరు." ఓ రామచంద్రా! భయముతో వ్యాకులయై, వణకుచు, అంజలి ఘటించి ప్రార్థించుచున్న రంభతో ఆ సహస్రాక్షుడు ఇట్లనెను. (3-4)

"ఓ రంభా! భయపడకుము, నీకు అంతయు శుభమే జరుగును. ఇది నా ఆజ్ఞ, అనుసరింపుము (5)

కోకిలో హృదయగ్రాహీ మాధవే రుచిరద్రుమే ।
అహం కందర్పసహితః స్థాస్యామి తవ పార్శ్వతః । 6

త్వం హి రూపం బహుగుణం కృత్వా పరమభాస్వరమ్ ।
తమ్ ఋషిం కౌశికం రంభే భేదయస్వ తపస్వినమ్ । 7

సా శ్రుత్వా వచనం తస్య కృత్వా రూపమ్ అనుత్తమమ్ ।
లోభయామాస లలితా విశ్వామిత్రం శుచిస్మితా । 8

కోకిలస్య తు శుశ్రావ వల్గు వ్యాహరతః స్వనమ్ ।
నంప్రహృష్టేన మనసా తత ఏనాముదైక్షత । 9

అథ తస్య చ శబ్దేన గీతేనాప్రతిమేన చ ।
దర్శనేన చ రంభాయాః మునిః సందేహమాగతః । 10

సహస్రాక్షస్య తత్కర్మ విజ్ఞాయ మునిపుంగవః ।
రంభాం క్రోధసమావిష్టః శశాప కుశికాత్మజః । 11

యన్మాం లోభయసే రంభే కామక్రోధజయైషిణమ్ ।
దశవర్షసహస్రాణి శైలీ స్థాస్యసి దుర్భగే । 12

బ్రాహ్మణ స్సమహాలేజాః తపోబలసమన్వితః ।
ఉద్ధరిష్యతి రంభే త్వాం మత్క్రోధకలుషీకృతామ్ । 13

ఏవముక్త్యా మహాలేజా విశ్వామిత్రో మహామునిః ।
అశక్నువన్ ధారయితుం క్రోధం సంతాపమాగతః । 14

తస్య శాపేన మహతా రంభా శైలీ తదాభవత్ ।
వచః శ్రుత్వా తు కందర్పో మహర్షే స్స చ నిర్గతః । 15

కోపేన స మహాలేజాః తపోపహరణే కృతే ।
ఇంద్రియైరజితై రామ స లేభే శాంతి మాత్మనః । 16

నసంతఃకుతుబ్ధునందు వృక్షములు అన్నియును నవ పల్లములతో, పుష్పములతో కనువిందుగావించుచుండును. ఆ సమయమున నేను మనోహరమైనకోకిలనై మన్మథునితో గూడి నీచెంతనే యుండును. ఓ రంభా! ఆకర్షణీయమైన రూపమును దరించి, తపమొనరించుచున్న విశ్వామిత్రమహర్షి చిత్తమును చలంపజేయుము." (6-7)

అంతట రంభ ఇంద్రునిశాసనమును పాటించి, పరమ-ఆకర్షణీయమైన రూపమును దాల్చెను. పిమ్మట ఆ సుందరి చిటునవ్వులను చిందించుచు విశ్వామిత్రుని ప్రలోభపెట్టసాగెను. (8)

అప్పుడు ఆ మహర్షి మనోహరముగా అలసించుచున్న కోకిలయొక్క స్వరమును విని ముగ్ధుడయ్యెను. ఆ సంతోషముతో అచటనున్నరంభను చూచెను. ఆ కోకిల మధురధ్వనిని, రంభయొక్క నీరుపమానగానమును వినుటతోడను, ఎదుట నున్న రంభను చూచుటవలనను ఆయనకు సందేహము కలిగెను. (9-10)

అంతట ఆ మహర్షి అది అంతయును ఇంద్రునిపన్నాగమే యని గ్రహించెను. పిదప అతడు మిక్కిలి క్రుద్ధుడై రంభను శపించెను. (11)

"ఓ రంభా! కామమును క్రోధమును జయించునిచ్చితో తపస్సుచేయుచున్న నన్ను నీ శృంగారచేష్టలతో, గానముతో ప్రలోభపెట్టజూచితివి. అందువలన ఓ దుష్టురాలా! పదినేల సంవత్సరములు నీవు శిలవై పడియుండుము. (ఇంద్రుని శాసనమును పాటించి, ఈమె ఇట్లు ప్రవర్తించినది. వాస్తవముగా ఇందు ఈమెదోషము ఏమాత్రము లేదు- అని భావించి, పశ్చాత్తప్తుడై ఆ ముని ఇట్లనెను.) నా కోపకారణముగా శాపమునకు గుఱియైన నీకు తపోబలసంపన్నుడును, మహాలేజస్వీయు ఐన వసిష్ఠుడు విముక్తిని ప్రసాదింపగలడు." (12-13)

ఇట్లు పలికినపిమ్మట మహాలేజస్వీయైన విశ్వామిత్రమహర్షి తనకోపమును నిగ్రహించు కొనలేనందులకు మిక్కిలి పరితపించెను. ఆ మహర్షి యొక్క కఠోరశాపప్రభావమున రంభ శిలయయ్యెను. మహర్షి రంభను శపించుచు పలికిన వచనములను విని, ఇంద్రుడును, మన్మథుడును అచటినుండి తిన్నగా వెళ్లిపోయిరి. (14-15)

ఓ రామా! 'కోపమునకు లోనగుటచే నాతపోబలము క్షీణించెను. ఇంద్రియములేమో ఇంతనడుకును వశముకాలేదు' అను ఆలోచనలో పడిన ఆ మహాలేజస్వీయొక్క మనస్సునకు శాంతి కలువాయెను. (16)

బభ్రూవాన్య మనశ్చింతా తపోపహరణే కృతే ।
నైవ క్రోధం గమిష్యామి న చ వక్ష్యే కథంచన । 17

అథవా నోచ్ఛసిష్యామి సంవత్సరశతాన్యపి ।
అహం విశోషయిష్యామి హ్యత్మానం విజితేంద్రియః । 18

తావద్యావద్ది మే ప్రాప్తం బ్రాహ్మణ్యం తపసార్థితమ్ ।
అనుచ్ఛసన్మథుంజానః తిష్ఠేయం శాశ్వతీః సమాః ।
స హి మే తప్యమానస్య క్షయం యాస్యంతి మూర్తయః । 19

ఏవం వర్తసహస్రస్య దీక్షాం స మునిపుంగవః ।
చకారాప్రతిమాం లోకే ప్రతిజ్ఞాం రఘునందన । 20

తపశ్శక్తి తటిగిపోవుటచే ఆ మహాముని ఇట్లు సంకల్పించెను. "ఇక కోపమునకు ఏ మాత్రము తావియ్యను. మననశీలుడనై యుండెదను. వందలకొలది సంవత్సరములు ఊపిరిబిగబట్టి కుంభకములో ఉండెదను. తపోనిష్ఠాఫలముగా నాకు బ్రహ్మాత్వము సిద్ధించువఱకును ఇక ఎంతకాలమైనను ఇంద్రియములను అదుపుచేయుచు, గాలిని పీల్చక, లహరమును స్వీకరింపక శరీరమును శుష్కింపజేయుదును. నేనెంతగా తపింపజేయుచున్నను నాతపఃస్రవణమున నా శరీరావయవములకు ఎట్టి ప్రమాదముూ ఉండదు." (17-19)

ఓ రఘునందనా! పిమ్మట ఆ మునిశ్శరుడు 'లోకములో కనివిని యెఱుగని విధముగా తపోదీక్షవహింతును' అని ప్రతిజ్ఞచేసెను. (20)

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే బాలకాండే చతుష్ఠష్టితమస్సర్గః (64)

వాల్మీకిమహర్షివిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి బాలకాండమునందు అఱువదినాల్గవసర్గము సమాప్తము

-- * * * --

65. అఱువదిఐదవసర్గము

తూర్పుదిశయందు విశ్వామిత్రుని తపశ్శ్రవ్య - అతడు బ్రహ్మర్షియగుట.

అథ హైమవతీం రామ దిశం త్యక్త్వా మహామునిః ।
పూర్వాం దిశమనుప్రాప్య తపస్తేషే సుదారుణమ్ । 1

మౌనం వర్తసహస్రస్య కృత్వా వ్రతమ్ అనుత్తమమ్ ।
చకారాప్రతిమం రామ తపః పరమదుష్కరమ్ । 2

పూర్ణే వర్తసహస్రే తు కాష్ఠభూతం మహామునిమ్ ।
విఘ్నేర్బహుభిరాధూతం క్రోధో నాంతరమావిశత్ । 3

స కృత్వా నిశ్చయం రామ తప ఆతిష్ఠదవ్యయమ్ ।
తస్య వర్తసహస్రస్య వ్రతే పూర్ణే మహావ్రతః । 4

భోక్తుమారణ్యవానన్నం తస్మిన్ కాలే రఘూత్తమ ।
ఇంద్రో ద్విజాతిర్భుత్వా తం సిద్ధమన్నమయాచత్ । 5

ఓ రామా! పిమ్మట ఆ మహాముని ఉత్తరదిశను వీడి, క్రమముగా తూర్పుదిశకుచేరి, తీవ్రముగా తపస్సొనర్చెను. (1)

ఓ రామచంద్రా! ఇంతకుముందు సంకల్పించినరీతిగానే వేయిసంవత్సరములసాటు ఆ మహాముని నిరంతరము మననశీలుడై, మిక్కిలి కష్టసాధ్యమైన తపస్సును సాటిలేని రీతిగా దృఢదీక్షతో ఆచరించెను. (2)

ఆ మునితపస్సు ప్రారంభమై వేయిసంవత్సరములు గడచెను. శరీరము కట్టెవలె అయ్యెను. పెక్కు నిప్పుములు ఎదురయ్యెను. ఐనను ఆయన కోపమునకులోనుకాలేదు. ఓ రామా! ఆ మహర్షి తిరుగులేని తనపట్టుదలను ఏమాత్రము సడలనీయక తపస్సును కొనసాగించెను. (3-4)

ఓ రఘువరా! వేయిసంవత్సరములతపోవ్రతదీక్ష పూర్తి కాగానే ఆ మహర్షి పారణచేయుటకు (భోజనము చేయుటకు) సిద్ధపడెను. ఇంతలో ఇంద్రుడు బ్రాహ్మణవేషధారియై తనకై ఆ సిద్ధాన్నమును కోరెను. (5)

తస్మై దత్వా తదా సిద్ధం సర్వం విప్రాయ నిశ్చితః ।
నిశ్శేషితేఽన్నే భగవాన్ అభుక్తైవ మహాతపాః । 6

న కించిదవదద్విప్రం మౌనవ్రతముపస్థితః ।
అథ వర్జసహస్రం వై నోచ్ఛ్వాసస్మనిపుంగవః । 7

తస్యానుచ్ఛ్వాసమానస్య మూర్ధ్ని ధూమో వ్యజాయత ।
త్రైలోక్యం యేన సంభ్రాంతమ్ ఆదీపితమివాభవత్ । 8

తతో దేవాన్సగంధర్వాః పన్నగానురరాక్షసాః ।
మోహితాస్తేజసా తస్య తపసా మందరశ్మయః । 9

కశ్మలోపహతాస్సర్వే పితామహమథాబ్రువన్ ।
బహుభిః కారణైర్దేవ విశ్వామిత్రో మహామునిః । 10

లోభితః క్రోధితశ్చైవ తపసా చాభివర్తతే ।
న హ్యస్య పృజనం కించిత్ దృశ్యతే సూక్ష్మ మప్యథ । 11

న దీయతే యదిత్వస్య మనసా యదభీష్పితమ్ ।
వినాశయతి త్రైలోక్యం తపసా సచరాచరమ్ । 12

వ్యాకులాశ్చ దిశస్సర్వా న చ కించిత్ ప్రకాశతే ।
సాగరాః క్షుభితాస్సర్వే విశిర్యంతే చ పర్వతాః । 13

ప్రకంపతే చ పృథివీ వాయుర్వాతి భృశాకులః ।
బ్రహ్మన్ న ప్రతిజానీమో నాస్తైకో జాయతే జనః । 14

సమూఢ మివ త్రైలోక్యం సంప్రక్షుభితమానసమ్ ।
భాస్కరో నిష్ప్రభశ్చైవ మహార్జేస్తస్య తేజసా । 15

బుద్ధిం న కురుతే యావన్నాశే దేవ మహామునిః ।
తావత్ ప్రసాద్యో భగవాన్ అగ్నిరూపో మహాద్యుతిః । 16

కాలాగ్నినా యథా పూర్వం త్రైలోక్యం దహ్యతేఽథిలమ్ ।
దేవరాజ్యం చికిర్షేత దీయతా మస్య యన్మతమ్ । 17

పూజ్యుడైన ఆ మహాతపస్వి మౌనవ్రతమును పాటించుచునే ఆ సిద్ధాన్తమును పూర్తిగా బ్రాహ్మణునకు సమర్పించెను. అంతట విప్రనేషములోనున్న ఇంద్రుడు ఆ అన్నమును నిశ్శేషముగా భుజించెను. ఆ ఋషి తానేమియు భుజింపకయే ఉండిపోయెను. (6)

అనంతరము ఆ మునినరుడు ఉచ్ఛ్వాసనిశ్వాసములను బంధించి, మఱియొక వేయి సంవత్సరములు తపమాచరించెను. ఆ విధముగా శ్వాసను నిరోధించిన ఆయనశిరస్సునుండి అగ్నిపెల్లుబికినది. ఆ అగ్నిప్రభావమునకు ముల్లోకములును దగ్ధమైపోవుచున్నట్లు భ్రాంతికి లోనయ్యెను. (7-8)

అంతట దేవతలు, గంధర్వులు, నాగులు, అసురులు, రాక్షసులు ఆ తపోరూప-అగ్నితాపమునకు వెలవెలబోయినవారై, మూర్ఛితులైరి. (9)

వారందఱును దుఃఖాక్రాంతులై, బ్రహ్మకడకేగి ఇట్లు విన్నవించుకొనిరి. "ఓ పితామహా! అనేకకారణములవలన విశ్వామిత్రమహర్షిని ప్రలోభపఱచుటకును, ఆయనకు కోపముతెప్పించుటకును బహురీతుల ప్రయత్నించితిమి. ఐనను ఆయన వాటికిలోనుకాలేదు. పైగా ఆయనపట్టుదలసడలక తపస్సు వృద్ధిచెందుచునే యున్నది. అతనియందు ఇసుమంతయు దోషము కన్పించుట లేదు. (10-11)

మీరు ఆతనిమనోరథమును ఈడేర్చునిచో అతడు తన తపఃప్రభావముచే చరాచరములతోనిండిన ఈ ముల్లోకములను నశింపజేయగలడు. ఆ మహర్షితపోమహిమచే దిక్కులన్నియును వ్యాకులపాటునకు లోనగుచున్నవి. జగత్తు ఆంధకారమయ మగుచున్నది. సముద్రములు కల్లోలితములగుచున్నవి. సర్వతములన్నియును శిథిలములగుచున్నవి. భూమి కంపించుచున్నది. వాయువులు ప్రచండముగా వీచుచున్నవి. జనులు నాస్తికులగుచున్నారు. ఓ బ్రహ్మదేవా! ఏమిచేయుటకును మాకు తోచకున్నది. (12-14)

ఆ మునియొక్క మహాతేజస్సుముందు సూర్యుడును వెలవెలబోవుచున్నాడు. ముల్లోకములలోని ప్రాణులన్నియును మానసికక్షోభకు గురియై, దిక్కుతోచని స్థితికి లోనగుచున్నవి. (15)

ఓ దేవా! పూజ్యుడైన విశ్వామిత్రమహాముని అగ్నితుల్యుడు. ఆ మహాతేజోమూర్తి లోకములను నశింపజేయుటకు సంకల్పింపకముందే ఆయనను అనుగ్రహించుట యుక్తము. పూర్వము ప్రళయాగ్నిలోనలి ఇప్పుడు ఇతనితపోమహిమచే ముల్లోకములు పూర్తిగా దహించినేయబడుచున్నవి. కనుక ఆమహర్షిఅభిమతమేదైనను, కదకు అతడు దేవరాజ్యమునే గోరినను ఇచ్చినేయుడు" (16-17)

తత స్ఫురగణాః సర్వే పితామహపురోగమాః ।
విశ్వామిత్రం మహాత్మానం మధురం వాక్యమబ్రువన్ ॥ 18

బ్రహ్మర్షే! స్వాగతం తేఽస్తు తపసా స్మ సుతోషితాః ।
బ్రాహ్మణ్యం తపసోగ్రేణ ప్రాప్తవానసి కౌశిక ॥ 19

దీర్ఘ మాయుశ్చ తే బ్రహ్మన్ దదామి సమరుద్ధరాః ।
స్వస్తి ప్రాప్నుహి భద్రం తే గచ్ఛ సౌమ్య యథాసుఖమ్ ॥ 20

పితామహవచః శ్రుత్వా సర్వేషాం చ దివాకసామ్ ।
కృత్వా ప్రణామం ముదితో వ్యాజహార మహామునిః ॥ 21

బ్రాహ్మణ్యం యది మే ప్రాప్తం దీర్ఘమాయు స్తథైవ చ ।
ఓంకారశ్చ వషట్కారో వేదాశ్చ వరయంతు మామ్ ॥ 22

క్షత్రవేదవిదాం శ్రేష్ఠో బ్రహ్మవేదవిదామపి ।
బ్రహ్మపుత్రో వసిష్ఠో మామ్ ఏవం వదతు దేవతాః ॥ 23

యద్యయం పరమః కామః కృతో యాంతు సురర్షభాః ।
తతః ప్రసాదితో దేవైః వసిష్ఠో జపతాం వరః ॥ 24

సఖ్యం చకార బ్రహ్మర్షిః వీరమస్త్యితి చాబ్రవీత్ ।
బ్రహ్మర్షి స్త్వం న సందేహః సర్వం సంపత్స్యతే తవ ॥ 25

ఇత్యుక్త్వా దేవతా శ్చాపి సర్వా జగ్ము ర్యథాగతమ్ ॥ 26

విశ్వామిత్రోఽపి ధర్మాత్మా లబ్ధ్వా బ్రాహ్మణ్యముత్తమమ్ ।
పూజయామాస బ్రహ్మర్షిం వసిష్ఠం జపతాం వరమ్ ।
కృతకామోమహీం సర్వాం చచార తపసి స్థితః ॥ 27

వీరం త్వనేన బ్రాహ్మణ్యం ప్రాప్తం రామ మహాత్మనా ।
వీష రామ మునిశ్రేష్ఠ వీష విగ్రహవాంస్తపః ॥ 28

అనంతరము దేవతలందఱును బ్రహ్మదేవునితోగూడి మహాత్ముడైన విశ్వామిత్రునికడకు వెళ్లి 'బ్రహ్మర్షీ! నీకు స్వాగతము. నీ తపస్సునకు మెచ్చితిమి' - అని మదురముగా పలికిరి. పిమ్మట బ్రహ్మదేవుడు "ఓ కౌశిక! నీ తీవ్రమైన తపఃఫలముగా 'బ్రహ్మత్వము'ను పొందితివి. ఓ బ్రహ్మర్షీ! ఈ దేవతలసమక్షమున నీకు దీర్ఘాయువును ప్రసాదించుచున్నాను. నీకు శుభవరంపర కలుగుగాక. ఓ సౌమ్యుడా హాయిగా వెళ్లిరమ్ము." (18-20)

పితామహుని ఆశీస్సులను అందుకొని, బ్రహ్మదేవతలకు నమస్కరించి, ఆ మహాముని సంతోషముతో ఇట్లు పలికెను. (21)

"ఓ పితామహా! మీ అనుగ్రహమువలన నాకు బ్రహ్మత్వము (బ్రహ్మర్షిత్వము) దీర్ఘాయువు లభించినవి గావున 'ఓంకారము,' 'వషట్కారము' (యజ్ఞములను చేయించు అర్హత) వేదములు (వేదములను శిష్యులకు బోధించు అధికారము) నాకు లభించుగాక. (22)

ఓ దేవతలారా! క్షత్రియవిద్యలగు ధనుర్వేదాదులకు మూలమైన 'అధర్వవేదము'నందును, బ్రహ్మసప్తపాదకములైన (భగవంతుని ప్రతిపాదించు) ఋగ్యజుర్సామ వేదములయందును పారంగతుడును, బ్రహ్మదేవునికుమారుడును ఐన వసిష్ఠమహర్షి నన్ను 'బ్రహ్మర్షి'గా పేర్కొను (సిలుచు) నట్లు దయతో అనుగ్రహించి వెళ్ళుదురుగాక." (23)

వీరస దేవతలు జపద్యానపరులలో ప్రముఖుడైన వసిష్ఠుని ప్రసన్నునిగా జేసికొనిరి. ఆప్పుడు ఆ వసిష్ఠుడు 'వీరమస్తు' (అట్టికానిమ్ము) అనగా యజ్ఞములను చేయించుటకును, శిష్యులకు వేదములను బోధించుటకును నీవు అర్హుడవే. నీవు 'బ్రహ్మర్షి' ఐతివి. అని విశ్వామిత్రునితో పలికి ఆతనితో సఖ్యముచేసెను. (24-25)

అంతట దేవతలును 'నీవు నిస్సందేహముగా బ్రహ్మర్షివి. నీవు కోరినవి అన్నియును సమకూరును.' అని పలికి, స్వస్థానములకు వెళ్లిరి. (26)

ఈ విధముగా ధర్మాత్ముడైన విశ్వామిత్రుడు ఉత్తమమైన 'బ్రహ్మర్షి' పదవిని పొంది, మంత్రజపతత్పరులలో శ్రేష్ఠుడైన వసిష్ఠుని పూజించెను. సఫలమనోరథుడైన విశ్వామిత్రుడు తపస్సును కొనసాగించుచునే భూమండలమంతయును సంచరించెను. (27)

శతానందమహర్షి ఇంకను ఇట్లు నుడివెను - 'ఓ రామా! మహాత్ముడైన విశ్వామిత్రుడు బ్రహ్మర్షియయ్యెను. నిజముగా ఇతడు మునిశ్రేష్ఠుడు, మూర్తిభవించిన తపస్సు, నిరంతరము

విష ధర్మపరో నిత్యం వీర్యస్యైష పరాయణమ్ ।
విష ముక్త్యా మహాతేజా విరరామ ద్విజోత్తమః । 29

శతానందవచః శ్రుత్వా రామలక్ష్మణసన్నిధౌ ।
జనకః ప్రాంజలి ర్వాక్య మువాచ కుశికాత్మజమ్ । 30

ధన్యోఽస్త్వసుగృహీతోఽస్మి యస్య మే మునిపుంగవ ।
యజ్ఞం కాకుత్స్థసహితః ప్రాప్తవానసి ధార్మిక । 31

పాపితోఽహం త్వయా బ్రహ్మన్ దర్శనేన మహామునే ।
గుణా బహువిధా ప్రాప్తాః తవ సందర్శనాన్మయా । 32

విస్తరేణ చ తే బ్రహ్మన్ కీర్త్యమానం మహత్తపః । 33

శ్రుతం మయా మహాతేజో రామేణ చ మహాత్మనా ।
సదస్యః ప్రాప్య చ సదః శ్రుతాస్తే బహవో గుణాః । 34

అప్రమేయం తపస్తుభ్యమ్ అప్రమేయం చ తే బలమ్ ।
అప్రమేయా గుణా శ్చైవ నిత్యం తే కుశికాత్మజ । 35

త్వస్తి రాశ్చర్యభూతానాం కథానాం నాస్తి మే విభో ।
కర్మకాలో మునిశ్రేష్ఠ లంబలే రవిమండలమ్ । 36

శ్వః ప్రభాతే మహాతేజో ద్రష్టుమర్హసి మాం పునః ।
స్వాగతం తపతాం శ్రేష్ఠ మామనుజ్ఞాతు మర్హసి । 37

ధర్మతత్పరుడు, మహాతేజస్వి, పరాక్రమశాలి' అని పలికి, మహాతేజస్వయైన శతానందుడు మిన్నకుండెను. (1) (28-29)

శతానందుడు రామలక్ష్మణులకు తెలిపిన విశ్వామిత్రుని పృథ్వాంతమును విని, జనకుడు వారినమక్షమున కౌశికునకు అంజలి పుటించి ఇట్లు నుడివెను. (30)

"దర్మాత్మా! ఓ మునీశ్వరా! నాపై అనుగ్రహము ఉంచి, రామలక్ష్మణులను తోడ్కొని, నేను తలపెట్టిన యజ్ఞమునకు దయతో విచ్చేసితిరి. నేను దన్యుడనైతిని. (31)

ఓ మహాత్మా! బ్రహ్మర్షులలో ఉత్తముడనైన విశ్వామిత్ర మహామునీ! మీ దర్శనముచే నేను పవిత్రుడనైతిని, మీ దివ్యదర్శనప్రభావమున నాకు పెక్కుప్రయోజనములు సమకూరినవి. (32)

మహాతేజస్వినైన ఓ బ్రహ్మర్షీ! శతానందమహర్షిచే విస్తృతముగా ప్రస్తుతించబడిన మీ మహాతపస్సునుగూర్చి మహాత్ముడైన శ్రీరామునితోపాటు నేనును వింటిని. ఇచట చేరియున్న సత్పురుషులు అందఱును మీ ఉదాత్తగుణములను గూర్చి వినిరి. (33-34)

ఓ విశ్వామిత్రమహర్షీ! అవిచ్ఛిన్నముగా కొనసాగిన మీతపస్సు అద్భుతమైనది, ఊహలకు అందనిది, మీ బలము నిరుపమానము, మీగుణములు 'ఇట్టివి' అని చెప్పుటకు అలవికానివి. (35)

ఓ ప్రభూ! మునివరా! ఆశ్చర్యకరములైన మీకథలను ఎంతగా విన్నను తనివితీరుటలేదు. సూర్యుడు అస్తాద్రిని చేరుచున్నాడు. సంద్యావందనాదులకు ఇది సమయము. తపోధనులలో శ్రేష్ఠుడనైన ఓ మహాతేజస్వి! మీకు స్వాగతము. రేపు ప్రాతఃకాలమున మిమ్ము దర్శింతును. ఇప్పుడు వెళ్లుటకు అనుమతిని ఇందు." (36-37)

1) విశ్వామిత్రునిపృథ్వాంతమువలన వెల్లడియగుచున్న విశేషములు

శతానందుడు తనతల్లియైన అహల్యదేవికి శాపవిముక్తి లభించినందులకు ఎంతయు సంతసించెను. ఆ శాపవిముక్తినికల్గించినపుణ్యమూర్తి శ్రీరాముడు, దానికి ప్రేరణగూర్చిన మహాత్ముడు విశ్వామిత్రుడు. ఆ యిరువురును శతానందునకు పరమపూజ్యులు. ఆ పూజ్యభావముతోడనే శతానందుడు తనకు ఉపకారముచేసిన విశ్వామిత్రుని చరిత్రవైభవమును ప్రాసంగికముగా తెలిపెను. తమకు మేలుచేసినవారిని విస్మరింపకయుండుట సత్పురుషులక్షణము.

(1) కామక్రోధములను జయించుట మిక్కిలి కష్టపాద్యము.

(2) కామక్రోధములను జయించినవాడే బ్రాహ్మణోత్తముడు (బ్రహ్మజ్ఞాని).

(3) బ్రహ్మజ్ఞానము అబ్బుట అంతసులభముగాదు.

(4) బ్రహ్మవేత్తకు అపచారముచేయువానిప్రయత్నములన్నింటికీని విఘ్నములు ఎదురగుచునేయుండును. బ్రహ్మజ్ఞానియైన వసిష్ఠునియెడల అపచారము చేయుటవలననే విశ్వామిత్రుని తపస్సునకు పరంపరగా తీవ్రవిఘ్నములు ఏర్పడినవి.

ఏవ ముక్తే మునివరః ప్రశస్య పురుషర్షభమ్ ।
విససర్జాశు జనకం ప్రీతం ప్రీతమనాస్తదా ॥ 38

ఏవ ముక్త్యా మునిశ్రేష్ఠం వైదేహో మిథిలాధిపః ।
ప్రదక్షిణం చకరాశు సోపాధ్యాయస్సబాంధవః ॥ 39

విశ్వామిత్రోఽపి ధర్మాత్మా సహరామస్సలక్ష్మణః ।
స్వవాసమభిచక్రామ పూజ్యమానో మహర్షిభిః ॥ 40

జనకుడు ఇట్లుపలుకగా ఆ మునివరుడు మిక్కిలి సంతోషుడాయెను. అతడు తనదర్శనమునకు సంతసించిన సత్పురుషుడగు జనకుని మెచ్చుకొనెను. వెళ్లుటకై ఆ రాజునకు వెంటనే అనుజ్ఞను ఇచ్చెను. (38)

మిథిలాధిపతియైన జనకమహారాజు ఆ మహర్షితో అట్లు పలికి, ఆయనలనుమతిని పొంది, తన పురోహితులతో, బంధువులతోగూడి ఆయనకు ప్రదక్షిణమొనర్చి, తనభవనమునకు వెళ్లెను. ధర్మాత్ముడైన విశ్వామిత్రుడును మహర్షులచే పూజింపబడి, రామలక్ష్మణులతో తననివాసమునకు చేరెను. (39-40)

ఇత్యార్షే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే బాలకాండే పంచషష్ఠితమస్సర్గః (65)

వాల్మీకీమహర్షివిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి బాలకాండమునందు అఱువదీవదనసర్గము సమాప్తము

-- * * * --

66. అఱువదిఅఱువసర్గము

జనకుడు శివధనుస్సుచరిత్రమును తెల్పుట, సీతాదేవిని నివాహమాడగోరెనచ్చిన రాజకుమారులతీరుతెన్నులను వివరించుట.

తతః ప్రభాతే విమలే కృతకర్మా సరాధిపః ।
విశ్వామిత్రం మహాత్మానమ్ ఆజుహవ సరాఘవమ్ ॥ 1

తమర్చయిత్వా ధర్మాత్మా శాస్త్రదృష్టేన కర్మణా ।
రాఘవౌ చ మహాత్మానౌ తదా వాక్యమువాచ హ ॥ 2

భగవన్ స్వాగతం తేఽస్తు కిం కరోమి తవానఘ ।
భవానాజ్ఞాపయతు మామ్ ఆజ్ఞాప్య భవతా హ్యహమ్ ॥ 3

ఏవముక్తస్య ధర్మాత్మా జనకేన మహాత్మనా ।
ప్రత్యువాచ మునిర్వీరం వాక్యం వాక్యవిశారదః ॥ 4

పుత్రా దశరథస్యేషా క్షత్రియా లోకవిశ్రుతా ।
ద్రష్టుకామౌ ధనుశ్రేష్ఠం యదేతత్ త్వయి తిష్ఠతి ॥ 5

ఏతద్దర్శయ భద్రం తే కృతకామౌ నృపాత్మజౌ ।
దర్శనాదస్య ధనుషో యథేష్ఠం ప్రతియాస్యతః ॥ 6

ఏవముక్తస్తు జనకః ప్రత్యువాచ మహామునిమ్ ।
శ్రూయతామస్య ధనుషో యదర్థమిహ తిష్ఠతి ॥ 7

మఱునాడు తెల్లవాఱగనే జనకమహారాజు తనప్రాతః కాలనిదులను నిర్వర్తించుకొని, మహాత్ముడైన విశ్వామిత్రుని, రామలక్ష్మణులను ఆహ్వానించెను. (1)

ధర్మాత్ముడైన జనకమహారాజు విశ్వామిత్రమహర్షిని, మహాత్ములైన రామలక్ష్మణులను విధివిధానముగా పూజించి, ఆ మహర్షితో ఇట్లునుడివెను. (2)

"పూజ్యుడనైన ఓ బ్రహ్మర్షీ! నీకు స్వాగతము. నేను ఏమి చేయవలెనో ఆజ్ఞాపింపుడు, నేను మీ ఆజ్ఞానువర్తిని." (3)

మహానుభావుడైన జనకుడు ఇట్లు ప్రార్థింపగా ధర్మజ్ఞుడు, వాక్పతుడు ఐన విశ్వామిత్రముని ఆ వీరునకు (జనకునకు) ఇట్లు ప్రత్యుత్తరమిచ్చెను. (4)

"ఓ రాజా! వీరు దశరథమహారాజుకుమారులు. జగత్ప్రసిద్ధులైన క్షత్రియవీరులు. మీకడనున్న శ్రేష్ఠమైన ధనుస్సును చూడగోరుచున్నారు. నీకు శుభమగుగాక. ఆ చాపమును చూపింపుము. ఈ రాజకుమారులు దానిని దర్శించి, తమ ముచ్చటదీర్చుకొని వెళ్లుదురు." (5-6)

మునిపలుకులను విని, జనకుడు ఆ ఋషితో ఇట్లు వచించెను. "ఓ మహాత్మా! ఈ విల్లు మాయింట ఉండుటకు గల ప్రయోజనమునుగూర్చి తెల్పెదను-వినుడు. నిమి సంశయన

దేవరాత ఇతి ఖ్యాలో నిమేషస్థో మహీపతిః ।
న్యాసోఽయం తస్య భగవన్ హస్తే దత్తో మహాత్మనా ॥ 8

దక్షయజ్ఞవధే పూర్వం ధనురాయమ్య వీర్యవాన్ ।
రుద్రస్తు త్రిదశాన్ రోషాత్ సలీలమిదమబ్రవీత్ ॥ 9

యస్మాద్భాగార్థినో భాగాన్నాకల్పయత మే సురాః ।
వరాంగాణి మహార్థాణి ధనుషా శాతయామి వః ॥ 10

తతో విమనసస్సర్వే దేవా నై మునిపుంగవ ।
ప్రసాదయంతి దేవేశం తేషాం ప్రీతోఽభవద్భవః ॥ 11

ప్రీతియుక్త స్స సర్వేషాం దదౌ తేషాం మహాత్మనామ్ ।
తదేతద్దేవదేవస్య ధనూరత్నం మహాత్మనః ।
న్యాసభూతం తదా న్యస్తమ్ అస్మాకం పూర్వకే విభో ॥ 12

అథ మే కృషతః శ్త్రేత్రం లాంగలాదుత్తితా మయా ।
శ్త్రేత్రం శోభయతా లబ్ధా నామ్నా సీతేతి విశ్రుతా ॥ 13

భూతలాదుత్తితా సా తు వ్యవర్తత మనూత్మజా ।
వీర్యకుల్కేతి మే కన్యా స్తాపితేయమ్ అయోనిజా ॥ 14

భూతలాదుత్తితాం తాం తు వర్తమానాం మనూత్మజామ్ ।
వరయామాసురాగమ్య రాజానో మునిపుంగవ ॥ 15

తేషాం వరయతాం కన్యాం సర్వేషాం పృథివీక్షితామ్ ।
వీర్యకుల్కేతి భగవన్ స దదామి సుతామహమ్ ॥ 16

తత స్సర్వే నృపతయః సమేత్య మునిపుంగవ ।
మిథిలామభ్యుపాగమ్య వీర్యజిజ్ఞాసవస్తదా ॥ 17

తేషాం జిజ్ఞాసమానానాం వీర్యం ధనురుపాహృతమ్ ।
స శేకుర్లహణే తస్య ధనుషస్తోలనేఽపి వా ॥ 18

తేషాం వీర్యవతాం వీర్యమ్ అల్పం జ్ఞాత్వా మహామునే ।
ప్రత్యాఖ్యాతా నృపతయః తన్నిబోధ తపోధన ॥ 19

అటవచక్రవర్తియైన 'దేవరాతుడు' అను మహారాజు మిగుల ఖ్యాతి వహించినవాడు. మహేశ్వరుడు అతనికి ఈ ధనుస్సును 'న్యాసముగా' ఇచ్చెను. పూర్వము దక్షయజ్ఞమును ధ్వంసమొనర్చు సమయమున మహా పరాక్రమశాలియైన శివుడు లీలగా ఈ ధనుస్సును ఎక్కుపెట్టి, క్రుద్ధుడై దేవతలతో ఇట్లనెను. (7-9)

"ఓ దేవతలారా! హవిర్పాగములను కోరుచున్న నాకు వాటిని సమకూర్చని కారణమున మిక్కిలి శ్రేష్ఠములైన మీ శిరస్సులను ఈ ధనుస్సుతో ఖండించెదను." (10)

అంతట దుఃఖితులైన దేవతలందఱును ఆ పరమేశ్వరుని ప్రసన్నునిగా జేసికొనుటకై ఆయనను ప్రార్థించిరి, పిమ్మట శివుడు నారియెడ ప్రసన్నుడాయెను. సంతుష్టుడైన ఆ పరమశివుడు ఈ మహాధనుస్సును దేవతలకు కానుకగా ఇచ్చెను. పిమ్మట నారు నూ వంశమున పూర్వజుడైన దేవరాతునకు దీనిని న్యాసముగా సమర్పించిరి. (11-12)

ఒకప్పుడు నేను యాగనిమిత్తమై భూమిని దున్నుచుండగా నాగటిచాలునుండి ఒక కన్య వెలువడెను. (1) నాగటిచాలున లభించినందున ఈమె 'సీత' యని ప్రసిద్ధికెక్కెను. (13)

ఈమె భూమినుండియే ఆనిర్భవించినప్పటికిని నేను ఉపచారములను నెరపుటవలన నాకూతురైనది. అయోనిజయైన ఈ కన్యకు పరాక్రమమే కుల్కము. అనగా పరాక్రమవంతుడు మాత్రమే ఈమెను వివాహము చేసికొనుటకు అర్హుడు. (14)

ఓ మునీశ్వరా! భూతలమునుండి, వెలువడి నా కుమార్తెగా పెరిగిపెద్దయైన ఈమెను పరిణయమాడుటకు పెక్కుమంది రాజకుమారులు విచ్చేసిరి. ఓ పూజ్యుడా! నా కుమార్తెను పెండ్లియాడగోరి వచ్చిన ఆ రాజకుమారులు తగుపరాక్రమశాలురు కానందున ఈమెను ఎవ్వరికిని ఈయలేదు. మునివరా! రాజులందఱును కలిసి మిథిలకు వచ్చి, ధనుస్సును ఎక్కుపెట్టి తమపరాక్రమమును పరీక్షించుకొనగోరిరి. అట్లు కుతూహలపడిన వారికి ఆ మహాశివధనుస్సు ప్రదర్శింపబడెను. అప్పుడు వారిలో ఎవ్వరును దానిని ఎక్కుపెట్టలేకపోయిరి సరిగదా కనీసము కదల్చుటకైనను సమర్థులు కాలేకపోయిరి. (15-18)

తపోధనుడైన ఓ మహామునీ! ఆ వచ్చిన రాకుమారులలో పరాక్రమము స్వల్పమని గ్రహించి, వారికి కన్యనిచ్చుటకు నేను సమ్మతింపలేదు. అనంతరము జరిగిన విశేషములను తెలిపెదను వినుడు. (19)

1) 'సీత' అనగా నాగటి చాలు - సీతా లాంగల పద్ధతి:-

తతః పరమకోపేన రాజానో మునిపుంగవః ।
 న్యరుంధన్ మిథిలాం సర్వే వీర్యసందేహమాగతాః । 20
 ఆత్మానమవధూతం తే విజ్ఞాయ నృపపుంగవాః ।
 రోషేణ మాహతాః విష్ణాః పీడయన్ మిథిలాం పురీమ్ । 21
 తతః సంవత్సరే పూర్ణే క్షయం యాతాని సర్వశః ।
 సాధనాని మునిశ్రేష్ఠ తతోఽహం భృశ దుఃఖితః । 22
 తతో దేవగణాన్ సర్వాన్ తపసాఽహం ప్రసాదయమ్ ।
 దదుశ్చ పరమప్రీతాః చతురంగబలం సురాః । 23
 తతో భగ్నా నృపతయో హన్యమానా దిశో యయుః ।
 అవీర్యా వీర్యసందిగ్ధాః సామాత్యాః పాపకర్మణః । 24
 తదేతన్మునిశార్దూల ధనుః పరమభాస్వరమ్ ।
 రామలక్ష్మణయోశ్చాపి దర్శయిష్యామి సువ్రత । 25
 యద్యస్య ధనుషో రామః కుర్యాదారోపణం మునే । 26
 సుతామ్ ఆయోనిజాం సీతాం దద్యాం దాశరథీరహమ్ । 27

అల్పపరాక్రమవంతులైన ఆ రాజులందఱును మిక్కిలి కుపితులై, మిథిలానగరమును ముట్టడించిరి. ఆ మహారాజులు అందఱును పరాక్రమప్రదర్శనమిషతో తమను అవమానించినట్లుగా భావించి, మిగుల రోషానేశపరులై మిథిలావాసులను అన్ని విధముల బాధింపసాగిరి. ఇట్లు ఒకసంవత్సరము గడువగా నా దుర్గరక్షణ సాధనములన్నియు అన్నివిధముల దెబ్బతినెను. ఓ మునీశ్వరా! అందులకు నేను మిగుల వగచితిని. (20-22)
 అనంతరము తపస్సుద్వారా నేను దేవతలనందఱిని ప్రసన్నులను జేసికొంటిని. అందులకు సమస్తదేవతలును పరమప్రీతులై నాకు చతురంగబలములను అనుగ్రహించిరి. ఆ రాజులెల్లరును చావుదెబ్బలు తిన్నవారై భంగపాటునకు లోనైరి. అల్పపరాక్రమశాలురై, పాపకర్మలకు ఒడిగట్టిన వారందరును తేజోవిహీనులై, మంత్రులతోగూడి నలుదిక్కులకును పాటిపోయిరి. తపస్సంపన్నుడవైన ఓ మునీశ్వరా! మిక్కిలి ప్రభావముగల ఈ ధనుస్సును రామలక్ష్మణులకును చూపెదను. ఓ మహాముని! శ్రీరాముడు ఈ శివధనుస్సును ఎక్కు పెట్టినచో అయోనిజయైన నా కూతురగు సీతాదేవిని ఈ దాశరథికి సమర్పింపగలను. (24-27)

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే బాలకాండే షట్షష్ఠితమస్సర్గః (66)

వాల్మీకీమహర్షినిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి బాలకాండమునందు అఱువదిఅఱువసర్గము సమాప్తము

-- * * * --

67. అఱువదిఏడవసర్గము

శ్రీరాముడు శివధనుర్భంగమొనర్చుట - దశరథుని అహ్వనించుటకై జనకుడు మంత్రివర్యులను ఆయోధ్యకు పంపుట.

జనకస్య వచశ్రుత్వా విశ్వామిత్రో మహామునిః ।
 ధనుర్దర్శయ రామాయ ఇతిహోవాచ పార్థివమ్ । 1
 తతస్స రాజా జనకః సామంతాన్ వ్యాదిదేశ హ ।
 ధనురానీయతాం దివ్యం గంధమాల్యవిభూషితమ్ । 2
 జనకేన సమాదిష్టాః సచివాః ప్రావిశన్ పురీమ్ ।
 తద్దనుః పురతః కృత్వా నిర్జగ్ముః పార్థివాజ్ఞయా । 3
 నృణాం శతాని పంచాశత్ వ్యాయతానాం మహాత్మనామ్ ।
 మంజూషామ్ అష్టచక్రాం తాం సమూహుస్తే కథంచన । 4

విశ్వామిత్రమహాముని జనకునిపలుకులు విని, ఆ మహారాజుతో "శ్రీరామునకు ఆ శివధనుస్సును చూపుము" అనినుడివెను. (1)
 అనంతరము ఆ జనకమహారాజు "గంధపుష్పమాలలతో చక్కగా అలంకృతమైయున్న ఆ దివ్యధనుస్సును ఇక్కడికి చేర్చుడు"- అని కార్యదక్షులైనమంత్రులకు ఆజ్ఞ ఇచ్చెను. (2)
 ఆ సచివులు జనకునిఆదేశముమేరకు ధనుస్సును భద్రపఱచిన ప్రదేశమున ప్రవేశించిరి. పిమ్మట రాజు ఆజ్ఞాపించిన విధముగా ఆ ధనువును ముందుంచుకొని, బయటికి వెడలిరి. బలీష్ఠులు, దీర్ఘకాయులు ఐన ఐదువేలమంది పురుషులు ఎనిమిది చక్రములశకటముపైగల ఆ ధనుఃపేటికను మిక్కిలి శ్రమతో ఎట్టకేలకు లాగికొనివచ్చిరి. (3-4)

రామాదాయ తు మంజూషామ్ ఆయసీం యత్ర తద్దనుః ।
సురోపమం తే జనకమ్ ఊచు ర్భృపతిమంత్రితః । 5

ఇదం ధనుర్వరం రాజన్ పూజితం సర్వరాజభిః ।
మిథిలాధిప రాజేంద్ర దర్శనీయం యదిచ్ఛసి । 6

తేషాం నృపో వచః శ్రుత్వా కృతాంజలిరభాషత ।
విశ్వామిత్రం మహాత్మానం తాచోభౌ రామలక్ష్మణౌ । 7

ఇదం ధనుర్వరం బ్రహ్మన్ జనకైరభిపూజితమ్ ।
రాజభిశ్చ మహావీర్యైః శక్తైః పూరితం పురా । 8

నైతత్ సురగణాస్సర్వే నాసురా న చ రాక్షసాః ।
గంధర్వయక్షప్రవరాః సకీన్ద్రమహారగాః । 9

కృ గతిర్మానుషాణాం తు ధనుషోఽస్య ప్రపూరణే ।
ఆరోపణే సమాయోగే వేపనే తోలనేఽపి వా । 10

తదేతద్దనుషాం శ్రేష్ఠమ్ ఆనీతం మునిపుంగవ ।
దర్శయైతన్మహాభాగ అనయో రాజపుత్రయోః । 11

విశ్వామిత్రస్తు ధర్మాత్మా శ్రుత్వా జనకభాషితమ్ ।
వత్స రామ ధనుః పశ్య ఇతి రాఘవమబ్రవీత్ । 12

బ్రహ్మర్షేర్వచనాద్రామో యత్ర తిష్ఠతి తద్దనుః ।
మంజూషాం తామ్ అపావృత్య దృష్ట్వా ధనురభావ్రవీత్ । 13

ఇదం ధనుర్వరం బ్రహ్మన్ సంస్పృశామిహ పాణినా ।
యత్నవాంశ్చ భవిష్యామి తోలనే పూరణేఽపి వా । 14

బాధమిత్యేవ తం రాజా మునిశ్చ సమభాషత । 15

లీలయా స ధనుర్మధ్యే జగ్రాహ వచనాన్మునేః ।
పశ్యతాం నృసహస్రాణాం బహూనాం రఘునందనః ।
ఆరోపయిత్వా ధర్మాత్మా పూరయామాస తద్దనుః । 16

తద్భుభంజ ధనుర్మధ్యే నరశ్రేష్ఠో మహాయశాః ।
తస్య శబ్దో మహానాసీత్ నిర్ఘాతనమనివృతః । 17

ఆ రాజగారిమంత్రులు ధనుస్సును భద్రపఱచిన ఇసుప పేటికను తీసికొనివచ్చి, దైవతుల్యుడైన జనకమహారాజుతో ఇట్లునచించిరి. (5)

ఓ మహారాజా! ఈ శ్రేష్ఠమైన ధనుస్సు మహామహులైన రాజులందఱినుండియు పూజలను ఆందుకొనినది. మిథిలాదిసా! రాజేంద్రా! మీరు అభిలషించినట్లు శ్రీరామునకు చూపదగిన ధనునిదియే. (6)

వారిమాటలను విని, జనకుడు అంజలిపూటించి, మహాత్ముడైన విశ్వామిత్రునితోడను, రామలక్ష్మణులిరువురితోడను ఇట్లు పలికెను. (7)

"ఓ బ్రహ్మర్షీ! మాపూర్వికులైన మహారాజులందఱును పూజించుచువచ్చిన దివ్యధనువిది. సీతాదేవిని పరిణయమాడగోరిన మహావీరులైన రాజులు ఈ మహాధనుస్సును ఎక్కువెట్టలేక చితికిలనడిరి. ఈ శివధనుస్సును వంచుటకును, అల్లెత్రాడును కూర్చుటకును, బాణమును సంధించుటకును, అల్లెత్రాడును లాగుటకును, కనీసము దానిని ఎత్తుటకైనను సమస్తదేవతలుగాని, అసురులుగాని, రాక్షసులుగాని, అగ్రశ్రేణికి చెందిన గంధర్వులు, యక్షులు, కిన్నరులు, నాగులుగాని సమర్థులుకాలేకపోయిరి. ఇక సామాన్యులైన మానవులవిషయము చెప్పనేల? మహాత్ముడైన ఓ మునీశ్వరా! అట్టి మహాశక్తిమంతమైన ధనుస్సు ఇవటికి చేర్చబడినది. ఈ రాజపుత్రులకు దీనిని చూపింపుడు." (8-11)

ధర్మాత్ముడైన విశ్వామిత్రుడు జనకునిమాటలను విని, "నాయనా! రామా! ఈ ధనుస్సును చూడుము" అని రఘునరునితో అనెను. (12)

అంతట శ్రీరాముడు మహర్షిఆదేశమును అనుసరించి, ఆ ధనుస్సును భద్రపఱచిన పేటికను తెరిచి, ధనువును జూచి, ఇట్లునుడినెను. (13)

"ఓ బ్రహ్మర్షీ! ఇప్పుడే ఈ మహాధనుస్సును చేతితో తాకి చూచెదను. దానిని పైకెత్తి, అల్లెత్రాడును సంధించుటకు పూనుకొనెదను." అందులకు జనకుడును, విశ్వామిత్రుడును 'సరే' యని పలికిరి. (14-15)

అంతట ఆ రఘునందనుడు వేలకొలది సదస్యులు చూచు చుండగా మునిఅజ్ఞను అనుసరించి, ధనుస్సు మధ్యభాగమును అవలీలగా పట్టుకొనెను. ధనుర్విద్యాకుశలుడు, మహాశక్తిమంతుడు ఐన శ్రీరాముని కరస్పర్శ మాత్రముననే ఆ ధనుస్సు వంగెను. అప్పుడు ఆ నరశ్రేష్ఠుడు వింటినారిని సంధించి, దానిని ఆ కర్ణాంతము లాగెను. వెంటనే ఆ విల్లు ఫెళ్లున విరిగెను. ఆ ధనుర్భంగ ధ్వని పిడుగుపాటువలె భయంకరముగా ఉండెను. (16-17)

భూమికంపశ్చ సుమహాన్ పర్వతస్యేవ దీర్ఘతః ।
నిపేతుశ్చ నరాస్సర్వే తేన శబ్దేన మోహితాః ।
వర్జయిత్వా మునివరం రాజానం తౌ చ రాఘవా ॥ 18

ప్రత్యాశ్చస్తే జనే తస్మిన్ రాజా విగతసాధ్వసః ।
ఉవాచ ప్రాంజలి ర్వాక్యం వాక్యజ్ఞో మునిపుంగవమ్ ॥ 19

భగవన్ దృష్టవీర్యో మే రామో దశరథాత్మజః ।
అత్యద్భుతమచింత్యం చ న తర్కితమిదం మయా ॥ 20

జనకానాం కులే కీర్తిమ్ ఆహరిష్యతి మే సుతా ।
సీతా భర్తారమాసాద్య రామం దశరథాత్మజమ్ ॥ 21

మమ సత్యా ప్రతిజ్ఞా చ వీర్యశుల్కేతి కౌశిక ।
సీతా ప్రాణై ర్భహుమతా దేయా రామాయ మే సుతా ॥ 22

భవతోనుమతే బ్రహ్మన్ శీఘ్రం గచ్ఛంతు మంత్రిణః ।
మమ కౌశిక భద్రం తే అయోధ్యాం త్వరితా రథైః ॥ 23

రాజానం ప్రశ్రితై ర్వాక్యైః ఆనయంతు పురం మమ ।
ప్రదానం వీర్యశుల్కాయాః కథయంతు చ సర్వతః ॥ 24

మునిగుప్తా చ కాకుత్స్థా కథయంతు నృపాయ వై ।
ప్రీయమాణం తు రాజానమ్ ఆనయంతు సుశీఘ్రగాః ॥ 25

కౌశికశ్చ తథేత్యాహ రాజా చాభాష్య మంత్రిణః ॥ 26

అయోధ్యాం ప్రేషయామాస ధర్మాత్మా కృతశాసనాన్ ।
యథావృత్తం సమాఖ్యాతుమ్ ఆనేతుం చ నృపం తదా ॥ 27

పర్వతములు బ్రద్దలైనట్లనిపించెను, భూమి కంపించెను. విశ్వామిత్ర మహర్షియు, జనకమహారాజు, సరోత్తములైన రామలక్ష్మణులు తప్ప మిగిలిన వారందఱును ఆ మహాధ్వనికి మూర్ఛిల్లిపడిపోయిరి. (18)

కొంతతడవునకు ఆ జనులందఱును మూర్ఛనుండి తేలుకొనిరి. 'శ్రీరాముడు శివధనుస్సును ఎక్కువెట్టునో లేదో? అతడు తనకు అల్లుడు అగునో కాదో' అని కలవరపడుచున్న జనకునియొక్క మనస్సు కుదుటపడెను. పిమ్మట వాక్పతురుడైన ఆ రాజు అంజలిపూటించి విశ్వామిత్రమునితో ఇట్లనెను. (19)

"ఓ మహాత్మా! దశరథునికుమారుడైన శ్రీరామునిదివ్య పరాక్రమమును ప్రత్యక్షముగా చూచితిని. ఇది అత్యద్భుతమైనది. ఊహలకందనిది, ఇట్లు జరుగునని నేను తలంపనేలేదు. అయోనిజయైన నాకూతురు సీత, దశరథునికుమారుడు, రూపగుణసంపన్నుడు ఐన శ్రీరాముని భర్తగా పొంది, మావంశ కీర్తిప్రతిష్ఠలను ఇనుమడింపజేయగలడు. (మా వంశమునే తరింప జేయగలడు.) ఓ కౌశిక! 'పరాక్రమవంతునకే సీత భార్యయగును' అను నా ప్రతిజ్ఞ నెఱవేఱినది. నా కూతురు నాకు ప్రాణములకన్న మిన్నయైనది. మా సీతమ్మ శ్రీరామునకే ఇయ్యదగినది. (20-22)

ఓ బ్రహ్మ! మీ అనుమతియైనచో నా మంత్రిలు రథములపై శీఘ్రముగా అయోధ్యకు వెళ్లుదురు. దీనివలన మీ కీర్తికాంతులు నెల్లినిరియును. (23)

వారు 'వీర్యశుల్క'యైన సీతాదేవిపరిణయ వృత్తాంతమును వినఘనవచనములతో దశరథమహారాజుగారికి పూసగుచ్చినట్లు తెలిసి, చక్కగా ఆహ్వానించి, ఆ వ్రదువును మా మిత్రాలానగరమునకు తీసికొనివత్తురు. (24)

మునీశ్వరులైన మీయొక్కరక్షణలోనున్న రామలక్ష్మణులను గూర్చి ఆ మహారాజునకు వినరించి, సంతృప్తిపడచి, వారు ఆయనను అతిశీఘ్రముగా దీసికొనివత్తురు." (25)

కౌశికుడు అందులకు తనఆమోదమును తెలిపెను. అంతట జనకమహారాజు మంత్రిులను పిలిపించెను. ధర్మాత్ముడైన ఆ రాజు వారికి శుభాహ్వానపత్రికలను అందజేసెను, జరిగిన వృత్తాంతమునంతయును దశరథునకు వివరించుటకును, ఆయనను తోడ్కొనివచ్చుటకును వారిని అయోధ్యకు పంపెను. (26-27)

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే బాలకాండే సప్తషష్ఠితమస్సర్గః (67)

వాల్మీకిమహర్షినిరచితమైన ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి బాలకాండమునందు అఱువదిపదనస్సర్గము సమాప్తము

68. అఱువదివినిమిదవసర్గము

దశరథుడు జనకుని అహ్వానమును అందుకొనుట - ఆ శుభవార్తను విని, అందఱును ఆనందించుట.

జనకేన సమాదిష్ఠా దూతాస్తే క్లాంతవాహనాః ।
త్రిరాత్ర ముషితా మార్గే తే యోధ్యాం ప్రావిశన్ పురీమ్ ॥ 1

రాజ్ఞోభవనమాసాద్య ద్వారస్థాన్ ఇదమబ్రువన్ ।
శీఘ్రం నివేద్యతాం రాజ్ఞే దూతాన్ నో జనకస్యచ ।
ఇత్యుక్తా ద్వారపాలాస్తే రాఘవాయ న్యవేదయన్ ॥ 2

తే రాజవచనాద్దూతా రాజవేశ్మ ప్రవేశితాః ।
దదృశుర్దేవసంకాశం వృద్ధం దశరథం నృపమ్ ॥ 3

బద్ధాంజలిపుటాస్సర్వే దూతా విగతసాధ్వసాః ।
రాజానం ప్రయతా వాక్యమ్ అబ్రువన్ మధురాక్షరమ్ ॥ 4

మైథిలో జనకో రాజా సాగ్నిహోత్రపురస్కృతమ్ ।
కుశలం చావ్యయం చైవ సోపాధ్యాయపురోహితమ్ ॥ 5

ముహు ర్ముహు ర్మధురయా స్నేహసంయుక్తయా గిరా ।
జనకస్త్వాం మహారాజ పృచ్ఛతే సపురస్కరమ్ ॥ 6

పృష్ట్యా కుశల మవ్యగ్రం వైదేహో మిథిలాధిపః ।
కౌశికానుమతే వాక్యం భవంతమ్ ఇదమబ్రవీత్ ॥ 7

పూర్వం ప్రతిజ్ఞా విదితా వీర్యశుల్కా మమాత్మజా ।
రాజానశ్చ కృతామర్తాః నిర్వీర్యా విముఖీకృతాః ॥ 8

సేయం మమ సుతా రాజన్ విశ్వామిత్రపురస్కరైః ।
యదృచ్ఛయాగతై ర్వీరైః నిర్జితా తవ పుత్రకైః ॥ 9

తచ్చ రాజన్ ధనుర్దివ్యం మధ్యే భగ్నం మహాత్మనా ।
రామేణ హి మహారాజ! మహాత్మ్యాం జనసంసది ॥ 10

జనకమహారాజుయొక్క ఆదేశమును అనుసరించి, ఆ దూతలు మూడుదినములు నిర్విరామముగా ప్రయాణము చేసిరి. ఆ దీర్ఘప్రయాణమునకు వారిరథాశ్వములు పూర్తిగా అలసిపోయెను. ఆ విధముగా వారు పయనించి అయోధ్యా నగరమునకు చేరిరి. (1)

అంతట ఆ రాజదూతలు దశరథుని రాజభవనమునకు చేరి, ద్వారపాలకులతో 'మేము జనకమహారాజ దూతలము. ఈ విషయమును మీ రాజుగారికి త్వరగా తెల్పుడు'-అని నుడివిరి. ఆ ద్వారపాలకులు ఈ సంగతిని దశరథునకు నివేదించిరి. పిమ్మట దశరథుని అనుమతితో ఆ దూతలు రాజభవనమున ప్రవేశించిరి. పిదప వారు దేవతలుగల వృద్ధుడగు దశరథమహారాజును దర్శించిరి. (2-3)

అంతట రాజుగారి సౌజన్యమునకు వారు ప్రశాంతచిత్తులైరి. పిదప దూతలు అంజలి ఘటించినవారై, నియమపూర్వకముగా రాజుగారిలో ఇట్లు మధురవచనములను పలికిరి. (4)

ఓ మహారాజా! మిథిలాసభువైన జనకుడు అగ్నిహోత్ర నిరతుడవైన నీక్షేమమును, మీ పురోహితుల, గురువుల, పరివారములక్షేమసమాచారములను సౌహార్దపూర్వకముగా మధురవచనములతో మఱిమఱి అరసిరి. (5-6)

మిథిలాధిపతియైన జనకుడు మిక్కిలి శ్రద్ధాసక్తులతో మీ క్షేమసమాచారములను అడిగెను. పిమ్మట విశ్వామిత్ర మహర్షి అనుమతితో ఆ ప్రభువు మీకు ఈ సందేశమును సంపెను. (7)

"ఓ మహారాజా! 'నా కుమార్తెయగు సీతాదేవిని పరాక్రమ శాలియైన రాకుమారుడే వివాహమాడుటకు అర్హుడు' అని లోగడనేను చేసిన ప్రతిజ్ఞ మీరు వినియే యుందురు. గర్వోన్మత్తులైన పెక్కుమంది రాజకుమారులు నా ప్రతిజ్ఞను విని వచ్చుటయు, శివధనుస్సును ఎక్కుపెట్టుటలో విఫలరై వారు ఆగ్రహోదగ్రులై వచ్చినదారి పట్టుటయు, మీకు నిదితమే ఐయుండును. నా భాగ్యవశమున విశ్వామిత్ర మహర్షియు, ఆయనవెంట మీ కుమారులైన రామలక్ష్మణులును మిథిలకు విచ్చేసిరి. వీర్యశుల్కయైన నా కూతురు సీతను మహావీరుడైన శ్రీరాముడు గుణప్రభావముచే గెలుచుకొనెను. (8-9)

ఓ దశరథమహారాజా! మహాత్ముడైన శ్రీరాముడు మహా పురుషులసమక్షమున ఆ దివ్యమైన ధనుస్సును భగ్గుము

అస్మై దేయా మయా సీతా వీర్యశుల్కా మహాత్మనే ।
ప్రతిజ్ఞాం కర్తుమిచ్ఛామి తదనుజ్ఞాతుమర్హసి । 11

సోపాధ్యాయో మహారాజ పురోహితపురస్సరః ।
శీఘ్ర మాగచ్ఛ భద్రం తే ద్రష్టుమర్హసి రాఘవా । 12

ప్రీతిం చ మమ రాజేంద్ర నిర్వర్తయితుమర్హసి ।
పుత్రయో రుభయో రేవ ప్రీతిం త్వమపి అప్స్యసే । 13

ఏవం విదేహాధిపతిః మధురం వాక్యమబ్రవీత్ ।
విశ్వామిత్రాభ్యనుజ్ఞాతః శతానందమతే స్థితః । 14

దూతవాక్యం తు తస్మృత్వా రాజా పరమహర్షితః ।
వసిష్ఠం వాసుదేవం చ మంత్రిణోఽన్యోఽన్యో సోఽబ్రవీత్ । 15

గుప్తః కుశికపుత్రేణ కౌసల్యానందవర్తనః ।
లక్ష్మణేన సహ భ్రాత్రా విదేహీషు వసత్యసా । 16

దృష్టవీర్యస్తు కాకుత్స్థో జనకేన మహాత్మనా ।
సంప్రదానం సుతాయాస్తు రాఘవే కర్తుమిచ్ఛతి । 17

యది వో రోచతే వృత్తం జనకస్య మహాత్మనః ।
పురీం గచ్ఛామహే శీఘ్రం మాభూత్ కాలస్య పర్యయః । 18

మంత్రిణో బాధమిత్యాచుః సహ సర్వైర్మహర్షిభిః ।
సుప్రీతశ్చాబ్రవీ ద్రాజా శ్వో యాత్రేతి స మంత్రిణః । 19

మంత్రిణస్తాం నరేంద్రస్య రాత్రిం పరమసత్ప్రతాః ।
ఊషుస్తే ముదితాస్సర్వే గుణైస్సర్వై స్సమన్వితాః । 20

గావించెను. అందువలన వీర్యశుల్కయైన నా కూతురు సీతను మహావీరుడైన శ్రీరామునకు ఇచ్చి, నా ప్రతిజ్ఞను పాటింప దలచితిని, అనుమతింప ప్రార్థన. (10-11)

ఓ మహారాజా! మీరు గురువులతోడను, పురోహితులు మున్నగువారితోడనుగూడి శీఘ్రముగా విచ్చేయప్రార్థన. మీకు శుభమగుగాక. ఇచట మీరు రామలక్ష్మణులనుగూడ చూడవచ్చును. ఓ రాజేంద్రా! మా ప్రార్థనను మన్నించి మాకు ఆనందమును గూర్చగలరు. మీ ఇరువురు కుమారుల (రామలక్ష్మణుల) మహానందములో మీరును పాలుపంచుకొనవచ్చును. (12-13)

విశ్వామిత్రునిజ్ఞను, శతానందునిసూచనను అనుసరించి, మా జనకమహారాజు ఇట్లు మృదుమధురముగా పలికెను. (14)

జనకునిదూతలుపలికిన నచనములను విని, దశరథమహారాజు పరమానందభరితుడై, వసిష్ఠుడు, వాసుదేవుడు, మంత్రులు మున్నగు వారితో ఇట్లునుడివెను. (15)

"కౌసల్యానందవర్తనుడైన శ్రీరాముడు సోదరుడైన లక్ష్మణునితోగూడి విశ్వామిత్రమహర్షిరక్షణలో హాయిగానున్నాడు. వారు ఇప్పుడు విదేహరాజ్యములో (మిథిలానగరమున) కలరు. (16)

మహాత్ముడైన జనకుడు శ్రీరాముని పరాక్రమమును స్వయముగా చూచినవాడై, తనసుతయగు సీతను రామపునకు ఇచ్చి పెండ్లిచేయుటకు వేడుకపడుచున్నాడు. (17)

మహానుభావుడైన జనకునిసంకల్పము మీకును సమ్మతమైనచో జాగుచేయక వెంటనే మనము ఆ పట్టణమునకు వెళ్లుదము. (18)

మహర్షులు, మంత్రులు మున్నగువారందఱును 'బాగుబాగు' అని ప్రశంసాపచనములను పలికిరి. అంతట దశరథుడు పరమానందభరితుడై 'రేపే ప్రయాణము' అని మంత్రులతో నుడివెను. (19)

దశరథమహారాజయొక్క మంత్రులందఱును సకల సద్గుణసంపన్నులు. వారు రాజుగారిమెప్పును పొందినవారు. పెండ్లిప్రయాణవార్తలను విని, వారు సంతుష్టులై, ఆ రాత్రిని హాయిగా గడిపిరి. (20)

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే బాలకాండే అష్టషష్ఠితమస్సర్గః (68)

వాల్మీకిమహర్షినిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి బాలకాండమునందు అఱువదినినిమిదవసర్గము సమాప్తము

-- * * * --

1) మీరు ఇచటికి వచ్చినచో మిమ్ములను దర్శించి మేము సంతోషింతుము. సీతను శ్రీరామునకిచ్చి కన్యాదానమొనర్చి, సీతారాములకల్యాణ మహోత్సవమునుజూచి సంబరపడుదుము. 'ఉభయోఃపుత్రయోరేవ ప్రీతిమ్' అనగా శ్రీరామునకు సీతను, లక్ష్మణునకు ఊర్మిళను ఇచ్చి వివాహములను జరిపించి ఆనందింతుము. మావలె మీరును మహానందదాయకములైన ఈ వేడుకలలో పాల్గొని, కుమారులను కోడంద్రను కనులారగాంచి పరమప్రీతిని పొందవచ్చును.

69. అఱువదితొమ్మిదవసర్గము

జనకుని అహ్వానము మేరకు దశరథమహారాజు సరివారముగా మిథిలానగరమునకు చేరుట.

తతో రాత్ర్యాం వ్యతీతాయాం సోపాధ్యాయస్సబాంధవః |
రాజా దశరథో హృష్టః సుమంత్రమ్ ఇదమబ్రవీత్ | 1

అద్య సర్వే ధనాధ్యక్షాః ధనమాదాయ పుష్కలమ్ |
వ్రజంత్యగ్రే సువిహితా నానారత్నసమన్వితాః | 2

చతురంగబలం చాపి శీఘ్రం నిర్యాతు సర్వతః |
మహాజ్ఞాసమకాలం చ యాసయుగ్యమ్ అనుత్తమమ్ | 3

వసిష్ఠో వామదేవశ్చ జాబాలిరథ కాశ్యపః |
మార్కండేయస్సుదీర్ఘాయు ఋషిః కాల్యాయనస్తథా | 4

ఏతే ద్విజాః ప్రయాంత్యగ్రే న్యందనం యోజయన్త మే |
యథా కాలాత్యయో న స్యాత్ దూతా హి త్వరయంతి మామ్ | 5

వచనాత్తు నరేంద్రస్య సా సేనా చతురంగిణీ |
రాజానమ్ ఋషిభిస్సార్థం వ్రజంతం పృష్ఠతోఽన్వగాత్ | 6

గత్వా చతురహం మార్గం విదేహానభ్యుపేయివాన్ |
రాజా తు జనకశ్రీమాన్ శ్రుత్వా పూజామకల్పయత్ | 7

తతో రాజానమాసాద్య పృథ్తం దశరథం నృపమ్ |
జనకో ముదితో రాజా హర్షం చ పరమం యయౌ | 8

ఉవాచ చ నరశ్రేష్ఠో నరశ్రేష్ఠం ముదాన్వితః |
స్వాగతం తే మహారాజ దిష్ట్యా ప్రాప్తోఽసి రాఘవ |
పుత్రయో రుభయోః ప్రీతిం లభ్యసే వీర్యనిర్జితామ్ | 9

దిష్ట్యా ప్రాప్తో మహాలేజా వసిష్ఠో భగవాన్ ఋషిః |
సహ సర్వైర్ద్విజశ్రేష్ఠైః దేవైరివ శతక్రతుః | 10

ఆ రాత్రి గడచినపిమ్మట ప్రభాతవేళ దశరథమహారాజు గురువులతో బంధువులతోగూడినవాడై, హర్షోల్లాసములను ప్రకటించుచు సుమంత్రునితో ఇట్లనెను. (1)

"కోశాధికారులు అందఱును సమ్మద్దిగా ధనమును దీసికొని, వివిధములగు రత్నములను, బంగారు ఆభరణములు మొదలగు పెండ్లివేడుకలకు కావలసిన సమస్తవస్తువులను సమకూర్చుకొని, సర్వసన్నద్ధులై ముందుగా నెళ్లవలెను. పల్లకీలు మొదలగు వివిధములగు వాహనములతోగూడి, చతురంగబలములు వేగముగా ముందునకు సాగిపోవలెను. ఇది రాజాజ్ఞ, వసిష్ఠమహర్షియు, వామదేవుడును, జాబాలియు, కాశ్యపుడును, చిరంజీవియైన మార్కండేయ మహర్షియు, కాల్యాయనుడును, అట్లే ఈ బ్రాహ్మణోత్తములును తగు విధముగా ముందుభాగమున సాగిపోవుచుందురుగాక. ఏమాత్రమును జాగుచేయక నారథమును సిద్ధపఱచుము. జనకుని దూతలు తొందరపెట్టుచున్నారు." (2-5)

దశరథమహారాజు ఋషులుమున్నగువారితోగూడి ప్రయాణము చేయుచుండగా చతురంగబలములు రాజాజ్ఞను అనుసరించి, ఆయనవెంటనడిచెను. (6)

దశరథుడు తనవారితోగూడి నాలుగుదినములు ప్రయాణము చేసి, మిథిలానగరమునకు చేరెను. సద్గుణసంపన్నుడైన జనకమహారాజు దశరథుని ఆగమనవార్తనువిని ఎదురేగి, వారికి అతిథిసత్కారములను నెఱపెను. దశరథుడు సరివారముగా విచ్చేసినందులకు జనకుడు మిక్కిలి సంతుష్టుడై, వృద్ధుడైన ఆ మహారాజును సమీపించి, త్వరలో వివాహ శుభకార్యక్రమములు జరుగునని భావించి, తనహర్షమును ప్రకటించెను. (7-8)

పిమ్మట జనకమహారాజు దశరథమహారాజును ఉద్దేశించి సంతోషముతో ఇట్లనెను. "రఘువంశజుడవైన ఓ దశరథ మహారాజా! మీకు స్వాగతము. మీరు ఇచ్చటికి విచ్చేయుట మా అదృష్ట సలము. మీకుమారులిరువురును తమ మహాసరాక్రమమును ప్రకటించి, పొందినప్రీతిని మీరును అనుభవించగలరు. దేవతలతోగూడినచ్చిన ఇంద్రునివలె సమస్తబ్రాహ్మణోత్తములతో గూడి, పూజ్యుడు, మహాతేజస్వీయు ఐన వసిష్ఠమహర్షి ఇచ్చటికి విచ్చేయుట మాభాగ్యము. (9-10)

దిష్ట్యే మే నిర్జితా విఘ్నా దిష్ట్యే మే పూజితం కులమ్ ।
రాఘవై స్సహ సంబంధాత్ వీర్యశ్రేష్ఠై ర్మహాత్మభిః । 11

శ్వః ప్రభాతే నరేంద్రేంద్ర నిర్వర్తయితుమర్హసి ।
యజ్ఞస్యాంతే నరశ్రేష్ఠ వివాహమ్ ఋషిసమ్మతమ్ । 12

తస్య తద్వచనం శ్రుత్వా ఋషిమధ్యే నరాధిపః ।
వాక్యం వాక్యవిదాం శ్రేష్ఠః ప్రత్యువాచ మహీపతిమ్ । 13

ప్రతిగ్రహో దాతృవశః శ్రుతమేతన్మయా పురా ।
యథా వక్ష్యసి ధర్మజ్ఞ తత్కరిష్యామహే వయమ్ । 14

ధర్మిష్ఠం చ యశస్యం చ వచనం సత్యవాదినః ।
శ్రుత్వా విదేహాధిపతిః పరం విస్మయమాగతః । 15

తత స్సర్వే మునిగణాః పరస్పర సమాగమే ।
హర్షేణ మహతా యుక్తాః తాం నిశామవసన్ సుఖమ్ । 16

అథరామో మహాతేజా లక్ష్మణేన సమం యయౌ ।
విశ్వామిత్రం పురస్కృత్య పితుః పాదాభ్యుపస్సృశన్ । 17

రాజా చ రాఘవా పుత్రౌ నిశామ్య పరిహర్షితః ।
ఉవాస పరమస్మితో జనకేన సుపూజితః । 18

జనకోపి మహాతేజాః క్రియాం ధర్మేణ తత్ప్రవిత్ ।
యజ్ఞస్య చ సుతాభ్యాం చ కృత్వా రాత్రిమువాస హ । 19

కన్యాదానమునకు ప్రతిబంధకములైన విఘ్నములన్నియును
మా బాగ్యవశమున తొలగిపోయినవి. పరాక్రమవంతులలో
శ్రేష్ఠులును, మహానుభావులును ఐన రఘువంశమువారితో
బంధుత్వము ఏర్పడుటవలన మా వంశమే పునీతమైనది,
దానిప్రతిష్ఠ ఇనుమడించినది. (11)

ఓ నరవరా! మహారాజా! రేపు ప్రభాతసమయమున
దీక్షతో కొనసాగుచున్న నాయజ్ఞము ముగిసినపిమ్మట ఋషులు
సమ్మతించిన విధముగా వివాహము జరిపింతము." (12)

ఋషులసమక్షమున జనకుడు పలికినవచనములను విని,
వాక్పతురుడైన దశరథుడు మిథిలాధిపతితో ఇట్లునుడివెను. (13)

"ధర్మజ్ఞుడైన ఓ జనకరాజా! 'దానమును స్వీకరించుట
దాతనిర్లయముపై ఆధారపడియుండును'-(1) అని నేను విని
యుంటిని. కావున మీరు సూచించినట్లే కావంతము." (14)

సత్యవచనుడైన దశరథుడు ధర్మయుక్తములును,
యశస్కరములును ఐన వచనములను పలుకగా విని, ఆయన
వినయమునకు ఆ మిథిలాధిపతి మిక్కిలి అబ్బురపడెను. (15)

అంతట ఆ మునీశ్వరులందఱును పరస్పరము కలిసికొని
నందులకు వరమసంతుష్టులై, ఆ రాత్రియంతయును హాయిగా
గడపిరి. (16)

పిమ్మట మహాపరాక్రమశాలియైన శ్రీరాముడు లక్ష్మణునితో
గూడి విశ్వామిత్రునివెంట తమ తండ్రియగు దశరథుని కడకు
వెళ్లెను. వారు ఇరువురును తండ్రికి పాదాభినందనమునర్పిరి.
దశరథుడు తన ఇద్దరు కుమారులను జూచి మిక్కిలి మురిసి
పోయెను. అతడు జనకునిఅతిథిసత్కారములకు
పరమస్మితుడై ఆ రాత్రి గడిపెను. (17-18)

మహాతేజస్వీయు, బాగుగా ధర్మరహస్యములను ఎఱిగిన
వాడును ఐన జనకమహారాజు మిగిలిన యజ్ఞకార్యములను
ముగించుకొని, పిమ్మట ఇరువురుకుమార్తెలకు (సీతాదేవికి,
ఉర్మిళకు) సంబంధించిన అంకురార్పణము మొదలగు
శుభకర్మలను ఆచరించెను, ఆ రాత్రి హాయిగా గడిపెను. (19)

ఇత్యార్తే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే బాలకాండే ఏకోనస్తతీతమస్తర్గః (69)

వాల్మీకిమహర్షినిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి బాలకాండమునందు అఱువదితొమ్మిదవస్తర్గము సమాప్తము

-- * * * --

1) "అదీన్ శ్రీసరికొప్పునై ---- నూత్నమర్యాదనీజెందుకరంబు క్రిందగుటమీదై నాకరంబుంట మేల్గదే"

ఆ లక్ష్మీనామని (శ్రీమహావిష్ణువు) యొక్క చేయిక్రిందనుండుట నా (మహాదాతయైన బలిచక్రవర్తి) చేయి పైన ఉండుట
గొప్పవిషయముగదా! అనగా దానము పుచ్చుకొనువారికంటెను దానముచేయువారిదే (దాతదే)పైచేయి. - ఆంధ్రమహా (పోతన)
భాగవతము - 8వ స్కంధము-591వ పద్యము.

70. డెబ్బదియవసర్గము

జనకమహారాజు తనసోదరుడగు కుశధ్వజుని సేరిపించుట - వసిష్ఠుడు ఇక్ష్వాకునంశ చరిత్రమును వివరించుట.

తతః ప్రభాతే జనకః కృతకర్మా మహర్షిభిః |
ఉవాచ వాక్యం వాక్యజ్ఞః శతానందం పురోహితమ్ | 1

భ్రాతా మమ మహాతేజా యదీయానతిధార్మికః |
కుశధ్వజ ఇతి భ్యాతః పురీమ్ అధ్యవసత్ శుభామ్ | 2

వార్యాఫలక పర్యంతాం పిబన్నిక్షుమతీం నదీమ్ |
సాంకాశ్యాం పుణ్యసంకాశాం విమానమివ పుష్పకమ్ | 3

త మహం ద్రష్టు మిచ్ఛామి యజ్ఞగోప్తా స మే మతః |
ప్రీతిం సోఽపి మహాతేజా ఇమాం భోక్తా మయా సహ | 4

ఏవముక్తేతు వచనే శతానందస్య సన్నిధౌ |
అగతాః కేచిదవ్యగ్రా జనకస్తాన్ సమాదిశత్ | 5

శాసనాత్తు నరేంద్రస్య ప్రయయు శ్రీఘ్రవాజిభిః |
సమానేతుం సరవ్యాఘ్రం విష్ణుమింద్రాక్షయా యథా | 6

సాంకాశ్యాం తే సమాగత్య దదృశుశ్చ కుశధ్వజమ్ |
న్యవేదయన్ యథావృత్తం జనకస్య చ చింతితమ్ |
తద్వృత్తం స్మరతిః శ్రుత్వా దూతశ్రేష్ఠైర్మహాబలైః | 7

అజ్ఞయాథ నరేంద్రస్య అజగామ కుశధ్వజః |
స దదర్శ మహాత్మానం జనకం ధర్మవత్సలమ్ | 8

సోఽభివాద్య శతానందం రాజానం చాపి ధార్మికమ్ |
రాజార్థం పరమం దివ్యమ్ ఆసనం చాధ్యరోహత | 9

మఱునాడు ప్రాతఃకాలమున జనకమహారాజు మహర్షుల
పర్యవేక్షణమున యజ్ఞకర్మలను ముగించెను, పిమ్మట వాక్పయరుడైన
ఆ రాజు పురోహితుడైన శతానందునితో ఇట్లునుడివెను. (1)

"ఓ మహర్షీ! నాతమ్ముడగు కుశధ్వజుడు మహా
పరాక్రమశాలి, పరమధార్మికుడుగా భ్యాతికెక్కినవాడు. ఇప్పుడతడు
ఇక్షుమతీనదీతీరమున గల సాంకాశ్యనగరమున నివసించు
చున్నాడు. నలువైపులా బురుజులుగల ఆ నగరమును శత్రువుల
నుండి రక్షించుటకై చుట్టును గొప్పయంత్రములు ఏర్పఱచబడి
యున్నవి. ఆ పట్టణము పుష్పక విమానమువలె విస్తృతమైనది,
పుణ్యఫలములనిచ్చు అనురావతివలె సుందరమైనది. (2-3)

అతడు సాంకాశ్యనగరముననుండియే నా యజ్ఞమునకు
కావలసిన సామగ్రిని పంపి, యాగనిర్వహణకు తోడ్పడెను.
ఈ శుభసమయమున సర్వసమర్థుడైన అతడు నా చెంత
నుండుట ఎంతేని అవసరము, అతడును నాతోగూడి పెండ్లి
వేడుకలలో పాల్గొని మిగుల ఆనందింపగలడు." (4)

జనకుడు శతానందునితో ఇట్లునలుకుచున్నంతలో కొందఱు
ధైర్యోత్సాహములు గలవారు అచటికి విచ్చేసిరి. పిమ్మట ఆ
మహారాజు వారిని ఆదేశించెను. ఇంద్రునిఅజ్ఞతో ఆయన
దూతలు విష్ణుమూర్తికడకేగినట్లు, జనకుని ఆదేశమును అనుసరించి
ఆదూతలు కుశధ్వజుని గొనివచ్చుటకై మిక్కిలి వేగముగా
సాగిపోగల అశ్వములను అధిరోహించి బయలుదేరిరి. (5-6)

వారు సాంకాశ్యనగరమును జేరి, కుశధ్వజుని దర్శించిరి.
పిదప జనకునిసందేశమును యథాతథముగా ఆయనకు
నివేదించిరి. మహాబలశాలురైన ఆ దూతలు తెచ్చినసందేశమును
కుశధ్వజుడు సావధానముగా వినెను. జనకునిఅజ్ఞమేరకు
కుశధ్వజుడు వెంటనే మిథిలకు విచ్చేసెను, పరమధార్మికుడు,
మహాత్ముడు ఐన జనకుని జూచెను. దర్మస్వరూపుడైన
జనకునకును, శతానందమహర్షికిని నమస్కరించి, అతడు వారి
అనుమతి గైకొని, రాజోచితమైన శ్రేష్ఠమగు ఒక దివ్యాసనమును
అలంకరించెను. (7-9)

1) జనకుడు తనకూతురైన సీతాదేవిని శ్రీరామునకిచ్చి వివాహము చేయుసమయముననే తనతమ్ముడైన కుశధ్వజునియొక్క
కుమార్తెలగు ఊర్మిళా మాందవీ శ్రుతకీర్తులను లక్ష్యణ, భరత, శత్రుఘ్నులకిచ్చి వివాహము జరిపింపవలెనని ఆయనసంకల్పము.
కన్యాదాతగా తాను ఆనందించినట్లే, కుశధ్వజుడుగూడ కన్యాదాతయై ఆనందించునని జనకుని భావన.

ఉపవిష్టాపుభౌ తౌ తు భ్రాతరావతితేజసా ।
ప్రేషయామాసతుర్వీరౌ మంత్రిత్రేష్ఠం సుదామనమ్ ॥ 10

గచ్ఛ మంత్రితే శీఘ్రమ్ ఐక్ష్యాకుమ్ అమితప్రభమ్ ।
అత్యజై స్సహ దుర్దర్శమ్ అనయస్వ సమంత్రీణమ్ ॥ 11

భౌపకార్యం స గత్వా తు రఘురాణాం కులవర్తనమ్ ।
దదర్శ శిరసాచైనమ్ అభివాద్యేదమబ్రవీత్ ॥ 12

అయోధ్యాధిపతే వీర వైదేహో మిథిలాధిపః ।
స త్వాం ద్రష్టుం వ్యవసితః సోపాధ్యాయ పురోహితమ్ ॥ 13

మంత్రిత్రేష్ఠవచః శ్రుత్వా రాజా సర్విగణస్తదా ।
సబంధురగమత్ తత్ర జనకో యత్ర వర్తతే ॥ 14

స రాజా మంత్రితహితః సోపాధ్యాయస్సహంధవః ।
వాక్యం వాక్యవిదాం శ్రేష్ఠే వైదేహమ్ ఇదమబ్రవీత్ ॥ 15

విదితం తే మహారాజ ఇక్ష్యాకుకులదైవతమ్ ।
వక్తా సర్వేషు కృత్యేషు వసిష్ఠో భగవాన్ ఋషిః ॥ 16

విశ్వామిత్రాభ్యనుజ్ఞాతః సహ సర్వైర్మహర్షిభిః ।
ఏష వక్ష్యతి ధర్మాత్మా వసిష్ఠో మే యథాక్రమమ్ ॥ 17

ఏవ ముక్త్యా సరశ్రేష్ఠే రాజ్ఞాం మధ్యే మహాత్మనామ్ ।
తాష్ఠీంభూతే దశరథే వసిష్ఠో భగవాన్ ఋషిః ।
ఉవాచ వాక్యం వాక్యజ్ఞో వైదేహం సపురోధసమ్ ॥ 18

అవ్యక్తప్రభవో బ్రహ్మ శాశ్వతో నిత్య అవ్యయః ॥ 19

తస్మాన్మరీచిః సంజజ్ఞే మరీచేః కాశ్యపస్సృతః ।
వివస్వాన్ కాశ్యపాజ్జజ్ఞే మనుర్వైవస్వతః స్పృతః ॥ 20

మనుః ప్రజాపతిః పూర్వమ్ ఇక్ష్యాకుస్తు మనోః సుతః ।
తమిక్ష్యాకుమ్ అయోధ్యాయాం రాజానం విద్ధి పూర్వకమ్ ॥ 21

ఇక్ష్యాకోఽస్తు సుతశ్రీమాన్ కుక్షిరిత్యేవ విశ్రుతః ।
కుక్షేరథాత్మజశ్రీమాన్ వికుక్షిరుదపద్యత ॥ 22

వికుక్షేస్తు మహాతేజా బాణః పుత్రః ప్రతాపవాన్ ।
బాణస్య తు మహాతేజా అనరణ్యః ప్రతాపవాన్ ॥ 23

మిక్కిలి బలశాలురును, వీరులును, ఆసనములను అలంకరించియున్న వారును ఐన ఆ సోదరులు (జనక కుశధ్వజులు) ఇరువురును మహామంత్రియైన సుదామనుని ఇట్లు ఆదేశించి, దశరథుని కడకు పంపిరి. (10)

"ఓ మహామంత్రీ! మిక్కిలి తేజశ్శాలియైన ఇక్ష్యాకువంశజుడగు దశరథునికడకు శీఘ్రముగా వెళ్లుము. అజేయుడైన ఆ మహారాజును, ఆయనకుమారులను, మంత్రులను తోడ్కొని రమ్ము." (11)

ఆ మంత్రి దశరథునినిడిదికేగి, రమువంశవర్తనుడైన ఆ మహారాజును దర్శించి, ఆయనకు శిరసా ప్రణమిల్లి, ఇట్లు నివేదించెను. (12)

"మహావీరుడనైన ఓ అయోధ్యాప్రభూ! మిథిలాధి పతియైన జనకమహారాజు మిమ్ములను, మీ కుమారులను, గురువులను, పురోహితులు మొదలగు వారిని చూడవేడుకపడుచున్నాడు." (13)

మంత్రివర్యునివచనములను విని, దశరథమహారాజు ఋషులు, బంధువులు మొదలగువారితోగూడి జనకునికడకుచేరెను. (14)

వాక్యతురుడైన దశరథుడు మంత్రులతో, గురువులతో, బంధువులతోగూడి వచ్చి విదేహానయపుతో ఇట్లు నడివెను. (15)

ఓ జనకమహారాజా! 'ఇక్ష్యాకువంశమువారికి గురువు, పూజ్యుడు ఐన వసిష్ఠమహర్షి మాసమస్తకార్యములను నిర్దేశించు వాడు' అని మీరు ఎఱుగుదురు. (16)

ధర్మజ్ఞుడైన వసిష్ఠమహర్షి విశ్వామిత్రునిఆజ్ఞనుబడసి, మహర్షులందఱితోగూడి మావంశక్రమమును తెలుపగలడు. (17)

నరేంద్రుడైన దశరథుడు రాజుల సమక్షమున, మహాపురుషుల యెదుట ఈ విధముగా పలికి మిన్నకుండగా, వాక్యతురుడును, పూజ్యుడును ఐన వసిష్ఠమహర్షి పురోహితులతోగూడియున్న జనకునితో ఇట్లు నచించెను. (18)

అవ్యక్తమైన పరబ్రహ్మమునుండి బ్రహ్మదేవుడు జన్మించెను. అతడు శాశ్వతుడు, నిత్యుడు, నాశరహితుడు, ఆ బ్రహ్మదేవుని నుండి మరీచి పుట్టెను. మరీచిసుతుడు కాశ్యపుడు. కాశ్యపుని వలన సూర్యుడు (వినస్వంతుడు) జన్మించెను. సూర్యుని కుమారుడు వైవస్వతమనువు. ఈ మనునే మొదటి ప్రజాపతి. అతడు మహారాజు. మనువుపుత్రుడు ఇక్ష్యాకువు. మొదటి అయోధ్యాధిపతి ఈ ఇక్ష్యాకుప్రభువే. 'కుక్షి' యనువాడు ఇక్ష్యాకుపుత్రుడు. అతడు సర్వశుభలక్షణశోభితుడుగా వాసి గాంచెను. సర్వసద్గుణ సంపన్నుడైన 'వికుక్షి' అనువాడు 'కుక్షి' సుతుడు. వికుక్షిసూనుడు బాణుడు. అతడు మిక్కిలి తేజస్వి, ప్రతాపశాలి. మిక్కిలి తేజస్వీయు, పరాక్రమశాలియు

అనరణ్యోఽపృథుర్జ్జ్వలః త్రిశంకుస్తు పృథోఽస్సుతః ।
త్రిశంకోరభవత్ పుత్రో దుందుమారో మహాయశాః ।
దుందుమారాన్మహాలేజా యువనాశ్వో వ్యజాయత ॥ 24

యువనాశ్వసుతస్త్వాసీత్ మాంధాతా పృథివీపతిః ।
మాంధాతుస్తు సుతశ్రీమాన్ సుసంధిరుదపద్యత ॥ 25

సుసంధేరపి పుత్రా ద్వా ధ్రువసంధిః ప్రసేనజిత్ ।
యశస్విధ్రువసంధిస్తు భరతోనామ నామతః ।
భరతాత్తు మహాలేజా అసితోనామ జాతవాన్ ॥ 26

యస్యైతే ప్రతిరాజాన ఉదపద్యంత శత్రవః ।
హైహయాస్తాలజంఘాశ్చ శూరాశ్చ శశిబిందవః ॥ 27

తాంస్తు స ప్రతియుద్ధ్యన్ వై యుద్ధే రాజా ప్రవాసితః ।
హిమవంతమ్ ఉపాగమ్య భృగుప్రసవణేఽవసత్ ॥ 28

అసితోల్పబలో రాజా మంత్రిభిః సహితస్తదా ।
ద్వేవాస్య భార్యే గర్భిణ్యో బభూవతురితి శ్రుతమ్ ॥ 29

ఏకా గర్భవినాశాయ సపత్యై సగరం దదౌ ॥ 30

తతశ్చైలవరం రమ్యం బభూవాభిరతో మునిః ।
భార్గవశ్చ్యవనో నామ హిమవంతముపాశ్రితః ॥ 31

తత్రైకా తు మహాభాగా భార్గవం దేవవర్చసమ్ ।
వవందే పద్మపత్రాక్షీ కాంక్షంతి సుతమాత్మనః ॥ 32

తమ్ ఋషిం సాభ్యుపాగమ్య కాశిందీ చాభ్యవదయత్ ।
స తామభ్యవదద్విప్రః పుత్రేష్టుం పుత్రజన్మని ॥ 33

తవ కుక్షౌ మహాభాగే సుపుత్రస్సుమహాబలః ।
మహావీర్యో మహాలేజా అచిరాత్ సంజనిష్యతి ॥ 34

గరేణ సహిత శ్రీమాన్ మాశుచః కమలేక్షణే ॥ 35

చ్యవనం తు నమస్కృత్య రాజపుత్రీ పతివ్రతా ।
పతిశోకాతురా తస్మాత్ పుత్రం దేవీ వ్యజాయత ॥ 36

సపత్యౌ తు గరస్తస్యై దత్తో గర్భజిఘాంసయా ।
సహ తేన గరేణైవ జాత స్స సగరోఽభవత్ ॥ 37

ఐన అనరణ్యుడు బాణునితనూజుడు. అనరణ్యునిఅత్మజుడు పృథువు. పృథువుయొక్క సుతుడు త్రిశంకువు. త్రిశంకువుయొక్క పుత్రుడు దుందుమారుడు. దుందుమారునికుమారుడు 'యువనాశ్వడు'.

(19-24)

'మాంధాత' అను చక్రవర్తి యువనాశ్వని కుమారుడు. సద్యఃసంపన్నుడైన 'సుసంధి' మాంధాతసుతుడు. ధ్రువసంధి, ప్రసేనజిత్తు అను ఇరువురును సుసంధి పుత్రులు. ధ్రువసంధిసుతుడు భరతుడు, అతడు మహాయశస్వి. మిక్కిలి పరాక్రమశాలియైన అసితుడు భరతుని తనూజుడు. (25-26)

శూరులైన హైహయ, తాలజంఘ, శశిబిందు వంశములకు చెందిన రాజులు ఈ అసితునకు శత్రువులైరి. అసితుడు యుద్ధమున వారిని ఎదుర్కొనలేక పరాజితుడై, తనరాజ్యమును విడిచిపెట్టిపోయెను. రణరంగమున బలములన్నియు దెబ్బ తినగా అసితుడు తనఇరువురు భార్యలతోను, మంత్రిలతోను హిమవత్పర్వతమునకు చేరి, భృగుప్రసవణమున నివసించుచు అచటనే అతడు కాలదర్మమునందెను. అసితుడు మరణించు నప్పటికే అతని ఇద్దఱు భార్యలును గర్భవతులైయుండిరి. ఆ ఇరువురిలో ఒక రాణి తనసవతిగర్భమును నశింపజేయుటకై ఆమెకు (కాశిందికి) విషాహారమును ఇచ్చెను. (27-30)

ఆ సమయమున భృగుమహర్షికుమారుడైన చ్యవనముని పర్వతరాజునైన హిమవంతముపైగల ఆదరముతో అచటికి చేరెను. అసితుని భార్యలలో ఉత్తమురాలైన కాశింది పుత్రసంతానమును గోరుచున్నదై దివ్యవర్చస్సుగల చ్యవనునకు నమస్కరించెను. ఆ కాశింది ఆ మహర్షిని శరణుజొచ్చి, ఆయనకు సేవలు చేయసాగెను. (31-32)

అప్పుడు పుత్రసంతానమును గోరుచు తనకు సేవలొనర్చుచున్న ఆ రాణితో ఆ విప్రుడిట్లనెను. "ఓ పుణ్యాత్మురాలా! త్వరలో నీకు ఒక చక్కనికుమారుడు కలుగును. అతడు మహాబలశాలియు, మిక్కిలి పరాక్రమవంతుడును, గొప్పతేజోమూర్తియు అగును. ఓ తల్లీ! అతడు సర్వశక్తిసంపన్నుడు, నీసవతి ప్రయోగించిన విషాహారము నీగర్భస్థశిశువును ఏమియు చేయజాలదు, శోకింపకుము." (33-35)

పతిమృతికి శోకించుచున్నదియు, పతివ్రతయు, రాకుమారియు ఐన ఆ అసితునిభార్య చ్యవనమహర్షిని సేవించి, ఆయన అనుగ్రహమునకు పాత్రురాలై, ఒక పుత్రుని గనెను. కాశింది దేవిగర్భవిచ్చిల్లికై ఆమెసవతి ఆమెకు గర్భమును (విషాహారమును) ఇచ్చియుండెను. గర(విష) ప్రయోగానంతరము పుట్టిన వాడు గావున అతడు 'సగరుడు' అను పేరుతో ప్రసిద్ధికెక్కినాడు. (36-37)

సగరస్యాసమంజస్తు ఆసమంజాత్ తథాంశుమాన్ ।
దిలీపోఽంశుమతః పుత్రో దిలీపస్య భగీరథః । 38

భగీరథాత్ కకుత్స్థశ్చ కకుత్స్థస్య రఘుస్సృతః ।
రఘోస్తు పుత్రస్తేజస్వీ ప్రవృద్ధః పురుషాదకః । 39

కల్మాషపాదో హ్యభవత్ తస్మాజ్జాతస్తు శంఖణః ।
సుదర్శనశృంఖణస్య అగ్నివర్ణ స్సుదర్శనాత్ । 40

శీఘ్రగన్త్యగ్నివర్ణస్య శీఘ్రగస్య మరుస్సృతః ।
మరోః ప్రశుశ్రుక స్వాసీత్ అంబరీషః ప్రశుశ్రుకాత్ । 41

అంబరీషస్య పుత్రోఽభూత్ నహుషః పృథివీపతిః ।
నహుషస్య యయాతిస్తు నాభాగస్తు యయాతిజః । 42

నాభాగస్య బభూవాణో అజా ద్దశరథోఽభవత్ ।
అస్మా ద్దశరథా జ్ఞాతో భ్రాతరో రామలక్ష్మణౌ । 43

అదివంశ విశుద్ధానాం రాజ్ఞాం పరమధర్మిణామ్ ।
ఇక్ష్వాకుకుల జాతానాం వీరాణాం సత్యవాదినామ్ । 44

రామలక్ష్మణయోరర్థే త్వత్పుత్రే వరయే నృప ।
సదృశాభ్యాం నరశ్రేష్ఠ సదృశే దాతుమర్హసి । 45

సగరునికుమారుడు ఆసమంజాడు. ఆయనసుతుడు అంశుమంతుడు. ఆయనపుత్రుడు దిలీపుడు. భగీరథుడు దిలీపునికుమారుడు. భగీరథునితనయుడు కకుత్స్థుడు. అతనితనూజుడు రఘుమహారాజు. రఘుమహారాజు యొక్క సూనుడు ప్రవృద్ధుడు. అతడు వసిష్ఠునిశాపమువలన నర మాంసభక్షకుడై రాక్షసుడయ్యెను. అందులకు ప్రతీకారముగా ప్రవృద్ధుడు వసిష్ఠుని శపించుటకై జలములను చేతబట్టెను. భార్య నినాదించుటచే ఆ జలములను తనపాదములపై చల్లుకొనుటవలన అతనికి "కల్మాషపాదుడు" అని పేరు ఏర్పడెను. అతని కుమారుడు శంఖణుడు. శంఖణుని పుత్రుడు సుదర్శనుడు. ఆయన సుతుడు అగ్నివర్ణుడు. (38-40)

అతని తనూజుడు శీఘ్రుగుడు. శీఘ్రుగుని సూనుడు మరువు. మరువుయొక్క ఆత్మజుడు ప్రశుశ్రుకుడు. ఆయన పుత్రుడు అంబరీషుడు. నహుషమహారాజు అంబరీషుని తనయుడు. నహుషునికొడుకు యయాతి. అతనికుమారుడు నాభాగుడు. ఆయనతనూజుడు అజుడు. అజమహారాజు పుత్రుడే దశరథుడు. రామలక్ష్మణులు అను సోదరులిరువురును ఈ దశరథమహారాజు యొక్కతనయులు. (41-43)

ఇక్ష్వాకురాజవంశము మొదటినుండియు అతి పవిత్రమైనది. ఆ వంశమున జన్మించిన రాజులందఱును పరమధర్మికులు, వీరులు, సత్యసంధులు, ఓ రాజా! ఆ మహావంశసంజాతులైన ఈ రామలక్ష్మణులకు మీ కుమార్తెలైన సీతా-ఊర్మిళలను ఇచ్చి వినాహముజరిపించుట ఎంతేని యుక్తము. వంశవైభవము వలనను, సద్గుణసౌశీల్యములచేతను, ఈడుజోడులను బట్టియు, ఈ రాజకుమారులును, మీ కుమార్తెలును పెండ్లియాడుటకు సరస్పరము తగినవారు. (44-45)

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే బాలకాండే సప్తతిలమసర్గః (70)

వాల్మీకిమహర్షినిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి బాలకాండమునందు దెబ్బదియనసర్గము సమాప్తము

-- * * * --

71. దెబ్బదియొకటవసర్గము

జనకమహారాజు దశరథునిసమక్షమున వసిష్ఠునకు తనవంశవృత్తాంతమును పూర్తిగా దెల్పుట-

ఏవం బ్రువాణం జనకః ప్రత్యువాచ కృతాంజలిః ।
శ్రోతుమర్హసి భద్రం తే కులం నః పరికీర్తితమ్ । 1

ఈ విధముగా పలుకుచున్న వసిష్ఠమహర్షికి నమస్కరించి, జనకుడు ఇట్లు ప్రత్యుత్తరమిచ్చెను. "ఓ మహర్షీ! మీకు మంగళమగుగాక, నా మనవిని ఆలకింపుడు, మా వంశముగూడ వాసికెక్కినదే. (1)

ప్రదానే హి మునిశ్రేష్ఠ కులం నిరవశేషతః ।
 వక్తవ్యం కులజాతేన తన్నిబోధ మహామునే । 2
 రాజాభూత్ త్రిషు లోకేషు విశ్రుతః స్వేన కర్మణా ।
 నిమిః పరమధర్మాత్మా సర్వసత్త్వవతాం వరః । 3
 తస్య పుత్రో మిథి ర్నామ మిథిలా యేన నిర్మితా ।
 ప్రథమో జనకో నామ జనకాదప్యదావసుః । 4
 ఉదావసోస్తు ధర్మాత్మా జాతో వై నందివర్తనః ।
 నందివర్తనపుత్రస్తు సుకేతుర్నామ నామతః । 5
 సుకేతోరపి ధర్మాత్మా దేవరాతో మహాబలః ।
 దేవరాతస్య రాజర్షేః బృహద్రథ ఇతి స్మృతః । 6
 బృహద్రథస్య శూరోఽభూత్ మహావీరః స్రతాపవాన్ ।
 మహావీరస్య ధృతిమాన్ సుధృతిస్సత్యవిక్రమః । 7
 సుధృతేరపి ధర్మాత్మా దృష్టకేతు స్సుధార్మికః ।
 దృష్టకేతోస్తు రాజర్షేః హర్యశ్వఇతి విశ్రుతః । 8
 హర్యశ్వస్య మరుః పుత్రో మరోః పుత్రః స్రతింధకః ।
 స్రతింధకస్య ధర్మాత్మా రాజా కీర్తిరథస్సుతః । 9
 పుత్రః కీర్తిరథస్యాపి దేవమీథ ఇతి స్మృతః ।
 దేవమీథస్య విబుధో విబుధస్య మహీధ్రకః । 10
 మహీధ్రకసుతో రాజా కీర్తిరాతో మహాబలః ।
 కీర్తిరాతస్య రాజర్షేః మహారోమా వ్యజాయత । 11
 మహారోఃస్థుంతు ధర్మాత్మా స్వర్ణరోమా వ్యజాయత ।
 స్వర్ణరోఃస్థుంతు రాజర్షేః హ్రస్వరోమా వ్యజాయత । 12
 తస్య పుత్రద్వయం జజ్ఞే ధర్మజ్ఞస్య మహాత్మనః ।
 జ్యేష్ఠోఽహమనుజో భ్రాతా మమ వీరః కుశధ్వజః । 13
 మాంతు జ్యేష్ఠం పితా రాజ్యే సోఽభిషిచ్య నరాధిపః ।
 కుశధ్వజం సమావేశ్య భారం మయి వనం గతః । 14
 వృద్ధే పితరి స్వర్యాతే ధర్మేణ ధురమావహమ్ ।
 భ్రాతరం దేవసంకాశం స్నేహాత్ సత్యన్ కుశధ్వజమ్ । 15

ఓ మహామునీ! సద్వంశజుడు (వధువుతండ్రి) కన్యాదాన
 సమయమున తన వంశవృత్తాంతమును పూర్తిగా వివరించుట
 సమంజసము గదా! దయతో వినుడు. మా వంశమునకు మూల
 పురుషుడు 'నిమి' మహారాజు. అతడు తనసత్కార్యములచే
 ముల్లోకములలోను ప్రసిద్ధికెక్కినవాడు. మిక్కిలి ధర్మాత్ముడు,
 పరాక్రమశాలురలో మేటి. (2-3)

అతని కుమారుడు 'మిథి', అతడే మిథిలానగర నిర్మాత,
 మొదటి జనకుడు. ఆయనకుమారుడు ఉదావసుడు. అతని
 సుతుడు నందివర్తనుడు. అతడు ధర్మాత్ముడు. నందివర్తనుని
 సూనుడు సుకేతుడు. (4-5)

సుకేతునితనయుడు దేవరాతుడు. అతడు పరమధార్మికుడు,
 మహాబలశాలి. ఆయనపుత్రుడు బృహద్రథుడు. 'రాజర్షి'గా
 వాసికెక్కినవాడు. బృహద్రథుని కుమారుడు 'మహావీరుడు'.
 అతడు శూరశిరోమణి, స్రతాపశాలి. అతనికుమారుడు సుధృతి.
 అతడు మహాధైర్యశాలి, సత్యపరాక్రముడు. సుధృతియొక్క
 తనూజుడు దృష్టకేతువు. అతడు వివిధ ధర్మముల లోతులను
 ఎఱిగినవాడు, పుణ్యాత్ముడు, రాజర్షి. దృష్టకేతువుయొక్క
 తనయుడు హర్యశ్వుడు. అతడు సుప్రసిద్ధుడు. (6-8)

హర్యశ్వనిసుతుడు మరువు. అతనిపుత్రుడు స్రతింధకుడు.
 స్రతింధకుని సూనుడు కీర్తిరథమహారాజు. అతడు ధర్మజ్ఞుడు.
 అతనితనూజుడు దేవమీథుడు. ఆయనకొడుకు విబుధుడు.
 విబుధునితనయుడు మహీధ్రకుడు. కీర్తిరాతుడు మహీధ్రకుని
 సుతుడు. అతడు మహాబలశాలి, రాజర్షి. అతనిపుత్రుడు మహా
 రోముడు. ఆయనతనూజుడు ధర్మమూర్తియైన స్వర్ణరోముడు.
 అతడు రాజర్షి. అతనిపుత్రుడు హ్రస్వరోముడు. అతడు
 మహానుభావుడు. (9-12)

పరమధర్మజ్ఞుడైన హ్రస్వరోముని ఇరువురు కుమారులలో
 నేను పెద్దవాడను. నాతమ్ముడు కుశధ్వజుడు, అతడు
 మహావీరుడు. (13)

మాతండ్రియైన హ్రస్వరోమమహారాజు జ్యేష్ఠుడనైన నన్ను
 రాజ్యాభిషిక్తుని గావించెను. మాతమ్ముడైన కుశధ్వజుని సోషణాది
 భారమును నాపైనుంచి ఆయన వనములకేగెను. (14)

వృద్ధుడైన మాతండ్రి స్వర్గస్థుడుకాగా నేను రాజ్యభారమును
 ధర్మబద్ధముగా నిర్వహించుచుంటిని. నాతమ్ముడైన కుశధ్వజుడు
 నిర్మలహృదయుడు, దేవతుల్యుడు. అతనిని వాత్సల్యముతో
 చూచుచుంటిని. (15)

కస్యచిత్త్వథ కాలస్య సాంకాశ్యాదగమత్ పురాత్ ।
సుధన్వా వీర్యవాన్ రాజా మిథిలామ్ అవరోధకః । 16

స చ మే ప్రేషయామాస శైవం ధనురనుత్తమమ్ ।
సీతా కన్యా చ పద్మాక్షీ మహ్యం వై దీయతామితి । 17

తస్యాప్రదానాద్భూహార్షే యుద్ధ మాసీన్మయా సహ ।
స హతోఽభిముఖో రాజా సుధన్వా తు మయా రణే । 18

నిహత్య తం మునిశ్రేష్ఠ సుధన్వానం నరాధిపమ్ ।
సాంకాశ్యే భ్రాతరం వీరమ్ అభ్యషించం కుశధ్వజమ్ । 19

కనీయానేష మే భ్రాతా అహం జ్యేష్ఠో మహామునే ।
దదామి పరమప్రీతో వధ్వా తే మునిపుంగవ ।
సీతాం రామాయ భద్రం తే ఊర్మిళాం లక్ష్మణాయ చ । 20

వీర్యశుల్కాం మమ సుతాం సీతాం సురసుతోపమామ్ ।
ద్వితీయామూర్మిళాం చైవ త్రిర్వదామి న సంశయః । 21

రామలక్ష్మణయో రాజన్ గోదానం కారయస్వ హ । 22

పితృకార్యం చ భద్రం తే తతో వైవాహికం కురు ।
మఖాహ్యద్య మహాబాహో తృతీయే దివసే ప్రభో । 23

ఫల్గున్యాముత్తరే రాజన్ తస్మిన్ వైవాహికం కురు ।
రామలక్ష్మణయో రాజన్ దానం కార్యం సుఖోదయమ్ । 24

కొంతకాలము తరువాత మహావీరుడైన సుధన్వుడను రాజు సాంకాశ్యపురమునుండి మిథిలానగరముపై దాడికిదిగెను. అతడు సర్వశ్రేష్ఠమైన శివధనుస్సును, అందాలరాశియైన నాకూతురు సీతాదేవిని తనకీయవలసినదని నా కడకువార్తను పంపెను. ఓ బ్రహ్మర్షీ! నేను అతనికోరికను మన్నింపనందున అతడు నాతో యుద్ధమునకు దిగెను. ఆ సుధన్వమహారాజు యుద్ధమున నన్నెదిరించి అసువులను కోల్పోయెను. (16-18)

ఓ మునిశ్రేష్ఠ! సుధన్వ భూపతిని సమరభూమికి బలియిచ్చి, వీరుడైన నా తమ్ముడగు కుశధ్వజుని సాంకాశ్యరాజ్యమునకు పట్టాభిషిక్తుని చేసితిని. ఓ మునిశ్వరా! ఇతడు నా తమ్ముడు, నేను జ్యేష్ఠుడను. నేను మిక్కిలి సంతోషముతో ఆ ఇద్దఱు నధువులలో సీతను శ్రీరామునకు, ఊర్మిళను లక్ష్మణునకు ఇచ్చెదను. నీకు మేలు జరుగును. (19-20)

ఓ రాజా! వీర్యశుల్కయు, దివ్యభూమినితో సమానురాలును, నా కుమార్తెయు అగు సీతాదేవిని రామచంద్రునకు, రెండవ కుమార్తెయగు ఊర్మిళను లక్ష్మణస్వామికిని తప్పకఇత్తును. అని ముమ్మాటు పలుకుచున్నాను. ఇందేమాత్రమూ సంశయము లేదు. (21)

ఓ దశరథమహారాజా! రామలక్ష్మణులచే సమావర్తన కార్యక్రమమును (స్నాతకమును) చేయింపుము-నీకు శుభమగుగాక. వివాహమునకు సంబంధించిన నాందీప్రభృతి విధులను నిర్వహింపుము. ఓ మహాబాహూ! ఓ మహారాజా! నేడు మఖానక్షత్రము. నేటినుండి మూడవదినమున ఉత్తరాఫల్గునీ నక్షత్రము. ఆనాడు వివాహకార్యక్రమమును జరిపింపుము. రామలక్ష్మణులకు మున్నుండు సుఖసంతోషములు చేకూరుటకు వారిచే గో, భూ, తిల, హిరణ్యాది దానములను బ్రాహ్మణులకు ఇప్పింపుము." (22-24)

ఇత్యార్షే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే బాలకాండే ఏకసప్తతితమస్సర్గః (71)

వాల్మీకిమహర్షినిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి బాలకాండమునందు డెబ్బదియొకటవసర్గము సమాప్తము

-- * * * --

72. డెబ్బదిరెండవసర్గము

శ్రీరామలక్ష్మణ భరత శత్రుఘ్నులకు వరుసగా సీతా - ఊర్మిళా మాండవీ (పుతకీర్తులను ఇచ్చి

వివాహములనొనర్చుటకు నిశ్చయించుట - వివాహములకుముందు నాందీప్రభృతి శుభకార్యములను నిర్వర్తించుట.

తముక్తవంతం వైదేహం విశ్వామిత్రో మహామునిః ।
ఉవాచ వచనం వీరం వసిష్ఠనహిలో నృపమ్ । 1

మహావీరుడైన జనకమహారాజు ఇట్లు పలికిన పిమ్మట విశ్వామిత్రమహాముని వసిష్ఠమహర్షినమస్కమున ఆ ప్రభువుతో ఇట్లనెను. (1)

అచింత్యాస్యప్రమేయాని కులాని నరపుంగవః ।
ఇక్ష్యాకూణాం విదేహానాం నైషాం తుల్యోఽస్తి కశ్చనః । 2

సద్యశో ధర్మసంబంధః సద్యశో రూపసంపదా ।
రామలక్ష్మణయో రాజన్ సీతాచోర్మితీయాయా సహా । 3

వక్తవ్యం చ నరశ్రేష్ఠ శ్రూయతాం వచనం మమ ।
భ్రాతా యవీయాన్ ధర్మజ్ఞ ఏష రాజా కుశధ్వజః । 4

అస్య ధర్మాత్మనో రాజన్ రూపేణాప్రతిమం భువి ।
సుతాద్వయం నరశ్రేష్ఠ పత్న్యర్థం వరయామహే । 5

భరతస్య కుమారస్య శత్రుఘ్నస్య చ ధీమతః ।
వరయామ స్మితే రాజన్ తయో రర్థే మహాత్మనోః । 6

పుత్రా దశరథస్యేమే రూపయకౌవనశాలినః ।
లోకపాలోపమాస్సర్వే దేవతుల్యపరాక్రమాః । 7

ఉభయో రపి రాజేంద్ర సంబంధేనానుబధ్యతామ్ ।
ఇక్ష్యాకోః కులమవ్యగ్రం భవతః పుణ్యకర్మణః । 8

విశ్వామిత్రవచః శ్రుత్వా వసిష్ఠస్య మతే తథా ।
జనకః ప్రాంజలి ర్వాక్యమ్ ఉవాచ మునిపుంగవౌ । 9

కులం ధన్యమిదం మన్యే యేషాం నో మునిపుంగవౌ ।
సద్యశం కులసంబంధం యదాజ్ఞాపయథః స్వయమ్ । 10

ఏవం భవతు భద్రం వః కుశధ్వజసుతే ఇమే ।
పత్న్యో భజేతాం సహితౌ శత్రుఘ్నభరతాపుభౌ । 11

ఏకాహ్న రాజపుత్రీణాం చతస్కాణాం మహామునే ।
పాణీన్ గృహ్లాంతు చత్వారో రాజపుత్రా మహాబలాః । 12

ఉత్తరే దివసే బ్రహ్మన్ ఫల్గునీభ్యాం మనీషిణః ।
వైవాహికం ప్రశంసంతి భగో యత్ర ప్రజాపతిః । 13

ఏవ ముక్త్యావచ స్సౌమ్యం ప్రత్యుత్తాయ కృతాంజలిః ।
ఉభౌ మునివరౌ రాజా జనకో వాక్యమబ్రవీత్ । 14

“ఇక్ష్యాకు, విదేహ మహారాజులయొక్క వంశములు రెండును సాటిలేనివి, వాటివైభవములు వర్ణింపనలవికానివి. ఆ వంశజులతో సరితూగగల రాజన్యుడెవ్వడును లేడు. (2)

ఓ రాజా! ఈరెండువంశములమధ్య ఏర్పడనున్న వైవాహిక బంధములు అన్నివిధములుగ పరస్పరము తగియున్నవి. రూపలావణ్యవైభవములయందును సీతారాములు, ఊర్మిళా లక్ష్మణులు ఒకరికొకరు తగినవారు. (3)

ఓ నరేంద్రా! నేనొక మాట చెప్పదలచితిని, ఆలకింపుడు. ఓ రాజా! నీ తమ్ముడైన ఈ కుశధ్వజుడు మిక్కిలి ధర్మ పరాయణుడు. ఈ ధర్మాత్మునికుమార్తెలు ఇద్దఱును (మాండవీత్రుతకీర్తులు) నిరుపమాన సౌందర్యవతులు. ఓ నరోత్తమా! ఆ కన్యలిరువురను భరతకుమారునకు, దీశాలియైన శత్రుఘ్నునకును ఇచ్చి వివాహము జరిపించుటకు అభిలషించుచున్నాము. (4-6)

ఈ దశరథపుత్రులందఱును అపూర్వ రూపయౌవన సంపన్నులు. లోకపాలురతో సాటియైనవారు, దివ్యపరాక్రమశాలురు. ఓ జనకమహారాజా! ఇక్ష్యాకువంశము మిక్కిలి పవిత్రమైనది. పుణ్యకార్యములచే మీ వంశము మహాస్థుతమైనది. ఈ వివాహబంధములచే ఉభయవంశములసంబంధములును దృఢపడును.” (7-8)

వసిష్ఠునిసమ్మతితోగూడిన విశ్వామిత్రునిమాటలను వినిన పిమ్మట జనకుడు అంజలి ఘటించినవాడై, ఆ ఇరువురు మునీశ్వరులతో ఇట్లునుడివెను. (9)

“ఓ మునీశ్వరులారా! ఇక్ష్యాకువంశముతో మా వంశమునకు వివాహబంధములు (సంబంధ బాంధవ్యములు) ఏర్పడుట ఎంతేని యుక్తమని మీరు ఉభయులు స్వయముగా అజ్ఞాపించి యున్నారు. అందువలన మా ‘విదేహ’ వంశము ధన్యమైనట్లు తలంతును. అట్లేకానిండు, మీకు పుణ్యముండును. కుశధ్వజుని యొక్క ఈ ఇరువురు కుమార్తెలు (మాండవీత్రుతకీర్తులు) భరతశత్రుఘ్నులకు పత్నులగుదురు గాక. (10-11)

ఓ మహామునీ! మహాపరాక్రమశాలురైన ఈ నలువురు రాజకుమారులును ఈ నలుగురు రాకుమార్తెలను ఒకేదినమున పరిణయమాడుదురుగాక. ఓ బ్రహ్మర్షి! నేడు మఖనక్షత్రము. రేపు పూర్వఫల్గునీ (పుబ్బ) నక్షత్రము. నిల్లండి ఉత్తరఫల్గునీ నక్షత్రము (ఉత్తర). సంతానప్రదుడైన భగవ్రజాపతి ‘ఉత్తర’ నక్షత్రమునందున్నప్పుడు ‘వివాహము జరుపుట ప్రశస్తము’ అని సందితులు పేర్కొనిరి.” (12-13)

ఇట్లు మృదుమధురముగా పలికి జనకమహారాజు, వినముడై దోసిలోగ్గి, ఆ మునివరులతో మఱల ఇట్లు నుడివెను. (14)

పరో ధర్మః కృతో మహ్యం శిష్యోఽస్మి భవతోః సదా ।
ఇమాన్యాసనముఖ్యాని ఆసాతాం మునిపుంగవౌ ॥ 15

యథా దశరథస్యేయం తథాయోధ్యాపురీ మమ ।
ప్రభుత్వే నాస్తి సందేహో యథార్హం కర్తుమర్హథ ॥ 16

తథా బ్రువతి వైదేహీ జనకే రఘునందనః ।
రాజా దశరథో హృష్టః ప్రత్యువాచ మహీపతిమ్ ॥ 17

యువామసంభ్యేయగుణౌ భ్రాతౌ మిథిలేశ్వరౌ ।
ఋషయో రాజసంఘాశ్చ భవద్భ్యామభిపూజితాః ॥ 18

స్వస్తి ప్రాప్నుహి భద్రం తే గమిష్యామి స్వమాలయమ్ ।
శ్రాద్ధకర్మాణి సర్వాణి విధాన్యామితి చాబ్రవీత్ ॥ 19

తమావృష్ట్య నరవతిం రాజా దశరథస్తదా ।
మునీంద్రౌ తౌ పురస్కృత్య జగామాశు మహాయశాః ॥ 20

స గత్వా నిలయం రాజా శ్రాద్ధం కృత్వా విధానతః ।
ప్రభాతే కాల్యముత్తాయ చక్రే గోదానముత్తమమ్ ॥ 21

గవాం శతసహస్రాణి బ్రాహ్మణేభ్యో నరాధిపః ।
వీక్షైకశో దదౌ రాజా పుత్రానుద్దిశ్య ధర్మతః ॥ 22

సువర్ణశృంగాస్సంపన్నాః సవత్సాః కాంస్యదోహనాః ।
గవాంశతసహస్రాణి చత్వారి పురుషర్షభాః ॥ 23

విత్త మన్యచ్ఛ సుబహు ద్విజేభ్యో రఘునందనః ।
దదౌ గోదానముద్దిశ్య పుత్రాణాం పుత్రవత్సలః ॥ 24

స సుతైః కృతగోదానైః వృతస్తు నృపతిస్తదా ।
లోకపాలైరివాభాతి వృతః సౌమ్యః ప్రజాపతిః ॥ 25

"నాకు కన్యాదానఫలము లభించుటకు అనువుగా మహాపకార మొనర్చితిరి. ఎల్లప్పుడును నేను మీ ఆంఠేవాసినీ(శిష్యుడను). ఓ మునీశ్వరులారా! ఈ ఉన్నతాసనములను ఆలంకరింపుడు. మీరు మా మిథిలానగరమును దశరథునిఅయోధ్యనువలె భావింపుడు. మిథిలానగరముపై మీకు సర్వాధికారములును గలవు. ఇందేమాత్రము సందేహము లేదు. సముచితముగా ఆజ్ఞాపింపుడు." (15-16)

విదేహప్రభువైన జనకుడు ఇట్లు వచింపగా రఘువంశ ప్రభువైన దశరథుడు మిక్కిలి సంతుష్టుడై ఆయనతో ఇట్లు నుడివెను. (17)

"మిథిలానగరప్రభువులైన మీ ఇద్దరుసోదరులు మహాసద్గుణ సంపన్నులు. మీరు ఋషీశ్వరులను, రాజులను అతిథి సత్కారములతో చక్కగా గౌరవించితిరి. మీకు పెక్కుకుబ్జములు కలుగును. నేను మా విడిదికి చేరెదను. నాందీదేవతా-ఆహ్వానములు మొదలగు వివాహప్రారంభ శుభకార్యములను నిర్వర్తించెదను." (18-19)

అంతట వాసిగాంచిన దశరథమహారాజు జనక మహారాజును వీడ్కొని, వసిష్ఠవిశ్వామిత్రమహర్షులతో గూడి తనవిడిదికి వెళ్ళెను. (20)

దశరథుడు తన నివాసమునకు చేరి, విధివిధానముగా నాందీ కార్యక్రమములను ఆచరించెను. ప్రాతఃకాలమున లేచి, సకాలములో గోదానపూర్వక 'సమావర్తన' కార్యక్రమమును నిర్వర్తించెను. ఆ సందర్భమును పురస్కరించుకొని దశరథుడు తన ఒక్కొక్క కుమారుని పేరుతో ఒక లక్ష గోవులను ధర్మము ననుసరించి, బ్రాహ్మణోత్తములకు దానము చేసెను. పుత్ర ప్రేమగలవాడును, సరేంద్రుడును ఐన దశరథుడు బంగారు కొమ్ములుగలవియు, సమృద్ధిగా పాలనుఇచ్చునవియు, దూడలు గలవియు అగు నాలుగులక్షల గోవులను, పాలను పితుకుటకు ఉపయోగపడు కంచుపాత్రలను, ఇంకను పుష్కలముగా ధనమును, ఇతర వస్తువులను పుత్రులసమావర్తన (స్నాతక) కార్యసమయమున బ్రాహ్మణులకు దానముచేసెను. గోదానము లొనర్చి పుత్రులతో గూడిననాడై దశరథుడు లోకపాలురతోగూడి ప్రసన్నచిత్తుడైయున్న ప్రజాపతివలె విలసిల్లుచుండెను. (21-25)

ఇత్యార్షే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే బాలకాండే ద్విసప్తతితమస్సర్గః (72)

వాల్మీకీమహర్షినిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి బాలకాండమునందు దెబ్బదిరెండవసర్గము సమాప్తము

73. డెబ్బదిమూడవసర్గము

రామలక్ష్మణభరతశత్రుఘ్నుల వివాహమహోత్సవములు.

యస్మింస్తు దివసే రాజా చక్రే గోదానముత్తమమ్ ।
తస్మింస్తు దివసే శూరో యుధాజిత్ సముపేయివాన్ । 1

పుత్రః కేకయరాజస్య సాక్షాద్భరతమాతురః ।
దృష్ట్వా పృష్ట్వా చ కుశలం రాజానమ్ ఇదమబ్రవీత్ । 2

కేకయాధిపతి రాజా స్నేహాత్ కుశలమబ్రవీత్ ।
యేషాం కుశలకామోఽసి తేషాం సంప్రత్యనామయమ్ । 3

స్వస్త్రియం మమ రాజేంద్ర ద్రష్టుకామో మహీపతిః ।
తదర్థముపయాతోఽహమ్ ఆయోధ్యాం రఘునందన । 4

శ్రుత్వా త్వహ మయోధ్యాయాం వివాహార్థం తవాత్మజాన్ ।
మిథిలామ్ ఉపయాతాంస్తు త్వయా సహ మహీపతే ।
త్వరయాఽభ్యుపయాతోఽహం ద్రష్టుకామః స్వసుస్సుతమ్ । 5

అథ రాజా దశరథః ప్రియాతిథిముపస్థితమ్ ।
దృష్ట్వా పరమ సత్కారైః పూజార్హం సమపూజయత్ । 6

తత స్తాముషిలో రాత్రిం సహ పుత్తైర్మహాత్మభిః । 7

ప్రభాతే పునరుత్థాయ కృత్వా కర్మాణి కర్మవిత్ ।
ఋషీం స్తదా పురస్కృత్య యజ్ఞవాటముపాగమత్ । 8

యుక్తే ముహూర్తే విజయే సర్వాభరణభూషితైః ।
భ్రాతృభిః సహితో రామః కృతకౌతుకమంగళః । 9

వసిష్ఠం పురతః కృత్వా మహర్షీనపరానపి ।
పితుః సమీపమాశ్రిత్య తస్థా భ్రాతృభిరావృతః ।
వసిష్ఠో భగవానేత్య వైదేహమిదమబ్రవీత్ । 10

రాజా దశరథో రాజన్ కృతకౌతుకమంగళైః ।
పుత్రైః సరవరశ్రేష్ఠదాతారమ్ అభికాంక్షతే । 11

దాతృప్రతిగ్రహీతృభ్యాం సర్వార్థాః ప్రభవంతి హి ।
స్వధర్మం ప్రతిపద్యస్వ కృత్వా వైవాహ్యముత్తమమ్ । 12

దశరథమహారాజా తనకుమారులకు సమావర్తన వ్రతమును నిర్వహించిననాడే శూరుడైన యుధాజిత్తు అచటికి విచ్చేసెను. అతడు కేకయరాజుపుత్తుడు, భరతునకు స్వయముగా మేనమామ. అతడు దశరథుని దర్శించి, ఆయనతో కుశల ప్రశ్నలు గావించి, పిమ్మట ఇట్లునుడినెను. (1-2)

"ఓ మహారాజా! మాతండ్రియైన కేకయమహారాజు మీ కుశలసమాచారములను అడిగెను. మీప్రేమాదరములకు పాత్రులైన మాబంధుమిత్రులందఱును కుశలమే. రఘునంశము వాడైన ఓ రాజేంద్రా! నా మేనల్లుడగు భరతుని చూడగోరి మాతండ్రి నన్ను ఆయోధ్యకు పంపెను. ఓ రాజా! మీరు, మీకుమారులు వివాహానిమిత్తమై మిథిలానగరమునకు చేరినట్లు నాకు ఆయోధ్యలో తెలిసినది. 'నా మేనల్లుడగు భరతుని వెంటనే చూడవలెను' అను ఆరాటముతో నేను టెక్కలుగట్టుకొని వచ్చి ఇచట వాలితిని. (3-5)

పిదప దశరథమహారాజు తనకడకు విచ్చేసిన అదరణీయుడైన ఆ ముఖ్యబంధువునకు చక్కని అతిథిసత్కారములను నెఱపి గౌరవించెను. (6)

అనంతరము దశరథుడు సరాక్రమశాలురైన తన కుమారులతోగూడి ఆ రాత్రిగడపి, ప్రాతఃకాలముననే లేచి నిధ్యుక్తకర్మలను అచరించెను. పిమ్మట ఋషీశ్వరులను వెంటనిడుకొని, వివాహమహోత్సవశాలకు చేరెను. (7-8)

తగిన శుభప్రదముహూర్తసమయమున శ్రీరాముడు సర్వాభరణభూషితులైన తనతమ్ములతోగూడి రక్షాబంధనాది కార్యక్రమములను ముగించుకొనెను. పిమ్మట వసిష్ఠుని, ఇతర మహర్షులను అనుసరించివచ్చి, సోదరులతో తండ్రిసమీపమున నిలిచెను. (9-10)

పూజ్యుడైన వసిష్ఠమహర్షి జనకునికడకుచేరి, ఇట్లనెను. ఓరాజా! దశరథమహారాజు రక్షాబంధనాది కార్యక్రమములను ముగించుకొనినపుత్తులతోగూడి కన్యాదాతైన నీకొఱకు ఎదురుచూచుచున్నాడు. దానముచేయువాడును, దానిని గ్రహించువాడును సరస్పరసహకారముతో పూనుకొనినప్పుడే సకల కార్యములును సిద్ధించును. కనుక ఉత్తమోత్తమములైన వైవాహికకార్యక్రమములన్నింటిని నిర్వహించి, నీ ప్రతిజ్ఞా ధర్మమును అచరింపుము. (11-12)

ఇత్యుక్తః పరమోదారో వసిష్ఠేన మహాత్మనా ।
ప్రత్యువాచ మహాతేజా వాక్యం పరమధర్మవిత్ ॥ 13

కః స్థితః ప్రతిహారో మే కస్యాజ్ఞా సంప్రతిక్ష్యతే ।
స్వగృహే కో విచారోఽస్తి యథారాజ్యమిదం తవ ॥ 14

కృతకౌతుకసర్వస్వా వేదిమూలముపాగతాః ।
మమ కన్యా మునిశ్రేష్ఠ దీప్తా వహ్నిరివాచిషః ॥ 15

సజ్జోఽహం త్వత్ప్రతీక్షోఽస్మి వేద్యామస్యాం ప్రతిష్ఠితః ।
అవిఘ్నం కురుతాం రాజా కిమర్హమవలంబతే ॥ 16

తద్వాక్యం జనకేనోక్తం శ్రుత్వా దశరథ స్తదా ।
ప్రవేశయామాస సులాన్ సర్వాన్ ఋషిగణానపి ॥ 17

తతో రాజా విదేహీనాం వసిష్ఠమిదమబ్రవీత్ ।
కారయస్వ ఋషే సర్వమ్ ఋషిభిః సహ ధార్మిక ।
రామస్య లోకరామస్య క్రియాం వైవాహికీం విభో ॥ 18

తథే త్యుక్త్వా తు జనకం వసిష్ఠో భగవాన్ ఋషిః ।
విశ్వామిత్రం పురస్కృత్య శతానందం చ ధార్మికమ్ ॥ 19

ప్రపామధ్యే తు విధివత్ వేదిం కృత్వా మహాతపాః ।
అలంఛకార తాం వేదిం గంధపుష్పైస్సమంతతః ॥ 20

సువర్ణపాలికాభిశ్చ భిద్రకుంభైశ్చ సాంకురైః ।
అంకురాఞ్చైశ్చరానై శ్చ ధూపపాత్రై స్సభూషకైః ॥ 21

శంఖపాత్రైః స్రువైః స్రుగ్విః పాత్రైరర్వాభిపూరితైః ।
లాజపూర్ణైశ్చ పాత్రీభిః అక్షతైరభినంస్కృతైః ॥ 22

దర్పైస్సమైస్సమాస్తీర్య విధివన్మంత్రపూర్వకమ్ ॥ 23

అగ్నిమాధాయ వేద్యాం తు విధిమన్తపురస్కృతమ్ ।
జాహ్నవాగ్నౌ మహాతేజా వసిష్ఠో భగవాన్ ఋషిః ॥ 24

మహానుభావుడైన వసిష్ఠుడు ఇట్లు వచింపగా, సౌజన్య
మూర్తియు, మహాతేజస్వియు, పరమధర్మజ్ఞుడును ఐన జనకుడు
ఇట్లు ప్రత్యుత్తరమిచ్చెను. (13)

“ఓ మునీంద్రా! ఇక్కడ మిమ్ము అడ్డగించెడివారు ఎవ్వరును
లేరు. ఎవరిఆజ్ఞకొఱకును ఎదురుచూడవలసిన పనిలేదు.
దీనిని మీరాజ్యముగనే భావింపుడు. స్వగృహమున సంకోచమేల?
నా కుమార్తెలందఱును వివాహమునకు సంబంధించిన
మంగళాచారములను అన్నింటిని ముగించుకొని, వివాహవేదికకు
చేరియున్నారు. వారు అందఱును వెలుగులను విరజిమ్ముచున్న
అగ్నిజ్వాలలవలె తేజరిల్లుచున్నారు. నేను సర్వసన్నద్ధుడనై
మీ కొఱకు నిరీక్షించుచు వేదికకడ నిలిచియున్నాను. ఎట్టి
ఆటంకములును లేకుండునట్లుగా జాగుసేయక సర్వకార్యములను
నెఱవేర్చుడు.” (14-16)

జనకుని ఆదరనచనములను వినినపిమ్మట దశరథుడు
తనకుమారులను, ఋషులనందఱిని వివాహమండపమునకు
తీసికొనివచ్చెను. అనంతరము విదేహప్రభువు వసిష్ఠునితో
ఇట్లునుడివెను. “ధర్మజ్ఞుడవైన ఓ మహర్షీ! ఋషులందఱితోగూడి
వివాహకృత్యములను అన్నింటిని జరిపింపుడు. ఓ ప్రభూ!
సర్వలోకములను ఆనందింపజేయునట్టి శ్రీరాముని యొక్క
వివాహమహోత్సవమును నిర్వహింపుడు.” (17-18)

పూజ్యుడైన వసిష్ఠమహర్షి జనకునిప్రార్థనను ఆమోదించి,
పరమధార్మికులైన విశ్వామిత్రుని, శతానందుని తోడుగా
జేసికొని, వివాహమండపముమధ్య విద్యుక్తముగా వేదికను
నిర్మించెను. ఇంకను ఆ వేదికచుట్టును సుగంధసుమములతో
అలంకరించెను. (19-20)

బంగారుపాలికలను, యవధాన్యపు మొలకలతోగూడిన
చిత్రములైన చిల్లులుగల కడవలను, నవధాన్యములమొలకలతో
ఓప్పుచున్న మూకుళ్లను, ధూపములతోగూడిన ధూపపాత్రలను
అచట ఉంచిరి. (21)

శంఖాకారములలో ఉన్నపాత్రలను స్రుక్రువములను,
ఆర్ద్రజలములతోనిండిన పాత్రలను, పేలాలతోకూడిన
పాత్రలను, సందర్భానుసారముగా ఉపయుక్తములగు మఱికొన్ని
పాత్రలను, పసుపుతో సంస్కరింపబడిన అక్షతలను వేదికపై
సిద్ధపఱచిరి. (22)

విద్యుక్తముగా మంత్రములను పఠించుచు సమానములగు
దర్పలను వేదికపైపఱచిరి. శాస్తోక్తముగా, మంత్రపూర్వకముగా
అగ్నిని తీసికొనిరాగా పూజ్యుడును, మహాతేజస్వియు ఐన
వసిష్ఠమహర్షి ఆ అగ్నిని వేల్చెను. (23-24)

శ్రీ సీతారామ కల్యాణమహోత్సవఘట్టః

తత స్సీతాం సమానీయ సర్వాభరణభూషితామ్ ।
సమక్షమగ్నేస్సంస్తాప్య రాఘవాభిముఖే తదా ।
అబ్రవీజ్జనకో రాజా కౌసల్యానందవర్తనమ్ ॥ 25

ఇయం సీతా మమ సుతా సహధర్మచరీ తవ ।
ప్రతీచ్ఛ చైనాం భద్రం తే పాణిం గృహ్నిష్య పాణినా ॥ 26

పతివ్రతా మహాభాగా ఛాయేవానుగతా సదా ।
ఇత్యుక్త్వా ప్రాక్షిపద్రాజా మంత్రపూతం జలం తదా ॥ 27

సాధు సాధ్వీతి దేవానామ్ ఋషీణాం వదతాం తదా ।
దేవదుందుభి నిర్వృషః పుష్పవర్షో మహానభూత్ ॥ 28

ఏవం దత్వా తదా సీతాం మంత్రోదకపురస్కృతామ్ ।
అబ్రవీజ్జనకో రాజా హర్షేణాభి పరిఘ్నతః ॥ 29

లక్ష్మణాగచ్ఛ భద్రం తే ఊర్మిళామ్ ఉద్యతాం మయా ।
ప్రతీచ్ఛ పాణిం గృహ్నిష్య మా భూత్ కాలస్య పర్యయః ॥ 30

త మేవ న్ముక్త్వా జనకో భరతం చాభ్యభాషత ।
గృహాణ పాణిం మాండవ్యాః పాణినా రఘునందన ॥ 31

శత్రుఘ్నం చాపి ధర్మాత్మా అబ్రవీజ్జనకేశ్వరః ।
శ్రుతకీర్త్యా మహాబాహో పాణిం గృహ్నిష్య పాణినా ॥ 32

శ్రీ సీతారాముల కల్యాణమహోత్సవ ఘట్టము.

అంతట జనకమహారాజు సర్వాలంకార శోభితయైయున్న సీతాదేవినితీసికొని వచ్చి, అగ్నిసమక్షమున శ్రీరామునకెదురుగా కూర్చుండబెట్టెను. పిమ్మట కౌసల్యానందవర్తనముచైన రామచంద్రప్రభువుతో ఇట్లునుడివెను. (25)

"సౌందర్యరాశి, సౌకుమార్యనిధి, లావణ్యవతి ఐన ఈ కన్యకామణియే సీత, ఈమె ఆయోనిజ. మహాతపస్సంపన్నులైన రాజర్షులకు ఆలవాలమూ, కీర్తి ప్రతిష్ఠలకు నిలయమూ ఐన మావంశమునకు ప్రతీక ఈ సీత. నా పుత్రికయైన ఈమె నేటినుండి నీకు సహధర్మచారిణి. దర్బార్థకామ (పురుషార్థ)ముల అచరణలోను, కష్టసుఖములలోను సర్వదా ఈమె నీకు తోడుగానుండును. విద్యుక్తధర్మమును అనుసరించి పాణిగ్రహణము ఒనర్చుము. నీకు శుభమగును. మిక్కిలి ప్రేమానురాగములతో ఈమెను స్వీకరింపుము. (26)

సర్వసౌభాగ్యవతియైన ఈమె పతివ్రతాశిరోమణి. నిరంతరము నీడవలె నిన్ను అనుసరించుచుండును." అని పలుకుచు జనకమహారాజు మంత్రపూతమైన జలమును వదలుచు కన్యాదానము చేసెను. (27)

ఆ కన్యాదానమహోత్సవసమయమున దేవతలును, ఋషీశ్వరులును 'బాగు, బాగు' అని ప్రశంసావచనములను పలికిరి. దేవదుందుభులు మాటుమోగెను. అద్భుతముగా పూలవానలు కురిసి, చూచువారికి కనునిందుగావించెను. (28)

ఇట్లు మంత్రోదకపూర్వకముగా సీతాదేవిని కన్యాదానమొనర్చిన పిమ్మట జనకమహారాజు హర్షోల్లాసములతో పొంగిపోవుచు ఇట్లు వచించెను. (29)

"ఓ లక్ష్మణా! ఇటు రమ్ము. నీకు ఊర్మిళనిచ్చి కన్యాదానము చేయదలచినాను. వెంటనే కరగ్రహణము చేసి, ఈమెను స్వీకరింపుము. నీకు శుభమగుకాక." ఇట్లు పలికిన పిమ్మట జనకుడు భరతునితో "ఓ రఘునందనా! (భరతా!) మాండవిని పాణిగ్రహణపూర్వకముగా స్వీకరింపుము. అని నుడివెను. నీదప ధర్మజ్ఞుడైన జనకమహారాజు "ఓ శత్రుఘ్నా! శ్రుతకీర్తిని 'కరగ్రహణపూర్వకముగా' గ్రహింపుము." ఓ కాకుత్స్థవంశజులారా! (రామ! లక్ష్మణ! భరత! శత్రుఘ్నులారా!) శాంతస్వభావులు, సుందరమూర్తులు, సచ్చరిత్రులు, నిష్ఠానియమజీవనులు. మీరందఱును మీమీవధువులగూడి హాయిగానుండుడు. జనకుడు మంత్రపూతజలములతో (సీతా-ఊర్మిళలను రామలక్ష్మణులకు ఇచ్చి కన్యాదానములు చేసెను. జనకునిఅశీస్సులలో

సర్వే భవంతః సామ్యాశ్చ సర్వే సుచరితప్రతాః ।
పత్నీభి స్సంత కౌతుక్స్థా మా భూత్ కాలస్య పర్యయః । 33

జనకస్య పచః శ్రుత్వా పాణీన్ పాణిభి రస్త్పశన్ ।
చత్వారస్తే చతస్సాణాం వసిష్ఠస్య మతే స్థితాః । 34

అగ్నిం ప్రదక్షిణీకృత్య వేదిం రాజానమేవ చ ।
ఋషీం శ్రైవ మహాత్మానః సభార్యా రఘుసత్తమాః । 35

యథోక్తేన తదా చక్రుర్వివాహం విధిపూర్వకమ్ । 36

పుష్పవృష్టి ర్మహర్వాసీత్ అంతరిక్షాత్ సుభాస్వరా ।
దివ్యదుందుభినిర్దోషైః గీతవాదిత్రనిస్వవైః । 37

నన్యతు శ్చాస్పరస్పంఘా గంధర్వాశ్చ జగుః కలమ్ ।
వివాహే రఘుముఖ్యానాం తదద్భుత మదృశ్యత । 38

ఈద్యశే వర్తమానే తు తూర్యోద్వృష్టనినాదితే ।
త్రిరగ్నిం తే పరిక్రమ్య ఊహుర్పార్యా మహాజనః । 39

అథోపకార్యాం జగ్ముస్తే సభార్యా రఘునందనాః ।
రాజా ప్యనుయయౌ పశ్యన్ సర్దిసంఘస్సబాంధవః । 40

కుశధ్వజుడు మాండవీశ్రుతకీర్తులను భరతశత్రుఘ్నులకిచ్చి
కన్యాదానములనొనర్చెను. (1)

(30-33)

జనకుని మాటలను పాటించి, ఆ నలుగురు సోదరులును
వసిష్ఠుని ఆమోదముతో తమతమవధువులకరగ్రహణములను
గావించిరి. మహాత్ములైన ఆ నలుగురు రాకుమారులు తమ
తమ వధువులతోగూడి అగ్నికిని, వేదికకును, జనకమహారాజునకును,
ఋషులందఱికిని ప్రదక్షిణపూర్వకముగా ప్రణతులనొనర్చిరి.
పిమ్మట శాస్త్రోక్తముగా కల్పసూత్రములను అనుసరించి,
వివాహకార్యక్రమములను కొనసాగించిరి. (34-36)

రామలక్ష్మణభరతశత్రుఘ్నులు నలువురును తమతమ
వధువులైన సీతా-ఊర్మిళా మాండవీశ్రుతకీర్తుల సుకుమారములైన
కరములను గ్రహించుచుండగా అంతరిక్షమునుండి కనుల
పండువుగా పుష్పవృష్టిగురిసెను. దివ్యదుందుభులు మ్రోగెను.
వీణా, వేణు, మృదంగ, తాళములతో మధురగీతములు పినుల
విందుగావించెను. అస్పరసలు గుంపులుగాగూడి నృత్యములు
చేసిరి. గంధర్వులు కమ్మగా గానములొనర్చిరి. రఘువంశజుల
వివాహమహోత్సవములు అత్యద్భుతముగా జరిగెను. (37-38)

ఈ విధముగా తూర్వాదిమంగళవాద్యములు మ్రోగుచుండగా
నృత్యగీతవాద్యధ్వనులమధ్య మిక్కిలి తేజోమూర్తులైన ఆ
దంపతులు మూడుసర్వాయములు అగ్నిప్రదక్షిణములను
ఆచరించి, వివాహ కార్యక్రమములను నెఱవేర్చిరి. పిమ్మట
రామలక్ష్మణ భరత శత్రుఘ్నులు తమతమవధువులతోగూడి
విడిదిగృహములకు చేరిరి. దశరథమహారాజుగూడ ఆ నవ
దంపతులను మహానందముతో తనివితీర జామచు ఋషులతో,
బంధుమిత్రులతో గూడి విడిది భవనమునకు చేరెను. (39-40)

ఇత్యార్షే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే బాలకాండే త్రిసప్తతితమస్సర్గః (73)

వాల్మీకిమహర్షినిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి బాలకాండమునందు డెబ్బదిమూడవసర్గము సమాప్తము

-- * * * --

1) శ్లో॥ పితా పితామహో బ్రాతా సకుల్యోజనసి తదా కన్యాప్రదః పూర్వనాశే ప్రకృతిప్తః పరః పరః॥ (యాజ్ఞవల్క్యస్మృతి)

కన్యాదానమును సహజముగా తల్లిదండ్రులు చేయవలెను. తండ్రిలేనిచో తాత (తండ్రితండ్రి) నాయనమ్మ ఆ కార్యమును నిర్వహింపవలెను. తాతయు లేనిచో అన్నావదినెలు కన్యను ధారవోయవలెను. వీరు ఎవ్వరు లేనిచో తల్లియైనను కన్యాదానము చేయుటకు అర్హురాలు. అని యాజ్ఞవల్క్యుడు పేర్కొనును.

74. డెబ్బదినాల్గవసర్గము

వివాహమహోత్సవములు ముగిసిన పిమ్మట దశరథుడు సపరివారముగా అయోధ్యకు బయలుదేలుట -
మార్గమధ్యమున పరశురాముడు ఎదురగుట.

అథ రాత్ర్యాం వ్యతీతాయాం విశ్వామిత్రో మహామునిః |
ఆప్యష్ట్యై తౌ చ రాజానౌ జగామోత్తరపర్వతమ్ |
ఆశీర్విః పూరయిత్వాచ కుమారాంశ్చ స రాఘవాన్ | 1

విశ్వామిత్రే గతే రాజా వైదేహం మిథిలాధిపమ్ |
ఆప్యష్ట్యై ధ జగామాశు రాజా దశరథః పురీమ్ | 2

గచ్ఛంతం తం తు రాజానమ్ అన్యగచ్ఛన్ సరాధిపః |
అథ రాజా విదేహానాం దదౌ కన్యాధనం బహు | 3

గవాం శతసహస్రాణి బహుని మిథిలేశ్వరః |
కంబళానాం చ ముఖ్యానాం క్షౌమకోట్యంబరాణి చ | 4

హస్త్యశ్వరథపాదాతం దివ్యరూపం స్వలంకృతమ్ |
దదౌ కన్యాపితౌ తాసాం దాసీదాసమనుత్తమమ్ | 5

హిరణ్యస్య సువర్ణస్య ముక్తానాం విద్రుమస్య చ |
దదౌ పరమసంహృష్టః కన్యాధనమనుత్తమమ్ | 6

దత్వా బహుధనం రాజా సమనుజ్ఞాప్య పార్తివమ్ |
ప్రవివేశ స్వనిలయం మిథిలాం మిథిలేశ్వరః | 7

రాజా ప్యయోధ్యాధిపతిః సహపుత్రైర్మహాత్మభిః |
ఋషీన్ సర్వాన్ పురస్కృత్య జగామ సబలానుగః | 8

గచ్ఛంతం తం సరవ్యాఘ్రం సర్వసంఘం సరాఘవమ్ |
ఘోరాః స్మ పక్షిణో వాచో వ్యాహరంతి తతస్తతః | 9

భౌమా శ్చైవ మృగా స్సర్వే గచ్ఛంతి స్మ ప్రదక్షిణమ్ |
తాన్ దృష్ట్వా రాజశార్దూలో వసిష్ఠం పర్యప్రచ్ఛత | 10

ఆ రాత్రి గడచినపిమ్మట మఱునాడు విశ్వామిత్ర మహాముని రామలక్ష్మణభరతశత్రుఘ్నులను, వారినధువులను ఆశీర్వదించి, దశరథ, జనక మహారాజులను వీడ్కొని, హిమవత్పర్వమునకు వెళ్లెను. (1)

విశ్వామిత్రమహర్షి వెళ్లిన పిమ్మట, దశరథమహారాజు మిథిలాధిపతియైన జనకుని వీడ్కొని, సపరివారముగా అయోధ్యాపురమునకు బయలుదేరినాడు. (2)

అట్లు బయలుదేరిన దశరథమహారాజును జనకుడు కొంతదూరము ఆనుసరించెను. విదేహరాజ్యప్రభువైన జనకుడు ఆ నలుగురు వధువులకు ఆపరిమితముగా దనమునిచ్చెను. ఇంకను అతడు లక్షలకొలది గోవులను, పెద్దసంఖ్యలో శ్రేష్ఠములైన కంబళములను, మిక్కిలి విలువైన పెక్కు పట్టువస్త్రములను కానుకగా ఇచ్చెను. (3-4)

మఱియు వారివెంట చక్కగా అలంకరింపబడిన బలిష్ఠములైన ఏనుగులను, మేలుజాతిగుఱ్ఱములను, అందమైన రథములను, నీరులైన యోధులను, భక్తివిశ్వాసములుగల దాసదాసీజనములను ఆ ప్రభువు అరణముగా పంపెను. ఇంకను ఆ మిథిలాధిపతి పుష్కలముగా వెండి బంగారములను, ముత్యములను, సగడములను వారికి కన్యాధనముగా సమర్పించెను. మిథిలాధిపతియైన జనక మహారాజు ఇంకను అసంఖ్యాకములైన సంపదలను బహూకరించి, దశరథుని అనుమతిని పొంది, తన అంతఃపురమున ప్రవేశించెను. (5-7)

అయోధ్యాధిపతియైన దశరథుడు వీరులైన పుత్రుల తోడను, ఋషులందఱితోడను, చతురంగ బలములతోడను, సరివారకులతోడనుగూడి వ్రయాణమును కొనసాగించెను. (8)

ఆ విధముగా దశరథుడు ఋషులతోను, కుమారులతోను వెళ్లుచుండగా అక్కడక్కడ సక్షులు భయంకరమైన శబ్దములను చేయుచుండెను. భూమిపై సంచరించు మృగములన్నియును ప్రదక్షిణపూర్వకముగ తిరుగాడసాగెను. (సక్షుల అలపులు అశుభములను, మృగముల ప్రదక్షిణములు శుభములను సూచించును.) నరేంద్రుడు ఆ శకునములను గమనించి, వసిష్ఠుని ఇట్లు ప్రశ్నించెను. (9-10)

అసౌమ్యః పక్షిణో ఘోరా మృగాశ్చాపి ప్రదక్షిణాః ।
కిమిదం హృదయోత్కంఠి మనో మమ విషీదతి ॥ 11

రాజ్ఞో దశరథస్యైతత్ శ్రుత్వా వాక్యం మహాన్ ఋషిః ।
ఉవాచ మథురాం వాణీం శూయతామ్ అస్య యత్ఫలమ్ ॥ 12

ఉపస్థితం భయం ఘోరం దివ్యం పక్షిముఖాచ్ఛృతమ్ ।
మృగాః ప్రళమయంత్యేతే సంతాపః త్యజ్యతామయమ్ ॥ 13

తేషాం సంవదతాం తత్ర వాయుః ప్రాదుర్భూష హ ।
కంపయన్ పృథివీం సర్వాం పాతయంశ్చ ద్రుమాన్ శుభాన్ ॥ 14

తమసా సంవృతస్సూర్యః సర్వా న ప్రజభుర్తిశః ।
భస్మనాచావృతం సర్వం సంమూఢమివ తద్భలమ్ ॥ 15

వసిష్ఠశ్చర్మయశ్చాన్యే రాజా చ సనుతస్తదా ।
ససంజ్ఞా ఇవ తత్రాసన్ సర్వమన్యద్విచేతనమ్ ॥ 16

తస్మిం స్తమసి ఘోరే తు భగ్నచ్ఛేవ సా చమూః ।
దదర్శ భీమసంకాశం జటామండలధారిణమ్ ॥ 17

భార్గవం జామదగ్న్యం తం రాజరాజవిమర్శినమ్ ।
కైలాసమివ దుర్ధర్షం కాలాగ్నిమివ దుస్సహమ్ ॥ 18

జ్వలంతమివ తేజోభిః దుర్నిరీక్ష్యం పృథగ్జనైః ।
స్కంధేచాసజ్య పరశుం ధనుర్విద్యుద్గణోపమమ్ ।
ప్రగృహ్య శరముఖ్యం చ త్రిపురఘ్నం యథా శివమ్ ॥ 19

తం దృష్ట్వా భీమసంకాశం జ్వలంత మివ పావకమ్ ॥ 20

వసిష్ఠప్రముఖా విప్రా జపహోమపరాయణాః ।
సంగతా మునయస్సర్వే సంజజల్పురథో మిథః ॥ 21

"ఓ మహర్షీ! ఒకనైపు సక్షుల భయంకరములైన అటపులు కల్లకలోరముగా వినిపించుచున్నవి. మఱియొక స్రక్కన మృగములు ప్రదక్షిణముగా సంవరించుచున్నవి. అశుభములను, శుభములను సూచించు ఈ శకునములకారణముగా నా హృదయము కంపించుచున్నది, మనస్సు కలవరపడుచున్నది. దీని అంతరార్థమేమి ? (11)

అంతట వసిష్ఠమహర్షి దశరథుని ఈ మాటలను విని, మృదుమధురముగా ఇట్లుపలికెను. "ఈ శకునములఫలితమును వినుము. ఆకాశమునందలి సక్షుల భయంకరములైన అటపులు రాబోవు అశుభమును సూచించున్నవి. కాని ఈ మృగముల ప్రదక్షిణలు వాటిఉపశమనమును (ఆ అశుభములు తొలగునని) తెలుపుచున్నవి. కావున కలవరపడవలదు." (12-13)

నారు అట్లు మాట్లాడుకొనుచుండగా భూమిని కంపింపజేయుచు, చక్కని చెట్లను పడగొట్టుచు ఒక పెద్ద సుడిగాలి వీచెను. సూర్యకాంతులను చీకట్లు ఆవరించెను. దిక్కులన్నియు వెలవెలబోయెను. బలములన్నియును దుమ్ము కొట్టుకొని చేష్టలుడిగెను. వసిష్ఠుడు, ఇతరమహర్షులు, దశరథుడు, ఆయనకుమారులు మాత్రము చైతన్యముకలిగి యున్నవారివలె ఉండిరి. మిగిలిన వారందఱును నిశ్చేష్టులై యుండిరి. (14-16)

భయంకరమైన ఆ చిమ్మచీకట్లలో సేనయంతయు భస్మముచే కప్పబడినదాయన్నట్లుండెను. అట్టి సేన జమదగ్ని మహర్షికుమారుడైన పరశురాముని జూచెను. అతడు జటామండలధారియై, ప్రళయకాలరుద్రునివలె భయంకరుడై యుండెను. అతడు రాజవంశములను పరిహర్షింపవాడు, కైలాసమువలె దుర్ధయుడు, ప్రళయకాలాగ్నివలె దుస్సహుడు, మిగుల ప్రజ్వలించుచున్న అగ్నిజ్వాలలవలె తేజోరాశియై, జనులకు దుర్నిరీక్ష్యుడైయున్నవాడు. అతడు భుజముపై గండ్రగొడ్డలిని పూని, మెఱపుతీగలవలె మిఱుమిట్లుగొలుపు చున్న ధనుర్పాణములను ధరించి, త్రిపురాంతకుడైన శివునివలె తేజరిల్లుచుండెను. (17-19)

ప్రజ్వరిల్లుచున్న అగ్నివలె భయంకరముగా కన్నట్లుచున్న, ఆ పరశురాముని జూచి, జపహోమతత్పరులైన వసిష్ఠుడు మున్నగు ప్రముఖవీ్రులును, మునులందఱును గుమిగూడి తమలోతాము ఇట్లు చర్చించుకొనసాగిరి. (20-21)

కచ్చిల్ పితృవధామర్షీ క్షత్రం నోత్పాదయిష్యతి ।
పూర్వం క్షత్రవధం కృత్వా గతమన్యుర్గతజ్వరః ।
క్షత్రస్యోత్పాదనం భూయో న ఖల్వస్య చికిత్సితమ్ ॥ 22

ఏవ ముక్త్యాఽర్హమాదాయ భార్గవం భీమదర్శనమ్ ।
ఋషయో రామ రామేతి వచో మధురమబ్రువన్ ॥ 23

ప్రతిగృహ్య తు తాం పూజామ్ ఋషిదత్తాం ప్రతాపవాన్ ।
రామం దాశరథిం రామో జామదగ్న్యోఽభ్యభాషత ॥ 24

పూర్వము క్షత్రియుడైన కార్తవీర్యార్జునుడు ఇతని తండ్రియైన "జమదగ్నిని" చంపుటచే క్రుద్ధుడైన ఈ పరశురాముడు ఇప్పుడు క్షత్రియులను చంపుటకై రాలేదుగదా! లోగడ ఇతడు క్షత్రియప్రముఖులను హతమార్చి క్రమముగా కోవతాపములు తొలగి శాంతించి యున్నాడు. మఱల ఇప్పుడితడు క్షత్రియులను పరిమార్చ వలెనను కోరికతో ఇచ్చటికి రాలేదుగదా! (22)

తమలోతాము ఇట్లు చర్చించుకొనినపిమ్మట ఆ మునులు పరశురాముని పూజించుటకై అర్హపాద్యాదిద్రవ్యములను తీసికొనిరి. పిదప 'రామా! రామా!' యని మధురముగా పలుకుచు భీతినిగొలుపుచున్న ఆయనను సమీపించిరి. (23)

జమదగ్నికుమారుడును, ప్రతాపశాలియు ఐన పరశురాముడు ఋషులపూజలను అందుకొని, దశరథరామునితో ఇట్లు భాషించెను. (24)

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే నాల్మికీయే ఆదికావ్యే బాలకాండే చతుస్సప్తతితమస్సర్గః (74)

నాల్మికీమహర్షివిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి బాలకాండమునందు డెబ్బదినాల్గవసర్గము సమాప్తము

-- * * * --

75. డెబ్బదిఐదవసర్గము

వైష్ణవదనుస్సును ఎక్కు పెట్టునుని పరశురాముడు శ్రీరాముని ప్రేరేపించుట.

రామ దాశరథే రామ వీర్యం తే శ్రూయతేఽద్యుతమ్ ।
ధనుషో భేదనంచైవ నిఖిలేన మయా శ్రుతమ్ ॥ 1

తదద్యుతమచింత్యం చ భేదనం ధనుషస్త్యయా ।
తచ్చుత్వాఽహమనుప్రాప్తో ధనుర్భహ్యోఽపరం శుభమ్ ॥ 2

తదిదం ఘోరసంకాశం జామదగ్న్యం మహద్దనుః ।
పూరయస్వ శరేణైవ స్వబలం దర్శయస్వ చ ॥ 3

తదహం తే బలం దృష్ట్వా ధనుషోఽస్య ప్రపూరణే ।
ద్వంద్వయుద్ధం ప్రదాస్యామి వీర్యశ్లాఘ్యస్య రాఘవ ॥ 4

తస్య తద్వచనం శ్రుత్వా రాజా దశరథస్తదా ।
విషణ్ణవదరో దీనః ప్రాంజలిర్వాక్యమబ్రవీత్ ॥ 5

క్షత్రరోషాత్ ప్రశాంతస్త్వం బ్రాహ్మణశ్చ మహాయశాః ।
బాలానాం మమ పుత్రాణామ్ అభయం చాతుమర్హసి ॥ 6

ఓ దశరథరామా! నేను నీ పరాక్రమము అద్భుతమైనదని వింటిని. సర్వలోకములలోను ప్రతిద్వనించిన దనుర్భంగ ద్వనినిగూడ పూర్తిగా వింటిని. 'శివదనుస్సును విఱుచుట' అను నీ అద్భుతకృత్యము ఊహింపరానిది. ఆ విషయమును విని, నేను మఱియొక మహాధనుస్సును తీసికొని ఇచ్చటికి వచ్చితిని. ఇదిగో! ఆ దనుస్సు. ఇది నాతండ్రి జమదగ్నినుండి నాకు లభించినది. భీతిని గొల్పు ఈ మహాధనువును శరముతో సందించి, నీ బలమును ప్రదర్శింపుము. ఓ రాఘవా! ఈ దనుస్సును ఎక్కు పెట్టుటలో నీకుగల బలమునుజూచి, వీరులచే ప్రశంసలను అందుకొను నీకు నాతో ద్వంద్వయుద్ధమును అనుగ్రహించెదను. (1-4)

పరశురామునివచనములను వినినంతనే దశరథమహారాజు ముఖముపై విషాదము అలముకొనెను, పిమ్మట దైన్యముతో అంజలి ఘటించి, ఇట్లనెను. "ఓ భార్గవరామా! నీకు క్షత్రియులపై గలకోపము చల్లారినది గదా! నీవు బ్రాహ్మణోత్తముడవు, వాసిగాంచినవాడవు. పసిబాలురైన నా పుత్రులపై దయజూపుము. నీవు వేదశాస్త్రములను నియమనిష్ఠులతో అధ్యయనముచేయు

భార్గవాణాం కులే జాతః స్వాధ్యాయప్రతశాలినామ్ ।
 సహస్రాక్షే ప్రతిజ్ఞాయ శస్త్రం నిక్షిప్తవానసి । 7
 స త్వం ధర్మపరో భూత్వా కాశ్యపాయ వసుంధరామ్ ।
 దత్వా వనముపాగమ్య మహేంద్రకృతకేతనః । 8
 మమ సర్వవినాశాయ సంప్రాప్తస్త్వం మహామునే ।
 న చైకస్మిన్ హతే రామే సర్వే జీవామహే వయమ్ । 9
 బ్రువత్యేవం దశరథే జామదగ్న్యః ప్రతాపవాన్ ।
 అనాదృత్యైవ తద్వాక్యం రామమేవాభ్యభాషత । 10
 ఇమే ద్వే ధనుషీ శ్రేష్ఠీ దివ్యే లోకాభివిశ్రుతే ।
 దృఢే బలవతీ ముఖ్యే సుకృతే విశ్వకర్మాణా । 11
 అతిస్పష్టం సురైరేకం త్ర్యంబకాయ యుయుత్సవే ।
 త్రిపురఘ్నం సరశ్రేష్ఠ భగ్నం కాకుత్స్థ యత్ త్వయా ।
 (ఇదం ద్వితీయం దుర్తర్కం విష్ణోర్జ్జ్వలం సురోత్తమైః) । 12
 తదిదం వైష్ణవం రామ ధనుః పరమభాస్వరమ్ ।
 సమానసారం కాకుత్స్థ రాద్రేణ ధనుషా త్వదమ్ । 13
 తదా తు దేవతాస్సర్వాః పృచ్ఛంతి స్మ పితామహమ్ ।
 శితికంతస్య విష్ణోశ్చ బలాబలనిరీక్షయా । 14
 అభిప్రాయం తు విజ్ఞాయ దేవతానాం పితామహః ।
 విరోధం జనయామాస తయో స్సత్యవతాం వరః । 15
 విరోధే చ మహద్భుద్ధమ్ అభవద్రోమహర్షణమ్ ।
 శితికంతస్య విష్ణోశ్చ పరస్పరజిగీషుణోః । 16
 తదా తు జృంభితం శైవం ధనుర్భీమపరాక్రమమ్ ।
 హంకారేణ మహాదేవః స్తంభితోఽథ త్రిలోచనః । 17
 దేవైస్తదా సమాగమ్య సర్వసంఘైస్సచారణైః ।
 యాచితౌ ప్రశమం తత్ర జగ్ముతుస్తా సురోత్తమా । 18
 జృంభితం తద్దనుర్బుష్ట్యై శైవం విష్ణుపరాక్రమైః ।
 అధికం మేనిరే విష్ణుం దేవాస్సర్వగణాస్తదా । 19

బృగునుహర్షి వంశమున జన్మించినవాడవు. ఇంద్రునిసమక్షమున ప్రతిజ్ఞాపూర్వకముగ శస్త్రములను త్యజించితివి. అట్టి నీవు ధర్మవరుడవై, కశ్యపమహర్షికి రాజ్యమును ధారపోసి, వనవాసినై. మహేంద్రగిరిపై నివసించుచుంటివి. (5-8)

ఓ మహామునీ! మాకు మహాపద్రవము తెచ్చిపెట్టుటకే నీవు ఇవటికి వచ్చినట్లున్నది. శ్రీరాముడు లేనిచో మేమెవ్వరమూ జీవించియుండజాలము. (9)

దశరథుడు ఇట్లు ప్రాదేయపడుచున్నను పరాక్రమశాలియైన పరశురాముడు ఆయనమాటలను పట్టించుకొనక శ్రీరామునితో ఇట్లనెను. (10)

"ఓ శ్రీరామా! ఈ దివ్యధనుస్సులు రెండును శ్రేష్ఠములైనవి, దృఢమైనవి, శక్తిమంతములైనవి, ప్రముఖమైనవి"-అని ముల్లోకములయందును ఖ్యాతివహించెను. విశ్వకర్మ నీటిని ప్రయత్నపూర్వకముగ నిర్మించెను. (11)

కకుత్స్థవంశజుడైన ఓ నరేంద్రా! ఒకానొకప్పుడు త్రిపురాసుర సంహారమునకై దేవతలు పరమేశ్వరునకు ఒకధనుస్సును సమర్పించిరి. దానిని నీవు భగ్నమొనర్చితివి. ఈ రెండవ ధనుస్సును దేవతలు శ్రీమహావిష్ణువునకు అర్పించిరి, ఇది తిరుగులేనిది. ఓ రామా! ఆపూర్వమైన కాంతులతో విలసిల్లు చున్న ఈ వైష్ణవధనుస్సుగూడ శివధనుస్సువలె మిక్కిలి శక్తిమంతమైనది. (12-13)

అప్పుడు దేవతలందఱును శివకేశవుల బలాబలములను ఎఱుంగదలచి, బ్రహ్మనుజేరి 'హరిహరులిరువురిలో 'బలశాలి' ఎవరు ?' అని ప్రశ్నించిరి. (14)

అంతట బ్రహ్మదేవుడు దేవతల ప్రశ్నలోని అంతరార్థమును గమనించి, (1) వారి ఇరువురిమధ్య విరోధమును కలిగించెను. ఆ కారణముగ ఒకరినొకరు జయింపగోరుచున్న హరిహరుల మధ్య అత్యద్భుతమైన సమరము సంభవించెను. అప్పుడు విష్ణువు హంకరింపగా మిక్కిలి శక్తిమంతమైన శివధనుస్సు నిస్తేజమయ్యెను. మహాదేవుడైన ఆ ముక్కుంటియు నిశ్చేష్టుడయ్యెను. అంతట దేవతలందఱును ఋషీశ్వరులతో, చారణులతోగూడి ఆచటికి చేరి, వారిని ప్రార్థింపగా ఆ హరిహరులు ఇరువురును శాంతించిరి. (15-18)

విష్ణుహంకారముతో శివధనుస్సు నిస్తేజము అగుటను గాంచి, దేవతలును, ఋషీశ్వరులును 'విష్ణునే ఆదికుడు'- అని తలంచిరి. (19)

1) ('కేవలము మాటలతో వీరుత్పన్నులెందరు' అనిభావించి, క్రియద్వారా నిరూపించుటకై ఈరూపమున)

ధనూ రుద్రస్తు సంక్రుద్ధో విదేహేషు మహాయశాః ।
దేవరాతస్య రాజర్షేః దదౌ హస్తే ససాయకమ్ । 20

ఇదం చ వైష్ణవం రామ ధనుః పరపురంజయమ్ ।
ఋచీకే భార్గవే ప్రాదాత్ విష్ణుస్సన్న్యాసముత్తమమ్ । 21

ఋచీకస్తు మహాలేజాః పుత్రస్యాప్రతికర్మణః ।
పితుర్మమ దదౌ దివ్యం జమదగ్నేర్మహాత్మనః । 22

న్యస్తశస్త్రే పితరి మే తపోబలసమన్వితే ।
అర్జునో విదధే మృత్యుం ప్రాకృతాం ఋద్ధి మాస్తితః । 23

పథమప్రతిరూపం తు పితుశ్చుత్వా సుదారుణమ్ ।
క్షత్రముత్పాదయన్ రోషాత్ జాతం జాతమనేకశః । 24

పృథివీం చాథిలాం ప్రాప్య కాశ్యపాయ మహాత్మనే ।
యజ్ఞస్యాంతే తదా రామ దక్షిణాం పుణ్యకర్మణే । 25

దత్వా మహేంద్రనిలయః తపోబలసమన్వితః ।
స్థితోస్మి తస్మింస్తప్యన్ వై సుసుఖం సురసేవితే । 26

అద్యతాత్తమ వీర్యేణ త్వయా రామ మహాబల ।
శ్రుతవాన్ ధనుజో భేదం తతోఽహం ద్రుతమాగతః । 27

తదిదం వైష్ణవం రామ పితృపైలామహం మహత్ ।
క్షత్రధర్మం పురస్కృత్య గృహ్లాప్య ధనురుత్తమమ్ । 28

యోజయస్వ ధనుః శ్రేష్ఠే శరం పరపురంజయమ్ ।
యది శక్నోషి కాకుల్త్య ద్వంద్వం దాస్యామి తే తతః । 29

మహాదేవుడైన శివుడు అందులకు మిక్కిలి క్రుద్ధుడై, బాణములతోగూడిన ఆ మహాధనువును విదేహావభువులలో రాజర్షియైన దేవరాతునిహస్తమున న్యాసముగా ఉంచెను. (20)

ఓ రామా! శత్రుపురములను నశింపజేయునట్టి వైష్ణవ ధనుస్సును శ్రీమహావిష్ణువు భృగువంశజుడైన ఋచీకునికడ ఉత్తమన్యాసముగా ఉంచెను. (21)

మహాలేజస్వియైన ఋచీకుడు ప్రతీకారేచ్ఛలేనివాడును, మహాత్ముడును, తనకు కుమారుడును, నాకు తండ్రియును ఐన జమదగ్నికి ఈ దివ్యధనుస్సును ఒసంగెను. (22)

తపోబలసంపన్నుడైన నాతండ్రి అస్త్రసన్న్యాసము చేసి యుండగా కార్తవీర్యార్జునుడు మూర్ఖబుద్ధితో ఆయనను వధించెను. (23)

ఆ కార్తవీర్యార్జునుడు భయంకరముగా, అతిక్రూరముగా నాతండ్రిని వధించినట్లు విని, రోషముతో నేను క్షత్రియులను ఇరువదియొక్క పర్యాయములు పుట్టినవానిని పుట్టినట్లుగా తుదముట్టించితిని. శ్రీరామా! సమస్త భూమండలమును జయించి, యజ్ఞాంతమున పుణ్యకార్యములను చేయువాడును, మహాత్ముడును ఐన కాశ్యపమహర్షికి ఈ భూమండలమును 'దక్షిణ'గా సమర్పించితిని. తపోబలముతో మహేంద్రగిరికి చేరితిని. దేవతలు సంచరించునట్టి ఆ పర్వతమునందు ప్రళాంతముగా తపమొనర్చుచు ఉంటిని. మహావీరుడవైన ఓ రామా! నీ నిరుపమాన పరాక్రమముతో శివధనుస్సును విడిచినట్లు విని, వెంటనే ఇచ్చటికి వచ్చితిని. (24-27)

ఓ శ్రీరామా! తాతముత్తాతలనుండి నాకు సంక్రమించిన చెక్కుచెదరని ఈ వైష్ణవమహాధనుస్సును క్షత్రియధర్మమును అనుసరించి గ్రహింపుము. ఓ రామా! నీకు శక్తియున్నచో శత్రుపురములను జయించునట్టి బాణమును ఈ మహాధనుస్సునందు సంధింపుము. అప్పుడు నాతో ద్వంద్వయుద్ధము చేయుటకు నిన్ను అనుమతింతును." (28-29)

ఇత్యార్షే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే బాలకాండే పంచసప్తతితమస్తర్గః (75)

వాల్మీకిమహర్షినిరచితమైన ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి బాలకాండమునందు డెబ్బదిఐదవసర్గము సమాప్తము

76. దెబ్బదిఆటవసర్గము

శ్రీరాముడు వైష్ణవధనుస్సును ఎక్కు పెట్టుట - వైష్ణవతేజము ఆయనను చేరుట - అతని బాణప్రయోగముతో
పరశురామునిపుణ్యరాసులు నశించుట - పరశురాముడు మహేంద్రగిరికి వెళ్లిపోవుట.

శ్రుత్వా చ జామదగ్న్యస్య వాక్యం దాశరథిస్తదా ।
గౌరవాద్యంత్రితకథః పితూ రామమ్ అథాబ్రవీత్ । 1

శ్రుతవానస్మి యత్కర్మ కృతవానసి భార్గవ ।
అనురుంధ్యామహే బ్రహ్మన్ పితరాన్పుణ్యమాస్థితః । 2

దీర్యహీనమివాశక్తం క్షతధర్మేణ భార్గవ ।
అవజానాసి మే లేజః పశ్య మేఽద్య పరాక్రమమ్ । 3

ఇత్యుక్త్వా రాఘవః క్రుద్ధో భార్గవస్య శరాసనమ్ ।
శరం చ ప్రతిజగ్రాహ హస్తాల్లఘుపరాక్రమః । 4

ఆరోప్య సథనూ రామః శరం సజ్యం చకార హ ।
జామదగ్న్యం తతో రామం రామః క్రుద్ధోఽబ్రవీ ద్వచః । 5

బ్రాహ్మణోఽసీతి పూజ్యో మే విశ్వామిత్రకృతేన చ ।
తస్మాచ్ఛక్తో న తే రామ మోక్షం ప్రాణహరం శరమ్ । 6

ఇమాం పాదగతిం రామ తపోబలసమార్జితాన్ ।
లోకానప్రతిమాన్ వా తే హనిష్యామి యదిచ్ఛసి । 7

న హ్యయం వైష్ణవో దివ్యః శరః పరపురంజయః ।
మోఘః పతతి వీర్యేణ బలదర్పవినాశనః । 8

దశరథరాముడు తనతండ్రియొడగల భక్తిగౌరవముల
కారణముగ ఇంతవఱకును ఏమియు మాటాడక మిన్నకుండెను.
కాని ఇప్పుడు పరశురామునివలుకులను విన్నమిదట,
ఆయనతో క్లుప్తముగా ఇట్లు వచించెను. (1)

“బ్రహ్మర్షివైన ఓ పరశురామా! నీ తండ్రిని వధించిన
కార్తవీర్యార్జునునిపై పగదీర్చుకొనుటకై నీవు ఆయనను వధించి,
ఇరువదియొక్క మాటులు దండెత్తి, క్షత్రియవంశములను
నిర్మూలించిన విషయమును నేను వినియుంటిని. ఒక
వీరుడు చేయదగినపనినే నీవు చేసితివి. అందులకు నిన్ను
మెచ్చుకొనుచున్నాను. (2)

ఓ భార్గవా! నన్ను నీవు పరాక్రమములేని వానినిగాను,
క్షత్రియధర్మముప్రకారము దనుస్సునెక్కు పెట్టుట, యుద్ధము
చేయుట మున్నగువిషయములయందు ఆశక్తునిగాను భావించి,
అవమానించితివి. దీనిని నేను ఒప్పుకొనను. ఇదిగో ఇప్పుడే
నా పరాక్రమమును చూడుము”-అని పలికి సాటిలేని
పరాక్రమశాలియైన శ్రీరాముడు క్రుద్ధుడై, పరశురామునిచేతుల
నుండి ధనుర్పాణములను గ్రహించెను. (వాటితోపాటు
ఆయనలోని వైష్ణవీశక్తినిగూడ తనలో చేర్చుకొనెను.) పిమ్మట
శ్రీరాముడు దనుస్సును ఎక్కు పెట్టి, అల్లెత్రాటిపై బాణమును
సంధించెను, మఱియు ఆ రఘువరుడు క్రుద్ధుడై
భార్గవరామునితో ఇట్లుపలికెను. (3-5)

“నీవు బ్రాహ్మణుడవైనందున నాకు పూజ్యుడవు. మీదు
మిక్కిలి పూజ్యుడైన విశ్వామిత్రునకు సోదరియగు సత్యవతికి
పొత్తుడవు. కనుక ఈ శరముతో నీ ప్రాణములను తీయుటకు
నేను వెనుకాడుచున్నాను. ఓ పరశురామా! ఒక లోకమునుండి
మఱియొక లోకమునకు క్షణములో చేరగల గమనశక్తి (పాదగతి)
నీకు గలదు. తపోబలముచే సాధించుకొనిన సాటిలేని పుణ్యలోకములు
(పుణ్యరాసులు) నీకు గలవు. ఈ బాణప్రయోగముతో నీ
పాదగతిని తొలగింపుమందునా? లేక నీ పుణ్యరాసులను
నశింపజేయుమందునా? తెలుపుము. నీవు కోరినరీతిగా జేసెదను.
ఏలనన ఈ వైష్ణవబాణము దివ్యమైనది, శత్రుపురములను
రూపుమాపునది, శత్రుసైన్యమునందలి వీరులయొక్క బలగర్వములను
ఆణచినేయునది. అట్టి ఈ బాణప్రయోగము వ్యర్థము
కాదు, కారాదు.” (6-8)

వరాయుధధరం రామం ద్రష్టుం సర్విగణాస్సరాః ।
పితామహం పురస్కృత్య సమేతాస్త్రత్ర సంఘశః ॥ 9

గంధర్వాప్సరసశ్చైవ సిద్ధచారణకీన్నరాః ।
యక్షరాక్షసనాగాశ్చ తద్రష్టుం మహదద్భుతమ్ ॥ 10

జడీకృతే తదా లోకే రామే వరధనుర్ధరే ।
నిర్వీర్యో జామదగ్న్యోఽసౌ రామో రామముదైక్షత ॥ 11

తేజోభిహతవీర్యత్వాత్ జామదగ్న్యో జడీకృతః ।
రామం కమలపత్రాక్షం మందం మందమువాచ హ ॥ 12

కాశ్యపాయ మయా దత్తా యదా పూర్వం వసుంధరా ।
విషయే మే న వస్తన్యమ్ ఇతి మాం కాశ్యపోఽబ్రవీత్ ॥ 13

సోఽహం గురువచః కుర్వన్ పృథివ్యాం న వసే నిశామ్ ।
కృతా ప్రతిజ్ఞా కాకుత్స్థ కృతా భూః కాశ్యపస్య హి ॥ 14

తదిమాం త్వం గతిం వీర హంతుం నార్హసి రాఘవ ।
మనోజనం గమిష్యామి మహేంద్రం పర్వతోత్తమమ్ ॥ 15

లోకాన్త్యప్రతిమా రామ నిర్జితాస్తపసా మయా ।
జహి తాన్ శరముఖ్యేన మాథూల్ కాలస్య పర్యయః ॥ 16

అక్షయం మధుహంతారం జానామి త్వాం సురేశ్వరమ్ ।
ధనుషోఽస్య పరామర్శాత్ స్వస్తి తేఽస్తు పరంతప ॥ 17

ఏతే సురగణాస్సర్వే నిరీక్షంతే సమాగతాః ।
త్వామప్రతిమకర్మాణమ్ అప్రతిద్వంద్వమాహవే ॥ 18

శ్రేష్ఠమైన వైష్ణవధనుర్పాణములను ధరించియున్న శ్రీరాముని దర్శించుటకై బ్రహ్మాదిదేవతలు ఋషిశ్వరులతో గుంపులు గుంపులుగా విచ్చేసిరి. గంధర్వులు, అప్సరసలు, సిద్ధులు, చారణులు, కిన్నరులు, యక్షులు, రాక్షసులు, నాగులు మొదలగువారు ఆ అత్యద్భుతదృశ్యమును గాంచుటకై అచటికి చేరిరి. (9-10)

శ్రీరాముడు శ్రేష్ఠమైన ఆ ధనుర్పాణములను ఎక్కుపెట్టినంతనే లోకము స్తబ్ధమాయెను. బార్గవరాముడు వైష్ణవతేజమును కోల్పోయెను.⁽¹⁾ పిమ్మట అతడు ఆశ్చర్యపడుచు శ్రీరాముని జూచెను. పరశురాముడు తనతేజస్సు, పరాక్రమము సన్నగిల్లిపోగా నిశ్చేష్టుడై, రాజీవలోచనుడగు శ్రీరామునితో తిన్నతిన్నగా ఇట్లనెను. (11-12)

"పూర్వము నేను జయించిన సమస్త భూమండలమును కాశ్యపమహర్షికి సమర్పించితిని. అప్పుడామహాముని 'ఇక నీవు నాదేశమున ఉండదగదు' అని నన్ను ఆదేశించెను. అంతట నేను నా గురువుగారిఆజ్ఞను శిరసావహించి, 'ఆయనకు సమర్పించిన ప్రదేశమునందు ఏమాత్రమూ నినసింపను' అని ప్రతిజ్ఞచేసితిని. ఓ వీరా! రామనా! అందువలన నీవు నా గమనశక్తినిమాత్రము తొలగింపవలదు. నేను పర్వతరాజమైన మహేంద్రగిరికి మనోవేగముతో ఇప్పుడే వెళ్లెదను. కనుక రామా! నా తపశ్శక్తిచే సాధించిన సాటిలేని పుణ్యలోకములను (పుణ్యరాసులను) అన్నింటిని నీ శరప్రయోగముతో నశింప జేయుము. ఇక ఏ మాత్రమూ జాగుసేయవలదు. (13-16)

ఓ పరంతపా! ఈ మహాధనుస్సును ఎక్కుపెట్టుటచేత, నిత్యుడు, దేవదేవుడు ఐన ఆ శ్రీమహావిష్ణువే నీవని నేను గ్రహించితిని. నీకు మంగళమగుగాక. (17)

రిణరంగమున ఆనవాయశూరుడవు, అద్భుత లీలామహితుడవు ఐన నిన్ను ఇచటికి విచ్చేసిన ఈ దేవతలందఱును పరమాశ్చర్యముతో దర్శించుచున్నారు. (18)

FN1*(i) శ్లో॥ 'తతఃపరశురామస్య దేహాన్విర్గత్యవైష్ణవమ్' । పశ్యతాం సర్వదేవానాం తేజో రామముపావిశత్ ॥ పురాణాంతర ప్రమాణము. పిమ్మట దేవతలు అందఱును మాచుచుండగా వైష్ణవదీప్యతేజము పరశురామునిదేహమునుండి రఘురామునిలో ప్రవేశించెను.

(ii) తావుభావసే నిరస్పృహస్థితో, వర్తమానపరిహీనతేజసా । పశ్యతిస్మి జనతా దినాత్యయే, పార్వణౌ శశిదివాకరావివ ॥ కాళిదాస రఘునంశము IIవ సర్గము 82 వ శ్లోకము
శ్రీరాముడు పరశురాముడు ఎదురెదురుగా ఉండిరి. అప్పుడు శ్రీరాముని తేజస్సు వృద్ధిచెందుచుండగా ఆయన మోము కలకలలాడెను. పరశురామునిముఖము నిస్తేజమై వెలవెలబోయెను. ఈ దృశ్యము లోకమునకు నిందుపున్ననునాటి సంద్యాసమయమున ఉదయించుచున్నచంద్రునిశోభలను, అస్తమించుచు నిస్తేజమగుచున్న సూర్యకాంతులను స్ఫురింపజేయుచుండెను. నేడును ఇట్టి దృశ్యము కన్యాకుమారి తీరమున గాంచవచ్చును.

న చేయం మమ కాకుల్స్త వీడా భవితుమర్హతి ।
త్వయా త్రైలోక్యనాథేన యదహం విముఖీకృతః । 19

శరమప్రతిమం రామ మోక్తుమర్హసి సుప్రత ।
శరమోక్షే గమిష్యామి మహేంద్రం పర్వతోత్తమమ్ । 20

తథా బ్రువతి రామే తు జామదగ్న్యే ప్రతాపవాన్ ।
రామో దాశరథిః శ్రీమాన్ చిక్షేప శరముత్తమమ్ । 21

స హతాన్ దృశ్య రామేణ స్వాన్ లోకాన్స్తపసార్జితాన్ ।
జామదగ్న్యే జగామాశు మహేంద్రం పర్వతోత్తమమ్ । 22

తతో వితిమిరాస్సర్వా దిశశ్చోపదిశస్తథా ।
సురాః సర్పిగణా రామం ప్రశశంసురుదాయుధమ్ । 23

రామం దాశరథిం రామో జామదగ్న్యః ప్రశస్య చ ।
తతః ప్రదక్షిణం కృత్వా జగామాత్మగతిం ప్రభుః । 24

ఓ కాకుల్స్తా! ముల్లోకములకును ప్రభుడవైన నీ చేతిలో ఓటమి పాలగుట నాకేమాత్రమూ లజ్జాకరముగాదు. సచ్చరిత్రుడవైన ఓ రామా! తిరుగులేని నీ బాణమును ప్రయోగింపుము. నేను పర్వతోత్తమమైన మహేంద్రగిరికి వెంటనే వెళ్ళిదను." (19-20)

జమదగ్నిసుతుడైన పరశురాముడు ఇట్లు పలుకగా పరాక్రమశాలియు, సర్వశుభలక్షణసంపన్నుడును ఐన దశరథరాముడు ఆ మహాశరమును ప్రయోగించెను. తీవ్రమైన తపస్సుచే తాను సంపాదించుకొనిన పుణ్యలోకములు (పుణ్యరాసులు) అన్నియును శ్రీరాముని బాణప్రయోగముచే నశించిపోవుటనుజూచి, వెంటనే పరశురాముడు పర్వతశ్రేష్ఠమైన మహేంద్రకైలమునకు వెళ్లెను. (21-22)

అనంతరము ఎనిమిదిదిక్కులయందును అలముకొనిన చీకట్లు తొలగిపోయెను. ఆయుధమును ధరించియున్న శ్రీరాముని దేవతలును, ఋషులును ఎంతయు కొనియాడిరి. (23)

జమదగ్నిపుత్రుడైన పరశురాముడు మహేంద్రగిరికి బయలుదేలుటకు ముందుగా దశరథరాముని ప్రశంసించి, ఆయనకు ప్రదక్షిణపూర్వకముగా నమస్కరించి వెళ్లెను. (24)

ఇత్యార్తే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే బాలకాండే షట్సప్తతితమస్తర్గః (76)

వాల్మీకీమహర్షినిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి బాలకాండమునందు డెబ్బదిఆఱవసర్గము సమాప్తము

-- * * * --

77. డెబ్బదిఏడవసర్గము

దశరథుడు నవనదూనరులతో, పరివారములతో అయోధ్యకు చేరుట - భరతుడు శత్రుఘ్నునితోగూడి మేనమామవెంట తాతగారిఇంటికి వెళ్లుట - రామలక్ష్మణులు మాతాపితరులను, గురువులను సేవించుచు విలసిల్లుచుండుట.

గతే రామే ప్రశాంతాత్మా రామో దాశరథిర్తనుః ।
వరుణాయాప్రమేయాయ దదౌ హస్తే ససాయకమ్ । 1

అభివాద్య తతో రామో వసిష్ఠప్రముఖాన్ ఋషీన్ ।
పితరం విహ్వలం దృష్ట్వా ప్రోవాచ రఘునందనః । 2

జామదగ్న్యే గతో రామః ప్రయాతు చతురంగిణీ ।
అయోధ్యాభిముఖీ సేనా త్వయా నాథేన పాలితా । 3

సందిశన్య మహారాజ సేనాం త్వచ్ఛాసనే స్థితామ్ ।
శాసనం కాంక్షతే సేనా చాతకాశిర్జలం యథా । 4

పరశురాముడు వెళ్లిన పిమ్మట దశరథరాముడు ప్రసన్నచిత్తుడై ప్రతిభాశాలియైన వరుణదేవునకు ఆ ధనుర్బాణములను న్యాసముగా అప్పగించెను. (1)

పిమ్మట వసిష్ఠుడు మొదలగు మహర్షులు అందఱికిని రఘురాముడు పాదాభివందనమొనర్చి, నివ్వెఱపాటునకు లోనైయున్న తండ్రిని జూచి, ఇట్లునుడివెను. (2)

మహారాజా! "పరశురాముడు వెళ్లిపోయినాడు, కనుక మీ అదీనములో భద్రముగానున్న చతురంగబలములు అయోధ్యాభిముఖముగా ఇక బయలుదేలువచ్చును. చాతక పక్షులు మేఘజలములకొరకువలె మన సేనలు మీ ఆజ్ఞకై నిరీక్షించుచున్నవి. అవి సాగిపోవుటకు ఆజ్ఞనిండు. (3-4)

రామస్య వచనం శ్రుత్వా రాజా దశరథస్సుతమ్ ।
బాహుభ్యాం సంపరిష్రజ్య మూర్ధ్నిచామ్రాయ రాఘవమ్ । 5

గతో రామ ఇతి శ్రుత్వా హృష్టః ప్రముదితో నృపః ।
పునర్జాతం తదా మేనే పుత్రమాత్మానమేవ చ । 6

చోదయామాస తాం సేనాం జగామాశు తతః పురీమ్ ।
సతాకాధ్వజినీం రమ్యాం తూర్వోద్భుజ్జనినాదితామ్ । 7

సిక్తరాజపథాం రమ్యాం ప్రకీర్తకుసుమోత్కరామ్ ।
రాజప్రవేశసుముఖైః పౌరైర్మంగళవాదిభిః । 8

సంపూర్ణాం ప్రావిశద్రాజా జనౌఘైః సమలంకృతామ్ ।
పౌరైః ప్రత్యుద్గతో దూరం ద్విజైశ్చ పురవాసిభిః । 9

పుత్రైరనుగతః శ్రీమాన్ శ్రీమద్భిశ్చ మహాయశాః ।
ప్రవివేశ గృహం రాజా హిమవత్సదృశం పునః ।
ననంద సజన్ రాజా గృహే కామై స్సుపూజితః । 10

కౌసల్యా చ సుమిత్రా చ కై కేయీ చ సుమధ్యమా ।
వధూప్రతిగ్రహే యుక్తా యాశ్చాన్యా రాజయోషితః । 11

తత స్సీతాం మహాభాగామ్ ఊర్మిళాం చ యశస్వినీమ్ ।
కుశధ్వజసుతే చోభే జగృహుర్చృపపత్నయః । 12

మంగళాలాపనైశ్చైవ శోభితాః క్షౌమవాసినః ।
దేవతాయతనాన్యాశు సర్వాస్తాః ప్రత్యపూజయన్ । 13

అభివాద్యాభివాద్యాంశ్చ సర్వా రాజసుతాస్తదా ।
స్వంస్వంగృహమథాసాద్య కుబేరభవనోపమం । 14

దశరథమహారాజు శ్రీరామునిమాటలను విని, ప్రేమతో తనస్రియసుతుని కౌగిలించుకొని, మూర్ఛమును అపూణించెను. 'పరశురాముడు వెల్లిపోయినాడు' అను వచనమును వినినంతనే ఆ దశరథుడు పరమసంతోషముతో పొంగిపోయెను. అంతేగాక తానును, తనకుమారుడైన శ్రీరాముడును మణల జన్మలనెత్తినట్లు తలపోసెను. పిమ్మట దశరథుని అజ్ఞలతో ఆ చతురంగబలములన్నియును అయోధ్యాపురికి చేరెను. (5-6)

ఆ పురమునందలి గృహములపై ధ్వజసతాకములు రెసరెసలాడుచు శోభిల్లుచుండెను. తూర్వములు మున్నగు వాద్యధ్వనులతో పురము ప్రతిధ్వనించుచుండెను. రాజవీధుల యందు సుగంధద్రవ్యములకలయంపి చల్లి వాటిపై నలువన్నెల పూవులను అలంకరించుటచే అవి చూడముచ్చటగానుండెను. నూతనవధూవరులను వెంటనిడుకొని, వైభవముతో పురికి ఏతెంచుచున్న దశరథునకు పౌరులందఱును సంతోషముతో వికసన్ముఖులై, జేజేలు కొట్టుచు మంగళాశీర్షచనములతో స్వాగతము పల్కిరి. జనసమూహములతో కీటకీటలాడుచున్న పురవీధులలో దశరథమహారాజు హర్షోల్లాసములతో అడుగిడెను. పురమునందలి ప్రముఖులును, బ్రాహ్మణోత్తములును చాలా దూరమునుండియు రాజనకెదురుగా వచ్చి తమపార్వతీరీకమును ప్రకటించిరి. (7-9)

శ్రీమంతుడును, మహాయశస్వియు ఐన దశరథమహారాజు సకలసద్గుణసంపన్నులైన పుత్రులు వెంటనుండగా హిమాలయ పర్వతమువలె ఉన్నతమై మనోహరమైన తనప్రాసాదమున ప్రవేశించెను. అంతట అంతఃపురజనులు, ఆత్మీయులు, బంధువులు, మిత్రులు మొదలగు వారందఱును వారిరాకకు ఆనందించి, వారిని బోగ్యవస్తువులతో పూజించిరి. (10)

సౌందర్యవతులైన కౌసల్యా, సుమిత్రా కైకేయులును, ఇతర రాజస్త్రీలును నవవధువులకు ఉపచారములను నడుపుటలో నిమగ్నులైరి. (11)

అనంతరము రాజపత్నులు సౌభాగ్యవతియైన సీతను, యశస్వినీయైన ఊర్మిళను, కుశధ్వజ రాజకుమార్తెలైన మాండవీ శ్రుతకీర్తులను అంతఃపురమునందు ప్రవేశపెట్టిరి. (12)

ఆ నవవధువులు చందనాదిసుగంధద్రవ్యములను అలందుకొని, పట్టువస్త్రములను ధరించి శోభిల్లుచు, స్వస్తి వాచనములతో పూజాగృహములయందు అడుగిడి, ఇలవేల్పులను గంధపుష్పాదులతో ఆరాధించిరి. (13)

దైవసేవలు ముగిసినపిమ్మట ఆ రాజకుమార్తెలు నలుగురు పెద్దలైన వారందఱికిని క్రమముగా పాదాభివందనములను

గోభిర్జనైశ్చ ధాన్యైశ్చ తర్చయిత్వా ద్విజోత్తమాన్ ।
రేమిరే ముదితాః సర్వా భర్తృభిస్సహితా రహాః । 15

కుమారాశ్చ మహాత్మానో వీర్యేణాశ్రుతిమా భువి ।
కృతదారాః కృతాస్త్రైశ్చ సధనాస్సమహృజ్జనాః । 16

శుశ్రూషమాణాః పితరం వర్తయంతి నరర్హభాః ।
కాలేకాలేతు నీతిజ్ఞాః తోషయంతో గురుం గుణైః । 17

కస్యచిత్త్వథ కాలస్య రాజా దశరథస్సుతమ్ ।
భరతం కైకయాపుత్రమ్ అబ్రవీద్రఘనందనః । 18

అయం కేకయరాజస్య పుత్రో వసతి పుత్రక ।
త్వాం నేతుమాగతో వీర యుధాజిన్మాతులస్తవ । 19

ప్రార్థితస్తేన ధర్మజ్ఞ మిథిలాయామహం తథా ।
ఋషిమధ్యేతు తస్య త్వం ప్రీతిం కర్తుమిహోర్హసి । 20

శ్రుత్వా దశరథస్త్వైతత్ భరతః కైకయాసుతః ।
అభివాద్య గురుం రామం పరిష్వజ్య చ లక్ష్మణమ్ ।
గమనాయాభిచక్రామ శత్రుఘ్నసహితస్తదా । 21

అప్యచ్ఛ్య పితరం శూరో రామంచాక్షిప్తకారిణమ్ ।
మాతృశ్చాపి నరశ్రేష్ఠః శత్రుఘ్నసహితో యయా । 22

గతే తు భరతే రామో లక్ష్మణశ్చ మహాబలః ।
పితరం దేవసంకాశం పూజయామాసతుస్తదా । 23

పితు రాజ్ఞాం పురస్కృత్య పౌరకార్యాణి సర్వశః ।
చకార రామో ధర్మాత్మా ప్రియాణి చ హితాని చ । 24

మాతృభ్యో మాతృకార్యాణి కృత్వా సరమయంత్రితః ।
గురూణాం గురుకార్యాణి కాలే కాలేన్వవైక్షత । 25

ఆచరించిరి. వారు కుబేరభవనములను తలపింపజేయునట్టి తమతమ మందిరములకు చేరిరి. పిదప బ్రాహ్మణోత్తములకు గోవులను, ధనధాన్యములను దానమొనర్చి, వారిని సంతృప్తి పఱచిరి. అనంతరము ఆ నవవదువులు ఏకాంతమున తమ భర్తలతో గూడి ఆనందించిరి. (14-15)

లోకమున సాటిలేని షరాక్రమశాలురు. అస్త్రవిద్యా పారంగతులు, మహానుభావులు ఐన రామలక్ష్మణభరత శత్రుఘ్నులు వివాహితులై బంధుమిత్రులతోగూడి సకల సంపదలతో తులతూగుచు హాయిగా ఉండిరి. ఆ నరశ్రేష్ఠులు తల్లిదండ్రులను సేవించుచు వారిని ఆనందింపజేయుచుండిరి. వారు నీతిజ్ఞులై తమసద్గుణములచే ఎల్లవేళల గురువుల అభిమానములను చూరగొనుచుండిరి. (16-17)

కొంతకాలమునకుపిమ్మట రఘువంశవ్రభువైన దశరథ మహారాజు కైకయాసుతుడైన భరతునితో ఇట్లునుడివెను. "ఓ వీరకుమారా! కేకయరాజుకుమారుడును, నీకు మేనమామయు ఐన ఈ యుధాజిత్తు నిన్ను తీసికొని పోవుటకై వచ్చి ఇచటనేయున్నాడు. మనము మిథిలానగరమున ఉన్నప్పుడు అతడచటికి వచ్చి, ఋషులసమక్షమున నన్ను ప్రార్థించెను. ఓ ధర్మజ్ఞా! మీతాతగారికి ప్రీతిని గూర్చుటకై నీవు మీ మామవెంట అచటికి వెళ్లుము." (18-20)

తండ్రియైన దశరథునిమాటలను పాటించి, భరతుడు తల్లిదండ్రులకును, గురువులకును, అన్నయైన శ్రీరామునకును నమస్కరించి, లక్ష్మణుని ఆలింగనము చేసికొని, తమ్ముడగు శత్రుఘ్నునితోగూడి, తాతగారికడకు వెళ్లుటకు సిద్ధపడెను. (21)

శూరుడును, నరశ్రేష్ఠుడును ఐన భరతుడు శత్రుఘ్ను సహితుడై తండ్రియాజ్ఞను గైకొని, ఎవ్వరినీ ఏమాత్రమూ నొప్పించని శ్రీరాముని అనుమతిని పొంది, ప్రేమమూర్తులైన తల్లులయొద్ద సెలవు దీసికొని ప్రయాణమయ్యెను. (22)

భరతశత్రుఘ్నులు వెళ్లినపిదప, మహాబలశాలురైన రామలక్ష్మణులు దైవసమానులైన తల్లిదండ్రులకు సేవనోనర్చు చుండిరి. (23)

ధర్మాత్ముడైన శ్రీరాముడు తండ్రిఆజ్ఞననుసరించి, పౌరులకు ప్రിയమును, హితమును గూర్చునట్టి సమస్తకార్యములను నెఱవేర్చుచుండెను. (24)

వేదములు, ధర్మశాస్త్రములు పేర్కొనిననియమములను పాటించుచు, రామలక్ష్మణులు ఇరువురును మాతృదేవతలకు వలసిన పనులనొనర్చుచుండిరి, మఱియును షరాకులేకుండా సందర్శనుసారముగా గురువులకును శుశ్రూషాదికార్యములను నిర్వర్తించుచుండిరి. (25)

ఏవం దశరథః ప్రీతో బ్రాహ్మణా నైగమాస్తదా ।
రామస్య శీలవృత్తేన సర్వే విషయవాసినః । 26

తేషామతియశా లోకే రామస్సత్యపరాక్రమః ।
స్వయంభూరిష భూతానాం బభూవ గుణవత్తరః । 27

రామస్తు సీతయా సార్థం విజహౌర బహూన్ ఋతూన్ ।
మనస్వీ తద్గతస్తస్య నిత్యం హృది సమర్పితః । 28

ప్రియా తు సీతా రామస్య దారాః పితృకృతా ఇతి ।
గుణాద్రూపగుణాచ్ఛాపి ప్రీతిర్హృయోఽభ్యవర్తత । 29

తస్యాశ్చ భర్తా ద్విగుణం హృదయే పరివర్తతే ।
అంతర్జాతమపి వ్యక్తమ్ ఆఖ్యాతి హృదయం హృదా । 30

తస్య భూయో విశేషేణ మైథిలీ జనకాత్మజా ।
దేవతాభిస్సమా రూపే సీతా శ్రీరివ రూపిణీ । 31

తయా స రాజర్షిసుతోఽభిరామయా
సమేయివానుత్తమరాజకన్యయా
అతీవ రామః శుశుభేతికామయా
విభుశ్శ్రియా విష్ణురివామరేశ్వరః । 32

శ్రీరామునియొక్క సౌశీల్యమునకును, ఉదాత్త ప్రవర్తనకును, సద్గుణములకును దశరథుడు మురిసిపోవుచుండెను. అట్లే బ్రాహ్మణులు, వైశ్యులు మున్నగు దేశవాసులందఱును పరమానంద భరితులగుచుండిరి. (26)

మహాయశస్వయు, సత్యపరాక్రముడును ఐన శ్రీరాముడు తనసద్గుణసంపదలచే లోకమునందలి సమస్తప్రాణులకును (స్పష్టికర్తయైన) బ్రహ్మదేవునివలె మిక్కిలి ప్రీతిపాత్రుడయ్యెను. (27)

నిర్మలమనస్కుడైన శ్రీరామునిఅంతఃకరణమునందు సంతతము సీతయే నెలకొనియుండెను. ఆమెహృదయము నందు సర్వదా శ్రీరామునిరూపమే మెదలుచుండెను. ఇట్లు వారు పరస్పరానురాగములతో చాలాకాలము విహరించుచుండిరి. జనకుడు 'వీర్యశుల్క'యగు సీతాదేవిని తనకు జీవిత భాగస్వామినిగా జేసినందున శ్రీరామునకు ఆమె మిక్కిలి ప్రీతిపాత్రురాలయ్యెను. పతిసేవాపరాయణత్వము అనేడి గుణముచేతను, రూపసౌందర్యవైభవమువలనను, అయోనిజయై, ఉత్తమవంశమున వర్తిల్లినకారణమునను శ్రీరామునకు ఆమెపై ప్రేమ దినదిన ప్రవర్ధమానమగుచుండెను. (28-29)

అదేవిధముగా శ్రీరాముడు తనకు భర్తయైనకారణమునను, గుణసౌందర్యాతిశయముచేతను సీతాదేవికి ఆయన (రాముని)పై ప్రేమ రెండింతలయ్యెను. సీతారాములు ఒకరి హృదయమును మఱియొకరు ఎఱిగినవారగుటచే తదనుగుణముగ వారు పరస్పరానురాగములతో మెలగుచుండిరి. (30)

రూపమునందు దివ్యస్త్రీవలెను, సౌందర్యమున లక్ష్మీదేవివలెను ఉన్న జనకునికూతురైన సీత ఆ రాముని హృదయమును విశేషముగా చూఱగొనెను. (31)

రాజర్షియైన దశరథమహారాజపుత్రుడగు శ్రీరాముడు ఉత్తమరాజపుత్రికయు, మనోహరిణీయు ఐన సీతాదేవితో గూడి, దేవాదిదేవుడైన శ్రీ మహావిష్ణువు లక్ష్మీదేవితోనలె సకలబోగబాగ్యములతో శోభిల్లుచుండెను. (32)

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే బాలకాండే సప్తసప్తతితమస్సర్గః (77)
వాల్మీకిమహర్షినిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి బాలకాండమునందు డెబ్బదిఏడవసర్గము సమాప్తము

బాలకాండః సమాప్తః - బాలకాండము సమాప్తము

శ్రీ శ్రీ శ్రీ

మంగళమ్ మహత్

-- * * * --

॥ శ్రీరామచంద్రాయ నమః ॥

శ్రీసీతారామాభ్యాం నమః

అయోధ్యాకాండము

1. మొదటిసర్గము

దశరథుడు శ్రీరాముని యువరాజపట్టాభిషిక్తుని గానించుటకై సంకల్పించుట.

గచ్ఛతా మాతులకులం భరతేన తదానఘః।
శత్రుఘ్నో నిత్యశత్రుఘ్నో నీతః ప్రీతిపురస్కృతః। 1

స తత్ర న్యవసద్ధ్రాత్రా సహ సత్కారసత్కృతః।
మాతులేనాశ్వపతినా పుత్రస్నేహేన లాలితః। 2

తత్రాపి నివసంతౌ తౌ తర్వమాణౌ చ కామతః।
భ్రాతరో స్మరతాం వీరౌ పృథ్థం దశరథం నృపమ్। 3

రాజాపి తౌ మహాతేజాః సస్మార ప్రోషితౌ సుతౌ।
ఉభౌ భరతశత్రుఘ్నౌ మహేంద్రవచనోపమా। 4

సర్వ ఏవ తు తస్యేష్టాః చత్వారః పురుషర్షభాః।
స్వశరీరాద్వినిర్వృత్తాః చత్వార ఇవ బాహవః। 5

తేషామపి మహాతేజా రామౌ రతికరః పితుః।
స్వయంభూరివ భూతానాం బభూవ గుణవత్తరః। 6

భరతుడు పెద్దలయనుమతి గైకొని, తనమేనమామ ఇంటికి వెళ్లుచు పుణ్యపురుషుడు, జితేంద్రియుడు ఐన శత్రుఘ్నుని పరమప్రీతితో తనవెంట తీసికొనివెళ్లెను. (1)

భరతుడు తనమేనమామగృహమున శత్రుఘ్నునితోసహా బంధుమర్యాదలను, ఆదరసత్కారములను పొందుచు అచట హాయిగానుండెను. యుధాజిత్తు⁽¹⁾ శత్రుఘ్నుని పుత్ర వాత్సల్యముతో భరతునికంటె మిన్నగా లాలించుచుండెను. (2)

ఆ ఇరువురు సోదరులును మేనమామయింట తమకు నచ్చినరీతిగా ఆహారవిహారములతో, ఆటపాటలతో ఉత్సాహముగా నివసించుచుండిరి. ఐనను వారు నార్థక్యముననున్న తమతండ్రియగు దశరథమహారాజును గూర్చి స్మరించుచునే⁽²⁾ యుండిరి. (3)

సత్పుత్రులభముతో నిత్యసంతోషిగానున్న దశరథ మహారాజు ఇంద్రవరుణులవలెనున్న (విడదీయరాని సోదర ప్రేమతోనున్న) తనకుమారులగు భరతశత్రుఘ్నులు ఇరువురు దేశాంతరమునందు ఉండుటచే (తన చెంతలేకుండుటచే) బెంగతో వారిని సదేసచే గుర్తు చేసికొనుచుండెను. తనశరీరమునుండి ఉత్పన్నములైన నాలుగుచేతులవలె దశరథునకు పురుషశ్రేష్ఠులైన తన నలుగురు కుమారులును ఎంతయు ప్రీతిపాత్రులు. (ఇది అభూతోపమ) ఆయనకు అందఱును సమానులే. (4-5)

ఇంద్రాదిదేవతలలో జ్యేష్ఠుడైన 'బ్రహ్మ' ఆయన తండ్రియగు శ్రీమహావిష్ణువునకు ప్రీతిపాత్రుడైనట్లే దశరథునకు తనకుమారులలో పెద్దవాడును మహా పరాక్రమశాలియు, సద్గుణసంపన్నుడును ఐన శ్రీరాముడు మిక్కిలి ప్రీతిపాత్రుడు. (6)

1) యుధాజిత్తు ప్రత్యేకముగా అశ్వదళములపై పర్యవేక్షణచేయుచుండువాడగుటచే ఆయనకు 'అశ్వపతి' అనియు నామాంతరముగలదు.

2) తగిన సనుయములలో తమతండ్రికి అనువగు (వలసిన) సేవలు చేయలేకపోయితేమే యనియు, పుత్రధర్మమును నెఱవేర్చలేక పోవుచుంటిమేయనియు భయపడుచున్న ఆ భరతశత్రుఘ్నుల మనస్సులలో తండ్రిని గూర్చిన చింత మెదలుచునే యుండెను.

స హి దేవైరుదీర్ఘస్య రావణస్య వధార్థిభిః ।
అర్థితో మానుషే లోకే జజ్ఞే విష్ణుః సనాతనః । 7

కౌసల్యా శుశుభే తేన పుత్రేణామితతేజసా ।
యథా పరేణ దేవానామ్ అదితిర్వజ్రపాణినా । 8

స హి రూపోపపన్నశ్చ వీర్యవాననసూయకః ।
భూమావనుపనుః సూనుః గుణైర్దశరథోపమః । 9

స తు నిత్యం ప్రశాంతాత్మా మృదుపూర్వం తు భాషతే ।
ఉచ్యమానో ఽపి పరుషం నోత్తరం ప్రతిపద్యతే । 10

కథంచిదుపకారేణ కృతేనైకేన తుష్యతి ।
న స్మరత్యపకారాణాం శతమప్యోత్మవత్తయా । 11

శీలవృద్ధైఃజ్ఞానవృద్ధైః వయోవృద్ధైశ్చ సజ్జనైః ।
కథయన్నాస్త్రైః నైవీర్యమ్ అస్త్రయోగ్యాంతరేష్యపి । 12

బుద్ధిమాన్ మధురాభాషీ పూర్వభాషీ ప్రియంబదః ।
వీర్యవాన్ న చ వీర్యేణ మహతా స్వేన విస్మితః । 13

గర్వోన్మత్తుడైన రావణుని సంహరించుటకై దేవతలు ప్రార్థింపగా నిత్యుడైన⁽¹⁾ శ్రీమహావిష్ణువు మనుష్యలోకమున శ్రీరాముడై అవతరించెను. (7)

దేవతలలో ప్రముఖుడైన ఇంద్రుని తనతనయునిగా బొందిన అదితినలె కౌసల్యాదేవి మిక్కిలి పరాక్రమశాలియైన శ్రీరాముని తనపుత్రునిగా పొందినదై పరమానంద భరితురాలాయెను. (8)

శ్రీరాముడు లోకోత్తరసుందరుడు, మహావీరుడు, ఇతరులలోని సుగుణములనే గ్రహించువాడు, సద్గుణములను బట్టి దశరథునివంటివాడు, ఇట్టి సాటిలేని సత్పుత్రునిగన్న కౌసల్యాదేవి అదృష్టమే అదృష్టము. (9)

రఘురాముడు ప్రశాంతచిత్తుడు, మృదుబాషి, కోపమును మాటనే ఎఱుగనివాడు, ఇతరులెవ్వరైనను ఎట్టి పరుషోక్తు లాడినను వాటినేమాత్రమూ పట్టించుకొనడు. అంతేగాదు వారితో మృదువుగా, అనునయపూర్వకముగా మాట్లాడును. యథార్థముగా అతడు తండ్రినిమించిన తనయుడు. (10)

మనస్వియైన శ్రీరాముడు ఏవిధముగనైనను, ఏ రూపముననైనను, ఎవరివలననైనను తనకు ఏ కొంచెము ఉపకారము జరిగినను దానిని కొండంతగా భావించి, మిక్కిలి సంతోషించెడివాడు. ఎవరివలన ఎన్నెన్ని అపకారములు జరిగినను వాటినిగూర్చి ఏమాత్రము పట్టించుకొనెడివాడే గాదు. (11)

రఘునందనుడు అస్త్రాభ్యాసము చేయునప్పటి విరామసమయములయందు మాత్రమేగాక ఎల్లనేళలను సదాచారసంపన్నులతోడను, జ్ఞానవృద్ధులతోడను, వయోవృద్ధులతోడను, ఇంకను ఇతరసజ్జనులతోడను వివిధ విషయములనుగూర్చి చర్చించుచుండెడివాడు.⁽²⁾ (12)

రఘునందనుడు ప్రశస్తమైన బుద్ధిగలవాడు, (జనులు సుఖపడు విషయమునుగూర్చి ఎల్లప్పుడును ఆలోచించుచుండు వాడు). అందఱితో మృదుమధురముగా మాట్లాడుచుండు వాడు, ఎవరినైనను తానే ముందుగా పలుకరించుచుండు వాడు, శత్రువుల విషయమునను ప్రియవచనములనే పలుకుచుండెడివాడు, శరణాగతులను కాపాడుటకై దుష్టులను అణచినేయువాడు, ఎంతటి దుర్మార్గులైనను తనను ఆశ్రయించినచో వారిని క్షమించువాడు, తాను ఎంతటి పరాక్రమశాలియైనను అవంతయు గర్వపడనివాడు. (13)

1) శ్రీమహావిష్ణువు శాశ్వతుడు, అనగా జననమరణ చక్రమునకు అతీతుడు. ఐనను దుష్టతక్షణ, శిష్టరక్షణ గావించుచు దర్మపరిరక్షణ చేయుటకై ఈలోకమున పెక్కురీతుల ఆయన అవతరించుచుండును. 'అజాయమానో బహుధా విజాయతే' - అనిగదా ప్రతి ప్రమాణము.

2) రామపుడు సదాచారసంపన్నులతో మిక్కిలి సూక్ష్మమైన, సున్నితమైన ఆచారవిశేషములనుగూర్చియు, జ్ఞానవృద్ధులతో నేదాంతపరమైన రహస్యములనుగుఱిచియు, సజ్జనులైన వయోవృద్ధులతో పరంపరగా సాగివచ్చెడి సంప్రదాయవిశేషములను గూర్చియు నిత్యమూ చర్చించుచుండెడివాడు. వీటినిగుఱించి అస్త్రాభ్యాసముచేయునప్పుడు విరామసమయములయందును చర్చలు చేసెడివాడన్నచో - ఇక తక్కిన సమయములయందు ఈ చర్చలు చేయు విషయమునుగూర్చి నేఱుగా చెప్పవలసినది యేముందును?

న చాన్పతకథో విద్వాన్ వృద్ధానాం ప్రతిపూజకః ।
అనురక్తః ప్రజాభిశ్చ ప్రజాశ్చాప్యనురంజతే । 14

సానుక్రోశో జితక్రోధో బ్రాహ్మణప్రతిపూజకః ।
దీనానుకంపీ ధర్మజ్ఞో నిత్యం ప్రగ్రహవాన్ శుచిః । 15

కులోచితమతిః క్షాత్రం ధర్మం స్వం బహుమన్యతే ।
మన్యతే పరయా కీర్త్యా మహాల్ స్వర్గఫలం తతః । 16

నాఽశ్రేయసి రతో విద్వాన్ న విరుద్ధకథారుచిః ।
ఉత్తరోత్తరయుక్తౌ చ వక్తౌ వాచస్పతిర్యథా । 17

అరోగస్తరుణో వాగ్మీ వపుష్మాన్ దేశకాలవిత్ ।
లోకే పురుషసారజ్ఞః సాధురేకో వినిర్మితః । 18

స తు శ్రేష్ఠైర్గుణైర్ముక్తః ప్రజానాం పార్థివాత్మజః ।
బహిశ్చరే శ్చైవ ప్రాణో బభూవ గుణతః ప్రియః । 19

శ్రీరాముడు ఎట్టిపరిస్థితులలోను అసత్యమును పలికెడి వాడుకాదు, సకలవిద్యాసారంగతుడు, సచ్చీలురకును, జ్ఞానవయోవృద్ధులకును ఎదురేగి వారిని సేవించుచుండు వాడు. ప్రజలను వాత్సల్యముతో సంతసింపజేయువాడు, ప్రజలకు ప్రాణతుల్యుడు. (14)

దుఃఖితులను జూచినప్పుడు రామునిహృదయము ద్రవించుచుండెడిది, అతడు క్రోధమును బయ్యించినవాడు, వేదజ్ఞులకు ఎదురుగా వెళ్లి వారిని పూజించెడివాడు, దీనులను ఆదుకొనువాడు, సామాన్యధర్మములను, విశేష ధర్మములను బాగుగా ఎఱిగినవాడు, నిత్యము నియమ నిష్ఠులను పాటించుచుండువాడు, కలలోగూడ పరులసాత్తును ఏ మాత్రము అసంపనివాడు. (15)

శ్రీరాముడు ఇక్ష్వాకువంశజులకు సహజములైన దయాదాక్షిణ్యములు, శరణాగతరక్షణము, ధర్మైకదృష్టి కలవాడు, దుష్టనిగ్రహము, ప్రజాపరిపాలనము అను క్షత్రియధర్మములను పూర్తిగా పాటించువాడు, 'నర్లాశ్రమ ధర్మములను ఆచరించుటవలన కలిగెడి 'కీర్తి' స్వర్గ ఫలదాయకము' - అని నమ్మి క్షత్రియధర్మములను చక్కగా నెఱవేర్చువాడు. (16)

సదసద్విచక్షణకలవాడగుటచే శ్రీరాముడు ద్యూతము మొదలగు వ్యర్థకార్యములయందు ఎన్నడునూ ఆసక్తుడు కాదు. ఎన్నడునూ ధర్మవిరుద్ధములైన నిష్కరోక్షులను పలికెడి వాడికాదు. లోకీక నైదికవిషయములయందు యుక్తియుక్తముగా మాటాడుటలో అతడు బృహస్పతివంటివాడు. (17)

రఘునందనుడు మానసికముగా, శారీరికముగా చక్కని ఆరోగ్యము గలవాడు, యువకుడు, ప్రశస్తముగా మాటాడువాడు, దృఢగాత్రుడు, దేశకాలములను ఎఱిగి అధ్యయనాదులను కొనసాగించెడివాడు. ఒక్కసారి చూచినంత మాత్రముననే లోకమునందలి పురుషులహృదయములను (అభిప్రాయములను) సమగ్రముగా ఎఱింగెడువాడు, పరమ సాధువు, (2) (అపకారులయెడగూడ సాధుత్వమునే ప్రకటించు వాడు) పాటిలేని సద్గుణములుగల మహాపురుషుడు. (18)

మహారాజకుమారుడైన శ్రీరాముడు ఉత్తమోత్తమ గుణములకు పెన్నిది. ఆ సద్గుణములకారణముగ ఆయన ప్రజలందఱికిని మికిలి ప్రేమాస్పదుడు. అంతేగాదు, వారికి అతడు బహిఃప్రాణము. (19)

1) శ్లో॥ యోఽర్థేశుచిః స హిశుచిః స మృద్ధాశుచిశ్శుచిః॥ మనుస్మృతి.

ధనవిషయమున పవిత్రముగా ఉండువాడే నిజముగా 'శుచి' యైనవాడు. నీటిలో శరీరమాలిన్యములను కడిగివేసికొనినంత మాత్రముననే అతడు పూర్తిగా శుచియైనట్లు తలంపరాదు. బాహ్యశుచిత్వముతో పాటు అంతర్మూర్తిత్వముగూడ ముఖ్యము.

2) శ్లో॥ అపకారిషు యస్మాదుః స సాధురితి కీర్తితః ।

అపకారిము చేయువారియెడగూడ సాధువర్తనముగలవాడే నిజమైన సాధువు.

సమ్యగ్విద్యావ్రతస్నాతో యథావత్ సాంగవేదవిత్,
ఇష్వస్తే చ పితుః శ్రేష్ఠో బభూవ భరతాగ్రజః 20

కల్యాణాభిజనస్సాధుః అదీనః సత్యవాగ్మజః,
వృద్ధైరభివివీతశ్చ ద్విజైః ధర్మార్థదర్శిభిః 21

ధర్మకామార్థతత్త్వజ్ఞః స్మృతిమాన్ ప్రతిభానవాన్,
తాకికే సమయాచారే కృతకల్పో విశారదః 22

నిభృతః సంవృతాకారో గుప్తమంత్రః సహాయవాన్,
అమోఘక్రోధహర్షశ్చ త్యాగసంయమకాలవిత్ 23

దృఢభక్తిః స్థిరప్రజ్ఞో నాసద్గ్రాహీ న దుర్వచాః,
నిస్తంధిరప్రమత్తశ్చ స్వదోషపరదోషవిత్ 24

శాస్త్రజ్ఞశ్చ కృతజ్ఞశ్చ పురుషాంతరకోవిదః,
యః ప్రగ్రహానుగ్రహయోః యథాన్యాయం విచక్షణః 25

భరతాగ్రజుడైన రఘురాముడు చక్కగా వేదవేదాంగములను, శాస్త్రములను అధ్యయనము చేసినవాడు, సమావర్తనాది వ్రతములను ఆచరించినవాడు, శస్త్రాస్త్రములను⁽¹⁾ ప్రయోగించుటలో ఇతరధనుర్దారులకంటె దశరథుడే మిన్న కాగా శ్రీరాముడు ఆయనను మించినవాడు. (20)

ఎట్టి కళంకములును లేనివాడగుటచే శ్రీరాముడు సవివ్రములైన, శుభవ్రదములైన, ఉత్తమమాతృపితృ వంశములకు ప్రతీకయైనవాడు, మిక్కిలి క్షోభపడవలసిన పరిస్థితులయందును ఏమాత్రము తొణకనివాడు, అతిక్లిష్ట స్థితులలోను సత్యమునకు కట్టుబడియుండువాడు, ఋజువర్తనముచే దేవతలకును ఆరాధ్యుడు, ధర్మార్థవిషయముల యందు నిష్ణాతులైన బ్రాహ్మణోత్తములకడ సుశిక్షితుడు. (21)

ధర్మశాస్త్రములలో పేర్కొనబడినరీతిగా ధర్మార్థకామ తత్త్వములను లోతుగానెఱిగి, ఆయాసమయములయందు వాటిని ఆచరించువాడు, గ్రహించిన విషయములను మఱువనివాడు, అనుక్షణమూ వికసించు ప్రతిభగలవాడు, లోకమునకు ప్రామాణికములైన సమయాచారములను నెలకొల్పిన వాడు, వాటిని ఆచరించి ఆదర్శమూర్తియైనవాడు. (22)

రఘునందనుడు వినయశీలుడు, తనమనస్సులోని అభిప్రాయములను ముఖకవళికలలో బయటపడనీయని వాడు. రహస్యాలోచనలను సమయమువచ్చునఱకు గూఢముగా నుంచువాడు, సమర్థులైన మంత్రులను కలిగియున్నవాడు, ఆయనకోపముగాని, సంతోషముగాని సత్యములనే ఇచ్చు చుండును. సమయోచితముగా సాత్రులకే దానముచేయు వాడు, ధనమును న్యాయముగా సమకూర్చువాడు. (23)

శ్రీరాముడు మాతాపితరులయందును, గురువుల యెడను నిశ్చలభక్తిగలవాడు, ఆయనప్రజ్ఞ సాటిలేనిది, దుర్జనులను దఱిజేరనీయనివాడు, సత్ప్రసంగములకు నెలవు, సోమరితనముగాని, ఏనుఱుసాటుగాని లేనివాడు, లోకము ఇతరులలోపములను మాత్రమే గుర్తించును, రాముడైతే తనలోపములనుగూడ గుర్తించును. (24)

రఘురాముడు సర్వశాస్త్రకోవిదుడు, కృతజ్ఞుడు, (ఏవిధముగానైనను, ఏ కొంచెమైనను తనకు ఉపకారము జరిగినచో దానిని మఱువనివాడు,) చూచినంతమాత్రముననే సాధువులను, అసాధువులను సులభముగా గుర్తించువాడు, శాస్త్రమర్యాదను అనుసరించి మిత్రులు మొదలగువారిని స్వీకరించు వాడు, పిదప తగువిధముగా వారిని ఆదుకొనువాడు. (25)

1) అస్త్రములు మంత్రపూర్వకముగా విడువబడునవి. శస్త్రములు మంత్రములు లేకయే ప్రయోగింపబడునవి.

సత్సంగహప్రగ్రహణే స్థానవిన్నిగ్రహస్య చ ।
ఆయకర్మణ్యుపాయజ్ఞః సందృష్టవ్యయకర్మవిత్ ॥ 26

శ్రేష్ఠ్యం శాస్త్రసమూహేషు ప్రాప్తో వ్యామిశ్రేషు చ ।
అర్హధర్మా చ సంగృహ్య సుఖతంత్రో న చాలసః ॥ 27

వైహారికాణాం శిల్పానాం విజ్ఞాతార్హవిభాగవిత్,
అరోహ విసయేచైవ యుక్తో వారణవాజినామ్ ॥ 28

ధనుర్వేదవిదాం శ్రేష్ఠో లోకేఽతిరథసమ్మతః ।
అభియతా ప్రహర్తా చ సేనానయవిశారదః ।
అప్రభృష్యశ్చ సంగ్రామే క్రుద్ధైరపి సురాసురైః ॥ 29

అనసూయో జితక్రోధో న దృష్టో న చ మత్సరీ,
న చావమంతా భూతానాం న చ కాలవశానుగః ॥ 30

సజ్జనులను దఱిజేర్చుకొనుటలోను, వారికి తోడ్పడుట యందును శ్రీరాముడు కుశలుడు, సమయమెఱిగి దుర్జనులను శిక్షించువాడు, వ్యాయసమ్మతముగ ప్రజలను నొప్పింపక (పూవులనుండి తుమ్మెద లేనెను గ్రహించునట్లు) వారినుండి కోశాగారమునకు ధనమును సమకూర్చువాడు. శాస్త్రప్రకారము ఆ ధనమును సముచితముగా వ్యయమొనర్చువాడు.⁽¹⁾ (26)

సకలశాస్త్రములయందును, సంస్కృతాదిభాషలయందు గల కావ్యనాటకాలంకారములయందును రఘువరుడు కోనిదుడు. ధర్మబద్ధముగా ఆర్జించిన అర్థముపరిధిలో సుఖమును కోరుకొనువాడు, కర్తవ్యకార్యములయందు అలసత్వమునకు తావు ఇచ్చెడివాడు కాదు. (27)

శ్రీరాముడు మనోరంజకములైన సంగీతచిత్రకళల యందును, వీణావేణుమృదంగతాళవిద్యలయందును అతీతేతిన వాడు, ధనమును క్రమపద్ధతి⁽²⁾ ననుసరించి సద్వినియోగము చేయుట తెలిసినవాడు, ఏనుగులను గుఱ్ఱములను అధిరోహించుట, అదుపుచేయుట, వాటికి శిక్షణ ఇచ్చుట ఎఱిగినవాడు. (28)

రఘునందనుడు ధనుర్వేదరహస్యములను బాగుగా తెలిసినవాడు, ధనుర్ధారులలో శ్రేష్ఠుడు, సాటిలేని యోధులైన అతిరథు⁽³⁾లచే పూజింపబడువాడు, స్వయముగా తానే శత్రుసేనలకు ఎదురుగా వెళ్లి, ముందు భాగముననిల్చి, వారిని దెబ్బతీసెడివాడు, శత్రువులకంతుపట్టని వ్యూహరచనలుచేసి తనసేనలను కాపాడువాడు, యుద్ధరంగమున క్రోధపరవశులై యున్న సురాసురులకు సైతము విడిరింపశక్యముగానివాడు. (29)

శ్రీరాముడు అసూయ⁽⁴⁾ లేనివాడు, కోపమునకులోను కానివాడు, గర్వములేనివాడు, మాత్సర్యమును⁽⁵⁾ ఎఱుగనివాడు, ఎట్టివారిని ఏమాత్రము అవమానింపనివాడు, సత్త్వరజస్తమో గుణములకు అతీతుడు, శుద్ధసత్త్వస్వభావుడు. (30)

1) శ్లో॥ కల్పిదాయస్యవార్తేన చతుర్థాగేన వా పునః । ఠాదభాగైః త్రివిధ్యాపి వ్యయస్సంబోధ్యతే బుధైః - మహాభారతము సభాపర్వము 5/71 తెలివిగలవారు ఆదాయములో సగభాగముగాని, పాపుభాగముగాని, కడకు ముప్పాపుభాగముగాని వ్యయముచేయుదురు, అంతేగాని ఎట్టి పరిస్థితులలోను కోశాగారమునందలి ధనమునకు లోటురానీయరు. (పూర్తిగా వ్యయము చేయరు).

2) శ్లో॥ ధర్మాయ యశసేఽర్థాయ, కామాయ స్వజనాయచ । పంచదా విభజన్ విత్తం, ఇహముత్రచ శోచతే॥ శ్రీమద్భాగవతము 8/19/37

ధనమును ఐదు విధములుగా విభజించి దానధర్మములకును, కీర్తిప్రతిష్ఠలకును సమకూర్చు కార్యములకును, వస్తువులు మొదలగువాటికిని, ధర్మబద్ధమైన కోరికలను దీర్చుకొనుటకును, తనకుటుంబసభ్యులఅనసరములకును వినియోగించుట యుక్తము - ఈ పద్ధతి ఇహపరఫలసాధకము.

3) అతిరథుడు = ఒకే సమయమున పెక్కుమంది విలుకారడ్రతో పోరెడియోధుడు.

4) అసూయ = ఇతరులగుణములనుగూడ దోషములుగా భావించుట.

5) మాత్సర్యము = ఇతరుల ఉన్నతిని జూచి ఓర్వలేకుండుట.

న గుణాన్ గుణీనో హంతి, స్త్రాతి మందగుణానసి । నాన్యదోషేషు రమతే సానసూయా ప్రకీర్తితా ॥ అత్రిస్మృతి ॥

గుణవంతునిగుణములలో దోషములను వెదకనివాడు, సరులస్వల్పగుణములనుసైతము ప్రశంసించువాడు, ఇతరులదోషములను చూచి ఆనందింపనివాడు అగునట్టి మనుష్యునిస్వభావమును అనసూయ (దోషదృష్టిలేనివాడు) అనియందురు.

ఏవం శ్రేష్ఠగుణైర్యుక్తః ప్రజానాం పార్థివాత్మజః।
సమ్మతః త్రిషు లోకేషు వసుధాయాః క్షమాగుణైః।
బుద్ధ్యా బృహస్పతేస్తుల్యో వీర్యేణాపి శచీపతేః। 31

తథా సర్వప్రజాకాంతైః ప్రీతిసంజననైః పితుః।
గుణైర్విరురుచే రామో దీప్తః సూర్య ఇవాంశుభిః। 32

తమేవం వ్రతసంపన్నమ్ అప్రభృష్యపరాక్రమమ్।
లోకపాలోపమం నాథమ్ అకానుయత మేదినీ। 33

ఏతైస్తు బహుభిర్యుక్తం గుణైరనుపమైః సుతమ్।
దృష్ట్వా దశరథో రాజా చక్రే చింతాం పరంతపః। 34

అథ రాజ్ఞో బభూవైవం వృద్ధస్య చిరజీవినః।
ప్రీతిరేషా కథం రామో రాజా స్యాన్మయి జీవతి। 35

ఏషా హ్యస్య పరా ప్రీతిః హృది సంపరివర్తతే।
కదా నామ సుతం ద్రక్ష్యామ్యభిషిక్తమ్ అహంప్రియమ్। 36

వృద్ధికామో హి లోకస్య సర్వభూతానుకంపనః।
మత్తః ప్రియతరో లోకే పర్తన్య ఇవ వృష్టిమాన్। 37

యమశక్రసమో వీర్యే బృహస్పతిసమో మతా।
మహీధరసమో ధృత్యాం మత్తశ్చ గుణవత్తరః। 38

మహీమహామిమాం కృత్వామ్ అధితిష్ఠంతమాత్మజమ్।
అనేన వయసా దృష్ట్వా యథా స్వర్గమవాప్నుయామ్। 39

ఇత్యేతైర్వివిధైస్తైస్తైః అన్యపార్థివదుర్గభైః।
శిష్టైరపరిమేయైశ్చ లోకే లోకోత్తరైర్గుణైః। 40

తం సమీక్ష్య మహారాజో యుక్తం సముదితైశ్చభైః।
నిశ్చిత్య సచివైః సార్థం యువరాజమ్ అమన్యత। 41

ఆ దశరథమహారాజకుమారుడు ఇట్టి ఉత్తమోత్తమ గుణములను కలిగియున్నందున సమస్తప్రజలకును, అంతే గాదు ముల్లోకములకును పూజ్యుడు, అతడు క్షమాగుణమున భూదేవియంతటివాడు, బుద్ధివైభవమున బృహస్పతి, సరాక్రముమున ఇంద్రునితో సమానుడు. (31)

శ్రీరాముడు సహజసుందరుడు. ఇంకను ఆయన ఉన్నతగుణములు తల్లిదండ్రులకు మాత్రమేగాక సకలజనులకును ప్రీతిపాత్రములు, మనోహరములు. అట్లు సద్గుణములతో, అందచందములతో అలరారెడి ఆ మహారాజసుతుడు సహస్రకిరణములతో ప్రకాశించు సూర్యునివలె విరాజిల్లుచుండెను. (32)

ఇట్లు సద్గుణసంపన్నుడును, ఆశ్రితులను రక్షించుటయే వ్రతముగా గలవాడును, మొక్కవోని పరాక్రమము గలవాడును, దిక్పాలురవలె అందఱిని ఆదుకొనుచుండు వాడును ఐన రఘువరుడు తమకు ప్రభువు కావలెనని భూలోక ప్రజలందఱును కోరుకొనుచుండిరి. (33)

ఈ విధముగా సాటిలేని అనేకకుభలక్షణములతో విలసిల్లుచున్న శ్రీరాముని జూచి, శత్రుభయంకరుడైన దశరథుడు ఇట్లు ఆలోచింపసాగెను. (34)

వయోవృద్ధుడును, జ్ఞానవృద్ధుడును ఐన దశరథ మహారాజునకు నేను జీవించియుండగనే ఈ రాజ్యమునకు శ్రీరాముడు రాజైనచో ఎంతబాగుండును? అది చూచి నేను సంతోషింతునుగదా! అను కోరిక కలిగెను. (35)

'నా ప్రియపుత్రుడైన రాముని రాజ్యాభిషిక్తునిగా ఎప్పుడు చూడగలనో గదా!' అను గాఢమైనకాంక్ష దశరథుని హృదయమున నిరంతరము మెదలుచుండెను. (36)

శ్రీరాముడు ప్రజలయొక్క అభివృద్ధికై పాటుపడువాడు, సకలప్రాణులయెడ కృపజూపువాడు, వర్షించు మేఘమువలె జనులసంతాపమును రూపుమాపువాడు, వారికి నాకంటెను అతడు ఎక్కువగా ప్రీతిపాత్రుడు. సరాక్రమమున ఇంద్రయములనంటివాడు, బుద్ధికి బృహస్పతి, మేరునగధీరుడు, సద్గుణములచే నన్ను మించినవాడు. అట్టి నాకుమారుడు ఈ సమస్తభూమండలమునకును రాజుకాగా' నేను ఈ వయస్సులో చూచి, స్వర్గసుఖములను పొందెదను. (37-39)

శ్రీరామునిలోని విశిష్టగుణములు అసంఖ్యాకములు, అవి లోకోత్తరములు, ఈ విధమైన ఆయామహోన్నతగుణములు కాగదా! పెట్టి వెదకినను ఇతర రాజులలో కనబడవు. ఇంతవఱకును సేర్వొనబడినవిగాక ఇంకను స్వాభావికములైన పెక్కు కల్యాణగుణములకు కుదురైనవాడు అతడు. అట్టి కుభ లక్షణసంపన్నుడైన కుమారుని జూచి, దశరథమహారాజు మంత్రులతో సమాలోచనలొనర్చి, 'శ్రీరాముని యువరాజును జేయుటకై' నిశ్చయించెను. (40-41)

దివ్యంతరిక్షే భూమా చ ఘోరముత్పాతజం భయమ్ ।
సంచచక్షే చ మేధావీ శరీరేచాత్మనో జరామ్ । 42

పూర్ణచంద్రాననస్యాథ శోకాపనుదమాత్మనః ।
లోకే రామస్య ఋఋధే సంప్రియత్వం మహాత్మనః । 43

అత్మనశ్చ ప్రజానాం చ శ్రేయసే చ ప్రియేణ చ ।
ప్రాప్తకాలేన ధర్మాత్మా భక్త్యా త్వరితవాన్ సృపః । 44

నానానగరవాస్తవ్యాన్ పృథగ్జానపదానపి ।
సమానినాయ మేదిన్యాః ప్రధానాన్ పృథివీపతీన్ । 45

న తు కేకయరాజానం జనకం వా నరాధిపః ।
త్వరయా చానయామాస పశ్చాత్ లో శోష్యతః ప్రియమ్ । 46

తాన్ వేశ్మనానాభరణైః యథార్హం ప్రతిపూజితాన్ ।
దదర్శాలంకృతో రాజా ప్రజాపతిరివ ప్రజాః । 47

అథోపవిష్టే సృపతౌ తస్మిన్ పరబలార్హనే ।
తతః ప్రవివితుః శేషా రాజానో లోకసమ్మతాః । 48

అథ రాజవిత్తీర్ణేషు వివిధేష్వాననేషు చ ।
రాజానమేవాభిముఖా నిషేదుర్నియతా సృపాః । 49

స లబ్ధమానై ర్విసయాన్వితైర్బుజైః
పురాలయైర్జానపదైశ్చ మానవైః
ఉపోపవిష్టైః సృపతిర్బుతో బభౌ
సహస్రచక్షుః భగవానివామరైః । 50

అకాశమునందును, అంతరిక్షమునందును, భూమిపైనను సంభవించు చున్న మిక్కిలి భయంకరములైన ఉత్పాతములను గూర్చియు, తనశరీరముపై ప్రభావమును చూపుచున్న ముసలితనమునుగూర్చియు ప్రజ్ఞాకాలియైన దశరథుడు మంత్రులతో ప్రస్తావించెను. (42)

'పున్నమినాటి చంద్రునివలె లోకమునకు ఆహ్లాదకరుడును, మిక్కిలి బుద్ధికలియు అగు శ్రీరాముడు దేశప్రజలకు అత్యంతసంతోషదాయకుడు. ఆయనపైన వారికిగల ప్రేమాభిమానములు అపారములు. ఈ పరిస్థితులు నా సంతాపమును తొలగించునవి. కావున శ్రీరాముని పట్టాభిషిక్తుని జేయుట సమంజసమే'- అని దశరథుడు భావించెను. (43)

ప్రజలకు సుఖసంతోషములను గూర్చుచు, వారిని రక్షించుట రాజధర్మము. అట్టి ధర్మమునెఱింగిన దశరథుడు 'వయోవృద్ధుడైన తనకు మాత్రమేకాక ప్రజలకును హితమును గూర్చుటకై, ప్రియమును కల్గించుటకై నవయువకుడైన శ్రీరాముని పట్టాభిషిక్తునిజేయుటకు ఇది సరియైన సమయము'-అని భావించి, అందులకై త్వరపడసాగెను. (44)

నెంటనే ఆ మహారాజు వివిధనగరప్రజలను, ఆయా ప్రదేశములలోనుండు జానపదులను, దేశమునగల వ్రాముఖులను, సామంతరాజులను వేర్వేరుగా రప్పించెను. (45)

వ్యవధి తక్కువగానుండుటచే దూరతీరములనున్న భరతునిమాతామహుడైన కేకయప్రభువును, శ్రీరామునకు మామయైన జనకమహారాజును ఆ తొందరలో పిలిపింప లేదు. 'క్రమముగా వారు ఈ శుభవార్తను విని ఆనందింతురు'- అని భావించి, అతడు అట్లుచేసెను. (46)

ఆహ్వానముపై అయోధ్యకు విచ్చేసినవారికందఱికిని దశరథుడు తగిన విడిదిగృహములను ఏర్పాటుచేసెను. వారిని వివిధాభరణములతో సత్కరించెను. అలంకృతుడైన దశరథుడు బ్రహ్మదేవుడు ప్రజలనువలె అహూతులను దర్శించెను. (47)

అంతట శత్రుభయంకరుడైన ఆ దశరథనరపతి సభలో అసేనుడైన సిమ్మట ప్రజాసురంజకులైన తక్కిన రాజులందఱును సభలో ప్రవేశించి ఆసనములను అలంకరించిరి. (48)

దశరథునిచే వివిధప్రదేశములలో నియమితులైన ఆ (సామంత) రాజులు తమకై ఏర్పాటుచేయబడిన ఆసనములపై మహారాజునకు అభిముఖముగా కూర్చుండిరి. (49)

దశరథునినుండి సముచితమైన అతిథిసత్కారములను పొందిన వినయశీలురగు సామంతరాజులు, వివిధనగరములకు చెందిన పురప్రముఖులు, జానపదులు రాజుగారు నుడివెడి వచనములను సావధానముగా ఆలకించుటకై ఆయనకు చేరువగా చుట్టునుజేరి కూర్చుండిరి. అస్పృహమహారాజు దేవతలచే పరివృత్యుడైన సకలైశ్వర్యసంపన్నుడగు దేవేంద్రునివలె విరాజిల్లెను. (50)

ఇత్యార్షే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే అయోధ్యాకాండే ప్రథమస్కంధః (1)

వాల్మీకీమహర్షినిరచితమైన ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి అయోధ్యాకాండమునందు మొదటిసర్గము సమాప్తము

-- * * * --

2. రెండవసర్గము

శ్రీరాముని యువరాజుగా చేయుటకు ప్రజలు సమ్మతించుట.

తతః పరిషదం సర్వామ్ ఆమంత్ర్య వసుధాధిపః ।
హితముద్దర్శణం చైవమ్ ఉవాచ ప్రథితం వచః । 1

దుందుభిస్వనకల్పేన గంభీరేణానునాదినా ।
స్వరేణ మహతా రాజా జీమూత ఇవ నాదయన్ । 2

రాజలక్షణయుక్తేన కాంతేనానుపమేన చ ।
ఉవాచ రసయుక్తేన స్వరేణ నృపతిః నృపాన్ । 3

విదితం భవతామేతత్ యథా మే రాజ్యముత్తమమ్ ।
పూర్వకైర్మమ రాజేంద్రైః సుతవత్సరిపాలితమ్ । 4

సోఽహమిక్ష్వాకుభిస్సర్వైః నరేంద్రైః పరిపాలితమ్ ।
శ్రేయసా యోక్తుకామోఽస్మి సుఖార్హమఖిలం జగత్ । 5

మయాఽప్యచరితం పూర్వైః పంథానమనుగచ్ఛతా ।
ప్రజా నిత్యమనిద్రేణ యథాశక్త్యభిరక్షితాః । 6

ఇదం శరీరం కృత్స్నస్య లోకస్య చరతాహితమ్ ।
పాండురస్యాతపత్రస్య చ్ఛాయాయాం జరితం మయా । 7

ప్రాప్య వర్షసహస్రాణి బహున్యాయూంషి జీవతః ।
జీర్ణస్యాస్య శరీరస్య విశ్రాంతిమభిరోచయే । 8

రాజప్రభావజాష్టాం హి దుర్వహామ్ అజితేంద్రియైః ।
పరిశ్రాంతోఽస్మి లోకస్య గుర్యం ధర్మధురం వహన్ । 9

సోఽహం విశ్రమమిచ్ఛామి పుత్రం కృత్వా ప్రజాహితే ।
సన్నికృష్టానిమాన్ సర్వాన్ అనుమాన్య ద్విజర్హణన్ । 10

అనుజాలో హి మాం సర్వైః గుణైః జ్యేష్ఠో మమాత్మజః ।
పురందరసమో వీర్యే రామః పరపురంజయః । 11

సామంతరాజులు మొదలగువారు అందఱును సుఖాసీనులైన పిమ్మట ఆ అయోధ్యాధిపతి సదస్యులను అందఱిని సంబోధించుచు ఎల్లరకును అపరిమితసంతోషమును గూర్చునట్టి హితకరమైన విషయమును మేఘగర్జనవలె గంభీరమైన స్వరముతో ప్రకటించెను. ఆ ధ్వని దుందిభిస్వనమువలె నలుదెసల ప్రతిధ్వనించుచుండెను. ఆ మహాస్వరము మహారాజుస్థాయికి తగినట్లు నిండుగానుండెను. సాటిలేని మృదుమధుర కంఠస్వరముతో దశరథుడు సామంతరాజులు మున్నగు వారిని ఉద్దేశించి ఇట్లు వచించెను. (1-3)

“సజ్జనులారా! విశాలమైన నాయాకోసలరాజ్యము నందలి ప్రజలను మా పూర్వుకులైన ‘రఘు’ ప్రభృతి మహారాజులు తమకన్నబిడ్డలవలె సరిపాలించిన విషయము మీరందఱును విజిగినదే. ఇక్ష్వాకుమహారాజు, ఆ వంశీయులైన నరేంద్రులు ఈ సమస్తకోసలరాజ్యమును సుభిక్షముగా పరిపాలించిరి. ఆ వంశమువాడనేయైన నేను దీనిని సుఖసంతోషములకు ఆటపట్టుగా చేయదలచితిని. మా పెద్దలు వేసిన బాటనే ఇంతవఱకును అనుసరించుచు నేనును యథాశక్తి మిక్కిలి జాగరూకుడనై ప్రజలను రక్షించుచువచ్చితిని. (4-6)

సమస్తప్రజలహితముకొఱకు పాటుపడుచు ఈ శ్వేతచ్చత్రముయొక్క చాయలోనే నా శక్తియుక్తులను పూర్తిగా ధారపోసితిని. పరిపాలననిధినిర్వహణమునందే నాకు వార్ధక్యము సంక్రమించినది. వేలకొలది (అఱువదినేల) సంవత్సరముల వయస్సుగల నా శరీరము ముసలితనముచే జీర్ణదశకు చేరి, రాజ్యభారమునుండి విశ్రాంతిని గోరుకొనుచున్నది. (7-8)

ప్రజాపాలనబాధ్యతను నిర్వహించుట మిక్కిలి గురుతరమైనది. అది శౌర్యసరాక్రమములుగల వ్రభువులకు మాత్రమే సాధ్యము. విషయసుఖములకు లోనైనవారు ఆ బరువును మోయజాలరు. ధర్మమార్గమున రాజ్యపాలనభారమును వహించి వహించి, నేను అలసిపోయితిని. ఆ విధముగా దస్సిన నేను ఆంతరంగికులైన ఈ బ్రాహ్మణోత్తములందఱి అనుమతితో ప్రజలశ్రేయస్సుకొఱకు రాజ్యభారమును పుత్రునకు అప్పగించి, విశ్రాంతి గైకొనదలచితిని. (9-10)

నా పెద్దకుమారుడైన రాముడు పరాక్రమాది గుణములను బట్టి నాయంతటివాడు, అతడు శత్రునగరములను ధ్వంసమొనర్చగలవాడు, శౌర్యమున ఇంద్రతుల్యుడు. (11)

ఈ చంద్రమివ పుష్కణ యుక్తం ధర్మభృతాం వరమ్ ।
యౌవరాజ్యే నియోక్తాస్మి ప్రీతః పురుషపుంగవమ్ । 12

అనురూపః స వై నాథో లక్ష్మీవాన్ లక్ష్మణాగ్రజః ।
త్రైలోక్యమపి నాథేన యేన స్యాన్నాథవత్తరమ్ । 13

అనేన శ్రేయసా సద్యః సంయోజ్యేవమిమాం మహిమ్ ।
గతక్లేశో భవిష్యామి సుతే తస్మిన్ నివేశ్య వై । 14

యదీదం మేనురూపార్థం సయా సాధు సుమంత్రితమ్ ।
భవంతో మేనుమన్యంతాం కథం వా కరవాణ్యహమ్ । 15

యద్యప్యేషా మమ ప్రీతిః హితమన్యద్విచింత్యతామ్ ।
అన్యా మధ్యస్తచింతా హి విమర్శాభ్యధికోదయా । 16

ఇతి బ్రువంతం ముదితాః ప్రత్యనందన్ నృపా నృపమ్ ।
వృష్టిమంతం మహామేఘం నర్జంత ఇవ బర్హిణః । 17

స్నిగ్ధోనునాదీ సంజజ్ఞే తత్ర హర్షసమీరితః ।
జనాఘోర్డుష్టసన్నాదో విమానం కంపయన్నివ । 18

తస్య ధర్మార్థవిదుషో భావమాజ్ఞాయ సర్వశః ।
బ్రాహ్మణా జనముఖ్యాశ్చ పౌరజానపదైస్సహ । 19

సమేత్య మంత్రయిత్వా తు సమతాం గతబుద్ధయః ।
ఊచుశ్చ మనసా జ్ఞాత్వా వృద్ధం దశరథం నృపమ్ । 20

పుష్కణీనక్షత్రయుక్తచంద్రునివలె దివ్యతేజస్సుతో విలసిల్లుచున్న వాడును, దార్మికులలో శ్రేష్ఠుడును, సర్వోత్తముడును ఐన శ్రీరాముని రేపు పుష్కమీనక్షత్రయుక్త సుముహూర్తమున యువరాజపట్టాభిషిక్తునిగా జేసెదను. (12)

సర్వభులక్షణసంపన్నుడును, లక్ష్మణాగ్రజుడును ఐన శ్రీరాముడు ఈ కోసలరాజ్యమునకు తగినప్రభువు, అతడు రాజైనచో ముల్లోకములును సురక్షితములగును, నేను చిరకాలము నుండి వహించుచు వచ్చిన ఈ రాజ్యభారమును నా జ్యేష్ఠకుమారుడైన శ్రీరామునిపై ఉంచెదను. తత్ఫలితముగా భూమండలమునకు శ్రేయస్సు చేకూరును, నాకును విశ్రాంతి లభించును. (13-14)

ఈ రామపట్టాభిషేకకార్యమును నిర్వహించుటవలన రాజ్యభారముచే అలసిసాలసియున్ననాకు సముచితమైన ప్రయోజనము చేకూరునని తలచి బాగుగా ఆలోచించి, మీతో ఇట్లు ప్రస్తావించితిని. ఇది మీకు నచ్చినచో నాకు అనుమతినిండు. మఱియు నా కర్తవ్యమును దెల్పుడు. (15)

శ్రీరాముని యువరాజునుజేయుట నాకు ప్రీతికరమైన విషయము ఐనప్పటికిని, ప్రజలకు హితకరమైనది మఱియొకటియున్నచో ఆలోచింపుడు. ఏలనశ సక్షపాత రహితులైన మధ్యస్థులు బాగుగా చర్చించి నిర్ణయించిన విషయము మిక్కిలి ప్రయోజనకారిగదా! (16)

ఈ విధముగా పలుకుచున్న రాజునుజూచి సభలోని సామంతరాజులందఱును సంతసించినవారై, వర్ధించుచున్న మేఘమును జూచి 'క్రేంకారములు' చేయుచున్న నెమళ్లవలె ఆనందముతో దశరథుని అభినందించిరి. (17)

అంతట ఆ సభలోని వారెల్లరును హర్షాతిరేకముతో అభినందనధ్వనులను గావించిరి. వినసొంపుగానున్న ఆ ధ్వనులు రాజభవనగోపురమును కంపింపజేయుచున్నవాయునునట్లు సభయందంతటను మాటుమ్రోగెను. (18)

సభలోనున్న వసిష్ఠాది బ్రాహ్మణులు, సామంతరాజులు, పురప్రముఖులు, జానపదులు మున్నగు వారందఱును కలిసి, రాజుగారిప్రతిపాదనలోని యుక్తాయుక్తములను చర్చించిరి. దర్మార్థములను బాగుగా విఠింగిన దశరథుని మాటలలోని ఆంతర్యమును వారు గ్రహించిరి. (దర్మార్థములను ఎఱుంగుటయనగా వార్తకృముననున్న రాజు రాజ్యభారమును యువరాజునకు అప్పగించుట, ప్రజలశ్రేయస్సును విస్మరింపకుండుట) రాజుగారిప్రతిపాదన దేశకాలోచితమైనదని ఏకాభిప్రాయమునకు వచ్చిరి. దీనిని గూర్చి ఎవరికి వారు తమలోతాము ఆలోచించుకొని, తమనిర్ణయమును వృద్ధుడైన దశరథమహారాజునకు ఇట్లు తెలిపిరి. (19-20)

అనేకవర్షసాహస్రో వృద్ధస్త్వమసి పార్థివః ।
స రామం యువరాజానమ్ అభిషేచస్య పార్థివమ్ । 21

ఇచ్ఛామో హి మహాబాహుం రఘువీరం మహాబలమ్ ।
గజేన మహతా యాంతం రామం ఛత్రావృతాననమ్ । 22

ఇతి తద్వచనం శ్రుత్వా రాజా తేషాం మనఃప్రియమ్ ।
అజానన్నివ జిజ్ఞాసుః ఇదం వచనమబ్రవీత్ । 23

శ్రుత్వైవ వచనం యన్నే రాఘవం పతిమిచ్ఛథ ।
రాజానస్సంశయోఽయం మే కిమిదం బ్రూత తత్త్వతః । 24

కథం ను మయి ధర్మేణ పృథివీమ్ అనుశాసతి ।
భవంతో ద్రష్టుమిచ్ఛంతి యువరాజం మమాత్మజమ్ । 25

తే తమూచుర్మహాత్మానం పౌరజానపదైః సహ ।
ఐహవో నృప కల్యాణా గుణాః పుత్రస్య సంతి తే । 26

గుణాన్ గుణనతో దేవ దేవకల్పస్య ధీమతః ।
ప్రియానానందదాన్ కృత్వాన్ ప్రవక్ష్యామోఽద్య తాన్ శృణు । 27

దివ్యైర్గుణైః శక్రసమో రామః సత్యపరాక్రమః ।
ఇక్ష్యాకుభ్యోఽపి సర్యేభ్యో హ్యతిరిక్తో విశాంపతే । 28

రామః సత్పురుషో లోకే సత్యధర్మపరాయణః ।
సాక్షాద్రామాద్వినిర్భుతో ధర్మశ్చాపి శ్రియా సహ । 29

ప్రజాసుఖిత్వే చంద్రస్య వసుధాయాః క్షమాగుణైః ।
బుద్ధ్యా బృహస్పతేస్తుత్యో వీర్యే సాక్షాత్ శచీపతేః । 30

"ఓ మహారాజా! వేలకొలది సంవత్సరములవయస్సు గల వృద్ధుడవు నీవు. కనుక రాజ్యమును పాలించుటకు వెంటనే ఆస్తి విధములుగా అర్హుడైన శ్రీరాముని యువరాజుగా పట్టాభిషిక్తుని గావింపుము. ఆజానుబాహువు, మహాబలసంపన్నుడు, రఘువంశశ్రేష్ఠుడు ఐన శ్రీరాముడు యువరాజు పట్టాభిషిక్తుడై 'శత్రుంజయ' గజమును అదిరోహించి, శ్వేతచ్ఛత్రచ్ఛాయలో పురవీధులలో ఊరేగుచు వచ్చుచుండగా చూచి, ఆనందింపవలెనని మేమందరము మిక్కిలి ఉవ్విళ్ళూరుచున్నాము. (21-22)

అంతట దశరథమహారాజు సదస్యులమాటలను విని, వారిమనస్సులలో పొంగిపొరలుచున్న సంతోషమును ఎఱింగియు, మఱల వారిఅభిలాషలను (విడివిడిగా) వారినుండియే వినుటకై, తెలియనివానివలె ఇట్లనెను. (23)

"ఓ రాజులారా! నేను చెప్పిన మాటలను వినినంతనే ఏ మాత్రము మాటుపల్కక శ్రీరాముని యువరాజుగా కోరుకొను చుంటిరి. అదిసరే! మొదట నా సందేహమును దీర్చుడు. నాపరిపాలనకు అసంతృప్తులై ఇట్లు కోరుకొనుచుంటిరా? లేక శ్రీరాముని సద్గుణసౌందర్యములప్రభావముననా? యథార్థమును వచింపుడు. నేను ధర్మబద్ధముగా రాజ్యపాలన చేయుచుంటినిగదా! (నా సుఖములను సైతము ఏమాత్రము పట్టించుకొనక మీ రక్షణభారమునే వహించుచు ఇంతవఱకును పాటుపడితినిగదా!) ఐనను 'నాకుమారుడు యువరాజు కావలెనని' మీరు ఎందులకు అభిలషించుచున్నారు?" (24-25)

రాజులు, పౌరులు, జానపదులు మున్నగు వారందఱును మహోదారుడైన ఆ దశరథునితో ఏకగ్రీవముగా ఇట్లు పలికిరి. "మహారాజా! నీకుమారుడు పెక్కు కల్యాణగుణములకు పెన్నధి. ఓ ప్రభూ! ఉత్తమోత్తమగుణములు గలవాడును, దైవతుల్యుడును, ధీశాలియు ఐన శ్రీరామునియొక్క సద్గుణములనన్నింటిని పూర్తిగా తెల్పెదము వినుము. అవి మిక్కిలి ప్రీతికరములు, ఆనందదాయకములు. (26-27)

ఓ నరేంద్రా! శ్రీరామునిపరాక్రమము అమోఘమైనది. అతడు తన దివ్యగుణములచేత ఇంద్రునితో సమానుడు. ఇక్ష్యాకుపంశురాజులందఱిలో శక్తిసామర్థ్యములచే మిన్నయైనవాడు. ఈ లోకమున రామునినంటి సత్పురుషుడు మఱియొకడు లేడు. అతడు శత్రువులనుగూడ మన్నించు వాడు, సత్యధర్మైక నిరతుడు, ధర్మమును, దానిఫలమైన సంపదను, ఈరెంటిని ఒక్క త్రాటిపైన నడిపెడివాడతడు. శ్రీరాముడు చంద్రునివలె ప్రజలకు అహ్లాదకరుడు, క్షమాగుణమున భూదేవితో తుల్యుడు, బుద్ధియందు బృహస్పతి, పరాక్రమవిషయమున సాక్షాత్తు ఇంద్రుడే. (28-30)

ధర్మజ్ఞః సత్యసంధశ్చ శీలవాననసూయకః ।
క్షాంతః సాంత్యయితా శ్లక్షః కృతజ్ఞో విజితేంద్రియః । 31

మృదుశ్చ స్థిరచిత్తశ్చ సదా భవ్యోఽనసూయకః । 32

ప్రియవాదీ చ భూతానాం సత్యవాదీ చ రాఘవః ।
బహుశ్రుతానాం వృద్ధానాం బ్రాహ్మణానామ్ ఉపాసితా । 33

తేనాస్యేహాతులా కీర్తిః యశస్తేజశ్చ వర్జితే ।
దేవాసురమనుష్యాణాం సర్వాస్త్రైషు విశారదః । 34

సమ్యగ్విద్యావ్రతస్నాతో యథావత్ సాంగవేదవిత్ । 35

గాంధర్వే చ భువి శ్రేష్ఠో బభూవ భరతాగ్రజః ।
కల్యాణాభిజనః సాధుః అదీనాత్మా మహామతిః । 36

ద్విజైరభివినీతశ్చ శ్రేష్ఠైర్దర్మార్థనైపుణైః । 37

యదా వ్రజతి సంగ్రామం గ్రామార్థే నగరస్య వా ।
గత్వా సౌమిత్రసహితో నావిజిత్య నివర్తతే । 38

సంగ్రామాత్ పునరాగమ్య కుంజరేణ రథేన వా ।
పౌరాన్ స్వజనవన్నిత్యం కుశలం పరిపృచ్ఛతి । 39

పుత్రైష్వగ్నిషు దారేషు ప్రేక్ష్యశిష్యగణేషు చ ।
నిఖిలేనానుపూర్వాచ్చ పితా పుత్రానివారసాన్ । 40

శుశ్రూషంతే చ వశ్యిష్యాః కచ్చిత్ కర్మసు దంశితాః ।
ఇతి నః పురుషవ్యాఘ్రః సదా రామోఽభిభాషతే । 41

అతడు సామాన్య ధర్మములను, విశేషధర్మములను బాగుగా ఎఱిగినవాడు, చేసిన ప్రతిజ్ఞలను నిలుపుకొను వాడు, చక్కని సౌశీల్యముగలవాడు, ఇతరులను జూచి అసూయపడనివాడు. అసరాధులనుగూడ క్షమించువాడు. కుపితులను, దుఃఖితులను ఓదార్చువాడు. ఎల్లప్పుడును ప్రియభాషి, ఇతరులు ఒక్కసారి చేసిన స్వల్పమైన ఉపకారమునుగూడ కొండంతలుగా బావించువాడు, జితేంద్రియుడు. (31)

రఘువరుడు మిక్కిలి మెత్తని స్వభావముగలవాడు, స్థిరమైన చిత్తముగలవాడు, భక్తసరాధీనుడు, అసూయారహితుడు, అందఱితోడను సత్యమునే ప్రేయముగా మాట్లాడువాడు, వేదశాస్త్రాది సకలవిద్యలయందును ఆఱితేఱినవాడు, శీలనయోవృద్ధులు ఐన బ్రాహ్మణోత్తములను సేవించెడివాడు. వృద్ధులను సేవించుటవలన సాటిలేని కీర్తిప్రతిష్ఠలను సాందినవాడు. శత్రువులను పరిమార్చగల శక్తిసామర్థ్యములను కలియున్నవాడు. వివిధములగు ఆస్త్రవిద్యలయందలి కౌశలముచే దేవతలను, అసురులను, మానవులను మించినవాడు, గురుకులములో వసించి అధ్యాపకుల శిక్షణలో వేద, వేదాంగములయందు చక్కగా ఆఱితేఱినవాడు. (32-35)

శ్రీరాముడు సంగీతాదిగాంధర్వవిద్యలయందు లోకోత్తరుడు. అతడు స్వయముగా పవిత్రుడైనందున మాతా పితృసంశములను ఉద్ధరింపగలవాడు. క్షిప్తపరిస్థితులయందుసైతము అతడు ధైర్యముగానుండును. అత్యంత ప్రజ్ఞశాలి. ధర్మార్థములను గూర్చి వివరించుటలో సమర్థులై, ఉత్తమవంశసంజాతులై గొప్ప విద్యాశీలములు గలిగిన బ్రాహ్మణోత్తములకడ బాగుగా శిక్షణపొందినవాడు. (36-37)

గ్రామములనుగాని, నగరములనుగాని పరిరక్షించుటకై లక్ష్మణునితోగూడి యుద్ధమునకు వెళ్లినప్పుడు రఘువీరుడు విజయముతోడనే తిరిగివచ్చుచుండును. సమరభూమినుండి రథముపైగాని, మదపుటేనుగుపైగాని మఱలినచ్చిన సిమ్మట నిత్యమూ ఆత్మీయతతో పౌరులను పలుకరించి, వారి క్షేమసమాచారములను అడిగితెలిసికొనుచుండును. లోకమర్యాదను అనుసరించి క్రమముగా ఆ పౌరుల బాధ్యాపృత్తులనుగూర్చియు, వారిఅగ్నికార్యములను గుఱించియు, సేవకులను, శిష్యులను గూర్చియు తండ్రి కొడుకులనువలె ప్రేమతో అందఱి యోగక్షేమములను అరయుచుండును. (38-40)

‘మీ శిష్యులెల్లరును సర్వసన్నద్ధులై, మీమీ కార్యక్రమముల నొనర్చుచు మిమ్ము సేవించుచున్నారుగదా!’ అని నరశ్రేష్ఠుడైన శ్రీరాముడు సర్వదా మమ్ములను అడుగు చుండును. ప్రజలకు ఆపదలు సంభవించినప్పుడు రాముడు వారిదుఃఖములలో

వ్యసనేషు మనుష్యాణాం భృశం భవతి దుఃఖితః ।
ఉత్సవేషు చ సర్వేషు పితేవ పరితుష్యతి ॥ 42

సత్యవాదీ మహేష్వాసో వృద్ధసేవీ జితేంద్రియః ।
స్మితపూర్వాభిభాషీ చ ధర్మం సర్వాత్మనా శ్రితః ॥ 43

సమ్యగ్యోక్తా శ్రేయసాం చ న విగృహ్యకథారుచిః ।
ఉత్తరోత్తరయుక్తై చ వక్తా వాచస్పతిర్యథా ॥ 44

సుభూరాయతతామ్రాక్షః సాక్షాద్విష్ణురిష స్వయమ్ ।
రామో లోకాభిరామోఽయం శౌర్యవీర్యపరాక్రమైః ॥ 45

ప్రజాపాలనతత్త్వజ్ఞో న రాగోపహలేంద్రియః ।
శక్తస్తోతోక్యమప్యేకో భోక్తుం కిన్ను మహీమిమామ్ ॥ 46

నాస్య క్రోధః ప్రసాదశ్చ నిరర్థోఽస్తి కదాచన ।
హంత్యేవ నియమాద్వధ్యాన్ అవధ్యే న చ కుప్యతి ॥ 47

యునక్త్యర్థైః ప్రహృష్టశ్చ తమ్ ఆసౌ యత్ర తుష్యతి ॥ 48

శాంతైః సర్వప్రజాకాంతైః ప్రీతినంజననైః నృణామ్ ।
గుణైర్విరురుచే రామో దీప్తః సూర్య ఇవాంశుభిః ॥ 49

త మేవంగుణసంపన్నం రామం సత్యపరాక్రమమ్ ।
లోకపాలోపమం నాథమ్ అకామయత మేదిని ॥ 50

వత్యః శ్రేయసి జాతస్తే దిష్ట్యాఽసౌ తవ రాఘవ ।
దిష్ట్యా పుత్రగుణైర్యుక్తో మారీచ ఇవ కాశ్యపః ॥ 51

తానును పాలుపంచుకొను చుండును. వారికి సంతానము కలిగినప్పుడు జరిగెడు అన్ని ఉత్సవములను జూచి, తండ్రివలె తానును మిక్కిలి సంతోషపడుచుండును. (41-42)

రఘువీరుడు ఎట్టిసంకటములు వచ్చినదీనను అడితప్పనివాడు, కోదండమును (ధనుస్సును) ధరించువాడు, పెద్దలకు సేవలోనర్చుచుండును. జితేంద్రియుడు, ఇతరులను ముందుగా చిటునప్పుతో పలుకరించువాడు, ఎట్టి క్లిష్టదశయందైనను ధర్మమును వీడనివాడు. (43)

శ్రీరాముడు ఎల్లరకును శ్రేయస్సును గూర్చువాడు, ప్రేలాపనలు, వితండనాదములు ఏమాత్రము గిట్టనివాడు, యుక్తిప్రయుక్తులలో బృహస్పతితుల్యుడు. (44)

శ్రీరామచంద్రుడు తీరైన కనుబొమలుగలవాడు, విశాలమైన ఎఱ్ఱని కన్నులుగలవాడు, లోకమునకే ముద్దైనవాడు, అతడు శౌర్యవీర్యపరాక్రమములచే సాక్షాత్తుగా ఆ శ్రీమహావిష్ణువే. (45)

రఘురాముడు ప్రజాపాలనమునకు సంబంధించిన రహస్యములను బాగుగా ఎఱిగినవాడు, కోదమునకెన్నడును లోనుకానివాడు, ముల్లోకములనుసైతము పాలింపగలవ్రభువు. ఇక ఈ భూమండలవిషయమై చెప్పనేల? (46)

శ్రీరామునికోపముగాని, అనుగ్రహముగాని ఎప్పుడునూ వ్యర్థముగాదు. న్యాయముగా చంపదగినవానిని చంపియేతీరును, చంపదగనివానిపై ఆయనకు కోపమేరాదు. (47)

రఘురాముడు తనసంతోషమునకు కారకుడైన వ్యక్తిపై అనుగ్రముచూపుచు, వాని అభీష్టముమేరకు అతనికి దనకనకవస్తువాహనములను ప్రసాదించును. (48)

సకలజనులకును మనోహరములైనవియు, మానవులకు ప్రీతిని గూర్చునవియు ఐన శమదమాదిగుణములచే ఒప్పుచున్న శ్రీరాముడు సహస్రకీరణములచే ప్రకాశించుచున్న సూర్యునివలె భాసిల్లుచుండును. (49)

ఈ విధముగా సద్గుణశోభితుడును, అమోఘమైన పరాక్రమముగలవాడును, ఇంద్రాదిలోకపాలురతో తుల్యుడును ఐన, శ్రీరాముని ప్రజలెల్లరును తమప్రభువుగా కోరుకొనుచున్నారు. (50)

ఓ దశరథమహారాజా! మా భాగ్యవశమున లోకకల్యాణ కారకుడైన శ్రీరాముడు నీకు పుత్రుడై జన్మించెను. మరీచిమహర్షి పుత్రుడైన కాశ్యపమహర్షికివలె ఈయనకు పుత్రునకుండవలసిన (తల్లిదండ్రులను 'పున్నామ' నరకమునుండి రక్షించుటకు తగిన) గుణములన్నియు గలవు. అది నీ అదృష్టము. (51)

బలమారోగ్యమాయుశ్చ రామస్య విదితాత్మనః ।
దేవాసురమనుష్యేషు సగంధర్వోరగేషు చ ॥ 52

ఆశంసతే జనస్సర్వో రాష్ట్రే పురవరే తథా ।
ఆభ్యంతరశ్చ బాహ్యశ్చ పౌరజానపదో జనః ॥ 53

స్త్రీయో వృద్ధాస్తరుణ్యశ్చ సాయం ప్రాతః సమాహితాః ।
సర్వాన్ దేవాన్ నమస్యంతి రామస్యార్థే యశస్వినః ॥ 54

తేషామాయాచితం దేవ త్వత్ప్రసాదాత్ సమృద్ధ్యతామ్ ।
రామమిందీవరశ్యామం సర్వశత్రునిబర్హణమ్ ॥ 55

పశ్యామో యౌవరాజ్యస్థం తన రాజోత్తమాత్మజమ్ ॥ 56

తం దేవదేవోపమమాత్మజం తే
సర్వస్య లోకస్య హితే నివిష్టమ్
హితాయ నః క్షీప్రముదారజుష్టం
ముదాఽభిషేక్తుం వరద త్వమర్హసి ॥ 57

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే నాల్మీకీయే అదికావ్యే అయోధ్యాకాండే ద్వితీయస్సర్గః (2)

నాల్మీకీమహర్షినిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి అయోధ్యాకాండమునందు రెండవసర్గము సమాప్తము

-- * * * --

3. మూడవసర్గము

మహారాజుఅజ్ఞమేరకు వసిష్ఠుడు సుమంత్రాదులను అదేశించుట - దశరథుడు శ్రీరామునకు సూచనలను ఇచ్చుట.

తేషామంజలిపద్మాని ప్రగృహీతాని సర్వశః ।
ప్రతిగృహ్యబ్రవీద్రాజా తేభ్యః ప్రియహితం వచః ॥ 1

అహోఽస్మి పరమప్రీతః ప్రభావశ్చాతులో మమ ।
యస్మే జ్యేష్ఠం ప్రియం పుత్రం యౌవరాజ్యస్తమిచ్ఛథ ॥ 2

ఇతి ప్రత్యర్చ్య తాన్ రాజా బ్రాహ్మణానిదమబ్రవీత్ ।
వసిష్ఠం వామదేవం చ తేషామేవోపశృణ్వతామ్ ॥ 3

చైత్రః శ్రీమానయం మాసః పుణ్యః పుష్పితకాశనః ।
యౌవరాజ్యాయ రామస్య సర్వమేవోపకల్ప్యతామ్ ॥ 4

గంధర్వులు, నాగులు, సురాసురులు, మానవులు, ఇతర రాజ్యములలో, సగరములలోగల జనులు, కోసలరాజ్యము నందలి అంతఃపురవాసులు, పురస్రజలు, జానపదులు మున్నగు వారు అందఱును చక్కని శీలసంపదలుగల శ్రీరామునకు బలము, ఆయురారోగ్యములు కలుగవలెనని ప్రార్థించుచున్నారు. (52-53)

కోసలదేశమునందలి స్త్రీలు, వృద్ధులు, యువతులు మున్నగువారందఱును అన్నివేళలయందును సర్వసమర్థుడైన శ్రీరాముడు రాజకావలెనను ఉత్కంఠతో సర్వదేవతలకును మ్రొక్కులిడుచున్నారు. (54)

ఓ మహారాజా! 'శ్రీరాముడు యువరాజు కావలెను' అని వారు దేవతలకు చెల్లించుచున్న మ్రొక్కులు మీ అనుగ్రహముతో సఫలమగుగాక. ఓ రాజోత్తమా! నల్లగలున వలె శ్యామవర్ణముగలవాడును, శత్రువులందఱిని తునుమాడగల సమర్థుడును, మీ జ్యేష్ఠకుమారుడును ఐన శ్రీరాముని యువరాజుపీఠముపై చూచెదముగాక. (55-56)

ఓ స్రేష్ఠా! శ్రీరాముడు దేవతలతో సమానుడు, సర్వలోకముల హితమునే కాంక్షించువాడు, ఔదార్యగుణముతో అలరారువాడు. అట్టి నీకుమారుని మా శ్రేయస్సుకొరకై వెంటనే సంతోషముతో యువరాజుపట్టాభిషిక్తుని గావించి, మా కోర్కెనుదీర్చుము." (57)

ఆ సదస్యులందఱును అంజలి ఘటించి వేడుకొనగా దశరథమహారాజు వారిప్రార్థనను ఆలకించి, వారికి ప్రియమైన, హితకరమైన వచనములను ఇట్లుసల్పెను. (1)

"అహో! నాభాగ్యమే భాగ్యము. ప్రియమైన నాజ్యేష్ఠకుమారుని యువరాజుగా మీరుకోరుకొనుట నాకు మిగుల ఆనందదాయకము"- అని పలికి, తనను అభ్యర్థించుచున్న ఆ బ్రాహ్మణులను మధుర వచనములచే సమ్మానించి, సదస్యులమక్షమున వసిష్ఠవామదేవాది గురువులతో ఇట్లు వచించెను. (2-3)

చెట్లు చిగిర్చి పూలతోనిండియుండుటచే ఈ చైత్రమాసము మనోహరమై సర్వసుఖావహముగానున్నది. కనుక ఈ సమయము శ్రీరామునియువరాజుపట్టాభిషేకమునకు మిక్కిలి అనువైనది. అందువలన తగిన ఏర్పాట్లను పూర్తికావింపుడు. (4)

రాజస్తూపరతే వాక్యే జనఘోషో మహానభూత్ |
శనైస్తస్మిన్ ప్రశాంతే చ జనఘోషే జనాధిపః |
వసిష్ఠం మునిశార్దూలం రాజా వచనమబ్రవీత్ | 5

అభిషేకాయ రామస్య యత్కర్మ సపరిచ్ఛదమ్ |
తదద్య భగవన్ సర్వమ్ ఆజ్ఞాపయితుమర్హసి | 6

తచ్చుత్వా భూమిపాలస్య వసిష్ఠో ద్విజసత్తమః |
ఆదిదేశాగ్రతో రాజః స్థితాన్ యుక్తాన్ కృతాంజలీన్ | 7

సువర్ణాదీని రత్నాని బలీన్ సర్వాషధీరసి |
శుక్లమాల్యాంశ్చ లాజాంశ్చ పృథక్ మధుసర్పిషీ | 8

అహతాని చ వాసాంసి రథం సర్వాయుధాన్యపి |
చతురంగబలం చైవ గజం చ శుభలక్షణమ్ | 9

చామరవృజనే శ్వేతే ధ్వజం ఛత్రం చ పాండురమ్ |
శతం చ శాతకుంభానాం కుంభానామగ్నివర్చసామ్ | 10

హిరణ్యశృంగమ్ ఋషభం సమగ్రం వ్యాఘ్రచర్మ చ |
ఉపస్తాపయత ప్రాతః అగ్న్యగారం మహిపతేః | 11

యచ్చాన్యత్ కించిదేష్టవ్యం తత్సర్వముపకల్ప్యతామ్ | 12

అంతఃపురస్య ద్వారాణి సర్వస్య నగరస్య చ |
చందనస్రగ్ధిరర్చ్యంతాం ధూపైశ్చ పూజహారిభిః | 13

ప్రశస్తమన్నం గుణవద్దధిక్తీరోపసేచనమ్ |
ద్విజానాం శతసాహస్రే యత్ప్రకామమలం భవేత్ | 14

సత్ప్రత్య ద్విజముఖ్యానాం శ్వః ప్రభాతే ప్రదీయతామ్ |
ఘృతం దధి చ లాజాశ్చ దక్షిణాశ్చాపి పుష్కలాః | 15

సూర్యే భృదితమాత్రే శ్వో భవితా స్వప్తివాచసమ్ |
బ్రాహ్మణాశ్చ నిమంత్ర్యంతాం కల్పంతామ్ అసనాని చ |
ఆబద్ధ్యంతాం పతాకాశ్చ రాజమార్గశ్చ సీచ్యతామ్ | 16

సర్వే చ తాలావచరా గణికాశ్చ స్వలంకృతాః |
కక్ష్యాం ద్వితీయామాసాద్య తిష్ఠంతు నృపవేశ్మనః | 17

రాజా ఈ వాక్యములను పలికిన పిమ్మట జనులజయజయ ధ్వనులు మిన్నముట్టెను. క్రమముగా ఆ కోలాహలము సద్దుమణిగిన పిమ్మట దశరథమహారాజు వసిష్ఠమహర్షితో ఇట్లనెను. (5)

"ఓ బ్రహ్మర్షీ! శ్రీరామునియువరాజసత్పాదబిషేకమునకై, నిర్వహింపవలసిన సనులనుగుఱించియు, సిద్ధపఱచవలసిన సంభారములనుగూర్చియు నేడే ఆజ్ఞానింపుడు." (6)

బ్రాహ్మణోత్తముడైన వసిష్ఠుడు దశరథునిపలుకులను విని, రాజాగారిసమక్షమున అంజలిఘటించి నిలబడియున్న సుమంత్రాది సచివులను, ఉన్నతాధికారులను ఇట్లు ఆదేశించెను. (7)

"బంగారము, వెండిమొదలగువానిని, వివిధములగు రత్నములను, పూజాద్రవ్యములను, వడ్లు, పెసలు మొదలగు దాన్యములను, తెల్లని పూలమాలలను, పేలాలను, నేర్వేలు పాత్రలలో తేనెలను, నేతులను, తెల్లనివి అంచులుగలవియైన నూతనవస్త్రములను, రథమును, వివిదాయుధములను, చతురంగ బలములను, శుభలక్షణములుగల భద్రగజమును, వింజామరలను, ధ్వజమును, శ్వేతచ్ఛత్రమును, అగ్నిజ్వాలలవలె తళతళలాడుచున్న నూలు బంగారుకలశములను, బంగారు తోడుగులకొమ్ములుగల వృషభమును, పూర్తి వ్యాఘ్రచర్మమును, రాజాగారి అగ్నికార్య గృహసమీపమున రేపటి ప్రాతఃకాలమునకు చేర్చుడు. ఇంకను అవసరమగు గండపుష్పాదినస్తువులను అన్నింటిని అక్కడ సిద్ధపఱచుడు. (8-12)

సమస్తరాజగృహములద్వారములను, నగరమునందలి సర్వగృహముల వాకిళ్లను మునుమునులాడు చందనగంధముల పూతలతో, చక్కని పూలమాలలతో అలంకరింపుడు, వాటికి సువాసనలను వెదజల్లు దూపములను వేయుడు. (13)

వేలకొలది బ్రాహ్మణోత్తములకు సరిపోవునంతగా గడ్డపెఱుగుతోగూడిన దధ్యోదనములను, చిక్కని పాలతో సిద్ధమైన పాయసాన్నములను ప్రశస్తములైన ఆహారపదార్థములను సిద్ధమొనర్చుడు. (14)

రేపు ప్రాతఃకాలముననే బ్రాహ్మణోత్తములను మృష్టాన్నములతో సత్కరించి, వారికి సమ్మద్దిగా నేయి, పెఱుగు, పేలాలు, దక్షిణలు సమర్పింపుడు. (15)

రేపు సూర్యోదయసమయమున స్వప్తివాచనములు జరుగవలెను. కనుక బ్రాహ్మణులను అందఱిని ఆహ్వానింపుడు, వారికి సముచితములైన అసనములను ఏర్పాటుచేయుడు. నగరమునందలి ప్రతిగృహముపై పతాకములను ఎగురవేయవలెను. రాజ మార్గమున కలాపి చల్లవలెను. (16)

తాళాదినాద్యములయందు కుశలుడైన నటులందఱును, చక్కగా అలంకరించుకొనిన వారకాంతల్లెరును రాజభవనమునందలి రెండవకక్ష్యయందు చేరియుండవలెను. దేవాలయములయందును,

దేవాయతనచైత్యేషు సాన్నభక్షాః సదక్షిణాః ।
ఉపస్థాపయితవ్యాః స్యుః మాత్యయోగ్యాః పృథక్పృథక్ ॥ 18

దీర్ఘాసిబద్ధా యోధాశ్చ సన్నద్ధా మృష్టవాససః ।
మహారాజాంగణం సర్వే ప్రవిశంతు మహోదయమ్ ॥ 19

ఏవం వ్యాదిశ్య విప్రౌ తౌ క్రియాస్తత సునిష్ఠితౌ ।
చక్రతుశ్చైవ యచ్ఛేషం పార్థివాయ వివేద్య చ ॥ 20

కృతమిత్యేవచాబ్రూతామ్ అభిగమ్య జగత్పతిమ్ ।
యథోక్తవచనం ప్రీతౌ హర్షయుక్తౌ ద్విజర్షభౌ ॥ 21

తత స్సుమంత్రం ద్యుతిమాన్ రాజా వచనమబ్రవీత్ ।
రామః కృతాత్మా భవతా శీఘ్రమానీయతామితి ॥ 22

స తథేతి ప్రతిజ్ఞాయ సుమంత్రో రాజశాసనాత్ ।
రామం తత్రానయాంచక్రే రథేన రథినాం వరమ్ ॥ 23

అథ తత్ర సమాసీనాః తదా దశరథం నృపమ్ ।
ప్రాచ్యోదీచ్యాః ప్రతీచ్యాశ్చ దాక్షిణ్యాశ్చ భూమిపాః ॥ 24

ష్టేచ్ఛాచార్యాశ్చ యే చాన్యే వనశైలాంతవాసినః ।
ఉపాసాంచక్రీరే సర్వే తం దేవా ఇవ వాసవమ్ ॥ 25

లేషాం మధ్యే స రాజర్షిః మరుతామివ వాసవః ॥ 26

ప్రాసాదస్తో రథగతం దదర్శాయాంతమాత్మజమ్ ।
గంధర్వరాజప్రతిమం తోకే విఖ్యాతపౌరుషమ్ ॥ 27

దీర్ఘబాహుం మహాసత్త్వం మత్తమాతంగగామినమ్ ।
చంద్రకాంతాననం రామమ్ అతీవప్రియదర్శనమ్ ॥ 28

రూపాదార్యగుణైః పుంసాం దృష్టిచిత్తాపహరిణమ్ ।
ఘర్మాభితప్తాః పర్వత్యం హ్లాదయంతమివ ప్రజాః ।
స తతర్చ సమాయాంతం పశ్యమానో సరాధిపః ॥ 29

వీధులకూడళ్లయందును, దేవతలను సేవించుటకై అన్నములను మోదకములను నైవేద్యసదాశ్చములను, పుష్పమాలలను, దక్షిణలను వేర్వేరుగా సిద్ధముగానుంచవలెను. (17-18)

యోదులెల్లరును పరిశుభ్రమైన వస్త్రములను ధరించి, నడుముల యందు పెద్దపెద్ద ఖడ్గములను చాల్చి, రామాభిషేక రూపమైన అభ్యుదయసమయమున మహారాజుగారి భవనస్రాంగణమునందు నిలిచియుండవలెను." (19)

చక్కని నియమనిష్ఠాపరులైన ఆ వసిష్ఠవామదేవులు ఈ విధముగా రాజభవనమునందు పురోహితులు ఆచరింపవలసిన కార్యములను ఆదేశించిరి. రాజుగారి ఆమోదముతో దాసదాసీ జనులను అచటికి రప్పించిరి. తాము ఆదేశించిన సనులన్నియును నెఱవేఱినకారణముగా వసిష్ఠవామదేవులు మిక్కిలి హర్షపులకితులై, రాజుగారి కడకు చేరి, 'ఓ రాజా! మీ ఆనతిని అనుసరించి సనులన్నియును పూర్తిచేయబడినవి' అని పలికిరి. (20-21)

అంతట మిక్కిలి సంతోషుడైయున్న దశరథుడు సుమంత్రునితో "సకల విద్యలలో సుశిక్షితుడైయున్న శ్రీరాముని ఇచటికి వెంటనే తోడ్కొని రమ్ము." అని పలికిెను. పిమ్మట సుమంత్రుడు అట్లేయని పలికి, రాజాజ్ఞననుసరించి, రథికులలో మేటియైన శ్రీరాముని రథముపై ఆ సభాభవనముకడకు తీసికొనివచ్చెను. ఇంతలోపల నాలుగుదిక్కులకు సంబంధించిన సామంతరాజులు, ష్టేచ్ఛ ప్రభువులు, వనములకును, పర్వతస్రాంతములకును చెందినవారు అందఱును అయోధ్యకు విచ్చేసిరి. పిదప వారు సభలో ఆసీనులై దేవతలు దేవేంద్రునివలె అదశరథుని సేవించిరి. (22-25)

ఆ సామంతాదులమధ్య రాజర్షియైన దశరథుడు దేవతల మధ్య దేవేంద్రునివలె విరాజిల్లుచుండెను. రథముపై వచ్చుచున్న తన కుమారుని అతడు ఆ రాజభవనమునుండియే చూచెను. శ్రీరాముడు శౌర్యసరాక్రమములలో గంధర్వరాజులుగూడు, లోకమునందు పౌరుషమున అద్వితీయుడు, దీర్ఘబాహువు, గొప్పబలసంపన్నుడు, మదపుటేనుగువలె గంభీరగమముడు, చంద్రునివలె మనోహరమైన ముఖసౌందర్యముగలవాడు, చూడముచ్చటైన ఆందచందములు గలవాడు, రూపసౌభాగ్యముచేతను, ఔదార్యాదిగుణములను బట్టియు సర్వప్రాణులదృష్టిని ఆకర్షించుచు వారిచిత్తములను అపహరించు వాడు, ఎండబాధకు గురియైనవారికి మేఘమువలె ప్రజలకు అహ్లాదమును గూర్చువాడు, అట్టి శ్రీరాముడు తనకడకు వచ్చు చుండగా తండ్రియగు దశరథుడు అయినను అదేసనిగా జెప్పలార్చక ఎంతగా చూచుచున్నను తనివితీరకపోయెను. (26-29)

అవతార్య సుమంత్రస్తం రాఘవం స్యందనోత్తమాత్ |
పితుస్సమీపం గచ్ఛంతం ప్రాంజలిః పృష్ఠతోఽన్యగాత్ | 30

స తం కైలాసశృంగాభం ప్రాసాదం నరపుంగవః |
ఆరురోహ నృపం ద్రష్టుం సహ సూతేన రాఘవః | 31

స ప్రాంజలిరభిప్రేత్య ప్రణతః పితురంతికే |
నామ స్వం శ్రావయన్ రామో నవందే చరణౌ పితుః | 32

తం దృష్ట్వా ప్రణతం పార్శ్వే కృతాంజలిపుటం నృపః |
గృహ్యంజతో సమాకృష్య సస్వజే ప్రియమాత్మజమ్ | 33

తస్మై చాభ్యుదితం దివ్యం మణికాంచనభూషితమ్ |
దిదేశ రాజా రుచిరం రామాయ పరమాననమ్ | 34

తదాసనవరం ప్రాప్య వ్యధీపయత రాఘవః |
స్వయైవ ప్రభయా మేరుమ్ ఉదయే విమలో రవిః | 35

తేన విభ్రాజతా తత్ర సా సభాఽభివ్యరోచత |
మిమలగ్రహనక్షత్రా శారదీ ద్యౌరివేందునా | 36

తం పశ్యమానో నృపతిః తులోష ప్రియమాత్మజమ్ |
అలంకృతమివాత్మానమ్ ఆదర్శతలసంస్థితమ్ | 37

స తం సస్మితమాభాష్య పుత్రం పుత్రవతాం వరః |
ఉవాచేదం వచో రాజా దేవేంద్రమివ కాశ్యపః | 38

జ్యేష్ఠాయామసి మే పత్న్యాం సదృశ్యాం సదృశస్సుతః |
ఉత్పన్నస్త్యం గుణశ్రేష్ఠో మమ రామాత్మజః ప్రియః | 39

యతస్త్యయా ప్రజాశ్రేయాః స్వగుణైరసురంజితాః |
తస్మాత్త్వం పుష్యయోగేన యౌవరాజ్యమవాపుహి | 40

కామతస్త్వం ప్రకృత్యైవ వినితో గుణవానసి |
గుణవత్యపి తు స్నేహోత్ పుత్ర వక్ష్యామి తే హితమ్ | 41

సుమంత్రుడు చేయూతనిచ్చి శ్రీరాముని ఆ మహారథము నుండి దింపెను. పిదప తండ్రికడకు వెళ్లుచున్న శ్రీరాముని వెంట అతడు ప్రాంజలియై నడచెను. అట్లు సుమంత్రునితో గూడి, నరశ్రేష్ఠుడైన ఆ శ్రీరాముడు దశరథమహారాజును దర్శించుటకై కైలాసశిఖరసదృశమైన రాజప్రాసాదమున ఆడుగిడెను. పిమ్మట రాఘవుడు అంజలి ఘటించి, తండ్రి సమీపమునకు చేరి, వినముడై 'రామవర్మనైన నేను మీకు నమస్కరించుచున్నాను' - అని పల్కుచు తండ్రియైన దశరథునకు పాదాభివందనమునాచరించెను. (30-32)

అంతట దశరథుడు ప్రక్కనే అంజలిఘటించి, నమస్కరించుచున్న తనప్రియపుత్రుడగు శ్రీరాముని జూచి, అతనిని తనదగ్గఱకు తీసికొని, మిక్కిలి ప్రేమతో అక్కున జేర్చుకొనెను. (33)

పిమ్మట ఆ మహారాజు ఉన్నతమై, మనోహరమై, మణులు పొదిగిన శ్రేష్ఠమైన బంగారుసింహాసనముమీద శ్రీరాముని ఆసీనుని గావించెను. ఆ శ్రేష్ఠమైన ఆసనమును ఆలంకరించి, రాఘవుడు తనకాంతిచే ప్రభాతసమయమున స్వచ్ఛమైన సూర్యుడు సావర్ణి మేరుసర్వతమును వలె దానిని భాసింపజేసెను. (34-35)

శ్రీరామునిదివ్యతేజస్సులచే ఆ సభాప్రదేశమంతయును శరత్కాలమునందు చంద్రకాంతులచే గ్రహనక్షత్రములతో గూడిన నిర్మలాకాశమువలె విరాజిల్లెను. (36)

చక్కగా అలంకరించుకొనిన జనులు అర్ధములో తమ ప్రతిబింబములను జూచుకొని మిక్కిలి ఆనందించినట్లు, అచ్చుగ్రుద్దినట్లు తనవలెనేయున్న ప్రియపుత్రుడైన రాముని జూచి, దశరథుడు ఎంతగానో మురిసిపోయెను. (37)

శ్రీరామునివంటి మహాపురుషునకు తండ్రియైన దశరథుడు పుత్ర వంతులలో మేటి. ఆ రాజు తనసుతుని 'రామా!' అని సంబోధించి, చిటునవ్వును చిందించుచు కశ్యపమహర్షి దేవేంద్రునితో వలె ఇట్లు వచించెను. (38)

ఓ రామా! మీ అమ్మ అన్నివిధములా నాకు తగిన అర్ధాంగి (పట్టుమహిషి). ఆమె గుణగణములను, అందచందములను పుణికిపుచ్చుకొని, ఆమె చల్లనికడుపున పుట్టిన నీవు సర్వవిధములా ఆమెకు తగిన తమాజుడవు. నాకు ప్రియపుత్రుడవు - నీ మగుణముల ద్వారా ఈ ప్రజలందఱిని నీవు రంజింపజేసితివి. కనుక పుష్యమీ నక్షత్రమునాడు (చంద్రుడు పుష్యమీ నక్షత్రయుక్తుడైయుండగా) నీవు యువరాజుపట్టాభిషిక్తుడవు కమ్ము. ఓ కుమారా! నీవు సహజముగనే వినయసంపన్నుడవు. మిక్కిలి సద్గుణశోభితుడవు. నీవు అట్టివాడవేయైనను నీమీది వాత్సల్యముచే హితకరములైన వచనములను ఒకటిరెండింటిని పలికెదను. (39-41)

భూయో వినయమాస్థాయ భవ నిత్యం జితేంద్రియః ।
కామక్రోధనముత్తాని త్యజేథా వ్యసనాని చ ॥ 42

పరోక్షయా వర్తమానో వృత్త్వా ప్రత్యక్షయా తథా ।
అమాత్యప్రభృతీస్సర్వాః ప్రకృతీశ్చానురంజయ ॥ 43

కోష్ఠాగారాయుధాగారైః కృత్వా సన్నివయాన్ బహూన్ ।
తుష్టానురక్తప్రకృతిః యః పాలయతి మేదిసిమ్ ॥ 44

తస్య సందంతి మిత్రాణి లబ్ధ్వాఽమృతమివామరాః ।
తస్మాత్ త్వమపిచాత్మానం నియమ్యేవం సమాచర ॥ 45

తచ్ఛ్రుత్వా సుహృదస్తస్య రామస్య ప్రియకారిణః ।
త్వరితాః శీఘ్రమభ్యేత్య కౌసల్యాయై న్యవేదయన్ ॥ 46

వాయనా! ఇంకను వినయవంతుడవుకమ్ము, ఎల్లప్పుడును జితేంద్రియుడవై మెలగుము. కామమువలనగాని, క్రోధముచే గాని కలుగు వ్యసములను⁽¹⁾ త్యజింపవలెను. (42)

పరోక్షముగా (గూఢాచారులద్వారా) నీ రాజ్యనిశేషములను ఇతరరాజ్యముల విషయములను తెలిసికొని, తగినవిధముగా వ్యవహరింపుము. అట్లే ప్రత్యక్షముగా అనగా స్వయముగా ప్రజలనుండియు, తదితరులనుండియు వాస్తవములను విజిగి, రాజ్యపాలన చేయుము. అమాత్యులను, సేనాపతులను పురరక్షకులను, పురవాసులు, జానపదులు మొదలగు ప్రజలందఱిని రజింపచేయును సరిపాలింపుము. (43)

కోష్ఠాగారములను,⁽²⁾ ఆయుధాగారములను, భవనావస్థలను,⁽³⁾ వివిధాయుధములతోను నింపుచు, సామంతులు మొదలగు సప్తప్రకృతులకు⁽⁴⁾ అనురాగమును పంచి ఇచ్చుచు రాజ్యమును పాలించు రాజునుజూచి, సామంతాదులు అమృతమును పొందిన అమరులవలె సంతోషింతురు. కనుక నీవును మనోనిగ్రహముతో ఇంతవఱకును తెలిపిన రీతిగా రాజ్యపాలనచేయుము. (44-45)

ఆ శ్రీరామునకు ప్రియమిత్రులైనవారు యువరాజుపట్టాభిషేక విషయములను విని, వెంటనే శీఘ్రముగా కౌసల్యా భవనమునకు చేరి అమెకు ఈ వార్తలను తెలిపిరి. (46)

1) శ్లో॥ స్త్రీద్యూత మృగయా మద్య వాక్పారుష్యోగ్రదండతాః । లక్షసందూషణం చేతి రాజ్ఞాం వ్యసనసప్తకమ్ ॥

స్త్రీలోల్యము, జూదము, వేట, మద్యపానము, పరుషముగా మాట్లాడుట, చిన్నతప్పునకు పెద్దగా దండించుట, డబ్బును పాడుచేయుట, మున్నగునవి రాజులకు సప్తవ్యసనములు.

శ్లో॥ మృగయాఽక్షో దివాస్వాపః పరివాదః స్త్రీయో మదః । తార్యత్రికం వృధాధ్యా చ కామకో దశకో గుణః ॥

వేట, జూదము, పగలునిద్రించుట, ఇతరులపై నిందలుచేయుట, స్త్రీలోల్యము, గర్వితుడగుట, నృత్యమునందును, గీతమునందును, వాద్యముల(మూడింటి) యందును క్రుతిమించిన ఆసక్తి, వ్యర్థముగా తిరుగుట అను పదియును కామమువలన కలుగు వ్యసనములు. (మనుస్మృతి - 7-47).

శ్లో॥ పైశున్యం సాహసం ద్రోహః ఈర్ష్యాసూయార్హదూషణమ్ । వాగ్దండయోశ్చ పారుష్యం క్రోధజ్ఞోఽపిగుణోఽష్టకమ్ ॥
చాడీలుచెప్పుట, సజ్జనులను నిష్కారణముగ నిగ్రహించుట (బంధించుట) ఇతరులకు ద్రోహముతలపెట్టుట, ఇతరులకున్నతిని జూచి ఈసుచెందుట, ఇతరులగుణములను దోషములుగా చిత్రించుట, సంపదను వృథాచేయుట, కఠినముగా పలుకుట, దండించుట, అను ఎనిమిదియును క్రోధమువలన కలిగెడు వ్యసనములు. (మనుస్మృతి-7-48)

2) వేలు, లక్షల సంఖ్యలో దాస్యరాసులను నిల్వచేయుటకు అనుకూలముగా నిర్మింపబడిన గోదాములను 'కోష్ఠాగారములు' అని యందురు. ఇంకను నవరత్నములను, వెండి, బంగారములను, విలువైన వివిధములగు వస్త్రములను, అమూల్యములైన ఆభరణములను పూర్తిగా భద్రపఱచుటకై సిద్ధముచేయబడిన భవనములను 'కోశాగారములు' - అని యందురు.

3) సమగ్రముగా తన బలములకన్నింటికిని ఆవసరమగు శాలలను, అష్టాదశవిధములగు ఆయుధములను భద్రపఱచుటకు అనువైన భవనములను 'ఆయుధాగారములు' అనియందురు.

4) శ్లో॥ స్వామ్యమాత్యో పురం రాష్ట్రం కోశదండో సుహృత్ తథా । సప్తప్రకృతయోహ్యేతాః, సప్తాంగం రాజ్యముచ్యతే ॥ మనుస్మృతి 9-294
రాజు, అమాత్యులు, దుర్గములోనున్న పురము, దేశము, భనాగారము, సేనాబలము, మిత్రులు. ఈ ఏడువిధములగు వానిని 'సప్తప్రకృతులు' అనియందురు. రాజ్యమునకు ఈ సప్తాంగములు ప్రాణతుల్యములు.

సా హిరణ్యం చ గాఢైవ రత్నాని వివిధాని చ ।
వ్యాదిదేశ ప్రయాభ్యేభ్యః కౌసల్యా ప్రమదోత్తమా । 47

అథాఽభివాద్య రాజానం రథమారుహ్య రాఘవః ।
యయౌ స్వం ద్యుతిమద్వేశ్మ జనౌఘైః ప్రతిపూజితః । 48

తే చాపి పౌరా నృపతేర్యచస్తత్
శ్రుత్వా తదా లాభమవేష్టమాతు
సరేంద్రమామంత్ర్య గృహాగే గత్వా
దేవాన్ సమానర్చ్యరతిప్రహృష్టాః । 49

ఈ శుభవార్తలను గొనివచ్చిన శ్రీరామునిమిత్రులకు వనితారత్నమైన ఆ కౌసల్యాదేవి వెండిబంగారములను, గోవులను, వివిధములగు రత్నములను బహూకరించెను. (47)

పిమ్మట రఘురాముడు తండ్రియైన దశరథ మహారాజునకు స్రాణమిల్లి, రథమును అధిరోహించి, మార్గమున ప్రజలనుండి గౌరవసమ్మానములను స్వీకరించుచు, కాంతులతో దగదగలాడుచున్న తనబవనమునకు చేరెను. (48)

ఆ నగరవాసులందఱును రాజుగారిమాటలను విని, 'తమ చిరకాలనాంచ నెఱవేఱబోవుచున్నది' అని పరమానందభరితులైరి. పిమ్మట రాజుగారియొద్ద సెలవుగైకొని, తమతమఇండ్లకేగిరి. వారు మిక్కిలి హర్షోల్లాసములతో తమకబీష్టమైన 'యువరాజు పట్టాభిషేకము' నిర్విఘ్నముగా కొనసాగుటకై ఇష్టదేవతలను బ్రక్షిత్తో అర్పించిరి. (49)

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే అయోధ్యాకాండే తృతీయస్కంధః (3)

వాల్మీకిమహర్షినిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి అయోధ్యాకాండమునందు మూడవసర్గము సమాప్తము

-- * * * --

4. నాల్గవసర్గము

శ్రీరాముడు కౌసల్యామాతను దర్శించుట. ఆమె తనకుమారుని ఆశీర్వదించుట.

గతేష్వథ నృపో భూయః పౌరేషు సహ మంత్రిభిః ।
మంత్రయిత్వా తతశ్చక్రే నిశ్చయజ్ఞః స నిశ్చయమ్ । 1

శ్వ ఏవ పుష్యో భవితా శ్వోఽభిషేచ్యస్తు మే సుతః ।
రామో రాజీవతామ్రాక్షో యౌవరాజ్య ఇతి ప్రభుః । 2

అథాంతర్లహమావిశ్య రాజా దశరథస్తదా ।
సూతమామంత్రయామాస రామం పునరిహోసయ । 3

ప్రతిగృహ్య స తద్వాక్యం సూతః పునరుపాయయౌ ।
రామస్య భవనం శీఘ్రం రామమానయితుం పునః । 4

ద్వాఃస్థైరావేదితం తస్య రామాయాగమనం పునః ।
శ్రుత్వైవ చాపి రామస్తం ప్రాప్తం శంకాన్వితోఽభవత్ । 5

పౌరులందఱును వెళ్లిన పిమ్మట నిశ్చయజ్ఞుడైన⁽¹⁾ దశరథమహారాజు మంత్రులతో మఱల సమాలోచన చేసి, అతడు తననిర్ణయమును ఇట్లు ప్రకటించెను. "రేపే పుష్యమీనక్షత్రము. కనుక సద్మములవంటి ఎఱ్ఱుని కన్నులుగల నా కుమారుడైన శ్రీరాముడు రేపు యువరాజుపట్టాభిషిక్తుడుకాగలడు. (1-2)

అంతట దశరథమహారాజు మంత్రులను పంపివైచి, తాను తన అంతఃపురుషునకు ఏగెను. పిమ్మట అతడు తనరథసారథికి 'శ్రీరాముని ఇచ్చటికి దీసికొని రమ్ము' - అని ఆజ్ఞయిచ్చెను. (3)

అప్పుడు ఆ రథసారథి మహారాజుమాట శిరసాహించి, శ్రీరాముని మఱల గొనివచ్చుటకై వెంటనే బయలుదేఱి, ఆయనబవనమును సమీపించెను. సుమంత్రుని పునరాగమనమునుగూర్చి ద్వారపాలకులు రామునకు నివేదించిరి. సుమంత్రుడు తననుండిరమునకు చేరినట్లు శ్రీరాముడు విని, పట్టాభిషేకమునకు విఘ్నమేదైనా ఏర్పడినదా? లేదా ఏదైననొక ఉపద్రవము సంభవించినదా? అను సందేహములకు గుఱియయ్యెను. (4-5)

1) దేశకాలపరిస్థితులను పూర్తిగా ఎఱిగి, సమయస్ఫూర్తితో సముచితములగు నిర్ణయములను తీసికొనుటలో సర్వసమర్థుడైన వానిని 'నిశ్చయజ్ఞుడు' అని యందురు.

ప్రవేశ్యచైనం త్వరితం రామో వచనమబ్రవీత్ ।
యదాగమనకృత్యం తే భూయః తద్రూహ్యశేషతః । 6

తమువాచ తతస్మాత్ రాజా త్వాం ద్రష్టుమిచ్ఛతి ।
శ్రుత్వా ప్రమాణమత్ర త్వం గమనాయేతరాయ వా । 7

ఇతి సూతవచః శ్రుత్వా రామోఽథ త్వరయాన్వితః ।
ప్రయయౌ రాజభవనం పునర్ద్రష్టుం నరేశ్వరమ్ । 8

తం శ్రుత్వా సమనుప్రాప్తం రామం దశరథో నృపః ।
ప్రవేశయామాస గృహం వివక్షుః ప్రియముత్తమమ్ । 9

ప్రవిశన్నేవ చ శ్రీమాన్ రాఘవో భవనం పితుః ।
దదర్శ పితరం దూరాత్ ప్రణిపత్య కృతాంజలిః । 10

ప్రణమంతం సముత్తాప్య తం పరిష్వజ్య భూమిపః ।
ప్రదిశ్య చాస్మై రుచిరమ్ ఆసనం పునరబ్రవీత్ । 11

రామ వృద్ధోఽస్మి దీర్ఘాయుః భుక్తా భోగా మయేష్సితాః ।
అన్నవద్భిః క్రతుశతైః తథేష్టం భూరిదక్షిణైః । 12

జాతమిష్టమపత్యం మే త్వమద్యానుపమం భువి ।
దత్తమిష్టమధీతం చ మయా పురుషసత్తమ । 13

అనుభూతాని చేష్టాని మయా వీర సుఖాన్యపి ।
దేవర్షిపితృనిప్రాణామ్ అన్యగోఽస్మి తథాఽత్యంతః । 14

వెంటనే రాముడు సుమంత్రుని తనభవనములోనికి రప్పించి, 'మఱల నీవు ఇచటికి వచ్చిన పనియేమో పూర్తిగా వివరింపుము' - అని అతనితో నుడివెను. (6)

సూతుడు శ్రీరామునివచనములను వినిన పిమ్మట ఆయనతో 'ఓ రామా! మహారాజుగారు మిమ్ములను చూడగోరుచున్నారు. అచటికి వెళ్లుటయా? లేదా? అనునది మీ ఇష్టము' - అని పలికెను. సుమంత్రునిమాటలను వినినంతనే శ్రీరాముడు ఏమాత్రము ఆలసింపక, మఱల మహారాజును దర్శించుటకై రాజభవనమునకు బయలుదేరినాడు. (7-8)

శ్రీరాముడు రాజభవనమునకు చేరినట్లు విని, దశరథ మహారాజు ఆయనకు ఒక ప్రియమైన మాటను తెలుపగోరి, అతనిని తనఅంతఃపురమున ప్రవేశపెట్టెను. (9)

సర్వశుభలక్షణసంపన్నుడైన శ్రీరాముడు తండ్రిగారింతఃపురమును ప్రవేశించుచు దూరమునుండియే నమస్కరించి, అంజలి పుటించినవాడై తండ్రిని దర్శించెను. తన కడకువచ్చి, మఱల ప్రణమిల్లుచున్న శ్రీరాముని లేవనెత్తి, దశరథుడు అతనిని తనఅక్కన జేర్చుకొనెను. పిదప అతనిని ఒక చక్కని ఆసనమున కూర్చుండజేసి, మఱల ఇట్లు పలికెను. (10-11)

"నాయనా! రామా! నాకు నయసుమీతినది. దర్మబద్ధములైన సుఖములను అన్నింటిని అనుభవించితిని. మృష్టాన్నదానములతో, భూరిదక్షిణలతో జ్యోతిష్కమము మొదలుకొని అశ్వమేధము వఱకుగల యజ్ఞములను వందలకొలదిగా ఆచరించితిని. ఇష్టసంతానప్రాప్తితో నాకలలు పండినవి. (చతుర్విధ పురుషార్థములు సిద్ధించినవి) నేడు ఈ భూమండలమున నీవు సాటిలేనివాడవు. ఓ బంగారుతండ్రి! వేదశాస్త్రాది విద్యలు నాకు అభ్యసని. అర్హములైన నిత్యాగ్నిహోత్రములను ఆచరించితిని. ఇష్టనస్తువులను కొల్లలుగా దానముచేసితిని. ఓ వీరా! నా అభిమతములను అన్నింటిని తీర్చుకొంటిని. వందలకొలదియజ్ఞములను ఆచరించుటచే దేవ-ఋణమును, వేదార్థయనముచే ఋషి-ఋణమును, సత్సంతానప్రాప్తిచే పితృ-ఋణమును దానధర్మములచే విధ్ర-ఋణమును, దర్మసుఖానుభవముచే అత్య-ఋణమును (ఋణ పంచకమును)⁽¹⁾ తీర్చుకొంటిని. (12-14)

1) సైన ఋణపంచకమును గూర్చి వివరింపబడినది - ఇక శ్రుతులలో ప్రస్తావించబడిన 'ఋణత్రయ' ప్రశస్తిని గూర్చి సూక్ష్మ వివేచనము -

"జాయమానోవై బ్రాహ్మణః త్రిభిర్ఋణవాజాయతే ।

బ్రహ్మచర్యేణ - ఋషిభ్యో, యజ్ఞేన దేవేభ్యః, ప్రణయాపితృభ్యః" - ఇతి ॥

పుట్టుకతోడనే ద్విజుడు మూడు ఋణములు (ఋణత్రయము) కలిగియుండును. నిర్దుష్టముగా బ్రహ్మచర్యమును పాటించుచు నియమనిష్ఠులతో వేదాదివిద్యలను అభ్యసించినచో ఋషి-ఋణము తీరును. పవిత్రమైన యజ్ఞములను ఆచరించినచో దేవ-ఋణము తీరును. సత్సంతానమును పొందుటచే పితృ-ఋణము తీరును.

న కించిన్మమ కర్తవ్యం తవాన్యత్రాభిషేచనాత్.
అతో యత్ త్యామహం బ్రూయాం తన్మే త్వం కర్తుమర్హసి. 15

అద్య ప్రకృతయః సర్వాః త్వామిచ్ఛంతి నరాధిపమ్.
అత స్త్వాం యువరాజానమ్ అభిషేక్ష్వామి పుత్రక. 16

అపి చాద్యాశుభాన్ రామ స్వప్నే పశ్యామి దారుణాన్.
సనిర్దాతా దివోల్కా చ పతతీహ మహాస్వనా. 17

అవస్థబ్ధం చ మే రామ నక్షత్రం దారుణైర్గ్రహైః.
అవేదయంతి దైవజ్ఞాః సూర్యాంగారకరాహుభిః. 18

ప్రాయేణ హి నిమిత్తానామ్ ఈదృశానాం సముద్యవే.
రాజా హి మృత్యుమాప్నోతి ఘోరాం వాపదమృచ్ఛతి. 19

తద్యావదేవ మే చేతో న విముంచతి రాఘవ.
తావదేవాభిషేచస్వ చలా హి ప్రాణినాం మతిః. 20

అద్య చంద్రోఽభ్యుపగతః పుష్యోత్పూర్వం పునర్వసూ.
శ్వః పుష్యయోగం నియతం వక్ష్యంతే దైవచింతకాః. 21

తతః పుష్యేఽభిషేచస్వ మనస్త్యరయతీవ మామ్.
శ్వస్త్యాఽహమ్ అభిషేక్ష్వామి యౌవరాజ్యే పరంతప. 22

తస్మాత్ త్వయాఽద్యప్రభృతి నిశేయం నియతాత్మనా.
సహ వధోవపస్తవ్యా దర్శప్రస్తరశాయినా. 23

సుహృదశ్చాప్రమత్తాస్త్యాం రక్షంత్యద్య సమంతతః.
భవంతి బహువిఘ్నాని కార్యాణ్యేవం విధాని హి. 24

విప్రోషితశ్చ భరతో యావదేవ పురాదితః.
తావదేవాభిషేకస్తే ప్రాప్తకాలో మతో మమ. 25

కామం ఖయి సతాం వృత్తే భ్రాతా తే భరతః స్థితః.
జ్యేష్ఠానువర్తీ ధర్మాత్మా సానుక్రోశో జితేంద్రియః. 26

కింఁ చిత్తం మనుష్యాణామ్ అనిత్యమితి మే మతిః.
సతాం య ధర్మనిత్యానాం కృతశోభి చ రాఘవ. 27

కనుక నీ పట్టాభిషేకమును నిర్వహించుటతప్ప నాకు మఱియొక కర్తవ్యము నీదియును మిగిలిలేదు. అందువలన నీవు (నా తృప్తికొఱకు) నేను చెప్పినట్లు చేయుము. (15)

ఓ నాయనా! రాజులు, మంత్రులు మొదలుగాగల ప్రజలందఱును నీవు రాజువు కావలెను. అని అభిలషించుచున్నారు. కావున నిన్ను యువరాజునుగా పట్టాభిషిక్తుని చేయుచున్నాను. (16)

ఓ రామా! మఱొక్కమాట, ఈమధ్య కలలో నాకు బయంకరములైన అపశకునములు కనబడుచున్నవి. సిద్ధుగులతోగూడిన ఉల్కలు (తోకచుక్కలు) మహాద్వనులను గావించుచు పగటిపూటనే నేలపై రాలుచున్నవి. (17)

ఓ రామా! నా జన్మనక్షత్రమున (జన్మరాశియందు) క్రూరగ్రహములైన సూర్యుడు, కుజుడు, రాహువు చేరియున్నారని జ్యోతిషశాస్త్రజ్ఞులు తెలుపుచున్నారు. సాధారణముగా ఇట్టి దుర్మిమిత్తములు ఏర్పడినప్పుడు రాజు మరణించుటయో లేక తీరని ఆపదలపాలగుటయో జరుగును. ఓ రఘురామా! ఇప్పటి నా (ఈ) బుద్ధి (సంకల్పము) మాఱకముందే నీవు యువరాజు పట్టాభిషిక్తుడవు కమ్ము. మానవులకు బుద్ధిచాంచల్యము సహజముగదా! (18-20)

నేడు చంద్రుడు పునర్వసు నక్షత్రముననున్నాడు. రేపు 'చంద్రుడు పుష్యమీ నక్షత్రమున ఉన్నప్పుడు పట్టాభిషేకమును జరుపుట ప్రశస్తము' - అని దైవజ్ఞులు తెలుపుచున్నారు. కావున 'ఓ రామా! పుష్యమీనక్షత్రయుక్తసుముహూర్తముననే అభిషిక్తుడవు కమ్ము'. ఈ విషయమున నా మనస్సు నన్ను తొందరపెట్టుచున్నది. కనుక రేపే నిన్ను యువరాజుపట్టాభిషిక్తునిగా జేయుదును. (21-22)

అందువలన ఇప్పటినుండియే నియమములను పాటించుచు నీవును, మా కోడలు సీతాదేవియును రాత్రివేళ ఉపవాసదీక్షను నడుపుచు దర్బాస్తరణములపై శయనింపవలెను. (23)

సామాన్యముగా ఇట్టి శుభకార్యములకు పెక్కు విఘ్నములు ఎదురగుచుండును. కావున నీ మిత్రులెల్లరును అన్ని విధములుగా అప్రమత్తులై ఇప్పటినుండియే నిన్ను కాపాడుచుండురుగాక. (24)

కేకేయరాజ్యమున మాతామహుని (తాతగారి) ఇంటనున్న చిరతుడు తిరిగి అయోధ్యకు వచ్చులోపలనే నీవు యువరాజు పట్టాభిషిక్తుడవగుట మేలని నాకు తోచుచున్నది. నీ తమ్ముడైన చిరతుడు సర్వదా అన్న అడుగుజాడలలో నడచుకొనువాడు, ధర్మబుద్ధిగలవాడు, దయాళువు, ఇంద్రియనిగ్రహము (సంయమనము) గలవాడు, మీదు మిక్కిలి నిస్సందేహముగా అతడు సత్పురుషుల మార్గమునే యనుసరించువాడు. ఐనను శ్రీరామా! సాధారణముగా మనుష్యుల యొక్క చిత్తములు చంచలములు - ధర్మనిరతులైన సత్పురుషులమనస్సులుగూడ ఒక్కొక్కప్పుడు వేర్వేలు కారణములవలన రాగద్వేషములచే ప్రభావితములగు చుండును. ఇది నా అభిప్రాయము. (25-27)

ఇత్యుక్తస్సోఽభ్యనుజ్ఞాతః శ్వో భావిన్యభిషేచనే ।
ప్రజేతి రామః పితరమ్ అభివాద్యాభ్యయాద్భహమ్ ॥ 28

ప్రవిశ్యచాత్మనో వేశ్మ రాజ్ఞోద్దిష్టేఽభిషేచనే ।
తత్క్షణేన చ నిర్గమ్య మాతురంతఃపురం యయౌ ॥ 29

తత్ర తాం ప్రవణామేవ మాతరం క్షౌమవాసినీమ్ ।
వాగ్యతాం దేవతాగారే దదర్శాయాచతీం శ్రియమ్ ॥ 30

ప్రాగేవచాగతా తత్ర సుమిత్రా లక్ష్మణస్తదా ।
సీతా చానాయితా శ్రుత్వా ప్రియం రామాభిషేచనమ్ ॥ 31

తస్మిన్ కాలే హి కౌసల్యా తస్మావామీలితేక్షణా ।
సుమిత్రయాఽన్వాస్యమానా సీతయా లక్ష్మణేన చ ॥ 32

శ్రుత్వా పుష్యేణ పుత్రస్య యౌవరాజ్యాభిషేచనమ్ ।
ప్రాణాయామేన పురుషం ధ్యాయమానా జనార్దనమ్ ॥ 33

తథా సన్నియమామేవ సోఽభిగమ్యాభివాద్య చ ।
ఉవాచ పచనం రామో హర్షయం స్తామిదం తదా ॥ 34

అంబ పిత్రా నియుక్తోఽస్మి ప్రజాపాలనకర్మణి ।
భవితా శ్వోఽభిషేకో మే యథా మే శాసనం పితుః ॥ 35

సీతయాప్యపవస్తవ్యా రజనీయం మయా సహ ।
ఏవమ్ ఋత్విగుపాధ్యాయైః సహ మాముక్తవాన్ పితా ॥ 36

యాని యాన్యత్ర యోగ్యాని శ్వో భావిన్యభిషేచనే ।
తాని మే మంగళాన్యద్య వైదేహ్యశ్చైవ కారయ ॥ 37

ఏతచ్చుత్వా తు కౌసల్యా చిరకాలాధికాంక్షితమ్ ।
హర్షబాష్పకలం వాక్యమ్ ఇదం రామమభాషత ॥ 38

వత్స రామ చిరంజీవ హతాస్తే పరిపంథినః ।
జ్ఞాతీన్ మే త్వం శ్రియా యుక్తః సుమిత్రాయాశ్చ నందయ ॥ 39

మఱునాడు జరుగనున్న పట్టాభిషేకవిషయములనుగూర్చి తెలిపి, 'నాయనా! రామా! ఇక వెళ్ళము' అని అనుజ్ఞ ఇచ్చిన పిమ్మట- శ్రీరాముడు తండ్రికి ప్రణమిల్లి, తనభవనమునకు చేరెను. (28)

రాముడు తనభవనమున ప్రవేశించెను. పిమ్మట తనతండ్రియగు దశరథుడు సంకల్పించిన యువరాజపట్టాభిషేకమును గూర్చి కౌసల్యామాతకు తెలుపదలచినవాడై తత్క్షణమే బయలుదేలి, ఆమెయంతఃపురమునకు చేరెను. (29)

అచ్చట కౌసల్యాదేవి ప్రతాచరణమునకు తగిన పట్టువస్త్రములను ధరించి, అంతఃపురమునందలి తనపూజా మందిరమున ఇష్టదైవధ్యానమునందు నిమగ్నయై, శ్రీరామునికై రాజ్యలక్ష్మినిగోరుచు మౌనముగా ప్రార్థించుచుండెను. అట్టి దశలో రఘురాముడు ఆమెను దర్శించెను. (30)

సంతోషకరమైన శ్రీరామునిపట్టాభిషేకవార్తను వినియున్న సుమిత్రాదేవియు, లక్ష్మణుడును, రాముడు రాకముందే అచటికి చేరియుండిరి. సీతాదేవియు దాసీజనమువెంట అచ్చటికి వచ్చియుండెను. (31)

శ్రీరాముడు అచ్చటికి వచ్చునప్పటికే కౌసల్యాదేవి 'తన పుత్రుడైన శ్రీరామునకు పుష్యమీనక్షత్రయుక్త సుముహూర్తమున యువరాజపట్టాభిషేకము జరుగును' అని వినియుండెను. సుమిత్రాదేవియు, లక్ష్మణుడును, సీతాదేవియు ఆమెను సేవించు చుండిరి. కౌసల్యాదేవి ప్రాణాయామపూర్వకముగా పురుషోత్తముడైన శ్రీమన్నారాయణుని ధ్యానించుచు కనులు మూసికొనియుండెను. ఆ శ్రీరాముడు నియమనిష్ఠలలోనున్న తల్లిని సమీపించి, ఆమెకు పాదాభివందనమాచరించెను. పిమ్మట అతడు ఆమెకు సంతోషమును గూర్చుచు ఇట్లు వచించెను. (32-34)

"అమ్మా! ప్రజలనుపాలించు బాధ్యతలను చేపట్టవలసినదిగా తండ్రిగారు నన్ను ఆజ్ఞాపించిరి. వారి ఆదేశముననుసరించి, రేపు నాకు యువరాజపట్టాభిషేకము జరుగును. 'నా బాధ్యయగు సీతయు నేనును నేటి రాత్రి ఉపనయింపవలెను. తండ్రిగారు ఋత్విజులతో, గురువులతో ఆలోచించి ఇచ్చిన ఆదేశమిది. (35-36)

అమ్మా! రేపు జరుగనున్న పట్టాభిషేకమునకు సంబంధించి ఆచరింపదగు (అభ్యంజనాది) మంగళకార్యక్రమములను నాకును, వైదేహికిని నిర్వహింపుము". (37)

అంతట కౌసల్యాదేవి తాను చిరకాలమునుండి అభిలషించుచున్న శ్రీరామపట్టాభిషేకవార్తను విని, ఆనంద బాష్పములను రాల్చుచు రామునితో ఈ విధముగా అవ్యక్త మధురవచనములను పల్కినది. (38)

"నా చిన్నారి రామయ్యా! చిరకాలము వర్తిల్లుము. నీ శత్రువులు నశింతురు గాక, నీవు రాజ్యలక్ష్మిని చేపట్టుము, మనబంధువులందఱిని (నా బంధువులను, సుమిత్రపిన్ని

కల్యాణే బత సక్షత్రే మయి జాలోఽసి పుత్రక।
యేన త్వయా దశరథో గుణైరారాధితః పితా। 40

అమోఘం బత మే క్షాంతం పురుషే పుష్కరేక్షణే।
యేయమిక్ష్వాకురాజ్యశ్రీః పుత్ర త్వాం సంశ్రయిష్యతి। 41

ఇత్యేవముక్తే మాత్రేదం రామో భ్రాతరమబ్రవీత్।
ప్రాంజలిం ప్రహృమాసీనమ్ అభివీక్ష్య స్మయన్నివ। 42

లక్ష్మణేనాం మయా సార్థం ప్రకాశి త్వం వసుంధరామ్।
ద్వితీయం మేఽంతరాత్మానం త్వమియం శ్రీరుపస్థితా। 43

సామిత్రే భుంక్త్య భోగాం స్వప్న ఇష్టాన్ రాజ్యఫలాని చ।
జీవితం చ హి రాజ్యం చ త్వదర్థమ్ అభికామయే। 44

ఇత్యుక్త్వా లక్ష్మణం రామో మాతరావభివాద్య చ।
అభ్యనుజ్ఞాప్య సీతాం చ జగామ స్వం నివేశనమ్। 45

బంధుపులను) అనందింపజేయుము. నాయనా! ఒక శుభనక్షత్రయుక్త లగ్నమున నీవు నాయందు ఉదయించి, నాకు ఎవలేని సంతోషమును గూర్చితివి. శుభలక్షణసంజాతుడవైన నీయొక్క సద్గుణములకు మీ తండ్రి దశరథుడు ఎంతగానో మురిసిపోవుచున్నాడు. కన్యయ్యా! కమలాక్షుడు, పురుషోత్తముడు ఐన శ్రీమన్నారాయణునిగూర్చి దీక్షతో నేనానర్చిన ఉపవాసవ్రతాదులన్నియును సఫలములైనవి. అందువలననే ఈ ఇక్ష్వాకురాజ్యలక్ష్మీ నిన్ను వరింపనున్నది." (39-41)

కౌసల్యానూత ఇట్లు ఆశీర్వచనములను పలికిన పిమ్మట, శ్రీరాముడు ప్రక్కనే వినమ్రుతతో అంజలి ఘటించి, ఆసీనుడైయున్న సోదరుడగు లక్ష్మణస్వామితో చిటునవ్వు చిందించుచు ఇట్లు నుడివెను. (42)

"ఓ లక్ష్మణా! నీవు నా బహిఃప్రాణము. కావున ఈ కౌసల రాజ్యలక్ష్మీ నిన్నును చేరినట్లే. కనుక నాతోగూడి, నీవును ఈ వసుంధను పాలింపుము. ఓ సామిత్రీ! నీకు ఇష్టములైన సకలభోగ్యపదార్థములను అనుభవింపుము. ఆమూల్యములైన రత్నములను, వస్త్రములను, ఆభరణాదులను పొందుము. ఈ రాజ్యమేగాదు నా ప్రాణములేనీవి. వీటినన్నింటినీ నీ కొఱకే కోరుకొనుచున్నాను." (43-44)

లక్ష్మణునితో ఈ విధముగా పలికిన పిదప, శ్రీరాముడు తల్లులిద్దరికిని పాదాభివందనమునాచరించెను. అనంతరము వారిని, సీతాదేవిని వీడ్కొని అతడు తనభవనమునకు చేరెను. (45)

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే అయోధ్యాకాండే చతుర్దశస్కంధః (4)

వాల్మీకిమహర్షినిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి అయోధ్యాకాండమునందు నాల్గవసర్గము సమాప్తము

-- * * * --

5. ఐదవసర్గము

వసిష్ఠమహర్షి సీతారాములచే ఉపవాసపువ్రతదీక్షలను స్వీకరింపజేయుట.

సందిశ్య రామం నృపతిః శ్వో భావిన్యభిషేచనే।
పురోహితం సమావళాయ వసిష్ఠంచేదమబ్రవీత్। 1

గచ్ఛోపవాసం కాకుల్స్థం కారయాద్య తపోధన।
శ్రీయశోరాజ్యలాభాయ వధ్వా సహ యతవ్రతమ్। 2

తథేతి చ స రాజానమ్ ఉక్త్వా వేదవిదాం వరః।
స్వయం వసిష్ఠో భగవాన్ యయా రామనివేశనమ్। 3

మఱునాడు జరుగనున్న పట్టాభిషేకసందర్భముగా ఉపవాసాది నియమములను పాటించునునిచెప్పి, దశరథుడు శ్రీరాముని సంపివైచెను. పిమ్మట అతడు వంశగురువైన వసిష్ఠుని పిలిపించి, ఇట్లనెను. (1)

"ఓ తపోధనా! నేడు రామభవనమునకు వెళ్లి, సంపదలు, కీర్తిప్రతిష్ఠలు, రాజ్యాధికారము ప్రాప్తించుటకై శ్రీరాముడు మా కోడలగు సీతాదేవితోగూడి, ఉపవాసాదివ్రతనియమములను పాటించునట్లు చేయుము." (2)

పిమ్మట వసిష్ఠుడు రాజాగారితో 'అట్లే' యని పలికెను. అతడు వేదవేత్తలలో శ్రేష్ఠుడు, పూజ్యుడు, మంత్రనిద్యాకుశలుడు మిక్కిలి దృఢమైన వ్రతదీక్షగలవాడు. అట్టి వసిష్ఠుడు శ్రీరామునకు మంత్ర

ఉపవాసయితుం రామం మంత్రవిన్మంత్రకోవిదః ।
 బ్రాహ్మం రథవరం యుక్తమ్ ఆస్థాయ సుదృఢవ్రతః ॥ 4

స రామభవనం ప్రాప్య పాండురాభ్రాతునప్రభమ్ ।
 తిస్రః కక్ష్యా రథేనైవ వివేశ మునిసత్తమః ॥ 5

తమాగతమ్ ఋషిం రామః త్వరన్నివ ససంభ్రమః ।
 మానయిష్యన్ స మానార్హం నిశ్చక్రామ నివేశనాత్ ॥ 6

అభ్యేత్య త్వరమాణశ్చ రథాభ్యాశం మనీషిణః ।
 తతోఽవతారయామాస పరిగృహ్య రథాత్ స్వయమ్ ॥ 7

స చైనం ప్రశ్రితం దృష్ట్వా సంభాష్యాభిప్రసాద్య చ ।
 ప్రియార్హం హర్షయన్ రామమ్ ఇత్యువాచ పురోహితః ॥ 8

ప్రసన్నస్తే పితా రామ యౌవరాజ్యమవాప్స్యసి ।
 ఉపవాసం భవానద్య కరోతు సహ సీతయా ॥ 9

ప్రాతస్త్వామభిషేక్తా హి యౌవరాజ్యే నరాధిపః ।
 పితా దశరథః ప్రిత్యా యయాతిం నహుషో యథా ॥ 10

ఇత్యుక్త్వా స తదా రామమ్ ఉపవాసం యతవ్రతమ్ ।
 మంత్రవత్ కారయామాస చైదేహ్య సహితం మునిః ॥ 11

తతో యథావద్రామేణ స రాజ్ఞో గురురర్చితః ।
 అభ్యనుజ్ఞాప్య కాకుత్స్థం యయౌ రామనివేశనాత్ ॥ 12

సుహృద్భిస్తత్ర రామోఽపి సహసీనః ప్రియంవదైః ।
 నభాజితో వివేశాథ తాననుజ్ఞాప్య సర్వశః ॥ 13

హృష్టనారీనరయుతం రామవేశ్మ తదా బభౌ ।
 యథా మత్తద్విజగణం ప్రపుల్లనశినం సరః ॥ 14

స రాజభవనప్రభ్యాత్ తస్మాద్రామనివేశనాత్ ।
 నిర్గత్య దదృశే మార్గం వసిష్ఠో జనసంవృతమ్ ॥ 15

బృందబృందైరయోధ్యాయాం రాజమార్గాః సమంతతః ।
 బభూవురభిసంబాధాః కుతూహలజనైర్వృతాః ॥ 16

పూర్వకముగా ఉపవాసాదివ్రతదీక్షలనిచ్చుటకై బ్రాహ్మణులు ప్రయాణము చేయుటకు అనునైనది, గుఱ్ఱములను పూన్చినది ఐన ఒక గొప్ప రథముపై అధిరోహించి, శ్రీరాముని భవనమునకు బయలుదేరినాడు. (3-4)

ఆ మునీశ్వరుడు తెల్లని మేఘమువలె వెలుగులను విరజిమ్ముచున్న శ్రీరామునిభవనమునకు చేరి, ఆ రథముపైననే మూడు కక్ష్యలు దాటి, అందు ప్రవేశించెను. (5)

తనమందిరమునకు విచ్చేసిన పూజ్యుడైన వసిష్ఠమహర్షిని అతిథిమర్యాదలతో సత్కరించుటకై శ్రీరాముడు తత్తరపాటుతో త్వరత్వరగా తన ఆంతఃపురమునుండి బయటికి వచ్చెను. (6)

పిమ్మట రాముడు విద్యాంసుడైన వసిష్ఠుని యొక్క రథమును శీఘ్రముగా సమీపించి, స్వయముగా ఆయనకు చేయూతనిచ్చి, రథమునుండి క్రిందికి దింపెను. (7)

అట్లు వినముడై వచ్చిన శ్రీరాముని జూచి, వసిష్ఠమహర్షి కుశలప్రశ్నలతో ప్రసన్నునిగావించెను. ప్రేమపాత్రుడైన ఆయన సంతోషమును ఇనుమడింపజేయుచు అతడు ఇట్లు నుడివెను. (8)

"ఓ రామా! మీ తండ్రిగారిఅనుగ్రహకారణముగా నీవు యువరాజుపట్టాభిషిక్తుడవు కానున్నావు. కనుక సీతాదేవితోగూడి నీవు ఉపవాసవ్రతదీక్షను పాటించుము. మీ తండ్రియైన దశరథ మహారాజు, నహుషుడు యయాతికివలె నీవు ఉదయమున నీకు పరమస్థితిలో యౌవరాజ్యపట్టాభిషేకమహోత్సవమును జరుపనున్నాడు." (9-10)

ఆ మహర్షి ఇట్లు పలికి, అప్పుడు సీతారాములకు మంత్ర పూర్వకముగా ఉపవాసాదివ్రతదీక్షలను ఇప్పించెను. (11)

రాజగురువైన వసిష్ఠుడు విధ్యుక్తముగా శ్రీరామునిచే పూజలను అందుకొనెను. పిమ్మట తనవెంట వచ్చుచున్న శ్రీరాముని నిలిపి, ఆయనను వీడ్కొని, ఆ భవనమునుండి బయలుదేరినాడు. (12)

పిమ్మట శ్రీరాముడును ప్రియరాషణము చేయుచున్న మిత్రులతో ఆసీనుడై, అచట కొంతతడవు గడపెను. అనంతరము అతడు పెక్కురీతుల వారిచే అభినందింపబడి, వారిని వీడ్కొలిపి, తన ఆంతఃపురమున ప్రవేశించెను. (13)

ఆ రామమందిరము సంతోషముతో పొంగిపోవుచున్న స్త్రీపురుషులతో నిండియుండెను. అప్పుడది మదించిన పక్షులతోను, చక్కగా వికసించిన పద్మములతోను కలకలలాడుచున్న సరస్సువలె విరాజిల్లుచుండెను. (14)

ఆ వసిష్ఠుడు రాజభవనసదృశమైన ఆ రామమందిరమునుండి బయలుదేరిన పిమ్మట జనసమ్మర్దముతోనున్న రాజమార్గమును జూచెను. (15)

అయోధ్యానగరమునందలి రాజమార్గములన్నియును శ్రీరామ పట్టాభిషేకమహోత్సవమును చూడవేడుకపడుచున్న జనబృందములతో (ఇసుక వేస్తే రాలనంతగా) క్రిక్కిరిసియుండెను. అచట గుంపులు

జనబృందోర్మిసంఘర్షహర్షస్వనవతస్తదా ।
బభావ రాజమార్గస్య సాగరోస్యేవ నిస్వనః । 17

సీక్తసంమృష్టరథ్యా హి తదహర్షనమాలినీ ।
ఆసీదయోధ్యా నగరీ సముచ్చితగృహధ్వజా । 18

తదా హ్యయోధ్యానిలయః సస్త్రీబాలాబలో జనః ।
రామాభిషేకమాకాంక్షన్నాకాంక్షదుదయం రవేః । 19

ప్రజాలంకారభూతం చ జనస్యానందవర్తనమ్ ।
ఉత్సుకో భాజ్ఞనోద్రష్టుం తమయోధ్యామహోత్సవమ్ । 20

ఏవం తం జనసంబాధం రాజమార్గం పురోహితః ।
వ్యూహన్నివ జనౌఘం తం శస్త్రై రాజకులం యయౌ । 21

సీతాభ్రశిఖరప్రఖ్యం ప్రాసాదమధిరుహ్య సః ।
సమీయాయ నరేంద్రేణ శక్రేణేవ బృహస్పతిః । 22

తమాగతమభిషేక్త్య హిత్వా రాజాసనం నృపః ।
పత్రచ్చ స చ తస్మై తత్ కృతమిత్యభ్యవేదయత్ । 23

తేనచైవ తదా తుల్యం సహాసినాః సభాసదః ।
ఆసనేభ్యః సముత్తస్టుః పూజయంతః పురోహితమ్ । 24

గురుణాత్వభ్యనుజ్ఞాతో మనుజౌఘం విస్మయ తమ్ ।
వివేశాంతఃపురం రాజా సింహో గిరిగుహామివ । 25

తదగ్ర్యవేషప్రమదాజనాకులం
మహేంద్రవేశ్యప్రతిమం నివేశనమ్ ।
విదీపయంత్యారు వివేశ పార్థివః
శశీవ తారాగణసంకులం నభః । 26

గుంపులుగా జేరిన జనులెల్లరును సముద్రతరంగములవలె
అహమహామికతో ఒకరినొకరు త్రోసికొనుచుండిరి. వారిసంతోష
సంఘర్షణధ్వనులతో నిండిన రాజమార్గకోలాహలము సాగరఘోష
వలె మిన్నుముట్టుచుండెను. జనులు ఆనాడు నగరమునందలి
రాజవీధులను చక్కగా శుభ్రపఱచి, కలయంపిచల్లరి. అందంతటను
బారులుతీర్చి సోకచెట్లను, అరటిచెట్లను చూడముచ్చటగా
అలంకరించిరి. అన్ని గృహముల మీదను ధ్వజపతాకములరెపరెపలు
కనువిందుగావించుచుండెను. అప్పటి ఆ అయోధ్యావైభవము
వర్ణనాతీతము. (16-18)

‘మఱునాడు శ్రీరామునకు యువరాజసత్త్వాభిషేకము జరుగును’
అను వార్తను విన్నప్పటినుండియు, అయోధ్యావాసులైన స్త్రీలు,
పురుషులు, బాలురు, బాలికలు, వృద్ధులు ఎల్లరును ఆ
మహోత్సవమును చూచియానందించుటకై ఉవ్వెళ్ళారుచు,
సూర్యోదయమునకై ఎదురుతెన్నులు చూచుచుండిరి. (19)

ప్రజలు తమఇంద్రియము, తమను అలంకరించుకొనుటకు
దోహదకారియు, వారికి ఆనందాతిశయమును గూర్చునదియు ఐన
ఆ అయోధ్యామహోత్సవమును కనులార దర్శించుటకై
తహతహపడుచుండిరి. (20)

వసిష్ఠమహర్షి జనసమృద్ధముతో నిండిన ఆ రాజమార్గమును గాంచుచు,
ఆ ప్రజాసమూహమును రెండుగా వేర్పఱచుచున్న వానివలె రథముపై తిన్నగా
సాగుచు రాజభవనమునకు చేరెను. తెల్లని మేఘములచే ఆవృతమైన
గిరిశిఖరమువలెనున్న రాజభవనమును అరిరోహించి, ఆ వసిష్ఠమహాముని
బృహస్పతి దేవేంద్రుని జేరినట్లు దశరథుని సమీపించెను. (21-22)

అట్లు తనకడకు వచ్చిన మునిని జూచి, దశరథుడు తన
రాజాసనమునుండి దిగి, ఎదురుగా వచ్చి, ‘శ్రీరామునకు ఉపవాస
దీక్షను ఇచ్చితిరా?’ అని ప్రశ్నించెను. అప్పుడు వసిష్ఠుడు ‘అట్లే
కావించితిని’ అని రాజుతో పలికెను. అప్పుడు దశరథునితోపాటు
అచట ఆసీనులైయున్న సభాసదులందఱును ఒక్కొక్కరిగా తమతమ
ఆసనములనుండి లేచి నిలబడి, వసిష్ఠునియొడ గౌరవమును ప్రకటించిరి.
గురువుగారినుండి అనుజ్ఞను గైకొని, దశరథమహారాజు సదస్యులనెల్లరను
వీడ్కొని, సింహము పర్వతగుహనువలె రాజాంతఃపురమున
ప్రవేశించెను. చక్కనివేషములతో ఆభరణాదులతో మనోహరముగా
నున్న సుందరీమణులతో ఆ రాజభవనము నిండియుండెను. అది
దేవేంద్రభవనమును తలపించుచు వెలుగులను చిమ్ముచుండెను.
అట్టి మనోజ్ఞమందిరమున దశరథుడు చంద్రుడు నక్షత్రములతో
మిలమిలలాడుచున్న ఆకాశమునవలె ప్రవేశించెను. (23-26)

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే అయోధ్యాకాండే పంచమస్తర్గః (5)

వాల్మీకిమహర్షినిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి అయోధ్యాకాండమునందు ఐదవస్తర్గము సమాప్తము

6. ఆటవసర్గము

శ్రీరామునిపట్టాభిషేకార్తను వినినంతనే ప్రజలు సంబరముతో పొంగిపోవుట, పురమంతయును అలంకారములతో మీఱుమీట్లు గొల్పుట.

గతే పురోహితే రామః స్నాతో నియతమానసః ।
సహ పత్న్యా విశాలాక్ష్యా నారాయణముపాగమత్ ॥ 1

ప్రగృహ్య శిరసా పాత్రీం హవిషో విధివత్తదా ।
మహతే దైవతాయాజ్యం జహావ జ్వలితేనరే ॥ 2

శేషం చ హవిషస్తస్య ప్రాశ్యాశాస్యాత్మనః ప్రియమ్ ।
ధ్యాయన్ నారాయణం దేవం స్వాస్తీర్లే కుశసంస్తరే ॥ 3

వాగ్యతః సహ వైదేహ్య భూత్వా నియతమానసః ।
శ్రీమత్యాయతనే విష్ణోః శిశ్యే సరవరాత్మజః ॥ 4

ఏకయామావశిష్టాయాం రాత్ర్యాం ప్రతివిబుధ్య సః ।
అలంకారవిధిం కృత్స్నం కారయామాస వేశ్మనః ॥ 5

తత్ర శృణ్వన్ సుఖా వాచః సూతమాగధవందినామ్ ।
పూర్వాం సంధ్యాముపాసీన్ జజాప యతమానసః ॥ 6

తుష్టావ ప్రణతశ్చైవ శిరసా మధుసూదనమ్ ।
విమలక్షౌమసంవీతో వాచయామాస చ ద్విజాన్ ॥ 7

తేషాం పుణ్యాహవోషోఽథ గంభీరమధురస్తదా ।
అయోధ్యాం పూరయామాస తూర్యవోషానునాదితః ॥ 8

కృతోపవాసం తు తదా వైదేహ్య సహ రాఘవమ్ ।
అయోధ్యానిలయః శ్రుత్వా సర్వః ప్రముదితో జనః ॥ 9

తతః పౌరజనస్సర్వః శ్రుత్వా రామాభిషేచనమ్ ।
ప్రభాతాం రజనీం దృష్ట్వా చక్రే శోభయితुం పురీమ్ ॥ 10

సితాభ్రశిఖరాభేషు దేవతాయతనేషు చ ।
చతుష్పథేషు రథ్యాసు చైత్యేష్వట్టాలకేషు చ ॥ 11

వసిష్ఠమహర్షి వెల్లిన పిమ్మట శ్రీరాముడు స్నానకృత్యములను ముగించుకొని, నిశ్చలమనస్కుడై, విశాలాక్షియైన దర్మపత్నియగు సీతాదేవితోగూడి శ్రీమన్నారాయణుని సేవించెను. పిమ్మట అతడు హవిస్సుతోగూడిన పాత్రను శిరమున దాల్చి, అగ్నికి ప్రదక్షిణమస్కారములనొనర్చి, శ్రీ మహావిష్ణువునుద్దేశించి, జ్వలించు చున్న అగ్నియందు శాస్త్రప్రకారము హోమము చేసెను. (1-2)

దశరథమహారాజకుమారుడైన శ్రీరాముడు తమకు శుభములు చేకూరుటకై సీతాదేవితోగూడి హోమము చేయుగామిగిలిన హవిస్సును స్వీకరించెను. పరమదైవమైన శ్రీమహావిష్ణువును ద్యానించుచు మౌనముగా మనోనిగ్రహముతో దర్శనీయమైన విష్ణుమందిరమున చక్కగా పఠవబడిన దర్పాస్తరణముపై వారు ఇరువురును శయనించిరి. (3-4)

శ్రీరాముడు వేకువజాముననే మేల్కొని, (తన) గృహమునకు పూర్తిగా అలంకారములను చేయించెను. సూతులయొక్క దైన స్తుతులను, వందిమాగధులు నిర్వహించుచున్న స్తుతిపాఠములను, వంశావళికిర్తనలను ఆలకించెను. పిమ్మట అతడు ఏకాగ్రతతో ప్రాతస్సంధ్యాదిదేవతయైన సూర్యుని ఉపాసించుచు గాయత్రీ మంత్రమును జపించెను. (5-6)

సంధ్యోపాసనానంతరము స్వచ్ఛమైన పట్టునస్త్రములను ధరించి, శ్రీరాముడు శ్రీమన్నారాయణుని సాష్టాంగ నమస్కార పూర్వకముగా స్తుతించెను. పిమ్మట బ్రాహ్మణులు శ్రీ సీతారాములను స్వస్తి వచనములతో ఆశీర్వదించిరి. (7)

ఆ బ్రాహ్మణోత్తములయొక్క మధురగంభీరములైన పుణ్యాహవాచనవేదవోషలు, తూర్యధ్వనులు అయోధ్య యందంతటను మాటుమ్రోగెను. (8)

సీతాదేవితోగూడి రామపుడు ఉపవాసాదిదీక్షలను స్వీకరించినట్లు విని, అయోధ్యావాసులైన జనులందఱును పరమానందభరితులైరి. అనంతరము పురవాసులందఱును శ్రీరామపట్టాభిషేకము జరుగబోవుచున్నదని విని, ప్రభాత సమయముననే నీదులను శుభ్రపఱచిరి. కస్తూరికలయంపి చల్లిరి, రంగవల్లికలను తీర్చిదిద్దిరి. ద్వారతోరణములతో, పూలమాలలతో అలంకరించి పురమును శోభాయమానమొనర్చిరి. (9-10)

తెల్లనిమేఘములచే ఆవృతములైనసర్వతశిఖరములవలె ఎత్తైన దేవాలయములమీదను, నీధుల కూడల్లయందును,

నానాసణ్యసమృద్ధేషు వణిజామాపణేషు చ।
కుటుందినాం సమృద్ధేషు శ్రీమత్పు భవనేషు చ। 12

సభాసు చైవ సర్వాసు వృక్షేష్వాలక్ష్మితేషు చ।
ధ్వజాస్పముచ్చితాశ్చిత్రాః పతాకాశ్చభవంతదా। 13

నటనర్తకసంఘానాం గాయకానాం చ గాయతామ్।
మనః కర్లసుఖా వాచః శుశ్రువుశ్చ తతస్తతః। 14

రామాభిషేకయుక్తాశ్చ కథాశ్చక్రూర్మిథో జనాః।
రామాభిషేకే సంప్రాప్తే చత్వరేషు గృహేషు చ। 15

బాలా అపి క్రీడమానా గృహద్వారేషు సంఘశః।
రామాభిషేకసంయుక్తాః చక్రూరేవంమిథః కథాః। 16

కృతపుష్పోపహారశ్చ ధూపగంధాధివాసితః।
రాజమార్గః కృతః శ్రీమాన్ పారై రామాభిషేచనే। 17

ప్రకాశకరణార్థం చ నిశాగమనశంకయా।
దీపవృక్షాం స్తథా చక్రూః అనురధ్యాసు సర్వశః। 18

అలంకారం పురస్సైవం కృత్వా తత్పురవాసినః।
అకాంక్షమాణా రామస్య యౌవరాజ్యాభిషేచనమ్। 19

సమేత్య సంఘశః సర్వే చత్వరేషు సభాసు చే।
కథయంతో మిథస్తత్ర ప్రశశంసుః జనాధిపమ్। 20

అహో మహాత్మా రాజాయమ్ ఇక్ష్వాకుకులనందనః।
జ్ఞాత్వా యో వృద్ధమాత్మానం రామం రాజ్యేభిషేక్యతి। 21

సర్వేఽప్యనుగృహీతాః స్మ యన్మో రామో మహీపతిః।
చిరాయ భవితా గోప్తా దృష్టలోకపరావరః। 22

రాజమార్గములయందును, దీపవృక్షములపైనను, కోటబురుజుల మీదను, వివిధములగు వస్తువులతో నిండియున్న విక్రయశాలలపైనను, సకలసంపదలతో తులతాగుచున్న శ్రీమంతులైన గృహస్థుల భవనములమీదను, సకలసభామందిరములపైనను, అత్యున్నతములై, అందఱికిని దూరమునుండియే కనబడుచున్న మహావృక్షముల మీదను చిత్రవిచిత్రములగు ధ్వజపతాకములు ఎగురవేయబడెను. ఆ పతాకములధగదగలు కనువిందుగావించుచుండెను. (11-13)

పురమునందలి సమస్తప్రదేశములయందు నటనటులు నృదర్శించు చక్కినిదృశ్యములును, ఆహ్లాదకరమైన నర్తకుల నాట్యభంగిమలును, గాయనీగాయకులమధురగానములును ప్రజలకు చూడముచ్చటగొల్పుచు, నీమలవిందనర్చుచు, వారి మనస్సులను దోచుకొనుచుండెను. (14)

పట్టాభిషేకముమార్గము సమీపించుచుండుటతో శ్రీరామాభిషేక కథలను వనితారత్నములు గృహములలోను, పురుషపుంగవులు ప్రాంగణములయందును ముచ్చటించుకొనుచు మురిసిపోవుచుండిరి. ఇండ్లముంగిళ్లయందు ఆడుకొనుచున్న బాలబాలికలు సైతము గుంపులుగుంపులుగా జేరి, రామాభిషేకమధురగాడలను పరస్పరము చెప్పికొనుచుండిరి. (15-16)

రామాభిషేకమహోత్సవమును పురస్కరించుకొని, పౌరులెల్లరును రాజమార్గములయందు రంగురంగుల పూవులను చల్లిరి, ధూపములతో, సుగంధములతో మార్గములనన్నింటిని పరిమళములతో గుబాళింపజేసిరి. (17)

వీధులయందు అమర్చబడిన నితానములు, పోకెట్లు, అరటిచెట్లు మున్నగు వాటి నీడలను (చీకట్లను) తొలగించుటకును మఱియు పట్టాభిషేకానంతరము భద్రగజముపై శ్రీరామునిఊరేగింపు జరుగునప్పుడు ఒకవేళ ప్రాద్దుగ్రుంకినచో ఆ చీకట్లను తొలగించుచు వెలుగులను విరజిమ్ముటకును అన్ని రాజమార్గముల యందును దీపవృక్షములను (వృక్షాకారములో దీపములను) ఏర్పఱచిరి. (18)

పురజనులెల్లరును వైభవోపేతముగా ఇట్లు ఆయోధ్యా నగరమును ఆలంకరించి, శ్రీరామునియౌవరాజ్య పట్టాభిషేక (సుముహూర్త)మును కోరుకొనుచున్నవారై, వీధులకూడళ్లయందును, సభాభవనములయందును గుమిగూడి, పరస్పరము చర్చించుకొనుచు దశరథమహారాజును ఈ విధముగా కొనియాడుచుండిరి. (19-20)

"ఇక్ష్వాకువంశమునకు వన్నెదెచ్చిన మహానుభావుడగు ఈ దశరథమహారాజు తనవార్ధక్యమును గుర్తించి, శ్రీరాముని యువరాజపట్టాభిషిక్తుని జేయుచున్నాడు. ఇది ఎంతటి గొప్ప విషయము! శ్రీరాముడు లోకులందఱి (సమస్తప్రజల) మంచిచెడ్డలను బాగుగా ఎఱిగినవాడు. అతడు మనకు ప్రభువు కాబోవుచున్నాడు. ఇక అతడు మనకు చిరకాలము రక్షకుడుగానుండును. మనకు అట్లైన ఈ అదృష్టము దైవానుగ్రహఫలితమే. (21-22)

అనుద్వితమనా విద్వాన్ ధర్మాత్మా భ్రాతృవత్సలః ।
యథా చ భ్రాతృషు స్నేగః తథాఽస్మాస్వపి రాఘవః । 23

చిరం జీవతు ధర్మాత్మా రాజా దశరథోఽనఘః ।
యత్రసాదేనాభిషిక్తం రామం ద్రక్ష్యామహే నయమ్ । 24

ఏవంవిధం కథయతాం పౌరాణాం శుశ్రువుస్తదా ।
దిగ్భ్యోఽపి శ్రుతవృత్తాంతాః ప్రాప్తా జానపదా జనాః । 25

తే తు దిగ్భ్యః పురీం ప్రాప్తా ద్రష్టుం రామాభిషేచనమ్ ।
రామస్య పూరయామాసుః పురీం జానపదా జనాః । 26

జనౌఘైః తైర్విసర్పద్భిః శుశ్రువే తత్ర నిస్వనః ।
పర్వనూదీర్ణవేగస్య సాగరస్యేవ నిస్వనః । 27

తత స్తదింద్రక్షయసన్నిభం పురం
దిదృక్షుభిర్జానపదైరుపాగతైః ।

సమంతతః సస్వనమాకులం బభౌ
సముద్రయాదోభిరివార్ణవోదకమ్ । 28

ఇత్యార్చే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే అయోధ్యాకాండే షష్టసర్గః (6)

వాల్మీకిమహర్షినిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి అయోధ్యాకాండమునందు అఱవసర్గము సమాప్తము

-- * * * --

7. ఏడవసర్గము

కైకేయికి మంథరదుర్బోధ.

జ్ఞాతిదాసీ యతో జాతా కైకేయ్యాస్తు సహోషితా ।
ప్రాసాదం చంద్రనంకాశమ్ ఆరురోహ యద్యచ్ఛయా । 1

సిక్తరాజవథాం కృత్స్నాం ప్రకీర్ణకుసుమోత్కరామ్ ।
అయోధ్యాం మంథరా తస్మాత్ ప్రాసాదాదన్వవైక్షత । 2

రఘురాముడు ఏ మాత్రమును గర్వములేనివాడు, విద్వాంసుడు, ధర్మబుద్ధిగలవాడు, సోదరప్రేమకు కుదులైనవాడు, మనలనుగూడ తనసోదరులనువలె ప్రేమతో ఆదరించువాడు. ధర్మాత్ముడైన దశరథమహారాజు యొక్క అనుగ్రహమువలన శ్రీరాముని యువరాజు పట్టాభిషిక్తునిగా చూడబోవుచున్నాము. పుణ్యమూర్తియైన ఆ దశరథమహాప్రభువు కలకాలము వర్తిల్లుగాక." (23-24)

శ్రీరామపట్టాభిషేకవార్తను వింటింగిన వెంటనే నానాదిక్కుల నుండియు వచ్చిన జానపదులు పౌరుల పెరస్పరసంభాషణలను అన్నింటిని వినిరి. వారు శ్రీరామపట్టాభిషేకమహోత్సవమును కనులార చూచువేడుకతో నగరమునకు చేరిరి. అప్పుడారామనగరము (అయోధ్య) జానపదులతో కిటకిటలాడెను. (25-26)

నానాదేశములనుండి విచ్చేసిన జనవాహినులసంచారములచే ఆ నగరమునందేర్పడిన మహాధ్వని పర్వదినములయందు ఉత్తుంగతరంగములతో విజృంభించిన సాగరభోషను తలపించుచుండెను. (27)

ఆ అయోధ్యానగరము మహావైభవోపేతమగు ఇంద్రనగరమైన అమరావతివలె ఒప్పుచుండెను. అది శ్రీరామపట్టాభిషేకదర్శన కుతూహలముతో వచ్చియున్న జానపదులకోలాహలములసవ్వడులతో నిండియుండెను. అప్పుడది తిమి, తిమింగిలాది జలజంతువులచే అల్లకల్లోలమైన సముద్రజలములవలె కన్పట్టుచుండెను. (28)

1) కైకేయి దాసియైన ఈ మంథర ఎక్కడ పుట్టినది? ఈమెతల్లిదండ్రులేవరు? అనునవి తెలియరావు. పూర్వజన్మలో ఈమె 'దుందుభి'యను ఒక గంధర్వకాంత. రావణుడు పెట్టెడి బాదలకు తట్టుకొనలేక దేవతలు మొఱపెట్టుకొనగా, బ్రహ్మదేవుడే అతని సంహారమునకై కుబ్జరూపమున ఈమెను సృష్టించెను. విధినిర్ణయమును అనుసరించి, ఈమె కైకేయియొక్క మనస్సునందు దురాలోచనలను రేకెత్తించెను.

పతాకాభిర్వరాత్కాభిః ధ్వజైశ్చ సమలంకృతామ్ ।
వృతాం చందపతైశ్చాపి శిరస్సాతజనైర్వృతామ్ । 3

మాల్యమోదకహస్తైశ్చ ద్విజేంద్రైరభినాదితామ్ ।
శుక్లదేవగృహద్వారాం సర్వవాదితనిస్వనామ్ । 4

సంప్రహృష్టజనాకీర్ణాం బ్రహ్మఘోషాభినాదితామ్ ।
ప్రహృష్టవరహస్త్యశ్వాం సంప్రణర్దితగోవుషామ్ । 5

ప్రహృష్టముదితైః పారైః ఉచ్చితధ్వజమాలినీమ్ ।
అయోధ్యాం మంథరా దృష్ట్వా పరం విస్మయమాగతా । 6

ప్రహర్షోత్పుల్లనయనాం పాండురక్షౌమవాసినీమ్ ।
ఆవిదూరే స్థితాం దృష్ట్వా ధాత్రీం పప్రచ్చ మంథరా । 7

ఉత్తమేనాభిసంయుక్తా హర్షేణార్జవరా సతీ ।
రామమాతా ధనం కిన్ను జనేభ్యః సంప్రయచ్చతి । 8

అతిమాత్రప్రహర్షోఽయం కిం జనస్య చ శంస మే ।
కారయిష్యతి కిం వాపి సంప్రహృష్టో మహీపతిః । 9

విదీర్యమాణా హర్షేణ ధాత్రీ తు పరయా ముదా ।
ఆచచక్షేఽథ కుబ్జాయై భూయసీం రాఘవశ్రియమ్ । 10

శ్వః పుష్ప్యేణ జితక్రోధం యౌవరాజ్యేన రాఘవమ్ ।
రాజా దశరథో రామమ్ అభిషేచయితా నఘమ్ । 11

ధాత్ర్యాస్తు వచనం శ్రుత్వా కుబ్జా క్షీప్రమమర్శితా ।
కైలాసశిఖరాకారాత్ ప్రాసాదాదవరోహత । 12

సా దహ్యామానా కోపేన మంథరా పాపదర్శినీ ।
శయానామేత్య కైకేయీమ్ ఇదం వచనమబ్రవీత్ । 13

ఉత్తిష్ట మూఢే కిం శేషే భయం త్వామభివర్తతే ।
ఉపప్లుతమఘోషేన కిమాత్మానం న బుధ్యసే । 14

ధ్వజపతాకములు రెసరెవలాడుచుండెను. చిన్నచిన్నవీధులుపైతము జనసంచారమునకు అనువుగా శుభ్రపటచబడియుండెను. ప్రజలెల్లరును తలంట్లుపోసికొని, అలంకరించుకొని తిరుగుచుండిరి. (2-3)

పూలమాలలు, మధురపదార్థములుగల నల్లములను చేతబట్టి, బ్రాహ్మణులు మంత్రములను పఠించుచుండిరి. వెల్లవేయుటచే దేవాలయములన్నియును స్వచ్ఛముగా ప్రకాశించుచుండెను. వివిధములగు వాద్యమోషలు అంతటను ప్రతిధ్వనించుచుండెను. సంతోషోత్సాహములతో జనులెల్లరును గుంపులుగా చేరి యుండిరి. వేదమోషలు మాటుమ్రోగుచుండెను. (పశుపక్ష్యాదులకును రామాభిషేకము సంతోషమును గూర్చునదిగావున) ఏనుగులును, గుఱ్ఱములును సంతోషముతోనుండెను. ఆవులు 'అంబా' యనుచుండెను. కోడెలు 'అంకెలు' వేయుచుండెను. స్త్రీ పురుషులు అందఱును మానసోల్లాసములతో పతాకములను ఎగురవేయు చుండిరి. ఇట్లు శోభాయమానముగా ఉన్న ఆయోధ్యానగరమును జూచి, మందర మిక్కిలి ఆశ్చర్యచకితయయ్యెను. (4-6)

సమీపమునగల మేడపై శ్రీరాముని పెంచిన దాది నిలబడి యుండెను. స్వచ్ఛమైన పట్టువస్త్రములను ధరించిన ఆమె కనులలో సంతోషము వెల్లివిరియుచుండెను. ఆ దాదినీజూచి మంథర ఇట్లు ప్రశ్నించెను. (7)

"ఓదాదీ! రామజనని⁽¹⁾ ఏదైననొక మనోరథసిద్ధికై పరమ సంతోషముతో జనులకు దానధర్మములను చేయుచున్నదా? పట్టరాని సంతోషముతో ప్రజలు ఎందుకు సాంగిపోవుచున్నారు? దశరథమహారాజు హర్షాతిరేకముతో ఏదైననొక మనకార్యమును జరిపింపబోవుచున్నారా? నాకు తెలుపుము." (8-9)

సంతోషముతో ఉక్కిరిబిక్కిరియగుచున్న ఆదాది "మహారాజ్యలక్ష్మీ శ్రీరాముని వరింపబోవుచున్నది. శాంతస్వభావుడు, పుణ్యమూర్తి ఐన శ్రీరాముని రేపే పుష్కమీనక్షత్రయుక్త సుముహూర్తమున దశరథమహారాజు యువరాజుపట్టాభిషిక్తుని జేయబోవుచున్నాడు." అని ఆ గూనిమంథరకు తెల్పెను.⁽²⁾ (10-11)

ఆ దాదిమాటలను వినినవెంటనే అసూయతో దహింపబడుచు ఆ గూని మంథర కైలాసశిఖరమువలె ఎత్తైన రాజప్రాసాదము నుండి గబగబ క్రిందికి దిగెను. (12)

పాపాత్మురాలైన ఆ మంథర కోపముతో కుతకుతలాడుచు, శయ్యపై పరుండియున్న కైక కడకుచేరి, ఇట్లు నుడివెను. (13)

"ఓ మూడురాలా! లేము. ఇంకను పరుంటివేల? భయంకరములైన పెనుఆపదలు, దుఃఖపరంపరలు నిన్ను చుట్టుముట్టబోవుచుండగా తెలిసికొనలేకున్నావు- (14)

1) కౌసల్యదేవిని పేరుతో పేర్కొనక 'రామమాత' అని అనుటనుబట్టి మంథరకు 'కౌసల్య' పై గల అసూయ వెల్లడియగుచున్నది.

2) దుష్టురాలైన మంథరకు ఇట్టి శుభవార్తను తెల్పుగూడదుగాని, ఆదాది తనసంతోషమును ఆపుకొనలేక తెలిపెను.

అనిష్టే సుభగాకారే సాభాగ్యేన వికత్తసే ।
చలం హి తవ సాభాగ్యం నద్యాః ప్రోత ఇహోష్ణగే । 15

ఏవముక్తాతు కైకేయీ రుష్టయా పరుషం వచః ।
కుబ్జయా పాపదర్శిన్యా విషాదమగమత్ పరమ్ । 16

కైకేయీత్యబ్రవీత్ కుబ్జాం కచ్చిత్ క్షేమం న మంథరే ।
విషణ్ణవదనాం హి త్వాం లక్షయే భృశదుఃఖితామ్ । 17

మంథరా తు వచః శ్రుత్వా కైకేయ్యా మధురాక్షరమ్ ।
ఉవాచ క్రోధసంయుక్తా వాక్యం వాక్యవిశారదా । 18

సా విషణ్ణతరా భూత్వా కుబ్జా తస్యా హితైషిణీ ।
విషాదయంతీ ప్రోవాచ భేదయంతీ చ రాఘవమ్ । 19

అక్షయ్యం సుమహద్దేవి ప్రవృత్తం త్వద్విశాసమ్ ।
రామం దశరథో రాజా యావరాజ్యేఽభిషేక్ష్యతి । 20

సాఽస్వగౌఢే భయే మగ్నా దుఃఖశోకసమన్వితా ।
దహ్యామానాఽనలేనేవ త్వద్దితార్థమ్ ఇహోగతా । 21

తవ దుఃఖేన కైకేయీ మమ దుఃఖం మహద్ భవేత్ ।
త్వద్వృద్ధౌ మమ వృద్దిశ్చ భవేదత్ర న సంశయః । 22

నరాధిపకులే జాతా మహిషీ త్వం మహిపతేః ।
ఉగ్రత్వం రాజధర్మాణాం కథం దేవి న బుధ్యసే । 23

ధర్మవాదీ శతో భర్తా శ్లక్షవాదీ చ దారుణాః ।
శుద్ధభావేన జానీషే తేనైవమతిసంధితా । 24

ఉపస్థితం ప్రయుంజానః త్వయి సాంత్యమనర్థకమ్ ।
అర్థేనైవాద్య తే భర్తా కౌసల్యాం యోజయిష్యతి । 25

అపవాహ్య స దుష్టాత్మా భరతం తవ బంధుషు ।
కాల్యే స్థాపయితా రామం రాజ్యే నిహతకంటకే । 26

"ఓ కైకా! నీ భర్తకు (నీ సవతులందఱిమీది కంటెను) నీపైననే ఎనలేని ప్రేమయున్నట్లు నీవు భ్రమపడుచున్నావు. కాని ఆయనది కేవలము నటనమాత్రమే- నిజముగా ఆయనకు నీపై ఏ మాత్రమును అనురాగములేదు. నీకైనీవు నేనెంతో అదృష్టవంతురాలను' అని గొప్పలు చెప్పికొనుచుందువు. వాస్తవముగా నీ అదృష్టము గ్రీష్మకాలమునందు నదీజలములవలె తరిగిపోవుచున్నది." (15)

సాపాత్యురాలైన ఆ గూనిమంథర దుసరుసలాడుచు ఇట్లు పరుష వచనములు పలుకగా కైక మిక్కిలి విషాదమునకు లోనయ్యెను. (16)

పిమ్మట కైకేయి ఆ కుబ్జతో 'ఓ మంథరా! అశుభమేమియు సంభవించలేదుగదా! నీ ముఖముపై విషాదచ్ఛాయలు అలముకొని యున్నవి. నీవు మిక్కిలి దుఃఖితురాలవుగా కనబడుచున్నావు కారణమేమి?' అని అడిగెను. (17)

రామపట్టాభిషేకవిషయమునేయెఱుగక పలుకుచున్న కైకేయి యొక్క మధురవచనములను విని, కోపముతో మాటకారియైన మంథర ఇట్లు నుడివెను. (18)

కైకేయి హితమును గోరుచున్న ఆ మంథర ఇంకను విషణ్ణరాలై, ఆ కైకకు మిక్కిలి భేదమును గల్గించుచు, అమెలో రాముని యెడ నైముఖ్యమును పుట్టించుచు ఇట్లు పలుకసాగెను. (19)

"ఓ దేవీ! దశరథమహారాజు శ్రీరాముని యువరాజు పట్టాభిషిక్తుని చేయబోవుచున్నాడు. నీకు అంతలేని మహావిపత్తు వచ్చినదనున్నది. నేను ఈ వార్తవినగానే ఇష్టముకాని రామపట్టాభిషేకము జరుగబోవు చున్నందులకును, నీకభిమతమైన భరతపట్టాభిషేకము జరుగనందులకును తీరని దుఃఖమునకు లోనైతిని. అగాధమైన భయమున మునిగితిని. ఆ కారణమున అగ్నితో దహింపబడుచున్న దానివలె విలవిలలాడుచు నీ హితమునుగోరి ఇటువచ్చితిని. (20-21)

ఓ కైకేయీ! నీకేమాత్రము ఆపదవచ్చినను నావేదనకు అంతమే యుండదు - నీకు అభివృద్ధి లభించినచో నా ఆనందమునకు అవధులేయుండవు- ఇది ముమ్మాటికి నిజము- ఓ దేవీ! నీవు మహారాజవంశమున జన్మించినదానవు, అంతేగాదు ఒక మహారాజునకు భార్యవు. రాజధర్మములు ఎంతక్రూరములో ఎఱుగవాయేమి? నీ భర్త పైకి ఎన్నెన్నిధర్మవచనములను పలుకుచున్నను యథార్థముగా అతడు నీకు హాని తలపెట్టువాడు. నోటితో ఇచ్చకపుమాటలాడుచునే చాటున కేడుగల్గించువాడు. అట్టి వానిని నీవు సజ్జనునిగా భావించుచుండుట వలన అతడు నిన్ను నంచించుచున్నాడు. సమయానుకూలముగా నీభర్త బుజ్జగింపు మాటలతో నిన్ను తృప్తిపఱచుచు నీకు అనర్థమునే తెచ్చి పెట్టుచున్నాడు. కౌసల్యకు మాత్రము రాజ్యాధికారలాభములను కట్టబెట్టుచున్నాడు. (22-25)

కవటియైన నీ భర్త భరతుని నీ బంధువుల కడకు (కేకయ రాజ్యమునకు) పంపినైచి, నిష్కంటకమైన కోసలరాజ్యమునకు రేవు ఉదయమే శ్రీరాముని యువరాజునుగా చేయనున్నాడు- (26)

శత్రుః పతిప్రవాదేన మాత్రేవ హితకామ్యయా ।
అశీవిష ఇవాంకేన బాలే పరిహృతస్త్వయా । 27

యథా హి కుర్యాత్ సర్వో వా శత్రుర్వా ప్రత్యుపేక్షితః ।
రాజ్ఞా దశరథేనాద్య సపుత్రా త్వం తథా కృతా । 28

పాపేనాన్యతసాంత్యేన బాలే నిత్యసుఖోచితే ।
రామం స్థాపయతా రాజ్యే సానుబంధా హతాహ్వాసి । 29

సా ప్రాప్తకాలం కైకేయి క్షీప్రం కురు హితం తవ ।
త్రాయస్య పుత్రమూత్మానం మాం చ విస్మయవర్జనే । 30

మంథరాయా వచః శ్రుత్వా శయానా సా శుభాననా ।
ఉత్తస్థా హర్షసంపూర్ణా చంద్రలేఖేవ శారదీ । 31

అతీవ సా తు సంహృష్టా కైకేయీ విస్మయాన్వితా ।
ఏకమాభరణం తస్యై కుబ్జాయై ప్రదదౌ శుభమ్ । 32

దత్వా త్యాభరణం తస్యై కుబ్జాయై ప్రమదోత్తమా ।
కైకేయీ మంథరాం దృష్ట్వా పునరేవాబ్రవీదిదమ్ । 33

ఇదం తు మంథరే మహ్యమ్ ఆఖ్యాసి పరమం ప్రయమ్ ।
ఏతస్మై ప్రయమాఖ్యాతుః కిం వా భూయః కరోమి తే । 34

ఓ అమాయికురాలా! దశరథుడు నీకు పతిరూపములోనున్న శత్రువు. ఆ విషయమును గ్రహింపక తల్లివలె ఆయనకు హితము గోరుచు పామును ఒడిలో చేర్చుకొనినట్లు ఆయనను నమ్మి, ప్రేమతో లాలించితివి. (పామును ఎంత ప్రేమతో పెంచినను అది పోషించిన వానిని సైతము కాటువేయునుగదా!) (27)

ఉపేక్షించినచో (ఏమటుపాటున ఉన్నచో) సర్వముగాని శత్రువుగాని కాటు వేయునట్లే దశరథమహారాజుగూడ నీకును, నీ కుమారుడైన భరతునకును అపకారమును తలపెట్టినాడు. (28)

తెలిసిలేని ఓ కైకేయీ! అసత్యవాదియు, సాసీయు ఐన దశరథుడు కోసలరాజ్యమును శ్రీరామునకు కట్టబెట్టుచున్నాడు. నిత్యము హంసతాలికా తల్పములపై సకలసుఖములను పొందుటకు అర్హుడాలైన నీన్ను, నీ పుత్రమిత్ర పరివారములను ఇక్కట్లపాలు చేయనున్నాడు. ఓ కైకేయీ! నీవు సమయోచితముగా సకల కార్యములను సాధించుకొనగల సమర్థుడాలవు. ఇప్పుడు నీ హితమును గూర్చి ఆలోచింపుము. దానికిది తగినసమయము. ముందు నీన్ను నీవు కాపాడుకొనుము. అంతేగాదు నీ పుత్రుడైన భరతుని, నన్ను రక్షింపుము"- (29-30)

అంతవఱకును తల్పముపై పరుండియున్న ఆ కైకేయి మంథర మాటలను విని, (శ్రీరామపట్టాభిషేకవార్తకు) పరమానందభరితురాలై⁽¹⁾ శరత్కాలచంద్రలేఖవలె వికసితవదనయై లేచి కూర్చుండెను- మెఱుపువంటి రామపట్టాభిషేకశుభవార్తకు ఆశ్చర్యపడి, సంతోషముతో ఉబ్బితబ్బిబ్బిన కైకేయి ఆగూని మంథరకు ఒక విలువైన ఆభరణమును బహూకరించెను. (31-32)

పనితారత్వమైన కైకేయి ఆ గూనిమంథరకు ఒక ఆభరణమును కానుకగా ఇచ్చి, మంథరను ఎంతగా జూచుచు ఆమెతో మఱల ఇట్లు నుడివెను. (33)

"ఓ మంథరా! నీవు తెల్పిన ఈ పట్టాభిషేకవిషయము నాకు మిక్కిలి ప్రీతికరమైనది. ఇంతటి సంతోషకరవార్తను తీసికొని వచ్చిన నీకు ఇంతకంటే ఏమి చేయగలను? రామభరతులిద్దఱును నాకు సమానులే.⁽²⁾ నాకు ఆ ఇరువురిలో ఏమాత్రమును

1) దేవతల పన్నాగమువలన మంథర కలుషితబద్ధియై విపరీతభాషణము చేసినను, ఉత్తమవంశమున పుట్టినదగుటవలన గుణవతియైన కైకేయి శ్రీరామపట్టాభిషేకము తనకును హితకరమైనదేయని భావించి, సంతోషముతో పొంగిపోయెను-

2) భరతుడు తననివాహనంతరము మేనమానుయగు యుధాజిత్తువెంట తాతగారిఇంటికి వెళ్ళి, ఆ కేకయరాజ్యమునందే ఇంతవఱకును నివసించుచుండెను. ఈ పండ్రిందు సంతకాలము కైకేయి శ్రీరామునే తనకుమారునిగా భావించి, అల్లారుముద్దుగా లాలించుచువచ్చెను. అందువలన ఆమెకు భరతుడును, శ్రీరాముడును (ఇద్దఱును) సమానులే. ఈ సందర్భమున 'మహాకవి' తులసీదాస్ 'రామవరితమానసము' నందు ఇట్లు పేర్కొనెను. "విదాత నన్ను చల్లగాచూచి, మఱలనాకు మానవజన్మను ప్రసాదించినచో నాకు శ్రీరాముడు కుమారుడూ, నీత కోడలూ కావలెను - శ్రీరాముడు నాకు ప్రాణములకంటెను ఎక్కువ ప్రీతిపాత్రుడు. అతని రాజ్యాభిషేకోత్సవము నీన్ను ఎందుకు క్షోభపెట్టుచున్నది? - (రా. చ. మా. అయోధ్య-కాం. దోహ 14 పాసాళ 4).

కైకేయికి శ్రీరామునిపై గల ప్రేమకు ఇది పరాకాష్ఠ.

రామే నా భరతేవాహం విశేషం నోపలక్షయే ।
తస్మాత్తుష్టాస్మి స్మి యద్రాజా రామం రాజ్యేభిషేక్ష్యతి ॥ 35

న మే పరం కించిదితస్త్వయా పునః
ప్రియం ప్రియార్థే సువచం వచః పరమ్ ।
తథాహ్యవోచః త్వమతః ప్రియోత్తరం
పరం వరం తే ప్రదదామి తం వృణు ॥ 36

హెచ్చుతగ్గులు గోచరింపవు. కావున మహారాజా శ్రీరాముని పట్టాభిషిక్తుని చేయుచున్నందులకు నేను ఎంతయు సంతోషపడుచుంటిని. (34-35)

మిక్కిలి ప్రేమాన్నదురాలనైన ఓ మంథరా! నీవు తెల్పిన ఈ శ్రీరామపట్టాభిషేకకుభవార్థ నాకు ఎంతో ప్రీయమైనది. ఇంతకంటెను సంతోషకరమైన వార్తను నీవును చెప్పజాలవు. ఇంతటి చల్లనివార్తను వినిపించినందులకు నీకు కోరిన వరమును తప్పక ఇచ్చెదను. వెంటనే కోరుకొనుము- (36)

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే అయోధ్యాకాండే సప్తమస్సర్గః (7)

వాల్మీకిమహర్షినిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి అయోధ్యాకాండమునందు ఏడవసర్గము సమాప్తము

-- * * * --

8. ఎనిమిదవసర్గము

'శ్రీరాముడు యువరాజైనచో కైకేయి, భరతుడు ఇక్కట్లపాలగుదురు' అని మంథర ఆమెకు పెక్కునిధముల సూటిపోయుట.

మంథరా త్వభ్యనూయైనామ్ ఉత్పజ్ఞాభరణం చ తత్ ।
ఉవాచేదం తతో వాక్యం కోపదుఃఖసమన్వితా ॥ 1

హర్షం కిమిదమస్మానే కృతవత్ససి బాలిశే ।
శోకసాగరమధ్యస్థమ్ అత్మానం నావబుధ్యసే ॥ 2

మనసా ప్రహసామి త్వాం దేవి దుఃఖార్దితా సతీ ।
యచ్ఛోచితవ్యే హృష్టాసి ప్రాప్యేదం వ్యసనం మహత్ ॥ 3

శోచామి దుర్మతిత్వం తే కా ? ప్రాజ్ఞా ప్రహర్షయేత్ ।
అరేస్సపత్నీపుత్రస్య వృద్ధిం మృత్యోరివాగతామ్ ॥ 4

భరతాదేవ రామస్య రాజ్యసాధారణాద్యయమ్ ।
తద్విచింత్య విషణ్ణాస్మి భయం భీతాద్ధి జాయతే ॥ 5

లక్ష్మణో హి మహేష్వాసో రామం సర్వాత్మనా గతః ।
శత్రుఘ్నశ్చాపి భరతం కాకుత్స్థం లక్ష్మణో యథా ॥ 6

కైకేయి వచనములు తనకు సహింపరానివగుటచే ఆ దుష్ట మంథరలో కోపము, దుఃఖము పొంగిపొరలెను. అప్పుడామె కైకేయి ఇచ్చిన ఆభరణమును దూరముగా విసరికొట్టి, మఱల ఆమెతో ఇట్లనెను. "ఓ మూర్ఖురాలా! దుఃఖింపవలసిన సమయములోగూడ నీవు సంతోషపడుచుంటివే? 'ఇంక నీకు శోకసాగరమేగతి' అనిషయముగూడ నీకు బోధపడుటలేదు- (1-2)

ఓ దేవీ! రామాభిషేకరూపమున అంతులేని ఈ ప్రమాదము వచ్చిపడుచున్న ఇట్టి గడ్డుపరిస్థితిలోను నీవు శోకించుటకు మాటుగా సంతోషించుచుంటివి. దుఃఖార్తురాలనైన నాకు నీ అజ్ఞానమును జూచి నవ్వునచ్చుచున్నది. నీ తెలివితేలితనమునకు నేనెంతయు పరితపించుచుంటిని. శత్రువైన సవతికుమారునియొక్క ఉన్నతి మృత్యువునంటిది. దానిని జూచి బుద్ధిగల ఏ ఆడుది సంతోషించును? (3-4)

రాజ్యాధికారమును పొందునిషయమున శ్రీరాముడును, భరతుడును నిమానార్తులే - అందువలన భరతుడనిన శ్రీరామునకు భయము. భయగ్రస్తుడైనవాడు తనకు భయకారకుడైన వానికి అపకారము చేయుటకే తలంచుచుండును- (శ్రీరామునకు భరతుడు భయకారకుడు గావున రాజ్యాధికారము చేజిక్కిన సిమ్మట రాముడు భరతునకు తప్పక హానితలపెట్టును.) ఆ కారణము వలననే నేను మిక్కిలి విచారమునకు లోనగుచున్నాను- (5)

మహాభసుర్దారియైన లక్ష్మణుడు ఎల్లప్పుడును త్రికరణశుద్ధిగా రాముని అనుసరించియుండువాడు, రామునకు లక్ష్మణునివలె భరతునకు శత్రుఘ్నుడు సర్వదా అనుచరుడు (అయిదుపురకును

ప్రత్యాసన్నక్రమేణాపి భరతస్యైవ భామిని ।
రాజ్యక్రమో విప్రకృష్టః తయోస్తావత్ కనీయసోః । 7

విదుషః క్షత్రచారిత్రే ప్రాజ్ఞస్య ప్రాప్తకారిణః ।
భయాత్ ప్రవేషే రామస్య చింతయంతి తవాత్మజమ్ । 8

సుభగా ఖలు కౌసల్యా యస్యాః పుత్రోఽభిషేక్యతే ।
యౌవరాజ్యేన మహతా శ్వః పుష్యేణ ద్విజోత్తమైః । 9

ప్రాప్తాం సుమహతీం ప్రీతిం ప్రతీతాం తాం హతద్విషమ్ ।
ఉపస్తాస్యసి కౌసల్యాం దాసీవత్ త్వం కృతాంజలిః । 10

ఏవం చేత్ త్వం సహస్మాభిః తస్యాః ప్రేష్ట్యా భవిష్యసి ।
పుత్రశ్చ తవ రామస్య ప్రేష్ట్యభావం గమిష్యతి । 11

హృష్టాఃఖలు భవిష్యంతి రామస్య పరమాస్త్రియః ।
అప్రహృష్టా భవిష్యంతి స్నుషాస్తే భరతక్షయే । 12

తాం దృష్ట్వా పరమప్రీతాం బ్రువంతీం మంథరాం తతః ।
రామస్యైవ గుణాన్ దేవీ కైకేయీ ప్రశశంస హ । 13

ధర్మజ్ఞో గురుభిర్దాంతః కృతజ్ఞః సత్యవాక్ శుచిః ।
రామో రాజ్ఞః సుతో జ్యేష్ఠో యౌవరాజ్యమ్ అతోఽర్హతి । 14

భ్రాతృన్ భృత్యాంశ్చ దీర్ఘాయుః పితృవత్పాలయిష్యతి ।
సంతప్యసే కథం కుర్జే శ్రుత్వా రామాభిషేచనమ్ । 15

భరతశ్చాపి రామస్య ధ్రువం వర్తశతాత్ పరమ్ ।
పితృపైతామహం రాజ్యమ్ అవాప్తా పురుషర్షభః । 16

రాజ్యాధికారము ఉన్నను వారు ఆస్వతంత్రులు) అందువలన రామునకు వారినలన భయము లేదు. ఓ భామిని! శ్రీరాముడు పునర్వసునక్షత్రమునను, భరతుడు పుష్యమీనక్షత్రమునను జన్మించిరి. అందువలన జననక్రమమునుబట్టి రామునితరువాత భరతుడు రాజ్యార్హుడు. పిమ్మట క్రమముగా అశ్వేషా నక్షత్రమున దశమీతిథియందు బుట్టిన లక్ష్మణశత్రుఘ్నులు కనిష్ఠులగుట వలన 'రాజ్యార్హత' వారికి బహుదూరము. కనుక ముందుగా రామునివలన ప్రమాదము భరతునకే- (6-7)

శ్రీరాముడు సకలశాస్త్రపారంగతుడు, రాజనీతికోవిదుడు. సమయమునకు తగినట్లుగా కార్యములను నిర్వహించుటలో దక్షుడు. కనుక ఆయనవలన నీకుమారునకు ప్రమాదము కలుగునని చింతించుచు నేను వణకిపోవుచున్నాను. రేపు పుష్యమీనక్షత్రయుక్త సుముహూర్తమున బ్రాహ్మణోత్తములు కౌసల్యాదేవిపుత్రుని కౌసలరాజ్యమునకు యువరాజుపట్టాభిషిక్తుని చేయనున్నారు! నిజముగా ఆమె భాగ్యమే భాగ్యము. (8-9)

శ్రీరాముడు యువరాజు అగుటతో రాజ్యాధికారము అంతయును కౌసల్యాదేవిగుప్పిటనే యుండును. 'రాజమాత'గా ఆమె మిక్కిలి ఖ్యాతకెక్కును. సవతులందఱిపై ఆమెదే పైచేయి అగును. అప్పుడు నీవు ఆమెకడ దోసిలోగ్గి, దాసీవలె ఆమెను సేవింపవలసివచ్చును. (10)

ఇదియే జరిగినచో మాతోగూడ నీవును ఆమెకు దాసీవి అగుదువు. అంతేగాదు, రామునకు నీకుమారుడును దాస్యము చేయవలసియుండును. రామునిఅంతఃపురస్త్రీలందఱును సంతోషముతో పొంగిపోవుదురు. భరతునిభవనమునందలి నీకోడలు మొదలగు స్త్రీలెల్లరును (అనమాన భారముతో తలలువంచుకొని) దుఃఖముతో క్రుంగిపోవుదురు." (11-12)

మిక్కిలి దుఃఖితయై నోటికి వచ్చినట్లు హద్దుమీఱి దురుసుగా ప్రేలుచున్న మంథరను చూచి, కైకేయీదేవి ఏమాత్రము తొణకక శ్రీరామునిగుణగణములనే ఇట్లు శ్లాఘింపసాగెను. (13)

"శ్రీరాముడు గురువులకడ చక్కగా శిక్షణపొందినవాడు. ధర్మజ్ఞుడు. ఇతరులొనర్చిన స్వల్పమైన ఉపకారమునుసైతము మఱవనివాడు. సత్యమును పలికెడువాడు, పవిత్రుడు, పైగా మహారాజుగారిపెద్దకుమారుడు, అందువలననే అతడు యువరాజుపదవికి అర్హుడు. అతడు కలకాలము వర్ధిల్లుచు తనతమ్ములను, అనుచరులను తండ్రివలె వాత్సల్యముతో పాలించువాడు. అట్టి శ్రీరామునిపట్టాభిషేక(శుభ)వార్తను విని, ఓ కుర్జా! వ్యర్థముగా నీవేల పరితపించుచున్నావు? (14-15)

శ్రీరాముడు కొంతకాలము (కొన్ని వందలసంవత్సరములపాటు) పరిపాలించిన పిమ్మట తాతముత్తాలనుండి తరతరములుగా వచ్చుచున్న ఈ కౌసలరాజ్యమునకు పురుషశ్రేష్ఠుడైన భరతుడే

సా త్వమభ్యుదయే ప్రాప్తే వర్తమానే చ మంథరే ।
భవిష్యతి చ కల్యాణే కిమర్థం పరితస్యసే । 17

యథా మే భరతో మాన్యః తథా భూయోఽపి రాఘవః ।
కౌసల్యాతోఽతిరిక్తం చ సోఽనుశుశ్రూషతే హి మామ్ । 18

రాజ్యం యది హి రామస్య భరతస్యాపి తత్రథా ।
మన్యతే హి యథాత్మానం తథా భ్రాతృగాంస్తు రాఘవః । 19

కైకేయ్యా వచనం శ్రుత్వా మంథరా భృశదుఃఖితా ।
దీర్ఘముష్ణం వినిశ్చస్య కైకేయామ్ ఇదమబ్రవీత్ । 20

అనర్థదర్శినీ మౌర్యాల్ నాత్మానమవబుధ్యసే ।
శోకవ్యసనవిస్తీర్ణే మజ్జంతీ దుఃఖసాగరే । 21

భవితా రాఘవో రాజా రాఘవస్యాను యః సుతః ।
రాజవంశాత్తు కైకేయి భరతః పరిహాస్యతే । 22

న హి రాజ్ఞస్సుతాః సర్వే రాజ్యే తిష్ఠంతి భామిని ।
స్థాప్యమానేషు సర్వేషు సుమహాన్ అనయో భవేత్ । 23

తస్మాజ్జ్యేష్ఠే హి కేకేయి రాజ్యతంత్రాణి పార్థివాః ।
స్థాపయంత్యనవద్యాంగి గుణవత్స్వితరేష్వపి । 24

అసావత్యంతనిర్భగ్నః తన పుత్రో భవిష్యతి ।
అనాథవత్ సుఖేభ్యశ్చ రాజవంశాచ్చ వత్సలే । 25

సాహం త్వదర్థే సంప్రాప్తా త్వం తు మాం నావబుధ్యసే ।
సపత్నివృద్ధౌ యా మే త్వం ప్రదేయం దాతుమిచ్ఛసి । 26

ధ్రువం తు భరతం రామః ప్రాప్య రాజ్యమకంటకమ్ ।
దేశాంతరం వా నయితా లోకాంతరమథాపి వా । 27

బాల ఏవ హి మాతుల్యం భరతో నాయిత స్త్వయా ।
సన్నికర్వాచ్చ సాహార్ద్రం జాయతే స్థావరేష్వపి । 28

రాజగుట నిశ్చయము-ఓ మంథరా! ఇప్పుడు శ్రీరామునిపట్టాభిషేక రూపమున శుభవరంపర (అభ్యుదయము) ప్రాప్తింపబోవుచుండగా, భవిష్యత్తులో సంతోషకరముగా భరతుడు రాజు కాబోవుచుండగా నీవెందులకు దుఃఖించెదవు? (16-17)

శ్రీరాముడు భరతునివలె - అంతమాత్రమేగాదు అతనికంటెను నాకు అత్యంతప్రీతిపాత్రుడు. ఆ రఘురాముడుగూడ తన తల్లియైన కౌసల్యకంటెను నన్నే అధికముగా సేవించుచుండును. రఘునందనుడు తనతమ్ములనుగూడ తనతో సమానముగా చూచుకొనును. ఈ నలుగురు అన్నదమ్ములమధ్యగల సోదరప్రేమ అపూర్వమైనది. కనుక రాజ్యాధికారము రామునిదేయైనను, భరతునిదే యైనను ఒక్కటే. (రాముడు రాజైనను అతనితో సమానముగా భరతుడును సర్వసుఖములనూ అనుభవించును.)" కైకేయి మాటలను విని, మంథర ఇంకను ఎక్కువ దుఃఖితురాలాయెను. ఆమె వేడినీట్టర్బులు విడుచుచు కైకేయితో ఇట్లునుడినెను. (18-20)

ఓ వెట్టి కైకేయా! రామునిపట్టాభిషేకము జరిగినచో నీకు అనర్థములే మిగులును. కాని నీ మూర్ఖత్వముచే దానివలన నీకు మేలేకలుగునని భ్రమపడుచున్నావు. అందులేని ఆనదలతోనిండిన దుఃఖసాగరమున మునుంగబోవుచుండియు నీవు నీదుఃస్థితిని తెలిసికొనలేకయున్నావు (21)

ఓ కైకేయా! ప్రస్తుతము శ్రీరాముడు రాజైనచో అతనియనంతరము అతనికుమారుడే రాజగును. ఈ కారణమున భరతునకుగాని, అతనిసంతానమునకుగాని భవిష్యత్తులో రాజ్యాధికారమును పొందెడి అనకాశమే శూన్యమగును. (22)

ఓ భామినీ! రాజకుమారులలో అందఱును రాజ్యమునకు ప్రభువులుకాలేరు. అందఱిని సంహాసనమును ఎక్కించుట రాజనీతి విరుద్ధముగదా! అది అనర్థదాయకముగూడ. (23)

ఓ సౌందర్యరాశీ! అందువలన జ్యేష్ఠునితరువాతివారు ఎంతటి గుణవంతులైనను మహారాజులు పెద్దకుమారునకే రాజ్యాధికారమును అప్పగింతురు. (24)

పుత్రప్రేమగల ఓకైకేయా! అదే జరిగితే నీపుత్రుడైన ఈ భరతుడు రాజ్యాధికారమునకు దూరమగును- అంతేగాదు దిక్కులేని వానివలె సమస్తసుఖములను కోల్పోవును- నీ ప్రయోజనము కొఱకే నేను ఇక్కడికి వచ్చితిని- ఇనను నామాటలంతరార్థమును నీవు గ్రహించుటలేదు. పైగా నీ సవతిఅభివృద్ధినిషయమున నీవు సంతోషపడుచు నాకు బహుమతిని ఇచ్చుచున్నావు. (25-26)

ఎట్టి అడ్డంకులును లేకుండా రాజ్యాధికారమును పొందిన పిమ్మట, శ్రీరాముడు భరతుని మఱియొక దేశమునకో, వేటొక లోకమునకో పంపించియే తీరును. (27)

భరతుడు బాలుడుగా ఉండగనే అతనిని మేనమామఇంటికి (నీ పుట్టింటికి) పంపించి, నీవు తప్పు చేసితిని. సమీపమున ఉన్నప్పుడు స్థావరములైన వృక్షములపై, తీగలపై, పాదలపైగూడ

భరతస్యాప్యనువశః శత్రుఘ్నోఽపి సమాగతః ।
లక్ష్మణో హి యథా రామం తథాసౌ భరతం గతః । 29

శ్రూయతే హి ద్రుమః కశ్చిత్ ఛేత్తవ్యో వనజీవిభిః ।
సన్నికర్వాదిషీకాభిః మోచితః పరమాదృయాత్ । 30

గోప్తా హి రామం సౌమిత్రిః లక్ష్మణంచాపి రాఘవః ।
అశ్వినోరివ సౌభ్రాత్రం తయోర్లోకేషు విశ్రుతమ్ । 31

తస్మాన్న లక్ష్మణే రామః పాపం కించిత్ కరిష్యతి ।
రామస్తు భరతే పాపం కుర్యాదితి న సంశయః । 32

తస్మాద్రాజగృహోదేవ వనం గచ్ఛతు తే సుతః ।
ఏతద్ధి రోచతే మహ్యం భృశం చాపి హితం తవ । 33

ఏవం తే జ్ఞాతిపక్షస్య శ్రేయశ్చైవ భవిష్యతి ।
యదిచేద్భరతో ధర్మాత్ పిత్ర్యం రాజ్యమవాప్స్యతి । 34

స తే సుఖోచిత్ బాలో రామస్య సహజో రిపుః ।
సమృద్ధార్థస్య నష్టార్థో జీవిష్యతి కథం వశే । 35

అభిద్రుతమివారణ్యే సింహేన గజయూథపమ్ ।
ప్రచ్ఛాద్యమానం రామేణ భరతం త్రాతుమర్హసి । 36

దర్శాన్నిరాకృతా పూర్వం త్వయా సౌభాగ్యవత్తయా ।
రామమాలా సపత్నీ తే కథం వైరం న యాతయేత్ । 37

యదా హి రామః పృథివిమవాప్స్యతి
ప్రభూతరత్నాకరశైలపత్రనామ్ ।
తదా గమిష్యస్యశుభం పరాభవం
సహైవ దీనా భరతేన భామిని । 38

అనురాగము ఏర్పడుట సహజముగదా! (భరతుడు తనవెంటనే యున్నచో దశరథునకు అతనిపైనను మిక్కిలి మక్కువయుండెడిది. అట్లే రామభరతులనుదగ్గరగాడ (సేమానురాగములు పరస్పరము వృద్ధిచెందియుండెడివి). భరతునకు విధేయుడైన శత్రుఘ్నుడును అతనితోగూడి వెళ్లినాడు. లక్ష్మణుడు శ్రీరాముని ఆశ్రయించి యున్నట్లుగనే శత్రుఘ్నుడును భరతునిఆశ్రయములో ఉన్నాడు. (శత్రుఘ్నుడు అయోధ్యయందే ఉన్నచో అతడు భరతునిఉన్నతికై ప్రయత్నించియుండెడివాడు). (28-29)

అడవిలోని కట్టలు కొట్టి, వాటిని అమ్ముకొని జీవించువారు ఒకచెట్టును కొట్టుటకు సిద్ధమైనప్పుడు దాని చుట్టును ముండ్ల సాదలు ఆవరించియుండుటచే ఆ చెట్టును కొట్టుటకు సాధ్యము కాదు. సాదలు సన్నిహితముగా (చుట్టును) ఉండుటచే ఆ చెట్టునకు రక్షణ ఏర్పడి, దానికి ప్రమాదము తొలగిపోవును. లక్ష్మణుని సామీప్యమువలన రామునకు రక్షణ కలిగినట్లే శత్రుఘ్నునితోగూడి ఇవటనేయున్నచో భరతునకును రక్షణ కల్గియుండెడిది. (30)

రామలక్ష్మణులు మిగుల సాన్నిహిత్యముతో కలసిమెలసి యుండుటవలన వారు ఒకరికొకరు రక్షకులైరి. వారి సౌభ్రాతృత్వము అశ్వినీకుమారులవలె లోకప్రసిద్ధమైనది. (31)

ఆకారణమున శ్రీరాముడు లక్ష్మణునకు ఎట్టి అపకారమునూ తలపెట్టడు. అతడు భరతునకు కీడు కలిగించుననుటలో సందేహము లేదు. ఈ ప్రమాదము ఉండుటనుబట్టి భరతుడు కేకయరాజ్యమునుండి నేరుగా అడవులకు పోవుటయే సమంజసమని నాకు తోచుచున్నది. ఇది నీకును హితకరమే- అట్లుగాక ధర్మము ననుసరించి దశరథుని యొక్క రాజ్యాధికారము భరతునకే సంక్రమించినచో నీకును, నీ బంధువులకును శ్రేయస్కరమగును. భరతుడు సర్వసుఖములకును అర్హుడైయైనను, అతడు రామునకు సవతితల్లివైన నీకుమారుడగుటవలన అతనికి సహజశత్రువు. సర్వాధికారములగల రామునియొక్క రాజ్యమున ఎట్టి అధికారములును లేని నీవుత్తుడు ఎట్లు జీవింపగలడు? (32-35)

అడవిలో సింహమువలన భయముతో పాటిపోవుచున్న గజరాజువలె శ్రీరామునిచే తిరస్కృతుడు కానున్న భరతుని నీవే రక్షింపవలెను. (36)

'పతియైన దశరథుని ప్రేమకు మిక్కిలి పాత్రురాలను' అను గర్వముచే నీవు రామమాతయగు కౌసల్యను లోగడ తృణీకరించియంటివి. నీ సవతియగు ఆమె ఆపగను ఇప్పుడు ఎట్లు తీర్చుకొనకయుండును? (37)

ఓ భామినీ! సముద్రములు, పర్వతములు నగరములు గల ఈ విశాలమైన భూమండలమునకు శ్రీరాముడు ప్రభువైనప్పుడు నీవు దీనురాలవై భరతునితోసహా తీరని అనమానముల

యదా హి రామః పృథివీమవాప్స్యతి
 ధ్రువం ప్రణష్టో భరతో భవిష్యతి ।
 అతో హి సంచింతయ రాజ్యమాత్మజే
 పరస్య చైవాద్య వివాసకారణమ్ । 39

పాలగుడుపు- రాముడు రాజ్యాధికారమును చేపట్టినంతనే భరతుడు అన్నివిధములుగా చితికిపోవుట తథ్యము. కనుక నీకుమారుడగు భరతునకు రాజ్యాధికారము దక్కునట్లుగను, శత్రువైన రాముడు అడవులపాలగునట్లుగను చూడుము-” (38-39)

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే అయోధ్యాకాండే అష్టమస్తర్గః (8)

వాల్మీకిమహర్షినిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి అయోధ్యాకాండమునందు ఎనిమిదవస్తర్గము సమాప్తము

-- * * * --

9. తొమ్మిదవస్తర్గము

‘శ్రీరాముని వనవాసమునకు సంపుట, భరతుని సట్టాభిషిక్తునిజేయుట’ అను రెండువరములను

సాధించుకొనుటకై - మంథరప్రేరణచే కైక కోపగృహమున ప్రవేశించుట.

ఏవముక్తా తు కైకేయీ కోపేన జ్వలితాననా ।
 దీర్ఘముష్ణం వినిశ్యస్య మంథరామ్ ఇదమబ్రవీత్ । 1
 అద్య రామమితః క్షీప్రం వనం ప్రస్తాపయామ్యహమ్ ।
 యౌవరాజ్యే చ భరతం క్షీప్రమేవాభిషేచయే । 2
 ఇదంత్యిదానీం సంపశ్య కేనోపాయేన మంథరే ।
 భరతః ప్రాప్నుయాద్రాజ్యం న తు రామః కథంచన । 3
 ఏవముక్తా తయా దేవ్యా మంథరా పాపదర్శిని ।
 రామార్జమ్ ఉపహింసంతీ కైకేయీమ్ ఇదమబ్రవీత్ । 4
 హంతేదానీం ప్రవక్ష్యామి కైకేయి శ్రూయతాం చ మే ।
 యథా తే భరతో రాజ్యం పుత్రః ప్రాప్స్యతి కేవలమ్ । 5
 కిం న స్మరసి కైకేయి స్మరంతీ వా నిగూహసే ।
 యదుచ్యమానమ్ అత్కార్తం మత్తస్త్వం శ్రోతుమిచ్ఛసి । 6
 మయోచ్యమానం యది తే శ్రోతుం ఛందో విలాసిని ।
 శ్రూయరామభిధాస్యామి శ్రుత్వా చాపి విమృశ్యతామ్ । 7
 శ్రుత్వైవం వచనం తస్యా మంథరాయాస్తు కైకయీ ।
 కించిదుత్తాయ శయనాత్ స్వాస్తీర్లాదిదమబ్రవీత్ । 8
 కథయ త్వం మమోపాయం కేనోపాయేన మంథరే ।
 భరతః ప్రాప్నుయాద్రాజ్యం న తు రామః కథంచన । 9

మంథర ఇట్లు పలుకగా కైకేయి కోపముతో ఉడికిపోవుచు⁽¹⁾ ముఖము జేవుటింపగా నేడినిట్టూర్పులు విడుచుచు ఆమెతో ఇట్లనెను. (1)

“నేడే ఈ క్షణముననే శ్రీరాముని వనములకు సంపివైచెదను. వెంటనే భరతుని యువరాజుపట్టాదిషక్తుని గావించెదను. ఓ మంథరా! ఈ రాజ్యాధికారము ఎట్టి పరిస్థితిలోను రామునకు దక్కురాదు. అది భరతునకే ప్రాప్తంపవలెను. తగిన ఉపాయమును ఇప్పుడే ఆలోచింపుము.” కైకేయి ఇట్లు పలుకగా పాపాత్మురాలైన మంథర రామపట్టాభిషేకమును చెడగొట్టదలచుచు ఆమెతో ఇట్లు నుడివెను. (2-4)

“ఓ కైకేయీ! నీకుమారుడగు భరతునకుమాత్రమే రాజ్యాధికారము దక్కునట్లు ఉపాయమును ఇప్పుడే తెలిపెదను వినుము- (5)

ఓ కైకేయీ! నీ ప్రయోజనమునుగూర్చి నీవు పెక్కుమాటలు ప్రస్తావించుచువచ్చిన విషయమును మఱచితివా? మఱచిపోయినట్లు నటించుచుంటివా? లేక నానుండి వినగోరుచుంటివా? ఓ సుందరీ! నేను తెలుపనున్న విషయమును వినుటకు నీవు అభిలషించుచున్నవో- నుడివెదను వినుము. విని బాగుగా ఆలోచింపుము.” (6-7)

ఈ విధముగా పలికిన మంథరమాటలను విని, కైకేయి కుతూహలముతో తనతల్పముపైనుండియే కొద్దిగా లేచి, ఆమెతో ఇట్లు వచించెను. (8)

“ఓ మంథరా! ఏదియేమైనను శ్రీరామునకు రాజ్యాధికారము మాత్రము దక్కురాదు. అంతేగాదు భరతునకు యువరాజు పట్టాభిషేకము జరిగియేతీరవలెను. దానికి తగిన ఉపాయమును నాకు తెలుపుము-” (9)

1) కైకేయి శ్రీరామునిసద్గుణములను ఎఱిగినదైనప్పటికిని, తమకార్యమును సాధించుకొనుటకై దేవతలువచ్చిన ఎత్తుగడపరితముగా మంథరమాటలకు చెవియొగ్గెను. తనకును, తనకుమారునకును దాస్యజీవితము ప్రాప్తించునని వినుటతో ఆమెహృదయము క్షోభకు గుఱియయ్యెను.

ఏవముక్తా తయా దేవ్యా మంథరా పాపదర్శినీ।
రామార్తముపహింసంతీ కుబ్జా వచనమబ్రవీత్। 10

తవ దైవాసురే యుద్ధే సహ రాజర్షిభిః పతిః।
అగచ్ఛత్ త్వాముపాదాయ దేవరాజస్య సాహ్యకృత్। 11

దిశమాస్తాయ నై దేవి దక్షిణాం దండకాన్ ప్రతి।
వైజయంతమితి ఖ్యాతం పురం యత్ర తిమిధ్వజః। 12

స శంఖర ఇతి ఖ్యాతః శతమాయో మహాసురః।
దదౌ శక్రస్య సంగ్రామం దేవసంఘైరనిర్జితః। 13

తస్మిన్ మహతి సంగ్రామే పురుషాన్ క్షతవిక్షతాన్।
రాత్రౌ ప్రసుప్తాన్ ఘ్నంతి స్మ తరసాఽఽ సాద్య రాక్షసాః। 14

తత్రాఽకరోన్మహద్భయం రాజా దశరథస్తదా।
అనురైశ్చ మహాబాహుః శస్త్రైశ్చ శకలీకృతః। 15

అపవాహ్య త్వయా దేవి సంగ్రామాన్మష్టచేతనః।
తత్రాపి విక్షతః శస్త్రైః పతిస్తే రక్షితస్త్వయా। 16

తుష్టేన తేన దత్తా తే ద్వా వరా శుభదర్శనే। 17

స త్వయోక్తః పతిర్దేవి యదేచ్ఛేయం తదా వరా।
గృహ్ణీయామితి తత్తేన తథేత్యుక్తం మహాత్మనా। 18

అనభిజ్ఞాహ్యహం దేవి త్వయైవ కథితా పురా।
కథైషా తవ తు స్నేహాత్ మనసా ధార్యతే మయా। 19

రామాభిషేకసంభారాత్ నిగృహ్య వినివర్తయ।
తౌ వరా యాచ భర్తారం భరతస్యాభిషేచనమ్।
ప్రవ్రాజనం తు రామస్య త్వం వర్షాణి చతుర్దశ। 20

చతుర్దశ హి వర్షాణి రామే ప్రవ్రాజితే వనమ్।
ప్రజాభావగతస్నేహః స్థిరః పుత్రో భవిష్యతి। 21

కైకేయి ఇట్లు నుడివిన సిదప, దురాలోచనాపరురాలైన కుబ్జ రామునిపట్టాభిషేకమును భగ్నమొనర్చుటకై ఆలోచించుచు ఇట్లనెను. (10)

"ఓ కైకేయీ! పూర్వము నీపతియైన దశరథుడు దేవాసుర సంగ్రామమునందు దేవేంద్రునకు సహాయపడదలచెను. అప్పుడు నీభర్త తనఅనుచరులైన రాజులను, నిన్ను వెంటనిడుకొని దక్షిణ దిశకు బయలుదేరినను అతడు తనపరివారములతో దండకారణ్యమున తిమిధ్వజుడు నివసించునట్టి వైజయంతపురమునకు చేరెను. ఆపురము మిగుల ప్రశస్తికెక్కినట్టిది- (11-12)

పెక్కు మాయలను నేర్చిన శంఖరాసురుడే ఆ తిమిధ్వజుడు. అతడు దేవతలను అందఱిని జయించి, దేవేంద్రునితో యుద్ధమునకు తలపడెను. ఆ భయంకర సమరమునందు క్షతగాత్రులైన పురుషులు రాత్రివేళ నిద్రించుచుండగా రాక్షసులు అచటికి వచ్చి, వారిని క్రూరముగా చంపి వేయుచుండిరి. (13-14)

అచట మహాబాహువైన దశరథమహారాజునకును రాక్షసులకును పోరయుద్ధము జరిగెను- ఆ యుద్ధమున రాక్షసులు ఆయనను తమశస్త్రములతో మిక్కిలి గాయపఱచిరి- ఓదేవీ! రథసారథ్యము వహించుచున్న నీవు యుద్ధమున మూర్ఛితుడైన నీపతిని రణరంగమునకు దూరముగా మఱియుక ప్రదేశమునకు తీసికొని సోయితివి. అక్కడగూడ మహారాజు రాక్షసులశస్త్రములకు గుఱియై గాయపడగా, నీవు ఆయనను వేటొక చోటికి తీసికొనివెళ్లి, శీతోపచారములతో కాపాడితివి. (15-16)

ఓ సర్వాంగసుందరీ! సమయస్ఫూర్తితో శీతలోపచారములతో తగు విధముగా తనను ఆదుకొనినందులకు నీ భర్త ఎంతయు సంతసించి, నీకు రెండు వరములను ఇచ్చెను. అప్పుడు నీవు 'నాకు ఇష్టము వచ్చినప్పుడు నేను ఆ వరములను కోరుకొందును' అని నీభర్తకు తెల్పియుంటివి. అందులకు ఆమహాత్ముడు సమ్మతించెను. (17-18)

ఓ దేవీ! ఈ వృత్తాంతమును నీవే నాకు చెప్పియుంటివి. అంతవఱకును నాకు ఈ విషయమే తెలియదు. నీమీది అభిమానముతో అప్పటినుండియు దీనిని మఱవక నేను గుర్తు పెట్టుకొని యుంటిని. (19)

విజ్ఞేనను నీ భర్తను ఒప్పించి, రామపట్టాభిషేక ప్రయత్నములు ఆగిపోవునట్లు చేయుము- భరతుని యువరాజపట్టాభిషిక్తుని చేయునట్లుగను, శ్రీరాముని పదునాలుగు సంవత్సరములు వనవాసమునకు పంపించునట్లుగను, ఆ రెండు వరములను కోరుకొనుము. (20)

శ్రీరాముడు పదునాలుగుసంవత్సరములు వనవాసము చేసివచ్చెడిలోపల నీకుమారుడు ప్రజలప్రేమానురాగములను చూరగొని, రాజుగా స్థిరపడును. (21)

క్రోధాగారం ప్రవిశ్యాద్య క్రుద్ధేవాశ్వపతేః సుతే ।
శేష్యానంతర్దితాయాం త్వం భూమౌ మలినవాసినీ । 22

మాస్మైనం ప్రత్యుదీక్షేథా మాచైనమ్ అభిభాషథాః ।
రుదంతీవాపి తం దృష్ట్వా జగత్వాం శోకలాలసా । 23

దయితా త్వం సదా భర్తుః అత్ర మే వాస్తి సంశయః ।
త్వత్కృతే స మహారాజో విశేదపి హుతాశనమ్ । 24

న త్వాం క్రోధయితుం శక్తో న క్రుద్ధాం ప్రత్యుదీక్షితుమ్ ।
తవ ప్రియార్థం రాజా హి ప్రాణానపి పరిత్యజేత్ । 25

న హ్యతిక్రమితుం శక్తః తవ వాక్యం మహీపతిః ।
మందస్వభావే బుధ్యస్వ సౌభాగ్యబలమాత్మనః । 26

మణిముక్తం సువర్ణాని రత్నాని వివిధాని చ ।
దద్యాద్దశరథో రాజా మా స్మ తేషు మనఃకృథాః । 27

యౌ తౌ దైవాసురే యుద్ధే వరౌ దశరథోఽదదాత్ ।
తౌ స్మారయ మహాభాగే సోఽర్థో మా త్వాసుతిక్రమేత్ । 28

యదా తు తే వరం దద్యాత్ స్వయముత్తాప్య రాఘవః ।
వ్యవస్థాప్య మహారాజం త్వమిమం వృణుయా వరమ్ । 29

రామం ప్రవ్రాజయారణ్యే నవ వర్షాణి పంచ చ ।
భరతః క్రియతాం రాజా పృథివ్యాః పార్థివర్షభః । 30

చతుర్దశ హి వర్షాణి రామే ప్రవ్రాజితే వనమ్ ।
రూఢశ్చ కృతమూలశ్చ శేషం స్థాస్యతి తే సుతః । 31

రామప్రవ్రాజనం చైవ దేవి యాచస్వ తం వరమ్ ।
ఏవం సిద్ధ్యంతి పుత్రస్య సర్వార్థాస్తవ భామిని । 32

అశ్వపతితనయనైన ఓ కైకేయా! నీవు వెంటనే మలిన వస్త్రములను దాల్చి, కోపగృహమున ప్రవేశింపుము. కటికినేలపై పరుండి, కోపమును నటించుము - మహారాజా కోపగృహమునకు వచ్చినవెంటనే ఆయనను చూచియు, చూడనట్లు నటించుచు శోకముతో నేలపై దొర్లుచు ఏడ్చుచుండుము ఆయనతో మాట్లాడకుము. (22-23)

ఓదేవీ! నీ భర్తయైన దశరథునకు నీసైగల ప్రేమ అపారము. ఈ విషయమున నాకు అవంతయు సందేహము లేదు - ఆ మహారాజు నీకోరికలై అగ్నిలోనైనను దూకును. నీకు కోపమును కల్గించుపనులను ఏ విధముగను చేయజాలడు. నీవు కనులెఱ్ఱచేసినచో తట్టుకొనజాలడు. నీకు తప్పని గూర్పుటకై ఆమహారాజు తనప్రాణములను సైతము పరిత్యజించును. అతడు నీవు గీచినగీటు దాటజాలడు - ఓ అమాయికురాలా! ఇప్పుడైనను నీ సౌందర్యప్రభావమును ఎఱుంగుము - (24-26)

ఆ రెండు కోరికల (వరముల) నుండి నీ మనస్సును మర్చించుటకై రాజు మణులను, ముత్యములను, వెండి బంగారములను, వివిధములగు రత్నములను, అమూల్యములైన ఆభరణములను నీకు ఇయ్యజూపును. కాని ఆ ఆభరణాదులకై ఆశపడవద్దు. (27)

ఓ మహానుభావురాలా! ఆ సురాసుర (శంబరాసుర) యుద్ధమున దశరథుడు నీకు వాగ్దానముచేసిన ఆ రెండువరములను గుర్తుచేయుచునే యుండుము. రాముని వనవాసమునకు పంపుట, భరతుని యువరాజుగా చేయుట అను ఈ రెండువరములను విస్మరింపకుము. (దశరథుడు సత్యసంధుడుగావున వాటిని తప్పక చెల్లించును). ఓ దేవీ! నేలపై పరుండియున్న నిన్ను దశరథుడు స్వయముగా లేవదీసి, బుజ్జగించుచు 'వరములను కోరుకొనుము' అని పలికిన పిమ్మట నీవు ఆ మహారాజును సత్యమునకు కట్టుబడి యుండునట్లు ప్రతిజ్ఞ చేయించి, ఈ రెండువరములను ఈవిధముగా కోరుకొనుము - 'ఓ మహారాజా! శ్రీరాముని పదునాలుగు సంవత్సరములపాటు వనవాసమునకు పంపుము. భరతుని ఈ కోసలదేశమునకు రాజుగా చేయుము.' (28-30)

పదునాలుగు సంవత్సరములకాలము వనములలో నివసించుటకై శ్రీరాముని (అయోధ్యనుండి) పంపినచో, ఈలోపల నీకుమారుడగు భరతుడు ప్రజాభిమానమును చూరగొనుట ద్వారా తనఆధికారమును పునాదులతో నిలుపుకొని, రాజుగా స్థిరపడగలడు. తరువాతికాలములో గూడ అతడు తనపరిపాలనను కొనసాగింపగలడు - (31)

ఓ భామిని! భరతునకు పట్టముగట్టునట్లు ఒక వరమును గోరుకొనుట - అదిసరే 'రాముని అడవులకు పంపుట' అను రెండవవరమును అడుగుబూత్రము ఎట్టి పరిస్థితులలోను నీవు విడిచిపెట్టరాదు. అట్లయినప్పుడు మాత్రమే నీ పుత్రుడైన భరతునకు సకలప్రయోజనములును సిద్ధించును - (32)

ఏవం ప్రవ్రాజితశ్చైవ రామోఽరామో భవిష్యతి ।
భరతశ్చ హతామిత్రః తవ రాజా భవిష్యతి ॥ 33

యేన కాలేన రామశ్చ వనాత్ ప్రత్యాగమిష్యతి ।
తేన కాలేన పుత్రస్తే కృతమూలో భవిష్యతి ।
సంగృహీత మనుష్యశ్చ సుహృద్భిస్సార్జమాత్మవాన్ ॥ 34

ప్రాప్తకాలం తు తే మన్యే రాజానం వీతసాధ్వసా ।
రామాభీషికసంభారాత్ నిగృహ్య వినివర్తయ ॥ 35

అనర్థమర్థరూపేణ గ్రాహితా సా తతస్తయా ।
హృష్టా ప్రతీతా కైకేయీ మంథరామిదమబ్రవీత్ ॥ 36

సా హి వాక్యేన కుబ్జాయాః కిశోరీవోత్పథం గతా ।
కైకేయీ విస్మయం ప్రాప్తా పరం పరమదర్శనా ॥ 37

కుబ్జే త్వా నాభిజానామి శ్రేష్ఠాం శ్రేష్ఠాభిధాయినీమ్ ।
పృథివ్యామసి కుబ్జానామ్ ఉత్తమా ఋద్ధినిశ్చయే ॥ 38

త్వమేవ తు మమార్థేషు నిత్యయుక్తా హితైషిణీ ।
నాహం సమవబుధ్యేమం కుబ్జే రాజ్యశ్చిక్రీర్షితమ్ ॥ 39

సంతి దుస్సంస్థితాః కుబ్జా వక్త్రాః పరమదారుణాః ।
త్వం పద్మమివ వాలేన సన్నతా ప్రియదర్శనా ॥ 40

ఉరస్తేఽభినివిష్టం వై యావత్ స్కంధాత్ సమున్నతమ్ ।
అథస్తాచ్ఛోదరం శాతం సునాభమివ లజ్జితమ్ ॥ 41

పరిపూర్ణం తు జఘనం నుసీనా చ పయోధరౌ ।
విమలేందుసమం వక్రమ్ అహలా రాజసి మంథరే ॥ 42

జఘనం తవ నిర్ఘుష్టం రశనాదామశోభితమ్ ।
జంఘే భృశముపన్యస్తే పాదౌ చాప్యాయతాపుభౌ ॥ 43

త్వమాయతాభ్యాం సక్తిభ్యాం మంథరే క్షౌమవాసినీ ।
అగ్రతో మమ గచ్ఛంతి రాజహంసీవ రాజసే ॥ 44

రాముడు అరణ్యములకు సంపదడినట్లయితే వెంటనే ఆతడు 'అరాముడు' అగును- అనగా ప్రజాభిమానమునకు దూరమగును- అప్పుడు నీ భరతుడు ఎదురులేని (శత్రువులు లేని) రాజగును- శ్రీరాముడు పదునాలుగుసంవత్సరములపాటు వనవాసమును ముగించుకొని వచ్చెడిలోపల ప్రజ్ఞాశాలియైన నీ కుమారుడు ప్రజానురంజకముగా పరిపాలనచేసి, వారిఅదరాభిమానములను చూడగొనును. పెక్కుమంది మిత్రులను కూడగట్టుకొనును. తల్పరీతముగా ఆతనిరాజ్యాధికారము వ్రేళ్ళానుకొనును. (33-34)

వరములను కోరుకొనుటకై నీకు ఇదియే తగినఅదను. ఇప్పుడు నీవు నిర్భయముగా పట్టుబట్టి, రామాభీషిక ప్రయత్నముల నుండి మహారాజును మఱలించుము. (35)

మంథర ఈ విధముగా తనమాటలచాతుర్యముచే అనర్థవాయకమైన విషయమునుగూడ ప్రయోజనకారిగా భావించునట్లు కైకేయిబుద్ధిని మార్చివేసెను. ఆ కారణముగా కైకేయికి ఆమె మాటలపై విశ్వాసము కుదురుకొనెను. ఆమె లోలోపల మిక్కిలి సంతసించెను. కైక సహజముగా ప్రజ్ఞావంతురాలేయైనను ఆ కుబ్జమాటలవలలో చిక్కుకొని, ఒక పసిపిల్లవలె దారితప్పి, అనుచితమైన కార్యమును జేయుటకు సిద్ధపడెను. పిమ్మట ఆమె మంథరతెలివిలేటలకు మిగుల ఆశ్చర్యపడుచు ఇట్లనెను. (36-37)

"అరే! ఓ కుబ్జా! నీవు ఇంతటి తెలివిగలదానవనియు, ఇంత గొప్పగా మాట్లాడగలదానవనియు ఇంతవఱకును నేను గుర్తింప లేదు సుమా! నిజముగా ఈ లోకమునగల కుబ్జులందఱిలోను కార్యములవిషయమున సరిగా నిశ్చయము చేయుటలో నీవే సమర్థురాలవు. ఓ మంథరా! అనుక్షణము నీవు నా ప్రయోజనముల కొఱకే ఆరాటపడుచుందువు. యథార్థముగా నామేలు కోరెడి దానవు నీవే - నీవు తెల్పకున్నచో రాజగారిసంకల్పములును, నాటి అంతరార్థములును నాకు తెలిసియుండెడివి కావు- (38-39)

ఓ మంథరా! కుబ్జులలో దాదాపు అందఱును అవయవసౌష్ఠ్యము లేనివారై వంకరగాను, భయంకరముగను ఉండురు- కాని నీవు మాత్రము గాలికి వంగిన (వాత రోగముతో వంగిన) పద్మము వలె చూడముచ్చటగా నున్నావు. నీ వక్షస్థలము చక్కని బిగువు గలిగి మూపువఱకును వ్యాపించి, మిక్కిలి ఎత్తుగా ఉన్నది. ఆ తొమ్ముక్రింద నున్న ఉదరము నాజాకైన నాచిగలిగి సన్నగా అందముగానున్నను, ఎత్తులో నీ వక్షస్థలముతో పోటీ పడజాలక సిగ్గుతో కృశించియున్నది. నిండైన జనునముతో, పుష్టములైన ప్లనములతో చంద్రునివలె నిర్మలమైన ముఖముతో ఎంతో బాగుగా విరాజిల్లుచున్నావు. (40-42)

నీవు నడుమున ధరించిన ఒడ్డాణపుచిటుగజ్జెలనవ్వడి వినసాంపుగానున్నది. నీ పిక్కలు పరిపూర్ణములైయున్నవి. పాదవైన పాదములు, అనువైన తొడలుగల నీవు పట్టు చీరెగట్టుకొని నాయెదుట నడచుచు ఆదురాజహంసవలె శోభిల్లుచున్నావు. (43-44)

ఆసన్ యాశ్చంబరే మాయాః సహస్రమసురాధిపే ।
సర్వాస్త్వయి నివిష్టాస్తా భూయాశ్చాన్యాః సహస్రశః ॥ 45

తవేదం స్త్వగు యద్దీర్ఘం రథఘోణమివావయతమ్ ।
మతయః క్షత్రవిద్యాశ్చ మాయాశ్చాత్ర వసంతి తే ॥ 46

ఆత్ర తే ప్రతిమోక్ష్యామి మాలాం కుభ్జే హిరణ్మయీమ్ ।
అభిషిక్తే చ భరతే రాఘవే చ వనం గతే ॥ 47

జాత్యేన చ సువర్ణేన సునిష్టప్తేన మంథరే ।
లబ్ధార్థా చ ప్రతీచా చ లేపయిష్యామి తే స్త్వగు ॥ 48

ముఖే చ తిలకం చిత్రం జాతరూపమయం శుభమ్ ।
కారయిష్యామి తే కుభ్జే శుభాన్యాభరణాని చ ॥ 49

పరిధాయ శుభే వస్త్రే దేవలేప చరిష్యసి ॥ 50

చంద్రమాహ్వయమానేన ముఖేనాప్రతిమాననా ।
గమిష్యసి గతిం ముఖ్యాం గర్వయంతీ ద్విషజ్జనమ్ ॥ 51

తవాపి కుబ్జాః కుబ్జాయాః సర్వాభరణభూషితాః ।
పాదౌ పరిచరిష్యంతి యతైవ త్వం సదా మమ ॥ 52

ఇతి ప్రశస్యమానా సా కైకేయీమ్ ఇదమబ్రవీత్ ।
శయానాం శయనే శుభ్రే వేద్యామగ్నిశిఖామివ ॥ 53

గతోదకే సేతుబంధో న కల్యాణి విధీయతే ।
ఉత్తిష్ఠ కురు కల్యాణి రాజానమ్ అనుదర్శయ ॥ 54

తథా ప్రోత్సాహితా దేవీ గత్వా మంథరయా సహ ।
క్రోధాగారం విశాలాక్షీ సౌభాగ్యమదగర్వితా ॥ 55

అనేకశతసాహస్రం ముక్తాహారం వరాంగనా ।
అవముచ్య వరార్థాణి శుభాన్యాభరణాని చ ॥ 56

తతో హేమోపమా తత్ర కుబ్జావాక్యవశం గతా ।
సంవిశ్య భూమౌ కైకేయీ మంథరామిదమబ్రవీత్ ॥ 57

ఇహ వా మాం మృతాం కుభ్జే నృపాయావేదయిష్యసి ।
వనం తు రాఘవే ప్రాప్తే భరతః ప్రాప్స్యతి క్షితిమ్ ॥ 58

రాక్షసరాజగు శంఖరాసురునిలోగల వేలకొలది మాయలన్నియును నీలోగలవు- అంతే గాదు ఇంకను నీకు తెలిసిన మాయలు కోకొల్లలు - నీగూని రథాగ్రభాగమునగల ముట్టెవలె పాదనైనది, విశాలమైనది, సమయస్ఫూర్తిగల ఆలోచనలకును, రాజనీతులకును, మాయోపాయములకును అది నెలవు. (45-46)

ఓ కుబ్జా! శ్రీరాముడు వనములకు వెళ్లగానే, భరతునకు పట్టాభిషేకమహోత్సవము జరిగిన పిమ్మట నీగూనికి అనువగు బంగారు ఆభరణమును బహూకరించెదను. ఓ మంథరా! నాకు కార్యసిద్ధి కలిగినపిమ్మట సంతసించి నీగూనికి మంచి గంధములతో లేపనమొనర్చి బాగుగా పుటముపెట్టిన మేలిమి బంగారపు తొడుగుతో దానిని అలంకరించెదను. (47-48)

ఓ కుబ్జా! వివిధరత్నములను పొదుగుటచే పలువన్నెలతో మిలమిలలాడుచుండెడి బంగారు భూషణమును నీముఖమున తిలకముగాదిద్దెదను. నీకు చక్కని ఆభరణములను చేయించెదను. నీవు మంగళకరములైన వస్త్రములను ధరించి, దివ్యభూమినివలె వెలుగొందగలవు- (49-50)

చంద్రునితో పోటీ పడగల సాటిలేని నీముఖసౌందర్యమును జూచి, నీ శత్రువులు అనమానభారముతో తలలు వంచుకొందురు. అప్పుడు నీవు వారిమధ్య గర్వముతో సంచరింపగలవు. (51)

నీతోడి కుబ్జులెల్లరును వివిధములైన ఆభరణములను ధరించినవారై, నిత్యమూ నీవు నాకు పరిచర్యలు చేయుచున్నట్లే వారును నీ పాదములను సేవించురు-'' (52)

స్వచ్ఛమైన పెంజుపైపరుండి, వేదికయందలి అగ్నివలె తేజరిల్లుచున్న కైక ఈ విధముగా తనను కొనియాడుచుండగా, ఆ మంథర ఆమెతో ఇట్లనెను. (53)

''ఓ సుందరీ! నీరంతయు గతించిన (వెళ్లిపోయిన) పిమ్మట అడ్డుకట్ట వేయుటవలన ప్రయోజనము ఉండదు. ఓ కైకా! లెమ్ము! నేను చెప్పినట్లు చేయుము, నీవు కోపగృహమున రాజురాకకై నిరీక్షించుచుండుము-'' (54)

సౌందర్యగర్వముచే విట్టపీగుచున్నదియు, ఆందమైన కనుతీరుగలదియు ఐన కైకను మంథర అట్లుప్రోత్సహించిన పిమ్మట, ఆమె ఆ కుబ్జులోగూడి కోపగృహమునకు చేరెను. అంతట ఆ సుందరాంగి మిక్కిలి విలువైన తనముత్యాలహారమును, శ్రేష్ఠములైన ఇతరాభరణములను, తీసివేసెను - పిదప బంగారు నన్నెగల అకైక కుబ్జయొక్క మాటలవలలో చిక్కుకొని, నేలపై పరుండినదై ఆ గూనిదాసితో ఇట్లనెను. (55-57)

''ఓ మంథరా! శ్రీరాముడు వనములకు వెళ్లవలెను. వెంటనే భరతుడు యువరాజుపట్టాభిషిక్తుడు కావలెను- అట్లుకానిచో నేను మరణించుట తథ్యమని రాజుగారికి తెలుపుము. నాకు

న సువర్ణేన మే హ్యర్థో న రత్నైః నచ భోజనైః ।
ఏష మే జీవిత స్యాంతో రామో యద్యభిషిచ్యతే ॥ 59

అథో పునస్తాం మహిషీం మహిక్షితో
వచోభిరత్యర్థమహాపరాక్రమైః ।
ఉవాచ కుబ్జా భరతస్య మాతరం
హితం వచో రామముపేత్య చాహితమ్ ॥ 60

ప్రపత్యతే రాజ్యమిదం హి రాఘవో
యది ధ్రువం త్వం నసుతా చ తప్స్వసే ।
అతో హి కల్యాణి యతస్య తత్తథా
యథా సుతస్తే భరతోఽభిషేక్ష్యతే ॥ 61

తథాతివిద్వా మహిషీ తు కుబ్జయా
సమాహతా వాగిషుభిర్ముహు ర్ముహుః ।
నిధాయ హస్తా హృదయేఽతివిస్మితా
శశంస కుబ్జాం కుషితా పునః పునః ॥ 62

యమస్య వామాం విషయం గతామితో
నిశామ్య కుబ్జే ప్రతివేదయిష్యసి ।
వనం గతే వా సుచిరాయ రాఘవే
సమృద్ధకామో భరతో భవిష్యతి ॥ 63

అహం హి నైవాస్తరణాని న ప్రజో
న చందనం నాంజనపానభోజనమ్ ।
న కించిదిచ్ఛామి న చేహ జీవితం
న చేదితో గచ్ఛతి రాఘవో వనమ్ ॥ 64

అత్తైతదుక్త్యా వచనం సుదారుణం
నిధాయ సర్వాభరణాని భామినీ ।
అసంవృతామాస్తరణేన మేదినీం
తదాఽభిశిష్యే పతిలేవ కిన్నరీ ॥ 65

ఉదీర్ఘసంరంభతమోవృతాననా
తథావముక్తేత్తమమాల్యభూషణా ।
నరేంద్రపత్నీ విమనా బభూవ సా
తమోవృతా ద్యౌరివ మగ్నతారకా ॥ 66

బంగారముతోగాని, రత్నాభరణములతోగాని, కదకు అన్నపానములతో గాని, సనియేలేదు. రాముడు పట్టాభిషిక్తుడైనచో నా బొందిలో ప్రాణములు ఉండవు." (58-59)

పిమ్మట దశరథునకు పట్టమహిషియు, భరతునకు తల్లియు ఐన కైకతో ఆ మంథర వాడియైన, వేడియైన తీవ్రవచనములను పల్కినది. ఆ మాటలు లోకికదృష్టిలో రామునకు హానిని గూర్చునవి, కైకమ్మకు స్రీయమును గూర్చునవి. (60)

"ఓ సుందరీ! రాజ్యాధికారము రామునకే దక్కినచో నీకును, నీ కుమారునకును తిప్పలు తప్పవు- అందువలన నీపుత్రుడైన భరతుడే పట్టాభిషిక్తుడగునట్లు గట్టిగా పూనుకొనుము." (61)

ఆ విధముగా కుబ్జ ఆమెను పదేపదే రెచ్చగొట్టగా ఆరాణి మిగుల వగచెను. తనభర్త తనను వంచించినాడని తలచి, ఆమె ఆయనపై మండిపడెను. గుండెలపై చేతులుంచుకొని, ఆగూనిదానిబుద్ధికుశలతకు ఆశ్చర్యపడుచు ఆమెను పదేపదే మెచ్చుకొనుచు కైక ఇట్లునుడివెను- (62)

"ఓ కుబ్జా! శ్రీరాముడు వనవాసమునకు వెళ్లినచో భరతుని మనోరథము నెఱవేటును - అది జరుగనిచో నేను యమలోకమునకు చేరుట తథ్యము' అని రాజాగారికి నివేదించుము. (63)

శ్రీరాముడు ఇచటనుండి అరణ్యములకు వెళ్లనిచో నేను అస్తరణములపై పరుండను, హారములను దరింపను, చందనములను అలదుకొనను, కాటుక పెట్టుకొనను, అన్నపానములను తాకను, దేనినీ కోరను. అంతేగాదు ఇక నా జీవితమునే చాలింతును." (64)

ఆ బామిని (కైక) ఈవిధముగా పరుషోక్తులాడిన పిమ్మట, పూర్తిగా అభరణములను అన్నింటిని తీసివేసి, కనీసము ఒక చాపయైననులేక, కటికినేలపై దివినుండి భువికి రాలిన కిన్నరస్త్రీవలె పరుండెను. (65)

మిలమిలలాడుహారములను, అభరణములనును తొలగించుటచే ఆమెకాంతి తఱిగియుండెను. సైగా సహజముగా ప్రసన్నముగా నుండెడి ఆమెముఖము అంతయులేని కోపాంధకారముచే అవరింపబడియుండెను. అప్పుడామె తారకలు మఱుగునపడగా! చిమ్మచీకట్లు క్రమ్ముకొనిన అకాశమువలె నిస్తేజయైయుండెను. (66)

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే అయోధ్యాకాండే నవమస్తకః (9)

వాల్మీకిమహర్షివిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి అయోధ్యాకాండమునందు తొమ్మిదవస్తకము సమాప్తము

-- * * * --

10. పదియవసర్గము

కోపగృహమున నేలపైబడి దొర్లుచున్న కైకనుజూచి, దశరథుడు మిగుల పరితపించి, ఆమెను సలునిధముల ఓదార్చుట, ఎట్టకేలకు ఆమె కొంత ఊరడిల్లుట.

విదర్శితా యదా దేవీ కుజ్జయా పాపయా భృశమ్ ।
తదా శేతే స్మ సా భూమౌ దిగ్విద్యేవ కిన్నరీ । 1

నిశ్చిత్య మనసా కృత్యం సా సమ్యగితి భామినీ ।
మంథరామై శనైస్సర్వమ్ ఆచచక్షే విచక్షణా । 2

సా దీనా నిశ్చయం కృత్వా మంథరావాక్యమోహితా ।
నాగకన్యేవ నిశ్వస్య దీర్ఘముష్ణం చ భామినీ ।
ముహూర్తం చింతయామాస మార్గమ్ ఆత్మసుఖావహమ్ । 3

సా సుహృచ్చార్తకామా చ తం నిశమ్య సునిశ్చయమ్ ।
బభూవ పరమప్రీతా సిద్ధిం ప్రాప్యేవ మంథరా । 4

అథ సా రుషితా దేవీ సమ్యక్ కృత్వా వినిశ్చయమ్ ।
సంవివేశాబలా భూమౌ నివేశ్య భ్రుకుటీం ముఖే । 5

తతశ్చిత్రాణి మాల్యాని దివ్యాన్యాభరణాని చ ।
అపవిద్ధాని కైకేయ్యా తాని భూమిం ప్రపేదిరే । 6

తయా తాన్యపవిద్ధాని మాల్యాన్యాభరణాని చ ।
అశోభయంత వసుధాం నక్షత్రాణి యథా నభః । 7

క్రోధాగారే నిపతితా సా బభౌ మలినాంబరా ।
ఏకవేణీం దృఢం బధ్వా గతసత్త్వేవ కిన్నరీ । 8

అజ్ఞాప్య తు మహారాజో రాఘవస్యాభిషేచనమ్ ।
ఉపస్థానమనుజ్ఞాప్య ప్రవివేశ నివేశనమ్ । 9

అద్య రామాభిషేకో వై ప్రసిద్ధ ఇతి జజ్ఞివాన్ ।
ప్రియార్థాం ప్రియమాఖ్యాతుం వివేశాంతఃపురం వశీ । 10

స కైకేయ్యా గృహం శ్రేష్ఠం ప్రవివేశ మహాయశాః ।
పాండురాఘ్రమివాకాశం రాఘయ్యుక్తం నిశాకరః । 11

సాపాత్మురాలైన మంథరదుర్బోధలకు పూర్తిగా లోనైన ఆకైక విషముపూసిన బాణముచే కొట్టబడిన కిన్నరస్త్రీవలె నేలపైబడి యుండెను- (1)

మిక్కిలి తెలివిగల ఆకైకేయి తనకర్తవ్యమును మనస్సున నిశ్చయించుకొని 'నీవు తెల్పినదంతయు మిక్కిలి సముచితముగా ఉన్నది'- అని మంథరతో నెమ్మదిగా పల్కిను. (2)

మంథరబోధలకు తలయొగ్గినదై తననిర్ణయము ఫలించునో లేదోయను ఊగినలాటకారణముగా దీనురాలైయున్న ఆ కైకేయి నాగకన్యవలె వేడినిట్టార్పులు విడుచుచు, తనకు సుఖావహమైన మార్గమును గూర్చి క్షణకాలముపాటు ఆలోచించెను. (3)

కైకేయికి అత్యయురాలును, ఆమెకార్యసిద్ధిని కోరుచున్నట్టిదియు ఐన మంథర ఆమె (కైక) దృఢ నిశ్చయమును విని, కార్యము సిద్ధించినట్లుగనే భావించి, పరమప్రీతురాలాయెను. (4)

ఆకైకేయి అట్లు బలముగా నిశ్చయించుకొనినసమృత్త కోపముతో కనుబొమలు ముడిచెననదై, నేలపై పరుండెను. (5)

కైకేయి కోపముతో విసిరికొట్టిన చిత్రములైనహారములు, దివ్యములైన ఆభరణములు అచటనేలపై చెల్లాచెదురుగా పడియుండెను ఆమె అట్లు పారవైచిన మాలలు, ఆభరణములు అన్నియును, నక్షత్రములు ఆకాశమునందునలె అప్రదేశమును శోభిల్లజేయుచుండెను. (6-7)

మలినవస్త్రమును దాల్చి, కేశములను ఒకే జడగా ముడిచెనుకొని, కోపగృహమున పడియున్న ఆకైక క్రుంగి కృశించి, అచేతన స్థితిలోనున్న కిన్నరాంగనవలె ఒప్పుచుండెను. (8)

దశరథమహారాజు సుమంత్రుడు మొదలగు సచివులకు శ్రీరామపట్టాభిషేకమునకు సంబంధించిన ఏర్పాట్లవిషయమున ఆజ్ఞలను ఇచ్చెను. తరువాత గురువైన వసిష్ఠునిలనుజ్ఞనుబడసి, ఆయన తనఅంతఃపురమున ప్రవేశించెను. (9)

శ్రీరామునిపట్టాభిషేకవిషయము ఇప్పుడేగదా నిర్ణయింపబడినది. ఇంతవఱకును ఈ శుభవార్త అంతఃపురమునందలి రాణులకు తెలియకుండవచ్చును గదా! అని స్వతంత్రుడైన దశరథుడు భావించి, తనకు అత్యంత ప్రీతిపాత్రురాలైన కైకకు ఈ ప్రియవార్తను దెల్పుటకై ఆమె యంతఃపురమున అడుగిడెను. (10)

స్వచ్ఛమైన మేఘములు గలిగి, రాఘయ్యుక్తమైయున్న ఆకాశమున చంద్రుడు ప్రవేశించినట్లు మహాయశస్వయైన దశరథుడు కైకేయి యొక్క అంతఃపురమున ప్రవేశించెను. (11)

శుకబర్హిణసంఘస్థం క్రౌంచహంసరుతాయుతమ్ ।
వాదిత్రరవసంఘస్థం కుబ్జావామనికాయుతమ్ । 12

లతాగృహైశ్చిత్రగృహైః చంపకాశోకశోభితైః ।
దాంతరాజతసావర్ణవేదికాభిస్సమాయుతమ్ । 13

నిత్యపుష్పఫలైర్వృక్షైః వాపీభిశ్చోషశోభితమ్ ।
దాంతరాజతసావర్ణైః సంవృతం పరమాసనైః । 14

వివిధైరన్నపానైశ్చ భక్ష్యైశ్చ వివిధైరపి ।
ఉపపన్నం మహార్జైశ్చ భూషితైః త్రిదివోపమమ్ । 15

తత్రవిశ్వ మహారాజః స్వమంతపురమృద్ధిమత్ ।
న దదర్శ ప్రియాం రాజా కైకేయాం శయనోత్తమే । 16

స కామబలసంయుక్తో రత్యర్థం మనుజాభిషః ।
అపశ్యన్ దయితాం భార్యాం పత్రచ్చ విషసాద చ । 17

స హి తస్య పురా దేవీ తాం వేలామత్యవర్తత ।
న చ రాజా గృహం శూన్యం ప్రవివేశ కదాచన । 18

తతో గృహగతో రాజా కైకేయాం పర్యప్యచ్ఛత ।
యథాపురమ్ అవిజ్ఞాయ స్వార్థలిఘ్నసుపండితమ్ । 19

ప్రతిహారీత్యథోవాచ సంత్రస్తా సుకృతాంజలిః ।
దేవ దేవీ భృశం క్రుద్ధా క్రోధాగారమభిద్రుతా । 20

ప్రతిహార్యా వచః శ్రుత్వా రాజా పరమదుర్మనాః ।
విషసాద పున ర్భూయో లుళితవ్యాకులేంద్రియః । 21

తత్ర తాం పతితాం భూమౌ శయానామ్ అతథోచితమ్ ।
ప్రతప్త ఇవ దుఃఖేన సోఽపశ్యజ్జగతిపతిః । 22

స వృద్ధస్తరుణీం భార్యాం ప్రాణేభ్యోఽపి గరీయసీమ్ ।
అపాపః పాపసంకల్పాం దదర్శ భరణీతలే । 23

లతామివ వినిష్క్రుత్తాం పతితాం దేవతామివ ।
కిన్నరీమివ నిర్మూలాం చ్యుతామ్ అప్సరసం యథా । 24

అచట చిలుకలు, నెమళ్లు, క్రౌంచపక్షులు, హంసలు మొదలగు వాటికలవములు విసిపించుచుండెను- వీణావేణుమృదంగతాళధ్వనులు వీనులవిందు గావించుచుండెను- గూనివారు, పొట్టివారు ఐన స్త్రీలు తిరుగాడుచుండిరి. సంసెంగలు, ఆశోకములతోగూడిన లతాగృహములు, చిత్రగృహములు శోభిల్లుచుండెను. దంతములతో, వెండిబంగారములతో నిర్మితములైన వేదికలు రాజిల్లుచుండెను. దోవాదక్రియలతో నిత్యము పుష్పించెడి, ఫలించెడి వృక్షములు, దిగుడుబావులు ఒప్పాటుచుండెను. దంతములతో, వెండిబంగారములతో నిర్మింపబడిన ఉన్నతాసనములు అచట అలరారుచుండెను. (12-14)

ఆ ప్రదేశము వివిధములగు అన్నపానములతో, భక్ష్యవిశేషములతో ఘనమమలాడుచుండెను. మిక్కిలి విలువైన ఆభరణములతో అలరారుచున్న కైకగృహము ఒక దీన్యభవనమునలె తేజరిల్లుచుండెను. సకలసంపదలతో తులతూగుచున్న అట్టి అంతఃపురమున దశరథుడు ప్రవేశించెను- కాని శయనమందిరమునందలి తల్పముపై ఆయనకు అత్యంత ప్రీయమైన కైక కనబడలేదు. (15-16)

ఆ మహారాజు ఉద్దీపనవస్తుదర్శనముచే కామోద్రిక్తుడై, అది రతికి తగినకాలమని భావించెను- తనముద్దులభార్య(కైక) కనబడకుండుటచే అతడు 'ఓకైకా నీవెక్కడ?' అని పిలిచెను. సమాధానము రాకపోవుటచే చింతాక్రాంతుడయ్యెను- (17)

మున్నెన్నడును ఆకైక ఆసమయమున అట్లుప్రవర్తించి యుండలేదు. రాజెప్పుడును అవిధముగా నిర్మానుష్యముగానున్న ఆశయనమందిరమున ప్రవేశించియుండలేదు. (18)

కైక మూర్ఖత్వముతో స్వప్రయోజనమును సాధింపనెంచి అలిగియున్న సంగతి తెలియక, రాజు ఎప్పటివలెనే అమెనుగూర్చి ప్రతీహారిని (ద్వారపాలకురాలిని) అడిగెను. అప్పుడు ఆప్రతీహారి భయముతో నణకుచు అంజలి మఱించి, 'ప్రభూ! రాణిగారు మిక్కిలి క్రుద్ధురాలై, రుసరుసలాడుచు కోపగృహమునుజేరిరి.- అని తెలిపెను. (19-20)

ప్రతీహారిమాటలు చెవినిబడగానే రాజుమనసు కలవరపడెను. అతడు ఇంకను విషాదమునకు లోనయ్యెను, ఆయనకాళ్లు చేతులు తడబడసాగెను. ఇంద్రియములన్నియును వ్యాకులములయ్యెను. (21)

ఆ దశరథమహారాజు రాణిస్థాయికి తగనిరీతిగా కోపగృహమున భూమిపై బడియున్న ఆ కైకేయిని జూచెను. అంతట అతడు దుఃఖభారముతో తపించిపోయెను. (22)

ఏ పాపమునూ ఎఱుగని ఆ వృద్ధభూపతి తాను ప్రాణములకన్న మిన్నగా చూచుకొనుచున్న తనవదుచుభార్య అదర్శముగా అలుక బూని, కటికి నేలపై పడియుండగా దిగులుతో జూచెను. (23)

పూర్తిగా త్రుంచివేయబడి, నేలపాలైన తీగెనలెను, భూమిపై పడి, ఆశ్చర్యముగొల్పుచున్నదేవతవలెను, ఆకాశమునుండి విసరివేయబడి, దీనయై యున్న కిన్నరతరుణివలెను, దివినుండి

మాయామివ పరిభ్రష్టాం హరిణీమివ సంయతామ్ ।
కరేణుమివ దిగ్దేన విద్వాం మృగయునా వనే । 25

మహాగజ ఇవారణ్యే స్నేహాత్ పరిమమర్శ తామ్ ।
పరిమృశ్య చ పాణిభ్యామ్ అభిసంత్రస్తచేతనః । 26

కామీ కమలపత్రాక్షీమ్ ఉవాచ వనితామిదమ్ । 27

న తేహమభిజానామి క్రోధమ్ ఆత్మని సంశ్రితమ్ ।
దేవి కేనాభిశప్తాసి కేన వాసి విమానితా । 28

యదిదం మమ దుఃఖాయ శేషే కల్యాణి పాంసుషు ।
భూమౌ శేషే కిమర్థం త్వం మయి కల్యాణచేతసి । 29

భూతోపహతచిత్తేన మమ చిత్తప్రమాధినీ । 30

సంతి మే కుశలా వైద్యాస్త్యభితుష్టాశ్చ సర్వశః ।
సుఖితాం త్వాం కరిష్యంతి వ్యాధిమ్ ఆచక్ష్య భామిని । 31

కస్య వా తే ప్రీయం కార్యం కేన వా విప్రీయం కృతమ్ ।
కః ప్రీయం లభతామద్య కో వా సుమహదప్రీయమ్ । 32

మా రోదీః మా చకార్షి స్త్వం దేవి సంపరిశోషణమ్ ।
అవధ్యో వధ్యతాం కో వా కో వా వధ్యో విముచ్యతామ్ । 33

దరిద్రః కో భవత్వాఢ్యో ద్రవ్యవాన్ వాప్యకించనః । 34

అహం చైవ మదీయాశ్చ సర్వే తవ వశానుగాః ।
న తే కించదభిప్రాయం వ్యాహంతుమ్ అహముత్సహే । 35

ఆత్మనో జీవితేనాపి బ్రూహి యన్మనసేచ్ఛసి ।
బలమాత్మని జానంతీ న మాం శంకితుమర్హసి । 36

కరిష్యామి తవ ప్రీతిం సుకృతేనాపి తే శపే । 37

యావదావర్తతే చక్రం తావతీ మే వసుంధరా ।
ప్రాచీనాః సింధుసౌవీరాః సౌరాష్ట్రా దక్షిణాపథాః । 38

భునికి జారి, చూడముచ్చటగా నున్న అస్పరసవలెను, పరులను మోహింపజేయుటకై ప్రయోగింపబడి, లక్ష్యమునెఱవేఱని మాయవలెను, వలలోచిక్కుకొని, చేష్టలుడిగిన లేడివలెను, ఆడవిలో వేటగానిచే విషముపూసినబాణముతో కొట్టబడి, సంతాపమునకు గుఱియైన ఆడువీనుగువలెను ఆకైక చిన్నబోయియుండెను. (24-25)

ఒక మగయేనుగు అరణ్యమున ఆడువీనుగును తాకినట్లు అతడు ఆమెను ప్రేమతో స్పృశించెను. కామేచ్ఛతోనున్న దశరథుడు 'ఈమె ఏదైనను కోరుకొనుచున్నదా? లేక ఆనారోగ్యముపాలైనదా? లేక క్రుద్ధురాలైయున్నదా? ఎందువలన ఇట్లు పడియున్నది?' అని తికమకపడుచు, తనచేతులతో ఆమెను నిమిరుచు, కమలలోచన యగు ఆకైకతో ఇట్లునుడివెను. (26-27)

"ఓ దేవీ! నీకు నాపైగల కోపకారణమేమో తెలియదు- నిన్ను ఎవరైనను నిందించిరా? లేక అనమానించిరా? ఓ కల్యాణీ! నీవు ఈ విధముగా దుమ్ములో పండుకొనియుండుటవలన నా మనస్సు మిక్కిలి బాధపడుచున్నది. ఇట్లెందులకు చేసెతివి? నీ అభిమతములనన్నింటిని తీర్చువాడను నేను ఉండగా దయ్యము పట్టినదానినలె నామనస్సును క్షోభపెట్టుచు ఏల ఇట్లు నేలపై పరుండియుంటివి? (28-30)

ఓ భామినీ! మనకు ఘనవైద్యులకు కొదువలేదు. నా సోషణములో వారందఱును మిక్కిలి హాయిగా ఉన్నారు. వారు నీ అనారోగ్యమును తొలగించి, నీకు స్వస్థత చేకూర్చగలరు. ముందుగా నీ వ్యాధియేమో తెల్పుము. నీవు ఎవరికైనను మేలు చేయదలచుకొంటివా? నీకు ఎవరైనను అప్రియము చేసినారా? ఇప్పుడు నేను ఎవరికి లాభమును కలిగింపవలెను? ఎవరిని తీవ్రముగా దండింపవలెను? ఓ దేవీ! నీవు ఏడువకుము. దుర్బరమైన నీపరితాపమును మానుము. ఏ నిర్దోషివైనను వధింపవలెనా? ఉరిశిక్షకు గుఱియైన వారివెవరినైనను విడిచి పెట్టవలెనా? తెలుపుము. ఏ దరిద్రునినైనను సంపన్నునిగా చేయవలెనా? లేక ఏ సంపన్నునివనను నిర్దనునిగావింపవలెనా? వివరింపుము. (31-34)

నేనును నా వారందఱును నీ అధీనములోని వారము - నీ మనోరథము అడియేదైనను ఎట్టిదైనను, దానిని నేను నిరాకరింపను. నీ మనసులోని మాటను నిస్సంకోచముగా తెలుపుము. నా ప్రాణములనొడ్డియైనను దానిని తీర్చెదను. నాపై నీకుగల అధికారమును నీవు ఎఱుగుదువు. కనుక నీవు నన్ను ఏ మాత్రము సందేహింపరాదు. నా పుణ్యముపై ఆన- నీ ఇష్టమును తప్పక నెఱవేర్చును. (35-37)

ఓ కైకేయీ! సూర్యరశ్మి సోకునంతవఱకుగల భూమండలము అంతయును నా అధీనములోనున్నది - తూర్పునగల దేశములును, సింధుసౌవీరసౌరాష్ట్రములును, దక్షిణాపథమునగల దేశములును,

వంగాంగమగధామత్స్యాః సమృద్ధాః కాశీకోసలాః ।
 తత్ర జాతం బహుద్రవ్యం ధనధాన్యమజాదికమ్ । 39
 తతో వృణీష్వ కైకేయి యద్యత్ త్వం మనసేచ్ఛసి । 40
 కిమాయాసేన తే భీరు ఉత్తిష్టోత్తిష్ట శోభనే ।
 తత్త్వం మే బ్రూహి కైకేయి యతోస్తే భయమాగతమ్ । 41
 తత్తే వ్యపనయిష్యామి నీహారమివ రశ్మివాన్ । 42
 తథోక్తా సా సమాశ్శస్తా వక్తుకామా తదప్రియమ్ ।
 పరిపీడయితుం భూయో భర్తారమ్ ఉపచక్రమే । 43

అంగవంగాంగధ మత్స్యదేశములును, కాశీకోసలదేశములును
 సకలసంపదలతో తులతూగుచున్నవి. ఈ దేశములలోగల పెటసంపదను,
 ధనధాన్యాదివివిధద్రవ్యములను నీయిష్టానుసారముగా కోరుకొనుము. (38-40)

ఓ భయస్వభావురాలా! భూమిపైబడి దొర్లుచు ఆయాసపడుట
 యెందులకు? సుందరీ! లేలేము. నీభయకారణమును దెల్పుము.
 సూర్యుడు 'మంచును మటుమాయమొనర్చునట్లుగా నేను
 నీభయమును తొలగింతును-' (41-42)

మహారాజు అట్లు పలుకగా కైకేయి కొంతవఱకు ఊరడిల్లెను.
 ఆయనకు అప్రియమైన రామవనవాసాదికవిషయములను చెప్పదలచినదై,
 మిగుల పీడించుచు ఆయనను ప్రతిజ్ఞారూపమున బంధించుటకై
 (ఆయనచే ప్రతిజ్ఞ చేయించుటకై) ఇట్లు పలుకసాగెను- (43)

ఇత్యార్తే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే అయోధ్యాకాండే దశమస్కంధః (10)

వాల్మీకిమహర్షినిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి అయోధ్యాకాండమునందు పదియవసర్గము సమాప్తము

-- * * * --

11. పదునొకండవసర్గము

కైక దశరథమహారాజును ప్రతిజ్ఞబద్ధునిగావించి, తన రెండు వరములను కోరుట.

తం మన్మథశరైర్విద్రం కామవేగవశానుగమ్ ।
 ఉవాచ పృథివీపాలం కైకేయీ దారుణం వచః । 1
 నాస్తి విప్రకృతా దేన కేనచిన్నావమానితా ।
 అధిప్తాయస్తు మే కశ్చిత్ తమిచ్ఛామి త్వయా కృతమ్ । 2
 ప్రతిజ్ఞాం ప్రతిజానీష్వ యది త్వం కర్తుమిచ్ఛసి ।
 అథ తద్వాహరిష్యామి యదధిప్రార్థితం మయా । 3
 తామువాచ మహాతేజాః కైకేయీమ్ ఈషదుత్స్మితః ।
 కామి హస్తేన సంగృహ్య మూర్తజేషు శుచిస్మితామ్ । 4
 అవలిప్తే న జానాసి త్వత్తః ప్రియతమా మమ ।
 మనుజో మనుజవ్యాఘ్రాత్ రామాదన్యో న విద్యతే । 5
 తేనాజయ్యేన ముఖ్యేన రాఘవేణ మహాత్మనా ।
 శపే తే జీవనార్హేణ బ్రూహి యన్మనసేచ్ఛసి । 6
 యం ముహూర్తమవశ్యంస్తు న జీవేయమ్ అహం ధ్రువమ్ ।
 తేన రామేణ కైకేయి శపే తే వచనక్రియామ్ । 7

మన్మథ బాణములచే కొట్టబడి, కామవికారములకు లోనైన
 ఆ మహారాజుతో కైక అతిదారుణముగా ఇట్లు నుడివెను- (1)

ఓ దేవా! నన్నెవ్వరును తిరస్కరింపలేదు, అవమానింపలేదు,
 నాకొక కోరికగలదు. దానిని నీవే తీర్చవలెను. అట్లు
 చేయదలచినచో ప్రమాణపూర్వకముగా నాకు మాట ఇమ్ము.
 ఆనంతరము నాకోర్కెను నెల్లడింతును. (2-3)

మిక్కిలి కామపరతంత్రుడై ఆతురతతోనున్న దశరథుడు
 ఆమెశిరస్సును తనఊడిలోనికి చేర్చుకొని, (నేనెల్లప్పుడును నీ
 ఆజ్ఞానువర్తినే గదా! ఇంక ప్రతిజ్ఞతో పనియేమి? అను
 భావముతో) ఒకింత దరహాసమొనర్చెను, తన పాచికపాటుచున్నదని
 చిటునవ్వుచిందించుచున్న ఆమెయొక్కకేశములను నిమురుచు
 అతడు ఇట్లు వచించెను- (4)

"ఓ సౌభాగ్యగర్వితా! 'స్త్రీలలో నీవే నాకు ఎంతయు
 ప్రియతమురాలవు. పురుషులలో నాకు నరోత్తముడైన
 రామునికంటెను ప్రియమైనవాడు మఱియొకడు లేడు'- అని
 నీవెఱుగవా? అజేయుడు, రమువంశజులలో ప్రముఖుడు, మిక్కిలి
 బుద్ధిమంతుడు, నాకు ప్రాణములకంటెను మిన్నయైనవాడు ఐన
 ఆరామునిపై ఒట్టు పెట్టుకొని చెప్పుచున్నాను. నిజముగా నీ
 మనసులోని కోరికను ప్రకటింపుము. ఓ కైకేయీ! నాచిన్నారి
 రాముని జాడక ఒక్క క్షణకాలముపాటైనను నేను బ్రతికి

అత్మనావాత్మజైశ్చన్యైః పృణే యం మనుజర్హభమ్ ।
తేన రామేణ కైకేయి శపే తే వచనక్రియామ్ ॥ 8

భద్రే హృదయమప్యేతత్ అనుమృశ్యోద్ధరస్య మే ।
ఏతత్ సమీక్ష్య కైకేయి బ్రూహి యత్ సాధు మన్యసే ॥ 9

బలమాత్మని జానంతీ న మాం శంకితుమర్హసి ।
కరిష్యామి తవ ప్రీతిం సుకృతేనాపి తే శపే ॥ 10

సా తదర్థమనా దేవీ తమభిప్రాయమాగతమ్ ।
నిర్మాధ్యస్తాచ్చ హర్వాచ్చ బభాషే దుస్సహం వచః ॥ 11

తేన వాక్యేన సంహృష్టా తమభిప్రాయమాగతమ్ ।
వ్యాజహార మహాఘోరమ్ అభ్యాగతమివాంతకమ్ ॥ 12

యథా క్రమేణ శపసి వరం మమ దదాసి చ ।
తచ్చుభ్యంతం త్రయస్త్రింశత్ దేవాఃసాగ్నిపురోగమాః ॥ 13

చంద్రాదిత్యా నభశ్చైవ గ్రహా రాత్ర్యహనీ దిశః ।
జగచ్చ పృథివీచేయం సగంధర్వా సరాక్షసాః ॥ 14

నిశాచరాణి భూతాని గృహేషు గృహదేవతాః ।
యాని చాన్యాని భూతాని జానీయుః భాషితం తవ ॥ 15

సత్యసంధో మహాతేజా ధర్మజ్ఞః సుసమాహితః ।
వరం మమ దదాత్యేష తన్మే శృణ్వంతు దేవతాః ॥ 16

ఇతి దేవీ మహేష్వానం పరిగృహ్యభిశస్య చ ।
తతః పరమువాచేదం వరదం కామమోహితమ్ ॥ 17

స్మర రాజన్ పురావృత్తం తస్మిన్ దైవాసురే రణే ।
తత్ర చాఽచ్యావయచ్చత్రుః తవ జీవితమంతరా ॥ 18

తత్ర చాపి మయా దేవ యత్త్వం సమభిరక్షితః ।
జాగ్రత్వా యతమానాయాః తతో మే ప్రదదౌ వరౌ ॥ 19

యుండజాలను, అట్టి రామునిపై ప్రమాణముచేసి నుడువుచున్నాను-
రామునికోరికకై నేను నా ప్రాణములను గాని, తదితరకుమారులను
గాని, బంధుమిత్రులనుగాని త్యజించుటకు సిద్ధము - ఆ శ్రీరామునిపై
బాసచేసి పలుకుచున్నాను. ఓ కల్యాణీ! కైకేయీ! నాశపథములను
గమనించి, నా హృదయమును అర్థముచేసికొని, నన్ను ఉద్ధరింపుము.
నా త్రికరణకుద్దిని గుర్తించి, యోగ్యమైనరీతిలో నీ కోరికను
వెల్లడింపుము. నీపై నాకుగల గాఢానురాగమును దృష్టిలో పెట్టుకొని,
నాపై సందేహమును వీడుము - నా పుణ్యములపై ఆన, నీ కోరికను
దీర్చి, నీకు ప్రయమును గూర్చెదను." (5-10)

మంతర ఉపదేశించినరీతిగా శ్రీరామునివనవాసము, భరతుని
పట్టాభిషేకము జరుగవలెనను సంకల్పముగల ఆ కైక తన
అభిప్రాయమునకు అనుగుణముగా దశరథుడు శపథముచేసి,
ముందునకు రాగా, తనకుమారునిపైగల వక్షపాతబుద్ధితో సంతోషించుచు
ఆయనతో దుస్సహమైన మాటలను ఇట్లు పలికెను. (11)

'నీ మనోరథమును తీర్చెదను' అని ప్రతిజ్ఞ చేసిన దశరథుని
మాటలకు సంతుష్టయై, కైక అకస్మాత్తుగా వచ్చి పైబడిన మృత్యువు
వలె భయంకరమైన తనఅభిప్రాయమును వెల్లడించెను. (12)

"ఓ మహారాజా! రామునిపైనను, నీ పుణ్యముమీదను ప్రమాణము
చేసి, నీవు వరములను ఇచ్చుచున్నావు- నీవు పలికిన ఈ
మాటలకు అగ్ని మొదలగు ముప్పదిమూడు(కోట్ల)మంది
దేవతలే సాక్షులు. సూర్యచంద్రులు, భూమ్యాకాశములతోగూడిన
సమస్తజగత్తు, నవగ్రహములు, రాత్రింబవళ్లు, సకలదిశలు,
గంధర్వులు, రాక్షసులు, నిశాచరులు, సమస్తప్రాణులు, గృహదేవతలు,
ఇంకను తదితరభూతములు నీ ప్రతిజ్ఞావచనములను వినియున్నారు.
(దీనికి వారు అందఱును సాక్షులు) (13-15)

"ఓ సకలదేవతలారా! సత్యసంధుడు, మిక్కిలి శక్తిసంపన్నుడు,
సమస్తధర్మములను విజేగినవాడు వన దశరథుడు ఎట్టి ఏమటుపాటూ
లేనివాడై, నాకు వరములను ప్రసాదించుచున్నాడు. దీనిని మీరు
శ్రద్ధగా విందురుగాక. (గమనింతురుగాక)" అని కైక దేవతలతో
పలికి, ఈ సంఘటనమునకు వారిని సాక్షులను గావించెను. (16)

కామమోహితుడై తనకు వరములను ఇచ్చుటకు సిద్ధపడిన
మహాధనుర్ధారియైన దశరథుని ఈ విధముగా ప్రతిజ్ఞబద్ధుని గావించి,
కైకేయి ఆయనను ప్రశంసలలో ముంచెత్తి, ఇట్లు నుడివెను. (17)

ఓ రాజా! అనాడు దైవాసుర(శంబరాసుర) యుద్ధమున జరిగిన
పూర్వగాథను గుర్తునకుచెచ్చుకొనుము. రాత్రివేళ జరిగిన ఆ సమరమున
శత్రువుయొక్క బాణములచెబ్బలకు నీవు మూర్ఛిల్లితివి. ఓ ప్రభూ!
ఆ సందర్భమున సారథిగా మెలకువతో నున్న నేనే నిన్ను
కాపాడితిని. ఆ సంతోషసమయమున నీవు నాకు రెండు వరములను
ఇచ్చియుంటివి. ధర్మాత్మా! నీవు ఇచ్చిన ఆ వరములను అప్పుడు

తా తు దత్తా వరా దేవ నిక్షేపా మృగయామ్యహమ్ ।
తవైవ పృథివీపాల సకాశే సత్యసంగరః । 20

తత్ ప్రతిశ్రుత్య ధర్మేణ న చేద్దాస్యసి మే వరమ్ ।
అద్యైవ హి ప్రహస్యామి జీవితం త్వద్విమానితా । 21

వాఙ్మలేణ తదా రాజా కైకేయ్యా న్వవశే కృతః ।
ప్రచస్కంద వినాశాయ పాశం మృగ ఇవాత్మనః । 22

తతః పరమువాచేదం వరదం కామమోహితమ్ ।
వరా యో మే త్వయా దేవ తదా దత్తా మహీపతే । 23

తౌ తావదహమద్యైవ వక్ష్యామి శృణు మే వచః । 24

అభీషేకసమారంభో రాఘవస్యోపకల్పితః ।
అనేనైనాభీషేకేణ భరతో మేఽభీషిచ్యతామ్ । 25

యో ద్వితీయో వరో దేవ దత్తః ప్రీతేన మే త్వయా ।
తదా దైవాసురే యుద్ధే తస్య కాలోఽయ మాగతః । 26

నవ పంచ చ వర్షాణి దండకారణ్యమాశ్రితః ।
చీరాజినజటాధారి రామో భవతు తాపనః । 27

భరతో భజతామద్య యౌవరాజ్యమ్ అకంటకమ్ ।
ఏష మే పరమః కామో దత్తమేవ వరం వృణే । 28

అద్యచైవ హి పశ్యేయం ప్రయాంతం రాఘవం వనమ్ । 29

స రాజరాజో భవ సత్యసంగరః
కులం చ శీలం చ హి రక్ష జన్మ చ ।
పరత్రవాసే హి వదంత్యనుత్తమం
తపోధనాః సత్యవచో హితం నృణామ్ । 30

నీకడనే న్యాసముగా ఉంచితిని. ఆ రెండువరములను ఇప్పుడు నేను కోరుకొనుచున్నాను. నీవొనర్చిన ప్రతిజ్ఞకు కట్టుబడి, ధర్మముననుసరించి, నాకు ఇప్పుడు ఆ వరములను ఈయనిచో నీతిరస్కారమునకు గుఱియైనదాననై, నేను ఈ క్షణముననే నా ప్రాణములను త్యజించెదను." (18-21)

వేటగాడు జింకవలె అజమటచే ఆ శబ్దమునకు అకర్షింపబడిన లేడి పరుగుపరుగునవచ్చి వలలో చిక్కుకొని, వినాశమునకు లోనగును- అట్లే దశరథుడు ఇదినరలో తానిచ్చిన వరములను గుర్తుచేయుచు కైక పలికిన మాటలచే ఆమెకు వశుడాయెను. అతడు తనప్రతిజ్ఞననుసరించి, ధర్మమునకు కట్టుబడి, కైక పన్నిన మాయాపాశములలో చిక్కుకొని, ప్రమాదమును కొనితెచ్చుకొనెను. అతడు ఒక్క సారిగా కొయ్యబాటెను- (22)

ఆ సీమృట కామమోహితుడును, వరములను ఇచ్చిన వాడును ఐన దశరథునితో కైకేయి ఇట్లనెను. "ఓ మహారాజా! అప్పుడు నీనిచ్చిన రెండు వరములను నేను ఇప్పుడే అడుగుచున్నాను. సావధానుడనై ఆలకింపుము. (23-24)

ఓ నాథా! శ్రీరామునికొఱకై ఏర్పాటు చేయబడిన సామగ్రితోడను, సన్నాహములతోడను నేడే నా భరతుని యువరాజుపట్టాభిషిక్తుని గావింపుము. ఇది నా మొదటి వరము. (25)

ఓ దేవా! ఆనాడు దైవాసురసంగ్రామమున నీవు నామీది ప్రేమతో నాకు రెండవవరమును గూడ ఇచ్చియుంటివి. దానిని కోరుకొనుటకును నమయము ఆసన్నమైనది. శ్రీరాముడు నారచీరెలు, జింక చర్మమును దరించి, జటాధారియై, దండకారణ్యమునకు వెళ్లి, తాపసవృత్తిలో అచట ఏడునాలుగు సంవత్సరములు నివసింపవలెను. ఇది నారెండవ వరము. (26-27)

నేడే భరతునకు ఎదురులేని (శత్రుప్రమాదములేని) యువరాజాధికారము దక్కువలెను- ఇప్పుడే నేను చూచుచుండగనే శ్రీరాముడు వనములకు వెళ్లవలెను- ఇవియే నాఅభీష్టములు- ఇదివఱలో నీనిచ్చిన వరములనే నేను కోరితిని. (28-29)

రాజులకే రాజువైన (మహారాజువైన) నీవు సత్యమునకును, ప్రతిజ్ఞకును కట్టుబడియుండు నీవంశమును, శీలమును రక్షించుకొనుము. నీ జన్మను సార్థకము చేసికొనుము. మానవులకు ఈ లోకము నందును పర(స్వర్గ) లోకమునందును సకలసౌఖ్యములను ప్రసాదించుటకు సత్యవాక్పరిపాలనమే అత్యుత్తమసాధనమని తపోదనులు నుడువుదురు-" (30)

ఇత్యార్షే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే అయోధ్యాకాండే ఏకాదశస్కంధః (11)

వాల్మీకిమహర్షినిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి అయోధ్యాకాండమునందు ఐదునాల్గవస్కంధము నమూనము

12. పండ్రెండవసర్గము

శ్రీరాముని వనములకు సంపెడి విషయమున దశరథుడు మిగుల పరితపించుచు కైకముందర తన ఆవేదనను ప్రకటించుట.

తతః క్రుత్వా మహారాజః కైకేయ్యా దారుణం వచః ।
చింతామ్ అభినమాపేదే ముహూర్తం ప్రతతాప చ ॥ 1

కిన్ను మే యది వా స్వప్నః చిత్తమోహోఽపి వా మమ ।
అనుభూతోపసర్గో వా మనసో వాఘ్నపద్రవః ।
ఇతి సంచింత్య తద్రాజా నాధ్యగచ్ఛత్ తదా సుఖమ్ ॥ 2

ప్రతిలభ్య చిరాత్ సంజ్ఞాం కైకేయావాక్యతాడితః ।
వ్యధితో విక్లబ్తశ్చైవ వ్యాఘ్రేం దృష్ట్వా యథా మృగః ॥ 3

అసంవృతాయామాసీన్ జగత్యాం దీర్ఘముచ్ఛ్వాసన్ ।
మండలే పన్నగో రుద్ధో మంత్రైరివ మహావిషః ॥ 4

అహేలా ధిగితి సామర్థ్యో వాచముక్త్యా నరాధిపః ।
మోహమాపేదివాన్ భూయః శోకోపహతచేతనః ॥ 5

చిరేణ య సృపస్సంజ్ఞాం ప్రతిలభ్య సుదుఃఖితః ।
కైకేయామ్ అబ్రవీత్ క్రుద్ధః ప్రదహన్నివ చక్షుషా ॥ 6

సృశంసే దుష్టచారిత్రే కులస్యాస్య వినాశని ।
కిం కృతం తవ రామేణ పాపం పాపే మయాపి వా ॥ 7

యదా తే జననీతుల్యాం వృత్తిం వహతి రాఘవః ।
తస్యైవ త్వమనర్థాయ కిం నిమిత్తమిహోద్యతా ॥ 8

త్వం మయాఽథ తమవినాశార్థం భవనం స్వం ప్రవేశితా ।
అవిజ్ఞానాన్న్యపసుతా వ్యాఘ్రీ తీక్ష్ణవిషా యథా ॥ 9

జీవలోకో యదా సర్వో రానుస్యాహ గుణస్తవమ్ ।
అపరాధం కముద్దిశ్య త్యక్త్యామిష్టమహం సుతమ్ ॥ 10

అంతట ఆమహారాజ కైకేయి పలికిన కర్ణకరోరమైన వచనములను వినినంతనే మిగుల చింతాక్రాంతుడయ్యెను, సుతేయు ఒక క్షణకాలముసాటు మిక్కిలి పరితాపమునకు లోనయ్యెను. (1)

'సామాన్యముగా సత్స్వభావముగల కైకేయి రామపట్టాభిషేకమునకు విఘ్నకరముగా ఇట్లు పలుకుట అసంభవము - కనుక ఇది స్వప్నము గావచ్చును. నిద్రయేలేని నాకు కలవచ్చుటయెట్లు? లేక ఇది నా చిత్తభ్రమ కావచ్చును. భ్రమపడుటకు కారణమేదియు కనబడదు - అందువలన ఇది జన్మాంతరసంఘటనస్మృతియా? జన్మాంతరమునందును ఇట్టిపరిస్థితి అసంభవము - కాబట్టి నామనస్సునకు ఉన్మాదము ఏర్పడినదా?' అని పలు విధముల చింతించుచు రాజు దుఃఖపడసాగెను (2)

కైకేయి యొక్క మాటలదెబ్బలకు స్పృహను కోల్పోయిన దశరథుడు కొంతసేపటికి తెప్పరిల్లియు, మరల దుఃఖితుడై, ఆడుపులిని జూచిన లేడివలె గిలగిలలాడెను. పిమ్మట ఆతడు కటకినేలపై చతికిలబడి, సాములవాడు గీచిన వృత్తాకార మండలమున మంత్రములచే బంధించబడిన మహావిషసర్పము వలె, నిట్టూర్పులు విడువసాగెను. (3-4)

'చీ! ఏమిది?' అని పలుకుచు ఆ మహారాజు శోకభారముచే చైతన్యమును కోల్పోయి, మఱల మూర్ఛితుడాయెను. (5)

చాలతడవునకు స్పృహరాగా ఆ రాజు ఎంతయు దుఃఖితుడై క్రుద్ధుడై, తనచూపులతో కైకను దహించివేయుచున్నవానివలె చూచుచు ఆమెతో ఇట్లనెను- (6)

"ఓసీ! క్రూరురాలా! దుష్టురాలా! వంశభూతుకురాలా! పాపాత్మురాలా! రాముడు నీకు చేసిన అపకారమేమి? నేను చేసిన దోషమేమి? ఆ రామపుడు అనుక్షణము నిన్ను తల్లినవలె సేవించుచుండువాడు గదా! అట్టి రామునకు కీడుచేయుటకు ఎందులకు పూనుకొంటివి? అట్టి కోరిక కోరుటకు నీకు నోరెట్లువచ్చినది? (7-8)

నీవు రాజకుమార్తెవు (ఉత్తమురాలివి) అని తలంచి, నీలో ఇంతవిషమున్నట్లు ఎఱుగక భయంకరమైన ఆడు విషసర్పమును వలె నిన్ను నా భవనమున ప్రవేశపెట్టితిని. ఆ విధముగా నావినాశమును నేనే కోరి తెచ్చుకొంటిని. (9)

లోకమంతయును శ్రీరామునిగుణగణములనే వేనోళ్ల ప్రస్తుతించుచుండగా, ఆతడు ఏ అపరాధము చేసినాడని నాప్రియసుతుని నేను త్యజింతును? (10)

కౌసల్యాం వా సుమిత్రాం వా త్యజేయమపి వా శ్రియమ్ ।
జీవితం వాత్మనో రామం న త్వేవ పితృవత్సలమ్ । 11

పరాభవతి మే ప్రీతిః ధృష్ట్వా తనయసుగ్రజమ్ ।
అవశ్యతస్తు మే రామం నష్టా భవతి చేతనా । 12

తిష్ఠేల్లోకో వినా సూర్యం సస్యం వా సలిలం వినా ।
న తు రామం వినా దేహే తిష్ఠేత్తు మమ జీవితమ్ । 13

తదలం త్యజ్యతామేష నిశ్చయః పాపనిశ్చయే ।
అపి తే చరణౌ మూర్ఛా స్పృశామ్యేష ప్రసీద మే । 14

కిమిదం చింతితం పాపే త్వయా పరమదారుణమ్ । 15

అథ జిజ్ఞాససే మాం త్వం భరతస్య ప్రియాప్రియే ।
అస్తు యత్రత్ త్వయా పూర్వం వ్యాహృతం రాఘవం ప్రతి । 16

న మే జ్యేష్ఠః సుతః శ్రీమాన్ ధర్మజ్యేష్ఠ ఇతీవ మే ।
తత్ త్వయా ప్రియవాదిన్యా సేవార్థం కథితం భవేత్ । 17

తచ్చుత్వా శోకసంతప్తా సంతాపయసి మాం భృశమ్ ।
అవిష్టాసి గృహం శూన్యం సౌ త్వం పరవశం గతా । 18

ఇక్ష్యాకూణాం కులే దేవి సంప్రాప్తః సుమహానయమ్ ।
అనయో నయనంపన్నే యత్ర తే వికృతా మతిః । 19

న హి కించిదయుక్తం వా విప్రీయం వా పురా మమ ।
అకరోస్త్యం విశాలాక్షి తేన న శ్రద్ధధామ్యహమ్ । 20

నను తే రాఘవస్తుత్యో భరతేన మహాత్మనా ।
బహుశో హి సుబాలే త్వం కథాః కథయసే మమ । 21

కౌసల్యనైనను, సుమిత్రనైనను, వా రాజ్యలక్ష్మీనైనను త్యజింతును. అంతేగాదు కడకు నా ప్రాణములను సైతము పరిత్యజించెదను. కాని పితృవత్సలుడైన శ్రీరామునిమాత్రము విడువజాలను. (11)

నా పెద్దకుమారుడైన శ్రీరామునిజూచినప్పుడు నాకుకలిగెడు సంతృప్తికి మేరయేయుండదు. ఒక్క క్షణమైనను రాముని చూడనిచో నా ప్రాణములే నిలువవు. (12)

సూర్యుడు లేకున్నను ఒకవేళ లోకము మనుగడ సాగించిన సాగించవచ్చును. నీరు లేకున్నను (వానలు పడకున్నను) ఒక పిదముగా పైరు బ్రతికిన బ్రతుకవచ్చును. కాని రాముడు లేకున్నచో మాత్రము నా ఈ దేహములో ప్రాణములుండవు. (13)

ఓ పాపసంకల్పరాళా! ఇంతవఱకును నీవు చేసిననిర్వాకము చాలును. ఇంక శ్రీరాముని వనములకు పంపెడిఅలోచనలను నీమనస్సునుండి తొలగింపుము. శిరసా నీపాదములకు ప్రణమిల్లెదను. ఈ దీనుని కనికరింపుము. ఓ పాపాత్మురాళా! ఇంతటి దారుణమైన దురాలోచన నీ మనస్సునకు ఎట్లు వచ్చినది? (14-15)

భరతునిపై నాకు ప్రేమ యున్నదో లేదో తెలిపికొనగోరుచున్నావా? అయితే సరే! 'భరతుని యువరాజు పట్టాభిషిక్తుని జేయుము' అని మొదటి వరము కోరితివి. అది నాకు సమ్మతమే. ఇదివరలో రామునిగూర్చి 'అతడు పెద్ద కుమారుడు, సర్వభుభలక్షణములు గలవాడు. ధర్మవర్తనులలో ప్రథముడు' అని నాతో నీవు మాటిమాటికి నుడివియుంటివి. ప్రేయభాషిణివైన నీవు నాత్మస్తి కొఱకై అట్లు చెప్పియుండవచ్చును. లేక నీకు రాముడొనర్చిన సేవలను బట్టి నీవు ఆ విధముగా నుడివియుండవచ్చును. ఇప్పుడు రామపట్టాభిషేకవార్తను వినిన పిమ్మట ఇతరులు చెప్పిన చాడీలకు లొంగి శోకమున మునిగి, ఈ కోపగృహమున ప్రవేశించితివేమో? ఆ కారణముననే నన్ను ఇట్లు మిక్కిలి బాదించుచుంటివి. (16-18)

ఓదేవీ! ఇంతవఱకును ఇక్ష్యాకుప్రభువులవంశము నీతి నియమములకు నిలయము, పేరుప్రతిష్ఠలకు పెన్నిధి. ఆనంశమున మెట్టిన నీకు ఈ విపరీతబుద్ధి ఎట్లు పుట్టినది? దీనినలన ఆ సద్వంశమునకు గొప్ప అనర్థము సంభవించును - ఇది అనర్థ సూచకము - (19)

ఓ విశాలాక్షీ! ఇంతవఱకును ఎన్నడును నీవు నాకు హితముకాని పనిని చేసియుండలేదు. ఆప్రియవచనములను పలికియుండలేదు - కనుక నీవు పలికిన ఈమాటలను నేను విశ్వసించుటలేదు. (నన్ను పరీక్షించుటకై ఇట్లునుచున్నావోయేమో!) (20)

కవటమెఱుగనికైకేయీ! 'బుద్ధిమంతులైన భరతుడు, శ్రీరాముడు ఇద్దఱును నాకు సమానులే' అని పెక్కు సందర్భములలో కథలు కథలుగా ప్రేమతో నీవు నాతో నుడువుచుండెడిదానవు

తస్య ధర్మాత్మనో దేవి వనే వాసం యశస్వినః ।
కథం రోచయసే భీరు నవ వర్షాణి పంచ చ । 22

అత్యంతసుకుమారస్య తస్య ధర్మే ధృతాత్మనః ।
కథం రోచయసే వాసమ్ అరణ్యే భృశదారుణే । 23

రోచయస్యభిరామస్య రామస్య శుభలోచనే ।
తవ శుశ్రూషమాణస్య కిమర్థం విప్రవాసనమ్ । 24

రామో హి భరతాద్భూయః తవ శుశ్రూషలే సదా ।
విశేషం త్వయి తస్మాత్తు భరతస్య న లక్షయే । 25

శుశ్రూషాం గౌరవంచైవ ప్రమాణం వచనక్రియామ్ ।
కస్తే భూయస్తరం కుర్యాత్ అన్యత్ర మనుజర్షభాత్ । 26

బహునాం స్త్రీసహస్రాణాం బహునాం చోపజీవినామ్ ।
పరివాదోఽపవాదో వా రాఘవే నోపపద్యతే । 27

సౌత్వయన్ సర్వభూతాని రామః శుద్ధేన చేతసా ।
గృష్ణాతి మనుజవ్యాఘ్రః ప్రియైః విషయవాసినః । 28

సత్యేన లోకాన్ జయతి దీనాన్ దానేన రాఘవః ।
గురూన్ శుశ్రూషయా వీరో ధనుషా యుధి శాత్రవాన్ । 29

గదా! ఓ దేవీ! ధర్మాత్ముడును, యశస్వియుఁడైన శ్రీరాముడు పదునాలుగుసంవత్సరములకాలము వనములలో నివసించుట నీకు ఎట్లు రుచించుచున్నది? ఈ అకృత్యమునకు ఎట్లు పాల్పడు చుంటివి? అధర్మకార్యముచేయుటకు భయపడు నీ స్వభావము ఏమైనది? (21-22)

తాకినంతనే కందిపోయెడి శరీరసౌకుమార్యముగలవాడును, చెక్కుచెదరని దర్మబుద్ధిగలవాడును ఁన శ్రీరాముడు మిక్కిలి భయంకరమైన అడవులలో నివసించవలెనని నీవు ఎట్లు అభిలషించుచున్నావు? అందమైన చూపులుగల ఓ దేవీ! ఎల్లరకును ఆనందమునుగూర్చెడి శ్రీరాముడు నిత్యమూ ప్రీతితో నిన్ను సేవించుచుండెడువాడుగదా! అట్టి నయనాభిరాముని దూరముగా పంపివేయుటకు నీ మనస్సు ఎట్లు అంగీకరించుచున్నది? (23-24)

సర్వదా భరతునికంటెను రాముడే నీకు సపర్యలు చేయుచుండుట నేను గమనించితిని - కాని శ్రీరాముని కంటెను అధికముగా భరతుడు నిన్ను సేవించుచుండుట యథార్థముగా నేను చూడనేలేదు. (25)

శ్రీరామునివలె నిన్ను సేవించెడువాడుగాని, నీయెడ గౌరవ వ్రపత్తులను చూపెడివాడుగాని, నీయందు పూజ్యభావమును (ప్రమాణబుద్ధిని) కలిగియుండువాడుగాని, నీవు చెప్పినట్లు చేయువాడుగాని మఱియొకడు లేనే లేడు. (26)

మనకడ వేలకొలదిపరిచారికలు, సేవకులు గలరు - వారిలో ఏ యొక్కరును శ్రీరాముని నిందించుటగాని, ఆయననుగూర్చి అవమానకరముగా మాటాడుటగాని నేనెఱుగను - అనగా శ్రీరాముడు ఎల్లరకును గౌరవార్హుడు. ఇక ఏకారణముచే నేనతనిని అడవులకు పంపవలెను? (27)

నరోత్తముడైన శ్రీరాముడు నిర్మలమైన మనస్సుతో సమస్త ప్రాణులను ఆనందింపజేయుచుండును. దేశప్రజలందఱిని అక్కునజేర్చుకొనుచు వారి అబీష్టములను తీర్చుచుండును. (28)

రఘునంశసంజాతుడైన శ్రీరాముడు సత్యవచనుడు¹⁾ (స్వర్గాది) సమస్తలోకములయందలి ప్రాణులకు హితమొనర్చుచు వారిని స్వాధీనులనుగా చేసికొనును. నిర్దనులకు దనదాన్యములను ఒసంగుటద్వారా వారిని ఆదుకొని, వశమునందుంచుకొనును. తనహితముగోరి, సమయోచితముగా ఉపదేశములను చేయుటలో సమర్థులైన

1) ఒకానొకప్పుడు చోళమహారాజు తనకు సన్నిహితుడైన మధ్యమవీధిబట్టారకపండితుని ఇట్లు ప్రశ్నించెను - 'రాముడు తననుగూర్చితానే' నేను మనుష్యమాత్రుడను' (ఆత్మానం మానుషం మన్యే) అని పేర్కొన్నాడుగదా! ఁనచో జటాయువునకు మోక్షమునిచ్చెను' (జటాయుషో మోక్షం దత్తవాన్) అనుట ఎట్లు కుదురును? మోక్షమును ప్రసాదించునాడు భగవంతుడు మాత్రమే గదా! (మోక్షం ఇచ్చేత్ జనార్దనాత్ - అని గదా ప్రమాణము) - దీనికి సమాధానముగా సత్యేన లోకాన్ జయతి' - రాముడు తనసత్యవచన ప్రభావముచే సర్వలోకములను జయింపగల సమర్థుడు - కనుక అతడు మోక్షమునుగూడ ప్రసాదించెను - అని సందేతుడు పలుకగా, రాజు ఆ పండితునకు కొల్లలుగా బహుమానములను ఇచ్చి ఆయనను సత్కరించెను - అను కథ ఇచట స్మరింపదగినది-

సత్యం దానం తపస్త్వీగో మిత్రతా శౌచమార్జవమ్ ।
విద్యాచ గురుశుశ్రూషా ధ్రువాణ్యేతాని రాఘవే । 30

తస్మిన్నార్జవసంపన్నే దేవి దేవోపమే కథమ్ ।
పాపమాశంససే రామే మహర్షిసమతేజసి । 31

న స్మరామ్యప్రియం వాక్యం లోకస్యప్రియవాదినః ।
స కథం త్వత్కృతే రామం వక్ష్యామి ప్రియమప్రియమ్ । 32

క్షమా యస్మిన్ దమస్త్వీగః సత్యం ధర్మః కృతజ్ఞతా ।
అప్యహింసా చ భూతానాం తమ్ ఋతే కా గతిర్మమ । 33

మమ వృద్ధస్య కైకేయి గతాంతస్య తపస్వినః ।
దీనం లాలప్యమానస్య కారుణ్యం కర్తుమర్హసి । 34

సృథివ్యాం సాగరాంతాయాం యత్కించిదధిగమ్యతే ।
తత్సర్వం తవ దాస్యామి మా చ త్వాం మన్యురావిశేత్ । 35

అంజలిం కుర్మి కైకేయి పాదౌ చాపి స్పృశామి తే ।
శరణం భవ రామస్య మాఽధర్మో మామిహ స్పృశేత్ । 36

ఇతి దుఃఖాభిసంతప్తం విలపంతమ్ అచేతనమ్ ।
ఘూర్ణమానం మహారాజం శోకేన సమభిఘ్నతమ్ । 37

పారం శోకార్ణవస్యాశు ప్రార్థయంతం పునఃపునః ।
ప్రత్యువాచాథ కైకేయీ రౌద్రా రౌద్రతరం వచః । 38

యది దత్వా వరౌ రాజన్ పునః ప్రత్యనుతప్యసే ।
ధార్మికత్వం కథం వీర సృథివ్యాం కథయిష్యసి । 39

గురువులను చక్కనిసవర్యలతో తృప్తిపఱచుచుండును. రణరంగమున దనుష్టంకారముచేతనే శత్రువులను జయించును. సత్యము, దానము, తపస్సు, త్యాగము, మైత్రి, పవిత్రత, అర్జవము, విద్య, గురుశుశ్రూష అనునవి శ్రీరామునియందు స్థిరముగా ఉండెడి సద్గుణములు¹⁾. ఓ దేవీ! ఇట్టి సద్గుణ శోభితుడు, మహర్షులవలె శమదమాదిగుణసంపన్నుడు, దైవతుల్యుడు ఐన అట్టి శ్రీరాముని అడవులకు పంపుమని (పాపపు కోరికను) ఎట్లు అడుగు చుంటివి? (29-31)

జనులందఱికిని ప్రియమును గల్గించుచు మాట్లాడునట్టి శ్రీరాముని వనములకు సంపుటనుగూర్చి మనస్సునగూడ తలంపజాలను. పరుషముగా మాట్లాడునట్టి నీకొఱకై నా ప్రియపుత్రుడైన రామునితో ఈ అస్థియవచనమును ఎట్లు పలుకగలను? (32)

క్షమ, ఇంద్రియనిగ్రహము, త్యాగము, సత్యము, ధర్మము, కృతజ్ఞత, భూతదయ, మున్నగు సద్గుణములుగల నా రాముడు లేనిచో నాకు రక్షకుడు ఎవరు? (అట్టి రక్షకుని నేను అడవులకు ఎట్లు సంపగలను?) (33)

ఓకైకేయీ! నేను వృద్ధుడను, జీవితమున చివరిదశకు చేరిన వాడను, శోచనీయస్థితిలోనున్నవాడను. దీనముగా విలపించు చున్నవాడను అట్టి నాపై నీవు కనికరముచూపదగును. (34)

సముద్రములవఱకును వ్యాపించియున్న సమస్తభూమండలమున లభించు సకలసంపదలను నీకు సమర్పింతును. రాముని విషయమున క్రోధమును (సట్టుదలను) వీడుము - (35)

ఓకైకేయీ! చేతులుజోడించి నమస్కరించుచున్నాను. నీ పాదములనుగూడ సట్టుకొందును. రాముని రక్షింపుము. ప్రతిజ్ఞాభంగరూపమైన అధర్మము నన్నంటకుండుగాక- శ్రీరాముడు ఇచటనే ఉండుటకు అతనిని అనుమతింపుము- (36)

ఈ విధముగా పలుకుచు దశరథుడు దుఃఖాతిరేకముతో కుమిలి పోవుచు విలపింపసాగెను. ఇంకను ఆ రాజు దిక్కుతోచని వాడై, నేలపైబడి ఆటునిటు దొర్లుచుండెను. మున్నుండు కలుగనున్న రామునియెడఱటను పదే పదే స్మరించుకొనుచు శోకమగ్నుడగుచుండెను. ఆ దుఃఖసముద్రము నుండి బయట పడుటకై మాటి మాటికి అతడు ఆమెను వేడుకొను చుండెను. అంతటకైకేయి క్రుద్ధురాలై రౌద్రాకారమును పూని, ఆయనతో ఇంకను కఠినముగా మాట్లాడసాగెను. (37-38)

“ఓ రాజా! నాకిచ్చిన రెండువరములవిషయమున మఱల నీవు ఈ విధముగా సశ్చింతాపదుచున్నచో, నీ ధార్మికత్వమును గూర్చి ఈ భూమండలమున నీవు ఎట్లు సమర్థించుకొనగలవు?

1) సత్యము = మనస్సుచే, వాక్కుచే ఆచరణచే ఒకే విధముగానుండుట - దానము = పరలోక ప్రయోజనము, తపస్సు = శాస్త్రవిహిత భోజనమునుగూడ విరమించుట మున్నగురీతి, త్యాగము = ఐహిక ప్రయోజనము - మిత్రత = అందఱితో సుహృద్భావము, శౌచము = స్నానము చేయుటవలనకలిగెడు దేహశుభ్రత, అంతఃకృద్ధి, అర్జవము = పరచిత్తములకు అనువుగా వర్తించుట, ఋజుత్వము, విద్య = తత్వ జ్ఞానము, గురుశుశ్రూషా = గురువులకుచేయు పాదసంవాహనాది పరిచర్య.

యదా సమేతా బహవః త్వయా రాజర్షయస్సహా ।
కథయిష్యంతి ధర్మజ్ఞ తత్ర కిం ప్రతిపక్ష్యసి ॥ 40

యస్యాః ప్రసాదే జీవామి యా చ మామభ్యపాలయత్ ।
తస్యాః కృతం మయా మిథ్యా కైకేయా ఇతి వక్ష్యసి ॥ 41

కిల్బిషత్వం నరేంద్రాణాం కరిష్యసి నరాధిప ।
యో దత్వా వరమద్వైవ పునరన్యాని భాషసే ॥ 42

శైబ్యః శ్వేనకపోతీయే స్వమాంసం పక్షిణే దదా ।
అలర్యః చక్షుషీ దత్వా జగామ గతిముత్తమామ్ ॥ 43

సాగరః సమయం కృత్వా న వేలామతివర్తతే ।
సమయం మాన్యతం కార్షిః పూర్వవృత్తమనుస్మరన్ ॥ 44

సత్యం ధర్మం పరిత్యజ్య రామం రాజ్యేభిషిచ్యచ ।
సహ కౌసల్యయా నిత్యం రంతుమిచ్ఛసి దుర్మతే ॥ 45

భవత్సధర్మో ధర్మో వా సత్యం వా యది వాన్యతమ్ ।
యత్సత్యయా సంశ్రుతం మహ్యాం తస్య నాస్తి వ్యతిక్రమః ॥ 46

ఓ ధర్మజ్ఞా! ఎప్పుడైనను పెక్కుమంది రాజర్షులు నీతోగూడిధర్మ ప్రసంగము చేయునపుడు వారు "యుద్ధమున నీకు ఉపకారము చేసిన కైకేయికి నీవు ప్రత్యుపకారమేమి చేసితివి?" అని నిన్నుడిగినచో వారికి నీవు ఏమని సమాధానము చెప్పగలవు? (39-40)

యుద్ధమున మూర్ఛితుడైన నాకు శైత్యసచారములు చేసినన్ను ఆమె కాపాడెను. ఆమె సహాయమువలననే నేను జీవించి యున్నాను. అట్టి ఉపకారమొనర్చిన కైకేయికి ఇచ్చిన మాటతప్పితిని-" అని వారితో పలికెదవా? (41)

ఓ రాజా! అప్పుడు నాకు వరములను ఇచ్చి, ఇప్పుడు మాట మార్చుచున్నావు. దీనివలన (నీయొక్కనివలన) రాజులందఱును అపకీర్తిపాలగుదురు. (42)

దేగకును పాపురమునకును విరోధము ఏర్పడినప్పుడు శిబిచక్రవర్తి దేగకు తనశరీరమునందలి మాంసమును కోసిఇచ్చి, పాపురమును కాపాడెను⁽¹⁾. అలర్కుడును మహారాజు అందుడైన ఒక బ్రాహ్మణునకు నేత్రదానము చేసి, ఆ బ్రాహ్మణుని ఆదుకొని, తాను సరమగతిని పొందెను.⁽²⁾ (43)

దేవతల ప్రార్థనను మన్నించి, వారియెదుట చేసిన ప్రతిజ్ఞ ప్రకారము సముద్రుడు నేటికిని చెలియలికట్టను దాటుట లేదు- అట్లే నీవును పూర్వులైన శిబిచక్రవర్తి, అలర్కుడు మొదలగు మాన్యులవృత్తాంతములను స్మరించుచు నీవుచేసిన ప్రతిజ్ఞను వమ్ముచేయవద్దు. (44)

ఓ దుర్మతీ! చేసిన వాగ్దానమును మఱచి, ధర్మవిరుద్ధముగా రామునకు యువరాజుపట్టమును కట్టబెట్టి, కౌసల్యతో నిత్యము సుఖపడుటకు వాంఛించు చున్నావా? (45)

రామునకుగాక భరతునకు పట్టముగట్టుట ధర్మమో అధర్మమో నేనెఱుగను. రాముని వనములకు పంపుమని నేను కోరుట యుక్తమో అయుక్తమో నాకు తెలియదు. నీవు నాకిచ్చిన వాగ్దానమునకు వ్యతిరేకముగా జరుగుటకు మాత్రము వీలులేదు (46)

1) దేవేంద్రుడు, అగ్నిదేవుడు శిబి చక్రవర్తియొక్క ఔదార్యమును పరీక్షింపగోరిరి. వెంటనే ఇంద్రుడు దేగగాను, అగ్ని పాపురముగాను మారిరి. పాపురమును దేగ తరుముకొనివచ్చుచుండగా అది శిబి చక్రవర్తిని ఆశ్రయించెను. దానిని వెంటడించివచ్చిన దేగ ' ఈ పాపురము నా ఆహారము. దీనిని నేను భక్షింతును - తనుక దీనిని విడుపుము' - అని అది శిబి చక్రవర్తితో పలికెను. అప్పుడు శిబి చక్రవర్తి పాపురము బరువునకు సమానమైన మాంసమును తనశరీరమునుండి కోసి, దేగకిచ్చి, పాపురమును రక్షించెను. అప్పుడు ఇంద్రుడు, అగ్ని తమసహజరూపములను పొంది, శిబిచక్రవర్తియొడార్యమును భూతదయను కొనియాడి, వారు ఆయనకు వరములనిచ్చిరి.

2) పూర్వము 'అలర్కుడు' అనురాజర్షియుండెను. ఆయనకడకు ఒక అంధుడైన బ్రాహ్మణుడు వచ్చెను. అప్పుడు రాజు నీకేమికావలయునో కోరుకొనుము' అని ఆ విప్రునితో పల్కినను. అంతట ఆ ద్విజుడు' నేను అంధుడను. నాకు నేత్రదానము చేయుము' - అని ఆర్థించెను. వెంటనే ఆ అలర్కురాజు తన నేత్రములను ఆ బ్రాహ్మణునకు దానము చేసి, వరమగతిని పొందెను.

అహం హి విషమద్యేవ పీత్వా బహు తవాగ్రతః।
పశ్యతస్తే మరిష్యామి రామో యద్యధిషిచ్యతే। 47

ఏకాహమపి పశ్యేయం యద్యహం రామమాతరమ్।
అంజలిం ప్రతిగృహ్లాంతిం శ్రేయో నను మృతిర్మమ। 48

భరతేనాత్మనా చాహం శపే తే మనుజాధిప।
యథా నాన్యేన తుష్యేయమ్ ఋతే రామవివాసనాత్। 49

ఏతావదుక్త్వా వచనం కైకేయీ విరరామ హ।
విలపంతం చ రాజానం న ప్రతివ్యాజహార సా। 50

శ్రుత్వా తు రాజా కైకేయ్యా వృతం పరమశోభనమ్।
రామస్య చ వనే వాసమ్ జశ్వర్యం భరతస్య చ। 51

నాభ్యభాషత కైకేయీం ముహూర్తం వ్యాకులేంద్రియః।
ప్రేక్షతానిమిషో దేవీం ప్రియామ్ అప్రియవాదినీమ్। 52

తాం హి వజ్రసమాం వాచమ్ అకర్ణ్య హృదయాప్రియామ్।
దుఃఖశోకమయీం ఘోరాం రాజా న సుఖితో భవత్। 53

స దేవ్యా వ్యవసాయం చ ఘోరం చ శపథం కృతమ్।
ధ్యాత్వా రామేతి నిశ్వస్య చిన్నస్తరురివాపతత్। 54

నష్టచిత్తో యథోన్మత్తో విపరీతో యథాతురః।
హృతతేజా యథా సర్వో బభూవ జగతీపతిః। 55

దీనయా తు గిరా రాజా ఇతి హోవాచ కైకయీమ్। 56

అనర్థమిమమర్థాభం కేన త్వముపదర్శితా।
భూతోపహతచిత్తేవ ట్రువంతి మాం న లజ్జసే। 57

శీలవ్యసనమేతత్ తే నాభిజానామ్యహం పురా।
బాలయాస్తత్త్విదానీం తే లక్షయే విపరీతవత్। 58

కుతో వా తే భయం జాతం యా త్వమేవంవిధం వరమ్। 59

నీవు రామునకే పట్టాభిషేకము చేసినచో నేను ఇప్పుడే
నీయెదుటనే, నీవుచూచుచుండగానే కాలకూటనిషమును త్రాగి,
చనిపోయెదను. (47)

కౌసల్యాదేవి 'రాజమాత'గా గౌరవనమస్కారములను పొందుచుండగా
చూచుచు ఒక్క దినమైనను బ్రతుకజాలను. ఆ దుఃస్థితిని సహించుచు
జీవించుటకంటెను నాకు మరణమే మేలు. (48)

"రాముని వనవాసమునకు పంపుటకుదప్ప దేనికిని నేను తృప్తి
చెందను. ఈ మాటలను భరతుని మీదను, నా మీదను ఒట్టు
పెట్టుకొని చెప్పుచున్నాను." (49)

కైకేయి ఈ విధముగా పలికి మిన్నకుండెను. రాజాగారు
ఎంతగా విలపించుచున్నను ఆమె మాటుమాటాడలేదు. (50)

రామునకు వనవాసము, భరతునకు పట్టాభిషేకము- అనునవి
కైకేయికి సంతోషకరములు. దశరథునకు మాత్రము దుఃఖకారకములు.
ఆ రెండు వరములను కైకేయినోట వీని, అతడు ఏమియు మాట్లాడక
క్షణకాలము నిశ్చేష్టుడైయుండెను. ఏమృత అతడు 'వాకెంతోప్రియమైన
రాణి(కైక)యేనా ఇట్లు అప్రియములను పలుకుచున్నది?' అని
నివ్వెఱపడంచు టెప్పలార్చక ఆమెను చూడసాగెను. (51-52)

వజ్రమువలె కఠినాతికఠినములైనవియు, హృదయవిదారకము
లైనవియు, దుఃఖకారకములు, శోక భూయిష్టములు ఐనవియు,
ఆగు ఆ కర్ణకరోరవచనములను వినుటతో రాజునకు సుఖశాంతులు
కలవయ్యెను. (53)

రాణియొనర్చిన పరోమైన కుటిలప్రయత్నప్రభావమున
తాను చేసిన ప్రతిజ్ఞను, కైకబెదరింపును తలంచుకొనుచు,
చేయునది లేక రాజు పదేపదే 'రామా! రామా!' అని నిఘోర్పుచు
మొదలునటికిన చెట్టువలె నేలకొరిగెను. (54)

అంతట ఆ రాజు ఉన్మత్తునివలె వికలమనస్కుడాయెను.
సన్నిపాతరోగివలె విపరీతప్రకృతి గలవాడయ్యెను. మంత్రబద్ధమైన
సర్పమువలె నిశ్చేష్టుడాయెను. (55)

ఏమృత దశరథుడు కైకతో దీనముగా ఇట్లునుడివెను. " ఒ
కైకా! నీకు ఈ విషయములు పైసైన ప్రయోజనకరములుగా
అనిపించుచున్నను వాస్తవముగా ఇవి వినాశకారకములు. ఈ
దుర్బోధలను నీకు ఎవరు నూటిపోసిరి? నీవు ఏకాచముపట్టిన
దానివలె నాతో మాట్లాడుచుంటివి. నీకు సిగ్గులేదా? లోగడ నీ
చిన్నతనమునందు ఈ దుష్టప్రవృత్తిని నీలో నేనెన్నడును
చూడలేదు. ఇప్పుడు ప్రౌఢవయస్సులోనున్న నీలో ఈ విపరీత
లక్షణములను చూచుచున్నాను. (56-58)

భరతునిపట్టాభిషేకము, రామునివనవాసము- అను ఈ
విధమైన వరములను కోరుటకు కారణమేమి? నీనెందులకు
భయపడుచుంటివి? నీవు భయపడవలసిన పనిలేదు. నీ

రాష్ట్రే భరతమాసీనం పృణీషే రాఘవం వనే ।
విరమైతేన భావేన త్వమేతే నాన్భతేన వా ।
యది భర్తుః ప్రియం కార్యం తోకస్య భరతస్య చ । 60

సృశంసే పాపసంకల్పే క్షుద్రే దుష్కృతకారిణి ।
కిన్సు దుఃఖమలీకం వా మయి రామే చ పశ్యసి । 61

న కథంచిద్యతే రామాత్ భరతో రాజ్యమావసేత్ ।
రామాదపి హితం మన్యే ధర్మతో బలవత్తరమ్ । 62

కథం ద్రక్ష్యామి రామస్య వనం గచ్ఛేతి భాషితే ।
ముఖవర్ణం వివర్ణం తం యత్తైవేందుముపశ్లుతమ్ । 63

తాం హి మే సుకృతాం బుద్ధిం సుహృద్విస్మహ నిశ్చితామ్ ।
కథం ద్రక్ష్యామ్యపావృత్తాం పరైరివ హతాం చమూమ్ । 64

కిం మాం వక్ష్యంతి రాజానో నానాదిగ్భ్యస్తమాగతాః ।
బాలో బలాఽయమైక్యైకః చిరం రాజ్యమకారయత్ । 65

యదా తు బహవో వృద్ధా గుణవంతో బహుశ్రుతాః ।
పరిప్రక్ష్యంతి కాకుత్స్థం వక్ష్యామి కిమహం తదా । 66

కైకేయ్యా క్లిశ్యమానేన రామః ప్రవ్రాజితో మయా ।
యది సత్యం బ్రవీమ్యేతత్ తదసత్యం భవిష్యతి । 67

కిం మాం వక్ష్యతి కౌసల్యా రాఘవే వనమాస్థితే ।
కిం చైనాం ప్రతివక్ష్యామి కృత్వా విప్రియమిదృశమ్ । 68

యదా యదా హి కౌసల్యా దాసీవచ్చ సభీవ చ ।
భార్యావద్భగినీవచ్చ మాతృవచ్ఛోపతిష్ఠతి । 69

ప్రియపుత్రుడైన భరతునకును, నీ భర్తకును, ఈ లోకమునకును (ప్రజలకును) శుభమును కల్గింపదలచినచో నీవు ఈ దుష్ట సంకల్పములను, పాపపు ఆలోచనలను వీడుము. (59-60)

ఓ కఠినాత్మురాలా! పాపసంకల్పము కలదానా! అల్పబుద్ధి గలదానా! దుష్టాత్మురాలా! నావలనగాని, రామునివలనగాని ఏ దుఃఖము కలుగనని తలంచుచుంటివి? ఎట్టి అప్రియము వాటిల్లునని భావించుచుంటివి? (61)

శ్రీరామునికాదని భరతుడు ఏ విధముగను, ఎట్టి పరిస్థితులలోను రాజ్యాధికారమును అంగీకరింపడు. వాస్తవముగా భరతుడు రామునిమించిన దర్మపరాయణుడని నేననుకొందును (62)

'రామా! వనములకు వెళ్లుము' - అని పలికిన వెంటనే రాహుగ్రస్త చంద్రునివలె ఆయనముఖకాంతి వెలవెలబోవును. అట్టి వివర్ణమైన ముఖమును నేనెట్లు చూడగలను? (63)

ప్రతిభాశాలురైన సచివులతో, గురువులతో బాగుగా చర్చించిన పిమ్మట రామపట్టాభిషేకము నిశ్చయమైనది. శత్రువులచే పరాజితమై, వెనుదిరిగిన సైన్యమునువలె, ఆ నిశ్చయము తారుమాఅగుటను నేనెట్లు చూడగలను? వివిధదిక్కులనుండి వచ్చిన రాజులందఱును "ఇక్ష్వాకువంశమున బుట్టిన ఈ మూడుడు ఇంతకాలమువెఱకును రాజ్యమును ఎట్లు పరిపాలించెను" అని నిందాపూర్వకముగా నన్నుగూర్చి అనుకొనరా? (64-65)

రేపు ప్రాతఃకాలమున (తెల్లవారగానే) సజ్జనులైన వృద్ధులు, పండితులు 'శ్రీరాముడెక్కడ? ఆయన పట్టాభిషేకము ఎందులకు ఆగిపోయినది?' అని నన్ను నిలదీసి అడిగినచో వారికి నేనేమని సమాధానము చెప్పగలను? (66)

కైకేయి చేసిన యుత్తిడికిలోనై శ్రీరాముని ఆడవులకు పంపితిని - అని నేను వారికి చెప్పినచో, నేను నీకిచ్చిన వరములను నిలబెట్టుకొనినవాడనుఅగుదునేమోగాని, "శ్రీరాముని యువరాజు పట్టాభిషిక్తుని చేయుచున్నాను" - అని అందఱినడుము పలికిన మాటనుమాత్రము తప్పిన వాడనగుదునుగదా! (67)

'మీరు శ్రీరాముని వనములకు ఎందులకు పంపితిరి? అతడు మీకు చేసిన అపకారమేమి?' అని కౌసల్య నన్ను ప్రశ్నించినచో - ఇట్టి అప్రియకార్యమొనర్చిన నేను ఆమెకు ఏమని సమాధానము చెప్పగలను? (68)

కౌసల్యదేవి పట్టుపురాణీయయుక్యము దాసీవలె నాకు సరిచర్యలు చేయుచుండును, ద్యూతక్రీడాది సందర్భములలో నాకు నెచ్చెలివలె వ్యవహరించును. దర్మానుష్ఠానసమయముల యందు భార్యవలె సహకరించును. సుమిత్రాదులను నేను పెండ్లియాడునపుడు ఆమె నన్ను సోదరివలె లాలించెను. శరీర పోషణాది విషయములయందు తల్లివలె నాయెడవాత్సల్యమును

సతతం ప్రీయకామా మే ప్రీయపుత్రా ప్రీయంవదా ।
న మయా సత్కృతా దేవీ సత్కారార్తా కృతే తవ । 70

ఇదానీం తత్ తపతి మాం యన్మయా సుకృతం త్వయి ।
అపథ్యస్యంజనోపేతం భుక్తమన్నమివాతురమ్ । 71

విప్రకారం చ రామస్య సంప్రయాణం వనస్య చ ।
సుమిత్రా ప్రేక్ష్య వై భీతా కథం మే విశ్వసిష్యతి । 72

కృపణం బల వైదేహీ శ్రోష్యతి ద్వయమప్రియమ్ ।
మాం చ సంచత్వమావన్నం రామం చ వసమాశ్రితమ్ । 73

వైదేహీ బల మే ప్రాణాన్ శోచంతీ క్షపయిష్యతి ।
హీనా హిమవతః పార్శ్వే కిన్నరేణేవ కిన్నరీ । 74

న హి రామమహం దృష్ట్వా ప్రవిశంతం మహావనే ।
చిరం జీవితమాశంసే రుదంతీం చాపి మైథిలీమ్ । 75

సా నూనం విధవా రాజ్యం సపుత్రా కారయిష్యసి ।
న హి ప్రవ్రాజితే రామే దేవి జీవితముత్సహే । 76

సతీం త్వామహమత్యంతం వ్యవస్యామ్యసతీం సతీమ్ ।
రూపిణీం విషసంయుక్తాం పీత్వేవ మదిరాం నరః । 77

అన్యతైర్బహు మాం సాంత్యైః సాంత్యయంతీన్మ భాషసే ।
గీతశబ్దేన సంరుధ్య లుబ్ధో మృగమివావధీః । 78

అనార్య ఇతి మామార్యాః పుత్రవిక్రాయికం ధ్రువమ్ ।
ధిక్కరిష్యంతి రథ్యాసు సురాపం బ్రాహ్మణం యథా । 79

ప్రదర్శించును - ఆమె ఎల్లప్పుడు నా హితమునే కోరునది - నాకు శ్రీరామునివంటి ప్రీయపుత్రుని ప్రసాదించినది. ¹⁾ సర్వదా నాలో ప్రీయముగా మాటాడుచుండునది - ఇట్టి సద్గుణములచే సత్కారార్థయైన ఆ దేవిని నీ కారణముగా సత్కరింపక, ఉపేక్షించితిని. (69-70)

నీపైగల ప్రేమాతిశయముచే నీకు ఎంతయో ఉపకారము చేసితిని. ఒకవిధముగా అది నేనొనర్చిన మహాపరాధము. అపథ్యాహారమును భుజించిన రోగిని అది బాధించునట్లు నీకు నేనొనర్చిన ఉపకారము ఈ నాడు నన్ను పీడించుచున్నది. (71)

శ్రీరాముని యువరాజుపట్టాభిషిక్తుని దేయకపోగా నేను ఆయనను అడవులకు పంపుటను జూచి, సుమిత్ర "మున్నుండు నా కుమారులకును ఏగతి పట్టునో?" అని భయపడుచు - ఇంక నన్ను నమ్మనే నమ్మదు- (72)

శ్రీరాముడు అడవులకు వెళ్లుటయే జరిగినచో నేను మరణించుట తథ్యము - అయ్యయ్యా! దుఃఖకరములైన ఈ రెండు వార్తలను సీతాదేవి ఒకే సారి వినవలసివచ్చును. ఎంతటి దారుణవిషయమిది? (73)

శ్రీరాముడు వనములకు వెళ్లుటయే తటస్థించినచో ఆయన యెడబాటునకు తట్టుకొనలేక సీతాదేవి, హిమవత్పర్వత ప్రాంతమున కిష్టదునకు దూరమైన కిన్నరతరుణివలె విలవిలలాడును. ఆ దుఃస్థితిని జూడజాలక నా ప్రాణములు గాలిలో కలిసిపోవుట మాత్రము నిజము. (74)

శ్రీరాముడు భయంకరమైన వనములకు వెళ్లుచుండుటను, పతియెడబాటునకు ఓర్పుకొనలేక సీత విలపించుచుండుటను చూచిన పిమ్మట ఇక నాలో జీవితేచ్ఛయే మిగులదు. (75)

ఓ కైకేయీ! శ్రీరాముడు వనములకు వెళ్లుటయే జరిగినచో నాలో బ్రతుకుమీదిఆశయే అంతరించును. ఇది నిశ్చయము. ఆప్పుడు విధవవైన నీవు నీ పుత్రునితోగూడి రాజ్యమును యదేచ్ఛగా ఏలుకొనవచ్చును సుమా! (76)

చూచుటకింపైన మద్యమును త్రాగి, ఆ పిమ్మట తనలో వికారములు మొదలగుట చూచి, మానవుడు అది విషపూరితమని తెలిసికొనును. అట్లే మొదట నేను నీరూపసౌభాగ్యమునుజూచి, 'నీవు సత్రువర్తనగలదానవు' అని భ్రమపడితిని - ఇప్పుడు నీ దుష్ప్రవర్తనచేత నీలో ఇంత విషమున్నదని తెలిసిపోయినది - నీవు తేనెపూసినకత్తివని గ్రహించితిని (77)

పెక్కురీతుల ఇచ్చకపుమాటలతో నన్ను బుజ్జగించుచు మాట్లాడితిని. కిరాతుడు ఆకర్షణీయమైన సంగీతముతో లేడిని వశపఱుచుకొని, బందించి వధించినట్లు, నీవు నన్ను చంపుచుంటివి. (78)

"దశరథుడు కైకేయీసౌందర్యవ్యామోహములోబడి, పుత్రుని అమ్ముకొనిన 'పాపి'" అని వీధులలోని జనులెల్లరును మద్యపానము చేసిన బ్రాహ్మణుని నిందించినట్లు నన్ను తూలనాడుదురు. (79)

1) శ్లో || కార్యేషు దాసీ, కరణేషు మంత్రి, రూపేచలక్ష్మీ, క్షమయాధరిత్రీ ।

భోజ్యేషు మాతా, శయనేతు రంభా । షట్పదర్మయుక్తా సహధర్మవత్స్రీ ॥

(నీతిశాస్త్రము)

ఉత్తమురాలైన ఇల్లాలు, పనులుచేయునపుడు దాసీవలెను, ఆలోచనలలో మంత్రివలెను, రూపసౌభాగ్యమునందు లక్ష్మీదేవివలెను, ఓర్పునందు రూచీవివలెను, భోజనమువిషయమున తల్లివలెను, శయనమందిరమున రంభవలె ఒప్పుచు భర్తకు సర్వదా సుఖానందములను గూర్చుచుండును.

అహో దుఃఖమ్ అహో కృచ్ఛం యత్ర వాచః క్షమే తవ ।
దుఃఖమేవంవిధం ప్రాప్తం పురాకృతమివాశుభమ్ । 80

చిరం ఖలు మయా పాపే త్వం పాపేనాభిరక్షితా ।
అజ్ఞానాదుపసంపన్నా రజ్జురుద్భంధినీ యథా । 81

రమమాణస్త్వయా సార్థం మృత్యుం త్వాం నాభిలక్షయే ।
బాలో రహసి హస్తేన కృష్ణసర్పమివాస్త్పశమ్ । 82

మయా హ్యపితృకః పుత్రః స మహాత్మా దురాత్మనా ।
తం తు మాం జీవతోకో² యం నూనమ్ ఆక్రోష్ణుమర్హతి । 83

బాలిశో బల కామాత్మా రాజా దశరథో భృశమ్ ।
యః స్త్రీకృతే ప్రీయం పుత్రం వనం ప్రస్థాపయిష్యతి । 84

వ్రతైశ్చ బ్రహ్మచర్యైశ్చ గురుభిశ్చోపకర్తృతః ।
భోగకాలే మహత్ కృచ్ఛం పునరేవ ప్రపత్స్యతే । 85

నాలం ద్వితీయం వచనం పుత్రో మాం ప్రతిభాషితుమ్ ।
స వనం ప్రవ్రజేత్యుక్తో బాధమిత్యేవ వక్ష్యతి । 86

యది మే రాఘవః కుర్యాత్ వనం గచ్ఛేతి చోదితః ।
ప్రతికూలం ప్రీయం మే స్యాత్ నతు వత్సః కరిష్యతి । 87

శుద్ధభావో హి భావం మే న తు జ్ఞాన్యతి రాఘవః ।
స వనం ప్రవ్రజేత్యుక్తో బాధమిత్యేవ వక్ష్యతి । 88

రాఘవే హి వనం ప్రాప్తే సర్వలోకస్య ధిక్కుతమ్ ।
మృత్యురక్షమగీయం మాం నయిష్యతి యమక్షయమ్ । 89

మృతే మయి గతే రామే వనం మనుజుభుంగవే ।
ఇష్టే మమ జనే శేషే కిం పాపం ప్రతిపత్స్యసే । 90

అయ్యో! ఎంతటి దుఃఖము వచ్చినదీనది? అయ్యయ్యో! ఎట్టి కష్టము ప్రాప్తించినది? నీ మాటలకు చెవియొగ్గినందువలననే ఇట్టి అపదలు దాపురించినవి. ఇదియంతయు నా పురాకృత సాసములపలమే. (80)

ఓ పాపాత్మురాలా! నా దురదృష్టవశమున అజ్ఞానముచే నిన్ను ఇంతకాలము కాపాడుచువచ్చితిని. ఇప్పుడు నీవు నా పాలిట ఉరిత్రాడువైతివి. (81)

'సర్పముప్రమాదకారి' అని యెఱుంగని బాలుడు ఒక నల్లత్రాచుపై చేయివేసినట్లు, నీవు నన్ను కబళించుటకై వచ్చిన మృత్యువువని తెలిసి కొనలేక నేను ఇంతకాలము నీతో క్రీడించుచు వచ్చితిని. (82)

దుష్టుడనైన నా కారణముగ నేను జీవించియుండగనే మహాత్ముడైన నా పుత్రుడు తండ్రిలేని వాడగుచున్నాడు. అనగా తండ్రి అండదండలకు నోచుకొనని వాడగుచున్నాడు. అట్టి నన్ను ఈ లోకము ఎంతగానిందించినను తప్పు లేదు. (83)

'కామాతురుడై, ఒక స్త్రీ (కైక) నిమిత్తముగా మిక్కిలి ప్రీతి పాత్రుడైన పుత్రుని అడవుల పాలు చేయుచున్న దశరథమహారాజా నిజముగా మూర్ఖుడే సుమా! అని లోకము నాపై దుష్కృతిపోయును. నియమనిష్ఠులతో వేదశాస్త్రాదులను అధ్యయనము చేయుటచేతను, బ్రహ్మచారిధర్మములను ఆచరించుటవలనను, గురువులశిక్షణలో నారినీర్దేశములను పాటించుటవలనను రాముడెంతయు కృశించి యున్నాడు. ఇప్పుడు గృహస్థాశ్రమమునందు సుఖపడవలసిన సమయమున అతడు మఱల గొప్ప కష్టములనే పొందవలసి వచ్చుచున్నది. (84-85)

'నాయనా! వనములకు వెళ్లుము' అను మాట నానోటరాగానే నా చిన్నారిరాముడు మాటుమాటాడక 'సరే' యని పల్కును. (86)

'వనవాసమునకు పోము' అని నేను ఆదేశించినప్పుడు నేను పోజాలను' - అని రాముడు మాటుపల్కిన బాగుండును. అదియే నాకు కావలసినదిగూడ. కాని నా రాముడు అట్లు చేయనేచేయడు. రాముడు నిష్కల్మషహృదయుడు. (అతడు వనములకు వెళ్లకుండుటయే నా కిష్టము అను) నా మనసులోని ఆంతర్యమును అతడెఱుగడు! 'వనములకు వెళ్లుము' - అని నేను పలుకగానే అతడు 'అట్లే' అని వచించును. (87-88)

రాఘవుడు అడవులకు వెళ్లిన మఱుక్షణమే జనులందఱును నన్ను 'చీ' కొట్టుదురు. ఏ విధముగను క్షమార్పణముగాని నన్ను మృత్యువు వెంటనే యనుసదనమునకు గొనిపోవును. (89)

శ్రీరాముడు అడవులకు వెళ్లినమఱుక్షణమే నేను మృత్యువెంటుట తద్యము. అనంతరము నాకు ఆత్మీయులైన కొసల్య, సుమిత్ర మొదలగు వారిని నీవు ఎట్టి ఇక్కట్లపాలుచేసెదవోగదా? (90)

కౌసల్యాం మాం చ రామం చ పుత్రౌ చ యది హాస్యతి ।
దుఃఖాన్యసహతి దేవీ మామేవానుమరిష్యతి । 91

కౌసల్యాం చ సుమిత్రాం చ మాం చ పుత్రై స్త్రిభిస్సహ ।
ప్రక్షిప్య నరకే సా త్వం కైకేయి సుఖితా భవ । 92

మయా రామేణ చ త్వక్తం శాశ్వతం సత్కృతం గుణైః ।
ఇక్ష్వాకుకులమక్షోభ్యమ్ ఆకులం పాలయిష్యసి । 93

ప్రియంచేద్భరతస్త్వితత్ రామప్రవాజనం భవేత్ ।
మా స్మ మే భరతః కార్షీత్ ప్రేతకృత్యం గతాయుషః । 94

హంతానార్యే మమామిత్రే సకామా భవ కైకయి ।
మృతే మయి గతే రామే వనం పురుషపుంగవే । 95

సేదానీం విధవా రాజ్యం సపుత్రా కారయిష్యసి । 96

త్వం రాజపుత్రీవాదేన న్యవసో మమ వేశ్యసి ।
అకీర్తిశ్చారులా లోకే ధ్రువః పరిభవశ్చ మే ।
సర్వభూలేషు చావజ్ఞా యథా పాపకృతస్తథా । 97

కథం రత్నైర్విభుర్యాత్వా గజాశ్చైశ్చ ముహుర్ముహుః ।
షడ్భ్యాం రామో మహారణ్యే వత్సో మే విచరిష్యతి । 98

యస్య త్వాహారసమయే సూదాః కుండలధారిణః ।
అహంపూర్వాః పచంతి స్మ ప్రశస్తం పానభోజనమ్ । 99

స కథన్ము కషాయాణి తిక్తాని కటుకాని చ ।
భక్షయన్ వన్యమాహారం సుతో మే వర్తయిష్యతి । 100

మహార్తవస్త్రసంవీతో భూత్వా చిరసుఖోషితః ।
కాషాయపరిధానస్త కథం భూమౌ నివర్తయతి । 101

రాముడు అరణ్యములసాలైన వెంటనే నా బొందిలో ఆనువులు మిగులవు. ఈ దుస్థితికి తట్టుకొనలేక కౌసల్యయు కన్ను మూయును. రాముడు దూరముకాగా, తండ్రి పరలోకమునకేగగా లక్ష్మణ శత్రుఘ్నులును మృత్యులోకమునకు జేరుదురు. ఇట్టి కల్లోల పరిస్థితికి తాళజాలక సుమిత్రాదేవియు నన్ను అనుసరించి మృత్యువాతబడుట నిజము. (91)
ఓ కైకా నన్ను, కౌసల్యను, సుమిత్రను, ముగ్గురు కొడుకులను నరకయాతనలకు గుఱిచేసి, ఈ రాజ్యమున నీవే హాయిగా ఉండుము. (92)

ఇక్ష్వాకురాజ్యము సకలనిద్రుణములకు లలవాలము, ఇది సత్కార్యములకు పెన్నిధి. ఇంతవఱకును ఎట్టి క్షోభలకును గుఱికాక చిరకాలమునుండియు ఇది సుఖ శాంతులతో వర్ధిల్లుచున్నది. వనవాసకారణముగా రాముడు దీనికి దూరమగును. నన్ను మృత్యువు కబళించుటవలన రాజ్యమునకు నాతో సంబంధము తెగిపోవును. ఇక నీ మూలముగా ఇది అల్లకల్లోలమగును - ఈ పుణ్యమంతయు నీకే దక్కును - ఇట్టి రాజ్యమును ఇంక నీవే ఏలుకొనుము. (93)

రామునివనవాసము నిజముగా భరతునకుగూడ ప్రియమే యగుచో నేను మరణించిన పిమ్మట నా ఉత్తరక్రియలను అతడు చేయరాదు. (94)

దుష్టురాలనైన ఓ కైకేయా! పురుషశ్రేష్ఠుడైన శ్రీరాముడు అడవులకు వెళ్లిన వెంటనే నన్ను మృత్యువు కబళించును. అప్పుడు నీ కోరిక నెఱవేఱును, నీపగ తీరును, మనసు చల్లబడును. విధవనైన నీవు నీ పుత్రునితోగూడి ఈ రాజ్యమును ఏలుకొందువుగాక (95-96)

ఓ కైకేయా! నీవు రాజపుత్రుడైన కారణముగా నాభవనమున నివసించితివి. లోకమున పాపాత్మునకు సర్వజన సమక్షమున అవమానము కల్గునట్లు నీ కారణముగా నాకు నలుగురిలో అంతులేని అపకీర్తి, తీరని పరాభవము తప్పవు (97)

ప్రభువై ఎల్లప్పుడును రథములపైనను, గజములమీదను, ఆశ్వములపైనను సంచరింపవలసిన నా ముద్దులపట్టియైన శ్రీరాముడు మహారణ్యమున కాలినడకతో ఎట్లు సంచరించగలడు? (98)

మహారాజకుమారుడైన శ్రీరామునకు భోజనసమయమునందు కుండలములను ధరించిన వెంటవారు అహమహమికతో (ఒకరితో మఱియొకరు పోటీపడుచు) ఆయురారోగ్యములకు అనువైన పుష్టికరమైన ప్రశస్తమైన అన్నపానములను సిద్ధపఱచుచుందురు. ఇవట షడ్రసోపేతముగా భోజనముచేయు నా తనయుడు వగరు, చేదు, కారము రుచులతోగూడిన వన్యాహారములను స్వీకరించుచు ఎట్లు జీవింపగలడు? (99-100)

రాముడు ఆమూల్యములైన మేలినస్త్రములను ధరించుచు ఎల్లప్పుడును సుఖముగా చక్కని ఆస్తరణములపై హాయిగామండెడి వాడు. అతడు కాషాయాంబరములను ధరించుచు (అరణ్యములో) నేలపై ఎట్లు పరుండగలడు? (101)

కస్యోతద్దారుణం వాక్యమ్ ఏవంవిధమచింతితమ్ ।
రామస్యారణ్యగమనం భరతస్యాభీషేచనమ్ । 102

ధిగస్తు యోషితో నామ శతాః స్వార్థపరాఃసదా ।
స బ్రవీమి స్త్రియః సర్వా భరతస్త్వేవ మాతరమ్ । 103

అనర్థభావేర్థపరే నృశంసే
మమానులాపాయ నివిష్టభావే ।
కిమప్రియం పశ్యసి మన్నిమిత్తం
హితానుకారిణ్యథవాపి రామే । 104

పరిత్యజేయుః పితరో హి పుత్రాన్
భార్యాః పతీంశ్చాపి కృతానురాగాః ।
కృత్స్నం హి సర్వం కుపితం జగత్ స్యాత్
దృష్ట్వేవ రామం వ్యసనే నిమగ్నమ్ । 105

అహం పునర్దేవకుమారరూపమ్
అలంకృతం తం సుతమావ్రజంతమ్ ।
నందామి పశ్యన్నపి దర్శనేన
భవామి దృష్ట్వా చ పునర్యువేవ । 106

వినాపి సూర్యేణ భవేత్ ప్రవృత్తిః
అవర్జితా వజ్రధరేణ వాపి ।
రామం తు గచ్ఛంతమితస్సమీక్ష్య
జీవేన్న కశ్చిత్త్వేతి చేతనా మే । 107

వినాశకామామ్ అహితామమిత్రామ్
ఆవాసయం మృత్యుమివాత్మనస్త్యామ్ ।
చిరం బలాంకేన ధృతాసి సర్వీ
మహావిషా తేన హతోఽస్మి మోహాత్ । 108

మయా చ రామేణ చ లక్ష్మణేన
ప్రశాస్తౌ హీనో భరతస్త్వయా సహ ।
పురం చ రాష్ట్రం చ నిహత్య బాంధవాన్
మమాహితానాం చ భవాభిహర్షిణీ । 109

'రాముని అరణ్యములకు పంపవలెననియు, భరతుని పట్టాభిషిక్తుని జేయవలెననియు,' ఈ విధముగా దారుణవిషయములను నీకు ఎవరు తలకెక్కించిరి? (102)

'చీ'! స్త్రీలందఱును కపటబుద్ధితో హాని గూర్చువారే, వారు ఎల్లప్పుడును పూర్తిగా స్వార్థపరాయణలే-' అని లోకములో ప్రతీతి. అయితే 'స్త్రీలందఱును ఇట్టివారే అని నేనను. (కౌసల్యాదిశ్రేష్ఠ స్త్రీలకు ఇది వర్తించదు.) కాని భరతుని తల్లియైన కైకవిషయమున మాత్రము ఇది నూటికినూలుపాళ్ల నజము. (103)

ఓ క్రూరురాలా! నీ స్వప్రయోజనముకొఱకు ఇతరులకు హానిగూర్చుటకు నీవు ఎంతకైనను తెగింతువు. నన్ను తపింపజేయుటకే నీవు ఈయింట కాలుమోపితిని. ఎల్లప్పుడును నీహితమునేగోరు రామునివలనగాని, నా వలనగాని నీకు ఎట్టి ప్రమాదము కల్గునని శంకించు చున్నావు? (104)

శ్రీరాముడు ఆపదలపాలగుట చూచి, ఆయనపై భక్తిశ్రద్ధలు గలవారు అందఱును ఆయనవెంట వనములకు బయలుదేలుదురు- తండ్రులు తాము ఎంతగానో ప్రేమించుచున్న కుమారులనుసైతము, అట్లే భార్యలు భర్తలనుగూడ త్యజించి వెళ్లుటకును వెనుకాడరు. అంతే గాదు ఈ చరాచరజగత్తు అంతయును విసర్జిత పరిణామములకు లోనగును- (105)

(నా స్వభావము లోకసాధారణస్థితికి భిన్నమైనది.) నేనైతే సహజసుందరుడు, చంద్రబింబమువంటి మోముగల నారాముడు పట్టునస్త్రములను, ఆభరణములను దరించి మదపుటేనుగువలె గంభీరముగా నడచుచు వచ్చుచున్నట్లు ఊహలలో దర్శించినను సరిబరపడుదును. ఇంక ప్రత్యక్షముగా చూచినచో నా అనందమునకు అనధులే యుండవు. అప్పుడు నేను వృద్ధత్వమును మఱచి, యువకుడనైపోవుదును. (106)

సూర్యకాంతి లేకున్నను జనులమనుగడ సాగుచునేయుండునేమో? ఇంద్రుడు వర్షములను కురిపింపకున్నను ప్రజలు జీవించురేమో?- కాని రాముడు వనములకు వెళ్లుచుండగా చూచినచో ఏ యొక్కడును జీవింపజాలడు - ఇక నా విషయము చెప్పనేల? (107)

ఓసీ! నీవు నా చావును కోరెడిదానవు. నాకు కీడునే తలపెట్టుదానవు. నీవు నా పాలిటి శత్రువువు. మృత్యుదేవతవు- అట్టి నిన్ను నాయెంట వసింపజేసితిని. నా మోహకారణముగా ఇంతకాలమునుండియు మహా విషసర్పమువంటి నిన్ను నాయెడిలో నుంచుకొంటిని, ఫలితముగా నేను చావును కొనితెచ్చుకొంటిని. భరతుడు రామలక్ష్మణులను, నన్నును దూరము చేసికొని, బంధువులనందఱిని హతమొనర్చి, ఈ అయోధ్యానగరమును, కోసలదేశమును నీతోగూడి హాయిగా విలుకొనుగాక. ఆ విధముగా నా శత్రువులను సంతోషపెట్టెదవులెమ్ము. (108-109)

స్వశంసవృత్తే వ్యసనప్రహారిణి
ప్రసహ్య వాక్యం యదిహోద్య భాషసే
న నామ తే కేన ముఖాత్ పతంత్యథో
విశీర్యమాణా దశనాః సహస్రధా | 110

న కించిదాహోఽహితమప్రియం వచో
న వేత్తి రామః పరుషాణి భాషితుమ్
కథన్న రామేహ్యభిరామవాదిని
బ్రవీషి దోషాన్ గుణనిత్యసమ్మతే | 111

ప్రతాప్య వా ప్రజ్వల వా ప్రణశ్య వా
సహస్రశో వా స్ఫుటితా మహిం ప్రజ
న తే కరిష్యామి వచస్సుదారుణమ్
మమాహితం కేకయరాజపాంసని | 112

క్షురోపమాం నిత్యమసత్త్రియంవదామ్
ప్రదుష్టభావాం స్వకులోపఘాతినీమ్
న జీవితం త్వం విషహేఽనునోరమామ్
దిధక్షమాణాం హృదయం సబంధనమ్ | 113

న జీవితం మేఽస్తి పునః కుతః సుఖమ్
వినాత్మజేనాత్మవతః కులో రతిః
మమాహితం దేవి న కర్తు మర్హసి
స్పృశామి పాదావపి తే ప్రసీద మే | 114

స భూమిపాలో విలపన్ననాథవత్
స్త్రియా గృహీలో హృదయేఽతిమాత్రయా
పపాత దేవ్యాశ్చరణౌ ప్రసారితా
ఉభావసంస్పృశ్య యథాతురస్తథా | 115

ఓ క్రూరప్రవృత్తిగలకైకా! రాముని అడవులకు సంపలేక నేను
విలవిలలాడుచుంటిని. అట్టి నా పరిస్థితి గమనింపక, నన్ను
త్యజీకరించి, సదే వదే నీ మాటల ఈటెలతో పొడుచుచు నన్ను
ఇప్పుడిట్లు బాధించుచున్నావు. ఇట్లు దుర్భాషలాడు నీనోటి నుండి
దంతములు ముక్కలు ముక్కలై ఏల నేల రాలకున్నవి? నీ నోరు
ఏల పడిపోకున్నది? (110)

శ్రీరాముడు ఎవ్వరితోడను ఆహితములైన, అప్రియములైన
వచనములను పలుకడు. అతడు నిన్నెప్పుడైనను పల్లెత్తుమాట
అనియేఱుగడు. అతనికి పరుషముగా మాట్లాడుటయే తెలియదు.
అతడు సద్గుణములగని, ఎల్లప్పుడును అందఱికిని ప్రీయముగూర్చుచు
పలుకుచుండువాడు, అతనిని అందఱును గౌరవించుచుందురు.
అట్టి రామునిపై దోషారోపణ ఎట్లు చేయగల్గుచున్నావు? (111)

కేకయరాజవంశమున చెడబుట్టినదానా! నీవు క్రుంగిక్కిరించినను,
కోపముతో మండిపోయినను, నశించినను, కడకు వేయిముక్కలై
నేలకొఱిగినను నాకే మాత్రము ఇష్టములేని ఈ దారుణ కృత్యమును
చేయనే చేయను. (112)

నీవు కత్తివలె బాధించుదానవు, అనుక్షణము ఇచ్చకపు
మాటలాడుదానవు, మిక్కిలి దురాత్మురాలవు, నీవు వంశమునకే
కళంకమును తెచ్చెడి దానవు, అందఱి మనస్సులను నొప్పించుదానవు,
నా హృదయమును పూర్తిగా దహించి వేయుచుంటిని. అట్టి నీవు
బ్రతికియుండుటకంటెను చచ్చిపోవుటయే మేలు. (113)

ఓ దేవీ! నాకు బ్రతుకు మీద ఆశయేలేదు. ఇక సుఖమెక్కడిది?
ఒక వేళ జీవించియున్నను తనయుడు దూరమైనప్పుడు ఆనందము
ఎట్లుండును? నీ కాళ్ళపట్టుకొందును, నాకు కీడు తలపెట్టవద్దు,
కనికరింపుము. ప్రసన్నురాలవు కమ్ము." (114)

భర్తపై ఏ మాత్రమూ గౌరవములేని కైకకు వశుడైన ఆ
మహారాజు దిక్కులేనివానివలె విలపింపసాగెను. మఱియు
అతడు కైకేయికాళ్ళకు నమస్కరింపబోయెను. అప్పుడామె తన
కాళ్ళను దూరముచేసెను. అంతట రాజు వాటిని తొకకయే
రోగివలె నేలపై పడిపోయెను. (115)

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే అయోధ్యాకాండే ద్వాదశస్కంధః (12)

వాల్మీకిమహర్షినిరచితమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి అయోధ్యాకాండమునందు పండ్రెండవస్కంధము సమాప్తము

13. పదుమూడవసర్గము

‘శ్రీరాముని వనవాసమునకుపంపెడి యోచనను మానుము’ - అని దశరథుడు కైకను వేడుకొనుట.

అతదర్శం మహారాజం శయానమ్ అతథోచితమ్ ।
యయాతిమివ పుణ్యాంతే దేవలోకాత్ పరిచ్యుతమ్ । 1

అనర్థరూపాఽసిద్ధార్థా హ్యభీతా భయదర్శినీ ।
పునరాకారయామాస తమేవ వరమంగనా । 2

త్వం కత్తసే మహారాజ సత్యవాదీ దృఢవ్రతః ।
మమ చేమం వరం కస్మాత్ విధారయితుమిచ్ఛసి । 3

ఏవముత్తస్త కైకేయ్యా రాజా దశరథస్తదా ।
ప్రత్యువాచ తతః క్రుద్ధో ముహూర్తం విహ్వలన్నివ । 4

మృతే మయి గతే రామే వనం మనుజపుంగవే ।
హంతానార్యే మమామిత్రే సకామా సుఖినీ భవ । 5

స్వర్గేఽపి ఖలు రామస్య కుశలం దైవతైరహమ్ ।
ప్రత్యాదేశాదభిహితం ధారయిష్యే కథం బత । 6

కైకేయ్యాః ప్రియకామేన రామః ప్రవ్రాజితో మయా ।
యది సత్యం బ్రవీమ్యేతత్ తదసత్యం భవిష్యతి । 7

అపుత్రేణ మయా పుత్రః శ్రమేణ మహతా మహాన్ ।
రామో లభ్యో మహాబాహుః స కథం త్యజ్యతే మయా । 8

ఆ విధముగా పరితపించుటయు, అట్లు నేలపై పడియుండుటయు మహారాజైన దశరథునకు ఏ మాత్రమూ తగినపద్ధతిగాదు. కాని పుత్రుడు దూరమగునని శోకాగ్రేకమునకు గుటియై, ఆ రాజు పుణ్యము క్షీణింపగా దేవలోకమునుండి భూలోకమునకు పడిపోయిన యయాతి⁽¹⁾ వలె నేలపై పడెను - అనర్థములకు మాటుపెరినదియు, తనవరములు నెఱవేఱనిదియు, లోకాపవాదమునకు నెఱవనిదియు అగు కైక దశరథునిపరితాపమును (భయమును) పట్టించుకొనకయే తనవరములను మఱల రాజునకు వినిపింపసాగెను. (1-2)

“ఓ మహారాజా! నేను సత్యవాదినీ, దృఢవ్రతుడను” అని గొప్పలు చెప్పుకొనుచుంటివే! కాని, నీవు వాగ్దానము చేసినరీతిగా ఈ నావరములను ఇచ్చుటకు ఏల వెనుకాడుచుంటివి?” (3)

కైకేయి ఈ విధముగా పలుకగా అప్పుడు దశరథమహారాజు క్షణకాలము మూర్ఛితుడయ్యెను. తేఱుకొనిన పిమ్మట అతడు క్రుద్ధుడై ఆమెతో ఇట్లనెను. (4)

“నరోత్తముడైన రాముడు వనములకు బయలువేఱిన వెంటనే నా ప్రాణములు పోవుట తథ్యము. అయ్యో! ఓ దుష్టురాలా! నా పాలిటి శత్రువునైన నీవు నీ కోరికలు నెఱవేఱగా అప్పుడు హాయిగా నుండుము. (5)

నేను స్వర్గస్థుడనైనచో అచ్చటనూ దేవతలు శ్రీరాముని క్షేమసమాచారములనుగూర్చి అడుగుచు ‘ఓ మూడుడా! ఒక స్త్రీమూలముగా సద్గుణనిధియైన నీకుమారుని వనములకు ఎట్లు పంపితివి?’ అని నన్ను నిందించుచు పల్కినచో ఆ మాటలకు ఎట్లు తట్టుకొనగలను? - కనుక స్వర్గమునందును నాకు సుఖము దక్కదు. (6)

‘కైకేయిని తృప్తి పఱచుటకై శ్రీరాముని వనములకు పంపితిని’ - అని నేను వాస్తవమునే వెల్లడించినచో - ‘శ్రీరామునియవరాజపట్టాభిషిక్తుని గావించెదను’ అని నిండు సభలో నేను చేసిన ప్రకటన కల్గగాదా? (7)

చాలాకాలమువఱకు సంతానములేని నేను మిక్కిలి శ్రమల కోర్చి, యజ్ఞయాగాదులు చేయగా, మహాత్ముడు, ఆజానుబాహువు ఐన ఈ శ్రీరాముడు నాకు పుత్రుడుగా లభించెను. అట్టి చిన్నారిని నేను ఎట్లు విడిచియుండగలను? (8)

1) యయాతి చంద్రవంశపురాజు, నహుసునికుమారుడు, ఇతనితల్లి ప్రయందవ - ఇతడు తీవ్రతపస్సు చేసి, దేవలోకమునకేగెను - ఇతడు దేవలోకమునందలి ఋసులతపస్సును చులకనచేయుచు మాట్లాడెను అందులకు ఇంద్రుడు కుపితుడై యయాతిని స్వర్గలోకభ్రష్టుని గావించెను.

శూరశ్చ కృతవిద్యశ్చ జితక్రోధో క్షమాపరః ।
కథం కమలపత్రాక్షో మయా రామో వివాస్యతే । 9

కథమిందీవరశ్యామం దీర్ఘబాహుం మహాబలమ్ ।
అభిరామసుహం రామం ప్రేషయిష్యామి దండకాన్ । 10

సుఖానాముచితస్యైవ దుఃఖైరనుచితస్య చ ।
దుఃఖం నామానుపశ్యేయం కథం రామస్య ధీమతః । 11

యది దుఃఖమకృత్యాఽద్య మమ సంక్రమణం భవేత్ ।
అదుఃఖార్హస్య రామస్య తతః సుఖమవాప్నుయామ్ । 12

నృశంసే పాపసంకల్పే రామం సత్యపరాక్రమమ్ ।
కిం విప్రియేణ కైకేయి ప్రియం యోజయసే మమ । 13

అకీర్తిరతులా లోకే ధ్రువః పరిభవశ్చ మే । 14

తథా విలపతస్తస్య పరిభ్రమితచేతనః ।
అస్తమభ్యగమత్ సూర్యో రజనీ చాభ్యవర్తత । 15

సా త్రియామా తథార్హస్య చంద్రమండలమండితా ।
రాజ్ఞో విలపమానస్య న వ్యభాసత శర్వరీ । 16

తథైవోష్ణం వినిశ్వస్య వృద్ధో దశరథో నృపః ।
విలలాపార్తవద్దుఃఖం గగనాసక్తలోచనః । 17

న ప్రభాతం త్వయేచ్ఛామి నిశే నక్షత్రభూషణే ।
క్రియతాం మే దయా భద్రే మయాఽ యం రచితోజితః । 18

అథవా గమ్యతాం శీఘ్రం నాహమిచ్ఛామి నిర్వృణామ్ ।
నృశంసాం కైకయాం ద్రష్టుం యత్ప్రతే వ్యసనం మహత్ । 19

రాముడు మహావీరుడు, సకలవిద్యాసంపన్నుడు, కోపము నెఱుగనివాడు, క్షమాగుణముగలవాడు, తామరరేకులవలె విశాలమైన కనులుగలవాడు. అట్టి వానిని నేను వనములకు ఎట్లు పంపగలను? (9)

శ్రీరాముడు నల్లకలువలవలె శ్యామవర్ణముగలవాడు, పొడవైన చేతులుగలవాడు, మహాబలశాలి, చూడముచ్చటైనవాడు. అట్టి నా ముద్దులపట్టిని దండకారణ్యములకు ఎట్లు పంపగలను? (10)

రాముడు మొదటి నుండియు సుఖములలోనే పెరిగినవాడు, కష్టమనునదియే ఎఱుగడు. ప్రతిభాశాలియైన రాముడు అడవులలో ఇడుములపాలైనచో నేను ఎట్లు ఓర్పుకొనగలను? (11)

సుఖదోలికలలో తేలియాడు (సుఖార్హుడైన) శ్రీరామునకు ఏమాత్రము దుఃఖము అంటకుండజేసి, నేనిప్పుడే మృతి చెందినచో⁽¹⁾ నాకు స్వర్గసుఖములు తప్పక లభించును. (12)

పాపసంకల్పములపుట్టయైన క్రూరాత్మురాలా! ఓ కైకేయా! దుష్టశిక్షణ శిష్టరక్షణలకై తనపరాక్రమమును ప్రదర్శించునట్టి నా ప్రియమైనరాముని పట్టుబట్టి దండకారణ్యములకు పంపి, నీ వేమిబావుకొనదలచితివి? దీనివలన లోకమునందు నాకు అంతులేని అపకీర్తి, పరాభవము తప్పవు." (13-14)

దశరథుడు వికలమనస్కుడై, అట్లు విలపించుచుండగా ఆ దృశ్యమును చూడలేక సూర్యుడస్తమించెను, చీకట్లు ఆలముకొనెను. (15)

చంద్రశోభలతో విలసిల్లుచు మూడుజాములప్రాద్దుగలిగి, దీర్ఘమైనదయ్యు, ఆ రాత్రి ఆర్దిలో కుమిలిసోవుచు విలపించుచున్న దశరథునకు మాత్రము అందకారమయముగానే లోచెను- అనగా ఆ రాత్రి ఆయనకు ఏమాత్రమూ సంతోషమును కలిగింపనే లేదు. (16)

వృద్ధుడైన దశరథమహారాజు నేడినిట్టుర్పులను విడుచుచు ఏమియుతోచనివాడై, రోగగ్రస్తునివలె, కన్నులప్పుగించి ఆకాశము వైపు చూచుచు వినువారికి సైతము దుఃఖముకలుగునట్లుగా బిగ్గరగా ఏడ్చెను (17)

'చుక్కలలో ఒప్పుచు, మంగళకరమైన ఓ రాత్రీ! నీకు చేతులెత్తి మ్రొక్కుచున్నాను. తెల్లవాఱనియకుము. నన్ను కనికరింపుము. లేదా త్వరగా తెల్లవాఱనిమ్ము. ఈ కైకేయి పాడుముఖమును ఇంక నేను చూడదలచుకొనలేదు. ఈమెది జాతిగుండె. దయయను మాటయేయెఱుగదు. ఈ క్రూరాత్మురాలు నాకు అంతులేని అపదలను తెచ్చిపెట్టినది.' (18-19)

1) సంక్రమణం = తృణజలూకాన్యాయమున ఒక దేహమునుండి మఱియొక దేహమును పొందుట - పంచత్వము / మరణము.

తృణజలూక = గడ్డిపైదిరుగు జలగవంటి పురుగు.

తృణజలూకాన్యాయము:- గడ్డిపురుగు ప్రాకునపుడు మఱియొక తృణమును (గడ్డిపరకను) పట్టుకొనకుండా పూర్వతృణమును విడువనివిధము- (జీవుడు దేహంతరమును (మఱియొక దేహమును) జూచుకొనకుండా పూర్వదేహమును విడువడముట సూచితము.)

వివముక్త్యా తతో రాజా కైకేయీం సంయతాంజలిః ।
ప్రసాదయామాస పునః కైకేయీం చేదమబ్రవీత్ । 20

సాధువృత్తస్య దీనస్య త్వద్గతస్య గతాయుషః ।
ప్రసాదః క్రియతాం దేవి భద్రే రాజ్ఞో విశేషతః । 21

శూన్యేన ఖలు సుశ్రోణీ మయేదం సముదాహృతమ్ ।
కురు సాధు ప్రసాదం మే బాలే సహృదయాహ్వాసే । 22

ప్రసేద దేవి రామో మే త్వద్గతం రాజ్యమవ్యయమ్ ।
లభతామసి తాపాంగే యశః పరమవాష్టుహి । 23

మమ రామస్య లోకస్య గురూణాం భరతస్య చ ।
ప్రియమేతద్గురుశ్రోణీ కురు చారుముఖేక్షణే । 24

విశుద్ధభావస్య హి దుష్టభావా
తామ్రేక్షణస్యాశ్రుకలస్య రాజ్ఞః ।
శ్రుత్వా విచిత్రం కరుణం విలాపం
భర్తుః నృశంసా న చకార వాక్యమ్ । 25

తతః స రాజా పునరేవ మూర్ఛితః
ప్రియామతుష్టాం ప్రతికూలభాషిణీమ్ ।
సమీక్ష్య పుత్రస్య వివాసనం ప్రతి
క్షితౌ విసంజ్ఞో నిపపాత దుఃఖితః । 26

ఇతీవ రాజ్ఞో వ్యథితస్య సా నిశా
జగామ ఘోరం శ్వసతో మనస్వినః ।
విబోధ్యమానః ప్రతిబోధనం తదా
నివారయామాస స రాజసత్తమః । 27

రాజనీతిజ్ఞుడైన దశరథుడు ఇట్లు నుడిచి, కైకేయియెదుట ప్రాంజలియై, ఆమెను ప్రసన్నురాలిని గావించుకొనుటకై మఱలనిట్లు ప్రార్థింపసాగెను (20)

‘ఓ దేవీ! నేను మృదుస్వభావముగలవాడను, దీనుడను, నీన్నే శరణుజొచ్చినవాడను, ఆయువు దగ్గరపడినవాడను, పైగా మహారాజును, ఓ మంగళప్రదురాలా! నా పై దయజూపుము. (21)

ఓ సుందరాంగీ! మనస్సు పనిచేయక నేనేమేమో పలికితిని. వాటిని పట్టించుకొనకుము. ఓ బాలా! నీవు సహృదయురాలవు. నన్నెంతయు అనుగ్రహింపుము. (22)

ఓ రాణీ! కృపజూపుము. నీకు నేను వరముగా ఇచ్చిన రాజ్యమును పూర్తిగా నారామునకప్పగింపుము. అప్పుడతడు దానికి రాజగును. ఓ విశాలాక్షీ! నీకు ఎనలేని కీర్తి కలుగును- (23)

ఓ సర్వాంగసుందరీ! శ్రీరామునకు రాజ్యమును అప్పగించుట నాకేగాదు సమస్తప్రజలకును, గురువులందఱికిని, కడకు భరతునకును ఇష్టమైన విషయము. కనుక అట్లు చేయుము. (24)

నిర్మలమైన మనస్సుగలవాడును, కన్నులు ఎఱ్ఱబాటియున్న వాడును, సంతతధారగా కన్నీరుపెట్టుచున్నవాడును, తనకు భర్తయువన ఆరాజు దీనముగా పలుకుచున్న విలాపవచనములను వినియు, దురాలోచనలలో మునిగిన ఆ క్రూరాత్మురాలు ఏమియు మాటాడక మిన్నకుండెను (25)

దశరథుడు ఆమెను ఒప్పించుటకై నయాన భయాన ఎన్ని విధముల ఎంతగానో చెప్పిచూచెను. ఐనను ఆమె ఎంతకును తృప్తిచెందక ప్రతికూలముగా భాషించుచుండెను. అది గమనించి, తన ప్రియపుత్రుడైన రామునివనవాసమునుగూర్చి పదే పదే తలంచుచు, ఏమి చేయుటకును తోచకున్నవాడై, నిశ్చేష్టుడై, అతడు అంతులేని దుఃఖములో పడిపోయెను. (26)

మనస్సుననే కుమిలిపోవుచు భయంకరముగా నిట్కూర్చుచున్న దశరథునకు ఆ రాత్రియెట్లేగడచెను. వేకువజామున రాజును మేల్కొలుపుటకై శంఖపటహావీణారవములు, వైతాళికుల బహుపరాకులు మొదలుకాగా ఆ నరేంద్రుడు వాటిని నివారింపజేసెను. (27)

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే అయోధ్యాకాండే త్రయోదశస్సర్గః (13)

వాల్మీకిమహర్షివీరచింతమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి అయోధ్యాకాండమునందు పదుమూడవసర్గము సమాప్తము

14. పదునాల్గవసర్గము

'ఇచ్చినమాటను నిలబెట్టుకొనుము' - అని కైకేయి దశరథమహారాజును ఒత్తిడిచేయుట. వసిష్ఠాదులు రాజదర్శనమునకై విచ్చేయుట - శ్రీరాముని తీసికొనివచ్చుటకై కైకేయి సుమంతుని ఆదేశించుట.

పుత్రశోకార్థితం పాపా విసంజ్ఞం పతితం భువి।
విదేష్ఠమానమ్ ఉద్యక్ష్య సైక్వాకమ్ ఇదమబ్రవీత్। 1

పాపం కృత్వైవ కిమిదం మమ సంశ్రుత్య సంశ్రవమ్।
శేష క్షితితలే సన్నః స్థిర్యాం స్థాయం త్వమర్హసి। 2

ఆహుః సత్యం హి పరమం ధర్మం ధర్మవిదో జనాః।
సత్యమాశ్రిత్య హి మయా త్వం చ ధర్మప్రచోదితః। 3

సంశ్రుత్య శైబ్యః శ్యేనాయ స్వాం తనుం జగతీపతిః।
ప్రదాయ పక్షిణే రాజన్ జగామ గతిముత్తమామ్। 4

తథా హ్యలర్కస్తేజస్వీ బ్రాహ్మణే వేదపారగే।
యాచమానే స్వకే నేత్రే ఉద్భ్రుత్యాఽవిమనా దదౌ। 5

సరితాం తు పతిః స్వల్పాం మర్యాదాం సత్యమన్వితః।
సత్యానురోధాత్ సమయే స్వాం వేలాం నాతివర్తతే। 6

సత్యమేకపదం బ్రహ్మ సత్యే ధర్మః ప్రతిష్ఠితః।
సత్యమేవాక్షయా వేదాః సత్యేనైవాప్యతే పరమ్। 7

సత్యం సమనువర్తస్వ యది ధర్మే ధృతా మతిః।
సఫలః స వరో మేఽస్తు వరదో హ్యసి సత్తమః। 8

ధర్మస్యేహాభికామార్జం మమ చైవాభిచోదనాత్।
ప్రవ్రాజయ సుతం రామం త్రిః ఖలు త్వాం బ్రవీమ్యహమ్। 9

సమయం చ మమాద్యేమం యది త్వం న కరిష్యసి।
అగ్రతస్తే పరిత్యక్తా పరిత్యక్త్యామి జీవితమ్। 10

పుత్రశోకముచే విలవిలలాడుచు, స్పృహలేనివాడై, భూమిపై అటునిటు దొరలుచున్న ఆ ఇక్ష్వాకువంశప్రభువును జూచి, ఆ పాపాత్మురాలు ఇట్లు నుడివెను. (1)

"వరములనిచ్చెదనని ప్రతిజ్ఞ చేసి, ఇప్పుడు ఏదియో పాపము చేసినవానివలె పశ్చాత్తాపపడుచు, ఈ విధముగా నేలపైబడి దొర్లుచుంటివేల? ప్రతిజ్ఞను నిలబెట్టుకొని, నీ మర్యాదను కాపాడుకొనుము- (2)

'సత్య పాలనమే పరమధర్మము' అని ధర్మజ్ఞులైన పెద్దలు పలుకుచుందురు. నేనును ఆ సత్యమార్గమును అనుసరించియే నీ ధర్మమును నిర్వర్తింపుమని కోరుచున్నాను. (3)

ఓరాజా! శిబిచక్రవర్తియు తాను చేసిన ప్రతిజ్ఞకు కట్టుబడి, దేగకు తనశరీరమాంసమును కోసియిచ్చి, ఉత్తమగతిని పొందెను. అట్లే ధర్మజ్ఞుడైన అలర్కమహారాజుగూడ వేదపండితుడైన బ్రాహ్మణుడు యాచింపగా ప్రసన్నుచిత్తుడై, తన రెండు నేత్రములను పెకలించి, ఆయనకు దానము చేసెను. (4-5)

ఓరాజా! సత్యసంధుడైన సముద్రుడు తానొనర్చిన వాగ్దానమునకు కట్టుబడి, సర్వదినములలో తరంగములు ఉన్వేత్తుగా వచ్చి పడుచున్నప్పుడును, తన చెలియలికట్టను కించిల్లినను దాటడు. (6)

'సత్యము' అను పదము పరబ్రహ్మస్వరూపము, ధర్మావరణముకు సత్యమేమూలము. వేదములన్నియును సత్యమునే ప్రతిపాదించుచున్నవి- పరమార్థమైన మోక్షము సత్యమువలననే ప్రాప్తించును. సజ్జనులలో ఉత్తముడైనవాడా! నీవు ధర్మము తప్పనివాడవే ఐనచో నీ సత్యప్రతిజ్ఞను పాటించుము- అప్పుడు నావరములు సఫలములు అగును- నీవు వరదుడవని ప్రసిద్ధికిక్కిన వాడవుగదా! (7-8)

ధర్మాభివృద్ధికై పొలుపడుట మహారాజుడైన నీవిధి. పైగా నేనుగూడ అందులకై నిన్ను ప్రోత్సహించుచుంటిని. కావున నీకుమారుడైన రాముని వనవాసమునకు పంపుము- ఈ మాటను ముమ్మాటు (పదే పదే) నొక్కి వక్కాణించుచున్నాను- (9)

నీవు నాకు ఇచ్చిన వాగ్దానమును అనుసరించి, నేడే (ఇప్పుడే) శ్రీరాముని వనమునకు పంపనిచో నీ ఉపేక్షకు గుటియైన నేను నీయెదుటనే నా ప్రాణములను త్యజింతును- (10)

ఏవం ప్రచోదితో రాజా కైకేయ్యా నిర్విశంకయా ।
నాశకత్ పాశమున్మోక్షం బలిరింద్రకృతం యథా । 11

ఉద్రాంతహృదయశ్చాపి వివర్ణవదనో భవత్ ।
స ధుర్యో వై పరిస్పందన్ యుగచక్రాంతరం యథా । 12

విహ్వలాభ్యాం చ నేత్రాభ్యామ్ అపశ్యన్నీవ భూపతిః ।
కృచ్ఛ్రాద్దైర్యేణ సంస్తభ్య కైకేయామ్ ఇదమబ్రవీత్ । 13

యస్తే మంత్రకృతః పాణిః అగ్నౌ పాపే మయా ధృతః ।
తం త్యజామి స్వజం చైవ తవ పుత్రం త్వయా సహ । 14

ప్రయాతా రజనీ దేవి సూర్యస్యోదయనం ప్రతి ।
అభీషేకం గురుజనః త్వరయిష్యతి మాం ధ్రువమ్ । 15

రామాభీషేకసంభారైః తదర్థముపకల్పితైః ।
రామః కారయితవ్యో మే మృతస్య సలిలక్రియామ్ । 16

త్వయా సపుత్రయా నైవ కర్తవ్యా సలిలక్రియా ।
వ్యాహంతాస్యశుభాచారే యది రామాభీషేచనమ్ । 17

న చ శక్నోమ్యహం ద్రష్టుం దృష్ట్వా పూర్వం తథా సుఖమ్ ।
హతహర్షం నిరానందం పునర్జనమవాజ్ఞానమ్ । 18

తాం తథా ట్టువతస్తస్య భూమిపస్య మహాత్మనః ।
ప్రభాతా శర్వరీ పుణ్యా చంద్రనక్షత్రశాలినీ । 19

తతః పాపసమాచారా కైకేయా పార్థివం పునః ।
ఉవాచ పరుషం వాక్యం వాక్యజ్ఞా రోషమూర్చితా । 20

కైకేయి ముందునెనకలు ఆలోచింపక, జంకుగొంకులు లేనిదై, ఇట్లు ఒత్తిడిచేయుటవలన రాజు సత్యపాశమునుండి బయటపడుటకు, వామనునకు ఇచ్చిన వాగ్దానపాశమునుండి బయటపడలేని బలిచక్రవర్తివలె, అశక్తుడాయెను. (11)

కాడికిని చక్రములకును మధ్యన చేరి, ఆటు ముందునకును ఇటువెనుకకును పోలేక తికమక పడుచున్న వ్యవధిమువలె ఆ దశరథుడు దోలాయనానస్థితిలో భ్రాంతనిట్టుడై, హృదయావేదనకు లోనయ్యెను. ఆయనముఖము వన్నెతఱిగియుండెను. (12)

అంతట దశరథునికన్నులు అక్రమార్గములై బరువెక్కి యుండుటచే అతడు మసకదృష్టితో చూచుచు, అతికష్టముమీద దైర్యము తెచ్చుకొని, దుఃఖమును దిగ్గమింగుచు కైకేయితో ఇట్లు పల్కెను- (13)

“ఓ పాపాత్మురాలా! నాడు వివాహసమయమున అగ్నిసాక్షిగా మంత్రసంస్కారమున పునీతమైన నా చేతితో నీ పాణినిగ్రహించి యుంటిని. నేడు అట్టి నీపాణిని, నిన్నును త్యజించుచున్నాను. అంతేగాదు నావలన నీకు పుట్టిన పుత్రుని (భరతుని) గూడ వదిలివేయుచున్నాను. (14)

ఓ దేవీ! దాదాపు రాత్రి గడచిపోయినది. (తెల్లవాణుచున్నది) సూర్యోదయమైనంతనే వసిష్ఠుడుమొదలగు గురువులు పట్టాభిషేకమునకై సమకూర్చబడిన సమస్తసమృద్ధులతో వచ్చి, శ్రీరాముని పట్టాభిషిక్తుని జేయుటకై నన్ను తొందరపెట్టెదరు. ఆ పట్టాభిషేకము ఆగిపోయినచో మృతుడనైన నా ఉత్తర (సలిల) క్రియలు వాటితో జరుగును. ఓ దురాచారపరురాలా! శ్రీరాముని పట్టాభిషేకమును నీవు చెడగొట్టినచో నా అంత్య (సలిల) క్రియలు శ్రీరాముడే నిర్వహింపగలడు- నీకుగాని, నీ కుమారుడైన భరతునకు గాని అందు పాల్గొనుటకు ఏ మాత్రము అధికారము ఉండదు - ఇంతకుముందు శ్రీరామునిపట్టాభిషేకవార్త విని, సంతోషముతో పొంగిపోయి, జనులు సుఖానందదోలికలలో తేలియాడుచుండగా (వారిని) జూచితిని. ఇప్పుడు ఈ నిదముగా ఆ పట్టాభిషేకము ఆగిపోయినచో వారిలో హర్షానందములు కనుమఱగైపోవును. దుఃఖముతో విముఖులైయున్న వారిముఖములను నేను చూడజాలను.” (15-18)

మహాత్ముడైన దశరథమహారాజు అమెతో అట్లు పలుకుచుండగానే చంద్రునితో నక్షత్రములతో రాజిల్లుచున్న పవిత్రమైన ఆ రాత్రి తెల్లవాటెను. (19)

దురాలోచనాపరురాలును, మాటకారియు ఐన కైక రాజు పల్కులకు క్రోధముతో మండిపడుచు ఆయనతో పరుషముగా మఱల ఇట్లు నుడివెను. (20)

1) బలిచక్రవర్తి స్వర్గమును ఆక్రమించెను, అప్పుడు రాజ్యభ్రష్టుడైన ఇంద్రునియొక్క ప్రార్థనపై శ్రీమహావిష్ణువు వామనరూపమున యజ్ఞము చేయుచున్న బలికడకు వచ్చెను. మూడడుగులమేరకు దానమునిమ్మని వామనుడు కోరగా బలిచక్రవర్తి అందులకు సమ్మతించి, ‘అట్లే’ యని అతనికి ‘వాగ్దానము’ చేసెను - ఏమిట ఆ బలి తనవాగ్దానపాశమునకు కట్టువడి, చేయునదిలేక (వామనుని ప్రభావమునకు తాళలేక) స్వర్గమును వీడి, పాలాశమును జేరెను-

కీ మిదం భాషసే రాజన్ వాక్యం గరరుజోపమమ్ ।
అనాయయితుమక్లిష్టం పుత్రం రామమిహార్హసి । 21

స్తాప్య రాజ్యే మమ సుతం కృత్వా రామం వనేచరమ్ ।
నిస్సపత్నాం చ మాం కృత్వా కృతకృత్యో భవిష్యసి । 22

స సున్న ఇవ తీక్షణ ప్రలోదేన హయోత్తమః ।
రాజా ప్రచోదితోఽభీక్షం కైకేయీమ్ ఇదమబ్రవీత్ । 23

ధర్మబంధేన బద్ధోఽస్మి
సప్తా చ మమ చేతనా
జ్యేష్ఠం పుత్రం ప్రియం రామం
ద్రష్టుమిచ్ఛామి ధార్మికమ్ । 24

తతః ప్రభాతాం రజనీమ్ ఉదితే చ దివాకరే ।
పుణ్యే నక్షత్రయోగే చ ముహూర్తే చ సమాహితే । 25

వసిష్ఠో గుణసంపన్నః శిష్యైః పరివృతస్తదా ।
ఉపగృహ్యశు సంభారాన్ ప్రవినేశ పురోత్తమమ్ । 26

సిక్తసమ్మార్జితపథాం పతాకోత్తమభూషితామ్ ।
విచిత్రకుసుమాకీర్ణాం నానాస్రగ్విర్విరాజితామ్ । 27

సంహృష్టమనుజోపేతాం సమృద్ధవిపణాపణామ్ ।
మహోత్సవసమాకీర్ణాం రాఘవార్థే సముత్పూకామ్ । 28

చందనాగరుధూపైశ్చ సర్వతః ప్రతిధూపితామ్ ।
తాం పురీం సమతిక్రమ్య పురందరపురోపమామ్ । 29

దదర్శాంతఃపురం శ్రేష్ఠం నానాద్విజగణాయుతమ్ ।
పౌరజానపదాకీర్ణం బ్రాహ్మణైరుపశోభితమ్ ।
యజ్ఞవిద్భిః సుసంపూర్ణం సదస్యైః పరమద్వితైః । 30

తదంతఃపురమాసాద్య వ్యతిచక్రామ తం జనమ్ ।
వసిష్ఠః పరమప్రీతః పరమర్షిభిరావృతః । 31

స త్వపశ్యద్వినిష్క్రాంతం సుమంత్రం నామ సారథిమ్ ।
ద్వారేతు రాజసింహస్య సచివం ప్రియదర్శనమ్ । 32

తమువాచ మహాతేజాః సూతపుత్రం విశారదమ్ ।
వసిష్ఠః క్షీప్రమాచక్ష్య నృపతేర్మామిహోగతమ్ । 33

"ఓ రాజా! విషవ్యాధిరోగివలె ఎందులకిట్లు పిచ్చిగా నూట్లాడుచున్నావు? పునరాలోచన చేయక వెంటనే రాముని ఇచటికి రప్పింపుము. నా భరతుని రాజ్యాభిషిక్తునిజేయుము. శ్రీరాముని వనములకుపంపుము. నాకు శత్రువులు లేకుండ జేయుము. అప్పుడు నీవు కృతార్థుడవుకాగలవు." (21-22)

ఒక ఉత్తమాశ్వమును తీక్షణమైన కొరడాతో కొట్టినట్లు కైకేయి తననూటిసోటిమాటలతో రాజును తీవ్రముగా నొప్పించెను- అప్పుడతడు ఆమెతో ఇట్లనెను. (23)

"నేను ధర్మపాశముతో బంధింపబడితిని. (ఇచ్చిన మాటకు కట్టుబడిపోయితిని.) నా బుద్ధి ఏమాత్రము పని చేయుట లేదు. రాముడు ధర్మబుద్ధిగలవాడు. పెద్దకుమారుడు, అట్టి నా ముద్దులపట్టిని చూడగోరుచున్నాను" (24)

ఇంతలో రాత్రిగడచెను. సూర్యుడు ఉదయించెను. శుభ నక్షత్రముతో గూడిన (పట్టాభిషేక) సుముహూర్తము దగ్గజపడెను. సద్గుణసంపన్నుడైన వసిష్ఠమహర్షి తనశిష్యులతోగూడి, అభిషేక సామాగ్రిని సమకూర్చుకొని, వెంటనే తనఆశ్రమమునుండి బయలుదేలి, అయోధ్యానగరమున ప్రవేశించెను. (25-26)

ఆ నగరవీధులను శుభముగా ఊడ్చి, కలయంపి చల్లరి. చక్కని ధ్వజపతాకములతో వాటిని ఆలంకరించిరి. అందు అంతటను రంగురంగుల పూవులను చల్లరి. అనేకవిధములగు పూలతోరణములను గట్టిరి. జనులందఱును ఆనందముతో గుంపులుగుంపులుగా తిరుగుచుండిరి. అన్ని అంగళ్లలోను క్రయవిక్రయవస్తువులు సమృద్ధిగా ఉండెను. శ్రీరామునిపట్టాభిషేకమహోత్సవమును దర్శించుటకై ప్రజలెల్లరును వీధులలో ఉత్సాహముతో క్రిక్కిరిసియుండిరి. చందనములతో, అగరుధూపములతో నగరము అంతయును పరిమళభరితమైయుండెను. ఇట్టి వైభవములతో ఇంద్రునినగరమైన 'అమరావతి'ని తలపించుచున్న అయోధ్యాపురియందు క్రమక్రమముగా ముందునకుసాగుచు శిష్యపరివృతుడైన వసిష్ఠుడు మనోహరమైన అంతఃపురమును దర్శించెను. అచట వివిధములగు ధ్వజపతాకములు రెపరిపలాడుచుండెను. పురజనులు, పల్లెవాసులు గుంపులుగుంపులుగా చేరియుండిరి. ఆ ప్రదేశము బ్రాహ్మణులతో చక్కగా అలరారు చుండెను. యజ్ఞవిదులు, సభార్లు ఐన బ్రాహ్మణోత్తములతో అది నిండియుండెను. (27-30)

అంతట వసిష్ఠుడు మహర్షులతోగూడి అంతఃపురసమీపమునకు చేరి, జనప్రదేశమును దాటుచు ముందునకుసాగెను. ఇంతలో రాజుగారిసచివుడు, రథసారథియు ఐన సుమంత్రుడు చక్కని వేషభూషణములను ధరించి, రాజాంతఃపురమునుండి వెలుపలికి వచ్చుచుండగా వసిష్ఠమహాముని ద్వారముకడ ఆయనను చూచెను. పిమ్మట మహాతేజస్వయైన వసిష్ఠుడు కార్యదక్షుడైన సుమంత్రునితో "నేనిచటికి వచ్చినట్లుగా రాజుగారికి శీఘ్రముగా విన్నవించుము" - అని పలికెను- (31-33)

ఇమే గంగోదకఘటాః సాగరేభ్యశ్చ కౌంచనాః ।
 ఔదుంబరం భద్రపీఠమ్ అభిషేకార్థమాహ్వాతమ్ । 34
 సర్వబీజాని గంధాశ్చ రత్నాని వివిధాని చ ।
 క్షౌద్రం దధి ఘృతం లాజా దర్భాః సుమనసః పయః । 35
 అష్టా చ కన్యా రుచిరా మత్తశ్చ వరవారణాః ।
 చతురశ్యో రథః శ్రీమాన్ నిస్త్రింశో ధనురుత్తమమ్ । 36
 వాహనం నరసంయుక్తం ఛత్రం చ శశినన్నిభమ్ ।
 శ్వేతే చ వాలవ్యజనే భృంగారుశ్చ హిరణ్మయః । 37
 హేమదామపినద్దశ్చ కకుద్మాన్ పాండురో వృషః ।
 కేసరీ చ చతుర్థంష్టో హరిశ్రేష్ఠో మహాబలః । 38
 సింహాసనం వ్యాఘ్రతనుః సమిద్దశ్చ హంతాశనః ।
 సర్వవాదిత్రసంఘాశ్చ వేశ్యాశ్చాలంకృతాః స్త్రియః । 39
 అచార్యా బ్రాహ్మణా గావః పుణ్యాశ్చ మృగపక్షిణః ।
 పౌరజానపదశ్రేష్ఠా నైగమాశ్చ గణైస్సహ । 40
 ఏతే చాన్యే చ బహవః ప్రీయమాణాః ప్రీయంపదాః ।
 అభిషేకాయ రామస్య సహ తిష్ఠంతి పార్థివైః । 41
 త్వరయస్య మహారాజం యథా సముదితే హని ।
 పుష్పే నక్షత్రయోగే చ రామో రాజ్యమవాప్నుయాత్ । 42
 ఇతి తస్య వచః శ్రుత్వా సూతపుత్రో మహాత్మనః ।
 స్తువన్ సృపతిశార్దూలం ప్రవివేశ నివేశనమ్ । 43
 తం తు పూర్వోదితం వృద్ధం ద్వారస్థా రాజసమ్మతమ్ ।
 న శేకురభిసంరోద్ధుం రాజ్ఞః ప్రీయచిక్రీర్షవః । 44
 న సమీపస్థితో రాజ్ఞః తామవస్థామ్ అజజ్ఞివాన్ ।
 వాగ్మిః పరమతుష్టాభిః అభిష్టోతుం ప్రచక్రమే । 45
 తతః సూతో యథాకాలం పార్థివస్య నివేశనే ।
 సుమంత్రః ప్రాంజలిర్భూత్వా తుష్టావ జగతీపతిమ్ । 46
 యథా నందతి తేజస్వీ సాగరో భాస్కరోదయే ।
 ప్రీతః ప్రీతేన మనసా తథాఽనందఘనః స్వతః । 47

"పట్టాభిషేకముకొఱకై సముద్రజలములతో, గంగాది నదీజలములతో నిండిన బంగారుకలశములు ఇవిగో - ఇది మేడిచెక్కలతో సిద్ధపఱచబడిన భద్రపీఠము- వివిధములగు ధాన్యములు, గంధములు, నానావిధరత్నములు, తేనెలు, పెరుగులు, నేతులు, పేలాలు, ధర్మలు, పూవులు, పాలు తీసికొని రాబడినవవి. (34-35)

అందమైన ఎనిమిదిమంది కన్యలు, మదించిన భద్రగజము, నాలుగు గుఱ్ఱములను పూన్చిన అందమైన రథము, రాజభిషేకము, మేలైన దనుస్సు, బోయాలుమోయుచున్న పల్లకీ, చంద్రునివలె మనోహరమైన గోడుగు, తెల్లని రెండు వింజామరలు, బంగారు పాత్ర, బంగారుగొలుసులతో అలంకరింపబడినమూపురముగల తెల్లని వృషభము, నాలుగు కోటలుగల సింహము, మిక్కిలి బలిష్ఠమైన మహాత్ముని తీసికొనిరాబడినవి. (36-38)

సింహాసనము, పెద్దపులిచర్మము, ప్రజ్వలితాగ్ని, వీణావేణు స్పృదంగతాళవాద్యసమూహములు, దేవదాసిగణము, చక్కగా అలంకరించుకొనిన సుందరీమణులు, అచార్యులైన బ్రాహ్మణులు, పవిత్రములైన గోవులు, మృగములు, పక్షులు, ప్రముఖులైన పురజనులు, జానపదులు, వర్తకులు, శిల్పులు ఇవటికి విచ్చేసిరి- (39-40)

వీరేగాక ఇంకను పెక్కుమంది ప్రియభాషణులు శ్రీరాముని పట్టాభిషేకమునకై వచ్చి, సామంతరాజులతోగూడి కూర్చొని యున్నారు. మహారాజును తొందరపెట్టుము. ఈ శ్రేయస్కరమైన దినమున పుష్కమీనక్షత్రయుక్త కుభముహూర్తమునందు శ్రీరాముడు యువరాజుపట్టాభిషిక్తుడు కావలసియున్నది. (41-42)

మహాత్ముడైన వసిష్ఠునియొక్క ఆదేశమునందుకొని, సుమంత్రుడు 'మహారాజునకు జయము' అని పల్కుచు ఆయనమందిరమున ప్రవేశించెను. (43)

వృద్ధుడైన సుమంత్రుడు రాజమందిరమున ప్రవేశించునప్పుడు ఈయనను ఎవ్వరును ఆపరాదు- అనునది రాజాజ్ఞ. అందువలన రాజునకు మేలు గోరువారైన ద్వారపాలకులు ఆ సుమంత్రుని నిరోధింపలేదు. సుమంత్రుడు రాజును సమీపించి, ఆయనవరిస్థితి తెలియనివాడగుటచే ఎప్పటివలె ఆయనను సంతోషకరమగు మాటలతో కొనియాడసాగెను. (44-45)

అంతట రథసారథియైన సుమంత్రుడు రాజమందిరమున దోసిలోగ్గినిలిచినవాడై, ప్రాతఃకాలమునకు తగినట్లు మహారాజును ఇట్లు ప్రశంసించెను. "రాజా! కుభ (పర్వ) దినములలో⁽¹⁾ చంద్రోదయమును జూచి, తేజస్వియైన సముద్రుడు ఉవ్వెత్తు తరంగములతో ఉప్పొంగునట్లు సహజముగా అనందఘనుడైన నీవు (నీ పుత్రుడైన శ్రీరామునిపట్టాభిషేకసందర్భమున) నిండుమనస్సుతో పరమానందమును పొందుము- (46-47)

1) భాస్కరః (1) తన తీక్షణ కిరణకాంతులతో లోకమును ప్రకాశింపజేయువాడు- సూర్యుడు, (2) తన అమృతకిరణములతో చల్లనివెన్నెలలను విరిజిమ్ముచు లోకమును ఆహ్లాదపఱచువాడు చంద్రుడు, సముద్రుని పుత్రుడు చంద్రుడు, చంద్రో (పుత్ర) దయమును జూచి సముద్రుడు ఉప్పొంగుచుండును.

ఇంద్రమస్యాం తు వేళాయామ్ అభితుష్టావ మాతలిః ।
సోఽజయద్దానవాన్ సర్వాం స్తథా త్వాం బోధయామ్యహమ్ ॥ 48

వేదాస్సహంగవిద్యాశ్చ యథాహ్యత్మభువం విభుమ్ ।
బ్రహ్మణం బోధయంత్యద్య తథా త్వాం బోధయామ్యహమ్ ॥ 49

ఆదిత్యస్సహ చంద్రేణ యథా భూతధరాం శుభామ్ ।
బోధయత్యద్య పృథివీం తథా త్వాం బోధయామ్యహమ్ ॥ 50

ఉత్తిష్టాశు మహారాజ కృతకౌతుకమంగళః ।
విరాజమానో వపుషా మేరోరివ దివాకరః ॥ 51

సోమనూర్యా చ కాకాత్స్థ శివవైశ్రవణావపి ।
వరుణశ్చాగ్నిరింద్రశ్చ విజయం ప్రదిశంతు తే ॥ 52

గతా భగవతో రాత్రిః కృతం కృత్యమిదం తవ ।
ఋధ్యస్య నృపశార్దూల కురు కార్యమనంతరమ్ ॥ 53

ఉదతిష్ఠత రామస్య సమగ్రమభిషేచనమ్ ।
పౌరజానపదైశ్చాపి నైగమైశ్చ కృతాంజలిః ॥ 54

స్వయం వసిష్ఠో భగవాన్ బ్రాహ్మణైస్సహ తిష్ఠతి ।
క్షీప్రమాజ్ఞాప్యతాం రాజన్ రాఘవస్యాభిషేచనమ్ ॥ 55

యథా హ్యపాలాః పశవో యథా సేనా హ్యనాయకాః ।
యథా చంద్రం వినా రాత్రిః యథా గావో వినా వృషమ్ ॥ 56

ఏవం హి భవితా రాష్ట్రం యత్ర రాజా న దృశ్యతే ॥ 57

ఇతి తస్య వచః శ్రుత్వా సాంత్వపూర్వమివార్జవత్ ।
అభ్యకీర్యత శోకేన భూయ ఏవ మహీపతిః ॥ 58

తత స్స రాజా తం సూతం సన్నహర్షస్సుతం ప్రతి ।
శోకరక్షేక్షణః శ్రీమాన్ ఉద్యోక్తోవాచ ధార్మికః ।
వాక్యైస్తు ఖలు మర్మాణి మమ భూయో నికృంతసి ॥ 59

సుమంత్రః కరుణం శ్రుత్వా దృష్ట్వా దీనం చ పార్థివమ్ ।
ప్రగృహీతాంజలిః కించిత్ తస్మాద్దేశాదపాక్రమత్ ॥ 60

ఈ ప్రభాతసమయమునందే ఇంద్రునిరథసారథియైన మాతలి దేవేంద్రుని ప్రస్తుతించెను- తత్ప్రభావమున ఇంద్రుడు దానపులందఱిని జయించెను- అట్లే నిన్ను నేను ప్రస్తుతించుచు మేల్కొలుపుచున్నాను. నీవును ఆ ఇంద్రునివలె శుభపరంపరతో పురోగమింతువు. స్వయంభువు, సృష్టికర్తయువన బ్రహ్మదేవుని వేదవేదాంగాదిచతుర్దశవిద్యలు మేల్కొలుపురీతిగా నేను నిన్ను మేల్కొలుపుచున్నాను. సూర్యచంద్రులు సకలప్రాణికోటితోనిండిన ఈ భూమందలమును జాగృతమొనర్చునట్లుగా ఓ రాజా! నిన్ను నేను మేల్కొలుపుచున్నాను. (48-50)

ఓ మహారాజా! త్వరగా లేండు. పట్టాభిషేకోత్సవసమయమునకు దగిన మంగళాచారములను పూర్తిచేయుడు. వస్త్రబాసణములతో శోభిల్లుచు సింహాసనమును అలంకరింపుడు. అప్పుడు మీరు మేరుశిఖరముపై విరాజిల్లు సూర్యునివలె ప్రకాశించెదరు. (51)

ఓ రాజా! సూర్యచంద్రులు, సరమశివుడు, కుబేరుడు, వరుణుడు, అగ్ని, దేవేంద్రుడు మున్నగు దేవతలు నీకు విజయమును ప్రసాదించురుగాక. (52)

ఓ రాజేంద్రా! సకలశుభములను చేకూర్చు రాత్రి గడచినది. మీయాదేశానుసారము పట్టాభిషేకకార్యములను ఆన్వీంటిని పూర్తిచేసితిమి. త్వరగా జాగృతమొనరించి, అనంతరకృత్యములకు సిద్ధపడుడు- (53)

శ్రీరామునిపట్టాభిషేకమునకు ముందుగా చేయవలసిన సనులన్నియును పూర్తియైనవి. పురజనులు, జానపదులు, ప్రముఖులైన వ్యాపారులు అంజలిఘటించి వేచియున్నారు. ఓ రాజా! పూజ్యుడైన వసిష్ఠమహర్షి బ్రాహ్మణోత్తములతోగూడి ద్వారముకడ నిలిచియున్నాడు. కావున శ్రీరామునిపట్టాభిషేకకార్యమును ప్రారంభించుటకు త్వరగా ఆజ్ఞయొసంగుడు. (54-55)

రాజలేనిసమయమున ఆరాజ్యము కావరిలేని సకువులవలెను, నాయకుడులేని సేనవిధముగను, చంద్రుడులేని రాత్రిరీతిగను, వృషభములేని గోవులవలెను వెలవెలబోవును. (దిక్కులేనిదగును)." ఆ సుమంత్రునియొక్క అర్థవంతములైన అనునయవచనములను విని, ఆ మహారాజు ఇంకను శోకాకుటుడయ్యెను- (56-58)

ఆసమయమున రాజు పుత్రునివిడబాటును ఊహించుకొనుచు మనశ్శాంతిని కోల్పోయియుండెను. దుర్బరమైన శోకకారణముగా ఆయనకన్నులు విజ్జబాటియుండెను. చర్మాత్ముడును, శ్రీమంతుడును ఐన ఆ మహారాజు ఒక్కసారి తలపైకెత్తి సుమంత్రునిపై దృష్టిని నిల్పి 'ఇంతవఱకును కైకెయి మాటలపోటులకు గాయపడిన నా హృదయమును 'పుండుమీద కారము చల్లినట్లు' నీ మాటలు ఇంకను బాదించుచున్నవి.' అని ఆయనతో పలికెను. (59)

సుమంత్రుడు దశరథునిదైన్యవచనములను విని, దుఃఖితుడై యున్న ఆ ప్రభువునుజూచి, వినయముతో చేతులు జోడించిన వాడై, తానున్న ప్రదేశమునుండి ఒకఅడుగు వెనుకకు వేసెను. (60)

యదా వక్తుం స్వయం దైన్యాత్ స శశాక మహీపతిః ।
 తదా సుమంత్రం మంత్రజ్ఞా కైకేయా ప్రత్యువాచ హ । 61
 సుమంత్ర రాజా రజనీం రామహర్షసముత్సుకః ।
 ప్రజాగరపరిశ్రాంతో నిద్రయా వశమేయివాన్ । 62
 తద్గచ్ఛ త్వరితం సూత రాజపుత్రం యశస్వినమ్ ।
 రామమానయ భద్రం తే నాత్ర కార్యా విచారణా । 63
 అశ్రుత్వా రాజవచనం కథం గచ్ఛామిభామిని ।
 తచ్ఛ్రుత్వామంత్రణోవాక్యం రాజా మంత్రణమబ్రవీత్ ।
 సుమంత్ర రామం ద్రక్ష్యామి శీఘ్రమానయ సుందరమ్ । 64
 స మన్యమానః కల్యాణం హృదయేన ననంద చ ।
 నిర్జగామ చ సంప్రీత్యా త్వరితో రాజశాసనాత్ । 65
 సుమంత్రశ్చింతయామాస త్వరితం చోదితస్తయా ।
 వ్యక్తం రామాభిషేకార్థమ్ ఇహాయాస్యతి ధర్మవిత్ । 66
 ఇతి సూతో మతిం కృత్వా హర్షేణ మహతా వృతః ।
 నిర్జగామ మహాబాహూ రాఘవస్య దిద్భక్షయా । 67
 సాగరప్రాదసంకాశాత్ సుమంత్రోఽంతఃపురాచ్ఛుభాత్ ।
 నిష్క్రమ్య జనసంబాధం దదర్శ ద్వారమగ్రతః । 68
 తతః పురస్తాత్ సహసా వినిర్గతో
 మహీపతీన్ ద్వారగతో విలోకయన్ ।
 దదర్శ పౌరాన్ వివిధాన్ మహాధనాన్
 ఉపస్థితాన్ ద్వారముపేత్య విష్ఠితాన్ । 69

మిక్కిలి దైన్యమునకులొనైన ఆ మహారాజు జరిగిన సంగతులను స్వయముగా తెల్పుటకు అశక్తుడుగుటచే, కార్యసాధకురాలైన కైకేయి సుమంత్రునితో ఇట్లు నుడివెను. (61)

"ఓ సుమంత్రా! రాత్రియంతయును రాజు రామాలిషేక సంతోషముతో మేల్కొనియుండుటచే, ఇప్పుడు గాఢనిద్రలో మునిగియున్నాడు. ఓ సూతా! అందువలన యశస్వీయైన రాముని కడకు త్వరగా వెళ్లి, ఆ రాజపుత్రుని తోడ్కొని రమ్ము, నీకు బిద్రమగుగాక, ఇక్కడ నీవు విచారింపవలసినవని ఇంకనేమియు లేదు-" అని ఆజ్ఞాపించెను- (62-63)

అంతట సుమంత్రుడు 'ఓదేవీ! రాజుగారి ఆజ్ఞలేకుండ నేను వెళ్లుటయెట్లు?' అని కైకతో అనెను. అప్పుడు ఆసుమంత్రుని వచనములను వినిన దశరథమహారాజు అతనితో మా అందాల రాముని వెంటనే తీసికొనిరమ్ము నాప్రియసుతుని నేను చూడదలచితిని" - అని పల్కెను. (64)

సిదప సుమంత్రుడు 'అంతయు శుభమేజరుగును'-అని తలంచుచు ఆనందించెను. వెంటనే అతడు రాజాజ్ఞను తలదాల్చి, శ్రీరాముని బచనమునకు బయలుదేరినెను. వెళ్లచు శ్రీరాముని పట్టాభిషేకమునకై కైకేయి తొందరపెట్టుచున్నదనియు, దర్మజ్ఞుడైన శ్రీరాముడు ఇచటికి తప్పక రాగలడనియు అతడు భావించెను. (65-66)

మహాబాహునైన సుమంత్రుడు అట్లుతలపోసి, మిక్కిలి సంతోషముతో శ్రీరామునిదర్శనమునకై వెడలెను. (67)

సముద్రమునందలి ఒక మడుగువలెనున్న అయోధ్యానగరము నందలి ఆ అందమైన అంతఃపురమునుండి అతడు బయటికి వచ్చి, ద్వారముకడచేరియున్న జనసమూహమును జూచెను- (68)

త్వరగా అంతఃపురమునుండి బయటపడిన సుమంత్రుడు ద్వారమునొద్ద మొదట సామంతరాజులను గాంచెను - పిమ్మట వివిధవర్గములకు చెందిన పౌరులను, కానుకలతో సిద్ధముగా నున్న సంవత్సరమును జూచెను- (69)

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే అయోధ్యాకాండే చతుర్దశస్సర్గః (14)

వాల్మీకీమహర్షినిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి అయోధ్యాకాండమునందు నదునాల్గనసర్గము నమాప్తము

-- * * * --

15. పదునైదవసర్గము

సుమంత్రుడు శ్రీరామునిమందిరమున ప్రవేశించుట.

తే తు తాం రజనీముష్య బ్రాహ్మణా వేదపారగాః ।
 ఉపతన్దురుపస్థానం సహ రాజపురోహితాః । 1

వేదపారంగతులైన బ్రాహ్మణులు ఆ రాత్రి గడపినసీదప, రాజవంశపురోహితుడైన వసిష్ఠునితోగూడి, సమీపముననేయున్న పట్టాభిషేకమండపమునకు చేరిరి. (1)

అమాత్యా బలముఖ్యాశ్చ ముఖ్యా యే నిగమస్య చ ।
రాఘవస్యాభిషేకార్థే ప్రేయమాణస్త్వ సంగతాః । 2

ఉదితే విమలే సూర్యే పుష్పే చాభ్యాగతేఽహని ।
లగ్నీ కర్కటకే ప్రాప్తే జన్మ రామస్య చ స్థితే ।
అభిషేకాయ రామస్య ద్విజేంద్రైః ఉపకల్పితమ్ । 3

కాంచనా జలకుంభాశ్చ భద్రపీఠం స్వలంకృతమ్ ।
రథశ్చ సమ్యగాస్తీర్థో భాస్వతా వ్యాఘ్రచర్మణా । 4

గంగాయమునయోః పుణ్యాత్ సంగమాదాహృతం జలమ్ ।
యాశ్చావ్యాః సరితః పుణ్యా హ్రదాః కూపాస్సరాంసి చ । 5

ప్రాగ్వాహశ్చోర్జ్వరాహాశ్చ తిర్యగ్వాహస్సమాహితాః ।
తాభ్యశ్చైవాహృతం తోయం సముద్రేభ్యశ్చ సర్వతః । 6

సలాజాః క్షీరిభిశ్చన్నా ఘటాః కాంచనరాజతాః ।
పద్మోత్పలయుతా భాంతి పూర్ణాః పరమవారిణాః । 7

క్షౌద్రం దధి ఘృతం లాజా దర్పాః సుమనసః పయః ।
వేశ్యాశ్చైవ శుభాచారాః సర్వాభరణభూషితాః । 8

చంద్రాంశువికచప్రఖ్యం కాంచనం రత్నభూషితమ్ ।
సజ్జం తిష్ఠతి రామస్య వాలవ్యజనముత్తమమ్ । 9

చంద్రమండలసంకాశమ్ ఆతపత్రం చ పాండురమ్ ।
సజ్జం ద్యుతికరం శ్రీమదభిషేకపురస్కృతమ్ । 10

పాండురశ్చ వృషస్సజ్జః పాండురోఽశ్వశ్చ సుస్థితః ।
ప్రస్ఫుతశ్చ గజః శ్రీమాన్ ఔషవాహ్యః ప్రతీక్షతే । 11

అష్టై చ కన్యా మాంగళ్యాః సర్వాభరణభూషితాః ।
వాదిత్రాణి చ సర్వాణి వందినశ్చ తథాపరే । 12

మంత్రులు, సేనానాయకులు, సంపన్నులైన వర్తకులు, పౌర
ప్రముఖులు మున్నగువారందఱును రామపట్టాభిషేకమహోత్సవమును
దర్శించుటకై సంబరపడుచు అచట సమావేశమైరి. (2)

సూర్యుడు పూర్తిగా ఉదయించెను- ఆ దినమున పుష్పమీ
నక్షత్రము వచ్చెను. శ్రీరామునిజన్మరాశియైన కర్కటకలగ్నము
నందు ఆయనకు యువరాజపట్టాభిషేకమహోత్సవమును జరుపుటకు
బ్రాహ్మణోత్తములు నిశ్చయించి, సమస్తసంభారములతో సిద్ధముగా
నుండిరి. (3)

బంగారు జలపాత్రలు, చక్కగా అలంకరింపబడిన బద్ధపీఠము,
చక్కని పులితోలు పజ్జచబడిన రథము సిద్ధముచేయబడినవి- (4)

గంగాయమునలసంగమప్రదేశమైన ప్రయాగయందలి పవిత్ర
జలములు, పునీతములైన ఇతరనదీజలములు, పెద్దపెద్దమడుగులు,
బావులు, సరస్సులు మొదలగు వానియందలి పుణ్యజలములు
తీసికొనిరాబడినవి- (5)

తూర్పువైపుగా ప్రవహించు గోదావరి, కృష్ణ, కావేరి మొదలగు
నదులజలములు, నైమిశారణ్యాది పుణ్యక్షేత్రములయందు పైకి
పెల్లుబుకుచున్న బ్రహ్మనర్త, రుద్రానర్తాది సరస్సులయందలి
పవిత్రజలములు, దక్షిణమునుండి ఉత్తరమునకు ఆడ్డముగా
ప్రవహించు గండకీప్రభృతి నదీజలములు, నలువైపులగల ప్రసిద్ధ
సముద్రజలములు తీసికొనిరాబడెను. (6)

అచట బంగారు వెండి పాత్రలలో పేలాలను, పవిత్ర జలములను
నింపియుంచిరి- ఆకలశములపై రావి యాకులు, మేడి ఆకులు,
తామరాకులు, కలువపత్రములు కప్పబడియుండుటచే అవి
మనోహరముగానుండెను. అక్కడ తేనె, పెఱుగు, నేయి, అవాలు,
దర్బలు, పూవులు, పాలు సిద్ధముగా ఉంచబడెను. వివిధాభరణములను
అలంకరించుకొని, సదాచారములను నడుపు దేవదాసీలు
అచటికి చేరియుండిరి. (7-8)

రామునికొఱకై శ్రేష్ఠమైన వింజామరము సిద్ధముగానుంచబడినది.
దానిపిడి బంగారముతో నిర్మింపబడి, రత్నములు పొదుగబడి
యుండెను - అది గుఱురుగానుండి చంద్రకరణకోభలను వెలార్చు
చుండెను. దానిపై సుగంధపుష్పములను అలంకరించిరి- (9)

శ్రీరామపట్టాభిషేకమునకై చంద్రమండలముయొక్క స్వచ్ఛమైన
కాంతులను విరజిమ్ముచున్న శ్వేతచ్ఛత్రము గంధపుష్పాదులతో
అలంకృతమై, కనువిందుగావించుచుండెను- (10)

చక్కగా అలంకరింపబడిన తెల్లనివృషధము, శ్వేతాశ్వము,
రాజా ఆదిష్ఠింపదగిన శుభలక్షణములుగల బిద్రగజము యువరాజా
కొఱకై నిరీక్షించుచుండెను. (11)

మంగళప్రదలైన వినిమిదిమంది కన్యలు వివిధాభరణములను
చక్కగా అలంకరించుకొనియుండిరి. సకలవాద్యములును సిద్ధముగా
ఉండెను. వందిమాగధులు మొదలగు వారు సర్వసన్నద్ధులై
యుండిరి. (12)

ఇక్ష్వాకుజాణం యథా రాజ్యే సంధియేతాభిషేచనమ్ ।
తథా జాతీయమాదాయ రాజపుత్రాభిషేచనమ్ । 13

తే రాజవచనాత్ తత్ర సమవేతా మహీపతిమ్ ।
అపశ్యంతో బ్రువన్ కో ను రాజ్ఞో సః ప్రతివేదయేత్ । 14

స పశ్యామశ్చ రాజానమ్ ఉదితశ్చ దివాకరః ।
యౌవరాజ్యాభిషేకశ్చ సజ్జో రామస్య ధీమతః । 15

ఇతి తేషు బ్రువాణేషు సార్వభౌమాన్ మహీపతీన్ ।
అబ్రవీత్ తానిదం సర్వాన్ సుమంత్రో రాజసత్త్వతః । 16

రామం రాజ్ఞోనియోగేన త్వరయా ప్రస్థితోఽస్మహమ్ ।
పూజ్యా రాజ్ఞో భవంతస్తు రామస్య చ విశేషతః । 17

అయం పృచ్ఛామి వచనాత్ సుఖమాయుష్యతామహమ్ ।
రాజ్ఞః సంప్రతిబుద్ధస్య యచ్ఛాగమనకారణమ్ । 18

ఇత్యుక్త్యాంతఃపురద్వారమ్ అజగామ పురాణవిత్ ।
సదాఽసక్తం చ తద్వేళ్ళ సుమంత్రః ప్రవివేశ హ । 19

తుష్టావాస్య తదా వంశం ప్రవిశ్య స విశాంపతేః ।
శయనీయం నరేంద్రస్య తదాఽఽ సాద్య వ్యతిష్ఠత । 20

సోఽ త్యాసాద్య తు తద్వేళ్ళ తిరస్కరణీమంతరా ।
ఆశీర్విర్గుణయుక్తాభిః అభితుష్టావ రాఘవమ్ । 21

సోమసూర్యా చ కాకుత్స్థ శివవైశ్రవణావపి ।
వరుణశ్చాగ్నిరింద్రశ్చ విజయం ప్రదిశంతు తే । 22

గతా భగవతీ రాత్రిః కృతం కృత్యమిదం తవ ।
బుధ్యస్వ నృపశార్దూల కురు కార్యమనంతరమ్ । 23

బ్రాహ్మణా బలముఖ్యాశ్చ వైగమాశ్చాగతా నృప ।
దర్శనం తేఽ ధి కాంక్షంతే ప్రతిబుధ్యస్వ రాఘవ । 24

స్తువంతం తం తదా సూతం సుమంత్రం మంత్రకోవిదమ్ ।
ప్రతిబుధ్య తతో రాజా ఇదం వచనమబ్రవీత్ । 25

రామమానయ సూతేతి యదస్యభిహతోమయా ।
కిమిదం కారణం యేన మమాజ్ఞా ప్రతిహన్యతే । 26

ఇక్ష్వాకుమహారాజులసట్టాభిషేకములకు అర్హమైన (వలయు) సమస్తనస్తువులను సమకూర్చునట్లే రామసట్టాభిషేకమును పురస్కరించుకొని, కానుకలుగా బహుకరించుటకై సామంతరాజులు అమూల్యములైన రత్నములను, వజ్రవైడూర్యములను గైకొని, రాజాజ్ఞమేరకు ఆచటికి చేరియుండిరి. కాని వారు రాజుగారిని గానక నివ్వెఱుపడుచు, "మనరాకమగూర్చి మహారాజుగారికి ఎవరు తెల్పుదురు?" అని తమలో రాము అనుకొనసాగిరి. (13-14)

"సూర్యోదయము మాత్రము ఐనది. కాని ఇంతవఱకును మహారాజుగారిదర్శనములేదు- బుద్ధిమంతుడైన శ్రీరామునియొక్క యువరాజసట్టాభిషేకమునకు తగినసన్నాహములు పూర్తియైనవి" అని అనుకొనుచున్న సమస్త సార్వభౌములతో, సామంతరాజులతో రాజుగారి అంతరంగికుడైన సుమంత్రుడు ఇట్లునుడిచెను- (15-16)

మహారాజుగారిఆదేశానుసారము శ్రీరాముని గొనివచ్చుటకై నేను శ్రీఘ్రముగా వెళ్ళుచున్నాను- మీరందఱును దశరథులవారికిని, అందువా విశేషముగా శ్రీరామునకును గౌరవార్హులు- అయిష్మంతులైన మీరు స్వయముగా రాజుగారి క్షేమసమాచారములను గూర్చి అడిగినట్లుగా ఆయన పూర్తిగా మేల్కొనిన పిదప తెల్పుదను - మఱియు ఆయన ఇచటికి రాకుండుటకుగల కారణమును గూడ అడిగి తెలిసికొందును- (17-18)

సామంతరాజులవృత్తాంతములను సాంగోపాంగముగావెలింగిన సుమంత్రుడు ఈ విధముగా సలికి, అంతఃపురద్వారముకడకు మఱి వచ్చి తనకు నిప్పుడును అడ్డులేని ఆ భవనములో ప్రవేశించెను. (19)

సిమ్మట అతడు ఆ మహారాజుయొక్క వంశావళిని కీర్తించెను. క్రమముగా ఆయన శయనమందిరమునకు జేరి, అచట నిలచెను. అనంతరము ఆమందిరములోని సెజ్జకు చేరువగానున్న తెరను సమీపించి, అతడు గుణగణప్రశంసలతోగూడిన ఆశీస్సులతో దశరథుని ప్రస్తుతించెను. (20-21)

"ఓ కాకుత్స్థా! సూర్యచంద్రులు, పరమశివుడు, కుబేరుడు, వరుణుడు, అగ్ని, ఇంద్రుడు నీకు విజయమును ప్రసాదించుచుగాక. సుఖశాంతులనుగూర్చునట్టి రాత్రి గడచినది, మీయాదేశానుసారము చేయవలసిన విధులనన్నింటిని మేము ఆచరించితిమి- ఓ మహారాజా! మేల్కొనుడు, అనంతరకార్యములను నిర్వర్తింపుడు, ఓ రాజా! బ్రాహ్మణులును, సైనికప్రముఖులును, వ్యాపారులును విచ్చేసి, మీ దర్శనమునకై నిరీక్షించుచున్నారు. కనుక దయతో మేల్కొనుడు. రాజ్యతంత్రమునుగూర్చిన అలోచనలలో సమర్థుడైన సుమంత్రుడు కావించిన స్తుతులను గ్రహించి, దశరథుడు ఆ సుమంత్రునితో ఇట్లు పలికెను. (22-25)

"ఓ సూతుడా! శ్రీరాముని ఇచటికి దీసికొని రమ్ము." అని నేను ఇంతకు ముందు చెప్పియుంటిని గదా! అతడు నా అజ్ఞను నిల ఉల్లంఘించుచున్నాడు?" అని రాజు తనలో తాను

న చైవ సంప్రసుప్తోహమ్ ఆనయేహాశు రాఘవమ్ ।
ఇతి రాజా దశరథః సూతం తత్రాన్వశాత్ పునః । 27

న రాజవచనం శ్రుత్వా శిరసా ప్రతిపూజ్య తమ్ ।
నిర్జగाम నృపావాసాత్ మన్యమానః ప్రియం మహత్ । 28

ప్రసన్నో రాజమార్గం చ పతాకాధ్వజశోభితమ్ ।
హృష్టః ప్రముదితస్సూతో జగామాశు విలోకయన్ । 29

న సూతస్తత్ర శుశ్రావ రామాధికరణాః కథాః ।
అభీషేచనసంయుక్తాః సర్వలోకస్య హృష్టవత్ । 30

తతో దదర్శ రుచిరం కైలాసశిఖరప్రభమ్ ।
రామవేశ్మ సుమంత్రస్తు శక్రవేశ్మ సమప్రభమ్ । 31

మహాకవాటవిహితం వితర్దిశతశోభితమ్ ।
కాంచనప్రతిమైకాగ్రం మణివిద్రుమతోరణమ్ । 32

శారదాభ్రఘనప్రఖ్యం దీప్తం మేరుగుహోపమమ్ ।
మణిభిర్వరమాల్యానాం సుమహద్భిరలంకృతమ్ । 33

ముక్తామణిభిరాకీర్ణం చందనాగరుధూపితమ్ ।
గంధాన్ మనోజ్ఞాన్ విస్ఫుజల్ దార్దరం శిఖరం యథా । 34

సారస్వైశ్చ మయూరైశ్చ నినదద్భిర్విరాజితమ్ ।
సుకృతేహామృగాకీర్ణం సుకీర్ణం భక్తిభిస్తథా । 35

మనశ్చక్షుశ్చ భూతానామ్ ఆదదత్ తిగ్మతేజసా ।
చంద్రభాస్కరసంకాశం కుబేరభవనోపమమ్ । 36

మహేంద్రధామప్రతిమం నానాపక్షిసమాకులమ్ ।
మేరుశృంగసమం సూతో రామవేశ్మ దదర్శ హ । 37

తర్కించుకొనెను." 'నేను నిద్రించుటలేదు. శ్రీరాముని ఇచటికి త్వరగా పిల్చుకొని రమ్ము-' అని మహారాజు మఱల సూతుని అజ్ఞాపించెను. (26-27)

అప్పుడాసుమంత్రుడు రాజాజ్ఞను తలదాల్చి, ఆయనకు శిరసు వంచి నమస్కరించెను. గొప్పశుభకార్యము జరుగబోవుచున్నదని తలంచుచు ఆరాజభవనమునుండి అతడు బయలుదేరినాడు. (28)

రాజభక్తితత్పరుడైన సుమంత్రుడు ద్వజపతాకములతో శోభిల్లుచున్న రాజమార్గమునుజూచుచు, సంతోషాంతరంగుడై, వెంటనే శ్రీరామునిభవనమునకు బయలుదేరినాడు. (29)

ఆ రథసారథి మార్గమున సాగిపోవుచు, అక్కడక్కడ ప్రజలు అందఱును శ్రీరామునిగూర్చియు, రామసట్టాభిషేకమును గుఱించియు ఉగ్గడించుకొనుచున్న కదలను గాథలను సంతోషముతో వినెను. (30)

అనంతరము సుమంత్రుడు కైలాసశిఖరమునలె కాంతులను విరజిమ్ముచు, ఇంద్రభవనమునలె సుశోభితమై మనోహరముగా నున్న శ్రీరామునియంతఃపురమును దర్శించెను. (31)

ఆ భవనమునకు గొప్పవార్తములు అమర్చబడినవి. అసంఖ్యాకములైన వేదికలు అందుకోబిల్లుచున్నవి. బంగారువిగ్రహములు ముఖ్య శిఖరములపై ఆలరారుచున్నవి. బహిర్వార్తములయందు మణుల, పవడముల తోరణములు రాజిల్లుచున్నవి. ఆ భవనము శరత్కాల మేఘములవలె స్వచ్ఛముగా ప్రకాశించుచున్నది. మేరుపర్వతగుహ వలె ఒప్పుచున్నది. ప్రసిద్ధములైన, మేలైన మణులమాలలతో అలంకరింపబడినది. ముత్యములతో, మణులతో వ్యాప్తమైయున్నది- చందనములతో, అగరుదూపములతో గుఱాళించుచున్నది. ఆ ప్రాసాదము మలయపర్వతసమీపమునందలి దర్బరము అను చందనగిరిశిఖరమువలె అన్నిదిక్కులకును సుగంధములను విరజిమ్ముచున్నది. (32-34)

బెగ్గురుపక్షులకలరవములు, నెమళ్లకైంకారములు ఆభవన వైభవమును ఇనుమడింపజేయుచుండెను. బంగారము, వెండి మున్నగు ధాతువులచే చక్కగా శ్రద్ధతో నిర్మింపబడిన కృత్రిమ హరిణములస్వరూపములతో అది నిండియుండెను. గోడలమీదను, స్తంభములపైనను ఆందమైన నగిషీలు చెక్కబడియుండెను. ఆ భవనము తనఉత్కృష్టశోభలతో సమస్తప్రాణులమనస్సులను ఆకర్షించుచు చూడముచ్చటగొల్పుచుండెను. సూర్యచంద్ర తేజస్సులతో విరాజిల్లుచు అది కుబేరభవనమును మఱపించుచుండెను- (35-36)

ఆది దేవేంద్రభవనమువలెమెఱసిపోవుచుండెను. నివిధజాతి పక్షులకలరవములతో మనోహరముగానుండెను- మేరుశిఖరమువలె సమున్నతమై ఒప్పుచున్న ఆ శ్రీరామునిభవనమునుసుమంత్రుడు కన్నులార గాంచెను. పెక్కుమంది ప్రజలు ఆ భవనసమీపమున

ఉపస్థితైస్సమాకీర్ణం జనైరంజలికారిభిః ।

ఉపాదాయ సమాక్రాంతైః తథా జానపదైర్హైః ॥ 38

రామాభీషేకసుముఖైః ఉన్ముఖైః సమలంకృతమ్ ।

మహామేఘసమప్రభుమ్ ఉదగ్రం సువిభూషితమ్ ॥ 39

నానారత్నసమాకీర్ణం కుబ్జకైరాతకావృతమ్ ॥ 40

స వాజియుక్తేన రథేన సారథిః

నరాకులం రాజపథం విలోకయన్ ।

వరూఢినా రామగృహాభిపాతినా

పురస్య సర్వస్య మనాంసి రంజయత్ ॥ 41

తత స్సమాసాద్య మహాధనం మహత్

ప్రహృష్టరోమా స బభూవ సారథిః ।

మృగైర్మయూరైశ్చ సమాకులోల్పణం

గృహం వరార్హస్య శచీపతేరివ ॥ 42

స తత్ర కైలాసనిభాః స్వలంకృతాః

ప్రవిశ్య కక్ష్యాః త్రిదశాలయోపమాః ।

ప్రియాన్ నరాన్ రామమతే స్థితాన్ బహూన్

అపోహ్య కుద్ధాంతముపస్థితో రథీ ॥ 43

స తత్ర శుశ్రావ చ హర్షయుక్తా

రామాభీషేకార్థకృతా జనానామ్ ।

నరేంద్రసూనోః అభిమంగళార్థాః

సర్వస్యలోకస్య గిరః ప్రహృష్టాః ॥ 44

మహేంద్రసద్మప్రతిమం తు వేశ్య

రామస్య రమ్యం మృగపక్షిజాష్టమ్ ।

దదర్శ మేరోరివ శృంగముచ్చం

విభ్రాజమానం ప్రభయా సుమంత్రః ॥ 45

ఉపస్థితైరంజలికారకైశ్చ

సోపాయనైర్జానపదైశ్చ మర్త్యైః ।

కోట్యాపరార్థైశ్చ విముక్తయానైః

సమాకులం ద్వారపథం దదర్శ ॥ 46

తతో మహామేఘనుహీధరాభం

ప్రభిన్నమత్యంకుశనుప్రసహ్యమ్ ।

రామోపవాహ్యం రుచిరం దదర్శ

శత్రుంజయం నాగముదగ్రకాయమ్ ॥ 47

గుంపులుగా చేరి, చేతులు మోడ్చియుండిరి - కానుకలనుగొనివచ్చిన పల్లెప్రజలతో ఆ ప్రదేశము అంతయును క్రిక్కిరిసియుండెను. (37-38)

శ్రీరామునిపట్టాభిషేకమునకై ఉవ్వెళ్లారుచున్న ఆ జానపదుల సంబరములు చెప్పనలవిగానివైయుండెను- ఆ ప్రాసాదము మహామేఘసదృశమై సమున్నతమై, మేలైన రత్నకాంతులతో శోభిల్లుచుండెను- ఆ ప్రదేశమున గూనివారును చిన్న చిన్న శరీరములు గలవారును చేరియుండిరి. (39-40)

సుమంత్రునిరథమునకు చక్కనిగుఱ్ఱములు పూన్పబడి యుండెను. ఆ రథముయొక్క పైకప్పు మనోజ్ఞముగానుండెను. అట్టి రథముపైనెక్కి ఆ సారథి శ్రీరామభవనమునకు వెళ్లుచు, రాజమార్గమునగల ప్రజలను సంతోషముతో చూచుచు, అచట చేరినవారిమనస్సులను రంజింపజేసెను. (41)

నరశ్రేష్ఠుడైన శ్రీరామునియొక్క భవనము మహదైశ్వర్య సంపన్నమైన దేవేంద్రభవనమును తలపించుచుండెను. ప్రాంగణము నందలి లేళ్లసంచారములు, నెమళ్లనృత్యభంగిమలు కనువిందు గావించుచుండెను. అట్టి భవనమును సమీపించి, సుమంత్రుడు దాని అందచందములకు ముగ్ధుడయ్యెను. (42)

ఆప్రాసాదమునందలి కక్ష్యలు (లోపలి భాగములు) చక్కగా అలంకృతములై, కైలాసశిఖరములవలె ఉన్నతములై, స్వర్గభవనముల వలె అకర్షణీయములైయుండెను, సుమంత్రుడు ఆ కక్ష్యలలో ప్రవేశించి, ముందునకు సాగుచు, రామునకు స్థితిపాత్రులై అయననే స్మరించుచున్న అచటిప్రజలను అధిగమించుచు, తిన్నగా అంతః పురమును సమీపించెను. ప్రజలెల్లరును శ్రీరామపట్టాభిషేక సందర్భమును పురస్కరించుకొని, మానవాభిషేక, రాజకుమారుడైన శ్రీరామునకును, శుభసరంపరలను గోరుచు, సంతోషకరములైన వచనములను పలుకుచుండిరి - సుమంత్రుడు ఆ శుభ ప్రసంగములను విని, సంతోషముతో పొంగిపోయెను. (43-44)

అంతట సుమంత్రుడు మహేంద్రునిప్రాసాదముతో తుల్యమై రమ్యమైన శ్రీరామభవనమును దర్శించెను. అచట లేళ్లు, పక్షులు విహరించుచుండెను. అది మేరు శిఖరమువలె ఉన్నతమై, కాంతులను విరజిమ్ముచుండెను. (45)

అసంఖ్యాకులైన గ్రామీణజనులు కానుకలను దీసికొనివచ్చిరి. వారు తమవాహనములను దూరమున వదిలి, ద్వారసమీపమునకు చేరి, అంజలిపూటించి, శ్రీరామదర్శనమునకై వేచియుండిరి- వారి కోలాహలములతో నిండిన ఆ ద్వారమార్గమును సుమంత్రుడు గాంచెను- (46)

అచట సుమంత్రుడు శ్రీరాముడుఅధిష్ఠించునట్టి 'శత్రుంజయము' అను పేరుగల భద్రగజమును దర్శించెను. అది గొప్పమేఘము వలెను. మహాపర్వతమువలెను సమున్నతమై, బలిష్ఠమైయుండెను- అది మదదారలను ప్రసరింపజేయుచుండెను, అంకుశమునకును లొంగనిదై, మహాకాయశోభితమైన ఆ శత్రుంజయము దర్శనీయముగానుండెను- (47)

స్వలంకృతాన్ సాశ్వరథాన్ సకుంజరాన్
అమాత్యముఖ్యాన్ శతశశ్వవల్లభాన్ ।
వ్యపోహ్య సూతః సహితాన్ సమంతతః
సమృద్ధమంతఃపురమావివేశ 48

తదద్రుకూటాచలమేఘసన్నిభమ్
మహావిమానోత్తమవేశ్మ సంఘవత్ ।
అవార్యమాణః ప్రవివేశ సారథిః
ప్రభూతరత్నం మకరో యథార్ణవమ్ 49

రథాశ్వగజబలములతో గూడినవారై, చక్కగా ఆలంకరించుకొని యున్న అమాత్యముఖ్యులు అచ్చట చేరియుండిరి - రాజునకు ప్రీతిపాత్రులైన ప్రముఖులును వారితో గూడియుండిరి. సుమంత్రుడు వారినందఱిని అధిగమించి, అంతఃపురమున ప్రవేశించెను. ఆ అంతఃపురము సర్వసంపదలతో తులతూగుమండెను. ఆ శ్రీరామచంద్రుని అంతఃపురము సర్వతశశిఖరములతో తుల్యమై నిశ్చలముగానున్న మేఘమువలె అలరారుచుండెను. అది పెక్కు భవనసమూహములతో గూడియుండెను. అట్టి ఆ అంతఃపురమున సుమంత్రుడు రత్నాకరమైన సముద్రమున మొసలివలె అడ్డు లేనివాడై ప్రవేశించెను. (48-49)

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే అయోధ్యాకాండే పంచదశస్సర్గః (15)

వాల్మీకిమహర్షివిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి అయోధ్యాకాండమునందు పదునైదవసర్గము సమాప్తము

-- * * * --

16. పదునాఱవసర్గము

శ్రీరాముడు రథముపై దశరథునిమందిరమునకు బయలుదేలుట.

స తదంతఃపురద్వారం సమతీత్య జనాకులమ్ ।
ప్రవివిక్తాం తతః కక్ష్యామ్ ఆససాద పురాణవిత్ 1

ప్రాసకారుకచిభ్రద్విః యువభిః మృష్టకుండలైః ।
అప్రమాదిభిరేకాగ్రైః స్వనురక్తైః అభిష్ఠితామ్ 2

తత్ర కాషాయీణో వృద్ధాన్ వేత్రపాణీన్ స్వలంకృతాన్ ।
దదర్శ విష్ఠితాన్ ద్వారి త్ర్యుభ్యక్షాన్ సుసమాహితాన్ 3

తే సమీక్ష్య సమాయాంతం రామప్రియచికిర్షవః ।
సహసోత్పతితాః సర్వే స్వాసనేభ్యః ససంభ్రమాః 4

తానువాచ వినీతాత్మా సూతపుత్రః ప్రదక్షిణః ।
క్షీప్రమాఖ్యాత రామాయ సుమంత్రో ద్వారి తిష్ఠతి 5

రాజవంశములపుట్టుపూర్వోత్తరములను బాగుగానెఱిగిన సుమంత్రుడు జనకోలాహలముతో నిండిన అంతఃపురద్వారమును అధిగమించి, జనసమృద్ధములేని లోపలికక్ష్యలో ప్రవేశించెను. శ్రీరామునియెడల ప్రేమానురాగములుగలయువకులు ఈటెలను చేతబట్టి, దనుర్దారులై, ఆ కక్ష్యలను కాసలాకాయుచుండిరి. వారు మేలిమిబంగారుకుండలములను ధరించి, ఏమటుపాటులేక ఏకాగ్రచిత్తులై, అచట నిలిచి, రక్షణకార్యములలో నిమగ్నులై యుండిరి. (1-2)

అచట కాషాయవస్త్రములను ధరించి, చిత్రవిచిత్రములైన కంచుకములనుదాల్చిన వృద్ధులు వేత్ర (దండ) హస్తాలై యుండిరి. వారు అంతఃపురస్త్రీలరక్షణకొఱకు నియుక్తులై, సర్వసన్నద్ధులై, ద్వారములకడ ఆసీనులైయుండిరి. అట్టివారి నందఱిని సుమంత్రుడు గాంచెను- (3)

అచటవారందఱును తమతమవిరులద్వారా శ్రీరామునకు ప్రీయమును గూర్చువారు. వారందఱును అంతఃపురములోనికి వచ్చుచున్న సుమంత్రునిగాంచి, తమ తమ స్థానముల నుండి సాదరముగా తటాలున లేచి నిలబడిరి. (4)

రాజకార్యములలో నిగ్గుదేలిన సుమంత్రుడు వారిలో "శ్రీరాముని కొఱకై సుమంత్రుడు ద్వారముకడ నిరీక్షించుచున్నట్లు విన్నవించుడు" - అని సవినయముగా తెల్పెను. (5)

తే రామముససంగమ్య భర్తుః ప్రియచిత్తీర్షవః ।
సహభార్యాయ రామాయ క్షీప్రమేవాభిచక్షిరే ॥ 6

ప్రతివేదితమాజ్ఞాయ సూతమభ్యంతరం పితుః ।
తత్రైవానాయయామాస రాఘవప్రియకామ్యయా ॥ 7

తం వైశ్రవణసంకాశమ్ ఉపవిష్టం స్వలంకృతమ్ ।
వదర్శ సూతః పర్యంకే సావర్ణే సోత్తరచ్ఛదే ॥ 8

పరాహరుధిరాభేణ శుచినా చ నుగంధినా ।
అనులిప్తం సరాధ్యేన చందనేన పరంతపమ్ ॥ 9

స్థితయా పార్శ్వతశ్చాపి వాలవ్యజనహస్తయా ।
ఉపేతం సీతయా భూయః చిత్రయా శశినం యథా ॥ 10

తం తపంతమివాదిత్యమ్ ఉపసన్నం స్వలేజసా ।
వవందే వరదం వందీ వినయజ్ఞో వినీతవత్ ॥ 11

ప్రాంజలిస్తు సుఖం పృష్ట్యా విహారశయనాసనే ।
రాజపుత్రమువాచేదం సుమంత్రో రాజసత్కృతః ॥ 12

కౌసల్యాసుప్రజా రామ ! పితా త్వాం ద్రష్టుమిచ్ఛతి ।
మహిష్యా సహ కైకేయ్యా గమ్యతాం తత్ర మా చిరమ్ ॥ 13

ఏవముక్త స్తు సంహృష్టో నరసింహో మహాద్యుతిః ।
తతః సమ్మానయామాస సీతామ్ ఇదమువాచ హా ॥ 14

దేవి! దేవశ్చ దేవీ చ సమాగమ్య మదంతరే ।
మంత్రయేతే ధ్రువం కించిత్ అభిషేచనసంహితమ్ ॥ 15

లక్ష్మయిత్యా హ్యాభిప్రాయం ప్రియకామా సుదక్షిణా ।
సంచోదయతి రాజానం మదర్థం మదిరేక్షణే! ॥ 16

సా ప్రహృష్టా మహారాజం హితకామానువర్తినీ ।
జననీ చార్థకామా మే కేకయాధిపతేః సుతా ॥ 17

దిష్ట్యా ఖలు మహారాజో మహిష్యా ప్రియయా సహ ।
సుమంత్రం ప్రాహిణోత్ దూతమ్ లర్హకామకరం మమ ॥ 18

నిరంతరము ప్రభుహితమునకే పాటుపడునట్టి ఆ ద్వారరక్షకులు రాముని సమీపించి, సీతాదేవితో గూడియున్న ఆ ప్రభువునకు సుమంత్రునిరాకనుగూర్చి తెలిపిరి. (6)

ద్వారరక్షకులు తీసికొనివచ్చిన సమాచారమును అందుకొని, శ్రీరాముడు తనతండ్రికి ప్రీతిని గూర్చుటకై ఆయనకు ఆంతరంగిక సేవకుడైన సుమంత్రుని తనఆంతఃపురములోనికి రప్పించెను. (7)

చక్కని వస్త్రాభరణములను దరించి, మృదువైన ఆస్తరణములతో గూడిన బంగారుపర్యంకముపై అసీనుడై కుబేరునివలె విలసిల్లుచున్న శ్రీరాముని అసుమంత్రుడు చూచెను. (8)

సీతాదేవికరస్పర్శచే పవిత్రమై, పరిమళములను వెదజల్లుచున్న శ్రేష్ఠమైన ఎఱ్ఱచందనమును అతడు పూసికొనియుండెను. వింజామరతో సేవించుచు సీతాదేవి ఆయనప్రక్కనే యుండెను. సీతాదేవితోగూడిన ఆ రాముడు (చైత్ర శుద్ధ పూర్ణిమ నాడు) చిత్రయనుతారతో (చిత్రానక్షత్రముతో) గూడిన పూర్ణచంద్రుని వలె శోభిల్లుచుండెను - శత్రుభయంకరుడైన ఆ శ్రీరాముని సుమంత్రుడు దర్శించెను. (9-10)

నిరుపమానముగా ప్రకాశించుచున్న సూర్యునివలె తన దివ్యలేజస్సుతో విరాజిల్లు శ్రీరామునకు వినయసంపన్నుడైన సుమంత్రుడు వినమ్రుడై నమస్కరించెను. (11)

దశరథునిఆదరసత్కారములకుపాత్రుడైన సుమంత్రుడు హాయిగా తల్పముపై కూర్చొనియున్న శ్రీరామునితో కుశలప్రశ్నలు గావించి, చేతులు మోడ్చి ఇట్లనెను - (12)

"కౌసల్యాదేవియొక్క ముద్దులపట్టివైన ఓ శ్రీరామా! మీ తండ్రియైన దశరథుడు రాణియైన కేకేయాదేవితో గూడి, మిమ్ము చూడగోరుచున్నాడు, అలసింపక త్వరగా వెళ్ళుదము-" (13)

దివ్యలేజస్సుతో విరాజిల్లుచున్న శ్రీరాముడు సుమంత్రుని వచనములను విని, మిక్కిలి సంతుష్టుడై, ఆయనను సమ్మానించెను. సీదప సీతాదేవితో ఇట్లు నుడివెను. (14)

ఓ దేవీ! నూతండ్రియు, కైకేయామాతయు కలిసి, నా పట్టాభిషేక విషయమై ఏదో ఆలోచించుచున్నట్లు కనబడుచున్నది. ఇది నిశ్చయము- (15)

ఓ విశాలాక్షీ! సర్వసమర్థురాలైన కైకేయితల్లి నా హితమును గోరినదై, వృద్ధుడైన మహారాజుగారిఅభిప్రాయమును గుర్తించి, నా పట్టాభిషేకవిషయమున ఆయనను పోల్చుహించియుండవచ్చును. కేకయరాజుగారి కూతురైన ఆ కైకేయిమాత లోకకళ్యాణమును, నా ప్రయోజనమును కోరుచు సంతోషముతో రాజుగారిని అనుసరించుచున్నది. (16-17)

మహారాజు తనకు ఇష్టురాలైన కైకేయాదేవితోగూడియున్నవాడై, నా అభీష్టమును నెఱవేల్పుగల సుమంత్రుని దూతగా ఇచటికి పంపెను. ఇది మనఅదృష్టము. (18)

యాద్యీశీపరిషత్తత్ర తాదృశో దూత అగతః।
ధ్రువమద్వైవ మాం రాజా యావరాజ్యేభిపేక్ష్యతి। 19

హంత! శీఘ్రమితో గత్వా ద్రక్ష్యామి చ మహీపతిమ్।
సహ త్వం పరివారేణ సుఖమాస్వ రమస్వ చ। 20

పతిసమ్మానితా సీతా భర్తారమ్ అసిలేక్షణా।
ఆద్యారమ్ అనువవ్రాజ మంగళాన్యభిదధ్యుషి। 21

రాజ్యం ద్విజాతిభిర్బుష్టం రాజసూయాభిషేచనమ్।
కర్తుమర్హతి తే రాజా వాసవస్యేవ లోకకృత్। 22

దీక్షితం వ్రతసంపన్నం వరాజినధరం శుచిమ్।
కురంగశృంగపాణిం చ పశ్యంతీ త్వాం భజామ్యహమ్। 23

పూర్వాం దిశం వజ్రధరో దక్షిణాం పాతు తే యమః।
వరుణః పశ్చిమామాతాం ధనేశస్తూత్తరాం దిశమ్। 24

అథ సీతామనుజ్ఞాప్య కృతకౌతుకమంగళః।
నిశ్చక్రామ సుమంత్రేణ సహ రామో నివేశనాత్। 25

పర్వలాదివ నిష్క్రమ్య సింహో గిరిగుహాశయః।
లక్ష్మణం ద్వారి సోఽపశ్యత్ ప్రహ్వంజలిపుటం స్థితమ్। 26

అథ మధ్యమకక్షాయాం సమాగమ్య సుహృజ్జనైః।
స సర్వానర్థినో దృష్ట్వా సమేత్య ప్రతినంద్య చ। 27

తతః పావకసంకాశమ్ ఆరురోహ రథోత్తమమ్।
వైయాఘ్రం పురుషవ్యాఘ్రో రాజతం రాజనందనః। 28

మేఘనాదమసంబాధం మణిహేమవిభూషితమ్।
ముష్ణంతమివ చక్షూంషి ప్రభయా మేరువర్చసమ్। 29

అక్కడ నున్న సదస్యులంఘన నా హితమును గోరువారే. వారికి తగినదూతయే ఇచటికివచ్చినాడు, నేడే నిశ్చయముగా రాజు నన్ను యువరాజుపట్టాభిషిక్తునిజేయును. (19)

బలే! ఇదిగో! ఇప్పుడేవెళ్లి, రాజుగారిని దర్శించెదను. నీవు పరిచారికలతోగూడి ఆటపాటలతో ఆనందింపుము. (20)

శ్రీరాముడు ప్రయవచనములతో సీతాదేవికి ఎనలేని సంతోషమును గూర్చెను- అమెయు తనచూపులతో ఆయనకు ప్రయమును కలిగించుచు ద్వారమువఱకు ఆయనను అనుసరించెను- మనస్సులో ఆయనకు శుభములను గోరుకొనుచు అమె తనసతితో ఇట్లనెను. (21)

"బ్రాహ్మణోత్తములపర్యవేక్షణలతో, సూచనలతో, తదితర సేవలతో ఈ రాజ్యము సునంపన్నముగావర్తిల్లుచు వచ్చినది. వారి ఆశీస్సులతో యువరాజుపట్టాభిషేకము జరుగుబోవుచున్నది. బ్రహ్మాదేవుడు ఇంద్రునకువలె మహారాజు మున్నుండు నీకు యువరాజుపట్టాభిషేకమును చేయును. అప్పుడు నీవు వ్రతదీక్షితుడవై కృషాజినమునుధరించి, శుచివైయుండువు, జింకకొమ్మును చేతబట్టియుండువు. అట్టి నిన్ను దర్శించుచు నేను నీకు సేవలొనర్తును. తూర్పుదిశయందు ఇంద్రుడును, దక్షిణదిశయందు యముడును పశ్చిమదిశయందు వరుణుడును ఉత్తరదిశయందు కుబేరుడును నీ రాజ్యమును రక్షించుచుండురు"- (22-24)

పట్టాభిషేకమును పురస్కరించుకొని మంగళస్థానాదులను ముగించుకొనిన శ్రీరాముడు సీతాదేవిని వీడ్కొని, సుమంత్రునితో గూడి, తనబననమునుండి బయలుదేఱెను- (25)

పర్వతగుహలో శయనించుచున్న సింహము అందుండి బయటికి వచ్చినట్లు శ్రీరాముడు తనమందిరము నుండి బయటికి వచ్చెను. అప్పుడు అతడు ద్వారముకడ విసముడై అంజలిఘటించి యున్న లక్ష్మణుని చూచెను. (26)

పిమ్మట శ్రీరాముడు మధ్యమకక్ష్యకడ చేరియున్న మిత్రులను గలిసికొనెను. అనంతరము అతడు తన పట్టాభిషేకమహోత్సవమును దర్శింపవచ్చిన జనులనుజూచి, వారిననుస్కారములను అందుకొని వారిని ఆభినందించెను. పిదప వరశ్రేష్ఠుడైన రాజకుమారుడగు రఘురాముడు పులిచర్మము అస్తరణముగా గలిగి, అగ్నివలె ప్రకాశించుచున్న ఉత్తమరజత (వెండి) రథమును అధిరోహించెను. (27-28)

ఆ రథముయొక్క సవ్వడి మేఘగర్జనవలె గంభీరముగా నుండెను. అది మిక్కిలి విశాలముగా ఉండెను, మణులుచెక్కిన బంగారు (రేకుల) లో అలంకరింపబడియుండెను. అది మేరువర్వతకాంతులతో బాసిల్లుచు చూచువారికన్నులకు మిఱుమిట్లుగొల్పుచుండెను. ఆ రథమునకు పూన్చిన గుఱ్ఱములు బలిష్ఠములైయుండుటచే గున్నయేనుగులను

కరేణుశిశుకల్పైశ్చ యుక్తం పరమవాణిభిః ।
హరియుక్తం సహస్రాక్షో రథమింద్ర ఇవాశుగమ్ ।
ప్రయయౌ తూర్ణమాస్తాయ రాఘవో జ్వలితః శ్రియా ॥ 30

స పర్జన్య ఇవాకాశే స్వనవాసభినాదయన్ ।
నికేతాన్నిర్యయౌ శ్రీమాన్ మహాభ్రాదివ చంద్రమాః ॥ 31

చత్రవామరపాణిస్తు లక్ష్మణో రాఘవానుజః ।
జగోప భ్రాతరం భ్రాతా రథమాస్తాయ పృష్ఠతః ॥ 32

తతో హలహలాశబ్దః తుములః సమజాయత ।
తస్య నిష్క్రమమాణస్య జనౌఘస్య సమంతతః ॥ 33

తతో హయవరా ముఖ్యా నాగాశ్చ గిరిసన్నిభాః ।
అనుజగుప్తదా రామం శతశోఽథ సహస్రశః ॥ 34

అగ్రతశ్చాస్య సన్నద్ధాః చందనాగరురూషితాః ।
బద్ధచాపధరాః శూరా జగ్మురాశంసవో జనాః ॥ 35

తతో వాదిత్రశబ్దాశ్చ స్తుతిశబ్దాశ్చ వందినామ్ ।
సింహనాదాశ్చ శూరాణాం తదా శుశ్రువిరే పథి ॥ 36

హర్షవాలాయసస్తాభిః భూషితాభిస్సమంతతః ।
కీర్యమాణః సుపుష్పిఘైః యయౌ స్త్రీభిరరిందమః ॥ 37

రామం సర్వానవద్యాంగ్యో రామపిప్రీషయా తతః ।
వచోభిరగ్రైః హర్షస్తాః క్షితిస్తాశ్చ వవందిరే ॥ 38

నూనం నందతి తే మాతా కౌసల్యా మాతృనందనః ।
పశ్యంతీ సిద్ధయాత్రం త్వాం పిత్ర్యం రాజ్యమవస్థితమ్ ॥ 39

సర్వసీమంతినిభ్యశ్చ సీతాం సీమంతినివరామ్ ।
అమన్యంత హి తా నార్యో రామస్య హృదయప్రియామ్ ॥ 40

తయా సుచరితం దేవ్యా పురా నూనం మహత్తపః ।
రోహిణీవ శశాంకేన రామసంయోగమాప యా ॥ 41

ఇతి ప్రాసాదశృంగేషు ప్రమదాభిర్నరోత్తమః ।
శుక్రావ రాజమార్గస్తః ప్రియా వాచ ఉదాహృతాః ॥ 42

తలపించుచుండెను. చక్కనిలశ్యములను పూన్పుటచే వేగముగా సాగిపోగల రథమును అధిష్ఠించిన సహస్రాక్షుడైన ఇంద్రునివలె, మనోహరమైన తనుకోబలతో విరాజిల్లుచున్న శ్రీరాముడు తన మహారథముపై ఆసీనుడై వెంటనే బయలుదేరినను. (29-30)

మనోహరముగానున్న ఆ రథము గర్జించుచున్నమేఘమువలె దిక్కులను ప్రతిద్వనింపజేయుచుండెను. ఆ రథమును అధిష్ఠించి, మహామేఘమునుండి వెలువడిన చంద్రునివలె శ్రీరాముడు తన భవనమునుండి బయటికి వచ్చెను. (31)

శ్రీరామునితమ్ముడైన లక్ష్మణుడు చత్రమును, వింజాయరను చేబూని, రథముపై అన్నకు వెనుక భాగమున నిలిచి, ఆయనను సేవించుచుండెను. (32)

రాముడు అట్లు వెళ్లుచుండగా జనులయొక్క కలకలధ్వనులు ఆ ప్రాంతమునందంతటను నిండెను. (33)

అనంతరము అసంఖ్యాకములైన జాత్యశ్యములు, కొండల వంటి వీనుగులు రామునిరథమును అనుసరించినవి- (34)

చందనము, అగరు మొదలగుసుగంధద్రవ్యములను అలదుకొనిన వారు, కవచములను, ఖడ్గములను, ధనుస్సులను ధరించిన శూరులు, రామునకు మంగళ సూచకముగా జయజయ ధ్వనములు చేయుచున్న జనులు ఆయనకు ముందు భాగమున నడచుచుండిరి. రాజమార్గమున శ్రీరాముడు రథముపై సాగిపోవుచుండగా వీణానేలు మృదంగతాళధ్వనులు, వందిమాగధులస్తుతివాచకములు, శూరులసింహనాదములు అచటివారందఱికిని ఆనందమును గూర్చినవి- (35-36)

శ్రీరాముడు ముందునకు సాగిపోవుచుండగా చక్కని వస్త్రాభరణములను ధరించిన సుందరీమణులు తమభవనముల కిటకీలనుండి పరిమళభరితములైన పుష్పములను చల్లుచుండిరి. చక్కనిచుక్కలైన ఆ తరుణీమణులు మేడలపైనుండియు, దరణిపై నుండియు రాముని సంతోషపఱుచుచు మృదుమధుర వచనములతో ఇట్లు స్తుతింపసాగిరి- (37-38)

"మాతృమూర్తికి సంతోషమును గూర్చు ఓ రామా ! నీ సిద్ధయాత్ర సఫలమగుగాక - తండ్రిరాజ్యమునకు యువరాజు వగుచున్న నిన్ను జూచుచు తల్లి కౌసల్య ఎంతేని మురిసిపోవును సుమా !" (39)

ఆ స్త్రీలందఱును 'శ్రీరామునిప్రాణేశ్వరియైన సీతాసాధ్వి వనితామణులందఱిలోను ఉత్తమురాలు' అని భావించిరి- (40)

ఆ సీతాదేవి పూర్వము నిజముగానే గొప్పగా తపమాచరించి యుండవచ్చును. తత్ఫలితముగా ఆమె చంద్రునకు రోహిణి వలె శ్రీరామునకు అర్ధాంగియైనది' అని, మేడలపైనున్న స్త్రీలందఱును పలికిన ప్రియవచనములను రాజమార్గమున వెళ్లుచున్న పురుషశ్రేష్ఠుడైన శ్రీరాముడు వినెను. (41-42)

స రాఘవస్త్రత కథాప్రపంచాన్
శుశ్రావ లోకస్య సమాగతస్య
ఆత్మాధికారా వివిధాశ్చ వాచః
ప్రహృష్టరూపస్య పురోజనస్య

43

ఏష శ్రియం గచ్ఛతి రాఘవోఽద్య
రాజప్రసాదాద్విపులాం గమిష్యన్
ఏతే వయం సర్వసమృద్ధకామా
యేషామయం నో భవితా శ్రశాస్తా

44

లాభో జనస్యాస్య యదేష సర్వం
ప్రపత్స్యతే రాష్ట్రమిదం చిరాయ
న హ్యప్రియం కించన జాతు కశ్చిత్
పశ్యేన్నదుఃఖం మనుజాధిపేఽస్మిన్

45

స ఘోషవద్భిశ్చ హయైర్మతంగజైః
పురస్సరైః స్వస్తికసూతమాగధైః
మహీయమానః ప్రవరైశ్చ వాదజైః
అభిష్టుతో వైశ్రవణో యథా యయౌ

46

కరేణుమాతంగరథాశ్వసంకులం
మహాజనాఘప్రతిపూర్ణచత్వరమ్
ప్రభూతరత్నం బహుపుణ్యసంచయం
దదర్శ రామో రుచిరం మహాపథమ్

47

ఇత్యార్ద్రే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే అయోధ్యాకాండే షోడశస్కంధః (16)

వాల్మీకిమహర్షివిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి అయోధ్యాకాండమునందు పదునాఠవసర్గము సమాప్తము

-- * * * --

17. పదునేడవసర్గము

శ్రీరాముడు రాజవీధులనుదాటుచు మహారాజప్రాసాదమున ప్రవేశించుట.

స రామో రథమాస్తాయ సంప్రహృష్టసుహృజ్జనః।
పతాకాధ్వజసంపన్నం మహార్థాగరుధాపితమ్।
అపశ్యన్నగరం శ్రీమాన్ నానాజనసమాకులమ్। 1

ఇతరప్రదేశములనుండివచ్చిన జానపదులు, పురజనులు తనను గూర్చియు, తన పట్టాభిషేకమును గుఱించియు సంతోషముతో సంభాషించుకొనుచున్న కథలను, గాథలను, ఫ్రీయవచనములను శ్రీరాముడు ఆలకించెను- (43)

ఈ రాముడు నేడే మహారాజగారిలనుగ్రహముతో విశాలమైన కోసలరాజ్యలక్ష్మిని సొందబోవుచున్నాడు. ఈ మహాసుభావుడు మనకు పాలకుడు కానున్నాడు. ఇక మనకోరికలన్నియును నెఱవేఱి తీరును - (44)

శ్రీరాముడు ఈ దేశమును చిరకాలము పాలించుటయే జరిగినచో ఈ జగత్తునందలి జనులందఱికిని ఆనంతమైన లాభములు చేకూరును. అతనిపరిపాలనలో ఎన్నడును ఎవ్వరికిని కొంచెముగూడ అప్రియముగాని, దుఃఖముగాని సంభవించనే సంభవించదు- (45)

శ్రీరామునిరథమునకు ముందుభాగమున సాగుచున్న గుఱ్ఱములు సకీర్తించుచుండెను- ఏనుగులు పీంకరించుచుండెను. స్తుతిపాఠములతో సూతులు, జయజయధ్వనములతో వంది జనులు నడుచుచుండగా మాగడులు వంశబీరుదావళిని ప్రస్తుతించుచుండిరి- వాద్యబృందములతో గాయకులు శ్రీరాముని గుణగణములను కీర్తించుచుండిరి- ఇట్టి జేజేలకోలాహలములమధ్య శ్రీరాముడు కుటేరునివలె వైభవముతో ముందునకు సాగెను- (46)

రాజమార్గము ఆడు ఏనుగులతో, మదపుటేనుగులతో, రథములతో, హయములతో క్రిక్కిరిసియుండెను. వీధుల కూడల్లన్నియు ప్రవాహముగావచ్చుచున్న జనసమూహములతో కీటకిటలాడుచుండెను - అమూల్యరత్నరాసులతోను, వివిధ విక్రయవస్తువులతోను అంగడులు కలకలలాడుచుండెను. అట్టి మనోహరమైన రాజమార్గమును జూచుచు శ్రీరాముడు సాగిపోవుచుండెను- (47)

సర్వశుభలక్షణములతో విలసిల్లుచున్న ఆ శ్రీరాముడు రథముపై ఆసీనుడై, మిత్రులను, జనులను సంతోష పఱుచుచు సాగిపోవుచుండెను. అతడు ద్వజపతాకములరెసరెసలతో, మేలైన అగరుధూపములగుబాళింపులతో, నానాజనుల సమ్మర్దముతో దర్శనీయుముగానున్న ఆ నగరమును చూచి, ఆనందించెను- (1)

స గృహైరభ్రసంకాతైః పాండురైరుపశోభితమ్ ।
రాజమార్గం యయౌ రామౌ మధ్యేనాగరుధూపితమ్ ॥ 2

చందనానాం చ ముఖ్యానామ్ అగరూణాం చ సంచయైః ।
ఉత్తమానాం చ గంధానాం క్షౌమకౌశాంబరస్య చ ॥ 3

అవిద్యాభిశ్చ ముక్తాభిః ఉత్తమైః స్పృటికైరపి ।
శోభమానమసంబాధైః తం రాజపథముత్తమమ్ ॥ 4

సంవృతం వివిధైః పక్ష్యైః భక్ష్యైరుచ్ఛావచైరపి ।
దదర్శ తం రాజపథం దివి దేవపథం యథా ॥ 5

దధ్యక్షతహవిర్లాజైః ధూపైరగరుచందనైః ।
నానామాల్యోపగంధైశ్చ సదాభ్యర్చితచత్వరమ్ ॥ 6

అశీర్వాదాన్ బహూన్ శృణ్వన్ సుహృద్భిః సముదీరితాన్ ।
యథార్తం చాపి సంపూజ్య సర్వానేవ సరాన్ యయౌ ॥ 7

పితామహైరాచరితం తతైవ ప్రపితాహైః ।
అద్యోపాదాయ తం మార్గమ్ అభిషిక్తోఽనుపాలయ ॥ 8

యథా స్మ లాలితాః పిత్రా యథా పూర్వైః పితామహైః ।
తతః సుఖతరం రామే వత్ప్రాప్తాః సతి రాజని ॥ 9

అలమద్య హి భుక్తేన పరమార్జైరలం చ సః ।
యథా వశ్యామ నిర్యాంతం రామం రాజ్యే ప్రతిష్ఠితమ్ ॥ 10

తతో హి సః ప్రియతరం నాన్యత్ కించిద్యవిష్యతి ।
యథాభిషేకో రామస్య రాజ్యేనామితలేజసః ॥ 11

వితాశ్చాన్యాశ్చ సుహృదామ్ ఉదాసీనః కథాశ్చుభాః ।
అత్యసంపూజనీః శృణ్వన్ యయౌ రామౌ మహాపథమ్ ॥ 12

స హి తస్మాన్మనః కశ్చిత్ చక్షుషీ వా నరోత్తమాత్ ।
సరః శక్నోత్యపాక్రమ్భమ్ అతిక్రాంతేఽపి రాఘవే ॥ 13

అకాశమును తాకుచు తెల్లనికాంతులను విరజిమ్ముచున్న మేడలతో అలరారుచు రాజమార్గము అగరు దూపపరిమళములతో న్వాస్తమైయుండెను. అట్టిరాజవీధియందు శ్రీరాముడు వెళ్లుచుండెను. ఉత్తమమైన చందనములు, అగరుదూపవస్తువులు, మేలైన సుగంధద్రవ్యములు తెల్లని పట్టువస్త్రములు, ఇతరములగు పట్టువస్త్రములు, రంధ్రములువేయబడని మంచిముత్యములు, స్వచ్ఛమైన స్పటికములు, వివిధములగు భక్ష్యములు, రంగురంగుల పుష్పములు మొదలగు వస్తువులతో నిండి, విశాలములైన అంగళ్లతో ఒప్పుచున్న ఆ రాజమార్గము అకాశమునందలి దేవపథమువలె విరాజిల్లుచుండెను. అట్టి రాజవీధిని శ్రీరాముడు తిలకించెను. (2-5)

అందలి భవనములముంగిళ్లన్నియు పెఱుగు, అక్షతలు, హవిస్సులు, పేలాలు, దూపములు, అగరుచందనములు, వివిధములగు మాలలు, గంధములు మొదలగు వానితో అలంకరింపబడి యుండెను. అట్టి రాజమార్గములో పెక్కుమంది మిత్రుల ఆశీర్వచనములను వినుచు, శ్రీరాముడు వారిని అందఱిని తగిన విధముగా ఆదరాభిమానములతో గౌరవించుచునెల్లెను- (6-7)

అప్పుడువారు " ఓ రామా! నీవు రాజ్యపట్టాభిషిక్తుడవై, మీ తాతముత్తాతలు వేసిన బాటలలో సాగుచు, మమ్ము పరిపాలింపుము." అని పలికిరి. (8)

దశరథునిపాలనలోను, వారికి పూర్వలైన తాతముత్తాతల పరిపాలనలోను వారిలాలనలలో మనము సుఖముగా జీవించితిమి. ఇక శ్రీరాముని ఏలుబడిలో ఇంకను సుఖముగా హాయిగా జీవించెదము. రాముడు యువరాజపట్టాభిషిక్తుడై, ఊరేగింపుతో కనువిందుగావించుచు వెళ్లునప్పుడు ఆయనను దర్శించెడి మన బాగ్యమేభాగ్యము. ఇక మనకు ఐహికభోగములతో గాని, పరమార్థలాభములతోగాని, (స్వర్గాది- ఆ ముష్మికలాభములతో గాని) పనియేయుండదు. అమితతేజస్వినైన శ్రీరాముడు రాజ్యాధికారమును స్వీకరించుటకై జరిగెడు ఈ పట్టాభిషేక మహోత్సవము మనకు బ్రహ్మానందదాయకము. అంతకంటెను ప్రియమైనది, ఆనందదాయకమైనది మఱియొకటి ఉండబోదు." తనను ప్రశంసించుచు మిత్రులు పలుకుచున్న శుభకరములైన ఈ మాటలను, ఇంకను ఇతరకథలను వినుచును శ్రీరాముడు ఉదాసీనుడై (నిర్వికారుడై, ఏ మాత్రము తొణకనివాడై) ఆ రాజపథమున ముందునకు సాగెను. (9-12)

శ్రీరాముడు రాము ఉన్నప్రదేశమును చాటి, చూపులకు అందనంతదూరముగా ముందునకు వెళ్లినప్పటికిని పురుషులలో ఏ ఒక్కడును తన మనస్సునుగాని, చూపులనుగాని ఆయన నుండి మఱల్ప లేకుండెను. ఇక ప్రీతినిషయము చెప్పనేల? (13)

యశ్చ రామం న పశ్యేత్తు యం చ రామో న పశ్యతి ।
నిందితః స వసేత్లోకే స్వాత్మాఽప్యేనం విగర్హతే । 14

సర్వేషాం హి స ధర్మాత్మా వర్ణానాం కురుతే దయామ్ ।
చతుర్థాం హి వయఃస్థానామ్ తేన తే తమసువ్రతాః । 15

చతుష్పథాన్ దేవపథాన్ చైత్యాన్యాయతనాని చ ।
ప్రదక్షిణం పరిహరన్ జగామ నృపతేస్సుతః । 16

స రాజకులమాసాద్య మేఘసంఘోపమైః శుభైః ।
ప్రాసాదశృంగైః వివిధైః కైలాసశిఖరోపమైః । 17

ఆవారయద్విర్గగనం విమానైరివ పాండురైః ।
వర్తమానగృహైశ్చాపి రత్నజాలపరిష్కృతైః । 18

తత్పుథివ్యాం గృహవరం మహేంద్రభవనోపమమ్ ।
రాజపుత్రః పితుర్వేళ్ళ ప్రవివేశ శ్రియా జ్వలన్ । 19

స కక్ష్యా ధన్విభిర్ముక్తాః తిస్తోఽతిక్రమ్య వాజిభిః ।
పదాతిరవరే కక్ష్యే ద్వే జగామ సరోత్తమః । 20

స సర్వాః సమతిక్రమ్య కక్ష్యా దశరథాత్మజః ।
సన్నివర్త్య జనం సర్వం శుద్ధాంతం పునరభ్యగాత్ । 21

తతః ప్రవిష్టే పితురంతికం తదా
జనః స సర్వో ముదితో నృపాత్మజే ।
ప్రతీక్షతే తస్య పునశ్చ నిర్గమం
యథోదయం చంద్రమసః సరితృతిః । 22

రాముని చూడనివాడును, రాముని దృష్టికిరానివాడును (రామునిచే చూడబడనివాడును) నిజముగా దురదృష్టవంతుడు. అట్టి వానినిలోకము నిందించును (లోకనిందకు గుఱియగును). అంతే గాదు అట్టి స్థితిలో, వాడు తనను తానే నిందించుకొనును⁽¹⁾ - (రాముని ద్యానింపని వాడును రాముని అనుగ్రహమునకు నోచుకొనని వాడును ఐన వ్యక్తియొక్క జన్మవృత్తము - ఆని దీనిఅంతరార్థము). (14)

ధర్మాత్ముడైన ఆ శ్రీరాముడు సమస్తజనుల (ప్రాణుల) యందును వారు ఏనయస్సులలోనున్నను వారిపై కృపజూపును. ఇది ఆయనసహజస్వభావము - వారును ఆయనయెడల భక్తిశ్రద్ధలు కలిగియుందురు - నాలుగువీధులకూడల్లను, దేవాలయములను, చైత్యవృక్షస్థానములను, సభామందిరములను ప్రదక్షిణపూర్వకముగా దాటి, శ్రీరాముడు మహారాజమందిరమును సమీపించెను. (15-16)

రాజపుత్రుడైన ఆ శ్రీరాముడు మనోహరమైన మేనికాంతులతో రాజిల్లుచు, తండ్రియగు దశరథుని ప్రాసాదమున ప్రవేశించెను. అది చూచుండలమున అత్యుత్తమమై, దేవేంద్ర భవనముతో తులతూగుచుండెను. ఆప్రాసాద(భవన)ము యొక్క శిఖరములు మేనుబ్బందములవలె శుభాకారములు గలిగియుండెను, కైలాసశిఖరములవలె వివిధాకృతులు గలిగియుండెను, తెల్లని విమానములవలె ఆకాశమును కప్పివేయుచుండెను, రత్నములు పొదిగిన కిటికీలతో ఒప్పుచున్న 'వర్తమాన' గృహములచే ఆ భవనము అవృతమైయుండెను. (17-19)

శ్రీరాముడు రథారూఢుడై ఆ భవనమునందు ధనుర్దారులు రక్షించుచున్న మూడు కక్ష్యలను దాటెను. పిదప అతడు రెండు కక్ష్యలవఱకు పాదచారియై వెళ్లెను. కక్ష్యలను అన్నింటిని దాటిన పిమ్మట తనవెంటవచ్చిన వారిని అందఱిని అచట ఆపి, శ్రీరాముడు రాజాంతఃపురమున అడుగిడెను - (20-21)

శ్రీరాముడు అంతఃపురమున ప్రవేశించి, తండ్రికడకు వెళ్లిన పిమ్మట ఆయనవెంటవచ్చిన అనుచరులందఱును ఆయనరాకకై (తిరిగి వచ్చుటకై) చంద్రోదయముకొఱకు సముద్రునివలె నీరీక్షింపసాగిరి. (22)

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే అయోధ్యాకాండే సప్తదశస్కంధః (17)

వాల్మీకిమహర్షివిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి అయోధ్యాకాండమునందు పదునేడవసర్గము సమాప్తము

-- * * * --

1) శ్లో || శ్రవణం, కీర్తనం, విష్ణోస్మరణం, పాదసేవనమ్ । అర్చనం, వందనం, దాస్యం, సఖ్యమాత్మనివేదనమ్ ||

శ్రీమద్భాగవతమ్

అనునీనవిధ భక్తిరీతులన్నింటిలోను 'ధ్యానము' అంతస్సూత్రమైయుండును. నిరంతరము భగవంతుని ద్యానించువాడు తప్పక తదనుగ్రహమునకు పాత్రుడగును. అట్లుగాక విషయలోలుడై, ఇంద్రియార్థములకై ప్రాకులాడుచుండువాడు, చైవనింతనకు దూరమై "ఆత్మమాలి" యగును -

అట్లే రాముని ద్యానింపనివాడు రాముని కటాక్షమునకు నోచుకొనడు - అప్పుడు వానిజీవితము లోకనింద్యమగును - అంతేగాదు వాడు తనపతనమునకు తానే కారకుడగును - అంతర్యామియైన భగవంతుడు అట్టి పాపిష్ఠునకు ముక్తిని ప్రసాదించడు -

18. పదునెనిమిదవసర్గము

శ్రీరాముడు తనతండ్రియైన దశరథునిదైన్యస్థితికి కారణమడుగుట, కైక తనకు మహారాజు ఇచ్చిన రెండు వరములనుగూర్చి వివరించుట. 1) శ్రీరాముని వనవాసము 2) భరతునకు పట్టాభిషేకము జరుగవలెనని తెలుపుట.

స దదర్శాసనే రామో నిషణ్ణం పితరం శుభే ।
కైకేయీసహితం దీనం ముఖేన పరిశుష్యతా ॥ 1

స పితుశ్చరణౌ పూర్వమభివాద్య విసీతవత్ ।
తతో నవందే చరణౌ కైకేయ్యాః సుసమాహితః ॥ 2

రామేత్యుక్త్వాచ వచనం బాష్పపర్యాకులేక్షణః ।
శశాక నృపతిర్దీనో నేక్షితుం నాభిభాషితుమ్ ॥ 3

తదపూర్వం నరపతేః దృష్ట్వా రూపం భయావహమ్ ।
రామోఽపి భయమాపన్నః పదా స్పృష్టేవ పన్నగమ్ ॥ 4

ఇంద్రియైరప్రహృష్టైఃస్తం శోకసంతాపకర్శితమ్ ।
నిశ్చ్యసంతం మహారాజం వృథితాకులచేతనమ్ ॥ 5

ఊర్మిమాలినమక్షోభ్యం క్షుభ్యంతమివ సాగరమ్ ।
ఉపప్లుతమివాదిత్యమ్ ఉక్తానృతమ్ ఋషిం యథా ॥ 6

అచింత్యకల్పం హి పితుః తం శోకముపధారయన్ ।
బభూవ సంరబ్ధతరః సముద్ర ఇవ పర్వణి ॥ 7

చింతయామాస చ తదా రామః పితృహితే రతః ।
కింస్విదద్వేవ నృపతిః స మాం ప్రత్యభినందతి ॥ 8

అన్యథా మాం పితా దృష్ట్వా కుపితోఽపి ప్రసీదతి ।
తస్య మామద్య సంప్రీక్ష్య కిమాయాసః ప్రవర్తతే ॥ 9

స దీన ఇవ శోకార్తో విషణ్ణవదనద్యుతిః ।
కైకేయీమ్ అభివాద్యైవ రామో వచనమబ్రవీత్ ॥ 10

కచ్చిన్మయా నాపరాధమ్ అజ్ఞానాద్యేన మే పితా ।
కుపితస్తన్మమాచక్ష్య త్వం చైవైనం ప్రసాదయ ॥ 11

అప్రసన్నమనాః కిన్ను సదా మాంప్రతి వత్సలః ।
వివర్ణవదనో దీనో స హి మామభిభాషతే ॥ 12

అప్పుడు దశరథుడు మిక్కిలి శుష్కించినముఖముతో దీనుడైయుండెను. శ్రీరాముడు చక్కని బంగారుతల్పముపై కూర్చొనియున్న తండ్రిని దర్శించెను - కైకేయీ దేనియు ఆయన ప్రక్కనే యుండెను - (1)

ఆ శ్రీరాముడు తండ్రిని చూడగానే వినముదై, మొదట ఆయనకు పాదాభివందనమును ఆచరించెను. పిమ్మట సావధానుడై తల్లి కైకేయి పాదములకును నమస్కరించెను - (2)

దీనుడైయున్న దశరథునినోట తండ్రి! 'రామా!' అనేడి మాట వెలువడినంతనే ఆయనకనులు అశ్రువూరితములయ్యెను. పిమ్మట గొంతు పెగలకపోయెను, కనులు చూడలేకపోయెను - (3)

ఇదివఱలో ఎన్నడును చూడని దశరథునిబయావహరూపమును జూచి, స్థితప్రజ్ఞుడైన శ్రీరాముడును దిగ్భ్రాంతికి లోనయ్యెను. అంతట అతడు పామును త్రొక్కిన వానివలె బయగ్రస్తుడాయెను. అప్పుడు దశరథునిఇంద్రియములలో ఎట్టి సంతోషవిహ్వములునూ కానరాకుండెను. అతడు శోకపరితాపములతో కృశించియుండెను నిట్టూర్పులు విడుచుచుండెను. ఎన్నడును క్షోభకుగుఱికాని సాగరము ఎత్తైన తరంగములతో క్షోభించుచున్నట్లును, రాహుగ్రస్తుడైన సూర్యునివలెను, ఆడినమాట తప్పిన ఋషిశ్వరునివలెను ఆ మహారాజు మిక్కిలి వ్యాకులచిత్తుడై యుండెను. (4-6)

ఊహలకు అందని ఆ దశరథునిశోకపరిస్థితికి విచారపడుచు, పర్యకాలములయందు సముద్రునివలె శ్రీరాముడు కలవరపాటునకు లోనయ్యెను (7)

తండ్రిక్షేమమునే కోరుకొనుచుండు శ్రీరాముడు అప్పుడు ఇట్లాలోచింపసాగెను. 'ఈనాడు మహారాజు నన్ను చూచియు పలుకరింపకుండుటకు కారణమేమైయుండును? ఇదివరలో ఆయన కోపముతోనున్నను నన్ను జూచిన వెంటనే సంతోషమును ప్రకటించుచుండెడివాడు - ఇప్పుడు అతడు నన్ను జూచి, మానసిక క్షోభకు లోనగుచున్నాడేమి?' (8-9)

పిమ్మట రాముడు దీనునివలె శోకముతో పరితపించుచు, ముఖకాంతి తరిగినవాడై, కైకేయికి నమస్కరించి, ఆమెతో ఇట్లు నుడివెను - (10)

"అమ్మా! మాతండ్రి కుపితుడైయున్నట్లు కనబడుచున్నాడు. పొరపాటుననైనను నావలన ఏదైననొక అపరాధము జరుగలేదు గదా! దయతో తెల్పుము. ఆయనను నీవే ప్రసన్నునిగావింపుము - ఎల్లప్పుడును నాపై వాత్సల్యమును కురిపించుచుండు వాతండ్రి ఇప్పుడు అప్రసన్నచిత్తముతో దీనుడైయున్నాడు, ముఖము

శారీరో మానసో వాపి కచ్చిదేనం న బాధతే ।
సంతాపో వాఽభితాపో వా దుర్లభం హి సదా సుఖమ్ ॥ 13

కచ్చిన్న కించిద్భరతే కుమారే ప్రియదర్శనే ।
శత్రుఘ్నోవా మహాసత్త్వే మాతృగాణాం వా మహాశుభమ్ ॥ 14

అతోషయన్మహారాజమ్ అకుర్యన్ వా పితృర్వచః ।
ముహూర్తమపి నేచ్ఛేయం జీవితం కుపితే నృపే ॥ 15

యతోఽమూలం నరః పశ్యేత్ ప్రాదుర్భావమిహోత్మనః ।
కథం తస్మిన్ న వర్తేత ప్రత్యక్షే సతి దైవతే ॥ 16

కచ్చి త్రే పరుషం కించిత్ అభిమానాత్ పితా మమ ।
ఉక్తో భవత్యా కోపేన యత్రాస్య యులితం మనః ॥ 17

ఏతదాచక్ష్య మే దేవి! తత్త్వేన పరిపృచ్ఛతః ।
కించిమిత్తమపూర్వోఽయం వికారో మనుజాభిషే ॥ 18

ఏన ముక్తా తు కైకేయీ రాఘవేణ మహాత్మనా ।
ఉవాచేదం సునిర్లజ్ఞా భృష్టమాత్మహితం వచః ॥ 19

న రాజా కుపితో రామ! వ్యసనం నాస్య కించన ।
కించిన్మనోగతం త్వస్య త్వద్భయాన్నాభిభాషతే ॥ 20

ప్రియం త్వామప్రియం వక్తుం వాగ్మీ నాస్యోపవర్తతే ।
తదవశ్యం త్వయా కార్యం యదనేనాశ్రుతం మమ ॥ 21

ఏష మహ్యం వరం దత్వా పురా మామభిపూజ్య చ ।
స పశ్యాత్ తస్యతే రాజా యథాఽన్యః ప్రకృతస్తథా ॥ 22

అతిస్యజ్య దదానీతి వరం మమ విశాంపతిః ।
స నిరర్థం గతజలే సేతుం బంధితుమిచ్ఛతి ॥ 23

ధర్మమూలమిదం రామ! విదితం చ సతామపి ।
తత్సత్యం న త్యజేద్రాజా కుపితః త్వత్కృతే యథా ॥ 24

నెలనెలబోవుచున్నది - కనీసము నాతో మాట్లాడుటయునులేదు, ఇట్లుండుటకు కారణమేమి? శారీరికముగా గాని, మానసికముగా గాని ఆయనకు ఎట్టి బాధయు కలుగలేదుగదా! అధి (మనోబాధ) వ్యాదులకు (దేహబాధలకు) లోనైనవారికి సుఖము శూన్యముగదా! చూడముచ్చటగానుండు చిన్నారి భరతునకు గాని, శక్తిశాలియైన చిట్టి తమ్ముడు శత్రుఘ్నునకుగాని, పూజ్యురాలైన మాతృమూర్తులలో ఏ ఒక్కరికిగాని ఎట్టి కష్టమూ కలుగలేదు గదా? నేను మహారాజునకు అసంతుష్టికల్గించుట వలనగాని ఆయనమాటను జనదాటుట వలనగాని ఆయన కినుక బూనియున్నచో ఇక ఒక్కక్షణకాలమైనను నేను జీవించియుండుట వ్యర్థము - (11-15)

ప్రతివ్యక్తికిని జన్మనిచ్చిన తండ్రి ప్రత్యక్షదైవమే - అట్టితండ్రి సజీవుడైయుండగా ఆయనకు అనుకూలముగా ప్రవర్తించుటయే ప్రతిఒక్కరికిని కర్తవ్యము. (16)

ఓ దేవీ! నీవు అభిమానము (గర్వము)తోగాని, కోపముతో గాని పరుషముగా మాట్లాడి మాతండ్రిమనస్సును గాయపఱచలేదుగదా! మునుపు ఎన్నడునూ లేని ఈ మార్పు (ఈ దైన్యము, కినుక) మహారాజులో కలుగుటకు కారణమేమి? నేను వేదనతో అడుగుచుంటిని, వాస్తవమును దెలుపుము." (17-18)

మహాత్ముడైన శ్రీరాముడు ఇట్లు అర్థింపగా, తనతప్పును కప్పిపుచ్చుకొనుచు, కైక తనకోరికకు అనుకూలముగా పూర్తిగా సిగ్గునిడిచి, రామునితో ఇట్లు కల్లబొల్లిమాటలను పల్కినాడు. (19)

"ఓ రామా! మహారాజునకు కోపమేమియులేదు. ఆయనకు మానసికమైన, లేక శారీరికమైన బాధయు లేదు. ఆయన మనస్సులో ఏదో ఒక కోరికయున్నది (అందులకు నీవేమందునో యని) దానిని వెల్లడించుటకు జంకుచున్నాడు. (20)

ఆయనకు నీవు ఎంతో ప్రിയమైనవాడవు. అట్టినీతో అప్రియవచనము పలుకుటకు ఆయనకు నోరాడుటలేదు. ప్రతిజ్ఞాపూర్వకముగా ఆయన నాకొకమాట (వరము) ఇచ్చి యున్నాడు. ఆ పని నీవలననే సాధ్యము - ఈ మహారాజు లోగడ నాపైగల ఆదరాభిమానములతో నాకొకవరమిచ్చియుండెను. ఇప్పుడు ఆ విషయమున ఒక పామరునివలె సశ్చాస్తాపపడు చున్నాడు. "పూర్వము ఈ నరేంద్రుడు ప్రమాణపూర్వకముగా నాకు వరమును ఇచ్చియుండెను. ఇప్పుడు దానిని పరిహరించుటకు (దాని సుండి తప్పించుకొనుటకు) వ్యర్థముగా ప్రయత్నించుచున్నాడు. నిరంతయు (జాతీ) పోయినపిమ్మట (నీరులేని చెలువునకు) అడ్డుకట్టవేయుటకు పూనుకొనుట వ్యర్థముగదా! (21-23)

ఓ రామా! ఈ జగత్తునకు సత్యపాలనధర్మమే మూలము - ఇది సత్పురుషులు (పెద్దలు) అందఱును ఆమోదించిన (ఎఱిగిన) విషయము. అయితే ఈమహారాజు నీ ప్రయోజనము

యది తద్వక్ష్యతే రాజా శుభం వా యది వాః శుభమ్ ।
కరిష్యసి తతస్సర్వమ్ ఆభ్యాస్యామి పునస్త్యహమ్ । 25

యదిత్వభిహితం రాజ్ఞా త్వయి తన్న విపత్స్యతే ।
తతోఽహమభిధాస్యామి న హ్యేష త్వయి సక్ష్యతి । 26

ఏతత్తు వచనం శ్రుత్వా కైకేయ్యా సముదాహృతమ్ ।
ఉవాచ వ్యథితో రామః తాం దేవీం నృపసన్నిధౌ । 27

అహో! ధిశ్శార్లసే దేవి వక్తుం మామ్ ఈదృశం వచః ।
అహం హి వచనాద్రాజ్ఞః పతేయమపి పావకే ।
భక్షయేయం విషం తీక్ష్ణం మజ్జేయమపి చార్లవే । 28

నియుక్తో గురుణా పిత్రా నృపేణ చ హితేన చ । 29

తద్రూపి వచనం దేవి రాజ్ఞో యదభికాంక్షితమ్ ।
కరిష్యే ప్రతిజానే చ రామో ద్విర్వాభిభాషతే । 30

తమార్జవసమాయుక్తమ్ అనార్యా సత్యవాదినమ్ ।
ఉవాచ రామం కైకేయీ వచనం భృశదారుణమ్ । 31

పురా దైవాసురే యుద్ధే పిత్రా తే మమ రాఘవ ।
రక్షితేన వరా దత్తా సశత్యేన మహారణే । 32

తత్ర మే యాచితో రాజా భరతస్యాభిషేచనమ్ ।
గమనం దండకారణ్యే తవ చాద్వైవ రాఘవ । 33

యది సత్యప్రతిజ్ఞం త్వం పితరం కర్తుమిచ్ఛసి ।
ఆత్మానం చ నరశ్రేష్ఠ! మమ వాక్యమిదం శృణు । 34

సన్నిదేశే పితుస్త్యయథాఽనేన ప్రతిశ్రుతమ్ ।
త్వయాఽరణ్యం ప్రవేష్టవ్యం నవ వర్షాణి పంచ చ । 35

భరతశ్చాభిషేచ్యేత యదేతదభిషేచనమ్ ।
త్వదర్థే విహితం రాజ్ఞా తేన సర్వేణ రాఘవ । 36

సప్త సప్త చ వర్షాణి దండకారణ్యమశ్రితః ।
అభిషేకమిమం త్యక్త్వా జటాచీరధరో వస । 37

కొఱకై ఆ సత్యరూపధర్మమును ఉల్లంఘించుటకై నాపై రుసిరుసలాడుచున్నాడు. ఆయన ఆ ధర్మమును పాటించునట్లు నీవే చూడవలెను. "రాజు చెప్పదలచుకొనిన విషయము (రాజుమనోగతము) అది శుభమేయైనను అశుభమేయైనను, దానిని నేను తప్పక పాటించును" అని నీవు బాసచేసినచో - ఆ విషయమును పూర్తిగా నేను నీకు వివరింతును. (24-25)

రాజుమనసులోనిమాట (రాజు నాకు ఇచ్చిన మాట) నీవలన వమ్ముకానిచో (నీవు పాటించుటకు సిద్ధమైనచో) అప్పుడు దానిని నీకు తెల్పదను. అతడు దానిని నీతో స్వయముగా చెప్పజాలడు." కైకేయి (తనను విశ్వసించక) పలికిన ఈ మాటలను విని, శ్రీరాముడు మిక్కిలి నొచ్చుకొనెను. ఏమృత అతడు రాజుసమక్షముననే ఆ దేవితో ఇట్లు నుడివెను. (26-27)

"ఓ దేవీ! నీవు నాతో ఇట్టిమాటలు పలుకదగదు. ఇట్లు నుడువుట నాకే సిగ్గుచేటు. రాజుజ్ఞయైనచో అగ్నిలోనైనను దూకెదను. నాతండ్రియే నాకు గురువు, పాలకుడు (శాసించువాడు) హితుడు- అన్నియును. అతడాదేశించినచో తీవ్రమైన విషమును సైతము ద్రాగెదను, అగాధమైన సముద్రమునందైనను పడిపోయెదను- ఓ దేవీ! రాజకోరికయేమో తెలుపుము - దానిని తప్పక ఆచరింతునని ప్రతిజ్ఞ చేయుచున్నాను. రాముడు అడినమాట తప్పదు. (28-30)

ఋజువర్తనుడును, సత్యమునకు కట్టుబడియుండువాడును ఐన రామునితో అధర్మపరురాలైన కైకేయి మిక్కిలి పరుషములైన వచనములను ఇట్లు నుడివెను. (31)

"ఓ రఘరామా! పూర్వము దేవాసురులకు జరిగిన మహాసంగ్రామమునందు శత్రువులయొక్క బాణములు గ్రుచ్చుకొని మీ తండ్రి మూర్ఛితుడు అయ్యెను. ఆ స్థితిలో ఆయనను నేను కాపాడితిని. అప్పుడు ఆయన ప్రసన్నుడై, దనుర్పాణములసాక్షిగా నాకు రెండు వరములను ఇచ్చెను. (32)

ఓ రాఘవా! (1) భరతుడు పట్టాభిషిక్తుడగుట (2) నేడే నీవు దండకారణ్యమునకు వెళ్లుట - అను రెండు వరములను ఇప్పుడు ఈ రీతిగా నేను కోరితిని. (33)

ఓ నరశ్రేష్ఠ! మీతండ్రిచేసిన సత్యప్రతిజ్ఞను నిలబెట్టదలచినచో, నీవు ఆడితప్పనివాడనైనచో నేను చెప్పుచున్న మాటలను వినుము- ఓ రాఘవా! మీ తండ్రి ఆజ్ఞకు కట్టుబడియుండుము. ఆయన చేసిన ప్రతిజ్ఞమేరకు నీవు పదునాలుగు సంవత్సరములకాలము వనవాసము చేయుము- రాజు నీ పట్టాభిషేకముకొఱకై సమకూర్చిన సమస్తసామగ్రితోడనే భరతునకు పట్టాభిషేకమును జరుపవలెను- నీవు ఈ పట్టాభిషేకకార్యమును త్యజించి, జటావల్కములను దరించి, పదునాలుగు వత్సరములకాలము దండకారణ్యమున వసింపుము. (34-37)

భరతః కోసలపురే ప్రశాన్తు వసుధామిమామ్ ।
నానారత్నసమాకీర్ణం నవాజరథకుంజరామ్ । 38

ఏతేన త్వాం నరేంద్రోఽయం కారుణ్యేన సమాఖుతః ।
శోకసంక్లిష్టవదనో న శక్నోతి నిరీక్షితుమ్ । 39

ఏతత్ కురు నరేంద్రస్య వచనం రఘునందన ।
సత్యేన మహతా రామ! తారయస్య నరేశ్వరమ్ । 40

ఇతీవ తస్యాం పరుషం వదంత్యాం
న చైవ రామః ప్రవివేశ శోకమ్
ప్రవివ్యథే చాపి మహానుభావో
రాజా తు పుత్రవ్యసనాభితప్తః । 41

వివిధరత్న సంవదలలో నిలసిల్లు చున్నదియు, చతురంగ
జలములలో సురక్షితముగానున్నదియు అగు ఈ కోసలరాజ్యమును
దరతుడు పరిపాలించుగాక - (38)

ఈ రెండునరములను ఇచ్చినకారణముగా ఈ మహారాజు
నీమీదిప్రేమాతిశయముచే శోకమున కుమిలిపోవుచు
వాడిపోయినముఖముతో నీనైపు చూడలేకున్నాడు - (39)

ఓ రఘునందనా! ఈ మహారాజుమాటను నిలబెట్టుము. నీ
సత్యవ్రత ప్రభావముతో ఈ నరేశ్వరుని (అసత్య దోషమునుండి)
తరింపజేయుము. (40)

ఇట్లు కైకేయి పెక్కు పరుషవచనములను పలుకుచున్నప్పటికిని
శ్రీరాముడు ఏ మాత్రము శోకమునకులోనుకాలేదు - (అనగా
రామునిముఖకాంతి తగ్గలేదు-) ఎట్టి వికారములకునులోను
గాక నిశ్చలుడైయున్న శ్రీరాముని జూచి, మహానుభావుడైన
మహారాజు పుత్రునికి కలుగనున్న ఆనందలను దలచుకొని,
శోకపరితప్తుడై కుమిలిపోసాగెను. (41)

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే అయోధ్యాకాండే అష్టాదశస్కంధః (18)

వాల్మీకిమహర్షివిరచితమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి అయోధ్యాకాండమునందు పదునెనిమిదవసర్గము సమాప్తము

-- * * * --

19. పందొమ్మిదవసర్గము

శ్రీరాముని వనగమనమునకై కైక ఆయనను తొందరపెట్టుట, దశరథునకు, తల్లి కైకేయికిని ప్రణమిల్లి,
శ్రీరాముడు కౌసల్యామాత మందిరమునకు చేరుట.

తదప్రియమమిత్రఘ్నో వచనం మరణోపమమ్ ।
శ్రుత్వా న వివ్యథే రామః కైకేయాం చేదమబ్రవీత్ । 1

ఏవమస్తు గమిష్యామి వనం వస్తుమ్ అహంత్యితః ।
జటాజినధరో రాజ్ఞః ప్రతిజ్ఞామనుపాలయన్ । 2

ఇదం తు జ్ఞాతుమిచ్ఛామి కిమర్థం మాం మహీపతిః ।
నాభినందతి దుర్ధర్షో యథాపురమరిందమః । 3

మన్యుర్న చ త్వయా కార్యో దేవి! బ్రూమి తవాగ్రతః ।
యాస్యామి భవ సుప్రీతా వనం చీరజటాధరః । 4

హితేన గురుణా పిత్రా కృతజ్ఞేన నృపేణ చ ।
నియుజ్యమానో విశ్రజ్ఞః కిం న కుర్యామహం ప్రియమ్ । 5

కైక పలికినమాటలు మిక్కిలి అప్రియములు, లోకదృష్టిలో
మృత్యువుతో సమానములు- అనగా సామన్య మానవుడు వాటిని
విన్నవో వానిగుండె బ్రద్దలగును- కాని కామక్రోధాది- అరిషడ్వర్గమును
జయించిన శ్రీరాముడు ఆమాటలను వినియును ఏమాత్రము
వ్యథచెందక ఆమెతో ఇట్లనెను. (1)

"అమ్మా! నీవు చెప్పినట్లే చేయుదును. రాజాజ్ఞను
శిరసావహించుచు ఈ అయోధ్యానగరమును విడిచి, జటావల్కలధారిని
వనవాసమునకు వెళ్లెదను. కాని ఎదురులేనివాడును, శత్రుసంహారసమర్థుడును
ఐన మహారాజు నా స్వభావమును ఎఱిగియు, ఎప్పుటివలె నన్ను
ప్రియవచనములలో నిలపలుకరించుట లేదో తెలిసికొనగోరుచున్నాను-
అమ్మా! నీ నమస్కముననే నుడువుచున్నాను. జటాధారిని నారచీరలను
దరించి, వనములకేగెదను. ఇంక నీవు కోసమును వీడుము,
ప్రసన్నురాలవుకమ్ము. (2-4)

కృతజ్ఞతగల మహారాజు నాకు హితుడు, గురుడు, తండ్రి.
అట్టివాడు ఆజ్ఞాపించుచుండగా విశ్వాసపాత్రుడనై, నేను
ఆయనకు ప్రియమైన కార్యమును ఏల చేయను? మహారాజు

అలీకం మానసం త్వేకం హృదయం దహతీష మే ।
 స్వయం యన్నాహ మాం రాజా భరతస్యాభిషేచనమ్ । 6

అహం హి సీతాం రాజ్యం చ ప్రాణానిష్ఠాన్ ధనాని చ ।
 హృష్టో భ్రాత్రే స్వయం దద్యాం భరతాయాప్రచోదితః । 7

కిం పునర్మనుజేంద్రేణ స్వయం పిత్రా ప్రచోదితః ।
 తవ చ ప్రియకామార్థం ప్రతిజ్ఞామనుపాలయన్ । 8

తదాశ్వాసయ హీమం త్వం కిన్ద్విదం యన్మహీపతిః ।
 వసుధాసక్తనయనో మందమశ్రూణి ముంచతి । 9

గచ్ఛంతు చైవానయితుం దూతాః శీఘ్రజవైర్తయైః ।
 భరతం మాతులకులాత్ అద్వైవ నృపశాసనాత్ । 10

దండకారణ్యమేషోఽహమ్ ఇతో గచ్ఛామి సత్వరః ।
 అవిచార్య పితుర్వాక్యం సమా వస్తుం చతుర్దశః । 11

సా హృష్టా తస్య తద్వాక్యం శ్రుత్వా రామస్య కైకయీ ।
 ప్రస్తానం శ్రద్ధధానా హి త్వరయామాస రాఘవమ్ । 12

ఏవం భవతు యాస్యంతి దూతాః శీఘ్రజవైర్తయైః ।
 భరతం మాతులకులాత్ ఉపావర్తయితుం సరాః । 13

తవ త్వహం క్షమం మన్యే నోత్పకస్య విలంబనమ్ ।
 రామ! తస్మాదితః శీఘ్రం వనం త్వం గంతుమర్హసి । 14

ద్రీడాన్వితః స్వయం యచ్చ నృపస్త్వాం నాభిభాషలే ।
 నైతత్ కించిన్నరశ్రేష్ఠ! మన్యురేషోఽపనీయతామ్ । 15

యావత్ త్వం న వనం యాతః పురాదస్మాదభిత్వరన్ ।
 పితా తావన్న తే రామ! స్నాప్యతే భోక్ష్యతేఽపి వా । 16

ధిక్! కష్ట మితి నిశ్చస్య రాజా శోకపరిఘ్నతః ।
 మూర్ఛితో నృపతత్ తస్మిన్ పర్యంకే హేమభూషితే । 17

రామోఽప్యత్కాప్య రాజానం కైకేయాభిప్రచోదితః ।
 కశయేవాహలో వాజీ వనం గంతుం కృతత్వరః । 18

తదప్రియమనార్యాయా వచనం దారుణోదయమ్ ।
 శ్రుత్వా గతవ్యథో రామః కైకేయీం వాక్యమబ్రవీత్ । 19

భరతునిపట్టాభిషేకమునుగూర్చి స్వయముగా నాకు తెలుపలేదు. ఆ విషయమే నా మనసును క్షోభపఱచి, హృదయమును దహించి వేయుచున్నది. (5-6)

సోదరుడైన భరతునికొఱకై నేను రాజ్యమునేగాదు, అత్యంత ప్రీతికరములైన ప్రాణములను, సంపదలను కడకు పీతనుపైతము ఎవ్వరును అడుగకుండగనే స్వయముగా సంతోషముతో తప్పక ఇచ్చివేయుదును. ఇంక మహారాజైన నాతండ్రి నీకు ప్రియమును గూర్చుటకై ప్రతిజ్ఞచేసి, అందులకై తానే నన్నడిగినచో ఆయనమాటను నేనెట్లు పాటింపకుందును? (శ్రీరామునకు భరతునిపైగల సోదరప్రేమ ఎంత అపూర్వమైనది?) (7-8)

కనుక ఈయనను (తండ్రిగారిని) నీవు ఓదార్చుము. ఆయ్యా! ఇదియేమి? మహారాజా నేలనైపు చూచుచు తిన్నగా కన్నీరు కార్చుచున్నాడు? (9)

రాజశాసనమును అనుసరించి, భరతుని అతనిమేనమామ యింటినుండి గొనివచ్చుటకై మిక్కిలి వడిగల గుఱ్ఱములపై దూతలు నేడే వెళ్లుదురు గాక- (10)

ఎట్టి సంకోచమూలేకుండ తండ్రియాజ్ఞను శిరసావహించి, నేను ఇప్పుడే ఇటునుండి ఇట్లే పదునాలుగు సంవత్సరములు వనవాసముచేయుటకై దండకారణ్యమునకు వెళ్లెదను. (11)

శ్రీరామునిమాటలకు సంతసించి, కైకేయి ఆయనవనవాస ప్రయాణమునకు తహతహపడుచున్నదై, అతనిని తొందరపెట్టుచు ఇట్లనెను. (12)

"ఓ రామా! అట్లే కానిమ్ము. మేనమామయింటినుండి భరతుని గొనివచ్చుటకై వడిగలగుఱ్ఱములపై దూతలు వెళ్లెదరు. వనవాసమునకు స్వయముగా సుముఖుడవైయున్న నీవు జాగుచేయుట తగదని నేననుకొందును. కాబట్టి ఇక్కడినుండి ఇప్పుడే నీవు వనములకు బయలుదేలుట మంచిది. (13-14)

ఓ నరశ్రేష్ఠా! రాజా స్వయముగా నీతో మాట్లాడుటకు సిగ్గుపడుచున్నాడు. ఈ విషయము (ఆయన నీతో మాట్లాడకుండుట) అంత ముఖ్యమైనదిగాదు. ఈ విచారమును నీ మనస్సునుండి తీసివేయుము. - ఓ రామా! శీఘ్రముగా బయలుదేలుము. ఈ నగరమునుండి నీవు వనములకు వెళ్లనంతవఱకును నీ తండ్రి స్నానము చేయడు, అన్నపానములను ముట్టడు"- (15-16)

అంతట "ఛీ! ఎంత కష్టము వచ్చిపడినది!" అని నిట్టూర్చి, రాజా మూర్ఛితుడై, తనబంగారుపర్యంకముపై పడిపోయెను. (17)

అప్పుడు శ్రీరాముడు మహారాజును లేవదీసికూర్చుండబెట్టెను. కొరడాతో గుఱ్ఱమును అదరించినట్లు కైకేయి తనను ప్రేరేపింపగా అతడు వనగమనమునకు త్వరపడసాగెను. (18)

దుష్టురాలైన కైకేయి పలికిన దారుణమైన, అప్రియమైన వచనములను వినియు, రాముడు ఏ మాత్రము వ్యధచెందక, ఆమెతో ఇట్లు నుడివెను. (19)

నాహమర్హపరో దేవి! లోకమానస్తమస్తహి! 20
విద్ధి మామ్ ఋషిభిస్తుల్యం కేవలం ధర్మమాస్తితమ్।

య దత్రభవతః కించిత్ శక్యం కర్తుం ప్రీయం మయా।
ప్రాణానపి పరిత్యజ్య సర్వథా కృతమేవ తత్। 21

స హ్యతో ధర్మచరణం కించిదస్తి మహత్తరమ్।
యథా పితరి శుశ్రూషా తస్య వా వచనక్రియా। 22

అనుక్తోఽప్యత్రభవతా భవత్యా వచనాదహమ్।
వనే పత్యామి విజనే వర్తాణీహ చతుర్దశః। 23

స నూనం మయి కైకేయి కించిదాశంససే గుణమ్।
యద్రాజానమహోచన్త్యం మమేశ్వరతరా సతీ। 24

యావన్మాతరమాప్సచ్ఛే సీతాం చానునయామ్యహమ్।
తతోఽద్యైవ గమిష్యామి దండకానాం మహద్వనమ్। 25

భరతః పాలయేద్రాజ్యం శుశ్రూషేచ్ఛ పితుర్యథా।
తథా భవత్యా కర్తవ్యం స హి ధర్మః సనాతనః। 26

స రామస్య వచః శ్రుత్వా భృశం దుఃఖపాతః పితా।
శోకాదశక్నువన్ బాష్పం ప్రరురోద మహాస్వనమ్। 27

వందిత్వా చరణౌ రామో విసంజ్ఞస్య పితుస్తథా।
కైకేయ్యాశ్చాప్యనార్యాయా నిష్పపాత మహాద్యుతిః। 28

స రామః పితరం కృత్వా కైకేయీం చ ప్రదక్షిణమ్।
నిష్క్రమ్యాంతఃపురాత్ తస్మాత్ దదర్శ స్వం సుహృజ్జనమ్। 29

తం బాష్పపరిపూర్ణాక్షః పృష్ఠతోఽనుజగామ హ।
లక్ష్మణః పరమశ్రుద్ధః సుమిత్రానందవర్తనః। 30

అమ్మా! నాకు రాజ్యకాంక్షలేదు. నేను ఇచటనే ఉండి పోవలెనని ఆసించుటయులేదు- కేవలము ధర్మమునే ఆశ్రయించియున్న నన్ను ఋషితుల్యునిగా ఎఱుంగుము. పూజ్యుడైన మాతండ్రికి ఏ కొంచెముగానైనను ప్రీయమును చేయగల్గియున్నచో ప్రాణములను ఒడ్డియైనను అన్నివిధములుగా దానిని చేసియే తీరెదను. (20-21)

తండ్రికి శుశ్రూషచేయుట, ఆయనఆజ్ఞలను పాటించుట అనువాటికంటె మించిన ధర్మాచరణము మానవులకు మఱియొకటి లేనే లేదు. (22)

పూజ్యుడైన నా తండ్రి స్వయముగా నన్ను ఆదేశింపకున్నను, మీరు చెప్పినారు గదా! అది చాలును. నేను సదునాటుగు సంవత్సరములు నిర్జనవనప్రదేశమున తప్పక నివసించెదను. (23)

ఓ కైకేయీమాతా! నన్ను శాసించుటకు నీకు పూర్తిగా అధికారమున్నది. నీ యాజ్ఞయెట్టిదైనను దానిని నేను శిరసావహించును. నీవు స్వయముగా నాకు చెప్పక రాజుతో నుడివి, ఆయనకు కష్టము కలిగించితివి. దీనినిబట్టి నీవు నా గుణములను నిజముగా గ్రహించినట్లు లేదు. (24)

అమ్మా! కొనల్యామాతకడ సెలవుగైకొని, సీతను అనునయించి వచ్చెదను. నాకు ఇంత మాత్రము గడువునిమ్ము అనంతరము నేడే దట్టమైన దండకారణ్యమునకు⁽¹⁾ వెళ్లెదను. (25)

ఈ రాజ్యమును భరతుడు పాలింపగలడు. మఱియు అతడు తండ్రిగారికి సేవలు చేయునట్లును జూడుము. ఇదియే సనాతన ధర్మము." (26)

అప్పుడు తండ్రియైన దశరథుడు శ్రీరామునివచనములను విని, మిక్కిలి దుఃఖమున మునిగిపోయెను. శోకభారముచే కన్నీరు కారుచు, ఏమియు మాట్లాడలేక వెక్కివెక్కి యేడ్చెను. (27)

మహాతేజస్వియైన శ్రీరాముడు స్పృహనుకోల్పోయియున్న తండ్రిచరణములకు నమస్కరించెను. పిదప అధర్మమునకు ఒడిగట్టిన కైకేయి పాదములకును ప్రణమిల్లెను - అట్లు తండ్రికిని, కైకకును ప్రదక్షిణమొనర్చిన పిమ్మట ఆ అంతఃపురమునుండి అతడు బయటికి వచ్చి, తన మిత్రులనుగాంచెను. (28-29)

జరిగిన పరిణామములకు శోకముతో కన్నుల నీరునిండిన వాడై, సుమిత్రాదేవి కుమారుడగు లక్ష్మణుడు మిక్కిలి క్రుద్ధుడై అన్నయగు రాముని వెన్నంటి నడచెను. (30)

1) 'దండుడు' అను వాడు ఇక్ష్వాకుమహారాజుకుమారుడు. ఇతడు దుష్టుడు. బాల్యమున అటలలోగూడ ఇతడు తోడిబాలురను మిక్కిలి హింసించుచుండువాడు. ఇతనిదుశ్చైష్టలకారణముగా ఇతనిని తండ్రి తననగరమునుండి వెదలగొట్టి వింధ్యపర్వతమునకు పంపెను- వింధ్యపర్వతమునకు దక్షిణమున ఇతడు 'మదుమంతము' అను పురమును నిర్మించుకొని, ఆ ప్రాంతమును పరిపాలించెను. రాక్షసులతో చెలిమి చేయుచుశుక్రాచార్యునికడ ఇతడు నిద్యను ఆభ్యసించెను. ఇతడు శుక్రాచార్యుని కూతురగు, 'అరజ'ను గాంచి కామాతురుడై, గురుపుత్రిక అనియు చూడక, బలవంతముగా ఆమెతోరమించెను. ఏడ్చుచు తనకడకు వచ్చిన తనపుత్రికయగు 'అరజ'వలన విషయము వెఱింగి, శుక్రుడు కుపితుడై, ఈతనిపురముచుట్టును నూరుయోజనముల మేరకు మట్టి వర్షించునట్లు శపించెను. ఈతనిపురము మట్టిఅడుగున బడుటతో ఆ ప్రదేశమంతయును అరణ్యముగా మఱియై, దండునిపేరుతో అది 'దండకారణ్యము'గా ప్రసిద్ధికెక్కినది.

అభిషేచనికం భాండం కృత్వా రామః ప్రదక్షిణమ్ ।
శనైర్జగామ సాపేక్షో దృష్టిం తత్రావచాలయన్ ॥ 31

స చాన్య మహతీం లక్ష్మీం రాజ్యనాశోఽపకర్తతి ।
లోకకాంతస్య కాంతత్వాత్ శీతరశ్మేరివ క్షపా ॥ 32

స వనం గంతుకామస్య త్యజతశ్చ వసుంధరామ్ ।
సర్వలోకాతిగస్యేవ లక్ష్మితే చిత్తవిక్రియా ॥ 33

ప్రతిషిధ్య శుభం ఛత్రం వ్యజనే చ స్వలంకృతే ।
విసర్జయిత్వా స్వజనం రథం పౌరాంస్తథా జనాన్ ॥ 34

ధారయన్ మనసా దుఃఖమ్ ఇంద్రియాణి నిగృహ్య చ ।
ప్రవివేశాత్మవాన్ వేశ్మ మాతురప్రియశంసివాన్ ॥ 35

సర్వో హ్యభిజనః శ్రీమాన్ శ్రీమతః సత్యవాదినః ।
నాలక్షయత రామస్య కించిదాకారమాననే ॥ 36

ఉచితం చ మహాబాహుః స జహౌ హర్షమాత్మనః ।
శరదస్సముదీర్ణాంశుః చంద్రస్తేజ ఇవాత్మజమ్ ॥ 37

వాచా మధురయా రామః సర్వం సమ్మానయన్ జనమ్ ।
మాతుస్సమీపం ధీరాత్మా ప్రవివేశ మహాయశాః ॥ 38

శ్రీరాముడు పెమ్మట ఈ సంభారములతోడనే నా ప్రేయసోదరుడైన భరతునికు పెట్టాభిషేకము జరుగుగాక - అని బాసించుచు పెట్టాభిషేకమునకై సిద్ధపఱచబడిన మంగళద్రవ్యములకు ప్రదక్షిణమొనర్చెను. మఱల వాటివైసే చూడక తిన్నగా అచటినుండి కదలేను. (31)

పెట్టాభిషేకము అగిశోపుటవలన శ్రీరామునిముఖశోభ కించిల్లెనను తగ్గలేదు. శ్రీరాముడు తనసహజ సౌందర్యశోభలచే లోకములకే అనందదాయకుడు. కనుక చంద్రునిసహజకాంతిని రాత్రి తగ్గింప లేనట్లు పెట్టాభిషేకము జరుగకపోవుటవలన ఆయనముఖకాంతి ఏమాత్రము తఱగలేదు. (1)

రాజ్యాధికారమును త్యజించుచు వనగమనమునకు సుముఖుడై యున్న శ్రీరామునకు జీవన్ముక్తు (త్రిగుణాతీతు)డైనయోగికి వలె ఎట్టి మనోవికారమూ కలుగలేదు. (2)

స్థితప్రజ్ఞుడైన శ్రీరాముడు శుభప్రదమైన శ్వేతచ్చత్రమును, చక్కగా అలంకరింపబడిన వింజామరలను వలదని వారించెను. మిత్రులను, రథమును, సౌరులను, తదితరజానపదులను పంపివైచెను. తన వనగమనమువలన దుఃఖార్తులైన ఆత్మీయులను జూచి, తనలో పెల్లుబికిన దుఃఖమును తనలోనే దిగ్గమింగుకొనెను. ఇంద్రియములను నిగ్రహించుకొనెను. తన తల్లికి అప్రియమైనను ఈ వార్తను ఆమెకు తెలుపదలచినవాడై అతడు కోసల్యాదేవి అంతః పురమున ప్రవేశించెను. (34-35)

పెట్టాభిషేకమును జూచుటకై చక్కగా ముస్తాబైవచ్చిన ఆత్మీయులు, ఉత్తమగుణములు గలిగినవాడును, సత్యవాదియు ఐన శ్రీరామునిముఖమున (దుఃఖసూచకమైన)ఎట్టి మార్పును గమనింపలేదు. (36)

శరత్కాలమునందు పున్నమినాడు సదునాటుకళలతో ప్రకాశించుచున్న చంద్రుని ఆయనసహజకాంతి (పిందువెన్నెల) విడువనట్లు, మహాబాహువైన శ్రీరామునినుండి ఆయన విషయమున సహజమైన సంతోషము ఏమాత్రము తొలగలేదు. ఆ మహాత్మునివిషయమున అట్లుజరుగుట సముచితమే. (37)

దీరుడు, మహాయశస్వియు ఐన శ్రీరాముడు తనసరసన గల జనులనందఱిని మృదుమధురవచనములతో సంతోషపఱచుచు, తిన్నగా తల్లియొద్దకుచేరెను. (38)

1) లోకకాంతః = సకలలోకములకును ప్రభువు. (శ్రీమహావిష్ణువు) శ్రీరాముడు శ్రీమహావిష్ణువుయొక్క అవతారము. సమస్తలోకములకును ప్రభువైన శ్రీరామునకు కేవలము కోసలరాజ్యాధికారము ప్రత్యక్షముగా లేకుండుటవలనవచ్చెడిలోటు ఏమియు ఉండదు గదా!

2) శ్లో॥ ప్రసన్నతాం యా స గతాభిషేకతః తథా స మష్టే వనవాసదుఃఖతః ।

ముఖాంబుజశ్రీ రఘునందనస్య మే సదాస్తు సా మంజులమంగళప్రదా ॥ 2 ॥

రఘువంశమునకు అనందప్రదుడైన శ్రీరామచంద్రునియొక్క ముఖకమలశోభ రాజ్యాభిషేకవార్తను విని, పెఱుగనూలేదు, అట్లే వనవాసక్షేత్రములకు తఱుగనూలేదు. సర్వకాలసర్వావస్థలయందును ఒకేరీతిగావలసిట్లు ఆయనముఖకాంతులు సర్వదా నాకు శుభములను కూర్చుగాక.

(రా.మా.భగవద్గీత-2)

తం గుణైః సమతాం ప్రాప్తో భ్రాతా విపులవిక్రమః ।
సామిత్రిరనువవ్రాజ ధారయన్ దుఃఖమాత్మజమ్ ॥ 39

ప్రవిశ్య వేశ్మా తిభృశం ముదా నివ్రతం
సమీక్ష్య తాం చార్తవిపత్తిమాగతామ్ ।
స చైవ రామోఽత్ర జగామ విక్రియాం
సుహృజ్జనస్యాత్మవిపత్తిశంకయా ॥ 40

సోదరుడైన శ్రీరామునివలె సుఖదుఃఖములను సమానముగా భావించువాడును, మహాపరాక్రమశాలియు ఐన లక్ష్మణుడు తనలోని దుఃఖమును నిగ్రహించుకొనుచు అన్నను అనుసరించెను. శ్రీరాముడు అడుగిడు సమయమున మాతృసుందిరమంతయును మిక్కిలి సంతోషముతో నిండియుండెను. హఠాత్తుగా వచ్చిపడిన ఈ ఆపదనుగూర్చి విన్నచో అచ్చటి సుహృజ్జనుల (ఆత్మీయుల) ప్రాణములకు ముప్పువాటిల్లనని అతడు శంకించెను. అందువలన అతడు తనముఖమున ఎట్టి వికారమునకును తాపియలేదు. (39-40)

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే ఆయోధ్యాకాండే ఏకోనవింశస్సర్గః (19)

వాల్మీకిమహర్షినిరచితమైన ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి ఆయోధ్యాకాండమునందు పందొమ్మిదవసర్గము నమాప్తము

-- * * * --

20. ఇరువదియవసర్గము

శ్రీరాముడు తన వనవాసవార్తను కౌసల్యామాతకు దెల్పుట - అంతట ఆమె తీరని దుఃఖమునకుగుఱియై, ఆక్రందించుచు తన వేదనను శ్రీరామునకు తెల్పుట.

తస్మింస్తు పురుషవ్యాఘ్రే నిష్క్రామతి కృతాంజలౌ ।
ఆర్తశబ్దో మహాన్ జజ్ఞే స్త్రీణామంతఃపురే తదా ॥ 1

కృత్యేష్వచోదితః పిత్రా సర్వస్యాంతఃపురస్య చ ।
గతిర్యః శరణం చాపి స రామోఽద్య ప్రవత్స్వతి ॥ 2

కౌసల్యాయాం యథా యుక్తే జనన్యాం వర్తతే సదా ।
తతైవ వర్తతేఽస్మాను జన్మప్రభృతి రాఘవః ॥ 3

స క్రుధ్యత్యభిశస్తోఽపి క్రోధనీయాని వర్జయన్ ।
క్రుద్ధాన్ ప్రసాదయన్ సర్వాన్ స ఇతోఽద్య ప్రవత్స్వతి ॥ 4

అబుద్ధిర్భత నో రాజా జీవలోకం చరత్యయమ్ ।
యో గతిం సర్వభూతానాం పరిత్యజతి రాఘవమ్ ॥ 5

ఇతి సర్వా మహిష్యస్తా వివత్సా ఇవ ధేనవః ।
పతిమాచుక్రుశుశ్చైవ సస్వరం చాపి చుక్రుశుః ॥ 6

నరశ్రేష్ఠుడైన ఆ రాముడు తండ్రికి నమస్కరించి, అచటి (కేకేయిమందిరము) నుండి తల్లియగు కౌసల్యాదేవి భవనమునకు బయలుదేఱెను. ఇంతలో స్త్రీలంతఃపురమునుండి గొప్ప ఆర్తనాదము వినబడెను. (1)

"తండ్రి ఆదేశింపకయున్నను శ్రీరాముడు తనకుతానుగా (స్వయముగా) అంతఃపురమునకు సంబంధించిన కార్యములను అన్నింటిని నెఱవేర్చుచు మనకు సంరక్షకుడుగా ఉండెడివాడు. అట్టి రాఘవుడు ఇప్పుడు వనములకు వెళ్లనున్నాడు. పుట్టినప్పటి నుండియు కన్నతల్లియగు కౌసల్యయేడ నుసలుకొనిన తీరుగనే మనవిషయమునగూడ రఘువరుడు ప్రవర్తించుచుచున్నాడు. ఏవరూ ఎంతగా సమీపవచనములను పలికినను శ్రీరాముడు వారిని పల్లెత్తుమాటగూడ అనియెఱుగడు. ఇతరులకు ఎప్పుడైనను కోపము కల్గునట్లుగా మాటాడడు, అట్టి పనులను చేయడు. అంతేగాదు అతడు క్రుద్ధులైనవారినందఱిని శాంతపఱచుచు ప్రసన్నుడగుచుండెడివాడు. ఆయ్యా! అట్టి (మన) రాముడు నేడే ఇవటినుండి ఆరణ్యములకు వెళ్లిపోవుచున్నాడు. (2-4)

ఆయ్యా! మనరాజు దశరథునిబుద్ధి దెబ్బతినినట్లున్నది. సర్వప్రాణులకును దిక్పై న శ్రీరాముని ఆదవులపాలుచేయుచున్నాడు. ఈవిధముగా ఇతడు సమస్తజీవకోటిని పరితాపములకు గుఱిచేయుచున్నాడు" - అని అంతఃపురమునందలి రాణులందఱును లేగదూడలను విడబాయుచున్న ధేనువులవలె దుఃఖముతో బిగ్గరగా ఏడ్చుచు, రాజును నిందింపసాగిరి. (5-6)

స హి చాంతఃపురే ఘోరమ్ ఆర్తశబ్దం మహీపతిః ।
పుత్రకోకాభిసంతప్తః శ్రుత్వా వ్యాలీయతాఽఽసనే । 7

రామస్తు భృశమాయస్తో నిశ్చ్యసన్నివ కుంజరః ।
జగామ సహితో భ్రాత్రా మాతురంతఃపురం వశీ । 8

సోఽపశ్యత్ పురుషం తత్ర వృద్ధం పరమపూజితమ్ ।
ఉపవిష్టం గృహద్వారి తిష్ఠతశ్చాపరాన్ బహలాన్ । 9

దృష్ట్వైవ తు తదా రామం తే సర్వే సహసోత్థితాః ।
జయేన జయతాం శ్రేష్ఠం వర్తయంతి స్మ రాఘవమ్ । 10

ప్రవిశ్య ప్రథమాం కక్ష్యాం ద్వితీయాయాం దదర్శ సః ।
బ్రాహ్మణాన్ వేదసంపన్నాన్ వృద్ధాన్ రాజ్ఞాఽభిసత్కృతాన్ । 11

ప్రణమ్య రామస్తాన్ విప్రాన్ తృతీయాయాం దదర్శ సః ।
స్త్రియో వృద్ధాస్తథా బాలా ద్వారరక్షణతత్పరాః । 12

వర్తయిత్వా ప్రహృష్టాస్తాః ప్రవిశ్య చ గృహం స్త్రియః ।
న్యవేదయంత త్వరితా రామమాతుః ప్రియం తదా । 13

కౌసల్యాపి తదా దేవీ రాత్రిం స్థిత్వా సమాహితా ।
ప్రభాతేత్వకరోత్ పూజాం విష్ణోః పుత్రహితైషిణీ । 14

సా క్షౌమవసనా హృష్టా నిత్యవ్రతపరాయణా ।
అగ్నిం జహోతి స్మ తదా మంత్రవత్ కృతమంగళా । 15

ప్రవిశ్య చ తదా రామో మాతురంతపురం శుభమ్ ।
దదర్శ మాతరం తత్ర హావయంతీం హుతాశనమ్ ।
దేవకార్యనిమిత్తం చ తత్రాపశ్యత్ సముద్యతమ్ । 16

దధ్యక్షతం ఘృతం చైవ మోదకాన్ హవిషస్తథా । 17

లాజాన్ మాత్యాని శుక్లాని పాయసం కృసరం తథా ।
సమిధః పూర్ణకుంభాశ్చ దదర్శ రఘునందనః । 18

తాం శుక్లక్షౌమసంవీతాం వ్రతయోగేన కర్చితామ్ ।
తర్చయతీం దదర్శాద్భిః దేవతాం దేవవర్ణినీమ్ । 19

పుత్రకోకముతో కుమిలిసోపుచున్న ఆ మహారాజు అంతఃపురము నందలి బాధాకరమైన ఆ రోదనధ్వనులను విని, దుర్భరమైన దుఃఖముతో తల్పమునందే ముఖమును దాచుకొనెను. (7)

అంతట శ్రీరాముడు ఆ అంతఃపురమునందలి రోదన ధ్వనులు చెవికిసోకినంతనే చలించి, ఏనుగువలె నిట్టూర్చెను. సీమృట తననుతాను నిగ్రహించుకొని, తమ్ముడైన లక్ష్మణునితోగూడి, కౌసల్యాదేవిఅంతఃపురమునకు చేరెను. (8)

అంతఃపురద్వారముకడ మిక్కిలి పూజ్యుడైన ఒకవృద్ధుడు కూర్చొనియుండెను. శ్రీరాముడు అతనిని, ఇంకను అచట కూర్చొనియున్న ఇతరులను చూచెను. (9)

అప్పుడు అచట ఉన్నవారందఱును శ్రీరామునిజూచిన వెంటనే లేచినిలబడి, 'మహానుభావుడైన శ్రీరాముడు వర్తిల్లుగాక' అనుచు జయజయధ్వనులు చేయసాగిరి. (10)

అంతట శ్రీరాముడు మొదటికక్ష్యను దాటి, రెండవ కక్ష్య యందున్న వేదపండితులైన వృద్ధబ్రాహ్మణులను దర్శించెను. వారందఱును రాజుచే బాగుగా సత్కరింపబడినవారు. సీమృట అతడు ఆ నిఘ్రులకు నమస్కరించి, ముందునకుసాగి, మూడవ కక్ష్యయందు ద్వారరక్షణ తత్పరలైయున్న యువతులను, వృద్ధస్త్రీలను గాంచెను. (11-12)

అచటి ఆ యువతులు, వృద్ధస్త్రీలు రామునిగాంచి, మిక్కిలి సంతోషపూర్వకముగా జయజయ ధ్వనులతో శుభాశీస్సులు పలికి, త్వరత్వరగా కౌసల్యామందిరమునకు వీగిరి, వారు ఆ రామ జననికీ ప్రియమైన రామపుని ఆగమనవార్తను నివేదించిరి. (13)

కౌసల్యాదేవియు నియమనిష్ఠలతో ఆ రాత్రిని గడిపెను. ప్రభాతసమయమున పుత్రునిహితమునుగోరుచు శ్రీమహావిష్ణువును ఆరాధించెను. పట్టువస్త్రములను దరించియున్న ఆ కౌసల్య ప్రసన్నచిత్తముతో నిరంతరము వ్రతపరాయణయై యుండెను. అప్పుడమె మంగళకార్యములను నిర్వర్తించజేసి, మంత్రపూర్వకముగా బ్రాహ్మణులచే హోమవిధులను జరిపించుచుండెను. (14-15)

ఆ సమయమున శ్రీరాముడు తల్లియొక్క మంగళకరమైన అంతఃపురమున ప్రవేశించెను. అచ్చట అగ్నికార్యములను జరిపించుచున్న తల్లిని దర్శించెను. దైవారాధననిమిత్తమై సిద్ధపఱచబడియున్న పెంజుగు, నెయ్యి, మోదకములు, అక్షతలు మొదలగు హోమద్రవ్యములను గాంచెను. ఇంకను రఘునందనుడు పేలాలను, తెల్లనిపూవులను, పాయసమును, నువ్వులఅన్నములను, అట్లే సమిధలను, పూర్ణకుంభములను చూచెను. (16-18)

వ్రతనియమములను పాటించుచుండుటచే కౌసల్యాదేవి కృశించి యుండెను. అమె తెల్లని పట్టువస్త్రములను దాల్చి, దేవతవలె శోభిల్లుచు తమఆరాధ్యదైవమైన విష్ణువును జలాభిషేకములతో తృప్తిపఱచుచు సేవించుచుండెను. అట్టి కౌసల్యమాతను రామపుడు దర్శించెను. (19)

సా చిరస్యాత్మజం దృష్ట్వా మాతృనందనమాగతమ్ ।
అభిచక్రామ సంహృష్టా కిశోరం బడబా యథా । 20

స మాతరమభిక్రాంతామ్ ఉపసంగృహ్య రాఘవః ।
పరిష్వక్తశ్చ బాహుభ్యామ్ ఉపాఘాతశ్చ మూర్ధని । 21

తమువాచ దురాధర్షం రాఘవం సుతమాత్మనః ।
కౌసల్యా పుత్రవాత్సల్యాత్ ఇదం ప్రియహితం వచః । 22

వృద్ధానాం ధర్మశీలానాం రాజర్షీణాం మహాత్మనామ్ ।
ప్రాపుహ్యాయుశ్చ కీర్తిం చ ధర్మం చోపహితం కులే । 23

సత్యవ్రతిజ్ఞం పితరం రాజానం పశ్య రాఘవ !
అద్వైవ హి త్వాం ధర్మాత్మా యౌవరాజ్యేఽభిషేక్ష్యతి । 24

దత్తమాసనమాలభ్య భోజనేన నిమంత్రితః ।
మాతరం రాఘవః కించిత్ వ్రీడాత్ ప్రాంజలిరబ్రవీత్ । 25

స స్వభావవివేకశ్చ గౌరవాచ్చ తదా నతః ।
ప్రస్థితో దండకారణ్యమ్ ఆప్రప్యమ్ ఉపచక్రమే । 26

దేవి! నూనం న జానీషే మహద్భయముపస్థితమ్ ।
ఇదం తవ చ దుఃఖాయ వైదేహ్యో లక్షణస్య చ । 27

గమిష్యే దండకారణ్యం కిమనేనాసనేన మే ।
విష్టరాసనయోగ్యో హి కాలోఽయం మాముపస్థితః । 28

చతుర్దశ హి వర్షాణి వల్క్వామి విజనే వనే ।
కందమూలఫలైర్జీవన్ హిత్వా మునివదామిషమ్ । 29

భరతాయ మహారాజో యౌవరాజ్యం ప్రయచ్ఛతి ।
మాం పునర్దండకారణ్యే వివాసయతి తాపసమ్ । 30

స షట్పాష్టా చ వర్షాణి వల్క్వామి విజనే వనే ।
ఆసేవమానో వన్యాని ఫలమూలైశ్చ వర్తయన్ । 31

అంతట కౌసల్య తనకు ఆనందదాయకుడైన శ్రీరాముడు చాలకాలమునకు తనకడకు రాగా సంతోషముతో పొంగిపోయెను. సీదస ఆమె ఒక అడుగుజ్జము తనకిశోరమును (పిల్లను) జేరినట్లు ప్రేమతో తనకుమారుని సమీపించెను. (20)

అప్పుడు ఆరాఘవుడు తనకు ఎదురుగా వచ్చిన తల్లికి పాదాభివందనమాచరించెను. ఆమె కుమారుని అక్కునజేర్చుకొని మక్కువతో మూర్ధమును అఘ్రాణించెను. పిమ్మట కౌసల్యదేవి అసహాయభూరుడైన తనకుమారుడగు శ్రీరామచంద్రునిపైగల పుత్రవాత్సల్యముతో ఆయనకు ప్రియమును హితమును గూర్చుచు ఇట్లు నుడివెను. (21-22)

"ఓ కుమారా! వృద్ధులును, ధర్మమూర్తులును, మహాత్ములును ఐన రాజర్షులవలె దీర్ఘాయువును, ఘనకీర్తిని, ఇక్ష్యాకు వంశోచితమైన ఉదాత్తధర్మమును పొందుదువుగాక - ఓ రామవా! సత్యసంపదైన మీతండ్రియగు మహారాజును దర్శింపుము. ఆరక్షాత్ముడు నేడే నిన్ను యువరాజపట్టాభిషిక్తునిగావించును." (23-24)

పిమ్మట ఆమె "నాయనా! భోజనము చేయుము" అని పలుకగా రాఘవుడు భోజనాసనమును స్వీకరించి, తనవనగమనమును గూర్చి తల్లితో తెల్పుటకు బిడియపడుచు (సంకోచించుచు) అంజలిపెడించెను. సహజముగనే వినయశీలియైన ఆరాముడు తాను దండకారణ్యమునకు బయలుదేలుచున్నవాడగుటచే తల్లిపైగల గౌరవముతో ఆమె అనుజ్ఞ గైకొనదలచి వినముడై, ఇట్లు పలుకనారంభించెను. (25-26)

"అమ్మా! గొప్ప భయావహస్థితి (ముప్పు) ఏర్పడినది. విజముగా నీకు తెలియకపోవచ్చును. ఈ వార్త నీకును, వైదేహికిని, ప్రియమైన లక్ష్మణునకును దుఃఖమును కలిగింపవచ్చును. (ఐనను తెల్పెదను) (27)

దండకారణ్యమునకు వెళ్లుచున్న నాకు ఈ రత్నాసనముతో పనియేమి? నేను దర్పాసనము (విష్టరాసనము)⁽¹⁾ పై కూర్చుండ వలసిన సమయము ఆసన్నమైనది. నేను రాజభోగములను⁽²⁾ త్యజించి, కందమూలములను తినుచు మునులవలె నిర్జనమైన వనమునందు పదునాలుగు సంవత్సరములపాటు నివసింపవలసి యున్నది. మహారాజా భరతుని యువరాజపట్టాభిషిక్తునిగా జేయును. ఆయన నన్నుమాత్రము దండకారణ్యమున మునివృత్తితో నివసింపవలసినదిగా ఆజ్ఞాపించెను. (28-30)

నేను నిర్జనారణ్యప్రదేశమున పదునాలుగు సంవత్సరముల కాలము అడవులలో లభించు ఫలమూలములను సేవించుచు, వానప్రస్థునివలె కాలము గడుపుదును". (31)

1) విష్టరము = దర్పాసనము, 25 దర్పలతో ఏర్పడవలసినది దర్పాసనము, 50 దర్పలతో సిద్ధముచేయబడునది 'బ్రహ్మాసనము'.

"పంచాశద్విర్భువేద్యహృతదర్శన తు విష్టరమ్" ఇతిస్మృతేః - గోవిందరాజీయవ్యాఖ్య.

2) ఆమిషం హిత్వా = రాజభోగములను త్యజించి

సా నికృతేష సాలస్య యష్టేః పరశునా వనే ।
పపాత సహసా దేవీ దేవతేవ దివశ్చుతా ॥ 32

తామదుఃఖోచితాం దృష్ట్వా పతితాం కదళీమివ ।
రామస్తాత్తాపయామాస మాతరం గతచేతనమ్ ॥ 33

ఉపావృత్యోత్తితాం దీనాం బడబామిన వాహితామ్ ।
పాంసుకుంతితసర్వాంగీం విమమర్శ చ పాణినా ॥ 34

సా రాఘవముపాసీనమ్ అసుఖార్తా సుఖోచితా ।
ఉవాచ పురుషవ్యాఘ్రమ్ ఉపశృణ్వతి లక్ష్మణే ॥ 35

యది పుత్ర! న జాయేథా మమ శోకాయ రాఘవ ।
న స్మ దుఃఖమతో భూయః పశ్యేయమహమప్రజాః ॥ 36

ఏక ఏవ హి వంధ్యాయాః శోకో భవతి మానసః ।
అప్రజాఽస్మీతి సంతాపో న హ్యన్యః పుత్ర! విద్యతే ॥ 37

న దృష్టపూర్వం కల్యాణం సుఖం వా పతిపారుషే ।
అపి పుత్రేతు పశ్యేయమ్ ఇతి రామాఽఽస్థితం మయా ॥ 38

సా బహున్యమనోజ్ఞాని వాక్యాని హృదయచ్చిదామ్ ।
అహం శ్రోష్య సవత్సీనామ్ అవరాణాం వరా సతీ ॥ 39

అతో దుఃఖతరం కిం ను ప్రమదానాం భవిష్యతి ।
మమ శోకో విలాపశ్చ యాదృశోఽయమనంతకః ॥ 40

త్వయి సన్నిహితేఽప్యేవమ్ అహమాసం నిరాకృతా ।
కిం పునః ప్రోషితే తాత! ధ్రువం మరణమేవ మే ॥ 41

ఆత్యంతం నిగృహీతాఽస్మి భర్తుర్నిత్యమతంద్రితా ।
పరివారేణ కైకేయ్యాః సమా వాఽప్యథవాఽవరా ॥ 42

ఆ మాటలను వినినంతనే ఆ కౌసల్యాదేవి అరణ్యమున గండగొడ్డలిచే నటకబడిన మద్దిచెట్టుయొక్క కాండమువలెను, దివినుండి భువికి జాతిన దేవతవలెను క్షణములో నేలపై పడిపోయెను. (32)

అట్టి తీవ్రమైన దుఃఖమునకు తట్టుకొనలేక మూర్ఛిల్లి, అరటిబోదెవలె నేలపైబడియున్న కౌసల్యామాతను శ్రీరాముడు లేవనెత్తెను. (33)

బరువును మోయలేక చతికిలబడి, శ్రమనివారణకై అటునిటు పొర్లిలేచిన ఆడుగుట్టమువలె దూళిదూసరితయై, దీనయైయున్న తల్లియొక్క శరీరమును శ్రీరాముడు చేతితో నిమిరెను. (34)

కౌసల్యాదేవిజీవితము సుఖములకు లోటులేనట్టిది. ఐనను ప్రస్తుతము ఆమె తీరనిదుఃఖమునకు లోనై తనచెంతనేయున్న నరశ్రేష్ఠుడగు శ్రీరామునితో ఇట్లు పల్కెను. ఆ మాటలు చేరువలోనున్న లక్ష్మణునకును వినబడుచుండెను. (35)

"నాయనా! రామా! నీవు నాకు జన్మింపకున్నచో ఇప్పుడు ఈ పుత్రుని యెడబాటుదుఃఖమునకు గుఱియయ్యెడిదాననుగాను, అప్పుడు నాకు సంతానములేదను దుఃఖము మాత్రమే మిగిలియుండెడిది. దానికంటెను ఈ పుత్రునిఎడబాటు దుఃఖము మిక్కిలి దుర్భరమైనది - గొడ్రాలికి 'తనకు సంతానము కలుగకపోయేనే?' అను మనస్తాపమొక్కటి తప్ప మఱియొక దుఃఖము ఉండదు. ఓ రామవా! భర్త అధికారమునందు పట్టమహిషి (పెద్దభార్య)గా అభరణాది - ఐశ్వర్యలాభములనుగాని, పతియొక్క ఆదరాభిమానములలోగూడిన గొప్ప సుఖములనుగాని ఇంతవఱకును పొందియుండలేదు. ఇక పుత్రుడు అధికారములో నుండగానైనను అట్టి కోరికలు తీరవచ్చునను ఆశతో జీవించుచుంటిని. అట్టి నేను రాజునకు పెద్దభార్యను (రాణిని) ఐయుండియు, ఇకమీదట నిరంతరము సూటిసోటి మాటలతో నామన్నును గాయవఱచునట్టి నాకంటె చిన్నవారైన సవతుల యొక్క పెక్కు పరుషవచనములను వినవలసినవచ్చును. సవతులతో మాటలుపడుటకంటె స్త్రీలకు బాధాకరమైనది మఱియొకటి ఏమియుండును? అంతులేని నా ఈ శోకము, విలాపము ఇట్టిది, ఇంతటిది అని చెప్పుటకు శక్యముగాదు. (36-40)

నీవు ఇక్కడ ఉన్నప్పుడే నేను ఇట్టి నిరాదరణకు లోనైతిని. నాయనా! నీవు దూరమైనచో ఇక చెప్పవలసినదియేమి? అప్పుడు నాకు మరణము తథ్యము. (41)

ఇంతవఱకును నేను భర్తయొక్క గర్హింపులకును, ఉపేక్షలకును మాత్రమే గుఱియైతిని. ఆయన నన్ను కైకేయియొక్క పరిచారికలతో సమానముగనో, వారికంటెను హీనముగనో చూచెను. (42)

యో హి మాం సేవతే కశ్చిత్ అథవాప్యనువర్తతే ।
కైకేయ్యాః పుత్రమన్వీక్ష్య స జనో నాభిభాషతే । 43

నిత్యక్రోధతయా తస్యాః కథం ను ఖరవాది తత్ ।
కైకేయ్యా వదనం ద్రష్టుం పుత్ర! శక్యమి దుర్గతా । 44

దశ సప్త చ వర్షాణి తవ జాతస్య రాఘవ ।
అసితాని ప్రకాంక్షంత్యా మయా దుఃఖపరిక్షయమ్ । 45

తదక్షయం మహద్దుఃఖం నోల్సహే సహితుం చిరమ్ ।
విప్రకారం సపత్నీనామ్ ఏవం జీర్ణాఽపి రాఘవ । 46

అపశ్యంతీ తవ ముఖం పరిపూర్ణశశిప్రభమ్ ।
కృపణా వర్తయిష్యామి కథం కృపణజీవికామ్ । 47

ఉపవాసైశ్చ యోగైశ్చ బహుభిశ్చ పరిశ్రమైః ।
దుఃఖం సంవర్తితో మోఘం త్వం హి దుర్గతయా మయా । 48

స్థిరం తు హృదయం మనో మమేదం యన్న దీర్యతే ।
ప్రావృషీవ మహానద్యాః స్ఫుష్టం కూలం సవాంభసా । 49

మమైవ నూనం మరణం న విద్యతే
న చావకాశోఽస్తి యమక్షయే మమ
య దంతకోఽద్యైవ న మాం జిహీర్షతి
ప్రసహ్య సింహో రుదతీం మృగీమివ । 50

ఇప్పుడు నన్ను సేవించువారును, నాతో ప్రేయముగా మాట్లాడు వారును నీవు (ఇటనుండి అడవులకు) వెళ్లిన పిమ్మట, కైకేయి యొక్క పుత్రుని (భరతుని) జూచి, భయపడి వారు నాతో పలుకుటకును జంకుదురు. (43)

కుమారా! కోపస్వభావముగల కైకేయి ఎల్లప్పుడును దురుసుగా మాటాడుచుండును. అట్టి ఆమెముఖమును నిస్సహాయస్థితిలో నున్న నేను ఎట్లు చూడగలను? (44)

ఓ రాఘవా! నీవు యువరాజునైనచో నాకష్టములు అన్నియు కడలేరునని ఆసించి, నీవు జన్మించినప్పటి (నీ ఉపనయనము జరిగినప్పటి) నుండియు ఈ పదునేడు సంవత్సరములు⁽¹⁾ నిరీక్షించుచువచ్చితిని. (45)

ఓ రఘునందనా! ఇంతవఱకును సవతులసూటిపోటిమాటల వలనకల్గిన దుఃఖకారణముగ నేను మానసికముగా క్రుంగిక్కుశించి యుంటిని. ఇక చిరకాలము వారితరస్కారములవలన కలుగు తీవ్రదుఃఖమును నేనెంతమాత్రము భరింపజాలను. (46)

నిండుచంద్రునివలె అహ్లాదకరమైన నీముఖశోభలను చూడకుండ దీనురాలనై నేను దుఃఖమయమైన జీవితమును ఎట్లుగడువగలను? బహుశ్రమలకోర్చి, ఉపవాసములొనర్చి, దేవతలను ధ్యానించి, ఆరాధించి, నోములునోచి, నిన్నుగని, ప్రేమతో పెంచితిని. నేను దురదృష్టవంతురాలను అగుటవలన నీవు అరణ్యములకు వెళ్లుటతో ఆవియన్నియును వ్యర్థములే యగుచున్నవి. ఇంక నాకు మిగిలియున్నది తీరనిదుఃఖము మాత్రమే. (47-48)

‘వర్షకాలమునందు కుంభవృష్టివలన క్రొత్తనీటిచే పొంగిపోరుచున్న ప్రవాహపుదాటికి మహానదీతటములు తెగిపోవును. కాని ఇంతటి దుర్భరమైన దుఃఖవార్తయొక్క అటుపోట్లకు గుఱియయ్యును నాహృదయముమాత్రము బ్రద్దలగుటలేదు. కనుక నాగుండె గట్టిది.’ - అని నేను తలంచుచున్నాను. (49)

ప్రాణభీతిచే ఏడ్చుచున్నను లేడిని సింహము బలవంతముగా లాగికొనిపోవును. కాని యముడు మాత్రము నాప్రాణములను హరించుకొనిపోవుటకు ఇష్టపడుటలేదు. ఏలనన యమలోకమున గూడ నాకు చోటులేదేమో? కనుక నిజముగా నాకు మరణమే లేనట్లున్నది. (50)

1) ద్విజులకు (బ్రాహ్మణక్షత్రియవైశ్యులకు) బ్రహ్మోపదేశకారణముగ ఉపనయనము రెండవజన్మ, విశ్వామిత్రుడు దశరథునికడకు వచ్చునాటికి శ్రీరాముడు ఊనపోడశవర్షప్రాయుడు. అనగా పదునాఱు సంవత్సరముల లోపు వయస్సువాడు. గర్భిణిదశేష రాజన్యమ్ - అనునది ఉపనయనవిషయమున శాస్త్రోక్తి. అనగా క్షత్రియునకు ‘శిశువు తల్లికడుపున పడినది మొదలుకొని పదునొకొండవ సంవత్సరమున ఉపనయనము చేయవలయును. కావున ‘శ్రీరామునకు యువరాజపట్టాభిషేకము జరుపవలెను’ - అను సంకల్పము (మాతృగర్భస్థకాలమును తగ్గించిన పిమ్మట) ఆయన 27వ ఏట జరిగినది - అనగా ఆయనకు ఉపనయనానంతరము 17 సంవత్సరములకు యువరాజ పట్టాభిషేకమహోత్సవము నిర్వహించుటకు నిర్ణయము జరిగినదన్నమాట. అందువలననే కౌసల్యాదేవి దశ, సప్త, చ వర్షాణి తవ జాతస్య రాఘవ’ అని యన్నది.

స్థిరం హి నూనం హృదయం మమాయసం
 న భిద్యతే యద్భువి నావదీర్యతే |
 అనేన దుఃఖేన చ దేహమర్చితం
 ధ్రువం హ్యకాలే మరణం న విద్యతే | 51

ఇదం తు దుఃఖం యదనర్థకాని మే
 వ్రతాని దానాని చ సంయమాశ్చ హి |
 తపశ్చ తప్తం యదపత్యకారణాత్
 సునిష్ఠలం బీజమివోష్ఠమూషరే | 52

యది హ్యకాలే మరణం స్వయేచ్ఛయా
 లభేత కశ్చిద్గురుదుఃఖకర్మితః |
 గతాహమద్వైవ పరేతసంసదం
 వినా త్వయా భేనురివాత్మజేన వై | 53

అథాపి కిం జీవితమద్య మే వృథా
 త్వయా వినా చంద్రనిభాననప్రభా |
 అనుప్రజిష్యామి వనం త్వయైవ గౌః
 సుదుర్బలా వత్సమివాసుకాంక్షయా | 54

భృశమసుఖమమర్షితా తదా
 బహు విలలాస సమీక్ష్య రాఘవమ్ |
 వ్యసనముపనిశామ్య సా మహత్
 సుతమివ బద్ధమవేక్ష్య కిన్నరీ | 55

దుర్బరమైన ఇంతటి కష్టము వచ్చిపడినను నాహృదయము పగిలిపోవుటలేదు. నేలపై పడిగూడ నాశరీరము ముక్కలు కాలేదు. ఆ రెండును ఇనుముతో చేయబడినవే. కనుక నాకు అకాలమరణములేదనుట నిశ్చయము. (51)

సంతానప్రాప్తికై నేను నోచిన నోములు, చేసిన దానములు, ఒనర్చిన ద్యానాదులు, ఆచరించిన తపస్సులు, ఈ సంఘటన కారణముగా చనిపోవలలో నాటిన విత్తనములవలె నిష్ఫలములైనవి. దూడకు దూరమైనగోవువలె నీకు దూరమైనచో (నియేడబాటునకు గుఱియైనచో) నేను జీవింపజాలను. తీవ్రమైన దుఃఖముల తాకిడికి తట్టుకొనలేని స్థితిలో ఉన్నవాడెవ్వడైనా స్వేచ్ఛగా అకాల మరణమును పొందగల్గినచో నేనును యమలోకమున (మృత్యుముఖమున) చేరియుండెడిదానను. (52-53)

చంద్రునివంటి ముఖకాంతులుగల ఓ కుమారా! స్వేచ్ఛా (అకాల) మరణము నాకు అసంభవము ఐనప్పుడు ఇక నీకు దూరమై (నీవిడబాటునకులోనై) నేను జీవించుటయే వృథా. కావున నాత్పల్య కారణముగా విడిచిపెట్టలేని (దైర్యము పడలిన) గోవు లేగనువలె, నేనును నిన్ననుసరించి, వనములకు వచ్చెదను." (54)

కౌసల్యాదేవి సత్యవ్రతిజ్ఞుడైన (ఇచ్చినమాటతప్పని) శ్రీరాముని గూర్చి, (ఒక్కక్షణము) ఆలోచించెను. రాముడు అరణ్యములకు వెళ్ళినచో ఇక్కడ సపత్నులవలన తనకు ఎదురగు దుఃఖ (క్లిష్ట) పరిస్థితులను సమీక్షించెను. పర్యవసానముగా తనకు సంభవింప నున్న ఆ తీవ్రదుఃఖములకు తాను తట్టుకొనలేనని గ్రహించెను. అట్టిస్థితిలో బంధింపబడిన సుతునిజూచి దుఃఖితయైన కిన్నరప్రీతలె ఆమె బోరుమనుచు మిక్కిలి విలపించెను. (55)

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే అయోధ్యాకాండే వింశస్సర్గః (20)

వాల్మీకీమహర్షినిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి అయోధ్యాకాండమునందు ఇరువదియవసర్గము సమాప్తము

-- * * * --

21. ఇరువదియొకటవసర్గము

'వనములకు వెళ్లవలదు' - అని లక్ష్మణుడును, కౌసల్యాదేవియు శ్రీరాముని ఒత్తిడిచేయుట - 'పితృవాక్య పరిపాలనము పరమధర్మము' అని శ్రీరాముడు వారికి నచ్చజెప్పి, తాను వనములకు వెళ్లుటకే నిశ్చయించుకొనుట.

తథా తు విలపంతీం తాం కౌసల్యాం రామమూతరమ్ |
 ఉవాచ లక్ష్మణో దీనః తత్కాలసదృశం వచః | 1

న రోచతే నుమాప్యేతత్ ఆర్యే! యద్రాఘవో వనమ్ |
 త్యక్త్వా రాజ్యశ్రీయం గచ్ఛేత్ స్త్రియా వాక్యవశంగతః | 2

శ్రీరామజననియైన ఆ కౌసల్యాదేవి ఆ విధముగా సరితపించు చుండగా లక్ష్మణుడు దైన్యముతో సమయోచితముగా ఇట్లు వచించెను. (1)

"ఓ పూజ్యురాలా! అమ్మా! 'ఒక కుటిలాత్మురాలియొక్క మాటలలో చిక్కుకొని, రఘువరుడు రాజ్యాధికారమును త్యజించి, వనములకు వెళ్లుట' నాకును సమ్మతముకాదు. మహారాజా

విపరీతశ్చ వృద్ధశ్చ విషయైశ్చ ప్రధర్మితః ।
 వృషః కిమివ న బ్రూయాత్ చోద్యమానః సమన్మథః । 3

నాస్యాపరాధం పశ్యామి నాపి దోషం తథావిధమ్ ।
 యేన నిర్వాప్యతే రాష్ట్రాత్ వనవాసాయ రాఘవః । 4

న తం పశ్యామ్యహం లోకే పరోక్షమపి యో నరః ।
 స్వమిత్రోఽపి నిరస్తోఽపి యోఽస్య దోషముదాహరేత్ । 5

దేవకల్పమ్ ఋజుం దాంతం రిపూణామపి వత్సలమ్ ।
 ఆవేక్షమాణః కో ధర్మం త్యజేత్ పుత్రమకారణాత్ । 6

తదిదం వచనం రాజుః పునర్బాల్య ముపేయుషః ।
 పుత్రః కో హృదయే కుర్యాత్ రాజపుత్రమనుస్మరన్ । 7

యావదేవ న జానాతి కశ్చిదర్థమిమం నరః ।
 తావదేవ మయా సార్థమ్ ఆత్మస్తం కురు శాసనమ్ । 8

మయా పార్శ్వే సథనుషా తవ గుప్తస్య రాఘవః ।
 కస్యమర్థోఽధికం కర్తుం కృతాంతస్యేవ తిష్ఠతః । 9

నిర్మనుష్యామిమాం కృత్స్నామ్ ఆయోధ్యాం మనుజర్షభః ।
 కరిష్యామి శరైస్తీక్షణైః యది స్థాస్యతి విప్రియే । 10

భరతస్యాథ పక్ష్యో వా యో వాఽస్య హితమిచ్ఛతి ।
 సర్వానేతాన్ వధిష్యామి మృదుర్హి పరిభూయతే । 11

ప్రోత్సాహితోఽయం కైకేయ్యా స దుష్టో యది సః పితా ।
 అమిత్రభూతో నిస్సంగం వధ్యతాం బధ్యతామపి । 12

గురోరప్యవలిప్తస్య కార్యాకార్యమ్ అజానతః ।
 ఉత్పథం ప్రతిపన్నస్య కార్యం భవతి శాసనమ్ । 13

బలమేష కిమాశ్రిత్య హేతుం వా పురుషర్షభః ।
 దాతుమిచ్ఛతి కైకేయ్యై రాజ్యం స్థితమిదం తవ । 14

త్వయా చైవ మయా చైవ కృత్వా వైరమనుత్తమమ్ ।
 కాఽస్య శక్తిః శ్రియం దాతుం భరతాయారిశాసన । 15

వృద్ధుడు, పైగా విషయలోలుడై కామవికారములకు లోనైయున్నవాడు. అందువలన బుద్ధివైపరీత్యమునకు గుఱియైనాడు. ఈ స్థితిలో కైకేయి దుర్బోధలకు వశుడైయున్న ఆ మహారాజు ఇంతకంటే ఏమి మాట్లాడగలడు? శ్రీరాముడు ఈ రాజ్యమునుండి వనములకు పంపబడుటకుగల కారణమేదియు నాకు కనబడుటలేదు. అతడెట్టి రాజద్రోహమునకును ఒడిగట్టలేదు, ఎట్టిఅపరాధమునూ చేయలేదు. రామునియెడ శత్రుభావముగలవానినిగాని, రామునిచే నిరాదరింప (తప్పుచేయుటచే శిక్షింప) బడినవానినిగాని, ఈలోకమున ఎవ్వడైనను 'ఆయనచేసిన దోషము ఇది' అని రామునిపరోక్షమునపైతము పల్కినవానినిగాని నేను ఇంతవఱకును చూడలేదు. (2-5)

శ్రీరాముడు దైవతుల్యుడు, త్రికరణశుద్ధిగలవాడు, (ఋజు వర్తనుడు) ఇంద్రియనిగ్రహముగలవాడు, శత్రువులకును ప్రിയమైనవాడు, ధర్మమూర్తి, ధర్మబుద్ధి గలవాడెవ్వడైనను ఇట్టి గుణవంతుడైన పుత్రుని నిష్కారణముగా త్యజించునా? (6)

మఱల బాల్యమును పొందినవానివలె విచక్షణాజ్ఞానము లేనట్టి రాజయొక్క ఈ మాటను రాజనీతినెఱిగిన ఏ కుమారుడు పాటించును?" (7)

(ఏదేప లక్ష్యణుడు శ్రీరామునితో ఇట్లనెను) "ఓ రఘునందనా! ఈ వనవాసిషయము ఎవ్వరికిని తెలియక ముందే (లోకమున పాక్కకమునుసే) నా సహాయముతో ఈ రాజ్యాధికారమును చేజిక్కించుకొనుము. అన్నా! దనుర్దారిపై నేను నీ ప్రక్కన నిలిచి, నీకు అండగా ఉండగా, యుద్ధసన్నద్ధుడవై మహాకాలునివలె స్థిరముగా నున్న నిన్ను ఎదిరింపగలవాడెవ్వడు? ఓ నరశ్రేష్ఠా! రామా! మనకు వ్యతిరేకముగా ఎవ్వరైనను ఆడ్డవచ్చినచో నా వాడిబాణములచే ఈ ఆయోధ్యను పూర్తిగా నిర్మానుష్యమొనర్చెదను. (8-10)

ఈ విషయమున భరతునిపక్షమునహించువారిని లేక అతని హితముగోరువారిని - అందఱిని మట్టుపెట్టెదను. ఏలనన మేత్తని వారిని అందఱును మొత్తుదురుగదా!" (11)

కైకేయి ప్రేరణకారణముగా మనతండ్రి దుష్టుడై, మనకు శత్రువైనచో అతనిపై మమకారము వీడి (తండ్రియని చూడక) ఆయనను చంపుటగాని, కనీసము బంధించుటగాని చేయవలెను. తండ్రియే (గురువే) యైనను గర్వితుడై యుక్తాయుక్త విచక్షణను కోల్పోయి, పెడదారి పట్టినప్పుడు అతనిని శాసించియే తీరవలెను. (12-13)

ఓ నరోత్తమా! రామా! నీకుచెందిన ఈ రాజ్యమును రాజు ఎవరిబలమును జూచుకొని, ఏ కారణముగా కైకేయికి కట్టబెట్ట జూచుచున్నాడు? (14)

ఓ అరిసూదనా! నీతోడను, నాతోడను ఇంతటి తీవ్రవైరమును బూని, భరతునకు రాజ్యమును అప్పగించుటకు ఈయనకు ఎన్ని గుండెలు?" (15)

1) శ్రీరామునిపైగల ప్రేమకారణముగా లక్ష్యణుడు ఆవేశపూరితుడై ఇట్లు పల్కెను. అంతేగాని ఆయన మాట్లాడవలసినతీరు తెలియనివాడై గాదు, ధర్మమును ఎఱుగనివాడూగాదు. తండ్రిపైనను, భరతునియెడలను ఆదరాభిమానములేనివాడూగాదు.

అనురక్తోఽస్మి భావేన భ్రాతరం దేవి! తత్త్వతః।
సత్యేన ధనుషా చైవ దత్తేనేష్టేన తే శోపే। 16

దీప్తమగ్నిమరణ్యం వా యది రామః ప్రవేక్ష్యతి।
ప్రవిష్టం తత్ర మాం దేవి! త్వం పూర్వమవధారయ। 17

హరామి వీర్యాద్దుఃఖం తే తమస్సూర్య ఇవోదితః।
దేవీ పశ్యతు మే వీర్యం రాఘవశ్చైవ పశ్యతు। 18

ఏతత్తు వచనం శ్రుత్వా లక్ష్మణస్య మహాత్మనః।
ఉవాచ రామం కౌసల్యా రుదంతీ శోకలాంసా। 19

భ్రాతు స్తే వదతః పుత్ర! లక్ష్మణస్య శ్రుతం త్వయా।
యదత్రానంతరం కార్యం కురుష్వ యది రోచతే। 20

న చాధర్మ్యం వచః శ్రుత్వా సపత్న్యా మమ భాషితమ్।
విహాయ శోకసంతప్తాం గంతుమర్హసి మామితః। 21

ధర్మజ్ఞ! యది ధర్మిష్ఠో ధర్మం చరితుమిచ్ఛసి।
శుశ్రూష మామిహస్థస్త్వం చర ధర్మమనుత్తమమ్। 22

శుశ్రూషుర్జననీం పుత్ర! స్వగృహే నియతో వసన్।
పరేణ తపసా యుక్తః కాశ్యపస్త్రిదివం గతః। 23

యతైవ రాజా పూజ్యస్తే గౌరవేణ తథాహ్యామ్।
త్వాం నాహమనుజానామి న గంతవ్యమితో వనమ్। 24

త్వద్వియోగాన్న మే కార్యం జీవితేన సుఖేన వా।
త్వయా సహ మమ శ్రేయః తృణానామపి భక్షణమ్। 25

యది త్వం యాస్యసి వనం త్యక్త్వా మాం శోకలాంసాం।
అహం ప్రాయమిహాశిష్యే న హి శఙ్కామి జీవితమ్। 26

(మఱల లక్ష్మణుడు కౌసల్యతో ఇట్లునుడివెను.) “ఓ తల్లీ! అన్నయగు శ్రీరామునియెడ నిజముగా నాకు గల ప్రేమ అసారము. అతడు నాకు ప్రాణతుల్యుడు. నా ధనుస్సునైనను, దాన ధర్మములు, దైవసేవలు మొదలగు పవిత్ర కార్యములమీదను ‘ఓట్టుపెట్టుకొని’ చెప్పుచున్నాను. (16)

అమ్మా! ప్రజ్వలించుచున్న అగ్నిలోగాని, మహారణ్యములో గాని ప్రవేశించుటకు శ్రీరాముడు సిద్ధమైనచో ఆయనకంటె ముందుగనే అందునేనుందును. ఈ మాట ముమ్మాటికిని నిజమని నమ్ముము. (17)

ఓ జననీ! ఉదయించుచున్న సూర్యుడు చీకట్లను రూపుమాపునట్లు నేను నా శక్తిసామర్థ్యములతో నీ దుఃఖమును తొలగింతును. నీవును, శ్రీరాముడును నా పరాక్రమమును చూతురుగాక.” (18)

మహాత్ముడును, రామభక్తితత్పరుడునువన లక్ష్మణుడు పలికిన ఈ మాటలను వినిన పిన్నుట కౌసల్యాదేవి అంతులేని శోకముతో ఏడ్చుచు శ్రీరామునితో ఇట్లనెను. (19)

“కుమారా! నీతమ్ముడైన లక్ష్మణుడు పలికిన మాటలను అన్నింటిని నీవును వింటివిగదా! ఇక ఆనంతరకార్యమును నీయిష్టానుసారముగా నడిపింపుము. (20)

నాయనా! నాసవతియగు కైకేయి పలికిన ఆధర్మవచనములను విని, శోకమున మునిగియున్న నన్ను ఇచట విడిచి, నీవు (అరణ్యములకు) వెళ్లుట యుక్తముగాదు. (21)

కుమారా! నీవు ధర్మములను బాగుగా ఎఱిగినవాడవు. ధర్మమూర్తివి. నీవు ధర్మమును ఆచరింపదలచినచో ఇచటనే యుండి నన్ను సేవింపుము. ఆ విధముగా మాతృసేవారూపమున⁽¹⁾ ఉత్తమ ధర్మమును ఆచరింపుము. (22)

నాయనా! కశ్యపునిపుత్రులలో ఒకడు ఇంటనేయుండి, నియమనిష్ఠాజీవనుడై, ‘మాతృసేవ’ యనెడి మహాతపస్సును జేసి, తత్ఫలితముగా సద్గతినిపొందెను. (23)

మహారాజా గౌరవపూర్వకముగా నీకు పూజ్యుడైనట్లే నీ తల్లిదైన నేనును నీకు పూజ్యురాలను. నీ వనవాసమునకు నేను అనుమతింపను. కనుక నీవు వనములకు వెళ్లదగదు. (24)

రామా! నీవు నా కనులయెదుట లేనప్పుడు నాకు సుఖమెక్కడిది? ఆ స్థితిలో నేను జీవించియుండవలసిన పనియేమి? నీతోగూడి నేనును వనములలో కందమూలములను భక్షించుచు కాలము గడుపుటయే నాకు మేలు. (25)

శోకముతో కుమిలిపోవుచున్న నన్ను విడిచి, నీవు వనములకు వెళ్లినచో నేను ప్రాయోపవేశము చేసెదను. ఏలనన నీవిచట లేనిచో నేను జీవించియుండజాలను. (26)

1) ‘పితృమాతాగరియసీ’ - లోకములో అందఱికంటెను తల్లియే పూజ్యురాలు.

తత స్త్వం ప్రాప్యసే పుత్ర! నిరయం లోకవిశ్రుతమ్ ।
బ్రహ్మహత్యామివాధర్మాత్ సముద్రస్సరితాం పతిః । 27

విలపంతీం తథా దీనాం కౌసల్యాం జననీం తతః ।
ఉవాచ రామో ధర్మాత్మా వచనం ధర్మసంహితమ్ । 28

నాస్తి శక్తిః పితుర్వాక్యం సమతిక్రమితుం మను ।
ప్రసాదయే త్వాం శిరసా గంతుమిచ్ఛామ్యహం వనమ్ । 29

ఋషీణా చ పితుర్వాక్యం కుర్వతా వ్రతచారిణా ।
గౌర్వతా జానతా ధర్మం కందునాఽపి విపశ్చితా । 30

అస్మాకం చ కులే పూర్వం సగరస్యాజ్ఞయా పితుః ।
ఖనద్భిః సాగరైర్భూమిమ్ అవాప్తః సుమహాన్ వధః । 31

జామదగ్న్యేన రామేణ రేణుకా జననీ స్వయమ్ ।
కృత్వా పరశునారఽణ్యే పితుర్వచనకారిణా । 32

ఏతైరన్యైశ్చ బహుభిః దేవి! దేవసమైః కృతమ్ ।
పితుర్వచనమక్లీబం కరిష్యామి పితుర్హితమ్ । 33

న ఖల్వేతన్మమైకేన క్రియతే పితృశాసనమ్ ।
ఏతైరపి కృతం దేవి! యే మయా తవ కీర్తితాః । 34

నాహం ధర్మమపూర్వం తే ప్రతికూలం ప్రవర్తయే ।
పూర్వైరయమభిప్రేతో గతో మార్గోఽనుగమ్యతే । 35

తదేతత్తు మయా కార్యం క్రియతే భువి నాన్యథా ।
పితుర్హి వచనం కుర్వన్ న కశ్చిన్నామ హీయతే । 36

కుమారా! తల్లికి దుఃఖము కలిగించుటద్వారా అధర్మమును ఆచరించి, నదీనాథుడైన సముద్రుడు లోకప్రసిద్ధమైన బ్రహ్మహత్య వలన కలుగు నరకయాతనకు గుఱియయ్యెను. ⁽¹⁾ నీవును నన్ను దుఃఖములపాలు చేసి అరణ్యములకు వెళ్లినచో సముద్రునివలె నీకును దుఃఖములు సంభవించును." (27)

ఆ విధముగా కౌసల్యామాత దైన్యముతో విలపించుచుండగా ధర్మాత్ముడైన శ్రీరాముడు ధర్మబద్ధముగా ఆమెతో ఇట్లు నుడివెను. (28)

"అమ్మా! తండ్రి ఆజ్ఞను జవదాటుటకు నేను అశక్తుడను. శిరసా నీకు ప్రణమిల్లుచున్నాను. నేను వనములకు వెళ్లుటకే సిద్ధముగా ఉన్నాను. దయతో అనుమతింపుము. 'కందుడు' అను మహర్షి గొప్పవిద్వాంసుడు, వ్రతదీక్షాదక్షుడు, ధర్మ రహస్యములను బాగుగా ఎఱిగినవాడు. ఇనను తండ్రియాజ్ఞను తలదాల్చి గోహత్యను గావించెను. (నా వనవాసము తండ్రి యాజ్ఞగదా!) (29-30)

పూర్వము మనవంశమునకే చెందిన సగరునిపుత్రులైన సాగరులు తమతండ్రిఆనతిని అనుసరించి భూమిని త్రవ్వచు మృత్యువుపాలైరి. (శిరోధార్యమైన తండ్రియాజ్ఞను పాటించుటకై వారు ప్రాణములను ఆహుతియొనర్చిన పుణ్యమూర్తులు) (31)

జమదగ్నికుమారుడైన పరశురాముడు తండ్రియానతి మేరకు తనతల్లియైన రేణుకాదేవిశిరమును అరణ్యమునందు స్వయముగా గండ్రగొడ్డలితో ఖండించెను (నఱకివేసెను) అంతేగాదు వీరినలనే దైవతుల్యులైన (ధర్మజ్ఞులైన) తదితరులు పెక్కుమంది తండ్రులజ్ఞులను అనుసరించి నడచుకొనిరి. పిత్రాజ్ఞ కాదనరానిది. కావున మా పితృపాదుల తృప్తికై (హితమునకై) నేను వనములకేగెదను. (32-33)

అమ్మా! తండ్రియాజ్ఞ యెట్టిదైనను దానిని పరిపాలించు వారిలో కేవలము నేకొక్కడను మాత్రమేగాదు, నేను పేర్కొనిన ఈ మహాత్ములందఱును గలరు. (34)

తల్లీ! నేను అనుసరించుచున్న ఈ పద్ధతి పూర్వులు ఆచరింపనిదియూ గాదు, పూర్వపారమునకు విరుద్ధమూగాదు. నీమాటను కాదనుటయూగాదు-ధర్మాత్ములైన ప్రాచీనులందఱును దీనిని అంగీకరించిరి. వారిమార్గమునే నేనును అనుసరించు చున్నాను. (35)

జననీ! ఈ లోకమున ప్రతివ్యక్తియు పితృవాక్యసరిపాలన చేసియేతీరవలెను. అందులకు విరుద్ధముగా నేనేమియును చేయుటలేదు. తండ్రిమాటను శిరసావహించిన వాడెవ్వడును ధర్మమునుండి పతనము కాదు." (36)

1) ఒకానొక కల్పమునందు సముద్రుడు తనతల్లిని దుఃఖములపాలుచేసెను. అతడు ఈ అధర్మకార్యమును ఆచరించినందువలన 'పిప్పలాదుడు' - అను మహర్షి సముద్రుని శిక్షించుటకై ఆతనిపై ఒక 'కృత్య'ను ప్రయోగించెను. దానివలన సముద్రుడు నరకయాతనలను అనుభవింపవలసి వచ్చెను.

తామేవముక్త్యా జననీం లక్ష్మణం పునరబ్రవీత్,
వాక్యం వాక్యవిదాం శ్రేష్ఠః శ్రేష్ఠః సర్వధనుష్మతామ్ | 37

తవ లక్ష్మణ! జానామి మయి స్నేహమనుత్తమమ్,
విక్రమం చైవ సత్త్వం చ తేజశ్చ సుదురాసదమ్ | 38

మమ మాతుర్మహద్దుఃఖమ్ అతులం శుభలక్షణా!
అభిప్రాయమవిజ్ఞాయ సత్యస్య చ శమస్య చ | 39

ధర్మో హి పరమో లోకే ధర్మే సత్యం ప్రతిష్ఠితమ్,
ధర్మసంశ్రితమేతచ్చ పితుర్వచనముత్తమమ్ | 40

సంశ్రుత్య చ పితుర్వాక్యం మాతుర్వా బ్రాహ్మణస్య వా,
న కర్తవ్యం వృథా వీర! ధర్మమాశ్రిత్య తిష్ఠతా | 41

సోఽహం న శక్యోమి పితుః నియోగమతివర్తితుమ్,
పితుర్ద్వితచనాద్వీర! కైకేయ్యాఽహం ప్రచోదితః | 42

తదేతాం విస్మజానార్యాం క్షత్రధర్మాశ్రితాం మతిమ్,
ధర్మమాశ్రయ మా తైక్ష్యం మద్భుద్ధిరనుగమ్యతామ్ | 43

తమేవముక్త్యా సాహార్దాత్ భ్రాతరం లక్ష్మణాగ్రజః,
ఉవాచ భూయః కౌసల్యాం ప్రాంజలిః శిరసా నతః | 44

అనుమన్యస్య మాం దేవి! గమిష్యంతమితో వనమ్,
శాపితాఽసి మమ ప్రాణైః కురు స్వస్త్వయనాని మే | 45

తీర్థప్రతిజ్ఞశ్చ వనాత్ పునరేష్యామ్యహం పురీమ్,
యయాతిరివ రాజర్షిః పురా హిత్వా పునర్దివమ్ | 46

శోకః సంధార్యతాం మాతః హృదయే సాధు మా శుచః,
వనవాసాదిహైష్యామి పునః కృత్వా పితుర్వచః | 47

త్వయా మయా చ వైదేహ్యో లక్ష్మణేన సుమిత్రయా,
పితుర్నియోగే స్థితవ్యమ్ ఏష ధర్మః సనాతనః | 48

ధనుర్ధారులందఱిలో అగ్రేనరుడును, సముచితముగా మాట్లాడుటలో కుశలుడును ఐన శ్రీరాముడు తన తల్లితో ఇట్లు నుడివిన పిమ్మట లక్ష్మణునితో ఈ విధముగా పలికెను. (37)

"నాయనా! లక్ష్మణా! నాపై నీకు గల ప్రేమ అపారము. నీ బలపరాక్రమములు నిరుపమానములు, నీ తేజస్సు తిరుగులేనిది. నీటన్నింటినీ నేను ఎఱుగుదును. శుభలక్షణములుగల ఓ సోదరా! నామీది ప్రేమకారణముగా మాతృమూర్తి నా సత్యనిష్ఠను, చిత్తస్థైర్యమును విస్మరించి, ఆమె అంతులేనిదుఃఖమునకు లోనగు చున్నది. కాని వాటినన్నింటినీ ఎఱింగియు నీవును ఇట్లు పలుకుచుంటివేల? (38-39)

లోకమున పురుషార్థములలో ధర్మము అగ్రగణ్యము (ప్రధానము) సత్యమునకు ధర్మమే ఆధారము. అత్యుత్తమమైన ఈ పిత్రాజ్ఞ ధర్మసమ్మతమైనది. (40)

ధర్మనిరతుడైనవాడెవ్వడైనను తండ్రి, తల్లి, బ్రాహ్మణుడు ఆదేశించిన పిమ్మట వారిఆదేశమును పాటించియే తీరవలెను. (41)

ధర్మబద్ధుడైన నేను తండ్రియాజ్ఞను జవదాటజాలను. ఓ వీరా! మనతండ్రి చేసిన వాగ్దానమును అనుసరించియే కైకేయి నాకు వనవాసమును విధించినది. ధర్మమునకు విరుద్ధమైన దుష్ట రాజనీతిని ("తండ్రిని వధించియైనను రాజ్యాధికారమును పొందవలెను"-అను క్రూరమార్గమును) వీడుము. తీవ్రతను మాని ధర్మమును ఆశ్రయింపుము. నేను చెప్పిన ధర్మమార్గమును గ్రహింపుము." (42-43)

శ్రీరాముడు తమ్ముడైన లక్ష్మణునితో వాత్సల్యపూర్వకముగా ఇట్లు వచించిన పిమ్మట అతడు కౌసల్యామాతకు శిరసువంచి ప్రణమిల్లి, అంజలి పుటించి మఱల ఇట్లు నుడివెను. (44)

"తల్లీ! నాప్రాణములపై ఆన. నేను వనములకు వెళ్లుట తథ్యము. అందులకు నన్ను అనుమతింపుము. నాకు శుభాశీస్సులను ప్రసాదింపుము. (45)

యయాతి స్వర్గమును వీడి, మఱల స్వర్గమును జేరినట్లు నా ప్రతిజ్ఞను నెఱవేర్చుకొని, (పదునాలుగు సంవత్సరముల పాటు వనవాసమును ముగించుకొని) నేను తిరిగి అయోధ్యకు వచ్చెదను. (46)

ఓ జననీ! నీ హృదయమునుండి శోకమును పూర్తిగా తొలగింపుము. (శోకమును త్యజించి నిగ్రహముతోనుండుము.) ఇక ఏ మాత్రము దుఃఖింపకుము. ఏలనన తండ్రి ఆజ్ఞానుసారము వనవాసమును ముగించుకొని, అచటినుండి మఱల నేను అయోధ్యకు వచ్చెదను. (47)

తల్లీ! నీవును, నేనును, వైదేహియు, లక్ష్మణుడును, తల్లి సుమిత్రాదేవియు తండ్రిగారి ఆజ్ఞను తలచాల్సినవారమే. 'ఇదియే సనాతన ధర్మము'. (48)

అంబ! సంహృత్య సంభారాన్ దుఃఖం హృది నిగృహ్య చ |
వనవాసకృతా బుద్ధిః మమ ధర్మ్యాఽనువర్త్యతామ్ | 49

వీతద్యచస్తస్య నిశమ్య మాతా
సుధర్మ్యమవ్యగ్రమవిక్లబం చ |
మృతేవ సంజ్ఞాం ప్రతిలభ్య దేవీ
సమీక్ష్య రామం పునరిత్యువాచ | 50

యతైవ తే పుత్ర! పితా తథాఽహం
గురుస్త్వధర్మేణ సుహృత్తయా చ |
న త్వాఽనుజానామి న మాం విహాయ
సుదుఃఖితామర్హసి గంతుమేవమ్ | 51

కిం జీవితేనేహ వినా త్వయా మే
లోకేన వా కిం స్వధయాఽమృతేన |
శ్రేయో ముహూర్తం తవ సన్నిధానం
మమేహ కృత్స్నాదపి జీవలోకాత్ | 52

నరైరివోల్కాభిరపోహ్యమానో
మహాగజోఽధ్వానమనుప్రవిష్టః |
భూయః ప్రజన్వాం విలాపమేనం
నిశమ్య రామః కరుణం జనన్యః | 53

స మాతరం చైవ విసంజ్ఞకల్పామ్
ఆర్తం చ సౌమిత్రిమభిప్రతప్తమ్ |
ధర్మే స్థితో ధర్మ్యమువాచ వాక్యం
యథా స ఏవార్హతి తత్ర వక్తుమ్ | 54

అహం హి తే లక్ష్మణ! నిత్యమేవ
జానామి భక్తీంచ పరాక్రమం చ |
మమ త్వభిప్రాయమసన్నిరీక్ష్య
మాత్రా సహాభ్యర్హసి మాం సుదుఃఖమ్ | 55

ధర్మార్థకామాః ఖలు తాత! లోకే
సమీక్షితా ధర్మఫలోదయేషు |
తే తత్ర సర్వే స్యురసంశయం మే
భార్యేవ వశ్యాఽభిమతా సుపుత్రా | 56

అమ్మా! పట్టాభిషేకద్రవ్యములను దూరమొనర్చుము. హృదయము నందలి దుఃఖమును నిగ్రహించుకొనుము. ధర్మసమ్మతమైన నా వనవాసనిశ్చయమును ఆమోదించుము. నన్ను ఆశీర్వదించుము." రాముడు ఏమాత్రము వ్యాకులపాటులేక, దృఢనిశ్చయముతో ధర్మసమ్మతముగా పలుకగా, అతని వచనములను సావధానముగా వినిన పిమ్మట కొసల్యామాత పూర్తిగా స్పృహలోనికి వచ్చెను. అప్పుడామె రామునినైపు చూచి అతనితో మఱల ఇట్లు వచించెను. (49-50)

"కుమారా! స్వధర్మమునుబట్టియు, సాహర్షమును (ప్రేమాదరములను) అనుసరించియు నీకు నీ తండ్రివలె నేనును ఆదరణీయురాలను. నీ వనవాసగమనమునకు నేను అనుమతించను. దుఃఖమున మునిగి యున్న నన్ను ఈ విధముగా వదలివెళ్లుట నీకు తగదు. (51)

నాయనా! శ్రీరామా! నీవు నా యెదుట లేనప్పుడు నాకు ఈ జీవితముతో గాని, స్వజనులతోగాని ఏమి ప్రయోజనము? పితృలోకమున ప్రాప్తించు స్వధతోగాని, స్వర్గప్రాప్తివలన లభించు అమృతముతోగాని ఏమి లాభము? (ఇహపరలోకసౌఖ్యములతో నాకు పనిలేదు) సమస్తప్రాణికోటివలనను, రాజ్యసంపదలచేత లభించు సర్వసుఖములకంటెను క్షణకాలమైనను నీవు నా కడ నుండుట మిక్కిలి ఆనందదాయకము." (52)

కారడవులలో వేటగాండ్రు తమ సాధనములతో అడ్డగించు చున్నను ఒక మహాగజము తాను వెళ్లుచున్నమార్గమును విడువక పురోగమించుచున్నట్లు, శ్రీరాముడు తల్లియొక్క కరుణాపూరిత విలాపవచనములను వినియు, తనదృఢసంకల్పమును ఏమాత్రము వీడలేదు. (53)

ధర్మనిష్ఠాపరుడైన ఆ రాముడు నిస్పృహకులొనైయున్న తల్లి తోడను, ఆర్తితో మిక్కిలి పరితపించుచున్న లక్ష్మణునితోడను ఇట్లు ధర్మవచనములను పలికెను. ఆ పలికినతీరు స్థితప్రజ్ఞుడైన శ్రీరామునకే చెల్లును. (54)

"ఓ లక్ష్మణా! అనుక్షణము నీవు నాయెడ కలిగియుండు భక్తిప్రపత్తులను, నీ పరాక్రమమును నేను ఎఱుగుదును. నా అభిప్రాయమును (నా మాటల ఆంతరార్థమును) సరిగా గ్రహింపక నీవును (నా) తల్లివలె నాకు ఎందుకు వ్యధ కల్గించుచున్నావు? (55)

నాయనా! లక్ష్మణా! ధర్మార్థకామఫలములన్నియును ధర్మమును ఆచరించుటవలననే సిద్ధించును. ఇందు సంశయములేదు. ధర్మము ధర్మపత్నినంటిది. అనుకూలవతియైన భార్యవలన ధర్మార్థకామములు మూడును నెఱవేఱును. అమె ధర్మపత్నిగా అతిధిసత్కారములు మొదలగు ధర్మకార్యచరణములకు తోడ్పడును. ప్రియపత్నిగా ఆయన కోరికలను ఈడేర్చును. పుత్రవతియై ఉత్తమలోక ప్రాప్తికి సాధకురాలగును. (56)

యస్మింస్తు సర్వే స్యురసన్నివిష్టా
ధర్మో యతః స్యాత్ తదుపక్రమేత
ద్వేష్యో భవత్యర్థపరో హి లోకే
కామాత్మతా ఖల్వపి న ప్రశస్తా

57

గురుశ్చ రాజా చ పితౌచ వృద్ధః
క్రోధాత్ ప్రహర్షాద్యది వాఽపి కామాత్
యద్వాదిశేత్ కార్యమవేక్ష్య ధర్మం
కస్తన్న కుర్యాదన్యశంసవృత్తిః

58

స చై న శక్నోమి పితుః ప్రతిజ్ఞామ్
ఇమామకర్తుం సకలాం యథావత్
సహ్యవయోస్తాత గురుర్నియోగే
దేవ్యాశ్చ భర్తా న గతిస్స ధర్మః

59

తస్మిన్ పునర్జీవతి ధర్మరాజే
విశేషతః స్వే పథి వర్తమానే
దేవీ మయా సార్థమితోఽపగచ్ఛేత్
కథంస్విదన్యా విధవేవ నారీ

60

సా మాఽనుమన్యస్య వనం ప్రజంతం
కురుష్వ నః స్వస్త్వయనాని దేవి!
యథా సమాప్తే పునరావ్రజేయం
యథా హి సత్యేన పునర్యయాతిః

61

యశో హ్యహం కేవలరాజ్యకారణాత్
న పృష్టతః కర్తుమలం మహోదయమ్
అదీర్ఘకాలేన తు దేవి! జీవితే
వృణేఽవరామద్య మహీమధర్మతః

62

ప్రసాదయన్ నరవృషభస్సమాతరం
పరాక్రమాజ్జిగమిషురేవ దండకాన్
అథామజం భృశమనుశాస్య దర్శనం
చకార తాం హృది జననీం ప్రదక్షిణమ్

63

ధర్మార్థకామఫలములు అభిలషణీయములే - కాని అవి ధర్మవిరుద్ధములైనపుడు వాటిని పరిత్యజింపవలెను. కేవలము అర్థపరాయణము (ధనార్జనకై ప్రాకులాడుట) ద్వేషింపదగినది. అట్లే కామాతురత్వము నిందార్హము. కావున ధర్మపరమైన కార్యమునే ఆచరింపవలెను. (57)

మహారాజా మనకంటెను పెద్దవాడు. (జ్ఞానవృద్ధుడు వయోవృద్ధుడు). పైగా అతడు మనకు తండ్రి, అంతేగాదు గురువు గూడ. కావున అతడు మనకు మాన్యుడు. ఆయన క్రోధమువలన గాని, సంతోషాతిరేకముచేగాని, కామప్రవృత్తిచేగాని ఆదేశించిన కార్యము అది ఎట్టిదైనను దానిని మనము ఆచరింపవలసినదే. అట్లు చేయకుండుట అధర్మము, మహాదోషము. (58)

అట్టి నేను (ధర్మాచరణమునకు కట్టుబడిన నేను) 'భరతుని పట్టాభిషేకము, నావనవాసము' అను వరదానరూపమైన తండ్రిగారిప్రతిజ్ఞను అతిక్రమించుటకు ఆశక్తుడను. అనగా వారి ప్రతిజ్ఞను తప్పక ఆచరింతును. ఆయన నాకును, భరతునకును, కౌసల్యామాతకును (మన అందఱికిని) ప్రభువు, గతి, కనుక ఆయనఆజ్ఞ మనకు శిరోధార్యము. (59)

ధర్మాత్ముడైన దశరథమహారాజు జీవించియు యున్నాడు. విశేషించి ఆయన తనధర్మమార్గమున ప్రవర్తించుచున్నాడు. ఇట్టి పరిస్థితిలో భర్తలేని ఒక సాధారణస్త్రీవలె ఆమె నాతోగూడి ఇచటినుండి వనములకు వచ్చుట ఎట్లు సంభవము?" (60)

"అమ్మా! సునుంగలివి, పతిసేవాపరాయణపు ఐన నీవు నావనగమనమునకు అనుమతింపుము. మాకు శుభాశీస్సులను ఇమ్ము. నావనవాసదీక్ష ముగియగనే యయాతి తన సత్యప్రభావముచే మఱల స్వర్గమునకు చేరినట్లు నేను ఆయోధ్యకు రాగలను. (61)

మాతా! కేవలము రాజ్యాధికారముకొఱకు మహాఫలస్వరూపమైన కీర్తిప్రతిష్ఠలను పోగొట్టుకొనజాలను. జీవితము క్షణికము. ధర్మము శాశ్వతము. అందువలన నేడు అధర్మమార్గమున తుచ్చమైన ఈ రాజ్యమును నేను కోరను". (62)

నరశ్రేష్ఠుడైన శ్రీరాముడు దండకారణ్యములకు వెళ్లుటకే నిశ్చయించుకొనినవాడై నిబ్బరముతో తల్లిని ప్రసన్నురాలినిగా జేసికొనుచు, ధర్మస్వరూపమును, దానిరహస్యములను తల్లికిని, లక్ష్మణునకును, విపులముగా వివరించెను. పిదప అతడు తన హృదయమునందే తల్లికి ప్రణామములు చెల్లించెను. (63)

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే అయోధ్యాకాండే ఏకవింశస్సర్గః (21)

వాల్మీకిమహర్షినిరచితమైన ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి అయోధ్యాకాండమునందు ఇరువదిఒకటవసర్గము సమాప్తము

22. ఇరువదిరెండవసర్గము

'యువరాజు పట్టాభిషేకము ఆగిపోవుట - వనవాసము ప్రాప్తించుట - అనునవి దైవికములే - ఈ రెండును నాకు సమానములే' అని శ్రీరాముడు లక్ష్మణునితో పలుకుట - మఱియు కైకేయియెడ గౌరవభావమును ప్రకటించుట.

అథ తం వ్యథయా దీనం సవిశేషమమర్చితమ్ ।
శ్వసంతమివ నాగేంద్రం రోషవిస్ఫారితేక్షణమ్ । 1

అసాద్య రామః సౌమిత్రిం సుహృదం భ్రాతరం ప్రీయమ్ ।
ఉవాచేదం సదైర్యేణ ధారయన్ సత్త్వమాత్మవాన్ । 2

నిగృహ్య రోషం శోకం చ దైర్యమాశ్రిత్య కేవలమ్ ।
అవమానం నిరస్యేమం గృహీత్వా హర్షముత్తమమ్ । 3

ఉపక్లుప్తం హి యత్కించిత్ అభిషేకార్థమద్య మే ।
సర్వం విసర్జయ శీఘ్రం కురు కార్యం నిరత్యయమ్ । 4

సౌమిత్రే! యోఽభిషేకార్థే మమ సంభారసంభ్రమః ।
అభిషేకనివృత్త్యర్థే సోఽస్తుసంభారసంభ్రమః । 5

యస్యా మదభిషేకార్థే మానసం పరితప్యతే ।
మాతా మే సా యథా వ స్యాత్ సవిశంకా తథా కురు । 6

తస్యః శంకామయం దుఃఖం ముహూర్తమపి నోత్సహే ।
మనసి ప్రతిసంజాతం సౌమిత్రేఽహముపేక్షితుమ్ । 7

న బుద్ధిపూర్వం నాబుద్ధం స్మరామిహ కదాచన ।
మాతృణాం వా పితృర్వాహం కృతమల్పం చ విప్రీయమ్ । 8

సత్యః సత్యాభిసంధశ్చ నిత్యం సత్యపరాక్రమః ।
పరలోకభయాద్భీతో నిర్భయోఽస్తు పితా మమ । 9

తస్యాఽపి హి భవేదస్మిన్ కర్మణ్యప్రతిసంహృతే ।
సత్యం నేతి మనస్తాపః తస్య తాపస్తపేచ్ఛ మామ్ । 10

శ్రీరాముని యువరాజుపట్టాభిషేకమునకు విష్ణుము ఏర్పడిన కారణముగా సౌమిత్రి మానసికవ్యధతో దైర్యము వహించియుండెను. అతడు అసహనముతో ఊగిపోవుచుండెను. మహాసర్పమువలె బుసలుకొట్టుచుండెను. రోషముతో అతనికనులు ఎఱుపెక్కినను. అట్టి లక్ష్మణుని దఱిజేరి, మనోనిగ్రహముగల శ్రీరాముడు దైర్యము వహించి, ఏ విధముగను తొణకక బెణకక, తనకు ప్రేమపాత్రుడైన అనుంగుతమ్మునితో ఇట్లు నుడివెను. (1-2)

"సోదరా! లక్ష్మణా! తండ్రిగారిపైగల రోషమును, నావనగమన కారణముగా నీలో పెల్లుబికిన శోకమును విడనాడుము. దైర్యమును వహింపుము. జరిగిన సంఘటలను అవమానముగా బావింపకుము. సత్యపరిపాలనతో తండ్రిని తరింపజేయుదుమని సంతోషమును పొందుము. నేడు నా రాజ్యాభిషేకనిమిత్తమై సిద్ధపఱచబడిన సానుగ్రహిని వెంటనే తొలగింపుము. నా ప్రయాణమునకు ఎట్టి ఆటంకములును లేకుండ చూడుము. (3-4)

నాయనా! సౌమిత్రీ! ఇంతవఱకును రాజ్యాభిషేకనిర్వహణకై సాధనసానుగ్రహిని సమకూర్చుటలో సాటిలేని ఉత్సాహమును చూపితివి. ఇప్పుడు నా వనగమనమునకై ఏర్పాట్లు చేయుటలోగూడ అట్టియుత్సాహమునే ప్రదర్శింపుము. (5)

సోదరా! నా రాజ్యాభిషేకవిషయమున కైకేయిమాతయుక్క మనస్సులోని పరితాపమును తొలగించుచు, ఆమెలో ఎట్టి సందేహము,⁽¹⁾ ఏచారము లేకుండునట్లు చేయుము. మనస్సులోని శంకలకారణముగా ఆమె దుఃఖపడుటను నేను ఒక్కక్షణముగూడ సహించలేను, ఉపేక్షింపజాలను. (6-7)

బుద్ధిపూర్వకముగాగాని, తెలియకగాని తల్లులకైనను, తండ్రికైనను ఏ విధముగను ఎప్పుడైనను రవ్వంత అప్రియమును సైతము చేసియొలుగును. (8)

పరలోకభీతికలవాడైన నాతండ్రి ఆడినమాటతప్పనివాడై, అమోఘపరాక్రమశాలియై, సత్యవచనుడగుటచే నిర్భయముగా జీవించుచుండుగాక. (9)

ఈ పట్టాభిషేకకార్యము ఆగిపోకయున్నచో కైకేయికి తానిచ్చిన వాగ్దానము (తన సత్యప్రతిజ్ఞ) భంగమైనదని దశరథమహారాజునకు మనస్తాపము కలుగును. ఆయన పరితాపము వన్ను తపింపజేయును.

1) (i) రాముడు తండ్రి ఇచ్చిన వరదానములకు కట్టుబడియుండునో, లేదో? అని కైకేయిమనస్సున శంక-ఆకారణముగా భరతునియువరాజు పట్టాభిషేకము జరుగునో? జరుగదో? అని ఆమెకు దుఃఖము - 'ఈ శంకాదుఃఖములకు చోటులేకుండా చేయుము' - అని లక్ష్మణునకు రాముని సూచన. (ii) భరతుడు యువరాజైనచో నాగతియేమగునో యని కౌసల్యాదేవిమనస్సులో శంక, -వనవాసమున రాముడు కష్టములు అనుభవింపనున్నందులకును, పుత్రునియెడబాటునకును ఆ తల్లికి దుఃఖము-కౌసల్యకు ఎదురుకాసున్న ఆ శంకా కారణముగను దుఃఖములను తొలగింపుమని సౌమిత్రీకి శ్రీరాముని హితబోధ.

అభిషేకవిధానం తు తస్మాత్ సంహృత్య లక్షణాః ।
అన్యగేవాహమిచ్ఛామి వనం గంతుమితః పునః ॥ 11

మమ ప్రవ్రాజనాదద్య కృతకృత్యా నృపాత్మజాః ।
సుతం భరతమవ్యగ్రమ్ అభిషేచయితా తతః ॥ 12

మయి చీరాజినధరే జటామండలధారిణిః ।
గతేఽరణ్యం చ కైకేయ్యా భవిష్యతి మనస్సుఖమ్ ॥ 13

బుద్ధిః ప్రణీతా యేనేయం మనశ్చ సుసమాహితమ్ ।
తం తు నార్హామి సంక్షేప్తం ప్రవ్రజిష్యామి మా చిరమ్ ॥ 14

కృతాంతస్త్వేవ సామిత్రే! ద్రష్టవ్యో మత్ప్రవాసనే ।
రాజ్యస్య చ వితిర్లస్య పునరేవ నివర్తనే ॥ 15

కైకేయ్యాః ప్రతిపత్తిర్ని కథం స్యాన్మమ పీడనే ।
యది భావో న దైవోఽయం కృతాంతవిహితో భవేత్ ॥ 16

జానాసి హి యథా సౌమ్య న మాతృమ మమాంతరమ్ ।
భూతపూర్వం విశేషో వా తస్యా మయి సుతేఽపి వా ॥ 17

సోఽభిషేకనివృత్త్యర్థైః ప్రవాసార్థైశ్చ దుర్వచైః ।
ఉగ్రైర్వాక్యైరహం తస్యా నాన్యదైవాత్ సమర్థయే ॥ 18

కథం ప్రకృతినంపన్నా రాజపుత్రీ తథాగుణాః ।
బ్రూయాత్ సా ప్రాకృతేవ స్త్రీ మత్ప్రేక్షాం భర్తృసన్నిధౌ ॥ 19

ఓ లక్షణా! అందువలన (సైకారణముల వలన) నా అభిషేక కార్యక్రమమును మానుకొని, వెంటనే ఈ నగరమునుండి వనములకు వెళ్లవలెనని తలంచుచున్నాను. (10-11)

నేను వనములకు వెళ్లినచో తనప్రయత్నమున కృతకృత్యుడాలైన కైకేయిదేవి వెంటనే నేడే ఎట్టి తత్తపాటూ లేకుండా నిశ్చింతగా తనకుమారుడైన భరతుని పట్టాభిషిక్తునిగావించును. (12)

నేను నారసీరలను దరించి, జటాజూటధారిణి వనములకు వెళ్లగా, ఆమెమనస్సు చల్లబడును. (13)

తండ్రియైన దశరథుడు కైకేయికిచేసిన తనప్రతిజ్ఞకు కట్టుబడి, నా ఆరణ్యవాసవిషయమున ఎట్టకేలకు ఒక దృఢనిశ్చయమునకు వచ్చెను, మనస్సును స్థిరపఱచుకొనెను. ఈ విషయమున ఆయనను కష్టపెట్టజాలను. కనుక వనములకు వెళ్లెదను. ఇక ఏమాత్రము ఆలసింపరాదు. (14)

ఓ సామిత్రీ! రాజ్యాధికారము నాచేతికి చిక్కినట్లే చిక్కి, జారిపోవుటకును, నా వనవాసప్రాప్తికిని దైవమే కారణము. ఇందు కైకేయిదోషము ఏమాత్రము లేదు. ఇది ముమ్మాటికిని నిధివిలాసమే. అట్లు కానిచో నన్ను అడవులకు పంపవలెననెడి బుద్ధి ఆమెకు ఎట్లు పుట్టెడిది? (15-16)

ఓ సౌమ్యుడా! తల్లులయెడ నాకుగల ప్రేమాభిమానములలో హెచ్చుతగ్గులు లేవు. నాకు వారందఱును సమానమే. ఇంతవఱకును వారియెడ నాకు ఏమాత్రము భేదబుద్ధిలేదు. అట్లే కైకేయి తల్లి ఇంతకుముందు ఎన్నడును నాపైగాని, తనకుమారుడైన భరతునిపైగాని భేదభావము చూపియెఱుగదు. వీటినన్నింటిని నీవును ఎఱుగుదువు. (17)

నాయువరాజుపట్టాభిషేకము ఆగిపోవనట్లుగను, నాకు వనవాసము ప్రాప్తించునట్లుగను, ఆ కైకేయి పలికిన తీవ్రమైన దుర్వచనములు ఆమె బుద్ధిపూర్వకముగా నుడివినవిమాత్రముగావు. అవియన్నియును విరివీరితములు. కనుక వీటన్నింటికిని దైవమే తప్ప మఱివేరొక కారణము లేదని తలంతును. (18)

కైకేయి మిక్కిలి సాదుస్వభావముగలది, ఉత్తమరాజవంశమున జన్మించినది, భూతదయ మొదలగు నద్గుణములతో నిలసిల్లునది. అట్టి ఆ ఉత్తమురాలు ప్రాకృతస్త్రీవలె (దుష్టస్వభావముగలిగి, నీచవంశమున జన్మించిన, గుణహీనయైన ఒక క్షుద్రస్త్రీవలె) ఎట్లు మాట్లాడును? అందునా ఇతరులసమక్షమున గాని, ఇతరులద్వారా గాని కాక, పతిసమక్షముననే స్వయముగా, పైగా అత్యంత ప్రేమసాత్రుడైన నాకు కీడుతలపెట్టుచు ఇట్టి అప్రియవచనములను ఎట్లు మాట్లాడును? (19)

1) సుఖస్య దుఃఖస్య న కోఽపి దాతా సర్వో దదాతీతి కుబుద్ధి రేషా ।

అహం కరోమితి వృథాభిమానః స్వకర్మసూత్రగ్రథితో హి లోకః ॥ అధ్యాత్మరామాయణము 6 - 6

జనులకు కలిగెడి సుఖదుఃఖములకు ఇతరులు ఎవ్వరును కారకులుకారు. అవి పరులవలన కలుగుచున్నవనుకొనుట సరికాదు. 'జనులకు ఈ సుఖదుఃఖములను కలిగించుచున్నది నేనే,' అని ఎవ్వరైనను విజ్ఞప్తిగట దురహంకారము. తాముచేసికొనిన సుకృత దుష్కృతములవలననే అవి వారికి ప్రాప్తించుచున్నవి.

యదచింత్యం తు తద్దైవం భూతేష్వపి న హన్యతే ।
వ్యక్తం మయి చ తస్యాం చ పతితో హి విపర్యయః । 20

కశ్చ దైవేన సామిత్రే! యోద్ధుముత్సహతే పుమాన్ ।
యన్య న గ్రహణం కించిత్ కర్మణోఽన్యత్ర దృశ్యతే । 21

సుఖదుఃఖే భయక్రోధో లాభాలాభో భవాభవౌ ।
యచ్ఛ కించిత్ తథా భూతం నను దైవస్య కర్మ తత్ । 22

ఋషయోఽప్యుగ్రతపసో దైవేనాభిప్రసీడితాః ।
ఉత్పృజ్య నియమాంస్తేవాన్ భ్రశ్యంతే కామమన్యుభిః । 23

అనంకల్పితమేవేహ యదకస్మాత్ ప్రవర్తతే ।
నివర్త్యారంభమారబ్ధం నను దైవస్య కర్మ తత్ । 24

వీరయా తత్త్వయా బుద్ధ్యా సంస్తభ్యాత్మానమాత్మనా ।
వ్యాపాతేఽప్యభిషేకే మే పరితాపో న విద్యతే । 25

తస్మాదపరితాపః సన్ త్వమప్యనువిధాయ మామ్ ।
ప్రతిసంహారయ క్షిప్రమ్ అభిషేచనికీం క్రియామ్ । 26

వీభిరేవ ఘటైః సర్వైః అభిషేచనసంభృతైః ।
మమ లక్ష్మణ! తాపస్యే వ్రతస్నానం భవిష్యతి । 27

అథవా కిం మమైతేన రాజద్రవ్యమయేన తు ।
ఉద్భృతం మే స్వయం తోయం వ్రతాదేశం కరిష్యతి । 28

మా చ లక్ష్మణ! సంతాపం కార్షీర్లక్ష్మ్యో విపర్యయే ।
రాజ్యం వా వనవాసో వా వనవాసో మహేలాదయః । 29

విధివిలాసము ఊహించుటకు అలవికానిది. అది మానవులకే గాదు దేవతలకును నివారించశక్యముగానిది. ఆ విధివైపరీత్యమే నాసైనను, ఆమె మీదను పడినదనుట యుక్తము. తత్ప్రభావమున కైకేయిబుద్ధి నూటిపోయినది (నా చేతికి చిక్కిన రాజ్యాధికారము జూటిపోయినది.) (20)

ఓ లక్ష్మణా! విధినిర్ణయముప్రకారము కర్మఫలమును అనుభవించుటతప్ప ఆ విధిని (దైవమును) నిగ్రహించెడి ఉపాయము వీదియును లేదు. కనుక దైవమును ఎదుర్కొనుటకు ఎవరు సాహసించుదు?

సమస్తప్రాణులకు కలిగెడి సుఖదుఃఖములకును, శాంతి క్షోభములకును, లాభనష్టములకును, ఉత్పత్తి వినాశములకును (జననమరణములకును) కారణములను ఊహించజాలము. ఇవియన్నియును విధినిర్ణయములే. (22)

తీవ్రముగా తపమొనరించు ఋషులుసైతము దైవోపహతులై, కామక్రోధములకు లోనై, తమ కరోరనియమములకు తిలోదకములిచ్చి భ్రష్టులగుదురు. (23)

ప్రయత్నపూర్వకముగా ఆరంభించిన కార్యములు అగిపోవుట, అనుకొనని విధముగా అకస్మాత్తుగా మోతనసంఘటనలు తటస్థించుట - ఇవియన్నియును దైవనిర్ణయఫలితములే గదా! (24)

ఈ విధమగు తాత్త్వికదృష్టితో నా అంతఃకరణమును (మనస్సును) నేను నిగ్రహించుకొనుటవలన నా పట్టాభిషేకము అగిపోయినను నాకు ఎట్టి సరితాపమూ కలుగుటలేదు. అందువలన నీవును నావలెనే పరితాపమును త్యజింపుము-పట్టాభిషేకమునకు సంబంధించిన ప్రక్రియసంతయును వెంటనే నిలిపివేయుము. (25-26)

ఓ లక్ష్మణా! పట్టాభిషేకముకొఱకై పూర్ణజలకలశములు ఇవట సిద్ధపఱచబడియున్నవి. అవి నా తపోవ్రత దీక్షాస్నానములకు ఉపయోగపడగలవు. అది సరిగాదు రాజ్యపట్టాభిషేకనిమిత్తమై రాజద్రవ్యముతో సమకూర్చబడిన ఈ కలశజలములతో నాకేమి పని? (1) నేను స్వయముగా బావులనుండి తోడుకొనిన జలములతో నాతపోవ్రతస్నానములను ఆచరించుటయే యుక్తము. (27-28)

ఓ సామిత్రీ! నాకు రాజ్యలక్ష్మి (రాజ్యాధికారము) దక్కనందులకు నీవు ఏమాత్రమూ పరితపింపవలదు. నాకు రాజ్యాధికారమైనను వనవాసమైనను సమానమే. తఱచిచూచినచో వనవాసమే నాకు మహాఫలము-సంతోషదాయకము. (వనములలో రాజ్యపాలనక్షేత్రములుండవు. మీదుమిక్కిలి వ్రక్కతిసౌందర్య దర్శనబాగ్యము అవట లభించును.) (29)

1) 'రాజ్యాభిషేకనిమిత్తమై ఏర్పఱచబడిన కలశజలములతో తాపవ్రతస్నానములను ఆచరించినను రాజ్యకాంక్షతో శ్రీరాముడు స్నానములను ఆచరించుచున్నాడు' - అను శంక కైకేయికి కలుగవచ్చును. కనుక అట్టి సందేహములకే తావులేకుండ శ్రీరాముడు ఆ జలములతో స్నానము చేయుట మానుకొనెను.

న లక్ష్మణాన్ సీన్ ఖలు కర్మవిఘ్న
మాతా యవీయస్యతిశంకనీయా
దైవాభిషన్నా హి వదత్యనిష్ఠం
జానాసి దైవం చ తథా ప్రభావమ్ | 30

తమ్ముడా! లక్ష్మణా! నా పట్టాభిషేకము ఆగిపోవుటకు నీనల్లయైన కైకేయియే కారణము-అని తలంపవలదు. విదిప్రేరణచేతనే ఆమె ఆట్లు మాట్లాడినది. దైవశక్తి యెంతటిదో నీవును ఎఱుగుదువుగదా!" (30)

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే అయోధ్యాకాండే ద్వావింశస్సర్గః (22)

వాల్మీకిమహర్షివీరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి అయోధ్యాకాండమునందు ఇరువదిరెండవసర్గము సమాప్తము

-- * * * --

23. ఇరువదిమూడవసర్గము

శ్రీరామునిపైగల అసారమైన భక్తికారణముగా లక్ష్మణుడు సాహసనచనములను పలుకుట -

రాముడు తన దృఢసంకల్పమును నెల్లడించుట.

ఇతి బ్రువతి రామే తు లక్ష్మణోఽధశ్చరా ముహుః |
క్రుత్వా మధ్యం జగామేవ మనసా దుఃఖహర్షయోః | 1

శ్రీరాముడు దైవశక్తిప్రభావమునుగూర్చియు, దర్మాచరణ ప్రాముఖ్యమును గుఱించియు పదేపదే నొక్కిచెప్పుచుండగా లక్ష్మణుడు నీనమ్ముడై వినుచు, మనస్సున దుఃఖహర్షములమధ్య నలిగిపోవుచున్నట్లుండెను. (1) (శ్రీరాముడు ధర్మమునకు కట్టుబడుచున్నందులకు హర్షము, రాజ్యమును త్యజించు చున్నందులకు దుఃఖము)

తథా తు బద్ధ్వా భృకుటీం భ్రువోర్మధ్యే సరర్వభః |
నిశశ్వాస మహాసర్వో బిలస్త ఇవ రోషితః | 2

అప్పుడు దుఃఖహర్షములమధ్య ఊగిసలాటకుగుఱియైన లక్ష్మణస్వామి నొసట బొమ్ముడివైచి, పుట్టలోనున్న మహాసర్పమువలె రోషముతో బుసలుకొట్టసాగెను. (2)

తస్య దుష్ప్రతివీక్షం తద్బ్రుకుటీసహితం తదా |
బభౌ క్రుద్ధస్య సింహస్య ముఖస్య సదృశం ముఖమ్ | 3

కనుబొమ్ములుముడిచియున్న ఆతనిముఖము క్రోధముతో రెచ్చిపోయిన సింహముయొక్క ముఖమువలె దుర్నిరీక్ష్యమై (చూడశక్యముగానిదై) యుండెను. (3)

అగ్రహస్తం విధూన్యంస్తు హస్తీహస్తమివాత్మనః |
తిర్యగూర్త్వం శరీరే చ పాతయిత్వాశిరోధరామ్ |
అగ్రాక్ష్యా వీక్షమాణస్తు తిర్యగ్భ్రాతరమబ్రవీత్ | 4

అప్పుడు లక్ష్మణుడు తనకుడిచేతిని (హస్తాగ్రమును) ఏనుగుతొండమువలె వీచులుచుండెను. మెడను క్రిందికిని, పైకిని, ప్రక్కలకును తిప్పుసాగెను. అతడు శ్రీరాముని ఓరగాజూచుచు ఇట్లు నుడిచెను. (4)

అస్థానే సంభ్రమో యస్య జాతోవై సుమహానయమ్ |
ధర్మదోషప్రసంగేన లోకస్యానతిశంకయా | 5

"కూరులైన క్షత్రియులలో శ్రేష్ఠుడవైన ఓ రామా! 'తండ్రి ఆదేశమును అనుసరింపనిచో ధర్మహాని కలుగుననియు, 'అధర్మవర్తనుడు రాజైనచో ధర్మపాలన ఎట్లు కొనసాగును?' అని లోకము శకించుననియు, నీవు ధర్మమును అతిక్రమించినచో లోకముగూడ నిన్ను అనుసరించి అధర్మమార్గము పట్టుననియు, ధర్మము అనహాళనపాల్గి నిరాదరింపబడినచో లోకము నశించును- అనియు భావించి, నీవు ననములకు వెళ్లుటకై ఆనవసరముగా మిగుల తొండరసదుచున్నావు-నీవు మహాకూరుడవు. ఎన్నడును ఏ మాత్రము తొట్రుపాటునకు లోనుకానివాడవు. అట్టి నీవంటివాడు శక్తిహీనమైన దైవమును సర్వసమర్థమైన దానినిగా ప్రశంసించుట

1) క్లోకమునందలి 'ఇవ' శబ్దప్రయోగము హర్షశోకములమధ్య నలిగిపోవుచున్న లక్ష్మణునియొక్క మానసిక-ఆందోళన స్థితికి అర్థముపట్టుచున్నది.

కథం హ్యేతదసంభ్రాంతః త్వద్విధో వక్తుమర్హతి ।
యథా దైవమశౌండిరం శౌండిర! క్షత్రియర్షభ! 6

కిం నామ కృపణం దైవమ్ అశక్తమభిశంససి ।
పాపయోస్తే కథం నామ తయోశ్చంకా న విద్యతే 7

సంతి ధర్మోపధాః శ్లక్ష్యా ధర్మాత్మన్! కిం న మిథ్యసే ।
తయోస్సుచరితం స్వార్థం శాత్యాత్ పరిజిహీర్షతోః 8

యది నైవం వ్యవసితం స్యాద్ది ప్రాగేవ రాఘవ! ।
తయోః ప్రాగేవ దత్తశ్చ స్యాద్వరః ప్రకృతశ్చ సః 9

లోకవిద్విష్టమారబ్ధం త్వదన్యస్యాభిషేచనమ్ ।
నోత్సహే సహితుం వీర! తత్ర మే క్షంతుమర్హసి 10

యేనేయమాగతా ద్వేధం తవ బుద్ధిర్మహామతే ।
న హి ధర్మో మమ ద్వేష్యః ప్రసంగాద్యస్య ముహ్యసి 11

కథం త్వం కర్మణా శక్తః కైకేయీవశవర్తినః ।
కరిష్యసి పితుర్వాక్యమ్ అధర్మిష్ఠం విగర్హితమ్ 12

యద్యయం కిల్బిషాద్యేదః కృతోఽప్యేవం న గృహ్యతే ।
జాయతే తత్ర మే దుఃఖం ధర్మసంగశ్చ గర్హితః 13

మనసాఽపి కథం కామం కుర్యాస్త్యం కామవృత్తయోః ।
తయోస్త్యహితయోర్నిత్యం శత్రోః పిత్రభిధానయోః 14

తగదు. (శౌర్యహీనుడు, క్షత్రియాదముడు, కలవరపాటునకు లోనగు వాడు మాత్రమే ఈ అసమర్థదైవమును ఆనుసరించును.) (5-6)

అన్నయ్యా! దీనమైన ఆ అసమర్థదైవమును నీవు ఎందులకు ప్రశంసించుచున్నావు? 'పాపకృత్యములకు పాల్పడిన ఆ కైకేయీ దశరథులే ఆధర్మవర్తనులు' - అనేది భావము నీకేల కలుగుటలేదు? (7)

ధర్మాత్ముడవైన ఓ రామా! లోకమున ధర్మమును అడ్డుపెట్టుకొని, తమతప్పులను కప్పిపుచ్చుకొను నయనంచకులు ఎందఱోగలరు. వారినిగూర్చి నీవెఱుగవా? కైకేయీదశరథులు నీకు ద్రోహమును తలపెట్టి నిన్ను అడవులకు పంపుటకై స్వార్థపూరితమైన పన్నాగమును పన్నిన విషయమును నీవు గుర్తింపలేదా? (8)

అగ్రజా! నీకు పట్టాభిషేకమును తలపెట్టకముందే ఆ యిరువురును ఈ ద్రోహచింతన చేసియుండవచ్చును. అట్లుకానిచో దశరథుడు కైకేయికి ఈ వరములను ఎప్పుడో ఇచ్చియుండవచ్చును గదా! వాటిని ఇప్పుడు త్రవ్వి బయటికి తీయవలసిన పనియేమి? కనుక ఇది నిజముగా వారి కుతంత్రమే. (9)

ఓ మహావీరా! జ్యేష్ఠుడవైన నీన్నుగాదని లోకవిరుద్ధముగా కనిపిస్తున్న (చిన్నవాడైన) మఱియొకనికి అనగా భరతునకు సట్టముగట్టుట నేను ఏమాత్రము సహింపజాలను. అందులకు నన్ను క్షమింపుము. (10)

ఓ ప్రజ్ఞాశాలీ! నాయనగారిసంకల్పముననుసరించి నీవు పట్టాభిషేక్తుడవగుటకు సిద్ధపడితివి. కాని ఆ తండ్రియే వరములమిషతో నిన్ను అడవులపాలు చేయబోవుచుండగా - 'పిత్రాజ్ఞను పాటించుట ధర్మము' అనియు, అట్లుచేయకుండుట 'దోషము' అనియు నీబుద్ధిని మార్చుకొంటివి. ఇది ధర్మమేగాదు-దీనికి నేను అంగీకరింపను. (11)

రామా! కైకేయివశవర్తియైయున్న తండ్రి ధర్మబద్ధముగాని, గర్హింపదగిన ఆదేశమును (వనములకు వెళ్లుము అను ఆజ్ఞను) ఇచ్చుచున్నాడు. నీవు దానిని ఎదుర్కొనగలసమర్థుడవేయైనను, ఆ ఆజ్ఞను ఎందులకు పాటించదలచుచుంటివి? (12)

'ఈ కపటప్రయత్నమంతయును వారు పాపబుద్ధితో చేయుచున్నట్టిదే' అని నీవు గ్రహింపకపోవుట నాకు బాధ కలిగించు చున్నది. ఇట్టి కపటప్రయత్నమును ధర్మమని భావించి-దానికి తలయొగ్గుట నింద్యము. (13)

కైకేయీదశరథులు ఇరువురును స్వార్థప్రవృత్తి గలిగియున్నారు. వారు నీకు అహితమునే కోరుచున్నారు. (వారు నీహితమును కోరుటలేదు). వారు తల్లిదండ్రులరూపముననున్న శత్రువులు. అట్టివారికోర్కెను మన్నించుటకు నీవు మానసికముగాగూడ ఇష్టపడరాదు. (14)

1) 'భరతునకు అనశ్యముగా రాజ్యమును కట్టబెట్టవలెను'. ఇది ఆ కైకేయీదశరథులవీకైకలక్ష్యము-కాని జ్యేష్ఠుడైన రాముని కొదని, భరతుని రాజ్యాభిషిక్తునిజేయుటను లోకము సమ్మతించదు.' అని భావించి, శ్రీరాముని పట్టాభిషేకమును ప్రకటించి, ఈ వరములనెవముతో వనములకు శ్రీరాముని పంపుటకును, భరతునకు రాజ్యమును అప్పగించుటకును ఆ ఇరువురును కలిసి పన్నిన పన్నాగమిది-అని లక్ష్యణుని అభిప్రాయము.

యద్యపి ప్రతిపత్తిస్తే దైవీచాపి తయోర్మతమ్ ।
తథా ప్యుపేక్షణీయం తే న మే తదపి రోచతే । 15

విక్లబో వీర్యహీనో యః సదైవమనువర్తతే ।
వీరాః సంభావితాత్మానో న దైవం పర్యుపాసతే । 16

దైవం పురుషకారేణ యస్సమర్థః ప్రబాధితుమ్ ।
న దైవేన విపన్నార్థః పురుషః సోఽవసేదతి । 17

ద్రక్ష్యంతి త్వద్య దైవస్య పౌరుషం పురుషస్య చ ।
దైవమానుషయోరద్య వ్యక్తా వ్యక్తిర్చవిష్యతి । 18

అద్య మత్సౌరుషహతం దైవం ద్రక్ష్యంతి వై జనాః ।
యదైవాదాహతం తేఽద్య దృష్టం రాజ్యాభిషేచనమ్ । 19

అత్యంకుశమివోద్ధామం గజం మదబలోద్ధతమ్ ।
ప్రధావితమహం దైవం పౌరుషేణ నివర్తయే । 20

లోకపాలాః సమస్తాస్తే నాద్య రామాభిషేచనమ్ ।
నచ కృత్స్నాస్త్రయో లోకా విహస్యః కిం పునః పితా । 21

యైర్నివాసస్తవారణ్యే మిథో రాజన్! సమర్థితః ।
అరణ్యే తే వివత్స్యంతి చతుర్దశ సమాస్తథా । 22

అహం తదాశాం ఛేత్స్వామి పితుస్తస్యాశ్చ యా తవ ।
అభిషేకవిభూతేన పుత్రరాజ్యాయ వర్తతే । 23

మద్యలేన విరుద్ధాయ న స్వాదైవబలం తథా ।
ప్రభవిష్యతి దుఃఖాయ యథోగ్రం పౌరుషం మమ । 24

ఊర్వం వర్షసహస్రాంతే ప్రజాపాల్యమనంతరమ్ ।
ఆర్యపుత్రాః కరిష్యంతి వనవాసం గతే త్వయి । 25

అన్నా! నీ పట్టాభిషేకమునకు భంగము కలిగించుట, నిన్ను వనములకు సంపుట-అనునవి వారు బుద్ధిపూర్వకముగా చేసినవి కావు. అవి దైవికములే అని నీవు భావించుచున్నప్పటికిని అది సరికాదు. కనుక అది ఉపేక్షణీయము. అది నాకేమాత్రము నచ్చదు. (15)

పిఱికివారు, పరాక్రమహీనులు మాత్రమే దైవమును ఆశ్రయింతురు. పరాక్రమశాలురు, లోకముచే గౌరవింపదగిన వీరులు దైవముమీద ఆధారపడరు. వారు స్వప్రయత్నములకే ప్రాముఖ్యమిత్తురు. (16)

కేవలము దైవముమీద ఆధారపడక స్వశక్తిచే స్వయంక్యపిత్ తనకార్యమును సాధించుకొనగల సమర్థుడు దైవికముగా (అనుకొనని) విష్ణుములు ఎదురైనను నిరాశచెందడు, బాధపడడు. (17)

దైవశక్తి-పురుషునిసామర్థ్యము-ఈరెండింటిలో ఏది గొప్పదియో నేడు లోకులు గమనింతురు. దైవము-మనుష్యుడు', వీరిలో బలవంతులెవరో? బలహీనులెవరో? ఇప్పుడు తేటతెల్లమగును. (18)

నీ రాజ్యాభిషేకమును భంగపఱచిన ఆ దైవమే నా పౌరుషము ముందు నేడు తలవంచును. ఇప్పుడది లోకమునకు వెల్లడియగును. మదబలములచే గర్వించి, గొలుసులను త్రొంచుకొని, అంకుశమునకును లొంగక, స్వేచ్ఛరవిహారముతో పరుగులుదీయుచున్న మదపుట్టేనుగును వలె నేడు నా పౌరుషముతో దైవమును దారికి తెచ్చెదను. (19-20)

సమస్త దిక్పాలురును అంతేగాదు ముల్లోకములలోని సాటిలేని మహావీరులెల్లరును ఏకమైవచ్చినను నేడు ఈ రామునిపట్టాభిషేకమును ఆపజాలరు. ఇక ఈ తండ్రిగారొక లెక్కయా? ఓ రాజా! (రామా!) నేడు రహస్యముగా నీవనవాసమునకు కుతంత్రములను పన్నినవారే పదునాలుగుసంవత్సరములు అడవులలో నివసింపవలసి వచ్చును.⁽¹⁾ (21-22)

రామా! నీ పట్టాభిషేకమునకు విమోతము కలిగించుటద్వారా తనకుమారుడైన భరతునకు రాజ్యసింహాసనమును కట్టబెట్టజూచిన కైకేయియొక్క దురాశను, ఆమెను సంతృప్తిపఱచవలెననెడి రాజాయొక్క ఆశను నేను వమ్ముగావించెదను. (23)

అన్నా! బలకాలినైన నన్ను ఎదిరించినవాడు తీవ్రమైన నా పౌరుషముయొక్కదాటికి అంతులేని దుఃఖములలో మునుగక తప్పదు. అప్పుడు దైవముగూడ వానిని రక్షింపజాలదు- (24)

ఓ రామా! నీవు ఈ రాజ్యమును ప్రజానురంజకముగా వేలకొంది సంవత్సరములు పరిపాలింతువు- నీవు వానప్రస్థాశ్రమమున అడుగిడిన పిమ్మట నీ కుమారులు (ఆర్యపుత్రులు) ఈరాజ్యపరిపాలన చేయుదురు. (25)

1) శ్రీరాముడు రాజ్యపట్టాభిషిక్తుడగుట తథ్యము - దానిని ఎవ్వరును ఆపజాలరు. ఇప్పుడు ఆయనవనవాసమునకు కుట్రపన్నినవారే రాముడు రాజైనపిమ్మట పదునాలుగుసంవత్సరములు అడవులపాలుగాక తప్పదు- అని లక్ష్మణుని నిశ్చితాభిప్రాయము.

పూర్వం రాజర్షివృత్త్యా హి వనవాసో విధీయతే ।
ప్రజా నిక్షేప్య పుత్రేషు పుత్రవల్ పరిపాలనే । 26

స చేద్రాజన్యనేకాగ్రే రాజ్యవిభ్రమశంకయా ।
నైవమిచ్ఛసి ధర్మాత్మన్! రాజ్యం రామ! త్వమాత్మని । 27

ప్రతిజానే చ తే వీర! మా భూవం వీరలోకభాక్ ।
రాజ్యం చ తవ రక్షేయమ్ అహం వేలేప సాగరమ్ । 28

మంగళైరభిషేచస్య తత్ర త్వం వ్యాప్యతో భవ ।
అహమేకో మహిషాలాన్ అలం వారయితుం బలాత్ । 29

స శోభార్థా విమో బాహూ న ధనుర్భూషణాయ మే ।
నాఽసిరాబంధనార్థాయ స శరాః స్తంభహేతవః ।
అమిత్రదమనార్థం మే సర్వమేతచ్ఛత్యయమ్ । 30

స చాహం కామయేఽత్యర్థం య స్వాత్ శత్రుర్మతో మమ ।
అసినా తీక్ష్ణధారేణ విద్యుచ్ఛలితవర్చసా ।
ప్రగృహీతేన వై శత్రుం వజ్రేణం వా న కల్పయే । 31

ఖడ్గనిషేషనిషిష్టైః గహనా దుశ్చరా చ మే ।
హస్త్యశ్వనరహస్త్రైరుశిరోభిర్భవితా మహీ । 32

ఖడ్గధారాహతా మేఽద్య దీప్యమానా ఇవాద్రయః ।
పతిష్ఠంతి ద్విపా భూమౌ మేఘా ఇవ సవిద్యుతః । 33

పూర్వము రాజర్షులు(తమ వృద్ధానస్థులందు) ప్రజలను కన్యబిడ్డల వలె పరిపాలించుటకై రాజ్యభారమును తమపుత్రులపై ఉంచి, వారు వానప్రస్థాశ్రమమును స్వీకరించి, వనవాసము చేయుచుండెడి వారు. ఇది పరంపరగా సాగివచ్చుచున్న ఆచారము- (ప్రజాక్షేమమునకై రాజ్యభారమును వహించుచునే ఋషులవలె ఆధ్యాత్మిక జీవనమును కొనసాగించుచుండువారు రాజర్షులు) (26)

దర్మాత్ముడవైన ఓ శ్రీరామా! దశరథమహారాజా ప్రాచీనరాజుల మర్యాదను అనుసరించి, వానప్రస్థాశ్రమమును స్వీకరించుచు మీకురాజ్యభారమును అప్పగింపవలెను. అయిన అట్లు చేయనప్పుడు రాజ్యపాలనమును మీరు స్వీకరించినచో రాజ్యమున (ప్రజలలో) బేదభావములు ఏర్పడవచ్చునని (మీరు) శంకింపవచ్చును. అట్టి శంకలతో మీకు పనియేలేదు- 'సముద్రమును చెలియలికట్టకాపాడుచుండునట్లు నేను మీకు అండగానుండి రాజ్యమును రక్షించుచుండును. ఇది నా ప్రతిజ్ఞావచనము- నా శపథమును ఉల్లంఘించినచో నేను వీరస్వర్గమును పొందుటకు అనర్హుడనగుదును. (27-28)

అన్నా! మంగళాద్రవ్యయుక్తముగా పవిత్రజలములతో (వసిష్ఠాదిమహర్షులఆశీస్సులతో) నీవు పట్టాభిషిక్తుడవు కమ్ము. పట్టాభిషేకకార్యమునందు నీవు మనస్సును నిలుపుము. దీనికి సమ్మతింపక భూపతులెవ్వరైనను యుద్ధమునకు దిగినచో పరాక్రమముతో వారిఆటకట్టించుటకు నేను ఒక్కడనే చాలుదును. (29)

నా బాహువులు అలంకార ప్రాయములుగావు. నేను ధనుస్సును ఆభరణముగా చేతధరింపలేదు- శోభకొఱకై కటిభాగమున ఖడ్గమును దాల్చలేదు. వేడుకగా తూణీరమున బాణములను చేర్చలేదు- శత్రునిర్మూలనము కొఱకే నేను ఈనాల్గింటిని కల్గియుంటిని- (30)

నా పరాక్రమమును పరీక్షించుటకై ఎవ్వరైనను నన్ను ఎదిరించినచో శత్రువులుగా భావించి, వారిని పరిమార్చెదను. ఎదిరించిన ఆ శత్రువు వజ్రాయుధమును దరించినచ్చిన ఇంద్రుడేయైనను విద్యుత్కాంతులవలె మెఱపులను విరజిమ్మునట్టి నానిశితకరవాలముచే, వానిసీచమణచెదను. (31)

యుద్ధమునకై సమరభూమికి చేరిన ఏనుగులు, అశ్వములు, సైనికులు మొదలగు బలములను నా ఖడ్గధాటికి గుఱిచేసి, వాటిని నుగ్గునుగ్గుగావించును. అంతట ముక్కలుముక్కలైన ఆ బలములతోడములతో కాళ్లతో శిరస్సులతో ఈ రణరంగమంతయు నిండిపోవును. అప్పుడానేలయంతయు దుర్గమమైన అరణ్యమువలె కాలుమోసరానిదియగును- (32)

నా ఖడ్గధారకు గుఱియైన శత్రుగజములు రక్తసిక్తములైన తనువులతో నేలగూలుచు, అవి మండుచున్న కొండలవలెను, మెఱపులతోగూడిన మేఘములవలెను ఒప్పుచుండును. (33)

బద్ధగోధాంగుళిత్రాణే ప్రగృహీతశరాసనే ।
కథం పురుషమానీ స్యాత్ పురుషాణాం మయి స్థితే । 34

బహుభిశ్చైకమత్యస్యన్నేకేన చ బహూన్ జనాన్ ।
వినియోక్త్యామృహం బాణాన్ నృవాజిగజమర్మసు । 35

అద్య మేఽస్త్రప్రభావస్య ప్రభావః ప్రభవిష్యతి ।
రాజ్ఞశ్చాప్రభుతాం కర్తుం ప్రభుత్వం చ తవ ప్రభో । 36

అద్య చందనసారస్య కేయూరా మోక్షణస్య చ ।
వసూనాం చ విమోక్షస్య సుహృదాం పాలనస్య చ । 37

అనురూపావిమో బాహూ రామ! కర్మ కరిష్యతః ।
అభిషేచనవిఘ్నస్య కర్తృణాం తే నివారణే । 38

బ్రవీహి కోఽద్యైవ మయా వియుజ్యతాం
తవాసుహృత్ప్రాణయశస్సుహృజ్జనైః ।
యథా తవేయం వసుథా వశే భవేత్
తదైవ మాం శాధి తవాస్మి కింకరః । 39

విమృజ్య బాష్పం పరిసాంత్వ్య చాసక్యత్
స లక్ష్మణం రాఘవవంశవర్తనః ।
ఉవాచ పిత్రోః వచనే వ్యవస్థితం
నిబోధ మామేవ హి సౌమ్య! సత్పథః । 40

చేతులకు ఉడుముకవచములను ధరించి, ధనుస్సును చేబూని, రణరంగమున నేను నిలిచియుండగా పురుషులలో నేను వీరుడను' అని చెప్పికొనగలమొనగాడు ఎవ్వడుండును? (34)

నేను పెక్కుబాణములను చేబూని ఒక్కొక్కవీరుని, ఒక్కొక్క బాణముతో పెక్కుమంది యోధులను హతమార్చెదను. అట్లే భటుల, అశ్వముల, ఏనుగుల ఆయువుపట్టులయందు శరములను ప్రయోగించి, వాటిని నేలగూర్చెదను- (35)

ఓ ప్రభూ! దశరథమహారాజాయొక్క ప్రభుత్వమును తొలగించుటకును, నీ ప్రభుత్వమును నెలకొల్పుటకును ఇంక నా అస్త్రశక్తిప్రభావము ప్రకటితమగును. ఇప్పుడు ఈ విధముగా లక్ష్మణుని శక్తిసామర్థ్యములు వెల్లడియగును. (36)

ఈ బాహువులు చందనలేపనములకును, భుజకీర్తులను ధరించుటకును, సంపదలను దానధర్మములు చేయుటకును, దుష్టులనుండి సజ్జనులను కాపాడుటకును ఉపయుక్తములగుచు నచ్చినవి. కాని అని నేడు నీ సట్టాభిషేకమును భంగపఱచెడివారి పనిబట్టుటకు వినియోగపడును. (37-38)

హే ప్రభో! నేను నీ దాసుడను - నీ ఏ శత్రువు యొక్క ప్రాణములను శీయవలెనో, వారిమిత్రులను ఎవరిని హతమార్చవలెనో, ఏ విరోధులకీర్తిస్థితిస్థలను రూపుమాపవలెనో తెలుపుము. ఈ భూమండలము నీకు వశమగుటకు నేనేమి చేయవలెనో శాసించుము. (39)

రమువంశవర్తనమైన శ్రీరాముడు లక్ష్మణునిమాటలను విని, ఆతనికన్నీరు తుడిచి, పెక్కు విధముల ఓదార్చి, ఆతనితో ఇట్లు నుడివెను. 'నాయనా! లక్ష్మణా తల్లిదండ్రులఆజ్ఞలను త్రికరణశుద్ధిగా పాటించు వానినిగా నన్వేషించుము. ఇదియే సత్పురుషుల మార్గము-' (40)

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే అయోధ్యాకాండే త్రయోవింశస్సర్గః (23)

వాల్మీకిమహర్షినిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి అయోధ్యాకాండమునందు ఇరువదిమూడవసర్గము సమాప్తము

-- * * * --

24. ఇరువదినాల్గవసర్గము

"నన్నును నీవెంట తీసికొనిపోము" - అని కౌసల్య శ్రీరాముని కోరుట - "నీవు మహారాజునకు సేవలు చేయుచు ఇచట ఉండుటయే ధర్మము" - అని అతడు ఆమెకు నచ్చజెప్పుట.

తం సమీక్ష్య త్వవహితం పితుర్నిరైశపాలనే ।
కౌసల్యా బాష్పసంరుద్ధా వచో ధర్మిష్ఠమబ్రవీత్ । 1

తండ్రియాజ్ఞను పాటించుటకు కృతనిశ్చయమైయున్న శ్రీరాముని మనోభావములను గుర్తించినదై, కౌసల్యా దేవి సంతతధారగా కన్నీరు గార్చుచు గద్గదస్వరముతో ధర్మయుక్తముగా ఇట్లు పల్కినది. (1)

1) లక్ష్మణస్వామి వచనములలో వాడి, వేడి కన్పించుచున్నను, అనియన్నియును రామభక్తికారణముగా ప్రకటితములే. రాముడనిన సౌమిత్రికి పంచప్రాణములు. ఆయనకు ఏకొంచెము నొప్పికల్గినను ఇతడు తట్టుకొనలేడు. ఇట్టి లక్ష్మణుడు శ్రీరాముని పట్టాభిషేకము భంగమగుచుండగా చూచి ఓర్పుకొనగలడా? అందువలన ఇతడు (సౌమిత్రి) అట్లు పలికినది. దీనినిబట్టి లక్ష్మణునకు శ్రీరామునిపైగల అపారమైన భక్తి వెల్లడియగుచున్నది.

అదృష్టదుఃఖో ధర్మాత్మా సర్వభూతప్రియంవదః ।
మయి జాతో దశరథాత్ కథమ్ ఉంచేన వర్తయేత్ ॥ 2

యస్య భృత్యాశ్చ దాసాశ్చ మృష్టాన్యన్నాని భుంజతే ।
కథం స భోక్ష్యతే నాథో వనే మూలఫలాన్యయమ్ ॥ 3

క ఏతత్ శ్రద్ధధేత్ శ్రుత్వా కస్య వా న భవేద్భయమ్ ।
గుణవాన్ దయితో రాజ్ఞా రాఘవో యద్వివాస్యతే ॥ 4

నూనం తు బలవాన్ లోకే కృతాంతః సర్వమాదిశన్ ।
లోకే రామాభిరామస్త్యం వనం యత్ర గమిష్యసి ॥ 5

అయం తు మామాత్మభవః తవాదర్శనమారుతః ।
విలాపదుఃఖనమిథో రుదితాశ్రుహంతాహుతిః ॥ 6

చింతాబాష్పమహాధామః తవాదర్శనచిత్తజః ।
కర్ణయిత్వా భృశం పుత్ర! నిశ్వాసాయాససంభవః ॥ 7

త్వయా విహీనామిహ మాం శోకాగ్నిరతులో మహాన్ ।
ప్రథక్ష్యతి యథా కక్షం చిత్రభానుర్హిమాత్యయే ॥ 8

కథం హి ధేనుః స్వం వత్సం గచ్ఛంతం నానుగచ్ఛతి ।
అహం త్వానుగమిష్యామి యత్ర పుత్ర! గమిష్యసి ॥ 9

తథా నిగదితం మాత్రా తద్వాక్యం పురుషర్తభః ।
శ్రుత్వా రామోఽబ్రవీద్వాక్యం మాతరం భృశదుఃఖితామ్ ॥ 10

కైకేయ్యా వంచితో రాజా మయి చారణ్యమాశ్రితే ।
భవత్యా చ పరిత్యక్తో న నూనం వర్తయిష్యతి ॥ 11

భర్తుః కిల పరిత్యాగో నృశంసః కేవలం స్త్రియాః ।
స భవత్యా న కర్తవ్యో మనసాఽపి విగర్హితః ॥ 12

యావజ్జీవతి కాకుల్పః పితా మే జగతీపతిః ।
శుశ్రూషా క్రియతాం తావత్ సహి ధర్మస్సనాతనః ॥ 13

“దశరథునివలన నాకడుపునబుట్టిన శ్రీరాముడు ఏనాడునూ దుఃఖమునే యెఱుగడు, అతడు మిక్కిలి ధర్మబుద్ధిగలవాడు, అందఱితోడను ప్రేయముగా సంభాషించువాడు. అట్టి సుకుమారుడు అడవులలో ఉంచవచ్చుత్తితో⁽¹⁾ ఎట్లు జీవించగలడు? (2)

శ్రీరామునిసేవకులు, భటులు మృష్టాన్నబోజనములతో ఇచట పోయిగా కాలముగడుపుచుందురు. వారి యజమానియైన శ్రీరాముడు వనములలో కందమూల ఫలములను భక్షించుచు ఎట్లు జీవించగలడు? సద్గుణములకు గని, ఎల్లరకును ప్రాణతుల్యుడు ఐన రాఘవుని ఈనాడు మహారాజు అడవులకు పంపుచున్నవార్తను విని, ఎవరు నమ్ముదురు? ఈ వార్త ఎవరికి భయమును కలిగింపదు? (3-4)

లోకమునందందఱికిని ఆనందిదాయకుడవు (రాజకుమారుడవు) ఐన ఓరామా! నీవును వనవాసము చేయవలసివచ్చుట నిజముగా దైవికము. దీనినిబట్టి చూచినచో లోకమున ఎల్లరకును సుఖదుఃఖములను గూర్చుటలో తిరుగులేనట్టి దైవమే బలమైనదని స్పష్టమగుచున్నది. “కుమారా! రామా! నీ యెడబాటులన కలిగెడి శోకాగ్ని నామనస్సునుండియే పుట్టును. నీ ఆగమన (నీవు ఎప్పుడు వత్తువాయను) చింతయే నా చిత్తమున ఆ శోకాగ్ని ఏర్పడుటకు హేతువు. నా నిట్టూర్పులవలన కలిగెడి ఆయాసమువలన ఆ అగ్ని సంభవించును. నీవు కనబడక పోవుట (నీ అదర్శనము) అనెడి వాయువు దానిని (ఆ శోకాగ్నిని) ప్రజ్వలించ జేయును. నా విలాపదుఃఖములే ఆ అగ్నికి సమీధలు. నేను ఏడ్చుటవలన సంతతధారగా ప్రవించెడి నా అశ్రువులే దానికి (అజ్య) ఆహుతులు - నా చింతా బాష్పములే (బాష్పము = దగ్గుత్తిక, పెగలని గొంతు) ఆ శోకాగ్నినుండి బయల్పడలేడు మహాధాపములు. (గ్రీష్మ కాలమునందలి దావాగ్ని ఎండిన పొదలనువలె ఆ శోకాగ్ని నమ్ము ఎంతయు కృశింపజేసి, మలమలమాడ్చివేయును. (5-8)

పుత్రా! ముందునకు సాగిపోవుచున్న తన దూడవెంట పొడియావు వెళ్లెడిరీతిగా నీవు వెళ్లెడిచోటికి (అడవులకు) నేనును నిన్ను అనుసరించి వచ్చెదను.” (9)

పురుషశ్రేష్ఠుడైన రాముడు తల్లి పలికిన ఆ మాటలను విని, మిక్కిలి దుఃఖితయైయున్న తన జననితో ఇట్లనెను- (10)

“మహారాజా కైకేయిచే వంచితుడాయెను. నేను అరణ్యములకు వెళ్లుచున్నాను. నీవుగూడ ఆయనకు తోడునీడగా ఇచట ఉండనిచో ఆయన నిశ్చయముగా జీవించియుండజాలడు- (11)

అమ్మా! స్త్రీ భర్తను త్యజించుట క్రూరమైన కార్యముగదా! నింద్యమైన ఆ ఆలోచనను నీమనస్సునకు రానీయకుము- నా తండ్రియైన దశరథమహారాజు జీవించియున్నంతవఱకును ఆయనకు నీవు పేవలొనర్చుచునే యుండవలెను. ఇదియే సనాతన ధర్మము.” (12-13)

1) ఉంచవచ్చుత్తి = దైవవశమున నేలపై రాలిన గింజలతో కడుపునింపుకొనుట - అడవులలో లభించిన ఫలమూలాదులను భక్షించుట-

ఏవముక్తాతు రామేణ కౌసల్యా శుభదర్శనా ।
తథేత్యువాచ సుప్రీతా రామమక్లిష్టకారిణమ్ । 14

ఏవముక్తస్తు పచనం రామో ధర్మభృతాం పరః ।
భూయస్తామబ్రవీద్వాక్యం మాతరం భృశదుఃఖితామ్ । 15

మయా చైవ భవత్యా చ కర్తవ్యం పచనం పితుః ।
రాజా భర్తా గురుః శ్రేష్ఠః సర్వేషామిశ్వరః ప్రభుః । 16

ఇమాని తు మహారణ్యే విహృత్య నవ పంచ చ ।
వర్షాణి పరమప్రీతః స్థాస్యామి వచనే తవ । 17

ఏవముక్తా ప్రియం పుత్రం బాష్పపూర్ణాననా తదా ।
ఉవాచ పరమార్తా తు కౌసల్యా పుత్రవత్సలా । 18

అసాం రామ! ససత్వీనాం వస్తుం మధ్యే న మే క్షమం ।
నయ మామపి కాకుత్స్థ! పనం వన్యాం మృగీం యథా ।
యది తే గమనే బుద్ధిః కృతా పితురపేక్షయా । 19

తాం తథా రుదతీం రామో రుదన్ పచనమబ్రవీత్ । 20

జీవంల్యా హి స్త్రియా భర్తా చైవతం ప్రభురేవ చ ।
భవత్యా మమ చైవాద్య రాజా ప్రభవతి ప్రభుః । 21

న హ్యనాథా వయం రాజ్ఞా లోకనాథేన ధీమతా ।
భరతశ్చాపి ధర్మాత్మా సర్వభూతప్రియంవదః ।
భవతీమనువర్తేత స హి ధర్మరతస్సదా । 22

యథా మయి తు నిష్క్రాంతే పుత్రశోకేన పార్థివః ।
శ్రమం నావాఘ్నయాత్ కించిత్ అప్రమత్తా తథా కురు । 23

దారుణశ్చాప్యయం శోకో యతైనం న వినాశయేత్ ।
రాజ్ఞో వృద్ధస్య సతతం హితం చర సమాహితా । 24

వ్రతోపవాసనిరతా యా నారీ పరమోత్తమా ।
భర్తారం నానువర్తేత సా తు పాపగతిర్భవేత్ । 25

భర్తృశుశ్రూషయా నారీ లభతే స్వర్గముత్తమమ్ ।
అపి యా నిర్మమస్కారా నివృత్తా దేవపూజనాత్ । 26

శ్రీరాముడు ఇట్లు పలికిన పిమ్మట ధర్మాత్మురాలైన కౌసల్యాదేవి "నాయనా! అట్లే" అని ఎవ్వరినీ నొప్పించక మృదువుగా మసలుకొనునట్టి తన తనయునితో నుడివెను. (14)

ధర్మమార్గులలో మేటియైన శ్రీరాముడు తల్లిఅమోద పచనములను వినిన పిదప, శోకమగ్నమైయున్న యామెతో మఱల ఇట్లు పలికెను. (15)

"తల్లీ! దశరథమహారాజు అందఱికిని ప్రభువు. ఆయన సర్వసమర్థుడు, శ్రేష్ఠుడు, నీకు భర్త, నాకు తండ్రి, కనుక ఆ మహానుభావుని అజ్ఞలు (పచనములు) నాకును, పూజ్యురాలైన నీకును శిరోధార్యములు. (16)

అమ్మా! ఈ పదునాలుగు సంవత్సరముల కాలము వనములలో ప్రళాంతముగా గడపి వచ్చిన అనంతరము, నీ మాటలను సంతోషముతో పాటించును." (17)

శ్రీరాముడు ఇట్లు వచింపగా పుత్రవాత్సల్యముగల కౌసల్యాదేవి పట్టరాని దుఃఖముతో బొటబొట కన్నీరు గార్చుచు తనయనుంగు తనయునితో ఇట్లు నుడివెను. (18)

"కకుత్స్థవంశజుడైన ఓరామా! (నీవు నా కనులయెదుట లేకుండా) ఈ సవతులనడుమ నేనిచట ఉండజాలను. తండ్రికోరిక ననుసరించి నీవు వెళ్లుటకే నిశ్చయించుకొనినచో నన్నుగూడ నీ వెంట తీసికొని పొమ్ము. నేనచట వీసమీపమున వనజీవనమునకు అలవాటుపడిన హరిణీవలె ప్రళాంతముగా ఉండును." (19)

ఆ విధముగా కుమిలిపోవుచున్న తల్లిని జూచి, తానును దుఃఖితుడై, శ్రీరాముడు ఆమెతో ఇట్లు పలికెను. "జీవితసర్వంతము స్త్రీకి పతియే దైవము, ప్రభువు. కనుక అమ్మా! మహారాజు నేడు నిన్నును, నన్నును శాసింపగల స్వామి- ఆయన అశేషప్రజలకును దిక్పాలనవాడు. ప్రజ్ఞాశాలి, ఆ మహారాజే మనఅందరికిని అండ. భరతుడును ధర్మాత్ముడు, అందఱితోడను మృదుమధురముగా మాట్లాడువాడు. ధర్మనిరతుడైన అతడు నీకు విధేయుడై అనవరతము నిన్ను అనుసరించియేయుండును. ఇది నా పరమనిశ్చయము. (20-22)

నేను అయోధ్యను వీడివెళ్లినపిదప రాజు పుత్రశోకముతో పరితపించుకుండా నీవు ఆయనను జాగ్రత్తగా అదుకొనుచుండుము. దుర్బరమైన ఈ శోకము వృద్ధుడైన మహారాజును క్రుంగదీయకుండా అనుక్షణము అప్రమత్తురాలవై ఆయనను సేవించుచుండుము. వ్రతములను, ఉపవాసములను ఎంతగా ఆచరించినను, నలుగురిలో 'ఉత్తమురాలు'గా గొప్ప ఖ్యాతి వహించినను, భర్తను అనుసరించుచు ఆయనకు సేవలు చేయనిచో ఆ స్త్రీకి పాపగతులు తప్పవు. (నరకము తప్పదు) దేవతలను పూజింపకున్నను, పూజ్యులైన బ్రాహ్మణులు మొదలగువారిని గౌరవింపకున్నను భర్తకు శుశ్రూషలు చేసినచో ఆ ఇల్లాలికి ఉత్తమమైన స్వర్గగతులు ప్రాప్తించును. (23-26)

శుశ్రూషామేవ కుర్యత భర్తుః ప్రియహితే రతాః ।
ఏష ధర్మః పురా దృష్టో లోకే వేదే శ్రుతః స్మృతః ॥ 27

అగ్నికార్యేషు చ సదా సుమనోభిశ్చ దేవతాః ।
పూజ్యాస్తే మత్కృతే దేవి బ్రాహ్మణాశ్చైవ సువ్రతాః ॥ 28

ఏవం కాలం ప్రతీక్షస్వ మమాగమనకాంక్షిణీ ।
నియతా నియతాహారా భర్తృశుశ్రూషణే రతాః ॥ 29

ప్రాస్యసే పరమం కామం మయి ప్రత్యాగతే సతి ।
యది ధర్మభృతాం శ్రేష్ఠో ధారయిష్యతి జీవితమ్ ॥ 30

ఏవముక్తా తు రామేణ బాష్పపర్యాకులేక్షణా ।
కౌసల్యా పుత్రశోకార్తా రామం వచనమబ్రవీత్ ॥ 31

గమనే సుకృతాం బుద్ధిం న తే శక్నోమి పుత్రకా ।
వినివర్తయితుం వీర నూనం కాలో దురత్యయః ॥ 32

గచ్ఛ పుత్ర! త్వమేకాగ్రో భద్రం తేఽస్తు సదా విభో! ।
పునస్త్యయి నివృత్తే తు భవిష్యామి గతక్షమా ॥ 33

ప్రత్యాగతే మహాభాగే కృతార్తే చరితవ్రతే ।
పితురాన్యథా తాం ప్రాప్తే త్వయి లప్స్యే పరం సుఖమ్ ॥ 34

కృతాంతస్య గతిః పుత్ర! దుర్విభావ్యా సదా భువి ।
యస్త్యాం సంవోదయతి మే వచ ఆచ్ఛిద్య రాఘవ! ॥ 35

గచ్ఛేదానీం మహాబాహో! క్షేమేణ పునరాగతః ।
నందయిష్యసి మాం పుత్ర! సామ్నా వాక్యేన చారుణా ॥ 36

అపీదానీం సకాలఃస్యాత్ వనాత్ ప్రత్యాగతం పునః ।
యత్త్వాం పుత్రక! పశ్యేయం జటావల్కలధారిణమ్ ॥ 37

భర్తకు ప్రియమును, హితమును గూర్చుచు శ్రద్ధాసక్తులతో ఆయనను సేవించుటయే సతేవనితకును కర్తవ్యము- ఇదియే సనాతనధర్మము- ప్రాచీనకాలమునుండియు ఇది లోకమున అచరింపబడుచున్నది. ఇది వేదవిహితము, శాస్త్రసమ్మతము (27)

అమ్మా! నా క్షేమమునకై శాంతిహోమములద్వారా దేవతలను ఆరాధింపుము. (అర్చ్య పాద్యములతో) గంధపుష్పములతో బ్రాహ్మణోత్తములను పూజింపుము. (28)

తల్లీ! నియమజీవనముతో, సాత్త్వికాహారవిధానములతో మసలుకొనుచు, పతిసేవాపరాయణుడై కాలముగడుపుచుండుము. నేను వనవాసమును ముగించుకొని, తిరిగి వచ్చునాకు ఓపికతో నిరీక్షించుచుండుము. (29)

అమ్మా! ధార్మికులలో శ్రేష్ఠుడైన మహారాజు (నేను వచ్చునటకును) తనజీవితమును సుఖశాంతులతో గడపునట్లు చూచుకొనుచుండుము. త్వరలో నావనవాసమును ముగించుకొని రానేవత్తును- అప్పుడు నీకు సరమసౌఖ్యములబ్బును. (30)

శ్రీరామునివిన్నవనములను విన్న పిమ్మట పుత్రశోకార్తితో నున్న కౌసల్యాదేవి కన్నీరుమున్నీరుగా దాఢింపుచు తనకుమారునితో ఇట్లనెను. (31)

"నాయనా! 'వనములకు తప్పక వెళ్లితీరవలయును'- అను దృఢనిశ్చయమునుండి నిన్ను మఱల్చుటకు నాకు శక్తి చాలకున్నది. వీరా! నిజముగా విధినిర్ణయము అతిక్రమింపరానిది- (32)

కుమారా! సరే! జాగ్రతగా (నిశ్చింతగా) వెళ్లిరమ్ము. నీకు శుభములు కలుగుగాక. నీవు సర్వసమర్థుడవు. నీవు వనముల నుండి క్షేమముగా మఱలి వచ్చిన పిదపగాని నా ఈ దుఃఖము చల్లారదు. (33)

ఓ శ్రీరామా! నీవు వనవాసవ్రతమును ముగించుకొని, చరితార్థుడవై వచ్చినచో మిక్కిలి సౌభాగ్యశాలివై (కీర్తి ప్రతిష్ఠలతో) తిరిగి ('తండ్రియాదేశమును పాటించుట' ద్వారా) నీవు తండ్రిని బుణవిముక్తునిగావించినవాడవు ఆగుదువు. అప్పుడు నా మనసుకుదుట బడును. నాకు శాంతి చేకూరును. (34)

నాయనా! రాఘవా! లోకమున ఎప్పుడేమిజరుగునో తెలియదు. విధినిర్ణయము అనూహ్యము- ఆ విధియే నా మాటను కాదని నిన్ను వనవాసమునకు ప్రేరేపించుచున్నది. (35)

నా చిన్నారి రాఘవా! మహాబాహూ! ఇప్పుడికవెళ్లిరమ్ము. కుమారా! క్షేమముగా తిరిగివచ్చినపిమ్మట మరురమైన నీ అనునయనచనములతో నన్ను అనందింపజేయుదువుగాక- జటావల్కలములను దాల్చినవాడవై, వనవాసమును పూర్తిచేసికొని వచ్చిన నిన్ను తనివీదిర చూచెడిభాగ్యము నాకు ఎన్నటికో ఏమో? ఆది ఇప్పుడేయైనచో ఎంతబాగుండును?" (36-37)

తథాహి రామం వనవాసనిశ్చితం
సమీక్ష్య దేవీ పరమేణ చేతసా
ఉవాచ రామం శుభలక్షణం వహో
బభూవ చ స్వస్త్వయానాభికాంక్షిణీ 1 38

వనములకు వెళ్లుటకే నిశ్చయించుకొనియున్న రాముని ఆ
కౌసల్య తదేకదృష్టితో జూచెను. ఆయనకు శుభసంపదలను
గోరుచు ఆ దేవి శుభలక్షణసంపన్నుడైన శ్రీరాముని
సాదరముగా ఆశీర్వదించెను. (38)

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే అయోధ్యాకాండే చతుర్వింశస్సర్గః (24)

వాల్మీకీమహర్షినిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి అయోధ్యాకాండమునందు ఇరువదినాల్గవసర్గము సమాప్తము

-- * * * --

25. ఇరువదిఐదవసర్గము

వనవాసమునకు బయలుదేలుచున్న శ్రీరామునకు కౌసల్యదేవి శుభాశీస్సులను ఒసంగుట.

సాఽపనీయ తమాయాసమ్ ఉపస్పృశ్య జలం శుచిః।
చకార మాతా రామస్య మంగళాని మనస్వినీ। 1

నిర్మలమైన మనస్సుగల ఆ కౌసల్యమాత దుఃఖమును
నీడీ, సవిత్రజలములను ఆచమించి శుచియై, రామునకు
శుభాశీస్సులను పలికెను. (1)

స శక్యసే వారయితుం గచ్ఛేదానీం రఘూత్తమః।
శీఘ్రం చ వినివర్తస్య వర్తస్య చ సతాం క్రమే। 2

"ఓ రఘురామా! ఇప్పుడు నిన్ను ఆపుట అసాధ్యము.
ఇకవెళ్లుము. శీఘ్రముగా (పదునాలుగు సంవత్సరములు
ముగిసిన వెంటనే) మఱలిరమ్ము. సత్పురుషులమార్గమున
ప్రవర్తించుము. (2)

యం పాలయసి ధర్మం త్వం ధృత్యా చ నియమేన చ।
స వై రాఘవశార్దూల! ధర్మస్త్వామ్ అభిరక్షతు। 3

ఓ రఘువంశోత్తమా! నిండుమనస్సుతో నియమవూర్వకముగా
నీవు అనుసరించు ధర్మమే నిన్ను నిరంతరము కాపాడు
చుండుగాక- (3)

యేభ్యః ప్రణమసే పుత్ర! చైత్యేష్వాయతనేషు చ।
తే చ త్యామభిరక్షంతు వనే సహ మహర్షిభిః। 4

నాయనా! వనవాససమయమున చతుష్పదములయందును
(నాలుగుమార్గములకూడళ్లయందును) దేవాలయములయందును
నీచే ప్రణామములు అందుకొను దేవతలు, మహర్షులు నిన్ను
రక్షించుచుండురుగాక- (4)

యాని దత్తాని తేఽస్త్రాణి విశ్వామిత్రేణ ధీమతా।
తాని త్యామభిరక్షంతు గుణైః సముచితం సదా। 5

ధీశాలియైన విశ్వామిత్రమహర్షి నీకొసంగిన అస్త్రములన్నియును
సద్గుణసంపన్నుడైన నిన్ను సర్వదా ఆదుకొనుచుండుగాక- (5)

పితృశుశ్రూషయా పుత్ర మాతృశుశ్రూషయా తథా।
సత్యేన చ మహాబాహో! చిరంజీవాఽభిరక్షితః। 6

కుమారా! ఓ మహావీరా! కలకాలము వర్ధిల్లుచుండుము. నీవు
ఒనర్చిన మాతాపితృసేవలు, నీసత్యబలము నీకు రక్షగానుండును.
ఓ నరశ్రేష్ఠా! సమిధలు, దర్పలు, సవిత్రములు, అగ్నివేదికలు,
దేవాలయములు, చిత్రవిచిత్రములైన దేవపూజాస్థలములు,
సర్వతములు, వృక్షములు, మొక్కలు, మడుగులు, పెళ్లులు,
సర్పములు, సింహములు మొదలగునవి అన్నియును వనమున
నిన్ను రక్షించుచుండుగాక- (6-7)

నమిత్కుశపవిత్రాణి వేద్యశ్చాయతనాని చ।
స్థండిలాని చ చిత్రాణి శైలా వృక్షాః క్షుపా హ్రదాః।
పతంగాః పన్నగాః సింహాః త్వాం రక్షంతు నరోత్తమ। 7

సాద్యులు (దివ్యజాతులవారు) విశ్వేదేవతలు, మరుత్తులు,
దాత, విధాత అను దేవతలు, పూషుడు, భగుడు, ఆర్యముడు
అను ఆదిత్యులు లోకపాలురు, ఇంద్రాదిసమస్తదేవతలు నీకు
శుభములను చేకూర్చుచుండురుగాక. వసంతాది - ఋతువులు,

స్వస్తి సాధ్యాశ్చ విశ్వే చ మరుతశ్చ మహర్షయః।
స్వస్తి ధాతా విధాతా చ స్వస్తి పూషా భగోఽర్యమా। 8

లోకపాలాశ్చ తే సర్వే వానవప్రముఖాస్తథా।
ఋతవశ్చైవ పక్షాశ్చ మాసాస్సంవత్సరాః క్షపాః 9

దినాని చ ముహూర్తాశ్చ స్వస్తి కుర్వంతు తే సదా।
స్మృతి ర్మతిశ్చ ధర్మశ్చ పాంతు త్వాం పుత్ర! సర్వతః 10

స్కందశ్చ భగవాన్ దేవః సోమశ్చ స బృహస్పతిః।
సత్తర్వయో నారదశ్చ తే త్వాం రక్షంతు సర్వతః 11

యాశ్చాపి సర్వతః సిద్ధాః దిశశ్చ సదిగీత్యరాః।
స్తుతా మయా వనే తస్మిన్ పాంతు త్వాం పుత్ర! నిత్యతః 12

శైలాః సర్వే సముద్రాశ్చ రాజా వరుణ ఏవ చ।
ద్వారంతరిక్షం పృథివీ నద్యః సర్వాః తథైవ చ 13

నక్షత్రాణి చ సర్వాణి గ్రహాశ్చ సహదేవతాః।
అహోరాత్రే తథా సంధ్యే పాంతు త్వాం వనమాశ్రితమ్ 14

ఋతవశ్చైవ షట్ పుణ్యా మాసాః సంవత్సరాస్తథా।
కలాశ్చ కాష్ఠాశ్చ తథా తవ శర్మ దిశంతు తే 15

మహావనే విచరతో మునివేషస్య ధీమతః।
తవాదిత్యాశ్చ దైత్యాశ్చ భవంతు సుఖదాః సదా 16

రాక్షసానాం పిశాచానాం రౌద్రాణాం క్రూరకర్మణామ్।
క్రవ్యాదానాం చ సర్వేషాం మాభూత్ పుత్రక తే భయమ్ 17

ప్లవగా వృశ్చికా దంతా మశకాశ్చైవ కాననే।
సరీసృపాశ్చ కీటాశ్చ మా భూవన్ గహనే తవ 18

మహద్విపాశ్చ సింహాశ్చ వ్యాఘ్రా ఋక్షాశ్చ దంష్ట్రీణః।
మహిషాః శృంగిణో రౌద్రా స తే ద్రుహ్యంతు పుత్రక! 19

సృమాంసభోజనా రౌద్రా యే చాన్యే సత్త్వజాతయః।
మాచ త్వాం హింసేషుఃపుత్ర మయా సంపూజితాస్త్యహ 20

అగమాస్తే శివాః సంతు సిద్ధ్యంతు చ పరాక్రమాః।
సర్వసంపత్తయే రామ! స్వస్తిమాన్ గచ్ఛ పుత్రక! 21

శుక్లకృష్ణసక్షములు, చైత్రాదిమాసములు, ప్రభవాదిసంవత్సరములు, దివారాత్రములు, ముహూర్తములు నీకు సర్వదా సుఖానహములు అగుచుండుగాక. నాయనా! స్మృతి (ధ్యానము) వృతి (వికాగత) ధర్మము అన్ని విధములుగా నిన్ను బ్రోచుచుండుగాక. (8-10)
పూజ్యుడైన కుమారస్వామి, చంద్రభగవానుడు, బృహస్పతి, సత్తర్వులు, దేవర్షినారదుడు అన్నివిధముల నిన్ను రక్షించుచుండురు గాక. (11)

కుమారా! సుప్రసిద్దులైన సిద్ధగణములవారు, దిశలు, దిక్పాలురు, నాస్తుతులనందుకొనినవారందఱును అచట వనములలో నిన్ను నిరంతరము రక్షించుచుండురుగాక- (12)

సమస్తకులపర్వతములు, సముద్రములు, కుబేరుడు, వరుణదేవుడు, ఆకాశము, అంతరిక్షము, భూమి, అట్లే సకలనదులు, నక్షత్రములు, సమస్తగ్రహములు, గ్రహాభిమానదేవతలు, దివారాత్రములు, ఉభయసంద్యాదేవతలును వనవాసినైయున్న నిన్ను రక్షించుచుండురుగాక- (13-14)

పవిత్రమూర్తులైన ఋతు, మాస, సంవత్సరములఅధిదేవతలు, కళలు, కాష్ఠాలు (కాష్ఠ = 18 రెప్పపాట్ల కాలము, కళ = 30 కాష్ఠాల కాలము) ఇవియున్నియును నీకు సుఖకరములు అగుగాక- (15)

ధీశాలివైన నీవు మునివేషదారివై, మహారణ్యములలో సంచరించునప్పుడు ద్వాదశాదిత్యులు, దైత్యులు అనవరతము నీకు సుఖసంతోషములను గూర్చుచుండురుగాక. (16)

కుమారా! భయంకరాకారులును, క్రూరకర్ములును, మాంసభక్షకులును ఐన రాక్షసులవలనను, పిశాచములవలనను (అచట) నీకు ఎట్టి భయమూ లేకుండుగాక- (17)

భయంకరమైన ఆ అరణ్యమునందు వానరములు, తేళ్లు, అడవిఈగలు, దోమలు, కొండపాములు, ఇతర కీటకములు మున్నగునవి నిన్ను హింసింపకుండుగాక- (18)

నాయనా! అడవియేనుగులు, సింహములు, పెద్దపులులు, ఎలుగుబంటు, కోటలుగల దుష్టమృగములు, అడవిదున్నులు, భయంకరములైన కొమ్ములజంతువులు అక్కడ నిన్ను బాధింపకుండుగాక. (19)

సరమాంసమును భక్షించునట్టి ఇతరములగు క్రూరమృగములు నిన్ను హింసింపకుండుగాక. నిన్ను కాపాడుటకై వివిధ దేవతలను, సమస్త ప్రాణులను ఇక్కడినుండియే నేను వేడుకొనుచున్నాను. నాయనా! రామచంద్రా! నీవు శుభస్వరూపుడవు. మార్గములన్నియును నీకు సుఖకరములు అగుగాక. (నీ ప్రయాణములన్నియును హాయిగా సాగుగాక.) నీ పరాక్రమములు సఫలములుఅగుగాక- అచట నీకు వన్యఫలములములకు లోటులేకుండుగాక - ఇక నీవు వెళ్లరమ్ము. (20-21)

స్వస్తి తేఽస్త్వంతరిక్షేభ్యః పార్థివేభ్యః పునః పునః ।
నర్వేభ్యశ్చైవ దేవేభ్యో యే చ తే పరిపంథినః । 22

గురుస్సోమశ్చ సూర్యశ్చ ధనదోఽథ యమస్తథా ।
పాంతు త్వామర్చితా రామ! దండకారణ్యవాసినమ్ । 23

అగ్నిర్వాయుస్తథా ధూమో మంత్రాశ్చర్షిముఖాచ్యుతాః ।
ఉపస్పర్శ్యనకాలే తు పాంతు త్వాం రఘునందన! । 24

సర్వలోకప్రభుర్మహ్మా భూతభర్తా తథర్తయః ।
యే చ శేషాః సురాస్తే త్వాం రక్షంతు వనవాసినమ్ । 25

ఇతి మాత్యైః సురగణాన్ గంధైశ్చాపి యశస్వినీ ।
స్తుతిభిశ్చానురూపాభిః ఆనర్పాఽయతలోచనా । 26

జ్వలనం సముపాదాయ బ్రాహ్మణేన మహాత్మనా ।
హోవయామాస విధినా రామమంగళకారణాత్ । 27

ఘృతం శ్వేతాని మాల్యాని సమిధః శ్వేతసర్వపాన్ ।
ఉపసంపాదయామాస కౌసల్యా పరమాంగనా । 28

ఉపాధ్యాయః సవిధినా హుత్వా శాంతిమనామయమ్ ।
హుతహవ్యావశేషేణ బాహ్యం బలిమకల్పయత్ । 29

మధుదధ్యక్షతఘృతైః స్వస్తివాచ్య ద్విజాం స్తతః ।
వాచయామాస రామస్య వనే స్వస్త్వయనక్రియాః । 30

తత స్తస్మై ద్విజేంద్రాయ రామమాతా యశస్వినీ ।
దక్షిణాం ప్రదదౌ కామ్యాం రాఘవం చేదమబ్రవీత్ । 31

యన్మంగళం సహస్రాక్షే సర్వదేవనమస్మృతే ।
వృత్రనాశే సమభవత్ తత్తే భవతు మంగళమ్ । 32

అంతరిక్షమున చరించు ప్రాణులవలనగాని, భూమిపై జీవించు వివిధజంతువులవలనగాని, అంతటను సంచరించు సమస్తదేవతల వలనగాని, నీయేడ శత్రుభావము కలిగియుండువారివలన గాని నీకు ఎట్టి హానియు కలుగకుండగాక, సకలశుభములును చేకూరుగాక. (22)

దేవతలకు గురువైన బృహస్పతియు, సూర్యచంద్రులును, కుబేరుడును, యముడును, నా పూజలను అందుకొనినవారై, దండకారణ్యవాసినైన నిన్ను రక్షించుదురుగాక. (23)

ఓ రఘునందనా! అగ్ని, వాయువు, అట్లే ధూమము, ఋషులు ప్రవచించినమంత్రములు స్నాన - ఆచమన కాలములయందు నిన్ను కాపాడుచుండుగాక. (24)

సర్వలోకములకును ప్రభువైన పరమశేవుడు, సృష్టికర్తయైన బ్రహ్మయు, సమస్తప్రాణులకు పోషకుడు ఐన నారాయణుడు, అట్లే ఋషులు వనవాససమయమున నీకు రక్షకులైయందురు గాక." (25)

మిక్కిలి కీర్తిప్రతిష్ఠలు గలదియు, విశాలలోచనయు ఐన కౌసల్యాదేవి ఇట్లు తలపోసి, పూవులతోడను, చందనాదుల తోడను, అనురూపములగు స్తుతులతోడను సకలదేవతలను ఆరాధించెను. (26)

శ్రీరామునకు శుభపరంపరలు చేకూరుటకై ఆదేవి బ్రాహ్మణోత్తములచే అగ్నిని ప్రతిష్ఠింపజేసి, విద్యుక్తముగా హోమములను ఆచరింపజేసెను. (27)

మహిళామణియైన కౌసల్యాదేవి హోమముచేయుటకు వలసిన నేతిని, తెల్లని దండలను, సమిదలను, తెల్ల ఆవాలను సిద్ధము చేయించెను. (28)

పురోహితుడు శ్రీరామునిఆరోగ్యబాగ్యములకై ఉపద్రవములను నివారించజేయు శాంతి హోమములను విద్యుక్తముగా ఆచరించెను. పిమ్మట ఆతడు హోమముచేయగా మిగిలియున్న సామగ్రితో బాహ్యప్రదేశమున బలిప్రక్రియను నిర్వహించెను. (29)

ఆ దేవి స్వస్తిపుణ్యాహవాచనములను నిర్వహించునట్టి బ్రాహ్మణోత్తములకు తేనె, పెఱుగు, నేయి మొదలగు వానిని ఆక్షతపూర్వకముగా సమర్పించెను. అనంతరము వారు శ్రీరామునకు వనములో సర్వవిదశుభములు చేకూరుటకై స్వస్తిపూర్వకముగా వేదమంత్రములను పఠించిరి. (30)

పిమ్మట యశస్వినయైన రామజనని బ్రాహ్మణోత్తముడైన ఆ పురోహితునకు సంతృప్తికరముగా దక్షిణతాంబూలములను సమర్పించెను. తదుపరి ఆమె శ్రీరామునకు శుభాశీస్సులను ఁసంగిను. (31)

"నాయనా! రామచంద్రా! వృత్రాసురసంహారసందర్భమున సర్వదేవతాసంద్యుడైన దేవేంద్రునకు లభించిన మంగళాశీస్సులన్నియును (శుభపరంపరలన్నియును) నీకును ప్రాప్తించుగాక. (32)

యన్మంగళం సుపర్లస్య వినతాఽకల్పయత్ పురా ।
అమృతం ప్రార్థయానస్య తత్రే భవతు మంగళమ్ ॥ 33

అమృతోత్పాదనే దైత్యాన్ ఘ్నతో వజ్రధరస్య యత్ ।
అదితిర్మంగళం ప్రాదాత్ తత్రే భవతు మంగళమ్ ॥ 34

శ్రీన్ విక్రమాన్ ప్రక్రమతో విష్ణోరమితలేజసః ।
యదాసీన్మంగళం రామ! తత్రే భవతు మంగళమ్ ॥ 35

ఋతవస్సాగరా ద్వీపా వేదా లోకా దిశశ్చ తే ।
మంగళాని మహాబాహో! దిశంతు తవ సర్వదా ॥ 36

ఇతి పుత్రస్య శేషాంశ్చ కృత్వా శిరసి భామినీ ।
గంధైశ్చాపి సమాలభ్య రామమాయతతోచనా ॥ 37

ఓషధీం చాపి సిద్ధార్థాం విశల్యకరణీం శుభామ్ ।
చకార రక్షాం కౌసల్యా మంత్రైరభిజజ్ఞాప చ ॥ 38

ఉవాచాతిప్రహృష్టేన సా దుఃఖవశవర్తినీ ।
వాఙ్మాలేణ న భావేన వాచా సంసజ్జమానయా ॥ 39

ఆనమ్య మూర్ధ్ని చాఘ్రాయ పరిష్కజ్య యశస్వినీ ।
అవదత్ పుత్ర! సిద్ధార్థో గచ్ఛ రామ! యథాసుఖమ్ ॥ 40

అరోగం సర్వసిద్ధార్థమ్ అయోధ్యాం పునరాగతమ్ ।
పశ్యామి త్వాం సుఖం వత్స! సుస్థిరం రాజవర్తమి ॥ 41

ప్రణష్టదుఃఖసంకల్పా హర్షవిద్యోతితాననా ।
ద్రక్ష్యామి త్వాం వనాత్ప్రాప్తం పూర్ణచంద్రమివోదితమ్ ॥ 42

భద్రాననగతం రామ! వనవాసాదిహాగతమ్ ।
ద్రక్ష్యామి చ పునస్త్వాం తు తీర్థవంతం పితౄ ర్వచః ॥ 43

మంగళైరుపసంపన్నో వనవాసాదిహాగతః ।
వధ్వా మమ చ నిత్యం త్వం కామాన్ సంవర్తయాహి భో ॥ 44

మయార్చితా దేవగణాః శివాదయో
మహర్షయో భూతమహాసురోరగాః ।

అభిప్రయాతస్య వనం చిరాయ తే
హితాని కాంక్షంతు దిశశ్చ రాఘవ! ॥ 45

అమృతమును తీసికొనునచ్చుసందర్భమున గరుత్మంతుడు
వినతామాతనుండి పొందిన మంగళములన్నియును నీకు
ప్రాప్తించుగాక- (33)

అమృతములభించుటకై దైత్యులను హతమార్చిన మహేంద్రునకు
అదితి ప్రసాదించిన సమస్తమంగళములును నీకు ఆబ్బుగాక- (34)

కుమారా! శ్రీరామా! మూడడుగులతో భూమ్యాకాశములను
ఆక్రమించి, బలిచక్రవర్తిని సుతలలోకమునకు అదిపతినిజేసిన
మహాతేజస్వీయగు శ్రీ మహావిష్ణువునకు అభ్యిస
శుభములన్నియును నీకు లభించుగాక- (35)

ఓ మహాబాహూ! ఋతువులు, సాగరములు, ద్వీపములు,
వేదములు, సమస్తలోకములు, దశదిశలు ఇవియున్నవియును నీకు
శుభపరంపరలను ప్రసాదించు గాక- (36)

విశాలనేత్రయైన కౌసల్యాదేవి శ్రీరాముని ఇట్లు ఆశీర్వదించి,
శిరమున మంత్రాక్షతలను ఉంచెను. ఆయనకు గండమాత్యములను
అలంకరించెను. సకలకార్యసిద్ధిప్రదమైన 'విశల్యకరణి' యను
ఓషధితో తనయునకు రక్షాబంధనమొనర్చెను. సందర్భశుద్ధిగా
పవిత్రమంత్రములను జపించెను. (37-38)

మనస్సున ఎంతో దుఃఖము ఆలముకొనియున్నను దానిని
కనబడనీయక, రామునిసంతృప్తికై బయటికి సంతోషమును
ప్రకటించుచు తొట్టుపాటుతో ఆమె ఇట్లు పలికెను. (39)

యశస్వినియైన కౌసల్యామాత వినముడైన శ్రీరాముని
మూర్తమును మూర్కొని, తనయుని తనహృదయమునకు
హత్తుకొనెను. పిమ్మట ఆమె 'నాయనా! సఫలమనోరథుడనై
సుఖముగా వెళ్లిరమ్ము' అని ఆత్మీయముగా వచించెను. (40)

"వత్సా! శ్రీరామా! వనవాసానంతరము నీవు ఆరోగ్య
భాగ్యములతో సకలార్థసిద్ధితో తప్పక అయోధ్యకు మఱి
వత్తువు. పిమ్మట రాజ్యపాలనమున సుస్థిరుడవైయున్న నిన్ను
నేను చూచెదను. వనములనుండి తిరిగివచ్చి, పున్నమనాటి
నిండుచంద్రునివలెనున్న నిన్ను దర్శించుటతో నా దుఃఖములు,
విచారములు అన్నియును దూరమగును. నాలో ఆనందము
వెల్లివిరియును. నాయనా! రఘువరా! తండ్రియాజ్ఞను పాలించి,
వనవాసమునుండి ఇచటికి మఱివచ్చి, సింహాసనమును
అధిష్టించిన నిన్ను పరమానందముతో తిలకింతును. (41-43)

నాయనా! సరే! వెళ్లుము. వనములనుండి తిరిగివచ్చి,
శుభంకరములైన వస్త్రాభరణములను ధరించి, నిత్యము నా
కోడలైన సీతాదేవిమనోరథములను నెఱవేర్చుచుండుము. (44)

కుమారా! శ్రీరామచంద్రా! నేనారాదించిన శంకరుడు మొదలగు
దేవతలు, మహర్షులు, భూతగణములు, నాగ దేవతలు, సమస్త
దిశలు (దిక్పాలురు) వనములకు వెళ్లుచున్న నీకు సర్వదా
హితములను గూర్చుచుండురుగాక." (45)

ఇతివ చాశ్రుప్రతిపూర్ణలోచనా
సమాప్య చ స్వస్త్వయనం యథావిధి ।
ప్రదక్షిణం చైవ చకార రాఘవం
పునః పునశ్చాపి నిషీడ్య సస్వజే । 46
తథాతు దేవ్యా చ కృతప్రదక్షిణో
నిషీడ్య మాతుశ్చరణౌ పునః పునః ।
జగామ సీతానిలయం మహాయశాః
స రాఘవః ప్రజ్వలితః స్వయా శ్రియా । 47

కౌసల్యాదేవి ఈ విధముగా పలికి ఆశ్రుపూర్ణలోచనయై,
విద్యుక్తముగా స్వస్తివాచనకార్యక్రమములను పూర్తిచేసెను.
పిమ్మట శ్రీరామునకు ప్రదక్షిణమొనర్చి, పదేపదే తనయుని
తనహృదయమునకు హత్తుకొనెను. (46)

అట్లు తనకు ప్రదక్షిణమొనర్చిన తల్లియొక్కచరణములకు
శ్రీరాముడు నిండుభక్తితో ప్రణమిల్లెను. పిమ్మట వాసిగాంచిన
ఆ రాఘవుడు స్వీయ (సహజమైన) శోభలతో విలసిల్లుచున్న
వాడై, సీతాదేవిసదనమునకు వెళ్లెను. (47)

ఇత్యార్దే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే అయోధ్యాకాండే పంచవింశస్సర్గః (25)

వాల్మీకిమహర్షివరచిత్తమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి అయోధ్యాకాండమునందు ఇరువదిఐదవసర్గము సమాప్తము

-- * * * --

26. ఇరువదిఆవసర్గము

శ్రీరాముడు రాజలాంచనములు లేకుండనచ్చుటకుగల కారణములను సీతాదేవి అడుగుట - శ్రీరాముడు
తననవాసవిషయములను వివరించి, పిదప రాజకుటుంబసభ్యులతో ఆమె మనలుకొనవలసినరీతిని దెల్పుట.

అభివాద్య తు కౌసల్యాం రామస్సంప్రస్థితో వనమ్ ।
కృతస్వస్త్వయనో మాత్రా ధర్మిష్ఠే వర్తన్తి స్థితః । 1

విరాజయన్ రాజసుతో రాజమార్గం నరైర్వృతమ్ ।
హృదయాన్యామమంధేవ జనస్య గుణవత్తయా । 2

నైదేహీ చాపి తత్సర్వం న శుశ్రావ తపస్వినీ ।
తదేవ హృది తస్యాశ్చ యౌవరాజ్యాభిషేచనమ్ । 3

దేవకార్యం స్వయం కృత్వా కృతజ్ఞా హృష్టచేతనా ।
అభిజ్ఞా రాజధర్మాణాం రాజపుత్రం ప్రతీక్షతే । 4

ప్రవివేశాథ రామస్తు స్వం వేశ్మ సువిభూషితమ్ ।
ప్రహృష్టజనసంపూర్ణం హ్రీయా కించిదవాఙ్ముఖః । 5

అథ సీతా సముత్పత్య వేషమానా చ తం పతిమ్ ।
అపశ్యత్ శోకసంతప్తం చింతాన్యాకులితేంద్రియమ్ । 6

దర్శనమార్గానువర్తనుడైన శ్రీరాముడు తల్లి కౌసల్యాదేవి
నుండి మంగళాశీస్సులను స్వీకరించి, ఆమెకు ప్రణమిల్లి, వనవాస
నిమిత్తమై అచటినుండి బయలుదేరినాడు. అనంతరము తనను
దర్శింపవచ్చిన పౌరులచే క్రిక్కిరిసియున్న రాజమార్గమున ఆ
రాజకుమారుడు ప్రవేశించెను. ఆయనరాకతో ఆరాజవీధి
యెంతయు శోభాయమానమయ్యెను. తారుమాత్రైన ఆ
విచిత్రపరిస్థితులలో సద్గుణములపెన్నిదియైన శ్రీరాముని జూచి,
ఆ ప్రజలహృదయములు మిగుల మథనపడెను.
శ్రీరామపట్టాభిషేకార్థము ఉపవాసాదినియమములను పాటించుచున్న
విదేహసందినియైన సీతాదేవికి ఈ విషయములన్నియును
(యువరాజపట్టాభిషేకము ఆగిపోవుట, శ్రీరాముడు వనవాసమునకై
బయలుదేలుట మొదలగునవి) ఏమాత్రము తెలియవు. కనుక
ఆమె తనహృదయమున పట్టాభిషేకము జరుగబోవుచున్నట్లుగనే
భావించుచుండెను. పట్టాభిషేకమహోత్సవమును పురస్కరించుకొని
కర్తవ్యములను, రాజధర్మములను బాగుగా తెలిసినట్టి సీతాదేవి
శ్రద్ధతో స్వయముగా దైవసేవలను పూర్తిచేసెను. అనంతరము
ఆమె తనభర్తరాకకై మిగుల సంతోషముతో నిరీక్షించుచుండెను.
ఇంతలో శ్రీరాముడు తనమందిరమున ప్రవేశించెను. అభవనము
చక్కగా అలంకరింపబడియుండెను. అచట చేరిన జనులెల్లరును
సంతోషముతో మురిసిపోవుచుండిరి. శ్రీరాముడుమాత్రము
లజ్జతో కొద్దిగా అవనతముఖుడైయుండెను. (1-5)

అంతట సీతాదేవి ఆసనమునుండి లేచి, మిగుల సంతాపముతో
చింతానిమగ్నుడైయున్నట్లు కబడుచున్న తనభర్తను జూచి
మిక్కిలి చలించి పోయెను. (6)

తాం దృష్ట్వా స హి ధర్మాత్మా న శశాక మనోగతమ్ ।
తం శోకం రాఘవః సోఘం తతో వివృతతాం గతః । 7

వివర్ణవదనం దృష్ట్వా తం ప్రస్విన్నమ్ అమర్షణమ్ ।
అహ దుఃఖాభిసంతప్తా కిమిదానీమ్ ఇదం ప్రభో । 8

అద్య బార్హస్పతః శ్రీమాన్ ఉక్తః పుష్యోఽను రాఘవ ।
ప్రోచ్యతే బ్రాహ్మణైః ప్రాజ్ఞైః కేన త్వమసి దుర్మనాః । 9

న తే శతశలాకేన జలఫేననిభేన చ ।
అవృతం వదనం వల్గు ఛత్రేణాపి విరాజతే । 10

వ్యజనాభ్యాం చ ముఖ్యాభ్యాం శతపత్రనిభేక్షణమ్ ।
చంద్రహంసప్రకాశాభ్యాం వీజ్యతే న తవాననమ్ । 11

వాగ్మీనో వందినశ్చాపి ప్రహృష్టా స్త్వాం నరర్షభ! ।
స్తునంతో నాత్ర దృశ్యంతే మంగళైః సూతమాగధాః । 12

న తే క్షౌద్రం చ దధి చ బ్రాహ్మణా వేదపారగాః ।
మూర్ధ్ని మూర్ధ్నాభిషిక్తస్య దధతి స్మ విధానతః । 13

న త్వాం ప్రకృతయః సర్వాః శ్రేణీముఖ్యాశ్చ భూషితాః ।
అనువ్రజితుమిచ్ఛంతి పౌరజానపదాస్తథా । 14

చతుర్విర్యేగసంపన్నైః హయైః కాంచనభూషితైః ।
ముఖ్యః పుష్యరథో యుక్తః కిం న గచ్ఛతి తేఽగ్రతః । 15

న హస్తీ చాగ్రతః శ్రీమాన్ తవ లక్షణపూజితః ।
ప్రయాణే లక్ష్యతే వీర! కృష్ణమేఘగిరిప్రభః । 16

న చ కాంచనచిత్రం తే పశ్యామి ప్రియదర్శన! ।
భద్రాసనం పురస్కృత్య యాంతం వీరపురస్కృతమ్ । 17

అభిషేకో యథా సజ్జః కిమిదానీమిదం తవ ।
అపూర్వో ముఖవర్ణశ్చ న ప్రహర్షశ్చ లక్ష్యతే । 18

దర్శాత్ముడైన ఆ రాఘవుడు వణకిపోవుచున్న ఆ సీతాదేవిని జూచి, తనమనస్సులోని శోకావేశమును అపుకొనలేకపోయెను. అందువలన దానిని బహిర్గతమొనర్చెను. ఆయనముఖము నెలనెలబోయియుండెను, శరీరమంతయు చెమర్చి యుండెను. చేతికందిన రాజ్యాభిషేకము జారిపోయిన విషయమును, తన వనవాసముయొక్క సంగతిని సీతకు చెప్పుట యెట్లు? అని పరిపరివిధముల ఆలోచించుచు అతడు దుఃఖమును నిగ్రహించుకొనలేకపోయెను. అట్టి స్థితిలోనున్న పతిని జూచి, సీత పరితపించుచు "స్వామీ! ఈ కుభసమయమున ఇట్టి మీవిచారమునకు కారణమేమి?" అని ప్రశ్నించెను. (7-8)

"ఓ ప్రభూ! నేడు పుష్యమీనక్షత్రయుక్తకర్కటకరాశియందు బృహస్పతి ఉచ్చలోనున్న కుభదినము. ఇది పట్టాభిషేకమునకు అనువైనది" అని బ్రాహ్మణోత్తములు నుడివియున్నారనిగదా! ఇక మీకు ఈ విచారమెందులకు? నూలు ఊచలు గలదియు, తెల్లని నీటినురుగువలె విలసిల్లునదియు అగు చత్రము యొక్క మర్యాదలతో మనోహరమైన మీముఖము విరాజిల్లుట లేదేమి? పద్మముల వలె విశాలమైన నేత్రములుగల మీవదనమును చంద్రహంసకాంతులను విరజిమ్ముచుండెడి వింజామరలు సేవించుచుండుటలేదేమి? (9-11)

ఓ సరోత్తమా! వాగ్మికారదులైన సూతులు, వందిమాగధులు మిక్కిలి ప్రసన్నులై, మంగళకరములైన వచనములతో నేడు మిమ్ము స్తుతించుచు కనబడుటలేదేమి? (12)

వేదవండితులైన బ్రాహ్మణోత్తములు పట్టాభిషిక్తుడవు కాబోవుచున్న మీశిరస్సుపై విద్యుక్తముగా తేనె, పెఱుగు మొదలగు వాటితో గూడిన పవిత్రజలములతో అభిషేకించుటలేదేమి? (13)

మంత్రులు, సేనాపతులు, పురస్రముఖులు, అట్లే పౌరులు, జానపదులు వస్త్రాలంకారశోభితులై మిమ్ము అనుసరించినచుట లేదేమి? (14)

బంగారు తొడుగులతో అలంకరింపబడినవి, మిక్కిలి వేగముగలవి ఐన నాలుగు గుఱ్ఱములను పూన్చిన శ్రేష్ఠమైన పుష్యరథము (పూలతో అలంకరింపబడిన ఉత్సవరథము) నేడు మీ ముందుభాగమున సాగినచుట లేదేమి? (15)

ఓ మహావీరా! సర్వకుబలక్షణములతో కనువిందుగావించుచు పర్వతమువలె ఉన్నతమై, మేఘమువలె నల్లనై విలసిల్లుచుండెడి భద్రగజము మీ ఉత్సవయాత్రలో మీకు ముందుభాగమున నడచి వచ్చుచుండుట లేదేమి? (16)

ప్రియదర్శనుడైన ఓ మహావీరా! మీఆగ్రభాగమున నీరయోధులు బంగారముతో చిత్రవిచిత్రముగా నిర్మింపబడిన సింహాసనమును వహించుచు సాగినచుండుట లేదేమి? (17)

పట్టాభిషేకసన్నాహములన్నియు పూర్తియైనవిగదా! ఇట్టి సమయమున మీముఖము ప్రసన్నతను వీడి, వివర్ణమైయున్నదేమి? ఇట్టి స్థితిని మున్నెన్నడును నేను చూచియుండలేదు-" (18)

ఇతివ విలసంతీం తాం ప్రోవాచ రఘునందనః।
సీతే! తత్రభవాంస్తాతః ప్రవ్రాజయతి మాం వనమ్। 19

కులే మహతి సంభూతే! ధర్మజ్ఞే! ధర్మచారిణి!।
శృణు జానకీ! యేనేదం క్రమేణాభ్యాగతం మమ। 20

రాజ్ఞా సత్యప్రతిజ్ఞేన పిత్రా దశరథేన చ।
కైకేయ్యై మమ మాత్రే తు పురా దత్తా మహావరా। 21

తయాఽద్య మమ సజ్జేఽస్మిన్ అభిషేకే నృపాద్యతే।
ప్రచోదితః స సమయో ధర్మేణ ప్రతినిర్జితః। 22

చతుర్దశ హి వర్షాణి వస్తవ్యం దండకే మయా।
పిత్రా మే భరతశ్చాపి యౌవరాజ్యే నియోజితః।
సోఽహం త్వా మాగతో ద్రష్టుం ప్రస్థితో విజనం వనమ్। 23

భరతస్య సమీపే తు నాహం కథ్యః కదాచన। 24

బుద్ధియుక్తా హి పురుషా న సహంతే పరస్తవమ్।
తస్మాన్న తే గుణాః కథ్యా భరతస్యాగ్రతో మమ। 25

నాపి త్వం తేన భర్తవ్యా విశేషేణ కదాచన।
అనుకూలతయా శక్యం సమీపే త్వస్య వర్తితుమ్। 26

తస్మై దత్తం నృపతినా యౌవరాజ్యం సనాతనమ్।
స ప్రసాద్యస్త్యయా సీతే! నృపతిశ్చ విశేషతః। 27

అహం చాపి ప్రతిజ్ఞాం తాం గురోః సమనుపాలయన్।
వనమద్వైవ యాస్యామి స్థిరా భవ మనస్వినీ! 28

యాతే చ మయి కల్యాణీ! వనం మునినిషేవితమ్।
వ్రతోపవాసరతయా భవితవ్యం త్వయాఽనఘే। 29

కాల్యముత్తాయ దేవానాం కృత్వా పూజాం యథావిధి।
వందితవ్యో దశరథః పితా మమ సరేశ్వరః। 30

ఇట్లు పెక్కునిధములుగా పరితాపవచనములను పలుకుచున్న సీతాదేవితో రఘునందనుడు - "సీతా! పూజ్యులైన తండ్రిగారు నన్ను వనములకు పంపబోవుచున్నారు. (19)

ఓ జానకీ! నీవు గొప్పవంశమున జన్మించితివి. మిగుల ధర్మజ్ఞురాలవు. మీదుమిక్కిలి ధర్మాచరణపరాయణవు. నా వనవాస కారణములను క్రమముగా తెల్పెదను వినుము. (20)

సత్యసంపదైన మా తండ్రి దశరథమహారాజు పూర్వము కైకేయిమాతకు రెండు వరములను ఇచ్చియుండెను. (21)

రాజగారిఅదేశముపై నేడు నా యువరాజుపట్టాభిషేకమునకు తగినసన్నాహములు పూర్తిచేయబడియుండెను. ఇంతలో ఆమె 'లోగడ నాకు వాగ్దానము చేసిన రెండు వరములను ఇమ్ము' అని రాజును ఒత్తిడి చేసెను. ధర్మము నెపముతో ఆయనను తనమాటకు కట్టుబడియుండునట్లుగా జేసెను. (22)

మా తండ్రియైన దశరథమహారాజు ఆమెమాటకు కట్టుబడి, భరతుడు యువరాజుపట్టాభిషిక్తుడగునట్లుగను, నేను దండకారణ్యములలో పదునాలుగు సంవత్సరములు వనవాసము చేయునట్లుగను ఆదేశించెను. రాజాజ్ఞను తలదాల్చి నేను నిర్జనారణ్యములకు బయలుదేరుచు నిన్ను చూడవచ్చితిని. భరతుని సమీపమున పెన్నడునూ నన్ను ప్రశంసించవలదు. సంపదలు, అధికారము గల పురుషులు తమయెదుట ఇతరులను ప్రశంసించినచో సహింప జాలరు. కనుక భరతునిముందు నాగుణములనుగూర్చి ప్రస్తావించరాదు సుమా! (23-25)

సీతా! నీవు భరతునివిచారణలో సాధారణబంధురీతిలో మసలుకొనుము. ఊర్మిశాస్త్రుతకీర్తులకంటె మించిన మర్యాదలను నీవు అపింపరాదు. తోడివారిమధ్య అనుకూలవత్తె మెలగుము. మహారాజు వంశపరంపరగా వచ్చుచున్న ఈ రాజ్యము యొక్క యువరాజాధికారమును భరతునకు ఇచ్చివేసెను. కనుక ఓ వైదేహీ! యువరాజైన భరతునియెడను, విశేషించి మహారాజుగారి పట్లను ఆదరముతో ప్రవర్తించుము. (27)

నేనుమాత్రము మాతండ్రిగారి ప్రతిజ్ఞను త్రికరణశుద్ధిగా పాటించుచు, నేడే వనములకు వెళ్లబోవుచున్నాను. నీవు నాయందే ఆనురాగము గలిగి, దృఢమైన మనస్సుతో (మనస్సును చిక్కబట్టుకొని) ఓరిమితోనుండుము. (28)

పరమపవిత్రమైన ఓ కల్యాణీ! నేను మునులతో (వారి ఆశ్రమములలో) విలసిల్లుచుండెడి వనములకు వెళ్లిన పిమ్మట, నీవు వ్రతోపవాస నియమములను ఆచరించుచు మసలుకొనుము. (29)

నీవు ఉపకాలముననే మేల్కొని, యథావిధిగా దైవపూజ లొనర్చుచుండుము. మాతండ్రియైన దశరథమహారాజును వినవ్రుతతో ఆదరపూర్వకముగా సేవించుచుండుము. మా తల్లియైన కౌసల్యాదేవి కడువృద్ధురాలు. పైగా నేను సమక్షమున

మాతా చ మమ కౌసల్యా వృద్ధా సంతాపకర్పితా ।
ధర్మమేవాగ్రతః కృత్వా త్వత్తస్మానమర్హతి । 31

వందితవ్యాశ్చ తే నిత్యం యాశ్శేషా మమ మాతరః ।
స్నేహప్రణయసంభోగైః సమా హి మమ మాతరః । 32

భ్రాతృపుత్రసమా చాపి ద్రష్టవ్యా చ విశేషతః ।
త్వయా భరతశత్రుఘ్న ప్రాణైః ప్రియతరౌ మమ । 33

విప్రియం న చ కర్తవ్యం భరతస్య కదాచన ।
స హి రాజా ప్రభుశ్చైవ దేశస్య చ కులస్య చ । 34

ఆరాధితా హి శీలేన ప్రయత్నైశ్చోపసేవితాః ।
రాజానః సంప్రసీదంతి కుప్యంతి చ విపర్యయే । 35

ఔరసానపి పుత్రాన్ హి త్యజంత్యహితకారిణః ।
సమర్థాన్ సంప్రగృహ్లాంతి జనానపి జనాధిపాః । 36

సా త్వం వసేహ కల్యాణీ! రాజ్ఞః సమనువర్తినీ ।
భరతస్య రతా ధర్మే సత్యవ్రతపరాయణా । 37

అహం గమిష్యామి మహావనం ప్రియే!
త్వయా హి వస్తవ్యమిహైవ భామిని! ।
యథా వ్యతీకం కురుషే న కస్యచిత్
తథా త్వయా కార్యమిదం వచో మమ । 38

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే అయోధ్యాకాండే షడ్వీంశస్సర్గః (26)

వాల్మీకిమహర్షినిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి అయోధ్యాకాండమునందు ఇరువదిఆటవసర్గము సమాప్తము

-- * * * --

27. ఇరువదిఏడవసర్గము

నేనును మీవెంట అరణ్యములకు వచ్చెదను' - అని సీతాదేవి శ్రీరామునితో పలు విధములుగా ప్రార్థించుట.

ఏవ ముక్తా తు వైదేహీ ప్రియార్థా ప్రియవాదినీ ।
ప్రణయాదేవ సంక్రుద్ధా భర్తారమిదమబ్రవీత్ । 1

లేనందున ఆమె సంతాపమునకు గుఱియగును. ధర్మజ్ఞురాలవైన నీవు (నేను ఎదురుగాలేనిలోటును రానీయకుండా) ఆమెను ఓదార్చుచు సేవించుచుండుము. (30-31)

తక్కిన తల్లులును తమప్రేమసాహచర్యములను, అలనపాలనలను కౌసల్యామాతవలెనే నాపై ప్రసరింపజేసిరి. కావున వారందఱును నిరంతరము నీచేత పూజింపదగినవారే- భరతశత్రుఘ్నులు నాకు ప్రాణములకంటెను ప్రీతిపాత్రులు. కావున నీవు వారిని తోబుట్టువులవలెను, పుత్రులవలెను మిక్కిలి వాత్సల్యముతో ఆదరించుచుండుము. (32-33)

యువరాజైన భరతుడు నేటినుండి (మన)దేశమునకును, కుటుంబమునకును సర్వాధికారి. (ప్రభువు) కావున అతనికి ఎన్నడునూ అప్రియమును కలిగింపరాదు. (34)

రాజుల మనోభావములను గుర్తించి, వారికి అనుకూలముగా ప్రవర్తించును, అలసటయెఱుగని రీతిగా గౌరవముతో వారిని సేవించు చుండవలెను. అప్పుడు వారు మిక్కిలి ప్రసన్నులైయుందురు. లేనిచో వారు కినుకవహింతురు. (35)

రాజులు తమకు కీడుతలపెట్టినవారు కన్నకొడుకులేయైనను వారిని పరిత్యజింతురు (శిక్షింతురు). తమకు మేలు చేసిన వారు (అనుకూలముగా ప్రవర్తించెడివారు) సామాన్యజనులైనను వారిని చేరదీసి ఆదుకొందురు- (36)

ఓ కల్యాణీ! నీ సతీధర్మమును పాటించుచు, సత్యవ్రతము నందు నిరతురాలవైయుండుము. యువరాజైన భరతునకు అనుకూలముగా ప్రవర్తించుచు నీవు ఇచటనే యుండుము. (37)

ప్రియమైన ఓ సీతా! నేను దండకారణ్యమునకు వెళ్లెదను- ఓ నుందరీ! నీవు ఈ ఆయోధ్యలో ఉండుము. ఎవ్వరికిని అప్రియమును కల్గింపక (ఎవ్వరినీనొప్పింపక) నా ఈ మాటలను పాటింపుము." (38)

సీతాదేవి సహజముగా ప్రియభాషిణి. అంతేగాదు ఆమె సతి యొక్క ప్రేమకు ఎంతయు పాత్రురాలు. శ్రీరాముని మాటలు తనకు అప్రియములై తనమనస్సును ఎంతగానో నొప్పించుటచే మిగుల క్రుద్ధయయ్యును ఆయనపైగల ప్రేమకారణముగా ఆమె తనబర్తతో ఇట్లునుడివెను. (1)

కిమిదం భాషసే రామ! వాక్యం లఘుతయా ధ్రువమ్ |
త్వయా యదసహస్యం మే శ్రుత్వా నరవరాత్మజ! 2

వీరాణాం రాజపుత్రాణాం శస్త్రాస్త్రవిదుషాం నృప |
అనర్హమ్ అయశస్యంచ నశ్రోతవ్యం త్వయేరితమ్ | 3

ఆర్యపుత్ర! పితా మాలా భ్రాతా పుత్రస్తథా స్నుషా |
స్వాని పుణ్యాని భుంజానాః స్వం స్వం భాగ్యముపాసతే | 4

భర్తు ర్భాగ్యం తు భార్యైకా ప్రాప్నోతి పురుషర్షభ! |
అతశ్చైవాహమాదిష్టా వనే వస్తవ్యమిత్యపి | 5

న పితా నాత్మజో నాత్మా న మాలా న సఖీజనః |
ఇహ ప్రేత్య చ నారీణాం పతిరేకో గతిస్సదా | 6

యది త్వం ప్రస్థితో దుర్గం వనమద్వైవ రాఘవ! |
అగ్రతస్తే గమిష్యామి మృద్ధంతీ కుశకంటకాన్ | 7

ఈర్ష్యారోషా బహిష్కృత్య భుక్తశేషమివోదకమ్ |
నయ మాం వీర! విశ్రబ్జః పాపం మయి న విద్యతే | 8

ప్రాసాదాగైర్విమానైర్వా వైహాయనగతేన వా |
సర్వావస్థాగతా భర్తుః పాదచ్ఛాయా విశిష్యతే | 9

"ఓ రామా! ఇదేమిటి? ఇంతపేలవముగా ఇట్లు అర్థరహితము లైన మాటలు పలుకుచున్నావు? మునుపెన్నడును ఇట్టి మాటలు నీనోటినుండి వచ్చియుండలేదు. రాజకుమారుడనైన నీవు ఇట్లు పలుకదగదు - నీ మాటలు ఒక స్త్రీనైన నాకును నవ్వుపుట్టించు చున్నవి. ఓ నరోత్తమా! నీవు పలికిన ఈ సవనములు శస్త్రాస్త్రవిదులు, వీరులు ఐన రాజకుమారులు పలుకదగినవి కానేకావు - పైగా వారికి ఇవి అప్రతిష్ఠను తెచ్చిపెట్టును - కనుక ఇవి వినదగినవియును గావు (ప్రాప్తింపదగినవియునుగావు). (2-3)

ఓ ఆర్యపుత్రా! తండ్రి, తల్లి, సోదరులు, పుత్రులు, ఆట్లే కోడలు మొదలగు వారందఱును తాము చేసికొనిన పాపపుణ్యకర్మల ఫలములను తప్పక పొందెదరు. తమతమ శుభాశుభకర్మఫలములను వారే అనుభవింపవలెనుగాని ఇతరులు గాదు. (4)

ఓ పురుషశ్రేష్ఠా! భార్య భర్తకు అర్థాంగి. కావున భర్తయొక్క భాగ్యఫలములను పొందుటకు భార్యయు అర్హురాలు. అందువలన 'వనములలో నివసింపుము' అని మహారాజు మీకిచ్చిన ఆదేశము మీ భార్యనైన నాకును వర్తించును. కనుక మీతోగూడి నేనును వనవాసము చేయవలసియున్నది - (5)

ఇహలోకమునందును పరలోకమునందును సతులకు పతియేగతి. కాబట్టి తండ్రిగాని, తల్లిగాని, తనయులుగాని, సఖులు గాని, కడకు తనశరీరము గాని తోడుగానుండుట జరుగదు. ఓ రఘూత్తమా! మీరు ఇప్పుడే దుర్గమారణ్యములకు బయలుదేరినచో నేనును మీతోగూడి వచ్చెదను. ఆ అరణ్యములో నేను మీముందు భాగమున నడచుచు, దర్బలను, ముండ్లను (కంటకములను)⁽¹⁾ తొలగించుచు, మీ మార్గమును చదునుపఱచుచు, సుగమ మొనర్చెదను. (6-7)

ఓ మహావీరా! ఈర్ష్యారోషములను త్యజించి⁽²⁾ దాహబాధానివారణకై బాటసారి తాను త్రాగగామిగిలిన జలమును తనవెంట తీసికొని వెళ్ళినట్లు నిస్సంకోచముగా నన్ను నీవెంట గొనిపోము - నన్ను ఇచట వదలి వెళ్లుటకు నేను చేసిన పాపమేమియును లేదు - (8)

సమస్తసుఖములకును నిలయమైన రాజభవనములలో నివసించుటకంటెను, స్వర్గాదిలోకములలో విహనములలో విహరించుట కంటెను, అస్త్రైశ్వర్యసంపదలతో అంబరమున హాయిగా సంచరించుట కంటెను ఎన్ని కష్టములు అనుభవింపవలసివచ్చినను పతి అడుగుజాడలలో పొగిపోవుటయే సతికి సుఖప్రదము. శుభప్రదము, దర్మసమ్మతము. (9)

1) కంటకములను తొలగించుచు - అనుటలో విజ్ఞులు ఈ విశేషమును తెల్పుదురు. "స్వామీ! మీ కంటెను ముందుగా నేను లంకకు చేరి, లోకకంటకుడైన రావణాసురుని తుదముట్టించుటకై మీకు మార్గమును సుగమమొనర్చెదను." ఇది అందలి విశేషము -

2) సీతను (స్త్రీని) తన వెంటగొనిపోవుటవలన అడవులలో ఆమెను రక్షించువిషయము కలిగెడు అసహనమే ఈర్ష్య - సీత తన మాటను కాదని తనవెంటవచ్చుటకై పట్టుబట్టుచున్నందులకు ఆమెయెడ కలుగుకోపమే రోషము -

అనుశిష్టాఽస్మి మాత్రా చ పిత్రా చ వివిధాశ్రయమ్ |
నాఽస్మి సంప్రతి వక్ష్యా వర్తితవ్యం యథా మయా | 10

అహం దుర్గం గమిష్యామి వనం పురుషవర్జితమ్ |
నానామృగగణాకీర్ణం శార్దూలవృక్షసేవితమ్ | 11

సుఖం వనే నివత్స్యామి యతైవ భవనే పితుః |
అచింతయంతీ త్రిన్ లోకాన్ చింతయంతీ పతివ్రతమ్ | 12

శుశ్రూషమాణా తే నిత్యం నియతా బ్రహ్మచారిణీ |
సహ రంస్యే త్వయా వీర! వనేషు మధుగంధిషు | 13

త్వం హి శక్తో వనే కర్తుం రామ! సంపరిపాలనమ్ |
అన్యస్యాపి జనస్యేహ కిం పునర్మమ మానద! | 14

సహ త్వయా గమిష్యామి వనమద్య న సంశయః |
నాహం శక్యా మహాభాగ! నివర్తయితుముద్యతా | 15

ఫలమూలాశనా నిత్యం భవిష్యామి న సంశయః |
న తే దుఃఖం కరిష్యామి నివసంతీ సహ త్వయా | 16

ఇచ్ఛామి సరితశ్చైలాన్ పల్వలాని వనాని చ |
ద్రష్టుం సర్వత్ర నిర్భీతా త్వయా నాథేన ధీమతా | 17

హంసకారండవాకీర్ణాః పద్మినీః సాధుపుష్పితాః |
ఇచ్ఛేయం సుఖినీ ద్రష్టుం త్వయా వీరేణ సంగతా | 18

అభీషేకం కరిష్యామి తాసు నిత్యం యతవ్రతా |
సహ త్వయా విశాలాక్ష! రంస్యే పరమనందినీ | 19

వీషం వర్షసహస్రాణాం శతం వాఽహం త్వయా సహ |
వ్యతిక్రమం న వేత్స్యామి స్వర్గోపి న హి మే మతః | 20

భర్తతోగూడి మసలుకొనువిషయమున మా తల్లిదండ్రులు నాకు చక్కగా బోధచేసిరి. అట్లే ఆత్మమామలయెడలను, తోడివారి తోడను తదితరులవిషయమునను ప్రవర్తించుటనుగూర్చి వారికడ నేను సుశిక్షితుడాలను. 'ఎవరియెడల ఎట్లు ప్రవర్తించవలెను' అను విషయమున ఇప్పుడు నాకు ప్రత్యేకముగా బోధింపవలసిన అవసరమేలేదు. (10)

జనసంచారమేలేక, వివిధమృగములతో నిండి, పెద్ద పులులు, తోడెట్లు మొదలగు క్రూరమృగములు సంచరించునట్టి కీకారణ్యముల యందును మీవెంట నేను నిర్భయముగా నడువగలను. (11)

పుట్టింటిలోవలెనే వనములలోను నేను సుఖముగానుందును. అట్టి సౌభాగ్యముముందు త్రిలోకైశ్వర్యములు సైతము దిగదుడుపే. అచట నిరంతరము పఠినేసేవించుచు ఆ సేవలయందే నిమగ్నురాలనై యుందును. (12)

ఓ మహావీరా! నియమనిష్ఠలతో బ్రహ్మచర్యమును పాటించుచు నేను నిత్యమూ మీకు శుశ్రూషలు చేయుచుందును. పుష్పశోభితమైన వనములయందు మీతో విహరించుచు అచట సంతోషముగా నుందును. (13)

అందఱిని గౌరవించునాదా! వనములలో నివసించు మునీశ్వరులు మున్నగు వారినందఱినీ బాగుగా రక్షింపగల సమర్థుడవు నీవు - ఇంక అచట నారక్షణ విషయమై చెప్పనేల? (14)

ఓ మహాత్మా! ఇప్పుడు సీతోగూడి నేను వనములకు బయలుదేలు చున్నాను. ఇందు సందేహమునకు తావులేదు. వనగమనమునకు ఉద్యుక్తురాలనైన నన్ను వివిధముగను నివారించరాదు. (15)

ఆర్యా! అన్నపానాదులవిషయమున మీకు నేను ఎట్టి కష్టములనూ కలిగింపను. మీతోపాటు నిస్సంకోచముగా కందమూలపలములను ఆహారముగా స్వీకరించుచు గడిపెదను. (16)

స్వామీ! నీవు దీశాలివి. నానాదుడనైన నీవు నాచెంతనుండగా అంతటను నిర్భయముగా సంచరించుచు, నదీతీరములను, పర్వత ప్రాంతములను, నీటిమడుగులను, వివిధములగు వనములను దర్శింపగోరుచున్నాను. (17)

నాదా! వీరుడనైన సీతోగూడి, హంసలతో, జలకుక్కుటములతో ఒప్పుచు, చక్కగా వికసించిన పుష్పములతో విలసిల్లుచు, కనువిందు గావించుచుండెడి పద్మసరస్సులను హాయిగా చూడవేడుక పడుచున్నాను. (18)

ఓ విశాలాక్షా! నేను నిరంతరము మీ పాదపద్మములయందే అనురక్తురాలనై యుందును. ఆ సరోవరములలో మీతోగూడి జలకములాడుచు పరమానందముతో విహరించెదను. (19)

ఈ విధముగా నేను మీతోగూడి విహరించుచు వందలవేల కొలదిసంవత్సరములైనను ఒక్కక్షణమువలె గడిపెదను. ఇక ఎదునాలుగుసంవత్సరములు ఒకలెక్కయా? ఇంతకుమించి స్వర్గసుఖములనైనను నేను ఆసించను- (20)

స్వర్గేఽపి చ వినా వాసో భవితా యది రాఘవ! |
త్వయా మమ నరవ్యాఘ్ర! నాహం తమపి రోచయే | 21

అహం గమిష్యామి వనం సదుర్గమం
మృగాయుతం వానరవారణైర్యుతమ్ |
వనే నివర్త్యామి యథా పితుర్బహే
త వైవ పాదాపుపగృహ్య సంయతా | 22

అనన్యభావా మనురక్తచేతసం
త్వయా వియుక్తం మరణాయ నిశ్చితమ్ |
నయస్య మాం సాధు కురుష్య యాచనాం
న తే మయాఽతో గురుతా భవిష్యతి | 23

తథా ఋవాణామపి ధర్మవత్సలో
న చ స్మ సీతాం నృవరో నిశీషతి |
ఉవాచ చైనాం బహుసన్నివర్తనే
వనే నివాసస్య చ దుఃఖితాం ప్రతి | 24

ఇత్యార్చే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే అయోధ్యాకాండే సప్తవింశస్సర్గః (27)

వాల్మీకిమహర్షినిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి అయోధ్యాకాండమునందు ఇరువదిఏడవసర్గము సమాప్తము

-- * * * --

28. ఇరువదివినిమిదవసర్గము

వనవాసమునందలి కష్టములనుగూర్చి శ్రీరాముడు సీతాదేవికి వివరించుట.

స ఏవం ఋవతీం సీతాం ధర్మజ్ఞో ధర్మవత్సలః |
స నేతుం కురుతే బుద్ధిం వనే దుఃఖాని చింతయన్ | 1

సాంత్యయిత్వా పున స్తాం తు బాష్పదూషితలోచనామ్ |
నివర్తనార్థే ధర్మాత్మా వాక్యమేతదువాచ హ | 2

సీతే! మహాకులీనాఽపి ధర్మే చ నిరతా సదా |
ఇహోఽచరస్య ధర్మం త్వం మా యథా మనసస్సుఖమ్ | 3

సీతే! యథా త్వాం వక్ష్యామి తథా కార్యం త్వయాఽబలే |
వనే దోషా హి బహవో వదతస్తాన్ నిబోధ మే | 4

ఓ నరోత్తమా! మీరులేకుండా స్వర్గవాససుఖములు లభించినను వాటికి నేను ఇష్టపడను. మీవెంట ఉండుట తప్ప ఇంక నాకేమియు అక్కఱలేదు. (21)

ఓ ప్రాణనాథా! వేలకొలదిన్యగములతో, వానరములతో, ఏనుగులతో క్రిక్కిరిసి యుండెడి దట్టమైన దుర్గమారణ్యములకు మీతో వచ్చెదను. అచట నియమపాలనముతో మీచరణములను సేవించుచు, మాతండ్రిగారి గృహమునందువలె సుఖముగానుండెదను- (22)

స్వామీ! నా హృదయమునందు నిన్నే పూర్తిగా నిలుపుకొనియున్నాను. నీయందే బద్ధానురాగము. నీవు నాకు దూరమైనచో నేను మరణించుట తథ్యము. నాప్రార్థనను మన్నించి, నన్ను నీవెంట తీసికొనిపొమ్ము. నేను అచట నీకు ఏవిధముగను భారము కాను." (23)

సీతాదేవి ఈవిధముగా పలుకుచున్నను, వనములలో ఎదురగు కష్టములకు ఆమెను గుఱిచేయుటకు ఇష్టపడని వాడై, ధర్మవత్సలుడైన శ్రీరాముడు ఆమెను తనవెంట దండకారణ్యమునకు తీసికొనిపోవుటకు విముఖత కలిగియుండెను. వనగమనేచ్ఛ నుండి సీతాదేవిని మఱలించుటకై నరశ్రేష్ఠుడగు రఘునరుడు అచట తటస్థించు కష్టములను గూర్చి ఆమెకు ఇట్లు వివరింప సాగెను. (24)

సీతాదేవిపలుకులు ధర్మసమ్మతములేయని యెఱింగియు, ధర్మవత్సలుడైన శ్రీరాముడు ఆమెపైగల ప్రేమకారణముగా వనములలో సంభవించు ఇడుములనుగూర్చి ఆలోచించుచు, ఆమెను తనవెంట తీసికొని వెళ్లుటకు సిద్ధపడకుండెను. అంతట ఆ ధర్మాత్ముడు కన్నీరు మున్నీరుగా విలపించుచున్న ఆమెను ఓదార్చుచు, ఆమెవనవాససంకల్పమును మార్చుటకై మఱల ఆమెతో ఇట్లు పలుకసాగెను. (1-2)

"ఓ సీతా! నీవు ఉత్తమవంశమున జన్మించితివి, నిల్లప్పుడును ధర్మాచరణమునందే నిరతురాలవు. కనుక నీవు ఇచటనేయుండి నీ ధర్మములను ఆచరించుచుండుము. తొందరపాటుతోగూడిన దుఃఖవేళపుఆలోచనలకు తావీయకుము. ఓ జానకీ! ఓ అబలా! (నీసుఖశాంతులకై) నేను నుడువుచున్న నామాటలను వినుము. (నేను చెప్పినట్లు నడచుకొనుము). వనములలో పెక్కు కష్టములు ఎదురగుచుండును. వాటినిగూర్చి చెప్పెదను గ్రహింపుము. (3-4)

సీతే! విముచ్యతామేషో వనవాసకృతా మతిః।
బహుదోషం హి కాంతారం వనమిత్యభిధీయతే। 5

హితముద్ధ్యా ఖలు వచో మయైతదభిధీయతే।
సదా సుఖం న జానామి దుఃఖమేవ సదా వనమ్। 6

గిరినిర్జరసంభూతా గిరికందరవాసినామ్।
సింహానాం నివదా దుఃఖాః శ్రోతుం దుఃఖమతో వనమ్। 7

క్రీడమానాశ్చ విప్రభ్యా మత్తాః శూన్యే మహామృగాః।
దృష్త్వా సమభివర్తంతే సీతే దుఃఖమతో వనమ్। 8

సగ్రాహాః సరితశ్చైవ పంకవత్యః సుదుస్తరాః।
మత్తైరపి గజైర్నిత్యమ్ అతో దుఃఖతరం వనమ్। 9

అతాకంటకసంకీర్ణాః కృకవాకూపనాదితాః।
నిరపాశ్చ సుదుర్గాశ్చ మార్గా దుఃఖమతో వనమ్। 10

సుప్యతే పర్లశయ్యాసు స్వయం భగ్నాసు భూతలే।
రాత్రిషు శ్రమభిన్నేన తస్మాద్దుఃఖతరం వనమ్। 11

అహోరాత్రం చ సంతోషః కర్తవ్యో నియతాత్మనా।
ఫలైర్వృక్షావపతితైః సీతే! దుఃఖతరమ్ వనమ్। 12

ఉపవాసశ్చ కర్తవ్యో యథా ప్రాణేన మైథిలి।
జటాభారశ్చ కర్తవ్యో వల్కలాంబరధారిణా। 13

దేవతానాం పితౄణాం చ కర్తవ్యం విధిపూర్వకమ్।
ప్రాప్తానామతిథీనాం చ నిత్యశః ప్రతిపూజనమ్। 14

కార్యస్థిరభిషేకశ్చ కాలే కాలే చ నిత్యశః।
చరతా నియమేనైవ తస్మాద్దుఃఖతరం వనమ్। 15

ఉపహారశ్చ కర్తవ్యః కుసుమైః స్వయమాహృతైః।
ఆర్చ్యే విధినా వేద్యాం బాలే! దుఃఖమతో వనమ్। 16

ఓ సీతా! (నానెంట) వనములకు రావలెనను ఈ సంకల్పమును విడిచిపెట్టుము. దుర్గమారణ్యములలోని జీవనము పెక్కు కష్టములతో గూడినది. ఇది అనుభవజ్ఞులమాట. నీ హితమును గోరియే ఈ మాటలను నీకు చెప్పుచుంటిని. వనజీవనమున ఎన్నడునూ సుఖము లభించదు. నిరంతరము అది దుఃఖములకు నిలయము- పర్వతముల నుండి దూకుచుండునట్టి పెలయేళ్లవోరులును, కొండగుహలలో నివసించుచుండే సింహగర్జనలును వినుటకు భయంకరముగానుండి గుండెలను ఆవిరుజేయుచుండును. కనుక వనవాసము దుఃఖమయము. నిర్జనారణ్యములయందు స్వేచ్ఛగా విహరించుచు మత్తిల్లిన సింహములు, పెద్దపులులు, మొదలగు క్రూరమృగములు మనలను జూచి, చంపుటకై వచ్చి మీదబడుచుండును. కనుక సీతా! వనములు దుఃఖబూయిష్టములు (5-8)

అడవులలోని నదులన్నియును మొసళ్లతోను, బురదలతోను నిండి, చాటుటకు వీలులేకుండును. అంతేగాక అచటి మదపుటీనుగులు స్వేచ్ఛగా తిరుగాడుచు భయమును గొలుపుచుండును. అరణ్యములు కష్టములకు అలవాలములు. అడవులలో చారులకు అడ్డముగా తీగలు అల్లుకొనియుండును. త్రోవలలోని ముళ్లు కాళ్లు గ్రుచ్చుకొని, బాద కల్గించుచుండును. అడవికోళ్లు భయంకరముగా కూయు చుండును. చాచాబాద తీర్చుకొనుటకు అచట ఒక్కచుక్క నీరుగూడ దొరకదు. చారులన్నియును అడుగుపెట్టుటకు వీలులేకుండ ఉండును. కనుక వనవాసము దుఃఖములకు నెలవు. (9-10)

వనములయందు నివసించువారికి అచట పర్వతములు ఉండవు. నేలమీదనే పడుండవలెను. హంసతూలికాతల్పములుండవు. పండి రాలిన అకులపైననే శయనింపవలెను. రాత్రులయందే ఏకాంతికి అవకాశము దొరకును- కనుక వనజీవనము దుఃఖ పూరితమైనది. (11)

అచట షడ్సోపేతమైన భోజనపదార్థములుండవు. చెట్లనుండి రాలిన పండ్లను మాత్రమే భుజించుచు, రాత్రింబవళ్లు నియమ జీవనమును (మఱియే ఇతరపదార్థములను ఆసింపక) గడవవలెను. ఓ మిథిలారాజకుమారి! వనవాసమున యథాశక్తి ఉపవాసములతోడనే గడువవలెను. శిరమున జటాభారమును వహింపవలెను. నారచీరెలనే ధరింపవలెను. ఇదియే అచటి జీవనవిధానము- (12-13)

దేవతలను, పితృదేవతలను, ఆయాసమయములయందు విచ్చేసిన అతిథిదేవతలను యథావిధిగా నిత్యమూ పూజింపవలెను. ప్రతిదినము ఉదయము, మధ్యాహ్నము, సాయంకాలము (మూడువేళల యండును) నియమపూర్వకముగా స్నానాదులనాచరించుచు నిష్ఠాజీవనమును కొనసాగింపవలెను. అందువలన వనవాసము క్షేమములతో నిండినది సుమా! (14-15)

ఓ అమాయకురాలా! స్వయముగా శ్రమపడితీసికొనివచ్చిన పూవులతో, ఋషిప్రోక్షముగా, విధివిధానముగా వేదిక యందు దైవారాధన చేయవలెను. బలివిధులను నడువవలయును. ఓ మైథిలీ!

యథా లభ్యేన కర్తవ్యః సంతోషస్తేన మైథిలి! |
యతాహరైర్వనచరైః నిత్యం దుఃఖమతో వనమ్ | 17

అతీవ వాతాస్తమిరం బుభుక్షా చాత్ర నిత్యశః |
భయాని చ మహాంత్యత్ర తతో దుఃఖతరం వనమ్ | 18

సరీస్యపాశ్చ బహవో బహురూపాశ్చ భామిని! |
చరంతీ పృథివీం దర్చాత్ తతో దుఃఖతరం వనమ్ | 19

నదీనిలయనాః సర్పాః నదీకుటిలగామినః |
తిష్ఠంత్యావృత్య పంథానం తతో దుఃఖతరం వనమ్ | 20

పతంగా వృశ్చికాః కీటాః దంశాశ్చ మశకైస్సహ |
బాధంతే నిత్యమబలే సర్వం దుఃఖమతో వనమ్ | 21

ద్రుమాః కంటకినశ్చైవ కుశకాశాశ్చ భామిని! |
వనే వ్యాకులశాఖాగ్రాః లేన దుఃఖతరం వనమ్ | 22

కాయక్లేశాశ్చ బహవో భయాని వివిధాని చ |
అరణ్యవాసే వసతో దుఃఖమేవ తతో వనమ్ | 23

క్రోధలోభా విమోక్షవ్యా కర్తవ్యా తపసే మతిః |
న భేతవ్యం చ భేతవ్యే నిత్యం దుఃఖమతో వనమ్ | 24

తదలం లే వనం గత్వా క్షమం న హి వనం తవ |
విమృశన్నిహ పశ్యామి బహుదోషకరం వనమ్ | 25

వనం తు నేతుం న కృతా మతిస్తదా
బభూవ రామేణ యథా మహాత్మనా |
న తస్య సీరా వచనం చకార తత్
తతోఽబ్రవీద్రామమిదం సుదుఃఖితా | 26

లభించిన ఫలాదులను మాత్రమే నియమపూర్వకముగ భుజించుచు, వనవాసులు నిత్యము తృప్తితో మనుగడసాగింపవలెను. అందువలన అరణ్య జీవితము దుఃఖకారకము- (16-17)

ఓ రాకుమారి! అచట వీచెడి పెనుగాలులకు తట్టుకొనుట అసాధ్యము. చిమ్మచీకట్లతోగూడిన దీర్ఘములైన రాత్రులు భయానహములు, నిత్యము అచట ఆకలిబాధకు ఓర్పుకొనుట ఎంతేని కష్టము- ఇంతయెందులకు? వనవాసజీవితము మిక్కిలి భయంకరమైనది, దుస్సహమైనది- (18)

ఓ భామిని! వివిధాకారములుగల పెక్కు నిషవర్పములు బుసలు గొట్టుచు అచటి నేలపై అనుక్షణము తిరుగుచునే యుండును. ఇట్టి వాటికి తట్టుకొనుట యెంతయు కష్టము. (19)

నదులను ఆశ్రయించి జీవించు మహాసర్పములు నదులవలె వంకరదీంకరగా ప్రాకుచు దారులకు అడ్డముగా చేరి, ప్రమాదకరములై యుండును. ఓ అబలా! వీటిసంగతి సరేసరి - ఇంకను అచట సంచరించెడి మిడుతలు, లేళ్లు, మండ్రగబ్బలు, విషపుపురుగులు, అడవిఈగలు, దోమలు మొదలగువాటిబాధ చెప్పనలవిగానిది. వనవాసమున సర్వదా ఆ క్లేశములను భరించుట మిగుల కష్టము- (20-21)

అడవులలో ముండ్లచెట్లు, మొనదేతిన దర్బలు, టెల్లుగడ్డి మొదలగువాటివలన కలుగు కష్టములకు అంతేయుండదు. అరణ్యములలో నివసించువారు పెక్కువిదములగు శారీరిక క్లేశములను, నానాప్రకారములైన భయంకరపరిస్థితులను ఎదుర్కొనవలసియుండును. కనుక వనజీవనము మిక్కిలి దుర్భరము- క్రోధలోభములను పరిత్యజించి, తపోనియమనిరతులై, అచట జీవించవలెను- అనుక్షణము భయంకరపరిస్థితులు ఎదురగుచున్నను నిర్భయముగానుండవలెను. అలోచించినకొలదియు వనవాసమున ఇంకను ఎన్నియో కష్టములే తోచుచున్నవి. కనుక ఓ మైథిలీ! నుకుమారినైన నీకు దుర్భరమైన వనజీవనము ఏ మాత్రమూ తగదు. అందువలన నీవు వనగమనాబిలాషను విడనాడుటయే మంచిది." (22-25)

'మహాత్ముడైన శ్రీరాముడు తనను వనములకు తీసికొని వెళ్లుటకు ఇష్టపడుటలేదు'- అను విషయమును సీతాదేవి గ్రహించెను. కాని ఆయనమాటలను ఆమోదించక ఆమె కడుదుఃఖితయై, ఆ రఘురామునితో ఇంకను ఇట్లు నుడివెను. (26)

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే అయోధ్యాకాండే అష్టావింశస్సర్గః (28)

వాల్మీకీమహర్షినిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి అయోధ్యాకాండమునందు ఇరువదినిమిదవసర్గము సమాప్తము

29. ఇరువదితొమ్మిదవసర్గము

‘అన్ని పరిస్థితులలోను భార్య భర్తను అనుసరించుటయే యుక్తము’ - అని పలికి సీతాదేవి పతివేంట వనములకు వెళ్లుటకు సిద్ధపడుట.

వీతత్తు వచనం శ్రుత్వా సీతా రామస్య దుఃఖితా।
ప్రసక్తాశ్రుముఖీ మందమ్ ఇదం వచనమబ్రవీత్। 1

యే త్వయా కీర్తితా దోషా వనే వస్తవ్యతాం ప్రతి।
గుణానిత్యేవ తాన్ విద్ధి తవ స్నేహపురస్కృతాన్। 2

మృగాః సింహా గజాశ్చైవ శార్దూలాశ్చరభాస్తథా।
పక్షిణః సృమరాశ్చైవ యే చాన్యే వనచారిణః। 3

అదృష్టపూర్వరూపత్వాత్ సర్వే తే తవ రాఘవ!।
రూపం దృష్ట్వా పసర్షేయుః భయే సర్వే హి చిభ్యతి। 4

త్వయా చ సహ గంతవ్యం మయా గురుజనాజ్ఞయా।
త్వద్వియోగేన మే రామ! త్వక్తవ్యమిహ జీవితమ్। 5

న చ మాం త్వత్సమిపస్యామ్ అపి శక్నోతి రాఘవ!।
సురాణామిశ్వరః శక్రః ప్రథర్వయితుమోజసా। 6

పతిహీనా తు యా నారీ న సా శక్యతి జీవితమ్।
కామమేవంవిధం రామ! త్వయా మమ విదర్శితమ్। 7

అథ చాపి మహాప్రాజ్ఞ! బ్రాహ్మణానాం మయా శ్రుతమ్।
పురా పితృగృహే సత్యం వస్తవ్యం కిల మే వనే। 8

లక్షణీభ్యో ద్విజాతిభ్యః శ్రుత్వా హం వచనం పురా।
వనవాసకృతోత్సాహో నిత్యమేవ మహాబల! 9

ఆదేశో వనవాసస్య ప్రాప్తవ్యస్య మయా కిల।
సా త్వయా సహ తత్రాహం యాస్యామి ప్రీయ! నాన్యథా। 10

ఇట్లు శ్రీరామచంద్రుడు పలికిన సాంత్వనవచనములను విని, సీతాదేవి మిగుల దుఃఖితయై కన్నీరు గార్చుచు తిన్నతిన్నగా ఆయనతో ఈ విధముగా వచించెను. (1)

“నాథా! ఇంతవఱకును మీరు వనవాసమున తటస్థించు పెక్కు కష్టనష్టములనుగూర్చి బహురీతుల వినరించితిరి- నిజమే. కానీ ప్రేమపూర్ణమైన మీ సాహచర్యప్రభావమున అవియన్నియును నాకు సుఖావహములేయగును. నాటినన్నింటిని మీ కృపతో నేను అవలీలగా అదిగమింతును- ఈ విషయమును సావధానముగా గ్రహింపుడు- (2)

వనవాససమయమున మృగములు, సింహములు, మదపుటేనుగులు, పెద్దపులులు, శరభమృగములు (ఎనిమిది కాళ్ల మృగములు) అట్లే హింసాత్మకములైన పక్షులు, అడవియెద్దులు, (సవరపుమెకములు) ఇంకను వనమున సంచరించు ఇతరక్రూరమృగములు మనకు ఎదురుపడవచ్చును. కాని అవియన్నియును మునుపెన్నడును నిన్ను చూచియుండనందున నీ రూపమును గాంచి, భయముతో తొలగి పాటిసోవును. (3-4)

ప్రభూ! మాతండ్రి జనకుడు కన్యాదానసమయమున నన్ను మీకు సహదర్శిచారిణిగా అప్పగించెను. కనుక నేను మీతోగూడి చరించుటకై వనములకు వచ్చుటయే దర్మము. అంతేగాక ఆలుమగలబంధము విడదీయరానిది. అందువలన దశరథమహారాజు వనవాసమునకై మీకిచ్చిన ఆదేశము నాకును వర్తించును. మీకు దూరముగా ఇచటనే యుండవలసినచ్చినచో నేను నా జీవితమును చాలించుటయే యుక్తము- (5)

ఓ రఘునరా! నేను మీ రక్షణలో మీ చెంతనుండగా మహా శక్తిసంపన్నుడు, దేవతలకు ప్రభువువనమహేంద్రుడు సైతము నాకు ఎట్టిహానియు తలపెట్టజాలడు. ఓ రామచంద్రా! ఏ సతియైనను పతికి దూరముగానుండి జీవించుట దుర్భరము. అశక్యము. కనుక నీవు నాకు చేయుచున్న ఈ హితబోధలు ఇక చాలును. (6-7)

ఓ మహాదర్శి! అంతేగాదు. మఱియొక విషయమునుగూడ తెల్పెదను. మాజనకునిఇంటనుండగా దైవజ్ఞులైన బ్రాహ్మణోత్తములు ‘ఈ జానకికి వనవాసము తప్పదు’ అని పలుకుటను నేను వినియుంటిని. ఓ మహావీరా! ఇంకను సాముద్రికశాస్త్రజ్ఞులైన బ్రాహ్మణులును ‘ఈమె వనవాసజీవితమునందు ఉత్సాహము గలది’ అని మడువగా నేను వింటిని - అది సత్యము. ఓ నాథా! నా వనవాసవిషయమున బ్రాహ్మణోత్తములు పలికిన శాస్త్రప్రమాణ వచనములు ఏదేనియొకనాడు నిజముకావలసియేయున్నవి. కనుక నేను నీతోగూడి వనములకు వచ్చుచున్నాను. ఒంటరిగా వెళ్ళుట

కృతాదేశా భవిష్యామి గమిష్యామి సహ త్వయా ।
కాలశ్చాయం సముత్పన్నః సత్యవాగ్భవతు ద్విజః । 11

వనవాసేఽభిజానామి దుఃఖాని బహుధా కిల ।
ప్రాప్యంతే నియతం వీర! పురుషైరకృతాత్మభిః । 12

కన్యయా చ పితుర్గృహే వనవాసః శ్రుతో మయా ।
భిక్షిణ్యాః సాధువృత్తాయా మమ మాతరిహగ్రతః । 13

ప్రసాదితశ్చ నై పూర్వం త్వం నై బహువిధం ప్రభో! ।
గమనం వనవాసస్య కాంక్షితం హి సహ త్వయా । 14

కృతక్షణాఽహం భద్రం తే గమనం ప్రతి రాఘవ ।
వనవాసస్య తూరస్య చర్యా హి మమ రోచతే । 15

శుద్ధాత్మన్ ప్రేమభావాద్ధి భవిష్యామి వికల్మషా ।
భర్తారమ్ అనుగచ్ఛంతి భర్తా హి మమ దైవతమ్ । 16

ప్రేత్యభావేఽపి కల్యాణః సంగమో మే సహ త్వయా । 17

శ్రుతిర్హి శ్రూయతే పుణ్యా బ్రాహ్మణానాం యశస్వినామ్ ।
ఇహ లోకే చ పితృభిః యా స్త్రీ యస్య మహామతే! ।
అద్విర్లత్తా స్వధర్మేణ ప్రేత్యభావేఽపి తస్య సా । 18

ఏవ మస్మాత్ స్వకాం నారీం సువృత్తాం హి పతివ్రతామ్ ।
నాభిరోచయసే నేతుం త్వం మాం కేనేహ హేతునా । 19

భక్తాం పతివ్రతాం దీనాం మాం సమాం సుఖదుఃఖయోః ।
నేతుమర్హసి కాకుత్స్థ! సమానసుఖదుఃఖినీమ్ । 20

యది మాం దుఃఖితామేవం వసం నేతుం న చేచ్ఛసి ।
విషమగ్నిం జలం వాఽహమ్ ఆస్థాస్యే మృత్యుకారణాత్ । 21

లేదుగదా - జ్యోతిష, సాముద్రిక శాస్త్రప్రమాణములను అనుసరించి, నేను వనవాసము చేయవలసియేయున్నది. అందులకు సమయము గూడ ఆసన్నమైనది. కావున మీతోగూడి నేనును వనములకు వత్తును. బ్రాహ్మణోత్తములభవిష్యవాణియు సత్యమగును. వనవాసమున ఎదురగు వివిధములగు దుఃఖములను అన్నింటినీ నేను బాగుగా ఎఱుగుదును. ముందుగా అచటికష్టములు తెలియనివారికి మాత్రమే అవి బాధాకరములు. నావంటి వారికికావు. (8-12)

నేను మాతండ్రియింట కన్యగా ఉన్నప్పుడు ప్రశాంత జీవనము గడిపెడి ఒకభిక్షుకి మాకడకు వచ్చెను. ఆమె మా తల్లిసమక్షముననే నా వనవాసమును గూర్చి ప్రస్తావించగా నేను వినియుంటిని. ఓ మహాప్రభూ! నేను ఇక్కడికి వచ్చిన పిమ్మటగూడ లోగడ పెక్కుపర్యాయములు 'కొంతకాలము గంగాతీరమునగల వనముల యందు మీతోగూడి గడుపవలెను' అను నా కోరికను మీకు తెలిపి యుంటిని. అందులకు మీరును ఆమోదించియుంటిరి. (13-14)

ఓ రఘునందనా! నాటినుండియు నేను వనగమనార్థమై నిరీక్షించుచుంటిని. మీదుమీక్కిలి వనవాససమయమున శూరుడవైన నీకు సేవలోనర్చుచుండుట నాకు ఎంతేని ఇష్టము - కావున ఓ స్వామీ! నన్ను నీవెంట వచ్చుటకు అనుమతించుము. నీకు పుణ్యముండును. (15)

ఓ పుణ్యాత్మా! నాపతివైన నిన్ను ప్రేమాదరములతో అనుసరించుచు సేవించుచుండుటవలన నా దోషములన్నియు తొలగి, పవిత్రుడాలను అగుదును. ఏలనన నాకు పతియే ప్రత్యక్ష దైవము. పరలోకమునందును నీ సాంగత్యమే (నీ సాహచర్యమే) నాకు శుభప్రదము. (16-17)

ఓ మహాత్మా! వాసిగాంచిన బ్రాహ్మణోత్తములు పేర్కొనెడి శ్రుతిప్రమాణానుసారము 'తల్లిదండ్రులు మున్నగువారిచే (కన్యాదాతలచే) దానజలపూర్వకముగా తమతమవర్ణధర్మములను అనుసరించి, అప్పగించబడిన వదువు ఆ పురుషునకు (ఆవరునకు) ఈ లోకమునందే గాక పరలోకమునందును చెందును--' (18)

ప్రభూ! ఇట్టి ప్రబలమైన శ్రుతిప్రమాణముననుసరించి, మాతండ్రి జనకుడు దానజలపూర్వకముగా నన్ను నీకు దారపోసెను. నేను సౌశీల్యవతిని, పతిసేవాపరాయణను, నీకు అర్థాంగిని. అట్టి నన్ను నీవెంట గొనిపోవుటకు ఎందులకు ఇష్టపడుటలేదు? నేను నీయందు భక్తిశ్రద్ధలుగలదానను. పతివ్రతను, నేను నీవెంట వచ్చుటకై దీనుడాలనై వేడుకొనుచున్నాను. నీ సుఖదుఃఖములలో భాగస్వామిని నేను. ఓ కాకుత్స్థా! వనవాస సమయమున కష్టసుఖములను రెండింటినీ నేను సమానముగనే భావించును. అట్టి నన్ను నీవెంట దీసికొని వెళ్లుటయే సముచితము- (19-20)

దుఃఖితనై ఇంతగా ప్రాదేయపడుచున్న నన్ను నీవెంటగొని పోవుటకు నీవు సమ్మతించనిచో నేను విషమును త్రాగిగాని, అగ్నిలో ప్రవేశించిగాని, నీటమునిగిగాని మృత్యుదేవతయొడిని చేరెదను."

ఏవం బహువిధం తం సా యాచలే గమనం ప్రతి ।
నానుమేనే మహాబాహుః తాం నేతుం విజనం వనమ్ । 22

ఏవముక్తా తు సా చింతాం మైథిలీ సముపాగతా ।
స్నాపయంతీవ గాముష్ణైః అశ్రుభిర్నయనచ్యుతైః । 23

చింతయంతీం తథా తాం తు నివర్తయితుమాత్మవాన్ ।
తామ్రోష్ఠీం స తదా సీతాం కాకుల్స్థో బహ్వాసాంత్యయత్ । 24

'వనములకు నన్ను నీవెంటగొనిపోమ్ము' అనుచు సీతాదేవి ఎంతగా (ఎన్ని విధముల) బ్రతిమాలినను మహాబాహువైన ఆ శ్రీరాముడు ఆమెను నిర్జనారణ్యములకు గొనిపోవుటకు సమ్మతించలేదు. (21-22)

వనవాసమునకు తనను గొనిపోవుటకు రాముడు నిరాకరింపగా మిక్కిలి చింతాక్రాంతయైన మైథిలీ తనకనులనుండి స్రవించు చున్న వేడివేడి దుఃఖాశ్రువులతో నేలను తడుపుచున్నదాయనునట్లు విలపించెను. (23)

అట్లు మిగుల వగచుచున్న ఆ సీతాదేవిని వనగమనసంకల్పము నుండి మఱల్పుటకై ప్రజ్ఞాశాలియైన శ్రీరాముడు పెక్కురీతుల ఆమెను ఓదార్చెను. (24)

ఇత్యార్చే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే అయోధ్యాకాండే ఏకోనత్రింశస్సర్గః (29)

వాల్మీకిమహర్షినిరచితమైన ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి అయోధ్యాకాండమునందు ఇరువదితొమ్మిదవసర్గము సమాప్తము

-- * * * --

30. ముప్పదియవసర్గము

సీతాదేవి తనవెంట వనములకు వచ్చుటకు శ్రీరాముడు సమ్మతించుట. అతడు మాతాపితృసేవల ప్రాముఖ్యమును, పరమార్థమును వివరించుట.

సాంత్యమానా తు రామేణ మైథిలీ జనకాత్మజా ।
వనవాసనిమిత్తాయ భర్తారమ్ ఇదమబ్రవీత్ । 1

సా తముత్రమసంవిగ్నా సీతా విపులవక్షసమ్ ।
ప్రణయాచ్ఛాభిమానాచ్ఛ పరిచిక్షేప రాఘవమ్ । 2

కిం త్వాఽమన్యత వైదేహః పితా మే మిథిలాధిపః ।
రామ! జామాతరం ప్రాప్య స్త్రీయం పురుషవిగ్రహమ్ । 3

అన్యతం బత లోకోఽయమ్ అజ్ఞానాద్యద్ధి వక్ష్యతి ।
తేజో నాస్తి పరం రామే తపతీవ దివాకరే । 4

కిం హి కృత్వా విషణ్ణస్త్వం కుతో వా భయమస్తి తే ।
యత్ పరిత్యక్తుకామస్త్వం మామనన్యపరాయణమ్ । 5

ద్యుమత్యేనసుతం వీర! సత్యవంతమనువ్రతామ్ ।
సావిత్రిమివ మాం విద్ధి త్వమాత్మవశవర్తినీమ్ । 6

శ్రీరాముడెంతగా ఓదార్చినను జనకపుత్రికయైన మైథిలీ అందులకు సమ్మతించక తనవనవాసవిషయమై భర్తతో మఱల ఇట్లు నుడివెను. (1)

తనకెదురైన విషమపరిస్థితికి సీతాదేవి కంపించిపోవుచున్నదై, భర్తపై తనకుగల ప్రేమాతిరేకముచేతను, (తన నాథుడే తనను ఇట్లు దూరముగా ఉంచునా? యను) కినుకతోడను విశాలవక్షఃస్థలము గల ఆ రఘువరుని గట్టిగా నిలదీసెను. "ఓ రామా! నన్ను ఇవటనే వీడి, నీవు వనవాసమునకు వెళ్లినట్లు మా తండ్రియు, మిథిలాధిపతియు ఐన జనకమహారాజునకు తెలిసినచో 'నా అల్లుడు ఆకారమున పురుషుడయ్యును, స్వభావముచే 'స్త్రీ' అని నిన్ను గూర్చి తలంచునోయేమో? (2-3)

ఓ రామా! నన్ను నీవెంట వనములకు గొనిపోనిచో 'రాముడు పరాక్రమహీనుడు'-అని లోకులు భావింపవచ్చును. అప్పుడు వారు 'ప్రకాశించుచున్న సూర్యునిలో ఉన్నట్లుగా రామునిలో తేజస్సులేదు'-అని పలుకవచ్చును గూడ. అది వారి అజ్ఞానమునే సూచించును. అది అన్యతమేయైనను నాకు మిగుల బాధాకరము. (4)

స్వామీ! నీవు నీమనసులో ఏదియో 'గిలి' పెట్టుకొని బాధ పడుచున్నావు. ఏమిటది? నీ భయమునకు కారణమేమి? నిన్నే ఆశ్రయించుకొనియున్న నన్ను ఎందులకు ఇవటనే వదలివెళ్లదలచినావు? ఓ మహావీరా! పతివ్రతయైన సావిత్రి ద్యుమత్యేనునికుమారుడైన సత్యవంతునియనుగామినియైన రీతిగా నేనును నీయాజ్ఞలకు

న త్వహం మనసాఽప్యన్యం ద్రష్టాఽస్మి త్వద్భలేఽనఘ! |
త్వయా రాఘవ! గచ్ఛేయం యథాఽన్య కులపాంసనీ | 7

స్వయం తు భార్యాం కౌమారీం చిరమధ్యుషితాం సతీమ్ |
శైలూష ఇవ మాం రామ! పరేభ్యో దాతుమిచ్ఛసి | 8

యస్య పథ్యం చ రామాఽత్త యస్య చార్థేఽవదుభ్యసే |
త్వం తస్య భవ వశ్యశ్చ విధేయశ్చ సదాఽనఘ! | 9

స మామనాదాయ వనం న త్వం ప్రస్తాతుమర్హసి |
తపో వా యదివాఽరణ్యం స్వర్గో వా స్యాత్ సహ త్వయా | 10

న చ మే భవితా తత్ర కశ్చిత్ పథి పరిశ్రమః |
పృథ్వితన్తన గచ్ఛంత్యా విహారశయనేష్యివ | 11

కుశకాశశరేషీకా యే చ కంటకినో ద్రుమాః |
తూలాజినసమన్పర్శా మార్గే మమ సహ త్వయా | 12

మహావాతసముద్భూతం యన్మామపకరిష్యతి |
రజో రమణ! తన్మన్యే పరార్త్యమివ చందనమ్ | 13

శాద్యలేషు యథా శిశ్యే వనాంతే వనగోచర! |
కుథాస్తరణతల్పేషు కిం స్యాత్ సుఖతరం తతః | 14

పత్రం మూలం ఫలం యత్ త్వమ్ అల్పం వాయదివా బహు |
దాస్యసి స్వయమాహ్వాత్య తన్మేఽమృతరసోపమమ్ | 15

న మాతుర్న పితుస్తత్ర స్మరిష్యామి న వేశ్మనః |
ఆర్తవాన్యపభుంజానా పుష్పాణి చ ఫలాని చ | 16

అదీనుదాలను.' అని యెఱుంగుము. ఓ పుణ్యాత్మా! ఏ విధముగను వంశమునకు అచకీర్తి తెచ్చెడిదాననుగాను. మనసున నిరంతరము నిన్నే ధ్యానించుచుందును. నిన్ను తప్ప మఱియొకపురుషుని గూర్చి తలంపనే తలంపను. కావున నీవెంటనే వచ్చెదను. (5-7)

ఓ రామా! నేను నీ ధర్మపత్నిని, నీ ఆశ్రయమున ఉన్నదానను. యౌవనవతిని, పైగా ఇంతవఱకును నీతో కాపురముచేయుచున్నదానను. అట్టి నన్ను ఒక నటునివలె పరులకు అప్పగింపజాతువా? (8)

ఓ పుణ్యపురుషా! "మా తల్లిదండ్రులహితమునకై నీవు ఇచటనే యుండి వారికి సేవలుచేయుచుందుము. నావెంట వనములకు రావలదు"-అని పలుకుటకంటెను నీవే వారికి నిదేయుడవై ఇచట నుండుట యుక్తముగదా! నేనును నిన్ననుసరింతును. లేదా! నా హితమునుగోరియే నా క్షేమముకొఱకే నన్నిచట ఉండునుని కోరియున్నచో నాకు వశుడవై నామాట వినుచు ఇచటనే యుండుము. లేదా! భరతుని పట్టాభిషేక నిమిత్తమై అతని హితమునకై నీవు వనములకు వెళ్లుచు, నన్నిచట ఉండుమనుటకంటెను నీవే యిచట ఉండి ఆయనకు అనుకూలుడవై అతనికి తోడ్పడుట మంచిదిగదా! అప్పుడు నేనును నిన్నుసరించుచుందును. (9)

ధర్మజ్ఞుడవైన నీవు నన్ను నీవెంటనిదుకొనకుండా ఒంటరిగా వనములకు వెళ్లుట ఏమాత్రము తగదు. నేను నీసేదను. తపశ్శుర్యకైనను, వనవాసమునకైనను, కడకు స్వర్గగమనమునకైనను నేను నీవెంటనే యుండును. నీయడుగుజాడలలో వనములలో సంచరించుచున్నప్పుడును నాకు మార్గాయాసము ఏమాత్రము కలుగదు, నీతోడి విహార శయనాదులయందువలె సుఖముగా ఉండును. (10-11)

వనములలో సంచరించుచున్నప్పుడు మార్గమునందుగల దర్భలు, తోల్లుగడ్డి, ముండ్లదుబ్బులు, ముండ్లపొదలు, ముండ్లచెట్లు సైతము నీసాహచర్యవహనమున దూచి, జింకచర్మము మున్నగు వానివలె సుఖస్పర్శనే గూర్చును. అవి నాకు ఏమాత్రము బాధాకరములు గావు. (12)

ప్రాణేశ్వరా! సుడిగాలులకు ఉవ్వెత్తుగా లేచినచ్చి పైబడిన దుమ్ములకును నేనేమియు బాధపడను. వాటిని నేను మేలైన చందనములవలె భావించును. (13)

నాథా! నీతోగూడి వనమునందు సచ్చికబయల్లపై పరుండినను అవి నాకు చిత్రకంబళములతోగూడిన తల్పములకంటెను మిక్కిలి సుఖమునే గూర్చును. (14)

స్వామీ! నీవు స్వయముగా తెచ్చియిచ్చిన ఆకులు, కంద మూలములు, పండ్లు మొదలగునవియేనైనను కొంచెముగానైనను, సమృద్ధిగానైనను నాకు అవి అమృతతుల్యములే-వనవాసనమయమున తల్లిదండ్రులను గూర్చిగాని, భవనసుఖములనుగుఱించిగాని ఎన్నడును స్మరింపనే స్మరింపను. ఆయా ఋతువులలో లభించు పుష్పములను, ఫలములనే స్వీకరించెదను. (15-16)

న చ తత్ర గతః కించిత్ ద్రష్టుమర్హసి విసియమ్ ।
మత్కృతే న చ తే శోకో న భవిష్యామి దుర్భరా । 17

య స్త్వయా సహ స స్వర్గో నిరయో యస్త్వయా వినా ।
ఇతి జానన్ పరాం ప్రీతిం గచ్ఛ రామ! మయా సహ । 18

అథ మామేవమవ్యగ్రాం వనం నైవ నయిష్యసి ।
విషమద్వేష పాస్యామి మావిశం ద్విషతాం వశమ్ । 19

పశ్చాదపి హి దుఃఖేన మమ నైవాస్తి జీవితమ్ ।
ఉజ్జితాయాస్త్వయా నాథ! తదైవ మరణం వరమ్ । 20

ఇమం హి సహితుం శోకం ముహూర్తమపి నోత్సహే ।
కిం పునర్దశవర్షాణి త్రిణిచైకం చ దుఃఖితా । 21

ఇతి సా శోకసంతాప్తా విలప్య కరుణం బహు ।
చుక్రోశ పతిమాయస్తా భృశమాలింగ్య సస్వరమ్ । 22

సా విద్ధా బహుభిర్వాక్యైః దిగ్దైరివ గజాంగనా ।
చిరసన్నియతం బాష్పం ముమోచాగ్నిమివారణిః । 23

తస్యాః స్ఫటికసంకాశం వారిసంతాపసంభవమ్ ।
నేత్రాభ్యాం పరిసుస్రావ పంకజాభ్యామివోదకమ్ । 24

తచ్చైవామలచంద్రాభం ముఖమాయతలోచనమ్ ।
పర్యశుష్యత బాష్పేణ జలోద్భృతమివాంబుజమ్ । 25

తాం పరిష్వజ్య బాహుభ్యాం విసంజ్ఞామివ దుఃఖితామ్ ।
ఉవాచ వచనం రామః పరివిశ్వాసయంతదా । 26

న దేవి! తవ దుఃఖేన స్వర్గమప్యభిరోచయే ।
న హి మేఽస్తి భయం కించిత్ స్వయంభో రివ సర్వతః । 27

తవ సర్వమభిప్రాయమ్ అవిజ్ఞాయ శుభాననే! ।
వాసం న రోచయేఽరణ్యే శక్తిమానపి రక్షణే । 28

వనవాసమున నీకేమాత్రము ప్రతికూలముగా మసలుకొనను. నానిమిత్తమై నీవేమియు కష్టపడవలసినపనియుండదు. నేను నీకు ఏవిధముగను భారముకాను. నాదా! నీతోగూడి అరణ్యమున నున్నను అది నాకు స్వర్గమే. నీకు దూరముగా రాజభవనమున నున్నను అది నాకు నరకమే. మనస్ఫూర్తిగా పలుకుచున్న ఈ నామాటలను నమ్మి, నన్ను మిక్కిలి అనురాగముతో నీవెంట దీసికొనిపోమ్ము. (17-18)

నేను వనజీవనమునకు ఏవిధముగనూ వెనుకాడను. నీతో నన్ను తీసికొని వెళ్లనిచో ఈ క్షణముననే విషమునైనను త్రాగిదను గాని, పరులపంచలో మాత్రము ఉండజాలను. (19)

ప్రభూ! నీవు నన్ను ఇచటనే విడిచి, వనములకు వెళ్లినచో, ఆ పిమ్మటనైనను దుర్భరమైన నీయెడబాటు కారణముగా నేను జీవించియుండుట అసంభవము. కనుక ఇప్పుడే నీయెదుటనే ప్రాణములనునీడుట మేలు. స్వామీ! నీకుదూరమై ఈ విరహబాధను ఒక్క క్షణకాలమైనను భరింపజాలను. ఇక దుర్భరదుఃఖముతో పదునాలుగు సంవత్సరములు ఎట్లు గడవగలను?" (20-21)

ఈ విధముగా ఆ సీతాదేవి మిక్కిలి దీనముగా చాలతడవు విలపించి, శోకసంతప్తయై పతిని గాఢముగా కౌగిలించుకొని, బిగ్గరగా వెక్కిరించి యేడ్చెను. (22)

విషము పూసిన బాణములచే దెబ్బతినిన ఆడు ఏనుగువలె, ఇంతకుముందు శ్రీరాముడు పలికిన మాటలకు సీతాదేవి యొక్క సుతిమెత్తని హృదయము తీవ్రముగా గాయపడెను. అందువలన బాగుగా తరచబడిన ఆరణిమండి వెలువడిన అగ్నివలె, ఇంత వఱకును అపుకొనిన దుఃఖాత్ములు అదీనురాలికనులనుండి పెల్లుబికిను. దుర్భరమైనశోకకారణముగా ఆమెనేత్రములనుండి ప్రసించుచున్న వేడిబాష్పములు స్ఫటికములవలె స్వచ్ఛములై, పద్మములనుండి జాలువాడెడి మకరందబిందువులవలె ఒప్పాటు చుండెను. (23-24)

చిశాలములైన నేత్రములతో శోభిల్లుచు, పున్నమనాటి విందు చంద్రునివలె మనోహరముగానుండెడి ఆమెముఖము సంతాప కారణముగా ఏర్పడిన వేడివలన, నీటినుండి బయటికి తీసిన పద్మమువలె నాడిపోయెను. (25)

అంతట శ్రీరాముడు దుఃఖముచే వివశయైయున్న ఆ సీతాదేవిని తనకౌగిటజేర్చుకొని, బాగుగా ఓదార్చుచు ఆమెతో ఇట్లు నుడివెను. "ఓ దేవీ! నీదుఃఖమునకు హేతువైనచో స్వర్గముగూడ నాకు రుచింపదు. బ్రహ్మాదేవునివలె నేనును ఎవ్వరికిని ఏమాత్రమూ భయపడను. (26-27)

ఓ సుందరీ! అరణ్యములలో నిన్ను కాపాడుటకు నేను సర్వవిధములుగా శక్తిగలవాడనే, ఇనను వనవాసవిషయమున నీ మనసులోని అభిప్రాయమును పూర్తిగా గుర్తింపనందున నేనందులకు సుముఖతను చూపకుంటిని. (28)

యత్స్పృష్టాఽసి మయా సార్థం వనవాసాయ మైథిలి ।
న విహాతుం మయా శక్యా కీర్తిరాత్మవతా యథా । 29

ధర్మస్తు గజనాసోరు! నద్ధిరాచరితః పురా ।
తం చాహమనువర్తేఽద్య యథా సూర్యం సువర్చలా । 30

న ఖల్వహం న గచ్ఛేయం వనం జనకనందిని! ।
వచనం తన్నయతి మాం పితుః సత్యోపబృంహితమ్ । 31

ఏష ధర్మస్తు సుశ్రోణి! పితుర్మాతృశ్చ వశ్యతా ।
అతశ్చ తం వ్యతిక్రమ్య నాహం జీవితుముత్సహే । 32

అస్వాధీనం కథం దైవం ప్రకారైరభిరాధ్యతే ।
స్వాధీనం సమతిక్రమ్య మాతరం పితరం గురుమ్ । 33

యత్త్రయం తత్త్రయో లోకాః పవిత్రం తత్సమం భువి ।
నాన్యదస్తి శుభాపాంగే! తేనేదమభిరాధ్యతే । 34

న సత్యం దానమానౌ వా న యజ్ఞాశ్చాస్తదక్షిణాః ।
తథా బలకరాస్సీతే! యథా సేవా పితుర్హితా । 35

స్వర్గో ధనం వా ధాన్యం వా విద్యాః పుత్రాః శుభాని చ ।
గురువృత్త్యనురోధేన న కించిదపి దుర్లభమ్ । 36

దేవగంధర్వగోలోకాన్ బ్రహ్మలోకాం స్తథాఽపరాన్ ।
ప్రాపువంతి మహాత్మానో మాతాపితృవరాయణాః । 37

ఓమైథిలి! నాతోగూడి వనవాసముచేయుటకే బ్రహ్మ నిన్ను
స్పృష్టించెనుగాబోలు. అట్టైనచో ఆత్మాభిమానముగలవాడు కీర్తిని
విడనాడలేనట్లు నేను నిన్ను త్యజింపజాలను. (29)

ఓశుభాంగీ! సతీసమేతముగా వనములయందు నివసించుట
ప్రాచీనులైన రాజర్షులును పాటించినట్టి ధర్మమే. ఆ ధర్మమును
అనుసరించి, నేనును నీతోగూడి వనవాసమును నడిపెదను.
సువర్చల సూర్యునివలె నీవు నన్ను అనుసరింపుము. (30)

ఓజానకీ! మాతండ్రియొక్క సత్యవాక్పరిపాలనమే నన్ను
అడవులకు నడుపుచున్నది. కనుక నేను వనవాసమునకు వెళ్లకుండుట
యనునది ఎట్టి పరిస్థితులలోను సంభవమేగాదు. వెళ్లయే తీరవలెను.
ఓసుందరీ! తల్లిదండ్రులకు విధేయుడనై వారియాజ్ఞలను
పాలించుటయే నాధర్మము. అందువలన నాబొందిలో ప్రాణములున్నంత
వఱకును ఆ ధర్మమును అతిక్రమింపను. (31-32)

ప్రత్యక్షదైవస్వరూపులై ఎదుటనున్న తల్లిదండ్రులను, గురువును
కాదని, ఎదుటలేని దైవమును పెక్కురీతుల ఆరాధించుట ఎట్లు?
అనగా ఎదుట కనబడని దైవమును పెక్కురీతుల ఆరాధించుటకంటెను,
ప్రత్యక్షదైవస్వరూపులైన మాతాపితరులను, గురువును సేవించుట
యుక్తముగదా! అట్లుచేయుటవలన భగవంతుడుగూడ
ప్రసన్నుడగును. (33)

తల్లియు, తండ్రియు, గురువు-ఈ ముగ్గురును ముల్లోకములకును
ప్రతినిధులు, వీరికి శుశ్రూషలు ఒనర్చినచో ముల్లోకములలోని సమస్త
దేవతలను ఆరాధించిన ఫలములు లభించును. ఈ త్రయముతో
(ఈ మువ్వరితో) సరితూగగలది, పవిత్రమైనది మఱియొకటి
ఈ లోకమున లేనేలేదు. ఈ త్రయ (మువ్వరి) సేవ పవిత్రము.¹⁾
అనగా సంసారబాధానివారకము, కనుక మాతాపితృ గురువులను
ఆరాధించుటయే (సేవలోనర్చుటయే) ఉత్తమోత్తమ ధర్మము. (34)

మాతాపితృసేవలు, మిక్కిలి హితకరములు, అనంతశుభ
ఫలప్రదములు. అంతేగాదు ఇహలోక సుఖములనేగాక అవి
పరలోకలాభములనుపైతము సమకూర్చును. సత్యపాలనము,
దానమానములు, భూరిదక్షిణలతోగూడిన యజ్ఞాచరణములు
మొదలగువాటిఫలములుగూడ వాటికి సాటిరావు. (35)

మాతాపితృగురువులను సేవించువారికిని, వారిని విధేయతతో
అనుసరించువారికిని ధనధాన్యములు, వివిధవిద్యలు, పుత్రులు,
సమస్తసుఖములు, కడకు స్వర్గలాభములును కరతలామలకములు.
కనుక అట్టివారికి ప్రాప్తింపని లాభములేయుండవు. (36)

దృఢదీక్షతో నిరంతరము మాతాపితృసేవానిరతులైన మానవులు
క్రమముగా దేవలోకమును, గంధర్వలోకమును, గోలోకమును,
సత్యలోకమును, తదితర మహాలోకములను పొందుదురు. (37)

1) పవి: = మహాభయంకరమైన సంసారము. త్రాయతే = రక్షించునది. పవిత్రము = పవిత్రుండి అనగా సంసారభయమునుండి, దాని
బాధలనుండి రక్షించునది. పవిత్ర్యజ్ఞేమహాభయే' అనునది ప్రామాణిక వచనము.

స మాం పితా యథా శాస్త్రీ సత్యధర్మపథే స్థితః ।
 తథా వర్తితుమిచ్ఛామి స హి ధర్మః సనాతనః ॥ 38

మమ సన్నామలిస్సీతే! త్వం నేతుం దండకావనమ్ ।
 వసిష్యామితి సా త్వం మామ్ అనుయాయం సునిశ్చితా ॥ 39

సా హి సృష్టానవద్యాంగి! వనాయ మదిరేక్షణే! ।
 అనుగచ్ఛస్వ మాం భీరు! సహధర్మచరీ భవ ॥ 40

సర్వథా సదృశం సీతే! మమ స్వస్య కులస్య చ ।
 వ్యవసాయమ్ అతిక్రాంతా కాంతే! త్వమతిశోభనమ్ ॥ 41

ఆరభస్వ తుభశ్రోణి! వనవాసక్షమాః క్రియాః ।
 నేదానీం త్వదృతే సీతే! స్వర్గోఽపి మమ రోచతే ॥ 42

బ్రాహ్మణేభ్యశ్చ రత్నాని భిక్షుకేభ్యశ్చ భోజనమ్ ।
 దేహి చాశంసమానేభ్యః సంతృప్తస్య చ మా చిరమ్ ॥ 43

భూషణాని మహార్హాణి వరవస్త్రాణి యాని చ ।
 రమణీయాశ్చ యే కేచిత్ క్రీడార్హాశ్చాప్యపస్కృతాః ॥ 44

శయనీయాని యానాని మమ చాన్యాని యాని చ ।
 దేహి స్వభృత్యవర్గస్య బ్రాహ్మణానామ్ అనంతరమ్ ॥ 45

అనుకూలం తు సా భర్తుః జ్ఞాత్వా గమనమాత్మనః ।
 క్షీప్రం ప్రముదితా దేవీ దాతుమేవోపచక్రమే ॥ 46

తతః ప్రహృష్టా ప్రతిపూర్ణమానసా
 యశస్వినీ భర్తురవేక్ష్య భాషితమ్ ।
 భనాని రత్నాని చ దాతుమంగనా
 ప్రచక్రమే ధర్మభృతాం మనస్వినీ ॥ 47

ఇత్యార్ద్రే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే అయోధ్యాకాండే త్రింశస్సర్గః (30)

వాల్మీకిమహర్షివిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి అయోధ్యాకాండమునందు ముప్పదియవసర్గము సమాప్తము

-- * * * --

31. ముప్పదియొకటవసర్గము

‘మీవెంట వనములకు నన్నును అనుమతింపుము.’ అని లక్ష్మణుడు శ్రీరాముని ప్రార్థించుట - ఎట్టకేలకు శ్రీరాముడు అందులకు అనుమతించుట - అన్న సూచనపై లక్ష్మణుడు వసిష్ఠుని ఆశ్రమముననున్న దివ్యాయుధములను తీసికొనివచ్చుట.

ఏవం శ్రుత్వా తు సంవాదం లక్ష్మణః పూర్వమాగతః ।
 బాష్పపర్యాకులముఖః శోకం సోధుమశక్నువన్ ॥ 1

సత్యసందుడు, ధర్మవర్తనుడు ఐన మాతండ్రియొక్క యాదేశానుసారము నేను ప్రవర్తింతును. అది సర్వోత్తమమైన (వరంపరగా వచ్చుచున్న) ధర్మమార్గము గదా! (38)

ఓసీతా! నీమనసులోని అంతర్యమును గమనింపనందున నిన్ను నావెంట దండకారణ్యములకు గొనిపోవుటకు సిద్ధ పడకుంటిని. ఇప్పుడు నీవు నాతో “ఏది ఏమైనను నీతోగూడి నేను వనవాసముచేయుదును” అని పలుకుచు నావెంటవచ్చుటకు దృఢనిశ్చయురాలవైయుంటివి. ఓశుభాంగి! నీవు నాతో వనములలో గడుపుటకై జన్మించితివిగాన నావెంట రమ్ము - ఓ బేలా! నన్ను అనుసరించుచు పరివ్రతధర్మములను నెఱపుచుండుము. (39-40)

ఓప్రాణేశ్వరీ! సీతా! నీవు నాతో వనములకు వచ్చుటకై తీసికొనిన దృఢనిర్ణయము మన ఉభయవంశములకును అన్వివిధములుగా తగినట్టిది. ఓ సుందరీ! వనవాసప్రయాణమునకు ముందుగా ఆచరింపవలసిన దానాదిక్రియలను ప్రారంభింపుము. యథార్థముగా నీవు నావెంటలేనిచో స్వర్గముగూడ నాకు రుచింపదు. (41-42)

ఓసాధ్వీ! బ్రాహ్మణోత్తములకు రత్నాభరణాదులను దానము చేయుము. అర్హులైనవైన యాచకులను అన్నపానాదులతో సంతృప్తులను గావింపుము. త్వరపడుము, ఆలసింపకుము. (43)

ఓ సీతా! మన ఇద్దరికిని సంబంధించిన మిక్కిలి విలువైన నగలను, అమూల్యములైన వెట్టుసీతాంబరములను, వెండి బంగారములతో నిర్మితములైన, మనోహరములైన క్రీడాసరికరములను, మంచములను, తల్పములను, నాహనములను, ఇంకను తదితరములైన నస్తువులను బ్రాహ్మణులకు ఒసంగిన పిమ్మట దాసదాసీజనులకు ఇచ్చినేయుము.” (44-45)

అంతట సీతాదేవి తనవనగమనమునకు భర్త అనుకూలుడై యున్నట్లు దెలిసికొని, ఎంతయు సంతోషించెను. వెంటనే ఆమె దానధర్మములకు ఉపక్రమించెను. వాసికెక్కిన ఆ సీతాదేవి పతియొక్క ఆమోదవచనములకు సంతోషముతో మిగుల పొంగిపోయినదై, ధనదాన్యములను, రత్న రాసులను ధార్మికులకు నిండుమనస్సుతో ఒసంగసాగెను. (46-47)

స భ్రాతుశ్చరణౌ గాఢం నిపీడ్య రఘునందనః ।
సీతామువాచాతియశా రాఘవం చ మహావ్రతమ్ । 2

యది గంతుం కృతా బుద్ధిః వనం మృగగజాయుతమ్ ।
అహం త్యానుగమిష్యామి వనమగ్రే ధనుర్దరః । 3

మయా సమేతోఽరణ్యాని బహూని విచరిష్యసి ।
పక్షిభిర్మృగయూథైశ్చ సంఘుష్టాని సమంతతః । 4

స దేవలోకాక్రమణం నామరత్నమహం వృణే ।
ఐశ్వర్యం వాపి లోకానాం కామయే స త్వయా వినా । 5

ఏవం బ్రువాణః సామిత్రిః వనవాసాయ నిశ్చితః ।
రామేణ బహుభిస్సాంతైః నిషిద్ధః పునరబ్రవీత్ । 6

అనుజ్ఞాతశ్చ భవతా పూర్వమేవ యదస్మ్యహమ్ ।
కిమిదానీం పునరిదం క్రియతే మన్నివారణమ్ । 7

యదర్థం ప్రతిషేధో మే క్రియతే గంతుమిచ్ఛతః ।
ఏతదిచ్ఛామి విజ్ఞాతుం సంశయోఽయం మమానఘః । 8

తతోఽబ్రవీన్మహాతేజా రామో లక్ష్మణమగ్రతః ।
స్థితం ప్రాగ్గామినం వీరం యాచమానం కృతాంజలిమ్ । 9

స్నిగ్ధో ధర్మరతో వీరః సతతం సత్పథే స్థితః ।
ప్రియః ప్రాణసమో వశ్యో భ్రాతా చాసి సఖా చ మే । 10

మయాఽద్య సహ సామిత్రే! త్వయి గచ్ఛతి తద్వనమ్ ।
కో భజిష్యతి కౌసల్యాం సుమిత్రాం వా యశస్వినీమ్ । 11

అభివర్తతి కామైర్యః పర్జన్యః పృథివీమివ ।
స కామపాశపర్యస్తో మహాతేజా మహీపతిః । 12

సా హి రాజ్యమిదం ప్రాప్య నృపస్యాశ్వపతేస్సుతా ।
దుఃఖితానాం సపత్నీనాం స కరిష్యతి శోభనమ్ । 13

స స్మరిష్యతి కౌసల్యాం సుమిత్రాం చ సుదుఃఖితామ్ ।
భరతో రాజ్యమాసాద్య కైకేయ్యాం పర్యవస్థితః । 14

లోనయ్యెను. అతడు (లక్ష్మణుడు) ఆ దుఃఖమునకు తట్టుకొన లేనివాడై అన్నయగు శ్రీరాముని పాదములపై వ్రాలెను. ఏమట్లు అతడు సీతాదేవిని ప్రార్థించి, వనవాసవ్రతదీక్షను వహించియున్న రాఘవుని ప్రసన్నునిగాజేసికొనుటకై ఇట్లు నుడివెను. (1-2)

"అన్వా! క్రూరమృగములతో, ఏమగులగుంపులతో నిండియుండెడి వనములకు వెళ్లుటకే నీవు నిశ్చయించుకొనియున్నచో నేనును సీతో వచ్చెదను. నానావిదములగు పక్షులకూతలతో, దుష్టమృగ సమూహముల అటపులతో ప్రతిఘించుచుండెడి మహారణ్యముల యందు నేను ధనుస్సును చేతబట్టి సావధానుడనై, మీ వెంట నడుచుచుండగా అంతటను మీరు సంచరింపవచ్చును. (3-4)

స్వామీ! నీవెంట ఉండి నిన్ను సేవించుభాగ్యమునకు దూరమైనచో త్రిలోకాధిపత్యము లభించినను నాకు అక్కట లేదు, జననమరణ రాహిత్యమునుగూడ నేను కోరుకొనను, అంతేగాదు పరమపద ప్రాప్తినిపైతము నేను వాంఛింపను." (5)

అన్నతోగూడి వనవాసమునకు వెళ్లుటకు నిశ్చయించికొనినవాడై, లక్ష్మణుడు ఇట్లు వచింపగా శ్రీరాముడు పెక్కువిదముల ఓదార్పును అతనిని వారింపజూచెను. అప్పుడు లక్ష్మణుడు మరల ఇట్లువచించెను. (6)

"అన్నయ్యా! సర్వకాలసర్వావస్థలయందును నీకు తోడుగానుండుటకు ఇంతకుముందే నన్ను అనుమతించియుంటివిగదా! ఇప్పుడీవిదముగా నన్ను నివారించుటకు కారణమేమి? నావలన ఏదైన నొక అపరాధము జరిగినదా? నీవెంట రాగోరుచున్న నన్ను ఏల నిషేధించుచున్నావు? తెలియగోరుచున్నాను. దయతో తెల్పుము." మఱియు ఏరుదైన లక్ష్మణుడు ఎదుటనిలిచి, కృతాంజలియై, "సోదరా! వనములలో సీముందు బాగమున నడచుచుందును నీతో వచ్చుటకు అనుమతింపుము"- అని ప్రార్థించుచుండగా అతనితో మహా పరాక్రమశాలియగు శ్రీరాముడు ఇట్లు సలికెను. (7-9)

"లక్ష్మణా! నా తమ్ముడవైన నీవు మెత్తని స్వభావముగల వాడవు. ధర్మనిరతుడవు, నిరంతరము సన్మార్గమున ప్రవర్తించు వాడవు. నాకు ప్రాణములవలె ప్రీతిపాత్రుడవు, సఖుడవు, పైగా నా ఆజ్ఞలను పాలించుచు నా ఆదీనములోనుండువాడవు. ఓ సామిత్రీ! నీవు నావెంట వనములకు వచ్చినచో సుతిమెత్తని హృదయముగల కౌసల్యామాతను, తల్లి సుమిత్రాదేవిని ఇవట సేవించుచుండు వారెవరు? మిక్కిలి తేజశ్శాలియైన మహారాజు, వరుణదేవుడు భూమిని సస్యశ్యామల మొనర్చునట్లుగా, ప్రజల కోర్కెలను ఈడేర్చుచుండెడివాడు. అట్టి ఆ మహారాజు ప్రస్తుతము కైకేయికి ఇచ్చిన వరములకు కట్టుబడి, అమెనశములోనున్నాడు. అశ్వసతిసుతయైన ఆ కైకేయియు రాజ్యాధికారమును జేతబట్టి దుఃఖములకు లోనైయుండు సవతులక్ష్యములను పట్టించుకొనదు. (10-13)

కైకేయిచలువనలన యువరాజైన భరతుడు కౌసల్యా సుమిత్రామాతల కష్టములనుగూర్చి తలంపకపోవచ్చును. కనుక ఓ లక్ష్మణా! నీవు రాజానుగ్రహమును పొందిగాని, లేక స్వయముగా

తామార్యాం స్వయమేవేహ రాజానుగ్రహణేన వా ।
సామిత్రే! భర కౌసల్యామ్ ఉక్తమర్థమిమం చర । 15

ఏవం మమ చ తే భక్తిః భవిష్యతి సుదర్శితా ।
ధర్మజ్ఞ గురుపూజాయాం ధర్మశ్చాప్యతులో మహాన్ । 16

ఏవం కురుష్య సామిత్రే! మత్కృతే రఘునందన! ।
అస్మాభిర్విప్రహీణాయా మాతుర్నో న భవేత్ సుఖమ్ । 17

ఏవముక్తస్తు రామేణ లక్ష్మణ శ్లక్ష్యయా గిరా ।
ప్రత్యువాచ తదా రామం వాక్యజ్ఞో వాక్యకోవిదమ్ । 18

తవైవ తేజసా వీర! భరతః పూజయిష్యతి ।
కౌసల్యాం చ సుమిత్రాం చ ప్రయతో నాత్ర సంశయః । 19

కౌసల్యా బిభృయాదార్యా సహస్రమపి మద్విధాన్ ।
యస్యాః సహస్రం గ్రామాణాం సంప్రాప్తముపజీవినామ్ । 20

తదాత్మభరణే చైవ మమ మాతుస్తథైవ చ ।
పర్యాప్తా మద్విధానాం చ భరణాయ యశస్వినీ । 21

కురుష్య మామనుచరం వైధర్మ్యం నేహ విద్యతే ।
కృతార్థోఽహం భవిష్యామి తవచార్థః ప్రకల్పతే । 22

ధనురాదాయ సశరం ఇనిత్రపిటకాధరః ।
అగ్రతస్తే గమిష్యామి పంథానమనుదర్శయన్ । 23

ఆహరిష్యామి తే నిత్యం మూలాని చ ఫలాని చ ।
వన్యాని యాని చాన్యాని స్వాహారాణి తపస్వినామ్ । 24

గాని పూజ్యురాలైన తల్లి కౌసల్యయొక్క సుమిత్రామాతయొక్క అలన పాలన చూచుచుండుము. ఈ నా సూచనలను పాటించుము. ఓ ధర్మాజ్ఞా! నేను చెప్పిన ప్రకారము ఆచరించినచో నాయెడ నీకు గల భక్తిశ్రద్ధలు వెల్లడియగును. అంతేగాక తల్లిదండ్రులను సేవించుట యనెడి సాటిలేని ఒక మహాధర్మమును ఆచరించిన వాడవును అగుదుము. (14-16)

రఘునంశజడవైన ఓ లక్ష్మణా! మీవదిని సీతాదేవియు, నేనును దూరమువనచో (మాయెడబాటు కారణముగా) దుఃఖితురాలైన కౌసల్యమాతకు సుఖము ఎట్లు కల్గును? కావున నీవు మాకు మాటుగా ఇవటనేయుండి నేను చెప్పినరీతిగా ఆమెను సేవింపుము." (17)

శ్రీరాముడు ఇట్లు పలికిన పిమ్మట మాటకారియైన లక్ష్మణుడు మాటలంతర్థమును గుర్తింపగల తన అన్నతో మృదుమదురముగా ఇట్లు నుడివెను. (18)

"ఓ మహావీరా! నీ తేజఃప్రభావముచే భరతుడుగూడ నీవలనే కౌసల్యమాతను, తల్లి సుమిత్రాదేవిని భక్తిశ్రద్ధలతో సేవింపగలడు. ఇందులకు సందేహములేదు. (19)

కౌసల్యమాతను ఆశ్రయించిన వారిని పోషించుటకై ఆమెఅధీనములో నేయి గ్రామములు ఉన్నవి. కనుక ఆమె నావంటివారిని వేలసంఖ్యలో పోషించగలడు. అందువలన దానధర్మములలో వాసికెక్కిన తల్లి కౌసల్యాదేవి తననుతాను పోషించుకొనుటయేగాక మాతల్లిని, ఇంకను పెక్కుమందిని పోషింపగల సమర్థురాలు. (20-21)

అన్నా! నీఅనుచరునిగా వనవాసమునకు నన్ను అనుమతించుము. నన్ను నీవెంటగొనిపోవుట ఏమాత్రము ధర్మవిరుద్ధముగాదు. మీకు ఎట్టి శ్రమయును లేకుండ పరిమూలాదులను తెచ్చియిచ్చుచుండగలను. ఆ విధముగా మీ వనవాసము సుఖముగా సాగును. (మీకు సేవలొనర్చుచు) (1) నేను కృతార్థుడనగుదును. (22)

స్వామీ! ధనుర్పాణములను ధరించి, పలుగును, చిన్న గంపను దీసికొని, దారిచూపుచు మీ ముందు బాగమున నడచు చుండును. (2) నియమజీవనమును కొనసాగించుచు తాపసులకును, వనవాసులకును అనువగు కందమూలఫలములను, వనములలో లభించుఇతరములైన ఆహారపదార్థములను అవట మీకు

1) 'జ్యేష్ఠోపిత్వసమః' అని అర్థోక్తి. అనగా అన్న తండ్రితో సమానుడు. కావున పితృతుల్యుడైన శ్రీరాముని సేవించుట తనధర్మమని లక్ష్మణుడు భావించెను. అతడు ఆ విధముగా తనజన్మను సార్థకము చేసికొనదలచెను. కనుక లక్ష్మణుడు ఆభ్యర్థించుటయు, రాముడు అందులకు అనుమతించుటయు ధర్మసమ్మతమే.

2) క్రూరమృగాదిబాధలను వివారించుటకై ధనుర్పాణములు, కందమూలములను త్రవ్వి తీయుటకును, దారిని సరిచేయుటకును పలుగు, గంప ఉపయుక్తములగును.

భవాంస్తు సహ వైదేహ్య గిరిసానుషు రంస్యతే ।
అహం సర్వం కరిష్యామి జాగ్రతః స్వపతశ్చ తే ॥ 25

రామస్త్యనేన వాక్యేన సుప్రీతః ప్రత్యువాచ తమ్ ।
ప్రజాఽపృచ్ఛస్య సౌమిత్రి! సర్వమేవ సుహృజ్జనమ్ ॥ 26

యే చ రాజ్ఞో దదౌ దివ్యే మహాత్మా వరుణః స్వయమ్ ।
జనకస్య మహాయజ్ఞే ధనుషీ రాద్రదర్శనే ॥ 27

అభేద్యే కవచే దివ్యే తూణీ చాక్షయసాయకౌ ।
ఆదిత్యనిమలా చోభా ఖడ్గౌ హేమపరిష్కృతౌ ॥ 28

సత్కృత్య నిహితం సర్వమ్ వితదాచార్యసద్మని ।
స త్వమాయుధమాదాయ క్షిప్రమావ్రజ లక్ష్మణ! ॥ 29

స సుహృజ్జనమామంత్ర్య వనవాసాయ నిశ్చితః ।
ఇక్ష్వాకుగురుమామంత్ర్య జగ్రాహాయుధముత్తమమ్ ॥ 30

తద్దివ్యం రాజశార్దూలః సత్కృతం మాల్యభూషితమ్ ।
రామాయ దర్శయామాస సౌమిత్రిః సర్వమాయుధమ్ ॥ 31

త మువాచాత్మవాన్ రామః ప్రీత్యా లక్ష్మణమాగతమ్ ।
కాలే త్వమాగతః సౌమ్య! కాంక్షితే మమ లక్ష్మణ! ॥ 32

అహం ప్రదాతుమిచ్ఛామి యదిదం మామకం ధనమ్ ।
బ్రాహ్మణోభ్యస్తపస్విభ్యః త్వయా సహ పరంతప! ॥ 33

వసంతీహ దృఢం భక్త్యా గురుషు ద్విజసత్తమాః ।
తేషామపి చ మే భూయః సర్వేషాం చోపజీవినామ్ ॥ 34

వసిష్ఠపుత్రం తు సుయజ్ఞమార్యం
త్వమానయాశు ప్రవరం ద్విజానామ్ ।

అభిప్రయాస్యామి వనం సమస్తాన్
అభ్యర్చ్య శిష్టాన్ అపరాన్ ద్విజాతీన్ ॥ 35

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే అయోధ్యాకాండే ఏకత్రింశస్సర్గః (31)

వాల్మీకీమహర్షినిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి అయోధ్యాకాండమునందు ముప్పదియొకటవసర్గము సమాప్తము

సమకూర్చుచుందును, వదినెయు, నీవును
పర్వతసానువులయందు సంచరించునప్పుడును, మేల్కొని
యున్నప్పుడును, నిదురించుచున్నప్పుడును (సర్వకాల
సర్వావస్థలయందును) మీకు సకలోపచారములను
చేయుచుందును." (23-25)

లక్ష్మణుడు పలికిన ఈ మాటలకు ప్రసన్నుడైన శ్రీరాముడు
అతనితో ఇట్లు పలికెను. "ఓ సౌమిత్రి! నీవు వెళ్లి సుమిత్రామాత
మొదలగు ఆత్మీయులకు నీవనవాస ప్రయాణమును గూర్చి
తెల్పి, వారి ఆమోదమును బడయుము. (26)

ఓ సౌమిత్రి! చూచెడివారికి చియమును గొల్పెడి రెండు దివ్య
దనుస్సులను, శత్రువులకు దుర్భేద్యములైన రెండు కవచములను,
అక్షయములైన బాణములుగల రెండు తూణీరములను, బంగారు
పిడులలో ఒప్పుచు సూర్యతేజస్సుతో విలసిల్లెడి రెండు ఖడ్గములను,
మహానుభావుడైన వరుణుడు జనకుని మహాయజ్ఞ సమయమున
మనకు ఇచ్చియుండెను. పూజార్థమై ఆవి వసిష్ఠమహర్షిమందిరమున
ఉంచబడినవి. ఓ లక్ష్మణ! ఆ ఆయుధములను అన్నింటిని దీసికొని
త్వరగా ఇచటికి విచ్చేయుము." (27-29)

వనవాసప్రయాణమునకు సర్వసన్నద్ధుడైన లక్ష్మణుడు తన
సుహృజ్జనులనుండి ఆమోదమునుబడసెను. ఇక్ష్వాకువంశగురువైన
వసిష్ఠునిగృహమునకేగి, ఉత్తమములైన అచటి ఆయుధములను,
గురువులనుమతితో గ్రహించెను. పిమ్మట ఉత్తమరాజకుమారుడైన
లక్ష్మణస్వామి సర్వాలంకారశోభలతో రాజపూజలనందుకొనిన ఆ
దివ్యాయుధములను అన్నింటిని దీసికొని వచ్చి శ్రీరామునకు
చూపించెను. (30-31)

అంతట బుద్ధిశాలియైన శ్రీరాముడు తనకడకు విచ్చేసిన ఆ
లక్ష్మణునితో సంతోషముగా ఇట్లునుడివెను. "సౌమ్యుడైన ఓ
లక్ష్మణ! భలే! నేను అనుకొనినరీతిగా సకాలములో నీవు
ఇచటికి వచ్చితివి. ఓ పరంతపా! నాకడనున్న ఈ ధనమునంతయును
నీతోగూడి, తనస్సంపన్నులైన బ్రాహ్మణోత్తములకు ఇచ్చి
వేయదలచుచున్నాను. గురువుల యెడ గాఢమైన భక్తిశ్రద్ధలు గలిగి,
నిత్యము వారిని సేవించెడి బ్రాహ్మణశ్రేష్ఠులకును, ఇంకను నన్ను
అశ్రయించుకొనియున్న వారందఱికిని ఈ సంపదను
పంచియియ్యగోరుచున్నాను. (32-34)

ఓ సౌమిత్రి! బ్రాహ్మణోత్తములలో ప్రముఖుడును, వసిష్ఠమహర్షి
పుత్రుడును, పూజ్యుడును ఐన సుయజ్ఞుని, శిష్టాచారసంపన్నులైన
ఇతరబ్రాహ్మణులను తోడ్కొని రమ్ము. నేను వారినందఱిని

32. ముప్పదిరెండవసర్గము

శ్రీరాముడు వసిష్ఠునికుమారుడైన సుయజ్ఞునకును, ఇతరబ్రాహ్మణోత్తములకును సంతృప్తికరముగా కానుకలనొసంగుట - గర్గవంశమువాడైన త్రిజటునకు కోరుకొనిన రీతిగా గోసంపదను ఇచ్చుట.

తతశ్శాసనమాజ్ఞాయ భాతుః శుభతరం ప్రియమ్ ।
గత్వా స ప్రవివేశాశు సుయజ్ఞస్య నివేశనమ్ । 1

తం విప్రమగ్న్యగారస్తం వందిత్వా లక్ష్మణోఽబ్రవీత్ ।
సఖేఽభ్యాగచ్ఛ పత్య త్వం వేశ్య దుష్కరకారిణః । 2

తతస్సంధ్యాముపాస్యాశు గత్వా సౌమిత్రిణా సహ ।
జస్తం తత్ ప్రావిశ లక్ష్మణ్య రమ్యం రామనివేశనమ్ । 3

తమాగతం వేదవిదం ప్రాంజలిః సీతయా సహ ।
సుయజ్ఞమభిచక్రామ రాఘవోఽగ్నిమివార్చితమ్ । 4

జాతరూపమయైర్ముఖ్యైః అంగదైః కుండలైశ్చుభైః ।
సహేమనూత్రైర్మణిభిః కేయూరైర్వలయైరపి । 5

అన్యైశ్చ రత్నైర్వహుభిః కాకుత్స్థః ప్రత్యపూజయత్ ।
సుయజ్ఞం స తదోవాచ రామః సీతాప్రచోదితః । 6

హారం చ హేమనూత్రం చ భార్యాయై సౌమ్య! హరయ ।
రశనాం చాధునా సీతా దాతుమిచ్ఛతి తే సఖే! 7

అంగదాని విచిత్రాణి కేయూరాణి శుభాని చ ।
ప్రయచ్ఛతి సఖే! తుభ్యం భార్యాయై గచ్ఛతి వనమ్ । 8

పర్యంకమగ్ర్యాస్తరణం నానారత్నవిభూషితమ్ ।
తమపిచ్ఛతి వైదేహీ ప్రతిష్ఠాపయితుం త్వయి । 9

నాగశృతంజయో నామ మాతులోఽయం దదౌ మమ ।
తం లే గజసహస్రేణ దదామి ద్విజసత్తమ! 10

ఇత్యుక్త స్స హి రామేణ సుయజ్ఞః ప్రతిగృహ్య తత్ ।
రామలక్ష్మణసీతానాం ప్రయుయోజాఽశిష్యభూభాః । 11

అంతట లక్ష్మణుడు శుభప్రదమైన, అన్నయిచ్చిన ఆదేశమును ప్రియముగా శిరసావహించి, వెంటనే బయలుదేలి, గురువుత్తుడైన సుయజ్ఞునిమందిరమున ప్రవేశించెను. (1)

ఆ సమయమున విప్రవరుడైన సుయజ్ఞుడు అగ్నిశాలయందు ఆసీనుడైయుండెను. లక్ష్మణుడు ఆయనకు ప్రణమిల్లి ఇట్లు వచించెను. "మిత్రమా! ఇతరులకు అసాధ్యమైన కార్యములను ఆచరించునట్టి శ్రీరామచంద్రుని దర్శించుటకై ఆయన యింటికి వెళ్లుదము. రమ్ము". (2)

పిమ్మట సుయజ్ఞుడు మాధ్యాహ్నకసంధ్యోపాసనాది కృత్యములను ముగించుకొని, వెంటనే లక్ష్మణునితో బయలుదేలి, లక్ష్మణి నిలయమై, మనోహరమైన శ్రీరాముని భవనమునకు విచ్చేసెను. (3)

తనకడకు విచ్చేసిన వేదజ్ఞుడైన సుయజ్ఞునకు శ్రీరాముడు సీతాసహితుడై ఎదురేగి, అంజలిఘటించి, ఆయనను సుఖాసీనుని గావించెను. పిమ్మట అతడు ఆమునిసుతునికి అగ్నిదేవునకునలె పూజలనొనర్చెను. బంగారముతో చేయబడిన దండకడియములను, చక్కనికుండలములను, సువర్ణనూత్రమున కూర్చబడిన మణుల హారములను, భుజకీర్మలను చేతికడియములను, ఇంకను నానావిధములగు రత్నములను సమర్పించి, సుయజ్ఞుని సత్కరించెను. పిదప సీతాదేవి ప్రోత్సాహముతో ఆరామచంద్రుడు ఆయనతో ఇట్లునుడివెను. (4-6)

"నిర్మలహృదయముగల ఓ మిత్రమా! సీతాదేవి నావెంట వనములకు బయలుదేలుచున్నది. ఈ సందర్భమును పురస్కరించుకొని, ఆమె నీదర్శనార్థికొఱకై హారమును, కంఠాభరణమును, ఒడ్డాణమును ఇయ్యనున్నది. ఇంకను ఆమె కొఱకై దండకడియములను, చక్కని శిల్పముగల అందమైన కేయూరములను, సమర్పింపనున్నది. వాటిని స్వీకరింపుము. మఱియు వివిధములగు రత్నములతో అలంకృతమై, చక్కని వస్త్రముతో కప్పబడిన పాన్పును మా జానకి మీకు ప్రదానము చేయుచున్నది. సాదరముగా గ్రహింపుము. (7-9)

ఓ బ్రాహ్మణోత్తమా! మా మేనమామ 'శత్రుంజయము' అను ఒక మహాగజమును నాకు ఇచ్చియుండెను. దానిని, దానితోపాటు ఇంకను వేయి బంగారునాణెములను నీకు సమర్పించుచున్నాను. స్వీకరింపుము. (10)

శ్రీరాముడు ఇట్లు వినతిపూర్వకముగా సమర్పించిన కానుకలను, న్యాసముగా అప్పగించిన శత్రుంజయమును స్వీకరించి, సుయజ్ఞుడు ఆ సీతారామలక్ష్మణులకు శుభాశీస్సులను ఒసంగెను. (11)

అథ భ్రాతరమవ్యగ్రం ప్రియం రామః ప్రియంవదః ।
సామిత్రిం తమువాచేదం బ్రహ్మేవ త్రిదశేశ్వరమ్ ॥ 12

అగస్త్యం కౌశికం చైవ తామృభౌ బ్రాహ్మణోత్తమౌ ।
అర్చయాఽహరాయ సామిత్రే! రత్నైస్సస్యమివాంబుభిః ॥ 13

తర్చయస్వ మహాబాహో! గోసహస్రైశ్చ మానద ।
సువర్ణై రజతైశ్చైవ మణిభిశ్చ మహాభవైః ॥ 14

కౌసల్యాం చ య ఆశీర్విః భక్తః పర్యుపతిష్ఠతి ।
ఆచార్యః తైత్తిరీయాణామ్ అభిరూపశ్చ వేదవిత్ ॥ 15

తస్య యానం చ దాసీశ్చ సామిత్రే! సంప్రదాపయ ।
కౌశేయాని చ వస్త్రాణి యావత్ తుష్యతి స ద్విజః ॥ 16

నూతచిత్రరథశ్చార్యః సచివస్సుచిరోషితః ।
తోషయైసం మహర్షైశ్చ రత్నైర్వస్త్రైర్దస్త్రైస్తథా ॥ 17

పశుకాభిశ్చ సర్వాభిః గవాం దశశలేన చ ।
యే చేమే కథకాలాపా బహవో దండమాణవాః ॥ 18

నిత్యస్వాధ్యాయశీలత్వాత్ నాన్యత్ కుర్వంతి కించన ।
అలసా స్వాదుకామాశ్చ మహతాం చాపి సమ్మతాః ।
తేషామశీతియానాని రత్నపూర్ణాని దాపయ ॥ 19

శాలివాహసహస్రం చ ద్వే శతే భద్రకాంస్తథా ।
వ్యంజనార్థం చ సామిత్రే! గోసహస్రముపాకురు ॥ 20

మేఘలీనాం మహాసంఘః కౌసల్యాం సముపస్థితః ।
తేషాం సహస్రం సామిత్రే! ప్రత్యేకం సంప్రదాపయ ॥ 21

అంబా యథా చ సా నందేత్ కౌసల్యా మమ దక్షిణామ్ ।
తథా ద్విజాతీన్ సర్వాంస్తాన్ లక్ష్మణార్చయ సర్వశః ॥ 22

తత స్స పురుషవ్యాఘ్రః తద్దనం లక్ష్మణః స్వయమ్ ।
యథోక్తం బ్రాహ్మణేంద్రాణామ్ అదదాద్దనదో యథా ॥ 23

అథాఽబ్రవీద్బాష్పకలాన్ తిష్ఠతశ్చోపజీవినః ।
స ప్రదాయ బహుద్రవ్యమ్ ఏకైకస్యోపజీవనమ్ ॥ 24

పిమ్మట ప్రియబాషియైన శ్రీరాముడు ఏకాగ్రతతో నిరీచియున్న ప్రియసోదరుడైన లక్ష్మణునితో బ్రహ్మదేవుడు ఇంద్రునితోవలె ఇట్లు వచించెను. (12)

"ఓ సామిత్రీ! బ్రహ్మార్షులైన అగస్త్యుని, నిశ్యామిత్రుని సోదరముగా ఆహ్వానించి, వారిని భక్తిశ్రద్ధలతో పూజింపుము. ఓ మహాబాహూ ఆ మహామహులకు వేలకొలది పాడియావులను, వెండి బంగారములను, అభరణములను, రత్నరాసులను, ధనదాన్యములను సమృద్ధిగా సమర్పించి, వర్షజలములు పైరులను ఆనందింప జేసినట్లుగా, వారిని సంతృప్తులను గావింపుము. (13-14)

యజుర్వేదమునందలి తైత్తిరీయవిభాగములను బాగుగా అధ్యయనము చేసిన వేదపండితులగు బ్రాహ్మణోత్తములు మిక్కిలి శక్తిసంపన్నులు, చక్కని వాక్కుగలవారు. వారు నిత్యము కౌసల్యామాతకు శుభాశీస్సులను ఒసంగుచుందురు. వారు దానములను పుచ్చుకొనుటకు పాత్రులు. కనుక వారికి సంతృప్తి కలుగునట్లుగా ధనకనకవస్తువాహనములను, దానదాసీజనులను, పట్టువస్త్రములను కోశాగారమునుండి ఇప్పింపుము. (15-16)

చిత్రరథుడను మంత్రి సుమంతునివలె రాజవంశమునకు ఎంతయు నమ్మినబంటు. అతడు చిరకాలమునుండియు రాజ కుటుంబమునకు సేవలోనర్చుచున్నవాడు, గౌరవార్హుడు. కనుక అమూల్యములైన రత్నములను, వస్త్రములను, ధనదాన్యములను, వేలకొలది గోవులను, వివిధములగు ఇతరపశుసంపదలను బహుకరించి, ఆయనను తృప్తిపఱచుము. (17)

కథకాళుకును, కలాపకాళుకును చెందిన వేదభాగములను పఠించుచు మోదుగుదండములను భరించుచుండెడి కొందఱు బ్రహ్మచారులుగలరు. నిత్యము వేదాధ్యయనమును చేయు చుండుటయే వారిపని. వారు మఱియొక పనిని దేనినీ చేయరు. వారికి సాత్త్వికములైన రసపదార్థములే ఇష్టము. పెద్దలుగూడ వారిని గౌరవించుదురు. వారికి ఎనుబదిబండ్ల రత్నములను, దాన్యములనుమోయునట్టి వేయివ్యవభములను, సోలములను దున్నెడి రెండునందల ఎద్దులను, అట్లే పాలు, పెఱుగు, నేయి మొదలగు వ్యంజనములకై వేయిగోవులను ఇప్పింపుము. (18-20)

ఓ సామిత్రీ! మౌంజీదారులైన బ్రాహ్మచారులు పెక్కుమంది కౌసల్యామాతను ఆశ్రయించుకొనియున్నారు. వారిలో ఒక్కొక్కరికి వేయేసి ఆవులను ఇప్పింపుము. (21)

నేను ఇచ్చెడి కానుకలను జూచి, ఆ కౌసల్యామాత ఆనందించు రీతిగా ఆ బ్రాహ్మణులనందఱిని అన్నివిధములుగా సత్కరింపుము. నరోత్తముడైన శ్రీరామునియొక్క ఆదేశానుసారము లక్ష్మణుడు స్వయముగా కుబేరునివలె బ్రాహ్మణోత్తములకు ఆయా సంపదలను ఇచ్చివేసెను. (22-23)

దగ్గుత్తికతో కన్నీరు గార్చుచు తనయెదుట నిలబడియున్న తన ఆశ్రితులలో ప్రతివ్యక్తికిని పదునాలుగు సంవత్సరములవఱకును భుక్తికై చాలునంతగా ద్రవ్యమును ఇచ్చి, శ్రీరాముడు వారితో

లక్ష్మణస్య చ యద్వేశ్య గృహం చ యదిదం మమ ।
 అశాన్యం కార్యమేకైకం యావదాగమనం మమ । 25
 ఇత్యుక్త్వా దుఃఖితం సర్వం జనం తముపజీవినమ్ ।
 ఉవాచేదం ధనాధ్యక్షం ధనమానీయతామితి । 26
 తతోఽస్య ధనమాజహ్రుః సర్వమేవోపజీవినః ।
 స రాశిస్సుమహాంత్రత దర్శనీయో హ్యదృశ్యత । 27
 తత స్స పురుషవ్యాఘ్రుః తద్దనం సహ లక్ష్మణః ।
 ద్విజేభ్యో బాలవృద్ధేభ్యః కృపణేభ్యో హ్యదాపయత్ । 28
 తత్రాసీత్ పింగళో గార్గ్యః త్రిజటో నామ నై ద్విజః ।
 ఉంఛవృత్తిర్వనే నిత్యం ఫాలకుద్దాలలాంగరీ । 29
 తం వృద్ధం తరుణీ భార్యా బాలానాదాయ దారణాన్ ।
 అబ్రవీత్ బ్రాహ్మణం వాక్యం దారిద్ర్యేణాభిషీడితా । 30
 అపాస్య ఫాలం కుద్దాలం కురుష్వ వచనం మమ ।
 రామం దర్శయ ధర్మజ్ఞం యది కించిదవాస్యసి । 31
 స భార్యావచనం శ్రుత్వా శాటీమాచ్ఛాద్య దుశ్చదామ్ ।
 స ప్రాతిష్ఠత పంథానం యత్ర రామనివేశనమ్ । 32
 భృగ్వంగిరసమం దీప్త్యా త్రిజటం జనసంసది ।
 ఆపంచమాయాః కక్ష్యాయా నైనం కశ్చిదవారయత్ । 33
 స రాజపుత్రమాసాద్య త్రిజటో వాక్యమబ్రవీత్ ।
 నిర్తనో బహుపుత్రోఽస్మి రాజపుత్ర! మహాయశః ।
 ఉంఛవృత్తిర్వనే నిత్యమ్ ప్రత్యవేక్షస్య మామితి । 34
 తమువాచ తతో రామః పరిహాససమన్వితమ్ । 35
 గవాం సహస్రమప్యేకం స తు విశ్రాణితం మయా ।
 పరిక్షిపసి దండేన యావత్ తావదవాప్యసి । 36
 స శాటీం త్వరితః కట్యాం సంఘ్రాంతః పరివేష్ట్య తామ్ ।
 ఆవిద్య దండం చిక్షేప సర్వప్రాణేన వేగితః । 37
 స తీర్త్వా సరయూపారం దండస్తస్య కరాఞ్చ్యుతః ।
 గోవ్రజే బహుసాహస్రే పపాతోక్షణసన్నిధౌ । 38

ఇట్లు పల్కినను. "లక్ష్మణుని గృహమును, ఈ నాభవనమును
 నిడిచిపెట్టివెళ్లకుండ ఎప్పటివలెనే శుభ్రముగానుంచుచు. నేను
 వచ్చెడివఱకును వాటిని కాపాడుచుండుదు." (24-25)

తనవనవాసగమనకారణముగా దుఃఖమున మునిగియున్న
 ఆశ్రితజనముతో ఇట్లు పలికిన పిమ్మట శ్రీరాముడు 'కోశాగారమున
 గల నా ధనమునంతయును తెప్పించుము'-అని కోశాధిపతిని
 ఆదేశించెను. పిమ్మట సేవకులు శ్రీరామునిధనమునంతయును
 దీసికొనివచ్చి అచట కుప్పపోసిరి. ఆ మహాధనరాశిని అచటివారు
 వేడుకతో దర్శించిరి. (26-27)

అంతట శ్రీరాముడు లక్ష్మణునితోగూడి ఆ ధనమునంతయును
 బ్రాహ్మణులకును, బాలురకును, వృద్ధులకును, దీనులకును
 పంచియిచ్చెను. (28)

ఆ అయోధ్యా సమీపముననే పింగళవర్ణ కేశములుగల ఒకానొక
 బ్రాహ్మణుడు నివసించుచుండెను. ఆయన పేరు త్రిజటుడు.
 గర్లనంశమువాడైన అతడు నాగలికఱ్ఱను, ఒక చిన్నగుసనమును,
 నాగలికారముగల ఒక సాదనమును (చిల్లకఱ్ఱను) చేతదరించి,
 నిత్యము ఉంఛవృత్తితో జీవించుచుండెడివాడు. (29)

తరుణియైన ఆయన భార్య దారిద్ర్యబాధకు తట్టుకొనలేనిదై
 పసివారైన తనకొడుకులను తనకడకు చేర్చుకొని, వృద్ధబ్రాహ్మణుడైన
 తన భర్తకు ఇట్లు ఉపాయమునుచెప్పెను. (30)

"స్వామీ! నాగలికఱ్ఱను, పలుగును, నాగలిని ప్రక్కనబెట్టుము.
 నామాటను పాటించుము. దర్మజ్ఞుడైన శ్రీరాముని దర్శించినచో
 మనకు కొంత మేలు కలుగును." భార్యమాటలను విన్నవెంటనే
 అతడు చినిగిన వస్త్రమును కప్పుకొని, రాముని భవనమును
 జేరుటకై దారిబట్టెను. (31-32)

బృగుమహర్షివలె, అంగిరసమహామునిరీతి తేజోవిరాజమానుడైన
 ఆ త్రిజటుడు జనసమూహముమధ్యగా నచ్చుచుండగా ఐదవ
 కక్ష్యవఱకును అతనిని ఎవ్వరును నివారించలేదు. అప్పుడు ఆ
 త్రిజటుడు శ్రీరాముని సమీపించి ఆయనకిట్లు విన్నవించెను.
 "వాసిగాంచిన ఓ రాజకుమారా! నేను కటికిపేదను. అధిక
 సంతానముగలవాడను. నిత్యము వనములలో దిరుగుచు ఉంఛ
 వృత్తితో కుటుంబపోషణ చేసికొనుచున్నవాడను. దయతో నన్ను
 ఆదుకొనుము." (33-34)

అప్పుడు శ్రీరాముడు దరహాసమొనర్చి ఆయనతో ఇట్లనెను.
 "ఓ విప్రేంద్రమా! నేను మీకు వేయిగోవులను ఇచ్చినను తక్కువయే.
 నీవు నీ చేతికఱ్ఱను ఎంతవఱకు విసరగలవో అంతవఱకును
 పట్టెడిగోవులసమూహమును నీకు సమర్పించెదను." (35-36)

వెంటనే అతడు తన ఉత్తరీయమును నడుమునకు బిగించి,
 తన చేతిలోని దండమును గిరగిర త్రిప్పుచు బలముకొలది వేగముగా
 దానిని విసరివేసెను. అతడు విసరిన ఆ కఱ్ఱ సరయూనదిని దాటి,
 ఆనలి తీరమున వేలకొలది గోవులుగలగోష్ఠము చివర ఒకవృషభము
 కడ పడెను. (37-38)

తం పరిష్కర్య ధర్మాత్మా ఆతస్మాత్ సరయూతటాత్ ।
ఆనయామాస తా గోపైః త్రిజటస్యాశ్రమం ప్రతి । 39

ఉవాచ స తతో రామః తం గార్హమభిసాంత్యయన్ ।
మన్యుర్న ఖలు కర్తవ్యః పరిహాసో హ్యయం మమ । 40

ఇదం హి తేజస్తవ యద్దురత్యయం
తదేవ జిజ్ఞాసితుమిచ్ఛతా మయా ।
ఇమం భవానర్థమభిప్రచోదితో
వృణీష్య కిం చేదపరం వ్యవస్యతి । 41

బ్రవీమి సత్యేన స తేఽస్తి యంత్రణా
ధనం హి యద్యన్మమ విప్రకారణాత్ ।
భవత్సు సమ్యక్ ప్రతిపాదనేన తత్
మయాఽఽర్జితం ప్రీతియశస్కరం భవేత్ । 42

తత స్సభార్యః త్రిజటో మహామునిః
గవామనీకం ప్రతిగృహ్య మోదితః ।
యశోబలప్రీతిసుఖోపబృంహణీః
తదాఽఽశిషః ప్రత్యవదన్మహాత్మనః । 43

స చాపి రామః ప్రతిపూర్ణమానసో
మహద్దనం ధర్మబలైరుపార్జితమ్ ।
నియోజయామాస సుహృజ్జనేఽచిరాత్
యథార్హసమ్మానవచఃప్రచోదితః । 44

ద్విజ స్సుహృద్భృత్యజనోఽథవా తదా
దరిద్రభిక్షాచరణశ్చ యోఽభవత్ ।
న తత్ర కశ్చన్న బభూవ తర్పితో
యథార్హ సమ్మాననదానసంభ్రమైః । 45

దర్శాత్ముడైన శ్రీరాముడు ఆ బ్రాహ్మణుని హృదయమునకు హత్తుకొని, సరయూనదియొక్క ఆవలితీరమునగల వేలకొలది గోవులను గోపాలురను వెంటనిచ్చి త్రిజటుని ఆశ్రమమునకు పంపించెను. (39)

పిమ్మట శ్రీరాముడు ఆ విప్రుని ఓదార్పుచు ఇట్లు పలికెను. "పరిహాస సూచకమైన నా దరహాసమునకు నీవు అన్యథా భావింప వలదు. తిరుగులేని నీశక్తిని తెలియగోరి, దండమును విసరుటకై నిన్ను ప్రేరేపించితిని. ఇంకను ఏమైన కావలసియున్నచో కోరుకొనుము. నేను నిజముగా పలుకుచుంటిని, సంకోచ పడవలదు. నాయొద్దనున్న ధనమంతయును విప్రోత్తముల ఉపయోగార్థమే సమకూర్చబడినది. మీవంటి సత్పురుషులకు త్రికరణశుద్ధిగా దానము చేసినచో నాకు తృప్తికలుగును, కీర్తి ప్రతిష్ఠలు ఇనుమడించును." (40-42)

అంతట త్రిజటమహాముని అసంఖ్యాకములైన గోవులను స్వీకరించి, సత్వినమేతుడై, మిక్కిలి సంతసించెను. పిమ్మట ఆ బ్రాహ్మణోత్తముడు ఉదారహృదయుడైన శ్రీరామునకు యశస్సు, బలము, ప్రీతి, సుఖము వృద్ధిచెందునట్లు ఆశీస్సులను పలికెను. పిమ్మట శ్రీరాముడు మిక్కిలి ప్రసన్నచిత్తుడై, ధర్మబద్ధముగా సముపార్జించిన ఆ మహాధనమును సముచితములైన మర్యాదా వచనములతో సుహృజ్జనులమేలుకొఱకై వినియోగించెను. (43-44)

ఆ సందర్భమున శ్రీరాముడొనర్చిన సమ్మానములతో, దానధర్మములతో, ఆదరసత్కారములతో తృప్తిచెందని బ్రాహ్మణులు, సుహృదులు, సేనకులు, దరిద్రులు, యాచకులు లేనేలేరు. అనగా అందఱును మిగుల సంతృప్తులైరి. (45)

ఇత్యార్దే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే అయోధ్యాకాండే ద్వాత్రింశస్సర్గః (32)

వాల్మీకీమహర్షినిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి అయోధ్యాకాండమునందు ముప్పదిరెండవసర్గము సమాప్తము

-- * * * --

33. ముప్పదిమూడవసర్గము

శ్రీరాముడుతన తండ్రియగు దశరథుని దర్శించుటకై సీతాలక్ష్మణులతోగూడి బయలుదేఱుట -

నగరవాసులు వారినిజూచి దుఃఖితులగుట.

దత్వా తు సహ వైదేహ్య బ్రాహ్మణేభ్యో ధనం బహు ।
జగ్మతుః పితరం ద్రష్టుం సీతయా సహ రాఘవౌ । 1

తతో గృహీతే దుష్ప్రేక్షే త్వశోభేతాం తదాయుధే ।
మాలాదామభిరాబద్ధే సీతయా సమలంకృతే । 2

సీతారామలక్ష్మణులు బ్రాహ్మణోత్తములకు విరివిగా ధనదానములను ఓసంగి, తండ్రియైన దశరథమహారాజును దర్శించుటకై బయలుదేఱిరి. (1)

రామలక్ష్మణులు శత్రుభయంకరములైన ధనుస్సులను, ఖడ్గములను ధరించియుండిరి. ఆ ఆయుధములను సీతాదేవి

తతః ప్రాసాదహర్ష్యాణి విమానశిఖరాణి చ ।
అధిరుహ్య జనః శ్రీమాన్ ఉదాసీన్ వ్యలోకయత్ ॥ 3

న హి రథ్యాః స్మ శక్యంతే గంతుం బహుజనాకులాః ।
ఆరుహ్య తస్మాత్ ప్రాసాదాన్ దీనాః పశ్యంతి రాఘవమ్ ॥ 4

పదాతిం వర్జితచుర్రం రామం దృష్ట్వా జనాస్తదా ।
ఊచుర్భహువిధా వాచః శోకోపహతచేతసః ॥ 5

యం యాంతమనుయాతి స్మ చతురంగబలం మహత్ ।
తమేకం సీతయా సార్థమ్ అనుయాతి స్మ లక్ష్మణః ॥ 6

ఐశ్వర్యస్య రసజ్ఞఃసన్ కామినాం చైవ కామదః ।
నేచ్ఛత్యేవాన్యతం కర్తుం పితరం ధర్మగౌరవాత్ ॥ 7

యా న శక్యా పురా ద్రష్టుం భూతైరాకాశగైరపి ।
రామద్య సీతాం పశ్యంతి రాజమార్గగతా జనాః ॥ 8

అంగరాగోచితాం సీతాం రక్తచందనసేవినిమ్ ।
వర్షముష్ణం చ శీతం చ నేష్యంత్యాశు వివర్ణతామ్ ॥ 9

అద్య నూనం దశరథః సత్త్వమావిశ్య భాషతే ।
న హి రాజా ప్రియం పుత్రం వివాసయితుమిచ్ఛతి ॥ 10

నిర్గుణస్యాపి పుత్రస్య కథం స్యా ద్విప్రవాసనమ్ ।
కిం పునర్యస్య లోకోఽయం జిహ్వా వృత్తేన కేవలమ్ ॥ 11

అన్యశంస్యమనుక్రోశః శ్రుతం శీలం దమశ్శమః ।
రాఘవం శోభయంత్యేతే షడ్గుణాః పురుషోత్తమమ్ ॥ 12

చందనపుష్పమాలాదులచే అలంకరించుటవలన అని చక్కగా శోభిల్లుచుండెను. అప్పుడు బాగుగా అలంకరించుకొనియున్న జనులు రాజప్రాసాదములమీదను, సంపన్నులభవనములపైనను, ఏడంతస్తుల మేడల మీదను చేరి, వారిని లోలోన చూచి దుఃఖితులైరి. (2-3)

జనులతో క్రిక్కిరిసియున్న రాజమార్గములయందు కాలు మోపుటకును నీలులేకుండెను. అందువలన పారులెల్లరును గృహముల మీదికెక్కి దీనవదనములతో శ్రీరాముని చూడసాగిరి. చత్రచామరములు లేకుండా కాలినడకన సాగినచుచున్న శ్రీరామునిజూచి ప్రజలు శోకమున మునింగిరి. అప్పుడు వారు తమలోరాము పెక్కురీతుల ఇట్లు మాట్లాడుకొనిరి. (4-5)

"ఎప్పుడును శ్రీరామునివెంట చతురంగబలములు వైభవోపేతముగా నడచుచుండెడివి. మఱి ఇప్పుడైతే ఒంటరిగా వచ్చుచున్న శ్రీరాముని వెనుక సీతాలక్ష్మణులు మాత్రమే కనబడుచున్నారు. (6)

శ్రీరాముడు ఐశ్వర్యసుఖానుభవములలో ఓలలాడినవాడే యైనను, అర్జులకు కొల్లలుగా దానధర్మములనొనర్చిన శ్రీమంతుడే యైనప్పటికిని తండ్రికడ నిదేయుడై నడచుకొనినవాడు, ఆయన మాటను జవదాటనివాడు అగుటచే తండ్రివాగ్దానమును నిలుపుటకై అతడు వనవాసమునకు సిద్ధ(ఇష్ట) పెడుచున్నాడు. (7)

ఆకాశమున విహరించెడి సిద్ధులు మున్నగు దివ్యజాతుల వారుగాని, భూమిపై సంచరించెడి మానవులుగాని (రాకుమారి, కంపారికోడలు వన) సీతాదేవిని ఇంతపజకును చూచియే యెఱుగరు. కాని ఇప్పుడు ఈ విధముగా నాథునివెంట నడచి వచ్చుచున్న సీతాదేవిని రాజమార్గములయందున్న ప్రజలు ఎల్లరును చూడగలుగు చున్నారు. (8)

సహజముగా సీతాదేవి చక్కని మైపుతలకు అర్హురాలు. ఆమె నేటివటకును ఎట్టుచందనము మొదలగు అంగరాగములతో శోభిల్లుచుండెను. కాని ఇక మీదట వనవాసమున చలితీవ్రతకు, వేడిగాలులకు, వర్షభాధకు గురియై ఆమెముఖము వాడిపోవును, వన్నె తఱిగిపోవును. (9)

నిజముగా నేడు దశరథమహారాజును ఏదో పిశాచము ఆనేశించినట్లున్నదే. అందువలన అతడు ఇట్లు అనుచితముగా మాట్లాడుచున్నాడు. లేనిచో తనసహజస్థితిలోనున్న ఏరాజైనను తనగారాలపట్టిని ఇంటినుండి వెడలగొట్టునా? (10)

కొడుకు ఎంత చెడ్డవాడైనను తండ్రి అతనిని ఇంటినుండి వెళ్లగొట్టుటకు సాహసించడు. ఇంక తన చక్కని సత్ప్రవర్తనచేత లోకము మెప్పునుగూడ సొందిన శ్రీరామునివిషయమై చెప్పనేల? అహింసాస్వభావము, భూతదయ, విజ్ఞానము, సత్స్వభావము, ఇంద్రియసంయమము, మనోనిగ్రహము అను ఆఱు ఉత్తమ గుణములకును శ్రీరాముడు ఆటపట్టు. అందువలననే అతడు పురుషోత్తముడు." (11-12)

తస్మాత్ తస్యోఽపఘాతేన ప్రజాః పరమపీడితాః ।
బౌదకానీవ సత్త్వాని గ్రీష్మే సలిలసంక్షయ్యాత్ ॥ 13

పీడయా పీడితం సర్వం జగదస్య జగత్పతేః ।
మూలస్యేవోపఘాతేన వృక్షః పుష్పఫలోపగః ॥ 14

మూలం హ్యేష మనుష్యాణాం ధర్మసారో మహద్భుతిః ।
పుష్పం ఫలం చ పత్రం చ శాఖాశ్చాస్యేతరే జనాః ॥ 15

తే లక్ష్మణ ఇవ క్షీప్రం సపత్న్యః సహ బాంధవాః ।
గచ్ఛంతమనుగచ్ఛామో యేన గచ్ఛతి రాఘవః ॥ 16

ఉద్యానాని పరిత్యజ్య క్షేత్రాణి చ గృహాణి చ ।
నికదుఃఖసుఖా రామమ్ అనుగచ్ఛామ ధార్మికమ్ ॥ 17

నముద్భృతనిధానాని పరిధ్వస్తాజిరాణి చ ।
ఉపాత్త ధనధాన్యాని హృతసారాణి సర్వశః ॥ 18

రజసాఽభ్యవకీర్ణాని పరిత్యక్తాని దైవతైః ।
మూషకైః పరిధావద్భిః ఉద్భిలైరావృతాని చ ॥ 19

అపేతోదకధూమాని హీనసమ్మార్జనాని చ ।
ప్రణష్ట బలికర్మేజ్యా మంత్రహోమజపాని చ ॥ 20

దుష్కాలేనేవ భగ్నాని భిన్నభాజనవంతి చ ।
అస్మత్త్యక్తాని వేశ్మాని కైకేయీ ప్రతిపద్యతామ్ ॥ 21

వనం నగరమేవాస్తు యేన గచ్ఛతి రాఘవః ।
అస్మాభిశ్చ పరిత్యక్తం పురం సంపద్యతాం వనమ్ ॥ 22

బిలాని దంష్ట్రీణఃసర్వే సానూని మృగపక్షిణః ।
త్యజంత్యస్మద్భయాద్భీతా గజాస్సింహా వనాన్యపి ॥ 23

అస్మత్త్యక్తం ప్రపద్యంతాం సేవ్యమానం త్యజంతు చ ।
త్యజమాంసఫలాదానాం దేశం వ్యాళమృగద్విజమ్ ॥ 24

అట్లు సద్గుణసంపన్నుడైన శ్రీరామునియొక్క రాజ్యాభిషేకము భంగమైనందులకును, అతడు అరణ్యములపాలగుచున్నందులకును తట్టుకొనలేక ప్రజలు వేసవికాలమున నీరింకిపోయిన మడుగుల లోని జలజంతువులవలె దిక్కుతోచక గిలగిలలాడుచున్నారు. (13)

వృక్షముయొక్క మూలమును చేదించినచో ఆకులు, పూవులు, పండ్లు మున్నగునవి అన్నియును నాడిపోవునట్లు, జగత్పతియైన శ్రీరామునకు వచ్చిపడిన ఆపదకు జగమంతయు తల్లడిల్లినది. (14)

మహాతేజోరాశియు, ధర్మస్వరూపుడును ఐన శ్రీరామచంద్రుడే సమస్తమానవులకును (ప్రాణికోటికిని) ఆధారము. వృక్షమునకు కొమ్మలు, ఆకులు, పూవులు, ఫలములవలె జనులందఱును (సమస్త ప్రాణులును) శ్రీరామునకు చెందినవారే. (15)

రాముని అనుసరించి వెళ్లుచున్న లక్ష్మణునివలె మనము, మనభార్యపుత్రులు, బంధుమిత్రులు-అందఱమూ శ్రీరాముని అడుగుజాడలలో నడచెదము. (16)

మనము మనతోటలను, దొడ్లను, పొలాలను, ఇండ్లను పరిత్యజించి (ఈ బంధములను త్రెంచుకొని) సుఖదుఃఖములమాటనే మఱచి, ధర్మమూర్తియైన శ్రీరాముని అనుసరించి వెళ్లుదము. (17)

మనము విడిచిపెట్టి వెళ్లిపోయిన పిమ్మట మన ఇండ్లన్నియును శూన్యములగును. నిదులను దొంగలు త్రవ్వకొని పోవుదురు. ముంగిళ్లన్నియును చెత్తచెదారములతో నిండిపోవును. గృహముల లోని ధనధాన్యములు, పశువులు, మంచములు, పఱపులు మొదలగునవి చోరులపాలగును. ఇండ్లు వాకిళ్లు పూర్తిగా దుమ్ము కొట్టుకొని పోవును. పూజామందిరములు పాడుబడును, అవి ఎలుకలతో, వాటికలుగులతో నిండిపోవును. ఊడ్చినీళ్లు చల్లెడివారు లేక పూజాధూపములులేక అవి బూజాపట్టి పోవును. బలికర్మలు, పూజాపురస్కారములు, మంత్రోపాసనలు, హోమకార్యములు, జపతపములు మున్నగునవి మచ్చుకైనను కానరావు. ఇండ్లలోని పాత్రలన్నియును చిన్నాభిన్నములగును. కఱపుకాటకములు తాండవించినట్లుగా పాడుబడియుండు ఈ ప్రదేశములను కైకేయి యేలుకొనుగాక. (18-21)

శ్రీరాముడు నివసించునది అరణ్యమేయైనను మనపాలిటికి అది అయోధ్యానగరమేయగును. మనము విడిచివెళ్లుటతో పాడుబడి యుండెడి ఈ నగరము (జనసంచారములేక) అడవియే యగును. శ్రీరాముని అనుసరించి మనము అడుగిడుటతో అడవులలోని పినుగులు, సింహములు, ప్రాణభయముతో పాటిపోవును. పాములు పుట్టలను, మృగములు, పక్షులు పర్వతప్రాంతములను వీడి ప్రాణభీతితో పఱుగులుదీయును. (22-23)

మనము నివసించబోవు వనములను అవి (మృగములు, పక్షులు మొదలగునవి) త్యజించును. మనము త్యజించెడి అయోధ్యానగరము నందు అవి విహరించును. గడ్డితో జీవించెడి లేళ్లు మొదలగు

ప్రపత్యతాం హి కైకేయీ సపుత్రా సహ బాంధవైః ।
రాఘవేణ వనే సర్వే వయం వత్స్యామ నిర్వృతాః ॥ 25

ఇత్యేవం వివిధా వాచో నానాజనసమీరితాః ।
శుశ్రావ రామః శ్రుత్వా చ న విచక్రేఽస్య మానసమ్ ॥ 26

స తు వేశ్య పితుర్దూరాత్ కైలాసశిఖరప్రభమ్ ।
అభిచక్రామ ధర్మాత్మా మత్తమాతంగవిక్రమః ॥ 27

వినీతవీరపురుషం ప్రవిశ్య తు నృపాలయమ్ ।
దదర్శావస్థితం దీనం సుమంత్రమవిదూరతః ॥ 28

ప్రతీక్షమాణోఽపి జనం తదార్తమ్
అనార్తరూపః ప్రహసన్నివాధ
జగామ రామః పితరం దిదృక్షుః
పితుర్నిదేశం విధివచ్చిక్రీర్తుః ॥ 29

తత్పూర్వమైక్ష్వాకసుతో మహాత్మా
రామో గమిష్యన్ వనమార్తరూపమ్
వృతిష్ఠత ప్రేక్ష్య తదా సుమంత్రం
పితుర్మహాత్మా ప్రతిహారణార్తమ్ ॥ 30

పితుర్నిదేశేన తు ధర్మవత్సతో
వనప్రవేశే కృతఋద్ధినిశ్చయః
స రాఘవః ప్రేక్ష్య సుమంత్రమబ్రవీత్
నివేదయ స్వాగమనం నృపాయ మే ॥ 31

వానితో, మాంసమును తిని బ్రతికెడి పెద్దపులులు మున్నగువానితో, పలములతో పొట్టపోసికొను కాకులు మొదలగువానితో నిండియుండెడు అయోధ్యను కైకేయి కొడుకుతో, బంధు మిత్రులతో గూడి యేలుకొనుగాక, మనము అందఱము రామునితో గూడి వనములలో హాయిగా కాలముగడుపుదము." (24-25)

అచట చేరిన వివిధవర్గములప్రజలు ఇట్లు మాట్లాడుకొనుచున్న వచనములను వినియు రాముడు ఎట్టి విచారములకును లోనుకాలేదు. (26)

మరగజమువలె మిగుల పరాక్రమశాలియు, ధర్మస్వరూపుడును ఐన శ్రీరాముడు కైలాసశిఖరమువలె విరాజిల్లుచున్న తండ్రి (రాజ) భవనమును దూరమునుండియే చూచి, క్రమముగా దానిని సమీపించెను. (27)

అంతట రాముడు వినములగు వీరపురుషులతోగూడిన ఆరాజభవనమున ప్రవేశించి, సమీపముననే దీనవదనుడై నిలిచియున్న సుమంత్రునిగాంచెను. (28)

అచటివారెల్లరును దుఃఖమున మునిగియుండిరి. శ్రీరాముడు వారిని చూచియు, ఎట్టి విచారమునకును లోనుకాలేదు. అతడు తండ్రి యాజ్ఞను యదావధిగా పాలింపదలచినవాడై, ఆయనను చూచుటకై తన సహజమైన ప్రసన్నవదనముతో ముందునకుసాగెను. (29)

ఇక్ష్వాకువంశప్రముఖుడైన దశరథమహారాజయొక్క కుమారుడును, మిక్కిలి ధైర్యశాలియు, బుద్ధిమంతుడును ఐన శ్రీరాముడు వనములకు వెళ్లబోవుచున్నవాడై, ముందుగా తనరాకనుగూర్చి తండ్రికి తెలుపుటకై దుఃఖమగుటకైయున్న సుమంత్రునిగాంచి యచట నిలిచెను. (30)

ధర్మాచరణమున నిరతుడైయుండు శ్రీరాముడు తండ్రియదేశమును శిరసావహించి, వనవాసము చేయుటకు నిశ్చయించుకొనినవాడై, సుమంత్రునుద్దేశించి 'నారాకను మహారాజునకు నివేదింపుము' అని నుడివెను. (31)

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే అయోధ్యాకాండే త్రయస్త్రింశస్సర్గః (33)

వాల్మీకిమహర్షినిరచితమైన ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి అయోధ్యాకాండమునందు ముప్పదిమూడవసర్గము సమాప్తము

-- * * * --

34. ముప్పదినాల్గవసర్గము

వనవాసమునకు సిద్ధపడిన శ్రీరామునివిషయమున దశరథుడు కడు దుఃఖితుడగుట - శ్రీరాముడు తండ్రిని పలువిధముల ఓదార్చి, ఆయననుండి సెలవుగైకొనుట.

తతఃకమలపత్రాక్షః శ్యామో నిరుపమో మహాన్ ।
ఉవాచ రామస్తం సూతం పితురాభ్యాహి మామితి ॥ 1

అందమైన కనులుగలవాడును, సోటిలేని సౌందర్యముగలవాడును, మహాపురుషుడును, ఐన శ్యామసుందరుడగు రాముడు నేను ఇచటికివచ్చియున్నట్లుగా మాతండ్రిగారికి నివేదింపుము'-అని ఆ సుమంత్రునితో పలికెను. (1)

స రామప్రేషితః క్షీప్రం సంతాపకలుషేంద్రియః ।
 ప్రవిశ్య సృవతిం సూతో నిశ్వసంతం దదర్శ హ । 2
 ఉపరక్తమివాదిత్యం భస్మచ్ఛన్నమివానలమ్ ।
 తటాకమివ నిస్తోయమ్ అపశ్యజ్జగతీపతిమ్ । 3
 అలోక్య తు మహాప్రాజ్ఞః పరమాకులచేతనమ్ ।
 రామమేవానుశోచంతం సూతః ప్రాంజలిరాసదత్ । 4
 తం వర్తయిత్వా రాజానం పూర్వం సూతో జయాశిషా ।
 భయవిక్లబయా వాచా మందయా శ్లక్షమబ్రవీత్ । 5
 అయం స పురుషవ్యాఘ్రో ద్వారి తిష్ఠతి తే సుతః ।
 బ్రాహ్మణ్యేభ్యో ధనం దత్వా సర్వం చైవోపజీవినామ్ । 6
 స త్వాం పశ్యతు భద్రం తే రామః సత్యపరాక్రమః ।
 సర్వాన్ సుహృద ఆపృచ్ఛ్య త్వామిదానీం దిద్ధక్షతే । 7
 గమిష్యతి మహారణ్యం తం పశ్య జగతీపతే ।
 వృతం రాజగుణైః సర్వైః ఆదిత్యమివ రశ్మిభిః । 8
 స సత్యవాదీ ధర్మాత్మా గాంధీర్యాత్ సాగరోపమః ।
 ఆకాశ ఇవ నిష్పంక్తో నరేంద్రః ప్రత్యువాచ తమ్ । 9
 సుమంత్రానయ మే దారాన్ యే కేచిదిహ మానుజాః ।
 దారైః పరివృతః సర్వైః ద్రష్టుమిచ్ఛామి ధార్మికమ్ । 10
 సోఽంతఃపురమతీత్యేవ స్త్రియస్తా వాక్యమబ్రవీత్ ।
 అర్యాహ్వయతి వో రాజా గమ్యతాం తత్ర మా చిరమ్ । 11
 దీప ముక్తాః స్త్రియః సర్వాః సుమంత్రేణ సృపాజ్ఞయా ।
 ప్రచక్రముస్తద్భవనం భర్తురాజ్ఞాయ శాసనమ్ । 12
 అర్హసప్తశతాస్తాస్తు ప్రమదాః తామ్రలోచనాః ।
 కౌసల్యాం పరివార్యాథ శనైర్జగ్ముః ధృతవ్రతాః । 13
 ఆగతేషు చ దారేషు సమవేక్ష్య మహీపతిః ।
 ఉవాచ రాజా తం సూతం సుమంత్రానయ మే సుతమ్ । 14
 స సూతో రామమాదాయ లక్ష్మణం మైథిలీం తదా ।
 జగామాభిముఖస్తార్థం సకాశం జగతీపతేః । 15
 స రాజా పుత్రమాయాంతం దృష్ట్వా దూరాత్ కృతాంజలిమ్ ।
 ఉత్పపాతాసనాత్ తార్థమ్ అర్చః స్త్రీజనసంవృతః । 16

దుఃఖముచే మనస్సు కలతచెందియున్న ఆ సుమంత్రుడు రామాజ్ఞను తలదాల్చి, వెంటనే లోనికిగి, శోకముచే నిట్టూర్పులు విడుచుచున్న దశరథమహారాజును దర్శించెను. (2)

అప్పుడు ఆ మహారాజు రాహుగ్రస్తుడైన సూర్యునివలెను, భస్మముచే కప్పబడిన అగ్నివలెను, నీరులేని చెలువునలెను తోజోవిహీనుడై యుండెను. (3)

మిక్కిలి వ్యాకులచిత్తుడై, అనుక్షణము శ్రీరామునే స్మరించుచున్న రాజునుగాంచి, ప్రజ్ఞాశాలియగు సుమంత్రుడు అంజలిఘటించి నిలిచెను. అంతట అతడు ముందుగా రాజుగారికి జయవచనములను బలికి, ఆయన పరిస్థితికి భయపడుచు ఆయనతో తిన్నగా మృదువుగా ఇట్లునుడివెను. (4-5)

రాజా! "నరశ్రేష్ఠుడైన నీకుమారుడగు శ్రీరాముడు బ్రాహ్మణులకును, తనసేవకులకును ధనములనొసంగి ఇవటికి వచ్చి, ఇదిగో ద్వారము కడ నిలిచియున్నాడు. మీకు శుభమగుగాక. తిరుగులేని సరాక్రమశాలియైన శ్రీరాముడు తనమిత్రులందఱిని వీడ్కొని వచ్చినాడు. మిమ్ము దర్శింపగోరుచున్నాడు. మీ ఆజ్ఞయొనచో ఆయన ఇక్కడికి రాగలడు. ఓ మహారాజా! తనవేలకొలది కీరణములచే ప్రకాశించు సూర్యునివలె సకలరాజలక్ష్మణములచే విలసిల్లుచున్న శ్రీరాముడు అరణ్యములకు వెళ్లుచు ఇవటికి వచ్చియున్నాడు. ఆయనను చూడుము". (6-8)

సత్యసంధుడు, దర్మనిరతుడు ఐన దశరథుడు ఆకాశమువలె స్వచ్ఛమైన వాడు, సముద్రునివలె గంభీరుడు. అట్టి ఆమహారాజు సుమంత్రునితో ఇట్లు నుడివెను. (9)

"సుమంత్రా! ఈ భవనమునగల నా భార్యలను అందఱిని ఇవటికి దీసికొని రమ్ము. వారితోగూడి నేను దర్మమూర్తియైన శ్రీరాముని చూడగోరుచున్నాను." (10)

అంతట సుమంత్రుడు ఆ అంతఃపురమునుండి వెళ్లి, రాజవత్సలతో "రాజుగారు మిమ్ములను అందఱిని పిలుచుచున్నారు. వెంటనే మీరు అచటికి విచ్చేయుడు." అని పలికెను. (11)

రాజాజ్ఞను అనుసరించి, సుమంత్రుడు ఇట్లు తెలుపగా, రాణులందఱును రాజయొక్క ఆజ్ఞను తలదాల్చి, దశరథుని భవనమునకు బయలుదేరిరి. రాముని వనవాసవార్తకు తట్టుకొనలేక దుఃఖకారణముగా ఆ స్త్రీలకమ్ములు ఎటుపెక్కియుండెను. అట్టి మూడునందల ఏబదినుంది స్త్రీలు నియమనిష్ఠలతో కౌసల్యాదేవిని అనుసరించి, తిన్నగా ఆ భవనమునకు చేరిరి. అట్లు విచ్చేసిన భార్యలను అందఱిని పరిశీలనగా జూచి, ఆరాజు "సుమంత్రా! నాకుమారుని తోడ్కొని రమ్ము" అని పలికెను. (12-14)

అప్పుడు ఆ సుమంత్రుడు సీతారామలక్ష్మణులను తీసికొనివచ్చి, రాజునకు అభిముఖుడై ఆయనకు చేరువగా నిలిచెను. (15)

అంజలి ఘటించి నమస్కరించుచు వచ్చుచున్న తనకుమారుడగు శ్రీరాముని జూచి, దుఃఖితుడై, స్త్రీలచే పరివృత్యుడైయున్న ఆ మహారాజు వెంటనే తనఆసనమునుండి లేచెను. శ్రీరాముని జూచుటతోడనే

సోఽభిదుద్రావ వేగేన రామం దృష్ట్వా విశంపతిః ।
తమసంప్రాప్య దుఃఖార్తః పపాత భువి మూర్ఛితః ॥ 17

తం రామోఽభ్యపతత్ క్షిప్రం లక్ష్మణశ్చ మహారథః ।
విసంజ్ఞమివ దుఃఖేన సశోకం నృపతిం తదా ॥ 18

స్త్రీసహస్రనినాదశ్చ సంజ్ఞే రాజవేశ్మని ।
హాహ రామేతి సహసా భూషణధ్వనిమూర్ఛితః ॥ 19

తం పరిష్కంభ్య బాహుభ్యాం తాపుభౌ రామలక్ష్మణౌ ।
పర్యంకే సీతయా సార్థం రుదంతః సమవేశయన్ ॥ 20

అథ రామో ముహూర్తేన లబ్ధసంజ్ఞం మహీపతిమ్ ।
ఉవాచ ప్రాంజలిరూప్యా శోకార్ణవపరిఘ్నతమ్ ॥ 21

ఆపుచ్చే త్వాం మహారాజ! సర్వేషామిశ్వరోఽసి నః ।
ప్రస్థితం దండకారణ్యం పశ్య త్వం కుశలేన మామ్ ॥ 22

లక్ష్మణం చానుజానీహి సీతా చాన్వేతి మాం వనమ్ ।
కారణైర్చహుభిస్తప్తైః వార్యమాణౌ న చేచ్ఛతః ॥ 23

అనుజానీహి సర్వా న్నః శోకముత్సృజ్య మానదా ।
లక్ష్మణం మాం చ సీతాం చ ప్రజాపతిరివ ప్రజాః ॥ 24

ప్రతీక్షమాణమవ్యగ్రమ్ అనుజ్ఞాం జగతిపతేః ।
ఉవాచ రాజా సంప్రేక్ష్య వనవాసాయ రాఘవమ్ ॥ 25

అహం రాఘవ! కైకేయ్యా వరదానేన మోహితః ।
ఆయోధ్యాయాస్త్యమేవాద్య భవ రాజా నిగృహ్య మామ్ ॥ 26

ఏవ ముక్తే నృపతినా రామో ధర్మభృతాం వరః ।
ప్రత్యువాచాంజలిం కృత్వా పితరం వాక్యకోవిదః ॥ 27

భవాన్ వర్షసహస్రాయ పృథివ్యా నృపతే! పతిః ।
అహం త్వరణ్యే వత్స్యామి న మే కార్యం త్వయాఽన్యతమ్ ॥ 28

నవ పంచ చ వర్షాణి వనవాసే విహృత్య తే ।
పునః పాదౌ గ్రహీష్యామి ప్రతిజ్ఞాం తే నరాధిప! ॥ 29

ఆ మహారాజ! అతనికెదురుగా వేగముగా నడచెను. శోకమున మునిగియున్న ఆరాజు రాముని జేరకముందే స్పృహను కోల్పోయి నేలపైబడెను. (16-17)

శోకముచే క్రుంగిపోవుచు, దుఃఖభారముచే స్పృహదప్పియున్న రాజును లేవదీయుటకై శ్రీరాముడును, మహారథుడైన లక్ష్మణుడును త్వరత్వరగా పరుగెత్తుకొనివచ్చిరి. (18)

అంతట అచటి వేలకొలది స్త్రీలు 'అయ్యో! రామా! అయ్యో! రామా!' అని గగ్గోలు పెట్టసాగిరి. వారిహాహాకారములును, అభరణముల ధ్వనులును ఆరాజగృహమునందంతటను నిండిపోయెను. (19)

వెంటనే రామలక్ష్మణులిద్దఱును తండ్రిని కౌగిలించుకొనిరి. వారు దుఃఖించుచు సీతతో గూడి, ఆ మహారాజును ప్రక్కపై సరుండబెట్టిరి. (20)

ఒక్క క్షణకాలమునకు మహారాజు మూర్ఛనుండి లేచుకొనెను. శోకసముద్రమున మునిగియున్న తనతండ్రితో శ్రీరాముడు అంజలి మఱించి యిట్లనెను. (21)

"ఓ మహారాజా! మీరు మా అందఱికిని ప్రభువులు. అందువలన నేను మీకు విన్నవించుకొనుచున్నాను. వనవాసార్థమై దండకారణ్యములకు వెళ్లు నన్ను మీ చల్లని చేతులతో దీవించిపంపుడు. లక్ష్మణుడును, సీతయు వనములకు నన్ను అనుసరింపగోరుచున్నారు. ఎన్ని విధములుగా వారించినను వారు వినుటలేదు. కావున వారినిగూడ అనుమతించుడు. బ్రహ్మదేవుడు తన సంతానమైన ననకాదులను తనోవనములకు అనుమతించినట్లుగా నాకును, లక్ష్మణునకును, సీతకును (మా ముగ్గురికిని) వనవాసమునకు నిర్వచారముగా అనుజ్ఞయిండు. మాకై మీరు ఏమాత్రము దుఃఖించవలదు." (22-24)

వనప్రయాణమునకు మహారాజయొక్క ఆజ్ఞకై నిర్వికారుడై (ఎట్టి తొట్రుపాటూ లేక) నిరీక్షించుచున్న శ్రీరాముని జూచి, ఆ ప్రభువు (దశరథుడు) ఇట్లు పలికెను. "ఓ రఘురామా! కైకేయికి ఇచ్చిన వరములకారణముగా నేను మోసపోయితిని. నా మాటను (తోసిపుచ్చి) (నన్ను బంధించి) నీవే స్వయముగా కోసలరాజ్యాధిపత్యమును చేపట్టుము." (25-26)

మహారాజు ఇట్లు పలుకగా దర్మాత్ములలో అగ్రగణ్యుడును, మాటనేర్పరియు ఐన శ్రీరాముడు దోసిలోగ్గి, తండ్రితో ఈ విధముగా నుడివెను. (27)

"ఓ మహారాజా! వేలకొలది సంవత్సరముల (ఎన్ని సంవత్సరముల) వఱకైనను (ఎల్లకాలము) మీరే ఈ రాజ్యమునకు పరిపాలకులు. మీ మాటను నమ్ముచేయుట నాకు ధర్మముగాదు. అందువలన నేను ఆరణ్యములలో నివసించెదను. ఓ ప్రభూ! పదునాలుగు సంవత్సరములపాటు వనములలో విహరించుచు గడిపి, మీ ఆజ్ఞను పాలించిన పిమ్మట, తిరిగి మీ పాదములచెంతచేరి, మీకు సేవలోనర్పెదను." (28-29)

రుదన్నార్తః ప్రీయం పుత్రం సత్యపాశేన సంయతః ।
కైకేయ్యా చోద్యమానస్తు మిథో రాజా తమబ్రవీత్ ॥ 30

శ్రేయసే వృద్ధయే తాత! పునరాగమనాయ చ ।
గచ్ఛస్వరిష్టమవ్యగ్రః సంధానమకుతోభయమ్ ॥ 31

న హి సత్యాత్మనస్తాత! ధర్మాభిమనసస్తవ ।
వినివర్తయితుం బుద్ధిః శక్యతే రఘునందన! ॥ 32

అద్య త్వదానీం రజనీం పుత్ర! మా గచ్ఛ సర్వథా ।
ఏకాహదర్శనేనాపి సాధు తావచ్చరామ్యహమ్ ॥ 33

మాతరం మాం చ సంపశ్యన్ వసేమామద్య శర్వరీమ్ ।
తర్పితస్సర్వకామైస్త్యం శ్వః కాలే సాధయిష్యసి ॥ 34

దుష్కరం క్రియతే పుత్ర! సర్వథా రాఘవ! త్వయా ।
మత్ప్రియార్థం ప్రీయాంస్త్యక్త్వా యద్యాసి విజనం వనమ్ ॥ 35

న చైతన్మే ప్రీయం పుత్ర! శపే సత్యేన రాఘవ! ।
ఛన్నయా చలితస్త్యస్మి స్త్రియా ఛన్నాగ్నికల్పయా ॥ 36

వంచనా యా తు లబ్ధా మే తాం త్వం నిస్తర్తుమిచ్ఛసి ।
అనయా వృత్తసాదిన్యా కైకేయ్యాఽభిప్రచోదితః ॥ 37

నచైతదాశ్చర్యతమం యస్త్యం జ్యేష్ఠస్సుతో మమ ।
అపాన్యతకథం పుత్ర! పితరం కర్తుమిచ్ఛసి ॥ 38

అథ రామ స్తథా శ్రుత్వా పితురార్తస్య భాషితమ్ ।
లక్ష్మణేన సహ భ్రాత్రా దీనో వచనమబ్రవీత్ ॥ 39

అంతట దశరథమహారాజు సత్యపాశముచే బంధింప (సత్యవచనమునకు కట్టు)బడినవాడగుటచేతను, 'నీవు లోగడ పలికిన మాటప్రకారము శ్రీరాముని ఇప్పుడే వనములకు పంపుము' అనుచు-కైకేయి రహస్యముగా ఒత్తిడి చేయుటవలనను, దుఃఖముతో ఏడ్చుచు అతనితో ఇట్లు నుడివెను. (30)

"నాయనా! రామా! నీవు వెళ్లిరమ్ము. నీకు ఇహపర లాభములు చేకూరుగాక. నీప్రయాణములు తుభముగా, సుఖముగా సాగుగాక. అరణ్యములలో నీకు ఏ జంతువువలనను, ఎవరిచేతను భయ ప్రమాదములు కలుగకుండుగాక. క్షేమముగా తిరిగి రమ్ము. ఓ రఘురామా! నీవు సత్యశీలుడవు, ధర్మనిరతుడవు. కనుక నీ ఈ సంకల్పమునుండి నిన్ను మఱల్పుట అశక్యము. కాని కుమారా! ప్రస్తుతము ఈ రాత్రి ముగియునటకైనను ఇచటనే యుండుము. ఈ ఒక్క రోజైనను నిన్ను జూచుచు సుఖముగా గడపెదను. నేనూ, మీఅమ్మయును నీవును గూడి తృప్తిగా మానసోల్లాసములతో ఈ రాత్రియంతయు గడపెదము. నీవు రేపు వెళ్లవచ్చును. (31-34)

నాయనా! రఘునందనా! నామాటను నిలుపుటద్వారా నాకు తృప్తిని గూర్చుటకై ఆత్మీయులనందఱినీ వీడి, నిర్దనారణ్యములకు వెళ్లుచున్నావు. అన్నివిధములుగా (ఎవరికిని సాధ్యముగాని) ఈ దుష్కరకార్యమును నీవు చేయుచున్నావు. (35)

ఓ రాఘవా! నీవనవాసగమనము నాకేమాత్రమూ సమ్మతము గాదు. ఒట్టుపెట్టుకొని చెప్పుచున్నాను. ఇది నిజము. కుటిలస్వాగమును మనసున దాచుకొనినదియు, బూడిదచే కప్పబడియున్న నిప్పు వంటిదియు (తేనెపూసిన కత్తివంటిదియు) ఐన కైకేయికారణముగా మోసమునకులోనైతిని. (36)

లోక సాధారణస్థితిలో నేను ఆమెకు రెండు వరములను ఇచ్చియుంటిని. కాని ఆమె ఆ వరములకు 1. భరతుని యువరాజును జేయుట. 2. నిన్ను వనవాసమునకు పంపుట- అను రూపములనిచ్చి నన్ను మోసగించినది. ఆ విధముగా నేను ఆమెపన్నాగమున చిక్కుపడితిని. వంశచారములను మంటగలుపుచున్న ఈ కైకేయిచే ప్రేరితుడవైన నీవు ఈ సంకటపరిస్థితినుండి నన్ను బయట పడనేయుటకై (నా వాగ్దానమును నిలబెట్టుటకై) ఆమె కోరికను దీర్చుటకు సిద్ధపడితిని. (37)

నాయనా! రామా! వయస్సుచే మాత్రమే గాక గుణములచేతనూ నా జ్యేష్ఠపుత్రుడవైన నీవు నన్ను (తండ్రిని) సత్యసంధునిగా జేయుటకై ఈ వనవాసచారమును నీ భుజములపై వేసికొంటివి. ఇది ముమ్మాటికి నిజము. ఇందు ఆశ్చర్యపడవలసినది ఏమియులేదు." సోదరుడైన లక్ష్మణునితో గూడియున్న శ్రీరాముడు తనతండ్రి ఆర్థితో పలికిన మాటలను విని, దీనముగా⁽¹⁾ ఆయనతో నిట్లు నుడివెను. (38-39)

1) తండ్రికోరినరీతిగా ఒక్కరోజైనను ఆయనతో గడిపి, ఆయనను తృప్తిపఱచుటకు నోచుకొనకుంటినే-అని దీనుడై రాముడు వేదనపడెను.

ప్రాప్యమి యానద్య గుణాన్ కోమే శ్వస్తాన్ ప్రదాస్యతి ।
అపక్రమణ మే వాతః సర్వకామైరహం వృణే ॥ 40

ఇయం సరాష్ట్రా సజనా ధనధాన్యసమాకులా ।
మయా విస్మష్టా వసుధా భరతాయ ప్రదీయతామ్ ॥ 41

వనవాసకృతా బుద్ధిః న చ మేఽద్య చలిష్యతి ॥ 42

య స్తుష్టేన వరో దత్తః కైకేయ్యై వరదా త్వయా ।
దీయతాం నిఖిలేనైవ సత్యస్త్యం భవ పార్థివ! ॥ 43

అహం నిదేశం భవతో యథోక్తమనుపాలయన్ ।
చతుర్దశసమా వత్స్యే వనే వనచరైస్సహ ॥ 44

మా విమర్శ్యో వసుమతీ భరతాయ ప్రదీయతామ్ ।
న హి మే కాంక్షితం రాజ్యం సుఖమాత్మని వా ప్రియమ్ ।
యథానిదేశం కర్తుం వై తదైవ రఘునందన! ॥ 45

అపగచ్ఛతు తే దుఃఖం మాఽభూర్భాష్యపరిపుతః ।
న హి క్ష్యుభ్యతి దుర్తర్హః సముద్రః సరితాం పతిః ॥ 46

నైవాహం రాజ్యమిచ్ఛామి న సుఖం న చ మైథిలీమ్ ।
నైవ సర్వానిమాన్ కామాన్ న స్వర్గం నైవ జీవితమ్ ॥ 47

త్వామహం సత్యమిచ్ఛామి నాన్యతం పురుషర్షభ! ।
ప్రత్యక్షం తవ సత్యేన సుకృతేన చ తే శపే ॥ 48

న చ శక్యం మయా తాత! స్థానం క్షణమపి ప్రభో ।
న శోకం ధారయస్యేమం న హి మేఽస్తి విపర్యయః ॥ 49

అర్థితోహ్యస్మి కైకేయ్యా వనం గచ్ఛేతి రాఘవ! ।
మయా చోక్తం ప్రజామీతి తత్సత్యమ్ అనుపాలయే ॥ 50

మా చోత్కంఠాం కృథా దేవ! వనే రంస్యామహి వయమ్ ।
ప్రశాంతహరిణాకీర్ణే నానాశకునినాదితే ॥ 51

పితా హి దైవతం తాత! దేవతానామపి స్మృతమ్ ।
తస్మాద్దైవతమిత్యేవ కరిష్యామి పితుర్వచః ॥ 52

నేను నేడు ఇచటనే యుండి వివిధభోగములను అనుభవించుటకు కోరికపడినను, రేపటినుండి అవి అక్కడ (అరణ్యములలో) లభింపవుగదా! కనుక అన్ని కోరికలనుండియు మఱలుటకే అనగా కోరికలన్నింటిని ప్రక్కన బెట్టి ఇప్పుడే వనములకు వెళ్లుటకు నేను ఇష్టపడుదును. (40)

ఈ కోసలరాజ్యము పెక్కురాష్ట్రములతో విలసిల్లుచున్నది, సజ్జనులతో కలకలలాడుచున్నది. రనధాన్యములతో సుసంపన్నమైనది. అట్టి ఈ వసుధను నేను కోరుకొనుటలేదు. దీనిని బరతునకే ఇచ్చివేయుదు. నేను వనగమనమునకే దృఢముగా నిశ్చయించుకొంటిని. (ఈ క్షణిక భోగములకై) నాబుద్ధి యేమాత్రము చలించదు. (41-42)

ఓ వరదా! నీవు కైకేయీమాతకు మిక్కిలి సంతోషముతో వాగ్దానము చేసినప్రకారము ఆవరములను మనస్ఫూర్తిగా ఇచ్చివేయుము. ఓ మహారాజా! నీవు సత్యసంధుడవు కమ్ము. మీ యాదేశమును శిరసావహించుచు పదునాలుగు సంవత్సరములు వనములలో తాపసులతో గడపెదను. రఘువంశభూషణా! ఓ మహారాజా! విచారపడవలదు. రాజ్యాధికారమును భరతునకు అప్పగింపుము. ఆత్మసంతుష్టకై గానీ, ఆత్మీయులను తృప్తిపఱచుటకై గానీ నేనెన్నడునూ రాజ్యమును ఆసించనేలేదు. మీ ఆదేశమును పాలించుటయే నాకర్తవ్యము. (43-45)

తండ్రీ! నదీనాథుడైన సముద్రుడు ఏదిరింప శక్యముగాని నాడు. అతడు ఎన్నడును క్షోభకు గుఱికాడు (చెలియలికట్టను దాటడు) అట్టి భూపతివైన నీవును దుఃఖమునకు లోనుకారాదు. కంటతడిపెట్టవద్దు. (46)

ఓ మహాపురుషా! నేను రాజ్యమును కోరను, సుఖములను ఆసించను. లోకికములైన ఈ భోగములెవ్వయును నాకక్కఱలేదు. స్వర్గసుఖములను సైతము నేను కాంక్షింపను, సీతపైగాని, కడకు జీవితము మీదగానీ నాకు ఆసక్తిలేదు. నీవు సత్యసంధుడవై వాసికెక్కుటయే నాయేకైకవాంఛ, ఏదియేమైనను ఆసత్య వచనుడవు కారాదు. ప్రత్యక్షమైననైన నీ సన్నిధిలో నిజముగా నా పుణ్యకర్మలపై ఒట్టుపెట్టుకొని చెప్పుచున్నాను. తండ్రీ! ఓమహారాజా! ఈ నగరమునందు నేను ఇంకోక్కడకైనను నిలువరాదు. ఈ నా నిర్ణయము తిరుగులేనిది. నీవు ఇట్లు శోకింపరాదు. (47-49)

'ఓ రామా! నీవు వనములకు వెళ్లుము' అని కైకేయి నన్ను అర్థించినది. 'సరే! వెళ్లెదను' - అనినేను ఆమెకు మాట ఇచ్చితిని. ఆ ప్రతిజ్ఞను నేను పాటించును. (50)

ఓ ప్రభూ! నీవు ఏవిధముగను బెంగపెట్టుకొనరాదు. హరిణముల సంచారములచే ప్రశాంతముగను, పక్షులకిలకిలావనములతో మనోహరముగను ఉండెడి వనములలో మేము హాయిగా విసరింతుము. తండ్రీయే 'వరమదైనము' అని శాస్త్రప్రమాణము. కావున తండ్రీమాటను దైనశాసనముగా తలంచి దానిని తలదాల్చుచున్నాను. (51-52)

చతుర్థశను వర్షేషు గలేషు నరసత్తమః ।
 పునర్వక్ష్యసి మాంప్రాప్తం సంతాపోయంవిముచ్యతామ్ ॥ 53
 యేన సంస్తంభనీయోయం సర్వో బాష్పగతో జనః ।
 స త్వం పురుషతార్కల! కిమర్థం విక్రియాం గతః ॥ 54
 పురం చ రాష్ట్రం చ మహీ చ కేవలా
 మయా నిస్సృష్టా భరతాయ దీయతామ్ ।
 అహం నిదేశం భవతోనుపాలయన్
 వనం గమిష్యామి చిరాయ సేవితుమ్ ॥ 55
 మయా నిస్సృష్టం భరతో మహీమిమాం
 సశైలషండాం సపురాం సకాననామ్ ।
 శివాం సుసీమామ్ అనుశాస్తు కేవలం
 త్వయా యదుక్తం నృసతే! తథాస్తు తత్ ॥ 56
 న మే తథా పార్థివ! దీయతే మనో
 మహాత్ము కామేషు న చాత్మనః ప్రియే ।
 యథా నిదేశే తవ శిష్టసమ్మతే
 వ్యభైతు దుఃఖం తవ మత్కృతేనఘ ॥ 57
 తదద్య నైవానఘ! రాజ్యమవ్యయం
 న సర్వకామాన్ న సుఖం న మైథిలీమ్ ।
 న జీవితం త్వామన్యతేన యోజయన్
 వృణీయ సత్యం వ్రతమస్తు తే తథా ॥ 58
 ఫలాని మూలాని చ భక్షయన్ వనే
 గిరీంశ్చ పశ్యన్ సరితః సరాంసి చ ।
 వనం ప్రవిశ్యేవ విచిత్రపాదపం
 సుఖే భవిష్యామి తవాస్తు నిర్వృతిః ॥ 59
 నీవం స రాజా వ్యసనాభిపన్నః
 శోకేన దుఃఖేన చ తామ్యమానః ।
 ఆలింగ్య పుత్రం సువినష్టసంజ్ఞో
 మోహం గతో నైవ చిచ్ఛే కించిత్ ॥ 60
 దేవ్యస్తతః సంరురుదుః సమేతాః
 తాం వర్జయిత్వా నరదేవపత్నీమ్ ।
 రుదన్ సుమంత్రోపి జగామ మూర్ఛాం
 హాహాకృతం తత్ర బభూవ సర్వమ్ ॥ 61

ఓ మహాపురుషా! పదునాలుగుసంవత్సరములు ముగియగనే నేను తిరిగి వచ్చెదను. అప్పుడు నన్ను చూడవచ్చును. కనుక ఈ సంతాపమును వీడుము. (53)

ఓ నరశ్రేష్ఠా! దుఃఖాతిరేకముచే గొంతుపెగిలక మూగబోయి యున్న ఈ జనులకు ధైర్యము చెప్పవలసిన మీరే ఇట్లు నీరుగాటి పోయినచోనెట్లు? (54)

రాజా! ఈ అయోధ్యానగరమును, ఈ కోసలరాజ్యమును, సునంపన్నమైన ఈ నేలను వీడి వెళ్లుచున్నాను. వీటిని భరతునకు అప్పగింపుము. నేను మీ ఆజ్ఞను అనుసరించుచు పదునాలుగు సంవత్సరములు వనవాసము చేయుటకై వెళ్లుదును. (55)

ఓ ప్రభూ! ఈ కోసలనసుందర అందమైన నగరములలో అలరారుచున్నది. ఉన్నతములైన పర్వతపంక్తులతో విరాజిల్లుచున్నది. దట్టమైన అడవులతో దిట్టముగానున్నది, సురక్షితములైన ఎల్లలతో భద్రభూమియై యున్నది. ఇట్టి వసుదను నేను వీడివెళ్లుచున్నాను. ఈ సమస్తరాజ్యమును భరతుడు ఏలుకొనుగాక. నీ యాదేశము ప్రకారము భరతుడు రాజ్యమును పాలించుటయు నేను వనవాసము చేయుటయు జరుగుగాక. (56)

ఓ మహారాజా! ధర్మబద్ధమైన నీ ఆదేశమును పాలించుటయందే నా మనస్సు దృఢముగా నెలకొనియున్నది. అందువలన అది బలీయమైన విషయభోగములనైపు మఱలుట లేదు, ఆత్మీయులైన వారికై ఆరాటపడుట లేదు. ఓపుణ్యపురుషా! నాకోరిక నీవు దుఃఖింపవలదు. (57)

ఓ పుణ్యాత్మా! నేడు నీ వాగ్దానమును భంగపఱచుచు సువిశాలమైన ఈ రాజ్యమునుగాని, వివిధములైన భోగములను గాని, సుఖములనుగాని, జానకినిగాని, కడకు నా ప్రాణములను గాని నేను కోరనేకోరను, నీ సత్యవ్రత విజయమునే నేను వాంఛింతును. అది యట్లయగుగాక. (58)

చిత్ర విచిత్రములైన వృక్షములతో నిలసిల్లెడి వనములయందు ప్రవేశించి, ఫలమూలములను భుజించుచు, అచటి పర్వతములను, నదీ స్రవాహములను, సరోవరతీరములను గాంచుచు అచట హాయిగా ఉండును. కనుక నీవును ఇచట మనస్తాపమునువీడి శాంతచిత్తుడవై ఉండుము. (59)

శ్రీరాముడు ఇట్లు వివరింపగా పుత్రవియోగబాధను భరింపలేక దశరథుడు శారీరికముగా కృశించుచు, మానసికముగా క్రుంగిపోవుచు తీరని బాధకు లోనయ్యెను. వెంటనే అతడు శ్రీరాముని తన హృదయమునకు హత్తుకొని, మోహవివశుడై స్పృహను కోల్పోయి నిశ్చేష్టుడయ్యెను. ఒక్క కైకేయితప్ప అక్కడ చేరియున్న రాణులందఱును ఒక్కుమొడిగా బోరున ఏడ్చిరి. సుమంత్రుడును ఏడ్చుచు మూర్ఛపోయెను. ఆ మందిరమంతయు హాహాకారములతో నిండెను. (60-61)

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే నాల్మీకీయే ఆదికావ్యే అయోధ్యాకాండే చతుస్త్రింశస్సర్గః (34)

నాల్మీకీమహర్షినిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి అయోధ్యాకాండమునందు ముప్పది నాల్గవసర్గము సమాప్తము

35. ముప్పదిఐదవసర్గము

సుమంత్రుడు కైకేయిని హెచ్చరించుచు ఆమెకు హితబోధచేయుట.

తతో నిర్మాయ సహసా శిరో నిశ్చస్య చాసకృత్ |
పాణో పాణిం వినిష్ఠిష్య దంతాన్ కటకటాప్య చ | 1

లోచనే కోపసంరక్తే వర్ణం పూర్వోచితం జహత్ |
కోపాభిభూతస్సహసా సంతాపమశుభం గతః | 2

మనః సమీక్షమాణశ్చ సూతో దశరథస్య సః |
కంపయన్నివ కైకేయ్యా హృదయం వాక్పరైశ్చితైః | 3

వాక్యవజైరనుపవైః నిర్బిందన్నివ చాశుభైః |
కైకేయ్యాః సర్వమర్మాణి సుమంత్రః ప్రత్యభాషత | 4

యస్యా స్తవ పతిస్త్వక్తో రాజా దశరథః స్వయమ్ |
భర్తా సర్వస్య జగతః స్థావరస్య చరస్య చ |
నహ్యకార్యతమం కించిత్ తవ దేవీహ విద్యతే | 5

పతిఘ్నం త్వామహం మన్యే కులఘ్నమపి చాంతతః | 6

యన్మహేంద్రమివాజయ్యం దుష్ప్రకంప్యమివాచలమ్ |
మహేలాదధిమివాక్షోభ్యం సంతాపయసి కర్మభిః | 7

మావమంస్తా దశరథం భర్తారం వరదం పతిమ్ |
భర్తురిచ్చా హి నారీణాం పుత్రకోట్యా విశిష్యతే | 8

యథావయో హి రాజ్యాని ప్రాప్నువంతి నృపక్షయే |
ఇక్ష్యాకుకులనాథేఽస్మిన్ తల్లోపయితుమిచ్ఛసి | 9

రాజా భవతు తే పుత్రో భరతశ్శాస్త్ర మేదినీమ్ |
వయం తత్ర గమిష్యామో యత్ర రామో గమిష్యతి | 10

న హి తే విషయే కశ్చిత్ బ్రాహ్మణో వస్తుమర్హతి |
తాదృశం త్వమనుర్యాదమ్ అద్య కర్మ చిక్రీదసి | 11

దశరథునిరథసారథియైన సుమంత్రుడు మూర్ఛనుండి తేలుకొనినపిదప పట్టరాని కోపముతో ఊగిపోయెను. శిరస్సును అటునిటు కదల్చెను. పదేపదే నిట్టార్చెను. ఆవేశమును అపుకొనలేక ఒక చేతిలో మఱియొక చేతిని ఉంచి, వాటిని పిండినట్లు చేసెను. పండ్లుపటపట కొరికెను. కన్నులెట్టజేసెను. మనస్సు ఉడికిపోవుచుండుటచే అతనిదేహకాంతి మాడెను. పొంగిపోలుచున్న పరితాపమును అపుకొనలేక అతడు కోపోద్రిక్తుడాయెను. కైకేయినిర్దాక్షిణ్యదోరణికి లోలోన అతడు మండిపడుచుండెను. అతడు తనవాడియైన మాటలబాణములతో ఆ కైకేయి హృదయమును ముక్కలుముక్కలుగ చేయసాగెను. ఆమెగుండెకు తూట్లు పడునట్లుగా అతడు పలుకుచున్న తీవ్రవచనములు వజ్రములవలె కఠినములై ఆమెనసాళమునకు అంటుచుండెను. (1-4)

"ఓ కైకేయీ! దశరథమహారాజు నీకు మాత్రమే గాదు, సహజముగా ఈ జగత్తునందలి సకలచరాచర ప్రాణులకును నాథుడు. అట్టి మహాప్రభువును తృణీకరించి, ఇట్టి పురోకృత్యమునకు పాల్పడితివి. నీవు ఇంతకంటెను చేయగలిగిన దుష్కార్యము ఏమియుండును? దీనినిబట్టి చూడగా నీవు నీపతినే గాదు ఈ ఇక్ష్యాకునంశమునే పూర్తిగా రూపుమాపెదవని నేను తలంతును. దేవేంద్రునివలె ఆజేయుదును, మేరునగదీరుదును (మేరు పర్వతము వలె చలించనివాడును) మహాసముద్రమువలె గంభీరుడును (మహాసముద్రమువలె క్షోభకు గుటికానివాడును) ఐన దశరథ మహారాజును నీకుటిలచేష్టలతో పరితపింపజేసితివి. (5-7)

ఓ దేవీ! దశరథమహారాజు నీకు పతి. అతడు నిన్ను అన్ని విధములుగా పోషించువాడు, కోరిన వరములను ఇచ్చెడివాడు. అట్టి ప్రభువును నీవు అవమానింపదగదు. స్త్రీలకు కోటిమంది పుత్రులకంటెను భర్తను అనుసరించుటయే శ్రేయస్కరము. రాజు పరలోకగతుడైనచో అతనికుమారులలో జ్యేష్ఠుడు రాజగుట ఈ ఇక్ష్యాకునంశసంప్రదాయము. పరంపరగా వచ్చుచున్న ఈ ఆచారమును దశరథమహారాజు జీవించియుండగనే మంటగలుప బూనుకొంటివి. (8-9)

నీకుమారుడైన భరతుడు రాజై ఈనేలను ఏలుకొనుగాక. శ్రీరాముడు వెళ్లెడి వనములకే ఆయనను అనుసరించి మేమును వెళ్ళెదము. (10)

ఇట్టి పరిస్థితులలో నీ రాజ్యమున ఏ బ్రాహ్మణుడును నివసించ జాలదు. అట్టి దుఃఖస్థితిని ఏర్పఱచుటకై నీవు పూనుకొను చుంటివి. (11)

అయోధ్యావాసినః పౌరాః యే చ జానపదా జనాః ।
నూనం సర్వే గమిష్యామో మార్గం రామనిషేవితమ్ । 12

త్యక్తా యా బాంధవైఃసర్వైః బ్రాహ్మణైస్సాధుభిస్సహ ।
కా ప్రీతి రాజ్యలాభేన తవ దేవి! భవిష్యతి । 13

ఆశ్చర్యమివ పశ్యామి యస్యాస్తే వృత్తమిదృశమ్ ।
ఆచరంత్యా న వివృతా సద్యో భవతి మేదిన్ । 14

మహాబ్రహ్మర్షిజుష్టా వా జ్వలంతో భీమదర్శనాః ।
ధిగ్వాగ్ందా న హింసంతి రామ ప్రవాజనే స్థితామ్ । 15

ఆమ్రం ఛిత్వా కుతారేణ నింజం పరిచరేత్తు యః ।
యశ్చైనం పయసా సించేత్ నై వాస్య మధురో భవేత్ । 16

అభిజాతం హి తే మన్యే యథా మాతు ప్రతైవ చ ।
న హి నింబాత్ ప్రవేత్ క్షౌద్రం లోకే నిగదితం వచః । 17

తవ మాతురసద్గ్రాహం విద్యః పూర్వం యథా శ్రుతమ్ । 18

పితుస్తే వరదః కశ్చిత్ దదౌ వరమనుత్తమమ్ ।
సర్వభూతరుతం తస్మాత్ సంజజ్ఞే వసుధాధిపః ।
తేన తిర్యగ్గతానాం చ భూతానాం విదితం వచః । 19

తతో జృంభస్య శయనే విరుతాద్భూరివర్చసః ।
పితుస్తే విదితో భావః స తత్ర బహుధాఽహసత్ । 20

తత్ర తే జనన్తీ క్రుద్ధా మృత్యుపాశమభీష్పతీ ।
హాసం తే నృపతే! సౌమ్య! జిజ్ఞాసామీతి చాబ్రవీత్ । 21

నృప శ్రోవాచ తాం దేవీం దేవి! శంసామి తే యది ।
తతో మే మరణం సద్యో భవిష్యతి న సంశయః । 22

మాలా తే పితరం దేవి! తతః కేకయమబ్రవీత్ ।
శంస మే జీవ వా? మావా? న మామపహసిష్యసి । 23

ప్రియయా చ తథోక్తస్సన్ కేకయః పృథివీపతిః ।
తస్మై తం వరదాయార్థం కథయామాస తత్త్వతః । 24

అయోధ్యలోని పౌరులు, రాజ్యములోని ఇతరజానపదులు మొదలగువారితోగూడి మేమందఱమును శ్రీరామునిమార్గమున నడిచెదము. ఓ దేవీ! బంధుమిత్రులు, బ్రాహ్మణులు, సాధువులు, మున్నగువారు నీరాజ్యమును వదలినెచ్చెదరు. అట్టి రాజ్యమువలన నీకేమి లాభము? నీవు ఇట్లు అధర్మమునకు ఒడిగట్టుచున్నను ఈ నేల వీల బ్రద్దలగుటలేదు? అని నాకు ఆశ్చర్యము కలుగుచున్నది. శ్రీరాముని నిర్దాక్షిణ్యముగా వనములపాలుచేయుచున్న నిన్ను వసిష్ఠాదిమహర్షులు తమచీత్యార్థములచే, భయంకరమైన శాపాయుధములచే వీల దహించివేయుటలేదు? ఇదియును నాకు ఆశ్చర్యమును గొల్పుచున్నది. (12-15)

తీయ్యని సంక్షేపము ఇచ్చునట్టి మామిడిచెట్టును (ఏనూత్రమూ ఆలోచింపక) గొడ్డలితో నఱికివేసి, వేపచెట్టు పాడునకు పాలుపోసి పెంచినను అది (ఆ వేపచెట్టు) చేదు సంక్షేపముగాని మదుర ఫలములను ఈయదుగదా! (అట్లే సుగుణములకు నిదియైన శ్రీరామునియొక్క పట్టాభిషేకమును వరములనెఱపముతో తిరిగిపఱచి, ఆయనను వనములకు పంపి, దుష్టురాలైన కైకేయుకి ప్రీతి గూర్చినచో ఆమె దుర్బుద్ధి మాటునా?) (16)

ఓ కైకేయీ! వేపచెట్టునుండి తేనెగారదు'-అనునది లోకోక్తి. అట్లే నీతల్లియొక్క (దుష్ట) స్వభావమే (మూర్ఖపుపట్టుదలయే) నీకును వచ్చినది. (17)

మీతల్లిమూర్ఖపు పట్టుదలనుగూర్చి ఇదివఱకే మేము ఎఱుగుదుము. ఒకానొక గంధర్వయోగి మీ తండ్రికి శ్రేష్ఠమైన ఒక వరమును ప్రసాదించియుండెను. దానిప్రభావమున ఆ మహారాజు సమస్తప్రాణులఱఱఱులను, వాటి భావములను గ్రహింపగలడు. అతడు పశుపక్ష్యాదులభాషలనుగూడ అవగాహన చేసికొనగలడు. ఒకనాడు చక్కని వర్చస్సుగల మీతండ్రియొక్క పాన్పుదగ్గర ఒక పక్షులజంట మాట్లాడుకొనుచుండగా దాని భావమును ఎఱింగి అతడు రెండు మూడు పర్యాయములు నవ్వెను. చావు దగ్గరపడిన మీతల్లి ఆతడు (మీతండ్రి) తనను జూచి (గేలిచేయుచు) నవ్వుచున్నాడని భావించి, మిక్కిలి కుపితయయ్యెను. వెంటనే ఆమె రాజుతో "ఓ సౌమ్య! మీరు ఎందులకు నవ్వుచున్నారు? కారణము తెల్పుడు" అని పలికెను. (18-21)

అప్పుడామహారాజు తనభార్యతో "ఓ దేవీ! దానినిగూర్చి నేను నీకు వివరించినచో మఱుక్షణమే నాకు మరణము సంభవించుట తవ్యము. ఇందు సందేహము లేదు". అని నుడివెను. (22)

ఓ కైకేయీ! అప్పుడు మీతల్లి మీతండ్రియైన కేకయ రాజుతో "నీవు జీవించుయుందువో లేదో?-అది నాకు తెలియదు. నన్ను మాత్రము గేలిచేయదొకుము. నీవు నవ్విన కారణమును తెల్పుము" అని వచించెను. (23)

తనభార్య ఇట్లు పలికిన పిమ్మట కేకయమహారాజు తనకు వరమును ప్రసాదించిన ఆ గంధర్వయోగికి జరిగిన విషయము నంతయును వివరించెను. (24)

తత స్స వరదస్సాధూ రాజానం ప్రత్యభాషత |
యదిత్వం శంససే రాజన్ మరణం తే ధ్రువం భవేత్ |
మ్రियताం ధ్వంసతాం వేయం మాకృధా స్త్వం మహీపతే | 25

స తచ్చుత్వా వచస్తస్య ప్రసన్నమనసో వృషః |
మాతరం తే నిరస్యాశు విజహార కుబేరవత్ | 26

తథా త్వమపి రాజానం దుర్జనాచరితే పథి |
అసద్గ్రాహమిమం మోహాత్ కురుషే పాపదర్శిని | 27

సత్యశ్చాద్య ప్రవాదోఽయం లోకీకః ప్రతిభాతి మా |
పితౄన్ సమనుజాయంతే నరా మాతరమంగనాః | 28

నైవం భవ గృహణేదం యదాహ వసుధాధిపః |
భర్తురిచ్ఛాముపాస్వేహ జనస్యాస్య గతిర్భవ | 29

మా త్వం ప్రోత్సాహితా పాపైః దేవరాజసమప్రభమ్ |
భర్తారం లోకభర్తారమ్ అసద్ధర్మముపాదధాః | 30

న హి మిథ్యాప్రతిజ్ఞాతం కరిష్యతి తవానఘః |
శ్రీమాన్ దశరథో రాజా దేవి రాజీవలోచనః | 31

జ్యేష్ఠో వదాన్యః కర్మణ్యః స్వధర్మపరిరక్షితా |
రక్షితా జీవలోకస్య బలీ రామోఽభిషిచ్యతామ్ | 32

వరివాదో హి తే దేవి! మహాన్ లోకే చరిష్యతి |
యది రామోవనం యాతి విహాయ పితరం సృపమ్ | 33

స రాజ్యం రాఘవః పాతు భవ త్వం విగతజ్వరా |
న హి తే రాఘవాదన్యః క్షమః పురవరే వసేత్ | 34

రామే హి యౌవరాజ్యస్తే రాజా దశరథో వనమ్ |
ప్రవేక్ష్యతి మహేష్వాసః పూర్వవృత్తమ్ అనుస్మరన్ | 35

ఇతి సాంత్యైశ్చ తీక్ష్ణైశ్చ కైకేయీం రాజసంసది |
సుమంత్రః క్షోభయామాస భూయ ఏవ కృతాంజలిః | 36

అంతట వరమునిచ్చిన ఆ సాదువు రాజుతో ఇట్లు నుడివెను.
"ఓ రాజా! నీవీవిషయమును ఆమెకు తెల్పినచో నీకు చావు
తప్పదు. ఆమె మరణించినను, లేక ఏమైనను ఈ రహస్యమును
తెలుపవలదు." (25)

అంతట మీతండ్రి ప్రసన్నచిత్తుడైన ఆసాదువు యొక్క
మాటలను పాటించి, మీతల్లి కోరికను త్రోసివచ్చి, కుబేరునివలె
హాయిగానుండెను. (26)

ఓ దుర్మార్గురాలా! నీవు నీతల్లివలెనే పెడదారినిబట్టుచు అజ్ఞాన
వశముచే ఈ దశరథమహారాజువిషయమున మొండిపట్టుదలను
ప్రదర్శించుచున్నావు. 'తండ్రులలక్షణములను కొడుకులు, తల్లుల
లక్షణములను కుమార్తెలు కలిగియుందురు'-అను లోకోక్తి
నిజమేయని నాకనిపించుచున్నది. (27-28)

నీతల్లివలె నీవును మూర్ఖురాలవు కావలదు. ఇదీవఱలో మహారాజు
చెప్పిన మాటను పాటించుము. (శ్రీరాముని యువరాజు పట్టాభిషిక్తునిగా
చేయుము) నీపతికోరికను గౌరవింపుము. ఈ ప్రజలకు ఏడుగడగా
నిలువుము. (29)

దశరథమహారాజు సమస్తప్రజలకును రక్షకుడు, అంతేగాదు
అతడు నైవేద్యమున దేవేంద్రునితో సమానుడు. నీవు పాపబుద్ధి
గలదాననై, అట్టి మహారాజుచే అధర్మకార్యములను (జ్యేష్ఠుని
అరణ్యములకు సంపుట, చిన్నవానిని యువరాజుగా జేయుట)
చేయింపవలదు. (30)

ఓ కైకేయా! దశరథమహారాజు పుణ్యపురుషుడు, (అడినమాట
తప్పనివాడు) కొల్లలుగా సంపదలుగలవాడు, రాజీవలోచనుడు.
అతడు తనప్రతిజ్ఞను (నిశ్చయించిన మాటను) వమ్ముకానీయదు. (31)

జ్యేష్ఠుడైన శ్రీరాముడు మిక్కిలి ఔదార్యముగలవాడు,
సదాచారనిరతుడు, క్షత్రియధర్మమును కాపాడువాడు, అంతేగాదు
సమస్తప్రాణులను కన్నబిడ్డలనువలె రక్షించువాడు, మిక్కిలి బలకాలి,
అట్టి శ్రీరామచంద్రుని పట్టాభిషిక్తుని గావింపుము. (32)

ఓదేవీ! శ్రీరాముడు తనతండ్రియగు దశరథమహారాజు మొదలగు
అత్యుయలందఱిని వీడి, వనవాసమునకు వెళ్లినచో నీవు ఈ లోకమున
తీవ్రమైన ఆపవాదమునకు గుఱియగుదువు. (33)

ఆ శ్రీరాముడే ఈరాజ్యమును పాలించును. నీవు మనస్తాపమును
వీడుము. రాముడుదప్ప మఱియొకడు ఈకోసలను పాలించుటకు
సమర్థుడు కాదు. శ్రీరాముడు యువరాజుపట్టాభిషిక్తుడైనపిదప
దశరథమహారాజు దనుర్దారియై, ఇక్ష్వాకువంశమర్యాదను
అనుసరించుచు వనములకు వెళ్లును." (వానప్రస్థాశ్రమమును
స్వీకరించును) (34-35)

ఇట్లు సుమంత్రుడు రాజుసమక్షమున పదేపదే సాంత్యున
వచనములతోడను, తీవ్రమైన హెచ్చరికలతోడను కైకేయిని
కలతచెందునట్లు చేసి, కృతాంజలియై నిలబడెను. (36)

నైవ సా క్షుభ్యతే దేవీ న చ స్మ పరిదూయతే ।
న చాస్యా ముఖవర్ణస్య విక్రియా లక్ష్యతే తదా । 37

ఆ కైకేయి అతనిమాటలను ఏమాత్రము చెవిసోకనీయలేదు. మనసున పరితపింపనూలేదు. ఆమె ముఖమున కించిత్తుగానైనను మార్పుకనబడలేదు. (37)

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే అయోధ్యాకాండే పంచత్రింశస్సర్గః (35)

వాల్మీకిమహర్షినిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి అయోధ్యాకాండమునందు ముప్పదియదవసర్గము సమాప్తము

-- * * * --

36. ముప్పదిఆవసర్గము

శ్రీరాముడు వనవాసమును సుఖముగా గడపుటకై, ఆయనవెంట పరివారమును పదార్థములను పంపుమని దశరథుడు సుమంత్రుని ఆదేశించుట. అందులకు కైకేయి అభ్యంతరము చెప్పుట - వృద్ధమంత్రి సిద్ధార్థుడు కైకేయికి హితము పలుకుట.

తత స్సుమంత్రమైక్ష్వాకః పీడితోఽత్ర ప్రతిజ్ఞయా ।
సభాష్టమతనిశ్చస్య జగాదేదం పునః పునః । 1

సూత! రత్నసుసంపూర్ణా చతుర్విధబలా చమూః ।
రాఘవస్యానుయాత్రార్థం క్షీప్రం ప్రతివిధీయతామ్ । 2

రూపాజీవాశ్చ వాదినో వణిజశ్చ మహాధనాః ।
శోభయంతు కుమారస్య వాహినీం సుప్రసారితాః । 3

యే చైనముపజీవంతి రమతే యైశ్చ వీర్యతః ।
తేషాం బహువిధం దత్వా తానవ్యత్ర నియోజయ । 4

ఆయుధాని చ ముఖ్యాని నాగరాశ్మకటాని చ ।
అనుగచ్ఛంతు కాకుత్స్థం వ్యాధాశ్చారణ్యగోచరాః । 5

నిఘ్నన్ మృగాన్ కుంజరాంశ్చ పిబంశ్చారణ్యకం మధు ।
నదీశ్చ వివిధాః పశ్యన్ స రాజ్యస్య స్మరిష్యతి । 6

ధాన్యకోశశ్చ యః కశ్చిత్ ధనకోశశ్చ మామకః ।
తా రామమనుగచ్ఛేతాం వసంతం నిర్జనే వనే । 7

యజన్ పుణ్యేషు దేశేషు విప్రుజం శ్చాప్తదక్షిణాః ।
ఋషిభిశ్చ సమాగమ్య ప్రవత్స్వతి సుఖం వనే । 8

భరతశ్చ మహాబాహుః అయోధ్యాం పాలయిష్యతి ।
సర్వకామైః సహ శ్రీమాన్ రామః సంసాధ్యతామితి । 9

సుమంత్రుడు నయాన బయాన ఎంతగా చెప్పినను కైకేయి మాటుపల్కనందున దశరథుడు తనప్రతిజ్ఞకు (వరముల పరిణామములకు) మిక్కిలి వగచుచు, నిట్టూర్పుచు కంట తడి బెట్టిన సుమంత్రునితో మఱల మఱల ఇట్లు పలికెను. (1)

"ఓసుమంత్రా! రత్నములతో సుసంపన్నమైన చతురంగబలములను రామునిసేవలకై వెంటనే ఆయనతో పంపుము. మఱియు ఆసేవలతోగూడ నర్తకీమణులను, చతురోక్తులు పలుకువారిని, మిగుల సంపన్నులైన వ్యాపారులను వినోదార్థమై పంపించుము. (2-3)

శ్రీరామునకు తోడుగానుండుటకును, మల్లయుద్ధప్రదర్శనాదులతో ఆయనకు అహ్లాదమును గూర్చుటకును తగినవారికి పలు విధములైన సువర్ణములను, రత్నములను, వస్త్రాదులను బహూకరించి, వారిని ఆసేవలవెనుక నడిపింపుము. (4)

ముఖ్యములైన ఆయుధములను, నగరవాసులను, ఆహార పదార్థములతోగూడిన బండ్లను, అడవులలో మార్గములను జూపునట్టి ఆటవికులను శ్రీరామునకు తోడుగా పంపుము. (5)

శ్రీరాముడు అడవులలో క్రూరమృగములను, ఏనుగులను వేటాడుచు అచట లభించెడి తేనెలను ద్రాగుచు, వివిధ నదీ ప్రవాహములను దర్శించుచు, రాజ్యసుఖములనుగూర్చి అచట తలంపడు. (6)

నిర్జనారణ్యములలో వివసించెడి రామునకై ఎద్దులపైనను, ఒంటెలు మున్నగువానిపైనను, నా ధనధాన్యములను పంపుము. అట్లొనర్చినచో వనవాసకాలమున శ్రీరాముడు ఆయా పుణ్యస్థలములయందు యజ్ఞములను ఆచరించుచు, ఋత్విజులు మున్నగువారికి యజ్ఞదక్షిణలను ఇచ్చుచు, ఋషులను సేవించుచు అచట సుఖముగానుండగలడు. (7-8)

మిగుల బాహుబలముగల భరతుడు ఈ అయోధ్యను పాలింప గలడు. శుభలక్షణసంపన్నుడైన శ్రీరామునకు సమస్తపదార్థములను సమకూర్చుడు." (9)

ఏవం బ్రువతి కాకుత్స్థే కైకేయ్యా భయమాగతమ్ ।
ముఖం చాప్యగమచ్ఛోషం స్వరశ్చాపి న్యరుధ్యత ॥ 10

సా విషణ్ణా చ సంత్రస్తా ముఖేన పరిశుష్యతా ।
రాజానమేవాభిముఖీ కైకేయీ వాక్యమబ్రవీత్ ॥ 11

రాజ్యం గతజనం సాధో! పీతమందాం సురామిన ।
నిరాస్వాద్యతమం శూన్యం భరతో నాభిపత్స్యతే ॥ 12

కైకేయ్యాం ముక్తలజ్జాయాం నదంత్యామతిదారుణమ్ ।
రాజా దశరథో వాక్యమ్ ఉవాచాయతలోచనామ్ ॥ 13

వహంతం కిం తుదసి మాం నియుజ్య ధురిమాఽహితే ।
అనార్యే! కృత్యమారబ్ధం కిం న పూర్వముపారుధః ॥ 14

తస్యైతత్ క్రోధసంయుక్తమ్ ఉక్తం శ్రుత్వా వరాంగనా ।
కైకేయీ ద్విగుణం క్రుద్ధా రాజానమిదమబ్రవీత్ ॥ 15

తవైవ వంశే సగరో జ్యేష్ఠపుత్రముపారుధత్ ।
అసమంజ ఇతి ఖ్యాతం తథాఽయం గంతుమర్హతి ॥ 16

ఏవ ముక్తో ధిగిత్యేవ రాజా దశరథోఽబ్రవీత్ ।
ప్రీతితశ్చ జన స్సర్వః సా చ తం నావబుధ్యత ॥ 17

తత్ర వృద్ధో మహామాత్రః సిద్ధార్థో నామ నామతః ।
శుచిర్చవలమతో రాజ్ఞః కైకేయీమిదమబ్రవీత్ ॥ 18

అసమంజో గృహీత్వా తు క్రీడతః పథి దారకాన్ ।
సరయ్యాః ప్రక్షిపన్నస్పు రమతే తేన దుర్మతిః ॥ 19

తం దృష్ట్వా నాగరాస్సర్వే క్రుద్ధా రాజానమబ్రువన్ ।
అసమంజం పృణీష్వేకమ్ అస్మాన్ వా రాష్ట్రవర్జన! ॥ 20

తానువాచ తతో రాజా కిన్నిమిత్తమిదం భయమ్ ।
తాశ్చాపి రాజ్ఞా సంపృష్టా వాక్యం ప్రకృతయోఽబ్రువన్ ॥ 21

దశరథుడు ఇట్లుపలుకగా కైకేయికి భయము పట్టుకొనెను. ఆమెముఖము వెలవెలబోయెను, గొంతు పెగలదాయెను. (10)

అప్పుడా కైకేయి విచారగ్రస్తురాలై, భయముతో, వాడిపోయిన ముఖముతో రాజానకు ఎదురుగా నిలిచి, ఇట్లు మాట్లాడెను. (11)

"ఓమహాసాదూ! ఇతరులు మద్యమును పూర్తిగా త్రాగివేసిన పిమ్మట శూన్యమైయున్న సురాపాత్రవలె అనుభవించదగిన వస్తువులు ఏమియు లేకుండా నిర్జనమైన రాజ్యము భరతునకు అక్కఱలేదు." అని కన్యులు పెద్దవిగాజేసి, సిగ్గుపడిచి, నోటికివచ్చినట్లు మాట్లాడుచున్న కైకేయితో దశరథమహారాజు ఇట్లు పలికెను. (12-13)

ఓసి దుర్మార్గురాలా! నీవు శ్రీరాముని వనవాసకార్యభారమును నాపై మోపి, ఆభారమును నేను మోయుచుండగా నన్ను నీమాటల ఈటెలతో ఇట్లు ఎందుకు పాడుచుచున్నావు? నీచురాలా! నీవు ఇప్పుడు చేయుచున్న ప్రతిబంధక విషయమును⁽¹⁾ వరములను అడుగునప్పుడే ఏల ప్రస్తావించలేదు? (14)

వరాంగనయైన (వరములను కోరిన) ఆ కైకేయి క్రోధముతో దశరథుడు పలికిన మాటలను విని, తన పన్నాగమును దెబ్బ తీయుచున్నాడని బావించెను. వెంటనే ఆమె ఇబ్బడిముబ్బడి కోపముతో ఆయనతో ఇట్లు పలికెను. (15)

"ఆయ్యా! నీ వంశమువాడేయైన సగరుడు తనజ్యేష్ఠపుత్రుడైన అసమంజుని దేశమునుండి వెడలగొట్టెను. అట్టి ఇతనిని వనవాసమునకు పంపుటయుచితమే." కైక ఇట్లు పలుకగా దశరథమహారాజు 'చీ' అని ఆమెను చీదరించుకొనెను. అచటనున్న జనులందఱును సిగ్గుతో తలవంచుకొనిరి. అంతమంది యెదుట ఇట్టి చీదరింపులకు గుఱియైనప్పటికిని ఆమెకు చీమకుట్టినట్టెనను లేకుండెను. (16-17)

ఆ సమయమున సిద్ధార్థుడు అను ఒక వృద్ధమంత్రి అచట ఉండెను. అతడు కపటమెఱుగనివాడు, రాజుమన్ననలను చూరగొన్నవాడు. ఆ వృద్ధసచివుడు కైకేయితో ఇట్లనెను. (18)

"అసమంజుడు వీధులలో అడుకొనుచున్న బాలురను దీసికొనిపెళ్లి వారిని సరయూనదీజలములలో ముంచుచుండెడివాడు. అప్పుడు వారు ఉక్కిరిబిక్కిరై (ఊపిరాడక) గిలగిలలాడుచుండగా చూచి, ఆ దుర్మతి ఆనందించుచుండెడివాడు. ఆ అసమంజుని అగడములను చూచి క్రుద్ధులైన పౌరులందఱును సగరునికడకు వెళ్లి, "రాష్ట్రప్రజలను కాపాడునట్టి ఓ రాజా! (అసమంజుడు పెట్టెడి బాదలకు మేము తట్టుకొనలేకున్నాము. కనుక) అసమంజుడు గాని మేముగాని ఎవరో ఒకరమే ఈ సగరమున ఉండవలెను. తెల్పుము." అని విన్నవించుకొనిరి. (19-20)

అంతట ఆ రాజు "మీ భయమునకు కారణమేమి?" అని యడుగగా ఆ ప్రజలు ఆయనతోనిట్లనిరి. (21)

1) ఓకైకా! నీవు వరములను కోరునప్పుడు 'శ్రీరాముని వనములకు పంపెడిసమయమున అతనివెంట సైన్యములనుగాని, ఆహారపదార్థాదులనుగాని, పంపకూడదు?' అను నిబంధనలను విధింపలేదుగదా? ఇప్పుడు ఏల అడ్డు చెప్పుచున్నావు?

37. ముప్పదిఏడవసర్గము

కైకేయి స్వయముగా తెచ్చియిచ్చిన నల్కలములను రామలక్ష్మణులు దరించుట. సీతాదేవి నారచీరలను దరించునప్పుడు అచటనున్న అంతఃపురస్త్రీలు దుఃఖపడుట. ఈ సందర్భమున వసిష్ఠుడు కైకేయిని మందలించుట.

మహామాత్రవచః శ్రుత్వా రామో దశరథం తదా ।
అభ్యభాషత వాక్యం తు వినయజ్ఞో వినీతవత్ ॥ 1

త్యక్తభోగస్య మే రాజన్! వనే వన్యేన జీవతః ।
కిం కార్యమనుయోత్రేణ త్యక్తసంగస్య సర్వతః ॥ 2

యో హి దత్వా ద్విపశ్రేష్ఠం కక్ష్యాయాం కురుతే మనః ।
రజ్జుస్నేహేన కిం తస్య త్యజతః కుంజరోత్తమమ్ ॥ 3

తథా మమ సతాం శ్రేష్ఠ! కిం ధ్వజిన్యా జగత్ప్రతే ।
సర్వాణ్యేవానుజానామి చీరాణ్యేవానయంతు మే ॥ 4

ఖనిత్రపిటకే చోభే నమానయత గచ్ఛతః ।
చతుర్దశ వనే వాసం వర్షాణి వసతో మమ ॥ 5

అథ చీరాణి కైకేయీ స్వయమాహృత్య రాఘవమ్ ।
ఉవాచ పరిథల్పేతి జనౌఘే నిరపత్రపా ॥ 6

స చీరే పురుషవ్యాఘ్రః కైకేయ్యాః ప్రతిగృహ్య తే ।
సూక్ష్మవస్త్రమవక్షిప్య మునివస్త్రాణ్యవస్త్ర హా ॥ 7

లక్ష్మణశ్చాపి తత్రైవ విహాయ వసనే శుభే ।
తాపసాచ్చాదనే చైవ జగ్రాహ పితురగ్రతః ॥ 8

అథాత్మ పరిధానార్థం సీతా కౌశేయవాసినీ ।
సమీక్ష్య చీరం సంత్రస్తా పృషతీ వాగురామివ ॥ 9

సా వ్యపత్రపమాణేవ ప్రతిగృహ్య చ దుర్మనాః ।
కైకేయీ కుశచీరే తే జానకీ శుభలక్షణా ॥ 10

అశ్రుసంపూర్ణనేత్రా చ ధర్మజ్ఞా ధర్మదర్శినీ ।
గంధర్వరాజప్రతిమం భర్తారమిదమబ్రవీత్ ॥ 11

కథం ను చీరం బద్ధంతి మునయో వనవాసినః ।
ఇతి హ్యకుశలా సీతా సా ముమోహ ముహుర్ముహుః ॥ 12

అంతట వినయవిధేయతలుగల శ్రీరాముడు మంత్రులలో వృద్ధుడైన సిద్ధార్థునివచనములను విని, తనతండ్రియగు దశరథునితో వినముడై ఇట్లునుడివెను. (1)

"ఓ మహారాజా! సర్వసుఖములను పరిత్యజించితిని, వనములలో పలమూలములే నాకు ఆహారము, అన్ని విషయములయందును ఆసక్తిని విడనాడిన నాకు ఈ చతురంగబలాదులతో పనియేమి? శ్రేష్ఠమైన గజమును దానము చేసినవాడు దానినడుమునకు కట్టిన త్రాడుపై మోహపడుట వ్యర్థము. ఒక మహాగజమునే త్యజించిన వానికి దానిత్రాడుపై ఆసక్తియెందులకు? (2-3)

ఓజగత్ప్రతీ! సజ్జనశిరోమణీ! అట్టి మీరు నావెంట పంపదలచుకొనిన సేనలు, వస్తువాహనములు, ధనధాన్యములు మొదలగునవి నాకెందులకు? వాటినిన్నింటిని భరతునకే ఇచ్చి వేయుచున్నాను. సేనకులు నాకొకై నల్కలములను తెచ్చి ఇచ్చిన చాలును. (4)

వదునాలుగుసంవత్సరములకాలము వనములలో నివసించుటకై వెళ్ళుచున్ననాకు ఒక పలుగును, గంపను ఇప్పించిన చాలును." (5)

అంతట కైకేయి నారచీరలను స్వయముగా తీసికొనివచ్చి, ఎగ్గుసిగ్గులులేక జనులసమక్షమున "ఇదిగో వీటిని దరింపుము." అని శ్రీరామునితో పలికెను. (6)

అప్పుడు మానవోత్తముడైన శ్రీరాముడు కైకేయినుండి నారచీరలను గ్రహించెను. సిమ్మట అతడు తాను దరించియున్న మేలి వస్త్రముల స్థానమున మునివస్త్రములను దాల్చెను. అచటనేయున్న లక్ష్మణుడును తనపట్టువస్త్రములకు మాటుగా తనతండ్రియెదుటనే తాపసులు దరించునట్టి నారచీరలను దరించెను. (7-8)

పట్టువస్త్రములను దాల్చిడి సీతాదేవి తాను దరించుటకై తీసికొనిరాబడిన నారచీరలను గాంచి, వలను జూచిన లేడివలె మిక్కిలి భయపడెను. (9)

అంతట శుభలక్షణసంపన్నయైన జానకీ మిక్కిలి కలవరపాటునకు లోనై, కైకేయి తీసికొనివచ్చిన నల్కలములను గ్రహించి (వాటిని దరించుట ఎట్లు? అని) మిగుల బిడియపడెను. పాలినత్యధర్మములను ఎఱింగి, వాటిని బాగుగా ఆచరించునట్టి సీతాదేవి దుఃఖశ్రువులు ప్రవించుచుండగా గంధర్వరాజు (చిత్రరథుని) వలె ఒప్పుచున్న తన భర్తయగు శ్రీరామునితో ఇట్లు పలికెను. (10-11)

"వనములలో నివసించునట్టి మునిసత్తులు ఈ నారచీరలను ఎట్లు దరింతురోగదా!" అనియనుచు నల్కలములను దరించుట యెఱుగని ఆ జానకీ మిగుల సిగ్గుపడెను. అట్టి చీరను దరించుట

కృత్వా కంఠే చ సా చీరమ్ ఏకమాదాయ పాణినా ।
 తస్మా హ్యకుశలా తత్ర వీధితా జనకాత్మజా ॥ 13
 తస్యాస్త్రే క్షిప్రమాగమ్య రామో ధర్మభృతాం వరః ।
 చీరం బబంధ సీతాయాః కౌశేయస్యోపరి స్వయమ్ ॥ 14
 రామం ప్రేక్ష్య తు సీతాయా బద్ధంతం చీరముత్తమమ్ ।
 అంతఃపురగతా నార్యో ముముచుర్వారి నేత్రజమ్ ॥ 15
 ఊచుశ్చ పరమాయస్తా రామం జ్వలితతేజసమ్ ।
 వత్స! వైవం నియుక్తేయం వనవాసే మనస్వినీ ॥ 16
 పితుర్వాక్యానురోధేన గతస్య విజనం వనమ్ ।
 తావద్దర్శనమస్యాం సః సఫలం భవతు ప్రభో! ॥ 17
 లక్ష్మణేన సహాయేన వనం గచ్ఛస్య పుత్రక! ।
 నేయమర్హతి కల్యాణీ వస్తుం తాపసవద్యనే ॥ 18
 కురు నో యాచనాం పుత్ర! సీతా తిష్ఠతు భామినీ ।
 ధర్మనిత్యః స్వయం స్థాతుం న హీదానీం త్వమిచ్ఛసి ॥ 19
 తాసామేవంవిధా వాచః శృణ్వన్ దశరథాత్మజః ।
 బబంధైవ తదా చీరం సీతయా తుల్యశీలయా ॥ 20
 చీరే గృహీతే తు తయా సమీక్ష్య నృపతేర్గురుః ।
 నివార్య సీతాం కైకేయీం వసిష్ఠో వాక్యమబ్రవీత్ ॥ 21
 అతిప్రవృత్తే! దుర్మేధే! కైకేయి! కులపాంసని! ।
 వంచయిత్వా చ రాజానం న ప్రమాణేన వతిష్ఠసి ॥ 22
 న గంతవ్యం వనం దేవ్యా సీతయా శీలవర్జితే! ।
 అనుష్ఠాస్యతి రామస్య సీతా ప్రకృతమాసనమ్ ॥ 23
 ఆత్మా హి దారాః సర్వేషాం దారసంగ్రహవర్తినామ్ ।
 ఆత్మేయమితి రామస్య పాలయిష్యతి మేదినీమ్ ॥ 24
 అథ యాస్యతి వైదేహీ వనం రామేణ సంగతా ।
 వయమస్యనుయాస్యామః పురంచేదం గమిష్యతి ॥ 25
 అంతపాలాశ్చ యాస్యంతి సదారో యత్ర రాఘవః ।
 సహోపజీవ్యం రాష్ట్రం చ పురం చ సపరిచ్ఛదమ్ ॥ 26
 భరతశ్చ సశత్రుఘ్నః చీరవాసా వనేచరః ।
 వనే వసంతం కాకుత్స్థమ్ అనువత్స్యతి పూర్వజమ్ ॥ 27

క్రొత్తయగుటచే ఆమె ఒక చీరము కంఠము చుట్టును ధరించి, మఱియొక చీరము చేతబట్టుకొని సిగ్గుపడుచు నిలబడెను. దార్మికోత్తముడైన శ్రీరాముడు వెంటనే సీతకడకు చేరి, ఆమె చేతిలోని చీరము దీసికొని, దానిని ఆమె పట్టుచీరమైననే కట్టెను. అట్లు శ్రీరాముడు సీతాదేవికి వల్కలమును కట్టుచుండగా జూచి, ఆ అంతఃపురస్థిలందఱును కంటనీరు పెట్టిరి. అట్లు దుఃఖితలైయున్న ఆ స్థిలందఱును లేజశ్శాలియైన రామునితో ఇట్లనిరి. "నాయనా! మీతండ్రి ఈ సుకుమారికి వనవాసమును విధింపలేదుగదా! (12-16)

మీ తండ్రిగారిఆజ్ఞను పాటించి, వనవాసమును ముగించుకొని నీవు తిరిగివచ్చెడివఱకు ఈమెను మేము జాగ్రత్తగా చూచుకొందుము. ఆ విధముగా మాజన్మలు సఫలములగును. నాయనా! ఓరామా! లక్ష్మణునితోడుగాజేసుకొని, నీవు వనములకు వెళ్లుము. కాని ఈ సీతాదేవి మిగుల సుకుమారి. తాపసులవలె వనములలో ఈమె నివసించజాలదు. నాయనా! రామా! ధర్మనిరతుడైన నీవు పితృవచనపాలనమునకే కట్టుబడి ఇచట (ఈ అయోధ్యలో) ఉండుటకు ఇష్టపడకుంటివి. మా ప్రార్థనను మన్నించి, సీతాదేవినినైనను ఇచట ఉండనిమ్ము." (17-19)

అంతట దశరథునిపుత్రుడు (శ్రీరాముడు) ఆ అంతఃపుర కాంతలు ఎంతగా ప్రార్థింపడుచున్నను, వారిమాటలను పట్టించుకొనక తనవలె ధర్మశీలయైన సీతాదేవికి ఆ వల్కలమును ధరింపజేసెను. రాజగురువైన వసిష్ఠుడు ఆవిధముగా నారచీరలను ధరించియున్న సీతాదేవిని జూచి, ఆమెను నివారించి, కైకేయితో ఇట్లనెను. (20-21)

"ఓ దుష్టురాలా! వంశమర్యాదలను మంటగలుపుచున్న ఓ కైకేయీ! నీవు హద్దుమీటి ప్రవర్తించుచున్నావు. మహారాజును మోసగించుటయే గాక నీవు ఆయన ప్రతిజ్ఞకుగూడ కట్టుపడి యుండుట లేదు. (22)

ఓ దురాచారపరురాలా! సీతాదేవి వనములకు పోనక్కఱ లేదు. శ్రీరామునకు నూఱుగా ఆమె ఆ సింహాసనమును అధిస్థింప గలదు. (23)

ప్రతిగృహస్థునకును అర్ధాంగి (అతని ధర్మపత్ని) ఆత్మనంటిది. కనుక శ్రీరామునకు సీతాదేవి ఆత్మ. అందువలన ఆయనస్థానమున తత్పరినిధిగా ఉండి ఆమె పరిపాలన చేయగలదు. (24)

సీతాదేవియు శ్రీరామునితోగూడి అడవులకు వెళ్లుటయే సంభవించినచో మేమును వారితో వెళ్లెదము. అంతేగాదు ఈ పురజనులందఱును వెళ్లెదరు. (25)

సీతారాములు నివసించు ప్రదేశమే అయోధ్య. కనుక దండనాయకులు (సామంతరాజులు) రాజును ఆశ్రయించుకొని జీవించు పురజనులు, దాసదాసీజనులు దనధాన్యములతో, వస్తు వాహనాదులతో అచటికి చేరెదరు. (26)

అంతేగాదు భరతశత్రుఘ్నులును నారచీరలను దాల్చి వనచరులై తమ అన్నయైన శ్రీరాముడు నివసించు ప్రదేశమునకు వెళ్లి, ఆయనతోగూడి అచటనే నివసించుదురు. (27)

తతశ్చాన్యం గతజనాం వసుధాం పాదపైః సహ ।
త్వమేకా శాధి దుర్వృత్తా ప్రజానామహితే స్థితా ॥ 28

న హి తద్భవితా రాష్ట్రం యత్ర రామో న భూపతిః ।
తద్వనం భవితా రాష్ట్రం యత్ర రామో నివత్స్వతి ॥ 29

న హ్యదత్తాం మహిం పిత్రా భరతః శాన్తు మర్తతి ।
త్వయి వా పుత్రవద్వస్తుం యది జాతో మహిపతేః ॥ 30

యద్యపి త్వం క్షితితలాత్ గగనం చోత్పతిష్యసి ।
పితృవంశచరిత్రజ్ఞః సోఽన్యథా న కరిష్యతి ॥ 31

తత్త్వయా పుత్రగర్హిన్యా పుత్రస్య కృతమప్రియమ్ ।
లోకే హి స న విద్యేత యో న రామమనువ్రతః ॥ 32

ద్రక్ష్యస్యద్యైవ కైకేయి! పశువ్యాళమృగద్విజాన్ ।
గచ్ఛతస్సహ రామేణ పాదపాంశ్చ తదున్ముఖాన్ ॥ 33

అథోత్తమాన్యాభరణాని దేవి!
దేహి స్ఫుషార్థైః వ్యవసీయ చీరమ్ ।
న చీరమస్యాః ప్రవిధీయతేతి

న్యవారయత్ తద్వసనం వసిష్ఠః ॥ 34

ఏకస్య రామస్య వనే నివాసః
త్వయా వృతః కేకయరాజపుత్ర

విభూషితేయం ప్రతికర్మనిత్యా
వసత్వరణ్యే సహ రాఘవేణ ॥ 35

యావైశ్చ ముఖ్యైః పరిచారకైశ్చ
సుసంవృతా గచ్ఛతు రాజపుత్రీ

వస్త్రైశ్చ సర్వైః సహితైర్విధానైః
నేయం వృతా తే వరసంప్రదానే ॥ 36

తస్మిం స్తథా జల్పతి విప్రముఖ్యే
గురౌ నృపస్యాప్రతిమప్రభావే

నైవ స్మ సీతా వినివృత్తభావా
ప్రియస్య భర్తుః ప్రతికారకామా ॥ 37

ఓ కైకేయీ! నీవ్రవర్తన దుష్టమైనది. నీవు ప్రజలను ఇక్కట్లపాలు చేయుచున్నదానవు. ప్రజలందఱును వెళ్లిపోయిన పిమ్మట చెట్లుచేసులే మిగిలియున్న ఈ భూమిని ఏకాకినై నీవే యేలుకొనుము. (28)

శ్రీరాముని పరిపాలనకు నోచుకొనని ఆ రాజ్యము రాజ్యమే గాదు. రాముడు నివసించు ప్రదేశము వనమేయైనను అదియే రాజ్యమగును. (29)

భరతుడు దళరథునివలన జన్మించినవాడు. కావున, తండ్రి తనకు ప్రీతిపూర్వకముగా అప్పగింపని రాజ్యమును అతడు ఏలుకొనుటకు 'ససేమిరా' ఒప్పుకొనడు. పైగా ఆ భరతుడు నీసుతునిగా ఇచట ఉండుటకు ఏమాత్రము ఇష్టపడడు. (30)

నీవు ఈ భూతలమునుండి గగనమునకు ఎగురగలిగినను (నీవు ఎంతగా నేలవిడిచి సాము చేసినను) పితృ (ఇక్ష్వాకు) వంశము యొక్క ఆచార వ్యవహారములను బాగుగా ఎఱిగిన భరతుడు మాత్రము తండ్రికి నిరుద్దముగా ప్రవర్తించడు. (31)

ఓ కైకేయీ! నీకు నీకొడుకుపైగల పిచ్చిమమకారముకొలది అతనికి అప్రియకార్యమునే చేయుచున్నావు. ఏలనన ఈ లోకమున శ్రీరామునకు విధేయుడు కానివాడు లేనేలేడు. (32)

ఓ కైకేయీ! వనములకు బయలుదేలుచున్న శ్రీరాముని వెంట పశువులు, పాములు, మృగములు, పక్షులు వెళ్లుచుండటము నీవు నేడే చూడగలవు. అంతేగాదు చిగుళ్లతో, మొగ్గలతో, పూవులతో నిండియుండెడి వృక్షములు సైతము వాడిపోయిన ముఖములతో అయన వెళ్లుచున్న మార్గమునే చూచుచుండును. ఈ దృశ్యమును గూడ నీవు కాంచగలవు. (33)

కనుక ఓ దేవీ! నీ కోడలైన సీతాదేవికి ఈ నారచీరలను దీసివేసి, అమూల్యములైన వస్త్రములను అభరణములను ఇమ్ము. ఈమెకు వల్కములను ఇచ్చుట పద్ధతిగాదు"-ఇట్లు పలికి వసిష్ఠమహర్షి జానకివల్కలదారణమును నివారించెను. (34)

"ఓ కేకయరాజకుమారి! నీవు శ్రీరామునకు ఒక్కనికే వనవాసమును కోరియుంటివి (సీతకుగాదు). కనుక ఈ జానకి నిత్యము వస్త్రాలంకారభూషితయై వనమున శ్రీరామచంద్రునితోగూడియుండును. నీవు వరములను కోరునప్పుడు సీతావనవాసమునుగూర్చి ప్రస్తావించనేలేదు. కనుక ఈ రాజకుమారి (మైథిలీ) వస్త్రములతో, పకలసౌకర్యములతో, ముఖ్యులైన పరిచారకులతోగూడి వాహనముపై వెళ్లుగాక." (35-36)

బ్రాహ్మణోత్తముడు, సాటిలేని మహిమగలవాడు, రాజగురువు ఐన వసిష్ఠమహర్షి ఇట్లు పలుకుచున్నను సీతాదేవిమాత్రము వేషభూషణములపై అసక్తి చూపక తనకు ప్రాణతుల్యుడైన శ్రీరామునితో సమానముగా నారచీరలనే ధరించెను. (37)

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే అయోధ్యాకాండే సప్తత్రింశస్సర్గః (37)

వాల్మీకిమహర్షినిరచితమైన ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి అయోధ్యాకాండమునందు ముప్పదివిడవసర్గము సమాప్తము

38. ముప్పదివినిమిదవసర్గము

సీతాదేవిచే నారచీరలను ధరింపజేసినందులకు దశరథుడు కైకను మందలించుట -

శ్రీరాముడు తండ్రిని ఊరడించుట.

తస్యాం చీరం వసానాయాం నాథవత్సామనాథవత్ |
ప్రచుక్రోశ జనస్సర్వో ధిక్ త్వాం దశరథంత్యతి | 1

తేన తత్ర ప్రణాదేన దుఃఖిత స్స మహిషతిః |
చిచ్ఛేద జీవితే శ్రద్ధాం ధర్మే యశసి చాత్మనః | 2

స నిశ్యస్యోష్ణమైక్యైః తాం భార్యామిదమబ్రవీత్ |
కైకేయి! కుశచీరేణ స సీతా గంతుమర్హతి | 3

సుకుమారీ చ బాలా చ సతతం చ సుఖోచితా |
నేయం వనస్య యోగ్యేతి సత్యమాహ గురుర్మమ | 4

ఇయం హి కస్యాపకరోతి కించిత్
తపస్వినీ రాజవరస్య కన్యా |
యా చీరమాసాద్య జనస్య మధ్యే
స్థితా విసంజ్ఞా శ్రమణీవ కాచిత్ | 5

చీరాణ్యపాస్యాజ్జనకస్య కన్యా
నేయం ప్రతిజ్ఞా మమ దత్తపూర్వా |
యథాసుఖం గచ్ఛతు రాజపుత్రీ
వనం సమగ్రా సహ సర్వరత్నైః | 6

అజీవనార్హేణ మయా నృశంసా
కృతా ప్రతిజ్ఞా నియమేన తావత్ |
త్వయా హి బాల్యాత్ ప్రతిపన్నమేతత్
తన్మాం దహేద్వేణుమివాత్మపుష్పమ్ | 7

రామేణ యది తే పాపే! కించిత్ కృతమశోభనమ్ |
అపకారః క ఇహ తే వైదేహ్య దర్శితోఽథమే! | 8

సీతాదేవి తనపతియగు శ్రీరామునిసమక్షముననే ఒక నిస్సహాయురాలివలె నారచీరలను ధరించెను. ఆ దృశ్యమును జూచి, అచటివారు దశరథుని 'చీ' కొట్టుచు ఈసడించిరి. (1)

అప్పుడు అచటి వారిగగ్గలునకును, ఈసడింపులకును తట్టుకొనలేక దశరథుడు మిక్కిలి దురసిల్లెను. తత్ప్రభావముతో ఆరాజునకు తనధర్మము మీదను, కీర్తిప్రతిష్ఠలయెడలను, కడకు జీవితముపైనను నిరక్తికలిగెను. (2)

ఆ మహారాజు వేడినిట్టూర్పులు విడుచుచు తనభార్యతో ఇట్లనెను. "ఓ కైకేయి!" 'ఈ జానకి వల్కలములను ధరించుట యుక్తముగాదు. ఈమె మిక్కిలి సుకుమారి, అమాయికురాలు, నిరంతరము సుఖములలో పుట్టిపెరిగినది. ఈమె వనవాస జీవితమునకు ఏమాత్రము తగదు.' - అని మాగురువు వసిష్ఠమహర్షి చెప్పినమాట ముమ్మాటికి సత్యము. (3-4)

ఈ సీతాదేవి వరమధార్మికుడైన జనకునిగారాలబిడ్డ. ఆదరముతో లాలింపబడినది. అంతేగాదు పరిస్రతా శిరోమణి, అట్టి ఉత్తమురాలు ఈ విధముగ ఒక సన్న్యాసినివలె ఈ జనులమధ్య నారచీరలను ధరించి నిలిచియున్నది. ఇంతకును ఈమె ఎవరికైనను, ఏకొంచెముగానైనను చేసిన అపకారమేమి? (5)

ఈ జనకమహారాజుకూతురు (జానకి) ముందుగా ఈ వల్కలములను త్యజింపవలెను. నీటిని ధరించు విషయమును నా ప్రతిజ్ఞలో నేను ప్రస్తావించలేదు. కనుక ఈ రాజకుమారి అమూల్యములైన వస్త్రములతో, వివిధములగు రత్నాభరణములతో హాయిగా వనములకు వెళ్లును. (6)

కైకా! నేను ఇక జీవించియుండుటయే వ్యర్థము. నేను నీకుటిలవచనములలో చిక్కుకొని, క్రూరమైన ప్రతిజ్ఞ చేసితిని. ఇది నేనుచేసిన మహాపరాధము. మూర్ఖురాలనైన నీవు నా ప్రతిజ్ఞను ఒక ఆయుధముగా ఉపయోగించుకొని, భరతునకు రాజ్యమును కట్టబెట్టుటకును, శ్రీరాముని వనములకు పంపుటకును పూనుకొంటివి. మీదుమిక్కిలి సీతచే నారచీరలను ధరింపజేయుటకు సిద్ధపడితివి. వెదురుగడను దానిపుష్పమే చేదించునట్లు⁽¹⁾ నేను చేసిన పాపమే (ప్రతిజ్ఞయే) ఇప్పుడు నన్ను దహించివేయుచున్నది. (7)

ఓ పాపాత్మురాలా! ఒకవేళ శ్రీరాముడు నీకు ఏమైనను అపకారము చేసియున్నచో అతనికి వనవాసమును విధించుట యుక్తముకావచ్చును. కాని ఓ సీమరాలా! వైదేహికి ఈ శిక్ష విధించుటకు ఆమె నీకు చేసిన అపకారమేమి? (8)

1) అధిః, కురీ కర్కటి వేణు రంభాః వినాశకాలే పలముద్వహంతి. తేలు, ఎండ్రకాయ, పీత గర్భమును చాల్చుట వాటి మృత్యువునకే. అనగా తేలు, ఎండ్రకాయ, పీత ప్రసవించిన వెంటనే మృత్యుచెందును-వెదురు, అరటి పుష్పించుట వాటి వినాశనమునకే-అనగా పుష్పించిన సిమ్మట అవి నృద్ధిచెందవు. ఆ పూవులతోడనే అవి అంతరించును.

మృగీవోత్పల్లనయనా మృదుశీలా తపస్వినీ,
అపకారం కమిన తే కరోతి జనకాత్మజాః 9

నను పర్యాప్తమేతత్ తే పాపే! రామవివాసనమ్,
కిమేభిః కృపణైర్భూయః పాతకైరపి తే కృతైః 10

ప్రతిజ్ఞాతం మయా తావత్ త్వయోక్తం దేవి! శృణ్వతా,
రామం యదభిషేకాయ తమిహోగతమబ్రవీః 11

తత్త్వేతత్ సమతిక్రమ్య నిరయం గంతుమిచ్ఛసి,
మైథిలీమపి యా హి త్వమ్ ఈక్షసే చీరవాసినీమ్ 12

ఇతేవ రాజా విలపన్మహాత్మా
శోకస్య నాంతం స దదర్శ కించిత్
భృశాతురత్వాచ్చ పసాత భూమౌ
తేనైవ పుత్రవ్యసనేన మగ్నః 13

ఏవం బ్రువంతం పితరం రామః సంప్రస్థితో వనమ్,
అనాక్చిరసమాసీనమ్ ఇదం వచనమబ్రవీత్ 14

ఇయం ధార్మిక! కౌసల్యా మమ మూలా యశస్వినీ,
వృద్ధా చాక్షుఃద్రశీలా చ న చ త్వాం దేవ! గర్జతే 15

మయా విహీనాం వరద! ప్రపన్నాం శోకసాగరమ్,
అదృష్టపూర్వవ్యసనాం భూయస్సమ్మంతుమర్హసి 16

పుత్రశోకం యథా నర్మేత్ త్వయా పూజ్యేన పూజితా,
మాం హి సంవీతయంతీ సా త్వయి జీవేత్తపస్వినీ 17

ఇమాం మహేంద్రోపమ జాతగర్జినీం
తథా విధాతుం జననీం మనూర్హసి
యథా వనస్థే మయి శోకకర్మితా
న జీవితం న్యస్య యమక్షయం ప్రజేత్ 18

హరిణీవలె విశాలములైన నేత్రములుగలదియు, మృదుస్వభావము గలదియు (కలలో సైతము ఇతరులకు అపకారము తలపెట్టినదియు) దర్శించుచున్నది యన ఈ జానకి ఇక్కడ నీకు ఏమి అపకారము చేసినది? (9)

ఓ దుష్టురాలా! నీనరకప్రాప్తికి 'రాముని వనవాసమునకు సంపుట' యను ఆ ఒక్క పాపకృత్యమేచాలును. ఇంకను నీతడే వల్కలమును దరింపజేయుట, ఆమెను అడవులకు సంపుటవంటి ఈ దుష్కార్యములను చేసి, నీపాపములబరువును ఏల పెంచుకొనుచున్నావు? (10)

ఓ దేవి! శ్రీరాముడు తన పట్టాభిషేకమహోత్సవసందర్భముగా ఇచటికి వచ్చినప్పుడు అతనితో రామా! నీవు ఈ పట్టాభిషేకోత్సవమును మానుకొని, జటావల్కలములను దరించి, దండకారణ్యములలో పదునాలుగు సంవత్సరములు నివసించుము." అని నీవు పల్కగా నేను వినియుంటిని. నీవు కోరినదియు నేను ప్రతిజ్ఞ చేసినదియు అంతమాత్రమే-అంతటితో ఆగక జానకిదేగూడ నారచీరలను దరింపజేసి, ఇంకను నీవు నరకములకు పోదలచితివా?" (11-12)

దశరథమహారాజా ఇట్లు విలపించుచు అంతులేని శోకమున కుమిలిపోవుచుండెను. వనములకు వెళ్ళుచున్న పుత్రునియెడబాటునకు తట్టుకొనలేక అతడు తీరనిబాధకు లోనై, నేలపై పడిపోయెను. (13)

ఈ విధముగా గోడుగోడుమనుచు తలను వ్రేలాడవేసికొని నేలపై కూర్చొనియున్న తండ్రితో వనములకు బయలుదేలుచున్న శ్రీరాముడు ఇట్లు నుడివెను. (14)

"ఓ ధర్మాత్మా! ఓ దేవా! మిగుల పేరుప్రతిష్ఠలుగల మాతల్లి కౌసల్యాదేవి ఇదిగో ఇచటనే యున్నది. ఈమె కడు వృద్ధురాలు, ఉత్తమసాశీల్యవతి, ఈమె ఎన్నడును మిమ్ము నొందించి యెఱుగదు. ఓ మహాత్మా! నా నిమిత్తమై ఈమె శోకసాగరమున మునిగియున్నది. ఇంతకుముందు ఎట్టి దుఃఖములనూ కనివిని యెఱుగదు. కనుక నేనులేని కొఱతను దీర్చుచు ఈమెను అదరముతో ఓదార్చు చుండుము. (15-16)

పుత్రుని (నా) యెడబాటుపలన కలుగు దుఃఖము దూరమగునట్లుగా ఈమెను నీవు ఆదరింపుము. తండ్రి! నిన్నుజూచుచు నీ ప్రేమాదరములలో మునిగి, నన్నుగూర్చి చింతించుట మానివేయునట్లుగా ఈమెను సంతోషపెఱచుచుండుము. (17)

ఇంద్రునితో సమానుడనైన ఓ మహారాజా! నాతల్లి కౌసల్యాదేవి యొక్క పుత్రప్రేమ అగాధమైనది. నేను వనములకు వెళ్ళినచో నాయెడబాటుబాధను భరింపలేక ఈమె మృత్యువాతబడి ప్రమాదముగూడ గలదు. కావున నీచల్లని కరస్పర్శతో ఈమె దుఃఖమును తుడిచివేయుచు ఈమెను కాపాడెడిభారము నీదే." (18)

ఇత్యార్దే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే ఆయోధ్యాకాండే అష్టత్రింశస్సర్గః (38)

వాల్మీకిమహర్షినిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి ఆయోధ్యాకాండమునందు ముప్పదిఏనిమిదవసర్గము సమాప్తము

39. ముప్పదితొమ్మిదవసర్గము

దశరథునిపరితాపము - ఆయనఅజ్ఞపై పరిచారకులు సీతాదేవికి అభరణాదులను తెచ్చియిచ్చుట -
కౌసల్యాదేవి సీతమ్మకు పతివ్రతాదర్శములను దెల్పుట.

రామస్య తు వచః శ్రుత్వా మునివేషధరం చ తమ్ ।
సమీక్ష్య సహ భార్యాభీ రాజా విగతచేతనః । 1

నైనం దుఃఖేన సంతప్తః ప్రత్యవైక్షత రాఘవమ్ ।
నచైనమ్ అభిసంప్రేక్ష్య ప్రత్యభాషత దుర్మనాః । 2

స ముహూర్తమివాసంజ్ఞో దుఃఖితశ్చ మహీపతిః ।
విలలాప మహాబాహూ రామమేవానుచింతయన్ । 3

మన్యే ఖలు మయా పూర్వం వివత్సా బహవః కృతాః ।
ప్రాణీనో హింసితా వాఽపి తస్మాద్దిదముపస్థితమ్ । 4

స త్వేవానాగతే కాలే దేహాత్ చ్యవతి జీవితమ్ ।
కైకేయ్యా క్లిశ్యమానస్య మృత్యుర్మమ న విద్యతే । 5

యోఽహం పావకసంకాశం పశ్యామి పురతః స్థితమ్ ।
విహాయ వసనే సూక్ష్మే తాపసాచ్ఛాదమాత్మజమ్ । 6

ఏకస్యాః ఖలు కైకేయ్యాః కృతేఽయం క్లిశ్యతే జనః ।
స్వార్థే ప్రయతమానాయాః సంశ్రిత్య నికృతిం త్వమామ్ । 7

ఏవ ముక్త్యా తు వచనం బాష్పేణ పిహితేక్షణః ।
రామేతి సకృదేవోక్త్యా వ్యాహర్తుం స శశాక హ । 8

సంజ్ఞాం తు ప్రతిలభ్యైవ ముహూర్తాల్ స మహీపతిః ।
నేత్రాభ్యామ్ అశ్రుపూర్ణాభ్యాం సుమంత్రమిదమబ్రవీత్ । 9

దౌషవాహ్యం రథం యుక్త్యా త్వమాయాహి హయోత్తమైః ।
ప్రాసయైనం మహాభాగమ్ ఇతో జనపదాత్ పరమ్ । 10

ఏవమన్యే గుణవతాం గుణానాం ఫలముచ్యతే ।
పిత్రా మాత్రా చ యత్ సాధుః పీరో నిర్వాస్యతే వనమ్ । 11

భార్యలతోగూడియున్న దశరథమహారాజు శ్రీరాముడు నుడివిన మాటలను విని, మునివేషమును ధరించియున్న అతనినిజూచి, నిశ్చేష్టుడాయెను. (1)

దుఃఖభారముచే కనులలో నీరు నిండియున్నందున ఆ రాజు శ్రీరాముని స్పృష్టముగా చూడలేకపోయెను. ఒకవేళ అతికష్టముమీద చూచినను, మనస్సు పనిచేయకుండటచే అతడు తనపుత్త్రునితో మాట్లాడలేకపోయెను. (2)

మహాబాహువైన ఆరాజు మిగులదుఃఖితుడై, క్షణకాలముపాటు స్వప్నహలేనివాడై, రామునే స్మరించుచు విలపించుచుండెను. (3)

'ఇదివరలో నేను పెక్కుమందికి పుత్రువియోగదుఃఖమును కలిగించియుండవచ్చును. అట్లే ఎన్ని ప్రాణులను హింసించి యుంటిన్ ఏమో? ఆ పాపఫలితమే నాకు ఇప్పుడు ఈ విధముగా బెడిసికొట్టి యుండవచ్చును. (4)

కైకేయికారణముగా దుర్బరపరిస్థితులలో ఇంతగా నలిగి పోవుచున్నను నాప్రాణములు పోవుటలేదు. అగ్నివలె మహాతేజస్వయైన కన్మకొడుకు మెత్తని పట్టు (రాజు) వస్త్రములను పరిత్యజించి, తాపస వస్త్రములను (వల్కలములను) దాల్చి, (వనములకు బయలుదేలుచు) ఎట్టయెదుట నిలబడియుండగా చూచుచున్నను అసువులు నన్ను వీడుటలేదు. దీనినిబట్టి చూడగా 'తగిన సమయము వచ్చెడి వఱకును ప్రాణములు ఈ బొందిని విడిచిపోవు' అను మాట స్పృష్టము. (5-6)

మొండిపట్టుదలతో స్వార్థముతో ప్రాకులాడుచున్న ఒక్కకైకేయి కారణముగా ఈ జనులెల్లరును విలవిలలాడుచున్నారు. దశరథుడు ఈ విధముగా పలుకుటతో ఆతనికన్నీరు మున్నీరయ్యెను. ఇంద్రియములు శిథిలములయ్యెను. ఒక్కమాటు 'రామా!' అని పలుకునంతలో ఆయనకంఠము మూగబోయెను. (7-8)

ఎట్టకేలకు ఒక్కక్షణకాలముతరువాత స్వప్నహారాగా, ఆరాజు దుఃఖాశ్రువులను ప్రసరింపజేయుచునే సుమంత్రునితో ఇట్లనెను. (9)

"ప్రయాణము చేయుటకు అనువైన రథమునకు మేలుజాతి గుఱ్ఱములను పూన్చి తీసికొని రమ్ము. దానిపై ఈ శ్రీరాముని (మహాసుబావుని) అధిష్ఠింపజేసి, గ్రామముల పోలీమేరల (అడవుల) వఱకు దీసికొని వెళ్ళుము. (10)

సత్పురుషులు, సద్గుణవంతులు ఐన కుమారులను కొంతమంది తల్లిదండ్రులు (తమ స్వార్థమునకై) వివిధ కారణములచే ఇండ్ల నుండి (దేశమునుండి) బయటికి వెళ్ళగొట్టుదురు. (వనములపాలు చేయుచుందురు) దీనినిబట్టి చూచినచో గుణవంతులైన వారి సద్గుణములకు పలమిట్టిదియే"-అని తోచును. (11)

రాజ్ఞో వచనమాజ్ఞాయ సుమంత్రః శీఘ్రవిక్రమః ।
యోజయిత్వాఽఽ యయౌ తత్ర రథమశ్వైరలంకృతమ్ ॥ 12

తం రథం రాజపుత్రాయ సూతః కనకభూషితమ్ ।
ఆచచక్షే ఓంజలిం కృత్వా యుక్తం పరమవాజిభిః ॥ 13

రాజా సత్వరమాహూయ వ్యాఘ్రతం విత్తసంచయే ।
ఉవాచ దేశకాలజ్ఞం నిశ్చితం సర్వతః శుచిమ్ ॥ 14

వాసాంసి చ మహారాణి భూషణాని వరాణి చ ।
వర్షాణ్యేతాని సంఖ్యాయ వైదేహ్యః క్షీప్రమానయ ॥ 15

నరేంద్రేణైవముక్తస్తు గత్వా కోశగృహం తతః ।
ప్రాయచ్చత్ సర్వమాహృత్య సీతాయై సమమేవ తత్ ॥ 16

సా సుజాతా సుజాతాని వైదేహీ ప్రస్థితా వనమ్ ।
భూషయామాస గాత్రాణి తైర్విచిత్రైర్విభూషణైః ॥ 17

వ్యరాజయత వైదేహీ వేశ్మ తత్పువిభూషితా ।
ఉద్యతో ఓంతుమతః కాలే ణం ప్రభేవ వివస్వతః ॥ 18

తాం భుజాభ్యాం పరిష్యజ్య శ్వశ్రూః వచనమబ్రవీత్ ।
అనాచరంతీం కృపణం మూర్ఖుష్పాశ్రూయ మైథిలీమ్ ॥ 19

అసత్యస్సర్వలోకేఽస్మిన్ సతతం సత్పుత్రాః ప్రయైః ।
భర్తారం నానుమన్యంతే వినిపాతగతం స్త్రియః ॥ 20

ఏష స్వభావో నారీణామ్ అనుభూయ పురా సుఖమ్ ।
అల్పమప్యాపదం ప్రాప్య దుష్కృంతి ప్రజహత్యపి ॥ 21

అసత్యశీలా వికృతా దుర్గ్రాహ్యహృదయాస్సదా ।
యువత్యః పాపసంకల్పాః క్షణమాత్రాద్విరాగిణః ॥ 22

అంతట సుమంత్రుడు రాజాజ్ఞను శీరసావహించి, వేగముగా వెళ్లి, చక్కగా అలంకరింపబడిన రథమునకు అశ్వములను పూన్చి, తీసికొనివచ్చెను. (12)

బంగారముచే అలంకృతమైన రథమునకు ఉత్తమాశ్వములను పూన్చి, తీసికొని వచ్చిన సుమంత్రుడు అంజలి పుటించినవాడై, "రాజపుత్రునిప్రయాణమునకు రథము సిద్ధముగా ఉన్నది" అని రాజుతోనుడివెను. (13)

దేశకాలపరిస్థితులను గ్రహించుచు ప్రవర్తించువాడును, నిశ్చయశక్తిగలవాడును, అన్నివిధములుగా నీతిమంతుడును ఐన కోశాధికారిని వెంటనే పిలిపించి, దశరథమహారాజు అతనితో ఇట్లు వచించెను. (14)

"సీతాదేవి దరించుటకు యోగ్యమైన, అమూల్యములైన వస్త్రములను, ఆభరణములను పదునాలుగు సంవత్సరముల నటకు సరిపోవునట్లుగా వెంటనే తీసికొని రమ్ము." -నుహారాజు ఇట్లు ఆజ్ఞాపింపగా ఆ కోశాధిపతి వెంటనే దనాగారమునకు వెళ్లి, వలసిన వస్త్రాభరణములను తీసికొని వచ్చి, వాటిని సీతాదేవికి సమర్పించెను. (15-16)

శ్రీరామునితో (సతితో) వనములకు బయలుదేలుచున్న ఆ అయోనిజ (సీతాదేవి) చక్కగా పరిపుష్టములైన తనఅవయవములకు చిత్రవిచిత్రములైన ఆ ఆభరణములను అలంకరించుకొనెను. (17)

ఉదయించుచున్న సూర్యకిరణములకాంతి ఆకాశమును నలె చక్కగా అలంకృతమైయున్న సీతాదేవి ఆ నుందిరమును ప్రకాశింపజేసెను. (18)

వనములకు వెళ్లుచును దైన్యమునకు తాపీయక నిండుగా నున్న ఆ సీతాదేవిని అత్తగారైన కౌసల్యాదేవి అక్కున జేర్చుకొని, ఆమె శిరమును మూర్కొని ఇట్లు నుడివెను. (19)

"అమ్మా! పాతివ్రత్యమును ఆదరింపని స్త్రీలు తమభర్తలు నిరంతరము తమను ఎంత ప్రేమతో చూచుకొనుచున్నను, పతులు ఒడుదుడుకులకు లోనైనప్పుడు వారిని చులకనగా చూతురు. లోగడ భర్తలు తమను ఎంతగా సుఖపెట్టినను, వారికి స్వల్పమైన ఆపద వచ్చిపడినచో స్త్రీలు తమపతులను దూషింతురు, అంతే గాదు వారిని త్యజించుటకును వెనుకాడరు. సాధారణముగా స్త్రీలస్వభావమిది. (20-21)

దుష్టాలోచనలుగల యువతులు సర్వదా కపటవచనములను పలుకుచుందురు. కోపతాపాదివికారములకు లోనగుచుందురు. వారి మనస్సులలోగల భావములు దుర్గ్రాహ్యములు, వారు చిన్న చిన్న సంఘటనలకే పతులపై అలుకవహించి, వారికి దూరమగుదురు. అట్టి స్త్రీలకు భర్తయొక్క ఆభిజాత్యము (గొప్ప వంశమున జన్మించుట) గాని, అతడు చేసిన ఉపకారములుగాని, అతని యొక్క విద్యావైభవములుగాని, అతడు తెచ్చిపెట్టిన వస్త్రాభరణాదులు

న కులం న కృతం విద్యాం న దత్తం నాపి సంగ్రహమ్ ।
స్త్రీణాం గృహ్లాతి హృదయమ్ అనిత్యహృదయా హి తాః । 23

సాధ్వీనాం హి స్థితానాం తు శీలే సత్యే శ్రుతే శమే ।
స్త్రీణాం పవిత్రం పరమం పతిరేకో విశిష్యతే । 24

స త్వయా నావసుంతవ్యః పుత్రః ప్రవ్రాజితో మమ ।
తవ దైవతమస్త్యేష నిర్తనః సధనోఽపి వా । 25

విజ్ఞాయ వచనం సీతా తస్యా ధర్మార్థసంహితమ్ ।
కృతాంజలిరువాచేదం శ్వశ్రూమభిముఖే స్థితామ్ । 26

కరిష్యే సర్వమేవాహమ్ ఆర్యా యదనుశాస్తి మామ్ ।
అభిజ్ఞాస్మి యథా భర్తుః వర్తితవ్యం శ్రుతం చ మే । 27

స మామసజ్జనేనార్యా సమానయితమర్హతి ।
ధర్మాద్విచలితుం నాహమ్ అలం చంద్రాదివ ప్రభా । 28

నాతంత్రీ వాద్యతే వీణా నాచక్రో వర్తతే రథః ।
నాపతిస్సుఖమేధేత యా స్యాదపి శతాత్మజా । 29

మితం దదాతి హి సీతా మితం మాలా మితం సుతః ।
అమితస్య హి దాతారం భర్తారం కా న పూజయేత్ । 30

సాఽహమేవంగతా శ్రేష్ఠా శ్రుతధర్మపరావరా ।
ఆర్యే! కి మవమన్యేఽహం స్త్రీణాం భర్తా హి దైవతమ్ । 31

గాని, ప్రేమతో అతడు తనను చేపట్టిన రీతిగాని జ్ఞాపకమునకే యుండవు. ఏలనన వారిస్వభావములు చంచలములు. వారికి పతికంటెను సంపదలే ముఖ్యము. అంతేగాదు 'స్త్రీణానిభవన' (1) న్యాయమున వారు ప్రాతనిషయములను త్రవ్వచు భర్తతో ఎల్లప్పుడును గిల్లికజ్జములాడుచుందురు. (22-23)

సాధ్వీమణులరీతి దీనికి పూర్తిగా బిన్నముగానుండును. వారు తమచంశమర్యాదలకు తగినట్లుగా ప్రవర్తింతురు, గురువుల (పెద్దల) ఉపదేశములను అనుసరించి నడచుకొందురు, శాంత స్వభావము కలిగియుందురు. వారికి సతియే దైనము. వారి జీవితములు పరమపవిత్రములు. (24)

వనములకు సంపబడుచున్న నా కుమారుని నీవు ఎల్లప్పుడును భక్తిగౌరవములతో చూచుకొనుచుండుము. సంపన్నుడైనను, నిర్తనుడైనను ఇతడే నీకు పరమదైనము." (25)

ఆ కౌసల్యాదేవి పలికిన ధర్మసమ్మతములైన ప్రయోజనకరము లైన మాటలంతరార్థమును గ్రహించినదై, సీతాదేవి తనకు ఎదురుగా నున్న ఆత్మగారికి ప్రణమిల్లి, ఆమెతో ఇట్లనెను. (26)

"పూజ్యురాలా! పతియెడ మెలగవలసిన విషయమున మా తల్లి తండ్రులు ఉపదేశింపగా సావధానముగా విని, వాటిని గ్రహించి యుంటిని. ఇప్పుడు మీరు బోదించిన (సతిసేవాది) సమస్త విషయములను తప్పక ఆచరింతును. ఓ దేవి! నన్ను అనార్యముగా బావింపవలదు. చంద్రునినుండి వెన్నెల వేలుకానట్లు నేనును ధర్మసభమునకు దూరముకాబోను. తండ్రులు లేనిదే వీణమోగదు, చక్రములు లేనిదే రథము కదలదు. అట్లే వందమంది కుమారులతల్లియైనను ఆపడతి పతికి దూరముగానున్నచో నిజమైన సుఖములకు నోచుకొనదు. (27-29)

ఏ సతికైనను తండ్రిగాని, తల్లిగాని, కడకు తనకడుపున బుట్టిన పుత్రులుగాని పరిమితముగా మాత్రమే తోడ్పడగలరు. కానీ భర్త మాత్రము ఆమెకు అపరిమితముగా ఐహికములైన సుఖసంతోషములను గూర్చుటయే గాక పారమార్థిక లాభములనుగూడ సందియిచ్చును. కనుక ఏ సతి తనపతిని గౌరవింపదు? (30)

ఓ పూజ్యురాలా! ఈ విధముగా నేను పతివ్రతాధర్మములను ఆశ్రయించినదానను, పెద్దలు బోదించిన సామాన్యధర్మములను, విశేషధర్మములను శ్రద్ధగా విని, వాటిని అవగాహన చేసికొనిన దానను, అట్టి నేను నాభర్తను ఏల నిరాదరింతును? ఎట్లు చులకన చేయుదును? స్త్రీలకు పతియే ప్రత్యక్షదైవము గదా!" (31)

1) స్త్రీణానిభవనన్యాయము- స్త్రీణాం=స్తంభము, గుంజ, నిభవనము=పాతుట

గుంజను(స్తంభమును) పాతునప్పుడు పెక్కుసర్వాయములు నేలను త్రవ్వచు గుంజను (స్తంభమును) అటునిటు కదల్చుచుందురు. సోట్లాడుస్వభావముగలవారు తాము మాట్లాడుచున్న విషయమునకు సంబంధములేకుండా ప్రాతనిషయములను పదేపదే త్రవ్వచు ఎదుటివారిని నొప్పించుచుందురు. ఎంతకును వారు తమ మొండివాదమును వీడరు, ఇది దుష్టుల లక్షణము- దీనినే 'స్త్రీణానిభవన న్యాయము'- అనియుందురు.

సీతాయా వచనం శ్రుత్వా కౌసల్యా హృదయంగమమ్ ।
శుద్ధసత్త్వా ముమోచాశ్రు సహసా దుఃఖహర్షజమ్ । 32

తాం ప్రాంజలి రభిక్రమ్య మాతృమధ్యేఽతిసత్ప్రతామ్ ।
రామః పరమధర్మజ్ఞో మాతరం వాక్యమబ్రవీత్ । 33

అంబ! మా దుఃఖితా భూష్ట్యం పశ్య త్వం పితరం మమ ।
క్షయో హి వనవాసస్య క్షిప్రమేవ భవిష్యతి । 34

సుప్తాయాస్తే గమిష్యంతి నవవర్షాణి పంచ చ ।
సా సమగ్రమిహ ప్రాప్తం మాం ద్రక్ష్యసి సుహృద్వృతమ్ । 35

ఏతావదభినీతార్థమ్ ఉక్త్వా స జననీం వచః ।
త్రయశ్శతశతార్థాశ్చ దదర్శావేక్ష్య మాతరః । 36

తాశ్చాపి స తతైవార్తా మాత్యర్థశరథాత్మజః ।
ధర్మయుక్తమిదం వాక్యం నిజగాద కృతాంజలిః । 37

సంవాసాత్ పరుషం కించిత్ అజ్ఞానాద్వాఽపి యత్కృతమ్ ।
తస్మై సమనుజానీత సర్వాశ్చామంత్రయామి వః । 38

వచనం రాఘవస్యైతత్ ధర్మయుక్తం సమాహితమ్ ।
శుశ్రుషుస్తాః స్త్రీయస్సర్వాః శోకోపహతచేతసః । 39

జజ్ఞేఽథ తాసాం సన్నాదః క్రౌంచీనామివ నిస్వనః ।
మానవేంద్రస్య భార్యాణామ్ ఏవం వదతి రాఘవే । 40

మురజపణవమేఘఘోషవత్
దశరథవేశ్మ బభూవ యత్పురా
విలపితపరిదేవనాకులం
వ్యసనగతం తదభూత్ సుదుఃఖితమ్ । 41

శుద్ధసాత్వికగుణశోభితయైన కౌసల్యాదేవి సీతాసాధ్వీ పలికిన ఆహ్లాదకరవచనములను విని, వెంటనే దుఃఖముతో, సంతోషముతో ఆశ్రువులను స్రవించిపోయెను. (శ్రీరాముడు వనములకు వెళ్లుచున్నందులకు దుఃఖాశ్రువులను, సీతాదేవి మిగుల ఆహ్లాదకర వచనములను పలికినందులకు ఆనందాశ్రువులను రాల్చెను). (32)

పరమధర్మాత్ముడైన శ్రీరాముడు తల్లులందఱిలో మిగుల సత్కారములను పొందుచున్న కౌసల్యామాతకు ప్రదక్షిణ పూర్వకముగా నమస్కరించి, ఆమెతో ఇట్లు నుడివెను. (33)

"అమ్మా! దుఃఖమును వీడుము. మాతండ్రిని జాగ్రత్తగా చూచుకొనుము. నావనవాసకాలము ఒక గడియవలె ముగియ గలదు. (34)

తల్లీ! నీవు ఒక రాత్రి నిద్రించిలేచెడి లోపల (కనులు మూసి తెలుచునంతలో) ఈ సదునాలుగు సంవత్సరములును ముగియును. తండ్రిగారి ఆజ్ఞను పాలించి, సీతాలక్ష్మణులతోగూడి వచ్చి నీయెదుట వాలెదను. కనుక త్వరలోనే మమ్ముజూచి నీవు ఆనందింపగలవు." (35)

ఆ రాముడు సారభూతముగా, సంక్షిప్తముగా తల్లితో ఇట్లు పలికిన పిమ్మట ఒక్క క్షణమాలోచించి, తక్కిన మూడువందల యేబదిమంది తల్లులను గాంచెను. పిమ్మట ఆ దశరథరాముడు కౌసల్యామాతవలెనే విలపించుచున్న ఆ తల్లులందఱికిని నమస్కరించి, ధర్మబద్ధముగా ఇట్లు నుడివెను. (36-37)

"తల్లులారా! ఒకేచోట మనమందఱము కలసిమెలసియుండుట వలనగాని, (చిరకాల పరిచయప్రభావమునగాని) తెలియకగాని మీకు నేనేదైనను కష్టము కలిగించియున్నచో నన్ను మన్నింపుడు. మీయందఱినుండి సెలవుదీసికొనుచున్నాను." (38)

శ్రీరాముడు ధర్మయుక్తముగా, అర్థవంతముగా పలికిన వచనములను విని, ఆ తల్లులందఱును పూర్తిగా దుఃఖమున మునిగి మిగుల విలపించిరి. దశరథమహారాజు యొక్క ఆ భార్యలందఱును శ్రీరామునివచనములకు తల్లడిల్లుచు చేసినగగ్గోలు అడు క్రౌంచపక్షుల అలపులవలె ఒప్పాటెను. (39-40)

నేటివఱకును మేమనాదములనంటి మృదంగముల, తప్పెటల ధ్వనులతో మార్మోగుచుండెడి దశరథునిభవనము ఇప్పుడు దుఃఖమగ్నలైయున్న ఆ స్త్రీలయొక్క ఏడుపులతో, పెడబొబ్బలతో నిండిపోయెను. (41)

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే అయోధ్యాకాండే ఏకోనచత్వారింశస్సర్గః (39)

వాల్మీకీమహర్షినిరచితమైన ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి అయోధ్యాకాండమునందు ముప్పదియొమ్మిదవసర్గము సమాప్తము

40. నలుబదియవసర్గము

సీతారామలక్ష్మణులు మాతాపితరులకు నమస్కరించుట - సుమిత్రాదేవి లక్ష్మణునకు హితోక్తులు పలుకుట - వారు అందఱును రథమును ఎక్కగా సుమంత్రుడు ఆ రథమును అడవులవైపుగా వేగముతో నడుపుట.

అథ రామశ్చ సీతా చ లక్ష్మణశ్చ కృతాంజలిః ।
ఉపసంగృహ్య రాజానం చక్రుర్దీనాః ప్రదక్షిణమ్ । 1

తం చాపి సమనుజ్ఞాప్య ధర్మజ్ఞః సీతయా సహ ।
రాఘవశ్శౌకసమ్మాఢో జననీమ్ అభ్యవాదయత్ । 2

అన్వక్షం లక్ష్మణో భ్రాతుః కౌసల్యామ్ అభ్యవాదయత్ ।
అథ మాతుస్సుమిత్రాయాః జగ్రాహ చరణౌ పునః । 3

తం వందమానం రుదతీ మాతా సౌమిత్రమబ్రవీత్ ।
హితకామా మహాబాహుం మూర్ఖ్య పాపాయ లక్ష్మణమ్ । 4

సృష్ట స్త్వం వనవాసాయ స్వనురక్తః సుహృజ్జనే ।
రామే ప్రమాదం మా కార్షిః పుత్ర! భ్రాతరి గచ్ఛతి । 5

వ్యసనీ వా సమృద్ధో వా గతిరేష తవానఘ! ।
ఏష తోకే సతాం ధర్మో యజ్ఞేష్టవశగో భవేత్ । 6

అంతట సీతారామలక్ష్మణులు, తల్లిదండ్రులసేవలకు దూరమగుచున్నందులకు దీనులై, మహారాజునకు ప్రదక్షిణ పూర్వకముగా పాదాభివందనమొనర్చిరి. (1)

తండ్రియనుజ్ఞనుబడసిన పిమ్మట ధర్మజ్ఞుడైన శ్రీరాముడు శౌకాకులుడై సీతతోగూడి, కౌసల్యామాత పాదములకు ప్రణమిల్లెను. (2)

అన్న ప్రణమిల్లినతరువాత లక్ష్మణుడు కౌసల్యాదేవికి నమస్కరించెను. పిదప అతడు కన్నతల్లి సుమిత్రాదేవి పాదములపై వ్రాలెను. మహాబాహువు, తనగారాలబిడ్డడు ఐన లక్ష్మణకుమారుడు తనకు నమస్కరించుచుండగా చూచి లేవనెత్తి, ఆ సుమిత్రామాత అతనిశిరమును మూర్కొని, ప్రేమాశ్రువులను రాల్చుచు అతనికిట్లు హితోక్తులు పల్కెను. (3-4)

"కుమారా! లక్ష్మణా! మిత్రులయెడ (సుహృజ్జనులపై) నీకుగల అనురాగము ఆపారము. (శ్రీరామునియందు నీకుగల భక్తి గాఢమైనది) వనవాసమున శ్రీరాముని సేవించుటకొరకే నీవు నాకడుపున ఉదయించితివి. అస్తు - శ్రీరాముడు అరణ్యములలో సాగిపోవుచున్నప్పుడు ఆయనరక్షణవిషయమున నీవు సావధానుడనై యుండుము. అందు ఏమాత్రము ఏమటుపాటు రానీయకుము. (1)

ఓ పుణ్యాత్ముడా! ఆనదలయందును, సంపదలయందును (కష్ట సుఖములలో రెండింటిను) ఈ శ్రీరాముని అనుసరించుటయే నీ కర్తవ్యము. అన్నయొక్క అడుగుజాడలలో సాగిపోవుట ఆనుజాల ధర్మము. (2,3) ఇదియే లోకమున సత్పురుషులు ఆచరించెడి సద్దతి. (5-6)

1) లోకరక్షణార్థమై కౌసల్యాదేవిగర్భమున అవతరించినవాడు ఆ శ్రీరాముడు. సుహృజ్జనసేవలో నీవు ఆ ఆదిశేషుడవే. కనుక నీవు ఆయన అడుగుజాడలలో సాగుచు ఆయనను సేవించుటకే విధివిలాసమున నీవు నాకిచట పుట్టుడనైతివి. శ్రీరామునియెడ నీకును, నీపై ఆ రమువరునకునుగల ప్రేమానురాగములు అపూర్వములు, అదర్శప్రాయములు. వాటినన్నింటిని అటుండనిమ్ము. రామగమనసమయమున ఆయనదర్శనానందమున మునిగి, ఆయనరక్షణకార్యమునకు లోపమును రానీయకుము. ఆ దర్శాత్మునిరక్షణసేవలకే నీ అనువర్తనము-అందులకు నేను ఆమోదించుచున్నాను.

2) జ్యేష్ఠో పితృసమః - అన్న తండ్రితో సమానుడు. కనుక జ్యేష్ఠుని అనుసరణము పరమకర్తవ్యము, పైగా పరమార్థదాయకము.

3) ఈసందర్భమున మహాకవి తులసీదాసు రామచరితమానసమున ఇట్లు పేర్కొనెను.

భం- ఉపదేషు యహం జెహి తాత తుమ్హరే రామ సీయ సుఖ పావహి । పితు మాతు ప్రియ పరివార పుర సుఖ సురతి బన దిసరావహి ॥
తులసీ ప్రభుహి సీత దేవి ఆయసు దీన్య పుని ఆసీషి దళి । రతి హోతి అచిరం లమల సీయ రఘుదీర పడ సిత సిత వళి ॥

నాయనా! నీవు తోడుగా ఉండుటవలన సీతారాములు సుఖముగా ఉండవలెను. వారు తల్లిదండ్రులను, ప్రియపరివారమును, నగరసుఖములను మఱచిపోవలెను. ఇదియే నా ఉపదేశము." తులసీదాసు చెప్పుచున్నాడు ఈ విధముగా సుమిత్రాదేవి మన లక్ష్మణస్వామికి ఉపదేశించి, వనవాసగమనమునకు అతనిని అనుమతించెను. "శ్రీ సీతారాములచరణములపై నీ విభుద్ధ ప్రసాదప్రేమ నిత్యమాతనముగా ఉండుగాక" అని దీవించెను. అయోధ్యాకాండము - దోహ. 75 లో భాగముగ చంద్.

ఇదం హి వృత్త ముచితం కులస్యాస్య సనాతనమ్ ।
దానం దీక్షా చ యజ్ఞేషు తనుర్యాగో మృధేషు చ । 7

లక్ష్మణం త్వేవ ముక్త్వా సా సంసిద్ధం ప్రియరాఘవమ్ ।
సుమిత్రా గచ్ఛ గచ్ఛేతి పునః పునరువాచ తమ్ । 8

రామం దశరథం విద్ధి మాం విద్ధి జనకాత్మజమ్ ।
అయోధ్యామ్ అటవీం విద్ధి గచ్ఛ తాతా యథాసుఖమ్ । 9

తతస్సుమంత్రః కాకుత్స్థం ప్రాంజలిర్వాక్యమబ్రవీత్ ।
వినీతో వినయజ్ఞశ్చ మాతలిర్వాసవం యథా । 10

రథమారోహ భద్రం తే రాజపుత్ర! మహాయశః ।
క్షీప్రం త్వం ప్రాపయిష్యామి యత్ర మాం రామ! పక్ష్యసి । 11

చతుర్దశ హి వర్షాణి వస్తవ్యాని వనే త్వయా ।
తాన్యపక్రమితవ్యాని యాని దేవ్యాసి చోదితః । 12

తం రథం సూర్యసంకాశం సీతా హృష్టేన చేతసా ।
ఆరురోహ వరారోహ కృత్వా లంకారమాత్మనః । 13

అథో జ్వలనసంకాశం చామికరవిభూషితమ్ ।
తమారురుహతుస్తూర్ణం భ్రాతరౌ రామలక్ష్మణౌ । 14

వనవాసం హి సంఖ్యాయ వాసాంస్యాభరణాని చ ।
భర్తారమనుగచ్ఛంత్యై సీతాయై శ్వశురో దదౌ । 15

తతైవాయుధజాలాని భ్రాతృభ్యాం కవచాని చ ।
రథోపస్తే ప్రతిన్యస్య సచర్మ కఠినం చ తత్ । 16

సీతాత్పతీయానారూఢాన్ దృష్ట్వా ధృష్టమచోదయత్ ।
సుమంత్రః సమ్మతానశ్వాన్ వాయువేగసమాన్ జవే । 17

దీక్షవహించి యజ్ఞములను ఆచరించుట, త్యాగబుద్ధితో దానధర్మములను ఒనర్చుట, స్వామికోటకై ప్రాణములకు తెగించి యుద్ధముచేయుట అనునవి పరంపరగా మనవంశమున సాగి వచ్చుచున్న ఉత్తమ సంప్రదాయములు." (7)

శ్రీరామునియెడ అత్యంతభక్తి ప్రపత్తులుగల లక్ష్మణుడు ఆయనవెంట వనములకు వెళ్లుటకు సర్వసన్నద్ధుడైయుండగా అతనితో సుమిత్రామాత "నీవు వనములకు తప్పక వెళ్లుము" అని ప్రోత్సహించుచు మఱల నిట్లనెను. (8)

"నాయనా! లక్ష్మణా! శ్రీరాముని సీతండ్రియగు దశరథునిగా భావింపుము. సీతాదేవిని నన్నుగా (తల్లిగా) తలంపుము. అడవిని అయోధ్యగా భావింపుము. నీవు హాయిగ వెళ్లిరమ్ము." (1) (9)

సీతకోవిదుడైన సుమంత్రుడు శ్రీరామునిసమక్షమున అంజలి మఱించినవాడై నిలిచి, దేవేంద్రునితో మాతలివలె పవనయముగా నిట్లనెను. (10)

"సుప్రసిద్ధుడైన ఓ రాజకుమారా! ఓ శ్రీరామా! నీకు జయమగు గాక. త్వరగా రథమును అధిరోహింపుము. నీయాజ్ఞానుసారము దానిని తగిన ప్రదేశమునకు చేర్చెదను. (11)

కైకేయాదేవి ప్రేరణమేరకు నీవు పదునాలుగు సంవత్సరముల కాలము వనవాసము చేయవలసియున్నది. కావున ఆ దీక్షను నేడే (ఇప్పటినుండియే) ప్రారంభించుట యుక్తము. (12)

మిగుల సౌందర్యవతియైన సీతాదేవి వస్త్రాభరణములను దరించి, సూర్యతేజస్సుతో సమానముగా వెలుగొందుచున్న ఆ మహారథమును అధిరోహించెను. (13)

బంగారుతొడుగులతో అగ్నికాంతులను విరజిమ్ముచున్న ఆ రథమును సోదరులైన రామలక్ష్మణులు శీఘ్రముగా (వెంటనే) అధిరోహించిరి. (14)

భర్తను అనుసరించి వనములకు వెళ్లుచున్న సీతాదేవి కోటకు దశరథమహారాజు పదునాలుగు సంవత్సరములవఱకు సరిపోవునట్లుగా తగినన్ని వస్త్రములను, ఆభరణములను ఇచ్చి యుండెను. వాటిని సుమంత్రుడు రథముపై చేర్చెను. (15)

అట్లే ఆ ఇరువురి సోదరులకోటకై ఆయుధములను, కవచములను, డాళ్లను, ఇనుపపలుగును, గంపను అతిదు రథముపై వెనుకభాగమున ఉంచెను. (16)

సీతారామలక్ష్మణులు రథమును ఎక్కిన పిమ్మట సుమంత్రుడు ప్రజలు దారి ఇచ్చునట్లు వారిని హెచ్చరించుచు వాయువేగముతో సాగిపోగల ఆ ఉత్తమాశ్వములను చకచక తోలెను. (17)

1) దశము=పక్షి. రథము=వాహనము, పక్షి (గరుత్మంతుడు) వాహనముగాగలవాడు శ్రీ మహావిష్ణువు, శ్రీరాముడు. దశరథుడు అనగా శ్రీమహావిష్ణువు - అని యెఱుంగుము.

మా = లక్ష్మీదేవి, తల్లి- సీతాదేవి సాక్షాత్తుగా ఆ లక్ష్మీదేవియేయని తెలిసికొనుము.

అయోధ్య=దేవతలకుగాని, రాక్షసులకుగాని, ఎట్టివారికిని జయింపశక్యము గానిది- అనగా అది 'అపరాజిత' అను పేరు గల వైకుంఠమే. కనుక శ్రీరామునిపాదస్పర్శతో పవిత్రమగు అడవిని అయోధ్యనుగా (వైకుంఠముగా) భావింపుము.

ప్రతియోతే మహారణ్యం చిరరాత్రాయ రాఘవే ।
బభూవ నగరే మూర్ధ్నా బలమూర్ధ్నా జనస్య చ ॥ 18

తత్సమాకులసంభ్రాంతం మత్తసంకుపితద్విపమ్ ।
హయశింజితవిర్హ్షం పురమాసీన్మహాస్వనమ్ ॥ 19

తతస్సబాలవృద్ధా సా పురీ పరమపీడితా ।
రామమేవాభిదుద్రావ ఘర్మార్తా సలిలం యథా ॥ 20

పార్శ్వతః పృష్ఠతశ్చాపి లంబమానా నదున్ముఖాః ।
బాష్పపూర్ణముఖాః సర్వే తమూచుః భృశనిస్వనాః ॥ 21

సంయచ్ఛ వాజినాం రశ్మీన్ సూతా యాహి శనైశ్చనైః ।
ముఖం ద్రక్ష్యామ రామస్య దుర్దర్శం నో భవిష్యతి ॥ 22

ఆయసం హృదయం నూనం రామమాతురసంశయమ్ ।
యదేవగర్భప్రతిమే వనం యాతి న భిద్యతే ॥ 23

కృతకృత్యా హి వైదేహీ ఛాయేవానుగతా పతిమ్ ।
న జహోతి రతా ధర్మే మేరుమ్ అర్కప్రభా యథా ॥ 24

అహో! లక్ష్మణ! సిద్ధార్థః సతతం ప్రియవాదినమ్ ।
భ్రాతరం దేవసంకాశం యస్త్యం పరిచరిష్యసి ॥ 25

మహత్యేషా హి తే సిద్ధిః విషచాభ్యుదయో మహాన్ ।
విష స్వర్గస్య మార్గశ్చ యదేనమనుగచ్ఛసి ॥ 26

వివం వదంత స్తే సోఘం న శేకుర్యాష్టమాగతమ్ ।
నరాస్తమనుగచ్ఛంతః ప్రియమిక్ష్వాకునందనమ్ ॥ 27

అథ రాజా వృతః స్త్రీభిః దీనాభిర్దీనచేతనః ।
నిర్జామ ప్రియం పుత్రం ద్రక్ష్యామితి బ్రువన్ గృహత్ ॥ 28

శ్రీరాముడు దీర్ఘకాలవనవాసమునకై బయలుదేరిగా నగరము నందలి స్త్రీలు, పురుషులు, బాలబాలికలు, వృద్ధులు అందఱును మిక్కిలి దుఃఖముతో మూర్ఛిల్లరి. పట్టాభిషేకోత్సవమును చూడ వచ్చిన జానపదులెల్లరును స్పృహదప్పిరి. అశ్వగజాదిబలములును మూర్ఛిల్లినవి. (18)

అప్పుడు ఆ పురమంతయు కోపముతో రెచ్చిపోయిన మదపుటేనుగులఘంకారములతోడను, సరితాపముతో ఇటునటు సంచరించుచున్న గుఱ్ఱములసకిలంపులతోడను, వాటిభూషణముల రవములతోడను మాటుమోగెను. ఈవిధముగా పురమునందలి కోలాహలప్రభావమున అచటిజనులమనస్సులకు దిక్కుతోచని స్థితి యేర్పడెను, చెవులు దిమ్మెక్కిను. (19)

గ్రీష్మతాపమునకు దప్పిగొన్నవారు నీటికై పరుగెత్తినట్లు నగరమునందలి ఆబాలగోపాలము రామవిరహదుఃఖభారముచే శ్రీరామునిరథమువెంట పరుగులుదీసిరి. (20)

ఆ పౌరులలో కొందఱు శ్రీరామునిరథమునకు ఇరుప్రక్కలను, వెనుకభాగమునను వ్రేలాడసాగిరి. వారు కన్నీరు మున్నీరుగా విలపించుచు ముఖములను పైకెత్తి సూతునితో బిగ్గఱగా ఇట్లనిరి. (21)

"ఓ రథసారథీ! గుఱ్ఱముల కల్గెములను కొంచెములాగిపట్టుము. రథమును నెమ్మదిగా పోనిమ్ము. కనులార శ్రీరాముని దర్శింతుము. మఱి ఆయనదర్శనభాగ్యము మాకు ఎప్పుడబ్బునో యేమో? (22)

నిస్సంశయముగా శ్రీరామునితల్లియైన కౌసల్యాదేవి హృదయము ఇనుమువలె కఠినమైనది. ఆమెది తాతిగుండె. ఏలనన దేవకుమారునినలె ముద్దులొలుకు కన్నకొడుకు అడవులపాలగుచున్నను ఆయ్యా! పాపము ఆమె హృదయము ముక్కులుకాలేదు గదా! (23)

దర్శనిరతురాలైన వైదేహీ తనపతియైన శ్రీరాముని ఆయన నీడవలె ఆనుసరించుచున్నది. సూర్యకాంతి మేరుసర్వతమును వలె ఆమె తనరాముని వీడకున్నది. నిజముగా ఆమె కృతార్థురాలు. లక్ష్మణా! యథార్థముగా నీవు ధన్యుడవు. ప్రియభాషియు, దైవతుల్యుడును ఐన అన్నను నిరంతరము సేవించు భాగ్యము నీకు అబ్బినది. నీవు శ్రీరామునిననుసరించి వెళ్లుట నిజముగా పెక్కు జన్మలలో చేసికొనిన పుణ్యములఫలము. ఇది ఒక గొప్పఅదృష్టము. మోక్షప్రాప్తికి మార్గము". (24-26)

ఈ విధముగా పలుకుచు ఆ పౌరులు తమకు ప్రాణతుల్యుడైన ఆ ఇక్ష్వాకుప్రభువును (శ్రీరాముని) అనుసరించుచునేయుండిరి. కాని వారు సంతతధారగా ప్రవహించుచున్న తమదుఃఖాశ్రువులను మాత్రము ఆపుకొనలేకుండిరి. (27)

అంతట స్త్రీలు దైన్యముతో చుట్టును చేరియుండగా, దీనుడై పడియున్న మహారాజు 'నా కన్నతండ్రి శ్రీరాముని చూచెదను' అని పలుకుచు భవనమునుండి బయటికి వచ్చెను. (28)

శుశ్రువే చాగ్రతః స్త్రీణాం రుదంతీనాం మహాస్వనః ।
యథా నాదః కరేణూనాం బద్ధే మహతి కుంజరే । 29

పితా హి రాజా కాకుత్స్థః శ్రీమాన్ సన్నస్తదా భవత్ ।
పరిపూర్ణః శశీ కాలే గ్రహేణోపప్లుతో యథా । 30

స చ శ్రీమానచింత్యాత్మా రామో దశరథాత్మజః ।
సూతం సంఛోదయామాస త్వరితం వాహ్యాతామితి । 31

రామో యాహీతి తం సూతం తిష్ఠేతి స జనస్తదా ।
ఉభయం నాశకత్ సూతః కర్తుమధ్వని చోదితః । 32

నిర్గచ్ఛతి మహాబాహౌ రామే పారజనాశ్రుభిః ।
పతితైః అభ్యవహితం ప్రశశామ మహీరజః । 33

రుదితాశ్రుపరిద్యానం హాహాకృతమచేతనమ్ ।
ప్రయాణే రాఘవస్యాసీత్ పురం పరమపీడితమ్ । 34

సుప్రాప నయనైః స్త్రీణామ్ అస్రమాయాససంభవమ్ ।
మీననంక్షోభచలితైః సలిలం పంకజైరివ । 35

దృష్ట్వా తు నృపతిః శ్రీమాన్ ఏకచిత్తగతం పురమ్ ।
నిపపాతైవ దుఃఖేన హతమూల ఇవ ద్రుమః । 36

తతో హలహలాశబ్దో జజ్జే రామస్య పృష్ఠతః ।
నరాణాం ప్రేక్ష్య రాజానం సీదంతం భృశదుఃఖితమ్ । 37

హా రామేతి జనాః కేచిత్ రామమారేతిచాపరే ।
అంతఃపురం సమ్మద్ధం చ క్రోశంతః పర్యదేవయన్ । 38

అన్వీక్షమాణో రామస్తు విషణ్ణం భ్రాంతచేతనమ్ ।
రాజానం మాతరం చైవ దదర్శానుగతో పథి । 39

బంధింపబడిన ఒక మహాగజము ఆడుచునుగులవిలాసములను వలె ఆ మహారాజు తనయెదుట జేరి ఏడ్చుచున్న స్త్రీలరోదన ధ్వనులను వినెను. (29)

శ్రీరామునకు తండ్రియు, కకుత్స్థవంశజుడును ఐన దశరథ మహారాజు సహజముగా తేజస్వీయేయైనను దుఃఖగ్రస్తుడై యున్నందున గ్రహణకాలమున రాహుగ్రస్తుడైన నిండుచంద్రుని వలె అప్పుడు తేజోవిహీనుడైయుండెను. (30)

శుభలక్షణసంపన్నుడును, దశరథునికుమారుడును ఐన శ్రీరాముడు అసమానదైర్యశాలియయ్యును దూరమునుండియే తండ్రిదైన్యమును గమనించి, 'రథమును త్వరగా పోనిమ్ము' అని సూతుని తొందరపెట్టసాగెను. (31)

ఒక ప్రక్కన శ్రీరాముడు 'రథమును త్వరగా నడుపుము'. అనియు, మఱియొక ప్రక్కన ప్రజలు 'రథమును ఆపుమాపుము'- అనియును సూతుని ఒత్తిడిచేయుచుండగా-రథసారథియైన సుమంతుడు - అప్పుడు వివరిమాటను పాటింపవలెనో తెలియక ఊగిసలాటకు లోనయ్యెను. (32)

మహాబాహువైన శ్రీరాముడు ముందునకు సాగిపోవుచుండుటచే సౌరులు తమదుఃఖాశ్రులను ఆపుకొనలేకుండిరి. రథచక్రముల తాకిడికి చెలరేగినదుమ్ములు ప్రజలకన్నీటిప్రవాహములకు తడిసి, అణగిపోవుచుండెను. (33)

శ్రీరామునివసప్రస్థానకారణముగా పురప్రజలెల్లరును మిక్కిలి పరితాపమునకు లోనైరి. హాహాకారములతో వారు అచేతనులైరి. వారికన్నీటిజలములచే ఆ నగరమంతయు తడిసిపోయెను. సరస్సులలోని చేపలగంతులతో బాగుగా కదలిన కమలముల నుండి జాటిపడుచున్న నీటిబిందువులవలె స్త్రీలనయనముల నుండి దుఃఖాశ్రువులు ప్రవించుచుండెను. (34-35)

పురజనులందఱును ఒక్కుమ్మడిగా వ్యాకులచిత్తులగుట గాంచి దశరథమహారాజు దుఃఖాయాసముతో స్పృహదస్పి మొదలునఱికిన చెట్టువలె నేలపై కూలిపోయెను. (36)

దుర్భరదుఃఖముతో కృశించియున్న మహారాజునుగాంచి, శ్రీరాముని రథమునకు వెనుకభాగమునగల ప్రజలెల్లరును హాహాకారములు చేసిరి. (37)

అచటచేరియున్న జనులలో కొందఱు 'అయ్యో!రామా! అనియును, మఱి కొందఱు 'అయ్యో! కొసల్యాదేవీ! అనియును గుండెలను బాదుకొనుచు ఏడ్చిరి. అంతఃపురజనులును ఆక్రందనలు చేసిరి. (38)

రథముపై వెళ్లుచున్న శ్రీరాముడు ఒక్కసారి వెనుదిరిగి చూచెను. అప్పుడు విషాదవదనులై, భ్రాంతచిత్తులై తననైపునకు వచ్చుచున్న తల్లియు, తండ్రియు ఆయనకు కనబడిరి. (39)

స బద్ధ ఇవ పాశేన కిశోరో మాతరం యథా ।
ధర్మపాశేన సంక్షిప్తః ప్రకాశం నాభ్యుదైక్షత ॥ 40

పదాతినౌ చ యానార్హౌ అదుఃఖార్హౌ సుఖోచితౌ ।
దృష్ట్వా సంహోదయామాస శీఘ్రం యాహీతి సారథిమ్ ॥ 41

స హి తత్పురుషవ్యాఘ్రో దుఃఖదం దర్శనం పితుః ।
మాతుశ్చ సహితుం శక్తః తోత్రార్థిత ఇవ ద్విపః ॥ 42

ప్రత్యగారమివాయాంతీ వత్సలా వత్సకారణాత్ ।
బద్ధవత్సా యథా ధేనూ రామమాతా భృథావత ॥ 43

తథా రుదంతీం కౌసల్యాం రథం తమసుధావతీమ్ ।
క్రొశంతీం రామ రామేతి హా సీతే! లక్ష్మణేతిచ ॥ 44

రామలక్ష్మణసీతార్థం ప్రవంతీం వారి నేత్రజమ్ ।
అసక్యత్ ప్రైక్షత స తాం నృత్యంతీమివ మాతరమ్ ॥ 45

తిష్ఠేతి రాజా చుక్రోశ యాహి యాహీతి రాఘవః ।
సుమంత్రస్య బభూవాత్మా చక్రయోరివ చాంతరా ॥ 46

నాశ్రౌషమితి రాజానమ్ ఉపాలబ్ధోఽపి నక్ష్యసి ।
చిరం దుఃఖస్య పాపిష్ఠమ్ ఇతి రామః తమప్రవీత్ ॥ 47

రామస్య స వచః కుర్వన్ అనుజ్ఞాస్య చ తం జనమ్ ।
వ్రజతోఽపి హయాన్ శీఘ్రం హోదయామాస సారథిః ॥ 48

స్యవర్తత జనో రాజ్ఞో రామం కృత్వా ప్రదక్షిణమ్ ।
మనసాప్యశ్రువేగైశ్చ స స్యవర్తత మానుషమ్ ॥ 49

యమిచ్ఛేత్ పునరాయాంతం నైనం దూరమనువ్రజేత్ ।
ఇత్యమాత్యా మహారాజమ్ ఊచుర్దశరథం వచః ॥ 50

త్రాడుచే కట్టబడిన గుట్టపుపిల్ల తనతల్లిని చూడలేనట్లు దిక్కపాశబద్ధుడైన శ్రీరాముడు దుఃఖవివశులైయున్న తనతల్లిదండ్రులను సూటిగా చూడలేకపోయెను. ఎల్లప్పుడును సుఖములనే తప్ప దుఃఖములనుమాటనే ఎఱుగివివారును, సర్వదా వాహనములపై సంచరించెడివారును ఇన తనమాతాపితరులు నేలపైనడచివచ్చు మండగా జూచి, శ్రీరాముడు 'రథమును త్వరగా నడుపుము' అని సారథిని తొందరపెట్టెను. (40-41)

అంకుశముచే పాడవబడుచున్న ఏనుగువలె నరోత్తముడైన శ్రీరాముడు తల్లిదండ్రుల దుర్భరదుఃఖమును జూచి తట్టుకొనలేక పోయెను. (42)

లేగదూడపై మరులుగొని, ఇంటిముఖమువట్టిన పాడియావు కట్టివేయబడియున్న తనదూడను జూచి పరుగులుదీసినట్లు రామజనని (కౌసల్యాదేవి) తన అనుంగుపట్టిని జూచుటకై పరుగెత్తెను. (43)

అట్లు విలపించుచు రథమువెంట పరుగిడుచున్న కౌసల్యాదేవి 'హా! రామా! హా! సీతా! హా! లక్ష్మణా!' - అని ఆక్రోశింపసాగెను. ఆమె సీతారామలక్ష్మణులనిమిత్తమై కన్నీరుగార్చుచు నాట్యము చేయుచున్నదా? యనునట్లు ఇటునటు పోలుచుండెను. అట్టి స్థితిలోనున్న తనతల్లిని శ్రీరాముడు పరికించి, పరికించి చూచెను. (44-45)

'అగుమాగుము' అని దశరథమహారాజు గట్టిగా అణచుచుండెను. 'పోనిమ్ము, పోనిమ్ము' అనుచు శ్రీరాముడు ఎంతయు తొందర పెట్టుచుండెను. అప్పుడు సుమంత్రునిమనస్సు రథముయొక్క ముందు వెనుక చక్రముల మధ్య చిక్కుపడిన పురుషునివలె సంకట స్థితికి లోనయ్యెను. అంతట శ్రీరాముడు ఆ సుమంత్రునితో "నీవు తిరిగి రాజకడకు వచ్చినప్పుడు- 'నామాటను ఎందులకు పాటించలేదు'- అని రాజు అడిగినచో - 'నేను వినలేదు'-(1) అని చెప్పవచ్చును- ఏలనన 'ఇట్టి దుఃఖస్థితిలోనున్నవారిని ఎక్కువకాలము ఓదార్చుటకు ఇది సమయముగాదు'. అని పలికెను. (46-47)

పిమ్మట సుమంత్రుడు శ్రీరామునిఆజ్ఞను పాటించుచు, వెంట నచ్చుచున్న జనులను సమ్మతింపజేసి, గుట్టములను ఇంకను వేగముగా తోలెను. (48)

దశరథునిఅంతఃపురజనులు మనస్సునందే శ్రీరామునకు ప్రదక్షిణనమస్కారములను ఒనర్చి, ఎట్టకేలకు మఱలిరి. కాని వారు రామునియందు లగ్నమైన తమమనస్సులను ఏమాత్రము మఱల్చుకొనలేకపోయిరి. వారు అశ్రుధారలను సైతము ఆపుకొనలేక పోయిరి. (49)

రాజోచితకర్తవ్యములను, శాస్త్రమర్యాదలను బాగుగా ఎఱిగిన మంత్రులు "మహారాజా! ఆత్మీయులు తిరిగి మనలను చేరవలయునని కోరుకొందుము- అట్టివారిని ఎక్కువ దూరము అనుసరింపరాదు గదా!" అని దశరథునకు విన్నవించిరి. (50)

1) నేను వినలేదు = నిజమే నేను (మీ ఆజ్ఞను) పాటించలేదు.

తేషాం వచః సర్వగుణోపపన్నం
ప్రస్విన్నగాత్రః ప్రవిషణ్ణరూపః ।
నిశమ్య రాజా కృపణః సభార్యో
వ్యవస్థితస్తం సుతమిక్షమాణః । 51

అప్పుడు దశరథునిశరీరము చెమర్చియుండెను. అతని శరీరమంతయు మిక్కిలి వాడిపోయియుండెను. సందర్భమునకు అనువుగా మంత్రులమాటలను విని, అత్యంత దీనావస్థలోనున్న ఆ మహారాజు రాణులతోగూడి తనపుత్రునివైపే చూచుచు అచటనే నిలబడిపోయెను. (51)

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే అయోధ్యాకాండే చత్వారింశస్సర్గః (40)
వాల్మీకిమహర్షివిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి అయోధ్యాకాండమునందు నలుబదియవసర్గము నమాప్తము

-- * * * --

41. నలుబదియొకటవసర్గము

శ్రీరాముని వనగమనమునకు మిగుల దిగులుపడి, అయోధ్యానగరమంతయును అర్తనాదములతో నిండిపోవుట.

తస్మింస్తు పురుషవ్యాఘ్రే వినిర్యాతి కృతాంజలౌ ।
ఆర్తశబ్దో హి సంజఙ్ఘే స్త్రీణామంతఃపురే మహాన్ । 1

పురుషశ్రేష్ఠుడైన శ్రీరాముడు అంతఃపురమునకు వెలుపల చేరియున్న తల్లులకును, తండ్రికిని ననుస్కరించి వెళ్లిన పిమ్మట దశరథునితో వచ్చియున్న అంతఃపురస్థిలయొక్క తీవ్రములైన అర్తనాదములు మిన్నముట్టెను. (1)

అనాథస్య జనస్యాస్య దుర్బలస్య తవస్వినః ।
యో గతిః శరణం చాసీత్ స నాథః క్వను గచ్ఛతి । 2

శ్రీరాముడు దిక్కులేనివారికి దిక్కునవాడు, బలహీనులకు అండయైన వాడు, దుఃఖార్తుల కన్నీటిని తుడుచువాడు, మా అందఱికిని సర్వవిధములుగా రక్షకుడు అట్టి ఆ ప్రభువు ఎక్కడికి పిగుచున్నాడో గదా! అని వారు ఏడ్చుచు పలుకసాగిరి. (2)

స క్రుధ్యత్యభిశస్తోఽపి క్రోధనీయాని వర్జయన్ ।
క్రుద్ధాన్ ప్రసాదయన్ సర్వాన్ సమదుఃఖః క్వ గచ్ఛతి । 3

శ్రీరాముడు తనను ఎవరు ఎంతగా నిందించినను వారియెడ రవ్వంతయు కోపమును వహించడు, ఇతరులకు కోపము కలుగునట్లు ఎన్నడును మాట్లాడడు, తనయెడ కుపితులైనవారినందఱిని ప్రసన్నులను గావించుచుండును, ఇతరుల దుఃఖములలో తానును పాలునంచు కొనుచుండును. అట్టి మా శ్రీరాముడు ఎచ్చటికి వెళ్లుచున్నాడు? తేజశ్శాలియైన ఆ మహాత్ముడు తనకన్నతల్లియగు కౌసల్యాదేవిని వలెనే మమ్మును ప్రేమాదరములతో గౌరవించుచుండెడివాడు. అట్టి మా రామప్రభువు వెళ్లుట ఎక్కడికి? కైకేయి కారణముగా క్షిప్తపరిస్థితులలో చిక్కుపడిన మహారాజు ఈ లోకమునందలి ప్రజలందఱికిని ఆర్తత్రాణపరాయణుడైన శ్రీరాముని ఆదవులపాలు గావించెను. ఇప్పుడు ఆ స్వామి ప్రయాణము ఎక్కడికి? (3-5)

కౌసల్యాయాం మహాలేజా యథా మాతరి వర్తతే ।
తథా యో వర్తతే స్మాసు మహాత్మా క్వ ను గచ్ఛతి । 4

శ్రీరామచంద్రుడు సమస్తప్రాణులకును ప్రీతిని గూర్చువాడు. దర్మాత్ముడు, సత్యవ్రతమును పాటించువాడు, అట్టి రామప్రభువును మహారాజు మతితప్పినవాడై వనవాసనిమిత్తముగా మనకు దూరము చేయుచున్నాడు." అని ఆ రాజవత్సులందఱును లేగదూడలకు దూరమైన గోవులవలె దుఃఖముచే కుమిలిపోవుచు ఏడ్చిరి, బిగ్గరగా పెడబొబ్బలు పెట్టిరి. (6-7)

కైకేయ్యా క్షిత్యమానేన రాజ్ఞా సంఛోదితో వనమ్ ।
పరిత్రాతా జనస్యాస్య జగతః క్వ ను గచ్ఛతి । 5

అహో! నిశ్చేతనో రాజా జీవలోకస్య సంప్రియమ్ ।
ధర్మ్యం సత్యవ్రతం రామం వనవాసే ప్రవత్స్యతి । 6

ఇతి సర్వా మహిష్యస్తా వివత్సా ఇవ ధేనవః ।
చురుదుశ్చైవ దుఃఖార్తాః సస్వరం చ విచుక్రుతుః । 7

పుత్రునియెడబాటునకు మిగుల విలపించుచున్న మహారాజు అంతఃపురమున చెలరేగిన భయంకరమైన ఆ అర్తధ్వనులను విని, ఇంకను దుఃఖముతో క్రుంగిపోయెను. (8)

స తమంతఃపురే ఘోరమ్ ఆర్తశబ్దం మహీపతిః ।
పుత్రశోకాభిసంతప్తః క్రుత్వా చాసీత్ సుదుఃఖితః । 8

నాగ్నిహోత్రాణ్యహరాయంత నాపచన్ గృహమేధినః ।
అకుర్వన్నప్రజాః కార్యం సూర్యశ్చాంతరధీయత ॥ 9

వ్యస్యజన్ కబళాన్ నాగా గావో వత్సాన్ న పాయయన్ ।
పుత్రం ప్రథమజం లబ్ధ్వా జననీ నాభ్యనందత ॥ 10

త్రిశంకుర్లోహితాంగశ్చ బృహస్పతిబుధావపి ।
దారుణాః సోమమభ్యేత్య గ్రహస్సర్వే వ్యవస్థితాః ॥ 11

నక్షత్రాణి గతార్చింషి గ్రహశ్చ గతలేజసః ।
విశాఖాస్తు సధామాశ్చ నభసి ప్రచకాశిరే ॥ 12

కాళికానిలవేగేన మహాదధిరివోత్థితః ।
రామే ననం ప్రవ్రజితే నగరం ప్రచచాల తత్ ॥ 13

దిశః పర్యాకులాః సర్వాః తిమిరేణేవ సంవృతాః ।
న గ్రహో నాపి నక్షత్రం ప్రచకాశే న కించన ॥ 14

అకస్మాన్నాగరస్సర్వో జనో దైన్యముపాగమత్ ।
అహారే వా విహారే వా న కశ్చిదకరోన్మనః ॥ 15

శోకపర్యాయసంతప్తః సతతం దీర్ఘముచ్ఛ్వాసన్ ।
అయోధ్యాయాం జన స్సర్వః శుశోచ జగతిపతిమ్ ॥ 16

బాష్పవర్యాకులముఖో రాజమార్గగతో జనః ।
న హృష్టో లక్ష్యతే కశ్చిత్ సర్వః శోకపరాయణః ॥ 17

న వాతీ పవనశ్శీతో న శశి సౌమ్యదర్శనః ।
న సూర్య స్తపతే లోకం సర్వం పర్యాకులం జగత్ ॥ 18

అనర్థినస్సుతాః స్త్రీణాం భర్తారో భ్రాతర స్తథా ।
సర్వే సర్వం పరిత్యజ్య రామమేవాన్వచింతయన్ ॥ 19

పురమంతయు రామవిరహబాధకు లోనైయుండుటచే పౌరుల నిత్యకార్యకలాపములన్నియును ఒక్కసారిగా స్తంభించిపోయినవి. నిత్యాగ్నిహోత్రులు (నిత్యమూ నిష్ఠతో హోమకార్యములను ఆచరించు వారు) అగ్నికార్యములకు దిగలేదు. గృహస్థులశండ్లలోని మహిళలు పాయలు వెలిగింపలేదు. చేతులాడకపోవుటచే ప్రజలు నిశ్చేష్టులైయుండిరి. నేయేల? లోకమునకు వెలుగులను నిరజిమ్మెడి ఆ సూర్యుడే ఈ బాధకు తట్టుకొనలేక వెలవెలబోవుచు అస్తంగతుడయ్యెను. ఏనుగులు తాము తినబోవుచున్న ఆహారమును నేలకుజార్చినవి. పాడియావులు తమలేగలఆకలిమాటనే మఱచి, వాటికి పాలిచ్చుట మానివేసెను. చోలికాన్పునందే పండంటి కొడుకును గన్న తల్లియు సంతోషమునకు నోచుకొనకుండెను. (9-10)

త్రిశంకువు, అంగారకుడు, బృహస్పతి, బుధుడు, అల్లె తక్కిన గ్రహములు అన్నియును (శుక్ర, శని, రాహుకేతువులు) వక్రగతిలో చంద్రునిజేరి, క్రూరులైరి. నక్షత్రములు లేజస్సును కోల్పోయెను. గ్రహములు కాంతితఃకియియిందెను. కోసలదేశనక్షత్రమైన విశాఖ పొగచే ఆవరింపబడి నిస్తేజమయ్యెను. (11-12)

రాముడు వనములకు వెళ్లినప్పటికి ఆకాశమున మేఘములు క్రమ్ముకొని, పెను (హోరు) గాలులు తీవ్రముగా వీచుచున్నప్పుడు ఏగిరిపడు అలలతోగూడిన సముద్రమువలె, అయోధ్యానగరమంతయు సంక్షోభమునకు గుటియాయెను. (ప్రజలెల్లరును సంక్షోభమున మునింగిరి). (13)

అన్నిదిక్కులయందును చిమ్మచీకట్లు క్రమ్ముకొనగా, ప్రజలందఱును వ్యాకులపాటునకు లోనైరి. అదిత్యాదిగ్రహములును, అశ్విన్యాదినక్షత్రములును తేజోవిహీనములయ్యెను. (14)

అకస్మాత్తుగా పౌరులందఱినీ దైన్యమావరించెను. పౌరులలో ఏ యొక్కరికినీ ఆహారవిహారములమీదికి మనసే పోకుండెను. (15)

అయోధ్యలోని ప్రజలెల్లరును ఎడతెగని దుఃఖభారముతో నిరంతరము నిట్టూర్పులు విడుచుచు దశరథమహారాజుయొక్క దురవస్థను గూర్చియే దురపిల్లసాగిరి. (16)

రాజవీధులలోని జనులందఱును కన్నీరుమున్నీరుగా విలసించుచు, శోకముతో కుమిలిపోవుచుండిరి. ఒక్కరి ముఖమునందైనను సంతోషపు పాలకువయే లేకుండెను. (17)

గాలులు చల్లదనమును కోల్పోయెను. చంద్రుడు సౌమ్య లక్షణమునకు దూరమాయెను. సూర్యతాపము నన్నగిల్లెను. జగత్తంతయు క్షోభమున మునింగెను. (18)

పిల్లలు పాలు (తల్లిపాలు) త్రాగుటమానిరి. సతీపతులు అన్యోన్య సుఖసక్తులమాట మఱచిరి. సోదరులు పరస్పరప్రేమానురాగముల ప్రసక్తి ప్రక్కన బెట్టిరి. అందఱును తమఅన్నింటినీ వీడి, శ్రీరాముని ధ్యానలోనే మిగిలిపోయిరి. (19)

యే తు రామస్య సుహృదః సర్వే తే మూఢచేతసః ।
శోకభారేణ చాక్రంతాః శయనం న జహన్తదా । 20

తత స్త్వయోధ్యా రహితా మహాత్మనా
పురందరేణేవ మహీ సపర్వతా
చచాల ఘోరం భయశోకపీడితా
సనాగయోధాశ్వగణా ననాద చ । 21

శ్రీరామునిమిత్రులందఱును మతులుపోయినవారై, శోకభారమున
(దిగులుతో) నుంచముపట్టిరి. వారికదలికలే ఆగిపోయెను. (20)

మహాత్ముడైన శ్రీరాముడు లేకుండుటచే తీవ్రభయశోకములు
అలముకొనగా అయోధ్య, ఇంద్రునిభయకారణముగా పర్వతములతో
గూడిన భూమివలె ఎంతయు చలించెను. మఱియు అది
యోదులరోదనధ్వనులతో, గజాశ్వములదుఃఖనాదములతో
ప్రతిధ్వనించెను. (21)

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే అయోధ్యాకాండే ఏకచత్వారింశస్సర్గః (41)

వాల్మీకీమహర్షివిరచితమైన ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి అయోధ్యాకాండమునందు నలుబదియొకటవసర్గము సమాప్తము

-- * * * --

42. నలుబదిరెండవసర్గము

దుఃఖితుడైన దశరథుడు తనభవనమునకు చేరుట - అనంతరము అతడు కౌసల్యామందిరమున ప్రవేశించి,
విలపించుట.

యావత్తు నిర్యతస్తస్య రజోరూపమదృశ్యత ।
నైవేక్ష్యాకువరస్తావత్ సంజహరాత్మచక్షుషీ । 1

యావద్రాజా ప్రియం పుత్రం పశ్యత్యత్యంతధార్మికమ్ ।
తావద్వ్యవర్తతేవాస్య ధరణ్యాం పుత్రదర్శనే । 2

స పశ్యతి రజోఽప్యస్య యదా రామస్య భూమిపః ।
తదాఽఽర్తశ్చ విషణ్ణశ్చ పపాత ధరణీతలే । 3

తస్య దక్షిణమన్వాగాత్ కౌసల్యా బాహుమంగనా ।
వామం చాస్యాన్వగాత్ పార్శ్వం కైకేయీ భరతప్రియా । 4

తాం నయేన చ సంపన్నో ధర్మేణ వినయేన చ ।
ఉవాచ రాజా కైకేయీం సమీక్ష్య వ్యథితేంద్రియః । 5

కైకేయి! మా మమాంగాని ప్రాక్షీ స్త్వం దుష్టచారిణి! ।
స హి త్వాం ద్రష్టుమిచ్ఛామి న భార్యా న చ బాంధవీ । 6

యే చ త్వామనుజీనంతి నాహం తేషాం న తే మమ ।
కేవలార్థపరాం హి త్వాం త్యక్తధర్మాం త్యజామ్యహమ్ । 7

వనములకు జనుచున్న శ్రీరామునియొక్క రథచక్రముల
వేగమునకు పైకెగిరినదూళి కనబడుచున్నంతవఱకును దశరథ
మహారాజు ఆనైపునే వీక్షించుచు తనచూపులను మఱల్ప
కుండెను. (1)

రథదూళినిగాంచుచు మహారాజు మిక్కిలి దర్మాత్ముడైన
తన అనుంగుపుత్తునే (శ్రీరామునే) చూచుచున్నట్లు
తలంచుచు, మడమలెత్తి, భూమిమీద వ్రేళ్లపైనిలబడి ఆ
వైపునకే నిక్కినిక్కి చూడసాగెను. ఆ దూళిపైతము
కనుచూపుమేరలో కనబడకుండపోవుటలో మహారాజు ఆర్తితో
అలమటించుచు నేలపై పడిపోయెను. (2-3)

అప్పుడు కౌసల్యాదేవి రాజును లేవనెత్తుటకై ఆయన
కుడిబుజమును పట్టుకొనెను. భరతునితల్లియైన కైకేయియు
సహాయపడుటకై వచ్చి, ఆయనయెడను ప్రక్కకు చేరెను. (4)

సహజముగా నీతివేత్తయు, దర్మాత్ముడును, సదాచార
సంపన్నుడును ఐన దశరథమహారాజు కైకేయిని చూచిన వెంటనే
క్రుద్ధుడై, మండిపడుచు ఆమెతో ఇట్లు నుడివెను. (5)

"ఓ కైకా! ఇక నన్ను తాకకుము. నాకు నీముఖమును చూసకుము.
దుష్టురాలనైన నీవు నాభార్యవుగావు. కనీసము బంధువుగూడ
కావు. అంతేగాదు నిన్ను ఆశ్రయించుకొని జీవించుచున్న వారికి
నేను ప్రభువునూగాను, వారు నాకు పరిజనులూ గారు, నీవు
కేవలము దనాశతో (రాజ్యకాంక్షతో) ధర్మమును త్యజించితివి.
కనుక అదర్శనరురాలనైన నిన్ను నేను త్యజించుచున్నాను.
అగ్నిసాక్షిగా నిన్ను పెండ్లియాడితివి. నీతోగూడి అగ్నికి వ్రదక్షిణము

అగ్నిష్టం యచ్చ తే పాణిమ్ అగ్నిం పర్యణయం చ యత్ |
అనుజానామి తత్సర్వమ్ అస్మిన్ లోకే పరత్ర చ | 8

భరత శ్రేష్ఠ ప్రతీతః స్యాత్ రాజ్యం ప్రాప్యేదమవ్యయమ్ |
యస్మే స దద్యాత్ పితృర్జం మాం మా తద్దత్తమాగమత్ | 9

అథ రేణుసముధ్వస్తం సముత్థాప్య నరాధిపమ్ |
స్వవర్తత తదా దేవీ కౌసల్యా శోకకర్చితా | 10

హత్యేవ బ్రాహ్మణం కామాత్ స్పృష్ట్యాగ్నిమివ పాణినా |
అస్వతస్యత ధర్మాత్మా పుత్రం సంధింత్య తాపనమ్ | 11

నివృత్త్యేవ నివృత్త్యేవ సీదతో రథవర్త్మసు |
రాజ్ఞో నాతిబభౌ రూపం గ్రస్తస్యాంశుమతో యథా | 12

విలలాప చ దుఃఖార్తః ప్రియం పుత్రమనుస్మరన్ |
నగరాంతమ్ అనుప్రాప్తం బుద్ధ్యా పుత్రమ్ అథాబ్రవీత్ | 13

వాహనానాం చ ముఖ్యానాం వహతాం తం మమాత్మజమ్ |
పదాని పథి దృశ్యంతే స మహాత్మా న దృశ్యతే | 14

యః సుభేషూపధానేషు శేతే చందనరూషితః |
వీజ్యమానో మహార్థాభిః స్త్రీభిర్మమ సుతోత్తమః | 15

స నూనం క్వచిదేవాద్య వృక్షమూలముపాశ్రితః |
కాష్ఠం వా యది వాఽశ్మానమ్ ఉపధాయ శయిష్యతే | 16

ఉత్థాస్యతి చ మేదిన్యాః కృపణః పాంశుకుంఠితః |
వినిశ్చ్యసన్ ప్రప్రవణాత్ కరేణానామివర్షభః | 17

ద్రక్ష్యంతి నూనం పురుషా దీర్ఘబాహుం వనేచరాః |
రామముత్థాయ గచ్ఛంతం లోకనాథమనాథవత్ | 18

సా నూనం జనకస్యేష్టా సుతా సుఖసదోచితా |
కంటకాక్రమణాక్రాంతా వనమద్య గమిష్యతి | 19

చేసెతిని. హద్దుమీతిన నీ దుశ్చర్యలమూలముగా నేటినుండి నేను ఐహికముగా ఆముష్మికముగా నీతోగల ఆ బంధములనన్నింటిని త్రెంచుకొనుచున్నాను. (6-8)

ఈ అభండకోసలరాజ్యమునకు అదర్శమార్గమున అరిపెతియై, భరతుడు సంతసించినచో నేను మృత్యుచెందిన తరువాత అతడు సమర్పించు పిండోదకములు నాకుచెందకుండుగాక". (9)

శోకమగ్నయైయున్న కౌసల్యాదేవి నేలపై దుమ్ముకొట్టుకొని పడియున్న మహారాజును లేవనెత్తి, ఆయనతోగూడి గృహోన్ముఖురాలయ్యెను. (10)

దర్మాత్ముడైన ఆ దశరథుడు మునివేషధారియైన పుత్రుడగు శ్రీరాముని అనుక్షణము స్మరించుచు బుద్ధిపూర్వకముగా బ్రహ్మహత్య చేసినవానివలెను, నిష్పృకణములను చేతితో తాకినవానివలెను, సరితపించుచుండెను. (11)

గృహోన్ముఖుడైన మహారాజు మాటిమాటికిని వెనుకకు మఱలి (శ్రీరాముడువెళ్లిన) రథమార్గములవైపు చూచుచు నచ్చుటచే ఆ నృపతియొక్క రూపము రాహుగ్రస్తమైన సూర్యబింబమువలె వన్నెదఱిగియుండెను. (అతడు తనబాధను ఎవ్వరికిని తెలుపుకొన లేకుండెను.) (12)

శోకాతురుడైన ఆ రాజు తనఅనుంగుపట్టిని అనవరతము స్మరించుచు కుమిలిపోవుచుండెను. శ్రీరాముడు నగరముయొక్క పాలిమేరలకు చేరినట్లు తెలియగా ఇట్లు పలికెను. (13)

"నాకుమారుని గొనిపోయిన రథాశ్వములజాడలు త్రోవలో కనబడుచున్నవిగాని ఆ మహాత్ముడు మాత్రము కనబడుటలేదు. ఇచట నా ముద్దులకుమారుడు మంచిగంధములను అలందుకొని, మెత్తని దిండ్లుగల హంసతూలికాతల్పములపై సుఖముగా శయనించు చుండెడివాడు, అప్పుడు చక్కని పరిచారికలు వింజామరలు వీచుచుండగా ఆయన హాయిని అనుభవించుచుండెడివాడు. ఇప్పుడతడు చెట్లనీడలను ఆశ్రయించి, ఒక మొద్దునో, జాతిలో తలగడగా జేసికొని పండుకొనవలసియుండును. (14-16)

సెలయేటి సమీపమున (స్నానానంతరము దుమ్ముకొట్టుకొని యున్న) గజరాజువలె, నేలపై పండుకొనియుండుటచే దుమ్ము కొట్టుకొని, వన్నెతగ్గియున్న శ్రీరాముడు నిట్టూర్పుచు నిద్ర నుండి లేచును, దీర్ఘబాహువు, జగత్ప్రభువు ఐన శ్రీరాముడు నిద్రలేచి ఒక దిక్కులేనివానివలె వెళ్లుచుండగా వనములలో నివసించువారు చూచెదరు. ఇది నిశ్చయము. (17-18)

జనకుని గారాలబిడ్డయు, మిక్కిలి సుకుమారియు ఐన సీతాదేవి నిజముగా నేడు వనములలోని ముండ్లబాటలలో నడచుచున్నప్పుడు ఆమె వ్యథకుగుఱికావచ్చును. యథార్థముగా ఆమెకు అడవులు క్రొత్త. (అడవులలో ఆమెకాలుమోపియే యెటుగడు)

అనభిజ్ఞా వనానాం సా మానం భయముపైష్యతి ।
శ్వాపదానర్జితం క్రుత్వా గంభీరం రోమహర్షణమ్ । 20

సకామా భవ కైకేయి! విధవా రాజ్యమావస ।
న హి తం పురుషవ్యాఘ్రం వినా జీవితముత్సహే । 21

ఇత్యేవం విలపన్ రాజా జనాఘే నాభిసంవృతః ।
అపస్మాతఇవారిష్టం ప్రవివేశ పురోత్తమమ్ । 22

శూన్యచత్వరవేశ్మాంతాం సంవృతాపణదేవతామ్ ।
క్లాంతదుర్బలదుఃఖార్తాం నాత్యాకీర్ణమహాపథామ్ । 23

తామవేక్ష్య పురీం సర్వాం రామమేవానుచింతయన్ ।
విలపన్ ప్రావిశద్రాజా గృహం సూర్య ఇవాంబుదమ్ । 24

మహాహ్రదమివాక్షోభ్యం సుపర్శేన హృతోరగమ్ ।
రామేణ రహితం వేశ్య వైదేహ్య లక్ష్మణేన చ । 25

అథ గద్గదశబ్దం విలపన్ మనుజాధిపః ।
ఉవాచ మృదుమందార్థం వచనం దీనమస్వరమ్ । 26

కౌసల్యాయా గృహం శీఘ్రం రామమాతుర్భయంతు మామ్ ।
న హ్యన్యత్ర మమాశ్వాసో హృదయస్య భవిష్యతి । 27

ఇతి బ్రువంతం రాజానమ్ అనయన్ ద్వారదర్శినః ।
కౌసల్యాయా గృహం తత్ర న్యవేశ్యత వినీతవత్ । 28

తతస్తస్య ప్రవిష్టస్య కౌసల్యాయా నివేశనమ్ ।
అధిరుహ్యపి శయనం బభూవ యులితం మనః । 29

పుత్రద్వయవిహీనం చ స్పృషయాపి వివర్జితమ్ ।
అపశ్యద్భవనం రాజా నష్టచంద్రమివాంబరమ్ । 30

తచ్చ దృష్ట్వా మహారాజో భుజముద్యమ్య వీర్యవాన్ ।
ఉచ్చైః స్వరేణ చుక్రోశ హా రాఘవ! జహాసి మామ్ । 31

హఠాత్తుగా గగుర్పాటును గల్గించెడి పెద్దపులులగాండ్రపులు మొదలగు దుష్టమృగముల అరపులకు ఆమె భయకంపిత యగుచుండును. (19-20)

ఓ కైకేయీ! పురుషశ్రేష్ఠుడైన నారాముడు లేకుండా నేను జీవించియుండజాలను (నా మరణముతథ్యము) అప్పుడు నీ కోరికలు అన్నియును ఈదేటును. ఈ రాజ్యమున నీవు విధవనై పడియుండుము." (21)

జనులతోగూడి గృహోన్ముఖుడై వచ్చుచున్న ఆ దశరథుడు ఈ విధముగా విలపించుచు మృతస్మాతుడైనవాడు అపవిత్ర గృహమునప్రవేశించినట్లు, (దుఃఖ మగ్నుడైయున్నవాడు అశాంతి మందిరమున ప్రవేశించినట్లు) ఆ అయోధ్యలో ఆడుగిడెను. (22)

ప్రజలెల్లరును శ్రీరాముని వెంటనెక్కియుండుటచే అయోధ్యలోని వీధులకూడలులు, ఇండ్లముంగిళ్లు, లోగిళ్లు (ఇంటిలోపలి బాగములు) శూన్యములైయుండెను. అంగళ్లు, దేవాలయములు మూయబడియుండెను. ఇండ్లలో మిగిలియున్న దుర్బులులైన వృద్ధులు, బాలబాలికలు దుఃఖార్తులైయుండిరి. రాజవీధులలో అక్కడక్కడ ఒకరిద్దరు తప్ప జనసంచారమేలేకుండెను. దశరథుడు అట్టి అయోధ్యానగరమును వీక్షించుచు, విలపించుచు సూర్యుడు మబ్బులలో చేరినట్లు తనమందిరమున ప్రవేశించెను. (23-24)

సీతారామలక్ష్మణులు లేని ఆ రాజభవనము గరుత్మాంతుడు సర్పములను తీసికొని పోగా మిగిలియున్న నిశ్చలమైన సరస్సువలె ఒప్పుచుండెను. (25)

దగ్గుత్తికతో (తడబడుమాటలతో) విలపించుచున్న ఆ మహారాజు మృదువుగా, అస్పష్టముగా పెదవులను మూత్రమే కదల్చుచు దీనముగా అచటి ద్వారపాలకులతో ఇట్లనెను. (26)

"రామజననియైన కౌసల్యయొక్క మందిరమునకు నన్ను గొనిపోండు. మఱియొకచోట ఎక్కడనూ నా మనసునకు ఊరట లభింపదు. (వేటొకచోట నామనస్సుకుదుటబడదు.)" (27)

మహారాజు ఇట్లు పలికినంతనే ద్వారపాలకులు ఆ ప్రభువును కౌసల్యాదేవిమందిరమునకు చేర్చి, వినయపూర్వకముగా ఆయనను అచట పరుండబెట్టిరి. కౌసల్యాభవనమునకు చేరి, తల్పముపై శయనించియున్నను ఆ మహారాజుమనస్సు ప్రశాంతికి నోచుకొనలేదు. (28-29)

కుమారులు రామలక్ష్మణులును, కోడలు సీతయు లేని ఆ భవనము దశరథమహారాజునకు చంద్రుడు, నక్షత్రములు లేని ఆకాశమువలె కన్పట్టెను. (చంద్రుడు చుక్కలు లేని చీకటి రాత్రిగా తోచెను.) పరాక్రమశాలియైన మహారాజు నిస్తేజమై తోచుచున్న ఆ భవనమును జూచి, చేతులుచాచి నాయనా! రామా! మారాపితరులను (నన్ను, కౌసల్యను) విడిచిపెట్టి వెళ్లతివా? (మఱల నీదర్శన భాగ్యమెప్పుడో? ఏమో?) అని బిగ్గరగా

సుఖితా బత తం కాలం జీవిష్యంతి సరోత్తమాః ।
పరిష్వజంతో యే రామం ద్రక్ష్యంతి పునరాగతమ్ । 32

అథ రాత్ర్యాం ప్రపన్నాయాం కాళరాత్ర్యామివాత్మనః ।
అర్ధరాత్రే దశరథః కౌసల్యామిదమబ్రవీత్ । 33

రామం మేఽనుగతా దృష్టిః అద్యాపి న నివర్తతే ।
న త్వాం పశ్యామి కౌసల్యే! సాధు మాం పాణినా స్పృశ । 34

తం రామమేవానువిచింతయంతం
సమీక్ష్య దేవీ శయనే సరేంద్రమ్ ।
ఉపోపవిశ్యాధికమార్తరూపా
వినిశ్చ్యసంతి విలలాప కృచ్ఛమ్ । 35

నాపోయెను. శ్రీరాముడు తనవనవాసమును ముగించుకొని వచ్చెడి వఱకు ఈ పదునాలుగు సంవత్సరములకాలము జీవించి యుండి, ఆయనను దర్శించువారిభాగ్యమే భాగ్యము, ఆయన ఆలింగనములను పొందెడివారిఅదృష్టమే అదృష్టము. నాకు ఆయోగము ఉన్నదో లేదో? (30-32)

నాడు చీకటిపడినంతనే ఆరాత్రి మహారాజునకు కాళరాత్రిగా తోచెను. అర్ధరాత్రినేఁ దశరథుడు కౌసల్యాదేవితో ఇట్లు నడివెను. "నా ప్రాణేశ్వరీ! ఓ కౌసల్యా! నా దృష్టియంతయు గుణసాగరుడైన శ్రీరాముని అనుసరించి, అట్లే వెళ్లిపోయినది. ఎంతగా ప్రయత్నించినను అది ఇటు మఱలుటలేదు. (నా ద్వాసయంతయు శ్రీరామునితో నిండిపోయినది, ఆ రామద్వాస నన్ను వీడుటలేదు.) అందువలన నా దృష్టి పనిచేయుటయే లేదు. నీవు ఇచటనే ఉన్నను నిన్ను గుర్తుపట్టలేకున్నాను. కనుక నీచేతిలో ఒక్కసారి నన్ను స్పృశింపుము. (నికరస్పర్శ శ్రీరాముడు నన్ను స్పృశించినంతగా నాకు ఆనందమును గూర్చును, నీవు శ్రీరామునిజననివిగదా!). (33-34)

తల్పముపై పరుండి, అనుక్షణము శ్రీరామునే స్మరించుచున్న మహారాజును జూచి, కౌసల్యాదేవి ఆయనసెక్కిన కూర్చుండి శోకమూర్తియై, నిట్టూర్పులు విడుచుచు ఎంతయు విలపించెను. (35)

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే అయోధ్యాకాండే ద్విచత్వారింశస్సర్గః (42)

వాల్మీకిమహర్షివరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి అయోధ్యాకాండమునందు నలుబదిరెండవసర్గము సమాప్తము

-- * * * --

43. నలుబదిమూడవసర్గము

పుత్రునియెడబాటునకు గుఱియైన కౌసల్యాదేవి తనసతిసమక్షమున విలపించుట.

తతస్సమీక్ష్య శయనే సన్నం శోకేన పార్థివమ్ ।
కౌసల్యా పుత్రశోకార్తా తమువాచ మహీపతిమ్ । 1

రాఘవే నరశార్దూలే విషముప్త్వా విజిహ్మాగా ।
విచరిష్యతి కైకేయీ నిర్ముక్తేవ హి పన్నగీ । 2

వివాస్య రామం సుభగా లబ్ధకామా సమాహితా ।
త్రాసయిష్యతి మాం భూయో దుష్టాహరివ వేశ్మని । 3

అథ స్మ నగరే రామః చరన్ ఛై క్షం గృహే వసేత్ ।
కామకారో వరం ధాతుమ్ అపి ధాసం సుమాత్మజమ్ । 4

పుత్రుడుఁబముతో కృశించి, శయ్యపై పండుకొనియున్న మహారాజును గాంచి, కౌసల్య తానును శోకార్తయై ఆయనతో ఇట్లనెను. (1)

"సర్పమువలె కుటిలగతిగల కైకేయి ధర్మాత్ముడైన శ్రీరాముని యెడ తనవిషమును వెల్లగొక్కినదై, ఇప్పుడు కుబుసమును నిడిచిన ఆడుపామువలె క్రొత్తరూపముతో స్వేచ్ఛగా సంచరించును. (2)

అందగత్తయైన ఆ కైకేయి శ్రీరాముని వనములకు బంపి, తన కోర్కెలను దీర్చుకొనినది, అంతటితో ఆగక ఇంటిలో దూరిన విషసర్పమువలె ఆమె నన్ను ఇంకను వేధింపగలదు. (3)

భరతునకు రాజ్యాధికారమును కట్టబెట్టుట ఆవశ్యకమే (తప్పని సరియే) యైనచో కానిండు. అంతేగాదు భరతుడు కోరినట్లుగా అతనికి సేనలుచేయుచు నాకుమారుడు (శ్రీరాముడు) ఇచట దాసుడై ఉండవలసి వచ్చినను అది నాకు సమ్మతమే, వనవాసము కంటెను అదిమేలుగదా! అప్పుడు నా తనయుడు బిచ్చమెత్తుకొని జీవించుచునైనను నా కండ్లముందర తిరుగుచు ఇచటనే నివసించు చుండెడివాడు గదా! (4)

పాతయిత్వా తు కౌకేయ్యా రామం స్థానాద్యథేష్టతః ।
ప్రదిష్టో రక్షసాం భాగః పర్వణీనాఽహితాగ్నినా ॥ 5

గజరాజగతిర్వీరో మహాబాహుర్దనుర్దరః ।
వన మావిశలే నూనం సభార్యః సహ లక్ష్మణః ॥ 6

వనే త్వదృష్టదుఃఖానాం కైకేయ్యాఽనుమతే త్వయా ।
త్యక్తానాం వనవాసాయ కాన్వవస్థా భవిష్యతి ॥ 7

తే రత్నహీనాస్తరుణాః ఫలకాలే వివాసితాః ।
కథం వత్స్వంతి కృపణాః ఫలమూలైః కృతాశనాః ॥ 8

అపీదానీం స కాలస్యాయ్ మమశోకక్షయశ్శివః ।
సభార్యం యత్ సహ భ్రాత్రా పశ్యేయమిహ రాఘవమ్ ॥ 9

శ్రుత్వేవోపస్థితా వీరా కదాఽయోధ్యాం గమిష్యతః ।
యశస్వినీ హృష్టజనా సూచ్ఛితధ్వజమాలినీ ॥ 10

కదా ప్రేక్ష్య నరవ్యాఘ్రౌ అరణ్యాత్ పునరాగతౌ ।
నందిష్యతి పురీ హృష్టా సముద్ర ఇవ పర్వణీ ॥ 11

కదాఽయోధ్యాం మహాబాహుః పురీం వీరః ప్రవేక్ష్యతి ।
పురస్కృత్య రథే సీతాం వృషభో గోవధూమివ ॥ 12

కదా ప్రాణిసహస్రాణి రాజమార్గే మమాఽఽత్మజౌ ।
లాజైరవకిరిష్యంతి ప్రవిశంతావరిందమౌ ॥ 13

అహితాగ్ని (నిత్యము హోమవిదులను ఆచరించువాడు) దర్శనార్థ మాసాదిక్రతువులయందు దేవతలకు అర్పింపవలసిన హవిర్భాగములను రాక్షసులకు చెందజేసినట్లుగా, నీవు కైకేయియొద్దీకారణముగా ముందు వెనుకలాలోచింపక, రామునకు దక్కువలసిన రాజ్యాధికారమును అతనికి గాకుండా అమర్యాదగా భరతునకు కట్టబెట్టితివి. శ్రీరామునకేమో రాక్షసనివాసమైన (రాక్షసభాగమైన) అరణ్యమును అప్పగించితివి. (5)

గజరాజువలె గంభీరముగా నడచువాడును, మహాబాహువు, వీరుడు ఐన శ్రీరాముడు ధనుర్దారియై, సీతాలక్ష్మణ సహితుడై నిశ్చయముగా వనములలో ప్రవేశించియుండును. (6)

ఇచట సుకుమారముగా పెరిగిన సీతారామలక్ష్మణులు 'కష్టములు' అను మాటనే యెఱుగరు. అట్టివారిని కైకేయివరములపేరుతో అడవులసాలుచేసితిని. వారు అచట ఎట్టి అవస్థలు పడవలసి వచ్చునోయేమో? (7)

సుఖభోగములను అనుభవింపవలసిన వయసులో ఉన్న సీతారామలక్ష్మణులను అడవులకు పంపితివి. ఇప్పుడు వారికి శయ్యాసనాదినస్తువాహనములే లేవు. కనుక వారు అడవులలో తృణశయ్యలపై పరుండుచు ఫలమూలములతోడనే కడుపు నింపుకొనుచు ఎట్లుండురోగదా! (8)

సీతాలక్ష్మణులతోగూడి, శ్రీరాముడు ఇచటికి మఱి వచ్చిన శుభసమయముననే నాశోకము చల్లారును. అది ఇంతలో సంభవమగునా? (9)

సీతారామలక్ష్మణులు వనవాసమును ముగించుకొని వచ్చినచో, ఆ వార్తను వినినంతనే వాసిగాంచిన ఈ అయోధ్యయందలి ప్రజలెల్లరును పట్టరానిసంతోషముతో పొంగిపోవుదురు. ఈ నగరమునందంతటను ఇక్ష్వాకువంశ (కోసలరాజ్య) ధ్వజసతాకములు రెపరెపలాడును. ఆ శుభసమయము ఎప్పుడు ఆసన్నమగునో గదా! (10)

నరశ్రేష్టులైన రామలక్ష్మణులు సీతతోగూడి అరణ్యముల నుండి ఇచటికి విచ్చేసినప్పుడు వారిని కనులారగాంచిన పౌరుల సంతోషములు పర్వదినమున సముద్రతరంగములవలె మిన్నంటును. ఆ సుముహూర్తము ఎప్పుడు ప్రాప్తించునో గదా! (11)

ఆజానుబాహువు, మహావీరుడు ఐన శ్రీరాముడు ఆవుతో వృషభము వలె, సీతతోగూడి రథముపై అయోధ్యాపురియందు ఎప్పుడు ప్రవేశించునో యేమో! (12)

శత్రుసంహారకులైన నాకుమారులగు రామలక్ష్మణులు (అయోధ్యా) రాజవీధులలో ప్రవేశించినప్పుడు అచట చేరియున్న వేలకొలదిపౌరులు ఆనందముతో వారిపై లాజలు (పీలాలు) చల్లెడి శుభసమయము ఎప్పుడు వచ్చునోగదా! (13)

ప్రవిశంతౌ కదాఽయోధ్యాం ద్రక్ష్యామి శుభకుండలౌ ।
ఉదగ్రాయుధనిస్త్రీంశౌ సశృంగావివ పర్వతౌ । 14

కదా సుమనసః కన్యా ద్విజాతీనాం ఫలాని చ ।
ప్రదిశంత్యః పురీం హృష్టాః కరిష్యంతి ప్రదక్షిణమ్ । 15

కదా పరిణలో బుద్ధ్యా వయసౌ చామరప్రభః ।
అభ్యుపైష్యతి ధర్మజ్ఞః త్రివర్షశవ లాలయన్ । 16

నిస్సంశయం మయా మన్యే పురా వీర! కదర్యయా ।
పాతుకామేషు వల్నేషు మాతృగాణాం శాతితాః స్తనాః । 17

సాఽహం గౌరివ సింహేన వివత్సా వత్సలా కృతా ।
కైకేయ్యా పురుషవ్యాఘ్ర! బాలవల్నేవ గౌర్వలాత్ । 18

సహి తావద్గుణైర్జుష్టం సర్వశాస్త్రవిశారదమ్ ।
వీకపుత్రా వినా పుత్రమ్ అహం జీవితముత్సహే । 19

స హి మే జీవితే కించిత్ సామర్థ్యమిహ కల్ప్యతే ।
అపశ్యంత్యాః స్రీయం పుత్రం మహాబాహుం మహాబలమ్ । 20

అయం హి మాం దీపయతే సముత్థితః
తమాజశోకప్రభవో హుతాశనః ।
మహీమిమాం రశ్మిభిరుద్దతప్రభో
యథా నిదాఘే భగవాన్ దివాకరః । 21

చక్కని కర్ణకుండలములను ధరించినవారై, ఉన్నతములైన
వసుస్సులను, ఖడ్గములను చేబట్టి, శిఖరములతో గూడిన పర్వతముల
వలె ఒప్పుచు, రామలక్ష్మణులు అయోధ్యలో ప్రవేశించుచుండగా
చూచెడి భాగ్యము ఎప్పటికి సమకూరునో యేమో! (14)

సీతారామలక్ష్మణులరాకతో మిగుల సంతసించిన కన్యలు
బ్రాహ్మణోత్తములకు పూవులను, పండ్లను సమర్పించుచు,
అయోధ్యాపురికి ప్రదక్షిణపూర్వకముగా నమస్కరించు శుభదినము
ఎప్పటికి వచ్చునో గదా! (15)

పరిణతిచెందిన ప్రజ్ఞాశాలియు, (జ్ఞానవృద్ధుడును) దేవతల
వలె నిత్యయౌవనశోభలను కలిగియుండువాడును, ధర్మజ్ఞుడును
ఐన శ్రీరాముడు మూడు సంవత్సరముల చిన్నారివలె ముద్దు
మురిపెములను గూర్చుచు నాయెడికి ఎప్పుడు చేరునోగదా!
(ఇది కౌసల్యాదేవి అమృతవాత్సల్యమునకు మచ్చుతునక). (16)

ఓ రాజా! నేను పూర్వజన్మలో పాలుద్రాగుటకై ఆరాటముతో
తల్లుల పొదుగులను జేరిన దూడలను ఆ తల్లులనుండి వేటుచేసిన
క్రూరాత్మురాలనై (కసాయి దాననై) యుందును. లేనిచో నాకు
ఈ దుర్గతిపట్టదు. ఇది నిశ్చయముసుమా! (17)

ఓ సరోత్తమా! రాజా! లేగదూడకు తల్లియైన గోవునకువలె నాకును
పుత్తుడనిన ప్రాణము. క్రూరజంతునైన సింహము లేగదూడ
నుండి అవునువలె దుష్టకైకేయి బలాత్కారముగా నన్ను నాపుత్తుని
నుండి దూరము చేసినది. (18)

నా శ్రీరాముడు సర్వశాస్త్రకోవిదుడు, సకలసద్గుణముల
పెన్నిది. నాకు అతడు ఒక్కడే కొడుకు. అట్టి నా ముద్దులపట్టికి
దూరముగా నేను బ్రతుకజాలను. (19)

ఆజానుబాహువు, మిక్కిలి పరాక్రమశాలి ఐన నా అనుంగు
కుమారుని చూడకుండా జీవింపగలశక్తి నాకు ఏమాత్రము
లేదు. (20)

గ్రీష్మకాలమునందు తీక్షప్రతాపముతోనుండు సూర్యభగవానుడు
తనవేడికిరణములచే భోమిని తపింపజేయునట్లు పుత్తుని
యెడబాటువలన కలిగిన ఈ శోకాగ్ని నన్ను తీవ్రముగా దహించి
నేయుచున్నది. (21)

ఇత్యార్షే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే అయోధ్యాకాండే త్రిచత్వారింశస్సర్గః (43)

వాల్మీకిమహర్షినిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి అయోధ్యాకాండమునందు నలుబదిమూడవసర్గము సమాప్తము

44. నలుబదినాల్గవసర్గము

శోకభారముతో మిగుల కుమిలిపోవుచున్న కౌసల్యాదేవిని సుమిత్రాదేవి

యుక్తి యుక్తములైన తన చల్లని మాటలతో ఓదార్చుట - ఆమె ఊరడిల్లుట.

విలసంతీం తథా తాం తు కౌసల్యాం ప్రమదోత్తమామ్ ।
ఇదం ధర్మే స్థితా ధర్మ్యం సుమిత్రా వాక్యమబ్రవీత్ । 1

తవార్యే సద్గుణైర్యుక్తః పుత్రః స పురుషోత్తమః ।
కిం తే విలపితే నైవం కృపణం రుదితేన వా । 2

యస్తవార్యే గతః పుత్రః త్యక్త్వా రాజ్యం మహాబలః ।
సాధు కుర్వన్ మహాత్మానం పితరం సత్యవాదినమ్ । 3

శిష్టైరాచరితే సమ్యక్ శశ్వత్ ప్రేత్య ఫలోదయే ।
రామో ధర్మే స్థితః శ్రేష్ఠో న స శోచ్యః కదాచన । 4

వర్తతే చోత్తమాం వృత్తిం లక్ష్మణోఽస్మిన్ సదానఘః ।
దయావాన్ సర్వభూతేషు లాభస్తస్య మహాత్మానః । 5

అరణ్యవాసే యద్భుజం జానతీ వై సుఖోచితా ।
అనుగచ్ఛతి వైదేహీ ధర్మాత్మానం తవాత్మజమ్ । 6

కీర్తిభూతాం పతాకాం యో లోకే భ్రమయతి ప్రభుః ।
ధర్మసత్యవ్రతధనః కిం న ప్రాప్తస్తవాత్మజః । 7

వ్యక్తం రామస్య విజ్ఞాయ శౌచం మాహాత్మ్యముత్తమమ్ ।
న గాత్రమంశుభిస్సూర్యః సంతాపయితుమర్హతి । 8

ఉత్తమవనితయైన కౌసల్యాదేవి అట్లు విలపించుచుండగా విశిష్టధర్మములను ఎఱింగిన సుమిత్రాదేవి ధర్మబద్ధములైన వచనములను ఈ విధముగా పలికెను. (1)

"ఓ పూజ్యురాలా! నీతనయుడైన శ్రీరాముడు సకలసద్గుణ సంపన్నుడు. అతడొకమహాపురుషుడు. అట్టి మహాత్మునికొఱకు కేసలము పుత్రభావముతో ఇట్లు దీనముగా విలపించుటయు, ఏడ్చుటయు ఉచితముగాదు. (2)

ఓ పూజ్యురాలా! నీకుమారుడు మిక్కిలి బుద్ధిబలము గలవాడు, ధర్మాత్ముడు. అతడు మహాత్ముడైన తన తండ్రిని సత్యవాదిని జేయుటకై (అయనమాటను నిలుపుటకై) వనములకు వెళ్లెను. ఇది సర్వదా సత్పురుషులు ఆచరించెడి చక్కని మార్గము. ఇది ఇహపరలోకముల యందును సత్యలములను ఇచ్చును. ధర్మమునకు కట్టుబడెడువాడు, శ్రేష్ఠుడు⁽¹⁾ యన శ్రీరామునికొఱకై ఇక ఎన్నడును విచారింపదగదు. సనుస్తప్రాణులయందును దయజూపుచుండెడి సవిత్రుడైన లక్ష్మణుడు రామునియెడ భక్తిప్రపత్తులుగలవాడు సత్యవ్రతనతో ఎల్లప్పుడును అన్నను అనుసరించుచుండుట అతనికి సహజలక్షణము. మహాత్ముడైన శ్రీరామునకుతోడుగా ఉండుటవలన లక్ష్మణునకు శ్రీరాముని సేవించెడి బాగ్యము దక్కును. లక్ష్మణునకు ఇది విశేషలాభము. (3-5)

విదేహప్రభువు (జనకుని) యొక్క కూతురైన సీతాదేవి హాయిగా సుఖజీవితమును గడుపవలసియున్నది. కాని ఆమె పతిసేవాసరాయణయగుటచే వనవాసమున పెక్కు కష్టములు ఉండునని తెలిసియు నీకు కుమారుడును, తనకు భర్తయు యన ఆ మహాత్ముని (శ్రీరాముని) అనుసరించివెళ్లినది. (స్త్రీలకు వతియే ప్రత్యక్షదైవముగదా!) (6)

నీ సుతుడైన శ్రీరాముడు ధర్మాచరణమునందును, సత్యవ్రతమును పాటించుటలోను సాటిలేనివాడు. అవి ఆమహాపురుషుని సహజ సంపదలు. కావున ఆయన కీర్తిపతాక లోకమున ఎల్లప్పుడును ఎగురుచునే యుండును. ఇంక ఆయన పాండవలసినదేముందును? (ఆయనకు ఏమిలోటు?) కనుక ఆయనకై శోకింపదగదు. (7)

శ్రీరామునియొక్క త్రికరణశుద్ధిని (సవిత్రతను) తిరుగులేని గొప్పదనమును (నిరుపమానమహాత్మ్యమును) ఎఱిగిన సూర్యుడు తనకిరణములచే ఆయనశరీరమునకు ఏమాత్రమూ బాదను కలిగింపడు.⁽²⁾ ఇది తథ్యము. (8)

1) శ్రీరాముడు శ్రేష్ఠపురుషుడు. సత్యవాక్పరిపాలనము, తండ్రిమాటను శిరసావహించుట అనునవి ఆయనకు పరమాదర్శములు. ఈ ఆదర్శములను లోకమునకు చాటుటకై ఆ మహాపురుషుడు అట్లు స్వయముగా లానాచరించియూపెను.

* యద్యదాచరతిశ్రేష్ఠః తత్తదేవేతరోజనః । న యత్ప్రమాణం కురుతే లోకస్తదనువర్తతే॥ భగవద్గీత 3-21

శ్రేష్ఠుడైన పురుషునిఆచరణమునే ఇతరులును అనుసరింతురు. అతడు నిలిపిన ప్రమాణమునే లోకులందఱును పాటించెదరు.

2) బీషోదేతి సూర్యః = శ్రీమహావిష్ణువుయొక్క అవతారమైన శ్రీరామునకు భయపడి, సూర్యుడు (యుక్తముగా) తగినంతగా ప్రకాశించును. తైత్తిరీయోపనిషత్తు అనందవల్లి - 8వ మంత్రము.

శివః సర్వేషు కాలేషు కాననేభ్యో వినిస్సృతః ।
రాఘవం యుక్త శీతోష్ణః సేవిష్యతి సుఖోఽనిలః । 9

శయానమనఘం రాత్రౌ పితేవాభిపరిష్వజన్ ।
రశ్మిభిః సంస్పృశన్ శీతైః చంద్రమాహ్లాదయిష్యతి । 10

దదౌ చాస్త్రాణి దివ్యాని యస్మై బ్రహ్మ మహాజసే ।
దానవేంద్రం హతం దృష్ట్వా తిమిధ్వజసుతం రణే । 11

స శూరః పురుషవ్యాఘ్రః స్వబాహుబలమాశ్రితః ।
అసంత్రస్తోఽప్యరణ్యస్తో వేశ్మనీవ నివత్సృతిః । 12

యస్యేషుపథమాసాద్య వినాశం యాంతి శత్రవః ।
కథం న పృథివీ తస్య శాసనే స్థాయమర్హతి । 13

యా శ్రీః శౌర్యం చ రామస్య యా చ కల్యాణసత్త్వతా ।
నివృత్తారణ్యవాసః స క్షీప్రం రాజ్యమవాప్సృతిః । 14

సూర్యస్యాపి భవేత్ సూర్యో హ్యగ్నేరగ్నిః ప్రభోః ప్రభుః ।
శ్రీయః శ్రీశ్చ భవేదగ్ర్యా కీర్తిః కీర్త్యాః క్షమాక్షమా । 15

దైవతం దైవతానాం చ భూతానాం భూతసత్త్వమః ।
తస్య కే హ్యగుణా దేవి! రాష్ట్రే వాప్యథవా పురే । 16

శ్రీరాముడు అరణ్యములలో నివసించునప్పుడు వాయువు తన ప్రసారముతో వసంతాది షడ్గురువులయందును ఆయా ఋతుకాలములకు తగినట్లుగా చల్లదనమును వెచ్చదనమును గూర్చుచు, (1) ఆయనకు సుఖముగా నుండునట్లు (ఆయనను) సేవించుచుండును. (9)

రాత్రివేళలలో శయనించియున్న శ్రీరాముని చంద్రుడు తన చల్లనికీరణములచే స్పృశించుచు, తండ్రి తనకుమారుని అక్కున చేర్చుకొనినట్లు ఆయనకు సుఖమును గలిగించుచుండును. (10)

శంబరాసురునకుగల మఱియొక పేరు తిమిధ్వజుడు. అతడు దశరథునకు శత్రువు. తిమిధ్వజుని కుమారుని శ్రీరాముడు హతమార్చెను. అందులకు సంతోషించి, బ్రహ్మదేవుడు శ్రీరామచంద్రునకు దివ్యాస్త్రములను ఒసంగెను. దివ్యాస్త్రసంపన్నుడును, సరశ్రేష్ఠుడును ఐన ఆ మహాత్ముని బాహుబలము తిరుగులేనిది. అందువలన అతడు అరణ్యమున సైతము స్వగృహమునందువలె ప్రశాంతముగా నిర్భయముగా నివసింపగలడు. (11-12)

దేవీ! శ్రీరాముడు వనవాసమును అనాయాసముగనే సూర్తిచేయును. ఏలనన ఆయనబాణముల (మార్గమున)కు ఎదురుగా నిల్చినశత్రువు ఎంతటివాడైనను నేలపాలుగాక తప్పదు. వనవాసానంతరము శ్రీరాముడే ఈ భూమండలమును శాసింపగలడు. (13)

అద్భుతమైన తేజస్సు, పాటిలేని శౌర్యసరాక్రమములు, ప్రశస్తిములైన శుబలక్షణములు మున్నగువాటి కారణముగా శ్రీరాముడే తనవనవాసము ముగిసిన పిమ్మట రాజ్యాధికారమును చేపట్టగలడు. ఇతడు సూర్యుని మించిన తేజస్వి, అగ్నియొక్క దాహశక్తి ఈయన ముందు నిలువజాలదు, లోకమునగల ప్రభువులకే ప్రభువైనవాడితడు, సంపదలకు పెన్సిధి, కీర్తికి వన్నెదెచ్చువాడు, సమస్తప్రాణులకు భూమి ఆధారముకాగా ఆ భూదేవికి ఇతడు ఆధారము. అనగా సమస్తభూమండలమూ ఈయనపాలనలో సురక్షితముగానుండును. ఇతడు భాగ్యవంతులకే భాగ్యవదాత. సమస్తప్రాణులలో మేలుబంతి, సర్వసద్గుణనిధానమైన ఇట్టి మహాపురుషునకు అరణ్యమైనను, నగరమైనను ఒక్కటియే, ఎచ్చటనున్నను ఈయనకు ఏలోటూ ఉండదు. (2) (14-16)

2) బీషాస్మాద్యాతః పవతే - శ్రీమన్నారాయణుని అవతారమైన శ్రీరామునకు భయపడి, వాయువు కాలోచితముగ చల్లదనమును వెచ్చదనమును ప్రసరింపజేయుచుండును. తైత్తిరీయోపనిషత్తు. ఆనందవల్లి - 8వ మంత్రము.

3) శ్రీమహావిష్ణువు యొక్క అవతారమే ఈ శ్రీరాముడు. సకలలోకములకును వెలుగులను ఇచ్చెడివాడు సూర్యుడుకాగా అతనిని ఇతడు ప్రకాశింపజేయును. 'తమేవభాంతమనుభాతి సర్వమ్' అనిగదా శ్రుతి ప్రమాణము. సమస్తమును దహింపజేయగల అగ్నికి ఆదాహకశక్తిని ప్రసాదించువాడు ఇతడే. 'ఆహం వైశ్వనరో భూత్వా' అనునది ప్రమాణవచనము. ముల్లోకములలోని సర్వనియంతలును ఇతనిఅధీనములోని వారు - కనుక ఇతడు ప్రభువులకు ప్రభువు, విష్ణ్వంశలో ఒప్పుచుండువాడుగాన (సంపదలకు) సత్త్వమును గూర్చువాడు ఇతడు. ఆ లక్ష్మీదేవియే గదా! ఈ సీత - రాఘవత్వే భవేత్ సీతా- అనునది ప్రాజ్ఞవచనము. 'తస్యనామ మహద్భావః' అను ప్రమాణమునుబట్టి ఇతడు కీర్తికే కీర్తిదాయకుడు. క్షమా=భూదేవి, సర్వమునకు ఆధారము ఈ భూదేవి. ఇతడు భూమీవతి, (నారాయణుడు శ్రీభూనీలకు ఎతిగదా!) బ్రహ్మాది దేవతలకును ఇతడు పరమదైవము. సమస్తభూతము (ప్రాణు)ల ఉనికికిని ఇతడే ఆధారము. ఈయనలో ఏ అవగుణములకును చోటులేదు-సర్వవ్యాపకుడైన వాడు ఆ శ్రీమహావిష్ణువు. ఆయనయే ఈ శ్రీరాముడై అవతరించినప్పుడు ఈయనకు 'ఇది నగరము' 'ఇది అరణ్యము'-అను భేదము ఎట్లుండును.

పుథివ్యా సహ వైదేహ్య శ్రియా చ పురుషర్షభః ।
క్షీప్రం త్రిస్పథిరేతాభిః సహ రామోఽభిషేక్ష్వతే ॥ 17

దుఃఖం విస్మయం త్యాగం నిష్క్రమంతమ్ ఉదీక్ష్య యమ్ ।
అయోధ్యాయాం జనాస్సర్వే శోకవేగసమాహతాః ॥ 18

కుశచీరధరం దేవం గచ్ఛంతమపరాజితమ్ ।
సీతేవాసుగతా లక్ష్మీః తస్య కిం నామ దుర్లభమ్ ॥ 19

ధనుర్మహవరోయస్య బాణఖడ్గాస్త్రభృత్ స్వయమ్ ।
లక్ష్మణోవ్రజతిహ్యగ్రే తస్య కింనామ దుర్లభమ్ ॥ 20

నివృత్తవనవాసం తం ద్రష్ట్వాఽసి పునరాగతమ్ ।
జహి శోకం చ మోహం చ దేవి! సత్యం బ్రవీమి తే ॥ 21

శిరసా చరణవేతో వందమానమనిందితే ।
పున ర్ద్రక్ష్యసి కల్యాణీ! పుత్రం చంద్రమివోదితమ్ ॥ 22

పునః ప్రవిష్టం దృష్ట్వా తమ్ అభిషిక్తం మహాశ్రియమ్ ।
సముత్ప్రక్ష్యసి నేత్రాభ్యాం క్షీప్రమానందజం పయః ॥ 23

మా శోకో దేవి! దుఃఖం వా న రామే దృశ్యతేఽశివమ్ ।
క్షీప్రం ద్రక్ష్యసి పుత్రం త్వం ససీతం సహలక్ష్మణమ్ ॥ 24

త్వయా శేషో జనశ్చైవ సమాశ్వాస్యో యదాఽనఘే ।
కిమిదానీమిదం దేవి! కరోషి హృది విక్లబమ్ ॥ 25

నార్హత్వం శోచితుం దేవి! యస్యాస్తే రాఘవస్సుతః ।
న హి రామాత్ పరో లోకే విద్యతే సత్పథే స్థితః ॥ 26

అభివాదయమానం తం దృష్ట్వా ససుహృదం సుతమ్ ।
ముదాఽశ్రు మోక్ష్యసి క్షీప్రం మేఘలేఖేవ వార్చితీ ॥ 27

పుత్రస్తే వరదః క్షీప్రమ్ అయోధ్యాం పునరాగతః ।
పాణిభ్యాం మృదుపీనాభ్యాం చరణౌ పీడయిష్యతి ॥ 28

మహాపురుషుడైన శ్రీరాముడు అతిత్వరలో బూదేవి, సీతాదేవి, విజయలక్ష్మీ అను మువ్వురితో పట్టాభిషిక్తుడు కాగలడు. అనగా విజయలక్ష్మీతో, సీతాదేవితోగూడి శ్రీరాముడు శీఘ్రముగనే అయోధ్యకు చేరును. వెంటనే ఈ బూమండలమునకు ఆతడు ప్రభువగును. (17)

అయోధ్యావాసులందఱును వనములకు వెళ్ళుచున్న శ్రీరాముని గాంచి, దుఃఖభారముతో క్రుంగిపోవుచు కన్నీరుమున్నీరుగా నిలపింపసాగిరి. పరాజయమును ఎఱుగని శ్రీరాముడు నారచీరలను చాల్చి, వసుచుండగా సాక్షాత్తుగా లక్ష్మీదేవియే సీతాదేవి రూపములో ఆయనను అనుసరించెను. అట్టి మహాపురుషునకు సాధ్యము కానిదేమి? (18-19)

ధనుర్ధారులలో శ్రేష్ఠుడైన లక్ష్మణుడు బాణములను, ఖడ్గమును దరించి, స్వయముగా శ్రీరామునకు ముందుభాగమున నడుచుచుండగా ఇంక ఆ ప్రభువునకు కొడువయేమి? (20)

ఓ దేవి! శ్రీరాముడు తనవనవాసదీక్షను ముగించుకొని, త్వరలోనే తప్పక తిరిగివచ్చి నిన్ను చేరును. ఇది ముమ్మాటికి తథ్యము. కనుక నీవు శోకమోహములను వీడుము. ఇక ఏ మాత్రము విచారపడవలదు. (21)

ఓ పూజ్యురాలా! ఓ కల్యాణీ! ఉదయించుచున్న చంద్రునివలె ఆహ్లాదమును గూర్చును, నీ చరణముల వెంట మోకరిల్లి, నమస్కరించు చుండెడి శ్రీరామచంద్రుని మఱల నీవు చూడగలవు. (22)

ఓ దేవి! త్వరలోనే మన శ్రీరామచంద్రుడు అయోధ్యకు విచ్చేయును, సింహాసనమునదిష్టించి, రాజ్యలక్ష్మిని చేపట్టును. అట్టి కుభసమయమున నీ నేత్రములనుండి పెల్లుబికి వచ్చు అనందాశ్రువులతో ఆయనను నీవు అభిషేకింతువు. (23)

సోదరీ! శ్రీరామునకు ఎట్టి ఆపదయు వాటిల్లదు. కనుక మనోవ్యధను మానుము. ఇక కోకముతో పనియేలేదు. అతిశీఘ్రముగా సీతాలక్ష్మణసమేతుడై విచ్చేయు శ్రీరాముని నీవు చూడగలవు. (24)

ఓ పుణ్యాత్మురాలా! దేవి! ఈ ఆపద సమయములో అశేష జనావళికన్నీటిని తుడిచి, ఓదార్చవలసిన నీవే ఇట్లు కలతచెంది, దుఃఖముతో క్రుంగిపోయినచో ఇక చెప్పువలసినదేమి? (25)

ఓ దేవి! ఈ లోకమున శ్రీరామునివంటి సత్పురుషుడు లేనేలేడు. అట్టి రామునిగన్న తల్లివి నీవు. కావున నీవు దుఃఖించుట ఎంతమాత్రమూ తగదు. (26)

అట్టి మహాత్ముడైన నీసుతుడు తనఅత్మీయులతోగూడి, నీచరణములకు ప్రణమిల్లుచుండగా జూచి, వెంటనే సకాలమున వర్షించు మేఘములవలె నీవు అనందాశ్రువులను ప్రవింప జేయగలవు. (27)

ఎల్లరక్కోర్కెలను ఈడేర్చునట్టి నీకుమారుడు అయోధ్యకు తిరిగివచ్చిన వెంటనే తన పునటాహువులతో మృదువుగా నీ పాదములొత్తగలడు. (28)

అభివాద్య నమస్కారం శూరం ససుహృదం సుతమ్ ।
ముదాత్తైః ప్రోక్ష్యసి పునః మేఘరాజిరివాచలమ్ । 29

ఆశ్వాసయంతి వివిధైశ్చ వాక్యైః
వాక్యోపచారే కుశలానవద్యా
రామస్య తాం మాతరమేవముత్త్వా
దేవీ సుమిత్రా విరరామ రామా । 30

నిశమ్య తల్లక్ష్మణమాతృవాక్యం
రామస్య మాతుర్భరదేవపత్న్యాః
సద్యశ్చరీరే విననాశ శోకః
శరద్ధతో మేఘ ఇవాల్పతోయః । 31

మహావీరుడైన శ్రీరాముడు తనవారితో గూడి, నీకు సాదాభివందనము అచరించుచుండగా పర్యతముపై మేఘసంక్షి త్తలకరిజల్లులు చల్లనట్లుగా ఆయనపై నీవు నీ ఆనందబాష్పములను చిలుకగలవు." (29)

సుమిత్రాదేవి ఎదుటివారిహృదయములను (భావములను) గుర్తించి, వారికి ఊరటగూర్చుటలో మేటి, సమయస్ఫూర్తి గలిగి మాట్లాడుటలో ఆమె కడు నేర్పరి. పూజ్యురాలైన లక్ష్మణమాత శ్రీరామజనినియైన కౌసల్యాదేవిని పలువిధముల ఓదార్చుచు ఇట్లు పలికి మిన్నకుండెను. (30)

దశరథమహారాజయొక్క పట్టమహిషియు, శ్రీరామునకు తల్లియు ఐన కౌసల్యాదేవి లక్ష్మణజననియైన సుమిత్రాదేవియొక్క ఉపశమన వచనములకు ఊరడిల్లెను. ఆమెలోని శోకము శరత్కాలమేఘమునందలి జలమువలె అదృశ్యమాయెను. ఆమెమనసు కుడుటబడెను. (31)

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే అయోధ్యాకాండే చతుశ్చత్వారింశస్సర్గః (44)

వాల్మీకిమహర్షినిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి అయోధ్యాకాండమునందు నలుబదినాల్గవసర్గము సమాప్తము

-- * * * --

45. నలుబదిఐదవసర్గము

"మీరు అయోధ్యకు మఱలిసాండు." అని శ్రీరాముడు తనను అనుసరించినచున్న ప్రజలకు హితవువలుకుట - మీరే అయోధ్యకు మఱలిరండు. లేదా మేము మీనెంట వచ్చుటకు అనుమతింపుడు" - అని నిశ్చోత్తములు శ్రీరాముని వేడుకొనుట.

అసురక్తా మహాత్మానం రామం సత్యపరాక్రమమ్ ।
అనుజగ్ముః ప్రయాంతం తం వనవాసాయ మానవాః । 1

నివర్తితేపి చ బలాత్ సుహృద్వర్గే చ రాజని ।
నైవ తే సన్న్యవర్తంత రామస్యానుగతా రథమ్ । 2

అయోధ్యానిలయానాం హి పురుషాణాం మహాయశాః ।
బభూవ గుణసంపన్నః పూర్ణచంద్ర ఇవ ప్రియః । 3

స యాచ్యమానః కాకుత్స్థః స్వాభిః ప్రకృతిభిస్తదా ।
కుర్వాణః పితరం సత్యం వనమేవాన్వపద్యత । 4

అవేక్షమాణః స స్నేహం చక్షుషా ప్రపిబన్నివ ।
ఉవాచ రామః స్నేహేన తాః ప్రజాః స్వాః ప్రజా ఇవ । 5

యా ప్రీతిర్భహుమానశ్చ మయ్యయోధ్యానివాసినామ్ ।
మత్ప్రియార్థం విశేషేణ భరతే సా నివేశ్యతామ్ । 6

మహానుభావుడైన శ్రీరాముడు తండ్రిమాటను నిలబెట్టుటకై దీక్షవహించి, వనవాసమునకు వెళ్లుచుండగా అయోధ్యావాసులెల్లరును బ్రక్షిప్తశ్వాసములతో ఆయనను అనుసరించిరి. (1)

త్వరలో మనకడకు నీకు తిరిగి రావలెను-అని కోరుకొనువారు తమ ఆత్మీయులను ఎక్కువ దూరము అనుసరింపరాదు"- అను నియమప్రభావమున దశరథమహారాజు, ఇతర- అంతఃపురజనులు అతికష్టముమీద వెనుదిరిగిరి. కాని శ్రీరాముని రథమునెంట పరుగిడు అయోధ్యవాసులు మూత్రము తమయింద్లకు మఱలి రాలేదు, ఏలనన సద్గుణసంపన్నుడుగా వాసికెక్కిన శ్రీరాముడు అయోధ్యానగరపౌరులందఱికిని నిండుపున్నమనాటి చంద్రుని వలె ఎంతయు ఆహ్లాదకరుడు. (2-3)

తన అయోధ్యావాసులు "రామా! మఱలుము, మఱలుము"- అని యెంతగా ప్రార్థించుచున్నను వినక, శ్రీరాముడు తనతండ్రి మాటను నిల్పుటకై వనాభిముఖుడై ముందునకు సాగెను. (4)

శ్రీరాముడు తనను అనుసరించినచున్న ప్రజలను కరుణాపూరిత నయనములతో త్రాగుచున్న వానివలె జూచుచు, వారిని తన కన్నబిడ్డలవలె భావించుచు వాత్సల్యముతో ఇట్లు నుడివెను. (5)

"ఓ పౌరులారా! మీరందఱును నాపై ఇంతటి ప్రేమాదరములను చూపుచున్నందులకు సంతోషము. కాని ఇంతకంటెను రెట్టింపు ఆదరాభిమానములను భరతునిపై చూపుడు, అప్పుడు నాకు ఇంకను ఎక్కువ సంతోషముకల్గును. (6)

స హి కల్యాణచారిత్రః కైకేయ్యానందవర్ధనః ।
కలిష్యతి యథావద్యః ప్రియాణి చ హితాని చ । 7

జ్ఞానవృద్ధో వయో బాలో మృదుర్వీర్యగుణాన్వితః ।
అనురూప స్స వో భర్తా భవిష్యతి భయాపహః । 8

స హి రాజగుణై ర్యుక్తో యువరాజః సమీక్షితః ।
అపి చాపి మయా శిష్టైః కార్యం వో భర్తృశాసనమ్ । 9

న చ తప్యేద్యథా చాసౌ పనవాసం గతే మయి ।
మహారాజస్తథా కార్యో మమ ప్రియచిక్రీర్షయా । 10

యథా యథా దాశరథిః ధర్మ వివాస్థితో భవత్ ।
తథా తథా ప్రకృతయో రామం పతిమకామయన్ । 11

బాష్పేణ పిహితం దీనం రామః సౌమిత్రిణా సహ ।
చకర్షేవ గుణైర్బద్ధ్వా జనం పురనివాసినమ్ । 12

తే ద్విజాస్త్రీవిధం వృద్ధా జ్ఞానేన పయసౌజసా ।
పయఃప్రకంపశిరసో దూరాదూచురిదం పచః । 13

పహంతో జవనా రామం భో భో జాత్యాస్తురంగమాః ।
నివర్తధ్వం న గంతవ్యం హితా భవత భర్తరి । 14

కర్ణవంతి హి భూతాని విశేషేణ తురంగమాః ।
యూయం తస్మాన్నివర్తధ్వం యాచనాం ప్రతివేదితాః । 15

ధర్మతః స విశుద్ధాత్మా వీరః శుభదృఢవ్రతః ।
ఉపవాహ్యాస్తు వో భర్తా నాపవాహ్యః పురాద్వనమ్ । 16

ఏవ మార్తప్రలాపాం స్తాన్ వృద్ధాన్ ప్రలపతో ద్విజాన్ ।
అవేక్ష్య సహసా రామో రథాదవతతార హః । 17

సద్యామేవ జగామాథ ససేతస్సహ లక్ష్మణః ।
సన్నికృష్టపదన్యాసో రామో వనపరాయణః । 18

కైకేయీదేవికుమారుడైన ఆ భరతుడు మిగుల ఉత్తముడు. అతడు మీకు తగినంతగా ప్రీతిని గూర్చుచు మేలు చేయగలడు. అతడు వయస్సున చిన్నవాడేయైనను మిక్కిలి జ్ఞానసంపన్నుడు. మృదుస్వభావముగలవాడు, పరాక్రమశాలి, సద్గుణనిధి. అతడు మీకు తగినప్రభువుకాగలడు. ఆయన పాలనలో మీరు నిర్భయముగా నుండవచ్చును. (7-8)

భరతుడు రాజోచితలక్షణములు విశేషముగా గలవాడు. అందువలననే మహారాజా ఆయనను యువరాజును గావించుటకు నిర్ణయించెను. కావున నేనును లక్ష్మణశత్రుత్వాదులును, మీరును, రాజశాసనమును శిరసావహింపవలసియున్నది. నేను వనములకు వెళ్లినపిదప మహారాజుగారి మనస్సునకు ఊరట గల్గునట్లు, ఆయనకు అనువుగా మనలుకొనుడు. అదినాకు తృప్తిని గల్గించును. (9-10)

శ్రీరాముడు పితృవాక్యపరిపాలనయందే స్థిరచిత్తుడై, అందులకు అనుగుణముగా ప్రజలకు ఎంతగానో హితవచనములను పలికెను. కాని వారుమాత్రము తమమనస్సులలో శ్రీరాముడే తమకు రాజుగావలెనని కోరుకొనుచుండిరి. (11)

లక్ష్మణసహితుడైన శ్రీరాముడు పురజనులను అందఱిని గ్రాళ్లతో కట్టివేసినట్లుగా తనగుణప్రభావములచే బంధించెను. అప్పుడు వారు పెల్లుబుకుచున్న అశ్రుదారలతో దీనపదనులై యుండిరి. (రామలక్ష్మణుల గుణప్రభావములచే ఆకర్షితులై, పౌరులు ఏమియు పలుకజాలక మిన్నకుండిరి.) (12)

ఆ పౌరులలోని బ్రాహ్మణులు జ్ఞానసంపన్నులు, వయోవృద్ధులు, తపోబలముగలవారు. ముసలివారగుటచే వారిశిరములు వణుకు చుండెను. దూరమునుండియే వారు ఇట్లు పలికిరి. (13)

“శ్రీరాముని రథమును వేగముగా లాగికొనిపోవుచున్న ఓ మేలుజాతి గుఱ్ఱములారా! మీరు వనములకు వెళ్లవద్దు. స్వామి హితమునకై వెనుకకు మఱుదు. పశుపక్షుల వినికీడికీ బలపైనది. అందునా అశ్వముల(మీ) శ్రవణశక్తి ఇంకను గొప్పది. కనుక ఓ అశ్వములారా! మఱల మిమ్ము ప్రార్థించుచున్నాము. మీరు నగర మార్గమునకు మఱుదు. (14-15)

ప్రభువైన శ్రీరాముడు ధర్మాత్ముడు, ఆయన మనస్సు నిర్మలమైనది. (ఆయన చల్లనిమనస్సుగలవాడు) బలమైన చక్కని దీక్షగలవాడు. మహావీరుడు. అట్టి మహాపురుషుని వనములనుండి పురమునకు చేర్చవలెనే గాని, నగరమునుండి వనములకు గొనిపోరాడు.” (16)

ఈ విధముగా అర్చితో విలపించుచు అర్థించుచున్న ఆ వృద్ధ బ్రాహ్మణులను గాంచి, శ్రీరాముడు వెంటనే రథమునుండి క్రిందికి దిగెను. (17)

వనవాసదీక్షబద్ధుడైయున్న శ్రీరాముడు బ్రాహ్మణోత్తముల వచనములను విన్నపిదపగూడ రథముపై వెళ్లుట ఉచితముగాదని తలంచిన వాడై, సీతాలక్ష్మణులతోగూడి రథమునుండి దిగెను. ఆ విప్రులు తమను జేరువఱకు తిన్నగా నడువసాగెను. (18)

ద్విజాతీంస్తు పదాతీంస్తాన్ రామశ్చారిత్రవత్సలః ।
న శశాక ఘృణాచక్షుః పరిమోక్షుం రథేన సః ॥ 19

గచ్ఛంతమేవ తం దృష్ట్వా రామం సంభ్రాంతచేతసః ।
ఊచుః పరమసంతప్తా రామం వాక్యమిదం ద్విజాః ॥ 20

బ్రాహ్మణ్యం సర్వ మేతత్ త్వాం బ్రహ్మణ్య మనుగచ్ఛతి ।
ద్విజస్కంధాధిరూఢాస్తామ్ అగ్నయోఽప్యనుయాంత్యమి ॥ 21

వాజపేయసముత్థాని ఛత్రాణ్యేతాని పశ్య సః ।
పృష్ఠతోఽనుప్రయాతాని మేఘానిన జలాత్యయే ॥ 22

అనవాప్తాతపత్రస్య రశ్మినంతాపితస్య తే ।
ఏభిశ్చాయాం కరిష్యామః సైశ్చత్రైఃవాజపేయికైః ॥ 23

యా హి నస్సతతం బుద్ధిః వేదమంత్రానుసారిణీ ।
త్వత్కృతే సా కృతా వత్స! వనవాసానుసారిణీ ॥ 24

హృదయేష్యేన తిష్ఠంతి వేదా యే సః పరం ధనమ్ ।
వత్స్యంత్యపి గృహేష్యేన దారాశ్చారిత్రరక్షితాః ॥ 25

న పునర్నిశ్చయః కార్యః త్వద్గతౌ సుకృతా మతిః ।
త్వయి ధర్మవ్యపేక్షే తు కిం స్యాద్ధర్మమపేక్షీతుమ్ ॥ 26

యాచితో నో నివర్తస్య హంసశుక్లశిరోరుహైః ।
శిరోభిర్నిభృతాచార మహీపతనపాంసుభైః ॥ 27

దయానుయుడును, ఆదర్శవర్తనుడును ఐన శ్రీరాముడు పాదచారులైవచ్చుచున్న ఆ ద్విజోత్తములను వీడి, రథముపై వెళ్ళజాలక పోయెను. (19)

తండ్రియాజ్ఞను నెఱవేర్చుటకై స్థిరనిశ్చయముతో వనములకు జనుచున్న శ్రీరామునిగాంచి, ఆ ద్విజులు నివ్వెఱపోయిరి. పిదప వారు మిక్కిలి పరితపించినవారై శ్రీరామునితో ఇట్లు నుడివిరి. (20)

“రమునందనా! నీవు బ్రాహ్మణహితైషివి. కనుక ఈ బ్రాహ్మణ సమాజమంతయును నిన్నునుసరించినచ్చును. అంతేగాదు ఈ అగ్నిహోత్రములుగూడబ్రాహ్మణుల భుజస్కంధములను అదిష్ఠించి మీవెంటనచ్చును. (మేము నిత్యాగ్నిహోత్రులము. కావున నూ అగ్నిహోత్రములను దీసికొని మీ వెంట నడతుము.) (21)

వాజపేయయాగము చేయుటవలన మాకు ఛత్రములు లభించినవి. శరత్కాలమేఘములవలె తెల్లనైన ఈ గొడుగులుగూడ మావెంట నచ్చుచున్నవి, చూడుము. (22)

గొడుగులు లేనందువలన మీరు సూర్యకిరణములతాపమునకు గుఱియగుచున్నారు. వాజపేయ యాగములవలన మాకు లభించిన ఈ ఛత్రములతో మేము మీకు నీడను కల్పింతుము. (23)

నాయనా! ఇంతవఱకును మా బుద్ధి అనవరతము వేదమంత్రముల పఠనపాఠనముల (పఠించుట, నేర్చుట) యందే నిమగ్నమైయున్నది. కాని నేటినుండి అది మీవెంట వనవాసమునే కోరుకొనుచున్నది. (24)

వేదములే మీకు సర్వసంపదలుగదా! వాటిని మీరు వీడివచ్చుట యెట్లు? గృహస్థులైన మీరు మీభార్యల రక్షణబాధ్యతలను పరిత్యజించినచ్చినచో వారి గతియేమి? అని నీవు మమ్ము ప్రశ్నింప వచ్చును. ఆ సందేహమునకు ఏమాత్రము తావులేదు. మా పాలిట మహాసంపదలైన వేద(శాస్త్ర)ములు మాహృదయములయందే యున్నవి. కనుక అవి సురక్షితములు. ఇక మాధర్మపత్నుల విషయము. వారు పతివ్రతలు, కావున వారి సాతివ్రత్యములే వారికి భద్రకవచములు. (25)

మేమును నిన్ను అనుసరించి వనములకు వచ్చుటకే నిశ్చయించుకొంటిమి. ఈ నిర్ణయమునకు తిరుగులేదు. నీవు పితృవాక్యపరిపాలనరూపమైన ధర్మమునే సాదించుచు ముందునకు సాగుచున్నప్పుడు మాకు ఇతర ధర్మమేమాంసములతో పనియేమి? (నిన్నునుసరించుటయే మాకు పరమధర్మము). (26)

ధర్మాచరణమునందే స్థిరముగా నిలిచియుండువాడా! మేము తలలునెఱసిన వృద్ధులము, ఈ నేలపై సాగిలనడి నీకు నమస్కరించు చున్నాము.⁽¹⁾ మా ప్రార్థనను మన్నించి అయోధ్యకు మఱిలరమ్ము. నాయనా! ఇక్కడికి వచ్చిన బ్రాహ్మణులలో పెక్కుమంది ‘నీవు

1) నాఽవిష్ణుఃపుథివీపతిః = విష్ణువుయొక్క అంశను కలిగియున్నవాడే రాజు (పాలకుడు) అగును. అనగా వ్రతి భూపతి (పాలకుని)లోను విష్ణుంశయుండితీరును. కావున ప్రభువు బ్రాహ్మణులకును వంద్యుడు. శ్రీరాముడు ఆ మహావిష్ణువు యొక్క అవతారమే గనుక ఇవట దీనిని గూర్చి ప్రత్యేకముగా చెప్పవలసినదియేమున్నది?

బహునాం వితలా యజ్ఞా ద్విజానాం య ఇహోగతాః |
తేషాం సమాప్తరాయత్తా తవ వత్స! నివర్తనే | 28

భక్తిమంతి హి భూతాని జంగమాజంగమాని చ |
యాచమానేషు రామ! త్వం భక్తిం భక్తేషు దర్శయ | 29

అనుగంతుమ్ అశక్తా స్త్వాం మూలైరుద్దతవేగినః |
ఉన్నతా వాయువేగేన విక్రోశంతీవ పాదపాః | 30

నిశ్చేష్టాహారసంచారా వృక్షైకస్థానవిష్టితాః |
పక్షిణోఽపి ప్రయాచంతే సర్వభూతానుకంపినమ్ | 31

ఏవం విక్రోశలాం తేషాం ద్విజాతీనాం నివర్తనే |
దద్యతే తమసా తత్ర వారయంతీవ రాఘవమ్ | 32

తతః సుమంత్రోఽపి రథాద్విముచ్య
శ్రాంతాన్ హయాన్ సంపరివర్త్య శీఘ్రమ్ |
పీతోదకాం స్తోయపరిఘ్నతాంగాన్
అచారయన్తే తమసా విదూరే | 33

అయోధ్యకు రావలెనను కోరికతో యజ్ఞకార్యములను తలపెట్టి యున్నారు. నీవు (ఇప్పుడు) అయోధ్యకు మఱివచ్చుటతో వారిప్రయత్నములు సఫలములగును. (27-28)

ఓ రామా! కేవలము మానవులే గాక ఈ లోకమునందలి చరాచరప్రాణులన్నియును నీయందు భక్తిశ్రద్ధలు గలిగియున్నవి. నీవు మఱి వచ్చుటకై ఎంతగానో ఆరాటపడుచు అర్థించుచున్న ఆ ప్రాణులను నీవు కనికరింపుము. (29)

మహాన్నతములైన వృక్షములు సైతము వెంటనే నీవు అయోధ్యకు మఱివచ్చుటకై ఎంతయు తపనపడుచు నిన్ననుసరింపజూచుచున్నవి. కాని వేళ్లు (వేర్లు) మాత్రము వాటిని కదలనిచ్చుటలేదు. చేయునదిలేక ఆ చెట్లు పెనుగాలులతో శ్రుతిగలిపి నీకొఱకై బిగ్గరగా ఏడ్చుచున్నవి. (30)

ఓ రఘురామా! నీవనగమనకారణముగా సక్షులన్నియును దిగులుచెంది, ఆహారసంపాదనమునకును ప్రయత్నింపక (ఆకలిదప్పలను మఱచి) చెట్లకొమ్మలపై అచ్చటచ్చటచేరి, దైన్యముతోనున్నవి. సకలప్రాణులయెడను దయాపరుడవైన నీవు అయోధ్యకు మఱివచ్చుటకై అని తమఅటుపులద్వారా నీకు మొఱపెట్టుకొనుచున్నవి. (31)

వనవాసమునకై వెళ్లుచున్న శ్రీరాముని అయోధ్యకు మఱివచ్చుటకై ఆట్రాహ్మణులందఱును ప్రార్థింపడుచు గగ్గోలుపెట్టుచుండగా, ఇంతలో తమసానదియు శ్రీరాముని వారించుటకై అడ్డునిల్చినదాయనునట్లు అచట కన్పట్టెను. (32)

సుమంత్రుడుగూడ రథము తమసానదీతీరమునకు చేరగనే, ప్రయాణశ్రమచే అలసియున్న గుఱ్ఱములను రథమునుండి విప్పి, వాటిని అటునిటు త్రొక్కినను, స్వభావమును అనుసరించి, అవి భూమిపై పారలాడెను. ఏమ్మట ఆతడు నీరుత్రాగించి, ఒడలు కడిగి, మేయుటకై వాటిని తమసానదీతీరమున వదలెను. (33)

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే అయోధ్యాకాండే పంచచత్వారింశస్సర్గః (45)

వాల్మీకీమహర్షినిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి అయోధ్యాకాండమునందు నలుబదిఐదవసర్గము సమాప్తము

-- * * * --

46. నలుబదిఆఱవసర్గము

సీతారామలక్ష్మణులు ప్రజలతోగూడి తమసానదీతీరమున ఒకరాత్రి విడిదిచేయుట
ప్రజలకు తెలియకుండా వారు రథమునెక్కి తమసానదిని దాటివెళ్లుట.

తతస్తు తమసాతీరం రమ్యమాశ్రిత్య రాఘవః |
సీతాముద్వీక్ష్య సామిత్రిమ్ ఇదం వచనమబ్రవీత్ | 1

ఇయమద్య నిశా పూర్వా సామిత్రే! ప్రహితా వనమ్ |
వనవాసస్య భద్రం తే స నోత్కంఠితుమర్హసి | 2

అంతట వారందఱును మనోహరమైన తమసానదీతీరమున విడిసిరి. ఏమ్మట శ్రీరాముడు ఒకసారి సీతాదేవివైపు చూచి, లక్ష్మణునితో ఇట్లనెను. (1)

"ఓ లక్ష్మణా! నీకు శుభమగుగాక- నేడు మనవనవాసమున మొదటిరాత్రి సమీపించినది. ఇది గడచినట్లే (ఒక దినముగడచి పోయినట్లే) యని తలంపుము. అతిసుకుమారియైన సీత వనములలో కాలినడకతో ఏట్లు సాగిపోగలదు? అని దిగులుచెందకుము. (2)

పశ్య శూన్యాన్యరణ్యాని రుదంతీవ సమంతతః ।
యథానిలయమాయద్భిః నిలీనాని మృగద్విజైః । 3

అధ్యాయోధ్యా తు నగరీ రాజధానీ పితర్యమ్ ।
సస్త్రిపుంసాగతానస్మాన్ శోచిష్యతి న సంశయః । 4

అనురక్తా హి మనుజా రాజానం బహుభిర్బుజైః ।
త్వాం చ మాం చ నరవ్యాఘ్ర! శత్రుఘ్నభరతో తథా । 5

పితరం చానుశోచామి మాతరం చ యశస్వినీమ్ ।
అపివాఽంధౌ భవేతాం తు రుదంతౌ తావభీక్షకః । 6

భరతః ఖలు ధర్మాత్మా పితరం మాతరం చ మే ।
ధర్మార్థకామసహితైః వాక్యైరాశ్వాసయిష్యతి । 7

భరతస్యాన్యశంసత్వం విచింత్యాహం పునః పునః ।
నానుశోచామి పితరం మాతరం చాపి లక్ష్మణ! । 8

త్వయా కార్యం నరవ్యాఘ్ర! మామనువ్రజతా కృతమ్ ।
అన్వేష్టవ్యా హి వైదేహ్య రక్షణార్థే సహాయతా । 9

అద్భిరేవ తు సౌమిత్రి! వత్స్యామ్యద్య నిశామిమామ్ ।
ఏతద్ధి రోచతే మహ్యం వన్యేఽపి వివిధే సతి । 10

ఏవ ముక్త్యా తు సౌమిత్రిం సుమంత్రమపి రాఘవః ।
అప్రమత్తస్త్యనుశ్చేషు భవ సౌమ్యేత్యువాచ హ । 11

సోఽశ్వాన్ సుమంత్ర స్సంయమ్య సూర్యేఽస్తం సముపాగతే ।
ప్రభూతయవసాన్ కృత్వా బభూవ ప్రత్యనంతరః । 12

ఉపాస్య తు శివాం సంధ్యాం దృష్ట్వా రాత్రిముషస్థితామ్ ।
రామస్య శయనం చక్రే సూతః సౌమిత్రిణా సహ । 13

ఓ సౌమిత్రి! వెలవెలబోవుచున్న ఈ అరణ్యప్రదేశములను ఒక్కసారి చూడుము. ఇప్పుడిప్పుడే ఈ సాయంకాలమున మృగములు, పక్షులు అటుచు తమతమ స్థానములకు చేరుచున్నవి. ఆ అటవీలలో నిండిన ఈ వనములు మనవేషపరిస్థితులను జూచి, ఏడ్చుచున్నవాయనునట్లున్నవి. (3)

మనతండ్రిగారిరాజధానియైన అయోధ్యానగరమునందలి స్త్రీపురుషులందఱును మనయెడబాటునకు తట్టుకొనలేక ఎంతయు శోకించుచుందురు. ఇందు సందేహములేదు. పురుషశ్రేష్ఠ! అయోధ్యా వాసులెల్లరును పలుసద్గుణములకారణముగా మహారాజుగారి యెడలను, నాయందును, నీయందును, భరతశత్రుఘ్నలపట్లను అనురక్తులైయున్నారు. (4-5)

పలువురిచే మెప్పుపొందిన ఉత్తమురాలగు కౌసల్యామాతయును, తండ్రి దశరథుడును మనకొఱకై యేడ్చియేడ్చి ఏమైపోవుదురోయోమో? అని నాకు వేదనకలుగుచున్నది. కానీ ఆ దిగులు మనకక్కఱయే లేదు. ఏలనన ధర్మాత్ముడైన భరతుడు అచటనేయున్నాడు. అతడు మాతాపితరులైన కౌసల్యాదశరథులను ధర్మార్థకామ యుక్తముగా⁽¹⁾ వారిని సేవించుచు, చక్కని సాంత్యనవచనములతో వారికి ఊరటగూర్చగలడు. ఓ లక్ష్మణ! భరతునిమ్మదుస్వభావమును, సౌశీల్యమును పదేపదే గుర్తుచేసికొనుటవలన నామనస్సునకు దిటపుకలిగినది. కనుక తల్లిదండ్రులవిచారణవిషయమున ఇంక నేను చింతింపవలసిన పనియేలేదు. (6-8)

ఓ నరశ్రేష్ఠ! లక్ష్మణ! నీవు నన్ను అనుసరించి వచ్చి, ఒక మంచిపనియే చేసితివి. లేనిచో సీతాదేవిరక్షణ విషయమున సహాయమునకై మఱియొక మార్గమును అన్వేషింపవలసి వచ్చెడిది. (9)

ఓ సౌమిత్రి! ఇచట తినుటకు పెక్కువిధములైన వన్య పదార్థములున్నను జలాహారముతోడనే ఈ రాత్రిని గడపదలచితిని. వనవాసము ప్రారంభమైన మొదటిదినము ఆగుటవలనను, ఇది పుణ్యశ్రీర్థము (క్షేత్రము) ఐనందునను ఇట్లు చేయుటయే యుక్తమని నాకు తోచుచున్నది." (10)

లక్ష్మణునితో ఇట్లు పలికిన ఏమ్మట శ్రీరాముడు సుమంత్రునితో "అయ్యా! గుఱ్ఱములను జాగ్రత్తగా చూచుకొనుము"- అని సుడివెను. (11)

ఆసుమంత్రుడు సూర్యాస్తమయమున రథాశ్వములను కట్టివేసి, పచ్చిమేతవేసి, సమీపముననే వాటిని కనిపెట్టుకొని యుండెను. ఏమ్మట అతడు శుభకరమైన సంద్యోపాసనను విధ్యుక్తముగా నెఱపెను. రాత్రియగుట వలన లక్ష్మణునిసహాయముతో అతడు శ్రీరామునకై శయ్యను ఏర్పఱచెను. (12-13)

1) పుత్రునియెడబాటుకారణముగా దుఃఖితులైయున్న పెద్దలను సేవించు విషయమున పుత్రధర్మములను, వారి ప్రయోజనమును, వారి అభిరుచులను, అకాంక్షలను ఎఱింగి, ఉపచారములను నడుపుటయే - ధర్మార్థకామయుక్తముగ సేవించుట యనబడును.

తాం శయ్యాం తమసాతీరే వీక్ష్య వృక్షదళైః కృతామ్ ।
రామః సౌమిత్రిణా సార్థం సభార్యః సంవివేశ హ । 14

సభార్యం సంప్రనుప్తం తం భ్రాతరం వీక్ష్య లక్ష్మణః ।
కథయామాస సూతాయ రామస్య వివిధాన్ గుణాన్ । 15

జాగ్రతో హ్యేవ తాం రాత్రిం సౌమిత్రేః ఉదితో రవిః ।
సూతస్య తమసాతీరే రామస్య బ్రువతో గుణాన్ । 16

గోకులాకులతీరాయాః తమసాయా విదూరతః ।
అవసత్ తత్ర తాం రాత్రిం రామః ప్రకృతిభిస్సహ । 17

ఉత్తాయ చ మహాతేజాః ప్రకృతీస్తా నిశామ్య చ ।
అబ్రవీద్రాతరం రామో లక్ష్మణం పుణ్యలక్ష్మణమ్ । 18

అస్మద్వ్యపేక్షాన్ సౌమిత్రే! నిరపేక్షాన్ గృహేష్వపి ।
వృక్షమూలేషు సంసుప్తాన్ పశ్య లక్ష్మణ సాంప్రతమ్ । 19

యథైతే నియమం పౌరాః కుర్వంత్యస్మన్నివర్తనే ।
అపి ప్రాణా నసిష్యంతి న తు త్యక్త్యంతి నిశ్చయమ్ । 20

యావదేవ తు సంసుప్తాః తావదేవ వయం లఘు ।
రథమారుహ్య గచ్ఛామః పంథానమకుతోభయమ్ । 21

అతో భూయోఽపి నేదానీమ్ ఇక్ష్యాకుపురవాసినః ।
స్వపేయురనురక్తా మాం వృక్షమూలాని సంశ్రితాః । 22

పౌరా హ్యేత్యకృతాద్భుఃఖాత్ విప్రమోచ్యా నృపాత్మజైః ।
న తే ఖల్వాత్మనా యోజ్యా దుఃఖేన పురవాసినః । 23

అబ్రవీల్లక్ష్మణో రామం సౌక్షాద్ధర్మమివ స్థితమ్ ।
రోచతే మే తథా ప్రాజ్ఞ! క్షీప్రమారుహ్యతామితి । 24

అథ రామోఽబ్రవీత్ శ్రీమాన్ సుమంత్రం యుజ్యతాం రథః ।
గమిష్యామి తతోఽరణ్యం గచ్ఛ శీఘ్రమితః ప్రభో! 25

తమసానదీతీరమున సుమంత్రుడు చెట్ల ఆకులతో ఏర్పఱచిన శయ్యను పరిశీలించిచూచి, శ్రీరాముడు సీతతో లక్ష్మణునితోగూడి దానిపై కూర్చుండెను. (14)

వదినెయగు సీతాదేవియు, అన్నయైన శ్రీరామచంద్రుడును బడలియున్నందున గాడనిద్రలో మునిగియుండుటను గమనించిన లక్ష్మణుడు శ్రీరాముని గుణగణములనుగూర్చి సుమంత్రునకు వివరింపసాగెను. (15)

సౌమిత్రియు, రథసారథియగు సుమంత్రుడును ఆ రాత్రియంతయు మేల్కొనియుండియే శ్రీరాముని గుణవైభవములను గూర్చి మాట్లాడుకొనుచుండిరి. ఇంతలో సూర్యోదయమయ్యెను. (తెల్లనాటెను) (16)

తమసానదీతీరమున నదికి చేరువగా ఆవులమందలు నివసించు చుండెను. ఆ విధముగా పునీతమైన అప్రదేశమున శ్రీరాముడు తన పౌరులతో ఆ రాత్రి గడపెను. (17)

మహాతేజస్వయైన శ్రీరామచంద్రుడు ఉపకాలముననే మేల్కొని, ప్రయాణశ్రమచే డస్సి, మైమఱచి నిదురించుచున్న పౌరులను గమనించి, శుభలక్షణసంపన్నుడైన తమ్ముడగు లక్ష్మణునితో ఇట్లనెను. (18)

“సోదరా! లక్ష్మణా! చెట్లక్రిందబడి నిదురించుచున్న ఈ వ్రజలను జూడుము. వీరందఱును మనయెడలగల అపేక్షతో తమభార్యా పుత్రాదులనుసైతము ఉపేక్షించి, మనవెంట ఇవటికి వచ్చిరి. వీరు మనలను అయోధ్యకు మఱలించుకొని పోవుటకే గట్టిపట్టుదలతో నున్నారు. అందులకై వీరు తమప్రాణములను విడుచుటకైనను సిద్ధముగానున్నారు. కాని తమ నిశ్చయమును మాత్రము వదలిపెట్టునట్లు లేరు. (19-20)

వీరు నిద్రనుండి మేల్కొనకముందే మనము రథమునెక్కి, ఎవ్వరును పసిగట్టలేని మార్గమున వేగముగా సాగిపోవుదము. అట్లుచేసినచో మనయందు అనురక్తులైయున్న ఈ అయోధ్యా పురవాసులకు మనవెంట వచ్చెడి అవకాశమూ ఉండదు, వారికి చెట్లుచేమలనాశ్రయించి నిదురింపవలసిన ఈ అవస్థయూ తప్పదు. (21-22)

వ్రజలదుఃఖములను తొలగించుట రాజకుమారుల దర్మము. అంతేగాదు తమకారణముగా వ్రజలు ఎట్టి దుఃఖములపాలుకాకుండ జూచుటయు వారి కర్తవ్యము.” (23)

అంతట లక్ష్మణుడు సౌక్షాత్తు దర్మస్వరూపుడైన శ్రీరామునితో “అన్నా! నీవు అన్నియు తెలిసినవాడవు. నీవు చెప్పినది యుక్తముగా నున్నది. వెంటనే రథమును ఆధిరోహించి వెళ్లుదము” అని నుడిచెను. (24)

అనంతరము ఉచితజ్ఞుడైన శ్రీరాముడు సుమంత్రునితో “ఆర్యా! వెంటనే వెళ్లి రథమును సిద్ధమొనర్చుము, మనము త్వరగా వనములకు పోవలెను”-అని పలికెను. (25)

సూతస్తతః సంత్వరితః స్యందనం తైర్లయోత్తమైః ।
యోజయిత్వాఽథ రామాయ ప్రాంజలిః ప్రత్యవేదయత్ ॥ 26

అయం యుక్తో మహాబాహో! రథ స్తే రథినాం వర! ।
త్వమారోహస్య భద్రం తే ససీతః సహలక్ష్మణః ॥ 27

తం స్యందనమధిష్ఠాయ రాఘవః సపరిచ్ఛదః ।
శీఘ్రగామాకులావర్తాం తమసామ్ అతరన్నదీమ్ ॥ 28

స సంతీర్య మహాబాహుః శ్రీమాన్ శివమకంటకమ్ ।
ప్రాపద్యత మహామార్గమ్ అభయం భయదర్శినామ్ ॥ 29

మోహనార్కం తు పారాణాం సూతం రామోఽబ్రవీద్యచః ।
ఉదఙ్మాఖః ప్రయాహి త్వం రథమాస్తాయ సారథే ॥ 30

ముహూర్తం త్వరితం గత్వా నివర్తయ రథం పునః ।
యథా న విద్యుః పారా మాం తథా కురు సమాహితః ॥ 31

రామస్య వచనం శ్రుత్వా తథా చక్రే స సారథిః ।
ప్రత్యాగమ్య చ రామస్య స్యందనం ప్రత్యవేదయత్ ॥ 32

తౌ సంప్రయుక్తం తు రథం సమాస్థితౌ
తదా ససీతౌ రఘువంశవర్తనౌ ॥

ప్రచోదయామాస తతస్తురంగమాన్
స సారథిర్యేన పథా తపోవనమ్ ॥ 33

తతస్సమాస్తాయ రథం మహారథః
ససారథిర్దాశరథిర్వనం యయౌ ॥

ఉదఙ్ముఖం తం తు రథం చకార స
ప్రయాణమాంగల్యనిమిత్తదర్శనాత్ ॥ 34

అంతట సుమంత్రుడు ఒక్క క్షణములో రథమునకు గుఱ్ఱములను పూన్చి, శ్రీరామునకు నమస్కరించి, ఇట్లు విన్నవించెను. (26)

"బాహుబలసంపన్నుడవైన ఓ మహావీరా! నీకు కుభమగుగాక, రథము సిద్ధముగానున్నది. సీతాలక్ష్మణులతోగూడి వెంటనే దీనిని అధిరోహింపుము." (27)

పిమ్మట శ్రీరాముడు ధనుఃకవచాదులనుదాల్చి, సీతాలక్ష్మణులతో గూడి, రథమునెక్కి, సుడులు దిరుగుచు, పరవశ్శుద్ధౌక్యుచు ప్రవహించుచున్న తమసానదియొక్క ఆవలితీరమునకు చేరెను. మహాబాహువు, తేజశ్శాలియువన శ్రీరాముడు తనవారితో రథము నుండి దిగెను. పిమ్మట దుష్టమృగాదుల భయములేనిదియు, ముండ్లు ముక్కలులేనిదియు, అనుకూలమైనదియు అగు మహామార్గమును అనుసరించెను. (28-29)

అప్పుడు ప్రజలను మభ్యపెట్టుటకై ⁽¹⁾(ప్రజలు గ్రహింప లేకుండుటకై) శ్రీరాముడు సుమంత్రునితో "ఓ సారథీ! నీవు త్వరగా రథమునెక్కి, ఉత్తరదిశగా (అయోధ్య వైపుగా) బయలుదేలుము. కొంతదూరము అటు నేగముగా పోనిచ్చి, మఱల రథమునిటు త్రిప్పుము. ఇట్లు చేసినచో ప్రజలు నాజాడను (నాగమనమార్గమును) తెలిసికొనజాలరు. కావున జాగ్రత్తగా అట్లు చేయుము." (30-31)

శ్రీరామునిఆదేశమును అనుసరించి, సుమంత్రుడు అట్లే గావించెను. మఱల మఱియొక మార్గమున ఆయనను జేరి, శ్రీరాముని ప్రయాణమునకై ఆచట రథమును సిద్ధముగానుంచెను. (32)

రఘువంశవర్తనులైన ఆ రామలక్ష్మణులు సీతాదేవితో గూడి (తిరిగివచ్చి) సిద్ధముగానున్న ఆ రథమునెక్కిరి. పిమ్మట ఆ సారథి తపోవనమార్గమున ఆశ్వములను నడిపించెను. (33)

అంతట సారథి కుభశకునమూచకముగా రథమును ఉత్తరాలి ముఖముగా నిలబెట్టెను. పిమ్మట మహారథియైన శ్రీరాముడు తన వారితోగూడి రథముపై వనములకు బయలుదేరినాడు. (34)

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే అయోధ్యాకాండే షట్చత్వారింశస్సర్గః (46)

వాల్మీకిమహర్షివిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి అయోధ్యాకాండమునందు నలుబదిఆవనస్సర్గము సమాప్తము

-- * * * --

1) మభ్యపెట్టుట, అనగా వంచించుట. అది రాముని ఉద్దేశ్యముగాదు. ఇచట శ్రీరాముడు 'వ్రణచికిత్సాస్వాయము' ను అనుసరించు చున్నట్లు గ్రహింపవలెను. రోగికి చక్కని ఆరోగ్యమునుగూర్చులక్ష్యముతో ఆతనిప్రణామమునకు వైద్యుడు శస్త్రచికిత్స చేయును. కత్తులతో కోయునప్పుడు తాత్కాలికముగా రోగికి కొంతబాధకలిగినను, ఈ చికిత్సద్వారా వ్రణబాధపూర్తిగా తొలగిపోవుటచే ఆతడు ఆరోగ్యవంతుడై జీవించియున్నంతవఱకును హాయిగానుండును. అట్లే ప్రజలను మభ్యపెట్టి శ్రీరాముడు వనములకు వెళ్లినచో వారు గత్యంతరములేక తిరిగి అయోధ్యకు చేరుదురు. అప్పుడు వారికి వనజీవనబాధలు తప్పును, వారు భార్యపుత్రులతో గూడి సుఖముగా జీవింతురు.

47. నలుబదిఏడవసర్గము

ప్రజలు నిద్రనుండి మేల్కొనిన పిమ్మట శ్రీరాముడు కన్పించకపోవుటచే కొంతసేపు తికమకపడుట -
ఎట్టకేలకు వారు ఆయోధ్యకు చేరుట - వెలవెబోవుచున్న ఆ నగరమును జూచి, వారు మిగుల దుఃఖపడుట.

ప్రభాతాయాం తు శర్వర్యాం పౌరాస్తే రాఘవం వినా।
శోకోపహతనిశ్చేష్టా బభూవుర్నతచేతనః। 1

శోకజాత్రుపరిద్యానా వీక్షమాణాః తతస్తతః।
అలోకమపి రామస్య న పశ్యంతి స్మ దుఃఖితాః। 2

తే విషాదార్తవదనా రహితాస్తేన ధీమతా।
కృపణాః కరుణా వాచో వదంతి స్మ మనస్వినః। 3

ధిగస్తు ఖలు నిద్రాం తాం యయాపహృతచేతనః।
నాద్య పశ్యామహే రామం పృథూరస్కం మహాభుజమ్। 4

కథం నామ మహాబాహుః స తథావితథక్రియః।
భక్తం జనం పరిత్యజ్య ప్రవాసం రాఘవో గతః। 5

యో నస్సదా పాలయతి పితా పుత్రానివారసాన్।
కథం రఘూణాం స శ్రేష్ఠః త్యక్త్వా నో విపినం గతః। 6

ఇహైవ నిధనం యామో మహాప్రస్థానమేవ వా।
రామేణ రహితానాం హి కిమర్థం జీవితం హి నః। 7

సంతి శుష్కాణి కాష్ఠాని ప్రభూతాని మహాంతి చ।
తైః ప్రజ్వాల్య చితాం సర్వే ప్రవిశామోఽథ పావకమ్। 8

కిం వక్ష్యామో మహాబాహుః అనసూయః ప్రియంవదః।
నీతః సరాఘవో స్మాభిః ఇతివక్తుం కథం క్షమమ్। 9

సా నూనం సగరీ దీనా దృష్ట్వా స్మాన్ రాఘవం వినా।
భవిష్యతి నిరానందా సస్త్రీబాలవయోధికా। 10

రాత్రి గడచినది. సూర్యోదయమైనది. అంతట పౌరులు మేల్కొనిరి. అచట శ్రీరాముడు కనబడకుండుటచే వారు శోకముతో నిశ్చేష్టులై నీరుగారిపోయిరి. వారు దుఃఖభారముచే కన్నీరుగార్చుచు శ్రీరామునికొఱకై అటునిటువెదకిరి. ఎంత గాలించిగాలించిచూచినను ఆ ప్రభువుయొక్క రథచక్రములగుర్తులుపైతము కనబడకపోవుటచే వారు మిగుల ఖిన్నులైరి. (1-2)

దీశాలియైన శ్రీరామునియొక్క దర్శనభాగ్యమునకు దూరమగుటచే ఆ పౌరులముఖములు విషాదముతో వెలవెలబోయెను. సున్నితమైన మనస్సులుగల అనగరవాసులు దీనులై, దిగులుపడుచు ఒకరితోనొకరు ఇట్లు మాట్లాడుకొనసాగిరి. (3)

"చీ ఈ పాడునిద్రమత్తులోబడి, మహాభుజబలశాలియు, విశాలవక్షఃస్థలముగలవాడును ఐన శ్రీరాముని నేడు దర్శింపలేకపోయితిమి. నిజముగా ఇది మనదురదృష్టము. (4)

అమోమకార్యమౌను, అజానుబాహువు ఐన రామవుడు బక్తులమైన మనలను ఇట్లు పరిత్యజించి, ఎట్లువెడలెను? (5)

ఆ రఘువంశశిరోమణి మనలను నిరంతరము కన్నబిడ్డలనువలె కాపాడుచుండెడివాడు. అట్టి ఆ తండ్రి మనలను ఇట్లు దిక్కులేని వారినిగాజేసి ఆరణ్యములకు ఎట్లు పోగలిగెను? (6)

ఇక మనము ఇక్కడే ప్రాయోపవేశముచేసి, అసువులను పీడెదము. లేదా! మరణదీక్షతో ఉత్తరాభిముఖులమై వెళ్లెదము. రామునకు దూరమై మనము జీవించి ప్రయోజనమేమి? అట్లుగానిచో ఇదిగో! ఇక్కడనే పెద్దపెద్ద ఎండిన కట్టిలు బోలెడు పడియున్నవి. వాటికి నిప్పుంటించి, ఆచితిమంటలలో మనము ప్రనేశింతము. (7-8)

శ్రీరాముడెక్కడ? అని ఆయోధ్యలోని వారడిగినచో వారికి మనము ఏమనిచెప్పగలము? 'అజానుబాహువు, అసూయను ఎటుగనివాడు, ఎల్లప్పుడును ప్రియముగా మాట్లాడువాడు ఐన శ్రీరాముని ఆడవులలో విడిచి వచ్చితిమి'. అని వారితో ఎట్లు చెప్పగలము? (9)

ఆయోధ్యలోని బాలబాలికలు, స్త్రీపురుషులు, వృద్ధులు మున్నగువారందఱును శ్రీరాముడులేని మనలను జూచి ఎంతయు నిస్సహచెందుదురు. వారిఅనందములు అదృశ్యములగును. ఇది తద్యము. (10)

నిర్యాతాస్తేన వీరేణ సహ నిత్యం జితాత్మనా ।
విహీనా స్తేన చ పునః కథం పశ్యామ తాం పురీమ్ ॥ 11

ఇతీవ బహుధా వాచో బాహుముద్యమ్య తే జనాః ।
విలసంతి స్మ దుఃఖార్తా వివత్సా ఇవ ధేనవః ॥ 12

తతో మార్గానుసారేణ గత్వా కించిత్ క్షణం పునః ।
మార్గనాశాద్విషాదేన మహతా సమభిష్టుతాః ॥ 13

రథస్య మార్గనాశేన స్యవర్తంత మనస్వినః ।
కిమిదం కిం కరిష్యామో ధైవేనోపహతా ఇతి ॥ 14

తతో యథాగతేనైవ మార్గేణ క్లాంతచేతసః ।
అయోధ్యామగమన్ సర్వే పురీం వ్యథితసజ్జనామ్ ॥ 15

అలోక్య నగరీం తాం చ క్షయవ్యాకులమానసాః ।
అవర్తయంత తేఽశ్రూణి నయనైః శోకపీడితైః ॥ 16

ఏషా రామేణ నగరీ రహితా నాతిశోభతే ।
అపగా గరుడేనేవ హ్రదాదుద్భృతపన్నగా ॥ 17

చంద్రహీనమివాకాశం తోయహీనమివార్ణవమ్ ।
అపశ్యన్నిహతానందం నగరం తే విచేతసః ॥ 18

తే తాని వేశ్మాని మహాధనాని
దుఃఖేన దుఃఖోపహతా విశంతః ।
నైవ ప్రజజ్ఞాః స్వజనం జనం వా
నిరీక్షమాణాః ప్రవినష్టహర్షాః ॥ 19

మనోసిగ్రహముగలవాడును, మహావీరుడును ఐన శ్రీరాముని అనుసరించి మనము వనములకు చనుదెంచితిమి. ఇప్పుడు శ్రీరాముడు లేకుండ మనము మఱల అయోధ్యకు వెళ్లి, అచటి వారికి మనముఖములను నిట్లు చూపగలము?" (11)

ఇట్లు ఆ అయోధ్యాప్రజలు పలురీతుల వాపోవుచు చేతులుచాచి, లేగదూడలకు దూరమైన పాడియావులవలె దుఃఖార్తులై విలపించిరి. (12)

వారు ఎట్టకేలకు రథచక్రములజాడలను అనుసరించి, ఒక క్షణకాలముపాటు ముందునకు సాగిరి. కాని కొంతదూరముపోయిన పిమ్మట ఆ రథమార్గము గుర్తుపట్టలేని స్థితిలో ఉండుటచే వారు అంతులేని విషాదమున మునిగిపోయిరి. (13)

శ్రీరామునిరథము వెళ్లిన దారిని సరిగా గుర్తించలేక పోవుటచే దిక్కుతోచని ఆ ప్రజలు "ఇదియేమిటి? మనము విధివంచితులమైతిమి. ఇప్పుడేమి చేయగలము?" అని అనుకొనుచు తిరుగుముఖముపట్టిరి. వారి చిత్తములు వికలములై యుండెను. వనములకువెళ్లినమార్గమును అనుసరించియే వారు తిరిగి అయోధ్యకు చేరిరి. అప్పుడు అయోధ్యలోని జనులెల్లరును వ్యథిత హృదయులైయుండిరి. (14-15)

అట్టినగరమును జూచి వారు మనస్తాపమునకు లోనైరి. కన్నులు వాచిపోవునట్లుగా వారు కన్నీరు మున్నీరుగా విలపించిరి. (16)

"మడుగులోని సర్పములు (జలజంతువులు) అన్నియును గరుత్మంతునకు అహుతియైపోగా, కళదస్పియున్న జలాశయము (నది) వలె శ్రీరాముడు లేని ఆ నగరము శోభావిహీనమైయున్నది." అని వారు తలంచిరి. (17)

చంద్రుడు లేని ఆకాశమువలెను, నీరుఇంకి పోయిన సముద్రము వలెను తేజోరహితమైయున్న ఆ నగరమును జూచి వారు నివ్వెఱసోయిరి. (18)

తీవ్రదుఃఖముతో దురపిల్గుచున్న ప్రజలదీనస్థితికి వారి ఆనందములు ఆవిరియైపోయెను. ఇంద్రలో సంపదలు కొల్లలుగా ఉన్నను అవి వారిదుఃఖములను తొలగింపలేకుండెను. అట్టి శోకస్థితిలో వారు తమయెదుటనున్న వ్యక్తులలో తమవారెవరో, ఇతరులెవరో గుర్తించలేకుండిరి. (19)

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే అయోధ్యాకాండే సప్తచత్వారింశస్సర్గః (47)

వాల్మీకీమహర్షినిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి అయోధ్యాకాండమునందు నలుబదిఏడవసర్గము సమాప్తము

48. నలుబదివినిమిదవసర్గము

శ్రీరామునినీడి అయోధ్యకు తిరిగివచ్చిన పురుషులను వారిపత్నులు నిందించుట - ఆ నగరస్త్రీలు సీతారాములకై విలసించుట.

తేషా మేవం విషణ్ణానాం పీడితానామలీవ చ |
బాష్పవిష్ణుతనేత్రాణాం సశోకానాం ముమూర్షయా | 1

అనుగమ్య నివృత్తానాం రామం నగరవాసినామ్ |
ఉద్గతానీవ సత్త్వాని బభూవురమనస్వినామ్ | 2

స్వం స్వం నిలయమాగమ్య పుత్రదారైః సమావృతాః |
అత్రాణి ముముచుస్సర్వే బాష్పేణ పిహితాసనాః | 3

న చా హృష్యన్ నచామోదన్ వణిజో న ప్రసారయన్ |
న చాశోభంత పణ్యాని నాపచన్ గృహమేధినః | 4

సజ్జం దృష్ట్వా నాభ్యనందన్ విపులం వా ధనాగమమ్ |
పుత్రం ప్రథమజం లబ్త్వా జననీ నాభ్యనందత | 5

గృహే గృహే రుదంత్యశ్చ భర్తారం గృహమాగతమ్ |
వ్యగర్తయంత దుఃఖార్తా వాగ్విః తోతైరివ ద్విషాన్ | 6

కిం సు తేషాం గృహైః కార్యం కిం దారైః కిం ధనేన వా |
పుత్రై ర్వా కిం సుఖైర్వాపి యే న పశ్యంతి రాఘవమ్ | 7

ఏకస్పర్శురుషో లోకే లక్ష్యణస్సహ సీతయా |
యోఽనుగచ్ఛతి కాకుత్స్థం రామం పరిచరన్ వనే | 8

ఆపగాః కృతపుణ్యాస్తాః పద్మిన్యశ్చ సరాంసి చ |
యేషు స్నాన్యతి కాకుత్స్థో విగాహ్యా సలిలం శుచి | 9

శ్రీరాముని అనుసరించి వనములకు వెళ్ళియు, విరిలేక మఱి వచ్చిన ఆ అయోధ్యానగరవాసులు మిక్కిలి విషాదగ్రస్తులైయుండిరి. శోకపీడితులై కన్నీరుమున్నీరుగా పరితపించుచుండిరి. రామునకు దూరముగా బ్రతికియుండుటకంటెను మరణించుటయే యుక్తమని తలపోయుచుండిరి. దైర్యమును కోల్పోయి దిగాలు పడియుండుటచే వారు జీవచ్ఛవములుగానుండిరి. (ప్రాణములను కోల్పోయిన వారివలెనుండిరి.) వారందఱును తమతమ ఇండ్లకు జేరి, భార్యాపుత్రులతో కలిసికొనిరి. ఐనను వారు దుఃఖాతరేకస్థితినుండి బయటపడలేక జేపురించిన ముఖములతో కన్నీరుకార్చుచునే యుండిరి. (1-3)

ఆస్తమిత్రులు వచ్చి పలుకరించినను ఆగృహస్థులముఖములలో సంతోషచిహ్నములే కనబడకుండెను. అపూర్వవస్తువులు ప్రాప్తించినను వారు మోదమును పొందుటలేదు, ఇంకను వారు నిత్యకార్యకలాపములనిర్వహణకు దిగకుండిరి. కొనువారులేక అంగళ్లన్నియు బోసిపోయియుండెను. ఇండ్లలో శుభకార్యములకు పూనుకొనకుండిరి. ఇంతయేల వంటవార్చులకును దిగకుండిరి. (4)

పోయిన వస్తువాహనములు మఱల లభించినను, సమృద్ధిగా సంపదలు వచ్చిపడినను వారిలో సంతోషమే కలుగుటలేదు. మొదటి కాన్పులోనే పండువంటికొడుకు పుట్టినను ఆ తల్లిముఖమున అనందము కన్పింపకుండెను. (5)

శ్రీరాముడు లేకుండా ఇండ్లకుచేరిన తమభర్తలను జూచి, ఇల్లాండ్రందఱును మిగుల వగచిరి. అంతేగాక వారు దుఃఖార్తలై, మానటివాండ్రు అంకుశములతో ఏనుగులను పొడిచినట్లు తీవ్రమైన సూటిపోటిమాటలతో తమభర్తలను దూసిపోసిరి. (6)

"శ్రీరామునిదర్శనమునకు నోచుకొననివారికి ఈ ఇండ్లు వాకిళ్లతో ననియేమి? భార్యాపుత్రులెందులకు? ధనదాన్యములతో ఏమి ప్రయోజనము? సుఖభోగముల ప్రసక్తియేల? అంతేగాదు ఈ జీవితముతోమాత్రము వారికి ఏమి పని? (7)

ఈ లోకములో 'లక్ష్యణస్సహ' ఒక్కడే సత్పురుషుడు. సీతారాముల వెంట వనములకు వెళ్లి, నిరంతరము వారికి అచట పరిచర్యలు చేయుచున్న భాగ్యశాలిగదా (1) అతడు. (8)

వనవాససమయమున కాకుత్స్థుడైన శ్రీరాముడు సీతాదేవితో గూడి పవిత్రనదీజలములలో, పద్మసరస్సులలో స్నానముల నాచరించును. ఆ పుణ్యదంపతులస్పర్శతో పునీతమైన ఆనదుల భాగ్యమే భాగ్యము, ఆ పద్మ సరస్సులఅదృష్టమే అదృష్టము. (9)

1) తమి దీర పరివర్యసేయ సామిత్రి మును । తనమేమి చేసెనో చెలియో! శ్రీరామ రఘురామ॥ సంకీర్తనావళి-పుట 49.

శోభయిష్యంతి కాకుత్స్థమ్ అటవ్యో రమ్యకాననాః ।
ఆపగాశ్చ మహానూపాః సానుమంతశ్చ పర్వతాః ॥ 10

కాననం వాపి శైలం వా యం రామోఽభిగమిష్యతి ।
ప్రియాతిథిమివ ప్రాప్తం నైనం శక్యంత్యనర్చితుమ్ ॥ 11

విచిత్రకుసుమాపీడా జహుమంజరిధారిణః ।
రాఘవం దర్శయిష్యంతి నగా భ్రమరశాలినః ॥ 12

అకాలే చాపి ముఖ్యాని పుష్పాణి చ ఫలాని చ ।
దర్శయిష్యంత్యనుక్రోశాత్ గిరయో రామమాగతమ్ ॥ 13

ప్రప్రవిష్యంతి తోయాని విమలాని మహీధరాః ।
విదర్భయంతో వివిధాన్ భూయశ్చిత్రాంశ్చ నిర్మలాన్ ।
పాదపాః పర్వతాగ్రేషు రమయిష్యంతి రాఘవమ్ ॥ 14

యత్ర రామో భయం నాత్ర నాస్తి తత్ర పరాభవః ।
స హి శూరో మహాబాహుః పుత్రో దశరథస్య చ ॥ 15

పురా భవతి నో దూరాల్ అనుగచ్ఛామ రాఘవమ్ ॥ 16

పాదచ్ఛాయా సుఖా భర్తుః తాదృశస్య మహాత్మనః ।
స హి నాథో జనస్యాస్య స గతిస్స పరాయణమ్ ॥ 17

వయం పరిచరిష్యామః సీతాం యూయం తు రాఘవమ్ ।
ఇతి పౌరస్త్రీయో భర్తృన్ దుఃఖార్తా స్తతదబ్రువన్ ॥ 18

యుష్మాకం రాఘవోఽరణ్యే యోగక్షేమం విధాస్యతి ।
సీతా నారీ జనస్యాస్య యోగక్షేమం కరిష్యతి ॥ 19

కోన్యనే నాప్రతీతేన సోక్మంతితజనేన చ ।
సంప్రియేతామనోజ్ఞేన వాసేన హృతచేతసా ॥ 20

కైకేయ్యా యది చేద్రాజ్యం స్యాదధర్మమనాథవత్ ।
స హి నో జీవితేనార్థః కుతః పుత్రైః కుతో ధనైః ॥ 21

చక్కని లతావృక్షములతోడను, పొదలతోడను నిండిన ఆ అరణ్యప్రదేశములు, నిర్మలజలశోభితములైన నదులు, మనోహరమైన సానువులతో రంజిల్లుచున్న పర్వతములు సీతారాములను ఆనందింపజేయుచుండును. (10)

శ్రీరాముడు కాలుమోపిన ప్రదేశము అది కొండయేయైనను, కాననమేయైనను ఆయనను ఒక పూజ్యుడైన అతిథిగా భావించి, చక్కని ఆదరసత్కారములతో సేవించును, తరించును. (11)

చిత్రవిచిత్రములైన పుష్పకిరీటములను, నానావిధములగు పూలగుత్తులను దరించి, తుమ్మెదలగుంపులతో శోభిల్లుచున్న వృక్షములు తమ అందచందములతో శ్రీరాముని సంతోషపెట్టుచుండును. (12)

శ్రీరాముడు తమకడకు విచ్చేసినప్పుడు పర్వతములు అకాలము నందైనను (ఋతుదర్శమునుబట్టి అది అనుకూలమైన కాలము కాకున్నను) అత్యావశ్యకములగు పూవులను, పండ్లను భక్తిశ్రద్ధలతో (తమ కడనున్న మొక్కలద్వారా, వృక్షములద్వారా) ఆయనకొఱకై సమకూర్చును. (13)

వనములలోని గిరులు వివిధములగు సెలయేళ్లను చిత్ర విచిత్రములుగా ప్రవహింపజేయుచు, సీతారామలక్ష్మణులకు ఆవనిరమునకు అనువుగా నిర్మలజలములను అందించును. కొండలపై గల వృక్షములు అటునిటు కదలుచు చల్లని గాలులతో వారికి హాయినిగూర్చును. (14)

దశరథమహారాజుకుమారుడైన శ్రీరాముడు మిగుల భుజబలము గలవాడు, మహావీరుడు. ఆయన ఉన్నచోట ఏప్రాణికిని భయము ఉండదు, ఎవ్వరికిని ఆవమానము కలుగదు. అతడు ఎక్కువ దూరము నెళ్లకముందే ఆయనను మనము చేరుదము. (15-16)

అట్టి మహాత్ముడైన ప్రభువుయొక్క అడుగుజాడలను అనుసరించుటయే మనకు శ్రేయస్కరము. మన అందఱికిని అతడే రక్షకుడు, శరణ్యుడు, పరమాశ్రయుడు. (17)

మేము సీతాదేవికిని, మీరు శ్రీరామునకును సేవలు చేయుదము. ఆ అడవులలో మీ యందఱి యోగక్షేమములను ఆ రఘురాముడు చూచుకొనును. మా మంచిచెడ్డలను ఆ సీతామాత చూడగలదు." అని దుఃఖార్తలైయున్న ఆనగరస్త్రీలు తమభర్తలతో నుడివిరి. (18-19)

ప్రస్తుతపరిస్థితులలో ఈ నగరము సజ్జనులకు నివాసయోగ్యము గాదు. ఇచటవారందఱు శ్రీరామునిపై బెంగపెట్టుకొని యున్నారు. ఇచట వాతావరణమంతయును చికాకును కలిగించునదిగా ఉన్నది. ఇచ్చటనేయున్నచో మనకు మనశ్శాంతి కలవగును. ఇట్టి చోట నివసించుటకు ఎవడు ఇష్టపడును? (20)

ఈ రాజ్యముపై అధికారము కైకేయిచేజిక్కినచో ఈ దేశము దిక్కులేనిదై, ఇందు అదర్శము తొండవించును, ఇట్టిచోట జీవించుట నిరర్థకము, రక్షణ లేనట్టి ఈరాజ్యమున ఇక పుత్రులతోగాని, సంపదలతోగాని పనియేమి? (21)

యయా పుత్రశ్చ భర్తా చ త్యక్తా వైశ్వర్యకారణాత్ ।
కం సా పరిహరేదన్యం కేకేయీ కులపాంసనీ । 22

కైకేయ్యా న వయం రాజ్యే భృతకా నివసేమ హి ।
జీవన్త్యా జాతు జీవన్త్యః పుత్రైరపి శపామహే । 23

యా పుత్రం పార్థివేంద్రస్య ప్రవాసయతి నిర్మలా ।
కస్తాం ప్రాప్య సుఖం జీవేత్ ఆధర్వాం దుష్టచారిణీమ్ । 24

ఉపద్రుతమిదం సర్వమ్ అనాలంబమనాయకమ్ ।
కైకేయ్యా హి కృతే సర్వం వినాశముపయాస్యతి । 25

న హి ప్రవ్రజితే రామే జీవిష్యతి మహీపతిః ।
మృతే దశరథే వ్యక్తం విలాపస్తదనంతరమ్ । 26

తే విషం పిబతాలోద్య క్షీణపుణ్యాః సుదుర్గతాః ।
రాఘవం వా నుగచ్ఛధ్వమ్ అశ్రుతిం వాపి గచ్ఛత । 27

మిథ్యాప్రవాజితో రామః ససీతస్సహలక్ష్మణః ।
భరతే నన్నిన్పష్టాః స్మః సానికే పశవో యథా । 28

పూర్ణచంద్రాననః శ్యామో గూఢజత్రురరిందమః ।
అజానుబాహుః పద్మాక్షో రామో లక్ష్మణపూర్వజః । 29

పూర్వాభిభాషీ మధురః సత్యవాదీ మహాబలః ।
సౌమ్యశ్చ సర్వలోకస్య చంద్రవత్ ప్రియదర్శనః । 30

నూనం పురుషశార్దూలో మత్తమాతంగవిక్రమః ।
శోభయిష్యత్యరణ్యాని విచరన్ స మహారథః । 31

తాన్తథా విలపన్త్యన్తు నగరే నాగరస్త్రియః ।
చుక్రుశుద్ధఃఖసంతస్తా మృత్యోరిన భయాగమే । 32

ఇత్యేవం విలపన్తీనాం స్త్రీణాం వేశ్యసు రాఘవమ్ ।
జగామాన్తం దినకరో రజనీ చాభ్యవర్తత । 33

రాజ్యకాంక్షతో భర్తను కీలుబొమ్మనుగాజేసికొని, కౌసల్యాదేవి పుత్రుడైన శ్రీరాముని వనములపాలుచేసి, ఆ కైకేయి ఇవ్వకు నంశమునకే మచ్చదెచ్చినది. అట్టి దుర్మార్గురాలు ఇంక ఎవరిని విడిచిపెట్టును? (22)

కైకేయి జీవించియుండునంతకాలము ఆమెపరిపాలనలో సేవకులమై ఏమాత్రము సుఖముగా బ్రతికియుండజాలము- ఇది మా పిల్లలపై ఒట్టుపెట్టుకొని చెప్పుచున్న మాట. (23)

కఠినాత్మురాలైన ఆ కైకేయి అధర్మముగా దశరథమహారాజు యొక్క అనుంగుపుత్రుడైన శ్రీరాముని వనములకు పంపెను. అట్టి దుర్మార్గురాలిపరిపాలనలో ఎవరుమాత్రము సుఖపడగలరు? (24)

కైకేయివలన ఈ రాజ్యప్రజలందఱును ఇక్కట్లపాలగుచు నిరాశయులై, దిక్కులేనివారైపోవుదురు. ఆమెకారణముగా ఈ రాజ్యమంతయు సర్వనాశనము కాగలదు. (25)

శ్రీరాముడు వనవాసగతుడైనచో దశరథమహారాజు జీవించి యుండుట దుర్లభము. దశరథుడు మరణించిన పిమ్మట ఇచట వినిపించుచుండునవి విలాపములు మాత్రమే. ఇది తథ్యము. (26)

మీ అదృష్టములు అడుగంటినవి, దుర్గతులు వచ్చినదీనవి, కనుక ఇప్పుడు మీరు శ్రీరాముని ఆనుసరించి వనములకు వెళ్లుడు, లేదా కైకపేరుగూడా వినబడనిచోటికి చేరుడు, లేనిచో విషపానముతో జీవయాత్రను ముగింపుడు. (27)

కైకేయికుట్రకారణముగా సీతారామలక్ష్మణులు వనములపాలైరి. కసాయివానిచేతికి చిక్కిన పశువులవలె మనము భరతుని పాలబడుదుము. (28)

లక్ష్మణునకు అన్నయైన శ్రీరామచంద్రునిముఖము పున్నమనాటి చంద్రునివలె ఆహ్లాదకరమైనది. అతడు శ్యామసుందరుడు, పరిపుష్టము లైన భుజనందులు గలవాడు, శత్రుభయంకరుడు, అజానుబాహువు, కమలనేత్రుడు, వ్యక్తులు కలిసినప్పుడు సౌహార్దముతో ముందుగా భాషించువాడు. స్ఫురద్రూపి, సత్యవచనుడు, మిక్కిలి బలశాలి, మృదువైన స్వభావముగలవాడు, ఆయనదర్శనము చంద్రదర్శనము వలె ఆనందదాయకము, గజరాజువలె మిక్కిలి శక్తిసంపన్నుడు, వేయేల? అతడు ఒక మహాపురుషుడు. ఆ మహారథుడు సంవరించుట వలన ఆ అరణ్యములశోభలు ఇనుమడించును." (29-31)

ఆ అయోధ్యానగరమునందలి స్త్రీలందఱును అట్లు విలపించుచు అవసానదశలో మృత్యువునకు భయపడుచున్న వారివలె దుఃఖముతో కుమలిపోవుచున్నవారై, పెడబొబ్బలు పెట్టుచు ఏడువసాగిరి. (32)

ఇట్లు స్త్రీలందఱును తమఇండ్లలో శ్రీరాముని స్మరించుచు విలపించుచుండిరి. ఇంతలో సూర్యుడు అస్తమించెను, చీకట్లు అలముకొనెను. (33)

నష్టజ్వలనసంపాతా ప్రశాంతాధ్యాయసత్కథా ।
తిమిరేణాభిలిప్తేన సా తదా నగరీ బభౌ ॥ 34

ఉపశాంతవణిక్పణ్యా నష్టహర్షా నిరాశ్రయా ।
అయోధ్యా నగరీ చాసీత్ నష్టతారమివాంబరమ్ ॥ 35

తథా స్త్రీయో రామనిమిత్తమాతురా
యథా సుతే భ్రాతరి వా వివాసితే ।
విలప్య దీనా రురుదుర్విచేతసః
సులైర్హి తాసామధికో హి సో భవత్ ॥ 36

ప్రశాంత గీతోత్సవస్సత్తవాదనా
వ్యపాస్తహర్షా పిహితాపణోదయా ।
తదా హ్యయోధ్యా నగరీ బభూవ సా
మహార్ణవస్సంక్షిప్తోదకో యథా ॥ 37

అందఱును శ్రీరామునివిడబాటువలన దుఃఖమున మునిగి యుండుటచే అయోధ్యయందలి యేయింటిలోనూ అగ్నికార్యములు నడుచుటయే లేదు. వేదాధ్యయనములు, పురాణప్రవచనములు జరుగుటయే లేదు. ఆ పురమంతయు చీకట్లతో పూయబడినట్లు నిస్తేజమైయుండెను. (34)

వ్యాపారులఅంగళ్లు అన్నియును మూతపడుటచే జనసంచారము లేకుండెను. ఎక్కడ చూచినను ప్రజలముఖములలో విషాదములే తప్ప నవ్వులు కనబడుటలేదు. శ్రీరాముడు దూరమైనందున ఆ అయోధ్యాపురము చుక్కలులేని ఆకాశమువలె తేజోవిహీనమై యుండెను. (35)

అచటి స్త్రీలందఱును కన్నబిడ్డలో, తోబుట్టువులో దూరమైనట్లు శ్రీరామునివిడబాటువలన వ్యాకులపాటునకు లోనైరి. వారికి శ్రీరాముడు తమసంతానముకంటెను, సోదరులకంటెను ప్రీతిపాత్రుడు, ఆత్మీయుడు. అందువలన వారు ఆయనకై దైన్యముతో నిలపించుచు స్వహాను కోల్పోయిరి. (36)

నిస్సమైష్ణుటీవఱకును అతివైభవముగా జరుగుచుండెడి సంగీత సభలు, ఉత్సవములు, నృత్యప్రదర్శనలు, వాద్యగోష్ఠులు ఎక్కడినక్కడ ఆగిపోయినవి. సంతోషములు దూరమై, వారి ముఖములు చిన్నబోయి యున్నవి. అంగళ్లన్నియును మూయబడుటచే వీధులన్నియును వెలవెలబోవుచున్నవి. అందువలన అయోధ్యానగరము నీరింకి పోయిన మహాసముద్రమువలె శూన్యమై కన్నట్టుచుండెను. (37)

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే అయోధ్యాకాండే అష్టచత్వారింశస్సర్గః (48)

వాల్మీకిమహర్షివిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి అయోధ్యాకాండమునందు నలుబదినినిమిదవసర్గము సమాప్తము

-- * * * --

49. నలుబదితొమ్మిదవసర్గము

సీతారాములను వనములపాలుచేసినందులకు పల్లెప్రజలు కైకేయీదశరథులను తప్పుపట్టుట -

సీతారామలక్ష్మణులు గోమతీనదినీ దాటి, స్యందికా (స-ఈ) నదియొక్క ఆవలితీరమునకు చేరుట.

రామోఽపి రాత్రిశేషేణ తేనైవ మహదంతరమ్ ।
జగామ పురుషవ్యాఘ్రుః పితురాజ్ఞామ్ అనుస్మరన్ ॥ 1

తతైవ గచ్ఛతస్తస్య వ్యపాయాద్రజనీ శివా ।
ఉపాస్య స శివాం సంధ్యాం విషయాంతం వ్యగాహత ॥ 2

గ్రామాన్ వికృష్టసీమాంతాన్ పుష్పితాని వనాని చ ।
పశ్యన్నతియయౌ శీఘ్రం శనైరివ హయోత్తమైః ।
శృణ్వన్ వాచో మనుష్యాణాం గ్రామసంవాసవాసినామ్ ॥ 3

పురుషశ్రేష్ఠుడైన శ్రీరాముడు వేకువజామున తమసానదీతీరమున ప్రజలను విడిచిపెట్టివెళ్లిననీదప, తండ్రియాజ్ఞను గుర్తుచేసికొనుచు సీతాలక్ష్మణులతోగూడి, వనములనైపుగా చాలదూరము ప్రయాణముచేసెను. (1)

శ్రీరామునిప్రయాణము ఇట్లుకొనసాగుచుండగా ఇంతలో శుభోదయమయ్యెను. అంతట శ్రీరాముడు పవిత్రమైన ప్రాతస్సంధ్యోపాసనను ముగించుకొని, కోసలదేశమునకు దక్షిణమున గల వివిరజనపదములను దాటుచు ముందునకు సాగెను. (2)

రథాశ్వములు తిన్నగా నడచుచుండగా, శ్రీరాముడు సీతా లక్ష్మణులతోగూడి, గ్రామములను, విత్తనములను వేయుటకై దున్ని సిద్ధపఱచబడియున్న పాలములను, చక్కగా పుష్పించియున్న వనములను తిలకించుచు ప్రయాణమును కొనసాగించుచుండెను.

రాజానం ధిగ్గళరథం కామస్య వశమాస్థితమ్ ।
హా నృశంసాఽద్య కైకేయీ పాపా పాపానుబంధినీ । 4

తీక్ష్ణా సంభిన్నమర్యాదా తీక్షకర్మణి వర్తతే । 5

యా పుత్రమిదృశం రాజ్ఞః ప్రవాసయతి ధార్మికమ్ ।
వనవాసే మహాప్రాజ్ఞం సానుక్రోశం జితేంద్రియమ్ । 6

కథం నామ మహాభాగా సీతా జనకనందినీ ।
నదా సుఖేష్వభిరతా దుఃఖాన్యనుభవిష్యతి । 7

అహో! దశరథో రాజా నిస్సేహః స్వసుతం ప్రియమ్ ।
ప్రజానామనఘం రామం పరిత్యక్తుమిహేచ్ఛతి । 8

ఏతా వాచో మనుష్యాణాం గ్రామసంవాసవాసినామ్ ।
శృణ్వన్నతియయౌ వీరః కోసలాన్ కోసలేశ్వరః । 9

తతో వేదశ్రుతిం నామ శివవారివహం నదీమ్ ।
ఉత్తిర్యాభిముఖః ప్రాయాత్ అగస్త్యాధ్యుషితాం దిశమ్ । 10

గత్వా తు సుచిరం కాలం తతఃశివజలాం నదీమ్ ।
గోమతీం గోయుతానూపామ్ ఆతరత్ సాగరంగమామ్ । 11

గోమతీం చా ప్యతిక్రమ్య రాఘవః శీఘ్రగైర్త యైః ।
మయూరహంసాభిరుతాం తతార స్యందికాం నదీమ్ । 12

స మహీం మనునా రాజ్ఞా దత్తామిక్ష్వాకవే పురా ।
ప్రీతాం రాష్ట్రాపుతాం రామో వైదేహీమన్వదర్శయత్ । 13

నూత ఇత్యేవ చాభాష్య సారథిం తమభీక్షకః ।
హంసమత్తస్వరః శ్రీమాన్ ఉవాచ పురుషర్షభః । 14

కదాఽహం పునరాగమ్య సరయూః పుష్పితే వనే ।
మృగయాం సర్యటిష్యామి మాత్రా పిత్రా చ సంగతః । 15

నాత్యర్థమభికాంక్షామి మృగయాం సరయూవనే ।
రతిర్హ్యేషాఽతులా లోకే రాజర్షిగణసమ్మతా । 16

అప్రయాణసమయమున గ్రామీణులు అనుకొనుచున్న మాటలు ఆయన చెవిసబడెను. "ఛీ! దశరథమహారాజా కామమునకు దాసుడై యెంతసేని చేసినాడు? అయ్యయ్యో! కైకేయిది తాతిగుండె, ఆమె పాపాత్మురాలు, ఆమెచేయు పాపములకు అంతులేకున్నది. మహారాజ కుమారుడైన శ్రీరాముడు పరమధార్మికుడు, ఆయన గొప్ప ప్రజ్ఞాశాలి, దయాళువు, జితేంద్రియుడు, అట్టి సత్పురుషుని అడవులకు బంపి, ఆ క్రూరాత్మురాలు లోకమర్యాదలను మంటగలిపినది. ఆమె దుష్పుత్రములకు నిజముగా ఇది పరాకాష్ఠ. (3-6)

జనకమహారాజయొక్క గారాలపట్టి, మహాసాధ్వియైన సీతాదేవి సుఖములలో పుట్టిపెరిగినది. ఆమె వనవాసశ్లేశములకు ఎట్లు తట్టుకొనగలదు? (7)

అయ్యో! దశరథమహారాజా దయమాలినవాడై, తనకుఅనుంగు సుతుడు, ప్రజలకు ప్రాణయల్కుడు, పుణ్యాత్ముడు ఐన శ్రీరాముని అరణ్యములపాలు చేసినాడు. ఇట్లు చేయుటకు ఆయనకు మనసు ఎట్లాప్పినది?" (8)

ఈ విధముగా గ్రామీణులు, పల్లెప్రజలు అనుకొనుచున్న మాటలను వినుచు, మహావీరుడైన ఆ ప్రభువు కోసలబూములను దాటి ముందునకు సాగెను. (9)

పిమ్మట శ్రీరాముడు సవిత్రజలములతో ప్రవహించుచున్న 'వేదశ్రుతి' యను పేరుగల నదిని దాటి, అగస్త్యమహర్షి నివసించునట్టి దక్షిణదిశకు ప్రయాణించెను. అతడు ఇట్లు కొంతకాలము ప్రయాణముచేసి, గోమతీనదీతీరమునకు చేరెను. అందలి జలములు స్వచ్ఛమైనవి, పరిసరములలో నివసించు గోవుల పాదధూళితో ఆనదీతటములు పునీతములైనవి. ఆ గోమతి సాగరమున సంగమించును. రమువరుడు అట్టి గోమతీనదిని దాటి, గుఱ్ఱములు వడివడిగా సాగుచుండగా, నెమళ్లు, హంసలు మొదలగువాటి కలరవములతో సిండిన స్యందికా (సఈ) నది ఆవలితీరమునకు చేరెను. (10-12)

దనదాన్యసంపదలతో తులతూగుచు, పెక్కు జనపదములతో విలసిల్లుచున్న ఆ ప్రదేశమును శ్రీరాముడు సీతాదేవికి చూపించెను. పూర్వము మనుప్రభువు ఇక్ష్వాకుమహారాజునకు ఇచ్చియున్న ప్రదేశము ఇదియే. (13)

అంతట సద్గుణసంపన్నుడును, పురుషశ్రేష్ఠుడును ఐన శ్రీరాముడు 'నూత' అని పదేపదే సంబోధించుచు, మదింపిన హంసలవలె మృదుమధుర స్వరముతో సారథిని ఉద్దేశించి, ఇట్లు పలికెను. (14)

"ఓ సుమంత్రా! మఱల నాకు తల్లిదండ్రులదర్శనభాగ్యము ఎప్పుడు కలుగునో గదా! సరయూనదీ తీరప్రాంతములలోగల ఈ పుష్పననములలో వినోదముగా విహరించెడి వేటాడు అవకాశము ఎప్పుడు అబ్బునోగదా! కాని ఈ సరయూతీరములయందలి వనములలో వేటాడుటకై నాకు బలీయమైన కాంక్షలేదు. అయితే ప్రత్యేకమైన ఈ వినోదక్రీడమాత్రము లోకమున మహారాజులకు ఇష్టము. (15-16)

రాజర్షిణాం హి లోకేఽస్మిన్ రత్యర్థం మృగయా వనే ।
కాలే వృతాం తాం మనుజైః ధన్వినామభికాంక్షితామ్ । 17

స తమధ్యానమైక్యకః సూతం మధురయా గిరా ।
తం తమర్థమ్ అభిప్రేత్య యయా వాక్యముదీరయన్ । 18

వనములలో వేటాడుట ఈ లోకమున రాజర్షులకు ఒక
వినోదక్రీడగా ప్రచలితమైనది. కనుక మనుసంతతిద్వారా
ప్రారంభమైన ఈ వినోదక్రీడ క్రమముగా
ఇతరధనుర్ధారులకుగూడ అభిష్టమాయెను. (17)

ఇక్ష్వాకువంశజుడైన ఆ శ్రీరాముడు వివిధములగు విషయములను
గూర్చి ఆసుమంత్రునకు మృదుమధురముగా వివరించుచు మార్గమున
ముందునకు సాగెను. (18)

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే అయోధ్యాకాండే ఏకోనవంచాశస్పర్గః (49)

వాల్మీకిమహర్షినిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి అయోధ్యాకాండమునందు నలుబదితొమ్మిదవసర్గము సమాప్తము

-- * * * --

50. ఏబదియవసర్గము

కోసలదేశపుపాలిమేరలకు చేరినపిమ్మట శ్రీరాముడు అయోధ్యకు నమస్కరించుట. అనంతరము వారు గంగాతీరమునగల
శృంగబేరపురమునకు చేరుట గుహుడు వారికి సేవలోనర్చుట - సీతారామలక్ష్మణులు గారచెట్టును ఆశ్రయించి ఆ రాత్రిని అచట గడుపుట.

విశాలాన్ కోసలాన్ రమ్యాన్ యాత్యా లక్ష్మణపూర్వజః ।
అయోధ్యాభిముఖో ధీమాన్ ప్రాంజలిర్వాక్యమబ్రవీత్ । 1

అప్పచ్చే త్వాం పురిశ్రేష్ఠే కాకుత్స్థపరిపాలితే ।
దైవతాని చ యాని త్వాం పాలయంత్యావసంతి చ । 2

నివృత్తవనవాసస్త్వామ్ అస్సణో జగతీపతేః ।
పునర్త్వక్యామి మాత్రా చ పిత్రా చ సహ సంగతః । 3

తతో రుచిరతామ్రాక్షో భుజముద్యమ్య దక్షిణమ్ ।
అశ్రుపూర్ణముఖో దీనోఽబ్రవీజ్ఞానపదం జనమ్ । 4

అనుక్రోశో దయాచైవ యథార్థం మయి వః కృతః ।
చిరం దుఃఖస్య పాపీయో గమ్యతామర్థసిద్ధయే । 5

తేఽభివాద్య మహాత్మానం కృత్వా చాపి ప్రదక్షిణమ్ ।
విలపంతో నరా ఘోరం వ్యతిష్ఠంత కృచిత్ కృచిత్ । 6

తథా విలపతాం తేషామ్ అత్యస్తానాం చ రాఘవః ।
అచక్షుర్విషయం ప్రాయాత్ యథార్థః క్షణదాముఖే । 7

తతో ధాన్యధనోపేతాన్ దానశీలజనాన్ శివాన్ ।
అకుతశ్చిద్యయాన్ రమ్యాన్ చైత్యయాశసమావృతాన్ । 8

దీశాలియైన శ్రీరాముడు విశాలములై మహాహరములైన కోసలదేశపు
పాలిమేరలకు చేరి, అయోధ్యవైపునకు మఱలి నమస్కరించుచు
ఇట్లు నుడివెను. (1)

"కాకుత్స్థ వంశజులచే పరిపాలింపబడుచున్న ఓ ఆయోధ్యా
మహానగరమా! ఈ దేశమున సుప్రసిద్ధితులై, రక్షించుచున్న దేవతలను,
నిన్ను నా వనప్రయాణమునకై అనుజ్ఞ ఈయవలసినదిగా వినమ్రముగా
వేడుకొనుచున్నాను. (2)

నేను వనవాసమును ముగించుకొని, మహారాజుగారి ఋణమును
దీర్చుకొని, మఱల నిన్ను దర్శింతును, అప్పుడు తల్లిదండ్రులను
జేరి, వారిని సేవించును." (3)

ఎఱుపెక్కి అందమైన కనులుగల శ్రీరాముడు కుడిచేతిని పైకెత్తి,
కంట తడిబెట్టుచు పొంగిపొరలి వచ్చుచున్న దుఃఖముతో
జానపదులను ఉద్దేశించి ఇట్లు వచించెను. (4)

"మీరు పెక్కు శ్రమలకొర్చి నాయందు దయతో మిగుల
అదరాభిమానములను చూపి, తోడ్పడితిరి. అందులకు కృతజ్ఞుడను.
మావలన మీరు మిగుల కష్టములను సహించితిరి. కనుక మీరు
మీమీపనులలో నిమగ్నులు కండు." (5)

అంతట ఆ జానపదులు మహాత్ముడైన శ్రీరామునకు ప్రదక్షిణ
పూర్వకముగా ప్రణమిల్లిరి. అనంతరము వారు వెక్కివెక్కి యేడ్చుచు
రాముని దర్శించు కోరికతో ఎక్కడివారక్కడ నిలిచిపోయిరి. (6)

వారు శ్రీరాముని ఎంతగాదర్శించినను తనివిదీరక విలపించుచు
నిలుచుండిరి. అప్పుడు శ్రీరాముడు తన ప్రయాణమును కొనసాగించుచు
ప్రదోషకాలమున సూర్యునివలె ఆ సల్లెప్రజలకనుచూపుమేరకు
అందనంత దూరమునకు వెళ్లిపోయెను. (7)

శ్రీరాముడు ప్రయాణముచేయుచున్న ఆ కోసలప్రదేశములు
అన్నియును ధనధాన్యసంపదలతో వెల్లివిరియుచుండెను. అచటి
ప్రజలు ఎల్లరును ఉదారముగా దానధర్మములను చేయుచుండెడివారు.

ఉద్యానామ్రవనోపేతాన్ సంపన్నసలిలాశయాన్ ।
తస్యపుష్పజనాకీర్ణాన్ గోకులాకులసేవితాన్ ॥ 9

లక్ష్మణీయాన్ నరేంద్రాణాం బ్రహ్మఘోషాభినాదితాన్ ।
రథేన పురుషవ్యాధ్రుః కోసలానత్యవర్తత ॥ 10

మధ్యేన ముదితం స్పీతం రమ్యోద్యానసమాకులమ్ ।
రాజ్యం భోగ్యం నరేంద్రాణాం యయౌ ధృతిమతాం వరః ॥ 11

తత స్త్రీపథగాం దివ్యాం శివతోయామశైవలామ్ ।
దదర్శ రాఘవో గంగాం పుణ్యామ్ ఋషినిషేవితామ్ ॥ 12

అశ్రమైరవిదూరస్థైః శ్రీమద్భిః సమలంకృతామ్ ।
కాలేః స్పరోభిర్త్వాష్టాభిః సేవితాంభోహ్రదాం శివామ్ ॥ 13

దేవదానవగంధర్వైః కిన్నరైరుపశోభితామ్ ।
నానాగంధర్వపత్నీభిః సేవితాం సతతం శివామ్ ॥ 14

దేవాః క్రీడశతాకీర్ణాం దేవోద్యానశతాయుతామ్ ।
దేవార్థమాకాశగమాం విఖ్యాతాం దేవపద్మినీమ్ ॥ 15

జలాఘాతాట్టహాసోగ్రాం ఘేననిర్మలహాసినీమ్ ।
క్వచిద్వేగీకృతజలాం క్వచిదావర్తశోభితామ్ ॥ 16

ఆ ప్రదేశములన్నియును పరిశుభ్రముగా ఉండెను. అచటివారు నిర్భయముగా జీవించుచుండిరి. అవి దేవాలయములతోడను, యజ్ఞములకు సంబంధించిన యూపస్తంభములతోను ఒప్పుచు రమ్యముగా ఉండెను. అచటి ఉద్యానవనములు, మామిడితోపులు, చక్కని జలాశయములు ఆ జనపదములకు శోభలను గూర్చు చుండెను. అచటివారు అందఱును దృఢకాయులై సంతోషముతో జీవించుచుండిరి. ఆ ప్రదేశములన్నియును ఆవులమందలతో అలరారు చుండెను. ఆ పల్లెలన్నియును ప్రదువులవర్ణవేక్షణలో సురక్షితములై యుండెను. నిరంతరము అవి వేదమోషలతో ప్రతిధ్వనించుచుండెను. అట్టి సుసంపన్నములైన, కోసలప్రదేశములను అన్నింటిని అధిగమించి పురుషశ్రేష్ఠుడైన ఆ శ్రీరాముడు రథముపై నెగ్గిపోవుచుండెను. (8-10)

మహాదైర్యవంతులలో శ్రేష్ఠుడైన శ్రీరాముడు కోసలదేశపు పొలిమేరలనుదాటినసీమకంటె సర్వవిధములుగా సుసంపన్నమైన ఒక దేశమునకు మధ్య (నడిమి) భాగముద్వారా ప్రయాణముచేసెను. అదేశము సుఖసంతోషములకు నెలవైనది, మిక్కిలి విశాలమైనది, అది కనువిందుగావించు ఉద్యానవనములతో నిలసిల్లుచుండెను, అది సామంతరాజులచే అనుభవించ (పాలించ) బడుచుండెను. (11)

ఆ దేశమున త్రివధగామినియైన (స్వర్గమర్త్యపాతాలలోకములలో ప్రవహించునట్టిదియైన) దివ్య గంగానది ప్రవహించుచుండెను. ఏమాత్రము నాచులేనిదై, నిర్మలజలములతో రమ్యమై, మహర్షులచే సేవించబడుచున్న ఆ పవిత్రగంగానదిని శ్రీరాముడు దర్శించెను. (12)

ఆ పవిత్రగంగానదీసమీపమునగల ఋషులఅశ్రమములు దర్శనీయుములై యుండెను. అచ్చటచ్చట ఆ నదీతీరమునగల స్నానపుట్టములలో అప్పురసలు అస్పృశ్యుడు సంతోషముతో జలక్రీడలు సలుపుచుందురు. (13)

దేవతలు, దానవులు, గంధర్వులు, కిన్నరులు, వివిధ గంధర్వ జాతులకు చెందిన స్త్రీలు మొదలగువారు తమకు అనుకూలరీతిలో నిర్మలగంగాజలములలో స్నానపానములొనర్చుచు విహరించు చుందురు. వారినిచోరములనలన ఆనదీతీరములశోభలు ఇనుమడించు చుండును. (14)

జగత్ప్రసిద్ధమైన ఆ నదీతీరములయందు దేవతలు నిహరించుటకు అనువుగా చక్కని క్రీడాపర్వతములు, రమ్యములైన ఉద్యానవనములు అసంఖ్యాకముగా అలరారుచుండెను. ఆ నది దివ్యపద్మములతో నిలసిల్లుచు దేవతలకొకకై ఆకాశమున ప్రవహించి "ఆకాశగంగ"గా వాసిగాంచెను. (15)

అట్టహాసములతోగూడిన ఆ గంగానదీజలపాతములశబ్దములు భయమును గొలుపుచుండెను. నిర్మల తరంగములపైగల ముటుగులు ఆ నదియొక్క చిటునవులను ప్రదర్శించుచుండెను. అక్కడక్కడ చీలి ప్రవహించు ఆనదిపాయలు ఆ నదియొక్క జడలుగా శోభిల్లుచుండెను. ఆ నదిలోని సుడిగుండములు చూడముచ్చటగా నుండెను. (16)

కృచిత్ స్తిమితగంభీరాం కృచిద్వేగజలాకులామ్ ।
కృచిత్ గంభీరనిర్వృషాం కృచిద్భైరవనిస్వనామ్ । 17

దేవసంఘాష్టులజలాం నిర్మలోత్పలశోభితామ్ ।
కృచిదాభోగపులినాం కృచిన్నిర్మలవాలుకామ్ । 18

హంససారససంఘుష్టాం చక్రవాకోపకూజితామ్ ।
సదామత్తైశ్చ విహగైః అభిసన్నాదితాంతరామ్ ।
కృచిత్తీరరుహైర్వృక్షైః మాలాభిరుపశోభితామ్ । 19

కృచి యుల్లోత్పలచ్చన్నాం కృచిత్పద్మవనాకులామ్ ।
కృచియ్యముదషండైశ్చ కుటులైరుపశోభితామ్ । 20

నానాపుష్పరజోధ్వస్తాం స మదామివ చ కృచిత్ ।
వ్యపేతమలసంఘాతాం మణీనిర్మలదర్శనామ్ । 21

దిశాగజైర్వనగజైః మత్తైశ్చ పరవారజైః ।
దేవోపవాహైశ్చ ముహుః సన్నాదితవనాంతరామ్ । 22

ప్రమదామివ యత్నేన భూషితాం భూషణోత్తమైః ।
ఫలైః పుష్పైః కిసలయైః వృతాం గుల్మైః ద్విజై స్తథా । 23

శింశుమారైశ్చ సత్తైశ్చ భుజంగైశ్చ నిషేవితామ్ ।
విష్ణుపాదచ్యుతాం దివ్యామ్ అపాపాం పాపనాశినీమ్ ।
లాం శంకరజటాజూటాల్ భ్రష్టాం సాగరతేజసా । 24

సముద్రమహిషీం గంగాం సారసక్రాంచనాదితామ్ ।
అససాద మహాబాహుః శృంగిబేరపురం ప్రతి । 25

తామూర్మికలిలానర్తామ్ అన్యవేక్ష్య మహారథః ।
సుమంత్రమబ్రవీత్ సూతమ్ ఇహైవాద్య వసామహే । 26

ఆ నది కొన్నిచోట్ల స్తిమితముగా గంభీరముగను, కొన్నితావుల ఉవ్వెత్తుతరంగములతో వేగముగను ప్రవహించుచుండెను. కొన్ని ప్రదేశములయందు ఆ నదీతరంగధ్వనులు మృదంగనాదములను తలపింపజేయుచుండెను. కొన్నిచోట్ల ఆ నది పీడుగులుపడినట్లు భయంకరధ్వనులను కావించుచుండెను. (17)

ఆ నదీతీరములయందుగల కొన్ని పుట్టములలో దేవతలు మునకలు వేయుచుండిరి. కొన్ని ప్రదేశములు నల్లగులువలతో శోభిల్లుచుండెను. ఆ నదీతీరములు విశాలమైన మెత్తని ఇసుకతీర్చెలతో విలసిల్లుచుండెను. (18)

అది హంసలధ్వనులతోడను, బిగ్గురుపక్షులకలకలములతోడను, చక్రవాకములకూజితములతోడను, మదించిన పక్షుల రవములతోడను వింతగాలుపుచుండెను. తీరములయందలి వృక్షములపంక్తులు ఆ నదికి మాలలుగా శోభిల్లుచుండెను. బాగుగా వికసించిన కలువలు, విప్పజీన పద్మములు అటనట దట్టముగా ఆలముకొనియుండుటచే కొన్నితావులయందు నదీజలములు కనబడకుండెను. కొన్నిచోట్ల ఆ నది తెల్లకలువలతోడను, నిట్టదామరలతోడను, మొగ్గలతోడను మనోహరముగా నుండెను. (19-20)

కొన్నితావులు పుష్పాదులతో నిండియుండెను. మరికొన్ని ప్రదేశములు మత్తిల్లిన మగువవలె మందగమనముగలవైయుండెను. ఆ నది మాలిన్యరహితమై మణులవలె స్వచ్ఛ(నిర్మల)మైన జలములతో దర్శనీయుముగానుండెను. (21)

దిగ్గజములు, మదించిన అడవియేనుగులు, దేవతలకు వాహనములైన గజరాజులు ఆ గంగాజలములలో దిగి మాటిమాటికిని పీఠంకారములు సలుపుచుండుటచే అచటి వనములు అన్నియును ప్రతిధ్వనించుచుండెను. (22)

పల్లవములు, పలపుష్పములుగల వృక్షములతోడను, పాదలతోడను, పక్షులతోడను విలసిల్లుచున్న తీరములుగల ఆ గంగానది ప్రయత్న పూర్వకముగా చక్కని ఆభరణములను అలంకరించుకొనియున్న అతివవలె ఆలరారుచుండెను. (23)

ఆనది పాదములుగల జలజంతువుల తోడను, మొసళ్లతోడను, సర్పములతోడను గూడియుండెను. విష్ణుపాదమునుండి అనతరించుటచే అది పవిత్రమైనది, అంతేగాక తనజలములలో స్నానమొనర్చువారి పాపములను అది కడిగివేయును. సగరవంశజుడైన భగీరథుని తపోమహిమచే ఆ గంగ పరమశివుని జటాజూటమునుండి భువికి జేరి లోకపావనియైనది. (24)

సముద్రునిపట్టమహిషియైన ఆ గంగానదియందు బిగ్గురు పక్షులు, క్రౌంచపక్షులు కలరవములు చేయుచు తిరుగాడుచుండెను. మహాబాహువైన శ్రీరాముడు గంగానదీతీరమునకు చేరెను. ఆ నదీ తీరముననే శృంగిబేరపురము గలదు. (25)

మహారథుడైన ఆ రఘురాముడు సుడులుదిరుగుచున్న జలములతో తరంగములతో ఒప్పుచున్న ఆనదిని వీక్షించి, రథసారథియైన సుమంత్రునితో ఇట్లనెను. "నేడు మనము ఇచ్చటనే నివసంతము.

అవిదూరాదయం నద్యా బహుపుష్పప్రవాళవాన్ ।
నుమహానింగుదీవృక్షో వసామోఽత్రైవ సారథే! 27

ద్రక్ష్యామః సరితాం శ్రేష్ఠాం సమ్మాన్యసరితాం శివామ్ ।
దేవదానవగంధర్వమృగమానుషపక్షిణామ్ 28

లక్ష్మణశ్చ సుమంత్రశ్చ బాధమిత్యేవ రాఘవమ్ ।
ఉక్త్వా తమింగుదీవృక్షం తదోపయయతుర్హయైః 29

రామోఽభియాయ తం రమ్యం వృక్షమ్ ఇక్ష్యాకునందనః ।
రథాదవతరత్ తస్మాత్ సభార్యః సహలక్ష్మణః 30

సుమంత్రోఽప్యసతీర్యాస్మాత్ మోచయిత్వా హయోత్తమాన్ ।
వృక్షమూలగతం రామమ్ ఉపతస్థే కృతాంజలిః 31

తత్ర రాజా గుహో వామ రామస్యాఽఽత్యసమస్సజా ।
నిషాదజాత్యో బలవాన్ స్థపతిశ్చేతి విశ్రుతః 32

స శ్రుత్వా పురుషవ్యాఘ్రం రామం విషయమాగతమ్ ।
వృద్ధైః పరిపృలోఽమాత్మైః జ్ఞాతిభిశ్చాభ్యుపాగతః 33

తతో నిషాదాధిపతిం దృష్ట్వా దూరాదుపస్థితమ్ ।
సహ సామిత్రిణా రామః సమాగచ్ఛత్ గుహేన సః 34

తమార్తః సంపరిష్వజ్య గుహో రాఘవమబ్రవీత్ ।
యథాఽయోధ్యా తథేయం తే రామ కిం కరవాణి తే 35

ఈదృశం హి మహాబాహో! కః ప్రాప్స్యత్యతిథిం ప్రియమ్ 36

తతో గుణవదన్నాద్యమ్ ఉపాదాయ పృథగ్విధమ్ ।
అర్ఘ్యం చోపానయత్ క్షీప్రం వాక్యం చేదమువాచ హ 37

స్వాగతం తే మహాబాహో! తవేయమభిలా మహీ ।
వయం ప్రేష్యా భవాన్ భర్తా సాధు రాజ్యం ప్రశాధి సః 38

భక్ష్యం భోజ్యం చ పేయం చ లేహ్యం చేదముపస్థితమ్ ।
శయనాని చ ముఖ్యాని వాజినాం ఖాదనం చ తే 39

గుహ మేవం బ్రువాణం తు రాఘవః ప్రత్యువాచ హ ।
అర్చితాశ్చైవ హృష్టాశ్చ భవతా సర్వథా వయమ్ ।

పద్యామభిగమాచ్ఛైవ స్నేహసందర్శనేన చ 40

ఓ సారథీ! ఈ నదీసమీపముననే ఒక పెద్ద గారవృక్షముగలదు. అది చిగురుటాకులతో పెక్కు పుష్పములతోగూడి శోభిల్లుచున్నది. ఆ చెట్టునీడలో నివసించుదము. పవిత్రములైన మధురజలములు గలదియు, దేవ, దానవ, గంధర్వులచేతను మానవాళిచేతను, మృగముల చేతను, పక్షులచేతను సేవించబడుచున్నదియు అగు ఈ మహానదీని మనము దర్శింతము." (26-28)

అంతట లక్ష్మణుడును, సుమంత్రుడును ఆ రమ్యునందనుని మాటలకు తలలాపి, రథమును గారచెట్టు కడకు చేర్చిరి. (29)

రమ్యమైన ఆ చెట్టునీడలో అగిన ఆరథము నుండి శ్రీరాముడు సీతా లక్ష్మణులతోగూడి క్రిందికి దిగెను. (30)

సుమంత్రుడుగూడ రథమునుండి దిగి, ఆ ఉత్తమాశ్వములను రథమునుండి విప్పెను. పిదప అతడు చెట్టుక్రింద చేరియున్న శ్రీరామునకు నమస్కరించుచు ఆయనసమీపమున నిలబడెను. (31)

'గుహుడు' అనునతడు ఆ ప్రదేశమునకు అధిపతి, అతడు శ్రీరామునకు భక్తుడు, ఆత్మీయుడు, మిత్రుడు, నిషాదజాతివాడు. చతురంగబలములుగలవాడు, ఉత్తమపరిపాలకుడుగా పరమభక్తుడుగా వాసిగాంచిన వాడు. (32)

మహాపురుషుడైన శ్రీరాముడు తనదేశమునకు విచ్చేసినవార్తను విని, అతడు వృద్ధులతో, మంత్రులతో, తనజాతివారితోగూడి ఆయనను సమీపించెను. (33)

పిమ్మట శ్రీరాముడు తనకడకు వచ్చుచున్న నిషాదరాజైన గుహుని దూరమునుండియే చూచి, లక్ష్మణునితో గూడి ఎదురేగి, అతనిని కలిసికొనెను. (34)

అంతట గుహుడు నారచీరలను దరించియున్న శ్రీరాముని జూచి సంతపుడై, ఆయనను కౌగిలించుకొని, ఇట్లనెను. "ప్రభూ! ఈ రాజ్యము మీకు అయోధ్యవంటిది. నేను మీసేవకుడను, ఏమిచేయనలెనో తెలుపుడు. ఓ మహాబాహూ! మీవంటి ప్రియమైన లతితి ఎవరికి లభించును?" (35-36)

అనంతరము ఆ గుహుడు వెంటనే వివిధములైన దురికరములగు అన్నపానీయములను తెప్పించెను, ఆ స్వామికి అర్ఘ్యపాద్యాది సత్కారములను నెఱపెను, పిదప ఆయనతో ఇట్లనెను. (37)

"ఓ మహాబాహూ! మీకు స్వాగతము, ఈ రాజ్యమంతయును మీదే. మీరు మాకు ప్రభువులు, మేము పరిచారకులము. కావున సాదరముగా ఈ రాజ్యమును పరిపాలింపుడు. భక్ష్యములు (అన్నము మొదలగుని) భోజ్యములు, (పాయసాదులు) పానకములు మొదలగునవియును, లేహ్యములును ఇవట సిద్ధముగానున్నవి. అందఱును ఆరగింపుడు. చక్కని శయ్యలు ఏర్పాటు చేయబడినవి. గుఱ్ఱములకు గడ్డి మొదలగు ఆహారపదార్థములు సిద్ధమొనర్ప బడినవి." (38-39)

ఈ విధముగా పలుకుచున్న గుహునితో శ్రీరాముడిట్లనెను. "ఓ మిత్రమా! నీవు కాలినడకతో ఇంతదూరము వచ్చి, స్నేహ సద్యావములను ప్రకటించితివి. నీవు చూపిన ఆదరాభిమానములే మాకు సకలసత్కారములు. పూర్తిగా ప్రసన్నులమైతిమి." (40)

భుజాభ్యాం సాధుపీనాభ్యాం పీడయన్ వాక్యమబ్రవీత్ | 41

దిష్ట్యా త్వాం గుహా! పశ్యామి హ్యరోగం సహ బాంధవైః |
అపి తే కుశలం రాష్ట్రే మిత్రేషు చ భనేషు చ | 42

యత్త్విదం భవతా కించిత్ సీత్యా సముపకల్పితమ్ |
సర్వం తదనుజానామి న హి వర్తే ప్రతిగ్రహా | 43

కుశచీరాజినధరం ఫలమూలాశినం చ మామ్ |
విద్ధి ప్రణిహితం ధర్మే తాపసం వనగోచరమ్ | 44

అశ్వానాం భాదనేనాహమ్ అర్థీ నాన్యేన కేనచిత్ |
ఏతావతాత్ర భవతా భవిష్యామి సుపూజితః | 45

ఏతే హి దయితా రాజ్ఞః పితృర్దశరథస్య మే |
ఏతై స్సువిహితైరశ్వైః భవిష్యామ్యహమర్చితః | 46

అశ్వానాం ప్రతిపాసం చ భాదనం చైవ సోఽన్వశాత్ |
గుహస్తత్రైవ పురుషాం స్త్వరితం దీయతా మితి | 47

తతశ్చీరోత్తరాసంగః సంధ్యామన్వాస్య పశ్చిమామ్ |
జలమేవాదదే భోజ్యం లక్ష్మణేనాఽఽహృతం స్వయమ్ | 48

తస్య భూమౌ శయానస్య పాదౌ ప్రక్షాళ్య లక్ష్మణః |
సభార్యస్య తతోఽభ్యేత్య తస్మా వృక్షముపాశ్రితః | 49

గుహోఽపి సహ సూతేన సామిత్రిమనుభాషయన్ |
అన్యజాగ్రత్ తతో రామమ్ అప్రమత్తోధనుర్ధరః | 50

తథా శయానస్య తతోఽస్య ధీమతో
యశస్వినో దాశరథేర్మహాత్మనః |

అదృష్టదుఃఖస్య సుఖోచితస్య సా
తదా వ్యతియాయ చిరేణ శర్వరీ | 51

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే అదికావ్యే అయోధ్యాకాండే పంచాశస్సర్గః (50)

వాల్మీకిమహర్షివిరచితమై అదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి అయోధ్యాకాండమునందు ఏబదియవసర్గము సమాప్తము

-- * * * --

1) కోసలదేశమునుదాటినపిమ్మట శ్రీసీతారామలక్ష్మణులకు ఇది మొదటిరాత్రి. వారు తమ 14 సంవత్సరములవనవాసదీక్షను ముగించుకొని, మఱల ఆయోధ్యకుచేరిడివఱకును లక్ష్మణుడు నిద్రాహారములను మానివైచి, సీతారాములను సేవించుచువచ్చెను. ఆ లక్ష్మణస్వామియొక్క సేవాతత్పరతయు, దీక్షాదక్షతలును లట్టివి.

పిదప శ్రీరాముడు బలమైన తనబాహువులతో గుహని కోగిలించుకొని ఇట్లు నుడివెను. "ఓ మిత్రమా! నీవును, నీబంధువులును క్షేమముగా నున్నందులకు నాకు సంతోషము. నీ రాష్ట్రప్రజలు, నీమిత్రులు, నీననసంపదలు బ్రద్రమేగదా! మీరు ఆదరాభిమానములతో మాకై ఈ అన్నపానాదులను సమకూర్చినందులకు సంతోషించు చున్నాను. కాని నీటిని నేను ప్రతిగ్రహింపజాలను. ఏలనన ప్రస్తుతము నేను పితృవాక్యపరిపాలన దర్శమునకు బద్ధుడనై వనములయందు తాపసిగానున్నాను. కనుక నారచీరలు, మృగచర్మమును ధరించియుంటిని. ఫలమూలాదులే నాకు ఆహారములు, దీనిని గమనింపుము. (41-44)

మీరు సమకూర్చిన పదార్థములలో అశ్వగ్రాసమును మాత్రము స్వీకరింతును. మిగిలిన వాటితో పనిలేదు. మీరు అన్యథా భావింపవలదు. ఇప్పుడు ఈ మాత్రపు మీ సహకారమే మాకు ఒక గొప్ప సత్కారము. మాతండ్రియైన దశరథమహారాజునకు ఈ ఆశ్వములు మిక్కిలి ఇష్టమైనవి. ఇవి హాయిగానుండునట్లు సోషణ జరిగినచో అది మాకు జరిగిన చక్కని సత్కారమేయగును." (45-46)

పిదప ఆ గుహుడు 'ఈ ఆశ్వములకు కావలసిన గ్రాసమును, నీటిని వెంటనే ఏర్పాటుచేయుడు' అని తనఅనుచరులను ఆజ్ఞాపించెను. (47)

అనంతరము శ్రీరాముడు తనవల్కలమును (నారచీరను) ఉత్తరీయముగా ధరించి, సాయంసంధ్యసాసనను పూర్తిచేసెను. లక్ష్మణుడు స్వయముగా తీసికొనివచ్చిన జలమును ఆహారముగా స్వీకరించెను. (48)

పిమ్మట లక్ష్మణుడు శ్రీరామునకు పాదప్రక్షాళనమొనర్చెను. పిదప శ్రీరాముడు ఆచమనము చేసి, నేలమీద తృణశయ్యపై భార్యతోగూడి శయనించెను. అప్పుడు వారికి కొంతదూరముగా ఒక చెట్టుకడ లక్ష్మణుడు నిలబడియుండెను. (49)

గుహుడును దనుర్దారియై, సుమంత్రునితో గూడి, లక్ష్మణునితో సంభాషించుచు, శ్రీరామునిరక్షణ విషయమున అప్రమత్తుడై, ఆ రాత్రియంతయు (1) మేల్కొనియుండెను. (50)

దీశాలియు, పేరు ప్రతిష్ఠలుగలవాడును, మహాత్ముడును వన శ్రీరాముడు సుఖములలో పుట్టిపెరిగినవాడు, దుఃఖమునుమాటయే యెఱుగనివాడు. అట్టి అతడు నేలమీద తృణశయ్యపై సరుండుటచే (నిద్రపట్టక) ఆయనకు ఆరాత్రి దీర్ఘముగా తోచెను. (51)

51. ఏబదియొకటవసర్గము

నిషాదరాజుసమక్షమున లక్ష్మణుని పరితాపము.

తం జాగ్రతమదంభేన భ్రాతురర్థాయ లక్ష్మణమ్ ।
గుహస్సంతాపసంతప్తో రాఘవం వాక్యమబ్రవీత్ । 1

ఇయం తాత సుఖా శయ్యా త్వదర్థమ్ ఉపకల్పితా ।
ప్రత్యాశ్యసిహి సాధ్వస్యాం రాజపుత్ర! యథాసుఖమ్ । 2

ఉచిలోఽయం జనస్సర్వః క్లేశానాం త్వం సుఖోచితః ।
గుప్త్యర్థం జాగరిష్యామః కాకుల్స్థస్య వయం నిశామ్ । 3

నహి రామాత్ ప్రియతమో మమాస్తి భువి కశ్చన ।
బ్రవీమ్యేతదహం సత్యం సత్యేనైవ చ తే శపే । 4

అస్య ప్రసాదాదాశంసే లోకేఽస్మిన్ సుమహద్యశః ।
ధర్మావాప్తించ విపులామ్ అర్థావాప్తించ కేవలామ్ । 5

సోఽహం ప్రియసఖం రామం శయానం నహి సీతయా ।
రక్షిష్యామి ధనుష్పాణిః సర్వతో జ్ఞాతిభిస్సహ । 6

నహి మేఽవిదితం కించిత్ వనేఽస్మింశ్చరతస్సదా ।
చతురంగం హ్యపి బలం సుమహత్ ప్రసంగేమహి । 7

లక్ష్మణస్తం తదోవాచ రక్ష్యమాణాస్త్యయానఘ ।
నాత్ర భీతా వయం సర్వే ధర్మమేవానుపశ్యతా । 8

కథం దాశరథౌ భూమౌ శయానే నహి సీతయా ।
శక్యా నిద్రా మయా లబ్ధం జీవితం వా సుఖాని వా । 9

యో న దేవాసురైస్సర్వైః శక్యః ప్రసహితుం యుధి ।
తం పశ్య సుఖసంవృష్టం తృణేషు నహి సీతయా । 10

యో మంత్రతపసా లబ్ధో వివిధైశ్చ పరిశ్రమైః ।
ఏకో దశరథస్యేష్టః పుత్రస్సదృశలక్షణః । 11

శ్రీరామునిపై గల సహజానురాగముచే లక్ష్మణుడు తనఅన్న రక్షణవిషయమున కడుజాగరూకుడై ఆరాత్రియందు మేల్కొని యుండెను. (ఒక రాజకుమారుడైన) శ్రీరామునియొక్క ఈ కష్టదశను జూచి, గుహుడు మిగుల సంతప్తుడై లక్ష్మణునితో ఇట్లు వచించెను. (1)

"నాయనా! ఓ రాజకుమారా! నీకొఱకై ఈ చక్కనిశయ్య ఏర్పఱచబడినది. దీనిపై హాయిగా విశ్రమింపుము. ఇక్కడనున్న మేమందఱము మీ సేవకులము. వనవాసులముగావున ఎట్టి కష్టములకైనను తట్టుకొనగలము. కాని నీవు సుఖముగా పెరిగిన వాడవు. కనుక విశ్రమింపుము. మేమందఱమును శ్రీరాముని రక్షణకై ఈ రాత్రియంతయు మెలకువతోనుండెదము. (2-3)

ఈలోకమున నాకు రామునికంటె ప్రియమైనవాడు మఱియొకడు లేనే లేడు. ఇది యదార్థము. దైవసాక్షిగా చెప్పుచున్నాను. (4)

నాకు శ్రీరామునిలనుగ్రహము ఒక్కటియున్న చాలును. తదనుగ్రహప్రభావమున నాకు ఈలోకమున శాశ్వతమైన కీర్తియు, పరమధర్మప్రాప్తియు, అపారమైన దనసంపదలు అబ్బును. (5)

నేను శ్రీరామునకు ప్రియమిత్రుడను. ఆయనలనుగ్రహమును కోరుకొనుచున్నవాడను. శయనించుచున్న ఈ సీతారాములరక్షణ విషయమున నేను నావారితోగూడి, దనుర్దారిపై అన్నివిధముల జాగరూకుడనైయుందును. (6)

ఈ అడవియందుఅంతటను నేను సంచరించియుంటిని. ఇందునాకు తెలియనిదేలేదు. ఎంతటి చతురంగబలములు వచ్చి మీద బడినను వాటిని మేము నిలువరింపగలము." (7)

అంతట లక్ష్మణుడు ఆ గుహనితో ఇట్లనెను. "ఓ పుణ్యపురుషా! ధర్మాత్ముడైన నీవు మమ్ములను రక్షించుచునేయున్నావు. ఈ విషయమున మాకెట్టిభయమూలేదు. (8)

సీతారాములు ఈ విధముగా నేలపై శయనించి యుండగా నాకు నిద్రయెట్లు పట్టును? మనస్సునకు ఊరటయెట్లు చేకూరును? సుఖాలోచనలు ఎట్లు వచ్చును? (9)

దేవాసురులందఱు కలిసియైనను యుద్ధరంగమున శ్రీరాముని ఎదుర్కొనజాలరు. అంతటి మహావీరుడు గూడ నేడు గడ్డిపరకల సెజ్జనే సుఖతల్పముగా భావించి, సీతాదేవితో గూడి శయనించి యున్నాడు, చూడుము. (10)

దశరథమహారాజు గాయత్రి మొదలగు మంత్రజపములు చేయుట చేతను, చాంద్రాయణాదివ్రతములను, గొప్పగొప్పతపస్సులను ఆచరించుటవలనను, పుత్రకామేష్టి మొదలగు యజ్ఞములనొనర్చిన కారణమునను ఆయనకు శ్రీరాముడు పుత్రుడుగా లభించెను.

అస్మిన్ ప్రవాజితే రాజా న చిరం వర్తయిష్యతి ।
విధవా మేదిసీ మానం క్షీప్రమేవ భవిష్యతి । 12

వినద్య సుమహానాదం శ్రమేణోపరతాః స్త్రియః ।
నిర్దోషోపరతం చాత్ మన్యే రాజనివేశనమ్ । 13

కౌసల్యా చైవ రాజా చ తథైవ జననీ మమ ।
నాశంసే యది జీవంతి సర్వే తే శర్వరీమిమామ్ । 14

జీవేదపి హి మే మాతా శత్రుఘ్నస్యాన్వవేక్షయా ।
తద్దుఃఖం యత్తు కౌసల్యా వీరసూర్వినశిష్యతి । 15

అనురక్తజనాకీర్ణా నుఖా లోకప్రియావహా ।
రాజవ్యసననంసృష్టా సా పురీ వినశిష్యతి । 16

కథం పుత్రం మహాత్మానం జ్యేష్ఠం ప్రియమపశ్యతః ।
శరీరం ధారయిష్యంతి ప్రాణా రాజ్ఞో మహాత్మనః । 17

వినష్టే నృపతౌ పశ్చాత్ కౌసల్యా వినశిష్యతి ।
అనంతరం చ మాతాఽపి మమ నాశముపైష్యతి । 18

అతిక్రాంతమతిక్రాంతమ్ అనవాప్య మనోరథమ్ ।
రాజ్యే రామమనిక్షిప్య పితా మే వినశిష్యతి । 19

సిద్ధార్థాః పితరం పుత్రం తస్మిన్ కాలేఽప్యపస్తితే ।
ప్రేతకార్యేషు సర్వేషు సంస్కరిష్యంతి భూమిపమ్ । 20

రమ్యచత్వరసంస్థానాం సువిభక్తమహాపథామ్ ।
హర్యప్రాసాదసంపన్నాం గణికావరణోభితామ్ । 21

అన్ని లక్షణములచేతను ఆ మహారాజునకు సదృశుడే ఈతడు. శ్రీరాముడనిన ఆ ప్రభువునకు ఎంతో ఇష్టము. ఆ ప్రభువు ననవాసి యైన పుత్రునియెడబాటునకు తట్టుకొనలేక ఎక్కువకాలము జీవింపజాలడు. ఫలితముగా ఈ భూమండలము (కోసలదేశము) దిక్కులేనిదియగును. (11-12)

ఓ నిషాదరాజా! శ్రీరాముడు వనములకు ఏతెంచుటలో అయోధ్య లోని అంతఃపురస్థలందఱును దిగ్గరగా ఏడ్చి, అలసిపోసి మిన్నకుందురు. అందువలన ఇప్పుడు రాజభవనమునందంతటను నిశృంభము ఆవరించి యుండునని తెలంతును. (13)

రామజనని కౌసల్యాదేవియు, మహారాజు దశరథుడును, మా తల్లి సుమిత్రాదేవియు, వీరందఱును ఈ రాత్రివఱకు జీవించి యుందురోలేదో? చెప్పజాలను. ఒకవేళ సుమిత్రామాత శత్రుఘ్నుని కొఱకైనను జీవించియుండుట సంభవమేమోగాని వీరపుత్రునిగన్న కౌసల్యాజనని మరణించుననెడి అలోచన మాత్రము నన్ను మిక్కిలి క్రుంగడియుచున్నది. (14-15)

అయోధ్యానజలందఱును మహారాజుపై గాఢమైన అనురాగములు గలవారే. ఆ నగరము ఎల్లరకును సుఖసంతోషములను గూర్చునది. రాజు మృతించెందినచో ఆ నగరవాసులు అందఱును పెక్కురీతుల వ్యథచెందుదురు. పరిణామమున ఆపురము నిర్మానుష్యమగును. సద్గుణసంపన్నుడును, జ్యేష్ఠుడును అగు ప్రియసుతుడు కనుల యెదుటలేక దూరముగా వెళ్లిపోయినచో మహాత్ముడైన (సుతిమెత్తని మనస్సుగలవాడైన) దరశథమహారాజుయొక్క ప్రాణములు అయిన శరీరమున ఎట్లు నిలిచియుండగలవు? (16-17)

మహారాజు (దశరథుడు) తన ప్రాణములను వీడినచో వెంటనే కౌసల్యామాతయు అసువులను కోల్పోవును. అనంతరము మాతల్లి సుమిత్రాదేవియు వారినేయనుసరించును. (18)

మాతండ్రి దశరథుడు శ్రీరామునియునరాజసట్టాభిషిక్తుని గావింపదలిచియు, తనప్రయత్నము భంగమగుటచే మనోరథము నెఱవేఱకపోవుటచే, (అయ్యా! శ్రీరాముని అభివృద్ధినిగూర్చి నేను గన్నకలలన్నియును కల్లలైపోయేనేయని) అతడు మిగుల కుమిలి సోపుచు దివంగతుడగును. (19)

మాతండ్రి అట్లు మరణించుటయే సంభవించినచో ఆ సమయమున ఆయనసమీపమున ఉండి మహారాజునకు సనుప్రప్రేతసంస్కారములను ఆచరించునట్టివారే (భరతాదులే) వాప్తవముగా కృతార్థులు, వారే అదృష్టవంతులు. మేము ఆహాగ్యమునకు నోచుకొనలేదు. (20)

ఆ అయోధ్యానగరము చూడముచ్చటైన వీధులకూడళ్లతోడను, ఇంద్రముంగిళ్లతోడను అలరారుచుండును. అందలి రాజమార్గములు విశాలములై, చక్కగా రూపుదిద్దుకొని, గృహసంక్తులతో విరాజిల్లు చుండును. అందు సంపన్నుల హర్ష్యములు, దేవమందిరములు, రాజభవనములు కనువిందుగావించుచుండును. ఆ పురము

రథాశ్వగజసంబాధాం తూర్యనాదవినాదితామ్ ।
సర్వకల్యాణసంపూర్ణాం హృష్టపుష్టజనాకులామ్ । 22

అరామోద్యానసంపన్నాం సమాజోర్చవశాలినీమ్ ।
సుఖితా విచరిష్యంతి రాజధానీం పితుర్మమ । 23

అపి జీవేద్దశరథో వనవాసాత్ పునర్యయమ్ ।
ప్రత్యాగమ్య మహాత్మానమ్ అపి పశ్యేమ సువ్రతమ్ । 24

అపి సత్యప్రతిజ్ఞేన సార్థం కుశలినా వయమ్ ।
నివృత్తే వనవాసేఽస్మిన్ అయోధ్యాం ప్రవిశేమ హి । 25

పరిదేవయమానస్య దుఃఖార్తస్య మహాత్మనః ।
తిష్ఠతో రాజపుత్రస్య శర్వరీ సౌత్వవర్తత । 26

తథాహి సత్యం బ్రువతి ప్రజాహితే
నరేంద్రపుత్రే గురుసాహృదాద్గుహః ।
ముమోచ బాష్పం వ్యసనాభిషిడితో
జ్వరాతురో నాగ ఇవ వ్యథాతురః । 27

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే అయోధ్యాకాండే ఏకపంచాశస్సర్గః (51)

వాల్మీకిమహర్షినిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి అయోధ్యాకాండమునందు ఏబదియొకటవసర్గము సమాప్తము

-- * * * --

52. ఏబదిరెండవసర్గము

శ్రీరాముని సూచనపై గుహుడు నావను సిద్ధము చేయించుట - పిమ్మట రఘునరుడు సుమంత్రునకు నచ్చజెప్పి అతనిని వీడ్కొనుట - వారు నావను ఎక్కి గంగను దాటునప్పుడు సీతాదేవి గంగను పూజించుట - వారు ఆవలితీరమునకు చేరి వత్సదేశమున ప్రవేశించుట

ప్రభాతాయాం తు శర్వర్యాం పృథువక్షా మహాయశాః ।
ఉవాచ రామః సౌమిత్రిం లక్ష్మణం శుభలక్షణమ్ । 1

ఏల్లప్పుడును దేవదాసీగణములనృత్యగానవినోదములతో శోభిల్లుచుండును. అచటిపీఠులు ఆటునిటు సంచరించుచున్న రథములతో, అశ్వములతో, గజములతో నిండియుండును. ఆ పట్టణము వివిధ వాద్యనాదములతో మేళరాశములతో ప్రతిధ్వనించుచుండును. కల్యాణోత్సవములు, పుత్రజన్మాదీ మహోత్సవములు మున్నగు వేడుకలతో కలకలలాడుచుండును. అందలి ప్రజలు చక్కని శరీరపుష్టి గలిగి, ఆరోగ్యభాగ్యములతో, సుఖశాంతులతో వర్తిల్లుచుందురు. అచటి పుష్పవాటికలు, ఉద్యానవనములు, క్రీడా మైదానములు మనోహరముగానుండును. సమాజమునకు సంబంధించిన హరికథలు, పురాణానవచనములు, నాటకప్రదర్శనములు ఆ పురజనులకు వినోద విలాసములను, మనోవికాసమును గూర్చుచుండును. మాతండ్రిగారి రాజధానియైన అట్టి అయోధ్యానగరమునందు సుఖసంతోషములతో జీవించు ప్రజలభాగ్యమే భాగ్యము. (21-23)

మేము మావనవాసదీక్షను ముగించుకొని తిరిగి వచ్చునటకును, మాతండ్రి దశరథుడు జీవించియుండునా? సత్యవ్రతుడైన ఆ మహాత్మునిదర్శనభాగ్యము మఱల మాకు అబ్బునా? (24)

శ్రీరామునివనవాసవ్రతము ముగిసిన పిమ్మట, మేము అయోధ్యను చేరునప్పటికి సత్యసంధుడగు దశరథమహారాజు క్షేమముగా ఉండునా? మఱల ఆయననుచూచెడి అదృష్టము మాకుపట్టునా?" (25)

మహాత్ముడును, రాజకుమారుడును ఐన లక్ష్మణస్వామి ఈ విధముగా దుఃఖార్తుడై పరితపించుచుండగా ఆరాత్రి గడచిపోయెను. ప్రజలమేలుకొఱకై పాటుపడెడు రాజపుత్రుడగు లక్ష్మణుడు అన్యులగు శ్రీరామచంద్రునిపైగల అనురాగకారణమున ఈ విధముగా వాస్తవ విషయములను వినరించుచుండెను. ఆ పలుకులను వినుచున్న నిషాదరాజగు గుహుడు దుఃఖపీడితుడై, జ్వరబాధకులోనైన గజరాజువలె మిక్కిలి వ్యాకులపాటుతో కన్నీరు కార్చెను. (26-27)

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే అయోధ్యాకాండే ఏకపంచాశస్సర్గః (51)

వాల్మీకిమహర్షినిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి అయోధ్యాకాండమునందు ఏబదియొకటవసర్గము సమాప్తము

-- * * * --

52. ఏబదిరెండవసర్గము

శ్రీరాముని సూచనపై గుహుడు నావను సిద్ధము చేయించుట - పిమ్మట రఘునరుడు సుమంత్రునకు నచ్చజెప్పి అతనిని వీడ్కొనుట - వారు నావను ఎక్కి గంగను దాటునప్పుడు సీతాదేవి గంగను పూజించుట - వారు ఆవలితీరమునకు చేరి వత్సదేశమున ప్రవేశించుట

ప్రభాతాయాం తు శర్వర్యాం పృథువక్షా మహాయశాః ।
ఉవాచ రామః సౌమిత్రిం లక్ష్మణం శుభలక్షణమ్ । 1

రాత్రి గడచిన పిమ్మట సుప్రభాతవేళ, విశాలవక్షః స్థలశోభితుడును, మిక్కిలి వాసిగాంచినవాడును అగు శ్రీరాముడు సుమిత్రాదేవికుమారుడును, సకలశుభలక్షణములుగలవాడును ఐన లక్ష్మణునితో ఇట్లు నుడివెను. (1)

భాస్కరోదయకాలోఽయం గతా భగవతీ నిశా ।
 అసౌ సుకృష్ణో విహగః కోకిలస్తాత! కూజతి । 2

బర్హిణానాం చ నిర్దోషః శ్రూయతాం నదతాం వనే ।
 తరామ జాహ్నువీం సౌమ్య! శీఘ్రగాం సాగరంగమామ్ । 3

విజ్ఞాయ రామస్య వచః సౌమిత్రిర్మిత్రనందనః ।
 గుహమామంత్ర్య సూతం చ సోఽతిష్ఠత్ భ్రాతృచక్రతః । 4

స తు రామస్య వచనం నిశమ్య ప్రతిగృహ్య చ ।
 స్థపతిస్తార్థమహూయ సచివానిదమబ్రవీత్ । 5

అస్య వాహనసంయుక్తాం కర్ణగ్రాహవతీం శుభామ్ ।
 సువ్రతారాం దృఢాం తీర్థే శీఘ్రం నావముపాహర । 6

తం నిశమ్య సమాదేశం సహమాత్యగణో మహాన్ ।
 ఉపోహ్య రుచిరాం నావం గుహాయ ప్రత్యవేదయత్ । 7

తతస్య ప్రాంజలిర్యుత్వా గుహో రాఘవమబ్రవీత్ ।
 ఉపస్థితేఽయం నార్దేవ! భూయః కిం కరవాణి తే । 8

తవామరసుతప్రభ్య! తర్తుం సాగరగాం నదీమ్ ।
 నారీయం పురుషవ్యాఘ్ర! తాం త్వమాలోహ సువ్రత । 9

అథోవాచ మహాతేజా రామో గుహమిదం వచః ।
 కృతకామోఽస్మి భవతా శీఘ్రమారోప్యతామితి । 10

తతః కలాపాన్ సన్నహ్య ఖడ్గో బద్ధ్వా చ ధన్వినౌ ।
 జగ్మురుర్యేన తౌ గంగాం సీతయా సహ రాఘవౌ । 11

రామమేవ తు ధర్మజ్ఞమ్ ఉపగమ్య వివీతవత్ ।
 కిమహం కరవాణీతి సూతః ప్రాంజలిరబ్రవీత్ । 12

తతోఽబ్రవీద్దాశరథిస్సుమంత్రం
 స్పృశన్ కరేణోత్తమదక్షిణేన
 సుమంత్ర! శీఘ్రం పునరేవ యాహి
 రాజ్జస్యకాశే భవచాప్రమత్తః । 13

నివర్తస్వేత్యువాచైనమ్ ఏతావద్ధి కృతం మమ ।
 రథం విహాయ పద్భ్యాం తు గమిష్యామో మహావనమ్ । 14

"నాయనా! శుభప్రదమైన రాత్రి ముగిసినది. ఇది సూర్యోదయసమయము. నల్లని పక్షియైన ఈ కోకిల పంచమస్వరమును వినిపించుచున్నది. వనమున నాట్యములు చేయుచున్న నెమళ్ల శ్రేంకారములు వినబడుచున్నవి. ఓ సౌమ్యుడా! సముద్రమున గలియుటకై పరుగిడుచున్న ఈ గంగానదిని దాటి ఆవలి తీరమునకు చేరుదము. తగిన ఏర్పాట్లను చూడుము. (2-3)

శ్రీరామునిఆదేశవచనములను గ్రహించి, మిత్రులకు ఆనందమును గూర్చువాడైన లక్ష్మణుడు, నిషాదరాజైన గుహుని, రథసారథియైన సుమంత్రుని పిలిచి 'అన్నగారి మాటలను మీరును విన్నారుగదా' అని పలికి, తాను అగ్రజానియెదుట నిలిచెను. (4)

శ్రీరామునిపలుకులను విన్న ఆ గుహుడు వాటిని శిరోధార్యములుగా భావించెను. వెంటనే అతడు తన పవిత్రులను పిలిచి వారితో ఇట్లనెను. (5)

"చక్కని చుక్కాని కలిగి కర్ణదారి (చుక్కాని పట్టువాని)లో గూడినదియు, భద్రమైనదియు, దృఢముగానున్నట్టిదియు, ప్రయాణము చేయువారిని క్షేమముగా గమ్యమునకు చేర్చగలదియు అగు ఒకమంచి నావను శ్రీరామునినిమిత్రమై రేవునందు సిద్ధముగానుంచుడు." (6)

అంతట గుహునిముఖ్యసచివులు అతనిఆదేశమును శిరసావహించి, వెంటనే అందమైన ఒక నావను రేవునకు చేర్చి, ఆ విషయమును గుహునకు నివేదించిరి. (7)

అస్పృశ్యగుహుడు శ్రీరామునికడ ప్రాంజలియై నిలిచి, ఇట్లునుడివెను. "స్వామీ! రేవులో నావ సిద్ధముగానున్నది. ఇంకను మీకోఱకై ఏమిచేయవలెనో సెలవిమ్ము. దివ్యతేజస్సుగల! ఓ నరశ్రేష్ఠుడా! పితృవాక్యపరిపాలనవ్రతమును ఆచరించుచున్న ఓ రామా! సముద్రపర్యంతము ప్రవహించుచున్న ఈ గంగానదిని దాటుటకై నావ సిద్ధపఱచబడినది. దయతో దానిని అదిరోహింపుడు. (8-9)

అంతట మహాతేజస్వియైన శ్రీరాముడు గుహునితో "మాకు చక్కగా సహాయపడితివి. ఈ గునపము, గంప మొదలగువానిని నావలోనికి చేర్చుము." అని పలికెను. (10)

పిదప ఆ రామలక్ష్మణులు కవచములను, తూణీరములను ధరించి, నదుములకు ఖడ్గములను కట్టుకొని, దనుర్దారులై, సీతాదేవితో గూడి గంగానదిరేవునకు చేరిరి. (11)

అప్పుడు సుమంత్రుడు ధర్మజ్ఞుడైన శ్రీరాముని కడకుచేరి, వినయముతో నమస్కరించి, "నేను ఏమిచేయవలయునో సెలవిండు" అనియనెను. (12)

పిదప శ్రీరాముడు తనకుడిచేతితో సుమంత్రుని తనువును స్పృశించుచు ఇట్లు వచించెను. "ఓ సుమంత్రా! వెంటనే మఱి రాజగారి కడకు వెళ్లుము. అచట అప్రమత్తుడవైఉండుము. రాజాజ్ఞమేరకు మేము ఇంతవఱకును (ఈ గంగాతీరమువఱకును) రథముపై ప్రయాణము చేసెతిమి. ఇక ఇక్కడనుండి రథమును నీడి కాలినడకతో వనములకు వెళ్లుదుము. నీవు మఱివెళ్లుము." (13-14)

అత్మానం త్వభ్యసుజ్ఞాతమ్ అవేక్ష్యాత్ స సారథిః ।
సుమంత్రః పురుషవ్యాఘ్రమ్ ఐక్ష్యాకమిదమబ్రవీత్ ॥ 15

నాతిక్రాంతమిదం లోకే పురుషేణేహ కేనచిత్ ।
తవ సభ్రాతృభార్యస్య వాసః ప్రాకృతవద్వనే ॥ 16

స మన్యే బ్రహ్మచర్యేఽస్తి స్వధీలే వా ఫలోదయః ।
మార్గవార్జవయోర్వాసి త్వాం చేద్వ్యసనమాగతమ్ ॥ 17

సహ రాఘవ! వైదేహ్య భ్రాత్రావైవ వనే వసన్ ।
త్వం గతిం ప్రాప్యసే వీర! త్రీన్ లోకాంస్తు జయన్సివ ॥ 18

వయం ఖలు హతా రామ! యే త్వయా పృథవంచితాః ।
కైకేయ్యా వశమేష్యామః సాపాయా దుఃఖభాగినః ॥ 19

ఇతి బ్రువన్నాత్మసమం సుమంత్రః సారథిస్తథా ।
దృష్ట్వా దూరగతం రామం దుఃఖార్తో రురుదే చిరమ్ ॥ 20

తతస్తు విగలే బాష్పే సూతం స్పృష్టోదకం శుచిమ్ ।
రామస్తు మధురం వాక్యం పునః పునరువాచ తమ్ ॥ 21

ఇక్ష్యాకూణాం త్వయా తుల్యం సుహృదం నోపలక్షయే ।
యథా దశరథో రాజా మాం స శోచేత్ తథా కురు ॥ 22

శోకోపహతచేతాశ్చ వృద్ధశ్చ జగతీపతిః ।
కామభారావసన్నశ్చ తస్మాదేతద్ద్రవీమి తే ॥ 23

యద్యదాజ్ఞాపయేత్ కించిత్ స మహాత్మా మహీపతిః ।
కైకేయ్యాః ప్రీయకామార్థం కార్యం తదవికాంక్షయా ॥ 24

వీతదర్శం హి రాజ్యాని ప్రశాసతి నరేశ్వరాః ।
యదేషాం సర్వకృత్యేషు మనో న ప్రతిహస్యతే ॥ 25

యద్యథా స మహారాజో నాలీకమధిగచ్ఛతి ।
స చ తామృతి దుఃఖేన సుమంత్ర కురు తత్తథా ॥ 26

అయోధ్యకు మఱివెళ్లుటకై తనను శ్రీరాముడు ఆదేశింపగా రథసారథియైన ఆసుమంత్రుడు వ్యాకులచిత్తుడై నరశ్రేష్టుడైన ఆ రఘునందనునితో ఇట్లు వచించెను. (15)

"ఓ రామా! సోదరుడగు లక్ష్మణునితోడను, భార్యయగు సీతాదేవితోడను నీవు ఒక సామాన్యమానవునివలె వనవాసము చేయవలసి వచ్చినది. ఇది విధినిర్ణయము. దీనిని ఈ లోకమున ఎవ్వడును అతిక్రమింపజాలడు. బ్రహ్మచర్యవ్రతపాలనము, వేదశాస్త్రాధ్యయనము, మృదుస్వభావము, ఋజువర్తనము సత్పులదాయకములని శాస్త్రములు చెప్పుచున్నవి. కాని ఈ శుభలక్షణములన్నియు కలిగిన మీరు ఈ వనవాసదుఃఖములకు లోనైతిరి. దీనినిబట్టి చూడగా అని ఎంతవఱకు సత్పులములను ఇచ్చునవియో తెలియలేకున్నాను. (16-17)

మహావీరుడవైన ఓ రాఘవా! జనకునికూతురగు సీతాదేవితో, సోదరుడగు లక్ష్మణునితోగూడి తండ్రిమాటను నిలుపుటకై ఇట్లు వనములలో నివసించుటవలన ముల్లోకములను జయించిన వానివలె (వామనావతారమున ముల్లోకములను ఆక్రమించిన శ్రీమహావిష్ణువువలె) కీర్తిగాంచెదవు. (18)

ఓ రామా! మేము ఎంతయు దురదృష్టవంతులము. మీరును మమ్ములను దూరముచేయుచున్నారు. ఇంక మేము సాపాత్మురాలైన కైకేయికడ అణగిమణిగి పడియుండి, దుఃఖములను అనుభవింపవలసి యున్నది". అని తనకు ప్రాణతుల్యుడైన శ్రీరామునితో పలుకుచు, సారథియైన సుమంత్రుడు తనను వీడి, దూరముగా వెళ్లుచున్న శ్రీరామునిజూచి, దుఃఖార్తుడై, చాలసేపు కన్నీరు మున్నీరుగా విలపించెను. (19-20)

కొంతతడవునకు సుమంత్రుడు కన్నీటిని ఆపుకొని, ముఖము కడుగుకొని ఆచమించెను. పిమ్మట అతనితో శ్రీరాముడు పదేపదే మదురముగా ఇట్లు వచించెను. (21)

'ఓ సుమంత్రా! నాదృష్టిలో ఇక్ష్యాకువంతుజలకు నీనంటిమిత్రుడు మఱియుకడు లేడు. కావున నాగుఱించిన దశరథునిదుఃఖమును తొలగించుభారము నీదే. ఆ మహారాజు కడువృద్ధుడు, పైగా ఆయన విఫలమనోరథుడై (ఆయన సంకల్పించిన నాపట్టాభిషేకము బంగమగుటచే) శోకభారముచే క్రొంగిపోయియున్నాడు. అందువలన నేను ఇంతగా చెప్పుచుంటిని. (22-23)

మహాత్ముడైన దశరథమహారాజు కైకేయిని సంతోషపెట్టుటకై ఏయే పనులను అప్పగించునో వాటినన్నింటిని సాదరముగా నిర్వహింపుము. ఇదియే నాప్రార్థన. (24)

రాజులు తమఅభీష్టములు నిర్విఘ్నముగా నెఱవేఱుటకే రాజ్యపాలన చేయుచుందురు. (25)

ఓ సుమంత్రా! ఆ మహారాజునకు ఏమాత్రము అస్రియము కలుగకుండునట్లుగను, ఆయన దుఃఖితుడు కాకుండునట్లుగను చూడుము. (26)

అదృష్టదుఃఖం రాజానం వృద్ధమర్యం జితేంద్రియమ్ ।
 బ్రూయాత్స్వమభివాద్యైవ మమ హేతోరిదం వచః । 27

నైవాహమనుశోచామి లక్ష్మణో న చ మైథిలీ ।
 అయోధ్యాయాశ్చ్యుతాశ్చేతి వనే వత్స్వామహేతి చ । 28

చతుర్దశసు వర్షేషు నివృత్తేషు పునః పునః ।
 లక్ష్మణం మాం చ సీతాం చ ద్రక్ష్యసి క్షీప్రమాగతాన్ । 29

ఏవ ముక్త్యాతు రాజానం మాతరం చ సుమంత్ర! మే ।
 అన్యాశ్చ దేవీసహితాః కైకేయీం చ పునః పునః । 30

అరోగ్యం బ్రూహి కౌసల్యామ్ అథ పాదాభివందనమ్ ।
 సీతాయా మమ చాఽఽర్యస్య వచనాల్లక్ష్మణస్య చ । 31

బ్రూయాశ్చహి మహారాజం భరతం క్షీప్రమానయ ।
 ఆగతశ్చాపి భరతః స్థాప్యో నృపమతే పదే । 32

భరతం చ పరిష్వజ్య యౌవరాజ్యేఽభిషిచ్య చ ।
 అస్మల్ సంతాపజం దుఃఖం న త్వామభిభవిష్యతి । 33

భరతశ్చాపి వక్తవ్యో యథా రాజని వర్తసే ।
 తథా మాతృషు వర్తేథా సర్వాస్వేవావిశేషతః । 34

యథా చ తవ కైకేయీ సుమిత్రా చ విశేషతః ।
 తదైవ దేవీ కౌసల్యా మమ మాతా విశేషతః । 35

తాతస్య ప్రియకామేన యౌవరాజ్యమపేక్షతా ।
 లోకయోరుభయోశ్చక్యం నిత్యదా సుఖమేధితుమ్ । 36

నివర్తమానో రామేణ సుమంత్రశ్చోకకర్చితః ।
 తత్సర్వం వచనం శ్రుత్వా స్నేహాత్ కాకుత్స్థమబ్రవీత్ । 37

యదహం నోపచారేణ బ్రూయాం స్నేహోదవిక్లబః ।
 భక్తిమానితి తత్తావత్ వాక్యం త్వం క్షంతుమర్హసి । 38

కథం హి త్వద్విహీనోఽహం ప్రతియాస్యామి తాం పురీమ్ ।
 తవ తావద్వియోగేన పుత్రశోకాకులామివ । 39

సరాసుమపి తావన్నే రథం దృష్ట్వా తదా జనః ।
 వినా రామం రథం దృష్ట్వా విదీర్యేతాపి సా పురీ । 40

జితేంద్రియుడును, పూజ్యుడును, ఇంతవఱకును దుఃఖమును ఎఱుగనివాడును, వృద్ధుడును ఐన మహారాజునకు నాకుమాటుగా పాదాభివందనమొనర్చి, ఆయనతో ఈ మాటలను పలుకుము. (27)

"అయోధ్యను వీడి, వనములలో నివసించవలసి వచ్చినందులకు నేనుగాని, లక్ష్మణుడుగాని, సీతాదేవిగాని (మేమెవ్వరమూ) బాధపడుటలేదు. పదునాలుగు సంవత్సరములవనవాసదీక్షను పూర్తిచేసికొని, వెంటనే నేనును, లక్ష్మణుడును, సీతాదేవియు తిరిగివచ్చి మీ సమక్షమున వాలుదుము. అప్పుడు మీరు మమ్ములను తనివిదీర చూడగలరు." అని మహారాజుతో పలుకుము. ఓ సుమంత్ర! మాతల్లిదండ్రులతోడను, ఇతరమాతలతోడను, ఆ కైకేయితోడను, 'వారిక్షేమసమాచారములనుగూర్చి అడిగినట్లు' తెలుపుము. నేనును, సీతయు, చిన్నారి లక్ష్మణుడును కౌసల్యామాతకు పాదాభివందనములను ఆచరించినట్లు వచింపుము. (28-31)

మహారాజుగారికిని మేము నమస్కరించినట్లు నుడుపుము. వెంటనే తాతగారి ఇంటినుండి భరతుని అయోధ్యకు తీసికొనిరమ్ము. రాజుగారి అభీష్టానుసారము అతనిని యువరాజు పట్టాభిషిక్తుని గావించుము. యువరాజైన భరతుని హృదయమునకు హత్తుకొని ఆనందింపుము. ఆ సంతోషముతో ఈ దుఃఖము (మేము దూరమగుట వలన కలిగినదుఃఖము) తొలగిపోవును." (32-33)

పిదప భరతునితో ఇట్లునుము. "మహారాజునందునలెనే తల్లులందఱి యెడల (తారతమ్యములను చూపక) సమానగౌరవముతో ప్రవర్తించుము. సీతల్లియగు కైకేయినినలెనే సుమిత్రా మాతను, మా జనని కౌసల్యాదేవిని విశేషముగా ఆదరింపుము. (34-35)

తండ్రిగారిఅభీష్టానుసారము నీవు యువరాజుడై రాజకార్యములను నెఱవేర్చుచుండుము. దానివలన ఇహ పరలోకసుఖములు నీకు విరివిగా లభించును." (36)

'అయోధ్యకు మఱివెళ్లుము' అనుచు శ్రీరాముడు పలికిన మాటలను పూర్తిగావినినంతనే సుమంత్రుడు మిక్కిలి దిగులుపడెను. పిమ్మట శ్రీరామునిపైగల ప్రేమాతిశయముచే అతడిట్లు పల్కెను. "రామా! నీమీది చనవుకొలది ఇప్పుడు నీతో పలుకుచున్న మాటలలో నమ్రతలోపించినను, లోకమర్యాదకు భంగము ఏర్పడినను నేను నీ బక్తుడనుగాన ఆ దృష్టితో నన్ను క్షమింపుము. నీయెడబాటువలన అయోధ్యానగరము పుత్రునికోర్చేయిన తల్లివలె వ్యాకులపాటునకు లోనైనది. నీవు లేకుండా అట్టి అయోధ్యకు నేను ఎట్లు వెళగలను? (37-39)

ఆచటినుండి బయలుదేరి వచ్చునపుడు అయోధ్యాపురవాసులు శ్రీరామునితో శోభిల్లుచున్న ఈ రథమును జూచిరి. నేనొక్కడనే మఱివెల్లినచో నీవు లేని ఈ రథమునుజూచి ఆ ప్రజలు గుండెపగులుదురు. (40)

దైన్యం హి నగరీ గచ్ఛేత్ దృష్ట్వా శూన్యమిమం రథమ్ ।
సూతావశేషం స్వం పైన్యం హతవిరమివాహహవే । 41

దూరేఽపి నిససంతం త్వం మానసేనాగ్రతః స్థితమ్ ।
చింతయంత్యోద్య మాసం త్వం నిరాహారాకృతాప్రజాః । 42

దృష్టం తద్ధి త్వయా రామ! యాదృశం త్వత్ప్రవాసనే ।
ప్రజానాం సంకులం వృత్తం త్వచ్ఛృకక్లాంతచేతసామ్ । 43

అర్తనాదో హి యః పౌరైః ముక్త స్త్వద్విప్రవాసనే ।
సరథం మాం నిశామ్యైవ కుర్యుః శతగుణం తతః । 44

అహం కించాపి వక్ష్యామి దేవీం తవ సుతో మయా ।
నీతోఽసౌ మాతులకులం సంతాపం మాకృథా ఇతి । 45

అసత్యమపి నైవాహం బ్రూయాం వచనమిదృశమ్ ।
కథమప్రియమేవాహం బ్రూయాం సత్యమిదం వచః । 46

మమ తానన్నియోగస్థాః త్వద్గుంధుజనవాహినః ।
కథం రథం త్వయా హీనం ప్రవక్ష్యంతి హయోత్తమాః । 47

తం న శక్త్యామ్యహం గంతుమ్ అయోధ్యాం త్వద్ధరేణఘ ।
వనవాసానుయానాయ మా మనుజ్ఞాతుమర్హసి । 48

యది మే యాచమానస్య త్యాగమేవ కరిష్యసి ।
సరథోఽగ్నిం ప్రవేక్ష్యామి త్వక్తమాత్ర ఇహ త్వయా । 49

భవిష్యంతి వనే యాని తపోవిఘ్నకరాణి తే ।
రథేన ప్రతిబాధిష్యే తాని సత్త్వాని రాఘవ! 50

త్వత్కృతే న మయా వాస్తం రథచర్యాకృతం సుఖమ్ ।
ఆశంసే త్వత్కృతేనాహం వనవాసకృతం సుఖమ్ । 51

శ్రీరాముడు లేకుండా ఒక్కసారధితో మాత్రమే కూడియున్న ఈ శూన్యరథమునుజూచి, రణరంగమున నాయకుని కోల్పోయిన పైన్యమువలె అయోధ్యానగరము దిక్కులేనిదై దైన్యమునకు లోనగును. (41)

నీవు దూరముగానున్నను, ప్రజలు నీన్న తమహృదయములలో నిలుపుకొనియున్నందున, నీవు వారియెదుటనేయున్నట్లు తలపోయుచుందురు. వారు ఎల్లప్పుడును నీద్యాసలోనేయుందురుగాన వారికి ఆకలిదప్పులే నట్లవు. (42)

ఓ రామా! నీవు వనవాసమునకు బయలుదేలునప్పుడు నీయెడబాటునకు తట్టుకొనలేక ప్రజలు వ్యాకులచిత్తులై పడిన క్షోభను నీవును చూచియుంటివి గదా! నీవు లేకుండా నేనొక్కడనే రథముతో మఱలి వెళ్లినచో, ప్రజలు దానిని జూచి నాడు (నీవనప్రయాణసమయమున) చేసిన అర్తనాదములకంటెను నేడు నూలురెట్లుగా హాహాకారములు సలుపుదురు. (43-44)

'ఓ దేవీ! నీకుమారుని మేనమామ ఇంటికి తీసికొనివెళ్లెతిని, సంతాపమును వీడుము'. అని నీతల్లియైన కౌసల్యాదేవితో నేను చెప్పుదునా? కాని ఇట్టి అసత్యవచనమునుమాత్రము నేను పలుక జాలను. అట్లే నీన్న అరణ్యములలో విడిచివచ్చెతిని' అనుమాట సత్యమేయైనను అది ఆమెకు అప్రియమగును. సత్యమేగదా! యని అట్టి అప్రియవచనమును పలుకుటయెట్లు? (1) (45-46)

నా అదుపులోనున్న ఈ ఉత్తమాశ్వములు నీవుగాని, నీ అత్యీయులైన సీతాలక్ష్మణులుగాని (నీవంశజులుగాని) రథమునందున్నప్పుడే దానిని లాగును. ఇప్పుడు నీవు (మిరెవ్వరును) లేకుండా అవి ఈ రథమును అయోధ్యకు ఎట్లు తీసికొనిపోవును? (47)

ఓ పుణ్యపురుషా! ఆందువలన నీవు లేకుండా నేను అయోధ్యకు వెళ్లజాలను. నీవెంట వనములకు వచ్చుటకు అనుమతింపుము. (48)

ఇట్లు ప్రార్థించుచున్నను నన్ను నీవెంట రానియనిచో, మీరు నన్ను వీడి వెళ్లిన మఱుక్షణముననే ఇచట రథముతోగూడ నేను అగ్నిలో ప్రవేశించెదను. (49)

ఓ రఘురామా! వనమునందు సీతపోదీక్షకు పెక్కు అడవిజంతువులు ఆటంకము కలిగింపవచ్చును. నేను రథారూడుడనై వాటినినీటిని పాఱద్రోలెదను. (50)

నీవు యువరాజునైనచో ఆ రథమును నడిపి, ఎంతయో ఆనందింప వలెనని ఆశపడితిని. కాని నాకు ఆభాగ్యము దక్కలేదు. అయితే ఈ వనవాసనిమిత్తముననైనను నీవు ముందునడచుచు మిమ్ము సేవించుచు ఆనందింప గోరుచున్నాను. (నీవు అనుగ్రహించినచో నీవెంటవచ్చి మిమ్ము సేవించుచు ఆనందింపవలెనని ఆసించుచున్నాను.) (51)

1) సత్యం బ్రూయాత్ (ప్రియం బ్రూయాత్, న బ్రూయాత్ సత్యమప్రియమ్)

(ప్రియంచ నాఽన్యతం బ్రూయాత్, విషధర్మః సనాతనమ్) (నీతిశాస్త్రము).

సత్యమును పలుకవలెను, ప్రియవచనమును మడువవలెను. సత్యమేగదాయని అప్రియవచనమును పలుకరాదు. ప్రియమునుగూర్చునదేయైనను అసత్యమును వచింపరాదు. ఇదియే సనాతనధర్మము.

ప్రసీదేచ్ఛామి తే రణ్యే భవితం ప్రత్యనంతరః ।
ప్రీత్యా భిహితమిచ్ఛామి భవ మే ప్రత్యనంతరః । 52

ఇమే చాపి హయా వీర! యది తే వనవాసినః ।
పరిచర్యాం కరిష్యంతి ప్రాప్స్యంతి పరమాం గతిమ్ । 53

తవ శుశ్రూషణం మూర్ఛా కరిష్యామి వనే వనన్ ।
ఆయోధ్యాం దేవలోకం వా సర్వథా ప్రజహ్మ్యహమ్ । 54

నహి శక్యా ప్రవేశ్యం సా మయాఽయోధ్యా త్వయావినా ।
రాజధానీ మహేంద్రస్య యథా దుష్ప్రతకర్మణా । 55

వనవాసే క్షయం ప్రాప్తే మమైష హి మనోరథః ।
యదనేన రథేనైవ త్వాం వహేయం పురీం పునః । 56

చతుర్థశ హి వర్షాణి సహితస్య త్వయా వనే ।
క్షణభూతాని యాస్యంతి శతసంఖ్యాఽన్యతోఽన్యథా । 57

భృత్యవత్సల! తిష్ఠంతం భర్తృపుత్రగతే పథి ।
భక్తం భృత్యం స్థితం స్థిత్యాం త్వం న మాం హతుమర్హసి । 58

ఏవం బహువిధం దీనం యాచమానం పునః పునః ।
రామో భృత్యానుకంపీ తు సుమంత్రమిదమబ్రవీత్ । 59

జానామి పరమాం భక్తిం మయి తే భర్తృవత్సల! ।
శృణు చాపి యదర్థం త్వాం ప్రేషయామి పురీమితః । 60

నగరీం త్వాం గతం దృష్ట్వా జననీ మే యవీయసీ ।
కైకేయీ ప్రత్యయం గచ్ఛేత్ ఇతి రామో వనం గతః । 61

పరితుష్టా హి సా దేవీ వనవాసం గతే మయి ।
రాజానం నాతిశంకేత 'మిథ్యావాదీ' తి ధార్మికమ్ । 62

ఏష మే ప్రథమః కల్పో యదంబా మే యవీయసీ ।
భరతారక్షితం స్థితం పుత్రరాజ్యమ్ అవాప్నుయాత్ । 63

మమ ప్రియార్థం రాజాశ్చ సరథస్త్యం పురీం వ్రజ ।
సందిష్ట్యాసి యా నర్దాన్ తాంస్తాన్ బ్రూయాస్తథా తథా । 64

ప్రభూ! మీ ప్రక్కనేయుండి మీమ్మ సేవించుటకై నేను కుతూహల పడుచున్నాను. అనుగ్రహింపుడు. 'ఓ సుమంత్రా! నీవు నా సమీపవర్తివై యుందుము.' అని మీరు నన్ను ప్రీతితో ఆదేశించుటకై వేడుకొను చున్నాను. (52)

ఓ మహావీరా! నీ అనుగ్రహమున్నచో వనవాససమయమున ఈ ఆత్మములుగూడ నీకు పరిచర్యలోనర్పి, తరింపగలవు. (53)

స్వామీ! వనమునందు మీతోగూడి నివసించుచు, మీ ఆజ్ఞలను తలచాల్చి మీకు ఉపచారములను చేయగలను. ఆభాగ్యమును పొందుటకై అయోధ్యనేగాదు కడకు ఆదేవలోకమునుగూడ పరిత్యజించుటకు నేను సిద్ధమే. (54)

దురాచారపరుడు దేవేంద్రుని రాజధానియందు (స్వర్గమునందు) ప్రవేశింపలేనట్లు నీవు లేని అయోధ్యలో నేను అడుగిడజాలను. (55)

స్వామీ! వనవాసదీక్ష ముగియగనే ఈ రథముమీదనే నిన్ను అయోధ్యానగరమునకు తీసికొని వెళ్లవలెనని నా అభిలాష. (56)

వనవాసమున నేను నీవెంటనున్నచో పదునాలుగుసంవత్సరములును క్షణములవలె (క్షణములో) గడచిపోవును. లేనిచో దుఃఖభారమువలన ఆ పదునాలుగుసంవత్సరములకాలమే పదునాలుగువందలసంవత్సర కాలముగా బరువైపోవును. (57)

ఓ భక్తవత్సలా! నీవు మా మహారాజుగారికుమారుడవు. వనవాసమున నిన్ను సేవించుచు నీవెంట ఉండువాడను. నేను నీ భక్తుడను, భృత్యుడను, సేవాధర్మమును నడుపుచుండువాడను. కనుక నీవు నన్ను విడిచి వెళ్లవలదు (దయతో నన్ను నీవెంట రానిమ్ము.)" (58)

ఇట్లు సుమంత్రుడు పదేపదే పరిసరివిధముల వేడుకొనుచుండగా సహజముగా భృత్యులను కనికరించెడి శ్రీరాముడు అతనితో ఇట్లనెను. (59)

"ఓ ప్రభుసేవాపరాయణా! నాపై నీకుగల సాటిలేనిభక్తిని నేను ఎఱుంగుదును. అయితే నిన్ను అయోధ్యకు పంపుటలోగల కారణములను తెల్పెదను వినుము. (60)

ఓ సుమంత్రా! నీవు ఒక్కడనే అయోధ్యకు వెళ్లినచో నిన్ను జూచి, నాకు సీతల్లియైన కైకేయి 'నిజముగనే శ్రీరాముడు వనములకు చేరినాడు' అని పూర్తిగా నమ్మును. నేను వనములకు చేరినందులకు ఆదేవి మిగుల పొంగిపోవును. అంతేగాక ధర్మాత్ముడైన మహారాజు మిథ్యా (అసత్య) వాదికాడని గ్రహించును. (సత్యసంధుడని తెలిసికొనును.) నాకు చిన్నమ్మయైన కైకేయి తనపుత్రుడైన భరతునిపాలనలో సురక్షితముగానున్న ఆ విశాల రాజ్యముపై తనఆధికారమును నెఱపును. నిన్ను అయోధ్యకు పంపుటలో నా ప్రధాన లక్ష్యము ఇదియే. (61-63)

నా తృప్తికొఱకై నీవు కోసలరాజధానియైన అయోధ్యకు ఈ రథముపై వెళ్లుము. నీకు నేను తెలిపిన విషయములను అన్నింటిని యథాతథముగా మహారాజు మొదలగు వారికి వివరింపుము." (64)

ఇత్యుక్త్వా వచనం సూతం సాంత్యయిత్వా పునః పునః ।
గుహం వచనమక్లేబో రామో హేతుమదబ్రవీత్ ॥ 65

నేదానీం గుహా! యోగ్యోఽయం వాసో మే సజనే వనే ।
అవశ్యం హ్యశ్రమే వాసః కర్తవ్యస్తద్గతో విధిః ॥ 66

సోఽహం గృహీత్వా నియమం తపస్విజనభూషణమ్ ।
హితకామః పితృర్యాయః సీతాయా లక్ష్మణస్య చ ।
జటాః కృత్వా గమిష్యామి న్యగ్రోధక్షీర మానయ ॥ 67

తత్క్షీరం రాజపుత్రాయ గుహాః క్షీరముపాహరత్ ।
లక్ష్మణస్యాత్మనశ్చైవ రామస్తేనాకరోజ్జటాః ॥ 68

దీర్ఘబాహుర్నరవ్యాఘ్రో జటిలత్వమధారయత్ ॥ 69

తా తదా చీరవసనౌ జటామండలధారిణౌ ।
అశోభేతామ్ ఋషిసమౌ భ్రాతరా రామలక్ష్మణౌ ॥ 70

తతో వైభావసం మార్గమ్ ఆస్థితస్సహలక్ష్మణాః ।
వ్రతమాదిష్టవాన్ రామః సహాయం గుహామబ్రవీత్ ॥ 71

అప్రమత్తో బలే కోశే దుర్గే జనపదే తథా ।
భవేథా గుహా! రాజ్యం హి దురారక్ష తమం మతమ్ ॥ 72

తతస్తం సమనుజ్ఞాయ గుహమిక్ష్వాకునందనః ।
జగామ తూర్ణమవ్యగ్రః సభార్యః సహలక్ష్మణాః ॥ 73

స తు దృష్ట్వా నదీతేరే నావమిక్ష్వాకునందనః ।
తితీర్తుః శీఘ్రగాం గంగామ్ ఇదం లక్ష్మణమబ్రవీత్ ॥ 74

ఆరోహ త్వం నరవ్యాఘ్ర! స్థితాం నావమిమాం శనైః ।
సీతాం చారోపయాన్వక్ష్యం పరిగృహ్య మనస్వినీమ్ ॥ 75

స భ్రాతృః శాసనం శ్రుత్వా సర్వమప్రతికూలయన్ ।
ఆరోప్య మైథిలీం పూర్వమ్ ఆరురోహోఽత్యవాంస్తతః ॥ 76

ఇట్లు పలికి దృఢనిశ్చయముగల శ్రీరాముడు రథసారథియైన సుమంత్రుని పెక్కువిధముల ఓదార్చెను. పిమ్మట అతడు గుహానితో యుక్తియుక్తముగా ఇట్లు నుడివెను. (65)

"ఓ నిషాదరాజా! ప్రస్తుతము జనసమ్మర్థముగల ఈ ప్రదేశములో నేను ఉండదగదు. తండ్రియాజ్ఞను⁽¹⁾ అనుసరించి, నేను ఆశ్రమమున నివసించవలసియున్నది. (66)

కనుక తండ్రిగారికి ఇహపరలోకలాభములు ప్రాప్తించుటకై నేను తాపసులు పాటించునట్టి భూశయనము, పలమూలములను ఆహారముగా గొనుట, మున్నగు నియమములను స్వీకరించి, సీతాలక్ష్మణుల సహకారముతో జడలను దరించి వనములకు వెళ్లెదను. కావున వెంటనే మట్టిపాలను తెప్పించుము. (67)

రామాజ్ఞను అనుసరించి, గుహుడు వెనువెంటనే మట్టిపాలను తెప్పించెను. పిమ్మట శ్రీరాముడు ఆ పాలతో తనకును, లక్ష్మణునకును, జడలను సిద్ధపఱచెను. దీర్ఘబాహువు, నరశ్రేష్ఠుడును ఐన శ్రీరాముడు జటాదారియయ్యెను. (68-69)

అంతట అన్నదమ్ములైన ఆ రామలక్ష్మణులు నారచీరలను జడలను ధరించినవారై ఋషులవలె శోభిల్లిరి. (70)

పిమ్మట శ్రీరాముడు లక్ష్మణసహితుడై విభవసమహర్షి ప్రతిపాదించిన మార్గమున నానప్రస్థాశ్రమమును ఆశ్రయించి, గంగా నదిని దాటించుటకై గుహుని సహాయమును కోరెను. (71)

ఓ నిషాదరాజా! చతురంగబలములు, కోశాగారము, దుర్గము, దేశము అను ఈయన్నింటిరక్షణమున జాగరూకుడవై యుండుము. రాజ్యమును పరిరక్షించుకొనుట మిక్కిలి కష్టసాధ్యమైన విషయము సుమా!" (72)

పిమ్మట ఇక్ష్వాకువంశజుడైన శ్రీరాముడు గుహుని వీడ్కొని, సీతాలక్ష్మణులతోగూడి, ఎట్టివ్యాకులపాటూ లేకుండా వెంటనే బయలుదేఱెను. (73)

అనంతరము శ్రీరాముడు నదీతీరమునగల పడవనుజూచి, పరవళ్లుద్రొక్కుచు ప్రవహించుచున్న గంగానదిని దాటగోరినవాడై, లక్ష్మణునితో ఇట్లు వచించెను. (74)

"ఓ నరశ్రేష్ఠా! నావసిద్ధముగానున్నది. దానిని గట్టిగా పట్టుకొని, బయ స్వభావురాలైన సీతను నెమ్మదిగా! నావమిదికి చేర్చుము. పిదప నీవును పడవను ఎక్కుము." (75)

అంతట వినయశోభితుడైన లక్ష్మణుడు రాముని ఆదేశమును విని, దానిని యథాతథముగా అనుసరించుచు ముందుగా సీతాదేవిని తిన్నగా నావలోనికి చేర్చి ఆమెను కూర్చుండబెట్టెను. అనంతరము తానును ఆ పడవను ఎక్కిను. (76)

1) శ్లో॥ సప్త సప్తచ వర్షాణి దండకారణ్యమాశ్రితః॥ అభిషేకమిమం త్యక్త్వా జటాజినధరో వస॥

ఈ యువరాజుపట్టాభిషేకమును త్యజింపుము. జడలను, నార చీరలను దరింపుము. దండకారణ్యమునకు వెళ్లి, అచట ఎదునాలుగు సంవత్సరముల కాలము నివసింపుము. (ఆశ్రమనాసము చేయుము) - అని మాతండ్రియగు దశరథునినూటగా కైకేయిదేవి ఆదేశించియుండెను.

అథాఽఽరురోహ తేజస్వీ స్వయం లక్ష్మణపూర్వజః ।
తతో నిషాదాధిపతిః గుహో జ్ఞాతీనచోదయత్ ॥ 77

రాఘవోఽపి మహాలేజా నావమారుహ్య తాం తతః ।
బ్రహ్మవత్ క్షత్రవచ్చైవ జజాప హితమాత్మనః ॥ 78

అచమ్య చ యథాశాస్త్రం నదీం తాం సహ సీతయా ।
ప్రాణమత్ ప్రీతిసంహృష్టో లక్ష్మణశ్చామితప్రభః ॥ 79

అనుజ్ఞాయ సుమంత్రం చ సబలం చైవ తం గుహమ్ ।
అస్థాయ నావం రామస్తు చోదయామాస నావికాన్ ॥ 80

తతస్తైః చోదితా సా నౌః కర్ణధారసమాహితా ।
శుభస్యవేగాభిహతా శీఘ్రం సలిలమత్యగాత్ ॥ 81

మధ్యం తు సమనుప్రాప్య భాగీరథ్యాస్త్యనిందితా ।
చైదేహీ ప్రాంజలిర్భూత్వా తాం నదీమిదమబ్రవీత్ ॥ 82

పుత్రో దశరథస్యామం మహారాజస్య ధీమతః ।
నిదేశం పారయిత్వేమం గంగే! త్వదభిరక్షితః ॥ 83

చతుర్దశ హి వర్షాణి సమగ్రాణ్యుష్య కాననే ।
భాత్రా సహ మయా చైవ పునః ప్రత్యాగమిష్యతి ॥ 84

తత స్త్వాం దేవి! సుభగే! క్షేమేణ పునరాగతా ।
యక్ష్యే ప్రముదితా గంగే! సర్వకామసమృద్ధినీ ॥ 85

త్వం హి త్రిపథగా దేవి! బ్రహ్మలోకం సమీక్షసే ।
భార్యా చోదధిరాజస్య లోకేఽస్మిన్ సంప్రదృశ్యసే ॥ 86

సా త్వాం దేవి! సమస్యామి ప్రశంసామి చ శోభనే! ।
ప్రాప్తరాజ్యే నరవ్యాఘ్రే శివేన పునరాగతే ॥ 87

గవాం శతసహస్రాణి వస్త్రాణ్యన్నం చ పేశలమ్ ।
బ్రాహ్మణేభ్యః ప్రయచ్ఛామి తవ ప్రియచికిర్షయా ॥ 88

అటుపిమ్మట తేజస్వీయైన శ్రీరాముడు స్వయముగా అనావరోనికి ఎక్కినను, పిదప నిషాదరాజైన గుహుడు 'నావను ఆవలి తీరమునకు నడుపుడు' అని తన వారిని ఆదేశించెను. (77)

నావను ఎక్కిన పిమ్మట మహాలేజోమూర్తియైన శ్రీరామచంద్రుడు బ్రాహ్మణులును, క్షత్రియులును జసింపదగినదియు, తనకు హితకరమైనదియు అగు 'దైవీం నావమ్' అను మంత్రమును జపించెను. (78)

సీతారామలక్ష్మణులు శాస్త్రమర్యాదను అనుసరించి, ఆచరించి, ఆ పవిత్రగంగానదికి ప్రీతితో నమస్కరించిరి. (79)

అంతట శ్రీరాముడు సుమంత్రునకును, సేనాసహితుడైన గుహునకును వెళ్లుటకనుజ్ఞయిచ్చెను. పిదప అతడు స్తిమితముగా అందుకూర్చొని, 'ఇక నావను సాగిపోనిండు' అని నావికులను ఆదేశించెను. (80)

వెంటనే నావికులు పడవను నడుపసాగిరి. కర్ణధారి (చుక్కాని పట్టువాడు) చుక్కాని త్రిప్పుచు సురక్షితముగా పడవను సరియగు మార్గమున పోనిచ్చుచుండెను. నావికులు బలమైనతెగ్గను వేగముగా నేయుచుండుటచే పడవ ఆ ప్రవాహజలములలో చాలదూరము దాటిపోయెను. (81)

పడవ గంగానదీ ప్రవాహముయొక్క మధ్యభాగమునకు చేరినప్పుడు పూజ్యురాలైన సీతాదేవి దోసిలియొగ్గి గంగాదేవిని ఇల్లు ప్రార్థించెను. (82)

"ఓ గంగాదేవి! ఇతడు దీశాలియైన దశరథమహారాజు యొక్క పుత్రుడు, తండ్రియాదేశమును అనుసరించి వనవాసదీక్షితుడై యున్నాడు. నీచే సురక్షితుడైన ఈయన నాలోడను, తన తమ్ముడగు లక్ష్మణుని తోడను గూడి, పూర్తిగా పదునాలుగుసంవత్సరముల కాలమును వనములలో గడపి మఱల తిరిగిరాగలడు. మహిమాన్వితురాలవైన ఓ గంగాదేవి! మావనవాస జీవితమును ప్రశాంతముగా ముగించుకొని, నవలమనోరథనై, క్షేమముగా తిరిగినచ్చునప్పుడు సంతోషముతో నిన్ను పూజింతును. (83-85)

ఓ దేవి! నీవు స్వర్గ మర్త్య పాతాళలోకములలో ప్రవహించి, 'త్రిపథగ' అను పేరుతో సుప్రసిద్ధురాలవైతివి. బ్రహ్మయొక్క కమండలువునందు ద్రవ (జల) రూపముననుండి విష్ణుపాదస్పర్శకు నోచుకొని, ఆలోకమును దర్శించిన పవిత్రురాలవు, అంతేగాక నీవు ఈ లోకమునకు దిగివచ్చి, సాగరప్రభువునకు భార్యనై మాకు దర్శనమిచ్చిన మహాత్మురాలవు. (86)

శుభస్వరూపురాలవైన ఓ గంగాదేవి! మహాపురుషుడైన శ్రీరాముడు క్షేమముగా వనవాసమును ముగించుకొని, అయోధ్యాధిపతియైన పిమ్మట నేను నిన్ను మఱల దర్శించి, ప్రణమిల్లుదు, ప్రస్తుతించెదను. అంతేగాదు నీకు సంతృప్తిని గూర్చుటకై బ్రాహ్మణోత్తములకు లక్షగోవులను, అమూల్యములైన వస్త్రములను సమర్పించి, కమ్మని పదార్థములతో వారికి అన్నదానముచేసెదను. (87-88)

సురాఘటసహస్రేణ మాంసభూతాదనేన చ ।
యక్ష్యే త్వాం ప్రయతా దేవి! పురీం పున రుపాగతా ॥ 89

యాని త్వత్తీరవాసీని దైవతాని వసంతి చ ।
తాని సర్వాణి యక్ష్యామి తీర్థాన్యాయతనాని చ ॥ 90

పునరేవ మహాబాహుః మయా భ్రాత్రా చ సంగతః ।
అయోధ్యాం వనవాసాత్తు ప్రవిశత్వనఘోనఘే ॥ 91

తథా సంభాషమాణా సా సీతా గంగామనిందితా ।
దక్షిణా దక్షిణం తీరం క్షీప్రమేవాభ్యుపాగమత్ ॥ 92

తీరం తు సమనుప్రాప్య నావం హిత్వా నరర్షభః ।
ప్రాతిష్ఠత సహ భ్రాత్రా వైదేహ్యో చ పరంతపః ॥ 93

అథాబ్రవీన్మహాబాహుః సుమిత్రానందవర్తనమ్ ।
భవ సంరక్షణార్థాయ సజనే విజనేపి వా ॥ 94

అవశ్యం రక్షణం కార్యమ్ అదృష్టే విజనే వనే ।
అగ్రతో గచ్ఛ సామిత్రే! సీతా త్వామనుగచ్ఛతు ॥ 95

పుష్కలోహం గమిష్యామి త్వాం చ సీతాం చ పాలయన్ ।
అన్యోన్యస్యేహ నో రక్షా కర్తవ్యా పురుషర్షభ! ॥ 96

న హి లావదతిక్రాంతా సుకరా కాచన క్రియా ।
అద్య దుఃఖం తు వైదేహీ వనవాసస్య వేర్వ్యతి ॥ 97

ప్రణష్టజనసంబాధం క్షేత్రారామవివర్జితమ్ ।
విషమం చ ప్రపాతం చ వనమద్య ప్రవేక్ష్యతి ॥ 98

శ్రుత్వా రామస్య వచనం ప్రతస్థే అక్షుణోఽగ్రతః ।
అనంతరం చ సీతాయా రాఘవో రఘునందనః ॥ 99

ఓ దేవీ! దేవతలకును దుర్గభయై⁽¹⁾ అసంఖ్యాకములైన మదుర పదార్థములను, సామాన్యముగా మహారాజులకు సైతము అసాధ్యములైన భూములను, అన్నవస్త్రములను దానముచేయుచు దృఢసంకల్పముతో నిన్ను ఆరాధింతును. నాయెడ ప్రసన్నురాలవు కమ్ము. నీ తీరముల యందు సుప్రతిష్ఠితలైయున్న సమస్తదేవతలను, అందునెలకొని యున్న మణికర్ణికాది పవిత్రమట్టములను, కాశీ మొదలగు క్షేత్రములను సేవించెదను. (89-90)

ఓ పూజ్యరాలా! మహాబాహువు, పుణ్యపురుషుడువన నావతిదేవుడు నాతోడను, తన తమ్ముడైన లక్ష్మణునితోడను గూడి వనవాస - అనంతరము అయోధ్యకు చేరునట్లు అనుగ్రహింపుము. (91)

సతికి అనుకూలవత్తియైన సీతాసార్వీ గంగాదేవిని ఇట్లు ప్రార్థించు చుండెను. ఇంతలో నావ దక్షిణతీరమునకు చేరెను. నావ ఒడ్డునకు చేరగానే శత్రుబయంకరుడైన శ్రీరాముడు సీతాలక్ష్మణసమేతుడై నావనుండి దిగి, వనములకు బయలుదేరినాడు. (92-93)

అంతట మిక్కిలి భుజబలశాలియైన శ్రీరాముడు సామిత్రితో ఇట్లనెను. "ఓ లక్ష్మణా! జనసంచారముగల ప్రదేశములయందును, నిర్జనప్రాంతములయందును నీవు రక్షణవిషయమున సావధానుడవై యుండుము. ఓ సామిత్రీ! జనులజాడయేలేని ఈ క్రొత్త ప్రదేశముల యందు మిక్కిలి జాగరూకులమై రక్షణకార్యభారమును నిర్వహించు చుండవలెను. నీవు ముందు నడచుచుండుము. నీవెనువెంట సీత నడచును. నిన్ను, సీతను, కాపాడుచు మీ వెనుక నేను అడుగిడుచుందును. శుభలక్షణములుగల ఓ తమ్ముడా! ఇచట మనము పరస్పరము రక్షించుకొనుచుండవలెను. (94-96)

ఇంతవఱకును నిజమైన క్షిప్తపరిస్థితులు ఎవ్వయును ఎదురు కాలేదు. ఇక మీదట అట్టి సంఘటనలు తటస్థపడవచ్చును. నేటినుండి సీతాదేవికి వనవాసక్షేత్రములు ఎట్లుండునో తెలియవచ్చును. (97)

ఇచటి వనములలో జనసంచారమే యుండదు. పంటపొలములే కన్పింపవు. విహరించుటకు ఉద్యానవనములు ఉండవు. దారులన్నియును ఎగుడుదిగుడుగానుండును. ప్రమాదకరములైన గుంతలు ఉండును. నేటినుండి ఇట్టివనములలో సీత ఆడుగిడబోవుచున్నది. (98)

అన్నఅదేశమును శిరసావహించి, లక్ష్మణుడు ముందు నడచు చుండెను. ఏమ్మట సీతాదేవియు, ఆమెవెంట శ్రీరాముడును నడువసాగిరి. (99)

1) "సురాఘటసహస్రేణ" అను సమాసమునకు-సురేమదేవేమ, నమటంతే=నసంతి ఇత్యర్థః తేషాంసహస్రం, తేన-సహస్రసంఖ్యాకసురదుర్గభపదార్థైః-దేవతలకును దుర్గభయై అసంఖ్యాక మదురపదార్థములతో-అని యర్థము-అట్లే-'మాంస భూతాదనేన' అను సమాసమునకు-మా=నాస్తి, అంసో=రాజభాగో యస్యాంసా ఏవభూః=స్వధ్వేవ, ఉతం=వస్త్రంచ, ఓదనంచ-ఏతేషాం సమాహరః, అనగా సామాన్యముగా మహారాజులకు సైతము అసాధ్యములైన భూ-వస్త్ర-అన్న దానములతో-అని యర్థము.

గతం తు గంగాపరపారమాశు
రామం సుమంత్రః ప్రతతం నిరీక్ష్య ।
అధ్యప్రకర్షా ద్వినివృత్తదృష్టిః
ముమోచ బాష్పం వ్యథితస్తపస్వీ ॥ 100

స లోకపాలప్రతిమప్రభావవాన్
తీర్త్వా మహాత్మా వరదో మహానదీమ్ ।
తత స్సమృద్ధాన్ శుభసస్యమాలినః
క్రమేణ వత్సాన్ ముదిలానుపాగమత్ ॥ 101

తౌ తత్ర హత్వా చతురో మహామృగాన్
వరాహ మృశ్యం పృషతం మహారురమ్ ।
ఆదాయ మేధ్యం త్వరితం బుభుక్షిత్
వాసాయ కాలే యయతుర్వనస్పతిమ్ ॥ 102

శ్రీరాముడు తనవారితో గంగానదియావలితీరమున వన ప్రయాణము చేయుచుండగా వారుకనబడునంతవఱకును సుమంత్రుడు టెప్పలార్చక వారిని చూచుచునేయుండెను. వారు తనచూపులకు ఆందనంతదూరమునకు వెళ్లిపోయిన పిమ్మట అతడు తన దృష్టిని అటునుండి మఱి, మిక్కిలి పరితపించుచు వ్యాకులచిత్తుడై కన్నీరు కార్చెను. (100)

దిక్పాలురవలె ప్రతిభాశాలియు, ప్రజలఅభీష్టములను తీర్చువాడును, మహాత్ముడును ఐన శ్రీరాముడు గంగానదిని దాటి, క్రమముగా వత్సరాజ్యవనప్రదేశములలోని ప్రయాగసమీపమున ప్రవేశించెను. అది చక్కని పైరుపంటలతో కలకలలాడుచుండెను. ఆ వత్సదేశ ప్రజలు అందఱును సకలసంపదలతో తులతూగుచు మిక్కిలి సంతోషముతో జీవించుచుండిరి. (101)

రామలక్ష్మణులిరువురును ఆ వనములలో క్షత్రియధర్మమును అనుసరించి, (ఆశ్రమవాసులకు హానిని గూర్చునట్టి) అడవిసందులు, మనుబోతులు, కొమ్ములదుప్పులు, చాళలదుప్పులు, అను చతుర్విధమృగములను వేటాడిరి, సాయంసమయమున పవిత్రమైన కందమూలసలములను తీసికొనివచ్చి, నీతలోగూడి ఒక చెట్టునీడకు చేరిరి. (102)

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే అయోధ్యాకాండే ద్విపంచాశస్సర్గః (52)

వాల్మీకిమహర్షినిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి అయోధ్యాకాండమునందు ఏబదిరెండవసర్గము సమాప్తము

-- * * * --

53. ఏబదిమూడవసర్గము

నేను నాకన్నతల్లి (కౌసల్యమాత) సేవలకు దూరమైతిని, కనీసము నీనైనను అయోధ్యకు వెళ్లి ఆ లోటునుదీర్చుము' - అని శ్రీరాముడు లక్ష్మణునితో బల్కుట - అందులకు లక్ష్మణుడు నిముఖత తెల్పుట - అన్నను, వదినెను సేవించుచు వనములలోనే యుందునని, అతడు శ్రీరామునకు నచ్చజెప్పుట.

స తం వృక్షం సమాసాద్య సంధ్యామన్వాప్య పశ్చిమామ్ ।
రామో రమయతాం శ్రేష్ఠ ఇతి హోవాచ లక్ష్మణమ్ ॥ 1

ఆద్యేయం ప్రథమా రాత్రిః యాతా జనపదాద్భూహిః ।
యా సుమంత్రేణ రహితా తాం నోత్కంఠితుమర్హసి ॥ 2

జాగర్తవ్యమ్ అతంద్రిభ్యామ్ అద్యప్రభృతి రాత్రిషు ।
యోగక్షేమం హి సీతాయా వర్తతే లక్ష్మణాఽవయోః ॥ 3

రాత్రిం కథంచిదేవేమాం సౌమిత్రే! వర్తయామహే ।
ఉపావర్తామహే భూమౌ ఆస్తీర్య స్వయమార్జితైః ॥ 4

అనందిపజేయువారితో అత్యంతశ్రద్ధుడైన శ్రీరాముడు ఆ వృక్షమూలమును ఆశ్రయించి, సాయంసంద్యోపాసన గావించి, లక్ష్మణునితో ఇట్లు నుడివెను. (1)

"ఓ లక్ష్మణా! జనపదములను (పల్లెలను) దాటి వచ్చిన మొదటిరాత్రి ఇదియే. సుమంత్రుని ఏడ్చొనిన పిమ్మట మనము గడపబోవు మొదటి రాత్రియు ఇదియే. ఐనను నీవు ఏవిధముగను బెంగపెట్టుకొన వలదు. (2)

ఓ లక్ష్మణా! సీతాదేవియొక్క రక్షణభారము మనయిద్దరిది. కనుక నేటినుండి ఏమాత్రమూ ఏమటుపాటులేక రాత్రివేళలయందును జాగరూకులమై యుండవలెను. కనుక ఓ సౌమిత్రీ! ఈ రాత్రిని ఏదేని యొక విధముగా ఇచ్చటనే గడుపుదము. ఈనేలపై మనము స్వయముగా సిద్ధపఱచుకొనిన తృణశయ్యలపై శయనింతము." (3-4)

స తు సంవిశ్య మేదిన్యాం మహార్షశయనోచితః ।
ఇమాః సౌమిత్రయే రామో వ్యాజహర కథాశ్శుభాః ॥ 5

ధ్రువమద్య మహారాజో దుఃఖం స్వపితి లక్ష్మణ! ।
కృతకామా తు కైకేయీ తుష్టా భవతుమర్హతి ॥ 6

సా హి దేవీ మహారాజం కైకయీ రాజ్యకారణాత్ ।
అపి న చ్యావయేత్ ప్రాణాన్ దృష్ట్వా భరతమాగతమ్ ॥ 7

అనాథశ్చ హి వృద్ధశ్చ మయా చైవ వినాకృతః ।
కిం కరిష్యతి కామాత్మా కైకేయీవశమాగతః ॥ 8

ఇదం వ్యసనమాలోక్య రాజశ్చ మతివిభ్రమమ్ ।
కామ వివార్తధర్మాభ్యాం గరీయానితి మే మతిః ॥ 9

కో హ్యవిద్వానపి పుమాన్ ప్రమదాయాః కృతే త్యజేత్ ।
ఛందాసువర్తినం పుత్రం తతో మామివ లక్ష్మణ! ॥ 10

సుఖీ బత! సభార్యశ్చ భరతః కైకయీసుతః ।
ముదితాన్ కోసలానేకో యో భోక్ష్యత్యధిరాజవత్ ॥ 11

సహి సర్వస్య రాజ్యస్య ముఖమేకం భవిష్యతి ।
తాతే చ వయసా తీతే మయి చారణ్యమాస్తితే ॥ 12

అర్థధర్మా పరిత్యజ్య యః కామమనువర్తతే ।
వినమాసద్యతే క్షీప్రం రాజా దశరథో యథా ॥ 13

మన్యే దశరథాంతాయ మమ ప్రవ్రాజనాయ చ ।
కైకేయీ సౌమ్య! సంప్రాప్తా రాజ్యాయ భరతస్య చ ॥ 14

అపీదానీం న కైకేయీ సౌభాగ్యమదమోహితా ।
కౌసల్యాం చ సుమిత్రాం చ సంప్రబాధేత మత్కృతే ॥ 15

మా స్మ మత్కారణాద్దేవీ సుమిత్రా దుఃఖమావసేత్ ।
అయోధ్యామిత విప త్వం కాలే ప్రవిశ లక్ష్మణ! ॥ 16

అహ మేకో గమిష్యామి సీతయా సహ దండకాన్ ।
అనాథాయా హి నాథస్త్వం కౌసల్యాయా భవిష్యసి ॥ 17

పట్టుపట్టుపులపై హాయిగా శయనింపవలసిన శ్రీరాముడు నేలపై కల్పించుకొనిన తృణశయ్యపై చేరి, లక్ష్మణునితో ఈ (కొన్ని) మంచి మాటలను చెప్పివోడంగెను. (5)

“నాయనా! లక్ష్మణా! మహారాజా ఈ సమయమున నిజముగా మిక్కిలి పరితపించుచు (సిగ్గుపై) పడియుండవచ్చును. కైకేయిమాత్రము తనకోరికలు ఈదేరినందున చాలాసంతుష్టురాలైయుండవచ్చును. అంతేగాదు తాతగారికడనుండి అయోధ్యకుచేరిన భరతునిజూచి, (భరతుడు వచ్చిన పిమ్మట) ఆ కైకేయి కోసలరాజ్యమున తన అధికారమును పదిలపఱచుకొనుటకై మహారాజు ప్రాణములను తీయదుగదా! (మహారాజును వేరింపదుగదా!) (6-7)

మహారాజును ఆదుకొనువారు ఇప్పుడు ఎవ్వరును లేరు. పైగా అతడు వృద్ధుడు, నానుండి దూరము చేయబడినాడు, నన్ను యువరాజు పట్టాభిషిక్తుని చేయవలెననెడి కోరిక ఆయనమనస్సులోనే మిగిలిపోయినది. ఇప్పుడతడు కైకేయిచేతిలోని కీలుబొమ్మ. ఇట్టి స్థితిలో సాపము అతడేమి చేయగలడు? (8)

అనూహ్యముగా వచ్చినదిన ఈ సంకటములను, మహారాజు యొక్క నిస్పృహస్థితిని పరిశీలించి చూడగా ధర్మార్థములకంటెను కామముదే పైచేయియని నాకు అనిపించుచున్నది. (9)

ఓ లక్ష్మణా! ‘తాను చెప్పినట్లునడచుకొను పుత్రుని ఎంతటి మూర్ఖుడైనను ఒక స్త్రీ మాటలు విని నన్ను వలె పరిత్యజించునా?’ (10)

సుఖసంతోషములతో హాయిగా జీవించుచున్న ప్రజలుగల విశాల కోసలదేశమునకు మహారాజై భరతుడు భార్యతో గూడి సర్వసుఖములనూ అనుభవించునున్నాడు. నిజముగా ఆ కైకేయీ సుతుడు ఎంతటి బాగ్యశాలియో గదా! మహారాజేమో వయసుమగ్గిన వృద్ధుడు, నేనేమో అడవులపాలయితిని. కనుక అతడొక్కడే సమస్త రాజ్యమునకును, తిరుగులేని ప్రభువు కాగలడు. (11-12)

పురుషార్థములలో అతిముఖ్యములైన ధర్మార్థములను గాలికి వదలి, కామపరతంత్రుడైయుండువాడు దశరథమహారాజువలె ఇట్లు ఇడుముల పాలగును. ఇది నిజము. (13)

నాయనా! నన్ను అరణ్యములకు పంపుటకును, దశరథమహారాజును మృత్యుదేవతకు అప్పగించుటకును, తనకుమారుడైన భరతుని ఈ కోసలకు రాజును గావించుటకును కైకేయి అయోధ్యలో అడుగిడినట్లు-నేను తలంతును. (14)

కైకేయి రాజ్యాధికారము (సౌభాగ్యము) ప్రాప్తించుటచే గర్వితయై, మంచిచెడ్డలను మఱచినదై, నానిమిత్తముగా ఇప్పుడు కౌసల్యాజననిని, సుమిత్రామాతను యాతనలకు గుఱిచేయదుగదా! (15)

ఓ లక్ష్మణా! నాకారణముగా తల్లి సుమిత్రాదేవికి దుఃఖములు (కష్టములు) కలుగకుండుగాక. అందువలన నీవు పరిస్థితులను గ్రహించి వేకువజాముననే ఇచటినుండి బయలుదేఱి, అయోధ్యకు చేరుటయుక్తము. సీతతో గూడి నేనొక్కడనే దండకారణ్యములకు వెళ్లెదను. ఆత్మీయతతో ఓదార్పువారు లేక పరితపించుచుండు కౌసల్యామాతకు నీవలన కొంత ఊరటకల్గును. (16-17)

క్షుద్రకర్మా హి కైకేయీ ద్వేష్యమన్యాయమాచరేత్ ।
పరిదద్యా హి ధర్మజ్ఞే భరతే మమ మాతరమ్ । 18

నూనం జాత్యంతరే కస్మిన్ స్త్రీయః పుత్రైర్వియోజితాః ।
జనన్యా మమ సామిత్రే! తస్మాదేతదుపస్థితమ్ । 19

మయా హి చిరపుష్టేన దుఃఖసంవర్తితేన చ ।
విప్రాయుజ్యత కౌసల్యా ఫలకాలే ధిగస్తు మామ్ । 20

మాస్మ సీమంతినీ కాచిత్ జనయేత్ పుత్రమిదృశమ్ ।
సామిత్రే! యో హమంబాయా దద్మి శోకమనంతకమ్ । 21

మన్యే ప్రీతివిశిష్టా సా మత్తే లక్షణ శారితా ।
యస్యాస్త్రచ్చాయతే వాక్యం శుకపాదమరేర్దశ । 22

శోచంత్యాశ్చాల్పభాగ్యాయా న కించిదుపకుర్వతా ।
పుత్రేణ కిమపుత్రాయా మయా కార్యమరిందమ! । 23

అల్పభాగ్యా హి మే మాతా కౌసల్యా రహితా ।
మయా శేతే పరమదుఃఖార్తా పతితా శోకసాగరే । 24

దుర్మార్గురాలైన కైకేయి అందఱును నొచ్చుకొనురీతిగా (అందఱును అసహ్యపడు విధముగా) కౌసల్యామాతను అవమానములపాలు చేయవచ్చును. కనుక ఆమెరక్షణభారమును ధర్మాత్ముడైన భరతుని మీద ఉంచుము. (18)

ఓ సామిత్రీ! మాతల్లి కౌసల్యాదేవి (తన) పూర్వజన్మలలో నిజముగా తల్లికొడుకులను ఎడబాసియుండవచ్చును. అందువలననే ఆమెకు ఈ జన్మలో ఇట్టి దుఃస్థితి తటస్థించినదికాబోలు. (19)

కన్నతల్లి కౌసల్యాదేవి పెక్కు శ్రమలకోర్చి, తన చేతులమీదుగా ఎంతోకాలము నన్ను సుకుమారముగా పెంచి పెద్దచేసినది. ఆమె కష్టములు పలించుతరుణమున (2) (నేను ఆమెకు సేవలుచేయవలసిన సమయము అసన్నముకాగా ఇప్పుడు) ఆమెకు నేను దూరమైతిని. ఛీ! నేను కన్నతల్లికి సేవలు చేయలేకపోయితిని. (20)

ఓ సామిత్రీ! కన్నతల్లి కౌసల్యాదేవికి నేను అంతులేని శోకమునే మిగిల్చితిని. అందువలన మాతాపితృసేవాభాగ్యములకు నోచుకొనని నానంటివానికి ఏసాధ్యయు జన్మనియ్యరాదు. (21)

కౌసల్యామాతపై నాకంటెను ఆమె పోషణలో పెరిగిన గోరువంకకే (నేను ఎక్కువ యని నేను తలంతును. ఏలనన ఆ గోరువంక అచటి చిలుకతో "ఓ చిలుకా! నీవు శత్రువుయొక్క పాదమును కొఱుకుము"-(తల్లి కౌసల్యయెడ శత్రుభావము వహించి యున్న కైకేయి పాదమును కొటికివేయుము.) అని పిల్లనెపముతో పలుకుచుండెడిది. అమ్మ ఆ మాటను వినుచుండెడిది. అమ్మమీద మిగులప్రేమగలది యగుటచేతనే ఆ గోరువంక అట్లు పలుకుచుండెడిది. ఒక పక్షియైన గోరువంకయు తనను పెంచిపోషించిన కౌసల్యామాతపైగల ప్రేమతో ఆమెకు అవకారము తలపెట్టిన కైకయెడ తనతీవ్ర కోపమును ఇట్లు ప్రకటించినది. నేను ఆమెకు కొడుకునైయుండియు ఆమెకు ద్రోహము చేయుటకు ఒడిగట్టిన కైకను పల్లెత్తు మాటయు అనకుంటినిగదా! (22)

ఓ శత్రుసూదనా! నానంటి పుత్రుని కలిగియుండియు తల్లి కౌసల్యా దేవి పుత్రులులేనిదానివలె విలపించుచున్న దురదృష్టవంతురాలు. ఇట్టి దుఃస్థితిలో ఏమాత్రము తోడ్పడలేని నేను ఆమెకు పుత్రుడనై యుండియు ఏమి ప్రయోజనము? (23)

నేను వనములకుజేరి కౌసల్యామాతకుదూరమైతిని. అందువలన ఆమె అంతులేని దుఃఖములకు లోనైనది. నిజముగా ఆమె ఎంతయు దురదృష్టవంతురాలు. ఆమె యిప్పటికిని శోకసాగరమున మునిగి, అందే పడియుండును. (24)

1) అవశ్యమనుబోక్ష్యం కృతం కర్మ శుభాశుభమ్

ఎవ్వరైనను తాముచేసిన పుణ్యకర్మలకును, పాపకార్యములకును తగిన ఫలములను అనుభవింపక తప్పదు. అనునది భారతీయతత్వమునకు మూలసూత్రము.

2) 'మాతృశుభ్రాషణమేవ పుత్రోత్పత్తిఫలమ్' -తల్లి దండ్రులకు వారిపుత్రులవలన సేవలు లభించుటయే వారు ఆ పుత్రులను గన్నందులకు నిజమైన ఫలము. తల్లిదండ్రులకు సేవలొనర్చుటయే తనయులకు ముఖ్యకర్తవ్యము.

ఏకో హ్యహమయోధ్యాం చ పృథివీం చాపి లక్ష్మణః ।
తరేయమిషుభిః క్రుద్ధో నను వీర్యమకారణమ్ ॥ 25

అధర్మభయభీతశ్చ పరలోకస్య చానఘః ।
తేన లక్ష్మణ! నాద్యాహమ్ ఆత్మానమభిషేచయే ॥ 26

వీతదన్యచ్ఛ కరుణం విలప్య విజనే వనే ।
అశ్రుపూర్ణముఖో రామో నిశి తూష్ణీముపావిశత్ ॥ 27

విలప్యోపరతం రామం గతార్చిషమివానలమ్ ।
సముద్ర మివ నిర్వేగమ్ ఆశ్వాసయత లక్ష్మణః ॥ 28

ధ్రువమద్య పురీ రాజన్ అయోధ్యాఽయుధినాం వరః ।
నిష్ప్రభా త్వయి నిష్క్రాంతే గతచంద్రేవ శర్వరీ ॥ 29

నైతదౌపయికం రామ! యదిదం పరితస్యసే ।
విషాదయసి సీతాం చ మాం చైవ పురుషర్షభ ॥ 30

న చ సీతా త్వయా హీనా న చాహమపి రాఘవః ।
ముహూర్తమపి జీవానో జలాన్మత్స్యావివోద్భుతో ॥ 31

న హి తాతం న శత్రుఘ్నం న సుమిత్రాం పరంతపః ।
ద్రష్టుమిచ్ఛేయమద్యాహం స్వర్గం వాఽపి త్వయా వినా ॥ 32

తతస్తత్ర సుఖాసీనౌ నాతిదూరే నిరీక్ష్య తామ్ ।
న్యగ్రోధే సుకృతాం శయ్యాం భేజాతే ధర్మవత్సలా ॥ 33

న లక్ష్మణస్యోత్తమపుష్కలం పచో
నిశమ్య చైవం వనవాసమాదరాత్ ॥

సమాన్యమస్తా విదధే పరంతపః
ప్రపద్య ధర్మం సుచిరాయ రాఘవః ॥ 34

తతస్తు తస్మిన్ విజనే వనే తదా
మహాబలౌ రాఘవవంశవర్తనౌ ॥

న తౌ భయం సంభ్రమమభ్యుపేయతః
యదైవ సింహౌ గిరిసానుగోచరా ॥ 35

ఓ లక్ష్మణా! నిజముగా నేను కుపితుడనైనచో ఒక్కడనే
ధనుర్బాణములను చేతబట్టి ఆ అయోధ్యనేగాదు సమస్త
భూమండలమును వశము చేసికొనగలను. కానీ అకారణముగా
పరాక్రమమును ప్రకటించుట తగదుగదా! (25)

ఓ పుణ్యపురుషా! లక్ష్మణా! అధర్మమునకు భయపడియు,
పరలోకభీతికారణమునను నేను వెనుకాడుచుంటిని. అందువలన
నేడు నాయునరాజు పట్టాభిషేకమును గూర్చి తలంపనైతిని." (26)

శ్రీరాముడు లక్ష్మణునితో ఆ నిర్జనవనమునందు ఇట్లు పరిపరి
విధములుగ కరుణాపూరితవచనములను పలికి, కన్నీరు పెట్టుచు
మిన్నకుండెను. (27)

ఈ విధముగా విలపించి యూరకున్న శ్రీరాముడు మంటలు
చల్లారిన అగ్నివలెను, అలలు శాంతించిన సముద్రనిరీతిగను
ఒప్పుచుండెను. అట్టి అన్నను లక్ష్మణుడు ఓదార్చసాగెను. (28)

"ధనుర్బారులలో మేటివైన ఓ ప్రభూ! నీవు అయోధ్యను వీడి
వచ్చిన పిమ్మట నేడు ఆ పురము చంద్రుడు (వెన్నెల) లేని రాత్రివలె
నిజముగా తేజోవిహీనమైయుండును. (29)

ఓ రామా! ఓ పురుషోత్తమా! నీవు ఇట్లు పరితపించుట ఏమాత్రము
తగదు. నీవు ఈ విధముగా శోకించుచున్నచో సీతాదేవికిని,
నాకును బాధగానుండును. ఓ రాఘవా! నీకు దూరమై (నీవు ఎదురుగా
లేనిచో) సీతాదేవిగాని, నేనుగాని నీటినుండి బయటపడవేసిన
చేపలవలె గిలగిలలాడుదుము, క్షణకాలముగూడ జీవించ
జాలము. (30-31)

ఓ శత్రుడమనా! నీవు లేనిచో తండ్రియైన దశరథమహారాజును
గాని, తోబుట్టువైన శత్రుఘ్నునిగాని, కడకు కన్నతల్లియైన
సుమిత్రాదేవిని గాని చూడగోరను. ఇంతయేల నీవు లేని స్వర్గము
గూడ నాకు అక్కఱలేదు." (32)

అనంతరము అచట కూర్చొనియున్న దర్బాత్ములైన సీతారాములు
ఆ సమీపముననే మట్టిచెట్టుక్రింద లక్ష్మణుడు ఏర్పలచిన
చక్కని తృణశయ్యను జూచి, వారు దానిపై సరుండిరి. (33)

అంతట శత్రుబలంకరుడైన శ్రీరాముడు సాదరముగా లక్ష్మణుడు
పలికిన సముచితవచనములను అన్నింటిని సావధానముగా వినెను.
తాను పదునాలుగువత్సరములు వానప్రస్థధర్మములను పాటించుచు
వనవాసము చేయుటకు నిశ్చయించుకొనెను. వనములలో తనతో
గూడియుండుటకు లక్ష్మణుని అనుమతించెను. (34)

పిమ్మట రఘువంశవర్తనులు, మహాబలకాలురువన ఆ రామ
లక్ష్మణులు ఆ నిర్జనవనప్రదేశమున ఎట్టిభయముగాని, తొట్రబాటుగాని
లేకుండా పెర్యతసానువులయందు స్వేచ్ఛగా తిరుగాడు సింహములవలె
సంచరించుచుండిరి. (35)

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే అయోధ్యాకాండే త్రిపంచాశస్సర్గః (53)

వాల్మీకీమహర్షినిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి అయోధ్యాకాండమునందు ఏబదిమూడవసర్గము సమాప్తము

54. ఏబదినాలుగవసర్గము

శ్రీరాముడు సీతాలక్ష్మణసహితుడై భరద్వాజాశ్రమమునకు చేరుట. ఆ మహర్షి వారికి ఆలిదిసత్కారములను నెరపుట. వారి వననాసదీక్షకు చిత్రకూటము అనువైనదిగా తెల్పుట.

తే తు తస్మిన్ మహావృక్షే ఉషిత్వా రజనీం శివామ్ ।
విమలేఽభ్యుదితే సూర్యే తస్మాద్దేశాత్ ప్రతస్తిరే । 1

యత్ర భాగీరథీం గంగాం యమునాఽభిప్రవర్తతే ।
జగ్ముస్తం దేశముద్దిశ్య విగాహ్య సుమహద్వనమ్ । 2

తే భూమిభాగాన్ వివిధాన్ దేశాంశ్చాపి మనోరమాన్ ।
అదృష్టపూర్వాన్ పశ్యంతః తత్ర తత్ర యశస్వినః । 3

యథా క్షేమేణ గచ్ఛన్ స పశ్యంశ్చ వివిధాన్ ద్రుమాన్ ।
నివృత్తమాత్రే దివసే రామః సౌమిత్రిమబ్రవీత్ । 4

ప్రయాగమభిః పశ్య సౌమిత్రే ధూమమున్నతమ్ ।
అగ్నేర్భగవతః కేతుం మన్యే సన్నిహితో మునిః । 5

నూనం ప్రాప్తాః స్మ సంభేదం గంగాయమునయోర్వయం ।
తథా హి త్రూయతే శబ్దో వారిణో వారిఘట్టితః । 6

దారూణి పరిభిన్నాని వనజైః ఉపజీవిభిః ।
భరద్వాజాశ్రమే చైతే దృశ్యంతే వివిధా ద్రుమాః । 7

ధన్వినౌ తౌ సుఖం గత్వా లంబమానే దివాకరే ।
గంగాయమునయోస్సంధౌ ప్రాపతుర్నిలయం మునేః । 8

రామస్త్యాశ్రమమాసాద్య త్రాసయన్ మృగపక్షిణః ।
గత్వా ముహూర్తమధ్యానం భరద్వాజముపాగమత్ । 9

తతస్త్యాశ్రమమాసాద్య మునేర్దర్శనకాంక్షిణౌ ।
సీతయానుగతో వీరౌ దూరాదేవావతస్థతః । 10

స ప్రవిశ్య మహాత్మానమ్ ఋషిం శిష్యగణైర్వృతమ్ ।
సంశితవ్రతమేకాగ్రం తపసా లబ్ధచక్షుషమ్ । 11

మృతాగ్నిహోత్రం దృష్ట్వైవ మహాభాగం కృతాంజలిః ।
రామ సౌమిత్రిణా సార్థం సీతయా చాభ్యవదయత్ । 12

సీతారామలక్ష్మణులు అవృక్షములమున ప్రశాంతముగా ఆరాత్రిని గడిపి, సూర్యుడు ఉదయింపగనే సుప్రభాతవేళ ఆ ప్రదేశము నుండి బయలుదేరిరి. (1)

భగీరథునివలన భూమికి దిగివచ్చిన గంగానదియు, యమునయు సంగమించుప్రదేశమైన ప్రయాగక్షేత్రమును చేరుటకై వారు దట్టమైన అడవులమీదుగా ముందునకు సాగిరి. వారు ఇంతకుముందెప్పుడును చూచి యెఱుగని వత్సదేశమునందలి వివిధమనోహర ప్రదేశములను, అందలి చక్కని దృశ్యములను గాంచుచు, అచ్చటచ్చట స్థానికుల ఆదరసత్కారములను స్వీకరించుచు, తమ ప్రయాణములను కొనసాగించుచుండిరి. (2-3)

వారు క్షేమముగా పయనించుచు మార్గమధ్యమున బాగుగా పుష్పించిన వివిధములగు మహావృక్షములను తిలకించుచుండిరి. మధ్యాహ్నాంతరము శ్రీరాముడు సౌమిత్రితో ఇట్లు నుడివెను. (4)

“ఓ సౌమిత్రీ! ప్రయాగపరిసర ప్రదేశములలో పూజ్యుడైన అగ్నిదేవుని యొక్క దృఢమాయనునట్లు ఒప్పుచున్న ఆ ఎత్తైన పాగను జూడుము. భరద్వాజమహర్షియు ఈ సమీపముననే యుండునని తలంతును. మనము నిజముగానే గంగాయమునా నదులసంగమ ప్రదేశమునకు చేరితిమి. అదిగో ఆ రెండు నదీప్రవాహముల సంగమమువలన ఏర్పడుచున్న జలఘర్షణశబ్దములు వినబడుచున్నవి. (5-6)

అడవులలో లభించు వస్తువులతో జీవించువారు పగులగట్టిన కొయ్యలు ఇవిగో ఇచట కనబడుచున్నది. భరద్వాజాశ్రమముచెంత అట్లు నలుకబడిన వివిధవృక్షములును దర్శనమిచ్చుచున్నవి.” ధనుర్తారులైన రామలక్ష్మణులు ఇట్లు సంభాషించుకొనుచు సూర్యాస్తమయసమయమున గంగాయమునాసంగమప్రదేశమున గల భరద్వాజాశ్రమమునకు చేరిరి. (7-8)

ధనుర్తారులైయున్న ఆ అన్నదమ్ములను జూచి, ఆ యాశ్రమ సమీపమునగల మృగములును, పక్షులును భీతిల్లినవి. వారు ఒక క్షణకాలముపాటు నడచి భరద్వాజుని చెంతకు చేరిరి. (9)

ఆయాశ్రమమునకుజేరిన రామలక్ష్మణులు భరద్వాజమహర్షిని దర్శింపగోరినవారై సీతతోగూడి, ఆ మునీశ్వరునకు కొంతదూరమున నిలబడిరి. (10)

(శిష్యులద్వారా తమరాకను తెలియజేసి, ఆ మహర్షియనుమతిని పొందిన పీదప) వారు ఆ పర్లశాలలో ప్రవేశించిరి. మహాత్ముడైన ఆ భరద్వాజమహాముని శిష్యునివృత్తుడై, తీవ్రమైన వ్రతదీక్షలో ఏకాగ్రచిత్తుడైయుండెను. తపశ్శక్తిచే పొందిన దివ్యదృష్టివలన అతడు భూతభవిష్యద్వర్తమానములను ఎఱుంగగలిగియుండెను. సాయంకాలపు అగ్నికార్యములను నిర్వర్తించియున్న ఆ మహానుభావుని జూచి, వెంటనే సీతాలక్ష్మణసమేతుడైన శ్రీరాముడు అంజలి పుటించి ఆయనకు ప్రణామిల్లెను. (11-12)

స్యవేదయత చాత్మానం తస్మై లక్షణపూర్వజః ।
పుత్రా దశరథస్యావాం భగవన్ రామలక్ష్మణౌ ॥ 13

భార్యమమేయం వైదేహీ కల్యాణీ జనకాత్మజా ।
మాం చానుయతా విజనం తపోవనమనిందితా ॥ 14

పిత్రా ప్రవ్రాజ్యమానం మాం సామిత్రరసుజః ప్రియః ।
అయమస్యగమద్రాతా వనమేవ దృఢవ్రతః ॥ 15

పిత్రా నియుక్తా భగవన్ ప్రవేశ్యామః తపోవనమ్ ।
ధర్మమేవ చరిష్యామః తత్ర మూలఫలాశనాః ॥ 16

తస్య తద్వచనం శ్రుత్వా రాజపుత్రస్య ధీమతః ।
ఉపానయత ధర్మాత్మా గామర్హ్యముదకం తతః ॥ 17

నానావిధానస్సరసాన్ వన్యమూలఫలాశ్రయాన్ ।
తేభ్యో దదౌ తప్తతపా వాసం చైవాభ్యకల్పయత్ ॥ 18

మృగపక్షిభిరాసీన్ మునిభిశ్చ సమంతతః ।
రామమాగతమభ్యర్చ్య స్వాగతేనాహ తం మునిః ॥ 19

ప్రతిగృహ్య చ తా మర్చామ్ ఉపవిష్టం స రాఘవమ్ ।
భరద్వాజోబ్రవీద్వాక్యం ధర్మయుక్తమిదం తదా ॥ 20

చిరస్య ఖలు కాకుత్స్థః పశ్యామి త్వామిహాగతమ్ ।
శ్రుతం తవ మయా చేదం వివాసనమకారణమ్ ॥ 21

అవకాశో వివిక్తోఽయం మహానద్యోః సమాగమే ।
పుణ్యశ్చ రమణీయశ్చ వసత్విహ భవాన్ సుఖమ్ ॥ 22

వివముక్తస్తు వచనం భరద్వాజేన రాఘవః ।
ప్రత్యువాచ శుభం వాక్యం రామః సర్వహితే రతః ॥ 23

భగవన్నిత ఆసన్నః పౌరజానపదో జనః ।
సుదర్శమిహ మాం ప్రేక్ష్య మన్యేహమిమమాశ్రయమ్ ॥ 24

ఆగమిష్యతి వైదేహీం మాం చాపి ప్రేక్షకో జనః ।
అనేన కారణేనాహమ్ ఇహ వాసం న రోచయే ॥ 25

ఏకాంతే పశ్య భగవన్ ఆశ్రమస్థానముత్తమమ్ ।
రమేత యత్ర వైదేహీ సుఖార్హా జనకాత్మజా ॥ 26

పిమ్మట శ్రీరాముడు తమనుగూర్చి ఆమహర్షికి ఇట్లు తెలిపెను. "ఓ పూజ్యమహామునీ! మేము దశరథమహారాజు పుత్రులము, రామలక్ష్మణులము. ఈ సాధ్వీ నాభార్య, పేరు వైదేహీ, జనక మహారాజు కూతురు. ఈ ఉత్తమురాలు నన్ను అనుసరించి, ఈ నిర్జనవనప్రదేశములకు వచ్చినది. (13-14)

తండ్రియాజ్ఞను అనుసరించి, వనవాస నిమిత్తమై నేను ఇటువచ్చు చుండగాజూచి, నా అనుంగులమ్ముడైన ఈ లక్ష్మణుడు నన్ను అనుసరించుటకే గట్టిగా నిశ్చయించుకొని, ఇట్లు నానెంటు వచ్చెను. ఓ మహాత్మా! తండ్రిఆదేశముప్రకారము తపోవనములయందు ప్రవేశింపనున్నాము. కందమూలఫలములనే భుజించుచు వానప్రస్థ ధర్మమును ఆచరించెదము". (15-16)

అంతట ధర్మాత్ముడైన ఆముని ధీమంతుడును, రాజకుమారుడును ఐన శ్రీరామునివచనములను విని, గోవును, అర్హ్యజలములను తెప్పించి, వారికి భక్తిశ్రద్ధలతో అతిథిసత్కారములను నెఱపెను. పిమ్మట ఆ మహాతపస్వి వారికి ఇంకను వనములలో లభించు వివిధములగు ఫలమూలాదులతోగూడిన ఆహారసదార్థములను, మధురసానీయములను సమకూర్చెను. ఆత్మీయతతో వారికి నివాసమును ఏర్పఱచెను. (17-18)

మృగములతోడను, పక్షులతోడను, మునిశ్వురులతోడను పరివృతుడై ఆసీనుడైయున్న ఆ భరద్వాజమహాముని తనకడకు విచ్చేసిన శ్రీరామునకు స్వాగతపూర్వకముగా అతిథిపూజోపచారములను నిర్వహించెను. అతిథ్యమును స్వీకరించి, ఆసీనుడైయున్న శ్రీరామునితో భరద్వాజుడు ఇట్లు ధర్మవచనములను పలికెను. (19-20)

"ఓ కాకుత్స్థా! రామా! ఎంతో కాలమునుండి నీదర్శనభాగ్యమునకై నిరీక్షించుచుంటిని. ఈనాటికి నీరాకతో ఆది ఫలించినది. నీయందుఎట్టి దోషములేకున్నను నీవు వనవాసముచేయవలసి వచ్చినట్లు నేను వినియున్నాను. (21)

ఇది గంగాయమునానదులు కలియు ప్రసిద్ధక్షేత్రము మిక్కిలి పవిత్రమైనది, మనోహరమైనది. ఈ ప్రకాంతప్రదేశమున మీరు హాయిగా ఉండవచ్చును." (22)

రమునంశజుడును, సకలప్రాణులహితమును కోరెడివాడును ఐన శ్రీరాముడు భరద్వాజమహర్షిపలుకులను వినిన పిమ్మట ఆయనతో సముచితముగా ఇట్లు సుడివెను. (23)

"ఓపూజ్యమహర్షీ! ఇచటికి సమీపమునగల కోసలదేశపురజనులు, జానపదులు, నేను ఈ ఆశ్రమముననున్నట్లు ఎఱింగి, సులభముగా దర్శింపవచ్చునను కుతూహలముతో నన్నును, సీతాదేవిని చూడ గోరుదురు. అందులకై వారు తఱచుగా ఇచటికి వచ్చిపోవుచుందురు. కావున ఇచట మేము నివసించుట యుక్తముగాదని తలంతును. కావున ఓ మహాత్మా! జనులకు అందుబాటులోనుండని, ఆశ్రమ వాసమునకు అనువైన ఒక మంచి ప్రదేశమునుగూర్చి ఆలోచించి తెల్పుడు. సుకుమారముగా పెరిగిన ఈజానకి అట్టిప్రదేశమున హాయిగా ఉండగలదు." (24-26)

వీతచ్ఛ్వుత్వా శుభం వాక్యం భరద్వాజో మహామునిః ।
రాఘవస్య తతో వాక్యమ్ అర్థగ్రాహకమబ్రవీత్ । 27

దశక్రోశ ఇతస్తాత! గిరిర్యత్ర నివత్స్యసి ।
మహర్షి సేవితః పుణ్యః సర్వతః సుఖదర్శనః । 28

గోలాంగూలానుచరితో వానరరనిషేవితః ।
చిత్రకూట ఇతి ఖ్యాతో గంధమాదనసన్నిభః । 29

యావతా చిత్రకూటస్య నరః శృంగాణ్యవేక్షతే ।
కల్యాణాని సమాధత్తే న పాపే కురుతే మనః । 30

ఋషయస్తత్ర బహవో విహృత్య శరదాం శతమ్ ।
తపసా దివమారూఢాః కపాలశిరసా నహ । 31

ప్రవివిక్తమహం మన్యే తం వాసం భవతస్సుఖమ్ ।
ఇహ వా వనవాసాయ వస రామ! మయా సహ । 32

స రామం సర్వకామైస్తం భరద్వాజః ప్రియాతిథిమ్ ।
సభార్యం సహ చ భ్రాత్రా ప్రతిజగ్రాహ ధర్మవిత్ । 33

తస్య ప్రయాగే రామస్య తం మహర్షిముపేయుషః ।
ప్రసన్నా రజనీ పుణ్యా చిత్రాః కథయతః కథాః । 34

సీతాతృతీయః కాకుత్స్థః పరిశ్రాంతః సుభోచితః ।
భరద్వాజాశ్రమే రమ్యే తాం రాత్రిమవసత్ సుఖమ్ । 35

ప్రభాతాయాం రజన్యాం తు భరద్వాజముపాగమత్ ।
ఉవాచ నరశార్దూలో మునిం జ్వలితలేజసమ్ । 36

శ్రీరాముడు యుక్తియుక్తముగా పలికిన మాటలను విని, భరద్వాజ మహాముని శ్రీరాముని ఆచారమునకు తగినట్లుగా ఇట్లనెను. (27)

"నాయనా! శ్రీరామా! ఇక్కడికి పదిక్రోసుల⁽¹⁾ దూరములో 'చిత్రకూటము' అను పవిత్రమైన పర్వతప్రదేశముగలదు. దర్శనీయమైన ఆ ప్రదేశమున మహర్షులు నివసించుచుందురు. అది మీనివాసమునకు తగిన చోటు. అచట వానరములు, కొండముచ్చులు, ఎలుగుబంటు తిరుగుచుండును. అది గంధమాదన సర్వతమునలె మనోహరమైనది. (28-29)

చిత్రకూటగిరిశృంగములను చూచుచున్నంత కాలమునఱకును (చిత్రకూటమున నివసించుచున్నంతవఱకును) అచటివారికి పుణ్యకార్యఫలములు లభించుచునేయుండును. (అనగా వారు పుణ్యకార్యములనే చేయుచుందురు.) వారి మనస్సులకు పాపపు ఆలోచనలేరావు. (30)

పెక్కుమంది మహర్షులు ఆ చిత్రకూటమున నివసించుచు, నందలకొలది సంవత్సరములు తపస్సు లోనర్చుటచే ఆ ప్రదేశము పునీతమైనది. ఆ స్థలమహిమచే వారితపస్సులును సిద్ధించినవి. అంతమాత్రమేగాదు వారందఱును బ్రహ్మరంధ్రమును చేదించుకొని అర్చిర్మార్గముద్వారా దివ్యధామమును సొందగలిగిరి. (31)

ఓ రామా! మీ ఏకాంత వాసమునకు ఆ ప్రదేశము ఎంతయు అనుకూలము. అచట మీరు మిక్కిలి సుఖముగా ఉండవచ్చును. లేనిచో మీవనవాసమును మూలొగూడి ఈ ఆశ్రమముననే గడువ గలరు." (32)

దర్శింపజేసిన ఆభరద్వాజమహాముని ఇట్లు పలికి, తనకు ప్రియమును గూర్చిన అతిథులగు శ్రీరామునకును, సీతాదేవికిని, లక్ష్మణస్వామికిని, చక్కని ఆతిథిసత్కారములతో ఉపచారములనొనర్చెను. వారికి సంతృప్తినిగల్గించెను. (33)

భరద్వాజమహర్షియు, ఆయనచెంత కూర్చొనియున్న శ్రీరాముడును చిత్రకూటసంభాషణలు చేయుచుండిరి. ఇంతలో ప్రశాంతిని గూర్చుచు రాత్రియయ్యెను. (34)

సుఖముగా పెరిగిన సీతారామలక్ష్మణులు ప్రయాణాశ్రమచే అలసిపోయియుండిరి. అందువలన వారు మనోహరమైన ఆభరద్వాజ మహర్షిఆశ్రమమున ఆరాత్రిని సంతోషముగా గడపిరి. (35)

రాత్రి గడిచి, తెల్లవాఱగనే నరశ్రేష్ఠుడైన శ్రీరాముడు మహాతేజస్వీయైన భరద్వాజమునిని సమీపించి, ఆయనతో ఇట్లనెను. (36)

1) 'దశక్రోశ' - ఇచట ఏకశేషద్వంద్వవిధిని అనుసరించి, దశచ, దశచ, దశచ = దశ అని వివరించినచో, ఈ 'దశక్రోశ' సమాసపదమునకు ముప్పదిక్రోసులు అను అర్థమును గ్రహింపవచ్చును. ఒక క్రోసు అనగా రెండుమైళ్లు. $30 \times 2 = 60$ మైళ్లు - వెరసి ప్రయాగనుండి చిత్రకూటమునకు 60 మైళ్లదూరము ఉన్నట్లులేలును. ఇప్పటివారి దూరమానమునుబట్టి ఈరెండింటిమధ్యదూరము ఎనుబదిమైళ్లుగా పేర్కొనబడుచున్నది. ఆనాటివారి దూరమానమునకును ఆధునికుల దూరమానమునకునుగల తేడాలవలన ఈ 20 మైళ్లభేదమును నర్దుకొనవచ్చును. లేదా ప్రయాగమునుండి చిత్రకూటప్రారంభప్రదేశమునకు అనాడు అటునది (60) మైళ్లదూరమేయుండియుండవచ్చును.

శర్వరీం భగవన్నద్య సత్యశీల! తవాశ్రమే!
ఉషితాః స్నేహా వసతిమ్ అనుజానాతు నో భవాన్ 37

రాత్ర్యాం తు తస్యాం పృష్ట్యాం భరద్వాజోఽబ్రవీదిదమ్!
మథుమూలఫలోపేతం చిత్రకూటం వ్రజేతి హ 38

వాసమౌపయికం మన్యే తవ రామ! మహాబల!
నానానగగణోపేతః కిన్నరోరగసేవితః 39

మయూరనాదాధిరుతో గజరాజనిషేవితః!
గమ్యలాం భవతా శైలః చిత్రకూట స్స విశ్రుతః!
పుణ్యశ్చ రమణీయశ్చ బహుమూలఫలాయుతః 40

తత్ర కుంజరయూథాని మృగయూథాని చాభితః!
విచరంతి వనాంతేఽస్మిన్ తాని ద్రక్ష్యసి రాఘవ! 41

సరిత్రువ్రవణవ్రస్థాన్ దరీకందరనిర్జరాన్!
చరతస్సీతయా సార్థం నందిష్యతి మనస్తవ 42

ప్రహృష్ట కోయస్తిక కోకిలస్వనైః
నినాదితం తం వసుధాధరం శివమ్
మృగైశ్చ మత్తైర్బహుభిశ్చ కుంజరైః
సురమ్యమాసాద్య సమావసాశ్రమమ్ 43

"సత్యశీలుడవైన ఓ మహాత్మా! మీ ఆశ్రమమున ఒక రాత్రిని గడపితిమి. ఇంతకుముందు మీరు సూచించిన ఆ వ్రదేశమునకు వెళ్లుటకై ఇంక మీరు మాకు అనుమతించిండు." (37)

రాత్రి గడచిన పిదప, ఆ సుప్రభాతసమయమున భరద్వాజమహర్షి శ్రీరామునితో ఇట్లు నుడివెను. "ఓ రామా! ఈ సమీపముననే చిత్రకూటపర్వతము గలదు. అది మథురములైన ఫలములతోడను, కందమూలములతోడను ఒప్పుచున్నది. అచటికి వెళ్లుడు. ఓ సరాక్రమశాలీ! మీరు నివసించుటకు అది మిగుల అనుకూలప్రదేశము. అచట చక్కని నీడనిచ్చు వివిధములగు మహావృక్షములుగలవు. ఆ ప్రదేశమున కిన్నరులు, నాగజాతివారు సంచరించుచుందురు. నెమళ్లు మనోహరముగా క్రేంకారములు చేయుచుండును. మహాగజములు తిరుగుచుండును. ఆ ప్రదేశము పవిత్రము, మనోజ్ఞము. అక్కడ కందమూలఫలములు సమృద్ధిగా లభించును. మీరు వాసిగాంచిన ఆ చిత్రకూటపర్వతమునకు వెళ్లుడు." (38-40)

ఓ రఘునందనా! ఆననసరిసరప్రదేశములలో ఏనుగుల సమూహములు, లేళ్లగుంపులు చూడముచ్చటగాలుపునట్లుగా సంచరించుచు మిమ్ము ఆనందింపజేయగలవు. (41)

అచటి పర్వతసానువులను, మందాకినీనదీతీరములను, పెక్కుజలసాతములను, నానావిధములగు గుహలను, సెలయేళ్లను మీరు దర్శింప వచ్చును. నీవును, సీతాదేవియు విహరించువేళ ఆ ప్రదేశము అంతయు మీ మనస్సులకు ఆహ్లాదకరముగానుండును. (42)

మంగళకరమైన ఆ పర్వతము సంతోషముతో పొంగిపోవుచున్న టిట్టిభములరవములతో, కోకిలలస్వరములతో ప్రతిధ్వనించు చుండును. హరిణములతోడను, మదగజములగుంపులతోడను మిక్కిలి రమణీయముగానుండు ఆ ఆశ్రమమునకు చేరి, అచట నివసింపుడు. (43)

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే ఆయోధ్యాకాండే చతుఃపంచాశస్సర్గః (54)

వాల్మీకిమహర్షినిరచితమైన ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి ఆయోధ్యాకాండమునందు ఏబదినాలుగవసర్గము సమాప్తము

-- * * * --

55. ఏబదిఐదవసర్గము

సీతారామలక్ష్మణులు యమునానదిని దాటుట.

ఉషిత్యా రజసిం తత్ర రాజపుత్రావరిందమౌ!
మహర్షిమభివాద్యాథ జగ్మతుస్తం గిరిం ప్రతి 1

శత్రుసంహారకులైన రామలక్ష్మణులు ప్రయాగక్షేత్రమునందలి భరద్వాజాశ్రమమున ఆరాత్రి గడపి, మరునాడు ఉదయమున ఆ మహర్షికి నమస్కరించి, ఆయన అనుమతితో వారు చిత్రకూట పర్వతమునకు బయలుదేరిరి. అంతట ప్రయాణమునకు ఉద్యుక్తులైన సీతారాములకు ఆ మహాముని శుభాశీస్సులను పలికెను. అనంతరము ఆ ముని తండ్రి కుమారులనువలె వారిని కొంతదూరమునుసరించి,

తేషాం చైవ స్వస్త్వయనం మహర్షి స్స చకార హః ।
ప్రస్థితాంశ్చైవ తాన్ ప్రేక్ష్య పితా పుత్రానివాన్వగాత్ ॥ 2

తతః ప్రచక్రమే వక్తుం వచనం స మహామునిః ।
భరద్వాజో మహాలేజా రామం సత్యపరాక్రమమ్ ॥ 3

గంగాయమునయోస్సంధిమ్ ఆసాద్య మనుజర్హభౌ ।
కాళిందీమనుగచ్ఛేతాం నదీం పశ్యాన్ముఖాశ్రితామ్ ॥ 4

అథాఽసాద్య తు కాళిందీం శీఘ్రస్రోతసమాపగామ్ ।
తస్యాస్తీర్థం ప్రచరితం పురాణం ప్రేక్ష్య రాఘవౌ ॥ 5

తత్ర యూయం ప్లవం కృత్వా తరతాంఘమతీం నదీమ్ ।
తతో న్యగ్రోధమాసాద్య మహాంతం హరితచ్ఛదమ్ ॥ 6

విప్రద్దం బహుభి ర్వృక్షైః శ్యామం సిద్ధోపసేనితమ్ ।
తస్మై సీతాంజలిం కృత్వా ప్రయుంజీతాశిషశ్శివాః ॥ 7

సమాసాద్య తు తం వృక్షం వసేద్వాఽతిక్రమేత వా ।
క్రోశమాత్రం తతో గత్వా నీలం ద్రక్ష్యథ కాననమ్ ॥ 8

పలాశబదరీమిత్రం రమ్యం వంశైశ్చ యామునైః ।
స పంథాశ్చిత్రకూటస్య గతః సుబహుశో మయా ॥ 9

రమ్యో మార్గవయుక్తశ్చ వనదావైర్వివర్జితః ।
ఇతి పంథానమావేద్య మహర్షి స్స న్యవర్తత ।
అభివాద్య తథే యుక్త్వా రామేణ వినివర్తితః ॥ 10

ఉపావృత్తే మునౌ తస్మిన్ రామో లక్ష్మణమబ్రవీత్ ।
కృతపుణ్యాః స్మ సౌమిత్రీ! మునిర్యన్మోఽనుకంపతే ॥ 11

ఇతి తౌ పురుషవ్యాఘ్రౌ మంత్రయిత్వా మనస్వినౌ ।
సీతామేవాగ్రతః కృత్వా కాళిందీం జగ్మతుర్హదీమ్ ॥ 12

అథాఽసాద్య తు కాళిందీం శీఘ్రస్రోతోవహాం నదీమ్ ।
చింతామాసేదిరే నర్సే నదీజలతితీర్థవః ॥ 13

తౌ కాష్ఠసంఘాటమథో చక్రతుస్సుమహాప్లవమ్ ।
శుష్కైర్వంశైః స్సమాస్తీర్థమ్ ఉశీరైశ్చ సమావృతమ్ ॥ 14

వెళ్లవలసిన మార్గములను గూర్చియు, తీసికొనవలసిన జాగ్రత్తలను గుఱించియు వారికి తెలిపెను. (1-2)

పిమ్మట మిక్కిలి తేజోమూర్తియైన భరద్వాజమహర్షి, సత్యపరాక్రముడైన శ్రీరామునితో ఇట్లు మడువదొడంగెను. (3)

"ఓ నరశ్రేష్ఠులారా! గంగాయమునాసంగమప్రదేశమునకు చేరి, అచటినుండి పశ్చిమాభిముఖులై యమునానదీ తీరమును అనుసరించి ప్రయాణము చేయుడు. (4)

ఓ రామలక్ష్మణులారా! వేగముగా ప్రవహించునట్టి ఆ యమునకు జేరి, ఆ నదీతీరమున జనులందఱును సంచరించునట్టి ప్రాచీనమైన తీర్థము (రీపు)ను చూడుడు. జనుల అడుగుజాడలను బట్టి ఆరేపును గుర్తింపుడు, ఒక తెప్పను సిద్ధపఱచుకొని, దానిద్వారా ఆ యమునా నదిని దాటుడు. యమునకు ఆనలితీరమున 'శ్యామము' అను పేరుగల ఒక మట్టిచెట్టుగలదు. వచ్చని ఆకులుగల్గి, ఏపుగా పెరిగిన ఆచెట్టుచుట్టును పెక్కువృక్షములు గలవు. ఆ వృక్షచ్ఛాయలో పెక్కుమంది సిద్ధులు నివసించుచుందురు. సీతాదేవి ఆ వృక్షమునకు నమస్కరించి, శుభాశీస్సులను పొందవలెను. (5-7)

ఆ వృక్షసమీపమునకు చేరిన పిమ్మట మీరు అక్కడ కొంతతదవు ఉండి సేదదీర్చుకొనవచ్చును. లేదా మీరు అచటినుండి ఒక క్రోశిడు దూరము వెళ్లినచో నల్లని ఒక దట్టమైన ఆడవి వచ్చును. ఆ ఆరణ్యము మోదుగు, అందుగు, రేగుచెట్లతో నిండియుండును. యమునా నదీతీరమునగల వెదుళ్లపొదలతో అది రమణీయముగా నుండును. అచటినుండి చిత్రకూటము చేరుటకు చక్కని మార్గము గలదు. ఆ దారిలో నేను పెక్కు పర్యాయములు ప్రయాణము చేసియుంటిని. (8-9)

ఆ మార్గము మెత్తని ఇసుక కలదై ప్రయాణమునకు అనువుగను, చూచుటకు అందముగను ఉండును. ఆ దారిలో దావాగ్నిబారయుండదు. ఇట్లు మార్గనిర్దేశముచేసి, ఆ మహర్షి వెనుకకు మఱలుటకై ఆగెను. అప్పుడు శ్రీరాముడు 'అట్లే' యని పలికి, మహర్షికి నమస్కరించి, 'అయ్యా మీరు ఇంక మీ ఆశ్రమమునకు వెళ్లుడు' - అని పల్కెను. (10)

ఆ మహర్షి ఆశ్రమాభిముఖముగా తిరిగివెళ్లిన పిమ్మట, శ్రీరాముడు లక్ష్మణునితో ఇట్లనెను. 'ఓ సౌమిత్రీ! మనము ఆ మహర్షి దయకు పాత్రులమై కృతార్థులమైతిమి. (11)

ఈ విధముగా మాట్లాడుచు నరశ్రేష్ఠులు, మహాత్ములు ఐన ఆ రామలక్ష్మణులు, ముందు సీతాదేవి నడచుచుండగా యమునా నదీతీరమునకు చేరిరి. (12)

మిక్కిలి వేగముగా ప్రవహించుచున్న యమునానదీతీరమునకు చేరిన పిమ్మట 'ఈ నదిని దాటుటయెట్లు?' అని వారు ఆలోచనలో పడిరి. (13)

అంతట రామలక్ష్మణులు ఎండిన వెదురుకట్టలను సఱచి, వట్టివ్రేళ్ల తడకలతో చేర్చి, ఆకట్టలతో ఒక పెద్ద తెప్పను సిద్ధపఱచిరి. (14)

తతో వేతసశాఖాశ్చ జంబూశాఖాశ్చ వీర్యవాన్ |
చకార లక్ష్మణశ్చిత్వా సీతాయా స్ఫులిమాసనమ్ | 15

తత్ర శ్రీయమివాచింత్యాం రామో రాశరథిః ప్రియామ్ |
ఈషత్ సంలజ్జమానాం తామ్ అధ్యారోపయత స్థవమ్ | 16

పార్శ్వే చ తత్ర వైదేహ్యో వసనే భూషణాని చ |
స్థవే కఠినకాజం చ రామశ్చక్రే సహాయుధైః | 17

అరోఽప్య సీతాం ప్రథమం సంఘాటం పరిగృహ్య తా |
తతః ప్రతేరతుర్యత్తా వీరా దశరథాత్మజౌ | 18

కాళిందీమధ్యమాయాతా సీతా త్వేనామవందత |
స్వస్తి దేవి! తరామి త్వాం పారయేన్మే పతిర్వ్రతమ్ | 19

యశ్చే త్వాం గోసహస్రేణ సురాఘటశతేన చ |
స్వస్తి ప్రత్యాగతే రామే పురీమ్ ఇక్ష్యాకుపాలితామ్ | 20

కాళిందీమథ సీతా తు యాచమానా కృతాంజలిః |
తీరమేవాభిసంప్రాప్తా దక్షిణం వరవర్ణినీ | 21

తతః స్థవేనాంశుమతీం శీఘ్రగామూర్మిమాలినీమ్ |
తీరజైర్భహుభిర్వృక్షైః సంతేరుః యమునాం నదీమ్ | 22

తే తీర్థాః స్థవముత్సృజ్య ప్రస్తాయ యమునావనాత్ |
శ్యామం న్యగ్రోధమాసేదుః శీతలం హరితచ్ఛదమ్ | 23

న్యగ్రోధం తముపాగమ్య వైదేహీ వాక్యమబ్రవీత్ | 24

నమస్తేస్తు మహావృక్ష! పారయేన్మే పతిర్వ్రతమ్ |
కౌసల్యాం చైవ పశ్యేయం సుమిత్రాం చ యశస్వినీమ్ |
ఇతి సీతాంజలిం కృత్వా పర్యగచ్ఛద్వనస్పతిమ్ | 25

అవలోక్య తతస్సీతామ్ ఆయాచంతీమనిందితామ్ |
దయితాం చ విధేయాం చ రామో లక్ష్మణమబ్రవీత్ | 26

సీతామాదాయ గచ్ఛత్వమ్ అగ్రతో భరతాగ్రజ |
పుష్పతోఽహం గమిష్యామి సాయుధో ద్విపదాం వర! | 27

యద్యత్ ఫలం ప్రార్థయతే పుష్పం వా జనకాత్మజా |
తత్తత్ ప్రదద్యా వైదేహ్యో యత్రాస్యా రమతే మనః | 28

అనంతరము శక్తిమంతుడైన లక్ష్మణుడు నీటిప్రబులి
కొమ్మలను, నేరేడుకొమ్మలను విడిచితెచ్చి, సీతాదేవికొరకై ఒక
చక్కని ఆసనమును ఏర్పాటు చేసెను. (15)

లక్ష్మీదేవివలె అద్భుతసౌందర్యవతియు, కొద్దిగా బిడియ
పడుచున్నదియు, తనకు ఇష్టరాలును ఐన ఆ సీతాదేవిని శ్రీరాముడు
ఆ తెప్పమీదికి చేర్చెను. సిమ్మట శ్రీరాముడు సీతాదేవికి పార్శ్వ
భాగమున ఆమెవస్త్రాభరణములను, పలుగు గంపలను, ఆయుధములను
తెప్పమీదికి చేర్చెను. (16-17)

అనంతరము వీరులైన ఆ రామలక్ష్మణులు తెప్పను గట్టిగా
పట్టుకొని, మొదట సీతాదేవిని ఎక్కించి, పిదప తామును ఎక్కి,
సావదానముగా తెప్పను నడుపుచు ఆ నదిని దాటిరి. (18)

ఆ తెప్ప యమునా నదీమధ్యభాగమునకు చేరగనే సీతాదేవి
ఆ నదికి నమస్కరించి, ఇట్లు ప్రార్థించెను. "ఓ దేవి! నీ ప్రవాహమును
దాటుచున్నాము. నిల్లరకును మంగళమగుగాక, నీ అనుగ్రహముతో
నాపతిదేవుని వనవాసదీక్ష నిర్విఘ్నముగా పూర్తియగుగాక, శ్రీరాముడు
ఇక్ష్యాకువంశజాలరాజుదానియైన అయోధ్యకు క్షేమముగా తిరిగి
చేరినవో నీకు వేలకొలది గోవులను, వందలకొలది దివ్యవైద్యములను
సమర్పింతును." సుందరీమణియైన సీతాదేవి అంజలిఘటించి,
ఆ నదీమతల్లిని ప్రార్థించుచు ఆవలి (దక్షిణ) తీరమునకు
చేరెను. (19-21)

అంతట వారు తరంగములతో వరవళ్లుద్రొక్కుచు ప్రవహించుచున్న
యమునానదిని ఆ తెప్ప సహాయముతో దాటిరి. ఆ నదీతీరమున
నానావిధములగు వృక్షములు శోభిల్లుచుండెను. (22)

ఆ నదిని దాటిన సిమ్మట వారు ఆ తెప్పను నీడి, యమునా
తీరవనముమీదుగా ప్రయాణముచేసి, పచ్చని ఆకులతో, చల్లని
నీడలతో విలసిల్లుచున్న ఒక నల్లని మజ్జీచెట్టుకడకు చేరిరి. ఆ
వృక్షముక్రిందికి చేరినపిదప సీతాదేవి ఆ వృక్షమును ఇట్లు
ప్రార్థించెను. (23-24)

"ఓ వృక్షరాజమా! నీకు నమస్కారము. నీచలువతో నాభర్తయొక్క
వనవాసవ్రతము నిరంతరాయముగా పూర్తియగుగాక. అనంతరము
మిక్కిలి పేరు ప్రతిష్ఠలుగల కౌసల్యాదేవిని, సుమిత్రాదేవిని మేము
దర్శింతుము." అని సీతాదేవి కృతాంజలియై, ఆ మహావృక్షమునకు
ప్రదక్షిణమొనర్చెను. (25)

తనకు ప్రాణతుల్యయు, నిధేయురాలును, లోకపూజ్యురాలును
ఐన సీతాదేవి వృక్షరాజమునకు తనమనోరథమును నివేదించు
చుండగా చూచి, శ్రీరాముడు లక్ష్మణునితో ఇట్లు నుడివెను. (26)

"ఓ నరశ్రేష్ఠ! లక్ష్మణా! నీవు సాయుధుడవై, సీతాదేవికి ముందు
భాగమున నడుచుచుండుము. ఆమెవెనుక ధనుర్ధారివై నేను వచ్చుచుండును.
సీతాదేవికోరికమేరకు ఫలములను, పుష్పములను, ఆమె మనసుపడిన
తదితర వస్తువులను ఆమెకు సమకూర్చవలెను. (27-28)

గచ్ఛతోఽస్తు తయోర్మధ్యే బభూవ జనకాత్మజాః ।
మాతంగయోర్మధ్యగతా శుభా నాగవధూ రివ । 29

ఏకైకం పాదపం గుల్మం అతాం వా పుష్పశాలినీమ్ ।
అదృష్టపూర్వాం పశ్యంతీ రామం ప్రప్రచ్ఛ సాఽబలా । 30

రమణీయాన్ బహువిధాన్ పాదపాన్ కుసుమోత్కటాన్ ।
సీతావచననంరజ్జ ఆనయామాస లక్ష్మణః । 31

విచిత్రవాలుకజలాం హంససారసనాదితామ్ ।
రేమే జనకరాజస్య తదా ప్రేక్ష్య సుతా నదీమ్ । 32

క్రోశమాత్రం తతో గత్వా భ్రాతౌ రామలక్ష్మణౌ ।
బహూన్ మేధ్యాన్ మృగాన్ హృత్వా చేరతుర్యమునావసే । 33

విహృత్య తే బర్హిణపూగనాదితే
శుభే వసే వానరవారణాయుతే ।
సమం నదీవప్రముపేత్య సమ్మతం
నివాసమాజగ్మురదీనదర్శనాః । 34

అట్లు వెళ్ళుచున్న రామలక్ష్మణులకు మధ్యనున్న జానకి రెండు మదగజములనడుమనున్న ఆడు ఏనుగువలె శోభిల్లుచుండెను. ఇదివరలో చూడనట్టి మొక్కగాని, పూలపాదగాని, పూవులతో కలకల లాడుచున్న తీగెగాని కనబడినప్పుడు సీతాదేవి వాటిపై తనఅలిలాషను పతికి తెలుపుచుండెను. సీత కోరిన వెంటనే లక్ష్మణుడు పూవులతో విలసిల్లుచున్న రమణీయములైన నానావిధములగు మొక్కలను తీసికొని వచ్చుచుండెను. (29-31)

జనకమహారాజాకూతురగు ఆ సీతాదేవి చక్కని ఇసుకతెన్నెలతో, జలములతో విలసిల్లుచు, హంసల, బెగ్గురుపక్షుల కలరవములతో ఒప్పాటుచు ఉన్న ఆ యమునానదీని జూచి మిగుల ఆనందించెను. (32)

సోదరులైన ఆ రామలక్ష్మణులు అచటినుండి ఒక క్రోశిండు దూరము వెళ్లి, ఆ ప్రదేశమున పవిత్రములైన అశ్వకందములను, మధురములైన పలమూలములను¹⁾ సేకరించి, యమునానదీ తీరమున వాటిని భక్షించిరి. (33)

సీదప వారు నెమళ్లగుంపులమధురనాదములతోడను, వానరముల, గజముల సంఘారములతోడను ఒప్పుచున్న సుందరవనప్రదేశమున విహరించిరి. అనంతరము యమునానదీతీరమున ఒక సమతల ప్రదేశమునకు చేరి, అందఱికిని సమ్మతమగుటచే వారు ఏమాత్రము దైన్యములేనివారై, అచట నివసించిరి. (34)

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే అదికావ్యే అయోధ్యాకాండే పంచపంచాశస్సర్గః (55)

వాల్మీకిమహర్షినిరచితమై అదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి అయోధ్యాకాండమునందు ఏబదిఐదవసర్గము సమాప్తము

-- * * * --

56. ఏబదిఆవసర్గము

చిత్రకూటమున లక్ష్మణుడు కుటీరములను నిర్మించుట - వాస్తుసూజలఅనంతరము సీతారామలక్ష్మణులు అందు ప్రవేశించుట.

అథ రాత్ర్యాం వ్యతీతాయామ్ అవసుప్తమనంతరమ్ ।
ప్రబోధయామాస శనైః లక్ష్మణం రఘునందనః । 1

సౌమిత్రే! శృణు వన్యానాం వల్గు వ్యాహరతాం స్వనమ్ ।
సంప్రతిష్ఠామహే కాలః ప్రస్తానస్య పరంతప! । 2

స సుప్తః సమయే భ్రాత్రా లక్ష్మణః ప్రతిబోధితః ।
జహౌ నిద్రాం చ తంద్రీం చ ప్రసక్తం చ పథి శ్రమమ్ । 3

ఆరాత్రి గడచిన పిమ్మట శ్రీరాముడు తాను నిద్రనుండిలేచి, అచట పండుకొనియున్న లక్ష్మణుని తిన్నగా జాగృతునిగావించి ఇట్లు పలికెను. (1)

"శత్రుదమనుడనైన ఓ లక్ష్మణా! వనములలో నివసించు చిలుకలు, కోకిలలు, గోరువంకలు మొదలగు పక్షులమధురస్వరములను వినుము. ప్రయాణమునకు ఇది తగినసమయము. కనుక ఇచటి నుండి బయలుదేలుదము." (2)

ఇంతవఱకును కునికిపాటులోనున్న ఆ లక్ష్మణుడు సమయమును గుర్తించి, అన్న హెచ్చరికతో అతడు జాగరూకుడై లేచెను. ప్రయాణపు బడలికను తీర్చుకొనెను. (3)

1) మేధ్యాన్=పవిత్రములైన, మృగాన్=అశ్వకందములను, హృత్వా=అహృత్య=సేకరించి, చేరతుః=భక్షించిరి. మదనసాలనిఘంటువు ఆధారముగా ఈ అర్థవివరణచేయబడినది-

తత ఉత్తాయ తే సర్వే స్పృష్ట్యా నద్యాః శివం జలమ్ ।
 పంథానమ్ ఋషిణాః¹ దిష్టం చిత్రకూటస్య తం యయుః । 4

తత స్సంప్రస్థితః కాలే రామః సౌమిత్రిణా సహ ।
 సీతాం కమలపత్రాక్షీమ్ ఇదం వచనమబ్రవీత్ । 5

అదీప్తా నివ వైదేహి! సర్వతః పుష్పితాన్ వగాన్ ।
 పైః పుష్పైః కించుకాన్ పశ్య మానినశ్శిశిరాత్యయే । 6

పశ్య భల్లాతకాన్ పుల్లాన్ సరైరనుపసేవితాన్ ।
 ఫలపత్తైరవనతాన్ నూనం శక్యమి జీవితమ్ । 7

పశ్య ద్రోణప్రమాణాని లంబమానాని లక్ష్మణ ।
 మధూని మధుకారీభిః సంభృతాని నగే నగే । 8

ఏష క్రోశతి నత్యాహః తం శిభీ ప్రతికూజతి ।
 రమణీయే వనోద్దేశే పుష్పసంస్తరసంకదే । 9

మాతంగయూథానుస్సృతం పక్షిసంఘానునాదితమ్ ।
 చిత్రకూటమిమం పశ్య ప్రవృద్ధశిఖరం గిరిమ్ । 10

సమభూమితలే రమ్యే ద్రుమైర్బహుభిరావృతే ।
 పుణ్యే రంస్యామహే తాత! చిత్రకూటస్య కాననే । 11

తతస్తా పాదచారేణ గచ్ఛంతౌ సహ సీతయా ।
 రమ్యమాసేదతుః శైలం చిత్రకూటం మనోరమమ్ । 12

తం తు పర్వతమాసాద్య నానాపక్షిగణాయుతమ్ ।
 బహుమూలఫలం రమ్యం సంపన్నసరసోదకమ్ । 13

మనోఙ్క్షాయం గిరిః సౌమ్య! నానాద్రుమలతాయుతః ।
 బహుమూలఫలో రమ్యః స్వాజీవః ప్రతిభాతి మే । 14

మునయశ్చ మహాత్మానో వసంత్యస్మిన్ శిలోచ్ఛయే ।
 అయం వాసో భవేత్ తావత్ అత్ర సౌమ్య! రమేమహి । 15

ఇతిసీతా చ రామశ్చ లక్ష్మణశ్చ కృతాంజలిః ।
 అభిగమ్యా² శ్రమం సర్వే వాల్మీకిమ్ అభివాదయన్ । 16

వారందఱును లేచి, యమునానదియొక్క పవిత్రజలములలో స్నానాదికములను ముగించుకొనిరి, పిదప వారు భరద్వాజమహర్షి తెలిపిన మార్గమున ఆ చిత్రకూటపర్వతమునకు బయలుదేరిరి. ప్రభాత కాలమున సీతారామలక్ష్మణులు ప్రయాణమును కొనసాగించుచుండిరి. అప్పుడు శ్రీరాముడు కమలపత్రాక్షియైన సీతతో ఇట్లనెను. (4-5)

"ఓ వైదేహీ! వసంత-ఋతువునందు చక్కగా పుష్పించియున్న మోదుగు చెట్లను చూడుము. అవి తమ పూవులనే మూలలుగా దరించినట్లున్నవి. ఆ పుష్పములు తమలరుణకాంతులతో ప్రజ్వలించు చున్నట్లున్నవి. ఇదిగో! ఈ నల్లజీడిచెట్లను గాంచుము. ఇవి నిండుగా పుష్పించియున్నవి. ఇవి పత్రశోభితములై, పండ్లబరువుచే పంగియున్నవి, ఇది దుర్గమప్రదేశమగుటచే ఇచట ఈ ఫలములను అనుభవించువారు ఎవ్వరును లేరు. కావున ఈ పండ్లను తినుచు ఇచట మనజీవితమును గడుపవచ్చును." (6-7)

"ఓ లక్ష్మణా! ప్రతివృక్షముమీదను తేనెటీగలచే సిద్ధపఱచబడిన పెద్ద పెద్ద తేనెపట్టులు గలవు. అవి ద్రోణప్రమాణములలో ప్రేలాడుచున్నవి. గమనింపుము. (8)

ఈ వనప్రదేశము మిగులరమణీయముగానున్నది. చెట్లనుండి రాలిన పూవులన్నియును నేలను కప్పినేసియున్నవి. చాతకపక్షుల కూజితములకు నెమళ్లు తమ క్రేంకారములతో ప్రత్యుత్తరము ఇచ్చుచున్నట్లు ఉన్నవి. (9)

ఓ లక్ష్మణా! మిక్కిలి ఎత్తైన శిఖరములుగల ఈ చిత్రకూట పర్వతమును జూడుము. ఇది ఏనుగుల గుంపులతో నిండియున్నది. పక్షి సమూహముల కలరవములతో ప్రతిధ్వనించుచున్నది. (10)

నాయనా! సౌమిత్రి! పవిత్రమైన ఈ చిత్రకూటకాననమునందు ఈ సమతలభూమి వివిధవృక్షములతో అవృతమై మిగుల రమ్యముగా ఉన్నది. ఇచట మనము హాయిగా నివసంతము." (11)

పిదప ఆ రామలక్ష్మణులు సీతతోగూడి, కాలినడకతో చూడ ముచ్చటగా మనోరంజకముగానున్న చిత్రకూటశైలమును చేరిరి. (12)

ఆ పర్వతము నానావిధములైన పక్షులగుంపులతో అలరారు చుండెను. అనేకములగు కందమూలఫలములతో ఒప్పుచుండెను. మరురములైన జలములతో సుసంపన్నమైయుండెను. అచటికిచేరిన సిమ్మట శ్రీరాముడు సౌమిత్రితోనిట్లనెను. "ఓ సౌమ్య! చక్కని చెట్లతో, అందమైన టీగలతో, కందమూల ఫలములతో కనువిందుగావింపుచున్న ఈ పర్వతము మనకు నివాసయోగ్యమైనదిగా కనిపించుచున్నది. ఓ సౌమ్యుడా! మహాత్ములైన మునీశ్వరులు ఈ కొండపై నివసించు చుందురు. కనుక ఈ ప్రదేశమును ఆవాసముగాజేసికొని, మనము ఇచట నివసంతము." పిదప సీతారామలక్ష్మణులు వాల్మీకి మహర్షి ఆశ్రమమునకేగి, (1) దోసిలియొగ్గి, ఆ మునీశ్వరునకు ప్రణమిల్లిరి. (13-16)

1) వాల్మీకిమహర్షిఆశ్రమము తమసొనదీ తీరమున ఉన్నట్లును, రామాయణకావ్యరచన అచటనే ప్రారంభింపబడినట్లును బాలకాండమున పేర్కొనబడినది. కాని వాల్మీకి ఆశ్రమము చిత్రకూటమున ఉన్నట్లు ఈ శ్లోకము తెల్పుచున్నది. భరతుని ఆగమనము వఱకును ఆ మహర్షి చిత్రకూటముననే యుండి, ఆ తరువాత అతడు తమసొనదీతీరమున నివసించినట్లు గ్రహింపవలెను. గోవిందరాజేయ వ్యాఖ్య.

తాన్ మహర్షిః ప్రముదితః పూజయామాస ధర్మవిత్ ।
అన్యతామితి చోవాచ స్వాగతం తు నివేద్య చ । 17

తతోఽబ్రవీన్మహాబాహుః లక్ష్మణం లక్ష్మణాగ్రజః ।
సన్నివేద్య యథాన్యాయమ్ ఆత్మానమ్ ఋషయే ప్రభుః । 18

లక్ష్మణోఽనయ దారూణి దృఢాని చ వరాణి చ ।
కురుష్వాఽవసథం సౌమ్య! వాసే మేఽధిరతం మనః । 19

తస్య తద్వచనం శ్రుత్వా సౌమిత్రిః వివిధాన్ ద్రుమాన్ ।
ఆజహోర తతశ్చక్రే పర్లశాలామరిందమః । 20

తాం నిష్ఠతాం బద్ధకటాం దృష్ట్వా రామః సుదర్శనామ్ ।
శుశ్రూషమాణమేకాగ్రమ్ ఇదం వచనమబ్రవీత్ । 21

జగేయం మాంసమాహృత్య శాలాం యక్ష్వామహీ వయం ।
కర్తవ్యం వాస్తుశమనం సౌమిత్రే! చిరజీవిభిః । 22

దర్మాత్ముడైన వాల్మీకిమహర్షి సీతారామలక్ష్మణులరాకకు మిగుల సంతసించి, "మీకు స్వాగతము, విచ్చేయుడు, అసీనులుకండు" అని పలుకుచు వారికి ఆదరసత్కారములను నెఱపెను. (17)

పిదప మహాబాహునైన శ్రీరామచంద్రప్రభువు వాల్మీకిమహర్షితో "మహాత్మా! నేను దశరథమహారాజు కుమారుడను, శ్రీరాముడను, ఇతడు నాతమ్ముడు లక్ష్మణుడు. ఈమెనాభార్య సీతాదేవి, జనకమహారాజు కూతురు. మాతండ్రి వనవాసమునకు పంపగా మేము ఇచటికి వచ్చితిమి" అని పరిచయవాక్యములను పలికిన పిదప లక్ష్మణునితో ఇట్లనెను. (18)

"సౌమ్యుడవైన ఓ లక్ష్మణా! దృఢమైన శ్రేష్ఠమైన కొన్ని నేరేడు కట్టలను తీసికొనిరమ్ము. కుటీరమును నిర్మింపుము. ఇచట నివసించ వలెనని నేను తలంచుచున్నాను." - అన్నయగు శ్రీరామునిఆదేశమును ఆందుకొని, శత్రుదమనుడైన లక్ష్మణుడు వెంటనే వివిధములగు చెట్లకొమ్మలను (కట్టలను), అకులను తీసికొని వచ్చి, ఒక పర్లశాలను (కుటీరమును) ఏర్పఱచెను. (19-20)

ఆ కుటీరము బలమైన తడకలతో, గోడలతో లోపల, బయటకూడ సుస్థిరముగా నిర్మింపబడినది. వానలకును, నిందకును తట్టుకొనునట్లు పైకప్పు అకులతో ఏర్పఱచబడినది. అందముగా కుదురుకొనిన ఆ కుటీరమును జూచి, శ్రీరాముడు ఎంతయు సంతసించెను. ఏకాగ్రచిత్తముతో తనను సేవించుచు, తరువాతి ఆదేశముకొఱకు ఎదురుచూచుచున్న లక్ష్మణునితో శ్రీరాముడు ఇట్లునుడివెను. (21)

"ఓ సౌమిత్రీ! దీర్ఘాయురారోగ్యములకొఱకై క్రొత్త (నిర్మింపబడిన) ఇంటిలో ప్రవేశించువారు వాస్తుశాంతి⁽¹⁾ తప్పక చేయవలెను. కనుక నీవు గజకందము⁽²⁾ అను దుంపను తీసికొని రమ్ము, పిమ్మట వాస్తుపూజ చేసి పర్లశాలలో ప్రవేశింతము. (22)

1) వాస్తు = గృహము, వాస్తుపూజ = గృహపూజ

శ్లో॥ దిష్ట్యం రామనికేతనం చ సదనం వస్త్యం చ వాస్తు క్షయమ్॥ తత్త్వదీపికా

దీర్ఘాయురారోగ్యములు ప్రాప్తించుటకై వాస్తుపూజ చేయవలెను.

శ్లో॥ న చ వ్యారిభయం తస్య నచ బంధుజనక్షయః॥ జీవేద్వర్షశతం స్వర్గకల్పమేవం వసేన్మరః॥

(బ్రహ్మాండపురాణము) గోనిందరాజీయవ్యాఖ్య.

వాస్తుపూజ చేసినవారికి వ్యారిభయము ఉండదు. అత్యీయులు, బంధువులు క్షేమముగా ఉందురు. కలకాలము ఆయురారోగ్యభాగ్యములు కల్గియుందురు. వారిజీవితములు హాయిగా సుఖసంతోషములతో గడచును. బోదాయనుడు మొదలగు మహర్షులు అందఱును 'ఈ వాస్తుపూజ అవశ్యకర్తవ్యము' అని తెల్పిరి.

నూతనగృహనిర్మాణము జరుపునపుడు చీమలు మొదలగు పెక్కు ప్రాణులు చనిపోవుచుండును. ఆ పాపపరిహారముకొఱకును, వాటి అత్మశాంతినిమిత్తముగను, అచటి అధిష్ఠానదేవతలయొక్క అనుగ్రహప్రాప్తికిని వాస్తుపూజను విధిగా ఆచరింపవలెను. దానివలన ఆగృహమున నివసించువారు సంతోషముతో ఆయురారోగ్యములతో వర్ధిల్లుచుందురు.

2) గజకందము-నివరణము

'జగేయమ్ మాంసమ్' = 'గజకందము'-అను దుంప. ఇచట ఈయర్థమునే గ్రహింపవలెను. ఏలనన శ్రీరాముడు 'ఫలాని

మూలానిచ భక్షయన్ వనే, నేను వనవాసమున పలమూలములనే భక్షింతును' (అయోధ్యాకాండము-సర్గ34, శ్లోకము.59)

'ధర్మమేవాచరిష్యామః తత్రమూలఫలాశనాః' 'వనవాసము చేయునపుడు కందమూలఫలములను భక్షించుచు ధర్మాచరణమును గావించుచుందుము.' (అయోధ్య-54-16) అని ప్రస్తావించియుండెను. రామోద్వర్ణాభిభాషితే - రాముడు ఆడినమాటతప్పదు - అని ప్రతిజ్ఞచేసియుండెను సుమా!

మృగం హృత్వా¹ నయ క్షీప్రం లక్ష్మణేహ శుభేక్షణా ।
కర్తవ్యః శాస్త్రదృష్టో హి విధిర్దర్శమనుస్మరః ॥ 23

భ్రాతుర్వచనమాజ్ఞాయ లక్ష్మణః పరపీఠహః ।
చకార స యథోక్తం చ తం రామః పునరబ్రవీత్ ॥ 24

ఐలేయం శ్రవయస్వైతత్ శాలాం యక్ష్వామహే వయమ్ ।
త్వర సౌమ్య ముహూర్తేయం ద్రువశ్చ దివసో² ఘృయమ్ ॥ 25

స లక్ష్మణః కృష్ణమృగం హృత్వా మేధ్యం ప్రతాపవాన్ ।
అథ చిక్షేప సామిత్రిః సమిద్ధే జాతవేదసి ॥ 26

తం తు పక్వం సమాజ్ఞాయ నిష్ఠప్తం చిన్నశోణితమ్ ।
లక్ష్మణః పురుషవ్యాఘ్రమ్ అథ రాఘవమబ్రవీత్ ॥ 27

అయం సర్వః సమస్తాంగః శృతః కృష్ణమృగో మయా ।
దేవతాం దేవసంకాశీ యజస్వ కుశలో హ్యసి ॥ 28

రామః స్నాత్వా తు నియతో గుణవాన్ జప్యకోవిదః ।
సంగ్రహణాకరోత్ సర్వాన్ మంత్రాన్ సత్రావసానికాన్ ॥ 29

ఇష్ట్యా దేవగణాన్ సర్వాన్ వివేశావసథం శుచిః ।
బభూవ చ మనోహ్లాదో రామస్యామితలేజసః ॥ 30

వైశ్వదేవబలిం కృత్వా రౌద్రం వైష్ణవమేవ చ ।
వాస్తుసంశమనీయాని మంగళాని ప్రవర్తయన్ ॥ 31

జపం చ వ్యాయతః కృత్వా స్నాత్వా నద్యాం యథావిధి ।
పాపసంశమనం రామః చకార బలిముత్తమమ్ ॥ 32

ఓ శుభేక్షణా! లక్ష్మణా! వెంటనే 'గజకందము'⁽¹⁾ అను దుంపను త్రవ్వకొని రమ్ము, శాస్త్రోక్తవిధులను ఆచరించుట మనకర్తవ్యము. విద్యుక్తదర్శమును విస్మరింపరాదు సుమా!'' (23)

శత్రుసంహారకుడైన లక్ష్మణుడు అన్నయాజ్ఞమేరకు గృహ శాంతికి 'గజకందము' మున్నగువస్తువులను సమకూర్చెను. పిదప శ్రీరాముడు తమ్మునితో ఇట్లనెను. (24)

"ఈ 'గజకందము'ను పక్వమొనర్చుము. పర్లశాలకు సంబంధించిన అధిష్ఠానదేవతలను పూజింతము. త్వరపడుము, ఇది శుభముహూర్తము. ఈదినము ద్రువసంజ్ఞకము,⁽²⁾ కనుక సుముహూర్తమున గృహశాంతిచేయవలెను." (25)

అంతట కార్యశూరుడైన లక్ష్మణుడు ప్రజ్వలించుచున్న అగ్నితో పవిత్రమైన 'నల్లని గజకందము'ను⁽³⁾ పక్వమొనర్చెను. రక్తవికారరోగములను రూపుమాపు⁽⁴⁾ గజకందము బాగుగా పక్వమైనట్లు అతడు పురుషశ్రేష్ఠుడైన శ్రీరామునితో ఇట్లు పలికెను. (26-27)

సదలిన శరీరావయవములను అన్నింటిని పరిపుష్టమొనర్చు నట్టి⁽⁵⁾ ఈ నల్లని గజకందమును పూర్తిగా తప్త(పక్వ)మొనర్చితిని. దేవతాసముద్రైన ఓ రామా! వాస్తుదేవతను పూజింపుము. ఈ కార్యము మనకు శుభప్రదము. (28)

జపతపములలో ఆరితేటినవాడును, సద్గుణసంపన్నుడును ఐన శ్రీరాముడు నియమనిష్ఠులతో స్నాతుడై, వాస్తుపూజాసమయమున ఆనశ్యకములగు మంత్రములను అన్నింటిని సంగ్రహముగా పఠించి, వాస్తుపూజను పూర్తిచేసెను. సమస్తదేవగణములను అర్చించెను. శుచియై పర్లశాలలో ప్రవేశించెను. మిగుల తేజస్వీయగు శ్రీరామునకు ఈ ప్రక్రియ మిక్కిలి ఆహ్లాదమును గూర్చెను. (29-30)

పిమ్మట శ్రీరాముడు వైశ్వదేవలికార్యమును, రుద్రయాగమును, వైష్ణవయాగమును నిర్వర్తించి, గ్రహరిష్టములు తొలగుటకై పుణ్యాహవాచన శాంతిజపములు మున్నగువానిని పఠించెను. అనంతరము విద్యుక్తముగా నదీజలములలో స్నానమొనర్చి, శ్రీరాముడు 'గాయత్రీ' మొదలగు మంత్రములను జపించెను. పిదప పంచసూనాదీసమస్త దోషములపరిహారమునకై ఉత్తమములైన బలిహోమములను నిర్వహించెను. (31-32)

1) మృగము=గజకందము (మదనపాలనిమంబువు.)

2) శ్లో॥ ఉత్తరాత్రయరోహిణ్యో బాస్కరశ్చ 'ద్రువం' స్థిరమ్, ముహూర్త చింతామణి ఉత్తరాత్రయము (ఉత్తర, ఉత్తరాషాఢ, ఉత్తరాభాద్ర), రోహిణి నక్షత్రములతోగూడిన అదివారము 'ద్రువము' మఱియు 'స్థిరము' అని వ్యవహరింపబడును. గృహశాంతికి ఇది శ్రేష్ఠమైనది.

3) కృష్ణమృగము= త్రవ్వితీయబడిన గజకందము

4) చిన్నశోణితమ్=రక్తసోనతలన వచ్చెడి సమస్తరోగములను రూపుమాపునది-గజకందము. నిష్ఠప్తమ్=చక్కగా కాచబడినది.

5) సమస్తాంగః సమ్యక్ భవంతి అస్తాని (అంగాని) యేన సః సమస్తాంగః సదలిన శరీరావయవములను అన్నింటిని పరిపుష్టించి గూర్చునది.

వేదిస్తలవిధానాని చైత్యాన్యాయతనాని చ ।
ఆశ్రమస్యానురూపాణి స్థాపయామాస రాఘవః । 33

వన్యైర్మాత్యైః ఫలైర్మూలైః పక్షైర్మాంసైర్యథావిధి ।
అద్భిర్జస్తైశ్చ వేదోక్తైః దర్భైశ్చ ససమిత్కుతైః । 34

తౌ తర్పయిత్వా భూతాని రాఘవౌ సహ సీతయా ।
తదా వివిశతుః శాలాం సుశుభాం శుభలక్షణౌ । 35

తాం వృక్షపర్ణచ్ఛదనాం మనోజ్ఞాం
యథాప్రదేశం సుకృతాం నివాతామ్ ।
వాసాయ సర్వే వివిశుః సమేతాః
సభాం యథా దేవగణాః సుధర్మామ్ । 36

అనేకనానామృగపక్షిసంకులే
విచిత్రపుష్పస్తవ్యకైః ద్రుమైర్యుతే ।
వనోత్తమే వ్యాళమృగానునాదితే
తదా విజహ్రుః సుసుఖం జితేంద్రియాః । 37

సురమృగాసాద్య తు చిత్రకూటం
వదీం చ తాం మాల్యవతీం సుతీర్థామ్ ।
ననంద హృష్టౌ మృగపక్షిజష్టాం
జహౌ చ దుఃఖం పురవిశ్రవాసాత్ । 38

అనంతరము శ్రీరాముడు ఆ సర్వశాలకు తగినవిధముగా బలిహరణాదినేదికలను, గణేశాదిదేవతాచైత్యములను, విష్ణువు మొదలగు దేవతలమందిరములను ఏర్పఱచి, అందు ఆయా దేవతలను ప్రతిష్ఠించెను. (33)

పిమ్మట శుభలక్షణములుగల ఆ రామలక్ష్మణులు వనములలో లభించు ఫలమాలలు, బాగుగా పక్వమునకు వచ్చిన ఫలమాలాది పదార్థములు, పవిత్రజలములు, వేదోక్తములైన జపములు, దర్శలు, సమిధలు, కుశలు మొదలగు వానితో సకలభూతములను తృప్తిపఱచి, సీతాదేవితో గూడి, శుభంకరమైన ఆ సర్వశాలలో ప్రవేశించిరి. (34-35)

ఆ కుటీరము అనునైన స్థలమునందు నిర్మింపబడినది, చెట్ల ఆకులచే కప్పబడినది, తీవ్రమైన గాలులకును తట్టుకొని యుండునట్లుగా ఏర్పఱచబడినది, అట్టి మనోహరమైన పర్ణశాలలో నివసించుటకై ఇంద్రసభలో దేవతలనలె సీతారామలక్ష్మణులు ఒక్కసారిగా అందుప్రవేశించిరి. (36)

ఆ మహావనమునందు వివిధములగు మృగములు, పక్షులు గుంపులుగుంపులుగా తిరుగుచుండెను. అందు రంగురంగుల ఫలగుత్తులతో నిండిన వృక్షములు సమృద్ధిగానుండెను. అది మదపుటేసుగుల పీంకారములతోడను, మృగములఅజపులతోడను ప్రతిధ్వనించుచుండెను. అట్టివనమునందు జితేంద్రియులైన సీతారామలక్ష్మణులు హాయిగా విహరించుచుండిరి. (37)

చక్కని సోపానములతో, స్నానపుట్టములతో, మధురజలములతో ఒప్పుచున్న మందాకినీనదీతీరమునగల రమణీయమైన చిత్రకూట పర్వతమునందు అనేకములైన పక్షులు ఆనందముతో కేరింతలు కొట్టుచుండెను. అట్టి నదీపర్వతసమీపమునజేరి శ్రీరామచంద్రుడు పరమసంతుష్టుడాయెను. అయోధ్యానగరమునకు దూరమైన కారణముగా దానియెడబాటువలన కలిగిన తనదుఃఖమునే మఱచిపోయెను. (38)

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే అయోధ్యాకాండే షట్పంచాశస్సర్గః (56)

వాల్మీకీమహర్షినిరచితమైన ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి అయోధ్యాకాండమునందు ఏబదిఆఱవసర్గము సమాప్తము

-- * * * --

57. ఏబదిఏడవసర్గము

అయోధ్యకుచేరిన సుమంత్రుడు దశరథుని దర్శించి, శ్రీరాముడు తెల్సినవిషయములను వివరించుట - అప్పుడు ఆ మహారాజు కౌసల్య మొదలగు రాణులు, అంతఃపురస్త్రీలు ఆర్తనాదములతో శోకమున మునుంగుట.

కథయిత్వా సుదుఃఖార్తః సుమంత్రేణ చిరం సహ ।
రామే దక్షిణకూలస్తే జగామ స్వగృహం గుహః । 1

శ్రీరాముడు సీతలక్ష్మణులతోగూడి గంగానదిఆవలి (దక్షిణ) తీరమునకు చేరి, అచటినుండి ప్రయాణమైన పిమ్మట వారు కన్పించుచున్నంతవఱకు గుహుడును, సుమంత్రుడును చూచుచునే యుండిరి. శ్రీరాముని గుణగణములనుగూర్చి వారు చాలసేపు సంభాషించుకొనిరి. పిదప గుహుడు సుమంత్రునితోగూడి గంగానది ఈవలి (ఉత్తర) తీరమునుండి స్వగృహమునకు చేరెను. (1)

భరద్వాజాభిగమనం ప్రయాగే చ సహస్రనమ్ ।
అగిరేర్గమనం తేషాం తత్రస్తైరభిలక్షితమ్ । 2

అనుజ్ఞాతః సుమంత్రోఽథ యోజయిత్వా హయోత్తమాన్ ।
అయోధ్యామేవ నగరీం ప్రయయౌ గాఢదుర్మనాః । 3

స వనాని సుగంధీని సరితశ్చ సరాంసి చ ।
పశ్యన్నతియయౌ శీఘ్రం గ్రామాణి నగరాణి చ । 4

తతః సాయాహ్నాసమయే తృతీయే హని సారథిః ।
అయోధ్యాం సమసుప్రాప్య నిరానందాం దదర్శ హ । 5

స శూన్యామివ నిశ్శబ్దాం దృష్ట్వా పరమదుర్మనాః ।
సుమంత్రశ్చింతయామాస శోకవేగసమాహతః । 6

కచ్చి న్న సగజా సాశ్వా సజనా సజనాధిపా ।
రామనంతాపదుఃఖేన దగ్ధా శోకాగ్నినా పురీ । 7

ఇతి చింతాపరః సూతో వాజిభిః శీఘ్రపాతిభిః ।
నగరద్వారమాసాద్య త్వరితః ప్రవివేశ హ । 8

సుమంత్రమభియాంతం తం శతశోఽథ సహస్రశః ।
క్వ రామ ఇతి పృచ్ఛంతః సూతమభ్యద్రవన్నరాః । 9

తేషాం శశంస గంగాయామ్ అహమాపృచ్ఛ్య రాఘవమ్ ।
అనుజ్ఞాతో నివృత్తోఽస్మి ధార్మికేణ మహాత్మనా । 10

తే తీర్థా ఇతి విజ్ఞాయ బాష్పపూర్ణముఖా జనాః ।
అహో ధిగితి నిశ్చస్య హా రామేతి చ చుక్రుశుః । 11

శుశ్రావ చ వచస్తేషాం బృందం బృందం చ తిష్ఠతామ్ ।
హతాః స్మ ఖలు యేనేహ పశ్యామ ఇతి రాఘవమ్ । 12

సీతారామలక్ష్మణులు గంగను దాటి ప్రయాగకు చేరి, భరద్వాజ మహర్షినిదర్శించుట, ఆ మహామునివారికి ఆతిథ్యమిచ్చుట, అనంతరము వారు యమునానదిని దాటి చిత్రకూటపర్వతమునకు చేరుట మున్నగు విషయములను అన్నింటిని గుహుడు తన గూఢాచారులద్వారా తెలిసికొనెను. ఈ విషయములను పూర్తిగా గుహుని వలన యెఱింగి, సుమంత్రుడు ఆయననుండి సెలవు దీసికొని, అశ్వములను రథమునకు వూన్చి, మిక్కిలి దుఃఖముతో అయోధ్యానగరమునకు బయలుదేరినాడు. (2-3)

అతడు సువాననలు వెదజల్లుచున్న వనములను, నదులను, సరస్సులను చూచుచు, గ్రామములను, నగరములను దాటుచు, వేగముగా తనవైయాళమును కొనసాగించెను. (4)

సుమంత్రుడు శృంగిబేరపురమునుండి బయలుదేరిన మూడవ రోజు సాయంసమయమున అయోధ్యకు చేరి, శ్రీరాముడు లేనందున చిన్నబోయుయున్న ఆ నగరమును దర్శించెను. మిగుల దుఃఖితుడై యున్న అతడు జనులకదలికలులేక మూగబోయుయున్న ఆ నగరమును జూచి, అంతటలేనికోకమునకు లోనై ఇట్లు ఆలోచింప దొడంగెను. (5-6)

అయోధ్యాపురము నిన్నుమొన్నటివఱకును 'గజాశ్వములతో, ప్రజలతో, మహారాజులతో' ఎల్లప్పుడును కలకలలాడుచుండెడిది. అది నేడు శ్రీరామునియెడబాటుదుఃఖమువలన కలిగిన శోకాగ్నిచే దగ్ధమైపోయినదా! యేమి? (7)

సుమంత్రుడు ఈ విధముగా చింతించుచు, గుఱ్ఱములను వడివడిగా నడిపించుచు నగరద్వారమును జేరెను. జనులకంటబడినచో సీతారాములెక్కడ? అనుచు వారు ఏమడుగుదురో? వారికి తాను ఏమి చెప్పవలెనోయేమో? అను ఆతురతతో అతడు త్వరత్వరగా నగరములోనికి ప్రవేశించెను. (8)

నగరములోనికి వడివడిగా వచ్చుచున్న సుమంత్రుని జూచి, ప్రజలు వందలవేలకొలదిగా 'రాముడెక్కడ? రాముడెక్కడ? సీతమ్మయెక్కడ? లక్ష్మణు ఎక్కడ? అనుచు అతనివెంట పరుగులుదీసిరి. (9)

"నేను సీతారామలక్ష్మణులవెంట గంగాతీరమువఱకు వెళ్ళితిని, అచట దర్మాత్ముడైన ఆ ప్రభువు సుమంత్రా! నీవింక తిరిగి అయోధ్యకు వెళ్ళుము" - అనియనుచు వదేపదే నన్ను ఒత్తిడి చేయుటవలన - నేను అచటినుండి మఱలి, ఇచటికి చేరితిని." అని సుమంత్రుడు వారికి తెలిపెను. 'సీతారామలక్ష్మణులు గంగానదిని దాటి వెళ్ళిరి'-అని యెఱింగి జనులు కన్నీరు గార్చుచు, అయ్యో! అని నిట్టూర్పుచు రామా!రామా! యనుచు బిగ్గఱగా ఆక్రందనలు చేసిరి. (10-11)

'మఱల శ్రీరాముని దర్శనభాగ్యమునకు నోచుకొనని మనము ఇచట బ్రతికియుండియు చచ్చినవారితో సమానులమే'- అని జనులు గుంపులు గుంపులుగా చేరి, అనుకొనుచున్న మాటలను సుమంత్రుడు వినెను. (12)

దానయజ్ఞవివాహేషు సమాజేషు మహత్సు చ ।
స ద్రక్ష్యామః పునర్జాతు ధార్మికం రామసుంతరా । 13

కిం సమర్థం జనస్యాస్య కిం ప్రియం కిం సుఖావహమ్ ।
ఇతి రామేణ నగరం పితృవత్ పరిపాలితమ్ । 14

నాతాయనగతానాం చ స్త్రీణామ్ అన్వంతరాపణమ్ ।
రామశోకాభితప్తానాం శుశ్రావ పరిదేవనమ్ । 15

స రాజమార్గమధ్యేన సుమంత్రః పిహితాననః ।
యత్ర రాజా దశరథః తదేవోపయయౌ గృహమ్ । 16

సోఽవతీర్య రథాచ్ఛ్రుం రాజవేశ్య ప్రవిశ్య చ ।
కక్ష్యాః సప్తాభిచక్రాను మహాజననమాకులాః । 17

హర్ష్యైర్విమానైః ప్రాసాదైః అవేక్ష్యాథ సమాగతమ్ ।
హాహాకారకృతా నార్యౌ రామాదర్శనకర్చితాః । 18

ఆయత్యైర్విమలైర్చేతైః అశ్రువేగపరిఘ్నతైః ।
అన్యోఽన్యమభిపీక్షంతేఽవ్యక్తమ్ ఆర్తతరాః స్త్రీయః । 19

తతో దశరథస్త్రీణాం ప్రాసాదేభ్యస్తతస్తతః ।
రామశోకాభితప్తానాం మందం శుశ్రావ జల్పితమ్ । 20

సహ రామేణ నిర్యాతో వినా రామమిహాగతః ।
సూతః కిన్నామ కౌసల్యాం శోచంతీం ప్రతివక్ష్యతి । 21

'దానకార్యములయందును, యజ్ఞకర్మలయందును, వివాహ మహోత్సవములయందును, సామాజికమహాసదస్సులలోను ఇంతవఱకును శ్రీరాముని తప్పక చూచుచుండెడివారము.'⁽¹⁾ కాని దానాదికార్యక్రమములలో ఎప్పుడైనను మనము ఆయనను ఇకమీదట చూడలేమేమో? వేటివలన ప్రజలకు క్షేమలాభములు కలుగును? వారికి ఎట్లు స్త్రీతి చేకూరును? వారికి సుఖములను గూర్చు మార్గమేమి? ఆరామప్రభువు ప్రజలను కన్నబిడ్డలవలె అదుకొను చుండెడివాడు. ఆయనను ఇక చూడజాలమేమో? అని ప్రజలు అనుకొనుచున్న మాటలను సుమంత్రుడు వినెను. (13-14)

నగరవీధులకు ఇరువైపులగల భవనములలోని కిటికీలకడ చేరి, స్త్రీలు రామునియెడబాటునకు దుఃఖితలై విలపించుచుండిరి. సుమంత్రుడు రథముపై ఆ వీధులలో సాగిపోవునప్పుడు వారి విలాపములను వినెను. (15)

సుమంత్రుడు రాజమార్గమున సాగిపోవుచు దుఃఖితులైయున్న ప్రజలను చూడలేక సిగ్గుతో తనముఖమును చాటుజేసికొని, నేరుగా దశరథమహారాజభవనమునకు చేరిను. (16)

అతడు వెంటనే రథమునుండి దిగి, రాజభవనమున ప్రవేశించెను. రాజదర్శనమునకై తహతహలాడుప్రముఖులతో నిండియున్న ఏడు కక్ష్యలను అతడు అధిగమించెను. (17)

సంపన్నులభవనములలోను, పెద్దపెద్ద మేడలలోను, రాజ ప్రాసాదములలోనుగల స్త్రీలందఱును రామునిదర్శనము లేనందున దుఃఖముతో కృశించియున్నవారై, ఒంటరిగా వచ్చిన సుమంత్రుని జూచి హాహాకారములు చేసిరి. నిర్మలములై, విశాలములైన వారి నేత్రములనుండి సంతతధారగా అశ్రువులు ప్రవహించుచుండెను. వారు తమఅర్చిని మాటలద్వారా వ్యక్తము చేయజాలక దుఃఖభారముతో ఒకరిముఖమును మఱియొకరు చూచుకొనుచుండిరి. (18-19)

అయీ ప్రాసాదములలో రామవిరహశోకముతో మిక్కిలి సరితపించి యున్న దశరథుని సేతులు (అంతఃపురస్త్రీలు) అందఱును మందస్వరముతో మాట్లాడుకొనుటను ఆ సుమంత్రుడు వినెను. (20)

"శ్రీరామునితోగూడి వెళ్లిన సుమంత్రుడు ఆ ప్రభువు లేకుండ తాను ఒక్కడే తిరిగివచ్చెను. అతిదీనముగా విలపించుచున్న కౌసల్యాదేవికి అతడు ఏమిప్రత్యుత్తరము ఈయగలడు? తాను

1) దేశ, కాల, పాత్రములనుబట్టి దానకార్యక్రమములను నడిపించుటకును, న్యాయముగా ఆర్జించిన సంపదలతో యజ్ఞములను ఆచరింపజేయుటకును, యజ్ఞక్రియలయందలి సందేహములను నివారించుటకును, అందు విస్మృతములైన విషయములను గుర్తుచేయుటకును శ్రీరాముడు తోడ్పడుచుండెడివాడు. వివాహములయందు వధూవరులకు సంబంధించిన రెండు వక్షములవారికిని సామరస్యములను వదిలపెట్టుటకును, ఏవక్షమువారికైనను అసమ్మతి కలిగినప్పుడు దర్మబద్ధముగా వస్తువాహనాది సమర్పణలతో వారిలేడాలను తొలగించుటకును, కార్యరోపములు రాకుండా వాటిని ఆచరింపజేయుటకును సహాయపడుచుండెడివాడు. సామాజిక కార్యక్రమములయందును, మహాసభలయందును, దీర్ఘయాగములయందును, సందర్శనసారముగా ఏర్పడిన పాతాళంపుటలయందును శ్రీరాముడు తానుగా నిలబడి వాటినన్నింటిని దర్మబద్ధముగా నడిపించుచుండెడివాడు. ఆ విధముగాగూడ అస్పృశ్యుడు ప్రజలకు శ్రీరాముని దర్శనభాగ్యములభించుచుండెడిది.

యథా చ మన్యే దుర్జీవమ్ ఏవం న సుకరం ధ్రువమ్ |
అచ్యుత్య పుత్రే నిర్యాతే కౌసల్యా యత్ర జీవతి | 22

సత్యరూపం తు తద్వాక్యం రాజ్ఞః స్త్రీణాం నిశామయన్ |
ప్రదీప్తమివ శోకేన వివేశ సహసా గృహమ్ | 23

స ప్రవిశ్యాప్తమిం కక్ష్యాం రాజానం దీనమాతురమ్ |
పుత్రశోకపరిద్యూనమ్ అపశ్యత్ పాండురే గృహే | 24

అభిగమ్య తమాసీనం నరేంద్రమ్ అభివాద్య చ |
సుమంత్రో రామవచనం యథోక్తం ప్రత్యవేదయత్ | 25

స తూష్ణమేవ తచ్ఛ్రుత్వా రాజా విభ్రాంతచేతనః |
మూర్ఛితో న్యపతద్భూమౌ రామశోకాభిషేడితః | 26

తతోఽంతఃపురమావిద్యం మూర్ఛితే పృథివీపతౌ |
ఉద్భ్రత్య బాహూ చుక్రోశ నృపతౌ పతితే క్షితౌ | 27

సుమిత్రయా తు సహితా కౌసల్యా పతితం పతిమ్ |
ఉత్తాపయామాస తదా వచనం చేదమబ్రవీత్ | 28

ఇమం తస్య మహాభాగ! దూతం దుష్కరకారిణః |
వనవాసాదనుప్రాప్తం కస్మాన్న ప్రతిభాషసే | 29

అద్యేమమనయం కృత్వా వ్యపత్రపసి రాఘవ! |
ఉత్తిష్ఠ సుకృతం తేఽస్తు శోకే న స్యాత్ సహాయతా | 30

దేవ! యస్యా భయాద్రామం నానుషృచ్ఛసి సారథిమ్ |
నేహ తిష్ఠతి కైకేయీ విస్రజ్జం ప్రతిభాష్యతామ్ | 31

సా తథోక్త్వా మహారాజం కౌసల్యా శోకలాలసా |
ధరణ్యాం నిపపాతాశు బాష్పవిష్ణుతభాషిణీ | 32

ఏవం విలపతీం దృష్ట్వా కౌసల్యాం పతితాం భువి |
పతిం చావేక్ష్య తా నృప్యాః సుస్వరం రురుదుః స్త్రియః | 33

అనుమతించక సోయినను కన్నకొడుకు వనములకు వెళ్లిపోగా తీవ్ర దుఃఖమునకులొనైన కౌసల్యాదేవి అసువులను వీడలేక కొనయూపిరితో జీవించుచున్నది. నిజముగా ఇట్టిస్థితి ఎవ్వరికైనను దుష్కరమని తలంతుము"-అని దశరథుని భార్యలు (అంతఃపురస్త్రీలు) ఎల్లరును అనుకొను యథార్థవచనములను వినుచు సుమంత్రుడు శోకముతో ప్రబ్బలించుచున్నట్లున్న ఆ రాజగృహమున త్వరగా ప్రవేశించెను. (21-23)

అంతట సుమంత్రుడు ఎనిమిదవ కక్ష్యలో ప్రవేశించి మహారాజును గొంచెను. ఆ ప్రభువు దుఃఖితుడై, పుత్రశోకముచే కృశించియున్న వాడై, దీనుడైయుండెను. అనుందీరమంతయును కళదప్పియుండెను. పిమ్మట అతడు అచట అసీనుడైయున్న మహారాజునకు ప్రణమిల్లెను, శ్రీరామమండ్రుడునుడివిన మాటలను యథాతథముగా ఆ ప్రభువునకు వినిపించెను. (24-25)

పిదప ఆ మహారాజు, సుమంత్రునిద్వారా రామవచనములను మౌనముగా వినిన పిమ్మట ఆయనమనస్సు విభ్రాంతికి లోనయ్యెను. అతడు రామవిరహముతో దురపిల్లుడు స్పృహను కోల్పోయి నేలపై పడిపోయెను. (26)

మహారాజు అట్లు మూర్ఛిల్లుటచే అంతఃపురములోనివారు ఆందఱును ఒక్కసారిగా గొల్లుమనిరి. అతడు నేలపై పడిపోవుటచే వారు చేతులు చాచి బిగ్గలుగా శోకించిరి. (27)

అంతట కౌసల్యాదేవి సుమిత్రతో గూడి నేలపై పడియున్న తమపతిని లేవనెత్తి, కూర్చుండబెట్టి, ఇట్లు నుడివెను. (28)

"ఓ మహాత్మా! రాజ్యాధికారమును త్యజించి వనములకు వెళ్లుట ఒక దుష్కరకార్యము. అట్టి అసాధ్యమైన వనవాసదీక్షను చేపట్టిన శ్రీరామునియొక్కదూత ఇతడు. ఆయననుండి సందేశమును గొనివచ్చిన ఈ సుమంత్రునితో ఏలమాట్లాడరు? ఓ మహారాజా! రథాత్ముడైన పుత్రుని (శ్రీరాముని) వనవాసమునకు పంపుట అదర్శము. అట్టి అన్యాయమునకు ఒడిగట్టి (అట్టి అకృత్యము నొనర్చి) ఇప్పుడు సిగ్గు (బాధ)పడిన లాభమేమి? లేండు. మీకు సత్యపాలనపుణ్యమునూత్రము తప్పక దక్కును. ఇప్పుడు మీరు శోకించుటవలన ఎట్టి ప్రయోజనమూ ఉండదు. (29-30)

ఓ పతిదేవా! బహుశా కైకేయికి భయపడి, శ్రీరామునిక్షేమ సమాచారములను సుమంత్రుని అడుగుటలేదు కాబోలు? కాని ప్రస్తుతము ఆ కైకేయి ఇచటలేదు. కనుక మీరు నిర్భయముగా మాట్లాడవచ్చును." (31)

ఆ కౌసల్యాదేవి మహారాజుతో అట్లు పల్కిన పిమ్మట శోక విహ్వలయయ్యెను. ఆందువలన ఆమె గొంతు పెగలక కన్నీరు గార్చుచు భూమిపై పడిపోయెను. (32)

ఈ విధముగా విలపించుచు నేలపై పడియున్న కౌసల్యను, మూర్ఛితుడైయున్న మహారాజును చూచి, అచట చేరియున్న రాణులు ఆందఱును వారిచుట్టును మూగి, బిగ్గలుగా ఏడ్చిరి. (33)

తతస్తమంతఃపురనాదముత్థితం

సమీక్ష్య వృద్ధాస్తరుణాశ్చ మానవాః ।

స్త్రీయశ్చ సర్వా రురుదుః సమంతతః

పురం తదాసీత్ పునరేవ సంకులమ్ ॥ 34

అంతఃపురమునుండి చెలరేగిన ఆ అర్తనాదములను వినినతోడనే నగరమునందలి వృద్ధులు, యువతీయువకులు, స్త్రీలు మున్నగు వారందఱును బోరున ఏడువసాగిరి. వేయేల అంతట ఆ నగర మంతయును ఇంకను శోకసాగరమున మునింగెను. (34)

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే అయోధ్యాకాండే సప్తపంచాశస్సర్గః (57)

వాల్మీకిమహర్షినిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి అయోధ్యాకాండమునందు ఏబదిఏడవసర్గము సమాప్తము

-- * * * --

58. ఏబదివినిమిదవసర్గము

సీతారాను లక్ష్మణులు వనములలో ఎట్లు నివసించుచున్నారు? వారు మమ్ముగూర్చి ఏమి పల్కిరి? - అని దశరథుడు సుమంత్రుని అడుగుట - సుమంత్రుడు వారినిగూర్చి మహారాజునకు విశదపఱచుట.

ప్రత్యాశ్యస్తే యదా రాజా మోహాత్ ప్రత్యాగతంః పునః ।

అథాఽఽజహాన తం సూతం రామవృత్తాంతకారణాత్ ॥ 1

అథసూతో మహారాజం కృతాంజలిరుపస్థితః ।

రామమేవానుశోచంతం దుఃఖశోకసమన్వితమ్ ॥ 2

వృద్ధం పరమసంతప్తం నవగ్రహమివ ద్విపమ్ ।

వినిశ్చ్యసంతం ధ్యాయంతమ్ అన్వష్టమివ కుంజరమ్ ॥ 3

రాజా తు రజసా సూతం ధృస్తాంగం సముపస్థితమ్ ।

అశ్రుపూర్ణముఖం దీనమ్ ఉవాచ పరమార్తవత్ ॥ 4

క్వను వత్స్యతి ధర్మాత్మా వృక్షమూలముపాశ్రితః ।

సోఽత్యంతసుఖితః సూతా కిమశిష్యతి రాఘవః ॥ 5

దుఃఖస్యానుచితో దుఃఖం సుమంత్ర! శయనోచితః ।

భూమిపాలాత్మజో భూమౌ శేతే కథమనాథవత్ ॥ 6

యం యాంత మనుయాంతి స్మ పదాతిరథకుంజరాః ।

స వత్స్యతి కథం రామో విజనం వనమాశ్రితః ॥ 7

వ్యాఘ్రైర్మృగైరాచరితం కృష్ణనర్చనిషేవితమ్ ।

కథం కుమారౌ వైదేహ్యౌ సార్థం వన ముపస్థితౌ ॥ 8

సుకుమార్యా తపస్విన్యా సుమంత్ర! సహ సీతయా ।

రాజపుత్రౌ కథం పాదైః అవరుహ్య రథాద్ధౌ ॥ 9

కొంతసేపటికి స్పృహరాగా, ఆ దశరథమహారాజు ఊరడిల్లిన వాడై, శ్రీరామునివృత్తాంతమును తెలిసికొనుటకై, ఆ సుమంత్రుని తనచెంతకు పిలిచెను. (1)

అప్పుడే పట్టుబడి, తన యూధపతిని ద్యానించుచు మిక్కిలి సంతాపమునకు గుఱియై, అన్వష్టతతో నిట్టూర్పుచున్న ఏనుగు వలె దశరథమహారాజు నిరంతరము శ్రీరామునే స్మరించుచు దుఃఖశోకములతో కుమిలిపోవుచుండెను. అట్టి మహారాజును సమీపించి, సుమంత్రుడు అంజలి ఘటించి నిలబడెను. (2-3)

దుమ్ముకొట్టుకొనియున్న శరీరముగలిగి, దీనుడై, కన్నీరు మున్నీరుగా విలపించుచు తనను సమీపించిన సూతునితో (సుమంత్రునితో) మిక్కిలి ఆర్తికిలోనైన మహారాజు ఇట్లనెను. (4)

"ఓ సుమంత్రా! ధర్మాత్ముడైన నారామపుడు మిగుల సుకుమారుడు, లాలనతో, ముద్దుమురిపెములతో సుఖములలో పెరిగినవాడు. అతడిప్పుడు ఏ చెట్టును ఆశ్రయించినాడు? ఏమి తిని జీవించు చున్నాడు? (5)

ఓ సుమంత్రా! దుఃఖమనుమాటనే ఎఱుగని రాజకుమారుడైన నారాముడు ఇప్పుడుఅచట కష్టములకు ఎట్లు ఓర్చుకొనుచున్నాడు? హంసతూలికాతల్పములపై శయనించు నాముద్దులపట్టి కటికి నేలపై దిక్కులేనివానివలె ఎట్లు పండుకొనుచున్నాడు? (6)

ఎల్లప్పుడును శ్రీరామునకు చతురంగబలములు తోడుగా నుండెడివి. ఇప్పుడతడు నిర్జనవనములలో ఎట్లు నివసించు చున్నాడు? (7)

వనములలో పెద్దపులులు మొదలగు క్రూరమృగములు సంచరించు చుండును, ప్రమాదకరమైన నల్లత్రాచులు తిరుగాడుచుండును. అట్టి భయంకరములైన అరణ్యములలో సీతాదేవితోగూడి రామలక్ష్మణులు ఎట్లు ఉండగలుగుచున్నారు? ఓ సుమంత్రా! సుకుమారియు, దైవసేవాతత్పరయు ఐన సీతతోగూడి రాజకుమారులైన రామలక్ష్మణులు రథమునుండి దిగి, పాదచారులై ఎట్లు తిరుగగలుగు చున్నారు? (8-9)

సిద్ధార్థః ఖలు సూత! త్వం యేన దృష్టా మమాత్మజౌ।
వనాంతం ప్రవిశంతౌ తౌ అశ్వినావివ మందరమ్। 10

కిమువాచ వచో రామః కిమువాచ చ లక్ష్మణః।
సుమంత్ర! వనమాసాద్య కిమువాచ చ మైథిలీ। 11

అసితం శయితం భుక్తం సూత! రామస్య కీర్తయ।
జీవిష్యామ్యహమేతేన యయాతిరివ సాధుషు। 12

ఇతి సూతో నరేంద్రేణ చోదితః సజ్జమానయా।
ఉవాచ వాచా రాజానం సభాష్టపరిరబ్ధయా। 13

అబ్రవీన్నాం మహారాజ! ధర్మమేవానుపాలయన్।
అంజలిం రాఘవః కృత్వా శిరసాభిప్రణమ్య చ। 14

సూత! మద్వచనాత్ తస్య తాతస్య విదితాత్మనః।
శిరసా వందనీయస్య వంద్యా పాదౌ మహాత్మనః। 15

సర్వ మంతఃపురం వాచ్యం సూత! మద్వచనాత్ త్వయా।
ఆరోగ్యమవిశేషేణ యథార్హంచాభివాదనమ్। 16

మూలా చ మమ కౌసల్యా కుశలం చాభివాదనమ్।
అప్రమాదం చ వక్తవ్యా బ్రూయాత్సేనామిదం వచః। 17

ధర్మనిత్యా యథాకాలమ్ అగ్న్యగారపరా భవ।
దేవి! దేవస్య పాదౌ చ దేవవత్ పరిపాలయ। 18

అభిమానం చ మానం చ త్యక్త్వా వర్తస్య మాతృషు।
అనురాజానమార్యాం చ కైకేయీమంబ! కారయ। 19

కుమారే భరతే వృత్తిః పర్తితవ్యా చ రాజవత్।
అర్హజ్యేష్ఠా హి రాజాన్ రాజధర్మమనుస్మర। 20

మందరపర్వతవనములలో ప్రవేశించు అశ్వినీకుమారులవలె
మా రామలక్ష్మణులు మహారణ్యములలో ప్రవేశించుచుండగా నీవు
స్వయముగా చూచితివి. నిజముగా నీవు ధన్యాత్ముడవు సుమా! (10)

ఓ సుమంత్రా! అడవులలో అడుగిడునప్పుడు మా రాముడు
ఏమనిచుడివెను? ఇంతకును లక్ష్మణడేమి పల్కెను? వారిమాటలు
సరే! మా కోడలు మైథిలీ ఏమనివచించెను? (11)

ఓ సుమంత్రా! శ్రీరాముడు దేనిపై ఆసీనుడగుచున్నాడు? ఎట్లు
శయించుచున్నాడు? ఆతనిఆహారవిహారములెట్టివి? ఈ విషయములను
వివరింపుము! స్వర్గమునుండి భ్రష్టుడైన యయాతి ఇంద్రుని
అనుగ్రహముతో సాధుపురుషుల సాంగత్య ప్రభావమున అతడు
దుఃఖవిముక్తిని పొందెను. (1) అట్లే శ్రీరామునికథాశ్రవణముతో
నేను శోకవిముక్తుడనయ్యెదను. (12)

మహారాజ! ఇట్లు కోరినపిమ్మట సుమంత్రుడు కన్నీరు కార్చుచు,
డగ్గుత్తికతో మాటలు తడబడుచుండగా ఆయనతో ఇట్లు
నుడివెను. (13)

ఓ మహారాజ! శ్రీరాముడు ధర్మబద్ధముగా చేతులుజోడించి,
మీకు శిరసాప్రణమిల్లుచు నాతో ఇట్లు పలికెను. (14)

"ఓ సుమంత్రా! ఆత్మజ్ఞానియు, మహాత్ముడును, పూజ్యుడును
ఐన మాతండ్రిగారిపాదములకు నాసాష్టాంగనమస్కారములను
తెలుపుము. అంతఃపురములోని తల్లులందఱికిని తగిన విధముగా
నేను నమస్కరించినట్లు పలుకుచు, వారికి మా క్షేమసమాచారములను
గూర్చి పూర్తిగా వివరింపుము. (15-16)

మాతల్లి కౌసల్యాదేవికి నాప్రణామములను దెలుపుము.
మేమందఱము క్షేమముగా ఉన్నట్లును, శ్రద్ధాసక్తులతో ధర్మమును
పాటించుచున్నట్లుగను వివరించి, ఆమెకు నావిన్నపమును ఇట్లు
విశదపఱచుము- అమ్మా! నీవు నిరంతరము ధర్మతత్పరురాలనై
యుండుము. అగ్నికార్యములన్నియును తగిన సమయములలో
జరుగునట్లు చూచుచుండుము. మహారాజును దైవముగా భావించుచు
ఆయనచరణములను సేవించుచుండుము. తల్లీ! నేను పట్టమహిషిని,
అందఱికంటెను పెద్దదానను'-అని తలపోయక తల్లులందఱిని
సమానముగా చూచుకొనుచు వారితో కలిసిమెలసి యుండుము.
పూజ్యురాలైన కైకేయీదేవినిగూడ రాజుగారితో సమానముగా
గౌరవింపుము. రాజు(భరతుడు) వయస్సుచే చిన్నవాడేయైనను
రాజ్యాధికారమునుబట్టి (సర్వసంపదలు కల్గియున్నందున)
అందఱికిని ఆదరణీయుడే. కనుక రాజధర్మమును అనుసరించి
(యువరాజైన) భరతకుమారునియెడ రాజునందువలె
ప్రవర్తింపుము. (17-20)

1) యయాతి చంద్రవంశపురాజు, నహుషునికుమారుడు. ఇతని తల్లి ప్రీయంవద. ఇతడు వనములలో తీవ్రముగా తపమొనర్చి, తన
తపోమహిమచే స్వర్గమునకు విగెను. ఇంద్రుడు ఇతనితపస్సునకు మెచ్చుకొనెను. ఇచటి వారితపస్సు నాతపస్సుతో సాటికాదు గదా!
అని యయాతి గర్వముతో పలికెను. అందులకు కుపితుడైన ఇంద్రుడు అతనిని స్వర్గభ్రష్టుని గావించెను. నీదప ఇంద్రుని
యనుగ్రహముతో యయాతి సాధుపుల మధ్యపడెను. వారి సాంగత్య ప్రభావమున అతడు దుఃఖవిముక్తుడయ్యెను.

భరతః కుశలం వాచ్యో వాచ్యో మద్వచనేన చ ।
సర్వాస్వేవ యథాన్యాయం పృత్తిం వర్తస్య మాతృషు ॥ 21

వక్తవ్యశ్చ మహాబాహుః ఇక్ష్వాకుకులనందనః ।
పితరం యౌవరాజ్యస్థో రాజ్యస్తమ్ అనుపాలయ ॥ 22

అతిక్రాంతవయా రాజా మా స్మైనం వ్యవరోరుధః ।
కుమారరాజ్యే జీవ త్వం తస్యైవాజ్ఞాప్రవర్తనాత్ ॥ 23

అబ్రవీచ్ఛాపి మాం భూయో భృశమశ్రూణి వర్తయన్ ।
మాలేవ మమ మాతా తే ద్రష్టవ్యా పుత్రగర్ధినీ ॥ 24

ఇత్యేవం మాం మహారాజా బ్రువన్నేవ మహాయశాః ।
రామో రాజీవతామ్రాక్షో భృశమశ్రూణ్యవర్తయత్ ॥ 25

లక్ష్మణస్తు సుసంక్రుద్ధో నిశ్శ్వసన్ వాక్యమబ్రవీత్ ।
కేనాయమపరాధేన రాజపుత్రో వివాసితః ॥ 26

రాజ్ఞా తు ఖలు కైకేయ్యా లఘుత్వాశ్రిత్య శాసనమ్ ।
కృతం కార్యమకార్యం వా వయం యేనాభిషేడితాః ॥ 27

యది ప్రవ్రాజితో రామో లోభకారణకారితమ్ ।
వరదాసనిమిత్తం వా సర్వథా దుష్ప్రళయం కృతమ్ ॥ 28

ఇదం తావద్యథాకామమ్ ఈశ్వరస్య కృతే కృతమ్ ।
రామస్య తు పరిత్యాగే న హేతుముపలక్షయే ॥ 29

అసమీక్ష్య సమారబ్ధం విరుద్ధం బుద్ధిలాఘవాత్ ।
జనయిష్యతి సంక్రోశం రాఘవస్య వివాసనమ్ ॥ 30

అహం తావన్మహారాజే పితృత్వం నోపలక్షయే ।
భ్రాతా భర్తా చ బంధుశ్చ పితా చ మమ రాఘవః ॥ 31

సర్వలోకప్రియం త్వక్ష్వా సర్వలోకహితే రతమ్ ।
సర్వలోకోనురజ్యేత కథం త్వాఽనేన కర్మణా ॥ 32

సర్వప్రజాభిరామం హి రామం ప్రవ్రాజ్య ధార్మికమ్ ।
సర్వలోకం విరుధ్యేమం కథం రాజా భవిష్యసి ॥ 33

ఓ సుమంత్రా! మాకుశలవార్తను భరతునకును చెలుపుము. ఇంకను ఆయనతో 'తల్లులందరియెడ ధర్మబద్ధముగా సముచితముగా మసలుకొనుము. వారిని భక్తిశ్రద్ధలతో సేవించుచుండుము. బాహుబలసంపన్నుడవు. ఇక్ష్వాకువంశవర్తనుడవు, యువరాజువు ఐన నీవు మహారాజైన మనతండ్రిని గౌరవముతో చూచుకొను చుండుము. వయోనృద్దుడైన ఆ ప్రభువునకు అవరోధములను కలిగింపకుము. ఆయనఆజ్ఞలను తలదాల్చి, మసలుకొనుచు నీవు యువరాజుగా సమస్తభోగానుభవములతో కలకాలము వర్తిల్లుము.'- అని నామాటగా అతనికి తెలుపుము." (21-23)

ఇంకను శ్రీరాముడు కన్నీరుగార్చుచు నాతో 'మిక్కిలి పుత్రప్రేమ గల నాతల్లి నాకేగాక నీకును తల్లిగా బానించి, ఆమెను భక్తిశ్రద్ధలతో చూచుకొనుము.' అని పలికెను. (24)

ఓ మహారాజా! మహాయశస్వయు, రాజీవలోచనుడును ఐన శ్రీరాముడు నాతో ఈ విధముగా పలుకుచునే సంతతదారగా కన్నీరుగార్చెను. (25)

ఓ రాజా! లక్ష్మణుడు మాత్రము మిక్కిలి క్రుద్ధుడై నిట్టూర్పులు విడుచుచు ఇట్లు నుడివెను. "ఓ సుమంత్రా! రాజకుమారుడైన శ్రీరాముని అడవులపాలు చేయుటకు అతడు చేసిన అసరాధమేమి? రాజు కైకేయియొక్క తుచ్చమైన దుర్బోధలు విని, ఏమాత్రము ఆలోచింపక వెంటనే చేయరాని పనిని చేసెను. దానివలన మేము కష్టాలపాలైతిమి. (26-27)

శ్రీరామునివనములకు సంపుటకుగల కారణము కైకేయియొక్క లోభగుణము కావచ్చును, లేదా రాజు ఆమెకిచ్చిన వరములైనను గావచ్చును. కారణము ఏదైనను ఇది శ్రీరామునియెడ ఒనర్చిన మహాపదారము. (28)

మహారాజు తనఆజ్ఞకు తిరుగేలేదని ఇట్లు చేసెనా? లేక విధినిర్ణయమే ఇట్లున్నదా? విధియేమైనను శ్రీరాముని వనములకు సంపుటమాత్రము నాదృష్టిలో సముచితముగాదు. మహారాజు తొందరపాటుతో యుక్తయుక్తవిచక్షణలేక లోకవిరుద్ధముగా శ్రీరాముని ఆరణ్యములకు పంపెను. కావుననే అతడు ఇట్లు పరితపించుచున్నాడు. నేను మాత్రము మహారాజును ఇక తండ్రిగా గౌరవింపను. నాకు సోదరుడైనను, ప్రభువైనను, బంధువైనను, కడకు తండ్రియైనను, అన్నియును శ్రీరాముడే. (29-31)

శ్రీరాముడు సమస్తలోకముల హితమునందే ఆసక్తుడైయుండు వాడు. కనుక అతడు సర్వలోకములకును ప్రിയమైనవాడు. అట్టి శ్రీరాముని ఆకారణముగా వనములకు సంపుటయనెడి క్రూరకర్మ మొనర్చి, ఆ మహారాజు సర్వలోకములకును అప్రియుడాయెను. అట్టి ఆ రాజును లోకమెట్లు మెచ్చుకొనును? (32)

ధర్మాత్ముడును, సమస్తప్రజలమనస్సులకు ఆహ్లాదమును గూర్చువాడును ఐన శ్రీరాముని లోకధర్మమునకు విరుద్ధముగా అడవులకుపంపి ఆ రాజు ప్రజలమనస్సులకును బాధగూర్చెను. ప్రజారంజకుడే రాజుగాని, ప్రజాబాధకుడు రాజెట్లుగును? కనుక అతడు రాజుగా ఉండదగదు." (33)

జానకీ తు మహారాజ! నిశ్చయసంతీ తపస్వినీ,
భూలోపహతచిత్తేన విస్మితా విస్మితా స్మితా 34

అదృష్టపూర్వవ్యసనా రాజపుత్రీ యశస్వినీ,
తేన దుఃఖేన రుదతీ నైవ మాం కించిదబ్రవీత్ 35

ఉద్యక్షమాణా భర్తారం ముఖేన పరిశుష్యతా,
ముమోచ సహసా బాష్పం మాం ప్రయాంతముదీక్ష్య సా 36

తతైవ రామోఽశ్రుముఖః కృతాంజలిః
స్థితోఽభవల్లక్షణబాహుపాలితః
తతైవ సీతా రుదతీ తపస్వినీ
నిరీక్షతే రాజరథం తతైవ మామ్ 37

ఓ మహారాజా! జనకునికూతురైన సీతాదేవిమాత్రము మిక్కిలి పరితపించుచు నిట్టూర్పుచు, నిశ్చేష్టురాలైయుండిపోయెను. భూతము ఆవహించిన దానివలె ఆమె తనఉనికిని తానే మఱచియుండెను. దుఃఖములను ఏ మాత్రము ఎఱుగనిది ఆరాజకుమారి. ఆ సాధ్వీ తనపతికి సంబంధించిన కష్టములను జూచి, వగచుచుండెను. ఆమె నాలో ఏమియు పలుకక మిన్నకుండెను. (34-35)

నగరప్రయాణమునకు సిద్ధమగుచున్న నన్నుజూచి, ఆమె చిన్నసోయిన ముఖముతో భర్తనైపు విక్షించుచు⁽¹⁾ వెంటనే కంటతడిచెట్టెను. (36)

నేను బయలుదేలునమయమున శ్రీరాముడు చేతులు జోడించి నిలబడియుండెను. ఆయనముఖమున అశ్రుధారలు ప్రవించుచుండెను, లక్ష్యణుడు ప్రక్కన చేరియుండెను. సాధ్వీ సీతాదేవి పరితపించుచు, ఏడ్చుచు, రాజరథమును, నన్నును పదేపదే చూచుచుండెను. (37)

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే అయోధ్యాకాండే అష్టపంచాశస్సర్గః (58)

వాల్మీకిమహర్షినిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి అయోధ్యాకాండమునందు ఏబదిఎనిమిదవసర్గము సమాప్తము

-- * * * --

59. ఏబదితొమ్మిదవసర్గము

శ్రీరాముడులేని అయోధ్యా దైన్యస్థితిని సుమంత్రుడు దశరథునకు వర్ణించిచెప్పుట. పిమ్మట దశరథమహారాజు మిగుల విలపించుట.

[ఇతి ఋషంతం తం సూతం సుమంత్రం మంత్రసత్తమమ్
బ్రూహి శేషం పునరితి రాజా వచనమబ్రవీత్
తస్య తద్వచనం శ్రుత్వా సుమంత్రో బాష్పవిక్షణః
కథయామాస భూయోఽపి రామసందేశవిస్తరమ్
జటాః కృత్వా మహారాజ! చీరవల్కలధారిణౌ
గంగాముత్తీర్య తా వీరౌ ప్రయాగాభిముఖౌ గతౌ
అగ్రతో లక్ష్మణో యాతః పాలయన్ రఘునందనమ్
అనంతరం చ సీతాథ రాఘవౌ రఘునందనః
తాం స్తథా గచ్ఛతో దృష్ట్వా నివృత్తోఽస్మ్యవశస్తదా]

(సుమంత్రుడును, రథసారథియు ఐన సుమంత్రుడు రామవృత్తాంతమును ఇట్లు దెల్పెను. అంతట మహారాజు 'ఇంకను విశేషములను దెలుపుము' అని ఆతనిని కోరెను. ఆ విధముగా రాజు కోరగా సుమంత్రుడు కన్నీరుగార్చుచు మఱల తొట్రుపడుచు రామునిసందేశమును వివరముగా తెలిపెను. "ఓ మహారాజా! రామలక్ష్మణులు జటాధారులై నారచీరలను దాల్చి, గంగానదిని దాటిన పిమ్మట ఆ వీరులు ప్రయాగనైపుగా ప్రయాణము చేసిరి. అన్నయగు రామునకు సేవలోనర్చుచు, లక్ష్మణుడు దారితీయుచు ముందు భాగమున నడచుచుండెను. అనంతరము సీతాదేవియు, ఆమె వెనుక శ్రీరాముడును నడువసాగిరి. వారు అట్లు వెళ్లుచుండగా జూచి, (వారి పరిస్థితిని జూచి తట్టుకొనలేక) వివశుడనై మఱలి వచ్చితిని.)⁽²⁾

1) ఆత్మీయుడై తోడునీడగా ఉండెడి సుమంత్రుడు ఇక వెళ్లుచున్నాడు. ఆ సారథి రాజరథముతో వెళ్లినపిమ్మట కాణడవులలో కటికి నేలపై ముందగ్గబాటలలో కాలినడకతో మీరు ఎట్లు సంచరింపగలరు? స్వామీ! అనుభావముతో ఆమె తనభర్తనైపు జూచుచు కన్నీరు కార్చెను.

2) ఈ నాలుగు శ్లోకములను వ్యాఖ్యాతలు విడిచిపెట్టినను ఇవి పెక్కు ప్రాచీనప్రతులలో ఉన్నందున ముద్రాపకులు వీటిని తమగ్రంథములలో ముద్రించిరి. కావున ఈ శ్లోకములు అనువదించబడెను.

మమ త్వశ్చ నిష్పత్తస్య న ప్రావర్తంత వర్తనీ ।
ఉష్ణమశ్రు ప్రముంచంతో రామే సంప్రప్తితే వనమ్ । 1

ఉభాభ్యాం రాజపుత్రాభ్యామ్ అథ కృత్వాహమంజలిమ్ ।
ప్రప్తితో రథమాస్థాయ తద్దుఃఖమపి ధారయన్ । 2

గుహేన సార్థం తత్రైవ స్థితోఽస్మి దినసాన్ బహూన్ ।
ఆశయా యది మాం రామః పునః శబ్దాపయేదితి । 3

విషయే తే మహారాజ! రామవ్యసనకర్పితాః ।
అపి వృక్షాః పరిష్క్లానాః సపుష్పాంకురకోరకాః । 4

ఉపతప్తోదకా నద్యః పల్వలాని సరాంసీ చ ।
పరిశుష్కపలాశాని వనాన్యుపవనాని చ । 5

న చ సర్పంతి సర్పాని వ్యాళా న ప్రచరంతి చ ।
రామశోకాభిభూతం తత్ నిష్కాజమభవద్వనమ్ । 6

లీనపుష్కరవత్రాశ్చ నరేంద్ర! కలుషోదకాః ।
సంతప్తపద్మాః పద్మిన్యో లీనమీనవిహంగమాః । 7

జలజాని చ పుష్పాణి మాల్యాని స్థలజాని చ ।
నాద్య భాంత్యల్పగంధీని ఫలాని చ యథాపురమ్ । 8

అత్రోద్యానాని శూన్యాని ప్రలీనవిహగాని చ ।
న చాభిరామానారామాన్ పశ్యామి మనుజర్షభ! । 9

ప్రవిశంతమయోధ్యాం మాం న కశ్చిదభినందతి ।
నరా రామమపశ్యంతో నిశ్చింతి ముహుర్ముహుః । 10

శ్రీరాముడు అట్లు వనములకు వెళ్లిన సమయము నేను ఆ ఇరువురు రాజకుమారులకును అంజలిమిట్టించి, దున్నహమైన వారియెడబాటు బాధను దిగ్గమింగుచు ఎట్టకేలకు రథమునెక్కి సగరమునైపు అశ్వములను మఱల్చితిని. కాని ఆ గుఱ్ఱములు శ్రీరామునిపై గల మక్కువచే దుఃఖముతో బాధతో నేడి కన్నీరు కార్చుచు నామాట వినవయ్యెను, అవి దారిబట్టి ముందునకు అడుగే నేయకుండెను. (1-2)

‘శ్రీరాముడు తనతోగూడియుండుటకు నన్ను వనచరులద్వారా ఆహ్వానించునేమో?’ అనెడి ఆశతో నేను గుహునితో గూడి అచట (శృంగిబేరపురమున) కొన్నిదినములు⁽¹⁾ ఉంటిని. (3)

ఓ మహారాజా! నీ (ఈ కోసల) రాజ్యమునందలి చిరుటాకులతో, మొగ్గలతో, పూవులతో లతలతో గూడిన వృక్షములు శ్రీరాముని ఎడబాటునకు తట్టుకొనలేక కళదప్పినవి, వాడిపోయినవి. (4)

రామునివిరహబాధకులైన నదులు, చిన్నచిన్న గుంటలు, పెద్దపెద్ద సరస్సులు మొదలగు వాటిలోని జలములు బాగుగా వేడెక్కినవి. వనములయందలి, ఉపవనములలోని ఆకులన్నియు ఎండిపోయినవి. అడవిజంతువులుగాని, క్రూరమృగములుగాని ఆహారమునకైనను కదలుటలేదు. రామునికై శోకములోమునిగి యున్నందున సక్షులన్నియు కూయుట మానినవి. (5-6)

ఓ మహారాజా! జలాశయములలోని నీరంతయు కలుషితమైనది. వాటిలోగల కమలపత్రములు, తామరతీగలు వాడిపోయినవి. అందలి మత్స్యముల, జలపక్షులచేష్టలు ఉడిగినవి. (7)

జలములలోని పుష్పములు, (కమలములు) స్థలములపై పుట్టి పెరిగిన మొక్కలపూలపంక్తులు, ఫలములు ఎప్పటివలె సువాసనలను వెదజల్లుటలేదు. (8)

ఓనరేంద్రా! ఇచటి ఉద్యానవనములలో జనసంచారమేలేదు. ఇందలి చిలుకలు, గోరువంకలు, కోకిలలు మొదలగు పక్షులన్నియును ఆకులలో అణిగిమణిగియున్నవి. ఉద్యానవనములన్నియును ఎప్పటివలె కలకలలాడుటలేదు. (9)

తిరిగి అయోధ్యలో ప్రవేశించునప్పుడు రథమున ఒంటరిగానున్న నన్ను చూచియు జనులు పల్కరింపనేలేదు. శ్రీరామునిదర్శన భాగ్యములేక వారు మాటిమాటికి నిట్టూర్పులువిడుచుచుండిరి. (10)

1) ఈశ్లోకమున ‘దినసాన్ బహూన్’ అని పేర్కొనబడినది. ఒకటి ఏకవచనము, రెండు ద్వివచనము, మూడుగాని, ఆపైనగాని, బహువచనము. బహువచనమున ప్రారంభసంఖ్య మూడు. సంఖ్యను పేర్కొనక బహువచనమును పేర్కొనినప్పుడు ఆ సంఖ్యను ‘మూడు’ గా నిర్ణయింతురు. దీనిని ‘కపింజలన్యాయము’ అనియందురు. కనుక కపింజలన్యాయమును అనుసరించి అచట సుమంత్రుడు గుహునితో మూడు దినములు గడిపినట్లు కొందరు నిర్ణయింతురు.

వాస్తవముగా ఐదు దినములు ఉన్నట్లుగా కనబడుచున్నది. సీతారామలక్ష్మణులు చిత్రకూటపర్వతమునకు చేరిన సమాచారమును గుహునకు అతని గూడవారులు తెలిపిరి. అంతవఱకును సుమంత్రుడు అచటనే ఉండెను. గంగాతీరమున మట్టిచెట్టుకడ ఒక దినము, భరద్వాజాశ్రమమున ఒకరోజు, యమునాతీరమున ఒక దినము, చిత్రకూటపర్వతమున ప్రవేశించుటకు ఒక దినము, వారులు తిరిగివచ్చుటకు మఱియొక రోజు మొత్తము ఐదు దినములు - దీనినిబట్టి సుమంత్రుడు ఐదు దినములు గుహునితో అచట ఉన్నట్లు స్పష్టమగుచున్నది.

దేవ! రాజరథం దృష్ట్వా వినా రామమిహోగతమ్ ।
దుఃఖాదత్రముఖః సర్వో రాజమార్గగతో జనః ॥ 11

హర్యై ర్విమానైః ప్రాసాదైః ఆవేక్ష్య రథమాగతమ్ ।
హాహాకారకృతా నార్యో రామాదర్శనకర్మితాః ॥ 12

ఆయతైర్విమలైర్చేతైః ఆశ్రువేగపరిఘ్నతైః ।
అన్యోన్యమభివీక్షంతే వ్యక్త మూర్తతరాః స్త్రియః ॥ 13

నామిత్రాణాం న మిత్రాణామ్ ఉదాసీనజనస్య చ ।
అహమూర్తతయా కించిత్ విశేషముపలక్షయే ॥ 14

అప్రహృష్టమనుష్యా చ దీననాగతురంగమా ।
ఆర్తస్వరపరిఘ్నానా వినిశ్చ్యసితనిస్సనా ॥ 15

నిరానందా మహారాజ! రామప్రవాజనాతురా ।
కౌసల్యా పుత్రహీనేప అయోధ్యా ప్రతిభాతి మా ॥ 16

సూతస్య వచనం శ్రుత్వా వాచా పరమదీనయా ।
బాష్పోపహతయా రాజా తం సూతమిదమబ్రవీత్ ॥ 17

కైకేయ్యా వినియుక్తేన పాపాభిజనభావయా ।
మయా న మంత్రకుశలైః వృద్ధైః స్పృహ సమర్థితమ్ ॥ 18

న సుహృద్భి ర్న చామాత్యైః మంత్రయిత్వా న నైగమైః ।
మయా యమర్థ స్సమ్మోహోత్ స్త్రీహేతోః సహసా కృతః ॥ 19

భవితవ్యతయా నూనమ్ ఇదం వా వ్యసనం మహత్ ।
కులస్యాస్య వినాశాయ ప్రాప్తం సూత! యద్భచ్చయా ॥ 20

సూత! యద్యస్తి తే కించిత్మయాతు సుకృతం కృతమ్ ।
త్వం ప్రావయాతు మాం రామం ప్రాణాః సంతరయంతి మామ్ ॥ 21

యద్యద్యాపి మమైవాఙ్మా నివర్తయతు రాఘవమ్ ।
న శక్త్యామి వినా రామం ముహూర్తమపి జీవితమ్ ॥ 22

అథవాపి మహాబాహుః గతో దూరం భవిష్యతి ।
మామేవ రథమారోప్య శీఘ్రం రామాయ దర్శయ ॥ 23

ఓ మహారాజా! రాజవీధులలోని జనులెల్లరును శ్రీరాముడులేని రాజరథమును జూచి, దుఃఖమగ్నులగుచు కంటతడిబెట్టిరి. (11)

హర్యములనుండియు, భవనములనుండియు, రాజప్రాసాదముల నుండియు స్త్రీలు వీధులలో సాగివచ్చుచున్న రథమును జూచి, శ్రీరామునిదర్శనముకానందున దుఃఖితలై, హాహాకారములు సలిపిరి. దుఃఖాత్మలైన ఆ స్త్రీలందఱును విశాలములై నిర్మలములైన తమ నేత్రములనుండి కన్నీరు కార్చుచు, తమదుఃఖములను ప్రకటింపజాలక పరస్పరము ముఖములను చూచుకొనుచు ఉండిపోయిరి. (12-13)

నీ మిత్రులు, ఉదాసీనులు (మధ్యస్థులు) అందఱును మాత్రమే గాక వీశత్రువులు సైతము ఆర్తితో అల్లాడుచుండిరి. వారి శోకములో నాకు ఎట్టి భేదమూ కన్పింపనేలేదు. (14)

ఓ మహారాజా! అయోధ్యలోని మనుష్యులందఱును, సంతోషమునకు దూరమైరి. ఇవటి ఏనుగులు, గుఱ్ఱములు దుఃఖముతో దీనవదనములతోనున్నవి. నగరమంతయును ఆర్తనాదములతో దీర్ఘనిఃశ్వాసములతో నిండియున్నది. శ్రీరామునివనవాసముచే న్యాకులితమైన అయోధ్య పుత్రుని యెడబాటునకులోనైన కౌసల్యాదేవి వలె ఆనందమును కోల్పోయియుండుటను నేను గమనించితిని. (15-16)

రథసారథియైన సుమంతుని మాటలను వినిన పిమ్మట దశరథుడు కన్నీరుగార్చుచు, మిక్కిలి దీనస్వరముతో అతనితో ఇట్లు నుడివెను. (17)

“దుష్టస్వభావయు, దుష్టులప్రోద్ధులముగలదియు ఐన కైకేయి ఈ విషయమున నన్ను మిక్కిలి యొత్తిడి చేసినది. ఈ సందర్భమున ఆలోచనాపరులైన పెద్దలనుగాని, మిత్రులనుగాని, అమాత్యులను గాని, వేదశాస్త్రపండితులనుగాని, మేదావులైన పురప్రముఖులను గాని సంప్రదించనైతిని. స్త్రీవ్యామోహములో పడి తొందరపాటుతో ఈ దుష్కార్యమునకు ఒడిగట్టితిని. (18-19)

ఓ సుమంత్రా! ఇట్లు జరుగవలసియున్నది కాబోలు, అందువలననే వంశకీర్తి ప్రతిష్ఠలనే దెబ్బతీయగల ఈ తీరనిఆపద విధివశమున వచ్చిపడినది. ఓ సూతా! నేనిదివరలో నీకు ఏమైనను ఉపకారము (మేలు) చేసియున్నచో నన్ను శీఘ్రముగా రామునికడకు చేర్చుము. అతనిని చూచుటకై నాప్రాణములు ఆరాటపడుచున్నవి. ఇప్పటికిని (ఇట్టి విపత్కర సరిస్థితులలోగూడ) ఈ రాజ్యమున నాఆజ్ఞ చెల్లుబడియగుచున్నట్లయితే నామాట విని, వెంటనే ఇచటికి శ్రీరామునితోడ్కొనిరమ్ము. శ్రీరాముని చూడకుండా ఒక్క క్షణకాలమైనను నేను జీవింపజాలను. (20-22)

అట్లుగానిచో నన్నే రథముపై అచటికి తీసికొనివెళ్లి, నాకు శ్రీరాముని జూపింపుము. ఏలనన మహాబాహువైన శ్రీరాముడు ఇప్పటికే చాలాదూరము వెళ్లియుండును. (23)

వృత్తదంష్ట్రో మహేష్వాసః క్వాసా లక్ష్మణపూర్వజః ।
యది జీవామి సాధ్యేనం పశ్యేయం సీతయా సహ । 24

లోహితాక్షం మహాబాహుమ్ అముక్తమణికుండలమ్ ।
రామం యది న పశ్యేయం గమిష్యామి యమక్షయమ్ । 25

అతో ను కిం దుఃఖతరం యోహమ్ ఇక్ష్వాకునందనమ్ ।
ఇమామవస్థామాపన్నో నేహ పశ్యామి రాఘవమ్ । 26

హా రామ! రామానుజ! హా! హా వైదేహి! తపస్విని! ।
న మాం జానీత దుఃఖేన మ్రియమాణమనాథవత్ । 27

స తేన రాజా దుఃఖేన భృశమర్చితచేతనః ।
అవగాధః సుదుష్పారం శోకసాగరమబ్రవీత్ । 28

రామశోకమహావేగః సీతావిరహపారగః ।
శ్వసితోర్మిమహావర్తే బాష్పఫేనజలావిలః । 29

బాహువిక్షేపమీనాభో విక్రందితమహాస్వనః ।
ప్రకీర్ణకేశవైవాలః కైకేయీబడబాముఖః । 30

మమాశ్రువేగప్రభవః కుబ్జవాక్యమహాగ్రహః ।
వరవేలో నృశంసాయా రామప్రవ్రాజనాయతః । 31

యస్మిన్ బల నిమగ్నోహం కౌసల్యే! రాఘవం వినా ।
దుస్తరో జీవతా దేవి! మయాఽయం శోకసాగరః । 32

అశోభనం యోహమిహాద్య రాఘవం
దిదృక్షమాణో న అభే సలక్ష్మణమ్ ।

ఇతీవ రాజా విలపన్మహాయశాః
పపాత తూర్ణం శయనే స మూర్చితః । 33

ఇతి విలపతి పార్థివే ప్రణస్తే
కరుణతరం ద్విగుణం చ రామహేతోః ।

వచనమనునిశమ్య తస్య దేవీ
భయమగమత్ పునరేవ రామమాతా । 34

చక్కని పలువడుసగలవాడును, మహాదనుర్దారియు, లక్ష్మణునకు అన్నయు ఐన శ్రీరాముడు ఇప్పుడు ఎచ్చట ఉన్నాడు? సీతతో సహా అతనిని చూడగలిగినచో నేను జీవించగలను, (24)

ఎఱ్ఱని జీరలతోగూడిన కన్నులుగలవాడును, అజానుబాహువు, మణికుండలములను ధరించినవాడును ఐన శ్రీరాముని చూడ జాలనిచో నేను అసువులను కోల్పోవుట తథ్యము. (25)

ఇట్టి అనస్థకు గుఱియై, ఆపన్నుడనైయున్న నేను ఇప్పుడు ఇక్ష్వాకువంశోద్భవుడైన శ్రీరాముని చూచుటకు నోచుకొననిచో ఇంతకంటెను దుఃఖకరమైనదేముందును? (26)

ఓ రామా! ఓ సీతా సాధ్వీ! ఓ లక్ష్మణా! నేను ఇవట దుఃఖమున మునిగి, దిక్కులేనివానివలె మరణించుచున్న విషయము మీకు తెలియదుగదా! (27)

మహారాజా ఇట్లు పలుకుచు దుఃఖభారముచే క్రుంగి, నిశ్చేష్టుడాయెను, అపారమైన శోకసాగరమున మునిగి, అతడు కౌసల్యతో ఈ విధముగా పలికెను. (28)

"ఓ కౌసల్యా! శ్రీరాముడు దూరమగుటచే నేను మహాశోక సాగరమున మునిగితిని. నేను జీవించియుండగా ఈదుఃఖమునుండి బయటపడుట ఆసాద్యము. రామునియెడబాటువలనకలిగిన దుఃఖముచే ఈ శోకసాగరము విస్తృతమగుచున్నది. ఇది సీతావిరహమనెడి ఆనలి తీరమువలకు వ్యాపించినది, నిట్టూర్పులే ఇందలి తరంగములు, సుడిగుండములు, కన్నీరనెడి మరుగుతోను, నీటితోను ఇది అల్లకల్లోలమైయున్నది. చేతులకదలికలే ఇందలి మీనసంచారములు, ఆక్రందనలే మహాఘోషలు, చిక్కుపడియున్న కేశములే ఇందు నాచుతీగలు, కైకేయియనెడి బడబాగ్నియే నా శోకాశ్రువేగమునకు మూలహేతువు, కుబ్జ (మందరి) యొక్క దుర్బోధలే ఇందలి పెద్దమొసళ్లు, క్రూరాత్మురాలైన కైకేయి యొక్క వరములే దీనికి తీరములు, శ్రీరాముని వనవాసముచే ఈశోకసాగరము ఇంకను విశాలమగుచున్నది. (29-32)

నేడిచట సీతారామలక్ష్మణులను చూడగోరుచున్నాను. కాని నా పాపఫలితముగా ఆ భాగ్యము నాకు అబ్బునట్లులేదు." అని విలపించుచు మిక్కిలి యశస్వియైన మహారాజా వెంటనే మూర్చితుడై శయ్యపై పడిపోయెను. (33)

శ్రీరామునియెడబాటుకారణముగా మహారాజా మిగుల విలపించుచు మూర్చితుడగుటను జూచి, రెట్టింపు ఆవేదనతో ఆయన పల్కిన దయనీయవచనములను విని, రామజననియైన కౌసల్యాదేవి ఎంతయు బయసడెను. (34)

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే అయోధ్యాకాండే ఏకోనషష్ఠితమస్సర్గః (59)

వాల్మీకిమహర్షినిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి అయోధ్యాకాండమునందు ఏబదితోమ్మిదవసర్గము సమాప్తము

60. అఱువదియవసర్గము

సుతునియెడబాటునకు తట్టుకొనలేక విలపించుచున్న కౌసల్యాదేవిని సుమంత్రుడు ఓదార్చుట.

తతో భూతోపస్యష్టేవ వేపమానా పునః పునః।
ధరణ్యాం గతసత్త్వేన కౌసల్యా సూతమబ్రవీత్। 1

నయ మాం యత్ర కాకుల్స్థః సీతా యత్ర చ లక్ష్మణః।
తాన్ వినా క్షణమవ్యత్ర జీవితం నోత్సహే హ్యహమ్। 2

నివర్తయ రథం శీఘ్రం దండకాన్ నయ మామపి।
అథ తాన్ నానుగచ్ఛామి గమిష్యామి యమక్షయమ్। 3

బాష్పవేగోపహతయా స వాచా సజ్జమానయా।
ఇదమాశ్వాసయన్ దేపిం సూతః ప్రాంజలిరబ్రవీత్। 4

త్యజ శోకం చ మోహం చ సంభ్రమం దుఃఖం తథా।
వ్యవధాయ చ సంతాపం వనే వత్స్యతి రాఘవః। 5

లక్ష్మణశ్చాపి రామస్య పాదౌ పరిచరన్ వనే।
ఆరాధయతి ధర్మజ్ఞః పరలోకం జితేంద్రియః। 6

విజనేఽపి వనే సీతా వాసం ప్రాప్య గృహీష్టవ।
విస్రంభం లభతేఽభీతా రామే సంన్యస్తమానసా। 7

నాస్యా దైన్యం కృతం కించిత్ సుసూక్ష్మమపి లక్ష్యతే।
ఉచితేవ ప్రవాసానాం వైదేహీ ప్రతిభాతి మా। 8

నగరోపవనం గత్వా యథా స్మ రమతే పురా।
తతైవ రమతే సీతా నిర్జనేషు వనేష్వపి। 9

బాలేన రమతే సీతా బాలచంద్రనిభాననా।
రామా రామే హృదీనాత్మా విజనేఽపి వనే సతీ। 10

అనంతరము కౌసల్యాదేవి భూతము ఆవరించినదానివలె పదే పదే వణకుచు ప్రాణములు లేనిదానివలె నేలపైబడి, ఆ సారథితో ఇట్లనెను. (1)

"ఓ సుమంత్రా! సీతారామలక్ష్మణులు లేనిదే నేను ఒక్క క్షణముగూడ జీవింపజాలను. కనుక వారు ఉన్న ప్రదేశమునకు నన్ను చేర్చుము. కావున నీవు వెంటనే రథమును మఱియును, నన్నును దండకారణ్యములకు తీసికొనిపోము. వారు నా ఎదుట లేనిచో నేను మరణించుట తథ్యము." (2-3)

కౌసల్యాదేవి పలికిన దైన్యవచనములను విని, సుమంత్రుడు మిగుల దుఃఖితుడాయెను, అంతట ఆతడు భయశోకాదులకు లోనై, అంజలిఘటించి, సంతతదారగా కన్నీరు గార్చుచు, ఆమెను ఓదార్చుచు డగ్గుత్తికతో ఇట్లు నుడివెను. (4)

"ఓ దేవీ! రఘురాముడు ఎట్టి దిగులునూ పెట్టుకొనక దండకారణ్యము నందు ప్రశాంతముగా నివసించుచున్నాడు. కాబట్టి నీవును 'అచట శ్రీరామునకు ఏమగునో?' అను బెంగను పెట్టుకొనవద్దు. ఆయన యెడబాటువలన కలిగిన దుఃఖమును, వ్యాకులపాటును త్యజింపుము. నీవు ఆయనకై ఏమాత్రము సరితపింపవలదు. (5)

జితేంద్రియుడును, ధర్మజ్ఞుడును వన లక్ష్మణుడు వనమునందు నిరంతరము శ్రీరామునకు పాదసేవలోనర్చుచు, పరమార్థలాభములను సాధించుచున్నాడు. సీతాదేవి ఎల్లప్పుడును తనమనస్సును శ్రీరాముని యందే లగ్నమొనర్చుచున్నది. కనుక ఆమె నిర్జనారణ్యమున ఉన్నప్పటికిని అంతఃపురమునందువలెనే నిర్భయముగా మనలుకొనుచు శ్రీరాముని ప్రేమానురాగములను పొందుచున్నది." (6-7)

సీతాదేవిలో వనవాసపరమైన దైన్యము ఏమాత్రము కనబడుట లేదు. పైగా వనవాసమునకు అలవాటు పడిన వారివలె ఆమె నిశ్చింతగానున్నది. ఆమె ఇదినరలో నగరోద్వాన వనములలో హాయిగా సంచరించిన విదముగనే ఇప్పుడు జనసంచారమేలేని ఆడపులయందును సంతోషముగనే యున్నది. (8-9)

పూర్ణిమనాటి చంద్రునివలె ఆహ్లాదకరమైన ముఖవికాసము గల సీతామహాసాధ్వీ తనమనస్సును రామునియందే నిల్పినదై, ఆ నిర్జనవనములయందును ఒక బాలికవలె (దైన్యమునకు తావీయక) హాయిగా ఆనందించుచున్నది. (10)

1) రమణుడు చెంతనుండిన అరణ్యములే అపరంజిమేడలౌ,
రమణుడులేక మేడలే అరణ్యములౌ ----- ఇకనేమి జానకీ
రమణిది రాణివాసము - ఇది 'కరుణాశ్రీ' రచితమైన 'హిర్యో' ఖండికలోనిది.

తద్గతం హృదయం హృస్యాః తదధీనం చ జీవితమ్ ।
అయోధ్యాఽపి భవేత్ తస్యా రామహీనా తథా వనమ్ ॥ 11

పథి పృచ్ఛతి వైదేహీ గ్రామాంశ్చ నగరాణి చ ।
గతిం దృష్ట్వా నదీనాం చ పాదపాన్ వివిధానపి ॥ 12

రామం వా లక్ష్మణం వాపి పృష్ట్వా జానాతి జానకీ ।
అయోధ్యా క్రోశమాత్రే తు విహారమివ సంశ్రితా ॥ 13

ఇదమేవ స్మరామ్యస్యాః సహస్రైవోపజల్పితమ్ ।
కైకేయీసంశ్రితం వాక్యం నేదానీం ప్రతిభాతి మా ॥ 14

ధ్వంసయిత్వా తు తద్వాక్యం ప్రమాదాత్ పయ్యపస్తీతమ్ ।
హ్లాదనం వచనం సూతో దేవ్యా మధురమబ్రవీత్ ॥ 15

అధ్వనా వాతవేగేన సంభ్రమేణాఽఽతపేన చ ।
న విగచ్ఛతి వైదేహ్యాః చంద్రాంశుసదృశీ ప్రభా ॥ 16

సదృశం శతపత్రస్య పూర్ణచంద్రోపమప్రభమ్ ।
వదనం తద్వదాన్యాయా వైదేహ్యా న వికంపతే ॥ 17

అలక్తరసరక్తాభౌ   అలక్తరసవర్జితౌ ।
అద్యాపి చరణౌ తస్యాః పద్మకోశసమప్రభౌ ॥ 18

సూపురోద్దుష్టహేలేవ భేలం గచ్ఛతి భామినీ ।
ఇదానీమపి వైదేహీ తద్రాగాన్వృతృభూషణా ॥ 19

గజం వా వీక్ష్య సింహం వా వ్యాఘ్రం వా వనమాశ్రితా ।
నాహారయతి సంత్రాసం బాహూ రామస్య సంశ్రితా ॥ 20

సీతాదేవిహృదయము శ్రీరామునియందే నిమగ్నమైయున్నది. ఆమెజీవితము తనభర్తకే అంకితమొనర్చినది. అందువలన శ్రీరాముని చెంతనున్న ఆమెకు ఆ వనములు అయోధ్యవలెనే సుఖదాయకముగానున్నవి. రాముడు తనసమీపమున లేనిచో ఆమెకు అయోధ్యయు వనముతో సమానముగా ఉండెడిది. (11)

సీతాదేవి అరణ్యములోనున్నను అయోధ్యకు ఒక క్రోసెడు దూరమునగల ఉద్వానవనములో విహరించుచున్నట్లు భావించుచున్నది. ఇంకను ఆమె తమమార్గమున కనబడిన గ్రామములు, నగరములు, వివిధములగు వృక్షములు మున్నగు వాటినిగూర్చి శ్రీరాముని గాని, లక్ష్మణునిగాని ఉత్సాహముతో అడిగి తెలిసికొనుచున్నది. (12-13)

సీతాదేవినిగూర్చి నాకు ఇంతమాత్రమే జ్ఞాపకమున్నది. ఆమె కైకేయినిగూర్చి యేదియో నుడివినది. కాని ఆవి నాకు స్మరణలో లేవు. కైకేయిని గూర్చి సీతాదేవి పలికిన మాటలు ఏమటుపాటున తన నోటిదాకావచ్చినను సుమంత్రుడు (వాటిని కౌసల్యాదేవికి తెలుపుట ఉచితముగాదని భావించి) వాటిని కప్పిపుచ్చి, కౌసల్యాదేవికి ఆహ్లాదమును గూర్చుమాటలనే మధురముగా పలికెను. (14-15)

ప్రయాణశ్రమచే బడలియున్నను, తీవ్రమైన గాలులకు, ఎండలకు లోనైనను, పెద్దపులులు మొదలగు క్రూరమృగములను చూచుటచే వ్యాకులపడినను చంద్రకిరణములవలె ఆహ్లాదకరమైన ఆమెశరీరకాంతి ఏమాత్రము వసివాడలేదు. (16)

మధురబాసిణియైన సీతాదేవియొక్కముఖము వికసితకమలము వలె సుందరమై, పూర్ణచంద్రునివలె ఆహ్లాదకరమై యొప్పుమందెను. అట్టి ఆమె ముఖసౌందర్యముగాని, కాంతిగాని ఆనంతయును చెక్కుచెదరలేదు. (17)

సీతాదేవిపాదములు సహజముగనే ఎల్లప్పుడును లత్తుకరస శోభలతో (ఎఱ్ఱనికాంతులతో) విలసిల్లుచుండును. వనవాసజీవితమున ఆమె తనపాదములకు లత్తుకరసమును పూసికొనకున్నను (పారాణి దిద్దుకొనకున్నను) ఆడవులలో సంచరించుచున్నను ఆమె కాళ్ళపైని కెందామర (మెట్టతామర) శోభలు ఇప్పటికిని కొంచెముగూడ తగ్గలేదు. (18)

మిక్కిలి సుందరియైన సీతాదేవి ఆభరణములను దరింపక యున్నను శ్రీరామునిపైగల అనురాగముచే ఆయనను ప్రసన్నుని గావించుకొనుటకై, ఇప్పటికిని నూపురములను (కారిఅందెలను) దరించిన దానివలె విలాసముగా నడచుచున్నది. (19)

సీతాదేవి శ్రీరామునిబాహుబలముపై విశ్వాసముంచి, వనవాసము చేయుచున్నది. అందువలన వనములలో సంచరించుచున్నప్పుడు ఏనుగులు, సింహములు, పెద్దపులులు మొదలగు అడవిజంతువులు ఏవి కనడినను ఆమె కించిత్తైనను భయపడుటలేదు. (20)

న శోచ్యాస్తే న చాత్మానః శోచ్యో నాపి జనాధిపః ।
ఇదం హి చరితం లోకే ప్రతిష్ఠాస్యతి శాశ్వతమ్ ॥ 21

విధూయ శోకం పరిహృష్టమానసా
మహర్షియాతే పథి సువ్యవస్థితాః ।
వనేరతా వన్యఫలాశనాః పితుః
శుభాం ప్రతిజ్ఞాం పరిపాలయంతి తే ॥ 22

తథాపి సూతేన సుయుక్తవాదినా
నివార్యమాణా సుతశోకకర్షితా ।
న చైవ దేవీ విరరామ కూజితాత్
ప్రియేతి పుత్రేతి చ రాఘవేతి చ ॥ 23

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే అయోధ్యాకాండే షష్టితమస్సర్గః (60)
వాల్మీకీమహర్షినిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి అయోధ్యాకాండమునందు అఱువదియవసర్గము సమాప్తము

-- * * * --

61. అఱువదియొకటవసర్గము

శ్రీరామునియెడబాటు దుఃఖమును భరింపలేక కౌసల్యాదేవి దశరథుని నిఘ్నోక్తులాడుట.

వనం గతే ధర్మపరే రామే రమయతాం వరే ।
కౌసల్యా రుదతీ స్వార్తా భర్తారమిదమబ్రవీత్ ॥ 1

యద్యపి త్రిషు లోకేషు ప్రథితం తే మహద్యశః ।
సానుక్రోశో వదాన్యశ్చ ప్రియవాదీ చ రాఘవః ॥ 2

కథం నరవరశ్రేష్ఠ! పుత్రా తా సహ సీతయా ।
దుఃఖితౌ సుఖసంవృద్ధౌ వనే దుఃఖం సహిష్యతః ॥ 3

సా నూనం తరుణీ శ్యామా సుకుమారీ సుభోచితా ।
కథముష్ణం చ శీతం చ మైథిలీ ప్రసహిష్యతే ॥ 4

భుక్త్వాశనం విశాలాక్షీ సూపదంశాన్వితం శుభమ్ ।
వన్యం నైవారమాహారం కథం సీతోపభోక్తృతే ॥ 5

ఓ కౌసల్యాదేవి! సీతారామలక్ష్మణులకొఱకై మీరు ఏమాత్రము దిగులుపడవలదు. అంతేగాదు. మీ గుఱించిగాని, మహారాజుగారిని గూర్చిగాని చింతింపవలసిన పనియేలేదు. పితృవాక్యపరిపాలన రూపమైన శ్రీరామునిచరిత్రము ఈ లోకమున వాసిగాంచి, ఆచంద్రార్కముగా నిలిచియుండును. (21)

ఆ సీతారామలక్ష్మణులు ఏమాత్రమును శోకింపక, ప్రసన్నచిత్తులై, మహర్షులమార్గమును అనుసరించుచున్నారు. వారు వన్యవలములనే (కండమూలపలములనే) సంతోషముతో స్వీకరించుచు తండ్రిగారి సత్యప్రతిజ్ఞను నెఱవేర్చుచున్నారు." (22)

సుమంత్రుడు యుక్తియుక్తములైన వచనములతో ఎంతగా ఊరడించుచున్నను సుతునియెడబాటుశోకముతో మిగుల కృశించి యున్న ఆ కౌసల్యాదేవి 'ఓ ముద్దులకుమరా! ఓ రఘురామా!' అని వాసోవుచు తన పరితాపమును వీడలేదు. (23)

సకలప్రాణులను అనందింపజేయువారిలో శ్రేష్ఠుడును, ధర్మనిరతుడును ఐన శ్రీరాముడు వనవాసమునకు వెళ్లగా మిగుల దుఃఖితురాలై ఏడ్చుచు కౌసల్యాదేవి తనభర్తతో ఇట్లు నుడివెను. (1)

"ఓ మహారాజా! 'రఘునంశజుడైన దశరథుడు మిక్కిలి దయాళువు, ఉదారపురుషుడు, ప్రియభాషి' అని ముల్లోకములయందును మీ పునకీర్తి వ్యాపించినది. ఐనను శ్రీరాముని అడవులకు పంపి, అంతకు మించిన అసకీర్తిని మూటగట్టుకొంటిరి. (2)

ఓ నరశ్రేష్ఠ! సుఖములలో పుట్టిపెరిగిన రామలక్ష్మణులు దుఃఖములసాలై సీతతోగూడి, అడవులలో కష్టములను ఎట్లు సహించుచున్నారో యేమో! యౌవనమున అడుగిడిన సీతాదేవి మిక్కిలి సుకుమారి. సుఖములను అనుభవించవలసిన ఈ తరుణములో ఆ జనకనందిని తీవ్రమైన చలికి, వేడికి ఆచట ఎట్లు తట్టుకొన గలదు? (3-4)

విశాలాక్షియైన సీతాదేవి ఇవట రుచికరములైన శాకసాకములతో కమ్మని భోజనపదార్థములను ఆరగించుచుండెడిది. అట్టి శుభాంగి ఇప్పుడచట అడవులలో లభించు మొద్దుబియ్యపు (నివ్వెరదాన్యపు) అన్నమును ఎట్లు భుజింపగలదు? (5)

గీతవాదిత్రనిర్దోషం శ్రుత్వా శుభమనిందితా ।
కథం క్రవ్యాదసింహానాం శబ్దం శ్రోష్యత్యశోభనమ్ । 6

మహేంద్రధ్వజసంకాశః క్వమ శేతే మహాభుజః ।
భుజం పరిఘసంకాశమ్ ఉపధాయ మహాబలః । 7

పద్మవర్ణం సుకేశాంతం పద్మనిశ్వాసముత్తమమ్ ।
కదా ద్రక్ష్యామి రామస్య వదనం పుష్కరేక్షణమ్ । 8

వజ్రసారమయం మానం హృదయం మే న సంశయః ।
అవశ్యంత్యా న తం యద్వై ఫలతీదం సహస్రధా । 9

యత్త్వయాకరుణం కర్మ వ్యపోహ్య మమ బాంధవాః ।
నిరస్తాః పరిధావంతి సుఖార్హాః కృపణా వనే । 10

యది పంచదశే వర్షే రాఘవః పున రేష్యతి ।
జహ్యద్రాజ్యం చ కోశం చ భరతో నోపలక్ష్యతే । 11

భోజయంతి కిల శ్రాద్ధే కేచిత్ స్వానేవ బాంధవాన్ ।
తతః పశ్చాత్ సమీక్షంతే కృతకార్యా ద్విజర్షభాన్ । 12

తత్ర యే గుణవంతశ్చ విద్వాంసశ్చ ద్విజాతయః ।
న పశ్చాత్ తేభిమన్యంతే సుధామపి సురోపమాః । 13

బ్రాహ్మణేష్వపి తృప్తేషు పశ్చాద్భృక్షుం ద్విజర్షభాః ।
నాభ్యుపైయమలం ప్రాజ్ఞాః శృంగచ్ఛేదమివర్షభాః । 14

వీణావేణుమృదంగతాళములతోగూడిన కమ్మనిసంగీతమును వినుచు ఆనందించుచుండెడిది ఆ సీతాసాధ్వీ. ఇప్పుడు ఆమె అరణ్యములలో పచ్చిమాంసములను తినెడి సింహములు మొదలగు క్రూరమృగములభయంకర శబ్దములకు ఎట్లు ఓర్పు కొనగలదు? (6)

ఇంద్రదనుస్సువలె సమస్తజనులకును ఆనందమును గూర్చునట్టి శ్రీరాముడు మహాభుజబలము గలవాడు, మిక్కిలి పరాక్రమశాలి. మెత్తని తలగడలపై శిరస్సునుంచి హాయిగా శయనించుచుండెడి ఆరాముడు ఇప్పుడు బలమైన తనచేతినే దిండుగా జేసికొని ఎట్లు నిద్రింపగలదు? (7)

శ్రీరామునిముఖకాంతి తామరరేకులశోభలను వెల్లివిరియ జేయుచుండును. ఆయనముఖముపైభాగమున విలసిల్లు ముంగురులు చూడముచ్చటగానుండును. అతనినిశ్వాసములలో పద్మపరిమళములు ప్రసరించుచుండును. కమలములవంటి ఆయన కనులు దర్శనీయములు. అట్టి నా చిన్నారి రామునిముఖమును చూచెడి భాగ్యము మఱల నాకు ఎప్పుడు కల్గునోగదా! (8)

వాస్తవముగా నాహృదయము వజ్రములసారముతో నిర్మితమైనది. అనగా వజ్రముకంటెను కఠినాతికఠినమైనది. ఇందులకు సందేహము లేదు. అట్లుగానిచో నా ముద్దులపట్టిని చూడని నాహృదయము ఇప్పటికే వేయి ముక్కలైయుండెడిది. (9)

ఓ రాజా! నీవు కైకేయిచెప్పుడుమాటలను విని ఏమాత్రము ముందువెనుకలు ఆలోచింపక, జాలిలేనివాడవై నా ఆత్మీయులైన సీతారామలక్ష్మణులను అడవులపాలు చేసేతివి. సుఖార్థులైన ఆ చిన్నారులు నీకారణముగా ఇప్పుడు అరణ్యములలో దీనులై తిరుగుచున్నారు. (10)

శ్రీరాముడు ఎదునాలుగుసంవత్సరములవనవాసదీక్షను ముగించుకొని, పదునైదవ సంవత్సరమున తిరిగివచ్చిన పిమ్మట గూడ భరతుడు ఆయనకు రాజ్యమును, కోశ(దనా)గారమును అప్పగించునని గట్టిగా చెప్పుటకు నీలులేదు. ఒకవేళ భరతుడు రాజ్యాధికారమును అన్నకు అప్పగించినను దానిని శ్రీరాముడు స్వీకరింపడు. (11)

శ్రాద్ధకార్యములను నిర్వహించెడివారిలో కొందఱు ఆ శ్రాద్ధవిధులు ముగిసిన పిమ్మట ముందుగా తమబంధువులభోజనమును జరిపింతురు. పిమ్మట బ్రాహ్మణోత్తములను భోజనములకు ఆహ్వానింతురు. అట్టి సందర్భములలో గుణవంతులు, విద్వాంసులు, దేవతాసములైన బ్రాహ్మణులు (ఇతరులు భుజించిన పిమ్మట) తమకు అమృతమును (అమృతతుల్యపదార్థములను) వడ్డించినను వాటిని స్వీకరింపరు. తమకంటెముందుగా భుజించినవారు బ్రాహ్మణులేయైనను ఆ భుక్షణమును ప్రాజ్ఞులు, నిష్ఠాపరులైన బ్రాహ్మణోత్తములు భుజింపరు. వృషభములు శృంగచ్ఛేదమునువలె వారు భుక్షణమును తినుటను అమర్యాదగా భావింతురు. (12-14)

ఏవం కనీయసా భ్రాత్రా భుక్తం రాజ్యం విశాంపతే |
భ్రాతా జ్యేష్ఠో వరిష్ఠశ్చ కిమర్థం నావమంస్యతే | 15

స పరేణా హృతం భక్ష్యం వ్యాఘ్రుః భాదితుమిచ్ఛతి |
ఏవమేతన్నరవ్యాఘ్రుః పరలీధం స మన్యతే | 16

హవిరాజ్యం పురోదాశః కుశా యూషాశ్చ భాదిరాః |
నైలాని యాతయామాని కుర్వంతి పునరధ్వరే | 17

తథా హ్యేత్రమిదం రాజ్యం హృతసారాం సురామివ |
నాభిమంతుమలం రామో నష్టసోమమివాధ్వరమ్ | 18

నైవంవిధమసత్కారం రాఘవో మర్షయిష్యతి |
బలవానివ శార్దూలో వాలధేరవమర్చనమ్ | 19

నైతస్య సహితా లోకా భయం కుర్యుర్మహామృధే |
అధర్మం త్విహ ధర్మాత్మా లోకం ధర్మేణ యోజయేత్ | 20

నన్యసౌ కాంచనైర్బాణైః మహావీర్యో మహాభుజః |
యుగాంత ఇవ భూతాని సాగరానపి నిర్దోహత్ | 21

స తాదృశః సింహబలో వృషభాక్షో నరర్షభః |
స్వయమేవ హతః పిత్రా జలజేనాత్మజో యథా | 22

ద్విజాతీచరితో ధర్మః శాస్త్రదృష్టః సనాతనః |
యది తే ధర్మనిరతే త్వయా పుత్రే వివాసితే | 23

గతిరేకా పతిర్నార్యా ద్వితీయా గతిరాత్మజః |
త్వతీయా జ్ఞాతయో రాజన్ చతుర్థీ నేహ విద్యతే | 24

ఓ మహారాజా! బ్రాహ్మణోత్తములు భుక్తశేషమునువలె తమ్ముడనుభవించిన రాజ్యమును సద్గుణశ్రేష్ఠుడైన అన్న ఎట్లు స్వీకరించును? (ఎట్టి పరిస్థితులలోను స్వీకరింపడు.) (15)

తోడేట్లు, నక్కలు మొదలగు ఇతరజంతువులు ముట్టిన ఆహార పదార్థములను భుజించుటకు పెద్దపులి శుష్టపడదు. అట్లే ఇతరులు (బరతుడు) అనుభవించిన రాజ్యమును పురుషశ్రేష్ఠుడైన శ్రీరాముడు స్వీకరింపడు. (16)

హవిష్యాన్నము, నేయి, పిష్టము మొదలగు పురోదాశద్రవ్యములు, దర్బలు, చంద్ర, మోదుగు మొదలగు మొద్దులతో నిర్మింపబడిన యూషస్తంభములు మున్నగువానిని ఒక యజ్ఞమునందు ఉపయోగించిన పిమ్మట విజ్ఞులు వాటిని మఱియొక యజ్ఞమునందు వాడరు. (17)

నిస్సారమైన సురను (మద్యమును) ఎవ్వరును ముట్టరు, యజ్ఞము నందలి సోమరసమును ఒకరు ఆస్వాదించినచో దానిని మఱియొకరు రుచిచూడరు. అట్లే బరతుడు అనుభవించిన రాజ్యమును శ్రీరాముడు ఎన్నటికిని చేపట్టడు. (18)

బలిష్ఠమైన పెద్దపులి తనలోకము ఎవరైనను తాకినచో సహింపనట్లు శ్రీరాముడు ఈ విధమైన అవమానమును సహింపడు. (19)

లోకములన్నియు కట్టగట్టుకొని వచ్చి యుద్ధమున ఎదిరించినను శ్రీరాముడు భయపడడు. ఆ దర్మాత్ముడు అధర్మమార్గమున సంచరించు ఈ లోకమును దర్మమార్గమున నడపును. అట్టి రాముడు స్వయముగా అధర్మమును అచరింపడు గదా! కనుక కపటోపాయములచే రాజ్యమును ఆయనకు దక్కకుండాచేసినను పితృవాక్యపరిపాలన రూపదర్మమునకు కట్టుబడి ఆయన దానిని ఎదిరింపలేదు. (20)

ప్రళయకాలాగ్ని సమస్తప్రాణులను భస్మమొనర్చునట్లు మహా వీరుడును, గొప్పభుజబలశాలియు ఐన శ్రీరాముడు తలచుకొనినచో తన బంగారు(వాడియైన)బాణములతో సముద్రములనన్నింటిని దహించివేయగలడు. (21)

శ్రీరాముడు సింహమువలె పరాక్రమశాలి, వృషభమువలె విశాల నేత్రుడు, నరశ్రేష్ఠుడు. అట్టి రఘురాముడు పెద్దచేపచేతిలో దాని పిల్లలు (పిల్లచేపలు) హతమైనట్లు, తండ్రినైన నీచే వంచితుదాయెను. సనాతనదర్మము వేదసమ్మతమైనది, శాస్త్రప్రోక్షమైనది. అది అవిచ్ఛిన్నముగా ద్విజులచే (బ్రాహ్మణ క్షత్రియవైశ్యులచే) అచరింప బడుచున్నది. శ్రీరాముడు ధర్మనిరతుడు. అట్టివానిని నీవు అడవులకు పంపితివి. ఇట్లుచేయుట ధర్మబద్ధమేనా? (22-23)

ఓ మహారాజా! రక్షణ విషయమున స్త్రీకి పతియేగతి. అతడు ఆదుకొననప్పుడు ఆమెను రక్షింపవలసినవాడు కుమారుడే. పుత్రుని వలనను రక్షణకలనైనప్పుడు ఆమెను ఆదుకొనవలసిన వారు జ్ఞాతులే. అనగా ఆమె తల్లిదండ్రులు మొదలగువారే. ఈ మూడు మార్గములలో ఆలంబనము దొరకనియప్పుడు ఆమెకు మఱియొక (నాల్గవ) దారియేలేదు. నీవు ఆ కైకేయి చేతిలో కీలుబొమ్మనగుట

తత్ర త్వం చైవ మే నాస్తి రామశ్చ వనమాశ్రితః ।
న వనం గంతు మిచ్ఛామి సర్వథా నిహలా త్వయా । 25

హతం త్వయా రాజ్య మిదం సరాస్థ్రం
హత స్తథాఽఽత్మా సహ మంత్రిభిశ్చ ।
హతా సపుత్రాఽస్మి హలాశ్చ పౌరాః
సుతశ్చ భార్యా చ తవ ప్రహృష్టా । 26

ఇమాం గిరం దారుణశబ్దసంశ్రితాం
నిశమ్య రాజాఽపి ముమోహ దుఃఖితః ।
తత స్సశోకం ప్రవివేశ పార్థివః
స్వదుష్కృతం చాపి పునస్తదా స్మరన్ । 27

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే అయోధ్యాకాండే ఏకషష్టితమస్సర్గః (61)

వాల్మీకిమహర్షివిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి అయోధ్యాకాండమునందు అఱువదియొకటవసర్గము సమాప్తము

-- * * * --

62. అఱువదిరెండవసర్గము

కౌసల్యపల్కిన పరుషోక్తులకు దశరథుడు భిన్నుడగుట - అట్లు తొందరపడి మాట్లాడినందులకు ఆమె పశ్చాత్తాపపడుట.

ఏవం తు క్రుద్ధయా రాజా రామమాత్రా సశోకయా ।
శ్రావితః పరుషం వాక్యం చింతయామాస దుఃఖితః । 1

చింతయిత్వా స చ నృపో ముమోహ వ్యాకులేంద్రియః ।
అథ దీర్ఘేణ కాలేన సంజ్ఞామాప పరంతపః । 2

స సంజ్ఞాముపలభ్యైవ దీర్ఘముష్ణం చ నిశ్చసన్ ।
కౌసల్యాం పార్శ్వతో దృష్ట్వా పునశ్చింతాముపాగమత్ । 3

వలస రక్షణకై నేను సీమీద ఆధారపడుట వృధా. కుమారుడైన శ్రీరాముడేమో వనములసాలైనాడు. దూరమై పోయినందున నన్ను ఆదుకొనుజ్ఞాతులే లేరైరి. నిన్ను (పతిని) విడచి వనములకు వెళ్లుటకు నేను ఇష్టపడను. నీవు నన్ను అన్నివిధములుగా ఇట్లు మృతప్రాయను జేసితివి. (24-25)

నీవు శ్రీరాముని అడవులకు పంపి, ఈకోసలరాజ్యమునే దిక్కులేనిదానినిజేసితివి. నీమిత్రులు పాలించు సామంతరాజ్యముల మనుగడనే శూన్యమొనర్చితివి. నీవలన బందుమిత్రులు, మంత్రులు దిక్కులోచనివారైరి. నాకును, నారామునకును (సీతారామలక్ష్మణులకును) అందలేకుండజేసితివి. పౌరులు జీవచ్ఛవములుగా మిగిలిరి. కడకు నీవును ఏకాకినైపోయితివి. ఫలితముగా నీకుమారుడైన భరతుడు, నీభార్య కైకేయి మాత్రమే సంతోషపడుచుండిరి." (26)

అంతట ఆ మహారాజు కౌసల్యపల్కిన దారుణవచనములను విని, మిగుల దుఃఖితుడై "హా!రామా!" యని వాపోపుచు స్వహాలేని నాదాయెను. అనంతరము ఆ ప్రభువు తానొనర్చిన ఈ తప్పిదములను, ఇట్టిదుఃఖమునకు కారణమైన తనదుష్కృత్యమును (ఋషిపుత్రుడైన శ్రవణకుమారుని చంపుటను) పదే పదే స్మరించుచు శోకమున మునింగెను. (27)

రామజననియైన కౌసల్య తనకు పుట్టెడు దుఃఖమును తెచ్చిపెట్టిన ఆ దశరథమహారాజుపై మండిపడుచు క్రుద్ధురాలై పలికిన పరుష వచనములను విని, ఆ ప్రభువు మిగుల కుమిలిపోయెను. 'కౌసల్య పలుకులు సత్యములు. ఇతరులెవ్వరును చేయని అవరాధములను నేనొర్చితిని. ఇప్పుడు నేను చేయవలసినదేమి?' అని అతడు ఇట్లు చింతింపసాగెను. (1)

ఈ అనర్థములకు కారణము ఏమైయుండును? అని చింతామగ్నుడైన ఆదశరథుడు ఎంతయు వ్యాకులపాటునకు లోనై తెలివిదప్పి పడిపోయెను. చాలాసేపటికి అతడు స్వహాలోనికి వచ్చెను. ఏమట్లు తానుజేసిన దుష్కృత్యము జ్ఞప్తికిరాగా వేడినిట్టార్పులు విడుచుచు తనప్రక్కనేయున్న కౌసల్యాదేవిని జూచి, మఱల ఆలోచింపదొడంగెను. (2-3)

1) శ్లో॥ అత్యుత్పత్తిః పుణ్యపాపైః ఇహైవ పలనుష్టుతే, ఎవరైనను తాము చేసికొనిన వివిధములగు అనంతమైన పుణ్యపాపముల పలములను ఈ జన్మలోనే అనుభవించుట జరుగును.

శ్లో॥ అవశ్యమనుబోక్తవ్యం కృతం కర్మ పుణ్యపాపకృత్యముల ఫలితములను ఎవ్వరైనను అనుభవించక తప్పదు. అను శాస్త్రవచనమును స్మరించుచు దశరథుడు చింతింపసాగెను.

తస్య చింతయమానస్య ప్రత్యభాత్కర్మ దుష్కృతమ్ ।
యదనేన కృతం పూర్వమ్ అజ్ఞానాచ్చబ్ధవేధినా । 4

అమనాస్తేన శోకేన రామశోకేన చ ప్రభుః ।
ద్వాభ్యామపి మహారాజః శోకాభ్యామన్వతప్యత । 5

దహ్యామానః స శోకాభ్యాం కౌసల్యామాహ భూపతిః ।
వేషమానోఽంజలిం కృత్వా ప్రసాదార్థమవాజ్మయః । 6

ప్రసాదమే త్వాం కౌసల్యే రచితోఽయం మయాఽంజలిః ।
పత్యలా చాన్యశంసా చ త్వం హి నిత్యం పరేష్వపి । 7

భర్తా తు ఖలు నారీణాం గుణవాన్ నిర్గుణోఽపి వా ।
ధర్మం విమృశమానానాం ప్రత్యక్షం దేవి! దైవతమ్ । 8

సా త్వం ధర్మపరా నిత్యం దృష్టలోకపరావరా ।
నార్హసే విప్రీయం వక్తుం దుఃఖితాఽపి సుదుఃఖితమ్ । 9

తద్వాక్యం కరుణం రాజ్ఞః శ్రుత్వా దీనస్య భాషితమ్ ।
కౌసల్యా వ్యస్థుజద్వాష్పం ప్రణాళీవ నవోదకమ్ । 10

సా మూర్ధ్ని బద్వా రుదతీ రాజ్ఞః పద్మమివాంజలిమ్ ।
సంభ్రమాదబ్రవీత్ తస్మా త్వరమాణాక్షరం వచః । 11

ప్రసీద శిరసా యాచే భూమౌ నిపతితాఽస్మి తే ।
యాచితాస్మి హతా దేవ! క్షంతవ్యాఽహం న హి త్వయా । 12

వైషా హి సా స్త్రీ భవతి శ్లాఘనీయేన ధీమతా ।
ఉభయోర్లోకయోర్వీర! పత్యా యా సంప్రసాద్యతే । 13

జానామి ధర్మం ధర్మజ్ఞ! త్వాం జానే సత్యవాదినమ్ ।
పుత్రశోకార్తయా తత్తు మయా కిమపి భాషితమ్ । 14

శోకో నాశయతే ధైర్యం శోకో నాశయతే శ్రుతమ్ ।
శోకో నాశయతే సర్వం నాస్తి శోకసమో రిపుః । 15

ఇట్లు చింతాక్రాంతుడైన ఆ మహారాజునకు 'లోగడ శబ్దభేది బాణముద్వారా తెలియక తానొసర్చిన (ఋషి పుత్రుడైన శ్రవణ కుమారుని చంపిన) దుష్కృత్యము' స్ఫురణకు వచ్చెను. (4)

శ్రీరామునియెడబాటుశోకమునకు తోడుగా ఇదీవఱలో తానొసర్చిన దుష్కృత్యభారము వచ్చి మీదబడుటచే ఆ ప్రభువు వికలమనస్కుడాయెను. తత్ప్రభావమున శోకము రెట్టింపుకాగా అతడు మిక్కిలి పరీతపింపసాగెను. (5)

శోకాగ్నిచే దహింపబడుచున్న ఆరాజు నణకిపోవుచు కౌసల్యాదేవిని ప్రసన్నురాలినిగాజేసికొనుటకై అనంతవదనుడై, చేతులుజోడించి, ఆమెతో ఇట్లనెను. (6)

"ఓ కౌసల్యా! అంజలి ఘటించి, నిన్ను వేడుకొనుచున్నాను. ప్రసన్నురాలవగుము. నీవు ఇతరులయెడలను (ప్రతికూలుర యందును) వాత్సల్యముతో దయచూపుచుందువు. ఇక నీపతినిన నాయెడ ఈ కఠిన్యమెందులకు? ఓ దేవీ! భర్త గుణవంతుడైనను, గుణహీనుడేయైనను దర్శ నిరతిగల స్త్రీలకు అతడే ప్రత్యక్షదైవము గదా! నీవు సర్వదా ధర్మతత్పరురాలవు. లోకమున జరుగు మంచి చెడ్డలు బాగుగా ఎఱిగినదానవు. నీవు ఇంతగా తీరనిదుఃఖమునకు గుఱియైనను నీవలెనే దుఃఖితుడనైయున్న నన్ను ఇట్లు తూలనాడుట న్యాయమా? నన్ను కనికరింపుము". (7-9)

దుఃఖితుడైయున్న మహారాజుయొక్క దీనాలాపములను వినగానే, దోనెలనుండి వర్షధారలవలె కౌసల్యాదేవి కనులనుండి ఆశ్రుధారలు స్రవించెను. (10)

అంతట కౌసల్యాదేవి అధర్మభయముతో ఏడ్చుచు, పద్మము వలెనున్న మహారాజు దోసిలీని తనచేతులతో పట్టుకొనెను. పిమ్మట వాటిని తనశిరస్సున జేర్చుకొని, తత్తటపాటుతో తడబడుచు ఆమె తనపతితో ఇట్లనెను. (11)

"ఓ దేవా! నేను నేలపై సాగిలబడి మీకు శిరసా ప్రణమిల్లుచున్నాను. అనుగ్రహింపుడు. మీరు నాపతిదేవులు. నన్ను ఇట్లు యాచించుట నాకు మరణముతో సమానము. మీలో పరుషముగా పలికి మహాపరాధ మొనర్చితిని. అందులకై నేను క్షంతవ్యురాలను కాను. ఓ వీరా! ప్రశంసార్హుడు, ప్రజ్ఞాశాలియు యన పతిచే బ్రతిమలాడించుకొను స్త్రీ ఇహపరలోకములకును చెడును. (బ్రతికియున్నంతకాలము నలుగురిచే నిందింపబడుచుండును, మరణానంతరము నరక యాతనలకు గుఱియగును.) (13)

ఓ ధర్మాత్మా! నాకు ధర్మముతెలియకపోలేదు. మీరు సత్య సింధులనియు ఎఱుగుదును. పుత్రశోకార్తయైయుండుటవలన నేను ఆట్లు అనుచితముగా పలికితిని. శోకమున మునిగినవారు ధైర్యమును కోల్పోవుదురు. అట్టి స్థితిలో వారిజ్ఞానము అడుగంటును. శోకము సర్వనాశనమునకును మూలము. శోకమునకు మించిన శత్రువేలేదు. హఠాత్తుగా శత్రువుచేతిలో ఎంతటి దెబ్బతిన్నను తట్టుకొనవచ్చును. కాని దైవశమున ఆకస్మాత్తుగా స్వల్పశోకమునకు

శక్య ఆపతితః సోధుం ప్రహారో రిపుహస్తతః।
సోధుమాపతితః శోకః సుసూక్ష్మోఽపి న శక్యతే। 16

వనవాసాయ రామస్య పంచరాత్రోఽద్య గణ్యతే।
య శ్శోకహతహర్షాయాః పంచవర్షోపమో మమ। 17

తం హి చింతయమానాయాః శోకోఽయం హృది వర్తతే।
నదీనామివ వేగేన సముద్రసలిలం మహత్। 18

ఏవం హి కథయంత్యాస్తు కౌసల్యాయాః శుభం వచః।
మందరశ్మిరభూత్ సూర్యో రజనీచాభ్యవర్తత। 19

తథా ప్రసాదితో వాక్యైః దేవ్యా కౌసల్యయా నృపః।
శోకేన చ సమాక్రాంతో నిద్రాయా వశమేయివాన్। 20

గుటియైనను దానినుండి బయటపడుట కష్టము. ధర్మజ్ఞులును, దర్మార్థసంశయములను తొలగింపగలవారును, వేదశాస్త్ర కోవిదులును ఐన యతీశ్వరులుసైతము శోకమునకు లోనైనచో వికలమనస్కులై, మోహములో పడిపోవుదురు. అట్టిస్థితిలో నేనెంత? దయతో నా అపరాధమును మన్నింపుడు. (14-16)

శ్రీరాముడు వనములకు వెళ్లిన పిమ్మట ఐదురాత్రులు గడచినవి. శోకమున తల్లడిల్లుచున్న నాకు ఆ ఐదు దినములే ఐదు సంవత్సరములుగా అనిపించుచున్నవి. (17)

అనుక్షణము శ్రీరామునే చింతించుచున్న నాహృదయమున, వదులు వేగముగా వచ్చిపడుచుండుటచే సముద్రజలములవలె శోకము ఉప్పొంగుచున్నది. (18)

ఈ విధముగా కౌసల్యదేవి వశ్యుత్పాపముతోగూడిన అనునయవచనములను దశరథునితో పలుకగా ఆయనమనస్సు కుదుటబడెను. అంతట సూర్యకాంతులు తగ్గిపోయెను. రాత్రివేళ ప్రారంభమగుచుండెను. కౌసల్యదేవి మాటలకు ఊరటచెందిన ఆ ప్రభువు క్రమముగా నిద్రలో మునింగెను. (19-20)

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే అయోధ్యాకాండే ద్విషష్టితమస్తర్గః (62)

వాల్మీకీమహర్షివిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి అయోధ్యాకాండమునందు అఱువదిరెండవసర్గము సమాప్తము

-- * * * --

63. అఱువదిమూడవసర్గము

తాను యువకుడుగా ఉన్నప్పుడు శబ్దభేదిబాణముతో ఒక మునిబాలుని చంపిన విషయమును

దశరథుడు కౌసల్యకు తెలుపుట.

ప్రతిబుద్ధో ముహూర్తేన శోకోపహతచేతనః।
అథ రాజా దశరథః స చింతామభ్యవద్యత। 1

రామలక్ష్మణయోశ్చైవ వివాసాద్వాసవోపమమ్।
ఆవివేకోపసర్గస్తం తమః సూర్య మివాఽసురమ్। 2

సభార్యే నిర్గతే రామే కౌసల్యాం కోసలేశ్వరః।
వివక్షురసితాపాంగాం స్మృత్వా దుష్కృతమాత్మనః। 3

స రాజా రజనీం షష్ఠీం రామే ప్రవ్రాజితే వనమ్।
అర్ధరాత్రే దశరథః సంస్మరన్ దుష్కృతం కృతమ్। 4

స రాజా పుత్రశోకార్తః స్మృత్వా దుష్కృతమాత్మనః।
కౌసల్యాం పుత్రశోకార్తామ్ ఇదం వచనమబ్రవీత్। 5

ఆ దశరథమహారాజు కొంతతడవునకు మేల్కొని, శోకవ్యాకులుడై చింతింపసాగెను. (1)

రామలక్ష్మణులు వనవాసమునకు వెళ్లిన పిమ్మట, ఇంద్రతుల్యుడైన ఆ దశరథమహారాజును, రామపుత్రుడు సంబంధించిన చీకటి సూర్యుని కప్పివేసినట్లుగా, శోకము ఆవరించెను. (2)

సీతతోగూడి శ్రీరాముడు అడవులకు వెళ్లిన పిమ్మట దశరథమహారాజు, తానొనర్చిన దుష్కార్యమును జ్ఞప్తికి దెచ్చుకొని, ఆ విషయమునుగూర్చి కోపమును వీడిన కౌసల్యతో ఇట్లు చెప్పదలంచెను. (3)

శ్రీరాముడు అరణ్యములకు వెళ్లిన ఆఱవనాడు అర్ధరాత్రివేళ ఆరాజు తానిదివరలో చేసిన అపరాధమును గూర్చి పదేపదే స్మరించుకొనుచుండెను. (4)

పుత్రశోకార్తుడైన ఆ మహారాజు తనదుష్కృత్యమును గుర్తునకు దెచ్చుకొని, సుతునియెడబాటు కారణముగా పరితపించుచున్న కౌసల్యదేవితో ఇట్లు సుడువసాగెను. (5)

యదాచరతి కల్యాణీ! కుభం వా యదివాఽ కుభమ్.
తదేవ లభతే భద్రే! కర్తా కర్మజమాత్మనః। 6

గురులాఘవమర్థానామ్ ఆరంభే కర్మణాం ఫలమ్.
దోషం వా యో న జానాతి స బాల ఇతి హోచ్యతే। 7

కశ్చిదామ్రవణం చిత్వా పలాశాం శ్చ నిషించతి.
పుష్పం దృష్ట్వా ఫలే గృధ్ముః స శోచతి ఫలాగమే। 8

అవిజ్ఞాయ ఫలం యో హి కర్మత్వే వానుధావతి.
స శోచేత్ ఫలవేళాయాం యథా కింతుకసేచకః। 9

సోఽహ మామ్రవణం చిత్వా పలాశాంశ్చ న్యషేచయమ్.
రామం ఫలాగమే త్యక్త్వా పశ్చాత్ శోచామి దుర్మతిః। 10

లబ్ధశబ్దేన కౌసల్యే! కుమారేణ ధనుష్మతా.
కుమారః శబ్దవేధీతి మయా పాపమిదం కృతమ్। 11

త దిదం మేఽనుసంప్రాప్తం దేవి! దుఃఖం స్వయంకృతమ్.
సమ్మోహాదిహ బాలేన యథా స్యాదృక్ష్మితం విషమ్। 12

యథాఽన్యః పురుషః కశ్చిత్ పలాశైర్మోహితో భవేత్.
ఏవం మమాఽన్యవిజ్ఞాతం శబ్దవేధ్యమయం ఫలమ్। 13

దేవ్యనూథా త్వమభవో యువరాజో భవామ్యహమ్.
తతః ప్రావృడనుప్రాప్తా మనస్సంహర్షిణీ మమ। 14

ఉపాస్య హి రసాన్ భామాన్ తప్త్యా చ జగదంతుభిః.
పరేతాచరితాం భీమాం రవిరావిశతే దిశమ్। 15

"ఓ కల్యాణీ! మానవుడు తానుదేసికొనిన పుణ్యపాపకృత్యముల ఫలితముగా తగినరీతిగా సుఖదుఃఖములను పొందును. (6)

మనుష్యుడు తాను ఏదైననొక కార్యమునకు పూనుకొనినప్పుడు దానివలన కలుగు ఫలితము మంచిదైనను, లేక చెడుదైనను, అది అధికమా? లేక స్వల్పమా? అనుదానిని గుర్తింపనివాడు మూర్ఖుడు. (7)

ఒకానొకడు పూవులు పూయుకాలమున మామిడితోపును, మోదుగుచెట్లను చూచెను. సన్న పూతగల మామిడి వృక్షములు చిన్నచిన్న పండ్లను ఇచ్చుననియు, పెద్దపెద్దపూవులుగల మోదుగులు మహాఫలములను ఇచ్చుననియు భ్రమపడి, మామిడిచెట్లను నటికివేసి, మోదుగుపాదులకు నీరు పెట్టెను. ఫలించుకాలమురాగా అల్పములైన మోదుగుకాయలను జూచి ఆతడు తనఅజ్ఞానమునకు దుఃఖపడెను. మనుష్యుడు తాను చేయు దుష్కార్యములవలములను ఎఱుంగక వరుసగా వాటిని చేయుచునేయుండును. ఏదవ వాటిఫలితములను అనుభవింపవలసివచ్చినప్పుడు మోదుగుచెట్లకు నీరు పోసినవానివలె పశ్చాత్తాపపడును. (8-9)

మామిడివృక్షములను చేదించి, మోదుగు పాదులకు నీరు పోపెడి మూర్ఖులలో నేకొకడను. కైకేయికి ప్రియమును గూర్చుటకై శ్రీరాముని యువరాజవట్టాభిషేకమును నిలిపివేసితిని, ఫలమును పొందబోవు (అనునైన) సమయమున శ్రీరాముని దూరముచేసికొని, ఇప్పుడు పశ్చాత్తాపపడుచుంటిని. (10)

నేను యుక్తవయస్సులో ఉన్నప్పుడు 'ఈ రాజకుమారుడు శబ్దమునుబట్టి తనబాణప్రయోగముతో లక్ష్మ్యము చేదించగలసమర్థుడు, అని వాసికెక్కితిని. ఆ వయస్సులో నేను ధనుర్దారినై ఒక మహా పాపకృత్యమును ఓనర్చితిని. (11)

ఓ దేవీ! అజ్ఞానకారణముగా ఈలోకమున మూర్ఖుడు విషమును భక్షించి ప్రమాదమునకు గుఱియైనట్లు స్వయంకృతాపరాధము వలన నేను పుత్రునియెడబాటుదుఃఖమును కొనితెచ్చుకొంటిని. అజ్ఞానియైన ఒక పురుషుడు పెద్దపెద్ద పూవులుగల మోదుగు చెట్లను జూచి మహాఫలములు అభించునని భ్రమపడి, కడకు నష్టపోయినట్లు నేనును ఒక మహాలాభమును ఆశించి, శబ్దమును బట్టి లక్ష్మ్యమును చేదించుటకై బాణప్రయోగము చేయుటవలన ఇంతటి దుష్ఫలితము ప్రాప్తించునని యెఱుంగక తీరని వ్యధకు గుఱియైతిని. (12-13)

ఓ దేవీ! అప్పటికి మనవివాహము జరుగలేదు. నేను యువరాజుగా ఉంటిని. ఇంతలో నామనస్సును ఆహ్లాదవలన వర్షముతువు వచ్చినది. (14)

అంతట సూర్యుడు తనకిరణములచే భూమిలోని తేమను గ్రహించి జగత్తును తపింపజేసి, స్రేతలు సంచరించెడి దక్షిణదిశకు చేరెను. అనగా దక్షిణాయనము ప్రారంభమాయెను. (15)

ఉష్ణమంతర్దధే సద్యః స్నిగ్ధా దదృశిరే ఘనాః।
తతో జహృషిరే సర్వే భేకసారంగబర్హిణః। 16

క్లిన్నపక్షోత్తరాః స్నాతాః కృచ్ఛాదివ పతత్రిణః।
వృష్టివాతావధూతాగ్రాన్ పాదపానభిషేదిరే। 17

పతితేనాంభసా చృన్నః పతమానేన చాసకృత్।
ఆబభౌ మత్తసారంగః తోయరాశిరివాచలః। 18

పాండురారుణవర్ణాని స్తోతాంసి విమలాన్యసి।
సుస్రుపుర్గిరిధాతుభ్యః సభస్మాని భుజంగవత్। 19

తస్మిన్నతిసుభే కాలే ధనుష్మానిషుమాన్ రథీ।
వ్యాయానుకృతసంకల్పః సరయానున్యగాం నదీమ్। 20

నిపానే మహిషం రాత్రౌ గజం వాఽభ్యాగతం నదీమ్।
అన్యం వా శ్వాపదం కంచితే జిఘాంసురజితేంద్రియః। 21

అథాంధకారే త్వశ్రౌషం జలే కుంభస్య పూర్యతః।
అచక్షుర్విషయే ఘోషం వారణస్యేవ నర్హతః। 22

తతోఽహం శరముద్భృత్య దీప్తమాశీవిషోపమమ్।
శబ్దం ప్రతి గజప్రేపుః అభిలక్ష్యత్వపాతయమ్। 23

అముంచం నిశితం బాణమ్ అహమాశీవిషోపమమ్।
తత్ర వాగుషసి వ్యక్తా ప్రాదురాసీద్వనాకసః।
హా హేతి పతతస్తోయే బాణాభిహతమర్మణః। 24

తస్మిన్ నిపతితే బాణే వాగభూత్ తత్ర మానుషీ।
కథమస్మద్విధే శస్త్రం నిపతేత్తు తపస్వినీ। 25

ప్రవివిక్తాం నదీం రాత్రౌ ఉదాహరోఽహమాగతః।
ఇషుణాఽభిహతః కేన కస్య వా కిం కృతం మయా?। 26

వెంటనే ఎండవేడిమి చల్లారెను. పిమ్మట మేనుములు చల్లదనమును గూర్చుచు దర్శనమిచ్చెను. అంతట కప్పలు, లేళ్లు, చాతకములు, నెమళ్లు సంతోషముతో పొంగిపోయెను. (16)

వర్షజలములకు పక్షులఱిక్కలపైభాగములు తడిసినవి. అందువలన అవి స్నానము చేసినట్లైనవి. మహావృక్షముల కొమ్మలన్నియును వానకు తడిసి గాలికి అటునిటు ఊగిపోవుచుండెను. తడియుటచే బరువెక్కిన ఱిక్కలతో పక్షులు అతికష్టమునీద ఆ కొమ్మలపై చేరుచుండెను. మడించిన ఏనుగులుగల పర్వతము కుండపోతతో కురిసిన, కురియుచున్న వర్షధారలచే కప్పబడి, అలలు ఆగిన సముద్రమువలె భాసిల్లుచుండెను. (17-18)

కొండమీది ప్రవాహములు సహజముగా స్వచ్ఛములేయైనను వివిధవర్ణముల ధాతువులతో కలియుటవలన వాటిలో కొన్ని తెల్లగను మఱికొన్ని ఎఱ్ఱగను, ఇంకను కొన్ని దావాగ్ని భస్మములతోగూడియు, రంగురంగుల పాములవలె ఒప్పుచు వంకరటింకరలుగా ప్రవహించు చుండెను. అంతవఱకును ఆ ప్రవాహములు నిర్మలముగానుండెను. వర్షాకాలము రాగానే కఱుగిపోయిన అరుణధాతువులతోగూడిన జలములతో అవి వేర్వేలు మార్గములద్వారా ప్రవహించుచుండెను. ఆహ్లాదకరమైన ఆ కాలములో వేటాడెడి అబిలాషతో ధనుర్పాణములను ధరించి, రథముపై సరయానదీతీరమునకు చేరితిని. రాత్రివేళ నీరుత్రాగుటకై నదీతీరమునకు వచ్చునట్టి అడవిదున్ననుగాని, ఏనుగునుగాని, మఱియేదైననొక క్రూరమృగమునుగాని ఇంద్రియ చాసల్యముతో చంపదలచినవాడనై అచట ఒక రహస్య (ఏకాంత) ప్రదేశమున విల్లు ఎక్కుపెట్టి పొంచియుంటిని. (19-21)

ఆ సమయమున అంతటను చిమ్మచీకట్లు క్రమ్ముకొనియుండెను. నీటిలో కడవను ముంచుచున్న ధ్వని నాకు వినబడెను. చీకటియగుట వలన ఆరేవు నాకు కనబడకుండెను. కాని ఆధ్వని ఏనుగు నీరు త్రాగుచున్నప్పుడు కలిగెడు ధ్వనిగా నాకు తోచెను. (22)

అప్పుడు ఆ యేనుగును చంపదలచి, శబ్దమును లక్ష్యముగా జేసికొని, విషవర్షమువలె భయంకరమైన బాణమును ఎక్కుపెట్టి, ప్రయోగించితిని. నిశితమైన ఆ బాణము ఉషఃకాలమున ఆయువు పట్టున తాకుటచే నీటిలోపడిపోవుచున్న ఒక వనవాసి యొక్క నోటినుండియే కాబోలు 'హాహాకారములు' వెలువడెను. (23-24)

ఆ బాణము తగులగానే అచటినుండి ఒక మనుష్యుని మాటలు ఇట్లు వినవచ్చెను. 'ఎవరికిని అపకారము తలపెట్టని నావంటితాపసిసైన ఈ శస్త్రప్రయోగము ఎట్లుజరిగెను? ఏమాత్రము జనసంచారమే లేని ఈ నదీతీరమున అవరరాత్రివేళ నీటికొఱకై ఇవటికి వచ్చితిని. నన్ను ఈ బాణముతో కొట్టినదెవరు? నేను ఎవరికి ఏమి అపకారము చేసితిని?' (25-26)

ఋషేర్హి స్యస్తదండస్య వనే వన్యేన జీవతః ।
కథం ను శస్త్రేణ వధో మద్విధస్య విధీయతే । 27

జటాభారధరస్యైవ వల్కలాజినవాససః ।
కో వధేన సుమాతీ స్యాత్ కిం వాఽస్యాపకృతం మయా? । 28

ఏవం నిష్ఫలమారజ్జం కేవలానర్కసంహితమ్ ।
న కశ్చిత్ సాధు మన్యేత యత్తైవ గురుతల్పగమ్ । 29

నాహం తథాఽనుశోచామి జీవితక్షయమాత్మనః ।
మాతరం పితరం చోభా అనుశోచామి మద్వధే । 30

త దేతన్మిథునం వృద్ధం చిరకాలభృతం మయా ।
మయి పంచత్వమాపన్నే కాం వృత్తిం వర్తయిష్యతి । 31

వృద్ధౌ చ మాలాపితరౌ అహం చైకేషుణా హతః ।
కేన స్మ నిహతాః సర్వే సుబాలేనాఽకృతాత్మనాః । 32

తాం గిరం కరుణాం శ్రుత్వా మమ ధర్మానుకాంక్షిణః ।
కరాభ్యాం సశరం చాపం వ్యథితస్యాపతద్భువి । 33

త స్యాహం కరుణం శ్రుత్వా నిశి లాలపతో బహు ।
సంభ్రాంతః శోకవేగేన భృశమాసం విచేతనః । 34

తం దేశమహమాగమ్య దీనసత్త్వః సుదుర్మనాః ।
అపశ్యమిషుణా తీరే సరయ్యాః తాపసం హతమ్ । 35

అవతీర్ణజటాభారం ప్రవిద్ధకలశోదకమ్ ।
పాంసుశోణితదిగ్దాంగం శయానం శల్యపీడితమ్ । 36

స మాముద్వీక్ష్య నేత్రాభ్యాం త్రస్తమస్వస్తచేతసమ్ ।
ఇత్యువాచ తతః క్రూరం దిధక్షన్నివ లేజసాః । 37

కిం తవాపకృతం రాజన్ వనే నివసతా మయా ।
జహీర్హురంభో గుర్వర్థం యదహం తాడితస్త్వయా । 38

ఏకేన ఖలు బాణేన మర్మణ్యభిహతే మయి ।
ద్వాపంథో నిహతౌ వృద్ధౌ మాలా జనయితా చ మే । 39

నేను త్రికరణశుద్ధిగా (ఏవిధముగను) ఎవ్వరికిని ఎట్టిహానిని కల్గింపనివాడను. ఈ వనమున లభించు కందమూలఫలములతో నిత్యజీవితమును కొనసాగించు ఋషికుమారుడను, ఇట్టి నావంటి వానిని శస్త్రముతో వధించుటకు కారణమేమి? నేను జడలను ధరించువాడను, వల్కలములను, మృగచర్మమును దాల్చువాడను, అట్టి నన్ను వధించినచో ఎవరికి ఏమిలాభము? ఏనికి (ఈ బాణమును ప్రయోగించినవానికి) నేను చేసిన ద్రోహమేమి? ఇట్లు నిష్కారణముగా చంపుటవలన ఎవరికిని ఎట్టిలాభము చేకూరదు సరిగదా! పైగా అనర్థమే సంభవించును. గురువునకు ద్రోహముచేసినవానివలె మహాపాపియైన ఇట్టివానిని ఎవ్వడును సాదువుగా తలంపడు.

(27-29)

నేను నామరణమునుగూర్చి అంతగా బాధపడుటలేదు. నేను మరణించినచో నాతల్లిదండ్రులు ఏమైపోవుదురో? అని నాతపన. ఆ వృద్ధదంపతులను ఎంతోకాలమునుండి సేవించుచు వచ్చితిని. నేను ఇట్లు మృత్యుచెందినచో వారిగతియేమగును? (వారికి దిక్కివ్వరు?) నేను ప్రాణములను కోల్పోయినచో వారును అనువులను పీడుట తథ్యము. ఇట్లు నన్నును, ముసలివారైన నాతల్లిదండ్రులను నిశ్చయబుద్ధితోక ఒకే ఒక్కబాణముతో హతమార్చిన ఆ సరముమూర్ఖుడు ఎవ్వడోగదా!"

(30-32)

ధర్మపరిరక్షణకై తపనపడునేను ఆ దీనాలాపనములను వినగానే మిగుల వ్యథచెందితిని. అంతట ధనుర్పాణములు నాచేతులనుండి జాతీ నేలపై పడిపోయినవి.

(33)

ఇట్లు ఆ అపరత్నావేశ హృదయవిధారకముగా మిగుల విలపించు చున్న అతనిదీనవచనములను విని, శోకాతిరేకముతో దిక్కుతోచని వాడనై ఎంతయు నిశ్చేష్టుడనైతిని.

(34)

పిమ్మట నేను కాలుచేతులాడక మిక్కిలి వికలమనస్కుడనై ఆ ప్రదేశమునకు చేరితిని. అంతట సరయానదీతీరమున నాబాణపు దెబ్బకు గుఱియైన ఒక ఋషికుమారుని జూచితిని.

(35)

అప్పుడతని జడలు (కేశములు) అన్నియును చెదరియుండెను. జలసాత్ర దూరముగా పడియుండెను. అతనిశరీరము దుమ్ము కొట్టుకొని రక్తసిక్తమైయుండెను. బాణముయొక్క దెబ్బకు ఆతడు క్రిందబడియుండెను.

(36)

నేను భయముతో వ్యాకులచిత్తుడనై అచటి చేరగా ఆతడు తీవ్రమైన తేజస్సుగల చూపులతో నన్ను దహించినేయుచున్నట్లుగా చూచి, క్రూరముగా నాతో ఇట్లనెను.

(37)

"ఓ మహారాజా! నేను ఈ వనములో నివసించుచుంటిని, నాతల్లిదండ్రుల దాహము తీర్చునిమిత్తముగా జలమును గొనిపోవుటకై ఈ తీరమునకు వచ్చితిని. నేను మీకు చేసిన అపకారమేమి? ఎందులకై నన్ను బాణముతో కొట్టితిరి? ఒకే ఒక్కబాణముతో నాఆయువుపట్టుపై దెబ్బతీసితిరి. ఈ దెబ్బతో (నేను మృత్యుచెందుట వలన) అందులును, వృద్ధులును ఐన నాతల్లిదండ్రులు ఇద్దఱును మరణించురు. ఇది తథ్యము.

(38-39)

తౌ కథం దుర్బలావంధౌ మత్ప్రతిక్షౌ పిపాసిత్ ।
చిరమాశాకృతాం తృష్ణాం కష్టాం సంధారయిష్యతః । 40

న నూనం తపసో వాఽస్తి ఫలయోగః శ్రుతస్య వా ।
పితా యన్మాం న జానాతి శయానం పతితం భువి । 41

జానన్నపి చ కిం కుర్యాత్ అశక్తిరపరిక్రమః ।
భిద్యమానమివాశక్తః త్రాతుమన్యో నగో నగమ్ । 42

పితు స్త్య మేవ మే గత్వా శీఘ్రమాచక్ష్య రాఘవ ।
న త్వామనుదోహత్ క్రుద్ధో వనం వహ్నిరివైధితః । 43

ఇయమేకపదీ రాజన్ యతో మే పితురాశ్రమః ।
తం ప్రసాదయ గత్వా త్వం న త్వాం స కుపితః శపేత్ । 44

విశల్యం కురు మాం రాజన్ మర్మ మే నిశితశ్చరః ।
రుణద్ధి మృదు సోత్సేధం తీరమంబురయో యథా । 45

సశల్యః క్లిశ్యతే ప్రాణైః విశల్యో వినశిష్యతి ।
ఇతి మామవిశచ్చింతా తస్య శల్యాపకర్షణే । 46

దుఃఖితస్య చ దీనస్య మమ శోకాతురస్య చ ।
లక్షయామాస హృదయే చింతాం మునిసుత స్తదా । 47

తామ్యమాస స్స మాం కృచ్ఛ్రాత్ ఉవాచ పరమార్జవత్ ।
సీదమానో వివృత్తాంగో వేష్టమానో గతః క్షయమ్ । 48

సంస్తభ్య శోకం ధైర్యేణ స్థిరచిత్తో భవామ్యహమ్ ।
బ్రహ్మహత్యాకృతం పాపం హృదయాదపనీయతామ్ । 49

న ద్విజాతిరహం రాజన్ మాభూత్ తే మనసో వ్యథా ।
శూద్రాయామస్మి వైశ్యేన జాతో జనపదాధిప । 50

వారు మిక్కిలి శక్తిహీనులు, గ్రుడ్డివారు, దప్పిగాని నాకై నిరీక్షించుచున్నవారు, నారికుమారుడనైన నేను జలమును తీసికొనివచ్చి తమదాహమును తీర్చునని గంపెదాశతో ఎదురు చూచుచున్నారు. వారు తీవ్రమైన తమదాహబాధను ఎట్లు ఓర్చుకొనుచున్నారో గదా! నేను ఈవిధముగా నేలకొరగిపడియున్నసంగతి మాతండ్రికి తెలియదు. దీనినిబట్టి నేనొర్చిన తపస్సునకుగాని, చేసిన వేదశాస్త్రముల అధ్యయనమునకుగాని పరితములేదని తెలియుచున్నది. (40-41)

ఒకవేళ నా ఈ విపత్కరపరిస్థితిని ఎఱిగినను అతడు ఏమిచేయగలడు? నటుకబడుచున్న ఒక చెట్టును మఱియొక చెట్టు కాపాడలేనట్లు, కాలు కదుపలేని ఆ దుర్బలుడు నన్ను ఎట్లు రక్షింపగలడు? (42)

ఓ దశరథ మహారాజా! వెంటనే నీవు మాతండ్రికడకు వెళ్లి, జరిగిన వృత్తాంతమును ఆయనకు దెలుపుము. లేనిచో ఆ మహర్షి క్రుద్ధుడై, చెలరేగిన దానాగ్ని అడవినివలె నిన్ను దహించి వేయును. (43)

ఓ రాజా! ఈదారిలో ఇచటికి సమీపముననే మాతండ్రి ఆశ్రమము గలదు. శీఘ్రముగా అచటికివెళ్లి, ఆయనను ప్రసన్నుని జేసికొనుము. లేనిచో అతడు కుపితుడై నిన్ను శపింపగలడు. (44)

ఓ మహారాజా! ఎత్తైన, మెత్తని నదీతీరమును వేగముగా సాగిపోవుచున్న ప్రవాహము కోసివేయురీతిగా నీవు ప్రయోగించిన ఈ నాడియైన బాణము నాఆయువుపట్టును మిక్కిలి పీడించుచున్నది. కనుక వెంటనే ఈబాణమును నాశరీరమునుండి తీసివేయుము." (45)

"బాణమును తొలగింపనిచో అతని ప్రాణములు పిలవలరాదును, తీసివేసినచో అతడు బ్రతుకజాలడు. బాణమును తొలగించు విషయమున ఈ సందేహము నన్ను వేదించుచున్నది. ఇప్పుడు నేనేమిచేయవలయును?" (46)

ఈ విధముగా దుఃఖించుచు, శోకమగ్నుడనై దైన్యముతోనున్న నాహృదయమునందలి చింతను ఆ మునిసుతుడు గ్రహించెను. అప్పుడామునిబాలునిఅవయములన్నియును శిథిలములగుచుండెను. అతడు మెలికలు తీరిగిపోవుచుండెను, నేలపై అటునిటు దొర్లుచుండెను. క్రమముగా అతనిపరిస్థితి దిగజాటుచుండెను. అతడు ఆ విధముగా మరణోన్ముఖుడై పరితపించుచు, మిగుల ఆర్తికి లోనైనవానివలె అతికష్టముమీద నాతో ఇట్లనెను. (47-48)

"ఓ మహారాజా! నామాటను ఆలకింపుము. నేను ధైర్యము వహించి, శోకమును నిగ్రహించుకొని, స్థిరచిత్తుడనగుచున్నాను. (పూర్తిగా స్పృహకలిగియున్నాను) నేను బ్రాహ్మణుడనుకాను. నైఋతినివలన శూద్రస్త్రియందు జన్మించినవాడను. కనుక బ్రహ్మహత్యాపాపము మీకు అంటదు. ఆ భావమును మీహృదయము నుండి తొలగింపుడు. మనోవ్యథకు ఏమాత్రము గుఱికావలదు." (49-50)

ఇతీవ వదతః కృచ్ఛ్రాత్ బాణాభిహతమర్మణః ।
విఘ్నార్ణతో విచేష్టస్య వేపమానస్య భూతలే । 51

తస్య త్యాతామ్యమానస్య తం బాణమ్ అహముద్ధరమ్ ।
స మాముద్వీక్ష్య సంత్రస్తో జహౌ ప్రాణాంతప్రసాదనః । 52

జలార్థగాత్రం తు విలప్య కృచ్ఛ్రాత్
మర్మవ్రణం సంతతముచ్చ్యసంతమ్ ।
తతస్సరయ్యాం తమహం శయానం
సమీక్ష్య భద్రేఽస్మి భృశం విషణ్ణః । 53

అయువుపట్టున బాణము గ్రుచ్చుకొనుటవలన అతికష్టము మీద అతడు ఇంతమాత్రము పలుకగలిగెను. అతని కనులు బైర్లుకమ్ముచుండెను. భూమిపై అటునిటు దౌర్బల్యమందెను. అతని ఆవయవములు ముడచుకొనిపోవుచుండెను. అట్లు పరితపించిపోవుచున్న అతని శరీరమునుండి నేను బాణమును లాగివేసితిని. అప్పుడా తపోరసుడు నన్ను జూచి భయపడుచు ప్రాణములను విడిచెను. (51-52)

ఓ కొసల్యా! నీటిలో పడిపోవుటవలన అతని శరీరము పూర్తిగా తడిసియుండెను. అయువుపట్టున దెబ్బతగులుటవలన అతడు మిక్కిలి ప్రయాసతో మాటిమాటికి నిట్టూర్పుచు నిలపించుచు మృత్యుచెందెను. అంతట సరయూనదీ తీరమున మృతుడైపడి యున్న ఆమునిపుత్రుని జూచి, నేను మిక్కిలి విషాదమునకు గుఱియైతిని. (53)

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే అయోధ్యాకాండే త్రిషష్టితమసర్గః (63)

వాల్మీకిమహర్షివీరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి అయోధ్యాకాండమునందు అఱువదిమూడవసర్గము సమాప్తము

-- * * * --

64. అఱువదినాల్గవసర్గము

మునిబాలకుని చంపిన కారణముగా తనకు ప్రాప్తించిన శాపమునుగూర్చి దశరథుడు కొసల్యకు తెల్పుట -
నీమ్మట పుత్రదుఃఖముతో అతడు మరణించుట.

వధమప్రతిరూపం తు మహర్థేస్తస్య రాఘవః ।
విలపన్నేవ ధర్మాత్మా కౌసల్యాం పునరబ్రవీత్ । 1

తదజ్ఞానాన్మహత్ పాపం కృత్వాఽహం సంకులేంద్రియః ।
ఏకస్త్యచింతయం బుద్ధ్యా కథం ను సుకృతం భవేత్ । 2

తతస్తం ఘటమాదాయ పూర్ణం పరమవారిణా ।
ఆశ్రమం తమహం ప్రాప్య యథాభ్యాతపథం గతః । 3

తత్రాహం దుర్బలావంథౌ వృద్ధావపరిణాయకౌ ।
అపశ్యం తస్య పితరౌ లూనపక్షావివ ద్విజౌ । 4

తన్నిమిత్రాభిరాసేనా కథాభిరపరిక్రమా ।
తామాశాం మత్కృతే హీనా ఉదాసీనావనాథవత్ । 5

శోకోవహతచిత్తశ్చ భయసంత్రస్తచేతనః ।
తచ్ఛ్రావ్యశ్రమపదం గత్వా భూయః శోకమహం గతః । 6

ధర్మాత్ముడైన ఆదశరథమహారాజా ఆ మునిబాలునియొక్క మిక్కిలి బాధాకరమైన మృత్యుని జ్ఞప్తికిదెచ్చుకొని, ఎంతయు నిలపించుచు మఱల కౌసల్యతోనిట్లనెను. (1)

"ఓ దేవీ! అజ్ఞానవశమున నేను ఇట్టి మహాపాపముచేయుటచే నా ఇంద్రియములన్నియును వ్యాకులపాటునకు లోనయ్యెను. 'మునికుమారుని చంపిన ఈ మహాపాతకమునుండి విముక్తుడనగుట యెట్లు?' అని నేను ఒంటరిగా నాలోనేను ఆలోచింపసాగితిని. (2)

అనంతరము నేను అచటి పాత్రలో నీరు నింపుకొని, దానిని దీసికొని, మునిపుత్రుడు తెలిపిన బాటనుబట్టి తిన్నగా ఆ ఆశ్రమమునకు చేరితిని. (3)

ఆ ఆశ్రమమునందు ఆ ఋషికుమారుని తల్లిదండ్రులను జూచితిని. వారు బలహీనులు, వృద్ధులు, ఆంధులు, వారు ఊక్కులు తెగిన పక్షులవలె ఎటుకదలలేక ఒకచోట పడియుండిరి. అటునిటు కదలక తమకుమారునిగూర్చియే మాట్లాడుకొనుచు అతనిరాకకై వారు నిరీక్షించుచుండిరి. నాకారణముగా వారి ఆశలు అడియాశలాయెను. అది తెలియక (వారిసుతుడు మరణించినట్లు ఎఱుంగక) అనాథల వలెవారు ఉదాసీనులైయుండిరి. (4-5)

మునికుమారుని చంపినందున మొదట నేను శోకముతో దురపిల్లుచుంటిని. నాఅకృత్యమునకు ఆతల్లిదండ్రులు ఏమని శపింతురోయని నామనస్సు తీవ్రమైన భయమునకు లోనయ్యెను. ఆశ్రమమున ఆడుగుపెట్టి వారిని చూచినంతనే నేను ఇంకను శోకగ్రస్తుడనైతిని. (6)

పదశబ్దం తు మే శ్రుత్వా మునిర్వాక్యమభాషత ।
 కిం చిరాయసి మే పుత్ర! పానీయం క్షీప్రమానయ । 7
 యన్నిమిత్రమిదం రాత! సలిలే క్షీడితం త్వయా ।
 ఉత్కంఠితా తే మాతేయం ప్రవిశ క్షీప్రమాశ్రమమ్ । 8
 యద్యభీకం కృతం పుత్ర! మాత్రా తే యది వా మయా ।
 స తన్మనసి కర్తవ్యం త్వయా రాత! తపస్వినా । 9
 త్వం గతిస్త్యగతీనాం చ చక్షుస్త్యం హీనచక్షుషామ్ ।
 సమాసక్తా స్త్యయి ప్రాణాః కిం త్వం నో నాభిభాషసే । 10
 మునిమవ్యక్తయా వాచా తమహం సజ్జమానయా ।
 హీనవ్యంజనయా ప్రేక్ష్య భీతభీత ఇవాబ్రువమ్ । 11
 మనసః కర్మచేష్టాభిః అభిసంస్తభ్య వాగ్బలమ్ ।
 ఆచచక్షే త్వహం తస్మై పుత్రవ్యసనజం భయమ్ । 12
 క్షత్రియోఽహం దశరథో నాహం పుత్రో మహాత్మనః ।
 సజ్జనావమతం దుఃఖమ్ ఇదం ప్రాప్తం స్వకర్మజమ్ । 13
 భగవన్! చాపహస్తోఽహం సరయూతీరమాగతః ।
 జిఘాంసుః శ్వాపదం కంచిత్ నిహసే చాగతం గజమ్ । 14
 తతస్పుతో మయా శబ్దో జలే కుంభస్య పూర్యతః ।
 ద్విపోఽయ మితి మత్పాఽయం బాణేనాభిహతో మయా । 15
 గత్వా నద్యాస్తలస్తీరమ్ అపశ్యమిషుణా హృది ।
 వినిర్ఘ్నినం గతప్రాణం శయానం భువి తాపసమ్ । 16
 భగవన్! శబ్దమాలక్ష్య మయా గజజిఘాంసునా ।
 విస్ఫుష్టోఽంభసి నారాచః తతస్తే నిహతస్పుతః । 17
 తతస్తస్యైవ వచనాత్ ఉపేత్య పరితప్యతః ।
 స మయా సహసా బాణ ఉద్భ్రతో మర్మతస్తదా । 18
 స చోద్భ్రతేన బాణేన తలైవ స్వర్గమాస్థితః ।
 భవంతో పితరా శోచన్ అంధావీతి విలప్య చ । 19
 అజ్ఞానాదృవతః పుత్రః సహసాఽభిహతో మయా ।
 శేష మేవం గతే యత్ స్యాత్ తత్ప్రసీదతు మే మునిః । 20
 స తచ్చుత్వా వచః క్రూరం మయోక్తమఘశంసినా ।
 నాశకత్ తీవ్రమాయాసమ్ అకర్తుం భగవాన్ ఋషిః । 21

నాఅదుగుల చప్పుడు విని, అముని ఇట్లు పలికినను.
 "నాయనా! కుమారా! ఇంత ఆలస్యముచేసేతివేల? త్వరగా నీటిని
 తెమ్ము, దాహము తీర్చుకొందుము. జలకములాదుటకై వెళ్లి, నీవు
 ఇంత ఆలస్యము చేసినందులకు మీతల్లి నీకై తహతహపాటుతో
 ఎదురుచూచుచున్నది. మాకడకు త్వరగా రమ్ము. కుమారా!
 నేనుగాని, మీఅమ్మగాని నీకేమైనను అప్రియమొనర్చితిమా? మావలన
 ఏకొంచెముగానైనను అపరాధము జరిగినదా? ఆట్లు జరిగియున్నచో
 దానిని నీవు మనస్సులో పెట్టుకొనవద్దు. నీవు తపస్వివిగదా! మా
 సమస్త ప్రాణములనూ నీపై నిలుపుకొనియుంటిమి. ఇంతకునూ
 నీవు మాట్లాడవేమి?" (7-10)

ఆ మునిని చూడగనే నాకు మిక్కిలి భయముకలిగెను. నా
 నాలుక తడబడసాగెను. ఎట్టకేలకు మాటలను దిగ్గమింగుచు
 అస్పష్టముగా ఆయనతో ఇట్లు పలికితిని. (11)

నామనస్సునందలి భయమును, మాటలతడబాటును బయట
 పడనీయక నిగ్రహించుకొంటిని. బాధాకరమైన అతనికుమారుని
 మరణవార్తనుగూర్చి తిన్నతిన్నగా చెప్పదొడంగితిని. (12)

"ఓమహాత్మా! నేను మీపుత్రుడనుగాను, క్షత్రియుడను, నాపేరు
 దశరథుడు. నేను సత్పురుషులు నిందించునటువంటి శోచనీయమైన
 ఒక దుష్పుత్యమొనర్చితిని. (13)

ఓపూజ్యుడా! నేను ధనుర్బాణములను ధరించి, ఈ సరయూ
 తీరమునకు వచ్చితిని. నీరుత్రాగుటకై తీరమునకు చేరు ఏనుగును
 గాని, క్రూరమృగమునుగాని, వేటాడదలచితిని. కొంతతడవునకు
 నీటిలో కడవను ముంచు (బుడబుడ)శబ్దము నాకు వినబడెను.
 ఆ శబ్దమునుబట్టి ఒక ఏనుగు నీరు త్రాగుచున్నదని తలంచితిని.
 వెంటనే దానిపై శబ్దభేది బాణమును ప్రయోగించితిని. (14-15)

పిమ్మట అనదీతీరమునకు వెళ్లి అచట ఒక తాపసిని చూచితిని.
 అతని వక్షఃస్థలమున బాణము గ్రుచ్చుకొనియుండెను. అతడు
 కొనక్షాపిరితో కొట్టుమిట్టాడుచు భూమిపై పడియుండెను. (16)

ఓ మహాత్మా! ఏనుగును చంపదలచిన నేను శబ్దమునుబట్టి
 బాణమును విడిచితిని. కాని ఆబాణము దెబ్బకు నీకుమారుని
 ప్రాణములు అన్నబట్టెను. గాయపడి పరితపించుచున్న నీపుత్రుని
 సూచనను అనుసరించి, ఆయువుపట్టున గ్రుచ్చుకొనియున్న ఆ
 బాణమును తొలగించితిని. నేను ఆ శరమును తీసివేయగా
 'అయ్యో! అందులైన నాతలిదండ్రులు ఏమై పోవుదురోగదా!
 అని నిలపించుచు అతడు అచటనే స్వర్గస్థుడాయెను. (17-19)

నాఅజ్ఞానమునవలన నేను మీసుతునిమృతికి కారణమైతిని.
 అయ్యా! జరిగినదిఇది. ఇక మీదట నన్ను అనుగ్రహించెదరో?
 శపించెదరో? మీ దయ. (20)

నేనొనర్చిన ఆదుష్పుత్యమునుగూర్చి పశ్చాత్తాపపడుచు పలికిన
 క్రూరవచనములను ఆ పూజ్యమహర్షి వినెను. అందువలన అతడు
 నాకు తీవ్రమైన దుఃఖమును కల్గింపకుండా ఉండలేకపోయెను.
 (అనగా శపించుటకు సంసిద్ధుడాయెను.) (21)

న బాష్పపూర్ణవదనో నిశ్చ్యవన్ శోకకర్చితః।
మామువాచ మహాతేజాః కృతాంజలిముపస్థితమ్। 22

యద్యేతదపభం కర్మ న త్వం మే కథయేః స్వయమ్।
ఫలేన్మూర్తా స్మ తే రాజన్! సద్యః శతసహస్రధా। 23

క్షత్రియేణ వధో రాజన్ వానప్రస్థే విశేషతః।
జ్ఞానపూర్వం కృతః స్థానాత్ వ్యావయేదసి వజ్రిణమ్। 24

సప్తధా తు ఫలేన్మూర్తా మునో తపసి తిష్ఠతి।
జ్ఞానాద్విస్ఫజతః శస్త్రం తాదృశే బ్రహ్మవాదిని। 25

అజ్ఞానాద్ది కృతం యస్మాత్ ఇదం తేనైన జీవసి।
అపి హ్యద్య కులం న స్యాత్ ఇక్షాకూణాం కులో భవాన్। 26

నయ నౌ నృప! తం దేశమ్ ఇతి మాం చాభ్యభాషత।
ఆద్య తం ద్రష్టుమిచ్ఛావః పుత్రం పశ్యమదర్శనమ్। 27

రుధిరేణావసిక్తాంగం ప్రకీర్ణాజినవాససమ్।
శయానం భువి నిస్సంజ్ఞం ధర్మరాజవశం గతమ్। 28

అథాహమేకస్తం దేశం నీత్వా తౌ భృశదుఃఖితౌ।
అస్పృశ్యమహం పుత్రం తం మునిం సహ భార్యయా। 29

తౌ పుత్రమాత్మనః స్పృష్ట్వా తమాసాద్య తపస్వినౌ।
నిపేతయః శరీరేఽస్య పితా చాస్యేదమబ్రవీత్। 30

నాభివాదయసే మాఽద్య న చ మామభిభాషసే।
కిం ను శేషే తు భూమౌ త్వం వత్స! కిం కుపితో హ్యసి। 31

న త్వహం తే ప్రియః పుత్ర! మాలరం పశ్య ధార్మిక!।
కిం ను నాలింగసే పుత్ర! నుకుమార! వచో వద। 32

కస్య వాఽపరరాత్రేహఽం శ్రోష్యామి హృదయంగమమ్।
అధీయానస్య మధురం శాస్త్రం వాఽన్యద్విశేషతః। 33

కో మాం సంధ్యాముపాస్యైవ స్నాత్వా హతహతాశనః।
శ్లాఘయిష్యత్యుపాసీనః పుత్రశోకభయార్దితమ్। 34

కందమూలఫలం హృత్వా కో మాం ప్రియమివాతిథిమ్।
భోజయిష్యత్యకర్మణ్యమ్ అప్రగ్రహమనాయకమ్। 35

అప్పుడు నేను దోసిలోగ్గి, ఆయనయెదుట నిలబడితిని. అంతట ఆమహాతేజస్వి మిగులవగచుచు, నిట్టూర్చుచు, కన్నీరుమున్నీరుగా విలసించుచు నాతో ఇట్లనెను. (22)

"ఓ రాజా! నీవు చేసిన ఈ మహాపాపకృత్యమునుగూర్చి స్వయముగా నాకు చెప్పియుండనిచో నీతల వేలకొలది ప్రక్కలై యుండెడిది. ఓ ప్రభూ! క్షత్రియుడు బుద్ధిపూర్వకముగా వానప్రస్థుని చంపియున్నచో అతడు ఇంద్రునియంతటి వాడైనను పదవీభ్రష్టుడు కాకతప్పదు. (23-24)

తపమునరించుచున్న మునిపైగాని, అట్టి బ్రహ్మచారిపైగాని బుద్ధిపూర్వకముగా బాణముప్రయోగించినచో ఆపాపియుక్క తల ముక్కలు ముక్కలగును. ఈ దుష్కృత్యమును నీవు తెలియక చేసితివి గాన బ్రతికిపోయితివి. అట్లు గాక నీవు దీనిని తెలిసిచేసి యున్నచో నీవేగాదు నీఇక్షాకువంశమే నశించియుండెడిది. (25-26)

"ఓమహారాజా! మా పుత్రుని చూడగోరుచున్నాము. అతడు పడియున్నచోటికి వెంటనే మమ్ములను తీసికొనిపోము, మాకు చివరిచూసైనను దక్కును. (27)

మిగులదుఃఖించుచున్న ఆ దంపతులను నేనొక్కడనే ఆ సరయు తీరమునకు తీసికొని వెళ్లితిని. ఆ తీరమున చచ్చి నేలపై పడియున్న మునిబాలునిశరీరాంగములన్నియును రక్తసిక్తములైయుండెను. అతడు దరించిన మృగచర్మము, వస్త్రములు చెదరియుండెను. ఆబాలునిశరీరమును మునిదంపతులు స్పృశించునట్లు చేసితిని. ఆఋషిదంపతులు తమపుత్రునికడకుచేరి, అతనిని స్పృశించుచు దుఃఖమును అపుకొనలేక ఆయిరువురును అతని కళేబరముపైబడిరి. పిమ్మట తండ్రి విలసించుచు ఇట్లు పలికెను. (28-30)

"నాయనా! నీవు నాకు నమస్కరించుటలేదేమి? ఇప్పుడు నాతో మాట్లాడవేమి? ఇట్లు నేలపై పండుకొనియుంటివేల? మాపైన నీకేమైన కోపమా? కుమారా! ఓ బుద్ధిమంతుడా! నీకు నాపైన ప్రేమలేనిచో కనీసము మీతల్లివైసైనను చూడుము. నాయనా! నన్ను కొగిలించుకొనవేమి? ఓ నుకుమారా! ఒక్కసారి మాటాడుము. (31-32)

ఈ ఉషుకాలమున హృదయంగమముగా, మధురముగా పరించుచున్న శాస్త్రములనుగాని, విశేషముగా పురాణోపాసములను గాని, ఇంక ఎవరినోటవిందును? స్నానసంధ్యాదికములను, అగ్నికార్యమును ముగించుకొని, నా సమీపమునకూర్చుండి, పుత్రశోకమున మునిగియున్న నన్ను ఇంక ఎవరు ఓదార్చగలరు? నేను కర్మానుష్ఠానములను స్వయముగా నిర్వహింపలేనివాడను, నివ్వెరదాన్యమును (అడవి బియ్యమును) సంపాదించి తీసికొని రాలేనివాడను, దిక్కులేనివాడనై పడియున్నవాడను. అట్టి నన్ను ప్రియమైన ఆతిథిగా గౌరవించి, నాకై కందమూలఫలములను దెచ్చి, ఇకమీదట నాకు భోజనము పెట్టువారెవరు? (33-35)

ఇమామంధాం చ వృద్ధాం చ మాతరం తే తపస్వినీమ్ ।
కథం వత్స! భరిష్యామి కృపణాం పుత్రగర్తినీమ్ । 36

తిష్ఠ మాం మాగమః పుత్ర! యమస్య సదనం ప్రతి ।
శ్వో మయా సహ గంతాసి జనన్యా చ సమేధితః । 37

ఉభావపి చ శోకార్తా అనాథౌ కృపణౌ వనే ।
క్షిప్రమేవ గమిష్యావః త్వయా హీనౌ యమక్షయమ్ । 38

తతో వైవస్వతం దృష్ట్వా తం ప్రవక్ష్యామి భారతీమ్ ।
క్షమతాం ధర్మరాజో మే భిభృయాత్ పితరావయమ్ । 39

దాతుమర్హతి ధర్మాత్మా లోకపాలో మహాయశాః ।
ఈదృశస్య మమాక్షయ్యామ్ ఏకానుభయదక్షిణామ్ । 40

అపాపోఽసి యదా పుత్ర! నిహతః పాపకర్మణా ।
తేన సత్యేన గచ్ఛాఽఽశు యే లోకాః శస్త్రయోధినామ్ । 41

యాంతి శూరా గతిం యాం చ సంగ్రామేష్వనివర్తినః ।
హతాస్త్రభిముఖాః పుత్ర! గతిం తాం పరమాం ప్రజ । 42

యాం గతిం సగరః శైబ్యో దిలీపో జనమేజయః ।
నహుషో దుంధుమారశ్చ ప్రాప్తాస్తాం గచ్ఛ పుత్రక । 43

యా గతి స్సర్వసాధానాం స్వాధ్యాయాత్ తపసా చ యా ।
యా భూమిదస్యాహితాగ్నేః ఏకపత్నీవ్రతస్య చ । 44

గోసహస్రప్రదాతృణాం యా యా గురుభృతామపి ।
దేహన్యాసకృతాం యా చ తాం గతిం గచ్ఛ పుత్రక । 45

పుత్రా! పంచప్రాణములను నీపైననే పెట్టుకొని, అనుక్షణము నీకై పరితపించుచున్న నీతల్లి ఇదిగో! ఇచటనేయున్నది. ఈమె అంధురాలు, పైగా వృద్ధురాలు, ఇట్టి దీనురాలిని నేనెట్లు భరింపగలను? (36)

కుమారా! అగుమాగుము, ఇప్పుడే పరలోకయాత్రకై తొందరపడకుము. రేపు నీవు, నేనూ, మీతల్లి అందఱుమూకలిసి వెళ్లుదము. నీయెడబాటుకారణముగా మేమిద్దఱుమునుశోకమున మునింగి, దీనులమైయుంటిమి. ఈవనమున దిక్కులేనివారమైతిమి. కావున ఇప్పుడే మేము ఇరువురము నీతోగూడి యమలోకమునకు చేరెదము. (37-38)

అచటికిచేరినపిమ్మట యముని దర్శించి, ఆయనతో ఇట్లు నుడివెదను. 'ఓయమధర్మరాజా! నాఅపరాధమును క్షమింపుము. నాపుత్రుని విడుపుము. తల్లిదండ్రులమైన మమ్ము అతడు పోషింపగలడు. (39)

అయముడు దర్మాత్ముడు, లోకపాలుడు, మిక్కిలివాసికెక్కిన వాడు, ఇట్లు అనాథుడనై పడియున్న నాకు అతడు ఈఁక్క అభయదానమును అనుగ్రహింపగలడు. (40)

ఓ కుమారా! నీవు ఏసాపము ఎఱుగనివాడవు. పాపాత్ముడైన దశరథునిచేతిలో హతుడవైతివి. ఇందువలన శస్త్రయోధులు (మృతులైన పిమ్మట) చేరెడి ఉత్తమలోకములు నీకును ప్రాప్తించును. ప్రమాణముచేసి చెప్పుచున్నాను. నేను పలికిన ఈమాట ముమ్మాటికిని సత్యము. నాయనా! రణరంగమున వెన్నుచూపక, శత్రువును ఎదిరించి, అసువులువీడిన శూరులుచేరెడి పుణ్యలోకములను నీవును పొందుదువు. (41-42)

ఓపుత్రా! సగరమహారాజా, శిబిచక్రవర్తి, దిలీపప్రభువు, జనమేజయబాపతి, నహుషమహిపాలుడు, దుంధుమారుడు (2) మొదలగు సత్పురుషులు పొందినలోకములకు నీవునుచేరుదువు. (43)

ఓతనయా! వేదశాస్త్రములను అధ్యయనముచేసిన సత్పురుషులకును, తపోదనులైన సాధుజనులకును, భూదానముచేసిన మహాపురుషులకును, నిత్యము హోమకార్యములను నిర్వహించెడి నిష్ఠాపరులకును, ఏకపత్నీవ్రతులకును, వేలకొలదిగా గోదానములనొసర్చిన మహాదాతలకును, గురువులకు శుక్రహితులచేసినవారికిని, గంగాయుమునాది పవిత్రనదీసంగమతీర్థములలో సంకల్పపూర్వకముగా దేహత్యాగము చేసిన సిద్ధపురుషులకును లభించు పుణ్యలోకములు నీకును ప్రాప్తించును. (44-45)

1) శ్లో॥ ద్వానిమౌ పురుషౌ లోకే సూర్యమండలభేదినౌ । పరివ్రాజ్యోగయుక్తశ్చ శరణాభిముఖౌహతః॥

ఈలోకమున యోగాభ్యాసనిరతుడైన యతీశ్వరుడును (తపస్వియు) రణరంగమున శత్రువును ఎదిరించి, బాణములచే నిహతుడైన వీరుడును ఈఇరువురును సూర్యమండలముద్వారా పుణ్యలోకములకుచేరుదురు. గోవిందరాజీయ వ్యాఖ్య.

2) దుంధుమారుడు. ఇతడు బృహదశ్వనికుమారుడు. సహజముగా ఇతనిపేరు యననాశ్వుడు. ఉత్తంకునితపస్సునకు భంగము కలిగించుచున్న 'ధుంధువు' అను రాక్షసుని చంపుటచే ఇతనికి దుంధుమారుడు అనిపేరు వచ్చెను.

వహిత్యస్మిన్ కులే జాతో గచ్ఛత్యకుశలాం గతిమ్ ।
స తు యాస్యతి యేన త్వం నిహతో మమ బాంధవః । 46

ఏవం స కృపణం తత్ర పర్యదేవయతాసకృత్ ।
తతోఽస్మై కర్తు ముదకం ప్రవృత్తః సహ భార్యయా । 47

స తు దివ్యేన రూపేణ మునిపుత్రః స్వకర్మభిః ।
స్వర్గమధ్యాయహత్ క్షీప్రం శక్తేణ సహ ధర్మవిత్ । 48

అబభాషే చ తౌ వృద్ధౌ సహ శక్తేణ తాపసః ।
అశ్వాస్య చ ముహూర్తం తు పితరౌ వాక్యమబ్రవీత్ । 49

స్థానమస్మి మహత్ ప్రాప్తౌ భవతోః పరిచారణాత్ ।
భవంతావపి చ క్షీప్రం మమ మూలముపైష్యతః । 50

ఏవముక్త్వా తు దివ్యేన విమానేన వపుష్మతా ।
ఆరురోహ దివం క్షీప్రం మునిపుత్రో జితేంద్రియః । 51

స కృత్యాతాదకం తూర్లం తాపసః సహ భార్యయా ।
మామువాచ మహాశేజాః కృతాంజలిమువస్థితమ్ । 52

అద్యైవ జహి మాం రాజన్ మరణే నాస్తి మే వ్యథా ।
యచ్ఛరేణైకపుత్రం మాం త్వమకార్షీరపుత్రకమ్ । 53

త్వయా తు యదవిజ్ఞానాత్ నిహతో మే నుతత్పుచిః ।
తేన త్వమభిశప్స్యామి సుదుఃఖమతిదారుణమ్ । 54

పుత్రవ్యసనజం దుఃఖం యదేతన్మమ సాంప్రతమ్ ।
ఏవం త్వం పుత్రశోకేన రాజన్ కాలం కరిష్యసి । 55

అజ్ఞానాత్తు హతో యస్మాత్ క్షత్రియేణ త్వయా మునిః ।
తస్మాత్ త్వం నావిశత్యాతు బ్రహ్మహత్యా నరాధిప! । 56

త్వామప్యేతాదృశో భావః క్షీప్రమేవ గమిష్యతి ।
జీవితాంతకరో ఘోరో దాతారమివ దక్షిణా । 57

ఏవం శాపం మయి న్యస్య విలప్య కరుణం బహు ।
చితామారోప్య దేహం తన్మిథునం స్వర్గమభ్యయాత్ । 58

తపోనిష్ఠగలవారు జన్మించిన మనవంశమున పుట్టినవాడు ఎట్టి పరిస్థితులలోను అశుభస్థితికిగుఱికాడు. అనగా సద్గతినేపొందును. కాని ఋషి (నా) పుత్రుడవైన నిన్నుచంపినవాడే దుర్గతిపాలగును." ఇట్లు అబాలునితోండి పుత్రశోకముతో కన్నీరుమున్నీరుగా విలపించెను. అనంతరము అతడు భార్యతోగూడి మృతుడైన తన పుత్రునకు సర్గతులుగలుగుటకై జలాంజలులను సమర్పించెను. (46-47)

ధర్మాత్ముడైన ఆ మృతబాలుడు (తానుజీవించియున్నంత వఱకును) పుణ్యకార్యములప్రభావమున దివ్యస్వరూపమును ధరించి, ఇంద్రునితోగూడి వెంటనే స్వర్గమునకు చేరెను. (మునిబాలునిగొని పోవుటకై ఇంద్రుడు స్వయముగావచ్చెనని గ్రహించవలెను.) (48)

ఇంద్రునితోగూడిన ఆ మునిపుత్రుడు వృద్ధులైన తన తల్లిదండ్రులను క్షణకాలముసాటు ఓదార్చి, పిమ్మట వారితో ఇట్లు పలికెను. (49)

"భక్తిశ్రద్ధలతో మీకు పరిచర్యలుచేయుటవలన నాకు దివ్య స్థానములభించినది. మీఇద్దఱును వెంటనే నాసమీపమునకు చేరుదురు." (50)

జితేంద్రియుడైన ఆమునిపుత్రుడు ఈవిధముగా పలికి, ప్రశస్తమైన (చక్కని) అకారముగల దివ్యవిమానముద్వారా శీఘ్రముగా స్వర్గమును చేరెను. (51)

పిమ్మట మహాశేజశాలియైన ఆముని భార్యతోగూడి వెంటనే కుమారునకు జలతర్పణములను గావించెను. అంతట ఆయన సమీపముననే అంజలి ఘటించి, యున్న నాతోఆతడిట్లనెను. (52)

ఓరాజా! నాఒక్కగానొక్కకొడుకును నీబాణముతో చంపి, నన్ను సంతానహీనునిగావించితివి. ఇంక అలస్యమెందులకు? నేడే అబాణముతోనే నన్నును హతమార్చుము. ఇప్పుడు నాకు చావంటే బాధలేదు. (53)

అజ్ఞానవశముననేయైనను నీవు నిరపరాధియైన నాకుమారుని చంపితివి. కావున నీకు మిక్కిలి దుఃఖముకలుగునట్లు దారుణమైన శాపమునిత్తును. ఇప్పుడు నన్ను ఆంతులేని పుత్రదుఃఖమునకు గుఱిచేసితివి. రాజా! ఇట్లే నీవును పుత్రశోకమునకులోనై మరణింతువు. (54-55)

ఓమహారాజా! క్షత్రియుడవైన నీవు అజ్ఞానకారణముగా వైశ్య వంశమునకుచెందిన మునిబాలకుని చంపితివి. అందువలన నిన్ను బ్రహ్మహత్యాపాతకము అంటదు. ఐనప్పటికిని ప్రాణాంతకమైన భయంకరమగు ఇట్టి పుత్రశోకరూపదుఃస్థితి సత్యాత్రునకు దానము చేసినవానికి ఆ దక్షిణపలమువలె, నీకు వెంటనే (ఈజన్మయందే) కలుగును." (56-57)

ఈవిధముగా అతడు నన్ను శాపమునకు గుఱిచేసినపిమ్మట, ఆదంపతులు కడుదీనముగా మిగులనీలపించిరి. కొంతతడవునకు వారు దేహములను చితాగ్నికి ఆహుతియొనర్చి, స్వర్గస్థులైరి. (58)

తదేతచ్చింతయానేన స్మృతం పాపం మయా స్వయమ్ ।
తదా బాల్యాత్ కృతం దేవి! శబ్దవేధ్యనుకర్తృణా ॥ 59

తస్యాయం కర్మణో దేవి! విపాకః సముపస్థితః ।
అపద్వైః సహ సంభుక్తే వ్యాధిరన్మరసే యథా ॥ 60

తస్మాన్మామాగతం భద్రే! తస్యోదారస్య తద్వచః ।
యదహం పుత్రశోకేన సంత్యక్త్వామ్యద్య జీవితమ్ ॥ 61

చక్షుర్యాం త్వాం న పశ్యామి కౌసల్యే! సాధు మాం స్పృశ ।
ఇత్యుక్త్వా స రుదంస్త్రస్తో భార్యామాహ చ భూమిపః ॥ 62

ఏతన్నే సదృశం దేవి! యన్మయా రాఘవే కృతమ్ ।
సదృశం తత్తు తస్యైవ యదనేన కృతం మయి ॥ 63

దుర్యోత్తమపి కః పుత్రం త్యజేద్భువి విచక్షణః ।
కశ్చ ప్రవ్రాజ్యమానో వా నాసూయేత్ పితరం సుతః ॥ 64

యది మాం సంస్పృశేద్రామః సకృదద్య అభేత వా ।
యమక్షయమనుప్రాప్తా ద్రక్ష్యంతి నహి మానవాః ॥ 65

చక్షషా త్వాం న పశ్యామి స్మృతిర్మమ విలుప్యతే ।
దూతా నైవస్వతస్యైతే కౌసల్యే! త్వరయంతి మామ్ ॥ 66

అతస్తు కిం దుఃఖతరం యదహం జీవితక్షయే ।
న హి పశ్యామి ధర్మజ్ఞం రామం సత్యపరాక్రమమ్ ॥ 67

తస్యాదర్శనజశ్శోకః సుతస్యాప్రతికర్మణః ।
ఉచ్చోషయతి మే ప్రాణాన్ వారి స్తోకమివాతపః ॥ 68

న తే మనుష్యా దేవాస్తే యే చారుశుభకుండలమ్ ।
ముఖం ద్రక్ష్యంతి రామస్య వర్షే పంచదశే పునః ॥ 69

ఓదేవీ! నాచిటువయస్సున అజ్ఞానమువలన స్వయముగా శబ్దవేదిబాణమును ప్రయోగించి, మునిబాలునినంపిన దుష్కార్యము నేడు పుత్రునియెడబాటుదుఃఖమునకులోనైన ఈసమయమున నాకు జ్ఞప్తికివచ్చినది. ఓకౌసల్య! అనారోగ్యకరములైన పదార్థములతో అన్యమునుతిన్నవానిని కాలాంతరమున రోగము పీడించునట్లు నేను ఆనాడుచేసిన దుష్కర్మఫలము నన్ను ఈనాడు వేధించుచున్నది. నాడు ఆమహాత్ముడు నాకిచ్చినశాపఫలితమును నేడు అనుభవించుచున్నాను. అందువలన పుత్రశోకముతో నేడు నాజీవితమును చాలింతును. (59-61)

ఓకౌసల్య! నాదృష్టిమందగించినది. నిన్ను స్పృష్టముగా చూడలేకున్నాను. నన్ను ఒకసారి స్పృశింపుము." అనిపలికి, ఆరాజు భయపడినవాడై ఏడ్చుచు ఆమెతో మఱల ఇట్లనెను. (62)

"ఓదేవీ! శ్రీరామునకు పట్టాభిషేకమొనర్చి, రాజ్యాధికారమును అప్పగింపవలసిన యదనున అట్లుచేయకపోగా మీదుమిక్కిలి నిష్కారణముగా ఆరామపుని నేను అడవులపాలుచేయుటయనునది నిజముగా నాకు తగనిపని. దర్మాత్ముడైన శ్రీరాముడు పితృ వాక్యమును శిరసావహించి, మాటుపలుకక తదనుగుణముగా నడుచుకొనుట అతనికి తగును. (63)

కొడుకు ఎంతటి దుర్మార్గుడైనను తెలివిగలయేతండ్రి అతనిని పరిత్యజించును? (కుమారుడు ధర్మాత్ముడైనను అతనినిదూరము చేసికొనిన మూర్ఖుడైన తండ్రినినేనొక్కడనే) ఇంటినుండి వెడల గొట్టబడిన యేమితుడు తనతండ్రిని ద్వేషింపకుండును? (తనను అడవులపాలుచేసినను తండ్రిని పల్లెత్తుమాట అనని మహాత్ముడు శ్రీరాముడు ఒక్కడే) (64)

నేను మరణించులోపల నారాముడు ఒక్కసారి నన్నుస్పృశించుట గాని కనీసము కనబడుటగాని జరిగిన ఎంతబాగుండును? లోకములో మరణించినవారు ఎవ్వరును తిరిగి తమఆత్మీయులను చూడలేరుగదా! (65)

ఓ కౌసల్య! నాచూపు నన్నగిల్లినది. నిన్ను స్పృష్టముగా చూడ లేకున్నాను. నాజ్ఞాపకశక్తి నశించుచున్నది. ఇదిగో! ఈయమదూతలు నన్నుతోందరపెట్టుచున్నారు. నా ప్రాణములు పోవులోపల, దర్మజ్ఞుడు, సత్యపరాక్రముడు ఐన శ్రీరాముని చూచెడి అదృష్టము నాకులేదుగదా! ఇక ఇంతకంటెను తీరని దుఃఖము ఏముండును? (66-67)

తీవ్రమైనయెండ స్వల్పమైన నీటిని నారించివేయునట్లు నామాటను జనదాటని శ్రీరామునియెడబాటుదుఃఖము నాప్రాణములను తోడివేయుచున్నది. (68)

పదునాలుగుసంవత్సరములవనవాసదీక్షను ముగించుకొని, పదునైదవసంవత్సరమున శ్రీరాముడు తిరిగివచ్చినప్పుడు చక్కని కుండలములతో శోభిల్లెడి అతనిసుందరముఖమును చూడగల్గెడి

పద్యపత్రేక్షణం సుధ్రు! సుదంష్ట్రం చారునాసికమ్ |
ధన్యా ద్రక్ష్యంతి రామస్య తారాధిపనిభం ముఖమ్ | 70

సదృశం శారదస్యేందోః పుల్లస్య కమలస్య చ |
సుగంధి మమ నాథస్య ధన్యా ద్రక్ష్యంతి తస్మఖమ్ | 71

నివృత్త వనవాసం తమ్ అయోధ్యాం పునరాగతమ్ |
ద్రక్ష్యంతి సుఖినో రామం శుక్రం మార్గగతం యథా | 72

కౌసల్యే! చిత్తమోహేన హృదయం సీదతివ మే |
వేదయే న చ సంయుక్తాన్ శబ్దస్పర్శరసానహమ్ | 73

చిత్తనాశాద్విపద్యంతే సర్వాణ్యేవేంద్రియాణి మే |
క్షీణస్నేహస్య దీపస్య సంసక్తా రశ్మయో యథా | 74

అయమాత్మభవశ్శోకో మామనాథమచేతనమ్ |
సంసాదయతి వేగేన యథా కూలం నదీరయః | 75

హో రాఘవ! మహాబాహో! హో మమాయాసనాశన! |
హో పితృప్రియ! మే నాథ! హోఽద్య క్వాసి గతస్మృత! | 76

హో కౌసల్యే! నశిష్యామి హో సుమిత్రే! తపస్విని! |
హో నృశంసే! మమామిత్రే! కైకేయి! కులపాంసని! | 77

ఇతి రామస్య మాతుశ్చ సుమిత్రాయాశ్చ సన్నిధౌ |
రాజా దశరథశ్శౌచన్ జీవితాంతముపాగతమ్ | 78

యదా తు దీనం కథయన్ నరాధిపః
ప్రియస్య పుత్రస్య వివాసనాతురః |
గతేఽర్థరాత్రే భృశదుఃఖపీడితః
తదా జహౌ ప్రాణముదారదర్శనః | 79

వారు మానవమాత్రులుగారు. వారు నిజముగా దేవతలే. తామర రేకులవంటి కమలతో, చక్కని కనుబొమలతో అందమైన పలువరుసతో, చూడముచ్చటగొల్పునాసికతో విలసిల్లెడి శ్రీరామునిముఖము నిందుచంద్రునివలె అహ్లాదకరమైనది. అట్టి రఘువరునిమోమును దర్శించెడివారు ఎంతయు ధన్యాత్ములు. (69-70)

నావిష్ణూరిరామునివదనము శరత్కాలమునందలి చంద్రునివలె మనోజ్ఞమైనది, బాగుగా వికసించిన కమలముభంగి మహానలను వెదజల్లునది. అట్టి ముఖమును చూడగల్గువారు నిజముగా కృతార్థులు. (71)

వనవాసానంతరము అయోధ్యకు విచ్చేసిన శ్రీరాముడు మూఢానంతరము శుక్రునివలె తేజరిల్లుచుండగా ఆయనను దర్శించెడివారిభాగ్యమేభాగ్యము. యథార్థముగా వారి ఆనందమే ఆనందము. (72)

ఓకౌసల్య! తీరనిపుత్రదుఃఖముచే నామనస్సు వికలమైనది. నాహృదయము శిథిలమగుచున్నట్లున్నది. జ్ఞానేంద్రియములతో⁽¹⁾ గూడియున్నను శబ్దస్పర్శరూప రసగంధముల అనుభవము నాకు కలుటలేదు. (73)

నూనె ఐపోవుటవలన దీపకాంతులు అరిపోయినట్లు, నాచిత్తము దెబ్బతినుటవలన ఇంద్రియములన్నియును పనిచేయుటలేదు. (74)

వేగముగా సాగిపోవు నదీనవాహము దలులనుకోసినేయునట్లు నాలో కట్టలుతెంచుకొనినచ్చుచున్న పుత్రశోకము నన్ను దిక్కులేని వానినిగా, నిశ్చేష్టునిగా చేయుచున్నది. (75)

అయ్యో! కుమారా! రాఘవా! మహాబాహూ! నాకష్టములను తొలగించువాడా! తండ్రికిఅండమైనవాడా! నాగారాలతండ్రి! నన్ను ఇచట దిక్కులేనివానినిజేసి ఎక్కడికివెళ్లితివి? (76)

అయ్యో! దీనురాలవైన ఓ కౌసల్య! ఓ సుమిత్రా! అయ్యో! ప్రూరురాలవూ, నాపాలిటిశత్రువువూ, నంశనాశకురాలవూవన ఓకైకేయీ! నేను ఈ లోకమును వీడివెళ్లుచున్నాను. (77)

దశరథమహారాజు కౌసల్యసుమిత్రల సన్నిధియందు ఇట్లు శోకించుచు తనువును చాలించెను. (78)

ప్రియపుత్రునివనవాసకారణముగా శోకమున మునింగిన దశరథుడు ఈవిధముగా దీనాలాపములను పలుకుచు అర్థరాత్రి చాలిన ఏమ్మట మిగుల దుఃఖపీడితుడై ప్రాణములనువీడెను. (79)

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే అయోధ్యాకాండే చతుష్షష్ఠితమస్సర్గః (64)

వాల్మీకీమహర్షివిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి అయోధ్యాకాండమునందు ఆఱవదినాల్గవసర్గము సమాప్తము

-- * * * --

1) కన్ను, ముక్కు, చెవి, నాలుక, చర్మము అనునవి జ్ఞానేంద్రియములు. కన్నురూపమును, ముక్కువాసనను, చెవిశబ్దమును, నాలుకరుచిని, చర్మము స్పర్శను తెలిసికొనును. ఇప్పుడు ఆ జ్ఞానేంద్రియములు తమపనులను చేయలేకున్నవి.

65. అఱువదిఱదవసర్గము

దశరథమహారాజామృతికి నిలవిలలాడుచు కౌసల్య మొదలగు అంతఃపురస్త్రీలు అందఱును ఏడ్చుట.

అథ రాత్ర్యాం వ్యతీతాయాం ప్రాతరేవాపరే హని ।
వందినః పర్యుపాతిష్ఠన్ తత్పార్థివనివేశనమ్ । 1

సూతాః పరమసంస్కారా మంగళాశ్చోత్తమశ్రుతాః ।
గాయకాః స్తుతిశీలాశ్చ నిగదంతః పృథక్ పృథక్ । 2

రాజానం స్తువతాం తేషామ్ ఉదాత్తాభిహితాశిషామ్ ।
ప్రాసాదాభోగవిస్తీర్ణః స్తుతిశబ్దో హ్యవర్తత । 3

తతస్తు స్తువతాం తేషాం సూతానాం పాణివాదకాః ।
అపదానాన్యుదాహృత్య పాణివాదాన్ అవాదయన్ । 4

తేన శబ్దేన విహగాః ప్రతిబుద్ధా విసస్వసుః ।
శాఖాస్తాః పంజరస్థాశ్చ యే రాజకులగోచరాః । 5

వ్యాహృతాః పుణ్యశబ్దాశ్చ వీణానాం చాపి నిస్వనాః ।
ఆశీర్గేయం చ గాథానాం పూరయామాస వేశ్మ తత్ । 6

తతశ్చుచినమాచారాః పర్యుపస్థానకోవిదాః ।
స్త్రీవర్సవరభూయిష్ఠా ఉపతస్మర్యథా పురమ్ । 7

హరిచందనసంఘక్తమ్ ఉదకం కాంచనైర్వదైః ।
అనిన్యః స్నానశిక్షాజ్ఞా యథాకాలం యథావిధి । 8

మంగళాలంభనీయాని ప్రాశనీయాన్యపస్కరాన్ ।
ఉపానిన్యస్తథాప్యన్యాః కుమారీబహుళాః స్త్రియః । 9

సర్వలక్షణసంపన్నం సర్వం విధివదర్శితమ్ ।
సర్వం సుగుణలక్ష్మీవత్ తద్భూవాభిహారికమ్ । 10

రాత్రిగడచినపిమ్మట మఱునాటి ప్రాతఃకాలమున, మహారాజును, ఆయనవంశమును స్తుతించు వందిమాగధులును, వ్యాకరణ శాస్త్రసంస్కారముగల నూతులును, సంగీతకుశలులైన గాయకులును తమతమరీతులను అనుసరించి వేర్వేరుగా మహారాజును స్తుతించుటకై ఆయనమందిరమునకు చేరిరి. (1-2)

ఉచ్చైఃస్వరముతో ఆశీర్వాదములను పలుకుచు రాజును స్తుతించు చున్నట్టి వందిమాగధులు మొదలగువారి శబ్దములు రాజప్రాసాదముల యందు అంతటను ప్రతిధ్వనించెను. (3)

నూతులు మొదలగువారు తమస్తుతిపాఠములను గానము చేయుచుండగా ఇంతలో అచటికి పాణివాదకులు (వేతులతో తాళమువేయువారు) విచ్చేసిరి. వారు మహారాజునర్చిన ఘనకార్యములను గూర్చి లయాన్వితముగా కీర్తించిరి. (4)

ప్రాసాదములఆవరణములయందలి పక్షులును, భవనముల యందలి పంజరములలోగల పెంపుడుపక్షులును స్తుతిపాఠకుల శబ్దములకు మేల్కొని, కూయసాగెను. (5)

బ్రాహ్మణులనేదపఠనములతోగూడిన స్వస్తివాచనములును, శ్రావ్యమైన వీణానాదములును, దశరథునియొక్క ఉదాత్తగాధలకు సంబంధించిన గేయములును, ఆశీర్వాచనములును ఆమందిరమున నిండిపోయెను. (6)

సంప్రదాయపద్ధతులను ఎఱిగిన సత్ప్రవర్తనులు, సమయాను కూలముగా నివిధసేవలొనర్చుటలో ఆరితేటిసస్త్రీలు, కంచుకులు పెద్దసంఖ్యలో ఎప్పటివలె అచటికిచేరిరి. (7)

రాజనకు, రాణులుమున్నగువారికి స్నానవిధులను నడిపించుటలో అనుభవజ్ఞులైనవారు కాలోచితముగా, యథావిధిగా, సుగంధ జలములతో (పన్నీటితో) నిండిన బంగారుకలశములను దీసికొని అచటికివచ్చిరి. (8)

పెక్కుమందికన్యకలతోగూడిన ఇతరస్త్రీలు తలంటుస్నానములకు ఉపయుక్తములగు మంగళకరములైన నూనెలు, నలుగుపిండ్లు మొదలగుద్రవ్యములను, శుభస్పర్శకై గోవులు మున్నగువానిని, త్రాగుటకై గంగాజలములను, నారికేళ, జీరకాదిద్రవ్యములను, అలంకారములకై ఆద్దములు, పస్తములు, అభరణములు, నూవులు మొదలగువానిని తీసికొనివచ్చిరి. (9)

దశరథునిమందిరమునకు తీసికొనిరాబడిన అభిహారికములు (ప్రాతఃకాలమున రాజులకొఱకై తీసికొనిరాబడు మంగళద్రవ్యములు) సర్వకుచలక్షణములుగలిగియున్నవి. అయా విధులకు అనుకూలమైన ప్రశంసార్థములు, ఉత్తమగుణములతో విలసిల్లుచున్నవి. (10)

తత్తు సూర్యోదయం యావత్ సర్వం పరిసముత్సుకమ్ ।
తస్మాదనుపసంప్రాప్తం కింస్విదిత్యుపశంకితమ్ । 11

అథ యాః కోసలేంద్రస్య శయనం ప్రత్యనంతరాః ।
తాః స్త్రియస్తు సమాగమ్య భర్తారం ప్రత్యబోధయన్ । 12

తథాఘృచితవృత్తాస్తా వినయేన నయేన చ ।
సహ్యస్య శయనం స్పృష్ట్వా కించిదప్యపలేభిరే । 13

తాః స్త్రియస్సప్సృశీలజ్ఞాః చేష్టానంచలనాదిషు ।
తా వేపథుపరీతాశ్చ రాజ్ఞాః ప్రాణేషు శంకితాః ।
ప్రతిస్రోతఃతృణాగ్రాణాం సదృశం సంచకాశిరే । 14

అథ సంవేషమానానాం స్త్రీణాం దృష్ట్వా చ పార్థివమ్ ।
యత్తదాశంకితం పాపం తస్య జజ్ఞే వినిశ్చయః । 15

కౌసల్యా చ సుమిత్రా చ పుత్రశోకపరాజితే ।
ప్రసుప్తే న ప్రబుద్ధ్యేతే యథా కాలసమన్వితే । 16

నిప్రుభా చ వివర్లా చ సన్నా శోకేన సన్నతా ।
న వ్యరాజత కౌసల్యా తారేవ తిమిరావృతా । 17

కౌసల్యా నంతరం రాజ్ఞాః సుమిత్రా తదనంతరమ్ ।
న స్మ విభ్రాజితే దేవీ శోకాశ్రులుళితాననా । 18

తే చ దృష్ట్వా తథా సుప్తే ఉభే దేవ్యా చ తం నృపమ్ ।
సుప్తమేవోద్గతప్రాణమ్ అంతఃపురమదృశ్యత । 19

తతః ప్రచుక్రుశుర్దీనాః సస్వరం తా వరాంగనాః ।
కరేణవ ఇవారణ్యే స్థానప్రచ్యుతయూథపాః । 20

తాసామ్ ఆక్రందశబ్దేన సహసోద్గతచేతనే ।
కౌసల్యా చ సుమిత్రా చ త్యక్తనిద్రే బభూవతుః । 21

సూర్యోదయమగునప్పటికే పరిజనులందఱును మహారాజ సేవలకై మిగుల ఉత్సాహముతో సర్వసన్నద్ధులై అచటికి చేరిరి. కాని అంతఃపఠకును దశరథుడు శయ్యామందిరమునుండి బయటికి రాకుండుటచే 'రాజాగారు ఇప్పటివఱకును బయటికి రాకపోవుటకు కారణమేమైయుండును? అని శంకించుచు వారు అచటనే నిలిచిరి. (11)

దశరథమహారాజునకు సన్నిహితులైన ఆస్త్రీలందఱును ఆయన కడకేగి, ఆనెఱువును మేల్కొల్పుటకై సవినయముగా సముచితముగా మృదువచనములను పలికిరి. (12)

ఆస్త్రీలు సముచితముగా ప్రవర్తించుచు, వినయముతో, నేర్పుతో తల్పమును కదుపుచు ఆనెఱువును మేల్కొల్పుటకు ఎంతగానో ప్రయత్నించిరి. ఐనప్పటికిని ఆరాజు నిద్రనుండి లేనకుండుటచే అందులకుగల కారణము వారికి బోధపడకుండెను. వారు నిద్రించు చున్న వ్యక్తులసరిస్థితులను బాగుగా ఎఱిగినవారు. అప్పుడు వారు రాజాగారిహృదయస్పందనను, నాడిని పరీక్షించి చూచిరి. ఆయనకాలుసేతులు కదలకుండుటను, శ్వాసక్రియజరుగకుండుటను గమనించి, వారు చలించిపోయిరి. రాజాగారిప్రాణములు పోయినవేమో? అనివారికి శంకగలిగెను. ప్రవాహమునకు ఎదురుగానున్న గడ్డిపరకల కొనలవలె వారు కంపించిరి. (13-14)

మహారాజాగారినిశ్చేష్టస్థితికి సందేహముతో నణకిపోవుచున్న ఆస్త్రీలు ఆయనను పరీక్షించి చూచినసమృత్తు వారిసందేహము తొలగిపోయెను. 'రాజాగారు మరణించినట్లే' అను విశ్చయమునకు వచ్చిరి. (15)

పుత్రులయెడబాటుశోకమున మునింగిన కౌసల్యాసుమిత్రలు అసమయమున మృత్యుచెందినవారివలె గాఢనిద్రలో పడియుండుట వలన మేల్కొనలేదు. (16)

నిద్రించుచున్న ఆకౌసల్యాదేవి కాంతిహీనయై పూర్వశోభము కోల్పోయియుండెను. శోకముచే కృశించి, క్రుంగిపోయియుండెను. ఆమె చీకట్లు కప్పబడినతారవలె కళదప్పియుండెను. (17)

దశరథమహారాజునక్కన కౌసల్యాదేవియు, ఆమెసమీపమున సుమిత్రాదేవియుఉండిరి. ఆరాణులు ఇరువురును నిద్రలోమునిగి శోభావిహీనలైయుండిరి. వారిముఖములపై శోకాశ్రువులు చారికలు కట్టియుండెను. (18)

నిద్రించుచున్న రాణులిద్దఱినీ, రాజునూ చూచి, ఆ అంతఃపుర స్త్రీలు రాజు నిద్రలోనే మరణించియుండునని తలంచిరి. (19)

అరణ్యములో తమకునాయకుడైన గజరాజు తమనివాస స్థానమునకు దూరమైనప్పుడు ఆక్రందించుచున్న అడువినుగుల వలె ఆ అంతఃపురస్త్రీలు ఎలుగెత్తి దీనముగా ఏడువసాగిరి. ఆస్త్రీల యొక్క రోదనధ్వనులకు నిద్రాభంగముకాగా కౌసల్యాసుమిత్రలు తటాలున మేల్కొనిరి. (20-21)

కౌసల్యా చ సుమిత్రా చ దృష్త్వా స్పృష్త్వా చ పార్థివమ్ ।
హా నాథేతి పరిక్రుశ్య పేతతుర్తరణీతలే । 22

సా కౌసలేంద్రదుహితా వేష్టమానా మహీతలే ।
స బభ్రాజ రజోధ్వస్తా తారేవ గగనాచ్ఛ్వాతా । 23

నృపే శాంతగుణే జాతే కౌసల్యాం పతితాం భువి ।
అపశ్యం స్త్రాః స్త్రియస్సర్వా హతాం నాగవధూమివ । 24

తతస్సర్వా నరేంద్రస్య కైకేయీప్రముఖాః స్త్రియః ।
రుదంత్యః శోకనంతస్తా నిపేతుర్గతచేతనాః । 25

తాభి స్స బలవాన్ నాదః క్రోశంతీభిరనుద్రుతః ।
యేన స్థిరీకృతం భూయః తద్భూతం సమనాదయత్ । 26

తచ్చ సంత్రస్తసంభ్రాంతం పర్యుత్సృజనాకులమ్ ।
సర్వతస్తుములాక్రందం పతితాపార్తబాంధవమ్ । 27

సద్యో నివతితానందం దీనవిక్లబదర్శనమ్ ।
బభూవ నరదేవస్య సద్మ దిష్టాంతమియుషః । 28

అతీతమాజ్ఞాయ తు పార్థివర్షభం
యశస్వినం సంపరివార్య పత్నయః ।
భృశం రుదంత్యః కరుణం సుదుఃఖితాః
ప్రగృహ్య బాహూ వ్యలపన్ననాథవత్ । 29

అంతట కౌసల్యయు, సుమిత్రయు రాజానుజాచి, ఆయనను స్పృశించి, 'అయ్యో! జీవితేశ్వరా!' అనియేడ్చుచు వారు నేలపై పడి పోయిరి. (22)

దుఃఖాతిరేకముచే కౌసల్యాదేవి నేలపై అటునిటుపారలసాగెను. దుమ్ముకొట్టుకొనియున్న ఆమెశరీరము ఆకాశమునుండి రాలిపడిన తారవలె వన్నెకోల్పోయియుండెను. (23)

రాజయొక్క శరీరము చల్లబడగా అనగా రాజమరణింపగా, దెబ్బతినిన ఆడుసర్పమువలె నేలపైబడియున్న కౌసల్యాదేవిని ఆ అంతఃపురస్త్రీలు చూచిరి. (24)

తరువాత అచటికిచేరిన కైకేయి మొదలగు దశరథమహారాజ పెత్తులు అందఱును శోకనంతాపములకులోనై, ఏడ్చుచు అచేతనలై పడిపోయిరి. (25)

కౌసల్యమొదలగురాణుల ఆక్రందనధ్వనులకు కైకేయీప్రభృతుల ఏడుపులు పెడబొబ్బలు తోడుకాగా ఆరాజభవనమంతయును మఱల ఒకసారి దద్దరిల్లిపోయెను. (26)

మహారాజు మరణించుటతో ఆమందిరము భయముతో, తత్తటపాటుతో కలతచెందిన పరిజనులతో నిండిపోయెను. అన్ని నైపులనుండియు భరింపరాని రోదనధ్వనులు వినవచ్చుచుండెను. రాజబంధువులు ఎల్లరును ఆర్తులై పరితపించుచుండిరి. అభవనమంతయును ఆనందశూన్యమై, దీనులతో, దుఃఖితులతో నిండిపోయెను. (27-28)

మిగుల వాసిగాంచిన ఆనరేంద్రుడు దీనంగతుడైనట్లు యెఱింగి, అతనిపెత్తులందఱును మిక్కిలి దుఃఖితలై ఆయనచుట్టునుజేరి బోరున ఏడువసాగిరి. వారు ఒకరిచేతులు మఱియొకరుపట్టుకొని (దుఃఖముతో ఒకరినొకరికొగిలించుకొని) దిక్కులేనివారివలె దీనముగా విలపింపసాగిరి. (29)

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే అయోధ్యాకాండే పంచషష్ఠితమస్సర్గః (65)

వాల్మీకిమహర్షివిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి అయోధ్యాకాండమునందు అఱువదిబదవసర్గము సమాప్తము

-- * * * --

66. అఱువదిఆఱవసర్గము

మహారాజుమృతికి దుఃఖసంతప్తలైన కౌసల్యాది - అంతఃపురస్త్రీలు కైకేయిని నిందించుట - మంత్రులు దశరథునికళేబరమును తైలద్రోణీయందు భద్రపఱచుట - నగరము వెలవెలబోవుట.

తమగ్నిమివ సంశాంతమ్ అంబుహీనమివార్ణవమ్ ।
హతప్రభమివాఽదిత్యం స్వర్గస్థం ప్రేక్ష్య పార్థివమ్ । 1

కౌసల్యా బాష్పపూర్ణాక్షీ వివిధం శోకకర్చితా ।
ఉపగృహ్య శిరో రాజ్ఞః కైకేయాం ప్రత్యభాషత । 2

అప్పుడు అసువులువీడిన ఆమహారాజు ఆఱిపోయినఅగ్నివలెను, నీరింకిపోయిన సముద్రమువలెను, కాంతిహీనుడైన సూర్యునివలెను తేజోవిహీనుడైయుండెను. ఆవిరముగా నిర్జీవుడైయున్న తనపతిని జూచి, కౌసల్య పెరిపరివిధముల శోకించుచు కన్నీరుకార్చుచుండెను. ఆమె తనపతిదేవుని (రాజయొక్క) శిరస్సును ఒడిలోచేర్చుకొని కైకేయితో ఇట్లుసలికెను. (1-2)

సకామా భవ కైకేయి! భుంక్ష్వ రాజ్యమకంటకమ్ |
త్యక్త్వా రాజానమేకాగ్రా నృశంసే! దుష్టచారిణి! 3

విహాయ మాం గతో రామో భర్తా చ స్వర్గలో మమ |
విపథే సార్థహినేవ నాహం జీవితముత్సహే! 4

భర్తారం తం పరిత్యజ్య కా స్త్రీ దైవతమాత్మనః |
ఇచ్ఛేజ్జీవితమున్యత్ర కైకేయాన్త్యక్తధర్మణః! 5

న టుబ్ధో ఋద్ధ్యతే దోషాన్ కింపాకమివ భక్షయన్ |
కుబ్ధానిమిత్రం కైకేయా రాఘవాణాం కులం హతమ్! 6

అనియోగే నియుక్తేన రాజ్ఞా రామం వివాసితమ్ |
సభార్యం జనకః శ్రుత్వా పరితప్స్యత్యహం యథా! 7

స మామనాథాం విధవాం నాద్య జానాతి ధార్మికః |
రామః కమలపత్రాక్షో జీవనాశమితో గతః! 8

విదేహరాజస్య సుతా తథా సీతా తపస్వినీ |
దుఃఖస్యానుచితా దుఃఖం వనే పర్యుద్విజిష్యతి! 9

నదతాం భీమఘోషాణాం నిశాసు మృగపక్షిణామ్ |
నిశమ్య నూనం సంశ్రస్తా రాఘవం సంశ్రయిష్యతి! 10

వృద్ధశ్చైవాల్పపుత్రశ్చ వైదేహీమనుచింతయన్ |
సోఽపి శోకసమావిష్ఠో నను త్యక్ష్యతి జీవితమ్! 11

సోఽహమద్వైవ దిష్టాంతం గమిష్యామి పతివ్రతా |
ఇదం శరీరమాలింగ్య ప్రవేక్ష్యామి హుతాశనమ్! 12

ఓక్రూరురాలా! దుర్మార్గురాలా! కైకేయీ! నీకోరికలు ఈదేజీవవి
గదా! రాజును వదిలించుకొంటివి. ఇక నీకు అడ్డుచెప్పెడివారేలేరు.
ఈరాజ్యమును నీనెత్తినగొట్టుకొనుము. ఈరాజ్య భోగములను
నీఇష్టమువచ్చినట్లు అనుభవించుము. (3)

నారాముడు నన్నువీడి, అడవులపాలాయెను, భర్తస్వర్గమునకేగెను.
దుర్గమమైన మార్గములో ఆత్మీయులందఱును వదిలిపెట్టిపోగా
నిస్సహాయురాలైన అబలవలె ఒంటరిగా మిగిలిపోయితిని. నాలో
జీవితేచ్ఛయు నశించినది. (4)

నారీదర్శమును గాలికి వదిలిన కైకేయితప్ప, దైవతములైన
తనభర్తను పరిత్యజించి, ఈలోకములో ఏస్త్రీ జీవించగోరును? (5)

లోభియైనవాడు ధనాశవలన ఇతరులచే విషమిశ్రితాహారమును
తినపించుటకును వెనుకాడడు, దానిని ఏమాత్రము దోషముగా
భావించడు. అట్లే అగూనిమంథరకారణమున ఈకైకేయి
మహాన్మతమైన రఘువంశమునకే చిచ్చుపెట్టినది. (6)

ఓకైకేయీ! నీవు నాడు వరములను కోరునప్పుడు వాటిని
స్పష్టముగా పేర్కొనక, ఇప్పుడు ఆవరములసాకుతో మహారాజును
అడ్డుపెట్టుకొని భార్యతోసహా శ్రీరాముని అడవులకు సంపిలివి.
ఈసమాచారమును వినినచో జనకమహారాజు నావలెనే మిగుల
దుఃఖితుడగును. (7)

నేడు ఇవట మహారాజు మరణించియున్నాడు, నేను రక్షకుడనేని
అనాథనైయుంటిని, కమలపత్రాక్షుడు, దర్మాత్ముడువన శ్రీరాముడు
(దూరముగాఉండుటచే) ఈవిషయములను ఎఱుగడు. (8)

జనకమహారాజుసుతయు, పతిసేవయే తపస్సుగా భావించెడి
సాధ్వియువన సీతాదేవి వనవాసదుఃఖములపాలగుట తగదు.
ఇప్పుడామెయు వనములలో దుఃఖములను అనుభవించుచు
ఉద్విగ్నురాలగును. (9)

రాత్రివేళలలో అరచుచున్న మృగములయొక్క, పక్షులయొక్క
చయంకరద్వనులను విని, ఆ సీతాదేవి భయపడి తప్పక శ్రీరాముని
అశ్రయించును. అనగా ఆమె తనభర్తయొడికిచేరును. (10)

జనకమహారాజు కడున్యద్యుడు, పుత్రసంతతిలేనివాడు.
అతడు సీతాదేవి నే అనుక్షణము స్మరించుచు అంతులేని శోకమునకు
గుఱియైనవాడై తప్పక ప్రాణములను విడుచును. (11)

పతివ్రతనైనట్టి⁽¹⁾ నేను మృత్యుచెందిన ఈ మహారాజుతో నేడే
సహగమునముచేసెదను. ఆయనదేహముతోపాటు నాతనువును
గూడ చితాగ్నికి ఆహుతిగావించెదను. (12)

1) శ్లో॥ ఆర్తార్తే ముదితే హృష్టా, ప్రోషితే మలినా కృణా మృతే మ్రియేత యా వత్యో సా శ్రీ జ్ఞేయా పతివ్రతా॥

భర్తాపదను తనఅపదగను, ఆయనసంతోషమునే తనసంతోషముగను భావించుచు, భార్య భర్తదేశాంతరముననున్నప్పుడు
సాధారణవస్త్రములను ధరించుచు ఆయనకై పరితపించుచుండవలెను. భర్తమృత్యుచెందినచో ఆమె ఆయనతో
సహగమునముచేయవలెను. ఈవిషయములను ఎఱింగి తగువిధముగా ప్రవర్తించెడిస్త్రీ పతివ్రత. - గోవిందరాజేయవ్యాఖ్య.

తాం తతస్సంపరిష్వజ్య విలపంతీం తపస్వినీమ్ ।
వ్యపనీయ నుదుఃఖార్తాం కౌసల్యాం వ్యావహారికాః । 13

తైలద్రోణ్యామథామాత్యాః సంవేశ్య జగతీపతిమ్ ।
రాజ్ఞః సర్వాణ్యథాఽదిష్టాః చక్రః కర్మాణ్యనంతరమ్ । 14

న తు సంకలనం రాజ్ఞో వినా పుత్రేణ మంత్రిణః ।
సర్వజ్ఞాః కర్తుమీషు స్తే తతో రక్షంతి భూమిపమ్ । 15

తైలద్రోణ్యాం తు సచివైః శాయితం తం సరాధిపమ్ ।
హా మృతోఽయమితి జ్ఞాత్వా స్త్రియస్తాః పర్యదేవయన్ । 16

బాహునుద్యమ్య కృపణా నేత్రప్రసవక్రైర్ముఖైః ।
రుదంత్యః శోకసంతప్తాః కృపణం పర్యదేవయన్ । 17

హా మహారాజ! రామేణ సతతం ప్రియవాదినా ।
విహీనాః సత్యసంధేన కిమర్థం విజహాసి నః । 18

కైకేయ్యా దుష్టభావాయా రాఘవేణ వియోజితాః ।
కథం పతిభ్య్నా వత్స్యామః సమీపే విధవా వయమ్ । 19

స హి నాథః సదాఽస్మాకం తవ చ ప్రభురాత్మవాన్ ।
వనం రామో గతః శ్రీమాన్ విహాయ నృపతిశ్రియమ్ । 20

త్వయా తేన చ వీరేణ వినా వ్యసనమోహితాః ।
కథం వయం నివత్స్యామః కైకేయ్యా చ విదూషితాః । 21

యయా తు రాజా రామశ్చ లక్ష్మణశ్చ మహాబలః ।
సీతయా సహ సంత్యక్తాః సాకమన్యం న హాస్యతి । 22

తా బాష్పేణ చ సంవీతాః శోకేన విపులేన చ ।
వ్యవేష్టంత నిరానందా రాఘవస్య వరస్త్రియః । 23

నిశా చంద్రవిహీనేన స్త్రీన భర్తృవివర్జితా ।
పురీ నారాజతాయోధ్యా హీనా రాజ్ఞా మహాత్మనా । 24

పతికళేబరముపైబడి మిగులదుఃఖముతో విలపించుచున్న ఆ కౌసల్యాసాధ్వినీ అచటిపరిచారికలు దూరముగా తీసికొనివెళ్ళిరి. అంతట వసిష్ఠాదులఅదేశానుసారము ఆమాత్యులు ఆరాజుగారి కళేబరమును తైలద్రోణీయందు (నూనెతోనింపబడిన తొట్టియందు) ఉంచిరి. పిమ్మట వారు ఆ శవమును భద్రపఱచుటమొదలుకొని సమస్త రాజకీయకార్యక్రమములను నిర్వర్తించిరి. (13-14)

ధర్మములను బాగుగా ఎఱిగిన మంత్రులు పుత్రులెవ్వరును దగ్గఱలేకుండ రాజకళేబరమునకు దహనసంస్కారములను జరిపించుటకు ఇష్టపడక, దానిని కాపాడుచుండిరి. (15)

మంత్రులు ఆ రాజశవమును తైలద్రోణీయందు (నూనె తొట్టియందు) ఉంచుటచూచి, అచటి అంతఃపురస్త్రీలు అందఱును 'అయ్యో! రాజా! స్వర్గమునకేగితివా?' అనుచు మఱలగొల్లుమని యేడ్చిరి. వారినేత్రములనుండి అవిచ్ఛిన్నముగా కన్నీరుప్రవించు చుండెను. అంతట వారు దైన్యముతో చేతులుచాచి, శోకముతో బిగ్గఱగావీడ్చుచు మృతుడైనడియున్న రాజునుగూర్చి పరితపింప సాగిరి. (16-17)

"అయ్యో! మహారాజా! సత్యసంధుడు, ఎల్లప్పుడును ప్రియముగా మాటాడువాడుఁడన శ్రీరాముని దూరముచేసికొని, దుర్బరమైన దుఃఖమునకు లోనైయుంటిమి. ప్రభూ! ఈస్థితిలో నీవుగూడ మమ్మునీడి స్వర్గస్థుడవుఁచితివా? శ్రీరామునియెడబాటునకు లోనగుటయేగాక ఇప్పుడు మేము పతిమృతితో అనాథలమైతిమి. ఈస్థితిలో భర్తను పొట్టనబెట్టుకొన్న దుష్టాత్మురాలగు ఈకైక ముందర మేమెట్లు జీవింపగలము? (18-19)

సర్వసమర్థుడును, బుద్ధిమంతుడును, సకలసద్గుణసంపన్నుడును ఁన శ్రీరాముడు మాకును, నీకును కొండంత అండగా ఉండెడి వాడు. అట్టి ఆ మహాత్ముడు ఈ రాజ్యలక్ష్మీని త్యజించి వనముల పాలాయెను. ఆ మహావీరుడునూలేక, మీరునూలేక దుఃఖముల పాలైన మేము కైకేయి ఈసడింపులను సహించుచు ఇవట ఎట్లు బ్రతుకగలము? ఆ దుష్టకైకేయి బలశాలురైన రామలక్ష్మణులను, సీతాదేవిని అరణ్యములకు పంపివేసెను. అంతేగాక రాజునైతే సరాసరిపరలోకమునకే చేర్చెను. ఇక ఆ దుర్మార్గురాలు మాలో ఎవరినిమాత్రము విడిచిపెట్టును? (20-22)

ఆదశరథుని సతీమణులందఱును కన్నీరుగార్చుచు అంతులేని శోకముతో నేలపైబడి ఆటునిటు దొర్లసాగిరి. వారిలో ఆనందము అడుగంటెను. (23)

మహాత్ముడైన దశరథరాజును పోగొట్టుకొనిన ఆ అయోధ్యా నగరము పతినికోల్పోయిన సతివలెను, చంద్రుడులేని రాత్రివలెను వెలవెలబోవుచుండెను. (24)

బాష్పపర్యాకులజనా హోహాభూతకులాంగనా ।
శూన్యచత్వరవేశ్మాంతా న బభ్రాజ యథా పురమ్ । 25

గతే తు శోకాత్ త్రిదివం సరాధిపే
మహీతలస్థాసు నృపాంగనాను చ ।
నివృత్తచారః సహసా గతో రవిః
ప్రవృత్తచారా రజనీ హ్యుపస్థితా । 26

ఋలే తు పుత్రాద్దహనం మహీపతేః
న రోచయంతే సుహృదః సమాగతాః ।
ఇతివ తస్మిన్ శయనే న్యవేశయన్
విచింత్య రాజానమచింత్యదర్శనమ్ । 27

గతప్రభా ద్యౌరివ భాస్కరం వినా
న్యపేతనక్షత్రగణేవ శర్వరీ
పురీ బభాసే రహితా మహాత్మనా
న చాస్రకంతాః కులమార్గచత్వరా । 28

నరాశ్చ నార్యశ్చ సమేత్య సంఘశో
విగర్తమాణా భరతస్య మాతరమ్ ।
తదా నగర్యాం నరదేవసంక్షయే
బభూవురార్తా న చ శర్మ తేభిరే । 29

ఆ పురమునందలి జనులెల్లరును కన్నీరుమున్నీరుగా విలపించుచు, వ్యాకులపాటునకు లోనైయుండిరి. గృహిణులందఱును 'హోహో'కారములు, చేయుచుండిరి. నీథులకూడల్లన్నీయును జనసంచారములేక శూన్యములైయుండెను. ఇంద్రముంగిల్లన్నీయును ఊడ్చెడివారు, కలాపించెడివారు, మ్రుగ్గులుపెట్టువారునులేక చెత్తచెదారములతో నిండి చిందరవందరగానుండెను. ఈవిధముగా పురమంతయును పూర్వకోచను కోల్పోయియుండెను. (25)

దశరథమహారాజు పుత్రకోకముతో దివంగతుడయ్యెను. రాజపత్నులందఱును దుఃఖముతో నేలపైసారలాడుచుండిరి. సూర్యుడు తనకీరణములను ప్రసరింపజేయుటమాని ఆస్తమించెను. చీకట్లను వ్యాపింపజేయుచు రాత్రి రానేవచ్చెను. (26)

'ఆ సమయమున పుత్రులు చెంతలేనందున రాజశవమునకు దహనసంస్కారములను జరిపించుటకు అవటికి నిచ్చేసిన బంధుమిత్రులు ఇష్టపడరు' - అనితలంచి, అమావ్యామైన రాజుగారిపరిస్థితిని గమనించి, అమాత్యులు ఆశవమును తైలద్రోణిలో భద్రపఱచిరి. (27)

మహాత్ముడైన దశరథుడు మరణించుటతో జనులెల్లరును దుఃఖితులై, నోటమాటరాక కన్నీరుగార్పుచు రాజనీథులలో, కూడల్లలో చేరియుండిరి. అప్పుడానగరము సూర్యుడులేని ఆకాశమునలెను, చంద్రుడు, నక్షత్రములులేని రాత్రిరీతిగా తేజోవిహీనమై యుండెను. (28)

నగరమునందలిస్త్రీలు, పురుషులు గుంపులు గుంపులుగాజేరి, భరతునితల్లియైన కైకేయిని తిట్టిపోయుచుండిరి. మహారాజుమృతి కారణముగా అయోధ్యానగరవాసులందఱును మిగులదుఃఖార్తులై మనశ్శాంతిని కోల్పోయిరి. (29)

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే అయోధ్యాకాండే షట్పఠ్ఠితమస్సర్గః (66)

వాల్మీకిమహర్షివిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి అయోధ్యాకాండమునందు అఱువదిఆఱవసర్గము సమాప్తము

-- * * * --

67. అఱువదిఏడవసర్గము

రాజులేని రాజ్యమున ఏర్పడు అల్లకల్లోలపరిస్థితులనుగూర్చి మార్కండేయాది-ఋషులు వసిష్ఠమహామునికి వివరించుట.

ఆక్రందితనిరానందా సాస్రకంతజనాకులా ।
అయోధ్యాయానువతతా సా వ్యతీయాయ శర్వరీ । 1

వ్యతీతాయాం తు శర్వర్యామ్ ఆదిత్యస్యోదయే తతః ।
సమేత్య రాజకర్తారః సభామియుర్విజాతయః । 2

అయోధ్యయందలి ప్రజలకు ఆరాత్రి ఏడుపులు పెడబొబ్బలతోనే గడచినది. ఎవరిముఖములలోను ఆనందముయొక్క జాడయే కనబడకుండెను. కన్నీరుగార్పుచు దుఃఖమునకులోనైయుండుటచే వారిగొంతులు పెగలకుండెను, మనుష్యులు కలవరపాటునకు గుఱియైయుండెను. అందఱును దుఃఖసంతపులైయుండుటచే వారికి ఆరాత్రి క్షణమొకయుగముగాగడచెను. (1)

ఆరాత్రిగడచిన ఏమ్మట సూర్యోదయానంతరము రాచకార్యములను నిర్వహించెడి బ్రాహ్మణులులందఱును సభజేసిరి. (2)

మార్కండేయోఽథ మౌద్గల్యో వామదేవశ్చ కాశ్యపః ।
కాత్యాయనో గౌతమశ్చ జాబాలిశ్చ మహాయశాః । 3
ఏతే ద్విజా స్సహమాత్యైః పృథగ్వాచముదీరయన్ ।
వసిష్ఠ మేవాభిముఖాః శ్రేష్ఠం రాజపురోహితమ్ । 4
అతీతా శర్వరీ దుఃఖం యా నో వర్తశతోపమా ।
అస్మిన్ పంచత్వమాపన్నే పుత్రశోకేన పార్థివే । 5
స్వర్గతశ్చ మహారాజో రామశ్చారణ్యమాశ్రితః ।
లక్ష్మణశ్చాపి తేజస్వీ రామేణైవ గతస్సహా । 6
ఉభౌ భరతశత్రుఘ్నౌ కేకయేషు పరంతపా ।
పురే రాజగృహే రమ్యే మాలామహానివేశనే । 7
ఇక్ష్వాకూణామిహోద్వేవ కశ్చిద్రాజా విధీయతామ్ ।
అరాజకం హి నో రాష్ట్రం న వినాశమవాప్నుయాత్ । 8
నారాజకే జనపదే విద్యున్నాల్లీ మహాస్వనః ।
అభివర్తతి పర్జన్యో మహీం దివ్యేన వారిణా । 9
నారాజకే జనపదే బీజముష్టిః ప్రకీర్యతే ।
నారాజకే పితుః పుత్రో భార్యా వా వర్తతే వశే । 10
నారాజకే ధనం చాస్తి నాస్తి భార్యాప్యరాజకే ।
ఇదమత్యాహితం చాన్యత్ కుతస్సత్యమరాజకే । 11
నారాజకే జనపదే కారయంతి సఖాం నరాః ।
ఉద్యానాని చ రమ్యాణి హృష్టాః పుణ్యగృహాణి చ । 12
నారాజకే జనపదే యజ్ఞశీలా ద్విజాతయః ।
సత్రాణ్యన్వాసతే దాంతా బ్రాహ్మణాః సంశితవ్రతాః । 13
నారాజకే జనపదే మహాయజ్ఞేషు యజ్వనః ।
బ్రాహ్మణా వసుసంపూర్ణా విసృజంత్యాప్తదక్షిణాః । 14
నారాజకే జనపదే ప్రభూతనటనర్తకాః ।
ఉత్సవాశ్చ సమాజాశ్చ వర్తంతే రాష్ట్రవర్తనాః । 15
నారాజకే జనపదే సిద్ధార్థా వ్యవహారిణాః ।
కథాభిరనురజ్యంతే కథాశీలాః కథాప్రియైః । 16

మార్కండేయుడు, మౌద్గల్యుడు, వామదేవుడు, కాశ్యపుడు, కాత్యాయనుడు, గౌతముడు, జాబాలిమొదలగు సుప్రసిద్ధ బ్రాహ్మణోత్తములందఱును అమాత్యులతోగూడి, రాజపురోహితుడు, మునిశ్రేష్ఠుడువన వసిష్ఠమహర్షి సమక్షమున తమతమ సూచనలను ఇట్లు వినిపించిరి. (3-4)

"ఈమహారాజ పుత్రశోకముతో మృత్యుచెందుటవలన దుఃఖభారముతో మనకు ఈరాత్రి నూఱుసంవత్సరములవలె గడచినది. మహారాజేమో దివికేగిను. శ్రీరాముడు ఆడపులపాలాయెను, తేజస్వీయైన లక్ష్మణుడైతే అన్నయగు శ్రీరాముని అనుసరించెను. శత్రుభయంకరులైన భరత శత్రుఘ్నులు ఇరువురును కేకయరాజ్యములోని 'రాజగృహము' అను పేరుగల రమ్యమైన పురమునందలి తాతగారి (మాలామహుని) ఇంటిలో ఉండిపోయిరి. (5-7)

రాజలేని రాష్ట్రమున అల్లకల్లోలములు చెలరేగును. అట్లుగాకుండుటకై (రాజ్యము సురక్షితముగానుండుటకై) నేడే ఈ అయోధ్యకు (కోసల రాజ్యమునకు) ఇక్ష్వాకువంశజులైన రామలక్ష్మణభరతశత్రుఘ్నులలో ఒకరిని రాజుగా పట్టాభిషిక్తుని గానింపవలెను. (8)

రాజలేని రాజ్యమున పెరుపులతో, ఉటుములతో గూడి మేఘములు భూమిపై బాగుగా (చాలినంతగా) వర్షింపవు. పీడికిళ్లతో విత్తనములను చల్లుటజరుగదు. (వ్యవసాయము దెబ్బతినును.) పుత్తులు తండ్రిమాట వినరు. భార్య భర్తమాటను పాటించదు. సంపదలకు రక్షణయుండదు. భార్యయు అడ్డుఅదుపులు లేక తిరుగుచుండును. (దంపతుల అన్యోన్యనురాగములు సన్నగిల్లును.) మిగులభయానకపరిస్థితులు ఏర్పడును. సత్యమునకు నిలువనీడయేయుండదు. క్రయవిక్రయాదుల యందు నీతినిజాయితీలు ఉండవు. (9-11)

రాజలేనిదేశమున ప్రజలు మనసులునిలకడలేక సభలను, సమావేశములను నిర్వహింపరు. వృక్షములను నణికివేయుదురను భయముతో చక్కని ఉద్యానవనములనుపెంచరు. దుర్గనిర్మాణ భయముతో జనులు, సత్రములను, దేవమందిరములను నిర్మించుటకు ఉత్సాహముచూపరు. యజ్ఞములను చేయుటలో, చేయించుటలో శ్రద్ధాసక్తులుగలవారును, ఇంద్రియనిగ్రహము గలవారును, వేదపండితులును, వ్రతనిష్ఠాగరిష్ఠులునువన ఋత్విజులు నిఘ్నభయముచే యజ్ఞములజోలికేపోరు. ఒకవేళ దనసంపన్నులైన బ్రాహ్మణోత్తములు ఎవరైన గొప్పగొప్పయజ్ఞములను నిర్వహించినను వారు ఋత్విజులకు తృప్తికరముగా దక్షిణలను ఇయ్యరు. (12-14)

రాజలేనిరాష్ట్రమున (రాజ్యమున) ప్రజలకు మనోవికాసమును కలిగించుటద్వారా దేశాభివృద్ధికిలోడ్పడునట్టి నటన, నాట్యము, నృత్యము, సంగీతసాహిత్యములు మొదలగు లలితకళలు ఆడుగంటును. దేవోత్సవములు, తీర్థయాత్రలు మున్నగు సామాజికకార్యక్రమములు కుంటుపడును. వ్యవహారపుచ్చికులకు న్యాయస్థానములను ఆశ్రయింపగా అచట వారికి న్యాయముజరుగదు. క్రయవిక్రయాదులు న్యాయబద్ధముగా కొనసాగవు. చక్కని హరికథలను, పురాణేతిహాసములకు సంబంధించిన

నారాజకే జనపదే ఉద్యానాని సమాగతాః।
సాయాహ్నా క్రిడితుం యాంతి కుమార్యో హేమభూషితాః। 17

నారాజకే జనపదే వాహనైః శీఘ్రగామిభిః।
నరా నిర్యాంత్యరణ్యాని వారిభిస్సహ కామినః। 18

నారాజకే జనపదే ధనవంతః సురక్షితాః।
శేరతే వివృతద్వారాః కృషిగోరక్షజీవినః। 19

నారాజకే జనపదే బద్ధఘంటా విషాణినః।
అటంతి రాజమార్గేషు కుంజరాః షష్టిహాయనాః। 20

నారాజకే జనపదే శరాన్ సతతమన్యతామ్।
శ్రూయతే తలనిర్దోష ఇష్వస్త్రాణాముపాసనే। 21

నారాజకే జనపదే వణిజో దూరగామినః।
గచ్ఛంతి క్షేమమధ్యానం బహుపణ్యసమాచితాః। 22

నారాజకే జనపదే చరత్యేకచరో వశీః।
భావయన్మాతృనాఽఽత్మానం యత్రసాయంగృహోమునిః। 23

నారాజకే జనపదే యోగక్షేమం ప్రవర్తతే।
వచా ప్యరాజకే సేనా శత్రూన్ విషహతే యుధి। 24

నారాజకే జనపదే హృష్టైః పరమవాజిభిః।
నరాః సంయాంతి సహసా రథైశ్చ పరిమండితాః। 25

నారాజకే జనపదే నరాః శాస్త్రవిశారదాః।
సంవదంతోఽవతిష్ఠంతే వనేషూపవనేషు చ। 26

మధురగాథలను బాగుగాచెప్పగలవారుగాని, భక్తిశ్రద్ధలతో విని అనందించువారుగాని ఉండరు. బంగారు ఆభరణములను దరించినకన్యలు సాయంసమయములయందు విహరించుటకై దొంగల భయమువలన ఉద్యానవనములకు రారు. (15-17)

రాజలేని దేశమున ప్రమాదముసంభవించునను భయముతో రసికులైన పురుషులు వేగముగా సాగిపోవురథములపై తమ ప్రేయరాండ్రతోగూడి వనవిహారములకువెళ్లరు. దొంగలభయము కారణముగా ధనవంతులుగాని, వ్యవసాయము, వ్యాపారము వృత్తిగాగల సంపన్నులుగాని సురక్షితముగా జీవింపజాలరు. అంతేగాక వారు రాత్రులయందు ఇండ్లతలుపులు తెరిచి, నిర్భయముగా నిద్రింపలేరు. మెడలలోగంటలుకట్టబడినవి, బలిష్ఠమైన దంతములు గలవివన ఆటువది సంవత్సరముల వయస్సుగల ఏనుగులు కిరాతుల భయముతో రాజమార్గములలో సంచరింపవు. (18-20)

బాణప్రయోగములను, అస్త్రవిద్యలను అభ్యసించుసమయమున నిరంతరము శరములను సందించువారియొక్క ఆటచేతులసవ్యదులు వినబడవు. (రాజ్యమునందలి అల్లకల్లోల పరిస్థితుల కారణముగా నిలువిద్యల అభ్యాసములు సక్రమముగా, నిరంతరాయముగా కొనసాగవు.) వ్యాపారనిమిత్తమై దూరప్రదేశములకు వెళ్లెడివర్తకులు ఎలువిరములైన విక్రయవస్తువులను దీసికొనివెళ్లునప్పుడు దోపిడి దొంగలకారణముగా వారి ప్రయాణములకు భద్రతకలుగును. ఎవరితోడుతో పనిలేక ఒంటరిగా సంచరించుచు సాయంకాలమగుచోట భిక్షను స్వీకరించువాడును, ఇంద్రియనిగ్రహముగలవాడును, నిల్లప్పుడును పరమాత్మయందే మనస్సు నిలుపుచుండువాడును (నిరంతరము పరమాత్మనే స్మరించుచుండువాడును) ఐన మునీశ్వరుడు అలజడులుగల దేశమున ఎచ్చటికిని కదలడు.⁽¹⁾ (21-23)

రాజలేనిరాజ్యమున అందఱియోగక్షేమములు⁽²⁾ దెబ్బతినును. కట్టుబాట్లుండలి, క్రమశిక్షణలోపించుటచే రణరంగమున సైనికులు శత్రువులను జయింపజాలరు. బాగుగా బంగారునగలను ధరించినప్పుడు పురుషులుసైతము మానసోల్లాసమునకై (వినోదమునకై) మేలుజాతి గుఱ్ఱములపైగాని రథములపైగాని వనవిహారములకైవెళ్లుటకు సాహసించరు. శాస్త్రములలో ఆరితేటిన పండితులు శాంతి కొఱవడుటచే మున్యాక్రమప్రదేశములయందుగాని, ఉపవనములయందుగాని శాస్త్రచర్చలుసేయరు. (24-26)

1) "అష్టామాస ఏకాకే యతిశ్చరేత్." అనుశ్రుతివచనమును అనుసరించి, యతీశ్వరుడు సంవత్సరములో ఎనిమిదినెలలు సంచరించుచునేయుండును. అతడు ఒక్కొక్క రాత్రిని ఒక్కొక్కచోట గడుపుచు తిరుగుచుండును. అతడు సంచరించునపుడు సాయంకాలమగుచోట ఆగి, అవటి సజ్జనులు సమకూర్చెడి భిక్షను స్వీకరించుచు, ఆరాత్రికి అనటఉండి, మఱునాడు ఆప్రదేశమును వీడి, వెళ్లిపోవుచుండును. అందువలననే 'సాయంగృహోమునిః' అని పేర్కొనుట జరిగినది. దేశమున కల్లోలములు ఏర్పడినప్పుడు భిక్షను ఏర్పాటుచేసెడువారు ఉండరుగాన అతడు ఎటుకదలక తన సంచారమునే మానుకొనును.

2) "అలబ్ధలాభో యోగః, లబ్ధస్య పరిపాలనం క్షేమః" అంతవఱకునులేని వస్తువులు(సంపదలు) లభించుటయోగము, ఆవస్తువులను (సంపదలను) రక్షించుకొనుటక్షేమము. పరమాత్మను నమ్ముకొని ఆయనను పరమభక్తితో సేవించినవారి యోగక్షేమములను అభగవంతుడే వహించుచుండును. 'యోగక్షేమం వహన్మహమ్' అనిగదా! గీతోక్తి.

నారాజకే జనపదే మాల్యమోదక దక్షిణాః ।
దేవతాభ్యర్చనార్థాయ కల్పంతే నియతైర్తనైః । 27

నారాజకే జనపదే చందనాగరురూషితాః ।
రాజపుత్రా విరాజంతే వనంత ఇవ శాఖినః । 28

యథా హ్యనుదకా నద్యో యథా వాఽప్యతృణం వనమ్ ।
అగోపాలా యథా గావః తథా రాష్ట్రమరాజకమ్ । 29

ధ్వజో రథస్య ప్రజ్ఞానం ధూమో జ్ఞానం విభావసోః ।
తేషాం యో నో ధ్వజో రాజా స దేవత్వమితో గతః । 30

నారాజకే జనపదే స్వకం భవతి కస్యచిత్ ।
మత్స్యా ఇవ నరా నిత్యం భక్షయంతి పరస్పరమ్ । 31

యే హి సంభిన్నమర్యాదా నాస్తికాః ఛిన్నసంశయాః ।
తేఽపి భావాయ కల్పంతే రాజదండనిషీడితాః । 32

యథా దృష్టిః శరీరస్య నిత్యమేవ ప్రవర్తతే ।
తథా సరేంద్రో రాష్ట్రస్య ప్రభవః సత్యధర్మయోః । 33

రాజా సత్యం చ ధర్మశ్చ రాజా కులవలాం కులమ్ ।
రాజా మాలా పితా చైవ రాజా హితకరో నృణామ్ । 34

యమో వైశ్రవణః శక్రో వరుణశ్చ మహాబలః ।
విశేష్యంతే సరేంద్రేణ వృత్తేన మహాలా తతః । 35

అహో తమ ఇవేదం స్యాత్ న ప్రజ్ఞాయేత కించన ।
రాజా చేన్నభవేల్లోకే విభజన్ సాధ్వసాధునీ । 36

జీవత్యపి మహారాజే తవైవ వచనం వయమ్ ।
నాతిక్రమామహే సర్వే వేలాం ప్రాప్యేవ సాగరః । 37

రాజలేని రాష్ట్రమున ఏకాగ్రచిత్తులైనవారుగూడా దేశవాతావరణము కలుషితమగుటతో దేవతలను ఆరాదించుటకై పూలమాలలను, పాయసాదినైవేద్యములను కానుకలను సమకూర్చజాలరు. సర్వదా వసంత-ఋతువున చిగుళ్లతో పూలతో కనునిందుగావించు వృక్షములవలె విరాజిల్లెడి రాజకుమారులు దేశపరిస్థితులు తారుమాటుగుటచే సంతోషమునకు దూరమై సుగంధలేపనములను నిరాదరింతురు. రాజలేని రాజ్యము నీరులేనినదులవంటిది, చెట్లుచేమలులేని (చెట్లెండిపోయిన) వనమువంటిది, గోపాలురులేని గోసమూహమువంటిది. (27-29)

రథము ఎవరిదోగుర్తించుటకు ధ్వజము (పతాకము) సంకేతము. ధూమము అగ్నిఉనికిని తెలుపును. మనకును (ప్రజలకును) మన దేశముయొక్క ఔన్నత్యమునకును మహారాజు ప్రతీక. అట్టిమన దశరథమహాప్రభువు దివంగతుడైనాడు. రాజలేని రాజ్యమున వృక్షులకును వారివస్తునహనాది వివిధసంపదలకును రక్షణకలుగును. పెద్దచేపలు చిన్నచేపలను తినివేయునట్లుగా బలవంతులు (దుష్టశక్తులు) బలహీనులను దోచుకొందురు. ప్రభువులేని దేశమున ప్రజలు జాతిమర్యాదలను, వర్ణాశ్రమధర్మములను ఉల్లంఘింతురు. ఇంతవఱకును రాజదండనములకు భయపడియుండునాస్తికులు ఈపరిస్థితిని అదనుగా దీసికొని, కాపనభయములేక విశృంఖలముగా ప్రవర్తించురు. (30-32)

సమస్తప్రాణులకును దృష్టి (నేత్రములు) శరీరప్రమాదములను నివారించుచు రక్షణను కల్పించును. అట్లే రాజు దేశప్రజలలో సత్యప్రవర్తనను, ధర్మమార్గమును నెలకొల్పును, వాటిని పరిరక్షించును. సత్యధర్మములకు రాజేమూలస్తంభము. అతడే కులాచారములను (జాతిధర్మములను) చక్కగాప్రవర్తిల్లచేయువాడు. ప్రజలకు తల్లిదండ్రులవలె సర్వహితములను గూర్చువాడు ప్రభువే. సాటిలేని సత్యవర్తనగలిగిన మహారాజు యమునివలె (సమవర్తియై) ఎట్టి పక్షపాతమూలేక దోషులను దండించును, కుట్రచేయునీతిగా ప్రజలకు వివిధసంపదలను సమకూర్చును. ఇంద్రునివలె చక్కని పరిపాలనను అందించును. శక్తిశాలియైన వరుణునివలె సదాచార వియమములను పరిరక్షించును. వేయేల రాజు ఆదర్శప్రాయముగా నడచుకొనుచు ఇంద్రయమకుటేనరుణులను మించినవాడై ప్రజలకు ఏడుగడ (అన్నివిధములుగ ఆండగానుండువాడు) అగును. (33-35)

ధర్మాధర్మవిచక్షణగలిగినరాజు ప్రజలకుమంచిచెడ్డలను విడచుటచెప్పి, వారిని వివేకముగలవారినిజేయును. అట్టిరాజు లేనినాడు ప్రజలు అయోనుయస్థితిలోబడి దిక్కుతోచనివారు అగుదురు. (36)

ఓ వసిష్ఠమహర్షీ! మహారాజుగారు జీవించియున్నప్పుడును మేముఅందరమును సముద్రము చెలియలికట్టనునలె మీఆజ్ఞను అతిక్రమించెడివారముకాము(ఎల్లప్పుడు మీఆజ్ఞనే పాటించు చుండెడివారము.) (37)

స నస్సమిక్ష్వ ద్విజవర్యవృత్తం
 నృపం వినా రాజ్యమరణ్యభూతమ్ ।
 కుమారమిక్ష్వాకుసుతం వదాన్యం
 త్వమేవ రాజానమిహాభిషిచ 38

ఓ బ్రహ్మార్య! మీతోమేము ఇంతవఱకును విన్నవించుకొనిన విషయములను (రాజులేనిచో రాజ్యమున ఏర్పడు అల్లకల్లోల పరిస్థితులను) బాగుగా పరిశీలించి, ప్రభువులేని దేశము అడవిగా మారును'-అను అంశమును దృష్టిలోపెట్టుకొని, ఇక్ష్వాకువంశజులైన దశరథునిసుతులలో ఉదారుడైనవానిని ఈకోసలదేశమునకు రాజుగా పట్టాభిషిక్తునిగావింపుము." అని మార్కండేయుడు మొదలగు ఋషులు వసిష్ఠమహర్షికి విన్నవించిరి. (38)

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే ఆయోధ్యాకాండే సప్తషష్ఠితమస్సర్గః (67)

వాల్మీకిమహర్షినిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి ఆయోధ్యాకాండమునందు అఱువదివిడవసర్గము సమాప్తము

-- * * * --

68. అఱువదివినిమిదవసర్గము

వసిష్ఠునిఅజ్ఞమేరకు దూతలు భరతశత్రుఘ్నులను తీసికొనివచ్చుటకై వడిగల గుఱ్ఱములనెక్కి కేకయనగరమునకు చేరుట.

తేషాం హి వచనం శ్రుత్వా వసిష్ఠః ప్రత్యువాచ హ ।
 మిత్రామాత్యగణాన్ సర్వాన్ బ్రాహ్మణాంస్తానిదం వచః । 1

యదసౌ మాతులకులే పురే రాజగృహే సుఖీ ।
 భరతో వసతి భ్రాత్రా శత్రుఘ్నేన సమన్వితః । 2

తచ్చీఘ్రం జవనా దూతా గచ్ఛంతు త్వరితైర్హయైః ।
 ఆనేతుం భ్రాతౌ వీరౌ కిం సమిక్షామహే వయమ్ । 3

గచ్ఛంత్యితి తతస్సర్వే వసిష్ఠం వాక్యమబ్రువన్ ।
 తేషాం తద్వచనం శ్రుత్వా వసిష్ఠో వాక్యమబ్రవీత్ । 4

ఏహి సిద్ధార్థ! విజయ! జయంతాశోక! నందన! ।
 శ్రూయతామితి కర్తవ్యం సర్వానేవ బ్రవీమి వః । 5

పురం రాజగృహం గత్వా శీఘ్రం శీఘ్రజవైర్హయైః ।
 త్వక్తశోకైరిదం వాచ్యః శాసనాద్భరతో మమ । 6

పురోహితస్త్వాం కుశలం ప్రాహ సర్వే చ మంత్రిణః ।
 త్వరమాణశ్చ నిర్యాహి కృత్యమాత్యయికం త్వయా । 7

మా చాస్మై ప్రోషితం రామం మా చాస్మై పితరం సృతమ్ ।
 భవంతః శంసిషుర్గత్వా రాఘవాణామిమం క్షయమ్ । 8

మార్కండేయాది ఋత్విజులవచనములను ఆలకించిన ఏమ్మట వసిష్ఠమహర్షి, అచ్చటచేరియున్న మిత్రులు, ప్రముఖులైన మంత్రిలు, బ్రాహ్మణులు మొదలగువారిని అందఱిని ఉద్దేశించి, ఇట్లుపల్కిెను. (1)

"ప్రస్తుతము భరతుడు తనసోదరుడైన శత్రుఘ్నునితోగూడి (కేకయరాజ్యమున) 'రాజగృహము' అనునగరమునందలి మేనమామగారి యింట హాయిగానివసించుచున్నాడు. (2)

అందువలన వీరులైన ఆభరతశత్రుఘ్నులను దీసికొనివచ్చుటకై వేగముగా సాగిపోగలగుఱ్ఱములపై త్వరగావెళ్లగలదూతలను అచటికి పంపవలెను. (మహారాజుగారే భరతుని యువరాజుగా జేయుటకు నిశ్చయించియుండిరిగదా!) ఇప్పుడు మనము ప్రత్యేకముగా ఆలోచింపవలసినదియేమున్నది. (3)

వసిష్ఠునిసూచనను వారందఱును ఆమోదించిరి. ఏమ్మట ఆ మహాముని దూతలతో ఇట్లనెను. "ఓ సిద్ధార్థ! విజయా! జయంతా! అశోక! నందన! ఇటురండు. మీరందఱును చేయవలసిన పని తెలిపెదను, వినుడు. వెంటనే మీరు శీఘ్రముగా సాగిపోగల గుఱ్ఱములపై 'రాజగృహము'నకు వెళ్లుడు. నామమాత్రముగదైనను మీముఖములపై శోకచిహ్నములను కనబడనీయక నా అజ్ఞగా ఈమాటను భరతునకుదెల్పుడు. 'ఓభరతా! వంశపురోహితుడైన వసిష్ఠమహర్షియు, మంత్రిులందఱును, నీక్షేమసమాచారములను గూర్చి అడిగిరి. త్వరగా నీవొకవనిచేయవలసియున్నది. శీఘ్రముగా బయలుదేఱరావలయును.' మీరు లక్కడికి వెళ్లినఏమ్మట శ్రీరాముని వనవాసవిషయమునుగాని, దశరథమహారాజుమరణ వార్తనుగాని ఆయనకు తెలుపరాదు. రఘువంశజులకు ఎదురైన ఈఆపదనుగూర్చియు ప్రస్తావించరాదు. (4-8)

కౌశేయాని చ వస్త్రాణి భూషణాని వరాణి చ ।
క్షీప్రమాదాయ రాజ్ఞశ్చ భరతస్య చ గచ్ఛత ॥ 9

దత్తపథ్యశనా దూతా జగ్ముః స్వం స్వం నివేశనమ్ ।
కేకయాంస్తే గమిష్యంతో హయానారుహ్య సమ్మతాన్ ॥ 10

తతః ప్రాస్తానికం కృత్వా కార్యశేషమనంతరమ్ ।
వసీష్ఠేనాభ్యనుజ్ఞాతా దూతాః సంతర్పరితా యయుః ॥ 11

స్వంతేనాపరతాలస్య ప్రలంబస్యోత్తరం ప్రతి ।
నిషేవమాణాస్తే జగ్ముః నదీం మధ్యేన మాలినీమ్ ॥ 12

తే హస్తినపురే గంగాం తీర్త్వా ప్రత్యజ్ఞానా యయుః ।
పాంచాలదేశమాసాద్య మధ్యేన కురుజాంగలమ్ ॥ 13

సరాంసి చ సుపూర్ణాని నదీశ్చ విమలోదకాః ।
నిరీక్షమాణాస్తే జగ్ముః దూతాః కార్యవశాద్ద్రుతమ్ ॥ 14

తే ప్రసన్నోదకాం దివ్యం నానావిహగసేవితామ్ ।
ఉపాతిజగ్ముర్వేగేన శరదండాం జనాకులామ్ ॥ 15

నికూలవృక్షమాసాద్య దివ్యం సత్యోపయాచనమ్ ।
అభిగమ్యాభివాద్యం తం కులింగాం ప్రావిశన్ పురీమ్ ॥ 16

అభికాళం తతః ప్రాప్య తే బోధిభవనాచ్ఛ్వాతామ్ ।
పితృపైతామహీం పుణ్యాం తేరురిక్షుమతీం నదీమ్ ॥ 17

అవేక్ష్యాంజలిపానాంశ్చ బ్రాహ్మణాన్ వేదపారగాన్ ।
యయుర్మధ్యేన బాహ్లికాన్ సుదామానం చ పర్వతమ్ ॥ 18

విష్ణోః పదం ప్రేక్షమాణా విపాశాం చాపి శాల్మలీమ్ ।
నదీర్వాపీస్తటాశాని పల్వలాని సరాంసి చ ॥ 19

కేకయరాజాకొఱకును, భరతశత్రుఘ్నులకొఱకును పట్టు వస్త్రములను అమూల్యములైన ఆభరణములను కానుకలుగా తీసికొని, వెంటనేవెళ్లుదు." (9)

పిమ్మట కేకయరాజ్యమునకు వెళ్లబోవుచున్న ఆదూతలు తమ దారిబట్టెములను దీసికొని, వేగమునకును, ప్రయాణశ్రమలకును తట్టుకొనగల్గిన గుఱ్ఱములను అదిరోహించి, తమప్రయాణములను గూర్చి కుటుంబసభ్యులకుదెల్పుటకై స్వగృహములకువెళ్లిరి. (10)

వసిష్ఠునిఆజ్ఞతో ఆదూతలు ప్రయాణమునకు సంబంధించిన పనులను అన్నింటిని ముగించుకొని, త్వరత్వరగా బయలుదేరిరి. వారు అపరతాలపర్వతముయొక్క దక్షిణభాగముచివరి వఱకు ప్రయాణముచేసి, అచ్చట మాలినీ నదీతీరమునుదాటి, ప్రలంబగిరి ఉత్తరభాగమునకుచేరి, అటనుండి పడమటిదిశగా ప్రయాణించిరి. (11-12)

ఆదూతలు హస్తినాపురసమీపమున గంగానదినిదాటి, అక్కడి నుండి సశ్చిమాభిముఖులై, కురుజాంగలదేశముమీదుగా పాంచాల దేశముచేరిరి. అనంతరము వారు వికసించిన సదృశములుగల నిండైన సరస్సులను, నిర్మలజలములుగల నదులను జూచుచు కార్యముయొక్క యొత్తిడికారణముగా శీఘ్రముగా వెళ్లిరి. (13-14)

వారు స్వచ్ఛములును, మధురములును ఐన జలములుగలదియు, వివిధములగు పక్షులచే సేవింపబడుచున్నదియు, జనులసంచారము గలదియుఐన శరదండానదినిదాటి వేగముగా వెళ్లిరి. (15)

శరదండానదికి పశ్చిమతీరమున దివ్యమైన ఒక 'వృక్షము'గలదు. అది ఒకదేవతకు ఆనాసస్థానము, దానినిపూజించినవారికోర్కెలు అన్నియును సఫలమగుచుండుటవలన దానికి 'సత్యోపయాచనము' అని ప్రసిద్ధి ఏర్పడినది. దూతలు ఆవృక్షమునకు ప్రదక్షిణ పూర్వకముగా నమస్కరించి, అనంతరము 'కులింగాపురి' ని జేరిరి. (16)

వారు కులింగాపురసమీపమునగల 'అభికాళము' అను గ్రామమునకు చేరి, 'ఇక్షుమతీ' అను పవిత్రనదిని దాటిరి. అది 'బోధిభవనము' అను పర్వతముననుట్టి ప్రవహించునట్టిది. ఆప్రదేశములన్నియును ఇక్ష్వాకుప్రభువుల సరిపాలనలోనివే. (17)

ఆ ఇక్షుమతీతీరమున ప్రతిదినము ఒక దోసెడునీటిని మాత్రమే త్రాగి, తపస్సుచేయుచుండెడి వేదపండితులైన బ్రాహ్మణులను వారు దర్శించిరి. పిమ్మట వారు బాహ్లిక దేశమధ్యభాగమునగల 'సుదామ' పర్వతమునకు జేరిరి. (18)

ఆదూతలు సుదామపర్వతశిఖరముపైగల విష్ణుసాదక్షేత్రమును, ఆపర్వతమును అనుకొని ప్రవహించుచున్న విపాశా⁽¹⁾ (వ్యాస-బియాస్) నదిని, దానితీరముననున్న శాల్మలీవృక్షములను దర్శించిరి. వారు క్రమముగా ముందునకుసాగుచు వివిధనదులను, దిగుడుబావులను,

1) ఈ నదియందు స్నానమొనర్చిన వారి సంసారపాశములను ఇది త్రొవ్వేయును- కనుక ఈ నదికి విపాశ అనిసేరు ఏర్పడినట్లు ప్రతీతి.

పశ్యంతో వివిధాంశ్చాపి సింహవ్యాఘ్రమ్భుగద్విపాన్ ।
యయుః పథాః తమహతా శాసనం భర్తురీష్టవః । 20

తే శ్రాంతవాహనా దూతా వికృష్టేన పథా తతః ।
గిరివ్రజం పురవరం శీఘ్రమాసేదురంజసా । 21

భర్తుః ప్రియార్థం కులరక్షణార్థం
భర్తుశ్చ పంచస్య పరిగ్రహార్థమ్
అహేడమానాస్త్యరయా స్మ దూతాః
రాత్ర్యాం తు తే తత్పురమేవ యాతాః । 22

చెఱువులను, చిన్నచిన్నగుంటలను, నరమ్మలను, అట్లే సింహములు, పెద్దపులులు, జింకలు, ఏనుగులుమొదలగు వనజంతువులను జూచుచు, రాజాజ్ఞను పాలించు ఇచ్చితో విశాలములైన మార్గములలో సయనించిరి. (19-20)

సుదూరప్రయాణములచే ఆదూతలగుట్టములు అలసిపోయి యుండెను. ఐనను వారు మిక్కిలిశీఘ్రముగా కేకయరాజ్యమహా నగరమైన గిరివ్రజపురమునుజేరిరి. మృతుడైన దశరథునిఆత్మశాంతి కొఱకును, ఇక్ష్వాకువంశజుల రక్షణకొఱకును, ఆ ప్రభువులవంశము యొక్క పేరుప్రతిష్ఠలను నిల్పుటకును ఆ దూతలు ఆదరాభిమానములతో రాత్రివేళయైనప్పటికిని ఆపురమున త్వరత్వరగా ప్రవేశించిరి. (21-22)

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే అయోధ్యాకాండే అష్టషష్ఠితమస్తర్గః (68)

వాల్మీకిమహర్షినిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి అయోధ్యాకాండమునందు అఱువదివినిమిదవసర్గము సమాప్తము

-- * * * --

69. అఱువదితొమ్మిదవసర్గము

తనకు దుస్స్వప్నమురాగా భరతుడు చింతాక్రాంతుడగుట - దానినిగూర్చి అతడు తనమిత్రులకుదెల్పుట.

యామేవ రాత్రిం తే దూతాః ప్రవిశంతి స్మ తాం పురీమ్ ।
భరతేనాపి తాం రాత్రిం స్వప్నో దృష్టో యమస్రియః । 1

వ్యుష్ణమేవతు తాం రాత్రిం దృష్ట్వా తం స్వప్నమస్రియమ్ ।
పుత్రో రాజాధిరాజస్య సుభృశం పర్యతప్యత । 2

తప్యమానం సమాజ్ఞాయ వయస్యాః ప్రియవాదినః ।
ఆయాసం హి వినేష్యంతః సభాయాం చక్రిరే కథాః । 3

వాదయంతి తథా శాంతిం లాసయంత్యపి చాపరే ।
నాటకాన్యపరే ప్రాహుః హాస్యాని వివిధాని చ । 4

సతైర్మహాత్మా భరతః సఖిభిః ప్రియవాదిభిః ।
గోష్ఠీహాస్యాని కుర్వద్భిః స ప్రాహృష్యత రాఘవః । 5

తమబ్రవీత్ ప్రియసఖో భరతం సఖిభిర్వృతమ్ ।
సుహృద్భిః పర్యుపాసీనః కిం సఖే! నానుమోదసే । 6

ఏవం బ్రువాణం సుహృదం భరతః ప్రత్యువాచ హ ।
శృణు త్వం యన్నిమిత్తం మే దైన్యమ్ ఏతదుపాగతమ్ । 7

వసిష్ఠమహర్షి పంపినదూతలు గిరివ్రజపురమున (కేకయరాజ యొక్క నగరమున) ప్రవేశించినరాత్రియందే భరతుడు ఒక దుఃస్వప్నమునుగాంచెను. రాత్రిగడచి, తెల్లవాఱుమండగా (వేకువజామున) వచ్చిన అప్రియమైన ఆస్వప్నమునకు దశరథమహారాజపుత్రుడైన భరతుడు మిక్కిలి మానసికవేదనను అనుభవించెను. చింతాగ్రస్తుడై యున్న అతనితీరును గమనించి, ఆయనప్రియమిత్రులు అతని మనోవేదనను తొలగించుటకై సభను ఏర్పాటుచేసి, కథలు చెప్పసాగిరి. (1-3)

భరతునకు మనశ్శాంతిని గూర్చుటకై వారు వీణావీణు నాదములను వినిపించిరి, కొందఱు మనోహరములైన వివిధములగు నృత్యములను, నృత్యములను, రసరంజకములైన నాటికలను, నాటకములను ప్రదర్శించిరి, హాస్యప్రసంగములనుగావించిరి. కాని రఘువంశశ్రేష్ఠుడు, మహాత్ముడు ఐన ఆ భరతుడు తన ప్రియమిత్రులు వినోదార్థము హాస్యప్రసంగాదికార్యక్రమములు ఎన్ని నిర్వహించినను, తననిచారమునుండి బయటపడకుండెను. అప్పుడు సఖులమధ్య ఆసీనుడైయున్న భరతునితో ఒక ప్రియసఖుడు 'మిత్రమా! స్నేహితులందఱును నీచుట్టును చేరి యున్నప్పటికిని నీవు సంతోషింపవేల?' అని ప్రశ్నించెను. (4-6)

ఇట్లు పలుకుచున్న ఆ సఖునకు భరతుడు ఈవిధముగా ప్రత్యుత్తరమిచ్చెను. "మిత్రమా! నాకాదైన్యస్థితికిగల కారణమును తెల్పెదను వినుము. కలలో మాతండ్రికనబడెను. ఆయనశరీరము

స్వప్నే పితరమద్రాక్షం మలినం ముక్తమూర్తజమ్ ।
పతంతమద్రిశిఖరాల్ కలుషే గోమయప్రాదే । 8

ప్లవమానశ్చ మే దృష్టః స తస్మిన్ గోమయప్రాదే ।
పిబన్మంజరినా తైలం హసన్మపి ముహుర్ముహుః । 9

తతస్తితొదనం భుక్త్వా పునః పునరథశ్శిరాః ।
తైలేనాభ్యక్తసర్వాంగః తైలమేవాపగాహత । 10

స్వప్నే చ సాగరం శుష్కం చంద్రం చ పతితం భువి ।
ఉపరుద్ధాం చ జగతీం తమసేవ సమావృలామ్ । 11

భౌపవాహ్యస్య నాగస్య విషాణం శకలీకృతమ్ ।
సహసా చాపి సంశాంతం జ్వలితం జాతవేదసమ్ । 12

అవతీర్ణాం చ పృథివీం శుష్కాం శ్చ వివిధాన్ ద్రుమాన్ ।
అహం పశ్యామి విధ్వస్తాన్ సధామాంశ్చాపి పర్వతాన్ । 13

పీలే కార్ష్యాయసే చైవం నిషణ్ణం కృష్ణవాససమ్ ।
ప్రహసంతి స్మ రాజానం ప్రమదాః కృష్ణపింగాళాః । 14

త్వరమాణశ్చ ధర్మాత్మా రక్తమాల్యానులేపనః ।
రథేన ఖరయుక్తేన ప్రయాతో దక్షిణాముఖః । 15

ప్రహసంతీవ రాజానం ప్రమదా రక్తవాసినీ ।
ప్రకర్తంతి మయా దృష్టా రాక్షసీ వికృతాననా । 16

ఏవమేతస్మయా దృష్టమ్ ఇమాం రాత్రిం భయావహమ్ ।
అహం రామోఽథవా రాజా లక్ష్మణో వా మరిష్యతి । 17

నరో యానేన యః స్వప్నే ఖరయుక్తేన యాతి హి ।
అచిరాత్ తస్య ధామాగ్రం చితాయాం సంప్రదృశ్యతే । 18

ఏతన్నిమిత్తం దీనోఽహం త న్న వః ప్రతిపూజయే ।
శుష్యతీవ చ మే కంఠో న స్వప్తమివ మే మనః । 19

న పశ్యామి భయస్థానం భయం చైవోపధారయే ।
భ్రష్టశ్చ స్వరయోగో మే ఛాయా చోపహతా మమ । 20

జగుప్సన్నివ చాత్మానం న చ పశ్యామి కారణమ్ । 21

మలినమైయుండెను. కేశములు చెదరియుండెను, అతడు పర్వత శిఖరమునుండి కలుషితమైన గోమయముతోగూడిన ఒక మడుగులో పడుచుండుటచూచితిని. (7-8)

ఆయన ఆ ఆపుషేడమడుగులో కప్పవలె ఈదులాడుచుండెను. అతడు పదేపదే నవ్వుచు దోసిలితో తైలమును త్రాగుచుండెను. ఆయన నువ్వులఅన్నమునుతీసుచుండెను. ఆయన శరీరమంతయును నూనెఆంతుకొనియుండెను. అతడు తలక్రిందులుగా పదేపదే నూనెలో మునకలువేయుచుండెను. (9-10)

ఆ స్వప్నమునందే నీరుఇంకిపోయియున్న సముద్రమును, అకాశమునుండి భూమిపైపడుచున్న చంద్రుని చూచితిని. చీకట్లు క్రమ్ముకొనియుండుటచే నాకు భూమి కనబడకుండెను. (11)

రాజవాహనమైన బిద్రగజముయొక్కదంతము ముక్కలుముక్కలై యుండుటను, ఉవ్వెత్తుగా ప్రజ్వలించిన అగ్ని చల్లారిపోవుటను గాంచితిని. భూమిక్రుంగిపోవుటను, చెట్లన్నియు ఎండిపోయియుండుటను, పర్వతములు బ్రద్దలైపోవుచుండగా వాటినుండి తెలులుతెలులుగా పొగలువచ్చుటను చూచితిని. (12-13)

మాతండ్రి నల్లనివస్త్రములను దరించి, నల్లని ఇనుపపీటపై కూర్చొనియుండెను. నల్లగా, ఎఱ్ఱగానున్న స్త్రీలు అతనినిజూచి నవ్వుచుండుటను దర్శించితిని. ధర్మాత్ముడైన మాతండ్రి ఎఱ్ఱని దండలతో, మైపుతలతో ఒప్పుచు, మిగులవేగముగా సాగిపోగల గాడిదలను పూన్చినరథముపై దక్షిణాభిముఖముగా త్వరత్వరగా వెళ్లుచుండుట చూచితిని. (14-15)

వికారమైన ముఖముగల ఒక రాక్షసస్త్రీ రక్తవస్త్రములను దాల్చి, రాజునుజూచినవ్వుచు, ఆయనను లాగుచుండుటను గమనించితిని. (16)

ఈనిధముగా ఈరాత్రియందు వేకువజామున భయంకరమైన ఒక కలగంటిని. దీని పలితముగా నేనో, రాముడో, మహారాజో, లక్ష్మణుడో మరణించుట తథ్యము. (17)

కలలో ఒకవ్యక్తి మిగుల వడిగాపోగల గాడిదలనుపూన్చిన రథముపై వెళ్లుచున్నట్లు కనబడినచో, అతడు త్వరలో మరణించుటయు, అతనిచితినుండి లేచెడిపొగలను లోకము చూచుటయు సంభవించును. (18)

నాకు ఈకలవచ్చిన కారణముగా నన్ను దైన్యము ఆనరించినది. అందువలన నేను మిమ్ములను ఆదరింపవలెతిని. నాకంతము మూగపోయినది, మనస్సు కలతచెందినది. నేను భయమునకు లోనైతిని, దానికి కారణమేమో తెలియుటలేదు. నానోట మాట వచ్చుట లేదు. ఆ కారణముగా కృశించిపోవుచున్నాను. నాపై నాకే రోత కలుగుచున్నది. అందులకు హేతువేమో తెలియదు. (19- 21)

ఇమాం హి దుస్స్వప్నగతిం నిశామ్య తామ్
అనేకరూపామ్ అవిలర్కితాం పురా
భయం మహత్ తద్దృఢయాన్న యాతి మే
నిచింత్య రాజానమచింత్యదర్శనమ్ | 22

ఇట్టి నివిదదృశ్యములుగల పిచ్చిపిచ్చి కలలనుగూర్చి ఇదివఱలో నేను ఎన్నడును తలంచెయ్యుండలేదు. స్వప్నమున జూచిన, అనూహ్యమైన రాజుగారి దుఃఖస్థితిని తలంచుకొని, మిగుల భయగ్రస్తుడనైతిని, ఆ భయము ఇప్పటికిని నాహృదయము నుండి తొలగిపోవుటలేదు. (22)

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే అయోధ్యాకాండే ఏకోనసప్తతితమస్తర్గః (69)

వాల్మీకిమహర్షివీరచిత్రమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి అయోధ్యాకాండమునందు అఱునదితోమ్మిదవస్తర్గము సమాప్తము

-- * * * --

70. దెబ్బదియవస్తర్గము

అయోధ్యనుండివచ్చిన దూతలు వసిష్ఠని ఆదేశమును భరతునకు దెల్పుట - భరతుడు శత్రుఘ్నునితోగూడి మాతామహుని ఆజ్ఞదీసికొని అయోధ్యకు బయలుదేలుట.

భరతే బ్రువతి స్వప్నం దూతాస్తే క్లాంతవాహనాః |
ప్రవిశ్యాసహ్యాపరిఖం రమ్యం రాజగృహం పురమ్ | 1

సమాగమ్య తు రాజ్ఞా చ రాజపుత్రేణచార్చితాః |
రాజ్ఞః పాదౌ గృహీత్వా తు తమూచుర్భరతం వచః | 2

పురోహిత స్త్వాం కుశలం ప్రాహ సర్వే చ మంత్రिణః |
త్వరమాణశ్చ నిర్యాహి కృత్యమాత్యయికం త్వయా | 3

ఇమాని చ మహార్థాణి వస్త్రాణ్యాభరణాని చ |
పరిగృహ్య విశాలాక్ష! మాతులస్య చ దాపయ | 4

అత్ర వింశతికోట్యస్తు నృపతేర్మాతులస్య తే |
దశకోట్యస్తు సంపూర్ణాః తదైవ చ నృపాత్మజ! | 5

ప్రతిగృహ్య తు తత్సర్వం స్వనురక్తః సుహృజ్జనే |
దూతానువాచ భరతః కామైః సంప్రతిపూజ్య తాన్ | 6

కచ్చిల్ సుకుశలీ రాజా పితా దశరథో మమ! |
కచ్చిచ్చారోగతా రామే లక్ష్మణేచ మహాత్మని! | 7

ఆర్యా చ ధర్మనిరతా ధర్మజ్ఞా ధర్మదర్శినీ |
అరోగాచాపి కౌసల్యా మాతా రామస్య ధీమతః | 8

కచ్చిల్ సుమిత్రా ధర్మజ్ఞా జననీ లక్ష్మణస్య యా |
శత్రుఘ్నస్య చ వీరస్య సా ౧ రోగాచాపి మధ్యమా | 9

భరతుడు ఇట్లు తన స్వప్నవృత్తాంతమునుగూర్చి తనమిత్రులకు వివరించుచుండగా (అయోధ్యనుండివచ్చిన) ఆ దూతలు దుర్బేద్యమైన పురద్వారముగల 'రాజగృహము' అనుపేరుగల రమ్యమైన నగరమున ప్రవేశించిరి. వారిగుఱ్ఱములు అలసియుండెను. తమ కడకు విచ్చేసిన ఆ దూతలను కేకయమహారాజు, ఆయన కుమారుడైన యువాజిత్తు ఆదరసత్కారములతోగౌరవించిరి. ఆదూతలు అయోధ్యకు రాజుకానున్న భరతునిపాదములకు నమస్కరించి, ఆయనతో ఇట్లనిరి. (1-2)

"నాయనా! ఓభరతా! వంశపురోహితుడైన వసిష్ఠమహర్షియు మంత్రులందఱును నీక్షేమసమాచారములను గూర్చి ప్రస్తావించిరి. అయోధ్యలో మీరు అత్యవసరముగా నిర్వహింపవలసిన కార్యము గలదు, కనుక మీరు వెంటనే బయలుదేలుడు. (3)

ఓ రాజకుమారా! అమూల్యములైన ఈ వస్త్రాభరణములను స్వీకరింపుడు. వీటిని మీతాతగారికిని, మేనమామకును సమర్పింపుడు. (4)

ఓరాజపుత్రా! ఈవస్త్రాభరణాదులలో ఇరువదికోట్ల రూప్యముల విలువగలవి మీతాతగారికిని, పదికోట్ల విలువగలవి మీమేనమామ గారికిని ఉద్దేశింపబడినవి. (5)

బంధుమిత్రులయెడ మిగులప్రేమానురాగములుగల భరతుడు ఆకామకలను అన్నింటిని స్వీకరించి, మహారాజునకును, మేనమామకును వాటిని అర్పించెను. పిమ్మట అతిథిసత్కారములతో, మృష్టాన్న భోజనములతో ఆదూతలను సంతృప్తిపఱచెను. (6)

మాతండ్రియైన దశరథమహారాజుకుశలమేనా? మహాత్ములైన రామలక్ష్మణులు క్షేమమేగదా? దీమంతుడైన రామునియొక్క జననియు, ధర్మమును బాగుగాపఱింగి, దానిని ఆచరించునదియు, ప్రజలలో ధర్మమునే (గుణములనే) దర్శించునదియు, పూజ్యురాలును ఐన కౌసల్యాదేవి క్షేమమేగదా? వీరులైన లక్ష్మణశత్రుఘ్నుల యొక్క తల్లియు, ధర్మజ్ఞురాలును మాముగ్గురు తల్లులలో మధ్యస్థయు

ఆత్మకామా సదా చండీ క్రోధనా ప్రాజ్ఞమానినీ।
అరోగా చాపి మే మాతా కైకేయీ కిమువాచ హ। 10

వీవముక్తాస్తు తే దూతా భరతేన మహాత్మనా।
ఊచుః సప్రశ్రయం వాక్యమ్ ఇదం తం భరతం తదా। 11

కుశలాస్తే సరవ్యాఘ్ర! యేషాం కుశలమిచ్ఛసి।
శ్రీశ్చ త్వాం పృణుతే పద్మా యుజ్యతాం చాపి తే రథః। 12

భరతశ్చాపి తాన్ దూతాన్ వీవముక్తో భ్యభాషత।
ఆపృచ్ఛేహం మహారాజం దూతాః సంతప్రయంతిమామ్। 13

వీవ ముక్త్యా తు తాన్ దూతాన్ భరతః పార్థివాత్మజః।
దూతైః సంవోదితో వాక్యం మాతామహమువాచ హ। 14

రాజన్! పితుర్గమిష్యామి సకాశం దూతచోదితః।
పునరప్యహమేష్యామి యదా మే త్వం స్మరిష్యసి। 15

భరతేనైవ ముక్తస్తు నృపో మాతామహస్తదా।
తమువాచ శుభం వాక్యం శిరస్యాఘ్రాయ రాఘవమ్। 16

గచ్ఛ తాతానుజానే త్వాం కైకేయీ సుప్రజాస్త్యయా।
మాతరం కుశలం బ్రూయాః పితరం చ పరంతప। 17

పురోహితం చ కుశలం యే చాన్యే ద్విజసత్తమాః।
తా చ తాత! మహేష్వాసా భ్రాతరౌ రామలక్ష్మణౌ। 18

తస్మై హస్త్యుత్తమాంశ్చిత్రాన్ కంబళానజినాని చ।
అభినత్కృత్య కైకేయో భరతాయ ధనం దదౌ। 19

రుక్మనిష్కసహస్రే ద్వే షోడశాశ్వశతాని చ।
సత్కృత్య కైకయీపుత్రం కేకయో ధనమాదిశత్। 20

తథా మాత్యానభిప్రేతాన్ విశ్వాస్యాంశ్చ గుణాన్వితాన్।
దదావశ్వపతిః క్షీప్రం భరతాయానుయాయినః। 21

ఐరావతానైంద్రశిరాన్ నాగాన్ వై ప్రియదర్శనాన్।
ఐరాన్ శీఘ్రాన్ సుసంయుక్తాన్ మాతులో స్మై ధనం దదౌ। 22

ఐన సుమిత్రాదేవి కుశలమేగదా? స్వార్థపరురాలును, ఉగ్రస్వభావము గలదియు, కోపశీలయు, అందఱిలో తానేతెలిసిగలదానను- అని భావించునదియుఁవన మాతల్లికైకేయికి ఎట్టి ఆపదయు లేదుగదా? ఆమె యేమిచెప్పింపినది?" (7-10)

మహాత్ముడైన భరతుడు ఈవిధముగా అడిగినపిమ్మట ఆదూతలు సవినయముగా అతనితో ఇట్లుపలికిరి, (11)

'ఓనరోత్తమా! అందఱునుక్షేమమే. పద్మహస్తయైన లక్ష్మీదేవి (రాజ్యలక్ష్మి) నిన్నువరించుచున్నది. వెంటనే రథమును అధిరోహించి, బయలుదేఱుము.' (12)

దూతలు ఇట్లుపలికిన పిదప భరతుడు వారితో ఈవిధముగా నుడివెను. "సరే! నా అయోధ్యాప్రయాణమునకు దూతలు నన్ను తొందరపెట్టుచున్నారు. మీయాజ్ఞయేమి?" అని రాజుగారిని అడిగెదను." (13)

రాజకుమారుడైన భరతుడు దూతలతో ఇట్లు పలికి, వారి ప్రోత్సాహముతో మాతామహుడైన కేకయరాజునకు ఇట్లు నిన్నవించెను. (14)

"ఓమహారాజా! దూతలసందేశముననుసరించి, నేను మాతండ్రి గారికడకు వెళ్లెదను. మీరు నన్ను స్మరించినపుడు నేను మీకడకు వచ్చివాలెదను". (15)

భరతునిఅభ్యర్థనను విన్నపిమ్మట, అతని మాతామహుడగు కేకయరాజు రఘువరుడైన ఆభరతుని మూర్ధమును మూర్కొని, అతనితో ఇట్లు శుభవచనములనుపలికెను. (16)

"నాయనా! కైకేయియనుంగువుత్తా! సంతోషముగావెళ్లిరమ్ము. ఓపరంతపా! మీతల్లిదండ్రులక్షేమమునుగూర్చి అడిగినట్లు తెల్పుము. కులపురోహితుడైన వసిష్ఠమహర్షి మున్నగు బ్రాహ్మణోత్తముల కుశలములను అడిగినట్లునుడువుము. నాయనా! గొప్పదనుర్దారులు, మీసోదరులు అగురామలక్ష్మణులనుగూడ అడిగినట్లుచెప్పుము. (17-18)

పిమ్మట కేకయమహారాజు ఆభరతునకు భద్రగజములను, చిత్రములైన కంబళములను, మృగచర్మములను, ధనమును ఇచ్చి ప్రశంసాపూర్వకముగా సత్కరించెను. ఇంకను అతనికి రెండువేలబంగారునాణెములను, పదునాఱువందల గుఱ్ఱములను, ఇతరసంపదలను బహూకరించెను. అట్లే ఆకేకయప్రభువు తనకు ఇష్టులును, విశ్వాసపాత్రులును, గుణవంతులును ప్రాణములను ఒడ్డియైనను యజమానిని రక్షించువారును ఐన అంగరక్షకులను భరతునకు అనుయాయులనుగా వెంటనే సమర్పించెను. (19-21)

పిమ్మట మేమనూమయైన యుధాజిత్తు, ఇరావత్పర్వతమున పుట్టినవియు, ఇంద్రశిరగిరియందు జన్మించినవియు అగు ఆందమైన పినుగులను, సుశిక్షితములై, వేగముగానడువగల గుఱ్ఱములను భరతునకు కానుకలుగా ఇచ్చెను. ఇంకను అతడు అంతఃపురము నందు చక్కనిశిక్షణతో పెంచబడినవియు, పెద్దపులులవలె

అంతఃపురేతిసంవృద్ధాన్ వ్యాఘ్రవీర్యబలాన్వితాన్,
దంష్ట్రాఽయుధాన్ మహాకాయాన్ తునశ్చేషాయనం దదౌ, 23

స దత్తం కేకయేంద్రేణ ధనం తన్నాభ్యనందత,
భరతః కైకయాపుత్రో గమనత్సరయా తదా, 24

బభూవ హ్యస్య హృదయే చింతా సుమహతీ తదా,
త్వరయా చాపి దూతానాం స్వప్నస్యాపి చ దర్శనాత్, 25

స స్వవేశ్వర్యతిక్రమ్య నరనాగాశ్వసంవృతమ్,
ప్రపేదే సుమహాచ్ఛ్రీమాన్ రాజమార్గమనుత్తమమ్, 26

అభ్యతీత్య తతోఽపశ్యత్ అంతఃపురముదారధీః,
తతస్తద్భరతః శ్రీమాన్ ఆదివేశానివారితః, 27

స మాతామహమాప్యచ్ఛ మాతులం చ యుధాజితమ్,
రథమారుహ్య భరతః శత్రుఘ్నసహితో యయౌ, 28

రథాన్ మండలచక్రాంశ్చ యోజయిత్వా పరశ్చతమ్,
ఉష్ట్రగోశ్వబలైర్బుల్భా భరతం యాంతమన్వయుః, 29

బలేన గుప్తా భరతో మహాత్మా
సహార్యకస్యాఽత్యసమైరమాత్మైః,
ఆదాయ శత్రుఘ్నమపేతశత్రుః
గృహాద్యయౌ సిద్ధ ఇవేంద్రలోకాత్, 30

బలసరాక్రమములుగలవియు, వాడికోటలేఅయుధములుగా గలవియు, దృఢమైన శరీరములుగలవియు ఐన తునకములను (నేటకుక్కలను) భరతునకు బహుమతిగా ఇచ్చెను. (22-23)

అంతట కైకేయుకుమారుడైన భరతుడైతే అప్పుడు అయోధ్యకు త్వరగావెళ్లవలసియుండుటచే కేకయరాజు, అతనికికుమారుడు యుధాజిత్తు ఇచ్చినకానుకలను స్వీకరింపలేదు. (24)

తనకువచ్చిన దుస్వప్నకారణమునను, దూతలు తొందరపెట్టుచుండుటచేతను భరతునిహృదయము అంతలులేని చింతకు లోనయ్యెను. (25)

మిక్కిలి శుభలక్షణసంపన్నుడైన భరతుడు తననివాస భవనమునకు వెళ్లి, అచట మాతామహి (అమ్మమ్మ) మొదలగు వారిఅనుమతినిగైకొని, పిమ్మట చతురంగబలములతోగూడి చక్కని రాజమార్గమును అనుసరించెను. (26)

బుద్ధిమంతుడును శుభలక్షణసంపన్నుడునుఐన భరతుడు ఆరాజమార్గమునుదాటి, రాజప్రాసాదములలోని ఒక మహాభవనమును జూచెను. వెంటనే అతడు అందుప్రవేశించెను. అప్పుడు అతనిని ఎవ్వరును నివారించలేదు. (27)

పిదప అభరతుడు శత్రుఘ్నసహితుడై, మాతామహుడైన కేకయ రాజు (తాత) అనుమతిని, మేనమానుయైన యుధాజిత్తుయొక్క అమోదమును బడసి, రథముపైనేక్కి అయోధ్యకు బయలుదేఱెను. రథముపై భరతుడు వెళ్లుచుండగా, దూతలు రత్నములు పొదిగిన శతాధికరథములను నిమకూర్చుకొని, ఒంటెలు, వృషభములు, గుఱ్ఱములు మున్నగు బలములతో ఆయనను అనుసరించిరి. (28-29)

మిక్కిలి ధైర్యశాలియు శత్రువులులేనివాడునుఐన భరతుడు అంగరక్షకులు వెంటనుండగా చతురంగబలములరక్షణలో శత్రుఘ్ననితోగూడినవాడై, ఇంద్రలోకమునుండి వెడలిన సిద్ధుని వలె మాతామహుని (తాతగారి) ఇంటినుండి బయలుదేఱెను. (30)

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే అయోధ్యాకాండే సప్తతితమస్సర్గః (70)

వాల్మీకిమహర్షినిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి అయోధ్యాకాండమునందు డెబ్బదియవసర్గము సమాప్తము

-- * * * --

71. డెబ్బదియొకటవసర్గము

భరతుడు రథాసీనుడై కేకయరాజ్యమునుండి బయలుదేఱి, పల్లెలను, కొండలను, నదులను దాటుచు అయోధ్యను జేరుట - అతడు ఆ నగరమునందలి దుఃస్థితినిజూచి కలతచెందుట.

స ప్రాజ్ఞాభో రాజగృహాత్ అభినిర్యాయ రాఘవః,
తతః సుదామాం ద్యుతిమాన్ సంతీర్యావేక్ష్య తాం నదీమ్, 1

మిగులసరాక్రమశాలియైన అభరతుడు 'రాజగృహ' నగరమునుండి బయలుదేఱి, తూర్పుముఖముగా పయనించెను.⁽¹⁾ పిమ్మట అతడు 'సుదామా' నదీని దర్శించి, దానిని దాటెను. ఆనంతరము సద్గుణ

1) అయోధ్యనుండి గుఱ్ఱములపై బయలుదేఱిన దూతలు త్వరగా భరతునిజేరుటకై దగ్గరితోనను ఆశ్రయించి, కొండలను, గుట్టలను దాటుచు, మహారణ్యములద్వారా పయనించి, శీఘ్రముగా గిరివ్రజపురమునుజేరిరి. కాని భరతుడుమాత్రము చతురంగబలములతోగూడి ప్రయాణముచేయుచుండుటవలన దూతలు వచ్చినమార్గమునగాక వేటొకవిశాలమైన మార్గమును ఆశ్రయించి, అయోధ్యకు చేరెను. కనుక ఈమార్గమునగల వేర్వేరుగ్రామములపేర్లు నదీపర్వతనామములు ప్రత్యేకముగా పేర్కొనబడినవి.

హ్లాదినీం దూరపారాం చ ప్రత్యక్ ప్రోతస్తరంగిణీమ్ ।
శతద్రూమతరచ్ఛిమాన్ నదీమిక్ష్వాకునందనః । 2

వీలాధానే నదీం తీర్త్వా ప్రాప్య చాపరపర్వటాన్ ।
శిలామాకుర్వతీం తీర్త్వా ఆగ్నేయం శల్యకర్తవమ్ । 3

సత్యసంధః కుచిశ్రీమాన్ ప్రేక్షమాణః శిలావహామ్ ।
అత్యయాత్ స మహాశైలాన్ వనం చైత్రరథం ప్రతి । 4

సరస్వతీం చ గంగాం చ యుగ్మేన ప్రతిపద్య చ ।
ఉత్తరం వీరమత్స్యానాం భారుండం ప్రావిశద్వనమ్ । 5

వేగినీం చ కులింగాఖ్యాం హ్లాదినీం సర్వతాః పృథామ్ ।
యమునాం ప్రాప్య సంతీర్థో బలమాశ్వాసయత్ తదా । 6

శీతీకృత్య తు గాత్రాణి క్లాంతానాశ్వాన్య వాజినః ।
తత్ర స్నాత్వా చ పీత్యా చ ప్రాయాదాదాయ చోదకమ్ । 7

రాజపుత్రో మహారణ్యమ్ అనభీక్షోపసేవితమ్ ।
భద్రో భద్రేణ యానేన మారుతః ఖమ్మివాత్యయాత్ । 8

భాగీరథీం దుష్ప్రతరామ్ అంశుధానే మహానదీమ్ ।
ఉపాయాద్రాఘవస్తూర్ణం ప్రాగ్వటే విశ్రుతే పురే । 9

స గంగాం ప్రాగ్వటే తీర్త్వా సమాయాత్ కుటికోష్ఠికామ్ ।
సబలస్తాం స తీర్త్వాఽథ సమాయాద్ధర్మవర్ధనమ్ । 10

తోరణం దక్షిణార్దేన జంబూప్రస్థముపాగమత్ ।
వరూధం చ యయౌ రమ్యం గ్రామం దశరథాత్మజః । 11

తత్ర రమ్యే వనే వాసం కృత్వాఽసౌ ప్రాజ్ఞుభో యయౌ ।
ఉద్యానమ్ ఉజ్జిహానాయాః ప్రియకా యత్ర పాదపాః । 12

సంపన్నుడైన ఆభరతుడు వరుసగా విశాలమైన 'హ్లాదినీ' నదిని, పశ్చిమదిశగా ప్రవహించెడి శతద్రూ (పట్టణ) నదమును దాటెను. (1-2)

వీలాధాననగరసమీపమునగల శతద్రూనదమునుదాటిన పిమ్మట, అతడు 'అపరపర్వటములు' అను ప్రదేశములకుచేరి, అక్కను ఆకర్షించునట్టి శిలావహానదిని దాటి, అచటికి ఆగ్నేయదిశలోనున్న శల్యకర్తవ నగరమునకుజేరెను. (3)

సత్యసంధుడు, పవిత్రుడు, శ్రీమంతుడు ఐన భరతుడు 'శిలావహా' నదినిజూచుచు, దారిలోనున్న మహాపర్వతములనుదాటుచు చైత్రరథవనమునకు చేరెను. (4)

అనంతరము అతడు పశ్చిమదిశగా ప్రవహించు సరస్వతీనదియు, గంగానదియుక్కి పాయయు కలియుప్రదేశమునుజేరెను. పిమ్మట అచటికి ఉత్తరదిశనగల వీరమత్స్యదేశములమీదుగా భారుండ వనమున ప్రవేశించెను. (5)

మిక్కిలివేగముగా ప్రవహించునట్టిదియు, పర్వతములచే అనరింపబడి, అష్టాదశకరముగానున్నట్టిదియు ఐన 'కులింగము' అనుపేరుగల యమునానదిని దాటి, ఎండలకుడస్సియున్న తన సైన్యమును ఆ యమునానదీతీరమున విశ్రమింపజేసెను. (6)

ప్రయాణశ్రమచే మిగుల అలసియున్న గుఱ్ఱములను కడిగించి, వాటికి సరియగుగ్రాసమును, నీటిని సమకూర్చి, చెట్లనీడలలో వాటిని విశ్రమింపజేసెను. పిమ్మట ఆత్మీయులందఱితో తాను స్నానస్నానములను ముగించుకొని, ప్రయాణసమయమున దాహము తీర్చుకొనుటకై కొంతనీటినిదీసికొని, ముందునకుసాగెను. (7)

మంగళకరుడైన రాజకుమారుడగు భరతుడు జనసంచారము లేని దుర్గమారణ్యములను సురక్షితమైన రథముపై ఆకాశమును వాయువువలె అధిగమించి వెళ్లెను. (8)

అనంతరము అతడు అంశుధాననగరమునుజేరెను. అచట తమకు అనువగు రేవులేకుండుటచే సైన్యములతో ఆగంగా మహానదినిదాటుట అసాధ్యమనియెఱింగి, వెంటనే సుప్రసిద్ధమైన రేవుపట్టణమగు ప్రాగ్వటనగరమునకుచేరెను. (9)

చతురంగబలములతో గూడియున్న ఆభరతుడు 'ప్రాగ్వట' నగరసమీపమున గంగానదినిదాటి, కుటికోష్ఠికానదిని సమీపించెను. పిమ్మట దానినిగూడ దాటి 'ధర్మవర్ధనము' అనుగ్రామమును జేరెను. (10)

అచటనుండి భరతుడు తోరణగ్రామమునకు దక్షిణమున గల జంబూప్రస్థగ్రామమునకుచేరెను. అనంతరము అతడు రమణీయమైన 'వరూధము' అను ప్రసిద్ధగ్రామమునకు చేరెను. అచట మనోజ్ఞమైన ఒక వనమునందు ఆరాత్రిగడపెను. అనంతరము అచటనుండి తూర్పుదిశగా కదలి, ఉజ్జిహాననగరసమీపమునగల ఒక వనమునకు చేరెను. అనంతరమునందు కదంబవృక్షములు సమృద్ధిగానుండెను. (11-12)

సాలాంస్తు ప్రియకాన్ ప్రాప్య శీఘ్రానాస్తాయ వాజినః।
అనుజ్ఞాప్యథ భరతో వాహినీం త్వరితో యయా ॥ 13

వాసం కృత్వా సర్వతీర్థే తీర్త్వా చోత్తానికాం నదీమ్।
అన్యా నదీశ్చ వివిధాః పార్వతీయైస్తురంగమైః ॥ 14

హస్తీపృష్ఠకమాసాద్య కుటికామత్యవర్తత।
తతార చ సరవ్యాఘ్రా లాహిత్యే న కపీవతీమ్ ॥ 15

ఏకసాలే స్థాణుమతీం వినలే గోమతీం నదీమ్।
కళింగనగరే చాపి ప్రాప్య సాలవనం తదా ॥ 16

భరతః క్షీప్రమాగచ్ఛత్ సుపరిత్రాంతవాహనః।
వనం చ సమతీత్యాశు శర్వర్యామరుణోదయే।
అయోధ్యాం మనునా రాజ్ఞా నిర్మితాం సందదర్శ హ ॥ 17

తాం పురీం పురుషవ్యాఘ్రః సప్తరాత్రోషితః పథి।
అయోధ్యామగ్రతో దృష్ట్వా సారథిం వాక్యమబ్రవీత్ ॥ 18

ఏషా నాతిప్రతీతా మే పుణ్యోద్యానా యశస్వినీ।
అయోధ్యా దృశ్యతే దూరాత్ సారథే పాండుమృత్తికా ॥ 19

యజ్వభిర్గుణసంపన్నైః బ్రాహ్మణైర్వేదపారగైః।
భూయిష్ఠమృద్దైరాకీర్ణా రాజర్షిపరిపాలితా ॥ 20

అయోధ్యాయాం పురా శబ్దః శ్రూయతే తుములో మహాన్।
సమంతాన్సరనారీణాం తమద్య న శృణోమ్యహమ్ ॥ 21

ఉద్యానాని చ సాయాహ్నా క్షీడితోపరతైర్నరైః।
సమంతాత్ పరిధావద్మిః ప్రకాశంతే మమాన్యథా।
తాన్యద్యానురుదంతీవ పరిత్యక్తాని కామిభిః ॥ 22

అరణ్యభూతేవ పురీ సారథే! ప్రతిభాతి మే ॥ 23

న హ్యత్ర యానై ర్దృశ్యంతే న గజైర్న చ వాజిభిః।
నిర్యాంతో వాఽభియాంతో వా సరముఖ్యా యథాపురమ్ ॥ 24

అకడీమిచెట్లతోపును జేరినపిమ్మట సైనికులతో నేను ముందుగా వెళ్లెదను, మీరు తిన్నగారందు'. అని పలికి తాను జననాశ్రములను పూన్చినరథముపై త్వరత్వరగాసాగిపోయెను. (13)

అతడు 'సర్వతీర్థ' గ్రామమున ఒక రాత్రివసించి, పిమ్మట సర్వతప్రాంతములలో పుట్టిపెరిగిన గుట్టములసాయముతో 'ఉత్తానికా' నదినీ, తదితరనదులను దాటెను. నరశ్రేష్ఠుడైన ఆభరతుడు 'హస్తీపృష్ఠక' గ్రామమునుచేరి, కుటికానదినదాటెను. అనంతరము 'లాహిత్య' గ్రామమునుచేరి, 'కపీవతి' నదినీ అదిగమించెను. (14-15)

అతడు త్వరత్వరగా 'ఏకసాల' గ్రామమున 'స్థాణుమతి' నదినీ, 'వినత' అనుగ్రామసమీపమున 'గోమతి' నదినదాటి, కళింగనగరమునొద్ద ఒక మద్దిచెట్లతోపున ప్రవేశించి, అశ్వములు అలసిపోవుటచూచి, అచట సేదదీటెను. పిమ్మట ఆవనమునువీడి, ఆర్యాత్రియంతయు వేగముగా ప్రయాణముచేసి, మనుప్రభువుచే నిర్మితమైన ఆయోధ్యను దర్శించెను. నరశ్రేష్ఠుడైన ఆభరతుడు మార్గమున ఏకదాటిగా ఏడుదినములు ప్రయాణముచేసి, ఎనిమిదవనాడు అరుణోదయసమయమున ఎదురుగానున్న ఆఅయోధ్యాపురమును జూచి, సారథితో ఇట్లునుడివెను. (16-18)

"ఓ సారథీ! ఇదిగో! దూరమున కన్పించుచున్న ఈఅయోధ్యా నగరమును చూడుము. అందు సద్గుణశోభితులు, వేదపండితులు ఐన బ్రాహ్మణోత్తములు నిత్యము యజ్ఞయాగములను నిర్వహించుచుందురు. ఇది మిక్కిలి దనసంపన్నులచే ఏలినట్లుచుండును. దీనిని ఇక్ష్వాకువంశజులైన పెక్కుమంది రాజర్షులు పరిపాలించిరి. ఆవిరముగా ఖ్యాతివహించి, చక్కని ఉద్యానవనములతో కలకలలాడుచుండెడి ఈఅయోధ్యానగరము తెల్లని గోడలతో నేడు వెలవెలబోవుచున్నది. (19-20)

ఆయోధ్యానగరమునందు అంతటను పూర్వము స్త్రీపురుషుల కదలికలలో పెద్దగా సవ్వడులు వినబడుచుండెడివి. కాని నేడు ఆద్యనులు వినబడుటలేదు. (21)

సాయంకాలముకాగానే జనులు ఉద్యానవనములకుచేరి, అచట స్వేచ్ఛగా రాత్రియంతయు వినోదక్రీడలుసలిపి, తెల్లవాటిన పిమ్మట వారందఱును తమతమఇండ్లకు పలుగులుదీయుచు ఉండెడివారు. అప్పటి ఆ ఉద్యానవనశోభలు అపూర్వములు, కానినేడు అవి నాకు మఱియొకవిధముగా కనబడుచున్నవి. నేడవి రసికజనుల విహారములు లేక ఏడ్చుచున్నట్లుగాఉన్నవి. ఇప్పుడు ఈపురము నాకు పాడుబడిన అరణ్యమువలె నిర్జీవమై గోచరించుచున్నది. (22-23)

ఈపురమునందు శిబికాదివాహనములు, ఏనుగులు, అశ్వములు, పురప్రముఖులు ఇదివఱలోవలె రాకపోకలు సాగించుచున్నట్లు కనబడుటలేదు. (24)

ఉద్యానాని పురా భాంతి మత్తప్రముదితాని చ।
జనానాం రతిసంయోగేష్వత్యంతగుణవంతి చ। 25

తాన్యేతాన్యద్య పశ్యామి నిరానందాని సర్వశః।
ప్రస్తవరైరనుపథం విక్రోశద్భిరివ ద్రుమైః। 26

నాద్యాపి శ్రూయతే శబ్దో మత్తానాం మృగపక్షిణామ్।
సంరక్తాం మధురాం వాణీం కలం వ్యాపారతాం బహు। 27

చందనాగరుసంపుక్తో ధూపసమమార్పితోఽతులః।
ప్రవాతి పవనః శ్రీమాన్ కిన్న నాద్య యథాపురమ్। 28

భేరీమృదంగవీణానాం కోణసంఘట్టితః పునః।
కిమద్య శబ్దో విరతః సదాఽదీనగతిః పురా। 29

అనిష్టాని చ పాపాని పశ్యామి వివిధాని చ।
నిమిత్తాన్యమనోజ్ఞాని తేన సీదతి మే మనః। 30

సర్వథా కుశలం సూత! దుర్లభం మమ బంధుషు।
తథాహ్యసతి సమ్మోహే హృదయం సీదతీవ మే। 31

విషణ్ణః శ్రాంతహృదయః త్రస్తః సంయతితేంద్రియః।
భరతః ప్రవివేశాఽశు పురీమిక్త్యాకుపాలితామ్। 32

ద్వారేణ వైజయంతేన ప్రావిశత్ శ్రాంతవాహనః।
ద్వారైరుత్థాయ విజయం పృష్ఠస్తైః సహితో యయౌ। 33

స త్వనేకాగ్రహృదయో ద్వార్పం ప్రత్యర్ఘ్య తం జనమ్।
సూతమ్ అశ్వపతేః క్లాంతమ్ అబ్రవీత్ తత్ర రాఘవః। 34

క్రమముగా పండ్లను, చిగురుటాకులను, పూదేనెలను ఆస్వాదించుటచే మత్తిల్లిన చిలుకలు, కోకిలలు, తుమ్మెదలు మొదలగువాటితో లోగడ పురమునందలి ఉద్యానవనములు శోభిల్లుచు ఆహ్లాదకరముగా నుండెడివి. ఇంకను అవి జనులయొక్క క్రీడావినోదములకును, విహారములకును అనువుగా వివిధములగు పూబొదరిండ్లతోను, దిగుడుబావులతోడను, క్రీడాపర్వతములతోడను చూడముచ్చటగా నుండెడివి. నేడు ఆ ఉద్యానవనములయందలి చెట్లు సమీపమున గల మార్గములలో ఆకులను రాల్చుచు, ఏడ్చుచున్నట్లుఉండుటచే అవి (ఆఉద్యానవనములు) పూర్తిగా ఆనందశూన్యములై కన్పట్టుచున్నవి. (25-26)

సూర్యోదయము ఐనప్పటికిని, ఇష్టమైన పండ్లను భుజించుచు మదించిన క్రీడామృగములయొక్క, కుకశారికాదిపక్షులయొక్క రాగయుక్తములై అవ్యక్తమధురములగు కలకలారావములు ఏమాత్రము వినిపించుటయేలేదు. (27)

చందనము, అగరు సువాసనలతో గుబాళించుచు, సాటిలేని విధముగా హాయిని గొల్పేడివాయువులు ఎప్పటివలె నేడు ప్రసరించుట లేదేమి? కారణమేమైయుండును? (28)

కట్టలతో భేరీలనుమ్రోగించుటవలనను, హస్తతలములతో మృదంగములను వాయించుటవలనను, వ్రేళ్లతో వీణాతంత్రులను మీటుటవలనను కలిగెడి అయతోగూడిన మధురనాదములు ఇదినఱలోనలే నిరంతరము వినిపించుటలేదేమి? (29)

చూచుటలోడనే దుఃఖమును కల్గించునవి, ఇష్టములుకానివి, అశుభసూచకములు, క్రూరములు ఐన అపశకునములు కనవచ్చుచుండుటచే నామనస్సు మిగుల కలతచెందుచున్నది. (30)

ఓసారథీ! నాఆత్మీయులకు ఏదేని ఒకరీతిగా తీరనికీడు సంభవించినట్లు నాకు అనిపించుచున్నది. కారణము తెలియక యున్నను నామనస్సుమాత్రము ఎంతయు భేదపడుచున్నది." (31)

భరతుడు మనస్సున భిన్నుడైయుండెను. అతనిగుండె బరువెక్కియుండెను, మిక్కిలిభయమునకులోనైయుండెను. అతడు ఇంద్రియములక్షోభకు గుఱియైయుండెను. ఇట్టియవస్థలో అతడు ఆతురతతో ఇక్ష్వాకుప్రభువులరాజదానియైన అయోధ్యానగరమున ప్రవేశించెను. (32)

భరతునిరథాశ్వములు అలసియుండెను. అతడు నగరమునకు పశ్చిమదిశయందున్న 'వైజయంతము' అను ద్వారమున ప్రవేశించెను. వెంటనే అవటి ద్వారపాలకులు లేచి నిలబడి భరతునకు జయద్వానములు చేసిరి. పిమ్మట అతడు వారితో కలిసివెళ్లెను. (33)

వ్యాకులపాలునకులోనైయున్న భరతుడు తనవెంటనున్న ద్వారపాలకులను గౌరవపూర్వకముగా వెనుకకుపంపి, అలసియున్న రథసారథితో (అశ్వసతిసంపగ్గా తనవెంటనచ్చిన రథసారథితో) ఇట్లువెళ్లెను. (34)

కిమహం త్వరయాఽనీతః కారణేన వినానఘః ।
అశుభాశంకి హృదయం శీలం చ పతతీవ మే । 35

శ్రుతా నో యాదృశాః పూర్వం నృపతీనాం వినాశనే ।
అకారాంస్తానహం సర్వాన్ ఇహ పశ్యామి సారథే! । 36

సమార్జనవిహీనాని పరుషాణ్యుపలక్షయే ।
అనంయతకవాటాని శ్రీవిహీనాని సర్వశః । 37

బలికర్మవిహీనాని ధూపనమ్నోదనేన చ ।
అనాశితకుటుంబాని ప్రభాహీనజనాని చ ।
అలక్ష్మీకాని పశ్యామి కుటుంబిభవనాన్యహమ్ । 38

అపేతమాల్యతోభాని హ్యసమ్మృష్టాజిరాణి చ ।
దేవాగారాణి శూన్యాని న చాభాంతి యథాపురమ్ । 39

దేవతార్చాః ప్రవిద్యాశ్చ యజ్ఞగోష్ఠ్యస్తథావిధాః ।
మాల్యాపణేషు రాజంతే నాద్య పశ్యాని వా తథా । 40

దృశ్యంతే వణిజోఽప్యద్య న యథాపూర్వమత్ర నై ।
ధ్యానసంవిగ్నహృదయా నష్టవ్యాపారయంత్రితాః । 41

దేవాయతనచైత్యేషు దీనాః పక్షిగణాస్తథా ।
మలినం చాశ్రుపూర్ణాక్షం దీనం ధ్యానపరం కృశమ్ । 42

స స్త్రీ పుంసం చ పశ్యామి జనముత్కంఠితం పురే । 43

ఇత్యేవ ముక్త్యా భరతః సూతం తం దీనమానసః ।
తాన్యరిష్టాన్యయోధ్యాయాం ప్రేక్ష్య రాజగృహం యయౌ । 44

తాం శూన్యశృంగాటక వేశ్మరథ్యాం
రజోఽరుణద్వారకవాటయంత్రామ్ ।
దృష్ట్వా పురీమింద్రపురప్రకాశాం
దుఃఖేన సంపూర్ణతరో బభూవ । 45

"ఓ పుణ్యాత్ముడా! వసిష్ఠమహర్షి ఇంత త్వరగా నన్ను ఇచటికి పిలిపించుటకుగల కారణమేమైయుండును? నాహృదయము కీడును శంకించుచున్నది. ఎన్నడును దైన్యమును ఎఱుగని నాస్వభావము దైర్యమునుకోల్పోవుచున్నది. (35)

ఓ సారథీ! మహారాజులు మరణించినప్పుడు ఏర్పడు పరిస్థితులను గూర్చి లోగడ నేను వినియుంటిని. అట్టి చిహ్నములన్నియును ఇప్పుడు ఇచట నాకు కనబడుచున్నవి. ఇచటి గృహస్థులఇంద్రియమును శోభావిహీనములైయున్నవి. ముంగిళ్లను ఎవ్వరును శుభ్రపఱచినట్లు లేదు. అవియన్నియును చూచుటకు వికారముగా ఉన్నవి. వాకిండ్లను ఎవ్వరును మూసివేయలేదు. ఇంద్రియమును అన్నివిధములుగా కళదప్పియున్నవి. ఏ యింటిలోను బలికర్మలను ఆచరించినట్లు కనబడదు. దూపసుగంధములవాసనలే లేవు. కుటుంబముల లోనివారందఱును భోజనములను మాని, కృశించినట్లున్నారు. ప్రజలందఱును అమూల్యములైన నస్తువులను కోల్పోయినట్లు దిగులుతో ఉన్నారు. దుఃఖకారణముగా ఇచటివారు తమఇంద్రియ నంటలుచేయుట మానివైచిరాయేమి? (36-38)

ఎప్పటివలె దేవమందిరములద్వారములను ఎచ్చటను పూలమాలలతో అలంకరింపనేలేదు. నీటిస్రాంగణములను ఊడ్చుటగాని, కలాపి చల్లుటగాని జరుగలేదు. ఈ దేవాలయములలో జనులెవ్వరును కనబడుటలేదు. ఇవియన్నియును పూర్వశోభనుకోల్పోయి యున్నవి. (39)

దేవపూజలు అడుగంటినట్లునవి. అట్లే యజ్ఞసభలు జరుగుచున్నట్లులేవు. పూలఅంగళ్లలో పూవులుగాని, దండలు గాని కన్పించుటయేలేదు. వర్తకులు పూర్వమువలె ఉత్సాహవంతులై కనబడుటలేదు. వ్యాపారములలో నష్టములపాలై దెబ్బతిన్నవారి వలె తీరనివిచారముతో మునిగియున్నట్లున్నారు. (40-41)

దేవాలయములయందును, చైత్యములయందునుగల పక్షులన్నియును దిగులుతోనున్నవి. పురమునందలి స్త్రీపురుషులు అందఱును మలినవస్త్రములను ధరించి, కన్నీరుగార్చు చున్నారు. వీరు అందఱును దీనవదనులై, చింతాక్రాంతులై, కృశించి, ఎనరికొరకే ఎదురుచూచుచున్నట్లు ఉన్నారు." (42-43)

అయోధ్యలో అపశకునములనుగాంచిన భరతుడు మిగుల కలతచెందిన మనస్సుగలవాడై సూతునితో ఇట్లుపలికిన పిమ్మట రాజభవనమునకు చేరిను. (44)

అయోధ్యానగరము ఎల్లప్పుడును దేవేంద్రునిరాజధానియైన అమరావతివలె వైభవముతో విలసిల్లుచుండెడిది. నేడు అందలి వీధులకూడళ్లు, ఇండ్లు, రాజమార్గములు జనశూన్యములై యున్నవి. గృహద్వారములన్నియును దుమ్ముకొట్టుకొని ఎఱ్ఱబాటి యున్నవి. ఈవిధముగా కళాకాంతులు దప్పియున్న అయోధ్యను జూచి భరతుడు పూర్తిగా దుఃఖమున మునిగెను. (45)

బహుని పశ్యన్ మనసోఽప్రియాణి
యాన్యన్యదా నాన్య పురే బభూవుః ।
అవాక్పిరా దీనమనా స హృష్టః
పితుర్మహాత్మా ప్రవివేశ వేశ్మ । 46

భరతుడు తాను ఇదివఱకు అయోధ్యలో ఎన్నడును కనివిని యెఱుగని అప్రియదృశ్యములను, అశుభసూచకములైన శకునములను చూచెను. సహజముగా గుండెనిబ్బరముగలవాడయైనను అతడు ఈకారణముగా ఉత్సాహమును కోల్పోయి, దీనమనస్కుడై, తలవంచుకొనినవాడై తండ్రీమందిరమున ప్రవేశించెను. (46)

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే అయోధ్యాకాండే ఏకనవతితమస్తర్గః (71)

వాల్మీకిమహర్షినిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి అయోధ్యాకాండమునందు డెబ్బదియొకటవస్తర్గము సమాప్తము

-- * * * --

72. డెబ్బదిరెండవస్తర్గము

తనతల్లియగు కైకేయిద్వారా తండ్రియగు దశరథుని మరణవార్తను,

సీతారామలక్ష్మణులనననాసన్వృత్తాంతమును విని, భరతుడు మిగుల పరితపించుట.

అపశ్యంస్తు తతస్తత్ర పితరం పితురాలయే ।
జగామ భరతో ద్రష్టుం మాతరం మాతురాలయే । 1
అనుప్రాప్తం తు తం దృష్ట్వా కైకేయా ప్రోషితం సుతమ్ ।
ఉత్పాత తదా హృష్టా త్యక్త్వా సౌవర్ణమాసనమ్ । 2
స ప్రవిశ్యేవ ధర్మాత్మా స్వగృహం శ్రీవివర్జితమ్ ।
భరతః ప్రతిజగ్రాహ జనన్యాశ్చరణౌ శుభౌ । 3
సా తం మూర్ఛస్యపాథ్రూయ పరిష్వజ్య యశస్వినమ్ ।
అంకే భరతమారోప్య ద్రష్టుం సముపచక్రమే । 4
అద్య తే కతిచిద్రాత్ర్యః చ్యుతస్యాఽర్యకవేశ్మనః ।
అపి నాధ్వశ్రమః శీఘ్రం రథేనాఽపతతస్తవ । 5
ఆర్యకోస్త సుకుశలీ యుధాజిన్మాతులస్తవ ।
ప్రవాసాచ్చ సుఖం పుత్రైః సర్వం మే వక్తుమర్హసి । 6
వీవం పృష్టస్తు కైకేయ్యా ప్రియం పార్థివనందనః ।
ఆచష్ట భరతః సర్వం మాత్రే రాజీవలోచనః । 7
అద్య మే సప్తమీ రాత్రిః చ్యుతస్యాఽర్యకవేశ్మనః ।
అంబాయాః కుశలీ తాతో యుధాజిన్మాతులశ్చ మే । 8
యన్మే ధనం చ రత్నం చ దదౌ రాజా పరంతపః ।
పరిశ్రాంతం పథ్యభవత్ తతోఽహం పూర్వమాగతః । 9

రాజభవనమున తనతండ్రియగు దశరథుడు కనబడకపోవుటచే భరతుడు వెంటనే తనతల్లియగు కైకేయాదేవిని దర్శించుటకై ఆమెభవనమునకువెళ్లెను. (1)

ఇంతవఱకును మాతామహుని (కేకయరాజు) కడనున్న భరతుడు తనదగ్గఱకురాగా కైకేయి అతనినిజూచి పట్టలేనిఅనందముతో బంగారుసింహాసనమునుండి ఒక్కయుదుటున లేచెను. (2)

దర్శాత్ముడైన ఆభరతుడు కళావిహీనమైయున్న తనమాతృగృహమున ప్రవేశించి, తల్లియొక్క శుభచరణములకు ప్రణమిల్లెను. (3)

అంతట కైకేయి తేజస్వియైన ఆభరతుని అక్కునజేర్చుకొని, శిరమును మూర్కొని, అతనిని ఒడిలో కూర్చుండబెట్టుకొని, ఇట్లు ప్రశ్నింపసాగెను. (4)

నాయనా! భరతా! పూజ్యులైన తాతగారియింటినుండి బయలుదేటి ఎన్నిదినములుగడిచినవి? రథముపై వేగముగా పయనించుటచే నీవు త్రోవలో అంతగా అలసిపోలేదుగదా? (5)

మీతాతయైన కేకయమహారాజు, మేనమామ యుధాజిత్తు కుశలమేగదా? కుమారా! తాతగారియింట సుఖముగనేయుంటిని గదా? అన్నియును పూసగ్రుచ్చినట్లుచెప్పుము. (6)

తల్లి కైకేయి తనను ఇట్లు అడిగిన పిమ్మట రాజకుమారుడు, కమలాక్షుడు ఐన భరతుడు కేకయరాజ్యమున తాతగారియింట తన అనుభవములను అన్నింటిని యదాతదముగ ఆమెకు ఇట్లు వివరించెను. (7)

“అమ్మా! నేను తాతగారిఇంటినుండి బయలుదేటి నేటికి ఏడురాత్రులు గడచినవి. అక్కడ తాతగారు, నామేనమామ యుధాజిత్తు మొదలగువారు అందఱును కుశలమే. (8)

శత్రుభయంకరుడైన కేకయమహారాజు (తాత) గారు నాకు సమ్మర్దిగా ధనమును, రత్నములను మొదలగువానిని కానుకలుగా ఇచ్చిరి. అవియన్నియును వాహనములపైనచ్చుచు దారిలోనున్నవి.

రాజవాక్యహరైర్దూతైః త్వర్యమాణో హమాగతః ।
యదహం ప్రష్ణమిచ్ఛామి తదంబా వక్తుమర్హతి ॥ 10

శూన్యో యం శయనీయస్తే పర్యంకో హేమభూషితః ।
న చాయమిక్ష్వాకుజనః ప్రహృష్టః ప్రతిభాతి మా ॥ 11

రాజా భవతి భూయిష్ఠమ్ ఇహంబాయా నివేశనే ।
త మహం నాద్య పశ్యామి ద్రష్టమిచ్ఛన్నిహో గతః ॥ 12

పితుర్మహిష్యే చరణౌ తం మమాభ్యాహి పృచ్ఛతః ।
అహోస్విదంబ! జ్యేష్ఠాయాః కౌసల్యాయా నివేశనే ॥ 13

తం ప్రత్యువాచ కైకేయీ ప్రియవద్ధోరమప్రియమ్ ।
అజానంతం ప్రజానంతి రాజ్యతోభేన మోహితా ॥ 14

యా గతి స్సర్వభూతానాం తాం గతిం తే పితా గతః ।
రాజా మహాత్మా తేజస్వీ యాయజ్ఞాకః సతాం గతిః ॥ 15

తచ్చుత్వా భరతో వాక్యం ధర్మాభిజనవాన్ శుచిః ।
పపాత సహసా భూమౌ పితృశోకబలార్జితః ॥ 16

హ హతోఽస్మీతి కృపణాం దీనాం వాచముదీరయన్ ।
నిపపాత మహాబాహుః బాహు విక్షిప్య వీర్యవాన్ ॥ 17

తతః శోకేన సంవీతః పితుర్మరణదుఃఖితః ।
విలలాప మహాతేజా భ్రాంతాకులితచేతనః ॥ 18

పితల్ సురుచిరం భాతి పితుర్మే శయనం పురా ।
శశినేవామలం రాత్రౌ గగనం తోయదాత్యయే ॥ 19

తదిదం న విభాత్యద్య విహీనం తేన ధీమతా ।
వ్యోమేన శశినా హీనమ్ అప్పుష్కశన సాగతః ॥ 20

బాష్పముత్సృజ్య కంఠేన స్వార్తః పరమపీడితః ।
ప్రచ్ఛాద్య వదనం శ్రీమద్వస్త్రేణ జయతాం వరః ॥ 21

నాకొఱకువచ్చినదూతలు నన్నుతొందరపెట్టుటచే ఆకాన్కల వాహనములను తిన్నగా రావలసినదనిచెప్పి నేను ముందుగా వచ్చితిని. నేను ఇప్పుడు నిన్నుకొన్నివిషయములనుగూర్చి అడిగెదను. వాటిని గుఱించి నాకు దెల్పుము. (9-10)

తల్లీ! సుఖావహనమైన నీబంగారుతల్పము తండ్రిగారులేకుండా శూన్యముగానున్నదేమి? మహారాజుగారి పరిజనులు ఎల్లరును సంతోషముగాలేరేమి? మాతండ్రియైన దశరథమహారాజు నాతల్లివైన నీయొక్కభవనమునందే ఎక్కువగా నివసించుచుండునుగదా? ఆయనను దర్శించు నిమిత్తముగనే నేడు నేను ఇచటికివచ్చిసితిని. ఆయన ఇక్కడ కనబడదేమి? మాతండ్రి ఎక్కడున్నాడో తెలుపుము. ఆయనపాదములకు నమస్కరింతును. మాతల్లియైన కౌసల్యదేవి యింటిలోఉన్నాడా ఏమి?" (11-13)

రాజ్యలోభముచే మోహమునకులోనైయున్న అకైకేయి భయంకరమైన, అప్రియమైన దశరథునిమరణవార్తను తాను ప్రియమైనదానినిగా భావించుచు ఏమియుఎఱుగని భరతునకు ఇట్లు ప్రత్యుత్తరమిచ్చెను. (14)

"నాయనా! భరతా! నీతండ్రియైన దశరథమహారాజు గొప్ప మహాత్ముడు, మిగులపరాక్రమశాలి, యజ్ఞచరణశీలుడు, సత్పురుషుల పాలిటిపెన్నిది. సనుస్తప్రాణులును సాందెడి వరమగతియే మీతండ్రికిని ప్రాప్తించెను." (15)

భరతుడు దర్మప్రసిద్ధిచే ఉత్తమమైన ఇక్ష్వాకువంశమున జన్మించినవాడు, ఆయనహృదయము పవిత్రమైనది. అతడు తల్లిపలికిన ఆహారవార్తనువిని, దారుణమైన పితృశోకమునకు లోనై తటాలున నేలపైకూలెను. 'హహతోఽస్మి' (అయ్యో! తండ్రి!! నన్ను వదలి వెళ్లితివా?) అను దయనీయమైన, దీనమైనవాక్కును పలుకుచు విలపింపసాగెను. మిక్కిలి భుజబలముగలవాడును, పరాక్రమశాలియుచిన భరతుడు చేతులను నేలకు కొట్టుచు నేలపైబడి దొర్లసాగెను. (16-17)

పిమ్మట మహాతేజస్వయైన భరతుడు పితృమరణవార్తను విని, దుర్భరమైన దుఃఖమునకు లోనై, కలతచెందిన మనస్సుతో శోకాక్రాంతుడై విలపించెను. (18)

నాతండ్రిగారి చక్కని ఈశయ్య ఇంతకుముందు శరత్కాలము నందు పూర్ణచంద్రునితో విలసిల్లుచున్న నిర్మలాకాశమువలె ఉండెడిది. అయ్యో! అతల్పమే నేడు దీశాలియైన మహారాజు లేనందున చంద్రుడులేని ఆకాశమువలెను, నీరెండిసోయిన సముద్రమురీతిగాను వెలవెలబోవుచున్నది. (19-20)

విజేతలలో శ్రేష్ఠుడైన ఆభరతుడు అంతలేని దుఃఖమునకు లోనైనవాడై, అందమైన తనముఖమును వస్త్రముతో కప్పుకొని, కన్నీరుగార్చుచు బిగ్గఱగా ఏడువసాగెను. (21)

తమార్తం దేవసంకాశం సమీక్ష్య పతితం భువి ।
నికృత్తమివ సాలస్య స్కంధం పరశునా వనే । 22

మాతా మాతంగసంకాశం చంద్రార్కసదృశం భువః ।
ఉత్తాపయిత్వా శోకార్తం వచనం చేదమబ్రవీత్ । 23

ఉత్తిష్ఠోతిష్ఠ కిం శేషే రాజపుత్ర! మహాయశః! ।
త్వద్విధా న హి శోచంతి సంతః సదసి సమ్మలాః । 24

దానయజ్ఞాధికారా హి శీలశ్రుతివచోనుగా ।
బుద్ధిస్తే బుద్ధిసంపన్న! ప్రభేవార్కస్య మందిరే । 25

స రుదిత్వా చిరం కాలం భూమౌ విపరివృత్య చ ।
జననీం ప్రత్యువాచేదం శోకైర్బహుభిరావృతః । 26

అభీషేక్త్యతి రామం ను రాజా యజ్ఞం ను యక్ష్యతే ।
ఇత్యహం కృతసంకల్పో హృష్టో యాత్రామయాసిషమ్ । 27

తదిదం హ్యన్యథా భూతం వ్యవదీర్ఘం మనో మమ ।
పితరం యో న పశ్యామి నిత్యం ప్రియహితే రతమ్ । 28

అంబ! కేనాత్యగాద్రాజా వ్యాధినా మయ్యనాగతే ।
ధన్యా రామాదయః సర్వే యైః పితా సంస్మృతస్త్వయమ్ । 29

న నూనం మాం మహారాజః ప్రాప్తం జానాతి కీర్తిమాన్ ।
ఉపజిఘ్రేద్ధి మాం మూర్ధ్ని తాతః సన్నమ్య సత్వరమ్ । 30

క్వ స పాణిః సుఖస్పర్శః తాతస్యాక్షిష్టకర్మణః ।
యేన మాం రజసా ధ్వస్తమ్ అభీక్షం పరిమార్జతి । 31

యో మే భ్రాతా పితా బంధుః యస్య దాసోఽస్మి ధీమతః ।
తస్య మాం శీఘ్రమాఖ్యాహి రామస్యాక్షిష్టకర్మణః । 32

అప్పుడు దేవతలున్నాడును, గజమువలెగంబీరుడును, సూర్యుని వలె ప్రతాపశాలియు, చంద్రునివలె ఆహ్లాదకరుడును, గంధగొడ్డలి చేత నటకబడిన సాలవృక్షముయొక్క మ్రానువలె నేలపైబడియున్న వాడును, దుఃఖముతోకుమిలిపోవుచున్నవాడును ఐన ఆ భరతకుమారుని కైకేయి లేవనెత్తి యిట్లు నుడిచెను. (22-23)

రాజకుమారా! లేలేమ్ము. ఓయశస్వీ! నీవు నేలపైబడి ఇట్లు దొరలు చుంటివేల? నలుగురిచేతను గౌరవింపబడు నీవంటి సత్పురుషులు ఇట్లుదుఃఖింపరు. (24)

ఓకుమారా! ప్రజ్ఞాశాలీ! నీబుద్ధి సదాచారములను, వేదమార్గమును అనుసరించునట్టిది, అది దానయజ్ఞాదులను నిర్వహించుటకు యోగ్యమైనది, తీవ్రమైన సూర్యకాంతివలె అది నిశితమైనది. (25)

భరతుడు సాంగిపాటలివచ్చుచున్న దుఃఖముతో భూమిపై అటునిటుపాటలాడుచు చాలతడవు వెక్కిరిచెప్పెద్యెను. అనంతరము అతడు కొంతనిబ్బరము తెచ్చుకొని, తల్లితో ఇట్లు వలికెను. (26)

"మహారాజా శ్రీరామునకు యువరాజ పట్టాభిషేకమునైనను సంకల్పించియుండవచ్చును. లేదా! తానే ఒక యజ్ఞమును చేయుటకు తలపెట్టియైనను ఉండవచ్చును. అందులకే నన్ను త్వరగా ఆయోధ్యకు రమ్మని పిలిపించుచున్నాడేమో? అని భావించి, సంతోషముతో నేను ఇచటికివచ్చితిని. (27)

నేను అచట అనుకొన్నదియొకటి, ఇచట జరిగినది వేటొకటి. నాడిహాలు అన్నియును తారుమాత్రైనవి. నాగుండె సగిలిపోయినది. అనుక్షణము నాపై ప్రేమానురాగములనుజూపుచు నాహితమును గోరెడి నాతండ్రి నాకు కనబడదాయెను. అమ్మా! నేను వచ్చెడి లోపలనే తండ్రిగారిని కబళించిన అనుహావ్యాధి ఏమిటి? మరణ కాలమున ఆయనయెడుటనుండి, ఆయనకు ఆంత్యసంస్కారములను నిర్వహించిన ఆ రామాదిసోదరులందఱును నిజముగా ధన్యాత్ములు గదా! (28-29)

సహజముగా నేను నాన్నగారిదగ్గఱకుచేరినప్పుడు ఆయన నన్నుచేరదీసి నాశీరస్సును మూర్కొనుచుండెడివాడు. కాని ఇప్పుడు నేను ఆయనసమీపమునకు చేరినను మృతుడైయుండుటచే ఆయన నన్ను గుర్తించుటయే జరుగదుగదా? (30)

ఎట్టిక్షిప్తకార్యములనైనను అవలీలగా సాదించెడి నాతండ్రి దుమ్ముకొట్టుకొనియున్న నాశీరమును తనచేతితో శుభ్రపఱచు చుండెడివాడు. అప్పుడు ఆయనచేతిసుఖస్పర్శ నాకెంతో హాయిగా నుండెడిది. ఇప్పుడు ఆచేయి ఎక్కడ? (ఆయనచేతి సుఖస్పర్శను పొందెడిభాగ్యము నాకు ఇంక కలుగదుగదా?) (31)

అద్భుతమైన కార్యములనుసైతము అవలీలగా సాదించునట్టి ప్రజ్ఞామూర్తియగు శ్రీరాముడు నాకు అన్నమాత్రమేగాదు, తండ్రి, బంధువు, సర్వస్వమూ అతడే. నేను ఆయనదాసుడను. నేను ఇచటికి చేరినట్లుగా (వచ్చియున్నట్లుగా) వెంటనే ఆయనకు తెలుపుము. (32)

పితా హి భవతి జ్యేష్ఠో ధర్మమార్యస్య జానతః ।
తస్య పాదౌ గ్రహీష్యామి స హిదానీం గతిర్మమ ॥ 33

ధర్మవిద్ధర్మనిత్యశ్చ సత్యసంధో దృఢవ్రతః ।
ఆర్యః కిమబ్రవీద్రాజా పితా మే సత్యవిక్రమః ॥ 34

పశ్చిమం సాధు సందేశమ్ ఇచ్ఛామి శ్రోతుమాత్మనః ।
ఇతి పృష్టా యథాతత్త్వం కైకేయీ వాక్యమబ్రవీత్ ॥ 35

రామేతి రాజా విలపన్ హా సీతే! లక్ష్మణేతి చ ।
స మహాత్మా పరం లోకం గతో గతిమతాం వరః ॥ 36

ఇమాం తు పశ్చిమాం వాచం వ్యాజహార పితా తవ ।
కాలధర్మపరిక్షిప్తః పాశైరివ మహాగజః ॥ 37

సిద్ధార్థాస్తే నరా రామమ్ అగతం సీతయా సహ ।
లక్ష్మణం చ మహాబాహుం ద్రక్ష్యంతి పునరాగతమ్ ॥ 38

తచ్చుత్వా విషసాదైవ ద్వితీయాఽప్రియశంసనాత్ ।
విషణ్ణవదనో భూత్వా భూయః పప్రచ్ఛ మాతరమ్ ॥ 39

కృచేదానీం స ధర్మాత్మా కౌసల్యానందవర్తనః ।
లక్ష్మణేన సహ భ్రాత్రా సీతయా చ సమం గతః ॥ 40

తథా పృష్టా యథాతత్త్వమ్ ఆఖ్యాతుముపచక్రమే ।
మాలాస్య సుమహద్వాక్యం విప్రియం ప్రియశంకయా ॥ 41

స హి రాజసుతః పుత్ర! చీరవాసా మహావనమ్ ।
దండకాన్ సహ వైదేహ్యో లక్ష్మణానుచరో గతః ॥ 42

తచ్చుత్వా భరతస్త్రస్తో భ్రాతుశ్చారిత్రశంకయా ।
స్వస్య వంశస్య మాహాత్వాత్ ప్రప్లుం సముపచక్రమే ॥ 43

కచ్చిన్న బ్రాహ్మణధనం హృతం రామేణ కస్యచిత్ ।
కచ్చిన్నాఢ్యో దరిద్రో వా తేనాపాపో విహింసితః ॥ 44

కచ్చిన్న పరదారాన్ వా రాజపుత్రోఽభిమన్యతే ।
కస్మాత్ స దండకారణ్యే భూణహీన వివాసితః ॥ 45

అన్న (జ్యేష్ఠుడగుడు) తండ్రితోసమానుడు. ధర్మమును బాగుగా ఎఱిగిన ఆ శ్రీరాముని పాదములకు నేను ప్రణమిల్లుదును. ఇప్పుడు ఆధర్మాత్ముడే నాకుసరమగతి. (33)

నా తండ్రి ధర్మవేత్త, నిత్యము ధర్మమును ఆచరించువాడు, సత్యమునకు కట్టుబడియుండువాడు, దృఢసంకల్పుడు, పూజ్యుడు, తిరుగులేని పరాక్రమముగలవాడు. అట్టి నాతండ్రి అనసానదశలో ఆయన నాకొఱకై ఇచ్చినసందేశమును వినగోరుచున్నాను." అని ప్రశ్నించిన భరతునితో కైకేయి జరిగిన వాస్తవమును ఇట్లు చెప్పెను. (34-35)

"సమస్తప్రాణులలో శ్రేష్ఠుడు, మహాత్ముడు ఐన అమహారాజు హో!రామా!అయ్యో!సీతా!నాయనా!లక్ష్మణా!" అని విలపించుచు స్వర్గస్తుడాయెను. త్రాళ్లచే బంధింపబడిన మహాగజమువలె మృత్యు పాశబద్ధుడైన నీతండ్రి చివరిగా ఈమాటలను పలికెను. 'మహాబాహువైన శ్రీరాముడు సీతాలక్ష్మణులతోగూడి (వనవాసము నుండి) తిరిగినచ్చినపుడు వారిని చూచినవారే నిజముగా దన్యాత్ములు.' (36-38)

కైకేయి మఱొక అప్రియవార్తను పలుకగావినిన పిమ్మట, భరతుని ముఖమున మిగుల విషాదచ్ఛాయలు క్రమ్ముకొనగా అతడు తల్లిని మఱల ఇట్లడిగెను. (39)

"కౌసల్యాదేవిమితముడు, ధర్మాత్ముడుఐన శ్రీరాముడు సీతాదేవితో లక్ష్మణునితోగూడి ఇట్టిక్షిప్తపరిస్థితిలో (తండ్రిమరణించియున్న ఈదుఃస్థితిలో) ఎక్కడికివెళ్లెను?" (40)

భరతుడు ఇట్లు ప్రశ్నింపగా అతనితల్లి కైకేయి (లోకమునకు) మిగుల అప్రియమైన శ్రీరాముని వనవాసపుట్టము భరతునకు ప్రియమునుగూర్చునని తలంచి, దానిని యథాతథముగ చెప్పుటకు ఉపక్రమించెను. (41)

"కుమారా! రాజసుతుడైన శ్రీరాముడు నారచీరలను దరించిన వాడై, సీతాలక్ష్మణులు తనను అనుసరింపగా వారితోగూడి అతడు దండకారణ్యములకువెళ్లెను." (42)

ఆమాటలను విని భరతుడు మిక్కిలి చలించిపోయెను. అప్పుడతడు 'తన ఇక్ష్వాకువంశమున పుట్టినవారందఱును అనాచారములను నిరసించెడివారు, సదాచారములను పాటించెడివారు. అట్టి పరంపర లోనివాడైన శ్రీరాముడు ఏదైనా అకృత్యమునకు పాల్పడినాడా?' అని శంకించి, తల్లిని ఇట్లు ప్రశ్నింపసాగెను. (43)

"శ్రీరాముడు ఏకారణముచేతనైనను బ్రాహ్మణధనమును అపహరించినాడాయేమి? ఏపాపమూ ఎఱుగని సంపన్నునిగానీ! దరిద్రునిగానీ హింసించినాడాయేమి? ఆయనమనస్సు ఏపర సతిపైనైనను సడినదాయేమి? భూణ⁽¹⁾ హత్య చేసినవానివలె అతడు దండకారణ్యములకు విలపింపబడెను?" (44-45)

1) భూణ=గర్భవతి, భూణము= గర్భము, గర్భస్థశిశువు, భూణహత్య=గర్భమునుపోగొట్టుట, గర్భస్థశిశువును చంపుట, భూణహింస=భూణహత్యచేసినవాడు, భూణహత్యచేయుట మహాపాపము.

అథాస్య చపలా మాతా తత్ స్వకర్మ యథాతథమ్ ।
తేనైవ స్త్రీస్వభావేన వ్యాహర్తుముపచక్రమే । 46

ఏవ ముక్తా తు కైకేయీ భరతేన మహాత్మనా ।
ఉవాచ వచనం హృష్టా మూఢా పండితమానినీ । 47

న బ్రాహ్మణధనం కించిత్ హృతం రామేణ కస్యచిత్ ।
కశ్చిన్నాఢ్యో దరిద్రో వా తేనాపి పాపో విహింసితః ।
న రామః పరదారాంశ్చ చక్షుర్యామపి పశ్యతి । 48

మయా తు పుత్ర శ్రుత్యైవ రామస్యైవాభిషేచనమ్ ।
యాచితస్తే పితా రాజ్యం రామస్య చ వివాసనమ్ । 49

స స్వవృత్తిం సమాప్తాయ పితా తే తత్ తథాకరోత్ ।
రామశ్చ సహ సామిత్రిః ప్రేషితస్సేతయా సహ । 50

తమపశ్యన్ ప్రియం పుత్రం మహీపాలో మహాయశాః ।
పుత్రశోకపరిద్యూనః పంచత్వముపపేదివాన్ । 51

త్వయా త్వదానీం ధర్మజ్ఞ రాజత్వమవలంబ్యతామ్ ।
త్వత్పుత్రే హి మయా సర్వమ్ ఇదమేవంవిధం కృతమ్ । 52

మా శోకం మా చ సంతాపం ధైర్యమాశ్రయ పుత్రక ।
త్వదధీనా హి నగరీ రాజ్యం చైతదనామయమ్ । 53

తత్పుత్ర! శీఘ్రం విధినా విధిజ్ఞైః
వసిష్ఠముఖ్యైః సహితో ద్విజేంద్రైః ।
సంకాల్య రాజానమదీనసత్త్వమ్
అత్మానముర్వామభిషేచయస్వ । 54

అంతట చపలచిత్తయైన కైకేయి తనస్త్రీస్వభావమును అనుసరించి, జరిగిన వృత్తాంతమును ఉన్నది ఉన్నట్లుగా అతనికి వివరింపమొదలిడెను. (46)

నేను చాలా తెలివిగలదానను' అని గర్వపడుచుండు నదియు, మూర్ఖురాలును ఐన కైకేయి తనకుమారుడైన భరతునియొక్క ప్రశ్నలకు సమాధానముగా సంతోషముతో ఇట్లు పలుకసాగెను. (47)

"కుమారా! శ్రీరాముడు విబ్రాహ్మణునిసొత్తునూ ఏకాంఠము గూడ అపహరింపలేదు. ఏదోషముచూచేయని దనికునిగానీ, దరిద్రుని గానీ అతడు హింసించనేలేదు. అతడు సరసతీని కన్నెత్తియైనను చూడడు. నాయనా! భరతా! మీతండ్రియైన మహారాజు శ్రీరామునకు యువరాజపట్టాభిషేకమునుచేయుటకు సంకల్పించెను. వెంటనే ఆవార్త నాకుతెలిసెను. అప్పుడు నేను లోగడ మీతండ్రి నాకు నాగ్ధానముచేసియున్న వరద్యయమును అనుసరించి, 'శ్రీరాముని వనవాసమునకు సంవలసినదిగాను, నీకు యువరాజపట్టాభిషేకమును చేయవలసినదిగను' మహారాజును కోరితిని, అప్పుడు నీతండ్రి తన సత్యప్రతిజ్ఞను (వాగ్ధానమును) నిలబెట్టుకొనుటకై శ్రీరాముని అడవులకు పంపెను. అప్పుడు నీతాదేవియు, లక్ష్మణుడును ఆయనను అనుసరించివెళ్లిరి. (48-50)

మిక్కిలి ఖ్యాతినహించిన ఆమహారాజు తన ప్రియపుత్రుడైన శ్రీరాముడు కనులముందర కనబడకపోవుటచే పుత్ర శోకమువలన మిగులపరితప్తుడై, స్వర్గస్టుడాయెను. (51)

రాజనీతిజ్ఞుడైన ఓభరతా! నీకోటకై ఈవిధముగా ఈ సమస్త కార్యమునూ నేనే నిర్వహించితిని. కనుక నీవు మహారాజవదవిని చేపట్టుము. (52)

ఓపుత్రా! నీవు శోకసంతాపములను వీడుము. ధైర్యమును వహింపుము. ఈఅయోధ్యానగరమునకును, నిష్కంఠకమైన ఈకోసల రాజ్యమునకును ఇక నీవే అధిపతివి. (53)

నాయనా! భరతా! అందువలన బాగుగా విధినిదానములను ఎఱిగిన వసిష్ఠమహర్షి మొదలగు ప్రముఖులైన బ్రాహ్మణోత్తములతో గూడి, సాటిలేని పరాక్రమశాలియైన నీతండ్రియగు మహారాజునకు అంత్యసంస్కారములను నెఱపుము. వెంటనే ఈకోసల రాజ్యసింహాసనమున పట్టాభిషిక్తుడవుకమ్ము. (54)

ఇత్యార్షే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే అయోధ్యాకాండే ద్విసప్తతితమస్సర్గః (72)

వాల్మీకిమహర్షినిరచితమైన ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి అయోధ్యాకాండమునందు డెబ్బదిరెండవసర్గము సమాప్తము

73. డెబ్బదిమూడవసర్గము

భరతుడు కైకేయిపై కోసనడుట.

శ్రుత్వా తు పితరం వృత్తం భ్రాతరౌ చ వివాపితౌ ।
భరతో దుఃఖసంతప్త ఇదం వచనమబ్రవీత్ । 1

కిం ను కార్యం హతస్యేహ మమ రాజ్యేన శోచతః ।
విహీనస్యాథ పిత్రా చ భ్రాత్రా పితృసమేన చ । 2

దుఃఖే మే దుఃఖమకరోః ప్రణే క్షారమివాదధాః ।
రాజానం ప్రేతభావస్తం కృత్వా రామం చ తాపసమ్ । 3

కులస్య త్వమభావాయ కాళరాత్రిలివాఽఽగతా ।
అంగారముపగూహ్య స్మ పితా మే నావబుద్ధవాన్ । 4

మృత్యుమాపాదితో రాజా త్వయా మే పాపదర్శిని ।
సుఖం పరిహృతం మోహాత్ కులేఽస్మిన్ కులపాంసని । 5

త్వాం ప్రాప్య హి పితా మేఽద్య సత్యసంధో మహాయశాః ।
తీవ్రదుఃఖాభిసంతప్తో వృత్తో దశరథో నృపః । 6

వినాశితో మహారాజః పితా మే ధర్మవత్సలః ।
కస్మాత్ ప్రవ్రాజితో రామః కస్మాదేవ వనం గతః । 7

కౌసల్యా చ సుమిత్రా చ పుత్రశోకాభిపీడితే ।
దుష్కరం యది జీవేలాం ప్రాప్య త్వాం జననీం మమ । 8

నను త్వార్యోఽపి ధర్మాత్మా త్వయి వృత్తిమనుత్తమామ్ ।
వర్తతే గురువృత్తిజ్ఞో యథా మాతరి వర్తతే । 9

తథా జ్యేష్ఠా హి మే మాతా కౌసల్యా దీర్ఘదర్శిని ।
త్వయి ధర్మం నమాస్తాయ భగిన్యామివ వర్తతే । 10

తస్యాః పుత్రం కృతాఽత్మానం చీరవల్కలవాససమ్ ।
ప్రస్తాప్య వనవాసాయ కథం పాపే! న శోచసి । 11

సోదరులైన రామలక్ష్మణులును, సీతాదేవియు వనములపాలైన తీరును, తండ్రియైన దశరథుడు మృతుడైన వృత్తాంతమును విని, భరతుడు మిగుల దుఃఖముతో కుమిలిపోయెను. అప్పుడు అతడు తల్లికైకేయితో ఇట్లు పలికెను. (1)

నేను తండ్రినికోల్పోయి, తండ్రితో సమానుడైన అన్నయగు శ్రీరామునకు దూరమై, ఇప్పుడుశోకమున మునింగియుంటిని. అట్టిదురదృష్టవంతుడనైన నాకు ఇంక ఈరాజ్యముతో పనియేమి? మహారాజును పాట్లనబెట్టుకొంటివి, శ్రీరాముని అడవులపాలు చేసితివి. పుండుమీదకారముచల్లినట్లు నన్ను ఎడతెగని దుఃఖములకు గుఱిచేసితివి. (2-3)

నీవు ఈ ఇక్ష్వాకువంశమును నశింపజేయుటకు కాళరాత్రినై దాపురించితివి. నీవు ఇంతటి దుర్మార్గురాలవనితెలియక నిన్ను గట్టుకొని నాతండ్రి నుంచుచున్నకొఱనిని కౌగలించుకొని నాడు. (4)

ఓసాపాత్మురాలా! మా మహారాజును మృత్యువుకొగిలజేర్చిన పుణ్యమునీదే. ఓకులకళంకితా! ఈవంశమువారి సుఖములను శాశ్వతముగా నేలపాలుచేసితివి. (5)

సత్యసంధుడు, మహాయశస్వి ఐన నాతండ్రి దశరథమహారాజు నిన్ను గట్టుకొనిననేరమునకు నేడు తీవ్రమైన దుఃఖమున క్రుంగిపోయి, ప్రాణములను కోల్పోయినాడు. (6)

దర్మపరిరక్షణమే పరమావధిగాగల నాతండ్రి దశరథమహారాజును ఎందులకు హతమార్చితివి? నీవు నాఅన్నయగు శ్రీరాముని ఇంటి నుండి ఎందులకు వెడలగొట్టితివి? అతనిని అడవులపాలుచేయుటకు హేతువేమి? నీవు వ్యర్థముగా ఈపాడుపనిచేసితివి. (7)

పుత్రశోకమునకు గుఱియై, కుమిలిపోవుదున్న కౌసల్యమాతయు, తల్లి సుమిత్రాదేవియు నాతల్లివైన నీయొక్క పంచనజేరి ఇంక బ్రతికియుండుట దుష్కరము. (8)

మా అన్న శ్రీరాముడు ధర్మాత్ముడు, పెద్దలకు సేవలొనర్చుటలో నిగ్గుదేలినవాడు. అతడు తనతల్లియగు కౌసల్యాదేవిని సేవించినట్లే నీవిషయమునగూడ చక్కనిగౌరవాదరములతో ప్రవర్తించుచుండెడి వాడుగదా? అట్లే దూరదృష్టిగల మాపెత్తల్లి కౌసల్యమాతయు దర్మబుద్ధితో నిన్ను తనసోదరినినలె చూచుకొనుచుండెడిది గదా? (9-10)

ఓసాపాత్మురాలా! అట్టి ఉత్తమురాలైన కౌసల్యాదేవియొక్క తనయుడును, మహాత్ముడును ఐన శ్రీరాముని నారచీరలను ధరింపజేసి, వనవాసమునకు పంపితివి. ఇప్పుడైనను నీకు ఏమాత్రమూ విచారముకలుగుటలేదా? (11)

అపాపదర్శనం శూరం కృతాఽఽత్మానం యశస్వినమ్ ।
ప్రవాజ్య చీరవసనం కిం ను పశ్యసి కారణమ్ । 12

బుభ్ధయా విదితో మన్యే న తేహం రాఘవమ్ ప్రతి ।
తథా హ్యనర్థో రాజ్యార్థం త్వయాఽఽ నీతో మహానయమ్ । 13

అహం హి పురుషవ్యాఘ్రౌ అపశ్యన్ రామలక్ష్మణౌ ।
కేన శక్తిప్రభావేన రాజ్యం రక్షితుముత్సహే । 14

తం హి నిత్యం మహారాజో బలవంతం మహాబలః ।
అపాశ్రితోభూద్దర్మాత్మా మేరుర్మేరువనం యథా । 15

సోహం కథమిమం భారం మహాధుర్యసముద్భృతమ్ ।
దమ్యో ధురమివాఽఽసాద్య వహేయం కేన చౌజసా । 16

అథ వా మే భవేచ్ఛక్తిః యోగైర్బుద్ధిబలేన వా ।
సకామాం న కరిష్యామి త్వామహం పుత్రగర్హిణీమ్ । 17

న మే వికాంక్షా జాయేత త్యక్తుం త్వాం పాపనిశ్చయామ్ ।
యది రామస్య నాపేక్షా త్వయి స్యాన్మాతృవత్ సదా । 18

ఉత్పన్నా తు కథం బుద్ధిః తవేయం పాపదర్శిని ।
సాధుచారిత్రవిభ్రాష్టే! పూర్వేషాం నో విగర్హితా । 19

అస్మిన్ కులే హి పూర్వేషాం జ్యేష్ఠో రాజ్యేభిషిచ్యతే ।
అపరే భ్రాతరస్తస్మిన్ ప్రవర్తంతే సమాహితాః । 20

శ్రీరాముడు అందరిలోను (నీలోగూడ) మంచిచూచెడివాడు, మహాశూరుడు, దర్మాత్ముడు, సజ్జనులలో వాసిగన్నవాడు. అట్టి సత్పురుషుని నారచీరలతో వనములకు సంసి ఏమిబావుకొన దలచితివి? (12)

శ్రీరామునియెడ నేను ఎట్టిదక్షివిశ్వాసములను కలిగియున్న వాడనో ఆశాపాతకురాలవైన నీవు ఎఱుగవు. అందువలననే రాజ్య లోభముచే నీవు ఈగొప్ప అనర్థమును తెచ్చిపెట్టితివని నేను తలంతును. (13)

పురుషశ్రేష్ఠులైన రామలక్ష్మణులే నాకు నిజముగా శక్తిప్రదాతలు. అట్టి మహాత్ములందందలు లేకుండా (వారు స్రవ్యక్షముగా ఇవటలేకుండా) రాజ్యమును రక్షింపగలశక్తి నాకుఎక్కడిది? అంతేగాదు దర్మాత్ముడును, మహాబలశాలియునైన మాతండ్రిదశరథమహారాజునకును శక్తిశాలియైన ఆశ్రీరాముడే సర్వదా సరమాశ్రయము. (ఆ మహారాజు తనఇహపరలోకసుఖములకు ఆశ్రీరామునే ఆశ్రయించెడివాడు.) మేరుపర్వతము తనరక్షణకొరకు తనచుట్టును వ్యాపించియున్న మేరువనముపైవలె ఆ మహారాజు తనరక్షణకై రామునిమీదనే ఆదారపడుచుండెడివాడు. (14-15)

బలిష్ఠమైన వ్యవభము మోయగల కాడిబరువును ఒక లేగదూడ మోయలేనట్లు మహాకార్యచురందరుడైన దశరథమహారాజు వహించిన ఈ రాజ్యభారమును నేను నిర్వహింపజాలను. బాలుడనైన నాకు అదియెట్లు సాధ్యమగును? నాకాశక్తియెక్కడిది? (16)

వలువిధములైన ఉపాయములవలనగాని, బుద్ధిబలముచేగాని ఈరాజ్యమును పాలింపగలశక్తి నాకు ఒకవేళ లభించినను కేవలము పుత్రవ్యామోహముచే రాజ్యాధికారమునకై ఆరాటపడిన నీకోర్కెను దీర్చుటకు నేను 'ససేమిరా' అంగీకరింపను. (17)

శ్రీరామునకు నీయందు మాతృభక్తిలేకున్నచో పాపాత్మురాలవైన నిన్ను త్యజించుటకు నేను ఏమాత్రమును వెనుకాడెడివాడను గాను. (నీవు పాపాత్మురాలవైనను శ్రీరామునకు నీపై మాతృభావము ఉన్నందున నిన్ను నేను త్యజింపలేకున్నాను.) (18)

సన్మార్గమును విడనాడిన ఓపాపాత్మురాలా! జ్యేష్ఠునికాదని కనిపెట్టనకు (చిన్నవానికి) రాజ్యాధికారమును అప్పగింపవలెననెడి దుర్బుద్ధి నీకు ఎట్లుకలిగినది? మన పూర్వులు దానిని సర్వదా గర్హించిరి. (19)

ఈ ఇక్ష్వాకువంశమున మనపూర్వులందఱును జ్యేష్ఠునకే రాజ్యాధికారమును⁽¹⁾ అప్పగించుచువచ్చిరి. అదియే మనవంశ సంప్రదాయము. తక్కిన సోదరులు ఎల్లరును ఆ పెద్దవానికి విధేయులై, ఆయనను అనుసరించుచుండెడివారు. (20)

1) జ్యేష్ఠునిన తు గృహ్యాయాత్ సత్త్యం దనమశేషతః । శేషాః తమనుజనేయుః యదైన సీతరం తథా " - మనుస్మృతి
సీతార్చితములైన (రాజ్యమును) సంపదలను అన్నింటిని పెద్దవాడే (జ్యేష్ఠుడే) గ్రహింపవలెను. ఇతరులు (తమ్ములు) తండ్రినినలె
అతనిని గౌరవించుచు, అతనికి విధేయులై నడచుకొనవలెను.

న హి మన్యే నృశంసే! త్వం రాజధర్మమవేక్షసే।
గతిం వా న విజానాసి రాజవృత్తస్య శాశ్వతీమ్। 21

సతతం రాజవృత్తే హి జ్యేష్ఠో రాజ్యేఽభిషిచ్యతే।
రాజ్ఞామేతత్ సమం తత్ స్యాత్ ఇక్ష్యామాణాం విశేషతః। 22

తేషాం ధర్మైకరక్షాణాం కులచారిత్రశోభినామ్।
అత్ర చారిత్రశౌండీర్యం త్వాం ప్రాప్య వినివర్తితమ్। 23

తవాపి సుమహాభాగా జనేంద్రాః కులపూర్వగాః।
బుద్ధేర్మోహాః కథమయం సంభూతస్త్యయి గర్హితః। 24

న తు కామం కరిష్యామి తవాహం పాపనిశ్చయే!।
త్వయా వ్యసనమారబ్ధం జీవితాంతకరం మమ। 25

ఏష త్వదానీమేవాహమ్ అప్రియార్థం తవానఘమ్।
నివర్తయిష్యామి వనాత్ భ్రాతరం స్వజనప్రియమ్। 26

నివర్తయిత్వా రామం చ తస్యాహం దీప్తతేజసః।
దాసభూతో భవిష్యామి సుస్థితేనాంతరాత్మనా। 27

ఇత్యేవముక్త్వా భరతో మహాత్మా
ప్రియేతరైః వాక్యగణైస్తుదంస్తామ్ ।
శోకాతురశ్చాపి ననాద భూయః
సింహో యథా పర్వతగహ్వరస్థః । 28

ఓ క్రూరాత్మురాలా! పరంపరగా వచ్చుచున్న రాజధర్మములను నీవు ఎఱుగవని నేను తలంతును. ఒకవేళ ఆ రాజధర్మము (కొంత) తెలిసినను నీకు దానియెడల ఆదరభావములేదని నేను అనుకొందును. (21)

జ్యేష్ఠుడు రాజ్యాభిషిక్తుడగుటయే అవిచ్ఛిన్నముగా వచ్చుచున్న రాజధర్మము. ఇది రాజులందఱికిని సమానముగా వర్తించును. ఇక్ష్యాకుప్రభువులు దీనిని విశేషముగా (విధిగా) పాటించురు. (22)

ధర్మరక్షణకై దీక్షవహించినవారును, వంశచరిత్రలచే వాసికెక్కిన వారునువన ఇక్ష్యాకుప్రభువుల సచ్చరిత్రగౌరవము ఈసందర్భమున నీవలన దెబ్బతినినది. (భ్రష్టమైనది.) (23)

నీవు జన్మించిన కేకయవంశమునకుచెందిన పూర్వరాజులు గూడ సచ్చరిత్రగలవారే. కానీ నింద్యమైన ఈబుద్ధిమోహము నీకు ఎట్లుదాపురించినది? (24)

ఓపాపబుద్ధిగలదానా! నేను మాత్రము నీకోర్కెను నెఱవేర్చును (రాజ్యాధికారమును చేపట్టును.) నీవు పూనుకొనిన ఈకార్యము నాజీవితమునకే ముప్పునుగూర్చును. (25)

నీకు అప్రియమేయైనను నేనుచేయబోవుచున్న కార్యమును గూర్చి వినుము. నేను ఇప్పుడే వెళ్లి, పుణ్యపురుషుడు, ఆత్మీయు లందఱికిని ప్రీయమైనవాడువన సోదరుడగు శ్రీరాముని వనముల నుండి తీసికొనివచ్చెదను. (26)

శ్రీరాముని దీసికొనివచ్చిన పిమ్మట మహాతేజస్వీయైన ఆ మహాత్మునకు నేను దాసుడనగుదును. ఇది త్రికరణశుద్ధిగా తీసికొనిన నానిర్ణయము. (27)

మహాత్ముడైన భరతుడు తననూటలఈటెలతో ఆమెకు వ్యధగూర్చుచు ఇట్లుపలికెను. పిమ్మట శోకాతురుడై, అతడు పర్వతగుహలోని సింహమునలె గర్జించెను. (28)

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే అయోధ్యాకాండే త్రిసప్తతితమసర్గః(73)

వాల్మీకిమహర్షినిరచితమైన ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి అయోధ్యాకాండమునందు దెబ్బదిమూడవసర్గము సమాప్తము

-- * * * --

74. డెబ్బదినాలవసర్గము

భరతుడు కైకేయిని దూషించుట.

తాం తథా గర్తయిత్వా తు మాతరం భరతస్తదా।
రోషేణ మహతాఽఽవిష్టః పునరేవాబ్రవీద్వచః। 1

రాజ్యాద్రుంశస్య కైకేయి! నృశంసే! దుష్టచారిణి!।
పరిత్యక్తా చ ధర్మేణ మా మృతం రుదతీ భవ। 2

భరతుడు ఆవిదముగా తనతల్లిని నిందించిన పిమ్మట మిక్కిలి క్రుద్ధుడై ఆమెతో మఱల ఇట్లనెను. (1)

"క్రూరురాలా! దుర్మార్గురాలా! కైకేయీ! నీవు ధర్మవ్రష్టురాలవు. కనుక ఈరాజ్యమునుండి వెడలిపోము. మృత్యువుపాలైన రాజు కొఱకు నీవు ఏడువవద్దు. నేను మరణించినట్లు భావించి నీ జీవితాంతము ఏడుపుము. (2)

కిం ను తేదూషయద్రాజా రామో వా భృశధార్మికః ।
యయోర్భృత్యుర్వివాసశ్చ త్వత్ప్రతే తుల్యమాగతౌ ॥ 3

భూణహత్యామసి ప్రాప్తా కులస్యాస్య వినాశనాత్ ।
కైకేయీ! నరకం గచ్ఛ మా చ భర్తుః సలోకతామ్ ॥ 4

యత్ త్వయా హేదృశం పాపం కృతం ఘోరేణ కర్మణా ।
సర్వలోకప్రియం హిత్వా మమాప్యాపాదితం భయమ్ ॥ 5

త్వత్ప్రతే మే పితా వృత్తౌ రామశ్చారణ్యమాశ్రితః ।
అయశో జీవలోకే చ త్వయాహం ప్రతిపాదితః ॥ 6

మాతృరూపే! మమామిత్రే! నృశంసే! రాజ్యకాముకే! ।
న తేహమభిభాష్యేస్మి దుర్వృత్తే! పతిఘాతినీ! ॥ 7

కౌసల్యా చ సుమిత్రా చ యాశ్చాన్యా మమ మాతరః ।
దుఃఖేన మహతాఽఽవిష్టాః త్వాం ప్రాప్య కులదూషిణీమ్ ॥ 8

న త్వమశ్వపతేః కన్యా ధర్మరాజస్య ధీమతః ।
రాక్షసే తత్ర జాతాఽసి కులప్రధ్వంసినీ పితుః ॥ 9

యత్ త్వయా ధార్మికో రామో నిత్యం సత్యపరాయణః ।
వనం ప్రస్థాపితో దుఃఖాత్ పితా చ త్రిదివం గతః ॥ 10

యత్ ప్రధానాఽసి తత్ పాపం మయి పిత్రా వినాకృతే ।
భ్రాతృభ్యాం చ పరిత్యక్తే సర్వలోకస్య చాప్రియే ॥ 11

కౌసల్యాం ధర్మసంయుక్తాం వియుక్తాం పాపనిశ్చయే! ।
కృత్వా కం ప్రాప్స్యసే త్వద్య లోకం నిరయగామినీ! ॥ 12

కిం నానబుద్ధ్యసే క్రూరే! నియతం బంధుసంశ్రయమ్ ।
జ్యేష్ఠం పితృసమం రామం కౌసల్యాయాఽత్యసంభవమ్ ॥ 13

దశరథమహారాజ! పరమధర్మాత్ముడు, శ్రీరామచంద్రుడైతే పాక్షాత్తుగా ధర్మస్వరూపుడే. అట్టి సత్పురుషులు నీకు చేసిన అపకారమేమి? (వారు నీదొడ్డుగుణములను గూర్చిగాని, నీసచ్చరిత్రమును గుఱించిగాని నిందించిరా?) శ్రీరామునేమో అడవులపాలుచేసితివి. మాతండ్రిగారిసేమో సరాసరిపరలోకములకే పంపితివి. (3)

ఓకైకేయీ! ఈవంశవినాశనముకే కారకురాలనై, నీవు భూణ హత్యాతుల్యమైన మహాపాపమును నీతలపైకి ఎత్తుకొంటివి. ఇంక నీకు నరకమేగతి. తండ్రిగారికి ప్రాప్తించిన స్వర్గమైతే నీకు దక్కదు. నీవు సకలప్రాణులకును ప్రేమపాత్రుడైన శ్రీరాముని వనవాసమునకు పంపుట, నాతండ్రిని పరలోకమునకుచేర్చుట అను' ఘోరకార్యములను చేయుటద్వారా మహాపాపమునకు ఒడిగట్టితివి. ఈఘోరపాపఫలము నిన్నేగాక నీకొడుకునైనందులకు నన్నును వెంటాడునేమోయని భయమగుచున్నది. (4-5)

నీకారణముగా నాతండ్రిమృత్యుముఖమునచేరినాడు, నీవలననే శ్రీరాముడు అడవులదారిబట్టినాడు. నీనిమిత్తముగనే ఈలోకమున నేను అపకీర్తిపాలైతిని. నీవు నాకు తల్లిరూపమున నున్న శత్రువువు. క్రూరురాలవు, రాజ్యలోభముతో మంచిచెడ్డలను మఱచినదానవు. దుర్వృత్తురాలవు. అంతేగాదు సతిహత్యకు పాల్పడినదానవు. అందువలన ఇక నీతో నేను మాట్లాడను. (6-7)

వంశమునకే మచ్చదెచ్చిన నీకారణముగా కౌసల్య, సుమిత్ర మొదలగు తల్లులందఱును మహాదుఃఖమున కుమిలిపోవుచుండిరి. అశ్వపతి(కేకయ)మహారాజ! గొప్పధర్మవ్రతువు. మిగుల బుద్ధిమంతుడు. నీవు ఆయనవంశమున చెడబుట్టితివి. పుట్టిన వంశమునకే ముప్పు(కళంకము) దెచ్చిన రాక్షసివి నీవు. కనుక 'ఆయనకూతురును' అని చెప్పుకొను అర్హతనే నీవు కోల్పోయితివి. పరమధార్మికుడు, సర్వదా సత్యనిరతుడు వన శ్రీరాముని నీవు అడవులలో పడనేసితివి. ఆవిధముగా నాతండ్రిని పుత్రదుఃఖమున ముంచి ఆయనప్రాణములనే బలిదీసికొంటివి. నీవు చేసిన ఈపాడు పనులవలన నేను తండ్రిలేనివాడనైతిని. సోదరులకు దూరమైతిని, లోకనిందకు గుఱియైతిని. ఆందఱికిని అప్రియుడనైతిని. (8-11)

ఓ పాపాత్మురాలా! నిత్యమూ ధర్మపరాయణయైన కౌసల్యదేవికి పుత్రునినుండియెడబాటు గూర్చితివి. పతివియోగమును గల్గించి ఆమెకు వైరవ్యమును తెచ్చిపెట్టితివి. ఇట్టి దుర్మార్గురాలవైన నీకు ఇంక ఏలోకముప్రాప్తించును? నీవు నరకమునకే అర్హురాలవు. (12)

ఓమూర్ఖురాలా! కౌసల్యతనయుడైన శ్రీరాముడు నాకు అన్న (జ్యేష్ఠుడు) తండ్రివంటివాడు, జితేంద్రియుడు, బంధువులకు పెన్నిధి. అట్టి మహానుభావునిగూర్చి నీవెఱుగవా? (13)

అంగప్రత్యంగజః పుత్రో హృదయాచ్ఛాపి జాయతే |
తస్మాల్ ప్రయతమో మాతుః ప్రయత్నా స్స తు బాంధవః | 14

అన్యదా కిల ధర్మజ్ఞా సురభిః సురసమ్మతా |
వహమానా దదర్శోర్వ్యాం పుత్రా విగతచేతసా | 15

తావర్తదివసే శ్రాంతా దృష్ట్వా పుత్రా మహీతలే |
రురోద పుత్రశోకేన బాష్పవర్యాకులేక్షణా | 16

అధస్తాద్వజతస్తస్యాః సురరాజ్ఞో మహాత్మనః |
బిందవః పతితా గాత్రే సూక్ష్మాః సురభిగంధినః | 17

ఇంద్రోఽప్యశ్రునిపాతం తం స్వగాత్రే పుణ్యగంధినమ్ |
సురభిం మన్యతే దృష్ట్వా భూయసీం తాం సురేశ్వరః | 18

నిరీక్షమాణః శక్రస్తాం దదర్శ సురభిం స్థితామ్ |
అకాశే విష్ఠితాం దీవాం రుదంతీం భృశదుఃఖితామ్ | 19

తాం దృష్ట్వా శోకసంతప్తాం వజ్రపాణిర్యశస్వినీమ్ |
ఇంద్రః ప్రాంజలిరుద్విగ్నుః సురరాజ్ఞోఽబ్రవీద్యచః | 20

భయం కచ్చిన్న చాస్మాను కుతశ్చిద్విద్యతే మహాత్ |
కుతో నిమిత్తః శోకస్తే బ్రూహి సర్వహితైషిణి | 21

ఏవ ముక్తాతు సురభిః సురరాజేన ధీమతా |
ప్రత్యువాచ తతో ధీరా వాక్యం వాక్యవిశారదమ్ | 22

శాంతం పాపం న నః కించిత్ కుతశ్చిదమరాధిప |
అహం తు మగ్నో శోచామి స్వపుత్రా విషమే స్థితౌ | 23

తల్లియొక్క (అపాదమస్తకమువలకుగల) అన్ని ఆవయవములలో ప్రవహించెడి రక్తములో పాలుపంచుకొనుచు, ఆమె హృదయ సంస్కారములనుగ్రహించి, (1) (హృదయమునందలి ఆత్మస్థాన పవిత్రతను పొంది) ఆమె తనువునుండి పుత్రుడు జన్మించును. ఈవిధముగా జన్మనిచ్చిన తల్లికి పుత్రుడు ప్రాణతుల్యుడు. అందువలన జననికి పుత్రుడు ప్రయతముడు, తక్కిన బంధువులందఱును ఆమెకు ఆతనితరువాతివారే. (14)

సూర్యము ఒకానొకప్పుడు ధర్మజ్ఞులను (భూమిని దున్నునప్పుడు కలిగెడి కష్టములను ఎఱిగినదియు) దేవతలందఱిచే పూజింపబడునదియువన కామధేనువు తన పుత్రులు (వృషభములు) భూలోకమున కాడినిమోయుచు పాలమును దున్నుచు వ్యవసాయ శ్రమచే స్పృహదస్పియుండగాచూచెను. (15)

అకామధేనువు తన ఇరువురుపుత్రులు (రెండువృషభములు) భూలోకమున మధ్యాహ్నమువలకు పాలమునున్న అలసిపోయి యుండుటచూచి, పుత్ర శోకముతో కన్నీరుగార్చుచు ఏడువసాగెను. అదేసమయమున మహాత్ముడైన దేవేంద్రుడు ఆ దేనువుయొక్క క్రిందిభాగమున వెళ్ళుచుండెను. అప్పుడు ఏడ్చుచున్న ఆదేనువు యొక్క కొన్ని కన్నీటిబిందువులు (సువాసనలుగల ఆ కన్నీటి చుక్కలు) ఆ ఇంద్రునిదేహముపైబడెను. (16-17)

అంతట దేవతల ప్రభువైన ఆఇంద్రుడు తన శరీరముపైబడిన ఆ పవిత్ర పరిమళజలబిందువులనుజూచి, అవి శ్రేష్ఠమైన కామధేనువునకు సంబంధించినవేయని తలంచెను. (18)

అప్పుడు ఇంద్రుడు ఆకాశమునైపు పరికించి చూడగా అచట నిలబడియున్న కామధేనువు కనిపించెను. అది మిగుల దైన్యముతో దుఃఖించుచు ఏడ్చుచుండెను. దేవతలకు ప్రభువు, వజ్రపాణియు వన ఇంద్రుడు లోకప్రసిద్ధిగన్నకామధేనువు ఆవిధముగా శోక సంతాపమునకు గుఱియైయుండుటజూచి, వెంటనే ఉద్విగ్నుడై, చేతులు జోడించి, ఆ దేనువుతో ఇట్లు వచించెను. (19-20)

ఎల్లరకును హితమును గూర్చునట్టి ఓగోమాతా! నూదేవతలలో ఎవరినుండియైనను తీవ్రమైన భయంకర పరిస్థితి నీకు ఎదురు కాలేదుగదా? ఇంతకునూ నీశోకమునకు కారణమేమి? తెల్పుము. (21)

దీశాలియైన దేవేంద్రుడు ఇట్లు అడుగగా అంతట దీరురాలైన కామధేనువు వాక్యవిశారదుడైన ఆ ఇంద్రునితో ఇట్లునుడివెను. (22)

“ఓదేవేంద్రా! పాపము శమించుగాక. మీలో ఎవరినుండియును నాకు భయపడవలసిన పరిస్థితులు కలుగలేదు. నాపుత్రులైన వృషభములు సంకటపరిస్థితులలో పడి దుఃఖమగ్నులైయున్నారు. అందులకై నేను బాధపడుచున్నాను. ఓసురప్రభూ! సహజముగనే ఈ వృషభములు బక్కచిక్కియున్నవి. అంతేగాక అడుకొనువారులేక అలమటింపు

1) “అగాదంగాల్ సంభవసి, హృదయాదవిజాయసే, ఆత్మనై పుత్రనామాసి” - శ్రుతివచనము.

యదేతద్రేతః తదేతత్ సర్వేభ్యోఽంగేభ్యః తేజస్సంభూతమ్ - శ్రుతివ్రమాణము.

వీతా దృష్ట్యా కృతా దీనా సూర్యరశ్మిప్రతాపితా ।
అర్జుమానా బలీవర్తౌ కర్వకేణ సురాధిప! 24

మమ కాయాత్ ప్రసూతా హి దుఃఖితా భారపీడితా ।
యౌ దృష్ట్యా పరిలోప్యేహం నాస్తి పుత్రసమః ప్రీయః 25

యస్యాః పుత్రసహస్రైస్తు కృత్స్నం వ్యాప్తమిదం జగత్ ।
తాం దృష్ట్వా రుదతీం శక్రో న సుతాన్మన్యతే పరమ్ 26

సదాప్రతిమవృత్తాయా లోకధారణకామ్యయా ।
శ్రీమత్యా గుణనిత్యాయాః స్వభావపరివేషయా 27

యస్యాః పుత్రసహస్రాణి సాపి శోచతి కామధుక్ ।
కిం పునర్యా వినా రామం కౌసల్యా వర్తయిష్యతి 28

ఏకపుత్రా చ సాధ్వీ చ వివర్తేయం త్వయా కృతా ।
తస్మాత్ త్వం సతతం దుఃఖం ప్రేత్య చేహ చ లప్స్యసే 29

అహం హ్యపచితిం భ్రాతుః పితుశ్చ సకలామిమామ్ ।
వర్తనం యశసశ్చాపి కరిష్యామి న సంశయః 30

అనాయుత్యా తనయం కౌసల్యాయా మహాబలమ్ ।
స్వయమేవ ప్రవేక్ష్యామి వనం మునినిషేవితమ్ 31

న హ్యహం పాపసంకల్పే! పాపే! పాపం త్వయా కృతమ్ ।
శక్తో ధారయితుం పారైః అశ్రుకంఠైర్చిరీక్షితః 32

సా త్వమగ్నిం ప్రవిశ వా స్వయం వా దండకాన్ విశ ।
రజ్జుం బధాన వా కంఠే సహి తేఽన్యత్ పరాయణమ్ 33

అహమవ్యవనిం ప్రాప్తే రామే సత్యపరాక్రమే ।
కృతకృత్యో భవిష్యామి విప్రవాసితకల్మషః 34

చున్నవి. పైగా ఎండకు సుడిగొట్టుకొనియున్నవి. మీదుమిక్కిలి దయలేనిరైతుచేతిలోబడి వ్యవసాయ పరిశ్రమచే డస్సియున్నవి. ఇట్టి నాపుత్రులదుఃస్థితిని జూచి, నగచుచున్నాను. నాకడుపునబుట్టిన ఈసుకుమారులు అంతులేని ఈబరువును మోయలేక దుఃఖమున క్రుంగిపోవుచున్నారు. వారియనస్థను జూచి, నాలో దుఃఖము పొంగి పొలుచున్నది. తల్లికి పుత్రుడు ప్రాణతుల్యుడు గదా! ఆమెకు అతనికంటె ప్రీయమైనవాడు ఎవ్వడును ఉండడు. (23-25)

ఆకామదేనువుయొక్క పుత్రులు (వృషభములు) అసంఖ్యాకముగా ఈ ప్రపంచమునందు అంతటను వ్యాపించియున్నారు. ఐనను ఇద్దఱు పుత్రులు మిగులశ్రమకు గుఱియగుటవలన కామదేనువు ఏడ్చుటనుజూచి, ఇంద్రుడు 'లోకమున పుత్రునికంటె ప్రీయమైన వాడు నేతోకడు ఉండడు' అని తలంచెను. (26)

కామదేనువు లోకహితమునకు పాటుపడునది, అందఱియెడల సమభావముతో ప్రవర్తించు లక్షణము గలది. సకలసంపదలకు పెన్నిదియైనది, సద్గుణములకు నెలవైనది (సద్గుణములను విడువనిది) స్త్రీస్వభావమునుబట్టి సంతానముపై మమకారము గలది. అట్టి ఆ కామదేనువు తనకు వేలకొలది పుత్రులున్నను ఒక ఇరువురి పుత్రులకై ఇంతగా పరితపించుచున్నది. ఇంక ఏకైక పుత్రుడైన శ్రీరామునియొక్క యెడబాటునకు కౌసల్యామాత ఎట్లు తట్టుకొనగలదు? (27-28)

ఒక్కగానొక్క కొడుకుగల కౌసల్యాసాధ్వీని పుత్రశోకమునకు గుఱిచేసితివి. అందువలన నీవు ఈ లోకమునందేగాక పరలోకము నందును శాశ్వతముగా దుఃఖములపాలగుచువు- (29)

నేను అన్నయైన శ్రీరామునకు ఈ రాజ్యమును అప్పగించి, ఆయనకు సేవలోనర్పెదను, తండ్రిగారికి ఊర్జ్వలోకలాభములకై అంత్యసంస్కారములను నడుపుదును. త్రికరణశుద్ధిగా చెప్పుచున్నాను, ఇందు సంశయముమునకు తావులేదు దీనివలన నీ మూలమున నాకు వచ్చిన కళంకము తొలగును. నాకు కీర్తి ప్రతిష్ఠలు అబ్బును- (30)

మహాబలశాలియు, కౌసల్యాతనయుడునుఅగు శ్రీరాముని ఇచటికి రప్పించి రాజ్యమునుఅప్పగించి నేనే స్వయముగా మునీశ్వరులు నివసించెడి వనములకు వెళ్లుదును- (31)

దుష్టసంకల్పములుగల ఓ పాపాత్మురాలా! ప్రజలు దుఃఖముతో గొంతు పెగలనివారై, కన్నీరుగార్చుచు నన్ను చూచుచుండగా నీవు నా నెత్తిపై మోసిన ఈ పాపభారమును నేను మోయజాలను- ఇట్టి పాపాలకు ఒడిగట్టిన నీవు నీకై నీవే దండకారణ్యముల దారిబట్టుట మంచిది, లేదా అగ్నిలో దూకిగాని, మెదకు ఉరివేసికొనిగాని మరణింపుము. నీకు నేటిగతి లేదు. (32-33)

నిరుపమాన పరాక్రమశాలియైన శ్రీరాముడు రాజ్యాధికారమును చేపట్టగా నా ఈ కళంకము తొలగి పోవును, అప్పుడు నేను కృతార్థుడను కాగలను- (34)

ఇతి నాగ ఇవారణ్యే తోమరాంకుశచోదితః ।
పపాత భువి సంక్రుద్ధో నిశ్చ్యవస్త్వివ పన్నగః । 35

సంరక్తనేత్రః శిథిలాంబరస్తథా

విధూతసర్వాభరణః పరంతపః ।

బభూవ భూమౌ పతితో నృపాత్మజః

శచిపతేః కేతురివోత్పవక్షయే । 36

భరతుడు ఈ విధముగా పలుకుచు, దెబ్బతిని, రెచ్చిపోయి, బుసలు కొట్టుచున్న పామువలె నిట్టూర్పులు విడుచుచు, తోమరముతో అంకుశముతో పీడింపబడిన ఏనుగువలె నేలపై పడిపోయెను- (35)

అంతట పరంతపుడైన భరతునియొక్క కన్నులు ఎఱ్ఱబాటెను, దరించి యున్న వస్త్రములు చెదరెను, అభరణములు అన్నియు చెల్లాచెదరాయెను, అస్పృశరాజకుమారుడు, ఉత్పవములు ముగిసినపిమ్మట దింది వేయబడిన ఇంద్రధ్వజమువలె నేలపై బడెను- (36)

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే ఆయోధ్యాకాండే చతుస్సప్తతితమస్సర్గః (74)

వాల్మీకిమహర్షినిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి ఆయోధ్యాకాండమునందు దెబ్బదినాల్గవసర్గము సమాప్తము

-- * * * --

75. దెబ్బది ఐదవ సర్గము

కౌసల్యాదేవిసమక్షమున భరతుడు పరిపించుట శ్రీరాముని వనములకు పంపుటలో తాను నిర్దోషినని అతడు ఓట్టునెట్టుకొని తెల్పుట.

దీర్ఘకాలాత్ సముత్థాయ సంజ్ఞాం లబ్ధ్వా చ వీర్యవాన్ ।
నేత్రాభ్యామ్ అశ్రుపూర్ణాభ్యాం దీనాముద్వీక్ష్య మాతరమ్ ।
సోఽమాత్యమధ్యే భరతో జననీమ్ అభ్యకుత్సయత్ । 1

రాజ్యం న కామయే జాతు మంత్రయేనాపి మాతరమ్ ।
అభీషికం న జానామి యోఽభూద్రాజ్ఞా సమీక్షితః ।
విప్రకృష్టే హ్యహం దేశే శత్రుఘ్న సహితోఽవసమ్ । 2

వనవాసం న జానామి రామస్యాహం మహాత్మనః ।
వివాసనం వా సామిత్రేః సీతాయాశ్చ యథాభవత్ । 3

తథైవ క్రోశతస్తస్య భరతస్య మహాత్మనః ।
కౌసల్యా శబ్దమాజ్ఞాయ సుమిత్రామిదమబ్రవీత్ । 4

అగతః క్రూరకార్యాయాః కైకేయ్యా భరతః సుతః ।
తమహం ద్రష్టుమిచ్ఛామి భరతం దీర్ఘదర్శినమ్ । 5

ఏవముక్త్వా సుమిత్రాం సా వివర్ణా మలినా కృశా ।
ప్రతస్థీ భరతో యత్ర వేపమానా విచేతనా । 6

(భరతుని రాకను ఎఱింగి, సుమంత్రుడు మొదలగు మంత్రులు అందఱును కైకేయి భవనమునకు విచ్చేసిరి.) - చాలాసేపటికి స్పృహరాగా ఆ వీరుడు లేచి కూర్చుండెను. తనస్వయత్నము విఫలమగులచే అకైక దీనవదనయై కన్నీరుగార్చుచుండెను. అప్పుడతడు తల్లిని జూచి మంత్రులసమక్షమున ఆమెను సిందించుచు వారితో ఇట్లు పలికెను- (1)

"మంత్రులారా! నేను ఎన్నడును ఈ రాజ్యాధికారమును ఆసించియుండలేదు. దానినిగూర్చి, తల్లితో అలోచనయుచేసి యెఱుగను. మహారాజు నా రాజ్యాభిషేకమునుగుఱించి చేసిన నిర్ణయమును నేను ఎఱుగనే యెఱుగను. ఏలననగా నేను, శత్రుఘ్నుడు చాలకాలమునుండియు ఈ దేశములోనే లేను, మా తాతగారి ఇంటనుంటిమి- (2)

మహాత్ముడైన శ్రీరామునివనవాసమునుగూర్చి నాకు ఏమియు తెలియదు, లక్ష్యణుడును, సీతాదేవియు ఆయనను అనుసరించి అడవులకు వెళ్లిన సంగతినే నేనెఱుగను." (3)

మహాత్ముడగు ఆభరతుడు ఈ విధముగా గగ్గోలునెట్టుచుండగా ఆ కంఠధ్వనిని విన్న కౌసల్య సుమిత్రతో ఇట్లు నుడివెను. (4)

"క్రూరకర్మరాలైన కైకయొక్క కుమారుడగు భరతుడు వచ్చినట్లున్నాడు. అతడు దూరదృష్టి గలవాడు. కనుక అతనిని చూడగోరుచున్నాను." (5)

కౌసల్యాదేవి సుమిత్రతో ఇట్లు పలికి, భరతుని జూచుటకై అతడున్న ప్రదేశమునకు బయలుదేరినది. ఆమె తనువు వన్నెదటిగి యుండెను, వస్త్రములు, కేశములు మలినములై, ఆమె క్రుంగి కృశించి యుండెను, దుఃఖముతో వణకిపోవుచు ఆమె పరధ్యాసలో నుండెను. (6)

స తు రామానుజశ్చాపి శత్రుఘ్నసహితస్తదా ।
ప్రతస్థే భరతో యత్ర కౌసల్యాయా నివేశనమ్ ॥ 7

తత శ్చత్రుఘ్నభరతౌ కౌసల్యం ప్రేక్ష్య దుఃఖితౌ ।
పర్యష్వజేతాం దుఃఖారాం సతితాం నష్టచేతనామ్ ।
దుదంతౌ దుదతీం దుఃఖాత్ సమేత్యార్యాం మనస్వినీమ్ ॥ 8

భరతం ప్రత్యువాచేదం కౌసల్యా భృశదుఃఖితా ॥ 9

ఇదం తే రాజ్యకామస్య రాజ్యం ప్రాప్తమకంటకమ్ ।
సంప్రాప్తం బత కైకేయాః శీఘ్రం క్రూరేణ కర్మణా ॥ 10

ప్రస్తాప్య చీరవసనం పుత్రం మే వనవాసినమ్ ।
కైకేయా కం గుణం తత్ర పశ్యతి క్రూరదర్శినీ ॥ 11

క్షీప్రం మామపి కైకేయా ప్రస్తాపయితుమర్హతి ।
హిరణ్యనాభో యత్రాస్తే సుతో మే సుమహాయశాః ॥ 12

అథవా స్వయమేవాహం సుమిత్రానుచరా సుఖమ్ ।
అగ్నిహోత్రం పురస్కృత్య ప్రస్తాస్యే యత్ర రాఘవః ॥ 13

కామం వా స్వయమేవాద్య తత్ర మాం నేతుమర్హసి ।
యత్రాసౌ పురుషవ్యాఘ్రః పుత్రో మే తస్యతే తపః ॥ 14

ఇదం హి తవ విస్తీర్ణం ధనధాన్యసమాచితమ్ ।
హస్త్యశ్వరథసంపూర్ణం రాజ్యం నిర్యాతితం తయా ॥ 15

ఇత్యాదిబహుభిర్యక్తైః కూరైః సంభర్త్వితోఽనఘః ।
వివ్యథే భరతస్తీవ్రం ప్రణే తుద్యేవ సూచినా ॥ 16

పపాత చరణే తస్యాః తదా సంభ్రాంతచేతనః ।
విలప్య బహుధాఽసంజ్ఞో లబ్ధసంజ్ఞః తతఃస్థితః ॥ 17

ఏవం విలపమానాం తాం భరతః ప్రాంజలిస్తదా ।
కౌసల్యాం ప్రత్యువాచేదం శోకైర్బహుభిరావృతామ్ ॥ 18

ఆర్యే! కస్మాదజానంతం గర్హసే మామకిర్తిషమ్ ।
విపులాం చ మమ ప్రీతిం స్థిరాం జానాసి రాఘవే ॥ 19

శ్రీరామునితమ్ముడైన ఆ భరతుడు శత్రుఘ్నునితోగూడి కౌసల్యదేవి మందిరమునకు బయలుదేరినను. అప్పుడు వారు దురవస్థకు గుఱియైయున్న కౌసల్యమాతను దూరమునుండియే చూచి మిగుల దుఃఖితులైరి. పూజ్యురాలును, ఉదారహృదయయు ఐన ఆ కౌసల్యదేవి శోకవివశయై ఆక్రందించుచు పడియుండగా జూచి, వారును శోకసంతప్తులై ఆమెను కౌగిలించుకొని, వెక్కి వెక్కి యేడువసాగిరి. దుఃఖమగ్నయైయున్న ఆ రామజనని అప్పుడు భరతునితో ఇట్లు వచించెను- (7-9)

"అయ్యా! భరతా! క్రూరకర్మురాలైన నీ తల్లి కైకేయి వరముల పేరుతో శ్రీరాముని వనములకు పంపినది. రాజ్యాధికారమునకై ఎదురుచూచుచున్న నీ కొఱకై నిష్క్రంతుకమైన రాజ్యమును సంపాదించిపెట్టినది. నా కుమారుడైన శ్రీరామునిచే నారచీరలను ధరింపజేసి, అతనిని అడవులపాలు చేసినది. దానివలన ఆమె ఏమి బావుకొనదలచినదో నాకు తెలియదు. నా కుమారుడు (శ్రీరాముడు) మిగుల యశస్వి, అతడు బొడ్డున బంగారమును పెట్టుకొని పుట్టిన గొప్ప అదృష్టవంతుడు. కనుక మీ తల్లియైన కైకేయి, నన్నును అతడు ఉన్నచోటికే పంపుట ఎంతేని తగినపని. ఈ సమస్తరాజ్యాధికారమూ ఆమె చేతిలోనే యున్నది గదా! ఆమె ఆ విధముగా జేసి, పున్నెమును మూటగట్టుకొనుట ఎంతయు సముచితము. (10-12)

అట్లుగానిచో సుమిత్ర తోడురాగా నేనే స్వయముగా ఆగ్ని హోత్రమును దీసికొని, రాముడున్న అడవులకు వెళ్లెదను. లేదా నీకు ఇష్టమైనదో పురుషశ్రేష్ఠుడైన ఆ రాముడు తనస్సు చేయుచున్న ప్రదేశమునకు నీవే నన్ను స్వయముగా చేర్చుము. (13-14)

దనధాన్యసంపదలచే తులతూగుచు, రథాశ్వగజ బలములతో సమృద్ధమై, సువిశాలమైన ఈ కోసలరాజ్యము ఆకైకేయి ద్వారా నీకు లభ్యమైనది." ఈ విధముగ కఠినాతికఠినములైన పెక్కు మాటలను కౌసల్యదేవి భరతునితో వల్కిను. ఏ సాపము ఎఱుగని ఆ మహాత్ముడు ఆమె పలుకులకు వ్రణముపై సూదులతో గ్రుచ్చినంతగా బాధపడెను. (15-16)

ఏదప భరతుడు మానసికముగా తత్తరపాటునకులోనై, వెంటనే కౌసల్యదేవి పాదములపైబడెను. అతడు పెక్కురీతుల నిలసించి, కడకు స్పృహను కోల్పోయెను. కొంతసేపటికి అతడు స్పృహలోనికి వచ్చెను. (17)

అంతులేని వరితాపమునకులోనైయున్న కౌసల్యదేవికి అప్పుడు అతడు ఆంజలిఘటించెను. అపరిమితమైన శోకభారముతో కుమిలి పోవుచున్న ఆ కౌసల్యదేవికి భరతుడు ఇట్లు విన్నవించెను. (18)

"ఓ పూజ్యురాలా! నేను ఈ వట్టాభిషేకమునుగూర్చి ఏ మాత్రము ఎఱుగను. నేను సర్వదా నిరపరాధిని. శ్రీరామునియెడ నాకుగల అనంతమైన, చెక్కుచెదరని భక్తివిశ్వాసములను నీవును ఎఱుగుదువు. ఏసాపమునూ ఎఱుగని నన్ను ఏలనిందించుచుంటివి? (19)

కృతా శాస్త్రానుగా బుద్ధిః మాభూత్ తస్య కదాచన ।
సత్యసంధః సతాం శ్రేష్ఠో యస్యాఽఽర్యోఽనుమతే గతః ॥ 20

ప్రేష్యం పాపీయసాం యాతు సూర్యం చ ప్రతి మేహతు ।
హంతు పాదేన గాం సుప్తాం యస్యాఽఽర్యోఽనుమతే గతః ॥ 21

కారయిత్వా మహత్ కర్మ భర్తా భృత్యమనర్థకమ్ ।
అధర్మోయోఽస్య సోఽస్యాస్తుయస్యాఽఽర్యోఽనుమతే గతః ॥ 22

పరిపాలయమానస్య రాజ్ఞో భూతాని పుత్రవత్ ।
తత స్తం ద్రుహ్యతాం పాపం యస్యాఽఽర్యోఽనుమతే గతః ॥ 23

బలిషద్భాగముద్భృత్య నృపస్యారక్షతః ప్రజాః ।
అధర్మో యోఽస్య సోఽస్యాస్తు యస్యాఽఽర్యోఽనుమతే గతః ॥ 24

సంశ్రుత్య చ తపస్విభ్యః సత్రే వై యజ్ఞదక్షిణామ్ ।
తాం నివ్రలపతాం పాపం యస్యాఽఽర్యోఽనుమతే గతః ॥ 25

హస్త్యశ్వరథసంబాధే యుద్ధే శస్త్రసమాకులే ।
మాస్యకార్షీత్ సతాం ధర్మం యస్యాఽఽర్యోఽనుమతే గతః ॥ 26

ఉపదిష్టం సుసూక్ష్మార్థం శాస్త్రం యత్నేన ధీమతా ।
స నాశయతు దుష్టాత్మా యస్యాఽఽర్యోఽనుమతే గతః ॥ 27

మా చ తం పూర్వభాహ్వానం చంద్రార్కసమతేజసమ్ ।
ద్రాక్షీద్రాజ్యస్తమాసీనం యస్యాఽఽర్యోఽనుమతే గతః ॥ 28

శ్రీరాముడు సత్యనిరతుడు, అతడు సజ్జనులలో శ్రేష్ఠుడు, అంతేగాదు అతడు ఎల్లరకును పూజ్యుడు. అట్టి మహాత్ముని అడవుల పాలు చేయుటకు అనుమతించిన వారిబుద్ధి శాస్త్రవిరుద్ధమైనది, దుష్టమైనది- అమ్మా! శ్రీరాముని వనములకు పంపుటలో నా ప్రమేయము ఏమియునులేదు. (20)

అమ్మా! పూజ్యుడైన అన్నయ్యను వనవాసమునకు పంపించుటలో నాకు ప్రమేయము ఉన్నచో మిగుల పాపాత్మునకు సేవ చేయవలసిన గతి నాకు పట్టునుగాక. సూర్యునకు ఎదురుగా నిలిచి, మలమూత్రములను విసర్జించిన వానికి కలిదెగి పాపము నాకు చుట్టుకొనుగాక- అంతేగాదు నిద్రించుచున్న గోవును కాలితో తప్పిన పాపము నాకు అంటుగాక. ఒక యజమాని తనబృత్యుని చేత ఇబ్బడి ముబ్బడిగా పని చేయించుకొని, వానికి ఇయ్యవలసిన శ్రమఫలమును (కూలి వనమును) ఇయ్యక ఎగగొట్టినచో అప్పుడు ఆ యజమానికి చుట్టుకొను పాపము నాకు ప్రాప్తించుగాక. (21-22)

తల్లీ! మహాత్ముడైన అన్నకు వనవాసమును కల్గించుటలో నా జోక్యమున్నచో ప్రజలను కన్నబిడ్డలవలె పరిపాలించెడి రాజునకు ద్రోహము తలపెట్టినవానికి ప్రాప్తించెడిదుర్గతి నాకు పట్టుగాక. (23)

మాతా! ధర్మాత్ముడైన అన్నను అడవుల పాలుచేయుటలో నా సమ్మతియున్నచో, ప్రజల ఆదాయములో ఆఱవభాగమును 'పన్ను' గా స్వీకరించినరాజు వారి బాగోగులను విస్మరించినచో ఆయనకు పట్టెడి దుర్గతి నాకు కలుగుగాక- (24)

జననీ! పుణ్యపురుషుడైన అన్నకు వనవాసమును కల్గించుటలో నా ప్రమేయము ఉన్నచో, ఉపవాసాది వ్రతనియమములను పాటించుచు యజ్ఞనిర్వహణమునకుతోడ్పడుచున్న ఋత్విజులకు రాజు యజ్ఞ దక్షిణను ప్రకటించి, అడిన మాటను తప్పినచో అతనిని చుట్టు కొనెడిపాపము నన్ను చుట్టుకొనుగాక- (25)

అమ్మా! సత్పురుషులలో శ్రేష్ఠుడైన అన్నయగు శ్రీరాముని వనవాసగతుని జేయుటలో నేను భాగస్వామిని ఐనచో, రథాశ్వగజ బలములు సమృద్ధిగా ఉన్నప్పటికిని, శస్త్రములు కొల్లలుగా ఉన్నను యోధుడు వీరధర్మమును విస్మరించి, రణరంగమున వెన్ను చూపినచో అతనికి పట్టెడి దుర్గతి నాకు కలుగుగాక. ప్రజ్ఞాశాలియైన గురువు వాత్సల్యముతో పూనికవహించి, శాస్త్రార్థములను, వాటిరహస్యములను బాగుగా నూటి పోసినను, అశ్రద్ధవలన వాటిని విస్మరించిన (మఱచి పోయిన) దుష్టుడు పోయెడి గతికి నేను సోపుదునుగాక. (26-27)

బలిష్ఠములైన బాహువులుగలవాడును, సూర్యచంద్రులవలె మహాతేజస్వియు ఐన శ్రీరాముడు రాజ్యాధికారమును చేపట్టి, సేనహాసనమును అలంకరించుచుండగా చూచెడివాడు అదృష్టవంతుడు, అట్టి ఆయనయొక్క దర్శనభాగ్యమునకు నోచుకొననివాడు దురదృష్టవంతుడు. తల్లీ! పురుషశ్రేష్ఠుడైన అన్నను అరణ్యములకు పంపుటలో నాకు ప్రమేయము ఉన్నచో అట్టి దురదృష్టవంతునకు పట్టెడి గతి నాకు పట్టుగాక- (28)

పాయసం కృసరం ఛాగం వృథా సోఽశ్నాతు నిర్వృణః ।
గురూం శ్చాప్యవజానాతు యస్యాఽఽర్యోఽనుమతే గతః ॥ 29

గాశ్చ స్పృశతు పాదేన గురూన్ పరివదేత్ స్వయమ్ ।
మిత్రే ద్రుహ్యేత సోఽత్యంతం యస్యాఽఽర్యోఽనుమతే గతః ॥ 30

విశ్వాసాత్ కథితం కించిత్ పరివాదం మిథః క్వచిత్ ।
విషణోతు స దుష్టాత్మా యస్యాఽఽర్యోఽనుమతే గతః ॥ 31

అకర్తా హ్యకృతజ్ఞశ్చ త్యక్తాత్మా నిరపత్రపః ।
లోకే భవతు విద్వేష్యో యస్యాఽఽర్యోఽనుమతే గతః ॥ 32

పుత్రదారైశ్చ భృత్యైశ్చ స్వగృహే పరివారితః ।
స వికో మృష్ట మశ్నాతు యస్యాఽఽర్యోఽనుమతే గతః ॥ 33

అప్రాప్య సదృశాన్ దారాన్ అనపత్యః ప్రమియతామ్ ।
అనవాప్య క్రియాం ధర్మాం యస్యాఽఽర్యోఽనుమతే గతః ॥ 34

మాఽఽత్యన స్సంతతిం ద్రాక్షీత్ స్వేషు దారేషు దుఃఖితః ।
ఆయుః సమగ్రమప్రాప్య యస్యాఽఽర్యోఽనుమతే గతః ॥ 35

రాజస్త్రిబాలవృద్ధానాం వధే యత్ పాపముచ్యతే ।
భృత్యత్యాగే చ యత్ పాపం తత్ పాపం ప్రతిపద్యతామ్ ॥ 36

లాక్షయా మధుమాంసేన లోహేన చ విషేణ చ ।
సదైవ బిభృయాద్భుత్యాన్ యస్యాఽఽర్యోఽనుమతే గతః ॥ 37

మహానుభావుడైన శ్రీరాముని అడవులకు పంపుటలో నా పాత్ర ఏమైనను ఉన్నచో, పాయసమును, నూపుల అన్నమును (పులగమును), మేకపాలను దేవతలకు, పితృదేవతలకు, అతిథి - ఆభ్యాగతులకును ఆర్పించకుండా తినెడి మూర్ఖుడైన తిండిబోతునకును, గురువులను అనమానించెడి బుద్ధిహీనునకును పట్టెడి దుర్గతి నాకు పట్టుగాక- (29)

అమ్మా! మహాత్ముడైన శ్రీరాముని అరణ్యములపాలు చేయుటలో నా జోక్యమున్నచో, గోమాతలను కాళ్లతో తన్నెడి దుష్టునకును, స్వయముగా గురువులను (తల్లి, తండ్రి, గురువు మొదలగు పెద్దలను) నిందించెడి మూర్ఖునకును, మిత్రద్రోహమునకు ఒడిగట్టెడు సీచునకును చుట్టుకొను పాపము నాకు అంటునుగాక. రహస్యముగా ఉంచదగిన లోకావదమును తనపైగల విశ్వాసముతో ఎవ్వరైనను తనకు తెల్పినప్పుడు దానిని రహస్యముగా ఉంచక ఇతరులకు తెలిపెడి మూర్ఖునకు వచ్చెడి పాపము నాకు కలుగు గాక. మేలుచేసినవారికి ప్రత్యుపకారము చేయనివాడును, కృతముుడును, సజ్జనులచే వెలిసేయబడినవాడును, వ్యామోహకారణముగా తప్పు చేయుటకు సిగ్గుపడని వాడును, లోకులందరిచే ద్వేషింపదగిన వాడునుచన దుర్మార్గునకు పట్టుగతి నాకు పట్టుగాక- (30-32)

తల్లీ! ధర్మాత్ముడైన శ్రీరామునివనవాసవిషయమున నాజోక్యము ఉన్నచో, తనయింటిలో బాధ్యపుత్రులు ఇతరపరిజనులు తనతో చేరియున్నను వారికి ఎవ్వరికిని పెట్టక తానొక్కడే షడ్రసోపేతముగా భుజించెడివాడు పొందునట్టి పాపమును నేను పొందుదును గాక. (33)

జననీ! మహానుభావుడైన శ్రీరాముని వనవాసమునకు పంపుటలో నాకు ప్రమేయమున్నచో, తగిన భార్యను చేపట్టక, అగ్నిహోత్రాది ధర్మకార్యములను అనుష్ఠింపనివాడై, సంతానహీనుడుగా మరణించెడి వానికి చుట్టుకొనుపాపము నాకు చుట్టుకొనుగాక- (34)

మాలా! సత్పురుషశ్రేష్ఠుడైన శ్రీరాముని అడవులకు పంపుటలో నా సమ్మతి యున్నచో, తన ధర్మపత్నియందు సంతతిని పొందనివాడై, అర్థాయుస్సుతో మరణించెడువానికి కలుగు దుర్గతి నాకు కలుగుగాక. (35)

జననీ! ధర్మాత్ముడగు శ్రీరాముని అరణ్యములపాలు చేయుటలో నాజోక్యము ఉన్నచో, రాజును, స్త్రీలను, బాలబాలికలను, వృద్ధులను చంపుటవలన కలిగెడి పాపము, అట్లే విశ్వాసపాత్రులైన సేవకులను మద్యలోనే తొలగించుటవలన కలిగెడి పాపము నాకు అంటుగాక (36)

అమ్మా! ధర్మనిరతుడైన శ్రీరాముని అడవులకు పంపుటలో నా పాత్రయున్నచో, అమ్మగూడని లత్తుక, తేనె, మాంసము, లోహము, విషము మున్నగు నిషిద్ధవస్తువులను విక్రయించి, భార్యపుత్రులను

సంగ్రామే సముపాధే స్మ శత్రుపక్షభయంకరే ।
పతాయమానో వధ్యేత యస్యాఽఽర్యోఽనుమతే గతః । 38

కపాలపాణిః వృథివీమ్ అటతాం చీరసంవృతః ।
భిక్షమాణో యథోన్మత్తో యస్యాఽఽర్యోఽనుమతే గతః । 39

పానే ప్రసక్తో భవతు స్త్రీష్యక్షేషు చ నిత్యశః ।
కామక్రోధాభిభూతస్తు యస్యాఽఽర్యోఽనుమతే గతః । 40

మా స్మ ధర్మే మనో భూయాత్ అధర్మం సునిషేవతామ్ ।
అపాత్రవర్షీ భవతు యస్యాఽఽర్యోఽనుమతే గతః । 41

సంచితాన్యన్య విత్తాని వివిధాని సహస్రశః ।
దస్యభిర్విప్రలుప్యంతాం యస్యాఽఽర్యోఽనుమతే గతః । 42

ఉభే సంధ్యే శయానస్య యత్ పాపం పరికల్పితే ।
తచ్చ పాపం భవేత్ తస్య యస్యాఽఽర్యోఽనుమతే గతః । 43

యదగ్నిదాయకే పాపం యత్ పాపం గురుతల్పగే ।
మిత్రద్రోహే చ యత్ పాపం తత్ పాపం ప్రతిపద్యతామ్ । 44

దేవతానాం పితౄణాం చ మాతాపిత్రోస్తథైవ చ ।
మా స్మ కార్మిత్ స క్షత్రాషాం యస్యాఽఽర్యోఽనుమతే గతః । 45

పోషించుకొనువాడు పొందెడి పాపమును నేను పొందుదును గాక. ఉభయశత్రుపక్షములమధ్య ఘోరముగాపోరు పొగుచున్న సమయమున వెన్నుచూపి, పాతీపోవుచు చంపబడువాడు పోయెడి లోకములకు నేను పోవుదునుగాక- (37-38)

మాతా! మహాత్ముడైన శ్రీరాముని వనవాసమునకు పంపుటలో నాకు ప్రమేయము ఉన్నచో మాసిపోయి, చినిగియున్న వస్త్రములను దరించి, పుట్టెను చేత పట్టుకొని, బిచ్చమెత్తుకొనుచు ఉన్నత్తుని వలె తిరిగెడువాని గతి నాకు పట్టుగాక- (39)

తల్లీ! పుణ్యాత్ముడైన శ్రీరాముని అరణ్యములకు పంపుటలో నాకు ఏమాత్రమైనను భాగమున్నచో, కామక్రోధములకు వశుడై, మద్యపానము, స్త్రీసంగమము, ద్యూతక్రీడలు మున్నగు వానియందు సర్వదా ఆసక్తుడైయుండెడివానికి పట్టుదుర్గతి నాకు పట్టుగాక. దర్మకార్యములయందు మనసుపెట్టనివాడును, సర్వదా అకృత్యములకే పాల్పడుచుండువాడును, అర్హతలను ఎఱుగక అడ్డదిడ్డముగా దానములను చేయువాడును పోవు దుర్గతికి నేను పోవుదునుగాక- (40-41)

మాతా! అక్రమార్థనద్వారా (పాపపుష్పద్వతులద్వారా) కూడబెట్టిన వానియొక్క వేలకొలది సంపదలు సమూలముగా (దొంగలు దోచుకొనుట ద్వారా, అగ్ని పాలగుట వలన, వరదల మూలమునను) నశించును⁽¹⁾- అతనిపాపకృత్యముల ఫలితమది. అట్లే మహా పురుషుడైన శ్రీరాముని అడవులకు పంపుటలో నా సమ్మతి యున్నచో నేను చేసికొన్న పూర్వపుణ్యమేదైనను ఉన్నచో అది నశించుటయే గాక, నాకు నరకబాధలు ప్రాప్తించుగాక- (42)

జననీ! దర్మస్వరూపుడైన శ్రీరాముని వనములకు పంపుటలో నా ప్రమేయము ఉన్నచో, సూర్యభగవానుడు ఉదయించునప్పుడును, అస్తమించు సమయమును (ఉభయసంద్యాసమయముల యందును) నిద్రించుచుండు సోమరికివలె నాకు మహాపాపములు అంటుగాక. మాతా! దర్మనిరతుడైన శ్రీరాముని అడవులపాలు చేయుటలో నాకు భాగమున్నచో పరులఇండ్లకు నిప్పుపెట్టినవానికి వలెను, గురువునకు ద్రోహము తలపెట్టినవానికి వలెను, మిత్రునకు ద్రోహము చేసినవానికివలెను నాకు మహాపాపములు చుట్టుకొనుగాక- (43-44)

అమ్మా! ధర్మ స్వరూపుడైన శ్రీరాముని వనములకు పంపించుటలో నా పాత్రయున్నచో, దేవతలను సేవింపని (ఆరాధింపని) వానికి వలెను (దేవతలను తిరస్కరించుట, దూషించుట చేసినవానివలె) తల్లిదండ్రులు జీవించియున్నప్పుడు వారికి సేవలు చేయనివానివలెను, మాతా పితరులు స్వర్గస్థులైనపిమ్మట వారికి క్రాద్ధకర్మలు చేయని వానివలెను నేను పాపకూపములలో పడిపోవుదునుగాక- (45)

1) అన్యాయాచార విత్రం సహమూలం వినశ్యతి. నీతి శాస్త్రము. అక్రమ (పాపపు) పద్ధతులద్వారా కూడ బెట్టిన సంపదలు సమూలముగా నశించును.

స తాం లోకాల్ సతాం కీర్త్యాల్ సంజాస్థాల్ కర్మణ స్తథా ।
భక్త్యతు క్షీప్రమద్యైవ యస్యాఽఽర్యోఽనుమతే గతః ॥ 46

అపాస్య మాతృశుశ్రూషామ్ అనర్థే సోఽవతిష్ఠతామ్ ।
దీర్ఘబాహుర్మహావక్షా యస్యాఽఽర్యోఽనుమతే గతః ॥ 47

బహుపుత్రో దరిద్రశ్చ జ్వరరోగసమన్వితః ।
స భూయాత్ సతతం క్లేశీ యస్యాఽఽర్యోఽనుమతే గతః ॥ 48

ఆశామాశంసమానానాం దీనానామూర్త్వచక్షుషామ్ ।
ఆర్థినాం విలథాం కుర్యాత్ యస్యాఽఽర్యోఽనుమతే గతః ॥ 49

నాయయా రమతాం నిత్యం పరుషః పిశునోఽశుచిః ।
రాజ్ఞో భీతస్తృధర్మాత్మా యస్యాఽఽర్యోఽనుమతే గతః ॥ 50

ఋతుస్థాతాం సతీం భార్యామ్ ఋతుకాలాసురోధినిమ్ ।
అతివర్తత దుష్టాత్మా యస్యాఽఽర్యోఽనుమతే గతః ॥ 51

ధర్మదారాన్ పతిత్యజ్య పరదారాన్ నిషేవతామ్ ।
త్యక్తధర్మరతిరూఢో యస్యాఽఽర్యోఽనుమతే గతః ॥ 52

తల్లీ! మహానుభావుడైన శ్రీరాముని వనవాసమునకు పంపించుటలో నా ప్రమేయము ఉన్నచో ఎన్నడును సత్పురుషులను దర్శింపని వారికివలెను, సాధువర్తనులను శ్లాఘింపని వారికి వలెను, సజ్జనులను సేవింపని వారికి వలెను నాకు వెంటనే, ఇప్పుడే దుర్గుతులు ప్రాప్తించును గాక- (46)

జనయిత్రీ! నిత్యమూ భక్తిశ్రద్ధలతో ఆచరింపవలసిన మాతాపితృ దేవతలసేవలు మానివైచి, అధర్మమార్గమున ఊరేగెడువారికి దుర్గుతులు తప్పవు. అట్లే మహాత్ముడు, దీర్ఘబాహువు, విశాలవక్షుడు ఐన శ్రీరాముని వనములసాలు చేయుటలో నాకుభాగమున్నచో నాకు ఆదుర్గుతులు ప్రాప్తించునుగాక. (47)

జననీ! పూర్వజన్మలలో మహాపాపములను చేసికొనిన వారు ఈ జన్మలో దరిద్రులైపుట్టుటయు, పెక్కుమంది పిల్లలు గలవారగుటయు, మఱియు వారు జ్వరపీడితులై, భయంకరమైన రోగముల పాలగుటయు సంభవించును. ఆ నిధముగా వారు ఈ జన్మలోనే నరకబాధలు అనుభవించుదురు. మహాపురుషుడైన శ్రీరాముని అడవులకు పంపించుటలో నేను భాగస్వామిని ఐనచో వారికివలె నాకు నరకయాతనలు ప్రాప్తించుగాక. (48)

అమ్మా! పూజ్యుడైన శ్రీరాముని అరణ్యములకు పంపుటలో నాకును ప్రమేయమున్నచో, దఱిజేరి ప్రస్తుతించెడి వారి యొక్క ఆశలను, ఉన్నతాననములపై కూర్చున్న దాతలయొక్క వదనములను వీక్షించుచు ఊర్ధ్వముఖులై నిరీక్షించుచున్న దీనులయొక్క ఆశలను, చెంత నీలబడి వేడుకొనుచున్న అర్థులయొక్క ఆశలను నమ్ముచేసెడి లోబులకు పట్టు దుర్గుతి నాకు పట్టుగాక- (49)

మాతా! సత్పురుషులలో శ్రేష్ఠుడైన శ్రీరాముని అడవులకు పంపించుటలో నాజోక్యమున్నచో, నిల్లప్పుడును పరుషముగా మాట్లాడుచు, ఇతరులపై చాడీలు చెప్పుచు, పవిత్రతలకే రాజా తనకు ఏ శిక్ష విధించునోయని భయపడుచు, అధర్మమార్గమున పరులను వంచించుచు బ్రతికెడువానికి అంటెడు పాపములు నాకు అంటునుగాక- (50)

తల్లీ! ధర్మనిరతుడైన శ్రీరాముని వనవాసమునకు పంపించుటలో నా పాత్రయున్నచో, ఋతుకాలనియమములను పాటించి, ఋతు (శుద్ధి) స్నానము చేసినయనంతరము సతివ్రతయైన భార్య తనకడకు వచ్చినప్పుడు ఆమె కోర్కెను తిరస్కరించు దుష్టనకువలె నాకు మహాపాపములు కలుగును గాక. ధర్మార్థ కామములవిషయమున ఆమెతోడిదే నాజీవితము అని పది మందిలో వాగ్దానము చేసి⁽¹⁾, పెండ్లియాడిన ధర్మపత్నిని కాదని, పరస్త్రీలతో సుఖించుచు ధర్మమార్గమును వీడిన (ఆడిన మాట తప్పిన) మూఢునకు వలె నాకు దుర్గుతులు ప్రాప్తించును గాక-(51-52)

1) కన్యాదాత వరుని అడుగుట 'ధర్మేచ, అర్థేచ, కామేచ త్వయా వీషా నాఽతివరితవ్యా'- (వరుని వాగ్దానము) నాఽతివరామి.

విప్రలుప్తప్రజాతస్య దుష్కృతం బ్రాహ్మణస్య యత్ |
తదేవ ప్రతిపద్యేత యస్యాఽఽర్యోఽనుమతే గతః | 53

పానీయదూషకే పాపం తథైవ విషదాయకే |
యత్తదేకః స లభతాం యస్యాఽఽర్యోఽనుమతే గతః | 54

బ్రాహ్మణాయోద్యతాం పూజాం విహంతు కలుషేంద్రియః |
బాలవత్సాం చ గాం దోగ్ధం యస్యాఽఽర్యోఽనుమతే గతః | 55

తృషార్తం సతి పానీయే విప్రలంభేన యోజయేత్ |
లభేత తస్య యత్ పాపం యస్యాఽఽర్యోఽనుమతే గతః | 56

భక్త్యా వివదమానేషు మార్గమాశ్రిత్య పశ్యతః |
తస్య పాపేన యుజ్యేత యస్యాఽఽర్యోఽనుమతే గతః | 57

విహీనాం పతిపుత్రాభ్యాం కౌసల్యాం పార్థివాత్మజః |
వీవమాశ్వాసయన్నైవ దుఃఖార్తో నివపాత హః | 58

తథా తు శపథైః కష్టైః శపమానమచేతనమ్ |
భరతం శోకసంతప్తం కౌసల్యా వాక్యమబ్రవీత్ | 59

మను దుఃఖమిదం పుత్ర! భూయః సముపజాయతే |
శపథైః శపమానో హి ప్రాణానుపరుణత్సి మే | 60

జననీ! పూర్వజన్మలో అన్నదానాదులను చేయకుండుట, స్త్రీలను వేధించుట మున్నగు దుష్కృత్యములను చేయుటవలన బ్రాహ్మణుడు (బ్రాహ్మణుడు మొదలగువారు) ఈ జన్మలో సంతతిని కోల్పోవును. దర్మనిరతుడైన శ్రీరాముని వనవాసమునకు పంపుటలో నా ప్రమేయము ఉన్నచో ఆ సంతానహీనుడైన బ్రాహ్మణునకువలె నాకు దుర్గతి ప్రాప్తించునుగాక- (53)

అమ్మా! మహాత్ముడైన శ్రీరాముని అడవులకు పంపించుటలో నా జోక్యము ఉన్నచో, పానీయములను (త్రాగుటకు అనువగు నిర్మల జలములను) పాడు (ముఱికి) చేయు వానికిని, ఇతరులను చంపదలచి, వారిపై విషప్రయోగము చేయు వానికిని చుట్టుకొను పాపము నాకు చుట్టుకొనుగాక- (54)

తల్లీ! మహానుభావుడైన శ్రీరాముని అరణ్యములదారి పట్టించుటలో నా పాత్రయున్నచో, బ్రాహ్మణోత్తమునకై సిద్ధము చేయబడిన పూజను భంగపఱచెడు కలుషితేంద్రియునకు (దుష్టమనస్కునకు) వలెను, లేగదూడకు మిగులకుండ తల్లి యావుపాదుగునుండి పూర్తిగా పాలు పిండుకొనెడు లోభికివలెను నాకు దుర్గతులు ప్రాప్తించుగాక- (55)

మాతా! దర్మస్వరూపుడైన శ్రీరాముని వనములకు పంపించుటలో నా ప్రమేయము ఉన్నచో, త్రాగుటకు అనువగు నిర్మలజలములు (మంచి నీళ్ళు) ఉన్నను, దప్పిగొని వచ్చినవానియొక్క దాహము తీర్చక అనిత్యములు పలికెడు వంచకునకు పట్టెడు దుర్గతి నాకు పట్టుగాక- (56)

జనయిత్రీ! పూజ్యుడైన శ్రీరాముని అడవులపాలుచేయుటలో నాకును బాగము ఉన్నచో, వాదియు, ప్రతివాదియు (ఇద్దరు వ్యక్తులు) వివాదపడుచుండగా, వారిలో ఒకరిపై పక్షపాతమువహించి, వానిని గెలిపించుటకై అక్రమముగా మాట్లాడెడు సాపాత్మునకు వలె నాకు దుర్గతి ప్రాప్తించునుగాక-⁽¹⁾ (57)

రాజకుమారుడైన భరతుడు పతివిహీనయై, పుత్రునియెడబాటుతో శోకార్తయైయున్న కౌసల్యదేవిని ఇట్లు పరిపరివిదముల ఓదార్పుచు దుఃఖమునకు తట్టుకొనలేక నేలపై పడిపోయెను- (58)

ఆ విధముగా తీవ్రమైన శపథములను చేయుచు, ఒట్టు మీద ఒట్టు పెట్టుకొనుచు శోకసంతప్తుడై, స్వహృదప్పి పడియున్న భరతునితో కౌసల్యదేవి ఇట్లునుడివెను- (59)

"నాయనా! భరతా! నీపలుకులవలన ఇప్పుడు నాలోనిదుఃఖము ఇంకను ఇనుమడించుచున్నది. ఇనను తీవ్రమైన శపథములను జేయుచు, ఒట్లుపెట్టుకొనుటద్వారా నీవు నాకు కొంత ఊరట గూర్చితివి. పోవుచున్న నా ప్రాణములను నీ మాటలతో కొంతవఱకు నిలబెట్టితివి. (60)

1) ఆవేదనతో శపథములు చేయునపుడు వానిలో కొన్ని పునరుక్తులుగా అనిపించినచో దుఃఖములో అట్లు జరుగుట లోకసహజమేయని తలంపవలెను.

దిష్ట్యే న చలితో ధర్మాత్ ఆత్మా తే సహలక్ష్మణః ।
వచ్చ! సత్యప్రతిజ్ఞో మే సతాం లోకానవాప్స్యసి ॥ 61

ఇత్యుక్త్వా చాంకమానీయ భరతం భ్రాతృవత్సలమ్ ।
పరిష్వజ్య మహాబాహుం రురోద భృశదుఃఖితా ॥ 62

వీనం విలపమానస్య దుఃఖార్తస్య మహాత్మనః ।
మోహచ్చ శోకసంరోధాత్ బభూవ యితం మనః ॥ 63

లాలప్యమానస్య విచేతనస్య
ప్రణష్టబుద్ధేః పతితస్య భూమౌ
ముహుర్ముహుర్నిశ్చలస్య తత్స ఘర్మం
సా తస్య శోకేన జగామ రాత్రిః ॥ 64

కుమారా! నా ఆద్యష్టవశమున నీవు ధర్మమార్గమును వీడలేదు. నీవు సత్యప్రతిజ్ఞదాత (ఆడిన మాటతప్పని వాడవు.) కావున నీవును లక్ష్మణునివలె సత్పురుషులలో శ్రేష్ఠుడవగుదువు-" (61)

మిగుల దిగులుతోనున్న ఆ కౌసల్యాదేవి ఇట్లు పలికిన పిమ్మట ఆన్వయగు శ్రీరామచంద్రునిపై ప్రేమాదరములుగల భరతుని తనయొడిలోనికి దీసికొని, ఆ మహాబాహువును కౌగిలించుకొని, ఇంకను ఏడువసాగెను. (62)

మహాత్ముడైన భరతుడు దుఃఖార్తుడై ఇట్లు విలపించుచుండగా మోహమువలనను, అంతయులేని శోకకారణమునను అతని మనస్సు మిక్కిలి కలవరపాటునకు లోనయ్యెను- (63)

ఇట్లు విలపించుచు స్వప్నాదప్తి నేలపై బడియున్న ఆ భరతునకు బుద్ధి పనిచేయకుండెను. అతడు మాటిమాటికిని వేడినిట్టార్పులు విడుచుచుండెను. ఆ రాత్రియంతయును ఇట్లు అతనికి శోకముతోనే గడచిపోయెను. (64)

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే అయోధ్యాకాండే పంచసప్తతితమస్సర్గః (75)

వాల్మీకీమహర్షినిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి అయోధ్యాకాండమునందు డెబ్బదియవసర్గము సమాప్తము

-- * * * --

76. డెబ్బదిఆవసర్గము

భరతుడు తనతండ్రియగు దశరథునకు అంత్యక్రియలొనర్చుట.

త మేవం శోకసంతప్తం భరతం కైకయీసుతమ్ ।
ఉవాచ పదలాం శ్రేష్ఠో వసిష్ఠః శ్రేష్ఠవాగ్మషిః ॥ 1

అలం శోకేన భద్రం తే రాజపుత్ర! మహాయశః! ।
ప్రాప్తకాలం నరపతేః కురు సంయానముత్తమమ్ ॥ 2

వసిష్ఠస్య వచః శ్రుత్వా భరతో ధారణాం గతః ।
ప్రేతకార్యాణి సర్వాణి కారయామాస ధర్మవిత్ ॥ 3

ఉద్భృతం తైలసంరోధాత్ స తు భూమౌ నివేశితమ్ ।
ఆసీతవర్ణవదనం ప్రనువ్తమివ భూపతిమ్ ॥ 4

సంవేశ్య శయనే చాగ్ర్యే నానారత్నపరిష్కృతే ।
తతో దశరథం పుత్రో విలలాప సుదుఃఖితః ॥ 5

కైకయీసుతుడగు భరతుడు శోకముతో కుమిలిపోవుచుండగా, మాటాడుటలో నేర్పరి, మృదుమదుర వచనుడు ఐన వసిష్ఠమహర్షి అతనితో ఇట్లు నుడివెను. (1)

"ఓ రాజకుమారా! మహాయశస్సే! ఇది శోకమునకు సమయము గాదు, శోకింపవలదు. నీకు మేలుకలుగుగాక, ఇక మహారాజునకు ఉత్తమగతులు కలుగుటకై అంత్యక్రియలు జరుపవలసిన సమయమిది. కర్తవ్యమునకు సిద్ధపడుము." (2)

అంతట ధర్మజ్ఞుడైన భరతుడు వసిష్ఠునివచనములను విని, మనస్సును కుదుటబఱచుకొనెను, అనంతరము అతడు తండ్రియగు దశరథునకు విద్యుక్తముగా ప్రేతసంస్కారములను ప్రారంభించెను. దశరథునికళేబరమును తైలద్రోణినుండి తీసి, భూమిపై ఉంచిరి. చాలకాలము నూనెతోట్టిలోనుండుటవలన శవముయొక్క ముఖము పాలిపోయియుండెను. అవయవములు శిథిలముకాకుండుటవలన చూచెడి వారికి రాజు నిద్రించుచున్నట్లు కనబడుచుండెను. అనంతరము శవమునకు స్నానాదిసంస్కారములను ముగించి, రత్నములను తొసిన పాడెపై దానిని పరుండ బెట్టిరి. పిమ్మట భరతకుమారుడు మిగుల దుఃఖితుడై తండ్రిని గూర్చి ఇట్లు విలపింపసాగెను. (3-5)

కిం తే వ్యవసితం రాజన్ ప్రోషితే మయ్యనాగతే ।
వివాస్య రామం ధర్మజ్ఞం లక్ష్మణం చ మహాబలమ్ ॥ 6

క్య యాస్యసి మహారాజ! హిత్యేమం దుఃఖితం జనమ్ ।
హీనం పురుషసింహీన రామేణాక్లిష్టకర్మణా ॥ 7

యోగక్షేమం తు తే రాజన్! కోఽస్మిన్ కల్పయితా పురే ।
త్వయి ప్రయాతే స్వస్థాత! రామే చ వనమాశ్రితే ॥ 8

విధవా పృథివీ రాజన్! త్వయా హీనా న రాజతే ।
హీనచంద్రేవ రజనీ నగరీ ప్రతిభాతి మా ॥ 9

వీవం విలపమానం తం భరతం దీనమానసమ్ ।
అబ్రవీద్వచనం భూయో వసిష్ఠస్తు మహామునిః ॥ 10

ప్రేతకార్యాణి యాస్యస్య కర్తవ్యాని విశాంపతేః ।
తాన్యవ్యగ్రం మహాబాహూ! క్రియంతామ్ అవిచారితమ్ ॥ 11

తథేతి భరతో వాక్యం వసిష్ఠస్యాభిపూజ్య తత్ ।
ఋత్విక్పురోహితాచార్యాన్ త్వరయామాస సర్వశః ॥ 12

యే త్వగ్నయో నరేంద్రస్య చాగ్న్యగారాదృహిష్కృతాః ।
ఋత్విగ్నిర్యాజకైశ్చైవ తేఽహీయంత యథావిధి ॥ 13

శిబికాయామథాఽఽరోప్య రాజానం గతచేతసమ్ ।
బాష్పకంతా విమనసః తమూహుః పరిచారకాః ॥ 14

హిరణ్యం చ సువర్ణం చ వాసాంసి వివిధాని చ ।
ప్రకిరంతో జనా మార్గం పృథతేరగ్రతో యయుః ॥ 15

చందనాగరునిర్యాసాన్ సరళం పద్మకం తథా ।
దేవదారూణి చాఽఽహృత్య క్షేపయంతి తథాఽపరే ॥ 16

గంధానుచ్ఛావచాం శృన్వాన్ తత్ర గత్వాఽథ భూమిపమ్ ।
తతస్సంవేశయామాసుః చితామధ్యే తమృత్విజః ॥ 17

"ఓ తండ్రీ! నేను మాతాతగారిఇంటినుండి (కేకయరాజ్యము నుండి) తిరిగిరాకముందే ధర్మజ్ఞుడైన శ్రీరాముని, మహాబలశాలియైన లక్ష్మణుని వనములకు పంపి, నీవు ఇట్లు స్వర్గప్రయాణమునకు ఎందులకు నిర్ణయించుకొంటివి? (6)

ఓ మహారాజా! ఎంతటి గొప్పకార్యములవైనను అవలీలగా సాధించునట్టి పురుషసింహుడైన శ్రీరాముని ఎడబాసి, దుఃఖితుడైన ఈ సేవకుని (నన్ను) ఇచట దిక్కులేని వానినిగా జేసి, అయ్యో! ఎచటికి వెళ్లుదువు? (7)

ఓ మహారాజా! నాయనా! నీవేమో స్వర్గస్తుడవైతివి, శ్రీరాముడేమో వనములకు జేరెను. నీవు నిన్నటివఱకు పాలించిన ఈ ఆయెధ్యాపుర ప్రజలయొక్క యోగక్షేమములను ఇక చూచువారెవరు? (8)

ఓ మహారాజా! నీవులేకపోవుటచే ఈ రాజ్యము దిక్కులేనిదై, (అనాథయై) కళావిహీనమైయున్నది. నేడు ఈ పురము నాకు చంద్రుడులేని రాత్రివలె తోచుచున్నది-" (9)

దిక్కుతోచనివాడై (దీనుడై) ఇట్లు విలపించుచున్న ఆభరతునితో వసిష్ఠ మహాముని మఱల ఇట్లు పలికెను. (10)

"ఓ మహాబాహూ! మహారాజాగారికై ఆచరింపవలసిన ప్రేత కార్యములను నిర్వహరముగా ప్రశాంతముగా నిర్వహింపుము". (11)

అంతట భరతుడు 'అట్లే' యని పలికి, వసిష్ఠునివచనములను తలదాల్చి, ఋత్విజులను, పురోహితులను, అచార్యులను⁽¹⁾ ఆందఱిని అన్ని విధములుగా ప్రేరేపించెను. (12)

ఋత్విజులు, యాజకులు మహారాజాగారిఅగ్నిశాలనుండి గార్హపత్య- అగ్నులను బయటికి దీసికొని వచ్చి, యథావిధిగా హోమములను నెఱపిరి. (13)

పిమ్మట పరిచారకులు మహారాజుశవమును పల్లకీలో శ్మశాన భూమికి తీసికొని వెళ్లిరి. ఆ సమయమున వారికంతములు గద్గదములాయెను, కనులనుండి అక్రువులు ధారలుగట్టెను, మనస్సులు వికలములయ్యెను. (14)

అప్పుడు పురజనులు ఆ మార్గమునందు వివిధములగు వస్త్రములనుపెనుచు, వెండి, బంగారుపూవులను వెదజల్లుచు, ఆ శవయాత్రలో ముందుభాగమున నడచిరి. (15)

ఆ శవమును శ్మశానమునకు చేర్చిన పిమ్మట 'చితి' సిద్ధపఱచబడెను ఆ చితియందు జనులు చందనపు చెక్కలను, అగరుముక్కలను, గుగ్గులుపుల్లలను, సరళ, పద్మక, దేవదారు చెక్కలను ఉంచిరి. కొందఱు ఇంకను పలువిధములగు మగంధ ద్రవ్యములను చల్లిరి. పిమ్మట ఋత్విజులు రాజశవమును పల్లకీ నుండి బయటికి దీసి దానిని చితిపై ఉంచిరి. (16-17)

1) ఋత్విజః = యజ్ఞకర్మణి వృతాః = యజ్ఞాదికర్మలను నిర్వహింపజేయువారు, పురోహితాః = పురోహితవరత్నైన శాంతి పాప్తికాది క్రియాప్రవర్తకాః = శాంతి ప్రవర్తకములైన క్రియాకలాపములను నడిపించువారు, పురోహితులు, అచార్యాః = వసిష్ఠ వామ దేవాదయః = వేదధర్మవిదులను నిర్వహింపజేయుటలో కుశలురు.

తథా హుతాశనం దత్త్వా జేషుస్తస్య తమృత్విజః ।
జగుశ్చ తే యథాశాస్త్రం తత్ర సామాని సామగాః । 18

శిబికాభిశ్చ యానైశ్చ యథార్థం తస్య యోషితః ।
నగరాన్నిర్యయుస్తత్ర వృద్ధైః పరివృతాస్తదా । 19

ప్రసవ్యంచాపి తం చక్రుః ఋత్విజోఽగ్నిచితం నృపమ్ ।
స్త్రీయశ్చ శోకసంతప్తాః కౌసల్యాప్రముఖాస్తదా । 20

క్రౌంచీనామివ వారీణాం నినాదస్తత్ర శుశ్రువే ।
ఆర్తానాం కరుణం కాలే క్రోశంతీనాం సహస్రశః । 21

తతో రుదంత్యో వివశా విలప్య చ పునః పునః ।
యానేభ్యః సరయూతీరమ్ అవతేరుర్వరాంగనాః । 22

కృత్యోదకం తే భరతేన సార్థం
నృపాంగనా మంత్రపురోహితా శ్చ
పురీం ప్రవిశ్యాశ్రుపరీతనేత్రాః
భూమౌ దశాహం వ్యవయంత దుఃఖమ్ । 23

అనంతరము ఋత్విజులు వేదమంత్రములను పఠించుచుండగా, ఉద్గాతలు సామగానములు చేయుచుండగా భరతుడు చితికి నిప్పంటించెను. (18)

పిమ్మట కౌసల్యాదిరాజపత్నులు వృద్ధులైన పరిచారకులతో గూడి, తమతమ అర్హతలను అనుసరించి, పల్లకీలలోను, రథాదులపైనను అప్పుడు శ్మశానమునకు చేరిరి. పిదపవారు అశ్వమేదాది యజ్ఞములను ఆచరించిన ఆ మహారాజుయొక్క శవమునకు సవ్యాపసవ్యములుగా ప్రదక్షిణలను ఒనర్చిరి. అట్లే ఋత్విజులును ఆ చితికి ప్రదక్షిణములను గావించిరి. (19-20)

ఆ సమయమున దీనముగా ఏడ్చుచున్న వేలకొలది స్త్రీల ఆర్తనాదములు క్రౌంచపక్షులఅలపులవలె వినబడెను- (21)

శోకవివశలై వెక్కిరివెక్కియేడ్చుచున్న ఆ రాజపత్నులు ఎంతయు విలపించుచు తమతమ వాహనములపై సరయూనదీ తీరమునకుచేరి, (వాహనముల నుండి) క్రిందికి దిగిరి. (22)

అంతట ఆరాజపత్నులును, మంత్రులును, పురోహితులును భరతునితోగూడి నదీజలముల తర్పణములను విడచిరి. పిమ్మట అందఱును కన్నీరు గార్చుచు నగరమున ప్రవేశించిరి. తరువాత పదిదినములవఱకును నిత్యము నేలపై శయనించుచు. (1) దుఃఖమును దిగ్గమింగుచు అంత్యక్రియలను నెఱపిరి. (23)

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే అయోధ్యాకాండే షట్పత్తతితమసర్గః (76)

వాల్మీకిమహర్షివిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి అయోధ్యాకాండమునందు డెబ్బదిఆఱవసర్గము సమాప్తము

-- * * * --

77. డెబ్బదిఏడవసర్గము

భరతశత్రుఘ్నులు తమతండ్రికి అగ్నిసంస్కారములుచేసిన ప్రదేశమునకుచేరి నిలపించుట.

తతో దశాహేఽతిగతే కృతశాచో నృపాత్మజః ।
ద్వాదశేఽహని సంప్రాప్తే శ్రాద్ధకర్మాణ్యకారయత్ । 1

బ్రాహ్మణేభ్యో దదౌ రత్నం ధనమన్నం చ పుష్కలమ్ ।
వాసాంసి చ మహార్థాణి రత్నాని వివిధాని చ । 2

పదిదినములు గడచిన పిమ్మట పదునొకండవదినమున భరతుడు శుచియై, శుద్ధి పుణ్యానవాచనక్రియను ఆచరించెను- పన్నెండవదినమున పోడశము, పిండికరణము మొదలగు శ్రాద్ధకర్మలను అతడు నిర్వహించెను. (1)

భరతుడు బ్రాహ్మణులకు రత్నములను, ధనములను, అమూల్యములైన వస్త్రములను, వివిధములగు రత్నాభరణములను ఒసంగెను. సమృద్ధిగా అన్నదానములను గావించెను. (2)

1) (నేతతో (శవముతో) సహా అగ్నులను వెలుసలికి దీసికొని వచ్చుట. శవమునకు స్నానాది సంస్కారములను నడపుట, దానిని శ్మశానమునకు చేర్చుట, శవమును చితిపై ఉంచుట, మంత్రపూర్వకముగా చితికి నిప్పు అంటించుట, దానికి ప్రదక్షిణములను ఒనర్చుట, నదీజలములలో తర్పణములను అర్పించుట, పదిదినములు ముగియు వఱకు మృతాశ్మశమును పాటించుట, భూమిపై శయనించుట మొదలగునవి ఉత్తరక్రియలలోని కొన్నియంశములు-

బాస్తికం బహుశుక్లం చ గాశ్చాపి శతశస్త్రదా ।
దాసీదానం చ యానం చ వేశ్మాని సుమహాంతి చ ।
బ్రాహ్మణేభ్యో దదౌ పుత్రో రాజ్ఞస్తస్యార్హదైహికమ్ । 3

తతః ప్రభాతసమయే దివసేఽథ త్రయోదశే ।
విలలాప మహాబాహుః భరతః శోకమూర్చితః ।
శబ్దాఽపిహితకంఠస్త త్తోధనార్థముపాగతః । 4

చితామూలే పితుర్వాక్యమ్ ఇదమాహ సుదుఃఖితః । 5

తాత! యస్మిన్ విస్ఫుష్టేఽహం త్వయా భ్రాతరి రాఘవే ।
తస్మిన్ వనం ప్రవ్రజితే శూన్యే త్యక్తోఽస్త్వహం త్వయా । 6

యస్యా గతిరనాథాయాః పుత్రః ప్రవ్రాజితో వనమ్ ।
తామంబాం తాత! కౌసల్యాం త్యక్త్వా త్వం క్వ గతో నృప । 7

దృష్ట్వా భస్మీరుణం తచ్చ దగ్ధాస్తిస్తానమండలమ్ ।
పితుః శరీరనిర్వాణం నిష్టనన్ విషసాద సః । 8

స తు దృష్ట్వా రుదన్ దీనః పపాత ధరణీతలే ।
ఉత్తాప్యమానః శక్రస్య యంత్రధ్వజ ఇవ చ్యుతః । 9

అభిపేతుస్తతః సర్వే తస్యామాత్యాః శుచివ్రతమ్ ।
అంతకాలే నిపతితం యయాతిమ్ ఋషయో యథా । 10

శత్రుఘ్నశ్చాపి భరతం దృష్ట్వా శోకపరిఘ్నతమ్ ।
విసంజ్ఞో న్యపతద్భూమౌ భూమిపాలమ్ అనుస్మరన్ । 11

ఉన్మత్త ఇవ నిశ్చేతా విలలాప సుదుఃఖితః ।
స్మృత్వా పితుర్గుణాంగాని తాని తాని తదా తదా । 12

మంథరాప్రభవస్తీవ్రః కైకేయీ గ్రాహసంకులః ।
వరదానమయోఽక్షోభ్యోఽమజ్జయచ్ఛోకసాగరః । 13

ఆ రాజకుమారుడు మహారాజునకు ఉత్తమగతులు కలుగుటకై విప్రోత్తములకు ఇంకను మిక్కిలి తెల్లని ఉన్నికాలువలను వేలకొలది గోవులను, దాసదాసీజనులను, వస్తువాహనములను, అందమైన గృహములను దానము చేసెను. (3)

పిమ్మట పదుమూడవదినమున ప్రాతఃకాలసమయమున మహాబాహుడైన భరతుడు శోకవివశుడై విలపింపసాగెను. దుఃఖభారముచే ఆయనకంఠము పెగలకయుండెను. అస్థిసంచయవార్తము శృణవనమునకు వెళ్లి, తండ్రి యొక్క చితిప్రదేశమును సమీపించి, దుఃఖముతో మిగుల వాపోయెను. (4-5)

"తండ్రి! నీవు నన్ను మా అన్నయైన శ్రీరామునిచేతిలో పెట్టితివి. అతడిప్పుడు వనవాసియైయున్నాడు. నన్నొక్కడ ఒంటరి వానినిజేసి, నీవేమో స్వర్గస్థుడవైతివి. ఇప్పుడు నాకు దిక్కెవరు? (6)

తండ్రి! కౌసల్యాదేవికి శ్రీరాముడు ప్రాణతుల్యుడు. అతడే ఆమెకు ఆదారము. అతనిని నీవు అడవులపాలు చేసెతివి. ఆమె ఇప్పుడు అండలేనిదయ్యెను. ఆ కౌసల్యామాతను వీడి, ఆమెను అనాథనుగా జేసి, నీవు ఎక్కడికి వెళ్లితివి? (7)

భరతుడు తండ్రిశవము దహనమైన ప్రదేశమును గాంచెను. అది అగ్నిజ్వాలలప్రభావమున ఎఱ్ఱగా కనబడుచు బూడిదతో నిండియుండెను- కాలిపోయిన ఎముకలు అచట చెల్లాచెదురుగా పడియుండెను. తండ్రి కళేబరమును దహనమొనర్చిన ఆస్థలమును చూచి, అతడు బిగ్గలుగా ఏడ్చుచు దుఃఖమగ్నుడయ్యెను. (8)

చితిప్రదేశమును చూడగానే ఆ భరతుడు దీనముగా ఏడ్చుచు, యంత్రబద్ధమైన ఇంద్రునిధ్వజము పైకి ఎత్తబడుచు జాతీపోయి క్రిందబడినట్లు, నేలపై బడిపోయెను- (యంత్రము పడిపోవుటతో యంత్రాధారముననున్న ధ్వజము పడిపోవును - అట్లే మహారాజు పతనముతో భరతునిగుండె జారిపోయి, అతడు నేలపై బడెను-) (9)

పుణ్యము క్షీణించిన పిమ్మట స్వర్గమునుండి క్రిందబడిన యయాతిని అతని దౌహిత్రుడైన అష్టకుడు మొదలగు రాజర్షులందఱును సమీపించినట్లు శుచివ్రతుడైన భరతునియొద్దకు అతనిఅమాత్యులందఱును వచ్చిచేరిరి. (10)

శత్రుఘ్నుడును శోకమున మునింగియున్న భరతుని జూచి, పదే పదే మహారాజును స్మరించుచు, స్పృహ దప్పి, నేలపై బడెను. (11)

పిమ్మట తనతండ్రి, ప్రేమతో తనఆలనసాలనలు చూచిన సమయములను అతడు జ్ఞప్తికి దెచ్చుకొని, అప్పుడప్పుడు ఆయన విశిష్టగుణములను స్మరించుచు మిగులదుఃఖితుడై, ఉన్మత్తుని వలె నిశ్చేష్టుడై విలపింపసాగెను- (12)

వరదానములతోగూడిన ఈ శోకసాగరము మనలను అందఱిని ముంచివేసినది - దీనికి మూలము మంథర. కైకేయియును మొసలి దీనిని అల్లకల్లోలపఱచినది. - దీనిని అధిగమించుట అసాధ్యము- (13)

సుకుమారం చ బాలం చ సతతం లాలితం త్వయా ।
కృ తాత! భరతం హిత్వా విలపంతం గతో భవాన్ ॥ 14

నను భోజ్యేషు పానేషు వస్త్రేష్వాభరణేషు చ ।
ప్రవారయసి నః సర్వాన్ తన్నః కోఽన్యః కరిష్యతి ॥ 15

అవదారణకాలే తు పృథివీ నావదీర్యతే ।
యా విహీనా త్వయా రాజ్ఞా ధర్మజ్ఞేన మహాత్మనా ॥ 16

పితరి స్వర్గమాపన్నే రామే చారణ్యమాశ్రితే ।
కిం మే జీవితసామర్థ్యం ప్రవేక్ష్యామి హుతాశనమ్ ॥ 17

హీనో మ్రాతా చ పిత్రా చ శూన్యామిక్ష్యాకుపాలితామ్ ।
అయోధ్యాం స ప్రవేక్ష్యామి ప్రవేక్ష్యామి తపోవనమ్ ॥ 18

తయోర్విలపితం శ్రుత్వా వ్యసనం చాన్వవేక్ష్య తత్ ।
భృశమార్తతరా భూయః సర్వ ఏవానుగామినః ॥ 19

తతో విషణ్ణో విశ్రాంతో శత్రుఘ్నభరతాపుభౌ ।
ధరణ్యాం సంవ్యచేష్టేతాం భగ్నుశృంగావివర్తభౌ ॥ 20

తతః ప్రకృతిమాన్ వైద్యః పితురేషాం పురోహితః ।
వసిష్ఠో భరతం వాక్యమ్ ఉత్తాప్య తమువాచ హ ॥ 21

త్రయోదశోఽ యం దివసః పితుర్వృత్తస్య తే విభో ।
సావశేషాస్థినిచయే కిమిహ త్వం విలంబసే ॥ 22

త్రీణి ద్వంద్వాని భూలేషు ప్రవృత్తాన్యవిశేషతః ।
లేషు చాపరిహార్యేషు నైవం భవితుమర్హసి ॥ 23

సుమంత్రశ్చాపి శత్రుఘ్నః ఉత్తాప్యాభిప్రసాద్య చ ।
శ్రావయామాస తత్త్వజ్ఞః సర్వభూతభవాభవౌ ॥ 24

ఉత్తితో చ నరవ్యాఘ్రౌ ప్రకాశేతే యశస్వినౌ ।
నర్మాతపపరిక్లిన్నౌ పృథగింద్రధ్వజావివ ॥ 25

ఓ తండ్రీ! సుకుమారుడును, బాలుడును, అనుక్షణము నీచే లాలింపబడినవాడును అగు భరతుడు నీకొఱకై విలపించు చున్నాడు. అట్టి అనుంగుపుత్తుని వీడి, నాయనా! నీవు ఎక్కడికి వెళ్లితివి? భోజనసమయములయందు నీవు మాచే కొసరి కొసరి తినిపించెడివాడవు. పానీయములను త్రాగించెడివాడవు. మమ్ములను అడిగి, మాకు నచ్చిన వస్త్రాభరణములను మాచే దరింపజేసెడి వాడవు. మాకిప్పుడు అంత గౌరావముతో ఎవరు విచారణ చేయుదురు? (14-15)

మహాత్ముడవు, ధర్మజ్ఞుడవు, ఐన నీ వంటి మహారాజును కోల్పోయిన ఈ తరుణమున భూమండలము బ్రద్దలుకావలసి యున్నది- కానీ అట్లు జరుగకపోవుట ఆశ్చర్యకరము. (16)

తండ్రీ స్వర్గమునకు చేరినాడు, అన్యయగుశ్రీరాముడు వనములను ఆశ్రయించినాడు. ఇక నేను ఎట్లు జీవింపగలను? కనుక అగ్నిలో ప్రవేశించెదను. (17)

తండ్రీని కోల్పోయితిని, అన్నకు దూరమైతిని - ఇక్ష్వాకు మహారాజులు పాలించిన ఈ అయోధ్య పాడుబడినది. ఇంక ఈ అయోధ్యలో అడుగుపెట్టను. తపోవనములకు ఏగెదను." (18)

అప్పుడు భరతశత్రుఘ్నలవిలాపములను విని, వారిఆంతులేని బాధను కనులార చూచి, వారి అనుచరులందఱును అందులకు తట్టుకొనలేక మఱల తీరని దుఃఖమునకు లోనైరి. (19)

అంతట ఆ భరతశత్రుఘ్నలు ఇరువురును విషాదగ్రస్తులై మిగుల అలసిపోయిన వారై, కొమ్ములు విఱిగిన వృషభములవలె నేలపైబడి పొర్లాడసాగిరి. (20)

దైవీప్రకృతి(సత్యభావము) గలవాడును, సర్వజ్ఞుడును, వీరి తండ్రీకి పురోహితుడును ఐన వసిష్ఠమహర్షి భరతుని లేవనెత్తి ఆతనితో ఇట్లనెను. (21)

"ఓ వ్రాతా! భరతా! ఇది మీ తండ్రీగారిదహనసంస్కారములు జరిగిన షడుమూడవదినము. ఇప్పుడు అస్థిసంచయనము చేయవలసి యున్నది. అందులకు ఆలస్యము చేయుచుంటివేల? (22)

ఓభరతా! 'ఆకలిదప్పులు, శోకమోహములు, జరామరణములు' అను ఈ మూడు ద్వంద్వములను సమస్తప్రాణులును పొంది తీరవలసినదే. అనివార్యములైన వీటివిషయమున నీవు ఇట్లు శోకింపదగదు. (23)

తత్త్వజ్ఞుడైన సుమంత్రుడుగూడ శత్రుఘ్నుని లేవనెత్తి, సకలప్రాణులకును జననమరణములు అనివార్యములని బోధించెను. ఆ విధముగా అనునయవాక్యములతో ఆతనిమనస్సును కుదుటబఱచెను. (24)

సుప్రసిద్దులును, సరశ్రేష్ఠులును, ఐన ఆ భరతశత్రుఘ్నలు లేచి, ఊరట చెందినవారై, ఎండకు ఎండి, వానలకు తడిసిన వేర్వేలు ఇంద్రధ్వజములవలె శోభిల్లిరి. (25)

సాత్రాణి పరిమృద్ధంతౌ రక్తాక్షౌ దీనభాషిణౌ ।
అమాత్యాస్త్యరయంతి స్మ తనయౌ చాపరాః క్రియాః ॥ 26

ఆ ఇరువురు రాజకుమారులును ఏడ్చియేడ్చియుండుటచే వారి కన్నులు ఎఱ్ఱబాటియుండెను. వారు కన్నీటిని తుడుచుకొనుచు దీనముగా బాషించుచుండిరి. అప్పుడు ఇంకను మిగిలియున్న అస్థిసంచయనాది కార్యములను నిర్వహించుటకై ఆ రాజకుమారులను అమాత్యులు తొందరపెట్టసాగిరి. (26)

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే ఆయోధ్యాకాండే సప్తనవతితమస్సర్గః (77)
వాల్మీకిమహర్షినిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి ఆయోధ్యాకాండమునందు డెబ్బదిఏడవసర్గము సమాప్తము

-- * * * --

78. డెబ్బదిఏనిమిదవసర్గము

శత్రుఘ్నుడు మంథరను శిక్షించుట.

అథ యాత్రాం సమీహంతం శత్రుఘ్నో లక్ష్మణానుజః ।
భరతం శోకసంతప్తమ్ ఇదం వచనమబ్రవీత్ ॥ 1

గతిర్యః సర్వభూతానాం దుఃఖే కిం పునరాత్మనః ।
స రామః సత్త్వసంపన్నః స్త్రియా ప్రవ్రాజితో వనమ్ ॥ 2

బలవాన్ వీర్యసంపన్నో లక్ష్మణో నామ యోఽవ్యసా ।
కిం స మోచయతే రామం కృత్వా స్మ పితృనిగ్రహమ్ ॥ 3

పూర్వమేవ తు నిగ్రాహ్యః సమవేక్ష్య నయానయౌ ।
ఉత్పథం యః సమారూఢో రాజా నార్యా వశం గతః ॥ 4

ఇతి సంభాషమాణే తు శత్రుఘ్నో లక్ష్మణానుజే ।
ప్రాగ్ద్యౌరేభూత్ తదా కుబ్జా సర్వాభరణభూషితా ॥ 5

లిప్తా చందనసారేణ రాజవస్త్రాణి బిభ్రతీ ।
వివిధం వివిధైస్తైస్తైః భూషణైశ్చ విభూషితా ॥ 6

మేఘలాదామభిశ్చిత్రైః అన్యైశ్చ శుభభూషణైః ।
బభాసే బహుభిర్చంద్రా రజ్జుబద్ధేవ వానరీ ॥ 7

తాం సమీక్ష్య తదా ద్వాస్తాః సుభృశం పాపకారిణీమ్ ।
గృహీత్వాకరుణాం కుబ్జాం శత్రుఘ్నాయ న్యవేదయన్ ॥ 8

దశరథమహారాజునకు అపరక్రియలు ఆచరించిన పిమ్మట భరతుడు ఆ దుఃఖమునుండి లేరుకొనలేకయుండెను. అప్పుడతడు శ్రీరామునియొద్దకు వెళ్లుటకు ఉద్యుక్తుడాయెను. అట్టి స్థితిలో లక్ష్మణుని తమ్ముడైన శత్రుఘ్నుడు అతనితో ఇట్లు నుడివెను- (1)

"అన్నా! సకలప్రాణులకపదలను తొలగించి, వారిని కాపాడగల సమర్థుడు శ్రీరాముడు. ఇక అతడు మనలను అదుకొను విషయము చెప్పనేల? అట్టి మహాసత్త్వసంపన్నుడైన శ్రీరాముని ఒక అబల అడవులకు పంపెనే. నిజముగా ఇది మిగుల దుఃఖకరము- (2)

బలశాలియు, వరాక్రమసంపన్నుడును ఆగు లక్ష్మణునియంతటి వాడు ఎదుటనేయుండియు, తండ్రిని యెదిరించియొనను, శ్రీరామునకు తటస్థించిన ఈ సంకటస్థితిని ఎందులకు తొలగించ లేదు? ఇదియును అశ్చర్యమును కలిగించుచున్నది- (3)

మహారాజ ఒక స్త్రీకి వశుడై తప్పుదారిని పట్టుచున్నప్పుడు లక్ష్మణుడు ముందుగనే న్యాయాన్యాయములను గమనించి, అతని ఆటను కట్టింపవలసియుండెనుగదా!" (4)

లక్ష్మణునితమ్ముడైన శత్రుఘ్నుడు రోషముతో ఇట్లు పలుకు చుండగా, ఇంతలో ఒంటినిండా సాములు పెట్టుకొనియున్న గూనిమంథర అచటికి వచ్చి, తూర్పు వాకిట నిలబడి యుండెను. ఆమె మేలైన మంచి గంధములను పూసికొనియుండెను, రాణులు మాత్రమే ధరింపదగిన అమూల్యవస్త్రములను (కైకేయి బహుకరింపగా) ఆమె ధరించియుండెను. రత్నములు పొదిగిన బంగారు ఆభరణములను అన్ని అవయవములయందును పెట్టుకొని యుండెను. నడుమునకు చిత్రవిచిత్రములైన ఒడ్డాణములను, ఇంకను వివిధములైన స్వర్ణాభరణములను ధరించియున్న ఆ కుబ్జ త్రాడుతో చుట్టబడిన ఆడుకోరినతె ఒప్పుచుండెను. (5-7)

అంతట ద్వారపాలకులు మిగుల పాపాత్మురాలును, కఠినాత్మురాలును ఐన ఆ మంథరను జూచి, ఆమెను తీసికొని వచ్చి శత్రుఘ్నునకు ఇట్లు నివేదించిరి. (8)

యస్యాః కృతే వనే రామో న్యస్తదేహశ్చ వః పితా ।
సేయం పాపా నృశంసా చ తస్యాః కురు యథామతి । 9

శత్రుఘ్నశ్చ తదాజ్ఞాయ వచనం భృశదుఃఖితః ।
అంతఃపురచరాన్ సర్వాన్ ఇత్యువాచ ధృతవ్రతః । 10

తీవ్రముత్పాదితం దుఃఖం భ్రాతృజ్ఞానం మే తథా పితుః ।
యయా సేయం నృశంసస్య కర్మణః ఫలమశ్నుతామ్ । 11

ఏవముక్తా తు తేనాశ్చ సఖీజనసమావృతా ।
గృహీతా బలవత్ కుబ్జా సా తద్గృహమనాదయత్ । 12

తతః సుభృశసంతప్తః తస్యాః సర్వః సఖీజనః ।
క్రుద్ధమాజ్ఞాయ శత్రుఘ్నం విసలాయత సర్వశః । 13

అమంత్రయత కృత్స్నశ్చ తస్యాః సర్వసఖీజనః ।
యథాశయం సముపక్రాంతో నిశ్శేషాన్ నః కరిష్యతి । 14

సానుక్రోశం వదాన్యం చ ధర్మజ్ఞాం చ యశస్వినీమ్ ।
కౌసల్యాం శరణం యామ సా హి నోఽస్తు ధ్రువా గతిః । 15

స చ రోషేణ తామ్రాక్షః శత్రుఘ్నః శత్రుతాపనః ।
విచకర్ష తదా కుబ్జాం క్రోశంతీం ధరణీతలే । 16

తస్యా హ్యకృష్యమాణాయా మంథరాయాస్తత స్తతః ।
చిత్రం బహువిధం భాండం పృథివ్యాం తద్వ్యశీర్యత । 17

తేన భాండేన సంస్తీర్ణం శ్రీమద్రాజనివేశనమ్ ।
అశోభత తదా భూయః శారదం గగనం యథా । 18

స బలీ బలవత్ క్రోధాత్ గృహీత్వా పురుషర్షభః ।
కైకేయీసుభినిర్భర్త్య బభాషే పరుషం వచః । 19

తైర్వాకైః పరుషైర్దుఃఖైః కైకేయీ భృశదుఃఖితా ।
శత్రుఘ్నభయసంతప్తా పుత్రం శరణమాగతా । 20

"అయ్యా! ఈమె కారణముగనే శ్రీరాముడు వనములకు వెళ్లెను, మీతండ్రి దశరథమహారాజు దేహమును వాలించెను. ఇట్టి పాపాత్మురాలును, క్రూరురాలును ఐన ఈ గూనిమంథరను మీయిష్టమువచ్చినట్లు చేయుడు. (మీ యిష్టప్రకారము శిక్షింపుడు.)" (9)

నియమజీవనుడును, మిగులదుఃఖితుడును ఐయున్న శత్రుఘ్నుడు అద్వారపాలకులమాటలను వినిన పిమ్మట, అచటనున్న అంతఃపురవాసులను అందఱిని ఉద్దేశించి ఇట్లునుడివెను. (10)

"ఈమె మాతండ్రిగారికిని, అట్లే మాసోదరులందఱికిని తీరని దుఃఖమును తెచ్చిపెట్టినది. కనుక ఈ దుర్మార్గురాలు తన దుష్కర్మలకు తగినఫలమును అనుభవించి తీరవలసినదే-" (11)

శత్రుఘ్నుడిట్లుపలికి, తోడిదాసీజనులతో గూడియున్న అకుబ్జను గట్టిగా పట్టుకొనెను. అప్పుడు ఆదాసి భయముతో బిగ్గరిగా గోలపెట్టెను. దాని అటుపులకు ఆభవనమంతయును ప్రతిద్వనించెను. (12)

అప్పుడు ఆ కుబ్జయొక్క తోడిదాసీజనులందఱును భయాందోళనలకు లోనైరి. పిమ్మట వారు క్రుద్ధుడైయున్న శత్రుఘ్నుని జూచి, ఎటువారటు పాటిపోయిరి. (13)

ఏదని ఆ సఖీజనులందఱును, ఒకచోటచేరి 'ఇతడు మంథరను పట్టుకొనినతీరు చూడగా ఆమెనేగాదు మనలో ఎవ్వరినీ ప్రాణములతో వదలిపెట్టునట్లులేదు' అని తమలో తాము అనుకొనిరి. (14)

'ఇప్పుడు మనము వెంటనే కౌసల్యాదేని కడకువెళ్లి, ఆమెను శరణుగొరుదము- ఆమె మిగుల కనికరముగల గొప్ప ఇల్లాలు, మృదుమధురభాషిణి. ధర్మజ్ఞురాలుగా పేరు ప్రతిష్ఠలు గాంచినది. వాస్తవముగా ఇప్పుడు మనయందఱికిని ఆమెయే దిక్కు.' (15)

శత్రువులను రూపమాపువాడైన ఆ శత్రుఘ్నుడు రోషముతో కన్నులెఱ్ఱజేసినవాడై, ఏద్యుచు మొత్తుకొనుచున్న ఆ గూనిదానిని నేలపై ఈడ్చుకొనుచు వచ్చెను. అతడు ఆ గూని మంథరను అట్లు లాగికొనివచ్చుచుండగా ఆమె ధరించి యున్న చిత్ర విచిత్రములగు ఆభరణములు అన్నియును నేలపై చెల్లాచెదురుగా పడిపోయెను. (16-17)

అంతటనూ చెల్లాచెదురై పడియున్న ఆభరణములతో విలసిల్లు చున్న ఆ రాజభవనము శరత్కాలమునందు మిలమిలలాడుచుండెడి నక్షత్రములతో విరాజిల్లుచున్న ఆకాశమువలె శోభిల్లుచుండెను- (18)

మిగుల బలశాలియు, నరశ్రేష్ఠుడును ఐన శత్రుఘ్నుడు మిక్కిలి రోషముతో మంథరను వేగముగా ఈడ్చుకొని పోవుచుండగా, ఆమెను విడిపించుటకై కైకేయి అచటికి వచ్చెను. అప్పుడతడు ఆమెను ధిక్కరించుచు కఠోరవచనములను పల్కెను. (19)

శత్రుఘ్నుడు క్రోధావేశముతో తీవ్రముగా పలికిన కఠిన వచనములను భరింపలేక, కైకేయి కడు దుఃఖితయయ్యెను. అంతేగాక ఇంకను అతడు తనను ఏమిచేయునోయని తలంచి, ఆమె మిగుల భయకంపితయై తనకుమారుడగు భరతుని శరణుజొచ్చెను. (20)

తాం ప్రేక్ష్య భరతః క్రుద్ధం శత్రుఘ్నమ్ ఇదమబ్రవీత్ |
అవధ్యాః సర్వభూతానాం ప్రమదాః క్షమ్యతామితి | 21

హన్యామహమిమాం పాపాం కైకేయాం దుష్టచారిణీమ్ |
యది మాం ధార్మికో రామో నానూయేన్మాతృఘాతుకమ్ | 22

ఇమామపి హతాం కుబ్జాం యది జానాతి రాఘవః |
త్వాం చ మాం చ హి ధర్మాత్మా నాభిభాషిష్యతే ధ్రువమ్ | 23

భరతస్య వచః శ్రుత్వా శత్రుఘ్నో లక్ష్మణానుజః |
స్యవర్తత తతో రోషాత్ తాం ముమోచ చ మంథరామ్ | 24

సా పాదమూలే కైకేయ్యా మంథరా నిపపాత హ |
నిశ్చ్యసంతి సుదుఃఖార్తా కృపణం విలలాప చ | 25

శత్రుఘ్నవిక్షేపవిమూఢసంజ్ఞాం
సమీక్ష్య కుబ్జాం భరతస్య మూతా |
శనైస్సమాశ్వాసయదార్తరూపాం
క్రౌంచీం విలగ్నామివ వీక్షమాణామ్ | 26

అంతట భరతుడు తనను శరణుజొచ్చిన ఆ కైకేయిని గాంచి,
(కుద్దుడైయున్న శత్రుఘ్నునితో 'ఈమెను క్షమింపుము. ఎవ్వరును
స్త్రీలను చంపుటతగదు'. అనినుడివెను. (21)

"కైకేయి కడుదుష్టురాలు, ఎంతయు పాపాత్మురాలు. కనుక
ఆమెను నేనే చంపవలసియుండెను. కానీ ధర్మాత్ముడైన శ్రీరాముడు
'ఇతడు మాతృఘాతకుడు' అని నన్ను నిందించునను భయముతో
నేను అట్లు చేయలేదు. (22)

ఈకుబ్జుడైనను మనము చంపినచో, ధర్మాత్ముడైన శ్రీరాముడు
ఆ వార్తను విని, నీతోగాని, నాతోగాని మాట్లాడుటమానివేయును.
ఇది తద్యము సుమా!" (23)

భరతునిహితవచనములను వినిన పిమ్మట
లక్ష్మణునితమ్ముడైన శత్రుఘ్నునిరోషము చల్లాటెను. పిదప
అతడు మంథరను విడిచి పెట్టెను. (24)

అప్పుడు ఆమంథర కైకేయి పాదములపై బడెను. పిదప ఆమె
మిగుల దుఃఖార్తయై, నిట్టూర్పుచు దీనముగా విలపించెను (25)

శత్రుఘ్నునిచేతిలో దెబ్బతినిన కుబ్జ నిశ్చేష్టురాలాయెను.
అప్పుడు భరతునితల్లియైన కైకేయి ఆమెను జూచి తిన్నతిన్నగా
ఓదార్చుచు ఆమెను స్పృహలోనికి దీసికొని వచ్చెను. అంతట ఆ
గూనిది వలలో చిక్కుకొనిన ఆడు క్రౌంచపక్షినలె అర్తురాలై
భయముతో ఆమెనైపు చూడసాగెను- (26)

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే అయోధ్యాకాండే అష్టనవతితమస్తర్గః (78)

వాల్మీకిమహర్షినిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి అయోధ్యాకాండమునందు డెబ్బదిఎనిమిదవస్తర్గము సమాప్తము

-- * * * --

79. డెబ్బదితొమ్మిదవసర్గము

మంత్రులు మొదలగువారు రాజ్యాధికారమును చేపట్టుమని భరతుని ప్రార్థించుట - 'ఈ రాజ్యమునకు

శ్రీరాముడే ప్రభువు' - అని భరతుడు ప్రకటించుట.

తతః ప్రభాతసమయే దివసే చ చతుర్దశే |
సమేత్య రాజకర్తారో భరతం వాక్యమబ్రువన్ | 1

గతో దశరథః స్వర్గం యో నో గురుతరో గురుః |
రామం ప్రవ్రాజ్య నై జ్యేష్ఠం లక్ష్మణం చ మహాబలమ్ | 2

త్వమద్య భవ నో రాజా రాజపుత్ర! మహాయశః |
సంగత్యా నాపరాధ్నోతి రాజ్యమేతదనాయకమ్ | 3

అనంతరము పదునాల్గవదినమున ప్రభాతవేళ రాజకార్యములను
నిర్వహించునట్టి మంత్రీవర్యులు ఒకచోట సమావేశమై భరతునితో
ఇట్లునుడివెరి. (1)

"మహాయశస్వినైన ఓ రాజకుమారా! మనకు పరమగురువైన
దశరథమహారాజు తనజ్యేష్ఠకుమారుడైన శ్రీరాముని, మహాబలశాలి
యైన లక్ష్మణుని వనములకు పంపి, తాను స్వర్గస్థుడాయెను.
ఇప్పుడు ఈ రాజ్యమునకు రాజు ఎవ్వరును లేరు. కనుక ఈ
రాజ్యాధికారమును మీరే స్వీకరింపవలెను. మహారాజే స్వయముగా
మీ అన్నయగు శ్రీరాముని వనవాసమునకు ఆజ్ఞాపించి,
రాజ్యాధికారమును మీకు ఏర్పాటు చేసెను. కావున మీరు రాజగుట
న్యాయసమ్మతమే. మీరు రాజ్యాధికారమును స్వీకరించుట ఎవరికిని
బాధాకరముగాదు. (2-3)

అభిషేచనికం సర్వమ్ ఇదమాదాయ రాఘవః ।
 ప్రతీక్షతే త్వాం స్వజనః శ్రేణయశ్చ నృపాత్మజః । 4

రాజ్యం గృహాణ భరత పితృపైతామహం ధ్రువమ్ ।
 అభిషేచయ చాత్మానం పాహి చాస్మాన్ నరర్షభః । 5

అభిషేచనికం భాండం కృత్వా సర్వం ప్రదక్షిణమ్ ।
 భరతస్తం జనం సర్వమ్ ప్రత్యువాచ ధృతవ్రతః । 6

జ్యేష్ఠస్య రాజతా నిత్యమ్ ఉచితా హి కులస్య నః ।
 నైవం భవంతో మాం వక్తుమ్ అర్హంతి కుశలా జనాః । 7

రామః పూర్వో హి నో భ్రాతా భవిష్యతి మహీపతిః ।
 అహం త్వరణ్యే వత్స్యామి వర్షాణి నవ పంచ చ । 8

యుజ్యతాం మహతీ సేనా చతురంగమహాబలా ।
 అనయిష్యామ్యహం జ్యేష్ఠం భ్రాతరం రాఘవం వనాత్ । 9

అభిషేచనికం చైవ సర్వమేతదుపస్కృతమ్ ।
 పురస్కృత్య గమిష్యామి రామహేతోర్వనం ప్రతి । 10

తలైవ తం నరవ్యాఘ్రమ్ అభిషిచ్య పురస్కృతమ్ ।
 అనేష్యామి తు వై రామం హవ్యవాహమివాధ్వరాత్ । 11

స సకామాం కరిష్యామి స్వామిమాం మాతృగంధినీమ్ ।
 వనే వత్స్యామ్యహం దుర్గే రామో రాజా భవిష్యతి । 12

క్రియతాం శిల్పిభిః పంథాః సమాని విషమాణి చ ।
 రక్షణశ్చానుసంయాంతు పథి దుర్గవిచారకాః । 13

ఏవం సంభాషమాణం తం రామహేతోః నృపాత్మజమ్ ।
 ప్రత్యువాచ జనః సర్వః శ్రీమద్వాక్యమనుత్తమమ్ । 14

ఏవం తే భాషమాణస్య పద్మాశ్రీరుపతిష్ఠతామ్ ।
 యస్త్యం జ్యేష్ఠే నృపసుతే పృథివీం దాతుమిచ్ఛసి । 15

అనుత్తమం తద్వచనం నృపాత్మజ
 ప్రభాషితం సంశ్రవణే నిశమ్య చ ।
 ప్రహర్షజాస్తం ప్రతి బాష్పబిందవో
 నిపేతురాన్యానననేత్రసంభవాః । 16

రాజకుమారా! రమునంశజా! ఓ భరతా! మంత్రులు మొదలగు స్వజనులు, పురప్రముఖులు, అభిషేకసామగ్రిని తీసికొనవచ్చి, మీకై ఎదురుచూచున్నారు. ఓ నరశ్రేష్ఠా! భరతా! మీతాతముత్తతల నుండి వచ్చుచున్న ఈ రాజ్యమును ఆవశ్యముగా స్వీకరింపుము, వెంటనే రాజ్యాభిషిక్తుడవు కన్ము. మమ్ములను రక్షింపుము." (4-5)

నిష్ఠాగరిష్ఠుడైన భరతుడు ఆ మాటలను విని, పట్టాభిషేకమునకై తీసికొని రాబడిన కలశములుమొదలగు సమస్తవస్తువులకును ప్రదక్షిణమొసర్చి, అచట చేరియున్న వారితో ఇట్లునుడివెను. (6)

"జ్యేష్ఠునకు రాజ్యాధికారమును అప్పగించుట పరంపరగా వచ్చుచున్న మనవంశాచారము. కనుక అనుభవజ్ఞులును, పెద్దలును ఐన మీరు నాతో ఇట్లు పలుకుట ఏ మాత్రమూ తగదు. (7)

కనుక మా సోదరులలో పెద్దవాడైన శ్రీరాముడే ఈ రాజ్యమునకు రాజకాగలడు. ఆయనకుమాటుగా నేను పదునాలుగు సంవత్సరములు వనవాసము చేసెదను. చతురంగబలములతోగూడిన మహాసేనను సిద్ధపఱచుదు. జ్యేష్ఠసోదరుడైన శ్రీరాముని వనములనుండి అయోధ్యకు తీసికొని రాగలను. (8-9)

పట్టాభిషేకమునకు సంబంధించిన సమస్తవస్తువులను, సాధనములను దీసికొని, శ్రీరామునికొఱకై వనమునకు వెళ్లెదను. పురుషశ్రేష్ఠుడైన శ్రీరాముని అచటనే పూజించి, పట్టాభిషిక్తుని గావించి, యాగశాలనుండి త్రేతాగ్నినివలె శ్రీరాముని ఇవటికి గొనివచ్చెదను. (10-11)

ఈ కైకేయి పేరునకుమాత్రమే నాకు తల్లి. ఈమెలో మాతృభావము లేకదైనను లేదు. ఈమెకోరికను నెఱవేఱునీయును. ఈ రాజ్యమునకు శ్రీరాముడే రాజకాగలడు. నేను మాత్రము ఆకాశదవులలో నినసించెదను. (12)

శిల్పులు ముందుగావెళ్లి, ఎగుడుదిగుడుగానుండెడి బాటలను సమముగా చేయుదురుగాక, అడవులబాటలను బాగుగా ఎఱిగిన వారు రక్షకులుగా మనవెంటవత్తురుగాక." (13)

శ్రీరాముని నిమిత్తమై ఇట్లు మాట్లాడుచున్న రాజకుమారుడగు భరతునితో అచట చేరియున్నవారందఱును మిగుల సముచితములైన వచనములను ఇట్లు పలికిరి. (14)

"నాయనా! రాజకుమారులలో జ్యేష్ఠుడైన శ్రీరామునకు రాజ్యమును సమర్పించుటకు ఆలిలపించుచు నీవు ఎంతో చక్కని మాటలను పలికితివి- అందువలన నీకు సకలసంపదలును ఆబ్బును" (15)

రాజకుమారుడైన భరతుడు నుడివిన పలుకులన్నియు ఆణిముత్యములే. వాటిని విని, అచటి పెద్దలందఱును మిక్కిలి సంతసించిరి. అప్పుడు పూజ్యులైన ఆ ప్రముఖులనేత్రములనుండి ఆనందబాష్పములు జలజలరాలెను. (16)

ఊచుస్తే వచనమిదం నిశమ్య హృష్టాః
సామాత్యాః సపరిషదో వియోతశోకాః ।
పంథానం నరవర! భక్తిమాన్ జనశ్చ
వ్యాదిష్టాస్తవ వచనాచ్చ శిల్పివర్గః । 17

వనమునుండి శ్రీరాముని దీసికొనిరావలెననెడి భరతుని సంకల్పమును, అందులకై అతడు పలికిన చల్లని మాటలను వినిన ఆమాత్యులును, సభలోనున్న పెద్దలును మిగుల ఆనందించిరి, అంతట వారిదుఃఖములు మటుమాయమయ్యెను. అప్పుడు వారు భరతునితో 'ఓ మహాపురుషా! మీ ఆదేశముప్రకారము మార్గములను బాగుచేయుటకై శిల్పులను, రక్షణవిషయములను జూచుకొనుటకై భక్తినిశ్వాసములుగల భటులను నియమించితిమి' అని పలికిరి. (17)

ఇత్యార్తే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే అయోధ్యాకాండే ఏకోనాశీతితమస్సర్గః (79)
వాల్మీకిమహర్షివిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి అయోధ్యాకాండమునందు దెబ్బదితోమ్మిదవసర్గము సమాప్తము

-- * * * --

80. ఎనుబదియవసర్గము

భరతుని ఆదేశానుసారము శ్రీరామునికడకు వెళ్లుటకై సచివులు చక్కని మార్గములను ఇంకను వలసిన ఏర్పాట్లను పూర్తిచేయించుట.

అథ భూమిప్రదేశజ్ఞాః సూత్రకర్మవిశారదాః ।
స్వకర్మాభిరతాః శూరాః ఐనకా యంత్రకాస్తథా । 1

కర్మాంతికాః స్తపతయః పురుషా యంత్రకోవిదాః ।
తథా వర్తకయశ్చైవ మార్గిణో వృక్షతక్షకాః । 2

కూసకారాః సుధాకారా వంశకర్మకృతస్తథా ।
సమర్థా యే చ ద్రష్టారః పురతస్తే ప్రతస్తిరే । 3

స తు హర్షాత్ తముద్దేశం జనౌఘో విపులః ప్రయాన్ ।
అశోభత మహావేగః సముద్ర ఇవ పర్వణి । 4

తే స్వవారం సమాస్తాయ వర్తకర్మణి కోవిదాః ।
కరణైర్వివిధోపేతైః పురస్తాత్ సంప్రతస్తిరే । 5

లతావల్లిశ్చ గుల్మశ్చ స్థాణానశ్శన ఏవ చ ।
జనాస్తే చక్రిరే మార్గం ఛిందంతో వివిధాన్ ద్రుమాన్ । 6

అవృక్షేషు చ దేశేషు కేచిద్వృక్షానరోపయన్ ।
కేచిత్ కుతారైః స్థంకైశ్చ దాత్రైశ్చిందన్ క్వచిత్ క్వచిత్ । 7

పిమ్మట నేలయొక్క మిట్టపల్లములను బాగుగా ఏటిగిన వారును, సూత్రములతో భూమిసమతలమును కొలిచెడివారును, నేలను త్రవ్వెడు వారును, యంత్రములను ఉపయోగించెడి వారును, కార్మికులును, శిల్పులును, యంత్రప్రయోగములను ఏటిగిన పురుషులును, వడ్రంగులును, బాటలను వేసెడువారును, త్రోవలకు అడ్డముగానున్న చెట్లను నటికెడువారును, బావులను త్రవ్వెడివారును, సున్నములను వేయువారును, వెదురుపనులను చేసెడువారును, సమర్థులైన సర్వవేక్షకులును, మున్నుగాగల స్వకర్మాభిరతులైన కార్యహారులు ముందుగా బయలుదేరిరి. (1-3)

మార్గమును సమతలముగా జేయునట్టి అపారమైన జన సమూహము అప్పటివఱకు దుఃఖముతోనున్నను రామదర్శన కుతూహలకారణముగా హర్షముతో పురోగమించుచుండెను. ఆ సమూహము పున్నమనాడు తరంగములతో పొంగిపోవుచున్న సముద్రమువలె శోభిల్లుచుండెను. (4)

మార్గవిర్మాణములయందు నిపుణులైనట్టివారు తమతమ జట్టులను కూడదీసికొని, తమకు కావలసిన వివిధములగు సరికరములతో ముందునకు సాగిపోవుచుండిరి. వారు మార్గములకు అడ్డముగా నున్న చెట్లను, చెట్లకొమ్మలను, తీగెలను, ముండ్లపాదలను, నటికి వేయుచు, పెద్దపెద్ద బండలను తొలగించుచు, చిన్నచిన్న గులక తాళ్లను ఏటిపాటవేయుచు మార్గములను చక్కబఱచిరి. (5-6)

కొందఱు వృక్షములు లేనిచోట్ల మార్గములకు రెండువైపులను చెట్లను నాటుచుండిరి. మఱికొందఱు బాటలకు అవరోధముగా నున్నకంపచెట్లను గొడ్డళ్లతో నటికివేయుచు, పెద్ద పెద్దబండలను సమ్మెటలతోముక్కలుగావించుచు, కొడవల్లతో గడ్డియొక్కలను కోసినేయుచు దారులను సరిచేయుచుండిరి. (7)

అవరే వీరణస్తంబాన్ బలిన్ బలవత్తరాః ।
విధమంతి స్మ దుర్గాణి స్థలాని చ తతస్తతః । 8

అపరేఽపూరయన్ కూపాన్ పాంసుభిశ్చభ్రమాయతమ్ ।
నిమ్నభాగాంస్తతః కేచిత్ సమాంశ్చక్రుః సమంతతః । 9

బబంధుర్బంధనీయాంశ్చ క్షోద్యాన్ సంచుక్షుదుస్తదా ।
బిభిదుర్భేదనీయాంశ్చ తాంస్తాన్ దేశాన్ సరాస్తదా । 10

అచిరేణైవ కాలేన పరివాహాన్ బహూదకాన్ ।
చక్రుర్బహువిధాకారాన్ సాగరప్రతిమాన్ బహూన్ । 11

నిర్జలేషు చ దేశేషు భానయామాసురుత్తమాన్ ।
ఉదపానాన్ బహువిధాన్ వేదికాపరిమండితాన్ । 12

ననుధాకుట్టిమతలః ప్రపుష్పితమహీరుహః ।
మతోద్బుష్టద్విజగణః పతాకాభిరలంకృతః । 13

చందనోదకసంసిక్తో నానాకుసుమభూషితః ।
బహ్యశోభత సేనాయాః పంథాః సురపథోపమః । 14

ఆజ్ఞాప్యథ యథాఽఽజ్ఞప్తియుక్తా స్తేఽధిక్యతా సరాః ।
రమణీయేషు దేశేషు బహుస్వాదుఫలేషు చ । 15

యో నివేశస్త్యభిప్రేతో భరతస్య మహాత్మనః ।
భూయస్తం శోభయామాసుః భూషాభిర్యుషణోపమమ్ । 16

నక్షత్రేషు ప్రశస్తేషు ముహూర్తేషు చ తద్విదః ।
నివేశాన్ స్థాపయామాసుః భరతస్య మహాత్మనః । 17

బహుపాంసుచయాశ్చాపి పరిభాపరివారితాః ।
తత్రేంద్రకీలప్రతిమాః ప్రతోభీవరశోభితాః । 18

బలశాలురైన మఱికొండలు లోతుగానేళ్లునునట్టి ఔరుగడ్డి మొదలగు మొండి దుబ్బులను చేతులతో పెకలించి, వాటిని కాల్చి వేయుచుండిరి. అక్కడక్కడ ఎదురైన ఎగుదుదిగుదు స్థలములను చదును చేయుచుండిరి. మఱికొండలు లోతైన పెద్దపెద్ద గుంటలను, గోతులను మట్టితో పూడ్చివేయుచుండిరి. పల్లపు ప్రదేశములను అంతటను సమముగా చేయుచుండిరి. (8-9)

కొంతనుంది జలప్రవాహములపై వంతెనలను ఏర్పాటు చేసిరి, కంకరతాళ్లను పొడిపొడి గావించుచు ఆ ప్రదేశములను సుగమములు గావించుచుండిరి. దారికి అడ్డుగానున్న మడుగుల జలములను తొలగించుటకై వాటిగట్లను తెగగొట్టిరి. ఈ విధముగా వేర్వేరు ప్రదేశములలో అవసరములను అనుసరించి ఆయా పనులను నిర్వహించిరి. (10)

స్వల్పములైన జలములుగల ప్రదేశములకు చుట్టును కట్టలను నిర్మించి, జలములు ఎక్కువగా నిలబడునట్లు చేసి, మెట్లతో పెద్ద పెద్ద తటాకములను ఏర్పాటు చేసిరి. వారు స్వల్ప కాలములోనే వేర్వేరు ఆకారములలో పెక్కు సరోవరములను నిర్మించిరి. అవి లోతుగా విశాలముగానుండుటచే సముద్రమువలె కన్పట్టు చుండెను. నీరు దొరకని ప్రదేశములలో వివిధములగు చక్కని దిగుడుబావులను త్రవ్విరి. గజాశ్వములు నీరు త్రాగుటకును అనువగు సరోవరములను నిర్మించిరి. వాటి పక్కన విశ్రాంతి దీసికొనుటకు అనుకూలముగా వేదికలను సిద్ధపఱచిరి. (11-12)

సేనలు నడచుమార్గము గచ్చుతో (సున్నము, ఇసుకలతో) ఏర్పఱచబడెను దానికి ఇరువైపులయందుగల చెట్లు పూవులతో కలకలలాడుచుండెను. బాగుగా మత్తిల్లియున్న పక్షులు కలకలలావములు చేయుచుండెను. ఆ దారి పతాకములతో అలంకృతమై యుండెను. మార్గమంతయును చందనజలములతో తడువబడియుండెను. అంతటను వివిధములగు పూవులు వెదజల్లబడియుండెను. అందువలన అవి దివ్యమార్గములవలె శోభిల్లుచుండెను. (13-14)

మార్గమద్యములో విడిదిగృహములను ఏర్పఱచుటకు నియమితులైన అధికారులు కార్యకుశలురైన సేనకులద్వారా. అచ్చటచ్చట వాటిని నిర్మింపజేసిరి. ఆ ప్రదేశములు దుచికరములైన పలములతోగూడి రమణీయముగానుండెను. మహాత్ముడైన భరతుని యొక్క అభిరుచికి తగినట్లుగా అవి వివిధాలంకారశోభితములై యుండెను. (15-16)

వాస్తుశాస్త్రజ్ఞులైన జ్యోతిషపండితులు ప్రశస్తనక్షత్రములతో గూడిన ముహూర్తములయందు మహాపురుషుడైన భరతునకును, ఆతనిసేనలకును, పరివారములకును అనువుగా వేర్వేరు శిబిరములను నిర్మింప జేసిరి. (17)

మార్గమద్యమున సిద్ధపఱచబడిన ఆ విశ్రాంతిగృహములు ఇంద్రునినగరమైన అమరావతివలె శోభిల్లుచుండెను. వాటిచుట్టును కందకములు ఏర్పఱచబడెను. అచట ఇంద్రకీలాద్రి

ప్రాసాదమాలావితలాః సాధప్రాకారసంవృతాః ।
 పతాకాశోభితాః సర్వే సునిర్మితమహాపథాః । 19
 వినర్పద్విరివాహకాశే విటంకాగ్రవిమానతైః ।
 సముచ్చితైర్నివేశాస్తే బభుః శక్రపురోపమాః । 20
 జాహ్నువీం తు సమాసాద్య వివిధద్రుమకాననామ్ ।
 శీతలామలపానీయాం మహామీనసమాకులామ్ । 21
 స చంద్రతారాగణమండితం యథా
 సభః క్షపాయామమలం విరాజతే ।
 సరేంద్రమార్గః స తథాప్యరాజత
 క్రమేణ రమ్యః శుభశిల్పినిర్మితః । 22

వలె ఎత్తైన ఇసుకతీన్ద్రెలు ఒప్పొలుచుండెను. అచటివీధులు చక్కగా
 తీర్చిదిద్దబడియుండెను. అందలి రాజభవనములును, దేవతా
 మందిరములును చక్కని ప్రాకారములతో విలసిల్లుచుండెను.
 దారులవెంట పతాకములు రెసరెపలాడుచుండెను. ఆ భవనములు
 ఎత్తైన శిఖరములు గలిగి సాఫురముల గూళ్లతో ఒప్పుచుండెను. (18-20)
 నానావిధములైన వృక్షవనములతోను, చల్లని నిర్మల
 జలములతోను, విండియుండి, పెద్ద పెద్ద చేపలతో వ్యాప్తమై యున్న
 గంగానది యొక్క తీరమునఱకు నిర్మింపబడిన ఆరాజమార్గము
 మిక్కిలి రమణీయముగానుండెను. అది సమర్థులైన శిల్పులచే
 నిర్మింపబడినది. రాత్రులయందు సక్రతములతో, చంద్రునితో
 శోభిల్లుచున్న నిర్మలాకాశమువలె అది తేజరిల్లుచుండెను. (21-22)

ఇత్యార్తే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే అయోధ్యాకాండే అశీతితమసర్గః (80)

వాల్మీకిమహర్షినిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి ఆయోధ్యాకాండమునందు ఎనుబదియవసర్గము సమాప్తము

-- * * * --

81. ఎనుబదియొకటవసర్గము

వసిష్ఠమహర్షి సిలుపుపై భరతశత్రుఘ్నులు, మంత్రులు మొదలగు వ్రాతములు సభాభవనమునకు విచ్చేయుట.

తతో నాందీముఖీం రాత్రిం భరతం సూతమాగధాః ।
 తుష్టుపుర్వాగ్విశేషజ్ఞాః స్తవైర్మంగళసంహితైః । 1
 సువర్ణకోణాభిహతః ప్రాణదద్యామదుందుభిః ।
 దధ్ముః శంఖాంశ్చ శతశో నాదాంశ్చోచ్చావచస్వరాన్ । 2
 స తూర్యఘోషః సుమహాన్ దివమాపూరయన్నివ ।
 భరతం శోకసంతప్తం భూయః శోకైరరంధ్రయత్ । 3
 తతః ప్రబుద్ధో భరతః తం ఘోషం సన్నివర్త్య చ ।
 నాహం రాజేతి చాప్యుక్త్వా శత్రుఘ్నమిదమబ్రవీత్ । 4
 పశ్య శత్రుఘ్న! కైకేయ్యా లోకస్యాపకృతం మహత్ ।
 విస్మయ్య మయి దుఃఖాని రాజా దశరథో గతః । 5
 తస్యైషా ధర్మరాజస్య ధర్మమాలా మహాత్మనః ।
 పరిభ్రమతి రాజశ్రీః నౌరివాకర్ణికా జలే । 6

శ్రీరాముని గొనివచ్చుటకు అభ్యుదయసూచకమైన ఆ రాత్రి
 యందు (తెల్లవాటుజామున) చక్కగా మాటాడుటలో
 నేర్పరులైన స్తుతిపాఠకులు, వందిమాగదులు మంగళకరములైన
 స్తోత్రములతో భరతుని నుతించిరి. (1)

బంగారువాదనదండముతో జాములను సూచించునగారాలను
 మ్రోగించిరి. వందలకొలది శంఖములను పూరించిరి. వివిధ
 వాద్యములద్వారా మదురధ్వనులను గావించిరి. (2)

ఆ మహాతూర్యవాదములు భూమ్యాకాశములయందంతటను
 నిండెను. దుఃఖితుడైయున్న భరతుడు ఆ ధ్వనులను విని ఇంకను
 క్రుంగిపోయెను - ఆ వాద్యములధ్వనులకు భరతుడు మేల్కొని,
 'నేను రాజునుగాను' - అని పలుకుచు ఆ వాద్యధ్వనులను నిలిపి
 వేయించెను. పిదప శత్రుఘ్నునితో అతడిట్లనెను. (3-4)

"ఓ శత్రుఘ్న! కైకేయి లోకమునకు ఎంత అవకాశము చేసినదో
 చూడుము. దశరథమహారాజు ఈ దుఃఖములబరువును నా పై
 మోసి తనత్రోవన తాను పోయెను. (5)

ఈ రాజ్యము దర్మమునకు కుదురైనది. మహాత్ముడు,
 దర్మప్రభువు ఐన దశరథునియొక్క ఈ రాజ్యలక్ష్మి ఇప్పుడు
 జలములలో కర్ణధారి (చుక్కాని పట్టెడు వాడు) లేని నావవలె
 కొట్టుమిట్టాడుచున్నది. (6)

యో హి నః సుమహాన్ నాథః సోఽపి ప్రవాజితో వనమ్ ।
అనయా ధర్మముత్సృజ్య మాత్రా మే రాఘవః స్వయమ్ । 7

ఇత్యేవం భరతం ప్రేక్ష్య విలపంతం విచేతనమ్ ।
కృపణం రురుదుః సర్వాః సస్వరం యోషితస్తదా । 8

తథా తస్మిన్ విలపతి వసిష్ఠో రాజధర్మవిత్ ।
సభామిక్ష్వాకునాథస్య ప్రవివేశ మహాయశాః । 9

శాతకుంభమయీం రమ్యాం మణిరత్నసమాకులామ్ ।
సుధర్మామివ ధర్మాత్మా సగణః ప్రత్యపద్యత । 10

స కాంచనమయం పీఠం సుఖాస్తరణసంవృతమ్ ।
అధ్యాస్త సర్వవేదజ్ఞో దూతాననుశశాన చ । 11

బ్రాహ్మణాన్ క్షత్రియాన్ వైశ్యాన్ అమాత్యాన్ గణవల్లభాన్ ।
క్షీప్రమానయతావ్యగ్రాః కృత్యమాత్యయికం హి నః । 12

సరాజభృత్యం శత్రుఘ్నం భరతం చ యశస్వినమ్ ।
యుధాజితం సుమంత్రం చ యే చ తత్ర హితా జనాః । 13

తతో హలహలాశబ్దః సుమహాన్ సమపద్యత ।
రత్నైరన్వేర్గజైశ్చాపి జనానామ్ ఉపగచ్ఛతామ్ । 14

తతో భరతమాయాంతం శతక్రతుమివామరాః ।
ప్రత్యనందన్ ప్రకృతయో యథా దశరథం తథా । 15

హ్రద ఇవ తిమినాగసంవృతః
స్త్రీమితజతో మణిశంఖశర్కరః
దశరథసుతశోభితా సభా
సదశరథేన బభౌ యథాపురా । 16

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే అయోధ్యాకాండే ఏకాశీతితమస్సర్గః (81)

వాల్మీకిమహర్షినిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి అయోధ్యాకాండమునందు ఎనుబదియొకటవసర్గము సమాప్తము

-- * * * --

మనకు జ్యేష్ఠభ్రాత (పెద్దన్న)యు, స్వామియు, సంరక్షకుడును ఐన రఘునరుని నా తల్లి కైకేయి ధర్మమును గాలికివదలి అడవులపాలు చేసెను." (7)

శత్రుఘ్నునితో ఇట్లు పలుకుచు, మిగుల విలపించుచు, దీనుడై, నిశ్చేష్టుడైయున్న భరతుని జూచి, అంతఃపురస్త్రీలు అందఱును అప్పుడు బిగ్గఱగా ఏడ్చిరి. (8)

భరతుడు ఇట్లు విలపించుచున్న సమయమున రాజధర్మమును బాగుగా ఎఱిగిన సుప్రసిద్ధుడగు వసిష్ఠమహర్షి రాజ (ఇక్ష్వాకు ప్రభువుల) సభాభవనమున ప్రవేశించెను. బంగారముతో నిర్మింపబడి, మణిరత్నములతో పొదుగబడియున్న ఆ రమణీయ సభాభవనము ఇంద్రసభయైన 'సుధర్మ' ను తలపించుచుండెను. ధర్మాత్ముడైన వసిష్ఠమహర్షిని శిష్యులతోగూడి అందు ప్రవేశించెను. సర్వవేదధర్మములను ఎఱిగిన ఆమహర్షి మెత్తని ఆస్తరణములతో గూడిన బంగారుపీఠమున ఆసీనుడయ్యెను. పిమ్మట అతడు దూతలకు ఇట్లు ఆజ్ఞలనిచ్చెను. (9-11)

"మీరు కడుబాగురూకులై, బ్రాహ్మణోత్తములను, క్షత్రియ ప్రముఖులను, వైశ్యప్రవరులను, రాజభటులు వెంట వచ్చుచుండగా యశస్వియైన భరతుని, శత్రుఘ్నుని, భరతునిమేనమామయగు యుధాజిత్తును, సుమంత్రుని, ఇంకను మనశ్రేయోబిలాషులైన పౌరజనులను ఈ సభకు దీసికొని రండు. వారితో మాకు ఇచట అత్యవసరమైన పనియున్నది." (12-13)

పిదప రథములతోను, గుఱ్ఱములపైనను, ఏనుగులమీదను సభాభవనమునకు ఏతెంచుచున్నవారియొక్క కోలాహలధ్వనులు గొప్పగావినవచ్చెను. (14)

దేవతలు ఇంద్రుని ప్రస్తుతించునట్లుగా, అమాత్యులు మొదలగు వారందఱును సభామందిరమునకు విచ్చేయుచున్న భరతుని, పూర్వము దశరథునివలె అభినందించిరి. (15)

నిశ్చలముగానున్న జలములతో, తిమింగిలములు, ఏనుగులు మొదలగు జలజంతువులతో, మణులతో, శంఖములతో, ఇసుక తిన్నెలతో అలరారుచున్న ఒకమడుగువలె ఆ సభాభవనము⁽¹⁾ ఒప్పుచుండెను. దశరథుని సుతుడైన భరతునితో గూడియున్న ఆ సభావేదిక పూర్వము దశరథునితో విలసిల్లుచున్నట్లుగనే రాజిల్లుచుండెను. (16)

1) ఇచట సభాభవనము ఉపమేయము. హ్రదము (జలాశయము) ఉపమానము - జలాశయమునందు తిమింగిలాయులు సహజముగనే యుండును - ఈ సభాభవనమునందలి కంబల్లపై జలములు ఉన్నట్లును, అందు తిమింగిలములు, ఏనుగులు మున్నగు జలజంతువులు విలసిల్లుచున్నట్లును చిత్రింపబడినవి. ఆ కంబల్లపై రత్నములు పొదుగబడియున్నవి. శంఖములు చిత్రింపబడియున్నవి. అవి బంగారు రజస్సుతో ఒప్పుచు ఇసుకతిన్నెలభ్రాంతిని గల్గించుచున్నవి. ఈ విధముగా వర్ణింపబడిన ఈ సభాభవనవైభవము అపూర్వము.

82. ఎనుబదిరెండవసర్గము

శ్రీరాముని అయోధ్యకు గొనివచ్చుటకై భరతుడు తననిర్ణయమును నిండుసభలో ప్రకటించుట.

ఆయన ఆదేశముప్రకారము సచివులు ప్రయాణసన్నాహములు గావించుట.

తామార్యగణసంపూర్ణాం భరతః సగ్రహం సభామ్ ।
దదర్శ బుద్ధిసంపన్నః పూర్ణచంద్రో నిశామివ । 1

ఆసనాని యథాన్యాయమ్ ఆర్యాణాం విశతాం తదా ।
వస్త్రాంగరాగప్రభయా ద్యోతితా సా సభోత్తమా । 2

సా విద్యజ్ఞనసంపూర్ణా సభా సురుచిరా తదా ।
అదృశ్యత ఘనాపాయే పూర్ణచంద్రేవ శర్వరీ । 3

రాజుస్తు ప్రకృతిః సర్వాః సమగ్రాః ప్రేక్ష్య ధర్మవిత్ ।
ఇదం పురోహిత్ వాక్యం భరతం మృదువాబ్రవీత్ । 4

తాత! రాజా దశరథః స్వర్గతో ధర్మమాచరన్ ।
ధనధాన్యవతిం స్పీతాం ప్రదాయ పృథివీం తవ । 5

రామస్తథా సత్యధృతిః సతాం ధర్మమనుస్మరన్ ।
నాజహత్ పితురాదేశం శశీ జ్యోత్స్నామివోదితః । 6

పిత్రా భ్రాత్రా చ తే దత్తం రాజ్యం నిహతకంటకమ్ ।
తద్భుంక్ష్య ముదితామాత్యః క్షీప్రమేవాభిషేచయ । 7

ఉదీచ్యాశ్చ ప్రతీచ్యాశ్చ దాక్షిణాల్యా శ్చ కేవలాః ।
కోట్యాపరాంతాః సాముద్రా రత్నాన్యభిహరంత తే । 8

తచ్ఛ్రుత్వా భరతో వాక్యం శోకేనాభిపరిఘ్నతః ।
జగామ మనసా రామం ధర్మజ్ఞో ధర్మకాంక్షయా । 9

స బాష్పకలయా వాచా కలహంసస్వరో యువా ।
విలలాప సభామధ్యే జగర్షే చ పురోహితమ్ । 10

చరితబ్రహ్మచర్యస్య విద్యాస్నాతస్య ధీమతః ।
ధర్మే ప్రయతమానస్య కో రాజ్యం మద్విధో హరేత్ । 11

పూర్ణచంద్రుడు గురుకుక్రాద్రిగ్రహములతోగూడిన రాత్రినివలె, ప్రజ్ఞాశాలియైనభరతుడు పూజ్యులైన వసిష్ఠాదిమహామహులతోగూడి, నియమనిబంధనలతో విలసిల్లుచున్న ఆసభను దర్శించెను. (1)

ఆచటిపెద్దలందఱును తమతమ ఆర్హతలను అనుసరించి ఆయా ఆసనములను ఆలంకరించియుండిరి. వారివస్త్రకోభలతో ఆంగరాలముల (మైపూతల) కాంతులతో ఆసభ చక్కగా తేజరిల్లుచుండెను. (2)

వర్షకాలము ముగిసినసమయమున శరదృతుపునందు పూర్ణచంద్రుని శోభలతో విరాజిల్లెడి రాత్రివలె విద్వాంసులతో నిండి కలకలలాడు చున్న ఆసభ దర్శనీయముగానుండెను. (3)

ధర్మవేత్తయు, రాజపురోహితుడుఅగు వసిష్ఠుడు సభలోని అమాత్యులు మొదలగువారినందఱిని సమగ్రముగా కలయజూచి, భరతునితో ఇట్లు మృదువచనములను పలికెను. (4)

"నాయనా! భరతా! మీతండ్రియైన దశరథమహారాజు ధర్మబద్ధముగా ఈకోసలదేశమును పెద్దకాలము పరిపాలించి, ధనధాన్యసంపదలతో తులతూగుచుండెడి ఈవిశాలరాజ్యమును నీకు అప్పగించి, తాను స్వర్గస్థుడాయెను. (5)

సత్యసంధుడైన శ్రీరాముడు పరంపరగా వచ్చుచున్న సత్పురుషుల (పెద్దల) సంప్రదాయములను పాటించుచు, ఉదయించిన చంద్రుడు వెన్నెలను విడువనట్లు, తాను తండ్రియాదేశమును త్రోసిపుచ్చక దానిని అనుసరించెను. (6)

భరతా! ఈరాజ్యమును మీతండ్రియైన దశరథమహారాజు నీకు అప్పగించినాడు. అన్నయగు శ్రీరాముడు దానిని ఆమోదించి నాడు. ఈరాజ్యమునిష్కంటకమైనది. (శత్రుబాధలులేనిది.) వెంటనే రాజ్యాభిషిక్తుడనై దీనిని పాలింపుము. మంత్రులును సంతసించురు. మనరాజ్యమునకు నలుదిక్కులయందుగల సౌమంతరాజులును, అపరాంతదేశవాసులైన యవనులును, సముద్రదీపవాసులైన రాజులును కోట్లకోలదిరత్నములను నీకు కానుకలుగా ఇచ్చెదరు. (7-8)

ధర్మజ్ఞుడైన (వంశసంప్రదాయమును అనుసరించి, సోదరులలో జ్యేష్ఠుడు రాజగుటధర్మమని తలంచిన) భరతుడు వసిష్ఠుని వచనములను విని, శోకమున మునిగెను. పిమ్మట అతడు శ్రీరాముడే ప్రభువు కావలెననుకోరికతో మనస్సునందు ఆయనను స్మరించుచు శరణుజొచ్చెను. (9)

యువకుడైన ఆభరతుడు సభామధ్యమున కన్నీరుగార్చుచు అవ్యక్త మధురస్వరముతో విలపించుచు, పురోహితుని మాటకు 'ఊ కొట్ట' లేక వినముడై ఇట్లు పలికెను. (10)

ఓ గురువర్యా! శ్రీరాముడు బ్రహ్మచర్యనిష్ఠాగరిష్ఠుడు, సకల విద్యలలో ఆఱితేఱినవాడు, ఎల్లప్పుడును ధర్మమును ఆచరించుట యందే నిరతుడు. అట్టి ప్రజ్ఞాశాలియైన శ్రీరామునిరాజ్యమును పొందుటకు నానంటివాడు ఎట్లుఅర్హుడగును? (11)

కథం దశరథాజ్ఞాతో భవేద్రాజ్యాపహరకః ।
రాజ్యం చాహం చ రామస్య ధర్మం వక్తుమిహార్హసి । 12

జ్యేష్ఠః శ్రేష్ఠశ్చ ధర్మాత్మా దిలీపనహంపోషమః ।
లబ్ధుమర్హతి కాకుత్స్థో రాజ్యం దశరథో యథా । 13

అనార్యజ్ఞస్త్వమస్వర్గ్యం కుర్యాం పాపమహం యది ।
ఇక్ష్యాకూణామహం లోకే భవేయం కులపాంసనః । 14

యద్ది మాత్రా కృతం పాపం నాహం తదపి రోచయే ।
ఇహస్థో వనదుర్గస్తం నమస్యామి కృతాంజలిః । 15

రామమేవానుగచ్ఛామి రాజా స ద్విపదాం వరః ।
త్రయాణామపి లోకానాం రాజ్యమర్హతి రాఘవః । 16

తద్వాక్యం ధర్మసంయుక్తం శ్రుత్వా సర్వే సభాసదః ।
హర్షాన్ముముచురశ్రుణి రామే నిహితచేతసః । 17

యది త్వార్యం న శక్యామి వినివర్తయితుం వనాత్ ।
వనే తత్రైవ వత్స్యామి యథాఽఽర్యో లక్ష్మణస్తథా । 18

సర్వోపాయం తు వర్తిష్యే వినివర్తయితుం బలాత్ ।
సమక్షమార్యమిత్రాణాం సాధూనాం గుణవర్తినామ్ । 19

విష్టికర్మాంతికాః సర్వే మార్గశోధకరక్షకాః ।
ప్రస్థాపితా మయా పూర్వం యాత్రాఽపి మమ రోచతే । 20

ఏవముక్త్యా తు ధర్మాత్మా భరతో భ్రాతృవత్సలః ।
సమీపస్థమువాచేదం సుమంత్రం మంత్రకోవిదమ్ । 21

తూర్గముత్తాయ గచ్ఛ త్వం సుమంత్ర! మమ శాసనాత్ ।
యాత్రామాజ్ఞాపయ క్షీప్రం బలం చైవ సమానయ । 22

ఓమహామునీ! దశరథమహారాజయొక్క కుమారుడెవ్వడైనను జ్యేష్ఠునిరాజ్యమును ఎట్లు అపహరింపగలడు? ఈరాజ్యము శ్రీరామునిది. నేనును ఆయనవాడనే. కనుక ఈవిషయమును మనస్సునందు ఉంచుకొని, ఈనిందుసభలో ధర్మమునకు భంగమువాటిల్లకుండా మీరుపలుకుట యుక్తముగదా! (12)

శ్రీరాముడు వయసులో నాకంటెపెద్దవాడు, అంతేగాదు అతడు గుణములచేతనూశ్రేష్ఠుడు, సూర్యవంశజుడైన దిలీపునివలె మహాపురుషుడు, చంద్రవంశమువాడైన సహునివలె ఉదాత్తుడు. కనుక ఈరాజ్యమును పాలించుటకు దశరథమహారాజువలె అతిదేశార్హుడు. (13)

శ్రీరామునిరాజ్యమును నేను స్వీకరించుట ఒకమహాపాపము. ఈలక్ష్మణమునకు నేను ఒడిగట్టినచో అది నన్ను నరకమున పడవేయును. అంతేగాదు అప్పుడు నేను ఇక్ష్వాకువంశమునకే తీరనికళంకమును తెచ్చినవాడనగుదును. నీచుడుమాత్రమే ఇట్టి పాపమునకు ఒడిగట్టును. (14)

నాతల్లిచేసిన ఈమహాపాపకృత్యమును నేను ఎన్నటికినీ అంగీకరింపను. కాఱడవులలోనున్న మహాత్ముడైన ఆశ్రీరామ ప్రభువునకు నేను ఇచ్చటనుండియే ప్రణామిల్లుచున్నాను. (15)

నేను శ్రీరామునే ఆనుసరింతును. సర్వోత్తముడైన ఆశ్రీరాముడే ఈరాజ్యమునకు రాజు. అంతేగాదు అతడు ముల్లోకములకును ప్రభువుకాదగినవాడు." (16)

అంతట సభలోనున్నవారు అందఱును భరతుడు పలికిన ధర్మబద్ధములైన వచనములనువిని, ఆనందాశ్రువులను రాల్చిరి, వారు శ్రీరామునియందే లగ్నమనస్కులైరి. (17)

అంతట భరతుడు సభాసదులతో మఱల ఇట్లుసల్కిను. "పూజ్యుడైన శ్రీరాముని వనములనుండి అయోధ్యకు మఱలింప జాలనిచో ధర్మనిరతుడైన లక్ష్మణునివలె నేనును అన్నను సేవించుచు అచటనేయుండెదను. ఈసభలో ఆసీనులైయున్న మీరు సద్గుణసంపన్నులు, సాధువర్తనులు, అట్టిమీరందఱును నాతోగూడి వనములకురండు. అమహానుభావుని దీసికొనివచ్చుటకై మీసమక్షముననే అన్నివిధములుగా ప్రయత్నింతును. (18-19)

మార్గములను సరిచేయుటకును, రక్షణకార్యములను చూచుటకును అర్హులైన స్వచ్ఛంద జానపదకాఠ్మికులు అందఱును ఇంతకుముందే పంపబడిరి. నేనును శ్రీరామునికడకు వెళ్లుటకే ఇష్టపడుచున్నాను." (20)

ధర్మాత్ముడును, సోదరప్రేమగలవాడునునైన భరతుడు సదస్యులతో ఇట్లుపలికిన పిమ్మట, తనసమీపముననేయున్న, రాజ్యతంత్రములలో ఆఱితేఱిన సుమంత్రునితో ఇట్లునుడివెను. (21)

"ఓసుమంత్రా! మీరువెంటనే ఇచ్చటనుండి బయలుదేలుడు. 'అందఱును వనయాత్రకు సిద్ధముకావలెను' అని నాఅజ్ఞాగా తెల్పుడు. చతురంగబలములను సిద్ధపఱచుడు." (22)

వివముక్తః సుమంత్రస్త్వ భరతేన మహాత్మనా ।
 హృష్టస్తదాఽఽదిశత్ సర్వం యథాసందిష్టమిష్టవత్ ॥ 23
 తాః ప్రహృష్టాః ప్రకృతయో బలాధ్యక్షౌ బలస్య చ ।
 శ్రుత్వా యాత్రాం సమాజ్ఞప్తాం రాఘవస్య నివర్తనే ॥ 24
 తతో యోధాంగనాః సర్వా భర్తృన్ సర్వాన్ గృహే గృహే ।
 యాత్రాగమనమాజ్ఞాయ త్వరయంతి స్మ హర్షితాః ॥ 25
 తే హయైర్గోరథైః శీఘ్రైః స్యందనైశ్చ మహాజవైః ।
 సహ యోధైర్బలాధ్యక్షౌ బలం సర్వమచోదయన్ ॥ 26
 సజ్జం తు తద్బలం దృష్ట్వా భరతో గురుసన్నిధౌ ।
 రథం మే త్వరయస్వేతి సుమంత్రం పార్శ్వతోఽబ్రవీత్ ॥ 27
 భరతస్య తు తస్యాజ్ఞాం ప్రతిగృహ్య చ హర్షితః ।
 రథం గృహీత్వా ప్రయయా యుక్తం పరమవాజిభిః ॥ 28
 స రాఘవః సత్యధృతిః ప్రతాపవాన్

బ్రువన్ సుయుక్తం దృఢసత్యవిక్రమః ।

గురుం మహారణ్యగతం యశస్వినం
 ప్రసాదయిష్యన్ భరతోఽబ్రవీత్ తదా ॥ 29

తూర్ణం సముత్థాయ సుమంత్ర! గచ్ఛ
 బలస్య యోగాయ బలప్రధానాన్ ।
 ఆనేతుమిచ్ఛామి హి తం వనస్థం
 ప్రసాద్య రామం జగతో హితాయ ॥ 30

స సూతపుత్రో భరతేన సమ్యక్
 ఆజ్ఞాపితః సంపరిపూర్ణకామః ।
 శశాస సర్వాన్ ప్రకృతిప్రధానాన్
 బలస్య ముఖ్యాంశ్చ సుహృజ్జనం చ ॥ 31

తతః సముత్థాయ కులే కులే తే
 రాజన్యదైశ్వా వృషలాశ్చ విప్రాః ।
 అయూయుజన్మష్టభరాన్ రథాంశ్చ
 నాగాన్ హయాంశ్చైవ కులప్రసూతాన్ ॥ 32

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే అయోధ్యాకాండే ద్వ్యశీతితమస్సర్గః (82)

వాల్మీకిమహర్షివరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి అయోధ్యాకాండమునందు ఎనుబదిరెండవసర్గము సమాప్తము

-- * * * --

1) సీతమ్మ మాలమ్మ - శ్రీరాముడు మాకుతండ్రి - సంకీర్తనావళి -

మహానుభావుడైన భరతుడు సుమంత్రునితో ఇట్లునచింపగా అందులకు అతడు సంతసించినవాడై, భరతుని ఆదేశానుసారము, అందఱికిని ప్రేయమైన ఆ ఆజ్ఞను వెంటనే ప్రకటించెను. (23)

'శ్రీరామచంద్రుని తిరిగి అయోధ్యకు తీసికొనివచ్చుటకై భరతుడు వెళ్లుచున్నాడు. సైన్యముగూడ ఆయనవెంటవెళ్లుటకు ఆజ్ఞలు ఇయ్య బడినవి.' అను సమాచారమును విని, ప్రజలును, సేనాపతులును ఎంతయు సంతసించిరి. (24)

భరతుడు ఆదేశించిన వనయాత్రవిషయమును ఎఱింగి, ప్రతిగృహమునందును వీరనారీమణులు ఎల్లరును మిగులసంతసించిన వారై, తమభర్తలను ప్రయాణమునకై తొందరపట్టసాగిరి. (25)

అంతట ఆసేనాపతులు మనోవేగముతో సాగిపోగల అశ్వములతోను, ఎద్దులబండ్లతోను, రథములతోను, కాల్యాలములతోను వెంటనే బయలుదేరివలసినదిగా తమసేనలను ఆజ్ఞాపించిరి. (26)

భరతుడు సర్వసన్నద్ధముగానున్న బలములనుజూచి, గురువైన వసిష్ఠమహర్షి సన్నిధిలో ప్రక్కనేయున్న సుమంత్రునితో 'వెంటనే నారథమునుగూడ సిద్ధపఱచుడు' అని పలికెను. (27)

అంతట భరతుని ఆజ్ఞను శిరసావహించి, సుమంత్రుడు మిగుల హర్షముతో ఉత్తమాశ్వములను పూన్చినరథమును తీసికొనివచ్చెను. అప్పుడు దృఢమైన నిశ్చయముగలవాడును, పరాక్రమశాలియు, సత్యనిరతుడును, సముచితరీతిగా మాట్లాడుచున్నవాడును ఐన భరతుడు మహారణ్యములలోనున్న యశస్వయుగు తనఅన్నను ప్రసన్నునిజేసికొని, తీసికొనువచ్చువిషయమున సుమంత్రునితో ఇట్లునుడివెను. (28-29)

ఓసుమంత్రా! వెంటనే బయలుదేరి, సేనాపతులకడకువెళ్లి, 'వనములకు రేపి బయలుదేలుటకు బలములను సిద్ధముగా నుంచుడు' అని వారితో తెల్పుము. వనములలోనున్న శ్రీరాముని ప్రసన్నునిగాజేసికొని, లోకహితార్థమై ఆయనను ఇచటికి తీసికొని రావలెను-అని నాగట్టికోరిక. (30)

భరతుడు ఇచ్చిన చక్కని ఆజ్ఞలను స్వీకరించి, సుమంత్రుడు తనమనోరథము నెఱవేఱినట్లుగా తలంచెను. పిదప అతడు పురప్రముఖులకును, సేనానాయకులకును, మిత్రులకును భరతుని ఆదేశములను వినిపించెను. (31)

అప్పుడు ప్రతిగృహమునందలి బ్రాహ్మణాదిసర్వవర్ణముల వారును నడుముదిగించి, వేగముగా సాగిపోగల మేలుజాతికించెందిన గుఱ్ఱములను, ఏనుగులను, ఒంటెలను, రథములను సిద్ధపఱచిరి. ఇంటింటను ఒకేమాట 'మనము శ్రీరామునికడకువెళ్లవలెను- ఆనైపువును ఇచటికి తీసికొనిరావలెను.' (1) (32)

83. ఎనుబదిమూడవసరము

శ్రీరామునిగొనివచ్చుటకై భరతుడు తనపరివారములతో అయోధ్యావాసులతో, బయలుదేలుట -
వారు గంగాతీరమునగల శృంగబేరపురమునకు చేరుట.

తత స్సముత్థితః కాల్యమ్ ఆస్థాయ స్యందనోత్తమమ్ ।
ప్రయయౌ భరతః శీఘ్రం రామదర్శనకాంక్షయా । 1

అగ్రతః ప్రయయుస్తస్య సర్వే మంత్రిపురోధసః ।
అధిరుహ్య హయైర్యుక్తైన్ రథాన్ సూర్యరథోపమాన్ । 2

నవనాగసహస్రాణి కల్పితాని యథావిధి ।
అన్వయుర్భరతం యాంతమ్ ఇక్ష్యాకుకులనందనమ్ । 3

షష్ఠీ రథసహస్రాణి ధన్వినో వివిధాయుధాః ।
అన్వయుర్భరతం యాంతం రాజపుత్రం యశస్వినమ్ । 4

శతం సహస్రాణ్యశ్వానాం సమారూఢాని రాఘవమ్ ।
అన్వయుర్భరతం యాంతం సత్యసంధం జితేంద్రియమ్ । 5

కైకేయీ చ సుమిత్రా చ కౌసల్యా చ యశస్వినీ ।
రామానయనసంహృష్టా యయుర్యానేన భాస్వతా । 6

ప్రయతాశ్చార్యసంఘాతా రామం ద్రష్టుం సలక్షణమ్ ।
తస్యైవ చ కథాశ్చిత్రాః కుర్వాణా హృష్టమానసాః । 7

మేఘశ్యామం మహాబాహుం స్థిరసత్త్వం దృఢవ్రతమ్ ।
కదా ద్రక్ష్యామహే రామం జగతః శోకనాశనమ్ । 8

దృష్ట ఏవ హి నః శోకమ్ అపనేష్యతి రాఘవః ।
తమః సర్వస్య లోకస్య సముద్యన్నివ భాస్కరః । 9

ఇత్యేవం కథయంతస్తే సంప్రహృష్టాః కథాః శుభాః ।
పరిష్వజానాశ్చాన్యోఽన్యం యయుర్నాగరికా జనాః । 10

యే చ తత్రాపరే సర్వే సమ్మతా యే చ నైగమాః ।
రామం ప్రతి యయుర్హృష్టాః సర్వాః ప్రకృతయ స్తథా । 11

పిమ్మట భరతుడు ఉపకాలముననే మేల్కొని, శ్రీరాముని శీఘ్రముగా దర్శింపవలెననుకోరికతో ఉత్తమమైన రథమును అధిరోహించి, బయలుదేరినను. మంత్రులు, పురోహితులు మొదలగు వారు అందఱును సూర్యనిరథముతో సమానమగు రథములకు మేలుజాతి గుఱ్ఱములను పూని, వాటిని అధిరోహించి, భరతునకు ముందుభాగమున ప్రయాణించుచుండిరి. (1-2)

ఇక్ష్యాకుకులనందనుడగు భరతునిఆదేశమును అనుసరించి, సిద్ధపఱచబడిన తొమ్మిదివేలయేనుగులు రథముపై పయనించుచున్న అతనిని అనుసరించుచుండెను. (3)

వాసికెక్కినవాడును, రాజకుమారుడును ఐన భరతుడు రథముపై ముందుగా సాగిపోవుచుండగా వివిధాయుధములుగల నిలుకాండ్రు అఱునదివేలరథములతో ఆయనవెంట ప్రయాణించుచుండిరి. (4)

సత్యనిరతుడును, జితేంద్రియుడును, రఘునంశమువాడును ఐన భరతుడు రథారూఢుడై పయనించుచుండగా లక్షమంది ఆశ్వికులు తమతమగుఱ్ఱములపై ఆయనను అనుసరించుచుండిరి. (5)

వాసిగాంచిన కౌసల్యయు, కైకేయీసుమిత్రలును శ్రీరాముని గొనివచ్చుటకై జరుగుచున్నయాత్రకు మిగుల సంతసించిరి. ఆయాత్రలో తామును పాల్గొనదలచి, వారు సముచితములైన వాహనములపై బయలుదేరిరి. (6)

పిదప బ్రాహ్మణాది త్రివర్ణములవారును రామలక్ష్మణుల జాచునేడుకతో భరతునివెంట సాగిపోవుచు ఆ సోదరుల అద్భుత గాథలను తమలోతాము ప్రస్తావించుకొనుచు ఆనందమున పొంగిపోవుచుండిరి. (7)

(వారిలోవారు ఇట్లు మాట్లాడుకొనుచుండిరి.) శ్రీరాముడు జగదానందకారకుడు, మేఘశ్యామసుందరుడు అజానుబాహువు, స్థిరప్రజ్ఞుడు, దృఢదీక్షగలవాడు. అట్టి మహాత్ముని ఎప్పుడు చూడగలమోగదా! సూర్యుడు ఉదయించుచునే లోకములచీకట్లను అన్నింటిని పాఱద్రోలునట్లు, మనకు ఆయనదర్శనము ఐనంతనే ఆయనచూపులు మనశోకతాపములను అంతరింపజేయును. మనలో ఆనందమే మిగులును. (8-9)

అఅయోధ్యాపురవాసులు ఈవిధముగా సీతారాములపవిత్రకథలను చెప్పికొనుచు, సంతోషముతో పరస్పరము కౌగిలించుకొనుచు, తమ ప్రయాణములను కొనసాగించుచుండిరి. (10)

ఇంకను శ్రీరామునకు ప్రీతిపాత్రులైన వణిక్రముఖులు అట్లే పురజనులు మొదలగువారు అందఱును మహానందముతో శ్రీరామునిదర్శించుటకై బయలుదేరిరి. (11)

మణికారాశ్చ యే కేచిత్ కుంభకారాశ్చ శోభనాః ।
 సూత్రకర్మకృతశ్చైవ యే చ శస్త్రోపజీవినః । 12
 మాయూరకాః క్రాకచికా రోచకా వేధకాస్తథా ।
 దంతకారాః సుధాకారాః తథా గంధోపజీవినః । 13
 సువర్ణకారాః ప్రఖ్యాతాః తథా కంబళధావకాః ।
 స్నాపకోచ్చాదకా వైద్యా ధూపకాః శౌండికాస్తథా । 14
 రజతాస్తున్నవాయాశ్చ గ్రామఫోషమహత్తరాః ।
 శైలాషాశ్చ సహ స్త్రీభిః యయుః కైవర్తకాస్తథా । 15
 సమాహితా వేదవిద్ బ్రాహ్మణా వృత్తసముతాః ।
 గోరథైర్భరతం యాంతమ్ అనుజగ్ము సహస్రశః । 16
 సువేషాః శుద్ధవసనాః తామ్రమృష్ణానులేపనాః ।
 సర్వే తే వివిధైర్యానైః శనైర్భరతమన్వయుః । 17
 ప్రహృష్టముదితా సేనా సౌన్దర్యాత్ కైకయాసుతమ్ ।
 భ్రాతురానయనే యాంతం భరతం భ్రాతృవత్సలమ్ । 18
 తే గత్వా దూరమధ్యానం రథయానాశ్చకుంజరైః ।
 సమాసేదుస్తతో గంగాం శృంగిబేరపురం ప్రతి । 19
 యత్ర రామసఖో వీరో గుహో జ్ఞాతిగణైర్వృతః ।
 నివసత్యప్రమాదేన దేశం తం పరిపాలయన్ । 20
 ఉపేత్య తీరం గంగాయాః చక్రవాకైరలంకృతమ్ ।
 వ్యవతిష్ఠత సా సేనా భరతస్యానుయాయినీ । 21
 నిరీక్ష్యానుగతాం సేనాం తాం చ గంగాం శివోదకామ్ ।
 భరతః సచివాన్ సర్వాన్ అబ్రవీద్వాక్యకోవిదః । 22
 నివేశయత మే సైన్యమ్ అభిప్రాయేణ సర్వతః ।
 విశ్రాంతాః ప్రతరిష్యామః శ్వ ఇదానీమిమాం నదీమ్ । 23
 దాతుం చ తావదిచ్చామి స్వర్గతస్య మహీపతేః ।
 భర్తృదేహనిమిత్తార్థమ్ అవతీర్యోదకం నదీమ్ । 24
 తస్యైవం బ్రువతోమాత్యాః తథేత్యుక్త్వా సమాహితాః ।
 న్యవేశయం స్తాం ఛందేన స్వేన స్వేన పృథక్ పృథక్ । 25

మణులను సానజట్టువారును, పనితనముగల కుమ్మరివారును, నూలువడికి బట్టలునేయువారును, ఆయుధములను సిద్ధపఱచి జీవించువారును, నెమలిఈకలతో గొడుగులను, వినకట్టలను నిర్మించువారును, అంపములతో చందనపుచెక్కలను కోయువారును, మణులకును, ముత్యములకును రంధ్రములనుచేసెడివారును, గోడలను, వేదికలను అలంకరించువారును, ఏనుగుదంతములతో వేర్వేలువస్తువులను నిర్మించువారును, సున్నపుపనిచేయువారును, సుగంధవస్తువులను సిద్ధపఱచి, వాటిని అమ్ముకొని జీవించెడి వారును, ప్రసిద్ధులైన బంగారపు పనివారును, కంబళ్లను శుభ్రపఱచు వారును, వేడినీళ్లతో స్నానములుచేయుచువారును, నైద్యులును, సుగంధధూపములను వేయువారును, మధువులను విక్రయించువారును, చాకలివారును, కుట్టుపనులను చేయువారును, గ్రామములను, గోశాలలను రక్షించువారును, నటీనటులును, జాలరులును ఈయాత్రలో పాల్గొనిరి. ఇంకను నిశ్చలమనస్కులును, సదాచారులును, వేదవిదులును ఐన వేలకొలది బ్రాహ్మణులు ఎద్దులబండ్లవెక్కి భరతుని అనుగమించిరి. ఆ విధముగా అయోధ్యానగరమంతయు కదలెను. (12-16)

వీరు అందఱును శుభ్రమైన వస్త్రములను దరించి, ఎట్టుని అంగరంగములను పూసికొని, చక్కగా అలంకరించుకొనియుండిరి. వీరు వేర్వేలువాహనములపై తిన్నగా భరతుని అనుసరించిరి. (17)

మిగులసోదరప్రేమగలవాడును, కైకయాసుతుడును ఐన భరతుడు అన్నయగు శ్రీరాముని తీసికొనివచ్చుటకై వెళ్లుచుండగా సైనికులు మిగులసంతోషముతో ఆయనను అనుగమించిరి. (18)

ఆసైనికులు రథములపై, బండ్లపై, గుట్టములపై, ఏనుగులపై చాలదూరము ప్రయాణముచేసి, శృంగిబేరపురసమీపమునగల గంగాతీరమునకు చేరిరి. ఆపురమును శ్రీరామునిమిత్రుడైన గుహుడు తనవారితోగూడి ఎవరివలనను ఎట్టి ప్రమాదమూలేకుండా జాగరూకుడై పరిపాలించుచు అందునివసించుచుండెను. (19-20)

భరతుని అనుగమించుచు పయనించుచున్న ఆసేన చక్రవాకములు గుంపులుగట్టియున్న ఆగంగాతీరమునకుచేరి అవట నిలిచెను. (21)

పవిత్రజలములతోగూడిన గంగానదినిజూచి, తనసేన మిగుల డస్సియుండుటను గమనించి, వాక్యవతురుడైన భరతుడు తన మంత్రులందఱితో ఇట్లు పలికెను. (22)

"మీ ఇష్టానుసారము ఈప్రదేశములలో మనసైన్యములను నిలిపి యుంచుడు. వ్రస్తుతము విశ్రాంతిదీసికొందము. రేపుగంగానదిని దాటుదము. స్వర్గస్తుడైన దశరథమహారాజునకు పుణ్యలోకములు ప్రాప్తించుటకై గంగాజలములలోనికిదిగి, జలతర్జణములను విడువగోరు చున్నాను." (23-24)

భరతుడు ఈవిధముగా పలికినపిమ్మట మంత్రులు అందఱును 'తథాస్తు' అనిపలికి, ఆయనఅజ్ఞను తలదాల్చిరి. సైన్యములను అన్నింటిని వారివారిఇష్టానుసారము వేర్వేలు ప్రదేశములలో నిలిపిరి. (25)

1) పవిత్ర తీర్థక్షేత్రములకు (జీవనదీతీరములకు) చేరినప్పుడు పితృదేవతలకు ఉత్తమగతులు ప్రాప్తించుటకై తర్జణములను, శ్రాద్ధవిదులను ఆచరించుట అనూచానముగా వచ్చుచున్న భారతీయసంప్రదాయము - కనుక ఇది అందఱికిని కర్తవ్యము.

నివేశ్య గంగామను తాం మహానదీం
చమూం విధానైః పరిబర్హతోభివీమ్ |
ఉవాస రామస్య తదా మహాత్మన్
విచింతయాన్ భరత్ నివర్తనమ్ | 26

అంతట భరతుడు గుడారములునేయుటకు సంబంధించిన
పరికరములుగల ఆసనను మహానదియైన గంగాతీరమున విడిచి
చేయించి, మహాత్ముడైన శ్రీరాముని తీసికొనివచ్చు ఉపాయములను
గూర్చి ఆలోచించుచు అచట వసించెను. (26)

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే అయోధ్యాకాండే త్ర్యశీతితమస్సర్గః (83)

వాల్మీకిమహర్షివీరచిత్రమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి అయోధ్యాకాండమునందు ఎనుబదిమూడవసర్గము సమాప్తము

-- * * * --

84. ఎనుబదినాలవసర్గము

గుహుడు భరతునిరాకలోని అంతర్యము తెలియక 'యుద్ధసన్నద్ధులైయుండుడు' అని తనవారిని ఆదేశించుట.

భరతునిభావమును గ్రహించుటకై అతడు కానుకలతో ఎదురేగి, వారిని తనపురమునకు ఆహ్వానించుట.

తతో నివిష్టాం ధృజినీం గంగామన్వాశ్రితాం నదీమ్ |
నిషాదరాజో దృష్త్వైవ జ్ఞాతీన్ సంతర్సితోఽబ్రవీత్ | 1

అంతట నిషాదరాజైన గుహుడు గంగానదీతీరమున విడిచి
యున్న భరతునిసేననుగాంచి, తొట్రుపడుచు తనసహచరులతో
ఇట్లు పలికెను. (1)

మహతీయమితః సేనా సాగరాభా ప్రదృశ్యతే |
నాస్యాంతమధిగచ్ఛామి మనసాఽపి విచింతయన్ | 2

"ఓసోదరులారా! ఇదిగో ఈశ్వంగిబేరపురసమీపమున విడిచియున్న
ఈమహాసేననుచూడుడు. ఇది అసారమైన ఒక మహాసముద్రము
వలె కన్పట్టుచున్నది. ఇంతటి విశాలమైన సేనను నేను మనస్సున
సైతము ఊహించియేఱుగను. (2)

యథా తు ఖలు దుర్బుద్ధిః భరతః స్వయమాగతః |
న ఏష హి మహాకాయః కోవిదారధ్వజో రథే | 3

రథముపై ఎగురుచు కనబడుచున్న ఆకోవిదారధ్వజము ఇక్ష్వాకు
ప్రభువులచిహ్నము. దీనినిబట్టి ఆ రథమునందున్నవాడు భరతుడే
యనుట నిశ్చయము. అతడు దుర్బుద్ధితో ఇటు వచ్చియుండును.
(కోవిదారము=ఎఱ్ఱకొంచనము.) (3)

బంధయిష్యతి వా దాశాన్ అథవాఽస్మాన్ వధిష్యతి |
అథ దాశరథిం రామం పిత్రా రాజ్యాద్వివాసితమ్ | 4

"దశరథమహారాజుయొక్క రాజ్యలక్ష్మీ సుసంపన్నమైనది,
సామాన్యులకు ఆది సుదుర్లభమైనది. దానిని ఈ కైకేయాసుతుడు
శాశ్వతముగా తనహస్తగతముచేసికొనదలచినట్లున్నాడు. అందులకై
ఆ భరతుడు శ్రీరాముని దానులమైన మనలను తనసేనాబలములతో
బంధించుటగాని, చంపుటగాని చేయును. పిమ్మట ఆ శ్రీరాముని
అడ్డునుగూడ తొలగించుకొని, తన కోర్కెనుదీర్చుకొనదలచి
నట్లున్నాడు. అందులకే అతడు ఇటు వచ్చినట్లున్నాడు" - అని నేను
తలంతును. (4-5)

సంపన్నాం శ్రియమన్విచ్ఛన్ తస్య రాజ్ఞః సుదుర్లభామ్ |
భరతః కైకయీపుత్రో హంతుం సమధిగచ్ఛతి | 5

దాశరథియైన ఆశ్రీరాముడు నాకు పరమమిత్రుడు, ప్రభువు.
కనుక అతనిహితమునుగోరి మీరు అస్త్రశస్త్రములతో సన్నద్ధులై
గంగాతీరమున నిలిచియుండుడు. (6)

భర్తా చైవ సఖా చైవ రామో దాశరథిర్మమ |
తస్యార్హకామాః సన్నద్ధా గంగాఽనూపే ప్రతిష్ఠత | 6

తిష్ఠంతు సర్వే దాశాశ్చ గంగామన్వాశ్రితా నదీమ్ |
బలయుక్తా నదీరక్షా మాంసమూలఫలాశనాః | 7

కందమూలములను, ఫలములను భుజించునట్టివారును,
రేవులను రక్షించువారును ఐన పల్లెయోధులు తమబలములతో
గంగానదీతీరమున నిలిచి, అచటనుండవలెను. మనకడ ఐదువందల
నావలుగలవు. ఒక్కొక్కనావపై వందేసి యువయోధులు (జాలరి
జాతివారు) సర్వసన్నద్ధులై నిలిచియుండవలెను." - అని గుహుడు
అందఱిని ఆదేశించెను. (7-8)

నావాం శతానాం పంచానాం కైవర్తానాం శతం శతమ్ |
సన్నద్ధానాం తథా యూనాం తిష్ఠంత్యిత్వభ్యవోదయత్ | 8

యదా తుష్టస్తు భరతో రామస్యేహ భవిష్యతి ।
సేయం స్వస్తిమతీ సేనా గంగామద్య తరిష్యతి ॥ 9

ఇత్యుక్త్వాపాయనం గృహ్య మత్స్యమాంసమథాని చ ।
అధిచక్రామ భరతం నిషాదాధిపతిర్గుహాః ॥ 10

తమాయాంతం తు సంప్రేక్ష్య సూతపుత్రః ప్రతాపవాన్ ।
భరతాయాచచక్షేఽథ వినయజ్ఞో వినీతవత్ ॥ 11

ఏష జ్ఞాతినహస్రేణ స్థపతిః పరివారితః ।
కుశలో దండకారణ్యే వృద్ధో భ్రాతుశ్చ తే సఖా ॥ 12

తస్మాత్ పశ్యతు కాకుత్స్థః త్వాం నిషాదాధిపా గుహాః ।
అనంశయం విజానీతే యత్ర తౌ రామలక్ష్మణౌ ॥ 13

వీతత్తు వచనం శ్రుత్వా సుమంత్రాద్భరతః శుభమ్ ।
ఉవాచ వచనం శీఘ్రం గుహాః పశ్యతు మామితి ॥ 14

లబ్ధ్వాఽభ్యనుజ్ఞాం సంహృష్టో జ్ఞాతిభిః పరివారితః ।
ఆగమ్య భరతం ప్రహ్వః గుహో వచనమబ్రవీత్ ॥ 15

నిష్కుటశ్చైన దేహోఽయం వంచితాశ్చాపి తే వయమ్ ।
నివేదయామస్తే సర్వే స్వకే దాసకులే వస ॥ 16

అస్తి మూలం ఫలం చైన నిషాదైః సముపాహృతమ్ ।
అర్థం చ మాంసం శుష్కంచ వన్యం చోచ్రావచం మహత్ ॥ 17

ఒకవేళ భరతుడు శ్రీరామునకు సంతోషమునుగూర్చువాడై ఇటువచ్చుచున్నచో నేడు ఈసేన సురక్షితముగా గంగానదిని దాటగలడు." (9)

నిషాదరాజైనగుహుడు తన అనుచరులకు ఇట్లు ఆజ్ఞలను ఇచ్చెను. పిదప అతడు కండచక్కెరలను, (1) పండ్లరసములను, (2) మధువులను (తేనెలను), పట్టువస్త్రములు మున్నగు కానుకలను తీసికొని, భరతునికడకు స్వయముగా వెళ్లెను. (10)

పరాక్రమశాలియు, వినయశీలియు, రథసారథియువని సుమంతుడు తమకడకు వచ్చుచున్న ఆగుహునిజూచి, భరతునితో ఇట్లు వినముడై ఇట్లు పలికెను. (11)

"ఓ కకుత్స్థవంశతిలకా! భరతా! "మనకడకు వచ్చుచున్న ఈవృద్ధుడు నిషాదరాజు, శృంగిబేరపురమునకు (ఈప్రదేశమునకు) వ్రలుపు. ఈతనిపేరు గుహుడు. ఇతనికికడ వేలకొలది పరివారములుగలవు. ఇతడు మీఅన్నయైన శ్రీరామునకు అప్రమిత్తుడు. దండకారణ్యములయందు సంచరించుటలో రాటుదేలినవాడు, రామలక్ష్మణులున్న ప్రదేశము బాగుగా తెలిసినవాడు. అందువలన ఈనిషాదరాజు మీమ్ముదర్శించుటకు అనుమతింపుడు." (12-13)

అప్పుడు భరతుడు, సుమంతుడు పలికిన సంతోషకరములైన వచనములనువిని, 'నిషాదరాజైన గుహుడు వెంటనేనన్ను కలిసికొనవచ్చును' - అని అతనితో చెప్పెను. (14)

భరతుని అనుమతి లభించుటతో గుహుడు సంతుష్టుడై, తన వారితోగూడి భరతునిజేరెను. పిమ్మట అతడు ఆయనకు ప్రణమిల్లి ఇట్లు విన్నవించెను. (15)

ఓ మహారాజా! ఈప్రదేశము మీవిహారవనమువంటిది. మీరాక మాకు ముందుతెలియనందున మేము మీకు తగినసేవలు చేయలేకపోయితిమి. ముందుగా తెలిసియున్నచో ఎదురుగావచ్చి సాదరముగా, మీకు స్వాగతసత్కారములను జరిపియుండెడివారము. మేము అందఱము మీదాసులము. ఈసేవకునియింట వసింపుడు. (16)

ప్రభూ! ఈఫలమూలాదులు మీరు ఆరగించుటకై అర్పింపబడినవి. వీటిలో కొన్నిపండ్లు ఇప్పుడేతెచ్చినవి, రసయుక్తములైనవి. మఱికొన్ని ఎండుద్రాక్షాదిఫలములు, వీటితోబాటు ఫలరసములుగూడ సిద్ధముగా నున్నవి. ఇవిమాత్రమేగాక ఇంకను వివిధములైన వన్యసదృశములును గలవు. వీటిని అన్నింటిని మానిషాదులే ప్రేమతో తీసికొనివచ్చినారు.

1) మత్స్యండి = కండచక్కెర-ఇచట 'మత్స్యండి' అను శబ్దమునకు మాటుగా 'మత్స్య' శబ్దముప్రయోగింపబడినది. 'నామైక దేశే నామగ్రహణం' అను న్యాయమును అనుసరించి, వదములోని ఏభాగమును ప్రయోగించినను అసదమును పూర్తిగా గ్రహింపవచ్చును.

2) మాంసము (మాంసఫలము) = కఱబూజ, పుచ్చకాయ మొదలగుపండ్లు, పండ్లరసములు.

అశంసే స్వాశీలా సేనా వత్స్యతీమాం విభావరీమ్ |
అర్చితో వివిధైః కామైః శ్వః ససైన్యో గమిష్యసి | 18

దయతో స్వీకరింపుడు. "మీసేన మాఆతిథ్యమును స్వీకరించి, ఈరాత్రిని ఇక్కడనే గడుపవలెనని మాకోరిక. మీరు సేనాసహితముగా నేడు మా అతిథమర్యాదలను తనివిదీర అందుకొని, రేపు వెళ్లవచ్చును." (17-18)

ఇత్యార్జే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే అయోధ్యాకాండే చతురశీతిలమస్సర్గః (84)

వాల్మీకిమహర్షివరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి అయోధ్యాకాండమునందు ఎనుబదినాల్గవసర్గము సమాప్తము

-- * * * --

85. ఎనుబదిఐదవసర్గము

భరతగుహులఆత్మీయసంభాషణము - దుఃఖమగ్నుడైన భరతుని గుహుడు ఓదార్పుట.

వీవముక్తస్తు భరతో నిషాదాధిపతిం గుహమ్ |
ప్రత్యువాచ మహాప్రాజ్ఞో వాక్యం హేత్వర్థసంహితమ్ | 1

నిషాదరాజైన గుహుడు ఇట్లు విన్నవించిన పిమ్మట మిక్కిలి ప్రతిభామూర్తిమైన భరతుడు ప్రయోజనకరములైన మాటలను సహేతుకముగా అతనితో ఇట్లు పలికెను. (1)

డిర్జితః ఐలు తే కామః కృతో మమ గురోః సఖే! |
యో మే త్వమిదృశీం సేనామ్ ఏకోఽభ్యర్చితుమిచ్ఛసి | 2

"సోదరా! నీవు మా అన్నయైన శ్రీరామునకు పరమమిత్రుడవు. అపారమైన ఈసేనకు అతిథిసత్కారములను జరుపదలచితివి. ఈ నీఅబిలాష ప్రశంసనీయమైనది. ఇది అపూర్వమైనది. నీకోరికనెఱవేఱినట్లే తలంపుము. నీబక్షిశ్రద్ధలే, ప్రియవచనములే నాకు సంతృప్తిని గూర్చినవి." (2)

ఇత్యుక్త్వా తు మహాతేజా గుహం వచనముత్తమమ్ |
అబ్రవీద్భరతః శ్రీమాన్ నిషాదాధిపతిం పునః | 3

మిక్కిలితేజస్వయు, కుబలక్షణసంపన్నుడును ఐన భరతుడు గుహునితో ఇట్లు పలికినపిమ్మట మఱల ఆనిషాదరాజుతో మృదుమధురముగా ఇట్లనెను. (3)

కతరేణ గమిష్యామి భరద్వాజాశ్రమం గుహా! |
గహనోఽయం భృశం దేశో గంగానూపా దురత్యయః | 4

"ఓ నిషాదరాజా! ఈప్రదేశమంతయును గంగాజలప్రవాహములతో నిండియున్నది. కనుక దీనిని చాటుట అసాధ్యము. దట్టమైన ఈ అరణ్యములలో కాలుమోపుటయే కష్టము. కావున భరద్వాజముని ఆశ్రమమునకు వెళ్లుటకు అనువగుమార్గమేది?" (4)

తన్య తద్వచనం శ్రుత్వా రాజపుత్రస్య ధీమతః |
అబ్రవీత్ ప్రాంజలిర్వాక్యం గుహో గహనగోచరః | 5

ధీశాలియు, రాజకుమారుడును ఐన భరతునివచనములను విని, అడవిచారులను గుర్తించి సంచరించుటలో సర్వసమర్థుడైన గుహుడు ఆయనకు నమస్కరించి ఇట్లు సుడిచెను. (5)

దాశాస్త్రానుగమిష్యంతి ధన్వినః సుసమాహితాః |
అహం చానుగమిష్యామి రాజపుత్ర! మహాయశః | 6

"వాసిగాంచిన ఓ రాజకుమారా! నేను నీకు తోడుగా వచ్చెదను. విలుకాండైన పల్లెయోదులు సర్వసన్నద్ధులై మనలను అనుసరింతురు. (6)

కచ్చిన్న దుష్టో ప్రజసి రామస్యాక్లిష్టకర్మణః |
ఇయం తే మహతీ సేనా శంకాం జనయతీవ మే | 7

శ్రీరాముడు ఎవ్వరికిని కీడు తలపెట్టని సత్పురుషుడు. అట్టి ఉత్తమసోదరుని దర్శించుటకై వెళ్లుచున్నప్పుడు మీకు ఇట్టి మహానయముతో పనియేమి? నాకు బోధపడుటలేదు. నా శంకను తొలగింపుడు." (7)

తమేవమభిభాషంతం ఆకాశ ఇవ నిర్మలః |
భరతః శ్లక్ష్యయా వాచా గుహం వచనమబ్రవీత్ | 8

ఇట్లు పలుకుచున్న ఆగుహునితో ఆకాశమువలె స్వచ్ఛమైన మనస్సుగలవాడగు భరతుడు ఏమాత్రము తొణకనివాడై మధురముగా ఇట్లుపలికెను? (8)

మాభూత్ స కాలో యత్ కష్టం స మాం శంకితుమర్హసి ।
రాఘవః స హి మే భ్రాతా జ్యేష్ఠః పితృసమో మతః । 9

తం నివర్తయితుం యామి కాకుత్స్థం వనవాసినమ్ ।
బుద్ధిరన్యా స తే కార్యా గుహా! సత్యం బ్రవీమి తే । 10

స తు సంహృష్టనదనః శ్రుత్వా భరతభాషితమ్ ।
పునరేవాబ్రవీద్వాక్యం భరతం ప్రతి హర్షితః । 11

భన్యస్త్యం స త్వయా తుల్యం పశ్యామి జగతీతరే ।
అయత్నాదాగతం రాజ్యం యస్త్యం త్యక్తుమిహేచ్ఛసి । 12

శాశ్వతీ ఖలు తే కీర్తిః లోకాననుచరిష్యతి ।
యస్త్యం కృచ్ఛగతం రామం ప్రత్యానయితుమిచ్ఛసి । 13

వీవం సంభాషమాణస్య గుహస్య భరతం తదా ।
బభౌ నష్టప్రభః సూర్యో రజనీచాభ్యవర్తత । 14

సన్నివేశ్య స తాం సేనాం గుహేన పరితోషితః ।
శత్రుఘ్నేన సహ శ్రీమాన్ శయనం పునరాగమత్ । 15

రామచింతామయః శోకో భరతస్య మహాత్మనః ।
ఉపస్థితో హ్యనర్హస్య ధర్మప్రేక్షస్య తాదృశః । 16

అంతర్దాహేన దహనః సంతాపయతి రాఘవమ్ ।
వనదాహాభిసంతప్తం గూఢోఽగ్నిరివ పాదపమ్ । 17

ప్రస్ఫుటః సర్వగాత్రేభ్యః స్వేదం శోకాగ్నిసంభవమ్ ।
యథా సూర్యాంతుసంతప్తో హిమవాన్ ప్రస్ఫుటో హిమమ్ । 18

ధ్యాననిర్లరశైలేన వినిశ్చ్యసితధాతునా ।
దైన్యపాదపసంఘేన శోకాయాసాధిశృంగిణా । 19

"ఓ నిషాదరాజా! అట్టి దుష్కాలము (శ్రీరామునకు అసకారము చేయు సంకల్పము కలుగునట్టి దుష్కాలము) నాకెప్పుడును తటస్థపడకుండుగాక, నావిషయమున నీవు ఇట్లు శంకించుట ఏమాత్రము తగదు. ఆ రఘువరుడు నాకుజ్యేష్ఠసోదరుడు. ఆయనను నేను తండ్రితో సమానునిగా భావించును. (9)

ఓగుహుడా! కకుత్స్థనంశజుడైన శ్రీరాముని వనములనుండి అయోధ్యకు తీసికొనివచ్చుటకై వెళ్లుచున్నాను. కనుక నీవు మఱియొక విధముగా తలంపవలసిన పనియేలేదు. నేను పలుకుచున్నది ముమ్మాటికిని సత్యము." (10)

భరతునిమాటలను విని, ఆ గుహుడు పరమానందభరితుడాయెను. మఱల అతడు ఆ ప్రభువుతో సంతోషముగా ఇట్లు పలికెను. (11)

"ఓభరతకుమారా! నిజముగా నీవు ధన్యుడవు. అప్రియత్నముగా ప్రాప్తించిన మహారాజ్యమును త్యజించుటకు సిద్ధపడుచున్నావు. వాస్తవముగా ఈభూమండలమున నీతో సాటియగువాడు ఎవ్వడును లేడు. (12)

ఓభరతా! కష్టాలపాలైన శ్రీరాముని అయోధ్యకు దీసికొని వచ్చుటకు అభిలషించుచున్నావు. దీనివలన నీకీర్తి చిరస్థాయిగా నుండును." (13)

ఈవిధముగా గుహుడు భరతునితో సంభాషించుచుండగా సూర్యుడు అస్తమించెను. చీకట్లు అలముకొనెను. (14)

శుభలక్షణసంపన్నుడైన భరతుడు గుహునిసమాగమముతో సంతుష్టుడై, తనసేనకు విశ్రమించుటకై ఆజ్ఞయిచ్చెను. పిదప అతడు శత్రుఘ్నునితోగూడి మఱల తనశిబిరమునకుచేరిను. (15)

భరతుడు ధర్మనిరతుడు. సహజముగా శోకము అట్టి మహాత్ముని తాకుటయు అసంభవము. ఐనప్పటికిని శ్రీరామునకు సంభవించిన ఆపదనుగూర్చి ఆలోచించుటచే అతనిమనస్సు అంతయులేని దుఃఖమునకు గుఱియాయెను. (16)

కాటుచిచ్చుచే మోడువాఱినవృక్షమును దానిలోపల ఉన్న అగ్ని (కోటరాగ్ని) దానిని ఇంకను తప్తమొనర్చును. అట్లే దశరథుని మృతిచే దుఃఖమగ్నుడైయున్న భరతుని శ్రీరామునివియోగాగ్ని ఇంకను శోకమునకు గుఱిచేసెను. (17)

సూర్యకిరణములవేడివలన హిమవత్సర్వతముమీది మంచు కఱగి నీరుగా ప్రవహించినట్లు, భరతుని శోకాగ్నికారణముగా అతని అన్నిఅనయములనుండియు స్వేదము ధారలుగట్టెను. (18)

కైకేయీసుతుడైన భరతుడు అంతయులేని దుఃఖమనెడి పర్వతముతో అక్రమింపబడియుండెను. ఈ దుఃఖపర్వతము శ్రీరాముని గూర్చిన నిరంతరధ్యానము అనెడి కఠినమైన శిలలతోగూడినది, నిట్టూర్పులనెడి గైరికాది ధాతువులతో విలసిల్లునది, దైన్యమనెడి వృక్షములతో నిండినది. శోకము, ఆయాసము, మనస్తాపము అనెడి శిఖరములతో

ప్రమోహానంతసత్త్వేన సంతాపిషధివేణునా ।
అక్రాంతో దుఃఖశైలేన మహతా కైకయాసుతః । 20

వినిశ్చిసన్ వై భృశదుర్మనాస్తతః
ప్రమూఢసంజ్ఞః పరమాపదం గతః ।
శమం న లేభే హృదయజ్వరాద్ధితో
నరర్షభో యూథగతో⁽¹⁾ యథర్షభః । 21

గుహేన సార్థం భరతః సమాగతో
మహానుభావః సజనః సమాహితః ।
సుదుర్మనాస్తం భరతం తదా పునః
గుహః సమాశ్వాసయదగ్రజం ప్రతి । 22

ఒప్పునది, ప్రమోహమనెడి జంతుజాలములతో ఒప్పాటునది, అంతరింద్రియముల, బాహ్యేంద్రియముల సంతాపములనెడి ఓషదులతో, వెదుళ్లతో రాజిల్లునది. (19-20)

నరశ్రేష్ఠుడైన భరతుడు దిక్కుతోచనివాడై నిట్టూర్పులు విడుచుచుండెను, అతనిమనస్సు మిక్కిలి కలవరపాటునకు లోనయ్యెను. అతడు ఏమియుచేయలేని అపదస్థితిలో మునిగిపోయెను. మనస్తాప ప్రభావమున అతడు ప్రళంఠికి దూరమాయెను. అప్పటి అతనిమానసికస్థితి తనగుంపునుండి నేడైన వృషభమువలె నుండెను. (21)

మహానుభావుడైన భరతుడు ఏకాగ్రచిత్తుడై, (రామద్యాన పరాయణుడై) పరివారసహితుడై గుహనితోగలిసెను. ఇంకను అతడు శ్రీరామునిపరమైన శోకమునుండి బయటపడలేకయుండెను. అట్టిస్థితిలో తనకడకు వచ్చిన భరతుని గుహుడు పలువిధముల ఓదార్చెను. (22)

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే అయోధ్యాకాండే పంచాశీతితమస్సర్గః (85)

వాల్మీకిమహర్షినిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి అయోధ్యాకాండమునందు ఎనుబదిఐదవసర్గము సమాప్తము

-- * * * --

86. ఎనుబదిఆటవసర్గము

శ్రీరామునిపై లక్ష్మణునకుగల భక్తిభావమునుగూర్చి గుహుడు భరతునకు వివరించుట.

అచచక్షేఽథ సద్భావం లక్ష్మణస్య మహాత్మనః ।
భరతాయాప్రమేయాయ గుహో గహనగోచరః । 1

తం జాగ్రతం గుణైర్యుక్తం శరచాపాసిధారిణమ్ ।
భ్రాతృగుప్త్యర్థమత్యంతమ్ అహం లక్ష్మణమబ్రువమ్ । 2

ఇయం తాత! సుఖ శయ్యా త్వదర్థముపకల్పితా ।
ప్రత్యాశ్వసిహి శేష్వాస్యాం సుఖం రాఘవనందన! । 3

ఉచితోఽయం జనః సర్వో దుఃఖానాం త్వం సుఖోచితః ।
ధర్మాత్మన్! తస్య గుప్త్యర్థం జాగరిష్వామహే వయమ్ । 4

న హి రామాత్ ప్రియతరో మమాస్తి భువి కశ్చన ।
మోక్షుకోఽభూః బ్రవీమ్యేతత్ అప్యసత్యం తవాగ్రతః । 5

అస్య ప్రసాదాదాశంసే లోకేఽస్మిన్ సుమహద్వశః ।
ధర్మావాప్తిం చ విపులామ్ అర్థావాప్తిం చ కేవలామ్ । 6

గుహునకు అరణ్యసంచారము ఉగ్గుపాలతోనేర్చిన నిద్య. అట్టి నిషాదరాజు మహాత్ముడైన లక్ష్మణునియొక్క ఉత్తమస్వభావమును గూర్చి అత్యుత్తముడైన భరతునకు తెలుపదొడంగెను. (1)

"లక్ష్మణుడు తనఅన్నయగు శ్రీరాముని కాపాడుటకై ఒకచేత ధనుర్పాణములను, మఱియొకచేత ఖడ్గమును దరించుచు మిగుల అప్రమత్తుడైయుండినాడు. అతనికి శ్రీరామునియందుగల భక్తి శ్రద్ధలు అపారములు. అట్టి సౌమిత్రితో నేను ఒకప్పుడు ఇట్లు పలికి యుంటిని. (2)

'నాయనా! లక్ష్మణా! నేను నీకొకకై ఈమెత్తనిశయ్యను సిద్ధపఱచితిని. ఓ రఘునందనా! దీనిపై శయనించి, హాయిగా విశ్రాంతిగైకొనుము. ఓ దర్మాత్మా! నేనునూ, నాఅనుచరులునూ ఎట్టి అటుపోట్లకైనను తట్టుకొనగలము. కాని నీవు సుఖములలోనే పుట్టిపెరిగినవాడవు. శ్రీరాముని రక్షణకై మేము మేల్కొనియుందుము. (3-4)

స్వామీ! శ్రీరామునిరక్షణవిషయమై నీవు ఎట్టిదిగులును చెందవలదు. ఈజగత్తులో నాకు శ్రీరామునికంటే ప్రియమైనవాడు మఱియొకడు లేనేలేడు. నామాట ముమ్మాటికిని సత్యము. (5)

శ్రీరామునిఅనుగ్రహమువలన ఈలోకమున నాకు కీర్తిప్రతిష్ఠలును, ఐహికములైన దర్మార్థకామలాభములును, మోక్షప్రాప్తియు కలుగునని ఆసించుచున్నాను. (6)

1) యూథగతః = యూథాల్ నిర్గతః, ఆయూథగతః = యూథాల్ బ్రష్టః

సోఽహం ప్రీయసఖం రామం శయానం సహ సీతయా ।
రక్షిష్యామి ధనుష్పాణిః సర్వైః ప్లేః జ్ఞాతిభిస్సహ । 7

సహి మేఽవిరితం కించిత్ వనేఽస్మింశ్చరతః సదా ।
చతురంగం హృషి బలం ప్రసహేమ వయం యుధి । 8

ఏవమస్మాధిరుక్తేన లక్ష్మణేన మహాత్మనా ।
అనునీతా వయం సర్వే ధర్మమేవానుపశ్యతా । 9

కథం దాశరథౌ భూమౌ శయానే సహ సీతయా ।
శక్యా నిద్రా మయా లబ్ధం జీవితం వా సుఖాని వా । 10

యో న దేవాసురైః సర్వైః శక్యః ప్రసహితుం యుధి ।
తం పశ్య గుహా! సంవిష్టం తృణేషు సహ సీతయా! । 11

మహతా తపసా లబ్ధో వివిధైశ్చ పరిశ్రమైః ।
ఏకో దశరథస్యైష పుత్రః సదృశలక్షణః । 12

అస్మిన్ ప్రవాజితే రాజా న చిరం వర్తయిష్యతి ।
విధవా మేదిని నూనం క్షీప్రమేష భవిష్యతి । 13

వినద్య సుమహానాదం శ్రమేణోపరతాః స్త్రియః ।
నిర్దోషోపరతం నూనమ్ అద్య రాజనివేశనమ్ । 14

కౌసల్యా చైవ రాజా చ తతైవ జననీ మమ ।
నాశంసే యది జీవేయుః సర్వే తే శర్వరీమిమామ్ । 15

జీవేదపి హి మే మాలా శత్రుఘ్నస్యాన్వవేక్షయా ।
దుఃఖితా యా తు కౌసల్యా వీరసూర్వినశిష్యతి । 16

అతిక్రాంతమతిక్రాంతమ్ ఆనవాప్య మనోరథమ్ ।
రాజ్యే రామమనిక్షిప్య పితా మే వినశిష్యతి । 17

సిద్ధార్థాః పితరం వృత్తం తస్మిన్ కాలే హ్యుపస్థితే ।
ప్రేతకార్యేషు సర్వేషు సంస్కరిష్యంతి భూమిపమ్ । 18

అట్టి నేను ధనుర్పాణములను ధరించినవాడనై నా ఆనుచరులందఱితో గూడి, నాకు ప్రీయమిత్రుడును, సీతాదేవితోగూడి శయనించియున్న వాడును అగు ఆ రామచంద్రుని అన్నినిదములుగా రక్షించు చుండెదను. (7)

ఈపరిసరార్ణవములలో నేనెల్లప్పుడును సంచరించు చుందును. కనుక ఈఆడవిదారులన్నియును నాకు కొట్టినపిండి. యుద్ధమే తటస్థించినచో చతురంగబలములను సైతము ఒక్కమ్మడిగా మేము ఎదుర్కొనగలము. (8)

నేను ఇట్లు పలికిన పిమ్మట మహాత్ముడును, ధర్మనిరతుడును వన లక్ష్మణుడు మాకందఱికిని నచ్చజెప్పుచు మాతో ఇట్లునుడివెను. (9)

'ఓనిషాదరాజా! సీతాదేవితోగూడి శ్రీరాముడు నేలపైశయనించి యుండగా నాకు నిద్రయెట్లువచ్చును? అన్నసానాదులు ఎట్లు రుచించును? సుఖభోగముల ఆలోచనలుసైతము ఎట్లుకల్గును? (10)

ఓగుహుడా! దేవాసురులు ఆందఱు కలిసినచ్చినను యుద్ధమున శ్రీరాముని ఎదుర్కొనజాలరు. అట్టి మహావీరుడు సీతాదేవితో గూడి తృణశయ్యపై సరుండియున్నాడు-చూడుము. (11)

మహాతపస్సులకు ఫలముగా, వివిధములగు పెక్కుయజ్ఞ యాగాదులను నిర్వహించినకారణముగా, దశరథమహారాజునకు తనకుసాటిరాగల మహాపురుషులక్షణములు గల శ్రీరాముడు జ్యేష్ఠపుత్రుడుగా లభించినాడు. అట్టి ఈ రాముడు వనములకు చేరుటవలన అమహారాజు ఇంక ఎంతోకాలముజీవించజాలడు. పలితముగా ఈకోసలదేశము అతిత్వరలో అనాథయగునని నేను తలంచు చున్నాను. (12-13)

ఓనిషాదరాజా! అంతఃపురస్త్రీలు నిశ్చయముగా బిగ్గఱగా ఏడ్చియేడ్చి, ఆలసిపోయి, వారు తమ ఏడ్పులను మానియుందురు. ఇప్పుడు నిజముగా ఆరాజభవనమునందు ఆ హోహాకారధ్వనులన్నియును ఆగిపోయియుండును. దశరథమహారాజా, కౌసల్యామాతయు మాతల్లియైన సుమిత్రాదేవియు ఈరాత్రివఱకైనను జీవించి యుందురో లేదో నేను చెప్పజాలను. మాతల్లియైన సుమిత్రాదేవి మాత్రము శత్రుఘ్నుని చూచుకొనుటకైనను జీవించియుండుట సంభవము కావచ్చును. కానీ! వీరమాతయైన కౌసల్యాదేవిమాత్రము పుత్ర కోకముతో కృశించి కృశించి తనువు చాలించుట తథ్యము. (14-16)

మహారాజునకు 'శ్రీరాముని పట్టాభిషిక్తు'ని జేయవలయును అను లీనమైన అభిలాషయుండెడిది. అది నెఱవేఱకపోవుటచే ఆయన 'అయ్యో! నేననుకొనినదంతయును తలక్రిందులైనది.' అని నిలపించుచు ప్రాణములను కోల్పోయియుండును. (17)

మహారాజు మరణించుటయే సంభవించినచో ఆ సమయమున ఆచటఉండి ఆయనకు ఆంత్యక్రియలను, ఇతర సంస్కారములను భరతశత్రుఘ్నులు మొదలగువారు నిర్వహింతురు. నిజముగా వారే ధన్యాత్ములు. (18)

రమ్యచత్వరసంస్తానాం సువిభక్తమహాపథామ్ ।
హర్యప్రాసాదనంపన్నాం సర్వరత్నవిభూషితామ్ । 19

గజాశ్వరథసంబాధాం తూర్యనాదవినాదితామ్ ।
సర్వకల్యాణసంపూర్ణాం హృష్టపుష్టజనాకులామ్ । 20

ఆరామోద్యానసంపూర్ణాం సమాజోత్సవశాలినీమ్ ।
సుఖితా విచరిష్యంతి రాజధానీం పితృమ్ । 21

అపి సత్యప్రతిజ్ఞేన సార్థం కుశలినా వయమ్ ।
నివృత్తే సమయే హృస్మిన్ సుఖితాః ప్రవిశేమ హి । 22

పరిదేవయమానస్య తస్యైవం సుమహాత్మనః ।
తిష్ఠతో రాజపుత్రస్య శర్వరీ సాత్వవర్తత । 23

ప్రభాతే వినులే సూర్యే కారయిత్వా జటా ఉభౌ ।
అస్మిన్ భాగీరథీతీరే సుఖం సంతారితో మయా । 24

జటాధరౌ తౌ ద్రుమచీరవాససౌ
మహాబలౌ కుంజరయూథపోపమా
వరేషుచాపాసిధరౌ పరంతపౌ
వ్యవేక్షమాణౌ సహ సీతయా గతౌ । 25

ఓ నిషాదరాజా! మాతండ్రిగారు బ్రతికియున్నచో మాలయోధ్యా నగరవైభవము వర్ణనాతీతముగానుండును. ఆనగరమునందలి ఇండ్లముంగిళ్లన్నియును చూడముచ్చటగొల్పుచుండును. అందలి రాజమార్గములన్నియును వేర్వేరుగా చక్కగా ఏర్పాటు చేయబడియుండును. అచటి సంపన్నులహర్యములును, దేవమందిరములును, రాజప్రాసాదములును కనువిందుగావించుచుండును. ఆనగరము వివిధములగు రత్నతోరణములతోడను, అమూల్యములగు శ్రేష్ఠవస్తువులతోడను ఆలంకృతమైయుండును. అది గజయూథములతోడను, అశ్వసమూహములతోడను, రథసంక్తులతోడను నిరంతరము క్రిక్కిరిసియుండును. అందు తూర్యములు మున్నగు వాద్యములనాదములు ప్రతిధ్వనించుచుండును. నృత్యగీతాది వినోదకార్యక్రమములు జరుగుచుండును. ఆనగరము మంగళకరములైన వస్తువులతో విరాజిల్లుచు దర్శనీయముగా నుండును. ప్రజలందఱును బలిష్ఠులై ఆయురారోగ్యములతో నర్థిల్లుచుందురు. అందలి పుష్పవాటికలు, ఉపవనములు, ఉద్యాన వనములు సుసంపన్నములై కలకలలాడుచుండును. నిత్యమూ నిర్వహింపబడుచుండెడి సామాజికములైన ఉత్సవములును, ఊరేగింపులును మానసోల్లాసమును గూర్చుచుండును. ఆ మహారాజుగారివర్యవేక్షణలో ఆనగరపౌరులందరును అందు సుఖశాంతులతో హాయిగా సంచరించుచుందురు. (19-21)

శ్రీరాముడు వనవాసదీక్షను ముగించుకొని, క్షేమముగా తిరిగి వెళ్లునప్పుడు మేము ఆయనతోగూడి సుఖముగా అయోధ్యలో ప్రవేశింపగలమా? (22)

రాజకుమారుడును, మహాత్ముడునువన అలక్ష్మణుడు ఈవిధముగా చింతించుచుండగానే ఆరాత్రియంతయుగడచిపోయెను. (23)

సూర్యుడు ఉదయింపగానే ప్రాతఃకాలమున ఈగంగాతీరము నందు మట్టిపాలతో రామలక్ష్మణులకు జటలను ఏర్పాటుచేయించి, నేను వారిని ఈనదిని దాటించితిని. (24)

జటాధారులును, వల్కలములను ధరించినవారును, మిక్కిలి బలశాలురును, శత్రుసంహారకులును ఐన రామలక్ష్మణులు రెండు బిద్రగజములవలె శోభిల్లుచుండిరి. పిమ్మట మేలైన ధనుర్పాణములను, ఖడ్గములను ధరించి, సీతాదేనితోగూడి వారు సావధానముగా ముందునకుసాగిరి. (25)

ఇత్యార్దే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే అయోధ్యాకాండే షడశీతిలమస్తర్గః (86)

వాల్మీకిమహర్షివరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి అయోధ్యాకాండమునందు ఎనుబదిఆవనర్గము నమాప్తము

87. ఎనుబదిఏడవసర్గము

సీతారామలక్ష్మణులు వనవాసదీక్షను స్వీకరించినతరువాత వివిధ భరతుడు దుఃఖితుడై మూర్చిల్లుట, కౌసల్యాదీమాతలు ఆయనను ఓదార్చుట - గంగాతీరమున గారచెట్టుక్రింద సీతారామలక్ష్మణులు ఒక రాత్రిని గడపిన విధానమును గుహుడు భరతునకు వివరించుట.

గుహస్య వచనం శ్రుత్వా భరతో భృశమస్రియమ్ ।
ధ్యానం జగామ తత్రైవ యత్ర తచ్చుతమస్రియమ్ । 1

సుకుమారో మహాసత్త్వః సింహస్కంధో మహాభుజః ।
పుండరీకవిశాలాక్షః తరుణః ప్రియదర్శనః । 2

ప్రత్యాశ్చస్య ముహూర్తం తు కాలం పరమదుర్మనాః ।
పపాత సహసా తోత్రైః హృతివిద్ధ ఇవ ద్విపః । 3

తదవస్థం తు భరతం శత్రుఘ్నోనంతరస్థితః ।
పరిష్రవ్య రురోదోచ్చైః వినంజ్ఞః శోకకర్షితః । 4

తతః సర్వాః సమాపేతుః మాతరో భరతస్య తాః ।
ఉపవాసకృతా దీనా భర్తృవ్యననకర్షితాః । 5

తాశ్చ తం పతితం భూమౌ రుదంత్యః పర్యవారయన్ ।
కౌసల్యా త్వసుస్పృత్వైవం దుర్మనాః పరిషన్వజే । 6

వత్సలా స్వం యథా వత్సమ్ ఉపగూహ్య తపస్వినీ ।
పరిపత్రచ్చ భరతం రుదంతీ శోకలాలసా । 7

పుత్ర! వ్యాధిర్న తే కచ్చిత్ శరీరం పరిభాధతే ।
అద్య రాజకులస్యాస్య త్వదధీనం హి జీవితమ్ । 8

త్వాం దృష్ట్వా పుత్ర! జీవామి రామే సభ్రాతృకే గతే ।
వృత్తే దశరథే రాజ్ఞి నాథ ఏకస్త్యమద్య నః । 9

కచ్చిన్ను లక్ష్మణే పుత్ర! శ్రుతం తే కించిదస్రియమ్ ।
పుత్రే వాఽప్యేకపుత్రాయాః సహభార్యే వనం గతే । 10

స ముహూర్తం సమాశ్చస్య రుదన్నేవ మహాయశాః ।
కౌసల్యాం పరిసాంత్యైదం గుహం వచనమబ్రవీత్ । 11

శ్రీరాముడు జటాదారియగుట, నారచీరలను దరించుట మున్నగు అప్రియవచనములను గుహునివలనవిని, భరతుడు మిగుల చింతాక్రాంతుడాయెను. పూర్తిగా వనవాసదీక్షను చేసెట్టిన సత్యవ్రతుడగు శ్రీరాముడు తనవిన్నవమును మన్నించునా? అయోధ్యకు మఱివచ్చునా? అను సంశయములోపడి, అతడు మిగుల దిగులుచెందెను. (1)

భరతుడు సుకుమారుడేయైనను మహాబలశాలి, సింహముతో సమానమైన మూపును, బలిష్ఠములైన భుజములును గలవాడు, వికసించిన కమలములవలె విశాలములైన నేత్రములుగల యువకుడు, సుందరుడు. అట్టి భరతుడు క్షణకాలము తేరుకొనియుండి, వెంటనే తీవ్రమైన మనస్తాపమునకు గుఱియై, అంకుశముతో పాడునబడిన ఏనుగువలె వ్యధితుడై మూర్చితుడాయెను. (నేలపైబడెను.) (2-3)

అంతట భరతునకు ప్రక్కనేయున్న శత్రుఘ్నుడు అతనిపరిస్థితిని గమనించి, వెంటనే అతనిని హృదయమునకు హత్తుకొని, బిగ్గలుగా ఏడ్చుచు, శోకాతిరేకముతో స్పృహను కోల్పోయెను. (4)

ఏమట్లు భరతునితల్లులందఱును అవటికి వచ్చిరి. వారు పతివియోగదుఃఖములకు లోనైయుండిరి. ఉపవాసములచే కృశించి, దైన్యముతోనుండిరి. వారందఱును భూమిపైపడియున్న భరతుని చుట్టునుజేరి, ఏడువసాగిరి. కౌసల్యాహృదయముమాత్రము తీవ్రదుఃఖముతో నిండిపోయెను. అప్పుడు ఆమె మిక్కిలిచేరువగాచేరి, అతనిని అక్కునజేర్చుకొనెను. (5-6)

లేగదూడపై మరులుగొన్న అపు దానికడకుచేరి, ప్రేమతోనాకినట్లు మిక్కిలి పరితపించియున్న కౌసల్యాదేవి శోకమగ్నయై ఏడ్చుచు భరతునితో ఇట్లునుడివెను. (7)

"నాయనా! భరతా! ఇంతలోనే ఇట్టితివేమి? నీకు ఏమైనను అనారోగ్యబాధ ఏర్పడలేదుగదా? ఈ ఇక్ష్వకురాజవంశముయొక్క మనుగడ అంతయు నేడు నీపేదనే ఆధారపడియున్నది. కుమారా! శ్రీరాముడు లక్ష్మణునితో వనములకేగెను. దశరథమహారాజు మృత్యుముఖమున చేరెను. ఇక ఇప్పుడు నీవు ఒక్కడనే మాకు దిక్కు. నిన్నుజూచుకొని నేను ప్రాణములను చిక్కబట్టుకొనియున్నాను. (8-9)

ఓపుత్రా! లక్ష్మణునివిషయమునగాని, భార్యతోగూడి వనములకేగిన నాయేకైకకుమారుడగు శ్రీరామునివిషయమునగాని ఏదైననొక అప్రియసమాచారమును వింటివా? (10)

అంతట మహాయశస్యయైన భరతుడు ఒక క్షణకాలముపాటు తన్నుతాను తమాయించుకొని, ఏడ్చుచునే, 'అమ్మా! దిగులుచెందకుము. నేనెట్టి అప్రియవార్తనూ వినలేదు' అని పలికి, కౌసల్యాదేవిని ఊరడించెను. అనంతరము అతడు నిషాదరాజైన గుహుని ఇట్లుడిగెను. (11)

భ్రాతా మే క్వావసద్రాత్రో క్వ సీతా క్వచ లక్ష్మణః ।
 అస్యసచ్చయనే కస్మిన్ కిం భుక్త్వా గుహా శంస మే ॥ 12
 సోఽబ్రవీద్యరతం హృష్టో నిషాదాధిపతిర్గుహః ।
 యద్విధం ప్రతిపేదే చ రామే ప్రియహితేఽతిథా ॥ 13
 అన్నముచ్చావచం భక్షాః ఫలాని వివిధాని చ ।
 రామాయాభ్యవహారార్థం బహుచోపహృతం మయా ॥ 14
 తత్ సర్వం ప్రత్యనుజ్ఞాసీత్ రామఃసత్యపరాక్రమః ।
 న తు తత్ప్రత్యగృహ్లాత్ స క్షత్రధర్మమనుస్మరన్ ॥ 15
 న హ్యస్మాభిః ప్రతిగ్రాహ్యం సఖే! దేయం తు సర్వదా ।
 ఇతి తేన వయం రాజన్ అనునీతా మహాత్మనా ॥ 16
 లక్ష్మణేన సమానీతం పీత్వా వారి మహాయశాః ।
 దౌపవాస్యం తదాఽకార్షీత్ రాఘవః సహ సీతయా ॥ 17
 తతస్తు జలశేషేణ లక్ష్మణోఽప్యకరోత్ తదా ।
 వాగ్యతాస్తే త్రయః సంధ్యాం సముపాసత సంహితాః ॥ 18
 సౌమిత్రిస్తు తతః పశ్చాత్ అకరోత్ స్వాస్తరం ఘభమ్ ।
 స్వయమానీయ బర్హింషి క్షీప్రం రాఘవకారణాత్ ॥ 19
 తస్మిన్ సమావిశద్రామః స్వాస్తరే సహ సీతయా ।
 ప్రక్షాళ్య చ తయోః పాదౌ అపచక్రామ లక్ష్మణః ॥ 20
 వీతల్ తదింగుదీమూలమ్ ఇదమేవ చ తత్ తృణమ్ ।
 యస్మిన్ రామశ్చ సీతా చ రాత్రిం రాం శయితాపుభౌ ॥ 21
 నియమ్య పృష్ఠే తు తలాంగుళిత్రవాన్
 శరైః సుపూర్ణామిషుధీ పరంతపః ।
 మహద్దనుః సజ్యముపోహ్య లక్ష్మణో
 నిశామతిష్ఠత్ పరితోఽస్య కేవలమ్ ॥ 22
 తత స్త్రహం చోత్తమచాపబాణధృత్
 స్థితోఽభవం తత్ర స యత్ర లక్ష్మణః ।
 అతంద్రిభిర్జ్ఞాతిభిరాత్తకార్ముకైః
 మహేంద్రకల్పం పరిపాలయంస్తదా ॥ 23

"ఓ గుహుడా! ఆరాత్రివేళ మాఅన్నయగు శ్రీరాముడును, వదినే సీతాదేవియు, సోదరుడు లక్ష్మణుడును ఎక్కడ నివసించిరి? వారు భుజించిన ఆహారమేమి? ఎట్టిశయ్యపై నిద్రించిరి? వీటినన్నింటినీ నాకు వివరముగా తెలుపుము." (12)

అప్పుడు నిషాదాధిపతియైన గుహుడు మిక్కిలి సంతసించిన వాడై, తనకు ఎంతయు హితుడును, అతిథియు ఐన శ్రీరామునకు తాను ఒనగూర్చిన అతిథిమర్యాదలను గూర్చి భరతునకు ఇట్లు తెలిపెను. (13)

"అయ్యా! పలువిధములగు అన్నములను, వివిధములగు అపూషాది భక్ష్యములను, వానావిధఫలములను, శ్రీరామునకు భోజనార్థము సమృద్ధిగా సమకూర్చితిని. సత్యపరాక్రముడైన శ్రీరాముడు వాటినన్నింటినీ ప్రేమతో ఆదరించెనుగాని, క్షత్రియధర్మమును అనుసరించి, వాటిలో దేనినీ స్వీకరింపలేదు. ఓరాజా! పిమ్మట ఆమహానుభావుడు 'మిత్రమా! మావంటి క్షత్రియులు ఇతరులకు ఇచ్చెదరేగాని, ఎవరినుండియు, ఏవస్తువునూ స్వీకరింపరు'-అని పలికి మాకు నచ్చజెప్పెను. (14-16)

పిమ్మట లక్ష్మణుడు తీసికొనివచ్చిన జలములనుమాత్రమే స్వీకరించి, సీతారాములు ఆరాత్రిని ఉపవాసముతో గడిపిరి. సీతారాములు త్రాగగా మిగిలిన జలములను పుచ్చుకొని, లక్ష్మణుడును ఉపవసించెను. జలములను త్రాగుటకుముందే అముగ్గురును మౌనముగా ఏకాగ్రచిత్తులై సంధ్యోపాసనగావించిరి. అపిమ్మట సౌమిత్రి వెంటనే స్వయముగా కుశలమదిసికొని వచ్చి, వాటితో శ్రీరాముని కొఱకై పవిత్రమైన ఒక చక్కనిశయ్యను ఏర్పాటుచేసెను. (17-19)

పిదప లక్ష్మణుడు స్వయముగా శ్రీరాముని పాదములనుకడిగెను. అనంతరము సీతాదేవి తనపాదములను కడుగుకొనుచుండగా అతడు ఆమెపాదములపై జలములనుంచెను. అంతట శ్రీరాముడు సీతాదేవితోగూడి ఆ చక్కని శయ్యపై శయనించెను. లక్ష్మణుడు వారికి కొంచెముదూరముగావెళ్లి, అచటనిలబడెను. సీతారాములు ఇరువురును ఇదిగో! ఈ గారచెట్టుక్రిందనే ఈ తృణశయ్యపైనే ఆ రాత్రి పరుండిరి. (20-21)

శత్రుదమనుడైన లక్ష్మణుడు చేతులకును, వ్రేళ్లకును రక్షణ కవచములను, నీపుబాగమున ఇరువైపులబాణములతో నిండిన అమ్ములపాదులను ధరించెను. అతడు అల్లెత్రాడును సంధించిన మహద్దనుస్సును చేతబట్టుకొని, ఆరాత్రియంతయు వారిరక్షణార్థము ప్రదక్షిణపూర్వకముగా చుట్టును తిరుగుచుండెను. పిమ్మట మహేంద్రునితో సమానుడగు శ్రీరామునియొక్క రక్షణకార్యమున నేను మేలైనధనుర్పాణములను ధరించి, లక్ష్మణునకు తోడుగా ఉంటిని, నాఅనుచరులును విల్లంబులను చేబూని, అప్రమత్తులై మాకు బాసటగా నిలిచిరి. (22-23)

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే అయోధ్యాకాండే సప్తాశీతితమస్సర్గః (87)

వాల్మీకిమహర్షివिरचितమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి అయోధ్యాకాండమునందు ఎనుబదినిడవసర్గము సమాప్తము

88. ఎనుబదివినిమిదవసర్గము

మహారాజసుఖములకు అర్హులైన సీతారాములు కటికినేలమీద, తృణశయ్యపై శయనించినారని విని,
భరతుడు మిగుల భిన్నుడగుట.

తచ్చుత్వా నిపుణం సర్వం భరతః సహ మంత్రిభిః ।
ఇంగుదీమూలమాగమ్య రామశయ్యామవేక్ష్య తామ్ । 1

అబ్రవీజ్జననీః సర్వా ఇహ లేన మహాత్మనా ।
శర్వరీ శయితా భూమౌ ఇదమస్య విమర్శితమ్ । 2

మహాభాగకులీనేన మహాభాగేన ధీమతా ।
జాతో దశరథేనోర్వ్యాం న రామః స్వప్తుమర్హతి । 3

అజినోత్తరసంస్తీర్ణే వరాస్తరణనంచయే ।
శయిత్యా పురుషవ్యాఘ్రః కథం శేతే మహీతలే । 4

ప్రాసాదాగ్రవిమానేషు వలభీషు చ సర్వదా ।
హైమరాజతభామేషు వరాస్తరణశాలిషు । 5

పుష్పనంచయచిత్రేషు చందనాగరుగంధిషు ।
పాండురాభ్రప్రకాశేషు శుకనంఘరులేషు చ । 6

ప్రాసాదవరవర్షేషు శీతవత్స సుగంధిషు ।
ఉషిత్యా మేరుకల్పేషు కృతకాంచనభిత్తిషు । 7

గీతవాదిత్రనిర్వృత్తైః వరాభరణనిస్పదైః ।
మృదంగవరశబ్దైశ్చ నతతం ప్రతిబోధితః । 8

వందిభిర్వందితః కాలే బహుభిః సూతమాగతైః ।
గాథాభిరనురూపాభిః స్తుతిభిశ్చ వరంతపః । 9

అశ్రద్ధేయమిదం లోకే న సత్యం ప్రతిభాతి మా ।
ముహ్యతే ఖలు మే భావః స్వప్నోఽయమితి మే మతిః । 10

గుహుడు పలికిన వచనములను అన్నింటిని భరతుడు సావదానముగా విని, మంత్రులతోగూడి, గారచెట్టుకడకువెళ్లి, శ్రీరాముడు పరుండిన ఆశయ్యను దర్శించి, అతడు తన తల్లులందఱితో ఇట్లు మడివెను. "అమహానుభావుడు అరాత్రి పరుండిన ప్రదేశము ఇదియే. ఇవి ఆయన శయనింసగా ఆ శయ్యపై ఏర్పడిన గుర్తులు." (1-2)

దశరథమహారాజు వాసిగాంచిన ఇక్ష్వాకురాజవంశమున జన్మించిన వాడు, మహానుభావుడు, ప్రజ్ఞాశాలి, అట్టి ప్రభువునకు పుత్రుడైన శ్రీరాముడు ఈ కటికినేలపై పరుండుట ఏమాత్రమును తగదు. (3)

సుకుమారమైన వరువులపై మిక్కిలి నృదువైన జీంకచర్మముల ఆస్తరణములతో కప్పబడిన మేలైన తల్పములపై హాయిగా శయనించిన ఆ నరశ్రేష్ఠుడు ఈనేలపై ఎట్లు పరుండెనోగదా? (4)

శ్రీరాముడు శయనించిన తల్పములు, విహరించిన ప్రాసాదములు అత్యద్భుతములు, సకలసుఖచితములు, నిరుపమానములు. అప్రాసాదములపైభాగమునగల శ్రేష్ఠములైన భవనములయందును, అట్టాలికలయందును ఎల్లప్పుడును అతడు శయనించువాడు, ఆ భవనముల భూభాగములు వెండిబంగారములతో నిర్మితములైనవి. అందలి శయ్యలు మిగులమృదువైనవి, శ్రేష్ఠమైనవి. అందు ఆలంకృతములైన రంగురంగుల పూవులు ఆ భవనములకు విచిత్రశోభలను సంతరించుచుండును. నిరంతరము అచట చందనాగరుపరిమళములు గుబాళించుచుండును. అవి తెల్లని మేఘములవలె స్వచ్ఛములైన కాంతులను వెదజల్లుచుండును. చిలుకలకలకలారావములు వినసొంపుగానుండును. అవి చల్లదనమును గూర్చుచు కర్పూరవాసనలను ప్రసరింపజేయుచుండును. అవి బంగారుగోడలతో మేరుసర్వతమువలె మహోన్నతములై ఆలరారుచుండును. (5-7)

కమ్మని సంగీతస్వరములతోడను, శ్రావ్యములైన వీణావీణు నాదములతోడను, పరిచారికలయొక్క కాలియందెల రవళులచేతను కరకంకణములరవములచేతను, ఆభరణములసవ్వడులతోడను, చెవులకింపైన మృదంగములయవిన్యాసములతోడను అతడు నిద్రనుండి మేల్కొనుచుండువాడు. అతడు మేల్కొను సమయమున వందిగణములు స్తుతించుచుండెడివి. సూతులు మాగధులు సమయమునకు తగిన కథలను, గాథలను విస్మించు చుండెడివారు. అట్టి సుఖవైభవములలో ఓలలాడిన శ్రీరాముడు ఈకటికినేలపై పరుండుట ఎంతటి బాధాకరము? (8-9)

అట్టి మహానుభావుడైన శ్రీరాముడు ఇట్లు ఇక్కట్లపాలగుట లోకమున నమ్మదగిన విషయమేగాదు. ఇది నాకు సత్యముగా తోచుటలేదు. నేను దిగ్విజయికి గుఱియైతి నోయోమో? దీనిని నేను ఒక కలగా తలంతును. (10)

న నూనం దైవతం కించిత్ కాలేన బలవత్తరమ్ ।
యత్ర దాశరథీ రామో భూమావేవ శయిత సః । 11

విదేహరాజస్య సుతా సీతా చ ప్రియదర్శనా ।
దయితా శయితా భూమౌ స్నుషా దశరథస్య చ । 12

ఇయం శయ్యా మమ భ్రాతుః ఇదం హి పరివర్తితమ్ ।
స్తండిలే కఠినే సర్వం గాత్రైః విమృదితం తృణమ్ । 13

మన్యే సాభరణా సుప్తా సీతాఽస్మిన్ శయనోత్తమే ।
తత్ర తత్ర హి దృశ్యంతే సక్తాః కనకచిందవః । 14

ఉత్తరీయమిహోఽపక్తం సువ్యక్తం సీతయా తదా ।
తథా హ్యేతే ప్రకాశంతే సక్తాః కౌశేయతంతవః । 15

మన్యే భర్తుః సుఖా శయ్యా యేన బాలా తపస్వినీ ।
సుకుమారీ సతీ దుఃఖం న విజానాతి మైథిలీ । 16

హా హంతాఽస్మి సృశంసోఽహం యత్సభార్యఃకృతే మమ ।
ఈదృశీం రాఘవ శృయ్యామ్ అధికేతే హ్యానాథవత్ । 17

సార్వభౌమకులే జాతః సర్వలోకస్య సమ్మతః ।
సర్వలోకప్రియస్త్యక్త్యా రాజ్యం సుఖమనుత్తమమ్ । 18

కథమిందీవరశ్యామో రక్తాక్షః ప్రియదర్శనః ।
సుఖభాగీ న దుఃఖార్హః శయితో భువి రాఘవః । 19

ధన్యః ఖలు మహాభాగో లక్ష్మణః శుభలక్షణః ।
భ్రాతరం విషమే కాలే యో రామమనువర్తతే । 20

సిద్ధార్థా ఖలు వైదేహీ పతిం యాఽనుగతా వనమ్ ।
వయం సంశయితాః సర్వే హీనాస్తేన మహాత్మనా । 21

దశరథమహారాజకుమారుడైన శ్రీరామునియంతటివాడు ఇట్టికఱకు నేలపై పరుండుటనుబట్టి చూడగా నిజముగా కాలమే బలవత్తరమైనది, దానికిమించిన దైవము మఱియొకటిలేదనుట స్పష్టము. (11)

జనకమహారాజుగారాలపట్టియు, దశరథమహారాజుకోడలును, శ్రీరామునిప్రియపత్నియు ఐన సుకుమారియగు సీతాదేవి ఈనేలపై పరుండవలసినచుట ఆ కాలప్రభావముచేతనేగదా! (12)

మాలన్న శ్రీరాముడు పండుకొనినశయ్య ఇదియే. విశ్రాంతికి ఆయన పండుకొనినప్పుడు అటునిటు పొర్లిన గుర్తులు ఇదిగో ఇవియే. ఈకఠినబూమిపై ఆయన శయనింపగా ఆయన శరీరముయొక్క ఒత్తిడికి నలిగిపోయిన తృణములు ఇచటనే పడియున్నవి. (13)

ఇచట అక్కడక్కడ బంగారుకణములు అంటుకొనియున్నవి. దానినిబట్టి చూచినచో ఆభరణములతోనున్న సీతాదేవి ఈపవిత్ర శయ్యపై పరుండియున్నట్లు తలంతును. (14)

ఈకుశలలో అక్కడక్కడ కొన్నిపట్టుదారములు చిక్కుకొని మిలమిల మెఱయుచున్నవి. ఇవి సీతాదేవి అప్పుడు దరించిన పట్టు-ఉత్తరీయపు పోగులేయని స్పష్టమగుచున్నది. (15)

బాలయు, సుకుమారియు, తపస్వినీయు, మహాసాధ్వీయు ఐన సీతాదేవి ఈకఠినశయ్యపై పరుండినను ఆమెకు కష్టమనిపించి యుండదు. ఏలనన ఏసతియైనను భర్తతోగూడి పరుండినప్పుడు. ఆ శయ్య కఠినముగాఉన్నను, మృదువుగాఉన్నను, అది ఆమెకు మోయిగనేయుండును. చీ నాబ్రతుకు వ్యర్థము. నేనెంతయుక్రూరుడను. ఏలనన శ్రీరాముడు భార్యతోగూడి దిక్కులేనివానివలె ఇట్టి శయ్యపై పరుండవలసినచుట నాకారణముననేగదా! (16-17)

శ్రీరాముడు ఒక అసాధారణమహాపురుషుడు. చక్రవర్తుల వంశమున జన్మించినవాడు, సమస్తజనులఆదరాభిమానములను చూరగొన్నవాడు, నిల్లరకును ఇష్టుడు, శ్యామసుందరగాత్రుడు, ఎఱ్ఱని నేత్రములుగలవాడు. దర్శనీయుడు, సుఖములలో పుట్టివెరిగినవాడు, దుఃఖమునుమాటనే యెఱుగనివాడు, అట్టి మహాపురుషుడు సర్వ సుఖములకును ఆలనాలమైన ఒక మహారాజ్యమును త్యజించి, అడవుల దారిబట్టి, ఇట్టి కఠికినేలపై పరుండుట విధివైపరీత్యము. (18-19)

శుభలక్షణములుగలవాడును, మహాత్ముడును ఐన లక్ష్మణుడు ఈకష్టకాలమునందు అన్నయగు శ్రీరాముని అనుసరించుచు, ఆయనను సేవించుచున్నాడు. వాస్తవముగా అతడు ఎంతయు దన్యాత్ముడుగదా! (20)

పతిదేవుని అనుసరించి వనములకువెళ్లిన వైదేహీ నిజముగా ఎంతయుకృతార్థురాలు. మేము ఆయనకు దూరమై సంశయాత్ముల మైతిమి. (మహాసేవలను శ్రీరాముడు అంగీకరించునా? లేదా? - అని సంశయమునకులోనైతిమి. (21)

అకర్ణధారా పృథివీ శూన్యేవ ప్రతిభాతి మా ।
గతే దశరథే స్వర్గం రామే చారణ్యమాశ్రితే । 22

స చ ప్రార్థయతే కశ్చిత్ మనసాపి వసుంధరామ్ ।
వనేఽపి వనతస్తస్య బాహువీర్యాభిరక్షితామ్ । 23

శూన్యసంవరణారక్షామ్ ఆయంత్రితహయద్విపామ్ ।
అపావృతపురద్వారాం రాజధానీమరక్షితామ్ । 24

అప్రహృష్టబలాం న్యూనాం విషమస్థామనావృతామ్ ।
శత్రవో నాభిమన్యంతే భక్షాన్ విషకృతానివ । 25

అద్య ప్రభృతి భూమౌ తు శయిష్యేహం తృణేషు వా ।
ఫలమూలాశనో నిత్యం జటాచీరాణి ధారయన్ । 26

తస్యార్థముత్తరం కాలం నివత్స్వామి మజం వనే ।
తం ప్రతిశ్రవమాముచ్య నాస్య మిథ్యా భవిష్యతి । 27

వసంతం భ్రాతురర్థాయ శత్రుఘ్నో మాన్మనవత్స్వతి ।
లక్ష్మణేన సహత్వార్యో హ్యయోధ్యాం పాలయిష్యతి । 28

అభిషేక్యంతి కాకుత్స్థమ్ ఆయోధ్యాయాం ద్విజాతయః ।
అపి మే దేవతాః కుర్యుః ఇమం సత్యం మనోరథమ్ । 29

ప్రసాద్యమానః శిరసా మయా స్వయం
బహుప్రకారం యది నాభిపత్స్యతే ।
తతోఽనువత్స్వామి చిరాయ రాఘవం
వనే వసన్ నార్హతి మాముపేక్షితమ్ । 30

శ్రీరాముడు అడవులపాలైయుండుటవలనను, దశరథమహారాజు పరలోకగతుడగుటచేతను ఈకోసలరాజ్యము సమర్థుడైన పాలకుడులేక దిక్కులేనిదై నాకు శూన్యముగా కన్పించుచున్నది. (22)

శ్రీరాముడు వనములలోనున్నను ఆయనబాహుబలము ఈకోసల రాజ్యమును రక్షించుచున్నంతవఱకును (ఆయన అనుగ్రహము దీనిపై ప్రసరించుచున్నంతవఱకును) ఎవ్వడును మనస్సులోనైనను దీనినిసాందుటకై ఆశపడడు. (దీనిపైపు కన్నెత్తియైనను చూడజాలడు). (23)

రాజధానియైన ఆయోధ్యానగరమునకు సరియగుప్రాకారరక్షణ లేకున్నను, అశ్వములు, గజములు యుద్ధమునకు సిద్ధముగా అదుపుగలిగిలేకయున్నను, పురద్వారములు తెఱవబడియున్నను, సేనలలో హర్షోత్సాహములు కొరవడినను, రక్షణలోపముచే గడ్డపరిస్థితులు ఏర్పడినను, నగరమునకు వెలుపల ఎట్టి అవరణములు లేకున్నను దీనిపై శ్రీరాముని అనుగ్రహము ఉన్నంత వఱకు విషపూరితములైన బిక్షుములనువలె శత్రువులు దీనిని కోరుకొనరు. (24-25)

నేటినుండి నేనును ప్రతిదినము జటావల్కలములనే దరించెదను. కందమూలఫలములనే ఆహారముగా స్వీకరింతును. నేలపైగాని, తృణశయ్యపైగాని పరుండెదను. శ్రీరామునకు మాటుగా ఆ వనవాసదీక్షను నేను పాటించును. ఆ పదునాలుగు సంవత్సరములలో మిగిలినకాలమును నేను వనములలో హాయిగా గడుపుదును. రామునిప్రతిజ్ఞయు వృథాకాదు. (26-27)

అన్నకొరకై నేను వనవాసముచేయుచున్నప్పుడు శత్రువులును నాకు తోడుగా ఉండును. శ్రీరాముడు లక్ష్మణునితోగూడి ఆయోధ్యకువేరి, రాజ్యభారమును నిర్వహించును. (28)

ఆయోధ్యయందు బ్రాహ్మణోత్తములందఱును కకుత్స్థవంశజుడైన శ్రీరాముని పట్టాభిషిక్తుని గావించురుగాక. ఈ నాకోరికను దేవతలు సఫలముచేయుదురా? (29)

నా ఈ అభ్యర్థనను మన్నించుటకై శిరసా ప్రణమిల్లి ఆయనను ఎంతగానో వేడుకొందును. నేను ఎన్నివిధములుగా (ఆయోధ్యకు మఱిరమ్మని) బ్రతిమాలినను అందులకు ఆయన అంగీకరింపనిచో నేనును ఆయనతోపాటు దీక్షముగియువఱకును వనములలోనేయుండును. ఆవ్రభువు నాకోరికను కాదనడు. (30)

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే నాల్గ్మీకీయే ఆదికావ్యే ఆయోధ్యాకాండే అష్టాశీతితమస్తర్గః (88)

నాల్గ్మీకమహర్షివిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి ఆయోధ్యాకాండమునందు ఎనుబదిఎనిమిదవస్తర్గము సమాప్తము

89. ఎనుబదితొమ్మిదవసర్గము

భరతుడు గుహుని సహకారముతో సపరివారముగా గంగానదిని దాటుట - పిమ్మట భరద్వాజశ్రమమునకు చేరుట.

పుష్ప రాత్రిం తు తలైవ గంగాకూలే స రాఘవః ।
భరతః కాల్యముత్తాయ శత్రుఘ్నమిదమబ్రవీత్ । 1

శత్రుఘ్నోత్తిష్ట కిం శేషే నిషాదాధిపతిం గుహమ్ ।
శీఘ్రమానయ భద్రం తే తారయిష్యతి వాహినీమ్ । 2

జాగర్మి నాహం స్వపిమి తమేవాఽర్యం విచింతయన్ ।
ఇత్యేవమబ్రవీద్ధ్రాత్రా శత్రుఘ్నోఽపి ప్రచోదితః । 3

ఇతి సంవదతోరేవమ్ అన్యోన్యం నరసింహయోః ।
ఆగమ్య ప్రాంజలిః కాలే గుహో భరతమబ్రవీత్ । 4

కచ్చిత్ సుఖం నదీతీరేఽవాత్సీః కాకుత్స్థః శర్వరీమ్ ।
కచ్చిత్ తే సహస్రైస్యస్య తావత్ సర్వమనామయమ్ । 5

గుహస్య తత్తు వచనం శ్రుత్వా స్నేహాదుదీరితమ్ ।
రామస్యానువతో వాక్యం భరతోఽపీదమబ్రవీత్ । 6

సుఖా నః శర్వరీ రాజన్! పూజితాశ్చాపి తే వయమ్ ।
గంగాం తు నౌభిర్భవీభిః దాతాః సంతారయంత సః । 7

తతో గుహః సంతర్పరితం శ్రుత్వా భరతశాసనమ్ ।
ప్రతి ప్రవిత్య నగరం తం జ్ఞాతిజనమబ్రవీత్ । 8

ఉత్తిష్టత ప్రజుభ్యధ్వం భద్రమస్తు చ వః సదా ।
నానః సమనుకర్షధ్వం తారయిష్యామి వాహినీమ్ । 9

తే తథోక్తాః సముత్తాయ త్వరితా రాజశాసనాత్ ।
పంచనావాం శతాన్యాశు సమానిన్యః సమంతతః । 10

అన్యాః స్వస్తికవిజ్ఞేయా మహాఘంటాధరా వరాః ।
శోభమానాః పతాకాభిః యుక్తవారాః సుసంహతాః । 11

రఘువంశజుడైన ఆభరతుడు గంగానదీతీరమునందే (శ్రీరాముడు శయనించినప్రదేశమునందే) ఆరాత్రి గడపి, ఉషః కాలమునందే మేల్కొని, శత్రుఘ్నునితో ఇట్లునెను. (1)

"ఓ శత్రుఘ్నా! నీకు భద్రమగుగాక, లెమ్ము, ఉషఃకాలమైనది, ఇంకను నిద్రించుచుంటివేల? నిషాదరాజైన గుహుని దీసికొనిరమ్ము. అతడు నావలపై మనసేనను నదిని దాటించగలడు." (2)

భరతుడిట్లు పలికిన పిమ్మట సోదరుడగు శత్రుఘ్నుడు, అతనితో 'అన్నా! నేను నిద్రించుటలేదు. నేనును నీవలెనే పూజ్యుడైన శ్రీరాముని స్మరించుచు రాత్రియంతయు మేల్కొనియున్నాను.' అని వచించెను. (నిజముగా వీరిబ్రాతృప్రేమ లోకమునకే ఆదర్శప్రాయము.) (3)

నరశ్రేష్ఠులైన ఆ భరతశత్రుఘ్నులు ఇరువురును ఇట్లు సంభాషించుకొనుచుండగా గుహుడచ్చటికి విచ్చేసి, చేతులు జోడించి, భరతునితో ఇట్లునుడివెను. (4)

"రాజకుమారా! భరతా! ఈగంగాతీరమునందు రాత్రియంతయు మీరు సుఖముగా గడపితిరా? మీకును, మీసేనలకును ఎట్టి ఇబ్బందియు కలుగలేదుగదా! మీరెల్లరును కుశలమేగదా!" (5)

గుహుడు మిక్కిలి ఆదరముతో పలికిన వచనములను విని, శ్రీరామునిద్యానములో మునిగియున్న భరతుడు అతనితో ఇట్లు పలికెను. (6)

"ఓ నిషాదరాజా! ఈరాత్రి మాకు హాయిగానే గడచినది. మీ ఆదరాభిమానములతో మాకుసంతోషి కలిగినది. మీనావికులు తగినన్ని నావలద్వారా మాసేనలను నదిని దాటించుటకై ఏర్పాట్లు చేయుము." (7)

భరతునిఆజ్ఞను గుహుడు సావధానముగావినెను. వెంటనే అతడు త్వరత్వరగా మఱల శృంగిబేరపురమునకు వెళ్లి, అచటి తన అనుచరులతో ఇట్లువచించెను. (8)

"ఓ ఆత్మీయులారా! లెండు, సావధానులుకండు. మీకు సర్వదా శుభములు కలుగుగాక. నావలను రేవులకు చేర్చుడు. భరతుని సేనలను గంగానదిఅవలితీరమునకు చేర్చుదము. (9)

నిషాదరాజైన గుహునియొక్క ఆజ్ఞలనుసరించి, నావికులందఱును వెంటనేలేచి, త్వరత్వరగా ఐదువందలనావలను వరుసగా నదీతీరమున ఒక్కచోటికి చేర్చిరి. (10)

ఇవియేగాక 'స్వస్తికము' అనుపేరుగల మఱికొన్ని నావలు అచటికి చేర్చబడినవి. 'స్వస్తిక' చిహ్నములను కలిగియుండుటవలన వాటికి ఆపేరు వచ్చెను. వాటిని సులభముగా గుర్తింపవచ్చును. ఆ శ్రేష్ఠములైన నౌకలు సతాకములతో శోభిల్లుచుండెను. వాటికి పెద్దపెద్దగంటలను నిర్వహించి, బంగారుచిత్రములు కలిగియున్నందున అవి చూడముచ్చటగా నుండెను. అనుకూల నాయుప్రసారమునకై అవి గవాక్షములు కలిగి యుండెను. ఎట్టి ఆటుపోట్లకైనను తట్టుకొనునట్లుగా అవి దృఢముగా సిద్ధపఱచబడియుండెను. (11)

తతః స్వస్తికవిజ్ఞేయాం పాండుకంబళసంవృతామ్ ।
సనందిఘోషాం కల్యాణీం గుహో నావముపాహరత్ ।
తామారురోహ భరతః శత్రుఘ్నశ్చ మహాబలః । 12

కౌసల్యా చ సుమిత్రా చ యాశ్చాన్యా రాజయోషితః ।
పురోహితశ్చ తత్సూర్యం గురవో బ్రాహ్మణాశ్చ యే ।
అనంతరం రాజదారాః తత్రైవ శకటాపణాః । 13

ఆవాసమాదీపయతాం తీర్థం చాప్యవగాహతామ్ ।
ఖాండాని చాదదానానాం ఘోషస్త్రీదివమస్పృశత్ । 14

పతాకీన్యస్తు తా నావః స్వయం దాశైరధిష్ఠితాః ।
వహంత్యో జనమారూఢం తదా సంపేతురాశుగాః । 15

నారీణామభిపూర్ణాస్తు కాశ్చిత్ కాశ్చిచ్ఛ వాజినామ్ ।
కాశ్చిద్రత్ర వహంతి స్మ యానయుగ్యం మహాధనమ్ । 16

తాః స్మ గత్వా పరం తీరమ్ అవరోప్య చ తం జనమ్ ।
నివృత్తాః కాండచిత్రాణి క్రియంతే దాశబంధుభిః । 17

నవైజయంతాస్తు గజా గజారోహప్రచోదితాః ।
తరంతః స్మ ప్రకాశంతే సధ్వజా ఇవ పర్వతాః । 18

అప్పుడు గుహుడు 'స్వస్తిక' నావలలో ఒకదానిని ఆచటికి తీసికొని వచ్చెను. దానిపై తెల్లని కంబళము కప్పబడియుండెను. అందు ప్రయాణముచేయువారికి ఉల్లాసమునుగూర్చుటకై ఆనావకు చీఱుమువ్వలు కట్టబడియుండెను. అది దర్శనీయముగానుండెను. దానిని మహాబలశాలురైన భరతుడును, శత్రుఘ్నుడును అధిరోహించిరి. (12)

అందఱికంటెను (భరతశత్రుఘ్నులకంటెను) ముందుగా వసిష్ఠాదిగురువులును, తక్కిన బ్రాహ్మణోత్తములును పురోహితుడును నావలపైవెక్కిరి. భరతశత్రుఘ్నులధిరోహించిన పిమ్మట రాజవత్సలైన కౌసల్యయు, సుమిత్రయు, కైకేయియు, ఇతర రాజస్త్రీలును నావలపై చేరిరి. అనంతరము శకటములను, వాణిజ్యవస్తువులను వేర్వేరు నావలపై ఎక్కించిరి. (13)

సైనికులు నదీతీరమున తాము విడిసిన ప్రదేశములకు నిష్పంఠించి¹⁾ తమ వస్తువులతో నావలపైకి చేరిరి. కొందఱు నావలను ఎక్కుటకై త్వరత్వరగా రేవులకు చేరుచుండిరి. కొంతమంది తమతమఉపకరణములను 'ఇవినాని, ఇవినాని' అని బిగ్గరగా పలుకుచు వాటితో నావలలో ఎక్కుచుండిరి. అప్పుడు ఏర్పడిన ఆకోలాహలధ్వనులు మిన్నంటుచుండెను. (14)

ఆనావలన్నింటిపై పతాకములు రెపరెపలాడుచుండెను. అంతట నావికులును ఆపడవలపై ఎక్కిరి, సిదపవారు జనులతో కిటకిట లాడుచున్న ఆనావలను వేగముగా నడుపసాగిరి. వాటిలో పెక్కునావలు స్త్రీలతోనిండియుండెను. మఱికొన్ని నావలు యుద్ధాశ్రములకే పరిమితములయ్యెను. మఱికొన్నినావలు బండ్లను, రథములను, వాటినిలాగు ఎద్దులను, గుఱ్ఱములను వహించుచుండెను. ఈబండ్లలో అమూల్యములైన రత్నములు మొదలగునవి నింపబడి యుండెను. (15-16)

క్రమముగా ఆ నావలన్నియును ఆనదీతీరమునకు చేరి, జనులను వాహనాదులనన్నింటిని ఆచటదించి, తిరిగివచ్చినవి. ఆ సమయమున నావికులు పడవలతో చిత్రవిచిత్రములైన విన్యాసములను గావించిరి. (17)

పతాకములతో శోభిల్లుచున్న భద్రగజములు మావటివాండ్ర ప్రేరణతో గంగానదిని దాటినవి. ఆసమయమున అవి టెక్కలుగల పర్వతములవలె విరాజిల్లినవి. (18)

1) శత్రువులకు తమరహస్యసమాచారములు తెలియకుండుటకును, తమఅవసరములు తీఱినపిమ్మట ప్రయాణసమయమున వస్తువులబరువులను తగ్గించుకొనుటకును సైనికులు తమనివాసప్రదేశములకు నిష్క్రమింపబడిపోవుచుండుట ఒక ఆచారము. ఆవిధముగాచేసినచో విజయలక్ష్మి తమనే వరించుననియు వారినిశ్చింతము.

నావస్త్యారురుహుశ్చాన్యే ప్లవైస్తేరుస్తథాపరే ।
అన్యే కుంభఘటైస్తేరుః అన్యే తేరుశ్చ బాహుభిః । 19

సా పుణ్యా భృజినీ గంగా దాశైః సంతారితా స్వయమ్ ।
మైత్రే ముహూర్తే ప్రయయా ప్రయాగవనముత్తమమ్ । 20

ఆశ్వాసయిత్వా చ చమూం మహాత్మా
నివేశయిత్వా చ యథోపజోషమ్ ।
ద్రష్టుం భరద్వాజమ్ ఋషిప్రవర్యమ్
ఋత్విగ్వృతః సన్ భరతః ప్రతస్థే । 21

స బ్రాహ్మణస్యాశ్రమమభ్యుపేత్య
మహాత్మనో దేవపురోహితస్య ।
దదర్శ రమ్యాటజవృక్షషండం
మహద్వనం విప్రవరస్య రమ్యమ్ । 22

భరతునివెంటవచ్చినవారిలో కొందఱు పడవలపైనను, మఱికొందఱు తెప్పలపైనను, వేలొకకొందఱు కుంభములసహాయమునను, ఇంకొక కొందఱు నీటిలో స్వయముగా బాహువులతో ఈదుచును ఆ నదిని దాటిరి. (19)

నదీజలస్నానాదులచే పవిత్రమైన ఆసేన నావికులసహాయముతో గంగానదినిదాటెను. వెంటనే భరతాదులు సేనతోగూడి అచటినుండి భరద్వాజాశ్రమమునకు మైత్రముహూర్తమున⁽¹⁾ బయలుదేరిరి. (20)

మహాత్ముడైన భరతుడు సేనకు ఊరటగూర్చి, అనువైన (సుఖముగానుండు) ప్రదేశమున దానిని ప్రవేశపెట్టి, వయోవృద్ధుడును, ఋషిశ్రేష్ఠుడును ఐన భరద్వాజమునిని దర్శించుటకై వసిష్ఠాది ఋత్విజులతోగూడి, ఆయనకడకు కాలినడకతో వెళ్లెను. (21)

మహాత్ముడును, దేవపురోహితుడును⁽²⁾ బ్రాహ్మణోత్తముడును ఐన భరద్వాజునియొక్క ఆశ్రమమును భరతుడు దర్శించెను. అందలి పర్వతాలలు చూడముచ్చటగానుండెను. ఆ ఆశ్రమము అంతయును, కనువిందుగావించెడి వృక్షములతో అలరారుచుండెను. (22)

ఇత్యాద్యై శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే అయోధ్యాకాండే ఏకోనవవతితమస్సర్గః (89)

వాల్మీకిమహర్షినిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి అయోధ్యాకాండమునందు ఎనుబదితోమ్మిదవసర్గము సమాప్తము

-- * * * --

90. తొంబదియవసర్గము

భరతుడు భరద్వాజుని దర్శించుట - 'శ్రీరాముని అయోధ్యకు తోడ్కొనివెళ్లుటకై తాను వచ్చినట్లు'

అతడు ఆ మహర్షికి నిన్నవించుకొనుట.

భరద్వాజాశ్రమం దృష్ట్వా క్రోధాదేవ నరర్షభః ।
బలం సర్వమవస్థాప్య జగామ సహ మంత్రిభిః । 1

పద్యామేవ హి ధర్మజ్ఞో న్యస్తశస్త్రపరిచ్ఛదః ।
వసానో వాససీ క్షౌమే పురోధాయ పురోధసమ్ । 2

తతః సందర్శనే తస్య భరద్వాజస్య రాఘవః ।
మంత్రణస్తానవస్థాప్య జగామానుపురోహితమ్ । 3

రాజకుమారుడైన ఆ భరతుడు ఒక్కక్రోసెడు దూరమునుండియే భరద్వాజాశ్రమమునుజూచి, తనబలములను అస్థింఠిని అచటనే నిలిపెను. సీమృట దర్మజ్ఞుడైన అతడు శస్త్రములను, ఆభరణములను విసర్జించి, సట్టువస్త్రములను ధరించెను. పురోహితుడైన వసిష్ఠుడు ముందునడుచుచుండగా అతడు మంత్రులతోగూడి కాలినడకతో ఆయనను అనుసరించెను. (1-2)

ఆశ్రమములో ప్రవేశింపగా కొలదిదూరములో వారికి భరద్వాజమహర్షి కనబడుచుండెను. అప్పుడు భరతుడు తనతోగూడియున్న మంత్రులను అచట ఆపి, తాను పురోహితునివెంట ముందునకు నడచెను. (3)

1) పగటిసమయము ముప్పది(30) గడియలు. ఆగడియలను పదునైదు (15) భాగములుచేయగా ఒక్కొక్కముహూర్తసమయము రెండు (2) గడియలు అగును. అట్టిముహూర్తములలో మూడవ (3)దియైన 'మైత్ర' ముహూర్తమున (అనగా నాల్గుగడియలు దాటిన తరువాత ఆఱుగడియలలోపల) వారు ప్రయాగకు బయలుదేరిరి. గడియకు 24 నిమిషములు. అనగా ఒక్కొక్క ముహూర్తసమయము 48 నిమిషములు.

2) దేవతలపురోహితుడు (గురువు) బృహస్పతి. ఆబృహస్పతి కుమారుడు భరద్వాజుడు. కనుక ఇతడును అతని తండ్రివలె 'దేవపురోహితుడు' గా పేర్కొనబడినాడు.

వసిష్ఠమథ దృష్ట్వైవ భరద్వాజో మహాతపాః।
సంచచాలాఽసనాత్ తూర్ణం శిష్యానర్హ్యమితి బ్రువన్ ॥ 4

నమాగమ్య వసిష్ఠేన భరతేనాభివాదితః।
అబుద్ధ్యత మహాతేజాః సుతం దశరథస్య తమ్ ॥ 5

తాభ్యామర్హ్యం చ పాద్యం చ దత్త్వా పశ్చాత్ ఫలాని చ।
ఆనుపూర్వ్యాచ్చ ధర్మజ్ఞః పప్రచ్చ కుశలం కులే ॥ 6

అయోధ్యాయాం బలే కోశే మిత్రేష్వపి చ మంత్రిషు।
జానన్ దశరథం వృత్తం న రాజానముదాహరత్ ॥ 7

వసిష్ఠో భరతశ్చైనం పప్రచ్చతురనామయమ్।
శరీరేఽగ్నిషు వృక్షేషు శిష్యేషు మృగపక్షిషు ॥ 8

తథేతి తత్ ప్రతిజ్ఞాయ భరద్వాజో మహాతపాః।
భరతం ప్రత్యువాచేదం రాఘవస్నేహబంధనాత్ ॥ 9

కిమిహాగమనే కార్యం తవ రాజ్యం ప్రశాసతః।
వీతదాచక్ష్య మే సర్వం నహి మే శుద్ధ్యతే మనః ॥ 10

సుషువే యమ్ అమిత్రఘ్నం కౌసల్యాఽనందవర్తనమ్।
భ్రాత్రా సహ సభార్యో యః చిరం ప్రవ్రాజితో వనమ్ ॥ 11

నియుక్తః స్త్రీనియుక్తేన పిత్రా యోఽసౌ మహాయశాః।
వనవాసీ భవేతీహ సమాః కిల చతుర్దశ ॥ 12

కచ్చిన్న తస్యాపాపస్య పాపం కర్తుమిహేచ్ఛసి।
అకంటకం భోక్తుమనా రాజ్యం తస్యానుజస్య చ ॥ 13

వీవ ముక్తే భరద్వాజం భరతః ప్రత్యువాచ హ।
పర్యత్రునయనో దుఃఖాల్ వాచా సంసజ్జమానయా ॥ 14

హతోఽస్మి యది మామేవం భగవానపి మన్యతే।
మత్తో న దోషమాశంకే నైవం మామనుశాధి హి ॥ 15

న చైతదిష్టం మాలా మే యదవోచన్మదంతరే।
నాహమేతేన తుష్టశ్చ న తద్యచనమాదదే ॥ 16

ఇంతలో మహాతపస్వియైన భరద్వాజముని, వసిష్ఠమహర్షినిచూచి, వెంటనే ఆసనమునుండిలేచి, శిష్యులతో 'అర్హ్యపాద్యములను తీసికొనిరండు'-అని పలుకుచు ఆ మహర్షిని సమీపించెను. అప్పుడు వసిష్ఠుడును, భరతుడును తమ తమ ప్రవరలను (గోత్రములను, నామధేయాదులను) తెలుపుకొనుచు ఆయనకు నమస్కరించిరి. భరద్వాజుడు అతనిని దశరథపుత్రునిగా నిఱింగెను. (4-5)

పిమ్మట ధర్మజ్ఞుడైన భరద్వాజుడు వారిద్దరిని అర్హ్యపాద్యములతో గౌరవించి, వారికి పలములను సమర్పించెను. క్రమముగా వారితో కుశలప్రశ్నలుగావించెను. అయోధ్యలోని బలములను, దనాగారమును, మిత్రులను, మంత్రిులనుగూర్చి ఆమహర్షి అడిగితెలిసికొనెను. దశరథునిమృతినిగూర్చి తెలిసియున్నందున అతడు ఆ ప్రస్తావన చేయలేదు. (6-7)

అనంతరము వసిష్ఠుడును, భరతుడును ఆ మహామునియొక్క ఆరోగ్యభాగ్యములను, అగ్నికార్యములను, వృక్షసంపదను, శిష్యులను, మృగములను, సక్షులనుగూర్చి (క్షేమసమాచారములను) అడిగి తెలిసికొనిరి. (8)

'ఇక్కడ ఆంతాకుశలమే' అనిపలికి, ఆభరద్వాజమహాముని శ్రీరాముని పైగల ఆదరాభిమానములవలన భరతునితో ఇట్లనెను. (9)

"ఓ భరతా! రాజ్యపాలనచేయుచున్న నీవు ఇవటికివచ్చుటకుగల కారణమేమి? ఈవిషయమును పూర్తిగా తెలుపుము. అప్పుడుగాని నామనసు కుదుటబడదు. (10)

కౌసల్యాదేవి బంగారుకడుపున పుట్టిన శ్రీరాముడు ఎల్లరకును ఆనందమును గూర్చువాడు, శత్రువులను రూపునాపునాడు. అతడు తమ్ముడగు లక్ష్మణునితో, భార్యయగు సీతాదేవితోగూడి వనవాసమునకు వంపబడెను. స్త్రీ (కైకేయి) కారణమున వీతండ్రియగు దశరథుడు 'పదునాలుగు సంవత్సరములు వనములలో నివసించుము' అని ఆమహాతపస్విని (శ్రీరాముని) నియోగించెను. తిరుగులేని విధముగా రాజ్యపాలనచేయదలచివాడవై ఏపాపమూ ఎఱుగని ఆ శ్రీరామునకును, అతనితమ్ముడగు లక్ష్మణునకును అపకారము చేయదలంచుచున్నావాయేమి?" (11-13)

భరద్వాజమహర్షి ఇట్లుపలికిన పిమ్మట భరతుడు దుఃఖమగ్నుడై, సంతతధారగా కన్నీరుగార్చుచు, మాటలు తడబడుచుండగా ఆయనకు ఇట్లు ప్రత్యుత్తరమును ఇచ్చెను. (14)

"ఓ మహాముని! పూజ్యులైన (భూతభవిష్యద్వర్తమానములను నిఱిగిన) మీరుగూడ ఇట్లు భావించినచో ఇకనేను జీవించుటయే వ్యర్థము. ముమ్మాటికిని నాలో ఏదోషమూలేదని తలంతును. మీరు ఇట్లు శాసించుట (అనుట) తగదు. నేను అయోధ్యలో లేనప్పుడు నాతల్లికైకేయి చేసినపనిఇది. ఆమె ఇట్లుచేయుట నాకు ఏమాత్రమూ సమ్మతముగాదు. ఇందులకు నేను సంతోషపడుటలేదు, అంతేగాదు మిక్కిలి దుఃఖపడుచున్నాను. ఆమెమాటను నేను ఆదరించుటలేదు. నరశ్రేష్ఠుడైన ఆశ్రీరాముని వేడుకొని, ప్రసన్నునిగావించుకొని,

అహం తు తం నరవ్యాఘ్రమ్ ఉపయాతః ప్రసాదకః ।
ప్రతినేతుమయోధ్యాం చ పాదౌ తస్యాభివందితుమ్ ॥ 17

త్వం మామేవం గతం మత్వా ప్రసాదం కర్తుమర్హసి ।
శంస మే భగవన్! రామః క్వ సంప్రతి మహీపతిః ॥ 18

వసిష్ఠాదిభి ఋత్విగ్నిః యాచితో భగవాన్స్తతః ।
ఉవాచ తం భరద్వాజః ప్రసాదాద్భరతం వచః ॥ 19

త్వయ్యేతత్ పురుషవ్యాఘ్ర! యుక్తం రాఘవవంశజే ।
గురువృత్తిర్దమశ్చైవ సాధూనాంచానుయాయితా ॥ 20

జానే చైతన్మనఃస్థం తే దృఢీకరణమస్త్రితి ।
అప్యచ్ఛం త్వాం తథాఽత్యర్థం కీర్తిం సమభివర్తయన్ ॥ 21

జానే చ రామం ధర్మజ్ఞం ససీతం సహ లక్ష్మణమ్ ।
అసౌ వసతి తే భ్రాతా చిత్రకూటే మహాగిరౌ ॥ 22

శ్వస్తు గంతాసి తం దేశం వసాద్య సహ మంత్రిభిః ।
వీతన్మే కురు సుప్రాజ్ఞ! కామం కామార్దకోవిద! ॥ 23

తత స్తథేత్యేవముదారదర్శనః
ప్రతీతరూపో భరతోఽబ్రవీద్యచః ।
చకార ఋద్ధిం చ తదా తదాశ్రమే
నిశానివాసాయ నరాధిపాత్మజః ॥ 24

ఆయనను మఱల అయోధ్యకు గొనిపోవుటకును, అచట ఆయన పాదములకు నమస్కరించుచు సేవలొనర్చదలచియు నేనిటువచ్చితిని. (15-17)

ఓపూజ్యమహర్షీ! నేనిటువచ్చిన ఉద్దేశ్యము ఇదియే. దీనిని గ్రహించి, నాపై కృపజూపుడు. మహారాజైన శ్రీరాముడు ఇప్పుడు ఎక్కడ ఉన్నాడో దయతో తెల్పుడు." (18)

అంతట నసిన్హదుమొదలగు ఋత్విజులెల్లరును 'ఓమహామునీ! ఇందు భరతునిదేశము ఇసుమంతయునులేదు. దయతో ఆయనను అనుగ్రహింపుడు' అని ఆయనను ప్రార్థించిరి. అప్పుడు ఆమహర్షి భరతునియొడ ప్రసన్నుడై, ఆయనతో ఇట్లునుడివెను. (19)

"ఓ నరోత్తమా! నీవు పెట్టుకొనినలక్ష్మము, దానికై నీపూనికయు సముచితములు. గురుజనులసేవ, ఇంద్రియనిగ్రహము, సజ్జనులను అనుసరించుట-అను మూడు లక్షణములును రఘువంశమున జన్మించిన నీకే చెల్లును. నీమనస్సులోని సత్సంకల్పమును నేను ఎఱుగుదును. అది ఇంకను నీలో దృఢపడుగాక. నీకీర్తి అంతటను వ్యాపించుటకై నిన్ను ఇట్లు ప్రశ్నించితిని. (20-21)

దర్మజ్ఞుడైన శ్రీరాముడు సీతాలక్ష్మణులతోగూడి, నివసించుచున్న ప్రదేశమును నేను ఎఱుగుదును. ప్రస్తుతము వారు చిత్రకూట మహాపర్వతప్రదేశమునందు వసించుచున్నారు. (22)

ఓ ప్రాజ్ఞాదా! కామార్దములను బాగుగా ఎఱిగినవాడా! శ్రీరాముని కడకు రేపునెళ్లవచ్చును. మంత్రులు మొదలగువారందఱితో నేటికి ఇక్కడ ఉండుము. నా ఈకోరికను చెల్లించుము. (23)

రాజకుమారుడును, సహృదయుడును, సచ్చరిత్రుడును ఐన భరతుడు 'ఓమునీశ్వరా! మీ ఆజ్ఞను శిరసావహింతును.' అని సలికి, ఆరాత్రికి ఆ ఆశ్రమమునందే గడుపుటకు నిశ్చయించెను. (24)

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే అయోధ్యాకాండే నవతితమ స్సర్గః (90)

వాల్మీకిమహర్షినిరచితమైన ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి అయోధ్యాకాండమునందు తొంబదియవసర్గము సమాప్తము

-- * * * --

91. తొంబదియొకటవసర్గము

భరతునకును, ఆయనపరివారములకును భరద్వాజుడు దివ్యములగు పదార్థములతో ఆతిథ్యమునొసంగుట - అందఱును పరమానందభరితులగుట.

కృతఋద్ధిం నివాసాయ తత్రైవ స మునిస్తదా ।
భరతం కైకయాపుత్రమ్ ఆతిథ్యేన న్యమంత్రయత్ ॥ 1

అబ్రవీద్భరతస్త్వేనం నన్విదం భవతా కృతమ్ ।
పాద్యమర్హం తథాఽతిథ్యం వనే యదుపపద్యతే ॥ 2

కైకేయపుత్రుడైన భరతుడు ఆ ఆశ్రమమున నివసించుటకు తన సమ్మతిని దెల్పగా, భరద్వాజమహర్షి అతనిని సపరివారముగా ఆతిథిమర్యాదలను స్వీకరించుటకు ఆహ్వానించెను. (1)

అంతట భరతుడు 'ఓమునీశ్వరా! అర్హ్యపాద్యదులతో, వనములలోలభించు ఫలమూలాదులతో మీరు ఇదివఱకే మాకు అతిథిసత్కారములను నెఱపియుంటిరిగదా!' అనిసలికెను. (2)

అథోవాచ భరద్వాజో భరతం ప్రహసన్నివః ।
జానే త్వాం ప్రీతిసంయుక్తం తుష్యేత్త్వం యేన కేనచిత్ ॥ 3

సేనాయాస్తు తవైతస్యాః కర్తుమిచ్ఛామి భోజనమ్ ।
మమ ప్రీతిర్యథారూపా త్వమర్హో మనుజర్షభ! ॥ 4

కిమర్థం చాపి నిక్షేప్య దూరే బలమిహాగతః ।
కస్మాన్నేహోపయాతోఽసి సబలః పురుషర్షభ! ॥ 5

భరతః ప్రత్యువాచేదం ప్రాంజలిస్తం తపోధనమ్ ।
ససైన్యో నోపయాతోఽస్మి భగవన్! భగవద్యయాత్ ॥ 6

రాజ్ఞా చ భగవన్నిత్యం రాజపుత్రేణ వా సదా ।
యత్నతః పరిహర్తవ్యా విషయేషు తపస్వినః ॥ 7

వాజిముఖ్యా మనుష్యాశ్చ మత్తాశ్చ వరవారణాః ।
ప్రచ్ఛాద్య భగవన్! భూమిం మహతీమనుయాంతి మామ్ ॥ 8

తే వృక్షానుదకం భూమిమ్ ఆశ్రమేషూటజాంస్తథా ।
న హింశ్యురితి తేనాహమ్ ఏకవీవ సమాగతః ॥ 9

అనీయతామితః సేనేత్యాజ్ఞప్తః పరమర్షిణా ।
తతః స చక్రే భరతః సేనాయాః సముపాగమమ్ ॥ 10

అగ్నిశాలాం ప్రవిశ్యాథ పీత్వాఽపః పరిమృజ్య చ ।
ఆతిథ్యస్య క్రియాహేతోః విశ్వకర్మాణమాహ్వాయత్ ॥ 11

ఆహ్వాయే విశ్వకర్మాణమ్ అహం త్వష్టారమేవ చ ।
ఆతిథ్యం కర్తుమిచ్ఛామి తత్ర మే సంవిధీయతామ్ ॥ 12

ఆహ్వాయే లోకపాలాంస్త్రీన్ దేవాన్ శక్రముఖాంస్తథా ।
ఆతిథ్యం కర్తుమిచ్ఛామి తత్ర మే సంవిధీయతామ్ ॥ 13

ప్రాక్సోతసశ్చ యా నద్యః ప్రత్యక్సోతస వీవ చ ।
పృథివ్యామంతరిక్షే చ సమాయాంత్యద్య సర్వతః ॥ 14

పిదప భరద్వాజాడు దరహాసముచేయుచు భరతునితో ఇట్లనెను. "ఓభరతా! నీవు నాయెడ ఆదరాభిమానములుగలవాడవు. కనుక నేను స్వల్పమైన ఆతిథ్యమును ఇచ్చినను నీవు సంతోషపడుదువని నేనెఱుంగుదును. ఓనరశ్రేష్ఠా! నీకును నీసేనాపరివారములకును విందుచేయదలచితిని. కనుక నాసంతృప్తికొఱకై నీవు ఈఆతిథ్యమును స్వీకరింపుము. (3-4)

ఓ నరోత్తమా! నీసేనాపరివారములను దూరముగా ఉంచి వచ్చితివేల? నీవు ఇచటికి నీబలములతోగూడి రాకుండుటకు గలకారణమేమి?" (5)

అంతట భరతుడు చేతులుజోడించి, ఆమునీశ్వరునితో ఇట్లు నుడివెను. "ఓ మహర్షీ! మీ ఆశ్రమవిదులకు భంగము కలుగునేమో! యను భయముతో నాసేనాపరివారములను ఇచటికి తీసికొని రాలేదు. (6)

ఓ పూజ్యమహర్షీ! రాజులుగాని, రాజకుమారులుగాని ఏదేశము నందైనను సర్వదా తాపసులకు దూరముగా ఉండుటకు ప్రయత్నింప వలెను. పరివారములతో, సైన్యములతో వారికడకుపోరాదు. ఏలనన వారిప్రశాంతతకును, తపశ్శర్యలకును భంగము కలిగింపరాదుగదా! (7)

ఓమహామునీ! మేలుజాతిగుఱ్ఱములు, కాల్యలములు, మదపు బీనుగులు, నేలనంతయు కప్పివేయుచు (వేలసంఖ్యలో) నావెంట వచ్చుచున్నవి. అవి ఇచటికి చేరినచో మీ ఆశ్రమమునందలి వృక్షములకును, జలాశయములకును, పర్ణశాలలకును, ఈప్రశాంత ప్రదేశమునకును హానికలుగునని, వాటిని దూరముగాఉంచి, నేను ఒక్కడనే ఇచటికి వచ్చితిని." (8-9)

"సేనను ఇచటికి చేర్చుము"-అని భరద్వాజాడు ఆజ్ఞాపింపగా, వెంటనే భరతుడు తనసేనను ఆ ఆశ్రమసమీపమునకు రప్పించెను. (10)

అంతట భరద్వాజమహర్షి అగ్నిశాలలో ప్రవేశించి, అచమనముచేసి, పెదవులను తుడుచుకొనెను. పిదప అతడు ఆతిథిసత్కారములను నిర్వహించుటకై విశ్వకర్మను ఆహ్వానించెను. (11)

"భరతునకును, అతనిసేనాపరివారములకును అతిథి సత్కారములను చేయగోరుచున్నాను. గృహనిర్మాణాదులయందు సమర్థుడైన విశ్వకర్మను ఆహ్వానించుచున్నాను. అతడు ఇచటికి వచ్చి, నాకై తగిన ఏర్పాట్లను చేయునుగాక. భరతాదులకు ఆతిథ్యమును ఈయదలచితిని. అందులకై ఇంద్ర, యమ, వరుణ, కుబేరులను ఆహ్వానించుచున్నాను. వారు ఇచటికి విచ్చేసి, నాకుతోడ్పడుదురుగాక. (12-13)

భూమిపైనను, అకాశమునందును తూర్పుగా ప్రవహించు నదులను, పడమరదిశగా సాగిపోవు నదములను ఆహ్వానించుచున్నాను. అవి యన్నియును ఇచటికి విచ్చేయుగాక. కొన్నిప్రవాహములు ఖర్జూరాది పలరసములను, మఱికొన్ని ప్రవాహములు చక్కగా సిద్ధపఱచబడిన

అన్యః ప్రవంతు మైరేయం సురామన్యః సునిష్ఠితామ్ ।
అపరాశ్చోదకం శీతమ్ ఇక్షుకాండరపోపమమ్ ॥ 15

ఆహ్వయే దేవగంధర్వాన్ విశ్వావసుహహహలహాన్ ।
తథైవాప్సరసో దేవీః గంధర్వీశ్చాపి సర్వశః ॥ 16

ఘృతాచీమథ విశ్వాచీం మిశ్రకేశీమలంబుసామ్ ।
నాగదంతాం చ హేమాం చ హిమామద్రికృతస్థలామ్ ॥ 17

శక్రం యాశ్చోపతిష్ఠంతి బ్రహ్మణం యాశ్చ యోషితః ।
సర్వాస్తుంబురుణా సార్థమ్ ఆహ్వయే సపరిచ్ఛదాః ॥ 18

వనం కురుషు యద్దివ్యం వాసో భూషణపత్రవత్ ।
దివ్యనారీఫలం శశ్వత్ తత్కౌటేరమిహైతు చ ॥ 19

ఇహ మే భగవాన్ సోమో విధత్తామన్నముత్తమమ్ ।
భక్త్యం భోజ్యంచ చోష్యంచ లేహ్యంచ వివిధం బహు ॥ 20

విచిత్రాణీచ నూల్యాని పాదపప్రచ్యుతాని చ ।
సురాదీని చ పేయాని మాంసాని వివిధాని చ ॥ 21

ఏవం సమాధినా యుక్తః లేజసాఽప్రతిమేన చ ।
శీక్షాస్వరసమాయుక్తం తపసా చాబ్రవీన్మునిః ॥ 22

మనసా ధ్యాయతస్తస్య ప్రాజ్ఞుభస్య కృతాంజలేః ।
అజగ్ముస్తాని సర్వాణి దైవతాని పృథక్ పృథక్ ॥ 23

మలయం దర్భరం చైవ తతః స్వేదనుదోఽనిలః ।
ఉపస్పృశ్య వవౌ యుక్త్యా సుప్రియాత్మా సుఖః శివః ॥ 24

తతోఽభ్యవర్తంత ఘనా దివ్యాః కుసుమవృష్టయః ।
దివ్యదుందుభిఘోషశ్చ దిక్షు సర్వాసు శుశ్రువే ॥ 25

ప్రవపుశ్చోత్తమా వాతా నన్యతుశ్చాప్సరోగణాః ।
జగుశ్చ దేవగంధర్వా వీణాః ప్రముముచుః స్వరాన్ ॥ 26

ఇక్షురసాదులను ప్రవహింపజేయు గాక, మఱి కొన్ని నదులు చేతకుదసముల వలె మదురములైన చల్లని జలములను సమకూర్చుగాక. (14-15)

ఇంకను గానవినిోదములకై విశ్వావసువు, హాహా, హరాహరా మొదలగు దేవగంధర్వులను, అట్లే దేవజాతికిని, గంధర్వజాతికిని చెందిన ఆప్సరసలను అందఱిని ఆహ్వానించుచున్నాను. మఱియు మహేంద్రగిరియందు మయుడు నిర్మించిన ప్రదేశములలో నినసించు నట్టి ఘృతాచి, విశ్వాచి, మిశ్రకేశి, అలంబుస, నాగదంత, హేమ, హిమ మొదలగు ఆప్సరసలను ఆహ్వానించుచున్నాను. (16-17)

ఇంతేగాక ఇంద్రసభలోనుండు రంభ, ఊర్వశి, మేనక మున్నగు వారిని, బ్రహ్మలోకముననుండు ఆప్సరసలను, వీణావాదనకుతులుడైన తుంబురుని ఆహ్వానించుచున్నాను. వారందఱును అలంకారసామగ్రి తోడను, నృత్య, గీతాదులకు అనసరమగు ఉపకరణములతోడను విచ్చేయుదురుగాక. (18)

ఉత్తరకురుభూములయందు కుటేరునకు చెందిన చైత్రరథము, అను దివ్యవనము ఇచటికి వచ్చేయుగాక. అది ఎల్లప్పుడును వస్త్రములు, భూషణములే పత్రములుగా గలది. దివ్యస్త్రీలే ఫలములుగా గలది. (ఆచైత్రరథవనమునందు ఎల్లప్పుడును అమూల్యములైన వస్త్రాభరణములను ధరించెడి దివ్యస్త్రీలు విహరించుచుందురు.) (19)

పూజ్యుడైన (ఓషధులకు అధిపతియైన) చంద్రుడు భక్త్యముల తోడను, భోజ్యముల (అన్నాదుల)తోడను, చోష్యములతోడను, లేహ్యములతోడను గూడిన సలువిధములైన శాకపాకములను, అమృతాన్నములను నాఅతిథులకొఱకు సమకూర్చునుగాక. ఇంకను ఆతడు వృక్షములనుండి అప్పుడే తెంపిన పూవులతో సిద్ధములైన మాలికలను, తేనె మున్నగు సానీయములను, వివిధములగు పండ్ల గుఱ్ఱలను సిద్ధపఱచునుగాక. (20-21)

ఉత్తమవ్రతసాలనకుశలుడును, విరుషమాన లేజశ్శాలియు నన భరద్వాజమహర్షి ఏకాగ్రచిత్తుడై, శిక్షా, వ్యాకరణశాస్త్రములలో తెలుపబడిన స్వరములతో అందఱినిగూర్చి ఆహ్వానమంత్రములను పఠించెను. (22)

ఆ భరద్వాజమహర్షి ప్రాజ్ఞుభుడై, అంజలిమఱించి, మనస్సున ఇట్లు ద్యానింపగా ఆయాదేవతలందఱును వేర్వేరుగా అచటికి విచ్చేసిరి. (23)

మలయ, దర్భర పర్వతములమీదుగా చల్లని వాయువులు హాయిని గొల్పుచు తిన్నతిన్నగావీచెను. అవి తాకినంతనే తనువులపైగల స్వేదములు తొలగిపోవుచుండగా మిగుల సుఖముగానుండెను. (24)

ఆ సరిసరములయందు అంతటను దివ్యములైన పుష్పవర్షములు ఎడతెరసిలేకుండ కురిసెను. అన్నిదిక్కులనుండియు దేవదుందుభులద్వనులు శ్రావ్యముగా వినిపించెను. (25)

సుగంధవాయువులు సుఖకరముగా వీచినవి. ఆప్సరసలు చక్కగా నృత్యములొనర్చిరి. దేవగంధర్వులు గానములను ఆలపించిరి.

స శబ్దో ద్యాం చ భూమిం చ ప్రాణినాం శ్రవణాని చ ।
వివేకోచ్చారితః శ్లక్ష్యః సమో లయగుణాన్వితః । 27

తస్మిన్నుపరతే శబ్దే దివ్యే శ్రోత్రసుఖే నృణామ్ ।
దదర్శ భారతం సైన్యం విధానం విశ్వకర్మణః । 28

బభావ హి సమా భూమిః సమంతాత్ పంచయోజనా ।
శాద్యలైర్బహుభిశ్చన్నా నీలవైడూర్యనన్నిభైః । 29

తస్మిన్ చిల్వాః కపిత్థాశ్చ పనసా బీజపూరకాః ।
అమలక్యో బభూవుశ్చ చూతాశ్చ ఫలభూషణాః । 30

ఉత్తరేభ్యః కురుభ్యశ్చ పనం దివ్యోపభోగవత్ ।
అజగామ నదీ దివ్యా తీరజైర్బహుభిర్వృతా । 31

చతుశ్శాలాని శుభ్రాణి శాలాశ్చ గజవాజినామ్ ।
హర్వ్యప్రాసాదసంబాధాః తోరణాని శుభాని చ । 32

సితమేఘనిభం చాపి రాజవేశ్మ సుతోరణమ్ ।
దివ్యమాల్యకృతాకారం దివ్యగంధసముత్క్షితమ్ । 33

చతురశ్రమసంబాధం శయనాననయానవత్ ।
దివ్యైః సర్వరసైర్యుక్తం దివ్యభోజనవస్త్రవత్ ।
ఉపకల్పితసర్వాన్నం ధౌతనిర్మలభాజనమ్ । 34

క్షుప్తసర్వాసనం శ్రీమత్స్వాస్తీర్లశయనోత్తమమ్ ।
ప్రవివేశ మహాబాహుః అనుజ్ఞాతో మహర్షిణా ।
వేశ్మ తద్రత్నసంపూర్ణం భరతః కైకయీసుతః । 35

అనుజగ్ముశ్చ తం సర్వే మంత్రిణః సపురోహితాః ।
బభూవుశ్చ ముదా యుక్తా దృష్ట్వా తం వేశ్మసంవిధిమ్ । 36

వీణానాదములు మధురముగా వినిపించినవి. ఆసంగీతనాదములు భూమ్యాకాశములయందు అంతటను వ్యాపించెను. అవి సమస్త ప్రాణులకర్ణములకును విందుగావించెను. అవి మంద్ర, మధ్య, తారస్థాయులలో వివిధస్వరస్రస్థారములతోగూడి, లయబద్ధములై వినసాంపుగాఉండెను. (26-27)

అక్కడి వారికెల్లరకును వీనులవిందుగావించిన మధురగానములు ఆగగానే భరతునిసైనికులకు విశ్వకర్మశీల్పనిర్మాణము కనువిందు గావించెను. ఆ ఆశ్రమమునకు అన్నిదిక్కులయందును ఐదు యోజనముల వజ్రకు భూమి సమతలమాయెను. దానిపై నీలవైడూర్య మణులకాంతులను విరజిమ్ముచు పెక్కువిధములనైన పచ్చికబయళ్లు ఏర్పడెను. ఆనైదేశమునందు అంతటను అక్కడక్కడ మారేడు చెట్లు, వెలగచెట్లు, పనసవృక్షములు, మారీపలవృక్షములు, ఉసిరిక వృక్షములు, మేలైన మామిడిచెట్లు మధురఫలభరితములై శోభిల్లెను. ఉత్తరదిశయందుగల కురుభూములనుండి దివ్యభోగసామగ్రితో గూడిన 'చైత్రరథము' అను కుబేరుని వనము అచటికి చేరెను. అట్లే దివ్యనదులన్నియును ఆయాతీరములయందుగల వివిధ వృక్షములతో దర్శనీయములై విచ్చేసెను. (28-31)

స్వచ్ఛముగానున్న నాలుగిండ్లవంతులు, ఏనుగులకును, గుఱ్ఱములకును వేర్వేరుశాలలు, ఒకదానికిమఱియొకటి చేరువగా మేడలు, రాజభవనములు నిర్మితములైనవి. ఆవియన్నియును చక్కని తోరణములతో అలంకృతములైయున్నవి. (32)

అచట ఒక చక్కని రాజభవనము నిర్మింపబడినది. అది తెల్లని మేఘమువలె విలసిల్లుచున్నది. దాని ముఖద్వారము దివ్యమాలలతో అలంకృతమై, మనోహరముగా నున్నది. అది సువాసనలతోగుబాళించు చున్నది. చతురస్రాకారములో విశాలముగానున్న ఆభవనమున శయనతల్పములు, చక్కని ఆసనములు, వాహనములు ఏర్పఱచబడి యున్నవి. అందు షడ్రసములతోగూడిన దివ్యభోజనపదార్థములు సిద్ధపఱచబడియున్నవి. అచట దివ్యములైన వస్త్రములు ఉంచబడినవి. అందు రుచికరములైన అన్నములు, వివిధపదార్థములు సిద్ధముగానున్నవి. అందలి పాత్రలన్నియును తెల్లని కాంతులతో స్వచ్ఛములై విలసిల్లుచున్నవి. స్నానములకును, భోజనములకును అనువగు ఆసనములు ఏర్పఱచబడినవి. మనోజ్ఞములైన మెత్తని పలుపులతోగూడిన శయ్యలు అందుసిద్ధముగానున్నవి. అంతట కైకయీసుతుడును, మహాబాహువు, ఐన భరతుడు భరద్వాజమహర్షి అనుమతితో వివిధరత్నములతో తాపబడిన ఆరాజభవనమునందు ప్రవేశించెను. (33-35)

సీమృట మంత్రులు, పురోహితులు, అందఱును భరతునివెంట అందు ప్రవేశించిరి. వారందఱును ఆభవననిర్మాణవైభవమును జూచి అందులకు ఎంతయు సంతసించి, అబ్బురపడిరి. (36)

తత్ర రాజాసనం దివ్యం వ్యజనం ఛత్రమేవచ |
 భరతో మంత్రిభిః సార్థమ్ అభ్యవర్తత రాజవత్ | 37

ఆసనం పూజయామాస రామాయాభిప్రణమ్య చ |
 వాలవ్యజనమాదాయ న్యషేదత్ సచివాసనే | 38

అనుపూర్వాన్నిషేదుశ్చ సర్వే మంత్రిపురోహితాః |
 తతః సేనాపతిః పశ్చాత్ ప్రశాస్తా చ నిషేదతుః | 39

తతస్తత్ర ముహూర్తేన నద్యః పాయసకర్ణమాః |
 ఉపాతిష్ఠంత భరతం భరద్వాజస్య శాసనాత్ | 40

తాసాముభయతః కూలం పాండుమృత్తికలేపనాః |
 రమ్యాశ్చావసథా దివ్యా బ్రహ్మణస్తు ప్రసాదజాః | 41

తేనైవ చ ముహూర్తేన దివ్యాభరణభూషితాః |
 అగుర్వింశతిసాహస్రా బ్రహ్మణా ప్రహితాః స్త్రీయః | 42

నువర్ణమణిముక్తేన ప్రవాళేన చ శోభితాః |
 అగుర్వింశతిసాహస్రాః కుబేరప్రహితాః స్త్రీయః | 43

యాభి ర్ఘహీతః పురుషః సోన్మాద ఇవ లక్ష్మణే |
 అగుర్వింశతిసాహస్రా నందనాదస్పరోగణాః | 44

నారదస్తున్నురుగ్లోపః ప్రవరాః సూర్యవర్చసః |
 ఏతే గంధర్వరాజాన్ భరతస్యాగ్రతో జగుః | 45

అలంబుసా మిశ్రకేశీ పుండరీకాఽథ వామనాః |
 ఉపాన్యత్యంస్తు భరతం భరద్వాజస్య శాసనాత్ | 46

యాని మాత్యాని దేవేషు యాని చైత్రరథే వనే |
 ప్రయాగే తాన్యదృశ్యంత భరద్వాజస్య తేజసా | 47

బిల్వా మార్దంగికా అసన్ శమ్యా గ్రాహా విభీతకాః |
 అశ్వత్థా నర్తకాశ్చాసన్ భరద్వాజస్య శాసనాత్ | 48

తతః సరళతాలాశ్చ తిలకా నక్తమాలకాః |
 ప్రహృష్టాస్త్ర సంతపేతుః కుబ్జా భూత్వాఽథ వామనాః | 49

శింశుపాసులకీజంబ్వో యాశ్చాన్యాః కాననేషు తాః |
 మాలతీ మల్లికా జాతిః యాశ్చాన్యాః కాననే లతాః | 50

భరతుడు అచటవిలసిల్లుచున్న రాజసింహాసనమును, దివ్యములైన ఛత్రచామరములను చూచెను. అప్పుడతడు వాటిని శ్రీరామునిగా బావించి, మంత్రులతోగూడి, వాటికి ప్రదక్షిణమొనర్చెను. అనంతరము అతడు ఆ సింహాసనమున శ్రీరాముడు ఉన్నట్లు బావించి, దానికి నమస్కరించి, పూజించెను. పీదప వింజానురను చేతబట్టి అతడు మంత్రి కూర్పుండదగిన ఆసనమును అలంకరించెను. (37-38)

తరువాత క్రమముగా పురోహితులు, మంత్రులు, అందఱును తమతమ అర్హతలనుకారము ఆసనములపై కూర్చుండిరి. పిమ్మట సేనాపతియు, తరువాత శిబిరాధికారియు ఆసీనులైరి. (39)

అనంతరము భరద్వాజమహర్షియొక్క ఆదేశముననుసరించి, మదురములైన పాలతోనిండిన నదులన్నియును క్షణకాలములో భరతునిచెంత చేరినవి. (40)

ఆనదులయొక్క ఉభయతీరములందును తెల్లని మృత్తికతో పూయబడినవియు, రమ్యములైనవియు అగు గృహములు బ్రహ్మర్షియైన భరద్వాజుని ఆనుగ్రహముతో అనిర్భవించినవి. అదేసమయమున దివ్యాభరణములను ధరించిన ఇరువదివేలమంది అప్పురసలు బ్రహ్మదేవుడు పంపగా అచటికి విచ్చేసిరి. (41-42)

బంగారు ఆభరణములను, మణిహారములను, ముత్యాల గొలుసులను, నవడములపీరులను ధరించిన ఇరువదివేలమంది అప్పురసలు కుబేరునిఆదేశముతో అచటికి విచ్చేసిరి. నందన (ఇంద్రుని) వనమునుండియు ఇరువదివేలమంది అప్పురసలు విచ్చేసిరి. ఆ అప్పురసలయొక్క స్వర్ణమాత్రముననే పురుషులు పరవశులై పోవుచుండిరి. (43-44)

సూర్యకాంతులతో వెలుగొందుచున్న నారదుడు,⁽¹⁾ తుంబురుడు గోవుడు అను ఈమువ్వరు గంధర్వరాజులును వచ్చి, భరతుని యొడుట గీతములను ఆలపించిరి. అలంబుస, మిశ్రకేశి, పుండరీక, వామన అను అప్పురసలు భరద్వాజుని ఆజ్ఞమేరకు భరతుని సమీపమున నృత్యములను ఓనర్చిరి. (45-46)

నందన (ఇంద్రుని) వనమునందలి పుష్పములును, చైత్రరథ (కుబేరుని) వనమునందలి పుష్పములును భరద్వాజుని మహిమ వలన ప్రయాగయందు వెల్లివిరిసినవి. (47)

భరద్వాజునిఆదేశముననుసరించి, మారేడుచెట్లు మృదంగ ద్వనులుగావించుచుండెను. తాండ్రచెట్లు తాళశబ్దములను వినిపించుచుండెను. రాచిచెట్లు నృత్యప్రదర్శనములను నెఱపుచుండెను. (48)

దేవదారువృక్షములు, తాళవృక్షములు, ఎఱ్ఱగోరంటచెట్లు కానుగ చెట్లు అంతఃపురముననుండెడి గూనివారుగను, పాట్టివారుగను మాటే, సంతోషముతో అచటికి చేరినవి. (49)

అడవులయందలి శింశుప, ఉసిరిక, నేరేడు మొదలగుచెట్లును, మాలతీ, మల్లిక, జాజి మున్నగులతలును స్త్రీరూపమున భరద్వాజు క్రమమునకు చేరి ఇట్లు పలికెను. "మధు(తేనెను)సానముచేసెడి

1) నారదో బ్రహ్మపుత్రాదన్యః ఈ నారదుడు బ్రహ్మదేవునికుమారుడుకాడు. ఇతడు మఱియొకడు, తుంబురుని సహచరుడు. గోవిందరాజయమ్

ప్రమదా విగ్రహం కృత్వా భరద్వాజాశ్రమే వదన్ |
సురాః సురాపాః పిబత పాయసం చ బుభుక్షితాః |
మాంసాని చ సుమేధ్యాని భక్ష్యంతాం యావదిచ్ఛథ | 51

ఉచ్చాద్య స్నాపయంతి స్మ నదీతీరేషు వల్గుషు |
అప్యేకమేకం పురుషం ప్రమదాః సప్తచాష్టచ | 52

సంవాహంత్యః సమాపేతుః నార్యో రుచిరలోచనాః |
పరిమృజ్య తథా న్యోన్యం పాయయంతి వరాంగనాః | 53

హయాన్ గజాన్ ఖరానుష్టాన్ తథైవ సురభేః సుతాన్ |
అభోజయన్ వాహనపాః తేషాం భోజ్యం యథావిధి | 54

ఇక్షాంశ్చ మధులాజాంశ్చ భోజయంతి స్మ వాహనాన్ |
ఇక్ష్యేకువరయోధానాం చోదయంతో మహాబలాః | 55

నాశ్యబంధోఽశ్వ మాజానాన్ న గజం కుంజరగ్రహః |
మత్తప్రమత్తముదితా చమూః సా తత్ర సంబభౌ | 56

తర్పితాః సర్వకామైస్తే రక్తచందనరూషితాః |
అస్పరోగణసంయుక్తాః సైన్యా వాచముదైరయన్ | 57

నైవాయోధ్యాం గమిష్యామో న గమిష్యామ దండకాన్ |
కుశలం భరతస్యాస్తు రామస్యాస్తు తథా సుఖమ్ | 58

ఇతి పాదాతయోధాశ్చ హస్త్యశ్చారోహబంధకాః |
అనాథాస్తం విధిం లబ్ధ్వా వాచమేతాముదైరయన్ | 59

సంప్రహృష్టా వివేదుస్తే నరాః తత్ర సహస్రశః |
భరతస్యానుయతారః స్వర్గోఽయమితి చాబ్రువన్ | 60

నృత్యంతి స్మ హసంతి స్మ గాయంతి స్మ చ సైనికాః |
సమంతాత్ పరిధావంతి మాలోపేతాః సహస్రశః | 61

తతో భుక్తవలాం తేషాం తదన్నమమృతోపమమ్ |
దివ్యానుద్వీక్ష్య భక్ష్యం స్తాన్ అభవద్భుక్షణే మతిః | 62

ప్రేష్యాశ్చేట్యశ్చ వధ్యశ్చ బలస్థాశ్చ సహస్రశః |
బభూవు స్తే భృశం దృష్టాః సర్వే చాహతవాససః | 63

వారు తనివిదీర మధువులను (తేనెలను) సేవింపుడు. అకలిగొన్న వారు కడుపునిండా పాయసములను ద్రాగుడు, ఇంకను మధురములైన ఫలములును, ఫలరసములునుగలవు, వాటిని ఆస్వాదించుడు. ఎవరియిష్టానుసారము వారు స్వీకరింపవచ్చును." (50-51)

అందమైన కనులుగల ఏడెనిదిమందిస్త్రీలు అచటికివచ్చి, ఒక్కొక్క పురుషుని రమ్యమైన నదీతీరమునకుగొనిపోయి, నలుగులుపెట్టి, ఒడలుపట్టి స్నానము చేయించిరి. అప్పుడాపురుషులబడలికలు తీరెను. ఆ రమణీయులు శరీరములు తుడిచి, వారిచే పాలుమొదలగువాటిని త్రాగించిరి. (52-53)

వాహనసంరక్షకులు గుఱ్ఱములకును, ఏనుగులకును, కంచర గాడిదలకును, ఒంటెలకును, కోడెదూడలకును చక్కనిమేతలను ఏర్పఱచి, వాటిచే తినిపించిరి. (54)

ఋషిసభావముతో అచటికిచేరిన మిక్కిలిబలశాలురగు వాహనసంరక్షకులు శ్రేష్ఠులైన ఇక్ష్వాకుయోధులయొక్క గజాది వాహనములపై నిమురుచు చెఱకుగడలను, మధుమిశ్రితములైన పేలాలను వాటిచే తినిపించిరి. (55)

మత్తుపదార్థములను మితిమీటి సేవించి, ఒడలుమఱచి, బోగ్యవస్తువులను అనుభవించుటవలన పరవశులైయున్న సైనికులు తమతమ అశ్వములను, గజములను గుర్తింపలేకపోయిరి. (56)

ఎఱ్ఱచందనములను అలందుకొని, ఇష్టమైన సకలపదార్థములతో సంతృప్తులై, అప్పురసలతోగూడియున్న ఆసైనికులు ఇట్లు పలుక సాగిరి. "మేము ఇక ఆయోధ్యకును వెళ్లము, దండకారణ్యములకును చేరము. శ్రీరాముని దర్శనమునకై భరతునివెంట వచ్చినకారణమున మేము ఈస్వర్గసుఖములను అనుభవించుచున్నాము. కనుక శ్రీరాముడును, భరతుడును ఎక్కడివారక్కడ క్షేమముగా ఉందురుగాక." (57-58)

కాల్పలములవారును, గజారోహకులును, అశ్వారోహకులును, వాటిసంరక్షకులును ఇట్టి సత్కారములనుపొంది, అదుపు చేయువారులేక ఇట్లు పలుకదొడంగిరి. (59)

"వేలకొలదిగాగల భరతునిఅనుయాయులు అందఱును ఇచటి వైభవములకు సంతోషపరవశులై స్వర్గమంటే ఇదే" అని బిగ్గఱగా కేకలువేయసాగిరి. (60)

మెడలలో పూలదండలను దరించియున్న వేలకొలదిగాగల ఆసైనికులు నవ్వుకొనుచు పాడుచుండిరి, ఆడుచుండిరి. అంతటను పరుగులుదీయుచుండిరి. (61)

ఇంతవఱకును ఆసైనికులు (అచటివారు) అమృతతుల్యములైన భక్ష్యభోజ్య, చోష్య, లేహ్యాది-పలువిధములైన కమ్మని పదార్థములను తనివిదీర తినియుండిరి. కాని ముమముమలాడుచు ఎదురుగా కనబడుచున్న మధురపదార్థములను చూచినపిమ్మట ఇంకను వాటిని తినవలెనని వారికి నోరూరుచుండెను. (62)

వేలసంఖ్యలోనున్న దాసదాసీజనులు, యోధులు, వారిపత్నులు అందఱును సూతనవస్త్రములను దరించి, మిక్కిలి సంతృప్తులై యుండిరి. (63)

కుంజరాశ్చ ఖరోష్టాశ్చ గోశ్చాశ్చ మృగపక్షిణః ।
బభూవుః సుభృతాస్తత్ర నాన్యో హ్యన్యమకల్పయత్ ॥ 64

నాశ్చ క్షవాసా స్తత్రాశ్చ సీత్ క్షుధితో మలినోపి వా ।
రజసా ధ్వస్తకేశో వా నరః కశ్చిదదృశ్యత ॥ 65

అజైశ్చాపి చ వారాహైః నిష్ఠానవరసంచయైః ।
ఫలనిర్యాహసంసిద్ధైః సూపైర్గంధరసాన్వితైః ॥ 66

పుష్పధ్వజవతీః పూర్ణాః శుక్లస్యాన్నస్య చాభితః ।
దదృశుర్విస్మితాస్తత్ర నరా లోహీః సహస్రశః ॥ 67

బభూవుర్వనపార్శ్వేషు కూపాః పాయసకర్షమాః ।
తాశ్చ కామదుఘా గావో ద్రుమాశ్చాసన్ మధుస్స్రుతః ॥ 68

వాహ్యో మైరేయపూర్ణాశ్చ మృష్టమాంసచయైర్వృతాః ।
ప్రతప్తపితరైశ్చాపి మార్గమాయూరకౌక్కుటైః ॥ 69

పాత్రీణాం చ సహస్రాణి స్థాలీనాం నియుతాని చ ।
వ్యర్చుదాని చ పాత్రాణి శతకుంభమయాని చ ॥ 70

స్తాల్యః కుంభ్యః కరంభ్యశ్చ దధిపూర్ణాః సుసంస్కృతాః ।
యౌవనస్తస్య గౌరవ్య కపిత్థస్య సుగంధినః ॥ 71

హ్రదాః పూర్ణా రసాలస్య దధ్నః శ్వేతస్య చాపరే ।
బభూవుః పాయసస్యాన్యే శర్కరాయాశ్చ సంచయాః ॥ 72

కల్కాంశ్చుర్లకషాయాంశ్చ స్నానాని వివిధాని చ ।
దదృశుర్పాణసస్థాని తీర్థేషు సరితాం నరాః ॥ 73

శుక్లాన్ అంశుమతశ్చాపి దంతధావనసంచయాన్ ।
శుక్లాంశ్చందనకల్కాంశ్చ సముద్గేష్యనతిష్ఠతః ॥ 74

దర్పణాన్ పరిమృష్టాంశ్చ వాససాం చాపి సంచయాన్ ।
పాదుకోపానహశ్చైవ యుగ్మాని చ సహస్రశః ॥ 75

అచటసున్ను ఏనుగులు, గుట్టములు, కంచరగాడిదలు, ఒంటెలు, వృషభములు, సైనికులు తమక్రీడావిద్యములకై తీసికొని వచ్చిన మృగములు, పక్షులు మొదలగునవియన్నియును అచటి ఆహారపదార్థములతో సంతృప్తిచెందుచు ఇతరాపేక్షలేక హాయిగాఉండెను. (64)

అచట ఉన్నవారిలో ఎవ్వరును శుభ్రమైన వస్త్రములను ధరింపని వారుగాని, అకలితోఉన్నవారుగాని, ముతీకిగానున్నవారుగాని, దుమ్ముకొట్టుకొని మాసియున్న కేశములుగలవారుగాని లేకుండిరి. (65)

వాము, వరాహకందము (తుంగముపైలు) శ్రేష్ఠములైన వ్యంజనములు, ఫలములచే సిద్ధమైన రసములు, ఘృమఘృమ లాడుచున్న రసములతోగూడిన వివిధములగు సూపములు (సప్పులు), మల్లెపూలనంటి తెల్లని అన్నములు మొదలగువాటితో నిండిన బంగారుపాత్రలు అచట సిద్ధముగానుండెను. అపాత్రలపై పుష్పములు చక్కగా అలంకరింపబడియుండెను. భరతునివెంట వచ్చినవారు సంభ్రమాశ్చర్యములతో అపాత్రలనుజూచిరి. (66-67)

అచటిననములసమీపమునగల బావులు మధురసాయనములతో నిండియుండెను. అచటిఆవులు కామధేనువులవలె కోరినకోర్కెలను తీర్చుచుండెను, చెట్లన్నియును తేనెలకు ఆటపట్టులై యుండెను. (68)

బావులనిండా ఖర్జూరరసపానీయములను, గజకందములతో, అశ్వకందములతో బాగుగావండిన పదార్థములను, ఇంకను ఇతరములగు వంటకములను కుండలలో నింపి ఆ బావులకడ ఏర్పాటుచేయుట జరిగినది. (69)

అన్నములో నిండిన వేలకొలదిపాత్రలు, లక్షలాదివ్యంజనముల పాత్రలు, కోట్లకొలది భోజనపాత్రలు, అచట ఉంచబడినవి. ఇవి యన్నియును బంగారుపాత్రలే. చక్కగా శుభ్రపఱచబడిన గిన్నెలు, చిన్నపాత్రలు, వెడల్పైన ముఖముగల పాత్రలు పెఱుగులతో నిండియున్నవి. ఒకజాముక్రింద సిద్ధపరచబడిన మజ్జిగలు వెలగపండువాసనలతో మడుగులుగా ఏర్పడియున్నవి. జీలకఱ్ఱ మొదలగువానితో కలుపబడిన మజ్జిగలు, తెల్లని పెఱుగులు, చీక్కినిపాలుగల కుండములు వేర్వేరుగా సిద్ధమైనవి. ఇంకను అచట వివిధములగు పాయసములు, చక్కెరరాసులు సిద్ధముగా నున్నవి. (70-72)

స్నానముచేయువారికొకట నదీతీరములయందు వేర్వేరు పాత్రలలో ఉసిరికపాడులు, ఇతరసుగంధితచూర్ణములు, కషాయములు, మొదలగునవి సిద్ధమైయుండెను. వాటితోపాటు దంతధావనమునకు ఉపయోగపడు తెల్లనికూర్పులు, పండ్లపాడులు, సమకూర్చబడినవి. వేర్వేరు పాత్రలలో చందనపంకములు సిద్ధముగా నున్నవి. ఇంతేగాక పెక్కుస్వచ్ఛమైన అద్దములు, గుట్టలు గుట్టలుగా వస్త్రములు, వేలకొలది పాదరక్షలు, అచట సిద్ధముగానుండెను.

అంజనీః కంకతాన్ కూర్చాన్ శస్త్రాణి చ ధనాంషి చ ।
మర్మత్రాణాని చిత్రాణి శయనాన్యాసనాని చ ॥ 76

ప్రతిపానప్రాదాన్ పూర్ణాన్ ఖరోష్ట్రగజవాజినామ్ ।
అవగాహ్య సుతీర్థాంశ్చ ప్రాదాన్ సోత్పలపుష్కరాన్ ॥ 77

అకాశవర్ణప్రతిమాన్ స్వచ్ఛతోయాన్ సుఖప్లవాన్ ।
నీపవైడూర్యవర్ణాం శ్చ మృదూన్యవసనంచయాన్ ॥ 78

నిర్వాపార్థాన్ పశూనాం తే దదృశుస్తత్ర సర్వశః ॥ 79

వ్యస్మయంత మనుష్యాస్తే స్వప్నకల్పం తదదృశమ్ ।
దృష్త్వాతిభ్యం కృతం తాదృక్ భరతస్య మహర్షిణా ॥ 80

ఇ త్యేవం రమమాణానాం దేవానామివ నందనే ।
భరద్వాజాశ్రమే రమ్యే సా రాత్రిర్వ్యత్యవర్తత ॥ 81

ప్రతిజగ్ముశ్చ తా నద్యో గంధర్వాశ్చ యథాగతమ్ ।
భరద్వాజమనుజ్ఞాప్య తాశ్చ సర్వా వరాంగనాః ॥ 82

తతైవ మత్తా మదిరోత్కటా నరాః
తతైవ దివ్యాగరుచందనోక్షితాః ।
తతైవ దివ్యా వివిధాః స్రగుత్తమాః
పృథక్ ప్రకీర్ణా మనుజైః ప్రమర్దితాః ॥ 83

కాటుకబరిణెలు, దువ్వెనలు, కూర్పులు, శస్త్రములు, ధనుస్సులు, మర్మస్తానములను రక్షించు కవచములు(కౌసీనములు), ఇంకను చిత్రవిచిత్రములైన పటపులు, ఆసనములు అచట సీద్ధపాత్రబడి యున్నవి. (73-76)

అచటినారందలును చక్కని నీటిమడుగులను జూచిరి. అవి కంచరగాడిదలు, ఒంటెలు, ఏనుగులు, గుఱ్ఱములు మొదలగు జంతువులు మేతమేసిన పిమ్మట నీరుత్రాగుటకు వీలుగాఉన్నవి. పశువులు దిగి స్నానముచేయుటకు అనువుగాఉన్నవి. కలువలతో, కమలములతో నిండియున్న ఆకొలనులసాగములు మిగుల అద్భుతముగా నున్నవి. ఆ మడుగులలోని జలములు అకాశమువలె నిర్మలములై ఈదులాడుటకు అనుకూలముగా ఉన్నవి. ఆ జలాశయముల చుట్టును 'యవన' గడ్డితోగూడిన పచ్చికటయల్లు నీలవైడూర్యమణుల శోభలతో విలసిల్లుచున్నవి. ఆయాజంతువులు మేయుటకును, విశ్రాంతి తీసికొనుటకును అనువుగా అవి మిక్కిలి మృదువుగా ఉన్నవి. (77-79)

భరతునకును, ఆయనపరివారములకును భరద్వాజమహర్షి జరిపిన అతిథిసత్కారములు నిరుపమానములై అత్యద్భుతముగా ఉండెను. వాటిని స్వానుభవముతో చూచి ఆనందించినవారు 'ఇది నిజమా లేక కలయా' అనియనుకొనుచు ఆశ్చర్యమున మునిగిపోయిరి. (80)

అతిథులందఱును నందనవనమునందు దేవతలవలె మనోహరమైన భరద్వాజాశ్రమమునందు క్రీడావిహారములతో ఆనందించుచు ఆ రాత్రిగడపిరి. (81)

నదులు, గంధర్వజాతివారు, ఆపరసలు మున్నగువారందఱును భరద్వాజమహర్షి అనుమతినిపొంది, తమతమ ప్రదేశములకు వెళ్లిపోయిరి. (82)

తెల్లవాతీనప్పటికిని మదిరాపానముచేసినవారిమత్తు వీడలేదు. వారు తమశరీరములకు అలదుకొనిన దివ్యములైన అగరుచందన లేపనములును ఆట్లేయున్నవి. వారు ధరించిన వివిధదివ్యపుష్ప మాలికలన్నియును వారు అటునిటుపార్లుటచే నలిగి, వేర్వేలుగా చెల్లాచెదర్ల పడియున్నవి. (83)

ఇత్యార్షే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే అయోధ్యాకాండే ఏకనవతితమస్సర్గః (91)

వాల్మీకిమహర్షినిరచితమైన ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి అయోధ్యాకాండమునందు తొంబదియొకటవసర్గము నమాప్తము

-- * * * --

92. తొంబదిరెండవసర్గము

భరద్వాజమహర్షిఅనుమతితో భరతుడు సపరివారముగా చిత్రకూటమునకు బయలుదేఱుట.

తతస్తాం రజనీమ్ పృష్ఠ్య భరతః సపరిచ్ఛదః ।
కృతాతిథ్యో భరద్వాజం కామాదభిజగామ హ ॥ 1

భరతుడు భరద్వాజమహర్షి ఇచ్చిన అతిథ్యమును నెపరివారముగా స్వీకరించి, ఆరాత్రి పోయిగా అచటగడపెను. శ్రీరాముని దర్శింప వలెనను కాంక్షతో అతడు వేకునజాముననేలేచి, ప్రయాణసన్నద్ధుడై, మహర్షిఅనుమతిని పొందుటకై ఆయనకడకువచ్చెను. (1)

తమ్ము ఋషి పురుషవ్యాఘ్రం ప్రాంజలిం ప్రేక్ష్యచాఽగతమ్ ।
హుతాగ్నిహోత్రో భరతం భరద్వాజోఽభ్యభాషత । 2

కచ్చిదత్ర సుఖా రాత్రిః తవాస్మద్విషయే గతా ।
సమగ్రస్తే జనః కచ్చిత్ ఆతిథ్యే శంస మేఽనఘ! 3

తమువాచాంజలిం కృత్వా భరతోఽభిప్రణమ్య చ ।
అశ్రమాదభినిష్క్రాంతమ్ ఋషిమ్ ఉత్తమలేజసమ్ । 4

సుభోషితోఽస్మి భగవన్ సమగ్రబలవాహనః ।
తర్చితః సర్వకామైశ్చ సామాలో బలవత్త్వయా । 5

అపేతక్షమసంతాపాః సుభిక్షాః సుప్రతిశ్రయాః ।
అపి ప్రేష్యానుపాదాయ సర్వే స్మ సుసుభోషితాః । 6

ఆమంత్రయేఽహం భగవన్! కామం త్వామ్ ఋషిసత్తమ! ।
సమీపం ప్రస్థితం భ్రాతుః మైత్రేణోక్షస్య చక్షుషా । 7

ఆశ్రమం తస్య ధర్మజ్ఞ! ధార్మికస్య మహాత్మనః ।
ఆచక్ష్య కతమో మార్గః కియానితి చ శంస మే । 8

ఇతి పృష్టస్తు భరతం భ్రాతృదర్శనలాలసమ్ ।
ప్రత్యువాచ మహాలేజా భరద్వాజో మహాతపాః । 9

భరతార్థతృతీయేషు యోజనేష్యజనే వనే ।
చిత్రకూటో గిరిస్తత్ర రమ్యనిర్మరకాననః । 10

ఉత్తరం పార్శ్వమాసాద్య తస్య మందాకినీ నదీ ।
పుష్పితద్రుమసంఘన్నా రమ్యపుష్పితకాననా । 11

అనంతరం తత్సరితః చిత్రకూటశ్చ పర్వతః ।
తయోః పర్లకుటీ తాత! తత్ర తౌ వసతో ధ్రువమ్ । 12

నరశ్రేష్ఠుడైన భరతుడు మహర్షికడకు విచ్చేసి, ప్రాంజలియై నిలబడెను. అగ్నికార్యములను ముగించుకొనియున్న ఆ మహాముని తనయెదుటనున్న ఆ రాజకుమారునిజూచి ఇట్లునుడివెను. (2)

“ఓపుణ్యాత్మా! మాఆశ్రమమున ఈరాత్రి మీకుహాయిగా గడచినదా? మీవారందఱును మాఆతిథ్యమునకు సంతృప్తులే గదా! తెలుపుము.” (3)

ఉత్తమలేజస్వయైన అనుహర్షి (కౌసల్యాదులకును దర్శనమిచ్చుటకై) తన ఆశ్రమమునుండి వెలుపలికిరాగా భరతుడు ఆయనకు సాష్టాంగ ప్రణామములను ఆచరించి, దోసిలోగ్గినవాడై, ఇట్లనెను. (4)

“ఓపూజ్యమహర్షీ! మీఆశ్రమమునందు నేను, నాసరివారములు, వాహనములతో ఈరాత్రి సుఖముగానుంటిమి. మీరు సమకూర్చిన అతిథిమర్యాదలతో నేను, నా అమాత్యులు, బలములు పూర్తిగా తృప్తిచెందితిమి. (5)

మీరు ఏర్పరచిన వసతిగృహములలో నాకును, నాసరివారములకును బడలికలుతీతినవి, సంతాపములు తొలగినవి. మీయసుగ్రహములతో కమ్మని అన్నసానములను ఆరగించితిమి. మేమందఱమును ఇవట సుఖముగా గడపితిమి. (6)

ఓపూజ్యమునీశ్వరా! మీకడ సెలవుదీసికొనుటకై వచ్చితిని. మాఅన్నగారికడకు బయలుదేరితిని. మీవాత్సల్యదృష్టిని నాపై ప్రసరింపజేయుచు నాకు అనుజ్ఞయిండు. (7)

ఓ దర్మజ్ఞ! దర్మనిరతుడును, మహాత్ముడును, ఐన శ్రీరాముని యొక్క ఆశ్రమము ఎక్కడఉన్నదో తెలుపుడు. అచటికి వెళ్లుటకు మార్గమేమి? ఇచటికి అదియెంతదూరము? దయతో విపులముగా వివరింపుడు.” (8)

అన్నను దర్శించుటకై తహతహసడుచున్న భరతుడు ఇట్లు ప్రార్థింపగా మహాలేజస్వయు, తపస్వియువన భరద్వాజమహర్షి అతనితో ఇట్లునుడివెను. (9)

ఓభరతా! ఈప్రయాగకు రెండున్నర యోజనముల (దశక్రోశ)⁽¹⁾ దూరములో చిత్రకూటపర్వతముగలదు. అచటి సెలయేళ్లు, వనములు రమణీయముగానుండును. అచటివనములలో మునీశ్వరులుతప్ప మఱియెవ్వరును సంచరింపరు. ఆగిరికి ఉత్తరభాగమున ‘మందాకినీ’ అనుపేరుగల ఒకనదిగలదు. అసదియొక్క ఉభయతీరములును బాగుగా పుష్పించిన వృక్షములతోను, పుష్పకాననములతోను దర్శనీయములై విలసిల్లుచుండును. నాయనా! భరతా! ఆమందాకినికి ఆవలివైపున చిత్రకూటపర్వతముగలదు. అరెండింటి మధ్య శ్రీరాముని పర్లకుటీరముగలదు. అందు రాసులక్ష్యులు నివసించుచుందురు. ఇది నిశ్చయము. (10-12)

1) ‘దశక్రోశ’-ఇవట ఏకశేషద్వంద్వవిధిని అనుసరించి, దశచ, దశచ, దశచ = దశ అని నివరించినచో, ఈ ‘దశక్రోశ’ సమాసపదమునకు ముప్పదిక్రోశులు అను అర్థమును గ్రహింపవచ్చును. ఒక క్రోశుఅనగా రెండుమైళ్లు. 30×2 = 60 మైళ్లు - వెరళి ప్రయాగనుండి చిత్రకూటమునకు 60 మైళ్లదూరము ఉన్నట్లుతెలుసు. ఇప్పటివారి కాలమానమునుబట్టి ఈరెండింటిమధ్యదూరము ఎనుబదిమైళ్లుగా పేర్కొనబడుచున్నది. అనాటివారి కాలమానమునకును ఆధునికుల కాలమానమునకునుగల తేడావలన ఈ20 మైళ్లభేదమును సర్దుకొనవచ్చును. లేదా ప్రయాగనుండి చిత్రకూటప్రారంభప్రదేశమునకు అనాడు అటువది (60) మైళ్లదూరమేయుండియుండవచ్చును.

దక్షిణేనైవ మార్గేణ సవ్యదక్షిణమేవ వా |
గజవాజిరథాకీర్ణాం వాహినీం వాహినీపతే |
వాహయస్వ మహాభాగ! తతో ద్రక్ష్యసి రాఘవమ్ | 13

ప్రయాణమితి తచ్చుత్వా రాజరాజస్య యోషితః |
హిత్వా యానాని యానార్తా బ్రాహ్మణం పర్యవారయన్ | 14

వేపమానా కృతా దీనా సహ దేవ్యా సుమిత్రయా |
కౌసల్యా తత్ర జగ్రాహ కరాభ్యాం చరణౌ మునేః | 15

అసమృద్ధేన కామేన సర్వలోకస్య గర్జితా |
కైకేయీ తస్య జగ్రాహ చరణౌ సవ్యపత్రపా | 16

తం ప్రదక్షిణమాగమ్య భగవంతం మహామునిమ్ |
అదూరాద్భరతస్యైవ తస్మా దీనమనాస్తదా | 17

తతః సప్రచ్ఛ భరతం భరద్వాజో దృఢవ్రతః |
విశేషం జ్ఞాతుమిచ్ఛామి మాతృగాణాం తవ రాఘవ! | 18

వీనముక్తస్తు భరతో భరద్వాజేన ధార్మికః |
ఉవాచ ప్రాంజలిర్భూత్వా వాక్యం వచనకోవిదః | 19

యా మిమాం భగవన్! దీనాం శోకానశనకర్చితామ్ |
పితుర్హి మహిషీం దేవీం దేవతామివ పశ్యసి | 20

వీషా తం పురుషవ్యాఘ్రం సింహవిక్రాంతగామినమ్ |
కౌసల్యా సుషువే రామం ధాతారమ్ అదితి ర్యథా | 21

అస్యా వామభుజం శ్లిష్టా యైషా తిష్ఠతి దుర్మనాః |
ఇయం సుమిత్రా దుఃఖార్తా దేవీరాజశ్చ మధ్యమా |
కర్ణికారస్య శాభేవ శీర్ణపుష్పా వనాంతరే | 22

వీతస్యాస్తు సుతా దేవ్యాః కుమారౌ దేవవర్జినౌ |
ఉభౌ లక్ష్మణశత్రుఘ్నౌ వీరా సత్యపరాక్రమౌ | 23

ఓమహానుభావా! యమునానదియొక్క దక్షిణతీరముననుసరించి వెళ్లినచో రెండుత్రోవలు కనిపించును. ఓ సర్వసైన్యాధ్యక్షా! ఆరెండింటిలో ఎడమవైపున దక్షిణదిశగాపోగిడి (వైర్వతి) మార్గమున నీ చతురంగబలములను నడిపింపుము. అనంతరము నీకు శ్రీరాముని దర్శనము శీఘ్రముగా కాగలదు." (13)

అప్పుడు కౌసల్యాది దశరథమహారాజవత్సులు ప్రయాణ వార్తను విని, వాహనములపై వెళ్లదగినవారైనను, వారు తమ వాహనములనుండి దిగి, భరద్వాజమహర్షికి ప్రదక్షిణనమస్కారముల నొనర్చిరి. (14)

కౌసల్యాదేవి శ్రీరామునియొడబాటువలనను, పతివియోగమువలనను కృశించి, దీనురాలై యుండెను. పైగా వార్తకృతారణమున ఆమె వణకిపోవుచుండెను. అట్టి కౌసల్యాదేవి సుమిత్రాదేవితోగూడి భరద్వాజమహర్షిపాదములకు ప్రణమిల్లెను. (15)

భరతునిపట్టాభిషిక్తునిచేయవలెననెడి తనకోరిక నెఱవేఱక పోవుటయేగాక నలుగురిలో నవ్వలపాలగుటచే కైకేయి మిగుల క్రుంగిపోవుచున్నది. దానికితోడుగా లోకనింద ఆమెను ఇంకను క్రుంగదీయుచున్నది. అందువలన ఆమె సిగ్గుతో తలయెత్తుకొనలేక ముఖమును నేలకువంచుకొని, భరద్వాజమహర్షి పాదములకు ప్రణమిల్లినది. పూజ్యుడైన ఆమహర్షికి ప్రదక్షిణమొనర్చి, ముఖముచెల్లనిదై, ఆ దీనురాలైన కైకేయి భరతుని ప్రక్కనచేరి నిలబడినది. (16-17)

అంతట భరద్వాజమహర్షి తాను సర్వజ్ఞుడైనప్పటికిని భరతునితో 'ఓరాఘవా! మీతల్లులనుగూర్చి విశేషముగా తెలిసికొనగోరుచున్నాను'-అని పలికెను. (18)

మహర్షి ఇట్లు అడుగగా దర్మాత్ముడును మాటాడుటలో నేర్పరియు ఐన భరతుడు ఆమహామునికి నమస్కరించి, ఇట్లు వచించెను. (19)

"ఓపూజ్యమహర్షీ! మాతండ్రియైన దశరథమహారాజునకు పట్టమహిషియు, పట్టరానిదుఃఖముచేతను, ఉపవాసముల వలనను మిగులకృశించి, మీసముక్తమున నిలిచియున్న ఈదీనురాలు కౌసల్యాదేవి. నరోత్తముడును, సింహపరాక్రమముతో వేగగమనుడును ఐన శ్రీరామునకు, వామనునకు (విష్ణువునకు) అదితివలె ఈమె కన్నతల్లి. (20-21)

వణకుచున్న కౌసల్యాదేవికి ఉత్తగా ఆమెయొడమభుజమును అనుకొని, దుఃఖార్తయై నిలిచియున్న ఈమె మహారాజుగారి రెండవ భార్యయగు సుమిత్రాదేవి. ఈమె ఎట్టి ఆభరణములను దరింపనిదై, వనమునందు పుష్పములన్నియును రాలిపోయిన గన్నేరుకొమ్మవలె బక్కచిక్కియున్నది. అశ్వినీదేవతలవలె సుకుమారులును, మిగుల పరాక్రమశాలురును, మహావీరులును ఐన లక్ష్మణశత్రుఘ్నులు ఇరువురును ఈసాధ్వికుమారులే. (22-23)

యస్యాః కృతే సరవ్యాప్రకౌ జీవనాశమిత్ గతా ।
రాజా పుత్రవిహీనశ్చ స్వర్గం దశరథో గతః ॥ 24

క్రోధనామకృతప్రజ్ఞాం దృష్టాం సుభగమానినీమ్ ।
ఐశ్వర్యకామాం కైకేయీమ్ అనార్యామార్యరూపిణీమ్ ॥ 25

మమైతాం మాతరం విద్ధి నృశంసాం పాపనిశ్చయామ్ ।
యతో మూలం హి పశ్యామి వ్యసనం మహదాత్మనః ॥ 26

ఇత్యుక్త్వా నరశార్మలో బాష్పగద్గదయా గిరా ।
స నిశ్చాస తామ్రాక్షో నాగః క్రుద్ధ ఇవ శ్వసన్ ॥ 27

భరద్వాజో మహర్షిస్తం బ్రువంతం భరతం తథా ।
ప్రత్యువాచ మహాబుద్ధిః ఇదం వచనమర్జవత్ ॥ 28

న దోషేణావగంతవ్యా కైకేయీ భరత! త్వయా ।
రామప్రవ్రాజనం హ్యేతత్ సుఖోదర్శకం భవిష్యతి ॥ 29

దేవానాం దాసానాం చ ఋషీణాం భావితాత్మనామ్ ।
హితమేవ భవిష్యద్ధి రామప్రవ్రాజనాదిహ ॥ 30

అభివాద్య తు సంసిద్ధః కృత్వా చైనం ప్రదక్షిణమ్ ।
ఆమంత్ర్య భరతః సైన్యం యుజ్యతామిత్యచోదయత్ ॥ 31

తతో వాజిరథాన్ యుక్త్వా దివ్యాన్ హేమపరిష్కృతాన్ ।
అధ్యారోహత్ ప్రయాణార్థీ బహూన్ బహువిధో జనః ॥ 32

గజకన్యా గజాశ్చైవ హేమకక్ష్యాః పతాకినః ।
జీమూతా ఇవ ఘర్మాంతే సఘోషాః సంప్రతస్థిరే ॥ 33

వివిధాన్యపి యానాని మహాంతి చ లఘూని చ ।
ప్రయయుః సుమహార్ఘాణి పాదైరేవ పదాతయః ॥ 34

అథ యానప్రవేశైస్తు కౌసల్యాప్రముఖాః స్త్రీయః ।
రామదర్శనకాంక్షిణ్యః ప్రయయుర్ముదితాస్తదా ॥ 35

నాసమీపమున ఇచటనిలబడియున్న ఈమెయే నాతల్లియగు కైకేయి. ఈమె మిగులక్రోధస్వభావురాలు, వివేకశూన్యరాలు, తానే గొప్పసుందరినని, ఐశ్వర్యవంతురాలనని గర్వపడుచుండునది, రాజ్యలోభముగలది, ఐశ్వర్యదాహముగలది, రూపమునుబట్టి (పైపైన) ఉత్తమురాలుగా కన్పించుచున్నను ఆ అర్హతలులేనట్టిది, క్రూరాత్మురాలు, పాపబుద్ధిగలది. ఈమె కారణముననే సరిశ్రేష్ఠులైన రామలక్ష్మణులు దుష్టరాక్షసులతో నిండిన దండకారణ్యముల పాలైరి. ఈమెవలననే మాతండ్రి దశరథమహారాజు పుత్రుని యెడబాటునకు గుఱియై పరలోకగతుడయ్యెను. నాలగచాట్లకు అన్నింటికీని ఈమెయే మూలము." (24-26)

సరిశ్రేష్ఠుడైన భరతుడు కన్నీరుగార్చుచు, తడబడుచు ఈవిధముగా పలికి, క్రోధకారణముగా కన్నులు ఎఱ్ఱబాటినవాడై, దెబ్బతినిన త్రాచుపామువలె బుసలుకొట్టుచు నిట్టార్చులు విడిచెను. (27)

ఈవిధముగా పలుకుచున్న భరతునితో శ్రీరామావతార ప్రయోజనములను బాగుగా ఎఱిగిన భరద్వాజమహర్షి అర్థయుక్తముగా ఇట్లునుడిచెను. (28)

"ఓభరతా! నీవు కైకేయిని తప్పుపట్టవద్దు. ఆమెదోషము ఏమియులేదు. శ్రీరామునివనవాసము భవిష్యత్తులో ఎల్లరకును సుఖకాంతులను వర్తిల్లజేయును. శ్రీరాముడు దండకారణ్యములకు చేరుటవలన దేవతలకును, దానవులకును, భగవద్ద్యాననిరతులైన మహర్షులకును, ఈజగత్తునకును హితమే జరుగును." (29-30)

అంతట భరతుడు శ్రీరామునినివాసప్రదేశమును, అచటికి వెళ్లుమార్గములను మహర్షివలనఎఱింగి, ఆయనఆశీస్సులను గైకొని, వెళ్లుటకు అనుమతీనిపొందెను. పిమ్మట అతడు ప్రయాణమునకు సిద్ధముకావలసిదిగా సైన్యమును ఆదేశించెను. (31)

వెంటనే వివిధవర్గములవారును ప్రయాణసన్నద్ధులై, బంగారు ఆభరణములతో అలంకరింపబడిన, దివ్యములైన పెక్కుగుఱ్ఱములను, రథములను సిద్ధపఱచి, వాటిని అదిరోహించిరి. (32)

ఆదువీనుగులకును, మగవీనుగులకును నడుములకు బంగారుతాళ్లు కట్టబడియుండెను. వాటిపై సతాకములను ఎగురవేసిరి. ఆ వీనుగులన్నియును వర్షాకాలప్రారంభమున మేఘములు గర్జించునట్లు పంటావాదములను గావించుచు అచటనుండి బయలుదేరిరి. (33)

అమూల్యములైనవి, చిన్నవి, పెద్దవివన వివిధములగు వాహనములపై యోధులు ఎల్లరును బయలుదేరిరి. కాల్యలముల వారు కాలినడకతో వారిని అనుసరించిరి. (34)

పిమ్మట కౌసల్యాదేవి మొదలగురాణులు సముచితములైన వాహనములను ఎక్కి, శ్రీరాముని దర్శింపవలెననెడి తహతహపాటుతో సంతోషపడుచు అచటనుండి ప్రయాణమైరి. (35)

1) 'ఈ సందర్భమున తులసీదాసమహాకవి' రామచరితమానమునందు పేర్కొనినవాక్యములు గమనింపదగియున్నవి.

నీ తల్లి చేసిన కృత్యమునకు నీవు చింతింపకుము. నాయనా! వాస్తవముగా ఇందులో కైకేయి దోషముకూడ లేదు. ఆమెబుద్ధిని సరస్వతీదేవి కలుషితమొనర్చినది. కాని భరతా! ఇప్పుడు నీవు చేసినవని మిక్కిలి ఉత్తమమైనది, సముచితమైనది. రమునాథుని చరణములపై భక్తి కలుగుటయే సమస్త ఘటములకు మూలము. రా - చ - మా, అయోధ్య, కాం - దోహా 206,207

చంద్రార్కతరుణాభాసాం నియుక్తాం శిదికాం పుభామ్ |
ఆస్తాయ ప్రయయా శ్రీమాన్ భరతః సపరిచ్ఛదః | 36

సా ప్రయాలా మహాసేనా గజవాజిరథాకులా |
దక్షిణాం దిశమావృత్య మహామేఘశవోత్థితః | 37

వనాని తు వ్యతిక్రమ్య జుష్టాని మృగపక్షిభిః |
గంగాయాః పరవేలాయాం గిరిష్వపి నదీషుచ | 38

సా సంప్రహృష్టద్విపవాజియోధా
విత్రాసయంతీ మృగపక్షి సంఘాన్ |
మహద్వనం తత్ప్రతిగాహమానా
రరాజ సేనా భరతస్య తత్ర | 39

కుభలక్షణసంపన్నుడైన భరతుడు వసిష్టాదిమహర్షుల ఆమోదముతో, ఉదయించుచున్న సూర్యచంద్రులకాంతులతో విలసిల్లుచున్న పల్లకీనెక్కి, తనపరివారములతోగూడి బయలుదేఱెను. గజయూథములతో, అశ్వములసమూహములతో, వరుసలుదీరిన రథములతోగూడిన ఆమహాసేన దక్షిణదిశగాకదలి, దట్టమైన మేఘములవలె బయలుదేఱెను. ఆసేన గంగానదియొక్క పశ్చిమభాగమునగల పర్వతములయందును, నదీతీరప్రదేశముల యందును మధ్య మధ్య ఆగుచు, మృగములతో, పక్షులతో నిండిన వనములను దాటుచు ముందునకుసాగెను. (36-38)

గజాశ్వయోధులతోగూడిన ఆభరతునిసేన చక్కగా శోధిల్లుచు మహాత్పాహముతో సాగిపోవుచుండగా, పరిసరములలోని మృగములును, పక్షులును భీతిల్లుచుండెను. క్రమముగా ఆసేన ఒక మహావనమున ప్రవేశించెను. (39)

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే అయోధ్యాకాండే ద్వివవతితమసర్గః (92)

వాల్మీకిమహర్షినిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి అయోధ్యాకాండమునందు తొంబదిరెండవసర్గము సమాప్తము

-- * * * --

93. తొంబదిమూడవసర్గము

భరతుడు తన పరివారములతోగూడి, వనప్రదేశములఅందచందములను దర్శించుచు ముందునకు సాగుట పొగలుపైకిలేచుచున్న ప్రదేశమును గమనించుట.

తయా మహత్యా యాయిన్యా ధ్వజిన్యా వనవాసినః |
అర్థితా యూథపా మత్తాః సయూథాః సంప్రదుద్రుభుః | 1

ఋక్షాః పృషతసంఘాశ్చ రురవశ్చ సమంతతః |
దృశ్యంతే వనరాజీషు గిరిష్వపి నదీషు చ | 2

స సంప్రతస్తే ధర్మాత్మా ప్రీతో దశరథాత్మజః |
వృతో మహత్యా నాదిన్యా సేనయా చతురంగయా | 3

సాగరాఘనిభా సేనా భరతస్య మహాత్మనః |
మహీం సంఘాదయామాస ప్రావృషి ధ్యామివాంబుదః | 4

తురంగౌఘైరవతతా వారణైశ్చ మహాజనైః |
అనాలక్ష్యా చిరం కాలం తస్మిన్ కాలే బభూవ భూః | 5

స యాత్వా దూరమధ్యానం సుపరిశ్రాంతవాహనః |
ఉవాచ భరతః శ్రీమాన్ వసిష్ఠం మంత్రిణాం వరమ్ | 6

అట్లు వనములలో ప్రయాణముచేయుచున్న మహాసేనను జూచి భీతిల్లిన మదపుటినుగులు మున్నగు వన్యమృగములు తమగుంపులతోగూడి, పలుగులుదీసినవి. (1)

ఎలుగుబంటులు, చుక్కలదుప్పలు, చుక్కలులేనిదుప్పలు వనములయందును, పర్వతములయందును, నదీతీరములయందును ఆసేననుజూచుచు భీత్తరచూపులతో నిలబడిపోయినవి. (2)

రథచక్రములసన్నధులతో, ఏనుగులపీంకారములతో, గుఱ్ఱముల సకిలింపులతో, కల్పలముల కోలాహలములతో ఒప్పుచున్న ఆమహాసేనతో పరివృత్తుడై, ధర్మాత్ముడును, దశరథునిసుతుడును, ఇత ఆభరతుడు త్వరలో సీతారాములదర్శనము కానున్నదను సంతోషముతో సాగిపోవుచుండెను. (3)

మహాత్ముడైన భరతునిసేన సాగరమువలె అపారమై, వర్షాకాలము నందు మేఘసముదాయము ఆకాశమునువలె భూమిని కప్పివేసెను. (4)

నిరంతరము అశ్వములు, గజములు ఏమాత్రము ఎడము లేకుండా అమితవేగముతో సాగిపోవుచుండగా ఆసమయమున ఎంతసేపటికిని భూమి కొంచెముగూడ కనబడకుండెను. (5)

ఎంతోదూరము ఏకధాటిగా వేగముగా పయనించుచుండుటచే భరతునిసేనలు, వాహనములు అన్వీయును మిగుల అలసిపోయెను. అప్పుడు భరతుడు పరిస్థితిని గమనించి, చక్కని సమయస్ఫూర్తి అలోచనాశక్తి కలవారిలో మేటియైన వసిష్ఠమహామునితో శబ్దమెన్నెను. (6)

యాద్యశం లక్ష్యతే రూపం యథా చైవ శ్రుతం మయా ।
వ్యక్తం ప్రాప్తాః స్మ తం దేశం భరద్వాజోఽ యమబ్రవీత్ ॥ 7

అయం గిరిశ్చిత్రకూట ఇయం మందాకినీ నదీ ।
ఏతత్ ప్రకాశతే దూరాత్ నీలమేఘనిభం వనమ్ ॥ 8

గిరేః సానూని రమ్యాణి చిత్రకూటస్య సంప్రతి ।
వారణాసమృద్ధ్యంతే మామకైః పర్వతోపమైః ॥ 9

ముంచంతి కుసుమాన్యేతే నగాః పర్వతసానుషు ।
నీలా ఇవాతపాపాయే తోయం తోయధరా ఘనాః ॥ 10

కిన్నరాచరితం దేశం పశ్య శత్రుఘ్న! పర్వతమ్ ।
మృగైః సమంతాదాకీర్ణం మకరైరివ సాగరమ్ ॥ 11

ఏతే మృగగణా భాంతి శీఘ్రవేగాః ప్రచోదితాః ।
వాయుప్రవిద్రాః శరది మేఘరాజిరివాంబరే ॥ 12

కుర్వంతి కుసుమాపీడాన్ శిరస్సు సురభీనమీ ।
మేఘప్రకాశైః ఫలకైః దాక్షిణాత్యా యథా నరాః ॥ 13

నిష్కాజమివ భూత్వేదం వనం ఘోరప్రదర్శనమ్ ।
అయోధ్యేవ జనాకీర్ణా సంప్రతి ప్రతిభాతి మా ॥ 14

ఋరైరుదీరితో రేణుః దివం ప్రచ్ఛాద్య తిష్ఠతి ।
తం వహత్యనిలః శీఘ్రం కుర్వన్నీవ మమ ప్రియమ్ ॥ 15

స్యందనాంస్తురగోపేతాన్ సూతమువ్యైరధిష్ఠితాన్ ।
ఏతాన్ సంపతతః శీఘ్రం పశ్య శత్రుఘ్న! కాననే ॥ 16

ఏతాన్ ఏత్రాసితాన్ పశ్య బర్హిణః ప్రియదర్శనాన్ ।
ఏతమావిశతః శీఘ్రమ్ అధివాసం పతత్రిణః ॥ 17

అతిమాత్రమయం దేశో మనోజ్ఞః ప్రతిభాతి మా ।
తాపసానాం నివాసోఽయం వ్యక్తం స్వర్గపథో యథా ॥ 18

“ఓమహమునీ! భరద్వాజమహర్షి తెలిపిన ప్రదేశము ఇదియేయని తోచుచున్నది. ఏలనన ఆయనచెప్పిన గుర్తులన్నియును ఈప్రదేశమున కనబడుచున్నవి. కనుక ఇప్పుడు మనము చిత్రకూటమునకును మందాకినీకిని మధ్యగల ప్రదేశమునకు చేరినట్లు తలంచుచున్నాను. (7)

అదిగో! అదియే చిత్రకూటపర్వతము. ఇదిగో! ఇదియే మందాకినీ నది. దూరముగానున్న ఆపర్వత సమీపమునగల వనము నీలమేఘ సమూహమువలె గన్పట్టుచున్నది. పర్వతములవలె ఒప్పుచున్న మనసీమగులు ఇప్పుడు రమ్యములైన చిత్రకూటపర్వతసానువులపై నడచుచున్నవి. వర్షాకాలప్రారంభసమయమున సజలములైన నీలమేఘములు జలములను వర్షించునట్లు ఈ (వకుళ) వృక్షములు పర్వతసానువులపై పుష్పములను వర్షించుచున్నవి.” (8-10)

“ఓశత్రుఘ్న! ఎల్లప్పుడును కిన్నరులు విహరించెడి భూమియిది. మొసళ్లచేనిండియున్న సాగరమువలె-ఈప్రదేశము అంతయును మృగములచే వ్యాప్తమైయున్నది. మన సైనికులకదలికలచే భయపడిన మృగములగుంపులన్నియును శరత్కాలమునందు ఆకాశమున వాయువుచే తరుమబడిన మేఘములవలె పలుగులుదీయు చున్నవి. (11-12)

దక్షిణదేశమునందలి నారీమణులు నీలమేఘములవలెనున్న తమనల్లనికొప్పులపై పుష్పములను ధరించినట్లుగా పర్వతసానువుల యందుగల ఈవృక్షములు తమనల్లనికాళులపై పరిమళభరితములైన పుష్పములను ధరించియున్నవి. (13)

పూర్వము ఈవనప్రదేశము జనసంచారములేక నిశ్శబ్దమై మిగుల భయంకరముగానుండెడిది. కాని ఇప్పుడు ఇది అసంఖ్యాకులైన మనవారితో నిండియుండుటచే కలకలలాడుచు నాకు అయోధ్యను స్ఫురింపజేయుచున్నది. (14)

గుట్టములగిట్టలచే ఎగురగొట్టబడిన దుమ్ము ఆకాశమును, వనమును కప్పివేయుచున్నది. కాని వాయువు నాకు ప్రియమును కల్గించుటకా(శ్రీరాముని దర్శనమును కల్గించుటకా)యనునట్లు ఆదుమ్మును మఱియొకచోటికి తీసికొనిపోవుచున్నది. (15)

ఓశత్రుఘ్న! ఈరథములకు మేలుజాతిగుట్టములు పూసబడి యున్నవి. వీటిపై సమర్థులైన సారథులు అధిష్ఠించియుండిరి. కావున ఇవియిప్పుడు ఈవనమున రాముని త్వరగా దర్శింపజేసెనెడి కుతూహలముతో శీఘ్రముగావెళ్లుచున్నవి. ఈరథములను ఒక పర్యాయము పరికించిచూడుము. (16)

ఆందమైన టెక్కలుగలిగి, కనువిందుగావించుచున్న ఈనెమళ్లు మనపరివారములకోలాహలములకు భయపడి, ఈపర్వతమునందుగల తమతమనివాసప్రదేశములకు త్వరత్వరగా పరుగిడుచున్నవి. ఒక్కసారి వాటివైపుచూడుము. (17)

ఈప్రదేశము అత్యంతము మనోహరముగా కన్పట్టుచున్నది. తాపసులకు నివాసభూమియైన ఈప్రదేశము నిజముగా స్వర్గమునకు మార్గమే. (18)

మృగా మృగీభిః సహితా బహవః పృషతా వనే ।
 మనోజ్వరూపా లక్ష్మ్యంతే కుసుమైరివ చిత్రితాః । 19

సాధు సైన్యాః ప్రతిష్ఠంతాం విచిన్వంతు చ కాననే ।
 యథా తౌ పురుషవ్యాఘ్రౌ దృశ్యేతే రామలక్ష్మణౌ । 20

భరతస్య వచః శ్రుత్వా పురుషాః శస్త్రపాణయః ।
 వివిశుస్తద్వనం శూరా ధూమం చ దదృశుస్తతః । 21

తే సమాలోక్య ధూమాగ్రమ్ ఊచుర్భరతమాగతాః ।
 నామనుష్యే భవత్యగ్నిః వ్యక్తమత్రైవ రాఘవా । 22

అథ నాత్ర నరవ్యాఘ్రౌ రాజపుత్రౌ పరంతపా ।
 మన్యే రామోపమాః సంతి వ్యక్తమత్ర తపస్వినః । 23

తచ్ఛ్రుత్వా భరతస్తేషాం వచనం సాధుసమ్మతమ్ ।
 సైన్యానువాచసర్వాంస్తాన్ అమిత్రబలమర్దనః । 24

యత్తా భవంతస్తిష్ఠంతు నేతో గంతవ్యమగ్రతః ।
 అహమేవ గమిష్యామి సుమంత్రో గురురేవ చ । 25

ఏవముక్తాస్తతః సర్వే తత్ర తస్యః సమంతతః ।
 భరతో యత్ర ధూమాగ్రం తత్ర దృష్టిం సమాదధాత్ । 26

వ్యవస్థితా యా భరతేన సా చమూః
 నిరీక్షమాణాఽపి చ ధూమమగ్రతః ।
 బభూవ హృష్టా న చిరేణ జానతీ
 ప్రియస్య రామస్య సమాగమం తదా । 27

పూవులలో అలంకరింపబడినవాయనునట్లు చారలుగల పెక్కు
 దుప్పలు ఈవనమున అడులేళ్లతోగూడి విహరించుచు మనోజ్వముగా
 కన్పట్టుచున్నవి. (19)

పురుషశ్రేష్ఠులైన ఆరామలక్ష్మణులు కనబడునంతనటకును
 మనసైనికులు ఈఅడవియందంతటను తిరుగుచు బాగుగా
 వెదకుదురుగాక." (20)

భరతునిఅదేశమును అందుకొని శస్త్రములను చేబట్టిన పెక్కుమంది
 వీరులు ఆవనమునందు ప్రవేశించిరి. వారు తమఅన్వేషణలో కొంత
 దూరమువెళ్లిన పిమ్మట వారికి మఱికొంతదూరమున పాగాలు కన్పించెను.
 వారు ఆపాగాలజాడలను గమనించిన పిదప భరతునికడకువచ్చి
 ఇట్లుపలికిరి. "ఓ ప్రభూ! మాకు పాగాలు కనబడినవి. పాగాలున్నచోట
 అగ్ని ఉండును. మనుష్యులు లేనిచోట అగ్నిఉండుట అసంభవము. కనుక
 అచట రామలక్ష్మణులు ఉండియుండవచ్చునని మా తలంపు." (21-22)

నరశ్రేష్ఠులును, శత్రుబయంకరులును, మహారాజకుమారులును
 ఐన రామలక్ష్మణులు ఒకనేర అక్కడలేకున్నచో శ్రీరామునినలె
 తేజోమూర్తులైన తాపసులుమాత్రము అచట తప్పకయుందురు." (23)

విజ్ఞులు మెచ్చదగిన, వారిమాటలను వినినపిమ్మట శత్రుమర్దనుడైన
 భరతుడు సైనికులనందఱిని ఉద్దేశించి ఇట్లునుడివెను. (24)

"ప్రకాంతముగా మీరు ఇచటనేయుండుడు. ఇక్కడినుండి ముందుకు
 కదలకుడు. సుమంత్రునితో, గురునైన వసిష్ఠునితో గూడి నేనే వెళ్లెదను."
 -భరతుని ఆజ్ఞను శిరసావహించి, వారందఱును అచటనేయుండిరి.
 భరతుడు ఆపాగాలజాడలపైననే తనదృష్టినినిల్పెను. (25-26)

భరతునిఆజ్ఞనుసారము ఆ సైనికులు అచటనేయుండిపోయిరి.
 పిదప వారు ఆ దూమశిఖలనైసే చూచుచు 'అతిత్వరలో శ్రీరాముని
 దర్శింపగలము' అని ఉవ్విళ్ళూరుచు సంతోషముతో నిరీక్షింపసాగిరి. (27)

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే అయోధ్యాకాండే త్రిణవతితమస్సర్గః (93)

వాల్మీకిమహర్షివ్రతమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి అయోధ్యాకాండమునందు తొంబదిమూడవసర్గము సమాప్తము

-- * * * --

94. తొంబదినాల్గవసర్గము

శ్రీరాముడు సీతాదేవితోగూడి చిత్రకూటపర్వతప్రదేశమున విహరించుచు ఆ వనశోభలను వర్ణించిచెప్పుట.

దీర్ఘకాలోషితస్తస్మిన్ గిరౌ గిరివనప్రియః ।
 వైదేహ్యః ప్రియమాకాంక్షన్ స్వంచ చిత్తం విలోభయన్ । 1

శ్రీరామునకు గిరులను దర్శించుటయందును, వనములలో
 విహరించువిషయమునను మక్కువ ఎక్కువ. సీతాలక్ష్మణులతో
 గూడి శ్రీరాముడు ఆ చిత్రకూటపర్వతమునందు చాలకాలము
 గడిపెను. పిదప ఒకనాడు అమరతుల్యుడైన ఆ రఘురాముడు
 విదేహరాజకుమారియైన సీతాదేవికి ప్రియమును గూర్చుటకును,

అథ దాశరథిశ్చిత్రం చిత్రకూటమదర్శయత్ ।
భార్యామమరసంకాశః శచిమివ పురందరః । 2

స రాజ్యాద్రుంశనం భద్రే! న సుహృద్భిర్వి నా భవః ।
మనో మే బాధతే దృష్త్వా రమణీయమిమం గిరిమ్ । 3

పశ్యేమమచలం భద్రే! నానాద్విజగణాయుతమ్ ।
శిఖరైః ఖమివోద్విదైః ధాతుమద్భిర్విభూషితమ్ । 4

కేచిద్రజతసంకాశాః కేచిత్ క్షతజనన్నిభాః ।
పీతమాంజిష్ఠవర్ణాశ్చ కేచిన్మణివరప్రభాః । 5

పుష్కార్యకేతకాభాశ్చ కేచిజ్జ్యోతిరసప్రభాః ।
విరాజంతే చలేంద్రస్య దేశా ధాతువిభూషితాః । 6

నానామృగగణాద్విపితరక్ష్యక్షగణైర్వృతః ।
అదుష్టైర్భాత్యయం శైలో బహుపక్షీసమాయుతః । 7

ఆమ్రజంబుసనైర్లోదైః పియాశైః పనసైర్నైః ।
అంకోలైర్భవ్యతినిశైః చిల్వతిందుకవేణుభిః । 8

కాశ్మర్యరిష్టవరుణైః మధూకైస్తీలకైస్తథా ।
బదర్యామలకైర్హిసైః వేత్రధన్వనదీజకైః । 9

పుష్పవద్భిః ఫలోపైః ధాయావద్భిర్మనోరమైః ।
ఏవమాదిభిరాకీర్ణః శ్రియం పుష్పత్యయం గిరిః । 10

శైలప్రస్తేషు రమ్యేషు పశ్యేమాన్ రోమహర్షణాన్ ।
కిన్నరాన్ ద్వంద్వశో భద్రే రమమాణాన్ మనస్వినః । 11

శాఖావసక్తాన్ ఖడ్గాంశ్చ ప్రవరాణ్యంబరాణి చ ।
పశ్య విద్యాధరస్త్రీణాం క్రీడోద్దేశాన్ మనోరమాన్ । 12

ఆవిదముగా తాను ఆనందించుటకును, ఇందుడు శచిదేవికివలె చిత్రవిచిత్రములైన చిత్రకూటపర్వతశోభలను ఆమెకు చూపుచు ఇట్లునుడివెను. (1-2)

"ఓకుటాంగీ! రాజ్యాధికారము నాకుదూరమైనప్పటికిని, హితైషులైన మిత్రులు నాకు చేరువలో లేనప్పటికిని, ఈచిత్రకూటమునందలి రమణీయ దృశ్యములను చూచుచు ఆనందించుటలో నిమగ్నమైన నామనస్సును ఆవిషయములు ఏనియు కలనరహితములలేదు. (3)

ఓసుందరీ! ఈచిత్రకూటపర్వతముయొక్క అందచందములపై ఒక్కసారి నీదృష్టినిసరింజేయుము. ఇందు వివిధములగు పక్షులు మధురధ్వనులుగానించుచున్నవి. దీనియెత్తైన శిఖరములు ఆకసమును తాకుచున్నవి. ఆశిఖరములనుండి జాలువాటుచున్న గైరికాదిధాతువులు కనువిందుగానించుచున్నవి. (4)

గైరికాదిధాతువులచే రమ్యముగానున్న గిరిశిఖరములలో కొన్ని ప్రదేశములు మిగుల స్వచ్ఛములై అలరారుచున్నవి. కొన్నిఎఱ్ఱని కాంతులతో నిలసిల్లుచున్నవి. కొన్ని ఎఱువుతోగూడిన పసుపువన్నెతో రాజిల్లుచున్నవి. కొన్ని ఇంద్రనీలమణులకాంతులతో విరాజిల్లుచున్నవి. కొన్నిపుష్పరాగములవలె శోభిల్లుచున్నవి. కొన్ని స్పటికములవలె తెల్లనైనవి. కొన్ని కొంచెముగా తెలుపువన్నె గలిగియున్నవి. కొన్ని నక్షత్రములవలె తళుకులీనుచున్నవి. కొన్ని పాదరసమువలె ఒప్పుచున్నవి. (5-6)

ఈపర్వతమునందు నానావిధములగు మృగములు సంవరించుచున్నవి. బహువిధములైన పక్షులగుంపులు నివసించుచున్నవి. పెద్దపులులు, చిటుతపులులు, ఎలుగుబంట్లు మొదలగు క్రూరమృగములు సైతము మునులప్రభావముచే తమ హింసాస్రవృత్తిని విడనాడి తిరుగాడుచున్నవి. అందువలన ఈశైలము ప్రశాంతముగా ఆహ్లాదకరమై యొప్పుచున్నది. (7)

ఈపర్వతము మామిడి, నేరేడు, వేగిని, లొద్దుగుచెట్లతోడను, మోరటి, పనస, చంద్రచెట్లతోడను, ఊడుగు, గజపిప్పలి, నెమ్మి, మారేడు, తుమ్మిచెట్లతోడను, నెదుళ్లపొదలతోడను, బేకు, వేప, ఉలిమిరి, ఇప్ప, తిలక వృక్షములతోడను, రేగు, ఉసిరిక, మంకెనచెట్లతోడను, నేత్రవృక్షములతోడను, ఏలుమద్ది, దానిమ్మ మొదలగు వివిధ వృక్షములతోడనుగూడి నేత్రపర్వమైయుప్పుచున్నది. ఈ వృక్షములు పుష్పఫలభరితములై చూడముచ్చటగానున్నవి. తమ చల్లనినీడలతో ప్రాణికోటికి హాయిని గొలుపుచున్నవి. ఈవిధముగా ఈపర్వతము అత్యద్భుతశోభలతో అలరారుచున్నది. (8-10)

ఓకల్యాణీ! ఆహ్లాదకరమైన కొండచటయలయందు పరస్పర ప్రేమానురాగములతో జంటలుజంటలుగా విహరించుచు, చూచెడివారికి గగుర్పాటుగూర్చుచున్న ఈకిన్నరజాతివారిని జూడుము. (11)

విద్యాధరులు వారిసతులు చెట్లకొమ్మలపైనుంచిన, ఖడ్గములను, అమూల్యములైన వస్త్రములను వారు విహరించుచున్న సుందర ప్రదేశములను దర్శింపుము. (12)

జలప్రపాతైరుద్యేదైః నిష్యందైశ్చ క్వచిత్ క్వచిత్ ।
ప్రవద్ధిర్భాత్యయం శైలః ప్రవన్మద ఇవ ద్విపః । 13

గుహాసమీరణో గంధాన్ నానాపుష్పభవాన్ వహన్ ।
ప్రాణతర్పణమభ్యేత్య కం నరం న ప్రహర్షయేత్ । 14

యదీహ శరదోఽనేకాః త్వయా సార్థమనిందితే ।
లక్ష్మణేన చ వత్స్యామి న మాం శోకః ప్రథక్ష్యతి । 15

బహుపుష్పఫలే రమ్యే నానాద్విజగణాయుతే ।
విచిత్రశిఖరే హ్యస్మిన్ రతవానస్మి భామిని! 16

అనేన వనవాసేన మయా ప్రాప్తం ఫలద్యయమ్ ।
పితుశ్చాన్యణతా ధర్మే భరతస్య ప్రియం తథా । 17

వైదేహి! రమసే కచ్చిత్ చిత్రకూటే మయా సహ ।
పశ్యంతీ వివిధాన్ భావాన్ మనోవాక్యాయసంయతాన్ । 18

ఇదమేవాన్యుతం ప్రాహూ రాజ్ఞి! రాజర్షయః పరే ।
వనవాసం భవార్థాయ ప్రేత్య మే ప్రపితామహాః । 19

శిలాః శైలస్య శోభంతే విశాలాః శతశోఽభితః ।
బహుళా బహుశైర్వర్ణైః నీలపీతసితారుణైః । 20

నిశి భాంత్యచలేంద్రస్య హుతాశనశిఖా ఇవ ।
ఓషధ్యః స్వప్రభాలక్ష్యా భ్రాజమానాః సహస్రశః । 21

కేచిత్ క్షయనిభా దేశాః కేచిదుద్యానసన్నిభాః ।
కేచిదేకశిలా భాంతి పర్వతస్యాస్య భామిని! 22

భిత్త్యేవ వసుధాం భాతి చిత్రకూటః సముత్తితః ।
చిత్రకూటస్య కూటోఽసౌ దృశ్యతే సర్వతః శుభః । 23

ఈపర్వతముపై కొన్నిచోట్ల జలపాతములు సైనుండిక్రిందికి దూకుచున్నవి. మఱికొన్నిచోట్ల భూమిని చీల్చుకొనుచు నీటిక్షిప్తములగుచున్నవి. అక్కడక్కడ చిన్నచిన్న ప్రవాహములు కనువిందుగావించుచున్నవి. వివిధ ప్రవాహములతోగూడిన ఈపర్వతము మదదారలను స్రవించుచున్న మత్తగజమువలె నిరాజిల్లుచున్నది. (13)

వివిధములగు పూలవాసనలను మోసికొనుచు ఈకొండగంధానుండి వచ్చుచున్నవాయువులు ప్రాణతర్పణమొనర్చుచున్నవి. ఈసుగంధములకు ఆనందింపనివారు ఎవ్వరు? (14)

ఓ సర్వాంగసుందరీ! ఈవనమునందు ఆనందప్రదమైన నీసాహచర్యమువలనను, భక్తిప్రతులతోగూడిన లక్ష్మణునిసేవలతోమన పెక్కు సంతోషములు పోయిగాగడసినచో ఆయోధ్యానగరమును త్యజించుటవలన గలిగిన దుఃఖము వన్నేమాత్రము బారినందు. (15)

ఓభామినీ! ఈపర్వతశిఖరములు చిత్రవిచిత్రములుగానున్నవి. ఇందలి వృక్షములు పుష్పఫలభరితములై రమణీయముగానున్నవి. నానావిధములైన పక్షులకు ఇది ఆటపట్టెయున్నది. ఆహ్లాదకరమైన ఈపర్వతము నామనస్సును దోచుకొనుచున్నది. (16)

ఓజానకీ! వనవాసముచేయుటవలన తండ్రిఆదేశమును పాటించుకొని ద్వారా పితృబుణమును దీర్చుకొనుట, తమ్ముడైన భరతునకు ప్రియమును చేకూర్చుట అను రెండు ఫలములు నాకు దక్కినవి. (17)

ఓవైదేహీ! మనోవాక్యాయములకు ఆహ్లాదమునుగూర్చుచున్న పలువిధములగు ఈమనోజ్ఞ దృశ్యములను ఈచిత్రకూటపర్వతమున నాతోగూడి విహరించుచు నీవును దర్శించుచుంటివి. నావలె నీవును ఆనందించుచున్నావు గదా! (18)

ఓరాణీ! మానంశమునకు మూలపురుషులైన మనుషు మొదలగు రాజర్షులు నియమపూర్వకముగా వనవాసముచేసినచో అమృతత్వము లభించునని తెలిపియుండిరి. కనుక దీనివలన తనుపులను చాలించి పిమ్మట పరమపదములభించును. (19)

ఈపర్వతమునకు నలువైపులగల విశాలములైన వందలకొలది శిలలు నీలము, పసుపు, తెలుపు, ఎఱుపు మొదలగు పలురంగులలో బహువిధములుగా విలసిల్లుచున్నవి. (20)

ఈమహాపర్వతముమీద అద్భుతమైన తమసహజకాంతులతో ప్రకాశించుచున్న వేలకొలది ఓషధులు రాత్రులయందు అగ్నిజ్వాలలవలె వెలుగులను వెదజల్లుచున్నవి. (21)

ఓసుందరీ! ఈగిరియందు కొన్నితావులలోగల గుహలు పక్షి సౌకర్యములతో గృహములవలె నివాసయోగ్యములుగానున్నవి. కొన్నిప్రదేశములు సంసంగ, మాలతిమొదలగు పూలచెట్లతో విలసిల్లుచు ఉద్యానవనములవలె విహరించుటకు అనువుగానున్నవి. కొన్నిచోట్ల ఓకేశిలతో ఇది ఎంతోదూరము వ్యాపించియున్నది. (22)

అద్భుతమైన ఈమహాపర్వతము భూతలమును చీల్చుకొనినవచ్చినచో అనునట్లున్నది. అత్యున్నతమైన ఈగిరిశిఖరము సర్వమనోహరమై నిరాజిల్లుచున్నది. (23)

కుష్టపున్నాగస్తగరభూర్జపత్రోత్తరచ్ఛదాన్ ।
కామినాం స్వాస్తరాన్ పశ్య కుశేశయదళాయుతాన్ । 24

మృదితాశ్వాపవిద్వాశ్చ దృశ్యంతే కమలస్రజః ।
కామిభిర్వనితే! పశ్య ఫలాని వివిధాని చ । 25

వస్త్వాకసారాం నఖినీమ్ అత్యేతీవోత్తరాన్ కురూన్ ।
పర్వతశ్చిత్రకూటోఽసౌ బహుమూలఫలోదకః । 26

ఇమంత కాలం వనితే! విజహ్నివాన్
త్యయా చ సీతే! సహ లక్ష్మణేన చ ।
రతిం ప్రపత్యే కులధర్మవర్తినిం
సతాం పథి స్వైర్నియమైః పరైః స్థితః । 27

ఓరమణీ! విలాసస్త్రీపురుషులశయ్యలపై ఉత్పలపత్రములు, పున్నాగపత్రములు, దవనపత్రములు, భూర్జపత్రములు మొదలగునవి పజచబడినవి. వాటిపై తామరాకులు కప్పబడినవి. ఒకసారి అటువైపుచూడుము. ఇంకను వారు ఉపయోగించిన కమలహారములు నలిగి అచటనేపడియున్నవి. అట్లే వారు కొంతరుచిచూచి, పడవేసిన పండ్లుగూడ కనబడుచున్నవి. వాటిని నీవును గమనించితివా? (24-25)

ఈచిత్రకూటపర్వతము రుచికరములైన కందమూలఫలములతోడను, నిర్మలమధురజలములతోడను మిగులసంపన్నమైయున్నది. అందువలన, ఈగిరిరాజము ఇంద్రునినగరమైన 'అమరావతి'ని, కుబేరుని పట్టణమైన 'అలకాపురి'ని, మానవ(సౌగంధిక) సర్వోపరమును ఉత్తరకురుభూములను త్రోసిరాజని విరాజిల్లుచున్నది. (26)

ఓప్రాణేశ్వరీ! శ్రేష్ఠములైన వనవాసనియమములను పాటించుచు సత్పురుషులమార్గమున మసలుచు నీతోను, లక్ష్మణునితోడను ఈపడునాలుగు సంవత్సరములకాలమును సంతోషముగా గడపెదను. దానివలన మనవంశకీర్తి ప్రతిష్ఠలు ఇనుమడించును. (27)

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే అయోధ్యాకాండే చతుర్థవతితమస్సర్గః (94)

వాల్మీకిమహర్షినిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి అయోధ్యాకాండమునందు తొంబదినాల్గవసర్గము సమాప్తము

-- * * * --

95. తొంబదిఐదవసర్గము

శ్రీరాముడు సీతాదేవికి మందాకినీ నదీతీరములనునోహరదృశ్యములను చక్కగా వివరించుట.

అథ కైలాద్వినిష్క్రమ్య మైథిలీం కోసలేశ్వరః ।
అదర్శయత్ కుభజలాం రమ్యాం మందాకినీం నదీమ్ । 1

అబ్రవీచ్ఛ నరాలోహం చారుచంద్రనిభాననామ్ ।
విదేహరాజస్య సుతాం రామో రాజీవలోచనః । 2

విచిత్రపులినాం రమ్యాం హంససారససేవితామ్ ।
కమలైరుపసంపన్నాం పశ్య మందాకినీం నదీమ్ । 3

నానావిధైస్తీరరుహైః వృతాం పుష్పఫలద్రుమైః ।
రాజంతీం రాజరాజస్య నఖినీమివ సర్వతః । 4

మృగయాభనిషీతాని కలుషాంభాంసే సాంప్రతమ్ ।
తీర్థాని రమణీయాని రతిం సంజనయంతి మే । 5

అంతట కోసలప్రభువైన శ్రీరాముడు సీతాదేవితోగూడి చిత్రకూటమునుండి మఱలెను. క్రమముగా ఆమహాపురుషుడు మందాకినీతీరమునకు చేరి, పవిత్రజలములతో మనోజ్ఞముగానున్న ఆ నదిని ఆమెకు చూపించెను. (1)

కమలాక్షుడైన శ్రీరాముడు నిండుపున్నమనాటి చంద్రునివలె ఆహ్లాదకరమైన ముఖముగలదియు, ఒప్పులకుప్పయు, ఐన విదేహరాజ కుమారియగు సీతాదేవితో ఇట్లనెను. (2)

"ఓసీతా! రమ్యమైన ఈమందాకినీనదిని దర్శింపుము. ఈనదీ తీరములు చిత్రవిచిత్రములైన ఇసుకతీర్చెలతో అలరారుచున్నవి. ఇందుహంసలు, బెగ్గురుపక్షులు విహరించుచున్నవి. ఇందలి కమలములతోబలు అపూర్వములు. తీరములయందలి నానావిధములగు వృక్షములు పూవులతో, పండ్లతో విరాజిల్లుచు, నదికే వన్నెదెచ్చుచున్నవి. కుబేరునియొక్క 'సౌగంధిక' సరస్సువలె ఇది వెలుగులను విరజిమ్ముచున్నది. (3-4)

ఈనదీజలములు నిర్మలములు, మధురములు, తీరములు రమణీయములు. లేళ్లగుంపులువచ్చి, ఈమధురజలములను తనివిదీరత్రాగి, మిగుల ఆనందించుచున్నవి. అవి నీళ్లలోనికి దిగినప్పుడు జలములు కుంకుమరంగునకుమారుచున్నవి. ఈదృశ్యములన్నియు నాకు ముచ్చటగొలుపుచున్నవి. (5)

జటాజినధరాః కాలే వల్కలోత్తరవాససః ।
ఋషయ స్త్వవగాహంతే నదీం మందాకినీం ప్రయే । 6

ఆదిత్యముపతిష్ఠంతే నియమాదూర్వభాహవః ।
ఏతే పరే విశాలాక్షీ! మునయః సంశితవ్రతాః । 7

మారుతోద్భూతశిఖరైః ప్రసృతృషవ పర్వతః ।
పాదపైః పత్రపుష్పాణి సృజద్విరభితో నదీమ్ । 8

క్వచిన్మణినికాశోదాం క్వచిత్ పులిసశాలినీమ్ ।
క్వచిత్ సిద్ధజనాకీర్ణాం పశ్య మందాకినీం నదీమ్ । 9

నిర్భూతాన్ వాయునా పశ్య వితతాన్ పుష్పసంచయాన్ ।
పోష్ణాయమానానపరాన్ పశ్య త్వం జలమధ్యగాన్ । 10

తాంశ్చాతివల్గువచసో రథాంగాహ్వయనా ద్విజాః ।
అధిరోహంతి కల్యాణీ! వికూజంతః శుభా గిరః । 11

దర్శనం చిత్రకూటస్య మందాకిన్యాశ్చ శోభనే ।
అధికం పురవాసాచ్చ మన్యే చ తవ దర్శనాత్ । 12

విధూతకలుషైః సిద్ధైః తపోదమశమాన్వితైః ।
నిత్యవిక్షోభితజలాం విగాహస్య మయా సహ । 13

సఖీవచ్చ విగాహస్య సీతే! మందాకినీం నదీమ్ ।
కమలాన్యవమజ్జంతీ పుష్కరాణి చ భామిని! । 14

త్వం పౌరజనవద్వ్యాళాన్ అయోధ్యామివ పర్వతమ్ ।
మన్యస్య పనితే! నిత్యం సరయూవదిమాం నదీమ్ । 15

లక్ష్మణశ్రాపి ధర్మాత్మా మన్నిదేశే వ్యవస్థితః ।
త్వం చానుకూలా వైదేహీ! ప్రీతిం జనయథో మమ । 16

ఉపస్పృశం స్త్రీషవణం మధుమూలఫలాశసః ।
నామోధ్యాయై న రాజ్యాయ స్పృహయేఽద్య త్వయాసహ । 17

ఓప్రాణేశ్వరీ! శ్రేష్ఠములైన నారచీరలను దరించి, జడలను, జింకచర్మములను చాల్చిన ఋషిశ్వరులు తమనియమములను అనుసరించి, తగినకాలములనందు ఈమందాకినీ నదిలో మునకలు నేయుచుందురు. ఓవిశాలాక్షీ! మఱికొంతమంది మునులు తీవ్రమైన నియమములను పాటించుచు భుజములను పైకెత్తి, దీక్షతో సూర్య బగవానుని ఉపాసించుచుందురు. (6-7)

గిరిపైగల చెట్లకొమ్మలు గాలికి అతివేగముగా అటునిటు ఊగుచున్నవి. అవృక్షములపూవులు, అకులు నదికి ఇరువైపుల రాలుచున్నవి. ఈస్థితిలో పర్వతమే నృత్యముచేయుచున్నదా? అనునట్లు తోచుచున్నది. (8)

ఓజానకీ! మనోహరమైన ఈనదీదృశ్యములనుజూడుము. కొన్నితావులయందు జలములు స్వచ్ఛములై మణులవలె బాసిల్లుచున్నవి. కొన్ని ప్రదేశములయందు ఎత్తైన ఇసుకతీర్థాలు కమలకు ఇంపుగలుపు చున్నవి. కొన్నిచోట్ల సిద్ధపురుషులు గుంపులుగుంపులుగాజేరి, స్నానములను గావించుచున్నారు. (9)

ఓవైదేహీ! అటుచూడుము. గాలికి వృక్షములనుండి రాలిపడిన కొన్నిపూవులు నదియొక్క రెండుతీరములయందును వ్యాపించియున్నవి. మఱికొన్ని పుష్పములు నీటిలోపడి తేలియాడుచున్నవి. (10)

ఓకల్యాణీ! చక్రవాకపక్షులు (ఆడు, మగపక్షులు) పరస్పరాను-రాగములను ప్రకటించుకొనుచు మరురముగా కలరవములను గావించుచు, నదీతీరములయందుగల పుష్పరాసులపైకి చేరుచున్నవి. (11)

ఓనిర్మలస్వభావురాలా! నీవు నావ్రక్కనేయుండుటవలన చిత్రకూట పర్వతమునందలి మధురదృశ్యములు, మందాకినీతీరమునందలి రమ్యప్రదేశములు అయోధ్యాపురముకంటెను అధికముగా నన్ను ఆలరింపజేయుచున్నవి. (12)

ఓరమణీ! జితేంద్రియులును, పుణ్యాత్ములును, తపస్సంపన్నులును ఐన సిద్ధపురుషులు ఈనదీజలములయందు స్నానములను ఆచరించుచుండుటచే ఇవి మిగుల పునీతములైనవి. కనుక నీవు నాతోగూడి ఈపవిత్రజలములలో స్నానమాచరింపుము. (13)

ఓసుందరీ! నీవు నీసఖీమణులతో క్రీడించునట్లుగనే ఎల్లని, తెల్లని పద్మములను ఈమందాకినీనదీజలములలో ముంచుచు జలక్రీడలు సలుపుము. (14)

ఓవనితా! ఈననమునందు సంచరించుజంతువులను పురజనులను వలె భావింపుము. ఈచిత్రకూటపర్వతమును అయోధ్యగా తలంపుము. ఈమందాకినీనదిని సరయూనదిగా చూచుకొనుము. (15)

ఓవైదేహీ! ధర్మాత్ముడైన లక్ష్మణుడు నాకనుసన్నలలో మెలగుచు సేవలోనర్చుచున్నాడు. నీవు నాకు అనుకూలవతివైన సహధర్మచారిణివి. మీరు ఇరువురును నాకు ఎంతయు ప్రీతిని గూర్చుచున్నారు. (16)

ఓమైథిలీ! నీతోగూడి త్రిసంధ్యలయందును స్నానమాచరించు చున్నాను. కమ్మని కందమూలములను ఆరగించుచున్నాను. అందువలన అయోధ్యగాని, కోసలరాజ్యముగాని నాతలంపునకే వచ్చుటలేదు. (17)

ఇమాం హి రమ్యాం మృగయాథశాలినీం
నిషీతతో యాం గజసింహవానరైః ।
సుపుష్పిలైః పుష్పధరైరలంకృతాం
న సోఽస్తి యః స్వాదగతక్లమః సుఖీ । 18

ఇతీవ రామో బహుసంగతం వచః
ప్రియాసహాయః సరితం ప్రతి బ్రువన్ ।
చచార రమ్యం నయనాంజనప్రభం
స చిత్రకూటం రఘువంశవర్తనః । 19

ఇత్యాదౌ శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే అయోధ్యాకాండే పంచనవతితమస్తర్గః (95)
వాల్మీకీమహర్షినిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి అయోధ్యాకాండమునందు తొంబది ఐదవస్తర్గము సమాప్తము

-- * * * --

96. తొంబది ఆవసరము

ఆడని మృగముల అలజడులనుజూచిన శ్రీరాముడు 'అందులకు కారణము తెలిసికొనుము' అని లక్ష్మణుని ఆదేశించుట.
భరతుడు సైన్యములతో ఆచటికివచ్చినట్లు గమనించి, అతనిపై లక్ష్మణుడు కారాలు మిరియాలు నూలుచు అన్నతో పల్కుట.

తాం తథా దర్శయిత్వా తు మైథిలీం గిరినిమ్నగామ్ ।
నిషసాద గిరిప్రస్తే సీతాం మాంసేన ఛందయన్ । 1

ఇదం మేధ్యమిదం స్వాదు నిష్టప్తమిదమగ్నినా ।
ఏవమాస్తే స ధర్మత్మా సీతయా సహ రాఘవః । 2

తథా తత్రాఽసతస్తస్య భరతస్యోపయాయినః ।
సైన్యరేణుశ్చ శబ్దశ్చ ప్రాదురాస్తాం సభస్సృశౌ । 3

ఏతస్మిన్సంతరే త్రస్తాః శబ్దేన మహతా తతః ।
అర్జితా యూథపా మత్తాః సయూథా దుద్రువుర్జితః । 4

స తం సైన్యసముద్ధూతం శబ్దం శుశ్రావ రాఘవః ।
తాంశ్చ విప్రద్రులాన్ సర్వాన్ యూథపానన్వవైక్షత్ । 5

తాంశ్చ విద్రవతో దృష్ట్వా తం చ శ్రుత్వా చ నిస్సవమ్ ।
ఉవాచ రామః సౌమిత్రం లక్ష్మణం దీప్తలేజసమ్ । 6

ఈమందాకినీనది లేళ్లగుంపులసంచారములతో రమణీయముగా ఉన్నది. ఏనుగులు, సింహములు, వానరములు ఇందలి మధుర జలములను ద్రాగుచు పరస్పరవైరములనుమాని, ప్రశాంతముగా జీవించుచున్నవి. చక్కగా వికసించిన పూలచెట్లతో ఈనదీతీరములు మిక్కిలి శోభాయమానముగా ఉన్నవి. ఈనదీజలములలో స్నానము చేసినవారికిని, ఈవృక్షచ్ఛాయలలో విశ్రాంతిగైకొనినవారికిని శ్రమలు మటుమాయమగును. ఆనందములు పెల్లుబుకును. ఇది తర్కము." (18)

రఘువంశవర్తనుడైన శ్రీరాముడు ఇట్లు మందాకినీనదినిగూర్చి అనేకవిధములుగా వర్ణించుచు, సీత తనకు తోడుగాఉండగా కాటుకవంటి కాంతులతో విరాజిల్లుచున్న ఆచిత్రకూటసర్వతమునందు విహరించెను. (19)

మిథిలానగరప్రభువుయొక్క కూతురైన సీతాదేవికి అవిధముగా మందాకినీనదిని చూపించి, శ్రీరామచంద్రుడు భార్యాసమేతుడై, ఆ పర్వతసమతలప్రదేశమున కూర్చుండెను. సీమ్మట అతడు తావసులకు భోజ్యమైన ఫలమూలములగుజ్జతో ఆమెకు తృప్తినిగూర్చి ఇట్లు లాలింపసాగెను. (1)

"ప్రాణేశ్వరీ! 'ఈఫలములు మిక్కిలి పవిత్రములైనవి, మధురములైనవి. ఈకందమూలములు అగ్నిపై చక్కగాకాచబడినవి'- అని ధర్మాత్ముడైన రఘునందనుడు సీతాదేవితో పలికెను. (2)

సీతారాములు ఇరువురును ఆ పర్వతప్రదేశమున కూర్చొని యుండగా అచటికి చేరుచున్న భరతునిసేనల సవ్వడులును, వాటిపాదములతాకిడిచే పైకెగసిన భూశులును ఆకాశమునుతాకుచు ఒక్కసారిగా ప్రకటితములయ్యెను. ఇంతలో ఆమహాసేనలయొక్క కోలాహలధ్వనులకు వనమునందలి మదపుబేనుగులు భీతిల్లినవి. అవి మిగులవ్యాకులపడి తమతమ గుంపులతో నలుదెసలకును పరుగులుదీసినవి. (3-4)

అంతట శ్రీరాముడు ఆసైన్యములకదలికలచే ఏర్పడిన గొప్ప కలకలధ్వనులను వినెను. మఱియు అతడు భయముతో పరుగులిడుచున్న గజేంద్రములను గమనించెను. (5)

పరుగులుదీయుచున్న గజములనుజూచి, ఆ కోలాహల ధ్వనులను విని, శ్రీరాముడు మహాతేజస్వీయు, సుమిత్రానందనుడును అగు లక్ష్మణునితో ఇట్లునుడివెను. (6)

హంత లక్ష్మణ! పశ్యేహ సుమిత్రాసుప్రజాస్త్వయా।
భీమస్తనితగంభీరః తుములః శ్రూయతే స్వనః। 7

గజయూథాని వాఽరణ్యే మహిషా వా మహావనే।
విశ్రాంతా మృగాః సింహైః సహసా ప్రద్రుతా దిశః। 8

రాజా వా రాజమాత్రో వా మృగయామటతే వనే।
అన్యద్వా శ్వాపదం కించిత్ సౌమిత్రే! జ్ఞాతుమర్హసి। 9

సుదుశ్చరో గిరిశ్చాయం పక్షిణామపి లక్ష్మణ!।
సర్వమేతద్యథాతత్త్వమ్ అచిరాత్ జ్ఞాతుమర్హసి। 10

స లక్ష్మణః సంతర్పితః సాలమారుహ్య పుష్పితమ్।
ప్రేక్షమాణో దిశః సర్వాః పూర్వాం దిశముదైక్షత। 11

ఉదజ్ముఖః ప్రేక్షమాణో దదర్శ మహతీం చమూమ్।
రథాశ్వగజసంబాధాం యత్తైర్యుక్తాం పదాతిభిః। 12

తామశ్వగజసంపూర్ణాం రథధ్వజవిభూషితామ్।
శశంస సేనాం రామాయ వచనంచేదమబ్రవిత్। 13

అగ్నిం సంశమయత్వార్యః సీతా చ భజతాం గుహమ్।
సజ్యం కురుష్య చాపం చ శరాంశ్చ కవచం తథా। 14

తం రామః పురుషవ్యాఘ్రో లక్ష్మణం ప్రత్యువాచ హ।
అంగావేక్షస్య సౌమిత్రే! కస్యేమాం మన్యసే చమూమ్। 15

ఏవముక్తస్తు రామేణ లక్ష్మణో వాక్యమబ్రవిత్।
దిధక్షన్నివ తాం సేనాం రుషితః పావకో యథా। 16

సంపన్నం రాజ్యమిచ్ఛంస్తు వ్యక్తం ప్రాప్యాభిషేచనమ్।
ఆవాం హంతుం సమభ్యేతి కైకేయ్యా భరతః సుతః। 17

"సుమిత్రానందనుడనైన ఓలక్ష్మణా! ఏమాశ్చర్యము!
మేఘగర్జనవలె భయంకరమైన, గంభీరమైన మహాధ్వని ఇవటికి
వినబడుచున్నది. గమనింపుము. (7)

అరణ్యమునందలి వీనుగులగుంపులును, మహావనమునందలి
(అడవి) దున్నపోతులును, లేళ్లసమూహములును, సింహములును
మిక్కిలిభయమునకు లోనై నలుదెసలకును అతివేగముగా
పరుగెత్తుచున్నవి. (8)

ఓసౌమిత్రీ! ఎవరైనను ఒక రాజుగాని, రాజకుమారుడుగాని
ఈవనమునందు వేటాడుటకై వచ్చినాడా? లేదా ఏదైనను పెద్దపులులు
మొదలగు క్రూరమృగములు ఈసమీపమున తిరుగుచున్నవా?
తెలిసికొనుము. (9)

ఓలక్ష్మణా! ఈపర్వతప్రదేశమునకు అలవాటుపడిన పక్షులు
సైతము ఇచట సంచరించుట అసాధ్యము. (ఇతరక్రూర
జంతువులుగాని, రాజులుగాని ఇచట కాలుమోపుట యెట్లు
సంభవము?) కనుక ఈవిషయములను అన్నింటినీ యధార్థముగా
(పూర్తిగా)వెంటనే తెలిసికొనుము." (10)

శ్రీరాముని అజ్ఞానుసారము ఆ లక్ష్మణుడు వెంటనే బాగుగా
పుష్పించియున్న ఒక మద్దిచెట్టుపైకి ఎక్కెను. అన్నిదిక్కులను
పరిశీలించుచు ప్రత్యేకముగా తూర్పుదిశవైపు పరికించి చూచెను.
సేదప ఆతడు ఉత్తరదిశయందు తనదృష్టిని నిల్పిచూడగా ఆయనకు
ఒకమహాసేన కన్పించెను. అది రథాశ్వగజబలములతో నిండి
యుండెను. ఇంకను సర్వసన్నద్ధములైన కాల్యలములును అందు
గోచరించెను. (11-12)

వెంటనే యతడు చతురంగబలములతోగూడిన ఆసేనను
గూర్చియు, రథములపై ఎగురుచున్న ధ్వజపతాకములను
గుఱించియు శ్రీరామునకు సూచనప్రాయముగాదెలిపి, అనంతరము
ఇట్లువినరింపడొడంగెను. (13)

"అన్నా! శ్రీరామా! నిత్యాగ్నిహోత్రములను చల్లార్చుము. (హోమ
ధూమములజాడలనుబట్టి శత్రుసేనలు ఇటురావచ్చును.)
వదినెయగుసీతాదేవిని ఒక సురక్షితమైన గుహలో భద్రముగా
నుంచుము. వింటినారిని సంధింపుము. ధనుర్పాణములతో కవచధారిపై
సిద్ధముగానుండుము." (14)

అంతట నరశ్రేష్ఠుడైన శ్రీరాముడు ఆ లక్ష్మణునితో 'ఓసౌమిత్రీ!
ఆసేన ఎవరిదోయేమో? బాగుగా పరిశీలించి గుర్తింపుము.' అని
పలికెను. (15)

శ్రీరాముడు ఇట్లుపలికిన పిమ్మట లక్ష్మణుడు మిగులకోపోద్రిక్తుడై,
అగ్నివలె మండిపడుచు, ఆసేనను దహించివేయనున్నాడాయనునట్లు
చూచుచు ఆన్నతో ఇట్లనెను. (16)

"ఈసేన క్రూరాత్మురాలైన కైకేయియొక్క సుతుడగు భరతునిదే.
అతడు అయోధ్యలో రాజ్యాభిషిక్తుడై, తన రాజ్యాధికారమును
నిష్కంటకమొనర్చుకొనుటకై (జ్ఞాతులమైన) మనలను చంపుటకై
ఇటు వచ్చుచున్నాడు. (17)

ఏష వై సుమహాన్ శ్రీమాన్ విటపీ సంప్రకాశతే ।
విరాజత్యుద్గతస్కంధం కోవిదారధ్వజో రథే । 18

భజంత్యేతే యథాకామమ్ అశ్వనారుహ్య శీఘ్రగాన్ ।
ఏతే భ్రాజంతి సంహృష్టా గజానారుహ్య సాదినః । 19

గృహీతధనుషా చావాం గిరిం వీర! శ్రయావహైః ।
అథవేహైవ తిష్ఠావః సన్నద్ధాపుద్యతాయుధౌ । 20

అపి నౌ వశమాగచ్ఛేత్ కోవిదారధ్వజో రథే । 21

అపి ద్రక్ష్యామి భరతం యత్క్రుతే వ్యసనం మహత్ ।
త్వయా రాఘవ! సంప్రాప్తం సీతయా చ మయా తథా । 22

యన్నిమిత్తం భవాన్ రాజ్యాల్ య్యతో రాఘవ! శాశ్వతాల్ ।
సంప్రాప్తోయమరిర్వీర! భరతో వధ్య ఏవ మే । 23

భరతస్య వధే దోషం నాహం పశ్యామి రాఘవ! ।
పూర్వాపకారిణాం త్యాగే న హ్యధర్మో విధీయతే । 24

పూర్వాపకారీ భరతః త్యక్తధర్మశ్చ రాఘవ! ।
ఏతస్మిన్ నిహతే కృత్వాన్ అనుశాధి వసుంధరామ్ । 25

అద్య పుత్రం హతం సంఖ్యే కైకేయీ రాజ్యకాముకా ।
మయా పశ్యేత్ సుదుఃఖాంతా హస్తీభగ్నుమివ ద్రుమమ్ । 26

కైకేయీం చ వధిష్యామి సాసుజంధాం సబాంధవామ్ ।
కలుషేణాద్య మహతా మేదినీ పరిముచ్యతామ్ । 27

అద్యేమం సంయతం క్రోధమ్ అసత్కారం చ మానద! ।
మోక్ష్యామి శత్రుసైన్యేషు కక్షేష్వివ హుతాశనమ్ । 28

అద్యైతచ్చిత్రకూటస్య కాననం నిశితైః శరైః ।
భిందన్ శత్రుశరీరాణి కరిష్యే శోణితోక్షితమ్ । 29

శరైర్నిర్నిన్నహృదయాన్ కుంజరాంస్తురగాంస్తథా ।
శ్వాపదాః పరికర్షంతు నరాంశ్చ నిహతాన్ మయా । 30

ఇదిగో! సేనకు ముందుబాగమున శోభాసంపన్నమగు బలమైన న్రానుగల ఒక కోవిదారవృక్షము కనబడుచున్నది. దానిసమీపమునగల రథముపై కోవిదారవృక్షచిహ్నముగల ధ్వజము శోభిల్లుచున్నది. (18)

ఇదిగో! త్వరగాపరుగెత్తగల గుఱ్ఱములనెక్కి ఆశ్వికులు ఇటువచ్చుచున్నారు. అట్లే మదపుటేనుగులను అధిరోహించి, గజయోధులును ఉత్సాహముతో ఇటే వచ్చుచున్నారు. (19)

మహావీరుడవైన ఓలన్నా! మనము ధనుర్ధారులమై, పర్వత శిఖరముమీదికి చేరుదము. లేదా! కనచములను, అస్త్రశస్త్రములను దరించి, సర్వసన్నద్ధులమై ఇచటనే యుందము. (20)

ఓసోదరా! యుద్ధరంగమున ఈ 'కోవిదార' ధ్వజము మన వశమగునా? అట్లే! నీకును, సీతాదేవికిని, నాకును ఇట్టి మహా కష్టములను తెచ్చిపెట్టిన భరతుని చూడగలమా? (21-22)

ఓరఘనందనా! ఇతనిమూలముననేగదా! నీవు రాజ్యాధికారమును శాశ్వతముగా కోల్పోవుటజరిగినది. అట్టి శత్రువైన భరతుడు ఇప్పుడు మనచేజిక్కినాడు. ఇంక నాచేతిలో అతనికి చావుతప్పదు. (23)

ఓరఘనీరా! 'భరతుని చంపుట దోషముగా నేను తలంపను'. ఏలనన ఇదినటలో మహాసకారము చేసినవారిని వధించుట అదర్శముకాదుగదా! (24)

ఓరఘనీరా! భరతుడు లోగడ మనకు తీరని అసకారము చేసినవాడు. కావున అతనిని చంపి, నీవు సమస్తకోసలరాజ్యమును ఏలుకొనుము. (25)

ఏనుగువారినబడి, నేలగూలినచెట్టువలె, నేడు యుద్ధరంగమున భరతుడు నాచేతిలోహతుడగుట తథ్యము. అట్లు మృతుడైన కుమారునిజూచి, అంతులేని రాజ్యకాంక్షగల కైకేయి క్రుల్లిక్రుల్లి ఏడ్చును. (26)

నేడే కైకేయిని, ఆమెతో అనుబంధముగల మంథరాదులను అందఱిని వధించితీరెదను. ఆమెకారణముగా ఎంతయు కలుషితమైన ఈభూమండలమునకు పాపవిముక్తి కలిగించెదను. (27)

గౌరవమును ఇచ్చెడివాడా! శ్రీరామా! నేటివఱకును ఎన్నో అవమానములను భరించితిమి. నాలో రగుల్కొనుచున్న కోపాగ్నిని అదుపుచేసికొనుచు వచ్చితిని. ఇక ఊరకున్నచో లాభములేదు. అగ్నిచే ఎండుగడ్డినివలె నాకోపాగ్నిచే ఈశత్రుసైన్యమును భస్మమొనర్చెదను. (28)

నేడు శత్రుశరీరములను నావాడిబాణములచే చీల్చివైచుచు ఈచిత్రకూటకాననమును రక్తసిక్తమొనర్చెదను. (29)

నేడు ఏనుగులకుంభస్థలములను, గుఱ్ఱములగుండెలను నానిశితబాణములచే చీల్చిచెండాడెదను, కాల్యులములను హతమార్చెదను. ఆ మాంసఖండములను పెద్దపులులు మున్నగు క్రూరజంతువులు లాగికొనిపోవుగాక. (30)

శరాణాం ధనుషశ్చాహమ్ అస్పృశోఽస్మి మహామృధే ।
ససైన్యం భరతం హత్వా భవిష్యామి న సంశయః । 31

ఇచట జరుగనున్న యుద్ధమున సైన్యములతోగూడ
భరతుని వదిలించి, నాదనుర్భాణముల ఋణమును
దీర్చుకొందును. ఇందు సందేహములేదు. (31)

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే అయోధ్యాకాండే షణ్ణవతితమస్తర్గః (96)

వాల్మీకిమహర్షినిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి అయోధ్యాకాండమునందు తొంబదిఆవసర్గము సమాప్తము

-- * * * --

97. తొంబదిఏడవసర్గము

భరతునియెడ కుపితుడైయున్న లక్ష్మణుని శ్రీరాముడు చల్లబఱచుట.

సుసంరబ్ధం తు సామిత్రం లక్ష్మణం క్రోధమూర్ఛితమ్ ।
రామస్తు పరిసాంత్యార్థ వచనం చేదమబ్రవీత్ । 1

భరతునివిషయమున సుమిత్రాసుతుడైన లక్ష్మణుడు
కోపముతో ఊగిపోవుచుండుట గమనించి, శ్రీరాముడు అతనిని
కాంతపఱచుచు ఇట్లు పలికెను. (1)

కిమత్ర ధనుషా కార్యమ్ అసినా వా సచర్మణా ।
మహిష్యాసే మహాప్రాజ్ఞే భరతే స్వయమాగతే । 2

"నాయనా! మహాధనుర్భాణము, మిగులప్రాజ్ఞుడును ఐన భరతుడు
స్వయముగా ఇటువచ్చుచున్నప్పుడు మనకు ధనుర్భాణములతో
గాని, దాటుతోగాని, ఖడ్గముతోగాని పనియేమి? (2)

పితుః సత్యం ప్రతిశ్రుత్య హత్వా భరతమాగతమ్ ।
కిం కరిష్యామి రాజ్యేన సాపవాదేన లక్ష్మణ! । 3

ఓలక్ష్మణా! మనతండ్రిని సత్యసంధునిగావించుటకై (అయిన
మాటనునిలుపుటకై) నేను చూట ఇచ్చియుంటిని. ఇప్పుడు మన
కడకువచ్చిన భరతుని చంపినచో మనకు అపవాదమే మిగులును.
అట్టిరాజ్యముతో మనకేమిపని? (3)

యద్దవ్యం బాంధవానాం వా మిత్రాణాం వా క్షయే భవేత్ ।
నాహం తత్ ప్రతిగృహ్ణీయాం భక్షాన్ విషకృతానివ । 4

ఓ లక్ష్మణా! బంధువులుగాని, మిత్రులుగాని నశించుటవలన
లభించెడి ద్రవ్యము (సంపద, రాజ్యముమొదలగునవి)
విషపూరితములైన భక్ష్యములతో సమానము. అట్టి దానిని నేను
ఎన్నడును స్వీకరింపను. (4)

ధర్మమర్థం చ కామం చ పృథివీం చాపి లక్ష్మణ! ।
ఇచ్ఛామి భవతామర్థే హ్యేతత్ ప్రతిశృణోమి తే । 5

ఓలక్ష్మణా! ధర్మార్థకామములనుగాని, కడకు ఈరాజ్యమును
గాని మీ అందఱినిమిత్రముగనే కోరుచున్నాను. ఈమాటను
నేను నీముందు శపథముచేసి చెప్పుచున్నాను. నేను సోదరుల
కొఱకే దనమును సంపాదించును. ఈరాజ్యమునైనను వారి
సుఖార్థమే కోరుచున్నాను. నాఆయుధములమీద ఒట్టుపెట్టుకొని
చెప్పుచున్నాను. (5-6)

భ్రాతృగాణాం సంగ్రహార్థం చ సుఖార్థం చాపి లక్ష్మణ! ।
రాజ్యమప్యహమిచ్ఛామి సత్యేనాఽఽయుధమాలభే । 6

ఓసౌమ్యుడా! నేను కోరుకొన్నచో సముద్రములవఱకును
వ్యాపించియున్న ఈసమస్తభూమండలమూ నాకు దుర్లభము
గాదు (ఈభూమండలము అంతయును నాచేతిలోనేయున్నట్లు
తలంపుము) కాని అధర్మముగా ఇంద్రపదవి వచ్చినను దానికి
నేను ఇష్టపడను. (7)

నేయం మమ మహి సౌమ్య! దుర్లభా సాగరాంబరా ।
నహిచ్ఛేయమథర్మేణ శక్రత్వమపి లక్ష్మణ! । 7

ఓ మానడా! భరతునకును, నీకును, శత్రుఘ్నునకును లేని
సుఖము నాకుమాత్రము ఎందులకు? అదికాల్పనా? (8)

యద్వినా భరతం త్వం చ శత్రుఘ్నం చాపి మానద! ।
భవేన్మమ సుఖం కించిత్ భస్మ తత్ కురుతాం శిఖీ । 8

మన్యేహమాగతోఽయోధ్యాం భరతో భ్రాతృవత్సలః ।
మమ ప్రాణాత్ ప్రియతరః కులధర్మమనుస్మరన్ ॥ 9

శ్రుత్వా ప్రవాజితం మాం హి జటావల్కలధారిణమ్ ।
జానక్యా సహితం వీర! త్వయా చ పురుషర్షభ! ॥ 10

స్నేహేనాఽక్రాంతహృదయః శోకేనాకులిలేంద్రియః ।
ద్రష్టుమభ్యాగతో హ్యేష భరతో నాన్యథాఽగతః ॥ 11

అంటాం చ కైకయాం రుష్య పచుషం చాప్రియం వదన్ ।
ప్రసాద్య పితరం శ్రీమాన్ రాజ్యం మే దాతుమాగతః ॥ 12

ప్రాస్తకాలం యదేషోఽస్మాన్ భరతో ద్రష్టుమిచ్ఛతి ।
అస్మాను మనసాఽప్యేష నాప్రియం కించిదాచరేత్ ॥ 13

విప్రియం కృతపూర్వం లే భరతేన కదా ను కిమ్ ।
ఈదృశం వాభయం లేద్య భరతం యోఽత్ర శంకసే ॥ 14

స హి లే నిష్కరం వాచ్యో భరతో నాప్రియం వచః ।
అహం హ్యప్రియముక్తః స్యాం భరతస్యాప్రియే కృతే ॥ 15

కథం ను పుత్రాః పితరం హన్యః కస్యాంచిదాపది ।
భ్రాతా నా భ్రాతరం హన్యాత్ సౌమిత్ర! ప్రాణమాత్మనః ॥ 16

యది రాజ్యస్య హేతోస్త్యమ్ ఇమాం వాచం ప్రభాషసే ।
వక్ష్యామి భరతం దృష్ట్వా రాజ్యమస్మై ప్రదీయతామ్ ॥ 17

ఉచ్యమాఽనోఽపి భరతో మయా లక్షణ! తత్త్వతః ।
రాజ్యమస్మై ప్రయచ్ఛేతి బాధమిత్యేవ వక్ష్యతి ॥ 18

తథోక్తే ధర్మశీలేన భ్రాత్రా తస్య హితే రతః ।
లక్షణః ప్రవివేశేవ స్వాని గాత్రాణి లజ్జయా ॥ 19

తద్వాక్యం లక్షణః శ్రుత్వా ప్రీతితః ప్రత్యువాచ హి ।
త్వాం మన్యే ద్రష్టుమాయాతః పితా దశరథః స్వయమ్ ॥ 20

ఓనరశ్రేష్ఠా! వీరా! భరతునిసోదరప్రేమ నిరుపమానమైనది. అతడు నాకు ప్రాణములకంటెను ఎక్కువప్రీతిపాత్రుడు. నేను జటావల్కలములను ధరించి, జానకితోడను, నీతోడనుగూడి వనములకు వచ్చిన సంగతి అతనికి తనమేనమామఇంటినుండి అయోధ్యకుచేరినప్పుడు తెలిసియుండవచ్చును. అప్పుడతడు నాపైగల ప్రేమాతిరేకముచే పట్టరానిశోకముతో మిగులదుఃఖితుడై యుండవచ్చును. వంశమర్యాదను అనుసరించి, నన్నుజూచుటకై అతడు ఇచటికి వచ్చుచుండవచ్చును. 'అతనిరాకకు మఱియొక కారణము ఉండదు'-అని నేను తలంతును. ఇది నాపరమ విశ్వాసము. (9-11)

శుభలక్షణసంపన్నుడైన భరతుడు క్రుద్ధుడై, తనతల్లియైన కైకేయితో పరుషములైన అప్రియవచనములను పలికి యుండవచ్చును. పిమ్మట తండ్రిని ప్రసన్నునిజేసికొని, రాజ్యమును నాకు అప్పగించుటకై ఇచటికి వచ్చుచున్నాడేమో? (12)

భరతుడు ఈసమయమున మనలను చూచుటకై ఇచటికి వచ్చుట ఎంతయు సముచితము. మనకు అసకారము చేయవలయునని అతడు మనస్సులో సైతము అనుకొనడు. (13)

ఓలక్షణ! భరతుడు ఇదినఱలో నీకు ఎప్పుడైనను అసకారము చేసియున్నాడా? లేక అతనికారణముగా నీకు ఎప్పుడైనను భయముకలిగియున్నదా? నీవు ఇప్పుడు భరతుని శంకించుటకు గలకారణమేమి? భరతుడు ఇక్కడికి వచ్చినప్పుడు నీవు అతనితో పరుషముగాగాని, అప్రియముగాగాని పలుకరాదు. అట్లుపలికినచో ఆమాటలను నీవు నన్నుగూర్చి పల్కినట్లే భావింతును. (14-15)

ఓసౌమిత్ర! ఎట్టి ఆపదలువచ్చిపడినను పుత్రులు తండ్రిని ఎట్లుచంపగలరు? అట్లే! ఒక సోదరుడు ప్రాణతుల్యుడైన తనసోదరుని ఎట్లుచంపును? (16)

రాజ్యమునకు ఆశపడి నీవు ఇట్టికఠోరవచనములను పలుకుచున్నచో ఆ రాజ్యమును నీకేఇమ్మని భరతునితో నుడివెదను లెమ్ము. 'రాజ్యమును ఇతనికి (లక్షణునకే) ఇమ్ము'-అని నేను అన్నంతమాత్రముననే, వెంటనే భరతుడు "సరే" అనుచు నామాటను సాటించితిరును." (17-18)

దర్మసరాయణుడైన శ్రీరాముడు ఇట్లుపలుకగా, స్వార్థరహితుడైన లక్షణుడు అన్నహితమునే కోరెడివాడు గనుక వెంటనే సిగ్గుతో తలవంచుకొనెను. అతనిఅవయవములన్నియును ముడుచుకొని పోయెను. (19)

శ్రీరామునిమాటలను విని, మిగుల సిగ్గుపడిన లక్షణుడు రామునితో "అన్నా! నిన్నుజూచుటకై మనతండ్రియగు దశరథుడే స్వయముగా వచ్చుచున్నట్లు తలంతును" అని నుడివెను. (20)

ప్రీతితం లక్ష్మణం దృష్ట్వా రాఘవః ప్రత్యువాచ హ |
ఏష మన్యే మహాబాహుః ఇహాస్మాన్ ద్రష్టుమాగతః | 21

అథవా నౌ ధ్రువం మన్యే మన్యమానః సుఖోచితౌ |
వనవాసమనుధ్యాయ గృహాయ ప్రతినేష్యతి | 22

ఇమాం వాఽప్యేష వైదేహీమ్ అత్యంతసుఖసేవినీమ్ |
ఏతా మే రాఘవః శ్రీ మాన్ వనాదాదాయ యాస్యతి | 23

ఏతా తౌ సంప్రకాశేతే గోత్రవంతౌ మనోరమా |
వాయువేగసమా ఏర! జవనౌ తురగోత్తమా | 24

స ఏష సుమహాకాయః కంపతే వాహినీముఖే |
నాగః శత్రుంజయో నామ వృద్ధస్తాతస్య ధీమతః | 25

స తు పశ్యామి తచ్చత్రం పాండురం లోకసత్త్వతమ్ |
పితుర్దివ్యం మహాబాహో! సంశయో భవతీహ మే | 26

వృక్షాగ్రాదవరోహ త్వం కురు లక్ష్మణ! మద్వచః |
ఇతీవ రామో ధర్మాత్మా సౌమిత్రం తమువాచ హ | 27

అవతీర్య తు సాలాగ్రాత్ తస్మాత్ స సమితింజయః |
లక్ష్మణః ప్రాంజలిర్భూత్వా తస్థా రామస్య పార్శ్వతః | 28

భరతేనాపి నందిష్టా సమ్మర్దో స భవేదితి |
సమంతాత్ తస్య శైలస్య సేనావాసమకల్పయత్ | 29

అధ్యర్థమిక్ష్వాకుచమూః యోజనం పర్వతస్య సా |
పార్శ్వే న్యవిశదావృత్య గజవాజిరథాకులా | 30

సా చిత్రకూటే భరతేన సేనా
ధర్మం పురస్కృత్య విధూయ దర్శమ్ |
ప్రసాదనార్థం రఘునందనస్య
విరాజతే నీలిమతా ప్రణీతా | 31

నీగ్గుతో తలవంచుకొనియున్న లక్ష్మణునిజూచి, శ్రీరాముడు ఇట్లునుడివెను. "లక్ష్మణా! మహాబాహువైన ఈభరతుడు మనలను చూడగోరియే ఇచటికి వచ్చుచున్నట్లు నేను తలంతును. లేదా 'మనము సుఖములలో పుట్టిపెరిగినవారము, ఈవనవాసక్షేతములకు తట్టుకొనజాలము'. అనితలచి, మిక్కిలి సుగుణసంపన్నుడైన మనతండ్రి దశరథమహారాజు మనలను తప్పక ఇంటికి (అయోధ్యకు) తీసికొని వెళ్లుటకై ఇచటికి వచ్చుచున్నట్లు భావించును. కనీసము మిగుల సుకుమారియగు ఈసీతాదేవివైనను అతడు తీసికొని వెళ్లవచ్చును. (21-23)

ఓనీరా! ఇదిగో! చూడుము. మేలుజాతికిచెందిన రెండు ఉత్తమాశ్వములు మనకు కనబడుచున్నవి. అవి చూడముచ్చటగా నున్నవి, వాయువేగముతో పరుగెత్తగలవి, ఆసీనకు ముందుభాగమున 'శత్రుంజయము' అను ఒక మహాగజము నడచివచ్చుచున్నది. అది అత్యున్నతమై, బలిష్ఠమైయున్నది. గజపరిపాలనాదక్షుడైన మనతండ్రి దీనికిస్వామి. (24-25)

ఓమహాబాహూ! లక్ష్మణా! తండ్రిగారిశ్వేతచ్చత్రముమాత్రము కనబడుటలేదు. అదిలోకోత్తరమైనది, దివ్యమైనది. కనుక ఈవిషయమున నాకొకసందేహము కలుగుచున్నది. (26)

ఓలక్ష్మణా! నామాటవిని, నీవు చెట్టుపైనుండి క్రిందికి దిగుము." అని ధర్మాత్ముడైన శ్రీరాముడు పలికెను. (27)

సమరయోధుడైన లక్ష్మణుడు ఆనుద్దించెట్టునుండి క్రిందకి దిగి, దోసిలోగ్గినవాడై శ్రీరాముని ప్రక్కననిలబడెను. (28)

అంతట భరతుడు "మనవలన శ్రీరాముని ఆశ్రమమునకు ఎట్టి ఇబ్బందియు కలుగకూడదు." అని సైనికులను ఆజ్ఞాపించెను. ఆయనఅదేకానుసారము వారు ఆపర్వతముచుట్టును నివాసమును ఏర్పఱచుకొనిరి. గజాశ్వరథబలములతోగూడిన భరతునిసైన్యము ఆపర్వతముచుట్టును ఒకటిన్నర యోజనములదూరము వ్యాపించి యుండెను. (29-30)

నీలిజ్ఞుడు, ధర్మనిరతుడు ఐన భరతుడు శ్రీరాముని అనుగ్రహమును పొందుటకై, వినముడై విచ్చేసెను. ఆయన వెంటవచ్చిన సేనయు చిత్రకూటపరిసరములలో క్రమశిక్షణతో విలసిల్లెను. (31)

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే అయోధ్యాకాండే సప్తనవతితమస్తర్గః (97)
వాల్మీకిమహర్షివిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి అయోధ్యాకాండమునందు తొంబదినీడవస్తర్గము సమాప్తము

98. తొంబదివినిమిదవసర్గము

భరతుడు శ్రీరామునిదర్శనమునకై ఆరాటపడుట - ఆ మహాత్మునిఆశ్రమము కనబడినంతనే
ఆనందించుట.

నివేశ్య సేనాం తు విభుః పద్భ్యాం పాదవతాం వరః ।
అభిగంతం స కాకుత్స్థమ్ ఇయేష గురువర్తకమ్ । 1

నివిష్టమాత్రే సైన్యే తు యథోద్దేశం వినీతవత్ ।
భరతో భ్రాతరం వాక్యం శత్రుఘ్నమిదమబ్రవీత్ । 2

క్షీప్రం వనమిదం సౌమ్య! నరసంఘైః సమంతతః ।
లుబ్ధైశ్చ సహితైరేభిః త్వమన్వేషితుమర్హసి । 3

గుహో జ్ఞాతినహస్రేణ శరచాపాసిధారిణా ।
సమన్వేషతు కాకుత్స్థా అస్మిన్ పరివృతః స్వయమ్ । 4

అమాత్యైః సహ పౌరైశ్చ గురుభిశ్చ ద్విజాతిభిః ।
వనం సర్వం చరిష్యామి పద్భ్యాం పరివృతః స్వయమ్ । 5

యావన్న రామం ద్రక్ష్యామి లక్ష్మణం వా మహాబలమ్ ।
వైదేహీం వా మహాభాగాం న మే శాంతిర్చవిష్యతి । 6

యావన్న చంద్రసంకాశం ద్రక్ష్యామి శుభమాననమ్ ।
భ్రాతూః పద్మపలాశాక్షం న మే శాంతిర్చవిష్యతి । 7

యావన్న చరణౌ భ్రాతూః పార్థివవ్యంజనాన్వితౌ ।
శిరసౌ ధారయిష్యామి న మే శాంతిర్చవిష్యతి । 8

యావన్న రాజ్యే రాజార్హః పితృపైతామహే స్థితః ।
అభిషేకజలక్ష్మిన్సో న మే శాంతిర్చవిష్యతి । 9

సిద్ధార్థః ఖలు సౌమిత్రిః యశ్చంద్రవిమలోపమమ్ ।
ముఖం పశ్యతి రామస్య రాజీవాక్షం మహాద్యుతి । 10

కృతకృత్యా మహాభాగా వైదేహీ జనకాత్మజా ।
భర్తారం సాగరాంతాయాః పృథివ్యా యామగచ్ఛతి । 11

నరశ్రేష్ఠుడును, ప్రతిభాశాలియు ఐన ఆభరతుడు, సేనను
నిలుపుచేసి, తండ్రిఆజ్ఞను అనుసరించి వననాసము చేయుచున్న
శ్రీరామునికడకు కాలినడకతో వెళ్లుటకు నిశ్చయించుకొనెను. (1)

భరతునిఅదేశానుసారము, సైన్యము వినమ్రుభావముతో ఆగిపోగా,
అతడు తనతమ్ముడగు శత్రుఘ్నునితో ఇట్లు నుడిచెను. (2)

“నాయనా! మనవారితోపాటు నిషాదులనుతోడుగా తీసికొని,
ఈవనమునందంతటను శ్రీరాముని వెదకుటకై వెంటనే
పూనుకొనుము. (3)

ధనుర్పాణములను, ఖడ్గములను దరించిన అసంఖ్యాకులైన
తనయనుచరులతోగూడి, నిషాదరాజైన గుహుడును స్వయముగా
ఈవనమున రామలక్ష్మణులను అన్వేషించును. (4)

నేనును అమాత్యులతో, పౌరులతో, గురుజనులతో,
బ్రాహ్మణోత్తములతోగూడి, స్వయముగా ఈవనమునందు వారిని
వెదకుటకై ఎల్లెడలను పాదచారివై సంచరింపగలను. (5)

అన్నయగు శ్రీరాముని, మహాబలశాలియగు లక్ష్మణుని,
మహాసుభావురాలగు సీతాదేవిని దర్శించునంతవఱకును నామనస్సు
ఊటబడెందదు. (6)

తామరరేకులవంటి కన్నులుగలవాడును, చంద్రునివలె
ఆహ్లాదకరుడును అగు శ్రీరామచంద్రునియొక్క ప్రసన్నముఖమును
తలకించునంతవఱకును నామనస్సు కుదుటబడదు. (7)

వజ్రాయుధము, ద్వజము, పద్మము, అంకుశము, ఆమృత
కలశము మొదలగు రాజవిహ్నములుగల అన్నయొక్క పాదపద్మములకు
శిరసౌ ప్రణమిల్లునంతవరకును నాకు శాంతి లభింపదు. (8)

రాజ్యార్హుడైన శ్రీరాముడు సట్టాభిషేకమును జరుపుకొని,
తాతముత్తాలనుండి వచ్చుచున్న కోసలరాజ్యసింహాసనమును
అధిష్టించునంతవఱకును నామనస్సునకు ఊటబడ కలుగదు. (9)

శ్రీరామచంద్రునిముఖము చంద్రునివలె మనోహరమైనది,
పద్మములవలె విశాలములైన నేత్రములుగలది, దివ్యకాంతులతో
అలరారునది. అట్టి సుందరముఖమును నిత్యము దర్శించుచుండెడి
సౌమిత్రి భాగ్యమే భాగ్యము. (10)

మహాత్మురాలును, జనకమహారాజుకుమార్తెయుఐన వైదేహీ
సముద్రములే నిల్లులుగాగల ఈసమస్తబూమండలమునకును
ప్రభువైన తనభర్తను అనుసరించుచున్నది. అందువలన ఆమె
యెంతయు ధన్యురాలు. (11)

సుభగశ్చిత్రకూటోఽసౌ గిరిరాజోపమో గిరిః ।
యస్మిన్ వసతి కాకుత్స్థః కుబేర ఇవ నందనే । 12

కృతకార్యమిదం దుర్గం వనం వ్యాళనిషేవితమ్ ।
యదధ్యాస్తే మహాలేజా రామః శస్త్రభృతాం వరః । 13

ఏవముక్త్వా మహాలేజా భరతః పురుషర్షభః ।
పద్భ్యామేవ మహాబాహుః ప్రవివేశ మహద్వనమ్ । 14

స తాని ద్రుమజాలాని జాలాని గిరిసానుషు ।
పుష్పితాగ్రాణి మధ్యేన జగామ వదతాం వరః । 15

స గిరేశ్చిత్రకూటస్య సాలమాసాద్య పుష్పితమ్ ।
రామాశ్రమగతస్యాగ్నేః దదర్శ భ్వజముచ్చితమ్ । 16

తం దృష్ట్వా భరతః శ్రీమాన్ ముమోద సహ బాంధవః ।
అత్ర రామ ఇతి జ్ఞాత్వా గతః పారమివాంభవః । 17

సచిత్రకూటే తు గిరౌ నిశమ్య
రామాశ్రమం పుణ్యజనోపపన్నమ్ ।
గుహేన సార్థం త్వరితో జగామ
పునర్నివేశ్యేన చమూం మహాత్మా । 18

సహజముగనే చిత్రవిచిత్రములైన శిఖరములుగలదియగుటచే చిత్రకూటము పర్వతరాజమైన హిమవత్పర్వతముతో సదృశమైనది, మిగుల రమణీయమైనది. అనందదాయకమైన చైత్రరథము⁽¹⁾ నందు కుబేరునివలె ఇందు కకుత్స్థనంశజుడైన శ్రీరాముడు నివసించుచుండుటచే ఈగిరియొక్క అందచందములు ఇనుమడించుటయేగాక దీని ఉనికి సార్థకమగుచున్నది. (12)
ఈగిరివనమున కాలసర్పములు, క్రూరమృగములు నివసించుచుండుటచే ఇది చౌరరానిదేమైనప్పటికిని ధనుర్ధారులలో శ్రేష్ఠుడును, మహాసరాక్రమశాలియుఁడైన శ్రీరాముడు దీనిని ఆదరించి, ఇచటఉండుటచే దీని ఉనికి చరితార్థమైనది. దీని ప్రాశస్త్యము పెరిగినది." (13)

పురుషశ్రేష్ఠుడును, మహాలేజస్వీయు, మిక్కిలిబుజుబలము గలవాడునుఁడైన భరతుడు శత్రుఘ్నునితో ఈవిధముగా పలికి, కాలినడకతో మిగులదట్టమైన చిత్రకూటారణ్యమున ప్రవేశించెను. మాటాడుటలో నేర్పరియైన ఆభరతుడు గిరిసానువులయందు పుట్టిపెరిగినవియు, రంగురంగుల పూవులలో రాజిల్లుచున్నవియు అగు మహావృక్షముల మధ్యగా సాగిపోవుచుండెను. కొంతదూరము ముందునకు నడచిన పిమ్మట ఆ భరతుడు ఆ చిత్రకూట వనమునందు బాగుగా పుష్పించియున్న ఒక మద్దిచెట్టుపైకి ఎక్కిను. అచటినుండి అతడు శ్రీరాముని ఆశ్రమమునందు పైకెగసిన హోమాగ్నిధూమములను దర్శించెను. (14-16)

అంతట సర్వశుభలక్షణసంపన్నుడైన భరతుడు ఆ పాగలను గమనించి, 'ఇచటనే శ్రీరాముడు నివసించుచున్నాడు'- అని భావించి, అపారమైన జలనిధినుండి ఈదుకొనుచు తీరము చేరిన వానివలె అత్యయులతోగూడి సంతోషించెను. (17)

మహాత్ముడైన భరతుడు చిత్రకూటపర్వతమునందు మహర్షులకు ఆశ్రయస్థానమైన శ్రీరామునిఆశ్రమమును దర్శించెను. శ్రీరామునినివాసమును వెదకుటలో నిమగ్నమైయున్న సేనను ఒకచోటనిలిపి, అతడు శత్రుఘ్నునితో, గుహునితోగూడి త్వరత్వరగా ఆశ్రమదిశగా సాగెను. (18)

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే అదికావ్యే అయోధ్యాకాండే అష్టనవతితమస్తర్గః (98)

వాల్మీకీమహర్షినిరచితమై అదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి అయోధ్యాకాండమునందు తొంబదివనిమిదవసర్గము సమాప్తము

-- * * * --

99. తొంబదితొమ్మిదవసర్గము

శ్రీరామ భరతులసమాగమము.

నివిష్టాయాం తు సేనాయామ్ ఉత్సుకో భరతస్తదా ।
జగామ భ్రాతరం ద్రష్టుం శత్రుఘ్నమ్ అనుదర్శయన్ । 1

సేనలను అన్నింటిని ఆశ్రమసమీపమున ఒకచోటనిలిపిన పిమ్మట, భరతుడు అన్నయైన శ్రీరాముని దర్శింపవలెననెడి కుతూహలముతో శత్రుఘ్నునకు ఆశ్రమచిహ్నములను చూపించుచు దానిని సమీపించెను. (1)

1) చైత్రరథము = కుబేరునివిహారవనము

ఋషిం వసిష్ఠం సందిశ్య మాతృశ్రీ శీఘ్రమానయః ।
ఇతి త్వరితమగ్రే స జగామ గురువత్సలః ॥ 2

సుమంత్రస్త్వపి శత్రుఘ్నమ్ అదూరాదన్వపద్యతః ।
రామదర్శనజన్తర్హి భరతస్యేవ తస్య చ ॥ 3

గచ్ఛన్నేవాథ భరతః తాపసాలయసంస్థితామ్ ।
భ్రాతృః పర్లకుటీం శ్రీమాన్ ఉటజం చ దదర్శ హ ॥ 4

శాలయాస్త్వగ్రతస్తస్యా దదర్శ భరత స్తదా ।
కాష్ఠాని చావభగ్నాని పుష్పాణ్యుపచితాని చ ॥ 5

స లక్ష్మణస్య రామస్య దదర్శాశ్రమమీయుషః ।
కృతం వృక్షేష్వభిజ్ఞానం కుశచీరైః క్వచిత్ క్వచిత్ ॥ 6

దదర్శ చ వనే తస్మిన్ మహతః సంచయాన్ కృతాన్ ।
మృగాణాం మహిషాణాం చ కరీషైః శీతకారణాత్ ॥ 7

గచ్ఛన్నేవ మహాబాహుః ద్యుతిమాన్ భరతస్తదా ।
శత్రుఘ్నం చాబ్రవీద్దృష్టః తానమాత్యాంశ్చ సర్వశః ॥ 8

మన్యే ప్రాప్తాః స్మ తం దేశం భరద్వాజో యమబ్రవీత్ ।
నాతిదూరే హి మన్యేహం నదీం మందాకినీమితః ॥ 9

ఉచ్చైర్బద్ధాని చీరాణి లక్ష్మణేన భవేదయమ్ ।
అభిజ్ఞానకృతః పంథా వికాలే గంతుమిచ్ఛతా ॥ 10

ఇదం వోదాత్తదంతానాం కుంజరాణాం తరస్వినామ్ ।
శైలపార్శ్వే పరిక్రాంతమ్ అన్యోన్యమ్ అభిగర్హతామ్ ॥ 11

యమేవాథాతుమిచ్ఛంతి తాపసాః సతతం వనే ।
తస్యాసౌ దృశ్యతే ధూమః సంకులః కృష్ణవర్తునః ॥ 12

గురుభక్తితత్పరుడైన భరతుడు 'మాతల్లులను త్వరగాతీసికొని రండు' - అని వసిష్ఠమహర్షికి విన్నవించుకొని, తాను త్వరత్వరగా ముందునకు సాగెను. (2)

ఆభరతునకువలెనే మిక్కుటమైన రామదర్శనకాంక్షగల సుమంత్రుడును శత్రుఘ్నుని అనుసరించివెళ్లెను. (3)

పరమానందభరితుడైయున్న భరతుడు ముందునకు నడచుచు ఋషీశ్వరుల ఆశ్రమములనలె వీలసిల్లుచున్న అన్నగారిపర్లకుటీరమును దానినెక్కనేయున్న ఒక చిన్న పూరింటిని దర్శించెను. (4)

అప్పుడు భరతునకు ఆపర్లకాలయొక్క ముందుభాగమున హోమముకొఱకును, రాత్రివేళలయందు నెగళ్లువేయుటకొఱకును సిద్ధపఱచబడిన కట్టెపుల్లలు కనవచ్చెను. పిదప అచట పూజకొఱకై సమకూర్చబడిన పుష్పములు అతనికి దర్శనమిచ్చెను. (5)

రామలక్ష్మణులు జలాశయాదులకు రాకపోకలు సాగించునప్పుడు తమగుర్తుకొఱకై వృక్షములపై అక్కడక్కడ కుశలతోడను, వారచీరలతోడను కొన్ని చిహ్నములను ఏర్పఱచుకొనిరి. ఆ దృశ్యముల నన్నింటిని భరతుడు శ్రద్ధగా గమనించెను. (6)

ఆననమునందు చలిబాధను నివారించుకొనుటకై లేళ్లయొక్క, ఆవులయొక్క పేడలతో సిద్ధపఱచబడిన పెద్దపెద్ద పిడకల రాసులను అతడు చూచెను. (7)

అప్పుడు మహాబాహువు, మిగులలేజస్వీయుఁడైన భరతుడు నడచివెళ్లుచునే ఎంతయు ప్రసన్నుడనుడై శత్రుఘ్నునితోడను, సుమంత్రుడు మొదలగు మంత్రులతోడను ఇట్లనెను. (8)

"భరద్వాజమహర్షి సూచించిన ప్రదేశమునకు మనము చేరినట్లే యున్నాము. మందాకినీనదియు ఇచటకీ సమీపముననేయున్నట్లు తోచుచున్నది. ఎట్లైనప్రదేశములలో చెట్లకొమ్మలకు కట్టబడిన వల్కలములు కనబడుచున్నవి. ఏకాలమునందైనను, (సాయంకాలాదుల యందును) పలమూలములను, జలాదులను గొనినచుట్టకై వెళ్లినచున్నప్పుడు దారిగుర్తులకై లక్ష్మణుడే ఇట్లుచేసియుండవచ్చును. కనుక ఈచిహ్నములనుబట్టి వెళ్లినచో మనము శ్రీరాముని ఆశ్రమమునకు తప్పకచేరెదము. (9-10)

గొప్పగొప్పదంతములుగలిగి, వేగముగా సాగిపోగల అడవి యేనుగులు కోపాతిరేకముతో పీంకరించుచు, పరస్పరము సోట్లాడుకొనుచు ఈపర్వతప్రాంతమున సంచరించుచుండును. కనుక అటువెళ్లరాదని సూచించెడి ఈగుర్తులను లక్ష్మణుడే ఏర్పఱచియుండును. (11)

ఈఆశ్రమసమీపమునగల వనమునందు నిత్యాగ్నిహోత్రులైన తాపసులు ప్రాతఃకాలమునందును, సాయం సమయమునందును హోమకార్యములనిమిత్తమై అగ్నిని రక్షించుకొనుచుండురు. మనకు కనబడుచున్న ఈదట్టమైన పొగలన్నియును ఆఅగ్నులకు సంబంధించినవే యైయుండును. (12)

అత్రాహం పురుషవ్యాఘ్రం గురుసంస్కారకారిణమ్ ।
ఆర్యం ద్రక్ష్యామి సంహృష్టో మహర్షిమివ రాఘవమ్ ॥ 13

అథ గత్వా ముహూర్తం తు చిత్రకూటం స రాఘవః ।
మందాకినీమనుప్రాప్తః తం జనం చేదమబ్రవీత్ ॥ 14

జగత్వాం పురుషవ్యాఘ్ర! ఆస్తే వీరాసనే రతః ।
జనేంద్రో నిర్జనం ప్రాప్య ధిజ్ఞే జన్మ సజీవితమ్ ॥ 15

మత్ప్రతే వ్యసనం ప్రాప్తో లోకనాథో మహాద్యుతిః ।
సర్వాన్ కామాన్ పరిత్యజ్య వనే వసతి రాఘవః ॥ 16

ఇతి లోకసనాక్రమిస్త్రుప్తః పాదేష్వద్య ప్రసాదయన్ ।
రామస్య నిపతిష్యామి సీతాయా లక్ష్మణస్య చ ॥ 17

వీవం స విలపంతస్మిన్ వనే దశరథాత్మజః ।
దదర్శ మహతీం పుణ్యాం పర్లశాలాం మనోరమామ్ ॥ 18

సాలతాలాశ్వకర్ణానాం పర్వైర్బహుభిరావృతామ్ ।
విశాలాం మృదుభిస్తీర్ణాం కుశైర్యేదిమివాధ్వరే ॥ 19

శక్రాయుధనికాశైశ్చ కార్ముకైర్చారసాధనైః ।
రుక్మపృష్ఠైర్మహాసారైః శోభితాం శత్రుబాధకైః ॥ 20

అర్కరశ్మిప్రతీకాశైః ఘోరైస్తూణీగతైః శరైః ।
శోభితాం దీప్తవదనైః సర్పైర్భౌగవతీమివ ॥ 21

మహారజతవాసోభ్యామ్ అసిభ్యాం చ విరాజితామ్ ।
రుక్మబిందువిచిత్రాభ్యాం చర్మభ్యాం చాపి శోభితామ్ ॥ 22

గోధాంగుళితైరానకైః చిత్రైః కాంచనభూషితైః ।
అరిసంఘైరనాథ్యవ్యోం మృగైః సింహగుహామివ ॥ 23

నరశ్రేష్ఠుడును, మహర్షివలె ఉత్తమసంస్కారములుగలవాడును, పూజ్యుడును ఐన శ్రీరాముని ఇచట మిగుల సంతోషముతో దర్శింతును." (13)

పిమ్మట ఆచరతుడు మందాకినీనదీతీరమునగల చిత్రకూట పర్వతసమీపమునకు క్షణకాలములో చేరి, తనతోడివారితో ఇట్లు నుడివెను. (14)

"ఈజగత్తున నరశ్రేష్ఠుడైన, మహాప్రభువగు శ్రీరాముడు నాకారణమున, జనసంచారములేని ఈవనములకుజేరి, వీరాసనమున⁽¹⁾ స్థితుడైయున్నాడు. అయ్యో! నాజన్మమూ, జీవితము వ్యర్థములే గదా! (15)

నాకు రాజ్యమును కట్టబెట్టదలచి, నాతల్లియైన కైకేయియొనర్చిన కుట్రఫలితముగా మహాతేజస్వయు, జగత్ప్రభువు ఐన శ్రీరాముడు ఇడుములపాలైనాడు. అతడు సర్వసుఖములను పరిత్యజించి, ఈవనమునందు నివసించుచున్నాడు. (16)

ఈవిధముగా నేను లోకనిందకు గుఱియైతిని. కనుక నేను శ్రీరాముని ప్రసన్నునిగాజేసికొనుటకై అతనిపాదములపై వ్రాలెదను. పదప సీతాదేవిపాదములకు మోకరిల్లెదను, లక్ష్మణునిఅడుగులకు మ్రొక్కెదను." (17)

ఈవిధముగా దశరథసుతుడైన ఆ చరతుడు గోడుగోడున విలపించుచు ఆ వనమునందు పవిత్రమై, మనోహరమైన ఒక పెద్ద పర్లశాలనుజూచెను. (18)

అకుటీరము మద్ది, నల్లమద్ది తాటిచెట్లఅకులతో చక్కగా కప్పబడియుండెను. అందువలన అపర్లశాల మృదువైన కుశలతో కప్పబడిన యజ్ఞవేదికవలె విలసిల్లుచుండెను. అందు వజ్రాయుధముతో సదృశములైన మహాధనుస్సులు విలసిల్లుచుండెను. అవి గురుతరములైన కార్యములను సాధించుటలో సమర్థములు, అవి వెనుక భాగములయందు బంగారుపూతలుగలిగియుండెను. అవి సముచితప్రమాణము గలిగి, శత్రువులను నిర్మూలించగల ప్రముఖ సాధనములు. (19-20)

అచటి తూణీరములలోని బాణములు సూర్యకిరణముల వలె తీక్షణముగా ప్రకాశించుచుండెను. అట్టి భయంకరములైన శరములతోగూడిన అపర్లశాల మెఱయుచు భీకరముగానున్న సర్పములచే గూడిన భోగవతివలె ఒప్పుచుండెను. (21)

అవట మేరిమిబంగారుఒలుగుల రెండు ఖడ్గములును, బంగారు చుక్కలతో చిత్రవిచిత్రముగా మెఱయుచున్న రెండు దాలులును ఆ పర్లశాలభోగను ఇనుమడింపజేయుచుండెను. బంగారు నగిషీలతో చిత్రవిచిత్రములుగా ఒప్పుచు, ఉడుముచర్మముతో సిద్ధపఱచబడిన వ్రేళ్లకవచములు⁽²⁾ అక్కడ వ్రేలాడుచుండెను. అవిధముగా పర్లశాల అడవిమృగములకు ప్రవేశింపరాని సింహగుహవలె శత్రువులకు చొరరానిదై, ఆజేయమైయుండెను. (22-23)

1) కుడిమోకాలిపై ఎడమపాదమును ఉంచి కూర్చుండుటను 'వీరాసనము' అనియందురు.

2) అంగుళితములు = వ్రేళ్లకవచములు, వింటినారిని సంధించునపుడు రాపిడిబాధలేకుండుటకై వ్రేళ్లకుదరించెడి (ఉడుము చర్మముతో నిర్మించిన) సాధనములు.

ప్రాగుదక్రవణాం వేదిం విశాలాం దీప్తపావకామ్ ।
దదర్శ భరతస్తత్ర పుణ్యాం రామనివేశనే । 24

నిరీక్ష్య స ముహూర్తం తు దదర్శ భరతో గురుమ్ ।
ఉటజే రామమాసీనం జటామండలధారిణమ్ । 25

తం తు కృష్ణాజినధరం చీరవల్కలవాససమ్ ।
దదర్శ రామమాసీనం అభితః పావకోపమమ్ । 26

సింహస్కంధం మహాబాహుం పుండరీకనిభేక్షణమ్ ।
పృథివ్యాః సాగరాంతయా భర్తారం ధర్మచారిణమ్ । 27

ఉపవిష్టం మహాబాహుం బ్రహ్మణమివ శాశ్వతమ్ ।
స్తండిలే దర్శసంస్తీర్ణే సీతయా లక్ష్మణేన చ । 28

తం దృష్ట్వా భరతః శ్రీమాన్ దుఃఖశోకపరిఘ్నతః ।
అభ్యధావత ధర్మాత్మా భరతః కేకయీసుతః । 29

దృష్త్వైవ విలలాపార్చరీ బాష్పసందిగ్ధయా గిరా ।
అశక్నువన్ ధారయితుం తైర్యాద్యచనమబ్రవీత్ । 30

యస్సంసది ప్రకృతిభిః భవేద్యుక్త ఉపాసితమ్ ।
వన్యైర్మగైరుపాసీనః సోఽయమాస్తే మమాగ్రజః । 31

వాసోభిర్బహుసాహస్రైః యో మహాత్మా పురోచితః ।
మృగాజినే సోఽయమిహ ప్రవస్తే ధర్మమాచరన్ । 32

అధారయద్యో వివిధాః చిత్రాః సుమనసస్సదా ।
సోఽయం జటాభారమిమం వహతే రాఘవః కథమ్ । 33

యస్య యజ్ఞైర్యథోద్దిష్టైః యుక్తే ధర్మస్య సంచయః ।
శరీరక్లేశసంభూతం స ధర్మం పరిమార్గతే । 34

చందనేన మహార్జేణ యస్యాంగముపసేవితమ్ ।
మలేన తస్యాంగమిదం కథమార్యస్య సేవ్యతే । 35

మన్నిమిత్తమిదం దుఃఖమ్ ప్రాప్తో రామః సుఖోచితః ।
ధిక్ఃజీవితం నృశంసస్య మమ లోకవిగర్జితమ్ । 36

ఇత్యేవం విలపన్ దీనః ప్రస్విన్నముఖపంకజః ।
పాదావప్రాప్య రామస్య పపాత భరతో రుదన్ । 37

భరతుడు ఆశ్రీరాముని పర్ణశాలయందు సవిత్రమైన ఒక విశాలవేదికను గాంచెను. అది ఈశాన్యదిశయందు కొంతపల్లముగా నుండి, అగ్నిజ్వాలలతో వెలుగొందుచుండెను. (24)

అంతట భరతుడు ఒక క్షణకాలముపాటు పర్ణశాలను పరికించి చూచి, అచట పూజ్యుడును, జటామండలధారియు అగు శ్రీరాముడు ఆసీనుడైయుండగా దర్శించెను. అప్పుడు ఆప్రభువు నారచీరలను దరించి, జింకచర్మమును ఉత్తరీయముగాదాల్చి, సుఖాసీనుడై, ఎదురుగా అగ్నితేజస్సుతో వెలుగొందుచుండెను. (25-26)

సముద్రములవఱకును వ్యాపించియున్న సమస్తభూమండలమునకు స్వామియు, ధర్మాత్ముడును, మహాబాహువు ఐన శ్రీరాముడు శాశ్వతుడైన నరమాత్మనలె వేదికపైగల కుశాననముపై సీతాలక్ష్మణులతోగూడి కూర్చొనియుండెను. ఆస్వామి సింహమువలె ఎత్తైన భుజములతో, పద్మములవలె మనోహరములైన చూపులతో ప్రసన్నుడైయుండెను. (27-28)

వినయసంపన్నుడైన భరతుడు ఆయననుచూచిన వెంటనే శోకమోహములలో మునింగెను. ఏమట్ట ధర్మాత్ముడైన ఆ కైకయీ సుతుడు వేగముగా ఆ ప్రభువుకడకు నరుగెత్తెను. (29)

భరతుడు అన్నను చూచినంతనే పెల్లుబికిన దుఃఖముతో విలపింపసాగెను. ఎంతగా ప్రయత్నించినను సంతతదారగా ప్రవహించుచున్న దుఃఖాశ్రువులను ఆపుకొనలేక, అతడు గద్గదస్వరముతో ఇట్లు పలికెను. (30)

“నిండుసభలో సురజనులచేతను, మంత్రులచేతను సేవాసత్కారములను అందుకొనవలసియున్న మాఅన్న నేడు ఇచట ఈవన్యమృగములచే సేవింపబడుచున్నాడు. అమూల్యములైన పట్టుపీతాంబరములను దరించుచుండవలసిన ఈమహాత్ముడు నేడు ఇచట పితృవాక్యపరిపాలనధర్మమును ఆచరించుచు మృగచర్మమును ధరించియున్నాడు. (31-32)

ఇదినఱలో ఈరామపుడు తనశరీరమున నానావిధములైన చిత్రవిచిత్రములగు పూవులను దరించుచుండెడినాడు. ఇప్పుడు ఇతడు ఈజటాభారమును ఎట్లు మోయుచున్నాడో గదా? (33)

ఎట్టి శ్రమయులేకుండ శాస్త్రోక్తములైన యజ్ఞములను ఒనర్చుచు ధర్మమును ఆచరించుచుండెడి శ్రీరాముడు ఇప్పుడు ఈవనమున శరీరశ్రమతోగూడిన తపోవిదులను పాటించుచున్నాడు. (34)

అత్యుత్తమములగు చందనాదిలేపములకు యోగ్యమైన ఈప్రభువుశరీరము నేడు ధూళిని ఎట్లు భరించుచున్నది? (35)

వివిధసుఖములను అనుభవించుచు హాయిగా ఉండవలసిన శ్రీరాముడు నానిమిత్తముగా ఇట్టి ఇడుములకు లోనైనాడు. అయ్యో! నేనెంతటి క్రూరాత్ముడను? నాజీవితము లోకనింద్యము, వ్యర్థము.” (36)

భరతుడు ఈవిధముగా విలపించుచు పట్టరానిదుఃఖమునకు లోనయ్యెను. పద్మమునంటి ఆతనిముఖము స్వేదజలములతో తడిసిపోయెను. శ్రీరాముని పాదములను చేరకముందే ఏడ్చుచు అతడు నేలపై పడిపోయెను. (37)

దుఃఖాభితప్తో భరతో రాజపుత్రో మహాబలః ।
ఉక్త్వాఽఽర్యేతి సకృద్దీనం పునర్నైవాచ కించన । 38
బాష్పాపిహితకంఠశ్చ ప్రేక్ష్య రామం యశస్వినమ్ ।
ఆర్యేత్యేవాథ సంక్రమ్య వ్యాహర్తుం వాఽశకత్ తదా । 39
శత్రుఘ్నశ్చాపి రామస్య వవందే చరణౌ రుదన్ ।
తాపుభౌ స సమాలింగ్య రామశ్చాత్మాణ్యవర్తయత్ । 40
తత స్సుమంత్రేణ గుహేన చైవ
సమీయతూ రాజసుతా వరణ్యే ।
దివాకరశ్చైవ నిశాకరశ్చ
యథాఽంబరే శుక్రబృహస్పతిభ్యామ్ । 41
తాన్ పార్థివాన్ వారణయూథపాభాన్
సమాగతాన్స్తత్ర మహాత్యరణ్యే ।
వనాకస స్తేఽపి సమీక్ష్య సర్వే
ఽప్యత్రాణ్యముంచన్ ప్రవిహాయ హర్షమ్ । 42

మహారాజకుమారుడును, బలశాలియునైన భరతుడు అంతులేని దుఃఖముతో కుమిలిపోవుచున్నవాడై, దీనస్వరముతో ఒక్కసారి 'స్వామీ!' అని పలికెను. పిమ్మట అతని గొంతు పెగలదయ్యెను. (38)

మహాత్ముడైన శ్రీరాముని జూడగనే భరతునకు కన్నీరు మున్నీరయ్యెను. అతని కంఠము రుద్దమాయెను. ఎట్టకేలకు అతడు 'అన్నా!' అని బిగ్గఱగా పలికెను. పిదప అతడు ఏమియు మాటాడలేకపోయెను. (39)

శత్రుఘ్నుడును ఏడ్చుచు శ్రీరాముని పాదములకు ప్రణమిల్లెను. శ్రీరాముడు ఆశురువురిని లేవనెత్తి అక్కునజేర్చుకొనెను. అంతట శ్రీరామునినేత్రములనుండియు ఆశ్రువులు దారలుగట్టెను. (40)

పిమ్మట రాజకుమారులైన ఆరామలక్ష్మణులు, ఆకాశమున సూర్యచంద్రులు శుక్ర బృహస్పతులను గలిసినట్లు ఆవనమున సుమంత్రునితోను, గుహునితోను కూడిరి. (41)

మదపుటేనుగులవలె గంభీరమూర్తులైన ఆనలుగురు రాజకుమారులును ఆ మహారణ్యమునందు చేరియున్నదృశ్యము జూచి, వనవాసులైన ఋషీశ్వరులు మున్నగు వారందఱును హర్షమును వీడి, శోకముతో కంటతడిబెట్టిరి. (42)

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే అయోధ్యాకాండే ఏకోనశతతమస్తర్గః (99)

వాల్మీకిమహర్షివిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి అయోధ్యాకాండమునందు తొంబదితొమ్మిదవస్తర్గము సమాప్తము

-- * * * --

100. నూతనసర్గము

కుశలప్రశ్నలరూపములో శ్రీరాముడు భరతునకు రాజనీతిదర్శములను బోధించుట.

జటిలం చీరవసనం ప్రాంజలిం పతితం భువి ।
దదర్శ రామో దుర్జర్యం యుగాంతే భాస్కరం యథా । 1
కథంచిదభివిజ్ఞాయ వివర్ణవదనం కృశమ్ ।
భ్రాతరం భరతం రామః పరిజగ్రాహ బాహునా । 2
అథ్రాయ రామస్తం మూర్ఛి పరిష్కల్య చ రాఘవః ।
అంకే భరతమారోప్య పర్యపుచ్చత్ సమాహితః । 3
క్వసు తేఽభూత్ పితా తాత! యదరణ్యం త్వమాగతః ।
న హి త్వం జీవతస్తస్య వనమాగంతుమర్హసి । 4
చిరస్య బత పశ్యామి దూరాద్భరతమాగతమ్ ।
దుష్ప్రతీకమరణ్యేఽస్మిన్ కిం తాత! వనమాగతః । 5

నారచీరలను దరించి, జటాదారియై, భూమిపై సాగిలబడి నమస్కరించుచు, ప్రళయకాలమున సూర్యునివలె దీనావస్థలో నున్న భరతుని శ్రీరాముడు చూచెను. ముఖమున వన్నెదటగి, కృశించియున్న సోదరుడగు భరతుని ఎట్టకేలకు గుర్తించి, శ్రీరాముడు అతనిని తనచేతులలోనికి తీసికొనెను. పిమ్మట రఘురాముడు భరతుని కౌగిలించుకొని, శిరస్సును మూర్చొనెను. అనంతరము అతనిని తనయొడిలోనికి చేర్చుకొని, సోదరముగా శ్రీరాముడు ఇట్లు కుశల ప్రశ్నలుగావించెను. (1-3)

"నాయనా! భరతా! తండ్రిగారెక్కడ? నీవు అక్కడ ఆయనకు సేవలోనర్చుచు ఉండక ఇట్లు ఈఆరణ్యములకు విలవచ్చితివి?(4)

అహో! మాతామహుని (కేకయనుహారాజయొక్క) గృహమునకు వెళ్లినపిమ్మట ఎంతో కాలమునకు ఇంతదూరము ఈఅడవికి విచ్చేసిన భరతుని నేడు చూచుచున్నాను. గుర్తుపట్టలేనంతగా ఇతడు మిగుల బక్కచిక్కియున్నాడు. నాయనా! భరతా! ఈవనములకు ఎందులకై వచ్చితివి? (5)

కచ్చిద్దారయతే తాత! రాజా యత్ త్వమిహాగతః ।
కచ్చిన్న దీనః సహసా రాజా లోకాంతరం గతః ॥ 6

కచ్చిత్ సౌమ్య! న తే రాజ్యం భ్రష్టం బాలస్య శాశ్వతమ్ ॥ 7

కచ్చిత్ శుశ్రూషసే తాత పితరం సత్యవిక్రమమ్ ॥ 8

కచ్చిత్ దశరథో రాజా కుశలీ సత్యసంగరః ।
రాజసూయాశ్వమేధానామ్ ఆహర్తా ధర్మనిశ్చయః ॥ 9

న కచ్చిద్బ్రాహ్మణో విద్వాన్ ధర్మనిత్యో మహాద్యుతిః ।
ఇక్ష్వాకూణాముపాధ్యాయో యథావత్ తాత! పూజ్యతే ॥ 10

సా తాత కచ్చిత్ కౌసల్యా సుమిత్రా చ ప్రజావతీ ।
సుఖినీ కచ్చిదార్యా చ దేవీ నందతి కైకయా ॥ 11

కచ్చిద్వినయనంపన్నః కులపుత్రో బహుశ్రుతః ।
అనసూయురనుద్రష్టా సత్పుత్రస్తే పురోహితః ॥ 12

కచ్చిదగ్నిషు తే యుక్తో విధిజ్ఞో మతిమాన్ ఋజాః ।
హుతం చ హోష్యమాణం చ కాలే వేదయతే సదా ॥ 13

కచ్చిద్దేవాన్ పితౄన్ మాతృః గురూన్ పితృసమానపి ।
వృద్ధాంశ్చ తాత! వైద్యాంశ్చ బ్రాహ్మణాంశ్చాభిమన్యసే ॥ 14

ఇష్యస్త్రవరసంపన్నమ్ అర్థశాస్త్రవిశారదమ్ ।
సుధన్వానముపాధ్యాయం కచ్చిత్ త్వం తాత! మన్యసే ॥ 15

కచ్చిదాత్మసమాః శూరాః శ్రుతవంతో జితేంద్రియాః ।
కులీనాశ్చేంగితజ్ఞాశ్చ కృతాస్తే తాత! మంత్రిణః ॥ 16

నాయనా! భరతా! మహారాజుగారు కుశలమేగదా? ఒకవేళ మనతండ్రి దుఃఖభారముచే పరలోకగతుడుకాలేదుగదా? ఓసౌమ్యుడా! నీవు బాలుడవగుటచే మనకు వంశపరంపరగా వచ్చుచున్న ఈరాజ్యము అన్యాయక్రాంతముకాలేదుగదా? సత్యసందుడైన తండ్రిగారికి నిత్యమూ సేవలోనరుచున్నావు గదా? ఇంతకును నీవు ఇచటికి ఎందులకు వచ్చితివి? (6-8)

ధర్మనిరతుడై రాజసూయ-అశ్వమేవాదిక్రతువులను ఆచరించిన సత్యప్రతిజ్ఞుడగు దశరథమహారాజు కుశలమేగదా? (9)

నాయనా! బ్రాహ్మణోత్తముడును, అన్నివిద్యలలో ఆరితేటిన వాడును, ధర్మాత్ముడును, బ్రహ్మతేజస్సుంపన్నుడును, ఇక్ష్వాకు వంశజులకు గురువునువన వసిష్ఠమహర్షి ఎప్పటివలె గౌరవాదరములతో పూజలను అందుకొనుచున్నాడా? (10)

దుఃఖితయైయున్న కౌసల్యమాత ఇప్పుడు నెమ్మదిగాఉన్నదా? సత్సంతానవతియైన తల్లి సుమిత్రాదేవి కుశలమేగదా? పూజ్యురాలైన కైకేయీజనని ఆనందించుచున్నదా? (11)

మనపురోహితుడు అహంకారమును ఎఱుగనివాడు, ఉత్తమవంశమున జన్మించిన వాడు, సమస్తవిద్యలను నేర్చినవాడు. ఇతరులయెడ దోషదృష్టి లేనివాడు, ఎల్లరకును మార్గదర్శకుడు అట్టి మహానుభావుని నీవు ఆదరించుచున్నావుగదా? (12)

హోమవిధులను బాగుగా ఎఱిగినవారు, ప్రతిభాశాలురు, ఋజువర్తనులు వన బ్రాహ్మణులు హోమకార్యములను నిర్వహింప జేయుటకు నీచే నియుక్తులై, చేయబడిన హోమములనుగూర్చియు చేయవలసిన హోమములను గుఱించియు ఎప్పటికప్పుడు నీకు తెలియజేయుచున్నారుగదా? (13)

నాయనా! యజ్ఞములయందు ఆహుతులను సమర్పించుట ద్వారా, ఆరాదించుటద్వారా దేవతలను, ఆజ్ఞలను పాటించుటచే, సేవలోనరుచుటచే తల్లిదండ్రులను, బహుమతులను ఇచ్చుటద్వారా భృత్యులను, అభిమతములను అనుసరించి ప్రవర్తించుటద్వారా గురువులను, ధనసహాయముద్వారా జ్ఞాతులను, వినయవిరేయితలతో నమస్కరించుటద్వారా జ్ఞాన, శీల, వయోవృద్ధులను, ధనదానాదులతో సంతోషపఱచుచు వైద్యులను, విద్వాంసులను, బ్రాహ్మణోత్తములను ఆదరించుచున్నావుగదా? (14)

భరతా! శస్త్రాస్త్రములను ప్రయోగించుటలో సమర్థుడును, వివిధ నీతిశాస్త్రములలో పండితుడునువన 'సుధన్వుడు' అను పేరుగల ఆచార్యుని గౌరవించుచున్నావుగదా? (15)

నాయనా! విశ్వాసపాత్రులును, నీతోసమానులైన దీరులును, రాజనీతిశాస్త్రమున ఆరితేటినవారును, ప్రలోభములకు లొంగని వారును, ఉత్తమవంశమున పుట్టినవారును, నీమనస్సును ఎఱిగి ప్రవర్తించువారును వన సత్పురుషులను మంత్రులనుగా నియమించితివి గదా? ఓ భరతా! సమస్తశాస్త్రములను నేర్చిన వారును, విషయములను

మంత్రో విజయమూలం హి రాజ్ఞాం భవతి రాఘవ!।
సునంవృతో మంత్రధరైః అమాత్యైః శాస్త్రకోవిదైః। 17

కచ్చిన్నిద్రావశం నైషిః కచ్చిత్ కాలే ప్రబుద్ధ్యసే।
కచ్చిచ్ఛాపరరాత్రేషు చింతయన్యర్థనైపుణమ్। 18

కచ్చిన్మంత్రయసే నైకః కచ్చిన్న్ బహుభిష్సహి।
కచ్చిత్ తే మంత్రితో మంత్రో రాష్ట్రం న పరిధావతి। 19

కచ్చిదర్శం వినిశ్చిత్య లఘుమూలం మహాదయమ్।
క్షీప్రమారభసే కర్తుం న దీర్ఘయసి రాఘవ! 20

కచ్చిత్ తే సుకృతాన్యేవ కృతరూపాణి వా పునః।
విదుస్తే సర్వకార్యాణి న కర్తవ్యాని పార్థివాః। 21

కచ్చిన్న్ తర్క్యైర్మయ్యై వా యే చాప్యపరికిర్తితాః।
త్వయా వా తవవామాత్యైః బుద్ధ్యతే తాల! మంత్రితమ్। 22

కచ్చిత్ సహస్రాన్మూర్ఖాణామ్ ఏకమిచ్ఛసి పండితమ్।
పండితో హ్యర్థకృచ్ఛేషు కుర్యాన్నిశ్రేయసం మహత్। 23

సహస్రాణ్యపి మూర్ఖాణాం యద్యుపాస్తే మహిషతిః।
అథవాప్యయుతాన్యేవ నాస్తి తేషు సహాయతా। 24

ఏకోఽప్యమాత్యో మేధావీ శూరో దక్షో విచక్షణః।
రాజానం రాజపుత్రం వా ప్రాపయేన్మహతీం శ్రీమమ్। 25

కచ్చిన్మృఖ్యా మహత్వేన మధ్యమేషు చ మధ్యమాః।
జఘన్యాస్త జఘన్యేషు భృత్యాః కర్మసు యోజితాః। 26

అమాత్యాన్ ఉపధాతీతాన్ పితృపైతామహాన్ శుచీన్।
శ్రేష్ఠాన్ శ్రేష్ఠేషు కచ్చిత్ త్వం నియోజయసి కర్మసు। 27

గోప్యముగా ఉంచగలవారును ఐన మంత్రులచే బాగుగా రక్షింపబడిన రహస్యాలలోచనలే రాజులయొక్క విజయమునకు మూలములు సుమా, నాయనా! నీవు నిద్రకు (ఏమటుపాటునకు) వశమగుటలేదు గదా? సకాలములో నిద్రనుండి మేల్కొనుచున్నావుగదా? వేకువజాముననే కర్తవ్యములనుగూర్చి ఆలోచించుచున్నావు గదా? రాజ్యమునకు సంబంధించిన రహస్యాలలోచనలనుగూర్చి నీవు ఒక్కడవుమాత్రమే ఆలోచించుటలేదుగదా? అట్లనిపెక్కుమందితో మంత్రాంగమును నెఱవవుగదా? నీవు కావించిన రహస్యచర్యలు రాజ్యమును దాటిపోవుట లేదుగదా? (శత్రురాజులకు చేరుటలేదుగదా! బయటికి పాక్కుట లేదుగదా?) (16-19)

నాయనా! స్వల్పమైన సాధనసంసత్తితో అధికమైన లాభములను చేకూర్చుకార్యములను నిశ్చయించిన ఏదన ఎట్టివిలంబమూ చేయక, వాటిని వెంటనే ప్రారంభించుచున్నావుగదా? (20)

భరతా! నీవు చేపట్టిన కార్యములలో పూర్తియైనవియు, దాదాపు పూర్తికానున్నవియు మాత్రమే సామంతరాజులకు తెలియుచున్నవి గదా? మున్ముందు నిర్వహింపదలచిన కార్యములనుగూర్చి వారికి తెలియుటలేదుగదా? (21)

నాయనా! నిశ్చయింపబడిన కార్యములను నీవుగాని, నీమంత్రులు గాని ప్రకటింపకముందే ఇతరులు చర్చలద్వారా గాని, ఇతరములైన ఉపాయములచేగాని, ఊహలచేగాని తెలిసికొనుట లేదుగదా? (22)

భరతా! నీవు పెక్కుమంది మూర్ఖులతో చర్చించుటగాక సమస్త విషయములను ఎఱిగిన ఒక్కవండితునితో మాత్రమే మంత్రాంగమును నెఱపుచున్నావుగదా? ఏలనన కార్యముల యందు చిక్కులు ఎదురైనప్పుడు ఒక్కవండితుడు మాత్రమే సరియగు సూచనలను ఇచ్చి, గొప్ప శ్రేయస్సును కలిగించుటకు తోడ్పడగలడు. (23)

ఏప్రభువైనను మూర్ఖులకు వేయిమందికి - అంతమాత్రమే గాదు సదినేలమందికి ఆశ్రయమిచ్చినను సమయము వచ్చినప్పుడు వారివలన ఒనగూడు ప్రయోజనము శూన్యము. (24)

ఎదుటివారి అభిప్రాయములను బాగుగా గుర్తింపగలవాడును (మేదానియు) స్థిరబుద్ధియు, సముచితముగా ఆలోచించుటలో సమర్థుడును ఐన అమాత్యుడు ఒక్కడైనను రాజునకును, రాజపుత్రునకును మహాసంపదలను లభింపజేయగలడు. (25)

ఉన్నతశ్రేణికి చెందినవారిని గొప్పగొప్ప కార్యములయందును, మధ్యస్థాయికి చెందినవారిని సామాన్యకార్యములయందును, నిమ్నస్థాయివారిని స్వల్పకార్యములయందును భృత్యులనుగా నియమించుచున్నావుగదా? (26)

ప్రలోభములకు లొంగనివారును, తరతరములనుండి ఉన్నత పదవులను అలంకరించుచు వచ్చినవారును, త్రికరణకుద్ధి గలవారును, ఉత్తమోత్తములును ఐన వ్యక్తులను ముఖ్యకార్యములయందు అమాత్యులనుగా నియమించుచున్నావుగదా? (27)

కచ్చిన్నోగ్రేణ దండేన భృశముద్వేజితప్రజమ్ ।
రాష్ట్రం తవానుజానంతి మంత్రిణః కైకయాసుత! 28

కచ్చిల్ త్వాం నావజానంతి యాజకాః పతితంయథా ।
ఉగ్రప్రతిగ్రహితారం కామయానమివ స్త్రియః 29

ఉపాయకుశలం వైద్యం భృత్యసందూషణే రతమ్ ।
శూరమైశ్వర్యకామం చ యో న హంతి స వధ్యతే 30

కచ్చిద్బృష్టశ్చ శూరశ్చ మతిమాన్ ధృతిమాన్ శుచిః ।
కులీనశ్చానురక్తశ్చ దక్షః సేనాపతిః కృతః 31

బలవంతశ్చ కచ్చిల్ తే ముఖ్యా యుద్ధవిశారదాః ।
దృష్టాపదానా విక్రాంతాః త్వయా సత్కృత్య మానితాః 32

కచ్చిద్బలస్య భక్తం చ వేతనం చ యథోచితమ్ ।
సంప్రాప్తకాలం దాతవ్యం దదాసి న విలంబసే 33

కాలాతిక్రమాణాచ్చైవ భక్తవేతనయోర్యతాః ।
భర్తుః కుప్యంతి దుష్కృంతి సోఽనర్థః సుమహాన్ స్మృతః 34

కచ్చిల్ నర్వేఽనురక్తస్త్వాం కులపుత్రాః ప్రధానతః ।
కచ్చిల్ప్రాణాంస్తవార్థేషు సంత్యజంతి నమాహితాః 35

కచ్చిజ్ఞానపదో విద్వాన్ దక్షిణః ప్రతిభానవాన్ ।
యథోక్తవాదీ దూతస్తే కృతో భరత! పండితః 36

కచ్చి దష్టాదశాన్యేషు స్వపక్షే దశ పంచ చ ।
త్రిభిస్త్రిభిరవిజ్ఞాతైః వేత్సీ తీర్తాని చారకైః 37

ఓభరతా! రాజ్యమునందలి ప్రజలను ఉద్విగ్నపఱచు
తీవ్రదండనలను విధించకుండ మంత్రులు నిన్ను
నివారించుచున్నారు గదా? (28)

అక్రమమార్గములద్వారా దనమును సంపాదించి, యజ్ఞములను
చేయుటకు పూనుకొనిన పతితుని సదాచారసంపన్నులైన ఋత్విజులు
తిరస్కరింతురు, బలాత్కారమునకు పూనుకొనిన కాముకుని
స్త్రీలు ఎదిరింతురు. అట్లే శిక్షార్హులుకానివారినుండి
దండోపాయముతో శిక్షారనమును (జరిమానాను) గ్రహించుటకు
సిద్ధపడినచో నిన్ను ప్రజలు తిరస్కరింతురు. నీవు అట్లు
చేయుటలేదుగదా? - అసగా ఓభరతా! ప్రజలకు అవమానము
కలుగునట్లుగా అన్యాయముగా నీవు వారినుండి సుంకములను
గ్రహించుటలేదుగదా? (29)

'సామదానాది చతురుపాయములలో నేర్పరియుయ్యను,
కుటిలరాజనీతిలో రాటుదేలినవాడును, విశ్వాసపాత్రులైన
భృత్యులను తొలగించుటయందే నిమగ్నుడును, హత్యలకు
వెనుకాడనివాడును, రాజ్యాక్రమణకాంక్షగలవాడును ఐన పురుషుని
వదింపనిచో రాజు అతనిచేతనే నీహతుడగును - లేదా
రాజ్యభ్రష్టుడగును. (30)

రాజసత్కారములతో సంతృప్తుడైయుండువాడును, శత్రువులను
నిగ్రహింపగల సమర్థుడును, సేనాన్యూహములయందు చతురుడును,
విసత్కరపరిస్థితులయందు ధైర్యముగానుండువాడును, పవిత్రముగా
నుండెడివాడును, సద్వంశమున జన్మించినవాడును, రాజభక్తిగల
వాడును, యుద్ధకార్యకుశలుడును ఐన వానిని సేనాపతిగా
నియమించితినిగదా? (31)

ఓభరతా! నీసేనలోని ప్రముఖయోధులు మిగులబలశాలురు,
రణమొనర్చుటలో సమర్థులు, పరాక్రమవంతులు ఐన వారేనా?
వారు బలపరీక్షలలో నెగ్గినవారేనా? వారిని నీవు పారితోషికములతో
సత్కరించుచున్నావా? భటులకు ఇచ్చెడి జీతబలైములవిషయమున
కాలాతిక్రమణము జరిగినచో వారు రాజునెడ కుపితులై ఆయనను
తూలనాడుదురు. అది పెక్కు అనర్థములకు దారితీయును. (32-34)

మంత్రులు మొదలగు ప్రధానాధికారులు అందఱును ఉత్తమ
వంశములయందు జన్మించినవారేనా? వారు నీయెడ భక్తిశ్రద్ధలు
గల్గియుందురా? వారు నీకొఱకై ప్రాణములనొద్దుటకైనను
సిద్ధపడుదురా? (35)

స్వదేశీయులును, ఇతరులభావములను గ్రహింపగలవారును,
కార్యదక్షులును, సమయస్ఫూర్తిగలవారును, రాజసందేశములను
యథాతథముగ తెలుపగలవారును, యుక్తాయుక్తవిచక్షణ గలవారును
ఐన పురుషులనే విదేశములకు దూతలనుగా నియోగించుచున్నావా? (36)

పరదేశములవిషయమున పద్దెనిమిదిమంది చొప్పున ఆయా
తీర్థములవారిని, (రాజకార్యములను నిర్వహించెడివారిని) స్వదేశ
విషయమున పదునైదుమంది తీర్థములవారిని గుర్తించి, వారిలో
ప్రతిముగ్గురిపైనను ఒక్కొక్క గూడచారిని నియమించి,

కచ్చిద్వ్యపాస్తాసహితాన్ ప్రతియాతాంశ్చ సర్వదా ।
దుర్బలాననవజ్ఞాయ వర్తసే తిషుమాదనః ॥ 38

కచ్చిన్న లోకాయతికాన్ బ్రాహ్మణాంస్తాతః సేవసే ।
అనర్థకుశలాహ్యేతే బాలాః పండితమానినః ॥ 39

ధర్మశాస్త్రేషు ముఖ్యేషు విద్యమానేషు దుర్బుధాః ।
బుద్ధిమాన్ ఏక్షకీం ప్రాప్య నిరర్థం ప్రవదంతి తే ॥ 40

వీరైరధ్యుషితాం పూర్వమ్ అస్మాకం తాతః పూర్వతః ।
సత్యనామాం దృఢద్వారాం హస్త్యశ్వరథసంకులామ్ ॥ 41

బ్రాహ్మణైః క్షత్రియైర్వైశ్యైః స్వకర్మనిరతైః సదా ।
జితేంద్రియైర్మహోత్సాహైః పృథామార్జ్యైః సహస్రశః ॥ 42

ప్రాసాదైర్వివిధాకారైః పృథాం వైద్యజనాకులామ్ ।
కచ్చిత్ సుముదితాం స్పీతామ్ అయోధ్యాం పరిరక్షసి ॥ 43

ఆతీర్థములవారి కార్యకలాపములను ఎప్పటికప్పుడు నిశితముగా
పర్యవేక్షించు చున్నావా? (1)

శత్రుసంహారకుడవైన ఓభరతా! దేశమునుండి వెడలగొట్టబడిన
శత్రువులు తిరిగి (యుద్ధమునకు) వచ్చినచో నీవు వారిని బలహీనులనుగా
తలచి, ఉపేక్షించుటలేదుగదా? (38)

నాయనా! నాస్తికులైన బ్రాహ్మణులను నీవు చేరదీయుట లేదుగదా?
ఏలనన వారు ఇతరులబుద్ధులను పరమాత్మనుండి దూరముచేయుటలో
కడుసమర్థులు. నాస్తవముగా వారు ఆజ్ఞానులైనను తమను తాము
గొప్పపండితులుగా బావించురు. వేదముల, ధర్మశాస్త్రముల,
పురాణోత్పాసముల విషయములయందు వారిబుద్ధి పెడమార్గము
పట్టుచుండును. ప్రత్యక్షప్రమాణములనే ఆశ్రయించి, వారు ప్రయోజనము
లేనట్టి శుష్కవాదములను జేయుచుండురు. (39-40)

భరతకుమారా! మనపూర్వులు అనిహాయశూరులు. వారికి
నెలవగుటచే మన అయోధ్యానగరము శత్రుదుర్బేద్యమైనది, సార్థక
నామదేయము గలది. నలునైపులయందునుగల దానిద్వారములు
మిక్కిలి దృఢమైనవి. అది రథాశ్వగజబలములతో సర్వదా
నిండియుండును. ఆపురమునందు వేలసంఖ్యలోగల
బ్రాహ్మణులును, క్షత్రియులును, వైశ్యులును నిరంతరము
తమతమ ధర్మకర్మలయందు నిరతులై యుండురు. వారు
జితేంద్రియులు, వారికార్యోత్సాహములు నిరుపమానములు.
కనుక వారు ఎల్లరును పూజ్యాలు, అందలి వివిధాకారములుగల
రాజభవనములు, మందిరములు ఆ నగరశోభను
ఇనుమడింపజేయుచుండును. అది యెల్లప్పుడును అసంఖ్యాకులైన
విద్వాంసులతో కలకలలాడుచుండును. అది సమస్తసంపదలకును
నెలవైనది. అందలి ప్రజలనుసంపత్షములకు అవధియుండదు.
అట్టి అయోధ్యానగరమును నీవు చక్కగా పరిరక్షించుచున్నావు
గదా? (41-43)

1) తీర్థములవారు = రాజకార్యములను నిర్వహించెడివారు.

అష్టాదశ తీర్థములవారు -

మంత్రి పురోహితయువరాజసేనాపతి దౌవారికాంతర్వంశిక కారాగారాధిక్యతార్థసంచయక్యత్ కార్యనియోజక ప్రాధ్వీవాక
సేనానాయక నగరాధ్యక్ష కర్మాంతిక సభ్య (సభాధ్యక్ష) ధర్మాధ్యక్షదండపాల దుర్గపాల రాష్ట్రాంతపాలాః ॥

శ్లో॥ చారాన్ విచారయేత్, తీర్థేష్వాత్మనశ్చ పరస్యచ పాపందాదీన్ ఆవిజ్ఞాతాన్, అన్యోఽన్యమితరైరపి ।

మంత్రిణం యువరాజంచ, హిత్వాస్యేషుపురోహితమ్ ॥

పరదేశములయందలి పద్దెనిమిదిమంది తీర్థములవారు (1) మంత్రి, (2) పురోహితుడు, (3) యువరాజు, (4) సేనాపతి,
(5) ద్వారపాలకుడు, (6) అంతఃపురాధ్యక్షుడు, (7) కారాగార-అధ్యక్షుడు, (8) కోశాధ్యక్షుడు, (ధనాగారాధిపతి), (9) రాజాజ్ఞలను
ఉద్యోగులకు అందించువాడు, (10) ప్రాధ్వీవాకులు, (వాదప్రతివాదవిషయములను ప్రశ్నించువారు.), (11) సేనానాయకుడు,
(సైనికులకు జీతబత్తెములు, అనసరమగువస్తువులు మొదలగు వానిని పంచివేసేవాడు.) (12) నగరాధ్యక్షుడు, (రాత్రింబవళ్లు
నగరద్వారములు, ప్రాకారములు మొదలగువాటి రక్షణకై ఏర్పాట్లు చేయువాడు), (13) కర్మాంతికుడు, (సైనికులకు తప్ప, మిగిలిన
ఉద్యోగులకు వేతనములను పంచియిచ్చెడివాడు.), (14) సభ్యుడు = సభాధ్యక్షుడు (రాజసభకు సంబంధించిన అన్ని ఏర్పాట్లను
చూచుచుండెడివాడు), (15) ధర్మాధ్యక్షుడు, (స్థిరచరాస్తుల వివాదములను చట్టబద్ధముగా పరిష్కరించుచుండువాడు),
(16) దండపాలుడు, (దొంగతనము మున్నగునేరములు చేసినవారికి రాజాజ్ఞప్రకారము శిక్షలను నడిపించుచుండువాడు.),
(17) దుర్గపాలుడు, (గిరి, జల, వన-అది దుర్గముల రక్షణకై తగిన వ్యవస్థను నడుపుచుండెడివాడు), (18) రాష్ట్రసేనాపాలుడు,
(దేశముయొక్క సరిహద్దులను అన్నిదిక్కులనుండియు కాపాడుచుండువాడు).

స్వదేశమున మంత్రులు పురోహితులు, యువరాజుతప్ప తక్కిన పదునైదుమంది తీర్థములవారిపైగూడదారులను నియమింపవలెను.

కచ్చిచ్చైత్యశతైర్జుష్టః సునివిష్టజనాకులః ।
దేవస్త్వనైః ప్రపాభిశ్చ తటాకైశ్చోపశోభితః ॥ 44

ప్రహృష్టనరనారీకః సమాజోత్పవశోభితః ।
సుకృష్టసీమా పశుమాన్ హింసాభిః పరివర్జితః ॥ 45

అదేవమాత్యకో రమ్యః శ్వాపదైః పరివర్జితః ।
పరిత్యక్తే భయైః సర్వైః ఖనిభిశ్చోపశోభితః ॥ 46

వివర్జితో నరైః పాపైః మమ పూర్వైః సురక్షితః ।
కచ్చిజ్ఞనపదః స్పృతః సుఖం వసతి రాఘవ! ॥ 47

కచ్చిత్ తే దయితాః సర్వే కృషిగోరక్షజీవినః ।
నార్తాయాం సంశ్రితస్తాత! లోకో హి సుఖమేథతే ॥ 48

తేషాం గుప్తిపరీహరైః కచ్చిత్ తే భరణం కృతమ్ ।
రక్ష్యా హి రాజ్ఞా భర్మేణ సర్వే విషయవాసినః ॥ 49

కచ్చిత్ స్త్రీయః సాంత్యయసి కచ్చిత్ తాశ్చ సురక్షితాః ।
కచ్చిన్న శ్రద్ధధాస్యాసాం కచ్చిద్గుహ్యాం న భాషసే ॥ 50

కచ్చిన్నాగవనం గుప్తం కచ్చిత్ తే సంతి ధేనుకాః ।
కచ్చిన్న గణికాశ్వానాం కుంజరాణాం చ తృప్యసి ॥ 51

కచ్చి ద్దర్శయసే నిత్యం మనుష్యాణాం విభూషితమ్ ।
ఉత్తాయోత్తాయ పూర్వాహ్లా రాజపుత్ర! మహాపథే ॥ 52

నాయనా! భరతా! మనకోసలదేశము అశ్వమేదాదిమహాయజ్ఞములను ఆచరించిన పవిత్రప్రదేశములుగలది. తరతరాలప్రజలకు ఆయురారోగ్య భాగ్యములను కొల్లలుగా పెంచియుచ్చుచున్న దివ్యభూమి అది. ప్రజలకు భక్షిప్రసత్తులను పెంపొందజేయు దేవాలయములు అందు కోకొల్లలు. బాటసారులదాహములనుదీర్చుచు వారికి హాయినిగూర్చి చలివేంద్రములు అందు అసంఖ్యాకములు. అందలి తటాకములు ప్రజలస్నానసానాది అవసరములను దీర్చుచు కనువిందుగావించు చుండును. స్త్రీపురుషులెల్లరును సుఖసంతోషములతో హాయిగా నుందురు. దర్శనిర్లయసవలతోడను, సమాజమునకు సంబంధించిన ఉత్పన్నములతోడను అది విలసిల్లుచుండును. పంటభూములతోడను, సమంపదతోడను వర్తిల్లుచుండునది. ఎట్టి హింసాకృత్యములకును అచట తావు ఉండదు. (అందలి ప్రజలు మద్యమాంసములను ఏమాత్రమును ముట్టరు.) వర్షములమీదమాత్రమే ఆధారపడక ఇతరనదీజలసౌకర్యములతో సస్యశ్యామలమై అది రమణీయముగా ఒప్పుచుండును. పెద్దపులులు మొదలగు క్రూరజంతువులబాదలు లేనట్టిది. అగ్నిభయము, చోరభయము మొదలగుబాదలకు అందు చోటులేదు. అది వివిధఖనిజసంపదలకు కాణాచి. అందు పాప కృత్యములను చేసెడివారు మచ్చునకైనను కానరారు. అది మన పూర్వుల రక్షణలో సురక్షితముగానున్నది. అట్టి కోసలదేశమునందలి ప్రజలు దనదాన్యసంపదలతో తులతూగుచు సుఖశాంతులతో వర్తిల్లుచున్నారుగదా? (44-47)

వ్యవసాయము, పశుసాలనము, వాణిజ్యము మొదలగు వృత్తులతో జీవించువైఖ్యలు నీకు ప్రీతిపాత్రులైయున్నారా? ఏలనన క్రయవిక్రయాది వ్యాపారములవృద్ధివలననేగదా దేశము సుఖశాంతులతో వర్తిల్లునది? (48)

ఆ వైఖ్యలకు ఇష్టములను గూర్చుచు, ఎదురైన ఆసదలను నివారించుచు వారినందఱిని బాగుగా రక్షించుచున్నావుగదా? ఏలనన దేశప్రజలను అందఱిని చక్కగా రక్షించుట రాజధర్మము సుమా! ఓభరతా! నీఅంతఃపురస్త్రీలు సంతోషముతోనుండునట్లు విచారించుచు వారిరక్షణభారమును పూర్తిగా వహించుచున్నావు గదా? వారిని పూర్తిగా విశ్వసించుటలేదుగదా? రహస్య విషయములను వారికి తెలుపుటలేదుగదా? (49-50)

ఏనుగులవనమును చక్కగా రక్షించుచున్నావా? (లేనిచో వాటిని అసహించుకొనిపోవుదురు.) అసంఖ్యాకములైన పాడియావులను పోషించుచున్నావా? ఆడుఏనుగులను, మగఏనుగులను, అశ్వములను పోషించుచు వాటిసంఖ్యను పెంచుచున్నావుగదా? (51)

ఓరాజకుమారా! నీవు ప్రతిదినము ప్రాతఃకాలముననే లేచి, చక్కగా అలంకరించుకొని, రాజమార్గమునందు పొరులకు దర్శనమిచ్చుచున్నావుగదా? (52)

కచ్చిన్న సర్వే కర్మాంతాః ప్రత్యక్షాస్తే విశంకయా ।
సర్వే వా పునరుత్పన్నా మధ్యమేవాత్ర కారణమ్ ॥ 53

కచ్చిత్ సర్వాణి దుర్గాణి ధనధాన్యాయుధోదయైః ।
యంత్రైశ్చ పరిపూర్ణాని తథా శిల్పిధనుర్దయైః ॥ 54

ఆయస్తే విపులః కచ్చిత్ కచ్చిదల్పతరో వ్యయః ।
అపాత్రేషు న తే కచ్చిత్ కోశో గచ్ఛతి రాఘవ ॥ 55

దేవతార్థే చ పిత్రార్థే బ్రాహ్మణాభ్యాగతేషు చ ।
యోధేషు మిత్రవర్గేషు కచ్చిద్గచ్ఛతి తే వ్యయః ॥ 56

కచ్చిదార్యో విశుద్ధాత్మాః క్షాంతిశ్చైరకర్మణా ।
అపృష్టః శాస్త్రకుశలైః న లోభాద్వధ్యతే శుచిః ॥ 57

గృహీతశ్చైవ పృష్టశ్చ కాలే దృష్టః సకారణః ।
కచ్చిన్న ముచ్యతే చోరో ధనలోభాన్నరర్షభ ॥ 58

వ్యసనే కచ్చిదాధ్యస్య దుర్గతస్య చ రాఘవ !
లక్ష్మం విరాగాః పశ్యంతి తవామాత్యా బహుశ్రుతాః ॥ 59

యాని మిథ్యాభిశస్తానాం పతంత్యస్రాణి రాఘవ !
తాని పుత్రాన్ పశూన్ ఘ్నంతి ప్రీత్యర్థమనుశాసతః ॥ 60

కచ్చిద్వృద్ధాంశ్చ బాలాంశ్చ వైద్యముఖ్యాంశ్చ రాఘవ !
దానేన మనసా వాచా త్రిభిరేతైర్ముఖాషసే ॥ 61

సీరాజ్యములోని ఉద్యోగులందఱును జంతుగొంతులులేక నిన్ను పూర్తిగా సమీపించుటలేదుగదా? లేక వారెల్లరును మిగుల భయపడుచు నీకు దూరముగా ఉండుటలేదుగదా? ఉద్యోగుల విషయమున మధ్యేనూర్గమును అవలంబించుటయే శ్రేయస్కరము. అనగా వారికి పూర్తిగా చనపు ఇచ్చుటగాని, వారిని బొత్తిగా దూరమున ఉంచుటగాని తగదు. (53)

నాయనా! నీదుర్గములన్నియును ధనదాన్యములతోడను, అస్త్రశస్త్రములతోడను, జలములతోడను, యంత్రములతోడను, శిల్పులతోడను, (యంత్రచోదకులతోడను) ధనుర్దారులైన యోధులతోడను ఒప్పుచున్నవిగదా? (54)

ఓభరతా! సీరాజ్యాదాయము పుష్కలముగానున్నదా? ధన (కోశ) వ్యయము (అదాయమునకులోబడి) పరిమితముగానున్నదా? ధనమును అపాత్రులకై వినియోగించుటలేదుగదా? (నట, నర్తక గాయకులు మొదలగువారికై విప్పలవిడిగా వ్యయమగుటలేదు గదా?)(55)

నీకోశాగారమునందలి ధనము ధైవకార్యములకును, మాతాపితృ సేవలకును, బ్రాహ్మణోత్తములకును, అభ్యాగతులకును (బోజన సమయమునకు వచ్చిన అతిథులకును) యోధులకును, మిత్రులకును వినియోగపడుచున్నదా? (56)

సజ్జనులు, ఉత్తమస్వభావముగలవారు, త్రికరణశుద్ధిగలవారు దొంగతనము మొదలగు నేరారోపణలకులొనైసప్పుడు న్యాయశాస్త్ర నిపుణులచేత లోతుగా విచారణ చేయింపకయే లోభవశమున వారికి శిక్షలు విధించుటలేదుగదా? (57)

ఓరాజకుమారా! దొంగతనము చేయుసమయమున చూడబడిన వాడును, చౌర్యముచేసి పట్టుబడినవాడును, అధికారులు ప్రశ్నించినపుడు దొరకిపోయినవాడును, దొంగిలించిన ధనముతో చిక్కినవాడును-ఇట్టి పెక్కుకారణములచే నేరములు ఋజువైనను అట్టివోరుని ధనలోభముచే విడిచిపెట్టుటలేదుగదా? (58)

ఓభరతా! దనికునివిషయమునగాని, నిర్దనునివిషయమునగాని ఏదైననొకవివాదము ఏర్పడినప్పుడు న్యాయశాస్త్రనిపుణులైన సీమంతులు ధనలోభముచేగాని, పక్షపాతబుద్ధిచేగాని వ్యవహరించుట లేదుగదా? (59)

ఓభరతకుమారా! నిర్దోషులు అసత్యములైన నేరారోపణములకు గుటియైనప్పుడు రాజా వాస్తవములను తెలిసికొనక తనకు తిరుగు లేదుగదాయని ఆ నిరపరాధులను ఇష్టమువచ్చినట్లు శిక్షింపరాదు. అట్లు శిక్షించినచో ఆ నిర్దోషులు అవమానభారముచే కన్నీరుకార్తురు. ఆ దుఃఖార్తులకన్నీరు ఆరాజయొక్క పుత్రులను, పశుసంపదలను, సమస్తమును నశింపజేయును. (60)

నాయనా! భరతా! వృద్ధులును బాలురును, విద్యావంతులును నిన్నుకలిసినప్పుడు వారికి ఇష్టమైన వస్తువులను బహూకరించుచు, మిత్రభావముతోడను, ఊరటగూర్చిడి మృదుమధురవచనములతోడను వారిని నుంచించేసికొనుచున్నావా? (61)

కచ్చిద్గురూంశ్చ వృద్ధాంశ్చ తాపసాన్ దేవతాతిథీన్ ।
చైత్యాంశ్చ సర్వాన్ సిద్ధార్థాన్ బ్రాహ్మణాంశ్చ నమస్యసి । 62

కచ్చిదర్థేన వా ధర్మమ్ అర్థం ధర్మేణ వా పునః ।
ఉభౌ వా ప్రీతిలోభేన కామేన చ న బాధసే । 63

కచ్చిదర్థం చ ధర్మంచ కామం చ జయతాం వరః ।
విభజ్య కాలే కాలజ్ఞః సర్వాన్ వరదః సేవసే । 64

కచ్చిత్ తే బ్రాహ్మణాః శర్మ సర్వశాస్త్రార్థకోవిదాః ।
ఆశంసంతే మహాప్రాజ్ఞా! పౌరజానపదైః సహ । 65

నాస్తిక్యమన్యతం క్రోధం ప్రమాదం దీర్ఘసూత్రతామ్ ।
అదర్శనం జ్ఞానవతామ్ ఆలస్యం పంచవృత్తితామ్ । 66

ఏకచింతనమర్థానామ్ అనర్థజ్ఞేశ్చ మంత్రణమ్ ।
నిశ్చితానామనారంభం మంత్రస్యాపరిరక్షణమ్ । 67

మంగళస్యాప్రయోగం చ ప్రత్యుత్థానం చ సర్వతః ।
కచ్చిత్ త్వం వర్ణయస్యేతాన్ రాజదోషాంశ్చతుర్థశః । 68

భరతా! గురువులకును, వృద్ధులకును, తాపసులకును, దేవతలకును, అతిథులకును, దేవమందిరములలోగల మహావృక్షములకును, అన్నివిధములుగా కృతార్థులైన బ్రాహ్మణోత్తములందఱికిని నమస్కరించుచున్నావా? (62)

నాయనా! ధర్మాచరణమునకు అనువగు పూర్వాహ్లాసమయమున అర్థార్థనకు పూనుకొని, ధర్మలోపము కానించుటలేదుగదా? అర్థార్థనకు అనుకూలమైన అసదాహ్లాసమయమున ధర్మకార్యములలో మునిగి అర్థార్థనకు భంగము కలిగించుటలేదుగదా? సుఖాభిలాష కారణముగా సాయంకాలమున ధర్మార్థములు రెండింటికిని హాని కలిగించుటలేదు గదా? (1) (63)

ఏజేతలలో శ్రేష్ఠుడా! కాలోచితముగా కార్యములను ఆచరించుట ఎఱిగినవాడా! ఓవరదా! ధర్మాచరణమునకును, అర్థార్థనమునకును, కామానుభవములకును సముచితసమయములను విభజించుకొని, తగినసమయములలో ధర్మార్థకామములను నడపుచున్నావుగదా? (64)

ఓమహాప్రాజ్ఞా! సమస్తశాస్త్రములను, వాటినిశేషములను బాగుగా ఎఱిగిన బ్రాహ్మణోత్తములు పౌరులతోడను, జానపదులతోడను గూడి, నీశ్రేయోలాభములనే అభిలషించుచున్నారు గదా? (65)

ఓభరతా! నాస్తికత్వము, అబద్ధములాడుట, క్రోధము, ఏమటుపాటు, కర్తవ్యములను ఉపేక్షించుచు కాలయాపనచేయుట, జ్ఞానులను దర్శింపకుండుట, సోమరితనము, సంశయములకు వశమైయుండుట, రాజకార్యములన్నిషయమున మంత్రులతో చర్చింపక తాను ఒక్కడే ఆలోచించుట, విషయములయెడ అవగాహన లేనివారితో సమాలోచనచేయుట, నిశ్చయించిన పనులను వెంటనే ప్రారంభింపకయుండుట, రహస్యవిషయములను దాచలేకపోవుట, మంగళకరములైన ఆచారములను పాటించకుండుట, పెక్కుమంది శత్రువులపై ఒకే సమయమున దండెత్తుట- అను ఈపదునాలుగు పనులను రాజు చేయరాదు. నీవు ఈరాజదోషములను పరిత్యజించు చున్నావుగదా? (66-68)

1) నీవు ఆర్జించిన సంపదను (ద్రవ్యమును) ఇతరులకు ఉపయోగపడునట్లుచేయుట ధర్మము. ఈ ధర్మాచరణము వలన మోక్షముగూడ లభించును. అట్లుగాక ఆ అర్థమును స్వసుఖలాభములకై వినియోగించుకొనుట అధర్మము. దానివలన అధోగతిప్రాప్తించును. ధర్మకార్యములనెవముతో కామ్యకర్మములను చేయుటగాని, ఆ సంపదలను వ్యసనములకై వృథాచేయుటగాని మిగులదోషము-. కనుక నీవు ధర్మార్థకార్యములను స్వార్థబుద్ధితో గాక, సర్వోపకారదృష్టితో ఆచరించుచున్నావుగదా?

దశపంచ చతుర్వర్గాన్ సప్తవర్గం చ తత్త్వతః ।
అష్టవర్గం త్రివర్గం చ విద్యాప్తిప్రశ్న రాఘవ! 69

ఇంద్రియాణాం జయం బుద్ధ్యా షాడ్గుణ్యం దైవమానుషమ్
కృత్యం వింశతివర్గం చ తథా ప్రకృతిమండలమ్ 70

యాత్రాదండవిధానం చ ద్వియోనీ సంధివిగ్రహా ।
కచ్ఛిదేలాన్ మహాప్రాజ్ఞ! యథావదనుమన్యసే 71

మహాప్రాజ్ఞ! భరతా! (1) దశవర్గము, (2) పంచవర్గము (3) చతుర్వర్గము, (4) సప్తవర్గము, (5) అష్టవర్గము, (6) త్రివర్గము, (7) మూడువిద్యలు (తిస్రోవిద్యా), బుద్ధిద్వారా ఇంద్రియములను జయించుట, (8) ఆఱుగుణములు (షాడ్గుణ్యము), (9) దైవీ మానుష బాధలు, (10) రాజు ఆచరింపవలసిన కృత్యములు, (11) వింశతి వర్గము, (12) ప్రకృతి మండలము, (13) యాత్ర (దండయాత్రలు), (14) దండవిధానము (వ్యూహారచనలు), (15) సంధివిగ్రహములు అను రెండుకారణములు. వీటి అన్నింటిపై నీవు తగిన శ్రద్ధచూపుచున్నావా? వీటిలోని దోషవర్గములను త్యజించి, గుణవర్గములను మాత్రమే గ్రహించుచున్నావా? (69-71)

1) దశవర్గము

శ్లో॥ మృగయాక్షో దివాస్యాపః పరివారః స్త్రీయోమదః । తౌర్యత్రికం వృథాట్యాచ కామకోదశకోగుణః ॥ మనుస్మృతి ॥
నేట, జూదము, పగటిసూటనిద్రించుట, ఇతరులను నిందించుట, స్త్రీవ్యామోహము, మద్యపానము, నృత్య, గీత, వాద్యములయందు ఆమితాసక్తి, వ్యర్థముగా తిరుగుట - అను ఈపదింటికిని దశవర్గము అనిపేరు. ఈపదింటిని త్యజింపవలెను.

2) పంచవర్గము (పంచదుర్గములు)

శ్లో॥ ఔదకం పార్శ్వతం వార్ధమ్ ఐరిణం రాన్వనం తథా । శస్త్రం ప్రశస్తమతిభిః దుర్గం దుర్గోపచింతితైః ॥ మనుస్మృతి ॥
జలదుర్గము, పర్వతదుర్గము, నృక్షదుర్గము, ఐరిణదుర్గము (చోటిపజ్జలతో గూడినదుర్గము) రాన్వదుర్గము (నిదారిదుర్గము) ప్రకృతిసిద్ధములైన ఈపంచదుర్గములను రాజు సమయోచితముగా ఉపయోగించుకొనుచు ఆత్మరక్షణ చేసికొనుచుండవలెను.

3) చతుర్వర్గము (చతుర్విధమిత్రులు)

శ్లో॥ సామ, దానంచ, లేదశ్చ దండశ్చేతి చతుర్విధమ్ ॥
సామ, దాన, భేద, దండోపాయములు - మఱియు
శ్లో॥ ఔరసం తంతుసంబంధం తథా వంశక్రమాగతమ్ । రక్షితం వ్యసనేభ్యశ్చ మిత్రం జ్ఞేయం చతుర్విధమ్ ॥
ఇతి చతుర్విధమిత్రాణి - కామందకః - రక్తసంబంధముతో ఏర్పడినవారు, వివాహోపసంబంధముతో కలిసినవారు, వంశక్రమాగతముగా ఉండెడివారు, ఆపదల (వ్యసనముల) నుండి రక్షించినవారు - ఈనాలుగు విధములవారును చతుర్విధమిత్రులు.

4) సప్తవర్గము (సప్తాంగములు)

శ్లో॥ స్వామ్యసూత్యాశ్చ రాష్ట్రంచ, దుర్గం కోశో బలం సుహృత్ । పరస్పరోపకారీణం రాజ్యం సప్తాంగముచ్యతే ॥
రాజు, మంత్రి, రాష్ట్రము, దుర్గములు, (కోటలు) ధనాగారము, చతుర్విధసేనలు, మిత్రులు - అను ఈఏడింటిని సప్తవర్గము అని వ్యవహరింతురు. రాజ్యమునకు ఇవి సప్తాంగములు-పరస్పరోపకారకములు.

5) అష్టవర్గము

శ్లో॥ పైతున్యం సాహసం ద్రోహం ఈర్ష్యాసూయాఽర్థదూషణమ్ । వాగ్దండయోశ్చ సారుప్యం క్రోధకోపపి గుణోఽష్టకః ॥
చాడీలుచెప్పుట, తొందరపాటు, ద్రోహచింతన, ఓర్వలేనితనము, మంచిగుణములనుసైతము దోషములుగా చిత్రించుట, కఠినముగా నూట్లాడుట, నిష్కారణముగా శిక్షించుట (చిన్నతప్పునకు పెద్దగా శిక్షించుట) ఈఏనిమిదింటిని 'అష్టవర్గము' అని యందురు. ఇవి క్రోధమువలన కలుగును. వీటిని త్యజింపవలెను.

6) త్రివర్గము

ధర్మార్థకామములను 'త్రివర్గము' అని వ్యవహరింతురు. ఈపురుషార్థములను సాధింపవలెను. లేదా ఉత్సాహశక్తి, ప్రభుశక్తి, మంత్రశక్తి, ఈమూడింటిని తెలిసియుండవలెను.

శ్లో॥ క్షయః స్థానం చ వృద్ధిశ్చ త్రివర్గో నీతివేదినామ్ ॥

శత్రువులయొక్క ఉనికి, వృద్ధి, క్షయము - వీటిని గమనించుచుండవలెను. లేదా

శ్లో॥ వస్తుస్వశక్యేషు సముద్యమశ్చ, శక్యేషు మోహదసముద్యమశ్చ । శక్యేషుకాలేషు సముద్యమశ్చ త్రిధైవ కార్యం వ్యసనం వదంతి ॥ ఇతి కామందకః ॥

అసాధ్యమైన కార్యములకు పూనుకొనుట, సాధ్యమైన కార్యములవిషయమున అవి తమకు అసాధ్యములని భ్రమపడి వాటికి ప్రయత్నింపకుండుట, సాధ్యములైన కార్యములకు అకాలములయందు యత్నించుట, అనుమూడును త్రివిధకార్యవ్యసనములు. వీటిని పరిత్యజింపవలెను.

- 7) మూడు విద్యలు-త్రయీ, వార్త, దండనీతులు
ఋగ్వేదసామవేదములకు 'త్రయీ' అని వ్యవహరింపబడింది. కృషి గోరక్షాదులు 'వార్త'లో అంతర్భాగములు. 'దండనీతి,' అనగా నీతిశాస్త్రము.
- 8) అఱుగుణములు (షాడ్గుణ్యము) సంది, విగ్రహ, యానాసనద్వైధీభావ సమాశ్రయః ॥ ఇతిషాడ్గుణ్యమ్
శత్రువుతో ఒడంబడిక చేసికొనుటయే సంది, రిపువిరోధము విగ్రహము, శత్రువుపై దండెత్తివెళ్లుట యానము, అనుకూలకాలమునకై ఎదురుచూచుట ఆసనము, బలహీనులు బలవంతులు ఐన ఇద్దరు శత్రువులతో మాటలతో మంచిగా ఉండుట ద్వైధీభావము-బలవంతుని ఆశ్రయించుట సమాశ్రయము- అనునవియే అఱుగుణములు.
- 9) దైనమానుషబాధలు-దైవికబాధలు, మానుషబాధలు ఐదేసి విధములు.
శ్లో ॥ హుతాశనో జలం వ్యాధిః, దుర్భిక్షం మరణం తథా । ఇతి పంచవిధం దైనం, మానుషం వ్యసనం పరమ్ ॥
ఆయుక్తకేభ్యశ్చరేభ్యః, పరేభ్యో రాజవల్లభాత్ । పృథివీపతిలోభాచ్చ, వ్యసనం పంచథాభవేత్ ॥ కామందకీయే ॥
అగ్నిబాధ, వరదలు, వ్యాధులు, కఠపుకాటకములు, మరణము - అను ఐదును దైవిక బాధలు. అధికారులు, దొంగలు, శత్రువులు, రాజునకు సన్నిహితులు, దురాశాపరుడైన రాజు - ఈఐదువిధముల వారివలన వచ్చేడిబాధలు మానుషబాధలు.
- 10) రాజులు ఆచరించవలసిన కృత్యము.
శ్లో ॥ అలబ్ధవేతనోలుబ్ధో, మానీచాప్యవమానితః । క్రుద్ధశ్చకోపితోఽకస్మాత్ తదాభీతశ్చవీషితః ।
యథాభీలషిత్తైః కామైః, భింద్యాదేతాంశ్చతుర్విధాన్ ॥ కామందకీయే ॥
శత్రుపక్షమునందలి - వేతనములుదొరకని లుబ్ధులను, అవమానింపబడిన అభిమానవంతులను, ఆకారణముగా యజమాని కోసమునకు గుఱియైనవారిని, బెదరింపబడిన ధీరులను (ఈనాల్గువిధములవారిని) వారిఅభిమతములను దీర్చుచు తనవైపునుఱుపుకొనుట రాజకృత్యము.
- 11) వింశతి వర్గము
శ్లో ॥ బాలో వృద్ధో దీర్ఘరోగీ తథాజ్ఞాతి బహిష్కృతః । భీరుకో భీరుజనకో లుబ్ధోలుబ్ధజనస్తథా ॥
విరక్త ప్రకృతిశ్చైవ విషయేష్వతిసక్తిమాన్ । అనేక చిత్తమంత్రశ్చ దేవబ్రాహ్మణ నిందకః ॥
దైవోపహతకశ్చైవ దైవచింతక ఏవచ । దుర్భిక్ష వ్యసనోపేతః బలవ్యసన సంకులః ॥
అదేశస్తోబహురీపుః యుక్తోఽకాలేనయశ్చ సః । సత్యధర్మవ్యపేతశ్చ వింశతిః పురుషా అమీ ।
ఏతైస్సంధిం నకుర్వీత విగృహ్ణీయాత్తు కేవలమ్ ॥ కామందకీయే
బాలుడు, వృద్ధుడు, దీర్ఘరోగి, బంధువులచే బహిష్కరింపబడినవాడు, పిఱికివాడు, పిఱికివారైన జనులు గలవాడు, లోభి, దురాశాపరులకు ఆశ్రయమిచ్చెడివాడు, మంత్రి, సేనాపతి మొదలగువారిని సంతృప్తి పఱచనివాడు, విషయాసక్తుడు, చంచలచిత్తులయొక్క సూచనలను గ్రహించువాడు, దేవతలను, బ్రాహ్మణులను నిందించువాడు, దైవానుగ్రహమునకు దూరమైనవాడు, అదృష్టమును నమ్ముకొని పురుషప్రయత్నముచేయనివాడు, దుర్భిక్ష పీడితుడు, చిక్కులపాలైన సేన గలవాడు, స్వదేశమును వీడినవాడు, పెక్కుమందిశత్రువులు గలవాడు, కాలము అనుకూలంపనివాడు, సత్యధర్మములను పాటించనివాడు-అను ఈ ఐదువిధములవారితో రాజు సందిచేసికొనరాదు.
- 12) ప్రకృతి మండలము, ద్వాదశమండలము.
శ్లో ॥ అమాత్య రాష్ట్ర దుర్గాణి కోశోదండశ్చ పంచమః । ఏతాః ప్రకృతయః తద్భక్షైర్విజిగీషోరుదాహృతాః ॥
అమాత్యులు, రాష్ట్రము, దుర్గములు, కోశము, దండము-అను ఈఐదును ప్రకృతులు. తనరాజ్యమును విస్తరింపజేయవలయుననెడి కోరికగల రాజు విజిగీషువు. అతడును అతనిదుట్టును పదునొకండుగురురాజులును కలిసి మండలము అని వ్యవహరింపబడుదురు. మధ్య విజిగీషువు, అతనికి ముందుభాగమున శత్రువు, మిత్రుడు, శత్రుమిత్రుడు, మిత్రశత్రువు, శత్రుమిత్రమిత్రుడు- అను ఐదుగురును, వెనుకభాగమున పార్శ్వగ్రాహుడు, (దాడిచేయబోవుచున్న రాజునకు వెనుకవైపున కాచుకొనియున్న శత్రువు.) ఆక్రందుడు, పార్శ్వగ్రాహసారుడు, ఆక్రందాసారుడు-అనునలుగురును, పార్శ్వమునందు, మధ్యస్థుడు, వారికి వెలుపలనున్నవాడు ఉదాసీనుడు- ఈపందెండుమందిని ద్వాదశమండలము-అనియందురు.
- 13) యాత్ర - (శత్రువుపైదండయాత్రలు)
- 14) దండవిధానము (వ్యూహారచనలు) సప్తవ్యూహములు వీనిని సప్తవర్గము-అనియువ్యవహరింతురు.
శ్లో ॥ శ్యేన స్ఫూచీచ వజ్రశ్చ శకటోమకరస్తథా । దండాఖ్యః పద్మనామాచవ్యూహః సప్త ప్రధానతః ॥
గరుడవ్యూహము, స్ఫూచీవ్యూహము, వజ్రవ్యూహము, శకటవ్యూహము, మకరవ్యూహము, దండవ్యూహము, పద్మవ్యూహము - అని వ్యూహములు ఏడు విధములు.
- 15) సంది విగ్రహములు - ఇవి శత్రువుతో నడచుకొనదగిన విషయములను దెల్పును.

మంత్రధి స్త్వం యథోద్దిష్టైః చతుర్విస్త్రధి రేవ వా ।
కచ్ఛిత్ సమస్తైర్వ్యస్తైశ్చ మంత్రం మంత్రయసే మిథః । 72

కచ్ఛిత్ తే సఫలా వేదాః కచ్ఛిత్ తే సఫలాః క్రియాః ।
కచ్ఛిత్ తే సఫలా దారాః కచ్ఛిత్ తే సఫలం శ్రుతమ్ । 73

కచ్ఛిదేష్టైవ తే ఋద్ధిః యథోక్తా మమ రాఘవ! ।
ఆయుష్యా చ యశస్యా చ ధర్మకామార్గసంహితా । 74

యాం వృత్తిం వర్తతే తాతో యాం చ నః ప్రసితామహాః ।
తాం వృత్తిం వర్తసే కచ్ఛిత్ యా చ సత్పథగా శుభా । 75

కచ్ఛిత్ స్వాదు కృతం భోజ్యమ్ ఏకో నాశ్వాసే రాఘవ! ।
కచ్ఛిదాశంసమానేభ్యో మిత్రేభ్యః సంప్రయచ్ఛసి । 76

రాజా తు ధర్మేణ హి పాలయిత్వా
మహామతిర్దండధరః ప్రజానామ్ ।
అవాప్య కృత్వాం ననుధాం యథావత్
ఇతశ్చ్యుతః స్వర్గముపైతి విద్వాన్ । 77

ఓ భరతా! రాజనీతిశాస్త్రమును అనుసరించి, నలుగురు-
లేక-ముగ్గురు మంత్రులతో విడివిడిగాగాని-లేక-అందఱితో
కలిసిగాని రహస్య సమాలోచనలను చేయుచున్నావా? (72)

నాయనా! వేదోక్తధర్మములను ఆచరించుచు నీవు కృతకృతుడవు
అగుచున్నావా? నీ అగ్నిహోత్రాది-అనుష్ఠానములన్నియును
సఫలీకృతములగుచున్నవా? నీ భార్య అనుకూలవత్తియై నిన్ను
సేవించుచు సంతానవత్తియైనదా? నీ శాస్త్రజ్ఞానము నీలో వినయాది
సదుణములను పెంపొందించుచున్నదా? *1) (73)

ఓ భరతా! నేను చేసినబోధలు ధర్మములను
ఆచరించుటకును, ధర్మమార్గమున సంపదలను ఆర్జించుటకును,
ధర్మార్థములకు అనుగుణముగా సుఖములను అనుభవించుటకును
ఉపయోగపడును. అవిధముగా నీకు ఆయుర్వృద్ధి కలుగును, నీకీర్తి
ప్రతిష్ఠలు ఇనుమడించును. (74)

నాయనా! మనతండ్రియు, తాతముత్తాతలును ఆచరించిన
ధర్మమును పాటించుచు నీవు రాజ్యపాలనమును ఒనర్చుచున్నావా?
అదియే సత్పురుషులు అనుసరింపవలసిన మార్గము. అది
సర్వశుభంకరము. (75)

భరతా! రుచికరములైన భోజనపదార్థములను, సంపదలను
నీవు ఒక్కడవు మాత్రమే అనుభవించుటలేదుగదా? వాటిని కోరుకొనెడి
బంధుమిత్రులకును నీవు పంచియుచ్చుచున్నావుగదా? (76)

రాజనీతిధర్మజ్ఞుడైన మహారాజా ఆత్మజ్ఞునియై న్యాయదండమును
చేబూని (న్యాయమార్గమును అనుసరించి) ప్రజలను ధర్మబద్ధముగా
పరిపాలించినచో పూర్వరాజులకువలె సమస్తభూమండలమూ
ఆతనికి వశమగును. తత్ఫలితముగా ఆతడు తనువును వీడినపిమ్మట
స్వర్గమునకు చేరును. (77)

ఇత్యార్చే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే అయోధ్యాకాండే శతతమస్సర్గః (100)

వాల్మీకిమహర్షినిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి అయోధ్యాకాండమునందు నూఱవసర్గము సమాప్తము

-- * * * --

101. నూటయొకటవసర్గము

దశరథమహారాజా స్వర్గస్థుడైనట్లు భరతుడు శ్రీరామునకు తెల్పుట, 'అయోధ్యకువచ్చి రాజ్యాధికారమును
చేపట్టుము' అని అతడు తనఅన్నను అభ్యర్థించుట.

రామస్య వచనం శ్రుత్వా భరతః ప్రత్యువాచ హ ।
కిం మే ధర్మాద్విహీనస్య రాజధర్మః కరిష్యతి । 1

శాశ్వతోఽయం సదా ధర్మః స్థితోఽస్మాను నరరథ! ।
జ్యేష్ఠపుత్రే స్థితే రాజన్! న కనీయాన్ నృపో భవేత్ । 2

శ్రీరాముడు పలికిన మాటలను విని, భరతుడు ఇట్లునుడివెను.
"అన్నా! నిన్ను (శ్రీరాముని) సేవించుటయే నాకు పరమధర్మము.
దానికి దూరమైనప్పుడు నాకు ఇతరరాజధర్మములతో
పనియేమి? (1)

ఓనరోత్తమా! రాజా! కుమారులలో (అన్నదమ్ములలో) పెద్దవాడు
ఉండగా కనిష్ఠుడు (చిన్నవాడు) రాజకాజాలడు. ఇదియే మన
వంశమున పరంపరగా వచ్చుచున్న స్థిరమైన ధర్మము. (2)

*1) అగ్నిహోత్రపలావేదాః, దత్తబుక్తపలం దనమ్ । రతిపుత్రపలాదారాః, శీలవృత్తపలం శ్రుతమ్ । మహాభారతే

వేదములను నేర్చినందులకు అగ్నికార్యములను ఆచరించుచు సత్ఫలితములను పొందుటయే పలము. దనసంపద లభించినందులకు వాటిని
అనుభవించుట, పాత్రులైన వారికి దానముచేయుటయే ఫలములు. పెండ్లియైనందులకు భార్యవలన సుఖములను అనుభవించుచు, సంతానమును
పొందుటయే ఫలము. శాస్త్రజ్ఞానము సంపాదించినందులకు ఫలము చక్కని శీలమును కలిగియుండుట. సన్మార్గమునందు ప్రవర్తించుట.

స సమృద్ధాం మయా సార్థమ్ అయోధ్యాం గచ్ఛ రాఘవ! |
అభిషేచయ చాత్మానం కులస్యాస్య భవాయ నః | 3

రాజానం మానుషం ప్రాహుః దేవత్వే సమ్మతో మమ |
యస్య ధర్మార్థసహితం వృత్తమాహురమానుషమ్ | 4

కేకయస్తే చ మయి తు త్వయి చారణ్యామాశ్రితే |
దివమూర్త్యో గతో రాజా యాయజాకః సతాం మతః | 5

నిష్క్రాంతమాత్రే భవతి సహసీతే సలక్ష్మణే |
దుఃఖశోకాభిభూతస్తు రాజా త్రిదివమభ్యగాత్ | 6

ఉత్తిష్ఠ పురుషవ్యాఘ్ర క్రియతాముదకం పితుః |
అహం చాయం చ శత్రుఘ్నః పూర్వమేవ కృతోదకౌ | 7

ప్రియేణ కిల దత్తం హి పితృలోకేషు రాఘవ! |
అక్షయ్యం భవతీత్యాహుః భవాం శ్చైవ పితుః ప్రియః | 8

త్వామేవ శోచంస్తవ దర్శనేఘ్నః
త్వయ్యేవ సక్తామనివర్త్య బుద్ధిమ్ |
త్వయా విహీనస్తవ శోకరుగ్లః
త్వాం సంస్మరన్నస్తమితః పితా తే | 9

ఓరమునందనా! జ్యేష్ఠపుత్రుడనైనట్టి నీవు సర్వసంపదలతో విలసిల్లుచున్న అయోధ్యకు నాతోగూడరమ్ము. మనవంశ ప్రతిష్ఠకై (వంశక్షేమమునకై) కోసలరాజ్యమునకు పట్టాభిషిక్తుడవు కమ్ము. (3)

సామాన్యజనులు రాజును మానవమాత్రునిగా భావించుదు. కాని ధర్మార్థవిషయములలో మానవాతీతమైన ఆచరణగల ప్రభువు (అనగా నీవు) నాదృష్టిలో ప్రత్యక్షుడైనావే. (4)

మనతండ్రి దశరథమహారాజు ఆశ్వమేదాదియజ్ఞములను ఆచరించినవాడు, సత్పురుషుల గౌరవాదరములను పొందినవాడు, పూజ్యుడు. అట్టి ప్రభువు, నేను కేకయరాజ్యమున నామాతామహుని ఇంటనుండగా, నీవు ఆరణ్యములకు చేరినపిమ్మట, స్వర్గస్థుడాయెను. (5)

సీతాదేవితో, లక్ష్మణునితోగూడి నీవు అయోధ్యను వీడి, వనములకు బయలుదేరగానే మహారాజు దుఃఖాతీరేకమునకు తట్టుకొనలేక పరలోకగతుడాయెను. (6)

ఓపురుషోత్తమా! అగ్రజా! లేమ్ము తండ్రిగారికి తిలోదకములను సమర్పింపుము. నేనును, శత్రుఘ్నుడును ఇంతకుముందే పితృతర్పణములను కావించియుంటిమి. (7)

ఓ శ్రీరామా! ప్రియమైన పుత్రుడు తిలాంజలులను సమర్పించినచో పితృదేవతలకు అక్షయపుణ్యఫలములు లభించునని పెద్దలు వచింతురు. మనతండ్రికి నీవు ప్రాణతుల్యుడవుగదా? (8)

మనతండ్రి నీయేదబాటు కారణముగా నిన్ను గుఱించి శోకసంతప్తుడాయెను. నిన్నుచూడవలెనను తపనతో ఆయన తన బుద్ధిని నీనుండి మఱల్పలేక, దుఃఖముతో విలవిలలాడుచు, నిన్నే స్మరించుచు అస్తమించెను. (9)

ఇత్యార్చే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే అయోధ్యాకాండే ఏకోత్తరశతతమస్సర్గః (101)

వాల్మీకిమహర్షినిరచితమైన ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి అయోధ్యాకాండమునందు నూటయొకటవసర్గము సమాప్తము

-- * * * --

102. నూటరెండవసర్గము

శ్రీరాముడు తనతండ్రిమ్ముతికి విలపించుట - ఆయనకు పిండోదకములను సమర్పించుట.

జనులందఱును త్వరత్వరగా ఆశ్రమమునకువచ్చి శ్రీరాముని దర్శించుట.

తాం శ్రుత్వా కరుణాం వాచం పితుర్మరణసంహితామ్ |
రాఘవో భరతేనోక్తాం బభూవ గతచేతనః | 1

తం తు వజ్రమివోత్పృష్టమ్ అహవే దానవారిణా |
వాగ్వజ్రం భరతేనోక్తమ్ అమనోజ్ఞం పరంతపః | 2

ప్రగృహ్య బాహూ రామో వై పుష్పితాగ్రో యథాద్రుమః |
వనే పరతునా కృత్తః తథా భువి పపాత హ | 3

భరతుడు తెలిపిన దుఃఖకరమైన తన తండ్రిమరణవార్తను విని, శ్రీరాముడు నిశ్చేష్టుడాయెను. (1)

యుద్ధమున రాక్షసులచే పోరు సల్పుచు ఇంద్రునిచే ప్రయోగింపబడిన వజ్రాయుధమువలె భరతుని నోటవెలువడిన వచనవజ్రము శ్రీరాముని హృదయమును నొప్పించెను. హృదయవిదారకమైన ఆ వార్తను వినగానే శత్రుభయంకరుడైన శ్రీరాముడు తన రెండు చేతులను సైకెత్తి 'అయ్యో! తండ్రి! మమ్మువీడి ఎక్కడికి వెళ్ళితివి? అని పలుకుచు బాగుగా పుష్పించిన ఒక మహావనవృక్షము గొడ్డలిచే ఖండింపబడి, నేలగులినట్లు భూమిపై పడిపోయెను. (భరతుడు కనబడగానే శ్రీరాముడు పుష్పించిన వృక్షమువలె ప్రసన్నవదనుడయ్యెను. కాని తండ్రి మృతివార్తను వినగానే నలుకబడిన చెట్టువలె అతడు నేలవాలెను)(2-3)

తథా నిపతితం రామం జగత్పాపం జగతీపతిమ్ ।
కూలఘాతపరిశ్రాంతం ప్రసుప్తమివ కుంజరమ్ । 4

భ్రాతరస్తి మహేష్వానం సర్వతః శోకకర్చితమ్ ।
రుదంతః సహ వైదేహ్యా సిషిచుః సలిలేన వై । 5

స తు సంజ్ఞాం పునర్లబ్ధ్యా నేత్రాభ్యామప్రముత్పజన్ ।
ఉపాక్రామత కాకుత్స్థః కృపణం బహు భాషితుమ్ । 6

స రామః స్వర్గతం త్రుత్వా పితరం పృథివీపతిమ్ ।
ఉవాచ భరతం వాక్యం ధర్మాత్మా ధర్మసంహితమ్ । 7

కిం కరిష్యామ్యయోధ్యాయాం తాతే దిష్టాం గతిం గతే ।
కస్తాం రాజవరాద్దీనామ్ అయోధ్యాం పాలయిష్యతి । 8

కిం ను తస్య మయా కార్యం దుర్జాతేన మహాత్మనః ।
యో మృతో మమ శోకేన మయా చాపి న సంస్కృతః । 9

అహో భరత! సిద్ధార్థో యేన రాజా త్వయాఽనఘ! ।
శత్రుఘ్నో చ సర్వేషు ప్రేతకృత్యేషు సత్కృతః । 10

నిష్ప్రధానామనేకాగ్రాం నరేంద్రేణ వినాకృతామ్ ।
నిష్పత్తవనవాసోఽపి నాయోధ్యాం గంతుముత్సహే । 11

సమాప్తవనవాసం మామ్ అయోధ్యాయాం పరంతప! ।
కోను శాసిష్యతి పునః తాతే లోకాంతరం గతే । 12

పురాప్రేక్ష్య సువృత్తం మాం పితా యాన్యాహ సాంత్యయన్ ।
వాక్యాని తాని శ్రోష్యామి కుతః శ్రోత్రసుఖాన్యహమ్ । 13

ఏవముక్త్వా స భరతం భార్యామభ్యేత్య రాఘవః ।
ఉవాచ శోకసంతప్తః పూర్ణచంద్రనిభానమ్ । 14

సీతే! మృత స్తే శ్వశురః పిత్రా హీనోఽసి లక్ష్మణ ।
భరతో దుఃఖమాచక్షే స్వర్గతం పృథివీపతిమ్ । 15

తతో బహుగుణం తేషాం బాష్పో నేత్రేష్వజాయత ।
తథా బ్రువతి కాకుత్స్థః కుమారాణాం యశస్వినామ్ । 16

తతస్తే భ్రాతరః సర్వే భృశమాశ్వాన్య రాఘవమ్ ।
అబ్రువన్ జగతీభర్తుః క్రియతాముదకం పితుః । 17

జగత్పృథువైన శ్రీరాముడు ఇట్లు నేలపై పడియుండగా తన దంతములచే నదీతటములను కూలద్రోసి, అలిసిపోయి నిద్రించిన మదపుటనుగువలె అతడు బాసిల్లెను - శోకముచే కృశించియున్న మహాధనుర్ధారియగు శ్రీరామునిచుట్టును జేరి, సీతాదేవియు, ముగ్గురు సోదరులును ఏడ్చుచు తమ దుఃఖాశ్రువులచే ఆయన శరీరమును పూర్తిగా తడిపిరి. (4-5)

అంతట ఆ రాముడు క్రమముగా స్వహలోనికివచ్చి, కన్నీరు పెట్టుచు, దీనముగా పెక్కు రీతుల పిలపింపసాగెను. తండ్రియైన దశరథ మహారాజు దివంగతుడైన వార్తను విని, ధర్మాత్ముడైన ఆ శ్రీరామచంద్రుడు భరతునితో ధర్మబద్ధముగా ఇట్లునుడివెను. (6-7)

"సోదరా! తండ్రి కాలముచేసిన పీమ్మట అయోధ్యకు చేరి, ఇప్పుడు అచట నేను ఏమి చేయగలను? రాజశ్రేష్ఠుడైన ఆ మహాత్ముని కోల్పోయి, అనాథయైన ఆ అయోధ్యను ఇప్పుడు ఎవరు పరిపాలింపగలరు? (8)

కటకటా! నా యెడబాటువలన కలిగిన దుఃఖముచే తండ్రి అనువులను వీడెను. అంతిమదర్శనమునకుగాని, ఆయనకు అంత్యక్రియలనుచేయుటకుగాని నేను నోచుకొనకపోయితిని. నా వలన ఆ మహాత్మునకు ఏమి ప్రయోజనము జరిగినది? నిజముగా నేను దురదృష్టవంతుడను. (9)

ఓ పుణ్యాత్ముడా! భరతా! నీవు శత్రుముఖినితోగూడి తండ్రిగారికి సమస్తమైన అంత్యసంస్కారములను నెఱపి, ఆయనను సేవించితివి, అవిధముగా పితృ ఋణము తీర్చుకొంటివి. కనుక నిజముగా నీవు ధన్యాత్ముడవు. (10)

దశరథమహారాజును కోల్పోయిన నేటిఅయోధ్య పరిపాలకుడులేక దిక్కులేనిదై, వ్యాకులపాటునకు లోనైయున్నది. అట్టి అయోధ్యను చేరుటకు నా వనవాసము ముగిసిన పిమ్మట సైతము నామనస్సొప్పుదు. (11)

ఓ పరంతపా! తండ్రియేమో పరలోకగతుడైనాడు. నేను వనవాసానంతరము అయోధ్యకు చేరినను నాకచట కర్తవ్యమును బోధించు వారెవరు? (12)

ఇదివరలో మనతండ్రి తనఅజ్ఞను శిరసావహించుచుండెడి నాప్రవర్తనను గమనించి, నాకు సంతృప్తిని గూర్చుచు పెక్కు సదృశనములను నాతో నుడువుచుండెడివాడు. నీనులవిందుగానించెడి అట్టి శుభవచనములను ఇప్పుడు నాకు ఎవరు తెలుపగలరు?" (13)

భరతునితో ఈ విధముగా పలికిన పిమ్మట శ్రీరాముడు శోకమున మునింగినవాడై, పూర్ణచంద్రబింబమువలె అహోదకరమైన ముఖముగల సీతాదేవికడకు చేరి, ఆమెతో ఇట్లు వచించెను. (14)

ఓ సీతా! మిగులవాత్సల్యముతో నిన్ను ఆదరించుచుండెడి నీ మామగారు దివికేగిరి. ఓ లక్ష్మణా! మనము తండ్రి లేనివారమైతిమి. మహారాజు స్వర్గస్థుడైన ఈదుఃఖవార్తనుగూర్చి భరతుడు తెలిపినాడు. (15)

శ్రీరాముడు ఆ దుఃఖవార్తను ఇట్లు తెలుపుచుండగా ఉత్తమ రాజకుమారులుగా వాసిగాంచిన ఆ సోదరులయొక్క నేత్రములనుండి పొంగి పొటలివచ్చిన అశ్రువులు సంతతధారగా ప్రవహించెను. (16)

పిమ్మట ఆ సోదరులందఱును దుఃఖితుడైయున్న శ్రీరాముని మిగుల ఓదార్చి 'అన్నా! మహాప్రభువైన తండ్రిగారికి జలతర్పణములను ఆచరింపుము' అనిపలికిరి. (17)

సా సీతా శ్వశురం శ్రుత్వా స్వర్గలోకగతం నృపమ్ ।
నేత్రాభ్యామశ్రుపూర్ణాభ్యామ్ అశకన్నేక్షితుం పతిమ్ । 18

సాంత్యయిత్వా తు తాం రామో రుదంతీం జనకాత్మజామ్ ।
ఉవాచ లక్ష్మణం తత్ర దుఃఖితో దుఃఖితం వచః । 19

ఆనయేంగుదిపిణ్యాకం చీరమాహర చోత్తరమ్ ।
జలక్రియార్థం తాతస్య గమిష్యామి మహాత్మనః । 20

సీతా పురస్తాద్రజతు త్వమేనామభితో వ్రజ ।
అహం పశ్యాద్గమిష్యామి గతిర్ద్యేషా సుదారుణా । 21

తతో నిత్యానుగస్తేషాం విదితాత్మా మహామతిః ।
మృదుర్దాంతశ్చ శాంతశ్చ రామే చ దృఢభక్తిమాన్ । 22

సుమంత్రస్తైః నృపసుతైః సార్థమాశ్వాస్య రాఘవమ్ ।
ఆవతారయదాలంబ్య నదీం మందాకినీం శివామ్ । 23

తే సుతీర్థాం తతః కృచ్ఛాత్ ఉపాగమ్య యశస్వినః ।
నదీం మందాకినీం రమ్యాం సదా పుష్పితకాననామ్ । 24

శీఘ్రస్రోతసమాసాద్య తీర్థం శివమకర్ణమమ్ ।
సిషిచుస్తాదకం రాజ్ఞే తత్రైతత్ తే భవత్ప్రతి । 25

ప్రగృహ్య చ మహీపాలో జలపూరితమంజలిమ్ ।
దిశం యామ్యామభిముఖో రుదన్ వచనమబ్రవీత్ । 26

ఏతత్ తే రాజశార్దూల విమలం తోయమక్షయమ్ ।
పితృలోకగతస్యాద్య మద్దత్తముపతిష్ఠతు । 27

తతో మందాకినీతీరాత్ ప్రత్యుత్తిర్య స రాఘవః ।
పితుశ్చకార తేజస్వీ నివాసం భ్రాతృభిః సహ । 28

ఐంగుదం బదరీమిత్రం పిణ్యాకం దర్శసంస్తరే ।
నృస్య రామః సుదుఃఖార్తో రుదన్ వచనమబ్రవీత్ । 29

తనకత్యంత పూజ్యాదును, మామగారును ఐన దశరథమహారాజు స్వర్గస్థుడైన వార్తను విన్న సీతాదేవియుక్క, కనులలో ఆశ్రువులు నిండెను. పలితముగా ఆమె తనభర్తను స్పష్టముగా చూడలేక పోయెను. (18)

అట్లు ఏడ్చుచున్న జానకిని దుఃఖమగ్నుడైయున్న శ్రీరాముడు ఊరడించెను- పిమ్మట అతడు అత్యంతదుఃఖితుడైయున్న లక్ష్మణునితో ఇట్లనెను. (19)

"ఓ లక్ష్మణా! గారచెట్టునిత్తనములతెలికపిండిని తీసికొనిరమ్ము. వస్త్రమును, ఉత్తరీయమును తెమ్ము. మహాత్ముడైన మనతండ్రికి జలతర్పణములను సమర్పించుటకై వెళ్లుదము. ముందు భాగమున సీత నడచుచుండును. ఆమె వెనుక నీవు నడువుము. నీ వెనుక నేను వచ్చెదను. ఇట్టి శోకసమయములయందు ఇదియే పరిపాటి. (20-21)

అనంతరము ఆ రాజకుమారులను నిరంతరము అనుసరించి యుండువాడును, బుద్ధిశాలియు, గొప్ప అలోచనాశక్తిగలవాడును, మృదుస్వభావుడును, ఇంద్రియనిగ్రహముగలవాడును, శ్రీరామునియెడ గాఢమైన భక్తిగలవాడును ఐన సుమంత్రుడు శ్రీరాముని, ఆయన తమ్ములను ఓదార్చి, చేయూతనిచ్చుచు వారిని పవిత్రమైన మందాకినీనదీతీరమునకు చేర్చెను. (22-23)

ఆనదీతీర్థములు (రేవులు) అన్నియును మిగుల దర్శనీయములు. అతీరములయందుగల సమస్తవృక్షములు ఎల్లప్పుడును పుష్పించుచు చూడముచ్చట గొల్పుచుండును. తీవ్రమైన వేగముతో ప్రవహించునవి ఆ నదీజలములు. అందలి రేవులు ఏ మాత్రము బురదలేనివి, నిర్మలజలములతో సుసంపన్నములైనవి. దుఃఖమగ్నులైన ఆ సీతారామలక్ష్మణులు తడబడుచు తీరమునకు చేరిన పిమ్మట, ఆ పవిత్రజలములలో పుణ్యస్నానములను ఒనర్చిరి. పిదప వారు 'తండ్రి! ఈ జలములు నీకు తృప్తిని గూర్చుగాక'- అనియనుచు వారు మహారాజునకు జలతర్పణములను సమర్పించిరి. (24-25)

అంతట శ్రీరామచంద్రప్రభువు జలములను దోసిటబట్టి, తండ్రికి తనపైగల ప్రేమవాత్సల్యములను స్మరించుచు, దక్షిణాభిముఖుడై, 'నాయెడబాటును భరింపజాలక తండ్రిఅసువులనుపీడెనుగదా'యని దుఃఖించుచు - 'ఓరాజ శిరోమణీ! నేను నేడు సమర్పించుచున్న ఈ నిర్మలజలములు పితృలోకగతుడైన నీకు నిరంతరము చెందు చుండుగాక- అని పల్కి తర్పణములను సమర్పించెను. (26-27)

నదీజలమునుండి ఒడ్డునకు చేరిన పిమ్మట, తేజశ్శాలియైన ఆ శ్రీరాముడు తనతమ్ములతోగూడి, తండ్రికి తిలతర్పణపూర్వకముగా పిండప్రదానములను కావించెను. (28)

శ్రీరాముడు రేగుపండ్లతో కలిపిన గారపిండి ముద్దలను సిద్ధపఱచి, వాటిని దర్పలపైనుంచెను. పిమ్మట అతడు దుఃఖార్తుడై తండ్రిని ఉద్దేశించి, ఇట్లు పలికెను. (29)

ఇదం భుంక్ష్వ మహారాజ! ప్రితో యదశనా వయమ్ ।
యదన్తః పురుషో భవతి తదన్తాస్తస్య దేవతాః ॥ 30

తతస్సేనైవ మార్గేణ ప్రయత్తిర్య నదీతటాత్ ।
ఆరురోహ నరవ్యాఘ్రో రమ్యసానుం మహీధరమ్ ॥ 31

తతః పర్లకుటీద్వారమ్ ఆసాద్య జగతీపతిః ।
పరిజగ్రాహ బాహుభ్యామ్ ఉభౌ భరతలక్ష్మణౌ ॥ 32

తేషాం తు రుదతాం శబ్దాల్ ప్రతిశ్రుత్కౌభవ ద్గిరౌ ।
భ్రాతృణాం సహ వైదేహ్యః సింహానామివ నర్జతామ్ ॥ 33

మహాబలానాం రుదతాం కుర్వతాముదకం పితుః ।
విజ్ఞాయ తుములం శబ్దం త్రస్తా భరతసైనికాః ॥ 34

అబ్రువంశ్చాపి రామేణ భరతః సంగతో ద్రువమ్ ।
తేషామేవం మహాన్ శబ్దః శోచతాం పితరం మృతమ్ ॥ 35

అథ వాసాన్ పరిత్యజ్య తం సర్వేభిముఖాః స్వనమ్ ।
అప్యేకమనసో జగ్ముః యథాస్థానం ప్రధావిలాః ॥ 36

హయైరన్యే గజైరన్యే రత్నైరన్యే స్వలంకృతైః ।
సుకుమారాస్తతైవాన్యే పద్మిరేవ నరా యయుః ॥ 37

అచిరప్రోషితం రామం చిరవిప్రోషితం యథా ।
ద్రష్టుకామో జనస్సర్వో జగామ సహసాశ్రమమ్ ॥ 38

భ్రాతృణాం త్వరితాస్త్రత్ర ద్రష్టుకామాః సమాగమమ్ ।
యయుర్వహువిశ్లేర్యానైః ఋరనేమిస్వనాకులైః ॥ 39

సా భూమిర్యహుభిర్యానైః ఋరనేమిసమాహతా ।
ముమోచ తుములం శబ్దం ద్యౌరివాభ్రసమాగమే ॥ 40

"ఓ మహారాజా! నిత్యమూమేము భుజించెడి ఆహారమునే ఇప్పుడునీకు సమర్పించుచున్నాము. దీనిని మీరు ఆరగింపుడు. (స్వీకరింపుడు). మానవులు తాము స్వీకరించెడి ఆహారపదార్థములనే దేవతలకు భక్తితో నివేదనగావించుదురు గదా! (వారు వాటిని ఆదరముతో స్వీకరించుదురుగదా!) (30)

అటుపిమ్మట నరశ్రేష్ఠుడైన శ్రీరాముడు తాను నదీతీరమునకు వెళ్లిన మార్గముద్వారానే తిరిగి ఒడ్డుపైకి వచ్చి, రమ్యములైన చటేయలుగల చిత్రకూటపర్వతముమీదికి తిన్నగా చేరెను. (31)

తదనంతరము జగత్ప్రభువైన శ్రీరాముడు పర్లకూటాద్వారముకడకు చేరి, భరతలక్ష్మణులను ఇరువురిని కొగిలించుకొని ఏడువసాగెను. (32)

వైదేహీతో సహ ఆ సోదరులు అందఱును ఏడ్చుచుండగా అరోదన ధ్వనులు సింహగర్జనలవలె ఆ పర్వతమున ప్రతిధ్వనించెను. (33)

తండ్రికి జలాంజలులను సమర్పించి, పితృనియోగదుఃఖముతో ఆ మహాబలశాలురు ఏడ్చుచుండగా, ఆ సమీపముననున్న భరతుని సైనికులు ఆ రోదనధ్వనులను విని, వారు మిగుల భయపడిరి. పిమ్మట వారు తమలో తాము ఇట్లు అనుకొనిరి. 'దీనిని బట్టి చూడగా భరతుడు శ్రీరామచంద్రుని కలిసికొనినాడనుట నిశ్చయము. దివంగతుడైన తండ్రికై ఆ సోదరులు దుఃఖభారముతో కావించుచున్న రోదనధ్వనులే ఇవి-' (34-35)

పిదప ఆ సైనికులు అందఱును తాము బసచేసియున్న ప్రదేశములను వీడి, ఒకే ఆలోచన (సంకల్పము)గలవారై, ఆ శబ్దము వినవచ్చిన దిక్కునకు అభిముఖులై, పరుగులు దీయుచు (త్వరత్వరగా) ఆ ధ్వని (ఏర్పడిన) స్థానమునకు చేరిరి. (36)

వారుగాక సుకుమారులైన కొందఱు గుఱ్ఱములమీదను, మఱికొందఱు ఏనుగులనెక్కియు, ఇంకను కొందఱు బాగుగా ఆలంకరింపబడిన రథములను అరిష్ఠించియు, అట్లే మిగిలినవారు కాలినడకతోను పయనించిరి. (37)

శ్రీరాముడు కొలదికాలము క్రిందటనే ప్రవాసమునకు వచ్చినను, ఆయనకు దూరమై ఎంతో కాలము గడచినట్లు ఆ జమలందఱును పరితపించుచుండిరి. కనుక వారు ఆయనను దర్శింపగోరి, తహతహపాటుతో వేగముగా ఆ ఆశ్రమమునకు చేరిరి. (38)

ఆ నలుగురుసోదరులసమాగమమును చూడవలెననెడి కుతూహలముతో వారు గుఱ్ఱపుగిట్టలధ్వనులతో, రథచక్రముల సవ్వడులతో సంకులముగానున్న వివిధములైన వాహనములపై అచటికి చేరిరి. (39)

వివిధములగు వాహనములు, గుఱ్ఱములగిట్టలు, రథచక్రముల అంతులు బలముగా తాకుటచే, మేఘములు క్రమ్మి గర్జించునపుడు ఆకాశమునందునలె భూమినుండి తీవ్రమైన ధ్వనులు బయలు దేఱెను. (40)

తేన విత్రాసితా నాగాః కరేణుపరివారితాః ।
ఆవాసయంతో గంధేన జగ్మురన్యద్వనం తతః ॥ 41

వరాహవృకసంఘాశ్చ మహిషాః సర్పవానరాః ।
వ్యాఘ్రగోకర్ణగవయా విత్రేసుః పృషతైః సహ ॥ 42

రథాంగసాహ్వ నత్యాహా హంసాః కారండవాః స్లవాః ।
తథా పుంస్కౌకిలాః క్రౌంచా విసంజ్ఞా భేజిరే దిశః ॥ 43

తేన శబ్దేన విత్రస్తైః ఆకాశం పక్షిభిర్వృతమ్ ।
మనుష్యైరావృతా భూమిః ఉభయం ప్రబభౌ తదా ॥ 44

తతస్తం పురుషవ్యాఘ్రం యశస్వినమరిందమమ్ ।
ఆసీనం స్థండిలే రామం దదర్శ సహసా జనః ॥ 45

విగర్జమాణాః కైకేయీం సహితో మంథరామపి ।
అభిగమ్య జనో రామం బాష్పపూర్ణముఖో భవత్ ॥ 46

తాన్ సరాన్ బాష్పపూర్ణాక్షాన్ సమీక్ష్యాథ సుదుఃఖితాన్ ।
పర్యవ్వజత ధర్మజ్ఞః పితృవన్మాతృవచ్చ సః ॥ 47

స తత్ర కాంశ్చిత్ పరిషస్వజే నరాన్
నరాశ్చ కేచిత్తు తమభ్యవాదయన్ ॥

చకార సర్వాన్ సవయస్యబాంధవాన్
యథార్హమాసాద్య తదా నృపాత్మజః ॥ 48

స తత్ర తేషాం రుదతాం మహాత్మనాం
భువం చ ఖం చానునినాదయన్ స్వనః ॥

గుహా గిరీణాం చ దిశశ్చ సంతతం
మృదంగఘోషప్రతిమః ప్రశుశ్రువే ॥ 49

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే అయోధ్యాకాండే ద్వ్యుత్తరశతతమస్తర్గః (102)

వాల్మీకిమహర్షివిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి అయోధ్యాకాండమునందు మాటరెండవసర్గము సమాప్తము

-- * * * --

103. నూటమూడవసర్గము

కౌసల్యదేవి వసిష్ఠునితో, తోడిరాజసత్తులు మున్నగువారితోగూడి మందాకినీ తీరమునకు జేరుట. అచట రాముడొనర్చిన పితృశ్రాద్ధక్రియల చిహ్నములనుగాంచి దుఃఖించుట - అందఱును చిత్రకూటమునందలి ఆశ్రమమున సీతారామాదులను కలిసికొనుట.

వసిష్ఠః పురతః కృత్వా దారాన్ దశరథస్య చ ।
అభిచక్రామ తం దేశం రామదర్శనతర్జితః ॥ 1

ఆ సంకులద్వనికి అచటి ఏనుగులన్నియును మిగుల భయపడినవి. అంతట మగయేనుగులు ఆడు ఏనుగులతోగూడి తమమదజలములచే ఆ వనప్రదేశమును సువాసితమొనర్చుచు మఱియొక వనమునకు నెళ్లిపోయినవి. ఆశబ్దమును విని, అడవి పందులు, తోడేళ్లు, అడవిదున్నులు, సర్పములు, కోతులు, పెద్దపులులు, ఆవులవంటి చెవులుగల జంతువులు, అడవియెద్దులు, చుక్కలజింకలు మొదలగునవి మిగుల భయభ్రాంతములైనవి. చక్రవాకపక్షులు, నీటికోళ్లు, హంసలు, బెగ్గురుపక్షులు, బలిసిన కొంగలు, మగకోకిలలు, క్రౌంచపక్షులు, మిక్కిలి బీతిల్లినవై నలుదెసలకును పాటిపోయినవి. (41-43)

ఆ మహార్షనికి భయపడి, పక్షులన్నియును ఆకాశమునకెగిరి, అందంతటను వ్యాపించినవి. మనుష్యులచే భూమి యంతయు వ్యాప్తమైనది. భూమ్యాకాశములు ఆ విధముగా ఒప్పాటినవి. (44)

నరశ్రేష్ఠుడును, సుప్రసిద్ధుడును, శత్రుసంహారదక్షుడును ఐన శ్రీరాముడు వేదికపైగల దర్శనముమీద కూర్చొనియుండగా, అచటికి చేరిన జనులందఱును ఆయనను దర్శించిరి. (45)

కైకేయిని, మంథరను నిందించుచున్న ఆజనులు శ్రీరాముని సమీపింపగనే వారిముఖములు కన్నీటితో తడిసి పోయెను. (46)

దుఃఖితులై కన్నీరుమున్నీరుగా విలపించుచు తనకడకువచ్చిన ఆజనులను గాంచి, ధర్మజ్ఞుడైన ఆరాముడు వారిని తనతల్లిదండ్రులను వలె అక్కున జేర్చుకొనెను. (47)

రాజకుమారుడైన ఆ శ్రీరాముడు తనకడకు వచ్చిన జనులలో కొందఱిని కౌగిలించుకొనెను. ఆ వచ్చిన వారిలో కొందఱు ఆయనకు ప్రణమిల్లిరి. పిదప ఆ రామపుడు తన్నుజేరిన బంధుమిత్రులకు సమస్తస్వాగతమర్యాదలను నెఱపి, వారిని సముచితరీతిలో గౌరవించెను. (48)

ఆసమయమున అట్లు విలపించుచున్న ఆమహాత్ములరోదన ద్వని భూమ్యాకాశములయందును, పర్వత గుహలలోను సకల దిశలయందును ప్రతిధ్వనించెను. అప్పుడాస్వనము మృదంగ మోషతుల్యమై ఆలరారెను. (49)

వసిష్ఠమహర్షి దశరథమహారాజుసత్తులను ముందుంచుకొని, త్వరగా శ్రీరాముని దర్శింపవలెననెడి తహతహతో ఆ పర్లకలా ప్రదేశమునకు విచ్చేసెను. (1)

రాజపత్యశ్చ గచ్ఛంత్యో మందం మందాకినీం ప్రతి ।
దద్యతుస్తత్ర తత్తీర్థం రామలక్ష్మణసేవితమ్ । 2

కౌసల్యా బాష్పపూర్ణేన ముఖేన పరిశుష్యతా ।
సుమిత్రామబ్రవీద్దీనా యాశ్చాన్య రాజయోషితః । 3

ఇదం తేషామనాథానాం క్లిష్టమక్లిష్టకర్మణామ్ ।
వనే ప్రాక్యేవలం తీర్థం యే తే నిర్విషయీకృతాః । 4

ఇతః సుమిత్రో పుత్రస్తే సదా జలమతంద్రితః ।
స్వయం పారతి సౌమిత్రః మమ పుత్రస్య కారణాత్ । 5

జఘన్యమపి తే పుత్రః కృతవాన్ నతు గర్హితః ।
భ్రాతుర్యదర్శనహితం సర్వం తద్విహితం గుణైః । 6

అద్యాయమపి తే పుత్రః క్లేశానామతథోచితః ।
నీచానర్థసమాచారం సజ్జం కర్మ ప్రముంచతు । 7

దక్షిణాగ్రేషు దర్శేషు సా దదర్శ మహీతలే ।
పితురింగుదిపిణ్యాకం న్యస్తమానతలోచనా । 8

తం భూమౌ పితురారేన న్యస్తం రామేణ వీక్ష్య సా ।
ఉవాచ దేవీ కౌసల్యా సర్వా దశరథస్త్రియః । 9

ఇదమిక్ష్వాకునాథస్య రాఘవస్య మహాత్మనః ।
రాఘవేణ పితుర్దత్తం పశ్యతైతద్యథావిధి । 10

తస్య దేవసమానస్య పార్థివస్య మహాత్మనః ।
నైతదౌపయికం మన్యే భుక్తభోగస్య భోజనమ్ । 11

చతురంతాం మహీం భుక్త్వా మహేంద్రసదృశో విభుః ।
కథ మింగుదిపిణ్యాకం స భుంక్తే వసుధాధిపః । 12

కౌసల్యాదిరాజపత్యులు తిన్నగా సాగిపోవుచు మందాకినీనదిని, అచట సీతారామలక్ష్మణులు స్నానాదికృత్యములను ఆచరించిన రేవును దర్శించిరి. (2)

అప్పుడు కౌసల్యాదేవియుఁబము వాడిపోయి, కన్నీటితో తడిసి యుండెను. అంతట ఆమె సుమిత్రతోను, దీనవదనలైయున్న ఇతర రాజపత్యులతోడను ఇట్లు నుడివెను. (3)

"మనరామలక్ష్మణులు ఎన్నడును ఎవ్వరికిని ఎట్టి హానిని తలపెట్టనివారు. అట్టివారు రాజ్యమునుండి వెడలగొట్టబడిరి. వారు ఈ దుర్గమారణ్యములలో అనాథలవలె కాలముగడపుచున్నారు. వారు ఆశ్రయించెడి రేవు ఇదియే - ఓ సుమిత్రా! అలుపెఱుగని నీ కుమారుడు లక్ష్మణుడు నిరంతరము ఈ రేవు కడకు వచ్చి, నా సుతుడైన శ్రీరామునికొఱకై స్వయముగా నీటినిగొని పోవుచుండును. నీ కుమారుడు స్వల్పములైన సేవాకార్యములను (నిమ్మత్రేణికి చెందిన సేవకులు చేసెడి కార్యములను) చేయుచున్నను అతని గొప్పదనమునకు ఏలోటారాదు. ఏలనన పితృతుల్యుడును, సద్గుణ రాశియుఁబ న అన్నకు ప్రయోజనములను గూర్చు చిన్నపనులైనను అవి గౌరవ ప్రదములే గదా! నిష్ప్రయోజనమైన పనులు అవిగొప్పవైనను గర్వణీయములే సుమా- (4-6)

నేడు నీకుమారుడు పెక్కు కష్టములకోర్చుకొనుచు ఇట్టి పనులను చేయుచున్నాడు. మకుమారముగా పెరిగిన అతడు ఇట్టి కార్యములను చేయవలసినచుట పూర్తిగా అనుచితము. ఇతే ఒకవేళ భరతుని ప్రార్థనను మన్నించి, శ్రీరాముడు అయోధ్యకు విచ్చేసి, కౌసలరాజ్య పాలనమును స్వీకరించినచో నీకుమారునకు ఈ సేవాకార్యనిర్వహణము నుండి విముక్తి కల్గును." (7)

విశాలలోచనయైన కౌసల్యాదేవి క్రమముగా ముందునకు సాగుచు భూమిపై దక్షిణాగ్రములుగాగల దర్బలపై శ్రీరాముడు పితృకార్యములకై ఉంచిన గారపిండిపిండములను గాంచెను. (8)

ఆ కౌసల్యాదేవి దుఃఖితుడైన శ్రీరాముడు పితృదేవతలకై (తండ్రికై) భూమిపై ఉంచిన ఆ పిండములను జూచి, దశరథుని యొక్క పత్నులందఱిని ఉద్దేశించి ఇట్లు పలికెను. (9)

"సోదరీమణులారా! ఇక్ష్వాకువంశప్రభువైన మహాత్ముడగు దశరథుని ఉద్దేశించి పితృకర్మలనిమిత్తమై శ్రీరాముడు విద్యుక్తముగా సమర్పించిన పిండములివి, నీటిని దర్శింపుడు. (10)

దైవతుల్యుడైన ఆ మహారాజు అదృతభోగములను అనుభవించిన మహానుభావుడు. అట్టి ప్రభువునకు ఇది తగిన భోజనమని నేను అనుకొనను. (11)

సముద్రములే ఎల్లలుగాగల ఈ సమస్తభూమండలమునందలి సకలభోగములను అనుభవించి, ఆప్రభువు దేవేంద్రునితో సమానుడుగా వెలుగొందెను. అట్టి మహారాజు ఈ గారపిండి ముద్దలను ఎట్లు ఆరగింపగలడు? (12)

అతో దుఃఖతరం లోకే న కించిత్ ప్రతిభాతి మా ।
యత్ర రామః పితుర్దద్యాత్ ఇంగుదిక్షోదమృద్ధిమాన్ ॥ 13

రామేణోంగుదిపిణ్యాకం పితుర్దత్తం సమోక్ష్య మే ।
కథం దుఃఖేన హృదయం న స్ఫోటతి సహస్రథా ॥ 14

శ్రుతిస్తు ఖల్వియం సత్యా లోకీకీ ప్రతిభాతి మా ।
యదన్నః పురుషో భవతి తదన్నాస్తస్య దేవతాః ॥ 15

ఏవమార్తం సపత్న్యస్తా జగ్మురాశ్వాస్య తాం తదా ।
దద్యుశ్చాశ్రమే రామం స్వర్గచ్యుతమివామరమ్ ॥ 16

సర్వభోగైః పరిత్యక్తం రామం సంప్రేక్ష్య మాతరః ।
ఆర్తా ముముచురశ్రుణి సస్వరం శోకకర్పితాః ॥ 17

తాసాం రామః సముత్థాయ జగ్రాహ చరణాన్ శుభాన్ ।
మాతృగాణాం మనుజవ్యాఘ్రః సర్వాసాం సత్యసంగరః ॥ 18

తాః పాణిభిః సుఖస్పర్శైః మృద్వంగుళితలైః శుభైః ।
ప్రమమార్తూ రజః స్పృష్ఠాత్ రామస్యాయతలోచనాః ॥ 19

సామిత్రరసి తాః సర్వా మాతృః సంప్రేక్ష్య దుఃఖితః ।
అభ్యవాదయతాసక్తం శనై రామాదనంతరమ్ ॥ 20

యథా రామే తథా తస్మిన్ సర్వా నవృతిరే స్త్రియః ।
వృత్తిం దశరథాజ్ఞాతే లక్ష్మణే శుభలక్షణే ॥ 21

సీతాపి చరణాంస్తాసామ్ ఉపసంగృహ్య దుఃఖితా ।
శ్వశ్రుణామశ్రుపూర్ణాక్షీ సా బభూవాగ్రతః స్థితా ॥ 22

తాం పరిష్కప్య దుఃఖార్తా మాతా దుహితరం యథా ।
వనవాసకృశాం దీనాం కౌసల్యా వాక్యమబ్రవీత్ ॥ 23

విదేహరాజస్య సుతా స్నుషా దశరథస్య చ ।
రామపత్నీ కథం దుఃఖం సంప్రాప్తా నిర్జనే వనే ॥ 24

పద్మమాతపనంతప్తం పరిక్లిష్టమివోత్పలమ్ ।
కాంచనం రజసా ధ్వస్తం క్లిష్టం చంద్రమివాంబుధైః ॥ 25

సకలైశ్వర్యములకును కుదురైన రాజవంశమునందు జన్మించిన శ్రీరాముడు తనతండ్రికి ఈ గారపిండి ముద్దలను సమర్పింపవలసివచ్చెనుగదా! లోకమున ఇంతకంటెను మించిన దుఃఖకరమైనవిషయము ఏముందును? (13)

శ్రీరాముడు తనతండ్రికై గారపిండిపిండములను సమర్పించి యుండుటను చూచియు, దుఃఖభారముచే నా హృదయము ముక్కలు ముక్కలై పోవుట లేదేమి? (14)

'మానవులు తాము భుజించెడి ఆహారమునే దేవతలకు నైవేద్యముగావించుదురు.' అను శ్రుతివచనము లోకప్రసిద్ధము. అది సత్యమనియే నాకు తోచుచున్నది." (15)

ఈ విధముగా శోకార్తయైయున్న కౌసల్యాదేవిని ఆమెసత్పులు ఓదార్చి, తిన్నగా ముందునకు సాగిరి. పిదప వారందఱును ఆశ్రమమును చేరి, శ్రీరాముని దర్శించిరి. అప్పుడు అతడు దివినుండి చునికి అనతరించిన దైవమునలె భాసీల్గుచుండెను (16)

సమస్తభోగములను విడనాడిన శ్రీరామచంద్రుని గాంచి, శోకముతో కృశించియున్న ఆ తల్లులు అందఱును ఆర్తితో అలమటించుచు కన్నీరు మున్నీరుగా వెక్కిరిచి, ఏడువసాగిరి. (17)

నరశ్రేష్ఠుడును, సత్యసంధుడును ఐన శ్రీరాముడు ఆ మాతృమూర్తులను అందఱిని చూడగానే తనఆసనమునుండి లేచెను. పిమ్మట అతడు వారిసవిత్రిపాదములకు వరుసగా ప్రణమిల్లెను. (18)

విశాలనేత్రులైన ఆరాజమాతలు (ఆతల్లులు) తమ చల్లని చేతులతో, మృదువైన వ్రేళ్లతో శ్రీరామునివీపుపై నిమిరుచు, అందలి దూరిని తుడిచినేసిరి. (19)

శ్రీరాముడు వారికి నమస్కరించిన పిమ్మట లక్ష్మణుడును ఆ తల్లులందఱిని జూచి, కడు దుఃఖితుడై, తానును వినముడై, భక్తిశ్రద్ధలతో వారికి వరుసగా ప్రణమిల్లెను. (20)

శుభలక్షణసంపన్నుడును, దశరథాత్మజుడును ఐన లక్ష్మణుని విషయమునగూడ ఆ తల్లులందఱును శ్రీరామునియందువలె ప్రేమాదరములతో తమఆస్థాయతను ప్రకటించిరి. (21)

తదనంతరము సీతాదేవియు మిగుల దుఃఖితయై, కన్నీరు గార్చుచు తనఆత్మగార్లపాదములకు ప్రణమిల్లి, వారియెదుట నిలబడెను. (22)

వనవాసముచే కృశించియున్నదియు, దీనవదనయు ఐన ఆ సీతాదేవినిజూచి కౌసల్యాదేవి దుఃఖార్తయై, తల్లి తనకన్నబిడ్డనువలె హృదయమునకు హత్తుకొని, ఆమెతో ఇట్లనెను. (23)

"అమ్మా! సీతా! నీవు జనకమహారాజుకుమార్తెవు. దశరథ ప్రభువునకు కోడలివి. శ్రీరామునిదర్శనమిచ్చి. అట్టి నీకు ఈ నిర్జనవనమున ఎంతటి దుఃఖము ప్రాప్తించినది? ఓ వైదేహీ! నీ ముఖము ఎండతీవ్రతకు వాడిపోయిన కమలము వలెను,

ముఖం తే ప్రేక్ష్య మాం శోకో దహత్యగ్నిరివాశ్రయమ్ ।
భృశం మనసి వైదేహి! వ్యసనారణీసంభవః । 26

బ్రువంత్యామేవమార్తాయాం జనన్యాం భరతాగ్రజః ।
పాదావాసాద్య జగ్రాహ వసిష్ఠస్య చ రాఘవః । 27

పురోహితస్యాగ్నిసమస్య వై తదా
బృహస్పతేరింద్ర ఇవామరాధిపః ।
ప్రగృహ్య పాదౌ సుసమృద్ధతేజసః
సహైవ తేనోపవివేశ రాఘవః । 28

తతో జఘన్యం సహితైః సమంత్రిభిః
పురప్రధానైశ్చ సహైవ సైనికైః ।
జనేన ధర్మజ్ఞతమేన ధర్మవాన్
ఉపోపవిష్ఠో భరతస్తదాగ్రజమ్ । 29

ఉపోపవిష్ఠస్త తదా స వీర్యవాన్
తపస్వివేషేణ సమీక్ష్య రాఘవమ్ ।
శ్రియా జ్వలంతం భరతః కృతాంజలిః
యథా మహేంద్రః ప్రయతః ప్రజాపతిమ్ । 30

కిమేష వాక్యం భరతోద్య రాఘవం
ప్రణమ్య సత్కృత్య చ సాధు వక్ష్యతి ।
ఇతీవ తస్యార్యజనస్య తత్త్వతో
బభూవ కౌతూహలముత్తమం తదా । 31

స రాఘవః సత్యధృతిశ్చ లక్ష్మణో
మహానుభావో భరతశ్చ ధార్మికః ।
వృతాః సుహృద్భిశ్చ విరేజరధ్వరే
యథా సదస్యైః సహితాస్త్రయోగ్నయః । 32

నలిగిపోయిన కలువవలెను, దుమ్ముకొట్టుకొనిన బంగారమువలెను, మేఘములచే కప్పబడిన చంద్రునివలెను కాంతి తఱిగియున్నది- ఆ విధముగా చిన్నబోయియున్న నీ ముఖమునుజూచిన పిమ్మట నా మనోవ్యధయనెడి అరణినుండి పుట్టిన శోకాగ్ని, అగ్ని కఙ్ఠను కాల్చినేయునట్లు నన్ను మిగుల దహించినేయుచున్నది." (24-26)

తనతల్లియైన కొనల్యారేవి శోకార్తయై ఇట్లు నిలపించుచుండగా భరతునిఅన్నయైన శ్రీరాముడు వసిష్ఠుని చెంతచేరి, ఆయన పాదములకు ప్రణమిల్లెను- (27)

దేవతలకు ప్రభువైన ఇంద్రుడు బృహస్పతికి నమస్కరించినట్లు, అగ్నిజ్వాలలవలె దివ్యతేజస్సులతో విరాజిల్లుచున్నవాడును, వంశపురోహితుడును ఐన వసిష్ఠమహర్షియొక్కపాదములకు ప్రణమిల్లి, పిమ్మట శ్రీరాముడు ఆ మహామునితో గూడ ఆచటనే కూర్చొనెను. (28)

వసిష్ఠుడును, శ్రీరాముడును అసీనులైన పిదప ధర్మాత్ముడైన భరతుడు తనవెంటవచ్చిన మంత్రులు, పురప్రముఖులు, సైనికులు, ధర్మమును బాగుగా ఎరిగిన ఇతరజనులు మున్నగు వారితో గూడి, తనయన్నయగు శ్రీరామునిచెంతకూర్చుండెను. (29)

పరాక్రమశాలియగు భరతుడు తనఅన్నసమీపమున కూర్చొనిన పిదప, తాపసివేషములో దివ్యతేజస్సుతో ప్రకాశించుచున్న శ్రీరాముని జూచెను. అనంతరము బ్రహ్మదేవునిసమక్షమున ఇంద్రునివలె అతడు అగ్రజాని యెదుట వినయముతో చేతులు జోడించి ప్రణమిల్లెను. (30)

'భరతుడు శ్రీరామునకు సగౌరవముగా నమస్కరించిన పిమ్మట అతడు తనఅన్నతో ఏయే సాధువచనములను పలుకునోగదా! అని ఆచట చేరియున్న సత్పురుషులహృదయములలో కుతూహలము పెల్లుబికిెను. (31)

సత్యగుంధుడైన ఆ రాముడును, మహానుభావుడైన లక్ష్మణుడును, ధర్మాత్ముడైన భరతుడును, తమ బంధుమిత్రులతో గూడినవారై, యజ్ఞశాలయందు సదస్యులతో ఒప్పుచున్న శ్రేతాగ్నులవలె విరాజిల్లిరి. (32)

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే అయోధ్యాకాండే త్ర్యుత్తరశతతమస్తర్గః (103)
వాల్మీకిమహర్షివిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి అయోధ్యాకాండమునందు నూటమూడవస్తర్గము సమాప్తము

104. నూటనాల్గవసర్గము

'అయోధ్యకు విచ్చేసి, రాజ్యపాలనమును స్వీకరింపుము' - అని భరతుడు శ్రీరాముని అభ్యర్థించుట -
తండ్రియజ్ఞుని పాలించుటయే తనకు శ్రేయస్కరము, కర్తవ్యము - అని శ్రీరాముడు అతనికి తెల్పుట.

తం తు రామః సమాజ్ఞాయ భ్రాతరం గురువత్సలమ్ ।
లక్ష్మణేన సహ భ్రాత్రా ప్రష్ఠం సముపచక్రమే । 1

కి మేతదిచ్చేయమహం శోతుం ప్రవ్యాహృతం త్వయా ।
యస్మాత్ త్వమాగతో దేశమ్ ఇమం చీరజటాజినీ । 2

కిన్నిమిత్రమిమం దేశం కృష్ణాజినజటాధరః ।
హిత్వా రాజ్యం ప్రవిష్టస్త్వం తత్సర్వం వక్తుమర్హసి । 3

ఇత్యుక్తః కైకయీపుత్రః కాకుత్స్థేన మహాత్మనా ।
ప్రగృహ్య బలవద్భూయః ప్రాంజలిర్వాక్యమబ్రవీత్ । 4

ఆర్యం తాతః పరిత్యజ్య కృత్వా కర్మ సుదుష్కరమ్ ।
గతస్స్వర్గం మహాబాహుః పుత్రశోకాభిషేడితః । 5

స్త్రీయా నియుక్తః కై కేయ్యా మమ మాత్రా సరంతసః ।
చకార సుమహాత్ పాపమ్ ఇదమాత్మయశోహరమ్ । 6

సా రాజ్యఫలమప్రాప్య విధవా శోకకర్షితా ।
పతిష్యతి మహాఘోరే నిరయే జననీ మమ । 7

తస్య మే దాసభూతస్య ప్రసాదం కర్తుమర్హసి ।
అభిషేచన్య చాద్యైవ రాజ్యేన మఘవానివ । 8

ఇమాః ప్రకృతయః సర్వా విధవా మాతరశ్చ యాః ।
త్వత్సకాశమనుప్రాప్తాః ప్రసాదం కర్తుమర్హసి । 9

తదానుపూర్వ్యా యుక్తం చ యుక్తం చాత్మని మానదః ।
రాజ్యం ప్రాప్నుహి ధర్మేణ సకామాన్ సుహృదః కురు । 10

భవత్సవిధవా భూమిః సమగ్రా పతినా త్వయా ।
శశినా విమలేనేన శారదీ రజనీ యథా । 11

విభిశ్చ సచివైః సార్థం శిరసా యాచితో మయా ।
భ్రాతుః శిష్యస్య దాషస్య ప్రసాదం కర్తుమర్హసి । 12

సోదరుడగు లక్ష్మణునితోగూడిన శ్రీరాముడు తనకత్యంత ప్రేమాన్వదుడును, తనయందు భక్తిశ్రద్ధలుగలవాడును ఐన భరతుని స్రియవచనములతో ఓదార్పుచు ఇట్లు ప్రశ్నించెను. (1)

"నాయనా! భరతా! నీవు రాజ్యమును వీడి, కృష్ణాజినమును జటావల్కలమును దాల్చి ఈ ప్రదేశమునకు వచ్చిన కారణమేమి? ఈ ననములో ప్రవేశించుటకుగల హేతువేమి? ఈ విషయములను అన్నింటిని వివరించుచున్నాను- సవిస్తరముగా తెల్పుము." (2-3)

మహాత్ముడైన శ్రీరాముడు ఇట్లు పలికినపిమ్మట భరతుడు పొంగిపారలి వచ్చుచున్న తనదుఃఖమును బలవంతముగా అణచుకొనుచు, ప్రాంజలియై ఇట్లు వచించెను. (4)

"ఓ సూర్యుడా! మహాబాహువైన మనతండ్రి ఒక స్త్రీకారణముగా నిన్ను వనములకు పంపి, జ్యేష్ఠునకు అర్హమైన రాజ్యమును కనిష్ఠునకు కట్టబెట్టజూచినాడు. ఇట్లు తగనిపని చేసి, పుత్రశోకమునకు తట్టుకొనలేక అతడు స్వర్గస్థుడైనాడు. (5)

ఓ శత్రుసంహరకా! ఆయనభార్యయు, నాకు తల్లియు ఐన కైకయీ ప్రోద్బలముచే మనతండ్రి ఈ ఘోరకార్యమునకు పాల్పడినాడు. ఈ పాపకృత్యము ఆయనకీర్తిప్రతిష్ఠలను దెబ్బతీయునది- (6)

నా తల్లికి ఆమె అసించినరీతిగా రాజ్యలాభములు దక్కలేదు సరిగదా తీరని వైధవ్యము మాత్రము ప్రాప్తించినది.- పలితముగా శోకమున కృశించిపోవుచున్నది- ఈ కారణముగా ఆమె మహా ఘోరనరకమున పడిపోవుట తథ్యము. (7)

అన్నా! నీ దాసుడనై ఇచటికి విచ్చేసిన నన్ను అనుగ్రహింపుము. సురపురికి ఇంద్రునివలె కోసలరాజ్యమునకు నీవు పట్టాభిషిక్తుడవు కమ్ము. మంత్రులు మొదలగు ఈ ప్రజలెల్లరును, భర్తను కోల్పోయిన తల్లులందఱును నీ సమీపమునకు విచ్చేసిరి. ఈ అందఱియెడలను ప్రసన్నుడవు కమ్ము. ఇతరులకోర్కెలను మన్నించెడి ఓ మహాత్మా! జ్యేష్ఠుడైన కారణమున ఈ రాజ్యపాలనమునకు నీవే అర్హుడవు. న్యాయముగా ఈ కోసలరాజ్యము నీకే చెందవలెను. దీనిని పాలించుటకు నీవు సమర్థుడవు. ధర్మముననుసరించి, రాజ్యమును స్వీకరింపుము. బంధుమిత్రులకోరికలను ఈడేర్పుము. (8-10)

స్వచ్ఛమైన చంద్రకాంతులతో (పండువెన్నెలలతో) శరద్రాత్రి వలె, నీ నంటి ప్రభువును పొందుటవలన ఈ సమస్తభూమి (ఈరాజ్యము) సనాథయై శోభిల్లును. (11)

ఈ మంత్రులందఱితోగూడి నేను శిరసాప్రణమిల్లి నిన్ను వేడుకొనుచున్నాను- నేను నీకు తమ్ముడను, శిష్యుడను, దాసుడను- కనుక నీవు రాజ్యాభిక్తుడనై నన్ను అనుగ్రహింపుము. (12)

తదిదం శాశ్వతం పితృం సర్వం ప్రకృతిమండలమ్ ।
పూజితం పురుషవ్యాఘ్రం! నాతిక్రమితుమర్హసి । 13

ఏవముక్త్వా మహాబాహుః సబాష్పః కైకయీసుతః ।
రామస్య శిరసా పాదౌ జగ్రాహ విధివత్ పునః । 14

తం మత్తమివ మాతంగం నిఃశ్వసంతం పునః పునః ।
భ్రాతరం భరతం రామః పరిష్వజ్యేదమబ్రవీత్ । 15

కులీనః సత్త్వసంపన్నః తేజస్వీ చరితవ్రతః ।
రాజ్యహేతోః కథం పాపమ్ ఆచరేత్ త్వద్విధో జనః । 16

న దోషం త్వయి పశ్యామి సూక్ష్మమవ్యరిసూదన! ।
న చాపి జననీం బాల్యాత్ త్వం విగర్హితుమర్హసి । 17

కామకారో మహాప్రాణ! గురూణాం సర్వదానఘ! ।
ఉపపన్నేషు దారేషు పుత్రేషు చ విధీయతే । 18

వయమస్య యథా లోకే సంఖ్యాతాః సౌమ్య! సాధుభిః ।
భార్యాః పుత్రాశ్చ శిష్యాశ్చ త్వమను జ్ఞాతుమర్హసి । 19

వనే వా చీరవసనం సౌమ్య! కృష్ణాజినాంబరమ్ ।
రాజ్యేవాపి మహారాజో మాం వాసయితుమిశ్వరః । 20

యావత్ పితరి ధర్మజ్ఞే గౌరవం లోకసత్కృతమ్ ।
తావద్ధర్మభృతాం శ్రేష్ఠ! జనన్యామపి గౌరవమ్ । 21

వీతాభ్యాం ధర్మశీలాభ్యాం వనం గచ్ఛేతి రాఘవ! ।
మాలాపితృభ్యాముక్తోహం కథమస్యత్ సమాచరే । 22

త్వయా రాజ్యమయోధ్యాయాం ప్రాప్తవ్యం లోకసత్కృతమ్ ।
వస్తవ్యం దండకారణ్యే మయా వల్కలవాససా । 23

ఏవం కృత్వా మహారాజో విభాగం లోకసన్నిధౌ ।
వ్యాదిశ్య చ మహాతేజా దివం దశరథో గతః । 24

ఓనరశ్రేష్ఠా! మంత్రులు మొదలుకొని ఈ ప్రజలు ఎల్లరును మనవంశమువారిని పరంపరగా సేవించుచున్నారు. వీరు మనతండ్రి కాలమునగూడ కలరు- వీరందఱిని మనము మొదటినుండియు గౌరవించుచు వచ్చితిమి- కనుక వీరి ప్రార్థనను నీవు త్రోసిపుచ్చవలదు-” (13)

భరతుడు ఇట్లు పలికి, చేతులు జోడించి, కన్నీరుగార్చుచు మఱల శ్రీరాముని పాదములకు శిరసా మోకరిల్లెను. (14)

మదపుటేనుగువలె వదేపదే నిట్టార్పులు విడుచుచున్న సోదరుడగు భరతుని కౌగిలించుకొని, శ్రీరాముడు అతనితో ఇట్లనెను. (15)

“ఓ భరతా! నీవు ఉత్తమవంశమున పుట్టినవాడవు. సత్త్వగుణ సంపన్నుడవు. బలశాలివి, సత్ప్రవర్తనగలవాడవు. అట్టి నీవంటివాడు రాజ్యముకొఱకై పాపములకు ఎట్లు ఒడిగట్టును? (పాపములకు ఎన్నడును పాల్పడదు) (16)

ఓ అరిసూదనా! నీలో దోషము ఆనంతయు నాకు కన్పించుటలేదు. అజ్ఞానవశమునపైతము తల్లిని నీవు నిందింపరాదు. (17)

ఓ బుద్ధిశాలీ! ఓ పుణ్యాత్ముడా! తమకు ఇష్టమైన స్త్రీలయెడలను, పుత్రులవిషయమునను, తనను ఆశ్రయించియున్న శిష్యు, దాసాదుల యెడలను పెద్దలకు సర్వాధికారములుండును, వారిని తమ ఇష్టానుసారము ఆజ్ఞాపింపవచ్చును- (18)

నాయనా! లోకమున సర్వసాధారణముగా భార్యపుత్రుల విషయమునను శిష్యులవిషయమునను సత్పురుషులు చెప్పిన ఈ మాటలు దశరథునిపుత్రులమైన మనవిషయమునను వర్తించును- అని నీవు తెలిసికొనుము. (19)

ఓ బుద్ధిమంతుడా! కోసలప్రభువైన దశరథమహారాజు నారచీరలను, మృగచర్మమును ధరింపజేసి, నన్ను వనములలోనైనను ఉంచవచ్చును. లేదా రాజ్యసింహాసనముమీదనైనను కూర్చుండబెట్ట వచ్చును. ఆయనకు ఈ రెండింటివిషయమునను సర్వాధికారములు గలవు. (20)

ధర్మవేత్తలలో శ్రేష్ఠుడైన ఓ భరతా! లోకమర్యాదను అనుసరించి, తండ్రియెడ చూపెడి గౌరవమునే తల్లివిషయమునను చూపవలెను. (తండ్రినివలెనే తల్లినిగూడ గౌరవింపవలెను) (21)

ఓ భరతా! ‘ధర్మశీలురైన తలిదండ్రులు ఇద్దఱును ‘వనములకు వెళ్లుము’- అని నన్ను ఆజ్ఞాపించిరి. వారిఆజ్ఞనుకాదని నేను మఱియొక విధముగా ఎట్లు చేయుదును? లోకకల్యాణముకొఱకై నీవు ఆయోధ్యలోనే యుండి రాజ్యపాలన చేయవలెను. నేనేమో వల్కలములను ధరించి, దండకారణ్యమునందే వసింపవలెను. (22-23)

తేజశ్శాలియైన దశరథమహారాజు పురప్రముఖులసమక్షమున మనఇద్దఱికిని ఈ విధముగా వేర్వేరు ఆజ్ఞలను ఒసంగి, పిదప స్వర్గస్థుడాయెను. (24)

స చ ప్రమాణం ధర్మాత్మా రాజా లోకగురుస్తవ ।
పిత్రా దత్తం యథాభాగమ్ ఉపభోక్తుం త్వమర్హసి 25

చతుర్దశసమాః సౌమ్య! దండకారణ్యమాశ్రితః ।
ఉపభోజ్యేత్వహం దత్తం భాగం పిత్రా మహాత్మనా 26

యదబ్రవీన్మాం నరలోకసత్పుత్రః
పితా మహాత్మా విబుధాధిపాపమః ।
తదేవ మన్యే పరమాత్మనో హితం
స సర్వలోకేశ్వరభావమప్యహమ్ 27

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే అయోధ్యాకాండే చతురుత్తరశతతమస్తర్గః (104)
వాల్మీకిమహర్షినిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి అయోధ్యాకాండమునందు నూటనాల్గవస్తర్గము నమాప్తము

-- * * * --

105. నూటఐదవస్తర్గము

'అన్నా! అయోధ్యను సాలించుటకు నీవే అర్హుడవు' అని భరతుడు శ్రీరామునకు విన్నవించుకొనుట - 'జననమరణములు అనివార్యములు కావున తండ్రిమృతికి చింతింపకుము. - అని పలుకుచు శ్రీరాముడు "మనకు తండ్రి ఆజ్ఞ శిరోధార్యము" - అని హితవు పలుకుట.

తతః పురుషసింహానాం వృతానాం తైః సుహృద్భైః ।
శోచతామేవ రజనీ దుఃఖేన వ్యత్యవర్తత 1

రజన్యాం సుప్రభాతాయాం భ్రాతరస్త్వి సుహృద్వృతాః ।
మందాకిన్యాం హతం జప్యం కృత్వా రామముపాగమన్ 2

తూష్ణం తే సముపాసీనా స కశ్చిత్ కించిదబ్రవీత్ ।
భరతస్తు సుహృన్మధ్యే రామం వచనమబ్రవీత్ 3

సాంత్వితా మామికా మాతా దత్తం రాజ్యమిదం మమ ।
తద్దదామి తవైవాహం భుంక్ష్వ రాజ్యమకంటకమ్ 4

మహాలేవాఽంబువేగేన భిన్నః సేతుర్జలాగమే ।
దురావారం త్వదన్యేన రాజ్యఖండమిదం మహత్ 5

గతిం ఖర ఇవాశ్వస్య తార్థస్యేవ పతత్రిణః ।
అనుగంతుం స శక్తిర్మే గతిం తవ మహీపతే 6

లోకపూజ్యుడు, ధర్మాత్ముడు ఐన ఆ మహారాజే నీకు పరమప్రమాణము. కావున నీవు ఆయనయొక్క ఆజ్ఞను శిరసావహించి తీరవలెను. తండ్రిగారునీకిచ్చిన భాగమును (రాజ్యమును) నీవు అనుభవించవలెను. (25)

నాయనా! మహాత్ముడైన తండ్రిగారు నాకు ఇచ్చిన భాగమును నేను అనుభవించును - కనుక ఆయనఆదేశముమేరకు దండకారణ్యమును ఆశ్రయించినవాడనై పదునాలుగుసంవత్సరముల కాలమును గడపెదను. మనతండ్రియైన దశరథమహారాజు ఈ మానవలోకమున పూజ్యుడు, దేవేంద్రునితో సమానుడు. అట్టి మహాత్ముడు ఇచ్చిన ఆజ్ఞయే నాకు పరమహితము - సమస్త లోకములఅధికారముసైతము నాకు శ్రేయస్కరముగాదు - అని నేను తలంతును. (26-27)

పురుషశ్రేష్ఠులైన రామలక్ష్మణభరతశత్రుఘ్నులు బంధుమిత్రులను గూడి, పితృచియోగదుఃఖముతో పరితపించుచుండగా ఆ రాత్రి గడచెను. తెల్లవాటగనే ఆ సోదరులందఱును బంధుమిత్రసహితులై మందాకినీ జలములలో స్నానములనాచరించి, తత్తీరమున జప హోమాదులను నెఱపిరి. పిమ్మట భరతాదులు శ్రీరాముని చెంతకుచేరిరి. (1-2)

అనంతరము వారందఱును సుఖాసీనులై మౌనముగానుండిరి. ఎవ్వరునూ ఏమియును మాటాడకుండిరి- కాని భరతుడు మాత్రము మిత్రుల సమక్షమున శ్రీరామునితో ఇట్లు నుడిచెను. (3)

"సోదరా! మా తల్లిని సంతృప్తిపఱచుటకై తండ్రిగారు నాకు ఈరాజ్యము ఇచ్చినేసిరి. నా అదీనములోని ఈ నిష్కంటకరాజ్యమును నీకు సమర్పించుచున్నాను. దీనిని నీవు పాలింపుము. (4)

వర్షాకాలమునందలి వరదలవేగమునకు తెగిపోయిన అడ్డుకట్టవలెనున్న ఈ విశాలరాజ్యభాగమును రక్షించుటకు నీకుదప్పు మఱియొవ్వరికిని సాధ్యముగాదు. (5)

ఓ ప్రభూ! అశ్వగమనము గాడిదకు కుదురనట్లు గరుత్మంతుని ఆకాశయానము సామాన్య పక్షికి సాధ్యము కానట్లు నీ గతిని (పరిపాలనారీతిని) అనుసరించుటకు (నీవలె రాజ్యపాలనము చేయుటకు) నాకు శక్తి చాలదు (నాకు అసాధ్యము). (6)

సుజీవం నిత్యశస్త్రస్య యః పరైరుపజీవ్యతే ।
రామ! తేన తు దుర్జీవం యః పరానుపజీవతి । 7

యథా తు రోపితో వృక్షః పురుషేణ వివర్జితః ।
ప్రాస్వకేణ దురారోహో రూఢస్కంధో మహాద్రుమః । 8

స యదా పుష్పితో భూత్వా ఫలాని న విదర్శయేత్ ।
సతాం నానుభవేత్ ప్రీతిం యస్య హేతోః ప్రరోపితః । 9

ఏషోపమా మహాబాహో! తమర్థం వేత్తుమర్హసి ।
యది త్వమస్మాన్ ఋషభో భర్తా భృత్యాన్ న శాధి హి । 10

శ్రేణయస్త్వాం మహారాజ! పశ్యస్త్వగ్ర్యాశ్చ సర్వశః ।
ప్రతపంతమివాదిత్యం రాజ్యే స్థితమరిందమమ్ । 11

తవానుయానే కాకుత్స్థ! మత్తా నర్థంత కుంజరాః ।
అంతఃపురగతా నార్యో నందంత సుసమాహితాః । 12

తస్య సాధ్విత్యమన్యంత నాగరా వివిధా జనాః ।
భరతస్య వచః శుత్వా రామం ప్రత్యనుయాచతః । 13

తమేవం దుఃఖితం ప్రేక్ష్య విలపంతం యశస్వినమ్ ।
రామః కృతాత్మా భరతం సమాశ్వాసయదాత్మవాన్ । 14

నాత్మనః కామకారోఽస్తి పురుషోఽయమనీశ్వరః ।
ఇతశ్చేతరతశ్చైనం కృతాంతః పరికర్షతి । 15

ఓ రఘురామా! ఇతరులకు ఆశ్రయమిచ్చి, నిత్యమూ వారిని చక్కగా ఆదుకొనువానిజీవితము సర్వోత్తమమైనది. ఇతరులపై ఆధారపడి జీవించువాని జీవితము అధమము- కావున ఉత్తమస్థాయికి చేరిన నీవు రాజ్యమును పాలించుటయే శ్రేష్ఠము. (7)

ఓ మహాబాహూ! ఒక పురుషుడు సత్పురుషులను ఆసించి, ఒక మొక్కను నాటును. అతని సోపానంలో అది పెరిగిపెద్దదగును. క్రమముగా దానిబోదె మిగుల లావెక్కి, అది ఒక మహావృక్షమగును. కడకు పొట్టినారు ఎక్కలేని స్థాయికి అది యెదుగును. అది బాగుగా పుష్పించినను ఫలములను ఇయ్యనిచో (పరింపనిచో) దానిని నాటిన పురుషునియొక్క లక్ష్యమే దెబ్బతినును. సరిగదా అతడు అసంతృప్తికినీ గుఱియగును. సర్వసమర్థుడైన నీవు రాజువై నీభృత్యులమైన మమ్ము శాసింపనిచో (పరిపాలింపనిచో) ఈ (వృక్షమునకు సంబంధించిన) ఉదాహరణము ఇచట మనకు అన్వయించును. (అనగా దశరథమహారాజు లోకకల్యాణార్థము సకలసద్గుణసంపన్నుడైన నిన్ను పుత్తునిగా పొంది, ఒక ఉదాత్తలక్ష్యముతో పెంచి పెద్దచేసెను. నీ చక్కని పరిపాలనలో ప్రజలు బాగుగా సుఖింతురని అసించి, నిన్ను రాజ్యపట్టాభిషిక్తుని చేయజూచెను. కాని నీవు పరిపాలనభారమును వహింపనిచో ఆయనలక్ష్యము సిద్ధింపదు, భృత్యులమైన మాకు సుఖలాభములు మృగ్యములగును) (8-10)

ఓ మహాప్రభూ! శత్రుసంహారసమర్థుడైన నీవు రాజ్య-సింహాసనమును అధిష్ఠించి, మిక్కిలి వేడికిరణములతో వెలుగొందుచున్న సూర్యునివలె భాసిల్లుచుండగా, వివిధవర్గములకు చెందిన పౌరులు, ప్రధానపురుషులు నిన్నుజూచి వరమానందభరితులగుదురు. (11)

ఓ కకుత్స్థవంశభూషణా! నీవు అయోధ్యకు విచ్చేయు సమయమున మదగజములు తమమీంకారములతో నిన్ను ఆహ్వానించును. అంతఃపురస్థిలందఱును సర్వసన్నద్ధులై ప్రసన్నముఖులై నిన్ను అభినందింతురు. (12)

'అయోధ్యకు వచ్చి, రాజ్యసరిపాలనను చేపట్టుము'- అని భరతుడు శ్రీరాముని ప్రార్థించుచుండగా అచట చేరియున్న వివిధ వర్గములకు చెందిన ప్రజలందఱును 'బాగు బాగు' అని ప్రశంసావచనములను పల్కిరి. (13)

మిక్కిలి దుఃఖితుడై విలపించుచున్న ఆభరతుని జూచి, నిశ్చయబుద్ధిగలవాడును, మిగుల ధైర్యశాలియు ఐన శ్రీరాముడు అతనిని ఎంతయు ఓదార్చెను. (14)

ఓ సోదరా! ఏ వ్యక్తికైనను దైవమువలె స్వాతంత్ర్యముగాని, ఇష్టము వచ్చినట్లు ప్రవర్తింపగల శక్తిగాని ఉండవు- దైవమే అతనిని ఇటునటు లాగుచుండును- విధి బలీయుము సునూ! (15)

సర్వే క్షయంతా నిచయాః పతనాంతాః సముచ్చయాః ।
సంయోగా విప్రయోగాంతా మరణాంతం చ జీవితమ్ ॥ 16

యథా ఫలానాం పక్వానాం నాన్యత్ర పతనాద్యయమ్ ।
వీవం సరస్య జాతస్య నాన్యత్ర మరణాద్యయమ్ ॥ 17

యథాఽగారం దృఢస్థాణం జీర్ణం భూత్వాఽవసేదతి ।
తథైవ సీదంతి వరా జరామృత్యువశంగతాః ॥ 18

అత్యేతి రజనీ యాతు సా న ప్రతినివర్తతే ।
యా త్యేన యమునా పూర్ణా సముద్రముదకాకులమ్ ॥ 19

అహోరాత్రాణి గచ్ఛంతి సర్వేషాం ప్రాణినామిహ ।
ఆయాంషి క్షపయంత్యాశు గ్రీష్మే జలమివాంశవః ॥ 20

ఆత్మానమనుశోచ త్వం కేమన్యమనుశోచసి ।
ఆయుస్తే హీయతే యస్య స్థితస్య చ గతస్య చ ॥ 21

సహైవ మృత్యుర్వ్రజతి సహ మృత్యుర్నిషీదతి ।
గత్వా సుదీర్ఘమధ్వానం సహ మృత్యుర్నివర్తతే ॥ 22

గాత్రేషు పలయః ప్రాప్తాః శ్వేతాశ్చైవ శిరోరుహాః ।
జరయా పురుషో జీర్ణః కిం హి కృత్వా ప్రభావయేత్ ॥ 23

నందంత్యుదిత ఆదిత్యే నందంత్యస్తమితే రవౌ ।
ఆత్మనో నావబుద్ధ్యంతే మనుష్యా జీవితక్షయమ్ ॥ 24

హృష్యంత్యుతుముఖం దృష్ట్వా ననం నవమిహగతమ్ ।
ఋతూనాం పరివర్తేన ప్రాణినాం ప్రాణసంక్షయః ॥ 25

యథా కాష్ఠం చ కాష్ఠం చ సమేయాతాం మహార్ణవే ।
సమేత్య చ వ్యపేయాతాం కాలమాసాద్య కంచన ॥ 26

కూడబెట్టిన వివిధసంపదలు అన్నియును నశించునవియే, లోకములైన భౌతికములన్నియును పతనమగునవియే. పుత్రమిత్ర కళాత్రాది సంబంధములన్నియును తెగిపోవునట్టివే. ఎంతటి ఉన్నతస్థితిలో జీవించువారికైనను మరణము తప్పదు. ఈ లోకకబంధములన్నియును విడిపోవునవియే. (16)

బాగుగా పండిన ఫలములకు పడిపోవుట కంటే వేతొక గతి లేదు. అట్లే పుట్టిన ప్రతివ్యక్తికిని మరణము తప్పదు. (17)

దృఢమైన స్తంభములలో నిర్మించిన భవనముపైతము క్రమముగా శిథిలమై అది ఎప్పటికైనను పడిపోవుట సహజము. అట్లే మానవులు ఎంతటి వారైనను క్రమముగా ముసలివారై, మృత్యుముఖమునజేరి నశించుట అనివార్యము. (18)

జలములలో నిండిన యమునానదియు అసారజలనిధికి చేరిన పిమ్మట తిరిగి రాజాలదు. అట్లే గడచిపోయిన రాత్రి మఱి రాదు. (19)

ఈ లోకమున పగళ్లు, రాత్రులు క్రమముగా గడచిపోవుచునే యుండును. గ్రీష్మకాలమున సూర్యకిరణములు జలములనువలె అవి సకలప్రాణులయొక్క ఆయువులను నశింపజేయు చుండును. (20)

ఓ భరతా! నీవు ఆత్మోద్ధరణనుగూర్చి ఆలోచింపుము. ఇతరులకై ఏల విచారపడెదవు. ఎవ్వడైనను నిలిచియున్నను సాగిపోవుచున్నను అతనిఆయువు క్షీణించుచునే యుండును. (21)

మృత్యువు ఎల్లప్పుడును మనతోడనేయుండును. అది అన్ని వేళలయుండును (నీడవలె) మనలను వెంటాడుచునే యుండును. మనము దీర్ఘయాత్ర చేసినను (మరణించినను, మఱల జన్మించునప్పుడు) అది మనతో గూడి మఱి వచ్చుచుండును. (కనుక సమస్త ప్రాణులకును మృత్యువు అనివార్యము) (22)

శరీరములయందు ముడుతలు ఏర్పడుచుండుట సహజము. తలవెంట్రుకలు నెరసిపోవుచుండుట అనివార్యము. వార్తకృతముచే పురుషుడు కృశించిపోవుచుండుట ప్రకృతిసిద్ధము. మానవుడు నీటిని ఏయుపాయముచే తప్పించుకొనగలడు? (23)

జనులు సూర్యుడు ఉదయించినంతనే దసార్జనకు సమయమైనదని సంతోషింతురు. అట్లే సూర్యుడు అస్తమించినను కామోపభోగములకు అనుకూల సమయము ప్రాప్తించెనని వారు పొంగిపోవుదురు. కాని వారు తమఆయువు ప్రతిదినము క్షీణించిపోవుచున్నదని యెంతమాత్రము ఎఱుంగరు - (24)

వసంతాది-ఋతువులు ప్రారంభమైనప్పుడు, అవి ఇదివఱలో ఎన్నడును రానట్లుగను, ఇప్పుడే క్రొత్తగా వచ్చినట్లుగను. భావించి, జనులు సంతోషించుచుండురు. కాని ఋతువులయొక్క రాకపోకలవలన కాలము బరిగిపోవుచున్నట్లును, ఫలితముగా తమ ఆయుర్దాయము క్షీణించుచున్నట్లుగను వారు గుర్తించరు - (25)

మహాసముద్రమునందు ఒక కట్టలో మఱియొక కట్ట కలిసి సాగిపోవుచు, కొంతకాలమునకు అవి వేరయిపోవుచుండును - అట్లే సంపదలు, బాధాపుత్రులు, బంధువులు (యజమానితో) కలిసి

ఏవం భార్యాశ్చ పుత్రాశ్చ జ్ఞాతయశ్చ వసూని చ |
సమేత్య వ్యవధావంతి ధ్రువో హ్యషాం వినాభవః | 27

నాత్ర కశ్చిద్యథాభావం ప్రాణీ సమభివర్తతే |
తేన తస్మిన్ స సామర్థ్యం ప్రేతస్యాస్త్యనుశోచతః | 28

యథా హి సార్థం గచ్ఛంతం బ్రూయాత్ కశ్చిత్ పథిస్థితః |
అహనుప్యాగమిష్యామి పృష్ఠతో భవతామితి | 29

ఏవం పూర్వైర్గతో మార్గః పితృసైతామహో ధ్రువః |
తమాపన్నః కథం శోచేత్ యస్య నాస్తి వ్యతిక్రమః | 30

వయసః పతమానస్య ప్రోతసో వా నివర్తినః |
ఆత్మా సుఖే నియోక్తవ్యః సుఖభాజః ప్రజాః స్మృతాః | 31

ధర్మాత్మా సతుభైః కృత్యైః క్రతుభిశ్చాప్తదక్షిణైః |
ధూతపాపో గతః స్వర్గం పితా నః పృథివీపతిః | 32

భృత్యానాం భరణాత్ సమ్యక్ ప్రజానాం పరిపాలనాత్ |
అర్థాదానాచ్చ ధర్మేణ పితా నః త్రిదివం గతః | 33

కర్మభిస్తు శుభైరిష్టైః క్రతుభిశ్చాప్తదక్షిణైః |
స్వర్గం దశరథః ప్రాప్తః పితా నః పృథివీపతిః | 34

ఇష్ట్యా బహువిధైర్యజ్ఞై భోగాంశ్చావాప్య పుష్కలాన్ |
ఉత్తమం చాయురౌసాద్య స్వర్గతః పృథివీపతిః | 35

ఆయురుత్తమమాసాద్య భోగానపి చ రాఘవః |
స న శోచ్యః పితా తాత! స్వర్గతః సత్కృతః సతామ్ | 36

జీవించుచుందురు, కాలక్రమమున విడిపోవుచుందురు-
పీరియొక్క సంయోగవియోగములు లోకసహజములు (26-27)

లోకమున ఏప్రాణియైనను సమయము ఆసన్నమైనప్పుడు
జననమరణములను తప్పించుకొనజాలదు. కనుక మరణించినవారికై
శోకించువాడుగూడ తనమరణమును నివారించ సమర్థుడుగాడు. (28)

చారిబట్టి పోవుచున్న వ్యాపారులతో, యాత్రికులతో
ఎవడైననొకబాటసారి 'మీ వెనుక నేనును వచ్చెదను' - అని
సలుకుచు వారిని అనుసరించుచుండును. అట్లే మనపూర్వులైన
తాతముత్తాతలు వెళ్లిన మార్గమును మనము అనుసరించి నడచుట
తధ్యము. దీనిని ఆతిక్రమించుటకు ఎట్టి ఉపాయమూలేదు. కావున
ఎవ్వరును ఇతరులకొఱకై దుఃఖించుట తగదు. (29-30)

నదీప్రవాహములు వెనుకకు మఱలిరానట్లే నిత్యము తఱిగి
పోవుచుండు వయస్సు తిరిగిరాదు. అది క్రమముగా క్షీణించుచునే
యుండును. ఈ రహస్యమును ఎఱింగి, ఆత్మోద్ధరణమునకు
సాధనమైన ధర్మమార్గమును అనుసరింపవలెను. ఏలనన జనులెల్లరును
ఇహపరలోకసుఖములను కోరుకొనుచుందురు గదా! (31)

మనతండ్రి ధర్మాత్ముడు. అతడు భూరిదక్షిణలను సమర్పించి,
పవిత్రములైన వివిధములగు సమస్తయజ్ఞములను ఆచరించి
పునీతుడయ్యెను. పిమ్మట ఆ మహారాజు స్వర్గమునకేగెను. (32)

మనతండ్రి పాత్రులైన భృత్యులకు సంతృప్తికరముగా వారిపోషణ
చారమును నిర్వహించెను, ప్రజలను కన్నబిడ్డలనువలె వాత్సల్యముతో
పరిపాలించెను. ధర్మమార్గములో ధనాగారమును నింపెను. ఆ
విధముగా జీవించి ఆ పుణ్యాత్ముడు దివంగతుడాయెను. (33)

ఆ మహారాజు తనకును, ప్రజలకును మిగుల ఇష్టములు,
ప్రయోజనకరములు ఐన తటాకాదులను మహాసభములయందు
నిర్మింపజేసెను. ఋత్విజులు మొదలగువారికి విరివిగా దక్షిణ
తాంబూలాదులను ఒసంగి, పెక్కు క్రతువులను నిర్వహించెను.
ఈ విధముగా మనతండ్రియైన దశరథప్రభువు తనజీవితమును
కొనసాగించి, కడకు అమరపురికేగెను. (34)

ఇంకను ఆ మహాప్రభువు సలువిధములగు యాగములను
నడిపెను. సముచితరీతిలో పుష్కలముగా భోగభాగ్యములను
అనుభవించెను. దీర్ఘాయురారోగ్యములతో వర్తిల్లి. అతడు తన
జీవయాత్రను ముగించుకొని, స్వర్గమునలంకరించెను. (35)

నాయనా! భరతా! రఘునంశశిరోమణియు, పూజ్యుడును
ఐన మనతండ్రి తనకు పూర్వులైన రాజులకంటెను ఉత్తమమైన
జీవితమును దీర్ఘకాలము గడపి, చక్కనిఆరోగ్య భాగ్యములతో
వర్తిల్లెను. సత్పురుషులసత్కారములను పొందుచు కడకు అతడు
పరమపదించెను. అందువలన ఆ పుణ్యపురుషునికొఱకై మనము
శోకింపదగదు. (36)

స జీర్ణం మానుషం దేహం పరిత్యజ్య పితా హి నః ।
దైవీమ్ బుద్ధిమనుప్రాప్తో బ్రహ్మలోకవిహారిణీమ్ ॥ 37

తం తు నైవంవిధః కశ్చిత్ ప్రాజ్ఞః శోచితుమర్హతి ।
త్వద్విధో మద్విధశ్చాపి శ్రుతవాన్ బుద్ధిమత్తరః ॥ 38

ఏతే బహువిధాః శోకా విలాపరుదితే తథా ।
వర్జనీయా హి ధీరేణ సర్వావస్థాసు ధీమతా ॥ 39

స స్వస్థో భవ మాశోచీః యాత్వా చాఽపి వసతాం పురీమ్ ।
తథా పిత్రా నియుక్తోఽపి వశినా వదతాం వర! ॥ 40

యత్రాహమపి తేనైవ నియుక్తః పుణ్యకర్మణా ।
తత్రైవాహం కరిష్యామి పితరార్యస్య శాసనమ్ ॥ 41

స మయా శాసనం తస్య త్యక్తుం న్యాయమరిందమ! ।
తత్ త్వయాఽపి సదా మాన్యం స వై బంధుః స నః పితా ॥ 42

తద్వచః పితరేవాహం సమ్మతం ధర్మచారిణామ్ ।
కర్మణా పాలయిష్యామి వనవాసేన రాఘవ! ॥ 43

ధార్మికేణాస్పశంసేన నరేణ గురువర్తినా ।
భవితవ్యం నరవ్యాఘ్ర! పరలోకం జీగీషతా ॥ 44

అత్మానమనుతిష్ఠ త్వం స్వభావేన నరర్షభ! ।
నిశామ్యతు శుభం వృత్తం పితర్యశరథస్య నః ॥ 45

ఇత్యేవముక్త్వా వచనం మహాత్మా
పితుర్నిదేశప్రతిపాలనార్హమ్
యదీయసం భ్రాతరమర్థవచ్చ
ప్రభుర్ముహూర్తాద్విరరామ రామః ॥ 46

మనతండ్రియైన ఆ మహారాజు శిథిలమైన తనమానవదేహమును పరిత్యజించి, బ్రహ్మలోకమున విహరించుటకు అనుచైన దివ్యదేహమును, తదితరములైన దైవీసంపదలను పొందెను. (37)

వేదశాస్త్రజ్ఞానసంపన్నుడును, మిగుల ప్రజ్ఞాశాలియు ఐన ప్రాజ్ఞుడైవ్వడును మనవలె ఈ విధముగా దుఃఖింపరాదు (దుఃఖింపడు) (38) ధీరుడును, ప్రజ్ఞాశాలియు ఐన పురుషుడు ఎవ్వడైనను ఎట్టి క్లిష్ట పరిస్థితులయందైనను (తండ్రి మరణించుట, నేను వనవాసము చేయవలసి వచ్చుట మున్నగు కష్ట సమయములయందును) ఈ విధముగా విలపించుట, ఏడ్చుట చేయరాదు. (39)

వాక్యాత్మర్యముగల ఓ భరతుడా! నీవు దుఃఖింపకుము, మనస్సును కుదుటపఱచుకొనుము, అయోధ్యకు వెళ్లి, రాజ్యాధికారమును స్వీకరింపుము సర్వాధికారియైన ఆ మహారాజు నిన్ను ఆ విధముగనే ఆదేశించియుండెను. (40)

ఓ భరతా! పుణ్యాత్ముడైన ఆ మహారాజు పదునాలుగు సంవత్సరములకాలము వనములలో నివసింపుము - అని నన్ను ఆదేశించి యుండెను. కనుక ఆయనఆజ్ఞను శిరసావహించుచు నేను ఇచటనే యుండెదను. (41)

నాయనా! శత్రుసంహారకా! నేను తండ్రిగారిశాసనమును ఉల్లంఘించుట ధర్మముగాదు. (దానిని నేను త్రికరణశుద్ధిగా తలచాల్సివచ్చెను.) నీకును ఆయనశాసనము గౌరవింపదగినది. (ఆయన ఆజ్ఞను నీవును పాటించుము.) అతడు మనకు జన్మనిచ్చిన వాడు, పరమబంధువు. (42)

ఓ భరతా! తండ్రిగారివచనము ధర్మమును పాటించువారికి శిరోధార్యము- కావున నేను ఆయనఆదేశమును పాటించుచు వనవాసము చేసెదను. (43)

ఓ నరశ్రేష్ఠా! పరలోకసుఖములను కోరుకొను పురుషుడు ఎవ్వడైనను ధర్మబుద్ధిగలవాడు, దయాళువు, పెద్దల ఆజ్ఞలను శిరసావహించువాడు ఐయుండవలెను - అప్పుడు మాత్రమే అతడు ఆముష్మిక(పరలోక) సుఖలాభములకు అర్హుడగును- (44)

ఓ నరోత్తమా! మనతండ్రియైన దశరథమహారాజయొక్క పవిత్రాచరణమును దృష్టిలో ఉంచుకొని, నీ ధార్మికస్వభావముద్వారా నీ ఆత్మోన్నతికి పాటుపడుము - కనుక రాజ్యభారమును వహింపుము. (45)

సర్వసమర్థుడును, మహాత్ముడును ఐన శ్రీరాముడు తనతమ్ముడగు భరతునితో 'తండ్రియాజ్ఞను తలచాల్పుము' - అని అర్థవంతములైన వచనములను పలికి, ఒక క్షణకాలముపాటు మానము వహించెను- (46)

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే అయోధ్యాకాండే పంచోత్తరశతతమస్సర్గః (105)

వాల్మీకిమహర్షివిరచితమైన ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి అయోధ్యాకాండమునందు నూటఐదవసర్గము సమాప్తము

106. నూటఆవసర్గము

అయోధ్యకు విచ్చేయునుని భరతుడు శ్రీరాముని పరిపరివిధముల వేడుకొనుట.

ఏనముక్త్యా తు విరలే రామే వచనమర్థవత్ |
తతో మందాకినీతీరే రామం ప్రకృతివత్సలమ్ |
ఉవాచ భరతశ్చిత్రం ధార్మికో ధార్మికం వచః | 1

కో హి స్యాదీదృశో లోకే యాదృశస్త్వమరిందమ |
స త్వాం ప్రవృథయేద్దుఃఖం ప్రీతిర్వా స ప్రహర్షయేత్ | 2

సమ్మతశ్చాసి వృద్ధానాం తాంశ్చ పృచ్ఛసి సంశయాన్ | 3

యథామృతస్తథా జీవన్ యథాఽ సతి తథా సతి |
యస్యైష బుద్ధిలాభః స్యాత్ పరితప్యేత కేన సః | 4

పరావరజ్ఞో యశ్చ స్యాత్ తథా త్వం మనుజాధిప |
స ఏవం వ్యసనం ప్రాప్య స విషేదితుమర్హతి | 5

అమరోపమసత్త్వస్త్వం మహాత్మా సత్యసంగరః |
సర్వజ్ఞః సర్వదర్శి చ బుద్ధిమాంశ్చాసి రాఘవ | 6

స త్వమేవంగుణైర్వ్యక్తం ప్రభవాభవకోవిదమ్ |
అవిషహ్యతమం దుఃఖమ్ ఆసాదయితుమర్హతి | 7

ప్రోషితే మయి యత్ పాపం మూత్రా మత్కారణాత్ కృతమ్ |
క్షుద్రయా తదనిష్ఠం మే ప్రసీదతు భవాన్ మమ | 8

ధర్మబంధేన బద్ధోఽస్మి తేనేమాం నేహ మాతరమ్ |
హస్మి తీవ్రేణ దండేన దండాత్మాం పాపకారిణీమ్ | 9

కథం దశరథాజ్ఞాతః శుద్ధాభిజనకర్మణః |
జానన్ ధర్మమధర్మిష్ఠం కుర్యాం కర్మ జగుప్సితమ్ | 10

శ్రీరాముడు ఈవిధముగా అర్థవంతములైన వచనములను పలికి, మిన్నకున్న పిమ్మట, దర్మాత్ముడైన భరతుడు ప్రణావత్యలుడైన శ్రీరామునితో మందాకినీనదీతీరమున ధర్మబద్ధముగా ఇట్లు వచించెను. (1)

ఓ శత్రుసూదనా! నీవు దుఃఖములకు క్రుంగిపోవు, సంతోషములకు పొంగిపోవు. ఈలోకమున నీవంటివాడు ఎవడుండును? వేదవిదులైన పెద్దలకునైతము మాన్యుడవైనను (సర్వజ్ఞుడవైనను) ఒక సామాన్యునినలె నీవు వారికడ సంశయములను ప్రస్తావించుచుండువు. (2-3)

మనుజుడు మరణించినవానినిషయమున రాగద్వేషములను కలిగియుండనట్లే, జీవించియున్న వానియెడ గూడ రాగద్వేషములను కల్గియుండరాదు. అతనికి వస్తువులు లేనప్పుడు వాటిపై ఆసక్తి యుండనట్లే, అవి ఉన్నప్పుడుగూడ అతడు వాటినిషయమున ఆసక్తి చూపరాదు. ఇది వివేకనంతునిలక్షణము. ఇట్టి వినేకి దేనికై పరితపించును? దేనికిని పరితపింపడు. కనుక నీవు పేర్కొనిన రీతిగా నాకు ఏ నిషయమునను లేకమాత్రము సరితాపము ఉండదు. (4)

ఓ మహాప్రభూ! నీవలె ఆత్మానాత్మజ్ఞానముగలవాడు (సదసద్విచక్షణగలవాడు) ఎవ్వడును ఎట్టి కష్టములకు లోనైనను దుఃఖింపడు- (5)

ఓ రఘువరా! నీవు దేవతలనలె సత్త్వగుణసంపన్నుడవు. మిగుల ధైర్యశాలివి. సత్యసంధుడవు. సర్వజ్ఞుడవు. సర్వసాక్షివి. ప్రతిభాశాలివి. జననమరణరహస్యములను ఎఱిగినవాడవు. ఈ విధముగా ఉదాత్త గుణశోభితుడవైన నిన్ను ఎట్టి దుర్బరములైన దుఃఖములునూ తాకజాలవు- ఎట్టి బాధలకునూ నీవు చలించవు. (6-7)

నేను పరదేశమునందు(మఠామహానియింట) ఉండగా అల్పజ్ఞురాలైన నాతల్లి నానిమిత్తమై ఈ పాపకార్యమునకు ఒడిగట్టెను. ఇది నాకు ఎంతమాత్రమును సమ్మతముగాదు. కనుక ఆమెను క్షమించి, నాయెడప్రసన్నుడవు కమ్ము. (8)

తల్లియెంతటి దుష్టురాలైనను ఆమెను చంపుట ధర్మముగాదు. నేను ధర్మబద్ధుడను. అందువలన మహాపాపకార్యమొనర్చిన నాతల్లి తీవ్రమైన మరణదండనమునకు అర్హురాలేయైనను నేను అట్లు చేయుటలేదు. (9)

దశరథమహారాజు ఉత్తమనంశమున జన్మించినవాడు. పవిత్ర కార్యములను ఒనర్చినవాడు. అట్టి మహాత్ముని పుత్రుడవైన నేను ధర్మాధర్మములను ఎఱింగియు, లోకనింద్యమైన అధర్మకార్యమును (మాతృనదను) ఎట్లు చేయుదును? (10)

గురుః క్రియావాన్ వృద్ధశ్చ రాజా ప్రేతః పితేతి చ ।
తాతం న పరిగర్హేయం దైవతం చేతి సంసది ॥ 11

కో హి ధర్మార్థయోర్హీనమ్ ఈద్యశం కర్మ కిల్బిషమ్ ।
స్త్రియాః ప్రియం చికిర్షుస్సన్ కుర్యాద్ధర్మజ్ఞ! ధర్మవిత్ ॥ 12

అంతకాలే హి భూతాని ముహ్యంతీతి పురా శ్రుతిః ।
రాజైవం కుర్వతా లోకే ప్రత్యక్షం సా శ్రుతిః కృతా ॥ 13

సాధ్వర్మసుభిసంధాయ క్రోధాన్మోహాచ్చ సాహసాత్ ।
తాతస్య యదతిక్రాంతం ప్రత్యాహరతు తద్భవాన్ ॥ 14

పితుర్హి సమతిక్రాంతం పుత్రో యః సాధు మన్యతే ।
తదపత్యం మతం లోకే విపరీతమతోఽన్యథా ॥ 15

తదపత్యం భవానస్తు మా భవాన్ దుష్కృతం పితుః ।
అభిపత్యా కృతం కర్మ లోకే ధీరవిగర్హితమ్ ॥ 16

కై కేయాం మాం చ తాతం చ సుహృదో బాంధవాంశ్చ నః ।
పౌరజానపదాన్ సర్వాన్ త్రాతు సర్వమిదం భవాన్ ॥ 17

కృ వారణ్యం కృ చ క్షాత్రం కృ జటాః కృ చ పాలనమ్ ।
ఈద్యశం వ్యాపాతం కర్మ న భవాన్ కర్తుమర్హతి ॥ 18

ఏష హి ప్రథమో ధర్మః క్షత్రియస్యాభిషేచనమ్ ।
యేన శక్యం మహాప్రాజ్ఞ! ప్రజానాం పరిపాలనమ్ ॥ 19

కశ్చ ప్రత్యక్షముత్సృజ్య సంశయస్తమలక్షణమ్ ।
ఆయతిస్తం చరేద్ధర్మం క్షత్త్రబంధురనిశ్చితమ్ ॥ 20

అథ క్లేశజమేవ త్వం ధర్మం చరితుమిచ్ఛసి ।
ధర్మేణ చతురో వర్గాన్ పాలయన్ క్లేశమాప్నుహి ॥ 21

దశరథమహారాజు పవిత్రములైన యజ్ఞకర్మలను ఆచరించిన వాడు, వృద్ధుడు, నాకు తండ్రి, గురువు, దైవతులుడు. ఇప్పుడు అతడు పరలోకగతుడు. కనుక అట్టిసత్పురుషుని ఈ నిందుసభలో వివిధముగానూ నిందింపను. (11)

ఓ ధర్మజ్ఞా! రామా! ధర్మాధర్మములను ఎఱిగినవాడెవ్వడైనను ఒక స్త్రీని సంతృప్తి పఱచుటకై ధర్మాధర్మములకు విరుద్ధముగా ఇంతటి పాపకృత్యమునకు ఒడిగట్టునా? అనసానదశయందు జనులబుద్ధి మోహమునకు గుఱియగు చుండుననిలోకోక్తి ప్రాచీనకాలమునుండియు వినవచ్చుచున్నది. మహారాజు ఇట్టి అధర్మకార్యమొనర్చి ఆ లోకోక్తిని నిజము చేసెను. (12-13)

ఓ రఘురామా! కైకేయిబెదరింపులవలన గాని, రాజునకు ఆమెపైగల న్యాయమోహకారణమునగాని, లేక మంచిచెడులను మఱచి తొందరపడుటవలనగాని, మనతండ్రి ధర్మమును ఉల్లంఘించియుండెను. లోకహితమును గోరి, పూజ్యుడైన నీవు ఆయనదోషమును సవరింప వచ్చునుగదా! (14)

'తండ్రిచేసిన పాపాటును సవరించుటకు పూనుకొనువాడే నిజమైన పుత్రుడు. అట్లు చేయకుండుట యుక్తముకాదు. - అనునది లోకభావన- (15)

రామా! నీవు అట్టి ఉత్తమపుత్రుడవుగనే యుండుము. మన తండ్రి చేసిన కార్యము ధర్మనిరుద్ధము, దీరులు దానిని మెచ్చరు. అది లోకనింద్యము. కనుక నీవు అట్టి అనుచిత కర్మను (ఆదేశమును) అనుసరింపవలదు. (16)

నాతల్లియైన కైకేయిని, నన్ను, మనతండ్రిని, బంధుమిత్రులను, పౌరులను, పల్లెవాసులను - ఒకరేమిటి? అందఱిని కాపాడుటకు నీవే సర్వసమర్థుడవు. కనుక నా ప్రార్థనను మన్నింపుము. (17)

ఓ ప్రభూ! వనవాసమెక్కడ? క్షాత్త్రధర్మమెక్కడ? జటాధారణ మెక్కడ? పరిపాలనము ఎక్కడ? ఇట్టి పరస్పర విరుద్ధములైన కర్మలను నీవంటి పూజ్యుడు ఆచరింపదగదు. (18)

ఓ సర్వజ్ఞ! ప్రజలను రంజింపజేయుచు చక్కగా పరిపాలింపగల క్షత్రియునకు 'అతడు రాజ్యపట్టాభిషిక్తుడగుటయే' మొదటి ధర్మము. (19)

ప్రజాపాలనరూపమైన క్షత్రియధర్మము ప్రత్యక్షఫలములను ఇచ్చునది. అటు ప్రభువునకును, ఇటు ప్రజలకును సుఖలాభములను చేకూర్చునది. మీదుమిక్కిలి అది పరలోకశ్రేయస్సును కల్గించునది. తాపనవృత్తి క్లేశములతో కూడుకొనినది. దానిఫలముగూడ సంశయాత్మకము, అనిశ్చితము - అదియును కాలాంతరమున ఎప్పుడో లభించునది - ఉత్తమ క్షత్రియుడు సుఖలాభములనుగూర్చు రాజ్యపాలనమును త్యజించి, తాపనవృత్తిని చేపట్టునా? (20)

ఓ రామా! క్లేశములను కల్గించు కార్యములద్వారా ధర్మమును ఆచరించుటయే నీకు సమ్మతమైనచో, ధర్మబద్ధముగా నాలుగు వర్ణములవారిని పరిపాలించుటయు క్లేశకార్యమే - కావున నీవు అయోధ్యకు వచ్చి అట్టి క్లేశకార్యములనే ఆచరింపుము. (21)

చతుర్థామాశ్రమాణాం హి గార్హస్థ్యం శ్రేష్ఠమాశ్రమమ్ ।
ప్రావలర్హర్మజ్జ! ధర్మజ్ఞాః తం కథం త్యక్తుమర్హసి ॥ 22

శ్రుతేన బాలః స్థానేన జన్మనా భవతో హ్యహమ్ ।
స కథం పాలయిష్యామి భూమిం భవతి తిష్ఠతి ॥ 23

హీనఋద్ధిగుణో బాలో హీనః స్థానేన చాప్యహమ్ ।
భవతా చ వినాభూతో న వర్తయితుముత్సహే ॥ 24

ఇదం నిభిలమవ్యగ్రం రాజ్యం పితృమకంటకమ్ ।
అనుశాధి స్వధర్మేణ ధర్మజ్ఞ! సహ బాంధవైః ॥ 25

ఇహైవ త్వైభిషింశంతు సర్వాః ప్రకృతయః సహ ।
ఋత్విజః సవసిష్ఠాశ్చ మంత్రవన్మంత్రకోవిదాః ॥ 26

అభిషిక్తస్త్వమస్మాభిః అయోధ్యాం పాలనే ప్రజ ।
విజిత్య తరసా లోకాన్ మరుద్విరివవాసవః ॥ 27

ఋణాని త్రణ్యపాకుర్వన్ దుర్బుధః సాధు నిర్దహన్ ।
సుహృదస్తర్పయన్ కామైః త్వమేవాత్రానుశాధి మామ్ ॥ 28

అద్యైర్య! ముదితాః సంతు సుహృదస్తైభిషేచనే ।
అద్య భీతాః పలాయంతాం దుర్బుధస్తే దిశో దశ ॥ 29

ఆక్రోశం మమ మాతుశ్చ ప్రమృణ్య పురుషర్షభ! ।
అద్య తత్రభవంతం చ పితరం రక్ష కిల్బిషాత్ ॥ 30

శిరసా త్వైభియాచేహం కురుష్వ కరుణాం మయి ।
బాంధవేషు చ సర్వేషు భూతేష్వివ మహేశ్వరః ॥ 31

అత్తైతత్ పృష్టతః కృత్వా వనమేవ భవానితః ।
గమిష్యతి గమిష్యామి భవతా సార్థమప్యహమ్ ॥ 32

ధర్మములను బాగుగా ఎఱిగిన ఓ రామా! బ్రహ్మచర్యము, గార్హస్థ్యము (గృహస్థాశ్రమము), వానప్రస్థము, సన్న్యాసము అను నాల్గు ఆశ్రమములలో గృహస్థాశ్రమము మిగుల శ్రేష్ఠమైనదని ధర్మజ్ఞులు తెలుపుచుందురు. అట్టి ఉత్తమమైన దానిని ఎట్లు త్యజింతువు? 22)

ఓ రఘువరా! శాస్త్రజ్ఞానమును బట్టియు, జన్మక్రమమును అనుసరించియు నేను నీకంటెను చిన్నవాడను. కావున పెద్దవాడవైన నీవు ఉండగా నేను మనకోసలరాజ్యమును ఎట్లు పరిపాలింపగలను? 23)

అన్నయ్యా! ప్రతిభయందును, సుగుణసంపదయందును బాలుడనైన నేను నీకు సాటిరాను. నాస్థానముగూడ నీతరువాతదే. నీవు లేకుండ (నీకు దూరమయి) జీవించుటయు కష్టమే - ఇక రాజ్యపాలనము ఎట్లు చేయగలను? 24)

ఓ ధర్మజ్ఞా! మనతాతముత్తలనుండి వచ్చుచున్న ఈ కోసలరాజ్యము శత్రుబాధలేనిదై మిగుల ప్రశాంతముగానున్నది. కాబట్టి బంధుమిత్రులతోగూడి ఈరాజ్యమును క్షత్రియధర్మమును అనుసరించి, నీవే చక్కగా పరిపాలింపుము. 25)

ఓ రామా! ప్రజలు, మంత్రులు మున్నగువారి సమక్షమున మంత్రకోవిదులైన ఋత్విజులు వసిష్ఠమహర్షితోగూడి వేదమంత్రములతో నిన్ను ఇచటనే పట్టాభిషిక్తుని గావించుదురు 26)

ఓ రఘువరా! దేవతలచే అభిషిక్తుడైన ఇంద్రునివలె నీవును మాచే అభిషిక్తుడనై, నీ సరాక్రమముచే సమస్తలోకములను జయించి, ప్రజాపాలన మొనర్చుటకై అయోధ్యకు విచ్చేయుము. 27)

శ్రీరామా! దేవతల, ఋషుల, పితరుల ఋణములను దీర్చుచును, శత్రువులను పూర్తిగా పరిమార్చుచును, సంతృప్తి కలుగునట్లుగా మిత్రులకోర్కెలను దీర్చుచును, నీ ప్రజాపరిపాలనలో నా సేవలను అనుమతింపుము. 28)

అర్యా! నేడు నీవు పట్టాభిషిక్తుడవైన పిమ్మట మిత్రులందఱును ఎంతయు సంతోషించెదరు, అట్లే శత్రువులెల్లరును మిగుల భీతిల్లి, దశదిశలకు పాటిపోవుదురు. 29)

ఓ మహాపురుషా! నేడు నాకునూ, మాతల్లికిని వచ్చిన కళంకమును తొలగించి, పూజ్యుడైన మనతండ్రికి లోకనిందనుండి విముక్తిని గల్గింపుము. 30)

ఓ రామా! శిరసాప్రణమిల్లి నిన్ను అర్థించుచున్నాను ఆ పరమేశ్వరుడు సకలప్రాణులను అనుగ్రహించునట్లు, నీవు నన్నును, సమస్తబంధుమిత్రులను దయజూడుము.- 31)

ఓ అగ్రజా! పూజ్యుడవైననీవు నామనవిని ఆలకింపక, వనములకే నడచినచో నేనును నీ వెన్నంటినత్తును.-" 32)

తథాహి రామో భరతేన తామ్యతా
 ప్రసాద్యమానః శిరసా మహీపతిః ।
 న చైవ చక్రే గమనాయ సత్త్వవాన్
 మతిం పితుస్తద్వచనే వ్యవస్థితః । 33

తదద్యుతం స్థైర్యమవేక్ష్య రాఘవే
 సమం జనో హర్షమవాప దుఃఖితః ।
 న యాత్యయోధ్యామితి దుఃఖితో భవత్
 స్థిరప్రతిజ్ఞత్వమవేక్ష్య హర్షితః । 34

తమృత్విజో నైగమయూథవల్లభాః
 తదా విసంజ్ఞాశ్రుకలాశ్చ మాతరః ।
 తథా బ్రువాణం భరతం ప్రతుష్టువుః
 ప్రణమ్య రామం చ యయాచిరే సహ । 35

భరతుడు వినముడై కడుదుఃఖముతో ఎంతగా ప్రాదేయపడినను సత్త్వగుణసంపన్నుడైన శ్రీరామచంద్రప్రభువు అయోధ్యకు మఱివెళ్లుటకు ఏమాత్రము అంగీకరింపలేదు. అతడు తండ్రి ఆదేశమునకే కట్టుబడియుండెను. (33)

శ్రీరామునియందలి అద్భుతమైన ఆ మనఃస్థైర్యమును జూచి, అచటి జనులందఱును ఒకేసారి శోకమునకును, హర్షమునకును లోనైరి. ఆయన అయోధ్యకు మఱిరానందులకు వారిని దుఃఖము ఆవరించెను. అతడు తాను చేసిన ప్రతిజ్ఞకును మఱియు రాజు యొక్క ఆదేశమునకును కట్టుబడి స్థిరముగా నిలబడినందుకు వారిని సంతోషము క్రమ్ముకొనెను. (34)

ఋత్విజులును, పురప్రముఖులును, గణనాయకులును, నిః స్పృహతో కన్నీరు గార్చుచున్న తల్లులును శ్రీరామునితో అట్లు పలుకుచున్న భరతుని మిగుల ప్రశంసించిరి. పిదప వారందఱును శ్రీరామునకు ప్రణమిల్లి, అయోధ్యకు వచ్చి, ప్రజలను పాలింప వలసినదిగా అభ్యర్థించిరి. (35)

ఇత్యార్షే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే అయోధ్యాకాండే షడుత్తరశతతమస్సర్గః (106)

వాల్మీకిమహర్షివిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి అయోధ్యాకాండమునందు నూటఆఠవసర్గము సమాప్తము

-- * * * --

107. నూటఏడవసర్గము

'మనతండ్రిని సత్యసంధునిజేయుటయే మనకర్తవ్యము'. కనుక నీవు రాజ్యపాలన గానింపుము -

నేను వనవాసము చేసెదను.' - అని శ్రీరాముడు భరతునితో పలుకుట.

పునరేవం బ్రువాణం తం భరతం లక్ష్మణాగ్రజః ।
 ప్రత్యువాచ తతః శ్రీమాన్ జ్ఞాతిమధ్యే భిసత్ప్రతః । 1

ఉపసన్నమిదం వాక్యం యత్ త్వమేవమభాషథాః ।
 జాతః పుత్రో దశరథాత్ కైకేయాం రాజసత్తమాత్ । 2

పురా భ్రాతః పితా నః స మాతరం తే సముద్వహన్ ।
 మాతామహే సమాశ్రాషీత్ రాజ్యశుక్లామనుత్తమమ్ । 3

దైవాసురే చ సంగ్రామే జనన్త్యే తవ పార్థివః ।
 సంప్రహృష్టో దదౌ రాజా వరమారాధితః ప్రభుః । 4

తతః సా సంప్రతిశ్రావ్య తవ మాతా యశస్వినీ ।
 ఆయాచత నరశ్రేష్ఠం ద్వా వరౌ వరవర్ణినీ । 5

తవ రాజ్యం నరవ్యాఘ్ర! మమ ప్రవ్రాజనం తథా ।
 తౌ చ రాజా తదా తస్యేనియుక్తః ప్రదదౌ వరౌ । 6

బంధుమిత్రులమధ్య భరతుడు పదేపదే ప్రార్థనాపూర్వకముగా ఎంతగా అభ్యర్థించుచున్నను సర్వశుభలక్షణసంపన్నుడును, లక్ష్మణునకు అన్నయును ఐన శ్రీరాముడు అతనికి ఇట్లు ప్రత్యుత్తరమిచ్చెను. (1)

"సోదరా! భరతా! రాజశిరోమణియైన దశరథునివలన కైకేయా దేవియందు కలిగిన పుత్రుడవునీవు. నీవు పలికిన వచనములన్నియును నీవంటివానికి తగినట్లుగానే యున్నవి. (2)

"సోదరా! పూర్వము మనతండ్రి మీతల్లి కైకేయిని వివాహము చేసికొను సందర్భమున 'కైకేయాదేవియందు కలిగిన పుత్రునకే రాజ్యాధికారమును ఇత్తును' అని మీ మాతామహున (తాత)కు మాట ఇచ్చెను. అపిమ్మట దేవాసురులకు జరిగిన యుద్ధమున మీ తల్లి చేసిన సేవలకు మహారాజు మిగుల సంతుష్టుడై, ఆమెకు రెండు వరములను ఇత్తునని వాగ్దానము చేసెను. (3-4)

ఓ నరోత్తమా! వాసిగాంచినదియు, ఉత్తమమహిళయు ఐన నీ జనని మహారాజుచే ఒట్టు పెట్టించుకొని, నిన్ను రాజ్యాభిషిక్తుని జేయుట, నన్ను వనవాసమునకు పంపుట, ఆను రెండు వరములను ఆయనను అడిగెను. అందులకు ఆ మహారాజు సమ్మతించి, ఆమెకు ఆ రెండు వరములను ఇచ్చెను. (5-6)

తేన పిత్రాహమప్యత్ర నియుక్తః పురుషర్షభ! |
చతుర్దశ వనే వానం వర్షాణి వరదానికమ్ | 7

సోహం వనమిదం ప్రాప్తో నిర్జనం లక్ష్మణాన్వితః |
పీతయా చాప్రతిద్వంద్వః సత్యవాదే స్థితః పితుః | 8

భవానపి తథేత్యేవ పితరం సత్యవాదినమ్ |
కర్తుమర్హసి రాజేంద్ర క్షిప్రమేవాభిషేచనాత్ | 9

ఋణాన్మోచయ రాజానం మత్కులే భరత! ప్రభుమ్ |
పితరంచాపి ధర్మజ్ఞం మాతరం చాభినందయ | 10

శ్రూయతే హి పురా తాత శ్రుతిర్గీతా యశస్వినా |
గయేన యజమానేన గయేష్వేవ పితౄన్ ప్రతి | 11

పున్నామ్నో నరకాద్యస్మాత్ పితరం త్రాయతే సుతః |
తస్మాత్ పుత్ర ఇతి ప్రోక్తః పితౄన్యత్సాతి వా సుతః | 12

విష్టవ్యా బహవః పుత్రా గుణవంతో బహుశ్రుతాః |
తేషాం వై సమనేతానామ్ అపి కశ్చిద్గయాం వ్రజేత్ | 13

వీవం రాజర్షయః సర్వే ప్రతీతా రాజనందనాః |
తస్మాత్ త్రాహి నరశ్రేష్ఠ! పితరం నరకాత్ ప్రభో! | 14

అయోధ్యాం గచ్ఛ భరత! ప్రకృతీరనురంజయ |
శత్రుఘ్నసహితో వీర! సహ సర్వైర్ద్విజాభితిః | 15

ప్రవేక్ష్యే దండకారణ్యమ్ అహమప్యవిలంబయన్ |
ఆభ్యాం తు సహితో రాజన్! వైదేహ్య లక్ష్మణేన చ | 16

త్వం రాజా భరత! భవ స్వయం నరాణాం
వన్యానామహమపి రాజరాణ్యగౌణమ్ |
గచ్ఛ త్వం పురవరమద్య సంప్రహృష్టః
సంహృష్టస్త్వహ మపి దండకాన్ ప్రవేక్ష్యే | 17

ఓ నరశ్రేష్ఠ! భరతా! ఈవిధముగా మనతండ్రి నరదాసరూపమున పదునాలుగు సంవత్సరములు వనవాసము చేయుము'- అని నన్ను ఆజ్ఞాపించెను. (7)

కనుక ఆయనఅజ్ఞకు బద్ధుడనై నేను సీతాలక్ష్మణసహితుడనై, ఈ నిర్జనవనమునకు వచ్చితిని. ఈ విషయమున నన్ను నివ్వరును నినారింపజాలరు- సత్యసంధుడైన తండ్రిమాటను నిలుపుటకై నేను ఇచటనే యుండెదను. (8)

ఓ రాజేంద్రా! భరతా! నీవును తండ్రిమాటను శిరసావహించి, శీఘ్రముగా రాజ్యాభిషిక్తుడవు కమ్ము. తండ్రిని సత్యసంధునిగా జేయుము. నీవు అట్లు చేయుటయే సముచితము- (9)

ఓ భరతా! నామాటను పాటించి, కైకేయిదేవియుగమునుండి మహారాజునకు విముక్తిని గలిగింపుము. ఆయనకు నరకప్రాప్తి లేకుండ చేయుము, ఇట్లొనర్చి తల్లినిగూడ సంతోషపెట్టుము. (10)

నాయనా! భరతా! పూర్వకాలమున సుప్రసిద్ధుడైన గయుడు గయాక్షేత్రమున పితృదేవతలను ఉద్దేశించి, యజ్ఞము చేయుచు ఇట్లు నుడివినట్లు ప్రతీతి. (11)

"పున్నామ" నరకమునుండి మాతాపితరులను ఉద్ధరించువాడే పుత్రుడు. అతడు తల్లిదండ్రులను అన్ని విధములుగా కాపాడును. అనగా అతడు శ్రాద్ధకర్మలను ఆచరించి, వారికి ఉత్తమగతులను ప్రాప్తింపజేయును. (12)

శాస్త్రజ్ఞుల సంపన్నులును, గుణవంతులును ఐన పెక్కుమంది పుత్రులు కల్గునట్లు కోరుకొనవలెను- అట్లు కల్గిన సుతులలో ఒక్కడైనను గయాక్షేత్రమునకు వెళ్లి, అచట పితృదేవతలకు శ్రాద్ధములను ఆచరించుటజరుగవచ్చును. (13)

నరశ్రేష్ఠుడైన ఓ రాజకుమారా! రాజర్షులందఱును ఈ విధముగా ఆచరించి, పితృదేవతలను తరింపజేసినట్లు ప్రసిద్ధి-కావున ఓ ప్రభూ! నీవును మనతండ్రిని నరకప్రాప్తినుండి ఉద్ధరింపుము. (14)

వీరుడైన ఓ భరతా! శత్రుఘ్నునితోను, ద్విజులు మున్నగు వారందఱితోనుగూడి అయోధ్యకు వెళ్ళుము. ప్రజానురంజకముగా రాజ్యపాలనచేయుము. (15)

ఓ రాజా! ఇంక నేనును ఈ సీతాలక్ష్మణులిరువురితోగూడి శీఘ్రముగా దండకారణ్యమున ప్రవేశింతును. (16)

ఓ భరతా! నీవు ప్రజలందఱికిని ప్రభుడవుగమ్ము. నేను సమస్త వన్యమృగములకును మహారాజును అగుదును. నీవు ఇప్పుడే సంతోషముతో అయోధ్యకు వెళ్ళుము. నేను దండకారణ్యములలో తప్పిగా అడుగిడుదును- (17)

1) శ్లో " జీవతోవాక్యకరణాత్, సత్యజ్ఞం భూరిబోజనాత్. గయాయాం పిండదానేన త్రిభిః పుత్రస్య పుత్రతా "

తల్లిదండ్రులు బ్రతికియున్నంతకాలము వారిమాటలను పాటించి నడచుకొనుట, వారుమరణించిన పిమ్మట, ప్రతిసంవత్సరము వారికి శ్రాద్ధకార్యములను నిర్వహించుచుండుట. గయా క్షేత్రమునందు పితృదేవతలకు పిండప్రదానములను ఆచరించుట - అను మూడు కార్యములను నిర్వహించుట పుత్రుని కర్తవ్యము.

ఛాయాం తే దినకరభాః ప్రబాధమానం
 వర్షత్రం భరత! కరోతు మూర్ఛి శీతామ్ ।
 ఏతేషామహమపి కాననద్రుమాణాం
 ఛాయాం తామలిశయినీం సుఖీ శ్రయిష్యే । 18

శత్రుఘ్నః కుశలమతిస్తు తే సహాయః
 సౌమిత్రిర్మమ విదితః ప్రధానమిత్రమ్ ।
 చత్వారస్తనయవరా వయం నరేంద్రం
 సత్యస్తం భరత! చరామ మా విషాదమ్ । 19

“ఓ భరతా! సూర్యునివేడికిరణములు నీ శిరసుపై బడి బారించుకుండా చత్రము చల్లని నీడను ఇచ్చి, నిన్ను ఆదుకొనును. నేనును సూర్యకిరణములబాధ లేకుండ ఈ అరణ్యవృక్షములయొక్క దట్టమైన నీడను ఆశ్రయించుచు హాయిగానుందును- (18)

ఓ భరతా! బుద్ధిమంతుడైన శత్రుఘ్నుడు నీకు తోడుగా ఉండును, సుప్రసిద్ధుడు, సుమిత్రాసుతుడు ఐన లక్ష్మణుడు నాకు ప్రధానసహాయకుడుగానుండును. ఈ విధముగా మన నలుగురము మహారాజుగారిని సత్యసంధునిగా చేయుదము. ఇక నీవు దుఃఖింపకుము. (19)

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే అయోధ్యాకాండే సప్తోత్తరశతతమస్సర్గః (107)
 వాల్మీకిమహర్షినిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి అయోధ్యాకాండమునందు నూటనీడవసర్గము సమాప్తము

-- * * * --

108. నూటవినిమిదవసర్గము

జాబాలి శ్రీరామునకు నాస్తికవాదమును వినిపించుట - రాజ్యపాలనము చేయుమని నుడువుట.

అశ్వాసయంతం భరతం జాబాలిర్బ్రాహ్మణోత్తమః ।
 ఉవాచ రామం ధర్మజ్ఞం ధర్మాపేతమిదం వచః । 1

సాధు రాఘవ! మాభూత్ తే బుద్ధిరేవం నిరర్థికా ।
 ప్రాకృతస్య సర్వస్యేవ హ్యోర్యబుద్ధైర్మనస్వినః । 2

కః కస్య పురుషో బంధుః కిమాప్యం కస్య కేనచిత్ ।
 యదేకో జాయతే జంతుః ఏక ఏవ వినశ్యతి । 3

తస్మాన్నాతా పితా చేతి రామ! సజ్జేత యో నరః ।
 ఉన్మత్త ఇవ స జ్ఞేయో నాస్తి కశ్చిద్ది కస్యచిత్ । 4

యథా గ్రామాంతరం గచ్ఛన్ నరః కశ్చిత్ క్వచిద్వసేత్ ।
 ఉన్మత్తజ్వ చ తమావాసం ప్రతిష్ఠేతాపరేహని । 5

ఏవమేవ మనుష్యాణాం పితా మాతా గృహం వసు ।
 ఆవాసమాత్రం కాకుల్స్థ! సజ్జంతే నాత్ర సజ్జనాః । 6

పిత్ర్యం రాజ్యం పరిత్యజ్య స నార్హసి సరోత్తమ! ।
 ఆస్థాతుం కాపథం దుఃఖం విషమం బహుకంటకమ్ । 7

సమృద్ధాయామయోధ్యాయామ్ ఆత్మానమభిషేచయ ।
 ఏకవేణీధరా హి త్వాం నగరీ సంప్రతీక్షతే । 8

ధర్మజ్ఞుడైన శ్రీరాముడు ఈవిధముగా భరతుని ఓదార్పుచుండగా బ్రాహ్మణోత్తముడైన జాబాలి ధర్మనిర్దుముగా ఆయనతో ఇట్లు పలుకదొడంగెను. (1)

“ఓ రఘురామా! నీవు చెప్పినవిషయము బాగుగనేయున్నది. కాని నీనంటి ప్రజ్ఞాశాలి, మనోబలముగలవాడు ఒక అజ్ఞానివలె ఇట్టి నిరర్థకమైన ఆలోచనలను మనస్సునకు రానియ్యరాదు. ఈ లోకములో ఎవరు ఎవరికి బంధువులు. ఎవరివలన ఎవరికి లాభము? ఏప్రాణియైనను ఒంటరిగానే పుట్టును. ఒంటరిగానే మరణించును. కనుక రామా! ఇతడు నా తండ్రియనియు, ఈమె నాతల్లియనియు మనుకారములను పెట్టుకొనువానిని పిచ్చివానినిగా భావించవలెను. ఏలనన ఈ ప్రపంచమున ఎవ్వరును ఎవ్వరికిని ఏమియు కారు- (2-4)

రామా! ఒకడు వేటొకగ్రామమునకు వెళ్లుచు త్రోవలో ఏదేని యొక సత్రమునందు ఒకరాత్రి బసచేయును. తెల్లవాటినపిమ్మట ఆతడు ఆస్థానమును వీడి, ముందునకుసాగును. ఓ కాకుల్స్థా! అదే విధముగా తల్లిదండ్రులతోడను, గృహ, సంపదలతోడను మనుష్యులకుగల సంబంధములన్నియును క్షణికములే. కనుక సజ్జనులు వాటియందు ఆసక్తులుకారు. (5-6)

కనుక ఓ నరశ్రేష్ఠా! ఈ వనవాసజీవితము మిగుల దుఃఖకరమైనది. ఇందలి త్రోవలు ఎత్తుసల్లములతో, ముండ్రతో కూడియుండును. నీనంటివాడు తండ్రినుండి ప్రాప్తించిన రాజ్యమును వదలి, ఇట్టి క్లిష్ట మార్గమును ఆశ్రయించుట తగదు. దేశాంతరముననున్న భర్తకొఱకు నిరీక్షించుచు ప్రతపరాయణయైన స్త్రీవలె అయోధ్యానగరదేవత నీకొఱకై నిరీక్షించుచున్నది. కావున సకలసంపదలతో తులతూగుచున్న అయోధ్యకు వెళ్లి, రాజ్యపట్టాభిషిక్తుడవు కమ్ము. (7-8)

రాజభోగాననుభవన్ మహార్హన్ పార్థివాత్మజ! |
విహర త్వమయోధ్యాయాం యథా శక్రఃత్రివిష్టపే | 9

న తే కశ్చిద్దశరథః త్వం చ తస్య న కశ్చన |
అన్యో రాజా త్వమన్యస్స తస్మాత్ కురు యదుచ్యతే | 10

బీజమాత్రం పితా జంతోః శుక్లం రుధిరమేవ చ |
సంయుక్తమ్ ఋతుమన్మాత్రా పురుషస్యేహ జన్మ తత్ | 11

గతః స నృపతిస్తత్ర గంతవ్యం యత్ర తేన వై |
ప్రవృత్తిరేషా మర్యానాం త్వం తు మిథ్యా విహన్యసే | 12

అర్హధర్మపరా యే యే తాంస్తాన్ శోచామి నేతరాన్ |
తే హి దుఃఖమిహ ప్రాప్య వినాశం ప్రేత్య భేజిరే | 13

అష్టకా పితృదైవత్యమ్ ఇత్యయం ప్రసృతో జనః |
అన్నస్యోపద్రవం పశ్య మృతో హి కిమశిష్యతి | 14

యది భుక్తమిహన్యేన దేహమన్యస్య గచ్ఛతి |
దద్యాత్ ప్రవసతః శ్రాద్ధం న తత్ పథ్యశనం భవేత్ | 15

దానసంవననా హ్యేతే గ్రంథా మేధావిభిః కృతాః |
యజస్వ దేహి దీక్షస్వ తపః తప్యస్వ సంత్యజ | 16

స నాస్తి పరమిత్యేవ కురు బుద్ధిం మహామతే! |
ప్రత్యక్షం యత్రదాతిష్ఠ పరోక్షం పృష్ఠతః కురు | 17

స తాం బుద్ధిం పురస్కృత్య సర్వలోకనిదర్శినీమ్ |
రాజ్యం త్వం ప్రతిగృహ్లాప్య భరతేన ప్రసాదితః | 18

ఓ రాజకుమారా! స్వర్గమున దేవేంద్రునివలె నీవు ఆయోధ్యయందు దివ్యబోగములను ఆనుభవించుచు హాయిగా విహరించుచుండుము. (9)

దశరథుడు నీకు ఏమియుకాదు. నీవు ఆయనకు ఏమియు కావు, ఆ రాజు వేరు, నీవు వేరు, అందువలన నేను చెప్పిన విధముగా చేయుము- (10)

ప్రాణేపుట్టుకకు తండ్రి నిమిత్తకారణము మాత్రమే. వాస్తవముగా ఋతుమతియైన స్త్రీగర్భమునందు శుక్రశోణితములకలయికవలన శిశువు జన్మించును. (11)

దశరథమహారాజా తాను చేరవలసిన చోటికే చేరినాడు. ఇది సమస్త ప్రాణులకును సహజము. నీవు అనవసరముగా బాధపడుచున్నావు. (12)

అందుబాటులోనున్న సుఖబోగములను ఆనుభవించక, కేవలము ధర్మాచరణమునందును, ధనార్జనయందును మునిగియుండు వారిపై నాకు జాలి కలుగుచుండును. ఇతరుల (కామపరతంత్రుల) విషయమున గాదు. వీలనన వారు (ధర్మసరాయణులు) ధర్మాచరణము పేరుతో బ్రతికియున్నంతకాలము దుఃఖములనే ఆనుభవించి, కడకు మట్టిపాలగుచుందురు. (13)

ఈ లోకమున జనులు అష్టకాశ్రాద్ధములను, అట్టిక శ్రాద్ధములను నిర్వహించుచు ఆ అన్నము పితృదేవతలకు చెందుచుండునని నమ్ముదురు. కాని బాగుగా విచారించి చూచినచో అన్నము ఇచ్చటనే నశించునుగదా! మఱి మృతులైనవారు ఎట్లు భుజింతురు? (14)

ఒకరు భుజించిన ఆహారము మఱియొకరి శరీరమునకు చేరినచో దూరదేశములకు వెళ్లెడి వారికై శ్రాద్ధములను పెట్టవలెను. అప్పుడు వారికి దారిబలైయులతో అవసరముండదు. (15)

'దేవతలను ఆరాధింపుము, దానములను చేయుము, దీక్షతో యజ్ఞములను నిర్వహింపుము, తపములను ఆచరింపుము. ఇల్లు వాకిలి వదిలి, సన్న్యాసమును స్వీకరింపుము' మున్నగు విషయములతో గూడిన గ్రంథములను ఇతరుల సంపదలను అపహరించుటలో ఆసితేతినవారు జనులమనస్సులను దానధర్మములవైపు మఱలించుటకై రచించిరి. (16)

ఓ బుద్ధికావీ! 'తండ్రిమాట జనదాటరానిది' అని విశ్వసించెడి నీవు ఈ లోకముతప్ప మఱియొకలోకములేదని నమ్ముము. ప్రత్యక్షముగానున్న రాజ్యలాభములను ఆనుభవించుము. పరోక్షమైన (ప్రారంభిక) లాభములను విశ్వసించకుము. (17)

ఓ రామా! 'ఇహ (ఈ)లోక సుఖములే వాస్తవములు. పరలోకము - అనునది లేనేలేదు' - అను సత్పురుషుల ప్రమాణమును అనుసరించుము - భరతుడు ప్రాదేయపదుచున్నట్లుగా కోసలరాజ్యమును గ్రహింపుము"- (18)

ఇత్యార్షే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే అయోధ్యాకాండే అష్టోత్తరశతతమస్సర్గః (108)

వాల్మీకిమహర్షినిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి అయోధ్యాకాండమునందు నూటఎనిమిదవసర్గము నమాప్తము

109. నూటతొమ్మిదవసర్గము

జాబాలియొక్క నాస్తికవాదమును ఖండించుచు శ్రీరాముడు సత్యముయొక్క వైశిష్ట్యమును పేర్కొనుట.

జాబాలేస్తు వచః శ్రుత్వా రామః సత్యాత్మనాం వరః ।
ఉవాచ పరయా భక్త్యా స్వబుద్ధ్యా చావిపన్నయా । 1

భవాన్ మే ప్రియకామార్థం వచనం యదిహోక్తవాన్ ।
అకార్యం కార్యసంకాశమ్ అసథ్యమ్ సథ్యసమ్మితమ్ । 2

నిర్మర్యాదస్తు పురుషః పాపాచారసమన్వితః ।
మానం న లభతే సత్పు భిన్నచారిత్రదర్శనః । 3

కులీనమకులీనం వా వీరం పురుషమానినమ్ ।
చారిత్రమేవ వ్యాఖ్యాతి కుచిం వా యది వాఙ్మతుచిమ్ । 4

అనార్యస్త్రాయస్యసంకాశః శౌచాద్దీనస్తథా కుచిః ।
లక్షణ్యవదలక్షణ్యో దుశ్శీలః శీలవానినః । 5

అధర్మం ధర్మవేషేణ యదీమం లోకసంకరమ్ ।
అభిపత్యే కుభం హిత్వా క్రియావిధివివర్జితమ్ । 6

కశ్చేతయానః పురుషః కార్యాకార్యవిచక్షణః ।
బహుమంస్యతి మాం లోకే దుర్వృత్తం లోకదూషణమ్ । 7

కస్య ధాస్యామ్యహం వృత్తం కేన వా స్వర్గమాప్నుయామ్ ।
అనయా వర్తమాన్ హి వృత్త్యా హీనప్రతిజ్ఞయా । 8

కామవృత్త స్త్వయం లోకః కృత్స్నః సముపవర్తతే ।
యద్వృత్తాః సంతి రాజానః తద్వృత్తాః సంతి హి ప్రజాః । 9

సత్యసరాక్రముడైన శ్రీరాముడు జాబాలి పలికిన మాటలనువిని, తననిశ్చయాత్మకబుద్ధితో ఆలోచించి, వేదశాస్త్రములప్రమాణదృష్టితో ఇట్లు నుడివెను. (1)

“ఓ విప్రోత్తమా! నన్ను సంతోషపెట్టుటకై నీవు కొన్ని మాటలను పలికితివి. అవి కర్తవ్యములుగా కన్పించుచున్నను వాస్తవముగా చేయదగనివి, హితకరములుగా భాసించుచున్నను నిజముగా అవి అనర్థదాయకములే- (2)

ధర్మమును, వేదమర్యాదలను త్యజించినవాడు, పాపకార్యముల యందే ప్రవృత్తుడగును. అతనిఆచారములు, ఆలోచనలు వేదశాస్త్రములకు విరుద్ధములుగా ఉండును. కావున సత్పురుషులు ఎవ్వరును అతనిని గౌరవింపరు. (3)

మనుష్యుడు ఉత్తమవంశమున జన్మించినవాడా? హీనవంశమున పుట్టినవాడా? అతడు వీరుడా? అట్లు నటించువాడా? పవిత్రుడా? అపవిత్రుడా? అను విషయములను అతనిప్రవర్తనయే తెలుపుచుండును. (4)

నీవు తెలిపిన ఆచారవ్యవహారములుగలవాడు శ్రేష్ఠుడుగా కనిపించినను అతడు అనార్యుడే, సైకి పవిత్రుడుగా కనబడుచున్నను అపవిత్రుడే, ఉత్తమలక్షణములు కలవానివలె భాసిల్లుచున్నను అవలక్షణములుగలవాడే, సచ్చీలుడుగా గౌరవించుచున్నను దుశ్శీలుడే (5)

నీవు తెల్పిన ఈ ఉపదేశము ధర్మవేషమును దాల్చిన అధర్మము. ఇది వర్ణసాంకర్యమునకు దారితీయును. నేను దీనిని (ఈ అధర్మమార్గమును) స్వీకరింపను. వేదోక్తములైన శుభకర్మలను అనుష్ఠింపక, ధర్మవిరుద్ధములైన కార్యములను ఆచరించినచో కర్తవ్యమును, అకర్తవ్యమును బాగుగా ఎఱిగిన బుద్ధిమంతుడైన వాడు ఎవ్వడును నన్ను శ్రేష్ఠునిగా గౌరవింపడు? అట్టి స్థితిలో లోకము నన్ను దురాచారపరునిగను, కళంకితునిగను భావించును. (6-7)

స్వయముగా నేను చేసిన ప్రతిజ్ఞను నేనే ఉల్లంఘించి, నీవు చెప్పిన ప్రకారము ప్రవర్తించినచో సత్రవర్తనను గూర్చి ఎవరికైనను నేను ఎట్లు ఉపదేశింపగలను? ఏ విధముగా స్వర్గమును పొందగలను? (8)

నీవు చెప్పిన రీతిగా నేను నడచుకొనినచో నేను ధర్మమును తప్పి, విచృలవిడిగా ప్రవర్తించినవాడను అగుదును. అప్పుడు నన్ను జూచి, ఈ లోకమంతయును అట్లే ప్రవర్తించును, వీలనన పాలకుల (రాజుల) ప్రవర్తననే ప్రజలును అనుసరింతురుగదా? (యథారాజా తథాప్రజాః - అనిగదా ఆర్యోక్తి). (9)

సత్యమేవాన్యశంసం చ రాజవృత్తం సనాతనమ్ ।
తస్మాత్ సత్యాత్మకం రాజ్యం సత్యే లోకః ప్రతిష్ఠితః ॥ 10

ఋషయశ్చైవ దేవాశ్చ సత్యమేవ హి మేనిరే ।
సత్యవాదీ హి లోకే స్మిన్ పరమం గచ్ఛతి క్షయమ్ ॥ 11

ఉద్విజంతే యథా సర్వాన్ సరాదన్యతవాదినః ।
ధర్మః సత్యం పరో లోకే మూలం స్వర్గస్య చోచ్యతే ॥ 12

సత్యమేవేశ్వరో లోకే సత్యం పద్మాశ్రితా సదా ।
సత్యమూలాని సర్వాణి సత్యాన్నాస్తి పరం పదమ్ ॥ 13

దత్తమిష్టం హతం చైవ తస్మాని చ తపాంసి చ ।
వేదాః సత్యప్రతిష్ఠానాః తస్మాత్ సత్యపరో భవేత్ ॥ 14

ఏకః పాలయతే లోకమ్ ఏకః పాలయతే కులమ్ ।
మజ్జత్యేకో హి నిరయ ఏకః స్వర్గే మహీయతే ॥ 15

సోఽహం పితృర్హియోగం తు కిమర్థం నానుపాలయే ।
సత్యప్రతిశ్రవః సత్యం సత్యేన సమయీకృతః ॥ 16

నైవ లోభాన్మ మోహాద్వా నహ్యాజ్ఞానాత్ తమోఽన్వితః ।
సేతుం సత్యస్య భేత్స్వామి గురోః సత్యప్రతిశ్రవః ॥ 17

అనత్యసంధస్య నతః చలస్యాస్థిరచేతనః ।
నైవ దేవా న పితరః ప్రతిచ్ఛంతీతి నః శ్రుతమ్ ॥ 18

సత్యగాతృమిమం ధర్మం సత్యం పశ్యామ్యహంస్వయమ్ ।
భారః సత్పురుషోచీర్ణః తదర్థమభిమన్యతే ॥ 19

క్షౌత్రం ధర్మమహం త్యజ్యే హ్యధర్మం ధర్మసంహితమ్ ।
క్షుదైర్ఘ్యశంసైర్లుబ్ధైశ్చ సేవితం పాపకర్మభిః ॥ 20

పరంపరగా వచ్చుచున్న ఈ రాజధర్మము సత్యస్వరూపము. ఇందు క్రౌర్యమునకు చోటులేదు. రాజా సత్యప్రవర్తనుడు ఐనచో రాజ్యములోని ప్రజలందఱును సత్యమార్గముననే ప్రవర్తించును. ఏలనన లోకమంతయును సత్యము మీదనే ఆధారపడియున్నది. (సత్యే లోకః ప్రతిష్ఠితః) (10)

ఋషిశ్రువులును, దేవతలును సత్యమే మిగుల శ్రేష్ఠమైనదని తలంతురు (సత్యప్రవర్తనులనే గౌరవించురు). ఈ లోకమున సత్యవాదియే సరమధామమును (ఉన్నత స్థితికి) చేరును. (11)

జనులు సర్వమును జూచి భయపడునట్లు అసత్యవాదియైన పురుషునకు బీతిలేదరు. ఈ లోకమున ధర్మమునకు సత్యమే పరాకాష్ఠ. స్వర్గప్రాప్తికి అదియే మూలము. (12)

లోకమున సత్యమే భగవత్స్వరూపము. సంపదలన్నియును సత్యముమీదనే ఆధారపడియుండును. అన్నింటికిని సత్యమే మూలము. సత్యముకంటెను శ్రేష్ఠమైనది మఱియొకటి లేనేలేదు. (13)

దానధర్మములు, యజ్ఞములు, హోమకార్యములు, వ్రతములు, తపస్సులు, నేదములు మున్నగునవి అన్నియును సత్యముపైననే ఆధారపడియున్నవి. కావున లోకమంతయును సత్యమార్గమునే ఆశ్రయింపవలెను. (14)

సత్యమును ఆశ్రయించి, తదనుగుణముగా ప్రవర్తించువాడు ఈ లోకమునకే ప్రభువగును, అతడు వంశమును ఉద్ధరింప గలవాడు అగును - అట్టి వానికే స్వర్గప్రాప్తి కలుగును - అసత్యమునకు పాల్పడినవానికి నరకయాతనలు తప్పవు - (15)

నేను సత్యమునకు కట్టుబడినవాడను, తండ్రిమాటను సత్యము చేసెదనని (నిలబెట్టెదనని) సత్యప్రమాణమును చేసినవాడను. అట్టినేను తండ్రిమాటను నిట్లు జనదాటగలను? (16)

మొదట సత్యపాలన చేయుదునని ప్రతిజ్ఞ చేసియుంటిని. ఇప్పుడు రాజ్యలోభమువలన గాని, ఆత్మీయులయెడగల మోహముచేగాని, అజ్ఞానకారణమునగాని వివేకమును కోల్పోయి, తండ్రి చేసిన సత్య ప్రతిజ్ఞను నేను భంగపఱచను. (17)

'తాను చేసిన ప్రతిజ్ఞకు కట్టుబడక, దర్మభ్రష్టుడైన చంచల చిత్తముగలవాడు సమర్పించిన హవ్యకవ్యాదులను దేవతలు, పితృదేవతలు స్వీకరింపరు' - అని వింటిమి. (18)

ఈ సత్యరూపధర్మము ఎల్లరకును శ్రేయోదాయకమనియు, ఇది సమస్త ధర్మములలో శ్రేష్ఠమైనదనియు, నేను త్రికరణశుద్ధిగా నమ్ముదును. అందుకొకటి సత్పురుషులవలె నేనును జటావల్కములను చాల్చి, తాపసధర్మమును అనుసరించెదను. (19)

ప్రజాక్షేమము దృష్టితో రాజ్యాధికారమును చేపట్టుట ధర్మముగా కన్పట్టుచున్నను, తండ్రియాజ్ఞను ఉల్లంఘించి, చేసిన ప్రతిజ్ఞను విడనాడి, నేను రాజ్యపాలనమును స్వీకరించుట ముమ్మాటికిని అధర్మము. అట్టి అధర్మ కృత్యమునకు నేను, క్రూరులు, లోభులు, పాపాత్ములుమాత్రమే పాల్పడుదురు. కాబట్టి మీరుతెల్పినరీతిగా అట్టి విపరీతధర్మమును నేను నిరాదరించును. (20)

కాయేన కురుతే పాపం మనసా సంప్రధార్య చ |
అన్యతం జిహ్వయా చాహ త్రివిధం కర్మపాతకమ్ | 21

భూమిః కీర్తిర్యతో లక్ష్మీః పురుషం ప్రార్థయంతిహి |
స్వర్గస్థం చానుపశ్యంతి సత్యమేవ భజేత తత్ | 22

శ్రేష్ఠం హ్యనార్యమేవ స్యాత్ యద్భవానవధార్య మామ్ |
అహ యుక్తికరై ర్వాక్యైః ఇదం భద్రం కురుష్వ హి | 23

కథం హ్యహం ప్రతిజ్ఞాయ వనవాసమిమం గురౌ |
భరతస్య కరిష్యామి వచో హిత్వా గురోర్వచః | 24

స్తీరా మయా ప్రతిజ్ఞాతా ప్రతిజ్ఞా గురుసన్నిధౌ |
ప్రహృష్టమాణా సా దేవీ కైకేయీ చాభవత్ తదా | 25

వనవాసం వనస్సేవం శుచిర్నియతభోజనః |
మూలైః పుష్పైః ఫలైః పుణ్యైః పిత్వాన్ దేవాంశ్చ తర్పయన్ | 26

సంతుష్టవంచవర్గోఽహం లోకయాత్రాం ప్రవర్తయే |
అకుహః శ్రద్ధధానస్సన్ కార్యాకార్యవిచక్షణః | 27

కర్మభూమిమిమాం ప్రాప్య కర్తవ్యం కర్మ యచ్ఛుభమ్ |
అగ్నిర్వాయుశ్చ సోమశ్చ కర్మణాం ఫలభాగినః | 28

శతం క్రతూనామాహృత్య దేవరాట్ త్రిదివం గతః |
తపాంస్యగ్రాణి చాస్థాయ దివం యాతా మహర్షయః | 29

అమృష్యమాణః పున రుగ్రతేజా
నిశమ్య తం నాస్తికవాక్యహేతుమ్ |
అథాబ్రవీత్ తం నృపతేస్తనూజో
విగర్హమాణో వచనాని తస్య | 30

మనుజుడు తాను చేయబోవు పాపకృత్యమునుగూర్చి మొట్టమొదట తనమనస్సులో నిశ్చయించుకొనును. పిదప దానికొకటై నోటిద్వారా అసత్యములను పలుకును. కడకు శరీరము ద్వారా ఆ పాపకృత్యమును చేయును - పాపకార్యము ఒక్కటియేయైనను దానిని మూడు విధములుగా జేయుటచే పాపఫలము మూడింతలుగా నుండును. (21)

రాజ్యము (గృహదులు), దానధర్మములవలన వచ్చినకీర్తి, సరాక్రమముచే లభించెడి యశస్సు, సంపదలు మొదలగునవి అన్నియును సత్యవచనమైన పురుషునిదేరుటకు కాష్ఠించుచుండును. అతడు స్వర్గస్థుడైనను ఆయననైసే చూచుచుండును - కావున ఎల్లరును సత్యమునే ఆశ్రయింపవలెను- (22)

'ఓ జాబాలి! పూజ్యుడైన నీవు సయుక్తికములైన మాటలతో రాజ్యమును పాలించుటయే హితకరము - కావున దానిని స్వీకరింపుము' అనినొక్క చెప్పితివి. ఈయునదేశము చూచుటకు శ్రేష్ఠమైనదిగా కన్పించుచున్నను సత్పురుషులు దీనిని ఆదరింపరు. వీలనన ఇది సత్యధర్మములకు విరుద్ధమైనది. (23)

నేను వనములకు వెళ్లెదనని తండ్రిగారియెదుట ప్రతిజ్ఞ చేసియుంటిని. ఇప్పుడు ఆయనమాటను త్రోసిపుచ్చి, భరతుని ప్రార్థనను ఎట్లు మన్నింతును. (24)

తండ్రిగారిసమక్షమున నేను చేసిన ప్రతిజ్ఞ తిరుగులేనిది. ఆ సమయమున అచటనేయున్న కైకేయీదేవిగూడ అందులకు ఎంతయు సంతోషించినది. (25)

నేను అంతఃపురిని, బాహ్యపురిని పాటించుచుండును. జితేంద్రియుడనై ఎవిత్రములైన కందమూలఫలపుష్పములచే దేవతలను, పితృదేవతలను సంతృప్తులను గావించుచుండును, నియమితములైన ఆహారసదాకర్మములను భుజించుచుండును - నిష్కపటములైన శ్రద్ధాభక్తులతో కార్యాకార్యవిచక్షణ గలిగి, వనములలో నివసించుచు జీవయాత్రను గడపుచుండును. (26-27)

ఈ కర్మభూమిలో జన్మించినవారెల్లరును శుభకర్మలను ఆచరించియే తీరవలెను. ఆ కర్మాచరణప్రభావముతో వారు అత్యంతశుభఫలములను పొందుదురు. అగ్నియు, వాయువు, సోముడు తమతమశుభకర్మలను ఆచరించుటవలననే ఉత్తమ ఫలములను (తమతమపదవులను) పొందిరి. వందయజ్ఞములను ఆచరించిన ఫలితముగనే దేవేంద్రునకు స్వర్గాధిపత్యములభించెను. మహర్షులు తీవ్రములైన తపస్సులనొనర్చిన కారణముగనే దివ్యలోకములలో సంచరింపగలిగిరి." (28-29)

మహాతేజస్వియు, రాజకుమారుడును ఐన శ్రీరాముడు నాస్తిక సిద్ధాంతమునకు సంబంధించిన జాబాలి పలుకులను విని, వాటిని సహింపనివాడై, అతనివచనములను ఖండించుచు ఇట్లునుడివెను. "సత్యమును పలుకుట, ధర్మమును ఆచరించుట, సరాక్రమమును

సత్యం చ ధర్మం చ పరాక్రమం చ
భూతానుకంపాం స్రీయవాదితాం చ
ద్విజాతి దేవాతిథిపూజనం చ
పంథానమాహుః త్రిదివస్య సంతః

31

తేనైవమాజ్ఞాయ యథావదర్థమ్
ఏకోదయం సంప్రతిపద్య విప్రాః
ధర్మం చరంతః సకలం యథావత్
కాంక్షంతి లోకాగమసుప్రమత్తాః

32

నిందామ్యహం కర్మ పితుః కృతం తత్
యస్త్యామగృహ్లా ద్విషమస్తబుద్ధిమ్
బుద్ధ్యానయైవంవిధయా చరంతం
సునాస్తికం ధర్మపథాదపేతమ్

33

యథాహి చోరః స తథాహి బుద్ధః
తథాగతం నాస్తికమత్ర విద్ధి
తస్మాద్ది యఃశంక్యతమః ప్రజానాం
న నాస్తికేనాభిముఖో బుధః స్యాత్

34

త్వత్తో జనాః పూర్వతరే వరాశ్చ
శుభాని కర్మాణి బహూని చక్రుః
జిత్వా సదేమం చ పరం చ లోకం
తస్మాద్ద్విజాః స్వస్తి హుతం కృతం చ

35

ధర్మే రతాః సత్పురుషైః సమేతాః
తేజస్వినో దానగుణప్రధానాః
అహింసకా పీతమలాశ్చ లోకే
భవంతి పూజ్యా మునయః ప్రధానాః

36

ఇతి బ్రువంతం వచనం సరోషం
రామం మహాత్మానమదీనసత్త్వమ్
ఉవాచ తథ్యం పునరాస్తికం చ
సత్యం వచః సానునయం చ విప్రః

37

న నాస్తికానాం వచనం బ్రవీమ్యహం
న నాస్తికోఽహం నచనాస్తి కించన
సమీక్ష్య కాలం పునరాస్తికోఽభవం
భవేయ కాలే పునరేవ నాస్తికః

38

ప్రదర్శించుట, భూతదయ కలిగియుండుట, స్రీయముగా మాట్లాడుట, బ్రాహ్మణోత్తములను, దేవతలను, అతిథులను పూజించుట మొదలగునవి స్వర్గమునకు మార్గములని సత్పురుషులు పేర్కొనిరి. (30-31)

విప్రోత్తములు సత్పురుషులయొక్క ఈ వచనములను అహగాహన చేసికొని, ధర్మస్వరూపమును గ్రహించిరి. వారు ఈ సిద్ధాంతమును ఏకగ్రీవముగా ఆమోదించిరి. మఱియు వారు తమతమ పర్వాశ్రమములకు అనుగుణముగా ఆయాధర్మములను సావధానులై ఆచరించుచు, ఉత్తనులోకప్రాప్తిని కాంక్షించుచుందురు. (32)

నీబుద్ధి పెడత్రోవబట్టినది. నీవు వేదవిరుద్ధమైన మార్గమును అవలంబించితివి. నీవు పచ్చినాస్తికుడవు. ధర్మమార్గమునకు ఎంతయు దూరమైతివి. ఇట్లు చార్వాకమతప్రచారమునకు పూనుకొనిన నిన్ను మా తండ్రిగారు తనకడకు చేరదీసి, యాజకునిగా జేసిరి. అట్టి కృత్యమును నేను నిందించుచున్నాను. (33)

చోరునివలె వేదధర్మవిరోధియైనవాడు ఎంతటి జ్ఞానియైనను దండింపదగినవాడే. ఈ విషయమున అతనిని నాస్తికునిగా పరిగణింపవలెను. ప్రజలచే సమాజమున అతడు శంకింపదగినవాడు. కావున ఏపండితుడును అట్టి వానితో (నాస్తికునితో) మాటాడరాదు, ఎట్టి సంబంధమునూ పెట్టుకొనరాదు- (34)

నీకంటెను ప్రాచీనులైన బ్రాహ్మణోత్తములు ఇహపరలోకముల సుఖములను ఆపింపక, వైదికధర్మములను బాగుగా ఎఱింగి, పెక్కు శుభకర్మలను ఆచరించిరి. అందువలన వారు అనుసరించిన మార్గముననే ఇప్పటి విప్రులు వేదములను ప్రమాణముగా స్వీకరించి, స్వస్తి (అహింస, సత్యము మున్నగు) హుతం (యజ్ఞయాగాది) కృతం (తపోదాన పరోపకారాది,) కార్యములను నిర్వహించుచున్నారు. (35)

తేజోమూర్తులును, అత్యంతదానపరులును, ఏవిధముగను ప్రాణిహింసచేయనివారును, ఎట్టి కళంకమూ లేని వారును ఐన మునీశ్వరులు సత్పురుషులతోగూడి, వైదికధర్మనిరతులై లోకమున పూజ్యాలు అగుచున్నారు. (36)

సహజముగనే విశాలహృదయుడును, సత్త్వగుణసంపన్నుడును, మహాత్ముడును ఐన శ్రీరాముడు కోపముతో ఇట్లు పలుకుచుండగా విప్రుడైన జాబాలి వాస్తవములును, సత్పురుషులకు హితమును గూర్చునవియు, ఆస్తిక బుద్ధిని దృఢపఱచునవియు ఐన వచనములను మఱల వినయపూర్వకముగా ఇట్లు నుడివెను. (37)

ఓ రామా! నేను నాస్తికులవచనములను పలుకుటలేదు. నేను ఏమాత్రము నాస్తికుడనుకాను. పరలోకము లేదనుట సరికాదు. కాల పరిస్థితులనుబట్టి నేను మఱల ఆస్తికుడను ఐతిని. లోక వ్యవహారములను బట్టి అవసరమగుచో మఱల నాస్తికుడనూ అగుదును (నాస్తికునివలెనూ మాట్లాడుదును). (38)

స చాపి కాలోఽయముపాగతః శనైః
యథా మయా నాస్తికవాగుదీరితా ।
నివర్తనార్థం తవ రామ కారణాత్
ప్రసాదనార్థం చ మయైతదీరితమ్ । 39

ఓ రామా! నాస్తికవాదులవలె మాట్లాడవలసిన పరిస్థితులు ఏర్పడుటచే నేను అట్లు నాస్తికవచనములను పలికితిని. నిన్ను ప్రసన్నునిగా చేసికొనుటకును, మఱియు నిన్ను అయోధ్యకు మఱలించుటకొరకును నేను ఆ విధముగా వచించితిని. కావున అట్లు పలికినందులకు నన్ను క్షమింపుము. (39)

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే అయోధ్యాకాండే నవోత్తరశతతమస్సర్గః (109)
వాల్మీకిమహర్షినిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి అయోధ్యాకాండమునందు నూటతోమ్మిదవసర్గము నమాప్తము

-- * * * --

110. నూటపదవసర్గము

వసిష్ఠుడు శ్రీరాముని వంశక్రమమును వివరించి, కోసలరాజ్యపరిపాలనను చేపట్టుమని ఆ ప్రభువును కోరుట.

క్రుద్ధమాజ్ఞాయ రామం తు వసిష్ఠః ప్రత్యువాచహ ।
జాబాలిరపి జానీతే లోకస్యాస్య గతాగతిమ్ । 1

నివర్తయితుకామస్తు త్వమేతద్వాక్యముక్తవాన్ ।
ఇమాం లోకసముత్పత్తిం లోకనాథ! నిబోధ మే । 2

సర్వం సలిలమేవాసీత్ పృథివీ యత్ర నిర్మితా ।
తతః సమభవద్రహ్మా స్వయంభూరైవతైః సహ ।
స వరాహస్తతో భూత్వా ప్రోజ్జహర వసుంధరామ్ । 3

అసృజచ్చ జగత్ సర్వం సహపుత్రైః కృతాత్మభిః । 4

ఆకాశప్రభవో బ్రహ్మ శాశ్వతో నిత్య అవ్యయః ।
తస్మాన్మరీచిః సంజజ్ఞే మరీచేః కాశ్యపః సుతః । 5

వివస్వాన్ కాశ్యపాజ్జజ్ఞే మనుర్యైవస్వతః సుతః ।
స తు ప్రజాపతిః పూర్వమ్ ఇక్ష్వాకుస్తు మనోః సుతః । 6

య స్యేయం ప్రథమం దత్తా సమృద్ధా మనునా మహీ ।
తమిక్ష్వాకుమయోధ్యాయాం రాజానం విద్ధి పూర్వకమ్ । 7

ఇక్ష్వాకోస్తు సుతః శ్రీమాన్ కుక్షిరేవేతి విశ్రుతః ।
కుక్షేరథాత్మజో వీరో వికుక్షిరుదపద్యత । 8

వికుక్షేస్తు మహాతేజా బాణః పుత్రః ప్రతాపవాన్ ।
బాణస్య తు మహాబాహుః అనరణ్యో మహాయశాః । 9

శ్రీరాముడు క్రుద్ధుడైయుండుటను గమనించి, వసిష్ఠుడు ఆయనతో ఇట్లు వచించెను. "నాయనా! రఘునందనా! జనులు ఈ లోకమునుండి పరలోకములకు వెళ్లుటను, తిరిగి వచ్చుటను జాబాలియు ఎఱుగును. కనుక అతడు నాస్తికుడుకాడు. ఓ లోకనాథా! నిన్ను ఈనవములనుండి అయోధ్యకు మఱలించుటకై అతడిట్లు పలికెను. ఈలోకములయొక్క ఆవిర్భావమును గూర్చి తెలిపెదను వినుము- (1-2)

సృష్టిప్రారంభసమయమున లోకమంతయును జలమయమై యుండెను. అందుండియే భూమండలము ఏర్పడెను. పిమ్మట స్వయంభువున బ్రహ్మదేవుడు దేవతలతోగూడి ఆవిర్భవించెను. విష్ణుస్వరూపుడైన ఆ బ్రహ్మయే వరాహరూపమున ప్రకటితుడై, జలమగ్నమైయున్న పృథ్విని ఉద్ధరించెను. పిదప అతడు పవిత్రాత్ములైన పుత్రులతో సహా ఈ జగత్తును సృష్టించెను. (3-4)

ఆకాశస్వరూపుడైన సరబ్రహ్మపరమాత్మనుండి బ్రహ్మదేవుడు ప్రాదుర్భవించెను. అతడు శాశ్వతుడు, నిత్యుడు, నాశరహితుడు. ఆయననుండి మరీచి జన్మించెను. మరీచికుమారుడే కాశ్యపుడు. కాశ్యపునినుండి వివస్వంతుడు (సూర్యుడు) ఆవిర్భవించెను. ఆయననుతుడే వైవస్వతమనువు. అతడే మొదటి ప్రజాపతి. ఆమనువునుతుడు ఇక్ష్వాకుప్రభువు. (5-6)

సర్వసంపదలలో నిండిన ఈ భూమండలమును వైవస్వతమనువు ఇక్ష్వాకునకు అప్పగించెను. ఆ విధముగా అతడు అయోధ్యకు మొదటిప్రభువు అయ్యెను. ఇక్ష్వాకు కుమారుడైన 'కుక్షి' సర్వ కుభలక్షణసంపన్నుడు, సుప్రసిద్ధుడు. కుక్షిపుత్రుడైన 'వికుక్షి' మహావీరుడు. (7-8)

వికుక్షిసుతుడైన 'బాణుడు' మహాతేజస్వి, ప్రతాపశాలి. ఆ బాణునిసూనుడే అనరణ్యుడు. అతడు మహాయశస్వి, గొప్ప భుజబలముగలవాడు. సత్పురుషులలో శ్రేష్ఠుడైన ఆ అనరణ్యుడు

నానావృష్టిర్భూవాస్మిన్ స దుర్భిక్షం సతాం వరే ।
అనరణ్యే మహరాణే తస్మిన్ నాపి కశ్యప । 10

అనరణ్యాన్మహాబాహుః పృథూ రాజా బభూవ హ ।
తస్మాత్ పృథోర్మహారాజః త్రిశంకురుదపద్యత ।
స సత్యవచనాద్వీరః సశరీరో దివం గతః । 11

త్రిశంకోరభవత్ సూనుః ధుంధుమారో మహాయశాః ।
ధుంధుమారాన్మహాతేజా యువనాశ్వో వ్యజాయత । 12

యువనాశ్వసుతః శ్రీమాన్ మాంధాతా సమపద్యత ।
మాంధాతుస్తు మహాతేజాః సుసంధిరుదపద్యత । 13

సుసంధేరపి పుత్రౌ ద్వౌ ధ్రువసంధిః ప్రసేనజిత్ ।
యశస్వే ధ్రువసంధేస్తు భరతో రిపుసూదనః । 14

భరతాత్తు మహాబాహోః అసితో నామ జాయత ।
యస్యైతే ప్రతిరాజాన ఉదపద్యంత శత్రవః ।
హైహయాస్తాలజంఘాశ్చ శూరాశ్చ శశిబిందవః । 15

తాంస్తు సర్వాన్ ప్రతివ్యూహ్య యుద్ధే రాజా ప్రవాసితః ।
స చ శైలవరే రమ్యే బభూవాభిరతో మునిః । 16

ద్వే చాస్య భార్యే గర్భిణ్యౌ బభూవతురితి శ్రుతిః ।
ఏకా గర్భవినాశాయ సపత్యై సగరం దదౌ । 17

భార్గవశ్చ్యవనో నామ హిమనంతముపాశ్రితః ।
తమ్ ఋషిం సముపాగమ్య కాశిందీ త్వభ్యవాదయత్ । 18

స తామభ్యవదద్విప్రో వరేఘ్నం పుత్రజన్మని ।
పుత్రస్తే భవితా దేవీ! మహాత్మా లోకవిశ్రుతః ।
ధార్మికశ్చ సుశీలశ్చ వంశకర్తారినూదనః । 19

కృత్వా ప్రదక్షిణం హృష్టా మునిం తమనుమాన్య చ ।
పద్మపత్రసమానాక్షం పద్మగర్భసమప్రభమ్ ।
తతః సా గృహమాగమ్య దేవీ పుత్రం వ్యజాయత । 20

సపత్య్యా తు గరస్తస్యై దత్తో గర్భజిఘాంసయా ।
గరేణ సహ తేవైవ జాతః స సగరోభవత్ । 21

స రాజా సగరో నామ యః సముద్రమభాసయత్ ।
ఇష్ట్యా పర్వణి వేగేన త్రాసయంతమిమాః ప్రజాః । 22

మహారాజై పరిపాలించునప్పుడు ఆనావృష్టిగాని, కఱపు
కాటకములుగాని, చోరభయములుగాని లేకుండెను. (9-10)

ఆ అనరణ్యునిపుత్రుడే మహాబాహువైన పృథుమహారాజు.
త్రిశంకుమహారాజు ఆ పృథుచక్రవర్తియొక్క కుమారుడు. సత్య
వచనుడు, వీరుడు ఐన త్రిశంకుప్రభువు విశ్వామిత్రునితనః
ప్రభావమున సశరీరముగా స్వర్గమునకు వెళ్లెను. (11)

త్రిశంకుప్రభువుయొక్క సుతుడు ధుంధుమారుడు. అతడు
మిగుల సుస్పసిద్ధుడు. అతనిసుతుడు మహానరాక్రమశాలియైన
యువనాశ్వడు. (12)

సర్వశుభలక్షణసంపన్నుడైన మాంధాత ఈయువనాశ్వని
కుమారుడు. ఆ మాంధాతయొక్క సుతుడు సుసంది. అతడు మిగుల
తేజస్వి. ధ్రువసంది. ప్రసేనజిత్తు అనువారు సుసందియొక్క తనయులు.
యశస్వియైన ధ్రువసందియొక్క తనూజుడు భరతుడు. అతడు
శత్రుభయంకరుడు. (13-14)

మహాబాహువైన భరతునివలన 'అసితుడు' అనువాడు జన్మించెను.
అతనికి శూరులైన హైహయులు, తాలజంఘులు, శశిబిందువులు
అనుసామంతరాజులు శత్రువులైరి, వారినందఱిని ఎదుర్కొనుటకు
సేనావ్యూహమును రచించి, యుద్ధమున స్థిరముగా నిలిచినను, శత్రువుల
దాటికి తట్టుకొనలేక అసితుడు యుద్ధమున పరాజితుడయ్యెను.
పిమ్మట అతడు రమణీయమైన హిమనత్పర్వతమునకుచేరి,
అచట ఏకాగ్రచిత్తుడై భగవాన్ ద్యానమున మునింగెను. (15-16)

అప్పటికే అతనిభార్యలు ఇరువురును గర్భవతులైయుండిరి.
వారిలో ఒకతె సంతానియైన కాశిందియొక్క గర్భవిచ్ఛిత్తికై ఆమెకు
గరళమును(విషాహారమును) ఇచ్చెను- (17)

భృగువంశమువాడైన చ్యవనమహర్షి హిమనత్పర్వతముమీద
వివసించుచుండెను. అసితునిభార్యయైన కాశిందీదేవి ఆమహర్షికడకేగి,
ఆయనకు నమస్కరించెను- అప్పుడా మహర్షి పుత్ర సంతానమును
కోరుకొనుచున్న ఆ మహారాణితో "ఓ దేవీ! నీకు పుత్రుడు కలుగును.
అతడు దర్మాత్ముడు, సుశీలుడు, మహాత్ముడై లోకమున
వాసికెక్కును. అతడు శత్రువులను అందఱిని రూపుమాపి,
వంశకర్తయు అగును. (18-19)

అంతట ఆమె మిగుల సంతసించినదై, ఆ మునికి ప్రదక్షిణ
పూర్వకముగా నమస్కరించి, భక్తితో పూజించెను. అనంతరము ఆమె
తనదనసమునకు చేరి, ఒక పుత్రుని గనెను. అతడు తామరేకులవంటి
కన్నులు గలిగి, బ్రహ్మతేజస్సుతో వెలుగొందుచుండెను. కాశిందీదేవి
గర్భవిచ్ఛిత్తికై ఆమెకు సవతి గరళ(విష) ప్రయోగము చేసినను, ఆమెకు
కలిగిన బాలుడు గరళము(విషము) తోడనే పుట్టియున్బందున అతనికి
'సగరుడు' అనుపేరు ఏర్పడెను. (20-21)

ఆ సగరమహారాజు పర్వదినమున యజ్ఞదీక్ష వహించి, అపహరింప
బడిన తనయజ్ఞాశ్వమునకై కుమారులద్వారా సముద్రమును
త్రవ్వించెను. అసీటి వేగమునకు ప్రజలెల్లరును భీతిల్లిరి. (22)

అసమంజస్సు పుత్రోఽభూత్ సగరస్యేతి సః శ్రుతమ్ ।
జీవన్నేవ స పిత్రా తు నిరస్తః పాపకర్మకృత్ ॥ 23

అంశుమానితి పుత్రోఽభూత్ అసమంజస్య పీర్యవాన్ ।
దిలీపోఽంశుమతః పుత్రో దిలీపస్య భగీరథః ॥ 24

భగీరథాత్ కకుత్స్థస్త్తు కాకుత్స్థా యేన విశ్రుతాః ।
కకుత్స్థస్య తు పుత్రోఽభూత్ రఘుర్యేన తు రాఘవాః ॥ 25

రఘూన్తు పుత్రస్త్రైజస్యే ప్రవృద్ధః పురుషోదకః ।
కల్మాషపాదః సాదాస ఇత్యేవం ప్రథితో భువి ॥ 26

కల్మాషపాదపుత్రోఽభూత్ శంఖణస్త్వేతి విశ్రుతః ।
యస్త్తు తద్వీర్యమాసాద్య సహ సైన్యో వ్యనీనశత్ ॥ 27

శంఖణస్య తు పుత్రోఽభూత్ శూరః శ్రీమాన్ సుదర్శనః ।
సుదర్శనస్యాగ్నివర్ణో హ్యగ్నివర్ణస్య శీఘ్రుగః ॥ 28

శీఘ్రుగస్య మరుః పుత్రోమరోః పుత్రః ప్రశుశ్రుకః ।
ప్రశుశ్రుకస్య పుత్రోఽభూత్ అంబరీషో మహాద్యుతిః ॥ 29

అంబరీషస్య పుత్రోఽభూత్ నహుషః సత్యవిక్రమః ।
నహుషస్య చ నాభాగః పుత్రః పరమధార్మికః ॥ 30

అజ శ్చ సువ్రత శ్చైవ నాభాగస్య సుతాపుభౌ ।
అజస్త్వైవ చ ధర్మాత్మా రాజా దశరథః సుతః ॥ 31

తస్య జ్యేష్ఠోఽసి దాయాదో రామ ఇత్యభివిశ్రుతః ।
తద్గృహేణ స్వకం రాజ్యమ్ అవేక్షస్వ జనం నృప ॥ 32

ఇక్ష్వాకూణాం హి సర్వేషాం రాజా భవతి పూర్వజః ।
పూర్వజే నావరః పుత్రోజ్యేష్ఠో రాజ్యేఽభిషిచ్యతే ॥ 33

స రాఘవాణాం కులధర్మమాత్మనః
సనాతనం నాద్య విహంతుమర్హసి

ప్రభూతరత్నామ్ అనుశాధి మేదినిం
ప్రభూతరాష్ట్రాం పితృవన్మహాయశః ॥ 34

ఆ సగరునకు అసమంజుడు అను పుత్రుడును ఉండెను. అతడు పాపకర్మలు చేయుచుండుటవలన బ్రతికియుండగనే సగరుడు అతనిని దేశమునుండి వెళ్లగొట్టెను. (23)

అసమంజుని కుమారుడు అంశుమంతుడు. అతడు పరాక్రమశాలి. అంశుమంతునితనయుడు దిలీపుడు. అతనినుతుడు భగీరథుడు. భగీరథునివలన కకుత్స్థుడు జన్మించెను. అందుచే అతనితరువాత ఆనంశమువారికి కాకుత్స్థులు అనిపేరు వచ్చెను. ఆ కకుత్స్థునికుమారుడు రఘుమహారాజు. ఆ మహాపురుషుని వలన ఈ నంశమువారు 'రాఘవులు' అనియు వ్యవహరింపబడిరి. (24-25)

రఘుమహారాజుయొక్క సుతుడు కల్మాషపాదుడు- అతడు పెరిగిపెద్దవాడై కాపనశమున నరమాంస భక్షకుడయ్యెను. అతడే సాదాసుడను పేరుతో ప్రసిద్ధికెక్కినాడు. (26)

సుప్రసిద్ధుడైన శంఖణుడు కల్మాషపాదునిపుత్రుడు. అతడు గొప్ప పరాక్రమశాలియైయెనను యుద్ధమున అతడును, అతని సైనికులు నశించిరి. (27)

శంఖణునిసూనుడు సుదర్శనుడు. అతడు శూరుడు, కుబిలక్షణ సంపన్నుడు, సుదర్శనునిసుతుడు అగ్నివర్ణుడు. అతనివలన శీఘ్రుగుడు జన్మించెను. శీఘ్రుగునిసుతుడు మరువు, అతనిపుత్రుడు ప్రశుశ్రుకుడు, ఆ ప్రశుశ్రుకునితనయుడు మహాలేజస్వియైన అంబరీషుడు (28-29)

అంబరీషునికుమారుడు నహుషుడు. అతడు సత్యసరాక్రముడు. నహుషునితనూజుడు నాభాగుడు. అతడు పరమధార్మికుడు. నాభాగునకు అజుడు, సువ్రతుడు అను ఇరువురు కుమారులు కలిగిరి. అజునికుమారుడే దశరథమహారాజు. అతడు ధర్మాత్ముడు- (30-31)

ఓ ప్రభూ! ఆ దశరథునిజ్యేష్ఠపుత్రుడైన నీవు 'శ్రీరాముడు' అను పేరుతో ప్రసిద్ధికెక్కితివి. ఈ కోసలరాజ్యము నీది. దీనిని గ్రహించి, ప్రజలను పరిపాలింపుము. (32)

ఇక్ష్వాకువంశజులందఱిలోను పెద్దవాడు (జ్యేష్ఠుడు) రాజగుట సంప్రదాయము- జ్యేష్ఠుడు ఉండగా చిన్నవాడు రాజు కారాదు. అందువలన జ్యేష్ఠుడైన నీవు సట్టాభిషిక్తుడవు కావలెను. (33)

ఓ మహాయశస్వి! శ్రీరామా! పరంపరగా నచ్చుదున్న రఘువంశీయుల ఈ ధర్మమును నీవు విస్మరింపరాదు. విశాలమైన, పర్యవసదలకు ఆలవాలమైన ఈ రాజ్యమును నీతండ్రినలే నీవును పరిపాలింపుము. (34)

ఇత్యార్షే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే అయోధ్యాకాండే దశోత్తరశతతమస్సర్గః (110)

వాల్మీకిమహర్షినిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి అయోధ్యాకాండమునందు నూటవదియవసర్గము సమాప్తము

111. నూటపదునొకొండవసర్గము

'అయోధ్యకు తిరిగిరమ్ము' - అని వసిష్ఠుడు ఎంతగా చెప్పినను - శ్రీరాముడు తండ్రియాజ్ఞను పాలించుటకే దృఢముగా నిలబడుట

- ఆ కారణముగా భరతుడు నిరాహారదీక్షకు సిద్ధపడుట - శ్రీరాముడు అతనిని సముదాయించుట.

వసిష్ఠుడు తదా రామమ్ ఉక్త్వా రాజపురోహితః।
అబ్రవీద్ధర్మసంయుక్తం పునరేవాపరం వచః। 1

పురుషస్యేహ జాతస్య భవంతి గురవస్త్రయః।
ఆచార్య శ్చైవ కాకుత్స్థః పితా మాతా చ రాఘవః। 2

పితా హ్యేనం జనయతి పురుషం పురుషర్షభః।
ప్రజ్ఞాం దదాతి చాచార్యః తస్మాత్ స గురురుచ్యతే। 3

సోఽహం తే పితరాచార్యః తవ చైవ పరంతపః।
మమ త్వం వచనం కుర్వన్ నాఽతివర్తేః సతాం గతిమ్। 4

ఇమా హి తే పరిషదః శ్రేణయశ్చ ద్విజాస్తథా।
ఏషు తాత! చరన్ ధర్మం నాతివర్తేః సతాం గతిమ్। 5

వృద్ధాయా ధర్మశీలాయా మాతర్నార్హస్యవర్తితుమ్।
అస్యాస్తు వచనం కుర్వన్ నాఽతివర్తేః సతాం గతిమ్। 6

భరతస్య వచః కుర్వన్ యాచమానస్య రాఘవః।
అత్మానం నాతివర్తేస్త్యం సత్యధర్మపరాక్రమః। 7

ఏవం సుధురముక్తస్య గురుణా రాఘవః స్వయమ్।
ప్రత్యువాచ సమాసీనం వసిష్ఠం పురుషర్షభః। 8

యన్మాతాపితరౌ వృత్తం తనయే కురుతః సదా।
న సుప్రతికరం తత్తు మాత్రా పిత్రా చ యత్సృతమ్। 9

యథాశక్తిప్రదానేన స్వాపనోచ్ఛాదనేన చ।
నిత్యం చ ప్రియవాదేన తథా సంవర్తనేన చ। 10

స హి రాజా జనయితా పితా దశరథో మమ।
ఆజ్ఞాతం యన్మయా తస్య న తన్మిథ్యా భవిష్యతి। 11

ఏవముక్తస్తు రామేణ భరతః ప్రత్యనంతరమ్।
ఉవాచ పరమోదారః సూతం పరమదుర్మహాః। 12

రాజపురోహితుడైన వసిష్ఠమహర్షి శ్రీరామునితో ఇట్లు పలికిన పిమ్మట ఆయనతో ధర్మబద్ధములైన వచనములను ఇంకను ఇట్లునుడివెను. (1)

కకుత్స్థవంశశిరోమణీ! రమునందనా! జన్మించిన ప్రతివ్యక్తికిని ఆచార్యుడు, తండ్రి, తల్లి అని ముగ్గురు గురువులు ఉందురు. ఓ నరోత్తమా! జన్మనిచ్చిన తల్లితండ్రులు మొదటి గురువులు. సకలశాస్త్రములను బోధించి, జ్ఞాననేత్రమును ప్రసాదించిన ఆచార్యుడు తల్లిదండ్రులకంటెను శ్రేష్ఠుడైన గురువు- (2-3)

ఓ పరంతపా! నేను నీకేగాదు నీతండ్రికిని ఆచార్యుడను (గురువును) కనుక నీవు నా మాట వినుము. సత్సంప్రదాయమును పాటించుము. నాయనా! రామా! సభాసదులు, బ్రాహ్మణోత్తములు, పౌరజనులు ఇచట చేరియున్నారు. నీరిని పరిపాలించుట నీధర్మము. ఈ సన్మార్గమును వీడకుము. వృద్ధురాలును, ధర్మపరాయణురాలును ఐన మీతల్లిమాటను కాదనుట తగదు. ఆమెమాటను పాటించుము. సత్పురుషులమార్గమును ఉల్లంఘింపకుము. ఆమెమాటను పాటించినచో సత్సంప్రదాయమును నిల్పినవాడవు అగుదువు. (4-6)

సత్యమునకుకట్టుబడి, ధర్మమును ఆచరించుటయందు సమర్థుడైన ఓరామా! నిన్నువేడుకొనుచున్న భరతుని పలుకులను మన్నింపుము. క్షత్రియులకు సహజమైన ప్రజాపాలన ధర్మమును ఆచరించినచో నీవు నీ స్వధర్మమును పాటించినవాడవు అగుదువు. (7)

తనకు గురువైన ఆవసిష్ఠమహర్షి మధురముగా ఇట్లు పలికిన పిమ్మట ఆసీనుడైయున్న ఆమునీశ్వరునితో పురుషశ్రేష్ఠుడైన శ్రీరాముడు ఈ విధముగా నుడివెను. (8)

"తల్లిదండ్రులు తమసంతానమునకు జన్మను ఇచ్చుటయేగాక తమశక్తికి తగినట్లుగా అన్నవస్త్రములను సమకూర్చెదరు. వారికి నలుగులుపెట్టి స్నానము చేయించెదరు, విద్రవుచ్చెదరు. (1) ప్రేమతో మాట్లాడెదరు. ప్రాణమొక యెత్తుగా వారిని పెంచిపెద్దచేసెదరు. ఇట్లు తల్లిదండ్రులు తమకు చేసినసేవలఋణమును తీర్చుకొనుట ఎట్టివారికైనను అసాధ్యము. (9-10)

మా తండ్రిదశరథ మహారాజు నాకు జన్మనిచ్చినవాడు. కావున ఆయన నాకు ఇచ్చిన ఆదేశము వమ్ముకారాదు." (11)

శ్రీరాముడు ఇట్లు పలుకగా మృదుస్వభావముగల భరతుడు ఎంతయు నిస్పృహకు లోనయ్యెను. పిమ్మట తనసమీపముననే కూర్చొనియున్న సుమంత్రునితో ఇట్లు పలికెను. (12)

1) 'జో' అచ్యుతానంద జోజోముకుందా! రార! పరమానంద రామగోవిందా!

ఇహ మే స్థండిలే శీఘ్రం కుశానాస్తర సారథే! |
ఆర్యం ప్రత్యుపవేక్ష్యామి యావన్మే న ప్రసీదతి | 13

అనాహరో నిరాలోకో ధనహీనో యథా ద్విజః |
శేష్యే పురస్తాచ్ఛాలాయా యావన్న ప్రతియాస్యతి | 14

స తు రామమవేక్షంతం సుమంత్రం ప్రేక్ష్య దుర్మనాః |
కుశోత్తరముపస్తాప్య భూమావేవాస్తరత్ స్వయమ్ | 15

తమువాచ మహాలేజా రామో రాజర్షిసత్తమః |
కిం మాం భరత! కుర్వాణం తాత! ప్రత్యుపవేక్ష్యసి | 16

బ్రాహ్మణో హ్యేకపార్శ్వేన నరాన్ రోద్ధుమిహార్హతి |
స తు మూర్ధాభిషిక్తానాం విధిః ప్రత్యుపవేశనే | 17

ఉత్తిష్ఠ నరశార్దూల! హిత్యైతద్దారుణం వ్రతమ్ |
పురవర్యామితః క్షీప్రమ్ అయోధ్యాం యాహి రాఘవ! | 18

అసీనస్త్యేవ భరతః పౌరజానపదం జనమ్ |
ఉవాచ సర్వతః ప్రేక్ష్య కిమార్యం నానుశాసథ | 19

తే తమూచుర్మహారాజానం పౌరజానపదా జనాః |
కాకుత్స్థమభిజానీమః సమ్యగ్వదతి రాఘవః | 20

ఏషోపి హి మహాభాగః పితృర్వచసి తిష్ఠతి |
అత ఏవ న శక్తాః స్మృత్యావర్తయితుమంజసా | 21

తేషామజ్ఞాయ వచనం రామో వచనమబ్రవీత్ |
ఏవం నిబోధ వచనం సుహృదాం ధర్మచక్షుషామ్ | 22

ఏతచ్చైవోభయం శ్రుత్వా సమ్యక్ సంపశ్య రాఘవ! |
ఉత్తిష్ఠ త్వం మహాబాహో! మాం చ స్పృశ తథోదకమ్ | 23

అథోత్తాయ జనం స్పృష్త్వా భరతో వాక్యమబ్రవీత్ |
శృణ్వంతు మే పరిషదో మంత్రिణః శ్రేణయస్తథా | 24

న యాచే పితరం రాజ్యం నానుశాసామి మాతరమ్ |
ఆర్యం పరమధర్మజ్ఞం నానుజానామి రాఘవమ్ | 25

"ఓ సుమంత్రా! ఈ భూమిపై దర్బలను పఠించుము. అసలును నాయెడ ప్రసన్నుడగుచుండు ఆయనకడ్డముగా ఇవటనే కూర్చొని యుందును. దనవంతునకు అప్పు ఇచ్చినిర్దనుడైన బ్రాహ్మణుడు వానినుండి తనదనమును రాబట్టుకొనుటకై వానిగృహద్వారముకడ అన్నపానీయములను మాని పరుండినట్లు శ్రీరాముడు అయోధ్యకు మఱలిచచ్చువఱకు నిరాహారదీక్షను బూని, ముఖమున ముసుగు దరించి, ఇవటనే పడియుండెదను." (13-14)

ఈ మాటలను విన్న సుమంత్రుడు శ్రీరామునిఅజ్ఞకై నీరీక్షించుచు అచటనే నిలబడి పోయెను. అతనిసరిస్థితిని గమనించి, విస్మయముతో లోనైయున్న భరతుడు దర్బాసనమును తానే తెప్పించుకొని, దానిపై కూర్చుండెను. (15)

అంతట రాజర్షిరోమణియు, మహాలేజస్వియు ఐన శ్రీరాముడు భరతుని ఓదార్పుచు ఇట్లు నుడివెను. "నాయనా! భరతా! నీవు నన్ను అడ్డగించుటకు నీకు నేను చేసిన అపకారమేమి? బ్రాహ్మణుడు ఒక ప్రక్కకు వారి పరుండి, అన్యాయమునకు పాల్పడిన వారిని అడ్డగించుట యుక్తమే. కాని పట్టాభిక్తులుకానున్న క్షత్రియులు ఇట్లు అడ్డగించుట తగదు. కావున సోదరా! నీవు ఇట్లుచేయరాదు. (16-17)

నరశ్రేష్ఠుడైన ఓ భరతా! ఈ కఠోరవ్రతమును మానుము. లేమ్ము. ఇవటినుండి మహానగరమైన అయోధ్యకు బయలు దేలుము" - (18)

ఈ మాటలను వినియు, అచటనే కూర్చొనియున్న భరతుడు అచట చేరియున్న పౌరులను, పల్లెవాసులను ఒకపరి పరికించిచూచి, 'వ్రధువునకు మీరేల నచ్చజెప్పురు?' - అని వారితో నుడివెను. (19)

అప్పుడు ఆ పౌరులు, జానపదులు మహాత్ముడైన భరతునితో "సత్యసందుడైన శ్రీరామునిగూర్చి మేము బాగుగా ఎఱుగుదుము. ఆయన పలుకుచున్నది యుక్తమే - మహానుభావుడైన శ్రీరాముడు తంద్రియాదేశమును పాలించుటకే స్థిరముగా నిలబడియున్నాడు. అందువలన వెంటనే ఆయనను అయోధ్యకు మఱలించుటకు మేము అశక్తులము" - అని పల్కిరి. (20-21)

అప్రజలవచనములసారాంశమును గ్రహించిన శ్రీరాముడు ఇట్లునుడివెను - "ఓ భరతా! దర్బదృష్టిగల ఈ సుహృదులవచనములను గ్రహింపుము. ఓ మహాబాహు! రామవా! నా మాటలను, ఈ పౌరుల పలుకులను శ్రద్ధగా ఆలకించి, వాటిని అవగాహన చేసికొనుము. లేమ్ము, నన్నును, జలములను స్పృశింపుము." (22-23)

పిమ్మట భరతుడు లేచి, జలమును తాకి ఇట్లు వచించెను. "ఓ సభాసదులారా! మంత్రులారా! పౌరులారా! ఆలకింపుడు. రాజ్యముకొఱకై నేను మాతంద్రిని ఎన్నడును యాచించి యెఱుగను. ఈ విషయమై నేను మా తల్లితో ఏ మాత్రమును ప్రస్తావించి యుండనేలేదు. పరమధర్మజ్ఞుడైన శ్రీరామునివనవాసవిషయమున

యది త్వవశ్యం వస్తవ్యం కర్తవ్యం చ పితుర్వచః ।
 అహమేవ నివత్స్యామి చతుర్దశ సమా వనే । 26
 ధర్మాత్మా తస్య తథ్యేన భ్రాతుర్వాక్యేన విస్మితః ।
 ఉవాచ రామః సంప్రేక్ష్య పౌరజానపదం జనమ్ । 27
 విక్రీతమాహితం క్రీతం యత్ పిత్రా జీవతా మమ ।
 స తల్లోపయితం శక్యం మయా వా భరతేన వా । 28
 ఉపధిర్న మయా కార్యో వనవాసే జాగుప్సితః ।
 యుక్తముక్తం చ కైకేయ్యా పిత్రా మే సుకృతం కృతమ్ । 29
 జానామి భరతం క్షాంతం గురుసత్కారకారిణమ్ ।
 సర్వమేవాత్ర కల్యాణం సత్యసంధే మహాత్మని । 30
 అనేన ధర్మశీలేన వనాత్ ప్రత్యాగతః పునః ।
 భ్రాత్రా సహ భవిష్యామి పృథివ్యాః పతిరుత్తమః । 31
 వృత్తే రాజా హి కైకేయ్యా మయా తద్వచనం కృతమ్ ।
 అన్యతాన్మోచయానేన పితరం తం మహీపతిమ్ । 32

నా ప్రమేయము ఏమాత్రమును లేదు- తండ్రి ఆదేశానుసారము వనవాసముచేయుట తప్పనిసరియైనచో అపదునాలుగు సంవత్సరముల కాలము ఆయనకుమాటుగా నేనే వనములలో నివసించును." (24-26)

ధర్మాత్ముడైన శ్రీరాముడు తమ్మునిదృఢవచనములకు ఆశ్చర్యపడి, పౌరులను జానపదులను పరికించిచూచి, వారితో ఇట్లు పలికెను. (27)

"తండ్రిగారు జీవించియుండగా చేసిన అమ్మకము, కుడువబెట్టుట, కొనుట మొదలగు వాటిని నేనుగాని, భరతుడు గాని మార్పుటకు వలనుపడదు. నాకు మాటుగా నా ప్రతినిధి వనవాసము చేయుటకు నేను ఇష్టపడను- ఏలనన సమర్థుడైనవాడు ప్రతినిధితో పనిచేయుట లోకనింద్యము- కైకేయి కోరినది యుక్తమే- మా తండ్రి ఆమెకు వరములను ఇచ్చుటయు మంచివనే- భరతునిగూర్చి నేను బాగుగా ఎఱుగుదును. అతడు క్షమాశీలుడు, పెద్దలను సత్కరించెడివాడు- సత్యసంధుడును మహాత్ముడును వన ఇతనిలో అన్నియు శుభలక్షణములేగలవు. పదునాలుగు సంవత్సరములగడువు ముగించుకొని, వనములనుండి తిరిగి వచ్చిన పిమ్మట ధర్మస్వభావముగల ఈ సోదరునితోగూడి ఈ రాజ్యమును చక్కగా నిలగలను." (28-31)

"ఓ భరతా! కైకేయి మహారాజును వరములనడిగెను. ప్రభువు వాటిని ఆమోదించెను. ఆయనమాటలను పాటించుచు వనవాసము చేయుచున్నాను- నీవును అయోధ్యాదిపతియైన మనతండ్రిమాటలను తలచి ఆయనకు అసత్యదోషము అంటకుండ చేయుము"- (32)

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే అయోధ్యాకాండే ఏకాదశోత్తరశతతమస్తర్గః (111)
 వాల్మీకిమహర్షివరచిత్తమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి అయోధ్యాకాండమునందు నూటపదునొకొండవస్తర్గము సమాప్తము

-- * * * --

112. నూటపడ్రెండవసర్గము

శ్రీరామభరతులకలయికను జూచి ఋషీశ్వరులందఱును పొంగిపోవుట - భరతునిప్రార్థనపై శ్రీరాముడు తన పాదుకలను ఆయనకు ఒసంగుట - పిమ్మట అతడు అందఱికిని నీడోలు వలుకుట.

తమప్రతిమతేజోభ్యాం భ్రాతృభ్యాం రోమహర్షణమ్ ।
 విస్మితాః సంగమం ప్రేక్ష్య సమవేతా మహర్షయః । 1

నిరుపమానతేజోమూర్తులైన సోదరులగు శ్రీరామభరతులయొక్క అన్యోన్యమరాగములతోగూడిన కలయికను జూచి, అచట వేరియున్న మహర్షులందఱును సంతోషముతో గగుర్పాటునొందినవారై, మిగుల ఆశ్చర్యపడిరి. (1)

అంతర్హితాస్త్యుషిగణాః సిద్ధాశ్చ పరమర్షయః ।
 తా భ్రాతరా మహాత్మానౌ కాకుల్స్థా ప్రశశంసిరే । 2

అంతకుముందే అచట అంతరిక్షమున అదృశ్యముగానున్న ఋషీశ్వరులు, రాజర్షులు, సిద్ధులు మొదలగు దివ్యజాతులవారు, దివ్య-ఋషులు మున్నగువారు కకుల్స్థవంజులైన మహాత్ములగు ఆ సోదరులిరువురిని ఇట్లు శ్లాఘింపదొడంగిరి. (2)

"ధర్మములను బాగుగా ఎఱింగి, వాటిని ఆచరించువారిలో శ్రేష్ఠులైన ఈ రాజకుమారులను ఇరువునిగన్న ఆ దశరథుడు ఎంతయు ధన్యుడు." (1) ఈ యిరువురియొక్క చక్కని సంభాషణలను విని, సంతోషముతో పొంగి పోయితిమి. అంతేగాదు. నిరుపమానములైన వారిఅనోన్యప్రేమానురాగములు, రాజ్యాదిసంపదలయెడ ఆ యుభయుల నిరాసక్తి మిగుల ఆశ్చర్యమును గొల్పుచున్నవి. వారిమధురవచనములను ఇంకను పదేపదే వినవలసిన మిక్కిలి కుతూహలపడుచున్నాము." (3)

స ధన్యో యస్య పుత్రౌ ద్వా ధర్మజ్ఞౌ ధర్మవిక్రమా ।
 శ్రుత్వా వయం హి సంభాషామ్ ఉభయోః స్పృహయామహే । 3

1) ఓ రామా! రాదా! యుంచు బిల్వ తపమేమి చేసెనో దశరథుడు ....

సంకీర్తనావళి -

తతస్త్వపిగణాః క్షిప్రం దశగ్రీవవధైషిణః ।
భరతం రాజశార్దూలమ్ ఇత్యాచుః సంగతా వచః । 4

కులే జాత! మహాప్రాజ్ఞ! మహాస్పత్ర! మహాయశః! ।
గ్రాహ్యం రామస్య వాక్యం తే పితరం యద్యవేక్షసే । 5

సదాఽన్యణమిమం రామం వయమిచ్ఛామహే పితుః ।
అన్యణత్వాచ్చ కైకేయ్యాః స్వర్గం దశరథో గతః । 6

వీతావదుక్త్వా వచనం గంధర్వాః సమహర్షయః ।
రాజర్షయశ్చైవ తదా సర్వే స్వాం స్వాం గతిం గతాః । 7

హ్లాదితస్తేన వాక్యేన శుభేన శుభదర్శనః ।
రామః సంహృష్టవదనః తాన్ ఋషీనభ్యపూజయత్ । 8

త్రస్తగాత్రస్తు భరతః స వాచా సజ్జమానయా ।
కృతాంజలిరిదం వాక్యం రాఘవం పునరబ్రవీత్ । 9

రాజధర్మమనుప్రేక్ష్య కులధర్మానుసంతతిమ్ ।
కర్తుమర్హసి కాకుత్స్థ! మమ మాతుశ్చ యాచనామ్ । 10

రక్షితుం సుమహాద్రాజ్యమ్ అహమేకస్తు నోత్సహే ।
పౌరజానపదాంశ్చాపి రక్తాన్ రంజయితుం తథా । 11

జ్ఞాతయశ్చ హి యోధాశ్చ మిత్రాణి సుహృదశ్చ నః ।
త్వామేవ ప్రతికాంక్షంతే పర్జన్యమివ కర్తకాః । 12

ఇదం రాజ్యం మహాప్రాజ్ఞ! స్థాపయ ప్రతిపద్య హి ।
శక్తిమానసి కాకుత్స్థ! లోకస్య పరిపాలనే । 13

ఇత్యుక్త్వా న్యపతద్భ్రాతుః పాదయోర్భరత స్తదా ।
భృశం సంప్రార్థయామాస రామమేవ ప్రియంవదః । 14

తమంకే భ్రాతరం కృత్వా రామో వచనమబ్రవీత్ ।
శ్యామం నశినపత్రాక్షం మత్తహంసస్వరః స్వయమ్ । 15

ఆగతా త్వమియం బుద్ధిః స్వజా వైనయికి చ యా ।
భృశముత్సహసే తాత! రక్షితుం పృథివీమపి । 16

దశగ్రీవుడైన రావణునివధ శీఘ్రముగా జరుగవలెనని అభిషించు చున్న ఋషీశ్వరులు మొదలగువారందఱును రాజశ్రేష్ఠుడైన భరతునితో ఏకగ్రీవముగా ఇట్లు వచించిరి. (4)

"ఓ భరతా! నీవు సద్వంశమున జన్మించినవాడవు. సమస్త ధర్మములను చక్కగా విఠిగినవాడవు. నీ ప్రవర్తనయు ఆధర్మ ప్రాయమైనది. మిగులభ్యాతికెక్కిన వాడవు. స్వర్గస్థుడైన మీతండ్రి యొక్క ఆత్మకు శాంతి కలుగవలెనని కోరుకొనుచున్నచో నీవు శ్రీరామునిమాటలను అంగీకరింపుము- (5)

శ్రీరాముడు తండ్రిగారిఋణమును తీర్చుకొనవలెనని (అయన అదేశమును పాటించవలెనని) మేము కోరుకొనుచున్నాము. దశరథమహారాజా కైకేయి కోరిన వరములను ఇచ్చి, ఆమె ఋణము నుండి నిముక్తుడై, స్వర్గమునకేగెను- (6)

గంధర్వులు, మహర్షులు, రాజర్షులు మొదలగువారందఱును ఈ విధముగా పలికి, పిమ్మట తమతమ స్థానములకు వెళ్ళిపోయిరి. తనను దర్శించెడివారికి సమస్తశుభములను అనుగ్రహించెడి శ్రీరాముడు ఆ ఋషీశ్వరాదులశుభవచనములకు మిగుల సంతోషుడై, ప్రసన్నుడనుడై వారిని అందఱిని ప్రశంసించెను. తనమనోరథము నెఱవేఱనందులకు భరతుడు ధైర్యమునుగోల్పోయి పణకిపోయెను. అంతట మాటలు తడబడుచుండగా అతడు కృతాంజలియై, శ్రీరామునితో మఱల ఇట్లు నుడివెను. (7-9)

"ఓ కాకుత్స్థవంశశిరోమణీ! మనవంశసంప్రదాయమును అనురించి జ్యేష్ఠుడు పట్టాభిషిక్తుడై రాజ్యపాలన చేయుట ధర్మము. దానిని దృష్టిలోనుంచుకొని, నా ప్రార్థనను, మా తల్లికైకేయియొక్క అభ్యర్థనను మన్నింపుము. (10)

ఈనిశాలకోసలసామ్రాజ్యమును నేను ఒక్కడనే రక్షింపజాలను. నీయందే బద్ధానురాగులైన పౌరులను, పల్లెవాసులను రంజింపజేయుట. నా ఒక్కనివలన కాని పని. రైతులు వర్షములకోఱకై మేఘముల వైపు చూచునట్లు మనబంధువులును, యోధులును, మిత్రులును, సుహృదులును అందఱును నీ కోఱకై నిరీక్షించుచున్నారు. (11-12)

ఓ మహాప్రాజ్ఞ! కాకుత్స్థవంశశిరోమణీ! ఈ రాజ్యభారమును స్వీకరించి, దానియొన్నత్యమును నిలబెట్టుము. ప్రజాపరిపాలనము నందు నీవు సర్వసమర్థుడవు." (13)

మధురముగా మాట్లాడుటలో నేర్పరియైన భరతుడు ఈ విధముగా పలికి, అన్యగారియొక్క పాదములపై వ్రాలెను. పిదప అతడు రాజ్యపాలనమును స్వీకరించుటకై అన్నను పదేపదే ప్రార్థించెను. (14)

శ్యామవర్ణుడు, పద్మపత్రములవంటి నేత్రములు గలవాడు అగు భరతుని స్వయముగా తనయొడిలోనికి చేర్చుకొని, శ్రీరాముడు మదించిన హంసవలె మధురస్వరముతో ఇట్లు పల్కిెను. (15)

నాయనా! భరతా! సహజముగనే నీబుద్ధి వినయశోభితము. గురువులకడ సుశిక్షితమగుటవలన అది బాగుగా పదునుదేలి, దృఢమైనది. ఇట్టి బుద్ధిబలముగలవాడనగుటచే నీవు ఈ కోసల రాజ్యమునేగాక సమస్తభూమండలమును సైతము పరిపాలింపగల సమర్థుడవు. (16)

అమాత్యైశ్చ సుహృద్భిశ్చ బుద్ధిమద్భిశ్చ మంత్రిభిః ।
సర్వకార్యాణి సమ్మంత్య సుమహాంత్యపి కారయః । 17

లక్ష్మీశ్చంద్రాదపేయాద్యా హిమవాన్ వా హిమం త్యజేత్ ।
అతీయాత్ సాగరో వేలాం న ప్రతిజ్ఞామహం పితుః । 18

కామాద్యా తాత లోభాద్యా మూలా తుభ్యమిదం కృతమ్ ।
న తన్మనసి కర్తవ్యం వర్తితవ్యం చ మాత్సవత్ । 19

ఏవం బ్రువాణం భరతః కౌసల్యాసుతమబ్రవీత్ ।
తేజసాఽఽదిత్యసంకాశం ప్రతిపచ్చంద్రదర్శనమ్ । 20

అధిరోహ్య! పాదాభ్యాం పాదుకే హేమభూషితే ।
ఏతే హి సర్వలోకస్య యోగక్షేమం విధాస్యతః । 21

సోఽధిరుహ్య సరవ్యాఘ్రుః పాదుకే హ్యవరుహ్య చ ।
ప్రాయచ్చత్ సుమహాతేజా భరతాయ మహాత్మనే । 22

స పాదుకే సంప్రణమ్య రామం వచనమబ్రవీత్ ।
చతుర్దశ హి వర్షాణి జటాచీరధరో హ్యహమ్ । 23

ఫలమూలాశనో వీర! భవేయం రఘునందన! ।
తవాఽఽగమనమాకాంక్షన్ వసన్ వై నగరాదృహిః । 24

తవ పాదుకయోర్భ్యస్యరాజ్యతంత్రం పరంతప! ।
చతుర్దశే హి సంపూర్ణే వర్షేహిని రఘూత్తమ! ।
స ద్రక్ష్యామి యది త్వాం తు ప్రవేక్ష్యామి హుతాశనమ్ । 25

తథేతి చ ప్రతిజ్ఞాయ తం పరిష్వజ్య సాదరమ్ ।
శత్రుఘ్నం చ పరిష్వజ్య భరతంచేదమబ్రవీత్ । 26

మాతరం రక్ష కైకేయీం మా రోషం కురు తాం ప్రతి ।
మయా చ సీతయా చైవ శస్త్రోఽసి రఘునందన! । 27

అంతేగాక ప్రతిభాశాలుడైన ప్రధానపరిపులతోడను, ఉపమంత్రుల తోడను, అత్యీయులైన బంధుమిత్రులతోడను బాగుగా ఆలోచించి, వారిసూచనలమేరకు అవి యెంతటి గొప్పకార్యములైనను వాటివన్నింటిని సులభముగా చేయింపుము (చేయింపగలవు) (17)

ఒకవేళ చంద్రునినుండి కాంతి వేరైపోవచ్చును. హిమవత్పర్వతము నుండి మంచుతొలగిపోవచ్చును. సముద్రజలములు చెలియలికట్టను దాటిపోవచ్చునేమో? కాని నేను మాత్రము తండ్రియాజ్ఞను మీఱనుగాక మీఱను. (18)

నాయనా! భరతా! తల్లి కైకేయి తీరినకోరికచేగాని, గాఢలోభముచే గాని, నీపైగల మమకారముచేగాని - కారణమేదైనను ఇట్లు గొప్పించినది. నీవు దానిని మనసులో పెట్టుకొనవలదు. నీవు ఆమెను ఎల్లప్పుడును తల్లిగా (సముచితముగా) గౌరవించుచుండుము. (19)

శ్రీరాముడు సూర్యునివలె దివ్యతేజస్సుగలవాడు. (సూర్యునివలె ముందునకు సాగుటయేగాని ఏదియేమైనను వెనుదిరుగనివాడు) శుక్లపక్షపాద్యమి (విదియ) నాటి చంద్రునివలె క్రమముగా అభివృద్ధిచెందుచు లోకమున వెలుగులను నింపుచు ఆహ్లాదపఱచువాడు, అట్టి కౌసల్యాతనయుడు ఇట్లు పలుకగా ఆయనతో భరతుడు ఇంకను ఈ విధముగాననెను. (20)

"పూజ్యుడైన ఓ అన్నా! నీ పాదుకలు బంగారముతో తాపబడినవి, ఆ పాదరక్షలను ఒక్కసారి నీ పాదములకు తొడిగికొని నాకు అనుగ్రహింపుము. - అనియే సమస్తలోకములకును యోగక్షేమములను సమకూర్చును. (21)

అంతట మహాతేజస్వీయు, సరశ్రేష్టుడును ఐన ఆ రాముడు పాదుకలను ఒకసారి తొడిగికొని, వెంటనే వాటిని విడిచెను. పిమ్మట వాటిని మహాత్ముడైన భరతునకు ఇచ్చివేసెను. (22)

అప్పుడు ఆ భరతుడు ఆపాదుకలకు ప్రణమిల్లి, శ్రీరామునితో ఇట్లు వదించెను. "నేను ఈ పదునాలుగు సంవత్సరములవఱకును జటాధారినై నారచీరలను దరించియుండును. వీరుడైన ఓ రఘునరా! పలములను, కందములములను ఆహారముగా స్వీకరించుచు మీరాకై విరీక్షించుచు నగరమునకు వెలుపలి బాగమున ఉండును. (23-24)

ఓ పరంతపా! ఈ పదునాలుగుసంవత్సరములవఱకును రాజ్యతంత్రమును (రాజ్యపాలన భారమును) నీ పాదుకలమీదనే ఉంచెదను. ఓ రఘునరా! పదునాలుగవ సంవత్సరము ముగిసిన మఱునాడు నీ దర్శనము కానిచో నేను అగ్నిప్రవేశము చేసెదను." (25)

శ్రీరాముడు భరతునిపలుకులకు తనఆమోదమును తెలిపి, సాదరముగా ఆతనిని కౌగిలించుకొనెను. పిమ్మట శత్రుఘ్నునిగూడ అక్కున జేర్చుకొనెను. అనంతరము అతడు భరతునితో ఇట్లనెను. (26)

"ఓ రఘునందనా! భరతా! తల్లి కైకేయిని బద్ధముగా చూచుకొనుము. ఆమెపై నీ మాత్రము కోపింపకుము. నామీదను, నీతాదేవిమీదను ఒట్టుపెట్టుకొని, ఈ మాటలను చెప్పుచున్నాను."

ఇత్యుక్త్వా శ్రుపరీతాక్షో భ్రాతరం విససర్జ హ | 28

స పాదుకే తే భరతః ప్రతాపవాన్

స్వలంకృతే సంపరిపూజ్య ధర్మవిత్ |

ప్రదక్షిణం చైవ చకార రాఘవం

చకార తే చోత్తమనాగమూర్తని | 29

అ థానుపూర్వ్యాత్ ప్రతినంద్య తం జనం

గురూం శ్చ మంత్రప్రకృతీస్తథానుజౌ |

వ్యసర్జయద్రాఘవవంశవర్తనః

స్థిరః స్వధర్మే హిమవానివాచలః | 30

తం మాతరో బాష్పగృహీతకంఠో

దుఃఖేన నామంత్రయితుం హి శేకుః |

స త్వేవ మాతృరభివాద్య సర్వా

రుదన్ కుటీం స్వాం ప్రవివేశ రామః | 31

ఇట్లుపలుకుచుండగనే ఆయనకనులలో ఆశ్రువులు నిండెను. పిదప ఆ ప్రభువు భరతశత్రుఘ్నులకును, తదితరులకును వీడ్కోలు పలికెను. (27-28)

ధర్మజ్ఞుడును, ప్రతాపశాలియు ఐన ఆ భరతుడు చక్కగా అలంకరింపబడిన ఆ పాదుకలను భక్తితో పూజించెను. వాటికిని, శ్రీరామచంద్రునకును ప్రదక్షిణపూర్వకముగా ప్రణమిల్లెను. పిమ్మట ఆపాదుకలను రాజు అదిరోహించెడి 'శత్రుంజయము' అనేడి శ్రేష్ఠమైన ఏనుగు అంబారిపై ఉంచెను. (29)

హిమవత్పర్వతమువలె స్వధర్మమునందు నిశ్చలముగా నిలిచి యుండునట్టి శ్రీరాముడు క్రమముగా అచట చేరియున్న జనులను, గురువులను, మంత్రులను, పౌరులను, జానపదులను అట్లే తన సోదరులైన భరతశత్రుఘ్నులను తగినవిధముగా అభినందించి, వీడ్కోలు పలికెను. (30)

అంతట కొసల్య మొదలగు తల్లులకు దుఃఖభారముచే కంఠము మూగపోయెను. అందువలన వారు శ్రీరామునితో ఏమియు మాటాడలేకపోయిరి- రాముడును తల్లులందఱికిని నమస్కరించి, ఏడ్చుచు తనసర్వకాలలో ప్రవేశించెను. (31)

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే అయోధ్యాకాండే ద్వాదశోత్తరశతతమస్సర్గః (112)

వాల్మీకిమహర్షినిరచితమైన ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి అయోధ్యాకాండమునందు నూటపందొండవసర్గము సమాప్తము

-- * * * --

113. నూటపదుమూడవసర్గము

చిత్రకూటమునుండి ససరివారముగా బయలుదేరిన భరతుడు మార్గమధ్యమున భరద్వాజమహర్షి ఆశీస్సులనుగొని, తిన్నగా అయోధ్యకు చేరుట.

తతః శిరసి కృత్వా తు పాదుకే భరతస్తదా |

అరురోహ రథం హృష్టః శత్రుఘ్నైవ సమన్వితః | 1

వసిష్ఠో వామదేవశ్చ జాబాలిశ్చ దృఢవ్రతః |

అగ్రతః ప్రయయుః సర్వే మంత్రిణో మంత్రపూజితాః | 2

మందాకినీం నదీం రమ్యాం ప్రాజ్ఞాఖాస్తే యయుస్తదా |

ప్రదక్షిణం చ కుర్వాణాః చిత్రకూటం మహాగిరిమ్ | 3

పశ్యన్ థాతుసహస్రాణి రమ్యాణి వివిధాని చ |

ప్రయయౌ తస్య పార్శ్వేన ససైన్యో భరతస్తదా | 4

అదూరాచ్చిత్రకూటస్య దదర్శ భరతస్తదా |

ఆశ్రమం యత్ర స మునిః భరద్వాజః కృతాలయః | 5

పిమ్మట భరతుడు 'శత్రుంజయము' అను పేరుగల ఏనుగు అంబారిపైనున్న ఆపాదుకలను దీసికొని, వాటిని తనశిరమున దార్చి, శత్రుఘ్నసహితుడై సంతోషముతో రథమును ఎక్కెను. (1)

వసిష్ఠుడును, వామదేవుడును, వ్రతదీక్షలో గట్టివాడైన జాబాలియు, మంత్రాంగమున నిపుణులైన మంత్రులందఱును భరతునిరథమునకు ముందుభాగమున తమతమవాహనములపై సాగిపోవుచుండిరి. వారు సీతారాములపాదస్పర్శతో పునీతమైన చిత్రకూటమహాపర్వతమునకు ప్రదక్షిణపూర్వకముగా నమస్కరించి, మనోహరమైన మందాకినీనది వైపుగా ప్రాజ్ఞాఖులై ప్రయాణము చేయుచుండిరి. (2-3)

అప్పుడు భరతుడు తనసైన్యములతోగూడి, చిత్రకూటపర్వతము నుండి ప్రవించుచున్న వివిధవర్ణములుగల రమ్యములైన గైరికాది ధాతువులను దర్శించుచు, ఆగిరియొక్క పార్శ్వభాగమున సాగిపోవుచుండెను. (4)

ఆ సమయమున భరతుడు చిత్రకూటపర్వతమునుండి కొంత దూరము వెళ్లినపిదప అచటికి సమీపముననే కన్పించుచున్న భరద్వాజాశ్రమమును జూచెను. అంతట బుద్ధిమంతుడైన

స తమాశ్రమమాగమ్య భరద్వాజస్య ఋద్ధిమాన్.
అవతీర్య రథాత్ పాదా వవందే భరతస్తదా. 6

తతో హృష్టో భరద్వాజో భరతం వాక్యమబ్రవీత్.
అపి కృత్యం కృతం తాత! రామేణ చ సమాగతమ్. 7

ఏవముక్తః సతు తతో భరద్వాజేన ధీమతా.
ప్రత్యువాచ భరద్వాజం భరతో భ్రాతృవత్సలః. 8

స యాచ్యమానో గురుణా మయా చ దృఢవిక్రమః.
రాఘవః పరమప్రీతో వసిష్ఠం వాక్యమబ్రవీత్. 9

పితుః ప్రతిజ్ఞాం రామేవ పాలయిష్యామి తత్త్వతః.
చతుర్దశ హి వర్షాణి యా ప్రతిజ్ఞా పితుర్మమ. 10

ఏవముక్తో మహాప్రాజ్ఞో వసిష్ఠః ప్రత్యువాచ హా.
వాక్యజ్ఞో వాక్యకుశలం రాఘవం వచనం మహత్. 11

ఏతే ప్రయచ్ఛ సంహృష్టః పాదుకే హేమభూషితే.
అయోధ్యాయాం మహాప్రాజ్ఞా యోగక్షేమకరే తవ. 12

ఏవముక్తో వసిష్ఠేన రాఘవః ప్రాజ్ఞాః స్థితః.
పాదుకే హ్యాధిరుహ్యైతే మమ రాజ్యాయ వై దదౌ. 13

నివృత్తో హమనుజ్ఞాతో రామేణ సుమహాత్మనా.
అయోధ్యామేవ గచ్ఛామి గృహీత్వా పాదుకే శుభే. 14

ఏతచ్ఛ్రుత్వా శుభం వాక్యం భరతస్య మహాత్మనః.
భరద్వాజః శుభతరం మునిర్వాక్యమువాచ తమ్. 15

నైతచ్చిరం సరవ్యాఘ్ర! శీలవృత్తవతాం వర!.
యదార్యం త్వయి తస్మైత్తు నిష్ఠేత్తు సృష్టమివోదకమ్. 16

అమృతః స మహాబాహుః పితా దశరథస్తవ.
యస్య త్వమిదృశః పుత్రో ధర్మజ్ఞో ధర్మవత్సలః. 17

ఆ భరతుడు భరద్వాజాశ్రమముకడకు వెళ్లి, అచట తనరథముపై నుండి దిగెను. పిదప అతడు ఆ అశ్రమమున ప్రవేశించి, ఆ మహర్షిపాదములకు ప్రణమిల్లెను. (5-6)

భరద్వాజమహర్షి భరతునిరాకకు మిగుల సంతసించి, ఆయనను ఇట్లు ప్రశ్నించెను. "నాయనా! భరతా! అన్నయగు శ్రీరామచంద్రుని దర్శనమైనదా? నీ కార్యము సఫలమైనదా?" ధీశాలియైన భరద్వాజ మహాముని ఇట్లు అడుగగా సోదరప్రేమగల భరతుడు ఆమహర్షికి ఇట్లు ప్రత్యుత్తరమునిచ్చెను. (7-8)

"ఆ ప్రభువును దర్శించిన పిమ్మట నేనును, మా గురువైన వసిష్ఠుడును 'అయోధ్యకు వచ్చి రాజ్యమును పాలింపవలసినది'గా ఆయనను మిగుల అభ్యర్థించితిమి, దృఢదీక్షగల శ్రీరాముడు అందులకు ఎంతయు సంతసించి, వసిష్ఠమహామునితో ఇట్లు నుడివెను- (9)

"నేను పదునాలుగుసంవత్సరములకాలము వనవాసము చేయుదునని మాతండ్రియెదుట ప్రతిజ్ఞ చేసియుంటిని. నేను ఆ ప్రతిజ్ఞకు కట్టుబడి యుందును-" (10)

శ్రీరాముడు ఇట్లు పలుకగా మిక్కిలి సజ్జాచంతుడైన వసిష్ఠమహర్షి ఆయనమాటలలోని అంతరార్థమును గ్రహించినవాడై, మాట్లాడుటలో సమర్థుడైన శ్రీరామునితో ఇట్లు నుడివెను. (11)

"ఓ రామా! బంగారముచే తాపబడిన నీ యీ పాదుకలను భరతునకు ప్రసాదించుము. అవి కోసలదేశప్రజల యోగక్షేమముల⁽¹⁾ భారమును వహించును." (12)

వసిష్ఠమహర్షి ఇట్లు పలికిన పిమ్మట శ్రీరాముడు తూర్పు దిక్కునకు మఱలి, పాదుకలను ఒకసారి తొడుగుకొని, పిదప రాజ్య క్షేమమునకై వీటిని నాకు అనుగ్రహించెను. (13)

శుభప్రదములైన శ్రీరామునిపాదుకలను స్వీకరించి, మహాత్ముడైన ఆ ప్రభువుయొక్క అనుజ్ఞను పొంది, అయోధ్యను చేరుటకై మఱలి వెళ్లుచున్నాను." (14)

మహాత్ముడైన భరతునినుండి సంతోషకరములైన ఈ మాటలను విని, భరద్వాజమహాముని ఆయనతో మిగుల శుభకరములైన వచనములను ఇట్లు నుడివెను. (15)

"ఓ సరోత్తమా! భరతా! ఉత్తమమైన శీలము, సత్త్వవర్తనయు గలిగిన వారిలో శ్రేష్ఠుడైనవాడా! వర్షించిన (విడువబడిన) నీరు పల్లవుభూమికి చేరి, తటాకాదులలో ఉండునట్లు, సర్వశుభలక్షణములును నీలో చేరియున్నవి. ఇందు ఆశ్చర్యపడవలసినది ఏమియును లేదు. (16)

ఓ భరతా! బాగుగా ధర్మములను ఎఱిగినవాడవు, ధర్మనిరతి గలవాడవు ఐన నీ వంటి పుత్రునిగన్న మహాబాహువగు ఆ దశరథ మహారాజు నిజముగా అమృతస్వరూపుడు. (ఆ ప్రభువు మృతించెననిను బ్రతికియున్నట్లే)" (17)

1) ఆపూర్వవస్తులాభో యోగః = సాటిలేని వస్తువులు, సంపదలు ప్రాప్తించుట యోగము. లబ్ధస్య పరిపాలనం క్షేమః = ప్రాప్తించిన వస్తువులను, సంపదలను రక్షించుట క్షేమము-

తమ్ బుషిం తు మహాత్మానమ్ ఉక్తవాక్యం కృతాంజలిః।
అనుంబ్రయితుమారేభే చరణావుపగృహ్య చ। 18

తతః ప్రదక్షిణం కృత్వా భరద్వాజం పునః పునః।
భరతస్తు యయౌ శ్రీమాన్ అయోధ్యాం సహ మంత్రిభిః। 19

యానైశ్చ శకటైశ్చైవ హయైర్నాగైశ్చ సా చమూః।
పునర్నివృత్తా విస్తీర్ణా భరతస్యానుయాయినీ। 20

తతస్తే యమునాం దివ్యాం నదీం తీర్థ్యోర్మిమాలినీమ్।
దదృశుస్తాం పునః సర్వే గంగాం శుభజలాం నదీమ్। 21

తాం రమ్యజలసంపూర్ణాం సంతీర్య సహ బాంధవః।
శృంగిబేరపురం రమ్యం ప్రవివేశ ససైనికః। 22

శృంగిబేరపురాద్భూయస్త్యయోధ్యాం సందదృశ హ। 23

అయోధ్యాం చ తతో దృష్ట్వా పిత్రా భ్రాత్రా వివర్జితామ్।
భరతో దుఃఖసంతప్తః సారథిం చేదమబ్రవీత్। 24

సారథే! పశ్య విధ్వస్తా సాఽయోధ్యా న ప్రకాశతే।
నిరాకారా నిరాసందా దీనా ప్రతిహతస్వరా। 25

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే అయోధ్యాకాండే త్రయోదశోత్తరశతతమస్తర్గః (113)

వాల్మీకిమహర్షినిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి అయోధ్యాకాండమునందు నూటపదుమూడవస్తర్గము సమాప్తము

-- * * * --

114. నూటపదునాల్గవస్తర్గము

భరతుడు అయోధ్యానగరమున ప్రవేశించి, దానిదుఃస్థితినిజూచి, కన్నీరుగార్చుట.

స్నిగ్ధ గంభీరఘోషేణ న్యందనేనోపయాన్ ప్రభుః।
అయోధ్యాం భరతః క్షీప్రం ప్రవివేశ మహాయశాః। 1

బిడాలోలకచరితామ్ ఆలీననరవారణామ్।
తిమిరాభ్యాహతాం కాళీమ్ అప్రకాశాం నిశామిష। 2

మహాత్ముడైన భరద్వాజముని ఇట్లుపలుకగా భరతుడు చేతులు జోడించి, ఆయనకు పాదాభివందనమొనర్చి, అయోధ్యకు బయలుదేలుటకు సన్నద్ధుడాయెను- (18)

వినయసంపన్నుడైన భరతుడు భరద్వాజమునికి ప్రదక్షిణ సూర్యకముగా పదే పదే నమస్కరించి, మంత్రులు మొదలగు వారితోగూడి అయోధ్యకు బయలుదేరినను, (19)

చతురంగబలములతోగూడిన ఆ మహాసైన్యము పల్లకీలు, బండ్లు మొదలగు వాహనములతో సరివృత్తమై భరతుని ఆనుసరించుచు అయోధ్యకు బయలుదేరినను, (20)

వారందఱును చక్కనితరంగపంక్తులతో ఒప్పుచున్న దివ్యమైన యమునానదిని దాటిరి. అటు పిమ్మట వారు పవిత్రజలములుగల గంగానదిని మఱల దర్శించిరి. (21)

అనంతరము భరతుడు సైన్యములతోడను, తదితరపరివారములతోడను కూడి, చూడముచ్చటైన గంగానదీ ప్రవాహమును దాటి, రమ్యమైన శృంగిబేరపురమున ప్రవేశించెను. (22)

అంతట భరతుడు శృంగిబేరపురమునుండి బయలుదేటి కొంత దూరము ప్రయాణించినపిమ్మట అయోధ్యను దర్శించెను. తండ్రియు, సోదరులును లేనట్టి ఆ నగరమును జూచిన పిదప అతడు మిగుల దుఃఖసంతప్తుడై సారథియైన సుమంతునితో ఇట్లు పలికెను. (23-24)

"ఓ సుమంత్రా! చూడుము, అయోధ్య పాడుబడి కళదప్పయున్నది. దానిశోభలన్నియును మాసిపోయినవి. అచటి ప్రజలలో ఆనందమే శూన్యమైనది. దీనావస్థకుగుటియైన ఆ నగరమున నిశ్శబ్దము తాండవించుచున్నది. (25)

చక్కని సామర్థ్యముగల మహాయశస్యయైన భరతుడు మృదువైన, గంభీరమగు ధ్వనిగల రథముతో ఆ అయోధ్యానగరమును సమీపించి, అందు ప్రవేశించెను. (1)

అచ్చట ఆసమయమున పిల్లులు, గ్రుడ్లగూబలు సంచరించు చుండెను. మానవుల, ఏనుగులకదలికలు అగిపోయెను. చిమ్మచీకట్లు అలముకొనియుండుటచే కష్టసక్తపురాత్రులయందువలె ఆ అయోధ్య శోభావిహీనమై యుండెను. (2)

రాహుశత్రోః ప్రయాం పత్నీం శ్రీయా ప్రజ్వలితప్రభామ్ ।
గ్రహేణాభ్యుత్థితే నైకాం రోహిణీమివ పీడితామ్ । 3

అల్పోష్ణక్షుజ్జసలిలాం ఘర్మోత్తప్తవిహంగమామ్ ।
లీనమీనరఘషగ్రాహం కృశాం గిరినదీమివ । 4

విధూమామివ హేమాభామ్ అధ్వరాగ్నేః సముత్థితామ్ ।
హవిరభ్యుక్షితాం పశ్చాత్ శిఖాం విప్రలయం గతామ్ । 5

విధ్వస్తకవచాం రుగ్లగజవాజిరథధ్వజామ్ ।
హతప్రవీరామాపన్నాం చమూమివ మహాహవే । 6

సఫేనాం సస్వనాం భూత్వా సాగరస్య సముత్థితామ్ ।
ప్రశాంతమారుతోద్మూలాం జలోర్మిమివ నిస్వనామ్ । 7

త్యక్తాం యజ్ఞాయుధైః సర్వైః అభిరూపైశ్చ యాజకైః ।
సుల్యాకాలే వినిర్వృత్తే వేదిం గతరవామివ । 8

గోష్ఠమధ్యే స్థితామార్తామ్ అచరంతీం తృణం నవమ్ ।
గోవృషేణ పరిత్యక్తాం గవాం పత్నీమివోత్సుకామ్ । 9

ప్రభాకరాద్యైః సుస్పృగైః ప్రజ్వలద్భిరివోత్తమైః ।
వియుక్తాం మణిభిర్జ్వల్యైః నవాం ముక్తావళీమివ । 10

సహజముగా స్వయశోభలచే వెలుగొందుచుండెడి రోహిణి తనప్రియపతియగు చంద్రుని రాహువు కబళించుటచే నిష్పహాయయై, కాంతిహీనయైయుండునట్లు, దీప్యేశ్వర్యములతో తులతాగుచుండెడి అయోధ్య తనప్రభువైన దశరథమహారాజును మృత్యువు కబళించుటచే దీనయై కళదప్పియుండెను. (3)

గ్రీష్మతాపముయొక్క ప్రభావమున సర్వతమునుండి ప్రవహించెడి నదిలోనినీరు తగ్గిపోయి వేడెక్కి యుండును. ఆ తాపప్రభావమునకు తట్టుకొనలేక తీరజలములను ఆశ్రయించియుండెడి పక్షులన్నియును విలవిలలాడుచుండును. తటిగిపోయిన ఆ నదీజలములలోనున్న చిన్న, పెద్ద చేపలును, మొసళ్లును ఆవేడిని భరింపలేక ఆ నీళ్ల అడుగుభాగమునకు చేరుచుండును. అట్లు కృశించియుండెడి నదివలె ఆ అయోధ్య శోభావిహీనమైయుండెను. (4)

సాగలులేకుండ పైకి ఎగయుచున్న జ్వాలలతో బంగారుకాంతిలను వెదజల్లుచుండెడి అగ్నిశిఖవలె అయోధ్య ఇంతకుముందు చక్కగా శోభిల్లుచుండెడిది. కాని పెరుగు, పాలు మొదలగు ద్రవ్యములు హోమముచేయగా మంటలు ఆగి, సాగ క్రమ్ముకొనుటచే నిస్తేజమై యున్న యజ్ఞగ్నివలె, శ్రీరాముడు అడవులపాలగుటతో దుఃఖముతో దీనయైయున్న ఈ అయోధ్య ఇప్పుడు వెలవెలబోవుచున్నది. (5)

మహాసంగ్రామమునందు కవచములు నుగ్గునుగ్గుకాగా, గజములు, గుఱ్ఱములు, రథములు దెబ్బతినగా, ధ్వజములు విరిగిపోగా, వీరులు నేలవ్రాలగా ఆపదలో చిక్కుకొనిన మహాసేనవలె ప్రభువును కోల్పోయిన అయోధ్య చిక్కులపాలైయున్నది. (6)

ప్రబలమైనవాయువేగముచే ఉవ్వెత్తుగాలేచి, నులుగులతోగూడి, మోషించునట్టి తరంగపంక్తివలె అయోధ్య ఇంతవఱకును జనుల కోలాహలములతో కలకలలాడుచుండెడిది. కాని ఇప్పుడది గాలులు ఆగిపోగా ఉద్వృత్తితగ్గి, నిశ్శబ్దముగానున్న తరంగసమూహమువలె శోభావిహీనమైయున్నది. (7)

యజ్ఞము ముగిసినతరువాత యజ్ఞమునకు సంబంధించిన సృక్ష్ణవాది-ఉపకరణములు అన్నియును తొలగింపబడగా, సమర్థులైన ఋత్విజులందఱును వెళ్లిపోగా మంత్రోచ్ఛారణాది ధ్వనులు ఆగిపోగా నిశ్శబ్దముగా నున్న యజ్ఞవేదికవలె అయోధ్య మూగపోయియున్నది. (8)

ఎదకు వచ్చి, వృషభముతో కూడుటకు తహతహపడుచున్న ఒక ఆవును అస్థిలిలో వృషభమునుండి వేటుచేసి, గోశాలలో కట్టివేయగా అర్ధికిలోనగుటచే నవనవలాడుచున్న గడ్డిని పైతము మేయని ఆ గోవువలె, శ్రీరాముని ఎడబాటునకు గుఱియైనఅయోధ్య దుస్సహమైన వేదనతో కుమిలిపోవుచున్నది. (9)

బాగుగా నునుపుదేటి, నిగనిగలాడుచుండెడి ఉత్తమజాతికి చెందిన పద్మరాగాదిమణులు తొలగిన క్రొత్త ముత్యాలహారమువలె శ్రీరామునియెడబాటునకును, దశరథమహారాజువియోగమునకును లోనైన అయోధ్య శోభావిహీనమైయున్నది. (10)

సహసా చలితాం స్థానాత్ మహీం పుణ్యక్షయాధలామ్ ।
సంహృతద్యుతివిస్తారాం తారామివ దివశ్చులామ్ । 11

పుష్పనద్ధాం వసంతాంతే మత్తభ్రమరనాదిలామ్ ।
ద్రుతదావాగ్నివిఘ్నస్థాం క్లాంతాం వనలతామివ । 12

సమ్మూఢనిగమాం స్తబ్ధాం సంక్షిప్తవిపణాపణామ్ ।
ప్రచ్ఛన్న శశినక్షత్రాం ద్యామివాంబుధరైర్వలామ్ । 13

క్షీణపానోత్తమైర్చిన్నైః శరావైరభిసంవృతామ్ ।
హతశౌండామివాకాశే పానభూమిమసంస్కృతామ్ । 14

వృక్షభూమితలాం నిమ్నాం వృక్షపాతైః సమావృతామ్ ।
ఉపయుక్తోదకాం భగ్నాం ప్రపాం నిపతితామివ । 15

విపులాం వితలాం చైవ యుక్తపాశాం తరస్వినామ్ ।
భూమౌ బాణైర్వినిష్కృతాం పతిలాం జ్యామినాయుధాత్ । 16

సహసా యుద్ధశౌండేన హయారోహణ వాహితామ్ ।
నిహతాంప్రతిస్నేన బడబామివ పాతిలామ్ । 17

పుణ్యము క్షీణింపగా స్థానచలనమునకుగుటియై, ఆకాశము నుండి జాతీ, తనదన్యకాంతిని కోల్పోయి, భూమిపైబడిన తారవలె అయోధ్య నిస్తేజమై యొప్పుచుండెను. (11)

వసంతఋతువునందు చిగిర్చి, చక్కగా వికసించిన పూల గుత్తులతో కలకలలాడుచు, మదించిన గండు తుమ్మెదల యుంకారములతో వీనులవిందుగావించుచున్న వనలతవలె, ఇంత వఱకును అయోధ్య పుష్పవనములతో కనువిందుగావించుచు, నీణావేణుమృదంగాదులమధుర ధ్వనులతో అందఱిని ఆనందింప జేయుచుండెడిది. కాని గ్రీష్మ-ఋతువునందు వేగముగా వ్యాపించెడి దావాగ్నిమంటలకు కొలదిగా దగ్గమై వాడిపోయిన వనలతవలె ఇప్పుడు ఈ అయోధ్య కైకేయీదుఃస్వభావములనెడి అగ్నిజ్వాలకు వసివాడి కళానిహీనమై యుండెను. (12)

ఇప్పుడు అయోధ్యలోని ప్రజలందఱును దుఃఖితులైయున్నందున అందలి రాజవీధులయందు జనసంచారమేలేక అది బోసిపోయి యుండెను. మరియు దాదాపు వ్యాపారులఅంగళ్లన్నియును మూసి నేయబడి యుండుటచే ఆనగరము నిశృంఖలముగానుండెను. అందువలన మేనుములు చంద్రుని, నక్షత్రములను కప్పివేయగా తేజోరహితమైయున్న ఆకాశమువలె ఈ అయోధ్య వెలవెల బోవుచుండెను. (13)

పానీయశాలయందు చక్కని పానపాత్రలన్నియును మధురరసములు లేనినై, ముక్కలుముక్కలై చెల్లాచెదురుగా పడియుండును. మితిమీరి మధుపానము చేసియున్నవారందఱును అచటినేలపై విచ్చలవిడిగాపడి యుందురు. ఆ విధముగా పానీయశాలయంతయు రోతగొల్పుచుండును. ఇండ్లముంగిళ్ల యందును, వీధులలోను ఎవ్వరును శుభ్రవశచెడివారులేక అవి చెత్తచెదారములతో నిండియుండుటచే ఈ అయోధ్య పానీయభూమివలె అసహ్యముగా ఉన్నది. (14)

దెబ్బతినిన అరుగులతో, పగిలిపోయిన పాత్రలతో, క్రుంగి పోయిన భూమితో, త్రాగుటకు నీరులేని కుండలతో ఒప్పుచు స్తంభములు దెబ్బతినుటచే కొంతవఱకు శిథిలమైన చలివేంద్రము వలె ఈ అయోధ్య కడు దుఃస్థితికి లోనైయున్నది. (15)

అనువుగా పొడవై, దృఢముగానుండి, వింటిరెండుకొనలవఱకును వ్యాపించియుండి, బలమైన త్రాళ్లు గలిగి, యోధులబాణములు వేగముగావచ్చితగులుటచే ముక్కలై, ధనుస్సునుండి జాతీభూమిపైబడిన అల్లెత్రాడువలె, కైకేయివరములదాటికీ అయోధ్య చిన్నాల్లిన్నమై ఒప్పుచుండెను. (16)

యుద్ధవీరుడైన ఒకయోధుడు ఒక ఆడుగుఱ్ఱమును అధిరోహింపగా శత్రుసైన్యము దానిని వేగముగా కొట్టుటచే అది యుద్ధభూమిలో నేలకొఱిగి, దురవస్థకులోనగును. అట్టి దుఃస్థితిలో నున్న ఆడుగుఱ్ఱమువలె అయోధ్య మిగుల దీనస్థితికి లోనైనది. (17)

కుష్మతోయాం మహామత్స్యైః కూర్మైశ్చ బహుభిర్వృతామ్ ।
ప్రభిన్నతటవిస్తీర్ణాం హాపీమివ హృతోత్పలామ్ । 18

పురుషస్యాప్రహృష్టస్య ప్రతిషిద్ధానులేపనామ్ ।
సంతప్తామివ శోకేన గాత్రయష్టినుభూషణామ్ । 19

ప్రావృషి ప్రవిగాధాయాం ప్రవిష్టస్యాభ్రమండలమ్ ।
ప్రచ్ఛన్నాం నీలజీమూతైః భాస్కరస్య ప్రభామివ । 20

భరతస్తు రథస్తస్యన్ శ్రీమాన్ దశరథాఽత్యజః ।
వాహయంతం రథశ్రేష్ఠం సారథిం వాక్యమబ్రవీత్ । 21

కిం ను ఖల్వద్య గంభీరో మూర్ఛితో న నిశమ్యతే ।
యథాపురమయోధ్యాయాం గీతవాదిత్రనిస్వనః । 22

వారుణీమదగంధశ్చ మాల్యగంధశ్చ మూర్ఛితః ।
చందనాగరుగంధశ్చ న ప్రవాతి సమంతతః । 23

యానప్రవరఘోషశ్చ స్నిగ్ధశ్చ హయనిస్వనః ।
ప్రమత్తగజనాదశ్చ మహాంశ్చ రథనిస్వనః ।
నేదానీం శ్రూయతే పుర్యామ్ అస్యాం రామే వివాసితే । 24

చందనాగరుగంధాంశ్చ మహార్థాశ్చ నవప్రజః ।
గతే హి రామే తరుణాః సంతప్తానోపభుంజతే । 25

బహి ర్యాత్రాం న గచ్ఛంతి చిత్రమాల్యధరా నరాః ।
నోత్సవాః సంప్రవర్తంతే రామశోకార్దితే పురే । 26

సహ నూనం మమ భ్రాత్రా పురస్యాస్య ద్యుతిర్గతా ।
సహ రాజత్యమోధ్యేయం సాసారేవార్జునీ క్షపా । 27

కదా ను ఖలు మే భ్రాతా మహోత్సవ ఇవాగతః ।
జనయిష్యత్యయోధ్యాయాం హర్షం గ్రీష్మ ఇవాంబుదః । 28

దిగుడుబావిలోని నీరు ఎండిపోవుటచే అందరి పెద్దపెద్ద మత్స్యములు, తాబేళ్లు బయటపడును. దాని దఱులు బీటలువాటును. అందరి కలువలు ఎండి నశించును. అయోధ్యానగరస్థితి అట్టిదిగుడు బావినలె దురవస్థకు గుఱియై యుండెను. (18)

మంచిగంధములు మొదలగు మైపురాలులేక, ఆభరణములను దరింపక, దుఃఖితుడై కృశించియున్న పురుషుని యొక్క శరీరము వలె అయోధ్య దీనావస్థకు లోనైయుండెను. (19)

నర్వాకాలమునందు దట్టమైన నల్లని మేఘములు సూర్యమండలమును పూర్తిగా కప్పివేయగా నిష్టేజమైయున్న ఆ సూర్యకాంతినలె అయోధ్య వెలవెల బోవుచుండెను. (20)

దశరథునికుమారుడును, సకలశుభలక్షణసంపన్నుడును ఐన భరతుడు రథమునందు కూర్చొనియుండియే ఆ మహారథమును నడుపుచున్న సారథితో ఇట్లనెను. (21)

"ఇదీవఱలో అయోధ్యయందు వీణావేణుమృందంగతాళముల యొక్క మధురధ్వనులు ఎల్లప్పుడును నగరమునందంతటను వినబడుచుండెడివి. నేడు అవి వినిపించుట లేదేమి? (22)

నేడు అయోధ్యానగరములో వీచుచున్న వాయుపులలో జనులను పరవసిననజేసెడి నట్టివేళ్లయొక్క, కస్తూరియొక్క వాసనలు, పూలమాలలపరిమళములు, చందనము, అగరు మొదలగు వాటిసుగంధములు వ్రసరించుట లేదేమి? (23)

శ్రీరాముడు వనవాసమునకు వెళ్లిన పిమ్మట శ్రేష్ఠములగు పల్లకీలను మోయువారిమోషలు, చెవులకింపైన గుట్టములపకిలింపులు, మదపుటేనుగులపీంకారములు, మహారథచక్రములసవ్వడులు ఈ అయోధ్యలో నేడు వినబడుటలేదేమి? (24)

శ్రీరాముడు వనములకు వెళ్లినపిదప యువతీయువకులు కడు దుఃఖితులై, చందనములను, అగరుగంధములను ఆలడుటలేదు. ఘుమఘుమలాడు క్రొత్తక్రొత్త పూలమాలలను దరించుట లేదు. (25)

శ్రీరామునిపడటాటునకు కుమిలిపోవుచున్న పురప్రజలు (పౌరులందఱును) వాహ్యార్థకై బయటికి వెళ్లుట లేదు సరిగదా! వారు పూలమాలలనుసైతము దరించుటయే లేదు. పురమునందు ఏవిధములైన ఉత్సవములును జరుగుటయేలేదు. (26)

ఈ అయోధ్యాపురిశోభావైభవములన్నియును మాఅన్నయగు శ్రీరామునితోగూడి (వనములకు) వెళ్లిపోయినవి. ఇది ముమ్మాటికిని నిజము- అందువలన నేడు ఈ అయోధ్య జడివాసలు కురియునప్పటి శుక్లసక్షపురాత్రి (వెన్నెల రాత్రి) వలె శోబిల్లుటలేదు. (27)

మా అన్నయగు శ్రీరామచంద్రుడు వనవాసదీక్షను ముగించుకొని, ఇచటికి విచ్చేయుట మహోత్సవమువలె మాకు అందఱికిని సంతోషదాయకము. గ్రీష్మఋతువునందు మేఘమువలె ఆ ప్రభువుయొక్క అగమనము అయోధ్యాపౌరులందఱి హృదయములలోను ఆనందోత్సాహములను నింపుట ఎప్పుడోగదా? (28)

తరుణైశ్చారువేషైశ్చ నరైరున్నతగామిభిః ।
సంపతద్విరయోధ్యాయాం నాభిభాంతి మహాపథాః । 29

వీసం బహువిధం జల్పన్ వివేశ వసతిం పితుః ।
తేన హీనాం నరేంద్రేణ సింహహీనాం గుహామివ । 30

తదా తదంతఃపురముజ్జితప్రభం
సురైరివోత్పన్నమభాస్కరం దినమ్ ।
నిరీక్ష్య సర్వం తు వివిక్తమాత్మవాన్
ముమోచ బాష్పం భరతః సుదుఃఖితః । 31

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే అయోధ్యాకాండే చతుర్దశోత్తరశతతమస్తర్గః (114)
వాల్మీకిమహర్షినిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి అయోధ్యాకాండమునందు నూటపదునాల్గవస్తర్గము సమాప్తము

-- * * * --

115. నూటపదునైదవస్తర్గము

భరతుడు తల్లులకు నమస్కరించి, నందిగ్రామమునకు చేరుట - పాదుకలకు పట్టాభిషేకమొనర్పుట -
సమస్తకార్యములను వాటికి నివేదించుచు రాజ్యపాలనము చేయుచుండుట.

తతో నిక్షిప్య మాతృః స అయోధ్యాయాం దృఢవ్రతః ।
భరతః శోకసంతప్తో గురూనిదమథాబ్రవీత్ । 1

నందిగ్రామం గమిష్యామి సర్వానామంత్రయేంద్ర్య వః ।
తత్ర దుఃఖమిదం సర్వం సహిష్యే రాఘవం వినా । 2

గతశ్చ హి దివం రాజా వనస్తశ్చ గురుర్మమ ।
రామం ప్రతీక్షే రాజ్యాయ స హి రాజా మహాయశాః । 3

వీతచ్ఛ్రుత్వా శుభం వాక్యం భరతస్య మహాత్మనః ।
అబ్రువన్ మంత్రिణః సర్వే వసిష్ఠశ్చ పురోహితః । 4

చక్కని వేషభూషణములనుదాల్చిన యువకులును, జనులును
నిటారుగా నిలబడి భుజములను ఎగురేయుచు అయోధ్యయందలి
రాజవీధులలో సంచరించుటలేదు. అందువలన నేడు ఈ వీధులన్నియును
వెలవెలబోవుచున్నవి--" (29)

భరతుడు ఇట్లు పలువిధములుగా పలుకుచు రాజభవనమున
ప్రవేశించెను. దశరథమహారాజులేని ఆస్రాసాదము సింహములేని
గుహవలె ఒప్పుచుండెను. (30)

ఆ అంతఃపురము జనసంచారములేకపోవుటచే బోసిపోయియుండెను,
అప్పుడు అది సూర్యరశ్మిలేక దేవతలచే విడువబడిన దుర్జినము⁽¹⁾
వలె శోభానిహీనమై యుండెను అంతట బుద్ధిమంతుడైన ఆభరతుడు
ఆ అంతఃపురమునందంతటను కలయజూచి, కడు దుఃఖితుడై
కన్నీరు కార్చెను. (31)

దృఢనిశ్చయముగల భరతుడు తల్లులందరిని అయోధ్య
యందలి వారివారిఅంతఃపురములలో నిలిపిన పిమ్మట శోకసంతప్తుడై,
వసిష్ఠాదిగురువులతో ఇట్లునుడివెను. (1)

"పూజ్యలారా! శ్రీరాముడులేని ఈ అయోధ్యలో నేను ఉండజాలను.
కనుక నేను నందిగ్రామమునకు వెళ్లెదను. శ్రీరాముని ఎడబాటునలన
కలిగిన దుఃఖమును అచట నిగ్రహించుకొనగలను. కావున అచటికి
వెళ్లుటకు మీరందఱును నాకు ఆనుమతినిండు. (2)

మాతండ్రియైన దశరథమహారాజు స్వర్గమునకు విగెను. నాకు
గురువు. అన్నయునైన శ్రీరామచంద్రప్రభువు వనములలో నివసించు
చున్నాడు. ఈ కోసలరాజ్యమునకు వాస్తవముగా అతడే మహారాజు.
కావున ఆయన ఈ రాజ్యమును పాలించుటకై అయోధ్యకు వచ్చెడి
వఱకును నందిగ్రామమునందుండియే నేను ఆయనకొఱకు
నిరీక్షించుచుందును--" (3)

మహాత్ముడైన భరతునినుండి చక్కని ఈ శుభవచనములను
విన్నపిమ్మట కులగురువు వసిష్ఠుడును, మంత్రులందఱును ఆయనతో
ఇట్లు పలికిరి. (4)

1) 'మేఘభృన్నేహ్ని దుర్జినమ్' అకాశమునందు అంతటను (పూర్తిగా) మేఘములు క్రమ్ముకొనిననాడు సూర్యదర్శనము ఉండదు.
సూర్యరశ్మిలేని అదినమును 'దుర్జినము' అనియందురు. సూర్యదర్శనములేని అట్టి దినమున దేవతలును, సూర్యుని
ఉపాసించువారును అన్నపానములను ముట్టరు.

సుభృశం శ్లాఘనీయం చ యదుక్తం భరత! త్వయా।
వచనం భ్రాతృవాత్సల్యాత్ అనురూపం తవైవ తత్ 5

నిత్యం లే బంధులుబృహస్పతిస్తతో భ్రాతృసాహృదే।
ఆర్యమార్గం ప్రవన్నస్య నానుమన్యే తతః పుమాన్ 6

మంత్రిణాం వచనం శ్రుత్వా యథాభిలషితం ప్రియమ్।
అబ్రవీత్ సారథిం వాక్యం రథో మే యుజ్యతామితి 7

ప్రహృష్టవదనః సర్వా మాతృః సమభివాద్య సః।
ఆరురోహ రథం శ్రీమాన్ శత్రుఘ్నేన సమన్వితః 8

ఆరుహ్య చ రథం శీఘ్రం శత్రుఘ్నభరతాపుభౌ।
యయతుః పరమస్థితౌ వృతౌ మంత్రిపురోహితైః 9

అగ్రతో గురవస్తత్ర వసిష్ఠప్రముఖాద్విజాః।
ప్రయయుః ప్రాజ్ఞాభాః సర్వే నందిగ్రామో యతోఽభవత్ 10

బలం చ తదనాహూతం గజాశ్వరథసంకులమ్।
ప్రయయౌ భరతే యాతే సర్వే చ పురవాసినః 11

రథస్తః స హి ధర్మాత్మా భరతో భ్రాతృవత్సలః।
నందిగ్రామం యయౌ తూర్ణం శిరస్యాధాయ పాదుకే 12

తతస్తు భరతః క్షీప్రం నందిగ్రామం ప్రవిశ్య సః।
అవతీర్య రథాత్ తూర్ణం గురూనిదమువాచ హ 13

ఏతద్రాజ్యం మమ భ్రాత్రా దత్తం సంన్యాసవత్ స్వయమ్।
యోగక్షేమవహే చేమే పాదుకే హేమభూషితే 14

భరతః శిరసా కృత్వా సంన్యాసం పాదుకే తతః।
అబ్రవీద్దుఃఖనంతస్తః సర్వం ప్రకృతిమండలమ్ 15

ఛత్రం ధారయత క్షీప్రమ్ ఆర్యపాదానిమౌ మతౌ।
ఆభ్యాం రాజ్యే స్థితో ధర్మః పాదుకాభ్యాం గురోరృమ 16

"ఓ భరతా! నీవు పలికిన ఈ వచనములు మిగుల శ్లాఘనీయములు. నీ భ్రాతృవాత్సల్యమునకు ఇవి మచ్చుతునుకలు- నిత్యమును నీవు నీ అన్నయగు శ్రీరామునిదర్శనమునకే తహతహపడుచుందువు. సర్వదా ఆయనహితమునే కోరుచుందువు, పైగా ధర్మమార్గము నందే నిరతుడవైయుందువు. ఇట్టి నీమాటను కాదనువారెవరు?" (మహాత్ముడవైన నీమాటను ఎవ్వరును కాదనజాలరు. ఏలనన భరతా! నీవు ఏమి యోచించినను, చెప్పినను, ఆచరించినను అది ధర్మసారమేయగును.) (5-6)

అంతట భరతుడు తనఅభిలాషకు అనుగుణముగా మంత్రులు పలికిన ప్రయవచనములను విని, సారథితో "వారధమును సిద్ధము చేయుము" అని పలికెను. శుభలక్షణసంపన్నుడైన అతడు ప్రసన్నవదనుడై శత్రుఘ్నునితోగూడి తల్లులందఱికిని పాదాభివందనమొనర్చి, ఏమ్మట రథమును అధిరోహించెను- ఆ భరతశత్రుఘ్నులు ఇరువురును పరమస్థితితో రథమునెక్కిన పిదప మంత్రులతో, పురోహితులతోగూడి, నందిగ్రామమునకు బయలుదేరిరి. (7-9)

గురువులైన వసిష్ఠాదుమహర్షులు, బ్రాహ్మణోత్తములు మున్నగు వారందఱును భరతునిరథమునకు ముందు బాగమున ప్రాజ్ఞులులై నందిగ్రామమునకు బయలుదేరిరి. రాజు ఆదేశింపకున్నను రథాశ్వగజములతోగూడిన బలములును, పౌరులు ఆందఱును అతనిని అనుసరించిరి. (10-11)

పాటిలేని సోదరప్రేమగలవాడును, ధర్మాత్ముడును ఐన భరతుడు శ్రీరామునిపాదుకలను శిరమునదాల్చి, రథముపై నేగముగా నందిగ్రామమునకు చేరెను- (12)

ఏమ్మట ఆభరతుడు రథమునుండి చకచకదిగి, నేగముగా నందిగ్రామమున ప్రవేశించి, గురువులతో ఇట్లనెను. (13)

"పూజ్యలారా! మా అన్నయగు శ్రీరాముడు స్వయముగా ఈ రాజ్యమును న్యాసముగా⁽¹⁾ నాకు అప్పగించెను. మఱియు బంగారముతో అలంకరింపబడిన ఈ పాదుకలనుగూడ ఇచ్చెను. ఇవి ఈ రాజ్యప్రజలయోగక్షేమముల భారమును వహించుచుండును. ఈ విషయమున నేను నిమిత్తమాత్రుడను, శ్రీరాముని బంతును." (14)

పిదప భరతుడు శ్రీరామునకు ప్రతినిధులుగా ఉన్న ఆపాదుకలకు నమస్కరించి, దుఃఖితుడై, మంత్రులు మొదలగు వ్రాముఖులతో, పౌరులందఱితో ఇట్లనెను. (15)

"ఈ పాదుకలను మా అన్నగారిపాదములుగా గౌరవించును. పూజ్యములైన ఈ పాదుకలకు భద్రమును పట్టుడు, వింజాపరలతో వీచుడు. మా అన్నగారిఈపాదుకలద్వారానే ఈ రాజ్యమునందు ధర్మము సుస్థిరముగా ఉండును. (16)

1) న్యాసము = భద్రముగా రక్షించి, తిరిగి యజమానికి అప్పగింపవలసిన వస్తువు.

భ్రాతా హి మయి సంన్యాసో నిక్షిప్తః సాహృదాదయమ్ ।
తమిమం పాలయిష్యామి రాఘవాగమనం ప్రతి । 17

క్షీప్రం సంయోజయిత్వా తు రాఘవస్య పునః స్వయమ్ ।
చరణౌ తౌ తు రామస్య ద్రక్ష్యామి సహపాదుకౌ । 18

తతో నిక్షిప్తభారోఽహం రాఘవేణ సమాగతః ।
నివేద్య గురవే రాజ్యం భజిష్యే గురువృత్తితామ్ । 19

రాఘవాయ చ సంన్యాసం దత్వేమే వరపాదుకే ।
రాజ్యం చేదమయోధ్యాం చ భూతపాపో భవామిచ । 20

అభిషిక్తే తు కాకుత్స్థే ప్రహృష్టముదితే జనే ।
ప్రీతిర్మమ యశ శ్చైవ భవేద్రాజ్యాచ్చతుర్గుణమ్ । 21

ఏవం తు విలపన్ దీనో భరతః స మహాయశాః ।
నందిగ్రామేఽకరోద్రాజ్యం దుఃఖితో మంత్రిభిః సహ । 22

స వల్కలజటాధారీ మునివేషధరః ప్రభుః ।
నందిగ్రామేఽవసద్వీరః ససైన్యో భరతస్తదా । 23

రామాగమనమాకాంక్షన్ భరతో భ్రాతృవత్సలః ।
భ్రాతుర్వచనకారీ చ ప్రతిజ్ఞాపారగస్తథా । 24

మా అన్వయగు శ్రీరాముడు మిక్కిలి ప్రేమతో న్యాయరూపమున ఈ రాజ్యభారమునునాపై మోపినాడు. అట్టి ఈరాజ్యమును ఆ ప్రభువు తనవనవాసదీక్షను ముగించుకొని, ఇచటికి వచ్చునటకు దీనిని నేను రక్షించుచుందును. (17)

శ్రీరాముడు వనములనుండి తిరిగి వచ్చినపిమ్మట ఆయన పాదములకు ఈ పాదుకలను నేను స్వయముగాతొడిగెదను. అనంతరము పాదుకలను దరించియున్న ఆ ప్రభువుపాదములను నేను బక్షితో దర్శించెదను. (18)

శ్రీరాముడు తిరిగివచ్చినపిమ్మట ఆయన నాపై ఉంచిన ఈ రాజ్యపాలనభారమును ఆ ప్రభువునకు అప్పగించెదను. తండ్రిని సేవించునట్లు, ఆ మహాత్మునిసేవలలో నిమగ్నుడనయ్యెదను. (19)

నాకడ న్యాయముగా ఉంచబడిన ఈ రాజ్యమును, పవిత్రములైన ఈ పాదుకలను, ఈ అయోధ్యను ఆ మహాత్మునకు అప్పగించెదను. కైకేయికారణముగా నాకు వచ్చిన కళంకముబారినుండి ఆవిధముగా బయట పడెదను. (20)

శ్రీరాముడు కోసలరాజ్యపట్టాభిషిక్తుడైనచో జనులెల్లరును సంతోషముతో పొంగిపోవుదురు. అట్టి సంఘటనవలన నాకు ప్రీతియు, కీర్తిప్రతిష్ఠలును రాజ్యపాలనవలనవచ్చినదానికంటెను నాలుగు రెట్లు లభించును. (21)

మహాయశస్వియైన భరతుడు దుఃఖితుడై, దైన్యముతో ఇట్లు విలపించెను. పిదప నందిగ్రామముననేయుండి, మంత్రులతోగూడి కోసలరాజ్యమును పరిపాలింపసాగెను. సర్వసమర్థుడును, వీరుడును ఐన ఆ భరతుడు నారచీరలను, బడలను దరించి, మునివేషధారియై, సైన్యములతో సహా నందిగ్రామమునందే నివసించుచుండెను. (22-23)

అపూర్వమైన సోదరప్రేమగల భరతుడు శ్రీరామునిరాకకై నిరీక్షించుచు, ఆయనఅజ్ఞలను అనుసరించుచు, తన ప్రతిజ్ఞను నిలబెట్టుకొనుచుండెను. ఆ పాదుకలకు పట్టాభిషేకమొనర్చి, పిమ్మట

1) శ్రీరామునియందును, ఆయనకు ప్రాతనిధ్యమునహించెడి పూజ్యపాదుకలయెడలనుగల భరతునిభక్తిశ్రద్ధలను చక్కగా ఆవిష్కరించుచు - శ్రీ తులసీదాస మహాకవి వచించిన ఈ అమృతవచనములు అనశ్వరసత్యములు -

భరతుడు నిత్యము శ్రీరామునిపాదుకలను పూజించి, పొంగిపోరుచున్న ప్రేమభావముతో వాటిఅజ్ఞతో రాజ్యకార్యములను నిర్వహించుచుండెను. (దో॥ 325)

భరతుని హృదయమున సర్వదా శ్రీ సీతారాములు వసించుచుండిరి. అతనినాలుకపై రామనామజపము సాగుచునే యుండెను. దానిచే తనువు పులకరించుచుండెను. నేత్రములు అనందాశ్రుపూర్ణములగుచుండెను. శ్రీ సీతారామలక్ష్మణులు వనములలో నివసించుచుండిరి. కాని భరతుడు ఇంటిలోనే తపస్సు చేయుచు శరీరమును కుష్ఠింపజేయుచుండెను. ఆ ఉభయుల (శ్రీరామ-భరతుల) పరిస్థితులను మనస్సునకు దెచ్చుకొని, ప్రజలు 'భరతుడు అన్నివిధముల శ్లాఘనీయుడు' అనియునుచుండిరి. అతని నియమవ్రతములను విని, పాదుపుంగవులు సిగ్గుపడుచుండిరి. అతనిప్రేమనిష్ఠను జూచి మునులుగూడ అజ్ఞతో తలలు వంచుకొనుచుండిరి. భరతునిఆచరణము పరమపవిత్రము, మధురము, మనోహరము, అనందప్రదము. అది కలియుగ పాపములను, క్లేశములను తొలగించునది, మహామోహమునెడి చిమ్మచీకట్లను పటాపంచలుచేయుటలో సూర్యునివంటిది. అతనిజీవనవిధానము పాపసముద్రములనెడు ఏనుగులసాలిబి సేంహము. అది సర్వసంతాపహరము, భక్తులకు అనందదాయకము, సంసారబంధములనుండి ముక్తిని ప్రసాదించును. అది శ్రీరామచంద్రభక్తిరసామృతస్లానితము.-(అయోధ్యాకాండమునకు భరతుని చరిత్రమే పట్టుగొమ్మ.)

పాదుకేత్యభిషిచ్యాథ నందిగ్రామే¹ వసత్ తదా ।
సవాలవ్యజనం ఛత్రం ధారయామాస స స్వయమ్ ।
భరతశ్శాసనం సర్వం పాదుకాభ్యాం న్యవేదయత్ । 25

తతస్తు భరతః శ్రీమాన్ అభిషిచ్యా² ర్యపాదుకే ।
తదధీనస్తదా రాజ్యం కారయామాస సర్వదా । 26

తదా హి యత్కార్యముపైతి కించిత్
ఉపాయనం చోపహృతం మహార్హమ్ ।
స పాదుకాభ్యాం ప్రథమం నివేద్య
చకార పశ్చాద్భరతో యథావత్ । 27

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే అయోధ్యాకాండే పంచదశోత్తరశతతమస్సర్గః (115)
వాల్మీకిమహర్షివిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి అయోధ్యాకాండమునందు నూటపదునైదవసర్గము సమాప్తము

-- * * * --

116. నూటపదునాఱవసర్గము

ఋషులందఱును కులపతితోగూడి చిత్రకూటమును వీడి వెళ్లుట.

ప్రతిప్రయాతే భరతే వసన్ రామస్తపోవనే ।
లక్ష్మయామాస సోద్యేగమ్ అథాత్సుక్యం తపస్వినామ్ । 1

యే తత్ర చిత్రకూటస్య పురస్తాత్ తాపసాశ్రమే ।
రామమాశ్రిత్య నిరతాః తానలక్ష్మయదుత్సుకాన్ । 2

నయనైర్ముకుటీభిశ్చ రామం నిర్దిశ్య శంకితాః ।
అన్యోన్యముపజల్పంతః శనైశ్చక్రుః మిథః కథాః । 3

తేషామౌత్సుక్యమాలక్ష్మ్య రామస్తాత్మని శంకితః ।
కృతాంజలిరువాచేదమ్ ఋషిం కులపతిం తతః । 4

న కచ్ఛిద్యగవన్ కించిత్ పూర్వవృత్తమిదం మయి ।
దృశ్యతే వికృతం యేన విక్రియంతే తపస్వినః । 5

ప్రమాదాచ్ఛరితం కచ్ఛిత్ కించిన్నావరజస్య మే ।
లక్ష్మణస్యర్చిభిర్హృష్టం నానురూపమివాత్మనః । 6

అతడు నందిగ్రామమునందే నివసించసాగెను. భరతుడు స్వయముగా ఆ పాదుకలకు వింజానురలతో వీచుచు, చత్రము వట్టుచు వాటిని సేవించుచుండెను. రాజ్యపాలనాది కార్యములను అన్వించిని అతడు ఆ పాదుకలకు నివేదించుచుండెను. (24-25)

వినయసంపన్నుడైన భరతుడు శ్రీరామునిపాదుకలకు పట్టాభిషేకము చేసినయనంతరము సర్వదా వాటికి అధీనుడై రాజ్యకార్యములను నిర్వర్తింపసాగెను. (26)

భరతుడు ప్రతికార్యమునుగుఱించియు ఆ పాదుకలకు నివేదించుచుండెడివాడు. వచ్చిన కానుకలనన్నింటిని వాటికే సమర్పించు చుండెడివాడు. అనంతరము తగిన పద్ధతులలో పరిపాలనను కొనసాగించుచుండెడివాడు. (27)

భరతుడు అయోధ్యకు మఱి వెళ్లిన పిమ్మట శ్రీరాముడు కొంతకాలము ఆననమునందే నివసించుచువచ్చెను. ఆసనమును అచటి తాపసులు భయపడుచున్నట్లును, వారు ఆ ప్రదేశమును విడిచిపెట్టిపోవుటకు అభిలషించుచున్నట్లును (వారిముఖకవళికలు, సంభాషణలు మున్నగు వానిని బట్టి) అతడు గమనించెను. (1)

ఇంతవఱకును శ్రీరాముని ఆశ్రయించి, ఆ చిత్రకూటమునగల ఆశ్రమమునందే ఆసక్తితో నివసించుచున్న ఆ తాపసులు ఎందులకో తత్తఱపడుచున్నట్లు ఆ ప్రభువు గమనించెను. (2)

వారు (తమభయకారణములను సూటిగా శ్రీరామునకు తెలుపుటకు) జంకుచు, కనుసైగలతోను, బోమముదులవిలుపులతోను రాముని జూపుచు తమలోతాము రహస్యముగా ఏమేమో మాట్లాడుకొనుచుండిరి. (3)

అంతట శ్రీరాముడు వారిలోనిఉత్కంఠను గమనించి, తన వలన వారికేమైనను కష్టము కలిగినదా? అని శంకించెను. అనంతరము అతడు కులపతియైన⁽¹⁾ ఒక మహర్షికడకేగి కృతాంజలియై ఆయనతో ఇట్లు నుడివెను. (4)

"ఓ పూజ్యమహర్షీ! నా విషయమున ఇచటి మునులవైఖరిలో ఏదియో మార్పుకనబడుచున్నది. ఇంతవఱకును నా ప్రవర్తనలో ఏదైనా దోషము వాటిల్ల లేదుగదా? (5)

నా తమ్ముడైన లక్ష్మణునిప్రవర్తనలో అతనికి తగనిరీతిలో ఏకొంచెముగానైనను ఏదైనా అపరాధము జరిగినదా? (6)

1) కులపతి = వేయిమంది శిష్యులు (విద్యార్థులు) గలవాడు.

కచ్చిచ్చుశూషమాణా వః శుశూషణపరా మయి ।
ప్రసు(మా)దా భృచితాం పృత్తిం సీతా యుక్తం న వర్తతే । 7

అథర్హిర్హరయా వృద్ధః తపసా చ జరాం గతః ।
వేపమాన ఇహోవాచ రామం భూతదయాపరమ్ । 8

కుతః కల్యాణసత్త్వాయాః కల్యాణాభిరతేస్తథా ।
చలనం తాత! వైదేహ్యః తపస్విమ విశేషతః । 9

త్వన్నిమిత్తమిదం తావత్ తాపసాన్ ప్రతివర్తతే ।
రక్షోభ్యస్తేన సంవిగ్నాః కథయంతి మిథః కథాః । 10

రావణావరజః కశ్చిత్ ఐరో నామేహ రాక్షసః ।
ఉత్పాట్య తాపసాన్ సర్వాన్ జనస్థాననికేతనాన్ । 11

భృష్టశ్చ జితకాశీ చ నృశంసః పురుషాదకః ।
అవలిప్తశ్చ పాపశ్చ త్వాం చ తాత! న మృష్యతే । 12

త్వం యదాప్రభృతి హ్యస్మిన్ ఆశ్రమే తాత! వర్తసే ।
తదా ప్రభృతి రక్షాంసి విప్రకుర్వంతి తాపసాన్ । 13

దర్శయంతి హి బీభత్సైః క్రూరైర్హిషణకైరపి ।
నానారూపైర్విరూపైశ్చ రూపైర్వికృతదర్శనైః । 14

అప్రశస్తైరశుచిభిః సంప్రయోజ్య చ తాపసాన్ ।
ప్రతిఘ్నంత్యపరాన్ క్షీప్రమ్ అనార్యాః పురతః స్థితాః । 15

తేషు తేష్వాశ్రమస్థానేష్యబుద్ధమవలీయ చ ।
రమంతే తాపసాన్స్తత్ర నాశయంతోఽల్పచేతసః । 16

అపక్షిపంతి స్రుగ్మాండాన్ అగ్నిన్ సంచంతి వారిణాః ।
కలశాంశ్చ ప్రమృద్ధంతి హవనే సముపస్థితే । 17

తైర్మరాల్మభిరామృష్టాన్ అశ్రమాన్ ప్రజిహోసవః ।
గమనాయాన్యదేశస్య చోదయన్త్యృషయోఽద్య మామ్ । 18

స్త్రీసహజమైనదోరణిలో నాయెడ సేవానిరతిగల సీత మీకు అర్హుడైనదాదీసేవలోనర్చుచున్నప్పుడు ఏమటుపాటువలన లోపము లేవియును వాటిల్లలేదుగదా?" (7)

వయస్సుచే వృద్ధుడును, దీర్ఘకాలము తపమొనర్చినవాడును ఐన ఆ మహర్షి శ్రీరామునిమాటలను విని, భూతదయాపరుడైన ఆ ప్రభువుతో వణకుచు ఇట్లు వచించెను. (8)

"నాయనా! రామా! సీతాదేవి సహజముగా సవిత్రస్వభావము గలది, కుభములను గూర్చుటలో నిరతురాలు. అట్టి సాధ్వీవిషయమున దర్శిలోపము అసంభవము. అందునా దర్శజీవనులైన తాపసులను సేవించు విషయమున ఆమెవలన ఎట్టి లోపమూ జరుగనే జరుగదు. (9)

మీరు ఈ వనమున నివసించుచున్నప్పటినుండియు రాక్షసుల ఆగడములు మితిమీరినవి. అందువలన తాపసులు భయకంపితులై కర్తవ్యమునుగూర్చి రహస్యముగా వారిలోవారు గుసగుసలాడుకొను చున్నారు. (10)

రావణునితమ్ముడగు, 'ఐరుడు' అను పేరుగల ఒకానొక రాక్షసుడు దండకారణ్యమున నివసించుచు తపస్సుచేసికొనుచున్న మునులను అందఱిని పెక్కురీతుల బాధించుచున్నాడు. అతడు మీగుల పొగరుబోతు, తనను ఇచట ఎదిరింపగలవారు ఎవ్వరును లేరని మదించుచున్నవాడు, క్రూరుడు, నరమాంసభక్షకుడు, అహంకారి, మహాపాపి, అతడు ఇచట నీ ఉనికినిగూడ సహించుట లేదు- (11-12)

ఓ రామా! ఈ ఆశ్రమమున మీరు వసించుచున్నప్పటినుండియు రాక్షసులు తాపసులను మిక్కిలి బాధించుచున్నారు. (13)

ఆ రాక్షసులు వికృతములైన వివిధ రూపములతో కనబడుచు తాపసులను భయకంపితులను జేయుచున్నారు. వారియొక్క ఆ రూపములు రోతపుట్టించునవి, క్రూరములైనవి, భయంకరములైనవి, లోకమున అసహజములైనవి. ఆ రాక్షసులు మునులయెదుట నిలిచి, అమంగళకరములైన, అసవిత్రములైన సదార్థములను వారిపై చల్లుచున్నారు. మఱికొందఱిని హతమార్చుచున్నారు- (14-15)

నీచబుద్ధిగల ఆ రాక్షసులు ఆయాఆశ్రమప్రదేశములయందు చాటుమాటుగా దాగియుండి, అదను చూచి, తాపసులను చంపుచు వికృతానందమును సాందుచున్నారు. (16)

మునీశ్వరులు యజ్ఞకార్యములను ప్రారంభింపగనే వారు అచటికి చేరి, స్రుక్కు, స్రువము మొదలగు హోమ సాధనములను చిందరవందరగా విసరివేయుచున్నారు. నీటితో హోమాగ్నులను చల్లార్చుచున్నారు. కలశములను ముక్కలు ముక్కలుగా చేయుచున్నారు. (17)

దుర్మార్గులైన రాక్షసులు ఆక్రమించిన ఆశ్రమములను విడిచిపెట్టి, ఇతరప్రదేశములకు వెళ్లగోరుచు ఈ మునులు నేడు నన్ను ఒత్తిడి చేయుచున్నారు. (18)

తత్పురా రామ! శారీరామ్ ఉపహింసాం తపస్విమ్ ।
దర్శయంతి హి దుష్టాస్తే త్యక్త్యామ ఇమమాశ్రమమ్ । 19

బహుమూలఫలం చిత్రమ్ అతిదూరోదితో వనమ్ ।
పురాణాశ్రమమేవాహం శ్రయిష్యే సగణః పునః । 20

భరన్త్యయ్యపి చాయుక్తం పురా తాత! ప్రవర్తతే ।
సహస్మాభిరితో గచ్ఛ యది బుద్ధిః ప్రవర్తతే । 21

సకళత్రస్య సందేహో నిత్యం యత్రస్య రాఘవ! ।
సమర్థస్యాపి హి సతో వాసో దుఃఖమిహాద్య తే । 22

ఇత్యుక్తవంతం రామస్తం రాజపుత్రస్తపస్వినమ్ ।
న శశాకోత్తరైర్వా క్ష్యైః అవరోద్ధుం సముత్సుకమ్ । 23

అభినంద్య సమాప్యచ్ఛ్య సమాధాయ చ రాఘవమ్ ।
స జగామాశ్రమం త్యక్త్వా కులైః కులపతిః సహ । 24

రామః సంసాధ్యత్యుషిగణమనుగమనాత్
దేశాత్ తస్మాత్ కులపతిమభివాద్య ఋషిమ్ ।
సమ్యక్ ప్రీతై స్తైరనుమత ఉపదిష్టార్థః
పుణ్యం వాసాయ స్వనిలయముపసంపేదే । 25

ఆశ్రమం త్యుషివిరహితం ప్రభుః
క్షణమపి న విజహౌ స రాఘవః
రాఘవం హి సతతమనుగతాః
తాపసాశ్చార్చచరితధృతగుణాః । 26

ఈ దుష్టరాక్షసులు తపోజీవనులమైన మమ్ము ఇంకను చిత్రహింసలసాలు చేయకముందే మేము ఈ ఆశ్రమములను విడిచివెళ్లెదము. (19)

ఓరామా! ఇచటికి కొలది దూరములో ఒక ప్రాచీనమైన వనము గలదు. ఆ చిత్రమైన ప్రదేశమున కందమూల వలములు పుష్కలముగా లభించును. కనుక నేను తోడితాపసులతోగూడి అచటి ఆశ్రమమును ఆశ్రయించెదను. (20)

నాయనా! శ్రీరామా! రాక్షసుడైన భరుడు మీ విషయమునగూడ అనుచితముగా ప్రవర్తింపవచ్చును. అట్టి దుఃస్థితి ఎదురుకాక ముందే మీకును నచ్చినచో మాతోగూడి మీరును అచటికి విచ్చేయుడు. (21)

ఓ రఘువరా! నీవు ఎల్లప్పుడును సావధానుడనై యుందువు. అంతేగాదు రాక్షసులను హతమార్చుటలో నీవు సర్వసమర్థుడవు. ఐనను ఈ ప్రదేశమున భార్యతోగూడి నివసించుచున్న నీకు ఆపదలు రావని చెప్పజాలను. అట్టిస్థితిలో ఇచట నివసించుట కష్టమే సుమా!" (22)

రణమునందు శత్రువులను నిర్మూలించుటలో ఉత్సాహము కలవాడును రాజకుమారుడును ఐన శ్రీరాముడు ఆ విధముగా పలుకుచున్న ఆ తపస్వికి 'ఇచటనేను మీకు అండగానుండగా మీకు భయమెందులకు? మీమ్మందఱను నేను అన్ని విధములుగా రక్షింపగలను'- అని అభయమిచ్చెను. ఐనను ఆతడు వారిని ఆపజాలకపోయెను. (23)

అంతట ఆ మహర్షి (కులపతి) శ్రీరాముని అభినందించి, సమాధానపఱచి, ఆయన అనుమతిని దీసికొని, తనతోడితాపసులతో గూడి, అచటి తనఆశ్రమమును విడిచిపెట్టి వెళ్లెను. (24)

శ్రీరాముడు వారిని అనుసరించి కొంతదూరము వెళ్లెను. వారు ఉపదేశించిన విషయములను పూర్తిగా గ్రహించెను. సీదప కులపతికి ననుస్కరించి, ఆ ఋషులందఱిని వీడ్కొలిపి, వారి అనుమతితో పవిత్రమైన తన పర్ణశాలకు చేరెను. (25)

ఋషుల సంప్రదాయజీవనములకు తగిన గుణగణములుగల ఆ తాపసులు నిరంతరము శ్రీరాముని అనుసరించియే యుండెడి వారు. శ్రీరాముడు తాపసులు లేకుండా ఆ ఆశ్రమమున ఒక్క క్షణముగూడ గడిపియెఱుగడు. అనగా శ్రీరాముని ఆశ్రమము ఎల్లప్పుడును ఋషులచే నిండియుండెడిది. వారు ఆ ప్రదేశమును విడిచివెళ్లినను శ్రీరాముని రూపవైభవము, గుణగణములు సర్వదా వారిమనస్సులలో మెదలుచునేయుండెను. శ్రీరామునకును ఋషులకును మధ్యగల ఆవినాభానసంబంధము అట్టిది. (26)

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే అయోధ్యాకాండే షోడశోత్తరశతతమస్సర్గః (116)

వాల్మీకిమహర్షివिरचितమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి అయోధ్యాకాండమునందు నూటనడునాఱనస్సర్గము సమాప్తము

117. నూటపదునేడవసర్గము

శ్రీరాముడు సీతాలక్ష్మణసహితుడై అత్రిమహర్షిఅశ్రమమునకు చేరుట - ఆ మహాముని వారికి స్వాగతమర్పాదలను నెఱపి, అనసూయాదేవి తపఃప్రభావమును దెల్పుట - అనసూయాదేవి సీతాదేవికి ప్రీదర్శములనుగూర్చి వినరించుట.

రాఘవస్త్యథ యాతేషు తపస్విషు విచింతయన్ ।
స తత్రారోచయద్వాసం కారణైర్భవభిస్తదా । 1

ఇహ మే భరతో దృష్టో మాతరశ్చ సనాగరాః ।
సా చ మే స్మృతిరన్వేతి తాన్ నిత్యమనుశోచతః । 2

స్కంధావారనివేశేన తేన తస్య మహాత్మనః ।
హయహస్తికరీషైశ్చ ఉపమర్తః కృతో భృశమ్ । 3

తస్మాదన్యత్ర గచ్ఛామ ఇతి సంచింత్య రాఘవః ।
ప్రాతిష్ఠత స వైదేహ్య లక్ష్మణేన చ సంగతః । 4

సోఽత్రైరాశ్రమమాసాద్య తం వనందే మహాయశాః ।
తం చాపి భగవానత్రిః పుత్రవత్ ప్రత్యపద్యత । 5

స్వయమాతిభ్యమాదిశ్య సర్వమస్య సుసత్కృతమ్ ।
సామిత్రిం చ మహాభాగాం సీతాం చ సమసాంత్యయత్ । 6

పత్నీం చ సమనుప్రాప్తాం వృద్ధామామన్త్ర్య సత్కృతామ్ ।
సాన్త్యయామాస ధర్మజ్ఞః సర్వభూతహితే రతః । 7

అనసూయాం మహాభాగాం తాపసీం ధర్మచారిణీమ్ ।
ప్రతిగృష్ణీష్వ వైదేహీమ్ అబ్రవీద్భూషితత్వమః ।
రామాయ చాఽఽచచక్షే తాం తాపసీం ధర్మచారిణీమ్ । 8

దశవర్షాణ్యనావృష్ట్యా దగ్ధే లోకే నిరంతరమ్ ।
యయా మూలఫలే సృష్టే జాహ్నవీ చ ప్రవర్తితా । 9

ఉగ్రేణ తపసా యుక్తా నియమైశ్చాప్యలంకృతా ।
దశవర్షసహస్రాణి యయా తప్తం మహత్తపః । 10

ఋషులందఱును ఆ అశ్రమమును విడిచి వెళ్ళగా శ్రీరాముడు పరిసరివిదముల ఆలోచింపసాగెను. అప్పుడు అనేకకారణములవలన అక్కడ నివసించుటకు ఆయనకు సమ్మతముగాకుండెను. (1)

'భరతుడును, కౌసల్యాదేవి మొదలగు తల్లులును, పౌరులు మున్నగువారందఱును నన్ను ఇచ్చటనే కలిసికొనిరి. కావున వారి స్మృతులు నన్ను నిరంతరము వెంటాడుచున్నవి. నేనును వారిని గూర్చియే చింతించుచున్నాను. మహాత్ముడైన భరతునిసేనాశిబీరములు ఈ ప్రదేశమునందే ఏర్పాటు చేయబడినవి. అందువలన గజముల సేదలతోడను, గుఱ్ఱములలద్దెలతోడను ఈ ప్రదేశమంతయును మిగుల అపవిత్రమైనది. కాబట్టి మఱియొక చోటునకు వెళ్లుటయే యుక్తము.' అని నిశ్చయించుకొని, శ్రీరాముడు సీతాలక్ష్మణులతో గూడి అచటనుండి బయలుదేరినాడు. (2-4)

పిమ్మట మహాయశస్వియైన ఆరాఘవుడు అత్రిమహాముని అశ్రమమునకు చేరి, ఆయనకు ప్రణమిల్లెను. అప్పుడు ఆ మహర్షియు శ్రీరాముని తనపుత్రునివలె ప్రేమతో ఆదరించెను. (5)

పిమ్మట ఆ అత్రిమహాముని శ్రీరామునకు స్వయముగా సమస్తమైన అతిథిసత్కారములను నెఱపెను- మఱియు లక్ష్మణుని, పూజ్యురాలైన సీతాదేవిని సముచితరీతిలో ఓదార్చెను. (6)

సకలదర్శములను చక్కగా విశిగ్గినవాడును, సమస్తప్రాణులకును మేలునుగూర్చుటయందే నిరతుడైయుండువాడును ఐన అత్రిమహాముని వృద్ధురాలైన తనపత్నియగు అనసూయాదేవి అచ్చటికి విచ్చేయగా ఆమెను నగోరవముగా ఆహ్వానించెను. పిదప ఆమెసమక్షమున ఆ ముని సీతారామలక్ష్మణులను ఎంతయు ఓదార్చెను.- పిమ్మట ఆ ఋషిశ్రుడు దర్మప్రవర్తన గలదియు, తపమొనరించు చుండునదియు, మహాత్మురాలును ఐన అనసూయాదేవితో 'ఈ విదేహరాజకుమార్తెయైన సీతాదేవిని లోపలికి తీసికొని వెళ్లుము.' అని పల్కిెను- దర్మాత్మురాలును, తపస్వినియులగు అనసూయాదేవినిగూర్చి శ్రీరామునకు ఇట్లు వినరించెను. (7-8)

"ఓ పుణ్యాత్ముడా! ఒకానొకసమయమున వరుసగా పది సంవత్సరములపాటు వర్షములు కురియక కటపుకాటకములు ఏర్పడెను. లోకములన్నియును తినుటకు తిండిలేక, త్రాగుటకు నీరులేక మలమలమాడిపోయెను. అప్పుడు ఈ అనసూయాదేవి కఠోరములైన నియమములతో తీవ్రమైన తపస్సొనర్చి, తన తపఃప్రభావముచే కందమూలఫలములను సృష్టించుటయేగాక,

అనసూయా ప్రతైః స్నాతా ప్రత్యూహాశ్చ నివర్తితాః।
దేవకార్యనిమిత్తం చ యయా సంతర్కమాణయా।
దశరాత్రం కృతా రాత్రిః సేయం మాతేవ తేనఘః। 11

తామిమాం సర్వభూతానాం నమస్కార్యాం యశస్వినీమ్।
అభిగచ్ఛతు వైదేహీ వృద్ధామక్రోధనాం సదా।
అనసూయేతి యా లోకే కర్మభిః భ్యాతిమాగతా। 12

ఏవం బ్రువాణం తం ఋషిం తథేత్యుక్త్వా స రాఘవః।
సీతామువాచ ధర్మజ్ఞామ్ ఇదం వచనముత్తమమ్। 13

రాజపుత్రి! శ్రుతమిదం మునేరస్య సమీరితమ్।
శ్రేయోఽర్థమాత్మనః శీఘ్రమ్ అభిగచ్ఛ తపస్వినీమ్। 14

సీతాత్యేతద్వచః శ్రుత్వా రాఘవస్య హితైషిణః।
తామత్రిపత్నీం ధర్మజ్ఞామ్ అభిచక్రామ మైథిలీ। 15

శిథిలాం వలితాం వృద్ధాం జరాపాండురమూర్తజామ్।
సతతం వేషమానాంగీం ప్రవాలే కదళీ యథా। 16

తాం తు సీతా మహాభాగామ్ అనసూయాం పతివ్రతామ్।
అభ్యవాదయదవ్యగ్రా స్వనామ సముదాహరత్। 17

అభివాద్య చ వైదేహీ తాపసీం తామనిందితామ్।
బద్ధాంజలిపుటా హృష్టా పర్యపుచ్చదనామయమ్। 18

తతః సీతాం మహాభాగాం దృష్ట్వా తాం ధర్మచారిణీమ్।
సాంత్యయంత్యబ్రవీత్ హృష్టా దిష్ట్వా ధర్మమవేక్షసే। 19

త్యక్త్వా జ్ఞాతిజనం సీతే! మానమృద్ధిం చ భామిని!।
అవరుద్ధం వనే రామం దిష్ట్వా త్వమనుగచ్ఛసి। 20

నగరస్తో వనస్తో వా పాపో వా యది వా శుభః।
యాసాం స్త్రీణాం ప్రయో భర్తా తాసాం లోకా మహిషదయాః। 21

గంగానదిని ప్రవహింపజేసి, లోకముల ఆకలిదస్సులను దీర్చెను. మఱియును ఈమె పదివేలసంవత్సరముల కాలము తీవ్రమైన తపస్సును ఆచరించి, దాండ్రాయణాది వ్రతములను నిర్వర్తించి, వాటి ప్రభావమున ఋషీశ్వరులతపశ్చర్యలకు ఎదురైన విష్ణుములను తొలగించెను. అంతేగాక దేవకార్యనిమిత్తమై ఈమె పదిరాత్రులను ఒకరాత్రిగా మార్చి⁽¹⁾ వారికి సహాయపడెను. ఇట్టి మహితాత్మురాలైన ఈమె నీకు తల్లివంటిది- (9-11)

ఈమె నమస్తప్రాణులకును పూజ్యురాలు. ఎన్నడును కోపమును ఎఱుగని శాంతమూర్తిగా మిగుల కీర్తివహించినది, పెద్దముత్తెడున- ఈమె తనసత్కర్మలచే 'అనసూయ'గా (అనూయలేనదిగా) ప్రసిద్ధిగాంచినది. విదేహానందినియైన సీతాదేవి ఈమెను అనుసరించుచుండుగాక." (12)

ఆ అత్రిమహాముని ఇట్లు పలుకగా శ్రీరాముడు 'అట్లే' అని వచించి, ధర్మజ్ఞురాలైన సీతాదేవితో ఇట్లునుడివెను. (13)

"ఓ రాజకుమారి! ఈ మహర్షిపలుకులను వింటివిగదా! ఇప్పుడు నీశ్రేయస్సుకొఱకై మహాతపస్వినియైన ఈ అనసూయాదేవిని అనుసరింపుము." (14)

మిదిలాదిపతియైన జనకునికూతురగు సీతాదేవి తనహితమును గోరెడి రాముడు వచించిన ఈ మాటలను విని, ధర్మజ్ఞురాలగు అత్రిమహర్షిభార్యను అనుసరించెను. (15)

వృద్ధురాలైన ఆ అనసూయాదేవియొక్క అవయవములు పట్టుదప్పి యుండెను, చర్మము ముడుతలు పడియుండెను. తలవెంట్రుకలు నెఱసియుండెను. పెనుగాలికి చలించు అరటి చెట్టువలె ఆమె శరీరాంగములు అనవరతము వణకిపోవుచుండెను. పతివ్రతయు, మహాత్మురాలును వన ఆ అనసూయాదేవికి తనపేరును తెల్పుచు సీతాదేవి మిక్కిలి భక్తిశ్రద్ధలతో నమస్కరించెను. (16-17)

పూజ్యురాలును, తపస్వినియు వన ఆ అనసూయాదేవికి వైదేహీ వినయముతో దోసీలొగ్గి, నమస్కరించి, ఆమె క్షేమసమాచారములను గూర్చి అడిగెను- (18)

అంతట ఆ అనసూయాదేవి ధర్మనిరతయు, మహాత్మురాలును వన సీతాదేవిని గాంచి, ఆమెను ఓదార్చుచు సంతోషముతో ఇట్లు పలికెను. "సీతా! నీవు మిక్కిలి అదృష్టవంతురాలవు. ధర్మమార్గమును అనుసరించుచున్నావు. 'ఓ భామినీ! నీవు బంధువులను, అభిమానమును, వివిధసంపదలను త్యజించి, వనములకు పంప బడిన నీభర్తయగు రాముని అనుసరించుచున్న భాగ్యశాలినివి. తనభర్త నగరమునందున్నను, వనములపాలైనను, దుర్మార్గుడైనను,

1) ఒకానొకసారి మాండవ్యమహాముని 'శాండిలీ' అను తపస్వినిని 'నీవు పదిదినములలోగా ఒక ప్రాతఃకాలమున వైధవ్యమును పొందుదువు, అని శపించెను. ఆ శాండిలీ అనసూయాదేవికి ఆత్మీయురాలు. మాండవ్యముని ఇచ్చిన శాపమునకు ప్రతీకారముగా ఇక సూర్యోదయమే కాకుండుగాక' అని శాండిలీ ప్రతిశాపమునిచ్చెను. దీనికి దేవతలందఱును భయభ్రాంతులై అనసూయాదేవిని శరణుజొచ్చిరి. ఆమె తనతపోమహిమచే పదిరాత్రులను ఒక్కరాత్రిగా జేసెను. ఆ విధముగా ఆమె శాండిలీభర్తప్రాణములను కాపాడి, దేవతలకోరికను దీర్చెను.

దుశ్శీలః కామవృత్తౌ వా ధనైర్వా పరివర్జితః ।
స్త్రీణామార్యస్వభావానాం పరమం దైవతం పతిః ॥ 22

నాతో విశిష్టం పశ్యామి బాంధవం విమృశంత్యహమ్ ।
సర్వత్ర యోగ్యం వైదేహీ! తపః కృతమివావ్యయమ్ ॥ 23

న త్వేవమవగచ్ఛంతి గుణదోషమసత్ స్త్రీయః ।
కామవత్తవ్యహృదయా భర్తృనాథాశ్చరంతి యాః ॥ 24

ప్రాప్సువంత్యయశ్చైవ ధర్మభ్రంశం చ మైథిలీ! ।
అకార్యవశమాపన్నాః స్త్రీయో యాః ఖలు తద్విధాః ॥ 25

త్వద్విధాస్తు గుణైర్యుక్తా దృష్టలోకపరావరాః ।
స్త్రీయః స్వర్గే చరిష్యంతి యథాధర్మకృతస్తథా ॥ 26

తదేవమేనం త్వమనువ్రతా సతీ
పతివ్రతానాం సమయానువర్తిసి ।
భవ స్వభర్తుః సహధర్మచారిణీ
యశశ్చ ధర్మం చ తత స్సమాప్స్యసి ॥ 27

ఇత్యార్చే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే అయోధ్యాకాండే సప్తదశోత్తరశతతమస్సర్గః (117)
వాల్మీకీమహర్షినిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి అయోధ్యాకాండమునందు నూటపదునేడవసర్గము సమాప్తము

-- * * * --

118. నూటపదునెనిమిదవసర్గము

అనసూయాదేవి సీతాదేవికి దివ్యములైన అంగరాగములను వస్త్రాభరణాదులను కానుకలుగా సమర్పించుట -
ఆ ఋషిసత్త్వి కోరికపై సీతాదేవి తన వివాహగాథను వివరించుట.

సా త్వేవముక్తా వైదేహీ త్వనసూయానసూయయా ।
ప్రతిషూఙ్గ్య వచో మందం ప్రవక్తుముపచక్రమే ॥ 1

నైతదాశ్చర్యమార్యాయా యన్మాం త్వమభిభాషసే ।
విదితం తు మమాప్యేతత్ యథా నార్యాః పతిర్గురుః ॥ 2

యద్యప్యేష భవేద్భర్తా మమాఽర్యే! వృత్తవర్జితః ।
అద్వైధముపచర్తవ్యః తథాప్యేష మయా భవేత్ ॥ 3

సన్మార్గదైనను (అతడు ఎట్టివాడైనను) అతనిని (నేనుతో) అనునరించు (స్త్రీకి ఉత్తమలోకములు ప్రాప్తించును. (అభ్యుదయ పరంపర సిద్ధించును). పతి చెడుస్వభావముగలవాడైనను, స్వచ్ఛాచారియైనను, ధనహీనుడైనను ఉత్తమ స్వభావముగల (స్త్రీకి అతడే దైవము - ఓ వైదేహీ! నేను ఎంతగానో ఆలోచించి చూచితిని. కానీ భర్తను మించిన హితకారియైన ఆత్మీయుడు నాకు కనబడుటలేదు. మనమొనర్చిన తపస్సువలన లభించెడి శాశ్వత(మహా) ఫలము వలె భర్త సర్వావస్థలయందును భార్యను రక్షించుచు ఇహపర సుఖములను చేకూర్చును- (19-23)

ఓ సీతా! కామాతురలైన దుష్టస్త్రీలు పరపురుషులను కాక్షించు చుందురు. వారు భర్తలమాటలను లెక్క పెట్టరు. పైగా వారిని శాసించుచుందురు. మంచిచెడ్డల విచక్షణలేక వారు నిచ్చలవిడిగా ప్రవర్తించుచుందురు. ఓ మైథిలీ! అట్టి స్త్రీలు అనుచితమైన కార్యములకు పాల్పడి ధర్మభ్రష్టలగుదురు. అందువలన వారు ఈ లోకమున శాశ్వతమైన అపకీర్తిని మూటగట్టుకొందురు- (24-25)

సద్గుణవతులు, లోకమునందలి మంచిచెడ్డలను బాగుగా ఎఱిగిన వారు ఐనట్టి సీతాదేవి ఉత్తమస్త్రీలు ధర్మమార్గముననుచరించు వనితలవలె స్వర్గమున విహరించుచుందురు. (26)

ఓ సీతా! అందువలన నీవు నీపతిదేవుడైన ఈ శ్రీరాముని సేవలయందే నిమగ్నవైయుండుము. పతివ్రతాధర్మములను పాటించు చుండుము. నీ భర్తకు సహధర్మచారిణీవైయుండుము. తత్ఫలితముగా నీవు చక్కని కీర్తిప్రస్థలను, ఉత్తమధర్మఫలములను పొందగలవు- (27)

దోషదృష్టిలేని ఆ సీతాదేవి అత్రిపత్నియగు అనసూయాదేవి తెలిసిన ధర్మవచనములను గౌరవించుచు, తిన్నగా ఆమెతో ఇట్లు పలుకదొడంగెను- (1)

"ఓ దేవీ! నీవు లోకమునగల స్త్రీలలో సర్వశ్రేష్ఠురాలవు. నాతో నీవు ఇట్లు పలుకుట ఆశ్చర్యకరముగాదు- 'స్త్రీకి పతియే దైవము' అను విషయమును నేను ఎఱుగుదును- (2)

ఓ పూజ్యురాలా! ఒకవేళ భర్త గుణహీనుడైనను, గుణవంతుడైనను ఆవిషయమున ఎట్టి సంకోచమూలేకుండా సతికి పతి సేవింపదగినవాడే. ఇక నాభర్తయైన శ్రీరాముని విషయమున చెప్పవలసిన సనియేమి?

కింపునర్యో గుణః శ్లాఘ్యః సానుక్రోశో జితేంద్రియః।
స్థిరానురాగో ధర్మత్మా మాతృవత్ పితృవత్ ప్రియః। 4

యాం వృత్తిం వర్తతే రానుః కౌసల్యాయాం మహాబలః।
తామేవ నృపనారీణామ్ అన్యాసామపి వర్తతే। 5

సకృద్భృష్టాన్వపి స్త్రీషు నృపేణ నృపవత్సలః।
మాతృవద్వర్తతే పితౄ మానముత్స్పృజ్య ధర్మవిత్। 6

ఆగచ్ఛంత్యాశ్చ విజనం వనమేవం భయావహమ్।
సమాహితం మే శ్వత్సా వ హృదయే తద్భ్రతం మహత్। 7

పాణిప్రదానకాలే చ యత్ పురాత్వగ్నిసన్నిధౌ।
అనుశిష్టా జనన్యాశ్చిస్మి వాక్యం తదపి మే భృతమ్। 8

సచికృతం తు తత్ సర్వం వాక్యైస్తే ధర్మచారిణి!।
పతిశుశ్రూషణాన్వార్యాః తపో నాన్యద్విధీయతే। 9

సావిత్రి పతిశుశ్రూషాం కృత్వా స్వర్గే మహీయతే।
తథావృత్తిశ్చ యాలా త్వం పతిశుశ్రూషయా దివమ్। 10

వరిష్టా సర్వనారీణామ్ ఏషా చ దివి దేవతా।
రోహిణీ న వినా చంద్రం ముహూర్తమపి దృశ్యతే। 11

ఏవంవిధాశ్చ ప్రవరాః స్త్రీయో భర్తృదృఢవ్రతాః।
దేవలోకే మహీయంతే పుణ్యేన స్వేన కర్మణా। 12

తతోనసూయా సంహృష్టా శ్రుత్వోక్తం సీతయా వచః।
శిరస్యాఘ్రాయ చోవాచ మైథిలీం హర్షయంత్యుత। 13

నియమైర్వివిధైరాప్తం తపో హి మహదస్తి మే।
తత్ సంశ్రిత్య బలం సీతే! భండయే త్వాం శుచిస్మితే। 14

అతనిగుణములు శ్లాఘనీయములు, అతడు దయాళువు, జితేంద్రియుడు, సకలప్రాణులయెడలను దృఢమైన అనురాగము గలవాడు, మీదు మీక్కిలి ధర్మనిరతుడు, తల్లిదండ్రులవలె నాకు అత్యంత ప్రేమాస్పదుడు. కనుక ఆయనను భక్తిశ్రద్ధలతో చక్కగా సేవించెదను. (3-4)

మహాబలశాలియైన శ్రీరాముడు తనకన్నతల్లియైన కౌసల్యదేవి యెడ చూపెడి భక్తిగౌరములనే తదితరరాజపత్నులయెడగూడ ప్రదర్శించుచుండును. (5)

శ్రీరాముడు పితృభక్తిగలవాడు, ధర్మజ్ఞుడు. ఆ మహావీరుడు ఒక్కసారియైనను దశరథునిప్రేమానురాగములకు నోచుకొనిన స్త్రీలను నిస్సంకోచముగా తల్లులనువలె గౌరవించు చుండెడివాడు- (6)

జనసంచారములేక భయంకరమైన ఈ వనములకు నేను బయలుదేరినది సమయమున మా అత్త కౌసల్యదేవి నాకు ఇచ్చిన మహాపదేశము ఇప్పటికిని నా హృదయమున పదిలముగానున్నది. (7)

లోగడ వివాహసమయమున అగ్నిసమక్షమున మాజనని నాకు బోధించిన మాటలు నేటికిని నాగుండెలో స్థిరముగా నున్నవి. (8)

ఓ ధర్మాత్మురాలా! నీవు నాతో పలికిన మాటలు మా అత్తగారు, మాతల్లి నాకు చేసిన ఉపదేశములను మఱల ఒకసారి జ్ఞప్తికి దెచ్చుచున్నవి. పతిని సేవించుటయే స్త్రీకి గొప్పతనము. దానికి మించిన తనస్సు లేనేలేదు. (9)

ఓ దేవీ! మహాసాధ్వియైన సావిత్రి భక్తిశ్రద్ధలతో పతిసేవలోనర్చి, స్వర్గమున సుస్థిరస్థానమును పొందినది- అట్లే నీవును నీ పతిసేవలకు సలముగా సద్గతులను పొందుదువు- (10)

నారీలోకమునకే మేలుబంతియు, దివ్యస్వరూపిణీయువన రోహిణీ తనసాతివ్రత్యప్రభావముచే ఆకాశమునందు తనభర్తయగు చంద్రుని ఒక్క క్షణమైనను విడిచి ఉండదు. (11)

ఎట్టి సంకటపరిస్థితులలోనైనను పతిసేవలను వ్రతదీక్షతో దృఢముగా ఆచరించునట్టి ఇట్టి వనితారత్నములు తమపవిత్ర కార్యములచేత దేవలోకమునను మిగుల గౌరవాదరములను పొందుచుందురు. (12)

అనంతరము సీతాదేవినుడివిన పలుకులకు అనసూయాదేవి ఎంతయు సంతసించి, ఆమెమూర్ఖమును మూర్ఖునెను. సిమ్మట ఆమె జానకీదేవిసంతోషమును ఇనుమడింపజేయుచు ఆమెతో మఱల ఇట్లు వచించెను. (13)

"ఎల్లప్పుడును చిటునవ్వుతో ఉండెడి ఓ సీతా! నేను దృఢమైన నియమములను పాటించుచు తీవ్రముగా తపమొనరించియుంటిని. ఆ తపశ్శక్తిచే నీవు ఏమి కోరినను ఇయ్యగలను. కనుక నీవు ఒక వరమును కోరుకొనుము. (14)

ఉపపన్నం మనోజ్ఞం చ వచనం తవ మైథిలి! |
ప్రీతా చాస్మత్ప్రచితం కిం తే కరవాణి బ్రవీహి మే | 15

తస్యాస్తద్వచనం శ్రుత్వా విస్మితా మందవిస్మయా |
కృతమిత్యబ్రవీత్ సీతా తపోబలనమన్వితామ్ | 16

సా త్వేవముక్తా ధర్మజ్ఞా తయా ప్రీతతరా భవత్ |
సఖలం చ ప్రహర్షం తే హంత సీతే! కరోమ్యహమ్ | 17

ఇదం దివ్యం వరం మాల్యం వస్త్రమాభరణాని చ |
అంగరాగం చ వైదేహీ! మహార్థం చానులేపనమ్ | 18

మయా దత్తమిదం సీతే! తవ గాత్రాణి శోభయేత్ |
అనురూపమనంక్లిష్టం నిత్యమేవ భవిష్యతి | 19

అంగరాగేణ దివ్యేన లిప్తాంగీ జనకాత్మజే! |
శోభయిష్యసి భర్తారం యథా శ్రీర్విష్ణుమవ్యయమ్ | 20

సా వస్త్రమంగరాగం చ భూషణాని ప్రజస్తథా |
మైథిలీ ప్రతిజగ్రాహ ప్రీతిదానమనుత్తమమ్ | 21

ప్రతిగృహ్య చ తత్ సీతా ప్రీతిదానం యశస్వినీ |
శ్లిష్టాంజలిపుటా తత్ర సముపాస్త తపోధనామ్ | 22

తథా సీతాముపాసీనామ్ అనసూయా దృఢవ్రతా |
వచనం ప్రష్ణమారేభే కాంచిత్ ప్రియకథామను | 23

స్వయంవరే కిల ప్రాప్తా త్వమనేన యశస్వినా |
రాఘవేణేతి మే సీతే! కథా శ్రుతిముపాగతా | 24

తాం కథాం శ్రోతుమిచ్ఛామి విస్తరేణ చ మైథిలి! |
యథానుభూతం కార్త్యేయన తస్మే త్వం వక్తుమర్హసి | 25

ఓ మైథిలీ! నీవు యుక్తియుక్తముగా పలికిన మధురవచనములకు నేను మిగుల సంతోషి చెందితిని. నీకు ఇష్టమగు దానిని కోరుకొనుము. నీ కోర్కెను నేను తీర్చెదను." (15)

అనసూయాదేవి నుడివినమాటలను విని, సీతాదేవి మిగుల ఆశ్చర్యపడెను. అప్పుడామె దరహాసము చేయుచు తపోబలసంపన్నురాలైన ఆ అత్రిమహర్షిపత్నితో 'మీ మధురవచనములతోడనే నా కోరికలన్నియును ఈడేరినవి. ఇంక మీరు నా కొఱకై చేయవలసినది ఏమియును లేదు'-అని పల్కిెను. (16)

సీతాదేవి పలికిన మాటలను విని, ఆ అనసూయాదేవి మిక్కిలి సంతసించెను. అనంతరము ఆమె ఇట్లనెను. "ఓ సీతా! ఏమియు కోరని నీ నిండుదనమునకు పరమానందభరితురాలనైతిని. నీవు ఆనంతయు కాంక్షింపకున్నను నీ కార్యసాల్యమునకు నేను తప్పక తోడ్పడెదను. (17)

ఓ వైదేహీ! ఈ శ్రేష్ఠములైన మాలలు, వస్త్రములు, అభరణములు అంగరాగములు⁽¹⁾ అమూల్యములైన మైపురాలు⁽²⁾ దివ్యములైనవి. ఇవి నీశరీరమునకు మిగుల తగియున్నవి. ఇవి నీ మాత్రమూ వసివాడక సర్వదా దర్శనీయములై యుండును. వీటినిన్నింటిని నీకు ఇచ్చెదను. ఇవి నీ శరీరమునకు వన్నెదెచ్చును. వీటితో నీ భర్తను సంతోషపరచగలవు. (18-19)

ఓ జానకీ! ఈ దివ్యములైన అంగరాగములను పూసికొని, నిత్యుడైన శ్రీమహావిష్ణువును లక్ష్మీదేవినలె, నీభర్తను నీవు అలరింప జేయగలవు." (20)

అంతట ఆ సీతాదేవి ప్రీతిపూర్వకముగా ఇయ్యబడిన వస్త్రములను, అంగరాగములను, నగలను, దండలను ఆమెనుండి స్వీకరించెను. యశస్వినీయైన సీతాదేవి ఆకానుకలను గ్రహించిన సీమమ్మ, దోసిలోగ్గి తపస్సంపన్నురాలైన ఆ అనసూయాదేవిని చక్కని భక్తిశ్రద్ధలతో సేవించెను. (21-22)

నిత్యమూ దీక్షవహించి, వ్రతములను ఆచరించునట్టి ఆ అనసూయ తనసమీపముననే కూర్చొనియున్న సీతాదేవితో 'అమ్మా! నీకు ఇష్టమైన ఏదేని ఒక కథను నాకు వినిపింపుము' అని ఆమెను అడిగెను. (23)

"ఓ సీతా! మిగుల వాసిగాంచిన ఈ శ్రీరాముడు స్వయంవర సభలో నిన్ను అర్థాంగిగా పొందినట్లు నేను వింటిని. ఆ కథను నేను సవిస్తరముగా వినిగోరుచున్నాను. దానిని యథాతథముగ పూర్తిగా నాకు తెలుపుము." (24-25)

1) అంగరాగములు = అంగములను రంజింపజేయునవి, కుంకుమ చందనాదులు,

2) అనులేపనములు = మైపురాలు, కర్పూరము, అగరు, కస్తూరి, తక్కిలము మొదలగు పరిమళ ద్రవ్యములు.

ఏవముక్తా తు సా సీతా తాం తతో ధర్మచారిణీమ్ |
శ్రూయతామితి చోక్త్వా నై కథయామాస తాం కథామ్ | 26

మిథిలాధిపతిర్హిరో జనకో నామ ధర్మవిత్ |
క్షేత్రధర్మే హ్యభిరతో న్యాయతః శాస్త్ర మేదిసిమ్ | 27

తస్య లాంగలహస్తస్య కర్తవ్యః క్షేత్రమండలమ్ |
అహం కిలోత్థితా భిత్త్వా జగతీం నృపతేః సుతా | 28

స మాం దృష్ట్వా నరపతిః ముష్టివిక్షేపతత్పరః |
పాంసుకుంతితనర్వాంగీం జనకో విస్మితోభవత్ | 29

అనవత్యేన చ స్నేహోత్ అంకమారోహ్య చ స్వయమ్ |
మమేయం తనయేత్యుక్త్వా స్నేహో మయి నిపాతితః | 30

అంతరిక్షే చ వాగుక్తాప్రతిమామానుషీ కిల |
ఏవమేతన్నరపతే! ధర్మేణ తనయా తవ | 31

తతః ప్రహృష్టో ధర్మాత్మా పితా మే మిథిలాధిపః |
అవాప్తో విపులామ్ బుద్ధిం మామనావ్య నరాధిపః | 32

దత్తా చాస్మీన్తవద్దేద్యై జ్యేష్ఠాయై పుణ్యకర్మణా |
తయా సంభావితా చాస్మి స్వగ్ధయా మాతృసౌహృదాత్ | 33

నతినయోగమలభం నయో దృష్ట్వా తు మే పితా |
చింతామభ్యగమద్దీనో విత్తనాశాదివాధనః | 34

అనసూయాదేవి ఇట్లు నేడుకపడగా, అంతట సీతాదేవి 'ఐతే తల్లి! తెల్పెదను నినుము' అని ధర్మనిరతురాలైన ఆమెతో పలికి - తన వివాహాథనుగూర్చి ఆమెకు వివరింపబడంగెను. (26)

"జనకుడను మహారాజు మిథిలానగరమునకు ప్రభువు. అతడు మహావీరుడు. గొప్ప ధర్మవేత్త, క్షత్రియధర్మమునందు మిగుల నిరతుడు. ఆ ప్రభువు తనరాజ్యమును ప్రజానురంజకముగా ధర్మముగా పరిపాలించుచుండెడివాడు. (27)

ఒకానొక సమయమున ఆమహారాజు యజ్ఞము చేయగోరి, దానికి అనువగు క్షేత్రమును (చయనస్థానమును) తాను స్వయముగా మేడి కట్టును పట్టుకొని నాగలితో దున్నసాగెను. అప్పుడు నేను చూచిని చీల్చుకొని బయటికి వచ్చితినిట- ఆ విధముగానేను ఆ ప్రభువునకు పుత్రికనైతిని. ఆసమయమున ఆ మహారాజు విత్తనములను పిడికిట బట్టి చల్లుచుండెను. ఇంతలో ఆయన దృష్టి నాపై బడెను. అప్పుడు నాశరీరము అంతయును దుమ్ము కొట్టుకొని యుండెను. ఆ స్థితిలోనున్న నన్ను జూచి, ఆజనక భూపతి మిగుల ఆశ్చర్యపడెను. (28-29)

అంతవఱకును సంతతిలేకపోవుటచే ఆ మహారాజు స్వయముగా ప్రేమతో నన్ను తనయొడిలోనికి తీసికొని, 'ఇక ఈ పసికందు నా కూతురే'- అని పలికి, తన నిండు వాత్సల్యమును నాపై క్రుమ్మరించెను- (30)

ఇంతలో ఆకాశమునుండి ఒక దివ్యవాణి నన్నుగూర్చి ఇట్లు తెలిపెను. 'ఓరాజా! ఈమె మనుష్యబాలికకాదు. ఒక దివ్య శిశువు. కావున ధర్మముగా ఈమె నీ కుమార్తెయే' (31)

ధర్మాత్ముడును, మిథిలాధిపతియు ఐన మాతండ్రి ఆ దివ్యవచనములను విన్న పిమ్మట సంతోషముతో పొంగిపోయెను. ఆ రాజవచనమున నేను చేరిన పిమ్మట ఆ మహారాజుయొక్క సంపదలు కొల్లలుగా వృద్ధిచెందెను. (32)

నిత్యమూ పవిత్రములైన యజ్ఞయాగాదులను ఒనర్చుచుండెడి జనకమహారాజు నన్ను తనపట్టపురాణికి ప్రీయమైన కానుకగా ఇచ్చెను. మెత్తని హృదయముగల ఆమహారాణి కన్నతల్లివలె నన్ను అల్లారుముద్దుగా పెంచిపెద్దచేసెను. (33)

వినాహమునకు తగినవయస్సు వచ్చిన నన్నుజూచి, మా తండ్రి కష్టార్థితమైన సంపదను కోల్పోయిన నిర్దమనివలె దీనుడై చింతాక్రాంతుడయ్యెను. (1) (34)

1) శ్లో॥ పుత్రీతి జాతా మహతీహ చింతా, కస్త్మప్రదేయేతి మహాన్ వితర్కః. దత్తా సుఖం ప్రాప్స్యతివా ననేతి, కన్యాసీత్యత్వం ఖలునామ కష్టమ్. ఆదుపిల్ల (కూతురు) కలిగినవెంటనే తల్లిదండ్రులు అందులేని చింతలకులోనగుదురు. ఈ చిన్నారిని ఎవరికిచ్చి పెండ్లిచేయవలెను? అను ఆలోచనలు వారిని ముసురుకొనును. పెండ్లియైన పిదప మెట్లినఇంట ఆమె హాయిగా సుఖపడునా? లేక కష్టాలపాలగునా? అనునది ఒక పెద్దదిగులు. ఈ విధముగా ఆదుపిల్లలతల్లిదండ్రులకు ఎల్లప్పుడును దిగులే.

సదృశాచ్ఛాపకృష్టాచ్చ లోకే కన్యాపితా జనాత్.
ప్రథర్షణామవాస్నోతి శక్రేణాపి నమో భువి। 35

తాం ధర్మణామదూరస్థాం దృష్ట్వా చాత్మని పార్తివః।
చింతార్ణవగతః పారం నానసాదాష్టవో యథా। 36

అయోనిజాం హి మాం జ్ఞాత్వా నాధ్యగచ్ఛద్విచింతయన్.
సదృశం చానురూపం చ మహీపాలః పతిం మమ। 37

తస్య బుద్ధిరియం జాతా చింతయానస్య సంలతమ్.
స్వయంవరం తనూజాయాః కరిష్యామితి ధీమతః। 38

మహాయజ్ఞే తదా తస్య వరుణేన మహాత్మనా.
దత్తం ధనుర్వరం ప్రీత్యా తాణీచాక్షయసాయకౌ। 39

అనంచాప్యం మనుష్యేశ్వ్ర యత్సేనాపి చ గౌరవాత్.
త స్మ శక్తా నమయితుం స్వప్రేక్ష్యపి నరాధిపాః। 40

తద్దనుః ప్రాప్య మే పిత్రా వ్యాహృతం సత్యవాదినా.
నమవామే నరేంద్రాణాం పూర్వమామంత్ర్య పార్తివాన్। 41

ఇదం చ ధనురుద్యమ్య సజ్యం యః కురుతే నరః।
తస్య మే దుహితా భార్యా భవిష్యతి న సంశయః। 42

తచ్చ దృష్ట్వా ధనుఃక్రేస్తం గౌరవాద్గిరిసన్నిభమ్.
అభివాద్య నృపా జగ్ముః అశక్తాస్తస్య తోలనే। 43

ఈలోకమున ఆడుపిల్లలుగల తండ్రి తన సంపదలచే, వైభవములచే ఇంద్రునియంతటివాడేయైననుగావచ్చును. మగపిల్లలు గల తండ్రులు (వరసక్షమువారు) అతనితో సమానులుగాని, అతనికంటెను తక్కువవారుగాని కావచ్చును. ఐనను వారు అతనిని చిన్నచూపుచూచెదరు. (35)

అట్టి ఇబ్బందులు ఎదురగు సమయము దగ్గరనుండున్నందున జనకమహారాజు ఒడలేనివాడు సముద్రముయొక్క అవలి తీరమునకు చేరలేనట్లు చింతాసాగరమునుండి బయటపడలేకుండెను. (36)

ఆ మిథిలాధిపతి 'నాకూతురు సీత అయోనిజ' అనుభావమును మనసులోఉంచుకొని, ఆ దృష్టితోనే నా వివాహవిషయమునుగూర్చి అలోచింపసాగెను. నాకు తగినట్లుగా⁽¹⁾ ఉత్తమసంశయంజాతుడు, సత్త్వవర్తనుడు, రూప, యౌవన సంపన్నుడు ఐన వరుడు ఎంత వెదకి చూచినను ఆయన దృష్టికి గోచరింపకుండెను. (37)

ప్రజ్ఞాశాలియు, నిరంతరము వరాన్వేషణలో మునిగియున్న వాడును అగు ఆ మహారాజు స్వయంవర విధానముననే నాకుమార్తెకు వివాహము చేయదగును- అను నిశ్చయమునకు వచ్చెను. (38)

ఆ నిమి వంశములో జనకునికంటెను పూర్వదైన దేవరాతుడు ఒక మహాయజ్ఞము చేయుచుండగా, మహాత్ముడైన వరుణుడు (శివుడు) ప్రసన్నుడై, ఒక దివ్యధనుస్సును, అక్షయబాణములతో ఒప్పుచుండెడి రెండు తూణీరములను (అమ్ముల పాదులను) ఆమహారాజునకు అనుగ్రహించెను- (క్రమముగా ఆ శివధనుస్సు జనకమహారాజునకు సంక్రమించెను.) (39)

ఎంతటి బలశాలురైనమానవులుసైతము, తమసర్వశక్తులనూ ఒడ్డి ఎంతగా ప్రయత్నించినను ఆ మహాధనుస్సును ఏ మాత్రము కదల్చజాలక పోయిరి. మహారాజులు తమస్వప్నములలోగూడ దానిని ఎక్కు పెట్టుటకు అశక్తులగుచుండిరి. (40)

సత్యసందుడైన మాతండ్రి (స్వయంవరమహాత్మనమునకు) సకలభూపతులను ఆహ్వానించెను. ఆయన ఆహ్వానమునందుకొని, పెద్ద సంఖ్యలో అచటికి విచ్చేసిన ఆ మహారాజులసమక్షమున ఆ శివధనుస్సును గూర్చి ఆయన ఇట్లు వివరించెను. (41)

ఈ మహాధనుస్సును లేవనెత్తి, దీనిని ఎక్కు పెట్టిన పరాక్రమశాలి యైన పురుషుడు నా కుమార్తెయగు సీతాదేవికి భర్తయగును- (ఆ వీరునకు నా సీతనిచ్చి వివాహము చేసెదను.) ఇందులకు సందేహము లేదు. (ఇది నా ప్రతిజ్ఞ) (42)

అచటికి విచ్చేసిన రాజకుమారులందఱును పర్వతమంతగా బరువైన ఆగొప్ప ధనుస్సును జూచి, దానిని ఎక్కు పెట్టలేకపోయిరి సరిగదా కదిలించుటకును అశక్తులై, దానికొక దండముపెట్టి వెళ్లిపోయిరి. (43)

1) వివాహశ్ర, వివాదశ్ర సమయాలేవకోభత - వివాహముగాని, వివాదముగాని సమానులమధ్యనే కోబిల్లును. వివాహమునకు ఈడుతోడు ముఖ్యముగదా!

సుదీర్ఘస్య తు కాలస్య రాఘవోఽయం మహాద్యుతిః |
విశ్వామిత్రేణ సహితో యజ్ఞం ద్రష్టుం సమాగతః |
లక్ష్మణేన సహ భ్రాత్రా రామః సత్యపరాక్రమః | 44

విశ్రామితస్తుధర్మాత్మా మమ పిత్రా సుపూజితః |
ప్రోవాచ పితరం తత్ర భ్రాతరౌ రామలక్ష్మణౌ | 45

సుతౌ దశరథస్యేనౌ ధనుర్దర్శనకాంక్షిణౌ |
ధనుర్దర్శయ రామాయ రాజపుత్రాయ చైవికమ్ | 46

ఇత్యుక్తస్తేన విప్రేణ తద్దనుః సముపానయత్ | 47

నిమేషాంతరమాలేఖ తదానమ్య స వీర్యవాన్ |
జ్యం సమారోప్య ఝడితి పూరయామాస వీర్యవత్ | 48

తేన పూరయతా వేగాత్ మధ్యే భగ్నం ద్విధా ధనుః |
తస్య శబ్దోఽభవద్దీపః పతితస్యాశనేరివ | 49

తతోఽహం తత్ర రామాయ పిత్రా సల్యాభిసంధినా |
నిశ్చితా దాతుముద్యమ్య జలభాజనముత్తమమ్ | 50

దీయమానాం న తు తదా ప్రతిజగ్రాహ రాఘవః |
అవిజ్ఞాయ పితుశ్చందమ్ అయోధ్యాధిపతేః ప్రభోః | 51

తతః శ్వశురమామంత్రి్య వృద్ధం దశరథం సృపమ్ |
మమ పిత్రా త్వహం దత్తా రామాయ విదితాత్మనే | 52

మమ చైవానుజా సాధ్వీ ఊర్మిళా ప్రియదర్శనా |
భార్యార్థే లక్ష్మణస్యాపి దత్తా పిత్రా మమ స్వయమ్ | 53

ఏవం దత్తాస్మి రామాయ తదా తస్మిన్ స్వయంచరే |
అనురక్తాస్మి ధర్మేణ పతిం వీర్యవతాం వరమ్ | 54

ఇది జరిగిన చాలకాలమునకు మిగుల తేజస్వీయు, సత్య పరాక్రముడును ఐన రఘురాముడు లక్ష్మణునితో గూడి విశ్వామిత్రుని వెంట నాతండ్రి చేయుచున్న యజ్ఞమును జూచుటకై మిథిలా నగరమునకు వీతెంచెను. (44)

అప్పుడు ధర్మనిరతుడైన మాతండ్రి విశ్వామిత్రనుహర్షికిని, రామలక్ష్మణులకును సాదరముగా అతిథిమర్యాదలను ఒనర్చెను. పిమ్మట విశ్వామిత్రుడు మాతండ్రితో ఇట్లనెను. “ఓ నరేంద్రా! ఇతడు శ్రీరాముడు, అతడు లక్ష్మణుడు ఈ ఇరువురు సోదరులు దశరథమహారాజుకుమారులు. వీరు మీశివధనుస్సును చూడగోరుచున్నారు. ఆ దివ్యధనుస్సును రాజకుమారుడైన శ్రీరామునకు చూపింపుము.” (45-46)

ఆ విశ్వామిత్రుడు ఇట్లు పలికిన వెంటనే ఆ మహాధనుస్సు అచటికి చేర్చబడెను. పరాక్రమశాలియైన రఘురాముడు తిప్పపాటుకాలములో ఆ ధనుస్సును వంచి, వెంటనే అల్లెత్రాడును సంధించి, ఆకర్ణాంతము దానిని బలముగా లాగెను. (47-48)

శ్రీరాముడు వింటినారిని నేగముగా లాగుచుండగనే ఆ శివధనుస్సు మధ్యకు విఱిగి, రెండు ముక్కలయ్యెను. ధనుర్బంగమైనప్పుడు పిడుగుపాటువలె మిక్కిలి భయంకరమైన ధ్వని వెలువడెను. (49)

పిమ్మట అడినమాటతప్పని మాతండ్రి నన్ను శ్రీరామునకు ఇచ్చి కన్యాదానముచేయుటకై నిశ్చయించుకొని, జలపాత్రను గ్రహించెను. (50)

అప్పుడు శ్రీరాముడు అయోధ్యాధిపతియు, తనతండ్రియు ఐన దశరథమహారాజయొక్క అనుమతిని బడయకుండ నన్ను చేపట్టుటకు సిద్ధపడకుండెను. (51)

అంతట మాతండ్రియగు జనకమహారాజు మామామయు, వృద్ధుడును ఐన దశరథమహారాజును మిథిలకు పిలిపించెను. ఆయనఅనుమతితో దీశాలిగా నాసిగాంచిన శ్రీరామునితో నావినాహమును జరిపించెను. (52)

మిగుల సౌందర్యవతియు, సాధ్వీయు అగు నా చెల్లెలు ఊర్మిళను మాతండ్రి లక్ష్మణునకిచ్చి స్వయముగా వినాహము జరిపించెను. (53)

ఈ విధముగా స్వయంవరవిధానమున శ్రీరామునకు నేను భార్యనైతిని- మహావీరులలో శ్రేష్ఠుడైన నాపతికి నేను సహధర్మచారిణిని సర్వదా ఆయనయెడ అనురక్తురాలనై యున్నాను. (54)

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే నాల్మికీయే ఆదికావ్యే అయోధ్యాకాండే అష్టాదశోత్తరశతతమస్సర్గః (118)

నాల్మికీమహర్షివీరచిత్రమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి అయోధ్యాకాండమునందు మాటవదునెనిమిదవసర్గము సమాప్తము

119. నూటపందొమ్మిదవసర్గము

అనసూయాదేవి కోరికనై ఆమె ఇచ్చిన వస్త్రాభరణాదులను సీతాదేవి దరించుట - అలంకృతయై తనకడకు వచ్చిన సీతాదేవినిజూచి శ్రీరాముడు సంతోషించుట - మునీశ్వరుల ఆశీస్సులనుగొని శ్రీరాముడు సీతాలక్ష్మణులతోడి దండకారణ్యమున ప్రవేశించుట.

అనసూయా తు ధర్మజ్ఞా శ్రుత్వా తాం మహతీం కథామ్ ।
పర్యష్వజత బాహుభ్యాం శిరస్యాస్రూయ మైథిలీమ్ । 1

వ్యక్తాక్షరపదం చిత్రం భాషితం మధురం త్వయా ।
యథా స్వయంవరం వృత్తం తత్ సర్వం హి శ్రుతం మయా ।
రమేహం కథయా లే తు దృఢం మధురభాషిణి! 2

రవిరస్తంగతః శ్రీమాన్ ఉపోహ్య రజనీం శివామ్ ।
దివసం ప్రతికీర్తనామ్ అహారార్థం పతత్త్రిణామ్ ।
సంధ్యాకాలే నిలీనానాం నిద్రార్థం శ్రూయతే ధ్వనిః । 3

ఏలే చాప్యభిషేకార్థా మునయః కలశోద్యతాః ।
సహితా ఉపవర్తంతే సలిలాఘ్నతవల్కలాః । 4

ఋషీణామగ్నిహోత్రేషు హుతేషు విధిపూర్వకమ్ ।
కపోతాంగారుణో ధూమో దృశ్యతే పవనోద్ధతః । 5

అల్పపర్ణా హి తరవో ఘనీభూతాః సమంతతః ।
విప్రకృష్టేపి దేశేస్మిన్ స ప్రకాశంతి వై దిశః । 6

రజనీచరసత్త్వాని ప్రచరంతి సమంతతః ।
తపోవనమృగాహ్యేతే వేదితీర్థేషు శేరతే । 7

సంప్రవృద్ధా నిశా సీతే! నక్షత్రసమలంకృతా ।
జ్యోత్స్నాప్రావరణశృంగ్రో దృశ్యతే భృదితోఽంబరే । 8

గమ్యతామనుజానామి రామస్యానుచరీ భవ ।
కథయంత్యా హి మధురం త్వయాహం పరితోషితా । 9

అలంకురు చ తావత్ త్వం ప్రత్యక్షం మమ మైథిలి! ।
ప్రీతిం జనయ మే వత్సే! దివ్యాలంకారశోభితా । 10

సా తదా సమలంకృత్య సీతా సురసుతోపమా ।
ప్రణమ్య శిరసా తస్మై రామం త్వభిముఖీ యయౌ । 11

తథా తు భూషితాం సీతాం దదర్శ వదతాం ।
వరః రాఘవః ప్రీతిదానేన తపస్విన్యా జహర్ష చ । 12

అంతట ధర్మజ్ఞురాలైన అనసూయాదేవి ఆ పవిత్రకల్పాణ గాథను విని, తనరెండు చేతులతో సీతాదేవిని గాఢముగా కొగిలించుకొనెను, ఆస్థాయితో ఆమెమూర్తమును మూర్కొనెను. (1)

ఓ ప్రియభాషిణీ! సీతా! చిత్రమైన నీ స్వయంవర వృత్తాంతమును నీవు మధురవచనములతో స్పష్టముగా విశదపఱచితివి. అంతయును నేను శ్రద్ధగా అలకించితిని. ఆ అద్భుతగాథను విని, నేను పరమానంద భరితురాలనైతిని. (2)

చక్కని కీరణకాంతులతో విలసిల్లుచున్న సూర్యుడు అస్తమించు చున్నాడు. చల్లగా పోయిని గొలిపెడి రాత్రి అసన్నమగుచున్నది. పగటిపూట అహారార్థమై దూరతీరములకు వెళ్లిన పక్షులు సంధ్యాకాల మగుటను గుర్తించి, నిద్రార్థము తమతమ గూడ్లకువేరినవి. అవి చేయుచున్న 'కులకులద్వనులు' వినబడుచున్నవి. (నదీ)జలములలో స్నానమొనర్చి ఈ మునులు తడిసిన నారచీరలను ధరించి, నీటితో నిండియున్న కలశములను చేతబట్టుకొని కలిసి మెలసి వచ్చుచున్నారు. (3-4)

విద్యుక్తముగా ఋషీశ్వరులహోమకార్యములు కొనసాగుచున్నవి. పాపురముల మెడలయందలి అరుణశోభలను పోలియున్న పాగలు గాలికి అటునిటు వ్యాసించుచు కనబడుచున్నవి. (5)

అప్రదేశమునందంతటను పాగలు, చీకట్లు వ్యాసించుచుండుటచే చెట్లు స్వల్పముగా ఆకులుగలవైనప్పటికిని, దట్టమైన ఆకులతో నిండియున్నట్లు కనబడుచున్నవి. దిక్కులు అస్పష్టములుగా గోచరించుచున్నవి. అనగా దిక్కులన్నియు స్పష్టముగా కనబడుటలేదు. (6)

రాత్రులయందు సంచరించెడి ప్రాణులు ఈ ప్రదేశమునందు అంతటను తిరుగాడుచున్నవి. తపోవనములలో తిరుగుచుండెడి లేళ్లు మొదలగు జంతువులు ఆశ్రమవేదికలయందును, నదీతీరముల యందును నిద్రించుచున్నవి. (7)

రాత్రి పూర్తిగా ఏర్పడినది. నక్షత్రములు మిలమిలలాడుచున్నవి. ఆకాశమున చంద్రుడు వెన్నెలయను దుప్పటిని పఱచుచు వృద్ధి చెందుచున్నాడు. కనుక ఇకనివృత్తి వెళ్లనచ్చును. వెళ్లి నీ పతియగు శ్రీరామచంద్రునిసేవలో నిమగ్నుడగుము. నీమధురబాషణమునకు నేను ఎంతయు సంతోషించితిని. (8-9)

అమ్మా! సీతా! నేనొసంగిన దివ్యములైన వస్త్రములు, ఆభరణములు మున్నగు వాటిని నాయెదుటనే అలంకరించుకొనుము. అలంకారములతో శోభిల్లెడి నిన్ను జూచి, నేను ఎంతయు ఆనందించెదను. (10)

అంతట దేవకాంతవలెనున్న ఆ సీతాదేవి వస్త్రాభరణాదులను, దరించెను. పిమ్మట ఆమె అనసూయాదేవికి శిరస్సాస్రణమిల్లెను. అనంతరము ఆమెశ్రీరాముని సముఖమునకు చేరెను. (11)

వాక్పాతుర్యమున మేటియైన శ్రీరాముడు అట్లు అలంకృతయై యున్న సీతాదేవిని జూచెను. తపస్సంపన్నురాలైన అనసూయాదేవి ప్రేమతో ఇచ్చిన ఆ కానుకలను గాంచి అతడు ఎంతయు సంతోషించెను. (12)

న్యవేదయత్ తతః సర్వం సీతా రామాయ మైథిలీ ।
ప్రీతిదానం తపస్విన్యా వననాభరణస్రజమ్ । 13

ప్రహృష్టస్త్వభవద్రామో లక్ష్మణశ్చ మహారథః ।
మైథిల్యాః సత్క్రియాం దృష్ట్వా మానుషేషు సదుర్లభామ్ । 14

తతస్తాం శర్వరీం ప్రీతః పుణ్యాం శశినిభాననః ।
అర్చితస్తాపసైః సిద్ధైః ఉవాచ రఘునందనః । 15

తస్యాం రాత్ర్యాం వ్యతీతాయామ్ అభిషిచ్య హుతాగ్నికాన్ ।
ఆప్యచ్ఛేతాం నరవ్యాఘ్రౌ తాపసాన్ వనగోచరాన్ । 16

తావూచుస్తే వనచరాః తాపసా ధర్మచారిణః ।
వనస్య తస్య సంచారం రాక్షసైః సమభిఘ్నతమ్ । 17

రక్షాంసి పురుషాదాని నానారూపాణి రాఘవ! ।
వసంత్యస్మిన్ మహారణ్యే వ్యాళాశ్చ రుధిరాశనాః । 18

ఉచ్చిష్టం వా ప్రమత్తం వా తాపనం ధర్మచారిణమ్ ।
అదంత్యస్మిన్ మహారణ్యే తాన్ నివారయ రాఘవ! । 19

ఏష పంథా మహర్షీణాం ఫలాన్యాహరతాం వనే ।
అనేన తు వనం దుర్గం గంతుం రాఘవ! తే క్షమమ్ । 20

ఇతీవ తైః ప్రాంజలిభిస్తపస్విభిః
ద్విజైః కృతఃస్వస్త్వయనః పరంతపః ।
వనం సభార్యః ప్రవివేశ రాఘవః
సలక్ష్మణః సూర్యమివాభ్రమండలమ్ । 21

మిథిలావతియైన జనకునియొక్క కూతురగు సీతాదేవి తపస్విని యైన అనసూయాదేవి వాత్సల్యముతో తనకు ఇచ్చిన వస్త్రములు, అభరణములు, పూలదండలు మొదలగు బహుమానములను ఆస్పిండిని శ్రీరామచంద్రునకు చూపించెను. (13)

అప్పుడు మానవులకు ఎవ్వరికిని లభించని విధముగా సీతాదేవికి జరిగిన ఆదరసత్కారములను గాంచి, శ్రీరాముడును, మహారథుడైన లక్ష్మణుడును మిగుల ఆనందించిరి. (14)

అనంతరము చంద్రునివలె ఆహ్లాదకరుడైన రఘురాముడు తాపనులును, సిద్ధులును సమర్పించిన అతిథిసత్కారములకు ప్రీతుడై, సీతాలక్ష్మణులతోగూడి, ఆ ఆశ్రమమునందే ఆ పవిత్రరాత్రిని హాయిగా గడపెను. (15)

ఆ రాత్రి గడచిన పిమ్మట వనవాసులైన తాపనులు స్నానాదికములను ముగించుకొని, హోమకార్యములను ఆచరించిరి. అప్పుడు రామలక్ష్మణులు తమప్రయాణమునకు అనుమతిని గోరిరి. (16)

వనవాసులును, ధర్మవర్తనులును వన ఆ మునీశ్వరులు వారితో ఇట్లు నుడివిరి. "ఈ వనప్రదేశము అంతయును రాక్షసులతో నిండియుండును. అందువలన కందమూలపలాదులకై సంచరించు చుండుట ఉపద్రవముతో కూడినపని. ఓ రఘువరా! ఈ మహారణ్యమున సరమాసంభక్షకులైన రాక్షసులు వివిధరూపములలో తిరుగుచుందురు. ఇంకను ఇండు పెద్దపులులు మొదలైన క్రూరమృగములు నివసించుచుండును. (17-18)

ఓ శ్రీరామా! దర్శనిరతులైన తాపనులు భోజనానంతరము భుక్త్యాసముతో ఉన్నప్పుడు గాని, ఏమటుపాటున ఉన్నప్పుడు గాని ఈ మహావనమున తిరుగుచుండెడి క్రూరమృగములును, రాక్షసులును వారిని చంపివేయుట జరుగుచుండును- ఆ ప్రమాదముల నుండి వారిని రక్షించుచుండుము. ఓ రఘురామా! మహర్షులందఱును అహారాద్యము కందమూలపలములను గొనివచ్చుటకై, ఈ మార్గముననే వెళ్లి వచ్చుచుందురు. కావున నీవును ఈ దుర్గమారణ్యమును ప్రవేశించుటకు ఇదియే తగిన మార్గము-" (19-20)

తపస్సంపన్నులైన బ్రాహ్మణోత్తములు అంజలి ఘటించి, ప్రయాణములు హాయిగా సాగుటకై శుభాశీస్సులు పలికిరి. పిమ్మట, శత్రుదమనుడైన శ్రీరాముడు సీతాలక్ష్మణులతోగూడి, మేఘమండలమున సూర్యునివలె ఆ దట్టమైన వనమున ప్రవేశించెను. (21)

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే అయోధ్యాకాండే ఏకోనవింశోత్తరశతతమస్సర్గః (119)
వాల్మీకిమహర్షినిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి అయోధ్యాకాండమునందు నూటపందొమ్మిదవసర్గము సమాప్తము

అయోధ్యాకాండము సమాప్తము

దాశరథిశతకము

ఉ. శ్రీరఘురామ చారుతులసేదళదామ శమక్షమాదిభ్యం
గారగుణాధిరామ త్రిజగన్ముతశౌర్యరమాలలామ దు
ర్వారకబంధరాక్షసవిరామ జగజ్జనకలక్ష్మిషార్లవో
త్తారకనామ భద్రగిరిదాశరథీ కరుణాపయోనిధీ

1

ఉ. రామ విశాలవిక్రమపరాజితభార్గవరామ సద్గుణ
స్తోమ పరాంగనావిముఖసువ్రతకామ వినీలనీరద
శ్యామ కపటోన్మతంశకలశాంబుధిసోమ సురారిదోర్భలో
ద్దామవిరామ భద్రగిరిదాశరథీ కరుణాపయోనిధీ!

2

చ. అగణితసత్యభాష శరణాగతపోష దయాలసజ్జరీ
విగతనమస్తదోష స్పృధివీసురలోష త్రిలోకపూతకృ
ద్గనధునీమరందపదకంజవిశేష మణిప్రభాధగ
ద్దగితవిభూష భద్రగిరిదాశరథీ కరుణాపయోనిధీ!

3

ఉ. రంగదరాతిభంగ అగరాజతురంగ విపత్సరంపరో
త్తుంగతమఃపతంగ పరితోషితరంగ దయాంతరంగ స
త్సంగ ధరాత్మజాహృదయసారసభృంగ నిశాచరాజ్ఞమా
తంగ శుభాంగ భద్రగిరిదాశరథీ కరుణాపయోనిధీ!

4

ఉ. శ్రీద సనందనాదిమునిసేవితపాద దిగంతక్షీర్తిసం
పాద సమస్తభూతపరిపాలనోద విషాదవల్లికా
చ్చేద ధరాధినాథకులసింధుసుధామయపాద నృత్తగీ
తాదివినోద భద్రగిరిదాశరథీ కరుణాపయోనిధీ!

5

ఉ. ఆర్యులకెల్ల మ్రొక్కి వినతాంగుడనై రఘునాథభట్టరా
చార్యులకంజలెత్తి కవినత్తములన్ వినుతించి కార్యసా
కర్యమెలర్చ నొక్కశతకంబొసగూర్చి రచింతునేడు తా
త్పర్యమునన్ గ్రహింపుమిది దాశరథీ కరుణాపయోనిధీ! 6

చ. మనకొని రేగుబండ్లకును మోక్షికముల్ వెలవోసినట్లు దు
ర్వ్యసనముజెంది కావ్యము దురాత్ములకిచ్చితి మోస
మయ్యె నా

రసనకు బూతవృత్తి సుకరంబుగ జేకురునట్లు నాక్కుధా
రసములు చిల్క పద్యముఖరంగమునందు నటించవయ్య సం
తసమును జెంది భద్రగిరిదాశరథీ కరుణాపయోనిధీ! 7

ఉ. శ్రీరమణీయహార యతసీకుసుమాభశరీర భక్తమం
దార వికారదూర పరతత్త్వవిహార త్రిలోకచేతనో
ద్ధార దురంతపాతకవితానవిదూర అరాధితైత్యకాం
తారకుతార భద్రగిరిదాశరథీ కరుణాపయోనిధీ! 8

చ. దురితలతాలవిత్ర అరదూషణకానసవీతిహోత్ర భూ
భరణకళావిచిత్ర భవబంధవిమోచనసూత్ర చారువి
స్ఫురదరవిందనేత్ర ఘనపుణ్యచరిత్ర వినీలభూరికం
ధరసమగ్రాత్ర భద్రగిరిదాశరథీ కరుణాపయోనిధీ! 9

చ. కనకవిశాలచేల భవకాననశాలకుతారధార స
జ్జనపరిపాలశీల దివిజస్త్వతనద్గుణకాండ కాండసం
జనితపరాక్రమక్రమవిశారద శారదకందకుందచం
దనఘనసారసారయశ దాశరథీ కరుణాపయోనిధీ 10

ఉ. శ్రీరఘునంశలోయధికి శీతమయూఋడవైవ నీ పవి
త్రోరుపదాజ్ఞముల్ వికసిలోత్పలచంపకవృత్తమాధురీ
పూరితవాక్రసూనముల బూజలొనర్చెద జిత్రగింపుమీ
తారకనామ భద్రగిరిదాశరథీ కరుణాపయోనిధీ! 11

చ. గురుతరమైన కావ్యరసగుంధనకబ్బురమంది ముష్కరుల్
సరసులమాడ్చి సంతసలజాలుదురోటు శశాంకచంద్రికాం
కురములకిందుకాంతమణికోటి న్నవించినభంగి వింధ్యభూ
ధరమున జాటునే శిలలు దాశరథీ కరుణాపయోనిధీ! 12

చ. తరణికులేశ నానుడుల దప్పలు గల్గిన నీడునామస
ద్విరచితమైన కావ్యము పవిత్రముగాడె వియన్నదీజలం
బరుగుచుపంకమైన మలినాకృతిబాజిన దన్మహాత్మ్యముం
దరమె గణింపనెవ్వరికి దాశరథీ కరుణాపయోనిధీ! 13

ఉ. దారుణపాతకాల్పికి సదా బడబాగ్ని భవాకులార్చివి
స్తారదవాసలార్చికి సుధారసవృష్టి దురంతదుర్మలా
చారభయంకరాటవికి జండకతోరకుతారధార నీ
తారకనామమెన్నగను దాశరథీ కరుణాపయోనిధీ! 14

చ. హరునకునవ్విభీషణునకద్రిజకున్ దిరుమంత్రరాజమై
కరికినహల్యకున్ ద్రుపదకన్యకునార్చిహరించు చుట్టమై
పరగినయట్టి నీపతితపాసననామము జిహ్వపై నిరం
తరము నటించజేయుమిక దాశరథీ కరుణాపయోనిధీ! 15

ఉ. ముప్పున కాలకింకరులు ముంగిట నిల్చినవేళ రోగముల్
గొప్పరమైనచో కఫము కుత్తుకనిండినవేళ బాంధవుల్
గప్పినవేళ నీస్మరణ గల్గునొ గల్గదొ నాటికిప్పుడే
తప్పక చేతు నీభజన దాశరథీ కరుణాపయోనిధీ! 16

చ. పరమదయానిధే పతితపాసననామ హరేయటంచు ము
స్తేరమతులై సదా భజనసేయు మహాత్ములపాదధూళి నా

- శిరమున దాల్చు మీరటకుజేరకుడంచు యముండు కింకరో
త్యరములకాననెట్టునట దాశరథీ కరుణాపయోనిధీ! 17
- ఉ. అజానకు దండవయు సనకాదులకున్ బరతత్వమయు స
ద్విజమునికోటికెల్ల బరదేవతవయు దినేశవంశభూ
భుజాలకు మేటివయు బలిపూర్ణుడవై వెలుగొందు పక్షిరా
ద్వ్యజ నిను బ్రస్తుతించెదను దాశరథీ కరుణాపయోనిధీ! 18
- చ. "పండితరక్షకుండభిలపాపవిమోచనుడబ్బసంభవా
ఖండలపూజితుండు దశకంఠవిలుంతనచందకాండకో
దండకలాప్రవీణు" డను లావకకీర్తివధూటికిత్తు బూ
దండలుగాగ నాకవిత దాశరథీ కరుణాపయోనిధీ! 19
- ఉ. శ్రీరమ సీతగాగ నిజసేవకబృందము వీరవైష్ణవా
చారణనంబుగాగ విరజానది గౌతమిగా వికుంతము
న్వారయ భద్రలైలశిఖరాగ్రముగాగ వసించు చేతనో
ద్ధారకుడైన విష్ణుడవు దాశరథీ కరుణాపయోనిధీ! 20
- ఉ. కంటి నదీతటంబు పాడగంటిని భద్రనగాధివాసమున్
గంటినిలాతనూజనురుకార్ముకమార్గశంఖచక్రముల్
గంటిని నిన్ను లక్ష్మణునిగంటి కృతార్థుడవైతి నోజగ
త్యంబకదైత్యనిర్జళన దాశరథీ కరుణాపయోనిధీ! 21
- చ. పాలికునకున్ హాలాగ్రముననర్జము సేకురుభంగి దప్పిచే
నలనుటజెందువానికి సురాపగలో జలమచ్చినట్లు డు
ర్మలినమనోవికారినిగు మర్చుని నన్నొడగూర్చి నీపయిన్
దలపు ఘటింపజేసిలివి దాశరథీ కరుణాపయోనిధీ! 22
- ఉ. కొంజక తర్కవాదమను గుద్దలిచే బరతత్వభూస్థలిన్
రంజిలద్రవి కన్నోనని రామనిధానము నేడు భక్తిసి
ద్ధాంజనమందు హస్తగతమయ్యె బలీయనగా మదియహ్మ
త్యంజమునన్ వసింపుమిక దాశరథీ కరుణాపయోనిధీ! 23
- ఉ. రాముడు ఘోరపాతకవిరాముడు సద్గుణకల్పవర్ణికా
రాముడు షడ్వికారజయరాముడు సాధుజనావసరలో
ద్ధాముడు రాముడే పరమదైవము మాకని నీయడుంగుకెం
దామరలే భజించెదను దాశరథీ కరుణాపయోనిధీ! 24
- ఉ. చక్కెర మాని వేము దినజాలినవైవడి మానవాధముల్
పెక్కురు బక్కవైవముల వేమలు గొల్పెదరట్లకాదయా
మ్రొక్కిన నీకె మ్రొక్కువలె మోక్షమొసంగిన నీవ యీవలెన్
దక్కినమాటలేమిటికి దాశరథీ కరుణాపయోనిధీ! 25
- ఉ. 'రా'కలుషంబులెల్ల బయలంబడద్రోచిన 'మా'కవాటమై
డీకొని ప్రాచు నిక్కమని ధీయుతులెన్న దదీయవర్ణముల్

- గైకొని భక్తిచే నుడువగానరుగాక విపత్సరంపరల్
దాకొనునే జగజ్జనుల దాశరథీ కరుణాపయోనిధీ! 26
- ఉ. రామ హరే కకుత్స్థకులరామ హరే రఘురామరామశ్రీ
రామ హరేయటంచు మదిరంజిల భేకగళంబులీల నీ
నామము సంస్మరించిన జనంబు భవంబెడబాసి తత్సరం
ధామనివాసులొడురట దాశరథీ కరుణాపయోనిధీ! 27
- ఉ. చక్కెరలప్పకున్ మిగుల జవ్వనికెంజగురాకుమోవికిన్
జొక్కపుజాంటిలేనియకు జొక్కిలుచున్ గనలేరుగాక నే
దక్కట రామనామమధురామృతమానుటకంటె సఖ్యమా
తక్కినమాధురీమహిమ దాశరథీ కరుణాపయోనిధీ! 28
- ఉ. అండజవాహ నిన్ను హృదయంబున నమ్మినవారిపాపముల్
కొండలవంటివైన వెనగూలి నశింపకయున్నె నంతలా
ఖండలవైభవోన్నతులు గల్గకమానునె మోక్షలక్ష్మీకై
దండయొసంగకున్నె తుడ దాశరథీ కరుణాపయోనిధీ! 29
- ఉ. చిక్కనిపాలపై మిసిమిజెందిన మీగడ పంచదారలో
మెక్కినభంగి నీవిమలమేచకరూపసుధారసంబు నా
మక్కువపల్లెరంబున సమాహితదాస్యమనేటిదోయిటన్
దక్కెనటంచు జాణ్ణెదను దాశరథీ కరుణాపయోనిధీ! 30
- చ. పిరులిడ సీత పీడలెగజమ్ముటకున్ హనుమంతుడార్తి పో
దరుమ సుమిత్రసూతి దురితంబులు మానుప రామనామమున్
గరుణదలిర్చ మానవుల గావగ బన్నిన వజ్రవంజరో
త్యరముగదా భవన్మహిమ దాశరథీ కరుణాపయోనిధీ! 31
- చ. పాలి కులిశాంకుశ ధ్వజ శరాసన శంఖ రథాంగ కల్పకో
జ్వలజలజాతరేఖలను సాంకములై కనుపట్టుచున్న నీ
కలితపదాంబుజద్వయము గౌతమపత్నికోసంగినట్లు నా
తలపునజేర్చి కావగదె దాశరథీ కరుణాపయోనిధీ! 32
- చ. జలనిధిలోన దూటి కులలైలము మీటి ధరిత్ర గొమ్మునం
దలవడమాటి రక్కమనియంగము గీటి బలింద్రునిన్ రసా
తలమున మాటి పార్థివకదంబముగూర్చిన మేటి రామ నా
తలపున నాటిరాగదవె దాశరథీ కరుణాపయోనిధీ! 33
- ఉ. భందనభీముదార్జనబాంధపుడుజ్వలబాణతూణకో
దండకలాప్రచండభుజలాండవకీర్తికి రామమూర్తికిన్
రెండవసాటివైవమిక లేడనుచున్ గడగట్టి భేరికా
దాండ దదాండ దాండ నినదంబులజాండము నిండ మత్తవే
దండమునెక్కిచాడెదను దాశరథీ కరుణాపయోనిధీ! 34

చ. అవనిజకన్ముద్దోయిలోగలందు వెలింగెడు సోమ జానకీ
కువలయనేతిగచ్చిచనుగొండలనుండు ఘనంబ మైదిలి
నవనవయోవనంబులవనంబునకున్ మదదంతివెకా
దవిలి భజింతునెల్లపుడు దాశరథీ కరుణాపయోనిధీ! 35

చ. జరకరవంశజా వినుమణుండితభూతపిశాచధాకినీ
జ్వరపరితాపసర్పభయవారకమైన భవల్పదాబ్జవి
స్ఫురదురుషప్రపంజరము జొచ్చితి నీయెడ దీనమానవో
ద్ధరవిరుదాంకమేనుజకు దాశరథీ కరుణాపయోనిధీ! 36

ఉ. జాణ్ణెద నీకథామృతము జాణ్ణెద నీపదకంజతోయమున్
జాణ్ణెద రామనామమున జొచ్చిలుచున్న సుధారసంబు నే
జాణ్ణెద జాబ్బజాబ్బగ రుచుల్ గనువారిపదంబు గూర్చవే
తల్లులతోడి పొత్తెడక దాశరథీ కరుణాపయోనిధీ! 37

ఉ. ఘోరకృతాంతవిరభటకోటికి గుండెదిగుల్ దరిద్రతా
కారపిశాచసంహరణకార్యవినోది వికుంతమందిర
ద్వారకవాటభేది నిజవాసజనావళికెల్లప్రాద్దు నీ
తారకనామమెన్నగను దాశరథీ కరుణాపయోనిధీ! 38

ఉ. విన్నపమాలకించు రఘువీర నహిన్రతి లోకమందు నా
కన్నదురాత్ముడున్ బరమకారుణికోత్తమ వేల్పులందు నీ
కన్న మహాత్ముడున్ బతితకల్యణదూరుడు లేడు నాకు వి
ద్యస్ఫుత నీవె నాకు గతి దాశరథీ కరుణాపయోనిధీ! 39

ఉ. పెంపున దల్లివై కలుషబృందసమాగమమొందకుండ ర
క్షింపను దండ్రవై మెయి వసించు దశేంద్రియరోగముల్ నివా
రింపను వెజ్జవై కృపగుఱించి పరంబు దిరంబుగాగ స
ర్పంపదలీయ నీవెగతి దాశరథీ కరుణాపయోనిధీ! 40

ఉ. కుక్షినజాండపంక్తులొసగూర్చి చరాచరజంతుకోటిసం
రక్షణసేయు తండ్రివి పరంపర నీ తనయుండనైన నా
పక్షము నీవు గావలదె పాపములెన్ని యొనర్చినన్ జగ
ద్రక్షక కర్తవీవెకద దాశరథీ కరుణాపయోనిధీ! 41

ఉ. గద్దరియోగిహృత్కమలగంధరసానుభవంబు జెందు పె
న్నిద్దపుగండుదేటి ధరణీసుతకాగిలిపంజరంబునన్
ముద్దులుగుల్కు రాచిలుక ముక్తినిధానము రామ రాగదే
తద్దయు నేడు నాకడకు దాశరథీ కరుణాపయోనిధీ! 42

చ. కలియుగమర్త్యకోటి నిను గన్గొనరాని విధంబో భక్తవ
త్సలత వహింపవో చటులసాంద్రవిపద్దశవార్తి గ్రుంకుచో
దిలిచిన బల్కవింతమయపే నరులిట్లనరాదుగాక నీ
తలపున లేదె సీతచేల దాశరథీ కరుణాపయోనిధీ! 43

చ. జనవర నీకథాళి వినసైపక కర్ణములందు ఘంటికా
నినదవివోదముల్ నలుపు నీచునకున్ వరమిచ్చినావు ని
స్సనయము సమ్మికొల్పిన మహాత్ములకేమియొసంగెదో సనం
దనసుత మాకొసంగుమయ దాశరథీ కరుణాపయోనిధీ! 44

ఉ. పాపములొందువేళ రణపన్నగభూతభయజ్వరాదులం
దాపదనొందువేళ భరతాగ్రజ నిన్ను భజించువారికిన్
బ్రావుగ నీవు తమ్ముడిరుపక్కియలంజని తద్విసత్తైనం
తాపము మాన్చి కాయరట దాశరథీ కరుణాపయోనిధీ! 45

చ. అగణితజన్మకర్మదురితాంబుధిలో బహుదుఃఖవీచికల్
దెగిపడ నీదలేక జగతిధవ నీ పదభక్తినావచే
దగిలి తరింపగోరితి బడంపడి నాదుభయంబు మాన్పవే
తగదని చిత్తమందిడక దాశరథీ కరుణాపయోనిధీ! 46

ఉ. నేనొనరించు పాపములనేకములైనను నాదుజిహ్వాకున్
జానకమయ్యె నీపరమపావననామము తొంటి చిల్క దా
మా ననుగావుమన్న తుది మాటకు సద్గతిజెందె గావునన్
దాని భరింపగోరెదను దాశరథీ కరుణాపయోనిధీ! 47

చ. పరధనముల్ హరించి పరభామలనంటి పరాన్నమచ్చినన్
మురిపముకాని మీదనగుమోసమెఱుంగదు మానసంబు దు
స్తరమది కాలకింకరగదాహతి పొల్పడనీక మమ్మునే
తటి దరిజేర్చి కాచెదవో దాశరథీ కరుణాపయోనిధీ! 48

ఉ. చేసితి ఘోరకృత్యములు చేసితి భాగవతాపచారముల్
చేసితి నన్యదైవముల జేరి భజించినవారిపాండు నే
జేసిననేరముల్ దలచి చిక్కులదెట్లకుమయ్య యయ్య నీ
దాసుడనయ్య భద్రగిరిదాశరథీ కరుణాపయోనిధీ! 49

చ. పరులధనంబుజూచి పరభామల జూచి హరింపగోరు మ
ద్గురుతరమానసంబనెడుదొంగనుబట్టి నిరూఢదాస్యవి
స్ఫురితవివేకపాశములజాట్ల భవచ్ఛరణంబనే మరు
త్తరువున గట్టివేయగదె దాశరథీ కరుణాపయోనిధీ! 50

చ. సలలితరామనామజపసారమెఱుంగను గాఢికాపురీ
నిలయుడగాను నీచరణనీరజరేణుమహాప్రభావమున్
దెలియ నహల్యగాను జగతీవర నీదగుసత్యవాక్యమున్
దలపగ రావణామరునితమ్ముడగాను భవద్విలాసముల్
తలచి సుతింప వాతరమె దాశరథీ కరుణాపయోనిధీ! 51

ఉ. పాతకులైన నీకృపకు పాత్రులు కారె తలంచినూడ జ
ట్రాతికి గల్గె బావనమరాతికి రాణ్యసుఖంబు గల్గె దు
ర్భాతికి బుణ్యమచ్చె కపిజాతి మహాత్మ్యమునొందె గావునన్
దాతవ యెట్టివారలకు దాశరథీ కరుణాపయోనిధీ! 52

ఉ. మామకపాతకవ్రజము మాన్వనగణ్యము చిత్రగుప్తులే
మేమని వ్రాతురో శమనుడేమివిధించునో కాలకింకర
స్తోమమొనర్చుటేమొ వినజొప్పడదింతకుమున్నే దీనచిం
తామణి యెట్లుగావెదవో దాశరథీ కరుణాపయోనిధీ! 53

ఉ. దాసినయట్టనూ శబరి దాని దయామతివేలినాపు నీ
దాసునిదాసుదా గుహుడు తావకదాస్యమొసంగినాపు నే
జేసినపాపమో! వినుతి చేసిన గానపు గాపుమయ్య నీ
దాసులలోన నేనొకడ దాశరథీ కరుణాపయోనిధీ! 54

ఉ. దీక్షవహించి నాకొందిదీనులనెందటి గాచిలో జగ
ద్రక్షక తొల్లి యాద్రుపదరాజతనూజ తలంచినంతనే
యక్షయమైన వల్వలిడితక్కట నామొలు చిత్రగించి ప్ర
త్యక్షము గావేమిటికి దాశరథీ కరుణాపయోనిధీ! 55

ఉ. నీలఘనాభమూర్తివగు నిన్ను గమంగొనగోరి వేడినన్
జాలముసేసి దాగెదవు సంస్తుతికెక్కిన రామనామమే
మూలను దాచుకోగలపు ముక్తికి బ్రాపది పాపమూలకు
ద్వాలముగావె మాయెదల దాశరథీ కరుణాపయోనిధీ! 56

ఉ. వలదు పరాకు భక్షజనవత్సల నీచరితంబు వమ్ముగా
వలదు పరాకు నీదిరుదు వజ్రమువంటిది గానకూరకే
వలదు పరాకు నాదురితవార్తికి దెప్పపుగా మనంబులో
దలతునెకా నిరంతరము దాశరథీ కరుణాపయోనిధీ! 57

చ. తప్పులెఱుంగలేక దురితంబులు సేసెలినంటి నీవు మా
యప్పపు గాపుమంటి నికనన్యులకున్ నుదురంటనంటి నీ
కొప్పదమైన దాసజనులొప్పిన బంటుకు బంటనంటి నా
తప్పులకెల్ల నీవెగతి దాశరథీ కరుణాపయోనిధీ! 58

చ. ఇతడు దురాత్ముడంచు జనులెన్నగ నాఱడిగొంటి నేనెపో
పతితుడనంటిపో పతితపావనమూర్తివి నీవు గల్గ నే
నితరుల వేదనంటి నిహమిచ్చిననిమ్ము పరంబొసంగుమీ
యరులితరామనామమధురాక్షరపాళి నిరంతరంబు హృ
ద్గతమని నమ్మి కొల్పెదను దాశరథీ కరుణాపయోనిధీ! 59

ఉ. అంచితమైన నీదుకరుణామృతసారము నాదుపైని బ్రో
క్షించిన జాలు దాన నిరసించెద నాదురితంబులెల్ల తా
రించెద వైరివర్గమెడలించెద గోర్కుల నీదుబంటవై
దంచెద గాలకింకరుల దాశరథీ కరుణాపయోనిధీ! 60

చ. జలనిధులేడునొక్కమొగి జక్కికిదెచ్చె శరంబు టాతినిం
పలరగ జేసెనాతిగ బదాజ్ఞపరాగము నీచరిత్రమున్
జలజభవాదినిర్జరులు నమ్ముతి సేయగలేరు గాపునన్
దలవనగణ్యమయ్య యిది దాశరథీ కరుణాపయోనిధీ! 61

ఉ. కోతికి శక్యమా అసురకోటుల గెల్వను గెల్చెబో నిజం
బాతనిమేన శీతకరుడాట దవానలుడెట్టివెంత? మా
సీతవతివ్రతామహిమసేవకు భాగ్యము నీ కటాక్షమున్
ధాతకు శక్యమా పొగడ దాశరథీ కరుణాపయోనిధీ! 62

ఉ. భూపలలామ రామ రఘుపుంగవ రామ త్రిలోకరాజ్యసం
స్థాపన రామ మోక్షఫలదాయక రామ మదీయపాపముల్
పావగదయ్య రామ నిను ప్రస్తుతి చేసెదవయ్య రామ నీ
తాపతి రామ భద్రగిరిదాశరథీ కరుణాపయోనిధీ! 63

ఉ. నీసహజంబు సౌత్వికము నీవిడిపట్టు సుధాపయోధి ప
ద్మాననుదాత్మజుండు గమలాలయ నీప్రియురాలు నీదుసం
హాసనమిద్దరిత్రి గొడుగాకనమక్షులు చంద్రభాస్కరుల్
నీసుమతల్పమాదిఫణి నీవె సమస్తము గొల్చినట్టి నీ
దాసులభాగ్యమెట్టిదయ దాశరథీ కరుణాపయోనిధీ! 64

ఉ. చరణము సోకినట్టి శిల జవ్వనిరూపగుటొక్కవెంత సు
స్థిరముగ నీటిపై గిరులు దేలినదొక్కటి వెంత గాని నీ
స్మరణదనర్చుమానవులు సద్గతిచెందినదెంతవెంత యీ
ధరను ధరాత్మజారముగ దాశరథీ కరుణాపయోనిధీ! 65

ఉ. దైవము తల్లిదండ్రీ తగు దాత గురుండు సఖుండు నిన్నెకా
భావనసేయుచున్నతటి పాపములెల్ల మనోవికారదు
ర్భావిత జేయుచున్నవి కృపామతివై నను కాపుమీ జగ
త్సావనమూర్తి భద్రగిరిదాశరథీ కరుణాపయోనిధీ! 66

ఉ. వాసవరాజ్యభోగసుఖవార్తిని దేలు ప్రభుత్వమబ్బినా
యాసకు మేరలేదు కనకాద్రినమానధనంబు గూర్చినన్
గాసును వెంటరాదు కనికానక చేసిన పుణ్యపాపముల్
వీసరబోవనీవు పదివేలకుజాలు భవంబునొల్ల నీ
దాసునిగాగ వేలుకొను దాశరథీ కరుణాపయోనిధీ! 67

ఉ. సూరిజనుల్ దయాపరులు సూర్యులవాదులలుజ్జమానపుల్
వీరవతివ్రతాంగనలు విప్రులు గోపులు వేదముల్ మహి
భారము చాల్యగా జనులు పావనమైన పరోపకార స
త్కారమెఱుంగలేరకట దాశరథీ కరుణాపయోనిధీ! 68

ఉ. వారిచరాచరమున వారిధిలో జొరబాటి క్రోధవి
స్తారగుడైన యా నిగమతస్కరవీరనిశాచరేంద్రునిన్
జేరి వధించి వేదములచిక్కెడలించి విరించికిన్ మహా
దారతనిచ్చివెగడ దాశరథీ కరుణాపయోనిధీ! 69

చ. కరమసురక్తి మందరము గవ్యముగానహిరాజు వ్రాడుగా
దొరకొని దేవదానవులు దుగ్ధవయోధి మధించుచున్నచో

ధరణి చలింప లోకములు తల్లడమందగ గూర్చుమై ధరా
ధరము ధరించితివెకద దాశరథీ కరుణాపయోనిధీ! 70

ఉ. ధారుణి జాపజాట్టిన విధంబున గైకొని హేమనేత్రుడ
వ్వారిధిలోన దాగినను వాని వధించి వరాహమూర్తివై
ధారుణి దొంటికైవడిని దక్షిణశృంగమునన్ ధరించి వి
స్తారమొనర్చితివెకద దాశరథీ కరుణాపయోనిధీ! 71

చ. పెటపెటసుక్కుకంబమున భీకరదంతనఖాంకురస్థభా
వటలము గప్పనుప్పలిలి భండనవిధి నృసింహభీకర
స్ఫుటపటుశక్తి హేమకశిపున్ విదలించి సురారిపట్టి ను
త్కట గృహజూచితివెకద దాశరథీ కరుణాపయోనిధీ! 72

చ. పదయుగళంబు భూగగనభాగములన్ వెనమాని విక్రమా
స్పదుడగు నబ్బలిండ్లునొకపాదమునం దలక్రిందనొత్తి మే
లొదవ జగత్త్రయంబు బురుహూతునికీయ్య వటుండవైన చి
త్పదమలమూర్తివివెకద దాశరథీ కరుణాపయోనిధీ! 73

చ. ఇరువదియొక్కమాటు ధరణీసులనెల్ల వధించి తత్కళే
బరరుధిరవ్రవాహమున బైత్యకతర్పణమొప్పజేసి భూ
సురవరకోటికిన్ ముదము సొప్పడ భార్గవరామమూర్తివై
ధరణీనొసంగితివెకద దాశరథీ కరుణాపయోనిధీ! 74

చ. దురమున దాటకన్ దునిమి భూర్జటివిల్ దునుమాడి సీతనున్
బరిణయమంది తండ్రి పసుపన్ ఘనకాననభూమికిగి దు
స్తరపటుచండకాండకులిశాహతి రావణకుంభకర్ణభూ
ధరముల గూర్చితివెకద దాశరథీ కరుణాపయోనిధీ! 75

చ. అనుపమయాదవాన్వయసుధాద్రిసుధానిధి కృష్ణమూర్తి నీ
కనుజుడుగా జనించి కుజవావళినెల్లనడంచి రోహిణీ
తనయుడనంగ బాహుబలదర్శమునన్ బలరామమూర్తివై
తనరిన వేల్పుచీవెకద దాశరథీ కరుణాపయోనిధీ! 76

చ. సురలుసుతంపగా ద్రిపుర సుందరులున్ వరియింప బుద్ధరూ
పరయగ దార్చితిపు త్రిపురాసురకోటి దహించునప్పుడా
హరునకు దోడుగా వరశరాసనబాణముఖోగసాధనో
త్కరమొనరించితివెకద దాశరథీ కరుణాపయోనిధీ! 77

ఉ. సంకరదుర్గమై దురితసంకులమైన జగంబు చూచి స
ర్వంకషలీల సుత్రమతురంగమువెక్కి కరాసి బూని వీ
రాంకవిలాసమొప్ప గలికాకృతి సజ్జనకోటికిన్ నిరా
తంకమొనర్చితివెకద దాశరథీ కరుణాపయోనిధీ! 78

చ. మనమున నూహపోహలు మర్చకమున్నై కఫాదిరోగముల్
దనువుననంటి మేనిదిగి దప్పకమున్నై నరుండు మోక్షసా

ధనమొనరింపగావలయు దత్తనిచారము మానియుండుటల్
తనువునకున్ విరోధమది దాశరథీ కరుణాపయోనిధీ! 79

చ. ముదమునకాటపట్టు భవమోహమదద్విరదాంకుశంబు సెం
పదలకొటారు కోరికలపంట పరంబునకాది వైరుల
న్నదన జయించుత్రోవ విపదద్వికి నావగదా సదా భవ
త్పదమలనామసంస్మరణ దాశరథీ కరుణాపయోనిధీ! 80

చ. దురితలలాసుసారిభవదుఃఖతదంబము రామనానుభీ
కరతరహితచే దెగి వకావకలై చనకుండ నేర్చునే
దరికొని మందుచుండు శిథి దార్కొనినన్ శలభాదికీటకో
త్కరము విలీనమైచనదె దాశరథీ కరుణాపయోనిధీ! 81

చ. హరిపదభక్తి నిండ్రియజయన్వితదుత్తముడిండ్రియంబులన్
మరుగక నిల్చునాదినను మధ్యముడిండ్రియపారవశ్యుడై
పరగినచో నిశ్చిష్టుడని పల్కగ దుర్మతివైన నన్ను నా
దరమున నెట్లుకాచెదవో దాశరథీ కరుణాపయోనిధీ! 82

చ. వనకరి చిక్కె మైననకు వాచవికిన్ జెడిపోయె మీను తా
వినికికి జిక్కె జిల్వ గనువేడులుజెందెను లేళ్ళు తావిలో
మనికి నశించె దేటి తరమా యిరుముటిని గెల్వ నైదుసా
ధనముల నీవె కావదగు దాశరథీ కరుణాపయోనిధీ! 83

చ. కరములు నీకు మ్రొక్కులిడ కన్నులు నిన్నునె చూడ జిహ్వా నీ
స్మరణ దనర్చు నీనులు భవత్కథలన్ వినుచుండ నాన నీ
యలుతనుజెట్టు పూసరులకానగొనన్ బరమార్థసాధనో
త్కరమిది చేయువే కృపను దాశరథీ కరుణాపయోనిధీ! 84

చ. చిరతరభక్తి నొక్కయలసేదళమర్చుగ సేయువాడు లే
చరగరుడోరగవ్రముజసంఘములో వెలుగన్ సదా భవల్
స్మరదరనిందపాదముల బూజలొనర్చినవారికెల్ల ద
త్తరమరచేతిధాత్రగద దాశరథీ కరుణాపయోనిధీ! 85

ఉ. భానుడు తూర్పునందు గనుపట్టిన బావకచంద్రలేజముల్
హీనత జెందినట్లు జగదేకవిరాజితమైన నీ పద
ధ్యానము చేయుచున్న బరదైవమరీచులదంగకుండునే
దానవగర్వనిర్మళన దాశరథీకరుణాపయోనిధీ! 86

ఉ. నీమహనీయతత్వరసనిర్ణయవోధకథామృతాద్రిలో
దాసుసుగ్రంతులాడక వృథా తనుకష్టముజెంది మానవుం
డీమహిలోకతీర్థములనెల్ల మునింగిన దుర్వికారహృ
త్తామసపంకముల్ విడువె దాశరథీ కరుణాపయోనిధీ! 87

ఉ. కాంచనవస్తుసంకలితకల్మషమగ్నిపుటంబు బెట్టి వా
రించినరీతి నాత్మనిగిడించిన దుష్కరదుర్మలత్రయం

జంచితభక్తియోగదహనార్చి దగుల్పక పాయనే కన
త్యాంచనకుండలాభరణ దాశరథీ కరుణాపయోనిధీ! 88

ఉ. నీసతి పెక్కుగల్గులిడ నేర్పరి లోకమకల్మషంబుగా
నీసుత సేయు పావనము నిర్మితకార్యధురీణదక్షుడై
నీసుతుడిచ్చు నాయుపులు నిన్ను భజించిన గల్గకుండునే
దాసులకీప్సితార్థములు దాశరథీ కరుణాపయోనిధీ! 89

ఉ. వారిజపత్రమందిడిన వారివిధంబున వర్తనీయమం
దారయ రాంపిలోన దనువంటని కుమ్మరిపుర్యురీతి సం
సారమునన్ మెలంగుచు విచారగుడై పరమొందుగాదె స
త్యారమెఱింగి మానపుడు దాశరథీ కరుణాపయోనిధీ! 90

ఉ. విక్కడి తల్లి తండ్రి సుతులెక్కడివారు కళత్రబాంధవం
బెక్కడ జీవుడెట్టి తనుడెత్తిన బుట్టుచు బోవుచున్నవా
డొక్కడె పాపపుణ్యఫలమొందునునొక్కడె కానరాదు వే
టొక్కడు వెంటనంటి భవమొల్లనయా కృపజూడవయ్య నీ
తక్కరిమాయలందిడక దాశరథీ కరుణాపయోనిధీ! 91

చ. దొరసినకాయముల్ ముదిమి లోచనజూచి ప్రభుత్వముల్ సిరుల్
మెలపులు గాగ జూచి మఱి మేదినిలో దనులోడివారుముం
దరుగుటజూచిచూచి తెగునాయువెటుంగక మోహపాశముల్
తరుగనివారికేమిగతి దాశరథీ కరుణాపయోనిధీ! 92

చ. సిరిగలనాడు మైనుటచి విక్కిననాడు దలంచి పుణ్యముల్
పారిపారి సేయనైతినని పాక్కిన గల్గనె గాలి చిచ్చుపై
గెరలినవేళ దప్పిగొని కీడ్చుదువేళ జలంబు గోరి త
త్తరమున ద్రవ్వినంగలదె దాశరథీ కరుణాపయోనిధీ! 93

ఉ. జీవనమింక పంకమున జిక్కిన మీను చలింపకెంతయున్
దావుననిల్చి జీవనమె దద్దయు గోరువిధంబు చొప్పుడన్
దావలమైనగాని గుఱి తప్పనివాడు తరించువాడయా
తావకభక్తియోగమున దాశరథీ కరుణాపయోనిధీ! 94

చ. సరసునిమానసంబు సరసజ్ఞుడెరుంగును ముష్కరాధముం
డెఱిగిగ్రహించువాడె కొలనేకనివాసముగాగ దర్శరం
బరయగ నేర్చునెట్లు వికచాబ్జమరందరస్థైకసారభో
త్పరము మిళిందమొందుక్రియ దాశరథీ కరుణాపయోనిధీ! 95

ఉ. నోచిన తల్లిదండ్రుకి తనూభవుడొక్కడె చాలు మేటి చే
చాచనివాడు వేటొకడు చాచిన లేదనకిచ్చువాడు నో
రాచి నిజంబుగానిపలుకాడనివాడు రణంబులోన మేన్
దాచనివాడు భద్రగిరిదాశరథీ కరుణాపయోనిధీ! 96

ఉ. శ్రీయుతజానకీరమణ చిన్మయరూప రమేశ రామ నా
రాయణ 'పాహిపాహి'యని బ్రస్తుతి జేసితి నా మనంబునన్
బాయక కిల్చిషప్రజవిపాటనమందగజేసి సత్కళా
దాయిఫలంబు నాకిడవె దాశరథీ కరుణాపయోనిధీ! 97

ఉ. నింతటి పుణ్యమో శబరియెంగిలి గొంటివి వింతగాదె నీ
మంతనమెట్టిదో యుడుతమైనె కరాగ్రనఖాంకురంబులన్
నంతనమందజేసితివి సత్కులజన్మమదేమిలెక్క వే
దాంతముగాదె నీమహిమ దాశరథీ కరుణాపయోనిధీ! 98

ఉ. బొంకనివాడె యోగ్యుడరిబృందములెత్తినచోట జివ్యకున్
జంకనివాడె జోడు రభసంబుననర్చి కరంబుసాచినన్
గొంకనివాడె చాల నిను గొల్చి భజించినవాడెపో నిరా
తంకమనస్కుడెన్నగను దాశరథీ కరుణాపయోనిధీ! 99

చ. భ్రమరము గీటకంబుగొని పొల్చడి రుఖాంకరణోపకారియై
భ్రమరముగానొనర్చునని పల్కుటజేసి భవాదిదుఃఖసం
తమనమెడల్చి భక్తినహితంబుగ జీవునివిశ్వరూపత
త్వమున ధరించుదేమరుదు దాశరథీ కరుణాపయోనిధీ! 100

చ. తరువులు పూచి కాయలగు దయ్యమమంబులు పూజగా భవ
చ్చరణము సోకి దాసులకు సారముతా ధనధాన్యరాసులై
కరిభటఘోటకాంబరనికాయములై విరజానదీపము
త్తరణమొనర్చు చిత్రమిది దాశరథీ కరుణాపయోనిధీ! 101

ఉ. పట్టితి భట్టరార్యగురు పాదములిమ్మొయినూర్వపుండ్రముల్
వెట్టితి మంత్రరాజమొడి బెట్టితి నయ్యమకింకరారికిన్
గట్టితి బొమ్మ నీచరణకంజములందు దలంపుపెట్టి బో
దట్టితి బాపపుంజముల దాశరథీ కరుణాపయోనిధీ! 102

ఉ. అల్లన లింగమంత్రినులు ద్విజగోత్రజాడాదిశాఖ కం
చెర్లకులోద్భవుండన బ్రసిద్దుడనై భవదంకితంబుగా
నెల్లకపుల్ నుతింప రచియించితి గోపవీంద్రుడన్ జగ
ద్యల్లభ నీకు దాసుడను దాశరథీ కరుణాపయోనిధీ! 103

ఇమం చ తీవ్రం మమ శోకవేగం
 రక్షోభిరేభిః పరిభర్తృనం చ ।
 బ్రూయాన్తు రామస్య గతస్సమీపం
 శివశ్చ తేఽధ్యాన్తు హరిప్రవీర । 24

స రాజపుత్ర్యా ప్రతివేదితార్థః
 కపిః కృతార్థః పరిహృష్టచేతాః ।
 అల్పావశేషం ప్రసమీక్ష్య కార్యం
 దిశం హ్యుదీచీం మనసా జగామ । 25

ఓ మహావానరవీరా! నీవు రాముని సన్నిధికేగి, తీవ్రమైనదియు, అంతులేనిదియు ఐన నా ఈ వేదనను, రక్కసిమూకలు నన్ను బయపెట్టుచు బాధించుచున్న తీరును ఆయనకు విన్నవింపుము. నీ ప్రయాణము హాయిగా కొనసాగుగాక." (24)

ఆ హనుమంతుడు రాజకుమారియైన సీతాదేవిసందేశమును అందుకొని, కృతార్థుడై సంతోషముతో పొంగిపోయెను. పిమ్మట అతడు మిగిలిన కొద్దికార్యమునుగూర్చి ఆలోచించి, ఉత్తరదిశగా వెళ్లుటకు సంకల్పించుకొనెను. (25)

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే సుందరకాండే చత్వారింశస్సర్గః (40)
 వాల్మీకిమహర్షివిరచితమైన ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి సుందరకాండమునందు ఇది నలుబదియవసర్గము.

-- * * * --

41. నలుబదియొకటవసర్గము

హనుమంతుడు ప్రమదావనమును (అశోకవాటికను) ధ్వంసము చేయుట

స చ వాగ్విః ప్రశస్తాభిః గమిష్యన్ పూజితస్తయా ।
 తస్మాద్దేశాదపక్రమ్య చింతయామాస వానరః । 1

అల్పశేషమిదం కార్యం దృష్ట్యయమసిలేక్షణా ।
 త్రీనుపాయానతిక్రమ్య చతుర్థ ఇహ దృశ్యతే । 2

స సామ రక్షస్సు గుణాయ కల్పతే
 స దానమర్థోపచితేషు యుజ్యతే ।
 స భేదసాధ్యా బలదర్పితా జనాః
 పరాక్రమస్త్వేవ మమేహ రోచతే । 3

స చాస్య కార్యస్య పరాక్రమాదృతే
 వినిశ్చయః కశ్చిదిహోపపద్యతే ।
 హతప్రవీరా హి రణే హి రాక్షసాః
 కథంచిదీయుర్యదిహోద్య మార్దవమ్ । 4

కార్యే కర్మణి నిర్దిష్టే యో బహున్యపి సాధయేత్ ।
 పూర్వకార్యాఽవిరోధేన స కార్యం కర్తుమర్హతి । 5

స హ్యేకస్సాధకో హేతుః స్వల్పస్యాపిహ కర్మణః ।
 యో హ్యర్థం బహుథా వేద స సమర్థోఽర్థసాధనే । 6

సీతాదేవి తనకడసలపుదీసికొని వెళ్లబోవుచున్న హనుమంతుని యెడ పూజ్యభావముతో కృతజ్ఞతా పూర్వకముగా ఆయనను కొనియాడెను. పిమ్మట ఆ వానరోత్తముడు ఆ ప్రదేశమునుండి కొంతదూరకి ఇట్లు ఆలోచింపసాగెను. (1)

'సీతాదేవిని దర్శించుట' అను ఒకకార్యము ముగిసినది, ఇంకను చేయవలసినకార్యము కొంచెము మిగిలియున్నది. చతురుపాయములలో మొదటి మూడింటిని (సామ, దాన, భేదోపాయములను) ప్రక్కనబెట్టి, నాల్గవదియగు దండోపాయమును మాత్రమే ఆశ్రయించుట యుక్తమని తోచుచున్నది. (2)

రాక్షసులకడ సామోపాయము పనిచేయదు. ధనమదాంధుల యెడ 'దానము' నిష్ప్రయోజనము. బలగర్వితులవిషయమున భేదోపాయమునకు తావులేదు. ఇంక నాపరాక్రమమునకు పనిచెప్పుటయే సమంజసము. (3)

ఇప్పుడు ఈ కార్యమునందు పరాక్రమమును చూపుటయే సరియైనయుపాయమని నా నిశ్చితాభిప్రాయము. ఏలనన ప్రముఖులైన రాక్షసయోధులెల్లరును రణరంగమున హతులైనచో మిగిలిన వారు ఏదోయొకవిధముగా సులభముగనే చల్లబడుదురు. (4)

అప్పగింపబడిన కార్యమును సాధించి, దానికి భంగము వాటిల్లకుండా మఱియొన్నికార్యములనైనను సాధింపవచ్చును. అట్టివాడే నిజముగా కార్యదక్షుడు. (5)

కార్యమదెంత స్వల్పమైనదైనను దానినిసాధించుటకు పెక్కుఉపాయములుండును. వాటినిన్నింటిని ఎఱింగిన వాడే యథార్థముగా కార్యసమర్థుడు. (6)

ఇహైవ తావత్ కృతనిశ్చయో హ్యహం
 యది ప్రజేయం ప్లవగేశ్వరాలయమ్ ।
 పరాత్మసమ్మర్షవిశేషతత్త్వవిత్
 తతః కృతం స్యాన్మమ భర్తృశాసనమ్ । 7

కథం ను ఖల్వద్య భవేత్ సుఖాగతం
 ప్రసహ్య యుద్ధం మమ రాక్షసైస్సహ ।
 తతైవ ఖల్వాత్మబలం చ సారవత్
 సమ్మానయేన్మాం చ రణే దశాననః । 8

తతస్సమాసాద్య రణే దశాననం
 సమంత్రవర్గం సబలప్రయాయినమ్ ।
 హృది స్థితం తస్య మతం బలం చ వై
 సుఖేన మత్వాహమితః పునర్వ్రజే । 9

ఇదమస్య సృశంసస్య నందనోపమముత్తమమ్ ।
 వనం నేత్రమనఃకాంతం నానాద్రుమలతాయుతమ్ । 10

ఇదం విధ్వంసయిష్యామి శుష్కం వనమివానలః ।
 అస్మిన్ భగ్నే తతః కోపం కరిష్యతి దశాననః । 11

తతో మహత్సాహసేనాహరథద్విపం
 బలం సమాదేక్ష్యతి రాక్షసాధిపః ।
 త్రిశూలకాలాయసపట్టిశాయుధం
 తతో మహద్భయమిదం భవిష్యతి । 12

అహం తు తైస్సంయతి చండవిక్రమైః
 సమేత్య రక్షోభిరసహ్యవిక్రమః ।
 నిహత్య తద్రావణచోదితం బలం
 సుఖం గమిష్యామి కపిశ్వరాలయమ్ । 13

తతో మారుతవత్ క్రుద్ధో మారుతిర్భీమవిక్రమః ।
 ఊరువేగేన మహతా ద్రుమాన్ క్షేప్తుమథారభత్ । 14

తతస్తు హనుమాన్ వీరో బభంజ ప్రమదాననమ్ ।
 మత్తద్విజసమాఘుష్టం నానాద్రుమలతాయుతమ్ । 15

తద్వనం మథితైః వృక్షైః భిన్నైశ్చ సలిలాశయైః ।
 చూర్ణితైః పర్వతగైశ్చ బభూవాప్రియదర్శనమ్ । 16

నానాశకుంతవిరుతైః ప్రభిన్నైస్సలిలాశయైః ।
 తామ్రైః కిసలయైః క్లాంతైః క్లాంతద్రుమలతాయుతమ్ । 17

నేను ఇక్కడనే శత్రుబలములకును, మనవారి బలములకును యుద్ధనైపుణ్యమునందలి తారతమ్యములను బాగుగా తెలిసికొనుట యుక్తము. పిమ్మట కృతనిశ్చయమైనది, సుగ్రీవునికడకు వెళ్ళినచో అప్పుడు ప్రభుశాసనమును చక్కగా నెఱవేర్చిన వాడనగుదును. (7)

ఇప్పుడు నాకు రాక్షసులతో తీవ్రమైనయుద్ధము సులభముగా సంభవించునట్లు చూడవలెను. అప్పుడే రావణుడు యుద్ధమున తనవారిబలమును, నాబలమును వాస్తవముగా తెలిసికొనగలడు. (8)

కావున రావణుని, వానిమంత్రులను, సైన్యమును, అనుచరులను యుద్ధమున ఎదుర్కొని, వాని శక్తి సామర్థ్యములను, మనస్సులోని ఆలోచనలను, బాగుగా ఎఱింగి, తప్తగా తిరిగివెళ్ళెదను. (9)

క్రూరుడైనరావణుని యొక్క ఈ అశోకవనము శ్రేష్ఠమైనది, 'నందనవనముతో' సమానమైనది, బహువిధములైన చక్కని, వృక్షములతోడను, లతలతోడనుగూడి, నయనానందకరముగా, మనోజ్ఞముగానున్నది. (10)

ఎండిపోయినవనమును అగ్ని భస్మమొనర్చినట్లు నేను ఈ వనమును ధ్వంసముచేసెదను. ఇది పాడైపోయిన వార్తను విన్నవెంటనే దశాననుడు కుపితుడగును. (11)

పిమ్మట అశ్వములతోను, రథములతోను, ఏనుగులతోను, త్రిశూలములు, నల్లని ఇనుపపట్టీసములు మొదలగు ఆయుధములనుధరించిన కౌల్బలములతోను గూడినగొప్ప సైన్యములను, రావణుడు ఇచ్చటికి పంపును. అప్పుడు ఒక మహాయుద్ధము జరుగును. (12)

తీక్షణమైన పరాక్రమముగల ఆ రాక్షసయోధులతో రణరంగమున నేను ఎదురులేనిప్రతాపముతో పోరాడి, ఆ రావణప్రేరిత బలములను హతమార్చి, హాయిగా సుగ్రీవుని సన్నిధికి చేరగలను. (13)

అనంతరము తీవ్రమైనపరాక్రమముగల మారుతి విజృంభించిన వాడై, పెనుగాలివలె అత్యంతవేగముతో బలముగా వృక్షములను పెకలించినేయనారంభించెను. (14)

పిమ్మట మహావీరుడైనహనుమంతుడు మదించిన పక్షుల కలకలరావములతోను, వివిధములగు వృక్షములతోను లతలతోను విలసిల్లుచున్న ప్రమదాననమును భగ్గుము చేసెను. (15)

అవనమునందలివృక్షములన్నియును పూర్తిగా నేలమట్టమాయెను. సరస్సులు పాడైపోయెను. క్రీడా పర్వతములన్నియును నుగ్గునుగ్గాయెను. అప్పుడా వనము ప్రాణములేని దేహమువలె శోభావిహీనమయ్యెను. (16)

ఆ అశోకవనము కలవరపాటునకులోనైన వివిధములగు పక్షుల వికృతధ్వనులతో నిండిపోయెను. అచటి జలాశయములు చిన్నాభిష్టములాయెను. ఎఱ్ఱని చిగుళ్ళు వాడిపోయెను. వృక్షములు,

న బభౌ తద్వనం తత్ర దావానలహతం యథా ।
వ్యాకులావరణా రేజుః విహ్వలా ఇవ తా లతాః ॥ 18

లతాగృహైశ్చిత్రగృహైశ్చ నాశితైః
మహోరగైః వ్యాలమ్భగైశ్చ నిర్మతైః ।
శిలాగృహైరున్మథితైస్తథా గృహైః
ప్రణష్టరూపం తదభూన్మహద్వనమ్ ॥ 19

సా విహ్వలాఽశోకలతాప్రతానా
వనస్థలీ శోకలతాప్రతానా ।
జాతా దళాస్యప్రమదావనస్య
కపేర్బలాద్ధి ప్రమదావనస్య ॥ 20

స తస్య కృత్వార్థపతేర్మహాకపిః
మహద్వ్యలీకం మనసో మహాత్మనః ।
యుయుత్సురేకో బహుభిర్మహాబలైః
శ్రీయా జ్వలంస్తోరణమాస్థితః కపిః ॥ 21

లతలు నేలకూలెను. కారుచిచ్చుచే బుగ్గియైపోయినట్లు ఆవనము నిష్టజమాయెను. ఆరారములను కోల్పోయినతీగలు నిరాశ్రయములై, విహ్వలలైన స్త్రీలవలె కళదప్పియుండెను. (17-18)

హనుమంతుడు విజృంభించుటచే తత్ప్రభావమున ఆ వనము నందలి పాదరిండ్లు, చిత్రశాలలు అతలాకుతలములాయెను. అందలి మహాసర్పములు, పెద్దపులులు మొదలగు శ్రూరజంతువులు ఆర్తధ్వనులు చేయసాగెను. క్రీడాపర్వత గుహలు, ఇతర గృహములు పూర్తిగా దెబ్బతినెను. ఈ కారణముగా ఆ సుందరవనము తన పూర్వవైభవమును పూర్తిగాకోల్పోయెను. (19)

సీతాదేవిని అదుకొనుటకై వచ్చిన ఆ కపీశ్వరుని బలప్రభావముచే రావణుని అంతఃపురకాంతల విహారార్థమై ఏర్పడిన అశోకలతాసమూహాలతో కలకలలాడు ఆ వనప్రదేశము శోకమునమునింగిన స్త్రీలతోగూడినదై, నిస్తేజమై ఒప్పెను. (20)

ఆ కపీశ్వరుడు మిక్కిలిబలశాలియైన రావణునిమనస్సు క్లేశపడునట్లుగా వనమును భంగపఱచెను. పిమ్మట మహాబలశాలురైన పెక్కుమంది రాక్షసయోధులతో ఒంటరిగా పోరాడదలచినవాడై, అతడు ఉత్సాహశక్తితో ఒప్పాటుచు ఆ వనముఖద్వారముపై నిలిచి, శత్రువులరాకకై ఎదురు చూచుచుండెను. (21)

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే సుందరకాండే ఏకచత్వారింశస్సర్గః (41)

వాల్మీకిమహర్షివిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి సుందరకాండమునందు ఇది నలుబదియొకటవసర్గము.

-- * * * --

42. నలుబదిరెండవసర్గము

రాక్షసస్త్రీలవలన ప్రమదావన విధ్వంసవార్త నెఱిగి, రావణుడు ఎగుబదివేలమంది రాక్షసులనుపంపుట,
హనుమంతుడు వారిని సంహరించుట

తతః పక్షీనినాదేన వృక్షభంగస్వనేన చ ।
బభూవుస్త్రాససంభ్రాంతాః సర్వే లంకానివాసినః ॥ 1

విద్రుతాశ్చ భయత్రస్తా వినేదుర్మృగపక్షిణాః ।
రక్షసాం చ నిమిత్తాని క్రూరాణి ప్రతిపేదిరే ॥ 2

తతో గతాయాం నిద్రాయాం రాక్షసో వికృతాననాః ।
తద్వనం దదృశుర్బగ్నం తం చ వీరం మహాకపిమ్ ॥ 3

స తా దృష్ట్వా మహాబాహుః మహాసత్త్వో మహాబలః ।
చకార సుమహద్దూపం రాక్షసీనాం భయావహమ్ ॥ 4

పిమ్మట పక్షులఆర్తనాదములను, వృక్షములు విఠిగి పడిపోవునప్పటి పెళిపెళారావములనువిని, లంకా నివాసులందఱును మిక్కిలి భయభ్రాంతులైరి. (1)

ఆ వనమునందలి మృగములు, పక్షులు భయపడి గగ్గోలు పెట్టుచు పాఠిపోసాగెను. రాక్షసులకు భయమును గొలుపు అవశకునములు వచ్చిపడెను. (సూచితములయ్యెను.) (2)

అంతవఱకును నిద్రలోమునిగియున్న, వికృతాకారలైన ఆ రాక్షసస్త్రీలందఱును వనభంగధ్వనులకు మేల్కొని, సర్వనాశనమైన ఆ వనమును, మహావీరుడైన ఆ వానరుని చూచిరి. (3)

మహాబాహువు, గొప్పశక్తిశాలియు, మిక్కిలి బలవంతుడును ఐన ఆ హనుమంతుడు ఆ రాక్షసస్త్రీలకు దడపుట్టునట్లుగా తనశరీరమును ఇంకను పెంచెను. (4)

తతస్తం గిరిసంకాశమ్ అతికాయం మహాబలమ్ ।
 రాక్షసో వానరం దృష్ట్వా పప్రచ్ఛర్జనకాత్మజామ్ । 5
 కోఽయం కన్య కుతో వాయం కింనిమిత్తమిహగతః ।
 కథం త్వయా సహనేన సంవాదః కృత ఇత్యుత । 6
 అచక్ష నో విశాలాక్షీ మా భూత్ తే సుభగే భయమ్ ।
 సంవాదమసితాపాంగి త్వయా కిం కృతవానయమ్ । 7
 అథాబ్రవీత్ తదా సాధ్వీ సీతా సర్వాంగసుందరీ ।
 రక్షసాం భీమరూపాణాం విజ్ఞానే మమ కా గతిః । 8
 యూయమేవాభిజానీత యోఽయం యద్వా కరిష్యతి ।
 అహిరేవ హ్యహిః పాదాన్ విజానాతి న సంతయః । 9
 అహమప్యన్య భీతాస్మి నైనం జానామి కో న్వయమ్ ।
 వేద్మి రాక్షసమేవైనం కామరూపిణమాగతమ్ । 10
 వైదేహ్య వచనం శ్రుత్వా రాక్షసో విద్రుతా దితః ।
 స్థితాః కాశ్చిద్గతాః కాశ్చిత్ రావణాయ నివేదితుమ్ । 11
 రావణస్య సమీపే తు రాక్షసో వికృతాననాః ।
 విరూపం వానరం భీమమ్ ఆభ్యాతుముపచక్రముః । 12
 అశోకవనికామధ్యే రాజన్ భీమవపుః కపిః ।
 సీతయా కృతసంవాదః తిష్ఠత్యమితవిక్రమః । 13
 న చ తం జానకీ సీతా హరిం హరిణలోచనా ।
 అస్మాభిర్బహుధా పృష్ఠా నివేదయితుమిచ్ఛతి । 14
 వాసవస్య భవేద్దూలో దూలో వైశ్రవణస్య వా ।
 ప్రేషితో వాపి రామేణ సీతాన్వేషణకాంక్షయా । 15
 తేన త్వద్భుతరూపేణ యత్రత్ తవ మనోహరమ్ ।
 నానామృగగణాకీర్ణం ప్రమృష్టం ప్రమదావనమ్ । 16
 న తత్ర కశ్చిదుద్దేశో యస్తేన న వినాశితః ।
 యత్ర సా జానకీ సీతా స తేన న వినాశితః । 17
 జానకీరక్షణార్థం వా శ్రమాద్వా నోపలభ్యతే ।
 అథవా క శ్రమ స్తస్య సైవ తేనాభిరక్షితా । 18

మహాకాయుడును, మిక్కిలిబలశాలియు, పర్వతమంత
 ఎత్తునకు పెరిగినవాడును అగు ఆ వానరుని జూచి,
 రాక్షసస్త్రీలు సీతాదేవితో ఇట్లనిరి. (5)

"ఇతడెవరు? ఎవరికిసంబంధించినవాడు? ఎచటినుండి
 వచ్చినాడు? ఎందులకువచ్చినాడు? నీతో అతడు మాట్లాడినదేమి?
 ఓ సుందరీ! ఓ విశాలాక్షీ! నిన్ను మేము ఏమియు అనము,
 భయపడకుము, ఈతడు నీతో ఏమి మాట్లాడెను?
 తెలుపుము-" (6-7)

సర్వాంగసుందరియు, సాధ్వీయు ఐన సీతాదేవి ఇట్లు
 పలికెను. "కామరూపులైన భయంకరరాక్షసుల విషయము
 నాకేమి తెలియును? ఇతడెవరో? ఏమిచేయనున్నాడో?
 మీకే తెలియును. పాముజాడలు పామునకే యెఱుక. ఇది
 లోకవిదితము. ఇతనిని జూచి నేనును భయపడుచున్నాను.
 ఇతడు ఎవరో నేనెఱుగను. కామరూపియైన రాక్షసుడే
 ఇట్లు వచ్చినాడా అని తలంతును. (8-10)

వైదేహీ వచనములను విని రాక్షసస్త్రీలు నలుదెసలకును
 (వనమునందటునిటు) పరుగులుదీసిరి. వారిలో కొందఱచటనే
 యుండిరి, మఱికొందఱు ఈ విషయమును రావణునకు
 నివేదించుటకై వెళ్ళిరి. (11)

వికృతాకారములుగల ఆ రాక్షసస్త్రీలు రావణునికడకేగి,
 విశిష్టరూపముతో భయంకరముగానున్న వానరునిగూర్చి
 ఆతనికి తెలుపసాగిరి. (12)

"ఓ మహారాజా! భయంకరరూపుడైన ఒకవానరుడు
 అశోకవనమునకువచ్చి సీతాదేవితో సంభాషించెను, అతడు,
 అమితపరాక్రమశాలి. ఆ వానరునిగూర్చి తెలుపుమని జానకిని
 పెక్కురీతుల అడిగితిమి. కాని హరిణలోచనయైన అసీత
 ఆ వినరములను తెలుపుటకు ఏ మాత్రము ఇష్టపడుటలేదు.
 అతడు అక్కడనే యున్నాడు. (13-14)

అతడు ఇంద్రునిదూతయైనను కావచ్చును, లేక కుబేరుని
 దూతయైనను కావచ్చును, లేదా సీతాన్వేషణార్థము శ్రీరామునిచే
 సంపాదించినవాడైనను కావచ్చును. (15)

నీ మనస్సునకు మిక్కిలి అహోదమును గూర్చునదియు,
 వివిధములగు మృగములతో నిండినదియు ఐన ప్రమదావనమును
 అద్భుతరూపుడైన ఆ కపి ధ్వంసమొనర్చెను. (16)

ఆ వనమునందు ఆ మహావీరుడు ధ్వంసముచేయని
 ప్రదేశమేలేదు. కాని జానకియున్నచోటును మాత్రము
 అతడు తాకనైనను తాకలేదు. (17)

జానకిని రక్షించుటకొఱకో, లేక శ్రమవలన అలసటచెందియో
 తెలియుటలేదు, కాని, అంతటి పరాక్రమశాలికి శ్రమయేమిటి?
 కావున ఆమెను రక్షించుటకే ఆ ప్రదేశమును అతడు
 భగ్నమొనర్చలేదు- అని మాకు అనిపించుచున్నది. (18)

చారుపల్లవపుష్పాఢ్యం యం సీతా స్వయమాస్థితా ।
ప్రవృద్ధశృంగుపావృక్షః స చ తేనాభిరక్షితః । 19

తస్యోగ్రరూపస్యోగ్ర త్వం దండమాజ్ఞాతుమర్హసి ।
సీతా సంభాషితా యేన తద్వనం చ వినాశితమ్ । 20

మనఃపరిగృహీతాం తాం తవ రక్షోగణేశ్వర ।
కస్మీతామభిభాషేత యో న స్యాత్ త్వక్షజీవితః । 21

రాక్షసీనాం వచశ్రుత్వా రావణో రాక్షసేశ్వరః ।
హంతాగ్నిరివ జజ్వాల కోపసంవర్తితేక్షణః । 22

తస్య క్రుద్ధస్య నేత్రాభ్యాం ప్రాపతన్నత్రుచిందవః ।
దీప్తాభ్యామివ దీపాభ్యాం సార్పిషః స్నేహచిందవః । 23

ఆత్మనస్సదృశాన్ శూరాన్ కింకరాన్ నామ రాక్షసాన్ ।
వ్యాదిదేశ మహాతేజా నిగ్రహార్థం హనూమతః । 24

తేషామశీతిసాహస్రం కింకరాణాం తరస్వినామ్ ।
నిర్యయుర్భవనాత్ తస్మాత్ కూటముద్గరపాణయః । 25

మహోదరా మహాదంష్ట్రా ఘోరరూపా మహాబలాః ।
యుద్ధాభిమనసః సర్వే హనుమద్గ్రహణోన్ముఖాః । 26

తే కపీంద్రం సమాసాద్య తోరణస్తమవస్థితమ్ ।
అభిషేతుర్మహావేగాః పతంగా ఇవ పావకమ్ । 27

తే గదాభిర్విచిత్రాభిః పరిఘైః కాంచనాంగదైః ।
ఆజఘ్నూర్వానరశ్రేష్ఠం శరైశ్చాదిత్యనన్నిభైః । 28

ముద్గరైః పట్టిశైశ్పూలైః ప్రాసతోమరశక్తిభిః ।
పరివార్య హనూమంతం సహసా తస్మరగ్రతః । 29

హనుమానపి తేజస్వీ శ్రీమాన్ పర్వతసన్నిభః ।
క్షితావావిధ్య లాంగూలం ననాద చ మహాస్వనమ్ । 30

సీతాదేవి స్వయముగా ఆశ్రయించియున్న శింశుపావృక్షము అందమైనచిగుళ్లతో, పుష్పములతో విలసిల్లు చున్నది. దానిని అతడు భగ్గుమొనర్చుకుండుటచే ఏపుగాపెరిగిన ఆ వృక్షము కలకలలాడుచునే యున్నది. (19)

ఓ ఉగ్రరూపా! అతడు ముందుగా సీతాదేవితో సంభాషించెను. అంతేగాక ప్రమదావనమును నాశమొనర్చెను. ఈ రెండు మహాపరాధములను గావించిన ఆ భయంకరాకారుని త్రవముగా దండించుటకు ఆజ్ఞాపింపుము. ఓ రాక్షసరాజా! నీవు ఎంతగానో మనసుపడిన సీతతో సంభాషించుటకు సాహసించువాడు నిజముగా తన ప్రాణములపై ఆశ వదులుకొనవలసినదే"- రాక్షసరాజైన రావణుడు ఆ రక్కసిమూకలమాటలను విని, కోపముతో గ్రుడ్లులుముచు హంతాగ్నివలె భగ్గున మండిపడెను. ముందుచున్నదీపములనుండి జ్వాలలతోగూడిన తైలబిందువులురాలుచున్నట్లు క్రోధానేశముతో ఊగిపోవుచున్న ఆతనినేత్రములనుండి ఆత్రుకణములు జాతెను. (20-23)

మిక్కిలితేజశ్శాలియైనరావణుడు హనుమంతుని బంధించితెచ్చుటకై తనకుదీర్చిన శూరులగు ప్రముఖరాక్షసయోధులకు ఆజ్ఞలను ఇచ్చెను- (24)

రావణుని ఆజ్ఞమేరకు బలశాలురైన ఆ కింకరులలో ఎనుబదివేలమందియోధులు బాణములను, ఇనుపగుదియలను చేబూనినవారై, ఆ భవనమునుండి బయలుదేరిరి. (25)

మహోదరులు, పెద్దపెద్ద కోటలుగలవారు, భయంకరాకారులు, మహాబలశాలురు, రణోత్సాహముతో ఉన్నవారు, ఐనట్టివారందఱును హనుమంతుని బంధించుటకై ఉబలాటపడుచుండిరి. (26)

యుద్ధసన్నద్ధుడై వనముఖద్వారముపై నిలిచియున్న ఆ కపివరుని వారు సమీపించి, ముందుచున్న అగ్నిమీదికి మిడుతలవలె అతనిపైకి (తను నాశముకొఱకై) అతి వేగముగా దూసికొనివచ్చిరి. (27)

ఆ రాక్షసయోధులు గదలను, చిత్రములైన ఇనుపగుదియలను, బంగారుపిడులుగల అడ్డకత్తులను, సూర్యకిరణములవలె వాడియైన బాణములను ఆ వానరోత్తమునిపై విసరివేసిరి. (28)

ఆ రాక్షసవీరులు ఇనుపగుదియలతోడను, అడ్డకత్తులతోడను, శూలములతోడను, ఈటలతోడను, తోమరముల (చిన్నఈటల) తోడను, బల్లెములతోడను అతి వేగముగా హనుమంతునిచుట్టుముట్టి, ఆయనను ఎదిరించినిలిచిరి. (29)

మహాతేజశ్శాలియు, పర్వతసదృశుడునువన ఆ హనుమంతుడును హర్షాత్పరేకముతో తనవాలమును నేలపైకొట్టి, భయంకరముగా సింహనాదమొనర్చెను. (30)

స భూత్వా సుమహాకాయో హనుమాన్ మారుతాత్మజః ।
ధృష్టమాస్ఫోటయామాస లంకాం శబ్దేన పూరయన్ ॥ 31

తస్యాస్ఫోటితశబ్దేన మహతా సానునాదినా ।
పేతుర్విహంగా గగనాత్ ఉచ్చైశ్చేదమఘోషయత్ ॥ 32

జయత్యతిబలో రామో లక్ష్మణశ్చ మహాబలః ।
రాజా జయతి సుగ్రీవో రాఘవేణాభిపాలితః ॥ 33

దాసోఽహం కోసలేంద్రస్య రామస్యాక్లిష్ట కర్మణః ।
హనుమాన్ శత్రుసైన్యానాం నిహంతా మారుతాత్మజః ॥ 34

న రావణసహస్రం మే యుద్ధే ప్రతిబలం భవేత్ ।
శిలాభిస్తు ప్రహరతః పాదపైశ్చ సహస్రశః ॥ 35

అర్థయిత్వా పురీం లంకామ్ అభివాద్య చ మైథిలీమ్ ।
సమృద్ధార్థో గమిష్యామి మిషతాం సర్వరక్షసామ్ ॥ 36

తస్య సన్నాదశబ్దేన తేఽభవన్ భయశంకితాః ।
దదృశుశ్చ హనుమంతం సంధ్యామేఘమివోన్నతమ్ ॥ 37

స్వామిసందేశనిశ్చంకాః తతస్తే రాక్షసాః కపిమ్ ।
చిత్రైః ప్రహరణైర్భీమైః అభిపేతుస్తతస్తతః ॥ 38

స తైః పరివృతశ్చూరైః సర్వతస్స మహాబలః ।
అససాదాయసం భీమం పరిఘం తోరణాశ్రితమ్ ॥ 39

స తం పరిఘమాదాయ జఘాన రజనీచరాన్ ।
స పన్నగమివాదాయ స్ఫురంతం వినతాసుతః ॥ 40

విచచారాంబరే వీరః పరిగృహ్య చ మారుతిః ।
సూదయామాస వజ్రేణ దైత్యానివ సహస్రదృక్ ॥ 41

స హత్వా రాక్షసాన్వీరాన్ కింకరాన్ మారుతాత్మజః ।
యుద్ధకాంక్షీ పునర్వీరః తోరణం సముపాశ్రితః ॥ 42

తతస్తస్మాద్భయాన్ముక్తాః కతిచిత్ తత్ర రాక్షసాః ।
నిహతాన్ కింకరాన్ సర్వాన్ రావణాయ న్యవేదయన్ ॥ 43

వాయుసుతుడైన హనుమంతుడు తన శరీరమును మిక్కిలి పెంచినవాడై, లంకలో ప్రతిధ్వనించునట్లుగా దృఢముగా తన జబ్బలు చఱచెను. ఆ హనుమంతుడు తన భుజములను చఱచగా ఏర్పడిన మహాధ్వనికారణముగా ఆకాశమున ఎగురుచున్న పక్షులన్నియును నేలరాలెను. అతడు బిగ్గరగా ఇట్లు జయఘోషమొనర్చెను. (31-32)

మహాబలసంపన్నుడైన శ్రీరామునకు జయము, మిక్కిలి పరాక్రమశాలియైన లక్ష్మణస్వామికి జయము, శ్రీరామునకు విధేయుడై, కిష్కంధకు ప్రభువైన సుగ్రీవునకు జయము - అసహాయశూరుడు, కోసలదేశప్రభువు ఐన శ్రీరామునకు నేను దాసుడను, వాయుపుత్రుడను, నా పేరు హనుమంతుడు, శత్రు సైన్యములను రూపుమాపు వాడను. (33-34)

నేయునుందిరావణులైనను యుద్ధరంగమున నన్నెదిరించి నిలువజాలరు. వేలకొలదిశిలలతోను, వృక్షములతోను, సకలరాక్షసులను, లంకాపురిని నాశనమొనర్చెదను. రాక్షసులందఱును ఏమియుచేయలేక చూచుచుందురుగాక - నేను వచ్చిననని ముగించుకొని, సీతాదేవికి నమస్కరించి వెళ్లెదను. (35-36)

హనుమంతుని భీషణధ్వనులకు రాక్షసకింకరులు భయముతో గడగడవణకిరి. వారు సంధ్యాకాలమేఘము వలె పద్మరాగ శోభలతో ఉన్నతుడైయున్న హనుమంతుని జూచిరి. (37)

(ఆవిధముగా భయకంపితులైనను) ఆ రాక్షసులు రావణుని ఆజ్ఞమేఱకు జంకుగొంకులులేనివారై చిత్ర విచిత్రములైన భయంకరములైన ఆయుధములతో అన్ని వైపులనుండి అతనిని ఎదుర్కొనిరి. (38)

మహాబలశాలియైన ఆ హనుమంతుని రాక్షసవీరులు చుట్టుముట్టగా అతడు ముఖద్వారమునకు బిగించిన భయంకరమైన ఇనుపగడియను చేతబట్టెను. (39)

హనుమంతుడు ఆ పరిఘను గ్రహించి, రాక్షసవీరులను హతమార్చెను. గడియను చేతబట్టియున్న ఆ హనుమంతుడు కదలుచున్న పన్నగమును పట్టుకొనిన గరుత్మంతునివలె ఆకాశమున సంచరించెను. పిమ్మట ఆ మహావీరుడు 'ఇంద్రుడు తన వజ్రాయుధముచే దైత్యులను సంహరించినట్లు' రావణ కింకరులను పరిమార్చెను. (40-41)

పరాక్రమశాలియైన ఆ వాయుసుతుడు కింకర రాక్షసులను అందఱిని చంపి, ఇంకను యుద్ధము చేయదలచినవాడై వనముఖద్వారము మీదికి చేరెను - (42)

తదుపరి హనుమంతునకు భయపడి ప్రాణములను అణచేతబట్టుకొని, సాటిపోయిన కొంతమంది రాక్షసులు రావణునికడకేగి, 'కింకరులందఱును మారుతిచేతిలో మడిసిరి' - అని చావుకబురు చల్లగా తెలిపిరి. (43)

స రాక్షసానాం నిహతం మహాబలం
నిశమ్య రాజా పరివృత్తలోచనః ।
సమాదిదేశాప్రతిమం పరాక్రమే
ప్రహస్తపుత్రం సమరే సుదుర్జయమ్ । 44

రాక్షసబలములన్నియును నిహతమైనట్లు దెలియగానే
రావణుడు కన్నులెఱ్ఱచేసినవాడై, సాటిలేని పరాక్రమవంతుడు,
యుద్ధమున అజేయుడు ఐన ప్రహస్త పుత్రుని (ప్రహస్తుడను
మంత్రియొక్క కుమారుని) హనుమంతునితో తలపడుటకు
ఆజ్ఞాపించెను. (44)

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే సుందరకాండే ద్విచత్వారింశస్సర్గః (42)

వాల్మీకిమహర్షివీరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి సుందరకాండమునందు ఇది నలుబదిరెండవసర్గము.

-- * * * --

43. నలుబదిమూడవసర్గము

హనుమంతుడు చైత్యప్రాసాదమును ధ్వంసము చేయుట, దాని రక్షకులను అంతమొందించుట

తత స్స కింకరాన్ హత్వా హనుమాన్ ధ్యానమాస్థితః ।
వనం భగ్నం మయా చైత్యప్రాసాదో న వినాశితః । 1

తస్మాత్ ప్రాసాదమప్యేనం భీమం విధ్వంసయామ్యహమ్ ।
ఇతి సంవింత్యమనసా హనుమాన్ దర్శయన్ బలమ్ । 2

చైత్యప్రాసాదమాప్లుత్య మేరుశృంగమివోన్నతమ్ ।
ఆరురోహ కపిశ్రేష్ఠో హనుమాన్ మారుతాత్మజః । 3

ఆరుహ్య గిరిసంకాశం ప్రాసాదం హరియూథపః ।
బభౌ స సుమహాలేజాః ప్రతిసూర్య ఇవోదితః । 4

సంప్రభృష్య చ దుర్ధర్షం చైత్యప్రాసాదముత్తమమ్ ।
హనుమాన్ ప్రజ్వలల్లక్ష్మౌ పారియాత్రోపమోఽభవత్ । 5

స భూత్వా సుమహాకాయః ప్రభావాన్ మారుతాత్మజః ।
ధృష్టమాస్పృటయామాస లంకాం శబ్దేన పూరయన్ । 6

తస్యాస్పృటితశబ్దేన మహతా శ్రోత్రఘాతినా ।
పేతుర్విహంగమాస్త్రత్ర చైత్యపాలాశ్చ మోహితాః । 7

అస్త్రవిజ్ఞయతాం రామో లక్ష్మణశ్చ మహాబలః ।
రాజా జయతి సుగ్రీవో రాఘవేణాభిపాలితః । 8

హనుమంతుడు రాక్షసకింకరులను అందఱిని
హతమార్చినపిమ్మట, చైత్యప్రాసాదము అతని దృష్టిలో
పడెను. అప్పుడతడు "నేను ఆశోకవనమును ధ్వంస
మొనర్చితిని. కాని ఈ చైత్య (దేవాలయాకృతిలో ఉన్న)
ప్రాసాదముతోలికిమాత్రము సోలేదు. కనుక ఈ గొప్ప
ప్రాసాదమును విధ్వంసముచేసెదను"- అని మనస్సున
నిర్ణయించుకొనెను. పిదప తనబలమును ప్రకటించుచు
ఆ ముఖద్వారముపైనుండి మేరుశిఖరమువలె ఎత్తునఉన్న
చైత్యప్రాసాదముమీదికి ఎగిరి, కపివరుడైన ఆ మారుతి
దానిని అదిరోహించెను. (1-3)

ఆ వానరయోధుడు ఒక పర్వతమువలెనున్న ఆ
ప్రాసాదమును ఆరోహించి, మఱియొక ఉదయభానుని
వలె మహాలేజశ్శాలియై విరాజిల్లెను. (4)

చేరశక్యముగాని ఉన్నతచైత్యప్రాసాదమును హనుమంతుడు
అక్రమించి, 'పారియాత్ర' కులపర్వతముతో సమానుడై,
చక్కగా శోభిల్లుచుండెను. (5)

ఆ వాయుసూనుడు తనప్రభావముచే శరీరమును
పెంచి, లంకానగరమునందంతటను మాఱుమ్రోగునట్లుగా
నిర్భయముగా భుజాస్పృలనముగావించెను. (6)

హనుమంతుడు చెవులకు చిల్లులుపడునట్లు తీవ్రముగా
భుజాస్పృలనముచేయగా ఆకాశమున ఎగురుచున్నపక్షులు
నేలపైబడిపోయెను. అచటి చైత్య సంరక్షకులెల్లరును
మూర్ఛపోయిరి. (7)

"అస్త్రవిద్యాపారంగతుడైన శ్రీరామునకు జయము
మిక్కిలి బలపరాక్రమములుగల లక్ష్మణునకు జయము-
రాఘవునిఅనుగ్రహమునకుపాత్రుడై కిష్కింధకు ప్రభువైన
సుగ్రీవునకు జయము- (8)

దాసోఽహం కోసలేంద్రస్య రామస్యాక్లిష్టకర్మణః ।
 హనుమాన్ శత్రుసైన్యానాం నిహంతా మారుతాత్మజః । 9
 న రావణసహస్రం మే యుద్ధే ప్రతిబలం భవేత్ ।
 శిలాభిశ్చ ప్రహరతః పాదపైశ్చ సహస్రశః । 10
 అర్థయిత్వా పురీం లంకామ్ అభివాద్య చ మైథిలీమ్ ।
 సమృద్ధార్థో గమిష్యామి మిషతాం సర్వరక్షసామ్ । 11
 ఏవముక్త్యా విమానస్థః చైత్యస్థాన్ హరియూథపః ।
 వనాద భీమనిర్ద్రాదో రక్షసాం జనయన్ భయమ్ । 12
 తేన శబ్దేన మహతా చైత్యపాలాశ్శతం యయుః ।
 గృహీత్వా వివిధానస్త్రాన్ ప్రాసాన్ ఖడ్గాన్ పరశ్వధాన్ । 13
 విస్ఫజంతో మహాకాయా మారుతిం సర్వవారయన్ ।
 తే గదాభిర్విచిత్రాభిః పరిఘైః కాంచనాంగదైః । 14
 ఆజఘ్నుర్వాసరశ్రేష్ఠం బాణైశ్చాదిత్యసన్నిభైః ।
 ఆవర్త ఇవ గంగాయాః తోయస్య విపులో మహాన్ । 15
 పరిక్షిప్య హరిశ్రేష్ఠం స బభౌ రక్షసాం గణః ।
 తతో వాతాత్మజః క్రుద్ధో భీమరూపం సమాస్థితః । 16
 ప్రాసాదస్య మహాస్తస్య స్తమ్భం హేమపరిష్కృతమ్ ।
 ఉత్పాటయిత్వా వేగేన హనుమాన్ పవనాత్మజః । 17
 తతస్తం భ్రామయామాస శతధారం మహాబలః ।
 తత్రచాగ్నిస్సమభవత్ ప్రాసాదశ్చాప్యదహ్యత । 18
 దహ్యమానం తతో దృష్ట్వా ప్రాసాదం హరియూథపః ।
 స రాక్షసశతం హత్వా వజ్రేణేంద్ర ఇవాసురాన్ ।
 అంతరిక్షే స్థితశ్రీమాన్ ఇదం వచనమబ్రవీత్ । 19
 మాదృశానాం సహస్రాణి విస్ఫష్టాని మహాత్మనామ్ । 20
 బలినాం వానరేంద్రాణాం సుగ్రీవవశవర్తినామ్ ।
 అటంతి వసుధాం కృత్వాం వయమన్యే చ వానరాః । 21
 దశనాగబలాః కేచిత్ కేచిద్దశగుణోత్తరాః ।
 కేచిన్నాగసహస్రస్య బభూవుస్తుల్యవిక్రమాః । 22

మిక్కిలి క్లిష్టములైన కార్యములను సైతము అవలీలగా
 సాధింపగల కోసలేంద్రునకు నేను సమ్మివంటును.
 శత్రుబలములను రూపుమాపువాడను. వాయుసూనుడను.
 హనుమంతుడను. (9)

వేయిమందిరావణులైనను యుద్ధమున నాకు సాటిరారు.
 అసంఖ్యాకములైన టాళ్లతోను, వృక్షములతోను కొట్టుచు
 రాక్షసులనువరిమార్చి, లంకానగరమును ధ్వంసమొనర్చెదను,
 సీతాదేవికి ప్రణమిల్లి, కృతార్థుడనై వెళ్లెదను. రాక్షసులెల్లరును
 కన్నులప్పగించి చూచుచుందురుగాక." (10-11)

ప్రాసాదముపైనున్న వానరయోధుడు చైత్యపాలకులకు
 జయఘోషలు వినిపించుచు రాక్షసులకు దడపుట్టునట్లుగా
 భయంకరమైన నాదమొనర్చెను. (12)

ఆ మహాశబ్దమునువిని, వందలకొలది చైత్యరక్షకులు
 వివిధములగు అస్త్రములను, ఈటెలను, ఖడ్గములను
 గండ్రగొడ్డలను తీసికొని, హనుమంతుని ఎదుర్కొనుటకు
 ఏతెంచిరి. (13)

పిమ్మట మహాకాయులైన ఆరాక్షసులు ఆయుధములను
 ప్రయోగించుచు మారుతిని చుట్టుముట్టిరి. వారు విచిత్రములగు
 గదలతోను, సూర్యకిరణములవలె తీక్షణములైన బాణములతోను
 తమ బలముకొలదియు అతనిని కొట్టిరి. (14)

హనుమంతునిచుట్టునుచేరియున్న ఆ రాక్షసులగుంపు
 గంగాజలములయందలి విశాలమైన గొప్ప సుడిగుండము
 వలె ఒప్పాటెను. (15)

పిదప వాయుసూనుడు క్రుద్ధుడై, భయంకర రూపమును
 దాల్చినవాడై, ఆ ప్రాసాదముయొక్క స్వర్ణాలంకృతమైన
 మహాస్తంభమును పెకలించెను. తదుపరి మహాబలశాలియైన
 హనుమంతుడు నూటంచులుగల ఆ స్తంభమును గిరగిర
 త్రిప్పసాగెను. అప్పుడు దానినుండి అగ్ని ఉద్భవించెను.
 అది ప్రాసాదమును దహించివేసెను. (16-18)

పిమ్మట ఆ వానరోత్తముడు దహింపబడుచున్న
 ప్రాసాదమునుజూచి, ఆ వందలకొలదిరాక్షసులను, ఇంద్రుడు
 తనవజ్రాయుధముచే అసురులను సంహరించినట్లు
 హతమార్చెను. సర్వశక్తిసంపన్నుడైన హనుమంతుడు
 అంతరిక్షముననిల్చి, ఇట్లు బిగ్గరగా వారిని హెచ్చరించెను. (19)

నా వంటి మహాపరాక్రమశాలురైన వానరయోధులు వేలకొలది
 సంపదీరి. మహాబలశాలురైనవారు అందఱును సుగ్రీవాజ్ఞలను
 శిరసావహించువారే, మేమును, ఇతర వానరులును
 భూమండలమందంతటను సంచరించుచున్నాము. (20-21)

మాలేకొందఱు పదియేనుగులబలముగలవారు, మణికొందఱు
 వారికి పదిరెట్లు (వందయేనుగుల) బలము గలవారు,
 ఇంకనుకొందఱు వేయియేనుగులబలము గలవారు. (22)

సంతి చౌఘటలాః కేచిత్ కేచిద్వాయుబలోపమాః ।
అప్రమేయబలాశ్చాన్యే తత్రాసన్ హరియూథపాః । 23

ఈదృగ్విధైస్తు హరిభిః వృతో దంతనభాయుధైః ।
శతైశ్చతనహస్తైశ్చ కోటిభిరయుతైరపి । 24

ఆగమిష్యతి సుగ్రీవః సర్వేషాం వో నిషూదనః ।
నేయమస్తి పురీ లంకా న యూయం న చ రావణః ।
యస్మాదిక్ష్యాకునాథేన బద్ధం చైరం మహాత్మనా । 25

ఆ వానరయోధులలో కొందఱు (ఓఘసంఖ్యాక) కోట్ల
కొలది ఏనుగులబలముగలవారు. మఱికొందఱు
వాయువేగబలసంపన్నులు, ఇంకనుకొందఱు ఊహలకు
అందని అంతగా బలసమంచితులు. (23)

దంతములు, నఖములు ఆయుధములుగాగల ఇట్టి
వానరయోధులు వందలు, వేలు, లక్షలు, కోట్లకొలది
వెంటరాగా సుగ్రీవుడు ఇచటికివచ్చి, మిమ్ములనందఱిని
తుదముట్టింపగలడు. మీరు మహాత్ముడైన శ్రీరామచంద్ర
ప్రభువుతో వైరముపెట్టుకొనినారు. ఆ కారణమున మీరును
ఉండరు. మీకు ఆదారభూమియైన లంకానగరమూ ఉండదు.
కడకు మీ ప్రభువైన దుష్టరావణుడు సైతము మిగులడు- (24-25)

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే సుందరకాండే త్రిచత్వారింశస్సర్గః (43)

వాల్మీకిమహర్షినిరచితమైన ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి సుందరకాండమునందు ఇది నలుబదిమూడవసర్గము.

-- * * * --

44. నలుబదినాల్గవసర్గము

మారుతి ప్రహస్తపుత్రుడైన జంబుమాలిని హతమార్చుట

సందిష్టో రాక్షసేంద్రేణ ప్రహస్తస్య సుతో బలీ ।
జంబుమాలీ మహాదంష్ట్రో నిర్జగామ ధనుర్ధరః । 1

రక్షమాల్వాంబరధరః స్రగ్వీ రుచిరకుండలః ।
మహాన్ వివృత్తనయనః చండస్సమరదుర్జయః । 2

ధనుశ్చక్రధనుఃప్రఖ్యం మహాద్రుచిరసాయకమ్ ।
విస్ఫారయానో వేగేన వజ్రాశనిసమన్వనమ్ । 3

తస్య విస్ఫారఘోషేణ ధనుషో మహతా దిశః ।
ప్రదిశశ్చ నభశ్చైవ సహసా సమపూర్యత । 4

రథేన ఖరయుక్తేన తమాగతముదీక్ష్య సః ।
హనుమాన్ వేగసంపన్నో జహర్ష చ ననాద చ । 5

తం తోరణవిటంకస్తం హనుమంతం మహాకపిమ్ ।
జంబుమాలీ మహాబాహుః వివ్యాధ నిశితైశ్చరైః । 6

ప్రహస్తునికుమారుడైన జంబుమాలి మిక్కిలి బలశాలి,
అతడు పెద్దపెద్ద కోటలుగలవాడు, ధనుర్ధారి, అతడు
రాక్షసరాజైన రావణుని ఆదేశముననుసరించి, యుద్ధమునకు
బయలుదేఱెను. (1)

అతడు ఎఱ్ఱుని వస్త్రమాల్యములనుధరించి, కంఠమున
పూలదండలను కలిగియుండెను. అతని శ్రవణకుండలములు
మనోహరములు, మిక్కిలి తీక్షణస్వభావముగలవాడు, యుద్ధమున
జయింపశక్యము కానివాడు, అతడు కన్నులెఱ్ఱజేయుచు
వచ్చెను. (2)

ఇంద్రునిధనుస్సుతో తుల్యమైనదియు, మిక్కిలి
శక్తిమంతములైనబాణములను ప్రయోగింపగలదియు
అగు ధనుస్సునుఎక్కుపెట్టి, అతడు వజ్రాయుధమువలె,
పిడుగుసాటువలె భయంకరములైన ధనుష్టంకారములను
గావించుచు అతివేగముగా వచ్చెను. (3)

ఆగొప్పధనుష్టంకారధ్వనులతో అష్టదిక్కులును,
భూమ్యాకాశములును క్షణములోనిండిపోయెను. (4)

గాడిదలనుపూన్చిన రథముపై ఆ జంబుమాలి వచ్చుటనుజూచి,
హనుమంతుడు హర్షముతో మిక్కిలి ఉప్పొంగిపోయినవాడై
గర్జించెను. (5)

మహాబాహువైన జంబుమాలి ముఖద్వారముయొక్క
సైభాగమునఉన్న కపివరుడగు ఆ హనుమంతునిపై
వాడియైన బాణములను ప్రయోగించెను. (6)

అర్థచంద్రేణ వదనే శిరస్యకేన కర్ణినా ।
బాహ్యోర్వివ్యాధ నారాచైః దశభిస్తం కపిశ్వరమ్ । 7

తస్య తచ్చుశుభే తామ్రం శరణాభిహతం ముఖమ్ ।
శరదీవాంబుజం పుల్లం విద్ధం భాస్కరరశ్మినా । 8

తత్తస్య రక్తం రక్తేన రంజితం శుశుభే ముఖమ్ ।
యథాకాశే మహాపద్మం సిక్తం చందనబిందుభిః । 9

చుకోప బాణాభిహతో రాక్షసస్య మహాకపిః ।
తతః పార్శ్వేతివిపులాం దదర్శ మహతీం శిలామ్ । 10

తరసా తాం సముత్పాట్య చిక్షేప జనవద్ బలీ ।
తాం శరైర్దశభిః క్రుద్ధః తాడయామాస రాక్షసః । 11

విపన్నం కర్మ తద్బుష్ట్య హనుమాంశ్చండవిక్రమః ।
సాలం విపులముత్పాట్య భ్రామయామాస వీర్యవాన్ । 12

భ్రామయస్తం కపిం దృష్ట్వా సాలవృక్షం మహాబలమ్ ।
చిక్షేప సుబహూన్ బాణాన్ జంబుమాలీ మహాబలః । 13

సాలం చతుర్విశ్చిచ్ఛేద వానరం పంచభిర్బుజే ।
ఉరస్యకేన బాణేన దశభిస్తు స్తనాంతరే । 14

స శరైః పూరితతనుః క్రోధేన మహతావృతః ।
తమేవ పరిఘం గృహ్య భ్రామయామాస వేగతః । 15

అతివేగోఽతివేగేన భ్రామయిత్వా బలోత్కటః ।
పరిఘం పాతయామాస జంబుమాలేర్మహోరసి । 16

తస్య చైవ శిరో నాస్తి న బాహూ న చ జానునీ ।
న ధనుర్న రథో నాశ్వాః తత్రాదృశ్యంత నేషవః । 17

స హతస్తరసా తేన జంబుమాలీ మహాబలః ।
సపాత నిహతో భూమౌ చూర్ణితాంగవిభూషణః । 18

బంబుమాలిం చ నిహతం కింకరాంశ్చ మహాబలాన్ ।
చుక్రోధ రావణశ్శుత్వా కోపసంరక్తతోచనః । 19

అతడు హనుమంతుని ముఖముపై ఒక అర్థచంద్రాకారబాణమును, శిరస్సుపై ఒక వంకరములికిగల బాణమును, బాహువులపై పది తీవ్రములైనబాణములను ప్రయోగించి, ఆయనను బాధించెను. (7)

జంబుమాలియొక్కబాణముచే కొట్టబడిన ఆ కపివరుని ఎఱ్ఱనిముఖము శరత్కాలమునందు సూర్యకిరణ స్పర్శచే బాగుగా వికసించిన కెందామరవలె శోభిల్లెను. (8)

సహజముగా ఎఱ్ఱనైనహనుమంతునిముఖము బాణాహతిచే రక్తరంజితమై ఆకాశమున చందనబిందువులచే అర్థమైన మహాపద్మమువలె భాసిల్లెను- (9)

జంబుమాలి బాణముచేకొట్టగా ఆ కపివరుడు మిక్కిలి క్రుద్ధుడాయెను. అంతట అతడు ప్రక్కనేయున్న విపులమైన ఒక మహాశిలను చూచెను- (10)

హనుమంతుడు ఆ మహాశిలను వేగముగాపెకలించి, ఆ రాక్షసునిపై బలముకొలది గట్టిగావినరెను. అందులకు జంబుమాలీక్రుద్ధుడై పదిబాణములతో దానిని ముక్కలుగావించెను. (11)

మహావీరుడైనహనుమంతుడు తనశిలాప్రయోగము వ్యర్థమగుటచూచి, పరాక్రమముతో విజృంభించినవాడై ఒక పెద్దమద్దిచెట్టునుపెకలించి, దానిని త్రిప్పసాగెను. (12)

ఆసాలవృక్షమునుత్రిప్పుచున్న మహాబలశాలియైన హనుమంతునిజూచి, పరాక్రమవంతుడైనజంబుమాలి ఆయనపై పెక్కుబాణములను వేసెను. (13)

రాక్షసుడు నాలుగుబాణములతో ఆసాలవృక్షమును ముక్కలు గావించెను. భుజములపై ఐదుబాణములను గుండెపై ఒకశరమును, వక్షఃస్థలమున పదిబాణములను వేసి, అతడు కపిశ్వరుని నొప్పించెను. (14)

శరీరమునిండా శరములు గ్రుచ్చుకొనియుండగా కోపముతో ఉడికిపోయిన హనుమంతుడు ఆ పరిఘనే దీసికొని వేగముగా త్రిప్పసాగెను. (15)

మహాబలశాలియు, మిక్కిలివేగముగలవాడును ఐన వాయుసుతుడు అపరిఘను గిరగిరత్రిప్పుచు, దానితో జంబుమాలి గుండెలపై మోదెను. (16)

ఆ పరిఘధాటికి జంబుమాలియు, అతని రథవాహనములు నుగ్గునుగ్గుయ్యెను. మీదుమిక్కిలి అతనిశిరస్సు, బాహువులు, మోకాళ్ళు, ధనుర్పాణములు పొడిపొడియై అవి మచ్చునకైనను మిగులలేదు. (17)

మహాబలవంతుడైన ఆ జంబుమాలి హనుమంతుని దెబ్బకు వెంటనే నేలకొరిగెను. వాని అవయవములు, భూషణములు చూర్ణములాయెను. (18)

మహాబలశాలురైన ఎనుబదివేలమంది కింకరులును, జంబుమాలియు అసువులనుగోల్పోయిన విషయమునువిని, రావణుడు కోపోద్రేకములతో కన్నులెఱ్ఱచేసి, మండిపడెను. (19)

సరోషసంవర్తితతామ్రలోచనః

ప్రహస్తపుత్రే నిహతే మహాబలే ।

అమాత్యపుత్రానతివీర్యవిక్రమాన్

సమాదిదేశాశు నిశాచరేశ్వరః । 20

ప్రహస్తపుత్రుడు, మహాబలవంతుడు ఐన జంబుమాలి రణభూమికి బలియైపోగా, రాక్షసరాజైన ఆ రావణుడు రోషముతో గ్రుడ్లులుముచు, మిక్కిలి బలవరాక్రమములు గల అమాత్యపుత్రులను హనుమంతునితో తలపడుటకు వెంటనే పంపెను. (20)

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే సుందరకాండే చతుశ్చత్వారింశస్సర్గః (44)

వాల్మీకిమహర్షివిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి సుందరకాండమునందు ఇది నలుబదినాల్గవసర్గము.

-- * * * --

45. నలుబదిఐదవసర్గము

ఏడుగురు మంత్రిపుత్రుల వధ

తతస్తే రాక్షసేంద్రేణ చోదితా మంత్రిణస్సుతాః ।

నిర్యయుర్భవనాత్ తస్మాత్ సప్త సప్తార్చివర్చసః । 1

మహాబలసరీవారా ధనుష్మంతో మహాబలాః ।

కృతాస్త్రాస్త్రవిదాం శ్రేష్ఠాః పరస్పరజయైషిణః । 2

హేమజాలపరిక్షిప్తైః ధ్వజవద్భిః పతాకిభిః ।

తోయదన్వననిర్దోష్టైః వాజియుక్తైర్మహారథైః । 3

తప్తకాంచనచిత్రాణి చాపాన్యమితవిక్రమాః ।

విష్పౌరయంతస్సంహృష్టాః తటిద్వంత ఇవాంబుదాః । 4

జనన్యస్తు తతస్తేషాం విదిత్యా కింకరాన్ హతాన్ ।

బభూవుశ్శౌకసంభ్రాంతాః సబాంధవసుహృజ్ఞనాః । 5

తే పరస్పరసంఘర్షాత్ తప్తకాంచనభూషణాః ।

అభిసేతుర్తనామంతం తోరణస్తమవస్థితమ్ । 6

నృజంతో బాణవృష్టిం తే రథగర్జితనిస్సనాః ।

వృష్టిమంత ఇవాంభోదా విచేరుర్వైర్యతాంబుదాః । 7

అవకీర్ణస్తతస్తాభిః హనుమాన్ శరవృష్టిభిః ।

అభవత్ సంవృతాకారః శైలరాడివ వృష్టిభిః । 8

పిమ్మట అగ్నివలె తేజరిల్లుచున్న ఏడుగురు మంత్రి కుమారులును రావణునిఆదేశానుసారము ఆభవనమునుండి యుద్ధమునకు బయల్పడలిరి. (1)

వారందఱును మహాబలశాలురు, గొప్పధనుర్ధారులు, ఆస్త్రవిద్యలలోనుశిక్షితులు, అస్త్రవేత్తలలోశ్రేష్ఠులు, హనుమంతునిజయించుటకై ఒకరినిమించి మఱియొకరు 'నేనంటే నేను' అని ఉబలాటపడుచున్నవారు, వారివెంటనున్న సైనికులుగూడ మహాబలసంపన్నులు. (2)

అశ్వములనుపూన్చిన వారి రథములు బంగారుతెరలు గలవి, ధ్వజపతాకములతో అలరారుచున్నవి; మేఘగర్జనల వలె రణధ్వనులు గావించుచున్నవి. ఆమిత పరాక్రమశాలురైన ఆ యోధులధనుస్సులు మేలిమి బంగారుకాంతులతో చిత్ర విచిత్రములుగానున్నవి, వారు రణోత్సాహముతో మెఱుపులను నిరజిమ్ముచున్న మేఘములవలె విలసిల్లుచు, ధనుష్టంకారములను గావించుచుండిరి. (3-4)

ఎనుబదివేలమంది కింకరరాక్షసులు రణరంగమున నిహతులైనవార్తను ఎఱింగి, వారి తల్లులు, బంధువులు, మిత్రులు మొదలగువారు శోకసంభ్రాంతచిత్తులైరి. (5)

మేలిమిబంగారు ఆభరణములనుదాల్చిన ఆమంత్రికుమారులు ఒకరితోనొకరు పోటీపడుచు వనముఖద్వారముపైచేరి, యుద్ధసన్నద్ధుడైయున్న హనుమంతునిపై దాడిచేసిరి. (6)

వర్షాకాలమేఘములవంటి ఆరాక్షసులు మేఘగర్జనలను బోలిన రథధ్వనులతో బాణవృష్టిని గురిపించుచు, వర్షించుచున్నమేఘములవలె సంచరింపసాగిరి. (7)

అప్పుడు శరవర్షముచే ఆవరింపబడిన హనుమంతుడు వర్షజలములచేకప్పబడిన పర్వతరాజువలె విలసిల్లెను. (1) (8)

1. వర్షదారలప్రభావము పర్వతముపై ఏమియుఉండనట్లు రాక్షసులయొక్క బాణములు హనుమంతుని ఏమియు చేయలేకపోయెను.

స శరాన్ మోఘయామాస తేషామాతుచరః కపిః ।
రథవేగం చ వీరాణాం విచరన్ విమలేఽంబరే । 9

స తైః క్రీడన్ ధనుష్మద్భిః వ్యోమ్ని పీఠః ప్రకాశతే ।
ధనుష్మద్భిర్యథా మేఘైః మారుతః ప్రభురంబరే । 10

స కృత్వా నినదం ఘోరం త్రాసయంతాం మహాచమూమ్ ।
చకార హనుమాన్ వేగం తేషు రక్షస్సు వీర్యవాన్ । 11

తలేనాభ్యహసత్ కాంశ్చిత్ పాదైః కాంశ్చిత్ పరంతపః ।
ముష్టినాభ్యహసత్ కాంశ్చిత్ నతైః కాంశ్చిద్వ్యధారయత్ । 12

ప్రమమాఘోరసా కాంశ్చిత్ ఊరుభ్యామపరాన్ కపిః ।
కేచిత్ తస్య నినాదేన తతైవ పతితా భువి । 13

తతస్తేష్యవనన్నేషు భూమౌ నిపతితేషు చ ।
తత్ప్రైన్యమగమత్ సర్వం దిశో దశ భయార్ధితమ్ । 14

వినేదుర్విన్వరం నాగా నిపేతుర్భువి వాజినః ।
భగ్నునీడధ్వజచ్ఛతైః భూశ్చ కీర్ణాభవద్రథైః । 15

ప్రవతా రుధిరేణాథ ప్రవంత్యో దర్శితాః పథి ।
వివిధైశ్చ న్వనైర్లంకా ననాద వికృతం తదా । 16

స తాన్ ప్రవృద్ధాన్ వినిహత్య రాక్షసాన్
మహాబలశ్చండపరాక్రమః కపిః ।
యుయుత్సురన్యైః పునరేవ రాక్షసైః
తదేవ వీరోఽభిజగామ తోరణమ్ । 17

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే సుందరకాండే పంచచత్వారింశస్సర్గః (45)

వాల్మీకిమహర్షినిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి సుందరకాండమునందు ఇది నలుబదివదనసర్గము.

-- * * * --

46. నలుబదిఆవసర్గము

రావణుని ఐదుగురు సేనాపతుల సంహారము

హతాన్ మంత్రిసుతాన్ బుద్ధ్వా వానరేణ మహాత్మనా ।
రావణస్సంవృతాకారః చకార మతిముత్తమామ్ । 1

అతిశీఘ్రముగా సాగిపోగల ఆ హనుమంతుడు నిర్మలమైన ఆకాశమున సంచరించుచు ఆ రాక్షసవీరులరథముల ఉధృతిని, బాణవరంసరను నిర్వీర్యమొనర్చెను. (9)

దనుర్ధారులైన ఆ రాక్షసులతో ఆకాశమున రణక్రీడ సల్పుచున్న ఆ వానరవీరుడు, అంబరమున ఇంద్ర ధనుశ్శృంగములైన మేఘములతో విరాజిల్లెడి వాయుదేవునివలె ప్రకాశించెను. (10)

సాటిలేనివీరుడైన హనుమంతుడు ఆ మహా సైన్యమునకు వణకుపుట్టించుచు భయంకరముగా గర్జించెను. పిమ్మట అతడు ఆ రాక్షసయోధులను హతమార్చుటకు విజృంభించెను. (11)

శత్రుసంహారకుడైన హనుమంతుడు వారిలో కొందఱిని అఱచేతితో చావగొట్టెను. కాళ్లతో తన్నుచు కొందఱిని, ముష్టిహతములతో మఱికొందఱిని మట్టిగఱపించెను. కొందఱిని గోళ్లతో చీల్చిచెండాడెను. తన వక్షఃస్థలముతో కొందఱిని, తొడలతాకిడితో కొంతమందిని నుగ్గునుగ్గు గావించెను. కొందఱు ఆ మారుతి గర్జనలకే నేలగూలిరి. (12-13)

ఇట్లు రాక్షసయోధులందఱును రణభూమికిబలికాగా హతశేషులైన సైనికులు భయకంపితులై అన్నిదిశలకును పాఱిపోయిరి. (14)

ఏనుగులు ప్రాణములన్నుబట్టి వికృతధ్వనులు గావించెను, గుఱ్ఱములు నేలకొరిగెను, రథములపైకప్పులు ధ్వజములు చిత్రములు ముక్కలుముక్కలై, రణభూమి యందంతటను చెల్లాచెదురుగా పడిపోయెను. (15)

సమరభూమియందంతటను శత్రుసైన్యముల రక్తము కాల్వలుగట్టెను, లంకయంతయు వివిధములైన వికారధ్వనులతో మార్మోగెను. (16)

మహాబలసంపన్నుడు, చండపరాక్రమశాలియైన హనుమంతుడు మహాయోధులైన రాక్షసులనందఱిని పరిమార్చి, ఇంకను ఇతర రాక్షసవీరులతో యుద్ధము చేయగోరి, మఱల అదే ముఖద్వారము పైకి చేరి, (శత్రు వీరులరాకై) ఎదురుచూడసాగెను. (17)

మొక్కవోనిపరాక్రమముగల కపీశ్వరునిచేతిలో మంత్రిపుత్రులైన ఏడుగురుయోధులును హతులైన విషయమును ఎఱింగిన రావణుడు తన దిగులును పైకి కనబడనీయక మేకపోతు గాంభీర్యముతో బాగుగా ఆలోచించెను. (1)

స విరూపాక్షయూపాక్షౌ దుర్ధరం చైవ రాక్షసమ్ ।
 ప్రఘసం భాసకర్ణం చ పంచసేనాగ్రనాయకాన్ ॥ 2
 సందిదేశ దశగ్రీవో వీరాన్ నయవిశారదాన్ ।
 హనుమద్ద్రహణే వ్యగ్రాన్ వాయువేగసమాన్ యుధి ॥ 3
 యాత సేనాగ్రగాస్పర్యే మహాబలపరిగ్రహాః ।
 నవాజిరథమాతంగాః స కపిః శాస్యతామితి ॥ 4
 యతైశ్చ ఖలు భావ్యం స్యాత్ తమాసాద్య వనాలయమ్ ।
 కర్మ చాపి సమాధేయం దేశకాలావిరోధినమ్ ॥ 5
 స హ్యహం తం కపిం మన్యే కర్మణా ప్రతితర్కయన్ ।
 సర్వథా తన్మహద్భూతం మహాబలపరిగ్రహమ్ ॥ 6
 వానరోఽయమితి జ్ఞాత్వా న హి శుభ్యతి మే మనః ।
 నైవాహం తం కపిం మన్యే యథేయం ప్రస్తుతా కథా ॥ 7
 భవేదింద్రేణ వా సృష్టమ్ అస్మదర్థం తపోబలాత్ ।
 న నాగయక్షగంధర్వా దేవాసురమహర్షయః ॥ 8
 యుష్మాభిస్సహితైస్సర్వైః మయా సహ వినిర్జితాః ।
 తైరవశ్యం విధాతవ్యం వ్యలీకం కించిదేవ సః ॥ 9
 యాత సేనాగ్రగాస్పర్యే మహాబలపరిగ్రహాః ।
 నవాజిరథమాతంగాః స కపిశ్శాస్యతామితి ॥ 10
 తదేవ నాత్ర సందేహః ప్రసహ్య పరిగృహ్యతామ్ ।
 నావమాన్యో భవద్భిశ్చ హరిర్దీరపరాక్రమః ॥ 11
 దృష్టా హి హరయః పూర్వం మయా విపులవిక్రమాః ।
 వాలీ చ సహసుగ్రీవో జాంబవాంశ్చ మహాబలః ॥ 12
 నీల స్సేనాపతిశ్చైవ యే చాన్యే ద్వివిదాదయః ।
 నైవం తేషాం గతి ర్భీమా న తేజో న పరాక్రమః ॥ 13
 న మతి ర్న బలోత్సాహః న రూపపరికల్పనమ్ ।
 మహాత్ సత్త్వమిదం జ్ఞేయం కపిరూపం వ్యవస్థితమ్ ॥ 14
 ప్రయత్నం మహదాస్త్రియ క్రియతామస్య నిగ్రహాః ।
 కామం లోకాస్త్రయస్సేంద్రాః ససురాసురమానవాః ॥ 15

పిమ్మట విరూపాక్షుడు, యూపాక్షుడు, దుర్ధరుడు, ప్రఘసుడు, భాసకర్ణుడు అను ప్రముఖసేనానాయకులను ఆ దశకంతుడు హనుమంతునితో యుద్ధమొనర్చుటకు ఆజ్ఞాపించెను. వారు మహావీరులు, రణనీతికోవిదులు, హనుమంతుని బంధించుటకై ఆరాటపడుచున్నవారు మఱియు వాయువేగముతో పోరుసల్పగలవారు. (2-3)

"ఓ సేనానాయకులారా! మీరందఱును రథగజతురగపదాతి దళములతోగూడిన మహా సైన్యమును వెంటనిడుకొని వెళ్లుడు, ఆ వానరుని పట్టుకొనుడు." అని రావణుడు వారిని ఆజ్ఞాపించెను. "ఆ వానరుని చేరువలో మిక్కిలిజాగరూకులై యుండుడు. దేశకాలములకు అనుకూలముగా ప్రవర్తింపుడు." (4-5)

'యుద్ధసామర్థ్యమునుబట్టి చూడగా అతడొక సామాన్య వానరుడు' అని నేననుకొనను. అతడు మిక్కిలి బలపరాక్రమములు గల ఒక మహాప్రాణియని తలంతును. (6)

అతనిని వానరమాత్రునిగా భావించుటకు నా మనస్సు సమ్మతించుటలేదు. ఇప్పటివఱకును జరిగిన సంఘటనలను బట్టి ఆయనను సామాన్యవానరునిగా నేను తలపోయను. (7)

మనలనురూపుమాపుటకై ఆ ఇంద్రుడే తన తపోబలముచే ఈమహాప్రాణిని సృష్టించి యుండవచ్చును. ఆ ఇంద్రుని, నాగ, యక్ష, గంధర్వులను, దేవతలను, అసురులను, మహర్షులను, మీ సహకారముతో నేను పెక్కుపర్యాయములు జయించియుంటిని. కనుక వారివలన మనకు ఎప్పుడైనను ఏదైననొక అపకారము జరుగుటతథ్యము- (8-9)

ఓ సేనాపతులారా! మీరందఱును చతురంగ బలములతో వెళ్లి, ఆ వానరుని బంధింపుడు. (10)

ఇతడు ఆ ఇంద్రుడుపంపిన మహాభూతమే, ఇందు సందేహమునకు తావులేదు. బలప్రయోగముతోనైనను ఇతనిని బంధింపుడు. ఈ వానరుడు ధీరుడు, పరాక్రమవంతుడు, ఇతనిని ఏమాత్రము తక్కువగా పరిగణింపరాదు. (11)

నేను ఇదివరలో బలపరాక్రమసంపన్నులైన పెక్కుమంది వానరులను చూచియుంటిని, వాలీ, సుగ్రీవుడు, మహాబలశాలియైన జాంబవంతుడు, సేనాపతియైన నీలుడు, ద్వివిదుడు మొదలగువారిని చూచితిని. వారిలో ఇట్టి భయంకరమైన గమనము, తేజస్సు, పరాక్రమము, బుద్ధిబలము, ఉత్సాహశక్తి, కామరూపదారణశక్తి నాకు కనబడలేదు. ఇతనిని వానర రూపముననున్న ఒకమహాప్రాణియని ఎఱుంగవలెను. (12-14)

గట్టిపూనికవహించి, ఇతనినిపట్టుకొనవలెను. ఇంద్రుడు, సురాసురులు, మానవులు-ఇంకను ముల్లోకములయందలి

1) (4వ శ్లోకము 10వ శ్లోకము ఒక్కటియే. కాని దీనిని పునరుక్తిగా భావింపరాదు. రావణుడు తన సైన్యములోని మహావీరులను హతమార్చిన హనుమంతునిపై మిక్కిలి క్రుద్ధుడై యుండెను. అతనిలోని ఆ క్రోధావేశము కొన్నికొన్ని మాటలను మజలమజల ఆ రావణునినోటపలికించినట్లు భావించుట సముచితము -

భవతామగ్రతః స్థాతుం న పర్యాప్తా రణాజరే।
తథాపి తు నయజ్ఞేన జయ మాకాంక్షతా రణే।
అత్మా రక్ష్యః ప్రయత్నేన యుద్ధసిద్ధిర్ని చంచలా। 16

తే స్వామివచనం సర్వే ప్రతిగృహ్య మహాజనః।
సముత్పేతు ర్మహావేగా హుతాశసమలేజనః। 17

రథైర్మత్తైశ్చ మాతంగైః వాజిభిశ్చ మహాజనైః।
శస్త్రైశ్చ వివిధైస్త్రైః సర్వైశ్చోపచితా బలైః। 18

తతస్తు దదృశుర్వీరా దీప్యమానం మహాకపిమ్।
రశ్మిమంతమిహోద్యంతం స్వలేజోరశ్మిమాలినమ్। 19

లోరణస్తం మహోత్సాహం మహాసత్త్వం మహాబలమ్।
మహామతిం మహావేగం మహాకాయం మహాభుజమ్। 20

తం సమీక్ష్యైవ తే సర్వే దిక్షు సర్వాస్త్వపస్తితాః।
తైస్తైః ప్రహరణైర్హిమైః అభిపేతు స్తత స్తతః। 21

తస్య పంచాయసాస్త్రైః శిలాః పీతముఖాశ్శరాః।
శిరస్యైశ్చలపత్రాభా దుర్ధరేణ నిపాతితాః। 22

స తైః పంచభిరావిద్యుః శరైశ్శిరసి వానరః।
ఉత్పాత సదన్ వ్యోమ్ని దిశో దశ నినాదయన్। 23

తతస్తు దుర్ధరో వీరః నరథస్సజ్యకార్ముకః।
కిరన్ శరశత్రైస్త్రైః అభిపేదే మహాబలః। 24

స కపిర్వారయామాస తం వ్యోమ్ని శరవర్షిణమ్।
వృష్టిమంతం పయోదాంతే పయోదమివ మారుతః। 25

అర్జ్యమానస్తతస్తేన దుర్ధరేణానిలాత్మజః।
చకార కదనం భూయో వ్యవర్తత చ వేగవాన్। 26

స దూరం సహసోత్పత్య దుర్ధరస్య రథే హరిః।
నివపాత మహావేగో విద్యుద్రాశిర్గిరావివ। 27

తత స్స మథితాష్టాశ్వం రథం భగ్నాక్షకూబరమ్।
విహాయ న్యపతద్భూమౌ దుర్ధరస్త్వక్షజీవితః। 28

వీరులెల్లరును సంగ్రామరంగమున మీ యెదుట ఏ మాత్రము నిలువజాలరు. ఐనప్పటికిని యుద్ధమున జయమును కాంక్షించు రణనీతిజ్ఞుడు తానెంతటివాడైనను ఆత్మరక్షణవిషయమున జాగరూకుడై యుండవలెను. విజయముఎల్లప్పుడును ఒక్కరినే వరించుచుండునని చెప్పజాలముగదా! (15-16)

మిక్కిలి బలపరాక్రమములుగల ఆ రాక్షసవీరులందఱును తమప్రభువుయొక్క అజ్ఞను తలదాల్చి, అగ్నితుల్య తేజస్సులతో వెలుగొందుచు మహావేగముతో ముందునకు సాగిరి. (17)

వారు రథములు, మదగజములు, వేగముగాసాగిపోగల అశ్వములు, తీక్షణములైన వివిధములగు అస్త్రములు మొదలగు బలములసమృద్ధితో ఒప్పుచుండిరి. (18)

అంతట ఆ వీరులు ఉదయభానునివలె తన దివ్యతేజః కిరణములచే వెలుగొందుచు వనముఖద్వారముపైనున్న హనుమంతునిగాంచిరి. గొప్పఉత్సాహశక్తిగలవాడు, మహాసత్త్వ సంపన్నుడు, అద్భుతబలశాలి, చక్కని ప్రతిభావంతుడు, సాటిలేని వేగముగలవాడు, ఉన్నత విగ్రహము గలవాడు, దీర్ఘబాహువు ఐన ఆ వానరోత్తముని దర్శించినసమృత్త రాక్షస వీరులందఱును అన్ని దిక్కుల యందు చుట్టుముట్టి నిలిచిరి. పిదపవారు ఆయా దిక్కులనుండి భయంకరములైన వివిధాయుధములతో హనుమంతునిపై నిజ్ఞులించిరి. (19-21)

పీతవర్ణముతోతీక్షణముగానున్న వాడియైన ఐదు ఇనుప బాణములను దుర్ధరుడినువాడు మారుతిశిరస్సుపై ప్రయోగించెను. ఆశరములు మారుతికి కలువరేకులవలెనుఖస్పర్శనేయిచ్చెను. (అవి ఆయనను ఏ మాత్రము బాధింపలేదు) (22)

ఆ ఐదుబాణములునువచ్చి తన శిరస్సునకుతాకగా, వెంటనే హనుమంతుడు దశదిశలు ప్రతిధ్వనించునట్లుగా గర్జించుచు ఆకసమునకుఎగిరెను. (23)

తదుపరి మహాబలశాలియు, వీరుడును, అగు దుర్ధరుడు తనరథముతోగూడ గగనమునకెగిరి, ఎల్లెక్కుపెట్టి, వాయుసుతునిపై వందలకొలది శరములను ప్రయోగించెను. (24)

శరదృశుప్రారంభకాలమున వర్షించుమేఘమును వాయువువలె, ఆకపివరుడు తనపై దుర్ధరుడు వర్షించుచున్న శరములను ఆకసమునందే చెల్లాచెదరు గావించెను. (25)

ఆ దుర్ధరుడు బాణపరంపరచే తనను పీడించుచుండగా మారుతి అతనితోపోరాటము సలుపుచునే వేగముగా తన శరీరమునుపెంచెను. (26)

పిమ్మట వానరోత్తముడు క్షణములో మిక్కిలి ఎత్తునకు ఎగిరి, పర్వతముపై పిడుగువడినట్లు దుర్ధరుని రథముపై దూకెను. (27)

హనుమంతునిధాటికి ఆ దుర్ధరునిరథముయొక్క ఇరుసు, నొగలు భగ్గుములైనవి, దానికి (రథమునకు) పూన్చిన ఎనిమిదిగుఱ్ఱములు నుగ్గునుగ్గునవి. దుర్ధరుడు నేలపైబడి అసువులను కోల్పోయెను. (28)

తం విరూపాక్షయూపాక్షౌ దృష్ట్వా నిపతితం భువి ।
నంజాతరోషో దుర్జర్తా ఉత్పేతతురరిందమౌ । 29

స తాభ్యాం సహసోత్పత్య విష్టితో విమలేఽంబరే ।
ముద్గరాభ్యాం మహాబాహుః పక్షస్యభిపాతః కపిః । 30

తయోర్వేగవతోర్వేగం వినిహత్య మహాబలః ।
నిపపాత పునర్యామౌ సుపర్లనమవిక్రమః । 31

స సాలవృక్షమాసాద్య తముత్పాట్య చ వానరః ।
తాపుభౌ రాక్షసౌ వీరౌ జఘాన పవనాత్మజః । 32

తతస్తాంస్త్రీన్ హతాన్ జ్ఞాత్వా వానరేణ తరస్వినా ।
అభిషేదే మహావేగః ప్రసవ్యా ప్రఘసో హరిమ్ । 33

భాసకర్లశ్చ సంక్రుద్ధః శూలమాదాయ వీర్యవాన్ ।
వీకతః కపిశార్దూలం యశస్వినమవస్థితమ్ । 34

పట్టిశేన శితాగ్రేణ ప్రఘసః ప్రత్యయోధయత్ ।
భాసకర్లశ్చ శూలేన రాక్షసః కపిసత్తమమ్ । 35

స తాభ్యాం విక్షత్తైర్గాత్రైః అస్పృగ్గితనూరుహః ।
అభవద్వానరః క్రుద్ధో బాలనూర్యసమప్రభః । 36

సముత్పాట్య గిరేః శృంగం సమృగవ్యాంపాదపమ్ ।
జఘాన హనుమాన్ వీరో రాక్షసౌ కపికుంజరః ।
గిరిశృంగసునిష్ఠిష్ఠౌ తిలశస్త్రౌ బభూవతుః । 37

తతస్తేష్వవసన్నేషు సేనాపతిషు పంచసు ।
బలం తదవశేషం చ నాశయామాస వానరః । 38

అశ్వైరశ్వాన్ గజైర్నాగాన్ యోధైర్యోధాన్ రథై రథాన్ ।
స కపిర్నాశయామాస సహస్రాక్ష ఇవాసురాన్ । 39

హతైర్నాగైశ్చ తురగైః భగ్నాక్షైశ్చ మహారథైః ।
హతైశ్చ రాక్షసైర్నృపి రుద్ధమార్గా సమంతతః । 40

శత్రువులను రూపుమాసగలవారును, ఎదిరింపరాని వారును, ఐన విరూపాక్షయూపాక్షులు ఆ విధముగా దుర్జరుడు నేలపాలగుటచూచి, రోషావేశపూరితులై అంతరిక్షమునకెగిరిరి. (29)

అతినేగముగా అకాశమునకెగిరిన ఆ రాక్షసయోధులు ఇరువురును నిర్మలాకాశమున నిలిచియున్న మహాబాహువగు ఆ కపివరునియొక్క గుండెలపై తమ ముద్గరములతో మోదిరి. (30)

గొప్పబలశాలియు, వాయుసుతుడునుఐన హనుమంతుడు మిక్కిలి శక్తిశాలురైన ఆ యోధుల నిజ్యంభణమును అరికట్టెను. పిమ్మట గరుత్మంతుడు క్షణములో ఒకసర్పమును తన్నుకొనిపోయినట్లు ఆ వానరోత్తముడు ఒక సాలవృక్షమును అతినేగముగా పెకలించుకొనిపోయి, దానితో ఆ ఇరువురు రాక్షసవీరులను హతమార్చెను. (31-32)

మిక్కిలిబలసంపన్నుడైన హనుమంతునిచేతిలో ఆ ముగ్గురు యోధులు, నిహతులైనట్లుఎఱింగి, మిక్కిలి శక్తిమంతుడైన ప్రఘసుడు గట్టిగావిజృంభించి, హనుమంతునిపై దాడికిదిగెను. (33)

అదేసమయమున పరాక్రమవంతుడైన భాసకర్లుడును ఎంతయు క్రుద్ధుడై, వాసికెక్కిన మహావీరుడగుమారుతి మీదికి మఱియొకప్రక్కనుండి విజృంభించెను. (34)

ప్రఘసుడు మిక్కిలిపదనుగానున్న పట్టిసమును (అడ్డకత్తి)ని, భాసకర్లుడు మొనదేలియున్న శూలమును హనుమంతునిపై విసరివేసిరి. (35)

ఆ ఇరువురురాక్షసయోధుల యొక్క యుధములదెబ్బలకు గాయపడిన హనుమంతుని శరీరమంతయును రక్తసిక్త మయ్యెను. అంతట బాలనూర్యసమప్రభలతోభాసిల్లు ఆ వానరోత్తముడు మిక్కిలి క్రుద్ధుడాయెను. (36)

కపిశ్రేష్టుడు, వీరుడుఐన హనుమంతుడు మృగములతోను, సర్పములతోను, వృక్షముతోను కూడిన గిరిశిఖరమును పెకలించి, ప్రఘస భాసకర్లులు అను ఆ ఇరువురు రాక్షసయోధులను చంపెను- గిరిశిఖరము క్రిందబడి నలిగిపోయిన వారిశరీరములు నువ్వుగింజలంతగా ముక్కలుముక్కలైపోయెను- (37)

హనుమంతుడు ఆ ఐదుగురు సేనాపతులను హతమార్చిన పిమ్మట మిగిలినసైన్యమును పూర్తిగా రూపుమాపెను. (38)

ఆ కపివరుడు అశ్వములతో అశ్వములను, ఏనుగులతో ఏనుగులను, రథములతో రథములను యోధులతో యోధులను 'డీ'కొట్టించి, దేవేంద్రుడు అసురులను వలె సంహరించెను. (39)

చచ్చిపడియున్న ఏనుగుల, గుఱ్ఱముల కళేబరములతోడను, ముక్కలు ముక్కలై చెల్లాచెదురుగా పడియున్న మహారథముల ఇరుసులతోడను, హతులైన రాక్షసుల శవములతోడను ఆ రణభూమియంతయు నిండిపోయి, దారులన్నియు మూతపడెను. (40)

తతః కపిస్తాన్ ధ్వజినీపతీన్రణే
నిహత్య వీరాన్ సబలాన్సవాహనాన్ ।
తదేవ వీరః పరిగృహ్య తోరణం
కృతక్షణః కాల ఇవ ప్రజాక్షయే । 41

మహావీరుడైన ఆ హనుమంతుడు గొప్ప బలశాలురైన
సేనాపతులను, వారివారి రథాశ్వగజవాహనములను,
పదాతిదళములను సంగ్రామరంగమున పరిమార్చిన పిమ్మట
వనముఖద్వారముమీదికిజేరి, ప్రళయకాలమున కబళించుటకు
మృత్యుదేవతవలె అతడు శత్రుబలములకొఱకు ఎదురుచూచుచు
ఉండెను. (41)

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే సుందరకాండే షట్పత్వారింశస్సర్గః (46)
వాల్మీకిమహర్షినిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి సుందరకాండమునందు ఇది నలుబదిఆవనసర్గము.

-- * * * --

47. నలుబదిఏడవసర్గము

అక్షకుమారుడు పరాక్రమించుట - మారుతి వానిని వధించుట

సేనాపతీన్ పంచ స తు ప్రమాపితాన్
హనుమతా సానుచరాన్ సవాహనాన్ ।
సమీక్ష్య రాజా సమరోద్ధతోన్ముఖం
కుమారమక్షం ప్రసమైక్షతాగ్రతః । 1

దుర్జరుడు మొదలగు ఐదుగురు సేనాపతులును, వారి
అనుచరులును, వాహనములును హనుమంతునిచేతిలో
మడిసినట్లు రావణుడు తెలిసికొనెను. అప్పుడు
రణకంఠాతితో గర్వమున విష్ణువీగుచు, సమరోత్సాహముతో
ఎదురుగానున్న అక్షకుమారుని అతడు వీక్షించెను. (1)

స తస్య దృష్ట్యర్పణసంప్రచోదితః
ప్రతాపవాన్ కాంచనచిత్రకార్ముకః ।
సముత్పాతాథ సదస్యదీరితో
ద్విజాతిముఖైర్నైషేవ పావకః । 2

రావణునిదృష్టి తనపైబడగానే ఉత్సాహము ఇనుమడింపగా
ప్రతాపశాలియు, చిత్రమైన బంగారు ధనుస్సును చేతధరించిన
వాడును ఐన అక్షకుమారుడు, సభలోనివారిచే ప్రోత్సహింపబడిన
వాడై, బ్రాహ్మణోత్తములచే అర్చింబడిన హవిస్సుతో ప్రజ్వలించుచున్న
అగ్నివలె తటాలున లేచినిలబడెను. (2)

తతో మహాన్ బాలదివాకరప్రభం
ప్రతప్తజాంబూనదజాలసంతతమ్ ।
రథం సమాస్తాయ యయౌ స వీర్యవాన్
మహాహరిం తం ప్రతి నైరృతర్షభః । 3

అనంతరము మహావీరుడును, రాక్షసశ్రేష్ఠుడునుఐన
ఆ అక్షకుమారుడు, ఉదయభానుని కాంతులతో వెలుగొందు
చున్నదియు, మేలిమిబంగారుఅల్లికలతో విలసిల్లుచున్నదియు
అగురథమును అధిరోహించి, వానరోత్తముడైన ఆ హనుమంతునితో
యుద్ధమొనర్చుటకై బయలుదేఱెను. (3)

తత స్తపస్సంగ్రహసంచయార్జితం
ప్రతప్తజాంబూనదజాలశోభితమ్ ।
సతాకినం రత్నవిభూషితధ్వజం
మనోజవాష్టాశ్వవరైస్సుయోజితమ్ । 4

అక్షకుమారునికి ఆ రథము గొప్పతపఃపలితముగా
లభించినది, పుటముపెట్టిన బంగారుతెఱలతో శోభిల్లుచున్నది,
రత్నములుపొదిగిన ధ్వజముతో, మనోహరమైన పతాకముతో
దర్శనీయమైయున్నది, మనోవేగముతో పరుగెత్తగల ఎనిమిది
ఉత్తమాశ్వములతో పూన్పబడియున్నది. (4)

సురాసురాధృష్య మసంగచారిణం
రవిప్రభం వ్యోమచరం సమాహితమ్ ।
సతూణమష్టాసినిబద్ధబంధురం
యథాక్రమావేశిత శక్తితోమరమ్ । 5

ఇంకను ఆ రథము సురాసురులకును ఎదిరింపశక్యము
గానిది, నిరాటంకముగా సాగిపోవునది, సూర్యకాంతులతో
ఒప్పుచున్నది, అంతరిక్షముననైతము సంచరింపగలది,
సముచిత స్థానములయందు అములపాదులతో,
ఎనిమిదికత్తులతో, శక్తితోమరములతో అలరారుచు,
సర్వసన్నద్ధమైయున్నది. (5)

విరాజమానం ప్రతిపూర్ణవస్తునా
 సహేమదామ్నా శశిసూర్యవర్చసా ।
 దివాకరాభం రథమాస్థితస్తతః
 స నిర్జగమామరతుల్యవిక్రమః । 6
 స పూరయన్ ఖం చ మహీం చ సాచలాం
 తురంగమాతంగమహారథస్వనైః ।
 బలైస్సమేతైః సహి తోరణస్థితం
 సమర్థమాసీనముపాగమత్ కపిమ్ । 7
 స తం సమాసాద్య హరిం హరీక్షణో
 యుగాంతకాలాగ్నిమివ ప్రజాక్షయే ।
 అవస్థితం విస్మితజాతసంభ్రమః
 సమైక్షతాక్షో బహుమానచక్షుషా । 8
 స తస్య వేగం చ కపేర్మహాత్మనః
 పరాక్రమం చారిషు పార్థివాత్మజః ।
 విధారయన్ స్వం చ బలం మహాబలో
 హిమక్షయే సూర్య ఇవాభివర్జితే । 9
 స జాతమన్యుః ప్రసమీక్ష్య విక్రమం
 స్థిరం స్థితస్సంయతి దుర్నివారణమ్ ।
 సమాహితాత్మా హనుమంతమాహవే
 ప్రచోదయామాస శరైః స్త్రిభి శ్శితైః । 10
 తతః కపిం తం ప్రసమీక్ష్య గర్వితం
 జితశ్రమం శత్రు పరాజయోర్జితమ్ ।
 అనైక్షతాక్షస్సముదీర్ఘమానసః
 సబాణపాణిః ప్రగృహీతకార్ముకః । 11
 స హేమనిష్కాంగదచారుకుండలః
 సమాససాదాశుపరాక్రమః కపిమ్ ।
 తయోర్భభూవాప్రతిమస్సమాగమః
 సురాసురాణామపి సంభ్రమప్రదః । 12
 రరాస భూమిర్న తతాప భానుమాన్
 వవౌ న వాయుః ప్రచచాల చాచలః ।
 కపేః కుమారస్య చ వీక్ష్య సంయుగం
 ననాద చ ద్యౌ రుదధిశ్చ చుక్షుభే । 13

సమస్తయుద్ధోపకరణములతో, బంగారుమాలలతో
 సూర్యచంద్రకాంతలతో అది విరాజిల్లుచున్నది. సూర్యరథ వేగముతో
 సాగిపోగల ఆ రథమునందు అధిరోహించియున్న ఆ అక్షకుమారుడు
 దేవతలతో సమానమైన పరాక్రమము గలవాడై పురోగమించెను. (6)

హయ, గజ, మహారథముల సవ్యదులతో భూమ్యాకాశములను,
 పర్వతములను ప్రతిధ్వనింప జేయుచు, సకలబలములతో
 గూడిన ఆ అక్షకుమారుడు వనముఖద్వారముపై ఆసీనుడై
 యున్న యుద్ధవిద్యావిశారదుడగు హనుమంతుని
 సమీపించెను. (7)

సింహమువలె క్రూరమైనచూపులుగల ఆ అక్షకుమారుడు,
 ప్రజాక్షయకారకుడైన ప్రళయకాలాగ్నివలె ఒప్పుచున్న ఆ
 వానరోత్తముని సమీపించి, సంభ్రమాశ్చర్యములకు
 లోనైనవాడై, ఆయనను గర్వదృష్టితోజూచెను. (8)

మిక్కిలి బలముగలవాడైన ఆ రావణకుమారుడు,
 మహాశక్తిసంపన్నుడైన ఆవానరునియొక్క వేగమును
 శత్రువులవిషయమున బలపరాక్రమములను, తన బలమును
 తారతమ్యములతో నిర్ధారించుకొనెను. అంతట చలికాలము
 ముగిసినపిమ్మట సూర్యతాపమువలె అక్షకుమారునిలో
 రణోత్సాహముపెల్లుబికినెను. (9)

ఆ అక్షకుమారుడు, యుద్ధమునెదురులేని స్థిరమైన
 పరాక్రమముగల హనుమంతునిజూచి క్రుద్ధుడయ్యెను.
 క్రమముగ యుద్ధమున స్థిరముగానిలిచినవాడై ఏకాగ్ర
 చిత్తముతో అతడు వాడియైన మూడుబాణములను ప్రయోగించి,
 ఆ కపివరుని యుద్ధమునకు కప్పించెను. (10)

శత్రువు ప్రయోగించినబాణములు హనుమంతునకు
 ఎట్టిశ్రమయు కలిగింపలేదు. 'శత్రువులను అవలీలగా
 ఓడింపగలను' - అనుధీమాతో ఆవానరుడు నిజ్యంబించి
 యున్నాడని అక్షకుమారుడు బాగుగా తెలిసికొనెను. పిమ్మట
 అతడు బాణములను, ధనుస్సును చేతబట్టి తొణకని
 మనస్సుతో యుద్ధసన్నద్ధుడై ఎదురుచూడసాగెను. (11)

అతడు బంగారుపతకములతో, భుజకీర్తనలతో,
 మనోహరమైన కుండలములతో శోభిల్లుచు తీవ్రమైన
 పరాక్రమముతో హనుమంతుని జేరెను. యుద్ధసందర్భముగా
 ఆయుధయులసమాగమము జరిగిన తీరు సాటిలేనిదిగా
 నుండెను. అది సురాసురులకును సంభ్రమాశ్చర్యములను
 గొల్పునదిగా నుండెను. (12)

హనుమంతుడు, అక్షకుమారుడు జరుపుచున్న
 మోరయుద్ధమునుజూచి, భూమిదద్దరిల్లెను. సూర్యుడు
 తాపమును ప్రసరింపజేయుట మానెను, వాయువువీచుట
 నిలిపెను, పర్వతము మిక్కిలిచలించెను. ఆకాశము
 ధ్వనించెను, సముద్రము క్షోభకులోనయ్యెను. (13)

తతస్స వీరస్సుముఖాన్ పతత్రిణః
 సువర్ణపుంఖాన్ సవిషానివోరగాన్ ।
 సమాధిసంయోగవిమోక్షతత్త్వవిత్
 శరానథ త్రీన్ కపిమూర్ఖ్యపాతయత్ । 14

స తైశ్చరైర్మూర్ఖ్యైః సమం నిపాతితైః
 క్షరన్నస్సగ్ధిగ్ధవివృత్తలోచనః ।
 నవోదితాదిత్యనిభశ్చరాంశుమాన్
 వ్యరాజితాదిత్య ఇవాంశుమాలికః । 15

తతః ప్లవంగాధిపమంత్రిసత్తమః
 సమీక్ష్య తం రాజవరాత్మజం రణే ।
 ఉదగ్రచిత్రాయుధ చిత్రకాయుకం
 జహర్ష చాపూర్యత చాహవోన్ముఖః । 16

స మందరాగ్రస్థ ఇవాంశుమాలికో
 వివృద్ధకోపో బలవీర్యసంయుతః ।
 కుమారమక్షం సబలం సవాహనం
 దదాహ నేత్రాగ్ని మరీచిభి స్తదా । 17

తతస్స బాణాసనచిత్రకాయుకః
 శరప్రవర్షో యుధి రాక్షసాంబుదః ।
 శరాన్ ముమోచాశు హరీశ్వరాచలే
 బలాహకో వృష్టిమివాచలోత్తమే । 18

తతః కపిస్తం రణచండవిక్రమం
 వివృద్ధతేజోబలవీర్యసంయుతమ్ ।
 కుమారమక్షం ప్రసమీక్ష్య సంయుగే
 ననాద హర్షాద్వనతుల్య విక్రమః । 19

స బాలభావాద్యుధి వీర్యదర్పితః
 ప్రవృద్ధమన్యుః క్షతజోపమేక్షణః ।
 సమాససాదాఽప్రతిమం కపిం రణే
 గజోమహాకూపమివావృతం తృణైః । 20

స తేన బాణైః ప్రసభం నిపాతితైః
 చకార నాదం ఘననాదనిస్స్వనః ।
 సముత్పపాతాశు నభస్స మారుతిః
 భుజోరువిక్షేపణ ఘోరదర్శనః । 21

బాణములను ఎక్కు పెట్టుటలోను, వాటిని గుఱి తప్పకుండ ప్రయోగించుటలోను సమర్థుడైన ఆ అక్షకుమారుడు మొనదేలియున్నవియు, టెక్కలు గలవియు, బంగారుపిడులు గలవియు, విష సర్పములవలె ఒప్పుచున్నవియు, ఐన మూడు బాణములతో హనుమంతుని శిరస్సుపై కొట్టెను. (14)

ఒకేసారి మూడుబాణములువచ్చి శిరస్సుపై దెబ్బతీయగా హనుమంతుని తలనుండి రక్తధారలు ప్రవించెను. అతడు రక్తముతో తడిసిన గుండ్రని కనులుగలవాడై ఉదయించుచున్న సూర్యునివలె విరాజిల్లుచుండెను. ఆ మారుతీ శరములనెడి కిరణములతోగూడి, ఆదిత్యునివలె విలసిల్లుచుండెను. (15)

ఆ అక్షకుమారుడు చిత్రచిత్రములైన ఆయుధములతో, ధనుర్బాణములతో యుద్ధసన్నద్ధుడై కదనరంగమున నిలిచియుండెను. అతనినిజూచి, వానరరాజైన సుగ్రీవునకు మంత్రియగు హనుమంతుడు హర్షముతో పొంగిపోయెను, వెంటనే అతడు రణోత్సాహముతో తన శరీరమును పెంచెను. (16)

హనుమంతుడు మిక్కిలికోపోద్రిక్తుడై, బల పరాక్రమములను ప్రకటించుచు మందరగిరిపై కిరణపుంజములతో వెలుగొందుచున్న సూర్యునివలె ఒప్పుచుండెను. అప్పుడు అతడు తన నేత్రాగ్ని జ్వాలలచే, అక్షకుమారుని, అతనిబలములను, వాహనములను దహించివేసెను. (17)

పిమ్మట విల్లుఅనెడి ఇంద్రధనుస్సుగలిగి, బాణములనెడి వర్షముగలిగిన అక్షకుమారుడనెడి మేఘము యుద్ధరంగమున హనుమంతుడనెడి పర్యతముపై, మేఘము ఒక మహాగిరిపై వర్షధారలను కురిసినట్లు, శీఘ్రముగా బాణములను కురిపించెను. (18)

అప్పుడు మేఘముతో సమానమైన పరాక్రమముగల హనుమంతుడు రణమొనర్చుటయందు తీవ్ర పరాక్రమమును జూపువాడును, మిక్కిలి తేజోబలవీర్య సంపన్నుడును అగు అక్షకుమారుని సమరరంగమున జూచి, హర్షాతిరేకముతో మహాధ్వని గావించెను. (19)

ఆ అక్షకుమారుడు మూర్ఖత్వముతో యుద్ధమున తానొకమహావీరుడనను గర్వముగలవాడై, పిచ్చి కోపముతో కన్నులెఱ్ఱజేయుచు, గడ్డిచేకప్పబడిన మహా కూపమునుజేరు ఒక యేనుగువలె, రణమున సాటిలేని వీరుడైన వానరోత్తముని జేరెను. (వేలకొలదిరాక్షసులను ఒంటరిగా హతమార్చిన హనుమంతుని పరాక్రమమును గుర్తెఱుంగక ఆయనను ఎదుర్కొనజూచుటయే మూర్ఖత్వము.) (20)

ఆ అక్షకుమారుని బాణములు నేగముగావచ్చి తన మీదపడుటచే మారుతీ నిజ్ఞుంబించి, మేఘమువలె గర్జించెను. పిమ్మట భుజములను, తొడలను చఱచుచు అతడు భయంకరాకారముతో ఆకసమున మిక్కిలి ఎత్తునకెగిరిను. (21)

సముత్పతంతం సమభిద్రవద్భులి
 స రాక్షసానాం ప్రవరః ప్రతాపవాన్ ।
 రథీ రథిశ్రేష్ఠతమః కిరన్ శరైః
 పయోధరః శైలమివాశ్మవృష్టిభిః । 22

స తాన్ శరాంస్తస్య హరిర్విమోక్షయన్
 చచార వీరః పథి వాయుసేవితే ।
 శరాంతరే మారుతవద్వినిష్పతన్
 మనోజవ స్సంయతి చండవిక్రమః । 23

త మాత్తబాణాసనమాహవోన్ముఖం
 ఖమాస్త్పణంతం విశిఖైశ్చరోత్తమైః ।
 అనైక్షతాక్షం బహుమానచక్షుషో
 జగామ చింతాం చ స మారుతాత్మజః । 24

తతశ్చరైర్హిన్నభుజాంతరః కపిః
 కుమారవీరేణ మహాత్మనా నదన్ ।
 మహాభుజః కర్మవిశేషతత్త్వవితే
 విచింతయామాస రణే పరాక్రమమ్ । 25

అబాలవద్బాలదివాకరప్రభః
 కరోత్యయం కర్మ మహాన్ మహాబలః ।
 న చాస్య సర్వాహవకర్మశోభినః
 ప్రమాపణే మే మతిరత్ర జాయతే । 26

అయం మహాత్మాచ మహాంశ్చ వీర్యతః
 సమాహితశ్చాతిసహశ్చ సంయుగే ।
 అసంశయం కర్మగుణోదయాదయం
 సనాగయక్షై ర్మునిభిశ్చ పూజితః । 27

పరాక్రమోత్సాహ వివృద్ధమానసః
 సమీక్షతే మాం ప్రముఖాగ్రతః స్థితః ।
 పరాక్రమో హ్యస్య మనాంసి కంపయేత్
 సురాసురాణామపి శీఘ్రగామినః । 28

న ఖల్వయం నాభిభవేదుపేక్షితః
 పరాక్రమో హ్యస్య రణే వివర్తతే ।
 ప్రమాపణం త్వేవ మమాద్య రోచతే
 న వర్తమానోఽగ్నిరుపేక్షితుం క్షమః । 29

మిక్కిలి బలముగలవాడును, రాక్షసులలో శ్రేష్ఠుడును, ప్రతాపశాలియు, రథమును అధిష్ఠించియున్నవాడును, రథికులలో దిట్టయైనవాడును అగు ఆ అక్షకుమారుడు మేనుము పర్యతముపై వడగండ్లను వర్షించినట్లు⁽¹⁾ ఆకాశమునకెగురుచున్న హనుమంతునిపై బాణములను చిమ్ముచు అతనిని వెంటాడెను. (22)

మనోవేగముతో సంచరింపగలవాడును, యుద్ధమున తీవ్రముగా పరాక్రమించువాడును, మహావీరుడును అగు ఆమారుతి బాణముల మధ్య వాయువువలె అతిలాపవముతో మిక్కిలివేగముగా తిరుగుచు, అతని బాణములకు చిక్కికుండ తప్పించుకొనుచు, ఆకాశమార్గమున సంచరించెను. (23)

విల్లెక్కు పెట్టి, రణోన్ముఖుడై, వివిధములగు వాడియైన బాణములతో ఆకాశమును కప్పినేయుచున్న ఆ అక్షకుమారుని హనుమంతుడు ఇంతటి పరాక్రమశాలియైన ఈ బాలుని వధించుట ఎట్లు? అని సానుభూతితో క్షణకాలముపాటు అలోచనలోపడెను. (24)

గొప్పవీరుడైన అక్షకుమారుని బాణములకు మహా భుజబలము గల ఆ కపివరుని వక్షఃస్థలము గాయపడెను. అప్పుడు సమయస్ఫూర్తితో కర్తవ్యమును నిర్ణయించుకొనగల మారుతి గట్టిగా అతడును ఆ రాక్షసయోధుని యుద్ధపటిమనుగూర్చి ఆలోచింపసాగెను. (25)

“బాలభానునివలె తేజరిల్లుచున్నవాడై మిక్కిలి బలశాలియైన ఈ అక్షకుమారుడు ఆరితేతిన యువకునివలె యుద్ధమొనర్చు చున్నవాడు. వివిధములైన యుద్ధవిద్యలలో నేర్పరియైన ఇతనిని చంపుటకు నా మనస్సు అంగీకరించుట లేదు. (26)

ఇతడు మిక్కిలిబుద్ధిశాలి, మహావీరుడు, ఏకాగ్రమనస్కుడు, యుద్ధశ్రమలకు తట్టుకొనగలవాడు. కార్యసామర్థ్యమునుబట్టి నిస్సంశయముగా నాగులు, యక్షులు, మునులు మొదలగు వారి ప్రశంసలకును పాత్రుడైయుండవచ్చును. (27)

ఈతనిమనస్సు పరాక్రమోత్సాహములతో ఉరకలు వేయుచున్నది. ఇతడు నాయెదుట నిర్భయముగా నిలిచి, నన్ను పరీక్షించి చూచుచున్నాడు. మిక్కిలి శీఘ్రగమనముగల ఈతని పరాక్రమమునకు సురాసురులమనస్సులు సైతము కంపించును. (28)

ఇతనిని వివిధముగను ఉపేక్షింపదగదు. ఉపేక్షించినచో యుద్ధమున ఇతనిపరాక్రమము అవధులుదాటును. అప్పుడు అతడు నన్ను అవమానము పాలుచేయడనుమాట ఉండదు. అనగా అతడు నన్ను తప్పక ఓటమిపాలు చేయును. కావున ఇప్పుడితనిని చంపుటయే యుక్తమని నాకు తోచుచున్నది. ఎగసిపడుచున్న మంటలను ఆర్చివేయక ఉపేక్షించుట ఉచితము కాదుగదా!” (29)

1) పర్యతముపై వడిన వడగండ్లు నీరై జాఱిపోవును. అట్లే అక్షకుమారుని బాణములు వజ్రశరీరుడైన హనుమంతునిపై బడి కుంఠితములై నేలపాలాయెను.

2) ఒక మహావీరుడు శత్రుపక్షముననున్న ఒక వీరుని శ్లాఘించుట నిజముగా ఒక ఉదాత్తలక్షణము. ఒక వీరుడు శత్రుపక్ష మహావీరుని ప్రశంసలకు పాత్రుడగుటయు ఒక అదృష్టము.

ఇతి ప్రవేగం తు పరస్య తర్కయన్
స్వకర్మయోగం చ విధాయ వీర్యవాన్ ।
చకార వేగం తు మహాబలస్తదా
మతిం చ చక్రేఽస్య వధే మహాకపిః । 30

స తస్య తానష్టహయాన్ మహాజవాన్
సమాహితాన్ భారసహాన్ వివర్తనే ।
జఘాన వీరః పథి వాయుసేవితే
తలప్రహరైః పవనాత్మజః కపిః । 31

తతస్తలేనాభిహతో మహారథః
స తస్య పింగాధిపమంత్రనిర్జితః ।
ప్రభగ్ననీడః పరిముక్తకూబరః
పపాత భూమౌ హతవాజిరంబరాత్ । 32

స తం పరిత్యజ్య మహారథో రథం
సకార్ముకః ఖడ్గధరః ఖముత్పతన్ ।
తపోఽభియోగాదృషిరుగ్రవీర్యవాన్
విహాయ దేహం మరుతామివాలయమ్ । 33

తతః కపిస్తం విచరంతమంబరే
పతత్రరాజానిలసిద్ధసేవితే ।
సమేత్య తం మారుతతుల్య విక్రమః
క్రమేణ జగ్రాహ స పాదయోర్బుధమ్ । 34

స తం సమావిధ్య సహస్రశః కపిః
మహోరగం గృహ్య ఇవాండజేశ్వరః ।
ముమోచ వేగాత్ పితృతుల్యవిక్రమో
మహీతలే సంయతి వానరోత్తమః । 35

స భగ్నబాహూరుకటీశిరోధరః
క్షరన్నస్పృశ్చీర్మథితాస్థితోచనః ।
స భగ్నసంధిః ప్రవిక్లిర్లబంధనో
హతః క్షీతో వాయుసుతేన రాక్షసః । 36

మహాకపిర్భూమితలే నిపీడ్య తం
చకార రక్షోఽధిపతేర్మహద్భయమ్
మహర్షిభిశ్చక్రచరైర్మహావ్రతైః
సమేత్య భూతైశ్చ సయక్షపన్నగైః ।
సురైశ్చ సేంద్రైఃభృశజాతవిస్మయైః
హతేకుమారే స కపిర్నిరీక్షితః । 37

ఈ విధముగా శత్రుబలములనుగూర్చి బాగుగా తర్కించినపిదప ఆ కపివరుడు అక్షకుమారుని వదించుటకే నిర్ణయించుకొనెను. అనంతరము మహాబలసరాక్రమశాలియైన హనుమంతుడు తాను అనుసరింపవలసిన యుద్ధక్రమమును ఆలోచించి, వేగముగా ముందునకుసాగెను. (30)

మహావీరుడు, వాయుసుతుడు ఐన ఆ వానరోత్తముడు మిక్కిలివేగముగలవియు, ఏ మాత్రమూ ఏమటుపాటు లేనివియు, శత్రువులకు చిక్కకుండ ఇటునటు వివిధములగు మార్గములయందును సంచరింపగలవియు, రథభారమును వహింపగలవియుఐన అక్షకుమారుని ఎనిమిదిగుఱ్ఱములను తన అఱచేతిదెబ్బలతో ఆకాశమునందే చంపివేసెను. (31)

పిమ్మట సుగ్రీవసచివుడైన హనుమంతుడు బలిష్ఠమైన తన అఱచేతితో అక్షకుమారునిరథమును కొట్టెను. ఆ దెబ్బకు రథచక్రములు ముక్కలయ్యెను, నొగలు వేడైపోయెను, గుఱ్ఱములును హతమై పోవుటచే ఆ రథము ఆకసమునుండి నేలపై గూలెను. (32)

ఉగ్ర తపశ్శక్తిసంపన్నుడైనఋషి తనతపఃప్రభావమున భౌతికదేహమును వీడి స్వర్గమునకు వెళ్ళుచున్నట్లుగా ధనుస్సును, ఖడ్గమును ధరించియున్న ఆ అక్షకుమారుడు భగ్నమైనరథమును వీడి, అంతరిక్షమున కెగిరెను. (33)

వాయువువలె మిక్కిలి పరాక్రమముగలవాడగు హనుమంతుడు, గరుత్మంతుడు, వాయువు, సిద్ధపురుషులు సంచరించునట్టి ఆకాశమునందు మసలుచున్న ఆ అక్షకుమారుని క్రమముగా సమీపించి, ఆతనికాళ్ళను గట్టిగా చిక్కించుకొనెను. (34)

తనతండ్రియైన వాయుదేవునివలె మహాపరాక్రమశాలియైన హనుమంతుడు గరుత్మంతుడు మహాసర్పమును గ్రహించినట్లు, ఆ అక్షకుమారుని పట్టుకొని, పెక్కుమార్లు గిరగిర త్రిప్పి, యుద్ధరంగమున వేగముగా విసరి నేలకేసి కొట్టెను. (35)

హనుమంతునిధాటికి అక్షకుమారుని యొక్క చేతులు, తొడలు, కటిప్రదేశము, కంఠము శిథిలములయ్యెను, రక్తములో తడిసి ఎముకలు, కన్నులు నుగ్గునుగ్గాయెను. కీళ్లన్నియు దెబ్బతినెను, నరములన్నియు తెగిపోయెను అంతట అతడు ప్రాణములను కోల్పోయి నేలకొరిగెను. (36)

ఆ వానరోత్తముడు అక్షకుమారుని నలిపి, అతనిని భూమిపై పడునట్లు చేసి, రాక్షసరాజైన రావణునకు మిక్కిలి భయమును కలిగించెను. హనుమంతుడు అక్షకుమారుని హతమార్చుచుండగా జ్యోతిశ్చక్రమున సంచరించుచు, వ్రతనియములను పాటించు మహర్షులు, యక్షులు, నాగులు, ఇతర ప్రాణులు, ఇంద్రుడు మొదలగు దేవతలు, మిక్కిలి విస్మయముతో ఆయనను వీక్షించిరి. (37)

నిహత్య తం వజ్రసుతోపమప్రభం
కుమారమక్షం క్షతజోపమేక్షణః ।
తదేవ వీరోఽభిజగామ తోరణం
కృతక్షణః కాల ఇవ ప్రజాక్షయే । 38

ఎట్టుబాటినకన్నులుగలవాడైన మహావీరుడగు హనుమంతుడు ఇంద్రుని కుమారుడైన జయంతుని వలె రాజిల్లు ఆ అక్షకుమారుని పరిమార్చిన పిమ్మట, ఆ వనముఖ ద్వారము మీదికిచేరి, ప్రళయ కాలమున జీవులప్రాణములను కొనిపోవుటకు నిరీక్షించు మృత్యుదేవత (యముని)వలె ప్రతియోధులైన రాక్షసులకొఱకు అతడు ఎదురు చూచుచుండెను. (38)

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే సుందరకాండే సప్తచత్వారింశస్సర్గః (47)
వాల్మీకిమహర్షినిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి సుందరకాండమునందు ఇది నలుబదిఏడవసర్గము.

-- * * * --

48. నలుబదిఏనిమిదవసర్గము

ఇంద్రజిత్తుహనుమంతుల యుద్ధము - బ్రహ్మేస్త్రముచేత బంధింపబడి, హనుమంతుడు రావణుని సభలో ప్రవేశించుట

తతస్స రక్షోఽధిపతిర్మహాత్మా
హనూమతాఽక్షే నిహతే కుమారే ।
మనస్సమాధాయ తదేంద్రకల్పం
సమాదిదేశేంద్రజితం సరోషమ్ । 1

హనుమంతునిచేతిలో అక్షకుమారుడు నిహతుడు కాగా మహావీరుడైన రాక్షసరాజగురావణుడు (లోలోపల అందోళనపడుచున్నను) మనస్సును కుదుటబఱచుకొని ధైర్యమువహించి, కుపితుడై దేవేంద్రునితోసమానమైన పరాక్రమముగల ఇంద్రజిత్తును యుద్ధమునకాదేశించుచు ఇట్లుపలికెను. (1)

త్యమస్త్రవిచ్ఛస్త్రవిదాం పరిష్ఠః
సురాసురాణామపి శోకదాతా ।
సురేషు సేంద్రేషు చ దృష్టకర్మా
పితామహారాధనసంచితాస్త్రః । 2

"ఓ కుమారా! నీవు అస్త్రవేత్తలలో, శస్త్రములను ప్రయోగించువారిలో శ్రేష్ఠుడవు. సురాసురులుసైతము నీ పరాక్రమమునకు గడగడలాడుదురు. బ్రహ్మదేవునిగూర్చి తనమొనరించి, బ్రహ్మేస్త్రముమొదలగు పెక్కు అస్త్రములను సంపాదించినవాడవు, నీయుద్ధకౌశలమును ఇంద్రాది దేవతలుగూడ చనిచూచిరి. (2)

తవాస్త్రబలమాసాద్య నాసురా న మరుద్గణాః ।
న శేకుస్సమరే స్థాతుం సురేశ్వరసమాశ్రితాః । 3

అసురులుగాని, ఇంద్రాదిదేవతలుగాని, మరుద్గణములు గాని, యుద్ధరంగమున నీ అస్త్రబలము ముందు నిలువ జాలకపోయిరి. (3)

న కశ్చిత్ త్రిషు లోకేషు సంయుగే న గతశ్రమః ।
భుజవిర్యాభిగుప్తశ్చ తపసా చాభిరక్షితః ।
దేశకాల విభాగజ్ఞః త్వమేవ మతిసత్తమః । 4

ముల్లోకములలోను కదనరంగమున నీచే పరాజితుడు కానివాడు ఎవ్వడునులేడు, నీ భుజబలపరాక్రమములే సర్వదా నీకు భద్రకవచములు, నీతపఃప్రభావమే నీకు సర్వరక్షకము. దేశకాలములననుసరించి, కర్తవ్యములను నిర్వహించుటలో నీవు నిరుపమానప్రజ్ఞాశాలివి. సమయస్ఫూర్తిగలవాడవు. (4)

న తేఽస్త్వశక్యం సమరేషు కర్మణా
న తేఽస్త్వకార్యం మతిపూర్వమంత్రణే ।
న సోఽస్తి కశ్చిత్ త్రిషు సంగ్రహేషు వై
న వేద యస్తేఽస్త్రబలం బలం చ తే । 5

వివిధయుద్ధరీతులలో కుశలుడనైననీకు అసాధ్యమైన కార్యము ఏదియునులేదు, వివేకముతో ఆలోచించి, చేయదగిన కార్యములలో నీకుతెలియనిదిలేదు. నీ అస్త్రబలములను, శారీరకశక్తిని ఎఱుగనివాడు ముల్లోకములయందు ఎవ్వడును లేనేలేడు. (5)

మమానురూపం తపసో బలం చ తే
పరాక్రమశ్చాస్త్రబలం చ సంయుగే ।
న త్వాం సమాసాద్య రణావమర్దే
మనః శ్రమం గచ్ఛతి నిశ్చితార్థమ్ । 6

నిహతాః కింకరాస్సర్వే జంబుమాలీ చ రాక్షసః ।
అమాత్యపుత్రా వీరాశ్చ పంచసేనాగ్రయాయినః । 7

బలాని సుసమృద్ధాని సాశ్వనాగరథాని చ ।
సహోదరస్తే దయితః కుమారోఽక్షశ్చ సూదితః ।
న హి తేష్వేన మే సారో యస్త్వయ్యరినిషూదన । 8

ఇదం హి దృష్ట్వా నిహతం మహద్బలం
కోపః ప్రభావం చ పరాక్రమం చ ।
త్వమాత్మనశ్చాపి సమీక్ష్య సారం
కురుష్య వేగం స్వబలానురూపమ్ । 9

బలావమర్దస్త్వయి సన్నికృష్టే
యథా గతే శామ్యతి శాంతశత్రౌ ।
తథా సమీక్ష్యాత్మబలం పరం చ
సమారభస్వాస్త్రవిదాం వరిష్ఠ । 10

న వీర సేనా గణశోచ్యవన్తి
న వజ్రమాదాయ విశాలసారమ్ ।
న మారుతస్యాస్య గతేః ప్రమాణం
న చాగ్నికల్పః కరణేన హంతుమ్ । 11

తమేవ మర్తం ప్రసమీక్ష్య సమ్యక్
స్వకర్మసామ్యాద్ధి సమాహితాత్మా ।
స్మరంశ్చ దివ్యం ధనుషోఽస్త్రవీర్యం
వ్రజాక్షతం కర్మ సమారభస్య । 12

న ఖల్వీయం మతిశ్రేష్ఠో యత్త్వాం సంప్రేషయామ్యహమ్ ।
ఇయం చ రాజధర్మాణాం క్షత్రస్య చ మతిర్మతా । 13

తపోబలమునందును, యుద్ధమున పరాక్రమించుటలోను, అస్త్రబలవిజృంభణమునందును, అన్నివిధముల నీవు నాతో సమానుడవు. యుద్ధసంఘర్షణ ఎదురైనప్పుడు నీవునిలబడిన పక్షమునకు జయము తథ్యము, నా మనస్సునకు ఆందోళన ఏమాత్రమూ కలుగదు. (6)

ఎనుబదివేలమంది కింకరులును, జంబుమాలీయు, వీరులైన అమాత్యపుత్రులు ఏడుగురును, సేనానాయకులైదుగురును రణరంగమున మడిసిరి. అసంఖ్యాకముగానున్న అశ్వములు, గజములు, రథములు పదాతిబలములు కదనరంగమున ప్రాణములను కోల్పోయెను. నీ అనుంగుతమ్ముడైన అక్షకుమారుడు గూడ నిహతుడయ్యెను. అయితే ఓ అరిమర్దనా! నాకునీపై ఉన్నంత గట్టినమ్మకము వారిపైలేదు. (7-8)

ఆ వానరునిస్రశస్త్రమైనబుద్ధికోశలమును, శారీరిక బలమును, ప్రభావమును, పరాక్రమమును దృష్టిలోనుంచుకొని, నీ బలపరాక్రములనుగూడ చూచుకొని, నీశక్తియుక్తులకు తగినట్లుగా విజృంభింపుము. (9)

అస్త్రవిదులలో శ్రేష్ఠుడా! నీనిరుపమాన బలపరాక్రమములను చూచిన వెంటనే శత్రువులు లొంగిపోవుదురు. అట్టి నీవు, ఆవానరుని సమీపించినప్పుడు నీ బలమును శత్రుబలమును సమీక్షించుకొని, మనసేనలు నశింపకుండునట్లుగా ప్రయత్నము చేయుము. (10)

ఓ వీరుడా! ఒకేప్రయత్నమున (ఒక్కదెబ్బతో) పెక్కుమందిని హతమార్చగల ఆ వానరునినుండి సేనలు మనలను రక్షింపజాలవు. (కనుక నీవుసేనలతో వెళ్లకుము.) తీక్షణమైన వజ్రాయుధముగూడ ఆయన కడ కుంతితమగును. కనుక ఆయనమీదికి వజ్రాయుధముతోగూడ వెళ్లవద్దు. అది ఆయనకడ పనిచేయదు- ఈవానరుని వేగము వాయువునకును లేదు. ఈతనిబలముముందు వాయుబలము సైతము దిగదుడుపే. అతడు అగ్నితుల్యుడు, అందఱిని కాల్చివేయగలడు. ముష్టిది సాధనములతో అతనిని చంపుట అసాధ్యము- కనుక అట్టి ప్రయత్నము చేయకుము. (11)

నేను ఇంతకుముందు చెప్పినరీతిగా బాగుగా ఆలోచింపుము. నీ కార్యసాఫల్యమునకై (నీవు శత్రువును జయించుటకై) ఏకాగ్రచిత్తుడవై ధనుర్విద్యకు (ధనుస్సునకు) సంబంధించిన బ్రహ్మస్త్రాదిబలమును జ్ఞప్తికి దెచ్చుకొనుచువెళ్లుము తిరుగులేని విధముగా (యుద్ధ) కార్యమునకుదిగుము- పితామహుడిచ్చిన ఆ బ్రహ్మస్త్రమునే స్మరించుచువెళ్లుము- దానికితప్ప మఱి దేనికిని అతడు లొంగదు. (12)

బాలుడవైన నిన్ను యుద్ధమునకుపంపుట నాకు ఉచితముగా తోచుటలేదు. ఐనను క్షాత్రధర్మమును అనుసరించి ఇట్లు చేయుటయుక్తమే. ఏలనన సమర్థులైన యోధులుండగా రాజు స్వయముగావెళ్లుట రాజధర్మ విరుద్ధము. (13)

నానాశస్త్రైశ్చ సంగ్రామే వైశారద్యమరిందమః ।
అవశ్యమేన బోధవ్యం కామ్యశ్చ విజయో రణే । 14

తతః పితు స్తద్వచనం నిశమ్య
ప్రదక్షిణం దక్షసుతప్రభావః ।
చకార భర్తారమదీనసత్త్వే
రణాయ వీరః ప్రతిపన్నః । 15

తతస్తైః స్వగణైరిష్టైః ఇంద్రజిత్రుతిపూజితః ।
యుద్ధోద్ధతః కృతోత్సాహః సంగ్రామం ప్రత్యపద్యతః । 16

శ్రీమాన్ పద్మపలాశాక్షో రాక్షసాధిపతేస్సుతః ।
నిర్జగామ మహాతేజాః సముద్ర ఇవ పర్వసు । 17

స పక్షిరాజోపమతుల్యవేగైః
వ్యాలైశ్చతుర్విస్ఫిటతీక్షణదండైః ।
రథం సమాయుక్తమసంగవేగం
సమారురోహంద్రజిదింద్రకల్పః । 18

స రథీ ధన్వినాం శ్రేష్ఠః శస్త్రజ్ఞోఽస్త్రవిదాంవరః ।
రథేనాభియయౌ క్షిప్రం హనుమాన్ యత్ర సోఽభవత్ । 19

స తస్య రథనిర్దోషం జ్యోస్వనం కార్ముకస్య చ ।
నిశమ్య హరివీరోఽసౌ సంప్రహృష్టతరోఽభవత్ । 20

సుమహచ్ఛాపమాదాయ శితశల్యాంశ్చ సాయకాన్ ।
హనుమంతమభిప్రేత్య జగామ రణపండితః । 21

తస్మిం ప్రతస్సంయతి జాతహర్షే
రణాయ నిర్గచ్ఛతి బాణపాణౌ ।
దిశశ్చ సర్వాః కలుషా బభూవుః
మృగాశ్చ రౌద్రా బహుధా వినేదుః । 22

సమాగతాస్తత తు నాగయక్షా
మహర్షయశ్చక్రచరాశ్చ సిద్ధాః ।
నభస్సమావృత్య చ పక్షిసంఘా
వినేదురుచ్చైః పరమప్రహృష్టాః । 23

ఆయాంతం సరథం దృష్ట్వా తూర్ణ మింద్రజితం కపిః ।
విననాద మహానాదం వ్యవర్ధత చ వేగవాన్ । 24

కదనరంగమున విజయకాంక్షకలిగియుండుట అవసరము. కనుక వివిధములగు అస్త్రప్రయోగముల యందు నేర్పు (ప్రహరణసామర్థ్యము) కలిగియుండ వలెను. జయార్థము అస్త్రములన్నియు స్పృశిలో ఉండవలెను. (14)

దేవతలవలె దివ్యప్రభావము గలవాడు, వీరుడు, ఐన ఇంద్రజిత్తు తండ్రివలెకీన హితవచనములనువిని, కొండంత బలమునుపొందినవాడై, యుద్ధముచేయుటకే నిశ్చయించుకొని, ప్రభువైన రావణునకు ప్రదక్షిణ పూర్వకముగా నమస్కరించెను. (15)

ఇంద్రజిత్తు తనకు అత్యంతప్రీతిసాత్రులైనవారిచేతను, తనవారిచేతను ప్రశంసలనందుకొని, రణోత్సాహముతో విజ్ఞప్తిగించు సమరభూమికివెళ్లుటకు ఉద్యుక్తుడాయెను. (16)

వైభవోపేతుడు, పద్మదళములవంటి నేత్రములు గలవాడు, రాక్షసప్రభువైన రావణునికుమారుడు, మహా తేజశ్శాలియుఅగు ఇంద్రజిత్తు, పర్వదినములలో సముద్రునివలె ఉప్పొంగుచు సంగ్రామమునకు బయలుదేరినాడు. (17)

పరాక్రమమున ఇంద్రునితోసమానుడైన ఆ ఇంద్రజిత్తు నిరాఘాటముగా మిక్కిలివేగముతో సాగిపోగల రథమును ఆదిరోహించెను. దానికి గరుత్మంతునివలె మిక్కిలివేగము గలవి, తీక్షణములైనతెల్లనికోటలుగలవి అగు నాలుగు సింహములే పూన్యబడియుండెను. (18)

ధనుర్దారులలోశ్రేష్ఠుడు, శస్త్రాస్త్రప్రయోగములలో ఆరితేజినవాడుఐన ఆ ఇంద్రజిత్తు హనుమంతుడున్న ప్రదేశమునకు రథముపై వేగముగా వెళ్లెను. (19)

వానరవీరుడైన హనుమంతుడు ఇంద్రజిత్తుయొక్క రథచక్రములసన్నాదులను, ధనుష్ఠంకారమును విని, (తనకుదీర్చినవీరునితో యుద్ధముచేయుఅవకాశము లభించినదని) మిక్కిలి ఆనందభరితుడాయెను. (20)

రణవిద్యలలోకుశలుడైన ఇంద్రజిత్తు మిక్కిలి శక్తిమంతమైన ధనుస్సును, వాడియైనములుకులుగల బాణములనుచేతబట్టి హనుమంతుని ఎదుర్కొనుటకై వెళ్లెను. (21)

పిమ్మట ఆ ఇంద్రజిత్తు రణోత్సాహభరితుడై బాణములనెక్కువెట్టి, ముందునకుసాగుచుండగా పైకిగసిన ధూళులతో దిశలన్నియు నిండిపోయెను. క్రూరమృగములు బహువిధములుగా ఆఘనసాగెను. (22)

అంతట అక్కడికిచేరిన నాగులు, యక్షులు, మహర్షులు, జ్యోతిశ్శక్రమున సంవరించుసేద్యులు, ఆకాశమునందంతటను వ్యాపించి, హర్షోల్లాసములను ప్రకటించిరి. కాకులు, గ్రద్దలు మొదలగు పక్షులు (తమ కొర్రము లభించునను) సంతోషముతో బిగ్గరగా అఱచినవి. (23)

రథముపై ఆతివేగముగా తనవైపునకు వచ్చుచున్న ఇంద్రజిత్తును గాంచి, హనుమంతుడు సింహనాదమొనర్చుచు, శత్రువునకు దడపుట్టునట్లు అతి శీఘ్రముగా తనశరీరమును పెంచెను. (24)

ఇంద్రజిత్తు రథం దివ్యమ్ అస్థితశ్చిత్రకార్ముకః ।
ధనుర్విస్ఫారయామాస తటిదూర్జితనిస్స్వనమ్ । 25

తతస్సమేతా వతితీక్షణేగా
మహాబలో తౌ రణనిర్విశంకౌ ।
కపిశ్చ రక్షోఽధిపతేశ్చ పుత్రః
సురాసురేంద్రావివ బద్ధవైరౌ । 26

స తస్య వీరస్య మహారథస్య
ధనుష్కృత స్సంయతి సమ్మతస్య ।
శరప్రవేగం వ్యహసత్ ప్రవృద్ధః
చచార మార్గే పితురప్రమేయః । 27

తతశ్చరానాయతతీక్షణల్యాన్
సుపత్రిణిః కాంచనచిత్రపుంఖాన్ ।
ముమోచ వీరః పరవీరహంతా
సుసన్నతాన్ వజ్రనిపాతవేగాన్ । 28

తతస్తు తత్స్వందననిస్స్వనం చ
మృదంగభేరీపటహస్వనం చ ।
వికృష్యమాణస్య చ కార్ముకస్య
నిశమ్య భోషం పునరుత్పపాత । 29

శరాణామంతరేష్వాశు వ్యవర్తత మహాకపిః ।
హరిస్తస్యాభిలక్ష్యస్య మోఘయన్ లక్ష్యసంగ్రహమ్ । 30

శరాణామగ్రతస్తస్య పునస్సమభివర్తత ।
ప్రసార్య హస్తా హనుమాన్ ఉత్పపాతానిలాత్మజః । 31

తాపుభౌ వేగసంపన్నౌ రణకర్మవిశారదౌ ।
సర్వభూతమనోగ్రాహి చక్రతుర్యుద్ధముత్తమమ్ । 32

హనూమతో వేద స రాక్షసోఽంతరం
స మారుతిస్తస్య మహాత్మనోఽంతరమ్ ।
పరస్పరం నిర్విషహౌ బభూవతుః
సమేత్య తౌ దేవసమానవిక్రమౌ । 33

తతస్తు లక్ష్మ్యే స విహన్యమానే
శరేష్వమోఘేషు చ సంపతత్సు ।
జగామ చింతాం మహతీం మహాత్మా
సమాధిసంయోగసమాహితాత్మా । 34

ఇంద్రజిత్తు దివ్యమైనరథముపై నిలకడగానున్నవాడై,
చిత్రమైనవింటినిచేబూని, పిడుగుపాటుధ్వనితో భయంకరముగా
ధనుష్టంకారమును గావించెను. (25)

మిక్కిలితీవ్రముగా విజృంభించినవారును, గొప్ప
బలశాలురును, రణభయములేనివారునుఐన హనుమంతుడు,
ఇంద్రజిత్తు ఇరువురును బద్ధశత్రువులైన దేవేంద్ర,
రాక్షసేంద్రులవలె పరస్పరము యుద్ధమునకు తలపడిరి. (26)

సాటిలేనివీరుడు, అత్యున్నతముగా తనశరీరమును
పెంచినవాడుఅగు హనుమంతుడు, వీరుడును, మహా
రథుడును, ధనుర్దారియు, యుద్ధమున వాసికెక్కినవాడును
ఐన ఇంద్రజిత్తుయొక్క బాణములధాటిని వమ్మునర్చి,
వాయు(అకాశ)మార్గమున సంచరింపసాగెను. (27)

శత్రువీరులనుహతమార్చుటలోఘటికుడైన ఇంద్రజిత్తు,
పొడవైన వాడిములుకులుగలవియు, మంచి తేక్కులు
గలవియు, చిత్రముగానున్న బంగారుపిడులు గలవియు,
బాగుగావంగినవియు, వజ్రాయుధమువలె బలమైనవియు
అగు బాణములను హనుమంతునిపై వేసెను. (28)

అంతట ఆమారుతి ఇంద్రజిత్తుయొక్క రథచక్రధ్వనులను,
మృదంగ, భేరీ, పటహాదివాద్యముల స్వనములను
ఎక్కుపెట్టబడుచున్న వింటిధ్వనిని విని, మఱల గగనమునకు
ఎగిరెను. (29)

గుఱిచూచికోట్టుటలోసమర్థుడైనఇంద్రజిత్తు యొక్క
లక్ష్యమును వమ్మునర్చుచు ఆ వానరోత్తముడు
బాణములకు చిక్కకుండా వాటిమధ్య తిరుగసాగెను. (30)

వాయుసుతుడైనహనుమంతుడు ఆ ఇంద్రజిత్తు
యొక్క బాణములకు ఎదురుగా నిలబడుచుండెడివాడు.
ఇంద్రజిత్తు గుఱిచూచి, బాణములను ప్రయోగించునంతలో
అతడు వెంటనే చేతులుచాచి దాగుడుమూతలాడువానివలె
రివ్వున మఱలపైకి ఎగిరెడివాడు. (31)

మిక్కిలివేగముగా యుద్ధమొనర్చుటలోసమర్థులైన
వారిద్దఱును సకలప్రాణులకు ఆశ్చర్యము గొల్పునట్లుగా
మహాయుద్ధమొనర్చుచుండిరి. (32)

హనుమంతుని ఎట్లుజయింపవలెనో ఇంద్రజిత్తునకు
తెలియకుండెను. ఇంద్రజిత్తును పడగొట్టుఉపాయము
హనుమంతునకు తోచకుండెను. దేవతలతో సమానమైన
పరాక్రమముగలవారిద్దఱును పోరుసల్పుచు ఒకరిని మఱియొకరు
జయించుటకు అసాధ్యులుగానుండిరి. (33)

బాణములను సంధించి ప్రయోగించుటలో ఏకాగ్రచిత్తుడైన
ప్రతిభాశాలియగు ఆ ఇంద్రజిత్తు తన గుఱి వమ్మైపోవుచుండుట
వలనను, అమోఘములైన శరములుగూడ గుఱితప్పి పడిపోవు
చుండుటచేతను తీవ్ర విచారమునకు లోనయ్యెను. (34)

తతో మలిం రాక్షసరాజసూను:

చకార తస్మిన్ హరివీరముఖ్యే ।

అవధ్యతాం తస్య కపిస్సమీక్ష్య

కథం నిగచ్ఛేదితి నిగ్రహార్థమ్ । 35

తతః సైతామహం వీరః సోఽస్త్రమస్త్రవిదాం వరః ।

సందధే సుమహావేజాః తం హరిప్రవరం ప్రతి । 36

అవధ్యోఽయమితి జ్ఞాత్వా తమస్త్రేణాస్త్రతత్త్వవిత్ ।

నిజగ్రాహ మహాబాహుః మారుతాత్మజమింద్రజిత్ । 37

తేన బద్ధస్తతోఽస్త్రేణ రాక్షసేన స వానరః ।

అభవన్నిర్విచేష్టశ్చ పపాత చ మహీతలే । 38

తతోఽథ ఋద్వా స తదస్త్రబంధం

ప్రభోః ప్రభావాత్ విగతాత్మవేగః ।

పితామహానుగ్రహమాత్మనశ్చ

విచింతయామాస హరిప్రవీరః । 39

తతస్స్వాయంభువైర్మంత్రైః బ్రహ్మస్త్రమధిమంత్రితమ్ ।

హనుమాంశ్చింతయామాస వరదానం పితామహాత్ । 40

న మేఽస్త్రబంధస్య చ శక్తిరస్తి

విమోక్షణే లోకగురోః ప్రభావాత్ ।

ఇత్యేవ మత్వా విహితోఽస్త్రబంధో

మయాఽఽత్యయోనేరనువర్తితవ్యః । 41

స వీర్యమస్త్రస్య కపిర్విచార్య

పితామహానుగ్రహమాత్మనశ్చ ।

విమోక్షశక్తిం పరిచింతయిత్వా

పితామహాజ్ఞా మనువర్తతే స్మ । 42

అస్త్రేణాపి హి బద్ధస్య భయం మమ న జాయతే ।

పితామహ మహేంద్రాభ్యాం రక్షితస్యానిలేన చ । 43

గ్రహణే చాపి రక్షోభిః మహాన్ మే గుణదర్శనః ।

రాక్షసేంద్రేణ సంవాదః తస్మాద్భుష్ణాంతు మాం పరే । 44

స నిశ్చితార్థః పరవీరహంతా

సమీక్ష్యకారీ వినివృత్తచేష్టః ।

పరైః ప్రసహ్యభిగతైర్నిగృహ్య

ననాదతైస్తైః పరిభర్త్యమానః । 45

ఆ ఇంద్రజిత్తు హనుమంతునిచంపుట అసాధ్యమని తలంచెను. "అది సరే! కనీసము ఆ వానరప్రముఖుని బంధించుటకై అతనిని నిశ్చేష్టునిగాచేయుటకు ఉపాయమేమి?" అని అతడు బాగుగా ఆలోచింపసాగెను. (35)

పిమ్మట అస్త్రవిదులలో ప్రముఖుడు, వీరుడు, మహా తేజశ్శాలియువన ఆ ఇంద్రజిత్తు ఆ వానరోత్తమునిపై బ్రహ్మస్త్రమును సందించెను. (36)

'ఈ మహావానరుని చంపుట అసాధ్యము'- అని తలచి, అస్త్రరహస్యములను ఎఱింగిన భుజబలశాలియగు ఇంద్రజిత్తు ఆ మారుతని బ్రహ్మస్త్రముచే బంధించెను. (37)

ఇంద్రజిత్తుప్రయోగించిన బ్రహ్మస్త్రమునకు కట్టుబడినవాడై, ఆ కపివరుడు నిశ్చేష్టుడై, భూమిపై పడిపోయెను. (38)

ఆ హనుమంతుడు తాను బ్రహ్మస్త్రముచే బంధింపబడినట్లు తెలిసికొనెను. కాని బ్రహ్మదేవుని ప్రభావమున ఆ అస్త్రశక్తి క్షణకాలములో తొలగిపోయెను. అది ఆయనను ఏమాత్రము బాధింపలేదు. అప్పుడు అతడు తనను బ్రహ్మదేవుడు అనుగ్రహించెనని తలంచెను. (39)

'అది స్వాయంభువ (బ్రహ్మ) మంత్రములచే అభిమంత్రింపబడిన బ్రహ్మస్త్రము'- అని యెఱింగి, బ్రహ్మ తనకు ప్రసాదించిన వరమును గుర్తునకు తెచ్చుకొనెను. (40)

"పితామహునిమహిమచే ప్రభావితమైన ఈ బ్రహ్మస్త్రము నుండి తప్పించుకొనగలశక్తి నాకులేదు." అనితలంచి, ఇంద్రజిత్తు దానిని నాపై ప్రయోగించెను. సరే ఈ బ్రహ్మస్త్రమునకు నేను కట్టుబడియుండుటయే యుక్తము. ఆవిదముగా నేను బ్రహ్మదేవుని గౌరవించినట్లుగును." (41)

అహనుమంతుడు బ్రహ్మస్త్రముయొక్క ప్రభావమును, తనపై పితామహునకుగల అనుగ్రహమును గుర్తునకు దెచ్చుకొనెను. బ్రహ్మస్త్రమునుండి తప్పించుకొనగలశక్తి తనకు ఉన్నదని తెలిసియు, అతడు బ్రహ్మదేవుని ఆజ్ఞను శిరసావహించెను. (42)

నేను బ్రహ్మస్త్రముచే బంధింపబడినను, బ్రహ్మదేవుడు, దేవేంద్రుడు, వాయుదేవుడు నన్ను రక్షించుచున్నందున నేను భయపడవలసిన పనియేలేదు. (43)

రాక్షసులు నన్నుబంధించి (రావణునికడకు) తీసికొనివెళ్లినను నాకు లాభమేయగును. ఏలనన నేను స్వయముగా అక్కడ రావణునితో మాట్లాడవచ్చును. అందువలన శత్రువులు నన్ను తీసికొనివెళ్లుదురుగాక. (44)

శత్రువులను పరిమార్చగలవాడును, సదసద్విచక్షణతో దూరదృష్టిగలవాడునువన హనుమంతుడు కృతనిశ్చయుడై, నిశ్చేష్టుడైయుండెను. అంతట శత్రువులు ఆయనమీదికి విజృంభించి, బలప్రయోగముతో బంధించి, భయపెట్టసాగిరి. అప్పుడు మారుతి బిగ్గరగా కేకవేసెను. (45)

తతస్తం రాక్షసా దృష్ట్వా నిర్విచేష్టమరిందమమ్ ।
బబంధుశ్శణవత్కైశ్చ ద్రుమచీరైశ్చ సంహతైః । 46

స రోచయామాస పరైశ్చ బంధనం
ప్రసహ్య పీరైరభిగర్హణం చ ।
కౌతూహలాన్మాం యది రాక్షసేంద్రో
ద్రష్టుం వ్యవస్యేదితి నిశ్చితార్హః । 47

స బద్ధస్తేన వల్కేన విముక్తోఽస్త్రేణ వీర్యవాన్ ।
అస్త్రబంధస్సచాన్యం హి న బంధమనువర్తతే । 48

అథేంద్రజిత్తు ద్రుమచీరబద్ధం
విచార్య వీరః కపిసత్తమం తమ్ ।
విముక్తమస్త్రేణ జగామ చింతాం
నాన్యేన ఐద్దో హ్యనువర్తతేఽస్త్రమ్ । 49

అహో మహత్కర్మ కృతం నిరర్థకం
న రాక్షసైర్మంత్రగతిర్విమృష్టా ।
పునశ్చ నాస్త్రే విహతేఽస్త్రమన్యత్
ప్రవర్తతే సంశయితాః స్మ సర్వే । 50

అస్త్రేణ హనుమాన్ ముక్తో నాత్మాననువబుధ్యత ।
కృష్యమాణస్తు రక్షోభిః తైశ్చ బంధైర్నిపీడితః । 51
హన్యమానస్తతః క్రూరై రాక్షసైః కాష్ఠముష్టిభిః ।
సమీపం రాక్షసేంద్రస్య ప్రాకృష్యత స వానరః । 52

అథేంద్రజిత్ తం ప్రసమీక్ష్య ముక్తమ్
అస్త్రేణ బద్ధం ద్రుమచీరసూతైః ।
వ్యధర్మయత్ తత్ర మహాబలం తం
హరిప్రవీరం సగణాయ రాజ్ఞే । 53

తం మత్తమివ మాతంగం బద్ధం కపివరోత్తమమ్ ।
రాక్షసా రాక్షసేంద్రాయ రావణాయ న్యవేదయన్ । 54

కోఽయం కస్య కుతో వాత్ర కిం కార్యం కో వ్యపాశ్రయః ।
ఇతి రాక్షసవీరాణాం తత్ర సంజజ్జిరే కథాః । 55

అనంతరము రాక్షసులు శత్రుసంహారకుడైన హనుమంతుడు నిశ్చేష్టుడైయుండుటచూచి, గట్టిగాపేసిన జనువనారత్రాళ్లతోడను, వల్కములచేతను ఆయనను బంధించిరి. (46)

‘ఒకవేళ రావణుడు నన్ను చూచుటకై కుతూహలపడుచు ఉన్నను ఉండవచ్చును’- అని నిశ్చయించుకొని, హనుమంతుడు తనను శత్రువీరులు బంధించుటను, నిందించుటనుగూడ ఇష్టముతో సహించెను. (47)

మహావీరుడైన హనుమంతుడు వల్కలములచే బంధింపబడినవెంటనే బ్రహ్మాస్త్రము అతనిని తనబంధమునుండి విముక్తుని గావించెను. వీలనన తనచే బంధింపబడినవానిని ఇతరసాధనములచే మఱల బంధించినచో బ్రహ్మాస్త్రము అతనిని తనబంధమునుండి విడిచిపెట్టును. (48)

వల్కలములుమున్నగువానిచే బంధింపబడిన ఆ వానరోత్తముని బ్రహ్మాస్త్రము తనబంధమునుండి విముక్తుని జేయుటను గమనించి, వీరుడైన ఇంద్రజిత్తు ఇట్లుతలపోయ సాగెను. “ఇతరసాధనములచే బంధింపబడిన వానిని బ్రహ్మాస్త్రము తనబంధమునుండి విడిచిపెట్టును, అయ్యో! నా శక్తినంతయును ధారపోసి చేసిన ఈ మనకార్యము బూడిదలోపోసిన పన్నీరైనది గదా! బ్రహ్మాస్త్రమంత్రపద్ధతిని ఎఱుగక రాక్షసులు తెలివిమాలిన వారై ఇట్లుచేసిరి. బ్రహ్మాస్త్రమును ప్రయోగించినపిమ్మట మఱియొకఅస్త్రము ఏదియు పనిచేయదు. బ్రహ్మాస్త్రమును మఱల ప్రయోగింపవలను పడదు. అతడిబంధములను త్రెంచుకొనినచో మనందఱిని ఇరుకున బెట్టవచ్చును. ఐనచో మన కర్తవ్యమేమి? ఇప్పుడు అతడు చేయజాలనిది ఏమిటి? గొప్పచిక్కేవచ్చిపడినది”. (49-50)

హనుమంతుడు బ్రహ్మాస్త్రమునుండి తాను విముక్తుడైన విషయమును ఇతరులకు తెలియనీయలేదు. క్రూరులైనరాక్షసులు అతనిని బంధములతోకట్టి కట్టెలతో బాదుచు, పిడికిళ్ళతో పొదుచుచు, రావణుని సమీపమునకు లాగికొనిపోయిరి. (రావణుని చూడవలెనను సంకల్పముతో ఈ రాక్షసులుపెట్టుబాధలను అన్నింటిని హనుమంతుడు బుద్ధిపూర్వకముగా ఓర్చుకొనెను.) (51-52)

అంతట బ్రహ్మాస్త్రమునుండి విముక్తుడై జనువనారత్రాళ్ళ చేతను, వల్కములచేతను బంధితుడై యున్న మహావీరుడగు వానరోత్తముని ఇంద్రజిత్తు సభాస్థలికి తీసికొని వెళ్లి, పరివారములతోగూడియున్న రావణునకు జూపించెను. (53)

బంధింపబడిన మదపుటేనుగువలెనున్న హనుమంతుని గూర్చి రాక్షసులు “అశోకవనమును ధ్వంసమొనర్చిన వానరుడు ఇతడే” అని- తమ రాజైన రావణునకు నివేదించిరి. (54)

ఆ సభలోని రాక్షసవీరులు ఆ వానరునిజూచి, ఇతడు ఎవరు? ఎవరివాడు? ఎక్కడినుండివచ్చినాడు? ఇతడు వచ్చినపనియేమి? ఇతనికి ఆశ్రయమును ఇచ్చినదెవరు?” అని పరస్పరము చర్చించుకొనసాగిరి. (55)

హన్యతాం దహ్యతాం వాపి భక్ష్యతామితి చాపరే ।
రాక్షసాః తత్ర సంక్రుద్ధాః పరస్పరమథాఘ్రువన్ ॥ 56

అతీత్య మార్గం సహసా మహాత్మా
స తత్ర రక్షోఽధిపపాదమూలే ।

దదర్శ రాజ్ఞః పరిచారవృద్ధాన్
గృహం మహారత్న విభూషితం చ ॥ 57

స దదర్శ మహాతేజా రావణః కపిసత్తమమ్ ।
రక్షోభిః వికృతాకారైః కృష్యమాణమితస్తతః ॥ 58

రాక్షసాధిపతిం చాపి దదర్శ కపిసత్తమః ।
తేజోబలసమాయుక్తం తపంతమివ భాస్కరమ్ ॥ 59

సరోష సంవర్తిత తామ్రదృష్టిః
దశాననస్తం కపి మన్యవేక్ష్య ।

అథోపవిష్టాన్ కులశీలవృద్ధాన్
సమాదితత్ తం ప్రతి మంత్రిముఖ్యాన్ ॥ 60

యథాక్రమం తైః స కపిర్విప్రుష్ఠః
కార్యార్థమర్థస్యచ మూలమాదౌ ।

నివేదయామాస హరీశ్వరస్య
దూతస్సకాశాదహమాగతోఽస్మి ॥ 61

అచట మిక్కిలి ఆగ్రహముతోనున్న మఱికొందఱు
రాక్షసులు "చంపుడు, కాల్చివేయుడు, భక్షింపుడు"- అని
ఒకరితోనొకరు చెప్పికొనసాగిరి. (56)

మహాత్ముడైన హనుమంతుడు మార్గమునుదాటి,
అమూల్యరత్నములతో అలంకృతమైయున్న రావణుని
బననమును, సభలో రావణునిపాదముల సమీపముననున్న
అతని ముఖ్యనచిపులను ఒక్కసారిగా పరికించుచు
చూచెను. (57)

మహాతేజశ్శాలియైన ఆ రావణుడు వికృతాకారులైన
రాక్షసులచే ఇటునటు లాగబడుచున్న కపీశ్వరుని
చూచెను. (58)

తేజోబలసంపన్నుడై, సూర్యునివలెవిరాజిల్లుచున్న
రాక్షసరాజును ఆకపిసత్తముడు చూచెను. (59)

ఎఱ్ఱబాటినకనులతో రోషముతోగ్రుడ్డుఱుముచు రావణుడు
కపివరుని పరికించిచూచి, సభలో ఆసీనులైయున్న,
కులశీలములుగలిగి అనుభవజ్ఞులైన, ప్రముఖులగు మంత్రిులను
'అతనినిగూర్చి తెలిసికొనుడు'- అని ఆజ్ఞాపించెను. (60)

ఆ మంత్రివరులు 'వచ్చిన పనిని గూర్చియు,
ఆకార్యహేతువు మొదలగు వానిని గూర్చియు' క్రమముగా
ఆ కపివరుని ప్రశ్నించిరి. అంతట మారుతి 'నేను
వానరప్రభువైన సుగ్రీవుడు పంపగా వచ్చిన దూతను'-
అని తెలిపెను. (61)

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే సుందరకాండే అష్టచత్వారింశస్సర్గః (48)
వాల్మీకీమహర్షివిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి సుందరకాండమునందు ఇది నలుబదినినిమిదవసర్గము.

-- * * * --

49. నలుబదితొమ్మిదవసర్గము

రావణుని ఆకారమును జూచి, హనుమంతుడు అశ్రుర్యపడుట-

తత స్స కర్మణా తస్య విస్మితో భీమవిక్రమః ।
హనుమాన్ రోషతామ్రాక్షో రక్షోఽధిపమనైక్షత ॥ 1

భ్రాజమానం మహర్షేణ కాంచనేన విరాజతా ।
ముక్తా జాలావృతేనాథ మకుటేన మహాద్యుతిమ్ ॥ 2

శత్రువులకు భయమునుగొలుపునట్టి పరాక్రమవంతుడైన
ఆ హనుమంతుడు రావణుని కృత్యమునకు అశ్రుర్యపడెను. (1)
అతడు క్రోధముతో కన్నులెఱ్ఱజేసి, (2) ఆ రావణుని
జూచెను. (1)

రావణుడు ధరించిన కిరీటము మేలిమిబంగారముతో
నిర్మింపబడి, మంచిముత్యములచే పొదుగబడి దగదగలాడుచుండెను.
అట్టి కిరీటద్యుతులతో అతడు విరాజిల్లుచుండెను. సానలుదీసిన

1) రావణుడు ఇంద్రునివలె ద్వారా తనను బంధింపజేసి, సభకు రప్పించుకొనుటచే హనుమంతుడు విస్మయపడెను.

2) రావణుడు నీలాదేవిని అపహరించుకొని వచ్చినందులకును, అశోకవనమున ఆమెను బెదరించినందులకును అతనిపై
హనుమంతుడు కన్నులెఱ్ఱజేసి క్రుద్ధుడయ్యెను.

వజ్రసంయోగసంయుక్తైః మహార్హమణివిగ్రహైః ।
హైమైరాభణైశ్చిత్రైః మనసేవ ప్రకల్పితైః ॥ 3

మహార్హక్షౌమసంవీతం రక్తచందనరూషితమ్ ।
స్వనులిప్తం విచిత్రాభిః వివిధాభిశ్చ భక్తిభిః ॥ 4

వివృతైర్దర్శనీయైశ్చ రక్తాక్షైః భీమదర్శనైః ।
దీప్తతీక్ష్ణమహాదంష్ట్రైః ప్రలంబదశనచ్ఛరైః ॥ 5

శిరోభిర్దశభిర్వీరం భ్రాజమానం మహాజనమ్ ।
నానావ్యాలసమాకీర్తైః శిఖరైరివ మందరమ్ ॥ 6

నీలాంజనచయప్రఖ్యం హరేణోరసి రాజతా ।
పూర్ణచంద్రాభవక్రేణ సబలాకమివాంబుదమ్ ॥ 7

బాహుభిర్బద్ధకేయూరైః చందనోత్తమభూషితైః ।
భ్రాజమానాంగధైః పీనైః పంచశీర్షైరివోరగైః ॥ 8

మహతి స్పృటికే చిత్రే రత్నసంయోగసంస్కృతే ।
ఉత్తమాస్తరణాస్తీర్ణే సూపవిష్టం వరాసనే ॥ 9

అలంకృతాభిరత్యర్థం ప్రమదాభిస్సమంతతః ।
వాలవ్యజనహస్తాభిః ఆరాత్ సముపసేవితమ్ ॥ 10

దుర్ధరేణ ప్రహస్తేన మహాపార్శ్వేన రక్షసా ।
మంత్రిభిర్మంత్రతత్త్వజ్ఞైః నికుంభేన చ మంత్రిణా ॥ 11

సుఖోపవిష్టం రక్షోభిః చతుర్భిర్బలదర్శితైః ।
కృత్స్నం పరివృతం తోకం చతుర్భిరివ సాగరైః ॥ 12

మంత్రిభిర్మంత్రతత్త్వజ్ఞైః అన్యైశ్చ శుభబుద్ధిభిః ।
అన్వాస్యమానం రక్షోభిః సురైరివ సురేశ్వరమ్ ॥ 13

అపశ్యద్రాక్షసపతిం హనుమానతీజసమ్ ।
విష్ఠితం మేరుశిఖరే సతోయమివ తోయదమ్ ॥ 14

జాతివజ్రములతోడను, అమూల్యములైన మణులతోడను సాదుగబడి, సంకల్పమాత్రమున సిద్ధములై చిత్రవిచిత్రముగానున్న స్వర్ణాభరణములతో అతడు తేజరిల్లుచుండెను. వెలకట్టుటకు సాధ్యముగాని పట్టువస్త్రములను అతడు ధరించియుండెను. ఎఱ్ఱచందనపుపూతలతో, కస్తూరి మొదలగు ద్రవ్యములచే పంక్తులుదీటి కుదురుకొనిన త్రిపుండ్రములతో వివిధములగు చిత్రములతో అనులిప్తుడై ప్రకాశించుచుండెను. (2-4)

అతనికనులు విశాలముగానుండుటచే దర్శనీయములై, ఎఱ్ఱబాటియుండుటచే భయమును గొల్పుచును ఉండెను, దంతములు పదునుదేటి ప్రకాశించుచుండెను, పెదవులు వ్రేలాడుచుండెను, మహాతేజశ్శాలియు వీరుడునువన రావణుడు పదిశిరస్సులతో ఒప్పుచు, అనేకములైన క్రూరమృగములతో నిండిన శిఖరములుగల మందరపర్వతమువలె ఒప్పుచుండెను. (5-6)

అతడు కాటుకకొండవలె విలసిల్లుచు, వక్షఃస్థలమునందు మిలమిలలాడుచున్న హారములతో శోభిల్లుచుండెను. పూర్ణచంద్రునివలె ధగధగలాడుచున్న రత్నహారములతో విరాజిల్లుచు, పెద్దకొంగలతోగూడిన మేఘమువలె ఒప్పాటుచుండెను. అతనిబాహువులు మేలిచందనములచే పూయబడి యుండెను. అవి జీలుగుపవిత్రనముగల భుజకీర్తులతో, మెఱయుచున్న దండకడియములతో అలంకృతములై యుండెను, ఆ బాహువులు పరిపూర్ణములై ఐదుపదగల సర్పములవలె అలరారుచుండెను. (7-8)

అతనిసీతము మేలైనస్పటికమణులతో చిత్రముగా నిర్మితమై యుండెను, అది రత్నములకూర్పుతో అలంకృతమైయుండెను, దానిపై శ్రేష్ఠమైన ఆస్తరణము (రత్నకంబళము) పఱచబడియుండెను, అట్టి ఉన్నత సింహాసనముపై అతడు సుఖాసీనుడైయుండెను. (9)

చక్కగా అలంకరించుకొని, వింజామరలను చేబూనిన కాంతలు చుట్టును జేరి, సమీపముననుండి ఆరావణునకు సేవలనొనర్చుచుండిరి. (10)

మంత్రాంగతత్త్వమును బాగుగా ఎఱిగినవారును, బలదర్పితులునువన దుర్ధరుడు, ప్రహస్తుడు, మహాపార్శ్వుడు, నికుంభుడు అను రాక్షసమంత్రులు అతని చుట్టును చేరియుండిరి, ఆ నలుగురు సచివులచే పరివృతుడై హాయిగా ఆసీనుడైయున్న రావణుడు నాలుగు సముద్రములచే పూర్తిగా అవరింపబడియున్న భూమండలమువలె ఒప్పాటుచుండెను. (11-12)

మంత్రాంగమును నెఱపుటలో సమర్థులైనవారును, తనమేలుగోరువారునువన మంత్రులతో సేవింపబడుచున్న రావణుడు దేవతలతో సేవలను అందుకొనుచున్న దేవేంద్రునివలె తేజరిల్లుచుండెను. (13)

ఆ విధముగా మహావైభవోపేతుడై, మేరుశిఖరముపై నిలిచిన సజలమేఘమువలె తేజరిల్లుచున్న రాక్షసేంద్రుని హనుమంతుడు వీక్షించెను- (14)

స తైః సంపీడ్యమానోఽపి రక్షోభిర్భీనువిక్రమైః ।
విస్మయం పరమం గత్వా రక్షోఽధిపమవైక్షత ॥ 15

భ్రాజమానం తతో దృష్ట్వా హనుమాన్ రాక్షసేశ్వరమ్ ।
మనసా చింతయామాస తేజసా తస్య మోహితః ॥ 16

అహో రూపమహోదైర్యమ్ అహోసత్త్వమహోద్యుతిః ।
అహో రాక్షసరాజస్య సర్వలక్షణయుక్తతా ॥ 17

యద్యధర్మో న బలవాన్ స్యాదయం రాక్షసేశ్వరః ।
స్యాదయం సురలోకస్య సశక్రస్యాపి రక్షితా ॥ 18

అస్య క్రూరైః నృశంసైశ్చ కర్మభిర్లోకకుత్సితైః ।
తేన విభృతి ఖల్వస్మాత్ లోకాస్సామరదానవాః ॥ 19

అయం హ్యుత్సహతే క్రుద్ధః కర్తు మేకార్థవం జగత్ ।
ఇతి చింతాం బహువిధామ్ అకరోన్మతిమాన్ హరిః ।

దృష్ట్వా రాక్షసరాజస్య ప్రభావమమితోజసః ॥ 20

ఇత్యార్ద్రే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే సుందరకాండే ఏకోనపంచాశస్సర్గః (49)

వాల్మీకీమహర్షివిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి సుందరకాండమునందు ఇది నలుబదితొమ్మిదవసర్గము.

-- * * * --

50. ఏబదియవసర్గము

రావణుడు ప్రహస్తుని చేత హనుమంతుని లంకా ప్రవేశమునకు కారణమడిగించుట,

హనుమంతుడు తాను శ్రీరాముని దూతనని తెలుపుట

తముద్వీక్ష్య మహాబాహుః పింగాక్షం పురతః స్థితమ్ ।
కోపేన మహతావిష్టో రావణో లోకరావణః ॥ 1

శంకాహతాత్మా దధ్యో న కపింద్రం తేజసా వృతమ్ ।
కిమేష భగవాన్ నందీ భవేత్ సాక్షాదిహగతః ॥ 2

యేన శస్త్రోఽస్మి కైలాసే మయా సంచాలితే పురా ।
సోఽయం వానరమూర్తిస్స్వీయో కింస్వద్భాగోఽపి వాఽసురః ॥ 3

స రాజా రోషతామ్రాక్షః ప్రహస్తం మంత్రిసత్తమమ్ ।
కాలయుక్తమువాచేదం వచో విపులమర్థవత్ ॥ 4

మోరపరాక్రమశాలురైన రాక్షసులు తనను మిక్కిలి పీడించుచున్నను ఆ మారుతి పరమాశ్చర్యముతో రావణుని జూచెను. (15)

తేజోవిరాజమానుడైన రావణునిగాంచి, అతని తేజస్సునకు ఆకర్షితుడై, హనుమంతుడు అప్పుడు ఆలోచింపసాగెను. (16)

"అహో! రావణుని ఈ రూపము అత్యద్భుతము, దైర్యము నిరుపమానము, సత్త్వము ప్రశంసార్హము, తేజస్సు అసదృశము, నిజముగా ఈ రాక్షసరాజు సర్వలక్షణశోభితుడు. (17)

ప్రబలమైన ఇట్టి అధర్మమునకు ఒడిగట్టుకున్నచో, ఈ రావణుడు దేవేంద్రునితోగూడిన సురలోకమునకు సైతము ప్రభువైయుండెడివాడు. (18)

క్రూరములైన, హింసాత్మకములైన, లోకనింద్యములైన ఇతని అధర్మకృత్యముల కారణముగా సురాసురులతో గూడిన లోకములు అన్నియును ఇతనికి భయపడుచున్నవి. (19)

ఇతడు క్రుద్ధుడైనచో సమస్తజగత్తును సముద్రమున ముంచి, ప్రళయమును సృష్టించుటకు సమర్థుడు గదా!" మిక్కిలి పరాక్రమశాలియైన రావణునిప్రభావమును గ్రహించి, ప్రతిభామూర్తియైన హనుమంతుడు ఇట్లు పెక్కు రీతుల చింతింపసాగెను. (20)

మహాబాహువు, లోకకంటకుడు ఐన రావణుడు తన ఎదుటనున్న ఆ వానరోత్తముని పరిశీలనగాజూచి, కోపోద్రిక్తుడాయెను. (1)

మహాతేజస్సుతో ప్రకాశించుచున్న కపివరునిగాంచి, సంశయచిత్తుడై, అతడుఇట్లు ఆలోచింపసాగెను. "పూర్వము నేను కైలాసపర్వతమును కదిలించినప్పుడు కుసితుడై నన్ను శపించిన నందిశ్వరుడే ఈ రూపముతో ప్రత్యక్షముగా ఇచటికి వచ్చెనా ఏమి? కానిచో ఇతడు వానరరూపమున వచ్చిన ఆ బాణాసురుడై యుండవచ్చును - " (2-3)

రోషముతో కన్నులెఱ్ఱజేసిన ఆ రావణుడు మంత్రిముఖ్యుడైన ప్రహస్తునివైపు చూచి, సందర్భోచితములగు ఆర్థవంతములైన మాటలను గంభీరముగా ఇట్లు పలికెను- (4)

దురాత్మా పృచ్ఛతా మేష కుతః కిం వాస్య కారణమ్ ।
 వనభంగే చ కోఽస్యార్థో రాక్షసీనాం చ తర్జనే । 5
 మత్పురీమప్రభృష్యాం వా గమనే కిం ప్రయోజనమ్ ।
 ఆయోధనే వా కిం కార్యం పృచ్ఛ్యతా మేష దుర్మతిః । 6
 రావణస్య వచః శ్రుత్వా ప్రహస్తా వాక్యమబ్రవీత్ ।
 సమాశ్వసిహి భద్రం తే న భీః కార్యా త్వయా కపి । 7
 యది తావత్ త్వమింద్రేణ ప్రేషిత్ రావణాలయమ్ ।
 తత్త్వమాఖ్యాహి మాభూత్ తే భయం వానరా మోక్ష్యసే । 8
 యది శైత్రవణస్య త్వం యమస్య వరుణస్య వా ।
 చారరూపమిదం కృత్వా ప్రవిష్టో నః పురీమిమామ్ । 9
 విష్ణునా ప్రేషిత్ వాపి దూత్ విజయకాంక్షిణా ।
 న హి తే వానరం తేజో రూపమాత్రం తు వానరమ్ । 10
 తత్త్వతః కథయస్వాద్య తతో వానర మోక్ష్యసే ।
 అన్యతం వదతశ్చాపి దుర్లభం తవ జీవితమ్ । 11
 అథవా యన్నిమిత్తస్తే ప్రవేశో రావణాలయే ।
 వీవముక్తో హరిశ్రేష్ఠః తదా రక్షోగణేశ్వరమ్ । 12
 అబ్రవీన్నాస్మి శక్రస్య యమస్య వరుణస్య వా ।
 ధనదేన న మే సఖ్యం విష్ణునా నాస్మి చోదితః । 13
 జాతిరేవ మమ త్వేషా వానరోఽహమిహాగతః ।
 దర్శనే రాక్షసేంద్రస్య దుర్లభే తదిదం మయా । 14
 వనం రాక్షసరాజస్య దర్శనార్థే వినాశితమ్ ।
 తతస్తే రాక్షసాః ప్రాప్తా బలినో యుద్ధకాంక్షిణాః । 15
 రక్షణార్థం తు దేహస్య ప్రతియుద్ధా మయా రణే ।
 అస్త్రపాశైః న శక్యోఽహం బద్ధుం దేవాసురైరపి । 16
 పితామహదేవవరో మమాప్యేషోఽభ్యుపాగతః ।
 రాజానం ద్రష్టుకామేన మయాస్త్రమనువర్తితమ్ । 17
 విముక్తో హ్యహమస్త్రేణ రాక్షసైస్త్వభిషీడితః ।
 కేనచిద్రాజకార్యేణ సంప్రాప్తోఽస్మి తవాంతికమ్ । 18

“ఈ దుష్టుడు ఎచటినుండి వచ్చెను? నీనిరాకకు కారణమేమి? వనమును నాశమొనర్చుటవలనను, రాక్షసస్త్రీలను భయపెట్టుటలోను అతనికిగల ప్రయోజనమేమి?”- అని ఇతనిని అడుగుము. (5)

“ఏ ప్రయోజనమును ఆసించి దుర్బేద్యమైన నా నగరమున ఇతడు ప్రవేశించెను? యుద్ధమొనర్చుటలో ఇతని ఉద్దేశ్యమేమి?”- అని ఈ దుర్మతిని అడుగుము”-(6)

రావణుని ఆజ్ఞననుసరించి ప్రహస్తుడు ఇట్లనెను. “ఓ వానరా! ఊరడిల్లుము, నీవు భయపడవలసిన పనిలేదు. నీకు భద్రమగుగాక. దేవేంద్రుడే నిన్ను ఈ లంకానగరమునకు పంపియున్నచో తెలుపుము. నిర్భయముగా నుండుము. నిన్ను బంధవిముక్తుని చేయుదుము. (7-8)

గూఢచారిరూపమున నీవు మానగరమున ప్రవేశించితిని. నిన్ను ఇచటికి పంపినవాడు కుబేరుడా? యముడా? వరుణుడా? లేక విజయకాంక్షతో విష్ణువే నిన్ను దూతగా ఇచటకు పంపెనా? నీవు రూపమునమాత్రమే వానరుడవు, ఇట్టి అద్భుతమైన నీ తేజస్సు వానరమాత్రులకు ఉండదు. (9-10)

ఓ వానరా! నిజము నుడువుము. నీవు ఇప్పుడే బంధవిముక్తుడవు కాగలవు. అన్యతమాడినచో నీప్రాణములు దక్కవు. (11)

అట్లుకానిచో నీవు ఈ రావణనగరము (లంక)లో ఎందులకు ప్రవేశించితిని?”- అని ప్రహస్తుడు అడుగగా అప్పుడు హనుమంతుడు రావణునితో ఇట్లు పలికెను. “నేను ఇంద్రయమవరుణులలో ఎవరిదూతనూ గాను, కుబేరుని మిత్రుడనూగాను, నేను విష్ణు దూతనూగాను (12-13)

నేను సహజముగనే వానరజాతివాడను. నాయంతట నేనే ఈ లంకకు వచ్చితిని. దుర్లభమైన (రావణ) దర్శనమునకై నేను ఇట్లు చేసితిని. (14)

నీ (రావణుని) దర్శనమునకే వనమును పాడుచేసితిని. అప్పుడు బలశాలురైన రాక్షసులు యుద్ధకాంక్షతో వచ్చిపడిరి. నా దేహరక్షణకొరకు వారిని ఎదిరించి యుద్ధమొనర్చితిని, సురాసురులు సైతము ఆస్త్రములతో నన్ను బంధింపజాలరు. నీకుమారునకు బ్రహ్మాస్త్రమును అనుగ్రహించిన బ్రహ్మదేవుడే నాకును ఈ వరమును ఇచ్చెను. రాక్షసరాజైన నిన్ను చూచుకోరికతోడనే బుద్ధిపూర్వకముగా ఈ బ్రహ్మాస్త్రమునకు నేను కట్టుపడితిని. (15-17)

నేను బ్రహ్మాస్త్రబంధమునుండి పూర్తిగా విముక్తుడను. ఒకానొక రాజకార్యనిమిత్తమై నేను ఇచటికి వచ్చితిని. నిన్నుచూచుటకే ఈ రాక్షసులు పెట్టుచున్న బాధలను

దూతోఽహ మితి విజ్ఞేయో రాఘవస్యామితోజనః ।
త్రూయతాం చాపి వచనం మమ పథ్యమిదం ప్రభో । 19

అన్నింటిని ఓర్చుకొనుచుంటిని. ఓ రాజా! మిక్కిలి పరాక్రమ
వంతుడైన శ్రీరామునిదూతగా నన్నెఱుంగుము. నీకు హితమును
గూర్చు నా మాటలను శ్రద్ధగా వినుము- (18-19)

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే సుందరకాండే పంచాశస్సర్గః (50)

వాల్మీకిమహర్షినిరచితమైన ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి సుందరకాండమునందు ఇది ఏబదియవసర్గము.

-- * * * --

51. ఏబదియొకటవసర్గము

హనుమంతుడు రావణునకు హితమునుపదేశించుట

తం సమీక్ష్య మహాసత్త్వం సత్త్వవాన్ హరిసత్తమః ।
వాక్యమర్థవదవ్యగ్రః తమువాచ దశావనమ్ । 1

అహం సుగ్రీవసందేశాత్ ఇహప్రాప్త స్తవాలయమ్ ।
రాక్షసేంద్ర పారీశస్త్వాం భ్రాతా కుశలమబ్రవీత్ । 2

భ్రాతాః శృణు సమాదేశం సుగ్రీవస్య మహాత్మనః ।
ధర్మార్థోపహితం వాక్యమ్ ఇహ చాముత్ర చ క్షమమ్ । 3

రాజా దశరథోనామ రథకుంజరవాజినామ్ ।
పితేవ బంధుర్లోకస్య సురేశ్వరసమద్యుతిః । 4

జ్యేష్ఠ స్తస్య మహాబాహుః పుత్రః ప్రియకరః ప్రభుః ।
పితుర్నిదేశాన్నిష్క్రాంతః ప్రవిష్టో దండకావనమ్ । 5

లక్ష్మణేన సహ భ్రాత్రా సీతయా చాపి భార్యయా ।
రామో నామ మహాతేజా ధర్మ్యం పశ్చానమాశ్రితః । 6

తస్య భార్యా వనే నష్టా సీతా పతిమనువ్రతా ।
నైదేహస్య సుతా రాజ్ఞో జనకస్య మహాత్మనః । 7

స మార్గమాణ స్త్రాం దేవీం రాజపుత్రస్సహానుజః ।
ఋష్యమూక మనుప్రాప్తః సుగ్రీవేణ సమాగతః । 8

తస్య తేన ప్రతిజ్ఞాతం సీతాయాః పరిమార్గణమ్ ।
సుగ్రీవస్యాపి రామేణ హరిరాజ్యం నివేదితమ్ । 9

మహాపరాక్రమశాలియైన హనుమంతుడు మిక్కిలి
బలపరాక్రమములుగల ఆ రావణునిజూచి, ఎట్టి తత్తపాటును
లేకుండ అర్థవంతములైన మాటలను అతనితో ఇట్లు పలికెను. (1)

సుగ్రీవుని సందేశముతో నీ లంకానగరమునకు వచ్చితిని.
సోదరునివలె⁽¹⁾ నీహితమునుగోరు వానరరాజైన ఆ సుగ్రీవుడు
రాక్షసరాజువైన నీ క్షేమసమాచారములను అడిగెను. (2)

మహాత్ముడు, నీకు సోదరతుల్యుడుఁబన సుగ్రీవుని
సందేశమును వినుము. ఇది ధర్మార్థములతో గూడినది,
ఇహపరలోకములయందు శ్రేయస్సును గూర్చునది- (3)

దశరథుడను పేరుగల ఒక మహారాజు గలడు, అతడు
రథాశ్వగజబలములుగలవాడు, లోకమునకు తండ్రి
వంటివాడు, బంధువు, ఇంద్రునివలె మహాతేజశ్శాలి. (4)

అతనిపెద్దకుమారునిపేరు శ్రీరాముడు, అతడు
ఆజానుబాహువు, ఎల్లరకును ప్రియమును గూర్చువాడు,
సర్వసమర్థుడు, మహాపరాక్రమోపేతుడు, ధర్మమార్గానువర్తనుడు,
అట్టి శ్రీరాముడు తండ్రిఆజ్ఞానుసారము సోదరుడైన
లక్ష్మణునితో, భార్యయైన సీతాదేవితో రాజ్యమును వీడి,
దండకారణ్యమున ప్రవేశించెను. (5-6)

ఆయన భార్యయైన సీతాదేవి మహాసాధ్వి. ఆమె
మహాత్ముడు విదేహరాజుఁబన జనకుని కూతురు. ఆమె
దండకారణ్యమునందు అపహరింపబడినది. (7)

ఆ రాజపుత్రుడు తమ్ముడైన లక్ష్మణస్వామితోగూడి ఆ
సీతాదేవిని వెదకుచు ఋష్యమూకపర్వతమునుజేరి,
సుగ్రీవునితో గలిసెను. (8)

సీతాదేవిని వెదకించుటకు సుగ్రీవుడును, వానరరాజ్యమునకు
సుగ్రీవుని రాజుగాజేయుటకు శ్రీరాముడును ప్రతినలు
పూనిరి. (9)

1) వాల్మీకిని రావణునకును సఖ్యముగలదు. (ఉత్తరకాండము-34వ సర్గమున చూడదగును) వాల్మీకి సోదరుడు అగుటవలన
సుగ్రీవుడు రావణుని క్షేమసమాచారములను అడుగుట రాజమర్యాద.

తత స్తేన మృధే హత్వా రాజపుత్రేణ వాలినమ్ ।
సుగ్రీవః స్థాపితో రాజ్యే హర్ష్యక్షాణాం గణేశ్వరః । 10

త్వయా విజ్ఞాతపూర్వశ్చ వాలీ వానరపుంగవః ।
రామేణ నిహతస్సంభ్యే శరేణైకేన వానరః । 11

స సీతామార్గణే వ్యగ్రః సుగ్రీవస్సత్యసంగరః ।
హరీన్సంప్రేషయామాస దిశస్సర్వా హరీశ్వరః । 12

తాం హరీణాం సహస్రాణి శతాని నియుతాని చ ।
దిక్షు సర్వాసు మార్గంతే హ్యధశ్చపరి చాంబరే । 13

నైనతేయసమాః కేచిత్ కేచిత్ తత్రానితోపమాః ।
అసంగగతయశ్శీఘ్రా హరివీరా మహాబలాః । 14

అహం తు హనుమాన్నామ మారుతస్యోరసస్సృతః ।
సీతాయాన్తు కృతే తూర్ణం శతయోజన మాయతమ్ । 15

సముద్రం లంఘయిత్వైవ తాం దిదృక్షురిహగతః ।
భ్రమతా చ మయా దృష్టా గృహే తే జనకాత్మజాః । 16

తదృవాన్ దృష్టధర్మార్థః తపఃకృతపరిగ్రహః ।
పరదారాన్ మహాప్రాజ్ఞా నోపరోద్ధుం త్వమర్హసి । 17

న హి ధర్మవిరుద్ధేషు బహ్వాపాయేషు కర్మసు ।
మూలఘాతేషు సజ్జంతే బుద్ధిమంతో భవద్విధాః । 18

కశ్చ లక్ష్మణముక్తానాం రామకోపానువర్తినామ్ ।
శరాణామగ్రతః స్థాతుం శక్తో దేవాసురేష్వపి । 19

న చాపి త్రిషుతోకేషు రాజన్ విద్యేత కశ్చన ।
రాఘవస్య వ్యలీకం యః కృత్వా సుఖమవాప్నుయాత్ । 20

తత్ త్రికాలహితం వాక్యం ధర్మమర్థానుబంధి చ ।
మన్యస్య నరదేవాయ జానకీ ప్రతిదీయతామ్ । 21

దృష్ట్వా హీయం మయా దేవీ లబ్ధం యదిహ దుర్లభమ్ ।
ఉత్తరం కర్మ యచ్ఛేషంనిమిత్తం తత్ర రాఘవః । 22

పిదప రాజకుమారుడైన ఆ శ్రీరాముడు వాలిని యుద్ధము నందు హతమార్చెను. అతడు సుగ్రీవుని వానర భల్లూకములకు ప్రభువుగను, కిష్కింధకు రాజుగను జేసెను. (10)

వానరప్రముఖుడైన వాలీ నీకు ఇంతకుముందే తెలియును. శ్రీరాముడు ఆ వానరప్రముఖుని ఒకే ఒక్క బాణముతో రణరంగమున పరిమార్చెను. (11)

సత్యసంధుడు, వానరరాజు ఐన ఆ సుగ్రీవుడు సీతాన్వేషణ తత్పరుడై అన్నిదిశలకును తనవానరులను పంపెను. (12)

లక్షలకొలదిగానున్న ఆ వానరులు సకలదిశలయందును భూమండలమునందును, పాతాళమునందును, ఆకాశము నందును ఆమెను వెదకుచున్నారు. (13)

వారిలో కొందఱు గరుత్మంతునివలె పరాక్రమశాలురు. మఱికొందఱు వాయువేగముతో సాగిపోగలవారు, మహా బలశౌర్యములు గల ఆ వానరవీరులు అడ్డులేని గమనము గలవారై ఎక్కడికైనను శీఘ్రముగా వెళ్లగలరు. (14)

నా పేరు హనుమంతుడు, నేను వాయుదేవుని పుత్రుడను. సీతాదేవికొఱకై నూలుయోజనముల పొడవుగల సముద్రమును లంఘించి, ఆమెజాడను తెలిసికొనుటకై తీవ్రవేగముతో ఈ లంకకు వచ్చితిని. ఆమెను అన్వేషించుచు, తిరుగుచున్న నాకు ఆమె ఇచట కనబడినది. (15-16)

ఓ మహాబుద్ధిమంతుడా! నీవు ధర్మార్థములను బాగుగా ఎఱిగినవాడవు, తీవ్రతపస్సులనొనర్చి, గొప్ప వరములను పొందినవాడవు. అట్టి నీవు పరసతులను బంధించుట తగదు. (17)

ధర్మశాస్త్రములకు విరుద్ధములైనవియు, మిక్కిలి అపాయకరములైనవియు, మూలమునకే విచ్చిత్తిని గూర్చునవియు అగు దుష్కృత్యములకు మీ వంటి బుద్ధిమంతులు పూనుకొనరు. (18)

క్రుద్ధులైన రామలక్ష్మణులు ప్రయోగించిన బాణములకు ఎదురుగా నిలబడుటకు దేవాసురులలో సైతము ఎవరికి శక్తిగలదు? (ఎవ్వరును నిలువజాలరు.) (19)

ఓ రాజా! ధర్మస్వరూపుడైన శ్రీరామునకు కీడుతలపెట్టిన వానికి ముల్లోకములయందును సుఖము సున్న. (20)

అందువలన సర్వకాలములయందును హితమును గూర్చునదియు, ధర్మబద్ధమైనదియు, అర్థవంతము (ప్రయోజనకారి) ఐనదియు అగు నామాటను ఆలకింపుము, సాక్షాత్తు పురుషోత్తముడైన శ్రీరామునకు జానకీదేవిని అప్పగింపుము. (21)

నేను సీతాదేవిని కనుగొంటిని, ఇతరవానరులకు ఆలభ్యమైన జానకీదేవి ధర్మనము నాకు ఇచట లభించినది. ఇక తరువాత చేయవలసిన కార్యమును శ్రీరాముడే నిర్ణయించును. (22)

లక్ష్మితేయం మయా సీతా తథా శోకపరాయణా ।
గృహ్య యాం నాభిజానాసి పంచాస్యామివ పన్నగీమ్ । 23

నేయం జరయితుం శక్యా సాసురైరమరైరపి ।
విషసంస్పృష్టమత్యర్థం భుక్తమన్నమివౌజసా । 24

తపస్సంతాపలబ్ధస్తే యోఽయం ధర్మపరిగ్రహః ।
న న నాశయితుం న్యాయ్య ఆత్మప్రాణపరిగ్రహః । 25

ఆవధ్యతాం తపోభిర్యాం భవాన్ సమనుపశ్యతి ।
ఆత్మన స్సాసురైర్దేవైః హేతుస్తత్రాప్యయం మహాన్ । 26

సుగ్రీవో నహి దేవోఽయం నాసురో న చ రాక్షసః ।
న దానవో న గంధర్వో న యక్షో న చ పన్నగః । 27

మానుషో రాఘవో రాజన్ సుగ్రీవశ్చ హరీశ్వరః ।
తస్మాత్ ప్రాణపరిత్రాణం కథం రాజన్ కరిష్యసి । 28

న తు ధర్మోపసంహారమ్ అధర్మఫలసంహితమ్ ।
తదేవ ఫలమన్వేతి ధర్మశ్చాధర్మనాశనః । 29

ప్రాప్తం ధర్మఫలం కృత్స్నం భవతా నాత్ర సంశయః ।
ఫలమస్యాప్యధర్మస్య క్షిప్రమేవ ప్రపత్యసే । 30

జనస్థానవధం బుద్ధ్వా బుద్ధ్వా వాలివధం తథా ।
రామసుగ్రీవసఖ్యం చ బుద్ధ్యస్య హిత మాత్మనః । 31

కామం ఖల్వహమప్యేకః సవాజిరథకుంజరామ్ ।
లంకాం నాశయితుం శక్తః తస్మైష తు న నిశ్చయః । 32

శ్రీరాముని స్మరించుచు ఇచట శోకాకులయైయున్న సీతాదేవిని నేను చూచితిని. నీవు అపహరించి, తీసికొని వచ్చిన సీతాదేవి నిన్ను, నీలంకను కాటువేయనున్న ఐదుపడగలఅడుసర్పమని ఎఱుంగకున్నావు. ఆమె నీపాలిటి మృత్యుదేవత సుమా! (23)

మిక్కిలి విషపూరితమైన అన్నమును భుజించి, ఎంతటి జరరాగ్ని కలిగినవాడైనను దానిని జీర్ణించుకొనజాలడు. అట్లే ఎంతటి పరాక్రమవంతులైనను, ఆ సురాసురులు సైతము, సీతాదేవిని వశమొనర్చుకొనజాలరు. (24)

నీవు ధర్మమును ఆచరించుచు పెక్కుకష్టములను ఓర్చుకొని తపస్సుచేసితివి. తత్ఫలితముగా మరణములేని వరమును పొందితివి. అట్టి తపఃప్రభావమును చేతులారా నాశనముచేసికొనుట యుక్తము కాదు. (25)

కఠినమైన తపశ్చర్యల ఫలితముగా నీవు దేవతలవలన గాని, అసురులవలన గాని మరణములేకుండ వరమును పొందితివి. ఐనను నీ మరణమునకు అనివార్యమైన గొప్ప హేతువులు గలవు. (26)

దేవతలు, అసురులు, రాక్షసులు, దానవులు, గంధర్వులు, యక్షులు, నాగులు మొదలగువారిలో సుగ్రీవుడు ఏ జాతికిని చెందినవాడు గాడు. శ్రీరాముడు మానవుడు, సుగ్రీవుడు కపిశ్వరుడు. (నీవు నరవానరులవలన మరణములేకుండునట్టి వరమును పొందలేదుగదా!) కనుక ఓ రాక్షసరాజా! నీ ప్రాణములను ఎట్లు కాపాడుకొనగలవు? (27-28)

ధర్మఫలము, అధర్మఫలము ఎప్పుడునూ కలిసియుండవు. ధర్మకార్యము శుభఫలమును, అధర్మకార్యము అశుభఫలములను ఇచ్చును. ధర్మకార్యచరణమువలన అధర్మకార్యఫలము నశింపదు. (1) "అవశ్యమనుభోక్తవ్యమ్, కృతం కర్మ శుభాఽశుభమ్-" అనిగదా! ఆర్యోక్తి- (29)

నీవు ఆచరించిన ధర్మఫలము పూర్తిగా నీకు లభించినది. ఇందు ఏమాత్రము సందేహము లేదు. ఇప్పటి నీఅధర్మఫలమును శీఘ్రముగనే పొందగలవు. (30)

దండకారణ్యమునందలి ఖరదూషణాదులవధను, కిష్కింధ యందలి వాలివధను, రామసుగ్రీవులమైత్రీబంధమును జ్ఞప్తికి దెచ్చుకొని, నీహితమునుగూర్చి బాగుగా ఆలోచించుకొనుము. (31)

హయ, రథ, గజ బలములతో గూడిన నీ లంకను సర్వనాశనము చేయుటకు నేనొక్కడనే చాలుదును సుమా! కాని అందులకు శ్రీరామునిఅనుమతి లేదు. (32)

1) జనులు పెక్కువిధముల పాపకార్యములను ఆచరించుచు ఆ పాపఫలములనుండి నిముక్తిని ఆసించుచు కొన్ని దానధర్మములను చేయుచుందురు. కాని అట్లు జరుగదు. అనన్యభక్తితో భగవంతుని సేవించిన వారుమాత్రము పాపప్రవృత్తినుండి బయట వడుదురు.

రామేణ హి ప్రతిజ్ఞాతం హర్ష్యక్ష గణసన్నిధౌ ।
ఉత్పాదనమమిత్రాణాం సీతా యైస్తు ప్రథర్షితా ॥ 33

అపకుర్వన్తి రామస్య సాక్షాదపి పురందరః ।
న సుఖం ప్రాప్నుయాదన్యః కింపునః త్వద్విధో జనః ॥ 34

యాం సీతేత్యభిజానాసి యేయం తిష్ఠతి తే గృహే ।
కాలరాత్రితి తాం విద్ధి సర్వలంకావినాశినీమ్ ॥ 35

తదలం కాలపాశేన సీతావిగ్రహరూపిణా ।
స్వయం స్కంధావసత్తేన క్షేమమాత్మని చింత్యతామ్ ॥ 36

సీతాయాస్తేజసా దగ్ధాం రామకోపప్రదీపితామ్ ।
దహ్యామానామిమాం పశ్య పురీం సాట్టప్రతోలికామ్ ॥ 37

స్వాని మిత్రాణిమంత్రితృ జ్ఞాతీన్ భ్రాతృన్ సుతాన్ హితాన్ ।
భోగాన్దారాం శృ లంకాం చ మా వినాశ ముపాసయ ॥ 38

సత్యం రాక్షసరాజేంద్ర శృణుస్వ వచనం మమ ।
రామదాసస్య దూతస్య వాసరస్య విశేషతః ॥ 39

సర్వాన్ లోకాన్ సుసంహృత్య సభాతాన్ సచరాచరాన్ ।
పునరేవ తథా ప్రష్టుం శక్తో రామో మహాయశాః ॥ 40

దేవాసురనరేంద్రేషు యక్షరక్షోగణేషు చ ।
విద్యాధరేషు సర్వేషు గంధర్వేషూరగేషు చ ॥ 41

సిద్ధేషు కిన్నరేంద్రేషు పతత్రిషు చ సర్వతః ।
సర్వభూతేషు సర్వత్ర సర్వకాలేషు నాస్తి సః ।
యో రామం ప్రతి యుధ్యేత విష్ణుతుల్యపరాక్రమమ్ ॥ 42

సర్వలోకేశ్వరస్త్వేనం కృత్వా విప్రియ మీదృశమ్ ।
రామస్య రాజసింహస్య దుర్లభం తవ జీవితమ్ ॥ 43

"సీతాదేవిని అవమానపఱచిన (అపహరించిన) శత్రువులను హతమార్చి తీసుకున్నాను." అని శ్రీరాముడు భల్లూకవానరుల సమక్షమున ప్రతిన బూనియున్నాడు. (ఆ కార్యమును నేనుజేసినచో ఆస్వామిప్రతిజ్ఞ భంగమగును.) (33)

శ్రీరామునకు అపకారము చేయువాడు సాక్షాత్తు ఆ దేవేంద్రుడే ఐనను అతడు సుఖమును పొంద (జీవించియుండ) జాలడు. ఇంక నీవంటి సామాన్యుల విషయము చెప్పనేల? (34)

నీవు అపహరించుకొని వచ్చి, నీ లంకలో నిర్బంధించిన సీత సామాన్య స్త్రీయే యని తలంచుచున్నావు. కాని ఆమె నీలంకను సర్వనాశనమునర్చెడి నీపాలిటి 'కాళరాత్రి'యని ఎఱుంగుము. (35)

సీతాదేవిస్వరూపముననున్న ప్రబలమైన కాలపాశమును నీవే స్వయముగా నీ మెడకు చుట్టుకొంటివి. (ఆమె తనకు తానుగా రాలేదు.) ఇక నీవు క్షేమముగా ఎఱుంగుదువు? ఆలోచింపుము. (36)

'ఎత్తైన బురుజులలో, విశాలమైన వీధులలో గూడియున్న ఈ లంకానగరము సీతాదేవితేజస్సుచే దగ్ధమైనది, శ్రీరాముని కోపజ్వాలలతో ఇంకను మండిపోవుచున్నది. అని యెఱుంగుము. మంటలలోనున్న నగరమును చూడుము. (ఇప్పటికైనను తెలివి తెచ్చుకొని, నిన్ను, నీలంకను కాపాడుకొనుము) (37)

అత్యీయులైన మిత్రులను, మంత్రులను, బంధువులను, సోదరులను, సుతులను, హితులను, భోగైశ్వర్యములను, భార్యలను వేయేల కడకు నీ బంగారులంకను నీవు చేతులారా వినాశమునకు గుఱిచేయవద్దు. (38)

ఓ రాక్షసరాజా! నేను శ్రీరామునిబంటును, ఆయన శక్తితో నేను ఏమైనను చేయగలను, దూతను, నీకు హితోపదేశము చేయుట నావిధి. విశేషించి వానరుడను, శ్రీరాముడు మానవుడు, నీవు రాక్షసుడవు, కావున నేను మధ్యస్థుడను. (నాకు ఎట్టి పక్షపాతమూ లేదు) నా సత్యవచనమును ఆలకింపుము. (39)

మహాయశస్వియైన శ్రీరాముడు రుద్రునివలె సమస్త లోకములను సంహరింపగలడు. పంచభూతాత్మకములైన చరాచరములతోనిండిననాటినన్నింటిని మఱల ఆదే విధముగా క్షణకాలములో స్పృష్టంపగలడు. (40)

దేవతలలో, అసురులలో, నరేంద్రులలో, యక్షులలో, రాక్షసులలో, విద్యాధరులలో, సమస్తగంధర్వులలో, నాగులలో, సిద్ధులలో, కిన్నరులలో, పక్షులలో, సకల ప్రాణులలో ఎవ్వరును విష్ణుతుల్యపరాక్రముడైన శ్రీరాముని ఎదిరించి యుద్ధము చేయుటకు ఏవిధముగనైనను, ఎచ్చటనైనను, ఏ కాలమునందైనను సమర్థులుగారు. (41-42)

సకలలోకములకు ప్రభువు, రాజశ్రేష్ఠుడు ఐన శ్రీరామునియెడ ఈ విధముగా ఘోరమైన అపరాధము గావించి, ఇక నీవు జీవించియుండుట అసాధ్యము. (43)

దేవాశ్చ దైత్యాశ్చ నిశాచరేంద్ర
 గంధర్వ విద్యాధర నాగయక్షాః ।
 రామస్య లోకత్రయ నాయకస్య
 స్థాతుం న శక్తా స్సమరేషు సర్వే । 44

బ్రహ్మ స్వయంభూ శ్చతురాననో వా
 రుద్రస్త్రినేత్ర స్త్రిపురాంతకో వా ।
 ఇంద్రో మహేంద్ర స్సురనాయకో వా
 త్రాతుం న శక్తా యుధి రామవధ్యమ్ । 45

స సౌష్ఠవోపేతమదీనవాదినః
 కపేర్నిశమ్యా ప్రతిమోఽప్రియం వచః ।
 దశాననః కోపవివృత్తలోచనః
 సమాదిశత్ తస్య వధం మహాకపేః । 46

ఓ రాక్షసరాజా! దేవతలు, దైత్యులు, గంధర్వులు విద్యాధర, నాగ, యక్షులు మొదలైనవారు విడివిడిగాగాని, కలిసిగాని, ముల్లోకాదిపతియైన శ్రీరామునకు ఎదురుగా యుద్ధములయందు నిలువజాలరు- (44)

సమరమున శ్రీరామునిచేతిలో చావుమూడినవానిని స్వయంభువు, చతుర్ముఖుడు ఐన బ్రహ్మగాని, త్రినేత్రుడు, త్రిపురాంతకుడు ఐన రుద్రుడుగాని, మహేశ్వర్యసంపన్నుడు, సురపతియు ఐన దేవేంద్రుడు గాని రక్షింపజాలరు. అనగా అట్టివానిని ఎవ్వడును రక్షింపలేడు. (45)

నిర్భయముగా మాట్లాడుచున్న హనుమంతునియొక్క సహేతుకములైన, తనకు అప్రియములైన హిత⁽¹⁾ వచనములను సాటిలేనివాడగు ఆరావణుడు వినెను. పిమ్మట అతడు కోపముతో గ్రుడ్లుముచున్నవాడై ఆ వానరోత్తముని చంపుటకు ఆదేశించెను. (46)

ఇత్యార్షే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే సుందరకాండే ఏకపంచాశస్సర్గః (51)
 వాల్మీకిమహర్షివిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి సుందరకాండమునందు ఇది ఏబదియొకటవసర్గము.

-- * * * --

52. ఏబదిరెండవసర్గము

“దూతను వధింపదగదు”- అని విభీషణుడు రావణునకు తెలుపుట

తస్య తద్వచనం శ్రుత్వా వానరస్య మహాత్మనః ।
 ఆఙ్గాపయద్వధం తస్య రావణః క్రోధమూర్ఛితః । 1

వధే తస్య సమాజ్ఞప్తే రావణేన దురాత్మనా ।
 నివేదితవత్ దౌత్యం నానుమేనే విభీషణః । 2

తం రక్షోఽధిపతిం క్రుద్ధం తచ్చ కార్యముపస్థితమ్ ।
 విదిత్వా చింతయామాస కార్యం కార్యవిధౌ స్థితః । 3

నిశ్చితార్థస్తతస్సామ్నాఽఽ పూజ్య శత్రుజిదగ్రజమ్ ।
 ఉవాచ హిత మత్యర్థం వాక్యం వాక్యవిశారదః । 4

మహాపరాక్రమశాలియైన ఆ హనుమంతుడు పలికిన హితోక్తులనువిని, క్రోధోద్రిక్తుడైన రావణుడు అతనిని సంహరింపుడని ఆజ్ఞాపించెను. దుష్టుడైన రావణుడు హనుమంతుని చంపుటకు ఆదేశించెను ‘దూతగావచ్చినవానిని చంపుటకు విభీషణుడు అంగీకరింపలేడు. వీలనన యజమాని మాటలను వినిపించుట దూతధర్మముగదా! (1-2)

రాక్షసరాజైన రావణుడు క్రుద్ధుడై తలపెట్టిన కార్యమునెఱింగి, దానిని నివారించుటకై కార్యాకార్యనిచక్షణ గల విభీషణుడు ‘ఇట్లు’ అలోచింపసాగెను. (3)

అంతశ్శత్రువులను జయించినవాడు, మాట నేర్చుగలవాడు, కర్తవ్య-అకర్తవ్య నిశ్చయముగలవాడు ఐన విభీషణుడు వినఘ్నుడై అగ్రజుని ప్రశంసించుచు మిక్కిలి హితకరములైన వచనములను సగౌరవముగా పలికెను- (4)

- 1) శ్లో॥ సులభాః పురుషా రాజన్ సతతం ప్రియవాదినః । అప్రియస్య చ పథ్యస్య వక్తా శ్రోతా చ దుర్లభః ॥
 ఓ రాజా! ముఖప్రీతికొరకై ప్రియముగా మాట్లాడువారు లోకములో కొల్లలుగానుందురు. కాని అవి హితకరములేయైనను అప్రియవచనములను పలికెడివారుగాని, వినెడివారుగాని ఉండరు-
 వాల్మీకిరామాయణము-ఆరణ్యకాండము 37వ సర్గము- 2వ శ్లోకము. యుద్ధకాండము-16వ సర్గము, 21వ శ్లోకము

క్షమస్య రోషం త్యజ రాక్షసేంద్ర
ప్రసీద మద్వాక్య మిదం శృణుష్వ ।
వధం న కుర్వంతి పరావరజ్ఞాః
దూతస్య సంతో వసుధాధిపేంద్రాః । 5

రాజధర్మవిరుద్ధం చ లోకవృత్తేశ్చ గర్హితమ్ ।
తవ చాసదృశం వీర కోపేరస్య ప్రమాదణమ్ । 6

ధర్మజ్ఞశ్చ కృతజ్ఞశ్చ రాజధర్మవిశారదః ।
పరావరజ్ఞో భూతానాం త్వమేవ పరమార్థవిత్ । 7

గృహ్యంతే యది రోషేణ త్వాదృశోఽపి విపశ్చితః ।
తత శ్శాస్త్ర విపశ్చిత్త్వం శ్రమ ఏవ హి కేవలమ్ । 8

తస్మాత్ ప్రసీద శత్రుఘ్న రాక్షసేంద్ర! దురాసద ।
యుక్తాయుక్తం వినిశ్చిత్య దూతదండో విధీయతామ్ । 9

విభీషణవచః శ్రుత్వా రావణో రాక్షసేశ్వరః ।
రోషేణ మహతావిష్ణో వాక్యముత్తర మబ్రవీత్ । 10

న పాపానాం వధే పాపం విద్యతే శత్రుసూదన ।
తస్మాదేనం వధిష్యామి వానరం పాపకారిణమ్ । 11

అధర్మమూలం బహుదోషయుక్తమ్
అనార్యజుష్టం వచనం నిశమ్య
ఉవాచ వాక్యం పరమార్థతత్త్వం
విభీషణో బుద్ధిమతాం వరిష్ఠః । 12

ప్రసీద లంకేశ్వర రాక్షసేంద్ర
ధర్మార్థయుక్తం వచనం శృణుష్వ ।
దూతా న వధ్యాః సమయేషు రాజన్
సర్వేషు సర్వత్ర వదంతి సంతః । 13

అసంశయం శత్రురయం ప్రవృద్ధః
కృతం హ్యనేనాప్రియమప్రమేయమ్ ।
న దూతవధ్యాం ప్రవదంతి సంతో
దూతస్య దృష్టా బహవో హి దండాః । 14

వైరూప్యమంగేషు కశాభిఘాతో
మౌండ్యం తథా లక్షణసన్నిపాతః ।
ఏతాన్ హి దూతే ప్రవదంతి దండాన్
వధస్తు దూతస్య న నః శ్రుతోఽపి । 15

కథం చ ధర్మార్థ వివేచబుద్ధిః
పరావరప్రత్యయనిశ్చితార్థః ।
భవద్విధః కోపవశే హి తిష్ఠేత్
కోపం నియచ్ఛంతి హి సత్త్వవంతః । 16

"ఓ రాక్షసరాజా! క్షమింపుము, కోపమును వీడుము, ప్రసన్నుడవు కమ్ము. దయయుంచి నేను చెప్పబోవుచున్న వచనములను వినుము, ఉచితానుచితములను ఎఱిగిన, సజ్జనులగు రాజశ్రేష్ఠులు దూతను వధింపరు. ఓ మహావీర! ఈ దూతను చంపుట రాజధర్మమునకు విరుద్ధము, ఇది లోకమర్యాదయుగాదు, నింద్యము, సైగా ఇతడు వానరుడు, మీ వంటివానికి ఇది ఏ మాత్రము తగదు. (5-6)

నీవు ధర్మమునెఱిగినవాడవు, కృతజ్ఞుడవు, రాజధర్మకోవిదుడవు, యుక్తాయుక్తములు తెలిసినవాడవు, ప్రాణికోటిలో మంచిచెడ్డలను బాగుగా తెలిసినవాడవు, పరమార్థము నెఱిగినవాడవు నీవే! నీ వంటి జ్ఞులుగూడ రోషవశులైనచో, కష్టపడి శాస్త్రసాండిత్యమును సంపాదించుట కేవలము వృథాశ్రమయే- (7-8)

కావున ఓ అరిమర్దనా! ఎదిరింప శక్యముకానివాడా! రాక్షసరాజా! ప్రసన్నుడవగుము, ఉచితానుచితములను విచారించి, దూతకు తగిన శిక్షను విధింపుము." (9)

రాక్షసప్రభువైన రావణుడు విభీషణుని వచనములను విని, మిక్కిలి క్రోధవివశుడై ఇట్లు నుడిచెను. (10)

"ఓ శత్రుమర్దనా! పాపులను వధించుట దోషము ఏమాత్రము గాదు. అందువలన పాపకృత్యములనొనర్చిన ఈ వానరుని తప్పక వధించెదను." (11)

అధర్మమునకు మూలమైనదియు, పెక్కుదోషములు గలదియు, సజ్జనులు సమ్మతించనిదియుఁబన రావణుని వచనమును విని, బుద్ధిమంతులలో శ్రేష్ఠుడైన విభీషణుడు యథార్థముగా మిక్కిలి హితకరమైన వచనమును ఇట్లు పలికెను. (12)

"లంకాధిపతినైన ఓ రాక్షసరాజా! మన్నింపుము, ధర్మార్థయుక్తమైన నావచనమును ఆలకింపుము- ఓ స్రభూ! ఏ కాలములయందైనను, ఏదేశములయందైనను, ఎట్టిపరిస్థితులలోను దూతలను వధించుట తగదని సజ్జనులు పల్కెదరు. (13)

ఇతడు ప్రబలశత్రువే, అందుకు సందేహములేదు. ఇతడు (మనకు) చెప్పలేనంత అపకారమొనర్చినాడు. ఐనను దూతను వధింపరాదని సత్పురుషులు వచింతురు. దూతను దండించు పద్ధతులు ఇంకను పెక్కుగలవు. (14)

అంగములకు వికారరూపమును గూర్చుట, కొరడాతో దెబ్బలు కొట్టుట, శిరోముండనము గావించుట, శరీరముపై వాతలు వేయుట అనునవి దూతను దండించు పద్ధతులని ప్రాజ్ఞులు పేర్కొనిరి. దూతను వధించుటను గూర్చి (ఇంత వఱకు) మనము వినియేయుండలేదు. (15)

నీవు బుద్ధిబలముచే ధర్మార్థములను బాగుగా ఎఱిగినవాడవు, యుక్తాయుక్తవిచక్షణతో తగిన నిర్ణయము చేయగలవాడవు. అట్టి ప్రాజ్ఞుడైన నీవు కోపవశుడనైయుండుట యెట్లు? జ్ఞానులు కోపమును నిగ్రహించుకొందురు. (16)

న ధర్మవాదే న చ లోకవృత్తే
 న శాస్త్రబుద్ధిగ్రహణేషు చాపి
 విద్యేత కశ్చిత్ తవ వీర తుల్యః
 త్వం హ్యుత్తమ స్సర్వసురాసురాణామ్ | 17

పరాక్రమోత్సాహమనస్వినాం చ
 సురాసురాణామపి దుర్జయేన
 త్వయాఽప్రమేయేణ సురేంద్రసంఘాః
 జితాశ్చ యుద్ధేష్వసకృన్నరేంద్రాః | 18

ఇత్థం విధస్యామరదైత్యశత్రోః
 శూరస్య వీరస్య తవాజితస్య
 కుర్వంతి వీరా మనసాప్యలీకం
 ప్రాణైర్విముక్తా న తు భోః పురా తే | 19

నచాప్యస్య కపేర్వాతే కంచిత్ పశ్యామ్యహం గుణమ్ |
 తేష్వయం పాత్యతాం దండ్ యైరయం ప్రేషితః కపిః | 20

సాధుర్వా యదివాఽసాధుః పరై రేష సమర్పితః |
 బ్రువన్ పరార్థం పరవాన్ న దూతో వధమర్హతి | 21

అపిచాస్మిన్ హతే రాజన్ నాన్యం పశ్యామి ఖేచరమ్ |
 ఇహ యః పునరాగచ్ఛేత్ పరంపారం మహోదధేః | 22

తస్మాన్నాన్య వధే యత్నః కార్యః పరపురంజయ |
 భవాన్ సేంద్రేషు దేవేషు యత్నమాస్థాతు మర్హతి | 23

అస్మిన్ వినష్టే న హి దూత మన్యం
 పశ్యామి యస్తా నరరాజపుత్రా
 యుద్ధాయ యుద్ధప్రియ దుర్వినీతా
 ఉద్యోజయేద్దీర్ఘపథావరుద్ధౌ | 24

పరాక్రమోత్సాహమనస్వినాం చ
 సురాసురాణామపి దుర్జయేన
 త్వయా మనోనందన నైర్మతానాం
 యుద్ధాయతిర్నాశయితుం న యుక్తా | 25

హితాశ్చ శూరాశ్చ సమాహితాశ్చ
 కులేషు జాతాశ్చ మహాగుణేషు
 మనస్వినః శస్త్రభృతాం వరిష్ఠాః
 కోట్యగ్రతస్తే సుభృతాశ్చ యోధాః | 26

ఓ వీరా! ధర్మశాస్త్రపరిజ్ఞానమునందును, లౌకికాచారముల
 యందును, శాస్త్రార్థములను గ్రహించుటలోను, ఇతరుల
 మనస్సులను అవగాహన చేసికొనుటలోను నీకు దీర్ఘ
 వాడెవ్వడునులేడు. సురాసురులందఱలోను నీవే శ్రేష్ఠుడవు. (17)

పరాక్రమము, ఉత్సాహశక్తి, మనోబలముగల దేవతలకును
 అసురులకును నీవు దుర్జయుడవు, అట్టి సాటిలేనిశక్తిగల
 నీవేతిలో దేవతలును, నరేంద్రులును పెక్కుపర్యాయములు
 యుద్ధమున పరాజితులైరి. (18)

ఇట్టిగుణములుగల నీవు అమరులకును, దైత్యులకును
 భీతిగలుపువాడవు, శూరుడవు, వీరుడవు, అజేయుడవు,
 అట్టి నీకు ఎవ్వరును మనస్సునగూడ కీడు తలపెట్టరు. ఓ
 మహారాజా! పూర్వము నీకు హానిచేయ సంకల్పించిన
 వీరులెల్లరును వెంటనే అసువులను కోల్పోయినవారే. (19)

ఈ కపిని వధించుటవలన ఎట్టిప్రయోజనమూ నాకు
 కనబడుటలేదు. ఈ మరణదండనను ఈతనిని పంపిన
 వారికి విధింపవలెను. (20)

ఈవానరుడు మంచివాడైనను, చెడ్డవాడైనను శత్రువులచేత
 పంపబడినవాడు. ఇతడు అస్వతంత్రుడు, వారిమాటలను
 వినిపించుచున్నవాడుమాత్రమే. కనుక ఈ దూత
 వధార్హుడుగాడు. ఇంకను, ఓ రాక్షసప్రభూ! 'ఇతనిని చంపినచో
 మఱియొకడెవ్వడును ఆకాశమార్గమున ఈ మహోదధిని
 దాటి ఇచటికి రాగలవాడు ఉండడు' - అని నాకు తోచుచున్నది.
 (ఇతనిని ప్రాణములతో విడిచిపెట్టినచో ఇతడు రామలక్ష్మణుల
 కడకు వెళ్ళి, ఇచటి సమాచారమును అంతయును వారికి
 దెలుపును. అప్పుడు వారు ఇచటికి వత్తురు. ఆ పిమ్మట
 శత్రువులను తుదముట్టించుట సులభమగును.) ఓ శత్రుమర్దనా!
 అందువలన ఈతనిని వధించుప్రయత్నము చేయదగదు.
 నీవు ఈ ప్రయత్నమును ఇంద్రాది దేవతల విషయమున
 జరుపుట తగును. (ఈ చిన్నివానరునిపై నీపరాక్రమమును
 చూపుట ఎందుకు?) (21-23)

ఓయుద్ధప్రియా! బలగర్వితులైన ఆ రాజకుమారులు ఇచ్చటికి
 మిక్కిలిదూరముగా (సుదీర్ఘమైన ఈ మహాసాగరమునకు
 ఆవలితీరమున) ఉన్నారు. ఇతనిని వధించినచో మఱియొక
 దూత ఉండడని నాకు తోచుచున్నది. (24)

రాక్షసుల (మనస్సుల)కు ఆనందమును కలిగించువాడా!
 నీవు సురాసురులకును అజేయుడవు. పరాక్రమము, ఉత్సాహము,
 మనోబలముగల రాక్షసులకు వచ్చిన ఈ యుద్ధావకాశమును
 నీవు చేతులార విడిచి పెట్టుట యుక్తముకాదు. (25)

నీకు హితులు, శూరులు, అతిజాగరూకులై యుద్ధసన్నద్ధులై
 యున్నవారు, సద్గుణవంశసంజాతులు, మనోబలముగలవారు,
 శస్త్రధారులలో శ్రేష్ఠులు, నీచే పోషింపబడుచున్నవారు ఐన కోట్లాది

తదేక దేశేన బలస్య తావత్
 కేచిత్ తవాదేశకృత్ ధియాంతు ।
 తా రాజపుత్రో వినిగృహ్య మూఢా
 పరేషు తే భావయితుం ప్రభావమ్ । 27
 నిశాచరాణామధిపో నుజస్య
 విభీషణస్యోత్తమవాక్యమిష్టమ్ ।
 జగ్రాహ ఋద్ధ్యా సురలోకశత్రుః
 మహాబలో రాక్షసరాజముఖ్యః । 28

యోధులు నీకు తోడుగాగలరు- అట్టి నీసైన్యములో భాగమైన కొందఱు యోధులు నీ ఆజ్ఞానువర్తులై (వెళ్ళి) మూఢులైన ఆరాజపుత్రులను బంధించెదరు. అప్పుడు నీ పరాక్రమము ఎంతటిదో నీ శత్రువులకు తెలిసివచ్చును." (26-27)

రాక్షసులకు ప్రభువు, దేవతలకు శత్రువు, మహాబలశాలి, రాక్షసరాజులలో ప్రముఖుడు ఐన రావణుడు తమ్ముడైన విభీషణునిసూచనను ఉత్తమమైనదిగా భావించి, మనస్ఫూర్తిగా అంగీకరించెను. (28)

ఇత్యార్షే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే సుందరకాండే ద్విపంచాశస్సర్గః (52)
 వాల్మీకిమహర్షినిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి సుందరకాండమునందు ఇది ఏబదిరెండవసర్గము.

-- * * * --

53. ఏబదిమూడవసర్గము

రాక్షసులు హనుమంతునితోకకు నిప్పంటించి, నగరములో త్రిప్పట

తస్య తద్వచనం శ్రుత్వా దశగ్రీవో మహాబలః ।
 దేశకాలహితం వాక్యం భ్రాతురుత్తర మబ్రవీత్ । 1
 సమ్యగుక్తం హి భవతా దూతవధ్యా విగర్హితా ।
 అవశ్యంతు వధాదన్యః క్రియతామస్య నిగ్రహః । 2
 కపీనాం కిల లాంగూలమ్ ఇష్టం భవతి భూషణమ్ ।
 తదస్య దీప్యతాం శీఘ్రం తేన దగ్ధేన గచ్ఛతు । 3
 తతః పశ్యంత్యిమం దీనమ్ అంగవైరూప్యకర్ణితమ్ ।
 సమిత్రజ్ఞాతయస్సర్వే బాంధవాస్ససుహృజ్ఞనాః । 4
 ఆజ్ఞాపయద్రాక్షసేంద్రః పురం సర్వం సచత్వరమ్ ।
 లాంగూలేన ప్రదీప్తేన రక్షోభిః పరిణీయతామ్ । 5
 తస్య తద్వచనం శ్రుత్వా రాక్షసాః కోపకర్ణితాః ।
 వేష్టయంతిస్మ లాంగూలం జీర్ణైః కార్పాసకైః పటైః । 6
 సంవేష్ట్యమానే లాంగూలే వ్యవర్జిత మహాకపిః ।
 శుష్కమింధనమాసాద్య వనేష్వివ హుతాశనః । 7

మహాబలశాలియైన రావణుడు దేశకాలములకు అనుగుణముగా తనతమ్ముడు పలికిన వచనములను విని, అతనితో ఇట్లు నుడివెను. (1)

నీవు చెప్పినది యుక్తమే. దూతను వధించుట నిజముగా నింద్యమే. ఈ వానరుని వధించుటమాని వీనిని మఱియొక రీతిగానైనను శిక్షించియే తీరవలెను. (2)

వానరులకు వాలముపై మక్కువ ఎక్కువ. అదియే వారికి అలంకారము. వెంటనే ఇతనివాలమునకు నిప్పు అంటించుడు, ఇతడు కాలినవాలముతో వెళ్లిపోవును. (3)

తిరిగి వెళ్లిన పిమ్మట అంగవికారబాధచే దీనుడైయున్న ఇతనిని మిత్రులు, అప్తులు, బంధువులు, సుహృదులు మొదలగు వారందఱును చూచెదరు. (4)

'మండుచున్న తోకతో ఈ కోతిని కూడల్లయందును, పురమునందంతటను త్రిప్పుడు'- అని రావణుడు రాక్షసులను ఆజ్ఞాపించెను. (5)

రాక్షసులు ఆ రావణుని ఆదేశవచనమును విన్నంతనే కోపోద్రిక్తులై హనుమంతునివాలమునకు చినిగిపోయిన నూలువస్త్రములను, తక్కిన గుడ్డలను చుట్టిరి. (6)

ఆ వానరోత్తముడు తనవాలమునకు రాక్షసులు బట్టలను చుట్టునప్పుడు వనములలో మోడువారి, ఎండియున్నచెట్లకు అంటుకొనిన అగ్నివలె వృద్ధిచెందెను. (7)

తైలేన పరిషిష్యాథ తేఽగ్నిం తత్రాభ్యపాతయన్ ।
లాంగూలేన ప్రదీప్తేన రాక్షసాంస్తానపాతయత్ ।
రోషామర్షపరీతాత్మా బాలసూర్యసమాననః । 8

లాంగూలం సంప్రదీప్తంతు ద్రష్టుం తస్య హనూమతః ।
సహస్త్రిబాలవృద్ధాశ్చ జగ్ముః ప్రీతా నిశాచరాః । 9

స భూయ స్సంగతైః క్రూరై రాక్షసైర్లరిసత్తమః ।
నిబద్ధః కృతవాన్ వీరః తత్కాలసదృశీం మతిమ్ । 10

కామం ఖలు న మే శక్తా నిబద్ధస్యాపి రాక్షసాః ।
ఛిత్వా పాశాన్ సముత్పత్య హన్యా మహ మిమాన్ పునః । 11

యది భర్తుర్నితారాయ చరంతం భర్తృశాసనాత్ ।
బద్ధంత్యేతే దురాత్మానో నతు మే నిష్క్రూతిః కృతాః । 12

సర్వేషామేవ పర్యాప్తౌ రాక్షసానామహం యుధి । 13

కింతు రామస్య ప్రీత్యర్థం విషహిష్యేఽహ మీదృశమ్ ।
లంకా చారయితవ్యా వై పునరేవ భవేదితి । 14

రాత్రౌ నహి సుదృష్టా మే దుర్గకర్మవిధానతః ।
అవశ్యమేవ ద్రష్టవ్యా మయా లంకా నిశాక్షయే । 15

కామం బద్ధస్య మే భూయః పుచ్చస్యోద్దిపనేన చ ।
పీడాం కుర్వంతు రక్షాంసి న మేఽస్తి మనసశ్రమః । 16

తతస్తే సంవృతాకారం సత్త్వవంతం మహాకపిమ్ ।
పరిగృహ్య యయుర్చ్ఛిష్టా రాక్షసాః కపికుంజరమ్ । 17

శంఖభేరీనినాదైస్తం ఘోషయంతః స్వకర్మభిః ।
రాక్షసాః క్రూరకర్మాణః చారయంతిస్మ తాం పురీమ్ । 18

అన్వీయమానో రక్షోభిః యయౌ సుఖ మరిందమః ।
హనుమాంశ్చారయామాస రాక్షసానాం మహాపురీమ్ । 19

ఆ రాక్షసులు ఆయన వాలమును నూనెతో తడిపి, దానికి నిప్పుంటించిరి. వెంటనే ఆతడు రోషావేశముతో కోపోద్రిక్తుడై బాలసూర్యునివంటి ముఖకాంతులతో తేజరిల్లుచు మండుచున్న (తన) వాలముతో ఆ రాక్షసులను పాటద్రోలెను. (8)

రాక్షసులెల్లరును ఆందుకు సంతోషించి, బాగుగా మండుచున్న ఆ హనుమంతునితోకను వినోదముగా జూచుటకై స్త్రీలతో, బాలురతో, వృద్ధులతోగూడి అచటికి చేరిరి. (9)

క్రూరులైన ఆ రాక్షసులందఱును కలిసి, ఆ వానరోత్తముని దృఢముగా బంధించిరి. ఆబంధములనుండి బయటపడగల సామర్థ్యమున్నను, అప్పుడా వీరుడు సమయస్ఫూర్తితో తగునిధముగా ఆలోచించి, ఆబంధములలోనే ఉండిపోయెను. (10)

“ఈ రాక్షసులు నన్ను బంధించినను వారేమియు చేయజాలరు. కావున నేను ఈ పాశములను తెంచుకొని అకసమున కెగిరి వీరిని చంపివేసెదను. (11)

నాస్యామియైన శ్రీరాముని కార్యసిద్ధికై ప్రయత్నించుచున్న నన్ను ఈ దుర్మార్గులు రావణుని ఆజ్ఞతో బంధించిరి. నేను వారికి కల్గించిన కష్టనష్టములముందు ఇది ఏమాత్రము లెక్కలోనికిరాదు. (12)

యుద్ధమునందు రాక్షసులనందఱిని ఎదుర్కొనుటకు నేనొక్కడనే చాలుదును. శ్రీరామునిప్రీతికై ఈ బంధనమును నేను సహించెదను. ఈ నెపముతోనైనను లంకను పరిశీలించుచు మఱియొకసారి తిరిగి చూడవచ్చును. (13-14)

ఇంతకుముందు రాత్రివేళ దుర్గనిర్మాణవిధానమును (నగర రక్షణకై రహస్యములైన ఏర్పాట్లను) నేను సరిగా చూడలేదు. కనుక సగటిపూట ఈలంకను తప్పక పరిశీలించుచు చూడవలెను. (అందువలన మున్నుండు లంకలో ఎట్లు పోరాడవలెనో తెలియును.) (15)

ఈ రాక్షసులు మఱల నన్ను బంధించి, నా వాలాగ్ని జ్వాలలతో తమ ఇష్టప్రకారము నన్ను బాధింతురుగాక, నా మనస్సునకు క్లేశము ఏమాత్రము కలుగదు- (16)

అనంతరము ఆ రాక్షసులు సంతోషించుచు మహాబలశాలియు, తనమనోభావములను బయటికి పాక్కనీయకుండ ఉన్నవాడును అగు ఆ కపిశ్రేష్ఠుని పట్టుకొనివెళ్లిరి. (17)

క్రూరకర్ములైన ఆ రాక్షసులు శంఖనాదములతో భేరిధ్వనులతో తమభుజాస్థూలనములతో (జబ్బులను చఱచుచు) సింహగర్జనలతో ఆ లంకానగరమును ప్రతిధ్వనింపజేయుచు అంతటను ఆ హనుమంతుని త్రిప్పసాగిరి. (18)

శత్రుసూదనుడైన హనుమంతుడు రాక్షసులు తనవెంట నడుచుచుండగా హాయిగా తిరుగుచు రాక్షసుల పురమైనలంకను శోధింపసాగెను. (19)

అథాపశ్యద్విమానాని విచిత్రాణి మహాకపిః |
సంవృతాన్ భూమిభాగాంశ్చ సువిభక్తాంశ్చ చత్వరాన్ | 20

వీధీశ్చ గృహసంబాధాః కపిః శృంగాటకాని చ |
తథా రథోపరథ్యాశ్చ తతైవచ గృహాంతరాన్ |
గృహాంశ్చ మేఘసంకాశాన్ దదర్శ పవనాత్మజః | 21

చత్వరేషు చతుష్కేషు రాజమార్గే తతైన చ |
ఘోషయంతి కపిం సర్వే చారిత్యేవ రాక్షసాః | 22

స్త్రీబాలవృద్ధా నిర్జగ్ముః తత్ర తత్ర కుతూహలాత్ |
తం ప్రదీపితలాంగూలం హనుమంతం దిదృక్షవః | 23

దీప్యమానే తతస్తస్య లాంగూలాగ్రే హనూమతః |
రాక్షస్య స్తా విరూపాక్ష్యః శంసుర్దేవ్యాస్తదప్రియమ్ | 24

యస్త్యయా కృత సంవాదః సీతే తామ్రముఖః కపిః |
లాంగూలేన ప్రదీప్తేన స విష పరిణీయతే | 25

శ్రుత్వా తద్యచనం క్రూరమ్ ఆత్మాపహరణోపమమ్ |
నైదేహీ శోకసంతప్తా హుతాశనముపాగమత్ | 26

మంగలాభిముఖీ తస్య సా తదాసీన్మహాకపిః |
ఉపతస్థే విశాలాక్షీ ప్రయతా హవ్యవాహనమ్ | 27

యద్యస్తి పతి కుశూషా యద్యస్తి చరితం తపః |
యది చాప్యేకపత్నీత్వం శీతో భవ హనూమతః | 28

యది కించిదనుక్రోశః తస్యమయ్యస్తి ధీమతః |
యది వా భాగ్యశేషో మే శీతో భవ హనూమతః | 29

యది మాం వృత్తసంపన్నాం తత్సమాగమలాలసామ్ |
స విజానాతి ధర్మాత్మా శీతో భవ హనూమతః | 30

యది మాం తారయేదార్యః సుగ్రీవస్సత్యసంగరః |
అస్మాద్దుఃఖాంబుసంరోధాత్ శీతో భవ హనూమతః | 31

అంతట ఆ వానరోత్తముడు విచిత్రములైన రాజ ప్రాసాదములను, గుప్తములైన భూగృహములను, బాగుగా తీర్చిదిద్దబడిన వీధులకూడల్లను పరికించుచు చూచెను. (20)

గృహములతో ఇరుకుగానున్న వీధులను, కూడల్లను, విశాలమార్గములను, చిన్నచిన్న సందులను, రహస్యద్వారములుగల చిన్నగృహములను, ఆకాశమునంటుచున్న ఎత్తైనభవనములను ఆ మారుతి గాంచెను. (21)

రాక్షసులందఱును నాలుగువీధులకూడల్లయందు, నాలుగుప్రభముల మంటపములయందును, రాజమార్గము నందును 'ఈ వానరుడు గూడచారి' (చూడండి, చూడండి) అని చాటుచుండిరి. (22)

మంటలతోగూడియున్న వాలముగల ఆ హనుమంతుని చూడగోరినవారై ప్రతిగృహమునుండియు స్త్రీలు, బాలురు, వృద్ధులు కుతూహలముతో బయటికి వచ్చిరి. (23)

ఆ హనుమంతుని వాలాగ్రము మండుచుండగా వికృత నేత్రులైన రాక్షసస్త్రీలు ప్రియమైన అవిషయమును సీతాదేవితో ప్రస్తావించిరి. (24)

ఓ సీతా! ఇంతకుముందు ఎఱ్ఱనిముఖముగల ఒక వానరుడు నీతో మాట్లాడియున్నాడుగదా! అతని వాలమునకు నిప్పంటించి, రాక్షసులు అతనిని నగరమంతయు తిప్పుచున్నారు. (25)

ఆ రాక్షసస్త్రీలపలుకులు సీతాదేవిచెవులకు ములుకుల వలె గ్రుచ్చుకొనెను. అప్పుడు ఆమె తనను రావణుడు అపహరించిననాటి బాధకులోనై, విలవిలలాడుచు అగ్నిదేవుని ప్రార్థించెను. (26)

విశాలాక్షియు, సాధ్వియు ఐన సీతాదేవి హనుమంతుని క్షేమమును (శుభములను) గోరుచు అగ్నిదేవునకు ఇట్లు విన్నవించెను. (27)

నేను పతిసేవాపరాయణనే ఐనచో, తపమాచరించి యున్నచో, నేను నిష్కలంక పతివ్రతనైనచో ఓ అగ్నిదేవా! హనుమంతుని చల్లగాజూడుము. (28)

దేవా! నేను ఏమాత్రమైనను ధీమంతుడైన ఆ శ్రీరామ ప్రభువుయొక్క దయకు నోచుకొనియున్నచో, నాపుణ్యఫలము ఏకొంచెమైనను మిగిలియున్నచో మారుతిని చల్లగాచూడుము. (29)

ధర్మాత్ముడైన నాస్వామి నన్ను సచ్చీలసంపన్నుగా బావించినచో, తన సమాగమమునకై నేను వేయికన్నులతో ఎదురుచూచుచున్నట్లు ఎఱింగినచో, ఓ హవ్యవాహనా! వాయుసూనుని చల్లగాచూడుము. (30)

వూజ్యుడు, సత్యసంధుడుఐన సుగ్రీవుడు నన్ను ఈదుఃఖసముద్రమునుండి గట్టెక్కింపగలడేని ఓ వైశ్వానరా! ఆంజనేయుని చల్లగాజూడుము. (31)

తతస్తీక్షార్పిరవ్యగ్రః ప్రదక్షిణశిఖోఽనలః ।
 జఙ్గాలౌమృగశాఖాఙ్గాః శంసన్నివ శివం కపేః । 32
 హనుమజ్జనకశ్చాపి పుచ్చానలయుతోఽనిలః ।
 వవా స్వాప్త్యకరో దేవ్యాః ప్రాలేయానిలశీతలః । 33
 దహ్యామానే చ లాంగూలే చింతయామాస వానరః । 34
 ప్రదీప్తోఽగ్ని రయం కస్మాత్ న మాం దహతి సర్వతః ।
 దృశ్యతే చ మహాఙ్గాలః కరోతి న చ మే రుజమ్ । 35
 శిశిరోస్యేవ సంపాతో లాంగూలాగ్రే ప్రతిష్ఠితః ।
 అథవా తదిదం వ్యక్తం యద్దృష్టం ప్లవతా మయా । 36
 రామప్రభావా దాశ్చర్యం పర్వతస్సరితాంసతౌ ।
 యది తావత్ సముద్రస్య మైనాకస్య చ ధీమతః ।
 రామార్థం సంభ్రమస్తాదృక్ కిమగ్నిర్నకరిష్యతి । 37
 సీతాయాశ్చాస్పశంస్యేన తేజసా రాఘవస్య చ ।
 పితుశ్చ మమ సఖ్యేన న మాం దహతి పావకః । 38
 భూయస్సచింతయామాస ముహూర్తం కపికుంజరః । 39
 కథమస్మద్విధస్యేహ బంధనం రాక్షసాధమైః ।
 ప్రతిక్రియాస్య యుక్తాస్యాత్ సతి మహ్యం పరాక్రమే । 40
 తతశ్చిత్వా చ తాన్ పాశాన్ వేగవాన్ వై మహాకపిః ।
 ఉత్పపాతాథ వేగేన ననాద చ మహాకపిః । 41
 పురద్వారం తతశ్శ్రీమాన్ శైలశృంగమివోన్నతమ్ ।
 విభక్తరక్షస్సంబాధమ్ అససాదానిలాత్మజః । 42
 స భూత్వా శైలసంకాశః క్షణేన పునరాత్మవాన్ ।
 ప్రాప్యతాం పరమాం ప్రాప్తౌ బంధనాన్యనశాతయత్ । 43
 విముక్తశ్చాభవత్ శ్రీమాన్ పునః పర్వతసన్నిభః ।
 వీక్షమాణశ్చ దదృశే పరిఘం తోరణాశ్రితమ్ । 44
 స తం గృహ్య మహాబాహుః కాలాయసపరిష్కృతమ్ ।
 రక్షిణస్తాన్ పునస్సర్వాన్ సూదయామాస మారుతిః । 45

సీతాదేవి యొక్క ప్రభావమున హనుమంతునకు క్షేమము కలుగును అని తెలుపుచున్నాడా? యనునట్లుగా తీక్షణమైన అగ్ని నెమ్మదిగా ప్రదక్షిణపూర్వకముగా ప్రజ్వలించసాగెను. (32)

హనుమంతుని తండ్రియైన వాయుదేవుడుగూడ కపీశ్వరుని వాలాగ్నితోగూడియుండి, సీతాదేవి ప్రభావమున మారుతికి స్వస్థతచేకూరునట్లు మంచుగాలివలె చల్లగా వీచెను- (33)

వాలము దహింపబడుచుండగా వానరోత్తముడు ఇట్లు ఆలోచింపసాగెను. ప్రజ్వలించుచున్న ఈ అగ్ని నాశరీరమును ఏల కాల్చుటలేదు, మహాఙ్గాలలతో కనబడుచున్న ఈ అగ్ని నన్నేమాత్రము బాధించుటలేదు- (34-35)

నావాలముచివర ఒక మంచురాశి పెట్టబడినట్లున్నది. లేదా దానికి కారణము ఇదియైయుండవచ్చును- నిన్న సముద్రముపై ఎగురుచున్నప్పుడు శ్రీరామునిపైగల అదరమువలన మైనాకపర్వతము నాకు సహాయపడుటకై సముద్రమునుండిపైకి వచ్చెను. ఇది ఒక ఆశ్చర్యకరమైన దృశ్యము. సముద్రమునకును, ధీమంతుడైన మైనాకునకును శ్రీరామునకు సహాయపడుటకై అంతగా తమకమున్నప్పుడు అగ్నిదేవుడుపైతము ఏల సహాయపడడు? (36-37)

సీతాదేవి కనికరమువలనను, శ్రీరాముని తేజః ప్రభావమునను ఇట్లు జరిగియుండవచ్చును, లేదా! నా తండ్రియైన వాయుదేవునకు మిత్రుడగుటవలన అగ్ని(దేవుడు) నన్ను దహింపకయుండవచ్చును. మఱల ఆ హనుమంతుడు ఒక క్షణకాలముపాటు ఆలోచనలో పడెను. (38-39)

ఈ రాక్షసాధములు రామబంటునైన నాయంతటివానిని బంధింపగలిగిరి? సరే! నేను పరాక్రమవంతుడనేయైనచో దీనికి ప్రతీకారమును చేసియేతీరవలెను. (40)

అంతట మహాబలశాలియైన హనుమంతుడు ఆ బంధములను చేదించుకొని వేగముగా ఆకసమునకెగిరి, పెద్దగాగర్జించెను. (41)

అప్పుడు సర్వశుభలక్షణసంపన్నుడైన హనుమంతుడు పర్వతశిఖరమువలె ఉన్నతమైనదియు, రాక్షససంచారము లేనిదియు అగు లంకానగరముఖద్వారము మీదికి ఎక్కెను. (42)

ప్రతిభాశాలియైన మారుతి పర్వతమంత ఎత్తునకు ఎదిగి, క్షణములో మఱల చిన్నరూపమును పొంది, ఆ బంధములను వదలించుకొనెను. (43)

ధీశాలియైన మారుతి బంధవిముక్తుడైనవెంటనే మఱల పర్వతసదృశుడై, అటునిటు పరికించిచూడగా ఆయనదృష్టి తోరణద్వారముమీదనున్న ఇనుపగుదియపై బడెను. (44)

మహాబాహునైన అమారుతి ఆ ఇనుపగుదియను దీసికొని, ఆ ద్వారరక్షకుల నందఱిని సంహరించెను. (45)

స తాన్నిహత్వా రణచండవిక్రమః
సమీక్షమాణః పునరేవ లంకామ్ |
ప్రదీప్తలాంగూలకృతార్చిమాళీ
ప్రకాశతాదిత్యభవార్చిమాళీ | 46

యుద్ధమున వీరవిహారమొనర్చి, రాక్షసులను పరిమార్చిన హనుమంతుడు మఱల లంకను పరికించి చూడసాగెను. అప్పుడతడు బాగుగా మండుచున్న వాలాగ్ని జ్వాలలతోఁబప్పుమ కిరణతేజఃపుంజములతో విలసిల్లుచున్న సూర్యునివలె తేజరిల్లెను. (46)

ఇత్యార్షే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే సుందరకాండే త్రిపంచాశస్సర్గః (53)

వాల్మీకిమహర్షివిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి సుందర కాండమునందు ఇది ఏబది మూడవ సర్గము.

-- * * * --

54. ఏబదినాల్గవసర్గము

లంకా దహనము-రాక్షసుల విలాపము

వీక్షమాణస్తతో లంకాం కపిః కృతమనోరథః |
వర్ధమానసముత్సాహః కార్యశేషమచింతయత్ | 1

ఇంతవఱకును తనసంకల్పములను నెఱవేర్చుకొనిన హనుమంతుడు తదేకదృష్టితో లంకనుజూచుచు ఉప్పొంగుచున్న ఉత్సాహముతో అనంతరకర్తవ్యము (కార్యశేషము)ను గూర్చి ఆలోచింపసాగెను. (1)

కిన్ను ఖల్వపశిష్టం మే కర్తవ్యమిహ సాంప్రతమ్ |
యదేషాం రక్షసాం భూయః సంతాపజననం భవేత్ | 2

ఇప్పుడు నేను ఈరాక్షసులకు ఇంకను తీవ్రమనస్తాపము కల్గింపవలసియున్నది. అందులకై ఈ సమయమునకు తగినట్లుగా నేను చేయవలసిన కార్యమేమి మిగిలియున్నది? (2)

వనం తావత్ ప్రమథితం ప్రకృష్టా రాక్షసా హతాః |
బలైకదేశః క్షపితః శేషం దుర్గవినాశనమ్ | 3

అశోకవనమైతే ధ్వంసమైనది, ప్రముఖులైన రాక్షసులందఱును నిహతులైరి. సైన్యములో కొంత భాగము మట్టిగఱచినది. ఇంక లంకానగరమును నాశమొనర్చుటమాత్రము మిగిలియున్నది. (3)

దుర్గే వినాశితే కర్మ భవేత్ సుఖపరిశ్రమమ్ |
అల్పయత్నేన కార్యేఽస్మిన్ మమ స్యాత్ సఫలత్తమః | 4

దుర్గమును (లంకానగరమును) నశింపజేయుట పూర్తియైనచో నేను ఇంతవఱకును చేసినకార్యములు (సముద్రలంఘనము, సీతాదేవిని దర్శించుట, అశోకవనమును భంగపఱచుట, దౌత్యము మొదలగునవి) అనాయాసముగా నెఱవేఱినట్లే- స్వల్ప ప్రయత్నముతోడనే ఈ కార్యమునుగూడ పూర్తిచేసినచో నా శ్రమయంతయు ఫలించినట్లేయగును. (4)

యో హ్యయం మమ లాంగూలే దీప్యతే హవ్యవాహనః |
అస్య సంతర్పణం న్యాయ్యం కర్తు మేభిర్నహోత్తమైః | 5

నా వాలమున ప్రజ్వలించుచున్న ఈ అగ్నిదేవునకు (నన్ను చల్లగాజూచి, నాకు తోడ్పడినందులకై కృతజ్ఞతగా) ఈ మహాభవనములను ఆహుతిగా సమర్పించుట న్యాయమగును. (5)

తతః ప్రదీప్తలాంగూలః సవిద్యుదివ తోయదః |
భవనాగ్రేషు లంకాయా విచచార మహాకపిః | 6

అనంతరము ఎగయుచున్న వాలాగ్నిజ్వాలలతోగూడిన హనుమంతుడు విద్యుత్కాంతులతో మెఱయుచున్న మేఘమువలె విలసిల్లుచు లంకానగరమునందలి భవనాగ్రములపై సంచరింపసాగెను- (6)

గృహోద్గృహం రాక్షసానామ్ ఉద్యానాని చ వానరః |
వీక్షమాణో హ్యసంత్రస్తః ప్రాసాదాంశ్చ చచార సః | 7

ఆ కపివరుడు నిర్భయముగా ఉద్యానవనములను, ప్రాసాదములనుచూచుచు, రాక్షసులయొక్క గృహములపై (ఒక గృహమునుండి మఱియొక గృహముపై) తిరుగసాగెను. (7)

అవస్తుత్య మహావేగః ప్రహస్తస్య నివేశనమ్ ।
అగ్నిం తత్ర స నిక్షిప్య శ్వసనేన సమో బలిః ॥ 8

తతోఽన్యత్ పుష్టువే వేశ్య మహాపార్శ్వస్య వీర్యవాన్ ।
ముమోచ హనుమానగ్నిం కాలానలశిఖోపమమ్ ॥ 9

వజ్రదంష్ట్రస్య చ తథా పుష్టువే స మహాకపిః ।
శుకస్య చ మహాతేజాః సారణస్య చ ధీమతః ॥ 10

తథాచేంద్రజితో వేశ్య దదాహ హరియూథసః ।
జంబుమాలేస్సుమాలేశ్చ దదాహ భవనం తతః ॥ 11

రశ్మికేతోశ్చ భవనం సూర్యశత్రోస్తతైవచ ।
ప్రాస్వకర్ణస్య దంష్ట్రస్య రోమశస్య చ రక్షసః ॥ 12

యుద్ధోన్మత్తస్య మత్తస్య ధ్వజగ్రీవస్య రక్షసః ।
విద్యుజ్జిహ్వస్య ఘోరస్య తథా హస్తీముఖస్య చ ॥ 13

కరాలస్య పిశాచస్య శోణితాక్షస్య చైవ హి ।
కుంభకర్ణస్య భవనం మకరాక్షస్య చైవహి ॥ 14

యజ్ఞశత్రోశ్చ భవనం బ్రహ్మశత్రో స్తతైవచ ।
నరాంతకస్య కుంభస్య నికుంభస్య దురాత్మనః ॥ 15

వర్జయిత్వామహాతేజా విభీషణ గృహం ప్రతి ।
క్రమమాణః క్రమేణైవ దదాహ స మహాకపిః ॥ 16

తేషుతేషు మహార్షేషు భవనేషు మహాయశాః ।
గృహేష్పుద్గిమతామృద్ధిం దదాహ స మహాకపిః ॥ 17

సర్వేషాం సమతిక్రమ్య రాక్షసేంద్రస్య వీర్యవాన్ ।
ఆససాదాథ అక్షీవాన్ రావణస్య నివేశనమ్ ॥ 18

తతస్తస్మిన్ గృహే ముఖ్యే నానారత్నవిభూషితే ।
మేరుమందరసంకాశే సర్వమంగళశోభితే ॥ 19

ప్రదీప్తమగ్నిముత్స్పృజ్య లాంగూలాగ్రే ప్రతిష్ఠితమ్ ।
ననాద హనుమాన్ వీరో యుగాంతజలదో యథా ॥ 20

మహాబలపరాక్రమశాలియై, వాయువేగముగల ఆ హనుమంతుడు మొదట ప్రహస్తునిఇంటిపై వాలి. దానికి నిప్పంటించెను. (ఈవిధముగా ప్రధానమంత్రి గృహముతో లంకానగర దహనకార్యక్రమమునకు 'బోణీ' గావించెను.) (8)

పిదప మహాశక్తిమంతుడైన మారుతి ఆ సమీపముననే గల మహాపార్శ్వనిభవనముమీదికి దూకి, దానిపై ప్రళయాగ్నితుల్యమైన అగ్నిజ్వాలలను ఉంచెను. (9)

అట్లే, మహాతేజశ్శాలియు, వానరోత్తముడునువన హనుమంతుడు వరుసగా వజ్రదంష్ట్రనిభవనము మీదను, ప్రజ్ఞాశాలియైన శుకునిపార్శ్వముపైనను, సారణుని గృహోపరిభాగమునను, ఇంద్రజిత్తు ప్రాసాదముపైనను వ్రాలి వాటినన్నింటిని దహించివేశెను. పిదప జంబుమాలి, సుమాలి అనువారి భవనములకును నిప్పంటించెను. (10-11)

మహాతేజశ్శాలియైన హనుమంతుడు క్రమముగా రశ్మికేతుడు, సూర్యశత్రువు, ప్రాస్వకర్ణుడు, దంష్ట్రుడు, రోమశుడు, యుద్ధోన్మత్తుడైన మత్తుడు, ధ్వజగ్రీవుడు, విద్యుజ్జిహ్వడు, ఘోరుడు, హస్తీముఖుడు, కరాళుడు, పిశాచుడు, శోణితాక్షుడు, కుంభకర్ణుడు, మకరాక్షుడు యజ్ఞశత్రువు, బ్రహ్మశత్రువు, నరాంతకుడు, కుంభుడు, నికుంభుడు, దురాత్ముడు మొదలగువారి గృహములను దహించివేశెను. కాని గొప్పకృతజ్ఞుడైన మారుతి విభీషణుని ప్రాసాదమును మాత్రము తాకనైనతాకలేదు. (విలనన విభీషణుడు రావణసభలో తనకు అండగానిలిచి, ధర్మ వచనములను పలికెను.) (12-16)

వాసికెక్కిన ఆ వానరోత్తముడు ఐశ్వర్యవంతులైన రాక్షసుల యొక్క భవనములయందును, అమూల్యములైన హర్యముల యందునుగల మణులు, ప్రవాళములు మున్నగు సంపదలను బుగ్గిపాలుచేసెను. (మొదట అగ్ని వాయువులు రావణునకు భయపడి తమశక్తులను మందముగా ప్రదర్శించినను, పిమ్మట సీతాదేవి ప్రభావముచేతను, ఆంజనేయునివిజృంభణ కారణమునను ఒక్కసారిగా చెలరేగిరి.) (17)

సర్వశుభలక్షణసంపన్నుడైన మహావీరుడగు హనుమంతుడు అందఱి గృహములను అగ్నికి ఆహుతి యొనర్చినపిమ్మట రాక్షసరాజైన రావణుని ప్రాసాదమునకు చేరెను. (18)

వీరుడగు హనుమంతుడు, మేరుమందర సర్వములవలె మహోన్నతమైనదియు, సర్వవిధశుభలక్షణములతో నిలసిల్లుచున్నదియు, నానావిధములగు రత్నములతో అలంకృతమైనదియు వన ఆ ముఖ్యప్రాసాదమునకు తన నాలాగ్రమున మండుచున్న అగ్నిని అంటించి, ప్రళయ కాలమేఘమువలె గర్జించెను. (19-20)

శ్వసనేన చ సంయోగాత్ అతివేగో మహాబలః ।
 కాలాగ్నిరివ జజ్వాల ప్రావర్తత హుతాశనః । 21
 ప్రదీప్తమగ్నిం పవనః తేషు వేశ్మస్వచాలయత్ ।
 అభూచ్ఛ్వసనసంయోగాత్ అతివేగో హుతాశనః । 22
 తాని కాంచనజాలాని ముక్తామణిమయాని చ ।
 భవనాన్యవశీర్యంత రత్నవంతిమహంతి చ । 23
 తాని భగ్నవిమానాని నిపేతుర్వసుధాతలే ।
 భవనానీవ సిద్ధానామ్ అంబరాల్ పుణ్యసంక్షయే । 24
 సంజజ్ఞే తుముల శృభో రాక్షసానాం ప్రధావతామ్ ।
 స్వగృహస్య పరిత్రాణే భగ్నోత్పాహోర్జితశ్రియామ్ ।
 నూన మేషోఽగ్నిరాయాతః కపిరూపేణ హా ఇతి । 25
 క్రందంత్యస్సహసా పేతుః స్తనంధయధరాః స్త్రియః । 26
 కాశ్చిదగ్నిపరీతేభ్యో హర్షేభ్యో ముక్తమూర్తజాః ।
 పతంత్యోరేజరేఽభ్రేభ్యః సాదామిన్య ఇవాంబరాల్ । 27
 వజ్రవిద్రుమవైడూర్య ముక్తారజతసంహతాన్ ।
 విచిత్రాన్ భవనాన్ ధాతూన్ స్యందమానాన్దదర్శ సః । 28
 నాగ్నిస్తప్యతి కాష్ఠానాం తృణానాం హరియూథపః ।
 నాగ్నేర్నాసి విశస్తానాం రాక్షసానాం వసుంధరా । 29
 క్వచిత్ కింశుకసంకాశః క్వచిచ్ఛాలిసన్నిభః ।
 క్వచిత్ కుంకుమసంకాశః శిఖావహ్నేశ్చకాశరే । 30
 హనూమతా వేగవతా వానరేణ మహాత్మనా ।
 లంకాపురం ప్రదగ్ధం తత్ రుద్రేణ త్రిపురం యథా । 31

తతస్తు లంకాపురపర్వతాగ్రే

సముత్తితో భీమపరాక్రమోఽగ్నిః ।

ప్రసార్య చూడావలయం ప్రదీప్తో

హనూమతా వేగవతా విసృష్టః । 32

యుగాంత కాలానలతుల్యవేగః

సమారుతోఽగ్నిర్వృధే దివస్ఫుక్ ।

విధూమరశ్మిర్భవనేషు సక్తో

రక్షశ్శరీరాజ్యసమర్చితార్చిః । 33

మహాబలకాలియైన అగ్ని(దేవుడు) వాయువు తోడగుటవలన మంటలు చేలరేగగా వృద్ధిపొంది, ప్రళయాగ్నివలె ప్రజ్వలించెను. (21)

అగ్ని తనకు వాయువు తోడగుటవలన మిక్కిలివేగము గలవాడై, మహాబలకాలియై ప్రళయకాలాగ్నివలె చేలరేగిన జ్వాలలతో వ్యాపించెను. (22)

బంగారుగవాక్షములతో ఒప్పుచున్నవియు, ముత్యములతోను, మణులతోడను, రత్నముల తోడను తేజరిల్లుచున్నవియుఁబన ఆ మహాభవనములు శిథిలములై కూలిపోయినవి. (23)

పుణ్యముక్తీణింపగా సిద్ధులభవనములన్నియును ఆకాశము నుండికూలి, ధరిత్రిపైబడినట్లు ఆ ప్రాసాదముల యొక్క పైకప్పులన్నియును నేలపాలయ్యెను. (24)

స్వగృహములను రక్షించుకొనుటకై పరుగులు దీయుచున్న వారును, ఉత్సాహమును, బలమును, సంపదలను కోల్పోయిన వారునుఁబన రాక్షసులు "అయ్యో! నిజముగా అగ్నిదేవుడు వానరుని రూపములో వచ్చినాడు"- అని గగ్గోలుపెట్టసాగిరి. (25)

కొంతమందిస్త్రీలు 'లబోదీబో'యనుచు చంటి పిల్లలను చంకనబెట్టుకొన్నవారై, విడివడిజారిపోయిన కొప్పులను సవరించుకొనకయే మంటలలో చిక్కుపడిన హర్షములనుండి గబగబ దూకిరి. అప్పుడు వారు ఆకాశమునగల మేఘములనుండి క్రిందికిపడుచున్న మెఱపుతీగలవలె తేజరిల్లిరి. (26-27)

ఆహనుమంతుడు వజ్రములు, పగడములు, వైడూర్యములు, ముత్యములు వెండి మొదలగువానితో నిర్మింపబడిన చిత్ర విచిత్రములగు భవనములను, అగ్నితప్తములై కఱిగి స్రవించుచున్న బంగారు, వెండి ధాతువులనుచూచెను. (28)

అగ్ని కట్టెలతో, తృణములతో తప్పిపడుటలేదు, ఎన్ని భవనములను దగ్ధమొనర్చినను హనుమంతునకు తప్తీకలుగుటలేదు, హనుమంతుని చేతిలో హతులైన రాక్షసశవములతో భూమికి తప్తీకలుగుటలేదు. (29)

అగ్నిజ్వాలలు కొన్నిచోట్ల మోదుగుపూవువలె ఎఱ్ఱరంగుతోను, మఱికొన్నిచోట్ల బూరుగుపూవువలె లేత గోధుమరంగుతోను, ఇంకనుకొన్నితావుల కుంకుమపూవురంగుతోను ప్రకాశించినవి. (30)

మహాత్ముడు, మహాబలపరాక్రమములుగలవాడుఁబన వానరోత్తముడగు హనుమంతునిచే ఆ లంకానగరము రుద్రునిచే త్రిపురములవలె దగ్ధమాయెను. (31)

మహాశక్తికాలియైన హనుమంతుడు లంకానగర పర్వతాగ్రము నందు (త్రికూటపర్వతాగ్రముపై గల గృహములమీద) అగ్నిని ఉంచెను. అప్పుడు భీమపరాక్రముడైనఅగ్ని వలయాకారమున ప్రజ్వలించుచున్న మంటలతో ఆ భవనములయందు విజృంభించెను. (32)

వాయువుతోడైన ఆ అగ్ని పొగలేనిమంటలతో ఆ భవనముల యందు వ్యాపించెను. రాక్షసులశరీరములే ఆ అగ్నిజ్వాలలకు ఆహుతులయ్యెను. ఆకాశమునంటుచున్న మంటలతో ప్రళయకాలాగ్ని వలె అది మహాశక్తిగలదై వృద్ధిచెందెను. (33)

ఆదిత్యకోటిసదృశస్సులేజా
 లంకాం సమస్తాం పరివార్య తిష్ఠన్ ।
 శబ్దైరనేకైరశనిప్రరూఢైః
 భిందన్నివాండం ప్రబభౌ మహాగ్నిః । 34
 తత్రాంబరాదగ్నిరతిప్రవృద్ధో
 రూక్షప్రభః కింశుకపుష్పచూడః ।
 నిర్వాణధూమాకులరాజయశ్చ
 నీలోత్పలాభాః ప్రచక్షాశరేఖాః । 35
 వజ్రీ మహేంద్ర స్త్రిదశేశ్వరో వా
 సాక్షాద్యమో వా వరుణోఽనిలో వా ।
 రుద్రోఽగ్నిరర్కో ధనదశ్చ సోమో
 స వానరోఽయం స్వయమేవ కాలః । 36
 కిం బ్రహ్మణస్సర్వపితామహస్య
 సర్వస్య ధాతుశ్చతురాననస్య ।
 ఇహాగతో వానరరూపధారీ
 రక్షోపసంహారకరః ప్రకోపః । 37
 కిం వైష్ణవం వా కపిరూపమేత్య
 రక్షోవినాశాయ పరం సుతేజః ।
 అనంతమవ్యక్తమచింత్యమేకం
 స్వమాయయా సాంప్రతమాగతం వా । 38
 ఇత్యేవమూచుర్బహవో విశిష్టా
 రక్షోగణాస్తత్ర సమేత్య సర్వే ।
 సప్రాణిసంఘాం సగృహం సవృక్షాం
 దగ్ధాం పురీం తాం సహసా సమీక్ష్య । 39
 తతస్తు లంకా సహసా ప్రదగ్ధా
 సరాక్షసా సాశ్వరథా సనాగా ।
 సపక్షిసంఘా సమ్మగా సవృక్షా
 రురోద దీనా తుములం సశబ్దమ్ । 40
 హో తాత హో పుత్రక కాంత! మిత్ర!
 హో జీవితం భోగయుతం సుపుణ్యమ్ ।
 రక్షోభిరేవం బహుధా బ్రువద్మిః
 శబ్దః కృతో ఘోరతరస్సుభీమః । 41
 హుతాశనజ్వాలసమావృతా సా
 హతప్రవీరా పరివృత్తయోధా ।
 హనూమతః క్రోధబలాభిభూతా
 బభూవ శాపోపహతేవ లంకా । 42

ఆ మహాగ్ని కోటిసూర్యులతోసమానమైన తేజస్సులతో
 పూర్తిగా లంకచుట్టును వ్యాపించెను. ఆ అగ్ని భయంకరమైన
 'పెరేల్-పెరేల్' అను పెక్కుసీదుగుల శబ్దములతో బ్రహ్మాండమును
 బ్రద్దలొనర్చుచున్నట్లు విజృంభించెను. (34)

తీవ్రమైనకాంతులతో, మోదుగపూవులవలె ఎఱ్ఱని అగ్నిజ్వాలలు
 ఆకాశపర్యంతము అత్యంతము పైకెగసెను. అప్పుడు దగ్ధములైన
 భవనములనుండి వెడలిన ధూమపంక్తులతో మంటలుచల్లారిన
 పిమ్మట ఏర్పడిన మేఘములు నల్లగలువలవలె ఒప్పుచు
 ప్రకాశించెను. (35)

"అలోచించిచూడగా ఇతడు వానరమాత్రుడుగా అనిపించుట
 లేదు. ఇతడు దేవతలకు ప్రభువు, వజ్రాయుధమును ధరించినవాడు
 ఐన ఇంద్రుడైనను కావచ్చును. లేదా సాక్షాత్తుగా యముడో,
 వరుణుడో, వాయుదేవుడో ఐయుండవచ్చును. రుద్రుడైనను,
 అగ్నియైనను, కుబేరుడైనను, సూర్యుడైనను చంద్రుడైనను
 కావచ్చును. లేనిచో స్వయముగా ఆ (ప్రళయ) కాలపురుషుడే
 ఐయుండవచ్చును. (36)

సమస్తజీవకోటిని సృష్టించువాడును, పోషించువాడును,
 ఐన చతుర్ముఖబ్రహ్మయొక్క అగ్రహారము రాక్షస సంహారమునకై
 ఈ వానరరూపమునుదాల్చి ఇచటికి వచ్చినదా? (37)

అనంతము, అవ్యక్తము, ఊహింపశక్యముగానిది, ఆఖండమైనది,
 సర్వోత్తమమైనదియగు ఆ విష్ణుమూర్తి యొక్క మహాతేజమే
 రాక్షసులను నిర్మూలించుటకై తనమాయాశక్తిచే వానరాకృతినిదాల్చి
 ఇప్పుడు ఇచటికి వచ్చినదా! ఏమి?"- (38)

ప్రాణిసంఘములతో, గృహములతో, వృక్షములతోగూడ క్షణములో
 దగ్ధమైన ఆ లంకానగరమునుజూచి, పెక్కుమందిదీక్షితులు,
 రాక్షసులందఱును అచ్చటచ్చట గుమిగూడి సైవిధముగా అనుకొనిరి. (39)

పిమ్మట రాక్షసులు, రథాశ్వగజములు' ఎక్షుల గుంపులు,
 మృగములు మొదలగువానితోగూడిన లంకయంతయు
 పూర్తిగా దగ్ధమైపోగా మిగిలియున్న లంకావాసులెల్లరును
 దీనవదనములతో గగ్గోలుపెట్టుచు ఏడువసాగిరి. (40)

"అయ్యో! తండ్రీ! హో కుమారా! అయ్యో! నాదా! హో మిత్రమా!
 పుణ్యఫలమైన ఓ భోగమయజీవితమా!" అని విలవిలలాడుచు
 రాక్షసులు ఎల్లరును రోదింపసాగిరి. వారి విలాపధ్వనులు
 మిక్కిలిఘోరముగా భయంకరముగా నుండెను. (41)

హనుమంతునిక్రోధప్రభావముచే లంక నిర్జీవమయ్యెను.
 దానిచుట్టును అగ్నిజ్వాలలు ఆవరించెను. అందలి ప్రముఖవీరులెల్లరును
 హతులైరి, భటులెల్లరును పలాయనము చిత్తగించిరి.
 లంకానగరము శాపగ్రస్తమైన దానివలె ఉండెను. (42)

ససంభ్రమత్రస్తవిషణ్ణరాక్షసాం
సముజ్జ్వలజ్వాలహతాశనాంకితామ్ ।
దదర్శ లంకాం హనుమాన్ మహామనా
స్వయంభుకోపోపహతామివావనిమ్ । 43

భంక్త్వా వనం పాదపరత్నసంకులం
హత్యాతు రక్షాంసి మహాంతి సంయుగే ।
దగ్ధ్యా పురీం తాం గృహరత్నమాలినీం
తస్మా హనూమాన్ పవనాత్మజః కపిః । 44

త్రికూటశృంగాగ్రతలే విచిత్రే
ప్రతిష్ఠితో వానరరాజసింహః ।
ప్రదీప్తలాంగూలకృతార్చిమాలీ
వ్యరాజతాదిత్య ఇవాంతుమాలీ । 45

సరాక్షసాంస్తాన్ సుబహుంశ్చ హత్యా
వనం చ భంక్త్వా బహుపాదపం తత్ ।
విస్ఫుజ్య రక్షోభవనేషు చాగ్నిం
జగామ రామం మనసా మహాత్మా । 46

తతస్తు తం వానరపీఠముఖ్యం
మహాబలం మారుతతుల్యవేగమ్ ।
మహామతిం వాయుసుతం పరిష్ఠం
ప్రతుష్టపుర్దేవగణాశ్చ సర్వే । 47

భంక్త్వా వనం మహాతేజా హత్యా రక్షాంసి సంయుగే ।
దగ్ధ్యాలంకాపురీం రమ్యాం రరాజ స మహాకపిః । 48

తత్ర దేవాస్సగంధర్వాః సిద్ధాశ్చ పరమర్షయః ।
దృష్ట్వా లంకాం ప్రదగ్ధాం తాం విస్మయం పరమం గతాః । 49

తం దృష్ట్వా వానరశ్రేష్ఠం హనుమంతం మహాకపిమ్ ।
కాలాగ్నిరితి సంచింత్య సర్వభూతాని తత్రసుః । 50

దేవాశ్చ సర్వే మునిపుంగవాశ్చ
గంధర్వవిద్యాధరనాగయక్షాః ।
భూతాని సర్వాణి మహాంతి తత్ర
జగ్ముః పరాం ప్రీతిమతుల్యరూపామ్ । 51

తత్ర అపాటుతో భయవిషాదములతో గూడిన రాక్షసులు
గలదియు, మహాగ్నియొక్క ఉత్తంగజ్వాలలతో గూడినదియు,
బ్రహ్మయొక్క కోపాహతికి గుఱియైన అవనివలె ఒప్పుచున్నదియు అగు
లంకానగరమును మహాత్ముడైన హనుమంతుడు నీక్షించెను. (43)

వాయుసూనుడైన హనుమంతుడు శ్రేష్ఠములైన వృక్షములుగల
అశోకవనమును భగ్నమొనర్చెను రణరంగమున రాక్షస
మహాయోధులను హతమార్చెను. పరుసలుదీటియున్న మేలైన
భవనములుగల ఆ లంకాపురిని దగ్ధమొనర్చెను. సంకల్పించిన
కార్యములు చక్కగా పూర్తియగుటవలన నిండుమనస్సుతో
సంతసించెను. (44)

విచిత్రమైన త్రికూటపర్వతశిఖరాగ్రప్రదేశమున నిలిచియున్న
వానరోత్తముడు వాలాగ్రమున ప్రదీప్తములైన అగ్నిజ్వాలామాలికలతో
విలసిల్లుచు కిరణపుంజములతో ప్రకాశించుచున్న ఆదిత్యునివలె
తేజరిల్లెను. (45)

మహాత్ముడైన హనుమంతుడు గుంపులు గుంపులుగానున్న
ఆ రాక్షసులను పరిమార్చి, బహువృక్షశోభితమైన ఆ
వనమును చిన్నాభిన్నమొనర్చి, రాక్షసులభవనములను
అగ్నికి ఆహుతిగావించి, రామధ్యాన నిమగ్నుడాయెను. (46)

వానరపీఠులలో ప్రముఖుడును, మహాబలశాలియు, వాయుతుల్య
పరాక్రముడును, మిక్కిలిదీమంతుడును సర్వశ్రేష్ఠుడునువన
ఆ మారుతిని దేవతలందఱును వేనోళ్ల ప్రస్తుతించిరి. (47)

మహాతేజశ్శాలియైన ఆవానరోత్తముడు అశోకవనమును
ధ్వంసమొనర్చి, రాక్షసులను సమర భూమికి బలిగావించి, దగధగలతో
రమ్యమైన లంకానగరమును అగ్నిపాలుచేసి, విరాజిల్లెను. (48)

అంతట దేవతలు, గంధర్వులు, సిద్ధులు, మహర్షులు
అగ్నిజ్వాలలలో దగ్ధమగుచున్న ఆలంకాపురినిజూచి, మిక్కిలి
ఆశ్చర్యపడిరి. సకలప్రాణులు వానరోత్తముడైన ఆ హనుమంతుని
జూచి ఆయనను ప్రళయకాలాగ్నిస్వరూపునిగా భావించి,
భయభ్రాంతములయ్యెను. (49-50)

సమస్తదేవతలును, మునీశ్వరులును, గంధర్వులును,
విద్యాధరులును, నాగులును, యక్షులును, పరమ ప్రీతినొందిరి.
అచటగల సకలప్రాణులును మహానందభరితములాయెను. (51)

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే సుందరకాండే చతుఃపంచాశస్సర్గః (54)

వాల్మీకిమహర్షినిరచితమైన ఆది కావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి సుందరకాండమునందు ఇది వీబదినాల్గవసర్గము.

వినండి వినండి 'తోకకథ'
రామబంటు 'హనుమయ్య కథ'

వినండి వినండి 'తోకకథ'
రామబంటు 'హనుమయ్య కథ'

అశోకవనమును ద్వంసము చేసెను
రాక్షసయోధుల చంపి వేసెను
బ్రహ్మాస్త్రమునకు లొంగిపోయెను
రావణసభలో హితవు పలికెను॥ వినండి ॥

హనుమతోకకు నిప్పపెట్టుటకు
రావణుడాజ్ఞాపించిన వెంటనే
రక్కసిమూకలు మారుతితోకకు
రకరకాల గుడ్డలను చుట్టిరి, వినండి ॥

తెల్లగుడ్డలు చుట్టిరి, నల్లగుడ్డలు చుట్టిరి,
పసుపుగుడ్డలు చుట్టిరి, పట్టుగుడ్డలుచుట్టురి,
నీలిగుడ్డలు చుట్టిరి, నేతగుడ్డలు చుట్టిరి,
పాతగుడ్డలు చుట్టిరి ॥ కొత్తగుడ్డలు చుట్టిరి ॥

॥ వినండి ॥

కుసుమ నూనెలూ పోసిరి, ఆముదములో తడిసిరి,
నువ్వునూనెలో ముంచిరి, ఆవనూనెలో అద్దిరి ॥

॥ వినండి ॥

తోకకునిప్పంటించిరి, లంకయంతటా త్రిప్పసాగిరి
పకపక పకపక నవ్విరి, తప్పెటతో చాటించిరి ॥

॥ వినండి ॥

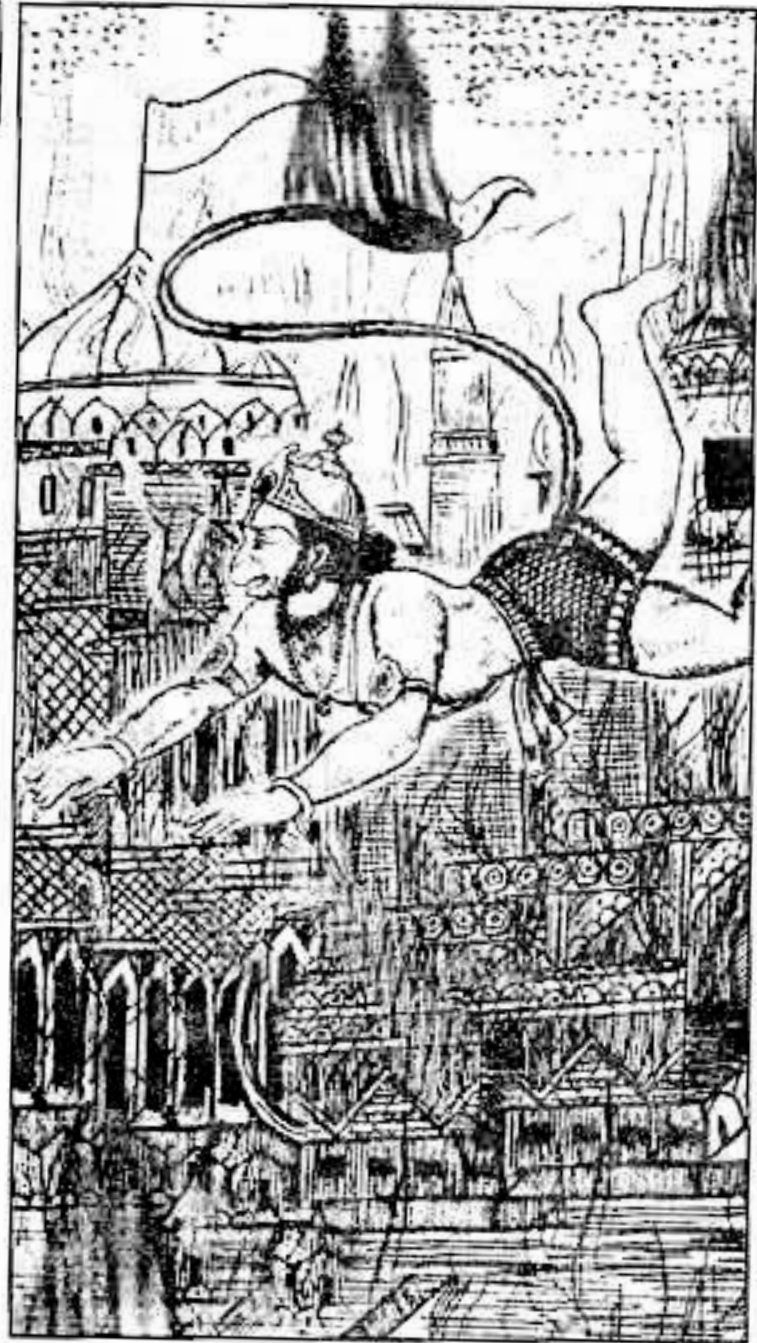
మండుచున్న తోకతో మారుతిపైకెగిరెను,
లంకలోని భవనాలను కాల్చి కాల్చి వేసెను ॥

॥ వినండి ॥

లంకలోని రక్కసులు, లబోదిబోమనుచునూ,
పిల్లలతో జెల్లలతో పిక్కబలము చూపిరి ॥

॥ వినండి ॥

జానకి ఆశీస్సులతో, అగ్ని అనుగ్రహముతో,
హనుమంతుడు సేమముగా తోకనుకాపాడుకొనియె ॥ వినండి ॥

55. ఏబదిఐదవసర్గము

సీతనుగూర్చి హనుమంతుడు చింతించుట.

లంకాం సమస్తాం సందీప్య లాంగూలాగ్నిం మహాబలః ।
నిర్వాపయామాస తదా సముద్రే హరిసత్తమః । 1

సందీప్యమానాం విధ్వస్తాం త్రస్తరక్షోగణాం పురీమ్ ।
అవేక్ష్య హనుమాన్లంకాం చింతయామాస వానరః । 2

తస్యాభూత్సమహాంస్త్రాసః కుత్సాచాత్మన్యజాయత ।
లంకాం ప్రదహతా కర్మ కింస్వీత్కృతమిదం మయా । 3

ధన్యాస్తే పురుషశ్రేష్ఠా యే బుద్ధ్యా కోపముత్థితమ్ ।
నిరుంధంతి మహాత్మానో దీప్తమగ్నిమివాంభసా । 4

క్రుద్ధః పాపం న కుర్యాత్ కః క్రుద్ధో హన్యాద్ గురూనపి ।
క్రుద్ధః పరుషయా వాచా నరస్సాధూనధిక్షిపేత్ । 5

వాచ్యావాచ్యం ప్రకుపితో న విజానాతి కర్త్తచిత్ ।
నాకార్యమస్తి క్రుద్ధస్య నావాచ్యం విద్యతే క్వచిత్ । 6

య స్యముత్పత్తితం క్రోధం క్షమయైవ నిరస్యతి ।
యథోరగస్త్యచం జీర్ణం స వై పురుష ఉచ్యతే । 7

ధిగస్తు మాం సుదుర్బుద్ధిం నిర్లజ్జం పాపకృత్తమమ్ ।
అచింతయిత్వా తాం సీతామ్ అగ్నిదం స్సామిహుకుమ్ । 8

యది దగ్ధాత్వయం లంకా నూనమార్యాపి జానకీ ।
దగ్ధా తేన మయా భర్తుః హతం కార్యమజానతా । 9

యదర్థమయమారంభః తత్కార్య మవసాదితమ్ ।
మయాహి దహతా లజ్కాం న సీతా పరిరక్షితా । 10

మహాబలశాలియైనహనుమంతుడు లంకను పూర్తిగా దగ్ధమొనర్చినపిమ్మట వాలాగ్నిని సముద్రమునందు చల్లార్చెను. ఈవిధముగా బుద్ధిశాలియైన అంజనేయస్వామి రాక్షసులందఱికిని బుద్ధిచెప్పెను. (1)

లంకానగరము అగ్నిజ్వాలలకు భస్మమై పోవుచుండెను. అచటి రాక్షసులెల్లరును భయముతో నణకిపోవుచుండిరి. అట్టిలంకనుజూచిన పిమ్మట వానరోత్తముడైన హనుమంతుడు ఆలోచింపసాగెను. (2)

'అయ్యో! ఈ లంకను కాల్చివేసి, నేను ఎంతతప్పుపని చేసితిని?' అని మిక్కిలి బాధపడుచు మారుతి తనను తాను నిందించుకొనెను. (3)

మహాత్ములైన ధీరపురుషులు తమలో పెల్లుబికిన ఆగ్రహవేశములను, ఎగయుచున్నమంటలను నీటితో చల్లార్చినట్లు, నిశ్చయాత్మకబుద్ధితో నిగ్రహించుకొందురు. నిజముగా వారు ధన్యాత్ములు. కోపావేశమునకు లోనైనవాడు ఎట్టిపాపములకైనను ఒడిగట్టును, అతడు గురువులను హత్యచేయుటకైనను వెనుకాడడు, కన్నుమిన్నుగానక పరుషవచనములతో సజ్జనులను సైతము నిందించును. కోపోద్రిక్తుడైనవాడు 'ఇది అనవచ్చును, ఇది అనగూడదు' అను విచక్షణను సైతము కోల్పోవును. అట్టివానికి చేయగూడని పనియుండదు, అనగూడనిమాట యుండదు. సర్పము జీర్ణమైనచర్మమును (కుబుసమును) విడుచునట్లు క్షణికోద్రేకములో వచ్చిన పిచ్చికోపమును సైతము ఓర్పుతో అణచుకొనినవాడే యథార్థముగా పురుషుడు. (4-7)

ఛీ! నేనెంత బుద్ధిహీనుడను? ఎంత సిగ్గులేనివాడను? ఎంతటి మహాపాపిని? ముందువెనుకలాలోచింపక సీతాదేవిని అగ్నిపాలుచేసి, స్వామిద్రోహమునకు ఒడిగట్టితిని. ఈలంక పూర్తిగాదగ్ధమైయున్నచో పూజ్యురాలైన సీతాదేవియు నిశ్చయముగా దహింపబడియేయుండును. అజ్ఞానవశమున నేను చేసిన ఈపనివలన నాస్వామి కార్యమునకు భంగము వాటిల్లినది. (8-9)

నేను లంకకు నిప్పుపెట్టుటవలన సీతామాత రక్షణకును భంగము ఏర్పడినది. దానివలన నా లక్ష్యమే దెబ్బతినినది. నేనుచేసిన ప్రయత్నమంతయు బూడిదలోపోసిన వస్తిరైనది. ముఖ్యమైన సీతాన్వేషణ కార్యము నెరవేఱినది. ఇంక సీతాదేవి సందేశమును శ్రీరామునకు వినిపింపవలసినకార్యము మాత్రము

1) ఈ సందర్భమున వాల్మీకిమహర్షి హనుమంతునిద్వారా "కోపాతిరేకమునకు గుఱియైనవారు ఎట్టిఅనర్థములకు పాల్పడుదురో తెల్పుచు, ఎవ్వరును కోపమునకు లోనుకారాదు." అని లోకమునకు ఒక చక్కనిసందేశమును ఇచ్చుచున్నాడు.

ఈషత్కార్య మిదం కార్యం కృతమాసీన్నసంశయః।
తస్య క్రోధాభిభూతేన మయా మూలక్షయః కృతః। 11

వినష్టా జానకీ నూనం న హ్యదగ్గః ప్రదృశ్యతే।
అంకాయాం కశ్చిదుద్దేశః సర్వా భస్మీకృతా పురీ। 12

యది తద్విహతం కార్యం మమ ప్రజ్ఞావిపర్యయాత్।
ఇహైవ ప్రాణసన్న్యాసో మమాపి హ్యద్య రోచతే। 13

కిమగ్నా నిపతామ్యద్య ఆహోస్విద్బడబాముఖే।
శరీరమిహ సత్త్వానాం దద్మి సాగరవాసినామ్। 14

కథం హి జీవతా శక్యో మయా ద్రష్టుం హరీశ్వరః।
తౌ వా పురుషశార్దూలౌ కార్యసర్వస్వభూతినా। 15

మయా ఖలు తదేవేదం రోషదోషాత్ ప్రదర్శితమ్।
ప్రథితం త్రిషు లోకేషు కపిత్వమనవస్థితమ్। 16

ధిగస్తు రాజసం భావమ్ అనీశమనవస్థితమ్।
ఈశ్వరేణాపి యద్రాగాత్ మయా సీతా న రక్షితా। 17

వినష్టాయాం తు సీతాయాం తాపుభౌ వినశిష్యతః।
తయోర్వివాశే సుగ్రీవః సబంధుర్వినశిష్యతి। 18

ఏతదేవ నచత్రుత్వా భరతో భ్రాతృవత్సలః।
ధర్మాత్మా సహశత్రుఘ్నః కథం శక్స్యతి జీవితమ్। 19

ఇక్ష్వాకువంశే ధర్మిష్ఠే గతే నాశమసంశయమ్।
భవిష్యంతి ప్రజాస్సర్వా శోకసంతాపపీడితాః। 20

తదహం భాగ్యరహితో లుప్తధర్మార్తసంగ్రహః।
రోషదోషపరీతాత్మా వ్యక్తం లోకవినాశనః। 21

ఇతి చింతయతస్తస్య నిమిత్తాన్యపపేదిరే।
పూర్వమప్యపలబ్ధాని సాక్షాత్ పునరచింతయత్। 22

అథవా చారుసర్వాంగీ రక్షితా స్వేన తేజసా।
న నశిష్యతి కల్యాణీ నాగ్నిరగ్నా ప్రవర్తతే। 23

మిగిలియున్నది. కాని క్రోధాంధుడైన నేను మూలవిచ్ఛేదమునకే (సీతాదేవికి ప్రాణాపాయమేర్పడుటకు) కారకుడనైతిని. ఇందు సంశయములేదు. (10-11)

అంకాపురియంతయు భస్మమైనది, దగ్గముగాని చోటలేదు, కనుక సీతాదేవియు తప్పక మరణించియేయుండును. (12)

నాబుద్ధి వైపరీత్యమువలన నేను చేయవలసిన కార్యము భంగమైనచో (సీతాదేవి ప్రాణములకు ముప్పు ఏర్పడినచో) ఇచ్చటనే, ఇప్పుడే నా ప్రాణములను త్యజించుట యుక్తమగును. (13)

నేను ఏవిధముగా అసువులనుబాయుట యుక్తము? మంటలలో దూకుదునా? సముద్రమునందలి బడబాగ్నికి ఆహుతియగుదునా? లేక నాశరీరమును సాగరమునందలి జలజంతువులకు ఆహారముగా అర్పింతునా? (14)

కార్యమును పూర్తిగా బంగపఱచి, బ్రతికియున్న నేను వానరప్రభువైన సుగ్రీవునకును, మహాపురుషులైన రామలక్ష్మణులకును నాముఖమును ఎట్లు చూపగలను? 'వానరులబుద్ధి నిలకడలేనిది' అనుమాట ముల్లోకములలోను ప్రసిద్ధము. నా పిచ్చికోపమువలన వానర సహజలక్షణమైన బుద్ధివాంచల్యమును ప్రదర్శించితిని గదా! (15-16)

చీ! రాజసభావము ఎంతచెడ్డది? ఇది అదుపులేనిది, చంచలమైనది. కార్యదక్షుడైనను రజోగుణాత్మకమైన ఆగ్రహమువలన సీతాదేవిని రక్షింపలేకపోయితిని. (17)

సీతాదేవిప్రాణములకే ప్రమాదము ఏర్పడినచో ఆ రామలక్ష్మణులు ఇద్దఱును తనువులు త్యజింతురు. ఆ కారణముగా బంధువులతోగూడ సుగ్రీవుడు ప్రాణత్యాగముచేయును. (18)

ఈవార్తలు చెవికిచేరినంతనే భ్రాతృవత్సలుడును, ధర్మాత్ముడును ఐన భరతుడు, శత్రుఘ్నుడు జీవించియుండజాలరు. (19)

ఈవిధముగా ధర్మమునకు అలవాలమైన ఇక్ష్వాకువంశము నాశనమైనచో పిమ్మట ప్రజలెల్లరును శోక సంతాపములతో అలమటించుట తథ్యము. (20)

ఇంతమంది ఆత్మీయుల ప్రాణనష్టకష్టములకు కారకుడను అగుచున్నందున నిజముగా నేను దురదృష్టవంతుడను, ధర్మార్థఫలములను కోల్పోయితిని, రోషాతిరేకముచే దోషములలో కూరుకొనిపోయితిని. నిశ్చయముగా నేను లోకవినాశకుడను. కిష్కింధనుండి అయోధ్యవఱకుగల ప్రజలందఱికిని బాధగల్గించినవాడను. (21)

ఇట్టి విచికిత్సలోనున్న హనుమంతునకు ఇదివరలోవలెనే ప్రత్యక్షముగా శుభశకునములు కన్పట్టెను. అందువలన మఱల ఆయన ఆలోచనలోపడెను. (22)

మంగళస్వరూపిణియు, సర్వాంగసుందరియునైన సీతాదేవిని ఆమె దివ్యతేజస్సే రక్షించును. అగ్నిని అగ్ని దహింపజాలదుగదా! కనుక ఆమె నశింపదు. (23)

నహి ధర్మాత్మనస్తస్య భార్యామమిత తేజసః ।
స్వచారిత్రాభిగుప్తాం తాం ప్రప్లు మర్హతి పావకః । 24

నూనం రామ ప్రభావేణ వైదేహ్యస్సుకృతేన చ ।
యన్మాం దహనకర్మాఽయం నాదహత్ హవ్యవాహనః । 25

త్రయాణాం భరతాదీనాం భ్రాతృణాం దేవతా చ యా ।
రామస్య చ మనఃకాంతా సా కథం వినశిష్యతి । 26

యద్వా దహనకర్మాఽయం సర్వత్ర ప్రభురవ్యయః ।
న మే దహతి లాంగూలం కథమార్యాం ప్రధక్ష్యతి । 27

పునశ్చాచింతయత్ తత్ర హనుమాన్విస్మితస్తదా ।
హిరణ్యనాభస్య గిరేః జలమధ్యే ప్రదర్శనమ్ । 28

తపసా సత్యవాక్యేన అనన్యత్వాచ్చ భర్తరి ।
అపి సా నిర్దోహదగ్నిం న తామగ్నిః ప్రధక్ష్యతి । 29

స తథా చింతయంత్రత్ర దేవ్యా ధర్మపరిగ్రహమ్ ।
తుశ్రావ హనుమాన్ వాక్యం చారణానాం మహాత్మనామ్ । 30

అహో ఖలు కృతం కర్మ దుష్కరం హి హనూమతా ।
అగ్నిం విస్ఫుజతాభీక్షం భీమం రాక్షసవేశ్మని । 31

ప్రవలాయిత రక్షఃస్త్రీబాలవృద్ధసమాకులా ।
జనకోలాహలాధ్మాతా క్రందంతీవాద్రికందరే । 32

దగ్ధేయం నగరీ సర్వా పాట్టప్రాకారతోరణా ।
జానకీ నచ దగ్ధేతి విస్మయోఽద్భుత ఏవ నః । 33

సీతాదేవి ధర్మస్వరూపుడును, మిక్కిలితేజశ్శాలియు ఐన శ్రీరామునిభార్య. ఆమె సాత్వికత్యమే బ్రద్రవవచ్చే ఆమెను రక్షించును. అట్టి జానకీదేవిని అగ్ని తాకుటకు సైతము అశక్తుడు. (1) (24)

ఈ జగత్తునందు దేనినైనను దహించివేయగల అగ్ని కేవలము శ్రీరామునిప్రభావముచేతనే, సీతాదేవి పుణ్యపరిపాకము చేతనే నన్ను దహింపలేదు. ఇది ముమ్మాటికిని సత్యము. (25)

భరతలక్ష్మణశత్రుఘ్నలకు సీతాదేవి పరమపూజ్యరాలు. శ్రీరామునకు ప్రాణేశ్వరి. అట్టి జానకీ దేవి అగ్నికి ఆహుతి యగుట అసంభవము. (26)

అంతేగాక ఈ అగ్ని అంతటను దహనస్వభావము గలిగి యుండువాడు, సర్వసమర్థుడు, నాశములేనివాడు. ఐనప్పటికిని నావాలమునే కాల్చలేదు. ఇక పూజ్యరాలైన సీతాదేవిని ఎట్లుదహించును? (27)

సముద్రమును లంఘించునప్పుడు తనకు జలమద్యమున కనవచ్చిన మైనాకపర్వతుని గుర్తునకు తెచ్చుకొని హనుమంతుడు విస్మితుడాయెను. రామకార్యసిద్ధికై సహాయపడుటకు మైనాకుడు ముందునకు వచ్చినప్పుడు అగ్ని ఎందులకు సహాయపడకుండును? (28)

తనతపోబలముచేతను, సత్యభాషణ ప్రభావమువలనను ఏకాగ్రతతో తన్మయత్వమున తనభర్తయుగు శ్రీరాముని ద్యానించునది అగుటచేతను సీతాదేవి అగ్నినే పూర్తిగా రూపుమాపగలదు. కనుక ఆమెను అగ్ని దహింపజాలదు. (29)

అవిధముగా సీతాదేవి ధర్మపరత్వమునుగూర్చి ఆలోచించుచున్న ఆహనుమంతుడు మహాత్ములైన చారణులు (ఆకాశమునుండి) పలుకుచున్న మాటలను వినెను. రాక్షసులకు రాజైన రావణుని ప్రాసాదమునకు (లంకానగరమునకు) భయంకరముగా నిప్పంటించి, దానిని పూర్తిగాదగ్ధమొనర్చిన హనుమంతుడు మిక్కిలి దుష్కరమైన కార్యమునే చేసెను. ఇది ఎంతయు ఆశ్చర్యకరము. రాక్షసులు, వారిస్త్రీలు, బాలురు (పిల్లలు) వృద్ధులు మొదలగువారు కోలాహలములతో అటునిటు పరుగులు దీయుచుండిరి. వారిఆక్రందనలు లంకయందంతటను ప్రతిధ్వనించుచుండెను. అప్పుడు లంకయే గుహలో దాగికొని ముఖము చాటుచేసికొని, ఏడ్చుచున్నదా? అనునట్లుండెను. (30-32)

కోటబురుజులతో, ప్రాకారములతో తోరణములతో కూడిన ఈలంకానగరమంతయు దగ్ధమైనది, సీతాదేవి మాత్రము దగ్ధము కాలేదు. ఇది అత్యద్భుతమై, ఆశ్చర్యమును గొలుపుచున్నది. (33)

1. యదాదిత్యగతంతేజో, జగద్భాసయతేఽఖిలమ్ । యచ్చంద్రమపి యచ్ఛాగ్నౌ తత్రేజో విది మామకమ్ ॥ (భగవద్గీత 15/12)
సమస్తజగత్తును ప్రకాశింపజేయు సూర్యునితేజస్సూ, అట్లే చంద్రునితేజస్సూ, అగ్నితేజస్సూ (అగ్నిలోని దాహక శక్తియును) నా తేజస్సేయని యెఱుగుము. అగ్నిలోని దాహకశక్తి భగవత్స్వరూపము. కనుక శ్రీరాముని స్వరూపమేయైన అగ్ని రామపట్నియైన సీతాదేవిని ఎట్లు దహించును?

2. ప్రహ్లాదుడు హిరణ్యకశిపునితో పలుకుచున్న సందర్భము
రామనామజపతాం కుతోభయం, సర్వతాపశమనైకభేషజమ్ ।
పశ్యతాత! మమ గాత్రసన్నిధౌ, పానకోఽపి సలిలాయతే ఽధునా ॥ విష్ణుపురాణము.
రామనామమునుజపించువారికి భయము ఏమాత్రము ఉండదు. ఇది సర్వవిదతాపములను హరించినేయు దివ్యషధము. తండ్రీ! ఇటుచూడుము. నా శరీరమునందు అగ్నిదేవుడుగూడ నీటివలె చల్లదనమును ప్రసాదించుచున్నాడు. అనుక్షణము శ్రీరామునినామమును స్మరించుచుండు వారికి అగ్నివలన ప్రమాదము ఎట్లు సంభవించును?

ఇతి శుశ్రావ హనుమాన్ వాచం తామమృతోపమామ్ ।
బభూవ చాస్య మనసః హర్షస్తత్కాలసంభవః । 34

స నిమిత్తైశ్చ దృష్టార్థైః కారణైశ్చ మహాగుణైః ।
ఋషివాక్యైశ్చ హనుమాన్ అభవత్ ప్రీతమానసః । 35

తతః కపిః ప్రాప్తమనోరథార్థః

తామక్షతాం రాజసుతాం విదిత్వా ।

ప్రత్యక్షతస్తాం పునరేవ దృష్ట్వా

ప్రతిప్రయాణాయ మతిం చకార । 36

అమృతతుల్యములైన ఈ (చారణుల) వచనములను హనుమంతుడు వినెను. అంతట అతని మనస్సు వెంటనే పరమానంద భరితమాయెను. (34)

సఫలములైనశకునములచేతను, సీతాదేవి పాతివ్రత్యము, శ్రీరామునిప్రభావము మున్నగు గొప్ప గుణముల కారణముగను, చారణులమాటలవలనను, సీత క్షేమముగానున్నట్లు గ్రహించి, హనుమంతుడు సంతుష్టుడాయెను. (35)

అంతట మనోరథములీడెరినవాడైన హనుమంతుడు, సీతాదేవికి ఎట్టిప్రమాదమూ జరుగలేదని తెలిసికొని, స్వయముగా అమెను మఱల దర్శించిన పిమ్మట తిరుగు ప్రయాణముచేయుటకు నిశ్చయించుకొనెను. (36)

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే సుందరకాండే పంచపంచాశస్సర్గః (55)

వాల్మీకిమహర్షివిరచితమైన ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి సుందరకాండమునందు ఇది ఏబదివదనసర్గము.

-- * * * --

56. ఏబదిఆటవసర్గము

హనుమంతుడు మరల సీతను దర్శించుట, సముద్రమును లంఘించుట

తతస్తు శింశుపాములే జానకీం పర్యుపస్థితామ్ ।

అభివాద్యాబ్రవీద్దిష్ట్యా పశ్యామి త్వామిహాక్షతామ్ । 1

తతస్తం ప్రస్థితం సీతా వీక్షమాణా పునఃపునః ।

భర్తృస్నేహాన్వితం వాక్యం హనుమంతమభాషత । 2

యది త్వం మన్యసే తాత వసైకాహమిహానఘ ।

క్వచిత్ సుసంవృతే దేశే విశ్రాంతః శ్వోగమిష్యసి । 3

మమ చైవాల్పభాగ్యాయాః సాన్నిధ్యాత్ తవ వానర ।

శోకస్యాస్యాప్రమేయస్య ముహూర్తం స్యాదపి క్షయః । 4

గతే హి హరిశార్దూల పునః సంప్రాప్తయే త్వయి ।

ప్రాణోష్యసి న విశ్వాసో మమ వానరపుంగవ । 5

అదర్శనం చ తే వీర భూయో మాం దారయిష్యతి ।

దుఃఖాత్ దుఃఖతరం ప్రాప్తం దుర్మనః శోకకర్చితామ్ । 6

అయం చ వీర సందేహః తిష్ఠతీవ మమాగ్రతః ।

సుమహత్పు సహాయేషు హర్షక్షేషు మహాజలః । 7

కథం ను ఖలు దుష్పారం సంతరిష్యంతి సాగరమ్ ।

తాని హర్షక్షసైన్యాని తా వా నరవరాత్మజౌ । 8

పిమ్మట హనుమంతుడు అశోకవృక్షచ్ఛాయలో అసీనురాలై యున్నసీతాదేవికి సాదాభివందనమొనర్చి, “అమ్మా! దైవానుగ్రహముచే ఎట్టిఅపాయమునకును లోనుగాక సురక్షితముగా నున్న నిన్ను చూడగల్గితిని” అని పలికెను. (1)

పిమ్మట సీతాదేవి తిరుగుప్రయాణమునకు సన్నద్ధుడైయున్న హనుమంతుని మాటిమాటికి వీక్షించుచు, తనకు భర్తపై గలప్రేమను ప్రకటించుచు ఇట్లు నుడివెను. (2)

ఓ పుణ్యపురుషుడా! నీకిష్టమైనచో ఇక్కడ మఱియొక దినము ఉండుము. సరియగు ఒక రహస్య ప్రదేశమున విశ్రాంతిగైకొని రేపు వెళ్లుదువుగాక. (3)

ఓ వానరోత్తమా! అల్పభాగ్యురాలనైన నా యొక్క ఈఅంతులేనిశోకము నీసాన్నిధ్యమువలన ఒక క్షణకాలము పాటైనను దూరమగును. (4)

ఓ వానరోత్తమా! నీవు శ్రీరామునికడకువెళ్ళి, మఱల ఇవటికి వచ్చువఱకు నాప్రాణములు నిలిచియుండునని నాకు నమ్మకములేదు. (5)

ఓ మహావీర! ఇప్పటికే మానసికముగా తట్టుకొనలేని శోకమునకు నేను గుఱియైతిని. నీవు కనబడకుండ వెళ్ళినచో కలుగు దుఃఖము ఇంకను హృదయ విదారకముగా ఉండును. (6)

ఓవానరవీర! “అసంఖ్యాకములైన వానరభల్లూక సైన్యముల అండదండలున్న మాట వాస్తవమే. అది సరే! ఆ సైన్యములుగాని, రామలక్ష్మణులుగాని ఆపారమైన ఈ మహాసాగరమును దాటవచ్చుట ఎట్లు? ఈ ప్రబలమైన సందేహము నన్ను వీడకున్నది. (7-8)

త్రయాణామేవ భూతానాం సాగరస్యాపి లంఘనే ।
 శక్తిస్సాద్వైవలీయస్య తవ వా మారుతస్య వా । 9
 తదత్ర కార్యనిర్భంధే సముత్పన్నే దురాసదే ।
 కిం పశ్యసి సమాధానం త్వం హి కార్యవిశారదః । 10
 కామమస్య త్వమేవైకః కార్యస్య పరిసాధనే ।
 పర్యాప్తః పరవీరః! యశస్యస్తే ఫలోదయః । 11
 శరైస్తు సంకులాం కృత్వా లంకాం పరబలార్హతః ।
 మాం నయేద్యది కాకుత్స్థః తత్తస్య సదృశం భవేత్ । 12
 తద్యథా తస్య విక్రాంతమ్ ఆనురూపం మహాత్మనః ।
 భవత్యాహవశూరస్య తథా త్వముపపాదయ । 13
 త దర్శోపహితం వాక్యం ప్రశ్రితం హేతుసంహితమ్ ।
 నిశమ్య హనుమాంస్తస్యా వాక్యముత్తరమబ్రవీత్ । 14
 దేవి హర్షక్షస్యైన్యానామ్ ఈశ్వరః ప్లవతాం వరః ।
 సుగ్రీవః సత్త్వసంపన్నః తవార్థే కృతనిశ్చయః । 15
 స వానరసహస్రాణాం కోటిభిరభినంవృతః ।
 క్షిప్రమేష్యతి వైదేహీ సుగ్రీవః ప్లవగాధిపః । 16
 తా చ వీరా నరవరా సహితా రామలక్ష్మణౌ ।
 ఆగమ్య నగరీం లంకాం సాయకైర్విధమిష్యతః । 17
 సగణం రాక్షసం హత్వా న చిరాత్ రఘునందనః ।
 త్యామాదాయ వరాహోహ స్వాం పురీం ప్రతియాస్యతి । 18
 సమాశ్వసిహి భద్రం తే భవ త్వం కాలకాంక్షిణీ ।
 క్షిప్రం ద్రక్ష్యసి రామేణ నిహతం రావణం రణే । 19
 నిహతే రాక్షసేంద్రే చ సపుత్రామాత్యబాంధవే ।
 త్వం సమేష్యసి రామేణ శశాంకేనేవ రోహిణీ । 20
 క్షిప్రమేష్యతి కాకుత్స్థో హర్షక్షప్రవరైర్హతః ।
 యస్తే యుధి విజిత్యారీన్ శోకం వ్యపనయిష్యతి । 21
 వినమాశ్వాస్య వైదేహీం హనుమాన్ మారుతాత్మజః ।
 గమనాయ మతిం కృత్వా వైదేహీమభ్యవాదయత్ । 22
 రాక్షసాన్ ప్రవరాన్ హత్వా నామ విశ్రావ్య చాత్మనః ।
 సమాశ్వాస్య చ వైదేహీం దర్శయిత్వా పరం బలమ్ । 23

గరుత్మంతుడు, నీవు, వాయుదేవుడు- మహాబలశాలుడైన ఈ ముగ్గురు మాత్రమే సాగరమును లంఘించుటకు సమర్థులు. (9)

కార్యసాఫల్యవిషయమున ఎదురగుచున్న ఈగొప్ప అడ్డంకిని తొలగించుటకు కార్యదక్షుడవైన నీవు ఏమి ఆలోచించుచున్నావు? ఇందులకు నీ సమాధానమేమి? (10)

శత్రువీరులను పరిమార్చుటలో సాటిలేనివాడా! ఈ కార్యమును (రాక్షసులను వధించుట, నన్ను నా భర్తకడకు చేర్చుట- అనుకార్యమును) పూర్తిగా నెఱవేర్చుటకు నిజముగా నీవొక్కడవే చాలుదువు. దీనివలన కీర్తి ప్రతిష్ఠలు నీకు దక్కును. రామునకుగాదు. (11)

అరివీరభయంకరుడైనరాముడు తనబాణములచే లంకను అల్లకల్లోలముగావించి, నన్ను తీసికొని వెళ్లినచో-ఆదియే ఆయన పరాక్రమమునకుదగును. (12)

రణధీరుడైన ఆ మహాత్మునిపరాక్రమమునకు తగిన రీతిగా కార్యవిధానమును నీవు ప్రతిపాదింపుము. (13)

సీతాదేవి నుడివిన అర్థవంతములైన, సహేతుకములైన వినమ్రవచనములనువిని హనుమంతుడు ఆమెకు ఇట్లు ప్రత్యుత్తరమిచ్చెను. (14)

"ఓ సీతాదేవి! భల్లూకవానరులసైన్యములకు ప్రభువు, కపీశ్వరుడు ఐన సుగ్రీవుడు మహాబలశాలి. నీ కార్యసిద్ధికై (నిన్ను రావణునిచేతనుండి విడిపించి, శ్రీరాముని కడకు జేర్చుటకై) కృతనిశ్చయుడై యున్నాడు. (15)

ఓ వైదేహీ! కపివరుడైన ఆ సుగ్రీవుడు కోట్లకొలది వానరయోధులతోగూడి వెంటనే ఇచటికి రాగలడు. (16)

వీరులు, నరవరులుఐన ఆ రామలక్ష్మణులు ఇరువురునుగూడి ఇచటికివచ్చి, తమబాణములచే లంకానగరమును ధ్వంస మొనర్చెదరు. శ్రీరాముడు అతిత్వరలో సపరివారముగా రావణుని హతమార్చి, నీతోగూడి తననగరమైన ఆయోధ్యకు వెళ్లగలడు. ఆహూ! ఊరడిల్లుము, నీకు శుభముకలుగును, నీవు కొద్దికాలము వేరియుండుము. యుద్ధమున శ్రీరామునిచేతిలో రావణుడు హతమగుటను నీవు త్వరలోనే చూడగలవు. పుత్రులతోను, ఆమాత్యులతోను, బంధువులతోను రావణుడు నిహతుడుకాగా- రోహిణి చంద్రుని గలిసినట్లు నీవు శ్రీరాముని చేరగలవు. వానరభల్లూకములతోగూడి శ్రీరాముడు అతిత్వరలో ఇచటికి రాగలడు. అతడు యుద్ధమున శత్రువులను పరిమార్చి, నీ శోకమును తొలగింపగలడు." (17-21)

వాయుసుతుడైనహనుమంతుడు సీతాదేవిని ఇట్లు ఓదార్చి⁽¹⁾ తిరిగివెళ్లుటకు నిశ్చయించుకొనిన వాడై, ఆమెకు అభివాదమొనర్చెను. (22)

ఆ వానరోత్తముడు ప్రముఖులైన రాక్షసులను హతమార్చి, "నేను రామబంటును, నాపేరు హనుమంతుడు" అని ఎలుగిత్తిచాటి,

1) ఇక్కడ శోకాకులయైన సీతాదేవిని ఊరడించినట్లే, అక్కడ విరహాతురుడైన శ్రీరామునకును ఊరటగూర్చిన హనుమంతుడు ఎంతయో దన్యాత్ముడు.

నగరీమాకులాం కృత్వా పంచయిత్వా చ రావణమ్ ।
దర్శయిత్వా బలం ఘోరం వైదేహీ మభివాద్య చ । 24

ప్రతిగతుం మనశ్చక్రే పునర్మథ్యేన సాగరమ్ ।
తత స్స కపితార్దూలః స్వామిసందర్శనోత్సుకః । 25

ఆరురోహ గిరిశ్రేష్ఠమ్ అరిష్టమరిమర్దనః ।
తుంగపద్మకజాష్టాభిః నీలాభిర్వనరాజిభిః । 26

సోత్తరీయమివాంభోదైః శృంగాంతర విలంబిభిః ।
బోధ్యమానమివ ప్రీత్యా దివాకరకరైశ్చుభైః । 27

ఉన్మిషంతమివోద్భూతైః లోచనైరివ ధాతుభిః ।
తోయోఘనిస్సనైర్మంద్రైః ప్రాధీతమివ పర్వతమ్ । 28

ప్రగీతమివ విస్ఫుజైః నానాప్రస్రవణస్వనైః ।
దేవదారుభిరత్యుచ్చైః ఊర్ధ్వబాహుమివ స్థితమ్ । 29

ప్రపాతజలనిర్దోషైః ప్రాకృష్టమివ సర్వతః ।
వేపమానమివ త్యామైః కంపమానైశ్చరద్వనైః । 30

వేణుభిర్మారుతోద్భూతైః కూజంతమివ కీచకైః ।
నిశ్చ్వసంతమివామర్షాత్ ఘోరైరాశీవిషోత్తమైః । 31

నీహారకృతగంభీరైః ధ్యాయంతమివ గహ్వరైః ।
మేఘపాదనిభైః పాదైః ప్రక్రాంతమివ సర్వతః । 32

జృంభమాణమివాకాశే శిఖరైరభ్రమారిభిః ।
కూటైశ్చ బహుధాకీర్ణైః శోభితం బహుకందరైః । 33

సాలతాలాశ్వకరైశ్చ పంచైశ్చ బహుభిర్వృతమ్ ।
లతావితానైర్వితతైః పుష్పవద్భిరలంకృతమ్ । 34

నానామృగగణాకీర్ణం ధాతునిస్సందభూషితమ్ ।
బహుప్రస్రవణోపేతం శిలాసంచయసంకటమ్ । 35

మహర్షియక్షగంధర్వకీన్నరోరగసేవితమ్ ।
లతాపాదపసంఘాతం సింహాధ్యుషితకందరమ్ । 36

వైదేహీకి ఊరటను గూర్చెను. తన అమోఘమైనబలమును ప్రదర్శించెను. లంకానగరమును అల్లకల్లోలమొనర్చి, రావణుని మదమణచి, భయంకరమైన తనబలమును వారికి రుచిచూపెను. మఱల వైదేహీకిప్రణమిల్లి, శ్రీరాముని సందర్శించు కుతూహలముతో సాగరముమీదుగా మఱి పోవుటకు నిశ్చయించుకొనెను. (23-25)

శత్రుసూదనుడైనహనుమంతుడు 'అరిష్టము' అను పేరుగల ఒక మహాగిరిని అధిరోహించెను. ఆ పర్వతము ఎత్తైన 'పద్మక' వృక్షములుగల నల్లనివనపంక్తులతో గూడియుండెను. అందలి శిఖరములమధ్య వ్రేలాడుచున్నమేఘములచే అది ఉత్తరీయమును దాల్చినట్లుండెను. మంగళకరములైన సూర్యకిరణముల చేత ప్రేమతో మేల్కొలుపబడుచున్నట్లుండెను. ఆ పర్వతములనుండి వెలువడిన గైరికాదిధాతువులు దానికి కన్నులవలె విలసిల్లుచు తెఱచి చూచుచున్నట్లు ఉండెను. జలసాతముల మంద్రస్థాయి సవ్వడులచే అది వేదాధ్యయనము చేయుచున్నట్లుండెను. ఆత్మస్వతములైన దేవదారువృక్షములుగల ఆ శైలము చేతులు పైకెత్తి తపమొనర్చు మునివలెనుండెను. చఱియలనుండి ప్రవహించు నిర్జరములమోషలతో ఆ పర్వతము బిగ్గరగా అఱచు చున్నట్లుండెను. ఆ గిరి శ్యామనర్ణములు గలిగి కంపించుచున్న శరద్వనములతో వణకుచున్నట్లుండెను. గాలులతోనిండిన వెదుళ్లసవ్వడులచే అది వేణువులూడు చున్నట్లుండెను. భయంకరములైన విషపర్వములబుసలతో అది కోపాతిరేకముచే నిట్టూర్పులువిడుచుచున్నట్లుండెను. (26-31)

మంచుచేకప్పబడి గంభీరములైయున్నగుహలచే అది ఇంద్రియములను నిరోధించి, ధ్యానమగుటచే మునివలెనుండెను. ప్రక్కనగల ప్రత్యంతపర్వతములు మేఘపాదములవలె నుండుటచే ఆ 'అరిష్ట'గిరి ముందునకు సాగుచున్నట్లుండెను. శిఖరములపై వరుసలుదీరిన మేఘములతో అది అకాశమున ఆపులించుచున్నట్లుండెను. ఆ పర్వతము అనేకములైన శిఖరములతోను, గుహలతోను అలరారుచుండెను. అది అనేకములైన మద్దిచెట్లతోను, తాళవృక్షములతోను, అశ్వకర్ణ పాదపములతోను, వెదుళ్లతోను పరివృతమైయుండెను. పూవులతోనిండి, విస్తారములైన పాదరిండ్లతో అలంకృతమై యుండెను. (32-34)

ఆగిరి వివిధములగు మృగముల గుంపులతో, గైరికాది ధాతువుల ప్రావములతో ఒప్పుచున్నది, పెక్కు సెలయేళ్లతో విలసిల్లుచున్నది. ఎగుడుదిగుడు తాళ్లతో, ఆప్పలతో సంచరించుటకు ప్రతికూలముగానున్నది. (35)

మహర్షులు, యక్షులు, గంధర్వులు, కిన్నరులు, నాగులు మున్నగువారిచే అది సేవింపబడుచుండెను. లతల, వృక్షముల సముదాయములతో అలరారుచుండెను. ఆ పర్వతగుహల యందు సింహములు నివసించుచుండెను. (36)

వ్యాఘ్రసంఘసమాకీర్ణం స్వాదుమూలఫలద్రుమమ్ ।
తమారురోహ హనుమాన్ పర్వతం పవనాత్మజః ।
రామదర్శనశీఘ్రేణ ప్రహర్షేణాభిచోదితః । 37

తేన పాదతలాక్రాంతా రమ్యేషు గిరిసానుషు ।
సఘోషాన్సమశీర్యంత శిలాశ్చూర్ణీకృతాస్తతః । 38

స తమారుహ్య తైలేంద్రం వ్యవర్జిత మహాకపిః ।
దక్షిణాదుత్తరం పారం ప్రార్థయన్ లవణాంభసః । 39

అధిరుహ్య తతో వీరః పర్వతం పవనాత్మజః ।
దదర్శ సాగరం భీమం మీనోరగనిషేవితమ్ । 40

స మారుత ఇవాకాశం మారుతస్యాత్మసంభవః ।
ప్రపేదే హరిశార్దూలో దక్షిణాదుత్తరాం దిశమ్ । 41

స తదా పీడితస్తేన కపినా పర్వతోత్తమః । 42

రరాస సహ తైర్భూతైః ప్రవిశన్ వసుధాతలమ్ ।
కంపమానైశ్చ శిఖరైః పతద్భిరపి చ ద్రుమైః । 43

తస్యోరువేగోన్మథితాః పాదపాః పుష్పశాలినః ।
నిపేతుర్భూతలే భగ్నాః శక్రాయుధహతా ఇవ । 44

కందరాంతరసంస్థానాం పీడితానాం మహాజసామ్ ।
సింహానాం నినదో భీమో నభో భిందన్ స శుశ్రువే । 45

ప్రస్తవ్యావిద్ధవసనా వ్యాకులీకృతభూషణాః ।
విద్యాధర్యస్సముత్పేతుః సహసా ధరణీధరాత్ । 46

అతిప్రమాణా బలినో దీప్తజిహ్వ మహావిషాః ।
నిపీడితశిరోగ్రీవా వ్యవేష్టంత మహాహయః । 47

పెద్దపులులగుంపులచే అది వ్యాస్తమైయుండెను, రుచికరములైన మూలములతోడను, సల వృక్షములతోడను రాజిల్లుచుండెను, సీతాదర్శనశుభవార్తను, ఆమె సందేశమును రామునకు దెలుపవలెననుకుతూహలము తొందరపెట్టుచుండగా వాయుసూనుడైన హనుమంతుడు ఆ 'అరిష్ట'గిరిని అదిరోహించెను. (37)

సిమ్మట రమ్యములైన పర్వతశిఖరములపై ఆ మారుత తనపాదములను మోపినంతనే అందలి గండశిలలు పెద్దగా పటపట ధ్వనులుచేయుచు నలిగి, పిండిపిండియై పోయెను. (38)

ఆ మహాకపి సముద్రముయొక్క దక్షిణతీరమునుండి ఉత్తరతీరమునకు వెళ్లదలచినవాడై, ఆ మహాగిరియొక్క పై భాగమునకెక్కి, తనశరీరమును పెంచెను. (39)

వీరుడైన ఆవాయుసూనుడు పర్వతమును అధిరోహించిన సిమ్మట మీనములతోను, సర్పములతోను కూడిన భయంకరమైన సముద్రమును గాంచెను. (40)

వాయుసుతుడైన ఆకపివరుడు దక్షిణమునుండి ఉత్తరదిశగా ఆకాశమున వాయువేగముతో సాగిపోయెను. (41)

ఆ అరిష్టాద్రి హనుమంతుని పాదఘట్టనప్రభావమున అచటనున్నప్రాణులతోసహా భూమిలోనికి క్రుంగిపోసాగెను. అప్పుడు దానిశిఖరములన్నియు కంపించినవి, చెట్లన్నియు నేలగూలినవి, వీటన్నిటితోగూడి, ఆగిరి క్రుంగిపోవుచుండగా అందుండి ఒకమహాధ్వని వెలువడినది. (42-43)

హనుమంతునియొక్క బలమైన ఊరుపులతోడికి నిలువలేక పూవులతో విలసిల్లుచున్న వృక్షములన్నియు పెల్లగిల్లినవై, వజ్రాయుధముచే కొట్టబడినవాటివలె చిన్నాభిన్నములై కూలిపోయినవి. (44)

హనుమంతుని పాదములత్రొక్కిడికి ఆ పర్వత గుహలన్నియు శిథిలములైనవి. అందువలన ఆ గుహలలో నినసించుచున్న మహాతేజస్సుగల సింహములన్నియును బాధలకులోనై భయంకరముగా గర్జించినవి, ఆగర్జనలు ఆకాశమును బ్రద్దలు చేయుచున్నట్లు వినబడెను. (45)

ఆగిరిపై హనుమంతునిపాదాహతచే ఏర్పడిన సంక్షోభ కారణముగా అచటి విద్యాధరవనితలు మిక్కిలి భయపడిరి. అప్పుడు వారివస్త్రములు చెదరి జారిపోవుచుండెను. వారి ఆభరణములన్నియును అస్తవ్యస్తములాయెను. వెంటనే వారు భయముతో పైకెగిరిరి. (46)

మిక్కిలి పొడవైనవి, బలముగలవి, ప్రజ్వలించుచున్న నాలుకలుగలవి ఐన మహావిషసర్పములు మిక్కిలి పీడితములై మెడలు, పడగలు, ఎంతయు నలిగిపోగా భయముతోచుట్టలు చుట్టుకొనియుండెను. (47)

కిన్నరోరగగంధర్వయక్షవిద్యాధరాంతదా ।
పీడితం తం నగవరం త్యక్త్వా గగనమాస్థితాః । 48

స చ భూమిధరః శ్రీమాన్ బలినా తేన పీడితః ।
సవృక్షశిఖరోదగ్రః ప్రవివేశ రసాతలమ్ । 49

దశయోజనవిస్తారః త్రింశద్యోజనముచ్చితః ।
ధరణ్యాం సమతాం యాతః స బభూవ ధరాధరః । 50

స లిలంఘయిషురీమం సలీలం లవణార్ణవమ్ ।
కట్టోలాస్ఫాపవేలాంతమ్ ఉత్పాత సభో హరిః । 51

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే సుందరకాండే షట్పంచాశస్సర్గః (56)

వాల్మీకిమహర్షివిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి సుందరకాండమునందు ఇది ఏబదిఆఱవసర్గము.

-- * * * --

57. ఏబదిఏడవసర్గము

హనుమంతుడు సముద్రమును దాటి, జాంబవంతుని, అంగదాదులను గలిసికొనుట

అఘ్రత్య చ మహావేగః పక్షవానివ పర్వతః ।
భుజంగయక్షగంధర్వప్రబుద్ధకమలోత్పలమ్ । 1

సచంద్రకుముదం రమ్యం సార్కకారండవం శుభమ్ ।
తిష్యత్రనణకాదంబమ్ అభ్రశైవాలశాద్వలమ్ । 2

పునర్వసుమహామీనం లోహితాంగమహాగ్రహమ్ ।
ఐరావతమహాద్వీపం స్వాతీహంసవిలోలితమ్ । 3

వాతసంఘాతజాలోర్మి చంద్రాంతుశిరరాంబుమల్ ।
హనుమాన్ మారుతగతిః మహానారివ సాగరమ్ ।
అపారమపరిశ్రాంతః పుష్పదే గగనార్ణవమ్ । 4

గ్రనమాన ఇవాకాశం తారాధిపమివోల్లిఖన్ ।
హరన్నివ సనక్షత్రం గగనం సార్కమండలమ్ । 5

మారుతస్యాత్మజ శ్రీమాన్ కపి ర్హ్యమచరో మహాన్ ।
హనుమాన్ మేఘజాలాని వికర్షన్నివ గచ్ఛతి । 6

అప్పుడు కిన్నరులు, నాగులు, గంధర్వులు, యక్షులు, విద్యాధరులు మొదలగువారు సంక్షోభమునకులొనైన ఆ అరిష్టగిరిని వీడి ఆకాశమునకుచేరిరి. (48)

మహాబలశాలియైన హనుమంతుని పాదములదాటికి తట్టుకొనలేక ఆమహాపర్వతము వృక్షములతో, ఉన్నత శిఖరములతోగూడ పాతాళమునకు క్రుంగెను. (49)

పదియోజనములవిస్తీర్ణము, ముప్పదియోజనముల ఎత్తుగల ఆ 'అరిష్ట' పర్వతము క్రుంగిపోయి, నేలతో సమానమాయెను. (50)

తీరములను తనతరంగములచే చఱచుచు భయంకరముగా ఉన్న ఆ లవణసముద్రమును అవలీలగా దాటగోరినవాడై ఆవానరోతముడు ఆకాశమునకు ఎగిరెను. (51)

మహాబలపరాక్రమములుగల హనుమంతుడు టెక్కులుగల పర్వతమువలె ఎగిరెను, వాయువేగముగల హనుమంతుడు ఒక మహానాక సాగరమునుదాటినట్లు, అపారమైన గగనార్ణవమును అనాయాసముగా దాటెను. ఆ ఆకాశ సముద్రమున నాగులు, యక్షులు, గంధర్వులే వికసించిన కమలములు, ఉత్పలములు; చంద్రుడే రమ్యమైనతెల్లకలువ; సూర్యుడే శుభకరమైన జలకుక్కుటము (కన్నెలేడిపిట్ట); పుష్పమీ, శ్రవణా నక్షత్రములే కలహంసలు; మేఘములే పచ్చికబయళ్ల నాచులు; పునర్వసునక్షత్రమే ఒక మహామీనము; కుజగ్రహమే ఒక పెద్దమొసలి; ఐరావతమే ఒక మహాద్వీపము. ఇంకను ఆ గగనార్ణవము స్వాతీ నక్షత్రమనెడిహంసచే కదల్చబడుచుండెను; వాయుపరంపరలనెడి నీటితరంగములతో విలసిల్లుచుండెను. చంద్రకిరణము లనెడిచల్లని జలములతో రాజిల్లుచుండెను- అట్టి గగనార్ణవమును మారుతి దాటెను. (1-4)

వాయుసూనుడును, శుభలక్షణసంపన్నుడును, వానరోతముడును ఐన హనుమంతుడు ఆకాశమును మ్రొంగుచున్నవానివలెను, చంద్రుని ఒరిసికొనుచున్న వానిరీతిని, నక్షత్రసూర్యమండలములతో గూడిన అంతరిక్షమును హరించుచున్నవానివగిది, మేఘములను లాగుచున్నవానివలెను ఆకాశమార్గమున సంచరించుచు వెళ్లుచుండెను. (5-6)

పాండురారుణవర్ణాని నీలమాంజిష్ఠకాని చ।
హరితారుణవర్ణాని మహాభ్రాణి చకాశిరే। 7

ప్రవిశన్నభ్రజాలాని నిష్పతంశ్చ పునఃపునః।
ప్రచ్ఛన్నశ్చ ప్రకాశశ్చ చంద్రమా ఇవ లక్ష్మితే। 8

వివిధాభ్రఘనావన్నగోచరో ధవళాంబరః।
దృశ్యాదృశ్యతనుర్వీరః తదా చంద్రాయతేఽంబరే। 9

తార్క్ష్యామూఱో గగనే బభాసే వాయునందనః।
దారయన్ మేఘబృందాని నిష్పతంశ్చ పునఃపునః। 10

నదన్ నాదేన మహతా మేఘస్వనమహాస్వనః।
ప్రవరాన్ రాక్షసాన్ హత్వా నామవిత్రాప్య చాత్మనః। 11

ఆకులాం నగరీం కృత్వా వ్యథయిత్వా చ రావణమ్।
అర్థయిత్వా బలం ఘోరం వైదేహీమభివాద్య చ।
అజగామ మహాతేజాః పునర్మధ్యేన సాగరమ్। 12

పర్వతేంద్రం సునాభంచ సముపస్పృశ్య వీర్యవాన్।
జ్యాముక్తశ్చ నారాచో మహావేగోఽభ్యుపాగతః। 13

స కించిదనుసంప్రాప్తః సమాలోక్య మహాగిరిమ్।
మహేంద్ర మేఘసంకాశం ననాద హరిపుంగవః। 14

స పూరయామాస కపిః దిశో దశ సమంతతః।
నదన్ నాదేన మహతా మేఘస్వనమహాస్వనః। 15

స తం దేశమనుప్రాప్తః సుహృద్దర్శనలాలసః।
ననాద హరిశార్దూలో లాంగూలం చాప్యకంపయత్। 16

తస్య నానద్యమానస్య సువర్ణచరితే పథి।
ఫలతీవాస్య ఘోషేణ గగనం సార్కమండలమ్। 17

యే తు తత్రోత్తరే తీరే సముద్రస్య మహాబలాః।
పూర్వం సంవిష్టితాశ్శూరా వాయుపుత్రం దిద్ధక్షవః। 18

ఆ గగనమునందలి మేఘములు తెలుపు, ఎఱుపు, నీలము, పసుపు, ఆకుపచ్చ, ముదురు ఎఱుపు రంగులతో విరాజిల్లుచుండెను. (7)

మాటిమాటికి మేఘములలో ప్రవేశించుచు బయటికి వచ్చుచున్న హనుమంతుడు మబ్బులచాటునదాగి, బయటికివచ్చుచున్న చంద్రునివలె తేజరిల్లుచుండెను. (8)

తెల్లనివస్త్రములనుధరించిన హనుమంతుడు దట్టముగా ఉన్న మేఘములసమీపమున సాగిపోవుచు ఆకసమున ఒక్కొక్కప్పుడు కనబడుచు, మఱియొకప్పుడు కనబడని చంద్రునివలె గోచరించుచుండెను. (9)

వాయుసూనుడు పదేపదే మేఘసమూహములను జీల్చుచు, బయటికివచ్చుచు గరుత్మంతునివలె ఆకాశమున భాసించెను. (10)

మేఘగర్జనలవలె గంభీరనాదమొనర్చెడి హనుమంతుడు మహాధ్వనిగావించి, ప్రముఖరాక్షసులను హతమొనర్చి, తన పేరును (నేను రామబంటును, నా పేరు హనుమంతుడు అని) చాటెను. (11)

మిక్కిలితేజశ్శాలియుగు మారుతి లంకానగరమును అస్తవ్యస్తమొనర్చి, రావణునకు మనోవ్యథను గలిగించెను. ఘోరమైన రాక్షసబలములను చీల్చిచెండాడెను. పిమ్మట సీతాదేవికి పాదాభివందనముగావించి, మహాసముద్రము మీదుగా మఱల విచ్చేసెను. (12)

మహావీరుడును, గొప్పశక్తిశాలియుఁడైన హనుమంతుడు మార్గమధ్యమున మైనాకమహాపర్వతమును స్పృశించి, వింటినారినుండి నిడువబడిన బాణమువలె అతెన్నెగముగా (ఉత్తరతీరమునకు) ఏతెంచెను. (13)

ఆనానరోత్తముడు మేఘసదృశమైన మహేంద్రపర్వతము సమీపించుచుండగా దానినిగాంచి మహాధ్వని యొనర్చెను. (14)

అప్పుడు హనుమంతుడు మేఘమువలె గంభీరనాదమొనర్చెను. అది దశదిశలయందంతటను నిండెను. (15)

ఆ కపివరుడు సముద్రముయొక్క ఆవలితీరమునకు జేరి, మిత్రులను దర్శించుటకై ఉబలాటపడుచున్నవాడై, సింహగర్జనచేయుచు⁽¹⁾ వాలమును అటునిటు త్రొప్పెను. గరుత్మంతుడు సంచరించునట్టి ఆ నభోమార్గమున గర్జనలు గావించుచున్న ఆ హనుమంతుని మహాధ్వనులకు సూర్యమండల సహితముగా ఆకాశము బ్రద్దలగుచున్నట్లు ఒప్పాటెను. (16-17)

ఇంతకుముందు సముద్రముయొక్క ఉత్తరతీరమున చేరియున్న మహాబలశాలురైన అంగదాదివానరవీరులు వాయుపుత్రునిదర్శనమునకు ఎదురుతెన్నులు చూచుచుండిరి. అప్పుడు వారు పెనుగాలిచే కొట్టబడిన మేఘముయొక్క

1) రైలుబండి గమ్యస్థానమును చేరుటకు ముందుగా తన రాకను తెలుపుచు బిగ్గరగా కూతనేయును. మహేంద్ర గిరిపైనున్న అంగదాది వానరులకు తన ఆగమనమును సూచించుచు మారుతి సింహగర్జన గావించెను.

మహతో వాయునున్నస్య తోయదస్యేవ గర్జితమ్ ।
 శుశ్రువుస్తే తదా ఘోషమ్ ఊరువేగం హనూమతః । 19

తే దీనమనస స్సర్వే శుశ్రువుః కాననాకసః ।
 వానరేంద్రస్య నిర్ఘోషం పర్జన్యనినదోపమమ్ । 20

నిశమ్య నదతో నాదం వానరాస్తే సమంతతః ।
 బభూవురుత్సుకాస్సర్వే సుహృద్దర్శనకాంక్షిణః । 21

జాంబవాన్ స హరిశ్రేష్ఠః ప్రీతిసంహృష్టమానసః ।
 ఉపామంత్ర్య హరీన్ సర్వాన్ ఇదం వచనమబ్రవీత్ । 22

సర్వథా కృతకార్యోఽసౌ హనుమాన్ నాత్ర సంశయః ।
 నహ్యప్యాకృతకార్యస్య నాద ఏవంవిధో భవేత్ । 23

తస్య బాహూరువేగం చ నినాదం చ మహాత్మనః ।
 నిశమ్య హరయో హృష్టాః సముత్పేతుస్తతస్తతః । 24

తే నగాగ్రాన్నగాగ్రాణి శిఖరాచ్చిఖరాణి చ ।
 ప్రహృష్టాస్సమపద్యంత హనుమంతం దిద్భక్షవః । 25

తే ప్రీతాః పాదపాగ్రేషు గృహ్యశాఖాస్సనిష్ఠితాః ।
 వాసాంసేవ ప్రశాఖాశ్చ సమావిధ్యంత వానరాః । 26

గిరిగహ్వరసంలీనో యథా గర్జతి మారుతః ।
 ఏవం జగర్జ బలవాన్ హనుమాన్ మారుతాత్మజః । 27

తమభ్రమనసంకాశమ్ ఆపతంతం మహాకపిమ్ ।
 దృష్ట్వా తే వానరాస్సర్వే తస్యః ప్రాంజలయస్తదా । 28

తతస్తు వేగవాంస్తస్య గిరేర్గిరినిభః కపిః ।
 నిపపాత మహేంద్రస్య శిఖరే పాదపాకులే । 29

హర్షేణాపూర్యమాణోఽసౌ రమ్యే పర్వతనిర్జరే ।
 చిన్నపక్ష ఇవాకాశాత్ పపాత ధరణీధరః । 30

తతస్తే ప్రీతమనసః సర్వే వానరపుంగవాః ।
 హనుమంతం మహాత్మానం పరివార్యోపతస్థిరే । 31

పరివార్య చ తే సర్వే పరాం ప్రీతి ముపాగతాః ।
 ప్రహృష్టవదనాస్సర్వే తమరోగముపాగతమ్ । 32

గర్జనవలెనున్న హనుమంతుని మహానాదమును, ఆయనయొక్క ఊరువేగముచే ఏర్పడిన సవ్వడులను వినిరి. (18-19)

ఇంతవఱకును దీనమనస్సులైయున్న ఆ వానరులందఱును మేఘగర్జనసదృశమైన వానరోత్తముని యొక్క నిర్ఘోషమును వినిరి- మిత్రుడైన హనుమంతుని దర్శనమునకై తహతహపడుచున్న ఆ వానరులందఱును నలుదిక్కుల వ్యాపించిన హనుమంతుని సింహనాదమును విని, ఉత్సాహభరితులైరి. వానరనాయకుడైన జాంబవంతుడు సంతోషముతో పొంగిపోయినవాడై, వానరులనందఱిని దగ్గరకుపిలిచి, ఇట్లు నుడివెను. (20-22)

"ఈ హనుమంతుడు అన్నివిధములుగా కృతకృత్యుడై ఇచటకు వచ్చుచున్నాడు. అందుకు సందేహములేదు- వెళ్లిన కార్యము నఫలముకానిచో అతడు ఇట్లు మహానాదమొనర్పడు- (23)

మహాత్ముడైన ఆ హనుమంతుని బాహువేగమును, ఊరువేగమును గమనించి, మహాద్వనిని విని, వానరులందఱును సంతోషముతో ఇటునటు గంతులు వేయసాగిరి. (24)

వారు సంతోషాతిరేకముతో హనుమంతుని జూచుటకు ఆరాటపడుచున్నవారై ఆ కొమ్మలనుండి ఈ కొమ్మలమీదికిని, ఆ శిఖరములనుండి ఈ శిఖరములమీదికిని ఎగురుచుండిరి. (25)

ఆ వానరులు సంతోషముతోపొంగిపోయినవారై, చెట్లకొన కొమ్మలయందు శాఖలనునట్టుకొని, దృఢముగా నిలిచి, చిన్నచిన్న కొమ్మలను బట్టలనువలె దులిపిరి. (కదల్చిరి) ఈవిధముగా వారు తమ సంతోషాతిరేకమును ప్రదర్శించిరి. (26)

పర్వతగుహలలో ప్రవేశించిన వాయువు ప్రతిధ్వనించిన రీతిగా బలశాలియైన వాయుసూనుడగు హనుమంతుడు గర్జించెను. (27)

మహామేఘసమానుడైన ఆ హనుమంతుడు భూమిపై దిగుచుండగాజూచి, ఆ వానరులందఱును అంజలి ఘటించి, స్వాగతముపలుకుచు ఆయనయెదుట నిలబడిరి. (28)

మిక్కిలిశక్తిమంతుడును, శైలసమానుడునుఅగు హనుమంతుడు వృక్షములతో ఆవరింపబడియున్న ఆ మహేంద్రగిరి శిఖరముపై అడుగిడెను. (29)

సంతోషముతో ఉప్పొంగిపోవుచున్న ఈ హనుమంతుడు జెక్కలుతెగిన పర్వతమువలె ఒప్పుచు రమ్యమైన సెలయేటి తీరమున దిగెను- (30)

అప్పుడు సరమానందభరితులైన అంగదాది వానరోత్తములు అందఱును మహాత్ముడైన హనుమంతుని సమీపమున చుట్టునుజేరిరి. (31)

క్షేమముగా తిరిగివచ్చిన హనుమంతుని గాంచినసమీపము వారి ముఖములు వ్రసన్నములాయెను. అతని చుట్టునుచేరిన వారందఱును ఎనలేని సంతోషమునకు లోనైరి. (32)

ఉపాయనాని చాదాయ మూలాని చ ఫలానిచ ।
ప్రత్యర్చయన్ హరిశ్రేష్ఠం హరయో మారుతాత్మజమ్ । 33

వినేదుర్ముదితాః కేచిత్ కేచిత్ కిలకిలాం స్తథా ।
హృష్టాః పాదపశాఖాశ్చ అనిన్యర్వానరర్షభాః । 34

హనుమాంస్తుగురూన్ వృద్ధాన్ జాంబవత్ప్రముఖాం స్తథా ।
కుమారమంగదం చైవ సోఽవందత మహాకపిః । 35

స తాభ్యాం పూజితః పూజ్యః కపిభిశ్చ ప్రసాదితః ।
దృష్ట్వా సీతేతి విక్రాంతః సంక్షేపేణ న్యవేదయత్ । 36

నిషసాద చ హస్తేన గృహీత్వా వాలినస్సుతమ్ ।
రమణీయే వనోద్దేశే మహేంద్రస్య గిరే స్తథా । 37

హనుమానబ్రహ్మీత్ పృష్టః తదా తాన్ వానరర్షభాన్ ।
అశోకవనికాసంస్థా దృష్ట్వా సా జనకాత్మజా । 38

రక్ష్యమాణా సుభవోరాభీ రాక్షసీభిరనిందితా ।
ఏకవేణీధరా బాలా రామదర్శనలాలసా ।
ఉపవాసపరిత్రాంతా జటిలా మలినా కృశా । 39

తతో దృష్టేతి వచనం మహార్థమమృతోపమమ్ ।
నిశమ్యమారుతేస్సర్వే ముదితా వానరాభవన్ । 40

క్షేళంత్యన్యే నదంత్యన్యే గర్జంత్యన్యే మహాబలాః ।
చక్రుః కిలకిలా మన్యే ప్రతిగర్జంతి చాపరే । 41

కేచిదుచ్చితలాంగూలాః ప్రహృష్టాః కపికుంజరాః ।
అంచితాయతదీర్ఘాణి లాంగూలాని ప్రవివ్యధుః । 42

ఆపరేచ హనుమంతం వానరా వారణోపమమ్ ।
ఆఘ్రత్య గిరిశృంగేభ్యః సంస్పృశంతిస్మ హర్షితాః । 43

అంగదాదివానరులు కందమూలఫలములను తీసికొనివచ్చి, వాటిని కపివరుడైన హనుమంతునకు కానుకలుగా సమర్పించి, ఆయనను భక్తితో పూజించిరి. (33)

ముదితాంతరంగులైన ఆ వానరోత్తములలో కొందఱు గట్టిగా అరిచిరి. మఱి కొందఱు కిలకిలారావములు గావించిరి. ఇంకను కొందఱు సంతోషమునుపట్టలేక చెట్లకొమ్మలను ఆసనములకై తీసికొనివచ్చిరి. (34)

వానరోత్తముడైన ఆ హనుమంతుడు గురువులకును, వృద్ధులైన జాంబవంతుడు మొదలగు ప్రముఖులకును, యువరాజైన అంగదునకును ప్రణమిల్లెను. (35)

పరాక్రమశాలియు, పూజ్యుడగు ఐన హనుమంతుని అంగద జాంబవంతులు పూజించిరి. ఇతర వానరోత్తములు అందఱును సాదరముగా శ్లాఘించిరి. అప్పుడు మారుతి "కనుగొంటిని సీతమ్మను" (దృష్టా సీతా) అని సంక్షేపముగా నివేదించెను. (36)

అతడు వాలికుమారుడైన అంగదుని సాదరముగా దగ్గరకు దీసికొని, మహేంద్రగిరిపైగల రమణీయమైన వనప్రదేశమునందు ఉపవిష్టడయ్యెను. (37)

వానరులందఱును 'విశేషములను వివరింపుము'- అని కోరగా హనుమంతుడిట్లు తెలిపెను. "ఆ జానకీదేవిని అశోకవనమునందు దర్శించితిని. పూజ్యురాలైన ఆ సీతామాతను భయంకరాకారములుగల రాక్షసస్త్రీలు కాపలాకాయుచున్నారు. ఆమె కేశములన్నియు ఒకే జడగా ఏర్పడియుండెను. ఆ అమాయకురాలు శ్రీరాముని దర్శనముకై తహతహపడుచున్నది. జటాధారిణియై మలిన వస్త్రయై ఉపవాసములచే కృశించియున్నది"- (38-39)

అంతట "కనుగొంటిని" అను అమృతతుల్యము, విశేషార్థదాయకము ఐన హనుమంతుని వచనమునువిని, వానరులు ఎల్లరును పరమానందమునొందిరి. (40)

మహాబలశాలురైన ఆ వానరులలో కొందఱు సింహనాదము గావించిరి, మఱి కొందఱు కేకలువేసిరి, ఇంకను కొందఱు, అంకెలు వేసిరి, మఱి కొందఱు కిలకిలారావములను గావించిరి, ఇంకను కొందఱు ప్రతిగర్జనలనొనర్చిరి. కొందఱు తోకలను సైకెత్తియుంచి, తమసంతోషములను ప్రకటించిరి. నిర్భరానందభరితులైన కపివరులు కొందఱు స్థూలమైన మిక్కిలిపాదవైనతమ వాలములను విలాసముగా నేలకేసి కొట్టిరి. (41-42)

మఱి కొందఱు వానరులు సంతోషవరవశులై, పర్వత శిఖరముల నుండి క్రిందికిదూకి, భద్రగజమువలె ఒప్పుచున్న మారుతిని కౌగిలించుకొనిరి. సీతను దర్శించి ఆ చల్లని వార్తను దీసికొనివచ్చిన హనుమంతుని ప్రశంసించుచు

ఉక్తవాక్యం హనూమంతమ్ అంగదస్తమథాబ్రవీత్ |
సర్వేషాం హరివీరాణాం మధ్యే వచనముత్తమమ్ | 44

సత్యే వీర్యే న తే కశ్చిత్ సమో వానర విద్యతే |
యదవశ్శత్య విస్తీర్ణం సాగరం పునరాగతః | 45

జీవితస్య ప్రదాతా నః త్వమేకో వానరోత్తమ |
త్వత్ప్రసాదాత్ సమేష్యేమః సిద్ధార్థా రాఘవేణ హ | 46

అహో స్వామిని తే భక్తిః అహో వీర్యమహో ధృతిః | 47

దిష్ట్యా దృష్టా త్వయా దేవీ రామపత్నీ యశస్వినీ |
దిష్ట్యా త్యక్ష్యతి కాకుత్స్థః శోకం సీతావియోగజమ్ | 48

తతోఽంగదం హనూమంతం జాంబవంతం చ వానరాః |
పరివార్య ప్రముదితా భేజరే విపులాశ్శిలాః | 49

ఉపవిష్టా గిరేస్తస్య శిలాసు విపులాసు తే |
శ్రోతుకామా సముద్రస్య లంఘనం వానరోత్తమాః | 50

దర్శనం చాపి లంకాయాః సీతాయా రావణస్య చ |
తస్థః ప్రాంజలయస్సర్వే హనుమద్వదనోన్ముఖాః | 51

తస్మా తత్రాంగద శ్రీమాన్ వానరైర్బహుభి ర్ఘృతః |
ఉపాస్యమానో విబుధైః దివి దేవపతిర్యథా | 52

హనూమతా కీర్తిమతా యశస్వినా
తథాంగదేనాంగదసద్దబాహునా |
ముదా తదాధ్యాసితమున్నతం మహా
న్యహీధరాగ్రం జ్వలితం శ్రియాభవత్ | 53

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే సుందరకాండే సప్తపంచాశస్సర్గః (57)

వాల్మీకీ మహర్షివిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి సుందరకాండమునందు ఇది ఏబదివిడవసర్గము.

-- * * * --

58. ఏబదివినిమిదవసర్గము

హనుమంతుడు సీతాస్వేషణ వృత్తాంతమును వానరులకు తెల్పుట

తత స్తస్య గిరేః శృంగే మహేంద్రస్య మహాజలాః |
హనుమత్ప్రముఖాః ప్రీతిం హరయో జగ్మురుత్తమామ్ | 1

అంగదుడు ఆ వానరవీరులందఱి సమక్షమున సాదరముగా ఇట్లునుడివెను. (43-44)

ఓ మారుతీ బలసరాక్రమములయందు నీతో ఎవ్వరును సమానులు కాజాలరు. నీవు అపారమైన ఈ సాగరమును లంఘించి తిరిగివచ్చితివి. ఓ వానరోత్తమా! నిజముగా మాప్రాణములను కాపాడిన పుణ్యాత్ముడవు నీనేసుమా! నీ అనుగ్రహమువలననే కృతార్థులమై, మేమందఱము శ్రీరాముని చేరగలుగుచున్నాము. (45-46)

అహో! నీ స్వామిభక్తి అపూర్వమైనది, నీ పరాక్రమము, నీదైర్యసాహసములు కొనియాడదగినవి. సాధ్య శిరోమణియైన రామపత్నియగు సీతాదేవి జాడతెలియుట (కనబడుట) వాస్తవముగా మనఅదృష్టమే- ఇక జానకీదేవి యెడబాటువలన కలిగినశోకమును శ్రీరాముడు త్యజింపగలడు-అది మన భాగ్యఫలము. (47-48)

పిమ్మట వానరులు అంగద హనుమజ్ఞాంబవంతుల చుట్టునుజేరి, వారు మిక్కిలి సంతసించినవారై, పెద్దపెద్ద శిలలపై ఆసీనులైరి. హనుమంతుడు సముద్రమును లంఘించుట, లంకను గాలించుట, సీతాదేవినిదర్శించుట, రావణుని కలియుట మున్నగువిషయములను వినగోరినవారై, ఆ వానరోత్తములందఱును విపులములైన ఆనందశిలలపై కూర్చుండిరి. వారు హనుమద్వచనములకై కుతూహలపడుచు చేతులు జోడించి, అచట ఏకాగ్రచిత్తులైయుండిరి. (49-51)

శుభలక్షణసంపన్నుడైన అంగదుడు తనచుట్టును చేరిన వానరులు తననుసేవించుచుండగా, స్వర్గమునందు దేవతలసేవలను అందుకొను దేవేంద్రునివలె అలరారెను. (52)

ధీశాలిగా వాసికెక్కినవాడును, మహాపరాక్రమ వంతుడుగా పేరుగాంచినవాడును ఐన హనుమంతుడును, భుజకీర్తులతో శోభిల్లుచున్న అంగదుడును, ఆధిష్టించి యుండగా సమున్నతమైన ఆ మహాగిరిశిఖరాగ్రము చక్కనిశోభలతో తేజరిల్లుచుండెను. (53)

మహాబలశాలురైన హనుమదాది వానరప్రముఖులు అందఱును ఆ మహేంద్రగిరిశిఖరముపై కలిసికొని, మిక్కిలిసంతృప్తులైయుండిరి. (1)

ప్రీతిమత్సూపవిష్టేషు వానరేషు మహాత్మసు ।
 తం తతః ప్రీతిసంహృష్టః ప్రీతిమంతం మహాకపిమ్ । 2
 జాంబవాన్ కార్యవృత్తాంతమ్ అప్యచ్ఛదనిలాత్మజమ్ ।
 కథం దృష్ట్వా త్వయా దేవీ కథం వా తత్ర వర్తతే । 3
 తస్యాం వా స కథం వృత్తః క్రూరకర్మా దశాననః ।
 తత్త్వత స్సర్వ మేతన్నః ప్రబ్రూహి త్వం మహాకపే । 4
 సమ్మార్గితా కథం దేవీ కించ సా ప్రత్యభాషత ।
 శ్రుతార్థాశ్చింతయిష్యామో భూయః కార్యవినిశ్చయమ్ । 5
 యశ్చార్థస్తత్ర వక్తవ్యో గతైరస్మాభి రాత్మవాన్ ।
 రక్షితవ్యం చ యత్తత్ర తదృవాన్ వ్యాకరోతు నః । 6
 స నియుక్తస్తతస్తేన సంప్రహృష్టతనూరుహః ।
 ప్రణమ్య శిరసా దేవ్యై సీతాయై ప్రత్యభాషత । 7
 ప్రత్యక్షమేవ భవతాం మహేంద్రాగ్రాత్ ఖమాఘ్నతః ।
 ఉదధేర్దక్షిణం పారం కాంక్షమాణస్సమాహితః । 8
 గచ్ఛతశ్చ హి మే ఘోరం విఘ్నరూపమివాభవత్ ।
 కాంచనం శిఖరం దివ్యం పశ్యామి సుమనోహరమ్ । 9
 స్థితం పంథాన మావృత్య మేనే విఘ్నం చ తం నగమ్ ।
 ఉపసంగమ్య తం దివ్యం కాంచనం నగసత్తమమ్ । 10
 కృతా మే మనసా బుద్ధిః భేత్తవ్యోఽయం మయేతి చ ।
 ప్రహతం చ మయా తస్య తాంగూలేన మహాగిరేః । 11
 శిఖరం సూర్యసంకాశం వ్యశీర్యత సహస్రధా ।
 వ్యవసాయం చ తం బుద్ధ్వా సహోవాచ మహాగిరిః । 12
 పుత్రేతి మధురాం వాణీం మనః ప్రహ్లాదయన్నివ ।
 పితృవ్యం చాపి మాం విద్ధి సభాయం మాతరిశ్వనః । 13
 మైనాకమితి విఖ్యాతం నివసంతం మహోదధౌ ।
 పక్షవంతః పురా పుత్ర బభూవుః సర్వతోత్తమాః ।
 ఛందతః పృథివీం చేరుః బాధమానాస్సమంతతః । 14
 శ్రుత్వా నగానాం చరితం మహేంద్రః పాకతాననః ।
 చిచ్ఛేద భగవాన్ పక్షాన్ వజ్రేణైషాం సహస్రశః । 15
 అహం తు మోక్షితస్తస్మాత్ తవ పిత్రా మహాత్మనా ।
 మారుతేన తదా వత్స ప్రక్షిప్తోఽస్మి మహార్ణవే । 16

మహాత్ములైన వానరులు సంతుష్టులై కూర్చోనియుండగా
 సరమానందభరితుడైయున్న జాంబవంతుడు సంతోష తరంగితుడు,
 కపిప్రవరుడు ఐన ఆ హనుమంతునితో సీతాదర్శనాది రామకార్య
 వృత్తాంతమునుగూర్చి ఇట్లు ప్రశ్నించెను. "సీతాదేవిని ఎట్లు
 కనుగొంటివి? ఆమె అచట ఎట్లున్నది? ఆసాధ్యయేడ
 క్రూరకర్ముడైనరావణుని ప్రవర్తన ఎట్టిది? ఓ మహాకపేశ్వరా!
 ఈ విషయములనన్నింటిని యథాతథముగ వివరింపుము" - (2-4)

సీతాదేవిజాడను ఎట్లుతెలిసికొంటివి? ఆమె ఇచ్చిన
 సందేశమేమి? విషయములనన్నింటిని తెలిసికొనినపిమ్మట
 కర్తవ్యమునుగూర్చి ఆలోచింతము. (5)

మనము శ్రీరామునిసన్నిధికివెళ్లి, అచ్చట ఆ ప్రభువునకు
 తెల్పదగిన విషయములను, దాచవలసిన విషయములను
 అన్నింటిని ప్రజ్ఞాశాలినైన నీవు స్పష్టముగా వివరింపుము. (6)

జాంబవంతుడు ఇట్లుఅర్థింపగా అప్పుడు హనుమంతుడు
 గగుర్పాటును పొందినవాడై, సీతాదేవికి మనస్సునందే ప్రణమిల్లి,
 జాంబవంతునకు ఇట్లు ప్రత్యుత్తరమిచ్చెను. (7)

"నేను సముద్రముయొక్క దక్షిణతీరమునకు చేరగోరి,
 సన్నద్ధుడనై మహేంద్రగిరిపైనుండి అకాశమునకు ఎగురుటను
 మీరు స్వయముగా చూచియుంటిరిగదా! (8)

నేను వెళ్లుచుండుగా దారిలో నాకు ఒక మహా విఘ్నము
 వంటిది ఎదురయ్యెను. మిక్కిలిమనోహరమైన దివ్యమైన
 ఒక బంగారుశిఖరమును గాంచితిని. నా దారికి అడ్డముగా
 నిలిచియున్న ఆ గిరిని ఒకవిఘ్నముగా తలంచితిని. దివ్యమైన
 ఆ బంగారుకొండను సమీపించి, 'దీనిని బ్రద్దలుకొట్టవలెను'-
 అని లోలోన భావించితిని. వెంటనే సూర్యసదృశమైన ఆ
 మహాగిరిశిఖరమును నా వాలముతోకొట్టితిని. అది
 క్రిందపడిపోయెను. ఆనాసాహసకార్యమును దెలిసికొని,
 ఆ మహాగిరి 'నాయనా!' 'కుమారా!' అని మనస్సునకు
 ఆహ్లాదకరముగా మధురవచనములను పలికెను- నేను వాయుదేవుని
 మిత్రుడను. నన్ను నీ పినతండ్రిగా భావింపుము. (9-13)

నా పేరు మైనాకుడు, నేను ఈ మహాసముద్రమున నివసించు
 చున్నాను. కుమారా! పూర్వము మహాపర్వతములకు టెక్కలు
 ఉండెడివి. అవి అందఱిని బాధించుచు భూమిపై స్వేచ్ఛగా
 సంచరించుచుండెను. (14)

ఈ పర్వతముల పోకడలనువిన్న దేవేంద్రుడు తనవజ్రాయుధముచే
 వాటిటెక్కలను ముక్కలు ముక్కలుగావించెను. ఓ బాలుడా!
 నీకు తండ్రియు, మహాత్ముడుఐన వాయుదేవుడు నన్నీ మహా
 సముద్రమునకుచేర్చి, ఆ ప్రమాదమునుండి రక్షించెను. (15-16)

రామస్య చ మయా సాహ్యే వర్తితవ్యమరిందమ ।
 రామో ధర్మభృతాం శ్రేష్ఠో మహేంద్రసమవిక్రమః । 17
 వీతచ్ఛ్రుత్వా వచస్తస్య మైనాకస్య మహాత్మనః । 18
 కార్య మావేద్య తు గిరేః ఉద్యతం చ మనో మమ ।
 తేన చాహమనుజ్ఞాతో మైనాకేన మహాత్మనా । 19
 స చా వ్యంతర్లితః శైలో మానుషేణ నపుష్మతా ।
 శరీరేణ మహాశైలః శైలేన చ మహాదధా । 20
 ఉత్తమం జవమాస్తాయ శేషం పంథానమాస్తితః ।
 తతోఽహం సుచిరం కాలం వేగేనాభ్యగమం పథి । 21
 తతః పశ్యామ్యహం దేవీం సురసాం నాగమాతరమ్ ।
 సముద్రమధ్యే సా దేవీ వచనం మామభాషత । 22
 మమ భక్షః ప్రదిష్టస్త్వమ్ అమరైర్వరిసత్తమ ।
 అతస్త్వం భక్షయిష్యామి విహితస్త్వం చిరస్య మే । 23
 వీవముక్త స్సురసయా ప్రాజంలిః ప్రణతః స్థితః ।
 వివర్ణవదనో భూత్వా వాక్యం చేద ముదీరయమ్ । 24
 రామో దాశరథిః శ్రీమాన్ ప్రవిష్టో దండకావనమ్ ।
 లక్ష్మణేన సహ భ్రాత్రా సీతయా చ పరంతపః । 25
 తస్య సీతా హృతా భార్యా రావణేన దురాత్మనా ।
 తస్యాస్సకాశం దూతోఽహం గమిష్యే రామశాసనాత్ । 26
 కర్తుమర్హసి రామస్య సాహాయ్యం విషయే సతి ।
 అథవా మైథిలీం దృష్ట్వా రామం చాక్షిష్టకారిణమ్ । 27
 ఆగమిష్యామి తే వక్త్రం సత్యం ప్రతిశృణోమి తే ।
 వీవముక్తా మయా సా తు సురసా కామరూపిణీ । 28
 అబ్రవీన్నాతివర్తేత కశ్చిదేష వరో మమ ।
 వీవముక్తస్సురసయా దశయోజనమాయతః । 29
 తతోఽర్థగుణవిస్తారో బభూవాహం క్షణేన తు ।
 మత్ప్రమాణానురూపం చ వ్యాదితం తు ముఖం తయా । 30
 తదృష్ట్వా వ్యాదితం చాస్యం ప్రాప్యం హ్యకరవం పపుః ।
 తస్మిన్ ముహూర్తే చ పునః బభూవాంగుష్ఠమాత్రకః । 31
 అభిపత్యాశు తద్వక్త్రం నిర్గతోఽహం తతః క్షణాత్ ।
 అబ్రవీత్ సురసా దేవీ స్వేన రూపేణ మాం పునః । 32

శ్రీరాముడు ధర్మవరీరక్షకులలో శ్రేష్ఠుడు, దేవేంద్రునితో సమానమైన పరాక్రమశాలి. ఓ శత్రుసంహారకా! అట్టి శ్రీరామునకు సహాయపడుట నావిధి. (17)

మహాత్ముడైన ఆమైనాకుని ఈ వచనములనువిని, అతనికి నేను నిర్వహింపవలసిన రామకార్యమును దెలిసి, మహాకాయుడైన అతనిఅనుజ్ఞ బడసి, ముందునకు సాగుటకు ఉద్యుక్తుడను నతిని. (18-19)

మైనాకుడు తనమానుషరూపమును ఉపసంహరించుకొని శైలరూపమున మహాసముద్ర గర్భమునకు జేరెను. (20)

పిదప నేను వేగమునుపుంజుకొని, ఆకాశమార్గమున శీఘ్రముగా ముందునకుసాగుచు, మిగిలిన ప్రయాణమును చాలతడవు కొనసాగించితిని. (21)

అంతటనేను 'సురస' అనుపేరుగల నాగమాతను సముద్ర మధ్యమునచూచితిని. ఆదేవి నాతో ఇట్లు పలికెను. (22)

ఓ వానరోత్తమా! దేవతలు నిన్ను నాకు ఆహారముగా నిర్దేశించిరి. నీవు చాలాకాలమునకు నాకు లభించితిని. కనుక నిన్ను భక్షించెదను. (23)

సురస ఇట్లుపలుకగా నేను వివర్ణవదనుడనై, ఆమెకు అంజలిఘటించి, ప్రణమిల్లి ఇట్లునుడిచితిని. (24)

శ్రీమంతుడు, అరిమర్దనుడు, దశరథునికుమారుడు ఐన శ్రీరాముడు సోదరుడైన లక్ష్మణునితోడను, తనధర్మపత్నియగు సీతాదేవితోడను దండకారణ్యమున ప్రవేశించెను. (25)

దుర్మార్గుడైన రావణుడు సీతాదేవిని అపహరించుకొని పోయెను. నేను శ్రీరామునిఆజ్ఞమేరకు దూతగా ఆమెకడకు వెళ్ళుచుంటిని. (26)

రామునిరాజ్యమున నివసించుచున్న నీవు ఆయనకు సహాయపడుట యుక్తము. సీతాదేవినిజూచి, ఆమె క్షేమసమాచారములను అసహాయశూరుడైన శ్రీరామునకు నివేదించి, నీకాహారమగుటకు తిరిగి ఇవటికి రాగలను. ఇదియే నా సత్యప్రతిజ్ఞ- అని కామరూపిణీయగు ఆ సురసతో నేను వచించితిని. (27-28)

అంతట సురస, "ఎవ్వరును నన్ను తప్పించుకొని పోజాలరు, ఇది నాకొకవరము"- అని ఆమెపలుకగా పదియోజనముల పొడవుఉన్న నేను నా దేహమును క్షణములో ఇంకను ఐదుయోజనములు పెంచితిని. నా శరీరప్రమాణమునకు తగినట్లుగా ఆమె తననోటిని తెఱచెను. (29-30)

ఆమె తననోటిని తెఱచుటను జూచి, నా శరీరమును సూక్ష్మమొనర్చితిని. ఆ క్షణముననే నేను అంగుష్ఠ మాత్రుడనైతిని. (31)

అతివేగముగా ఆమెనోటిలో ప్రవేశించి, తల్క్షణమే బయటికి వచ్చితిని. పిమ్మట సురసాదేవి దివ్యమైన తన స్వరూపమునుదాల్చి, మఱల నాతో ఇట్లనెను. (32)

అర్హసిద్ధ్యై హరిశ్రేష్ఠ గచ్ఛ సౌమ్య యథాసుఖమ్ ।
సమానయ చ వైదేహీం రాఘవేణ మహాత్మనా । 33

సుఖీ భవ మహాబాహో ప్రీతాఽస్మి తవ వానర ।
తతోఽహం సాధు సాధ్యేతి⁽¹⁾ సర్వభూతైః ప్రశంసితః । 34

తతోఽంతరిక్షం విపులం ప్లుతోఽహం గరుడో యథా ।
ఛాయా మే నిగృహీతా చ న చ పశ్యామి కించన । 35

సోఽహం విగతవేగస్తు దిశో దశ విలోకయన్ ।
న కించిత్ తత్ర పశ్యామి యేన మేఽపహృతా గతిః । 36

తతో మే బుద్ధిరుత్పన్నా కిన్నామ గమనే మమ ।
ఈదృశో విఘ్న ఉత్పన్నో రూపం యత్ర న దృశ్యతే । 37

అథోభాగేన మే దృష్టిః శోచతా పాతితా మయా ।
తతోఽద్రాక్షమహం భీమాం రాక్షసీం సలిలేశయామ్ । 38

ప్రహస్య చ మహానాదమ్ ఉక్తోఽహం భీమయా తయా ।
అవస్థితమసంభ్రాంతమ్ ఇదం వాక్యమశోభనమ్ । 39

క్వాసి గంథా మహాకాయ క్షుధితాయా మమేప్పితః ।
భక్షః ప్రీణయ మే దేహం చిరమాహారవర్జితమ్ । 40

బాధమిత్యేవ తాం వాణీం ప్రత్యగృహ్లామహం తతః ।
ఆస్యప్రమాణాదధికం తస్యాఃకాయమపూరయమ్ । 41

తస్యాశ్చాస్యం మహద్భీమం వర్తతే మమ భక్షణే ।
న చ మాం సాతు బుబుధే మమ వా నికృతం కృతమ్ । 42

తతోఽహం విపులం రూపం సంక్షిప్య నిమిషాంతరాత్ ।
తస్యా హృదయమాదాయ ప్రపతామి నభః స్థలమ్ । 43

సా విస్పృష్టభుజా భీమా పపాత లవణాంభసి ।
మయా పర్వతసంకాశా నికృత్తహృదయా సతీ । 44

శృణోమి ఖగతానాం చ సిద్ధానాం చారణైస్సహ ।
రాక్షసీ సింహికా భీమా క్షీప్రం హనుమతా హతా । 45

"ఓ వానరోత్తమా! సత్పురుషుడా! కార్యసిద్ధికై వెళ్లిరమ్ము. వైదేహిని మహాత్ముడైన శ్రీరామునితో చేర్చుము- (33)

ఓ మహాబాహూ! కపిసత్తమా! నీయెడ నేను సంతుష్టురాలనైతిని. సుఖీభవ" పిమ్మట ప్రాణులన్నియును 'బాగుబాగు' అని నన్ను ప్రశంసించినవి. (34)

అనంతరము విశాలమైన అంతరిక్షమునకు గరుడునివలె ఎగిరితిని. ఇంతలో నా నీడను ఎవరో గట్టిగా పట్టుకొనినట్లనిపించెను. నావేగము మాత్రముకుంటుపడెను. ఆస్నిదిశలను పరికించి చూచినను నాగమనమును అడ్డగించిన వారెవరును నాకు అచట కన్పింపలేదు. (35-36)

'చూడగా ఇచ్చట ఎవరును కన్పించుటలేదు. నా గమనమునకు ఇట్టి విఘ్నమేర్పడినది, కారణము ఏమై యుండును?' అను ఆలోచన నాకు కలిగెను? (37)

ఇట్లు ఆలోచించుచుండగా నాదృష్టి అదోభాగము వైపునకు మఱలెను. అప్పుడు సముద్రజలములయందున్న ఒక భయంకరరాక్షసి నా కంటబడెను. (38)

ఎట్టి తొట్రుపాటూలేకుండ దృఢముగానున్న నాతో ఆ ఘోర రాక్షసి వికటాట్టహాసముచేయుచు ఇట్లు కటువచనములను పలికెను. (39)

"ఓ మహాకాయుడా! ఎక్కడికేగుచున్నావు? రాక్షస జాతిదాననైన నాకు నీవు ఇష్టమైన ఆహారము. చాలాకాలము నుండి ఆహారములేక నేను ఆకలితో అలమటించుచుంటిని. కనుక నీదేహమును నాకు ఆహారముగా సమర్పించి, నాఆకలినిదీర్చి నాకు సంతృప్తిని గూర్చుము. (40)

'సరే' యనుచు ఆమెమాటకు ఎదురుచెప్పక, ఆమె నోటి ప్రమాణముకంటె అధికముగా నేను నా శరీరమును పెంచితిని. (41)

నన్ను భక్షించుటకై ఆమెయు తనముఖమును భయంకరముగా పెద్దదిగాజేసెను. కామరూపుడనైన నన్ను గూర్చిగాని, నా ప్రతిక్రియనుగూర్చిగాని ఆమె యెఱుగదు. (42)

పిమ్మట నేను నామహాకాయమును సూక్ష్మముగాజేసి, మఱుక్షణముననే (ఆమెనోటిలో ప్రవేశించి) ఆమె గుండెను చీల్చుకొని వెంటనే ఆకాశమునకెగిరితిని. (43)

పర్వతసదృశమైన దేహముగల ఆమెయొక్క గుండెను నేను చీల్చివేసినప్పుడు భుజసంధులు శిథిలముకాగా భయంకరముగా నున్న ఆమెకళేబరము సముద్రజలములలో పడిపోయెను. (44)

హనుమంతుడు 'భయంకరాకారయైన 'సింహిక' యను రాక్షసిని హతమొనర్చెను'- అని భేదరులైన సిద్ధులు, చారణులు పలుకుచున్న వచనములు నా చెవులబడెను- (45)

1. సాధు+ఇతి = సాధ్యేతి అనియేయుండవలెను. కానిచందోభంగము కాకుండుటకై 'సాధ్యేతి' అని ప్రయోగించుట జరిగినది.

తాం హత్యా పునరేవాహం కృత్య మాత్యయికం స్మరన్ ।
 గత్యా చాహం మహాధ్వనం పశ్యామి నగమండితమ్ ।
 దక్షిణం తీరముదధేః లంకా యత్ర చ సా పురీ । 46
 అస్తం దినకరే యాతే రక్షసాం నిలయం పురమ్ ।
 ప్రవిష్టోఽహమవిజ్ఞాతో రక్షోభిర్భీమవిక్రమైః । 47
 తత్ర ప్రవిశతశ్చాపి కల్పాంతఘనసన్నిభా ।
 అట్టహాసం విముంచంతి నారీ కాపుర్వత్తిరా పురః । 48
 జిఘాంసంతీం తతస్తాంతు జ్వలదగ్నిశిరోరుహమ్ । 49
 సవ్యముష్టిప్రహరేణ పరాజిత్య మభైరవామ్ ।
 ప్రదోషకాలే ప్రవిశం భీతయాఽహం తయోదితః । 50
 అహం లంకాపురీ వీర నిర్జితా విక్రమేణ తే ।
 యస్మాత్ తస్మాద్విజేతాసి సర్వరక్షాంస్యశేషతః । 51
 తత్రాహం సర్వరాత్రం తు విచిన్యన్ జనకాత్మజామ్ ।
 రావణాంతఃపురగతో నచాపశ్యం మమధ్యమామ్ । 52
 తత స్తీతా మపశ్యంస్తు రావణస్య నివేశనే ।
 శోకసాగరమాసాద్య న పారముపలక్షయే । 53
 శోచతా చ మయా దృష్టం ప్రాకారేణ సమాప్యతమ్ ।
 కాంచనేన వికృష్టేన గృహోపవనముత్తమమ్ । 54
 స ప్రాకారమవప్లుత్య పశ్యామి బహుపాదపమ్ ।
 అశోకవనికామధ్యే శింశుపాపాదపో మహాన్ । 55
 త మూరుహ్య చ పశ్యామి కాంచనం కదలీవనమ్ ।
 అదూరే శింశుపావృక్షాత్ పశ్యామి వరవర్ణినీమ్ । 56
 శ్యామాం కమలపత్రాక్షీమ్ ఉపవాస కృశాననామ్ ।
 తదేకవాసస్సంవీతాం రజోధ్వస్తశిరోరుహమ్ । 57
 శోకసంతాపదీనాంగీం సీతాం భర్తృహితే స్థితామ్ ।
 రాక్షసీభిర్విరూపాభిః క్రూరాభిరభిసంవృతామ్ । 58
 మాంసశోణితభక్షాభిః వ్యాప్రీభిర్హరిణీమివ ।
 సా మయా రాక్షసీమధ్యే తర్జ్వమానా ముహుర్ముహుః । 59

ఆ సింహికను చంపినసిమ్మట- ఛాయాగ్రహణము ద్వారా
 ఆమె నన్ను చంపుటకు చేసిన ప్రయత్నమును గూర్చి జ్ఞప్తికిదెచ్చుకొని,
 ఆకాశమార్గమున పురోగమించితిని, కొంతతదవునకు వృక్షములతో
 అలరారుచున్న సముద్రదక్షిణ తీరమును గాంచితిని,
 లంకానగరముగూడ ఆ తీరమునందే గలదు. (46)

సూర్యుడు అస్తమించుచుండగా, మిక్కిలి పరాక్రమశాలురైన
 రాక్షసుల కంటబడకుండ నిశాచరులకు నిలయమైన
 లంకను జేరితిని. (47)

నేను లంకలో ప్రవేశింపబోవుచుండగా ప్రళయకాలమేఘ
 సదృశయైన ఒక స్త్రీ వికటాట్టహాసము చేయుచు నాయెదుట
 నిలబడెను. (48)

పిదప అగ్నిజ్వాలలవంటి కేశములుగల ఆ రాక్షసస్త్రీ నన్ను
 జంపుటకై నా మీద దాడిచేసెను. ఆ భయంకర రాక్షసిని
 ఎడమచేతితో ఒక చిన్నముష్టిపూతముద్వారా పరాజితను
 గావించితిని. ప్రదోషకాలమునందు లంకలో ప్రవేశించుచున్న
 నన్ను జూచి భయపడి ఆమె నాతో ఇట్లు పలికెను. (49-50)

"ఓ మహావీరా! నేను లంకాపురాదిదేవతను. నీ పరాక్రమముచే
 అపజయముపాలైతిని. నన్ను ఓడించిన నీకు ఈ రాక్షసులు
 ఒక లెక్కగారు. అందువలన ఈ రాక్షసులందఱును
 నీచేతిలో నిశ్చేషముగా ఓటమిని చవిచూచెదరు." (51)

జానకీదేవిజాడకై ఆ రాత్రియంతయు లంకానగరమును
 గాలించుచు క్రమముగా రావణాంతఃపురమున అడుగిడితిని.
 ఐనను ఆమె అచట కనబడలేదు. (52)

రావణునిమందిరమున సీతను గానక నేను అంతులేని
 శోకసాగరమున మునిగితిని. (53)

శోకమగ్నుడనైన నాకు విశాలమైన బంగారుప్రాకారము
 గల సర్వోత్తమమైన ఒక గృహోపవనము కనబడెను. (54)

అంతట నేను ఆ ప్రాకారమునుదాటి అనేక వృక్ష పంక్తులు
 గల అశోకవనమును చూచితిని. ఆ వనమధ్య బాగమున మిక్కిలి
 యెత్తైనఒక శింశుపా వృక్షము గలదు. ఆ చెట్టుపైకెక్కి బంగారు
 అరటి వనమును గాంచితిని ఆ శింశుపావృక్షసమీపమున
 బంగారుమేనిచాయగల సీతాదేవిని కనుగొంటిని. (55-56)

ఆమె నడియావనముననుండెను. ఆమెకనులు తామర
 రేకులవలెఉండెను. ఉపవాసములచే ముఖము వాడియుండెను,
 ఒకే వస్త్రమును ధరించియున్న ఆమెకేశములు
 ధూళిధూసరితములైయుండెను. (57)

ఆమె శోకసంతాపములచే దీనవదనయైయుండెను,
 నిరంతరము పతిహితమునుగూర్చియే ఆలోచించుచుండెను.
 భయంకరరూపములుగలిగి, రక్తమాంసములను భక్షించునట్టి
 క్రూరరాక్షసస్త్రీలచే పరివృతయైయున్న సీతాదేవి అడుపులుల
 మధ్య చిక్కుపడియున్న లేడివలె ఉండెను. దుఃఖితయైయున్న
 ఆమెను రాక్షసస్త్రీలు మాటిమాటికిని భయపెట్టుచుండిరి.
 అట్టి సీతాదేవిని నేనచట చూచితిని. (58-59)

ఏకవేణీధరా దీనా భర్తృచింతాపరాయణా ।
భూమిశయ్యా వివర్ణాంగీ పద్మినీవ హిమాగమే । 60

రావణాద్వినివృత్తార్థా మర్తవ్యకృతనిశ్చయా ।
కథంచిన్మృగశాఖాక్షీ తూర్ణమాసాదితా మయా । 61

తాం దృష్ట్వా తాదృశీం నారీం రామపత్నీం యశస్వినీమ్ ।
తత్రైవ శింశుపావృక్షే పశ్యన్నహమవస్థితః । 62

తతో హలహలాశబ్దం కాంచీనూపురమిశ్రితమ్ ।
శృణోమ్యధికగంభీరం రావణస్య నివేశనే । 63

తతోఽహం పరమోద్విగ్నః స్వం రూపం ప్రతిసంహరన్ ।
అహంతు శింశుపావృక్షే పక్షీవ గహనే స్థితః । 64

తతో రావణదారాశ్చ రావణశ్చ మహాబలః ।
తం దేశం సమనుప్రాప్తా యత్ర సీతాభవత్ స్థితా । 65

తం దృష్ట్వాథ వరారోహా సీతా రక్షోగణేశ్వరమ్ ।
సంకుచ్యోరూప్తనా పీనా బాహుభ్యాం పరిరభ్య చ । 66

విత్రస్తాం పరమోద్విగ్నాం వీక్షమాణాం తతస్తతః ।
త్రాణం కించిదపశ్యంతీం వేషమానాం తపస్వినీమ్ । 67

తా మువాచ దశగ్రీవః సీతాం పరమదుఃఖితామ్ ।
అవాక్చిరాః ప్రపతితో బహుమన్యస్య మామితి । 68

యది చేత్ త్వంతు దర్శాన్మాం నాభినందసి గర్వితే ।
ద్వా మాసావంతరం సీతే పాస్యామి రుధిరం తవ । 69

వీతఘృత్వా వచస్తస్య రావణస్య దురాత్మనః ।
ఉవాచ పరమక్రుద్ధా సీతా వచనముత్తమమ్ । 70

రాక్షసాథమ రామస్య భార్యామమితలేజసః ।
ఇక్ష్యామిమనాథస్య స్పృషాం దశరథస్య చ । 71

అవాచ్యం వదతో జిహ్వో కథం న పతితా తవ ।
కింస్విద్యీర్యం తవానార్య యో మాం భర్తు రసన్నిధౌ । 72

తైలసంస్కారమునకు నోచుకొనని అమెకేశములు ఒకే జడగా ఏర్పడియుండెను. నిరంతరము భర్తనే స్మరించుచుండెను. నేలపై కూర్చొనియుండెను. మంచుతాకిడికి పద్మమువలె ఆమె వివర్ణయైయుండెను. (60)

రావణుని ఏవగించుకొనుచున్నదై, ఆమె నిస్సృహతో తనతనువును త్యజించుటకు నిర్ణయించుకొనెను. ఎట్టకేలకు లేడివంటిచూపులుగల సీతాదేవిని నేను శీఘ్రముగా కనుగొంటిని. (61)

రామపత్నియు, వాసికెక్కినవనితయుఁడన ఆ సీతాదేవిని అస్థితిలోజూచి, నేనచటనే శింశుపావృక్షముపై కూర్చొనియుంటిని. (62)

అనంతరము రావణునిగృహమునుండి, ఒడ్డాణముల ధ్వనులు, కాలియందెలరవళులు కలిసిన గంభీరములైన గలగలధ్వనులు వినిపించెను. (63)

అంతట నేను మిక్కిలికలతచెందినవాడనై, నా రూపమును చిన్నదిగా జేసికొని, శింశుపావృక్షముపై ఆకులచాటున పక్షివలె దాగియుంటిని. (64)

పిమ్మట మహాబలశాలియగు రావణుడు, అతని భార్యలు సీతాదేవియున్న ప్రదేశమునకు వచ్చిరి. (65)

సౌందర్యవతియైన సీతాదేవి రాక్షసప్రభువైన రావణుని గాంచిన వెంటనే ఊరువులను దగ్గరకు ముడుచుకొని, వక్షఃస్థలమును తనబాహువులతో కప్పుకొనెను. (66)

ఆమె దిగులుతో తత్తటపడుచు అటునిటు చూచుచుండెను. వ్రతదీక్షలోనున్న ఆ దేవి ఏవిధమైన రక్షణయులేదని వణకుచుండెను. (67)

అంతట, మిక్కిలి దుఃఖితయైయున్న జానకీ దేవి ఎదుట దశకంఠుడు శిరస్సువంచి, నేలపైవ్రాలి, ఇట్లనెను. ఓ సీతా! నాప్రేమనుఆదరింపుము (ఇట్లుపలుకుచున్న రావణుని సీతాదేవి తిరస్కారభావముతోజూచెను. అప్పుడురావణుడు క్రుద్ధుడై) ఓ గర్విష్టురాలా! ఒకనేళ నీవు అహంకారముతో నన్ను ఆదరింపనిచో రెండుమాసముల తరువాత నీ రక్తమును ద్రాగెదను." (68-69)

దుర్మార్గుడైన ఆ రావణుడు పలికిన ఈ మాటలను విని, సీతాదేవి మిక్కిలి క్రుద్ధురాలై, పాతివ్రత్యతేజస్సుతో గూడిన ఉత్తమవచనములను ఇట్లు నుడివెను. (70)

ఓ రాక్షసాధమా! నేను మిక్కిలితేజశ్శాలియైన శ్రీరాముని భార్యను, ఇక్ష్యాకువంశప్రభువైనదశరథునకు కోడలిని. (71)

అట్టి నన్ను దుర్బాషలాడుచున్న నీ నాలుక తెగి ఏలనేలపై బడుటలేదు? ఓరీ! దుష్టుడా! నా భర్త నా సమీపమున లేనప్పుడు ఆ మహామహానికన్నుగప్పి, దొంగవలె నన్ను అపహరించుకొనివచ్చిన నీ పరాక్రమము ఏపాటిది? నీవు ఏవిధముగను శ్రీరామునితో సమానుడవు కాజాలవు. నీవు

అపహృత్యాగతః పాప తేనాదృష్టో మహాత్మనా ।
 న త్వం రామస్య సదృశో దాస్యేఽవ్యస్య న యుజ్యసే ।
 అజేయస్సత్యవాదీ చ రణశ్లాఘీ చ రాఘవః । 73

జానక్యా పరుషం వాక్య మేవముక్తే దశాననః ।
 జజ్వాల సహసా కోపాత్ చితాస్త ఇవ పావకః । 74

వివృత్య నయనే క్రూరే ముష్టిముద్యమ్య దక్షిణమ్ ।
 మైథిలీం హంతు మారబ్జః స్త్రీభిర్వాహాకృతం తదా । 75

స్త్రీణాం మధ్యాత్ సముత్పత్య తస్య భార్యా దురాత్మనః । 76

వరా మందోదరీ నామ తయా స ప్రతిషేధితః ।
 ఉక్తశ్చ మధురాం వాణీం తయా స మదనార్జితః । 77

సీతయా తవ కిం కార్యం మహేంద్రసమవిక్రమ ।
 మయా సహ రమస్వార్య మద్విశిష్టా న జానకీ । 78

దేవగంధర్వకన్యాభిః యక్షకన్యాభిరేవ చ ।
 సార్థం ప్రభో రమస్వేహ సీతయా కిం కరిష్యసి । 79

తత స్తాభిస్సమేతాభిః నారీభిస్స మహాబలః ।
 ప్రసాద్య సహసా నీతో భవనం స్వం నిశాచరః । 80

యాతే తస్మిన్ దశగ్రీవే రాక్షస్యో వికృతాననాః ।
 సీతాం నిర్భర్చయామాసుః వాక్త్రైః క్రూరైస్సుదారుణైః । 81

తృణవద్భాషితం తాసాం గణయామాస జానకీ ।
 గర్జితం చ తదా తాసాం సీతాం ప్రాప్య నిరర్థకమ్ । 82

వృథా గర్జితనిశ్చేష్టా రాక్షస్యః పిశితాశనాః ।
 రావణాయ శశంసుస్తాః సీతాధ్యవసితం మహత్ । 83

తతస్తాస్సహితాస్సర్వా విహతాశా నిరుద్యమాః ।
 పరిక్షిప్య సమంతాత్ తాం నిద్రావశ ముపాగతాః । 84

తాసు చైవ ప్రసుప్తాసు సీతా భర్తృహితే రతా ।
 విలప్య కరుణం దీనా ప్రశుశోచ సుదుఃఖితా । 85

తాసాం మధ్యాత్ సముత్థాయ త్రిజటా వాక్యమబ్రవీత్ ।
 ఆత్మానం భాదత క్షిప్రం న సీతా వినశిష్యతి ।
 జనకస్యాత్మజా సాధ్వీ స్మృషా దశరథస్య చ । 86

స్వప్నో హ్యద్య మయాదృష్టో దారుణో రోమహర్షణః ।
 రక్షసాం చ వినాశాయ భర్తురస్యా జయాయ చ । 87

ఆయనకు దాసుడవగుటకును అనర్హుడువు. ఆ రఘువంశ ప్రభువు అజేయుడు, సత్య వాక్పరిపాలకుడు, యుద్ధమున సాటిలేనివీరుడు సమరమున ఎవరిని విడిచిపెట్టడు, శత్రువులు సైతము ఆయనరణకౌశలమును మెచ్చుకొందురు." - (72-73)

సీతాదేవి పలికిన ఈ పరుషవచనములకు రావణుడు కోపముతో చితాగ్నివలె మండిపడెను. (74)

అంతట అతడు క్రూరముగా గ్రుడ్లులుముచు తన కుడిచేతిపిడికిలిని సైకెత్తి, మైథిలీని చంపుటకు ఉద్యుక్తుడాయెను. అప్పుడు ఆచటి స్త్రీలందఱును హాహాకారములతోవర్చిరి. (75)

ఆ దుష్టుని భార్యయైనమందోదరీ స్త్రీలమధ్యనుండి ముందునకు వచ్చెను. ఆమె అతని సమీపమునజేరి, ఆ కామాతురుని వారించుచు, మధురవచనములను ఇట్లు పలికెను. "పరాక్రమమున దేవేంద్రునివంటివాడా! సీతాదేవితో నీకేమి పని? ఆర్యా! నాతో రమింపుము. ఏ విధముగను 'సీత' నా కంటె అందగత్తెగాదు. (76-78)

ఓ ప్రభూ! దేవగంధర్వ యక్షకన్యలతో నీవు హాయిగా క్రీడింపుము. వీరు ఇందఱుండగా సీతకై ఏల ఆరాటపడెదవు? అనంతరము మందోదరీతోసహా ఆ స్త్రీలందఱును మహా బలశాలియైన ఆ నిశాచరుని (రావణుని) ప్రసన్నునిగా జేసికొని, వెంటనే తమతో అతనిని ఆయనభవనమునకు దీసికొనివెళ్ళిరి. (79-80)

ఆ రావణుడు వెళ్ళిన పిమ్మట వికృతాననలైన రాక్షసస్త్రీలు అందఱును క్రూరములైన పరుష వచనములతో సీతాదేవిని మిక్కిలి భయపెట్టసాగిరి. (81)

సీతాదేవి వారిమాటలను గడ్డిపోచక్రింద పరిగణించెను. వారిగర్జనలన్నియును ఆమెయెడ ఏమాత్రము సనిచేయక పోయెను. (82)

పచ్చిమాంసమును భక్షించెడి ఆ రాక్షసస్త్రీలు తమగర్జనలు అన్నియు వృథాకాగా ఏమియు చేయజాలక సీతాదేవియొక్క దృఢనిర్ణయమును రావణునకు నివేదించిరి. పిదప ఆశలు వదలుకొని, చేష్టలుఉడిగినవారై, వారందఱును కలిసి, ఆమె చుట్టునుజేరి, నిద్రలో మునిగిరి. ఆ రాకాసిమూకలు గాఢనిద్రకు లోనుకాగా పతిహితమునే గోరునట్టి సీతాదేవి దీనురాలై, జాలి గొలుపునట్లు విలపించి, మిక్కిలి దుఃఖించుచు, కన్నీరు మున్నీరుగా శోకించెను. (83-85)

ఆ రక్కసిమూకల మధ్యనుండి 'త్రిజట' అనునామె వారితో ఇట్లనెను. "సీతాదేవి జనకమహారాజు కూతురు, దశరథుని కోడలు, ఆ మహాసాధ్వీని చంపుటకు ఎట్టి వారికిని సాధ్యము గాదు. అంతగా అవసరమగుచో మీ ఆకలిని తీర్చుకొనుటకై మిమ్ములను మీరే భక్షింపుడు. (86)

ఈ రోజు నేనొక కలగంటిని. అది భయంకరమైనది, గగుర్పాటుగూర్చునది. అది రాక్షసుల వినాశమును, సీతావతి యగు శ్రీరాముని జయమును సూచించుచున్నది. ఆ శ్రీరాముని

అల మస్మాల్ పరిత్రాతుం రాఘవాద్రాక్షసీగణమ్ ।
అభియాచామ వైదేహీమ్ వితద్ధి మమ రోచతే । 88

యస్యా హ్యేవంవిధస్త్వస్మా దుఃఖితాయాః ప్రదృశ్యతే ।
సా దుఃఖైర్వివిధై ర్ముక్తా సుఖమాప్నోత్యనుత్తమమ్ । 89

ప్రణిపాతప్రసన్నా హి మైథిలీ జనకాత్మజా ।
అలమేషా పరిత్రాతుం రాక్షస్యో మహతో భయాత్ । 90

తతస్సా హ్రీమతీ బాలా భర్తుర్విజయహర్షితా ।
అవోచద్యది తత్ తథ్యం భవేయం శరణం హి మః । 91

తాం చాహం తాదృశీం దృష్ట్వా సీతాయా దారుణాం దశామ్ ।
చింతయామాస విక్రాంతో న చ మే నిర్వృతం మనః । 92

సంభాషణార్థంచ మయా జానక్యా శృంతితో విధిః ।
ఇక్ష్వాకూణాం హి వంశస్తు తతో మమ పురస్కృతః । 93

శ్రుత్వా తు గదితాం వాచం రాజర్షిగణపూజితామ్ ।
ప్రత్యభాషత మాం దేవీ బాహ్మేః పిహితలోచనా । 94

కస్త్వం కేన కథం చేహ ప్రాప్తో వానరపుంగవ । 95

కా చ రామేణ తే ప్రీతిః తన్నే శంసిత మర్హసి ।
తస్యాస్తద్వచనం శ్రుత్వా హ్యహమప్యబ్రవం వచః । 96

దేవి రామస్య భర్తుస్తే సహాయో భీమవిక్రమః ।
సుగ్రీవో నామ విక్రాంతో వానరేంద్రో మహాబలః । 97

తస్య మాం విద్ధి భృత్యం త్వం హనుమంతమిహాగతమ్ ।
భద్రాహం ప్రేషితస్తుభ్యం రామేణాక్లిష్టకర్మణా । 98

ఇదం చ పురుషవ్యాఘ్రః శ్రీమాన్ దాశరథి స్ప్రయమ్ ।
అంగులీయమభిజ్ఞానమ్ అదాత్ తుభ్యం యశస్విని । 99

త దిచ్ఛామి త్వయాజ్ఞప్తం దేవి కిం కరవాణ్యహమ్ ।
రామలక్ష్మణయోః పార్శ్వం నయామి త్వాం కిముత్తరమ్ । 100

ఏతచ్ఛ్రుత్వా విదిత్వా చ సీతా జనకనందినీ ।
ఆహ రావణముత్పాద్య రాఘవో మాం నయత్వతి । 101

నుండి రాక్షసస్త్రీలను రక్షించుటకు ఈమెయే సమర్థురాలు, కనుక మనము ఈమెను వేడుకొనుటయే సముచితమని నాకనిపించుచున్నది. (87-88)

దుఃఖితులైన వారివిషయమున ఎవ్వరికైనను ఇట్టి కలవచ్చినచో ఆ దుఃఖితుల అవస్థలు దూరమగుటయేగాక వారికి మిక్కిలి ఉత్తమసుఖములు కలుగును. జనకుని కూతురైన మైథిలి నమస్కరించినంత మాత్రముననే ప్రసన్నురాలగును. ఈ మహాప్రమాదమునుండి మన రాక్షసస్త్రీలను రక్షించుటకు ఈమెయే అర్హురాలు." (89-90)

అనంతరము 'భర్తకు విజయము కలుగును' అను స్వప్నసూచనకు సంతసించినదై, ఆ సీతాదేవి బిడియ పడుచు ఇట్లుపలికెను. "అదియే తథ్యమగుచో మీకు నేను అభయమిత్తును." (91)

సీతాదేవియొక్క అట్టి ఆ దారుణదశనుచూచి, నేను పరాక్రమవంతుడనైనను మిక్కిలి దుఃఖాక్రాంతుడనైతిని. ఎంతగా ఆలోచించినను నామనస్సు ఊరట చెందలేదు. (92)

జానకీదేవితో మాట్లాడుటకు తగినఉపాయమును గూర్చి నేను ఆలోచించితిని. పిమ్మట ఇక్ష్వాకు వంశప్రభువుల ఔన్నత్యమునుగూర్చి వర్ణించితిని. రాజర్షిగణపరంపరను గూర్చి నేను నుడివిన ఆ పలుకులను ఆమె వినెను. నేత్రములు అశ్రుపూర్ణములుకాగా సీతాదేవి నాతో ఇట్లనెను. (93-94)

'ఓ వానరోత్తమా! నీవు ఎవరు? నిన్ను పంపినదెవరు? ఇచటికి ఎట్లువచ్చితివి? నీకు రామునితో మైత్రి ఎట్లు పొసగినది? మొదలగు విషయములను పూర్తిగా వివరింపుము'. అమె నుడివిన ఆ మాటలను విని, నేను ఆమెతో ఇట్లు వచించితిని. (95-96)

"ఓ దేవీ! సుగ్రీవుడను వానరప్రభువు నీ భర్తయైన శ్రీరామునకు సహాయకుడు. అతడు మహాబలపరాక్రమ సంపన్నుడు. (97)

నేను ఆ సుగ్రీవునకు భృత్యుడను. నా పేరు హనుమంతుడు. అసహాయశూరుడును, నీకు భర్తయు ఐన శ్రీరామచంద్ర ప్రభువు నిన్ను వెదకుటకై పంపగా నేను ఇచటికి వచ్చితిని. (98)

ఓ పూజ్యురాలా! పురుషోత్తముడు, శ్రీమంతుడువన శ్రీరాముడు 'ఆనవాలు'గా ఈ అంగుళీయకమును నీకిమ్మని స్వయముగా ఇచ్చెను. (99)

ఓ దేవీ! నేనేమి చేయవలయునో దయతో ఆజ్ఞాపింపుము. రామలక్ష్మణులసన్నిధికి నిన్ను చేర్చగలను. నీయాదేశమేమి?" (100)

జనకనందినియగు సీతాదేవి నా వచనములను విని, విషయమునుగ్రహించి, 'రాఘవుడు రావణుని సంహరించి, నన్ను తీసికొనివెళ్లుట యుక్తము'- అని పలికెను. (101)

ప్రణమ్య శిరసా దేవీమ్ అహమార్యామనిందితామ్ ।
రాఘవస్య మనోహ్లాదమ్ అభిజ్ఞానమయాచిషమ్ । 102

అథ మామబ్రవీత్ సీతా గృహ్యతామయముత్తమః ।
మణిర్యేన మహాబాహూ రామస్త్వం బహుమన్యతే । 103

ఇత్యుక్త్వా తు వరాహోహ మణిప్రవరమద్భుతమ్ ।
ప్రాయచ్చల్ పరమోద్విగ్నా వాచా మాం సందిదేశ హ । 104

తత స్తస్యైప్రణమ్యాహం రాజపుత్ర్య సమాహితః ।
ప్రదక్షిణం పరిక్రామమ్ ఇహాభ్యుద్గతమానసః । 105

ఉక్తోహం పున రేవేదం నిశ్చిత్య మనసా తయా ।
హనుమన్ మమ వృత్తాంతం వక్తుమర్హసి రాఘవే । 106

యథా శ్రుత్యైవ నచిరాత్ తావుభౌ రామలక్ష్మణౌ ।
సుగ్రీవసహితౌ వీరా ఉపేయాతాం తథా కురు । 107

యద్యన్యథా భవేదేతత్ ద్వౌమాసౌ జీవితం మమ ।
న మాం ద్రక్ష్యతి కాకుల్స్థో మ్రియే సాహమనాథవత్ । 108

తచ్ఛ్రుత్వా కరుణం వాక్యం క్రోధో మా మభ్యవర్తత ।
ఉత్తరం చ మయా దృష్టం కార్యశేష మనంతరమ్ । 109

తతోఽవర్తత మే కాయః తదా పర్వతసన్నిభః ।
యుద్ధకాంక్షీ వనం తచ్చ వినాశయితుమారభే । 110

తదృగ్గం వనషండం తు భ్రాంతత్రస్తమృగద్విజమ్ ।
ప్రతిబుధ్య నిరీక్షంతే రాక్షస్యో వికృతాననాః । 111

మాం చ దృష్ట్వా వనే తస్మిన్ సమాగమ్య తతస్తతః ।
తాస్సమభ్యాగతాః క్షీప్రం రావణాయాఽచ చచక్షిరే । 112

రాజన్ వన మిదం దుర్గం తవ భగ్గం దురాత్మనా ।
వానరేణ హ్యవిజ్ఞాయ తవ వీర్యం మహాబల । 113

దుర్బుద్ధేస్తస్య రాజేంద్ర తవ విప్రియకారిణః ।
వధ మాజ్ఞాపయ క్షీప్రం యథాసౌ విలయం ప్రజేత్ । 114

పూజ్యురాలైనసీతాదేవికి సాష్టాంగదండ ప్రణామమాచరించి శ్రీరామునిమనస్సునకు ఆహ్లాదమును గూర్చి 'అనవాలు'ను ఇమ్మని అర్థించితిని. (102)

అంతట సీతాదేవి "సర్వోత్కృష్టమైన ఈ చూడామణిని గ్రహింపుము. దీనినిజూచి, ఆజానుబాహునైన ఆ స్వామి నిన్ను సాదరముగా అభినందించును." అని నాతో నుడివెను. (103)

ఈ విధముగా పలికిన పిమ్మట 'సౌందర్యరాశి'యైన సీతాదేవి అత్యద్భుతమైన చూడామణిని నాకు ప్రసాదించి, రక్కసిమూకల భయమువలన కలతచెందిన మనస్సుతో కొన్ని సందేశవచనములను నుడివెను. (104)

పిదప జనకునిపుత్రికయైన సీతాదేవికి ప్రదక్షిణ పూర్వకముగా ప్రణమిల్లి, సానధానచిత్తుడనై ఇచ్చటికి బయలుదేలుటకు సంసిద్ధుడనైతిని. (105)

ఆ దేవి లోలోన బాగుగా ఆలోచించి, నాతో మఱల ఇట్లుపలికెను. 'ఓమారుతీ! ఇచటి నా సంకట పరిస్థితినింతయును రాఘవునకు నివేదింపుము. (106)

మహావీరులైనరామలక్ష్మణులిరువురును సుగ్రీవ సహితులై త్వరలో ఇచ్చటికి వచ్చునట్లు చూడుము. (107)

నేను జీవించియుండునది రెండుమాసములుమాత్రమే. వెంటనే వారు ఇచ్చటికిరానిచో శ్రీరాముడు నన్ను చూడజాలడు. నేను ఈ రాక్షసులమధ్య దిక్కులేని దానినలె నా తనువును చాలింతును. (108)

జాలిగొలుపు ఆ దైన్యవచనములనువినగానే నాకు పట్టరానికోపము వచ్చెను. చేయవలసిన మిగిలిన కార్యమునుగూర్చి ఆలోచించితిని. (109)

పిమ్మట నా శరీరమును పర్వతమంతగా పెంచితిని. యుద్ధ కాంక్షతో ఆవనమును ధ్వంసము చేయనారంభించితిని. (110)

నేనావనమును భగ్నమొనర్చితిని. అచటి మృగములు పక్షులు అన్నియును భయభ్రాంతములై అఱవసాగినవి. ఇంతలో వికృతాననలైన రాక్షసస్త్రీలు మేలుకొని, ఈ అస్తవ్యస్తదృశ్యమును చూడసాగిరి. (111)

ఆ వనములో అక్కడక్కడనున్న రాక్షసస్త్రీలు ఒక్కొక్కటిగావచ్చి నన్నుజూచి, వెంటనే రావణుని కడకు వెళ్లి, తొట్రుపడుచు ఆ విషయమును అతనికి నివేదించిరి. (112)

మహాబలశాలియైన ఓరాజా! దుష్టుడైన ఒక వానరుడు నీ పరాక్రమప్రభావమును ఎఱుంగక శత్రువులు అడుగిడరాని అశోకవనమును ధ్వంసమొనర్చెను. (113)

ఓ మహారాజా! నీకు ఆపకారమొనర్చిన దుర్మార్గుడగు ఆ వానరుని వధించుటకు మీ ఆజ్ఞయైనచో మఱుక్షణమే అతడు నేలపాలగును. (114)

తచ్చుత్వా రాక్షసేంద్రేణ విస్ఫుష్టా భృశదుర్జయాః ।
 రాక్షసాః కింకరా నామ రావణస్యమనోఽనుగాః ॥ 115

తేషా మశీతిసాహస్రం శూలముద్గరపాణినామ్ ।
 మయా తస్మిన్ వనోద్దేశే పరిఘేణ నిషూదితమ్ ॥ 116

తేషాం తు హతశేషా యే తే గత్వా లఘువిక్రమాః ।
 నిహతం చ మహత్ సైన్యం రావణాయాచచక్షిరే ॥ 117

తతో మే బుద్ధి రుత్పన్నా చైత్యప్రాసాదమాక్రమమ్ ।
 తత్రస్థాన్ రాక్షసాన్ హత్వా శతం స్తంభేన వై పునః ।
 లలామభూతో లంకాయాః సవై విధ్వంసితో మయా ॥ 118

తతః ప్రహస్తస్య సుతం జంబుమాలినమాదిశత్ ।
 రాక్షసై ర్బహుభిస్సార్థం ఘోరరూపైర్పయానకైః ॥ 119

తమహం బలసంపన్నం రాక్షసం రణకోవిదమ్ ।
 పరిఘేణాతిఘోరేణ సూదయామి సహానుగమ్ ॥ 120

తచ్చుత్వా రాక్షసేంద్రస్తు మంత్రిపుత్రాన్ మహాబలాన్ ॥ 121

పదాతిబలసంపన్నాన్ ప్రేషయామాస రావణః ।
 పరిఘేణైవ తాన్ సర్వాన్ నయామి యమసాదనమ్ ॥ 122

మంత్రిపుత్రాన్ హతాన్ శ్రుత్వా సమరేఽలఘువిక్రమాన్ ।
 పంచసేనాగ్రగాన్ శూరాన్ ప్రేషయామాస రావణః ॥ 123

తానహం సహసైన్యాన్ వై సర్వానేవాభ్యసూదయమ్ ।
 తతః పునర్దశగ్రీవః పుత్రమక్షం మహాబలమ్ ।
 బహుభీ రాక్షసైస్సార్థం ప్రేషయామాస రావణః ॥ 124

తంతు మందోదరీపుత్రం కుమారం రణపండితమ్ ॥ 125

సహసా ఖం సముత్క్రాంతం పాదయో శ్చ గృహీతవాన్ ।
 చర్మాసినం శతగుణం భ్రామయిత్వా వ్యపేషయమ్ ॥ 126

తమక్షమాగతం భగ్నం నిశమ్య స దశాననః ।
 తత ఇంద్రజితం నామ ద్వితీయం రావణస్సుతమ్ ।
 వ్యాదిదేశ సుసంక్రుద్ధో బలినం యుద్ధదుర్మదమ్ ॥ 127

వనధ్వంసవార్తను వినిన పిమ్మట రావణుడు తనమనస్సు నెటిగి ప్రవర్తించువారును, మిక్కిలి దుర్జయులును అగు 'కింకరులు' అను రాక్షసులను నా మీదికి (యుద్ధమునకు) పంపెను. (115)

శూలములను, ఇనుపగుదియలను చేతబట్టి యుద్ధమున నాతో తలపడుటకై ఎనుబదివేలమంది 'కింకరులు' అను రాక్షసులు ఆవనప్రదేశమునకు వచ్చిరి. వారినందఱిని ఇనుపగుదియతో హతమార్చితిని. (116)

ఆ కింకరులలో చావగామిగిలిన అల్పసరాక్రమము గలవారు కొందఱు తిన్నగా రావణునికడకువెళ్లి "మనమహా సైన్యమంతయు మట్టిగఱచినది"- అని అతనికిడ మొఱపెట్టుకొనిరి. (117)

తరువాత నాకు కలిగిన ఆలోచననుబట్టి, నేను ఒక చైత్యప్రాసాదమును ఆక్రమించితిని. అచ్చటనున్న వందమంది రాక్షసులను ఒక స్తంభముతో చంపితిని. లంకానగరమునకే అలంకారప్రాయమైన ఆ చైత్య ప్రాసాదమును పూర్తిగా ధ్వంసమొనర్చితిని. (118)

పిదప రావణుడు ఘోరరూపములతో భయంకరముగా నున్న పెక్కుమందిరాక్షసులతోసహా ప్రహస్తునికుమారుడైన జంబుమాలిని నాపై యుద్ధమునకు పంపెను- (119)

మహాబలశాలియు, రణకోవిదుడును ఐన ఆ జంబుమాలిని వానిఅనుచరులను భయంకరమైన పరిఘతో చావమోదితిని. (120)

అనుచరులతోగూడ జంబుమాలి మట్టిగఱచిన విషయమును విని, రావణుడు మహాబలశాలురైనమంత్రి పుత్రులను సదాతి బలములతోసహా వెంటనే సమరమునకు పంపెను. వారినందఱిని క్షణములో నా పరిఘతోడనే యమపురికి పంపితిని. (121-122)

మహాసరాక్రమవంతులైన మంత్రిపుత్రులు కదన రంగమున మడిసినవిషయమును ఎఱింగి, రావణుడు మహాశూరులైన ఐదుమందిసేనాధిపతులను సైన్యములతో పంపెను. నేను ఆ సేనానాయకులను, వారిసేనలను పూర్తిగా మట్టుపెట్టితిని. వెంటనే దశకంఠుడైన రావణుడు మిక్కిలి బలశాలియు, తనపుత్రుడును ఐన అక్షకుమారుని పెక్కుమంది రాక్షసులతోగూడ నాపై యుద్ధమునకు పంపించెను. (123-124)

మండోదరీసుతుడును, రణశూరుడును ఐన ఆ అక్షకుమారుడు డాలును, ఖడ్గమును చేబూని ఆకాశమున కెగిరెను. వెంటనే నేను అతనిసాదములను చిక్కించుకొని వానిని వందలసార్లు త్రిప్పి రావణుని వైపు విసరివేసితిని. అతడు నేలకొరిగి పిండి పిండి ఆయెను. (125-126)

నా చేతిలో అక్షకుమారుడుగూడ హతుడైన విషయమును విని, దశకంఠుడైన రావణుడు మిక్కిలి క్రుద్ధుడై మహాబలశాలియు, యుద్ధోన్మత్తుడును ఐన 'ఇంద్రజిత్తు' అను మఱియొక కుమారుని (యుద్ధమునకు పంపబడిన కుమారులలో ఇతడు రెండవవాడు) నా మీదికి రణమొనర్చుటకు ఆజ్ఞాపించెను. (127)

త చ్చావ్యహం బలం సర్వం తం చ రాక్షసపుంగవమ్ ।
 నష్టేజసం రణే కృత్వా పరం హర్షముపాగమమ్ ॥ 128
 మహతాపి మహాబాహుః ప్రత్యయేన మహాబలః ॥ 129
 ప్రేషితో రావణేనైవ సహవీరైర్మదోత్కటైః ।
 సోఽవిషహ్యం హి మాం బుద్ధ్వా స్వబలం చావమర్థితమ్ ॥ 130
 బ్రాహ్మణాస్త్రేణ స తు మాం ప్రాబధ్నాచ్ఛాతివేగితః ।
 రజ్జుభిశ్చాభిబద్ధంతి తతో మాం తత్ర రాక్షసాః ॥ 131
 రావణస్య సమీపం చ గృహీత్వా మాముపానయన్ ।
 దృష్ట్వా సంభాషితశ్చాహం రావణేన దురాత్మనా ॥ 132
 పుష్టశ్చ లంకాగమనం రాక్షసానాం చ తం వధమ్ ।
 తత్సర్వంచ మయా తత్ర సీతార్థమితిజల్పితమ్ ॥ 133
 అస్యాః సందర్శనాకాంక్షీ ప్రాప్తస్యద్భవనం విభో ।
 మారుతస్యారసః పుత్రో వానరో హనుమానహమ్ ॥ 134
 రామదూతం చ మాం విద్ధి సుగ్రీవసచివం కపిమ్ ।
 సోఽహం దూత్యేన రామస్య త్వత్సకాశమిహాగతః ॥ 135
 శృణు చాపి సమాదేశం యదహం ప్రబ్రవీమి తే ।
 రాక్షసేశ హరీశస్త్వాం వాక్యమాహ సమాహితమ్ ॥ 136
 సుగ్రీవశ్చ మహాతేజాః స త్వాం కౌశల మబ్రవీత్ ।
 ధర్మార్థకామసహితం హితం పథ్య మువాచ చ ॥ 137
 వసతో ఋష్యమూకే మే పర్వతే విపులద్రుమే ।
 రాఘవో రణవిక్రాంతో మిత్రత్వం సముపాగతః ॥ 138
 తేన మే కథితం రాజ్ఞా భార్యా మే రక్షసా హృతా ।
 తత్ర సాహాయ్య మస్మాకం కార్యం సర్వాత్మనా త్వయా ॥ 139
 మయా చ కథితం తస్మై వాలినశ్చ వధంప్రతి ।
 తత్ర సాహాయ్య హేతోర్యే సమయం కర్తు మర్హసి ॥ 140
 వాలినా హృతరాజ్యేన సుగ్రీవేణ మహాప్రభుః ।
 చక్రేఽగ్నిసాక్షీకం సఖ్యం రాఘవ స్సహలక్షణః ॥ 141
 తేన వాలినముత్పాట్య శరేణైకేన సంయుగే ।
 వానరాణాం మహారాజః కృతః సప్తవతాం ప్రభుః ॥ 142

నేను రాక్షసప్రముఖుడైన ఆ ఇంద్రజిత్తును, అతని సమస్త
 బలములను రణరంగమున నిర్వీర్యమొనర్చి, ఎంతయు
 హర్షించితిని. (128)

రావణుడు గొప్పవిశ్వాసముతో మిక్కిలి మదించిన వీరులతో
 సహా పంపిన మహాబలశాలియు, మహాబాహువు ఐన ఇంద్రజిత్తును
 అతనిబలములను నేను ఎంతయు దెబ్బతీసితిని. ఆ ఇంద్రజిత్తు
 నన్ను అజేయునిగా ఎఱింగి, వెంటనే నన్ను బ్రహ్మాస్త్రముతో
 బంధించెను. అతని అనుచరులైన రాక్షసులు నన్ను
 త్రొళ్లతో కట్టివేసిరి. (129-131)

పీదప వారు నన్ను రావణునికడకు తీసికొనివెళ్లెరి. దుష్టుడైన
 రావణుడు నన్నుజూచి, నాతో సంభాషింప సాగెను. (132)

నా లంకాగమనమునకును, ఆరాక్షసులను వధించుటకును
 గల కారణములను అడిగెను. ఆ పనులనన్నింటిని సీతాదేవి
 నిమిత్తమై చేసితిని. ఓ రాజా! ఆమెను దర్శించుటకై వచ్చి,
 క్రమముగా నీ భవనమునకు చేరితిని. నేను వాయుదేవుని
 సుతుడను, వానరుడను, నా పేరు హనుమంతుడు, నేను
 శ్రీరామునిబంటును, సుగ్రీవునిసచివుడను. రామునిదూతగా
 నేను నీ కడకు వచ్చితిని. (133-135)

ఓ రాక్షసరాజా! సుగ్రీవుడు నీ హితమునుగోరి, ఒక
 సందేశమును పంపెను. దానిని నీకు వినిపింతును. శ్రద్ధగా
 ఆలకింపుము. (136)

మహాతేజశ్శాలియైన సుగ్రీవుడు నీక్షేమసమాచారములను
 అడిగెను. నీకు హితకరమైన ధర్మమునూ, ధర్మబద్ధమైన
 అర్థకామములద్వారా నీకు మేలునూ, గూర్చునట్టి సందేశ
 వచనములను నీకై ఇట్లు నుడివెను. (137)

"దట్టమైన వృక్షములుగల ఋష్యమూకపర్వతముపై
 నివసించుచున్న నాకు రణశూరుడైన శ్రీరామునితో అగ్ని
 సాక్షిగా మైత్రి ఏర్పడినది. (138)

ఆ రామచంద్రప్రభువు నాతో ఇట్లనెను 'నాభార్యను
 ఒకరాక్షసుడు అవహరించెను. ఆ విషయమున నీవు
 త్రికరణశుద్ధిగా మాకు సహాయపడవలెను. (139)

అంతట నేనును (నాలిచే పీడింపబడుచున్న విషయమును
 దెలిసి,) ఆ వాలిని వధింపవలసిన అవసరమును వివరించి,
 "ఓ ప్రభూ! వాలివధవిషయమున తప్పక సహాయపడుటకై
 ప్రతిజ్ఞాపూర్వకముగా నాకు వాగ్దానము చేయుడు" అని
 పలికితిని. (140)

లక్ష్మణునితోగూడియున్న శ్రీరామచంద్రప్రభువు వాలి
 వలన రాజ్యమును కోల్పోయిన సుగ్రీవునితో అగ్నిసాక్షిగా
 సఖ్యమును చేసెను. (141)

శ్రీరాముడు ఒకేఒక్క బాణముతో యుద్ధమున వాలిని
 సంహరించి, సుగ్రీవుని వానరులకు రాజుగా జేసెను. (142)

తస్య సాహాయ్యమస్మాభిః కార్యం సర్వాత్మనాత్మహా।
తేన ప్రస్తాపితస్తుభ్యం సమీపమిహ ధర్మతః। 143

క్షీప్రమానీయతాం సీతా దీయతాం రాఘవాయ చ।
యావన్న హరయో వీరా విధమంతి బలం తవ। 144

వానరాణాం ప్రభావో హి న కేన విదితః పురా।
దేవతానాం సకాశం చ యే గచ్ఛంతి నిమంతితాః। 145

ఇతి వానరరాజస్త్వామ్ ఆహిత్యభిహితో మయా।
మాయైక్షత తతః క్రుద్ధః చక్షుషా ప్రదహన్నివ। 146

తేన వధోఽహమాజ్ఞప్తా రక్షసా రాద్రకర్మణా।
మత్ప్రభావమవిజ్ఞాయ రావణేన దురాత్మనా। 147

తతో విభీషణో నామ తస్య భ్రాతా మహామతిః।
తేన రాక్షసరాజోఽసౌ యాచితో మమ కారణాత్। 148

నైవం రాక్షసశార్దూల త్యజ్యతామేష నిశ్చయః।
రాజశాస్త్రవ్యపేతో హి మార్గః సంసేవ్యతే త్వయా। 149

దూతవధ్యా న దృష్టా హి రాజశాస్త్రేషు రాక్షసః।
దూతేన వేదితవ్యం చ యథార్థం హితవాదినా। 150

సుమహాత్యపరాధేఽపి దూతస్యాతులవిక్రమః।
విరూపకరణం దృష్టం న వధోఽస్తీతి శాస్త్రతః। 151

విభీషణేనైవముక్తో రావణ స్సందిదేశ తాన్।
రాక్షసానేతదేవాస్య లాంగూలం దహ్యాతా మితి। 152

తతస్తస్య వచశ్రుత్వా మమ పుచ్చం సమంతతః।
వేష్టితం శణవల్కైశ్చ జీర్ణైః కార్పాసజైః పటైః। 153

రాక్షసాః సిద్ధసన్నాహాః తతస్తే చండవిక్రమాః।
తదాఽదహంత మే పుచ్చం నిఘ్నంతః కాష్ఠముష్టిభిః। 154

బద్ధస్య బహుభిః పాతైః యంత్రితస్య చ రాక్షసైః।
న మే పిదాఽభవత్కాచిత్ దిదృక్షోర్భగరీం దివా। 155

తతస్తే రాక్షసాశ్శురా బద్ధం మామగ్నిసంహృతమ్।
అఘోషయన్ రాజమార్గే నగరద్వార మాగతాః। 156

ఇప్పుడు సర్వవిధముల ఆ ప్రభువునకు సహాయపడుట
మావిధి. అందువలన సుగ్రీవుడు తన మిత్రధర్మము
ననుసరించి, నన్ను నీ యొద్దకు పంపెను. (143)

వీరులైన వానరులు మీబలములను రూపుమాపక
ముందే వెంటనే సీతాదేవిని శ్రీరామునకు అప్పగింపుము. (144)

వానరులయొక్క బలప్రభావములు ఇంతవఱకును
ఎటుగనివారెవరు? యుద్ధమున సహాయపడుటకై వారు
ఆహూతులై దేవతలకడకుగూడ వెళ్లుచుందురు. (145)

వానరరాజైన సుగ్రీవుడు ఈ సందేశమును నీకు
పంపెను." అని నేను రావణునితో నుడివెతిని, వెంటనే
అతడు క్రుద్ధుడై తనచూపులతో నన్ను దహించి
వేయుచున్నట్లుగా నా వైపు చూచెను. (146)

క్రూరకర్మలను ఆచరించువాడును, దుష్టుడును, ఐన
రావణాసురుడు నా శక్తిసామర్థ్యములను దెలియక నన్ను
చంపుటకై ఆజ్ఞాపించెను. (147)

పిమ్మట రావణునిసోదరుడు, బుద్ధిమంతుడు ఐన
విభీషణుడు నావిషయమై అతనిని ఇట్లు అభ్యర్థించెను. (148)

ఓ రాక్షసరాజా! ఇట్లుచేయుట తగదు. ఈ నిర్ణయమును
మార్చుకొనుడు. మీరజ్ఞ రాజధర్మమునకు విరుద్ధముగానున్నది. (149)

ఓ రాక్షసరాజా! రాజనీతిశాస్త్రములలో దూతవధ ఎచ్చటను
పేర్కొనబడలేదు. ప్రభువుహితమును గోరెడి సరియైనదూత
యథార్థమునే వచింపవలెను. ఆ దూత ద్వారా శత్రువక్షము
వారి అభిప్రాయములను తెలిసికొనవలెను. (150)

ఓ సాటిలేని పరాక్రమముగలవాడా! 'దూత ఎంతటి
అపరాధమొనర్చినను అతనిని వికృతరూపునిగా జేయవచ్చును
గాని చంపరాదు-' అని శాస్త్రములు పేర్కొనుచున్నవి. (151)

విభీషణుడు ఇట్లుపలుకగా రావణుడు "అదిసరే, చాలా
మంచిది, అట్లేకానిమ్ము. ఇతనివాలమునకు నిప్పంటించుడు"
- అని ఆ రాక్షసులను ఆదేశించెను. (152)

రావణునిఆజ్ఞయైన వెంటనే రాక్షసులు జీర్ణమైన
జనుపనారవస్త్రములను, నూలుగుడ్డలను నా వాలమునకు
పూర్తిగా చుట్టిరి. (153)

అనంతరము తీవ్రమైనపరాక్రమముగల ఆ రాక్షసులు
అప్పుడు సర్వసన్నద్ధులై నా పుచ్చమునకు (తోకకు)
నిప్పుపెట్టిరి, కట్టలతో, పిడికిళ్లతో మోదిరి. (154)

వారు పెక్కుత్రాళ్లతో బంధించి, నన్ను కదలకుండ జేసిరి.
వగటివేళ నగరమును చూడవేడుకపడిన నాకు
కొంచెముగూడ బాధకలుగలేదు. (155)

అంతట బంధింపబడి, అగ్నిజ్వాలలమధ్య చిక్కుపడి
యున్న నన్ను నగరద్వారముకడకు తీసికొనిపోయి, 'చూడుడు,
చూడుడు ఈ కోతిని'- అని సంబరపడుచు నా విషయమును
అందఱికిని చాటించిరి. (156)

తతోఽహం సుమహద్రూపం సంక్షిప్య పునరాత్మనః ।
విమోచయిత్వా తం బంధం ప్రకృతిస్తః స్థితః పునః ॥ 157

ఆయసం పరిఘం గృహ్య తాని రక్షాంస్యసూదయమ్ ।
తతస్తన్నగరద్వారం వేగేనాఘ్నతవానహమ్ ॥ 158

పుచ్చేన చ ప్రదీప్తేన తాం పురీం సాట్టగోపురామ్ ।
దహామ్యహమసంభ్రాంతో యుగాంతాగ్ని రివ ప్రజాః ॥ 159

విసష్టా జానకీ వ్యక్తం న హ్యదగ్గః ప్రదృశ్యతే ।
లంకాయాం కశ్చిదుద్దేశః సర్వా భస్మీకృతా పురీ ॥ 160

దహతా చ మయా లంకా దగ్ధా సీతా న సంశయః ।
రామస్య హి మహాత్కార్యం మయేదం వితథీకృతమ్ ॥ 161

ఇతి శోకసమావిష్టః చింతామహముపాగతః ।
అథాహం వాచమశ్రోషం చారణానాం తుభాక్షరామ్ ॥ 162

జానకీ న చ దగ్ధేతి విస్మయోదంతభాషితామ్ ।
తతో మే బుద్ధిరుత్పన్నా శ్రుత్వా తామద్భుతాం గిరమ్ ।
అదగ్ధా జానకీ త్యేవం నిమిత్తైశ్చోపలక్షితా ॥ 163

దీప్యమానే తు లాంగూలే న మాం దహతి పావకః ॥ 164

హృదయం చ ప్రహృష్టం మే వాతాస్పరభిగంధినః ।
తైర్నిమిత్తైశ్చ దృష్టాక్షైః కారణైశ్చ మహాగుణైః ॥ 165

ఋషివాక్యైశ్చ సిద్ధార్థైః అభవం హృష్టమానసః ।
పునర్బుష్ట్యా చ లైదేహీం విసృజ్య తయా పునః ॥ 166

తతః పర్వతమాసాద్య తత్రారిష్టమహం పునః ।
ప్రతిష్ఠవనమారేభే యుష్మద్దర్శనకాంక్షయా ॥ 167

తతః పవనచంద్రార్కసిద్ధగంధర్వసేవితమ్ ।
పంథానమహమాక్రమ్య భవతో దృష్టవానిహ ॥ 168

రాఘవస్య ప్రభావేణ భవతాం చైవ లేజసా ।
సుగ్రీవస్య చ కార్యార్థం మయా సర్వ మనుష్ఠితమ్ ॥ 169

పిమ్మట నేను నా బృహద్రూపమును సూక్ష్మమొనర్చి, బంధములను విడిపించుకొంటిని, మఱల యథావ్రకారము మునుపటివలెనే దేహమును పెంచితిని. (157)

ఆచటనేయున్న ఇనుపగుదీయను చేతబట్టి ఆ రాక్షసులను పరిమార్చితిని. పిదప వేగముగా ఆ నగర ద్వారము సైబాగమునకు ఎగిరితిని. (158)

వాలాగ్నిజ్వాలలతో బురుజులు, గోపురములుగల ఆలంకానగరమును ఎట్టి తొట్రుపాటులేకుండ, ప్రళయాగ్ని ప్రజలనువలె క్షణములో దహించివేసితిని. (159)

లంకానగరమునందు ప్రతిప్రదేశము బుగ్గియై పోయినది. దగ్ధముగాని ప్రదేశమే లేదు. కనుక సీతాదేవియు అగ్నికి ఆహుతియై యుండును- అని నాకు భయాందోళనలు కలిగెను. (160)

నేను లంకను పూర్తిగా దగ్ధమొనర్చితిని. సీతాదేవియు దగ్ధమైయుండును. అందుకు సందేహములేదు- శ్రీరాముని ఈ మహాత్కార్యము నాకారణముగా భగ్నమైనది. (161)

ఈ విధముగా నేను శోకనిమగ్నుడనై చింతింపసాగితిని. ఇంతలో చారణులు పలికిన తుభ వచనములను నేనునింటిని. (162)

'జానకీదేవి క్షేమముగా నున్నది' అను ఆశ్చర్యకరమైన అద్భుతావహమైన పలుకులను వింటిని, కనబడిన శకునములనుబట్టి 'జానకీదేవి దగ్ధముకాలేదు' అనియే నేనును అనుకొంటిని. (163)

నా వాలమున మంటలు కొనసాగుచున్నను అగ్ని నన్ను దహింపలేదు. నా హృదయము సంతోషభరితమైయున్నది. వాయువులు సువాసనలు వెదజల్లుచున్నవి. ఇదివరలో కార్య సాఫల్యమును సూచించిన ఈ శకునములచేతను, సత్ఫలితములనిచ్చిన నేత్రస్ఫురణాదికారణముల చేతను, పొల్లుపోని ఋషులవచనములచేతను నా మనసు ఆనందమున ఓలలాడెను. మఱల సీతాదేవిని దర్శించి, ఆమెకడ సెలవుదీసికొంటిని. ఋషులవచనములు ఎప్పుడునూ వ్యర్థములు కావుగదా! (164-166)

వెంటనే లంకాసమీపమునగల అరిష్టపర్వతము మీదికిజేరితిని. మిమ్ముచూడవలెనను కుతూహలముతో సముద్రలంఘనమును ఆరంభించితిని. (167)

పిమ్మట వాయువు, సూర్యచంద్రులు, సిద్ధులు, గంధర్వులు సంచరించునట్టి గగనమార్గమున పయనించి, ఈ తీరమునకు చేరి మిమ్ములను దర్శించితిని. (168)

శ్రీరామచంద్రప్రభువుయొక్క ప్రభావముచేతను, మీఅనుగ్రహమువలనను, సుగ్రీవుడాజ్ఞాపించిన కార్యమును చెఱవేర్చుటకును ఈ పనులనన్నింటిని కావించితిని. (169)

ఏతత్ సర్వం మయా తత్ర యథావదుపపాదితమ్ ।
తత్ర య స్స కృతం శేషం తత్సర్వం క్రియతా మితి । 170

ఈ సమస్తకార్యములను అచట నేను యథోచితముగా
ఆచరించితిని. ఇంకను మిగిలియున్నవనులను మనము
చేయవలసియున్నది. (170)

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణో వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే సుందరకాండే అష్టపంచాశస్సర్గః (58)
వాల్మీకివిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి సుందరకాండమునందు ఇది ఏబదివినిమిదవసర్గము.

-- * * * --

59. ఏబదితొమ్మిదవసర్గము

హనుమంతుడు వానరులకు సేతయొక్క దురవస్థను తెలిపి, లంకపై దండెత్తుటకు వారిని పురికొల్పుట

ఏతదాఖ్యాయ తత్సర్వం హనుమాన్ మారుతాత్మజః ।
భూయస్సముపచక్రామ వచనం వక్తుముత్తరమ్ । 1

సఫలో రాఘవోద్యోగః సుగ్రీవస్య చ సంభ్రమః ।
శీలమాసాద్య సీతాయా మమ చ ప్రవణం మనః । 2

ఆర్యాయాః సదృశం శీలం సీతాయాః ప్లవగర్వభాః ।
తపసా ధారయేత్లోకాన్ క్రుద్ధా వా నిర్దోహదపి । 3

సర్వథాతిప్రవృద్ధోఽసౌ రావణో రాక్షసాధిపః ।
తస్య తాం స్పృశతో గాత్రం తపసా న వినాశితమ్ । 4

న తదగ్నిశిఖా కుర్యాత్ తంస్పృష్టా పాణినా సతీ ।
జనకస్యాత్మజా కుర్యాత్ యత్రోధ కలుషీకృతా । 5

జాంబవత్ప్రముఖాన్ సర్వాన్ అనుజ్ఞాప్య మహాహరీన్ ।
అస్మిన్నేవం గతే కార్యే భవతాం చ నివేదితే ।
న్యాయ్యం స్మ సహ వైదేహ్య ద్రష్టుం తా పార్థివాత్మజౌ । 6

అహ మేకోఽపి పర్యాప్తః సరాక్షసగణాం పురీమ్ ।
తాం లంకాం తరసా హంతుం రావణం చ మహాబలమ్ । 7

కింపునస్సహిలో వీరైః బలవద్భిః కృతాత్మభిః ।
కృతాస్త్రైః ప్లవగై శ్చూరైః భవద్భిర్విజయైషిభిః । 8

వాయుసుతుడైన హనుమంతుడు తాను బయలు
దేసినది మొదలకొని, తిరగి ఇచటికి చేరువఱకు జరిగిన
వృత్తాంతమునంతయును వివరించెను. ఇంకను చెప్పవలసిన
విశేషములను ఇట్లు నుడువనారభించెను. (1)

"శ్రీరామునిప్రయత్నము సఫలమైనది. సుగ్రీవుని
కార్యోత్సాహము ఫలించినది. రామసుగ్రీవులమైత్రి దృఢపడినది.
సీతాదేవి యొక్క సౌశీల్య ప్రభావములకు నా మనస్సు
భక్తిపరవశమైనది. (2)

ఓ వానరోత్తములారా! సౌశీల్యపాతిప్రత్యముల విషయమున
పూజ్యురాలైన సీతాదేవికి సీతాదేవియే సాటి. ఆమె
తనతపశ్శక్తిచే సర్వలోకములభారమును మోయగలదు.
కోపించినచో వాటినన్నింటిని దహించి వేయగలదు. (3)

రాక్షసరాజైన రావణుడును అన్ని విధములుగా
గొప్పవాడు. తపోబలసంపన్నుడు. అతడు ఆమెను
స్పృశించినను తన తపోబలముచేతనే నశింపలేదు. (4)

జనకాత్మజయైన సీతాదేవి కోపించినచో కేవలము తన
కరస్పర్శచే దేనినైనను భస్మముచేయగలదు. ఆ విధముగా
అగ్నిశిఖయు చేయజాలదు. (రావణుడు శ్రీరాముని చేతిలోనే
చావవలసియున్నందున ఆమె అతనిని భస్మము చేయలేదు.) (5)

జాంబవంతుడు మొదలగు ప్రముఖవానరోత్తముల అందఱి
అనుజ్ఞనుగైకొని, ఇప్పటివఱకు జరిగిన కార్యవిశేషములను మీకు
వివరించియుంటిని. సీతామాతను దీసికొనివచ్చి, ఆమెతోగూడ
మనము ఆ రామలక్ష్మణులను దర్శించుట యుక్తముగదా! (6)

ఆ లంకాపురిని, అందలి రాక్షసగణములను, మహాబలశాలి
యైనరావణుని చంపుటకు నేనొక్కడనే చాలుదును. (7)

వీరులును, మహాబలశాలురును, దృఢనిశ్చయము గలవారును
అస్త్రవిద్యలలో ఆరితేటినవారును, విజయమును కాంక్షించు
వారునుఅగు మీవంటి వానరవీరులు తోడుగానున్నచో ఇక
చెప్పవలసినదేమి? (8)

అహంతు రావణం యుద్ధే ససైన్యం సపురస్సరమ్ ।
సహపుత్రం వధిష్యామి సహోదరయుతం యుధి । 9

బ్రాహ్మమైంద్రం చ రౌద్రం చ వాయవ్యం వారుణం తథా ।
యది శక్రజితోఽస్మాణి దుర్నిరీక్ష్యాణి సంయుగే । 10

తాన్యహం విధమిష్యామి నిహనిష్యామి రాక్షసాన్ ।
భవతా మభ్యనుజ్ఞాతో విక్రమో మే రుణద్ధి తమ్ । 11

మయాతులా విస్ఫుష్టాహి శైలవృష్టిర్నిరంతరా ।
దేవానపి రణేహన్యాత్ కింపునస్తాన్ నిశాచరాన్ । 12

సాగరోఽప్యతియాద్యేలాం మందరః ప్రచలేదపి ।
న జాంబవంతం సమరే కంపయేదరివాహినీ । 13

సర్వరాక్షససంఘానాం రాక్షసా యేచ పూర్వకాః ।
అలమేకో వినాశాయ వీరో వాలిసుతః కపిః । 14

పనసస్యోరువేగేన నీలన్య చ మహాత్మనః ।
మందరోఽప్యవశీర్యేత కింపున ర్యుధి రాక్షసాః । 15

సదేవాసురయక్షేషు గంధర్వోరగపక్షిషు ।
మైందస్య ప్రతియోద్ధారం శంసతద్వివిదస్య వా । 16

అశ్వపుత్రౌ మహావేగా వీతా ప్లవగసత్తమౌ ।
వీతయోః ప్రతియోద్ధారం న పశ్యామి రణాజిరే । 17

పితామహవరోత్సేకాత్ పరమం దర్శ మాస్మితౌ ।
అమృతప్రాశినావేతౌ సర్వవానరసత్తమౌ । 18

అశ్వినోర్మాననార్థం హి సర్వలోకపితామహాః ।
సర్వావధ్యత్వమతులమ్ అనయోర్దత్తవాన్ పురా । 19

వరోత్సేకేన మత్తా చ ప్రమథ్య మహతీం చమూమ్ ।
సురాణామమృతం వీరౌ పీతవంతౌ ప్లవంగమౌ । 20

వీరావేప హి సంక్రుద్ధౌ సనాజిరథకుంజరామ్ ।
లంకాం నాశయితుం శక్తౌ సర్వే తిష్ఠంతు వానరాః । 21

రావణుని, అతనిసైన్యమును, భటులను, పుత్రులను సహోదరులను (అందఱిని) యుద్ధమున నేనొక్కడనే మట్టుపెట్టగలను. (9)

ఇంద్రజిత్తు యుద్ధమున బ్రహ్మాస్త్రము, ఇంద్రాస్త్రము, రౌద్రాస్త్రము, వాయువాస్త్రము, వారుణాస్త్రము మొదలగు దుర్నిరీక్ష్యములైన అస్త్రములను ప్రయోగించినప్పటికిని వాటినన్నింటిని నేను నమ్ముచేయగలను, రాక్షసులను వధింపగలను. మీ అనుజ్ఞ ఐనచో అచటికి వెళ్ళుటకు నా పరాక్రమము నన్ను తొందరపెట్టుచున్నది. మీ ఆజ్ఞ అగుటయే ఆలస్యము. (10-11)

నేను యుద్ధమున నిరంతరముగా ప్రయోగించెడి నిరునమానమైన శైలవృష్టిచే దేవతలు సైతము హతులగుదురు. ఇంక రాక్షసులవిషయము చెప్పనేల? (12)

సముద్రము చెలియలికట్టనుదాటుట, మందరపర్వతము చలించుట ఒకవేళ సాధ్యము కావచ్చునేమోగాని, శత్రుసైన్యములు యుద్ధమున జాంబవంతుని ఎదుర్కొని నిలుచుటమాత్రము ఏవిధముగను సాధ్యముగాదు. (13)

సకలరాక్షసులును, అంతేగాదు వారి తాతముత్తాతలు వచ్చినను వారిముందుతరములవారు వచ్చినను, వారిని అందఱిని సైతము హతమార్చుటకు వాలిసుతుడైన మహావీరుడగు అంగదుడొక్కడే చాలును. (14)

వానరవీరుడైన పనసుడు, మహాప్రతాపశాలియైన నీలుడు తమబలపరాక్రమములచే మందరపర్వతమును సైతము మగ్గునుగ్గుచేయగలరు. ఇంక వారికి రాక్షసులు ఒకలెక్కయ? (15)

దేవతలలో, అసురులలో, యక్షులలో, గంధర్వులలో నాగులలో, పక్షులలో ఎవ్వరైనను మైందుని, ద్వివిదుని యుద్ధములో ఎదుర్కొని నిలువగలవారు ఎవరో తెల్పుడు. అశ్వినీపుత్రులును, మహాబలశాలురును ఐన ఈ వానరోత్తములకు (మైంద, ద్వివిదులకు) రణరంగమున ప్రతియోధులెవ్వరును కానరాదు. (16-17)

ఈ ఇద్దఱును బ్రహ్మదేవునివరమువలన రణోత్సాహులై యున్నారు. వీరు అమృతపానము చేసిరి, వానరులందఱిలోను శ్రేష్ఠులు, అశ్వినీదేవతల గౌరవార్థము బ్రహ్మదేవుడు వీరికి ఎవ్వరి వలనను మరణము లేకుండునట్లు పూర్వము ఆమోఘమైన వరములనిచ్చెను. (18-19)

వరము ప్రాప్తించుటచే కలిగినఉత్సాహముతో ఈ వానరోత్తములు దేవతలమహాసైన్యములనుగూడ జయించి, అమృతమును ద్రాగిరి. (20)

వానరులందఱును ఉందురుగాక. వీరావేశముతో యుద్ధమునకుదిగినచో లంకను, అందలి రథాశ్వగజ బలములను రూపుమాపుటకు వీరు మాత్రమే చాలుదురు. (21)

మయైవ నిహతా లంకా దగ్ధా భస్మీకృతా పునః ।
రాజమార్గేషు సర్వత్ర నామ విశ్రావితం మయా । 22

జయత్యతిబలోరామో లక్ష్మణశ్చ మహాబలః ।
రాజా జయతి సుగ్రీవో రాఘవేణాభిపాలితః । 23

అహం కోసలరాజస్య దాసః పవనసంభవః ।
హనుమా నితి సర్వత్ర నామ విశ్రావితం మయా । 24

అశోకవనికామధ్యే రావణస్య దురాత్మనః ।
అధస్తాత్ శింశుపావృక్షే సాధ్వీ కరుణమాస్థితా । 25

రాక్షసీభిః పరివృతా శోకసంతాపకర్చితా ।
మేఘలేఖాపరివృతా చంద్రలేఖేవ నిష్ప్రభా । 26

అచింతయంతీ వైదేహీ రావణం బలదర్పితమ్ ।
పతివ్రతా చ సుశ్రోణీ అవష్టబ్ధా చ జానకీ । 27

అనురక్తా హి వైదేహీ రామం సర్వాత్మనా శుభా ।
అనన్యచిత్తా రామే చ పాలోమేవ పురందరే । 28

తదేకవాసస్సంవీతా రజోధ్వస్తా తలైవ చ ।
శోకసంతాపదీనాంగీ సీతా భర్తృహితే రతా ।
సా మయా రాక్షసీమధ్యే తర్జ్యమానా ముహుర్ముహుః । 29

రాక్షసీభిర్విరూపాభిః దృష్ట్వా హి ప్రమదావనే ।
ఏకవేణీధరా దీనా భర్తృచింతావరాయణా । 30

అథశ్చయ్యా వివర్ణాంగీ పద్మినీవ హిమాగమే ।
రావణాద్వినివృత్తార్తా మర్తవ్యకృతనిశ్చయా । 31

కథంచిన్మృగశాభాక్షీ విశ్వాసముపపాదితా ।
తత స్సంభాషితా వైవ సర్వమర్థం చ దర్శితా । 32

రామసుగ్రీవసఖ్యం చ శ్రుత్వా ప్రీతి ముపాగతా ।
నియతస్సముదాచారో భక్తిర్భర్తరి చోత్తమా । 33

యన్నహంతి దశగ్రీవం స మహాత్మా కృతాగసమ్ ।
నిమిత్తమాత్రం రామస్తు వధే తస్య భవిష్యతి । 34

నేనే లంకానగరమును ధ్వంసమొనర్చితిని, దానిని కాల్చి
బుగ్గించేసితిని. అంతట రాజమార్గముల యందన్నింటను
నా స్వామిపేరు మాఱుమోగినది. (22)

'నిరుపమానపరాక్రమశాలియైన శ్రీరామచంద్ర ప్రభువునకు
జయము, మహాబలసంపన్నుడైన లక్ష్మణ స్వామికి జయము,
శ్రీరామానుగ్రహమునకు పాత్రుడైన వానరరాజు సుగ్రీవునకు
జయము, నేను వాయు సూనుడను, నా పేరు హనుమంతుడు,
శ్రీరాముని బంటును' అని అంతటను చాటితిని. (23-24)

దుష్టుడైనరావణునియొక్క అశోకవనమునందు శింశుపా
వృక్షచ్ఛాయలో సీతామహాసాధ్వీ దైన్యముతో నుండెను. (25)
ఆమెచుట్టును రాక్షసస్త్రీలుచేరి, కాపలా కాయుచుండిరి.
ఆమె శోకసంతప్తయై కృశించియుండెను. పూర్ణచంద్రశోభలు
గలదేయైనను ఆమె మేఘములచే కప్పబడిన చంద్రరేఖవలె
తేజోవిహీనయై యుండెను. (26)

బలగర్వితుడైనరావణుడు ఆమెను ఎంతగా నిర్బంధించినను
సౌందర్యవతియు, పతివ్రతాలలామయు ఐన జానకీదేవి
అతనిని ఏ మాత్రము లెక్క చేయుటలేదు. (27)

శుభలక్షణసంపన్నయైన సీతాదేవి త్రికరణశుద్ధిగా శ్రీరాముని
యందే అనురక్తురాలైయున్నది. ఇంద్రునియందు శచీదేవివలె
ఆమె రామునియందే మనస్సును నిల్పియున్నది. (28)

ఆ సీతాదేవి ఒంటివస్త్రమును ధరించి యుండెను,
ఆమెశరీరము ధూళిచే మలినమైయుండెను. శోక సంతాపములచే
ఆమె దీనయైయుండెను. సర్వదా పతిహితమునే కోరుకొను
చుండెను. ఆమెకేశములు అన్నియు జడగట్టియుండెను.
ఆమె అనుక్షణము తనభర్తనే ధ్యానించుచుండెను. ఆ
అశోకవనమునందు రాక్షసస్త్రీలమధ్య ఉండగా ఆమెను నేను
చూచితిని. వికృతాకారలైన ఆ రాక్షసస్త్రీలు ఆమెను
మాటిమాటికిని భయపెట్టుచుండిరి. (29-30)

ఆమె నేలపై కూర్చొనియుండెను, ఆమెశరీరము మంచుపడిన
పద్మమువలె వివర్ణమైయుండెను, ఆమె రావణునియెడ విముఖురాలై,
తనువును త్యజించుటకు నిశ్చయించుకొనియుండెను. (31)

ఎట్టకేలకు ఆమెకు నాపైనమ్మకమును కలిగించితిని, ఆమెతో
మాట్లాడితిని, విషయములనన్నింటిని ఆమెకు తెలిపితిని. (32)

రామసుగ్రీవులమైత్రిని విని, ఆమె ఎంతయు
సంతోషపడినది. ఆ సీతాదేవి ఆచరించిన పవిత్ర
జీవనవిధానము, భర్తయందు ఆమెకుగల భక్తిప్రపత్తులు
నిరుపమానములు. అపరాధియైన ఆ రావణుని అవియే
చంపగలవు. ఆమె పాతివ్రత్యప్రభావమున అతడు ఇంతకు
ముందే మృతప్రాయుడు. సీతానిమిత్తమై శ్రీరామునిచేతిలో
అతడు మరణించును. (అప్పుడు అతనికి మోక్షము
లభించును.) కావున అతడు మహాత్ముడు. (33-34)

సా ప్రకృత్యైవ తన్యంగీ తద్వియోగాచ్చ కర్చితా ।
ప్రతిపత్పాతశీలస్య విద్యేవ తనుతాం గతా ॥ 35

ఏవ మాస్తే మహాభాగా సీతా శోకపరాయణా ।
య దత్ర ప్రతికర్తవ్యం తత్సర్వ ముపపద్యతామ్ ॥ 36

సీతాదేవి సహజముగనే తన్యంగి (సన్నని శరీరము గలది) పైగా శ్రీరాముని ఎడబాటువలన ఆమె పాద్యమినాడు వేదాధ్యయనముచేయువాని విద్యవలె సన్నగిల్లి⁽¹⁾ (కృశించి) యుండెను. (35)

పూజ్యురాలైన సీతాదేవి శోకాతురయై ఇట్లు దీనావస్థలో ఉన్నది. కనుక ఈ విషయమున మనము చేయవలసిన ప్రతిక్రియనుగూర్చి ఆలోచింపుడు- (36)

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే సుందరకాండే ఏకోనషష్ఠితమస్సర్గః (59)

వాల్మీకిమహర్షివరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి సుందరకాండమునందు ఇది ఏబదితొమ్మిదవసర్గము.

-- * * * --

60. అఱువదియవసర్గము

లంకను జయించి, సీతను గొనివచ్చెదనని అంగదుడు ఉత్సాహముతో పలుకుట.

జాంబవంతుడు అతనిని వారించుట

తస్య తద్వచనం శ్రుత్వా వాలిసూనురభాషత ।
అయుక్తం తు వినా దేవీం దృష్టవద్భిశ్చ వానరాః ।
సమీపం గంతుమస్మాభీ రాఘవస్య మహాత్మనః ॥ 1

వాయుసూనోర్భలేనైవ దగ్ధా లంకేతి నః శ్రుతమ్ ।
దృష్ట్వా దేవీ న చానీతా ఇతి తత్ర నివేదితుమ్ ।
న యుక్తమివ పశ్యామి భవద్భిః భ్యాతపౌరుషైః ॥ 2

న హి నః ప్లవనే కశ్చిత్ నాపి కశ్చిత్ పరాక్రమే ।
తుల్యః సామరదైత్యేషు లోకేషు హరిసత్తమాః ॥ 3

జిత్వా లంకాం సరక్షాఘాం హత్వా తం రావణం రణే ।
సీతామాదాయ గచ్ఛామః సిద్ధార్థా హృష్టమానసాః ॥ 4

తేష్యేవం హతవీరేషు రాక్షసేషు హనూమతా ।
కిమన్యదత్ర కర్తవ్యం గృహీత్వా యామ జానకీమ్ ॥ 5

రామలక్ష్మణయోర్మధ్యే న్యస్యామ జనకాత్మజామ్ ।
కిం వ్యతీక్ష్యతాన్ సర్వాన్ వానరాన్ వానరర్పభాన్ ॥ 6

వయమేవ హి గత్వా తాన్ హత్వా రాక్షసపుంగవాన్ ।
రాఘవం ద్రష్టుమర్హామః సుగ్రీవం సహలక్ష్మణమ్ ॥ 7

హనుమంతునివచనములను వినిన పిమ్మట వాలిసూనుడైన అంగదుడు ఇట్లు పలికెను. "ఓవానర వీరులారా! సీతాదేవి జాడతెలిసిన పిమ్మటగూడ ఆమె లేకుండ మనము మహాత్ముడైన శ్రీరామచంద్రుని సమీపమునకువెళ్లుట యుక్తముగాదు. (1)

హనుమంతుడు తనప్రతాపముచేతనే లంకను దగ్ధమొనర్చినని మనము వింటిమి. 'సీతాదేవిని చూచితిమి, కాని వెంటనిడుకొని రాలేదు' అని శ్రీరామునకు నివేదించుట పరాక్రమవంతులుగా ప్రసిద్ధికిక్కిన మనవంటి వారికి తగదని నా అభిప్రాయము. (2)

ఓ వానరోత్తములారా! ఆకాశమున ఎగురుట యందును, సరాక్రమమునందును ముల్లోకముల యందలి దేవతలలోగాని, దైత్యులలోగాని మనకు సాటిరాగలవారు లేరు. లంకలోని రాక్షసులనందఱిని జయించి, రణరంగమున ఆ రావణుని హతమార్చి, సీతాదేవిని గొనివచ్చి, కృతార్థులమై, హర్షోల్లాసములతో శ్రీరామచంద్రునికడకు చేరుదము. (3-4)

హనుమంతుడు అచటి రాక్షసవీరులను అందఱిని ఇంతకుముందే పరిమార్చినాడు. ఇంక మనము చేయవలసినదేమున్నది? జానకీదేవిని తీసికొనివచ్చుటయే మిగిలియున్నది. (5)

ఆ వానరులను, వానరప్రముఖులను అందఱిని కష్టపెట్టుట యెందులకు? మనమే (లంకకు) వెళ్లి, ఆ రాక్షసప్రముఖులను వధించినచ్చి, శ్రీరాముని, లక్ష్మణుని, సుగ్రీవుని దర్శించెదముగాక- జనకాత్మజను రామ లక్ష్మణులచెంతకు చేర్చెదముగాక. (6-7)

1) అస్తమి, చతుర్దశి, పూర్ణిమ అమావాస్య, పాద్యమి దినములలో వేదాధ్యయనము చేయరాదు. ఈ సంప్రదాయమును ఉల్లంఘించి, వేదములను అధ్యయనము చేసినచో అది ముందునకు సాగదు- ఆ విద్య విఘ్నములకులోనై క్రమముగా అధ్యయనశీలమే కుంటుపడును.

తమేవం కృతసంకల్పం జాంబవాన్ హరిసత్తమః ।
ఉవాచ పరమప్రీతో వాక్యమర్థవదర్థవిత్ । 8

నైషా బుద్ధిర్మహాబుద్ధే యద్రుషీషి మహాకపి ।
విచేతుం పయమాజ్ఞస్తా దక్షిణాం దిశముత్తమామ్ । 9

నానేతుం కపిరాజేన నైవ రామేణ ధీమతా ।
కథంచిన్నిర్జితాం సీతాం అస్మాభిర్నాభిరోచయేత్ । 10

రాఘవో నృపశార్దూలః కులం వ్యసదిశన్ స్వకమ్ ।
ప్రతిజ్ఞాయ స్వయం రాజా సీతావిజయమగ్రతః । 11

సర్వేషాం కపిముఖ్యానాం కథం మిథ్యా కరిష్యతి ।
విఫలం కర్మ చ కృతం భవేత్ తుష్టిర్న తస్య చ ।
వృథా చ దర్శితం వీర్యం భవేద్వానరపుంగవాః । 12

తస్మాద్గచ్ఛామ నై సర్వే యత్ర రామః సలక్షణః ।
సుగ్రీవశ్చ మహాతేజాః కార్యస్యాస్య నివేదనే । 13

న తావదేషా మతిరక్షమానో
యథా భవాన్ పశ్యతి రాజపుత్ర ।
యథా తు రామస్య మతిర్నివిష్టా
తథా భవాన్ పశ్యతు కార్యసిద్ధిమ్ । 14

అట్లు సంకల్పించిన అంగదునితో కార్యసాధన నిధానమును ఎఱిగిన భల్లూక ప్రముఖుడగుజాంబవంతుడు మిక్కిలి సంతసించినవాడై, ప్రయోజనకరమైనవచనములను ఇట్లు పలికెను. ప్రజ్ఞాశాలినైన ఓ అంగదా! నీవు చెప్పినమాట సముచితముగా కన్పట్టుటలేదు. వానరప్రభునైన సుగ్రీవుడు, ప్రతిభామూర్తియైనశ్రీరాముడు దక్షిణదిశ యందు సీతాదేవిని వెదకుటకై మనలను ఆజ్ఞాపించిరి. అమెను తీసికొనిరమ్మనలేదు. ఏవిధముగనైనను సీతాదేవిని మనము తీసికొనివెళ్లుట శ్రీరామునకు ఇష్టముగాకపోవచ్చును. (8-10)

శ్రీరాముడు రాజసింహుడు. అతడు తనపరాక్రమము చేతనే సీతాదేవిని తీసికొనివచ్చునుగాని ఇతరుల పరాక్రమముపై ఆధారపడడు. ఆ ప్రభువు వానరులందఱి సమక్షమున 'శత్రువును జయించి సీతను గొనివచ్చెదను' - అని తనవంశముపై ఓట్టుపెట్టుకొని ప్రతిజ్ఞ చేసియున్నాడు. ఆయన తనప్రతిజ్ఞ భంగమునకు ఎట్లు పాల్పడగలడు? మనము జానకిని తీసికొనివెళ్లినచో ఆయన చేసిన ప్రతిజ్ఞ విఫలమగును. అది ఆయనకు తృప్తినిగూర్చదు. ఓ వానరప్రముఖులారా! మన ప్రయత్నమంతయు వ్యర్థమగును. (11-12)

అందువలన మనమందఱము రామలక్ష్యణులు, మహాతేజశ్శాలియైనసుగ్రీవుడు ఉన్నచోటికివెళ్లి, ఇంతవఱకును జరిగిన విశేషములను వారికి నివేదించుము. (13)

ఓ రాజపుత్రా! అంగదా! నీవు చేసిన సూచనయు త్రోసిపుచ్చదగినదిగాదు. కాని శ్రీరాముని ఆలోచనను అనుసరించి, మనము కార్యసిద్ధికై పూనుకొనుట యుక్తము. సీతాదేవిజాడను తెలిసికొని వచ్చుటకే ప్రభువు మనలను ఆదేశించెను. అమెను తీసికొనివచ్చుటకు గాదు. (14)

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే సుందరకాండే షష్టితమస్సర్గః (60)

వాల్మీకిమహర్షివిరచితమైన ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి సుందరకాండమునందు ఇది అఱువదీయవసర్గము.

-- * * * --

61. అఱువదియొకటవసర్గము

వానరుల మధువన ప్రవేశము, వారి కేరింతలు

తతో జాంబవతో వాక్యమ్ అగృహ్లాంత వనాకసః ।
అంగదప్రముఖా వీరా హనుమాంశ్చ మహాకపిః । 1
ప్రీతిమంతస్తతస్సర్వే వాయుపుత్రపురస్సరాః ।
మహేంద్రాద్రిం పరిత్యజ్య పుష్పపుః స్లవగర్హభాః । 2

పిమ్మట అంగద ప్రముఖులైనవానరవీరులు, కపివరుడైన హనుమంతుడు జాంబవంతుని సూచనను ఆమోదించిరి. (1)
అనంతరము వానరోత్తములందఱును మిక్కిలి సంబరపడుచున్నవారై వాయుసూనుడైన హనుమంతుని ముందుంచుకొని, మహేంద్రగిరినివీడి పైకెగిరిరి. (2)

మేరుమందరసంకాశ మత్తా ఇవ మహాగజాః ।
భాదయంతఇవాకాశం మహాకాయా మహాబలాః । 3

సభాజ్యమానం భూతైస్తమ్ ఆత్మవంతం మహాబలమ్ ।
హనుమంతం మహావేగం వహంత ఇవ దృష్టిభిః । 4

రాఘవే చార్థనిర్ఘృతిం కర్తుం చ పరమం యశః ।
సమాధాయ సమృద్ధార్థాః కర్మసిద్ధిభి రున్నతాః । 5

ప్రియాఖ్యానోన్ముఖాస్సర్వే సర్వే యుద్ధాభినందినః ।
సర్వే రామవ్రతీకారే నిశ్చితార్థా మనస్వినః । 6

ప్లవమానాః ఖమాఘృత్య తతస్తే కాననాకసః ।
సందనోపమమాసేదుః వనం ద్రుమలతాయుతమ్ । 7

యత్తన్మధువనం నామ సుగ్రీవస్యాభిరక్షితమ్ ।
అభ్యష్యం సర్వభూతానాం సర్వభూతమనోహరమ్ । 8

యద్రక్షతి మహావీరః సదా దధిముఖః కపిః ।
మాతులః కపిముఖ్యస్య సుగ్రీవస్య మహాత్మనః । 9

తే తద్వనముపాగమ్య బభూవుః పరమోత్కటాః ।
వానరా వానరేంద్రస్య మనఃకాంతతమం మహత్ । 10

తతస్తే వానరా హృష్టా దృష్ట్వా మధువనం మహత్ ।
కుమార మభ్యయాచంత మధూని మధుపింగలాః । 11

తతః కుమారస్తాన్ వృద్ధాన్ జాంబవత్రముఖాన్ కపీన్ ।
అనుమాన్య దదౌ తేషాం నిసర్గం మధుభక్షణే । 12

తే నిస్సష్టాః కుమారేణ ధీమతా వాలిసూనునా ।
హరయస్సమపద్యంత ద్రుమాన్ మధుకరాకులాన్ । 13

భక్షయంతస్సుగంధీని మూలాని చ ఫలానిచ ।
జగ్ముః ప్రహర్షం తే సర్వే బభూవుశ్చ మదోత్కటాః । 14

మహాకాయులు, మహాబలసంపన్నులైన ఆ వానరులు మేరుమందరపర్వతములవలెను, మదించిన మహాగజముల వలెను ఒప్పుచు ఆకాశమును కప్పివేయుచున్నట్లుండిరి. (3)

సకలప్రాణులచే గౌరవింపబడుచున్నవాడును, మిక్కిలి ప్రజ్ఞాశాలియు, ఎంతయుబలసంపన్నుడును, శీఘ్రముగా సాగిపోగలవాడును అగు ఆ హనుమంతుని వారు తమచూపులతో మోయుచున్నట్లు ఒప్పుచు తదేక దృష్టితో ఆయననే చూచుచుఉండిరి. (4)

‘సీతజాడతెలిసికొనుట’- అనుకార్యము సిద్ధించినందులకై గొప్పయశమునుపొంది, వానరులందఱును కృతార్థులై యుండిరి. కార్యసాఫల్య లాభములతో వారిమనస్సులు ఉత్సాహపూరితములయ్యెను. వారు ఈ సంతోషవార్తను శ్రీరామునకును, సుగ్రీవునకును తెల్పుటకు నిశ్చయించుకొని ముందునకు సాగుచుండిరి. రావణునితోయుద్ధము చేయుటకై అందఱును ఉబలాటపడుచుండిరి. సుగ్రీవుని రాజుగాచేసిన శ్రీరామునకు ప్రత్యుపకారముచేయుటకు వారు నిండుమనస్సుతో కటిబద్ధులైయుండిరి. (5-6)

అంతట ఆ వానరులు ఆకాశమార్గమున పురోగమించుచు సుసంపన్నమైనవృక్షములతోను, లతలతోను అలరారుచు నందనవనసదృశమైన మధువనమును చేరిరి. (7)

ఆ మధువనము సుగ్రీవునిరక్షణములో ఉండెను. అది సకల ప్రాణులకును ఆహ్లాదమును గూర్చునది. కాని సుగ్రీవుని భయముతో ఎవ్వరును దానివైపునకే చూడజాలరు. (8)

దధిముఖుడనువానరుడు మహాత్ముడైన వానరప్రభువగు సుగ్రీవునకు మేనమామ, ఆ మహావీరుడు ఆ వనమును నిరంతరము పరిరక్షించుచుండెను. (9)

వానరేంద్రుడైన సుగ్రీవునకు ఎంతయు మానసోల్లాసమును గూర్చు ఆ మహావనమును సమీపింపగానే ఆ వానరులందఱును మధుపానమునకై ఎంతో ఆరాటపడసాగిరి. (10)

పిదప తేనెవలె పింగలవర్ణముగల ఆ వానరులు ఆ గొప్పమధువనమునుగాంచి, సంతోషించి, మధువులను గ్రోలుటకై అంగదకుమారుని అభ్యర్థించిరి. (11)

పిదప యువరాజైన అంగదుడు ప్రముఖులైన జాంబవదాది వృద్ధవానరుల ఆమోదముతో మధుభక్షణమునకై వారికి అనుమతిని ఇచ్చెను. (12)

దీశాలియు, వాలికుమారుడును ఐన అంగదుని ఆంగీకారమును పొందిన ఆ వానరులు తేనెపట్టులతో నిండిన చెట్లపైకెక్కిరి. (13)

వారందఱును కమ్మనిడుంపలను, మధురవలములను భక్షించుచు అమితానందమును పొందిరి. మత్తులో మైమఱచిరి. (14)

1) హనుమంతుడు సముద్రమును లంఘించుటకు పూనుకొనకముందు వానరులు ప్రాయోపనేశమునకు సిద్ధపడి విషాదవదనులైయుండిరి. కాని నూలు యోజనముల సముద్రము లంఘించుట, అభేద్యమైన లంకలో ప్రవేశించుట, పెక్కు సాహసములొనర్చి సీతమ్మను జూచుట, లంకను దహించుట మొదలగు మనకార్యములను సాధించుకొనివచ్చి మారుతి వారి అందఱి ప్రాణములను కాపాడెను. అందువలన వానరులందఱును హర్షోల్లసితులై, తృప్తిపూర్వక పూజ్యభావముతో ఆ సావనినే చూచుచుండిరి.

తతశ్చానుమతాస్సర్వే సంప్రహృష్టా వనౌకసః ।
ముదితాః ప్రేరితా శ్చాపి ప్రసృత్యంతోఽభవం స్తతః । 15

గాయంతి కేచిత్ ప్రణమంతి కేచిత్
నృత్యంతి కేచిత్ ప్రహసంతి కేచిత్ ।
పతంతి కేచిద్విచరంతి కేచిత్
ప్లవంతి కేచిత్ ప్రలపంతి కేచిత్ । 16

పరస్పరం కేచిదుపాశ్రయంతే
పరస్పరం కేచిదుపాశ్రమంతే ।
పరస్పరం కేచిదుపబ్రువంతే
పరస్పరం కేచిదుపారమంతే । 17

ద్రుమాద్రుమం కేచిదభిద్రవంతే,
క్షీతో నగాగ్రాన్నిపతంతి కేచిత్ ।
మహీతలాత్ కేచిదుదీర్ఘవేగా
మహాద్రుమాగ్రాణ్యభిసంపతంతి । 18

గాయంతమన్యః ప్రహసన్సుపైతి
హసంతమన్యః ప్రరుదన్సుపైతి ।
రుదంతమన్యః ప్రణుదన్సుపైతి
నుదంతమన్యః ప్రణుదన్సుపైతి । 19

సమాకులం తత్కపిసైన్యమాసీత్
మధుప్రపానోత్కటసత్త్వచేష్టమ్ ।
నచాత్ర కశ్చిన్నబభూవ మత్తో
నచాత్ర కశ్చిన్నబభూవ తృప్తః । 20

తతో వనం తత్పరిభక్త్యమాణం
ద్రుమాంశ్చ విధ్వంసితపత్రపుష్పాన్ ।
సమీక్ష్య కోపాద్ధధిపక్తనామా
నివారయామాస కపిః కపింస్తాన్ । 21

స తైః ప్రవృద్ధైః పరిభర్త్యమానో
వీనస్య గోస్తా హరివీరవృద్ధః ।
చకార భూయో మతిముగ్రతేజా
వనస్య రక్షాం ప్రతి వానరేభ్యః । 22

ఉవాచ కాంశ్చిత్ పరుషాణి ధృష్టమ్
అసక్త మన్యాంశ్చ తలైర్జహాన ।
సమేత్య కైశ్చిత్ కలహం చకార
తథైవ సామోపజగామ కాంశ్చిత్ । 23

ఆంగదుని అనుమతినిపొందిన ఆవానరులందఱును పరస్పర ప్రేరణలతో ఆనందమున ఓలలాడుచు నృత్యములు చేయసాగిరి. (15)

కొందఱు గానములు చేయుచుండిరి. కొందఱు చెట్లకొమ్మలకు తలక్రిందులుగా వ్రేలాడుచుండిరి. కొందఱు నృత్యములు చేయుచుండిరి. కొంతమంది పకపకనవ్వుచుండిరి. కొందఱు క్రిందబడుచుండిరి. కొందఱు అటునిటు తిరుగుచుండిరి. కొందఱు గంతులు వేయుచుండిరి. కొందఱు వ్రేలుచుండిరి. (16)

వారు ఒకరినొకరు ఆశ్రయించుచుండిరి, ఒకరి వీపులపైకి మఱియొకరు ఎక్కుచుండిరి. ఒండ్రులు మాట్లాడుకొనుచుండిరి. పరస్పరము క్రీడలు సల్పుచుండిరి. (17)

కొందఱు ఒక చెట్టునుండి మఱియొక చెట్టునకు దూకుచుండిరి. కొందఱు వృక్షాగ్రభాగములనుండి నేలమీదికి దూకుచుండిరి. మఱికొందఱు భూమిపైనుండి చెట్లపైభాగములకు ఎగురుచుండిరి. (18)

గానముచేయుచున్నవానికడకు మఱియొకడు నవ్వుచుచేరెను. ఆ నవ్వుచున్నవానియెద్దకు వేఱొకడు బోరునవిడ్చుచు వచ్చెను. ఇంకొకడు ఆ విడ్చుచున్న వానిని సమీపించి త్రోయుచుండెను. మఱియొకడు ఆ త్రోయుచున్నవానిపైబడి గట్టిగా అఱచెను. (19)

ఆ వానరులందఱును అతిగా మధుపానము చేయుటవలన వారిమనస్సులు అదుపుతప్పినవి. వారి వికారచేష్టలు వనమునందు అంతటను వ్యాపించెను. వారిలో మధుపానమత్తుడు కానివాడే లేడు, తృప్తిచెందిన వాడునులేడు. (20)

ఆ వానరులందఱును యథేచ్ఛగా ఆ మధువనమునందలి ఫలములను భక్షించుచు, మధువులను సేవించుచు, పత్రములతో, పుష్పములతో కలకలలాడుచున్న చెట్లను ధ్వంసము చేయుచుండగాజూచి, వనపాలకుడైన దధిముఖుడను వానరుడు మిక్కిలి కోపముతో వారిని వారింపసాగెను. (21)

వానరవీరులలో వృద్ధుడు, వనసంరక్షకుడు ఐన ఆ దధిముఖుని మాటలను లెక్కచేయక, ఆ వానరులు మితిమీరిప్రవర్తించుచు అతనినే భయపెట్టసాగిరి. అప్పుడతడు కోపోద్రిక్తుడై వారినుండి వనమును కాపాడుటకై పునరాలోచన చేయసాగెను. (22)

ఆ వానరులను వారింపుటకై అతడు కొందఱితో పరుషముగా మాట్లాడెను, వారెవ్వరను విషయమును పట్టించుకొనకయే కొందఱిని అరచేతులతో చఱచెను, మఱికొందఱిని సమీపించి, వారితోకలహించెను. అట్లే ఇంకను కొందఱిని సమీపించి సామోపాయముతో వారిని ప్రార్థించెను. (23)

స తైర్మదాత్ సంపరివార్య వాక్యైః
 బలాచ్చ తేన ప్రతివార్యమాణైః ।
 ప్రధర్మితస్యక్తభయైస్సమేత్య
 ప్రకృష్యతే చాప్యనవేక్ష్య దోషమ్ । 24
 నలై స్తుదంతో దశనైర్దశంతః
 తలైశ్చ పాదైశ్చ సమాపయంతః ।
 మదాత్ కపిం తం కపయస్సమగ్రా
 మహావనం నిర్విషయం చ చక్రః । 25

అతడు సానువచనములతో, ఆ వానరులను నివారింపసాగెను. అంతట మత్తిల్లియున్న ఆ కపివరులు ఎట్టి జంతుకొంతులునులేని వారై, దోషమనియు తలంపక బలప్రయోగముచేత అతనిచుట్టునుజేరి భయపెట్టుచు ఈడ్వసాగిరి. (24)
 మధుపానమత్తులైయున్న ఆ వానరులందఱును ఆ దధిముఖుని గోళ్లతోగీతీరి, దంతములతోకొటికిరి, చేతులతోకొట్టిరి, పాదములతోతన్నిరి, ఆ వనమునంతయును ధ్వంసమొనర్చిరి. (25)

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే సుందరకాండే ఏకషష్ఠితమస్సర్గః (61)
 వాల్మీకిమహర్షినిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి సుందరకాండమునందు ఇది అఱువదియొకటవసర్గము.

-- * * * --

62. అఱువదిరెండవసర్గము

వానరులు మధువన రక్షకులను, దధిముఖుని పరాభవించుట, అతడు సేవకులతోడ సుగ్రీవుని కడకు వెడలుట

తానువాచ హరిశ్రేష్ఠో హనుమాన్ వానరర్షభః ।
 అవ్యగ్రమనసో యూయం మధు సేవత వానరాః ।
 అహమావరయిష్యామి యుష్మాకం పరిపంథినః । 1
 శ్రుత్వా హనుమతో వాక్యం హరీణాం ప్రవరోఽంగదః ।
 ప్రత్యువాచ ప్రసన్నాత్మా పిబంతు హరయో మధు । 2
 అవశ్యం కృతకార్యస్య వాక్యం హనుమతో మయా ।
 అకార్యమపి కర్తవ్యం కిమంగ పునరీదృశమ్ । 3
 అంగదస్య ముఖాచ్ఛ్రుత్వా వచనం వానరర్షభాః ।
 సాధుసాధ్వితీ సంహృష్టా వానరాః ప్రత్యపూజయన్ । 4
 పూజయిత్వాంగదం సర్వే వానరా వానరర్షభమ్ ।
 జగ్ముర్మధువనం యత్ర నదీవేగా ఇవ ద్రుతమ్ । 5
 తే ప్రవిష్టా మధువనం పాలానాక్రమ్య వీర్యతః । 6
 అతిసర్గాచ్చ పటవో దృష్ట్యా శ్రుత్వా చ మైథిలీమ్ ।
 పపుస్సర్వే మధు తదా రసవత్ఫలమాదదుః । 7
 ఉత్పత్య చ తత స్సర్వే వనపాలాన్ సమాగలాన్ ।
 తాడయంతిస్మ శతశః సక్తాన్ మధువనే తదా । 8

వానరోత్తముడైన హనుమంతుడు దధిముఖుని కారణముగా కలతచెందియున్న మనస్సులుగల వానరులతో ఇట్లనెను. "ఓ కపివరులారా! మీరు ప్రశాంతచిత్తులై మధువులను సేవింపుడు. మీకు అడ్డువచ్చువారిని నేను నివారించెదను" - (1)
 వానర ప్రముఖుడైన అంగదుడు హనుమంతుని వచనములనువిని, 'ఓవానరోత్తములారా! ప్రసన్నమనస్కులై మధువులను స్వీకరింపుడు. కృతకృత్యుడైనచ్చిన హనుమంతుని మాటను నేను అవశ్యము (విధిగా) పాటింపవలయును. అది అకార్యమైనను సరే! - ఇట్టి సునకార్య విషయమున ఇక చెప్పవలసిన దేమున్నది? అని అనెను. (2-3)
 ఆ వానరవీరులు అంగదునినోటివెంటవచ్చిన మాటలనువిని 'బాగుబాగు' అనుచు మిక్కిలి సంతోషముతో అతనిని ప్రశంసించిరి. (4)
 వానరులందఱును కపివరుడైన అంగదుని అభినందించి, నదీప్రవాహమువలె వేగముగా మఱల మధువనమున ప్రవేశించిరి. (5)
 సీతాదేవిని చూచివచ్చినవార్తనువిని, అంగదుని ఆజ్ఞవలన నిర్భయులై, ఆ వానరులు మధువనమున ప్రవేశించిరి, పిమ్మట వనపాలకులమాటలను త్రోసిపుచ్చి, అందఱును మధువులను గ్రోలిరి, రసవంతములైన ఫలములను తృప్తిగా ఆరగించిరి. (6-7)
 అప్పుడు వనమునురక్షించుటకై ఆరాటముతో వందలకొలదిగా వచ్చిన వనపాలకులనందఱిని వారు మీదబడికొట్టిరి. (8)

మధూని ద్రోణమాత్రాణి బాహుభిః పరిగృహ్యతే ।
పిబంతి సహితాస్సర్వే నిఘ్నంతిస్మ తథాఽపరే । 9

కేచిత్ పీత్యాఽపవిధ్యంతి మధూని మధుపింగలాః ।
మధూచ్చిష్టేన కేచిచ్చ జఘ్నురన్యోన్యముత్కటాః । 10

అపరే వృక్షమూలేషు శాఖాం గృహ్యన్యవస్థితాః ।
అత్యర్థం చ మదగ్లానాః పర్లాన్యాస్తీర్య శేరతే । 11

ఉన్నత్రభూతాః స్థవగా మధుమత్తాశ్చ హృష్టవత్ ।
క్షీపంతి చ తదాన్యోఽన్యం స్థలంతి చ తథాపరే । 12

కేచిత్ క్షేలాం ప్రకుర్వంతి కేచిత్ కూజంతి హృష్టవత్ ।
హరయో మధునా మత్తాః కేచిత్ సుప్తా మహీతలే । 13

కృత్వా కేచిత్ హసంత్యన్యే కేచిత్ కుర్వంతి చేతరత్ ।
కృత్వా కేచిద్వదంత్యన్యే కేచిత్ కుర్వంతి చేతరత్ । 14

యేఽప్యత్ర మధుపాలాస్యుః ప్రేష్యా దధిముఖస్య తు ।
తేఽపి తైర్వానరైర్భీమైః ప్రతిషిద్ధా దిశో గతాః । 15

జానుభిస్తు ప్రకృష్టాశ్చ దేవమార్గం ప్రదర్శితాః ।
అబ్రువన్ పరమోద్విగ్నా గత్వా దధిముఖం వచః । 16

హనూమతా దత్తవరైః హతం మధువనం బలాత్ ।
వయం చ జానుభిః కృష్టా దేవమార్గం చ దర్శితాః । 17

తతో దధిముఖః క్రుద్ధో వనపస్త్రత్ర వానరః ।
హతం మధువనం శ్రుత్వా సాంత్యయామాస తాన్ హరీన్ । 18

ఇహోగచ్ఛత గచ్ఛామో వానరాన్ బలదర్శితాన్ ।
బలేన వారయిష్యామో మధు భక్షయతో వయమ్ । 19

శ్రుత్వా దధిముఖస్యేదం వచనం వానరర్షభాః ।
పునర్వీరా మధువనం తేనైవ సహసా యయుః । 20

ఆ వానరులందఱునుగూడి, తమబాహువులతో ద్రోణముల (ద్రోణము = ఒక తూమెడు ద్రవపదార్థము పట్టెడికుండ) కొలది మధువులను గ్రహించి, త్రాగిరి, తమకు అడ్డువచ్చినవారిని చావగొట్టిరి. (9)

తేనెవలె పింగళవర్ణముగల కొందఱువానరులు కడుపునిండా మధువులనుగ్రోలి, మిగిలినవాటిని నేలపై ఒలకబోయుచుండిరి. మఱికొందఱు మధుపానమత్తులై, మధువులనుత్రాగగా మిగిలిన తేనెపట్టులతో ఒకరి నొకరు కొట్టుకొనుచుండిరి. (10)

కొందఱు కొమ్మలనుపట్టుకొని, చెట్లబోదెల సమీపమున కూర్చొనియుండిరి. మధువును అతిగా సేవించి మత్తులో ఉన్నవారు ఆకులను పఱచుకొని శయనించుచుండిరి. (11)

మధుపానమత్తులైన వానరులు కొందఱు పిచ్చి యెక్కిన వారివలె సంతోషముతో ఒకరినొకరు ఎత్తి నేలపై పడవేసి కొనుచుండిరి. మఱికొందఱు నడువలేక తడబడుచుండిరి. (12)

కొంతమంది సింహనాదములను చేయుచుండిరి, మఱికొందఱు సంతోషముతో పక్షులవలె కూయుచుండిరి, మధుపానముచే మత్తిల్లియున్న వానరులు కొందఱు నేలపై పరుండిరి. (13)

కొందఱు నికృతచేష్టలు చేయుచు నవ్వసాగిరి, మఱికొందఱు ఏడ్చుచున్నట్లు నటించుచుండిరి, కొందఱు చేయునది ఒకటి, చెప్పనది మఱియొకటి. మఱికొందఱు అల్లరిచిల్లరమాటలను నుడువుచుండిరి. (14)

దధిముఖుని అనుచరులైన వనపాలకులను ఆ వానరులు భయపెట్టి, బాధించుచుండగా వారు అచటి నుండి నలుదెసలకు పలాయనము చిత్తగించిరి. (15)

ఆ వానరులు వనరక్షకులను మోకాళ్లతోక్రమిమ్మి, నేలపై ఈడ్చుచు, ఆకాశమునకు విసరివేసిరి. అంతట వనపాలకులు కలతచెందినవారై, దధిముఖునికడకు వెళ్లి, ఇట్లు మొఱపెట్టుకొనిరి. (16)

హనుమంతునిఅనుమతినిపొందిన వానరులు తమఇష్టము వచ్చినట్లు మధువనమును ధ్వంసము గావించిరి. మమ్ము మోకాళ్లతో పొడుచుచు లాగిరి. మమ్ములను ఆకాశమునకు విసరివేసిరి. (17)

అంతట వనపాలకుడైన దధిముఖుడను వానరుడు మధువన ధ్వంసవార్తను విని, మిక్కిలి క్రుద్ధుడై ఆ దెబ్బలు తినివచ్చిన తన అనుచరకపులను ఓదార్చెను. (18)

"ఇటు రండు, బలగర్వితులైన ఆ వానరులకడకు వెళ్ళదము. మధువులను భక్షించుచున్న ఆ వానరులను మనము బలప్రయోగముతో నివారితము. (19)

వీరులైన ఆ వానరపుంగవులు దధిముఖునిమాటలను విని, వెంటనే ఆతనితోగూడి వేగముగా మధువనమును చేరిరి. (20)

మధ్యే చైషాం దధిముఖః ప్రగృహ్య తరసా తరుమ్ ।
సమభ్యధావద్వేగేన తే చ సర్వే ప్లవంగమాః । 21

తే శిలాపాదపాంశ్చాపి పర్వతాంశ్చాపి వానరాః ।
గృహీత్వాభ్యగమన్ క్రుద్ధా యత్ర తే కపికుంజరాః । 22

తే స్వామివచనం వీరా హృదయేష్యవసజ్య తత్ ।
త్వరయా హ్యభ్యధావంత సాలతాలశిలాయుధాః । 23

వృక్షస్తాంశ్చ తలస్తాంశ్చ వానరాన్ బలదర్శితాన్ ।
అభ్యక్రామంత్రతో వీరాః పాలాస్త్రత సహస్రశః । 24

అథ దృష్ట్వా దధిముఖం క్రుద్ధం వానరపుంగవాః ।
అభ్యధావంత వేగేన హనుమత్ప్రముఖాస్తదా । 25

తం సవృక్షం మహాబాహుమ్ ఆసతంతం మహాబలమ్ ।
అర్యకం ప్రాహరత్ తత్ర బాహుభ్యాం కుపితోఽంగదః । 26

మదాంధశ్చ న వేదైనమ్ అర్యకోఽయం మమేతి సః ।
అతైనం నిష్ప్రిపేషాశు వేగవద్వసుధాతలే । 27

స భగ్నబాహూరుభుజో విహ్వల శ్శోణితోఽక్షితః ।
ముమోహ సహసా వీరో ముహూర్తం కపికుంజరః । 28

స సమాశ్వాస్య సహసా సంక్రుద్ధో రాజమాతులః ।
వానరాన్ వారయామాస దండేన మధుమోహితాన్ । 29

స కథంచిద్విముక్తస్తైః వానరైర్వానరర్షభః ।
ఉవాచైకాంత మాశ్రిత్య భృత్యాన్ స్వాన్ సముపాగతాన్ । 30

ఏతే తిష్ఠంతు గచ్ఛామో భర్తా నో యత్ర వానరః ।
సుగ్రీవో విపులగ్రీవః సహ రామేణ తిష్ఠతి । 31

సర్వం చైవాంగదే దోషం శ్రావయిష్యామి పార్థివే ।
అమర్షి వచనం శ్రుత్వా ఘాతయిష్యతి వానరాన్ । 32

ఇష్టం మధువనం హ్యేతత్ సుగ్రీవస్య మహాత్మనః ।
పితృసైతామహం దివ్యం దేవైరపి దురాసదమ్ । 33

వారిమధ్యనున్న దధిముఖుడు వెంటనే ఒకచెట్టును పెకలించి తీసికొని, వేగముగా పరుగెత్తెను. అతని అనుచరులైన వారందఱును అతని వెంటపరుగిడిరి (21)

క్రుద్ధులైన ఆ వానరులు ఊళ్లను, వృక్షములను, పర్వతములను గ్రహించి, అంగదాది వానరప్రముఖులున్న ప్రదేశమునకు బయలుదేరిరి. (22)

వీరులైన ఆ వనపాలకులు తమనాయకుడైన దధిముఖుని మాటను తమహృదయములయందు నిలుపుకొని, త్వరత్వరగా మద్దిచెట్లను, తాళవృక్షములను, శిలలను ఆయుధములుగాగొని పరుగులుదీసిరి. (23)

అంతట వీరులైన వేలకొలది అవనపాలకులు, బలగర్వితులై, వృక్షములమీదను, నేలపైనను ఉన్న అంగదాది వానరులను చుట్టుముట్టిరి. (24)

పిమ్మట హనుమంతుడు మొదలగు వానరప్రముఖులు క్రుద్ధుడైయున్న దధిముఖునిజూచి, వెంటనే వానిని ఎదుర్కొనిరి. (25)

మహాబలశాలియు, మిక్కిలి బాహుపరాక్రమము గలవాడును ఐన దధిముఖుడు వృక్షమును దీసికొని వచ్చుచుండగా క్రుద్ధుడైన అంగదుడు పెద్దవాడైన అతనిని తనబాహువులతో కొట్టెను. (26)

ఆ అంగదుడు మత్తులోనుండినవాడై 'ఇతడు నాకు పూజ్యుడైన తాత'యని గుర్తింపక వెంటనే అతనిని నేలపై బడద్రోసి, క్రుమ్మెను. (27)

అంగదునిదెబ్బకు వానరవీరుడైన ఆ దధిముఖుని బాహువులు, ఊరువులు, భుజములు నుగ్గునుగ్గయ్యెను. అతనిదేహము సెట్టుదస్పి, రక్తసిక్తమయ్యెను. వెంటనే అతడు ఒక క్షణకాలముపాటు మూర్ఛిల్లెను. (28)

సుగ్రీవుని మేనమామయైన ఆ దధిముఖుడు వెంటనే ఊరటచెంది, పిమ్మట క్రుద్ధుడై దండమునుచేతబట్టి, మధుపానమత్తులైన వానరులను నివారించెను. (29)

వానరోత్తముడైన ఆ దధిముఖుడు ఎట్టకేలకు ఆ అంగదాదులనుండి విముక్తుడై తనయొద్దకువచ్చిన అనుచరులతో ఏకాంతముగా ఇట్లు పలికెను. (30)

"వీరిని ఇట్లే ఉండనిండు, (ఇక వీరితో మనకు పనిలేదు) మనకు ప్రభువు, సమయస్ఫూర్తిగలవాడు, కఠోరముగా శాసించువాడు, (సముచితముగా మాట్లాడువాడు) అగు సుగ్రీవుడు, శ్రీరాముని చెంతగలడు అచటికి వెళ్లుదము. (31)

మనమందఱము అచటికివెళ్లి, అంగదుని దోషములను అన్నింటిని మనప్రభువునకు నివేదించుము. మనమాటలను విని, అతడు క్రుద్ధుడై ఈ వానరులను శిక్షింపగలడు. (32)

ఈ మధువనము మహాత్ముడైన సుగ్రీవునకు ప్రాణప్రియమైనది. ఇది తండ్రితాతలనుండి ప్రాప్తించినది, దివ్యమైనది, దేవతలకుగూడ చోరరానిది. (33)

స వానరానిమాన్ సర్వాన్ మధులుబ్ధాన్ గతాయుషః ।
 ఘాతయిష్యతి దండేన సుగ్రీవస్ససుహృజ్జనాన్ । 34
 వధ్యా హ్యేతే దురాత్మాన్ సృషాజ్ఞాపరిభావినః ।
 అమర్షప్రభవో రోషః సఫలో నో భవిష్యతి । 35
 వీవముక్త్యా దధిముఖో వనపాలాన్మహాబలః ।
 జగామ సహసోత్పత్య వనపాలైస్సమన్వితః । 36
 నిమేషాంతరమాత్రేణ స హి ప్రాప్తో వనాలయః ।
 సహస్రాంశుసుతో ధీమాన్ సుగ్రీవో యత్ర వానరః । 37
 రామం చ లక్ష్మణం చైవ దృష్ట్వా సుగ్రీవమేవ చ ।
 సమప్రతిష్ఠాం జగతీమ్ ఆకాశాన్నిపసాత హ । 38
 సన్నివత్య మహావీర్యః సర్వైస్తైః పరివారితః ।
 హరిర్దధిముఖః పాలైః పాలానాం పరమేశ్వరః । 39
 స దీనవదనో భూత్వా కృత్వా శిరసి చాంజలిమ్ ।
 సుగ్రీవస్య శుభో మూర్ధ్నా చరణౌ ప్రత్యపీడయత్ । 40

మధుపానలోలురైన ఈ వానరులందరికిని ఇక నూకలు చెల్లినట్లే, సుగ్రీవుడు వీరిని, వీరిమిత్రులందరిని తగినరీతిగా దండించితిఁబును. (34)

రాజాజ్ఞను ధిక్కురించినందులకు ఈ దురాత్ములు అందఱును వధార్హులే. (మరణశిక్షను పొందవలసినవారే) అప్పుడే దుస్సహమైన మన కోపము చల్లారును. (35)

మహాబలశాలియైన దధిముఖుడు ఆ వనరక్షకులతో ఇట్లు పలికి, వారితోగూడి, వెంటనే ఆకాశమునకు ఎగురుచు బయలుదేరినాడు. (36)

అనుచరసహితుడై ఆ దధిముఖుడు సూర్యపుత్రుడును దీశాలియు ఐన సుగ్రీవుడున్న వనమునకు మఱుక్షణములోచేరినాడు. అతడాకాశమునుండియే రామలక్ష్మణులను, సుగ్రీవుని దర్శించి, ఒక సమతలప్రదేశమున అనుచరులతోగూడ క్రిందికిదిగెను. (37-38)

మహావీరుడును, వనపాలకులకునాయకుడును, అగు ఆ దధిముఖుకపివరుడు తన అనుచరపాలకులతో పరివృతుడై భూమిమీదికి దిగినపిమ్మట దీనవదనముతో వినముడై చేతులు జోడించి, ఎవిత్రములైన సుగ్రీవుని పాదములకు ప్రణమిల్లెను. (39-40)

ఇత్యార్తే శ్రీమద్రామాయణో వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే సుందరకాండే ద్విషష్టితమసర్గః (62)

వాల్మీకిమహర్షివిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి సుందరకాండమునందు ఇది అఱువదిరెండవసర్గము.

-- * * * --

63. అఱువదిమూడవసర్గము

మధువనవిధ్వంస వార్తను విని, సుగ్రీవుడు హనుమదాదులవలన కార్యము సఫలమైనట్లు భావించుట

తతో మూర్ధ్నా నివతితం వానరం వానరర్షభః ।
 దృష్ట్వోద్విగ్నహృదయో వాక్యమేత దువాచ హ । 1

ఉత్తిష్ఠోత్తిష్ఠ కస్మాత్ త్వం పాదయోః పతితో మమ ।
 అభయం తే ప్రదాస్యామి సర్వమేవాభిధీయతామ్ । 2

కిం సంభ్రమాద్దితం కృత్నుం బ్రూహి యద్యక్తుసుర్హసి ।
 కచ్చిన్మధువనే న్వస్తి శ్రోతుమిచ్ఛామి వానర । 3

స సమాశ్వాసితస్తేన సుగ్రీవేణ మహాత్మనా ।
 ఉత్తాయ స మహాప్రాణో వాక్యం దధిముఖోబ్రవీత్ । 4

వానరప్రభువైన సుగ్రీవుడు తనకు సాష్టాంగ ప్రణామములను ఆచరించుచున్న దధిముఖునిజూచి, ఆందోళనపడినవాడై ఈ విధముగా పలికెను. (1)

"లెమ్ము లెమ్ము, ఎందునలన నీవు నా పాదములపై బడితివి? నీకు అభయమునిచ్చుచున్నాను. విషయములనన్నింటిని విపులముగా దెలుపుము. (2)

ఓ దధిముఖుడా! ఎందులకు తత్తరపడుచుంటివి? నీవు చెప్పదలచుకొనిన హితవచనములను నుడువుము. 'మధువనము' భద్రముగనే యున్నదిగదా! వినగోరుచున్నాను, తెలుపుము. (3)

మహాత్ముడైన ఆ సుగ్రీవుడు దధిముఖుని ఓదార్చెను. మిక్కిలిబుద్ధిశాలియైన అతడు లేచినిలబడి ఇట్లనెను. (4)

నైవర్క్షరజసా రాజన్ స త్వయా నాఽపి వాలినా ।
వనం నిస్సప్తపూర్వం హి భక్షితం తచ్చ వానరైః । 5

న్యవారయమహం సర్వాన్ సహైభిర్వనచారిభిః ।
అచింతయిత్వా మాం హృష్టా భక్షయంతి పిబంతి చ । 6

విభిః ప్రథర్షితాశ్చైవ వానరా వనరక్షిభిః ।
మధాన్యచింతయిత్వేమాన్ భక్షయంతి పిబంతి చ । 7

శిష్టమత్రావవిధ్యంతి భక్షయంతి తథావరే ।
నివార్యమాణాస్తే సర్వే భ్రువా వై దర్శయంతి హి । 8

ఇమే హి సంరబ్ధతరాః తథా తైస్సంప్రథర్షితాః ।
వారయంతో వనాత్ తస్మాత్ క్రుద్ధై ర్వానరపుంగవైః । 9

తత సైర్వహుభిర్వైః వానరైర్వానరర్షభ ।
సంరక్తనయనైః క్రోధాత్ హరయః ప్రవచాలితాః । 10

పాణిభిర్నిహతాః కేచిత్ కేచిజ్ఞానుభిరాహతాః ।
ప్రకృష్టాశ్చ యథాకామం దేవమార్గం చ దర్శితాః । 11

ఏవమేతే హతా శ్శూరాః త్వయి తిష్ఠతి భర్తరి ।
కృత్స్నం మధువనం చైవ ప్రకామం తైః ప్రభక్ష్యతే । 12

ఏవం విజ్ఞాప్యమానం తం సుగ్రీవం వానరర్షభమ్ ।
అపృచ్ఛత్ తం మహాప్రాజ్ఞో లక్ష్మణః పరవీరహా । 13

కిమయం వానరో రాజన్ వనవః ప్రత్యుపస్థితః ।
కంచార్కమభినిర్దిశ్య దుఃఖితో వాక్యమబ్రవీత్ । 14

ఏవముక్తన్తు సుగ్రీవో లక్ష్మణేన మహాత్మనా ।
లక్ష్మణంప్రత్యువాచేదం వాక్యం వాక్యవిశారదః । 15

ఆర్య లక్ష్మణ సంప్రాహ పీరో దధిముఖః కపిః ।
అంగదప్రముఖైర్వైః భక్షితం మధు వానరైః । 16

విచిత్ర చక్షిణామాశాం ఆగతైర్దర్శిపుంగవైః ।
నైషానుకృతకృత్యానామ్ ఈదృశస్వాదువక్రమః । 17

"ఓ రాజా! నీ తండ్రియగు ఋక్షరజసుని కాలమునను, నీ అన్నయైన వాలిపాలనమునను, నీ ప్రభుత్వమునందును ఇంతవఱకు మధువనమును యథేచ్ఛగా భక్షించుటకు ఎవరికిని అవకాశమే లేకుండెను. ఈనాడు వానరులు ఆ వనమునందలి ఫలాదులనుభక్షించి, దానిని భగ్గుమొనర్చిరి. (5)

నేనును, లోడి వనపాలకులును వారిని అడ్డుకొంటిమి. కాని వారు మమ్ములను లెక్కసేయక ఆనందముతో ఫలములను భక్షించుచు మధువులను సేవించుచున్నారు. (6)

ఈ వనపాలకులు ఆ వానరులను మిక్కిలి భయపెట్టుచు వారింపినను, వారు వీరినిలక్ష్యపెట్టక ఫలములను తినుచు మధువులను త్రాగుచునే యున్నారు. (7)

కొందఱువానరులు త్రాగగా మిగిలినమధువులను అచటనే పాటబోయుచున్నారు. మఱి కొందఱు భక్షించు చున్నారు. వారందఱును తమను నివారించుచున్న వారిని కసుబోమల నెగురవేయుచు హెచ్చరించుచున్నారు. (8)

ఈ వనపాలకులు సంభ్రమముతో 'ఈ వనమును విడిచివెళ్లుడు,' అని వారిని వారింపుచుండగా ఆ వానరశ్రేష్ఠులు క్రుద్ధులై వీరినే చావగొట్టితఱిమివేసిరి. (9)

ఓ కపిరాజా! ఏమట్లు అంగదాదిప్రముఖ వానరవీరులలో పెక్కుమంది క్రోధావేశముతో కన్నులెఱ్ఱ జేసి, మనవనపాలకులను తఱిమికొట్టిరి. (10)

ఆ వానరులలో కొంతమంది మనవారిని చేతులతో చఱచిరి. మఱి కొంతమంది మోకాళ్లతో క్రుమ్మిరి. ఇష్టము వచ్చినట్లుగా లాగుచు చిత్తుగావించి, అకాశము (దేవమార్గము)ను జూపిరి. (11)

నీవు రాజువై పరిపాలించుచుండగా వీరులైన మన వన రక్షకులను వారు హతమొనర్చిరి. మీదుమిక్కిలి వారు విశృంఖలముగా మధువనమును పూర్తిగా పాడుచేసిరి." (12)

ఈవిధముగా దధిముఖుడు సుగ్రీవునకు మొఱపెట్టు కొనుచుండగా, శత్రువీరులను తునుమాడుటలో సమర్థుడు, మహాదీశాలియుఁబన లక్ష్మణస్వామి ఆ వానరప్రభువును ఇట్లు ప్రశ్నించెను. (13)

ఓ రాజా! వనపాలకుడైన ఈ వానరుడు ఇచ్చటికి వచ్చుటకు కారణమేమి? ఏల దుఃఖించు చున్నాడు? ఏ విషయమును గూర్చి మీకు నివేదించు కొనుచున్నాడు? (14)

మహాత్ముడైన లక్ష్మణుడు ఈవిధముగా ప్రశ్నింపగా మాటనేర్పరియైన సుగ్రీవుడు ఇట్లు ప్రత్యుత్తరమిచ్చెను. (15)

పూజ్యుడైన ఓ లక్ష్మణా! అంగదాది ప్రముఖ వానరవీరులు మధువనమున ఫలములను భక్షించి, మధువులనుగ్రోలి, ఆ వనమును భగ్గుమొనర్చినారని దధిముఖుడను ఈ కపివీరుడు నివేదించుచున్నాడు. (16)

దక్షిణదిశయందు సీతాన్వేషణను ముగించుకొని వచ్చినవారు తమకార్యము సఫలముకానిచో ఇట్టి పనులకు పూనుకొనరు. (17)

వారయంతో భృశం ప్రాప్తాః పాలా జానుభిరాహతాః ।
తథా । న గణితశ్చాయం కపిర్దధిముఖో బలీ । 18

పతిర్మమ వనస్యాయమ్ అస్మాభిః స్థాపితః స్వయమ్ ।
దృష్టా దేవీ న సందేహో న చాన్యేన హనూమతా । 19

నహ్యన్యస్సాధనే హేతుః కర్మణోఽస్య హనూమతః ।
కార్యసిద్ధిర్మతిశ్చైవ తస్మిన్ వానరపుంగవే । 20

వ్యవసాయశ్చ వీర్యం చ శ్రుతం చాపి ప్రతిష్ఠితమ్ ।
జాంబవాన్ యత్ర నేతా స్యాత్ అంగదశ్చ మహాబలః । 21

హనుమాంశ్చావ్యధిష్ఠాతా న తస్య గతి రన్యథా ।
అంగదప్రముఖైర్వీరైః హతం మధువనం కిల । 22

విచిత్ర్య దక్షిణామాళామ్ ఆగతైర్హరిపుంగవైః ।
ఆగతైశ్చాప్రభృష్యం తత్ హతం మధువనం కిల । 23

ధర్మితం చ వనం కృత్స్నమ్ ఉపయుక్తం తు వానరైః ।
పాతితా వనపాలాస్తే తదా జానుభిరాహతాః । 24

వీతదర్శమయంప్రాప్తా వక్తుం మధురవాగిహ ।
నామ్నా దధిముఖో నామ హరిః ప్రఖ్యాతవిక్రమః । 25

దృష్టా సీతా మహాబాహో సౌమిత్రే పశ్య తత్త్వతః ।
అభిగమ్య తథా సర్వే పిబంతి మధు వానరాః । 26

నచావ్యదృష్ట్యా వైదేహీం విశ్రుతాః పురుషర్షభ ।
వనం దత్తవరం దివ్యం ధర్మయేయుర్వనౌకసః । 27

తతః ప్రహృష్టో ధర్మాత్మా లక్ష్మణస్సహరాఘవః ।
శ్రుత్వా కర్ణసుఖం వాణీం సుగ్రీవవదనాచ్యుతామ్ । 28

ప్రాహృష్యత భృశం రామో లక్ష్మణశ్చ మహాబలః ।
శ్రుత్వా దధిముఖస్యేదం సుగ్రీవస్తు ప్రహృష్య చ । 29

అంగదాదివానరులు తమను వారింపవచ్చిన వన పాలకులను తమమోక్షార్థం బలముగాపాడిచిరి. మిక్కిలి బలశాలియైన ఈ దధిముఖవానరుని వనరక్షణ పాలకులకు నాయకునిగా నియమించితిమి. ఆట్టి ప్రముఖునిగూడ వారు లక్ష్మపెట్టలేదు- దీనినిబట్టి చూచినచో సీతాదేవి కనబడియేయుండును. అందులకు సందేహము లేదు. ఆ చూచినవాడుగూడ హనుమంతుడు తప్ప మఱియొకడు కాడు. (18-19)

ఆ హనుమంతునియందు కార్యసాధనకౌశలము, ప్రజ్ఞ, ప్రయత్నసామర్థ్యము, పరాక్రమము, శాస్త్రజ్ఞానము చక్కగా నెలకొనియున్నవి. కనుక ఈ కార్యమును సాధించినవాడు హనుమంతుడే. మఱియొకడు కానేకాడు. ప్రజ్ఞాశాలియైన జాంబవంతుడు, మహాబలశాలియైన అంగదుడు నాయకత్వము వహించినప్పుడు, హనుమంతుడు పర్యవేక్షకుడుగానున్నప్పుడు ఆ కార్యము తప్పక సఫలమయితీయును. మఱియొకవిధముగా జరుగదు. అందువలననే (తమకార్యము పరిపించివలననే) ఆ సంతోషములో అంగదాదిప్రముఖవీరులు ఆ మధువనమును భగ్గుముచేసి యుండవచ్చును. (20-22)

ఆ వానరోత్తములు సీతాదేవికొఱకై దక్షిణదిశను గాలించి వచ్చియుందురు. కృతార్థులై వచ్చియున్నందుననే ఇతరులు కన్నెత్తియైనను చూడజాలని ఆ మధువనమును వారు భగ్గుమొనర్చియుందురు. ఆ కపివరులు ఆ వనమునందలి ఫలములను, మధువులను తనివిదీర ఆరగించి, దానిని పూర్తిగా ధ్వంసమొనర్చియుందురు. అంతేగాక వారు తమకు అడ్డుపడినవనపాలురను క్రిందపడద్రోసి, మోక్షార్థం పొడిచియుందురు. ఇతడు 'దధిముఖుడు' అను ప్రముఖవానరుడు, వాసిగాంచిన పరాక్రమశాలి. ఇతడు వనభంగవిషయమును దెల్పు నెపముతో తనమృదుమధురవచనములతో ఈ శుభవార్తను దెల్పుటకే ఇక్కడికి వచ్చినాడు. (23-25)

ఓ మహాబాహూ! లక్ష్మణా! 'సీతాదేవికనబడినది' అనుట ముమ్మాటికి సత్యము. దీనిని పూర్తిగా నమ్ముము. అంగదాది వానరులందఱునువచ్చి, వనమున సంతోషముతో మధువులను గ్రోలుటయే ఇందులకు ప్రబలనిదర్శనము. (26)

ఓమహాపురుషా! సుప్రసిద్ధులైన హనుమదాది వానరులు సీతాదేవిని చూడకయున్నచో ఋక్ష రజసునకు బ్రహ్మదేవుడు వరముగానిచ్చిన ఈ దివ్యవనమును వారు ఇట్లు ధ్వంసమొనర్చి యుండరు. (27)

సుగ్రీవునితోట వెలువడిన, నీనులవిందుగావించు ఈ వచనములనువిని, ధర్మాత్ములైనరామలక్ష్మణులు మహానంద భరితులైరి. (28)

దధిముఖుడు పలికినమాటలనువిని, రాముడును, లక్ష్మణుడును మిక్కిలిముదితులైరి. సుగ్రీవుడును హర్షించెను. (29)

వనపాలం పునర్వాక్యం సుగ్రీవః ప్రత్యభాషత ।
ప్రీతోఽస్మి సోఽహం యద్భుక్తం వనం తైః కృతకర్మభిః । 30

మర్దితం మర్దణీయం చ చేష్టితం కృతకర్మణామ్ ।
గచ్ఛ శీఘ్రం మధువనం సంరక్షస్య త్వమేవ హి ।
శీఘ్రం ప్రేషయ సర్వాంస్తాన్ హనుమత్ప్రముఖాన్ కపీన్ । 31

ఇచ్ఛామి శీఘ్రం హనుమత్ప్రధానాన్
శాఖామృగాంస్తాన్ మృగరాజదర్శాన్ ।
ద్రష్టుం కృతార్థాన్ సహ రాఘవాభ్యాం
శ్రోతుం చ సీతాధిగమే ప్రయత్నమ్ । 32

ప్రీతి స్సీతాక్షౌ సంప్రహృష్టౌ కుమారౌ
దృష్ట్వా సిద్ధార్థౌ వానరాణాం చ రాజౌ ।
అంగైస్సంహృష్టైః కర్మసిద్ధిం విదిత్వా
బాహ్యౌ రాసన్దాం సోఽతిమాత్రం వనంద । 33

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే సుందరకాండే త్రిషష్టితమస్సర్గః (63)

వాల్మీకీమహర్షివిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి సుందరకాండమునందు ఇది
అఱువదిమూడవసర్గము.

-- * * * --

64. అఱువదినాల్గవసర్గము

సుగ్రీవుని సందేశము ప్రకారము లంగద హనుమదాదులు కిష్కింధకు వచ్చుట.

హనుమంతుడు శ్రీరామునకు ప్రణమిల్లి, సీతా సందర్శన వార్తను తెలుపుట

సుగ్రీవేదైవ ముక్తస్తు హృష్టో దధిముఖః కపిః ।
రాఘవం లక్ష్మణం చైవ సుగ్రీవం చాభ్యవదయత్ । 1

స ప్రణమ్య చ సుగ్రీవం రాఘవౌ చ మహాబలౌ ।
వానరైస్సహితశ్చూరైః దివమేవోత్పపాత హి । 2

స యదైవాగతః పూర్వం తదైవ త్వరితం గతః ।
నిపత్య గగనాద్భూమౌ తద్వనం ప్రవివేశ హి । 3

సుగ్రీవుడు "కృతార్థులైనవచ్చిన ఆ వానరులు వనమునందలి పలములను, మధువులను సేవించుట నాకు సంతోషదాయకమే"- అని వనరక్షకుడైన దధిముఖునకు ప్రత్యుత్తరమిచ్చెను. మామ! ఈ శుభవార్తను తెల్పినందులకు నీయెడ ప్రసన్నుడనైతిని. కార్యమును సాధించుకొని వచ్చినందులకు వానరుల చర్య (మధువనమును ధ్వంసమొనర్చిన చర్య) సహింపదగినదే, వెంటనే మధువనముకు వెళ్లుము, దానిని నీవే రక్షింపుము. హనుమదాదివానరప్రముఖులనందఱిని శీఘ్రముగా ఇచటికి పంపుము- (30-31)

సింహపరాక్రములైన హనుమదాదివానరులందఱును కృతార్థులైవిచ్చేసిరి. వారినందఱిని జూచుటకును, వారినోట సీతాన్వేషణప్రయత్నవిశేషములను వినుటకును, నేను రామలక్ష్మణులును మిక్కిలి కుతూహలపడుచున్నాము. (32)

కార్యము సఫలమైనందున ప్రీతితోవిప్పాటిన నేత్రములద్వారా తమసంతోషములను ప్రకటించుచున్న రాజకుమారులగు రామలక్ష్మణులను, వానరరాజైన సుగ్రీవుడు గాంచెను- తనకు శరీరమంతయు పులకితమగుటచే 'కార్యసిద్ధి' ఇక 'కరతలామలకము' అని భావించి, అతడు మహానందముతో పొంగిపోయెను. (33)

వానరుడైన దధిముఖుడు సుగ్రీవునిఅనుజ్ఞనుపొంది, సంతోషపడినవాడై, రామలక్ష్మణులకును, సుగ్రీవునకును నమస్కరించెను. (1)

రాజైనసుగ్రీవునకును, మహాబలశాలురైన రామ లక్ష్మణులకును ప్రణమిల్లినపిమ్మట ఆ దధిముఖుడు శూరులైన వానరులతోగూడినవాడై ఆకాశమునకు ఎగిరెను. (2)

ఆ దధిముఖుడు సుగ్రీవాదులకడకు వచ్చినట్లుగనే తిరిగి వేగముగా పయనించి, ఆకాశమునుండి భూతలమునకు దిగి, మధువనమున ప్రవేశించెను. (3)

స ప్రవిష్టో మధువనం దదర్శ హరియూథపాన్ ।
విమదానుత్థితాన్ సర్వాన్ మేహమానాన్ మధూదకమ్ । 4

స తానుపాగమద్వీరో బద్ధ్యా కరపుటాంజలిమ్ ।
ఉవాచ వచనం శ్లక్ష్యమ్ ఇదం హృష్టవదంగదమ్ । 5

సౌమ్య రోషో న కర్తవ్యో యదేభిరభివారితః ।
అజ్ఞానాద్రక్షిభిః క్రోధాత్ భవంతః ప్రతిషేధితాః । 6

శ్రాంతో దూరాదనుప్రాప్తో భక్షయస్య స్వకం మధు ।
యువరాజస్త్వమీశశ్చ వనస్యాస్య మహాబల । 7

సౌర్యాత్ పూర్వం కృతో దోషః తం భవాన్ క్షంతు మర్హతి ।
యథైవ హి పితా తేఽభూత్ పూర్వం హరిగణేశ్వరః । 8

తథా త్వమపి సుగ్రీవో నాన్యస్తు హరిసత్తమ ।
అఖ్యాతం హి మయాగత్వా పితృవ్యస్య తవానఘ । 9

ఇహోపయానం సర్వేషామ్ వితేషాం వనచారిణామ్ ।
స త్వదాగమనం శ్రుత్వా సహైభిర్హరియూథపైః । 10

ప్రహృష్టో న తు రుష్టోఽసౌ వనం శ్రుత్వా ప్రధర్షితమ్ ।
ప్రహృష్టో మాం పితృవ్యస్తే సుగ్రీవో వానరేశ్వరః । 11

శీఘ్రం ప్రీషయ సర్వాం స్తాన్ ఇతిహోవాచ పార్థివః ।
శ్రుత్వా దధిముఖస్యేదం వచనం శ్లక్ష్య మంగదః । 12

అబ్రవీత్ తాన్ హరిశ్రేష్ఠో వాక్యం వాక్యవిశారదః ।
శంకే శ్రుతోఽయం వృత్తాంతో రామేణ హరియూథపాః । 13

అయం చ హర్షాదాఖ్యాతి తేన జానామి హేతునా ।
తత్ క్షమం నేహ నః స్థాతుం కృతే కార్యే పరంతపాః । 14

పీత్వా మధు యథాకామం విశ్రాంతా వనచారిణః ।
కిం శేషం గమనం తత్ర సుగ్రీవో యత్ర మే గురుః । 15

సర్వే యథా మాం వక్ష్యంతి సమేత్య హరియూథపాః ।
తథాస్మి కర్తా కర్తవ్యే భవద్భిః పరవానహమ్ । 16

అతడు ఆ వనమున ప్రవేశించినప్పుడు, వానరులకు మత్తుతోలిగియుండెను. వారు లేచి మధూదకములను (మూత్రరూపమున) విసర్జించుచుండిరి. అప్పుడు అతడు ఆ వానరులను అందఱినిచూచెను. (4)

వీరుడైనదధిముఖుడు ఆ వానరులసమీపమునకు చేరి, సంతోషముతో చేతులుజోడించి, అంగదునితో మృదుమధుర వచనములను ఇట్లు పలికెను. (5)

ఓ సౌమ్యుడా! వీరు మిమ్ములను వారించినందులకు కోపపడవలదు. ఈ వనపాలకులు అజ్ఞానమువలన కోపముతో మీయందఱిని అడ్డుకొనిరి. (6)

ఓ బలశాలీ! నీవు యువరాజావు, ఈ మధువనమునకు అధిపతివి. మీరందఱును దూరమునుండి అలసిసాలసి వచ్చితిరి. ఈ ఫలములు, మధువులు అన్నియును మీవే, ఇష్టమువచ్చినట్లు భుజింపుడు. (7)

మూర్ఖత్వమువలన ఇంతకుముందు తప్పుచేసితిమి. యువరాజునైననీవు మా దోషములను మన్నింపుము. ఓ వానరోత్తమా! ఇదివరలో మీతండ్రివలె ఇప్పుడు నీవు, సుగ్రీవుడు ఈ వానర గణములకు ప్రభువులు- మఱి ఇతరులు కారు. ఓ పుణ్యపురుషా! మీ పినతండ్రియైన సుగ్రీవునికడకు వెళ్లి, నీవును, ఈ వానరోత్తములందఱును ఇచ్చటికి వచ్చినట్లు ఆయనకు తెలిపితిని. ఈ వానరప్రముఖులతోగూడి నీవు ఇచ్చటికి వచ్చినవిషయమును విని, ఆతడెంతయు సంతసించెను. మధువనము ధ్వంసమైనవార్తను వినియు, వానరప్రభువు, మీ పినతండ్రియు ఐన సుగ్రీవుడు కోపగింపలేదు, మీదు మిక్కిలి సంతోషపడెను. (8-11)

ఆ ప్రభువు "వారినందఱిని వెంటనే ఇచటికి పంపుము" అని నన్ను ఆదేశించెను. దధిముఖుడు పలికిన ఈ మృదు వచనములను విని, మాట్లాడుటలోనేర్పరి, వానర ప్రముఖుడు ఐన అంగదుడు తన సహచరవానరులతో మృదుమధురముగా ఇట్లు పలికెను. "ఓ వానర యోధులారా! ఈ వృత్తాంతమును శ్రీరాముడుగూడ విని యుండునని భావించును. (12-13)

ఏలనన దధిముఖుడు సంతోషముతో ఈ సందేశమును తెలుపుటనుబట్టి నేనట్లనుకొనుచున్నాను. ఓ వీరులారా! కార్యసిద్ధియైనపిమ్మట మనము ఇక్కడ ఒక్క క్షణముగూడ ఉండరాదు. (14)

వానరులందఱును ఇచ్చానుసారముగా మధువులను సేవించి, బడలికలను తీర్చుకొనియున్నారు. ఇంకను మనకిక్కడ పనియేమి? మన ప్రయాణములో ఇక సుగ్రీవుని యెద్దకు వెళ్లుటయే మిగిలియున్నది. ఇంక మనప్రభువైన సుగ్రీవుడున్న ప్రదేశమునకు శీఘ్రముగా వెళ్లుటయే మన కర్తవ్యము. (15)

ఓవానరయోధులారా! నేను మీఅధీనములోనున్నవాడను. మీరందఱునుకలిసి కర్తవ్యమును నిర్ణయింపుడు. మీరు చెప్పినప్రకారము దానిని నేను ఆచరింతును. (16)

నాజ్ఞాపయితు మీశోఽహం యువరాజోఽస్మి యద్యపి ।
అయుక్తం కృతకర్మాణో యూయం ధర్మయతుం మయా । 17

బ్రువతశ్చాంగదప్రైసం శ్రుత్వా వచనముత్తమమ్ ।
ప్రహృష్టమనసో వాక్యమ్ ఇద మూచుర్వనాకసః । 18

ఏవం వక్ష్యతి క్ రాజన్ ప్రభుస్సన్ వానరర్షభ ।
ఐశ్వర్యమదమత్తో హి సర్వోఽహమితి మన్యతే । 19

తవ చేదం సుసదృశం వాక్యం నాన్యన్య కన్యచిత్ ।
సన్నతిర్ని తవాఖ్యాతి భవిష్యచ్చభయోగ్యతామ్ । 20

సర్వే వయమపి ప్రాప్తాః తత్ర గంతుం కృతక్షణాః ।
స యత్ర హరివీరాణాం సుగ్రీవః పతిరవ్యయః । 21

త్వయా హ్యనుక్తైర్దర్శిభిః నైవ శక్యం పదాత్పదమ్ ।
కృచిద్గంతుం హరిశ్రేష్ఠ బ్రూమస్సత్యమిదం తు తే । 22

ఏవం తు వదతాం తేషామ్ అంగదః ప్రత్యభాషత ।
బాధం గచ్ఛామ ఇత్యుక్త్వా భముత్పేతుర్మహాబలాః । 23

ఉత్పతంతమనూత్పేతుః సర్వే తే హరియూథపాః ।
కృత్వాకాశం నిరాకాశం యంత్రోత్థిష్ఠా ఇవాచలాః । 24

అంగదం పురతః కృత్వా హనూమంతం చ వానరమ్ ।
తేఽంబరం సహసోత్పత్య వేగవంతః స్థవంగమాః ।

వినదంతో మహానాదం ఘనా వాతేరితా యథా । 25

అంగదే సమనుప్రాప్తే సుగ్రీవో వానరాధిపః । 26

ఉవాచ శోకోపహతం రామం కమలలోచనమ్ ।
సమాశ్మసిహి భద్రం తే దృష్ట్వా దేవీ న సంశయః । 27

నాగంతుమిహ శక్యం తైః అతీతే సమయే హి నః ।
అంగదస్య ప్రహర్షాచ్చ జానామి శుభదర్శన । 28

న మత్సకాశ మాగచ్ఛేత్ కృత్యే హి వినిపాతితే ।
యువరాజో మహాబాహుః స్థవతాం ప్రవరోఽంగదః । 29

నేను యువరాజునే ఐనప్పటికిని మిమ్ములను ఆజ్ఞాపింప గలవాడనుగాను, మీరు కార్యమును సఫలమొనర్చుకొని వచ్చినవారు. మిమ్ములను నేను శాసింపదగదు." (17)

అంగదుడు వచించిన ఈ మంచిమాటలనువిని, వానరులందఱును సంతుష్టులై ఇట్లునుడివిరి. (18)

వానరోత్తముడనైన ఓ యువరాజా! సామాన్యముగా ప్రభువైన వాడెవ్వడైనను ఐశ్వర్యమదమత్తుడై 'నేనే సర్వాధికారిని' అని తలంచునేగాని ఈ నిదముగా నమ్రతతో పలికెడివాడెవడు? (19)

ఇట్లునుడువుట నీకేతగును. ఇతరులకు ఇది అసాధ్యము. భవిష్యత్తులో నీకు కలుగనున్న మహాశుభములకు ఇది సూచకము. (20)

మీవెంటనున్న మేమందఱముగూడ శుభలక్షణ సంపన్నుడు, వానరయోధులకు సంతతప్రభువు ఐన సుగ్రీవునికడకు చేరుటకు వేచియున్నాము. (21)

ఓ వానరశ్రేష్ఠా! నీ అనుజ్ఞలేనిదే వానరులెవ్వరును ఒక్క అడుగుగూడ ముందుకువేయజాలరు. (మీ ఆజ్ఞను ఏమాత్రము అతిక్రమింపరు) సత్యమును పలుకుచున్నాము. (22)

ఆ వానరులందఱును ఇట్లుపలుకగా అంగదుడు సరే! వెళ్లుదము' అని ప్రత్యుత్తరమిచ్చెను. వెంటనే ఆ మహాబలశాలురు అందఱును ఒక్కొక్కడిగా ఆకాశమున కెగిరిరి. (23)

ఆ వానరయోధులందఱును ఎగురుచున్న అంగదుని అనుసరించుచు యంత్రములచే పైకిచిమ్మబడిన పర్వతములవలె ఆకాశమున ఏమాత్రము ఎడములేకుండ వ్యాపించియుండిరి. అనగా ఆకాశమునందతటనువారే కనబడుచుండిరి. (24)

యువరాజైనఅంగదుడు, కపివరుడైనహనుమంతుడు ముందుకు సాగిపోవుచుండగా మిక్కిలివేగముగల ఆ వానరులు వారినిఅనుసరించుచు రివున ఆకాశమునకెగిరి, వాయువుచే నెట్టబడుచున్నమేఘములవలె మహానాదముల నొనర్చుచు పురోగమించిరి. (25)

అంగదాదులు తమను సమీపించుచుండగాజూచి, వానరోద్రుడైన సుగ్రీవుడు సీతావిరహకారణముగా మిక్కిలి దుఃఖమగ్నుడైయున్న శ్రీరామునితో ఇట్లనెను. "ఓరామా! సీతాదేవి కనబడినది, ఇందులకు సందేహము లేదు- ఊరడిల్లుము- నీకు భద్రమగును. చూడుము- ఇదిగో! అంగదాదులు రానేవచ్చినారు." (26-27)

ఓ శుభదర్శనా! అట్లుకానిచో గడువుమీతిన పిమ్మట వారు ఇచ్చటికి వచ్చుట అసంభవము- అంగదుని అమితోత్సాహమునుబట్టి నేనిట్లు తలంచుచున్నాను. (28)

కార్యముసఫలముగానిచో, మహాబాహువు, వానర ప్రముఖుడు, యువరాజు ఐన అంగదుడు నా కడకు వచ్చి యుండెడివాడుగాదు. (29)

యద్యవ్యకృతకృత్యానామ్ ఈదృశస్వాదుపక్రమః ।
భవేత్ స దీనవదనో భ్రాంతవిఘ్నతమానసః ॥ 30

పితృసైతామహం చైతత్ పూర్వకైరభిరక్షితమ్ ।
న మే మధువనం హన్యాత్ అహృష్టః స్లవగేశ్వరః ॥ 31

కౌసల్యా సుప్రజా రామ సమాశ్వసిహి సుప్రత ।
దృష్టా దేవీ న సందేహో నచాన్యేన హమామతా ॥ 32

న హ్యన్యః కర్మణో హేతుః సాధనేఽస్య హమామతః ।
హమామతి హి సిద్ధి శ్చ మతి శ్చ మతిసత్తమ ।
వ్యవసాయ శ్చ వీర్యం చ సూర్యే తేజ ఇవ ధ్రువమ్ ॥ 33

జాంబవాన్ యత్ర నేతా స్యాత్ అంగద శ్చ బలేశ్వరః ।
హనుమాం శ్చాప్యధిష్ఠాతా న తస్య గతి రన్యథా ॥ 34

మా భూశ్చింతాసమాయుక్తః సంప్రత్యమితవిక్రమః ।
యదా హి దర్శితోదగ్రాః సంగతాః కాననాకసః ॥ 35

నైషామకృతకార్యాణామ్ ఈదృశః స్వాదుపక్రమః ।
వనభంగేన జానామి మధూనాం భక్షణేన చ ॥ 36

తతః కిలకిలాశబ్దం శుశ్రావాసన్నమంబరే ॥ 37

హనుమత్కర్మదృష్టానాం నర్తతాం కాననాకసామ్ ।
కిష్కింధాముపయాతానాం సిద్ధిం కథయతా మివ ॥ 38

తతశ్చృత్వా నినాదం తం కపీనాం కపిసత్తమః ।
ఆయతాంచితలాంగూలః సోఽభవత్ హృష్టమానసః ॥ 39

అజగ్ముస్తేఽపి హరయో రామదర్శనకాంక్షిణః ।
అంగదం పురతః కృత్వా హనుమంతం చ వానరమ్ ॥ 40

తేఽంగదప్రముఖా వీరాః ప్రహృష్టా శ్చ ముదాన్వితాః ।
నిపేతుర్దరిరాజస్య సమీపే రాఘవస్య చ ॥ 41

ఒకవేళ వానరులు కార్యమునుసాధింపకయేవచ్చి మధు వనమును భగ్గుమొనర్చినచో అంగదుడు దీనవదనుడై, భ్రాంతిచే మనస్సుకలతచెందినవాడై యుండెడివాడు. (30)

ఈ మధువనము మా తాతముత్తాతలనుండి పూర్వులచే చక్కగా రక్షింపబడుచు వచ్చినది. అట్టి మధువనమును దుఃఖితుడైన అంగదుడు ధ్వంసముకానియడు. (ఏలనన అంగదుడు బాధ్యతగల యువరాజు గదా!) (31)

కౌసల్యామాతకు ఆనందమునుగూర్చు ఓ రామా! నియమనిష్ఠలుగలవాడా! ఊరడిల్లుము. 'సీతాదేవి కనబడినది (దృష్టా దేవీ) సందేహములేదు. ఆమెను హనుమంతుడే దర్శించియుండును. (32)

ఓ ప్రజ్ఞాశాలీ! ఈ కార్యమును సఫలమొనర్చినది మఱివ్వరోగాదు, హనుమంతుడేయైయుండును. ఏలనన సూర్యునియందుతేజస్సువలె సహజముగనే హనుమంతుని యందు కార్యదక్షత, ప్రజ్ఞ, ప్రయత్నశీలము, పరాక్రమము కొల్లలుగా గలవు. (33)

మహావీరుడైన జాంబవంతుడు, మిక్కిలిబలశాలియైన అంగదుడు నాయకత్వమునహించునప్పుడు, వాయుసూనుడైన హనుమంతుడు పర్యవేక్షించునప్పుడు ఏకార్యమైనను సఫలమైతీరును, కావున అమిత పరాక్రమశాలీ! ఓ రామా! ఇప్పుడు చింతను దటిజేరనీయకుము. వానరులు దర్పాతిశయముతో రానేవచ్చినారు. కార్యసాఫల్యముకానిచో వారు ఈ విధముగా ప్రవర్తింపరు- మధువనమునందు వారు యధేచ్ఛగా ఫలభక్షణము మధుసేవనము చేయుటనుబట్టియు, వనమును భంగపఱచుటనుబట్టియు నేను ఇట్లు ఊహించు చున్నాను. ఊహించుటయే కాదు, ఇది నాపరమ విశ్వాసము." (34-36)

పిమ్మట హనుమంతుడుసాధించిన కార్యసాఫల్యమునకు గర్వించుచు గర్జించుచున్న వానరులు కిష్కింధను సమీపించుచు, తమకార్యసిద్ధినిగూర్చి ప్రకటించుచున్నారా? అనునట్లు ఆకాశము నందు కిలకిలా రావములను గావించిరి. అనంతరము వానర ప్రభువైనసుగ్రీవుడు కపీశ్వరుల నినాదములనువిని, వాలమును విటారుగా పైకెత్తి, తన పరమానందమును ప్రకటించెను. (37-39)

ఆ కపులును వానరోత్తములైనఅంగదుని, హనుమంతుని ముందుంచుకొని శ్రీరాముని దర్శించు కాంక్షతో వచ్చివారిరి. (40)

మహావీరులైన ఆ అంగదాదిప్రముఖులు మిక్కిలి ఆనందముతోపొంగిపోవుచు కపిరాజైనసుగ్రీవుడు, పురుషోత్తముడైన శ్రీరాముడు ఉన్న ప్రదేశమునదిగిరి. (41)

1) ఆకాశమున వయనించుచు గమ్యస్థానమును సమీపించిన విమానమును క్రిందికిదిగుటకు ఆనుమతించుచు విమానాశ్రయమున దీనకాంతులు ప్రదర్శింపబడును. రామసుగ్రీవుల సన్నిధికి చేరుటకై గగన మార్గమున వచ్చుచున్న హనుమదాది వానరులకు హర్షామోదములను దెల్పుచు సూర్యపుత్రుడైన సుగ్రీవుడు కాంతులను విరజిమ్ము తన వాలమును పైకెత్తెను.

హనుమాంశ్చ మహాబాహుః ప్రణమ్య శిరసా తతః ।
నియతా మక్షతాం దేవీం రాఘవాయ న్యవేదయత్ ॥ 42

దృష్ట్వా దేవీతి హనుమద్వదనాదమృతోపమమ్ ।
ఆకర్ణ్య వచనం రామో హర్షమాప సలక్షణః ॥ 43

నిశ్చితార్థస్తతస్తస్మిన్ సుగ్రీవం పవనాత్మజే ।
లక్షణః ప్రీతిమాన్ ప్రీతం బహుమానాదవైక్షత ॥ 44

ప్రీత్యా చ రమమాణోఽథ రాఘవః పరవీరహా ।
బహుమానేన మహతా హనుమంతమవైక్షత ॥ 45

మహాబాహునైన హనుమంతుడు సాష్టాంగనమస్కార మొనర్చి, 'సీతామహాసాధ్వి క్షేమముగా నున్నది' అని శ్రీరామునకు నివేదించెను. 'కనుగొంటిని సీతమ్మను' (దృష్టాదేవీ) అను అమృతతుల్యమైనవచనమును హనుమంతుని నోటవిని, రామలక్ష్మణులు మహదానంద భరితులైరి. (42-43)

'హనుమంతుడే కార్యమునుసాధింపగలడు' అనువిశ్వాసము గలలక్ష్మణుడు సంతుష్టుడై, గౌరవాదరములనుగూర్చు తనచూపులతో ఆ సుగ్రీవుని సంతోషపెట్టెను. (1) (44)

శత్రువీరసంహారకుడైన శ్రీరాముడు సంతోషమున ఓలలాడుచు అత్యంతగౌరవభావముతో హనుమంతుని వీక్షించెను. (అప్పుడు హనుమంతుడు పొందిన బ్రహ్మానందమునకు అవధులు లేకుండెను.) (45)

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే సుందరకాండే చతుష్ఠష్టితమస్సర్గః (64)

వాల్మీకిమహర్షివిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి సుందరకాండమునందు ఇది ఆఱవదినాలుగవసర్గము.

-- * * * --

65. అఱువదిఐదవసర్గము

హనుమంతుడు సీతాదేవి సమాచారమును శ్రీరామునకు తెలుపుట

తతః ప్రప్రవణం వైలం తే గత్వా చిత్రకాననమ్ ।
ప్రణమ్య శిరసా రామం లక్షణం చ మహాబలమ్ ॥ 1

యువరాజం పురస్కృత్య సుగ్రీవమభివాద్య చ ।
ప్రవృత్తిమథ సీతాయాః ప్రవక్తుముపచక్రముః ॥ 2

రావణాంతఃపురే రోధం రాక్షసేభిశ్చ తర్జనమ్ ।
రామే సమనురాగం చ యశ్చాయం సమయః కృతః ॥ 3

ఏత దాఖ్యాంతి తే సర్వే హరయో రామసన్నిధౌ ।
వైదేహీమక్షతాం శ్రుత్వా రామస్తూత్తర మబ్రవీత్ ॥ 4

క్వ సీతా వర్తతే దేవీ కథం చ మయి వర్తతే ।
ఏత న్మే సర్వమాఖ్యాత వైదేహీం ప్రతి వానరాః ॥ 5

రామస్య గదితం శ్రుత్వా హరయో రామసన్నిధౌ ।
చోదయంతి హనుమంతం సీతావృత్తాంతకోవిదమ్ ॥ 6

అంతట ఆ వానరులందఱును యువరాజైనఅంగదుని నాయకత్వమున చిత్రములైన వనములుగల ప్రప్రవణ పర్వతమును జేరిరి, అచట వారు రామలక్ష్మణులకు సాష్టాంగముగా ప్రణమిల్లిరి. అనంతరము సుగ్రీవునకు నమస్కరించి, సీతాదేవివృత్తాంతమును దెలుపుటకు ఉపక్రమించిరి. (1-2)

రావణాంతఃపురమునందు సీతాదేవి నిర్బంధింపబడుట, రాక్షసస్త్రీలు ఆమెను భయపెట్టుచుండుట, రామునిపై ఆమెకుగల అనురాగము, రావణుడు ఆమెకు విధించిన గడువు మొదలగు విషయములను వానరులందఱును రామసన్నిధి యందు చెప్పదొడంగిరి. సీతాదేవి క్షేమముగానున్నట్లు దెలిసికొని, శ్రీరాముడిట్లు నుడివెను- (3-4)

ఓ వానరులారా! సీతాదేవి ఎచ్చటఉన్నది? నా విషయమున ఆమెఅభిప్రాయమేమి? ఆమెకు సంబంధించిన ఈ విషయములనన్నింటిని విపులముగా దెల్పుడు. (5)

వానరులు రాముడు పలికినమాటలనువిని, సీతాదేవి వృత్తాంతమును బాగుగా ఎఱిగిన హనుమంతునితో "నీవే వివరింపుము" అని శ్రీరాముని సన్నిధిలో ఆయనను ప్రోత్సహించిరి. (6)

1) రామకార్యార్థమై హనుమంతుని పంపినవాడు సుగ్రీవుడే. హనుమంతుడే ఈ కార్యమును సాధించెనని గట్టిగా నొక్కి చెప్పినవాడును సుగ్రీవుడే. కావున అతడు లక్షణస్వామియొక్క గౌరవాదరములతోగూడినచూపులకు అర్హుడాయెను.

శ్రుత్వా తు వచనం తేషాం హనుమాన్ మారుతాత్మజః ।
ప్రణమ్య శిరసా దేవ్యై సీతాయై తాం దిశం ప్రతి ।
ఉవాచ వాక్యం వాక్యజ్ఞః సీతాయా దర్శనం యథా । 7

తం మణిం కాంచనం దివ్యం దీప్యమానం స్వతేజసా ।
దత్త్వా రామాయ హనుమాన్ తతః ప్రాంజలిరబ్రవీత్ । 8

సముద్రం లంఘయిత్వాహం శతయోజన మాయతమ్ ।
అగచ్ఛం జానకీం సీతాం మార్గమాణో దిదృక్షయా । 9

తత్ర లంకేతి నగరీ రావణస్య దురాత్మనః । 10

దక్షిణస్య సముద్రస్య తీరే వసతి దక్షిణే ।
తత్ర దృష్ట్వా మయా సీతా రావణాంతఃపురే సతి । 11

సన్న్యస్య త్వయి జీవంతీ రామా రామ మనోరథమ్ ।
దృష్ట్వా మే రాక్షసీమధ్యే తర్జ్యమానా ముహుర్ముహుః । 12

రాక్షసీభిర్విరూపాభీ రక్షితా ప్రమదావనే ।
దుఃఖమాసాద్యతే దేవీ తథాఽదుఃఖోచితా సతి । 13

రావణాంతఃపురే రుద్ధా రాక్షసీభిస్సరక్షితా ।
ఏకవేణీధరా దీనా త్వయి చింతాపరాయణా । 14

అథశ్చయ్యా వివర్ణాంగీ పద్మినీవ హిమాగమే ।
రావణాద్వినివృత్తార్తా మర్తవ్యకృతనిశ్చయా । 15

దేవీ కథంచిత్ కాకుత్స్థ త్వన్మనా మార్గితా మయా ।
ఇక్ష్వాకువంశవిఖ్యాతిం శనైః కీర్తయతాఽనఘ । 16

సా మయా సరశార్దూల విశ్వాసముపపాదితా ।
తతస్సంభాషితా దేవీ సర్వమర్థం చ దర్శితా । 17

రామసుగ్రీవసఖ్యం చ శ్రుత్వా ప్రీతిముపాగతా ।
నియతస్సముదాచారో భక్తిశ్చాస్యాస్తథా త్వయి । 18

ఆ వానరులమాటలనువిని, వాయుసూనుడైన హనుమంతుడు ఆ దక్షిణదిక్కునకుమఱలి సీతాదేవికి వినయముతో ప్రణమిల్లెను. తదుపరి వాక్పతురుడైన ఆ మారుతి తాను సీతాదేవిని దర్శించినరీతిని తెలుపసాగెను. (7)

(సీతాదేవి తనకు అనవాలుగా అనుగ్రహించినదియు) కాంచనమయము, తనతేజస్సుతో దివ్యకాంతులను వెదజల్లుచున్నదియగు ఆ చూడామణిని హనుమంతుడు శ్రీరామునకు సమర్పించెను. పిమ్మట అంజలిఘటించి, అతడు ఇట్లునుడివెను. (8)

"నేను నూఱుయోజనముల పొడవుగల సముద్రమును లంఘించి, జనకునికూతురైనసీతాదేవిని చూడగోరినవాడనై ఆమెను వెదకుచువెల్లితిని. (9)

దక్షిణసముద్రముయొక్క దక్షిణతీరమునందు దుర్మార్గుడైన రావణునియొక్క 'లంక' అను నగరము గలదు. అచట రావణాంతఃపురమున 'అశోక' వనమునందు నేను సీతాసాధ్వినీ జూచితిని. (10-11)

ఓ రామా! ఆ సాధ్వీ తన ఆశలనన్నింటిని నీ మీదనే పెట్టుకొని జీవించుచున్నది. ఆమె చుట్టును రాక్షసస్త్రీలు చేరియుండిరి. వారు ఆమెను మాటిమాటికిని భయపెట్టుచుండగా నేను జూచితిని. వికృతాకారములుగల ఆరాక్షసస్త్రీలు ప్రమదావనము నందు ఆమెను కాపలాకాయుచున్నారు. (కలలోగూడ) దుఃఖమును మాటనే ఎఱుగని ఆ సాధ్వీ నేడు దుఃఖములకులోనైనది. (12-13)

రావణాంతఃపురమునందు (అశోకవనమునందు) ఆమె నిర్బంధములోనున్నది. రాక్షసస్త్రీలు ఆమెను పర్యవేక్షించుచున్నారు. ఆమెకేశములన్నియు ఒకేజడగా ఏర్పడియున్నవి, దీనురాలై యున్న ఆమె నిరంతరము నిన్నే చింతించుచున్నది. (14)

ఆమె నేలపైపరుండియున్నది, మంచుదెబ్బకు గుఱియైన పద్మమువలె వన్నెదఱిగియున్నది. రావణుని ఏవగించు కొనుచున్నది, విరక్తికారణముగా తనువును త్యజింపవలెనని నిర్ణయించుకొనియున్నది- (15)

కాకుత్స్థుడవగు ఓ రామా! నీపైననే మనస్సును నిలుపుకొని యున్న సీతాదేవిని అతికష్టముతో వెదకి కనుగొంటిని. ఓ పుణ్యపురుషా! నేను (అప్పుడు) ఇక్ష్వాకువంశ విఖ్యాతిని తిన్నగా క్రమముగా ప్రస్తుతించితిని. (16)

ఓ మహాపురుషా! ఆవిధముగా ఆమెకు నాపై విశ్వాసమును పొదుకల్పితిని. అప్పుడు ఆ తల్లి నాతో సంభాషించినది. ఆమెకు నేను అన్నివిషయములను దెల్పితిని. (17)

రామసుగ్రీవులమైత్రిని దెలిసికొని, ఆమె పరమప్రీతిని పొందినది, పాతివ్రత్యధర్మాచరణము, నీపైభక్తి ప్రపత్తులు ఆమెలో స్థిరముగానున్నవి. (18)

ఏవం మయా మహాభాగా దృష్టా జనకనందినీ,
ఉగ్రేణ తపసా యుక్తా త్వదృక్త్యా పురుషర్షభ. 19

అభిజ్ఞానం చ మే దత్తం యథాస్మత్తం తవాంతికే,
చిత్రకూటే మహాప్రాజ్ఞ వాయసం ప్రతి రాఘవ. 20

విజ్ఞాప్యశ్చ నరవ్యాఘ్రో రామో వాయుసుత త్వయా,
అభితేనేహ యద్బ్రష్టమ్ ఇతి మామాహ జానకీ. 21

అయంచాస్మై ప్రదాతవ్యో యత్నాత్ సుపరిరక్షితః,
బ్రువతా వచనాన్యేవం సుగ్రీవస్యోపశృణ్వతః. 22

ఏష చూడామణిః శ్రీమాన్ మయా సుపరిరక్షితః,
మనశ్శిలాయాస్తిలకో గండపార్శ్వే నివేశితః. 23

ఏష నిర్యాతితః శ్రీమాన్ మయా తే వారిసంభవః,
ఏతం దృష్ట్వా ప్రమోదిష్యే వ్యసనే త్వా మివానఘ. 24

జీవితం ధారయిష్యామి మాసం దశరథాత్మజ,
ఊర్ధ్వం మాసాన్నజీవేయం రక్షసాం వశమాగతా. 25

ఇతి మామబ్రవీత్ సీతా కృశాంగీ ధర్మచారిణీ,
రావణాంతఃపురే రుద్ధా మృగీవోత్పల్లలోచనా. 26

ఏతదేవ మయాఽఖ్యాతం సర్వం రాఘవ యద్యథా,
సర్వథా సాగరజలే సంతారః ప్రవిధీయతామ్. 27

తౌ జాతాశ్వాసౌ రాజపుత్రౌ విదిత్వా
తచ్చాభిజ్ఞానం రాఘవాయ ప్రదాయ .
దేవ్యా చాఖ్యాతం సర్వ మేవానుపూర్వ్యాత్
వాచా సంపూర్ణం వాయుపుత్రశృణవ . 28

ఓ నరోత్తమా! పూజ్యురాలైన ఆ జనకునికూతురు తీవ్రముగా తపమాచరించుచు నీయందు భక్తి తత్పరురాలై యున్నది. ఈ విధముగానున్న ఆ సార్వినీ నేను వీక్షించితిని. (19)

మహాప్రాజ్ఞా! ఓ శ్రీరామా! చిత్రకూటపర్వతమునందు ఆమె నీప్రక్కనఉన్నప్పుడు జరిగిన కాకవృత్తాంతమును 'గుర్తు'గా నీకు తెల్పుటకై ఆమె నాకు వివరించినది. (20)

"ఓ మారుతీ! ఇక్కడనీవు చూచినదంతయును నరోత్తముడైన శ్రీరామునకు విన్నవింపుము." - అని జానకీదేవి నాతోనుడివినది. (21)

ఈ వచనములను అన్నింటిని సుగ్రీవునిసమక్షమున శ్రీరామునకు దెలుపుము. ఈ శిరోభూషణమును ఎంతో భద్రముగా కాపాడుకొనుచు వచ్చితిని. దీనిని శ్రీరామునకు సమర్పించి, ఇట్లు పలుకుము. (22)

"జాతీరత్నశోభలనువెదజల్లు ఈ చూడామణిని నేను జాగ్రత్తగా పరిరక్షించుకొనుచువచ్చితిని. మణిశిల గంధమును (నీవు) నా చెక్కిలిపై తిలకముగా తీర్చిదిద్దితివి. (23)

జలములలో జన్మించి, కాంతులనుచిమ్ముచున్న ఈ చూడామణిని నేను నీకడకు పంపుచున్నాను. ఓ ఆనఘ! దుఃఖసమయమునందు దీనిని జూచుచు నిన్ను జూచినట్లు ఆనందించుచున్నాను. (24)

ఓ దాశరథీ! మాసముగడువు ముగియువఱకు నేను జీవించియుందును. రాక్షసులఅధీనములోనున్న నేను ఒక నెలపూర్తియైనపిమ్మట జీవించియుండను" - అని (25)

ధర్మచారిణియు, కృశాంగియు ఐన సీతాదేవి నాతో నుడివినది. ఆడులేడివలె విశాలనేత్రములు గల సీతాదేవి రావణాంతఃపురమున (అశోకవనమున) నిర్బంధములో నున్నది. (26)

ఓ రఘువంశోత్తమా! విషయములను అన్నింటిని యథాతథముగా విన్నవించితిని. సాగరమును దాటు ఉపాయమును గూర్చి అలోచింపవలెను." (27)

వాయుసూనుడైన హనుమంతుడు ఈ విధముగా తన మాటలద్వారా ఆరామలక్ష్మణులు ఊరటచెందినట్లు గ్రహించి, సీతాదేవి ఆనవాలుగా తనకిచ్చిన చూడామణిని శ్రీరామునకు సమర్పించెను. సీతాదేవిసందేశమును క్రమము తప్పకుండా సంపూర్ణముగా తెలియజేసెను. (28)

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే సుందరకాండే పంచషష్ఠితమస్సర్గః (65)

వాల్మీకిమహర్షినిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి సుందరకాండమునందు ఇది అఱువదివిదవసర్గము.

66. అఱువదిఅఱవసర్గము

చూడామణిని గాంచి, సీతాదేవి క్లేశములను విని, శ్రీరామచంద్రుడు పరితపించుట

ఏవముక్తి హనుమతా రామో దశరథాత్మజః ।
తం మణిం హృదయే కృత్వా ప్రరురోద సలక్షణః । 1

తం తు దృష్ట్వా మణిశ్రేష్ఠం రాఘవ శ్శోకకర్షితః ।
నేత్రాభ్యామశ్రుపూర్ణాభ్యాం సుగ్రీవమిదమబ్రవీత్ । 2

యతైవ ధేనుస్సవతి స్నేహోద్వత్సస్య వత్సలా ।
తథా మమాపి హృదయం మణిరత్నస్య దర్శనాత్ । 3

మణిరత్నమిదం దత్తం వైదేహ్యః శ్వశురేణ మే ।
నధాకాలే యథా బద్ధమ్ అధికం మూర్ఛి శోభతే । 4

ఆయం హి జలసంభూతో మణిస్సజ్జనపూజితః ।
యజ్ఞే పరమతుష్టేన దత్తశ్చక్రేణ ధీమతా । 5

ఇమం దృష్ట్వా మణిశ్రేష్ఠం యథా తాతస్య దర్శనమ్ ।
అద్యాస్త్వవగతస్సౌమ్య వైదేహస్య తథా విభోః । 6

ఆయం హి శోభతే తస్యాః ప్రియాయా మూర్ఛి మే మణిః ।
అస్యాద్య దర్శనేనాహం ప్రాప్తాం తామివ చింతయే । 7

కిమాహ సీతా వైదేహీ బ్రూహి సౌమ్య పునఃపునః ।
పిపాసుమివ తోయేన సించంతి వాక్యవారిణాః । 8

ఇతస్తు కిం దుఃఖతరం యదిమం వారిసంభవమ్ ।
మణిం పశ్యామి సౌమిత్రే వైదేహీ మాగతాం వినా । 9

చిరం జీవతి వైదేహీ యది మాసం ధరిష్యతి ।
క్షణం సౌమ్య న జీవేయం వినా తామసిలేక్షణామ్ । 10

నయ మామపి తం దేశం యత్ర దృష్టా మమ ప్రియా ।
న తిష్ఠేయం క్షణమపి ప్రవృత్తి ముపలభ్య చ । 11

హనుమంతుడు ఈవిధముగా తెలిసినపిమ్మట దశరథునికుమారుడైన శ్రీరాముడు ఆ చూడామణిని తన హృదయమునకుహత్తుకొని, మిక్కిలి నిలపించెను. లక్షణుడును కంటతడిపెట్టెను. (1)

శ్రీరాముడు ఉత్కృష్టమైన ఆ మణినిజూచి, శోకాకులుడై కన్నులనీరునిండగా సుగ్రీవునితో ఇట్లనెను. (2)

లేగదూడపైగలవాత్సల్యముచే దేనువు పాలను చేవునట్లు ఈ అమూల్యమైన చూడామణిని చూడగానే నా హృదయము ద్రవించుచున్నది. (3)

మామయైన జనకమహారాజు వివాహసమయమున (ఆమె తల్లిద్వారా) నాతండ్రిసమక్షమున వైదేహికి కానుకగానిచ్చెను. దానిని ఆమె తనశిరస్సున ధరించినప్పుడు ఆమణిశోభలు ఇనుమడించెను. (4)

జలమునుండి ఆవిర్భవించిన ఈ మణి సజ్జనుల పూజలను అందుకొనినది. జనకుడుచేయు యజ్ఞమునకు ధీశలియైన దేవేంద్రుడు సంతుష్టుడై దీనిని ఆ మహారాజునకు బహూకరించెను. (5)

సౌమ్యుడనైన ఓ సుగ్రీవా! నేను విశిష్టమైన, ఈ మణిని జూడగానే నేడు నాకు మాతండ్రియైన దశరథుని, మామయైన జనకుని దర్శించినట్లున్నది. (6)

ఈ మణియే నాప్రియురాలైన సీతయొక్క శిరస్సునందు ఇంతవఱకు అలంకృతమగుచు శోభిల్లుచున్నది. నేడు దీనినిజూచి ఆమెను పొందినట్లు తలంచుచున్నాను. (7)

ఓ మారుతీ! సీతాదేవి పలికినమాటలను పదేపదే తెలుపుము. దప్పిగొన్నవానికి జలములవలె ఆ మధుర వచనములు నాకు హాయినిగూర్చును. (8)

ఓ లక్షణా! వైదేహీ ఇచటలేకుండా జల సంభవమైన ఈ చూడామణిని చూచుటవలన నా దుఃఖము ఇంకనుఅధికమగుచున్నది. (9)

సౌమ్యుడనైన ఓ లక్షణా! సీతాదేవి ఒకమాసము తన ప్రాణములను నిలుపుకొనియున్నచో ఆమె చిరకాలము జీవించినట్లేయని తలంపవచ్చును. కాని మనోహరమైన నల్లని చూపులుగల ఆ జానకి లేకుండా ఇంక ఒక్క క్షణకాలమైనను నేను జీవించియుండజాలను. (10)

ఓ మారుతీ! నాకు అత్యంతప్రితిపాత్రురాలైన సీతాదేవి యున్నప్రదేశమునకు నన్నును చేర్చుము. ఆమె ఉనికి తెలిసిన పిమ్మట ఒక్కక్షణముగూడ నేనిక్కడ ఉండలేకున్నాను. (11)

కథం సా మను సుశ్రోణీ భీరుభీరుస్సతీ సదా ।
భయావహానాం ఘోరాణాం మధ్యే తిష్ఠతి రక్షసామ్ । 12

శారదస్తమిరోన్ముక్తౌ నూనం చంద్ర ఇవాంబుదైః ।
ఆవృతం వదనం తస్యా న విరాజతి రాక్షసైః । 13

కిమాహ సీతా హనుమన్ తత్త్వతః కథయాద్య మే ।
ఏతేన ఖలు జీవిష్యే భేషజేనాతురో యథా । 14

మధురా మధురాలాపా కిమాహ మమ భామినీ ।
మద్విహీనా వరారోహ హనుమన్ కథయస్య మే ।
దుఃఖాద్దుఃఖతరం ప్రాప్య కథం జీవతి జానకీ । 15

సుందరాంగియు, సహజముగా భయపడు స్వభావము గలదియు, సాధ్వియు అగు నాసీత భయంకరులైన ఘోరరాక్షసులమధ్య ఎట్లు ఉండగలుగుచున్నది? (12)

చీకట్లనుండి బయటపడి మేఘములచే ఆచ్ఛాదితుడైన శరత్కాలచంద్రునివలె రాక్షసులచే ఆవరింపబడిన ఆమెముఖము ప్రకాశింపదు. ఇది నిశ్చయము. (13)

ఓ హనుమంతుడా! నా సీత ఇంకను ఏమనినదో దాచక ఇప్పుడు నుడువుము. ఔషధసేవనముచే రోగివలె ఆమె కమ్మనిమాటలచే నేను నా ప్రాణములను నిలుపుకొందును. (14)

ఓ హనుమంతుడా! నాభార్య మధురస్వభావము గలది, మధురముగా మాట్లాడునది, నా వియోగ దుఃఖముననున్న ఆమె పలికిన మాటలనే నాకు యథాతథముగా వినిపింపుము. దుఃఖపరంపరనుపోది జానకీ ఎట్లు జీవించుచున్నది? (15)

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే సుందరకాండే షట్షష్ఠితమస్సర్గః (66)

వాల్మీకిమహర్షినిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి సుందరకాండమునందు

ఇది అటువది అటవసర్గము

-- * * * --

67. అటువదిఏడవసర్గము

హనుమంతుడు సీతా సందేశమును శ్రీరామచంద్రునకు వినిపించుట

ఏవ ముక్తస్తు హనుమాన్ రాఘవేణ మహాత్మనా ।
సీతాయా భాషితం సర్వం న్యవేదయత రాఘవే । 1

ఇదముక్తవతీ దేవీ జానకీ పురుషర్షభ ।
పూర్వవృత్తమభిజ్ఞానం చిత్రకూటే యథాతథమ్ । 2

సుఖసుప్తా త్వయా సార్థం జానకీ పూర్వముత్థితా ।
నాయసస్సహసోత్పత్య విదదార స్తనాంతరే । 3

సర్వాయేణ చ సుప్తస్త్వం దేవ్యంకే భరతాగ్రజ ।
పునశ్చ కిల పక్షీ స దేవ్యా జనయతి వ్యథామ్ । 4

పునఃపునరుపాగమ్య విదదార భృశం కిల ।
తతస్త్వం బోధితస్తస్యాః శోణితేన సముత్థితః । 5

మహానుభావుడైనశ్రీరాముడు ఇట్లుపలుకగా హనుమంతుడు సీతాదేవి నుడివిన వచనములనన్నింటిని ఆయనకు నివేదించెను. (1)

ఓ పురుషోత్తమా! జానకీదేవి ఇదివరలో చిత్రకూటమున జరిగిన వృత్తాంతమును మీకు గుర్తుచేయుటకై యథా తథముగా తెలిపినది. (2)

నీతోగూడి హాయిగా నిద్రించుచున్న జానకీ ముందుగా మేల్కొనెనట. ఇంతలో ఒక కాకి వేగముగా అచటికివచ్చి, ఆమె వక్షఃస్థలమును గాయపఱచెనట. (3)

ఓ భరతాగ్రజా! పిమ్మట నీవు ఆమెయొడిలో తలయుంచి, నిద్రించితివట. మఱల ఆపక్షి సీతాదేవిని బాధించెనట- (4)

ఆ కాకి మాటిమాటికి సమీపమునకువచ్చి, ఆమెను మిక్కిలి గాయపఱచెనట, అప్పుడు ఆమె గాయములనుండి ప్రనివించినరక్తముచే తడిసి నీవు మేల్కొంటివట. (5)

వాయసేన చ తేనైవం సతతం బాధ్యమానయా ।
బోధితః కిల దేవ్యా త్వం సుఖసుప్తః పరంతప । 6

తాం తు దృష్ట్వా మహాబాహో దారితాం చ స్తనాంతరే ।
ఆశీవిష ఇవ క్రుద్ధో నిశ్చునన్నభ్యభాషథాః । 7

సఖ్యైః కేన తే భీరు దారితం తు స్తనాంతరమ్ ।
కః క్రీడతి సరోషేణ పంచవక్త్రేణ భోగినా । 8

నిరీక్షమాణస్సహసా వాయసం సమవైక్షథాః ।
నశైస్సరుధిరైః తీక్షైః తామేవాభిముఖం స్థితమ్ । 9

సుతః కిల స శక్రస్య వాయసః పతతాం వరః ।
ధరాంతరచరశ్శీఘ్రం పవనస్య గతౌ సమః । 10

తతస్తస్మిన్ మహాబాహో కోపసంవర్తితేక్షణః ।
వాయసే త్వం కృథాః క్రూరాం మతిం మతిమతాం వర । 11

స దర్శం సంస్తరాద్భుహ్య బ్రహ్మస్త్రేణ హ్యయోజయః ।
స దీప్తఇవ కాలాగ్నిః జజ్వాలాభిముఖః ఖగమ్ । 12

క్షీప్తవాం స్త్యం ప్రదీప్తం హి దర్శం తం వాయసం ప్రతి ।
తతస్తు వాయసం దీప్తః సదర్శోఽనుజగామ హ । 13

స పిత్రా చ పరిత్యక్తః సురైశ్చ సమహర్షిభిః ।
త్రీన్ లోకాన్ సంపరిక్రమ్య త్రాతారం నాథిగచ్ఛతి । 14

పునరేవాగతః త్రస్తః త్వత్సకాశమరిందమ ।
త్వం తం నిపతితం భూమౌ శరణ్య శృరణాగతమ్ ।

నధార్హమపి కాకుత్స్థ కృపయా పర్యపాలయః । 15

మోఘమస్త్రం న శక్యంతు కర్తుమిత్యేవ రాఘవ ।
భవాంస్తస్యాక్షీ కాకస్య హినస్తిస్మ సదక్షిణమ్ । 16

రామ త్వాం స నమస్కృత్య రాజ్ఞే దశరథాయ చ ।
విస్ఫుష్టస్తు తదా కాకః ప్రతిపేదే స్వమాలయమ్ । 17

ఏవమస్త్రవిదాం శ్రేష్ఠః సత్త్వవాన్ శీలవానపి ।
కిమర్థ మస్త్రం రక్షస్సు న యోజయతి రాఘవః । 18

శత్రుసంహారకుడవైన ఓ రామా! ఆ వాయసముచే మఱలమఱల బాధింపబడుచున్నసీతాదేవి సుఖముగా నిద్రించుచున్న నిన్ను మేల్కొలిపెనట. (6)

ఓ మహాబాహూ! వక్షఃస్థలమునందు గాయపడిన ఆమెను జూచినంతనే రెచ్చిపోయిన విషసర్పమువలె బుసలుకొట్టుచు నీవు ఇట్లు పలికితవట- (7)

“ఓ భయస్వభావురాలా! నీ వక్షఃస్థలమును గోళ్లతో గాయపఱచినదెవరు? కోపముతోఁజిగిపోవుచున్న విశాలమైన పడగగలసర్పముతో ఆడుకొనుచున్నది ఎవరు?” (8)

అటునిటు కలయజూచుచు రక్తసిక్తమైన వాడిగోళ్లతో ఆమెకు ఎదురుగానున్న ఒక కాకిని నీవు వీక్షించితివట. (9)

పక్షులలోశ్రేష్ఠమైనదియు, వాయువేగమున సంచరించు నదియువన ఆ కాకము ఇంద్రుని కుమారుడట- అది మఱియొక ప్రదేశమునకు వెళ్లెనట. (10)

ఓ మహాబాహూ! ప్రజ్ఞావంతులలో శ్రేష్ఠుడా! కోపముతో కన్నులెఱ్ఱజేయుచు ఆవాయసమును క్రూరముగా శిక్షింపదలచితివట. (11)

అట్టి నీవు ఆసనమునుండి ఒకదర్శను దీసికొని, దానిని మంత్రించి బ్రహ్మస్త్రముగా ప్రయోగించితివట. ఆ అస్త్రము ప్రళయాగ్నివలె మంటలను వెలిగ్రక్కుచు కాకమునకు అభిముఖముగా ప్రజ్వలించెనట. (12)

నీవు ప్రజ్వలించుచున్న ఆ దర్శను (బ్రహ్మస్త్రమును) వాయసముపై ప్రయోగించితివట- అప్పుడు ఆ దర్శ మంటలనుచిమ్ముచు ఆవాయసమును వెంటడించెనట. (13)

ఆ వాయసముయొక్క తండ్రియైనఇంద్రుడును, దేవతలును, మహర్షులును అతనిని ఆదుకొనలేదట. ఆ కాకము ముల్లోకములు తిరిగిచూచినను దానిని రక్షించువారు దొరకలేదట. (14)

ఓ శత్రుసంహారకా! ఆ వాయసము ప్రాణభీతితో తిరిగి తిరిగి కడకు నీ యొద్దకేవచ్చెనట. అనన్యశరణ్యుడవైన నిన్ను శరణుజొచ్చి, భూమిపైబడి, నీ ముందు మోకరిల్లెనట. కాకుత్స్థుడవైన ఓ రఘురామా! ఆ కాకము వధింపదగినదే యైనప్పటికిని కనికరముతో దానిని నీవు రక్షించితివట. (15)

అమోఘమైన ఆ బ్రహ్మస్త్రమును వ్యర్థముచేయుట అశక్యమనిభావించి, నీవు ఆకాకముయొక్క కుడికంటిని తొలగించితివట- (16)

ఓ రామా! ఆవాయసము నీకును, దశరథమహారాజునకును నమస్కరించి, నీయొద్ద సెలవుగైకొని, తననివాసమునకు చేరెను.-అట- (17)

“సీతాదేవి ఇంకను ఇట్లుపలికెను. అస్త్ర విద్యాకోవిదులలో శ్రేష్ఠుడు, బలశాలి, ఉత్తమశీల సంపన్నుడు ఐన శ్రీరాముడు రాక్షసులపై అస్త్రములను ఏల ప్రయోగించుటలేదు. (18)

న నాగా నాపి గంధర్వా నాసురా న మరుద్గణాః ।
న చ సర్వే రణే శక్తా రామం ప్రతి సమాసితమ్ । 19

తస్య వీర్యవతః కశ్చిత్ యద్యస్తి మయి సంభ్రమః ।
క్షీప్రం సునిశితైర్బాణైః హన్యతాం యుధి రావణః । 20

భ్రాతురాదేశమాస్థాయ లక్ష్మణో వా పరంతపః ।
స కిమర్థం నరవరో న మాం రక్షతి రాఘవః । 21

శక్తా తౌ పురుషవ్యాఘ్రౌ వాయ్వగ్నిసమతేజసౌ ।
సురాణామపి దుర్ధర్షౌ కిమర్థం మాముపేక్షతః । 22

మమైవ దుష్కృతం కించిన్మహదస్తి న సంశయః ।
సమర్థౌ సహితౌ యన్మాం నావేక్షేతే పరంతపా । 23

వైదేహ్యో వచనం శ్రుత్వా కరుణం సాశ్రుభాషితమ్ ।
పునరవ్యహమార్యాం తామ్ ఇదం వచన మబ్రవమ్ । 24

త్వచ్ఛృకవిముఖో రామో దేవి సత్యేన తే శపే । 25

రామే దుఃఖాభిభూతే తు లక్ష్మణాః పరితప్యతే ।
కథంచిద్భవతీ దృష్ట్వా న కాలః పరిశోచితుమ్ ।
అస్మిన్ ముహూర్తే దుఃఖానామ్ అంతం ద్రక్ష్యసి భామిని । 26

తాపుభౌ నరశార్దూలా రాజపుత్రావనిందితౌ ।
త్వద్దర్శనకృతోత్సాహౌ లంకాం భస్మీకరిష్యతః । 27

హత్వా చ సమరే రౌద్రం రావణం సహబాంధవమ్ ।
రాఘవస్త్వం వరాహోహ స్వాం పురీం నయతే ధ్రువమ్ । 28

యత్తు రామో విజానీయాత్ అభిజ్ఞానమనిందితే ।
ప్రీతిసంజననం తస్య ప్రదాతుం త్వమిహార్హసి । 29

సాభివీక్ష్య దిశస్సర్వా వేణ్యుద్గ్రథనముత్తమమ్ ।
ముక్త్వా వస్త్రాద్దదౌ మహ్యం మణిమేతం మహాబల । 30

ప్రతిగృహ్య మణిం దివ్యం తవ హేతో రఘూద్వహ ।
శిరసా తాం ప్రణమ్యార్యామ్ అహ మాగమనే త్వరే । 31

గమనే చ కృతోత్సాహమ్ అవేక్ష్య వరవర్ణినీ ।
వివర్తమానం చ హి మామ్ ఉవాచ జనకాత్మజా । 32

నాగులుగాని, గంధర్వులుగాని, అసురులుగాని, దేవగణములు గాని, వీరందఱునుకలిసిగాని రణ రంగమున శ్రీరాముని ఎదిరించినిలబడుటకు సమర్థులు గారు. (19)

మహాపరాక్రమశాలియైన శ్రీరామునకు నా విషయమున కొంచెమైనను కనికరమున్నచో వెంటనే వాడియైన బాణములతో యుద్ధమున రావణుని హతమొనర్చవలెను. (20)

అన్నఅనుజ్ఞనుబడసి శత్రుభయంకరుడు, నరోత్తముడు, రఘువంశజుడు ఐన లక్ష్మణుడైనను, నన్ను రక్షించుటకై ఏలవచ్చుట లేదు? మానవోత్తములైన ఆ ఇద్దఱును వాయుదేవుని వలె మహాబలసంపన్నులు, అగ్నిదేవునివలె మహాతేజశ్శాలురు, దేవతలకును అజేయులు, అట్టి మహావీరులు నన్నెందులకు ఉపేక్షించుచున్నారు. అరివీరభయంకరులైన ఆ ఇరువురును విడివిడిగానైనను ఎవరికివారు సర్వసమర్థులు. వారిరువురుకలిసి యుండియు నా విషయమును విస్మరించుటకు కారణము నా వలననే కొంచెముగనో గొప్పగానో దోషము వాటిల్లి యుండవచ్చును ఇందులకు సందేహము లేదు! (21-23)

వైదేహీ కన్నీరుగార్చుచు పలికిన జాలిగొలుపు మాటలను విని, మఱల నేను పూజ్యురాలైన ఆమెతో ఇట్లు పలికితిని. (24)

ఓ దేవీ! నేను ఒట్టుపెట్టుకొని చెప్పుచున్నాను. శ్రీరాముడు నీకై శోకించుచు ఏమియుతోచని స్థితిలోనున్నాడు. అతడు దుఃఖమున మునిగియుండుటచే లక్ష్మణుడును పరితపించుచున్నాడు ఎట్టకేలకు నిన్ను చూడగలిగితిని. ఇది దుఃఖింపవలసిన సమయముగాదు. అమ్మా! అనతికాలములో ఈ దుఃఖములన్నియు సమసి పోవును. (25-26)

పూజ్యులు, రాజకుమారులు ఐన ఆ నరవరులిద్దఱును నీ దర్శనమునకై ఉత్సాహముతో తహతహపడుచున్నారు. వారు క్రూరుడైనరావణుని అతనిపరివారములను సమర భూమికి బలియిచ్చి, లంకను భస్మమొనర్చగలరు. తల్లీ! శ్రీరాముడు నిన్ను ఆయోధ్యానగరమునకు తీసికొనివెళ్లుట తథ్యము- (27-28)

పూజ్యురాలా! రాముడు వెంటనే గుర్తింపగల ఆనవాలును నాకు దయచేయుము. దానినిజూచి ఆ ప్రభువు మిక్కిలి ప్రీతిచెందును. (29)

మహాబలశాలియైన ఓరామా! ఆమె అన్నిదిక్కులను పరికించి చూచి, తన శిరోభూషణమైన, అమూల్యమగు ఈ చూడామణిని తనకొంగుముడినుండితీసి, నాకు ప్రసాదించెను. (30)

ఓ రఘురామా! నీ ఆనవాలుకొఱకై ఆ దివ్యమణిని గ్రహించి, పూజ్యురాలైన ఆదేవికి సాష్టాంగముగా నమస్కరించి, తిరుగుప్రయాణమునకై త్వరపడుచుంటిని. (31)

ఉత్సాహముతో తిరుగు ప్రయాణమునకు ఉన్ముఖుడనై శరీరమును పెంచుచున్న నన్ను జూచి, ఆ సీతాసాధ్వీ ఇట్లు పలికెను. (32)

అశ్రుపూర్ణముఖీ దీనా బాష్పసంధిగ్భాషిణీ । 33

మమోత్పతనసంభ్రాంతా శోకవేగసమాహతా ।

మామువాచ తతః సీతా సభాగ్యోఽసి మహాకపే । 34

యద్ధక్ష్యసి మహాబాహుం రామం కమలలోచనమ్ ।

లక్ష్మణం చ మహాబాహుం దేవరం మే యశస్వినమ్ । 35

సీతయాప్యేవముక్తోఽహమ్ అబ్రవం మైథిలీం తథా ।

వృష్టమారోహ మే దేవి క్షీప్రం జనకనందిని । 36

యావత్తే దర్శయామ్యద్య ససుగ్రీవం సలక్ష్మణమ్ ।

రాఘవం చ మహాభాగే భర్తారమసితేక్షణే । 37

సాబ్రవీన్మాం తతో దేవీ నైష ధర్మో మహాకపే ।

యత్తే పృష్టం సిషేవేఽహం స్వవశా హరిపుంగవ । 38

పురా చ యదహం వీర స్పృష్టా గాత్రేషు రక్షసా ।

తత్రాహం కిం కరిష్యామి కాలేనోపనిషీడితా । 39

గచ్ఛ త్వం కపిశార్దూల యత్ర తౌ నృపతేః సుతౌ ।

ఇత్యేవం సా సమాభాష్య భూయః సందేష్టుమాస్థితా । 40

హనుమన్ సింహసంకాశౌ ఉభౌ తౌ రామలక్ష్మణౌ ।

సుగ్రీవం చ సహమాత్యం సర్వాన్ బ్రూయా హ్యవామయమ్ । 41

యథా చ స మహాబాహుః మాం తారయతి రాఘవః ।

ఆస్మాద్దుఃఖాంబుసంరోధాత్ త్వం సమాధాతు మర్హసి । 42

ఇమం చ తీవ్రం మమ శోకవేగం

రక్షోభిరేభిః పరిభర్తృనం చ

బ్రూయాన్తు రామస్య గతస్సమీపం

శివశ్చ తేఽధ్యాన్తు హరిప్రవీర । 43

వీరత్తవార్యా నృప రాజసింహ

సీతా నచః ప్రాహ విషాదపూర్వమ్ ।

వీరశ్చ బుద్ధ్యా గదితం మయా త్వం

శ్రద్ధత్స్వ సీతాం కుశలాం సమగ్రామ్ । 44

ఆ సీతాదేవి నేను తిరిగివెళ్లిపోవుచున్నానని దిగులు చెందెను. ఆ దీనురాలిముఖము కన్నీటితోతడిసెను. దగ్గుత్తికతో ఆమెకు మాటలు తడబడెను. శోకాతిరేకముతో "ఓ మహాకపి! కమలలోచనుడు, మహాబాహువు ఐన శ్రీరాముని, భుజబల సంపన్నుడు, వాసిగాంచినవాడు ఐన నామఱది లక్ష్మణుని, దర్శింపనున్న నీవు ఎంతో అదృష్టవంతుడవు." (33-35)

సీతాదేవి నాతో ఇట్లు నుడువగా నేను ఆమెతో ఈ రీతిగా వచించితిని. "ఓ జానకీదేవీ! నా వీపును ఆధిరోహింపుము. ఓ మహాత్మురాలా! అసితేక్షణా! నిన్ను శీఘ్రముగా గొనిపోయెదను. నీస్వామియైన శ్రీరామచంద్రుని, లక్ష్మణుని, సుగ్రీవుని నీవు నేడే దర్శింపగలవు." (36-37)

అంతట ఆదేవి నాతో ఇట్లనెను. ఓ వానరోత్తమా! నాయంతటనేను నీవీపుపై నెక్కుట ధర్మము గాదు. (38)

ఓ మహావీరా! కాలము ప్రతికూలించుటచే పీడితనైన నేను ఇదివరలో రాక్షసుడైన రావణునిచే తాకబడితిని. అట్టి దుస్థితిలో నిస్సహాయురాలనైన నేను ఏమి చేయగలను? (39)

'ఓ కపివరా! ఆ రాజకుమారులిరువురును ఉన్న ప్రదేశమునకు నీవు వెళ్లుము'- ఇట్లు ఉదాత్తముగా పలికి, మఱల ఆమె నాకు ఒక సందేశమును ఇయ్యసాగెను- (40)

'ఓ మారుతీ! సింహపరాక్రములైన ఆ రామలక్ష్మణుల క్షేమ సమాచారములను అడిగితి ననుము. అట్లే సుగ్రీవుని యొక్క, అతని అమాత్యుల యొక్క, తదితరులందఱి యొక్క కుశలప్రస్తాన చేసితి నని తెల్పుము. (41)

మహాబాహునైన శ్రీరాముడు నన్ను ఈ దుఃఖ సముద్రమునుండి గట్టెక్కించునట్లుగా చూడుము. (42)

ఓ వానర వీరుడా! నా ఈ తీరని దుఃఖాతిరేకస్థితిని, ఈ రాక్షసస్త్రీలు నన్ను భయపెట్టుచున్న విషయమును, నీవు శ్రీరామునికడకు చేరినవెంటనే తెలుపుము. నీ ప్రయాణము సుఖముగా సాగుగాక.' (43)

ఓ మహారాజా! పూజ్యురాలైన సీతాదేవి నీకొఱకై (నీకు తెల్పుటకై) ఈ వచనములను విషాదముతో తెల్పినది- నేను నుడివిన ఈ మాటలను దెలిసికొని, ఆమె భద్రముగానున్నట్లు భావింపుము (విశ్వసింపుము)- (44)

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే సుందరకాండే సప్తషష్ఠితమస్సర్గః (67)

వాల్మీకిమహర్షివిరచితమై ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి సుందరకాండమునందు ఇది అఱువదివిడవసర్గము.

68. అఱువదివినిమిదవసర్గము

హనుమంతుడు శ్రీరామునకు సీతా సందేహమును దానిని తాను నివారించిన విధమును తెలుపుట

అథాహముత్తరం దేవ్యా పునరుత్తస్ససంభ్రమః ।
తవ స్నేహాన్నరవ్యాఘ్రు సాహార్దాదనుమాన్య వై । 1

ఏవం బహువిధం వాచ్యో రామో దాశరథిస్తయా ।
యథా మామాప్సుయాచ్ఛ్రీఘ్రం హత్వా రావణమాహవే । 2

యది వా మన్యసే వీర వసైకాహనురిందమ ।
కస్మింశ్చిత్ సంవృతే దేశే విశ్రాంతశ్చో గమిష్యసి । 3

మమ చాప్యల్పభాగ్యాయాః సాన్నిధ్యాత్ తవ వీర్యవన్ ।
అస్య శోకవిపాకస్య ముహూర్తం స్యాద్విమోక్షణమ్ । 4

గతే హి త్వయి విశ్రాంతే పునరాగమనాయ వై ।
ప్రాణానామపి సందేహో మమ స్యాన్నాత్ర సంశయః । 5

తవాదర్శనజశ్శోకో భూయో మాం పరితాపయేత్ ।
దుఃఖాద్దుఃఖపరాభూతాం దుర్గతాం దుఃఖభాగినీమ్ । 6

అయం చ వీర సందేహః తిష్ఠతీవ మమాగ్రతః ।
సుమహాంస్త్యత్సహాయేషు హర్యక్షేషు హరిశ్శ్వర । 7

కథం ను ఖలు దుష్పారం తరిష్యంతి మహోదధిమ్ ।
తాని హర్యక్షస్తైన్యాని తౌ వా నరవరాత్మజౌ । 8

త్రయాణామేవభూతానాం సాగరస్యాస్య లంఘనే ।
శక్తిస్సాద్వైసతేయస్య తవ వా మారుతస్య వా । 9

తదస్మిన్ కార్యనిర్యోగే వీరైవం దురతిక్రమే ।
కిం పశ్యసి సమాధానం బ్రూహి కార్యవిదాంవర । 10

కానుమన్య త్వమేవైకః కార్యస్య పరిసాధనే ।
పర్యాప్తః పరవీరఘ్న యశస్యస్తే బలోదయః । 11

హనుమంతుడు శ్రీరామునితో ఇంకను ఇట్లు పలికినను, ఓ నరేంద్రా! నీకు నాపై మిక్కిలిప్రేమాదరములు, సౌహార్దము ఉండుటవలన ఆ దేవియు నాతో సాదరముగా మఱల ఇట్లు పలికినను. (1)

ఓహనుమంతుడా! దశరథునికుమారుడైన శ్రీరాముడు యుద్ధమున రావణుని హతమార్చి, శీఘ్రముగా నన్ను గొనిపోవునట్లు ఆయనతో మఱిమఱి చెప్పుము. (2)

ఓ మహావీరా! శత్రువులను పరిమార్చువాడా! నీకు సమ్మతమైనచో మఱియొకదినము ఇవట ఉండుము- ఏదైననొక రహస్యప్రదేశమున విశ్రాంతి దీసికొనుము- నీవు రేపు వెళ్లవచ్చును. (3)

ఓ పరాక్రమవంతుడా! నా సమీపమున నీవు ఉన్నచో మందభాగ్యురాలనైన నాయొక్క ఈ అంతులేనిశోకము ఒక్కక్షణకాలముపాటైనను దూరమగును. (4)

పరాక్రమవంతుడనైన నీవు వెళ్లిన పిమ్మట తిరిగి వచ్చునటకు నాప్రాణములు నిలుచుటయు సందేహస్పదమే. ఇందులకు సంశయములేదు. (5)

ఓ మహావీరా! నీవు ఇచటనుండివెళ్లినచో నీదర్శనభాగ్యము నాకు దూరమగును. అందువలన ఇప్పటి నాదుఃఖము ఇనుమడించి, అది ఇంకను నన్ను బాధించును. ఆ విధముగా నేను దుఃఖ పరంపరకులోనై ఇంకను దుఃస్థితుల పాలగుదును. (6)

ఓ కపివరా! నీవు సర్వసమర్థుడవే, నీ విషయమట్లుంచుము. నీ సహాయకులైన భల్లూకవానరుల విషయమున ఒక పెనుసందేహము నన్ను వేదించుచునే యున్నది- దాటశక్యముగాని ఈ మహోదధిని ఆ భల్లూక వానర పైనికులును, ఆ దశరథ రాజకుమారులివురును ఎట్లు దాటిరాగలరు? (7-8)

ఈ మహాసాగరమును లంఘించుటకు మిగుల బలశాలురైన గురుత్మంతునకు, నీకు, ఆ వాయు దేవునకును, ఈ ముగ్గురికి మాత్రమే సాధ్యము- ఇతరులకు అది అసాధ్యము- (9)

కార్యసాధకులలో శ్రేష్ఠుడనైన ఓ మహావీరా! అందువలన ఇట్లు అతిక్రమింపశక్యముగాని ఈ సముద్రమును లంఘించు కార్యసాధన విషయమున వియుపాయమును ఆలోచింపుచుంటివి? తెలుపుము- (10)

శత్రువీరులనుసంహరించు ఓ మారుతీ! ఈ కార్యమును సాధించుటకు సర్వసమర్థుడనైన నీవు ఒక్కడవేచాలుదువు. కాని ఈ బలప్రదర్శన వలన నీ కీర్తి ప్రతిష్ఠలే పెఱుగును. నాకుగాని, శ్రీరామునకుగాని కలుగవు. (11)

బలైస్సమశ్రై: యది మాం హత్వా రావణమాహవే ।
విజయీ స్వాం పురీం రామో నయేత్ తత్ స్యాద్యశస్కరమ్ । 12

యథాహం తస్య వీరస్య వనాదుపధినా హృతా ।
రక్షసా తద్భయాదేవ తథా నార్హతి రాఘవ: । 13

బలైస్తు సంకులాం కృత్వా లంకాం పరబలార్దన: ।
మాం నయేద్యది కాకుత్స్థ: తత్ తస్య సదృశం భవేత్ । 14

తద్యథా తస్య విక్రాంతమ్ అనురూపం మహాత్మన: ।
భవత్వాహవశూరస్య తథా త్వముపపాదయ । 15

తదర్హోపహితం వాక్యం ప్రశ్రితం హేతుసంహితమ్ ।
నిశమ్యాహం తతశ్శేషం వాక్యముత్తరమబ్రవమ్ । 16

దేవి హర్షక్షపైన్యానామ్ ఈశ్వర: స్లవతాం వర: ।
సుగ్రీవస్సత్త్వసంపన్న: తవార్థే కృతనిశ్చయ: । 17

తస్య విక్రమసంపన్నా: సత్త్వవంతో మహాబలా: ।
మనస్సంకల్పసంపాతా నిదేశే హరయ: స్థితా: । 18

యేషాం నోపరి నాధస్తాత్ న తిర్యక్ సజ్జతే గతి: ।
న చ కర్మసు సీదంతి మహత్స్వమితలేజస: । 19

అనకృతైర్మహాభాగై: వానరైర్బలగర్వితై: ।
ప్రదక్షిణీకృతా భూమి: వాయుమార్గానుసారిభి: । 20

మద్విశిష్టాశ్చ తుల్యాశ్చ సంతి తత్ర వనాకస: ।
మత్త: ప్రత్యవర: కశ్చిత్ నాస్తి సుగ్రీవసన్నిధౌ । 21

అహం తావదిహ ప్రాప్త: కిం పునస్తే మహాబలా: ।
న హి ప్రకృష్టా: ప్రేష్యంతే ప్రేష్యంతే హీతరే జనా: । 22

తదలం పరితాపేన దేవి మన్యుర్యవైతు తే ।
ఏకోత్పాతేన తే లంకామ్ విష్యంతి హరియూథపా: । 23

మమ పృష్ఠగతౌ తౌ చ చంద్రసూర్యావివోదితౌ ।
త్వత్సకాశం మహాభాగే నృసింహావాగమిష్యత: । 24

శ్రీరాముడు సమస్తబలములతో (ఇచటికివచ్చి) రణరంగమున రావణుని హతమొనర్చి, విజేతయై, అయోధ్యానగరమునకు నన్ను తీసికొనిపోయినచో అది ఆ ప్రభువునకును, నాకును యశస్కరము. (12)

ఆ శ్రీరామునకు భయపడి రాక్షసుడైన రావణుడు వంచనతో నన్ను వనమునుండి అపహరించెను. ఇప్పుడు నీవు రావణుని కన్నుగప్పి, నన్ను తీసికొని పోవుటకు రాముడు ఇష్టపడడు. ఏలనన అతడు వీరుడు, నేనువీరపత్నిని. (13)

శత్రుబలములను రూపుమాపగలశ్రీరాముడు తన బలములతో లంకను కల్లోలపఱచి, నన్ను స్వయముగా తీసికొనివెళ్లుటయే ఆ మహావీరునకు తగును. (14)

రణవీరుడు, మహాత్ముడు ఐన శ్రీరాముని పరాక్రమమునకు తగినట్లు కార్యసాధనరీతిని నీవు రూపొందింపుము. (15)

అర్థవంతములైనవియు, హేతుబద్ధములైనవియు, వినయముతోగూడినవియు ఆగు ఆమెమాటలు వినిన పిమ్మట నేను వాటికి ఇట్లు ప్రత్యుత్తరము ఇచ్చితిని. (16)

అమ్మా! వానరభల్లకసైన్యములకు ప్రభువు, కపిశ్రేష్ఠుడు, మహాబలశాలిఆగు సుగ్రీవుడు నిన్ను శ్రీరామునికడకు చేర్చుటకై దృఢముగా నిశ్చయించుకొని యున్నాడు. (17)

మహాపరాక్రమవంతులును, మిక్కిలిబలశాలురును, ఐన వానరులు సుగ్రీవునిఆజ్ఞకు బద్ధులైయున్నారు. ఆయన మనస్సులో సంకల్పము కలిగినమాత్రముననే వారు ఇచటికి వచ్చివాలుదురు (18)

ఆ వానరులు ఆకాశమునగాని, పాతాళమునగాని, భూమిపై గాని నిరాటంకముగా సంచరింపగలరు. అమితతేజశ్శాలురైన ఆవానరులు ఎంతటి మనకార్యములనైనను అనాయాసముగా చేయగలరు. (19)

మహాభాగ్యశాలురు మిక్కిలి బలశాలురు, వాయు మార్గమున సంచరింపగలవారు ఐన ఆ వానరులు పెక్కు పర్యాయములు భూమిని చుట్టివచ్చిరి. (20)

సుగ్రీవునిసన్నిధియందున్న వానరులలో ఏవిధముగ జూచినను నా కంటె గొప్పవారును, నాతో సమానులును మాత్రమే గలరు. నాకంటె తక్కువవారు అచట లేనేలేరు. (21)

(అల్పుడనైన) నేనే ఇచటికి రాగలిగినప్పుడు మహా బలశాలురైన తక్కినవారివిషయము చెప్పనేల? సాధారణముగా యజమానులు ఏ కార్యమునకైనను చిన్నవారినే పంపుదురు. గొప్ప (పెద్ద) వారిని పంపరుగదా! (22)

ఓ దేవీ! ఇక నీవు పరితపింపవలదు. విచారమును వీడుము. ఆ వానరులందఱును ఒక్కగంతులో వచ్చి లంకలో వాలగలరు. (23)

పవిత్రమైనమనస్సుగల ఓ దేవీ! ఉదయించుచున్న సూర్యచంద్రులవలె తేజోమూర్తులును, నరేంద్రులును ఐన ఆ రామలక్ష్మణులు నా భుజములపైఎక్కి ఇచటికి రాగలరు. (24)

అరిఘ్నం సింహసంకాశం క్షీప్రం ద్రక్ష్యసి రాఘవమ్ ।
లక్ష్మణం చ ధనుష్పాణిం లంకాద్వారముపస్థితమ్ । 25

సఖదంష్ట్రాయుధాన్ వీరాన్ సింహశార్దూలవిక్రమాన్ ।
వానరాన్ వారణేంద్రాభాన్ క్షీప్రం ద్రక్ష్యసి సంగతాన్ । 26

శైలాంబుదనికాశానాం లంకామలయసానుషు ।
సర్వతాం కపిముఖ్యానామ్ అచిరాచ్రోష్యసి స్వనమ్ । 27

నివృత్తవనవాసం చ త్వయా సార్థమరిందమమ్ ।
అభిషిక్తమయోధ్యాయాం క్షీప్రం ద్రక్ష్యసి రాఘవమ్ । 28

తతో మయా వాగ్మిరదీన భాషిణా
శివాభిరిష్టాభిరభిప్రసాదితా
జగామ శాంతిం మమ మైథిలాత్మజా
తనాతిశోకేన తథాతిపీడితా । 29

శత్రుసూదనుడు, సింహపరాక్రముడు ఐన రామచంద్ర ప్రభువును, ధనుష్పాణియైనలక్ష్మణస్వామిని త్వరలో లంకాద్వారముకడ నీవు దర్శింపగలవు. (25)

నఖములు, దంతములు ఆయుధములుగాగలవారును, సింహములవలె, పులులవలె పరాక్రమించువారును, మహావీరులును, గజేంద్రులవలె బలశాలురును ఐన వానరులను త్వరలోనే నీవు ఇచట చూడగలవు. (26)

పర్వతములవలె, మేఘములవలెఉన్నతులు, లంకా మలయపర్వతసానువులయందు గర్జించుచుండు వారునుఅగు వానరులయొక్కదృశ్యమలను నీవు శీఘ్రముగనే వినగలవు. (27)

శత్రుమర్దనుడైన శ్రీరాముడు వనవాసము ముగిసిన పిమ్మట నీతోగూడి అయోధ్యయందు పట్టాభిషిక్తుడగుటను నీవు త్వరలోనే చూడగలవు. (28)

నీ ఏడబాటువలనకలిగిన శోకముచేతను, రాక్షసులు ఎంతయు పీడించుటవలనను, మిక్కిలి పరితాపమునకులోనైన సీతాదేవికి ధైర్యమును గూర్చితిని. నాతల్లి మైథిలీదేవికి నేను నీ బలపరాక్రమములను గూర్చి తెలిపితిని. ఆమెకు తృప్తికరములైన, శుభసూచకములైన, వచనములతో ఆమెను ఓదార్చి, ప్రసన్నురాలిని గావించితిని. అప్పుడు ఆ తల్లి నాసమక్షముననే మనశ్శాంతిని పొందినది. (29)

ఇత్యార్థే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే సుందరకాండే అష్టషష్ఠితమస్సర్గః (68)

వాల్మీకిమహర్షినిరచితమైన ఆదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి సుందరకాండమునందు ఇది అఱువదిననిమిదవసర్గము.

సుందరకాండము సమాప్తము

-- * * * --

॥ శ్రీరామచంద్రాయ నమః ॥

శ్రీరామపట్టాభిషేకఘట్టము

(యుద్ధకాండము-131వ సర్గము - 59వ శ్లోకముతో ప్రారంభము)

తత స్స ప్రయతో వృద్ధో వసిష్ఠో బ్రాహ్మణైస్సహ ।
రామం రత్నమయే పీఠే సహసీతం న్యవేశయత్ । 1

వసిష్ఠో వామదేవశ్చ జాబాలిరథ కాశ్యపః ।
కాత్యాయనస్సయజ్ఞశ్చ గౌతమో విజయస్తథా । 2

అభ్యషింశన్ నరవ్యాఘ్రం ప్రసన్నేన సుగంధినా ।
సలిలేన సహస్రాక్షం వసవో వాసవం యథా । 3

ఋత్విగ్నిః బ్రాహ్మణైః పూర్వం కన్యాభిః మంత్రిభిస్తథా ।
యోధై శ్రైవాభ్యషింశన్తే సంప్రహృష్టాః సనైగమైః । 4

సర్వాషధిరౌర్ధ్వైః దైవతైర్నభసి స్థితైః ।
చతుర్ధిర్లోకపాలైశ్చ సర్వైర్దైవైశ్చ సంగతైః । 5

ఛత్రం తు తస్య జగ్రాహ శత్రుఘ్నః పాండురం శుభమ్ ।
శ్వేతం చ వాలవ్యజనం సుగ్రీవో వానరేశ్వరః ।
అపరం చంద్రసంకాశం రాక్షసేంద్రో విభీషణః । 6

మాలాం జ్వలంతీం వపుషా కాంచనీం శతపుష్పరామ్ ।
రాఘవాయ దదౌ వాయుః వాసవేన ప్రచోదితః । 7

సర్వరత్నసమాయుక్తం మణిరత్నవిభూషితమ్ ।
ముక్తాహారం సరేంద్రాయ దదౌ శక్రప్రచోదితః । 8

ప్రజగుర్దేవగంధర్వాః నన్యతుశ్చాప్సరోగణాః ।
అభిషేకే తదర్హస్య తదా రామస్య ధీమతః । 9

అనంతరము మహర్షులలో శ్రేష్ఠుడు, వంశపురోహితుడు ఐన వసిష్ఠమహాముని ఋత్విజులైన బ్రాహ్మణులతోగూడి సీతాసహితుడైన శ్రీరామచంద్రుని రత్నసింహాసనముపై అసీనుని గావించెను. వసిష్ఠుడు, వామదేవుడు, జాబాలి, కాశ్యపుడు, కాత్యాయనుడు, సుయజ్ఞుడు, గౌతముడు, విజయుడు మొదలగు మహర్షులు పురుషోత్తముడైన శ్రీరామచంద్రప్రభువును నిర్మలములైన సుగంధజలములతో, వసువులు దేవేంద్రునివలె అభిషేకించిరి. (1-3)

పిమ్మట ఋత్విజులైన బ్రాహ్మణులు, కన్యలు, మంత్రులు, యోధులు, పురప్రముఖులు మొదలగు వారితోగూడి, వసిష్ఠాదిమహర్షులు పరమసంతోషముతో ఆ ప్రభువునకు వేదమంత్రపూర్వకముగా అభిషేకము జరిపిరి. ఇంకను వారు ఆకాశమున నిలిచియున్న దేవతలు, గంధర్వులు, కిన్నరకింపురుషాదులచేతను, నలుగురు దిక్పాలురచేతను, అచటికి విచ్చేసిన తదితరదేవతలందఱి చేతను వివిధములైన ఓషధిరసములతో సీతారాములను అభిషిక్తులను గావించిరి. (4-5)

శత్రుఘ్నుడు ఆ స్వామికి శుభప్రదమైన తెల్లని ఛత్రమును పట్టుకొనెను, వానరరాజైన సుగ్రీవుడు తెల్లని వింజామరలతో సేవించుచుండెను. రాక్షసేంద్రుడైన విభీషణుడు చంద్రకాంతులీను మఱియొక వింజామరతో నీచుచుండెను. (6)

పిమ్మట దేవేంద్రునిపనుపున వాయుదేవుడు సుందరమైన అకృతితో స్వయముగా వచ్చి, నూలుపద్మములతోగూడి మెఱయుచున్న బంగారుమాలను, వివిధములగు రత్నములతో, మణులతో భాసిల్లుచున్న ముత్యాలహారమును ఆ ప్రభువునకు భక్తితో సమర్పించెను. (7-8)

ప్రజ్ఞాశాలియు, తన శుభలక్షణములచే పట్టాభిషేకమునకు అర్హుడును ఐన శ్రీరామచంద్రునియొక్క ఆ మహోత్సవసమయమున దేవతలు, గంధర్వులు గానముచేసిరి, అప్పరసలు నృత్యములను గావించిరి. ఆ శుభసమయమున భూమి

భూమిన్సన్యవతీచైవ ఫలవంతశ్చ పాదపాః ।
గంధవంతి చ పుష్పాణి బభూవూ రాఘవోత్సవే । 10

సహస్రశతమశ్వానాం ధేనూనాం చ గవాం తథా ।
దదౌ శతం వృషాన్ పూర్వం ద్విజేభ్యో మనుజర్షభః । 11

త్రింశత్కోటిర్నిరణ్యస్య బ్రాహ్మణేభ్యో దదౌ పునః ।
నానాభరణవస్త్రాణి మహార్థాణి చ రాఘవః । 12

అర్కరశ్మిప్రతీకాశాం కాంచనీం మణివిగ్రహమ్ ।
సుగ్రీవాయ స్రజం దివ్యాం ప్రాయచ్చన్మనుజర్షభః । 13

వైడూర్యమణిచిత్రే చ వజ్రరత్నవిభూషితే ।
వాలిపుత్రాయ ధృతిమాన్ అంగదాయాంగదే దదౌ । 14

మణిప్రవరజుష్టంచ ముక్తాహారమనుత్తమమ్ ।
సీతాయై ప్రదదౌ రామః చంద్రరశ్మిసమప్రభమ్ । 15

అరజే వాససీ దివ్యే శుభాన్యాభరణాని చ ।
అవేక్షమాణా వైదేహీ ప్రదదౌ వాయుసూనవే । 16

అవముచ్యాత్మనః కంఠాల్ హారం జనకనందినీ ।
అనైక్షత హరీన్ సర్వాన్ భర్తారం చ ముహుర్ముహుః । 17

తామింగితజ్జస్సంప్రేక్ష్య బభాషే జనకాత్మజామ్ ।
ప్రదేహి సుభగే! హారం యస్య తుష్టాసి భామిని! ।
పౌరుషం విక్రమో బుద్ధిః యస్మిన్నేతాని సర్వశః । 18

దదౌ సా వాయుపుత్రాయ తం హారమసితేక్షణా ।
హనుమాంస్తేన హరేణ శుశుభే వానరర్షభః ।
చంద్రాంశుచయగరేణ శ్వేతాభ్రేణ యథాఽచలః । 19

తతో ద్వివిదమైందాభ్యాం నీలాయ చ పరంతపః ।
సర్వాన్ కామగుణాన్ వీక్ష్య ప్రదదౌ వసుధాధిపః । 20

పైరుపంటలతో కలకలలాడెను. చెట్లన్నియును పండ్లతో నిండి కనువిందుగావించుచుండెను. పుష్పములు సువాసనలను వెదజల్లుచుండెను. (9-10)

ఆ పురుషోత్తముడు ముందుగా లక్ష్మణసంఖ్యలో గుఱ్ఱములను, పాడియావులను, గోవులను, నందలకొలది వృషభములను బ్రాహ్మణోత్తములకు దానముచేసెను. ఆ మహాత్ముడు ఇంకను ముప్పదికోట్ల బంగారునాణెములను, అమూల్యములైన వివిధములగు ఆభరణములను, వస్త్రములను ద్విజవరులకు పంచియిచ్చెను. (11-12)

ఆ ప్రభువు సుగ్రీవునకు మణులు పొదిగిన ఒక బంగారుహారమును బహూకరించెను. అది సూర్యకిరణములవలె జిగేలుమనుచు దివ్యకాంతులను విరజిమ్ముచుండెను. ఆ స్థితప్రజ్ఞుడు వజ్రములతో, రత్నములతో, వైడూర్యమణులతో చిత్రవిచిత్రముగా నిర్మితములైన రెండు భుజకీర్తులను వాలికుమారుడైన అంగదునకు బహుమతిగా ఇచ్చెను. (13-14)

ఇంకను ఆ స్వామి మేలైన మణులతోగూడిన ఒక ముత్యాలహారమును హనుమంతునకు బహూకరించుటకై సీతాదేవిచేతికిచ్చెను. ఉత్తమమైన ఆ ఆభరణము చంద్రుని కిరణములవలె మనోరంజకముగానుండెను. పిమ్మట ఆసీతామాత భర్తవైపు చూచుచు స్వచ్ఛములై, దివ్యములైన వస్త్రములను, చక్కని ఆభరణములను మారుతికి కానుకలుగా ఇచ్చెను. పిదప ఆజానకి తనమెడలోని కంఠాభరణమును దీసికొని, తనభర్తను, సమస్త వానరులను పదేపదే చూడసాగెను. ఆమెమనస్సులోని భావమును గ్రహించిన శ్రీరాముడు ఆమెతో "ఓ సుందరీ! సాటిలేని పౌరుషము, పరాక్రమము, ప్రతిభ మొదలగు లక్షణములను పూర్తిగా కలిగి, నీ ఆదరమునకు పాత్రుడైన ఉత్తమునకు ఈ హారమును బహూకరింపుము." అని పలికెను. అప్పుడు ఆ శుభాంగి ఆ హారమును వాయుసుతునకు ఇచ్చెను. కపివరుడైన అవాయుసూనుడు ఆ హారమును ధరించినంతనే చంద్రకిరణములు ప్రసరించినప్పుడు స్వచ్ఛమైన మేఘముతో గూడియున్న సర్వతమువలె విరాజిల్లెను. (15-19)

శత్రుసూదనుడైన శ్రీరామచంద్రప్రభువు మైందునకు, ద్వివిదునకు, నీలునకు, వారి అభిరుచులకు అనుగుణముగా కోరినవాటినన్నింటిని బహూకరించెను. వృద్ధులైన

సర్వవానరవృద్ధాశ్చ యే చాన్యే వానరేశ్వరాః।
వాసోభిర్భూషణైశ్చైవ యథార్హం ప్రతిపూజితాః। 21

విభీషణోఽథ సుగ్రీవో హనుమాన్ జాంబవాంస్తథా।
సర్వవానరముఖ్యాశ్చ రామేణాక్లిష్టకర్మణాః। 22

యథార్హం పూజితాః సర్వైః కామై రత్నైశ్చ పుష్కలైః।
ప్రహృష్టమనసస్సర్వే జగ్మురేవ యథాగతమ్। 23

దృష్ట్వా సర్వే మహాత్మానం తతస్తే ప్లవగర్వభాః।
విస్మయైః పార్థివేంద్రేణ కిష్కింధామభ్యుపాగమన్। 24

సుగ్రీవో వానరశ్రేష్ఠో దృష్ట్వా రామాభిషేచనమ్। 25

లబ్ధ్వా కులధనం రాజా లంకాం ప్రాయాద్విభీషణః। 26

సరాజ్యమభిలం శాసన్ నిహతారిర్యహాయశాః।
రాఘవః పరమోదారః శశాస పరయా ముదా। 27

ఉవాచ లక్ష్మణం రామో ధర్మజ్ఞం ధర్మవత్సలః। 28

ఆతిష్ఠ ధర్మజ్ఞ! మయా సహేమాం
గాం పూర్వరాజాభ్యుషితాం బలేన।
తుల్యం మయా త్వం పితృభిః ధృతా యా
తాం యౌవరాజ్యే ధురముద్వహస్వ। 29

సర్వాత్మనా పర్యనునీయమానో
యదా న సౌమిత్రిరుపైతి యోగమ్।
నియుజ్యమానోఽపిచ యౌవరాజ్యే
తతోఽభ్యుషించద్ధురతం మహాత్మా। 30

పౌండరీకాశ్వమేధాభ్యాం వాజపేయేన చాఽసకృత్।
అన్యైశ్చ వివిధైర్యజైః ఆయజత్ పార్థివర్వభః। 31

రాజ్యం దశసహస్రాణి ప్రాప్య వర్షాణి రాఘవః।
శతాశ్వమేధానాజహ్రే సదశ్వాన్ భూరిదక్షిణాన్। 32

వానరులనందఱిని, తదితరకపివరులను నూతనవస్త్రములతో, ఆభరణములతో తగినరీతిగా సత్కరించెను. ఎంతటి కార్యమునైనను సులభముగా నిర్వహింపగల శ్రీరాముడు విభీషణుని, సుగ్రీవుడు, హనుమంతుడు, జాంబవంతుడు మొదలగు వానరప్రముఖులను వస్త్రాభరణములతో పూజించెను. (20-22)

తాముకోరుకొనినరీతిగా పుష్కలముగా రత్నాభరణాదులచే తగినవిధముగా సత్కరింపబడిన ఆ వానరప్రముఖులు ఎల్లరును ప్రసన్నచిత్తులై, తమతమ స్థానములకు వెళ్లుటకు సిద్ధమైరి. అనంతరము ఆ కపివరులు అందఱును మహాత్ముడైన శ్రీరామునకు నమస్కరించి, ఆ ప్రభువు అనుమతితో కిష్కింధకు బయలుదేఱిరి. (23-24)

పిమ్మట వానరేంద్రుడైన సుగ్రీవుడు రామపట్టాభిషేకమును చూచి ఆనందించి, కిష్కింధకు చేరెను. పిదప రాక్షసరాజైన విభీషణుడు ఇక్ష్వాకుప్రభువులశిల్పమును (శ్రీరంగనాథస్వామి మూర్తిని) గ్రహించి లంకకు బయలుదేఱెను. (25-26)

దుష్టులను శిక్షించుచు మిగుల వాసిగాంచినవాడు, ఉదారస్వభావుడు ఐన రఘువరుడు సమస్తకోసలరాజ్యమును పరమసంతోషముతో పరిపాలింపసాగెను. ధర్మాత్ముడైన శ్రీరామచంద్రుడు ధర్మజ్ఞుడైన లక్ష్మణునితో ఇట్లునుడివెను. (27-28)

"ఓ ధర్మజ్ఞా! మనపూర్వులు (మన్వాదులు) తమ పరాక్రమముతో పరిపాలించిన ఈ సునంపన్నరాజ్యమును నాతోగూడి పాలింపుము. నీవు నాతో సమానుడవు. మనతండ్రి, తాత ముత్తాతలు నిర్వహించిన ఈ రాజ్యమునకు యువరాజునై, దీని భారమును వహింపుము." (29)

'యువరాజుపదవిని స్వీకరింపుము' అనుచు శ్రీరాముడు ఎంతగా సచ్చజెప్పుచున్నను లక్ష్మణుడు అందులకు ఏమాత్రము ఒప్పుకొనలేదు. పిదప ఆ ప్రభువు భరతుని యువరాజునుగా జేసెను. (30)

ఆ రాజశ్రేష్ఠుడు పౌండరీకము, అశ్వమేధము, వాజపేయము, ఇంకను తదితరములైన యజ్ఞములను తఱచుగా నిర్వహించుచువచ్చెను. ఆ రఘువరుడు పదివేలసంవత్సరములపాటు కోసలరాజ్యమును పరిపాలించెను. ఆ ప్రభువు మేలుజాతిఅశ్వములను, పుష్కలముగా దక్షిణలను ఒసంగి వందలకొలది అశ్వమేధయాగములను ఆచరించెను. (31-32)

ఆజానులంబబాహుస్స మహాస్కంధః ప్రతాపవాన్ ।
లక్ష్మణానుచరో రామః పృథివీమన్వపాలయత్ । 33

రాఘవశ్చాపి ధర్మాత్మా ప్రాప్య రాజ్యమనుత్తమమ్ ।
ఈజే బహువిధైర్యజ్ఞైః ససుహృత్ జ్ఞాతిబాంధవః । 34

స పర్యదేవన్ విధవా స చ వ్యాళకృతం భయమ్ ।
స వ్యాధిజం భయం వాపి రామే రాజ్యం ప్రశాసతి । 35

నిర్దమ్యురభవల్లోకో నాఽనర్థః కంచదస్త్తుశత్ ।
వచస్మ వృద్ధా బాలానాం ప్రేతకార్యాణి కుర్వతే । 36

సర్వం ముదితమేవాసీత్ సర్వో ధర్మపరోఽభవత్ ।
రామమేవానుపశ్యంతో నాభ్యహింసన్ పరస్పరమ్ । 37

ఆసన్ వర్షసహస్రాణి తథా పుత్రసహస్రిణః ।
నిరామయా విశోకాశ్చ రామే రాజ్యం ప్రశాసతి । 38

రామో రామో రామ ఇతి ప్రజానానుభవన్ కథాః ।
రామభూతం జగదభూత్ రామే రాజ్యం ప్రశాసతి । 39

నిత్యపుష్పా నిత్యఫలాః తరవః స్కంధవిస్తృతాః ।
కాలే వర్షిచ పర్జన్యః సుఖస్పర్శశ్చ మారుతః । 40

బ్రాహ్మణాః క్షత్రియా వైశ్యాః శూద్రా లోభవివర్జితాః ।
స్వకర్మసు ప్రవర్తంతే తుష్టాః స్వైరేవ కర్మభిః । 41

ఆసన్ ప్రజాధర్మరతా రామే శాసతి నాఽన్యతాః ।
సర్వే లక్షణసంపన్నాః సర్వే ధర్మపరాయణాః । 42

దశవర్షసహస్రాణి దశవర్షశతాని చ ।
భ్రాతృభిస్సహితః శ్రీమాన్ రామో రాజ్యమకారయత్ । 43

ఆజానుబాహువు, ప్రతాపశాలియు, గొప్పభుజబలము గలవాడును ఐన రామచంద్రప్రభువు లక్ష్మణుని సహకారముతో భూమండలమును పాలించెను. ధర్మాత్ముడైన రఘువరుడు విశాలమైన కోసలరాజ్యమునకు ప్రభువై బంధుమిత్రులతోగూడి బహువిధములైన యజ్ఞములను నిర్వహించెను. (33-34)

శ్రీరాముడు రాజ్యపాలన చేయుచుండగా స్త్రీలకు నైధవ్యము లేకుండెను. ప్రజలకు క్రూరమృగములబాధ లేకుండెను, వారు రోగగ్రస్తులు గాకుండిరి. జనులకు దొంగల భయము లేకుండెను. ఎట్టి అనర్థములును సంభవించకుండెను. పెద్దలు బ్రతికియుండగా వారిపిల్లలు మృత్యువుపాలు కాకుండిరి. రామరాజ్యములో ప్రజలెల్లరును ధర్మనిరతులై సంతోషముతో జీవించుచుండిరి. వారు ఆ ప్రభువునే ధ్యానించుచు పరస్పరవిరోధములు లేక ఆత్మీయతతో మెలగుచుండిరి. (35-37)

ఆ ప్రభువుయొక్క పరిపాలనలో ప్రజలందఱును దీర్ఘాయువులై (వేలకొలదిసంవత్సరములు జీవించుచు) సంతానసమృద్ధి గలిగియుండిరి. వారు శోకరహితులై ఆరోగ్యభాగ్యములతో వర్ధిల్లుచుండిరి. ఆ రఘువరుని రాజ్యమున ఎవరినోటవిన్నను (ప్రజలలో) రామనామము, రామునిగాథలే వినబడుచుండెను. జగమంతయు రామమయమై ఒప్పుచుండెను. (38-39)

వృక్షములన్నియును లావైన బోదెలతో విలసిల్లుచుండెను. అవి నిత్యము పుష్పించుచు, ఫలించుచు కనువిందు గావించుచుండెను. సకాలములో వానలు కురియుచుండెను. వాయువులు హాయినిగొల్పుచు వీచుచుండెను. (40)

బ్రాహ్మణులు మొదలగు అన్నివర్ణములవారును దురాశలేనివారై తమతమకర్మలయందే ప్రవర్తిల్లుచు సంతుష్టులై యుండిరి. రామరాజ్యమునందు ప్రజలందఱును శుభలక్షణములుగలవారు, ధర్మనిరతులు, సత్యమునే పలికెడివారు. స్వధర్మములను ఆచరించుటయందే ఆసక్తిగలవారు. (41-42)

శ్రీరామచంద్రప్రభువు తనసోదరులతోగూడి పదకొండువేలసంవత్సరములు కోసలరాజ్యమును పరిపాలించెను. (43)

ధర్మం యశస్యమాయుష్యం రాజ్ఞాం చ విజయావహమ్ ।
అదికావ్యమిదం త్వార్థం పురా వాల్మీకినా కృతమ్ । 44

యః పఠేచ్ఛణ్ణయాలోకే నరః పాపాద్విముచ్యతే ।
పుత్రకామస్తు పుత్రాన్ వై ధనకామో ధనాని చ । 45

లభతే మనుజో లోకే శ్రుత్వా రామాభిషేచనమ్ ।
మహీం విజయతే రాజా రిషూంశ్చావ్యధితిష్ఠతి । 46

రాఘవేణ యథా మాలా సుమిత్రా లక్ష్మణేన చ ।
భరతేనేవ కైకేయీ జీవపుత్రాస్తథా స్త్రియః । 47

శ్రుత్వా రామాయణమిదం దీర్ఘమాయుశ్చ విందతి ।
రామస్య విజయం చైవ సర్వమక్లిష్టకర్మణః । 48

శృణోతి య ఇదం కావ్యమ్ ఆర్షం వాల్మీకినా కృతమ్ ।
శ్రద్ధధానో జితక్రోధో దుర్గాణ్యతితరత్యసా । 49

సమాగమ్య ప్రవాసాంతే లభతే చాపి బాంధవైః ।
ప్రార్థితాంశ్చ వరాన్ సర్వాన్ ప్రాప్నుయాదిహ రాఘవాత్ । 50

శ్రవణేన సురాస్పర్యే ప్రీయంతే సంప్రశృణ్వతామ్ ।
వినాయకాశ్చ శామ్యంతి గృహే తిష్ఠంతి యస్య వై । 51

విజయేత మహీం రాజా ప్రవాసే స్వప్తిమాన్ ప్రజేత్ ।
స్త్రీయో రజస్వలాః శ్రుత్వా పుత్రాన్ సూయురనుత్తమాన్ । 52

పూజయంశ్చ పఠంశ్చేమమ్ ఇతిహాసం పురాతనమ్ ।
సర్వపాపాత్ ప్రముచ్యేత దీర్ఘమాయురవాప్నుయాత్ । 53

ప్రణమ్య శిరసా నిత్యం శ్రోతవ్యం క్షత్రియైర్విజాత్ ।
ఐశ్వర్యం పుత్రలాభశ్చ భవిష్యతి న సంశయః । 54

వాల్మీకిమహర్షి రచించిన, ఆదికావ్యమగు ఈ శ్రీమద్రామాయణము శుభప్రదమైనది, ఆయురారోగ్యములను, కీర్తిప్రతిష్ఠలను పెంపొందించునది. ఇది రాజులకు విజయమును చేకూర్చునది. లోకమున ఈ కావ్యమును పఠించినవారు, వినినవారు (శ్రోతలు) సమస్తపాపముల నుండియు విముక్తులు అగుదురు. ఈ రామాభిషేక ఘట్టమును వినినవారికి సంతానము కలుగును, సంపదలు ప్రాప్తించును. రాజులు శత్రువులను జయించి, ఈ భూమండలమున వర్దిల్లుదురు. (44-46)

ఈ కావ్యమును వినినస్త్రీలు శ్రీరాముని పుత్రునిగా పొందిన కౌసల్యవలెను, లక్ష్మణశత్రుఘ్నులను గనిన సుమిత్రవలెను, భరతునికారణమున కైకేయివలెను పుత్రులతో కలకాలము వర్దిల్లుదురు. (47)

ఎంతటి కార్యమునైనను అవలీలగా సాధించునట్టి శ్రీరామునివిజయములను, ఆ ప్రభువువృత్తాంతమును తెలిపేది రామాయణగాథను వినినవారు దీర్ఘాయువులగుదురు. వాల్మీకిమహర్షి విరచితమైన ఈ 'మహాకావ్యమును శ్రద్ధగా ఆలకించినవారు జితక్రోధులై దారిద్ర్యాదిదుఃఖములనుండి, విముక్తులగుదురు. దీర్ఘకాలము బంధువులకు దూరమైన వారు మరల వారిని కలిసికొందురు, శ్రీరామునిఅనుగ్రహమున వారికోరికలు అన్నియును నెఱవేఱును. (48-50)

రామాయణశ్రవణముచే దేవతలు ప్రసన్నులగుదురు. ఆ శ్రోతలయొక్క కుటుంబములకు దుష్టగ్రహబాధలు తొలగిపోవును. రాజ్యములను కోల్పోయిన భూపతులు రామాయణశ్రవణప్రభావమున శత్రువులను జయించి, తిరిగి తమ రాజ్యములను పొందుదురు, వారికి సకలశుభములు చేకూరును, స్త్రీలు గర్భవతులై ఉత్తములైన పుత్రులను బడయుదురు. (51-52)

ప్రాచీనమైన ఈ ఇతిహాసమును భక్తిశ్రద్ధలతో పూజించి, పఠించినవారియొక్క పాపములు పటాపంచలగును, వారికి దీర్ఘాయురారోగ్యములు ప్రాప్తించును. (53)

బ్రాహ్మణులకు శిరసా ప్రణమిల్లి, ఆద్యజోత్తములనుండి ఈ వృత్తాంతమును వినిన క్షత్రియులు ఐశ్వర్యములను, పుత్రులను పొందుదురు. ఇందు సందియము లేదు. (54)

రామాయణమిదం కృత్స్నం శృణ్వతః పఠతస్సదా ।
ప్రీయతే సతతం రామః సహ విష్ణుస్సనాతనః । 55

అదిదేవో మహాబాహుః హరిర్నారాయణః ప్రభుః ।
సాక్షాద్రామో రఘుశ్రేష్ఠః శేషో లక్ష్మణ ఉచ్యతే । 56

కుటుంబవృద్ధిం ధనధాన్యవృద్ధిం
స్త్రీయశ్చ ముఖ్యా సుఖముత్తమం చ ।
శ్రుత్వా శుభం కావ్య మిదం మహర్థం
ప్రాప్నోతి సర్వాం భువి చార్తసిద్ధిమ్ । 57

ఆయుష్య మారోగ్యకరం యశస్యం
సౌభ్రాతృకం బుద్ధికరం సుఖం చ ।
శ్రోతవ్య మేతన్నియమేన సద్భిః
అభ్యాసమోజస్కరమృద్ధికామైః । 58

ఏవమేతత్ పురావృత్తమ్ అభ్యాసం భద్రమస్తు పః ।
ప్రవ్యాహరత విస్రజ్ఞం బలం విష్ణోః ప్రవర్తతామ్ । 59

దేవాశ్చ సర్వే తుష్యంతి శ్రవణాద్రహణాత్ తథా ।
రామాయణస్య శ్రవణాత్ తుష్యంతి పితరస్తథా । 60

భక్త్యా రామస్య యే చేమాం సంహితామ్ ఋషీణా కృతామ్ ।
తేభిర్యంతిహ చ నరాః తేషాం వాసః త్రివిష్టపే । 61

శ్రీరాముడు సాక్షాత్తు సనాతనుడైన శ్రీమహావిష్ణువుయొక్క
అవతారమే. కనుక రామాయణమును సంపూర్ణముగా వినిన
వారికిని, పఠించిన వారికిని రామానుగ్రహము సిద్ధించును. (55)

రఘునంశశిరోమణి, మహాబాహువు ఐన శ్రీరామచంద్ర
ప్రభువు దేవాదిదేవుడైన శ్రీమన్నారాయణుడే. లక్ష్మణస్వామి
అదిశేషుని అవతారము. (56)

ఈ రామాయణమహాకావ్యము సర్వశుభకరము.
సమస్తప్రయోజనములను చేకూర్చును. దీనిశ్రవణమువలన
కుటుంబవృద్ధియు, ధనధాన్యసమృద్ధియు కలుగును. ముఖ్యముగా
స్త్రీలకు ఉత్తమమైన సుఖములు ప్రాప్తించును. (57)

ఈ ఇతిహాసము ఆయురోగ్యములను, కీర్తి ప్రతిష్ఠలను,
సౌభ్రాతృత్వమును, బుద్ధికౌశలమును సుఖశాంతులను,
తేజోవైభవములను ప్రసాదించును. కావున సమస్తసంపదలను
అభిలషించెడి సత్పురుషులు నియమనిష్ఠులతో దీనిని
శ్రవణము చేయవలెను. (58)

ప్రాచీనమైన ఈ రామోదంతము మీకు సర్వశుభములను
చేకూర్చుగాక. మీపై శ్రీమన్నారాయణుని ప్రభావము
మిక్కిలి ప్రసరించుగాక. ఈ రామాయణమును తమకడ
కలిగి యుండి ఇందలి దివ్య గాథలను వినినచో
దేవతలును, పితృదేవతలును తృప్తిపడుదురు, వాల్మీకి
మహాముని రచించిన రామాయణసంహితను భక్తితో
వ్రాసిన వారు తప్పక స్వర్గసుఖములను పొందుదురు. (59-61)

ఇది వాల్మీకిమహర్షి విరచితమై అదికావ్యమైన శ్రీమద్రామాయణమునందలి
యుద్ధకాండమునందు 'శ్రీరామపట్టాభిషేకము' అనేది గూటముష్టదిఒకటవసర్గము.

* * *

కాయేన వాచా మనసేంద్రియైర్వా బుద్ధ్యాత్మనా వా ప్రకృతేః స్వభావాత్ ।
కరోమి యద్యత్ సకలం పరస్మై నారాయణాయేతి సమర్పయామి ॥
యదక్షరపదభ్రష్టం మాత్రాహీనం చ యద్భవేత్ । తత్సర్వం క్షమ్యతాం దేవ శ్రీరాఘవ నమోఽస్తుతే ॥
అత్మా త్వం క్షితిజా మతిః సహచరాః ప్రాణాః శరీరం గృహమ్
పూజా తే విషయోపభోగరచనా విద్రా సమాధిస్థితిః ।
సంచారః పదయోః ప్రదక్షిణవిధిః స్తోత్రాణి సర్వా గిరో
యద్యత్ కర్మ కరోమి తత్తదఖిలం రామాఽస్తు తే పూజనమ్ ॥